T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TARİHÎ TÜRK ŞİVELERİNDE İKİLEMELER

DOKTORA TEZİ

BURCU ULUÇ

İSTANBUL 2024

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ BİLİM DALI

TARİHÎ TÜRK ŞİVELERİNDE İKİLEMELER

DOKTORA TEZİ

BURCU ULUÇ

TEZ DANIŞMANI:

PROF. DR. MESUT ŞEN

İSTANBUL 2024

İçindekiler

ÖN SÖZ ..... **III**

ÖZET ..... **V**

ABSTRACT ..... **VI**

KISALTMALAR ..... **VII**

GİRİŞ **1**

1. BÖLÜM **16**

1.1. Göktürk Harfli Metinler Döneminde (Orhun – Yenisey – Talas - Koçkor) İkilemeler *16*

1.2. Uygur Döneminde İkilemeler *33*

1.3. Karahanlı Döneminde İkilemeler *399*

1.4. Harezm Döneminde İkilemeler *556*

1.5. Kıpçak Türkçesinde İkilemeler *680*

1.6. Çağatay Döneminde İkilemeler *712*

1.7. Eski Türkiye Türkçesi Döneminde İkilemeler *956*

1.8. Osmanlı Türkçesinde İkilemeler *1168*

2. BÖLÜM **1181**

2.1. İKİLEMELERİN SINIFLANDIRILMASI *1181*

2.1.1. ANLAM BAKIMINDAN İKİLEMELER 1181

2.1.1.1. Her İki Ögesi de Anlamlı Olan İkilemeler 1181

2.1.1.1.1. Eş Anlamlı Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler 1181

2.1.1.1.2. Yakın Anlamlı veya İlişkili Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler 1182

2.1.1.1.3. Ters Anlamlı Sözcüklerden Oluşturulan İkilemeler 1182

2.1.1.1.4. Aynı Sözcüğün Tekrarıyla Oluşturulan İkilemeler 1183

2.1.1.2. Biri Anlamlı Biri Anlamsız Kelimelerle Oluşturulan İkilemeler 1183

2.1.2. KÖKEN BAKIMINDAN İKİLEMELER 1184

2.1.2.1. Türkçe+Türkçe Kökenli Kelimelerle Oluşturulan İkilemeler 1184

2.1.2.2. Türkçe+Yabancı Kökenli Kelimelerle Oluşturulan İkilemeler 1184

2.1.2.3. Yabancı+Yabancı Kökenli Kelimelerle Oluşturulan İkilemeler 1185

2.1.2.4. Yabancı+Türkçe Kökenli Kelimelerle Oluşturulan İkilemeler 1185

2.1.3. YAPI BAKIMINDAN İKİLEMELER 1185

2.1.3.1. Basit Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler 1186

2.1.3.2. Türemiş Yapılı Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler 1186

2.1.3.2.1. İki Ögesi de Türemiş Olan İkilemeler 1186

2.1.3.2.1.1. Her İki Ögesi de Aynı Eki Alarak Türemiş Olan İkilemeler 1186

2.1.3.2.1.2. Ögeleri Farklı Ekleri Alarak Türemiş Olan İkilemeler 1187

2.1.3.2.2. Yalnız Bir Ögesi Türemiş Olan İkilemeler 1187

2.1.3.2.2.1. İlk Ögesi Türemiş Olan İkilemeler 1187

2.1.3.2.2.2. İkinci Ögesi Türemiş Olan İkilemeler 1187
2.1.3.3. Birleşik Yapılı Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler 1188
2.1.3.3.1. İki Ögesi de Birleşik Yapılı Sözcük Olan İkilemeler 1188
2.1.3.3.2. İlk Ögesi Birleşik Yapılı Sözcük Olan İkilemeler 1188
2.1.3.3.3. İkinci Ögesi Birleşik Yapılı Sözcük Olan İkilemeler 1188
2.1.3.4. Farsça Eklerle Oluşan İkilemeler 1189
2.1.4. GÖREV BAKIMINDAN İKİLEMELER 1190
2.1.4.1. Fiil Görevinde Kullanılan İkilemeler 1190
2.1.4.2. İsim Görevinde Kullanılan İkilemeler 1190
2.1.4.2.1. Birleşik Fiilin İsim Ögesini Oluşturan İkilemeler 1190
2.1.4.3. Zamir Görevinde Kullanılan İkilemeler 1191
2.1.4.4. Sıfat Görevinde Kullanılan İkilemeler 1191
2.1.4.5. Zarf Görevinde Kullanılan İkilemeler 1191
2.1.4.6. Ünlem Görevinde Kullanılan İkilemeler 1192
SONUÇ 1193
KAYNAKÇA 1199

ÖN SÖZ

Tarihî Türk Şivelerinde İkilemeler adını verdiğimiz çalışmamız Eski Türkçe, Orta Türkçe, Yeni Türkçe dönemlerinde kaleme alınmış edebi eserlerde geçen ikilemeleri konu edinmiştir.

Çalışmamızda Eski Türkçe dönemine ait olarak Göktürk, Yenisey, Talas, Koçkor yazıtları ile Uygur yazıtlarının tamamı; yazma eserlerden ise *Irk Bitig, Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi, Kuanşi İm Pusar, Çaştani Beg Hikâyesi, Altun Yaruk, Maytrısimit, Maymunlar Begi Hikâyesi, Dantıpali Beg Hikayesi, Mukaddes Tavşan Hikayesi, Körüm Bitig, Sekiz Yükmek, Üç İtigsizler, Daşakarmapathâvadânamâlâ metinleri;* Karahanlı Dönemi metinlerinden *Kutadgu Bilig, Dîvânü Lügati't-Türk, Atabetü'l-Hakayık, Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'ân Tercümesi* metinleri taranmıştır. Orta Türkçe dönemine ait *Dîvân-ı Hikmet, Kısasü'l-Enbiyā, Muînü'l-Mürîd, Nehcü'l-Ferâdîs, Satır Arası Kur'ân Tercümesi,* Kutb'un *Hüsrev ü Şîrîn*'i metinleri taranmıştır. Yeni Türkçe döneminden Kıpçak Türkçesiyle yazılmış *Gülistan Tercümesi, İrşâdü'l Mülûk ve Selâtîn, Münyetü'l-Guzât*; metinleri; Çağatay Türkçesiyle yazılmış *Bâburname, Bedâyü'l-Vasat, Fevâyidü'l-Kiber, Garâibü's- Sıgar, Lisânü't-Tayr, Mevlânâ Lutfî Dîvânı, Nevâdirü'ş-Şebâb, Mevlânâ Sekkâkî Dîvânı, Şecere-yi Terâkime* metinleri; Eski Türkiye Türkçesiyle yazılmış *Çarhnâme, Dîvân-ı Yunus Emre, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, Yusuf u Zelîhâ, Garipnâme, Süheyl ü Nevbahâr, Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ, Dede Korkut, Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması* metinleri ile Memlük sahasında yazılmış Oğuzca *Kansu Gavrî Destanı*, Osmanlı Türkçesiyle yazılmış *Pîrî Reîs'in Kitâb-ı Bahriyye Adlı Mensur Eseri* metinleri taranmıştır.

İkilemeler Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden bugüne kadar varlığını göstermiş, anlatımı etkili hâle getirmede ve yeni kavramların öğretilmesinde görev üstlenmiştir. Türk dilinin tarihsel gelişiminin takibinde ikilemelerin önemli bir yeri vardır. İkilemelerin önemi dolayısıyla pek çok araştırmacı bu konu üzerinde çalışma yapmıştır. Bizim bu çalışmaya başlarken hedefimiz Türk dilinin bu anlatım gücünü bir bütün hâlinde ortaya koymak olmuştur. Bizim çalışmamızın da filolojik çalışmalara katkı sunacağını umuyoruz.

Çalışma süreci içerisinde 2019'da bulunan Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması ve Ekrem Ural'ın Okıgu adlı en eski Kur'an çevirisi de tezimize katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada bana ilgisini ve desteğini esirgemeyen başta tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Mesut ŞEN'e, tez konusunu belirleme aşamasında ve sonrasında emekliliğine kadar ilgisini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Emine GÜRSOY NASKALİ'ye, bu yolculukta bana yoldaşlığını esirgemeyen anneme ve babama, sevgili eşim Gökbey'e ve burada ismini sayamadığım tüm değerli dostlarıma şükranlarımı sunarım.

ÖZET

Bu çalışmada tarihi Türk şivelerinde ikilemeler incelenmiştir. Eski Türkçe Dönemi'nden başlanarak Eski Türkiye Türkçesi Dönemi'ni de içine alan süreçte Türk dilinin önemli anlatım araçlarından biri olan ikilemelerin tarihsel süreçte kullanım biçimleri ve sıklıkları ortaya konmuştur.

Çalışmanın giriş bölümünde ikileme üzerinde çalışmalar yapan araştırmacıların konuya nasıl yaklaştıkları ve ikileme kavramı için hangi terimleri kullandıkları belirlenmiştir. Ortaya konan fikirlerden sonra bizim hangi kavramı ne amaçla tercih ettiğimiz belirtilmiştir. Çalışmamızın malzemesini veren eserler sıralandıktan sonra tezin yöntemi anlatılmıştır. İkileme olarak kabul etmediğimiz yapıların hangileri olduğu nedenleriyle birlikte verilmiştir.

Çalışmamızın birinci bölümünde elde edilen malzeme tarihsel sürece bağlı kalınarak her dönem için alfabetik biçimde sıralanmış ve örneklenmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde ikilemeler anlam bakımından, köken bakımından, yapı bakımından ve görev bakımından sınıflandırılmıştır. Malzemenin çokluğu nedeniyle bu sınıflandırmalar sırasında tüm örnekler tekrar sunulmamış böylece gereksiz hacim artışının önüne geçilmiştir.

Sonuç bölümünde ise çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlar sıralanmıştır. Hem tarihi Türk şivelerine göre hem de ikilemelerin oluşum biçimlerine göre değerlendirmeler yapılmıştır. Tezin sonuna çalışmamızda geçen ikilemelerin bir dizini eklenmiştir.

ABSTRACT

In this study, reduplications in historical Turkish dialects were examined. Starting from the Old Turkish Period and including the Old Türkiye Turkish Language Period, the usage patterns and frequencies of reduplications, one of the important expression tools of the Turkish language, in the historical process have been revealed.

In the introduction part of the study, it was determined how researchers working on reduplication approached the subject and what terms they used for the concept of reduplication. After the ideas put forward, it is stated which concept we prefer and for what purpose. After listing the works that provide the material for our study, the method of the thesis is explained. The structures that we do not accept as reduplications are given together with their reasons.

In the first part of our study, the material obtained was listed and sampled alphabetically for each period, adhering to the historical process. In the second part of our study, reduplications were classified in terms of meaning, origin, structure and function. Due to the abundance of material, not all samples were presented again during these classifications, thus preventing unnecessary volume increase.

In the conclusion section, the results we obtained from our study are listed. Evaluations were made both according to historical Turkish accents and the formation forms of the reduplications. An index of the reduplications mentioned in our study has been added at the end of the thesis.

KISALTMALAR

A.g.e: Adı geçen eser

AH: Atebetü'l-Hakayık

Altun Y.: Altun Yaruk

B: Batı

BK: Bilge Kağan

Bkz. Bakınız

BN: Bâburname

BV: Bedâyü'l-Vasat

C: Cilt

Çev.: Çeviren

ÇN: Çarhnâme

Çaş. Beg: Çaştani Beg Hikâyesi

Daş.: Daşakarmapathâvadânamâlâ

Div. Hik.: Dîvân-ı Hikmet

DK Drs.: Dede Korkut Dresten Nüshası

DK 3. Nüsha: Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması

DLT: Dîvânü Lügâti't-Türk

DYE: Dîvân-ı Yunus Emre

Ed.: Editör

FK: Fevâyidü'l-Kiber

G: Güney

GN: Garipnâme

GS: Garâibü's- Sıgar

Gül. T.: Gülistan Tercümesi

HŞ: Kutb'un Hüsrev ü Şîrîn'i

HT: Hoyto Tamir

IrkB: Irk Bitig

İH: İhe Hüşotu

İMS: İrşâdü'l Mülûk ve Selâtin

K: Kuzey

Kar. D. Kur. Terc.: Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'ân Tercümesi

KB: Kutadgu Bilig

KGD: Kansu Gavrî Destanı

Kıs. En. Aysu Ata: Kısasü'l-Enbiyâ

Kip: Kuanşi İm Pusar

KKMU: Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ

K. Ter.: Satır Arası Kur'ân Tercümesi

Kör. B.: Körüm Bitig

KP: Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi

KT: Kül Tigin

Lis. Tayr: Lisânü't-Tayr

Lütfi Div.: Mevlânâ Lutfî Dîvânı

Mayt.: Maytrısimit

MM: Muînü'l-Mürîd

Mül. Dan.: Dantıpali Beg Hikâyesi

Mül. May.: Maymunlar Begi Hikâyesi

Mül. Muk.: Mukaddes Tavşan Hikâyesi

Mün. Guz.: Münyetü'l-Guzât

NF: Nehcü'l-Ferâdîs

NŞ: Nevâdirü'ş-Şebâb

O: Ongin Yazıtı

S: Sayı

s: Sayfa

Sek. Div.: Mevlânâ Sekkâkî Dîvânı

Sek. Yük.: Sekiz Yükmek

Su: Suci Yazıtı:

Süy. Nev.: Süheyl ü Nevbahâr

SVTM: Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri

Şec. Ter. : Şecere-yi Terâkime

Şi: Moyun Çor (Şine Us Yazıtı)

T: Tonyukuk

Ta: Tariat (Terh, Terhin) Yazıtı

Tes: Tes Yazıtı:

Üİ: Üç İtigsizler

Y u Z.: Yusuf u Zelîhâ

GİRİŞ

Pek çok dilde anlamı güçlendirmek, pekiştirmek amacıyla kullanılan ikilemeler bir dilin önemli anlatım özelliklerindendir. Fransızcada *hendiadyoin, redouplement,* İngilizcede *reduplication, reduplication dual, hendiadyoin,* Almacada *verdoppelung, zwillingformen, hendiadyoin*, Rusçada *parnıye slova, reduplikatsiya* terimleriyle karşılanan ikileme Osmanlı Türkçesinde *atf-ı tefsiri, terkib-i ihtimali* adıyla görülmektedir. Dünya dillerinde farklı adlarla bilinen bu sözcük öbeği için Türkçede yaygın olarak kullanılan terim ise ikilemedir.

Kaşgarlı Mahmut, *Dîvânü Lügâti't-Türk*'te ikilemeler hakkında şunları belirtmektedir:

> "Bilinmelidir ki, Oğuzların dili incedir, Türklerin, birisi asıl ve kök, öbürüsü takıntı olmak üzere çift olarak kullandıkları her bir ismin ve fiilin Oğuzlar "takıntı" olanını kullanırlar. Halbuki, öbür Türkler bunu tek olarak söylemezler. Söz gelimi: Türkler bir şeyi bir şeye kattıkları zaman "kattı kardı" derler. Burada kök olan "kattı"dır. "Kardı" kelimesi takıntıdır. Oğuzlar, bir şeyi bir şeyle karıştırdıkları zaman "kardı" deyip, asıl olanı bırakırlar. Yine böyle Türkler "edgü yavlak" derler. "İyi kötü" demektir. "Edgü" iyi, "yavlak" yavuz, kötü anlamındadır. Tek olarak birisini kullanmazlar. Oğuzlar ise bunları tek, yalnız olarak kullanırlar."[1]

Muharrem Ergin bu sözcük öbeğini *tekrarlar* adıyla ele almış ve "Tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime gruplarıdır."[2] şeklinde tanımlamıştır. Ergin, tekrar öbeğini oluşturan sözcüklerden her birinin işlev, biçim ve vurgularının aynı olduğunu; her sözcüğün kendi vurgusuyla eksiz biçimde yan yana geldiğini belirtmektedir. İkilemelerin kuvvetlendirme, çokluk ve devamlılık işlevleri olduğunu belirten Ergin, bu sözcük öbeklerini "aynen tekrarlar", "eş manalı tekrarlar", "zıt manalı tekrarlar" ve "ilaveli tekrarlar" olmak üzere dört öbekte toplamaktadır.

Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*'nde ikilemeler üzerinde pek durmamıştır. Konuyla ilgili şu bilgileri vermiştir: "Bazı kelime türleri ikilenebilirler; yüklem belirleyicileri, cümle başlatıcılar ve cümle belirleyicileri bu şekilde kuvvetlendirilirler: *akuru akuru* 'çok yavaş, ağır ağır', *erü erü* 'git gide, tedricen'. Soru kelimeleri belirsizlerin manasını ihtiva eder: *kim kim* 'kim olursa, herkes'. Belirli sayılar, ikileme halinde, belki de, belirsiz yüksek bir çarpmayı dile getirir: *miŋ miŋ tümän tümän*

[1] Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I* (4. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 1998, s. 432.

[2] Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 377.

'sonsuz çoklukta'. Üleştirmenin bir türü ikileme ile ifade edilebilir: *ol ol kılınçlar* 'bu işlerden her biri'."

Gabain, "Soyutlamalar" başlığında "Zıt anlamlı iki sıralamalı kelime soyutlama teşkil edebilir: *ulugı kiçigi* 'büyüklük, *ini içi* 'kardeş (büyük ve küçük kardeş)'" kısa açıklamasını yapıp bu duruma Çince bir örnek vermektedir: *ch'ang-tuan* 'uzun-kısa yani uzunluk.[3] Gabain, "Charakteristik der Türksprache"[4] adlı makalesinde "Sıralama ve Bağlı Kılma; Kelime Grupları*"* başlığında kısa bir açıklama yapmaktadır. Eş anlamlı tekrarların sevildiğini ve bu sözcük öbeklerinin bir bağlaca gereksinimi olmadığını belirtir: arıg semek "orman ve orman. Hâl ve çokluk ekleri sadece son unsura eklenir: *el uluş+ta* "elde ve ülkede". Zarf-fiilin tekrar edilmesi kuvvetlendirme ifadesi taşır: *güle güle*.

Grönbech, *Türkçenin Yapısı* adlı çalışmasında "Sıralamalar" başlığında konuya açıklama getirmiştir. Buna göre "Türkçe, aslen, sıralayıcı bağlama edatlarına sahip olmadığı için tek tek unsurlar birbiri arkasına gelirler. (…) Sıralama rastgele birçok adı kapsar; iki adın ikilemeli olarak zıt anlamlı, yahut *yér sub* gibi iki zıddın bağlanması ile meydana gelmiş bir bütün kavramı ifade etmek için iki adın yan yana getirilmesi sıktır. Bir sıralama, bir diğer ada bağlanırsa bir vasıflık grubunun birinci yahut ikinci unsuru olarak görev yapabilir: *yabız yablak bodunda üze* 'zavallı ve zayıf milletin üzerine', *Kögmen yer sub* 'Kögmen ülkesi'." Grönbech, sıralamaların özellikleri ile ilgili tespitlerde de bulunmaktadır. Kitabelerde sıralamaların iki unsurunun da çekime girdiğini belirtir: *yurtta yolta* 'yurtta ve yolda'. Her unsuru -lı eki alan bir sıralamanın tek tek unsurlarının sentaks bakımından bir gruba dâhil edilemeyeceğini, bu tür bir sıralamada gerçek bir grup teşkil edildiğinden burada sadece son unsurun çekildiğini ifade etmektedir: *inili içili kiŋüşürtükiŋ üçün begli budunlıg yoŋaşurtukin üçün.* "Çin milleti küçük ve büyük kardeşleri birbirine düşürdüğü ve beylerle milletin arasına nifak soktuğu için."

Marcel Erdal, *A Grammar of Old Turkic* adlı eserinde *reduplication* terimini kullanır. İkilemenin sıfat ve zarflarla sınırlı bir başka yoğunlaştırma yöntemi olduğunu belirten Erdal, sözcük kökünden önce ilk ünsüz ve ünlünün ardından /p/ sesinin geldiğini ifade eder. *Kap kara, ap arıg, tüp tüz* örneklerini verir.[5]

---

[3]Annemarie von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, çev: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara, 2003, s. 108-109.
[4]Annemarie Von Gabain, "Türk Dillerinin Tipik Özellikleri", *Electronic Turkish Studies*, Çev. Mevlüt Gültekin, *2*(2), 2007, s. 323.
[5] Marcel Erdal, A Garammar of Old Turkic, Leiden Brill, 2004, s. 151.

Saadet Çağatay, bu alanda yapılan en önemli çalışmalardan sayılan *Uygurca'da Hendiadyoinler*[6] adlı makalesinde hendiadyoin terimini şu şekilde açıklamıştır. "Aynı manada yahut yakın manadaki iki kelimenin bir tek kelime gibi bir anlam ifade etmesine *hendiadyoin* denir. Hendiadyoin'ler ekseriya iki sinonimden ibarettir. Yani her iki kelime de aynı manaya gelen ayrı ayrı kelimeler olup, bunlar ayrı ayrı da aynı manada kullanılabilirler. Bunların yanında birbirini tamamlayan, bazan da birbirinin karşılığı ve hatta zıddı olan kelimelerden mürekkeb Hend-n'ler vardır ki bu gibi teşkillerin kısımlarına antoynme deriz."

O. Fikri Sertkaya, "Maitrisimit Nom Bitig" adlı yazısında: "Avrupa dillerinde sadece "antonim" denilen, birbirini tamamlayan kelimeler hendiadyoin kabul edilmektedir. Örn: *ana baba* "ebeveyn" şekli. Buna karşılık 'sinonim (kompositum)' denilen, aynı manada olan veya aynı manaya gelen iki ayrı kelime ile birbirinin karşılığı veya zıddı olan iki ayrı kelime, Avrupa dillerinde 'hendiadyoin' olarak kabul edilmemektedir." diyerek Avrupa dillerinde 'hendiadyoin' teriminin kullanıldığını ancak Türkçede durumun farklı olduğunu dile getirir. Türk dilindeki hendiadyoin anlayışını şu şekilde ifade eder: "Mesela Türkçede 'ikileme' şeklinde isimlendirebileceğimiz Eski Türkçe *ög kaŋ* (ana baba) 'ebeveyn' antonimi ile, Türkçede "ikizleme" şeklinde isimlendirebileceğimiz *ög ana* (ana ana) "ana" sinonim (kompositum)u, bugüne kadar Türkçede hendiadyoin olarak kabul edilmiştir. Yani *karı koca* 'evli çift', konargöçer 'göçebe' vs. gibi 'antonimler' ve *yorgun argın, delik deşik, bitmek tükenmek* vs. gibi 'sinonim' (kompositum)lar ile birbirinin karşılığı veya zıddı olan *gece gündüz* 'daima', *var yok* -varı-yoğu- 'eşyası' vs. gibi söyleyişler, Karl Foy'dan beri Türkçede hendiadyoin olarak tavsif edilmişlerdir."[7]. Bu açıklamalardan sonra hendiadyoinleri şu şekilde sınıflandırmıştır:

I. Her iki unsuru da Türkçe olan söyleyişler:

a) İsimlerde: *telim üküş* "çok", *ton kedim* "elbise", *tüş yemiş* "meyve".

b) Fiillerde: *aya- agırla-* "hürmet etmek", *tapın- udun-* "hürmet etmek", *it- yarat-* "yapmak".

II. İlk unsuru Türkçe ikinci unsuru yabancı olan söyleyişler:

---

[6] Saadet Çağatay, "Uygurcada Hendiadyoinler", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 1940-1941, s. 97-145. Aynı makale için bkz. "Uygurcada Hendiadyoinler", *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, AÜDTCF Yayınları, Ankara, 1978 s. 29-66; 100. Doğum Yıldönümüne Armağan Prof. Dr. Saadet Çağatay'ın Yayınlanmış Tüm Makaleleri, C. 1 (Haz. Aysu Ata), Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 234-269.
[7] Osman Fikri Sertkaya, "Maitrisimit Nom Bitig", *TDAY-Belleten*, Ankara, 1982-1983, s. 253-271.

a) Eski Türkçede: *yultuz garh* “seyyare”, *kut buyan* “baht, talih, *kut vahşik* “ruh”.

b) Türkiye Türkçesinde: *av şikâr* “av”, *söz sohbet* “sohbet”, *güç hal* “zor”.

III. İlk unsuru yabancı ikinci unsuru Türkçe olan hediadyoinler:

a) Skr. + Türk.: *sahasirasami miŋ küz* “bin sonbahar, bin yıl”, grah yultuz “seyyare”, kesari arslan “arslan”.

b) Çin. + Türk.: *çın kirtü* “gerçek”, *tsuy irinçü ve tsuy yazuk* “günah”, *hua çeçek* “çiçek”.

c) Soğd. + Türk.: *badır ayak* “kase”, *kraza ton* “elbise”.

d) Orta İran. + Türk.: *asan tükel* “sağ salim”, *noş tataglar* “panzehir, tiryak”.

e) Moğ. + Türk.: *taloy ögüz* “okyanus”.

IV. Her iki unsuru da yabancı kelime olan hendiadyoinler:

a) Sk. + Skr.: *vrhar sanram* “manastır”, *tijit kşanti* “tevbe, istiğfar”.

b) Skr. + Çin.: *lab buşı* “sadaka”, *arhant toyın* “rahip”, *kşanti çamkuy* “utanmak, nedamet etmek”.

c) Çin. + Skr.: *buşı lab* “sadaka”.

d) Skr. + Soğd.: *dyan samar* “istiğrak”.

e) Skr. + Orta İran.: *arhant dıntar* “aziz, veli”, *buyan bökteg*” sevap”.

f) Soğd. + Moğ.: *kent uluş* “baş şehir, payitaht”.

V. İlk unsuru ikinci unsurun artibutu olan hendiadyoinler:

Bu grup hend.’lerin iki unsuru Uygur Türkçesinde birbirine *atlıg* veya *tigme* kelimesi ile bağlanır.

Türkiye Türkçesinde ise bu grubun u, ü, vu, vü “ve” bağ kelimesi veya izafet ile birleştirildiği görülmektedir.

a) Eski Türkçede (İlk unsuru yabancı): *kesari atlıg arslan* “kesarin yani arslan”, *bodi tigme tuyunmak* “uyanmak yani hissetmek”.

(İlk unsuru Türkçe): *begler evi tigme raçagrih kent*" beyler evi yani Râjagrha şehri".

b) Osmanlı Türkçesinde (İlk unsuru yabancı): *hased ve günilemek* "hased", *mâl u tavar* "eşya".

(İlk unsuru Türkçe): *assıları ve fâideleri* "faydaları", *yarag u âlet* "alet".

VI. İç içe geçmeli hend.'ler:

Bu şekilde hend. Türü örneği Uygur Türkçesinde çok nadir geçen bir hend. türü.

Uygur Türkçesinde *bra kuşatri – pra kuşatri* hnd.'inin her unsurunun da kendisinden sonra Türkçe karşılığının gelmesi ile meydana getirilen şekli *bra (pra?) askug kuşatri köligelik* örneğidir.

Osman Nedim Tuna, konumuzla ilgili üç önemli makale kaleme almıştır. Bunlardan ilki olan "Türkçede Tekrarlar 1" makalesinde isim, sıfat ve zarflarda tekrarları ele almış, bu tekrarları sınıflandırarak çokça örnekle ortaya koyduğu görüşü desteklemiştir.[8] İkinci makale olan *"*Türkçede Tekrarlar 2" makalesinde de genel olarak tekrarlanan fiiller üzerinde durarak kiplerin kattığı anlamları örneklerle açıklamıştır. Makalenin sonunda "Hendyadyoinler" başlığı altında bazı örnekler sıralamış ardından Halk Edebiyatında Tekrarlar başlığında Halk Edebiyatı ürünlerinde tekrar örnekleri vermiştir.[9] "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi*"* adlı makalesinde 2022 eş heceli ikilemeyi ele alarak ikilemelerdeki sıralama düzenini tespite çalışan Tuna, sözcük sıralamasının fonetik temelli olduğunu ileri sürmüş ve bunu ele aldığı örneklerle kurala bağlamıştır.[10]

Mehmet Ali Ağakay, konuyla ilgili iki farklı durumu iki farklı terimle karşılamaktadır. Sözcükleri veya sözcüklerin bir bölümünü tekrarlayarak yeni yapılar meydana getirme yöntemini *ikizleme* terimiyle adlandırmıştır. Buna göre tekrarların ikizleme olabilmesi için tek bir bütün haline geçerek anlamca az çok değişik yeni bir değer kazanmaları gerekmektedir. Arka arkaya tekrarlanan bir sözcüğün, her tekrarı sözdizimi bakımından ayrı bir görevde ise böyle bir öbek ikizleme sayılmamalıdır.[11]

[8] Osman Nedim Tuna, "Türkçede tekrarlar 1" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* C. 3, İstanbul, 1949, s. 428-447.
[9] Osman Nedim Tuna, "Türkçede tekrarlar 2" İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* C. 3, İstanbul, 1950, s. 35-82.
[10] Osman Nedim Tuna, "Türkçenin sayıca eş heceli ikilemelerinde sıralama kuralları ve tabii bir ünsüz dizisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara, 1986, 1982- 1983.
[11] Mehmet Ali Ağakay, "İkizlemeler Üzerine", C. II, *Türk Dili*, S.16-17, Ankara, 1953, s. 189.

Ağakay, "Eskiden atf-ı tefsirî denilen kelime çiftleri Türkçenin, her türlü tahmini aşacak derecede bol ve çeşitli bir dil varlığıdır." açıklamasını yaptıktan sonra Batı dillerindeki hendiadyoin teriminin iki kavram kullanarak tek bir kavram anlatma durumu için kullanıldığını belirtir. Ona göre *el gün, eş dost, dağ taş* gibi kuruluşlar ikizleme, atf-ı tefsirî veya hendiadyoin terimleri ile açıklanamaz. "Bu kuruluşlar ya ögeleri birbirine hiç benzemeyen ya da ögeleri arasında birtakım ses uygunlukları bulunan kuruluşlardır."[12] O nedenle bunlar için *koşma*, birbirine koşulan kelimelerin her biri için de *koşuk* terimini kullanmıştır.

Hasan Eren, *ikiz kelimeler* ifadesini kullandığı "İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında" makalesinde bu sözcük gruplarının "Muhtelif psikolojik amillerin tesiri altında doğmuş olan bu orijinal ifade şekli" olduğunu belirtir. Müteradif tabirlerin yanında sözcüğe bazen yeni şekillerin eklenmesiyle de ikiz sözcükler yapıldığını ifade eden Eren, *çocuk mocuk, enik menik, andal mandal, öcü böcü* gibi birtakım örneklerdeki ikinci unsurların anlamlarını açıklamaya çalışır.[13]

Vecihe Hatipoğlu, ikilemeler üzerine yapmış olduğu kapsamlı çalışmasında "İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır."[14] tanımlamasını yapmaktadır. Hatipoğlu bu çalışmasında Türkçedeki ikilemeleri çeşitli açılardan incelemektedir.

Doğan Aksan, *Türkçenin Sözvarlığı*'nda "Türkçede İkilemeler" başlığında Türkçenin her döneminde, her lehçesinde belirgin bir biçimde karşımıza çıkan ve dilin gerek yapı gerek sözdizimi, gerekse anlambilim açısından en önemli niteliklerinden birini oluşturan özellik, ikilemelerin sık kullanılmasıdır."[15] açıklamasını yaptıktan sonra Göktürk, Uygur, Karahanlı dönemlerinde ardından da Eski Türkiye Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde kullanılan ikileme örnekleri vermektedir. "Türkiye Türkçesinde İkilemeler" başlığında incelediği ikilemeleri şu başlıklar altında sınıflandırmaktadır:

1. Değişik Sözcük Türlerinden Aynı Sözcüğün Yinelendiği Örnekler

<u>Ad</u> <u>Sıfat</u> <u>Belirteç</u> <u>Ulaç</u>

[12] Mehmet Ali Ağakay (1954), "Türkçede Kelime Koşmaları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten,* Ankara, s. 98.
[13] Hasan Eren (2018), "İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 7 (2)*, s. 283-286.
[14] Vecihe Hatipoğlu (1981), *Türk Dilinde İkileme*, TDK Yayınları, Ankara, s. 9.
[15]Doğan Aksan (2004), *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yayınevi, Ankara, s. 60.

kapı kapı *koca koca* *zaman zaman* *geze geze*

sayfa sayfa *sarı sarı* *yavaş yavaş* *durup durup*

Eylem Ünlem

durdu durdu *of of*

oturur oturur *vay vay*

2. Değişik Sözcük Türlerinden Eşanlamlılarla Kurulanlar

Ad Sıfat Belirteç Ulaç

çarşı pazar *derme çatma* *açık seçik* *ezile büzüle*

ev bark *doğru dürüst* *sarmaş dolaş* *düşünüp taşınıp*

Ortaç Eylem

bitmiş tükenmiş *ağlamış sızlamış*

yenir yutulur *yazdı çizdi*

3. Değişik Sözcük Türlerinden Ters anlamlılarla Kurulanlar

Ad Sıfat Belirteç Ulaç

yer gök *büyük küçük* *ileri geri* *bata çıka*

ölüm kalım *uzak yakın* *bugün yarın* *otura kalka*

Ortaç Eylem

olur olmaz *durdu durmadı*

gelen giden *geldi gitti*

4. Yansımalı İkilemeler

a) Yalnızca Bir Eylem, Bir Oluş, Bir Durum İçin Kullanılanlar

Horul horul (uyumak)

Sapır sapır (dökülmek)

b) Derece Gösteren Farklı Biçimleri Olan Yansımalı İkilemeler

Çıtır çıtır / çatır çatır / çatır çatur

Kıtır kıtır / Katır katır / katır kutur

c) İki Ögesi Aynı Seslerden Kurulu Yansımalı İkilemeler

Şırıl şırıl

Ciyak ciyak

ç) Bir Ögesi Farklı Ünlü ya da Ünsüzlerden Kurulu Yansımalı İkilemeler

Gacır gucur

Şangır şungur

d) Yansımalı Eylemlerden Oluşmuş Ulaçlarla Kurulu İkilemeler

Hıçkıra hıçkıra

Ikına sıkıla

5. Öncesi /M/ İle Değiştirilerek Yüklenen İkilemeler" şeklinde gruplandırmaktadır.[16]

okul mokul	<u>Özel Adlarla</u>
takım makım	*Ayşe Mayşe*
kapı mapı	*Ankara Mankara*

Tahsin Banguoğlu, "Belirtme Öbekleri" içerisinde değerlendirdiği "Bağlam Öbekleri"nde ikilemeler ve koşma takımlarını ele almıştır. "Geniş ölçüde bağlam öbeklerinde iki kelimeyi anlam veya şekil ilişkileri birbirine yaklaştırmıştır. Bunlar aynı, zıt ya da ilişkili anlamda olabilirler."[17] Bağlam öbekleri dilimizde çoğunlukla bağlamsız biçimde görülürler. "Bu bağlamsız öbekler daha çok zaman içinde şekilce kalıplaşmış ve anlamca farklılaşmış olarak dilin kelime çekimi ve kelime yapımı vasıtaları arasına girmişlerdir. Bunlar, kapsadıkları kelimelerin anlamını berkitme, renklendirme, tasvir, çeşitlendirme gibi özellikler kazanmış bulunurlar."[18] Banguoğlu, aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan sözcük grupları için *ikileme*, aynı olmayan iki ses birliğinden oluşan sözcük grupları için ise *koşma takımları* terimlerini kullanmaktadır. "Birleşik İsim Tabanları" içinde "Bağlam Öbeği Kalıbında" alt başlığında bunları bağlamsız bağlam öbekleri olarak nitelendirmektedir (Banguoğlu: 1974, 308). Koşma takımlarını *Ad Olanlar, Sıfat Olanlar, Zamir Olanlar, Zarf Olanlar* şeklinde sınıflandırmıştır (Banguoğlu: 1974, 309-310). Banguoğlu, birleşik fiil tabanlarını

[16]Doğan Aksan, A.g.e., s. 195-197.
[17]Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TTK, Ankara, 1974, s. 308.
[18]Tahsin Banguoğlu, A.g.e., s. 512.

incelerken yine koşma takımlarına değinir. "Birleşik Fiil Tabanları"nın "Bağlam Öbeği Kalıbında" olanlarını oluşum şekillerine göre ele almaktadır. Buna göre bu kalıplar, ya iki ad fiil halinde ya da birinci fiili -ip zarf fiili şekline koyarak gösterilmektedir. Bağlam öbeği kalıbındaki fiiller farklı çatı görünümlerine girebilir ve aynı anlamı sürdürebilirler, böyle ile çoğunlukla aynı iki fiil aynı çatı eklerini alır (asıldı kesildi). Bazen çatı ekinin sadece son fiile geldiği de görülür (alıp satılmak). Bu birleşik fiil tabanlarından ve bunların türlü çatı görünüşlerinden üreme isimler koşma takım kalıbında birleşik isimler arasında görülür (alım satım) (Banguoğlu: 1974, 316-318). İkilemeler *Yansımalar, Ünlemler, Berkitme sıfatları, Üleme sayı sıfatları, Berkitme zarfları, Hal zarffiilleri*; Koşma Takımlarıysa *Yansımalar, Üleme sayı sıfatları, Hal zarffiilleri, Koşma takım (birleşik isim), Koşma takım (birleşik fiil), Koşma takım (önses değişmesi)* şeklinde sıralanarak örneklendirilmiştir (Banguoğlu: 1974, 512-513).

Leyla Karahan, *tekrar grubu* olarak adlandırdığı sözcük öbeğini "Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime topluluğudur."[19] şeklinde tanımlar ve tekrar gruplarının özellerini şu şekilde sıralar:

a) Grupta yer alan kelimeler arasında şekil ve anlamca bir ilişki vardır.

- Unsurları aynı olan tekrar grupları: *mışıl mışıl, yavaş yavaş, koşa koşa, ılık ılık, geze geze.*

- Unsurları yakın anlamlı olan tekrar grupları: *doğru dürüst, eğri büğrü, kılık kıyafet, dayalı döşeli, güle oynaya.*

- M ünsüzünün kelime başına ilavesi ile yapılan tekrarlar da bu gruba dahildir: *okul mokul, oyun moyun, halı malı, çanta manta.*

- Unsuzları zıt anlamlı olan tekrar grupları: *Bata çıka, irili ufaklı, ölüm kalım.*

b) Tekrarlar, anlamı kuvvetlendirir; nesne ve harekete çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamı kazandırır.

Mini mini çocuklar. (Anlamı kuvvetlendirme)

Diyar diyar dolaştım. (Çokluk)

[19]Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi -Cümle Tahlilleri*- Akçağ yay., Ankara, 2010, s. 60-61.

Yaza yaza usandı. (Süreklilik)

İyi kötü bir şeyler yaptı. (Beraberlik)

c) Zamirlerin, bağlama ve çekim edatlarının dışında bütün kelimelerle tekrara grubu kurulabilir. Ünlem edatları, tekrara elverişli kelimelerdir: *ah vah, oh oh, fısıl fısıl, zıp zıp, sabah sabah, gide gele, bitmez tükenmez, ona buna.*

ç) Grubu meydana getiren unsurlar çekim eki taşıyabilir: *evi barkı, sağa sola, işinde gücünde, varını yoğunu, dereden tepeden, oradan buradan.*

d) Grup içindeki kelimeler, eş görevlidir. Kelimeler arasında genellikle belirli bir ses düzeni bulunur. Bundan dolayı, tekrar gruplarının birçoğunda unsurların yeri değiştirilemez. Mesela *eğri büğrü* tekrar grubu *büğrü eğri* şeklinde ifade edilemez.

e) Grupta yer alan kelimelerden biri zaman içinde tek başına kullanımdan düşmüş olabilir: *ele güne, bet beniz, soy sop, yorgun argın, boy bos.*

f) Tekrar grupları, cümle ve kelime grupları içinde isim, sıfat ve zarf görevi yapar.

Kahve mahve yapmam sana ben.

Sürü sürü kargalar, hisarın üstünden uçarken *acı acı* bağırıyordu.

Elektrik kontağından çıkan yangın her tarafı *yakmış yıkmış*.

g) Bu grupta her unsur kendi vurgusunu taşır. Kelimeler arasına virgül konmaz.

Tuncer Gülensoy, ikileme konusuna geniş yer vermemekle birlikte konuyu *Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar* başlığında ele almıştır. İkileme terimi kullanan Gülensoy, "İkileme, bir kelimenin tekrarlanması, anlatımları yakın ya da karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılmasıdır."[20] tanımını yapmıştır.

Günay Karaağaç, *Yineleme Öbekleri* tabirini kullanarak "Bir varlığı veya bir eylemi karşılamak üzere eş görevli iki sözün oluşturduğu söz öbeğidir. Şekil ve anlam bakımından birbiriyle bağlantılı ve aynı türden olan iki veya daha çok sözün bir araya gelerek oluşturdukları yapı, yineleme öbeği olarak bilinir. Türkçede yinelemeler iki

[20]Tuncer Gülensoy, *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000, s. 339.

sözle yapılır; ancak, az da olsa, üçlü ve dörtlü yinelemeler de görülür."[21] açıklamasını yapmıştır.

Ahmet Beserek, *Tekrarlar* olarak nitelendirdiği ikilemelerle ilgili "Tekrarlar aynı kelimenin, eş anlamlı iki kelimenin, zıt anlamlı iki kelimenin ve biri ilaveli iki kelimenin üst üste kullanılmasıyla meydana gelir. Böyle bir durumda iki kelime olmasına rağmen anlam bakımından bir bütünlük ve kalıplaşma sözkonusudur. Bu açıdan, bu şekildeki kelimeler cümle içinde bir kelimeymiş gibi işlem görürler."[22] açıklamasını yapmıştır.

Mustafa Özkan ve Veysi Sevinçli'nin hazırladığı *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* adlı çalışma "Tekrar Grubu (İkileme)" başlığı altında konuyu ele almıştır. "Tekrar grubu, anlamı güçlendirmek, ifade gücünü arttırmak, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesiyle oluşan sözcük öbeğidir. Bu grupta yan yana gelen iki kelimeyi anlam ya da şekil ilişkisi birbirine yaklaştırır." Çalışmada ikilemelerin başlıca işlevlerinin süreklilik, kuvvetlendirme, çokluk, ortalama, birliktelik … ifadesi vermek olduğu belirtilmekte ve bazen iki sözcüğün anlamca kaynaşarak farklı bir kavramı ifade eden birleşik sözcük niteliğini kazandığını söylenmektedir. Tekrarların cümle içinde isim, sıfat ve zarf olarak kullanıldığı ve daima ayrı yazıldığı bilgisi de eklenmektedir. Tekrarların yapıları "Aynen Tekrarlar", "Eş ve Yakın Anlamlı Tekrar Grupları", "Zıt Anlamlı Kelimelerle Kurulan Tekrarlar" ve "Pekiştirmeli Tekrarlar" şeklinde sınıflandırılmaktadır. Tekrar gruplarının özellikleri sıralandıktan sonra bu sözcük öbeğinin cümle içinde kullanışlarına örnekler verilmektedir.[23]

Dilbilim Sözlüğü'nde "Bir tabanın belirli bir parçasını ya da tamamını yineleyerek, bu tabandan başka ek ve sözcükler türetme süreci.",[24] Zeynep Korkmaz'ın *Gramer Terimleri Sözlüğü*'nde "Aralarında belli bir ses düzeni bulunan, biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan, aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu",[25] Hatiboğlu'nun hazırladığı *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*'nde "Anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut

[21] Günay Karaağaç, *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011, s. 195-196. Karaağaç, aynı açıklamayı *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*'nde ikileme madde başında da vermiştir (s. 486). Ancak konuyla ilgili ayrıntılı açıklamayı yineleme başlığında yapmıştır (s. 868). (Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara, 2013)
[22] Ahmet Beserek, *Türkçede Cümle Yapısı*, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s. 30.
[23] Mustafa Özkan & Veysi Sevinçli, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2009, s. 38-50.
[24] Kamile İmer, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 154.
[25] Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1992.

karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması.”,[26] Berke Vardar yönetiminde hazırlanan sözlükte “Anlama güç katmak amacıyla bir birimi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda kullanma”,[27] TDK tarafından hazırlanan bir başka *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde “Bir kelimede bir parçanın tekrarlanması. Kelimenin tamamı tekrarlanırsa kelime ikilemesi olur. Kelime ikilemesi: Aynı kelimenin iki defa tekrarlanması, ki bağlı ve bağsız olmak üzere iki türlü olur. Bağlı ikileme iki kelimenin arasına bir edat konularak dilimizde kelimelerden birine veya ikisine bir çekim eki veya ilk kelimeye bir ‘mi’ soru edatı getirilerek yapılır. Bağsız ikilemede kelimeler yalın halde tekrarlanır.”,[28] Mehmet Hengirmen’in *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*’nde *ikileme* madde başında “Anlatımı daha güzel ve etkili bir duruma getirmek için aralarında ses benzerliği bulunan yakın, aynı ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılması veya bu işlem sonucu ortaya çıkan sözcük grubu.”[29] tanımlamaları yer almaktadır.

Görülüyor ki araştırmacılar ikileme kavramını tanımlarken benzer noktalara değinseler de farklı terimler kullanmaktadırlar. Terim olarak Saadet Çağatay (1978) *hendiadyoin*; Gabain (2003), Zeynep Korkmaz (1992), Vecihe Hatipoğlu (1981), Tuncer Gülensoy (2000), Doğan Aksan (2004) *ikileme*; Grönbech sıralama; Muharrem Ergin (2009), Ahmet Beserek (1991) *tekrarlar*; Leyla Karahan (2010) *tekrar grubu*; Tahsin Banguoğlu (1974) *koşma takımları*; Günay Karaağaç (2011) *yineleme öbekleri*; Hasan Eren (1949) *ikiz kelimeler*, Mehmet Ali Ağakay (1953, 1954) *ikizleme* ile *kelime koşması* terimlerini kullanmışlardır.

Tanımlamada ve terim kullanmada bir görüş birliği sağlanamadığı görülmektedir. Bunun sebebi İngilizcede *reduplication, reduplication dual*; Fransızcada *hendiadyoin, redoupliment*; Almancada *verdoppelun, zwillinformen* ve özellikle *hendiadyoin* terimleriyle karşılanan yapının Türkçedeki kullanımdan farklı olmasıdır. Hendiadyoin terimiyle iki sözcüğün bir sözcük gibi kullanılması belirtilmektedir. Türkçedeki durum ise farklıdır. Türkçede iki ya da daha çok sözcükle bir kavramın karşılanması söz konusudur. İkizleme, yineleme, kelime koşması, koşma takımları, tekrarlar, tekrar grupları gibi adlandırmalar ikileme kavramını kısıtlı biçimde ele aldığından biz daha geniş anlamda *ikileme* terimini kullanacağız. Tezimize aldığımız

[26] Vecihe Hatiboğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, 1969, s. 50.
[27] Berke Vardar (ed.), *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Vol. 471. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s. 93.
[28] *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, B. II. 15, Ankara, 1949, s. 109, 127.
[29] Mehmet Hengirmen, *Dilbilgisi ve Dilbilimi Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara, 1999, s. 208.

ikilemeler eş anlamlı sözcüklerden, yakın anlamlı ve anlamca ilişkili sözcüklerden, zıt anlamlı sözcüklerden, aynı sözcüğün tekrarıyla, tek başına anlamı olmayan sözcüklerden oluşabilmektedir.

Çalışmamızın malzemesinin temini için Eski Türkçe dönemi eserlerinden başlanarak Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay ve Eski Türkiye Türkçesi metinlerinden seçme eserler incelenmiştir. Orhun dönemi yazıtlarından *Kül Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küliçor, Çoyr* yazıtları; Uygur dönemi yazıtlarından *I. Karabalgasun, II. Karabalgasun, Moyun Çor (Şine Usu), Taryat (Terhin), Tes, Süci* yazıtları; *Yenisey* yazıtları; *Talas* Yazıtları; *Koçkor* yazıtları; Uygur dönemi eserlerinden *Irk Bitig, Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi, Kuanşi İm Pusar, Çaştani Beg Hikâyesi, Altun Yaruk, Maytrısimit, Maymunlar Begi Hikayesi, Dantıpali Beg Hikayesi, Mukaddes Tavşan Hikayesi, Körüm Bitig, Sekiz Yükmek, Üç İtigsizler, Daşakarmapathâvadânamâlâ*; Karahanlı Dönemi eserleri olan *Kutadgu Bilig, Divânü Lügâti't-Türk, Atebetü'l-Hakayık, Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'an Tercümesi*; Harezm Türkçesi dönemi eserlerinden *Dîvân-ı Hikmet, Kısasü'l-Enbiyā, Muînü'l-Mürîd, Nehcü'l-Ferâdîs, Satır Arası Kur'ân Tercümesi*, Kutb'un *Hüsrev ü Şirin*'i; Kıpçak Dönemi metinlerinden *Gülistan Tercümesi, İrşadü'l Mülûk ve Selâtin, Münyetü'l-Guzât*; Çağatay dönemi eserleri olan *Bâburname, Bedâyü'l-Vasat, Fevâyidü'l-Kiber, Garâibü's- Sıgar, Lisânü't-Tayr, Mevlânâ Lutfî Dîvânı, Nevâdirü'ş-Şebâb, Mevlânâ Sekkâkî Dîvânı, Şecere-yi Terâkime*; Eski Türkiye Türkçesi dönemi eserlerinden *Çarhnâme, Dîvân-ı Yunus Emre, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, Yusuf u Zelîhâ, Garipnâme, Süheyl ü Nevbahâr, Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ, Dede Korkut, Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması* metinleri ile Memlük sahasında yazılmış Oğuzca *Kansu Gavrî Destanı* okunarak malzeleme derlemesi yapılmıştır. Bu tarama sırasında ele alınan metinler üzerinde yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır. Seçilen tüm eserlerin söz varlığı incelenmiş ve ikileme bağlamında tespit edilenler fişlenmiştir. Birinci bölümde tespit aşamasından sonra ikileme olarak kabul ettiğimiz sözcük öbekleri her dönem için alfabetik olarak sıralanmış, ikilemenin oluşum mantığını kavrayabilmek adına ikilemeyi oluşturan sözcüklerin ayrı ayrı anlamları verilmiş, ikileme anlamlandırılmış, hangi metinde kaç kez geçtiği belirtilmiş ve ikilemenin geçtiği örnek cümleler sunulmuştur. İkilemeyi oluşturan sözcükler daha önce bir ikilemenin içinde geçtiyse bunlara atıfta bulunulmuş, aynı dönem içinde aynı sözcük tekrar anlamlandırılmamıştır.

İkilemeler üzerine yapılan bu çalışmada ikilemeler ile aynı oluşum mantığına sahip biçimde oluşan üçlemelere ve dörtlemelere de yer verilmiş bunlar yine ikileme olarak değerlendirilmiştir. Çünkü birden fazla sözcük bir araya gelip bir kavramın anlamını güçlendirme, pekiştirme, kuvvetlendirme amacını taşımaktadır.

İlk hece + p + sözcüğün tamamı biçiminde oluşan pekiştirilmiş sıfatları yapı bakımından basit veya birleşik yapılı sayamayacağımızdan ve bu tür oluşumlar tekrar içerdiğinden bu yapıları ikileme kapsamında değerlendirip tezimize dahil ettik. *Büs bütün, çep çevre, süp süzük, kap kara, yup yumrak, yup yumşak, yap yaruk, top tolu, tup turu, up uzun* gibi sözcükler bir pekiştirme, içerdiği anlamı güçlendirme anlamı barındırırlar.

Bazı bağlaç öbekleri ikileme özelliği kazandığından bu tür oluşumları da ikileme kapsamında değerlendirdik. Burada belirtilmesi gereken husus iki sözcüğün birbirinden ayrılamayacağı durumunun oluşmasıdır. Bu özelliği kazanan bağlaç öbeklerini ikileme malzemesi olarak derledik: *Hükm ü kazā, māl u mülk, rāy u tedbīr, şehd ü şeker*. Özellikle İslamiyet'in kabulünden sonra bu tür ikilemelerin sayısı oldukça artmıştır. Aynı ikilemenin farklı bağlaçlarla oluştuğunu gösterebilmek için derlenen tüm farklı bağlaçlı ikilemeler madde başı olarak alınmıştır.

Uygur Türkçesinde başlangıçta alıntı sözcüğün Türkçe açıklaması gibi duran sözcük veya sözcük öbekleri daha sonraki dönemlerde kalıplaşarak ikileme özelliği kazanmışlardır. Biz de bu nedenle *atlıg* ve *tigme* sözcükleri ile kurulan *abasvar atlıg arıg yaruklug, çambudıvıp atlıg yirtinçü, balı paramıt tigme küç küsün paramıt* gibi yapıları tezimize almayı yeğledik.

İkilemelere örnekler verilirken bazen cümlenin tamamı değil anlam bütünlüğünü sağlayacak kısmı verilmiştir. Böylelikle çalışmamızda hacmi gereksiz genişletmekten uzak durduk.

Farklı sözcük öbeklerinin oluşum biçimleriyle bir araya gelmiş ve tekrar oluşturmuş ifadeler ikileme olmadıklarından tezimize dâhil edilmemiştir. *Beyler beyi, hanlar hanı, canlar canı* gibi sözcük öbekleri ad tamlaması oluşturmuştur. *Yıldan yıla, baştan başa, önden sona, adadan adaya, günden güne, ilden ile; el ele* gibi sözcük öbekleri kısaltma öbeği olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenlerle bu tür sözcük öbekleri çalışmamızın dışında tutulmuştur.

Ab ablamak, boy boylamak, sü sülemek, yagmur yagmak, söz sözlemek, taŋ taŋlamak, kuş kuşlamak gibi sözcük öbekleri kökteş tümleçler olarak değerlendirilmiş ve ikileme çalışmamızın dışında tutulmuştur.

Yarı tasvir fiilleri birleşik fiil oluşturdukları için tezimize dahil edilmemiştir. *Satıp savmak, gidip gelmek, kasıp kavurmak* gibi birleşik fiiller kapsam dışında tutulmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ikilemeler anlam bakımından, köken bakımından, yapı bakımından ve görev bakımından sınıflandırılmıştır. Malzemenin tekrar tekrar verilmesinin önüne geçilmesi için sınıflandırma sırasında verilen örnekler sınırlı sayıda tutulmuştur. Çeşitli dönemlerden örnek sunulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız bir tema çalışması olduğundan pek çok eser taranmıştır. Bu nedenle okuma farklılıkları görülmüş olup bunlar yazım ve anlatım birliği sağlama adına kendi anlayışımıza göre düzeltilmiştir. Örneğin *bo* biçiminde okunan sözcükler *bu*, *monça* biçiminde okunan sözcükler *munça*, *budun* biçiminde okunan sözcüklerde *bodun* biçimlerinde düzeltilerek yazılmıştır. Tez çalışmamızın madde başlarını hazırlarken Harezm ve Çağatay dönemleri haricinde diğer dönemler için kapalı e'nin kullanımının anlam belirleyiciliği konusunda görüş farklılıkları bulunduğundan Göktürk, Uygur, Karahanlı, Kıpçak dönemi eserlerinde /i/, /e/ ve /é/ ile yazılan sözcüklerde standardı sağlamak ve karmaşıklığı gidermek amacıyla /i/ fonemi, Harezm ve Çağatay dönemi eserlerinden derlenen malzeme için kapalı e (é) kullanılmıştır. Aynı biçimde metin okumalarında görülen /w/ için /v/, /q/ için /k/ kullanımı tercih edilmiştir. Bununla birlikte bazı dönemlerin metin okumalarında Arapça ve Farsçadan alınan sözcüklerin farklı biçimlerde okunduğu görülmüştür. Kalın veya ince biçimlerle okumaları tercih edenler arasında standartı sağlamak amacıyla biz tezimizde bu tür sözcüklerin Türkiye Türkçesine göre okunuşları tercih edilmiş, böylelikle okuma farklılıkları tezimize yansıtılmamıştır. Örnek cümleler de aynı biçimde ele alınmıştır. Çalışmamızda damak n'si için (ŋ), ayın harfi (‘), ny sesini veren (ñ) işaretleri dışında transkripsiyon işaretleri kullanılmamıştır.

1. BÖLÜM

1.1. Göktürk Harfli Metinler Döneminde (Orhun – Yenisey – Talas - Koçkor) İkilemeler

Çalışmanın bu kısmında *Göktürk Yazıtları, Yenisey Yazıtları, Koçkor yazıtları, Talas Yazıtları* taranarak malzeme derlemesi yapılmış ancak Talas ve Koçkor yazıtlarında ikileme tespit edilememiştir. Tarama sonucunda elde edilen ikilemeler alfabetik olarak incelenmiştir. Göktürk döneminden *Kül Tigin, Bilge Kagan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor* yazıtları okunmuştur. İkilemeleri anlamlandırmak için Talat Tekin,[30] Muharrem Ergin,[31] Hüseyin Namık Orkun,[32] Erhan Aydın,[33] Risbek Alimov[34] ve İgor Valentinomviç Kormuşin'in[35] neşirlerinden yararlanılmıştır.

Açsık tosık: Açlık tokluk (KT G 8). Aç sözcüğü acıkma, acıkacak olma*;* açlık (Tekin 1988: 117); (Ergin 2011: 82) anlamlarında; tosık ise doymuş, tok (Orkun 1994: 868) anlamındadır. Birbirine zıt iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. KT G 8 *Açsık tosık ömez sen.* "Açlığı tokluğu düşünmezsin."

Adrıl- seçlen-: Ayrılmak, vedalaşmak (E 43/2). Adrıl- fiili yaygın olarak gördüğümüz d>y değişimi ile ayrıl- olarak bugün de Türkiye Türkçesinde varlığını sürdürmektedir. İkilemenin ikinci fiilini Kormuşin seçlen- (Kormuşin 2017: 225) şeklinde okuyup metin içinde vedalaşmak, Aydın ise seçlin- (Aydın 2019: 146) şeklinde okuyup ayrılmak olarak çeviri yapmıştır. Erhan Aydın, sözcüğün Clauson'da bulunmamasının sebebi olarak Malov'un metni tam olarak okuyamamasını göstermektedir (Aydın 2019: 107). Sözcük, olumsuz şekliyle E 28'de de geçmektedir. E 43/2 *Adırıltım seçlentim ayıt-a.* "Ayrılıp vedalaştım, ne acı."

Adrılma- azma-: Ayrılmamak, yoldan çıkmamak (O 11). Adrıl- fiilinin olumsuz biçimiyle yapılmış bu ikilemede az- fiili yoldan çıkmak, azmak (Clauson 1972: 279), (Orkun 1994: 767) anlamına geldiğinden ikileme yakın anlamlı sözcüklerden oluşmuştur denebilir. O 11 *Teŋri Bilge Kaganda adrılmalım*

---

[30] Talat Tekin, *Orhon Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan)*, TTK Yayınları, Ankara, 1988. Talat Tekin, *Tunyukuk Yazıtı*, Simurg Kitapçılık, Ankara, 1994.
[31] Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2011.
[32] Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.
[33] Erhan Aydın, *Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları*, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.
[34] F. Yıldırım, E. Aydın, & R. Alimov, *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*, BilgeSu, İstanbul, 2013.
[35] İgor V. Kormuşin, *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları*, Çev. Rysbek Alimov, TDK Yayınları, Ankara, 2017.

azmalım teyin ança ötledim. "Tanrı Bilge Kağandan ayrılmayalım diye böylece nasihat ettim."

Adrılma- seçlinme-: Ayrılmamak, ölmemek (E 28/6). Bkz. Adrılma- azma-, Adrıl- seçlen-. *Ezençüm e küzençüm e adrılma seçlinme ögürdüm.* "Izdırabım ve koruyucum ayrılmayın, neşem, hayat kaynağım." Kormuşin ve Aydın farklı okuyuş ve anlam vermektedirler.

Agış barım: Mal mülk, servet (KT GB). Agış, "mal mülk, servet" anlamına (Tekin 1988: 117), (Ergin 2011: 83); barım sözcüğü de yine "mal mülk, servet" (Tekin 1988: 123), (Ergin 2011: 87), (Orkun 1994: 770) anlamına gelmektedir. Sinonim iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. KT GB *Kül tiginiŋ altunın kümüşin agışın barımın tört bin yılkısın ayagma tuygut*... "Kül Tigin'in altınlarını, gümüşlerini, servetini, malını dört bin (attan oluşan) sürülerini koruyan Tuygut..."

Alkın- arıl-: Mahvolmak bitmek (KT G 9; BK K 7). Alkın- ve arıl- fiillerinin ikisi de "azalmak, mahvolmak, yok olmak, bitmek" anlamlarıyla sözlüklerde yer almaktadır (Tekin 1988: 118; 120), (Ergin 2011: 83; 85), (Orkun 1994: 759). Arıl- fiilinin anlamını Orkun, "yorulmak, bitkin hale gelmek" olarak vermektedir (Orkun 1994: 763). Görülüyor ki sözcükler sinonimdir. KT G 99 ... *kop anta alkıntıg arıltıg*. "Oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin."

Alkın- yok bol-: Mahvolmak, yok olmak (TI B 3). **Bkz. Alkın- arıl-**. TI B 3 *Türk bodun ölti alkıntı yok boltı.* "Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu."

Alp erdem: Yiğitlik, fazilet (İH B 4, 7, 12). Alp sözcüğü "cesur, yiğit, kahraman" (Tekin 1988: 118), (Ergin 2011: 83), (Orkun 1994: 759); erdem ise "edep, terbiye, fazilet" (Orkun 1994: 796) anlamlarına gelmektedir. İki farklı sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. İH B 12 ... *alpın erdemin üçün kü bunca tutdı*. "… yiğitliğinden, faziletinden dolayı şöhretini böylece tuttu."

Altun kümüş: Altın gümüş. (KT G 5, KT K 12, KT GB; BK G 11, BK K 3; E 11 3). Altun ve kümüş>gümüş sözcükleri bugün bilinen anlamlarındadır (Tekin 1988: 119; 152), (Ergin 2011: 84; 105), (Orkun 1994: 760; 816). KT G 5 *Altun kümüş işgiti kutay bunsuz anca birür.* "(Çinliler) altın(ı), gümüş(ü), ipeğ(i) (ve) ipekli kumaşları güçlük çıkarmaksızın öylece (bize) veriyorlar."

Anyıg üz: Aksi, öfkeli (TI K 10). Metnin okunuşunda değişik görüşler bulunmaktadır. Tekin ve Ergin *anyıg ol üz ol* şeklinde okurken Orkun *ayıg ol öz ol* biçiminde

okumuştur (Tekin 1988: 15), (Ergin 2011: 74), (Orkun 1994: 112). Bağlama göre *anyıg ol üz ol* olmalıdır. Anyıg "kötü, fena" (Tekin 1988: 54), üz de "aksi, inatçı" (Tekin 1994: 70); "kötü kalpli, kindar, menfur" (Ergin 2011: 119) anlamlarında kullanılmaktadır. TI K 10 *Bilge Tonyukuk anyıg ol üz ol.* "Bilge Tokyukuk aksidir, öfkelidir."

Arkış tirkiş: Kervan (KT G 8; BK K 6). İkilemeyi oluşturan her iki sözcüğün anlamı da "kervan" olarak verilmektedir. Eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. (Tekin 1988: 120; 171), (Ergin 2011: 85; 115), (Orkun 1994: 763; 865) KT G 8 *Ötüken yir olurup arkış tirkiş ısar.* "Ötüken topraklarında oturup (buradan Çin'e ve diğer ülkelere) kervanlar gönderirsen."

Art- taş-: Artmak çoğalmak (E 28/7 veya E 28/9). Metin yerindeki bu farklılık Kormuşin ve Aydın'ın çalışmalarındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Aydın 7. satırda, Kormuşin 9. satırda aynı satırı okumaktadır. Art- fiili fazlalaşmak, daha büyük hale gelmek, çoğalmak (Clauson 1972: 201), (Kormuşin 2017: 316), (Aydın 2019: 251); taş- fiili de artmak, çoğalmak, taşmak (Clauson 1972: 559), (Kormuşin 2017: 316), (Aydın 2019: 269) anlamındadır. Yakın anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. E 28/7 *Altun soŋa yış keyiki artgıl taşgıl.* "Altın Songa Dağı'nın yabani hayvanları artın, çoğalın."

At adgır: At aygır (BK K 11). At ve adgır>aygır sözcükleri bugün bilinen anlamlarında kullanılmıştır (Tekin 1988: 117; 121), (Ergin 2011: 85; 82), (Orkun 1994: 756; 765). İkileme, sinonim sözcüklerden oluşmuştur. BK K 11 *...özlik atin adgırin kara k[işin] ... kazganu birtim*. "... has atlarını ayırgırlarını, ... kazanıverdim."

At kü: Ad şan (KT D 25, 25, 26; BK D 20, 21, 22, 36). At sözcüğü "ad, unvan" (Tekin 1988: 121), (Ergin 2011: 86), (Orkun 1994: 765); kü sözcüğü ise "şan, şöhret" (Tekin 1988: 151), (Ergin 2011: 104), (Orkun 1994: 816) anlamlarına gelmektedir. KT D 25 *Türük bodunug atı küsi yok bolmazun [tiyin].* "Türk halkının adı sanı yok olmasın diye."

Ay kün: Ay, gün (E 12/3; E 134/1). Ay "kamer, ay" anlamındadır. Kün, sözcük başında k>g değişimi ile bugün gün olarak kullanılmaktadır. Sözcüknin anlamı "gün; güneş; gündüz" şeklinde verilmektedir (Tekin 1988: 152), (Ergin 2011: 105), (Orkun 1994: 816). E 12/3 *Sub yir kem katun ay kün*… "Nehirler, göller ve yer Kem hanım efendi ay gün…"

Az üküş: Az çok (O 7). Az sözcüğü bugün bilinen anlamda "az" olarak (Tekin 1988:122), (Ergin 2011: 86), (Orkun 1994: 767) kullanılmıştır. Üküş ise "çok" (Tekin 1988:180), (Ergin 2011: 108), (Orkun 1994: 827) anlamına gelmektedir. İkinci sözcüğü Tekin üküş, Ergin ve Orkun öküş şeklinde okumuştur. İkileme, ters anlamlı sözcüklerden oluşmuştur. O 7 *Azıg üküşig körtig erti*. "Azı çoğu görmüş idik."

Azıp kal- adrıl-: Çekip gitmek (ölmek) (E 10/9). Bkz. Adrıl- seçlin-, adrılma- azma-. Kormuşin metnin burasını tam okuyamamıştır ancak Aydın, *azıp kalayın adrılayın* biçiminde okumuştur. Ardından gelen yurdu, devleti için ölmek ifadesine bakılırsa azıp kal- adrıl- grubunun ölmek anlamına geldiği anlaşılmaktadır. E 10/9 *İlim utuşına azıp kalayın adrılayın.* "Yurdum için çekip gideyim, ayrılayım (öleyim)."

Bay bar: Zengin, varlıklı (E 144/2). Bay "zengin" (Tekin 1988: 124), (Ergin 2011: 88), (Orkun 1994: 773); bar ise "var, mevcut" (Tekin 1988: 123), (Ergin 2011: 87), (Orkun 1994: 769) anlamına gelmektedir. Birbirine yakın anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. E 144 2 *Bay bar ertim*. "Zengin ve varlıklı idim."

Bodun bokun: Halk, millet (E 147/5). Bodun, sözcüğü "kabileler, halk" anlamındadır (Kormuşin 2017: 321), (Aydın 2019: 255). Bokun sözcüğü Kormuşin tarafından bukun (Kormuşin 2017: 322), Aydın tarafından bokun/bukan (Aydın 2019: 255) şeklinde okunmuş, ikisinde de halk olarak anlamlandırılmıştır. Clauson'a göre bokun sözcüğü bodun ile kulanılan, tek başına varlık göstermeyen bir sözcüktür (Clauson 1972: 316) E 147/5 *Bodunım a bokunım a bökmedim ayıta.* "Halkım, milletim, doyamadım ne acı!."

Eb bark: Ev bark (BK D 32, 34, 37). Bugün de kullanılan bu ikileme iki sinonim sözcükten oluşmuştur. Eb, b>v değişimi ile bugün ev olarak kullandığımız sözcük olup bark sözcüğü için de "ev" anlamı verilmektedir (Tekin 1988:132; 123), (Ergin 2011: 92; 87), (Orkun 1994: 790; 770). BK D 32 *Sınar süsi ebig barkıg yulgalı bardı.* "Yarı ordusu evimizi barkımızı yağmalamak için gitti."

Eçü apa: Ata, ecdat (KT D 1, 13, 19; BK D 3, 12, 16; O 1). Eçü ve apa sözcüklerinin anlamları "ata, ecdat, büyük baba" şeklinde verilmektedir. (Tekin 1988: 133; 120), (Ergin 2011: 93; 85). İki sözcüğün sinonim olduğu anlaşılmaktadır. KT D

19 *Eçümiz apamız tutmış yir sub idisiz bolmazun tiyin.* "Atalarımızın, dedelerimizin zaptettiği yurt sahipsiz olmasın diye."

Edgü beŋi: İyilik, mutluluk (İH B3). Edgü "iyi" (Orkun 1994: 791); beŋi "neşe, saadet" (Orkun 1994: 819) anlamlarındadır. İH B3 *Kapagan kagan elinte karıp edgü beŋi körti ulup küli çor sekiz on yaşap yok boltı.* "Kapagan Kağan ülkesinde yaşlanıp iyilik gördü, ulu olup Küli Çor seksen yaşında öldü."

Emget- tolgat-: Eziyet, ıstırap çektirmek (BK K 13). Emgetme- "eziyet etmemek" (Tekin 1988: 134), (Ergin 2011: 93), (Orkun 1994: 793); tolgatma- "eza, cefa etmemek; incitmemek, eziyet etmemek" (Tekin 1988: 173), (Ergin 2011: 116), (Orkun 1994: 866) anlamlarındadır. Bu şekilde sinonim iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. BK K 13 ... *yime igidiŋ emgetmeŋ tolgatmaŋ*. "... da besleyin, eza (ve) cefa etmeyin."

Er- bar-: Var olmak, varlığını sürdürmek, yaşamak; serbest olmak (KT K 1, KT D 23; BK D 29, BK D 19). İkilemeyi oluşturan sözcüklerin tek tek anlamlarına baktığımızda metin neşirlerinde verilen anlamdan uzak kaldığı görülmektedir. Zira er- erişmek, varmak, ulaşmak; bar- da varmak, gitmek anlamlarında kullanılmaktadır. Ancak ikilemenin geçtiği yerlere baktığımızda ifadenin gelmek gitmek gibi bir anlam taşımadığı anlaşılmaktadır. Bu ikilemenin okunuşu ve anlamlandırılmasıyla ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır.[36] Erdem Uçar'ın değerlendirmesine göre var olmak, bulunmak anlamlarına gelen er- ve bar- fiilleri bulunmaktadır. Şinasi Tekin de ulaşmak, gitmek anlamlarının dışında korumak, emin bir yere sokmak, gemileri limana sokmak, siper altına almak gibi anlamlara gelen bir bar- fiili olmalıdır.[37] KT K 1 *Kül Tigin yiti otuz yaşıŋa Karluk bodun erür barur erkli yagı boltı.* "Kül Tigin yirmi yedi yaşına gelince Karluk halkı serbest yaşarken düşman oldu."

Er erdem: Yiğitlik (E 2/3, 2/4; E 43/3; E 5/1; E 11/3; E 41/1, 41/3, 41/6; E 23/1; E 24/5; E 28/7; E 29/7, 29/8; E 13/4; E 32/5; E 44/5; E 46/2; E 48/2; E 49/3; E 51/2; E 52/2; E 53/2; E 56/2; E 66/2; E 73/7; E 108/1; E 109/2, 109/3; E 110/1; E 149/2). Er "er, adam, erkek" (Orkun 1994: 793); erdem "edep, terbiye, fazilet"

[36] Erdem Uçar (2019), "Orhun Yazıtlarındaki Er- Bar- İkilemesi Üzerine", *Jots* 3/2, s. 471-501.
[37] Şinasi Tekin 2001), İştikakçının Köşesi, İstanbul: Simurg, s. 91-102.

(Orkun 1994: 796) anlamlarındadır. E 43/3 *Er erdemim üçün süg er beg çor birle*. "Yiğitliğim için Beg Çor'un ordusuyla (savaştım)."

Ertin- ökün-: Pişman olmak, vazgeçmek (BK D 19). Ertin- fiili için "vazgeçmek" (Tekin 1988: 135), "vazgeçmek, pişman olmak (Ergin 2011: 94); ökün- fiili "pişman olmak, üzülmek; eseflenmek" (Tekin 1988: 164), (Ergin 2011: 108), (Orkun 1994: 827) anlamlarına gelmektedir. Sinonim olduğu anlaşılan bu iki sözcükten oluşan ikileme metinde ünlem olarak kullanılmıştır. BK D 19 *Türük bodun ertin ökün*. "Türk halkı (bu huyundan) vazgeç (ve) nadim ol!"

Ertiŋü ertiŋü: Pek çok pek çok (BK G 14 - 15). Ertiŋü sözcüğü için "pek çok" anlamları (Tekin 1988: 135), "fevkalade" (Ergin 2011: 94), (Orkun 1994: 797) verilmiştir. Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşmuş bir ikilemedir. BK G 14 -15 *Bunca amtı begler kanım kaganka ertiŋü ertiŋü timag kıltı*. "Şimdiki bunca beyler babam Hakana pek çok pek çok alkış (ve) övgüde? bulundular."

Ida taşda: Dağda bayırda (TI B 4). (Tekin 1993: 3), ormanda taşta (Ergin 2011: 65), ağaçta taşta (Orkun 1994: 100). I, sözcük kökünün anlamı "ağaç; orman, ağaçlık" (Tekin 1994: 59), (Ergin 2011: 94), (Orkun 1994: 807) olarak verilmektedir. Bu anlamlandırmalardan anlaşıldığına göre taş sözcüğünün anlamı "taş" olarak düşünülmüştür. Ancak sözcüğün "dış" (Tekin 1988: 167), (Ergin 2011: 113), (Orkun 1994: 858) anlamı da bulunmaktadır. Serken Şen, bu ikilemede yer alan ı sözcüğüyle ilgili farklı bir değerlendirme yapmaktadır.[38] Ona göre buradaki ı kökü ağaç anlamına gelen ı kökü değildir. Ağaç ile "taş" anlamındaki taş sözcüğünün ikileme oluşturması pek olası değildir. Çünkü bu iki sözcük arasında anlamsal açıdan bir yakınlık ya da zıtlık bulunmamaktadır. İkilemede yer alan taş sözcüğü "dış" anlamına gelen taş olmalıdır. I kökü ise "uzak, öte, taşra" anlamına gelen bir kök olmalıdır. Şen, bu kökten türeyen ıngaru, ıntın, ırak, ırat- gibi sözcükleri örnek olarak vermektedir. Bu ikilemenin "dışarıda, taşrada, uzakta" anlamına geldiğini belirtmektedir. Hatice Şirin User de ikilemeyi bu şekilde anlamlandırmaktadır: "Ormanda dışarıda kalmışları (siyasal merkezin dışında kalanlar) ittifak kurup…"[39] T IB 4 *Ida taşda kalmişi*

[38]Serkan Şen (2015), "Tunyukuk Yazıtındaki ıda taşda İkilemesi Üzerine", *Dil Araştırmaları (Güz) 17*: 95-102.
[39]Hatice Şirin User (2009), *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları. Söz Varlığı İncelemesi*, Konya: Kömen Yayınları, s. 50.

kubratıp yiti yüz boltı. "Dağda bayırda kalmış olanları toplanıp yedi yüz (kişi) oldu."

İç taş: İç dış (KT G 12; BK K 14, BK D 21; T IG 6). İç sözcüğü "iç; has, hassa" (Tekin 1988: 137), (Ergin 2011: 95), (Orkun 1994: 801); taş sözcüğü de "dış" (Tekin 1988: 167), (Ergin 2011: 113), (Orkun 1994: 858) anlamındadır. Birbirine ters anlamlı iki sözcükten oluşan bu ikileme bugün de iç dış şeklinde kullanılmaktadır. KT G 12 *İçin taşın adınçıg bediz urturtum*. "İçine (ve) dışına olağanüstü resim ve heykeller koydurttum."

İçik- yükün-: Tabi olmak, baş eğmek (TI K 4). İçik- fiili "tabi olmak, bağımlı olmak" (Tekin 1988: 137), (Ergin 2011: 95), (Orkun 1994: 802); yükün- de baş eğmek, eğilmek, ibadet etmek anlamlarına gelmektedir. (Ergin 2011: 125), (Orkun 1994: 900) *Kaganka Kırgız bodunı içikti, yükünti.* "Kağana Kırgız halkı teslim oldu, baş eğdi."

İl beg: Hakan, hükümdar, bey (E 23/2). İl sözcüğü "halk, devlet, ülke, vatan, millet" (Tekin 1988: 133, 138), (Ergin 2011: 96) anlamlarına gelmektedir. E 23 2 *İlimde begimde bökmedim.* "Devletime, beyime doymadım."

İl kan: Han, hakan, hükümdar (E 10/7; E 38/2; E 42/7; E 44/3; E 53/3; E 11/7; E/25 3; E 51/2; E 59/6; E 61/1; E 147/4; E 149/4; E 32/14). Bkz. İl beg. Kan ise k>h değişimi ile bugün "han" (Ergin 2011: 98), (Orkun 1994: 836) şeklinde varlığını devam ettirmektedir. E10 7 *Ayıt-a esiz ilim kanım*. "Ne acı bana, devletim, hanım!". E 32/14 *İlimke kanımka bökmedim*. "Devletime, hakanıma doymadım."

İl törü: Devlet düzeni yasa (KT D 1, 8, 15-16, 22, 22, 31; BK D 3, 8, 18, 19, 36). Talat Tekin ve Muharrem Ergin'in metin tamiri yaparak BK D 36'da ilig törüg ikilemesini vermediği görülmektedir (Tekin 1988: 50), (Ergin 2011: 48), bu da törü sözcüğünün il sözcüğü ile birlikte kullanıldığını göstermektedir. İl sözcüğü "halk, ülke, devlet, memleket" (Tekin 1988: 138), (Ergin 2011: 96); törü sözcüğü ise "yasa, töre; tören" (Tekin 1988: 174), (Ergin 2011: 117), (Orkun 1994: 117) anlamlarına gelmektedir. KT D 22'de il sözcüğünün i harfi kullanılmadan yazıldığı görülmektedir. Bu şekilde sözcüğü el olarak da okumak mümkündür. Anlamları birbirinden farklı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir.

KT D 1 *Olurupan türük bodunıŋ ilin törüsin tuta birmiş*. "Tahta oturarak Türk halkının devletini (ve) yasalarını yönetivermiş."

İlgerü kurıgaru: Doğuya batıya (KT D 12; BK D 11). -gArU yön bildiren ek ile türetilen sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. BK D 11 *İlgerü kurıgaru sülep tirmiş, kubratmış.* "Doğuya batıya asker sevk edip toplamış ve yığmış."

İlsire- kagansıra-: Yurtsuz kağansız kalmak (KT D 13, BK D 11). İlsire-, "ilsiz, yurtsuz kalmak", aynı eki alan kagansıra- da "kağansız kalmak" anlamına gelir. Başı boş kalmış bir milletten söz edilmektedir. KT D 13*Yiti yüz er bolup ilsiremiş kagansıramış bodunug küŋedmiş kuladmış bodunug Türk törüsin ıçkınmış bodunug eçüm apam törüsinçe yaratmış boşgurmış.* "Yedi yüz er olup ilsiz kağansız kalmış milleti cariye kul olmuş milleti, atalarımızın töresince düzene sokup yetiştirmiş."

İni içi: Küçük kardeş büyük kardeş (KT D 5; E 28/7; E 18/2; E 28/6, E 32/14). İni sözcüğü "erkek kardeş; küçük kardeş, kardeş" (Tekin 1988: 139), (Ergin 2011: 96), (Orkun 1994: 805) anlamına gelmektedir. Eçi sözcüğü ise "ağabey; amca; büyük kardeş" (Tekin 1988: 132), (Ergin 2011: 93), (Orkun 1994: 798) anlamlarında kullanılmıştır. Birbirine zıt anlamda kullanılan iki sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. KT D 5 *Anta kisre inisi eçisin teg kılınmaduk erin.* "Ondan sonra erkek kardeşleri ağabeyleri gibi yaratılmamış şüphesiz." E 28/7 *Er erdem üçün inim eçim uyarın üçün benggümin tike berdi.* "Kahramanlığım için, büyük ve küçük kardeşlerimin şanı için yazıt taşımı dikiverdi. E 28/6, E 32/14 bu iki yazıtta ikilemeyi oluşturan ikinci sözcük i fonemi ile yazılmıştır. E 28/6 *İningizke içinizke ingen yüki ilz? tüşürdingiz.* "Küçük erkek kardeşlerinize ve büyük erkek kardeşlerinize büyük yük yüklediniz."

İnili eçili: Küçük kardeş büyük kardeş (KT D 6; BK D 6). İni ve eçi sözcüklerinin anlamları bir önceki ikilemede verilmiştir. KT D 6 *... inili eçili kikşürtükin üçün...* "... erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için."

İş kadaş: Eş, dost, akraba (E 18/4; E 16/2) İş "arkadaş, yoldaş" (Clauson 1972: 253), (Kormuşin 2017: 319); ka kökünden türeyen kadaş da aynı "ailenin üyeleri, hısım, akraba bazen de yoldaş" anlamına gelir (Clauson 1972: 607). Yakın anlamlı iki sözcüktan oluşmuş bir ikilemedir. E 18/4 *İşim kadaşım yıta.* "Eşim dostum akrabalarım ne acı!".

İş küç: İş güç (KT D 8, 9, 10, 30; KT B 1; BK D 8, 9, 9; T IID 2; O 5, 10, 11). İş sözcüğü "iş, hizmet" olarak anlamlandırılmaktadır (Tekin 1988:139), (Ergin 2011: 97), (Orkun 1994:806); küç ise "güç, kuvvet" anlamıyla sözlüklerde yer almaktadır (Tekin 1988:151), (Ergin 2011: 104), (Orkun 1994:816). İki farklı anlamlı sözcükten oluşan bu ikileme bugün Türkiye Türkçesinde iş güç şeklinde kullanılmaya devam etmektedir. KT D 9 *Ne kaganka işig küçüg birür men.* "Hangi hakana hizmet ediyorum?".

İşgiti kutay: İpekli kumaş (KT G 5; BK K 3-4). İşgiti ve kutay sözcüklerinin ikisi de "ipekli kumaş; ipek" (Tekin 1988: 140; 151), (Ergin 2011: 97; 104) anlamındadır. Eş anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. KT G 5 *Altun kümüş işgiti kutay bunsuz anca birür.* "(Çinliler) altın(ı), gümüş(ü), ipeğ(i) (ve) ipekli kumaşları güçlük çıkarmaksızın öylece (bize) veriyorlar."

İt- igit-: Tertip etmek, itina göstermek (BK D 14). İt- fiili "düzenlemek, tanzim etmek, yapmak" (Tekin 1988: 138), (Ergin 2011: 95), (Orkun 1994: 803); igit- fiili ise "beslemek, doyurmak; büyütmek" (Tekin 1988: 140), (Ergin 2011: 97), (Orkun 1994: 806) anlamlarına gelmektedir. İki farklı anlamlı sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. BK D 14 *Olurupan türük bodunug yiçe itdi yiçe igitti*. "(Tahta) oturup Türk halkını yeniden düzenledi (ve) yeniden besleyip doyurdu."

İt- yarat-: Düzenlemek, tertip etmek (KT D 19, 20; BK D 17; BK K 9). Bkz. İt- igit-. Yarat- ise "yaratmak, düzenlemek" anlamlarına gelmektedir (Tekin 1988: 183), (Ergin 2011: 121). İki sözcüğün yakın anlamlı olduğu anlaşılmaktadır. KT D 20'de Talat Tekin yarat- fiilinin it- fiili ile kullanıldığını göstermektedir (Tekin 1988: 12). KT D 19 *Eçümiz apamız tutmış yir sub idisiz bolmazun tiyin az bodunug itip yaratıp…* "Atalarımızın dedelerimizin zaptettiği yurt sahipsiz kalmasın diye Az halkını tanzim ve tertip ederek…"

İt- yıg-: Derleyip toplamak (T IIB 8). Bkz. İt- igit-, İt- yarat-. Yıg- fiili de "yığmak, derleyip toplamak" (Tekin 1994: 71), (Ergin 2011: 122), (Orkun 1994: 893) anlamındadır. Birbirine yakın anlamlı iki sözcük olduğu anlaşılan bu iki sözcükten itip yığıp ikilemesi oluşturulmuştur. T IIB 8 *Keligme beglerin bodunin itip yıgıp azca bodun tezmiş erti.* "(Bize) gelen beylerini ve halkını derleyip toplayıp, bir az halk kaçıp gitmiş idi."

İtin- yaratun-: Düzenlenmek ve tertip edilmek (KT D 10; BK D 9). İt- yarat- fiillerine

birer dönüşlülük ekinin gelmesiyle oluştuğu görülmektedir. KT D 10 *Yagı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş.* "Düşman olup kendisini tanzim ve tertip edemediğinden yine teslim olmuş."

Kadaş kin: Hısım akraba (E 10/12; E 44/4). Bkz. İş kadaş. Kin sözcüğü akrabalık terimi olarak kullanılan bir sözcüktür (Kormuşin 2017: 326), (Aydın 2019: 263). E 10/12 *Kadaşım a kinim e adrıltım a yıta.* "Akrabalarımdan yakınlarımdan ayrıldım, ne acı!."

Kan il: Han, hakan, hükümdar (E 65 pl 1; E 50 1; E 10/4, 4; E 13/2; E 100/3). Bkz. İl beg, İl kan. *E 65 pl 1 Kanım ilim kuyda kuncuyım adırıltım.* "Hükümdarım, odalardaki eşlerim (sizden) ayrıldım."

Kazgan- it-: Kazanmak, elde etmek; feth etmek, ele geçirmek (BK K 12, BK D 18). Bkz. İt- igit-, İt- yarat-, İt- yıg-. Kazgan- "kazanmak, kâr etmek, elde etmek" (Clauson 1972: 683) (Tekin 1994: 143), (Ergin 2011: 99), (Orkun 1994: 839) gibi anlamlarda kullanılır. BK K 12 *... Türküme bodunuma kazganu birtim iti birtim.* "Türküme milletime kazanıverdim ediniverdim.

Kız koduz: Kız kadın (T IIG 4). Kız sözcüğü bugün bilinen şekilde "kız" (Tekin 1994: 61), (Ergin 2011: 101), (Orkun 1994: 842) anlamındadır. İkilemeyi oluşturan diğer sözcüğü Tekin "koduz" (Tekin 1994: 62), Ergin "kuduz" (Ergin 2011: 78), Orkun "kudız" (Orkun 1994: 116) şeklinde okumuştur. Sözcüğün anlamı "kadın, dul kadın"dır (Tekin 1994: 62), (Orkun 1994: 844). T IIG 4 *... sarı altun ürüŋ kümüş kız koduz eğri tebi agı bunsuz kelürti.* "...Sarı altınları, beyaz gümüşleri, kızları kadınları, hörgüçlü develeri ve ipekli kumaşları fazlasıya (önümüze) getirdiler."

Kin kadaş: Hısım akraba (E 45 7). Bkz. Bkz. İş kadaş, Kadaş kin. E 45 7 *Kinim kadaşım esizim-e.* "Hısım akrabam yazık bana!".

Kök teŋri: Gökyüzü (E 10/3; E 92/1; E 147/4). Kök sözcüğünün anlamlarından biri "gökyüzü" ve buna bağlı olarak "gökyüzünün rengi olan mavi ve mavinin tonları"dır (Clauson 1972: 708), (Tekin 1988: 149), (Ergin 2011: 103), (Orkun 1994: 813). Tengri de aynı şekilde "gök, gökyüzü" (Tekin 1988: 169), (Ergin 2011: 114), (Orkun 1994: 861) anlamına gelmektedir. Sinonim iki sözcükten oluşmuştur. E 10/3 *Kök tengride kün ay esiz ermiş ayıta esizim-e adırıltım-a.*

"Gökyüzünde, ne yazık, güneş ve ay vardı. Ne acı, ne yazık bana! (Sizden) ayrıldım."

Köz kaş: Göz kaş (KT K 11). Köz>göz ve kaş sözcükleri bugün bilinen anlamlarındadır (Tekin 1988: 150; 143), (Ergin 2011: 103; 99), (Orkun 1994: 815; 838). KT K 11 *İki şad ulayu iniygünüm oglanım beglerim bodunum közi kaşı yablak boltaçı tip sakıntım*. "İki Şad başta olmak üzere kardeşlerimin, oğullarımın, beylerimin (ve) halkımın gözleri kaşları berbat olacak diyip düşündüm."

Kut ülüg: Talih, kısmet (BK D23). Kut talih, baht, saadet, ikbal, devlet (Tekin 1988: 151), (Ergin 2011: 104), (Orkun 1994: 846); ülüg de kısmet, nasip, pay; baht, şans (Tekin 1988: 180), (Ergin 2011: 118), (Orkun 1994: 879) anlamlarında kullanılmaktadır. Eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. BK D 23 *Anda kisre tengri yarlıkaduk üçün kutum ülügüm bar üçün ölteçi bodunug tirgürü igittim.* "Ondan sonra Tanrı buyurduğu için, talihim ve kısmetim var olduğu için ölecek milleti diriltip besledim."

Kün ay: Gün, ay (E 8/1; E 11/1; E 10/3; E 42/7; E 44/3; E 92/1; E 147/4; E 149/3). Bkz. Ay kün. Bu sözcük grubu incelenen başka metinlerde süre de belirtirken Yenisey yazıtlarında gökyüzündeki güneş ve ay anlamındadır. E 8/1 *kün ay bökmedim-a* "güneş, ay (sizlere) doymadım!". E 10/3 *Kök tengride kün ay esiz ermiş ayıta esizim-e adırıltım-a* "Gökyüzünde, ne yazık, güneş ve ay vardı. Ne acı, ne yazık bana!"

Küŋ kul: Cariye köle (KT D 20, BK D 17). Küŋ sözcüğü "kadın köle, cariye" (Tekin 1988: 152), (Ergin 2011: 105), (Orkun 1994: 817) anlamında; kul ise "erkek köle, kul, esir (Tekin 1988: 150), (Ergin 2011: 104), (Orkun 1994: 845) anlamındadır. İki sözcük de esir, köle anlamını taşımakla birlikte küŋ kadınlar için, kul ise erkekler için kullanılmıştır. Bu farkı metinlerde görmek de mümkündür. KT D 20 *Özi yanıltı kaganı ölti bodunı küŋ kul boltı*. "(Sonuç olarak) Az'ların hakanı öldü, halkı (da) kul köle oldu."

Küŋed- kulad-: Cariye ve köle yapmak (KT D 13; BK D 11). KT D 13 *Yiti yüz er bolup ilsiremiş kagansıramış bodunug küŋedmiş kuladmış bodunug türük törüsin ıçgınmış bodunug eçüm apam törüsinçe yaratmış boşgurmış*. "Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış, hakansız kalmış halkı, cariye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf

ce adetlerini bırakmış halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş."

Kün yeme tün yeme: Gece gündüz (T IK 3). Kün "güneş" anlamının yanında "gün, gündüz" (Tekin 1988:152), (Ergin 2011: 105), (Orkun 1994: 816); tün ise "gece" anlamına (Tekin 1988: 176), (Ergin 2011: 117), (Orkun 1994: 872); anlamlarına da gelmektedir. Birbirine ters anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. Burada yeme sözünün de tekrarlandığı görülmektedir. Yeme ... yeme... bağlacı kullanılmıştır. Yeme "da/de, dahi, ve" anlamlarını taşımaktadır (Tekin 1988: 185). T IK 3 *Kün yeme tün yeme yilü bardımız*. "Gece gündüz dört nala gittik."

Neŋ neŋ: Her ne, ne kadar (BK K 8; KT G 11). Neŋ sözcüğü nesne, eşya, mal; hiç anlamlarına gelir (Tekin 1988: 153), (Ergin 2011: 106), (Orkun 1994: 820). Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşmuş bir ikilemedir. BK K 8 *Neŋ neŋ sabım erser beŋgü taşka urttum.* "Her ne sözüm varsa ebedi taşa hakkettim."

Ogul yotuz: Çocuk, eş (E 120/1). Ogul "oğul, evlat; çocuk" (Tekin 1988: 154), (Ergin 2011: 106), (Orkun 1994: 821); yotuz (Orkun 1994: 898) / yutuz (Tekin 1988: 189) ise "zevce, refika, karı, eş" (Clauson 1972: 894) anlamına gelen bir sözcüktür. Clauson sözcüğün ilk ünlüsünün o veya u olabileceğini belirtmektedir. E 120/1 *Oglımka yotuzumka bökmedim*. "Oğullarıma, zevcelerime doyamadım."

Ot sub: Ateş su (KT D 27; BK D 22). Ot sözcüğü "ateş" (Tekin 1988: 162), (Ergin 2011: 107), (Orkun 1994: 824); sub sözcüğü ise bugünkü "su" sözcüğüdür (Tekin 1988: 158), (Ergin 2011: 111), (Orkun 1994: 852). Anlamca zıtlık barındıran iki sözcükten oluşmuştur. KT D *Anca kazganıp biriki bodunug ot sub kılmadım.* "Öylece çalışıp çabalayıp birleşik halkı ateş (ile) su (gibi birbirine düşman) etmedim."

Otça borça: Ateş, fırtına gibi (KT D 37, BK D 27). Ot sözcüğünün "ateş" anlamına geldiğini belirtmiştik. Bor, kar fırtınası, boran, fırtına anlamına gelmektedir. (Tekin 1988: 130), (Ergin 2011: 90), (Orkun 1994: 783). KT D 37 *Türgiş kagan süsi bolcuda otça borça kelti sünüşdümiz.* "Türgiş Hakanın ordusu Bolçu'da Ateş gibi, fırtına gibi geldi, savaştık."

Ödsig ötülig: Muhterem, yaşlı (BK D 34). Ötülüg "muhterem, itibarlı, yaşlı" (Ergin 2011: 109) anlamlarındadır. BK D 34 *Ödsig ötülüg küç igidmiş alp kaganıŋa yaŋıldı.* "Muhterem, güç beslediği kahraman kağanına ihanet etti."

Ögir- sebin-: Sevinmek, memnun olmak (BK D 2, 41). Ögir- fiili sebin- ile aynı anlamdadır (Tekin 1988: 164; 157), (Ergin 2011: 108; 110), (Orkun 1994: 826; 849). Sinonim sözcüklerden oluşmuştur. BK D 2 *Ölteçiçe sakınıgma türük begler bodun ögirip sebinip toŋatmış közi yügerü körti.* "Ölecekmiş gibi düşünceli olan Türk beyleri (ve) halkı kıvanıp sevinip yere eğilmiş gözleri yukarı baktı." BK D 41'de Talat Tekin metin tamiri ile bu ikilemeyi kullanmıştır.

Öl- yok bol-: Ölmek, yok olmak (BK D 33). İkilemeyi oluşturan sözcüklerin anlamları için bkz. Alkın- yok bol-, ölü yitü. BK D 33 *Men iniligü bunca başlayu kazganmasar Türk bodun ölteçi erti yok boltaçı erti.* "Ben küçük kardeşimle beraber böyle başa geçip kazanmasam Türk milleti ölecekti yok olacaktı.

Ölü yitü: Ölerek yiterek (KT D 27, 28; BK D 22, 22). Öl- fiili anlamını bugün de olduğu gibi korumaktadır (Tekin 1988: 164), (Ergin 2011: 108), (Orkun 1994: 827); Yit- fiili "yitmek, kaybolmak" anlamına gelmektedir (Tekin 1988:187), (Ergin 2011: 123), (Orkun 1994:893). KB D 27 *İnim kül tigin birle iki şad birle ölü yitü kazgantım*. "Kardeşim Kül Tigin ile, iki Şad ile ölesiye yitesiye çalıştım."

Ölür- urugsırat-: Öldürmek kökünü kazımak (KT D 10; BK D 9). Ölür- fiili, öl- fiilinin ettirgenlik eki almış durumudur ve öldürmek anlamındadır (Tekin 1988: 164). Urugsırat- "dölsüz bırakmak, zürriyetsiz bırakmak" (Tekin 1988: 179); "kökünü kazımak, neslini kesmek (Ergin 2011: 119); "soysuz kalmak" (Orkun 1994: 876) anlamlarını taşımaktadır. KT D 10 *Bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı türük bodun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş*. "(Çin halkı) bunca hizmet ettiğini düşünmeden 'Türk halkını öldüreyim, neslini tüketeyim' der imiş."

Sab ötüg: Söz, niyaz (BK D 39). Sab sözcüğü "söz, haber" (Tekin 1988: 156), (Ergin 2011: 109), (Orkun 1994: 847); ötüg ise "rica" (Tekin 1988: 165), (Ergin 2011: 109) anlamındadır. BK D 39 *Yalabaçı edgü sabı ötügi kelmez tiyin yayın süledim.* "Elçisi, iyi haberi (ve) ricaları gelmiyor diye yazın sefer ettim."

Saç kulkak: Saç kulak (BK G 12). Saç ve kulkak sözcükleri bugün bilinen anlamlarındadır (Tekin 1988: 136; 151), (Ergin 2011: 109; 104), (Orkun 1994: 847; 845). Anlamları farklı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. BK G 12 *Bunca bodun saçın kulkakın bıçdı*. "Bunca halk (cenaze töreninde) saçlarını kulaklarını kesti.

Sıgta- yogla-: Ağlamak (KT D 4; BK D 5). Sıgta- fiili "yas tutmak, ağlamak; sızlamak, feryat figan etmek" (Tekin 1988: 157), (Ergin 2011: 110), (Orkun 1994: 851) anlamına gelirken yoğla- fiili de "yas tutmak" (Tekin 1988: 188), "yas töreni yapmak, ölü yemeği vermek" (Ergin 2011: 123) anlamındadır. Aynı sözcüğü Orkun yuğla- şeklinde okumakta ve "cenaze merasimi yapmak" anlamını vermektedir (Orkun 1994: 899). Birbirine yakın anlam taşıyan bu iki sözcük ve bu sözcüklerden türemiş şekillerinin birlikte kullanılarak ikileme oluşturduğu anlaşılmaktadır. KT D 4 *Bunça bodun kelipen sıgtamış yoglamış*. "Bunca halklar gelerek ağlamışlar ve yas tutmuşlar.

Sub yir: Su yer (E 12/3). Bkz. Ot sub. Yir sözcüğü ise "yer, toprak; ülke, memleket" anlamlarına gelmektedir (Tekin 1988: 185), (Orkun 1994: 891). E 12/3 *Sub yir kem katun ay kün*… "Nehirler, göller ve yer Kem hanım efendi ay gün …"

Teblig kürlüg: Hilekâr, sahtekâr (KT D 6; BK D 6). Teblig, "hilekâr, aldatıcı", sahtekâr anlamına (Tekin 1988:168), (Ergin 2011: 113), (Orkun 1994:859); kürlüg de yine "hilekâr, aldatıcı" (Tekin 1988:153), (Ergin 2011: 105) anlamına gelmektedir. Sinonim sözcüklerden oluşan bir ikileme olduğu anlaşılmaktadır. KTD 6 *Tabgaç bodun tebligin kürlügin üçün.* "Çin halkı hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için."

Tengri yir: Yer gök (KT K 4; BK D 29). Bkz. Sub yir. Teŋri sözcüğü "gök, gökyüzü; tanrı" anlamındadır (Tekin 1988: 169), (Ergin 2011: 114), (Orkun 1994: 861). Ergin yir başlığında sözcüğü göstermektedir (Ergin 2011: 123). İkilemenin ters anlamlı sözcüklerden oluştuğu görülmektedir. KT K 4 *Teŋri yir bulgakın üçün yagı boltı.* "Gök (ile) yer (arasındaki) karışıklık nedeniyle (bize) düşman oldular.

Tıl sab: Haber (T IK 8). Bkz. Sab ötüg. Tıl sözcüğü için "(düşman hakkında) bilgi; gözcü, haberci; casus" (Tekin 1994: 67), (Ergin 2011: 114), (Orkun 1994: 865) anlamları verilmektedir. Sab sözcüğünün haber anlamında da kullanıldığını daha

önce belirtmiştik. T IK 8 *Kelmez erser tılıg sabıg alı olur tidi*. "Gelmez ise haberlerini alarak oturun! dedi."

Tir- kubrat-: Derleyip toplamak (KT D 12; BK D 11). Tir- fiili bugünkü gibi (der-) "dermek, toplamak" (Tekin 1988: 171), (Ergin 2011: 114), (Orkun 1994: 862) Kubrat- fiili de "derleyip toplamak; toplatmak" (Tekin 1988: 150), (Ergin 2011: 104) anlamındadır. Orkun sözcüğü kobrat- şeklinde okumakta ve yine "toplanmak, toplatmak" anlamını vermektedir (Orkun 1994: 842). Sinonim iki sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. KT D 12 *İlgerü kurıgaru sülep tirmiş kubratmış*. "Doğuya (ve) batıya sefer edip (adam) toplamış (ve) yığmış."

Toru ölü: Zayıflayarak ölerek (KT G 9; BK K 7). Zayıflayarak ölerek (Ergin 2011: 7), bitkin mecalsiz (Tekin 1988: 5). Tor- "açlıktan ölmek, açlıktan zayıf ve bitap düşmek" (Tekin 1988:173); "zayıflamak, ezilmek, harap olmak, bitmek, takatten düşmek" (Ergin 2011: 116) anlamlarına gelmektedir. Öl-, bilinen anlamdadır. KT G 9 *Anda kalmışı yir sayu kop toru ölü yorıyur ertig.* "Oralarda (nasılsa sağ) kalmış olanları(nız da hemen) her yönde bitkin ve mecalsiz (bir halde) yürüyor idiniz.

Töp töpe: En tepede (E 149 6). Töpe "tepe", töp töpe "en tepede" (Kormuşin 2017: 333) anlamına gelmektedir. E 149 6 *Töp töpede birke tükendim-e* "En tepedeyken aniden tükeniverdim."

Tünli künli: Geceli gündüzlü (BK GD 1). Tün, "gece" anlamına (Tekin 1988: 176), (Ergin 2011: 117), (Orkun 1994: 872); kün ise "güneş" anlamının yanında "gün, gündüz" (Tekin 1988:152), (Ergin 2011: 105), (Orkun 1994: 816) anlamlarına da gelmektedir. Birbirine ters anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. BK GD 1 *Tünli künli yiti ödüşke subsuz keçdim.* "Geceli gündüzlü yedi vakitte susuz (araziyi) geçtim."

Uguş bodun: Kabile, hısım akraba (KT G 1, 6; BK K 4). Bkz. Bodun bokun. Uguş sözcüğü Tekin'nin neşrinde "boy, kabile, grup" (Tekin 1988: 178) anlamındadır ve Tekin sözcüğü "u" ile okumaktadır. Ergin, aynı sözcüğü oguş şeklinde okumakta ve o da "oymak, hısım, akraba, kabile soy sop, kavim kardeş, aile, nesil, soy" (Ergin 2011: 106) anlamlarını vermektedir. Orkun da Ergin gibi sözcüğü oguş olarak okuyup ve "kabile, boy, soy" anlamını vermektedir (Orkun 1994: 822). Bodun, sözcüğü de "kabileler, halk" anlamındadır (Tekin 1988:

128). Ergin ve Orkun aynı sözcüğü budun şeklinde okuyup "kavim, millet" anlamını vermektedirler (Ergin 2011: 91), (Orkun 1994: 784). Yakın anlamlı sözcüklerden oluşan bir ikilemedir. KT G 6 *Bir kişi yanılsar uguşı bodunı bişikiŋe tegi kıdmaz ermiş*. "(Öte yandan) bir kişi suç işlese, onun boyu(na), halkı(na) (ve) hısım akrabasına kadar (herkesi) öldürmezler imiş."

Ulug kiçig: Büyük küçük (E 96/3; E 147/5). Ulug "büyük, ulu" (Tekin 1988: 178), (Ergin 2011: 118), (Orkun 1994: 875) anlamındadır ve bugün de sözcük sonundaki g sesinin düşmesiyle ulu şeklinde varlığını sürdürmektedir. Kiçig sözcüğü bugün kullanılan küçük sözcüğüdür: kiçig>küçük (Tekin 1988: 147), (Ergin 2011: 102), (Orkun 1994: 812). E 96 3 *Ulugımka kiçigimke bökmedim*. "(Tabiiyetimdeki) büyük ve küçüklere doymadım!"

Ürüŋ kara: Ak kara (E 11/10; E 45/7). Ürüŋ "beyaz, ak" (Orkun 1994: 830), (Kormuşin 2017: 328) anlamına gelmektedir. Clauson sözcüğü ürüŋ olarak göstermekte ve "beyaz, ak" anlamını vermektedir (Clauson 1972: 233). Kara ise bugün de kullanılan renk adıdır (Clauson 1972: 643), (Ergin 2011: 99), (Orkun 1994: 837). Ters anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. Kormuşin örün ile çadırları, kara ile de mal, hayvanların kastedildiğini göstermektedir (Kormuşin 2017: 245, 304). E 45 7 *Oglanım kızım-a örünüm karam esiz.* "Oğullarım, kızlarım, benim aydın ve karanlık (mal ve mülküm), yazık!" E 11 10 *Ayıt-a ürüŋümig-e karamıg-a azıdım-a* "Ne acı, beyazımı (çadırımı) ve siyahımı (malımı, hayvanlarımı) göremez oldum!"

Yabgu şad: Türk devletinde doğu ve batı tarafının başkanı, unvan (KT D 14, BK D 12, 28). Şad ve yabgu Türk devlet yönetiminde iki önemli unvandır. Her iki sözcük için de Tekin, "yüksek bir unvan" (Tekin 1988: 160) açıklamasını yapmaktadır. Ergin, şad sözcüğü için "bir unvan, şad. Türk devletinin batı kısmının başkanı, yabgu ve şad" açıklamasını verirken yabgu sözcüğü için de "bir unvan, yabgu. Türk devletinin doğu kısmının başkanı" açıklamasını vermektedir (Ergin 2011: 112; 120). Orkun ise şad için "unvan, rütbe" anlamını ve yabgu için de "hakandan sonra gelen bir rütbe olup bu rütbenin sahibi halktan olur" açıklamasını vermektedir (Orkun 1994: 855; 880). KT D 14 *Yabgug şadıg anta bermiş*. "Yabgu'yu (ve) Şad'ı o vakit (onlara) vermiş."

Yabız bat: Kötü, fena (O 7). Her iki sözcük de "kötü, fena" anlamlarına gelmektedir (Tekin 1988: 181), (Ergin 2011: 120), (Orkun 1994: 881; 772). İkileme, iki

sinonim sözcükten oluşmaktadır. Yabız> yavuz sözcüğü bugün anlam iyileşmesi ile güzel, iyi; güçlü, çetin anlamlarına gelmektedir.[40] O 7 *Yabız bat bız???.* "Fena, kötüyüz."

Yabız yablak: Kötü, fena (KT D 26; BK D 21). Her iki sözcük de "kötü, fena" anlamlarına gelmektedir (Tekin 1988: 181; 181), (Ergin 2011: 120; 120), (Orkun 1994: 881; 881). İkileme, iki sinonim sözcükten oluşmaktadır. KT D 26 *İçre aşsız taşra tonsuz yabız yablak bodunta üze olurtum.* "Karnı aç, sırtı çıplak, yoksul (ve) sefil bir halk üzerine hükümdar oldum."

Yadag yalaŋ: Yaya, çıplak (KT D 28; BK D 22). Yadag sözcüğü "yaya, piyade" (Tekin 1988: 181), (Ergin 2011: 120), (Orkun 1994: 881); yalan sözcüğü de "yalın, çıplak" (Tekin 1988: 182), (Orkun 1994: 883) anlamlarına gelmektedir. Ergin ikinci sözcüğü yalıng şeklinde okumakta ve yine "yalın, çıplak" anlamını vermektedir (Ergin 2011: 120). KT D 28 *Barmış bodun ölü yitü yadagın yalaŋın yana kelti*. "Gitmiş olan halk, öle yite, yayan yapıldak dönüp geldi."

Yaŋıl- yazın-: Yanılmak, yanlış hareket etmek (BK D 16). Yaŋıl- fiili yanılmak, yanlış yapmak, itaatsizlik etmek, hata yapmak (Tekin 1988: 182), (Ergin 2011: 121), (Orkun 1994: 884), yazın- fiili de günah işlemek, yanlış yapmak, itaatsizlik etmek, yolunu şaşırmak (Tekin 1988: 184), (Ergin 2011: 122), (Orkun 1994: 889) anlamlarına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikileme olduğu görülmektedir. BK D 16 *Bilmedükin üçün bizine yaŋıldukın yazındukın üçün kağanı ölti.* "Bilgisizliğinden, bize karşı yanlış hareket ettiğinden kağanları öldü."

Yarat- boşgur-: Düzenlemek, eğitmek (KT D 13, BK D 12). Yarat- için bkz. İt- yarat-. Boşgur- öğretmek, talimat vermek, akıl vermek; düzene sokmak (Clauson 1972: 380), (Tekin 1988: 130), (Ergin 2011: 90) anlamına gelir. KT D 13 *Yiti yüz er bolup ilsiremiş kagansıramış bodunug küŋedmiş kuladmış bodunug Türk törüsin ıçkınmış bodunug eçüm apam törüsinçe yaratmış boşgurmış.* "Yedi yüz er olup ilsiz kağansız kalmış milleti cariye kul olmuş milleti, atalarımızın töresince düzene sokup yetiştirmiş."

Yir sub: Yeryüzü; dünya; memleket (KT D 10-11, 19, 20; BK D 10, 16, 17, 35, 35, 40; T IIB 3; E 11/5; E 120/2; E 152/3; E 45/6). Bkz. Ot sub, Sub yir, Tengri yir. Yir

[40] http://vvv.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59637a185ec066.42201997. Erişim tarihi 10.07.2017.

sözcüğü "yer, toprak; ülke, memleket" anlamlarına gelmektedir (Clauson 1972: 954), (Orkun 1994: 891). Sub>suv sözcüğü ise bugünkü "su" sözcüğüdür (Clauson 1972: 783), (Orkun 1994: 852). KT D 19 *Eçümiz apamız tutmış yir sub idisiz bolmazun tiyin az bodunug itip yaratıp...* "Atalarımızın dedelerimizin zaptettiği yurt sahipsiz kalmasın diye Az halkını düzene sokup örgütleyerek..." E 120/2 *Yirim-e subım-a bökmedim esizim-e* "Ah, yerim, suyum, göllerim (size) doymadım, ne yazık!".

Yogçı sıgıtçı: Yasçı, ağlayıcı (KT D 4; KT K 11; BK D 5). Yogçı sözcüğü "yasçı, yas tutucu" (Tekin 1988: 187), (Ergin 2011: 123) anlamındadır. Orkun ise sözcüğü yugçı şeklinde okumuş ve "ağlayıcı, ağlayan" anlamını vermiştir (Orkun 1994: 898). Sıgıtçı sözcüğü "yasçı, ağlayıcı" (Tekin 1988: 157), (Ergin 2011: 110) anlamındadır. Yakın anlamlı sözcüklerden oluşan bir ikilemedir. BK D 5 ... *yogçı sıgıtçı öŋre kün tugsıkdakı*... "... yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda gün doğusundan...

Yok çıgañ: Yoksul, fakir (KT G 10; BK K 7). Yok bilinen anlamında olup (Tekin 1988: 188), (Orkun 1994: 896) "yoksul, fakir" anlamında da kullanılmıştır (Ergin 2011: 124). Çıgañ sözcüğü de "fakir, yoksul" anlamına gelmektedir (Tekin 1988: 132), (Ergin 2011: 92), (Orkun 1994: 789). BK K 7 *Kagan olurup yok çıgañ bodunug kop kubratdım*. "Tahta oturup yoksul (ve) fakir halkı hep derleyip topladım."

Yurt yol: Yazıda yabanda (Tekin 1988: 23). Yurtta yolda (Ergin 2011: 27). (KT K 9). Yurt sözcüğü için "yurt, kamp yeri, konaklama yeri" (Tekin 1988: 189), "yurt" (Ergin 2011: 124), "yurt, ülke" (Orkun 1994: 899) anlamları verilirken yol sözcüğü de bugün bilinen anlamda görülmektedir (Tekin 1988: 188), (Ergin 2011: 124), (Orkun 1994: 896). KT K 9 *Ölügi yurtda yolta yatu kaltaçı ertigiz*. "Ölenler yazıda yabanda kalacak idiniz."

1.2. Uygur Döneminde İkilemeler

Göktürk harfleriyle yazılmış ancak dönem olarak Uygur döneminde ortaya konmuş eserler bu dönem içerisinde değerlendirilmiştir. Uygur dönemi yazıtlarından *I. Karabalgasun, II. Karabalgasun, Hoyto Tamir, Karı Çor Tegin, Moyun Çor (Şine Us), Taryat (Terhin), Tes, Suci yazıtları; Uygur dönemi eserlerinden Irk Bitig, Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesi, Kuanşi İm Pusar, Çaştani Beg Hikâyesi, Altun*

Yaruk, Maytrısimit, Maymunlar Begi Hikayesi, Dantıpali Beg Hikayesi, Mukaddes Tavşan Hikayesi, Körüm Bitig, Sekiz Yükmek, Üç İtigsizler, *Daşakarmapathâvadânamâlâ* metinleri okunarak Uygur dönemi ikileme malzemesi derlemesi yapılmıştır. Bu dönemde belirlenen ikilemelerin anlamlandırılması için Hüseyin Namık Orkun,[41] F. V. K. Müller, A. von Gabain ve S. Himran,[42] Şinasi Tekin,[43] Ceval Kaya,[44] James Russel Hamilton,[45] F. S. B. Özönder,[46] Erhan Aydın,[47] Ümit Özgür Demirci,[48] Erhan Aydın,[49] Joten Oda,[50] Murat Elmalı'nın[51] çalışmalarından yararlanılmıştır.[52]

Abarh atlıg buzulmaksız: Sonsuz (Altun Y. 143/15-16). Abarh/abrah "Budist kozmolojide bir tanrı sınıfı ve bir gök katı" (Wilkens 2021: 2); buzulmaksız "ebedi, bozulması olmayan, sağlam, bozulmasız" (Wilkens 2021: 211) anlamlarındadır. Altun Y. 143/15-16 ... *Abarh atlıg buzulmaksız teŋri yirinte* ... "… sonsuz gökte …".

Abasvar atlıg arıg yaruklug: Temiz ışıklı (Altun Y. 143/6-7). Abasvar "Budist kozmolojisinde bir gök katı ve bir tanrı sınıfı" (Wilkens 2021: 1); arıg yaruklug "temiz ışıklı" (Wilkens 2021: 60) anlamlarındadır. Altun Y. 143/6-7 *Abasvar atlıg arıg yaruklug ünlüg teŋri yirinte* ... "Temiz ışıklı, sesli gökte …".

Abımukı yüz yügerü boltaçı: Yüz üstü olan (Altun Y. 317/11-12). Abimuki "on aşamadan altıncısı" (Wilkens 2021: 2); yüz yügerü boltaçı "yüze dönük" (Wilkens 2021: 927) anlamlarındadır. Altun Y. 317/11-12 *Altınç abımukı yüz yügerü boltaçı atlıg orun ol.* "Altıncısı, yüz üstü olan adlı yerdir."

---

[41] Hüseyin Namık Orkun, *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikâyesinin Uygurcası*, İstanbul, Alaeddin Kıral Basımevi, 1940.
[42] F. V. K. Müller, A. von Gabain ve S. Himran, *Uygurca Üç Hikâye*, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1946. F. V. K. Müller, A. von Gabain ve S. Himran, *Çaştani Bey Hikâyesi*, Bürhaneddin Erenler Basımevi, İstanbul, 1945.
[43] Şinasi Tekin, *Maytrısimit Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 263, Erzurum, 1960. Şinasi Tekin, *Kuanşi İm Pusar*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:2, Erzurum, 1960.
[44] Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*, TDK Yayınları, Ankara, 1994.
[45] Hamilton, J. R., *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası-Kalyanamkara ve Papamkara*, Çev. Ece Korkut, İsmet Birkan), Simurg Yayınları, Ankara, 1998.
[46] F. S. B. Özönder, *Abidarim Kınlıg Koşavarti Şastirtakı Çınkirtü Yörüglerning Kingürüsi'nden Üç İtigsizler, Giriş–Metin–Tercüme–Notlar–İndeks,* TDK Yayınları, Ankara, 1998.
[47] Erhan Aydın, *Şine Usu Yazıtı*, Karam Yayınları, Çorum, 2007.
[48] Ümit Özgür Demirci, *Eski Uygurca Dört Çatik*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2014.
[49] Serkan Şen, *Körüm Bitig Eski Uygurca Fal Kitabı*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2017.
[50] Joten Oda, *A Study of the Buddhist Sutra Called Sekiz Yükmek Yaruk or Sekiz Törlügin Yarumış Yaltrımış in Old Turkic*, Berlin: Akademie der Vissenschaften.
[51] Murat Elmalı, *Daśakarmapathāvadānamālā*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2016.

Aç- adır-: Ayrıntılı (Altun Y. 335/1; 349/11; 363/23). Aç- fiili "açmak, çözmek, yaymak; açıklamak" (Clauson 1972: 18), (Caferoğlu 1968: 2); bugün d>y değişimi ile "ayır-" olarak varlığını sürdüren adır- fiili de "ayırmak, tefrik etmek" (Clauson 1972: 66), (Caferoğlu 1968: 4) anlamına gelmektedir. Açа ve adıra biçimlerinin ikisi de "ayrıntılı, detaylı" anlamına gelmektedir. Altun Y. 335/1 ... *açа adıra okıtur siz.* "… ayrıntılı (biçimde) okutursunuz."

Aç emgek: Aç(lık) ızdırap (Mül. Muk. 130). Aç "açlık" (Clauson 1972: 17), (Wilkens 2021: 3); emgek ise emge- fiilinden türemiş ve "acı, ızdırap, eziyet, zahmet" (Clauson 1972: 159), (Wilkens 2021: 104) anlamına gelmektedir. Mül. Muk. 130 *Neŋ sizin aç emgekiŋizni boş ertürgeli ugulug ermez men.* "Ben sizin açlık ızdırabınızı geçiemiyorum."

Aç kız: Açlık, kıtlık (Altun Y. 210/3; 236/1; 332/4; 341/18; 397/17; 399/18; 401/13; 405/15; 422/2; 434/16; 514/11; 552b/21; 557/5; 566/7). Bkz. Aç emgek. Kız "darlık, yokluk, sefalet" (Wilkens 2021: 376) anlamına gelmektedir. Altun Y. 422/2 *Aç kız ig kegen bolmaguluk yat yagıka basınmaguluk iş ködügüg işleyür men tip monçulayu sakınmış kergek.* "Kıtlık, hastalık olmayacak, yabancı düşmanlarca yenilmeyecek iş güç yaparım, diye böylece düşünmüş (olsa) gerek."

Aç toruk: Aç zayıf (Altun Y. 612/14-15). Bkz. Aç emgek, Aç kız. Toruk; "güçsüz, zayıf, kuvvetsiz" (Clauson 1972: 539), (Caferoğlu 1968: 247) anlamındadır. Altun Y. 612/14-15 *Mahasatvı tigin ol barsnıŋ açın torukın emgekin tolgakın titrü körüp* ... "Mahasatvı Prens o parsın aç zayıf, sıkıntıda olduğunu görüp…"

Aç- yad-: Açıklamak (Altun Y. 7. 8; 34l. 3; 38. 7; 83/2; 87/15; 109/3; 141/11; 149. 7; 181/21; 198/18; 363. 9; 372/10; 391. 3; 400. 3; 401/19, 23; 410/7; 428/7-8; 448/7; 457/9; 524/20; 578/20-21; 581/13-14; 607/5; 662/15; 668/4; Mayt. 63/11; 70/49; 71/44; 74/39; Jut. Sek. Yük. 147; Daş. 1013-1014, 4305). Bkz. Aç- adır-. Yad- "yaymak, açmak, gelişmek" (Clauson 1972: 883), (Caferoğlu 1968: 279) demektir. 198/18 *Adın tınlıglarka kingürü açа yada ukıtıŋlar.* "Başka canlılara açıklayarak yayarak anlatınız."

Açala teprençsiz: Sarsılmaz (Altun Y. 318/2-3). Açala "on aşamadan sekizincisi" (Wilkens 2021: 3); Teprençsiz "sarsılmaz, taşınmaz" (Clauson 1972: 445)

demektir. Altun Y. 318/2-3 *Sekizinç açala teprençsiz atlıg orun ol.* "Sekizinci sarsılmaz adlı yerdir."

Açıg agrık: Ödül **(**Daş. 1194). Açıg "ödül, hediye; lütuf, kerem" (Clauson 1972: 22), (Wilkens 2021: 4); agrık "yük, eşya" (Clauson 1972: 90), (Wilkens 2021: 21) anlamlarındadır. Daş. 1194 *Birök menin bu işimin bütürser sizler ulug türlüg açıg agrık bar.* "Eğer benim bu işimi hallederseniz çok çeşitli ödüller olacak."

Açıg ayag: Saygı, taltif (Altun Y.195/15-16). Farklı anlamları bulunan açıg sözcüğünün bu ikilemede karşımıza çıkan anlamı "hediye, armağan"dır (Clauson 1972: 22), (Wilkens 2021: 4). Ayag ise "şeref, itibar, derin saygı" gibi anlamlara gelmektedir (Clauson 1972: 270), (Caferoğlu 1968: 26). Altun Y.195/15-16 *İkinti ilinte kanınta açıgka ayagka tegdeçi bolgaylar.* "İkincisi hükümdarı katında taltife, saygıya layık olacaklar.

Açıg emgek: Acı, ızdırap (Altun Y. 39/1; 115. 4; 235/2; 334/16; 449/7; 584/18; 625/2; 626. 7-8; 684/12; Mayt. 65/21; 67/28-29; 78/24; Mül. May. 34-35; Mül. Dan. 188; Daş. 139, 176, 382, 579, 585, 657, 682, 726, 741, 788-789, 810, 1314-1315, 1882, 2269, 2380, 2933, 2986, 3073, 3192, 3238, 3376, 4018, 4080-4081, 4244-4245, 4718, 4729). Bkz. Aç emgek. Bu ikilemede yer alan açıg sözcüğü "fiziksel acı" anlamının yannda zamanla "acı, ızdırap, keder verici" anlamlarını kazanmıştır (Clauson 1972: 22), (Caferoğlu 1968: 2). Mül. Dan. 188 ... *açıg emgeklerig serip kut koluntı.* "… acı ve ızdıraplara katlanmaya kut istedi."

Açıg tarka: Acı, kötü (Altun Y. 235/9). Bkz. Açıg emgek. Tarka, "acı, ekşi" anlamına gelmekle birlikte zamanla "acı, dert" anlamına gelmiş olmalıdır (Clauson 1972: 539), (Caferoğlu 1968: 226). Altun Y. 235/9 *Bu muntag alp katıg açıg tarka çetiklig işlerig bütürgeli irmeksizin yalkmaksızın uzun üdün katıglanmakları üze ötrü edgü nomlarta tavranurlar katıglanurlar.* "Bu şekilde sert, acı Jataka işleri bitirmeye karşı gelmeden uzun zaman dayanmaları dolayısıyla iyi öğretilere çalışıp gayret gösterirler."

Açıg tarka emgek: Acı, ızdırap (Altun Y. 99/19; 264. 8-9; 265. 9; 292/21; 399/17; 410/2; 421/10-11; 514/15; 532/11-12; 542/11-12; 554/17-18; 659/16; 663/10-11) Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka. Altun Y. 99/19; *Açıg tarka emgekleri öçer alkınur.* "Acı ve ızdıraplar diner ortadan kalkar."

Açın- agrın-: Acıyıp ilgi göstermek (Mayt. 52/53). Açın- fiili için "acı hissetmek, acınmak" (Clauson 1972: 29), (Caferoğlu 1968: 2) ayrıca Caferoğlu'nda özen, ihtimam göstermek anlamları verilmektedir. Agrın- fiilinin anlamı Clauson "acı çekmek" olarak vermekte (Clauson 1972: 91), Caferoğlu'nda "ilgi göstermek, özen göstermek; önem vermek" gibi anlamlar yer almaktadır (Caferoğlu 1968: 8). Mayt. 52/53 *İglig kemlig bertük beçel tınlıgların açınsar agrınsar.* "Hasta, yara bereli canlılara acıyıp ihtimam gösterseler."

Açın- aya-: Saygı göstermek, özen göstermek (Altun Y. 403/6; 407/9; 413/1; 433/2-3). Açın- fiilinin "saygı, özen göstermek" anlamlarının olduğunu belirtmiştik (Caferoğlu 1968: 2); aya- fiili de benzer şekilde "saymak, saygı göstermek, ululamak, onurlandırmak" (Clauson 1972: 267), (Caferoğlu 1968: 27) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 413/1 *Yene bu nom erdinig boşguntaçı tutdaçı tört törlüg tirin kuvragıg yme ögser küleser açınsar ayasarlar.* "Yine bu öğreti mücevherini öğrenen, tutan dört türlü cemaati yine övseler, saygı gösterseler."

Açın- yadın-: Açıklayıp yaymak (Altun Y. 137/23- 138/1). Açın- fiilinin geniş anlam yelpazesi bulunmakla birlikte buradaki anlamı "açıklamak, bildirmek"tir (Clauson 1972: 267). Yadın- "yaymak"tır (Clauson 1972: 892). Altun Y. 137/23- 138/1 *... ol kamag burkanlar üskinte bu kamag agır ayıg kılınçlarımın anı barça kalışız ökünür men bilinür men açınur men yadınur men yaşurmaz men baturmaz men örtmez men kizlemez men.* "… o bütün Budalar önünde bu bütün kötü davranışlarımı onu bütünüyle ortaya koyarım, pişmanlığımı bildiririm, yayarım, örtmem, gizleyip saklamam."

Açmak suvsamak: Acıkmak susamak (Altun Y. 102/15; 118. 4-5; 609/19-20; 610/5, 23; Mayt. 85/16; 110/20; Daş. 1817). Buradaki aç- fiili "acımak" anlamına gelen aç- köküdür. Su<suv'dan türeyen suvsa- fiili de "susamak" anlamına gelir. Altun Y. 118/4-5 *Kayu neçe açmak suvsamak emgekin alangurmış kogşamış tınlıglar erser.* "Nice açlık ve susuzluk sıkıntısının zayıflattığı canlılar ise."

Açsız kızsız: Tok, aç olmayan (Altun Y. 196/19-20; Mayt. 3/17). İsimlerde olumsuzluk bildiren -sIz ekiyle türetilen açsız ve kızsız sözcükleri "tok, aç olmayan, tokluk hali" anlamlarına gelmektedir (Caferoğlu 1968: 2; 178). Altun Y. 196/19-20 *İkinti igsiz kegensiz açsız kızsız yagısız yavlaksız bolgaylar.* "İkincisi hastalıksız, tok, düşmansız olacaklar."

Açsız suksız/suksuz: Tok gözlü (Altun Y. 412/11; Mayt. 72/40). Bkz. Açsız kızsız. Suk sözcüğü "aç gözlü, kıskanç, hasetçi" anlamlarına gelmektedir (Clauson 1972: 804), (Caferoğlu 1968: 207). Olumsuzluk eki almış haliyle "tok gözlü, kıskanç olmayan" anlamlarına gelir. Mayt. 72/40 *Açsız suksuz köni köŋülin bursaŋ kuvragıg tapıtı uduntılar.* "Tok gözlü ve iyi bir gönülle cemaate saygı gösterdiler."

Açuk adırtlıg: Açık seçik (Altun Y. 34l/4; 279/10; 300/16-17; 419/22; 474. 6; 510/20-21; Jut. Sek. Yük. (391)). Açuk sözcüğünün temel anlamı "açık, kapalı olmayan" olmakla birlikte "gökyüzünün açık olması; açık sözlü, arkadaş canlısı; bariz" gibi anlamlar da kazanmıştır (Clauson 1972: 22), (Caferoğlu 1968: 2). Adır- fiilinden türeyen adırtlıg ise "ayırt edebilen; ayrıntılı" anlamlarına gelmektedir (Clauson 1972: 70), (Wilkens 2021: 12). Altun Y. 419/22 ... *ögrünçlüg meŋilig açuk adırtlıg yarlıkamış yarlıgı tıdıgsız teŋrike yalaŋuka taplaguluk*... "… mutlu, açık seçik buyurmuş olduğu buyruğu engelsiz Tanrı'ya ve insanlara hizmet edip…"

Açur- suvsat-: Acıktırmak susatmak (Altun Y. 220/22). Aç- ve suvsa- fiillerinden türetilen bir ikilemedir. Bkz. Aç- suvsa-, açmak suvsamak. Altun Y. 220/22 *Kaltı adınlarıg sögmemek tokımamak sıkmamak taŋmamak ürkitmemek korkıtmamak solamamak beklememek açurmamak suvsatmamak kuyaşda tumlıgda emgetmemekde ulatı tıltaglarıg kılmamak erür.* "Öyle ki başkalarını sövmemek dövmemek, sıkmamak, ürkütüp korkutmamak, bağlamamak, acıktırıp susatmamak, güneşte ve soğukta eziyet etmemek başka nedenleri de yapmamaktır."

Ada emgek: Felaket, acı (Altun Y. 210/3-4; 407/9-10). Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek. Uygur Türkçesi döneminde görülen ada sözcüğü "tehlike, bela" anlamına (Clauson 1972: 40), (Caferoğlu 1968: 3) gelmektedir. Altun Y. 407/9-10 ... *adaların emgeklerin tarkarsar kiterserler bu tıltagdın ötgürü*... "acılarını, sıkıntılarını giderseler bu nedenden ötürü…"

Ada korkınç: Felaket, dehşet (Altun Y. 326/2-3, 21-22; 13-14; 328/3-4, 18-19; 329/9-10; 329/24-330.1; 330/13-14; 331/3; 332/6-7). Bkz. Ada emgek. Korkınç sözcüğü "korkunç, tehlike" (Clauson 1972: 654), (Caferoğlu 1968: 182) demektir. Altun Y. 328/3-4 *Biş törlüg adalartın korkınçlartın ozar kutrulur.* "Beş türlü felaketlerden kurtulur."

Ada tuda: Tehlike (Kip 186-187; Çaş. Beg 259; Altun Y. 193/16; 325/24; 326/20; 327/12; 332. 8; 397/13; 400/23; 402. 3, 23; 408/11; 410/13; 412. 7; 414/12-13; 415/13-14; 432/17-18; 434. 7; 435/10; 440/18-19; 465/14-15; 467/1; 470. 4-5, 24; 472/16; 475/11; 478/21; 480. 7; 557/2; Kör. B. 150-151; Jut. Sek. Yük. 62, 63, 69, 99, 232, 233, 263, 269, 281, 284, 29; Daş. 1235, 1246, 1249, 1699, 1984, 2510, 3643, 4350, 4550). Bkz. Ada emgek, Ada korkınç. Tuda sözcüğü tek başına görülmeyip ada tuda sözcük grubunda kullanılmıştır (Clauson 1972: 452). Sözcüğün anlamı "tehlike" olarak verilmektedir. (Caferoğlu 1968: 251). Bu şekilde eş anlamlı sözcüklerden oluşan bir ikilemedir. Kip 186-187 ... *tınlıglar öginte kaŋınta takı yeğrek adasınta tudasınta ara kirür ozgurur* "… canlı varlıkların sıkıntıları arasına ana ve babalarından daha iyi girer, kurtarır."

Adalıg tıdıglıg: Engelli, tehlikeli (Altun Y. 121/9). Bkz. Ada tuda. Tıdıg "engel, mani"; isimden isim türeten eki almış hali olan tıdıglıg da "engelli, yasaklanmış, yasak" anlamlarına gelir. (Clauson 1972: 454), (Caferoğlu 1968: 236) Altun Y. 121/9 *Altı törlüg adalıg tıdıglıg ajunlarta togmayın.* "Altı türlü tehlikeli dünyalarda doğmayayım."

Adan adan: Başka başka (Mayt. 58/42). Caferoğlu sözlüğünde adan madde başında "adın"a yönlendirmektedir (Caferoğlu 1968: 3), Clauson'da adan madde başı bulunmamakta, adın için "diğer, öbür, bir diğeri" anlamları verilmektedir (Clauson 1972: 60). Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşmuş bir ikilemedir. Mayt. 58/42 *Takı ne ayıtmış kergek adan adan ol ödteki tınlıglarnıŋ körksüz kılınçların.* "Bu devirdeki çeşitli canlıların çirkin işlerini sormaya ne gerek!"

Adasız tudasız: Tehlikesiz, engelsiz (Altun Y. 192/1; 361/1; 437/7; 444/2; KP XXXIII 6; Mayt. 44, 67-68; 38. 48; Jut. Sek. Yük. 49, 262, 279, 370, 454, Bx1-3, Bx1-7). Bkz. Ada tuda. Ada tuda sözcüklerinin olumsuz şekilleriyle oluşturulmuştur. KP XXXIII *Tegin kutı ülügi üçün adasız tudasız kaç kün içinte erdinilig otrukka tegdiler.* "Prensin kutu ve talihi sayesinde tehlikesiz ve engelsiz şekilde birkaç gün içinde mücevher adasına eriştiler."

Adaş böşük: Hısım arkadaş (Mül. Muk. 55, 64; Daş. 4311). Adaş sözcüğü için Clauson, Abdülkadir İnan'ı kaynak gösterek "arkadaş, yoldaş" anlamını verirken "adaş" yani aynı ada sahip anlamının ikinci anlam olduğunu belirtmektedir. Bunun etimolojik olarak imkânsız olduğunu ancak bunu düşündürecek kadar

eski dönemden beri arkadaş, yoldaş anlamında kullanıldığı açıklamasını yapmaktadır (Clauson 1972: 72). Böşük "evlilik yoluyla ve kan bağıyla oluşan ilişkiler" için kullanılan bir sözcüktür (Clauson 1972: 380), (Wilkens 2021: 193). Mül. Muk. 55 *Bu yirtinçüde edgü sakınçın kim adaş böşük tutup bir ikintide edgü köni sakınçın edgüleşmişniŋ utlısın sevinçin bilgeli usar…* "Bu dünyada iyi düşüceyle kim arkadaş tutup birbirine iyi niyetle iyileşmişin sevincini bilmeye muktedir ise …".

Adaş iş: Eş dost (Mül. Muk. 62). Bkz. Adaş böşük. İş "eş, dost, ahbap" (Clauson 1972: 253), (Caferoğlu 1968: 99) anlamındadır. Mül. Muk. 62 *… adaşıŋ işiŋ men tip tilin sözlep sözlemişçe kılmadın utru sevinç utlı bilmegüçi bolsar anı adaş böşük atın atagalı tegimsiz bolur.* "… arkadaşın eşinim diyip, dille söyleyip söylediği gibi davranmayan, sevinç duymayana arkadaş demek yanlış olur."

Adın adın: Çeşitli (Kip 136, 138; Altun Y. 259/12; 260/13; Mayt. 66/5). Adın "başka, diğer" anlamına gelmektedir (Clauson 1972: 60), (Caferoğlu 1968: 4). Bu sözcük grubu aynı sözcüğün tekrarıyla oluşmuştur. Kip 136 *Birük adın adın öge bilge atlıg yüzlüg er evci körkin körü kurtulgu tınlıglar erser.* "Çeşitli, meşhur, hâkim, asil saygı değer erkek ve kadınların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlık iseler."

Adın adınagu: Başka, başka kimseler (Altun Y. 221/24). Bkz. Adın adın. Adınagu "başka, başkası" (Clauson 1972: 63), (Caferoğlu 1968: 4) anlamındadır. Altun Y. 221/24 *Yene adın adınaguka yme kıltururlar.* "Yine başka başka kimselere de yaptırırlar."

Adın- muŋad-: Şaşırmak (Altun Y. 16/18; 391/12). Adın- fiilinin "hayret etmek, şaşırmak" anlamı bulunmaktadır (Clauson 1972: 61), (Caferoğlu 1968: 4); muŋad- fiili de benzer şekilde "acı, ızdırap çekme, kederlenme" anlamlarının dışında "şaşırmak, hayret etmek" anlamlarını taşımaktadır (Caferoğlu 1968: 132). Altun Y. 391/12 *… töpüleri üze yinçürü töpün yükünüp adınu muŋadu teginür biz.* "… tepeleri üzerinde secde ederek, hayret ederek kaldık."

Adın öŋi: Başka, farklı (Altun Y. 32/20; 32/21; 335/6; 363/7-8; Üİ 100a/13). Bkz. Adın adın. Öŋi sözcüğü "başka, farklı, çeşitli çeşitli" anlamlarına gelmektedir (Clauson 1972: 170), (Caferoğlu 1968: 151). Altun Y. 363/7-8 *Aşnuça men adın*

öŋi teriŋ yörüglüg nomlarta aça yada nomladım. "Daha evvel ben başka derin anlamlı öğretileri açıklayarak öğrettim.

Adın yat: Yabancı, bilinmeyen (Altun Y. 403/13). Bkz. Adın adın, Adın öŋi. Yat, "yabancı, yad" (Clauson 1972: 882), (Wilkens 2021: 876) anlamındadır. Altun Y. 403/13 *Alku iligler kanlar arasınta agırlıg ayaglıg adın yat iliglerke kanlarka öggülük alkaguluk kamagda yig kılgay biz.* "Bütün hükümdarlar arasında saygın yabancı hükümdarlara övgüyü her şeyden üstün tutacağız."

Adınçıg muŋadınçıg: Olağanüstü, şaşırtıcı (Altun Y. 93/8; Jut. Sek. Yük. 222, Bx3-6). Bkz. Adın- muŋad-. Adınçıg/adınsıg sözlüklerde her iki şekliyle de verilen adınsız sözcüğü "özel, istisnai, seçkin; çeşitli" gibi anlamlarda kullanılmaktadır. (Clauson 1972: 63), (Caferoğlu 1968: 4). Muŋadınçıg sözcüğü de "fevkalâde, olağanüstü, hayrete şayan" (Clauson 1972: 768), (Caferoğlu 1968: 132) anlamlarına gelmektedir. Clauson sözcüğün etimolojik olarak kafası karışmış anlamına gelmesi gerektiğini ancak böyle bir kullanımda övgüye değer, harika anlamlarına geldiğini belirtmektedir. Altun Y. 93/8 *Ançulayu ol antag küvrüg yarukı yaltrıkı içinte közünmiş adınçıg muŋadınçıg savlarıg körünçleyü körür erken…* "Böylece o şekilde davul aydınlık içinde görünmüş şaşırtıcı sözleri göstererek bakarken…"

Adınsıgsız teprençsiz: Sarsılmaz, sağlam (Altun Y/280. 16; 286/15, 20-21; 287/10; 288/3). Bkz. Adınçıg muŋadçıg, Açala teprençsiz. Adınsıg/adınçıg sözcükleri iki şekilde de sözlüklerde yer almaktadır. "Değişmek, başkalaşmak" anlamından -sIz ekini alarak türeyen bu sözcük "değişmeyen" anlamını kazanmıştır. Teprençsiz sözcüğünün "sarsılmaz, taşınmaz" anlamına geldiğini daha önce belirtmiştik. Altun Y. 287/10 *adınsıgsız teprençiz erser.* "Sarsılmaz, sağlam ise."

Adır- üdür-: Ayırmak, ayırt etmek (Altun Y. 52/22-23; 67/7, 8; 335/5-6, 9; 540/6-7; 615/5; 654/1). Bkz. Aç- adır-. "Birkaçından birini seçmek, ayırmak, dağıtmak" (Clauson 1972: 67) anlamlarını taşıyan sözcük Caferoğlu'nda ödür- madde başında görülmektedir (Caferoğlu 1968: 146). Altun Y. 540/6-7 *Alku nomnuŋ ugurınça tözin tüpin adıra üdüre ukar men.* "Bütün kutsal öğreti için temelini ayırt ederek öğrenirim."

Adırt öŋi: Farklı, ayrı (Üİ 110a/11-12; 115a/5; 123a/13; Jut. Sek. Yük. (384)). Bkz. Adın öŋi. Adırt "ayrım, fark" (Clauson 1972: 64), (Caferoğlu 1968: 4)

anlamındadır. Üİ 115a/5 *Bir tanuklamakı inçip kentü kentü adırt öŋi erür.* "Tanıklaması kendi başına farklıdır."

Adırt üdürt: Fark, ayrıcalık (Altun Y. 264/21; 334/3; 596/20). Bkz. Adırt öŋi. Clauson, üdürt sözcüğünün tek başına kaydedilmediğini, adırt ile benzer şekilde "seçim" anlamına geldiğini belirtmektedir (Clauson 1972: 65). Altun Y. 264/21 *Kaltı kamag nomlarta adırt üdürt sakınç belgüsintin öŋi üdrülüp…* "Öyle ki bütün öğretilerde farklı düşünce belirtisinden ayrılıp…"

Adırtlıg bekiz belgülüg: Ayrıntılı, kolay anlaşılır (Altun Y. 192/15). Bkz. Açuk adırtlıg. Bekiz sözcüğü belgülüg ile birlikte kullanımda görülmektedir ve "açık, görünen, belli" gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Clauson 1972: 330), (Wilkens 2021: 156). Belgülüg de "belirli, görünen, alametli" anlamlarına sahiptir (Clauson 1972: 341), (Wilkens 2021: 158). Altun Y. 192/15 *Ol ödün teŋri teŋrisi burkan bu savıg takı adırtlıg bekiz belgülüg kılu yarlıkagalı …* "O zaman tanrılar tanrısı Buda, bu sözü de ayrıntılı olarak buyurmak için …".

Adırtlıg belgülüg: Açık, ayrıntılı (Altun Y. 635/13). Bkz. Açuk adırtlıg, Adırtlıg bekiz belgülüg. Altun Y. 635/13 *Bar mu idi bilteçi barmış yirin adırtlıg belgülüg.* "Gittiği yeri açıkça bilen var mı?".

Adırtlıg odgurak: Açık seçik, besbelli (Üİ 97b/5; 98a/12-13; 98b/2, 5, 6-7, 15, 16; 99a/4; 99b/12; 102b/8-9). Bkz. Açuk adırtlıg, Adırtlıg bekiz belgülüg, Adırtlıg belgülüg. Odgurak "tam, kesin; açık" (Wilkens 2021: 501) anlamındadır. Üİ 98a/12-13 *Lokautar yol yol yme ok kirtü yme ok üçün anın munda sözlemiş ol yol kirtü tip küsemiş üçün adırtlıg odgurak bildürgeli akıgsız erdükin öndün karikda öŋi kitergüçite yintem sözledi erti.* "Lokottroa yol, yol da gerçek de olduğundan, o yüzden burada besbelli olarak bildirmeyi istemiş olduğu için yol gerçeği diye tekrar söylemiştir."

Adruk adruk: Çeşitli (Kip 150, 183; Altun Y. 34j/13, 22; 37/8; 39/13; 40/10; 42/3; 49/19; 50/3, 4, 5, 9, 10, 12, 21; 51/18; 52/8; 53/13; 54/5-6, 8-9; 59/19; 64/5; 67/15; 70/5, 11; 71/19; 81/8; 118/6; 123/13; 164/20; 165/16, 17; 183/6-7, 11-12; 184/21-22, 23; 191/8, 9; 197/3; 201/19; 205/9; 213/8, 24; 236/10; 242/22; 253/14-15; 257/10; 299/2-3; 300/20, 21; 310/8-9; 312/12, 18; 313/5; 318/12; 319/17; 328/6; 339/10, 18; 364/12; 380/8, 24; 384/18; 389/5; 416/7; 420/10; 427/5; 434/6-7; 436/12; 464/18; 473/2; 495/9; 514/7-8; 519/8; 520/6; 529/6;

552a/23; 574/21; 651/23; KP II 7; Mayt. 37/3-4; 53/13; 55/28; 67/11-12; 71/51; 81/22; 107/22; Jut. Sek. Yük. 151, 163, 168, 174, (177), 183, (246); Daş. 1407). Adruk sözcüğü "ayrı, farklı, başka" anlamına gelmektedir (Clauson 1972: 65), (Caferoğlu 1968: 5). Bu sözcük grubu aynı sözcüğün tekrarıyla oluşmuştur. Kip 150 *Adruk adruk etüz körtgürüp bu sav atlıg yir suvda yorıyur tınlıgların kutgarur.* "Çeşitli kılıklara girip bu sav atlı yeryüzünde yaşayan canlı varlıkları kurtarır."

Ag- tegşil-: Dönüp dolaşmak (Altun Y. 419/5). Ag- "yükselmek, yukarı çıkmak; değiştirmek; suçu tekrarlamak, tövbe bozmaz" gibi çeşitli anlamları karşılamaktadır (Clauson 1972: 77), (Wilkens 2021: 16). Metinde tegril- fiili yanlış bir kullanım olmalıdır. Aslı tegşil- olmalıdır ki bu da "değişmek, dönüşmek, tekrarlamak" (Clauson 1972: 488), (Wilkens 2021: 690) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 419/5 *Munuŋ sanınca ok kalp ödlerke tegi togmak ölmeklig tod tolvı agmak tegşilmeklig emgeklertin ozmış kutrulmış bolur.* "Bunun sayısınca devirlere kadar doğum-ölüm değersiz dönüp dolaşma eziyetlerinden kurtulmuş olur."

Agı barım: Mal mülk (Kip 46; Altun Y. 525/21; 543/20; KP VII 6, 9; IX 2, 2; XII 6-7; Mayt. 10/16, 13/1; Jut. Sek. Yük. 233, 266). Agı sözcüğü "ipekli kumaş; servet, hazine" anlamına gelmektedir (Clauson 1972: 78), (Caferoğlu 1968: 6). Caferoğlu agı barım ikilemesini de madde başı yapmıştır. İpek de varlık göstergelerinden biri olup agı sözcüğü önceleri servet anlamını taşırken zamanla ipekli kumaşı karşılamaya başlamıştır. Barım ise "mal, mülk, zenginlik, servet" (Clauson 1972: 366), (Caferoğlu 1968: 33) anlamına gelmektedir. Kip 46 *başlap yolçısı yirçisi bolup ertiŋü üküş agı barım 47 agır yükler birle ol yagılar ara uduzup iltgeli…* "Başlarında kılavuzu olarak birçok mal mülk ve ağır yükler bu yol kesiciler arasından geçirip götürmeyi …".

Agılık bölük: Hazine, hisse (Altun Y. 270/10; 273/22-23). Agılık "hazine; anbar, depo" (Clauson 1972: 86), (Caferoğlu 1968: 6); bölük ise "kısım, parça, hisse" (Clauson 1972: 339), (Caferoğlu 1968: 50) anlamındadır. Altun Y. 270/10 *Üçünç agılıklarnıŋ bölüklerniŋ adırtın bilmek üze*. "Üçüncüsü hazinelerinin farkını bilmek."

Agılık kıznak: Hazine, servet (Altun Y. 118/14-15; 121/18). Bkz. Agılık bölük. Kıznak "hazine" (Caferoğlu 1968: 178) anlamına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden

oluşan bir ikileme olduğunu söyleyebiliriz. Altun Y. 121/18 *Ed tavar erdini yinçü üze agılıkım kıznakım tolu bolsun.* "Mal mülk, inci mücevherle hazinem dolsun."

Agılık saŋ: Hazine (Altun Y. 519/2). Bkz Agılık bölük, Agılık kıznak. Saŋ için Caferoğlu "hazine" anlamını vermektedir (Caferoğlu 1968: 196). Altun Y. 519/2 *Birök kim kayu kişi kün küninge ım tarıgım asılsun edim tavarım üklisün agılıkım saŋım tolsun tip küseserler…* "Eğer hangi kimse günden güne hubabtım artsın, malım mülküm çoğalsın, hazinem dolsun diye isterlerse…"

Agın kevgek: Kekeme (Altun Y. 300/13). Agın "dilsiz, kekeme" (Clauson 1972: 87); kevgek "kekeme" anlamındadır (Clauson 1972: 689). Altun Y. 300/13 *Tilin ters titrü çulvu sözlemekleri tıltagınta yüz agın kevgek bolmuşların.* "Diliyle kötü küfür söylemeleri nedeniyle yüz kekeme olanları."

Agınçsız evrilinçsiz: Sağlam, sarsılmaz (Altun Y. 336/22; 338/2-3; 340/8; 428/23-429. 1). Agınçsız "sarsılmaz, yılmaz" (Clauson 1972: 88), (Caferoğlu 1968: 7); evrilinçsiz de "sarsılmaz, sabit, sağlam" (Clauson 1972: 15), (Caferoğlu 1968: 79) anlamında olduğundan eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikileme olduğu söyenebilir. Altun Y. 340/8 *Yene ülgüsüz sansız bodısatavlar burkan kutınga agınçsız evrilinçsiz köŋülüg bultılar.* "Yine sayısız Bodısatavlar Buda kutunda sarsılmaz gönüller buldular."

Agır agruş: Ağır başlı (Altun Y. 573/9). Agır sözcüğünün "ağır, çetin" anlamlarının yanında "sanlı, şerefli, itibarlı, saygıdeğer" anlamları da vardır (Clauson 1972: 88), (Caferoğlu 1968: 7); ayrıca "acı verici, külfetli, kederli" anlamlarında da kullanılmıştır (Clauson 1972: 88). Akruş veya agruş "acı, ağrı" Clauson 1972: 91), (Caferoğlu 1968: 8) anlamına gelmektedir. Altun Y. 573/9 *Bir evde agır akruş erigin köni ögin saçmadın sözleyür erti.* "Bir evde ağır başlı öğütle, güzel akıl vermeden söylüyordu."

Agır alp: Zorlu (Altun Y. 597/18). Bkz. Agır agruş. Alp "sert, dayanıklı, üstesinden gelinmesi zor" (Clauson 1972: 127) anlamındadır. Altun Y. 597/18 *Olarta kayu igleri agrıgları agır alp emlegülük igligler ertiler erser…* "Onlardan hangisinin hastalıkları zorlu sıkıntılı hastalıkları vardıysa …".

Agır ayag/Agar ayag: Saygı, hürmet (Altun Y. 101/6; 103/6; 132a/16; 146/13; 150/22; 249/18; 300/9; 337/21; 403/12-13; 417/6, 15; 418/17, 21; 419/2; 422/9; 424/11;

426/17; 445/2; 446/10; 453/3; 454/10; 468/6; 469/6-7, 24; 484/16-17; 496/23; 506/20; 519/4; 570/19-20; 571/9; 574/6; 587/17; 648/23; 655/10-11; 663/15-16; Mayt. 50/28; 71/40; 95/8; Mül. May/22; Daş. 2184-2185, 2219, 2459, 2550-2551, 2722, 2843, 3008, 3165, 3295, 3584, 4039, 4067, 4439, 4582). Agır sözcüğünün "sanlı, şerefli, itibarlı, saygıdeğer" anlamlarıyla (Clauson 1972: 88), (Caferoğlu 1968: 7) kurulmuş bir ikilemedir. Ayag sözcüğü de şeref, onur, itibar, saygı, hürmet (Clauson 1972: 270), (Caferoğlu 1968: 26) anlamında bir sözcüktür. Altun Y. 132a/16 *...ayaların kavşurup agır ayag köŋüllerin bir uçlug kılıp ince tip timiş kergek.* "… ayaların kavuşturup saygılı gönüllerini bir tarafa getirip şöyle demişler gerek."

Agır ayag tapıg udug: Saygıyla hizmet (Altun Y. 34k/14; 36/22-23; 161/11-12; 162/3-4; 176/9-10; 178/11; 443/3-4; 456/9; 528/8-9; 539/15-16; 627/18-19). Bkz. Agır agruş, Agır ayag. Tapıg ve udug sözcüklerinin ikisi de "hizmet, hürmet" (Clauson 1972: 437; 47), (Caferoğlu 1968: 224; 263) anlamında kullanılmaktadır. Altun Y. 178/11 *Üç erdinilerke agır ayag tapıg udug kılmış buyan edgü kılınç yilikdin süŋükdin berüki süzük kirtgünç üze isig özin tite üç erdinig umug ınag tutup üç ınag almak buyan edgü kılınçka yitmez.* "Üç mücevhere saygı gösterip hizmet etmiş, sevabı ilikten kemiğine kadar temiz inançla sıcak canını terk edip üç mücevheri umut edip üç sığınak saymak sevaba yetmez."

Agır ayamak: Şeref, saygı (Altun Y. 36/18; 94/15-16; 153/4-5; 182/10-11; 332/20, 24; 335/17; 372/6; 391/9; 406/14-15; 467/13; 470/19-20; 471/14; 489/4; 513/2-3; 520/7; 527/19; 16-17; 546/17; 566/14; 668/9; 669/5, 18; 674/22-23; Mayt. 19/16; 24/5; 104/14). Bkz. Agır agruş, Agır ayag, Agır ayag tapıg udug. Ayamak "saygı gösterme, hürmet etme, ululama" anlamına gelmektedir. Altun Y. 182/10-11 *... ayaların kavşurup agır ayamakın töpülerin yirke tegürüp yinçürü töpün yükünüp teŋri teŋrisi burkanka ince tip ötüntiler.* "… ayaların kavuşturup büyük bir saygı ile başlarını yere değdirip, başlarını eğerek ederek tanrılar tanrısı Buda'ya şöyle söylediler."

Agır ayıg: Kötü, fena (Altun Y. 26/15; 93/14; 96/22; 104/19; 109/8; 126/7; 132/12; 132a/9; 137/5, 22; 138/10-11, 20; 139/1, 9, 12, 15, 17, 22; 140/4-5, 7-8, 9, 13; 141/3, 10-11, 13; 142/1; 146/17, 23; 148/11; 175/5; 191/12; Jut. Sek. Yük. Bx4-2). Bkz. Agır agruş, Agır ayag, Agır ayag tapıg udug, Agır ayamak. Agır

sözcüğünün Clauson'un belirttiği "acı verici, külfetli, kederli" anlamlarının olduğunu belirtmiştik (Clauson 1972: 88). Ayıg sözcüğü için de Clauson aŋıg madde başına yönledirmektedir. Buna göre sözcüğün anlamı "son derece aşırı ve kötü"dür (Clauson 1972: 182). Altun Y. 138/10-11 *Ulatı sekiz törlüg tegingçsiz orunlarka iltdeçi agır ayıg kılınçlarım erser.* "Ayrıca sekiz türlü ulaşılmaması gereken yerlere götürecek kötü davranışlarım varsa."

Agır tsuy irinçü ayıg kılınç: Günah (Altun Y. 24/1; 185/3). Bkz. Agır agruş, Agır ayag, Agır ayag tapıg udug, Agır ayamak, Agır ayıg. Tsuy sözcüğü "günah, suç, kabahat" (Clauson 1972: 556), (Caferoğlu 1968: 251) anlamındadır. İrinçü sözcüğü de "günah, kusur" (Clauson 1972: 236) anlamına gelmektedir. Altun Y. 24/1 *Ajunta agır tsuy irinçü ayıg kılınçlarım arısun alkınsun.* "Dünyada kötü davranışlarım, günahlarım temizlensin, yok olsun."

Agır ulug: Ağır, büyük (Altun Y. 426/11; 445/3-4; 537/15; 652,76-7; Jut. Sek. Yük. 421; Daş. 1592, 1611, 2971, 4377). Bkz. Agır agruş, Agır ayag, Agır ayag tapıg udug, Agır ayamak, Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç. Ulug "ulu, büyük, seçkin, asil; yaşça büyük" (Clauson 1972: 136), (Caferoğlu 1968: 264) anlamlarında kullanılır. Altun Y. 652/6-7 *İnçe kaltı kün teŋri kök kalıkda turur teg sumır tag teg agır ulug edgülerin tükel siz.* "Tıpkı güneş tanrının gökyüzünde durması gibi Sumeru Dağı gibi büyük erdemlerle donanmışsınız."

Agır yinik: Ağır hafif (Altun Y. 364/13). Bkz. Agır agruş, Agır ayag, Agır ayag tapıg udug, Agır ayamak, Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç, Agır ulug. Yinik "hafif, kolay, değersiz" (Clauson 1972: 950), (Caferoğlu 1968: 297). Clauson sözcüğü kapalı e fonemi ile göstermektedir. Ters anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Altun Y. 364/13 *Et öz kaçıg atkanur agır yinik büritmekig.* "Beden duyusu ağır hafif dokunmayı algılar."

Agırla- aya-: Saygı ve hürmet göstermek (Altun Y. 654/23-655/1). Bkz. Açın- aya-. Agırla- "saygı göstermek, ağırlamak, saymak, itibar etmek, onurlandırmak" (Clauson 1972: 94), (Caferoğlu 1968: 7) gibi anlamlarda kullanılmıştır. Altun Y. 654/23-655/1 *İki adaklık arasınta agırlaguluk ayaguluk ilinçsiz amrılmışta turyuk siz.* "İki ayaklılar arasında saygıya değer, bağımsızlık ve huzurla yaşayansınız."

Aglatı artuk: Son derece, pek çok (Altun Y. 493/20). Aglatı "çok, pek çok, büyük ölçüde" (Wilkens 2021: 20); artuk "gayet, oldukça, fevkalade" (Clauson 1972: 204), (Wilkens 2021: 67) anlamlarındadır. Altun Y. 493/20 *Yalıŋuz siz teŋri kızı aglatı artuk kükülmiş siz.* "Yalnız siz tanrı kızı, son derece tanınmışsınız."

Agrıg ig: Hastalık, ağrı (Altun Y. 591/9; Mayt. 5/42; 43/9). Agrıg "ağrı, sızı, hastalık" (Clauson 1972: 90), (Caferoğlu 1968: 7); ig "hastalık" (Clauson 1972: 98), (Caferoğlu 1968: 90) anlamındadır. Mayt. 43/9 *Kaltı baş agrıg iglerniŋ tıltagı baş erür...* "Nasıl ki baş ağrısı hastalıklarının sebebi baştır…"

Agrıg tikig: Ağrı, sancı (Altun Y. 590/17-18). Bkz. Agrıg ig. Tikig için Clauson, anlamının belirsiz ancak hastalık anlamına geldiğinin açık olduğunu ifade etmektedir. "Kaşıntı veya iğnelenme gibi bir tür hastalık" anlamını vermektedir (Clauson 1972: 480). Altun Y. 590/17-18 *... agrıg tikig ig toga adıra bilser...* "… ağrı sancı, hastalık ayırabilse…"

Agrıglıg tikiglig: Ağrılı, hastalıklı (Altun Y. 585/14). Bkz. Agrıg tikig. Altun Y. 585/14 *Neçe iglig kemlig agrıglıg tikiglig angar yakın kelserler olarnı barça igintin agrıgıntın ozgurur öŋedtürür erti.* "Nice hastalıklı, ağrılı sancılı ona yakın gelseler onların hepsini ağrılardan hastalıklardan kurtarırdı, iyileştirirdi."

Agrıgsız tikigsiz: Ağrısız, hastalıksız (Altun Y. 529/20). Bkz. Agrıg tikig, agrıglıg tikiglig. Altun Y. 529/20 *Kimler birök ol ot yaş tüş yimiş ı tarıg tatıgın yiserler aşasarlar alku barça öŋlüg kırtışlıg küçlüg küsünlüg uzun özlüg yaşlıg çoglug yalınlıg kaçıgları toŋ yarp igsiz kemsiz agrıgsız tikigsiz ögleri köŋülleri yiti bilge biligleri küçlüg kop törlüg işig ködügüg bütürgeli udaçı bolgaylar.* "Kimler eğer o bitki, yemiş ve hububatı yerlerse hepsi güzel görünüşlü, güçlü kuvvetli, uzun ömürlü, pırıltılı ışıltılı, duyuları sağlam, sağlıklı, ağrısız, akılları ve gönülleri keskin, bilgileri küçlü, her türlü işi gücü bitirebilenler olacaklardır."

Agtarıl- töŋderil-: Dönmek, çevrilmek (Altun Y. 133/21-22; 601/11-12). Agtarıl- "devrilmek, yuvarlanmak" (Clauson 1972: 82), "dönmek, eğilmek" (Caferoğlu 1968: 8); töŋderil- "devrilmek" (Clauson 1972: 518) anlamındadır. Altun Y. 601/11-12 *Ol on miŋ balıklar ölüm kapıgınga kirip agtarılu töŋderilü agınayurlar erti.* "O on bin balık ölüm kapısından girip dönüp çevrilerek debelenirlerdi."

Agtın- in-: Çıkmak, inmek (Altun Y. 365/22). Agtın- "çıkmak, binmek, ata binmek " (Caferoğlu 1968: 8); "tırmanmak, yükselmek" (Clauson 1972: 81) anlamlarında kullanılır. Agtın- fiilinin ters anlamlısı olan in- ile bir ikileme oluşturulmuştur. Altun Y. 365/22 *Bir yirte agtınurlar inerler üstün altın yorırlar.* "Bir yerde yukarı çıkarlar aşağı inerler, aşağı yukarı hareket ederler."

Ak- akıt-: Akmak akıtmak (Jut. Sek. Yük. 136). Jut. Sek. Yük. 136 *Tüketi burkanlarnıŋ akmaz akıtmaz artamaz bozulmaz arıg turug etöz boltılar.* "Bütün Buda'ların akmaz akıtmaz, bozulmaz, temiz vücutları oldu."

Ak- tökül-: Akmak dökülmek (Jut. Sek. Yük. 444). Bkz. Ak- akıt-. Tökül-, sözcük başındaki t>d değişimi ile bugün dökülmek olarak varlığını sürdüren sözcüktür. Jut. Sek. Yük. 444 *Et özi alku kan yiriŋ akar tökülür yarsıncıg bolur.* "Vücudundan tamamen kan irin akar dökülür, tiksindirici olur."

Akanışt atlıg öŋ alkınçusı: Şekli sonlandıran (Altun Y. 143/20-21). Akanışt/aganist "Budist kozmolojisinde bir tanrı sınıfı ve bir gök katı" (Wilkens 2021: 16); öŋ alkunçu "şekil sonu" (Wilkens 2021: 533) anlamlarındadır. Altun Y. 143/20-21 *Akanışt atlıg öŋ alkınçusı teŋri yirinte ...* "Görüntüyü yok eden gökte …".

Akanıştaparyan atlıg öŋ üzlünçüsi: Şekli sonlandıran (Altun Y. 308/16-17). Akanıştaparyan/aganistabavan "Budist kozmolojisinde bir tanrı sınıfı ve bir gök katı" (Wilkens 2021: 27); öŋ üzlünçüsi "şekil sonu" (Wilkens 2021: 533-534) anlamlarındadır. Altun Y. 308/16-17 *... kaltı bu üç uguş yirtinçüde öŋi akanıştaparyan atlıg öŋ üzlünçüsi teŋri yirinte ...* "… öyle ki bu üç esaslı yeryüzünden farklı şekli sonlandıran gökte …".

Akıglıg ürlüksüz: Sabit olmayan, geçici (Altun Y. 34p/14). Akıglıg "kalıcı olmayan; akıcı" (Clauson 1972: 83), (Caferoğlu 1968: 9); ürlüksüz "fani, geçici, ölümlü" (Clauson 1972: 231), (Caferoğlu 1968: 273) anlamlarında kullanılan sözcüklerdir. Altun Y. 34p/14 *Tayakıg tegşürmek akıglıg ürlüksüz biş yapıgıg tegşürüp arıgsız ürlüklüg paoşın et'öz üzeki arıg ıduk biş yapıgıg bulmak erür.* "Desteği değiştirmek, akıp geçici beş bağlantıyı değiştirip akmayan paoşin varlığı üzerindeki temiz ve kutsal beş bağlantıyı bulmaktır."

Akıgsız işletgüsüz: Durgun, işlemeyen (Altun Y. 317/20-21). Akıgsız "akıntısız, akmayan; kalıcı" (Clauson 1972: 83), (Caferoğlu 1968: 9); işle- fiilinden türeyen işletgüsüz "işlemeyen, çalışmayan" anlamına gelir. Altun Y. 317/20-21 *Kim ol*

buorunta bodısatavlar akıgsızıg işletgüsüzüg belgüsüz köŋülkermekig kurtulmakıg artukrak ağlatı bışrunup tıdıgsız tutugsuz arıg süzük bolurlar. "Ki o yerde Budacı azizler, durgunluğu, gösterişsiz düşünceyi, kurtulmayı iyi öğrenip engelsiz ve temiz olurlar."

Akıgsız ürlüklüg: Akmayan, sabit (Altun Y. 34p/15). Bkz. Akıgsız işletgüsüz. Ürlüklüg "sabit, sonsuz, ölümsüz, daimî" anlamlarında kullanılan bir sözcüktür (Clauson 1972: 231), (Caferoğlu 1968: 273). Altun Y. 34p/15 *Tayakıg tegşürmek akıglıg ürlüksüz biş yapıgıg tegşürüp arıgsız ürlüklüg paoşın et'öz üzeki arıg ıduk biş yapıgıg bulmak erür.* "Desteği değiştirmek, akıp geçici beş bağlantıyı değiştirip akmayan paoşin varlığı üzerindeki temiz ve kutsal beş bağlantıyı bulmaktır."

Aksak çolak: Aksak, çolak (Altun Y. 300/10). Altun Y. 300/10 *... etözin agır ayag kılmayuk tıltagınta eŋrey bedey aksak çolak közsüz teglük bolmışların…* "… bedenleriyle hürmet etmemekten dolayı sakat, aksak ve çolak, kör olanları…"

Akru akru: Yavaş yavaş, sessizce (Mayt. 15/9; 90/23; Daş. 1227, 1610, 2179). Daha önceki dönemlerde akuru olan sözcüğün akru biçiminin yinelenmesiyle oluşmuş bir ikilemedir. Akuru>akru "sessizce, nazikçe, yavaşça" anlamlarına gelir (Clauson 1972: 89), (Caferoğlu 1968: 10). Mayt. 15/9; 90/23 *Ötrü brhmavati teŋri katunı teŋri kuvraglarıŋa yol bulmuşlarıŋa ulug agır süzük köŋülin akru akru maŋlayu tükel bilge maytrı burkanka yakın tegip adakınta yinçürü yükünüp ayasın kavışurup ıglayu ince tip ötüg ötünür.* "Brahmavati tanrı hanımı tanrı cemaatlerine yol bulduklarından büyük ve temiz gönülle yavaş yavaş yürüyerek mükemmel hikmetli Maytrı Buda'ya yaklaşıp, ayağına kapanarak secde edip, ayalarını kavuşturur ve ağlayarak şöyle yalvarır."

Akuru akuru: Yavaş yavaş, sessizce (Altun Y. 616/22; Daş. 3820). Bkz. Akru akru. Altun Y. 616/22 *Ötrü kurımış katıg kamış alıp anı üze ömgen tamırın sançıp kan ündürüp akuru akuru barska yakın bartı.* "Sonra kurumuş sert bir kamış alıp onun üzerine boyun damarını kesip, kan çıkartıp yavaş yavaş parsa yaklaştı."

Al altag: Hile, yalan; yöntem (Çaş. Beg 168-169; Altun Y. 9/9; 34a/23; 34ı/3-4; 34i/9; 37/8; 38/6; 61/8; 205/21; 211/13, 18, 23; 212/2, 4, 5, 7, 9-10, 217/22; 258/1, 21; 261/22; 262/1, 5, 9; 263/12, 16, 19; 268/16, 20, 23; 269/12, 13, 14, 15, 15, 19, 21; 279/12, 17, 20; 317/5; 363/20; 394/12; 647/17; 679/4; Üİ 100a 15; 100b 1, 4;

Daş. 1723, 3652-3653) Al sözcüğünün çeşitli anlamları olmakla birlikte bunlardan biri "yöntem, usul"dür. Ancak daha sonra sözcük olumsuz bir anlam kazanarak "hile, oyun, aldatma" (Clauson 1972: 120), (Caferoğlu 1968: 10) gibi anlamlar kazanmıştır. Altag sözcüğü al ile birlikte kullanılmış ve o da "hile, aldatma, al" anlamlarını taşımıştır (Clauson 1972: 130), (Caferoğlu 1968: 11). Çaş. Beg 168-169 *Yekler neŋ alın altagın tevin kürin belgürtmiş yır oyun üni ol.* "Şeytanların hile ile düzen ile işittirdikleri şarkı oyun sesidir."

Al- ber-: Alıp vermek (KP L 2). Al- "elde etmek, almak; toplamak; kabul etmek; gelinle evlenmek" gibi anlamlarda kullanılmıştır (Clauson 1972: 124), (Caferoğlu 1968: 12), (Wilkens 2021: 27). Ber- "vermek, feda etmek, bahşetmek, (bir şeyi) eline vermek, ödünç vermek, geri vermek" (Wilkens 2021: 161) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. KP L 2 *Yettinç kün erdini alıp beriŋ tep tedi.* "Yedinci gün mücevherleri alıp verin diye dedi."

Al çeviş: Usul çare (Kip 98, 99-100, 169, 187; Altun Y. 193/22; KP LXXV 1-2; Jut. Sek. Yük. 20, 265). Bkz. Al altag. Çeviş "yöntem, usul" anlamına gelir (Clauson 1972: 399), (Caferoğlu 1968: 61). Eş anlamlı iki sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. Kip 99-100 *Alı çevişi neteg erki*. "Başvurduğu usulleri, çareleri nelerdir acaba?".

Al- ogurla-: Almak çalmak (Altun Y. 219/24). Bkz. Al- ber-. Ogurla- ise "çalmak, hırsızlık yapmak" anlamına gelmektedir (Clauson 1972: 94), (Caferoğlu 1968: 140). Altun Y. 219/24 *Kaltı et'özin özlüglerig ölürmemek adınagunuŋ tavarın küçep almamak ogurlamamak…* "Şöyle ki bedenli canlıları öldürmemek, başkalarının mallarını zorlayı almamak çalmamak…"

Al- tegin-: Almak, kabul etmek (Altun Y. 80/6). Bkz. Al- ber-, Al- ogurla-. Tegin- fiilinin geniş bir anlam yelpazesi olmakla birlikte genellikle "ulaşmak, elde etmek, kabullenmek, içine girmek" gibi anlamlarda kullanılmıştır (Clauson 1972: 484), (Caferoğlu 1968: 230) Altun Y. 80/6 *Kim kayu tözünler oglı tözünler kızı busudur nom erdinig alıp teginip tutsarlar okısarlar adınlarka yme okıtsarlar nomlasarlar…* "Ki her asiller oğlu asiller kızı bu din öğretilerini alsalar, okusalar; başkalarına okutsalar öğretseler…"

Alaŋur- kogşa-: Bitkinleşmek, güçten düşmek (Altun Y. 118/5). Alaŋur- "zayıflatmak, güçten düşürmek, yormak" (Caferoğlu 1968: 10); kogşa- "gevşemek,

zayıflamak, yumuşamak" (Clauson 1972: 613), (Caferoğlu 1968: 180) anlamlarında kullanılan sözcüklerdir. Altun Y. 118/5 *Kayu neçe açmak suvsamak emgekin alaŋurmış kogşamış tınlıglar erser adruk adruk taŋ taŋsuk tatıglar üze todgurtaçı bolayın.* "Ne kadar açlık ve susuzluk sıkıntısıyla güçten düşmüş canlılar varsa başka başka olağanüstü tatlarla dünyaya getireyim."

Alış biriş: Alış veriş (Mayt. 61. 25). Bkz. Al- ber-. Mayt. 61. 25 *Bir edig tavarıg alış biriş ogrınta öŋi öŋi meŋzin tegşürüp…* "Bir malı alışveriş sırasında çeşit çeşit yüzünü değiştirerek…"

Alışsız birişsiz: Alışsız verişsiz (Üİ 106a 3). Bkz. Al- ber-, Alış biriş. Üİ 106a 3 *Bu bilip ölçmek ol adın ölçmekler birle bir ikinti alış birişsiz erür.* "Bu bilip sönme o diğer bilip sönmelerle birbirine alışsız verişsizdir."

Alk- yokadtur-: Yok etmek (Daş. 2665-2666). Alk- "tüketmek, bitirmek, sonuna gelmek; yok etmek" (Clauson 1972: 135); yokadtur- "yok etmek" (Clauson 1972: 900) anlamlarındadır. Daş. 2665-2666 *Sizni teg edgü bahşı birle tuş bolup togum ajunug alkgalı yokadturgalı umadın kanca bargalı tegimlig bolur maŋa.* "Sizin gibi iyi bir öğretmenle karşılaşıp varlık şeklini yok etmeden nereye gitmek benim için değerli olur?".

Alkat- kötrül-: Övülmek, yüceltilmek (Altun Y. 682/20). Alkat- "övdürmek, methettirmek" (Clauson 1972: 138), (Caferoğlu 1968: 11); kötrül- "götürülmek, kaldırılmak, yükseltilmek; yüceltilmek (Clauson 1972: 706), (Caferoğlu 1968: 118) anlamlarında kullanılmaktadır. Altun Y. 682/20 *Arka çambudıvıp yirtinçüde alkatmış kötrülmiş raçagarh atlıg kent uluşka azkaya yakın yaguk.* "Arkadaki dünyada övülmüş Raçagarh adlı şehre birazcık yakın."

Alkın- egsü-: Yok olmak, eksilmek (Altun Y. 338/5). Alkın- "bitmek, tükenmek, kendini tüketmek, azalmak, eksilmek" (Clauson 1972: 138), (Caferoğlu 1968: 11); egsü- "eksilmek, azalmak, kusurlu olmak" (Clauson 1972: 117), (Caferoğlu 1968: 70) anlamlarını taşımaktadır. Altun Y. 338/5 *İnçe kaltı alkınmaksız egsümeksiz edgü erdemlerig üntürteçi taluy ögüz tamga atlıg daranı nom.* "Şöyle ki yok olmayan iyi erdemleri yükselten okyanus damga adlı dua öğretisi."

Alkın- sön- amrıl-: Kaybolmak (Jut. Sek. Yük. 76). Bkz. Alkın- egsü-, Alkın- isil-. Sön- "sönmek, dinmek, bitmek, yorulmak, kendinden geçmek" anlamlarında

kullanılan bir sözcüktür (Clauson 1972: 138), (Wilkens 2021: 623). Amrıl- "yatışmak, sakinleşmek, huzurlu olmak" (Clauson 1972: 163), (Wilkens 2021: 45) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 76 *... bu munça törlüg yavlak bilig alku alkınur söner amrılur.* "… bu, bu kadar türlü kötü bilgi, tamamen kaybolur."

Alkın- tüke-: Yok olmak, bitmek (Altun Y. 163/6-7). Bkz. Alkın- egsü-, Alkın- isil-. Tüke- "sona ermek, bitmek, tükenmek" (Clauson 1972: 479), (Caferoğlu 1968: 257) anlamına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden bir ikileme oluşmuştur. Altun Y. 163/6-7 *Tavar buşı tözi yene terkkeye üdün alkıntaçı tükedeçi erür.* "Mal sadakasının esası yine çabucak yok olup bitecektir."

Alkın- yokad-: Bitip yok olmak (Jut. Sek. Yük. 206; Daş. 4197). Bkz. Alkın- egsü-, alkın- isil-, alkın- tüke-. Yokad- "yok olmak; ölmek, kaybolmak" (Clauson 1972: 900), (Caferoğlu 1968: 301). Jut. Sek. Yük. 206 *... kılca egsümez tegsilmez artamaz bozulmaz alkınmaz yokadmaz ...* "Kılca eksilmez, bozulmaz, yok olup gitmez."

Alkınçsız tüketinçsiz: Tükenmez, sonsuz (Altun Y. 163/4-5; 172/13; 504/13; 680/24). Alkınçsız "eksilmeden, azalmadan, bitmez tükenmez" (Clauson 1972: 139), (Caferoğlu 1968: 11); tüketinçsiz "bitmez, tükenmez" anlamlarındadır. Altun Y. 163/4-5 *Törtünç nom buşınıŋ tözi neçeke tegi alkınçsız tüketinçsiz titir.* "Dördüncü öğreti sadakasının esası niceye değin yok olmaz, tükenmez."

Alkınçsız ülgüsüz: Tükenmez, sayısız (Jut. Sek. Yük. 376). Bkz. Alkınçsız tüketinçsiz. Ülgüsüz "hesapsız, sınırsız, sayısız" (Clauson 1972: 144), (Caferoğlu 1968: 272). Jut. Sek. Yük. 376 *Ol ödün alkınçsız ülgüsüz et'özlüg bodistv ornınta ... turup…* "O zaman sayısız bedenli Bodisatav yerinde … durup…"

Alkınmaksız isilmeksiz: Bitip tükenmek (Altun Y. 338/7, 9-10, 11-12, 13-14, 16, 17-18, 19-20, 22, 24). Bkz. Alkın- egsü-. İsil- fiili için Caferoğlu "eksilmek, azalmak" anlamını verirken (Caferoğlu 1968: 98) Clauson sözcüğükle ilgili açıklamayı isilgü maddesinde yapmakta ve sözcüğün egsilgü sözcüğünün hatalı yazımıyla ortaya çıktığını belirtmektedir (Clauson 1972: 248). Altun Y. 338/11-12 *Alkınmaksız isilmeksiz tolun ay teŋri yaruklug atlıg daranı nom.* "Bitip tükenmez dolunay tanrı ışıklı adlı dua öğretisi."

Alkınmaksız tükemeksiz: Sonsuz (Altun Y. 154/8-9; 160/9). Bkz. Alkınmaksız isilmeksiz. Altun Y. 160/9 *... alkınmaksız tükemeksiz inçgü meŋi üze kamagunı*

bir teg inçgülüg meŋilig kılu yarlıkasunlar. "… Sonsuz rahat huzur ile hepsini aynı rahat ve huzurlu duruma getirip buyursunlar."

Alku barça: Hepsi, bütün (Altun Y. 107/8; 108/4-5; 115/15; 116/15; 116/23-117/1; 118/16; 123/14-15; 152/9-10; 153/14; 155/4; 169/13; 170/8-9; 172/21; 203/9; 396/21-22; 423/5; 447/3-4; 455/12; 457/18; 482/7; 507/4-5; 508/17; 529/16; 534/10; 566/5; 644/8; 651/7; 668/14-15; Üİ 104a/16; Jut. Sek. Yük. 97). "Bitmek, tükenmek" anlamına gelen alk- fiilinden türeyen alku sözcüğü "hepsi, bütün, her şey, herkes, her çeşit" (Clauson 1972: 137), (Caferoğlu 1968: 12) anlamlarında kullanılmaktadır; barça "hepsi, tamamı" (Clauson 1972: 356), (Caferoğlu 1968: 33) anlamlarına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Altun Y. 668/114-15 *Ulatı kamag kutrulmak alku barça ünerler bon om erdini tözinte.* "Ayrıca bütün kurtuluşların hepsi bu öğreti cevherinin özünden çıkar."

Alku kamag: Bütün, hepsi (Altun Y. 32/12-13; 33/10-11; 34/12; 34n/17, 23; 105/3-4; 132b/1; 133/8; 169/12; 173/6; 357/4; 550/11; 667/3-4; 675/2-3; 682/17). Bkz. Alku barça. Kamag "hepsi, bütün, topyekûn" (Clauson 1972: 627), (Caferoğlu 1968: 163) anlamlarına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerin bir araya gelmesiyle bir ikileme oluşmuştur. Altun Y. 169/12 *... amtı men alku kamag tınlıglar birle alkunı barça esirkençsiz ökünçsüz köŋülin kamag biş ajuntakı tınlıglarka evire teginür biz.* "… şimdi bütün canlılar ile hepsini toptan esirgemeyen, kedersiz gönülle bütün beş alemdeki canlılara saygıyla yöneltiriz."

Alku tüketi: Eksiksiz (Kip 87; KP XXVIII 4). Bkz. Alku barça, Alku kamag. Tüketi sözcüğü ise "bitirmek, tamamlamak" anlamına gelen tüke- fiilinden türemiştir ve "tamamen, tamamıyla" (Clauson 1972: 479), (Caferoğlu 1968: 257) anlamına gelmektedir. Kip 87 *...otıŋa emine tegi alku tüketi tegürser.* "Otuna ilacına kadar her şeyini eksiksiz sunsa."

Allıg çevişlig: Aldatıcı (Kör. B. 028). Al çeviş ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. Kör. B. 028 *Allıg çevişlig kişiler altayu turur üsküŋde.* "Aldatıcı kişiler hile yapıp durur huzurunda."

Alp agır: Çetin, zorlu (Altun Y. 334/15; 397/14; 603/3). Bkz. Agır agruş, Agır ayag, Agır ayag tapıg udug, Agır ayamak, Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç, Agır ulug, Agır yinik. Alp sözcüğünün "cesur, yiğit; zorlu, üstesinden gelinmesi zor,

dirençli" anlamlarına geldiğini belirten Clauson, sözcüğün hem canlı hem cansız nesnelere hatta tehlike gibi soyut fikirlere uygulanabildiğini de eklemektedir (Clauson 1972: 127). Altun Y. 603/3 *Men sizin iliniz uluşuŋuz içinteki siziŋe körümlüg bodunuŋuznı karaŋıznı emlep alp agır emgeklerintin barça öŋedtürü tegintim.* "Ben sizin ilinizin içinde size güzel görünüşlü halkınızı tedavi edip zorlu sıkıntılardan tamamen iyileştirerek ulaştım."

Alp alpagut: Yiğit, kahraman (Altun Y. 635/11; Mül. May. 20-21; Daş. 257-258, 1355-1356). Bkz. Alp agır. Alp ile aynı kökten türeyen alpagut "savaşçı, dövüşen adam" anlamına gelmektedir (Clauson 1972: 128). Mül. May. 20-21 *Anı körüp ilig beg tegreki alpı alpagutı birle bicinler beginiŋ et'özin agar ayagın tapag udug kılıp ...* "Onu görünce emir bey, etrafındaki yiğitleri ile birlikte maymunlar beyinin cesedini büyük bir hürmetle ululayıp…"

Alp atım: Cesur (Altun Y. 455/10). Bkz. Alp agır, Alp alpagut. Atım "iyi nişan alan, savaşçı" (Clauson 1972: 59), (Wilkens 2021: 81) anlamlarındadır. Altun Y. 455/10 *Kayu kişiler işidip bunom erdinig boşgunsar erklig türklüg alp atım çoglug yalınlıg bolgaylar.* "Bazı kimseler bu öğreti mücevherini dinleyip öğrense güçlü, cesur, aydınlık olacaklar."

Alp atım edrem: Cesaret (Altun Y. 193/21-22; 455/10). Bkz. Alp agır, Alp alpagut, Alp atım. Edrem "erdem, fazilet, iyilik, iyi nitelikler" (Clauson 1972: 206), (Caferoğlu 1968: 73) anlamlarındadır. Altun Y. 193/21-22 *Sülüg kuvragınıŋ köŋülleriŋe kirip alp atım edrem al çeviş bilig ayu birgey biz teŋrim tip ötüntiler.* "Asker topluluğunun gönüllerine girip cesaret, yol yöntem bilgisini vereceğiz efendim, diye belirttiler."

Alp erdem: Cesaret (Mayt. 5/52-53; 9/33). Bkz. Alp agır, Alp alpagut, Alp atım, Alp atım edrem, Alp erdem (Göktürk). Mayt. 5/52-53 *... alku asıg tusu kılmaklıg alpın erdemin ukmış kergek.* "… bütün fayda sağlama cesaretini anlamak gerek(tir)."

Alp erdemlig: Cesaretli (Mayt. 9/33). Bkz. Alp agır, Alp alpagut, Alp atım, Alp atım edrem, Alp erdem. Mayt. 9/33 *Antag törlüg alp erdemlig kanımlıg yüreklig bek katıg köŋüllüg tınlıg bolur.* "O türlü cesaretli, hoşnut, yürekli, sağlam kararlı canlı olur."

Alp emgek: Güç, zahmet (Altun Y. 109/7, 9, 13, 14-15, 17, 19, 21; 110/1, 3, 5, 8; 414/12; Mayt. 57/12; 72/5; 85/22-23; Jut. Sek. Yük. 13). Bkz. Alp agır, Alp alpagut, Alp atım, Alp atım edrem, Alp erdem, Alp erdemlig, Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek. Mayt. 72/5 ... *antran alpın emgekin ozup kurtulup amtı bu kiçig tamularda togdılar.* "Buradan güçlükle kurtulduktan sonra şimdi bu küçük cehennemlerde doğdular."

Alp katıg/Alp katag: Kuvvetli, sağlam, sert (Çaş. Beg 83, 162; Altun Y. 232. 16; 234. 18, 21, 23; 235. 9, 14; Mül. Dan. 50, 54; Daş. 244, 248, 2487, 2983, 3039, 3568, 3667). Bkz. Alp agır, Alp alpagut, Alp atım, Alp atım edrem, Alp erdem, Alp erdemlig, Alp emgek. Katıg "sert, sağlam" anlamındadır (Clauson 1972: 597). Çaş. Beg 83 *Ay yekler-e çin kirtü alp katıg erser sizler mini birle sünüşgeli anuk turunlar.* "Ey şeytanlar, halis gerçek kuvvetli iseniz benimle savaşmaya hazır olun.

Alpal- kedlen-: Kuvvetlenmek, güçlenmek (Altun Y. 312/24-25). Alp sözcüğünden türeyen alpal- "yiğitleşmek"; ked sözcüğünden türeyen kedlen- ise "güçlenmek" (Clauson 1972: 703) anlamına gelmektedir. Altun Y. 312/24-25 ... *kentü öz et'özleri yaruk yaşuk itig tümek üze itinip tümenip alpalmışları kedlenmişleri yme yene alku yagu yavlaklar barça adak asra bolmışları közünür.* "… kendi bedenlerinin parlak süslerle süslenip kuvvetlendiği ve bütün düşmanların ayak altına aldındıkları görülür."

Alpırkan- irin-: Zorlukları hissedip üzülme (Altun Y. 488/5). Alpırkan- "yorulmadan, ısrarla bir şey üzerinde çalışmak, çabalamak" (Wilkens 2021: 36), (Caferoğlu 1968: 12), can sıkıntısından bir şeyle meşgul olmak" (Clauson 1972: 128); irin- "mutsuz olmak; öfkelenmek" (Clauson 1972: 235), (Wilkens 2021: 261). Altun Y. 488/5 *Tünle küntüz kılmasun alpırkanmak irinmek.* "Gece gündüz zorlukları hissedip üzülmesin."

Alsız altagsız: Aldatmasız, hilesiz (Altun Y. 394/12). Bkz. Al altag. Altun Y. 394/12 *Kaltı birök kim kayu tınlıglar yüz miŋ kalp üdün alsız altagsız altı paramıtlar içinte katıglansarlar…* "Öyle ki eğer hangi canlılar yüz bin dönem aldatmasız altı erdemler içinde gayret gösterseler…"

Altun kümüş: Altın gümüş (Altun Y. 70/5-6; 81/5; 119/15; 250/24-25; 384/17; 385/22-23; 446/19-20; 477/4; 515/16; 525/21-22; 543/20; 545/4, 4-5; Kör. B. 157;

Mayt. 29/3; 104/21-22; Kip 18). Bkz. Altun kümüş (Göktürk). Altun Y. 545/4, 4-5 *Birök ol kişi altun kümüş küseyür erser altun kümüş birgey men.* "Eğer o kişi altın gümüş isterse altın gümüş vereceğim."

Altun kümüşlüg: Altınlı gümüşlü (Mayt. 63/38-39). Bkz. Altun kümüş. Mayt. 63/38-39 *Alkunuŋ alku altun kümüşlüg kırtışarı bolur.* "Hepsinin altın gümüş gibi yüzleri olur.

Altunlug kümüşlüg: Altınlı gümüşlü (Mayt. 31/27; 55/33). Bkz. Altun kümüş, Altun kümüşlüg. Mayt. 31/27 *Alku üstün örtüki altın yapakı yiriŋe tegi altunlug kümüşlüg vayturilag saprirlag bolur.* "Bütün yukarıdaki örtüleri ve aşağıdaki yapılarına kadar hep altından ve gümüşten, vaidūryan sphatikadandır."

Amra- sev-: (Altun Y. 556/5). Amra- "sevmek, aşık olmak" (Caferoğlu 1968: 14); sev- "beğenmek, sevmek" (Clauson 1972: 784), (Caferoğlu 1968: 201) anlamlarına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden oluşan bir ikilemedir. Altun Y. 556/5 *Yorıgda yorıdaçıg ötrü olarnı amrayurlar severler.* "Yolda yürüyenlerden ötürü onları severler."

Amrak ayaglıg: Sevgili, saygılı (Altun Y. 446/18). Amrak "iyi huylu, arkadaş canlısı" (Clauson 1972: 162); "sevgili, aziz" (Caferoğlu 1968: 14) anlamlarında kullanılmıştır. Ayaglıg "saygın, itibarlı" (Clauson 1972: 271), (Caferoğlu 1968: 27) anlamındadır. Altun Y. 446/18 *Azu kamag kişike amrak ayaglıg bolgalı küseyür erser.* "Ya da herkese saygın olmayı isterse."

Amrıl- turul-: Sakinleşmek, durulmak (Altun Y. 205/3-4, 18-19; 209/10-11; 210/10; 290/16). Bkz. Alkın- sön- amrıl-. Turul- "durulmak, süzülmek, berraklaşmak (Clauson 1972: 548), (Caferoğlu 1968: 247). Altun Y. 290/10 *Ötrü köŋülleri amrılmaz turulmaz ikireçgü siziglig bolur.* "Bunun üzerine gönülleri huzur bulmaz, şüpheli olur."

Amru üzüksüz: Devamlı, sürekli (Altun Y. 464/17). Amru "daimi, devamlı" (Clauson 1972: 162), (Caferoğlu 1968: 14); üzüksüz "kesintisiz, sürekli" (Clauson 1972: 286), (Caferoğlu 1968: 275) anlamlarına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Altun Y. 464/17 *Yene sansız üküş kalp üdler ertginçe amru üzüksüz aşın içgün tonın kedimin adruk adruk tapıgın udugın yme tapınsar udunsar.* "Yine sayısız devirler geçtikçe sürekli yeme içmekle, giyim kuşamınla başka başka saygıyla yine hürmet etse."

Ana ata: Anne baba, ebeveyn (Altun Y. 551/23-552/1). Ana ata sözcükleri Türkiye Türkçesinde de bilinen anlamlarıyla kullanılmıştır. Altun Y. 551/23-552/1 *Yarlıkançuçı ana ata yarım küçüg asarlar.* "Merhametli anne baba yarım kuvveti çoğaltırlar."

Anabarak atlıg bulıtsız: Bulutsuz (Altun Y. 143/11-12). Anabarak "Budist kozmolojisinde bir gök katı" (Wilkens 2021: 22); bulıtsız "bulutsuz" (Wilkens 2021: 198) anlamlarındadır. Altun Y. 143/11-12 *Anabarak atlıg bulıtsız teŋri yirinte ...* "Bulutsuz gökte …".

Anahal agu: Öldürücü zehir (Daş. 1222). Anahal "bir ok zehrinin adı" (Wilkens 2021: 47); agu "zehir" (Clauson 1972: 78), (Wilkens 2021: 22) anlamlarındadır. Daş. 1222 *Ol keyikçi […] okıŋa anahal agu türt[ip ...].* "O avcı okuna zehir sürüp …".

Aŋan- erksin-: Sahip çıkmak (Mayt. 69/4-5). Aŋan- "sahip çıkmak, sahiplenmek" (Wilkens 2021: 109); erksin- "hüküm sürmek, hükmetmek, hakim olmak, yönetmek, egemenlik sürmek; egemen olmak, bağımsız olmak; sahip olmak, hak sahibi olmak, tasarruf etmek, kendi mülkü saymak, mülkiyetine almak" (Clauson 1972: 227), (Wilkens 2021: 117) anlamlarındadır. Mayt. 69/4-5 *Kuvraglıg evlerig yalıŋuz aŋandımız erksintimiz.* "Cemaate ait evleri tek başımıza sahilendik."

Anantraş ayıg kılınç: Ölümcül günah (Daş. 469). Bkz. Agır tsuy irinçü ayıg kılınç. Anantraş "beş ağır günah" (Wilkens 2021: 47), "doğrudan doğruya işlenen ölümcül günah" anlamındadır. Daş. 469 *Amtı men barıp evdin barktdın ün[üp] anantraş ayıg kılınçım alkayın.* "Şimdi gidip evden çıkıp günahımı öveyim."

Anantraş tsuy: Günah (Daş. 471). Bkz. Anantraş ayıg kılınç, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç. Daş. 471 *Anantraş tsuy kılmış kişike toyın bolmak törüsi yok tip tirler.* "Günah işlemiş kişiye rahip olma izni yok, diyorlar."

Anaz umugsuz: Umutsuz, çaresiz (Altun Y. 170/4-5; Jut. Sek. Yük. B7-2). Anaz "çaresiz, zavallı, savunmasız" (Wilkens 2021: 48); umugsuz "dayanaksız, sığınaksız" (Clauson 1972: 158), (Wilkens 2021: 799) anlamlarınadadır. Altun Y. 170/4-5 *Takı yme meniŋ anaz umugsuznuŋ belgüke ilinmemek köŋültin belgüdin yme öŋi bolmamak köŋültin togmış neçe buyan edgü kılınçlarım erser anı alkunı barça biş ajun tınlıg oglanıŋa evire teginür men.* "Dahası benim,

umutsuzun, belirtiye bağlanmamak gönülden belirtiden ve ayrıca bulmamak gönülden doğmuş ne kadar iyi davranışlarım varsa onu, hepsini beş alem canlı oğluna saygıyla çeviriyorum."

Ança ança: Biraz, biraz; o kadar (Altun Y. 14/22; Mayt. 103/31). Ança sözcüğü "biraz, böylece, kadar, o kadar, öyle, öylesine" gibi anlamları karşılamaktadır (Clauson 1972: 172), (Caferoğlu 1968: 15). Mayt. 103/31 *Neçe neçe kşan ödler ertser ança ança edgülüg özleri teŋri meŋileri erter barır.* "Nice zaman zaman geçtikçe o kadar üstün olan asılları ilahi sevinçleri geçer gider."

Ança munça: Öyle böyle (Mayt. 59/18; 111/21; Jut. Sek. Yük. 262). Bkz. Ança ança. Munça/bunça "bu kadar, bunca, böyle, bu surette" gibi anlamları karşılamaktadır (Clauson 1972: 349), (Caferoğlu 1968: 132). Mayt. 59/18 *Ança munça müni yazukı bar erser arıtı örtmez.* "Bunca günahı varsa hiç kapatmaz."

Ançan ançan: Derece derece (Altun Y. 558/7-8; Üİ 111b/9). Üİ 111b/9 *Yana birök sözleser sizler bilip öçmek erür bir bölüklüg ançan ançan tanuklayur tip tiser sizler yörügi yme ok antag ermez.* "Yine eğer "Bilip sönme bir bölüktür, (kişi) derece derece tanıklar." diye derseniz izahı da öyle değildir."

Aŋçı maŋçı keyikçi: Avcı (Mayt. 75/5). Aŋçı ve maŋçı "avcı" anlamına gelmektedir (Clauson 1972: 173), (Caferoğlu 1968: 16; 128). Keyikçi de "avcı, geyik avcısı" demektir (Clauson 1972: 755), (Caferoğlu 1968: 108). Mayt. 75/5 *Kim yime ol örtlüg yalınlıg torlar içinte yörgenmiş emgeklig tınlıglar erserler olar öŋre ajunta aŋçı maŋçı keyikçi ertiler.* "Ve o alevli ağlar içinde sarılmış, ızdıraplı canlılara gelince bunlar önceki alemde avcı idiler."

Andaça ol mundaça ol: Oradadır buradadır (Üİ 101a/6). Andaça/antaça "orada, o yerde" (Caferoğlu 1968: 17); mundaça "burada" anlamlarındadır. . İ. Barut. 101a/6 *İtiglig nomlarıg bolur üçün körkitgeli andaça ol mundaça ol timeklig adırtlar üze anın kergekinçe kingürü sözlemiş erür.* "Şarta bağlı dharmaları oradadır buradadır diye söylenen ayırt ediciler ile böylece gereğince genişleterek söylemiştir."

Anılı munılı: Onu bunu (Üİ 103a/1). Anı "onu", munı/bunı "bunu" sözcükleriyle oluşmuştur. Üİ 103a/1 *Anılı munılı bir ikintike tıdışılmaz üçün.* "Onu bunu birbirine karşılıklı engellemez oldukları için."

Anıtyatlıg ürlüksüz: Fanilik (Daş. 2101). Bkz. Akıglıg ürlüksüz Anıtyatlıg "geçicilik, fanilik" (Wilkens 2021: 51) anlamındadır. Daş. 2101 *Ança yime yavlak e[rmez mü anıtyat]lıg ürlüksüz yagı.* "Fanilik denen düşman ne kadar kötü değil mi?".

Anta munta: Şurada burada (Altun Y. 625/10-11; Mayt. 101/25). Anta "orada", monta/munta "burada" sözcükleriyle oluşmuştur. Altun Y. 625/10-11 *Anta ötrü bodısatavnıŋ yaş süŋükleri ımaru berü anta monta saçılıp yatmışın körüp et'özlerin birkerü yirke çalıp…* "Ondan ötürü Bodısatavın taze kemikleri ileri geri, orada burada saçılıp kaldığını görüp bedenlerini hepsi yere çalıp…"

Antag antag: Böyle, böylece (Altun Y. 14/11; 14/12; 441/23; 553/10; 603/9; Mayt. 69/41). An (ol) ile teg'in birleşmesi ile olşan antag "böyle, böylece, bu surette" (Clauson 1972: 177), (Caferoğlu 1968: 17) anlamlarına gelmektedir. Mayt. 69/41 *Kılmış mün yazukka ökünç köŋül öritmiş kergek kim antag antag tusuka tegmek bolur.* "İşlediği günahlara pişman olması gerekir ki böylece faydalara ulaşabilir.

Antag osuglug: Böylesi, bu şekilde (Altun Y. 100/17; 607/20; Mayt. 24/24; 26/7-8; Jut. Sek. Yük. 270). Bkz. Antag antag. Niteleyici sözcüklerden önce gelen osuglug "bu yolla, aynı bu gibi" anlamlar taşımaktadır (Clauson 1972: 245), (Caferoğlu 1968: 143). Altun Y. 607/20 Ol *antag osuglug çoglug yalınlıg küçlüg küsünlüg ilig kannıŋ ulugı katunınta togmış körgeli seviglig körklüg meŋizlig üç oglanı erti.* "O böylesi nurlu, güçlü hükümdarın büyük hatunundan doğmuş görülesi güzellikte üç oğlu vardı."

Anut- it-: Hazırlamak, düzenlemek (Altun Y. 431/11-12). Anut- "hazırlatmak" (Clauson 1972: 179), (Caferoğlu 1968: 17); it- "düzenlemek, süslemek, hazırlamak, yapmak, etmek" (Clauson 1972: 38), (Caferoğlu 1968: 101) anlamlarında kullanılmaktadır. Altun Y. 431/11-12 *Kentü kentü kuvragımız birle közünmez et'özin ol anutmış itmiş arıg turug nomlug orunta nom işidgeli barı tegey biz.* "Kendi topluluğumuzla görünmeyen bedenle o hazırlanmış, temiz öğretili yerde öğretiyi dinlemek için ulaşacağız."

Ap alçak: Apalçak (Altun Y. 347/8). Alçak "arkadaşça, içten, iyi, lütufkâr, yumuşak; arkadaşlık" (Wilkens 2021: 28) anlamındadır. Altun Y. 347/8 *Arıg süzük közünüz ol ap alçak itiglig kök lınhua öŋi teg.* "Duru gözünüz iyi süslenmiş mavi lotus çiçeği gibidir."

Ap arıg süp süzük: Tertemiz (Altun Y. 293/21). Arı- fiilinden türeyen arıg sözcüğü "temiz, saf, katıksız" (Clauson 1972: 213), (Caferoğlu 1968: 19) anlamlarına gelmektedir. Süz- fiilinden türeyen süzük sözcüğü de "arı, temiz, berrak" (Clauson 1972: 862), (Caferoğlu 1968: 215) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 293/21 *Köŋüllerin edgüke ayıgka ilintürmedin yapşınturmadın atkaksızın ap arıg süp süzük tüp tüz kılurlar.* "Gönüllerini iyiye kötüye iliştirmeden, bağsız biçimde tertemiz, dosdoğru kılarlar."

Apramanab atlıg ülgüsüz yaruklug: Ölçülemez ışıklı (Altun Y. 143/5). Apramanab "Budist kozmolojisinde bir tanrı sınıfı ve bir gök katı" (Wilkens 2021: 56); ülgüsüz yaruklug "ölçülemez parıltılı" (Wilkens 2021: 824) anlamlarındadır. Altun Y. 143/5 *Apramanab atlıg ülgüsüz yaruklug teŋri yirinte …* "Ölçülemez ışıklı gökte …".

Apramanaşub atlıg ülgüsüz arıg: Sınırsız temiz (Altun Y. 143/9-10). Apramanaşub "Budist kozmolojisinde bir tanrı sınıfı ve bir gök katı" (Wilkens 2021: 56); ülgüsüz arıg "sınırsız temiz (Budist kozmolojisinde bir göğün adı)" (Wilkens 2021: 823) anlamlarındadır. Altun Y. 143/9-10 *Apramanaşub atlıg ülgüsüz arıg teŋri yirinte …* "Sınırsız temiz gökte …".

Ar- ezügle-: Dolandırmak, kandırmak (Altun Y. 135/10). Ar- fiilinin anlamlarından biri "aldatmak, hile yapmak"tır (Clauson 1972: 193), (Caferoğlu 1968: 20); ezügle- ise "kandırmak, yalan söylemek, aldatmak, hata yapmak" anlamlarına gelmektedir (Clauson 1972: 286), (Caferoğlu 1968: 79). Bu durumda eş anlamlı sözcüklerden bir ikileme oluşmuştur. Altun Y. 135/10 *Azu yime teŋin tırazugın çıgın tsunın şiŋin kavın kürin kürilikin tınlıgларıg artım ezügledim erser…* "Ve dahi ağırlık ölçüsüyle, uzunluk ölçüsüyle, hacim ölçüsüyle, miktar ölçüsüyle canlıları kandırdım ise…"

Ar- oŋ-: Yorulmak, bitkin düşmek. (IrkB 17). Ar- fiili "yorulmak, zayıf düşmek" (Clauson 1972: 193), (Caferoğlu 1968: 20); ong- fiili "solmak; zayıflamak, güçten düşmek" (Clauson 1972: 169) anlamındadır. Yakın anlamlı sözcüklerden oluşan bir ikilemedir. IrkB 17 *Özlük at öng yirde arıp ongup turu kalmiş*. "Binek at çölde yorgun ve bitkin düşüp kalmış."

Ar- sön-: Yorulmak (Altun Y. 211/5-6; 236/11). Bkz. Ar- oŋ-, Alkın- sön- amrıl-. Altun Y. 211/5-6 *Bu üç törlüg adrukka tükellig bilge biliglerig tünle küntüz armaksızın*

sönmeksizin bışrunup ögretinip bilirler ukarlar. "Bu üç türlü ayrıcalığa sahip hikmetli bilgileri bıkmadan usanmadan öğrenip anlarlar."

Ar- yir-: Aşağılamak (Daş. 4651). Bkz. Ar- ezügle-. Yir- "aşağılamak, nefret etmek" (Clauson 1972: 955), (Wilkens 2021: 259) anlamındadır. Daş. 4651 *[...] tınlıgların armadın yi[r]medi[n ...].* "… canlıları aşağılamadan …".

Ar- yov-: Kandırmak, aldatmak (Altun Y. 552a/12-13; Mayt. 75/41; Daş. 1559). Bkz. Ar- ezügle-, Ar- yir-. Yov- "aldatmak, dolandırmak" (Clauson 1972: 871), (Caferoğlu 1968: 306) anlamına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerde bir ikileme oluşmuştur. Mayt. 75/41 *Karıçın çikin kürin kürilikin tınlıgların ardılar yovdılar.* "Ölçeklerle, kilelerle canlıları kandırdılar."

Arçışmatı yalınayur bilge bilig: Aydınlatıcı bilgi (Altun Y. 316/19-20). Arçışmatı "on aşamadan dördüncüsü" (Wilkens 2021: 58); yalınayur bilge bilig "aydınlatıcı bilgi" anlamlarındadır. Altun Y. 316/19-20 *Törtünç arçışmatı yalınayur bilge bilig atlıg orun ol.* "Dördüncüsü aydınlatan bilgi adlı yerdir."

Arhant dıntar: Rahip, din adamı (Altun Y. 134/14; Mayt. 2/10, 16, 23, 29, 34, 42-43, 49). Sanskritçe bir sözcük olan arhant "aziz, veli, ermiş" gibi anlamlara gelmektedir. Sogdca bir sözcük olan dıntar/dındar ise "dindar, dini ayinleri yürüten" demektir (Caferoğlu 1968: 67). Mayt. 2/10 *Bu üçünç boşgutsuz arhant dıntar titir.* "Bu üçüncü öğrenmeyen din adamıdır."

Arhant toyın: Rahip, din adamı (Mayt. 7/42-43; Daş. 525). Bkz. Arhant dıntar. Çince tao jen>toyın "rahip" anlamına gelmektedir (Caferoğlu 1968: 248). Mayt. 7/42-43 *... kamag birle bu yir suvda on yaŋı arhant toyın boltılar.* "… hepsi bu dünyada on yeni rahip oldular."

Arı- açıl-: Temizlenip açılmak (Jut. Sek. Yük. 433). Arı- "temizlemek, temiz olmak" (Clauson 1972: 198), (Caferoğlu 1968: 19) anlamındadır. Açıl- "açık olmak, açılmak" buradan hareketle "rahatlamak, gökyüzünün açık" olması gibi anlamlar da kazanmıştır (Clauson 1972: 26), (Caferoğlu 1968: 2). Jut. Sek. Yük. 433 ... *alku nom közleri arıdı açıldı arıg turug bodistvlar yorıgınga yolıŋa kirdiler.* "… hepsinin inanç gözleri temizlendi açıldı, temiz bodisatavlar yoluna girdiler."

Arı- alkın-: Temizlenip gitmek (Altun Y. 24/1, 8; 132/15; 138/12; 138/21; 139/1-2, 4, 13-14, 16; 140/6, 8, 14; 141/13-14). Bkz. Arı- açıl-, Alkın- egsü-, alkın- isil-, alkın- tüke-, alkın- yokad-. Altun Y. 138/12 *Ulatı sekiz törlüg tegінçsiz*

orunlarka iltdeçi agır ayıg kılınçlarım erser olar barça kalısız yumgı arısun alkınsun dışın kşanti bulsunlar. "Ve dahi sekiz türlü ulaşılmaması gereken yerlere iletecek olan kötü davranışlarım varsa onlar tamamen eksiksiz şekilde toptan silinsin, yok olsun, affedilip bağışlansınlar."

Arı- süzül-: Temizlenmek (Altun Y. 63/7-8; 67/6; 74/19; 76/21; 77/6, 8, 9-10; 284/25). Bkz. Arı- açıl-, arı- alkın-. Süzül- "süzülmek, temizlenmek, arındırılmak, saflaştırılmak" (Clauson 1972: 863), (Caferoğlu 1968: 215) anlamlarında kullanılmaktadır. Altun Y. 67/6 *Bu ikegü birle arısar süzülser ötrü öŋi adırmaz üdürmez belgü tutmaz bolur.* "Bu ikisi ile temizlense bunun üzerine artık ayırt edilmez, iz tutmaz olur."

Arıg arıg: Tertemiz (Mayt. 65/9). Bkz. Ap arıg süp süzük. Mayt. 65/9 *Arıg arıg şznıg küzedmedimiz.* "Tertemiz olan dini koruyamadık."

Arıg edgü: Temiz, güzel (Altun Y. 45/10; 47/20; 215/24; 303/24; 487/9). Bkz. Arıg arıg. Edgü "iyi, ahlaki veya niteliksel olarak iyi" (Clauson 1972: 51), (Caferoğlu 1968: 68) anlamındadır. Altun Y. 487/9 *Ulugı kiçigi tapınça tört burnaçda tolu suvın arıg edgü tatıglıg tütsigin çeçekin tapınsun.* "Büyüğü küçüğü hürmet edince dört güğümde dolu suyla temiz, güzel tadı olan tütsülerle çiçeklerle hürmet etsin.

Arıg ıduk: Lekesiz, kutsal (Altun Y. 34p/16). Bkz. Arıg arıg, arıg edgü. Iduk "kutsal, mukaddes" (Clauson 1972: 46), (Wilkens 2021: 286) anlamındadır. Altun Y. 34p/16 *Tayakıg tegşürmek akıglıg ürlüksüz biş yapıgıg tegşürüp arıgsız ürlüklüg paoşın et'öz üzeki arıg ıduk biş yapıgıg bulmak erür.* "Desteği değiştirmek, akıp geçici beş bağlantıyı değiştirip akmayan paoşin varlığı üzerindeki temiz ve kutsal beş bağlantıyı bulmaktır."

Arıg kirsiz: Temiz (Altun Y. 678/15). Bkz. Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk. Kirsiz "arı, temiz, pak, kirsiz" (Clauson 1972: 746), (Caferoğlu 1968: 111) anlamına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden ikilme oluşmuştur. Altun Y. 678/15 *Adınçıg ıduk töpü orun bavagırnıŋ arıg kirsiz çangvaçırıg alışturu tutdaçı aryasaŋ bolmış sekiz on tört bahşınıŋ bahşısı aryavaçıradaranı öge yükünür men.* "Emsalsiz kutsal tepe yer Bhavâgra'nın temiz Çaŋvaçır'ı aldırarak tutan Aryasangha olan seksen dört hocaların hocası Aryavaçıradaranı överek secde ederim."

Arıg saka: Orman, koru (Altun Y. 630/22). Arıg sözcüğünün "koru, orman" gibi anlamları da vardır (Clauson 1972: 214). Saka "haliç, dağ eteği" anlamlarını taşıyan bir sözcüktür (Clauson 1972: 805). Altun Y. 630/22 *Neçe bar erser kuş keyik arıgka sakaka tayaklıg öz orunların kemişip ozılar kaçdılar.* "Ormanda yaşayan ne kadar kuş geyik varsa kendi yuvalarını terk edip kaçtılar."

Arıg simek/Arıg semek: Orman, koru (Altun Y. 517/8; 529/5-6; 608/20; 617/11; 631/6; 640/9; Mayt. 40/2; Mül. Dan. 55-56; Mül. Muk. 20, 25, 114; Daş. 249, 1233, 1266, 1357, 1369, 1790-1791, 1837-1838, 2107-2108, 2124, 2530). Bkz. Arıg saka. Simek sözcüğü arıg ile birlikte "orman, koru" (Clauson 1972: 829), (Caferoğlu 1968: 200) anlamında kullanılmaktadır. Mül. Muk. 25 *Ötrü olar bodisatvanıŋ adaşları arıgdakı simekteki yig edgü tüş yimiş kelürüp bodisatva oguşlug tavışganka suna birdiler.* "Bunun üzerine onlar, Bodhisattva'nın arkadaşları ormandaki en iyi meyveleri getirip Bodhisattva soyundan tavşana sunarak verdiler."

Arıg sımtag: Orman (Mayt. 89/27; 96/15-16). Bkz. Arıg saka, Arıg simek. Sımtag sözcüğünün Caferoğlu'nda "orman" anlamını taşıdığı görülmektedir (Caferoğlu 1968: 203). Mayt. 96/15-16 *... körkle körküg ... etözüg kaltı ... hua çeçeklig arıg sımtag ... dın kılur.* "… güzel çehreyi … vücudu tıpkı … çiçekli bir orman … yapar."

Arıg silig: Saf, temiz (Altun Y. 144/15-16; 488/1; 574/17). Bkz. Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz. Silig "arı, temiz, pak" (Clauson 1972: 826), (Caferoğlu 1968: 205) anlamlarına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden bir ikileme oluşmuştur. Altun Y. 144/15 *Yeme ök ökünmek yalbarmaklıg kşanti kılmaklıg arıg silig suv üze ayıg yavlak kılınçlıg kirlerin tapçaların artuk arıtı yumış arıtmış kergek.* "Ayrıca pişman, yalvarmaklı, af dilemekli temiz su ile kötü davranışlarının kirlerini, pasaklarını fazlasıyla yıkamış arıtmış olsalar gerek."

Arıg süzük: Temiz, duru (Kip 50-51; Altun Y. 34c/18; 34n/18-19, 20; 41/2; 45/4; 46/9; 49/2; 63/6; 64/20-21, 69/8; 71/17; 74/11, 12, 20; 75/1, 5-6, 12, 16; 76/12; 78/15, 18; 107/3; 124/18; 137/8-9; 141/22; 142/9; 144/10; 145/22; 164/19; 169/22; 172/12-13; 212/15-16, 16, 20-21; 213/15; 220/10; 244/5, 11; 245/2; 250/14; 273/11; 280/13; 284/6, 12, 18-19, 25; 286/10-11; 297/23; 312/19; 317/24;

346/16-17; 347/7, 19-20; 353/19; 354/15; 358/14; 497/4; 499/18; 504/21-22; 571/13; 645/17; 646/1-2; 653/17; 657/8; 658/5, 9; Daş. 416-417, 1621). Bkz. Ap arıg süp süzük, Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig. Eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Kip 50-51 *Arıg süzük kirtgünç köŋülin kuanşi im pusar atın atanlar.* "Temiz, duru, imanlı gönül ile Kuanşi İm Psar adını anınız."

Arıg süzük yazınçsız: Temiz, günahsız (Altun Y. 221/2-3). Bkz. Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg süzük. Yazınçsız "yanılmaz, kusursuz, günahsız" (Clauson 1972: 988), (Wilkens 2021: 880) anlamlarındadır. Altun Y. 221/2-3 İnçip bodısatavlar bu muntag yaŋın tınlıgların buşurguluk emgetgülük tıltagları kılmamakları üze ötrü çahşapudıg arığın süzükin yazınçsızın tutarlar küzetürler. "Öyle ki Bodısatavlar bu şekilde canlıları rahatsız etme nedenlerini gerçekleştirmemek ile öğretiyi temiz, günahsız tutup korurlar."

Arıg turuk: Temiz, berrak (Kip 193, 197; Altun Y. 121/3; 124/5; 134/14; 155/23; 431/12; 495/20; Mayt. Mayt. 27/15; 69/39; Jut. Sek. Yük. 136, 433). Bkz. Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg süzük, Arıg süzük yazınçsız. Turuk sözcüğü "temiz, saf, berrak, tortudan arınmış" (Clauson 1972: 538), (Caferoğlu 1968: 254) anlamlarına gelmektedir. Eş anlamlı iki sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. Kip 193 *arıg turug kolulamak titir.* "Temiz, berrak bir ant içmedir."

Arıg turuk yazınçsız: Günahsız (Jut. Sek. Yük. 242). Bkz. Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg süzük, Arıg süzük yazınçsız, Arıg turuk. Jut. Sek. Yük. 242 *Yme buyirli teŋrili erser yitinçsiz yitiz kiŋ alkıg edgü kılınçlıg üçün arıg turuk yazınçsız erür.* "Bu yeryüzü ise yüksek ve geniştir, iyi davranışlı olduğu için temiz ve günahsızdır."

Arıg yaŋı: Temiz, yeni (Altun Y. 519/5; 535/5). Bkz. Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg süzük, Arıg / arag turug. Yaŋı "yeni, taze" (Clauson 1972: 538), (Caferoğlu 1968: 283) demektir. Altun Y. 519/5 *Kentü özi suvka kirip yunup arıtınıp arıg yaŋı ton kedip ot töşek üze olursun.* "Kendi suya girip, yıkanıp arınıp, temiz, yeni giysi giyip ot döşeğe otursun.

Arıg yürüŋ: Berrak, duru (Altun Y. 33/9). Bkz. Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg süzük, Arıg turug, Arıg yaŋı. Yürüŋ "beyaz" (Clauson

1972: 233), (Caferoğlu 1968: 303) anlamındadır. Altun Y. 33/9 *Kayu köŋüllüg kezigimde yığılmış karlıg gratırakut tagka ogşatı arıg yürüŋ buyanlarım erser…* "Gönüllü silsilemde yıpılmış, karlı Gratırakut Dağı'na benzeyen ne kadar berrak sevabım varsa…"

Arıgsız kir: Kir (Daş. 2713). Arıgsız "kirli, saf olmayan" (Clauson 1972: 219); kir "kir, pislik" (Clauson 1972: 735) anlamlarındadır. Daş. 2713 *... toyunnuŋ etözinteki arıgsızların kirlerin arıtıp ...* "… rahibin bedenindeki kirleri temizleyip …".

Arımak süzülmek: Temizlenmek, arınmak (Altun Y. 63/8-9; 76/8). Bkz. Arı- süzül-. Altun Y. 76/8 *Sansarta tegzinmekig tuyunu tüketmek köŋülnüŋ arımak süzülmeki erür.* "Dünyada devretmeyi kavrayarak tamamlamak gönlün arınmasıdır."

Arınmak süzülmek: Temizlenmek (Altun Y. 334/5-6). Arı- fiilinin -n dönüşlülük eki almış haliyle türetilen arın- "temizlenmek" anlamına gelir. Bkz. Arı- süzül-, arımak, süzülmek. Altun Y. 334/5-6 *Ertingü arınmak süzülmekke uluş ulugı teŋrime uçsuz kıdıgsız et'özüŋüz üze birkeye yme üjik akşar sözleyü yarlıkamadın ...* "Çok temizlenmeye halk büyüğü Tanrıma uçsuz bucaksız bedeniniz üzerine bir kere harf söyleyip buyurmadan…"

Arıt- alkıntur-: Temizleyip gidermek (Altun Y. 139/10-11; 140/2-3). Arı- ve alkın- fiillerine faktitif eklerinin getirilmesiyle oluşmuş bir ikilemedir. Altun Y. 139/10-11 *Kaltı neçök kin keligme üdteki alku ulug bodısatavlar burkan kutıŋa katıglantuklarınta tsuy irinçü agır ayıg kılınçların kşanti çamhuy kılıp neteg arıtdılar alkınturtılar erser ...* "Tıpkı, nasıl ki gelecek zamandaki bütün yüce Bodhisavatlar Buda saadetine gayret gösterdiklerinde günahlarını, kötü davranışlarını pişmanlık duyup ne şekilde temizleyip giderdilerse …"

Arıt- süz-: Arıtmak, süzmek (Altun Y. 26/16). Bkz. Arıt- alkıntur-. Süz- "süzmek, temizlemek" (Clauson 1972: 233), (Caferoğlu 1968: 215). Altun Y. 26/16 *... Agır ayıg kılınçımızını arıtur men süzür men tip köŋül öritgil.* "… büyük günahlarımızı arıtırım süzerim diye göŋül besle."

Arış arıg: Temiz (Jut. Sek. Yük. Bx5-9). Bkz. Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg süzük, Arıg turug, Arıg yaŋı, Arıg yürüŋ. Arış "arı, temiz, pak" (Caferoğlu 1968: 19), (Oda 2015: 251) anlamına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden bir ikileme oluşmuştur. Jut. Sek. Yük. Bx5-9 *... -lemiş arış arıg buuşniş-a vicay-a ...* "… -lemiş temiz bu Usnīsavijaya …"

Arkış tirkiş: Kervan; haberci (Daş. 4202, 4210). Bkz. Arkış tirkiş (Göktürk). Daş. 4202 *Birök maŋa amranmakıŋız […] kopdın sıŋar nom bilteçilerke arkış [tir]kiş ıdıŋlar*. "Eğer bana sevginiz (var) ise dört bir yanda bulunan öğreti bilenlere haberci gönderin."

Arkuru turkaru/Arkaru turkuru: Enine boyuna (Altun Y. 133/21; 619/13-14; 631/17; Jut. Sek. Yük. 391, 394; Daş. 759-760). Arkuru "çarpraz, meyilli" (Clauson 1972: 219), (Caferoğlu 1968: 20); turkuru "hep, sürekli" (Clauson 1972: 542), (Caferoğlu 1968: 253) anlamlarına gelmekle birlikte bu iki sözcük bir araya geldiğinde enine boyuna anlamı oluşmaktadır. Clauson, turkuru için turkaru sözcüğünün yanlış yazılmış hali olabileceğini belirtmektedir. Altun Y. 133/21 *... ötgürü kanlı tilgeni teg üstün altın arkuru turkuru agtarılu toŋatarılu evrilü tevrilü toga tegzinü ilki ilki et'özlerte ortunkı kinki et'özlerte ...* "… bu sebeble kağnı tekeri gibi yukarı aşağı, enine boyuna, aktarıla döndürüle, evrile çevrile, döne dolaşa ilk bedenlerde, ortadaki sonraki bedenlerde …".

Armaksız kürsüz: Hilesiz yalansız (Daş. 4676). Armaksız "aldatmasız, dolapsız, yalansız" (Wilkens 2021: 64); kürsüz "hilesiz, yalansız, samimi" (Wilkens 2021: 444) anlamlarındadır. Daş. 4676 *[... a]maksız kü[ürsüz ...]*. "… hilesiz yalansız …".

Art basut: Yardım, destek (Altun Y. 409/11-12; 440a/21; 504/11). Art "arka, yardım" (Clauson 1972: 200), (Caferoğlu 1968: 20); basut "yardım, destek" (Clauson 1972: 372), (Caferoğlu 1968: 35) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 440a/21 *Köni nomça katıglantaçılarnıŋ buyan bilge biliglig bu iki türlüg yiveklerin bütügüke art basut boltaçı erür.* "Doğru öğretiye göre gayret gösterenlerin sevabını, bilge bilgisini iki türlü donatımlarını tamamlamaya yardımcı olacaktır.

Arta- alkın-: Bozulmak, kaybolmak (Altun Y. 34ı/16; 553/20; 554/11). Bkz. Arı- açıl-, Alkın- egsü-, alkın- isil-, alkın- tüke-, alkın- yokad-, Arı- alkın-. Arta- "bozulmak, çürümek, mahvetmek, mahvolmak" (Clauson 1972: 208), (Caferoğlu 1968: 20) anlamına gelmektedir. Altun Y. 34ı/16 *Nomlug et'öz tözi yene artamaz alkınmaz meŋü erür.* "Öğretili bedeninin kökü de bozulup kaybolmaz, sonsuzdur."

Arta- bozul-/buzul: Bozulmak, tahrip olmak (Altun Y. 55/21; 67/11-12; 613/5-6, 7; Mayt. 2-3; Jut. Sek. Yük. 136, 206; Daş. 3272). Bkz. Arta- alkın-. Bozul- fiili

Clauson ve Caferoğlu'nda buzul- madde başında "bozulmak, yıkılmak, zarar görmek" gibi anlamlarla verilmektedir (Clauson 1972: 392), (Caferoğlu 1968: 56). Mayt. 1/2-3 *Ed tavar kentü artayur buzulur.* "Mal mülk kendi bozulur."

Arta- yokad-: Mahvolup kaybolmak (Altun Y. 464/6). Bkz. Arta- alkın-, Arta- bozul-/buzul-, Alkın- yokad-. Altun Y. 464/6 *... kadır yavlak keyikler adası üze artamaz yokadmaz tip bilmiş kergek.* "… fazlasıyla dehşetli geyikler tehlikesinden dolayı mahvolup kaybolmaz diyerek bilmiş olmalı."

Artamak isilmek: Bozulmak, eksilmek (Altun Y. 559/17). Bkz. Arta- alkın-, Arta-bozul-/buzul-, Alkın- yokad-. Altun Y. 559/17 *... artamak isilmek emgekig ... monçulayu kolusuz ... mün kadaglarnıŋ yme kuvragı ... belgürmeki bolur.* "… bozulup eksilmek zahmeti … bu şekilde sayısız … günahlarının da cemaati … ortaya çıkar."

Artat- buz-: Harap etmek, bozmak (Altun Y. 408/19). Artat- "bozmak, harap etmek, zarar vermek", boz-/buz- "bozmak, kırmak, parçalamak" (Clauson 1972: 208; 389), (Caferoğlu 1968: 20; 56) anlamlarına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden bir ikileme oluşmuştur. Altun Y. 408/19 *... ol iligleriŋ kanların iliŋe uluşıŋa yaguk yagısı yavlakı ol ilig uluşug artatgalı bozgalı sakınçın süülegeli ugrasarlar ...* "… o hükümdarların ülkesine yakın düşmanı o ülkeyi harap etmek düşüncesiyle savaşmayı planlasalar …"

Artukrak aglatı: İyice (Altun Y. 317/22-23). Bkz. Aglatı artuk. Artukrak "pek çok, son derece, gayet" (Clauson 1972: 211), (Wilkens 2021: 68) gibi anlamları karşılamaktadır. Altun Y. 317/22-23 *Kim ol buorunta bodısatavlar akıgsızıg işletgüsüzüg belgüsüz köŋülkermekig kurtulmakıg artukrak aglatı bışrunup tıdıgsız tutugsuz arıg süzük bolurlar.* "Ki o yerde Budacı azizler, durgunluğu, gösterişsiz düşünceyi, kurtulmayı iyice öğrenip engelsiz ve temiz olurlar."

Artuksuz egsüksüz: Fazlasız eksiksiz (Üİ 100a/2). Artuk ve egsük sözcüklerine olumsuzluk eki getirilerek yapılmış, ters anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Üİ 100a/2 *... artuksuz egsüksüz itigsiz tip timişi erser.* "… fazlası eksiği yok, şartsız diye dediği ise …"

Artuksuz yaŋluksuz: Eksiksiz, yanılmaz (Altun Y. 659/3). Bkz. Artuksuz egsüksüz. Yaŋluksuz "hatasız, yanlışsız" anlamındadır. Altun Y. 659/3 *Kutrulmak kapıgın açdaçı üç törlüg bodı tigme tuyunmak yolug körkitdeçi artuksuz yaŋluksuz köni*

kirtü yorıgıŋız ol. "Kurtuluş kapısını açan, üç türlü aydınlanma yolunu gösteren yanılmaz, doğru yönteminizdir."

As- salıntur-: Asıp sallandırmak (Altun Y. 81/9). As- "asmak", sallantur- "sallandırmak" anlamındadır. Altun Y. 81/9 *... adruk adruk yinçge tooglar pralar kuşatrılar üze asıp sallanturup ...* "… başka başka ince sancak ve şemsiye üzerine asıp sallandırarak …".

As- üklit-: Artırıp çoğaltmak (Altun Y. 136/20; 438/11; 521/4-5; 607/18). As- fiilinin "çoğaltmak, artırmak" anlamı da bulunmaktadır (Caferoğlu 1968: 22); sözcüğü Clauson'da aş- madde başında bulmak mümkündür (Clauson 1972: 255). Üklit- de "artırmak" (Clauson 1972: 107), (Caferoğlu 1968: 271) anlamına geldiğinde eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 136/20 … *amru ayıg kılınçlarıg ok asdım üklitdim erser ...* "… sürekli kötü davranışlarımı artırdım ise …".

As- üste-/Aş- üste-: Çoğalmak, artmak (Altun Y. 266/7; 416/18; 457/11; 474/3; Mayt. 82/5). Bkz. As- üklit-. Üste- "artırmak, çoğaltmak, eklemek" (Clauson 1972: 243), (Caferoğlu 1968: 274) anlamına geldiğinden eş anlamlı sözcüklerden bir ikileme oluşmuştur. Altun Y. 416/18 *Men olarnıŋ bilge biliglerin tılangurmakların asa üsteyü tegingey men.* "Ben onların bilge bilgilerini güzel konuşanlarını çoğaltarak ulaşacağım.". Mayt. 82/5 *Kim kayu tınlıg kişi et'özinte erken yok kurug irt birt aşıp üstep ödsüz kolusuz tartıp isip irt birt kolsarlar…* "Bir kimse canlı kişi bedenindeyken boşuna vergileri çoğaltıp vakitsiz ve sırasız çekip el koyarak vergi istemişlerse…"

Asankavıbagabumı atlıg asankılarıg bölüp ertürmek orun: Sayılamayanları bölüp tamamlama yeri (Altun Y. 313/16-17). Asankavıbagabumı "Dasâbhūmi'nin altıncı aşamasının adı" (Wilkens 2021: 71); asankılarıg bölüp ertürmek orun "Dasâbhūmi'nin altıncı aşamasının adı" (Wilkens 2021: 71) anlamlarındadır. Altun Y. 313/16-17 *Asankavıbagabumı atlıg asankılarıg bölüp ertürmek orunlug altınç oruntakı bodısatavlarka ...* "Sayılamayanları bölüp tamamlama yerli altıncı yerdeki azizlere …".

Asıg edgü: Fayda, yarar, mükafat (Altun Y. 431/9). Bkz. Arıg edgü. Asıg/asag, "kar, fayda, kazanç" (Clauson 1972: 244), (Caferoğlu 1968: 22) anlamındadır. Altun Y. 431/9 *Ol iligler kanlarıg biz kamagun küyü küzetü tutup ulug törlüg asıgka*

adgüke tegürgeli üçün ... "O hükümdarları, biz gözeterek tutuppek çok türlü yarara ulaştırmak için …".

Asıg tusu: Fayda (Kip 3, 95-96, 99, 150, 151-152, 161, 165, 170; Altun Y. 3/8; 23/2; 23/3-4; 34i/10; 34j/7, 11; 34s/20; 34ş/16; 40/12; 42/4-5; 43/17; 49/9, 10, 12, 14, 16; 51/18; 61/8-9; 64/9; 87/7; 89/17; 91/3, 9; 115/2-3; 184/22; 185/17; 190/3-4; 191/8, 21; 195/10; 196/3, 15; 197/4; 206/9; 207/8; 209/1-2; 211/2-3; 212/23; 213/20; 224/13, 15, 16, 19; 230/3; 232/19; 235/18, 21, 23-24; 236/9, 14; 245/22; 257/8; 268/4, 15; 279/13-14; 280/20; 288/8, 13; 289/9-10, 15-16; 294/2; 306/7, 12, 18; 324/15-16; 327/16; 341/14; 363/2; 373/5, 15; 399/23; 400/16, 23; 402/19; 404a/14; 420/11; 430/22; 437/12; 461/10, 10; 497/10; 527/8; 547/13; 549/22; 611/14-15, 19; 612/2; 646/18; 649/5; 657/9; 661/11; 667/3; KP XXI 5-6; XXXIV 7; XXXV 4; KP XLVIII 2-3; XLIX 7; Kör. B. 121; Mayt. 1/19; 3/58; 4/9, 11, 38, 52, 57; 5/20, 34, 36, 52, 56; 8/25; 16/17; 32/8; 54/12; 58/33; 69/41; Jut. Sek. Yük. 245, 248, 295, 356, 366, (392), (395), 456; Daş. 963, 1619, 2440, 2749-2750, 2810, 3008, 3421, 4407). Bkz. Asıg edgü. Tusu sözcüğü de "fayda, kazanç" (Clauson 1972: 554), (Caferoğlu 1968: 254) anlamlarına gelmektedir. Eş anlamlı sözcüklerden oluşan bu ikileme sık şekilde kullanılmıştır. Kip 99 *...tınlıglarka asıg tutu kılur*. "… canlı varlıklara fayda sağlar."

Asıg tusulug: Faydalı, yararlı (Mayt. 104/12-13). Bkz. Asıg edgü, Asıg tusu. Mayt. 104/12-13 *Yime kayu tınlıg tükel bilge teŋri teŋrisi burkannıŋ tıltagın edgüsin asag tusulug çogın yalının öp sakınıp agar ayamak köŋülin* ... "Ve hangi varlık mükemmel hikmetli tanrılar tanrısı Burkan'ın sebebini, üstünlüğünü, iyilik ve fayda pırıltısını idrak edip büyük hürmet hisleri ile …".

Asıglıg tusulug/Asaglıg tusulug/Asaglag tusulug: Faydalı, yararlı (Altun Y. 91/15; 132b/14-15; Mayt. 23/36; 81/45-46; 104/12-13). Bkz. Asıg tusulug. Mayt. 81/45-46 Asaglıg tusulug tınlıglarka bakşılarka ölürdeçiler. "Faydalı canlıları üstadları öldürenler."

Asıglıg edgülüg: Yararlı, mükafatlı (Altun Y. 207/3-4). Bkz. Asıg edgü, Asıglıg tusulug/Asaglıg tusulug/Asaglag tusulug. Altun Y. 207/3-4 *Ançulayu yime bodısatavlar buköŋül küçi ugrınta burkanlar yarlığı çahşapud törünüŋ asıglıgın edgülügin tuyunup* ... "Böylece yine Bodhisatavlar bu gönül gücü sayesinde Budaların buyruğu ahlak öğretisinin yararlılığını kavrayıp …".

Asıglıg kergeklig: Gerekli, lazım (Altun Y. 546/1). Bkz. Asıglıg tusulug/Asaglıg tusulug/Asaglag tusulug, Asıglıg edgülüg. Kergeklig "gerekli" sözcüğünün Eski Türkçedeki biçimidir. Altun Y. 546/1 *... monçulayu kamag tınlıglarka asıglıg kergeklig ötüg ötüntüŋ.* "… bunun gibi bütün canlılara gerekli dileği sundun."

Asıglıg meŋilig: Yararlı, mutluluk verici (Altun Y. 547/58). Bkz. Asıglıg tusulug/Asaglıg tusulug/Asaglag tusulug, Asıglıg edgülüg, Asıglıg kergeklig. Meŋilig "mutlu, neşeli, memnun" (Clauson 1972: 770), (Caferoğlu 1968: 129) anlamındadır. Altun Y. 547/58 *... asıglıg meŋilig kılgalı alku tınlıg oglanın ... tarkargalır üçün ...* "… mutluluk veren tüm canlı oğlanların … giderdiği için …".

Asıl- kora-: Artıp eksilmek (Altun Y. 245/16-17). Asıl- "artırılmak, çoğalmak" (Wilkens 2021: 73), (Caferoğlu 1968: 22) anlamında olup Clauson'da aşıl- madde başında bu anlamda yer almaktadır (Clauson 1972: 267). Kora- "çıkarmak, kaldırmak; azalmak" (Clauson 1972: 645), (Caferoğlu 1968: 182) anlamındadır. Ters anlamlı sözcüklerden ikileme oluşmuştur. Altun Y. 245/16-17 *Sekizinç togmaksız nom taplagın bütün tolu tanuklamak üze bir yime kirlig kirsiz nomlarnıŋ asılmakın koramakın körmedeçi belgüli yirtinçüli erkince tayak boltaçı atlıg ertükteg tözüg.* "Sekizinci doğumu olmayan öğreti arzusunu bütünüyle kanıtlamak ile bir de kirli kirsiz öğretilerin artıp eksilmesini görmeyecek belirli ve dünyevi kuvvetince dayanak olacak adlı olduğu gibi esası.

Asıl- küçet-: Kuvvetlenmek, güçlenmek (Altun Y.89/20-21). Bkz. Asıl- kora-. Küçet- "güçlendirmek, kuvvetlendirmek" (Caferoğlu 1968: 120) demektir. Altun Y.89/20-21 *İnçe kaltı 'eŋ'ilki ol balık uluşdakı ili kanınıŋ süülüg küçi asılgay küçetgey.* "Şöyle ki ilk olarak o ülkedeki hükümdarın askeri gücü artacak, kuvvetlenecek."

Asıl- üstel-: Artmak, çoğalmak (Altun Y. 126/10; 192/3; 194/18; 362/11; 400/9; 412/16-17; 413/4, 13; 415/8-9; 433/9-10; 436/4; 528/18-19; 531/1; 588/5; 684/17, 21; Daš. 20). Bkz. Asıl- kora-, Asıl- küçet-. Üstel- "çoğaltılmak, artırılmak" (Clauson 1972: 244), (Caferoğlu 1968: 274) anlamına gelip eş anlamlı sözcükle ikileme oluşturmuştur. Altun Y. 192/3 *Üçünç sülüg küçi asılıp üstelip yagısız yavlaksız bolgay.* "Üçüncü askeri gücü artıp düşmansız olacak."

Askançula- ilügle-: Alay etmek (Daş. 3274). askançula- "alay etmek, eğlenmek, gülünç duruma düşürmek" (Wilkens 2021: 73); ilügle- "dalga geçmek" (Clauson 1972: 145) anlamlarındadır. Daş. 3274 *Adınlarıg askançulayu ilügleyü sözlemiş tıltagıntada yir suv barça yitlinip barıp teperler [emgek]lig yirler belgülüg bolur.* "Başkalarıyla alay etmek sebebinden yeryüzü bütünüyle altüst olup birbirine karışır, acı veren yerler ortaya çıkar."

Aş azuk: Yemek (Daş. 406, 412). Aş sözcüğü "yiyecek" (Clauson 1972: 253), (Caferoğlu 1968: 23); azuk "yolculuk için yiyecek" (Clauson 1972: 283) anlamlarındadır. Daş. 406 *... yoltakı aş azuk ed tavar anut[ı]p [al]tınç kün taluyka bargalı iş urtılar.* "… yoldaki yiyecek, mal mülk hazırlayıp altıncı gün denize varmak için çalıştırlar."

Aş içgü: Yiyecek içecek (Kip 86; Altun Y. 4/14; 5/6; 80/19; 102/17; 119/13; 135/14; 360/22; 445/1; 464/17; 478/9; 516/13; 520/6-7, 9, 11-12; 521/4; 525/22; 526/10; 535/10; 543/21; 558/17; 591/19; 592/1; 593/7; 610/17; 611/3; 613/3; 630/8; KP LXXI 6; Mayt. 12/7; 25/12; 50/7-8; 52/46; 53/13; 61/3-4; 72/20, 31, 50-51; 73/61; 85/33; 99/5; 112/20; Jut. Sek. Yük. 266, 268, 333; Mül. Dan. 117; Mayt. 21/7; 71/58; Daş. 310, 2760, 3058, 4475, 4586). Bkz. Aş azuk. İçgü sözcüğü de "içecek, içki" (Clauson 1972: 24), (Wilkens 2021: 293) anlamındadır. Her iki sözcük de bugün aynı anlamlarında kullanılmaya devam etmektedir. İç sözcüğü genellikle aş ile birlikte kullanılmıştır. Caferoğlu aş içkü ikilemesini madde başı olarak vermiş ve "toy, şölen, ziyafet" şeklinde anlamlandırmıştır (Caferoğlu 1968: 23). Kip 86 *aşın içgüsin tonun tonangusın ... sunsa*. "Yiyeceğini içeceğini, giyimini kuşamını … sunsa." Mayt. 71/58 *Kamag bursaŋ kuvrag üçün anutmış aşıg işgüg silik -lı öŋre yiyür içer yuŋlayur.* "Bütün cemaat için hazırlanmış yiyecek ve içeceği … yer içer ve kullanır."

Aş içgü suvsuş: Yiyecek, içecek (Altun Y. 590/9-10). Bkz. Aş azuk, Aş içgü. Suvsuş "içki, içilecek şey" demektir (Clauson 1972: 792), (Wilkens 2021: 635). Altun Y. 590/9-10 *Bu üdleriŋ içinte yaragınça yonınça itip tüzüp uz katıp aşıg içgüg suvsuşug kigürmiş kergek.* "Bu dönemlerde usulünce düzenleyip, ustalık ekleyip yiyeceği içeceği ulaştırmış olsa gerek."

Aş suv: Yiyecek ve su (KP XXVIII 3; LXXV 7). Bkz. Aş azuk, Aş içgü, Aş içgü suvsuş. Sub>suv sözcüğü ise bugünkü "su" sözcüğüdür (Clauson 1972: 783), (Caferoğlu 1968: 212). KP XXVIII 3 *Beş yüz erenniŋ aşı suvı kölüki takı ne*

kergekin alku tüketi berip uzatıp öntürdi. "Beş yüz kişinin yiyeceği suyu, yük hayvanından başka ne gerekierse hepsini, tam olarak verdi, uğurlayıp yolcu etti."

Aş suvsuş: Yiyecek içecek (Altun Y. 156/2; 361/20-21; 441/1; 588/8-9; Daş. 2026-2027). Bkz. Aş azuk, Aş içgü, Aş içgü suvsuş, Aş işgü, Aş suv. Altun Y. 441/1 *Üdinçe aşın suvsuşın süzük köŋülin tapıg udug kılsun.* "Zamanında yiyecek ve içecekle, temiz gönülle hürmet göstersin."

Aş ton: Yiyecek, giyecek (Altun Y. 578/2-3; Mayt. 75/54). Bkz. Aş azuk, Aş içgü, Aş içgü suvsuş, Aş işgü, Aş suv, Aş suvsuş. Ton sözcüğü "giysi, elbise, kıyafet" (Clauson 1972: 512), (Caferoğlu 1968: 246) anlamına gelmektedir. Mayt. 75/54 *Amarıları öŋre ajunta beg işi bolup er at kul küŋlerinin aş ton yigü içgülerin istiler.* "Bazıları önceki alemde bey ve eşi olup insan ve hayvanların, kul ve cariyelerinin yiyecek, giyecek, içeceklerine el koydular."

Aş toy: Ziyafet (Daş. 2023). Bkz. Aş azuk, Aş içgü, Aş içgü suvsuş, Aş işgü, Aş suv, Aş suvsuş, Aş ton. Toy "büyük toplantı, ziyafet" (Clauson 1972: 566) anlamındadır. Daş. 2023 *Birök kadır katıg savlıg kişi birle aşda toyda olursar tegreki kişiler barça ertingü korkup.* "Eğer sert kaba sözlü biriyle ziyefete oturulsa etrafındakilerin hepsi ondan çok korkar."

Aş yimiş: Yiyecek (Altun Y. 592/5) Bkz. Aş azuk, Aş içgü, Aş içgü suvsuş, Aş işgü, Aş suv, Aş suvsuş, Aş ton, Aş toy. Yimiş "yemiş, meyve" (Clauson 1972: 938), (Caferoğlu 1968: 297) anlamındadır. Altun Y. 592/5 *Aş yimişde kin inçip tepreyür.* "Yiyecekten sonra böylelikle hareket eder.

Aşa- meŋile-: Tadını çıkarıp sevinmek (Altun Y. 514/9). Aşa- fiilinin gerçek anlamı "yemek yemek, yiyip içmek"tir (Clauson 1972: 256), (Wilkens 2021: 75). Meŋile- "sevinmek, neşelenmek, eğlenmek" (Clauson 1972: 770), (Caferoğlu 1968: 129) anlamındadır. Altun Y. 514/9 *... üstün teŋri yirinte altın kişi ajunınta adruk adruk yig başdınkı edgü meŋig aşaguluk meŋilegülük tüş tem yim içim üze bay meŋilig bolguluk ...* "… üste tanrı yerinde altta insan aleminde başka başka en üstün mutluluğun tadını çıkarıp sevinmek, meyve, yemek yeme içme ile zengin olmak için …".

Aşan- yuŋla-: Yiyip içmek (Mayt. 109/8). Aşan- "yemek yemek, yiyip içmek" (Clauson 1972: 264), (Wilkens 2021: 75); yuŋla- "tüketmek, yemek, harcamak" (Clauson 1972: 951), (Wilkens 2021: 921) anlamlarındadır. Mayt. 109/8 *Ötrü*

tarımış ı tarıglagı tüşlüg tamlıg bolur anı aşanıp yuŋlap … "Sonra işlenmiş hububat, meyve olur onu yiyip kullanarak …".

Aşıl- ükli-: Artıp çoğalmak (Mayt. 44/9; 89/47). Bkz. Asıl- kora-, Asıl- küçet-, Asıl- üstel-. Aşıl- "artmak, çoğalmak, sınırı aşmak" (Clauson 1972: 262); ükli- fiili de "büyümek, çoğalmak, gelişmek" (Clauson 1972: 107), (Wilkens 2021: 820) anlamlarındadır. Mayt. 89/47 *Biz sizni küden bulmışka teŋridem çogumuz yalınımız aşıldı üklidi.* "Biz sizi misafir kabul etmekle parlaklığımız artıp çoğaldı."

Aşsız suvsuz: Yiyeceksiz ve susuz (Mayt. 112/18). Bkz. Aş suv. Aş suv ikilemesinin olumlusuzluk eki almış biçimidir. Mayt. 112/18 *Prit ajunta togmış tınlıglaraşsız suvsuz kurıp katıp yorıyurlar.* "Aç ruhlar aleminde doğmuş yaratıklar yiyecek ve içeceksizlikten kuruyup bitap düşerek yaşarlar."

Aştamabumı atlıg sekizinç orun: Sekizinci mekân (Altun Y. 324/24-25). Aştamabumı "On aşamadan sekizincisinin adı" (Wilkens 2021: 77) anlamındadır. Altun Y. 324/24-25 *Aştamabumı atlıg sekizinç orunta ağılık daranı nomug bulurlar.* "Sekizinci mekanda bitmeyen hazine adlı tılsım öğretisini bulurlar."

At adgır: At, aygır (Altun Y. 555/8). Bkz. At adgır (Göktürk). At ve aygır eş anlamlı sözcüklerle bir ikileme oluşturmuştur. Altun Y. 555/8 *Sever amrak at adgır yügrük yaŋada ulatı ançulayu ok yime kamagun saçılurlar kalısız*. "Sevimli at aygır, hızlı fil ve başkaları da öylece tamamen, eksiksiz saçılır."

At kü: Ad, şöhret (Altun Y. 34d/37; 121/19; 188/5; 195/20; 358/15, 22-23; 359/3; 486/23; 564/15; 567/12-13; 599/8; Kör. B. 046, 156; Mayt. 13/18, 24; 54/20-21). Bkz. At kü (Göktürk). Altun Y. 121/19 *Öŋ körk at küü üze ogşatguluksuz bolayın.* "Görünüş, şan şöhret ile benzersiz olayım."

At maŋal: Saadet (Altun Y. 681/11-12, Daş. 2492). Bkz. At kü. At sözcüğünün adlandırma, işaret; kavram, sözcük; ün, yüz akı, şan, şöhret; baht, saadet, şansi mutluluk, uğur, bereket; unvan, statü, derece, rütbe, makam, kariyer; başlık; hatıra; özellik" (Wilkens 2021: 78) gibi çeşitli anlamları karşımak üzere kullanıldığı görülmektedir. Maŋal "şans, şans işareti, sağlık, talih, baht; şans müjdeleyen" (Wilkens 2021: 468) anlamlarına gelmektedir. Daş. 2492 *[…] styanuparvırt tilin at maŋ[al] bulguluk ne erser edgü savlar sözleyü yarlıkasun.*

"… Satyânuparivarta diliyle mutluluk bulacak ne (var) ise güzel sözler söyleyerek açıklasın."

At yol: Şan şöhret (Ta K 5; Altun Y. 101/7; 444/5; Kör. B. 227; Jut. Sek. Yük. 103, 434). Bkz. At kü, At maŋal, At sav söz. Yol sözcüğü için çeşitli anlamlar verilmekle birlikte bunlardan biri de "ad, ün"dür (Clauson 1972: 917), (Caferoğlu 1968: 301). Eş anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. Altun Y. 444/5 *Yene ajun ajunta yir altınkı agılıgarıg körgeli udaçı bolgay at yol ayag çilteg tileser oŋay bütgey.* "Dünyadaki, yer altındaki hazineleri görebilecek şan şöhret, saygı onur istese kolayca tamamlayacak."

Ata kaŋ: Ata, baba (Altun Y. 587/20-21; 678/21; 682/14; 684/11). Ata "baba" (Clauson 1972: 40), (Caferoğlu 1968: 24); kaŋ "baba" (Clauson 1972: 630), (Caferoğlu 1968: 165). Anlamında olup Clauson, kaŋ sözcüğünün daha önce kullanımda olup yerini zamanla ata sözcüğüne bıraktığını söylemektedir. Eş anlamlı iki söcükle ikilme oluşmuştur. Altun Y. 587/20-21 *Ay yarlıkançuçı köŋüllüg atam kaŋım ulug ilig bege irinçkemek köŋül öritsün.* "Ey, merhametli gönüllü babam ulu şehzadeye acımak gönlünü yükseltsin."

Ata- sözle-: Adlandırmak (Mül. Muk. 70). Ata- "adlandırmak, ad vermek, birinin adını söylemek" (Clauson 1972: 42), (Wilkens 2021: 80) gibi anlamlara sahiptir. Sözle- fiili z>y değişimi ile bugün Türkiye Türkçesindeki söyle- fiilidir. Mül. Muk. 70 *Birök bularka edgü ögli törüsince tapıg udug kılmasar men işlerim adaşlarım tip atamışım sözlemişim yoksuz bolgay.* "Eğer bunlara iyi niyet gereğince saygı göstermezsem eşim dostum diye adlandırmam boşuna olacak."

Ata- yükün-: Ad vermek, ululamak (Altun Y. 539/15). Bkz. Ata- sözle-. Yükün- "secde etmek, eğilmek, ibadet etmek, tazim etmek, ululamak" (Clauson 1972: 913), (Caferoğlu 1968: 306) anlamlarında kullanılmaktadır. Altun Y. 539/15 *Bu nom erdininiŋ başdınkı atın yime boşgunup tutup öser sakınsar atasar yükünser agır ayag tapıg udug kılsarlar olarnı barça küyü küzetü tegingey men.* "Bu öğreti mücevherinin başındaki adını da öğrenip düşünsei ululasa, saygı ve hürmet gösterseler onları bütünüyle gözterek koruyacağım."

Atap atlıg çolmaksız: Çekilmeyen (Altun Y. 143/16-17). Atap "Budist kozmolojisinde bir tanrı sınıfı ve bir gök adı" (Wilkens 2021: 80); çolmaksız "Budist

kozmolojisinde alazlanmasız (gök)" (Wilkens 2021: 238) anlamlarındadır. Altun Y. 143/16-17 *Atap atlıg çolmaksız teŋri yirinte …* "Alazlanmasız gökte …".

Atık- kükül-: Ünlenip tanınmak (Altun Y. 681/11). Atık- "adlandırılmak, ün sahibi olmak" (Clauson 1972: 47); kükül- "Takdis edilmiş olmak, tanınmak" (Caferoğlu 1968: 121) anlamlarında olan sözcüklerdir. Altun Y. 681/11 *Adrukın edgüsin edremin sözlep tip ertinçsiz atıkmış kükülmiş sekiz at maŋgallıg sobak otrug arıtı alkınmaz ili uluşı kapılavastı balıknıŋ adrulmış kükülmiş gandahasta atlıg yanası titmiş.* "Seçkinliği, iyiliği, erdemiyle söyleyip diyip ebedi ünlenip tanınmış sekiz saadet parlak ada asla tükenmez memleketi Kapilavastu şehrinin ünlenmiş Gandahasti adlı yanası bırakmış."

Atkan- yapşın-: Bağlanmak, yapışmak (Altun Y. 109/14; 291/1; 376/6; 384/2-3; 387/20; 388/2; 389/3-4; Üİ 118b/5). Atkan- "kelepçelenmek, bentlenmek, eklenmek" (Clauson 1972: 47), (Caferoğlu 1968: 25); yapşın- "yapışmak" (Clauson 1972: 881), (Caferoğlu 1968: 285) anlamındadır. Altun Y. 109/14 *Bu yirtinçü yir suvka koduru atkanmak yapşınmak alp emgek titir.* "Bu dünyaya tamamıyla bağlanmak zordur."

Atlı belgüli: Bilinen, tanınan (Altun Y. 283/8). Atlı "adlı, sanlı, tanınmış", belgüli "belirli, tanınan" anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 283/8 *Atlı belgüli ikegüdin öŋi kitermek butolun bütmiş çın kirtü töz titir tip...* "Tanınan ikisinden ayrı tutmak bu tamamen bitmiş gerçek köktür, diyerek …".

Atlıg külüg: Ünlü, şöhretli (Altun Y. 489/13). Bkz. Atlı belgüli. Küü sözcüğünün de "ün, şan, şöhret" anlamına geldiğini belitmiştik. Külüg "ünlü, sanlı, şöhretli" demek olup eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 489/13 *Uvut uyat üze çavıkmış atlıg külüg bilge siz.* "Edep ile güçlenmiş, ünlü bilgelersiniz."

Atlıg yüzlüg: Saygın, önemli kişi (KP XII 5; XX 3; Jut. Sek. Yük. 96; Altun Y. 637/2; Kip 136, 138). Bkz. Atlı belgüli, atlıg küülüg. Yüzlüg sözcüğünün anlamlarından biri "adlı sanlı kimse, aziz"dir (Clauson 1972: 987), (Caferoğlu 1968: 308). Kip 136 *Birök adın adın öge bilge atlıg yüzlüg er evci körkin körü kurtulgu tınlıglar erser kuanşi im pusar ol tınlıglarka adın adın öge bilge atlıg yüzlüg er evçi körkin körtgürü nomlayur kutgarur.* "Çeşitli meşhur, bilgili saygın erkek ve kadınların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlıklarsa Kuanşi İm

Pusar o canlı varlıklara çeşitli, meşhur, bilgili, saygın erkek ve kadınlar kılığına girerek öğretir, kurtarır."

Atsız belgüsüz: Alametsiz, nişansız (Altun Y. 377/9). Bkz. Atlı belgüli. Atlı belgüli ikilemesinin olumsuz şeklidir. Altun Y. 377/9 *Atsız belgüsüz avantsız tıltagsız ogşatıgsız yöleşürügsüz başlagı üzlünçüsi amrılmış süüdin berü kentü ilinçsiz titirler.* "Alametsiz, nedensiz, benzersiz, başı sonu belirsiz, önceden beri kendilerinden geçmişlerdir."

Avant tıltag: Neden, sebep (Altun Y. 24/18; 67/19; 140/16; 231/3; 342/17; 374/14-15, 16-17, 20-21, 375/4; 377/2-3, 3-4; 382/23; 411/22; 438/2; 463/8-9; 21; 539/19; 540/20-21; 549/3-4; 666/14-15; Jut. Sek. Yük. 391). Avant "sebep, temel, esas" (Clauson 1972: 171), (Caferoğlu 1968: 25); tıltag "neden, sebep" (Clauson 1972: 494), (Caferoğlu 1968: 246) anlamlarını taşıdıklarından eş anlamlı sözcüklerle bir ikileme oluşmuştur. Altun y. 140/16 *Kavşikiya birök kim kayu tınlıglar kayu kayu avant tıltag ugrınta tsuy agır ayıg kılınçıg kılsarlar ...* "Ey Kausika! Eğer kimi canlılar nice nice nedenden dolayı kötü, fena davranışlar işleseler …".

Avantsız tıltagsız: Nedensiz, sebepsiz (Altun Y. 281/22; 377/9-10). Bkz. Avant tıltag. Altun Y. 377/9 *Atsız belgüsüz avantsız tıltagsız ogşatıgsız yöleşürügsüz başlagı üzlünçüsi amrılmış süüdin berü kentü ilinçsiz titirler.* "Alametsiz, nedensiz, benzersiz, başı sonu belirsiz, önceden beri kendilerinden geçmişlerdir."

Avavanaşanpraştıtı atlıg yanmaksız: Dönmeyen, sabit (Altun Y. 313/9-10). Avavanaşanpraştıtı/avavanasanprastidi "devam etmede emin olma (beşinci Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 83); yanmaksız turmış "dönmede durmuş (beşinci Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 861) anlamlarındadır. Altun Y. 313/9-10 *Avavanaşanpraştıtı atlıg yanmaksızda turmış bişinç oruntakı bodısatavlarka ...* "Dönmemede durmuş beşinci yerdeki azizlere …".

Avayvartık atlıg evrilinçsiz: Dönüşsüz (Altun Y. 313/2-3). Avayvartık "dönüşsüz yer (on aşamadan dördüncüsünün adı" (Wilkens 2021: 82); evrilinçsiz "dönüşsüz, dönmeyen, döndürülemez" (Wilkens 2021: 131) anlamlarındadır. Altun Y. 313/2-3 *Avayvartık atlıg evrilinçsiz törtünç oruntakı bodısatavlarka.* "Dönüşsüz dördüncü yerdeki azizlere …".

Avcı keyikçi/Avçı keyikçi: Avcı (Mül. Dan. 2; Daş. 196). Bkz. Aŋçı maŋçı keyikçi. Avçı "avcı" ile aynı anlamda kullanılan keyikçi sözcükleri ikileme

oluşturmuştur. Mül. Dan. 2 *Avcı keyikçi ... avlagulug yirke tegip keyiklegülüg ...* "Avcı … avlanacağı yere ulaşıp avlanmak üzere …"

Avış atlıg tegingçsiz tamu: Şansı olmayan cehennem (Altun Y. 99/14). Avış/aviş "sekizinci büyük cehennem" (Wilkens 2021: 83); tegingçsiz tamu "(Buda'yla buluşma) fırsatı olmayan cehennem" (Wilkens 2021: 689) anlamlarındadır. Altun Y. 99/14 *... Avış atlıg tegingçsiz tamuda togmış tüşmiş tınlıglar yalınlayu turur ört yalın üz*e. "… şansı olmayan cehennemde doğan canlılar ateşin içinde yanıp dururlar."

Avla- yort-: Avlayıp koşmak (Mül. Dan. 64). Avla "avlamak" (Clauson 1972: 10), (Caferoğlu 1968: 25); yort- "yürümek, tırıs tırıs gitmek, koşmak" (Clauson 1972: 959), (Caferoğlu 1968: 302) anlamlarında kullanılan sözcüklerdir. Mül. Dan. 64 *Dantapali ilig alku alpagutı birle keyik avlap yortup anın arasınta ol biş yüz sıgunlarnı körüp ...* "Dantapali Han, bütün yiğitleriyle birlikte geyik avlayıp koşarken o arada o beş yüz geyiği görüp …".

Ay- körkit-: Söyleyip göstermek (Altun Y. 85/17; 547/41). Ay- "sormak, söylemek, haber vermek" (Clauson 1972: 266), (Caferoğlu 1968: 28); körkit- "göstermek" (Clauson 1972: 743), (Caferoğlu 1968: 116) anlamlarındadır. Altun Y. 85/17 *... alku tınlıglarka köni kirtüsinçe aydı körkitdi.* "… Bütün canlılara doğru düzgün söyledi gösterdi."

Aya- açın-: Saygı göstermek (Altun Y. 422/12-13; 423/18; Mayt. 69/16). Bkz. Açın- aya-, Agırla- aya-. Mayt. 69/16 *Seŋrem sanlıg edin tavarın artattımız ayamadımız açınmadımız.* "Manastıra ait malı mülkü mahvettik, saygı ve hürmet göstermedik."

Aya- agırla-: Saygı göstermek (Kip 72, 152-153; Altun Y. 24/23-24; 34k/3; 72/5; 88/22; 90/7; 103/1; 176/21-22; 181/4; 192/8, 18-19; 369/4; 397/16, 20, 21; 402/14; 403/7-8, 10-11, 407/20; 410/10-11; 412/21; 432/23; 435/19-20; 440/1-2; 486/13; 500/21-2; 513/10-11; 526/12; 530/11-12; 531/15-16; 642/6-7; 665/12; 666/17, 21; 667/14; 671/23-24; Mayt. 2/60; 3/54; 5/60-61; 40/04-05, 07; 52/39; 54/4; 90/3; Jut. Sek. Yük. 53, 74, (114), 132, 144, 367). Bkz. Açın- aya-, Agırla- aya-, Aya- açın-. Eş anlamlı sözcüklerle oluşmuş bir ikilemedir. Kip 72 *kamag yalaŋuklar ayayu agırlayu tutmış kergek kim (73) tünle küntüz unıtmasar.*

"Bütün insanların (onu) gece gündüz unutmamaları için daima saygı göstermeleri gerektir."

Aya- çilte-: Saygı göstermek (Altun Y. 195/21; Kip 79). Bkz. Açın- aya-, Agırla- aya-, Aya- açın-, Aya- agırla-. Çilte- sözcüğü sadece aya- sözcüğüyle birlikte kullanılmıştır ve o da "saygı sötermek, hürmet etmek" (Clauson 1972: 419) anlamına gelmektedir. Caferoğlu'da isim hâli olan çilteg sözcüğü "itibar, saygı, hürmet" anlamlarıyla verilmiştir (Caferoğlu 1968: 63). Altun Y. 195/21 *Yirtinçüg asıgın tilemedin at küü bulunç alınç özin ök kelip kamagka ayaguluk çiltegülüg bolgaylar.* "Dünya faydasını dilemeden şöhret, kazanç kendiliğinden gelip herkes tarafından saygı görecekler."

Aya- kör-: Saygı göstermek (Altun Y. 125/2). Bkz. Açın- aya-, Agırla- aya-, Aya- açın-, Aya- agırla-, Aya- çilte-. Kör- "görmek" sözcüğünün eski biçimidir. Altun Y. 125/2 *Kin keligme ödlerte kayu kayu ajunlarta orunlarta tursarlar turkaru kişili teŋrilike ayaguluk körgülük bolurlar.* "Gelecek zamanlarda hangi dünyalarda yerlerde dursalar sürekli insan ve tanrılar tarafından saygı görürler."

Aya- sev-: Saygı göstermek, sevmek (Altun Y. 556/9-10). Bkz. Açın- aya-, Agırla- aya-, Aya- açın-, Aya- agırla-, Aya- çilte-, Aya- kör-, Amra- sev-. Altun Y. 556/9-10 *... yavız yavlak yalaŋukug ayamışka sevmişke tözün yavaş kişilerig todamışka yazuklap ...* "Kötü insanı sevip saygı gösterene, asil ve uysal kişileri değersiz sayana günah işleyip …".

Ayag çilteg: Saygı göstermek, hürmet etmek (Altun Y. 444/5; 463/7; Kör. B. 122; Mayt. 35/15-16; Mayt. 51/7-8; 51/52; 59/11; Daş. 36, 3310). Bkz. Açıg ayag, Agır ayag. Çilteg "saygı, itibar, hürmet" demektir. Altun Y. 444/5 *Yene ajun ajunta yir altınkı agılıgların körgeli udaçı bolgay at yol ayag çilteg tileser oŋay bütgey.* "Dünyadaki, yer altındaki hazineleri görebilecek şan şöhret, saygı onur istese kolayca tamamlayacak."

Ayag çilteg tapıg: Saygı, itibar (Altun Y. 572/23). Bkz. Açıg ayag, Agır ayag, Ayag çilteg. Tapıg "hürmet" (Clauson 1972: 437), (Caferoğlu 1968: 224) anlamındadır. Altun Y. 572/23 *... ayag çilteg tapıgın anta tüketip bursaŋlarka inçip ötrü ayıtdı.* "… saygısını orada gösterip topluluğa şöyle sordu."

Ayaglıg çilteglig: Saygıdeğer (Altun Y. 380/13). Bkz. Ayag çilteg. Altun Y. 380/13 *Tınlıglar uguşı barça bir yaŋlıg ayaglıg çilteglig bolsunlar tip tidi.* "Canlı soyu tümüyle aynı biçimde saygıdeğer olsunlar, diye dedi."

Ayaş- amraş-: Sevgi ve saygı duymak (Altun Y. 195/14; 411/17-18). Ayaş- "karşılıklı saygı göstermek", amraş- "karşılıklı çok sevmek" (Clauson 1972: 164), (Caferoğlu 1968: 14) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 195/14 *İnçe kaltı 'ng'ilki ol yir oruntakı begler buyruklar ınançlar bir ikintisinke ayaşdaçı amraşdaçı bolgaylar.* "Şöyle ki en başta o yerdeki beyler, amirler, memurlar birbirilerine saygı ve sevgi duyacaklar."

Ayat- agırlat-: Saygı göstertmek (Altun Y. 408/3-4; 607/15-16). Ayat- "saydırmak, hürmet ettirmek" (Clauson 1972: 268), (Caferoğlu 1968: 27); agırlat- "hürmet ettirmek, saydırmak" (Caferoğlu 1968: 7) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle bir ikileme oluşmuştur. Altun Y. 408/3-4 *Ötrü biz kamagun ol ilig kanıg küyü küzetü tutup kamag yalaŋuka barçaka bir yaŋlıg ayatgay agırlatgay biz.* "Bundan dolayı o hükümdarı kollayarak tutup bütün insanların hepsine aynı biçimde saygı gösterteceğiz."

Ayıg ayamak: Hürmet (Mayt. 89/31). Bkz. Açın- aya-, Agırla- aya-, Aya- açın-, Aya- agırla-, Aya- çilte-, Aya- kör-, Aya- sev-, Ayamak çiltemek. Mayt. 89/31 *Ötrü teŋriler iligi ulug ayıg ayamakın tükel bilge maytrı burkan adakınta yinçürü yükünüp ince tip ötüg ötünür.* "Sonra tanrılar hükümdarı büyük hürmetle mükemmel hikmetli Maytrı Burkan'ın ayaklarına kapanıp, secdeye vararak şöyle riceda bulunur."

Ayıg irinç: Sefil (Kip 185) Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç. Ayıg sözcüğü Clauson'da anıg madde başında görülür ve "kötü, zararlı" (Clauson 1972: 182) anlamına gelir. Caferoğlu da sözcüğe aynı anlamı vermiş ve "ayıg"ı madde başı olarak göstermiştir (Caferoğlu 1968: 27). İrinç sözcüğü ise "sefil, perişan; felaket, sefillik" (Clauson 1972: 234), (Caferoğlu 1968: 96) anlamındadır. Kip 185 *Ayıg irinç yarlıg umugsuz ınagsız emgeklig tınlıglar…* "Sefil, umutsuz, ıstırap çeken canlı varlıklar…".

Ayıg kılınçlıg anantraşıkı: Günahkâr (Daş. 533). Bkz. Anantraş ayıg kılınç. Daş. 533 *Bu karaj[a] tonlug toyın öz elgin anasını ölürmiş ayıg kılınçlıg anantraşıkı tınlıg ermiş.* "Bu cüppeli rahip kendi eliyle annesini öldürmüş bir günahkârmış."

Ayıg yavız: Fena, kötü (Altun Y. 119/20; 141/6; 561/18). Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg, Ayıg irinç. Yavız "fena, kötü, uğursuz" (Clauson 1972: 881), (Caferoğlu 1968: 291). Altun Y. 141/6 *Kin keligme üdteki ayıg yavız tüş birüsiŋe artukrak korksar beliŋleser ...* "Gelecekteki zamanlarda kötükarşılık vermesinden fazlasıyla korksalar …".

Ayıg yavlak: Fena, kötü (Altun Y. 133/15; 144/16; Mayt. 48/16-17; 64/9; 71/21; 74/34-35; 79/12-13, 32; 80/24; 83/9; Daš. 93). Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg, Ayıg irinç, Ayıg yavız. Yablak>yavlak sözcüğü *yav- kökünden türemiş ve "kötü, uğursuz" anlamına gelmektedir (Clauson 1972: 881-882), (Caferoğlu 1968: 291). Mayt. 71/21 *Bu kuvrag yime biziŋ ayıg yavlak kılınçımızını ukmazunlar*. "Bu cemaat de bizim kötü amellerimizi bilmesin."

Ayıgla- tan-: Kötülemek, yadsımak (Altun Y. 134/11-12; 137/1). Ayıgla- "kötülemek" (Clauson 1972: 271), (Caferoğlu 1968: 27); tan- "inkâr etmek, sözünden dönmek" (Clauson 1972: 513), (Caferoğlu 1968: 224) anlamlarındadır. Altun Y. 137/*1 Burkanlarnıŋ ulsuz tüpsüz edgüleri üze ülgü teŋ tutup ayıgladım tantım erser ...* "Budaların sonsuz iyilikleri ile denk tutup kötüledim, yadsıdım ise …".

Ayıglamaksız çulvusuz: Kötülemeksiz, hakaretsiz (Altun Y. 147/11-12; 148/2). Ayıglamaksız "kötülemeksiz", çulvu "küfür" (Clauson 1972: 418), (Caferoğlu 1968: 66) anlamında olduğu için çulvusuz "küfürsüz, hakeretsiz" anlamına gelmektedir. Altun Y. 148/2 *Bir uçlug köŋülin üç erdinig küyü küzetü tutsar tiriŋ nomlarta ayıglamaksız çulvusuz bolsar ...* "Bir taraflı gönül ise mücevheri koruyup tutsa, derin öğretilerde kötülemeksiz küfürsüz olsa …".

Ayıt- ötün-: Ricada bulunmak (Altun Y. 587/7-8). Ayıt- "söylemek, sormak, dikte etmek" (Clauson 1972: 268), (Caferoğlu 1968: 28); ötün- fiilinin "rica etmek, dilemek" (Clauson 1972: 62), (Caferoğlu 1968: 155) anlamı bulunmaktadır. Altun Y. 587/7-8 *Anın amtı men atam begke barıp ot em şastırnıŋ özen kergeklig tügünin ig agrug emlemek uzanmakın ayıtayın ötüneyin.* "O nedenle ben, şimdi bey babama varıp ilaç kitabının kendim için gerekli sırlarını, hastalığı tedavi etmenin inceliklerini rica edeyim."

Ayıt- sözle-: (Altun Y. 436/9). Bkz. Ayıt- ötün-, Ata- sözle-. Altun Y. 436/9 *Atı kötrülmiş ayagka tegimlig teŋrim kaltı mahabrahmı ulug azrua teŋri yirtinçüke asıglıgım ürüg uzatı yürtünçülüg şastırlarıg ayıtı sözledi.* "Adı yüceltilmiş

saygıdeğer efendim, öyle ki Mahabrahmi ulu Brahma Tanrının yeryüzüne faydasını uzun süre dünyevi kitaplar söyledi."

Aymançsız korkınçsız: Çekincesiz, korkusuz (Mayt. 23/21). Aymançsız "korkusuz" (Caferoğlu 1968: 28), korkınçsız "korkusuz, korkunç olmayan" (Clauson 1972: 657), (Caferoğlu 1968: 182) anlamlarına geldiklerinden eş anlamlı sözcüklerdir. Mayt. 23/21 *Amtı aymançsız korkınçsız köŋülin nom tıŋlalım.* "Şimdi korkusuz bir gönül ile dini dinleyelim."

Ayukşanı atlıg öz alkınçu: Yaşamın sonu (Daş. 2683). Ayukşanı/ayukşaye "hayatın sonu" (Wilkens 2021: 90); alkunçu "son, hayatın sonu, ölüm" (Wilkens 2021: 30); öz alkunçu "yaşamın sonu" anlamlarına gelmektedir. Daş. 2683 *Ayukşanı atlıg öz alkunçı emgekim yakın kelip isig özüm üzülgeli turur.* "Ecel ızdırabım yakınlaşmakta, yaşamım sona ermek üzeredir."

Az amranmak: Hırs, açgözlülük (Altun Y. 162/21). Az "hırs, tamah" (Wilkens 2021: 91); amranmak ise "cinsiyet, cinslik, hırs, tamah, şehvet" gibi anlamlara gelmektedir (Wilkens 2021: 44). Altun Y. 162/21 *Tavar buşı yalaŋuz az amranmak uguş yirtinçüdin yme üntürü ermez.* "Mal sadakası sadece hırs esaslı bölgeden de çıkartamaz."

Az öpke: Hırs, öfke (Altun Y. 133/18; 229/16; 243/23; 247/6). Bkz. Az amranmak. Öpke "öfke, kin" (Clauson 1972: 9), (Wilkens 2021: 44) anlamındadır. Altun Y. 243/23 *Kaltı buköŋül içinte ilkisizdin berüki töz tüp ornag tutmış kamag biş ajun tınlıgların çaşurtaçı bulgadaçı kentü köŋülüg buşurtaçı emgetdeçi az öpke biligsiz küni küvenç körüm sizikde ulatı kamag nızvanılar erür.* "Öyle ki bu gönül içinde başlangıçtan beri kök tutup yerleşmiş bütün beş alemdeki canlıları birbirine düşüren, gönüllerini rahatsız eden, hırs, öfke, bilgisiz kıskançlık ve gururdan ibaret bakış, şüphe ve diğer ihtiraslardır."

Azkıya kiçigkiye: Azıcık (Daş. 4247). Azkıya "çok az, azıcık" (Clauson 1972: 284); kiçigkiye "birazcık; çok küçük, küçücük, ufacık" (Wilkens 2021: 379) anlamlarındadır. Daş. 4247 *Azkıya kiçigkiye emgekin ögser men …* "Azıcık eziyeti aklımdan geçirsem …".

Azlan- kıvırkaklan-: Açgözlülük etmek (Altun Y. 136/15-16). Azlan- "şiddetle arzulamak" (Clauson 1972: 287), (Caferoğlu 1968: 29); kıvırkaklan- "hasislik etmek, cimrilik etmek" (Clauson 1972: 587), (Caferoğlu 1968: 177)

anlamlarındadır. Altun Y. 136/15-16 *Nom buşıda tavar buşıda azlantım kıvırkaklantım erser ...* "Öğreti sadakasında, mal sadakasında cimrilik ettim ise …"

Azlan- künile-: Kıskanmak (Altun Y. 220/4-5). Bkz. Azlan- kıvırkaklan-. Künile- "kıskanmak" (Clauson 1972: 733), (Caferoğlu 1968: 123) anlamlarındadır. Altun Y. 220/4-5 *Köŋülin adın kişiniŋ edgüsine azlanmamak künilememek öpke köŋül tutmamak ters körüm öritmemek erür.* "Gönlünle başka kimselerin iyiyliğini kıskanmamak, öfkeli gönül barındırmamak, yanlış görüş beslememektir."

Azlan- tutyaklan-: Tutku sahibi olmak (Altun Y. 226/7). Bkz. Azlan- kıvırkaklan-, azlan- künile-. Tutyaklan- "bir varlığa bağlanmak" anlamınadadır. Altun Y. 226/7 *İnçip bodısatavlar bu muntag yaŋın kentü et'özlerin isig özleri üzeki azlanmakın tutyaklanmakın özlerini örletdeçi bulgadaçılarka öpkelemekin kakımakın küçsiretmekleri üze ...* "Şöyle ki Bodhisatavlar bu şekilde kendi bedenlerini, canları üzerine tutku sahibi olmayı, kendilerini rahatsız edenlere hiddetlenmeyi bastırmalarıyla …".

Azlı öpkeli: Hırslı, öfkeli (Altun Y. 101/22; 103/15; 225/9, 20, 22, 23-24). Az öpke ikilemesinin -lI yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 103/15 *Biligsiz bilig küvenç köŋül ugurınta ulatı azlı öpkeli nızvanılar tıltagınta kıltım erser bu muntag ayıg kılınçlarıg amtı men alkunı kşantı ötünü teginür men.* "Cehalet ve gururlı gönül nedeniyle hırslı ve öfkeli ihtiraslar sebebiyle yaptıysam böyle kötü davranışların hepsinden şimdi pişman olup af dilerim."

Azsız öpkesiz: Hırssız öfkesiz (Altun Y. 241/21; 243/4; Mayt. 59/31). Az öpke ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Mayt. 59/31 *Kim kayu tınlıglarnıŋ uzun ödte berü azsız öpkesiz biligsiz k-... buüç törlüg edgülüg tözlüg köŋüli katılu karılu turgalı umış erser ...* "Ki hangi canlıların uzun devirlerden beri hırsız öfkesiz, bilgisiz … bu üç türlü iyi esaslı gönlü karıştırabilmişse …".

Azu- egsü-: Azalıp eksilmek (Altun Y. 379/23). Bkz. Alkın- egsü-. Azu- "sızmak" (Clauson 1972: 281) anlamınadadır. Altun Y. 379/23 *Kaltı bubiş çöpdik yavlak ödeteki kutı buyanı azumış egsümiş sansız sakışsız tınlıg oglanları kamagun barça ...* "Öyle ki bu beş kötü zamandaki saadeti, iyiliği azalıp eksilmiş sayısız canlıları hepsi birlikte …".

Ba- bukagula-: Bağlamak (Jut. Sek. Yük. 110). Ba- "bağlamak" fiilinin eski biçimidir. "Köstek, kelepçe" anlamına gelen bukagu sözcüğünden bukagula- fiili türetilmiştir. Jut. Sek. Yük. 110 *Bagda bukaguda kirip berge basar bukagulasar tokısar toŋlasar ...* "Bağa kösteğe vurulup kamçı bağlasalar, dövseler, kırbaçlasalar …".

Ba- bekle-: Bağlamak, zincire vurmak (Altun Y. 107/17; 411/11-12). Bkz. Ba-bukagula-. Bekle- fiilinin asıl anlamı "tutturmak, bağlamak, emniyete almak"tır (Clauson 1972: 326), (Caferoğlu 1968: 38). Altun Y. 411/11-12 *Sünüş atış bamak beklemekde ulatı irig yavgan iş ködüglerig kılmasarlar.* "Çatışma ve bağlamaktan başka kaba işleri gerçekleştirmeseler."

Bâg borluk: Bağ bahçe (Mayt. 69/13). Farsça bir sözcük olan bâg "bahçe, üzüm bağı" (Clauson 1972: 311), (Caferoğlu 1968: 30); borluk "üzüm bağı" (Clauson 1972: 365), (Caferoğlu 1968: 47) anlamlarında olduklarından eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Mayt. 69/13 *Yirin suvın bâgın borlukın erin atın oklatdımız.* "Yerini suyunu, bağını bahçesini, adamlarını atlarını paylaştık."

Bag bukagu: Bağ ve köstek (Kip 38, 40; Mayt. 83/11; Jut. Sek. Yük. 110). Bağ ve bukagu sözcükleri "bağ, köstek; zincir" (Clauson 1972: 310; 314), (Caferoğlu 1968: 30; 52) anlamlarına gelmektedir. Eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Kip 38 ... *bagda bukaguda yatıp emgek emgenser ol*. "… bağ ve kösteğe vurulup ıstırap çekse."

Bag çug: Bağ, köstek (Altun Y. 165/19-20, 20; Kör. B. 010; Üİ 106a/17; 106b/1, 2). Bkz. Bag bukagu. Çug "demet, kordon" (Clauson 1972: 405), (Caferoğlu 1968: 66) anlamındadır. Altun Y. 165/19-20, 20 *Tınlıgların nızvanılıg bek bagların çugların antag bag çug yok kim yörülmegülüg şeşilmegülüg öritür.* "Canlıların tutkulu sağlam bağlarını, kösteklerini -öylesine bağ yok ki- çözülmeyecek olsun."

Bag tutug: Bağ, kelepçe (Altun Y. 13/17). Bkz. Bag bukagu, Bag çug. Geniş bir anlam yelpazesine sahip olan tutug sözcüğünün "engelleme, kısıtlama" (Clauson 1972: 453) anlamı da bulunmaktadır. Altun Y. 13/17 *Erklig kan yene yumışçı yeklerig ıdıp bag tutug kayusı tınlıglar arasınta istetgeli ıdtı.* "Kudretli hükümdar hizmetçi şeytanları gönderip bağ kelepçe, hangisi canlılar arasında varsa istemeye sevk etti."

Bagır böşük: Eş dost (Jut. Sek. Yük. 105, 124, 309, 333). Bkz. Adaş böşük. Bagır sözcüğünün asıl anlamı "karaciğer" olmakla birlikte duyguların kaynağının burası olması inancından "sevgili, akraba" gibi mecaz anlamlar kazanmıştır (Clauson 1972: 317), (Caferoğlu 1968: 31). Jut. Sek. Yük. 124 *İnçip ogulı kızı bağrı böşüki kası kadaşı ölmiş.* "Böylece oğlu kızı, eşi dostu, hısım akrabası ölmüş."

Baglıg tutuglug: Engelli, tutuklu (Altun Y. 9/18). Baglıg "bağlı, tutuklu" (Clauson 1972: 314), (Caferoğlu 1968: 31); tutuglug "tutulu, tutulmuş" anlamlarındadır. Altun Y. 9/18 *Seniŋ isig öz alımçılarıŋ otuz artuk baglıg tutuglug tınlıglar öŋin öŋin erklig kannıŋ karşısınta kıŋ közin salınmış karaklıgın sini küte tururlar*. "Senin tatlı canını alanlar, oruzdan fazla bağlı canlıları farklı farklı güçlü hükümdarın karşısında hiddetli gözlerle, çatık kaşlarla seni gözleyip dururlar."

Bahşı kaŋ: Üstat, baba (Altun Y. 172/4; 357/6). Bkz. Ata kaŋ. Bahşı / baxşı / bagşı biçimleriyle görülen bahşı sözcüğü "din öğretmeni; üstat; hekim" anlamlarında kullanılmıştır (Clauson 1972: 321), (Caferoğlu 1968: 31). Altun Y. 357/6 *Bahşımız kaŋımız teŋri teŋrisi şakımunı burkan kutıŋa yükünür men.* "Ustadımız babamız tanrı tanrısı Sâkyamuni Buddha kutuna secde ederim."

Bahşı nomçı: Üstat, hoca (Altun Y. 606b/12). Bkz. Bahşı kaŋ. Nomçı "vaiz" (Clauson 1972: 778), (Caferoğlu 1968: 137) anlamındadır. Altun Y. 606b/12 *Siz üstin altın yalaŋuknuŋ yalaŋuz bahşısı nomçısı ...* "Siz üstten alttan insanoğlunun sadece hocası ..."

Bahşı tıtsı: Öğretmen, öğrenci (Altun Y. 276/24- 277/1). Bkz. Bahşı kaŋ, Bahşı nomçı. Tıtsı "talebe, öğrenci" (Caferoğlu 1968: 238) anlamındadır. Ters anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Altun Y. 276/24- 277/1 *Yene nom yörügin nomlaguluk nomug bahşılı tıtsılı tayakıŋa ertükteg ukgalı bilgeli uyurlar üçün ...* "Yine öğretinin anlamını açıklayacak öğretiyi öğretmenli öğrencili destekle anlayıp bilmeleri için …"

Bahşı ulug: Ustâd, ulu (Altun Y. 136/4; 300/8; Mayt. 12/13). Bkz. Bahşı kaŋ, Bahşı nomçı, Bahşı tıtsı, Agır ulug, Ayaglıg ulug. Mayt. 12/13 Anın amtı bilge bakşı ulug ilig ezrua teŋri yirinte toggalı arıg erzün … "Bu yüzden şimdihaki, büyük hükümdar Ezruanın tanrolar dünyasında toğmak için temiz olsun."

Bahşısız nomçısız: Hocasız, üstadsız (Altun Y. 218/7). Bahşı nomçı ikilemesine yoksunluk ekinin getirilmesiyle oluşmuştur. Altun Y. 218/7 *Kaltı burkan kutın bulmış kşan ödki alku nomlarıg bahşısızın nomçısızın kentün tuyunmış kirsiz arıg akıgsız bilge bilig erür.* "Öyle ki Buddha saadetini bulmuş dönemdeki bütün öğretileri hocasız olarak kendiliğinden kavramış olan, temiz ve durgun hikmetli bilgidir."

Balı paramıt tigme küç küsün paramıt: Gücün mükemmelliği (Altun Y. 322/21). Baliparamit "gücün mükemmelliği" (Wilkens 2021: 141); küç küsün paramıt "gücün mükemmelliği" (Wilkens 2021: 435) anlamlarındadır. Altun Y. 322/21 *Tokuzunç orunta balı paramıt tigme küç küsün paramıt içinte katıglanurlar.* "Dokuzuncu mekanda gücün mükemmelliği içinde gayret ederler."

Balıg başlıg: Yaralı (Mayt. 33/20; 78/32). Balıg "yaralı" (Clauson 1972: 335), başlıg "başlıg" yaralı (Clauson 1972: 381), (Caferoğlu 1968: 35) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerden ikileme oluşmuştur. Mayt. 78/32 *Sansız tümen ketiklerig balıg başlıg kıltımız* "Sayısız av hayvanlarını vurup yaraladık."

Balık kent: Şehir (Mayt. 29/4-5). Balık "şehir" (Clauson 1972: 335), (Caferoğlu 1968: 32); kent "şehir" (Clauson 1972: 728), (Caferoğlu 1968: 106) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerden ikileme oluşmuştur. Mayt. 29/4-5 *Yiti kat altunın kümüşin vayturin sapririn itiglig balık kentleri bolur.* "Yedi kat altın gümüş değerli taşlarla bezeli şehirleri vardır."

Balık ordu: Şehir, saray (KP XXXIX 3). Bkz. Balık kent. Ordu "saray, ordu" (Clauson 1972: 203), (Caferoğlu 1968: 142) anlamındadır. KP XXXIX 3 *Ol lenhua yolug yoguru usar siz ötrü lö kanı erdinilig balıkka orduka teggey siz.* "O kotus yolunu aşabilirseniz sonra Ejderhalar Hanı'nın mücevherli şehrine ulaşacaksınız."

Balık suzak: Memleket, şehir (Altun Y. 21/3). Bkz. Balık kent, Balık ordu. Suzak "köy" (Clauson 1972: 861), (Caferoğlu 1968: 213) anlamındadır. Altun Y. 21/3 *Aŋa yakın balıklartakı suzaklartakı kişiler yime busavıg işidip yumgı arıg buyan edgü kılınçlıg isig öz iyin boltılar.* "Ona yakın kentlerdeki kimseler de bu sözü işitip hepsi temiz sevaplı hayata sahip oldular."

Balık uluş: Memleket, şehir (Çaş. Beg 30-31, 62, 105-106; Altun Y. 17/6; 89/19; 251/2; 415/1; 434/1; 479/22; 515/11; 584a/3; 586/22; 587/8; 597/4-5; 599/6-7, 12; KP LXXIV 1-2; Kör. B. 008; Mayt. 1/59; 32/15-16; 40/1, 5; 45/14; 50/27;

55/3; Mül. Dan. 148-149; Daş. 341-342, 1049-1050, 1464, 1539, 2013, 3513-3514, 3546, 3589-3590, 3987). Bkz. Balık kent, Balık ordu, Balık suzak. uluş "memleket, ülke, devlet" (Clauson 1972: 152), (Caferoğlu 1968: 265) anlamındadır. Çaş. Beg 62 *Ay yekler terkin sözleŋler neçükledi meniŋ balıkımtakı uluşumtakı ig toga kitmez.* "Ey şeytanlar, hemen söyleyin nedendir benim şehrimdeki hastalık dert gitmez."

Balıkçı avçı: Balık avcısı (KP I 8). Bkz. Avcı keyikçi. Balıkçı "balıkçı, balık avlayan"dır. KP I 8 *Tarıg tarıyu amarı tınlıgларıg kuşçı keyikçi balıkçı avçı torçı tuzakçı bolup ayıg kılınç kılur tınlıgларıg ölürür.* "Toprak işlerken avcı, balıkçı, ağ ve tuzakla avlananlar kötü işler yapıyor, canlıları öldürüyorlar."

Balmak beklelmek: Bağlanmak (Altun Y. 371/10). Bal- "sıkılaşmak, yoğunlaşmak; bağlanmak" (Clauson 1972: 330); beklel- "bağlanmak" (Clauson 1972: 327). Altun Y. 371/10 *İnçip yene tınlıglar anı adıra bilmedin balmakların beklelmeklerin kalısız barça bilip ukup ...* "Ve yine canlıların onu ayıramadan bağlanmalarını eksiksiz hepsi anlayıp …".

Baltır yota: Baldır bacak (Daş. 638). Baltır "bacağın baldırı" (Clauson 1972: 334); yota "kalça" (Clauson 1972: 886) anlamlarındadır. Daş. 638 *Temir tumşuklug vi[jir] azaglag ıtlar böri[ler keli]p baltırların yotalar[ın ...] talayu [...].* "Demir gagalı, elmas (gibi sağlam) azgın köpekler, kurtlar gelip baldırlarını bacaklarını … dalayarak …".

Bar bayagut: Zengin, itibarlı (Altun Y. 259/22). Bar "var, mevcut"; bayagut "varlıklı, zengin" (Clauson 1972: 385), (Caferoğlu 1968: 36) anlamındadır. Altun Y. 259/22 *Bar bayagıt bolgalı toyın braman bolgalı ...* "Zengin olmak için, din adamı olmak için …".

Bar- kel-: Gitmek gelmek (Altun Y. 34ö/16, 18-19; Üİ 103a/5). Bar- "varmak, gitmeki ulaşmak" (Clauson 1972: 354), (Caferoğlu 1968: 33); kel- "gelmek" fiilinin eski biçimidir. Altun Y. 34ö/16 *Tutyaksız bolmakları üçün barmaksız kelmeksiz erürler.* "Varlığa bağlanmasız olmaları için gitmeksiz gelmeksizdirler."

Bar- öl-: Ölmek (Jut. Sek. Yük. 315). Bkz. Bar- kel-. Öl- fiili bugün de bilinen anlamıyla "ölmek"tir. Jut. Sek. Yük. 315 *Yok çıgay bolup ödsüz kolusuz adrılıp barıglı ölügli öküş.* "Yoksul olup, zamansız ayrılıp, ölüp giden çok."

Bar yok: Var-yok (Altun Y. 291/20; 622/20; 633/18; Üİ 110b/8; Mayt. 66/6). Bkz. Bar bayagut. Bar sözcüğü ters anlamlısı olan yok sözcüğü ile ikileme oluşturmuştur. Altun Y. 633/18 *Maŋa belgülüg barın yokın oglumnuŋ üç kögürçgen atayın.* "Bana oğlumun var olup olmadığını açık bildirin."

Barça bütürü: Bütün, hepsi (Altun Y. 92/20; 617/8). Barça "hepsi, tamamı" (Clauson 1972: 356), (Caferoğlu 1968: 33); bütürü "tamamıyla, hepsi" (Clauson 1972: 309), (Caferoğlu 1968: 57) anlamına geldiklerinden eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 617/8 *Buluŋ yıŋak barça bütürü karartı kara tuman üze örtülti*. "Bütün etraf krardı, kara dumanla örtüldü."

Barça kalısız: Eksiksiz, istisnasız (Altun Y. 122/22; 137/22; 138/11-12; 165/7; 506/19; 666/9-10; Daş. 803, 2654-2655). Bkz. Barça bütürü. Kalısız "eksiksiz, tam olarak, kalıntısız" (Clauson 1972: 624), (Caferoğlu 1968: 163) anlamındadır. Eş anlamlı sözcüklerden ikileme oluşmuştur. Altun Y. 138/11-12 ... *ulatı sekiz törlüg tegінçsiz orunlarka iltdeçi agır ayıg kılınçlarım bar erser olar barça kalışız yomkı arızun alkınzun.* "… ve dahi sekiz türlü ulaşılmaması gerekli yerlere götürecek kötü davranışlarım varsa onlar bütünüyle silinsin, yok olsun."

Barça kop: (Altun Y. 116/14). Bkz. Barça bütürü, Barça kalısız. Kop "iyice, tamamen, hep, çok, bol" (Clauson 1972: 492), (Caferoğlu 1968: 182) gibi anlamları karşılamaktadır. Altun Y. 116/14 *Tolp yirtinçüdeki neçe kamag tınlıg oglanları barça kop emgeklerintin ozup alku barça inçgü meŋig bulmakları bolsun.* "Bütün dünyada her ne kadar insan oğlu varsa hepsi sıkıntılardan kurtulup huzura mutluluğa ulaşsın."

Barça tolp: Bütün, hep (Mayt. 1/14). Bkz. Barça bütürü, barça kalışız, Barça kop. Tolp "bütün, hep" (Clauson 1972: 492), (Caferoğlu 1968: 245) anlamındadır. Mayt. 1/14 *Muna ertimlig et'özümüz ertip barsar alku ed tavar barça tolp karılsar alp bulgulug kişi et'özin bulmışım yoksuz bolgay* "İşte bu fani bedenimiz göçüp gidince ve bütün mal mülk hepsi karışınca bulunması güç insan bedenine ulaşmam boşuna olacak."

Barça tüzü: Hepsi (Altun Y. 427/3-4). Bkz. Barça bütürü, Barça kalısız, Barça kop, Barça tolp. Tüzü "tamamı, bütünü" (Clauson 1972: 573), (Caferoğlu 1968: 261) anlamındadır. Altun Y. 427/3-4 ... *orduları karşıları ergülük turguluk yir*

orunları erser olarka barçaka tüzüke tegip ... "… sarayları köşkleri, oturulacak yerleri varsa onların hepsine varıp …".

Barça tüzü tüketi: Tamamı, hepsi (Altun Y. 205/7). Bkz. Barça bütürü, Barça kalısız, Barça kop, Barça tolp, Barça tüzü, Alku tüketi. Altun Y. 205/7 *Bu muntag bultukmaksız üçün ötrü ol tözünler kutluglar alku amrılmış turulmış nomlar içinte örügin amılın ornanıp buörügin amılın ornanmakda tayaklıgın ötrü tolp kamag edgü edremlerig edgü yıltızlarıg barçanı tüzü tüketi öritgeli togurgalı uyurlar.* "Böyle bulunması olmadığı için soylular, kutlular bütün durulmuş öğretiler içinde sakinlikle yerleşip, bu sakinlikle yerleşmeye dayalı bütün iyi erdemleri, iyi kökleri hepsini tamamen yükseltirler."

Barhatpal atlıg kiŋ töşlüg: Bol meyveli (Altun Y. 143/14-15). Barhatpal "Budist kozmolojide bir tanrı sınıfı ve bir gök katı (bol meyveli)" (Wilkens 2021: 143); kiŋ töşlüg "Budist kozmolojide bol meyveli" (Wilkens 2021: 364) anlamlarındadır. Altun Y. 143/14-15 ... *Barhatpal atlıg kiŋ töşlüg teŋri yirinte* ... "… bol meyveli gökte …".

Bas- küçsire-: Güçsüzleştirmek, yenmek (Altun Y. 226/4; 226/9-10). Bas- "basmak, kazanmak, yenmek" (Clauson 1972: 370), (Caferoğlu 1968: 34); küçsire- "güçten düşürmek, zayıflatmak" (Clauson 1972: 699), (Caferoğlu 1968: 120) anlamlarındadır. Altun Y. 226/9-10 *Kaltı et'özli isig özli üzeki bodulmak yapşınmakıg yene emgetdeçilerke kor kıltaçılarka bulganmak kakımakıg basmak küçsiremek erür.* "Şöyle ki bedene ve cana bağlanmayı, ayrıca eziyet verenlere lanet etmeyi bastırmaktır."

Basa basa: Daha sonra, çok sonra (Altun Y. 17/23; 55/9; 56/9; 239/17; 254/19; 434/17; Mayt. 5/3; 43/13; 79/33; 84/55, 55-56; 103/35, 41; Mül. Muk. 49, 72; Daş. 894, 1860). Basa "bundan başka, onun arkasından" (Clauson 1972: 371), (Wilkens 2021: 145) anlamındadır. Altun Y. 434/17 *Basa basa kudruklug yultuz tuggay.* "Daha sonra kuyruklu yıldız doğacak."

Basınç ayınç: Baskı, korku (Altun Y. 226/11; 227/17-18; 228/23). Basınç "basınç, baskı" (Clauson 1972: 373), (Caferoğlu 1968: 34); ayınç "korku" (Clauson 1972: 274), (Caferoğlu 1968: 27) anlamlarındadır. Altun Y. 226/11 ... *ötrü özde örükilerniŋ basıncın ayınçın özde kodıkılarnıŋ todın uçuzın ayıg ögli yagılarnıŋ örletmekin emgetmekin kop ugurın sererler serinürler.* "… bundan dolayı

kendilerinden üstünlerin baskılarını, kendilerinden alttakilerin değersizliklerini, kötü düşünceli düşmanların eziyetlerini her fırsatta dindirirler."

Basınçsız unçsuz: Baskısız, minnetsiz (Mayt. 3/18-19). Basınçsız "basınçsız, baskısız"; unçsuz "minnetsiz" (Caferoğlu 1968: 265) anlamlarındadır. Mayt. 3/18-19 ... *barçada baştın açsız kızsız kısıgsız kavrıgsız yagısız börisiz basınçsız unçsuz irtsiz birtsiz muŋsuz taksız telim taşım bay barımlıg sansız üküş kötişvr bayagutlar evleri barkları* ... "… hepsinden üstün, tok, hür, düşmansız, minnetsiz, vergisiz, müreffeh, çok varlıklı, sayısız zenginlerin evleri barkları …".

Baş başdıŋ: En baş, en yüksek (Altun Y. 424/23). Baş "baş, kafa; başlangıç, ilk; en üst" (Wilkens 2021: 147) gibi anlamlarıda kullanılır. Altun Y. 424/23 *'Eŋ mıntın azrua teŋri ordusıŋa tegi kayu erklig küçlüg baş başdıŋ teŋrileriniŋ luularnıŋ tişi irkek kut vahşıklarnıŋ ordu karşıları erser* ... "En azından Ezrua Tanrı'nın sarayına kadar hangi güçlü, en başta tanrıların, ejderhaların, dişi ve erkek ruhların, sarayları varsa …".

Baş töpü: Baş (Daş. 2774). Bkz. Baş başdın. Töpü "üst, tepe" (Clauson 1972: 436) anlamındadır. Daş. 2774 ... *bilezükin karıltarak[ın ...] itiglig yaratıglıg açılmış [linhua] t[e]g yumşak eliğin başların töpü[lerin yarlı]kançuçı köŋülin sürti sıkadı.* "… bilezikle … süslü, açılmış nilüfer çiçeği gibi yumuşak eliyle başlarını şefkatle okşadı."

Baş kart: Yara (Daş. 2776). Baş "yara" (Clauson 1972: 376), (Wilkens 2021: 148); kart "ülser, yara, çıban, tümör, şişme, şişkinlik" (Clauson 1972: 647), (Wilkens 2021: 340) anlamlarındadır. Daş. 2776 *yime başların kartların […] [yi]riŋin arıtıp aş kılıp* ... "yine yaralarını … irinlerini temizleyip, yemek yapıp …".

Başdınkı yig: En iyi, üstün (Altun Y. 178/8; 337/22; 429/10; 507/16; 542/8; 647/1; Jut. Sek. Yük. Shanx-7). Başdınkı "baştaki, en iyi" (Clauson 1972: 378), (Wilkens 2021: 149); yig "daha iyi, en iyi, en yüksek" (Clauson 1972: 909), (Wilkens 2021: 883) anlamlarındadır. Altun Y. 178/8 *Yene yme kaltı alku buşılar arasınta nom buşıg kamagda başdınkı yig ol tip yarlıkayur men.* "Ve de böylece bütün sadakalar arasında öğreti sadakasını hepsinden üstündür diye buyururum."

Başsız boyunsuz: Başsız boyunsuz (Mayt. 78/58). Mayt. 78/58 *Körüŋler bilgelerim başsız boyunsuz kögüzte yüzlüg meŋizlig et'özümüz erür.* "Bilgelerim görün, başsız boyunsuz göğüste, yüzlü benizli bedenimiz vardır."

Başsız közsüz: Başsız gözsüz, çarpık (Mayt. 13/2). Mayt. 13/2 *İnçip yine agı barımka azlanmakın başsız közsüz ezük yalgan savın seni sögti.* "Böylelikle yine mal mülk yüzünden cimrileşerek, başsız gözsüz, çarpık yalan yanlış sözlerle sana hakaret etti."

Batır sunçuk: Kase (Daş. 2465). Batır sözcüğü Wilkens'de patir madde başında "sadaka toplama tabağı, dilenci kasesi, kase; kap, sandık, ziynet kutusu" (Wilkens 2021: 554) anlamlarıyla verilmiştir. Sunçuk sözcüğü için Clauson, batır sözcüğünü açıklamak için eklenen Türkçe bir sözcük olduğunu belirtmektedir (Clauson 1972: 384). Daş. 2465 *Batırımın sunçukımın kötürgil.* "Kasemi kaldır."

Bay bar: Zengin ve varlıklı (Su. 5). Bay "zengin" (Clauson 1972: 32), (Caferoğlu 1968: 24); bar ise "var, mevcut" (Clauson 1972: 384), (Caferoğlu 1968: 36) anlamına gelmektedir. Birbirine yakın anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. Su 5 *bay bar ertim*. "Zengin idim."

Bay barımlıg: Varlık, servet (Altun Y. 121/15-16; 141/16; 515/19-20; 530/6; 607/11; Mayt. 3/20; Jut. Sek. Yük. 024, 101-102, 313; Daş. 3104). Bkz. Bay bar. Barımlıg "zengin, varlıklı" (Clauson 1972: 366), (Caferoğlu 1968: 33) anlamındadır. Altun Y. 141/16 *Takı yeme kim kayu tınlıglar ajun ajunta üküş edlig tavarlıg bay barımlıg evte barkta togayın dip küseser ...* "Hatta eğer canlılar varlık içinde çok fazla mal mülk sahibi, varlıklı evde barkta doğayım diye dileseler …".

Bay bayagut: Zengin, itibarlı (Mayt. 52/42). Bkz. Bay bar, bay barımlıg, bar bayagut. Mayt. 52/42 *Kim kayu amtı şakimun burkan şazanınta bay bayagutlar seŋrem itip buşı birser vrhar çintek itip buşı birser ...* "Şimdi Şâkyamuni Buda'nın dininde zenginler manastır inşa edip sadaka olarak verseler, manastır rahip hücresi inşa edip sadaka olarak verseler …".

Bay meŋilig: Refah içinde, zengin (Altun Y. 192/5; 196/18; 341/17; 514/10; 567/7). Bkz. Bay bar, bay barımlıg, bay bayagut, Asıglıg meŋilig. Meŋilig "kutlu, mesut, mutlu, neşeli" (Clauson 1972: 770), (Caferoğlu 1968: 129)

anlamlarındadır. Altun Y. 192/5 *Törtünç bodun kara bay meŋilig köni törüçe evrilteçi bolgay.* "Dördünücü halkı zengin ve mutlu, doğru öğretiye göre çevrilmiş olacak."

Beg buyruk: Amir memur (Altun Y. 555/5; Daş. 4163, 4173). Beg "bir kabilenin başı; efendi; erkek, eş, koca" (Clauson 1972: 322), (Caferoğlu 1968: 37) buryuk aslında buyruk "emir" anlamının yanında "amir" anlamı da kazanmıştır (Clauson 1972: 387), (Caferoğlu 1968: 56) Altun Y. 555/5 *Ol il içinte ayaglıg ulug begler buyruklar yala yaŋkun alkınıp öz et'özleri yokadur.* "O şehir içinde saygıdeğer yüce beyler amirler suçlamayla tükenip kendi bedenleri yok olur."

Beg buyruk ınanç: Bey, amir, memur (Altun Y. 195/8-9, 12-13; 416/23-417/1). Bkz. Beg buyruk. Inanç "vezir, vekil, mutemet, nazır, inak" (Clauson 1972: 187), (Caferoğlu 1968: 86) anlamlarında kullanılır. Altun Y. 195/8-9 *... ötrü ol yir oruntakı beglerke buyruklarka ınançlarka tört törlüg ulug asıg tusu titir.* "… sonra o yerdeki beylere amirlere ve memurlara dört türlü büyük faydadır."

Beg er: Bey, şehzade, prens (IrkB 5). Bkz. Beg buyruk, Beg buyruk ınanç. Er "erkek; efendi; bey; koca, eş" anlamlarına gelmektedir (Clauson 1972: 192), (Caferoğlu 1968: 73). Eş anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. IrkB 5 *Beg er yuntıngaru barmiş*. "Bey, atlarına doğru gitmiş."

Beg iş/işi: Bey ve eşi (Altun Y. 192/9, 20; 194/9, 14, 19-20; Mayt. 108/4; 112/44; Kör. B. 117). Bkz. Beg buyruk, Beg buyruk ınanç, Beg er. İşi / iş "Kadın, hanım, zevce; prenses, yüksek tabakaya mensup kadın" (Clauson 1972: 256), (Caferoğlu 1968: 99) anlamlarını taşımaktadır. Altun Y. 194/19-20 *Ol yirig orunug ol ilig kanıg begig işig ol bodunug karag anın küyü küzetü tutar sizler tip yarlıkadı.* "O yer, o hükümdarı, o bey ve eşini, o halkı gözeterek korursunuz, diyip söyledi."

Beg yutuz: Karı koca (Altun Y. 554/14; Jut. Sek. Yük. 107-108, 313). Bkz. Beg buyruk, Beg buyruk ınanç, Beg er, Beg işi. Yutuz "zevce, eş" (Clauson 1972: 894), (Caferoğlu 1968: 306) anlamındadır. Altun Y. 554/14 *Ögli kanlı ulatı kişi ogul beg yutuz içi ini yme ka kadaş eke baltır birkerü bolar tüşer adrılmak alp açıg tarka emgekke.* "Ana babadan başka adam oğul, karı koca, büyük kardeş küçük kardeş, hısım akraba, abla baldız tümü ayrılma zahmetine maruz kalırlar."

Bek bedük: Sağlam, kavi (Altun Y. 426/11). Bek "sağlam, pek, berk, sert" (Clauson 1972: 323), (Caferoğlu 1968: 38); bedük "büyük, ulu, azametli" (Clauson 1972: 302), (Caferoğlu 1968: 37) anlamlarındadır. Altun Y. 426/11 *Kim ol yalaŋuklar kanı bek bedük agır ulug süzük kirtgünç köŋülin katıg kınıg kirtü sakınçın kentüiliginte tütsüg tutup ...* "Ki o insanlar hükümdarı sağlam, büyük, yüce, temiz, imanlı gönlüyle, kararlı olduğu düşüncesiyle, elinde tütsü tutarak …".

Bek çug: Zincir, bağ (Altun Y. 117/13, 21). Bkz. Bek bedük, Bag çug. Altun Y. 117/13 *Kayu berke kagal üze berkekip bekde çugda beklelmiş erserler.* "Ne zaman kırbaçla eziyet görüp zincirle bağlanmış iseler."

Bek katıg/Bek katag: Sağlam, kuvvetli (Altun Y. 11/23- 12/1; 15/13; 34d/25; 68/11; 132a/11; 190/12-13, 20-21; 207/11; 473/5; 520/15; 534/16; 537/3; 577/11; 615/19; 644/11-12; Mayt. 9/34; Daş. 1009-1010, 1035, 4246). Bkz. Bek bedük, Bek çug, Alp katıg. Altun Y. 644/11-12 *... üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutıŋa bek katıg köŋül öritdiler.* "… en yüksek mükemmel, doğru ve düz kavrayışlı Buddha kutsallığına sağlam gönül bağladılar."

Bek yarp: Sağlam, güçlü (Altun Y. 660/9; 685/16). Bkz. Bek bedük, Bek çug, Bek katıg. Yarp "sağlam, güçlü, kuvvetli" (Clauson 1972: 957), (Caferoğlu 1968: 288) anlamındadır. Altun Y. 660/9 *Şakılıglarnıŋ ulug arslan siz sekiz törlüg kutrulmakka tükellig siz teprençsiz bek yarp yiti kınıg ıduk köŋülüŋüz ol.* "Siz Sâkya ailesinin yüce aslanısınız, sekiz türlü kurtulmaya tamamen sahipsiniz, tereddütsüz sağlam ve cesur kalplisiniz."

Bekiz belgülüg: Açık, belli (Altun Y. 65/21-22; 66/2, 17; 125/14; 279/11; 296/8; 633/2-3; Üİ 97a/11; 97b/11, 16; Mayt. 113/11; Jut. Sek. Yük. (417), (391)). Bkz. Adırtlıg bekiz belgülüg, Adırtlıg belgülüg. Altun Y. 633/2-3 *Ötrü tigin ötünti ilig begke ukturu bekiz belgülüg sözledi.* "Sonra prens, hükümdara anlatarak rica etti, açıkça söyledi."

Bekiz belgülüg açuk adırtlıg: Açık, ayrıntılı (Altun Y. 34l/4). Bkz. Açuk adırtlıg, Adırtlıg bekiz belgülüg, Adırtlıg belgülüg, Adırtlıg odgurak, Bekiz belgülüg. Altun Y. 34l/4 *Amtı küsüşüm ol atı kötrülmiş teŋrim bizni irinçkeyü tsuyurkayu yarlıkap buyörügüg biziŋe aça yada bekiz belgülüg açuk adırtlıg yarlıkay erti.* "Şimdi isteğim, adı yüceltilmiş Tanrım bize merhamet ederek buyurup bu açıklamayı bize açıklayarak, ayrıntılı şekilde buyuracak."

Bekiz belgülüg adırtlıg: Açık, ayrıntılı (Altun Y. 93/5; 252/19). Bkz. Açuk adırtlıg, Adırtlıg bekiz belgülüg, Adırtlıg belgülüg, Adırtlıg odgurak, Bekiz belgülüg, Bekiz belgülüg açuk adırtlıg. Altun Y. 93/5 *... olarka nom nomlayu yarlıkamışları barça bekiz belgülüg adırtlıg közüntiler.* "… onlara vaaz verip buyurduklarının hepsi ayrıntılı şekilde göründüler."

Bekle- bukagula-: Bağlayıp zincire vurmak (Altun Y. 434/10-11). Bkz. Ba- bekle-, ba-bukagula-. Altun Y. 434/10-11 *Yintem beklemek bukagulamak ölürmek emgetmek tütüzmek karışmak yoŋarışmak ayıglaşmak yazuksuzug yalarmakda ulatı ayıg törüler bolgay.* "Bütünüyle bağlayıp zincirlemek, öldürmek, acı vermek, yakmak, birbirini aşağılamak, günahsıza iftira atmak ve daha kötü töreler olacak."

Beksiz meŋüsüz: Zayıf, fani (Altun Y. 613/14). Beksiz "zayıf, güçsüz" (Clauson 1972: 329), (Caferoğlu 1968: 38); meŋüsüz "fani, ölümlü ebedi olmayan" (Caferoğlu 1968: 129) anlamlarındadırlar. Altun Y. 613/14 Et'öz erser beksiz meŋüsüz titir. "Bedense zayıf, fanidir."

Beksiz yarpsız: Zayıf, gevşek (Altun Y. 292/14; 614/8). Bek yarp ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimi de bir ikileme oluşturmuştur. Altun Y. 292/14 *Takı yme kaltı tül teg yilvi teg köyük teg kölige teg salkım teg yaşın teg bulıt teg közdeki kök teg yula teg beksizin yarpsızın körürler.* "Hatta öyle ki rüya gibi, büyü gibi, yanmış gibi, gölge gibi, halat gibi, şimşek gibi, bulut gibi, gözdeki mavi gibi, meşale gibi zayıflıkla görürler."

Beküt- ornat-: Yerleşmek, kalıcılaşmak (Altun Y. 237/23-24). Beküt- "sağlamlaştırmak, berkitmek" (Clauson 1972: 325), (Caferoğlu 1968: 38); ornat- "koymak, yerleştirmek" (Clauson 1972: 235) anlamlarındadır. Altun Y. 237/23-24 *Küsemek erser kaltı bot ört törlüg yanmamaksız nomlarta bulmışın takı bekütgeli ornatgalı bulmayukın yaŋırtı bulgalı küsemek erür.* "Arzulamak ise tıpkı bu dört türlü geri dönüşü olmayan öğretilerde bulduğunu ve yerleşerek bulamadığını yeniden elde etmeyi dilemektir."

Berke kagal: Kırbaç, kamçı (Altun Y. 117/12, 22). Berke / berge "kamçı, kırbaç" (Clauson 1972: 362), (Caferoğlu 1968: 39); kagal / kagıl "kamçı, kırbaç" (Clauson 1972: 610), (Caferoğlu 1968: 161) anlamlarındadır. Altun Y. 117/12

Kayu berke kagal üze berkekip bekde çugda beklelmiş erserler. "Ne zaman kırbaçla eziyet görüp zincirle bağlanmış iseler."

Belgülüg odgurak: Belli ve açık (Altun Y. 9/5). Bkz. Adırtlıg bekiz belgülüg, Adırtlıg belgülüg, Bekiz belgülüg, Bekiz belgülüg açuk adırtlıg, Bekiz belgülüg adırtlıg, Adırtlıg odgurak. Altun Y. 9/5 *Neŋ inçip munı teg belgülüg odgurak tüşiŋe tegmişlerin idi körtüküm yok erti.* "Asla bu kişilerin belli cezaya uğradıklarını hiç görmedim."

Berk arıg: Koru, orman (Altun Y. 608/14). Bkz. Arıg saka, Arıg semek/simek, Arıg sımtag. Berk sözcüğünün "orman" anlamı da bulunmaktadır (Caferoğlu 1968: 39). Altun Y. 608/14 *Anta monta ınaru berü yorıyu bir ulug kamışlıg berk arıgka kirip ötrü anta tınfalı olurtılar.* "Oraya buraya, öteye beriye yürüyerek büyük kamışların bulunduğu bir koruluğa girip sonra orada dşnlenmek için oturdular."

Berksiz meŋüsüz: Zayıf, fani (Mayt. 68/12-13). Bkz. Beksiz meŋüsüz. Mayt. 68/12-13 *Ol tamuluglarıg körüp samantavrkiş yazıdaki kuvramış kuvrag aŋsız korkup ayınıp sansarlag meŋi toŋanıŋ berksizin meŋüsüzin münin kadagın sakınıp ınçe tip tiyürler.* "Bu cehennemlikleri görüp Samantavrska adlı ovada toplanmış cemaat, pek korkup ürküp dünyanın sevincinin geçiciliğini, suçunu, günahını anlayarak şöyle der."

Bez- titre-: Titremek (Mayt. 5/29). Bez- ve titre- "titremek" (Clauson 1972: 389; 460), (Caferoğlu 1968: 40; 241) anlamında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Mayt. 5/29 *... ınçe ök korkınçı sönmedi bezer titreyür erti.* "… fakat korkusu geçmedi, titreyip duruyordu."

Bı bıçgu: Bıçak (Çaş. Beg 237; Altun Y. 464/3; 555/13; 616/19; Mayt. 68/27; 75/35; 78/63; 82/1; 84/10, 11; 113/13; Daš. 201, 631, 635, 643, 743, 3367, 3721). Bıçgu, bı kökünden türemiş olup ikisi de "bıçak, keski, kesici alet" anlamına gelmektedir. Mayt. 75/35 *Üstürti örtlüg yalınlıg bı bıçgu et'özleri öze yağar erser…* "Yukarıdan alevli bıçaklar bedenleri üzerine yağanlar ise …".

Bı biçek: Bıçak (Mayt. 74/3). Bkz. Bı biçek. Biçek<bıçak. Mayt. 74/3 *Ol tıltagın anta amarıları ulug bedük ineklerin eŋinlerinte yüde et'özleri o… örtlüg yalınlıg bı biçek yaga kelirler.* "Bu sebepten orada bazıları büyük husyelerini omuzlarına yükleyip vücutları üzerine alevli bıçaklar yağarak gelirler."

Bıç- kes-: Biçmek, kesmek (Altun Y. 123/5-6; 370/3). Bıç- "biçmek, kesmek" (Clauson 1972: 292), (Caferoğlu 1968: 40); kes- "kesmek, kırmak" (Clauson 1972: 748), (Caferoğlu 1968: 107) anlamlarındadır. Altun Y. 370/3 *... kendir berk kamış yap yavışgu alkınçsız buedlerig kalısız bışıp kesip barça alsar ...* "… kendir, sağlam kamış, yaprak sınırsız bir şekilde (olsa) bu şeyleri tamamıyla kesip hepsi alınsa …".

Bıç- sanç-: Doğrayıp sançmak (Çaş. Beg 90; Daş. 3575). Bkz. Bıç- kes-. Sanç- "sançmak, delmek" (Clauson 1972: 835), (Caferoğlu 1968: 196) anlamındadır. Çaş. Beg 90 *Eŋ ulugı kalaşotari atlıg yekniŋ töbüsinteki saçın tutup kılıcın bıçgalı sangalı kılın.* "En büyüğü Kalaşodara adlı şeytanın tepesindeki saçı tutup kılıçla doğramaya sançmaya hazırlandı."

Bıç- uşa-: Biçmek, doğramak (Mayt. 72/15; 82/35; 83/36; 112/42-43). Bkz. Bıç- kes-, Bıç- sanç-. Uşa- / uvşa- "ufalamak, parçalamak" (Clauson 1972: 16), (Caferoğlu 1968: 268) anlamındadır. Mayt. 83/36 *Yitti kılıçların (etlerin) bıçarlar uşarlar.* "Keskin kılıçları ile (etlerini) biçerler, ufalarlar."

Bıçıl- osul-: Kesilmek (Daş. 633). Bıçıl- "kesilmek" (Clauson 1972: 295) anlamındadır. Osul- fiili yanlış transkripsiyon nedeniyle yazılmış olmalıdır. Clauson, fiilin uşal- veya üzül- olabileceğini; bıçıl- fiiliyle birlikte "bütün vücudun küçük parçalara kesilmesi" anlamında kullanıldığını belirtmektedir (Clauson 1972: 247). Daş. 633 *Tepmiş adakları bıçılur osulur.* "Bastıkları ayakların

Bıçıl- üzül-: Biçilmek **(**Daş. 765). Bkz. Bıçıl- osul-. Üzül- "kesilmek, sonu gelmek" (Clauson 1972: 287), (Caferoğlu 1968: 275) anlamındadır. Daş. 765 *Birök ol tsuylug tamuluglar taşkaru üngeli kılınıp ögüz kıdıgın yarmansarlar tolp Etözleri tançu tançu bolup bıçılur üzülür.* "Eğer o günahkâr cehennemlikler dışarı çıkmaya yeltenip ırmak kenarına tırmanırlarsa bütün vücutları dilim dilim olup biçilir."

Bıçuş- kesiş-: Biçişip kesişmek (Mayt. 81/59-60). Mayt. 81/59-60 *Bir ikintişke bıçuşurlar kesişürler tokışurlar sançışurlar yançışurlar öçeşürler boguşurlar örlüşürler.* "Birbirleriyle kesişirler, vuruşurlar, dövüşürler, kapışırlar, birbirlerine kin beslerler, boğuşurlar, birbirlerini kızdırırlar."

Bısız bıçgusuz: Bıçaksız, kesicisiz (Altun Y. 90/20; 196/17-18). Bı bıçgu ikilemesine olumsuzluk eki getirilerek bir ikileme oluşturulmuştur. Altun Y. 196/17-18 *İnçe*

kaltı 'eŋ'ilki bodun kara bısız bıçgusuz bay meŋilig bolgaylar. "Şöyle ki birincisi halkları bıçaksız, kesicisiz, zengin ve rahat olacaklar."

Bışrun- katıglan-: Öğrenmek, gayret sarfetmek (Altun Y. 34ı/17; 168/13). Bışrun- "öğrenmek, olgunlaşmak, pişmek" (Clauson 1972: 384), (Caferoğlu 1968: 41); katıglan- "gayret göstermek, uğraşmak, kendini zorlamak" (Clauson 1972: 600), (Caferoğlu 1968: 171) anlamlarındadır. Altun Y. 34ı/17 *Bışrunguluk katıglanguluk yolı yme öŋi ermez.* "Öğrenmek, gayret göstermek yolu da farklı değildir."

Bışrun- ögretin-: Çalışmak, öğrenmek (Altun Y. 39/14, 15; 105/8-9; 136/19; 141/19-20; 210/7-8; 211/6; 213/18; 214/24-25; 250/1; 251/7-8; 252/23-24; 255/14-15; 256/16; 257/12-13; 293/9; 309/18; 352/10-11; 371/14; 378/18; 379/4; 391/2; 394/24-395/1; 454/18; 672/8-9). Bkz. Bışrun- katıglan-. Ögretinmek "öğrenmek, talim görmek" (Clauson 1972: 116), (Caferoğlu 1968: 148) anlamındadır. Altun Y. 136/19 *... biligsiz biligke örlütüp ters tetrü körüm üze köŋülüm köküzüm tetrülüp edgü törülerte bışrunmatın ögretinmetin amru ayıg kılıçlarıg ok asdım üklitdim erser ...* "… bilgisizlikle örtülüp, ters görüşle aklımı fikrimi ayartıp, iyi öğretiler çalışmadan öğrenmeden sürekli kötü davranışları da artırdım, çoğalttım ise …".

Bışrun- tut-: Öğrenip kavramak (Altun Y. 71/2-3). Bkz. Bışrun- katıglan-, Bışrun- ögretin-. Tut- "tutmak, kavramak, yakalamak" (Clauson 1972: 451), (Caferoğlu 1968: 255) anlamındadır. Altun Y. 71/2-3 *Üklimeki esilmeki erser ol yime tülke yilvike ogşatı erür bışrunguluksuz tutguluksuz titir.* "Artıp eksilmesi ise o da büyüye benzer, öğrenip kavranılamaz."

Bil- boşgun-: Bilmek, öğrenmek (Altun Y. E1/7). Bil- "bilmek, tanımak" (Clauson 1972: 330), (Caferoğlu 1968: 41); boşgun- "öğrenmek, okumak" (Clauson 1972: 379), (Caferoğlu 1968: 48) anlamlarındadır. Altun Y. E1/7 *Yme kutlug ulug tavgaç ilinte tayşıng sıvşıng alku şastırlarıg kamag nomlarıg kalısız ötgürü topulu bilmiş boşgunmuş bodısatav gıtsısamatso atlıg açarı enetkek tilintin tavgaç tilinçe evirmiş.* "Yine saadetli doğudaki büyük Çin devletindeki Tayşıng, sıvşıng ve başka öğretileri derinlemesine anlamış bodısatav Gıtsısamatso adlı hoca Hint dilinden Çin dilince çevirmiş."

Bil- kör-: Görüp anlamak (Altun Y. 561/9; Üİ 118a/15-16). Bkz. Bil- boşgun-, Aya-kör-. Altun Y. 561/9 *Birök kayu ilig kannıŋ ili uluşı içinte bilser körser kılmışın nomsuz törüsüz kılınçıg raçaşastır törüsinçe kavırmış kergek yazuklap.* "Eğer bir hükümdar ülkesinde kanunsuz işlerin yapıldığını görüp anlasa Raçaşastır töresine göre (bunu yapanları) cezalandırmak için yakalamalıdır."

Bil- ötgür-: Bilip nüfuz etmek (Jut. Sek. Yük. 208). Bkz. Bil- boşgun-, Bil- kör-. Ötgür- "açıklamak, girmek, nüfuz etmek" (Clauson 1972: 52), (Caferoğlu 1968: 154) anlamlarında kullanılmaktadır. Jut. Sek. Yük. 208 *Kim köŋül bilir nom yıltızın köŋül tözin körmiş bilmiş ötgürmiş tınlıglar erser ol timin anı körür anı bilir anı ötgürür.* "Ki gönül bilici kanun yıldızını sadece gönlün esasını gören, anlayan ve derinden kavrayan canlılar onu görür, onu bilie ve onu anlar."

Bil- uk-: Bilmek, anlamak (Kip 59, 148; Altun Y. 23/12; 34n/13, 18; 40/2; 42/15, 20-21; 113/15-16; 114/12-13; 202/22-23; 211/6-7; 258/15; 262/5, 8; 263/15; 264/19; 269/21, 23; 270/3, 6, 19-20; 271/18-19, 20; 273/21; 274/1, 6; 275/2, 4, 14, 16-17; 276/11, 13; 277/6; 278/2, 13, 18, 20; 279/6, 11, 16; 283/11, 18, 18-19; 285/21-22; 287/19; 288/23; 290/5; 294/18; 296/9, 13; 298/18-19, 22-23; 300/17; 300a/17; 304/2; 319/23; 333/4-5; 335/4; 363/15, 18; 367/9-10; 371/11; 387/9, 22; 388/13; 389/1-2, 21; 390/4, 10; 402/8; 404a/22; 540/8, 17; 581/7-8; 585/11-12; 586/18; 597/9-10; 653/5; 672/5; Mayt. 79/10, 19; Jut. Sek. Yük. 16, 161, 211, (269), 331, 347, 379, 387, (387), 392, (394)-395, 401, 402, Xinx-2); Daş. 618-619, 2065, 2640, 2643, 3967, 3995, 4498). Bkz. Bil- boşgun-, Bil- kör-, Bil- ötgür-. Uk fiili "anlamak; duymak; öğrenmek" (Clauson 1972: 77), (Caferoğlu 1968: 226) anlamlarına gelmektedir. Kip 59 *siz alkınçsız kögüzlüg bodisvt ince bilin ukuŋ.* "Siz tükenmez gönellü bodhisattva işte bunu böyle bilin anlayın."

Bil- uk- ötgür-: Bilip tamamıyla kavramak (Jut. Sek. Yük. 463). Bkz. Bil- boşgun-, Bil- kör-, Bil- ötgür-, Bil- uk-. Jut. Sek. Yük. 463 *Atkanguluksuz yokug biltiler uktılar ötgürtiler.* "Bağlantısız yokluğu bilip tamamıyla anladılar."

Bilezük karıltarak: Bilezik (Daş. 2772-2773). Bilezük "bilezik" (Wilkens 2021: 170); karıltarak "toka, bilezik" (Wilkens 2021: 337) anlamlarındadır. Daş. 2772-2773 *... bilezükin karıltarak[ın ...] itiglig yaratıglıg açılmış [linhua] t[e]g yumşak eliğin başların töpü[lerin yarlı]kançuçı köŋülin sürti sıkadı.* "… bilezikle … süslü, açılmış nilüfer çiçeği gibi yumuşak eliyle başlarını şefkatle okşadı."

Bilig edrem: Bilgi, erdem (Altun Y. 217/21). Bkz. Alp atım edrem. Bilig "bilgi, bilim" (Clauson 1972: 339), (Caferoğlu 1968: 42) anlamındadır. Altun Y. 217/21 *İnçip bodısatavlar bu muntag yangın tınlıgларıg özleriŋe içkergelir üçün edlerin tavarların biliglerin edremlerin al altag uzanmakların ançakaya yme esirkemedin barça yuŋlayurlar titerler.* "Şöyle ki Bodisatavlar böyle canlıları kendilerine bağımlı kıldıkları için mallarını mülklerini, bilgilerini erdemlerini, yöntem ve maharetlerini öylece esirgemeden bütünüyle harcarlar bırakırlar."

Biliglig erdemlig: Bilgili, erdemli (Altun Y. 124/20; 259/24; 360/23). Bilig edrem ikilemesine isimden isim yapan +lIg ekinin gelmesiyle bir ikileme oluşmuştur. Altun Y. 124/20 *Kaçıgları arıg süzük et'öz itigleri tolu tükel münsüz kadagsız yig adruk biliglig erdemlig tuzlug yaraglıg eriglig barıglıg bolurlar.* "Uzuvları temiz, bedenleri eksiksiz, dertsiz, üstün, bilgili ve erdemli, faydalı, yol yordam bilir olurlar."

Biligsiz ukuşsuz: Bilgisiz anlayışsız (Daş. 3396). Biligsiz "bilgisiz, cahil, anlayıştan yoksun" (Clauson 1972: 342); ukuşsuz "anlaşılmaz, düşünülemez" (Clauson 1972: 98) anlamlarındadır. Daş. 3396 *[...] biligsiz ukuşsuz [...].* "… hangi bilgisiz anlayışsız …".

Bilin- tuyun-: Anlamak (Altun Y. 292/22). Bilin- "bilinmek, anlaşılmak, açığa vurmak, itiraf etmek" (Clauson 1972: 343), (Caferoğlu 1968: 42); tuyun- "anlamak, hissetmek, farkındalığa veya algıya sahip olmak" (Clauson 1972: 569), (Caferoğlu 1968: 256) anlamlarında kullanılmaktadırlar. Altun Y. 292/22 *... anı yene bilinmedin tuyunmadın ertiŋü irinçkençig tsuyurkançıg yorımışların körürler.* "… onu, yine anlamadan fazlasıyla acınacak hale geldiklerini görürler.

Bilin- ukun-: İtiraf etmek, açıklamak (Altun Y. 140/1, 11-12; 146/18; Mayt. 73/18; 76/13-14). Bkz. Bilin- tuyun-. Ukun- "anlatmak, itiraf etmek, kabul etmek" (Caferoğlu 1968: 266) anlamındadır. Mayt. 73/18 *Amtı yazukumuznı bilinür biz ukunur biz.* "Şimdi günahımızı itiraf ediyoruz."

Biltiz- uktur-: Bildirip anlatmak (Jut. Sek. Yük. 355). Biltiz- "bildirmek, belli etmek" (Caferoğlu 1968: 42); uktur- "anlatmak, açıklamak" (Clauson 1972: 82), (Caferoğlu 1968: 266) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. *355 ... edgü kılınçların kamag tınlıgларnıŋ kararıg ayıg kılınçıŋa adınaguka biltizmedin ukturmadın kamag tınlıglarka asıg tusu kılu yorıyur ertiler.* "… iyi davranışlarla bütün

canlıların kara, kötü davranışlarını başkalarına bildirip anlatmadan bütün canlılara faydalı kılıyordu."

Biltür- tanuklat-: Bildirip tanıklık ettirmek (Altun Y. 389/4-5). Biltür "bildirmek", tanuklat- "tanıklık ettirmek" (Clauson 1972: 334), (Wilkens 2021: 671) anlamındadır. Altun Y. 389/4-5 *Adınlarka yme biltürgeli tanuklatgalı anın adruk adruk yirtinçülüg atıg savıg sözüg sözleyürler körkitürler tip tidi.* "Başkalarına da bildirip tanıklık ettirerek onun için ayrı ayrı dünyevî sözü söylerler, gösterirler, dedi."

Biltür- uktur-: Bildirip anlatmak (Altun Y. 34o/23; 298/11; 386/16-17; 439/16-17). Bkz. Biltür- tanuklat-, Biltiz- uktur-. Altun Y. 439/16-17 *... ilke uluşka asıglıg nomug törüg biltürü ukturu yarlıkamakıŋıznıŋ ok edgüsi titir.* "… yurda ülkeye faydalı öğretiyi, yasayı bildirip anlatarak buyurmanız işte (bu) iyi adlandırılır."

Bir bir: Bir bir (Daş. 3302). Daş. 3302 *[...] tınlıgıg bir bir [...].* "… canlıyı bir bir …".

Bir iki: Bir iki (Şi D 5, G 9). Bkz. Bir bir. Bir ve iki sözcükleri sayı bildiren sözcüklerdir. Eski Türkçeden itibaren Türk sayılarını ve sayı sistemlerini metinlerde görmek mümkündür. Sayıların birbiri ardına eklenip belirsizlik ifade eder şekilde kullanılması yaygın bir durumdur. Şi D 5 *Bir iki atlıg yablakın üçün kara bodunım ölting yetding*. "Bir iki atlı(nın) kötülüğü için halkım öldün, mahvoldun. Şi G 9 *biş yüz kedimlig yadag bir iki şaşıp(?) kelti*. "Beş yüz giyimli yaya bie iki bozularak geldi."

Bir yindem: Sadece (Altun Y. 440a/6; Üİ 119a/9; 123a/9, 10; 125a/4). Bkz. Bir bir, Bir iki. Yintem "ancak, yalnızca, sadece" (Clauson 1972: 947), (Wilkens 2021: 904) anlamlarındadır. Altun Y. 440a/6 *Et'özlerin köŋüllerin bir yindem inç kılıŋlar.* "Bedenlerini, gönüllerini sadece huzurlu kılın."

Birer birer: Birer birer (Altun Y. 176/10, 11; 348/2; 361/23, 23; 532/22, 23; 628/17; Üİ 102a/2; Daş. 1828, 1839, 2694, 4578). Altun Y. 348/2 *Altun öŋlüg yiniŋizde birer birer tüü sayu kut buyanlar belgüsi koduru taŋlançıg erürler.* "Altın renkli cildinizde, birer birer her yüt kutluluk işareti olup son derece olağanüstüdür."

Birgert- birikdür-: Biriktirip bir araya getirmek (Üİ 99b/3). Üİ 99b/3 *Karikda sözlemeki erser ulatı tip birgertmek birikdürmek tartıp turgurmak tip yörüg ol.* "Karika da "ve" diye seslenmesinde bir araya getirmek biriktirmek, çekip çıkarmak diye mana vardır."

Bişer bişer: Beşer beşer (Altun Y. 44/4-5; 215/2). Altun Y. 215/2 *Bu on törlüg tıltaglarıg yene bodısatavlar mahasatavlar bişer bişer törlüg nomlarka tayaklıgın timin ök tükel bütürürler.* "Bu on türlü sebepleri yine bodısatavlar mahasatavlar beşer beşer türlü öğretilerle destekleyerek mümkün olduğu kadar bütünüyle bitirirler."

Biti- bitit-: Yazmak yazdırmak (Altun Y. 2/10-11; 17/15; 24/16; 341/9; 396/7; 406/1; 428/15-16; 435/21-22; 447/17-18; 466/22-23; 513/8-9; 671/24). Biti- "yazmak, kopya etmek" (Clauson 1972: 299), (Caferoğlu 1968: 45); bitit- "yazdırmak" (Clauson 1972: 301), (Caferoğlu 1968: 45) anlamlarındadır. Altun Y. 396/7 ... *yene adınaguka okıtu nomlamış bitimiş bititmiş kergek.* "… yine başkalarına anlatmak, vaaz etmek, yazmak yazdırmak gerek."

Biti- okı-: Yazıp okumak (Altun Y. 458/15; 497/22; 568/18; 673/10-11; Jut. Sek. Yük. 132, 367). Bkz. Biti- bitit-. Okı "okumak" anlamlarındadır. Altun Y. 673/10-11 *Altun öŋlüg yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom iliği atlıg nom bitigde onunç ülüş tegzinç nom bitiyü okıyu tükedi.* "Altın renkli, parlak ışıklı her şeyden yüce öğreti şahı adlı öğreti kitabında onuncu bölüm sütra yazıp okuyup tamamladı."

Bitit- kodur-: Yazdırmak, kopya etmek (Altun Y. 23/18). Bkz. Biti- bitit-. Kodur- "yazmak, kaleme almak" (Wilkens 2021: 388) anlamındadır. Altun Y. 23/18 *Bititgeli koturgalı küsüş turgursarlar kaltı öŋdün tavgaç ilinteki kuotau atlıg beg teg yügerü utgurak ulug tüşiŋe utlısıŋa tegirler.* "Yazdırma arzusunu besleseler, tıpkı doğuda Çin ülkesindeki Kuatu adlı bey gibi yüce, kesin ve büyük mükafatlara ulaşırlar."

Bu bu: Bu bu (Altun Y. 229/20; 250/20; 255/12; 289/10; 477/17; 601/1-2). Altun Y. 255/12 ... *bu bu nızvanılarıg tarkargalı kınmakları üze ötrü tütrüm teriŋ bilge biligler içinte bışrunurlar ögretinürler.* "… bu ihtirasları yok etmek için zahmetlenmeklerinden sonra derin bilge bilgiler içinde öğrenirler."

Bod sın: Boy, beden (Altun Y. 366/13; 593/20; 680/15). Bod "boy, vücut, gövde" (Clauson 1972: 296), (Caferoğlu 1968: 45); sın "vücut, uzuv" (Clauson 1972: 832), (Caferoğlu 1968: 203) anlamlarındadır. Altun Y. 593/20 ... *olarnıŋ bodın sının kırtışın savın sözin ulatı tözin erigin* ... "… onların bedeniyle, yüzüyle, sözüyle birlikte temel kuvvetiyle …"

Bodı tigme tuyunmak: Aydınlanma, erme (Altun Y. 203/6-7, 11, 16; 204/6; 205/10; 206/1-2, 5, 17-18, 20, 22-23; 207/13-14,16, 19, 208/9, 11-12, 14, 209/6-7, 9, 11, 210/9, 11, 13-14, 211/8-9, 11, 13-14, 212/8, 10, 12-13; 213/4, 6, 9; 213/22-23; 214/1, 3-4, 18-19, 22; 310/25; 342/24; 373/11-12, 17; 379/1; 383/19; 659/2). Bkz. Bilin- tuyun-. Bodı "aydınlanma, erme" (Wilkens 2021: 183) anlamındadır. Altun Y. 383/19 *Bodı tigme tuyunmak yme öŋi titir tuyunmamak yme öŋi titir.* "Bodı denen aydınlanma farklıdır, aydınlanmama da farklıdır."

Bodı tuyunmak: Aydınlanma, erme (Altun Y. 85/18-19). Bkz. Bodı tigme tuyunmak. Altun Y. 85/18-19 *Ol üzeliksiz köni tüz bodı tuyunmakda olurtı.* "O kesintisiz doğru, aydınlanmaya oturdu."

Bodıpakşıt atlıg tuyunmak arkalıg: Aydınlanmaya yardım eden (Altun Y. 197/15-16). Bodıpakşıt "aydınlanmaya yardım eden" (Wilkens 2021: 184); tuyunmak arkalıg "aydınlanmaya arka çıkan" (Wilkens 2021: 767) anlamlarındadır. Altun Y. 197/15-16 *Bu yirtinçüde yiti kırk türlüg bodıpakşık atlıg tuyunmak arkalıg nomlar öçmedin üzülmedin turgay.* "Bu yeryüzünde otuz yedi türlü aydınlanmaya yardım eden öğretiler son bulup kesilmeden duracak."

Bodsuz köligesiz: Boysuz, gölgesiz (Jut. Sek. Yük. 99). Bodsuz "boysuz, şekilsiz"; köligesiz "gölgesiz" dir. Jut. Sek. Yük. 99 *Bodsuz köligesiz barırlar.* "Boysuz, gölgesiz varırlar."

Bodul- yapşın-: Bağlanma, yapışma (Altun Y. 102/19; 226/2). Bkz. Atkan- yapşın-. Bodul- "asılmak, bağlanmak" (Clauson 1972: 305), (Caferoğlu 1968: 46) anlamındadır. Altun Y. 226/2 *Kaltı et'özli isig özli üzeki bodulmak yapşınmakıg yene emgetdeçilerke kor kıltaçılarka bulganmak kakımakıg basmak küçsiretmek erür.* "Öyle ki vücutlu, sıcak özlü bağlanmışı da ızdırap çektirenlere zarar ettirenlere karıştırmak, pişman olmayı yenmek, güçsüzleştirmektir."

Bodun bokun: Halk, ahali (Çaş. Beg 26; Mayt. 13/48; 38/47-48; 50/27-28; 85/22; Daş. 3509). Bkz. Bodun bokun (Göktürk). Bokun maddesinde Clauson, bu sözcüğün tek başına kullanılmadığını bodun ile birlikte kullanıldığını belirtir (Clauson 1972: 316). Çaş. Beg 26 *Meniŋ balıkımtakı bodunug bokunug negülüg ölürür sizler?* "Benim şehrimdeki halkı neden öldürüyorsunuz?".

Bodun kara: Halk, millet (Altun Y. 90/20-21; 192/5, 9, 20; 194/11-12, 14, 20; 196/14, 17; 402/21; 407/13; 411/14; 412/1; 414/11-12; 421/22; 432/15-16; 433/17, 21;

434/9; 435/3, 15; 437/6; 530/6, 14; 547/2, 15; 553/2-3; 567/1-2, 4-5; 586/5, 9; 598/16; 603/2; 607/18). Bkz. Bodun bokun. Kara sözcüğü de bodun ile birlikte "halk" anlamını vermektedir. Altun Y. 192/5 *Törtünç bodun kara bay meŋilig köni törüçe evrildeçi bolgay.* "Dördüncüsü halkı zengin ve mutlu, doğru öğreti gereğince çevrilmiş olacak."

Bog- amrıl-: Dinmek, kaybolmak (Altun Y. 229/21; 686/12). Alkın- sön- amrıl-, Amrıl- turul-. Bog- "boğmak"tır. Altun Y. 686/12 *Ogulum şaşıg ogulta ulatılarnıŋ yıl ay karşıları bogsun amrılsun.* "Oğlum şaşı diğerlerinin saraylarını boğsun ve sakinleştirsin."

Boguş- örlüş-: Boğuşup didişmek (Mayt. 81/61-62). Boguş- "boğuşmak", örlüş- "hiddetleşmek, karşılıklı öfkelenmek"tir. Mayt. 81/61-62 *Bir ikintiske bıçuşurlar kesişürler tokışurlar sançışurlar yançışurlar öçeşürler boguşurlar örlüşürler.* "Birbirleriyle kesişirler, vuruşurlar, dövüşürler, kapışırlar, birbirlerine kin beslerler, boğuşurlar, birbirlerini kızdırırlar."

Bor beŋi: Şarap (Altun Y. 34ğ/5; Mayt. 110/29). Bor "şarap" (Clauson 1972: 354), (Caferoğlu 1968: 47); beŋi "neşe" (Clauson 1972: 348) anlamlarındadır. Altun Y. 34ğ/5 *Kaltı birök neçede siŋekkeye bor beŋi içip esürüp ...* "Eğer sinekler şarap içip sarhoş olup …".

Boşgun- tut-: Öğrenmek, tutmak (Altun Y. 2/9-10; 17/14; 24/15; 175/14-15; 177/10; 182/20; 186/20; 198/16; 336/17; 337/5; 355/19; 356/12, 17; 395/10; 396/4; 403/9; 405/22-406/1; 407/7-8, 18-19; 410/9-10; 412/23; 422/10; 423/16-17; 439/22-23; 440/22-23; 447/16; 459/13-14, 15; 463/4-5, 22-23; 464/21; 513/7; 539/14; 543/17). Bkz. Bil- boşgun-, Bışrun- tut-. Altun Y. 186/20 *... ötrü üzeliksiz üsdünki yig köni tüz tuymak burkan kutı küsüşin boşgundum tutdum okıdum sözledim.* "… sonra daha üstü bulunmayan, en üstün, mükemmel doğru sezmek Buda kutsallığı dileğini öğrenip yerine getirdim, okuyup söyledim."

Boşgur- biltür-: Öğretmek, bilgilendirmek (Altun Y.298/6-7). Bkz. Biltür- tanuklat-, Biltür- uktur-. Boşgur- "öğretmek, okutmak, ders vermek" (Clauson 1972: 380), (Caferoğlu 1968: 48) anlamındadır. Altun Y.298/6-7 *Kaltı bu Muntag terinde teriŋ yinçgede yinçge tütrüm teriŋ yörüglüg nomlarta adınlarıg yaratmak öğretmek boşgurmak biltürmek erür.* "Şöyle ki bu, böyle derinden daha derin inceden daha ince keskin anlamlı öğretilerde başkalarını eğitmek öğretmektir."

Boşumak kutgarmak: Azad etmek, bırakmak (Altun Y. 180/8-9, 13). Boşu- "bağışlamak, kurtarmak" (Clauson 1972: 377), (Caferoğlu 1968: 48); kutgar- "kurtarmak"tır. Altun Y. 180/8-9 ... *emgekleri üze yürekleri yançılmış korkınçda sıkışda turmış irinç yarlıg umugsuz ınagsız tınlıgarıg boşumak kutgarmak buyan edgü kılınçka yitmez.* "… ızdırapla yürekleri burkulmuş, tehlikede sıkıntıda kalmış zavallı umutsuz canlıları kurtarmak sevaba yetişemez."

Boşun- kurtul-: Kurtulmak (Kip 40-41). Boşun- ve kurtul- fiillerinin anlamı "serbest kalmak, azat olmak, kurtulmak"tır (Clauson 1972: 383; 650), (Caferoğlu 1968: 48; 188). Eş anlamlı iki sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. Kip 40-41 ... *bagda bukaguda yime (ol) tınlıg boşunur kurtulur.* "… o canlı varlık bağ ve köstekten de kurtulur."

Bödi- yırla-: Dans edip şarkı söylemek (Daş. 3519). Irla- "şarkı söylemek, okumak" (Clauson 1972: 230); bödi- "dans etmek" (Clauson 1972: 300) anlamlarındadır. Daş. 3519 ... *anta ok yekler oy[unı]n oynayu bödiyü yırlayu ayaların yapınıp sıçganakların tutunup* ... "Hemen şeytanlar oyun oynayıp, dans edip şarkı söyleyerek yumruklarını (sıkıp) …".

Bögün- sakın-: Düşünüp taşınmak (Altun Y. 34s/16). Bögün- "derin düşünmek, düşünceye dalmak" (Wilkens 2021: 191); sakın- "düşünmek, arzu etmek, endişeyle düşünmek" (Clauson 1972: 812), (Caferoğlu 1968: 194) anlamlarındadır. Altun Y. 34s/16 *Amtı men butınlıglarka ol antag ters tetrü körümlerin biltüreyin nızvanılıg sıkıg taŋıglartın ozgurayın tip öŋrekin monçulayu bögünü sakınu yarlıkamaz.* "Şimdi ben bu canlılara böyle yanlış görüşlerini bildireyim, ihtiraslı sıkıntılarından kurtarayım diye önceden bu şekilde düşünüp taşınarak buyurmaz."

Böl- adır-: Bölüp ayırmak (Altun Y. 63/11). Bkz. Aç- adır-, Adır- üdür-. Böl- "bölmek"tir. Altun Y. 63/11 Takı yime tözünler oglıya üç et'özüg bölser adırsar tört törlüg bolur. "Dahası, ey, asiller oğlu, üç bedeni bölüp ayırsa dört türlü olur."

Böl- adırtla-: (Üİ 99b/12-13; 100b/5; 101a/4; 102a/1, 2, 15; 102b/4; 108a/11; 108b/1-2). Bkz. Böl- adır-. Adırtla- "ayırtmak, ayıklamak" (Clauson 1972: 70), (Caferoğlu 1968: 4) anlamındadır. Üİ 101a/4 *İtiglinıŋ yörügi üküş üçün bölüp*

adırtlap kergekinçe kingürmiş erür. "Şartlı durumun izahı çok olduğu için bölüp ayırt edip gereğince genişletmiştir."

Böy tiler: Haşere (Altun Y. 299/15). Böy sözcüğü clauson'da bög maddesinde "zehirli, örümcek, tarantula" olarak açıklanmıştır (Clauson 1972: 323). Tiler "bir tür böcek" (Clauson 1972: 501) için kullanılan bir sözcüktür. Altun Y. 299/15 ... *yılkı ajunınta toddukda böy tiler kayır yılan bolmışların* ... "… hayvanlar aleminde doğduklarında haşere, sürüngen olduklarını …".

Bra askug köligelik: Çardak (Mayt. 18/33; 44/3-4). Bra "şemsiye, güneşlik, bayrak" (Wilkens 2021: 559); askug "askı, çardak; bayrak" (Şinasi Tekin 1960b: 354), (Wilkens 2021: 72); köligelik "güneşlik, gölgelik" (Şinasi Tekin 1960b: 416), (Wilkens 2021: 402) anlamlarındadır. Mayt. 18/33 *Kök kalıkda bra askug köligelik ed tavarlar közünti.* "Gökte çardak, gölgelik şeyler göründü."

Brahmakayık atlıg azrua kuvragı: Azrua cemaati (Altun Y. 142/22). Brahmakayık "Budist kozmolojide bir tanrı sınıfı ve bir gök katı" (Wilkens 2021: 193); azrua kuvragı "Budist kozmolojide Brahma yığını" (Wilkens 2021: 133) anlamlarındadır. Altun Y. 142/22 *Azu yime brahmakayık atlıg azrua kuvragı teŋri yirinte* ... "Ya da Brahmalar topluluğu gökte …".

Brahmapurohıt atlıg azrua buyrukları: Brahma bakanlarının ikamet (yeri) (Altun Y. 142/23-143/1). Brahmapurohıt "Budist kozmolojide bir tanrı sınıfı ve bir gök katı" (Wilkens 2021: 194); azrua buyrukları ergülüg "Brahma bakanlarının ikamet yeri" (Wilkens 2021: 132) anlamlarındadır. Altun Y. 142/23-143/1 *Brahmapurohıt atlıg azrua buyrukları ergülüg teŋri yirinte* ... "Brahma bakanlarının ikamet ettiği gökte …".

Bukaç burnaç: (Mayt. 73/33). Bukaç "tencere" (Clauson 1972: 312; 650), (Caferoğlu 1968: 51); burnaç "güğüm, ibrik" (Clauson 1972: 367), (Caferoğlu 1968: 54) anlamlarındadır. Mayt. 73/33 *Munta dogup toyın başlıg şuşutsi azan mançak tült töşek tagar keyiz sunçuk isiç bukaç burnaç et'özlüg erür.* "Burada doğup rahip başlı tarak sedir yataklar yastıklar, döşekler, torbalar, keçe, dilenci kasesi, tencere bakraç vücutludurlar."

Bul- kazgan-: Elde edip kazanmak (Altun Y. 415/10-11). Bul- "bulmak, elde etmek"; kazgan- "kazanmak, toplamak, biriktirmek"tir. Altun Y. 415/10-11 *Ülgülençsiz*

teŋlençsiz ulug buyan edgü kılınçıg bulgaylar kazgangaylar. "Hadsiz hesapsız sevabı elde edip kazanacaklar."

Bul- tap-: Bulmak, elde etmek (Altun Y. 72/9; 85/21, Kör. B. 012). Bkz. Bul- kazgan-. Tap- "bulmak, elde etmek" (Clauson 1972: 435), (Caferoğlu 1968: 225) anlamındadır. Altun Y. 72/9 *Köni kirtü bütürgülük tıltag üze artukrak arıg yorıgıg bulurlar taparlar.* "Doğru bitirmek sebebiyle daha çok temiz yaşam tarzı bulurlar."

Bul- tegin-: Bulmak, erişmek (Altun Y. 120/1). Bkz. Bul- kazgan-, Bul- tap-, Al- tegin-. Altun Y. 120/1 *Bulmış teginmiş körk meŋizleri üze barça körkle bolsunlar.* "Bulup eriştikleri görünüşleriyle bütünüyle güzel olsunlar."

Bulgan- telgen-: Bulanmak, kızmak (Daş. 447). Bulgan- "şaşkın olmak, kafası karışık olmak, kederlenmek, üzülmek; heyecanlanmak, teleşa düşmek, hiddetlenmek, kızmak; tozutulmak, yükseltilmek, karıştırılmış olmak; sarsılmak, titremek; karışmış olmak; bulanmak" (Wilkens 2021: 197) gibi anlamları karşılarken telgen- "heyecanlanmak, tarumar olmak, heyecanlanmış olmak" (Wilkens 2021: 692) anlamlarındadır, Clauson sözcüğün tek başına kullanılmayıp bulgan- fiili ile birlikte kullanıldığını belirtmektedir (Clauson 1972: 499). Daş. 447 *Bulganmış telgenmiş köŋülin taluyka kirmesünler.* "Bulanmış gönülle denize girmesin."

Bulgan- terkişlen-: Kızıp hiddetlenmek (Mayt. 11/14). Bkz. Bulgan- telgen-. Terkişlen- "kızmak, kavgaya karışmak" (Caferoğlu 1968: 235) anlamlarındadır. Mayt. 11/14 *Bulganıp terkişlenip niridani braman ince tip tidi.* "Kızıp hiddetlenerek Nirdhane brahman şöyle dedi."

Bulganyuk yavız: Bulanık, kötü (Altun Y. 674/2-3). Bkz. Ayıg yavız. Bulganyuk "bulanık, karışık" (Clauson 1972: 338), (Caferoğlu 1968: 52) anlamındadır. Altun Y. 674/2-3 *Yene bubiş çöpdik kelyük bulganyuk yavız üdte koluda…* "Yine bu beş iğrenç ve kötü zamanda …"

Bulganyuk yavlak: Kötü, uygunsuz (Altun Y. 23/23; e2/5). Bkz. Bulganyuk yavız, Ayıg yavlak. Altun Y. 23/23 *Anın bubiş çöpdik kelyük bulganyuk yavlak üdteki tınlıglar közünür.* "Onun bu beş iğrenç ve kötü zamandaki canlılar görünür."

Buluŋ yıŋak: Yön, taraf (Çaş. Beg 251; Altun Y. 32/5; 32/20-21; 460/8, 9, 20, 21; 575/5; 617/8; 618/18; 630/20; 678/13; 780/15; Üİ 105a/4, 6; Mayt. 18/31-32;

43/18; Daş. 3735). Buluŋ “köşe, yön, taraf” (Clauson 1972: 343), (Caferoğlu 1968: 53); yıŋak “taraf, yön” (Caferoğlu 1968: 294) anlamlarındadır. Çaş. Beg 251 *Tözün yaşomaitri bu çştani ilig beg siziksiz bu tün ök alku yeklerig barça buluŋ yıŋak saçgay.* “Adil Yaşımitra, bu Çaştani Han Bey şüphesiz bu gece bütün şeytanları bütün yönlere saçacak.”

Bulunç alınç: Kazanç, kâr (Altun Y. 195/20). Bulunç “bulunma, elde edilme, kazanç” (Clauson 1972: 343), (Caferoğlu 1968: 53); alınç “alan, elde eden” (Clauson 1972: 149), (Caferoğlu 1968: 11) anlamlarındadır. Altun Y. 195/21 *Yirtinçüg asıgın tilemedin at küü bulunç alınç özin ök kelip kamagka ayaguluk çiltegülüg bolgaylar.* “Dünya faydasını dilemeden şöhret, kazanç kendiliğinden gelip herkes tarafından saygı görecekler.”

Bulunç kılınç: Kazanç iş (Mayt. 89/47-48). Bkz. Bulunç alınç. Kılınç “iş, amel” (Clauson 1972: 623), (Caferoğlu 1968: 174) anlamındadır. Mayt. 89/47-48 *Ulug bulunç kılınçka tegdimiz.* “Büyük kazanca ve işe eriştik.”

Buluŋsuz buçgaksız: Uçsuz bucaksız (Jut. Sek. Yük. (427)). Buluŋsuz “köşesiz” (Clauson 1972: 344); buçgaksız “köşesiz, bucaksız” (Clauson 1972: 294), (Caferoğlu 1968: 51) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. (427) *Uluşı balıkı buluŋsuz buçgaksız.* “Ülkeleri uçsuz bucaksızdır.”

Bursaŋ kuvrag: Topluluk (Altun Y. 32/2; 88/2; 102/23; 134/4, 12-13; 135/21; 156/6-7; 169/3; 215/22; 237/6; 300/7; 537/8-9; 572/22; 578/10; Mayt. 2/51, 56; 18/4-5; 25/14-15; 27/22; 52/26, 48-49; 54/5; 70/22, 28, 42; 71/55, 57, 61-62; 72/2, 41; 73/61; 104/5; 112/5; Daş. 495, 520-521, 527, 541-542, 2622, 2628, 2630-2631). Bursaŋ “takım, küme, topluluk, cemaat; Budist dini topluluk” (Clauson 1972: 369), (Wilkens 2021: 202) anlamındadır ve kuvrag ile birlikte kullandığı görülmektedir. Kuvrag “cemaat, meclis, kalabalık” (Clauson 1972: 585), (Caferoğlu 1968: 190) anlamındadır. Mayt. 25/14-15 *Anın amtı kamag bursaŋ kuvragdın iki toyın ötünü teginür men.* “Bu yüzden şimdi bütün cemaatten iki rahip istiyorum.”

Buyruk beg: Memur, amir (Altun Y. 635/3; Daş. 1491). Bkz. Beg buyruk, Beg buyruk ınanç, Beg er, Beg işi, Beg yutuz. Altun Y. 635/3 *Bu tıltagın tutuzdı buyruklarka beglerke terkin tavrak tileŋler sever amrak ögükümin.* “Amirlere beylere çabucak sevgili yavrucuğumu arayın emrini verdi.”

Busan- bulgan-: Üzülmek, sıkılmak (Altun Y. 631/4). Bkz. Bulgan- terkişlen-. Busan- "üzülmek, kederlenmek" (Clauson 1972: 374), (Caferoğlu 1968: 54) anlamındadır. Altun Y. 631/4 *İçileri inisi yanturu kelmeyükke busanu bulganu köŋülleri emgentiler.* "Kardeşleri dönüp gelmeyince ağabeyleri üzlüp sıkılılarak ecı çektile."

Busan- busurkan-: Kederlenip daralmak (Altun Y. 624/16). Bkz. Busan- bulgan-. Busurkan- "kaygılanmak, rahatsız hissetmek" anlamını veren Caferoğlu sözcüğü boşurkan- madde başında açıklamıştır (Caferoğlu 1968: 49). Altun Y. 624/16 *Et'özüm busanur busurkanur ootka örtenip köyer teg.* "Bedenim ateşle yanıp kavrulur gibi daralıyor."

Busan- ıgla-: Üzülüp ağlamak (KP LIV 4; LXII 3-4). Bkz. Busan- bulgan-, Busan- busurkan-. Igla- "ağlamak"tır. KP LIV 4 *Ötrü tegin ertiŋü busantı ıgladı.* "O zaman prens çok üzülüp ağladı."

Busan- kagrul-: Üzülmek, sıkılmak (Altun Y. 586/7). Bkz. Busan- bulgan-, Busan- busurkan-, Busan- ıgla-. Kagrul- "kavrulmak"tır. Altun Y. 586/7 *Anı körüp ol ilig beg ertiŋü busantı kagrultı.* "Onu görüp o hükümdar fazlasıyla üzülüp kavruldu."

Busuş emgek: Kaygı, keder (Altun Y. 106/19; 623/13; 626/18; 641/20). Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek. Busuş "dert, tasa, kaygı" (Clauson 1972: 374), (Caferoğlu 1968: 54) anlamındadır. Altun Y. 641/20 *... yaŋıg kepig ıçkınıp kögüzlerin tokıp busanmışın olarnı körüp ögi kaŋı busuş emgekke kavışatıp yumgı bartılar.* "… kendilerinden vazgeçmişçesine göğüslerine vurarak kederlendiklerini görüp annesi ve babası kaygı ve kedere bürünüp o dağa vardılar."

Busuş kadgu: Sıkıntı, keder (Altun Y. 101/21; 112/13-14; 117/7-8, 17; 367/15-16; 402/16; 406/6; 407/13-14; 453/12; 472/14-15; 545/14-15; 558/4; 622/5; 623/18; 624/9-10; 633/8, 12-13; Kör. B. 083-084, 179; Mayt. 44a/6). Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek. Kadgu "kaygı, tasa"dır. Mayt. 44a/6 *Busuş kadgu emgek tolgak sıkıg taŋıg ulug emgeklig ökmek belgülüg bolmakı bolur.* "Keder, kaygı, ızdırap, sıkıntı korku, dehşet ve büyük bir çaresizlik ortaya çıkar."

Busuş kadgu emgek: Sıkıntı, keder (Altun Y. 626/21-22). Bkz. Busuş emgek, Busuş kadgu, Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek. Altun Y. 626/21-22 *Kim erti erki ölürteçi ögükkeyem çak sini tegürteçi monı teg busuş kadgu emgekke.* "Kimdi benim sevgili yavrumu öldüren, bunca sıkıntı ve kedere neden olan?".

Busuş sakınç: Sıkıntı, keder (Altun Y. 415/12-13; 469/20; 539/14; 614/16; 633/22-634/1; Daş. 2479). Bkz. Busuş emgek, Busuş kadgu, Busuş kadgu emgek. Sakınç "düşünce, niyet" anlamında türetilmiş bir sözcük olmakla birlikte bu anlamından sonra "endişeli düşünce, endişe" anlamlarını da kazanmıştır (Clauson 1972: 812), (Caferoğlu 1968: 194). Altun Y. 415/12-13 *... yene kentü elinte uluşınta yagı yavlak adası busuş sakınç ulatı adın ada tudalar bolmagay.* "… ve kendi ülkelerinde düşman tehlikesi, sıkıntı keder ve diğer tehlikeler olmayacak."

Busuşlug kadgulug: Sıkıntılı, kederli (KP III 8; Kör. B. 250). Bkz. Busuşlug sakınçlıg. Kadgulug "kaygılı"dır. KP III 8 *Yeme bodısavat tegin buuluş bodun ayıg kılınçlıglar kılmışın körüp ertiŋü busuşlug kadgulug bolup ıglayu balıkka kirdi.* "Bodısavat Prens, bu ülke halkının kötü işler yaptığını görünce çokça sıkıntı olup, ağlayarak şehre girdi."

Busuşlug sakınçlıg: Kederli, endişeli (Çaş. Beg 302; Daş. 1121, 3788). Bkz. Busuşlug kadgulug. Sakınçlıg "düşünceli, endişeli" (Clauson 1972: 814), (Caferoğlu 1968: 194) anlamlarındadır. Çaş. Beg 302 *... bosuşlug sakınçlıg köŋülin kelip //lıgta ınaru berü yorıdılar.* "… kederli düşünceli gönülle gelip öteye beriye yürüdüler."

Busuşsuz kadgusuz: Sıkıntısız, dertsiz (Altun Y. 680/17). Busuş kadgu ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 680/17 *Busuşsuz kadgusuz kurug akıgsız ulug meŋilig bozulmaz artamaz.* "Sıkıntısız dertsiz kuru, akıntısız büyük mutluluk bozulmaz mahvolmaz."

Busuşsuz sakınçsız: Kedersiz, endişesiz (Daş. 1241, 2575). Bkz. Busuşsuz kadgusuz. Busuş sakınç -sız ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Daş. 1241 *Busuşsuz sakınçsız bolgıl.* "Endişelenme."

Buş- buşrul-: Üzülmek, kederlenmek (Altun Y. 622/18). Buş- "öfkelenmek, kızmak, hiddetlenmek" (Clauson 1972: 377), (Caferoğlu 1968: 55); buşrul- "sinirlenmek,

rahatsız olmak" (Clauson 1972: 384) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 622/18 *Tözünüme sen neŋ buşma burulma.* "Ey asilim, sen hiç üzülüp dert etme."

Buşmak kagurulmak: Sıkılmak, tedirgin olmak (Altun Y. 637/17). Bkz. Buş- buşrul-, busan- kagrul-. Altun Y. 637/17 *Yene üstelti buşmak kagurulmak emgeki.* "Yine, sıkılıp tedirgin olma eziyeti arttı."

Buşıçı koltguçı: Dilenci (Altun Y. 235/6; 299/9; Mayt. 12/47; Jut. Sek. Yük. B7-3). Buşıçı "sadaka toplayan, dilenci" (Clauson 1972: 378), (Caferoğlu 1968: 55); koltguçı "dilenci" (Clauson 1972: 621), (Caferoğlu 1968: 181) anlamlarındadır. Eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Mayt. 12/47 *Kamag aglıkımtakı ed tavarımın buşıçı koltguçı dıntarlar ilitdiler.* "Hazinemdeki bütün malımı mülkümü, sadakacı dilenci rahipler götürdüler."

Buşur- emget-: Rahatsız etmek, eziyet etmek (Altun Y. 243/22-23). Buşur- "sinirlendirmek" (Clauson 1972: 384); emget- "eziyet etmek" (Clauson 1972: 159), (Caferoğlu 1968: 71) anlamlarındadır. Altun Y. 243/22-23 *Kaltı buköŋül içinte ilkisizdin berüki töz tüp ornag tutmış kamag biş ajun tınlıgarıg çaşurtaçı bulgadaçı kentü köŋülüg buşurtaçı emgetdeçi az öpke biligsiz küni küvenç körüm sizikde ulatı kamag nızvanılar erür.* "Öyle ki bu gönül içinde başlangıçtan beri kök tutup yerleşmiş bütün beş alemdeki canlıları birbirine düşüren, gönüllerini rahatsız eden, hırs, öfke, bilgisiz kıskançlık ve gururdan ibaret bakış, şüphe ve diğer ihtiraslardır."

Butık çubık: Dal budak (Mayt. 37/18). Butık "budak, dal" (Clauson 1972: 301), (Caferoğlu 1968: 55); çubık "çubuk"tur. Mayt. 37/18 *Alku sögütlerniŋ begi osuglug butık çubık yap yavışgu hua çeçeklerin tegriklemiş çambu sögüt tapa bardı.* "Bütün ağaçlarınbeyi gibi dal budak, yaprak ve çiçeklerle çevrelenmiş Çambu ağacına doğru gitti."

Butık yapurgak/Butık yapargak: Dal, yaprak (Altun Y. 529/8-9; Daş. 642). Bkz. Butık çubık. Yapırgak "yaprak"tır (Clauson 1972: 879), (Wilkens 2021: 865). Altun Y. 529/8-9 *... yene adruk adruk hua çeçek tüş yimişlerniŋ yıltızların ulunların butıkların yapırgakların ...* "… yine başka başka çiçeklerin, yemişlerin, kök ve saplarıyla, dal ve yapraklarıyla …

Butık yalpırgak: Dal, yaprak (Altun Y. 602/1). Bkz. Butık yapurgak/Butık yapargak. Altun Y. 602/1 *Bir ulug sögüt üze agtınıp butıkların yalpırgakların sıp alıp ol*

balık üze örtüp köşige kılıp … "Bir büyük ağacın üzerine çıkıp dallarını kırarak alıp o balık üzerine örtüp gölge yapıp …".

Buyan edgü kılınç: Sevap (Altun Y. 11/20; 16/6; 20/7; 20/8; 20/15; 34k/20; 81/13; 114/21-22; 116/7; 123/13; 132a/3; 149/13-14; 150/9; 151/2, 6, 13, 17, 20-21; 152/3, 14; 153/7-8; 156/8, 9, 14, 18-19; 157/2, 21; 158/2; 160/14, 15, 21; 161/3; 163/12-13; 166/21; 167.7, 13; 168/13, 17, 22; 169/11; 170/1, 7, 11; 171/5, 9, 13, 19, 22-23; 175/1-2; 177/1, 13, 14; 178/12, 15-16, 17, 19, 21, 178/23-179.1; 179/3, 5, 8, 10, 11, 14, 17, 20, 23; 180/2, 5, 9, 13, 17, 21, ; 181/6-7, 9, 11, 22; 196/23-197.1; 198/21; 224/6, 8-9; 229/21; 232/14-15; 233/18, 21, 23-24; 234/16; 269/4-5; 307/20; 356/7, 10; 394/18-19, 19; 396/11; 398/10; 405/14; 411/4-5, 21; 412/11-12, 12-13; 414/5; 415/10; 419/9-10; 421/14-15; 422/15, 22; 424/7; 428/9-10, 13, 17-18; 454/12; 457/20-21; 464/23; 465/3; 514/1; 532/7-8; 537/22; 541/15; 551/13; 560/10-11; 584/12-13; 598/19; 649/2; 657/11; 660/15; 664/14; 671/18; 672/2; 685/17; e1/23; Kör. B. 032, 073; Çaş. Beg 270; Jut. Sek. Yük. Bx4-10-11; Mayt. 1/6, 38-39, 47, 62; 25/7; 95/6; 109/34-35; Daş. 43-44, 2498-2499, 3755, 4436, 4444, 4481, 4494). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü. Buyan "sevap, iyi amel, övgüye değer işler" (Clauson 1972: 386), (Caferoğlu 1968: 55) anlamındadır. Altun Y. 152/14 *Yene ikinti ugurın buok közünür üdteki ontın sıngar yirtinçüde erigme kamag bodısatavlarnıŋ neçe buyan edgü kılınçları edgülüg işleri erser …* "Yine ikinci sebeple işte bu görünür zamandaki on taraf dünyada var olan bütün Bohisatavların ne kadar sevabı, iyi işleri varsa …".

Buyansız edgü kılınçsız: Sevapsız (Altun Y. 110/6). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç. Buyan edgü kılınç ikilemesinin olumsuz biçimidir. Altun Y. 110/6 *Arıtı buyansız edgü kılınçsız tekin kurugın yorımak alp emgek titir.* "Asla sevabı olmayan, boşuna hareket etmek zorlu eziyettir."

Buyruk ınanç: Mutemet, vekil (Altun Y. 622. 21; 640/5). Bkz. Beg buyruk, beg buyruk ınanç, buyruk beg. Altun Y. 640/5 *Üçünç buyruk ınançı yakın tegip içkerü ilig begke ötünti*. "Üçüncü veziri içeriye yaklaşıp hükümdara arz etti."

Buz- artat-: Harap etmek, bozmak (Altun Y. 134/20-21; Mayt. 47/7). Bkz. Artat- buz-. Altun Y. 134/20-21 *Et'özin üç tilin tört köŋülin üç on törlüg kılınç yolların bozdum artatdım erser …* "Bedenle üç, dille dört, gönülle üç on ayrı davranış yollarını bozdum ise …".

Buz- butarla-: (Mayt. 67/9; 78/22; 85/3-4). Bkz. Artat- buz-, Buz- artat-. Butarla- "parçalamak, yırtmak" (Clauson 1972: 309), (Caferoğlu 1968: 55) anlamındadır. Mayt. 78/22 *Vijir tumşuklıg karga kuzgun karakuş teglügenler kelip buza butarlayu etimizni yinimizni üzüp iskep tançu tançu yiyürler açıg emgek teginür biz.* "Elmas gagalı karga, kuzgun, karakuş ve akbabalar gelip bozup parçalayarak etimizi derimizi kesip parçalayarak parça parça yerler, acı çekeriz."

Buzul- arta-: Bozulup çürümek (Altun Y. 552a/17; 680/18). Bkz. Arta- alkın-, Arta- bozul-/buzul-, Alkın- yokad-. Altun Y. 552a/17 *Yirtinçüde yat yagıka basınturup küzetü umaz bodunın butıltagın il uluş bozulur artayur.* "Dünyada düşmanlar tarafından bastırılarak halkını koruyamaz bu sebeple memleket bozulur, çürür."

Buzul- çol-: Bozulup mahvolmak. (Altun Y. 616/3-4). Arta- buzul-, Bozul- arta-. Çol- "sakatlanmak" (Caferoğlu 1968: 64) anlamındadır. Altun Y. 616/3-4 *Bozulmaksız çolmaksız burlan kutın tileyür men.* "Bozulup tahrip olmayan Buda saadetini dilerim."

Bügü biliglig: Hikmetli (Altun Y. 34i/3; 34p/23; 37/3; 51/15; 57/20; 58/10; 121/1-2; 132b/19; 137/7-8; 159/11, 18; 166/15; 174/8; 181/14; 427/19-20; 672/11; Jut. Sek. Yük. Bx1-30; Mayt. 33/35). Bkz. Biliglig erdemlig. Bügü "hikmet" (Caferoğlu 1968: 56), sözcük hem bilgeliği hem de mistik ruhsal güçleri çağrıştırmaktadır (Clauson 1972: 324). Altun Y. 166/15 ... *alku ulug bodisatavlarnıŋ bışrunu yorıgulukı kamag bügü biliglig burkanlarnıŋ adırtsız bir teg tözi tüpi titir.* "… ayrı seçilmiş bütün ulu Bodhisatavların, öğrenilip uyulması gereken bütün hikmetli Buddhaların kökü, dibi ayrımsız, tamamen aynıdır."

Bügülüg erdemlig: Mistik erdemli (Jut. Sek. Yük. 350-351). Bkz. Biliglig erdemlig. Bügülüg "hikmetli" olarak değerlendirilebilir. Jut. Sek. Yük. 350-351 Ol ödün sekiz ulug küçlüg bügülüg erdemlig bodısatavlar bar ertiler. "O zaman sekiz büyük güce sahip, erdemli Bodhsatavlar vardı."

Bügülüg arviş: (Jut. Sek. Yük. 465). Bkz. Bügülüg erdemlig. Arviş "sihir, büyü, efsun" (Clauson 1972: 199), (Caferoğlu 1968: 21) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 465 *Yirli teŋrili sekiz yükmek yaruk bügülüg arviş nom bitig.* "Yerli göklü sekiz yükmek parlak büyü öğreti kitabı."

Bügür- saç-: Serpmek (Altun Y. 640/1-2, 10-11). Bügür- "su serpmek" (Caferoğlu 1968: 57), saç- "saçmak, dağıtmak" anlamındadır. Altun Y. 640/1-2 *Kolup alıp sogık suv bügürtüm sacdım olarka.* "Soğuk su alıp onlara serperek saçtım."

Bügüş sakınç: Anlayış, düşünüş (Altun Y. 293/12-13). Bkz. Busuş sakınç. Bügüş "hikmet, mağrifet" (Caferoğlu 1968: 56), sözcük düşüncelerin konsantrasyonu anlamına gelmektedir ancak bilgelik anlamında kullanılmıştır (Clauson 1972: 329). Altun Y. 293/12-13 *İkegüni tüz yorıtmakları erser inçip bodısatavlar bu muntag yaŋın tolp kamag bügüşüg sakınçıg turgurmamakdın barlı yoklı atkanmakıg birle kitermekleri üze ...* "İkisini bir arada devam ettirmeleri ise şüphesiz Bodhisatavlar bu tür tarzla bütün anlayışları barındırmamaktan, varlı yoklu bağlanmayı birlikte gidermekle …".

Büt- bış-: Olgunlaşmak (Altun Y. 166/2, 4; 205/23; 214/2-3, 17; 302/9, 23; 304/11, 14-15, 18; 305/18, 22; 306/1; 307/9, 12, 15; 308/3, 6, 10, 309/4, 7, 9-10, 310/17). Büt- fiilinin "tamamlanmak, tatmin olmak, gerçekleşmek" gibi pek çok anlamı bulunmakla birlikte bunlardan biri de "filizlenmek, büyümek, olgunlaşmak"tır (Clauson 1972: 298), (Wilkens 2021: 213); bış- "pişmek, olmak, olgunlaşmak" (Clauson 1972: 376), (Caferoğlu 1968: 41) anlamındadır. Altun Y. 166/2 *... öre tüketip bütmeyük bışmayuk edgülüg töz yıltızlarıg bütürür.* "… yetişmeyi tamamlamış, olgulaşmamış iyi kök ve esasları bitirip olgunlaştırır."

Büt- etik-: Ciddiye alınmak (Kör. B. 081). Bkz. Büt- bış-. Büt- fiili için Serkan Şen "inanmak, iman etmek" (Şen 2017: 139) anlamını da vermektedir. Etik- "elde etmek, gelişmek, başarmak" (Clauson 1972: 52), (Caferoğlu 1968: 69) anlamlarında kullanılır. Kör. B. 081 *Ugramış iş bütmez etkimez.* "Uğraştığın işler ciddiye alınmaz."

Büt- kan-: Tatmin olmak, kanmak (Altun Y. 120/9). Bkz. Büt- bış-, Büt- etik-. Kan- "kanmak, inandırılmak" (Clauson 1972: 632), (Caferoğlu 1968: 166) anlamındadır. Altun Y. 120/9 *Küsemiş küsüşleri kentü kentü köŋülleri bütsün kansunlar.* "Dilemiş oldukları dileklerle kendi gönülleri tatmin olsun."

Bütgüsüz kavışgusuz: Birleşmez, kavuşmaz (Altun Y. 71/15). Bütgüsüz "bir araya getirilemez, birleşemez"; kavışgusuz "biçimli, tutarlı olmayan, birleşmez" anlamlarındadır. Altun Y. 71/15 *Kimler birök altun taşın küseyü alku yir orunlarta tilep altun taşın bulsar yinçge sıp /// bütgüsüz kavışgusuz kılıp ...*

"Kimler eğer altın taşı isteyip her yerde altın taşı arayıp bulsa, küçük parçalara ayırıp /// birleşmeyecek bir hale sokup …".

Bütün tolu: Bütün, tam (Altun Y. 245/14). Bütün "tamamlanmış" (Clauson 1972: 306); tolu "tam dolu" (Clauson 1972: 491) anlamlarındadır. Altun Y. 245/14 *Sekizinç togmaksız nom taplagın bütün tolu tanuklamak üze bir yime kirlig kirsiz nomlarnıŋ asılmakın koramakın körmedeçi belgüli yirtinçüli erkince tayak boltaçı atlıg ertükteg tözüg …* "Sekizincisi, doğumu olmayan öğreti isteğini bütünüyle kanıtlamak ile bir de kirli kirsiz öğretilerin artık eksilmesini görmeyecek belirtili ve dünyevi kuvvetince dayanak olacak adlı ihatalı esası …".

Bütür- bışur-: Olgunlaştırmak (Altun Y. 166/3; 214/14-15; 243/6-7; 302/2; 310/23; 337/1-2, 11; 339/15). Bütür- fiilinin pek çok anlamı vardır, bunlardan biri de "bir bitkinin büyümesini sağlamak, olgunlaştırmak"tır (Clauson 1972: 308), (Caferoğlu 1968: 57); bışur- "pişirmek; olgunlaştırmak" (Clauson 1972: 383), (Caferoğlu 1968: 41) anlamlarında kullanılır. Altun Y. 337/1-2 *Ulug azruaya bon om erdini evrilinçsiz oruntakı bodısatavlarnıŋ yig başdınkı edgü yıltızlıg urugların bütürteçi bışurtaçı kamag nomlarnıŋ iliği kanı kamagda başdınkı nomlug tamga erür.* "Ey ulu Ezrua! Bu öğreti cevheri dönmeyen yerdeki Bodhisatavların en iyi, baştaki, iyi esaslı özelliklerini öğretecek bütün öğretilerin hükümdarı, her şeyden önce öğreti damgasıdır."

Çahşaput törü: Öğreti, yasa (Altun Y. 207/3). Çahşaput "ahlak kaidesi" (Caferoğlu 1968: 58); törü "töre, örf, kanun" (Clauson 1972: 531), (Caferoğlu 1968: 250) anlamlarındadır. Altun Y. 207/3 *… ançulayu yime bodısatavlar bukönül küçi ugrınta burkanlar yarlığı çahşapud törünüŋ asıglıgın edgülügin tuyunup …* "… öylece yine, Bodhisatavlar bu gönül gücü sayesinde Budaların buyruğu öğretinin yararlılığını kavrayıp …".

Çak- ös-: Çakıp üflemek (Mayt. 41/54-55). Çak- "ateş yakmak, çakmak" (Clauson 1972: 405), (Caferoğlu 1968: 58); ös- "üflemek, şişirmek, kabartmak" (Caferoğlu 1968: 153) anlamlarında kullanılan sözcüklerdir. Mayt. 41/54-55 *Kaltı otlug ir kurug kavagu erniŋ çakmışı ösmişi bu üç törlüg tıltagda ötgürü ot belgülüg bolur.* "Şöyle ki çakmak taşı, kuru kav ve adamın çakıp üflemesi, bu üç nedenden dolayı ateş ortaya çıkar."

Çakravart ilig kan: Dünya hükümdarı (Altun Y. 314/22). Çakravart "Buda'nın öğretisinin tekerleğini çeviren yani evrensel hükümdar, yeryüzünün hükümdarı" (Wilkens 2021: 218); ilig kan "hükümdar" (Wilkens 2021: 255) anlamlarındadır. Altun Y. 314/22 *... altun tilgenlig çakravart ilig kan ülgüsüz koltı sanınça tirini kuvragı birle tegrilep ...* "… altın tekerlekli hükümdar sayısız topluluk ile dolaşıp …".

Çambudıvıp atlıg yir suv: Dünya, yeryüzü (Jut. Sek. Yük. 141). Çambudivip "bir yer adı; efsanevi bir kıta; kainat" (Wilkens 2021: 220), (Caferoğlu 1968: 59); yir suv "yeryüzü, toprak; dünya" (Wilkens 2021: 889) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 141 *Birök bu nom bitig bu çambudivip atlıg yir suvda kayu kayu yirte bodunta bar erser ...* "Eğer bu vaaz kitabı bu dünyada her nerede varsa …".

Çambudıvıp atlıg yirtinçü: Dünya, yeryüzü (Altun Y. 108/7-8; 123/8-9). Bkz. Çambudıvıp atlıg yir suv. Yirtinçü "dünya, yeryüzü, dünya düzeni, yer" (Wilkens 2021: 891) anlamındadır. Altun Y. 108/7-8 *Bu çambudıvıp atlıg yirtinçü içinte on yıŋaklartakı uluşlarıg ... neçe edgü kılınç kıltaçılar bar erserler ...* "Bu dünya içinde on taraftaki memleketleri … nice iyi amel işleyen varsa …".

Çambudıvıp yir suv: Dünya, yeryüzü (KP XLIV 1-2; Daş. 4503). Daş. 4503 *Çambudıvıp yir suvda ma[hapad]mı [a]tlıg [i]l[ig] beg bar erti.* "Yeryüzünde Mahâpadma adlı bir hükümdar vardı."

Çambudıvıp yirtinçü: Dünya, yeryüzü (Altun Y. 401/11-12; 405/19-20; 410/21-22; 411/23; 439/13; 474/13; 500/4; 513/21; 547/25; 682/19; Daş. 3104). Bkz. Çambudıvıp atlıg yir suv, Çambudıvıp atlıg yirtinçü, Çambudıvıp yir suv. Altun Y. 410/21-22 *Kaltı buçambudıvıp yirtinçüte sekiz tümen tört miŋ ök ulug iligler kanlar titir.* "İşte bu yeryüzünde 84000 ulu hükümdarlardır."

Çambudıvıp yirtünçü yir suv: Dünya, yeryüzü (Altun Y. 401/7-8; 530/5-6; 531/4-5; Daş. 234, 2753, 4516). Bkz. Çambudıvıp atlıg yir suv, Çambudıvıp atlıg yirtinçü, Çambudıvıp yir suv, Çambudıvıp yirtinçü. Daş. 234 *Yime öŋre [ertmiş ödün] bu ok çambudıvıp [yirtinçü yir suv]da dandıpalı [atlıg ilig beg] bar erti.* "Yine uzun zaman önce bu dünyada Dandâpala adında hükümdar varmış."

Çaramabavıkı atlıg 'eŋ kinki: En son (Altun Y. 314/18-19). Çaramabavıkı/çarambavike "son (yani bugünkü) varlık şeklinde bulunan (aynı

zamanda Mahâyâna'da dokuzuncu Bhūmi'nin adı olarak)" (Wilkens 2021: 223); eŋ kinki "en son" (Wilkens 2021: 108) anlamlarındadır. Altun Y. 314/18-19 *Çaramabavıkı atlıg 'eŋ kinki bir togum ajunlug ikinti orunlug tokuzunç oruntakı bodısatavlarka …* "En son varlık şekilli ikinci basamaklı azizlere …".

Çaşur- bulga-: Birbirine düşürmek, leke sürmek (Altun Y. 243/21-22). Çaşur- "leke sürmek, çamur atmak, iftira etmek; kaba dil kullanmak" (Clauson 1972: 431); (Caferoğlu 1968: 60); bulga- "bulanmak, karıştırmak, bozmak" (Clauson 1972: 337), (Caferoğlu 1968: 52) anlamlarındadır. Altun Y. 243/21-22 *Kaltı bukönül içinte ilkisizdin berüki töz tüp ornag tutmış kamag biş ajun tınlıgların çaşurtaçı bulgadaçı kentü könüllüg buşurtaçı emgetdeçi az öpke biligsiz küni küvenç körüm sizikde ulatı kamag nızvanılar erür.* "Öyle ki bu gönül içinde başlangıçtan beri kök tutup yerleşmiş bütün beş alemdeki canlıları birbirine düşüren, gönüllerini rahatsız eden, hırs öfke, bilgisiz kıskançlık ve gururdan ibaret bakış, şüphe ve diğer ihtiraslardır."

Çaşut yongag: İftira (Kör. B. 079). Çaşut "iftira, leke" (Clauson 1972: 431), (Caferoğlu 1968: 60); yoŋag "iftira, yalan yere suçlama" (Clauson 1972: 949), (Caferoğlu 1968: 302) anlamlarındadır. Kör. B. 079 *Çaşut yongag tikileşür.* "İftiralar artar."

Çaturtabumı atlıg törtünç orun: Dördüncü mekân (Altun Y. 324/14-15). Çaturtabumı "dördüncü yer, dördüncü aşama" (Wilkens 2021: 224) anlamındadır. Altun Y. 324/14-15 *Çaturtabumı atlıg törtünç orun ulug asıg tusu kılmak atlıg daranı nomug bulurlar.* "Dördüncü mekanda büyük yarar sağlamak adlı tılsım öğretisini bulurlar."

Çeç kaş: Firuze vb. (Altun Y. 81/6; 412/9; 515/18; 543/21; 578/17). Çeç / çeş "firuze" (Atalay I 1985: 330); kaş "değerli taş, yeşim taşı" (Clauson 1972: 669), (Caferoğlu 1968: 170) anlamlarındadır. Altun Y. 412/9 *Öz iltirgülük ed tavar erdini yinçü çeç kaş kiŋ uçuz bolur.* "Kendisi için istediği mal mülk, mücevher inci, firuze fazlasıyla değersiz olur."

Çıg tsun: En boy (Altun Y. 135/8-9). Çıg "Çin ayağı, Kaşgarlıda Türk arşını" (Clauson 1972: 404), (Caferoğlu 1968: 61); tsun "uzunluk ölçüsü" (Clauson 1972: 555), (Caferoğlu 1968: 251) anlamlarındadır. Altun Y. 135/8-9 *Azu yime teŋin tırazugın çığın tsunın şiŋin kavın kürin kürilikin tınlıgların artım ezügledim*

erser... "Ve dahi ağırlık ölçüsüyle, uzunluk ölçüsüyle, hacim ölçüsüyle, ölçekle canlıları aldattım ise …".

Çıg turk: En, uzunluk (Altun Y. 544/5, 5). Bkz. Çıg tsun. Turk "uzunluk" (Clauson 1972: 537), (Caferoğlu 1968: 253) anlamındadır. Altun Y. 544/5, 5 *Birök budaranını tutayın tip sakınsarlar 'eng aşnu meniŋ körkümin idizi ulugı tört çıg turkı azu biş çıg turkı kılıp iki iliğimde bügde baltu tuta bedizetsün.* "Eğer bu büyüyü tutayım diye düşünürlerse en önce benim resmimin büyüklüğünü dört ayak uzunluğu veya beş ayak uzunluğunda yapıp iki elimde hançer, balta tutarak resmetsin."

Çın kirtü: Doğru, gerçek (Kip 193; Çaş. Beg 82-83; Altun Y. 24/22; 34i/14, 15; 34k/6-7; 34l/23; 34o/20-21; 42/21; 43/5; 48/13; 55/17-18; 60/17 62/9; 78/5-6; 79/2, 4; 91/14; 126/14; 132/22; 133/3, 3-4, 4, 5; 137/8, 9-10, 10-11, 12; 156/6; 165/18; 192/21; 194/6; 210/22; 212/20; 218/21; 240/23; 244/4-5, 11; 245/2; 252/1, 11, 15; 253/16; 305/4, 10, 15; 363/4; 373/21, 22; 374/1, 10, 12; 376/5, 9-10; 377/13; 379/10-11, 20; 382/21, 24; 383/3; 385/5, 18; 386/2, 6; 387/7; 388/3; 391/24; 493/14; 494/19; 537/9-10, 16-17; 564/12-13; 571/14; 574/1; 581/11; 599/3; 664/4; Üİ 98b 20; 99a/2-3; 99b/4, 7, 8, 9, 14-15; 104a/10; 110b/1, 3, 6, 6, 8; Jut. Sek. Yük. 30-31; Daş. 1710, 2864, 3567-3568, 4572, 4662). Çince bir sözcük olan çın "gerçek, gerçeklik, doğru" (Clauson 1972: 424), (Caferoğlu 1968: 61, 63) anlamına gelmektedir. Kirtü sözcüğünün anlamı da "doğru, gerçek"tir (Caferoğlu 1968: 112). Clauson, çın kirtü ikilemesinin anlamını "gerçek, gerçeklik, doğru" şeklinde vermektedir (Clauson 1972: 424). Kip 193 *(192) kuanşi im pusar tınlıgların kolulamışı çın kirtü kolulamak (193) titir*. "Kuanşi İm Pusar'ın canlı varlıkları (kurtamaya) ant içmesi gerçek bir ant içmedir."

Çın kirtü köni: Doğru, gerçek (Daş. 1567). Bkz. Çın kirtü. Köni "doğru, dürüst, sadık, gerçek" (Clauson 1972: 726), (Caferoğlu 1968: 115) gibi anlamlarda kullanılan bir sözcüktür. Daş. 1567 *Ay ulug ilig çın kirtü köni savlıg ermiş sen.* "Ey ulu han, sen doğru sözlüymüşsün."

Çın kirtü töz: Doğru, dürüst (Altun Y. 55/6-7; 305/5, 16; 352/18; 389/10). Bkz. Çın kirtü, Çın kirtü köni. Tüz "düz, doğru" (Clauson 1972: 571), (Caferoğlu 1968: 260) anlamındadır. Altun Y. 352/18 *Altun küvrügin tapınayın atı kötrülmiş burkanlarka birle yene ögeyin çın kirtü töz edgülerin.* "Altın davul ile Adı yücelmiş Budalara hizmet edeyim ve bununla birlikte doğru iyiliklerini öveyim."

Çınju tigme ertükteg çın kirtü: Olduğu gibi olan gerçek (Altun Y. 246/1-2; 383/24). Bkz. Çın kirtü, Çın kirtü köni, Çın kirtü töz. Çınju "olduğu gibi olma, en yüksek hakikat" (Wilkens 2021: 230); ertükteg "olduğu gibi olan" (Wilkens 2021: 120) anlamlarındadır. Altun Y. 246/1-2 *Bu on türlüg çınju tigme ertükteg çın kirtü arıg süzük kөŋül tözin arıtmakları üze ürüg uzatı sımtagsızın dyanta örügin amılın erürler.* "Bu on türlü olduğu gibi gerçek olan temiz gözül esası sürekli gayretli biçimde düşünmede sessizdirler."

Çınju tigme ertükteg çın kirtü töz: Olduğu gibi gerçek (Altun Y. 383/24-384/1, 384/5-6; 386/15-16). Bkz. Çın kirtü, Çın kirtü köni, Çın kirtü töz, Çınju tigme ertükteg çın kirtü. Altun Y. 383/24-384/1 *Munçalayu bu kamag өŋi өŋi nomlarnıŋ tüzülmekintin өŋi bolmamakıntın çınju tigme ertükteg çın kirtü tözi neŋ idi өŋi ermez.* "Böyle bütün başka başka öğretilerin düzenlenmesi başka olmadığından olduğu gibi gerçek olan şey farklı olmaz."

Çınju tigme ertükteg kirtü töz: Olduğu gibi gerçek (Altun Y. 203/18-19; 280/17-18; 286/16-17, 21-22; 287/15-16, 22-23; 288/4-5; 291/16-17; 295/18, 21-22; 339/11-12; 377/18-19; 386/21-22, 23-24; 387/8-9, 17-18; 388/11-12). Bkz. Çın kirtü, Çın kirtü köni, Çın kirtü töz, Çınju tigme ertükteg çın kirtü, Çınju tigme ertükteg çın kirtü töz. Altun Y. 203/18-19 *Ne üçün tip tiser ol bodı tigme tuyunmak atlı nomlı belgüli kөŋülli ikegü barça çınju tigme ertükteg kirtü töz üçün.* "Ne için diye deseler ermiş adlı öğretili açık gönüllü ikisi birden olduğu gibi gerçek olduğu için."

Çınkar- bögün-: Düşünüp anlamak (Altun Y. 385/8-9). Bkz. Bögün- sakın-. Çınkar- "araştırmak" (Clauson 1972: 424), (Caferoğlu 1968: 62) anlamındadır. Altun Y. 385/8-9 *Kinki tüpin çınkaru bügünü bilü umazlar.* "Sonraki esasını düşünüp anlayamazlar."

Çınsız yarpsız: Gerçek olmayan, aldatıcı (Altun Y. 300a/22; 364/18; 383/6; 388/4-5, 6). Bkz. Beksiz yarpsız. Çınsız "gerçek olmayan, gerçek dışı" (Wilkens 2021: 230), yarpsız "gerçek olmayan, istikrarsız" (Clauson 1972: 957), (Wilkens 2021: 871) anlamındadır. Altun Y. 364/18 *Bilig erser yilvi teg çınsız yarpsız belgürer.* "Bilgi ise büyü gibi gerçek olmayan biçimde ortaya çıkar."

Çızın erig: Davranış tutum (Daş. 71). Çızın/çısın "davranış, tutum" (Wilkens 2021: 231); erig "oturulan yer; ikamet; davranışi tutum, yaşama biçimi" (Wilkens

2021: 115) anlamlarında kullanılmaktadır. Daş. 71 *Kunçuylarnıŋ çızın erig […].* "Prenseslerin davranışları …".

Çipin çıyan: Sinek, sivrisinek (Altun Y. 34g/3). Çipin "sinek, sivrisinek" (Wilkens 2021: 234); çıyan sözcüğü çivez madde başında "sivrisinek, sinek" (Wilkens 2021: 235) anlamındadır. Altun Y. 34g/3 *Kaltı birök neçede çipinniŋ çıyannıŋ adakkayaları üze idiz kalıkda ısırka itip bütürgeli bultuksar …* "Öyle de ki eğer ne zaman sineğin küçücük ayakları ile yüksek gökyüzünde kule yapıp bitirecek olsa …".

Çog küç: İhtişam ve güç (Altun Y. 354/4-5; 413/12). Çog "ateş, alev, parlaklık" (Clauson 1972: 424), (Wilkens 2021: 236); küç "güç, kuvvet" (Clauson 1972: 693), (Wilkens 2021: 235) anlamlarındadır. Altun Y. 354/4-5 *Çoglug küçlüg erksinmekin ogşatıgsız bolayın.* "İhtişamın ve gücün hakimiyetiyle benzersiz olayım."

Çog yalın: Işık, parlaklık (Çaş. Beg 51, 99-100; Altun Y. 34c/15; 185/5; 193/18; 194/16; 394/7; 400/8; 407/15; 408/21; 413/3; 419/14; 436/3; 438/4; 517/1; 528/17-18; 530/20, 23; 541/5; 616/12; Mayt. 1/57; 7/14; 20/7; 49/1; 89/46; 104/13; Daş. 17, 1605, 1633-1634, 2263, 3535, 3583-3584, 4618). Bkz. Çog küç. Yalın "alev, parıltı" (Clauson 1972: 929), (Caferoğlu 1968: 281) anlamındadır. Altun Y. 185/5 *… tınlıglarnıŋ öŋi öŋi agır tsuy irinçü ayıg kılınçlıg kir tapçaların yumak arıtmaklıg çogı yalınınıŋ irüsi belgüsi titir.* "… canlıların ayrı ayrı kötü, fena davranışlı kir pasaklarını yıkamak, arıtmaklı ışığının belirtisidir."

Çoglug yalınlıg: Parıltılı, aydınlık; görkemli (Altun Y. 43/13; 97/2-3; 346/2; 413/13; 422/23-423/1; 455/11; 471/21; 529/18; 607/20; Mül. Muk. 15; Daş. 964, 1606, 1623, 2243-2244, 2246, 2597-2598, 2754; 3105). Çoglug "ateşli, nurlu, ihtişamlı" (Clauson 1972: 929), (Caferoğlu 1968: 64); yalınlıg "alevli, parlak" (Clauson 1972: 407), (Caferoğlu 1968: 282) anlamlarındadır. Altun Y. 346/2 *Yme öŋre ertmiş üdte bu çambudıvıp atlıg uluşda kancananagapatı atlıg çoglug yalınlıg kutlug ülüglüg bir ilig beg bar erti.* "Geçmiş zamanda bu Jambudvīpa ülkesinde Kâŋcananâgapati adlı parıltılı, kutlu bir hükümdar vardı."

Çogsuz yalınsız: Işıksız, karanlık (Altun Y. 299/10-11; 433/7). Çog yalın ikilemesine yokluk eki getirilerek oluşmuş bir ikilemedir. Altun Y. 299/10 -11 *… teŋri*

ajunınta togdukda çogsuz yalınsız tirinsiz kuvragsız bolmışları … "Tanrı aleminde doğduklarında ışıksız, cemaatsiz olduklarını …"

Çol- sugulmak: Çekilmek, kurumak (Altun Y. 601/9). Bkz. Bozul- çol-. Sugul- "kurumak, suyunu çekmek" (Clauson 1972: 809), (Caferoğlu 1968: 211) anlamındadır. Altun Y. 601/9 *Ançagınça ol köl suvı kün çogı üze çolup sugulup azkaya kalmış erti.* "O sırada göl suyuğun ışığıyla kuruyup biraz kalmıştı."

Çom- bat-: Dalmak, batmak (Altun Y. 123/1; 387/12; 388/15; 634/1-2; Jut. Sek. Yük. 218-219; Daş. 2691). Çom- "batmak, dalmak" (Clauson 1972: 422), (Caferoğlu 1968: 65); bat- "batmak"tır. Altun Y. 387/12 *Ol yaŋılmış yaŋluk sakınçları küçinte buuzun sansar içinte çoma bata tegzinürler.* "O yanıltan yanlış düşünceleri yüzünden bu uzun dünya içinde bata bata dolaşırlar."

Çöbik bulganyuk: Kirlilik (Mayt. 9/24). Bkz. Bulganyuk yabız, Bulganyuk yavlak. Çöbik "çöp, pislik, bulanıklık" (Clauson 1972: 396), (Caferoğlu 1968: 65) anlamındadır. Mayt. 9/24 *Teŋri bakşı bu muntag biş çöbik bulganyuk iritmiş kısga özte yaşta burkanlar yirtinçüde belgürdi tip timiş savag kirtgürür mu erki.* "Semavi üstat! Bu böyle beş kirli, iğrenç, kısa hayatta budalar dünyada belirdi diye söylenen söze acaba inanılır mı?".

Çöbik yavlak: Kötü, fena, pis (Altun Y. e1/0-11; Mayt. 58/9, 111/18). Bkz. Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbik bulganyuk. Mayt. 58/9 *Ol antag biş çöbik yavlak ödteki evdin barktın önmiş toyınlar antag körksüz kılınçlıg erserler takı ne ayıtmış kergek igil kertilerig.* "O beş kötü zamanda evden barktan çıkmış olan rahipler böyle çirkin amelli olurlarsa, artık bayağı ve alelade (insanları) sormak gerekir mi?".

Çök- bat-: Çöküp batmak (Altun Y. 290/11-12). Bkz. Çom- bat-. Çök- "çökmek"tir. Altun Y. 290/11-12 *Birök bodısatavlar yalaŋuz dyanıg ok bışrunup inçip bilge biligig bışrunmasar ötrü köŋülleri çöker batar erinçeŋ ermegü bolur.* "Eğer Bodhisatavlar sadece dyanayı iyice öğrenip bilgiyi öğrenmese sonra gönülleri, zihinleri çöker batar; üşengeç, tembel olurlar."

Çök- kurgur-: Endişelenmek, kaygılanmak (Altun Y. 209/22). Bkz. Çök- bat-. Kurgur- "gururlanmak, ululanmak, büyüklenmek" (Caferoğlu 1968: 187) anlamında kullanılır. Altun Y. 209/22 *… ol tuyunmakları küçinte çökmeklig kurgurmakıg*

belgüke azlanmakıg öŋi kiterip … "… o kavrayışları sayesinde endişelenmeyi, belirtiye hasislik etmeyi uzaklaştırıp …".

Çöp çöksig: Pespembe (Daş. 3896). Çöksig "gül renginde, pembe" (Wilkens 2021: 239) anlamındadır. Daş. 3896*[… üst]ün altın çöpçöksig irin[leri yi]nçü tizigi teg körtle tişleri köŋül[ümin] yürekimin ertingü tepretdi titretdi.* "… altta üstte kıpkırmızı dudakları, inci dizisi gibi güzel dişleri gönlümü ve yüreğimi olağanüstü titretti."

Çöpdik yavlak: Kötü, fena, pis (Altun Y. 379/22; 380/15). Bkz. Çöbik bulganyuk, Çöbik yavlak, Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak. Çöpdik "çöp, pislik, bulanıklık" anlamındadır. Altun Y. 380/15 *Bu monça sav sözleyü tüketdükde ök ötrü bubiş çöpdik yavlak üdteki neçe tınlıglar erser …* "Böyle söz söylemyi tamamladıktan hemen sonra beş kötü zamanda ne kadar canlı varsa …".

Dana paramıt tigme buşı paramıt: Sadaka mükemmelliği (Altun Y. 322/2-3). Buşı paramıt "sadaka mükemmelliği" (Wilkens 2021: 205) anlamındadır. Altun Y. 322/2-3 *Başdınkı orunta dana paramıt tigme buşı paramıt içinte katıglanurlar.* "Baştakı mekanda sadaka mükemmelliği içinde çabalarlar."

Darmaçakır nom tilgeni: Öğreti tekerleği (Altun Y. 429/16-17). Darmaçakır "öğretinin tekerleği" (Wilkens 2021: 243); nom tilgeni "öğretinin çarkı, Dharma tekeri" (Wilkens 2021: 496) anlamlarındadır. Altun Y. 429/16-17 *Üç tegzinç iki yigirmi bölüklüg darmaçakır nom tilgenin evirip …* "Üç kısım on iki bölümlü öğreti tekerleğini çevirip …".

Darmamıg nom bulıt: Öğreti bulutu (Altun Y. 318/17). Darmamıg "Dharma'nın bulutu (onuncu Bhūmi'nin adı olarak)" (Wilkens 2021: 244); nom bulıt "Dharma'nın bulutu (onuncu Bhūmi'nin adı olarak)" (Wilkens 2021: 495) anlamlarındadır. Altun Y. 318/17 *Onunç darmamıg nom bulıt atlıg orun ol.* "Onuncusu, öğreti bulutu adlı yerdir."

Darni arviş/Tarni arviş: Büyü, sihir (Jut. Sek. Yük. Bx1-5, 22-23, 25, 27, 29, 368, 372, 374). Bkz. Bügülüg arviş. Darni "büyü, sihir" (Caferoğlu 1968: 67) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. Bx1-5 *Alku bodisatvlar kentüleri ötünmiş darni arviş küçinte ötrü buyirtinçüdeki tınlıglar igsiz kemsiz adasız tudasız bolmakların ukıtur.* "Tüm Bodhisatavların kendilerinin çağırdığı büyünün

gücüyle bu dünyadaki tüm canlıların hastalıklardan ve tehlikelerden arınmış olacağını öğretir."

Daşamabumı atlıg onunç orun: Onuncu mekân (Altun Y. 325/4-5). Daşamabumı ile onunç orun "onuncu Bhūmi" (Wilkens 2021: 509) anlamına gelmektedir. Altun Y. 325/4-5 *Daşamabumı atlıg onunç orun vajır tagıg sıdaçı atlıg daranı nomlug bulurlar.* "Onuncu mekanda elmas dağını parçalayan adlı tılsım öğretisini bulurlar."

Dejit kşanti: Tövbe, af (Altun Y. 138/13, 21; 139/2, 14; 140/6; Mayt. 71/28, 45-46; 74/25; 111/28; Jut. Sek. Yük. Bx4-2-3). Dejit "tövbe, günahların affı" (Wilkens 2021: 247); kşanti "tövbe, nedamet, ikrar duası" (Caferoğlu 1968: 184), (Wilkens 2021: 416) anlamlarındadır. Mayt. 74/25 *... kılmış tsuyların irinçülerin dejit kşanti kılu ögrenmiş erserler ...* "… işlenmiş günahlarını itiraf edip tövbe etmeye alışmış olanlar ise …".

Duraŋgama sıŋarkı yorıglıg: Etrafında hareket edilen (Altun Y. 317/18-19). Duraŋgama/turaŋgama "uzağa adım atan (yedinci Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 758); sıŋarkı yorıglıg "taraftaki gidişli (yedinci Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 610) anlamlarındadır. Altun Y. 317/18-19 *Yitinç duraŋgama sıŋarkı yorıglıg atlıg orun ol.* "Yedincisi, etrafında hareket edilen adlı yerdir."

Duşkaraçar emgek: Istırap, çile (Mayt. 1/25). Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek, Busuş kadgu emgek. Duşkaraçar "ızdırap" (Caferoğlu 1968: 68) anlamındadır. Mayt. 1/25 *... altı yıl tapavan berkte duşkaraçar emgek emgenmişin vaçırazan örgün üze olurup ...* "… altı yıl inziva ormanında çile çıkararak elmas tahtın üzerine oturup …".

Duvutıyabumı atlıg ikinti orun: İkinci mekân (Altun Y. 324/10-11). Duvutıyabumı ile ikinti orun "ikinci Bhūmi" (Wilkens 2021: 302) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 324/10-11 *Duvutıyabumı atlıg ikinti orun inçin meŋilin ermek atlıg daranı nomug bulurlar.* "İkinci mekanda huzur ve mutluluğa erme adlı tılsım öğretisini bulurlar."

Dyan paramıt tigme dyan paramıt: Meditasyon mükemmelliği (Altun Y. 322/11-12). Dyan paramıt ""meditasyon mükemmelliği" (Wilkens 2021: 249) anlamındadır.

Altun Y. 322/11-12 *Beşinç orunta dyan paramıt tigme dyan paramıt içinte katıglanurlar.* "Beşinci mekanda meditasyon mükemmelliği içinde çabalarlar."

Dyan sakınç: Düşünce (Mayt. 2/40-41; 8/9; 39/6; 59/3; 79/41; 87/12). Bkz. Busuş sakınç, Bügüş sakınç. Dyan "teemmül, etraflıca düşünme" (Caferoğlu 1968: 68) anlamındadır. Mayt. 39/6 *Siz anta ötrü ayagka tegimlig bodisavat tebrençsiz etözin tütrüm terin dyan sakınç yügerü kılur.* "Bunun üzerine hürmete layık Bodhisatva sarsılmaz vücudu ile derin düşünceye şimdi dalar."

Dyan samar: Derin düşünce dalma (Mayt. 2/40, 47; 4/19). Bkz. Dyan sakınç. Samar "istiğrak" anlamındadır. Mayt. 4/19 *Kayu dyan samar küçinte sekiz törlüg tözün yolta ingüsin inmegüsin utgurak uka yarlıkar erti.* "Öylesine istiğrak sayesinde sekiz kısımlı asil yolsan inip inmemesine kati olarak haşmetle anlardı."

Eçü apa: Ata, ecdat (Ta D 3, Ta G 4). Eçü ve apa sözcüklerinin anlamları "ata, ecdat, büyük baba" şeklinde verilmektedir." (Clauson 1972: 20; 5) (Tekin 1988: 133; 120). İki sözcüğün sinonim olduğu anlaşılmaktadır. Ta D 3 ... *eçüm apam sekiz on yıl olurmış.* "… atalarım seksen yıl hüküm sürmüşler."

Ed tavar: Mal mülk (Altun Y. 16/8; 26/14; 34h/7; 70/5-6; 94/6; 101/7; 118/15; 120/10; 121/17; 135/19-20, 22; 195/17; 196/22; 205/14; 206/4, 11-12, 15, 19; 215/24; 216/17; 217/1-2, 2, 7-8, 15, 21; 218/23-24; 250/25; 257/8; 369/12-13; 384/19; 385/23; 412/9; 440ç/3; 441/17; 442/4; 443/1, 2, 15-16; 446/19; 453/3-4; 517/13; 518/9; 519/1; 521/3-4; 525/21; 534/18; 543/19-20; 552a/20; 577/17; 596/8; 607/12; 613/5; 679/19; 683/19; Kör. B. 011, 054, 063, 079, 080, 106; Mayt. 2, 14; 10/14, 29, 35; 11/12-13; 12/8, 11, 46; 18/33-34; 31/2; 41/46; 61/20, 22, 25; 69/15; 70/60; 84/26; 85/32; 99/4-5; 100/6; Mül. Dan. 117; Daş. 310, 406, 551, 587, 965, 1037, 1540, 2014-2015, 2760, 3015, 3020, 3049, 4306, 4345, 4352, 4474). Ed "mülk, servet" (Clauson 1972: 33), (Caferoğlu 1968: 68); tavar "mal, ticaret eşyası, davar" (Clauson 1972: 442), (Caferoğlu 1968: 228) anlamlarındadır. Mül. Dan. 117 *Aşınız içkünüz ediniz tavarınız egsüki yok.* "Yeme içmenizin, malınızın mülkünüzün eksiği yok."

Eded- itil-: Büyütüp düzenlenmek (Altun Y. 533/5). Eded- "maddeleşmek, büyümek" (Clauson 1972: 44), (Caferoğlu 1968: 68); itil- "yapılmak, donatılmak, gelişmek" (Clauson 1972: 56), (Caferoğlu 1968: 101) anlamlarındadır. Altun Y.

533/5 *Ötrü ol yir orun ededip itilip meŋi ögrünçü üküş telim bolgay tip ötünti.* "Sonra o yer büyütülüp, düzenlenip huzur ve sevinç çoğalacak diye bildirdi."

Edgü ayıg: İyi, kötü (Altun Y. 293/19; 294/13; 295/5, 9-10, 20-21; 297/9; 302/12, 22, 302/25-303/1; 303/20; 304/13; Jut. Sek. Yük. 199). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg, Ayıg irinç, Ayıg yavız, Ayıg yavlak. Altun Y. 295/5 *Monta yme bodısatavlar 'eŋ'ilki köni bilge biliglig küç üze tınlıglar köŋülinteki yorıglarınıŋ edgüsin ayıgın adıra bilmekke tayanıp küç küsün paramıtıg netegin bütrürler.* "Bodhisattvalar ilk olarak doğru bilgileri sayesinde canlıların gönlündeki yolların iyisini kötüsünü ayırt edebilmeye dayanıp güç kusursuzluğunu nasıl tamamlarlar?".

Edgü edgü: İyi, iyi (Altun Y. 34ı/2; 91/13; 126/1; 132/19; 194/4; 398/3; 420/5-6; 428/5; 438/9; 449/4-5; 458/6; 460/12; 472/23; 480/16; 483/20; 497/9; 511/10; 512/2; 514/12; 517/19; 527/6; 537/15; 545/22; 598/23; 600/14; 648/19; 657/5; 660/23; Mayt. 9/3; 12/19; Daş. 2047). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Edgü ayıg. Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşmuştur. Altun Y. 132/19 *Anta ötrü teŋri teŋrisi burkan teŋri kanı kormuzta teŋrike ince tip yarlıkadı edgü edgü kavşikiya.* "Ondan sonra tanrılar tanrısı Buda, tanrılar hanı İndra tanrıya şöyle söyledi: İyi, iyi! Ey Kausika!".

Edgü edrem: İyilik, fazilet (Altun Y. 164/22; 289/12; 325/8; 328/7; 338/6, 15; 354/13; 447/5-6; 461/15; 487/2; 520/3; 566/18-19; 573/4-5; 582/14-15; 656/8-9; 681/10; Mayt. 2/27; 13/38-39; 59/16-17). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Edgü ayıg, Edgü edgü, Bilig edrem. Altun Y. 164/22 *Yene yme kavşikiya kayu meniŋ nomlug et'özüm erser arıg süzük okşatguluksuz adruk adruk sogançıg öŋ körk belgülerin ülgülençsiz teŋlençsiz edgü edremlerin sakınu sözleyü yitinçsiz titir.* "Yine de ey Kausika, benim öğretili bedenim işte temiz, pak, benzersiz, farklı tatlı ve güzellik belirtilerini hesapsız ölçüsüz iyilik erdemleri ile düşünüp söylenemeyecek kadardır."

Edgü köni: İyi, doğru (KP XL 8; Jut. Sek. Yük. 154; Mül. Muk. 55-56). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Edgü ayıg, Edgü edgü, Edgü edrem, Çın kirtü köni. KP XL 8 *Edgü köni yolçı yerçi bolup …* "İyi ve doğru bir rehber olarak…".

Edgü meŋi: İyilik, huzur (Altun Y. 34ş/21; 118/17; 165/2; 217/16-17; 227/22; 261/22-23; 263/11; 295/1; 300a/43; 301/20; 302/2-3; 355/23; 514/8, 12; 532/15; 653/2-3; Mayt. 47/18). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Edgü ayıg, Edgü edgü, Edgü edrem, Edgü köni, Edgü beŋi (Göktürk). Meŋi "neşe, sevinç, sevinme, keyiflenme" (Caferoğlu 1968: 129) gibi anlamlara sahiptir. Altun Y. 263/11 *Ol nomlarıg ol ol tınlıglarka körkitü boşguru birip edgüke meŋike yaratmakları üze ötrü al altag paramıtıg uz bütürürler.* "O öğretileri o canlılara gösterip öğreterek iyiliğe, huzura yönelttikleri için yöntem kusursuzluğunu ustaca elde ederler."

Edgü ögli adaş: Arkadaş (Daş. 555). Bkz. Adaş böşük, Adaş iş. Edgü ögli "iyiliksever, iyi yürekli, iyi niyetli, arkadaş olan" (Wilkens 2021: 97) anlamındadır. Daş. 555 *ol ... birle kavışmış [ka kadaş yige]n tagay edgü ögli adaş [bar erser .. eŋ] k[i]ninte [ö]ŋi öŋi [adrıltaçılar ol.* "Beraber yaşadığımız akraba, kardeş, yepen, dayı, arkadaş (ne) varsa en sonunda (yok olacaklardır)."

Edgü yaraşı: Uygun, yaraşır (Altun Y. 183/9). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Edgü ayıg, Edgü edgü, Edgü edrem, Edgü köni, Edgü meŋi. Yaraşı "yakışık, uygun" (Clauson 1972: 973), (Caferoğlu 1968: 286) anlamındadır. Altun Y. 183/9 *Bu nom erdini içinteki yörügleri adruk adruk nom belgüleri ögretingülüg yorıgları yene burkan kutın bulguka ertiŋü edgü yaraşı erürler.* "Bu öğreti cevheri içindeki izahları, ayrı ayrı öğreti belirtileri, öğrenilmesi gereken usulleri de Buda saadetini bulmak için fazlasıyla uygundurlar."

Edgü yavız: İyi, kötü (Altun Y. 494/14). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Edgü ayıg, Edgü edgü, Edgü edrem, Edgü köni, Edgü meŋi, Edgü yaraşı, Ayıg yavız, Bulganyuk yavız. Altun Y. 494/14 *Edgü yavız kişilerig bir teg barçanı küzetür siz.* "İyi ve kötü insanların hepsini korursunuz."

Edgü yavlak: İyi ve kötü (KP XXX 2; LXIII 3; Jut. Sek. Yük. 316, 342). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Edgü ayıg, Edgü edgü, Edgü edrem, Edgü köni, Edgü meŋi, Edgü yaraşı, Edgü yavız, Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak. KP XXX 2 *Edgü yavlak bulsar birle bulalım.* "İyiyi de kötüyü de bulursak birlikte bulalım."

Edgüli anıglı: İyi kötü (Jut. Sek. Yük. 329). Edgüli "iyi, üstün, iyilik" (Caferoğlu 1968: 68), anıglı "kötü" anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 329 *Bu alku yirtinçü yirsuvdakı edgüli anıglı kentünüŋ iki törlüg ugrınta törütmiş törü titir.* "Bu tüm yeryüzündeki iyi kötü kendinin iki türlü hareketi sayesinde meydana gelen töredir."

Edgüli ayıglı: İyi kötü (Altun Y. 133/9-10; 134/5; 366/10; 552/5-6, 7, 12-13; 561/22; 562/3-4). Bkz. Edgüli anıglı. Ayıglı "kötü"anlamındadır. Altun Y. 366/10 *Öŋin öŋin edgüli ayıglı kılınçıg.* "İyi kötü hareketleri farklı farklı gerçekleştirirler."

Edgülüg asıglıg: İyilik, fayda (Altun Y. 79/19; 473/1-2). Bkz. Asıglıg edgülüg, asıglıg kergeklig, asıglıg meŋilig. Altun Y. 79/19 *Tolp yirtinçüg irinçkep üküş telim ulug kuvragnıŋ teŋrili yalaŋuklınıŋ edgülüg asıglıgı üçün nomlug tilgenig evirü yarlıkasunlar tip titmiş kergek.* "Bütün yeryüzündekilere acımak için pek çok büyük topluluk ve tanrı ve insanların iyiliği için faydalı öğreti tekerleğini çevirmelerini buyursunlar diye demiş olsa gerek."

Edgülüg edremlig: Erdemli (Altun Y. 31/3). Bkz. Bkz. Asıglıg edgülüg, Edgülüg asıglıg, Biliglig erdemlig, Bügülüg erdemlig. Altun Y. 31/3 *Magadtakı mahabodı sögütnüŋ altınınta narayançan ögüznüŋ kıdıgınta oluru yarlıkap ülgüsüz üküş kiŋ alkıg edgülüg edremlig tuyunmaknıŋ tayakı bolmş çaytıka yükünür men.* "Magadtaki Mahabodı söğüdünün aşağısındaki Narayançan Irmağı'nın kıyısında oturarak sayısız, çok geniş, iyi erdemli, hissetmenin dayanağı olmuş manastıra secde ederim."

Edgülüg kutlug: Kutlu (Mül. May. 4, 15, 26-27; Mül. Muk. 142; Daş. 4049, 4071-4072). Bkz. Asıglıg edgülüg, Edgülüg asıglıg, Biliglig erdemlig, Bügülüg erdemlig, Edgülüg edremlig. Kutlug sözcüğü "şanslı, mutlu, kutlu, uğurlu" (Clauson 1972: 601), (Caferoğlu 1968: 189) anlamındadır Mül. May. 15 *Anın bu edgülüg kutlug tınlıgnıŋ bilge biligine sizik köŋül turgurmaguluk ol.* "Onun için bu kutlu varlığın hâkim bilgisinden şüphe etmemelidir."

Edgülüg ögrünçlüg: İyilik mutluluk (Jut. Sek. Yük. 313). Bkz. Asıglıg edgülüg, Edgülüg asıglıg, Biliglig erdemlig, Bügülüg erdemlig, Edgülüg edremlig, Edgülüg kutlug. Ögrünçlüg "sevinçli, neşeli" (Clauson 1972: 115), (Caferoğlu 1968: 148) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 313 *İnçip kin yene ajuntakı ulag sapıg ugrınta edgülügün ögrünçlügün beg yutuz bolup bayın barımlıgın edgülügün*

karıgınca kavuşgalı ... "Yine dünyadaki silsile sayesinde iyilik ve mutlulukla çift olup varlık, iyilik ölçüsünde kavuşalı …".

Edgüti kiŋürü: İyice, genişçe (Altun Y. 4/4-5; 17/5). Edgüti sözcüğünün "iyice" anlamının yanında "verimli, hararetle, dikkatlice" gibi anlamları da vardır (Clauson 1972: 53), (Caferoğlu 1968: 69); kiŋürü "geniş bir surette, tıpkı, aynı" (Caferoğlu 1968: 111) anlamındadır. Altun Y. 17/5 *Ol ugurta tavgaç ilinte bon om erdini takı edgüti kiŋürü yadılmamış erti.* "O zaman Çin devletinde bu öğreti mücevheri de iyice yayılmamıştı."

Edle- tıd-: Müdahale edip engel olmak (Altun Y. 552/16-17). Edle- "bir şeyi yararlı bir şeye dönüştürmek, geliştirmek, bir şeye veya birine değer vermek" gibi çeşitli anlamları vardır (Clauson 1972: 57); tıd- "engel olmak, yasaklamak" (Clauson 1972: 450), (Caferoğlu 1968: 236) anlamını taşımaktadır. Altun Y. 552/16-17 *Yene il içinteki kişiler kılıp ayıg kılınçıg il kan sımtap boş itip uu körüp edlemeser tıdmasar neŋ ermez buyene.* "Yine ülke içindeki kimseler günah işleyip, hükümdar boş vererek uykuya düşse, müdahale edip engellemese bu asla olmaz."

Edlig sanlıg: İtibarlı (Kör. B. 090). Edlig "zengin, varlıklı" (Clauson 1972: 55), (Caferoğlu 1968: 69); sanlıg "sanlı, hürmetli" (Clauson 1972: 839), (Caferoğlu 1968: 196) anlamlarındadırlar. Kör. B. 090 *Edlig sanlıg bolup yorımak[ıng sarp]*. "İtibarlı olup hareket etmen zor."

Edlig tavarlıg: Mal mülk sahibi (Altun Y. 141/15-16; 360/22-23; 577/18-19). Bkz. Edlig sanlıg. Tavarlıg "mal sahibi" (Clauson 1972: 445) anlamındadır. Altun Y. 141/15-16 *Takı yme kim kayu tınlıglar ajun ajunta üküş edlig tavarlıg bay barımlıg evde barkda togayın tip küseser* ... "Hatta eğer canlılar varlık şeklinde çok fazla mal mülk sahibi olarak, varlıklı evde barkta doğayım diye isteseler …".

Eg- ınantur-: İnandırmak, itaat ettirmek (Altun Y. 90/21-22). Eg- "eğmek, bükmek, eğilmek" (Clauson 1972: 99); inantur- inandırmak"tır. Altun Y. 90/21-22 Edgü ögli yarlıkançuçı köŋülin bısızın bıçgusuzın bodunın karasın üç erdinike eggey ınanturgay. "İyi düşünceli, bağışlayıcı gönlüyle zor kullanmadan halkı üç öğretiye inandıracak."

Egirt- kavşat-: Sarmalayıp kucaklamak (Altun Y. 609/19). Egirt- "kuşatmak için emir vermek; kuşatmak" (Clauson 1972: 114); kavşat- "çevirmek, sıkıştırmak" (Clauson 1972: 589), (Caferoğlu 1968: 172) anlamındadır. Altun Y. 609/19 *Yiti enüklerińe egirtip kavşatıp açmak suvsamak üze sıkılıp turmış yavrımış sınmış et'özleri alangurup küçi küsüni üzülüp unakaya ölgeli yatur erti.* "Yedi eniği sarmayalıp kucaklayarak açlık, susuzluk yüzünden bunalıp dermansızlaşmış, bedeni zayıflayıp kuvveti kaybolmuş Unakaya ölü gibi yatıyordu."

Egril- bükül-: Eğrilip bükülmek (Mayt. 12/37). Egril- "eğrilmek", bükül- "bükülmek"tir. Mayt. 12/37 *Anta ötürü badari braman kentü eğrilmiş bükülmiş et'özin körüp köŋülü yiriŋüyü ince tip ...* "Bunun üzerine Badari adlı soylu, kedisinin eğrilip bükülmüş bedenini görüp, gönlü bulanarak şöyle deyip …".

Egsü- tegşil-: (Jut. Sek. Yük. 205-206). Bkz. Alkın- egsü-, azu- egsü-. Tegşil- "değişilmek" (Clauson 1972: 488), (Caferoğlu 1968: 231) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 205-206 *Burkanlar urugı üzülmez kılca egsümez tegşilmez artamaz buzulmaz alkınmaz yokadmaz ...* "Buda soyunun sonu gelmez, kıl kadar eksilmez, değişilmez, bozulmaz, yok olmaz …".

Egsük kergek: Eksik, gerekli (Altun Y. 356/13; 433/6; 526/15; Mayt. 57/1). Egsük "eksik", kergek "gerek, ihtiyaç, gereken şey"dir. Altun Y. 356/13 *Arıg çahşapudlar egsük kergek kılmazlar.* "Temiz öğretiler eksik bırakmazlar."

Egsüksüz kergeksiz: Eksiksiz, tamam (Altun Y. 249/17; 307/23; 308/1-2; 309/10-11; 578/3-4; Mayt. 31/3). Bkz. Artuksuz egsüksüz. Kergeksiz "gereksiz"dir. Mayt. 31/3 *Eren işilerke kedgü tonagu itig yaratag yivig tizig ed tavar üzüksüz egsüksüz kergeksiz bolurlar.* "Erkek ve kadınlar için giyilecek, takılacak süs gibi şeyler daima gereksiz olur."

Egsüksüz tolu tükel: Tam, eksiksiz (Altun Y. 116/19; 513/16). Bkz. Artuksuz egsüksüz, Egsüksüz kergeksiz, Bkz. Bütün tolu. Tükel "tam, bütün" anlamına (Clauson 1972: 480), (Caferoğlu 1968: 257) gelmektedir. Altun Y. 116/19 *Neçe altı kaçıg bölükińe egsük tınlıglar erser olarnı barça bir yaŋlıg egsüksüz tolu tükel kıltaçı bolayın.* "Ne kadar altı duyu bölümünde eksik canlılar varsa onları tamamıyla eksiksiz kılayım."

Egsüksüz tükel: Eksiksiz, tam (Altun Y. 94/3-4; 95/9; 174/22-23; 196/6; 271/18; 273/21; 275/2; 601/5; 651/17; Daş. 2461). Bkz. Artuksuz egsüksüz, Egsüksüz

kergeksiz, Egsüksüz tolu tükel. Altun Y. 196/6 *İnçe kaltı 'eŋ'ilki törť törlüg tapıgka udugka egsüksüz tükel tegdeçi bolgaylar.* "Şöyle ki birincisi, dört tür saygıya ve hizmete eksiksiz ulaşacaklar."

Egsüt- asut-: Eksiltme çoğaltma (Üİ 119b/5; 120a/8, 12, 13-14). Egsüt- "azaltmak" (Clauson 1972: 117), asut- "çoğaltmak" anlamındadır. Üİ 120a/8 *Munda yme ok yok üçün eksütmek asutmakı anın tegimlig ermez üştegeli.* "Bunda da eksiltme çoğaltması yok olduğu için bundan dolayı eklemeye değmez."

Eke baltır: Teyze, yenge vb. kadın akrabalar (Altun Y. 554/15-16). Eke "abla, kadın akraba" (Clauson 1972: 100), (Caferoğlu 1968: 70); baltır "baldız" (Caferoğlu 1968: 32) anlamlarındadırlar. Altun Y. 554/15-16 *Ögli kanlı ulatı kişi ogul beg yutuz içi ini yme ka kadaş eke baltır birkerü bolar tüşer adrılmak alp açıg tarka emgekke.* "Ana babadan başka adam oğul, karı koca, büyük kardeş küçük kardeş, hısım akraba, abla baldız tümü ayrılma zahmetine maruz kalırlar."

Eke siŋil: Abla kız kardeş (Mayt. 84/19). Bkz. Eke baltız. Siŋil "küçük kız kardeş" (Clauson 1972: 839), (Caferoğlu 1968: 206) anlamındadır. Mayt. 84/19 *Kim kayu eren ekeler siŋiller kızlar analar dıntar birle yavaz iş işlep yazınsar ...* "Erkekler, abla ve kız kardeşler ile kızlar ve analar ile ve rahibeler ile kötü iş işleyip günahkâr olsalar…".

El adak: El ayak (KP LXIII 5). El "el", adak "ayak"tır. KP LXIII 5 *Elgin adakın beklep kınlıkta urdılar.* "Elini ayağını zincire vurup onu hapse attılar."

Em yöründek: İlaç çare (Mayt. 79/37; Kör. B. 117; Daş. 2963-2964). Em "ilaç, tedavi aracı" (Clauson 1972: 155), (Caferoğlu 1968: 71); yöründek "ilaç" (Clauson 1972: 971), (Caferoğlu 1968: 307) anlamındadır. Mayt. 79/37 *... ayıg kılınçıŋa em ürünteg ... sakınsar.* "… kötü ameline ilaç, çare … düşünse …".

Emgek kıyıt: İşkence, zulüm (Altun Y. 117/14-15). Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek, Busuş kadgu emgek, Duşkaraçar emgek. Kıyıt sözcüğü kıyın'ın hatalı biçimi olduğu anlaşılmakta ve emgek ile birlikte kullanıldığı görülmektedir, bu şekilde "işkence" anlamında kullanılmıştır (Clauson 1972: 675). Altun Y. 117/14-15 *Tüü törlüg emgekler kıyıtlar tükel tegip et'özleri alaŋurmışlar erser...* "Pek çok türlü işkencelerin hepsini çekip bedenleri zayıflamışsa …".

Emgek tolgak: Sıkıntı, dert (Altun Y. 7/6; 100/1; 101/21; 367/16; 440b/7-8; 472/14; 545/15-16; 586/9; 612/15; 614/17; Mayt. 44a/6-7; 78/43; 81/2, 34; 82/12; 106/4). Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek, Busuş kadgu emgek, Duşkaraçar emgek, Emgek kıyıt. Tolgak "eziyet, ızdırap, hastalık" (Caferoğlu 1968: 245) anlamındadır. Altun Y. 367/16 *Busuş kadgu emgek tolgak iyin udu törüyür.* "Sıkıntı, kaygı, dert birbirini takip ederek ortaya çıkar."

Emgekli meŋili: Izdıraplı, sevinçli (Altun Y. 334/18-19; Jut. Sek. Yük. (451)). Bkz. Asıglıg meŋilig, Bay meŋilig. Emgekli "ızdıraplı, acılı" anlamındadır. Altun Y. 334/18-19 *Emgekli meŋili yme ürlükli ürlüksüzli inçip menli mensizlide ulatı üküş telim nomlarnıŋ bir yme ermezin inçip öŋi yme ermezin...* "Izdırabı sevinci, daimi ve geçiciliği, ben ve bensizliği, pek çok öğretinin bir olmasını …".

Emgeklig busuşlug: Sıkıntılı dertli (Mayt. 16/11-12). Bkz. Busuşlug sakınçlıg, Busuşlug kadgulug. Emgeklig "ızdıraplı, acılı"; busuşlug "dertli, kederli, kaygılı" anlamındadır. Mayt. 16/11-12 *Emgeklig busuşlug bolmaŋ*. "Dertlenip tasalanmayın."

Emgeklig tolgaklıg: Eziyet çeken, ızdıraplı (Altun Y. 118/19; 179/24; 180/3; 448/2-3; 628/7-8). Bkz. Emgeklig busuşlug. Emgek tolgak ikilemesine +lIg ekinin getirilmesiyle yine bir ikileme oluşturulmuştur. Altun Y. 448/2-3 *Men amtı teŋrim alku yok çıgay erinç yarlıg emgeklig tolgaklıg tınlıglarnıŋ küsüşlerin kanturgalır üçün ...* "Ben şimdi bütün, yoksul, zavallı, ızdıraplıcanlıların isteklerini doyurmak için …".

Emgeksiz meŋisiz: Sıkınsız sevinçsiz (Altun Y. 266/16-17). Emgekli meŋili ikilemesinin olumsuz biçimidir. Altun Y. 266/16-17 *Tınlıg atkaklıg teŋ köŋül erser kaltı emgeksiz meŋisiz tınlıglar üze biligsiz sakınçın kiterip ...* "Canlıya bağlı gönül ise aynı sıkıntısız sevinçsiz cahil düşünceyi giderip …".

Emgeksiz tolgaksız: Sıkıntısız, dertsiz (Altun Y. 437/7-8; 547/15; Jut. Sek. Yük. 279-280). Bkz. Emgeksiz meŋisiz. Emgek tolgak ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 547/15 *İl orunın yigedtürüp kentüleri inç meŋilig bodun kaara emgeksiz tolgaksız bolsunlar tip ötünti.* "Ülke tahtını yüceltip kendileri huzurlu, halk sıkıntısız olsun, diye arz etti."

Emgen- buşrul-: Sıkılmak, eziyet görmek (Altun Y. 401/14-15). Bkz. Buş- buşrul-. Emgen- "ızdırap çekmek, acı çekmek" (Clauson 1972: 160), (Caferoğlu 1968: 71) anlamındadır. Altun Y. 401/14-15 *Aç kız ig kegen yagı yavlak adası üze basıtıp üküş emgenser buşrulsar sıkılsar tanılsarlar ...* "Kıtlık, hastalık ve düşman tehlikesiyle ezilip, fazlasıyla sıkılıp bunalsalar …".

Emget- ölür-: Eziyet edip öldürmek (Mayt. 81/40-41). Bkz. Buşur- emget-. Ölür- "öldürmek" (Clauson 1972: 151), (Caferoğlu 1968: 150) anlamındadır. Mayt. 81/40-41 *Kim kayu ayıg kılınçlıg tınlıglar küçsüz küsünsüz tınlıglar emgetgüçiler ölürgüçiler söküş atış kılguçı sünüşüp tınlıgların ölürgüçiler.* "Kötü amelli varlıklar, güçsüz kuvvetsiz varlıklar, acı veren öldürenler, küfredenler, vuruşup canlıları öldürenler …".

Emit- kamıt-: Eğilip bükülmek (Mayt. 101/35). Emit- "eğilmek, eğmek" (Clauson 1972: 157), (Caferoğlu 1968: 71); kamıt- "eğmek; atmak" (Clauson 1972: 626), (Caferoğlu 1968: 164) anlamlarındadır. Mayt. 101/35 *Amarı emitmiş kamıtmış.* "Bazıları eğilip bükülmüş."

Emle- ota-: Tedavi edip iyileştirmek (Mayt. 51/7). Emle- "tedavi etmek" (Clauson 1972: 161), (Caferoğlu 1968: 72); ota- "tedavi etmek" (Clauson 1972: 42), (Caferoğlu 1968: 144) anlamlarında olup eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Mayt. 51/7 *İg agrıglıg kişig satagsız tersiz içgü ot öntürüp emleser otasar.* "Hastalıklı birini bedave ilaç vererek tedavi edip iyileştirse."

Emlet- öŋedtür-: Tedavi etip iyileştirmek (Altun Y. 597/21). Emlet- Tedavi ettirmek" (Clauson 1972: 161), (Clauson 1972: 182), (Wilkens 2021: 534) anlamlarındadır. Altun Y. 597/21 *Yumgı ol bayagut oglı tapa barıp kentü kentü iğlerin agrıgların emletgeli öŋedtürgeli ötüntiler.* "Hepsi o bey oğluna doğru varıp hastalıklarını tedavi edip iyileştirmesini rica ettiler."

Eŋ meŋ: Av yiyecek (IrkB 31, 31, 49). Eng "av" (Clauson 1972: 166), (Caferoğlu 1968: 72); meng "yem, yieyecek" (Clauson 1972: 766), (Caferoğlu 1968: 129) anlamına gelmektedir. İkilemenin yakın anlamlı sözcüklerden oluştuğu söylenebilir. IrkB 31 *Bars kiyik engke mengke varmiş engin mengin bolmiş.* "Bir kaplan avlanmaya gitmiş. Avını, yiyeceğini bulmuş."

Eŋer teger: Salkım salkım (Mayt. 55/28). Mayt. 55. 28 *Adruk adruk eŋer teger çintan tamalaptr abiruş krbirde ulatı (erdini -)lig sögütler ıgaçlar.* "Türlü türlü salkım

salkım olan ile candana tamalapattra karavira (abiruş) krbir ve öteki cevherli ağaçlar."

Eŋit- yükün-: Eğilip secde etmek (Mayt. 38/37-38). Bkz. Ata- yükün-. Eŋit- "başını eğmek; bir şeyi eğmek" (Clauson 1972: 179), (Caferoğlu 1968: 72) anlamındadır. Mayt. 38/37-38 *Alku olar munuŋ adakınta eŋitgeli yüküngeli tegimlig erürler.* "Bunların hepsi bunun ayaklarına kapanıp eğilmeye layık olurlar."

Eŋrey bedey: Sakat (Altun Y. 300/10). Bedey "verimsiz" (Wilkens 2021: 153) anlamındadır. Altun Y. 300/10 *Ulatı küvenç nızvanı tıltagınta burkan nom bursaŋ kuvrag üç erdinig ögüg kaŋıg bahşılarıg uluglarıg et'özin agır ayag kılmayuk tıltagınta eŋrey bedey aksak çolak közsüz teglük bolmışların ...* "Ayrıca, gurur ihtirası nedeniyle Buda, öğreti, cemaat, üç mücevheri, ana babayı, üstatları, bedenleriyle ululamamaktan dolayı sakat, aksak, çolak ve kör olduklarını …".

Er at: İnsan ve hayvan (Mayt. 69/14; 75/53). Er sözcüğü "erkek, koca" (Clauson 1972: 192), (Caferoğlu 1968: 73); at "at, beygir"dir. Mayt. 69/14 *Yirin suvın bağın borlukın erin atın oklatdımız.* "Yerini suyunu, bağını bahçesini, adamlarını ve atlarını taksim ettik."

Er evçi: Erkek, kadın. (Kip 137, 138). Bkz. Er at. Ev sözcüğünden türemiş olan evçi sözcüğü "kadın, ev hanımı" (Clauson 1972: 6), (Caferoğlu 1968: 78) anlamına gelmektedir. Kavram olarak zıtlık içeren sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Kip 137, 138 *...er evçi körkin körü kurtulgu tınlıglar erser kuanşi im pusar ol (138) tınlıglarka adın adın öge bilge atlıg yüzlüg er evçi (139) körkin körtgürü nomlayur kutgarur.* "… erkek ve kadınların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlıklar iseler Kuanşi İm Pusar o canlı varlıklara çeşitli, meşhur, hakim, asil, saygı değer erkek ve kadınlar kılığına girerek görünür, öğretir, kurtarır."

Er- tur-: Durmak, kalmak (Altun Y. 427/2; 455/1-2). Er- fiilinin çeşitli anlamları bulunmaktadır. Bunlardan biri "bulunmak, var olmaktır"; tur- fiili de "ayakta durmak, kalkmak" anlamındadır. Altun Y. 455/1-2 *Ürüg uzatı yüzer miŋ yekler kuvragı yığılıp ermiş turmış orunta iyin iderü küzetgey.* "Sürekli yüz bin şeytan topluluğu toplanıp durdukları yerde takip ederek koruyacak."

Erdini agı: Mücevher, hazine (Altun Y. 118/13-14; 447/4-5). Bkz. Agı barım. Erdini "cevher, kıymetli madde" (Caferoğlu 1968: 73) anlamındadır. Altun Y. 447/4-5 *İnçip erdini ağılıklar üze tolu edgü edremler üze tükellig kılu tegingey men.* "Böylece, mücevherle hazineler ve bütün iyi erdemler ile eksiksiz kılacağım."

Erdini monçuk: (Altun Y. 495/15). Bkz. Erdini agı. monçuk sözcüğü de "boncuk, boncuk kolye" ve daha eski zamanlarda "mücevher" (Clauson 1972: 349); "inci" (Caferoğlu 1968: 131) anlamına gelen bir sözcüktür. Altun Y. 495/15 *İnçe kaltı satıgsız ulug erdini monçuk teg anın amtı öger men.* "Öyle ki paha biçilemez mücevher gibi onu şimdi her şeyden üstün tutarım."

Erdini yinçü: Mücevher, inci (Altun Y. 119/15-16; 121/17; 170/16; 251/1; 312/19; 412/9; 446/16; 517/13; 543/21; 571/6-7; 578/16-17; 613/4-5; KP XXXIV 2; Mayt. 104/22). Bkz. Erdini agı, Erdini monçuk. Yinçü "inci"dir. Altun Y. 170/16 *Ayaların yaddukta tuu törlüg erdini yinçü yagıtıp kamag tınlıglar küsüşin kanturtaçı bolsunlar.* "Ayalarını yaydıklarında pek çok türlü mücevher inci yağdırıp bütün canlıların isteğini tatmin edici olsunlar."

Eren alpagut: Bahadır kahraman (Mül. Dan. 54-55). Bkz. Alp alpagut. Eren "erkekler" anlamına gelmektedir ancak zaman içinde "dövüşen erkek" anlamında kullanıldığı görülmektedir (Clauson 1972: 232). Mül. Dan. 54-55 *Bir ogurda ol dantipali ilig alp katag evçı erenleri alpagutları birle arıg simekte avka atlanıp bardı.* "Bir gün o Dantipali han, alp kuvvetli avcı bahadırları lahramanları ile ormanda avlanmak üzere ata binip gitti."

Eren işi: Koca ve karı (Mayt. 40/04). Bkz. Eren alpagut, Beg işi. Mayt. 40/04 *Teŋriler lular eren işiler ayap agırlap kitumati kente kir // ...* "Tanrılar, ejderler, erkekler ve kadınlar hürmet edip ağırlayıp Ketumati şehrine gir(diler)."

Erig barıg: Tavır, davranış (Altun Y. 118/22; Mayt. 4/29; Daş. 625, 1359, 2599, 3848-3849). Bkz. Çızın erig. Barıg "yürüyüş, gidiş" anlamındadır (Caferoğlu 1968: 33) anlamındadır. Altun Y. 118/22 *Öŋ körk erig barıg üze artukrak tokılıg bolsunlar.* "Güzel davranışlarıyla fazlasıyla zarif olsunlar."

Erig ornag: Yer, ikâmet (Altun Y. 346/13; 682/17-18). Erig sözcüğünün "mesken, yer" anlamı da bulunmaktadır. Ornag "yer, taht, ikahmetgah" (Clauson 1972: 234), (Caferoğlu 1968: 142) anlamındadır. Altun Y. 346/13 *Üç üdki kamag burkanlarka ontın sıngar yirtinçüde erig ornag tutmışlarka kirtgünç köŋülin*

yinçürü töpün yükünüp bir uçlugın öger men. "Üç zamanın bütün Budalarına on taraftaki dünyada ikâmet edenlere, samimi gönülle secde edip her şeyin üstündeki tanrım sizi bütün kalbimle övüyorum."

Erig öt: Öğüt, nasihat (Mayt. 67/30). Erig sözcüğünün "öğüt, nasihat" anlamı bulunmaktadır (Clauson 1972: 221), (Caferoğlu 1968: 74). Öt sözcüğü de "nasihat, öğüt" anlamında kullanılmaktadır (Clauson 1972: 154), (Caferoğlu 1968: 36). Mayt. 67/30 *Biz yine alku eriglerin ötlerin almadın ...* "Biz yine bütün öğütlerini almadan …".

Eriglig barıglıg: Yol yordam bilen (Altun Y. 124/21). Erig barıg ikilemesinin +lIg isimden isim yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 124/21 *Kaçıgları arıg süzük et'öz itigleri tolu tükel münsüz kadagsız yig adruk biliglig edremlig tuzlug yaraglıg eriglig barıglıg bolurlar.* "Uzuvları temiz, beden yapıları eksiksiz, dertsiz, üstün, erdemli, faydalı, yol yordam bilen olurlar."

Erinçeŋ ermegü: Tembel, ihmalkâr (Altun Y. 291/8-9). Erinçeŋ "tembel, gayretsiz" (Wilkens 2021: 115); ermegü "gayretsiz, tembel" (Clauson 1972: 232), (Wilkens 2021: 118) anlamlarındadır. Altun Y. 291/8-9 *Bilge biligig bışrunmakları küçinte kaltı kut bulmaduk yalaŋuklarnıŋ teg edgü yıltızlarıg bışrunup umadaçı erinçeŋ ermegü köŋüllerin kiterürler.* "Hâkim bilgiyi öğrenmeleri sayesinde tıpkı saadet bulmamış insanlar gibi iyi esasları öğrenememiş tembel gönüllerini giderirler."

Erk küç: Güç kuvvet (Mayt. 62/29-30). Bkz. Çog küç. Erk sözcüğü "bağımsızlık, özgürlük; kuvvet, güç," anlamındadır (Clauson 1972: 220), (Caferoğlu 1968: 74) anlamındadır. Mayt. 62/29-30 *Kentü erkimiz küçümüzke küvenip törüsüzin seŋik vrhar sanlıg erin atın kızın kırkının işke küçke irtke birtke ıdtımız yumşadımız tartdımız istimiz tokıdımız toŋladımız.* "Kendi gücümüze güvenip haksız olarak manastıra ait olan erkekleri, kız ve bakireleri işe güce, vergiye koşturduk, iş gördürdük, çektik, el koyduk, dövdük, tartakladık."

Erk tap: İrade, istek (Altun Y. 49/17; 51/11; 52/1, 12; 136/1; 213/13, 19-20; 268/9; 550/10-11). Bkz. Erk küç. Tap "arzu, istek; memnuniyet, yeterlilik" (Clauson 1972: 434), (Caferoğlu 1968: 224) anlamlarında kullanılmaktadır. Altun Y. 136/1 *... azu yime törtdin sıŋarkı bursaŋ kuvraglarka sanlıg edig tavarıg kuntum*

altın ogurladım erkimce tapımca işletdim erser... "… ve dahi dört taraftaki cemaate ait malları çaldım çırptım irademle kullandımsa …".

Erk türk: Güç, kudret (Mayt. 2/47; 41/46; 47/24; 50/19, 25; 57/22-23; 84/25; 85/21; 89/26-27; 111/20-21). Bkz. Erk güç, Erk tap. Türk "güç, kuvvet" (Clauson 1972: 542), (Caferoğlu 1968: 259) anlamındadır. Mayt. 41/46 *Ol ok teginmek tıltagınta ajunlarka ed tavarka erkke türkke azlanmak turur.* "İşte bu hissetme sebebiyle varlık şekilleri mal mülk, güç kuvvet sebebiyle arzulanma ortaya çıkar."

Erkeçlen- yaykal-: Dalgalanmak, huruç etmek (Altun Y. 630/17-18). Erkeçlen- "dalgalanmak, çalkanmak", yaykal- "dalgalanmak, sallanmak, çalkalanmak" (Clauson 1972: 981), (Caferoğlu 1968: 291) anlamlarındadır. Altun Y. 630/17-18 *Ögüzler köller erkeçlenip yaykalıp tetrü oŋaru savrıltı.* "Irmaklar göller dallagalanıp sağa sola savruldu."

Erklig küçlüg: Güçlü, kudretli (Altun Y. 97/7-8; 105/7; 424/23). Erk küç ikilemesinin +lIg isimden isim yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 97/7-8 *Kaltı erklig küçlüg alku ulug arjılarnıŋ takı burkanlıg kaŋımız busansarlıg ulug taluy ögüzniŋ içinte paramıtlıg yorıgın barça bütürüp tükel bilge biligke tegdi.* "Dahası güçlü kuvvetli bütün yüce münzeviler ve Buddha babamız, erdemli atalarımız bu varlıklar dünyası büyük okyanus içinde tamamıyla bilgiye ulaştı."

Erklig türklüg: Güçlü, yiğit (Altun Y. 455/10; 629/7; Mayt. 13/48-49; 48/20; Daş. 2477). Erk türk ikilemesinin +lIg isimden isim yapım eki almış biçimidir. Mayt. 48/20 *Kop edgülerniŋ turugı ornı bolmış kop kamag nomlar öze ikintisiz erklig türklüg kamag tınlıglar öze tüz ulug yarlıkançuçı biliglig erür.* "Bütün iyiliklerin sığınağı olmuş, bütün din kitapları üzerine benzersiz ve güçlü, bütün canlılar üzerine pek büyük merhamet besler."

Erksiz türksüz: Güçsüz, kuvvetsiz (Altun Y. 102/10). Erklig türklüg ikilemesinin olumsuz biçimidir. Altun Y. 102/10 *Yme inçip korkınç ayınç tıltagınta ötgürü azu yme erksiz türksüz nom ugurınta men kıltım erser ...* "Ve işte korkunç sebepten ötürü yahut da güçsüz öğreti yüzünden yaptım ise …".

Ermeksiz erinüksüz: Gayretli, erinmeyen (Altun Y. 210/6-7). Ermegü "tembel" anlamında olduğundan ermeksiz "tembel olmayan" anlamına gelmektedir. Erin- fiilinden türeyen erinüksüz de "tembel olmayan, üşenmeyen" anlamına gelmektedir. Altun Y. 210/6-7 *Bu üç törlüg adrukka tükellig dyanıg uzun*

turkaru ermeksizin erinüksizin bışrunurlar ögretinürler. "Bu üç türlü, başkasına bağlı istiğraki sürekli, gayretli şekilde öğrenirler."

Ert- bar-: Geçip gitmek (Üİ 119b/6; 120b/4; Mayt. 103/32). Bkz. Bar- kel-. Ert- fiilinin "geçmek" anlamı vardır. Mayt. 103/32 *Neçe neçe kşan ödler ertser ança ança edgülüg özleri teŋri meŋileri erter barır.* "Nice zaman zaman geçtikçe o kadar üstün olan asılları ilahi sevinçleri geçer gider."

Ert- keç- kit-: Geçip gitmek (Altun Y. 146/8). Bkz. Ert- bar-. Keç- "geçmek", kit- "gitmek"tir. Altun Y. 146/8 *Ne üçün sözlegülüksüz titir tip tiser alku belgülertin ertmiş keçmiş kitmiş üçün anın antag titir.* "Ne için söylenemez dense bütün belirtilerden geçip gitmiş (olduğu) için öyledir."

Ert- oz-: Uzaklaşıp kurtulmak (Altun Y. 187/15). Bkz. Ert- bar-, Ert- keç- ket-. Oz- "uzaklaşmak, birini geçmek, kurtulmak" (Clauson 1972: 279), (Caferoğlu 1968: 145) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Altun Y. 187/15 *İnçip men kavşıkıya ol ödtin berü burkan kutın bulgınçaka tegi tört törlüg yavlak yollartın ertip ozup iki ajunlarta togdum.* "Böylelikle ben, ey Kavşiki, o zamandan beri Buda saadetini buluncaya kadar dört türlü kötü yollardan uzaklaşıp kurtularak iki âlemde doğdum."

Erü erü: Yavaş yavaş (Altun Y. 552/22; 630/2; 643/20). Altun Y. 630/2 *Erü erü tegdiler tagda tizde arıgda.* "Yavaş yavaş dağda, yüksek yerlerde, ormanda ilerlediler."

Erüş üküş: Pek çok (Çaş. Beg 127; Altun Y. 34ğ/7-8; 107/21-22; 109/4; 201/13; 408/23; 555/14; Mayt. 37/6-7; 74/56; 78/13-14, 29; 81/8-9; 90/31; Jut. Sek. Yük. 08, 019, 286, 439; Daş. 3098, 3610, 4514). Erüş "pek çok, sayısız" (Clauson 1972: 239), (Caferoğlu 1968: 76); üküş "çok" (Clauson 1972: 118), (Caferoğlu 1968: 149) anlamlarındadır. Çaş. Beg 127 *Ol rakşas barıp edgü yumşak savlar sözlep erüş üküş tınlıgların ölürür.* "O rakşasi gidip iyi yumuşak sözler söyleyip pek çok canlıları öldürür."

Esen tükel: Sağ salim (IrkB 15, 27, 42; Kip 23-24; KP XXII 6-7; XXIV 3; XXV 6; XL 5; LII 7; Daş. 419, 439). Bkz. Egsüksüz tolu tükel, Egsüksüz tükel. Esen sözcüğü "sıhhatli; sağlam; güvenilir" (Clauson 1972: 248), (Caferoğlu 1968: 76) anlamındadır. İki farklı sözcükten oluşan bir ikilemedir. IrkB 15 *yana tengri kutınta üçünç yılta kop esen tükel körüşmiş.* "Yine, tanrı lütfuyla üçüncü yılda

sağ salim görüşmüşler." Kip 23-24 *Esen tükel öz yirinte (barur)lar.* "Sağ salim kendi yerlerine varırlar.

Esirkençsiz ökünçsüz: Pişman olmayan (Altun Y. 169/13-14). Esirkençsiz "sınır tanımadan, esirgemeden" (Clauson 1972: 252), (Caferoğlu 1968: 76); ökünçsüz "pişmalık duymadan" (Clauson 1972: 111), (Caferoğlu 1968: 149) anlamındadır. Altun Y. 169/13-14 *Amtı men alku kamag tınlıglar birle alkunı barça esirkençsiz ökünçsiz köŋülin kamag biş ajuntakı tınlıglarka evire teginür biz.* "Bütün yaratıklarla birlikte, hepsini, pişman olmayan gönülle bütün beş âlemdeki canlılara döndürerek yerine getiririz."

Esrü kusrı: Alacalı (Mayt. 55/26). Esrü / esri "benekli" (Clauson 1972: 250); kusrı "alaca" anlamındadır. Mayt. 55/26 *Tüü törlüg kök sarıg kızıl yörüŋ yipün öŋlüg esri kusrı suvdakı kurgakdakı çeçekler yarılıp açılıp tökülür.* "Çeşitli mavi, sarı, kırmızı, beyaz lotus çiçeği renkli, alaca sudaki, karadaki çiçekler yarılıp dökülür."

Eşük töşek: Yorgan döşek (Mayt. 12/5-6). Eşük "örtü, battaniye" (Clauson 1972: 260), (Caferoğlu 1968: 77); töşek "döşek, yatak" (Clauson 1972: 563), (Caferoğlu 1968: 250) anlamlarındadır. Mayt. 12/5-6 *... tült orun eşük töşek ton etük itig yartag aş içgü ı tarıg ... ed tavar miŋ miŋ tümen tümen kurla ... birdiniz.* "… yastık, sedir, döşek, elbise, süs eşyası, yiyecek içecek hububat ve tohum … mal mülk binlerce binlerce defa verdiniz."

Et kan: Et kan (KP III 4; Mayt. 74/58). Et "et", kan "kan"dır. Mayt. 74/58 *Yarlıkançsız köŋülin erüş üküş koyun kuzıg isig özlerinte adırdılar etlerin kanların yidiler içtiler sattılar yuŋladılar.* "Merhametsiz gönülle birçok koyun ve kuzunın canını aldılar, etlerini kanlarını yediler içtiler, sattılar, sarfettiler."

Et süŋük: Et kemik (Daş. 722-723). Bkz. Et kan. Süŋük "kemik" (Clauson 1972: 838), (Caferoğlu 1968: 214) anlamını taşımaktadır. Daş. 722-723 *Turgınçara tolp etözlerinteki etleri süŋükleri sag yag teg sızılup barır.* "Hemen o anda vücutlarındaki etleri kemikleri tereyağ gibi eriyip gider."

Et yin: Et, deri (Altun Y. 19/13; Mayt. 61/7; 62/12-13; 65/8; 78/22-23; Daş. 803, 916, 2099, 3803, 4241). Bkz. Et kan. Yin "deri, cilt" (Clauson 1972: 941), (Caferoğlu 1968: 297) anlamındadır. Mayt. 61/7 *Ol emgekke süŋükümüzke tegi etimiz*

yinimiz yarılur yırtılur örtenür yalar. "O ızdıraptan kemiğimize kadar etimiz derimiz yarılır, yırtılır yanar, alev alır."

Etiŋgiri yaŋkulug: Çınlayan, yankılı (Altun Y. 646/2). Etiŋgiri "melodik, çınlayan, ezgili" (Wilkens 2021: 126); yaŋkulug "yankılı, tınlayan" (Wilkens 2021: 864) anlamlarındadır. Altun Y. 646/2 *Tolun ay teg arıgın süzük yaruk yime etiŋgiri yaŋkulug körkle ünüŋüz ol.* "Dolun ay gibi temiz, parlak ve de yankılı güzellik sesinizdir."

Ev bark: Ev bark (Şi D 2, D 12; Altun Y. 34ğ/8; 121/16; 141/16; 368/2-3; 533/19; 552a/18; Mayt. 3/22; 7/54-55, 57-58; 18/22; 23/16; 27/7; 40/8-9; 49/2; 50/20; 52/54-55; 54/21; 58/10; 111/8; Jut. Sek. Yük. 61, 63, 79, 83, 86, 100, 232, 251, 287, 294, 295, 346, 435; Daş. 468-469, 476-477, 488-489, 993, 997, 2128, 2653, 4588, 4593-4594, 4597, 4599-4600). Bkz. Eb bark (Göktürk). Bugün de kullanılan bu ikileme iki sinonim sözcükten oluşmuştur. Eb, b>v değişimi ile bugün ev olarak kullandığımız sözcük olup Uygur Türkçesi döneminde de ev şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bark sözcüğü için de "ev" anlamı verilmektedir (Caferoğlu 1968: 68; 33), (Orkun 1994: 790; 770). Şi D 2 *Ebin barkın yılkısın vulımadın* "Evini barkını, at sürüsünü yağma etmedim." Şi D 12 *Eb barkında ermiş.* "Ev barkında imiş." Mayt. 54/21 *Konukluk ev bark buşı birser üstün teŋri yirinte altın yalaŋuk etüzinte ulatı nırvanlıg orun bultaçı bolur.* "Konukluk ev bark sadaka olarak verse yukarıda tanrılar yerinde aşağıda insan vücudunda Nirvana yerini bulur."

Ev ev: Ev ev (Altun Y. 586/23). Altun Y. 586/23 *Neŋ inçip balık uluş sayu barıp ev ev sayu keze yorıp ot em kılgalı udaçı ermez.* "Asla şehirlere, köylere, evlere gidip ilaç verip kurtaramaz."

Evir- tevir-: Çevirmek, döndürmek (Altun Y. 115/8). Evir- "evirmek, çevirmek" (Clauson 1972: 14), (Caferoğlu 1968: 78); tevir- "devirmek, çevirmek, döndürmek" (Clauson 1972: 443), (Caferoğlu 1968: 235) anlamlarındadır. Altun Y. 115/8 *Ürüg uzatı üzeliksiz nomlug tilgenin evireyin tevireyin.* "Sürekli ulaşılamaz öğreti tekerliğini döndüreyim."

Evir- yantur-: Çevirmek (Daş. 3332-3333). Bkz. Evir- tevir-. Yantur- "geri dönmek" (Clauson 1972: 948) anlamındadır. Daş. 3332-3333 *... kişi adınlarıg bu[...*

evir]ser yantursar […] ölürmiş bolur. "… kişi başkalarını bu … çevirse … öldürmüş olur."

Evlig barklıg: Evli barklı, varlıklı (Daş. 2193). Ev bark ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. Daş. 2193 *Anı üçün evlig barklıg örtlüg [yalınlıg …] tezip ünyük men.* "Onun için varlıklı ve ateşli (biçimde) kaçıp çıktım."

Evril- tevril-: Evrilmek, çevrilmek (Altun Y. 133/22). Evril- "evrilmek, çevrilmek"; tevril- "devrilmek, dönmek"tir. Altun Y. 133/22 *… kaŋlı tilgeni teg üstün altın arkuru turkuru agtarılu töŋderilü evrili tevrili toga tegzinü …* "Kağnı tekerleği gibi yukarı aşağı enine boyuna aktarıla dönderile, evrile çevrile, döne dolaşa …".

Evril- yorı-: Davranmak, hareket etmek (Altun Y. 136/3). Evril- fiilinin "uygun davranmak" anlamı da bulunmaktadır (Clauson 1972: 14), (Caferoğlu 1968: 79); yorı- "yürümek, gitmek, hareket etmek" gibi anlamlar için kullanılmaktadır (Clauson 1972: 957), (Caferoğlu 1968: 302). Altun Y. 136/3 *Teŋri teŋrisi burkannıŋ ıduk nomlug yarlıgınça evrilmedin yorımadım erser …* "Tanrılar tanrısı Buda'nın kutsal öğretili buyruğunca davranmadım ise …".

Evrinüksüz agınçsız: Hareketsiz, sabit (Altun Y. 488/13). Bkz. Agınçsız evrilinçsiz. Evrinüksüz sözcüğü için Clauson evrilinçsiz maddesine yönlendirmekte ve "geri çevrilemez, bir kenara bırakılamaz" anlamını vermektedir (Clauson 1972: 15). Altun Y. 488/13 *Bir yılka tegi evrinüksüzin agınçsızın katıg çın köŋülin küseyü yalbaru katıglansun.* "Bir yıla kadar hareketsiz biçimde kararlı, doğru gönülle isteyerek gayret göstersin."

Ezüg armak: Hile, yalan (Altun Y. 218/16; 305/3-4; 385/21; 443/11; 552a/21; 555/21; 563/8; Daş. 1782). Ezüg "yalan, hata, yanlış, sahte" (Clauson 1972: 285), (Caferoğlu 1968: 79); armak "aldatma" (Caferoğlu 1968: 20) anlamındadır. Altun Y. 305/3-4 *… buigid ezüg atkangularnıŋ ezügin armakın çınınca kirtüsinçe bilteçi çın kirtü tüz bilge bilig erür.* " … bu yalancı bağların yalanını gerçeğince bilecek gerçek, doğru bilgidir."

Ezüg igid: Yalan, aldatma (Altun Y. 371/8; 386/4, 13; 448/19; 537/8). Bkz. Ezüg armak. İgid "yalan, hile, dalavera" (Clauson 1972: 102), (Caferoğlu 1968: 90) anlamındadır. Eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 386/4 *Anın men bolarnı çın kirtü üze tutmayın atkanmayın tip monçulayu sakınıp ezüg igid*

ol tip bilirler. "O nedenle ben bunları gerçek olarak saymıyor ve bağlanmıyorum diye bu şekilde iyice düşünerek aldatmacadır diye bilirler."

Ezüg kirtü ermez: Gerçek dışı, yalan (Altun Y. 135/12). Bkz. Çın kirtü, Ezüg armak, Ezüg igid. Kirtü "doğru, gerçek" (Caferoğlu 1968: 112) anlamındadır. Altun Y. 135/12 *... azu yavızıg edgü tip kökedtürüp edgüg yavız tip kodıkarturup ezügüg kirtü ermezig erür tip tidim erser...* "… dahası kötüyü iyi diye yüceltip, iyiyi kötü diye aşağılatıp doğru olmayanı doğrudur diye dedim ise …".

Ezüg yalgan: Yalan yanlış (Mayt. 13/2-3; 82/29; 83/57). Bkz. Ezüg armak, Ezüg igid, Ezüg kirtü ermez. Yalgan "yalan"dır. Mayt. 13/2-3 *İnçip yime agı barımka azlanmakın başsız közsüz ezük yalgan savın sini sökti.* "Bunun üzerine yine mal ve servet yüzünden cimrileşmek dolayısıyla başsız gözsüz, yalan yanlış sözlerle sana sövdü."

Ezügçi yoŋagçı: İftiracı, yalandan suçlayıcı (Altun Y. 563/4-5). Ezügçi "yalancı, sahte suçlayıcı" (Clauson 1972: 286); yoŋagçı "iftiracı, yalan yere suçlayan" (Clauson 1972: 949) anlamındadır. Altun Y. 563/4-5 *Monıŋ ugrayu tıltagı ezügçi yoŋagçı kişi erür.* "Bunun gerçekleşme nedeni iftiracı kimselerdir."

Ezügsüz armaksız: Hilesiz, yalansız (Altun Y. 90/5; 443/10; 504/15-16; Daş. 1717). Bkz. Armaksız kürsüz. Ezüg armak ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 504/15-16 *Ezügsüz armaksızlarka yükünür men.* "Hilesiz, yalansızlara hürmet ederim."

Ezügsüz armaksız kirtü: Hilesiz, doğru (Altun Y. 505/21). Bkz. Armaksız kürsüz, Ezügsüz armaksız, Çın kirtü. Altun Y. 505/21 *Men sözleyü teginür men ezügsüz armaksız kirtü sözüg.* "Hilesiz doğru sözü söylemeyi başarıyorum."

Ezügsüz igidsiz: Yalansız, aldatmacasız (Altun Y. 499/3; 524/3; 657/7). Ezüg igid ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 499/3 *Yarlıg yarlıkasarlar tözinçe yarlıkadaçı çınınca yarlıkadaçı ezügsüz igidsiz yarlıkadaçı yarlıkayurlar.* "Emir buyursalar, öze göre buyurmayı, doğruya göre buyurmayı, yalansız buyurmayı emrederler."

Ezügsüz igidsiz kirtü: Yalansız, gerçek (Altun Y. 508/4). Bkz. Ezügsüz armaksız, Ezügsüz armaksız kirtü, Ezügsüz igidsiz, Çın kirtü. Altun Y. 508/4 *Küseyür men ezügsüz igidsiz kirtü sözüg üstün turtaçı teŋrilerig öŋ alkınçusı orunta ulatı kezigçe şudavas arıg yirte turtaçılarıg.* "Yalansız ve gerçek sözü, üstte duracak

tanrıları, önün sonu yerde ve düzenlice Suddhâvâsa'da temiz yerde duracakları dilerim."

Garh yultuz: Gezegen, yıldız (Altun Y. 412/5; 509/17; 552b/13-14; 556/12; 565/20-21; 684/16-17). Garh "gezegen", yultuz "yıldız"dır. Altun Y. 565/20 *Garhlar yultuzlar kuvragı öz yorıgınça yorıyur.* "Gezegen ve yıldızlar topluluğu kendi yörüngelerine göre hareket eder."

God keyik: Yaban hayvanı (Daş. 4715, 4728, 4734). God "kertenkele, bir kertenkele türü" (Caferoğlu 1968: 80), (Wilkens 2021: 274) anlamındadır. Daş. 4734 ... *kesilgüde ulatı sekiz tümen kurt koŋuz yaglag et yıdın tuyup tört [sı]ŋart[ın] kelip ol god keyikniŋ […].* "… kesilmeden başka seksen bin kurtçuk yağlı et kokusunu alıp dört taraftan gelip o yaban hayvanın …".

Hua çeçek: Çiçek (Altun Y. 83/11; 94/12; 120/16-17; 176/19; 183/14; 201/20; 313/6, 7-8; 380/10; 381/5-6; 416/3; 418/9; 424/3; 444/21; 456/8; 477/3; 516/5, 12; 520/5, 9; 526/9-10; 529/6-7; 535/9-10; 543/22; 563/13; 575/10; 608/10; 617/10-11, 12; 618/20; 651/14; Mayt. 18/36-37; 28/16; 35/36; 36/16; 37/19; 40/03; 44/2; 52/9-10; 53/10-11; 54/19; 96/15; 112/35-36; Daş. 1236, 2090, 2978, 3363). Hua "bir çiçek türü" anlamındadır (Caferoğlu 1968: 83). Çeçek ise çiçek sözcüğünün kendisidir. Mayt. 40/3 *Kök kalıkdın hua çeçek yagar.* "Gökten çiçek yağar."

Hua yavışgu: Çiçek, yaprak (Altun Y. 342/4-5; 524/17; 525/7-8; 552b/17-18; 574/21-22; 575/17-18; Jut. Sek. Yük. 143-144). Bkz. Hua çeçek. Yavışgu "yaprak, yeşillik, çelenk" (Clauson 1972: 881), (Caferoğlu 1968: 291) anlamındadır. Altun Y. 552b/17-18 Biş törlüg ı tarıg hua yavışgu tüş yimiş artayur kalır ançada tüşi temi bütmedin. "Beş türlü hububat, çiçek, yemiş filizlenmeden bozulup kalır öylece."

Hualıg çeçeklig: Çiçekli (Altun Y. 589/19-20; Daş. 3851). Hua çeçek ikilemesinin +lIg isimden isim yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 589/19-20 *Ram aylı ikinti ay hualıg çeçeklig üs erür.* "İlk ve ikinci ay çiçekli zamandır."

I ıgaç: Bitki, ağaç (Altun Y. 369/23; 517/9; 621/5; 625/13; Jut. Sek. Yük. 323). I "bitki örtüsü" olarak kullanılmakla birlikte çeşitli bağlamlarda bitki ile ağaç arasında muhtemelen "çalı" anlamında bir sözcüktür (Clauson 1972: 1), "ağaç, ekin, bitki, orman" anlamlarında kullanılmaktadır (Caferoğlu 1968: 84). Igaç "ağaç"tır

(Clauson 1972: 79), (Caferoğlu 1968: 84). Altun Y 621/5 *Negü erki amtı tıltagı yağız yir monçulayu tepreyür ögüzler köller yayılıp ı ıgaçlar ırgalur.* "Nasıl ki sebebi kara yer böyle titriyor, ırmaklar göller yayılıp ağaçlar sallanıyor."

I ıgaç sögüt: Ağaç, nebat (Altun Y. 120/18; 239/2-3; 246/9, 12-13, 15; 247/19-20). Bkz. I ıgaç. Sögüt "Ağaç, söğüt ağacı" (Clauson 1972: 819), (Caferoğlu 1968: 209) anlamındadır. Altun Y. 239/2-3 *Bişinç tınlıglarnıŋ nızvanılıg ı ıgaç sögütleriniŋ tözin yıltızın kesmekke tayanıp buerür biş.* "Beşincisi, canlıların ihtiraslı ağaçlarının esasını kesmeye dayanıp, beş budur."

I tarıg: Hububat, bitki (Altun Y. 435/2; 517/11; 519/1; 521/3; 525/22; 529/9, 15; 552b/17; 566/5; 607/12; 680/16; Mayt. 12/7, 109/7). Bkz. I ıgaç, I ıgaç sögüt. Tarıg "ekili arazi; ekin, darı, hububat" (Clauson 1972: 79), (Caferoğlu 1968: 226) anlamlarında kullanılmıştır. Altun Y. 566/5 *Tarımış ı tarıg tüş yimiş alku barça uz büter.* "Ekilmiş ekin ve yemişler bütünüyle güzelce yetişir."

Id- yumşa-: Göndermek, işe koşturmak (Mayt. 62/33). Id- "göndermek, gitmesine izin vermek" (Clauson 1972: 37), (Caferoğlu 1968: 85); yumşa- "bir göreve göndermek" (Clauson 1972: 939) anlamlarındadır. Mayt. 62/33 *Kentü erkimiz küçümüzke küvenip törüsüzin seŋik vrhar sanlıg erin atın kızın kırkının işke küçke irtke birtke ıdtımız yumşadımız tartdımız istimiz tokıdımız toŋladımız.* "Kendi gücümüze güvenip haksız olarak manastıra ait olan erkekleri, kız ve cariyeleri işe güce, vergiye koşturduk, iş gördürdük, çektik, el koyduk, dövdük, tartakladık."

Idma belgürtme: Gelip geçici (Altun Y. 55/16). Bkz. Id- yumşa-. Belgürtme "belirtme, görünme, ortaya çıkarma" anlamlarındadır (Clauson 1972: 342), (Caferoğlu 1968: 38). Altun Y. 55/16 *Idma belgürtme et'öznüŋ tayangulukı ermez.* "Gelip geçici bedenin dayanağı olmaz."

Iduk arıg: Kutlu, temiz (Altun Y. 506/12). Bkz. Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg süzük, Arıg turug, Arıg yaŋı, Arıg yürüŋ, Arış arıg. Altun Y. 506/12 *Ugrayu tegeyin burkanlarnıŋ ıduk arıg tılangurmakıŋa.* "Budaların kutlu ve temiz belagatine tamamıyla erişeyim."

Iduk kutlug: Kutlu (Altun Y. 3/18; 439/9; 485/22; 500/12-13). Bkz. Arıg ıduk, Iduk arıg, Edgülüg kutlug. Altun Y. 485/22 *Üç miŋ ulug miŋ yirtinçüg etiŋgiri üninli*

ıduk kutlug tilinli kut kolunmakın bulyuk ol. "Üç bin ulu, binden fazla sesli sedalı, kutsal kutlu kut dilenmesini buldu."

Igla- sıgta-: Ağlayıp sızlamak (KP XXX 8-XXXI 1; LVIII 6-7; Mayt. 14/6; 71/9). Igla- "ağlamak", sıgta- "yas tutmak, hıçkırarak ağlamak, sızlamak" (Clauson 1972: 807), (Caferoğlu 1968: 203) anlamındadır. KP LVIII 6-7 *Ogrı kelip ekki közümin teglerü sançtı tep yıgladı sıktadı balıkça agnayu.* "Hırsız gelip iki gözümü kör etti, diye balık gibi debelenerek ağlayıp sızladı."

Iglaş- sıgtaş-: Ağlaşıp sızlaşmak (KP LIII 1). Igla- sıgta- ikilemesinin işteşlik eki almış biçimidir. KP LIII 1 *Ekki kadaş esen tükel kavışıp öpişti kuçuştu ıglaştı ötrü sıktaştılar.* "İki kardeş sağ salim kavuşup, öpüşüp kucaklaştı; ağlayıp sızlaştılar."

Ilag tarıglag: Otlak tarla (Ta B 4). I tarıg ikilemesinin yer adı olarak türetilmiş biçimidir. Ta B 4 *Ötüken ili tegres ili ikin ara ılagım tarıglagım sekiz seleŋe orkun tugla sevin teledü karaga burgu ol yerimin suvumun konur köçür men.* "Ötüken yurdu ile Tgres yurdu, ikisinin arasında tarlalarım sekiz Selenge, Orhun, Tula, Sevin, Teledü, Karaga, Burgu; bu topraklarda ve sularda konar göçerim."

Imga teke: (Mayt. 75/13). Imga "dağ keçisi" (Clauson 1972: 158), (Caferoğlu 1968: 85); teke "keçi"dir. Mayt. 75/13 *Munta togup sıgun muygak başlıg ımga teke adgırak sukak başlıg tamulug tınlıglar kelip üç adrı süŋün olarnı oksuz teginçsiz öz konukra sançarlar tartarlar.* "Burada doğduktan sonra geyik başlı dağ keçisi, teke, erkek teke, beyaz geyik başlı cehennemlik yaratıklar gelip üç çatallı mızraklarıyla bunları gelişi güzel kendi yanındaki komşusunu vururlar, çekerler."

Inag tayak: Destek, dayanak (Altun Y. 100/16). Inag "sığınak, güven" (Clauson 1972: 182), (Caferoğlu 1968: 85); tayak "destek, dayanak" (Clauson 1972: 568), (Caferoğlu 1968: 229) anlamlarındadır. Altun Y. 100/16 *Ulug yarlıkançuçı köŋülleri üze irinçkesünler tsuyurkasunlar yalaŋuz mini tınlıglarnıŋ idi yok ınagı tayakı yime neŋ yok umugı küzetçisi.* "Büyük, merhametli gönülleri ile hiçbir dayanağı ve umudu olmayan canlıların gözeticisi (olan) beni sadece bağışlasınlar."

Inanç buyruk: Mutemet, vekil (KP VIII 7; Mayt. 7. 6-7). Bkz. Beg buyruk, Beg buyruk ınanç, Buyruk ınanç. KP VIII 7 *Ol ödün ınançları buyrukları işidip kanka ince tep.* "O zaman, güvenilen dostları bunu işitince hana şöyle dediler."

Inanç tayanç: Yardımcı, müşavir (Altun Y. 417/1; Daş. 1356). Bkz. Beg buyruk ınanç, Buyruk ınanç, Inanç buyruk. Tayanç "sırdaş" (Clauson 1972: 569), (Caferoğlu 1968: 229) anlamındadır. Altun Y. 417/1 *Yene ordu karşı içinteki katunlar begler buyruklar ınançlar tayançlar arkası bir ikintike ööçsüz keksiz öpkesiz kakıgsız aymançsız köŋülin ertingü ögrünçlüg sevinçlig bolmış kergek.* "Yine saray içindeki hatunlar, beyler, yardımcılar birbirlerine intikam ve nefret beslemeden endişesiz gönülle son derece sevinçli olmalı."

Inaru berü/Anaru berü: Öteye beriye (Çaş. Beg. 2, 303; Altun Y. 601/18; 608/13; 616/19; 625/10; Daş. 1865, 2095, 2822-2823, 3485, 3789). Inaru "ileri", berü "beri"dir. Çaş. Beg. 2 *Arslanlarınıŋ yorıgın yorıp uçayan balıknıŋ kidininte turup ınaru berü yorıdı.* "Aslanların yürüyüşüyle yürüyüp Uçayini şehrinin batısından kalkıp öteye berüye yürüdü."

Inaru ırak: İleri, uzak (Altun Y. 601/20-21). Bkz. Inaru berü/Anaru berü. Irak "uzak"tır. Altun Y. 601/20-21 *... takı ınaru ırak barsar men.* "… ve ileri uzağa gidersem."

Indırı kaçıg: Duyu organı (Daş. 609-610). Indırı sözcüğü Wilkens'de intri madde başında verilmiş ve "duyu organı" (Wilkens 2021: 308) şeklinde anlamlandırılmıştır. Kaçış anlamına gelen kaçıg sözcüğü bazı Sanskritçe ifadelerin sözcük sözcük çevisinde "duyusal algı nesnesi" anlamında Budist terimleri karşılamak için kullanılmıştır (Clauson 1972: 590-591). Daş. 609-610 *Ayıg kılınçlag kişiniŋ ölüm {M}i yakın keltükde eŋ aşnu etözünteki ındırıları kaçıgları başıntın ölüp barır.* "Günahkâr kişinin ölümü yaklaşınca bedenindeki duyu organları ilk olarak başından ölmeye başlar."

Ir oyın/Yır oyın: Şarkı (Altun Y. 632/16-17; Daş. 2975, 3653). Ir "şarkı, türkü" (Clauson 1972: 192), (Caferoğlu 1968: 86); oyın "oyun"dur. Altun Y. 632/16-*17 ... meŋi ilinçü ır oyın ötrü katun emiği tengizip iidip ertiŋü turur erken beliŋteg ötrü akdı yürüŋ süt.* "… mutluluk içinde şarkı ve oyundan sonra kadının memesi şişip, toplanıp korkuyla beyaz südü aktı."

Ira- yatıka-: Uzaklaşmak, yabancılaşmak (Altun Y. 290/13-14, 18). Ira- "uzaklaşmak", yatık- "yabancılaşmak" (Clauson 1972: 888) anlamındadır. Altun Y. 290/13-14 *Ulug yarlıkançuçı köŋülte yime ırayur yatıkayur.* "Ulu, merhametli gönülden de uzaklaşır."

Irak tarıkmış: Uzaklaşmış (Altun Y. 285/11, 13). Bkz. Inaru ırak. Tarı- "uzaklaşmak, kaybolmak" (Caferoğlu 1968: 226) fiilinden türeyen tarıkmış sözcüğü "uzaklaşmış" anlamına gelir. Altun Y. 285/11 Togmak belgüdin ırak tarıkmış üçün togmaksız titir. "Doğmak işaretinden uzaklaştığı için doğmayandır."

Irla- bödi-: Şarkı söyleyip oynamak (Daş. 2533). Bkz. Bödi- yırla-. Daş. 2533 *... yılkı ajunuŋa oyunın ırlayu bödiyü ...* "… hayvan varlığına şarkı söyleyip dans ederek …".

Irşı karşı: Kavga, çekişme (Altun Y. 32/2; 411/16; 453/5). Irşı "saldırı", karşı tartışma, çekişme" anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 32/2 *Öŋdün ırşı karşı bolmış bursaŋ kuvragıg burkan bahşı şravaklarıg tüz baz kılıp raçagarh kentde pıppılanguh ögüzde edgü ögli buluŋlug yıŋaklıg çaytıka yükünür men.* "Doğuda kavgalı cemaati, Buda, üstat ve müritleri barıştırıp Raçagarh şehrinde Pıppılanguh Irmağı'nda iyi düşünceli, istikametli tapınağa hürmet ederim."

Irşısız karşısız: Kavgasız (Altun Y. 90/6; 410/19; 411/16; 437/8). Irşı karşı ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 411/16 *Sütli yağlı teg ırşısız karşısız bolup bir ikintiske ayaşdaçı amraşdaçı ögrünç sevinç üze ilinçü meŋi kıltaçı.* "Sütlü yağlı gibi kavgasız olup bir birbirine saygılı, sevgili, sevinçle eğlence kılacak."

Isur- sok-: Isırmak, sokmak (Altun Y. 19/12-13). Isur- "ısırmak", sok- fiilinin birkaç anlamı olmakla birlikte bunlardan biri "böcek vs. sokması"dır. Altun Y. 19/12-13 *... bu muntag tonlıglar bir künte üç kata kelip aşunmaklaşu tegip mini ısururlar sokarlar.* "… bu tür canlılar bir günde üç kez gelip, üşüşerek varıp beni ısırıp sokarlar."

İç taş: İç, dış (Altun Y. 529/10). Bkz. İç taş (Göktürk). Altun Y. 529/*10 ... ı tarıg kolungasın içinin taşının barça aŋsız körkle sevgülük taplaguluk öŋlüg yıdlıg yigüke aşaguka yaraglıg kılu tegingey men.* "… ekinlerin içini dışını tamamen benzersiz güzellikte sevimli, renkli kokulu yiyeceğe fayda sağlayacağım.

İç- esür-: İçip sarhış olmak (Altun Y. 34ğ/6). İç- "içmek" fiilidir, esür- "esrimek, sarhoş olmak" (Clauson 1972: 251), (Wilkens 2021: 125) anlamındadır. Altun Y. 34ğ/6 *Kaltı birök neçede siŋekkeye bor beŋi içip esürüp kent suzak sayu tüzüde keze yapa tegzinip erüş üküş ev bark itgeli usar ançada timin tilegülük ol teŋri teŋrisi burkan şarırın.* "Eğer sinekler şarap içip, sarhoş olup, kent köy, her birinde sırasıyla dolaşıp, pek çok ev bark yapabilse o zaman tanrılar tanrısı Buda'nın kutsal anısını dileyebilir."

İçgek rakşas: Şeytan (Jut. Sek. Yük. Bx1-15). İçgek sözcüğü "şeytan, iblis; kötü ruh" (Clauson 1972: 24), (Wilkens 2021: 293); rakşas "şeytan" (Wilkens 2021: 567) anlamındadır anlamına gelmektedir. Jut. Sek. Yük. Bx1-15 ... *içgek rakşas* ... "… şeytanlar …".

İçgü ot: İlaç (Altun Y. 595/20-21, 23; 596/4; Mayt. 51/6; 54/26-27; 55/31). Bkz. Aş içgü, Aş içgü suvsuş. Ot, "çimen, bitki" (Clauson 1972: 34), (Caferoğlu 1968: 144) anlamındadır. Mayt. 54/26-27 *İçgü ot buşı birser alku igler nızvanılarıg üzmeledeçi bolur.* "Sadaka olarak ilaç verse bütün hastalıkları, ihtirasları yok eder."

İçi ini: Ağabey, kardeş (Altun Y. 554/15; 631/7-8). İçi "ağabey" (Clauson 1972: 20), (Caferoğlu 1968: 88); ini "küçük erkek kardeş" (Clauson 1972: 170), (Caferoğlu 1968: 95) anlamındadır. Altun Y. 554/15 *Ögli kaŋlı ulatı kisi ogul beg yutuz içi ini yme ka kadaş eke baltır birkerü bolar tüşer adrılmak alp açıg tarka emgekke.* "Anne baba ve oğul, karı koca, ağabey ve erkek kardeş, hısım akraba, abla ve baldız hep birden ayrılma derdine, ızdırabına düşer."

İdi- teŋiz-: Sıkışmak, sızlamak (Altun Y. 633/9). İdi- "toplamak, derlemek, yığmak" (Caferoğlu 1968: 89); teŋiz- / taŋız- "şişmek" (Clauson 1972: 527), (Caferoğlu 1968: 223) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 633/9 *Emiglerim beliŋteg idip taŋizip süt akar ne yme kılıp unamaz.* "Memelerim aniden sıkışıp sızlayıp süt akar, ne yapsam engellenmiyor."

İdi- yıg-: Toplayıp yığmak (Altun Y. 627/17; 642/4-5). Bkz. İdi- teŋiz-. Yıg- "yığmak, toplamak" anlamındadır. Altun Y. 642/4-5 *Yivigin tizigin kemişip keyirkençig kılınu ididiler yıgdılar bodısatavnıŋ süŋükin.* "Takılarını atıp hüzünlenerek Bodhisattvanın kemiklerini topladılar."

İdiş ayak: Kapkacak (IrkB 42, 42, 42). İdiş sözcüğü "kap, fincan, kase, çanak"; ayak sözcüğü de "kadeh, çanak, kase" anlamlarına (Clauson 1972: 72; 270), (Caferoğlu 1968: 27) gelmektedir. Sinonim iki sözcükten oluşan bu ikileme yeme içme için kullanılan kase, kadeh vb. gereçlerin tamamını karşılamaktadır. IrkB 42 *Uzuntonlug idişin ayakın kodupan barmış yana edgüti sakınmış idişimte ayakımta öŋi kanca barır men tir yana kelmiş idişin ayakın esen tükel bulmış ögirer sevinür tir.* "Bir kadın kabını kacağını bırakıp gitmiş. Sonra yine düşünmüş. Kabımdan kacağımdan ayrı nereye gidiyorum? Tekrar gelmiş, kabını kacağını sapasağlam bulmuş. Neşelenip seviniyor."

İdiş tavar: Mal mülk (Mayt. 54/24-25; 69/11; 73/24-25). Bkz. İdiş ayak, Ed tavar. Mayt. 54/24-25 İdiş tavar buşı birser kop kamag ajunta bilge biligke tükellig bolur. "Malı mülkü sadaka olarak verse büyün alemlerde hikmete hakim olur."

İdiz ulug: Yüksek, büyük (Altun Y. 544/5). Bkz. Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug. İdiz "yüksek, yüce" (Clauson 1972: 73; 270), (Caferoğlu 1968: 89) anlamındadır. Altun Y. 544/5 *Birök budaranını tutayın tip sakınsarlar 'eŋ aşnu meniŋ körkümin idizi ulugı tört çıg turkı azu biş çıg turkı kılıp iki eligimde bügde baltu tuta bedizetsün.* "Eğer bu tılsımı gerçekleştireyim diye düşünseler en başta benim görünüşümü yüksekliği dört birim veya beş birim olarak, iki elimde balta tutarak resmetsinler."

İdiz yüksek: Yüksek, engin (Altun Y. 416/4). Bkz. İdiz ulug. Yüksek "yüksek"tir. Altun Y. 416/4 *... idiz yüksek arslanlıg örgün urup...* "… yüksek aslanlı tahta çıkıp…".

İg agrıg: Hastalık (Altun Y. 257/3-4; 366/13; 410/13; 452/21; 478/20; 585/15-16; 587/2, 6-7, 9-10; 588/7, 20; 589/5; 591/3-4, 7; 592/6; 597/17, 20-21; 614/4; Kör. B. 012, 017, 053, 179-180, 234, 240; Mayt. 23/19; 51/5; Jut. Sek. Yük. 62, 232). Bkz. Agrıg ig, Agrıg Tikig. İg "hastalık" (Clauson 1972: 98), (Caferoğlu 1968: 90) anlamındadır. Altun Y. 257/3-4 *Ot em bilge bilig orunın ukmak erser ig agrıgıg öŋedtürüp tınlıgların inç meŋilig kılmak erür.* "İlaç, tadevi bilgi yerini anlamaksa hastalıkları iyileştirip canlıları mutlu ve huzurlu kılmaktır."

İg agrıg emgek: Hastalık, ağrı, sıkıntı (Altun Y. 475/4-5; 586/13). Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek, Busuş kadgu emgek, Duşkaraçar emgek. Altun Y. 586/13 *Kim bukamag kara*

bodun monı monçulayu ig agrıg emgeki üze sıkılmış taŋılmışlar ol. "Ki bu bütün halk bunu böylece hastalık, sıkıntı ile sıkılıp sıkışmışlardır."

İg emgek: Hastalık, sıkıntı (Çaş. Beg 158-159; Altun Y. 597/14-15; Daş. 2693, 2701-2702, 3642-3643, 4521). Bkz. İg agrıg, İg agrıg emgek, Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek, Busuş kadgu emgek, Duşkaraçar emgek, Emgek kıyıt, Emgek tolgak. Çaş. Beg 158-159 *Senin uluşuŋdakı ig emgekniŋ tözi yıltızı ol erür.* "Senin ülkendeki hastalık ve ızdırabın kökü odur."

İg kegen: Hastalık (Altun Y. 210/3; 236/1; 332/4; 341/18-19; 397/17; 399/18; 401/13; 405/15; 409/1; 422/3; 434/16; 554/4-5; 555/16; 557/5; 586/4). Bkz. İg agrıg, İg agrıg emgek, İg emgek. Kegen "br tür hastalık"tır (Clauson 1972: 712), (Caferoğlu 1968: 104). Altun Y. 341/18-19 *Nomlamış yir orunta aç kız ig kegen yagı yavlak adasın tegürmegey biz.* "Din öğretilen yerde açlık kıtlık, hastalık, düşmanın kötü tehlikesi bize ulaşmaz."

İg kem: Hastalık (Altun Y. 593/14; Daş. 2637). Bkz. İg agrıg, İg agrıg emgek, İg emgek, İg kegen. Kem "ağrı, hastalık, ızdırap" (Clauson 1972: 720), (Caferoğlu 1968: 105) anlamlarında kullanılır. Altun Y. 593/14 *Yaruk yaşut toopulu ötrü uyur emlegeli igin kemlerin tınlıglarnıŋ.* "Işık vererek böylece canlıların ızdıraplı hastalığını tedavi edebilir."

İg kemlig: Hastalıklı (Daş. 4565). Bkz. İg agrıg, İg agrıg emgek, İg emgek, İg kegen, İg kem. Daş. 4565 *Tınlıglarnıŋ uduz örmen ig kemlig agar sakınç yürekinte kötürüp.* "Canlıların uyuz hastalığına (yakalanmış hallerinin neden olduğu) derin düşünceyi de yüreğinde götürdü."

İg toga: Hastalık (Çaş. Beg 58, 63, 317; Altun Y. 588. 17; 590/11-12, 18; 592/9; Kör. B. 019; 2728; Daş. 2800, 2816, 3542, 3547, 4559). Bkz. İg agrıg, İg agrıg emgek, İg emgek, İg kegen, İg kem. Toga "hastalık, sakatlık" (Clauson 1972: 466), (Caferoğlu 1968: 243) anlamındadır. Çaş. Beg 58 *Birök bizni ölürsen yme neŋ seniŋ balıktakı ig toga kitgüsi yok.* "Eğer bizi öldürsen dahi senin şehrindeki hastalığın hiçbir şekilde gideceği yok."

İgid- balturt-: Yetiştirmek büyütmek (Mayt. 21/25; 22/15, 16). İgid- "beslemek, yeme vermek, bakmak, büyütmek, yetiştirmek" (Clauson 1972: 103), (Wilkens 2021: 296); balturt- "büyütmek, beslemek" (Wilkens 2021: 141) anlamlarındadır.

Mayt. 22/15, 16 *Ol meniŋ etlig terlig kanlıg et'özümin igidti balturttı erser men nomlug et'özin igidtim balturttum.* "O benim et, ter ve kandan ibaret bedenimi yetiştirdi ise ben din bedenimi yetiştirdim."

İgid ezüg: (Altun Y. 34p/10; 34r/24; 305/1, 3, 8-9, 14; 364/19-20; 367/5; 385/6; 536/12). Bkz. Ezüg armak, Ezüg igid, Ezüg kirtü ermez, Ezüg yalgan. Altun Y. 536/12 *Bu ötügüm neŋ igid ezüg bolu teginmegey.* "Bu öğüdümde hiç yalan olmayacak."

İgid yaŋluk: Yalan, yanlış (Altun Y. 50/2; 146/15; 212.19; 218/16; 293/15; 581/15-16). Bkz. Ezüg igid, İgid ezük. Yaŋluk "hata, yanlış" (Clauson 1972: 950), (Caferoğlu 1968: 284) anlamındadır. Altun Y. 212/19 *Ançulayu yme bodısatavlar bukönül küçi üze igid yaŋluk sakınçlıg bulıtıg kiterip ...* "Böylece Boddhisatavlar bu gönül gücü ile yalan düşünceli bulutu giderip …".

İgil kerti: Bayağı, sıradan (Mayt. 58/9, Daş. 3280). İgil sözcüğü Wilkens'te eğil madde başında "rahip olmayan erkek; sade bir insan; dünyevi" (Wilkens 2021: 252); kerti sözcüğü de karte madde başında "rahip olmayan erkek Budist" (Wilkens 2021: 340) anlamlarında verilmiştir. Daş. 3280 *Tözün oglum men igil kerti teg tagun askançu savka etözümin […].* "Soylu oğlum! Ben bayağı gibi alaylı söze kendimin …".

İgirt- sıkıl-: Kuşatılmak, çevrelenmek (Altun Y. 34s/12). Bkz. Egirt- kavşat-. Sıkıl- "sıkılmak, sıkıştırılmak"tır. Altun Y. 34s/12 *Nızvanılıg kadgularka igirtmiş sıkılmış erürler.* "İhtiraslı kaygılarla kuşatılmışlardır."

İglig agrıglıg emgeklig: Hastalıklı, sıkıntılı (Altun Y. 603/5-6). Bkz. Agrıglıg tikiglig, Emgeklig busuşlug, Emgeklig tolgaklıg. İg agrıg emgek üçlemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 603/5-6 *Takı yme kim kayu birerkin kılmış iglig agrıglıg emgeklig tınlıglar bar erser olarnı yme inç kılayın.* "Ayrıca herhangi birinin yaptığı hastalıklı ve sıkıntılı canlılar var ise onları da huzura eriştireyim."

İglig kemlig: Hastalıklı (Altun Y. 585/13; Mayt. 52/51-52). Bkz. İg kemlig, İglig agrıglıg emgeklig. İg kem ikilemesinin +lIg isimden isim yapım ekini almış biçimidir. Mayt. 52/51-52 *... iglig kemlig bertük beçel tınlıgların açınsar agrınsar ...* "Hastalıklı, sakat canlılara acıyıp özen gösterseler..."

İglig kemlig agrıglıg: Hastalıklı, sancılı (Altun Y. 557/12). Bkz. İg kemlig, İglig agrıglıg emgeklig, İglig kemlig, Agrıglıg tikiglig. Altun Y. 557/12 13 *İnçip*

tatıgsırap tüşsirep ol ugurta ol ilte anı yideçi kişi yalaŋuklar iglig kemlig agrıglıg önsüz kırtışsız bolurlar. "Öylece bozulup o zaman o ülkede onu yiyen insanlar hastalıklı ve solgun olurlar."

İgsiz adasız: Hastalıksız, tehlikesiz (Altun Y. 341/15). Bkz. Adasız tudasız. İgsiz "hastalıksız"dır. Altun Y. 341/15 *İgsiz adasız köŋüllerin ögrünçlüg sevinçlig bay meŋilig kılgay biz.* "Hastalıksız ve tehlikesiz gönüllerini sevinçli, zengin kılacağız."

İgsiz agrıgsız: Hastalıksız (Altun Y. 191/23-192/1). Bkz. İgsiz adasız, Agrıgsız tikigsiz. İg agrıg ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 191/23-192/1 *İnçe kaltı ol yir oruntakı ili kanı igsiz agrıgsız adasız tudasız bolgay.* "Şöyle ki o yerdeki hükümdar hastalıksız, tehlikesiz olacak."

İgsiz kegensiz: Hastalıksız, sağlıklı (Altun Y. 196/19). Bkz. İgsiz adasız, İgsiz agrıgsız. İg kegen ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 196/19 *İkinti igsiz kegensiz açsız kızsız yagısız yavlaksız bolgaylar.* "İkincisi sağlıklı, tok, düşmansız olacaklar."

İgsiz kemsiz: Hastalıksız, sağlıklı (Altun Y. 20/19; 505/10-11; 529/19; 541/8; Jut. Sek. Yük. Bx1-7). Bkz. İgsiz adasız, İgsiz agrıgsız, İgsiz kegensiz. İg kem ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 20/19 *Ötrü antada kin ol kunçuylar kün küniŋe edgü bolup öŋreki teg igsiz kemsiz boltı.* "Ondan dolayı prensesler günden günden iyileşip önceki gibi sağlıklı oldular."

İgsiz togasız: Hastalıksız (Altun Y. 361/1; Mayt. 1/44; Jut. Sek. Yük. 69, 279). Bkz. İgsiz adasız, İgsiz agrıgsız, İgsiz kegensiz, İgsiz kemsiz, İgsiz kemsiz busuşsuz. İg toga ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 361/1 *Yene buközünür ajunta aşlıg içgülüg tonlug kedimlig edlig tavarlıg biliglig edremlig kutlug buyanlıg igsiz togasız adasız tudasız özi yaşı uzun bolgay.* "Yine bu görünür alemde yemeli içmeli, giyimli kuşamlı, mal mülklü, bilgili ve erdemli, mutlu, sağlıklı, tehlikesiz uzun ömrü olacak."

İkileyü katnayu: Yeniden (Altun Y. 629/1). İkileyü "yeniden, tekrar, ikinci kez" (Wilkens 2021: 301); katnayu "yeniden, tekrar, bir kere daha" (Clauson 1972: 103), (Wilkens 2021: 346) anlamlarındadır. Altun Y. 629/1 *Ötrü yene tükel bilge teŋri teŋrisi burkan buok yörügüg ikileyü katnayu okıtu nomlayu yarlıkagalı şlök*

takşutın inçe tip yarlıkadı. "Sonra da mükemmel tanrılar tanrısı Buda bu yorumu tekrar ederek bildirip buyurmak şiirini öyle diyip buyurdu."

İkileyü takı: Yeniden, tekrar (Altun Y. 409/14). Bkz. İkileyü katnayu. Takı "ve, dahi, bundan başka" (Wilkens 2021: 664) anlamlarında kullanılır. Altun Y. 409/14 *Ol il uluş içinte ikileyü takı süü çerig adası üzeki korkınç ayınç bultukmagay tebrim tip ötüntiler.* "O ülke içinde yeniden askeri tehlikeye dayalı korkular bulunmayacak tanrım, diye bildirdiler."

İkileyü yene: Yine, tekrar (Altun Y. 644/16; Daş. 2214). Bkz. İkileyü katnayu, İkileyü takı. Yene "yine, tekrar"dır. Altun Y. 644/16 *Kuo kelig edremin yıga yarlıkadukda ötrü ol astup ikileyü yene yirke batıp közünmez boltı.* "Dönüşüm erdemini, bir araya getirerek buyurduktan sonra o sandık tekrar batıp görünmez oldu."

İkin ikin: Tekrar tekrar (Mayt. 68/21). "Tekrar, yeniden" anlamına gelen ikin sözcüğünün tekrarıyla oluşmuştur. Mayt. 68/21 *Amarıları örtlüg yalınlıg kızıl bakırlag naralar içinte beklenmiş amarıları ikin ikin örtenür.* "Bazıları kızgın, kızıl bakırlı cehennemler içinde bağlanmış, bazıları tekrar tekrar yanar."

İkirer ikirer: İkişer ikişer (Altun Y. 589/16). "İkişer" anlamına gelen ikirer sözcüğünün tekralanmasıyla oluşmuştur. Altun Y. 589/16 *İkirer ikirer ayları birkertmek üze kesin titir.* "İkişer ikişer ayları birleştirmek ile kesin olur."

İl beg: Han ve bey (Daş. 1166). Bkz. Beg buyruk, Beg buyruk ınanç, Beg er, Beg işi, Buyruk beg. İl "hükümdarlık, devlet" (Clauson 1972: 121), (Wilkens 2021: 253) anlamındadır. Daş. 1166 *Anta basa tört yıŋakdakı iligler begler barça öz öz uluşka bartılar.* "Ondan sonra dört taraftaki hanların beylerin hepsi kendi ülkelerine gittiler."

İl han: Hükümdar (Altun Y. 89/20; 90/6-7, 15-16; 191/23; 192/8-9, 19; 193/13; 194/8-9, 13, 19; 195/15; 401/23; 434/8; 552/15; 552a/3; 561/16; 562/16; 563/9; 564/16; 565/14, 19-20; Kör. B. 063-064, 089, 182, 193, 216, 219, 234; Jut. Sek. Yük. 18; Daş. 1727, 2191). Bkz. İl beg. Han "hükümdar, kral; halk, ülke, devlet, memleket" (Clauson 1972: 630), (Wilkens 2021: 277) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 18 *İnçip yene yirke tenrike burkanka ilke hanka begke işike irinür övkileyür.* "İşte yine yere ve göğe Buda'ya, hükümdara, beye ve eşine kızar öfkelenir."

İl han beg: Han, hakan (Altun Y. 554/11-12). Bkz. İl beg, İl han, Beg buyruk, Beg buyruk ınanç, Beg er, Beg işi, Buyruk beg. Altun Y. 554/11-12 *İli hanı begleri açıg tarka emgek emgenür.* "Hanı, beyi acı ızdırap çeker".

İl orun: Şehir, yer; taht (Altun Y. 415/7; 434/8; 547/14; 553/14; 563/3, 10; 685/12; Daş. 1395, 2068, 2071, 2073, 2107, 2127, 4526). Bkz. İl han, İl han beg. Orun "yer, mahal, taht, mesken" (Clauson 1972: 233), (Caferoğlu 1968: 143) anlamındadır. Altun Y. 415/7 *Közünür ajunta il orunı yigedgey kötrülgey.* "Görünen alemde yeri daha iyi olacak, yükseltilecek." Daş. 2107 *Muna men öz ev[imdin] ünüp il orunıŋa tezip barıp a[rıgda simekde ornag tutup kolup koltgulam[akın] etöz iltineyin.* "İşte ben kendi evimden çıkıp, tahtımdan kaçıp gidip, ormana yerleşerek, dilenerek yaşamımı sürdüreyim."

İl törü: Devlet düzeni yasa (Ta B 3; KP IX 1, 3). Bkz. İl han, İl han beg, İl orun, Çahşaput törü. Anlamları birbirinden farklı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. KP IX 1 *Teŋrim elig törüg agı barım tutar.* "Haşmetlim, devlet düzenini varlık ve zenginlik ayakta tutar."

İl uluş: Memleket, ülke (Kör. B. 002; Altun Y. 26/11; 29/11; 251/3; 397/16; 401/12, 22-23; 402/7; 406/21; 408/17, 18, 22-23; 409/6, 13; 410/15-16; 411/3; 415/11-12; 421/22-422/1; 423/3; 432/15, 20; 433/16, 20; 434/6; 435/13-14; 437/18; 439/15; 452/22; 453/4, 9-10; 546/21; 546/23-547/1; 550/1; 552a/1, 11-12, 16; 552b/20-21; 553/19; 554/10; 558/20; 559/20-21; 561/8; 565/5; 566/6-7; 567/20-21; 586/3-4; 602/23-603/1; 629/16, 17; 681/13; 684/22; 685/8, 13, 16; Daš 23, 29, 37, 47-48). Bkz. İl han, İl han beg, İl orun, İl törü, Balık uluş. Altun Y. 397/16 *Bu nom erdinig ayayur agırlayur ilte uluşda aç kız ig kegen yagı yavlak adasın yagutmalım.* "Bu öğreti mücevherine saygı ve hürmet gösterip memlekette kıtlık, hastalık, düşman tehlikesi yaklaştırmayalım."

İl uluş balık: Memleket, ülke (Altun Y. 560/8-9). Bkz. İl han, İl han beg, İl orun, İl törü, İl uluş, Balık kent, Balık ordu, Balık suzak, Balık uluş. Altun Y. 560/8-9 *İnçip yene kılmasarlar köni nomça törüçe küyü küzetü tutu umaz ilin uluşın balıkın.* "Öyle ki yine yapmasalar ülkesini doğru öğretiye uygun koruyup kollayamaz."

İl uluş ornag: Memleket, yer (Altun Y. 567/8-9). Bkz. İl han, İl han beg, İl orun, İl törü, İl uluş, İl uluş balık, Balık uluş, Erig ornag. Altun Y. 567/8-9 *İliŋ uluşuŋ ornagıŋ inçgülüg bolgay turkaru.* "Memleketin her zaman refah içinde olacak."

İlçi bilge: Elçi ve hakimler. (Kip 129, 130). İlçi sözcüğü Clauson'da ilçi madde başında yer almakta ve "elçi, temsilci" anlamını taşımaktadır (Clauson 1972: 129); Caferoğlu'nda elçi ve ilçi madde başlarında gösterilen sözcük "elçi, sefir" şeklinde anlamlandırılmıştır (Caferoğlu 1968: 92). Bilge sözcüğü "akıllı, alim" (Clauson 1972: 340), (Caferoğlu 1968: 42) anlamına gelen bir sözcüktür ancak daha önceki kullanımı "danışman, elçiden sonraki görevli" (Clauson 1972: 340) anlamındadır. Kip 129, 130 *birük ilçi bilgeler körkin körü kurtulgu tınlıglar (130) erser kuanşi im pusar ol tınlıglarka ilçi bilgeler körkin körtgürür*. "Elçi ve hakimlerin yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlık iseler Kuanşi İm Pusar o canlı varlıklara elçi ve hakimler kılığına girerek görünür."

İlen- başla-: Yönetmek (Altun Y. 567/6-7). İlen- "devlet yönetmek, saltanat sürmek" (Caferoğlu 1968: 92) (Wilkens 2021: 254); başla- "başlamak"tır. Altun Y. 567/6-7 *İlenmiş başlamış bodunug bay meŋilig bolgay*. "Yönettiği halk zengin, refah içinde olacak."

İlen- erksin-: Hüküm sürmek, egemen olmak (Altun Y. 415/8; 419/13; 422/23). Bkz. İlen- başla-. Erksin- "hüküm sürmek, hâkim olmak, yönetmek, egemenlik sürmek" (Clauson 1972: 227), (Wilkens 2021: 117) anlamlarında kullanılır. Altun Y. 415/8 *İlenmeki erksinmeki asılgay üstelgey.* "Egemenliği çoğalacak."

İlenteçi erksinteçi: Duyu organı (Jut. Sek. Yük. 190). İlenteçi "duyu organı" (Wilkens 2021: 255); erksinteçi "duyu organı" (Wilkens 2021: 117) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 190 *... ilenteçi erksinteçi atlıg altı kaçıglarnıŋ işi ködügi altı törlüg atkangular birleki otgurak belgüsi buerür.* "… duyu organları adlı altı duyunun işi gücü altı türlü bağlanmalar ile birlikte şüphesiz budur."

İlig adak: El ayak (Altun Y. 12/17-18; 33/2; 450/19; Daş. 3847-3848). Bkz. El adak. İlig "el"dir. Altun Y. 12/17-18 *Berü yazısınta sansız sakışsız kişilerniŋ boyunları bukagulug iligleri adakları beklig savların ayıtu öteklerin adırtlayu tururlar.* "Berideki düzlükte sayısız kişilerin boyunları, elleri ayakları sıkıca bağlı şekilde sözlerini söyleyerek borçlarını tanırlar."

İlig beg: Hükümdar, bey (Altun Y. 346/3, 4; 354/18; 437/17; 439/22; 494/8; 528/4-5; 547/40, 54; 552b/22-23; 553/1, 10-11; 573/19; 574/10-11, 16; 580/1; 585/8; 586/6; 587/21; 598/15-16; 602/22; 603/12; 608/11; 622/7, 7-8, 11; 623/3, 4, 8; 624/5, 5-6, 13; 625/1, 20; 626/9; 627/13; 633/2, 5, 6, 16-17; 634/6, 11, 13, 23; 635/9; 636/4-5, 7, 9, 14, 20; 637/4, 7, 15; 638/1, 3, 7, 8, 11; 639/17; 640/2, 6, 22-23; Mayt. 5/2, 12; 13/51; 38/41; 50/15-16; 58/45; 60/3; 70/57; Mül. May. 2, 20, 23; Mül. Dan. 41, 62-63, 115, 134, 159; Daş. 308, 327, 352, 1176, 1178-1179, 1197, 1349, 1353, 1360, 1362, 1399, 1434, 1438, 1440, 1452-1453, 1453-1454, 1457, 1487-1488, 1496, 1499, 1502, 1506, 1509, 1524, 1539, 1541-1542, 1542-1543, 1545-1546, 1547, 1733, 1735, 1925, 1949, 1958, 1963, 1967, 1997-1998, 2062, 2067, 2072-2073, 2078-2079, 2132, 2231-2232, 2240, 2245, 2279-2280, 2293, 2307, 2323, 2333, 2350, 2422, 2460, 2474-2475, 2755, , 2755, 2759, 2763, 2771, 2785, 2803, 2817-2818, 2824, 2841, 2947, 2954, 2970, 2976, 3108-3109, 3119, 3120-3121, 3124-3125, 3134, 3164, 3191, 3497-3498, 3506, 3516, 3524-3525, 3530, 3538-3539, 3544, 3564, 3577, 3586, 3588-3589, 3599, 3619, 3621, 3624, 3625, 3632, 3636, 3646, 3649, 3715, 3734, 3742, 3745, 3790, 3793, 3904, 3927, 3935, 3942, 3943, 3945, 3945-3946, 3960, 3988, 3988, 4009, 4015, 4025, 4047, 4065, 4068, 4174-4175, 4176, 4178, 4205, 4207, 4216, 4217, 4233-4234, 4240, 4244, 4281, 4290-4291, 4293, 4298, 4317-4318, 4325, 4503-4504, 4504, 4509-4510, 4518, 4528, 4533, 4544, 4553-4554, 4562, 4622, 4678, 4686, 4691-4692, 4700, 4709). Bkz. Beg buyruk, Beg buyruk ınanç, Beg er, Beg işi, Buyruk beg. İlig "hükümdar, kral"dır (Clauson 1972: 141), (Caferoğlu 1968: 92). Mül. Dan. 115 *Ulug ilig bege biş yüz sıgunlarka isig öz buşı birzün.* "Ulu hükümdar, beş yüz geyiğe canlarını sadaka olarak bağışlasın."

İlig han: Hükümdar (Jut. Sek. Yük. 247-248, 249; Altun Y. 117/5; 142/7; 213/11-12; 214/7; 259/19; 337/2-3; 358/20; 395/13-14; 400/21; 401/12-13, 18-19; 402/6-7, 11, 21; 403/5, 7, 11, 12, 13-14; 404a/21, 404a/23-405/1; 407/3-4, 12, 17-18; 408/1, 10-11, 14, 16-17; 409/3, 10-11; 410/9, 12, 18; 411/1, 2, 6; 412/19; 413/5-6, 15-16, 18; 414/9, 9-10, 21; 415/15, 21-22; 416/12, 14-15, 417/18-19, 21; 419/9; 421/12; 422/6-7, 18, 20-21; 423/2, 12; 424/6, 9; 431/2, 6-7; 432/5, 11-12, 14-15, 19-20; 433/17, 21; 435/13, 17-18; 437/3; 439/14; 440/17-18; 546/9-10, 21-22, 23; 547/7, 10, 26, 26-27, 28, 32, 36-37; 549/9; 552b/4; 559/11; 560/5-6; 561/6, 7-8; 562/5-6; 565/1; 567/19; 568/1; 570/7; 572/8, 16-17; 574/3, 4;

576/21, 23; 578/19; 585/3; 607/9, 10, 21; 608/6; 629/16; 635/22; 682/11; 683/14; Mayt. 3/5-6; 8/42; 13/45, 50; 26/4; 35/14, 30; 40/14; 45/6; 47/6, 16; 50/14; 51/19-20, 23, 27, 32, 37, 38-39; 58/44; 72/35, 44-45; 87/1; 109/36; Daş. 2113, 2117, 3108, 4699). Bkz. İlig beg, İl han. Jut. Sek. Yük. 249 *Ol iligler hanlar yme alku yarlıkançuçı köŋüllüg üçün kamag bodunug ince sakınur ince igidür.* "O hükümdarlar da merhametli gönüllü olduğu için bütün halkı öyle düşünüp besler." Altun Y. 117/5 *Kayu neçe ulug iliglerke kanlarka yazmış ölümçiler erser.* "Nice ulu hükümdarlara karşı suç işlemiş ölüme mahkûmlar ise …".

İligsiz tutugsuz: Cömert, dünya malına bağlanmayan (Altun Y. 318/13; Mayt. 10/16; 12/24). İligsiz "dünyaya bağlı olmayan bedenle" (Clauson 1972: 144); tutugsuz "bağlı olmayan, engelsiz, tutuksuz" (Wilkens 2021: 764) anlamında kullanılır. Mayt. 10/16 *Men yime alku agı barım iliksiz tutuksuz köŋülin buşı birdim.* "Ben de bütün malımı mülkümü sadaka olarak verdim."

İlildür- tutultur-: Bağlayıp tutturmak (Üİ 100a/7-8). İlildür- "bağlamak, iliştirmek"; tutultur- "tutturmak, tutulmak" anlamlarındadır. Üİ 100a/7-8 *... bukök kalıknıŋ basasında bar ulatı tigüçi ujik ilildürmiş tutulturmış erür.* "… bu göğün arkasında bulunan ve ulatı denen sözcük iki türlü sönmeleri bağlamış, tutturmuştur."

İlin- atkan-: Bağlanmak, yapışmak. (Altun Y. 292/25-293/1). Bkz. Atkan- yapşın-, Bodul- yapşın-. İlin- "yapışmak, asılmak, ilişmek" (Clauson 1972: 148), (Caferoğlu 1968: 93) anlamlarında kullanılır. Altun Y. 292/25-293/1 *Monçulayu körüp yene bu muntag körmekleriŋe kentü ilinmezler atkanmazlar.* "Böyle görüp yine böyle görmelerine kendileri bağlanmazlar."

İlin- yapşın-/Yilin- yapşın-: Bağlanmak, yapışmak (Altun Y. 148/16-17; 217/5; 218/24-25; 223/11-12; 263/1-2; 290/24; 303/15; 309/24; 311/16; 611/13-14; Mül. Dan. 96; Daş. 289, 928-929, 1580, 2654, 3927, 4224, 4333). Bkz. İlin-atkan-, Atkan- yapşın-, Bodul- yapşın-. Altun Y. 218/24-25 *Ötrü alku edleriŋe tavarlarıŋa ilinmeksiz yapşınmaksız bolup alku tınlıg oglanıŋa bir teg esirkençsizin titerler ıdalayurlar buşı birürler.* "Şöyle ki bütün mallarına mülklerine bağlanmadan tüm insanoğluna esirgemeden eşit şekilde dağıtırlar, gönderirler, sadaka verirler." Bağlanmak, yapışmak (Daş. 289). Daş. 289 *Meniŋ*

isig özümke ançakıya yime yilinmekim yapşımakım yok. "Benim, kendi canıma zerre kadar bağlılığım yok."

İlinçsiz tutunçsuz: Bağlantısız, bağsız (Altun Y. 217/6). Altun Y. 217/6 *İnçip bodısatavlar bu muntag yaŋlıg ilinçsiz tutunçsuz küsüşsüz köŋülleri üze alku ed tavarların alkuka bir teg esirkençsizin titerler ıdalayurlar buşı birürler.* "Şöyle ki Bodhisatavlar böyle bağsız isteksiz gönülleri ile mallarını mülklerini herkese eşit olarak esirgemeden dağıtırlar, gönderirler, sadaka verirler."

İlinçsiz yapşınmaksız: Bağlantısız (Altun Y. 486/4-5). Bkz. İlinçsiz tutunçsuz. Altun Y. 486/4-5 *Yarlıkadı nomlarıg yaŋku ün teg kurugın kök kalık teg ilinçsiz yapşınmaksız tözlügin.* "Öğretileri bir yankı gibi kuru, gökyüzü gibi bağlantısız bir varoluş üzerine buyurdu."

İlinçü meŋi: Eğlence (Altun Y. 101/20; 119/3; 314/1; 411/19; 608/9; 623/22; Daš. 33). Bkz. Edgü meŋi. İlinçü "gezinti, eğlence" (Caferoğlu 1968: 92) anlamındadır. Altun Y. 119/3 *Tükellig kut üze ilinçü meŋig köŋülçe aşasunlar.* "Büyük mutlulukla eğlenceyi gönüllerince tatsınlar."

İlintür- yapşıntur-: İliştirmek, yapıştırmak (Altun Y. 293/20). Altun Y. 293/20 *Köŋüllerin edgüke ayıgka ilintürmedin yapşınturmadın atkaksızın ap arıg süp süzük tüp tüz kılurlar.* "Gönüllerini iyiye kötüye iliştirmeden, bağsız biçimde tertemiz, dosdoğru kılarlar."

İliş tartış: Bağ (Altun Y. 34ç/12). İliş "bant, cilt, zincir, kelepçe, bağ, bağlantı, ilişki" (Wilkens 2021: 304); tartış "bağ, bağlantı, ilişki" (Wilkens 2021: 679) anlamlarındadır. Altun Y. 34ç/12 … [yitinçsiz] tutunçsuz alku nızvanı kadguların üzmelep uluşların tartışların üzmiş kesmiş tükel bilge biliglerig öçmedin arasınta terk ödün bolguka anuk turmış. … erişilmez bütün ihtras kaygılarını yok edip bağlarını kesmiş

İlki ilki: İlk (Altun Y. 134/1; Daš. 42). İlk sözcüğünün tekrarıyla oluşmuştur. Altun Y. 134/1 *... ötgürü kanlı tilgeni teg üstün altın arkuru turkuru agtarılu toŋatarılu evrilü tevrilü toga tegzinü ilki ilki et'özlerte ortunkı kinki et'özlerte ...* "… bu sebeble kağnı tekeri gibi yukarı aşağı, enine boyuna, aktarıla döndürüle, evrile çevrile, döne dolaşa ilk bedenlerde, ortadaki sonraki bedenlerde …".

İlki süü: Başlangıç (Altun Y. 34ı/22-23). İlki "ilk, birinci, önce, önceki" (Wilkens 2021: 305); sü "önsöz" (Clauson 1972: 781) anlamlarındadır. Altun Y. 34ı/22-23

Yene ilkidin südin berü togmış siz titir. "Yine başlangıçtan beri doğmuşsunuzdur."

İlt- kötür-: İletmek, götürmek (Altun Y. 34h/15). İlt- "iletmek, sevk etmek, kılavuzluk etmek" (Caferoğlu 1968: 94); kötür- "götürmek, yüklemek, kaldırmak" (Clauson 1972: 706), (Caferoğlu 1968: 118) anlamlarında kullanılan sözcüklerdir. Altun Y. 34h/15 *Orun orun sayu aŋaykaya iltü kötürü uçdukda ançada timin tilegülük ol teŋri teŋrisi burkan şarırın tip tidi.* "Ongaykaya, her yere ileterek uçtuğunda o zaman hemen tanrılar tanrısı Buda'nın anısını dile, diye dedi."

İlügle- askançula-: Alay etmek (Daş. 3242-3243). Bkz. Askançula- ilügle-. Daş. 3242-3243 *[...] üküş türlüg tınlıgl[ar ... uçuz bolup ilüglegülük askançulaguluk [...]* "… çok çeşitli canlılar … değersiz olup alay eden …".

İn- isil-: Azalmak (Daš 47). Bkz. Alkın- isil-. İn- "inmek" fiilidir. Daš 47 *İne isilü turur ilni[ŋ] [u]luşnuŋ intkisin yaragın [kılmış] isilinü büte turur nomnu[ŋ şsazın]nıŋ asıglıgın.* "Ülkesinin azalmakta olan faydalı işlerini azaltarak son bulmak üzere olan öğretinin faydalarını (çoğaltmış)."

İnç esen: Huzurlu, esen (Altun Y. 435/15-16; 505/10). İnç "rahat, huzur, sükûnet" (Clauson 1972: 171), (Caferoğlu 1968: 94); esen "esen, sağ, salim" (Clauson 1972: 248), (Caferoğlu 1968: 76) anlamlarındadır. Altun Y. 435/15-16 *Anı üçün edgün barmış teŋrim birök kayu iligler kanlar ilin uluşın küzetgeli kentüler inç meŋilig bolgalı bodının karasın inç esen kılgalı ...* "Onun için iyiliğe ulaşmış Tanrım, eğer herhangi bir hükümdar ülkesini korumak, kendisini rahata ulaştırmak, halkını esen kılmak, …".

İnç meŋi: Huzur, sevinç (Altun Y. 196/10-11; 226/17, 20-21, 23-24; 227/2, 6-7, 9, 14-15, 22; 306/10; 324/11; 326/5; 341/14; 348/16; 440a/3-4, 17-18; 440ç/6; 452/5, 19, 23; 531/7-8; 567/3; 651/23). Bkz. İnç esen, Edgü meŋi, İlinçü meŋi. Altun Y. 196/10-11 *Üçünç taglarta arıglarta kısıl arayadan orunlarta inçin meŋin erdeçi bolgaylar.* "Üçüncüsü dağlarda, ormanlarda dağ geçidi gibi yerlerde huzur ve sevinç içinde olacaklar."

İnç meŋilig: Huzurlu, rahat (Altun Y. 69/8; 79/7-8, 16; 164/2; 195/23; 210/4; 257/4-5; 267/24; 268/1; 369/8; 407/14; 411/14; 422/1; 435/14-15; 440/19; 467/18; 468/12-13; 469/11; 509/19-20; 512/7-8; 534/10-11; 539/8; 541/9; 547/14; 567/15; 587/11; 588/9-10; 616/7-8). Bkz. İnç esen, İnç meŋi, Asıglıg meŋilig,

Bay meŋilig. Altun Y. 195/23 *Törtünç özleri yaşları uzun inç meŋilig bolgaylar.* "Dördüncüsü hayatları uzun, huzurlu ve rahat olacak."

İnç tınç: Huzur, rahat (Altun Y. 438/7; 500/18-19). Bkz. İnç esen, İnç meŋi, İnç meŋilig. Tınç "dinlenme" (Clauson 1972: 516) anlamındadır. Altun Y. 438/7 *Yalaŋuklar oglanı yme inçke tınçka teggeyler.* "İnsanoğlu da rahata kavuşacak."

İnçgü esengü: Huzur (Altun Y. Altun Y. 489/11, 567/3). İnçgü "huzur, sükûnet, barış" (Clauson 1972: 174), (Caferoğlu 1968: 95); esengü "sağlık, sıhhat" (Clauson 1972: 174), (Caferoğlu 1968: 76) anlamlarına gelir. Altun Y. 489/11 *Kaltı öŋreki ulug arjılar körkitü sözleyü birtiler katıglanmakka tükellig inçgü esengü köŋüllüg siz.* "Nasıl ki önceki yüce kahinler göstererek söyleyiverdilerse büsbütün başarılı, huzur ve mutluluk dolu gönle sahipsiniz."

İnçgülüg esenlig: Huzur, barış ve güvende olma (Altun Y. 97/6-7). İnçgülüg "huzurlu, sakin" (Clauson 1972: 175), (Caferoğlu 1968: 95); esenlig "sağlıklı, iyi, güvende" (Clauson 1972: 249) anlamlarını taşır. Altun Y. 97/6-7 *Kop korkınç ayınç tarıkıp kitip inçgülüg esenlig kıltı.* "Korkular ve endişeler yok olup yerine huzur ve barış gelir."

İnçgü esengü meŋi: Huzur, mutluluk. (Altun Y. 348/10-11). Bkz. İnçgü esengü, Edgü meŋi, İlinçü meŋi, İnç meŋi. Altun Y. 348/10-11 *Tınlıgların tegürtüŋüz inçgü esengü meŋilerke.* "Canlılar huzur ve mutluluğa ulaştırdınız."

İnçgü meŋi: Huzur, mutluluk (Altun Y. 154/9; 160/9-10; 166/9; 198/20; 353/9; 376/10; 399/16; 404a/16; 406/7; 415/6; 471/3; 497/11; 618/8; Kör. B. 023-024). Bkz. İnçgü esengü, İnçgü esengü meŋi, Edgü meŋi, İlinçü meŋi, İnç meŋi. Altun Y. 198/20 *Kim uzun üdün inçgü meŋig bulgay siz.* "Böylece uzun süre huzuru ve mutluluğu bulacaksınız."

İnçgülüg esengülüg: Huzurlu (Altun Y. 403/1; 410/14; 647/9-10). Bkz. İnçgülüg esenlig. İnçgü esengü ikilemesinin isimden isim yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 410/14 *Ötrü ol iliglerniŋ kanlarnıŋ ig agrıg ada tudaları bar erser barça yokadıp inçgülüg esengülüg bolgaylar.* "Dolayısıyla herhangi bir hükümdarın hastalığı varsa hepsi yok olup huzurlu olacaklardır."

İnçgülüg meŋilig: Huzurlu, mutlu (Altun Y. 132b/14; 160/11; 379/18-19; 381/17; 405/2). Bkz. İnçgülüg esengülüg, Asıglıg meŋilig, Bay meŋilig, İnç meŋilig. Altun Y. 160/11 *... alkınmaksız tükemeksiz inçgü meŋi üze kamagunı bir teg*

inçgülüg meŋilig kılu yarlıkazunlar. "… Yok olmayan, tükenmeyen rahat ve huzur ile hepsini aynı şekilde huzurlu, mutlu duruma getirip buyursunlar."

İnçsire- emgen-: Darda kalmak, sıkıntılı olmak (Altun Y. 227/8). Bkz. Emgen- buşrul-. İnçsire- "huzursuz, güvensiz olmak" (Clauson 1972: 175) anlamlarına gelir. Altun Y. 227/8 *Birkeye tınlıg inçsiregülük emgengülük erser ol inçig meŋig küsemezler.* "Bir tane canlı darda kalsa o huzuru istemezler."

İnek kap: Husye (Mayt. 75/32-33, 45). İnek "husye, testis" (Caferoğlu 1968: 95), kap "torba, kap" anlamlarındadır. Mayt. 75/45 *Tamudın kurtulup amtı bu kiçig tamularda togup kentü altınkı ineklerin kapların yüde yorıyurlar.* "Cehennemden kurtulup şimdi bu küçük cehennemlerde kendilerinin altlarındaki husyelerini yüklenerek yürürler."

İni içi: Kardeş ağabey (Kör. B. 146-147; Daş. 969). Bkz. İni içi (Göktürk). Kör. B. 146-147 *İni içi tüzülti.* "Ağabey kardeş anlaştı."

İntki yarag: Uygun bir şey, fayda (Altun Y. 227/2-3; Daş. 38, 48). İntki "fayda, uygun bir şey, nitelik" (Wilkens 2021: 307); yarag "yakışan, uygun" (Caferoğlu 1968: 962); (Wilkens 2021: 866) anlamlarındadır. Altun Y. 227/2-3 *Kaltı biş ajuntakı tınlıglar üçün öz et'öznüŋ inçin meŋisin intkisin yaragın tutmadın özlerin başların birü isig özlerin tite sermek serinmek erür.* "Beş alemdeki canlılar için kendi bedenlerinin rahatı ve huzurunun faydası elde etmeden canlarını başlarını verip sıcak bedenlerini terk edip sabretmektir."

İr- yalar-: Kötüye gitmek (Altun Y. 72/20-21). İr-/er- "iğrenmek; aşağılamak, nefret etmek, tiksinmek; bıkmak, usanmak; usandırmak; incitmek; eleştirmek, kınamak" (Wilkens 2021: 259) anlamlarında kullanılmaktadır. Yalar-/yalal- "kötülemek, suçlamak" (Clauson 1972: 928) anlamındadır. Altun Y. 72/20-21 *Anı işidmek üze yangınta köŋülinte kılıp yinçürü sakınç turgurup katıglanmak küçinte irmek yalarmaklıg ayıg kılınçlıg örtügleri barça tarıkar* "Onu işitmekle gönülde gerçekleştirip taparak düşünceye dalıp çabalama sayesinde kötü amelli örtüler uzaklaşır."

İr- yalk-: Engellemek, karşı gelmek (Altun Y. 235/10-11; 249/22-23; 250/7). İr- "karşı gelmek, mukavemet etmek" (Caferoğlu 1968: 97); yalk- "engellemek" (Caferoğlu 1968: 282) anlamlarında kullanılır. Altun Y. 250/7 *İkinti burkanlar yarlıkamış teriŋ nomlarıg irmedin yalkmadın uzatı işidigsemekke tayanıp bilge*

bilig paramıtıg netegin bütürürler. "İkincisi Budaların buyurduğu derin öğretileri karşı gelmeden sürekli işitmeye dayanarak bilgi erdemi nasıl yerine getirilir?".

İrig açıg tatıgsız: Tatsız, acı (Altun Y. 557/19). Bkz. Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek. İrig "kaba saba" (Clauson 1972: 222), (Wilkens 2021: 260); tatıgsız "tatsız" (Clauson 1972: 222), (Wilkens 2021: 683) anlamlarındadır. Altun Y. 557/19 *Barça yene tegşilip irig açıg tatıgsız tüş yimişler yme töriyür.* "Bunlar tamamıyla değişip acı, tatsız meyveler yetişir."

İrig sarsıg: Kaba, kötü (Altun Y. 220/2; Mayt. 57/3; 63/24; Daş. 318, 718, 817, 2038, 2045, 2059, 2878, 2879-2880, 2915, 2985, 3028, 3043, 3052-3053, 3422). Bkz. İrig açıg tatıgsız. Sarsıg "kaba, kötü" (Clauson 1972: 854), (Caferoğlu 1968: 197) anlamlarındadırlar. Mayt. 57/3 *... irig sarsıg köŋüllüg erdiler.* "… kötü kalpliydiler."

İrig yavgan: Kaba, yavan (Altun Y. 411/12, 551/20; Daş. 88, 791-792, 1375, 1387, 2330, 3019, 3997-3998). Bkz. İrig açıg tatıgsız, İrig sarsıg. Yavgan "berbat, iğrenç, çirkin" (Clauson 1972: 874), (Wilkens 2021: 877) anlamlarındadır. Altun Y. 411/12 *Süŋüş atış bamak beklemekde ulatı irig yavgan iş ködüglerig kılmasarlar.* "Çatışma ve bağlamaktan başka kaba işleri gerçekleştirmeseler."

İrin- öpkele-: Sinirlenmek, öfkelenmek (Altun Y. 228/15; Jut. Sek. Yük. 18). Bkz. Alpırkan- irin-. Öpkele- "öfkelenmek, hiddetlenmek"tir. Altun Y. 228/15 *Neŋ kimke yme iringülük öpkelegülük ermez tip monçulayu köni oŋaru bügünüp ol ok emgeklerin süzük köŋülin teginmek aşamak erür.* "Asla kimseye öfkelenmez diyip böyle doğru şekilde düşünerek o ızdıraplarını temiz gönülle kabul etmektir."

İrinç çıgay: Sefil, yoksul (Mayt. 12/54; 85/25). Bkz. Ayıg irinç. Çıgay "yoksul, fakir" (Clauson 1972: 412), (Caferoğlu 1968: 61) anlamındadır. Mayt. 85/25 *İrinç çıgay körgeli körksüz alkuka ak bolur.* "Sefil, yoksul, bakılmayacak kadar çirkin, herkesçe nefret edilir."

İrinç tsuylug: Zavallı (Daş. 2104). Bkz. Ayıg irinç, İrinç çıgay. Tsuylug "günahkâr, zavallı" (Elmalı 2016: 447) anlamındadır. Daş. 2104 *Bu irinç tduylug tınlıglarnıŋ emg[ek]lerinte umug ınag boltaçı teŋri burk[anta] adın kim erser yok.* "Bu zavallı canlıların acılarına umut olacak Buda'dan başkası yok."

İrinç umugsuz: Zavallı, umutsuz (Altun Y. 170/11). Bkz. Ayıg irinç, İrinç çıgay, İrinç tsuylug, Anaz umugsuz,. Altun Y. 170/11 *Bu meniŋ irinç umugsuznuŋ buyan edgü kılınçlarım küçinte kamag biş ajun tınlıglar barça çıntamanı erdinilig iligke tükellig bolsunlar.* "Bu zavallı umutsuzun -benim- iyi davranışlarım bütün beş alem canlıları, bütünüyle Cintamani mücevherli ele sahip olsunlar."

İrinçke- tsuyurka-: Acımak, merhamet etmek (Altun Y. 34 l/2; 100/14; 229/22-23; 265/15-16, 23; 515/6; 600/9-10; 603/13; 612/12). İrinçke- "acımak, merhamet etmek" (Clauson 1972: 237), (Caferoğlu 1968: 96); tsuyurka- fiili de "acımak, merhamet etmek" (Clauson 1972: 556), (Caferoğlu 1968: 251) anlamındadır. Eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 515/6 Ol *ratnapuşpı atlıg tükel bilge teŋri teŋrisi burkan ulug yarlıkançuçı köŋüli üze mini irinçkeyü tsuyurkayu yarlıkap ...* "O Ratnapuşpı adlı mükemmel bilge tanrı tanrısı Buda, yüce gönlüyle bana acıyıp buyurup …".

İrinçkençig tsuyurkançıg: Zavallı, acınacak (Altun Y. 292/23). Altun Y. 292/23 … *anı yene bilinmedin tuyunmadın ertiŋü irinçkençig tsuyurkançıg yorımışların körürler.* "… onu yine anlamadan fazlasıyla zavallı duruma geldiklerini görürler."

İrinçkençüçi yarlıkançuçı: Merhamet ve şefkat besleyen (Mayt. 106/9-10). İrinçkençüçi "acıyan, şefkatli" (Caferoğlu 1968: 96); yarlıkançuçı "merhametli, şefkatli" (Clauson 1972: 968), (Caferoğlu 1968: 287) anlamındadır. Eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Mayt. 106/9-10 *Tükel bilge teŋri teŋrisi burkan öglük ögsüz teŋri yirinteki teŋriler üçün irinçkençüçi yarlıkançuçı köŋül ogrınta inçsiz bolu yarlıkar erti.* "Mükemmel bilge tanrı tanrısı Buda, analı ve anasız, tanrılar yerindeki tanrılar için merhamet ve şefkatli gönlü sayesinde huzursuz olup haşmetle yerine getirir."

İrintür- burçıntur-: Üzmek, incitmek (Altun Y. 136/11). İrintür- "mutsuz etmek" (Clauson 1972: 237), (Caferoğlu 1968: 97); burçıntur- "eziyet vermek, incitmek" (Clauson 1972: 358), (Caferoğlu 1968: 53) anlamlarındadır. Altun Y. 136/11 *... köni nomda yorıdaçılarıg körüp sögüp sarsıp todap uçuzlap köŋüllerin karınların irintürtüm burçınturtum örletdim emgetdim erser...* "Doğru öğretide ilerleyenleri görüp, hakaret edip, değersizleştirip kalplarini gönüllerini üzdüm ise …".

İrk erkeç: Koç, keçi (Mayt. 12/4). İrk "koyun veya koç" (Clauson 1972: 220), (Caferoğlu 1968: 97); erkeç "genç teke" (Clauson 1972: 223), (Caferoğlu 1968: 74) anlamlarındadır. Mayt. 12/4 *Adgar atların yarataglag körtle kaŋlılar ulug bedük ud iŋek bogalar kuduz öküzler tadun turpı buzagular irk erkeç teke oglak tült orun eşük töşek ton etük itig yartag aş içgü ı tarıg ... ed tavar miŋ miŋ tümen tümen kurla birdiŋiz.* "Aygır atların koşulduğu güzel arabalar, büyük iri sığırlar, inekler, boğalar, yabani öküzler, bir yaşında, iki yaşında danalar, buzağılar, koyunlar, tekeler, oğlaklar; yatak takımı, döşek, giyim kuşam, süs eşyası, yiyecek içecek hububat ve tohum … mal mülk binlerce binlerce defa … verdiniz."

İrkek tişi: Erkek, dişi (Altun Y. 684/20). İrkek "erkek", tişi "dişi, kadın"dır. Altun Y. 684/20 *Altın yagızka tayaklıg luu kanlarınıŋ anta basa irkek tişi kut vahşıklarnıŋ asılıp üstelip nomlug küçleri arıg ol uluşug üzüksüz küzetsün.* "Altta yağız (yere) bağlı ejderha hanlarının bunun üzerine erkek ve dişi iyi ruhların artıp öğretili güçleri temiz o memleketi durmadan korusun."

İrt birt: Vergi (Mayt. 52/47; 62/32-33, 36; 82/5, 6). Mayt. 82/5 *Kim kayu tınlıg kişi et'özinte erken yok kurug irt birt aşıp üstep ödsüz kolusuz tartıp isip irt birt kolsarlar…* "Bir kimse canlı kişi bedenindeyken boşuna vergileri çoğaltıp vakitsiz ve sırasız çekip el koyarak vergi istemişlerse…"

İrtsiz birtsiz: Vergisiz (Mayt. 3/19). Mayt. 3/19 *... barçada baştın açsız kızsız kısıgsız kavrıgsız yagısız börisiz basınçsız unçsuz irtsiz birtsiz muŋsuz taksız telim taşım bay barımlıg sansız üküş kötişvr bayagutlar evleri barkları öz ...* "… hepsinden üstün, tok, hür, düşmansız, minnetsiz, vergisiz, müreffeh, çok varlıklı, sayısız zenginlerin evleri barkları öz …".

İrü belgü: Belirti, işaret (Altun Y. 184/13; 185/5-6; 193/19-20; 312/2-3, 3; 315/14, 15; 399/20; 408/23-409/1; 434/21; Mayt. 13/57; Jut. Sek. Yük. Bx5-4-5; Çaş. Beg 313). İrü "işaret, alamet" (Clauson 1972: 197), (Caferoğlu 1968: 98); belgü "alamet, işaret, sembol" (Clauson 1972: 340), (Caferoğlu 1968: 38) anlamlarına gelir. Eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 193/19-20 *Öz yaş çog yalın kut buyan küç küsün asılguluk edgü irü belgüler körkitgey biz.* "Hayat, alev, kutsallık, iyilik, güç kuvvet artıracak iyi belirtiler göstereceğiz."

İsig isig: Sıcak sıcak (Daş. 708, 2799, 3063). İsig "ısı, sıcaklık" (Clauson 1972: 246), (Caferoğlu 1968: 98) anlamındadır. Daş. 708 *Yalaŋuklarnıŋ aşı üz[ül]medin yarlıkançsız köŋülin tınlıg[larıg öl]ürüp i[si]g isig ... yidiŋizl[er].* "İnsanların nasipleri kesilmeden acımasız gönülle canlıları öldürüp sıcak sıcak yediniz."

İsig tumlıg: Sıcaklık, soğukluk (Altun Y. 412/3). Bkz. İsig isig. Tumlıg "soğuk, soğukluk" (Clauson 1972: 506), (Caferoğlu 1968: 252) anlamlarındadır. Altun Y. 412/3 *İsig tumlıg uluşı teŋsiz tört üdler kolusı şaşmaz.* "Sıcak ve soğuk memleketi dengi olmayan dört zaman dilimi (mevsimler) şaşmaz."

İsil- çol-: Azalmak, çekilmek (Altun Y. 500/16). Bkz. Alkın- isil-, İn- isil-, Bozul- çol-, Çol- sugul-. Altun Y. 500/16 *Yene inçip nızvanılıg oot yalının örtenü köye turtaçı isilmiş çolmış köŋüllüg irinç yarlıg tınlıg oglanların nomlug yagmur yagıtıp inç tınçka tegürü yarlıkadılar.* Altun Y. 500/16 Şöyle ki ihtiras ateşiyle kavrulup duran çekilmiş gönüllü zavallı canlıları, öğreti yağmurunu yağdırıp huzura ulaştırarak lütfettiler."

İsil- kora-: Azalmasız, eksilmesiz (Altun Y. 384/3-4; 433/11). Bkz. Alkın- isil-, İn- isil-, İsil- çol-, Asıl- kora-. Altun Y. 384/3-4 *İnçip bunomlar arasınta ok erip atkanmaksız yapşınmaksız isilmeksiz koramaksız titir.* "Böylece bu öğretiler arasında bağlanmasız, artmasız eksilmesizdir."

İsilmeksiz koramaksız: Değiştirmeden, azalmadan. (Altun Y. 56/3). İsilmeksiz "azalmasız, eksilmesiz" (Wilkens 2021: 263); koramaksız "eksilmesiz, azalmasız" (Wilkens 2021: 393) anlamlarındadır. Altun Y. 56/3 *Bir tanuklamak üze neçeke tegi tegşilmeksiz isilmeksiz koramaksız közünmeksiz belgürmeksiz tözlüg titir.* "Bir biçimde tanıklamakla uzun süre değişmeyen, azalmayan, görünmeyen esastır."

İske- üz-: Koparıp parçalamak (Mayt. 110/19). İske- "koparmak, ditmek" (Clauson 1972: 246); üz- "koparmak, kırmak, parçalamak" (Clauson 1972: 279), (Caferoğlu 1968: 275) anlamlarındadır. Mayt. 110/19 *Öz etimizni iskep üzüp tilimizni bıçıp yiyür biz.* "Kendi etimizi koparıp parçalayıp dilimizi biçip yeriz."

İstet- tilet-: Aramak (Altun Y. 634/6). Altun Y. 634/6 *Küsüşüm ol ilig beg istetsün tiltsün tavratı.* "Dileğim odur ki hükümdar hemen aratsın."

İş adaş: Eş dost (Mül. Muk. 5, 69-70). Bkz. Adaş böşük, Adaş iş, Edgü ögli adaş. Mül. Muk. 69-70 *Birök bularka edgü ögli törüsince tapag udug kılmasar men işlerim adaşlarım tip adamışım sözlemişim yoksuz bolgay.* "Eğer bunlara iyi düşünceyle saygı göstermezsem eşlerim dostlarım diye adlandırmam yersiz olur."

İş küç: İş güç (Ta. B 4; Şi D 5; Kör. B. 069; Mayt. 4/53; 62/32, 35; Daš. 38). Bkz. İş küç (Göktürk), İş küdük, Çog küç, Erk küç. İki farklı anlamlı sözcükten oluşan bu ikileme bugün Türkiye Türkçesinde iş güç şeklinde kullanılmaya devam etmektedir. Şi D 5 *Yiçe işig küçüg birgil tidim*. "Tekrar işini gücünü ver dedim."

İş küdük: İş güç (Altun Y. 34c/23; 34ş/9; 38/6; 49/20; 50/4, 23; 51/5-6, 12, 19; 52/2, 8, 13; 61/14, 22; 62/3-4; 67/15; 154/20-21; 202/15-16; 203/8, 14; 236/10; 307/6, 8; 315/22; 374/21; 411/12-13; 422/4; 440ç/5; 447/22; 462/11-12; 492/21; 504/11; 506/21; 529/22; 559/2; 587/12; 598/9; 613/20; Üİ 112a/5; 117a/3; 119a/11; 121b/11, 15; 122a/2-3, 8, 8-9, 10; 122b/7; Mayt. 11/34; 52/30-31; Jut. Sek. Yük. 79, 82, (190); Kör. B. 055-056, 077, 078, 127, 225-226). İş sözcüğü "iş, hizmet" olarak anlamlandırılmaktadır (Clauson 1972: 254), (Caferoğlu 1968: 99); küdük ise "iş güç, alışveriş" (Clauson 1972: 702), (Caferoğlu 1968: 113) anlamlarındadır. Altun Y. 38/6 *Men inçip saŋa burkanlar et'özin ol et'özke teggülüg işin ködügin alın altagın aça yada kiŋürü nomlayu bireyin.* "Ben böylece sana Budaların vücudunun o vücuda değmesi işini gücünü, hilesini açıklayıp yayıp genişçe anlatıvereyim."

İş tuş: Eş dost (KP LIII 4-5; Kör. B. 052; Jut. Sek. Yük. 333; Mül. Muk. 59). Bkz. Adaş iş, İş adaş. Tuş "eş, arkadaş; eş, denk" (Clauson 1972: 558), (Wilkens 2021: 762) anlamlarında kullanılır. Mül. Muk. 59 *Anı teg işke tuşka esgü sakınç sakınıp otru edgüleşmiş kergek.* "Onun gibi eşe dosta iyi niyet besleyip dolayısıyla iyileşmek gerek."

İş yumış: İş, hizmet (Altun Y. 448/14-15). Bkz. İş ködüg / küdüg / küdük, İş küç. Yumış "hizmet, iş, faaliyet" (Clauson 1972: 938), (Caferoğlu 1968: 305) anlamındadır. Altun Y. 448/14-15 *Monçulayu ök miŋ bak yekler kuvragım ol ol tözünler oglınıŋ işin yumışın kılu teginip öŋin öŋin küyü küzetü tegingeyler.* "İşte bunun gibi bin kabile şeytanlar topluluğu o asiller oğlunun işini yaparak başka türlü koruyup gözetecekler."

İşiç irklik: Kazan (Mayt. 72/9). İşiç "kazan, tencere" (Clauson 1972: 257), (Wilkens 2021: 264); irklik "kazan, tencere" (Wilkens 2021: 310) anlamlarındadır. Mayt. 72/9 *Olar amtı kızartmış işiçler irklikler üze kötürüp sızgurmış kızıl bakır örtlüg kamıçın susup içerler.* "Onlar şimdi kızgın kazanlar ile götürüp eritilmiş kızıl bakırı alevli keğçelerle daldırıp içerler."

İşid- bil-: İşitmek, bilmek (Altun Y. 46/15-16). Bkz. Bil- boşgun-, Bil- kör-, Bil- ötgür-, Bil- uk-, Bil- uk- ötgür-. İşid- "işitmek"tir. Altun Y. 466/15-16 *Ananda birök kim kayu tözünler oglı tözünler kızı butört törlüg yaşın iliglerinıŋ atların turgu orunların işidserler bilserler ötrü ol tözünler oglı tözünler kızı kop törlüg korkınç ayınçlartın ozar kutrulur.* "Ey Anant, hangi asiller oğlu ve asiller kızı bu dört türlü Şimşek Hükümdarı'nın adlarını, bulundukları yerleri işitseler bilseler, o asiller oğlu ve asiller kızı her türlü korkudan kurtulur."

İşid- tıŋla-: Dinlemek (Altun Y. 23/16; 116/6; 337/5-6, 17-18, 20; 396/5; 402/13; 407/5; 408/15; 410/11; 412/20-21; 413/6-7, 17; 414/8; 415/2-3, 18, 20; 416/21; 432/22; 435/19; 475/2; 528/15). Bkz. İşid- bil-. Tıŋla- "dinlemek"tir. Altun Y. 402/13 *Ötrü ol üdün ol ilig kan kentü özi ol nomçı bilgelerke yakın barıp bunom erdinig işidmiş tınlamış kergek.* "Sonra, o zaman o hükümdarın kendisi o öğreti sahibi bilgelere yaklaşıp bu öğreti hazinesini dinlemesi gerek."

İşle- bütür-: Gerçekleştirip yerine getirmek (Altun Y. 307/6-7). Bkz. Bütür- bışur-. İşle- "işlemek, çalışmak"tır. Altun Y. 307/6-7 *Monçulayu yaŋın bodısatavlar ulug yarlıkançuçı köŋüllüg ulug bilge biliglig buiki törlüg kanatları üze sansarlıg kök kalık içinte tıdıgsız uçup tınlıgların ozgurguluk kutgarguluk ulug iş ködüglerig işleyürler bütürürler.* "Böylece bu şekil Bodhisatavlar büyük merhametli gönüllü ulu bilgili bu iki türlü kanat ile varlıklar dünyası gökyüzü içinde engelsiz uçup canlıları canlıları kurtaracak büyük işleri yaparlar."

İşlet- yuŋla-: İşletmek (Altun Y. 612/4). İşletmek "işletmek", yuŋla- "yararlanmak, kullanmak" (Clauson 1972: 951), (Caferoğlu 1968: 305) anlamındadır. Altun Y. 612/4 *Neçökin bökünki künte monı teg kergeklig işletgülük yuŋlaguluk orun tapıp bu muntag yıdıg kergeksiz et'özümin sidmiş kemişmiş yiŋ yar teg titip ıdalap buirinç yarlıg aç barska negülük umug ınag bolmaz men.* "Niçin, bugünkü günde bunun gibi gerekli, işletilen yeri bulup böyle gereksiz bedenimi boşaltılmış sümük, salya gibi bırakıp bu zavallı aç parsa neden umut olmuyorum."

İt- bedizen-: Süslenmek (Mayt. 75/63). Bkz. Anut- it-. Bedizen- "süslenmek, bezenmek" (Caferoğlu 1968: 36) anlamlarındadır. Mayt. 75/63 *Turkaru ... iter bedizenürler erdi.* "Sürekli … süslenirlerdi."

İt- beze-: Süslemek (Mayt. 21/6). Bkz. Anut- it-, İt- bedizen-. Beze- "süslemek, bezemek" (Clauson 1972: 390), (Caferoğlu 1968: 40) anlamındadır. Mayt. 21/6 *Men anı arıg çahşapıtlıg ...-in itdim bezedim.* "Ben onu temiz ahlaklı … süsledim."

İt- tart-: İtip kakmak (Daş. 4023-4024). İt- "itmek" (Clauson 1972: 38) fiilidir. Tart- "çekmek, almak" (Clauson 1972: 534), (Caferoğlu 1968: 227) anlamlarındadır. Daş. 4023-4024 *Eti süvri tikenlig azgan kamçın tokıyu ite tarta kay kay sayu iltdiler.* "Etini sivri dikenli yaban çiçeğinden kamçıyla döverek ite kaka sokak sokak dolaştırdılar."

İt- tokı-: Kurmak (Mayt. 52/4). Bkz. Anut- it-, İt- bedizen-, İt- beze-. Tokı- "vurmak, dövmek, tokmaklamak; yapmak, kurmak; dokumak" (Clauson 1972: 467), (Wilkens 2021: 726) gibi çeşitli anlamları karşıyan bir sözcüktür. Mayt. 52/4 *Ötrü arşidati arhant birle seŋrem itgeli tokıgalı tyan yip tuta ülügleyürler.* "Sonra Arşidati veli ise bir manastır kurmak için tyan ipini tutup paylaşırlar."

İt- time-: Düzenlemek, hazırlanmak (Altun Y. 418/7). Bkz. Anut- it-, İt- bedizen-, İt- beze-, İt- tokı-. Time- fiili it- ile birlikte kullanılmış ve "hazırlamak, düzenlemek" anlamını yüklenmiştir (Clauson 1972: 503). Altun Y. 418/7 *Et'özin uz itmişde kin süü çerig tümeki üze tirin kuvragın itip timep...* "Vücudunu ustaca süsledikten sonra ordu topluluğunu düzenleyip…".

İt- tüz-: Düzenlemek (Altun Y. 590/9). Bkz. Anut- it-, İt- bedizen-, İt- beze-, İt- tokı-, İt- time-. Tüz- "dizmek, düzeltmek" (Clauson 1972: 572), (Caferoğlu 1968: 260) anlamındadır. Altun Y. 590/9 *Bu üdlerniŋ içinte yaragınça yonınça itip tüzüp uz katıp aşıg içgüg suvsuşug...* "Bu dönemlerde uygun şekilde yiyeceği içeceği düzenleyip, iyice karıştırıp …".

İt- yarat-: Süslemek, düzenlemek (Altun Y. 16/10; 202/16; 203/8-9; 416/6; 418/4; 477/9; 525/4-5; 533/19; Mayt. 21/4; 31/13; 37/4, 8; 104/23; Jut. Sek. Yük. 80, 100, 290). Bkz. Anut- it-, İt- bedizen-, İt- beze-, İt- tokı-, İt- time-, İt- tüz-, İt- yarat- (Göktürk). Mayt. 37/4 *Amtı siz ol sögüt erdinig adruk adruk itigin itiŋ yaratıŋ.* "Şimdi siz mücevher ağacını türlü türlü süsleyin."

İtig tümeg: Süs, ziynet (Altun Y. 312/23-24). İtig "süs" (Clauson 1972: 50), (Caferoğlu 1968: 101); tümek sözcüğü Clauson'da timeg biçimiyle yer almış ve itig sözcüğüyle "hazırlık, düzenleme" anlamı verilmiştir (Clauson 1972: 506). Altun Y. 312/23-24 *Üçünç adıkarmıkı atlıg yaŋırtı ögretinteçi oruntakı bodısatavlarka kentü öz et'özleri yaruk yaşuk itig tümek üze itinip tümenip alpalmışları kedlenmişleri yme yene alku yagı yavlaklar barça adak asra bolmışları közünür.* "Üçüncüsü Âdikarmika adlı tekrar öğrenen yerdeki Bodısatavlara kendi bedenlerinin parlak süslerle süslenip kuvvetlendiği ve bütün düşmanların ayak altına aldındıkları görülür."

İtig yaratıg: Süs, donanım (Altun Y. 34j/13; 45/1; 95/22-96/1; 114/10; 119/17; 358/17-18; 416/15; 418/3; 519/9; Mayt. 29/15, 19, 20-21; 30/17-18; 31/1-2; Jut. Sek. Yük. 133, 453; Daş. 553, 3924, 4308-4309). Bkz. İtig tümeg. Yaratıg "süs, bezek, tezyinat" (Caferoğlu 1968: 286) anlamındadır. Mayt. 29/19 *Vayturi erdinilig kent tamınıŋ saprir erdini özeki itigi yaratıgı bolur.* "Vaidūrya ve cevherli şehir damlarının sphatika ve cevher ile yapılmış süsleri vardır."

İtiglig akıglıg: Hareketli, akıcı (Altun Y. 256/5-6; 288/18; Üİ 98b/18). Bkz. Akıglıg ürlüksüz. İtiglig sözcüğünün "hareketli" anlamı bulunmaktadır (Clauson 1972: 53), (Caferoğlu 1968: 101). Altun Y. 256/5-6 *Yirtinçülüg edremler erser kaltı itiglig akıglıg bilge biligler erür.* "Yeryüzü erdemleri ise akıcı bilgilerdir."

İtiglig ürlüksüz: Hareketli, geçici (Altun Y. 55/20). Bkz. İtiglig akıglıg, Akıglıg ürlüksüz, Anıtyatlıg ürlüksüz. Altun Y. 55/20 *Kşan kşan üdte togdaçı öçdeçi itiglig ürlüksüz ermez.* "Kısa zamanda doğacak ve yok olacak geçici değildir."

İtiglig yaratıglıg: Süslü, donatılmış (Altun Y. 30/23; 43/11-12; 111/17; 112/9; 113/4-5; 292/6; 312/20; Mayt. 55/05; Jut. Sek. Yük. 79; Daş. 2773, 3893). İtiglig akıglıg, İtiglig ürlüksüz. Yaratıglıg "süslü" anlamına gelir. Altun Y. 30/23 *Yüz koltı edgü edremlig erdiniler üze itiglig yaratıglıg edgün barmışnıŋ çaytılarıŋa yükünür men.* "Sayısız erdemli cevherlerle donatılmış iyiliğe varma manastırlarına hürmet ederim."

İtigsiz akıgsız: (Üİ 98b/17). Bkz. Akıgsız işletgüsüz, Akıgsız ürlüklüg. İtigsiz "hareketsiz, işsiz" (Clauson 1972: 54), (Caferoğlu 1968: 101) anlamındadır. Üİ 98b/17 *Yindem bilip öçmek erür ititgsiz akıgsız. "Sadece bilip sönme hareketsizdir.*

İtin- tümen-: Düzenlemek, tertiplemek (Altun Y. 312/24; 409/4-5). İtin- "süslenmek, hazırlanmak" (Clauson 1972: 61), (Caferoğlu 1968: 101); tümen- fiili sözlüklerde timen- şeklinde geçer ve "hazırlanmak" anlamına gelir (Clauson 1972: 508), (Caferoğlu 1968: 240). Altun Y. 409/4-5 *Birök yene bon om erdinig tutdaçı iligler kanlar tört törlüg süülüg kuvragıg itinip tümenip ...* "Eğer bu öğreti mücevherlerini elinde tutan hükümdarlar dört türlü askeri topluluğu düzenleyip …".

İtin- yaratın-: Süslemek (Çaş. Beg 13; Daş. 3496, 3924). Bkz. İtin- tümen-. Yaratın- "düzenlenmek; süslenmek" (Clauson 1972: 962), (Caferoğlu 1968: 286) anlamlarında kullanılır. Çaş. Beg 13 *... saçların eŋinlerinte tüşürüp agulug yılanın et'özlerin itinip yaratınıp kay beltir sayu yorıyuorlar erdi.* "… saçlarını omuzlarına düşürüp, zehirli yılanlarla bedenlerini süsleyip bütün caddeleri yürüyorlardı."

İy- bas-: Bastırmak, ezmek (Altun Y. 607. 15; Jut. Sek. Yük. 48, 255). Bkz. Bas- küçsire-. İy- "basmak, ezmek" (Clauson 1972: 266), (Wilkens 2021: 315) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 48 *Kamu kutlar vahşıklar turkaru iye basa küyü küzetü tutarlar.* "Bütün iyi ruhlar, sürekli bastırıp gözeterek muhafaza ederler."

İy- tay-/Iy- tay-: Üstüne düşmek (Mayt. 10/25-26; Altun Y. 637/22; Üİ 115b/1; Daş. 1428, 4326). Tay- "kaymak, düşmek" (Clauson 1972: 567), (Wilkens 2021: 686) anlamlarındadır. Mayt. 10/25-26 *Bu savag işidip emgeklig yüzin iye basa badari braman ınçe tip tidi.* "Bu sözü işidince ızdıraplı bir yüzle üzerine düşerek Badhari braman şöyle dedi." Üİ 115b/1 *Netegin ıya taya üdte arıtı sakınmatın bögünmetin muntag tip sözleyür sizler.* "Neden üstüne düşerek zamanında iyice düşünmeden böyle diyerek söylersiniz?".

İye idi: Sahip, malik (Altun Y. 34p/22). Aynı kökün türevleri olan iye ve idi sözcükleri "sahip" anlamına gelir. Altun Y. 34p/22 *Yalaŋuz nom tözi erser kelmeksiz barmaksız teprençsiz üze iye idi titir.* "Sadece öğreti temeli gelip gitmeyen, sabit (ev) sahibidir."

Ka kadaş: Hısım akraba (Altun Y. 5/7; 135/16; 554/15; Mayt. 33/46; Jut. Sek. Yük. 107, 124, 333, 347; Mül. Dan. 147-148; Daş. 340-341, 555, 587, 2653, 4310). Ka "arkadaş, akraba" (Clauson 1972: 578), (Caferoğlu 1968: 159); kadaş "arkadaş akraba" (Clauson 1972: 607), (Caferoğlu 1968: 160) anlamlarındadır.

Mayt. 33/46 *Alku sansar içinte ol antag tınlıg oglanı yok kim meniŋ ögüm kaŋım kam kadaşım bolmadılar erser.* "Bütün Samsâra içinde annem babam, hısım akrabam olmayan hiçbir insanoğlu yoktur."

Kadır katıg: Sert, katı (Altun Y. 9/23; Daş. 2022, 3056). Bkz. Alp katıg, Bek katıg. Kadır "sert, kızgın, yırtıcı, acımasız" (Clauson 1972: 607), (Caferoğlu 1968: 161) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Altun Y. 9/23 *Kaçan anta tegdükde erklig kannıŋ kadır katıg kıyını alımçılarıŋ ...* "Ne zaman oraya ulaştığında Erklig Han'ın sert ceza alacakların …".

Kadır katgı katıg: Sert katı (Kör. B. 015). Bkz. Alp katıg, Bek katıg, Kadır katıg. Katgı "kaba, kötü, keyifsiz" (Wilkens 2021: 343) anlamındadır. Kör. B. 015 *Kadır katgı katıg sav yügerü kelti üsküŋde.* "Sert sözler huzurunda artış gösterdi."

Kadır katgı tosun: Sert kaba (Jut. Sek. Yük. 026-1). Bkz. Kadır katıg, Kadır katgı katıg. Tosun "yaban, vahşi" (Wilkens 2021: 734) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 026-1 *Kadır katgı tosun tınlıglar üküş teŋrim köni tınlıglar az.* "Sert, kaba, vahşi canlılar çok tanrım, iyi canlılar az.

Kadır sarsıg öpkelig: (Jut. Sek. Yük. 66). Bkz. Kadır katıg, Kadır katgı katıg, İrig sarsıg. Öpkelig sözcüğü bugün kullanılan "öfkeli"dir. Jut. Sek. Yük. 66 *Ev iyesi turkaru bulganyuk köŋüllüg kadır sarsıg öpkelig bolur.* "Ev sahibi, sürekli şaşkın, sert ve öfkeli olur."

Kadır sarsıg yavlak: (Jut. Sek. Yük. 66). Bkz. Kadır katıg, Kadır katgı katıg, İrig sarsıg, Kadır sarsıg öpkelig, Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak. Jut. Sek. Yük. 66 *Ev iyesi turkaru bulganyuk köŋüllüg kadır sarsıg yavlak bolur.* "Ev sahibi, sürekli şaşkın, sert ve kötü olur."

Kadır yavlak: Sert, kötü (Altun Y. 326/16; 327/9-10; 331/23; 464/5; 551/19; 552b/12; 555/14-15; 608/20; Daş. 3191). Bkz. Kadır katıg, Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak. Altun Y. 555/14-15 *Kadır yavlak yek içgek kelip kirür ol ilte ig kegenlig ölüm ada kamag yirte yadılur.* "Kötü şeytanların o ülkeye gelmesi nedeniyle ölüm ve tehlike her yere yayılır."

Kagrul- busan-: Üzülmek, sıkılmak (Altun Y. 560/22-23). Bkz. Busan- bulgan-, Busan- busurkan-, Busan- ıgla-, Busan- kagrul-. Altun Y. 560/22-23 *... kamag*

teŋriler kuvragı kamagunuŋ bir yaŋlıg kagrulur busanur köŋülleri. "… bütün tanrılar topluluğunun hepsinin gönülleri sıkılır."

Kal muntuz: Çılgın, deli (KP A kalıntısı 13-14). Kal "deli, kaçık, çılgın" (Clauson 1972: 614), (Caferoğlu 1968: 162); muntuz "bunak, gerizekalı" (Clauson 1972: 768) anlamındadırlar. KP A kalıntısı 13-14 *Ertiŋü kal muntuz ermiş siz.* "Siz fazlasıyla çılgın biriymişsiniz."

Kal telve: Akılsız, şuursuz (Altun Y. 300/15-16; 632/3). Bkz. Kal muntuz. Telve "deli" (Clauson 1972: 493), (Caferoğlu 1968: 239) anlamındadır. Altun Y. 632/3 *Ötrü ögsirep birkerü kemişdiler et'özin muŋgul bolup kal telve tuymaz bilmez boltılar.* "Sonra akıllarını kaybedip kendilerinden geçerek etraflarını hissetmeksizin çılgına döndüler."

Kal- unıtıl-: Unutulup kalmak (Altun Y. 474/5). Kal- "kalmak", unıtıl- "unutulmak"tır. Altun Y. 474/5 *Kayuda birök padakları üjikleri kalsar unıtılsar köŋüllerinte kelürüp açuk adırtlıg közüntürü tegingey men.* "Ne zaman, eğer ifadeleri, harfleri unutulup kalsa akıllarına getirip açık seçik göstereceğim."

Kalık ısırka: Saray (Mayt. 29/25; 31/23). Kalık "gök, hava atmosferi; kubbeli bina, kule, kat" (Clauson 1972: 620), (Wilkens 2021: 321); ısırka "köşk, saray" (Wilkens 2021: 291) anlamlarındadır. Mayt. 31/23 *Takı yime tegirmile kalaklar ısırkalar .../nü turur.* "Ve yine çepçevre kuleler ve köşkler gibi … dir."

Kalın erüş: Kalabalık (Kip 57). Kalın sözcüğü "yoğun, sık, sıkışık, kalabalık" (Clauson 1972: 622), (Caferoğlu 1968: 162); erüş sözcüğü de "çok, çok sayıda" (Clauson 1972: 239), (Caferoğlu 1968: 76) anlamına gelmektedir. Yakın anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. Kip 57 *... ol kalın erüş yagı yavlakta ozar kurtulurlar*. "… o kalabalık yol kesicilerden geçer kurtulurlar."

Kalın üküş telim: Çok sayıda (Altun Y. 683/1). Bkz. Kalın erüş, Erüş üküş. Telim "çok, sayısız" (Clauson 1972: 499), (Caferoğlu 1968: 232) anlamındadır. Altun Y. 683/1 *Kalın üküş telim tolp kamag tirin kuvragka kavşatılu kurşatılu nom nomlagalı ugradukda ...* "Çok kalabalık bütün toplulukça kuşatılıp öğretiyi anlatmak için vardığında …".

Kalısız alku: Eksiksiz, tüm (Altun Y. 453/11). Bkz. Barça kalısız, Alku barça, Alku kamag, Alku tüketi, Barça tüzü tüketi. Altun Y. 453/11 *Bu monuŋ küçinte*

tarkarıp kalısız alku emgek bolmagay. "Bunun sayesinde tüm sıkıntıları uzaklaştırıp zahmet de çekmeyecek.

Kalısız barça: Eksiksiz bütünüyle (Altun Y. 349/15-16; 371/11; 491/15-16). Bkz. Barça kalısız, Alku barça, Kalısız alku, barça bütürü, Barça kalısız, Barça kop, Barça tolp, Barça tüzü. Altun Y. 371/11 *İnçip yene tınlıglar anı adıra bilmedin balmakların beklelmeklerin kalışız barça bilip ukup ...* "Ve yine canlıların onu ayıramadan bağlanmalarını eksiksiz hepsi anlayıp …

Kalısız kamag: Bütün, tamamen (Altun Y. 367/22-23). Bkz. Kalısız alku, Kalısız barça, Barça kalısız, Alku kamag. Altun Y. 367/22-23 *Men üzmiş men kalışız kamag kadgu nızvanıg.* "Ben bütün ihtirasları bıraktım."

Kalp öd: Zaman, dönem (Altun Y. 83/22; 98/2-3; 104/9-10, 18; 106/3-4; 113/17; 121/21; 124/8; 165/3-4; 185/9-10, 15; 352/6-7; 369/3; 370/21-22; 394/11-12; 409/21; 419/3-4, 7-8, 18; 464/16; 514/5-6; 542/3-4; 571/12, 19; 579/21; 580/2; 662/9; 663/9; 671/16-17; Jut. Sek. Yük. 138, 427; Daş. 3307). Kalp "zaman, devir, çağ" (Caferoğlu 1968: 163); öd / üd "zaman, vakit" (Clauson 1972: 35), (Caferoğlu 1968: 146) anlamındadır. Altun Y. 185/9-10 *Öŋre ertmiş ür ırak ülgüsüz sansız yüz miŋ asankı kalp üdlerte aşnu buyirtinçü yir suvda raçaratnaprabası atlıg teŋri burkan öŋ belgüre yarlıkamış erti.* "Uzun süre önce geçmiş sayısız hesapsız yüz binlerce zamanlardan önce bu dünyada Râjaratnaprabhâsa adlı tanrı Buda uygun şekilde belirerek buyurmuştu."

Kalp ödün: (Mayt. 5/55; 55/02; Daş. 33033461). Bkz. Kalp öd / üd. Ödün "zaman, vakit" (Caferoğlu 1968: 146) anlamındadır. Mayt. 5/55; 55/02 *Bu muntag törlüg sarasvati brhasvati ulatı teŋridem bilgeler kalp ödün sözlep alkınçsız asag tusulug edgüsin öp sakınıp ...* "Bunlar Sarasvati, Bahasvati ve diğer ilahi bilgeler sayısız zamanlar boyunca söyleyip eksilmeyen hizmet etme iyiliğini düşünüp …".

Kamugu barça: Hepsi, bütün (Daş. 417-418, 431, 1495, 1544, 2624, 4183, 4211, 4635). Bkz. Barça kalısız, Alku barça, Barça bütürü, Kalısız barça, Barça kop, Barça tolp, Barça tüzü, Kamagun barça. Kamugu "bütün, hep, hepsi" anlamındadır. Daş. 417-418 *... kamugu barça monı […kö]ŋüllüg boluŋlar.* "… hepsi bunu … gönüllü olun."

Kamagun barça: Hepsi, bütün (Altun Y. 118/23; 122/4-5; 131/11; 182/7; 193/4; 197/8-9; 354/26; 380/1-2; 393/22; 507/22; 552a/9; 553/8-9; 554/8-9; 556/1; 575/16-17; 606b/3). Bkz. Kamagu barça, Barça kalısız, Alku barça, Barça bütürü, Kalısız barça, Barça kop, Barça tolp, Barça tüzü. Kamagun "hep" (Clauson 1972: 627), (Caferoğlu 1968: 164) anlamındadır. Altun Y. 193/4 ... *ulug küçlüg yekler kuvragı kamagun barça yumkı bir ünin antag teginür.* "… ulu, güçlü şeytanlar topluluğu, hepsi, bir ağızdan şöyle seslenir."

Kan- büt-: Kanmak, tatmin olmak (Altun Y. 361/3-4; 362/12; 488/10; 511/19, 20-21). Bkz. Büt- bış-, Büt- etik-, Büt- kan-. Altun Y. 362/12 *Ne küsüşi erser kanar büter.* "Ne isteği varsa tatmin olur."

Kan ilig: Hükümdar (Altun Y. 450/21). Bkz. İlig han, İlig kan. Altun Y. 450/21 *Kazlar kanı iliği teg et'özüŋüz yaltrıyur altunlug tag yaşuyur teg.* "Kazlar hükümdarı gibi bedeniniz ışıldıyor altından dağın parlaması gibi."

Kan yiriŋ: Kan, irin (Altun Y. 614/10; Mayt. 61/9; Jut. Sek. Yük. 444). Kan "kan", yiriŋ "irin" anlamındadır. Mayt. 61/9 *Tolp et'özümüzdin kan yiriŋ söl ... akar barınur.* "Bütün bedenimizden kan va irin … akar, boşanır."

Kaŋlı kölük: Taşıt (Altun Y. 613/4). Kaŋlı "kağnı, araba" (Clauson 1972: 638), (Caferoğlu 1968: 165); kölük "yük hayvanı" (Clauson 1972: 717), (Caferoğlu 1968: 115) anlamındadır. Altun Y. 613/4 *Aş içgü ton kedim orun töşek at yaŋa kaŋlı kölük erdini yinçü ed tavar üze tapıntım.* "Yiyecek, içecek, giyecek, yatak yorgan, binek, taşıt, mücevher, mal mülk ile hizmet ettim."

Kanlıg yinlig: Kanlı, derili (Mayt. 33/20). Kanlıg "kanlı", yinlig "derili" (Caferoğlu 1968: 297) anlamındadır. Mayt. 33/20 ... *balıg başlıg kanlıg yinlig kençkiyesin iki emigi ikin ara kuçup sever amrayur erser* ... "… yaralı, kanlı derili halde yavrusunu bağrına basıp sevse …".

Kanlıg yiriŋlig: Kanlı, irinli (Altun Y. 613/1-2). Bkz. Kanlıg yinlig. Kan yiriŋ ikilemesinin +lIg isimden isim yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 613/1-2 *Ne üçün tip tiser kim men ilkisizdin berü buyıdıg sarsıg kanlıg yiriŋlig sevgüsüz taplagusuz yarsınçıg et'özke inçip ınantım.* "Ne için diye sorulursa ki ben ezelden beri bu kötü kokulu, kanlı irinli, sevimsiz, iğrenç bedenime böylece inandım."

Kantur- bütür-: Tatmin etmek, teskin etmek (Altun Y. 99/13). Bkz. Bütür- bışur-, İşle-bütür-. Kantur- "kandırmak, memnun etmek, teskin etmek" (Clauson 1972: 636), (Caferoğlu 1968: 166) anlamındadır. Altun Y. 99/13 *Alku küsemiş küsüşüg köŋül üze kanturtaçıg bütürteçig avış atlıg tegінçsiz tamuda togmış tüşmiş tınlıglar yalınayur turur ört yalın üze.* "İstenilen bütün arzuyu gönülde teskin edip sona erdirecek Avış adındaki ulaşılmaz cehennemde doğmuş ölmüş canlılar ateş ile yanıp dururlar."

Kap kara: Kapkara (Mayt. 101/37; 105/29; Daş. 611, 806, 2095, 2110, 2265, 2325, 3493, 3649). Kara "kara, siyah" (Wilkens 2021: 333) anlamındadır. Mayt. 101/37 *Kışlık aşlık kaznakları alku kurunlug kap kara tütün tokımış belgürtir.* "Kışlık yemeklik kilerleri hep kurumlı, kapkara duman sürülmüş (gibi) ortaya çıkarır."

Kap karaŋu: Kapkaranlık (Daş. 1322). Karaŋu "karanlık" (Wilkens 2021: 335) anlamındadır. Daş. 1322 *Sansartakı nızvanılıg kap karaŋuda [yo]lçı yirçi bolur erser* ... "Samsâra'daki ihtiraslı, kapkaranlık yolda rehber olursam …".

Kap tolkuk: Tencere, kazan (Altun Y. 604/6-7). Bkz. İnek kap. Tolkuk "şişirilmiş deri kabı, mesane; torba" (Clauson 1972: 496), (Caferoğlu 1968: 245) anlamlarında kullanılan bir sözcüktür. Altun Y. 604/6-7 *Ol bayagut oglı udakanışandı atlıg urı yme tapınça yigirmi talu ulug yaŋalar alıp kentünüŋ iki oglanı birle üküş telim kaplarta tolkuklarta ol yaŋalarka küçi yitmişçe suv yüdtürüp …* "O zenginin oğlu Udakanışandı adlı genç arzusunca yirmi büyük filleri alıp kendinin iki çocuğuyla birlikte çok sayıda torbayla o fillere gücü yettiğince su yükleyip …".

Kara bodun: Halk, millet (Altun Y. 564/1-2; 565/4; 585/4-5; 586/12; 637/3; Jut. Sek. Yük. 12; Daş. 1467, 1492, 1534, 2821, 4164). Bkz. Bodun kara, Bodun bokun. Altun Y. 565/4 *Edgükerü inçip ötleyür kamag kara bodunın.* "Böylece bütün halkını iyice öğütler."

Karakuş teglügen: Akbaba (Mayt. 78/21). Karakuş "akbaba" (Wilkens 2021: 335); teglügen "akbaba" (Wilkens 2021: 690) anlamlarındadır. Mayt. 78/21 *Vijir tumşuklıg karga kuzgun karakuş teglügenler kelip buza butarlayu etimizni yinimizni üzüp iskep tançu tançu yiyürler açıg emgek teginür biz.* "Elmas gagalı

karga, kuzgun, karakuş ve akbabalar gelip bozup parçalayarak etimizi derimizi kesip parçalayarak parça parça yerler, acı çekeriz."

Kararıg anıg / ayıg: Kötü (Jut. Sek. Yük. 354-355). Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg, Ayıg irinç, Ayıg yavız, Ayıg yavlak, Edgü ayıg. Kararıg "karanlık" (Clauson 1972: 663), (Caferoğlu 1968: 168). Jut. Sek. Yük. 354-355 *Kentülerinin yaruk küçlüg bügülüg edremlerin edgü kılınçların kamag tınlıglarnın kararıg ayıg kılınçlarına katıp adınaguka biltürmedin ukturmadın kamag tınlıglarka ulug asıg tusu kılu yorıyurlar erti.* "Kendilerinin kudretli, erdemli, iyi davranışlarla bütün canlıların kara, kötü davranışlarını başkalarına bildirip anlatmadan bütün canlılara faydalı kılıyordu."

Karga kuzgun: Karga kuzgun (Mayt. 74/51; 78/20-21). Mayt. 74/51 *Kim olarnın ara et yumgak et'özlügler temir tumşukluglar kargalar kuzgunlar örtlüg yalınlıg et'özin et yumgak et'özlüglerig soka talmayu yiyürler erser ...* "Bunların arasında et ve yumak vücutlular, demir gagalılar, kargalar ve kuzgunlar alevli bedenleriyle et ve yumak bedenlileri dövüp parçalayarak yerler ise …".

Karı- öl-: İhtiyarlayıp ölmek (Altun Y. 112/13; 367/15; Mayt. 43/3-4, 7-8, 14, 20; 44a/5, 12-13). Bkz. Bar- öl-. Karı- "ihtiyarlamak, yaşlanmak, kocalmak" (Clauson 1972: 645), (Caferoğlu 1968: 168) anlamındadır. Altun Y. 367/15 *Az tutyaklıg bolmakdın togmaklı karımak ölmek belgürer.* "Hırs, varlığa bağlı olmadan doğmak, yaşlanıp ölmek ortaya çıkar."

Karı ulug: Yaşlı (Mayt. 99/24). Bkz. Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug. Karı "yaşlı, büyük" (Clauson 1972: 644), (Wilkens 2021: 336) anlamındadır. Mayt. 99/24 *Karı ulug dıntarlar kelmedi.* "Yaşlı rahipler gelmedi."

Karıç çik: Ölçek, ölçü (Mayt. 75/39-40). Bkz. Çıg tsun, Çıg turk. Karıç "ölçek" (Caferoğlu 1968: 168), çik "bir tür ölçek"tir. Mayt. 75/39-40 *Karıçın çikin kürin kürlikin tınlıgarıg ardılar yuvdılar.* "Ölçeklerle, kilelerle insanları aldatdılar."

Karımak iglemek: Yaşlanıp hastalanmak (Mayt. 41/2). Karımak "yaşlanmak, yaşlılık" (Clauson 1972: 645), (Wilkens 2021: 337); iglemek "hastalanmak" (Clauson 1972: 107), (Wilkens 2021: 297) anlamlarındadır. Mayt. 41/2 *Ançulayu yime karımak iglemekniŋ tıltagı üçüni togmak titir.* "Bunun gibi yaşlanıp hastalanmanın nedeni doğmaktır."

Karlıg buzlug: Karlı, buzlu (Altun Y. 590/4). Karlıg "karlı", buzlug "buzlu"dur. Altun Y. 590/4 *Kinki iki aylar kavışıp karlıg buzlug üd bolur.* "Önceki iki ay birleşip karlı buzlu zaman olur."

Kart bez: Çıban, beze (Altun Y. 614/3). Kart "çıban, yara" (Clauson 1972: 647), (Caferoğlu 1968: 169); bez "kabarcık, beze" (Clauson 1972: 388), (Caferoğlu 1968: 40) anlamlarındadır. Altun Y. 614/3 *Apam birök buet'özümin titser men ötrü ülgüsüz sansız mün kadagların kartıg bezig yiriŋig kanıg igig agrıgıg korkınçıg ayınçıg barçanı titmiş ıdalamış bolur men.* "Eğer bu bedenimi bağışlarsam sayısız sıkıntıları, kaygıyı, yarayı bezeyi, irini kanı, hastalığı, korkuyu hepsini göndermiş olurum."

Kart yiriŋ: Çıbanlı, irinli (Jut. Sek. Yük. 443). Bkz. Kart bez, Kan yiriŋ. Jut. Sek. Yük. 443 *Ol tınlıg közünür ajunta ayıg körksüz uduz örmen kart yiriŋ iglig bolur.* "O canlı, görünen dünyada kötü, çirkin, uyuz, çıbanlı, irinli bir şekilde hastalıklı olur."

Karunaavakıramantık atlıg ulug yarlıkançuçı köŋülke inmeklig: Büyük merhametli gönle inilen (Altun Y. 314/11-13). Karunaavakıramantık/karuna-avakirantik "merhamete inme (sekizinci Bhūmi)" (Wilkens 2021: 340); ulug yarlıkançuçı köŋülke inmek "ulu merhamete inme (sekizinci Bhūmi)" (Wilkens 2021: 796) anlamlarındadır. Altun Y. 314/11-13 *Karunaavakıramantık atlıg ulug yarlıkançuçı köŋülke inmeklig sekizinç oruntakı bodısatavlarka …* "Büyük merhametli gönle inilen sekizinci yerdeki azizler …".

Kasınçıg korkınçıg: Korkulu, korkunç (Jut. Sek. Yük. 92). Kasınçıg "korkulu, korkunç" (Clauson 1972: 668), (Caferoğlu 1968: 169); korkınçıg "korkulan şey, korkunç" (Clauson 1972: 657), (Caferoğlu 1968: 182) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 92 *… erklig kan süsin başlaguçı kasınçıg korkınçıg erkliglerniŋ atları bu.* "… kudretli hükümdarın ordusunun başındaki korkunç yiğitlerin adları budur."

Kaş kirpik: Kaş kirpik (Mül. May. 49). Mül. May. 49 *… közi kapakı tüp tüz kaşı kirpiki kök arjavrt öŋlüg kiŋ yitiz alını kovuşamış teg körtle …* "… gözü kapağı dümdüz, kaşı kirpiği mavi lacivert renkli, geniş yüksek alnı düzlenmiş gibi güzel …".

Kat- kar-: Katıp karıştırmak (Mayt. 62/21). Birbirine yakın anlamlı iki sözcükle ikileme oluşmuştur. Mayt. 62/21 *Şankig alplarıg katdımız kardımız.* "Şankha'yı ve yiğitleri birbirine kattık."

Katı karı: Karışık (Altun Y. 41/19; 261/8; 276/9; 304/7). Altun Y. 261/8 *Bar antag tınlıglar biligsizi küçlüg bar antag tınlıglar katı karı nızvanıları küçlüg.* Öyle canlılar var bilgisizliği güçlü, öyle canlılar var karışık ihtirasları güçlü."

Katıg kınıg: Acımasız (Altun Y. 426/12; Mül. Muk. 83; Daş. 428, 1641). Bkz. Alp katıg/Alp katag, Bek katıg, Kadır katıg. Kınıg "kuvvetli, şiddetli arzu" (Clauson 1972: 637), (Caferoğlu 1968: 175) anlamındadır. Mül. Muk. 83 *Muntag sakınıp bodisatva oguşlug tavışgan katıg köŋülin isig özin titgeli katıg kınıg köŋül öritti.* "Böylece düşünerek Bodhisattva soyundan tavşan, katı gönülle canını almak için acımasız gönül besledi."

Katıg tıgrak: Diri (Daş. 3892). Bkz. Alp katıg/Alp katag, Bek katıg, Kadır katıg, Katıg kınıg. Tıgrak "sağlam, sert" (Clauson 1972: 471) anlamındadır. Daş. 3892 ... *kiŋ körtle kögüzinte [ka]tıg tıgrak bürtgeli yumşak iki emigleri [iti]glig yaratıglıg turur.* "… geniş ve güzel göğsünde diri, dokunmak için yumuşak iki memesi göğsünde süs (olarak) durur."

Katıglan- tavran-: Çalışmak, çabalamak (Altun Y. 122/7-8). Bkz. Bışrun- katıglan-. Tavran- "davranmak, acele etmek" (Clauson 1972: 444), (Caferoğlu 1968: 229) anlamındadır. Altun Y. 122/7-8 *Bir yintem altı paramıtlar içinte katıglansunlar tavransunlar.* "Sadece altı erdemler içinde çabalasınlar."

Katıl- karıl-: Katılıp karışmak (Altun Y. 133/15; Mayt. 59/33; 80/18). Katıl- "katılmak, karışmak" (Clauson 1972: 601), (Caferoğlu 1968: 171); karıl- "karışmak" (Clauson 1972: 658), (Caferoğlu 1968: 168) anlamındadır. Mayt. 59/33 *Bu üç törlüg edgülüg tözlüg köŋüli katılu karılu turgalı umış erser…* "Bu üç türlü iyi esas gönlü sürekli katıp karıştırmış olsa…".

Katıl- kavış-: Karışmak (Altun Y. 132/11). Bkz. Katıl- karıl-. Kavış- "kavuşmak, birleşmek, buluşmak" (Clauson 1972: 588), (Caferoğlu 1968: 172) anlamındadır. Altun Y. 132/11 ... *burkan kutın küsedeçi tözünler oglı tözünler kızı tayşiŋ yorıgta yorıdukta kamag ters tetrü tınlıglar birle katılıp kavışıp öŋre kılmış tsuy irinçü agır ayıg kılınçların neteg yaŋın ökünser kşanti kılsarlar* ... "… Buda kutsallığını isteyen asiller oğlu, asiller kızı Mahayana yaşayışına göre

davrandığında bütün yanlış canlılar ile karışıp kavuşup geçmişte işlediği günahları, kötü davranışları ne şekilde itiraf edip pişman olsalar …”.

Katılış- bulgalış-: Katılıp karışmak (Üİ 112b/9-10). Üİ 112b/9-10 *Tört kutlarnıŋ ötrü büter katılışmak bulgalışmakı.* “Dört kutluların o zaman birbirine katılıp karışması biter.”

Katun kırkın: Hatun, cariye (Altun Y. 414/10-11). Katun “hatun, kadın, kraliçe” (Caferoğlu 1968: 171); kırkın “cariye, karavaş” (Clauson 1972: 654), (Caferoğlu 1968: 176) anlamındadır. Altun Y. 414/10-11 *Ol ilig kannıŋ katunların kırkınların ınançların ulatı bodunın karasın alpınta emgekinte adasınta tudasınta isig özlüg korkınçınta küyü küzetü tutunlar tip yarlıkadı.* “O hükümdarın hatununu, cariyelerini, yöneticilerini ve halkınızorluklarından, tehlikelerinden, canlı korkularından koruyun diye buyurdu.”

Katun tigit: Hatun, prens (Altun Y. 416/23). Bkz. Katun kırkın. Tigit “prens, vezir” (Clauson 1972: 479), (Caferoğlu 1968: 238) anlamlarında kullanılır. Altun Y. 416/23 *Yene ordu karşı içinteki katunlar tigitler begler buyruklar ınançlar tayançlar arkası bir ikintike öççsüz keksiz öpkesiz kakıgsız aymançsız köŋülin ertiŋü ögrünçlüg sevinçlig bolmış kergek.* “Yine saray içindeki hatunlar prensler, amirler birbirine karşı intikam ve nefret duyguları beslemeksizin endişesiz bir gönülle son derece sevinçli olmalı.”

Kavır- kiter-: Kısaltıp gidermek (Üİ 108b/11; 109a/4, 7, 10). Kavır- fiilinin “bir araya getirmek, toplamak” (Clauson 1972: 585), “basmak, tazyik etmek”, “kısaltmak” (Caferoğlu 1968: 172) gibi anlamları bulunmaktadır. Kiter- “gidermek, uzaklaştırmak” anlamındadır. Üİ 108b/11 *Amtı kavırıp kiterip küçinte bululguluk bolmış tigüçi üç üjikin yindem sözlemiş ol bilip öçmek tip.* “Şimdi gücünde bulunması olmuş denilen üç kelimeyi kısaltıp giderip sadece bilip sönme diye söylemiştir.”

Kavır- sür-: Durdurmak (Altun Y. 560/1). Bkz. Kavır- kiter-. Sür- “sürmek, sürüklemek, hızlandırmak; sürdürmek, devam ettirmek, yapmak, davranmak; yerine getirmek; cezalandırmak” (Clauson 1972: 844); (Wilkens 2021: 638) anlamlarındadır. Altun Y. 560/1 *Bilip körüp yavızıg kavırmadın sürmedin sımtamaknıŋ tüşi erür.* “Kötüyü bilip görüp, engellemeden göz yummanın sonucudur.”

Kavşatıl- kurşatıl-: Çevrelenmek, kuşatılmak (Altun Y. 683/2). Kavşatıl- fiili kavzatıl- madde başında "kuşatılmak" (Clauson 1972: 589), (Caferoğlu 1968: 172) anlamıyla yer almaktadır. Kurşatıl- "kuşatılmak, çevrilmek" (Clauson 1972: 665), (Caferoğlu 1968: 187) anlamındadır. Altun Y. 683/2 *Kalın üküş telim tolp kamag tirin kuvragka kavşatılu kurşatılu nom nomlagalı ugradukda ...* "Çok kalabalık bütün toplulukça kuşatılıp öğretiyi anlatmak için vardığında …".

Kay kay: Sokak sokak (Daş. 4024). Kay "sokak" (Clauson 1972: 674) anlamındadır. Daş. 4024 *Eti süvri tikenlig azgan kamçın tokıyu ite tarta kay kay sayu iltdiler.* "Etini sivri dikenli yaban çiçeğinden kamçıyla döverek ite kaka sokak sokak dolaştırdılar."

Kaygu sakınç: Kaygı, sıkıntı (Altun Y. 558/4). Bkz. Busuş sakınç, Bügüş sakınç, Dyan sakınç, Busuş kadgu. Altun Y. 558/4 *Bartaçıka körgeli busuş kadgu kaygu sakınç kelür.* "Gelmek isteyenlere kaygı ve sıkıntı gelir."

Kayır yılan: Sürüngen (Altun Y. 299/15). Kayır "kunduz"dur (Clauson 1972: 678). Altun Y. 299/15 *... yılkı ajunınta toddukda böy tiler kayır yılan bolmışların ...* "… hayvanlar aleminde doğduklarında haşere, sürüngen olduklarını …".

Kayu kayu: Nice nice, herhangi (Altun Y. 34ş/19; 89/5; 124/22-23; 140/16; 189/4; 191/17; 195/4; 228/9, 9; 229/15; 263/7, 8; 351/24; 401/12; 406/21; 456/15, 22, 23; 479/21; 528/3; 538/22; 539/13; 546/20-21; 588/7; Mayt. 39/14; 43/19; Jut. Sek. Yük. 142). Aynı sözcüğün tekrarıyla ikileme oluşmuştur. Altun Y. 191/17 *Birök kayu kayu yir orunta bunom erdinig okısar sözleser kiŋürü nomlasarlar ötrü ol yir orunta tört törlüg ulug asıg tusu bolgay.* "Eğer herhangi bir yerde bu öğreti mücevherini okuyp söyleseler, bütünüyle anlatsalar, sonra o yerde dört türlü fayda olacaktır."

Ked- tona-: Giyinip kuşanmak (Mayt. 9/14). Ked- "giymek", tona- "donatmak, giydirmek"tir. Mayt. 9/14 *Ne üçün tip tiser tün bir antag kedim ton etük yivig tizig kedmiş tonamış körü kanınçsız teŋrisi kök kalıkda turup ...* "Neden gece böyle bir giyim kuşam, gerdanlık giyinmiş kuşanmış görmeye doyulamayan tanrısı gökyüzünde durup …"

Ked uz: Güzel, olgun (Altun Y. 34ğ/13). Ked "çok, fazla; son derece iyi" (Clauson 1972: 700), (Caferoğlu 1968: 103); uz "iyi, usta" (Clauson 1972: 277), (Caferoğlu 1968: 270) anlamlarındadır. Altun Y. 34ğ/13 *Azu yme kaltı birök*

eşgek irinin neçede bımba atlıg yimiş teg kızıl öŋlüg bultukup ked uz oynayu yırlayu bödigeli udukda ançada timin tilegülük ol teŋri teŋrisi burkan şarırın. "Şöyle ki eğer eşek pisliğini ne zaman Bimba adlı yemiş gibi kırmızı renkli bulup, güzel şarkılar söyleyip, dans edersen o zaman hemen tanrılar tanrısı Buda'nın hatırasını dile."

Kedgü tonangu: Giyim kuşam (Mayt. 24/9; 31/1; Jut. Sek. Yük. (392)). Kedgü "giyecek, elbise" (Clauson 1972: 702), (Caferoğlu 1968: 103); tonangu "giyecek, elbise" (Clauson 1972: 523), (Caferoğlu 1968: 246) anlamında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Mayt. 24/9 *Kop kamag dıntarlarda kutadmış teŋri teŋrisi burkan yarlıkar alku kedgü tonangu böz ara bu böz erdini yig erür.* "Bütün din adamları tarafından aziz tutulmuş tanrılar tanrısı Buda buyurur: Bütün giyilecek kuşanılacak pamuklu kumaşlar arasında bu pamuklu kumaşcevheri en iyisidir."

Kedim ton etük: Giyim kuşam (Mayt. 9/13). Bkz. Aş ton. Kedim "giyim"dir. Etük "edik, ayakkabı, çizme" (Clauson 1972: 50), (Caferoğlu 1968: 78) anlamındadır. Mayt. 9/13 *Ne üçün tip tiser tün bir antag kedim ton etük yivig tizig kedmiş tonamış körü kanınçsız teŋrisi kök kalıkda turup ...* "Neden gece böyle bir giyim kuşam, gerdanlık giyinmiş kuşanmış görmeye doyulamayan tanrısı gökyüzünde durup …"

Kel- bar-: Gelmek, gitmek (Altun Y. 34p/19, 21; 196/21-22; 339/13-14, 20-21, 24). Bkz. Bar- kel-, Ert- bar-. Altun Y. 196/21-22 *Üçünç satıgçılar kuvragı keli barı üküş ed tavar bultaçı bolgaylar.* "Üçüncüsü tüccarlar topluluğu gele gide pek çok mal mülk bulacaklar."

Kelem suk: Kalem fırça (Mayt. 61/2-3). Kelem "kalem" (Caferoğlu 1968: 104); suk "fırça"dır. Mayt. 61/2-3 *... yalınlıg kelemin sukin öz ilgin öz et'özümüzni karnımızını uçamızını eniŋümüzni butumuznı başımızını yüzümüzni bitiyür biz.* "… alevli bir kalem ve fırçayla kendi elimizle kendi bedenimize, karnımıza, sırtımıza, omzumuza, butumuza, başımıza, yüzümüze yazarız."

Kemiş- sımta-: Atmak, değer vermemek (Altun Y. 561/13). Kemiş- "atmak, bırakmak, fırlatmak" (Clauson 1972: 724), (Caferoğlu 1968: 105); sımta- "ihmal etmek, umursamamak" (Clauson 1972: 828) anlamlarındadır. Altun Y. 561/13 K*emişip sımtap boş itser anın alku teŋriler yumgın arka kuvragın küyü küzetü tutarlar.*

"Atıp değer vermese bundan dolayı bütün tanrılar hep birlikte arkadaki topluluğu koruyarak tutarlar."

Kemiş- tit-: Boş vermek, değersiz görmek (Altun Y. 554/9). Bkz. Kemiş- sımta-. Tit- "bağışlamak, vermek; vazgeçmek" (Clauson 1972: 450), (Caferoğlu 1968: 241) gibi anlamlar taşımaktadır. Altun Y. 554/9 *Teŋriler erkligi ol ilig küzetmeser ömeser adın yme teŋriler kamagun barça kemişürler titerler.* "Tanrıların kudretlisi, o ülkeyi gözetip düşünmese başka tanrılar tamamen değersiz görürler."

Kenç kiçig: Küçük, genç (Mayt. 38/3; Daş. 1021, 1430, 3149, 3154). Kenç "genç, civan, yavru" anlamlarında kullanılır. Küçük" anlamına gelen sözcük kiçig>küçük değişimiyle bugün de kullanılmaktadır. Mayt. 38/3 ... *ogluŋuz tözün ... kenç kiçig ...* "… oğlunuz asil … genç ve küçük …".

Kent suzak: Kent, köy (Altun Y. 34ğ/6; 251/1-2; 406/22; 479/22; 528/4; Mül. Dan. 149, 342; Daş. 342). Balık kent, Balık suzak. Mül. Dan. 149 ... *balıkımın uluşımın kent sozak küntki yinçke kırkınlarımın barça pek meŋü sakındım erdi.* "… şehrimi ülkemi, kentimi köyümü, haremimdeki cariyelerimi hepsini ebedi zannettim."

Kent uluş: Kent, memleket (Altun Y. 682/20-21; Mayt. 3/16, 27-28; 7/3; 15/13; 16/28; 20/15; 29/21-22; 30/7-8; 51/18-19, 51-52; 54/9-10; 69/32; 101/19; Jut. Sek. Yük. 79; Daş. 3105-3106). Bkz. Balık kent, Kent suzak, Balık uluş, İl uluş. Mayt. 15/13 *Kaşip burkan nırvanka barmışta berü evrülmedük nomlug tilgen branas kent uluşta tevirdi.* "Kâşyapa Buda Nirvana'ya vardığından beri döndürülmeyen din tekerleğini Benares kentinde döndürdü."

Kentü kentü: Kendi kendi (Altun Y. 19/15; 120/8; 393/13-14; 396/22; 400/5; 405/5; 411/2-3, 7; 427/22-428/1; 431/10; 436/1; 449/19; 597/20; 645/4-5; 673/3; KP II 6; Üİ 110a/11; 115a/5; 115b/9; 116a/1; Mayt. 12/31; 34/8; 51/54; Jut. Sek. Yük. 464). Altun Y. 19/15 *Etimin yinimin yıra yırta tartarlar yırarlar kentü kentü isig özlerin kolurlar erti.* "Etimi derimi yırta yırta çekip parçalarlar, kendi canlarını isterler."

Kesari arslan: Aslan (Daş. 3699). Kesari "aslan" (Wilkens 2021: 367); arslan "aslan" anlamlarındadır. Daş. 3699 *[...] keyiklerin tegriglerip kesari ars[lan] turmış teg korkınçsız köŋülin [...].* "… geyikleri çeviren durduğu gibi cesaretle …".

Kev- bas-: Zayıflatmak, yenmek (Altun Y. 317/9). Bkz. Bas- küçsire-, İy- bas-. Kev- "çiğnemek, zayıflatmak" (Clauson 1972: 687) anlamındadır. Altun Y. 317/9 *Kim ol buorunta bodısatavlar bışrunmaklıg al altagları üze yigedteçi bilge bilig erksinmekleri üze körmek bışrunmak atlıg yollartakı alp kevgülük nızvanılarıg kevgeli basgalı uyurlar.* "Ki o yerde Bodhisatavlar öğrendikleri yöntemlerle üstünleştiren hikmetli bilgiye hâkim olmalarıyla görmek, öğrenmek adlı yollardaki bastırılması zor ihtirasları yenebilirler."

Kev- küçsire-: Güçten düşürmek (Altun Y. 163/10-11). Bkz. Bas- küçsire-, Kev- bas-. Altun Y. 163/10-11 *Tavar buşı yalaŋuz az nızvanıg ok kever küçsiretür.* "Mal sadakası sadece açgözlülüğe düşkünlüğü güçten düşürür."

Kev- tarkar-: Zayıflatmak (Altun Y. 244/16). Bkz. Kev- bas-, Kev- küçsire-. Tarkar- "uzaklaştırmak, dağıtmak, sıkıştırmak" (Caferoğlu 1968: 226) anlamındadır. Altun Y. 244/16 *İnçip bodısatavlar bu muntag yaŋın köŋülteki kirlerig körmek bışrunmak yollar içinte kevip tarkarıp on orunlar sayudakı sırnayu yinçgeleyü arıtıp...* "Şöyle ki Bodhisatavlar bu şekilde gönüllerindeki kirleri görüp, öğrenme yolları içinde zayıflayıp, on yerin her birini inceletip temizleyerek …".

Kevil- küçsire-: Güçten düşürmek (Altun Y. 586/21; 588/3). Bkz. Bas- küçsire-, Kev- küçsire-. Kevil- "zayıflatılmak"tır. Altun Y. 586/21 *İnçip yaşka sışka tegmiş küçi küsüni kevilmiş küçsiremiş erür.* "Öyle ki yaşlanmış, küçten kuvvetten düşmüştür."

Keze yapa: Sırasıyla (Altun Y. 34ğ/7; 249/8). Keze "yavaş yavaş, sırayla" (Clauson 1972: 757), (Caferoğlu 1968: 108); yapa "bütün, bütünüyle, hepsi, her şey" (Wilkens 2021: 865) anlamındadır. Altun Y. 34ğ/7 *Kaltı birök neçede siŋekkeye bor beŋi içip esürüp kent suzak sayu tüzüde keze yapa tegzinip erüş üküş ev bark itgeli usar ançada timin tilegülük ol teŋri teŋrisi burkan şarırın.* "Eğer sinekler şarap içip, sarhoş olup, kent köy, her birinde sırasıyla dolaşıp, pek çok ev bark yapabilse o zaman tanrılar tanrısı Buda'nın kutsal anısını dileyebilir."

Kezig tizig: Silsile, dizi (Altun Y. 279/9; 612/10; Üİ 126a/1; Mayt. 13/45-46). Kezig "sıra, dizi, sıralı" (Caferoğlu 1968: 108); tizig "dizi, sıra, silsile" (Clauson 1972: 574), (Caferoğlu 1968: 242) anlamlarındadır. Mayt. 13/45-46 *Ol balıkta çkrvrt ilig kanlarnıŋ keziginte tiziginte gaudam oguştın tözdin belgürmiş kamag şaki tözlüg bodun bokun öze erklig türklüg şudotan atlıg hormuzta teŋrike yüleşi ilig*

kan bar. "Bu şehirde Çakravatin hükümdarları silsilesinde Gautama sülalesinden, soyundan ortaya çıkmış bütün Şâkya soyundan boy üzerine hükmeden Şuddhodana adlı tanrı İndra'ya benzeyen bir hükümdar vardı."

Kıdıgsız buluŋsuz: Uçsuz bucaksız (Jut. Sek. Yük. 138-139). Kıdıgsız "hududsuz, sınırsız" (Clauson 1972: 600), (Caferoğlu 1968: 174); buluŋsuz "köşesiz" (Clauson 1972: 344) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 138-139 *Kalp ödi ulug tolu atlıg uluşı kıdıgsız buluŋsuz atlıg bodunı alku bodısatavlar yorıgınça yorıyurlar bulunçsuz nom boşgunurlar.* "Dönemi büyük tolu adlı, ülkesi uçsuz bucaksız adlı, halkı bütünüyle Boddhisatavlar yolundan gider; benzersiz öğretiyi öğrenirler."

Kıg yam: Pislik (Altun Y. 341/24; 384/13). Kıg "gübre, koyun pisliği" (Caferoğlu 1968: 174); yam "bir parça toz" (Clauson 1972: 933) anlamlarındadır. Altun Y. 341/24 *Yene bunom erdinig nomlamış yir tayçu kılmış yir orunug kişi yılkı ud eşgekde ulatı tınlıglar tepgülük satgaguluk kıg yam arıgsız üze ılıkturguluk ermez.* "Yine bu öğreti cevherini anlatmış yer yüceltilmiş yeri insan, hayvan, sığı, eşekten başka canlılar tepecek, aşacak, pislikle kirletemez."

Kıınçı ölütçi: İşkenceci katil (Jut. Sek. Yük. 89). Kıınçı "ceza veren" (Clauson 1972: 634), (Caferoğlu 1968: 174); ölütçi "katil, öldüren" (Clauson 1972: 134), (Caferoğlu 1968: 150) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 89 *Ötrü ol ödün yir altınkılar kıınçılar ölütçiler alku kitgey.* "Sonra o zaman, yer altındakiler, işkenceciler ve katiller kaybolacaklar."

Kıkır- alakır-: Bağırıp haykırmak (Daş. 2615). Kıkır- "bağırmak" (Clauson 1972: 612); alakır- sözcüğü kıkır- fiiliyle birlikte ikileme içerisinde kullanılmaktadır (Clauson 1972: 140). Daş. 2615 *Anta ötrü ol [atava]ki yek korkgu teg yavlak katıg [ünin] kıkırtı alakırtı.* "Bunun üzerine Şeytan Âtavaka korkutucu sert sesiyle bağırıp haykırdı."

Kıkrış- alakırış-/Kıkruş- alakırış-: Bağırıp haykırmak. (Çaş. Beg 295-296; Mül. Dan. 4-5; 67; Daś.198, 3780-3781). Kıkrış- / kıkruş- "bağrışmak" (Clauson 1972: 612), (Caferoğlu 1968: 174); alakırış- "bağrışmak, çağrışmak" (Clauson 1972: 140), (Caferoğlu 1968: 10) anlamlarındadır. Çaş. Beg 295-296 *Anta ötrü beliŋteg çaştani ilig tegresinte kolti sanınca yekler katıg ünin kıkrıştılar*

alakırıştılar. "Onun üzerine korkunç Çaştani Han'ın çevresindeki sayısız şeytanlar sert avazla bağrıştılar."

Kıl- kazgan-: Yapmak, yerine getirmek. (Altun Y. 155/12-13; 414/5-6; 419/10; 421/15; 512/11-12; 550/4-5; Daš. 43). Bkz. Bul- kazgan-. Kıl- fiilinin "yapmak, vücuda getirmek, yaratmak" (Clauson 1972: 616), (Caferoğlu 1968: 175) gibi anlamları vardır. Altun Y. 155/12-13 *Anta ötrü ol tözünler oglı tözünler kızı ertiŋü ulug bedük buyanlıg yükmekig buyanlıg tirginig tüzü tüketi kılmış kazganmış bolurlar.* "Ondan sonra asiller oğlu, asiller kızı fazlasıyla büyük iyilik yığını ile iyilik toplamını bütünüyle yerine getirmiş olurlar."

Kıl- kuvrat-: İşlemek, toplatmak (Altun Y. 648/22; 79/1; 79/5; Altun Y. 134/18; 137/4; Altun Y. 106/4). Bkz. Kıl- kazgan-. Kuvrat- "toplatmak, yığmak" anlamını taşır (Clauson 1972: 586), (Wilkens 2021: 434). Altun Y. 648/22 *Bu monçulayu kop törlüg kılmış kuvratmış agır ayıg kılınçlarıg öçürüp ülgülençsiz teŋlençsiz yig buyan edgü kılınçlarıg kazganguluk tolp kamag tınlıg oglanıŋa ulug asıg tusu kıltaçı burkanlar işin işlediŋizler tip yarlıkadı.* "Bu böylesi çok çeşitli, işlenen kötü günahları silip, eşsiz en iyi sevapları kazanmak için bütün canlılara büyük fayda sağlayan Budaların işini yaptınız, diye buyurdu." Kurat- fiili, yanlış bir kullanımla korat- ve kurat- biçimiyle de kullanılmıştır. Altun Y. 134/18 *Bu biş törlüg utrunmak atlıg tsuy ayıg kılınçlarıg kıltım kuratdım erser...* "Bu beş türlü 'karşı koymak' adlı kötü davranıları işledim, biriktirdim ise…". Altun Y. 106/4 *Men inçip üküş kalp üdlertin berü kıltım korattım kamag ayıg kılınçlarıg.* "Ben çok uzun zamanlardan beri bütün kötü davranışları yaptım."

Kıl- simekle-: Çalışmak (Altun Y. 301/11-12, 12-13, 14, 15, 17). Bkz. Kıl- kazgan-, Kıl- korat-, Kıl- kurat-, Kıl- kuvrat-. Simekle- "zorluk çıkarmak; cenaze töreni düzenlemek" (Clauson 1972: 588) gibi anlamlarda kullanılır. Altun Y. 301/12-13 *Kılmaklıg simeklemeklig kezigde turmış bodısatavlarka nom nomlap kılmaksız simeklemeksiz kezigde turgurmak.* "Çalışmalı silsilede duran Bodhisatavlara öğreti öğretip çalışmasız silsilede durdurmak."

Kıl- yorı-: Gerçekleştirmek, davranmak (Altun Y. 280/15-16; 286/14-15, 20; 287/3; 288/2-3). Bkz. Kıl- kazgan-, Kıl- korat-, Kıl- kurat-, Kıl- kuvrat-, Kıl- simekle-, Evril- yorı-. Altun Y. 280/15-16 *Üçünç alku sakınçlartın ertip kılmaksız yorımaksız adınsıgsız teprençsiz çınju tigme ertükteg kirtü tözde köŋüllerin turgurmak ornatmakka tayanıp ...* "Üçüncüsü, bütün düşüncelerden sıyrılıp

hareketsiz değişmez gerçek adlı olduğu gibi doğru esasta gönüllerini yerleştirmeye dayanıp …”.

Kın kızgut: Ceza (Mayt. 66/12-13; 81/33; 82/25, 55-56; Daş. 1118, 1215 3860). Kın “ceza, işkence” (Clauson 1972: 631), (Caferoğlu 1968: 175); kızgut “cefa, eziyet, zorlama” (Clauson 1972: 681), (Caferoğlu 1968: 178) anlamlarındadır. Mayt. 66/12-13 *Ol yazuklarnıŋ kının kızgutın kötürüŋler.* “O günahlarınızın cezasını çekin.”

Kın- katıglan- tavran-: Çalışıp çabalamak (Üİ 121a/8). Bkz. Katıglan- tavran-. Kın- “istemek, arzu etmek, çalışıp çabalamak” (Clauson 1972: 681), (Caferoğlu 1968: 175) anlamındadır. Üİ 121a/8 *Ötrü kınmak katıglanmak tavranmak işsiz bolgu kergek.* “O zaman çalışıp çabalamak işsiz olsa gerek.”

Kın- tavran-: Gayret göstermek (Altun Y. 269/8). Bkz. Kın- katıglan- tavran-, Katıglan- tavran-. Altun Y. 269/8 *Kaltı bubiş buyan edgü kılınç arkalıg biş bilge bilig arkalıg kamag sanı on paramıtlar toşgurgalı tüketgeli kınmak tavranmak sevmek taplamak erür.* “Öyle ki bu beş sevap destekli, beş hakim bilgi destekli tamamı on erdemleri tamalamaya gayret göstermektir.”

Kınıg katıg: Acımasız (Mül. Dan. 132; Daş. 325). Bkz. Alp katıg, Bek katıg, Kadır katıg, Katıg kınıg, Katıg tıgrak. Mül. Dan. 132 *Kınıg katıg köŋülin edgülüg sıgun beginiŋ boyının bıçıp başın yirde yıkdı.* “Acımasız gönülle iyi geyik beyinin boynunu kesip başını yere yıktı.”

Kınıg katıg bek: Kuvvetli, sağlam (Altun Y. 452/2). Bkz. Katıg kınıg, Katıg tıgrak, Kınıg katıg, Kadır katıg, Bek bedük, Bek çug, Bek katıg, Bek yarp. Altun Y. 452/2 *Sizler kamag törtegü uzatı küyü küzetü tutguka turgurgalı yanmaksız kınıg katıg bek köŋül bunom erdini yörügi teriŋde teriŋ kiŋ titir.* “Sizler, dördünüz sürekli koruyup kollayarak tutmak için değişmez, sağlam gönül bu öğreti mücevherinin anlamı derinden derin, geniştir.”

Kınırtı yavlak: Kızgın ve kötü (Kip 33). Bkz. Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak, Kadır yavlak. Clauson’da kınır sözcüğü yer almakta ve “çarpık; şaşı, yan bakma” (Clauson 1972: 639) anlamlarına gelmektedir. Şinasi Tekin çalışmasında kınırtı sözcüğü için “yan bakış” anlamını vermiştir (Tekin: 1960a: 42). Kip 33 *ol kamag yekler ol kişi tapa kınırtı yavlak közin körü umagaylar anı takı ne timiş kergek kim ol kişig ölürü (35) usar azu*

adın kor yas kılu usar. "O kimseye karşı kızgın ve kötü bakışlarla bakamazlar, nerede kaldı ki bu bütün cinler, o kimseyi öldürebilsin veya türlü türlü zarar ve ziyan verebilsinler."

Kıp kızıl: Kıpkızıl (Çaş. Beg 38; Daş. 3522). Kızıl "kırmızı, kızıl" (Wilkens 2021: 377) anlamındadır. Çaş. Beg 38 *... sıçganakların tutunup ot öŋlüg kıp kızıl saçlarını artlarınta ıddıp ...* "… adalelerini sıkarak, ateş renkli kıpkırmızı saçlarını arkalarına atıp …".

Kırtyaanustanaınyana paramıt tigme bütmiş bışmış bilge bilig paramıt: Olgun hikmetli bilgi mükemmelliği (Altun Y. 322/23-25). Kırtyaanustanaınyana paramıt ile bütmiş bışmış bilge bilig paramıt "bitmiş ve olgun bilginin mükemmelliği" (Wilkens 2021: 214) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 322/23-25 *Onunç orunta kırtyaanustanaınyana paramıt tigme bütmiş bışmış bilge bilig paramıt içinte katıglanurlar.* "Onuncu mekanda olgunhikmetli bilgi mükemmelliği içinde çabalarlar."

Kısga kavıra: Özet, kısaca (Altun Y. 363/11-12). Kısga "kısa, az" (Clauson 1972: 667), (Caferoğlu 1968: 176); kavıra "kısaca, özet olarak, kısaltarak" (Caferoğlu 1968: 172) anlamlarındadır. Altun Y. 363/11-12 *Kısga kavıra sözleyin sakınu yitinçsiz kurug nomug.* "Kısaca söyleyeyim düşünmesi imkânsız yokluk öğretisini."

Kısgar- kev-: Zayıflamak, güçsüzleşmek (Altun Y. 31/13). Bkz. Kev- bas-, Kev- küçsire-, Kev- tarkar-. Kısgar- "azaltmak"tır. Altun Y. 31/13 *Şıravasat balıkda erken adınlarnıŋ küçin küsünin kısgarıp kevip ...* "Şırasavat ilindeyken başkalarının gücünü kuvvetini zayıflatıp …".

Kısıg kavrıg: Hapis, tutku (Jut. Sek. Yük. 111). Kısıg "kısık, bağ, daraltılmış olma, kısıtlanma" (Clauson 1972: 666), (Caferoğlu 1968: 176) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Kavrıg "tevkif, tutma, hapsolma" (Clauson 1972: 585), (Caferoğlu 1968: 172) anlamına gelir. Jut. Sek. Yük. 111 *Kagı ulatı kısıg kavrıg emgeki kiser*. "Ceza ve hapis sıkıntısı gelse."

Kısıgsız kavrıgsız: Hür, serbest (Mayt. 3/17-18). Kısıg kavrıg ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Mayt. 3/17-18 *... barçada baştın açsız kızsız kısıgsız kavrıgsız yagısız börisiz basınçsız unçsuz irtsiz birtsiz muŋsuz taksız telim taşım bay barımlıg sansız üküş kötişvr bayagutlar evleri barkları ...* "… hepsinden

üstün tok, hür, düşmansız, minnetsiz, vergisiz, sıkıntısız, çok varlıklı, sayısız zenginlerin evleri barkları …”.

Kıyın kıyıt: İşkence, eziyet (Altun Y. 117/22). Bkz. Emgek kıyıt. Kıyın “ceza” (Caferoğlu 1968: 178) anlamındadır. Altun Y. 117/22 *Köŋülleri uyalıp sıkılıp batmış köŋüllüglerig olarnı barça birkerü bek çug emgeklerintin boşutup berke kagal kıyın kıyıtlar teggülük kadguların tarkartaçı bolayın.* “Gönülleri utanıp sıkılıp batmış gönülleri, onların hepsini birlikte bağ eziyetlerinden kurtarıp kırbaç, işkence getiren kaygılarını uzaklaştırayım.”

Kız ana: Kız ana (Mayt. 84/20). Bkz. Ana ata. Kız sözcüğü bugün bilinen şekilde “kız” (T. Tekin 1994a: 61), (Ergin 2011: 101), (Orkun 1994: 842) anlamındadır. Mayt. 84/20 *Kim kayu eren ekeler siŋiller kızlar analar dıntar birle yavaz iş işlep yazınsar.* “Erkekler ablalar ve kız kardeşlerle, kızlarla analarla, rahibelerle kötü işler işleyip günahkâr olsalar.”

Kız kırkın: Kız cariye (Mayt. 62/31-32). Bkz. Kız ana, Katun kırkın. Mayt. 62/31-32 *Kentü erkimiz küçümüzke küvenip törüsüzin seŋik vrhar sanlıg erin atın kızın kırkının işke küçke irtke birtke ıdtımız yumşadımız tartdımız istimiz tokıdımız toŋladımız.* “Kendi gücümüze güvenip haksız olarak manastıra ait olan erkekleri, kız ve cariyeleri işe güce, vergiye koşturduk, iş gördürdük, çektik, el koyduk, dövdük, tartakladık.”

Kız kısga: Sınırlı, az (Mayt. 38/20-21; 74/33). Bkz. Kısga kavıra. Kız sözcüğü “pahalı” anlamından hareketle “nadir” başka bir anlam yoluyla “cimri” anlamlarına evrilmiştir. Mayt. 38/20-21 *Ançulayu yime mini osuglug kız kısga bilge biligligler neŋ biligin tözün maytrınıŋ bilge biligiŋe yüleşürgeli bolmaz.* “Onun gibi yine benim gibi az bilgili kimselerin bilgisi aziz Maytrı’nın bilgisiyle kıyaslanamaz.”

Kız kıvırkak: Hasis, cimri (Mayt. 59/11-12). Bkz. Kız kısga. Kıvırkak “cimri, eli sıkı” (Clauson 1972: 587), (Caferoğlu 1968: 177) anlamındadır. Mayt. 59/11-12 *Edgü kutlug tınlıglarnıŋ ayagın çiltegin körüp kız kıvırkak köŋül turgurmazlar.* “Kutlu canlılara gösterilen saygı ve hürmeti görüp hasislik duygularu beslemezler.”

Kız koduz: Kız kadın (Şi D 3.). Bkz. Kız ana, Kız kırkın, kız koduz (Göktürk). İkilemeyi oluşturan diğer sözcüğü E. Aydın “koduz” (Aydın 2007: 39) şeklinde vermekte ve sözcüğü Ramstedt ve Orkun’un (Orkun 1994: 168) “kudaz”,

Malov'un "kuduz" olarak verdiğini belirtmektedir. Clauson da koduz (Clauson 1972: 608) olarak sözlüğüne almıştır. Sözcüğün anlamı "kadın, dul kadın"dır. Şi D 3 *yılkısın barımın kızın koduzın kelürtim*. "At sürülerini, mallarını, kızlarını (ve) karılarını getirttim."

Kiçig kiçig: Küçük küçük (Kip 122, 123; Altun Y. 579/21-22). "Küçük" anlamına gelen sözcük kiçig>küçük değişimiyle bugün de kullanılmaktadır. İkileme, aynı sözcüğün tekrarıyla oluşmuştur. Kip 122, 123 *birük kiçig kiçig iligler körkin körü kurtulgu (123) tınlıglar erser kuanşi im pusar ol tınlıglarka kiçig kiçig iligler (124) körkin körtgürü nomlayur kutgarur.* "Ufak ufak hanların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlık iseler, Kuanşi İm Pusar o canlı varlıklara, ufak ufak hanlar kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, kurtarır."

Kiçig yigit: Genç (Altun Y. 594/8; Mayt. 99/7; Daş. 525). Bkz. Kenç kiçig, Kiçig kiçig. Yigit "delikanlı, genç" (Clauson 1972: 911), (Caferoğlu 1968: 296) anlamındadır. Altun Y. 594/8 *Kiçig yigit yaşınta saçı başı yürüngerser.* "Genç yaşında saçı başı beyazladı."

Kin kin: Gelecek (Altun Y. 339/2). Kin "sonra; gelecek"tir (Caferoğlu 1968: 110). Altun Y. 339/2 *Bu nom erdini küçinte kin kin ajunlarta bulguluk bütürgülük daranı nomlar.* "Bu öğreti mücevheri sayesinde gelecek alemlerdeki alıp bitirilecek dua öğretileri."

Kinki kinki: Sonraki, gelecekteki (Altun Y. 353/10; 438/8). Kinki "sonraki, sondaki" (Caferoğlu 1968: 111) anlamındadır. Altun Y. 353/10 *Kinki kinki üdlerte bodı köŋüllüg bışrunup antag bolsunlar.* "Gelecek zamanlarda sonsuz kurtuluşu uygulayıp Buddha gibi olsunlar."

Kiŋ alkıg: En genişlik (Altun Y. 31/3; 34h/6; 531/3-4; 639/7; 653/3; Mayt. 13/39; 20/8; 85/13; Jut. Sek. Yük. 07, 241, 243, 274; Daş. 4040). Kiŋ "en, genişlik" (Clauson 1972: 724), (Caferoğlu 1968: 110); alkıg "geniş" (Clauson 1972: 137), (Caferoğlu 1968: 11) anlamlarındadır. Mayt. 13/39 *Menıŋ antag küçüm küsünüm yok kim teŋri burkannıŋ edgüsin erdemin kiŋ alkıg küleyü sözlegülüg.* "Tanrı Buda'nın iyiliğini, erdemini, genişçe överek anlatacak kadar gücüm kuvvetim yoktu."

Kin keligme: Gelecek (Altun Y. 138/14; 139/6-7; 141/5; 145/11; 146/1; 152/8; 153/12; 155/2; 158/6; 160/19; 171/12; 187/1-2; 202/9-10; 204/7-8, 10-11; 350/8; 351/23-

24; 353/3-4; 391/22-23; 393/19; 404a/21; 406/20; 412/18; 414/20; 422/6; 429/2-3; 430/20-21; 528/3; 532/8-9; 606/1; 643/14; Mayt. 50/34-35). Bkz. Kin kin. Keligme "gelecek olan, gelen" (Caferoğlu 1968: 104) anlamındadır. Altun Y. 138/14 *Kin keligme üdlerte yavlak tüşin utlısın aşagalı tegimlig bolayın.* "Gelecek zamanlarda kötü karşılığını yok edeyim."

Kin kelteçi: İleride, gelecek (zaman) (Altun Y. 174/9; 464/10; 509/4-5; Mayt. 70/38; Jut. Sek. Yük. 28). Mayt. 70/38 *... kin kelteçi burkanlarıd yime körmezler.* "… ileride gelecek olan Budaları da görmezler."

Kiŋ teriŋ: Genişlik, derinlik (Altun Y. 34/11; 450/11; 646/11; 647/13; 675/1). Bkz. Kiŋ alkıg. Teriŋ "derin" (Clauson 1972: 551), (Caferoğlu 1968: 234) anlamındadır. Altun Y. 647/13 *Teŋrim siziŋ edgülüg taluy ögüzüŋüz kiŋ teriŋ erür.* "Tanrım, sizin iyilik deniziniz derindir."

Kiŋ ulug: Büyük (Altun Y. 363/13-14; 650/10-11; Daş. 4465). Bkz. Kiŋ alkıg, Kiŋ teriŋ, Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug, Karı ulug. Altun Y. 650/10-11 *Arıgı üze kiŋ ulug adınlar sevip körgülük miŋ kün teŋri yarukı birkerü yarutu turur teg.* "Başkalarının sevip gördüğü büyük temizliğiyle bin güneş tanrısının ışıkları gibi ışıldar."

Kiŋ yazı: Geniş, açıklık (Altun Y. 574/17). Bkz. Kiŋ alkıg, Kiŋ teriŋ, Kiŋ ulug. Yazı "ova, düzlük yer" (Clauson 1972: 984), (Caferoğlu 1968: 291) anlamındadır. Altun Y. 574/17 *Ötrü ilig beg kiŋ yazı arıg silig orunug taŋsuk körkle esriŋü erdini yinçün uz itdi.* "Sonra, hükümdar geniş, temiz yeri olağanüstü güzel, alacalı mücevherlerle tamamladı."

Kiŋ yitiz: Yüksek, erişilmez (Altun Y. 499/16; Mayt. 28/2-3; Mül. May. 49-50, 54; Daş. 918, 1620, 2491, 4095-4096, 4100). Bkz. Kiŋ alkıg, Kiŋ teriŋ, Kiŋ ulug, Kiŋ yazı. Yetiz / yitiz "yüksek, geniş" (Clauson 1972: 894), (Wilkens 2021: 894) anlamındadır. Mayt. 28/2-3 *Kiŋin yitizin ... tümen bire bolur.* "Genişliği ve yüksekliği … on bin mil olur."

Kir tapça: Kir, pasak (Altun Y. 132/21-22; 142/1-2, 10-11, 20; 144/3; 144/17; 145/7; 147. 1, 6, 18-19; 185/4; 191/13). Bkz. Arıgsız kir. Tapça sözcüğü de "kir" anlamındadır. Altun Y. 132/21-22 *Sen amtı ülgüsüz üküş tınlıgarıg ayıg kılınçlıg kir tapçaların arıtıp çın kirtü arınmakka tegürüp ...* "Sen şimdi sayısız

canlıları, kötü davranışlı kir pasaklarını temizleyip, gerçek temizlenmeye ulaştırıp …”.

Kir tapçalıg: Kirli, pis (Altun Y. 76/17). Bkz. Arıgsız kir, Kir tapça. Tapçalıg “kirli” anlamında bir sözcüktür (Clauson 1972: 437), (Caferoğlu 1968: 224). Altun Y. 76/17 *Et’öznüŋ kir tapçalıg örtügin birtem arıtmış üçün belgürtme et’özüg belgürtgeli uyurlar.* “Vücudun kirlerini ateşle büsbütün temizlemek için belirtgin vücudu gösterebilirler.”

Kir- ün-: Girmek, çıkmak (Altun Y. 258/12; 263/18, 22; 268/8, 13-14, 19). Kir- “girmek”, ün- “dışarı çıkmak, yükselmek”tir (Clauson 1972: 169), (Caferoğlu 1968: 272). Altun Y. 263/18 *Üçünç ulug yarlıkançuçı köŋülte ulug edgü ögli köŋülte ulug yarlıkançuçı köŋülte ulug dyanta kirmek ünmek üze erksinmekleriŋe tayanıp al altag paramıtıg netegin bütürürler.* “Üçüncüsü ulu merhametli gönülde, ulu iyi düşünceli gönülde, ulu merhametli gönülde ulu istiğraklara girip çıkmakla hakimiyetine dayanıp hile erdemi nasıl bitirler.”

Kiriş- tutul-: Girişip başlamak (Altun Y. 270/16-17; 278/19, 23). Kiriş- “girişmek”, tutulmak “tutulmak”tır. Altun Y. 278/19 *Yitinç kirişmeklerin tutulmakların bilmek üze kalısız bilmek ukmak neteg ol tip tiser.* “Yedincisi, girişip başlamalarını bilmekle tamamıyla bilmek anlamak nasıldır dese.”

Kirlig ayıg: Çirkin, kötü (Altun Y. 304/1-2). Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg, Ayıg irinç, Ayıg yavız, Ayıg yavlak, Edgü ayıg, Kararıg anıg / ayıg. Kirlig “kirli”dir. Altun Y. 304/1-2 *Kaltı bubiş törlüg nomlarıg akıglıg akıgsız üze adırtlap akıgsız tözlüg nomlarnıŋ yintem arıgın edgüsin akıglıg tözlüg nomlarnıŋ kirligin ayıgın adırtlıg bilmek ukmak erür.* “Öyle ki bu beş türlü öğretileri akıcı ve akıcı olmayan olarak ayırıp akmayan esaslı öğretilerin bütün güzelliğini, akıcı esaslı öğretilerin kirliliğini ayrıntılı biçimde anlamaktır.”

Kirlig tapçalıg: Kirli, pis (Altun Y. 41/15; 135/13). Bkz. Kirlig ayıg, Kir tapçalıg. Altun Y. 135/13 *... azuça yeme kirlig tapçalıg yavız artak aş içgülerig adınlarka birdim erser ...* “… Veyahut kirli, kötü, bozuk yiyecekleri ve içecekleri başkalarına verdim ise …”.

Kirsiz arıg: Kirsiz, temiz (Altun Y. 37/16; 45/7; 67/3, 5; 96/22-98/1; 99/6; 110/22-23; 111/9-10; 211/1; 218/8, 9-10, 12, 20, 251/24; 252/10; 315/3, 7; 338/10-11, 20; 358/22; 659/11-12; Jut. Sek. Yük. 427; Daś 4-5). Bkz. Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg

ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg süzük, Arıg turug, Arıg yaŋı, Arıg yürüŋ, Arış arıg, Iduk arıg. Altun Y. 67/3 *Bilgülük nomı kirsiz arıg erser bilteçi bilge biligi yme kirsiz arıg bolur.* "Bilme öğretisi temiz ise bilen hakim bilgi de temiz olur."

Kirsiz münsüz: Günahsız, masum (Altun Y. 347/6-7; 499/17; 646/9-10; Daş. 1620-1621). Bkz. Arıg kirsiz, Kirsiz arıg. Münsüz "günahsız, kabahatsiz, suçsuz" (Clauson 1972: 771), (Caferoğlu 1968: 134) anlamındadır. Altun Y. 499/17 *Anın amtı kiŋ yetiz yuka yetiz yumşak yımırga kirsiz münsüz arıg süzük yipün lınhua yapırgakı teg oŋaru evrilmiş ıduk tillig erdinilerin agızlıg yimenlerinte üntürü yarlıkap ...* "Onun şimdi erişilmez, ince, yumuşak, masum, temiz mor lotus çiçeğinin yaprağı gibi sağa kıvrılan kutsal dilli hazinelerini ağız saraylarından çıkararak buyurup …".

Kirsiz tapçasız: Kirsiz, temiz (Altun Y. 64/20-21, 112/3; 124/3-4; 220/8). Bkz. Arıg kirsiz, Kirsiz arıg, Kirsiz münsüz. Kir tapça ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 112/3 *Öŋüŋüz kırtışıŋız süzüki vayduru erdini teg kirsiz tapçasız titir.* "Güzel görünüşünüz saf mücevher gibi temizdir."

Kirt kirt: Kıkır kıkır (Mayt. 12/18). Mayt. 12/18 *Bu savag işidip aŋsız ögrünçülüg sevinçlig bolup badari braman ulug karı bükülmiş et'özin kirt kirt külçire ince tip.* "Bu sözü işidince Badhari brahman çok sevindi, yaşlı ve bükülmüş bedeni ile kıkır kıkır gülerek şöyle dedi."

Kirtgün- edker-: İnanmak, hasaba katmak (Altun Y. 432/21-22). Kirtgün- "inanmak" (Clauson 1972: 739), (Caferoğlu 1968: 112); edker- "hesaba katmak, değerini artırmak" anlamlarında kullanılır. Altun Y. 432/21-22 *Birök yene teŋrim kayu iligler kanlarnıŋ ilinte uluşınta bunom erdini bar erip kirtgünmeser edkermeser işidmeser tıŋlamasar ayamasar agırlamasar...* "Tanrım bazı hükümdarların ülkesinde bu öğreti mecevherinin olduğuna inanmazsa, dinlemezse, saygı göstermezse …".

Kirtgün- uk-: İman etmek (Altun Y. 463/6). Bkz. Kirtgün- edker-, Bil- uk-. Altun Y. 463/6 *Şarıputırıya birök kim kayu yalaŋuklar budaranı nomug işidip boşgunsarlar tutsarlar okısarlar sözleserler kirtgünserler uksarlar.* "Şarıputuruya eğer bazı insanlar bu öğretiyi işitip öğrenseler, tutup okusalar, söyleseler, iman etseler."

Kirtü oŋaru: Doğru düzgün (Altun Y. 351/13-14). Bkz. Çın / çin kirtü, Ezüg kirtü ermez. Oŋaru "sağa doğru" (Clauson 1972: 190), (Caferoğlu 1968: 141) anlamındadır. Altun Y. 351/13-14 *Kayu meniŋ kirtü oŋaru et'özüm tilim köŋülüm üze yükünüp ögüp burkanlarnıŋ ulsuz tüpsüz edgüsin ince teŋlig bar erser.* "Benim doğru düzgün bedenim, dilim, gönlümle Budaların sonsuz iyiliğinden daha verimli sevaplarına denk varsa yönelirim."

Kirü kirü: Geri geri (Mayt. 1/35). Kirü "geri" sözcüğünün tekrarıyla ikileme oluşmuştur. Mayt. 1/35 ... *Kaujnagar kentke yakın şalavan berkte kalınçsız nırvanka kirü kirü yarlıkamışıŋa tegi alku nomlarag ukıtdaçı maytrısmit yiti otuz ülüş ulug nom bitigig bititü tegintimiz.* "… Kauşīnâgara adlı şehre yakın Şâlavana adlı korulukta parinirvana'ya geri haşmetle girinceye kadar olan bütün öğretileri öğreten yirmi yedi bölümkü Maytrısimit adlı büyük din kitabını yazdırdık."

Kişi yalaŋuk: İnsan, kişi (Altun Y. 439/14-15; 442/18; 551/15-16; 557/11; 558/22; Mayt. 38/12; 58/25; 78/48; Jut. Sek. Yük. 30, 328). Kişi "kişi, insan, adam" gibi anlamlarda kullanılan bir sözcüktür. Yalaŋuk "insan" (Caferoğlu 1968: 181) anlamındadır. Altun Y. 558/22 *Antag yaŋlıg artamış ol il uluşnuŋ neçe teŋlig bar erser kişi yalaŋuklar kuvragı yitimsiz igiŋçsiz tölüksüz küçsüz küsünsüz bolurlar.* "Böyle bozulmuş ülkede ne kadar insan topluluğu varsa yetersiz, cesaretsiz, küçsüz kuvvetsiz olurlar."

Kit- tarık-: Uzaklaşıp gitmek (Daş. 2729, 2801). Kit- fiili git- biçimiyle varlığını sürdürmektedir. Tarık- "uzaklaşmak, kaybolmak" (Caferoğlu 1968: 226) anlamındadır. Daş. 2801 *Anıŋ arasınta ol ok bışmış yaglıg etin isig isig yidürser timin ök ol erniŋ igi togası kalışız kiter tarıkar tip ötündiler.* "O arada o pişmiş yağlı etini sıcak sıcak yedirirse o adamın hastalığı tamamen uzaklaşıp gider, diye rica ettiler."

Kit- tıdıl-: Uzaklaşmak (Daş. 3233). Bkz. Kit- tarık-. Tıdıl- "yasaklanmak" (Clauson 1972: 456) anlamındadır. Daş. 3233 *Odgurak bilip işidip yime tagun askançu sözlemekin minin kadagın bilmedin andıran kitgeli tıdılgalı arıtı umazlar.* "Net biçimde bilip işitip de alay etmenin günahını anlamadan asla büsbütün uzaklaşamazlar."

Kiter- öŋedtür-: Gidermek, iyi etmek (Altun Y. 117/1-2). Bkz. Kavır- kiter-, Emlet- öŋedtür-. Altun Y. 117/1-2 *Kayu neçe öŋedinçsiz uzun igin basıtmış tınlıglar erser küçsiremiş yavrumış torumış umugsuz ınagsız irinçlerig alkunug barçanıŋ emgeklerin kiterteçi öŋedtürteçi bolayın.* "Ne kadar uzun hastalıkla ezilmiş canlılar varsa güçsüzleşmiş, zayıflamış, umutsuz, perişanların hepsinin bütün ızdıraplarını giderip iyileştirecek olayım."

Kiter- tarkar-: Uzaklaştırma (Daş. 1652, 4561). Bkz. Kavır- kiter-, Kiter- öŋedtür-, Kev- tarkar-. Daş. 1652 *Köŋülteki neçe yirintilig mün kadaglar bar erser anı barça […]YZ kitermiş tarkarmış bolurlar […]L'R tip tidi.* "Gönüllerinde ne kadar nefret uyandıran günah varsa onu tamamiyle … uzaklaştırmış olurlar …, dedi."

Kizle- bat-: Gizleyip saklamak (Mayt. 63/10-11). Bkz. Çom- bat-, Çök- bat-. Kizle- "gizlemek, saklamak"tır. Mayt. 63/10-11 *Ol ödün tamulug et'özin tükel bilge maytrı burkanka yakın tegip kılmış ayıg kılınçların kizlemedin batmadın açarlar yadarlar.* "O zaman cehennemlik bedenleri ile mükemmel bilge Maytrı Buda'ya yaklaşıp işledikleri günahları saklamadan açarlar, yayarlar."

Kizle- yaşur-: Gizlemek, saklamak (Altun Y. 140/20; 141/1). Bkz. Kizle- bat-. Yaşur- "saklamak, gizlemek" (Clauson 1972: 979), (Wilkens 2021: 876) anlamındadır. Altun Y. 140/20 *Ötrü ol tınlıglar ol ol kılmış ayıg kılınçların 'eŋ mıntın bir kşan üdte yme kizlegülük yaşurguluk ermez.* "Sonra o canlıların, o işlemiş oldukları kötü davranışlarını en azından bir anlık da saklamamaları gerekir."

Kizleklig batutlug: Gizli, saklı (Altun Y. 321/10-11). Kizleklig "gizlenmiş" (Clauson 1972: 761), batutlug "gizli, saklı" anlamlarındadır. Altun Y. 321/10-11 *Ulug kuo kelig edremlerig erkinçe belgürtgeli umamaklıg biligsiz bilig yinçke uvşak kizleglig batutlug yörüglerig ukgalı umamaklıg biligsiz bilig bolar.* "Ulu dönüşüm erdemleri isteğince belli edememekli bilgisiz bilgi ince, gizli, açıklamalı anlayamamaklı bilgisiz bilgi olur."

Kod- ıdala-: Koymak, bırakmak (Mayt. 50/20, 26; 51/37-38; 91/21). Kod- "koymak, bırakmak, terk etmek, yerleştirmek" (Clauson 1972: 595), (Caferoğlu 1968: 180); ıdala- "bırakmak, vazgeçmek, son vermek" (Clauson 1972: 59), (Caferoğlu 1968: 85) anlamlarında kullanılmaktadır. Mayt. 51/37-38 *Ol ogurka*

şanki çkrvrt ilig kan bizni kodup ıdalap toyın boltı. "O sebepten Şankha dünya hükümdarı bizi terk edip rahip oldu."

Kod- kemiş-: Koymak, bırakmak (Altun Y. 434/5; 616/14-15; 639/9-10). Bkz. Kod- ıdala-, Kemiş- sımta-, Kemiş- tit-. Altun Y. 616/14-15 *Bodısatav anı körüp ötrü idiz tagka agtınıp et'özin kodı kemişdi.* "Boddhisatav onu kördükten sonra yüksek dağa yükselip bedenini bıraktı."

Kodtur- tıd-: Vazgeçirip engellemek (Altun Y. 552/21; 552a/6-7). Bkz. Edle- tıd-. Kodtur- "koydurmak, yerleştirmek"tir. Altun Y. 552a/6-7 *İl kan körüp belgülüg öz il içinte bodunın yavlak kılınç kılmakın arıtı kodturmasar tıdmasar...* "Hükümdar kendi ülkesi içinde halkının kötü işler yaptığını gördüğü halde vazgeçirip engellemezse…".

Kog kıçmık: Atom, zerre (Çaş. Beg 254; Altun Y. 113/8, 22; 350/10-11; Daş. 3738, 4467). Kog "toz, atom" (Clauson 1972: 609), (Caferoğlu 1968: 180); kıçmık / kıçmuk "atom, küçük parça" (Clauson 1972: 591), (Caferoğlu 1968: 174) anlamlarındadır. Altun Y. 350/10-11 *Neçe telim bar erser ertmiş üdki burkanlar yagız yirke tayaklıg parmanular sanınca kin keligme üdki amtıkı ontın sıngarkı burkanlar yme ök kaltı yirteki kog kıçmuklar kolusınça.* "Geçmiş zamanki Budalar ne kadar çoksa yeryüzüne bağlı zerreler sayısınca, gelecek zamanki, şimdiki on taraftaki Budalar da tıpkı yeryüzündeki toz zerreleri kadardır."

Kog parmanu: Toz, zerre (Altun Y. 171/17). Bkz. Kog kıçmık. Parmanu "zerre, toz, atom" anlamındadır. Altun Y. 171/17 *Ançulayu ok yme men evrinçkençig kog parmanular sanınca tınlıg uguşları birle kop kamag kılmış buyan edgü kılınçlarım üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutıŋa tükel bilge biligke evire teginür men.* "Aynı biçimde ben de dönüp dolaşan zerreler sayısınca canlı soylarıyla bütün işlemiş iyi davranışlarımı, daha üstünü olmayan, en üstün, mükemmel, doğru düz sezmek, Buda kutsallığına mükemmel hâkim bilgiye saygıyla çeviririm."

Kog toprak: Toz toprak (Mayt. 38/27). Bkz. Kog kıçmık / kıçmuk, Kog parmanu. Toprak sözcüğünü aynı biçimde varlığını sürdürmektedir. Mayt. 38/27 *Bu yagız yir özeki kog toprak birer evin sanagalı…* "Bu yeryüzündeki tozlar tane tane sayılabilir…".

Kol- al-: Almak (Altun Y. 640/10). Bkz. Al- ber-, al- ogurla-, Al- tegin-. Kol- fiili "istemek, rica etmek, dilemek" (Clauson 1972: 616), (Caferoğlu 1968: 180) anlamındadır. Altun Y. 640/10 *Kolup alıp sogık suv bügürtüm saçdım olarka*. "Soğuk su alıp onlara serperek saçtım."

Kol but: Kol bacak (Altun Y. 369/9-10; Daš. 149). Kol "kol, el, kanat; yan, taraf" (Wilkens 2021: 389); but "but, bacak, ayak" anlamlarında kullanılır. Altun Y. 369/9-10 *Birtim adınka közümin kolug butug ulatı kulgakımın kişim oglum tapıgçıg esirkençsiz çın könülin.* Başkalarına gözümü, kolumu bacağımı ve kulaklarımı; hanımımı, oğlumu esirgemeden hizmetçi olarak dürüst gönülle verdim."

Kol koltuk: Kol koltuk (Mayt. 72/14-15). Bkz. Kol but. Mayt. 72/14-15 *Olarnı yime amtı örtlüg temirlig tilgenler kolların koltukların bıçar usar kim yime süçig suvsuş ülegüçiler erdiler.* "Onları da şimdi alevli demirli tekerlekler kollarını koltuklarını biçer ve doğrarlar."

Kol- yalvar-: Yalvarmak (Kip 40). Bkz. Kol- al-. Yalvar- fiili "dilemek, rica etmek, dua etmek" (Clauson 1972: 920), (Caferoğlu 1968: 283) anlamındadır. Yakın anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Kip 40 *... kolu yalvara ötünser bagda bukaguda yime (ol) tınlıg boşunur.* "… yalvarsa o canlı varlık bağ ve köstekten kurtulur."

Koltaçı küzetçi: Dileyip gözeten (Altun Y. 91/1-2). Koltaçı ""; küzetçi "bekçi, muhafız; nöbetçi" (Wilkens 2021: 448) anlamlarındadır. Altun Y. 91/1-2 *Alku tınlıgların burkan kutılıg yolta yorısunlar ögretinsünler erti tip kut koltaçı küzetçi bolgay.* "Bütün canlıları Burkan kutunun olduğu yolda yürütsünler, öğretsinlerdi. Diyerek kut dileyip gözetecek olacak."

Koltı nayut: Sayısız (Altun Y. 46/15; 409/20; 480/17; 542/3; Mayt. 70/8). Koltı "sayısız, hesapsız, hadsiz" (Caferoğlu 1968: 181); nayut "sayısız, hesapsız" (Caferoğlu 1968: 135) anlamındadır. Altun Y. *Anta ötrü tükel bilge bilgisi teŋri teŋrisi burkan yene tört maharanç teŋrilerke kim men öŋre ertmiş yüz miŋ koltı nayut sanınca kalp üdlerte üç asankılar içinte burkan kutıŋa katıglanıp ...* "Sonra mükemmel hâkim bilge tanrılar tanrısı Buda dört Maharaç tanrılara daha önce yüz binlerce, sayılamayacak kadar uzun zaman önce Buda kutsallığına sıkıntı çekip …".

Koltı nayut tümen: Yüz binlerce (Altun Y. 185/19; 186/4, 9). Bkz. Koltı nayut. Tümen "on bin" anlamının yanında "belirsiz büyük sayılar" (Clauson 1972: 507), (Caferoğlu 1968: 258) anlamında da kullanılır. Altun Y. 185/19 *Başdınkı kuvragınga nom nomlayu yarlıkadukda yüz miŋ koltı nayut tümen tınlıglar alku akıgların alkıp nızvanılıg kirlerin tarkarıp arhant kutın bulup üç törlüg yaruk bilge bilig altı törlüg bügülenmek erdemke tıdıgsız erklig bolurlar.* "En baştaki topluluğuna öğreti anlatarak buyurduğunda yüz binlerce sayısız canlılar bütün zararlı eğilimlerini yok edip, ihtiraslı kirlerini uzaklaştırıp, veli kutsallığını bulup, üç türlü parlak hâkim bilgiye altı türlü bilgilenmek erdemine engelsiz egemen olurlar."

Kolula- sakın-: Araştırmak, düşünmek (Altun Y. 513/20). Bkz. Bögün- sakın-. Kolula- "derin düşüncelere dalmak" (Clauson 1972: 621), (Caferoğlu 1968: 181) anlamındadır. Altun Y. 513/20 *Ap yme tünle ap yme küntüz bunom erdini içinteki padakların yörüglerin kolulayu sakınu tüketip ...* "Gece gündüz bu öğreti mücevheri içindeki şiirlerin anlamlarını düşünüp tamamlayarak …".

Kollug ulduŋlug: Sütunlu (Altun Y. 450/18). Kollug "kollu", ulduŋlug "sütunlu" (Clauson 1972: 135), (Caferoğlu 1968: 264) anlamındadır. Altun Y. 450/18 *Udıra (?) kollug ulduŋlug iligiŋiz adakıŋız 'eŋrekleri tüzü turur.* "Ortada (?) sütun (gibi) eliniz ayağınız, tırnaklarınız düzgün durur."

Kop kamag: Hep, bütün (Altun Y. 99/4; 104/1; 116/10; 171/18; Mayt. 19/46-47; 24/7; 33/7, 40; 46/17; 48/19; 51/62; 54/25; 59/14; 89/14-15; Jut. Sek. Yük. Bx4-3). Bkz. Barça kop, Alku kamag, Kalısız kamag. Mayt. 24/7 *Kop kamag dıntarlarda kutadmış teŋri teŋrisi burkan yarlıkar.* "Bütün rahipler tarafından kutsanmış tanrılar tanrısı Buda buyurur."

Kop tüketi: Hepsi, tamamı (KP LXXVI 1). Bkz. Barça kop, Kop kamag, Alku tüketi, Barça tüzü tüketi. KP LXXVI 1 *Ötrü tegin ol beş yüz koltguçılarag aşın suvın tonı etükki kopı tüketi kıltı.* "Sonra prens o beş yüz dilenciye yiyecek, su, giyim kuşam hepsini verdi."

Kor kokuz: Zarar, ziyan (Altun Y. 342/8). Kor sözcüğü "zarar, kayıp, ziyan" (Clauson 1972: 641), (Wilkens 2021: 393); kokuz "zarar, kayıp" (Clauson 1972: 641), (Wilkens 2021: 393) anlamlarındadır. Altun Y. 342/8 *Biz kamagun ürüg uzatı*

küyü küzetü tutup kor kokuz kılmagay biz teŋrim tip ötüntiler. "Biz hepimiz daima gözetip koruyarak zarar ziyan vermeyeceğiz tanrım, diye bildirdiler."

Kor yas: Zarar ziyan (Kip 35; Jut. Sek. Yük. 63). Bkz. Kor kokuz. Yas sözcüğü "zarar, kayıp, ziyan, yıkım" (Clauson 1972: 973), (Caferoğlu 1968: 288) anlamlarına gelmektedir. Eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Kip 35 *Azu adın kor yas kılu usar*. "Ayrı ayrı zarar ziyan verebilsinler."

Korı- yokad-: Zarar verip yok etmek (Daş. 3352). Bkz. Alkın- yokad-, Arta- yokad-. Korı- eylemi kora- olmalıdır ve bu da "zarar görmek, azalmak, yok olmak" (Wilkens 2021: 393) anlamlarına gelmektedir. Daş. 3352 *Anta ötrü bedügeli umadın korıp yokadıp bar[ır]*. "Ondan sonra büyüyemeden zarar verip yok edip gider."

Kork- ayın-: Korkup çekinmek (Mayt. 68/11). Kork- "korkmak", ayın- "korkmak, çekinmek"tir (Clauson 1972: 274), (Caferoğlu 1968: 28). Mayt. 68/11 *Ol tamuluglarıg körüp samantavrkiş yazıdaki kuvramış kuvrag aŋsız korkup ayınıp sansarlag meŋi toŋanaŋ berksizin meŋüsüzin münin kadagın sakınıp ince tip tiyürler*. "Bu cehennemlikleri görüp Samantavrska adlı ovada toplanmış cemaat, pek korkup ürküp dünyanın sevincinin geçiciliğini, suçunu, günahını anlayarak şöyle der".

Kork- ayman-: Korkmak çekinmek (Mayt. 55/3-4; 112/9-10; Daş. 661, 1707, 2590, 2603, 4265). Bkz. Kork- ayın-. Ayman- "korkmak, çekinmek" (Caferoğlu 1968: 28) anlamındadır. Mayt. 55/3-4 *Maytrısmit nom bitigde belgürtme balık uluşug körüp korkmak aymanmak adlıg sekiz yigirminç ülüş nom tükedi*. "Maytrısimit adlı din kitabında 'zuhur eden şehri görüp korkmak" adlı on sekizinci bölüm, kitap bitti."

Kork- beliŋle-: Korkmak, çekinmek (Altun Y. 141/7; 608/18-19). Bkz. Kork- ayın-, Kork- ayman-. Belinle- "korkmak, ürkmek" (Clauson 1972: 344), (Caferoğlu 1968: 39) anlamındadır. Altun Y. 141/7 *... kin keligme üdteki ayıg yavız tüş birgüsiŋe artukrak korksar beliŋleser...* "… Gelecek zamandaki kötü karşılık vermesinden fazlasıyla korksalar …".

Kork- busan-: Korkup üzülmek (KP XL 4). Bkz. Kork- ayın-, Kork- ayman-, Kork- beliŋle-, Busan- bulgan-, Busan- busurkan-, Busan- ıgla-, Busan- kagrul-,

Kagrul- busan-. KP XL 4 *Teŋrim korkmaŋ busanmaŋ.* "Efendim, korkmayın, üzülmeyin."

Kork- ürk-: Korkmak (Altun Y. 291/4, 4). Bkz. Kork- ayın-, Kork- ayman-, Kork- belinle-, Kork- busan-. Ürk- "ürkmek, korkmak"tır. Altun Y. 291/4, 4 *Kut bulmış kiçig kölüklüg tözünlerniŋ teg sansarka korkdaçı ürkdeçi korkmak ürkmek köŋüllerin bogururlar.* "Saadet bulmuş küçük taşıtlı asiller gibi Samsâra'da korkarlar."

Kork- uyad-: Korkup çekinmeden (Daş. 3066-3067). Bkz. Kork- ayın-, Kork- ayman-, Kork- belinle-, Kork- busan-, Kork- ürk-. Uyad- "utanmak" (Wilkens 2021: 810) anlamındadır. Daş. 3066-3067 *Bu yirtinçüdeki uvutsuz tınlaglar takı korkmadın uyadmadın tagun askançu sav sözleyürler.* "Bu dünyadaki canlılar korkup çekinmeden alaycı konuşurlar."

Korkın- ayın-: Korkmak, çekinmek (Altun Y. 314/17). Bkz. Kork- ayın-. Korkın- "korkmak"tır. Altun Y. 314/17 *... kamag keyikler kuvragı korkınu ayınu turmışları közünür.* "… bütün hayvanlar topluluğunun korkarak durduğu görülür."

Korkınç ayınç: Korku (Çaş. Beg 73; Altun Y. 97/5-6; 102/9; 409/15; 466/17-18; 470/4, 24; 472/14; 537/2-3; 609/8; 614/4-5; Mayt. 5/32; Daş. 1244, 3558). Bkz. Ada korkınç, Basınç ayınç. Mayt. 5/32 *Antran kopup teŋri burkanıŋ köligesiŋe sıkıntı anta timin ök korkınçı ayınçı sönti.* "Oradan kalkıp Tanrı Buda'nın gölgesine sığındı, orada hemen korkusu geçti."

Korkınç busuş: Korku, kaygı (Altun Y. 106/16; 621/2-3). Bkz. Ada korkınç, Korkınç ayınç, Busuş emgek, Busuş kadgu, Busuş kadgu emgek, Busuş sakınç. Altun Y. 106/16 *Udaçı erürler adınlarnıŋ korkınçın busuşın kitergeli.* "Başkalarının korku ve kaygılarını uzaklaştırır."

Korkınç emgek: Korku, sıkıntı (Altun Y. 10/6; 118/2-3). Bkz. Ada korkınç, Korkınç ayınç, Korkınç busuş, İg agrıg emgek, Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek, Busuş kadgu emgek, Duşkaraçar emgek, Emgek kıyıt, Emgek tolgak, İg emgek. Altun Y. 10/6 *Bu savıg işidip men ötrü takı odgurak korkınçım emgekim üstelti.* "Bu sözü işittikten sonra da açıkça korkum, sıkıntım arttı."

Korkınç sıkış: Zor durum, tehlike (Altun Y. 180/6-7, 11). Bkz. Ada korkınç, Korkınç ayınç, Korkınç busuş, Korkınç emgek. Sıkış "sıkıntı, kaygı, sıkışıklık" (Clauson 1972: 817), (Caferoğlu 1968: 203) anlamındadır. Altun Y. 180/6-7 ... *emgekleri üze yürekleri yançılmış korkınçda sıkışda turmış irinç yarlıg umugsuz ınagsız tınlıgların boşumak kutgarmak buyan edgü kılınçka yitmez.* "… ızdırapla yürekleri burkulmuş, tehlikede sıkıntıda kalmış zavallı umutsuz canlıları kurtarmak sevaba yetişemez."

Korkınçıg kasınçıg: Korkunç, korkulu (Altun Y. 172/17). Bkz. Kasınçıg korkınçıg. Altun Y. 172/17 ... *korkınçıg kasınçıg şamnu kanın ülgüsüz sansız süülüg kuvragı birle barçanı utup yigedip* ... "… korkunç şeytan hükümdarı sayısız asker topluluğuyla beraber hepsini yenip …".

Korkunçlug busuşlug: Kederli korkmuş. (Kip 43-44). Korkunçlug sözcüğü Clauson'da düz-dar şekliyle (korkınçlıg) yer almakta ve "korkunç, korku dolu" (Clauson 1972: 657) anlamına gelmektedir. Caferoğlu sözcüğü korkunçlug şekliyle madde başı yapmış ve "korku" (Caferoğlu 1968: 182) anlamını vermiştir. Busuşlug ise "kederli, üzgün" (Clauson 1972: 375), (Caferoğlu 1968: 54) anlamındadır. İki farklı sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. Kip 43-44 *Ol kalın yagı yavlak ara kalın satıgçılar yolayu ertgeli sakınsar korkunçlug busuşlug erser…* "Bu bir sürü yol kesici arasından, birçok satıcı yola çıkıp geçmeyi düşünseler, korkup sıkıntıya düşseler…".

Korkınçlıg emgeklig: Korkulu, sıkıntılı (Altun Y. 440a/5). Bkz. Emgeklig busuşlug, Emgeklig tolgaklıg, İglig agrıglıg emgeklig. Korkınçlıg "korkunç, korku dolu" anlamındadır. Altun Y. 440a/5 *Kimler birök adınlarka korkınçlıg emgeklig kılmaŋlar*. "Diğerlerine korku kılmayın."

Korkınçsız ayınçsız: Korkusuz, kaygısız (Çaş. Beg 16-17, 80-81, 284; Daş. 2596-2597, 3499-3500, 3565-3566, 3769). Korkınç ayınç ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Çaş. Beg 80-81 *Katıg köŋül öritip korkunçsuz ayınçsız köŋülin sizlerni birle söŋüşgeli kelyük men.* "Gönlümü kuvvetlendirip korkusuz gönülle sizlerle savaşmaya geldim."

Korkınçsız aymançsız: Korkusuz, çekincesiz (Altun Y. 207/23; Mayt. 65/19; 101/16). Bkz. Korkınçsız ayınçsız. Aymançsız "korkusuz" (Caferoğlu 1968: 28) anlamındadır. Altun Y. 207/23 *İnçe kaltı ulug küçlüg korkınçsızka tegmiş kısarı*

atlıg arslanlar kanı neteg korkınçsızın aymançsızın köni yorıyur erser. "Öyle ki ulu ve güçlü korkusuza ulaşmış kısarı adlı aslanlar hanı nasıl korkusuzca yürüyorsa …".

Korul- örlet-: Bozulmak (Üİ 122b/5). Korul- "çökmek, zarar görmek" (Wilkens 2021: 396); örlet- "eziyet etmek, kızdırmak, rahatsız etmek" (Clauson 1972: 230), (Wilkens 2021: 540) anlamlarındadır. Üİ 122b/5 *Alku biligler turmaz üçün atı nolmış korulmış örletmiş tip.* "Bütün şuurlar durmadığı için adı, bozulmuş olmuştur."

Koşar koşar: Çifter çifter, sayısız (Altun Y. 681/6). Koş- "birleştirmek, bir araya getirmek" fiilinden türemiş koşar sözcüğünün tekrarıyla oluşmuştur. Altun Y. 681/6 *Kutın buyanın kolulap koduru ülgülegülüksüz koşar koşar buyanlıg yiti erdinilig kut tagda kutlıg kıvlıg vaçırazan vajırlıg örgünnüŋ kutulu mantılu turur.* "Sayısız sevaplı, yedi mücevherli saadet dağında, kutlu elmas işlemeli tahtıyla mutlu ederek oturur."

Koşul- bal-: Koşulup bağlanmak (Üİ 106b/5, 10; 111a/2-3). Bkz. Balmak beklelmek. Koşul- "koşulmak"tır. Üİ 111a/2-3 *Koşulmak balmak erser munuŋ atı bolur bag.* "Bağlanmak ise bunun adı bağ olur."

Koşur- sugur-: Kurutmak, suyunu süzmek (Altun Y. 112/18). Koşur- fiili için Wilkens sözlüğünde kugur- madde başına yönlendirmektedir, buna göre sözcük "kurutmak" (Wilkens 2021: 414) anlamındadır. Sugur- "bir şeyin bir şeyden süzülmesini sağlamak" (Clauson 1972: 816) anlamındadır. Altun Y. 112/18 *Monçulayu onsuz kötrünçsiz emgeklig ulug taluy suvın bilge biliglig yarukuŋuz üze barçanı koşurtuŋuz sugurtuŋuz.* "Bunun gibi dermansız sıkıntılı okyanus suyunu hâkim bilgili ışığınız sayesinde hepsini kuruttunuz."

Koy yılkı: Koyun at sürüsü (KP XIII 5). Bkz. At koyn. Yılkı "hayvan sürüsü" (Clauson 1972: 925), (Caferoğlu 1968: 294) anlamındadır. KP XIII 5 *Biri ayur koy yılkı egidser yılıŋa asılur bay bolur.* "Biri, koyun ve at beslerse onlar yıldan yıla çoğalır, dedi."

Koyn yılkı: Koyun, at sürüsü (Altun Y. 525/22). Bkz. Koy yılkı. Altun Y. 525/22 *Men ne törlüg tilekin kergekin tükel ayıtıp ed tavar agı barım altun kümüş koyn yılkı ı tarıg aş içgü ton kedim üze küsüşlerig kanturu tegingey men.* "Ben her türlü

isteği tamamen söyleyerek mal mülk, servet, altın gümüş, koyun at sürüsü, hububat, yiyecek ve içecek, elbiseden ibaret istekleri kandırıp ulaşacağım."

Koyun kuzı: Koyun kuzu (Mayt. 74/56-57). Bkz. Koy yılkı, Koyn yılkı. Mayt. 74/56-57 *Yarlıkançsız köŋülin erüş üküş koyun kuzıg isig özlerinte adırdılar etlerin kanların yidiler sattılar yuŋladılar.* "Merhametsiz gönülle pek çok kotun ve kuzunun canını aldılar, etlerini kanlarını yediler, içtiler, sattılar ve sarf ettiler."

Köçür- kontur-: Göç ettirip yerleştirmek (IrkB 34). Köçür- fiili, "göç etmeye sebep olmak, göç ettirmek" anlamındadır (Clauson 1972: 699), (Caferoğlu 1968: 113). Köçür- fiili, köç- fiilinin ettirgen hâlidir. Bu fiil bugün k>g değişimi ile göç- şekliyle varlığını sürdürmektedir. Kontur- fiili de kon- fiilinin ettirgen hâli olup "yerleştirmek" anlamına gelmektedir. Kon- fiili, yerleşmek; gecelemek anlamlarında kullanılmaktadır (Clauson 1972: 632), (Caferoğlu 1968: 181). IrkB 34 *Köçürü konturu kelir.* "(Düşmanlarını) göç ettire konatlata geliyor."

Kök arjavrt: Mavi (Mül. May. 49). Kök sözcüğünün "gök, sema" anlamının yanında "mavi, gök rengi" anlamı da vardır. Arjavrt "lacivert"tir (Caferoğlu 1968: 19). Mül. May. 49 *... közi kapakı tüp tüz kaşı kirpiki kök arjavrt öŋlüg kiŋ yitiz alını kovuşamış teg körtle ...* "… gözü kapağı dümdüz, kaşı kirpiği mavi lacivert renkli, geniş yüksek alnı düzlenmiş gibi güzel …"

Kök kalık: Gökyüzü (Çaş. Beg 247; Altun Y. 28/8; 33/5; 34d/15; 34d/26; 36/12-13; 50/19; 53/12, 15; 54/13; 62/8; 75/10, 11, 19; 76/22; 88/13; 112/5; 113/11, 12; 214/6; 307/4; 318/19-20; 338/20; 359/11-12; 365/5; 370/6; 424/13; 427/4; 451/6; 486/4; 511/1; 534/20; 583/6; 617/5, 9-10; 646/12; 650/22; 652/5, 16-17; 656/4; 665/9, 20; 23; Kör. B. 025; Üİ 97a/5-6, 7; 98b/17; 99b/10; 100a/5,7; 100b/1, 3, 16; 101a/13, 14, 15; 101b/1, 3, 4, 9, 12, 16; 102a/2-3, 4, 4, 8, 9, 9, 10, 12, 12, 14, 16, 17, 18; 102b/1, 2, 6, 7, 9, 13, 15; 103a/2, 7, 12, 14, 15; 103b/2, 4, 5, 9-10, 11, 13; 104a/5, 6, 9, 10, 10, 13; 104b/3, 9, 12, 13-14; 105a/2, 3, 10; Mayt. 7/9; 9/16; 10/10; 18/18, 32, 42, 43; 19/2; 36/28; 38/16-17; 40/03; 44/3; 48/25; 52/9; 64/14; 68/3; 81/21-22; 113/16; Daş. 16, 938, 1595, 3731). Kök "gök, sema"; kalık "hava, atmosfer" buradan "gök" (Clauson 1972: 620), (Caferoğlu 1968: 162) anlamında kullanılmaktadır. Çaş. Beg 247 *Anta ötrü yirtinçü yir suv tebremişin körüp maitri bodşstv yaşomaitri bodistv birle kök kalıg yolınça yoruyu keltiler.* "Ondan sonra yerin deprendiğini görünce Maitreya

bodhisattva, Yaşomitra bodhisattva ile birlikte gökyüzü yolundan yürüyerek geldiler."

Kök teŋri: Gökyüzü (KP LVII 2; LXI 4; Mül. Dan. 160; Daş. 353). Bkz. Kök kalık. Teŋri sözcüğünün erken dönem anlamı "gök, gökyüzü"dür (Clauson 1972: 523). KP LVII 2 *Amtı bu erdini birle tegdükte eçim kök teŋrike yoklagay.* "Şimdi bu mücevher ile birlikte ağabeyim göklere çıkacak."

Kökli yagızlı: Gök ve yer (Altun Y. 630/18-19). Bkz. Kök Kalık, Kök teŋri. Yagız "koyu renkli, yağız, kara" (Clauson 1972: 909), (Caferoğlu 1968: 280) anlamına gelir, buradan hareketle "yer, yeryüzü" için de kullanılmıştır. Altun Y. 630/18-19 *Kökli yagızlı içinte yaruk yaltrık yaltırtı buluŋ yıŋak kararıp körgeli bilgeli bolmadı.* "Gökte ve yerde ışık parladı, köşe bucak kararıp görünmez bilinmez oldu."

Kömçü agılık: Hazine odası, ambar (Jut. Sek. Yük. 207, 416, 416). Bkz. Agılık bölük, Agılık kıznak, Agılık saŋ. Kömçü "hazine odası" (Clauson 1972: 722), (Wilkens 2021: 281) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 207 *Ol burkanlarnıŋ kömçüsi agılıkı titir.* "O Budaların hazinesidir."

Köŋül bilig: Bilinç (Jut. Sek. Yük. 183, 200, 213). Bkz. Bilig edrem. Köŋül "zihin, gönül, kalp, fikir, istek" (Clauson 1972: 731), (Caferoğlu 1968: 115) gibi çeşitli anlamları yüklenmiştir. Jut. Sek. Yük. 183 *Takı yme köŋüli biligi yme turkaru adruk adruk alkınçsız sakınç sakınur ertiler.* "Ve de zihni sürekli başka başka bitmez düşünceler düşünürlerdi."

Köŋül karın: Gönül, kalp; akıl ve duygu (Altun Y. 136/10; Mayt. 59/29). Bkz. Köŋül bilig. Karın "karın" (Clauson 1972: 731), (Caferoğlu 1968: 168) anlamındadır. Mayt. 59/29 *Türkçe evirser köŋül karın artamak bolur.* "Türkçeye çevirince Kalbi ve karnı mahvetmek olur."

Köŋül kögüz: Gönül, kalp; akıl fikir (Altun Y. 136/18; 615/8-9; 623/18; 659. 4-5; Kör. B. 088-089; Mayt. 4/13, 17; 59/26; 69/38; 76/18; Jut. Sek. Yük. 183, (411), 458-459). Bkz. Köŋül bilig, Köŋül karın. Kögüz "göğüs, kalp" (Clauson 1972: 714), (Caferoğlu 1968: 114) anlamlına gelir. Mayt. 4/13 *Kutrultaçı tınlıglarnıŋ köŋül kögüz töz yıltız kılınç eriglerin utguratı körür erti.* "Kurtulacak canlıların gönlünü, kalbini, kökünü esasını, tavır ve harektelerini tatamıyla görürdü."

Köŋgül yürek: Gönül, yürek (Çaş. Beg 265-266, 269; Daş. 2399, 3155-3156, 3234, 3750-3751, 3754, 3754, 3897-3898, 3912, 3950). Bkz. Köŋül bilig, Köŋül karın, Köŋül kögüz. Yürek "yürek"tir. Çaş. Beg 265-266 *Kentü özinin katıglanmakıŋa köŋülin yürekin vajir teg kılıp alku bizni barça utup yigedip biznide öŋre burkan kutın bultaçı boltı.* "Kendisinin gayret göstermesiyle kalbini elmas gibi kılıp, bizim hepimizi yenip, bizden önce Buda saadetini bulan oldu."

Köni kirtü: Doğru düzgün (Altun Y. 33/6; 72/8, 15, 17; 91/22; 134/11; 297/4; 339/10; 389/14-15; 391/16; 480/22; 481/1; 499/7-8, 10, 14; 504/23; 507/4, 17; 524/2; 657/8; 659/3-4; Jut. Sek. Yük. 30-31, (31), (32), 34, 304; Mayt. 74/22; 85/60, 61; Daş. 1519, 1528, 1742, 1746, 1771, 1859, 1884-1885, 3252). Bkz. Edgü köni, Çın kirtü, Ezüg kirtü ermez, Kirtü oŋaru. Mayt. 74/22 *Kim yine tözün yumşak kılınçlıg köni kirtü biliglig erserler…* "Asil, yumuşak huylu, doğru düzgün bilgili iseler …".

Köni kirtü çın: Doğru düzgün, gerçek (Altun Y. 505/19; 508/3; 520/20; 664/3). Bkz. Edgü köni, Çın kirtü, Çın kirtü tüz, Ezüg kirtü ermez, Kirtü oŋaru, Köni kirtü. Altun Y. 505/19 *Men sözleyü teginür men köni kirtü çın savıg.* "Gerçek ve doğru sözü söylemeyi başarıyorum."

Köni oŋaru: Sağlam, doğru (Altun Y. 212/11-12; 213/2, 5; 228/16; 256/21; 286/6; 296/10-11; 464/1-2; 478/14; 524/6; 533/15; Jut. Sek. Yük. 32; Daş. 3980). Bkz. Edgü köni, Köni kirtü, Köni kirtü çın, Kirtü oŋaru. Altun Y. 213/2 *Bu iki törlüg kut kolunmakıg turkaru üzüksüz köni oŋaru kut kolunurlar.* "Bu iki türlü saadet isteme ile sürekli doğru saadet isterler."

Köni tüz: Doğru düzgün (Altun Y. 24/10-11; 34/8; 34l/22; 34o/20; 38/9, 17; 42/16; 79/6, 14; 81/22; 83/6; 84/1-2, 9; 132/7; 132b/2-3; 144/12-13; 149/15; 151/22; 153/19, 22; 158/19-20; 159/7-8; 160/17, 22-23; 161/4; 167/1, 23; 171/1, 20; 172/1; 173/9; 174/13; 183/4; 185/14; 186/19; 187/4; 188/4; 241/7; 261/1; 336/21; 376/18; 377/17; 383/9; 392/1, 23; 393/2-3; 410/5; 421/2-3; 428/22-23; 438/13; 462/7, 18; 571/20; 644/11; 658/6-7; 669/2; 674/19). Bkz. Edgü köni, Köni kirtü, Köni kirtü çın, Çın kirtü tüz, Köni oŋaru. Altun Y. 149/15 *Törtünç kentü ök kılmış buyan edgü kılınçların barçanı üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutıŋa evirmek.* "Dördüncüsü kendisinin işlediği iyi davranışlarını, hepsini daha üstünü bulunmayan en üstün, doğru sezmek Buda saadetine aktarmak."

Köntül- oŋarıl-: Düzelmek, iyileşmek (Altun Y. 98/20). Köŋtül- "doğrultmak, gerçeğe sevk etmek, dürüst idare edilmek" (Clauson 1972: 730), (Caferoğlu 1968: 116); oŋarıl- "iyileştirilmek, onarılmak" anlamlarındadır. Altun Y. 98/20 *Öŋre ertmiş üdteki yüz miŋ ajunların kamagun barça köntülüp onarılıp...* "Geçmiş zamandaki yüz bin alemlerin hepsi düzelip daha iyi olup..."

Köntür- bas-: Düzeltip ezmek (Altun Y. 423/6). Bkz. Bas- küçsire-, İy- bas-, Kev- bas-. Köntür- "düzeltmek" (Clauson 1972: 730) anlamındadır. Altun Y. 423/6 *Yavlak sakınçlıg yagılarıg alkunı barça adak asra kılıp köni nom üze köntürgey basgay utgay yigedgey tip yarlıkadı.* "Kötü düşünceli düşmanların hepsini ayak altına alıp doğru öğreti ile üzeltip ezecek, yenecek, diye buyurdu."

Köp kalın: Çok, kalabalık (Altun Y. 412/2; Mayt. 113/3). bkz. Kalın erüş. Köp "çok, bol, bereketli" (Clauson 1972: 686), (Caferoğlu 1968: 116) anlamlarındadır. Altun Y. 412/2 *Bu ok avant tıltag üze ötrü çambudıvıp yirtinçüde inçgü eseŋ meŋi ögrünçü üküş telim bodun kara köp kalın bolur.* "Bu nedenden ötürü Jambudvîpa dünyasında huzur, mutluluk çok, halk kalabalık olur."

Kör- atkan-: Görmek, bağlanmak (Altun Y. 339/17). Bkz. Aya- kör-, Atkan- yapşın-, İlin- atkan-. Altun Y. 339/17 *... inçip kirtü tözde öŋi bir yme tınlıgda timin belgüg körmedin atkanmadın adruk adruk nomlarıg nomlasarlar ...* "… şöyle ki doğru kökte başka bir de canlıda hemen işaret görüp bağlanmadan türlü öğretileri anlatsalar…".

Kör- bışrun-: Kavramak, anlamak (Altun Y. 244/15-16; 248/13-14; 253/4, 8; 255/15-16; 317/7). Bkz. Aya- kör-, Kör- atkan-, Bışrun- katıglan-, Bışrun- ögretin-, Bışrun- tut-. Altun Y. 253/4 *Törtünç körmek bışrunmak iki törlüg yollar üze tarıkguluk nızvanılarıg terk tavrak tarkarmakka tayanıp bilge bilig paramıtıg netegin bütürürler.* "Dördüncüsü kavramak iki türlü yolla kaybolan ihtirasları çarçabuk yok etmeye dayanıp hâkim bilgi erdemi nasıl tamamlanır?".

Kör- bil-: Görüp bilmek, algılamak (Altun Y. 388/23; 630/20-21). Bkz. Bil- boşgun-, Bil- kör-, Bil- ötgür-, Bil- uk-, Bil- uk- ötgür-, İşid- bil-. Altun Y. 630/20-21 *Buluŋ yıŋak kararıp körgeli bilgeli bolmadı.* "Köşe bucak kararıp görünmez bilinmez oldu."

Kör- işid-: Görüp işitmek (Altun Y. 386/9-10, 12, 386/10-11; 387/5; 24). Bkz. Aya-kör-, Kör- atkan-, Kör- bışrun-, Kör- bil-, İşid- bil-, İşid- tıŋla-. Altun Y. 386/9-

10 *Ançulayu bilip itiglig nomlarnıŋ bodın belgüsin ünin çogısın körserler işidserler tek yirtinçülüg törüçe körürler.* “Öyle bilip donatılmış öğretilerinin boylarını işaretlerini görüp işitseler tek dünyevi töreye görürler.”

Kör- talula-: Görüp seçmek (Jut. Sek. Yük. 235). Bkz. Aya- kör-, Kör- atkan-, Kör- bışrun-, Kör- bil-, Kör- işid-. Talula- “seçmek” (Clauson 1972: 499), (Caferoğlu 1968: 222) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 235

Körgüsüz tuygusuz bilgüsüz: Algılamasız ve bilmesiz (Jut. Sek. Yük. (460)). Körgüsüz “algılamasız olan” (Wilkens 2021: 409); tuygusuz “algılamasız olan” (Wilkens 2021: 766); bilgüsüz “bilinemez” (Wilkens 2021: 173) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. (460) *Ol kim körgüsüz tuygusuz bilgüsüz tip titir.* “O ki algılamasız olandır.”

Körk bediz: Görüntü, resim (Altun Y. 22/18). Körk “şekil, biçim, görünür bir şey” anlamından “görülmeye değer şey”, buradan da “güzellik” anlamını kazanmıştır (Clauson 1972: 741), (Caferoğlu 1968: 116); bediz resim, süs, bezek” (Clauson 1972: 310), (Caferoğlu 1968: 36) anlamlarındadır. Altun Y. 22/18 *Teŋri teŋrisi Burkannıŋ bunom erdinig nomlayu yarlıkamış körkin bedizin bedizetsünler.* “Tanrılar tanrısı Buda’nın bu öğreti cevherini anlatarak vaaz veren görüntüsünü resmetsinler.”

Körk belgü: Resim, şekil (Altun Y. 53/13). Bkz. Körk bediz, İrü belgü. Altun Y. 53/13 *İnçe kaltı ülgüsüz üküş suvlarta közüngülerte kün ay teŋrilerniŋ yaruklarıŋa tayaklıgın kök kalıknıŋ köligesi adruk adruk adın öŋ körk belgüleri birle adırtlıg közünürler.* “Şöyle ki sayısız sularda aynalarda güneş ve ay tanrılarının ışıklarına dayalı gökyüzünün gölgesi, çeşit çeşit başka görünüş ve şekilleri ile ayrıntılı görünürler.”

Körk meŋiz: Bet beniz; güzellik, yakışıklılık (Çaş. Beg 132; Altun Y. 42/3-4, 7-8; 44/20, 23; 50/21; 54/6, 9; 59/19; 60/3, 5-6, 6-7; 64/23; 120/1; 259/23-24; 385/1, 14; 530/21; 530/23-531/1; 585/18; 680/19; Mül. May. 47; Daş. 915, 941-942, 3490-3491, 3615, 4093). Bkz. Körk bediz, Körk belgü. Meŋiz “beniz, görünüş” (Clauson 1972: 771), (Caferoğlu 1968: 129) anlamındadır. Çaş. Beg 132 *Ol yme rakşas edgü savlar sözlep teŋ teŋ öŋi öŋi körgeli körtle körk meŋiz belgürtüp biltizmetin üküş tınlıgarıg ölürür.* “O Rakşasi iyi sözler söyleyip türlü türlü,

çeşit çeşit, görmeye değer, güzel bet beniz takınıp birdenbire çok fazla canlıları öldürür."

Körkit- belgürt-: Göstermek (Altun Y. 34j/8, 12-13). Bkz. Ay- körkit-. Belgürt- "belirtmek, belli ettirmek" (Clauson 1972: 341), (Caferoğlu 1968: 38) anlamındadır. Altun Y. 34j/8 *Asıg tusu kılgalır üçün tınlıglarka körkitür belgürtürler öçmek alkınmakıg.* "Fayda sağlamak için canlılara yok olmayı gösterirler."

Körkit- boşgun-: Göstermek, anlatmak (Altun Y. 136/5). Bkz. Ay- körkit-, Körkit- belgürt-, Bil- boşgun-, Boşgun- tut-. Altun Y. 136/5 *... bakşılarnıŋ uluglarnıŋ körkitmiş boşgunmış ötinçe erigince inçip evrilmedim erser ...* "Üstatların, ulların gösterip anlattıkları öğütleri böylelikle çevrilmedim ise …".

Körkit- boşgur-: Göstermek, öğretmek (Altun Y. 263/10-11). Bkz. Ay- körkit-, Körkit- belgürt-, Körkit- boşgun-, Boşgur- biltür-. Altun Y. 263/10-11 *Ol ol nomlarıg ol ol tınlıglarka körkitü boşguru birip edgüke meŋike yaratmakları üze ötrü al altag paramıtıg uz bütürürler.* "O öğretileri o canlılara gösterip öğreterek iyiliğe, huzura yönelttikleri için yöntem kusursuzluğunu ustaca elde ederler."

Körkit- közüntür-: Göstermek (Altun Y. 43/16; 53/19; 54/7; 386/1). Bkz. Ay- körkit-, Körkit- belgürt-, Körkit- boşgun-, Körkit- boşgur-. Közüntür- "göstermek"tir. Altun Y. 54/7 *Özi antag önsüz belgüsüz erip kut kolunmaklıg küçiŋe tayanmak üze öŋlüg belgülüg iki törlüg et'özlerig adruk adruk körk meŋizleri birle körkitür közüntürür.* "Kendisi renksiz ve belirsiz olup saadet isteme gücüne dayanarak renkli ve belli iki türlü vücudu ayrı ayrı güzellikte gösterir."

Körtle körkle: Güzel, beğenilir (Mayt. 13/59). Körtle "güzel" (Clauson 1972: 739), (Caferoğlu 1968: 117); körkle "güzel" (Clauson 1972: 743), (Caferoğlu 1968: 116) anlamlarındadır. Mayt. 13/59 *... iki kırk kut buyanlıg irü belgüke tükellig sekiz on törlüg nayragın yaratıglıg körtle körkle kulaça yarukın yaltrıyu…* "… otuz iki kutsal işaret ve seksen türlü nişan ile donatılmış, güzel, beğenilir kulaç kadar ışığı parlayarak …".

Körklüg körksüz: Güzel, çirkin (Altun Y. 489/22). Körklüg "güzel", körksüz "çirkin"dir. Altun Y. 489/22 *Körklüg körksüz körküŋüz alku tükel bar erür.* "Güzellik ve çirkinlik bedeninizde eksiksiz vardır."

Körklüg meŋizlig: Güzel, yakışıklı (Altun Y. 380/3-4, 18-19; 608/1; Daş. 1238, 1603). Bkz. Körklüg körksüz. Körk meŋiz ikilemesinin +lIg isimden isim yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 380/3-4 *Kaltı bubiş çöpdik yavlak üdteki kutı buyanı azumış egsümiş sansız sakışsız tınlıg oglanları kamagun barça bir yaŋlıg altun öŋlüg kırtışlıg otuz iki lakşanlıg ertiŋü körklüg meŋizlig bolsunlar.* "Öyle ki bu beş kötü zamandaki saadeti, iyiliği azalıp eksilmiş sayısız canlıları hepsi birlikte aynı şekilde altın renkli, otuz iki alâmetli, fazlasıyla güzel olsunlar."

Körümçi yultuzçı: Falcı, müneccim (Jut. Sek. Yük. 133, 331). Körümçi "falcı, kâhin, yıldıza bakan" (Clauson 1972: 745), (Caferoğlu 1968: 118); yıltuzçı "müneccim, yıldızlara bakan" (Clauson 1972: 924), (Caferoğlu 1968: 305) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 133 *Ne törlüg itig yaratıg bar erser körümçi yultuzçıka ayıtmaz iter ertiler.* "Ne türlü donanım yapılacaksa falcıya sormadan yaparlardı."

Köşigsiz tüz: Dümdüz (Altun Y. 75/9). Bkz. Çın kitrü tüz, Köni tüz. Köşigsiz "köşesiz"dir. Altun Y. 75/9 *İnçe kaltı bulıt toz tuman parmanular üze köşigsiz tüz kök kalık uguşı neteeg arımış erser ançulayu ok kök kalık antag arıg süzük bolur.* "Şöyle ki bulut zerreleriyle dümdüz gökyüzü ögesi nasıl arınmış ise öylece gökyüzü böyle arınmış olur."

Kötür- tut-: Barındırmak (Altun Y. 207/1). Bkz. İlt- kötür-, Bışrun- tut-, Boşgun- tut-. Altun Y. 207/1 *İnçe kaltı yitinçsiz yitiz yagız yir alku edlerin neteg kötürür tutar erser ...* "Şöyle ki sonsuz yeryüzü bütün nesneleri nasıl barındırırsa …".

Köy- örten-: Yanıp kavrulmak (Altun Y. 216/8, 10; Mayt. 41/27-28). Köy- "yanmak, kavrulmak" (Caferoğlu 1968: 118); örten- "alevlenmek, yanmak, kavrulmak" (Clauson 1972: 209), (Caferoğlu 1968: 153) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 216/10 *İnçip bodısatavlar ol antag adınlarnıŋ emgekiŋe köydeçi örtenteçi irinçkedeçi yarlıkançuçı köŋülleri üze çıgay emgekin emgenteçilerig irinçkeyürler.* "Şöyle ki Bodhisatavlar başkasının ızdırabına yanan, acıyan merhametli gönülleriyle fakirlik ızdırabıyla sıkıntı çekenlere acıyacaklar."

Köyürgülük saçguluk türtgülük ıslaguluk: Tütsü yakıp kokusunu saçılan maddeler (Altun Y. 120/13-14). Bkz. Bügür- saç-. Köyür- "yakmak, tütsülemek" (Clauson 1972: 733), (Wilkens 2021: 414); türt- "merhem sürmek, ovmak" (Clauson 1972: 535), (Wilkens 2021: 775); ısla- "tütsülemek" (Wilkens 2021: 291)

anlamlarındadır. Altun Y. 120/13-14 *Köyürgülük saçguluk türtgülük ıslaguluk neçe edgü yıd yıparlar erser ...* "Tütsüleyip kokusunu yaymalık ne kadar kokular var ise …".

Köz kapak: Göz ve göz kapağı (Mül. May. 48). Mül. May. 48 *... közi kapakı tüp tüz kaşı kirpiki kök arjavrt öŋlüg kiŋ yitiz alını kovuşamış teg körtle ...* "… gözü kapağı dümdüz, kaşı kirpiği mavi lacivert renkli, geniş yüksek alnı düzlenmiş gibi güzel …".

Köz karak: Göz (Çaş. Beg 228; Mül. Dan. 128; Daş. 320-321, 3553, 3712). Bkz. Köz kapak. Karak "göz bebeği" (Clauson 1972: 652), (Caferoğlu 1968: 167) anlamındadır. Çaş. Beg 228 *Yalın teg közi karakı yalınayu tegzintürüp olurmaz mu.* "Alev gibi gözü parlayarak devrilip oturmaz mı?".

Közel edgü: Güzel, iyi (Altun Y. 32/13). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Edgü ayıg, Edgü edgü, Edgü edrem, Edgü köni, Edgü meŋi, Edgü yaraşı, Edgü yavız, Edgü yavlak. Közel "güzel"dir. Altun Y. 32/13 *Kuşanagır balıkda alku kamag tınlıgların közel edgü kılınçda inçip yaratmak kılıp tonalar erigi kooş şala sögütnüŋ ikin arasınta nırvan bolmış ol ıduk çaytıka yükünür men.* "Kuşinagara şehrinde bütün canlıları güzel davranışlara teşvik edip yiğitler yiğidi çift şala ağacının iki arasında Nirvana'ya girmiş o kutsal tapınağa hürmet ederim."

Közsüz teglüg: Kör, gözsüz. (Altun Y. 300/10-11). Közsüz "gözsüz, kör"; teglüg "kör" (Clauson 1972: 480), (Caferoğlu 1968: 231) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 300/10-11 *Ulatı küvenç nızvanı tıltagınta burkan nom bursaŋ kuvrag üç erdinig ögüg kaŋıg bahşıların uglarıg et'özin agır ayag kılmayuk tıltagınta eŋrey bedey aksak çolak közsüz teglük bolmışların ...* "Ayrıca, gurur ihtirası nedeniyle Buda, öğreti, cemaat, üç mücevheri, ana babayı, üstatları, bedenleriyle ululamamaktan dolayı sakat, aksak, çolak ve kör olduklarını …".

Közün- belgürt-: Belirmek, görünmek (Altun Y. 45/20; 55/9-10; 56/1, 4-5, 13-14; 189/2-3; 423/3-4). Közün- "gözükmek, görünmek" (Clauson 1972: 762), (Caferoğlu 1968: 119); belgür- "belli etmek, belirtmek" (Clauson 1972: 341), (Caferoğlu 1968: 38) anlamlarındadır. Altun Y. 189/2-3 *Azu kuo edrem küçinte*

közünügme belgürtme burkan mu erki. "Yoksa dönüşüm erdemi sayesinde görünen Buda mıdır acaba?".

Kşan kşan: An, zaman (Altun Y. 55/8, 19; 56/14-15; 123/20). Kşan<ksana "an, lahza" anlamına gelir. Aynı sözcüğün tekrarıyla ikileme oluşmuştur. Altun Y. 55/19 *Kşan kşan üdte togdaçı öçdeçi itiglig ürlüksüz ermez.* "Zaman zaman doğacak ve ölecek yapılı, fani değildir."

Kşan öd: An, lahza (Altun Y. 44/12-13; 110/8-9; 140/19-20; 172/21-22; 218/6; 370/19; 426/18-19; Mayt. 42/15-16; 43/6; 48/9; 103/30; Daş. 1325, 1573-1574, 2415). Bkz. Kşan kşan, Kalp öd. Altun Y. 218/6 *Kaltı burkan kutın bulmış kşan üdki alku nomlarıg bahşısızın nomçısızın kentün tuyunmuş kirsiz arıg akıgsız bilge bilig erür.* "Buda saadetini bulmuş, bir anda bütün öğretiyi, üstatsız, kendisi edinmiş lekesiz, saf bilgidir."

Kşan ödün: An, zaman (Mül. Muk. 35). Bkz. Kşan kşan, Kşan öd, Kalp ödün. Mül. Muk. 35 *Adınlarıg bir kşan ödün yime örletmeŋler.* "Başkalarını bir an dahi kızdırmayın."

Kşanti çamhuy: Af, bağışlanma (Altun Y. 138/19; 139/10; 140/2, 12). Bkz. Dejit kşanti. Çamhuy "pişmanlık, nedamet" (Caferoğlu 1968: 59) anlamlarındadır. Eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 140/2 *Monçulayu sözleyü ökünü kakınu bilinü ukunu kşanti çamhuy kılsarlar.* "Böylece söyleyip, pişmanlık duyup, açıklayıp, bağışlanma dileseler …".

Kşanti paramıt tigme serinmek paramıt: Pişman olma mükemmelliği (Altun Y. 322/7-8). Kşanti paramıt "sabrın mükemmelliği" (Wilkens 2021: 417); serinmek paramıt "sabretme mükemmelliği" (Wilkens 2021: 599) anlamlarındadır. Altun Y. 322/7-8 *Üçünç orunta kşanti paramıt tigme serinmek paramıt içinte katıglanurlar.* "Üçüncü mekanda sabretme mükemmelliği içinde çabalarlar."

Kşi açari: Öğretmeni, üstad (Mayt. 34/14-15; 38/52, 53; 63/41-42; 69/44; 87/17, 19; 95/16). Kşi "öğretmen, muallim" (Wilkens 2021: 359); açarı "önder, üstat, öğretmen" (Wilkens 2021: 3) anlamlarındadır. Mayt. 34/14-15 *Vaybajaki aryaçintri bodisvt kşi açari enetkek tilintin tohrı tilinçe yaratmış...* "Vaibhaşika üstat Bodisattva Âryacandra'nın Hint dilincen Tohar diline çevirdiği …".

Kul küŋ: Cariye köle (Şi D 1; Mayt. 75/53-54). Bkz. Küŋ kul (Göktürk). Kul "erkek köle, kul, esir (Clauson 1972: 615), (Caferoğlu 1968: 185), (Orkun 1994: 845) anlamındadır. Küŋ sözcüğü ise "kadın köle, cariye" (Clauson 1972: 726), (Caferoğlu 1968: 122), (Orkun 1994: 817) anlamındadır. İki sözcük de esir, köle anlamını taşımakla birlikte küŋ kadınlar için, kul ise erkekler için kullanılmıştır. Bu farkı metinlerde görmek de mümkündür. Şi D 1-2 *Kulım küngim bodunıg tengri yer ayu birti*. "Kulum cariyem halk (için) gök yer buyruk verdi."

Kun- al- ogurla-: Çalmak, yağmalamak. (Altun Y. 135/22). Bkz. Al- ber-, Al- ogurla-. Kun- "çalmak, hırsızlık yapmak, uğrulamak, alıp götürmek" (Clauson 1972: 632), (Wilkens 2021: 423) anlamındadır. Altun Y. 135/22 *... azu yme törtdin sıŋarkı bursaŋ kuvraglarka sanlıg edig tavarıg kuntum altım ogurladım erkimce tapımca işletdim erser...* "… ve dahi dört taraftaki cemaatlere ait malı mülkü çalıp yağmaladım, gücüm kuvvetime göre kullandım ise …".

Kun- tart-: Yağmalamak (Mayt. 70/60-61; Daş. 3890). Bkz. İt- tart-, Kun- al- ogurla-. Mayt. 70/60-61 *... kentü erkimizte ötrü vrhar seŋrem sanlıg seŋik edin tavarın basınıp kuntumuz tartdımız yaşuru baturu ogurladımız.* "… kendi gücümüze dayanarak manastıra ait malı mülkü basıp yağmaladık, gizleyip çaldık."

Kunuş kırma: Yağmalama, soygun (Altun Y. 552b/2). Kunuş "soygun, yağma" (Wilkens 2021: 424); kırma "gasp, soygun, yağma" (Wilkens 2021: 373) anlamlarındadır. Eş anlamlı sözcüklerle ikileme kurulmuştur. Altun Y. 552/2 *Barçada bir ikintiske basıraşıp kunuş kırma kılurlar.* "Hepsi bir diğerine baskı yapıp yağmalarlar."

Kup kurug: Bomboş (Daş. 1942). Kurug "kuru" (Wilkens 2021: 426) anlamındadır. Daş. 1942 *Kupkurug turgurgu[luk ...] ermez sen.* "Bomboş duracak değilsin."

Kur kezig: Sıra, dizi, silsile (Altun Y. 398/17-18). Bkz. Kezig / kizig tizig. Kur "sıra, silsile" (Clauson 1972: 642), (Caferoğlu 1968: 187) anlamındadır. Altun Y. 398/17-18 *Ötrü azrua teŋri kamag teŋriler teŋri teŋrisi burkannıŋ buyarlığın töpülerinte tuta pançamandal biş tilgenin yinçürü töpün yükünüp ikileyü yene öz öz kurlarınca keziglerinçe olurtılar.* "Daha sonra Ezrua Tanrı, bütün tanrılar tanrısı Buda'nın bu buyruğunu tepelerinde tutarak pangcamandala beş tekerleği ile nazikçe secde edip yeniden kendi sıralarında oturdular."

Kurgu yinik: Dikkatsiz düşüncesiz (Daş. 1794). Bkz. Agır yinik. Kurgu "dikkatsiz, düşüncesiz" (Wilkens 2021: 393) anlamındadır. Daş. 1794 *Kurgu yinik kılınçlarıg kiterip tevsiz kürsüz tözün [yumşak] törülüg tokulug erti.* "Düşünsizlikten uzak, dürüst, asil ve erdemliydi."

Kurı- kat-: Kurumak (Mayt. 82/57; 112/18). Kurı- "kurumak", kat- "sertleşmek, donmak, katılaşmak" (Clauson 1972: 595), (Wilkens 2021: 343). Mayt. 112/18 *Prit ajunta togmış tınlıglar aşsız suvsuz kurıp katıp yorıyurlar.* "Aç ruhlar aleminde doğmuş canlılar yiyeceksizlik ve susuzluktan kuruyup zayıf düşerek yaşarlar."

Kurımış katıg: Sert, kuru (Altun Y. 616/20). Bkz. Alp katıg / katag, Bek katıg, Kadır katıg, Katıg kınıg, Kınıg katıg, Kınıg katıg bek, Katıg tıgrak. Kurımış "kuru, kurumuş"tur. Altun Y. 616/20 *Ötrü kurımış katıg kamış alıp anı üze ömgen tamırın sançıp kan ündürüp akuru akuru barska yakın bartı.* "Sonra kurumuş sert bir kamış alıp onun üzerine boyun damarını kesip, kan çıkartıp yavaş yavaş parsa yaklaştı."

Kurşa- yörgen-: (Mayt. 83/41). Kurşa- "sarmak, kuşatmak" (Clauson 1972: 665), (Caferoğlu 1968: 187); yörgen- "sarılmak, sarılmış olmak" (Clauson 1972: 966), (Caferoğlu 1968: 303) anlamlarındadır. Mayt. 83/41 *Amarıları yime örtlüg yalınlıg yivi- … orgaklar öze kurşayur yörgenür.* "Bazıları da alevli … oraklarla çevrilir."

Kurt koŋuz: Kurt, böcek (Altun Y. 332/4; 614/9; Mayt. 58/3; Daş. 924, 4272, 4732-4733). Kurt "kurt, böcek"; koŋuz "kurt, böcek" (Clauson 1972: 648; 641), (Caferoğlu 1968: 188; 181) anlamlarındadır. Mayt. 58/3 *Kadag sözlüg yinçge uvşak kurt koŋuzug ölürüp teŋri burkanıg tepmiş izinte kemişür erti.* "Kötü konuşan, ince ufak kurtları öldürüp Tanrı Burkan'ı geçtiği yola atardı."

Kurug akıgsız: Akmayan, kuru (Altun Y. 680/17). Bkz. Akıgsız işletgüsüz, Akıgsız ürlüklüg, İtigsiz akıgsız. Kurug sözcüğünün "kuru; yalın; özelliksiz; boş; asılsız" (Clauson 1972: 652), (Wilkens 2021: 426) gibi anlamları vardır. Altun Y. 680/17 *Busuşsuz kadgusuz kurug akıgsız ulug meŋilig bozulmaz artamaz ürlük inç ölüm nırvan balıklıg.* "Sıkıntısız, akmayan, büyük sevinçli, bozulmayan, ebedi, sonsuz huzur şehirli."

Kurug kovuk: Boş (Mayt. 79/39). Bkz. Kurug akıgsız. Kovuk "kovuk; boşluk, boş şey" (Clauson 1972: 583), (Wilkens 2021: 398) anlamlarındadır. Mayt. 79/39 ... *kurug kovuk mensiz sakınç sakınsar*... "… boş, bensiz düşüncelere dalsa …".

Kuş keyik: Hayvan türleri (Altun Y. 43/5-6; 599/15, 22; 630/21-22; Mayt. 67/12; 85/3). Bkz. God keyik. Altun Y. 630/21-22 *Neçe bar erser kuş keyik arıgka sakaka tayaklıg öz orunların kemişip ozdılar kaçdılar öŋi öŋi yogurkantılar.* "Ormanda ve dağ eteğinde ne kadar hayvan türü varsa kendi yerlerini bırakıp feryat ederek başka başka yerlere kaçtılar."

Kuş kuzgun: Kuş türleri (Altun Y. 365/5; 444/6; KP I 4; LXXV 3; LXXX 3; Mayt. 55/19-20; Jut. Sek. Yük. 59; Daş. 4273). Bkz. Kuş keyik, Karga kuzgun. KP LXXX 3 *Kuş kuzgun konsa ışıgag tartgı men.* "Kuşlar konduklarında ben ipi çekeceğim."

Kuşalamul tigme edgülüg töz yıltız: İyi kök, esas. (Altun Y. 165/22; 168/2-3; 191/9-10). Kuşalamul "şifa kökü, sağlık kökü" (Wilkens 2021: 428); edgülüg töz yıltız "şifa kökü" (Wilkens 2021: 99) anlamlarındadır. Altun Y. 168/2-3 ... *Kuşalamul tigme edgülüg töz yıltızları tikser tarısarlar.* "… şifa kökünü ekip biçseler."

Kuşçı keyikçi: Avcı (KP I 7). Bkz. Aŋçı maŋçı keyikçi, Avcı keyikçi. Kuşçı "kuşçu, kuş yakalayan"dır. KP I 7 *Tarıg tarıyu amarı tınlıgların kuşçı keyikçi balıkçı avçı torçı tuzakçı bolup ayıg kılınç kılur tınlıgların ölürür.* "Toprak işlerken avcı, balıkçı, ağ ve tuzakla avlananlar kötü işler yapıyor, canlıları öldürüyorlar."

Kut buyan: Saadet, mutluluk (Altun Y. 29/15; 126/9; 193/19; 348/3; 362/10; 379/23; 381/12; 453/18; 454/2; 478/16; 480/18-19; 486/18; 599/2; 681/5; Mayt. 31/4; Kör. B. 003). Bkz. Buyan edgü kılınç. Kut "kut, saadet, mutluluk" (Clauson 1972: 594), (Caferoğlu 1968: 188) anlamındadır. Altun Y. 193/19 *Öz yaş çog yalın kut buyan küç küsün asılguluk edgü irü belgüler körkitgey biz.* "Yaşam alev, kutsallık, güç kuvvet artıracak iyi belirtiler göstereceğiz."

Kut kıv: Saadet, uğur, baht (Çaş. Beg 51-52, 99; Altun Y. 417/13; Mayt. 89/36; 96/4; Daş. 3535-3536, 3583). Bkz. Kut buyan. Kıv "saadet, kut" (Clauson 1972: 579), (Caferoğlu 1968: 177) anlamındadır. Çaş. Beg 51-52 *Anta ok ol yekler çaştani iligniŋ küçin küsünin çogın yalının kutın kıvın körüp artukrak korktılar.* "Hemen o şeytanlar Çaştana Han'ın gücünü kuvvetini, ışığını, saadetini görüp fazlasıyla korktular."

Kut ülüg: Mutluluk, talih (Altun Y. 356/6; KP XXXIII 5; LXIV 1). Ülüg "pay, hisse" anlamından hareketle "alın yazısı, kader" (Clauson 1972: 142) anlamını kazanmıştır; kut ile birlikte "kut, saadet" (Caferoğlu 1968: 272) anlamını da kazanmıştır. KP XXXIII 5 *Tegin kutı ülügü üçün adasız tudasız kaç kün içinte erdinilig otrukka tegdiler.* "Prensin talihi sayesinde tehlikesiz ve engelsiz olarak birkaç gün içinde mücevher adasına ulaştılar."

Kutad- tusul-: Mutluluk verip faydalı olmak (Jut. Sek. Yük. 299). Kutad- "kutlamak, saadet vermek, mutlu etmek" (Clauson 1972: 597), (Caferoğlu 1968: 188); tusul- "faydalanmak; faydalı olmak" (Clauson 1972: 555), (Caferoğlu 1968: 254) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 299 *Ertiŋü kutadgay tusulgay.* "Fazlasıyla mutlu olup faydalanacak."

Kutlug buyanlıg: Saadetli, mutlu (Altun Y. 131/1; 360/23; 514/1-2). Bkz. Edgülüg kutlug, Iduk kutlug. Buyanlıg "liyakat sahibi" (Clauson 1972: 387), "mutlu, mesut" (Caferoğlu 1968: 55) anlamlarındadır.

Kutlug kıvlıg/Kutlug kıvlag: Saadetli, kutlu (Çaş. Beg 291; Altun Y. 681/7; Jut. Sek. Yük. 100-101, 348; Daş. 965, 2166, 3023, 3776). Bkz. Edgülüg kutlug, Iduk kutlug, Kutlug buyanlıg. Kıvlıg "ilahi iyiliğe ulaşan" (Clauson 1972: 584) "mutlu, mesut" (Caferoğlu 1968: 177) anlamlarındadır. Altun Y. 681/7 *Kutın buyanın kolulap koduru ülgülegülüksüz koşar koşar buyanlıg yiti erdinilig kut tagda kutlıg kıvlıg vaçırazan vajırlıg örgünnüŋ kutulu mantılu turur.* "Sayısız sevaplı, yedi mücevherli saadet dağında, kutlu elmas işlemeli tahtıyla mutlu ederek oturur."

Kutlug ülüglüg: Kutlu nasipli (Kip 76; Altun Y. 34ı. 3; 78. 19-20; 90. 1; 111. 2-3; 346. 2-3; 422. 21; 474. 21-22; 520. 2). Bkz. Edgülüg kutlug, Iduk kutlug, Kutlug buyanlıg, Kutlug buyanlıg, Kutlug kıvlıg. Ülüglüg sözcüğü "kutlu, şanslı, kısmetli" (Clauson 1972: 144) anlamındadır. Eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Kip 76 *... köŋülteki teg körkle kutlug ülüglüg urı ogul kelürür.* "Gönlüne göre güzel mesut erkek çocuğu dünyaya getirir."

Kutsuz kovı: Talihsiz (Jut. Sek. Yük. 24). Kutsuz "kutsuz, saadetsiz, uğursuz" (Clauson 1972: 606), (Caferoğlu 1968: 190); kovı "kısmetsiz, bedbaht, kutsuz" (Clauson 1972: 581), (Caferoğlu 1968: 183) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 24 *Tıdıgsız bodisatav siz ulug yarlıkançuçı köŋülin kamag kutsuz kovı ters biliglig*

tınlıglar üçün köni yol sogançıg nom ötünür siz. "Engelsiz Bodisatav siz büyük merhametli gönül ile bütün talihsiz, yanlış bilgili canlılar için doğru yol, hoş öğreti anlatırsınız."

Kutsuz ülgüsüz: Talihsiz, nasipsiz (Mayt. 91/28-29; Jut. Sek. Yük. 7-8; 12). Bkz. Alkınçsız ülgüsüz, Kutsuz kovı. Ülgüsüz sözcüğünün "nasipsiz, kısmetsiz" (Clauson 1972: 144), (Caferoğlu 1968: 272) anlamı da vardır. Mayt. 91/28-29 *Sizinte öŋi ödrülüp yalaŋuklar yiri kutsuz ülgüsüz osuglug boltı.* "Sizden ayrıldıktan sonra insanlar yeri kutsuz, nasipsiz kaldı."

Kuudaraça kiçig ilig kan: Küçük kral (Altun Y. 259/20-21). Bkz. Kenç kiçig, Kiçig kiçig, Kiçig yigit, İl han, İlig han, İlig han beg, Çakravart ilig kan. Kuudaraça "küçük kral" (Wilkens 2021: 241) anlamındadır. Altun Y. 259/20-21 *Bar antag tınlıglar kuudaraça kiçig iligler kanlar bolgalı tapladaçı.* "Küçük kral olmayı isteyen böyle canlılar var."

Kuyaş tumlıg: Güneş soğuk (Altun Y. 220/22-23). İsig tumlıg. Kuyaş "güneş"tir (Clauson 1972: 679), (Caferoğlu 1968: 190). Altun Y. 220/22-23 *Kaltı adınlarıg sögmemek tokımamak sıkmamak taŋmamak ürkitmemek korkıtmamak solamamak beklememek açurmamak suvsatmamak kuyaşda tumlıgda emgetmemekde ulatı tıltagları kılmamak erür.* "Şöyle ki başkalarını sövüp dövmemek, sıkıp bunaltmamak, korkutmamak, bağlamamak, acıktırıp susatmamak, güneşte soğukta eziyet etmemek ve başka nedenleri de yapmamaktır."

Kü at: Şan, şöhret (KP VII 1; Altun Y. 111/3). Bkz. At kü, At yol. KP VII 1 *Ol edgü kü at tört bulunda yadıltı.* "O iyi şan şöhret dört bir yana yayıldı."

Kü- küzet-: Kollamak, gözetmek (Altun Y. 29/13; 90/18; 91/7; 148/1; 192/12, 20-21; 193/15-16; 194/20-21; 314/16; 325/16; 326/12; 327/6, 24; 328/14-15; 329/6, 20; 330/10, 24; 331/19-20; 342/7, 19; 361/10-11; 397/15; 398/7; 401/8; 402/15, 22-23; 403/8; 405/1, 6, 9, 14; 406/5; 407/9, 20; 408/2, 8; 410/16; 414/14; 431/7-8; 432/18; 433/18; 440/18; 440b/7; 444/1; 448/5, 11, 16; 452/1; 455/8; 456/20-21; 467/18; 468/12; 469/2, 10-11; 471/2-3; 480/5; 481/3-4; 497/14; 512/5; 526/14; 528/9; 537/19; 539/6-7, 17; 546/4; 550/12, 22; 552/4, 11; 560/3, 8; 561/15; 562/7; 565/19; 613/8; 662/18; 663/16; 664/6, 12-13, 19; 665/1, 7, 19; 666/1-2, 10, 18; 667/8; 669/23-670/1; 671/3, 9; Mayt. 1/60; Jut. Sek. Yük. 48, 117, 367,

369-370, 437, Bx1-1; Mül. Dan. 82; Daş. 275, 1250). Kü- "korumak, dikkat etmek" (Clauson 1972: 686), (Wilkens 2021: 435); küzet- "saklama, muhafaza etmek" (Clauson 1972: 758), (Wilkens 2021: 448) anlamlarındadır. Mayt. 1/60 *Teŋridem közin berü kayıp balık uluşug burkan şazının kop adada küyü küzedü tutmakı bolzun.* "İlahi gözünü beriye çevirip şehirleri, Buda öğretisini, bütün tehlikelerden koruyup kollasın."

Kü surug: Şan şöhret. (Su 4). Bkz. At kü / küü, kü / küü at. Sorug "şöhret, şan, şeref" anlamındadır (Orkun 1994: 852). Yakın anlamlı iki sözcükten oluştuğu görülen bu ikileme sadece Suci yazıtında görülmektedir. Su 4 *Küm surugum kün togusuka batısıka tegdi.* "Şanım, şöhretim gün doğusuna ve batısına ulaştı."

Küç basut: Güç, yardım (Jut. Sek. Yük. 326). Bkz. Çog küç, Erk küç, İş küç, Art basut. Jut. Sek. Yük. 326 *Otlı suvlı bir ikintike küç basut bolup ötrü kop törlüg ı tarıg yimiş ulatı bışarlar.* "Ateş ve su birbirine yardım edip her türlü hububat, yemiş ve diğerleri olgunlaşır."

Küç erdem: Güç (Kip 71; Jut. Sek. Yük. 373). Bkz. Çog küç, Erk küç, İş küç, Bilig edrem, Edgü edrem. Küç, bugün güç şeklinde kullanılan ve "güç, kuvvet, zor" (Clauson 1972: 693), (Caferoğlu 1968: 120) anlamına gelen bir sözcüktür. Erdem ise "iyilik, fazilet, yetenek; güç" (Clauson 1972: 206), (Caferoğlu 1968: 73) anlamına gelmektedir. İki farklı sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. Kip 71 *Kuanşi mm pusarnıŋ kutadmak küçi erdemi antag ulug titir.* "Kuanşi İm Pusar'ın mesut etme gücü bu kadar büyüktür."

Küç küsün: Güç, kuvvet (Çaş. Beg 28, 51; Altun Y. 7/9; 16/21; 31/12-13; 34ı/7; 104/10; 131/21; 184/12; 193/19; 205/22-23; 213/8, 19, 21-22, 24; 228/14; 236/4; 249/6; 257/7; 294/9, 11; 295/6; 296/11; 297/5-6, 10, 12-13; 298/12, 15, 19; 300a/34-35, 36; 301/21; 302/3-4, 6; 362/11; 400/8-9; 413/3-4; 421/18; 433/7-8; 438/4; 461/13-14; 506/14; 530/20-21, 23; 551/3-4; 558/14; 586/21; 609/21; 670/4; 684/17; Mayt. 12/41; 13/37; 25/13; 31/18; 57/2; 96/10-11; Daş. 1657, 2035, 2468, 2484, 2518-2519, 3343, 3511, 3535). Bkz. Çog küç, Erk küç, İş küç, Küç erdem. Küsün "güç, kuvvet" (Clauson 1972: 751), (Caferoğlu 1968: 124) anlamındadır. Çaş. Beg 28 *Sizlerke bu balıkka kirgülüg küç küsün kim birdi.* Sizlere bu şehre girme gücünü kuvvetini kim verdi?".

Küçen- küçlen-: Güçlenmek (Altun Y. 213/21). Küçen- "kendi gücüne güvenmek, kuvvetlenmek" (Clauson 1972: 698), (Caferoğlu 1968: 120); küçlen- "kuvvetlenmek" (Clauson 1972: 697) anlamlarındadır. Altun Y. 213/21 *... buiki törlüg küç küsün üze erkince tapınça tınlıglarka asıg tusu kılmakın küçenürler küçlenürler.* "… bu iki türlü güç kuvvet ile istediği gibi canlılara fayda sağlamayla güçlenirler."

Küçlüg katıg: Güçlü, kuvvetli (Altun Y. 625/13-14). Bkz. Erklig küçlüg, Alp katıg / katag, Bek katıg, Kadır katıg, Katıg kınıg, Katıg tıgrak, Kınıg katıg, Kınıg katıg bek, Kurımış katıg. Altun Y. 625/13-14 *İnçe kaltı ulug ı ıgaç küçlüg katıg yiilke tokıtılıp kamılmış teg tüşdiler kamıltılar.* "Tıpkı büyük bir ağacın güçlü kuvvetli yelle vurulup devrildiği gibi düştüler."

Küçlüg küsünlüg: Güçlü, kudretli (Altun Y. 471/21-22; 529/17; 541/4; 551/6; 597/16; 607/21). Bkz. Erklig küçlüg, Küçlüg katıg. Küç küsün ikilemesinin +lIg isimden isim yapım ekini almış biçimidir. Altun Y. 607/21 *Ol antag osuglug çoglug yalınlıg küçlüg küsünlüg ilig kannıŋ ulugı katunınta togmış körgeli seviglig körklüg meŋizlig üç oglanı erti.* "Bunun gibi görkemli, güçlü kuvvetli hükümdarın büyük hanımından doğmuş görmeye değer, sevimli, güzel üç oğlanı vardı."

Küçlüg yavlak: Güçlü, şiddetli (Çaş. Beg 34, 256). Bkz. Erklig küçlüg, Küçlüg katıg, Küçlüg küsünlüg, Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak, Kadır yavlak, Kıŋırtı yavlak. Çaş. Beg 34 *Ötrü ol yekler çaştani ilig begniŋ monçulayu küçlüg yavlak savın işidip ...* "Sonra o şeytanlar ÇAştani hükümdarın böylesi şiddetli sözünü işitip …".

Küçsire- kevil-: Zayıflamak, güçten düşmek (Altun Y. 558/15). Bkz. Bas- küçsire-, Kev- küçsire-, Kevil- küçsire-. Altun Y. 558/15 *Küçi küsün iyime alkınıp küçsireyür kevilür.* "Gücü kuvveti de yok olup zayıflar."

Küçsire- yavru- toru-: Güçsüzleşmek (Altun Y. 116/22). Bkz. Bas- küçsire-, Kev- küçsire-, Kevil- küçsire-, Küçsire- kevil-. Toru- "zayıflamak, bir deri bir kemik kalmak" (Wilkens 2021: 734) anlamındadır. Altun Y. 116/22 *Kayu neçe öŋedinçsiz uzun igin basıtmış tınlıglar erser küçsiremiş yavrumış torumış umugsuz ınagsız irinçlerig alkunug barçanıŋ emgeklerin kiterteçi öŋedtürteçi bolayın.* "Ne kadar uzun hastalıkla ezilmiş canlılar varsa güçsüzleşmiş,

zayıflamış, umutsuz, perişanların hepsinin bütün ızdıraplarını giderip iyileştirecek olayım."

Küçsüz küsünsüz: Güçsüz kuvvetsiz (Mayt. 81/40). Küçlüg küsünlüg ikilemesinin olumsuz biçimidir. Mayt. 81/40 *Kim kayu ayıg kılınçlıg tınlıglar küçsüz küsünsüz tınlıglar emgetgüçiler ölürgüçiler söküş atış kılguçı sünüşüp tınlıgların ölürgüçiler.* "Kötü davranışlı canlılar, güçsüz kuvvetsiz canlılar, eziyet verenler, öldürenler, vuruşup canlıları öldürenler."

Kügçi küzetçi: Gözcü, bekçi (Altun Y. 434/2). Kügçi "nöbetçi, bekçi" (Wilkens 2021: 437); küzetçi "bekçi, nöbetçi" (Wilkens 2021: 448) anlamlarındadır. Altun Y. 434/3 *Biznide adın balık uluş ordu karşı kügçi küzetçi neçe tözün yavaş teŋriler erserler olar barça biziŋçileyü ok titip ıdalap kodgay kemişgeyler.* "Bizden başka memleket, saray nöbetçisi ne kadar soyle tanrılar varsa onların hepsi bizim gibi terk edip bırakacaklar."

Küglüg küzetiglig: Korumalı, korunmuş (Altun Y. 537/2). Küglüg "korumuş, korunmuş" (Wilkens 2021: 437); küzetiglig "korumalı" (Wilkens 2021: 448) anlamlarındadır. Altun Y. 537/2 *Atı kötrülmiş teŋrim budaranıg bir otuz kata sözlep biş törlüg tüşrük yip üze bir otuz tügüp sol sol oŋ öşüninte basun ötrü et'özi küglüg küzetiglig bolgay.* "Adı yüceltilmiş tanrım, bu duayı yirmi bir kere söyleyip beş farklı renkte ip ile yirmi bir düğüm yapıp sol sağ omzuna bağlasın sonra bedeni korunmuş olacak."

Külel- çavık-: Ünlenmek, şöhretlenmek (Altun Y. 682/6). Külel- "övülmek", çavık- "meşhur olmak, ünlenmek" (Clauson 1972: 396), (Caferoğlu 1968: 60) anlamlarındadır. Altun Y. 682/6 *Tuyunmışlar iliği tip birtem külelmiş çavıkmış tüzüni tuymış tutunçsuz bilge.* "Ermişler hükümdarı diye büsbütün ünlenmiş, her şeyi anlamış erişilmez bilge!".

Külüş- katguruş-: Gülmek, kahkaha atmak (Mayt. 18/41-42). Külüş- "gülüşmek", katguruş- "şiddetli gülmek, ses çıkarmak" (Clauson 1972: 599), (Caferoğlu 1968: 170) anlamlarındadır. Mayt. 18/41-42 *Yinçge katunlarnıŋ külüşmek katguruşmak ünüg kök kalık yaŋkurdı.* "Zarif hanımların kahkahaları gökyüzünde yankılandı."

Kün ay: Güneş ay; gün ay (Altun Y. 412/5; 434/19-20; 509/16-17; 684/16; 685/7; KP VII 4-5; Jut. Sek. Yük. (242), 257, 404, (404), 405; Daş. 1011). Bkz. Kün ay

(Yenisey). Altun Y. 412/5 *Kün ay garhlar yultuzlar yorıgı tegşilmez.* "Güneşin ayın, gezegenlerin yıldızların yürüyüşü değiştirilmez." KP VII 4-5 *Küŋine ayıŋa munçulayu berip aglıgtakı agı barım azgına kaltı.* "Günlerce aylarca böyle verildiğinden hazinedeki varlık çok az kaldı."

Küŋ kul: Cariye köle (Şi G 9; Jut. Sek. Yük. 64). Bkz. Küŋ kul (Göktürk), Kul küŋ. Şi G 9 *kulım küngim bodunıg tengri yer anta ayu birti*. "Kulum cariyem halk (için) gök yer öyle buyruk verdi."

Küni kıvırkak: Hasis, cimri (Altun Y. 102/3-4). Bkz. Kız kıvırkak. Küni "kıskançlık; kıskanç" (Clauson 1972: 727), (Caferoğlu 1968: 122) anlamındadır. Altun Y. 102/3-4 *Küni kıvırkak köŋülnüŋ tölüki ugurınta yok çıgay bolup ...* "Hasis gönlün heyecanı sebebiyle yoksul olup …".

Küni küvenç: Haset, gurur (Altun Y. 243/23-244/1). Bkz. Küni kıvırkak. Küvenç "gurur, güvenç, kendini beğenme" (Clauson 1972: 689), (Caferoğlu 1968: 124) anlamındadır. Altun Y. 243/23-244/1 *... az öpke biligsiz küni küvenç körüm sizikde ulatı kamag nızvanılar erür.* "… hırs, öfke bilgisiz haset ve gurur şüpheli görüşte ve bütün ihtiraslardır."

Küniçi yagıçı: Kışkanç düşman (Mayt. 82/26). Küniçi "kıskanç" (Caferoğlu 1968: 122), yagıçı "kinci, kindar" (Clauson 1972: 899), (Caferoğlu 1968: 279) anlamlarındadır. Mayt. 82/26 *Kim yime kın kızgut kıltaçı erserler küniçi yagıçı ... irinç yarlıg tınlıgarıg yazuk yaŋlukka tüşürgüçi erserler ...* "Ki yine işkence edenler iseler, kıskanç ve düşman … zavallı canlıları günaha, yanlışa düşürücü iseler …".

Künile- taplama-: Çekememezlik, istememezlik (Altun Y. 230/2). Bkz. Azlan- künile-. Taplamama- "takdir etmemek, hak vermemek" (Clauson 1972: 440), (Caferoğlu 1968: 225) anlamındadır. Altun Y. 230/2 *İnçip bodısatavlar bu muntag yaŋın adınlar künilegülük taplamaguluk tsuy alguluk kılınçlarıg kentü özleriŋe asıg tusu bulgu erser ...* "Şöyle ki Bodisatavlar bu şekilde başkalarını çekememe (şeklinde) günah getiren davranışları kendilerine faydalı bulur ise …".

Künli aylı: Güneşli aylı, güneş ay (Altun Y. 447/9; 490/22; 552b/15; 565/22; Kör. B. 098-099; Jut. Sek. Yük. (242), 324, 342). Altun Y. 447/9 Künli aylı yirke tüşgey. "Güneşli aylı yere düşecek."

Küri kürilik: Ölçek, miktar (Altun Y. 135/9; Mayt. 75/40). Kür "litre, kile, ölçek" (Clauson 1972: 737), (Caferoğlu 1968: 123); kürilik "ölçek, hacim ölçüsü" (Clauson 1972: 745), (Caferoğlu 1968: 123) anlamlarındadır. Altun Y. 135/9 *Azu yime teŋin tırazugın çıgın tsunın şiŋin kavın kürin kürilikin tınlıgların artım ezügledim erser…* "Ve dahi ağırlık ölçüsüyle, uzunluk ölçüsüyle, hacim ölçüsüyle, miktar ölçüsüyle canlıları kandırdım ise…"

Küse- kol-: Arzu edip istemek (Altun Y. 508/2). Bkz. Kol- al-, Kol- yalvar-. Küse- "istemek, arzu etmek" (Clauson 1972: 749), (Caferoğlu 1968: 123) anlamlarındadır. Altun Y. 508/2 *Küseyür men kolur men köni kirtü çın savıg.* "Doğru gerçek sözü arzuyıp isterim."

Küse- körügse-: Arzu duymak, özlem duymak (Altun Y. 118/21). Bkz. Küse- kol-. Körügse- "görmek istemek" (Clauson 1972: 744), (Caferoğlu 1968: 117) anlamındadır. Altun Y. 118/21 *Kamag kişili teŋrilike küsegülük körügsegülük bolsunlar.* "Bütün kişi ve tanrılılar tarafından özlem duyulsunlar."

Küse- tile-: Arzu etmek, dilemek (Altun Y. 505/7). Bkz. Küse- kol-, Küse- körügse-. Tile- "dilemek, istemek"tir. Altun Y. 505/7 *Kut kolur men yalvaru küsemiş tilemiş işimin terkin tavratı barçanı tüzü tüketi bütürsün.* "Ben yalvararak istiyorum ki arzu ettiğimiz işimizi bir an önce eksiksiz tamamlasın."

Küse- yalvar-: Arzu etmek, yalvarmak (Altun Y. 488/14). Bkz. Küse- kol-, Küse- körügse-, Küse- tile-, Kol- yalvar-. Altun Y. 488/14 *Ançada kanmaz erser küsüşi üç ay töni katıglansun altı ay töni tokuz ay bir yılka tegi evrinüksüzin agınçsızın katıg çın köŋülin küseyü yalbaru katıglansun.* "Eğer arzuları gerçekleşmezse üç ay, altı ay, dokuz ay ya da bir yıl boyunca büyük bir kararlılıkla gerçek gönlüyle isteyerek bunun için çaba harcasın."

Küsüş sakınç/Kösüş sakınç: Dilek, amaç (Altun Y. 447/3; Çaş. Beg 135; Daş. 3618, 3949). Bkz. Busuş sakınç, Bügüş sakınç, Dyan sakınç, Kaygu sakınç. Kösüş / küsüş "arzu, dilek, istek" (Clauson 1972: 752), (Caferoğlu 1968: 118/124) anlamındadır. Çaş. Beg 135 *Timin ök kösüşüŋ sakınçıŋ bütgey.* "Hemen arzun dileğin gerçekleşir."

Küsüş tilek: Arzu, dilek (Altun Y. 496/14). Bkz. Kösüş / küsüş sakınç. Tilek "dilek, istek"tir. Altun Y. 496/14 *Birök bar erser kişiler küsüş tilek koltaçı olarnı barça iyin uyup kanturur siz küsüşlerin.* "Eğer, dileklerinin olmasını isteyen kişiler

varsa onların hepsini uygun biçimde gerçekleştirip isteklerini yerine getirirsiniz."

Küzet- saklan-: Koruyup saklamak (Mayt. 2/20-21). Bkz. Kü- küzet-. Saklan- "sakınmak, saklanmak, korunmak" (Clauson 1972: 810), (Caferoğlu 1968: 194) anlamlarındadır. Mayt. 2/20-21 *Neçe yime arhant kutındın taygulug tıltaglar ötrü tursar inçip etözin küzetmeser saklanmasar yime arhant kutındın yime arıtı taymaz.* "Her ne kadar ermişlikten ayrılma sebepleri sonra ortaya çıksa veya vücudunu korumasa da yine de ermişlikten kesinlikle ayrılmazlar."

Küzet- kü-: Kollayıp korumak (Altun Y. 34c/18-19). Bkz. Kü- küzet-, Küzed- saklan-. Altun Y. 34c/18-19 *... arıg süzük küzetü küyü tutgalı seviglig taplaglıg serimlig kılıklıg yiti katıglanmaklıg ülgüsüz sansız ürk iç üdlertin berü ...* "… temiz kollayıp korumak için sevimli, mülayim yedi gayretli sayısız uzun dönemlerden beri …".

Küzet- ö-: Gözetip düşünmek (Altun Y. 554/7). Bkz. Kü- küzet-, Küzed- saklan-, Küzet- kü-. Ö- "düşünmek" (Clauson 1972: 2), (Caferoğlu 1968: 150) anlamındadır. Altun Y. 554/7 *Teŋriler erkligi ol ilig küzetmeser ömeser adın yme teŋriler kamagun barça kemişürler titerler.* "Tanrıların kudretlisi, o ülkeyi gözetip düşünmese başka tanrılar tamamen değersiz görürler."

Küzet- tut-: Korumak, tutmak (Altun Y. 29/4-5; 207/12; 220/10-11; 223/22-23). Bkz. Kü- küzet-, Küzed- saklan-, Küzet- kü-, Küzet- ö-, Bışrun- tut-, Boşgun- tut-, Kötür- tut-. Altun Y. 223/22-23 *... ol ol kiçig kölüklüg tözünlerniŋ orunıntın ertip ötrü çahşapudıg yazınçsız arıg küzetürler tutarlar.* "… o küçük yük hayvanlı asillerin yerinden geçip sonra öğretiyi günahsız, tertemiz korurlar, tutarlar."

Mahabrahmı ulug azrua: Mahâbrahma (Altun Y. 680/1). Mahabrahmı "bir tanrının adı" (Wilkens 2021: 459); ulug azrua teŋri "Mahārahmā Tanrı" (Wilkens 2021: 792) anlamlarındadır. Altun Y. 680/1 *Mahabrahmı ulug azruaka suçatı kanka ...* "Mahâbrahma'ya Suçatı Han'a …".

Mahabrahmı atlıg ulug azrua: Büyük Azrua (Altun Y. 143/2-3). Mahabrahmı "Budist kozmolojisinde bir gök katı" (Wilkens 2021: 459); ulug Azrua ergüsi "büyük Brahmâ'nın ikamet yeri" (Wilkens 2021: 792) anlamlarındadır. Altun Y. 143/2-

3 ... *Mahabrahmı atlıg ulug azrua ergüsi teŋri yirinte* ... "… Yüce Azrua'nın bulunduğu gök …".

Mahabrahmı ulug azrua teŋri: Mahâbrahma Tanrı (Altun Y. 378/21; 469/4-5; 547/35-36; 668/7-8). Bkz. Mahabrahmı ulug azrua. Altun Y. 378/21 *Ol ödün savlokadatu yirtinçü yir suv iyesi mahabrahmı ulug azrua teŋri ötrü ol alıkaçıntamanı atlıg teŋri kızıŋa ince tip ayıtdı.* "O zaman yeryüzünün sahibi Mahâbrahma Tanrı, bunun üzerine o Alokaçıntamanı adlı tanrı kızına şöyle deyip söyledi."

Mahayan tigme tayşıŋ ulug kölük: Büyük taşıt mezhebi (Altun Y. 68/2-3). Mahayan "büyük taşıt, büyük araç" (Wilkens 2021: 463); tayşıŋ ulug kölük" büyük Mahâyâna taşıtları" (Wilkens 2021: 663) anlamlarındadır. Altun Y. 68/2-3 *Bu nomlug et'öz mahayan tigme tayşıŋ ulug kölük erür.* "Bu öğretili beden büyük taşıt mezhebidir."

Maŋ maŋ: Adım adım (Altun Y. 10/7; 419/11). Maŋ "adım, adım adım yürümek, gidiş" (Clauson 1972: 766), (Caferoğlu 1968: 127) anlamındadır. Aynı sözcüğün tekrarıyla ikileme oluşmuştur. Altun Y. 419/11 *Yene maŋ maŋ sayu adakların irklemişçe buközünür ajuntakı kutı kıvı asılur.* "Ve her bir adımda ayaklarını yere basmış gibi bu içinde olduğu dünyadaki mutluluğu çoğalır."

Maŋgi mantali: Büyü, sihir (Jut. Sek. Yük. 372). Maŋi "büyü, sihir, tılsım" (Caferoğlu 1968: 128); mantali "tılsım, sihir" (Caferoğlu 1968: 128) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Jut. Sek. Yük. 372 *oom akani nikani abila maŋgi mantali svaha teŋrim bu darni arviş küçi erdemi ertiŋü ulug titir.* "… büyü büyülü tanrım bu büyü erdemi fazlaca büyüktür."

Maranabav ölüm ödi: Ölüm zamanı (Daş. 573). Maranabav "ölüm anı, ölüm saati" (Wilkens 2021: 469); ölüm ödi "ölüm vakti, ölüm saati" (Wilkens 2021: 532) anlamındadır. Daş. 573 ... *uzatı ölürteçi bolsar bu muntag tınlıgnıŋ maranabav ölüm [ö]dinte turmışda 'eŋ öŋre T[...]' ÇYneteg osuglug bolur.* "… daima öldürecek olsa bunun gibi canlının ölüm saatinde kalktığında ilk önce … ne gibi olur?".

Men meniŋ küvenç: Gururlu, kibirli (Altun Y. 416/16). Men "ben, ego" (Wilkens 2021: 471); meniŋ küvenç "ben (bilincinin) kibri" (Wilkens 2021: 471)

anlamlarındadır. Altun Y. 416/16 ... *men meniŋ küvenç köŋülin kiterip.* "… kibirli gönlü giderip …".

Meŋi ilinçü: Eğlence (Altun Y. 632/16). Bkz. Edgü meŋi, İlinçü meŋi, İnç meŋi, İnçgü meŋi. Altun Y. 632/16 ... *aşayır erken birkerü meŋi ilinçü ır oyın.* "… eğlenceli şarkılarla yemek yerken …"

Meŋi ögrünçü: Sevinç, mutluluk (Altun Y. 380/24- 381/1; 411/23-4121; 446/22; 533/5; 646/20). Bkz. Edgü meŋi, İlinçü meŋi, İnç meŋi, İnçgü meŋi, Meŋi ilinçü. Ögrünç "sevinç, neşe" (Clauson 1972: 113), (Caferoğlu 1968: 148) anlamındadır. Altun Y. 380/24-381/1 *İnçe kaltı parınırmıtavaşavartı atlıg teŋri yirinteki teŋriler teg adruk adruk meŋi ögrünçü üze tıdıgsızın meŋilediler.* "Tıpkı paranirmita-vasavartin adlı tanrı yerindeki tanrılar gibi ayrı ayrı sevinçle sınırsızca mutlu oldular."

Meŋi toŋa: Sevinç (Mayt. 68/12, 100/23). Edgü meŋi, İlinçü meŋi, İnç meŋi, İnçgü meŋi, Meŋi ilinçü, Meŋi ögrünçü. Toŋa "neşe, sevinç" (Wilkens 2021: 731) anlamındadır. Mayt. 68/12 *Ol tamuluglarıg körüp samantavrkiş yazıdaki kuvramış kuvrag aŋsız korkup ayınıp sansarlag meŋi toŋanıŋ berksizin meŋüsüzin münin kadagın sakınıp ince tip tiyürler.* "Bu cehennemlikleri görüp Samantavrska adlı ovada toplanmış cemaat, pek korkup ürküp dünyanın sevincinin geçiciliğini, suçunu, günahını anlayarak şöyle der."

Meŋile- ilinçüle-: Sevinmek, neşelenmek (Altun Y. 209/18-19). Bkz. Aşa- meŋile-. İlinçüle- "eğlenmek, oynamak" (Clauson 1972: 149), (Caferoğlu 1968: 92) anlamındadır. Altun Y. 209/18-19 ... *tört yıŋakdınkı kapıglarıntın kirmiş sogık esinler üze neteg sogınu meŋileyür ilinçüleyür erser* ... "… dört taraftaki kapılardan giren soğuk rüzgarlarla nasıl serinleyerek neşeleniyor ise …".

Meŋilig toŋalıg ögrünçlüg sevinçlig: Sevinçli (Altun Y. 530/9). Bkz. Asıglıg meŋilig, Bay meŋilig, İnç meŋilig, İnçgülüg meŋilig, Edgülüg ögrünçlüg. Dörtlemyi oluşturan ilk grup, meŋi toŋa ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 530/9 *Kaçan yalaŋuklar bu muntag meŋilig toŋalıg ögrünçlüg sevinçlig boltuklarınta ötrü ançada bunom erdinig artukrak ayasunlar agırlasunlar.* "Her ne zaman insanlar bunun gibi sevinçli olursa o zaman orada bu öğreti mücevherine daha fazla saygı göstersinler."

Mensiz kişisiz: İnsansız (Altun Y. 145/16). Bkz. Kişi yalaŋuk. Men "ben" zamiridir. Altun Y. 145/16 *... kirtüdin kelmiş mensiz kişisiz tınlıgsız yaşaglısız üze yarlıkançuçı belgü tözlüg nomlarta töz üze tutsar ...* "… gerçeklikten gelmiş insansız, canlısız ve acıyan belirti esaslı öğretilerde yaradılış ile tutsa …".

Mensiz meniŋsiz: Gurursuz, kibirsiz (Altun Y. 210/22; 264/14; 265/13; 267/2; 300a/33). Bkz. Mensiz kişisiz. Meniŋ ben zamirinin tamlayan eki almış biçimi yani "benim"dir. Altun Y. 267/2 *Kaltı biş ajun tınlıgların barçanı nom kolusınça körüp mensiz meniŋsiz tözlügin bilip ...* "Şöyle ki beş alemdeki canlıların hepsini öğreti isteğince görüp, kibirsiz esasını bilip …".

Meŋü meŋü: Daimi (Altun Y. 368/6). Meŋü "sonsuz, ebedi, ezeli" (Clauson 1972: 769), (Caferoğlu 1968: 129) anlamında olup aynı sözcüğün tekrarıyla ikileme oluşmuştur. Altun Y. 368/6 *Meŋü meŋü ornagın bolup özüm meŋülüg ertükteg nom tatıgın üzüksüzin ol meŋig üküş tınlıgka üledim.* "Ebedi kabı bulup kendim ebedi öylelik öğreti tadını payladım."

Mırlı panıtlı: Ballı (Altun Y. 596/1-2). Mır "bal" (Caferoğlu 1968: 130), panıt "bal" (Caferoğlu 1968: 156) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 596/1-2 *İngek yagı süt birle mırlı panıtlı ikegü bolar ugrayu emi erür kamag igke.* "İnek yağı süt ile bal bu ikisi her hastalığın ilacıdır."

Midik partagçan: Rahip olmayan erkek Budist, ruhban sınıfından olmayan (Altun Y. 41/10). Midik "rahip olmayan erkek Budist, ruhban sınıfından olmayan" (Wilkens 2021: 475); partagçan "sade insan" (Wilkens 2021: 562) anlamlarındadır. Altun Y. 41/10 *... ince kaltı iki törlüg kiçig kölüklüglerke kut bulmaduk midik partagçan tınlıglarka ...* "Şöyle ki iki türlü küçük taşıtlara, saadet bulmamış ruhban sınıfından olmayan Budistlere …".

Miŋ miŋ: Bin bin (Mayt. 12/8-9; Daş. 3355). Miŋ "bin"dir. Mayt. 12/8-9 *... ed tavar miŋ miŋ tümen tümen kurla ... birdiŋiz.* "… mal mülk binlerce binlerce defa … verdiniz."

Miŋ tümen: Bin, on bin (KP XIII 4; Daş. 740-741, 1596, 1679). Bkz. Miŋ miŋ, Koltı nayut tümen. KP XIII 4 *Bir tarısar miŋ tümen bulur.* "İnsan bir ekse bin, on bin olur."

Miŋer miŋer: Biner biner (Daş. 4452). Daş. 4452 *Kayu bu tört divit yirtinçüler ol birisi miŋer miŋer bolsar ol timin çaturdivipıg atlıg yirtinçü uguşı tip atanur.* "Dört kıtadan oluşan dünyalardan her birisi biner dünyadan oluşsa o hemen Caturdvīpa adı ile dünyanın bölgesi olarak adlandırılır."

Mokşanabakı atlıg kutrulmak ülüşlüg: Kurtulmak paylı (Altun Y. 312/14-15). Mokşanabakı/mokşanabagi "kurtuluşta payı olan" (Wilkens 2021: 478); kutrulmak ülüşlüg "kurtuluş paylı" (Wilkens 2021: 432) anlamlarındadır. Altun Y. 312/14-15 *İkinti mokşanabakı atlıg kutrulmak ülüşlüg oruntakı bodısatavlarka ...* "İkincisi, kurtulmak paylı yerdeki azizlere …".

Munça munça: Bunca bunca (Altun Y. 8/10-11). Monça / munça "böylece, bunca, bu suretle" gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Clauson 1972: 767), (Caferoğlu 1968: 132). Altun Y. 8/10-11 *Tek sen munça munça tınlıgların ölürtmişke ol seniŋ isig öz alımçılarnıŋ ugurınta anın seni algalı ıdtılar.* "Tek sen bunca canlıyı öldürmüşken o senin hararetli kendi alacaklıları uğrunda seni gönderdiler."

Muntag muntag: Bunun gibi, böyle (Altun Y. 622/8). Muntag "bunun gibi, böyle, bu türden" (Clauson 1972: 767), (Caferoğlu 1968: 133) anlamındadır. Altun Y. 622/8 *Ay ulug ilig beg men muntag muntag sav işidtim bune sav ol.* "Ey hükümdar, ben böyle böyle söz işittim, bu ne sözdür?".

Möŋre- ınçıkla-: Bağırmak, inlemek (Altun Y. 12/21). Möŋre- "böğürmek, çağırmak" (Clauson 1972: 770), (Caferoğlu 1968: 131); ınçıkla- "hıçkırmak, inlemek, feryat etmek" (Clauson 1972: 175), (Caferoğlu 1968: 86) anlamındadır. Altun Y. 12/21 *Ol yazı içi yene bütürü yalbarmak agırınmak möŋremek ınçıklamakda ulatı işidgeli umaguluk ünleri üze yaŋkura turur.* "O düzlüğün içi de bütünüyle yalvarıp sızlanma, bağırıp inlemekten başka işitilebilecek sesleri olmadan yankılanıp durur."

Muŋ emgek: Dert, ızdırap (Kip 211; Altun Y. 7/7). Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek, Busuş kadgu emgek, Duşkaraçar emgek, İg agrıg emgek, İg emgek, Emgek kıyıt, Emgek tolgak, Korkınç emgek. Buŋ / muŋ sözcüğü "keder, sıkıntı, üzüntü" (Clauson 1972: 347), (Caferoğlu 1968: 132) anlamındadır. Eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Kip 211 *... içgınmaz muŋınta emgekinte ara (212) kirür ozgurur.* "… onulmaz ızdırapları arasına girer, kurtarır."

Muŋ tar: Dert, sıkıntı (Altun Y. 628/8). Bkz. Muŋ emgek. Tar "dar" (Clauson 1972: 528), (Caferoğlu 1968: 225) anlamındadır. Altun Y. 628/8 *İnçip yene tamu prit yılkıda ulatı biş ajun içinteki irinç yarlıg emgeklig tolgaklıg muŋka tarka tegmiş tınlıglarka umug ınag bolup ol emgeklerintin ozgurur kutgarur erti.* "Böylelikle cehennem, ruh, hayvanlar ve beş alem içindeki ızdıraplı, sıkıntılı canlılara dayanak olup o ızdıraplarından kurtarır idim."

Muŋ tark: Dert, sıkıntı (Mayt. 5/26; 43/12). Bkz. Muŋ emgek, Muŋ tar. Tark "dert" (Caferoğlu 1968: 226) anlamındadır. Mayt. 43/12 ... *muŋka tarkka tegmiş erürler.* "… sıkıntıya batmış olurlar."

Muŋad- adın-: Şaşırmak (Mayt. 89/16). Bkz. Adın- muŋad-. Mayt. 89/16 *Kayusı muŋadu adınu oynayu küle yorırlar.* "Bazısı şaşırarak, güle oynaya yürüyorlar."

Muŋad- taŋla-: Hayret etmek, şaşırmak (Altun Y. 381/13-14; 604/1; 617/14; Daş. 1615, 1840, 1907, 2895). Bkz. Adın- muŋad-, Muŋad- adın-. Taŋla- "şaşırmak, hayret etmek" (Clauson 1972: 521), (Caferoğlu 1968: 223) anlamındadır. Altun Y. 381/13-14 *Anı körüp ulug azrua teŋri aŋsız muŋadıp taŋlap ol alokaçıntamanı atlıg bodısatavka ınçe tip ötünti.* "Onu görüp ulu Ezrua tanrı birden şaşırarak o Alokaçıntamanı adlı Bodisatava şöyle diyerek arz etti."

Muŋadınçıg adınçıg: Olağanüstü, şaşırtıcı (Daş. 2737-2738). Bkz. Adınçıg muŋadınçıg. Daş. 2737-2738 *Ança yime muŋadınçıg adınçıg ermez mü.* "Ve yine şaşırtıcı değil mi?".

Muŋadınçıg taŋlançıg: Hayret verici, olağanüstü (Altun Y. 126/12-13; 389/9; 392/20). Bkz. Adınçıg muŋadınçıg. Taŋlançıg "hayrete şayan, harika" (Clauson 1972: 522), (Caferoğlu 1968: 224) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme kurulmuştur. Altun Y. 389/9 *Ol üdün mahabrahmı ulug azrua teŋri bu muntag muŋadınçıg taŋlançıg tütrüm teriŋ yörüglüg çın kirtü tüz nomug işidip* ... "O zaman ulu Ezrua tanrı, bunun gibi hayret verici, derin yorumlu, gerçek esas öğretiyi işitip …".

Muŋgul teltük kal: Deli divane (Altun Y. 634/17). Muŋgul "aklı karışık, deli, şaşkın" (Wilkens 2021: 481); teltük "deli, divane, mecnun" (Wilkens 2021: 693); kal "deli, çıldırmış" (Clauson 1972: 614), (Wilkens 2021: 320) anlamlarındadır. Altun Y. 634/17 *Muntag ötünü tüketip ilig begnin katunı tolp et'özin kötürüp yirke çaltı bir yumgı açıgıŋa umadın ögin köŋülin ıçgıntı tuyunmadı bilinmedi*

muŋgul teltük kal bolup. “Hükümdarın eşi öyle rica ettikten sonra bütün bedenini kaldırıp kendini yere attı, acısına dayanamayıp, deli divane olup aklını fikrini kaybetti, anlamadı.”

Muŋsuz taksız: Dertsiz, sıkıntısız (Mayt. 3/19-20). Muŋ tark ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Mayt. 3/19-20 *... barçada baştın açsız kızsız kısıgsız kavrıgsız yagısız börisiz basınçsız unçsuz irtsiz birtsiz muŋsuz taksız telim taşım bay barımlıg sansız üküş kötişvr bayagutlar evleri barkları ...* “… hepsinden üstün, tok, hür, düşmansız, minnetsiz, vergisiz, müreffeh, çok varlıklı, sayısız zenginlerin evleri barkları …”.

Mün kadag: Suç, günah (Altun Y. 135/7; 310/2; 316/5-6; 547/62-63; 556/16; 559/18-19; 560/18-19; 614/2-3; Üİ 97b/6; 98a/16-17; 98b/3; 99a/17; 103a/16; 103b/6-7; 107b/15; 109a/15; 109b/2; 112b/2, 14; 115b/16; 116b/7; 120a/10; Mayt. 68/13; 74/23; 84/34, 34-35; 85/48; 105/17; Jut. Sek. Yük. 121; Daş. 179-180, 189, 561-562, 596, 895, 1057, 1651, 2349, 2908, 3232, 3278, 3285, 3419-3420). Mün “suç, günah, kabahat” (Clauson 1972: 347), (Caferoğlu 1968: 133); kadag “kusur, kabahat, suç, günah” (Clauson 1972: 597), (Caferoğlu 1968: 160) anlamlarında kullanılan eş anlamlı sözcüklerden ikileme kurulmuştur. Altun Y. 135/7 *... edgü kutlug yalaŋuklar üze yok kurug yala urup mün kadag sözledim erser ...* “… iyi kutlu insanlar üzerine boş, kuru iftira atıp, suçları olduğunu söyledim ise …”.

Mün yazuk: Suç, günah (Mayt. 59/19; 65/27-28; 66/6-7; 69/39-40; 74/15-16; 78/25-26). Bkz. Mün kadag. Yazuk “günah, suç, kusur” (Clauson 1972: 985), (Caferoğlu 1968: 292) anlamındadır. Mayt. 65/27-28 *Biziŋ münümüzni yazukumuznı maytrı burkan ukup yıgılmış kuvragka yarlıkamazlar erti.* “Bizim günahlarımızı Maytrı Burkan kavrayıp toplanmış olan topluluğa buyurmazlar.”

Münsüz kadagsız: Suçsuz, günahsız (Altun Y. 124/19; 659/23-660/1; Üİ 123b/4). Mün kadag ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 659/23-660/1 *Altı paramıtlarka ogşatı münsüz kadagsız üç törlüg kılınçlarıŋız ol.* “Altı erdemlere benzer suçsuz günahsız üç türlü davranışlarınızdır.”

Münsüz yazuksuz: Suçsuz günahsız (Mayt. 83/14-15). Mün yazuk ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Mayt. 83/14-15 *Yarlıkançsız biligin ...larıg münsüz yazuksuz ...* “Merhametsiz bilgiyle … günahsız …”.

Nece nece / Neçe neçe: Nice nice, her (Altun Y. 9/2; 340/11; 580/3; 612/1; Mayt. 103/30). Nece / neçe "ne kadar, nasıl, kaç" anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 580/3 *Neçe neçe ajunta azrua teŋri boltum ülgüsüz.* "Nice nice alemde sayısız Ezrua tanrı oldum."

Nızvanı emgek: İhtiras, sıkıntı (Altun Y. 231/7-8). Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek, Busuş kadgu emgek, Duşkaraçar emgek, İg agrıg emgek, İg emgek, Emgek kıyıt, Emgek tolgak, Korkınç emgek, Muŋ emgek. Nızvanı "ihtiras, aşırı düşkünlük" (Caferoğlu 1968: 137) anlamındadır. Altun Y. 231/7-8 *Üçünç çınju tigme ertükteg tözde nızvanılı emgekli togmakın körteçi nızvanı emgek üzeki togmaksız nom taplag.* "Üçüncüsü olduğu gibi gerçek esasta ihtiraslı sıkıntılı doğmayı gören ihtiras sıkıntıya doğmaksız öğreti onayı."

Nızvanılı emgekli: İhtiraslı, sıkıntılı (Altun Y. 231/6-7). Nızvanı emgek ikilemesinin +lI isimden isim yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 231/6-7 *Üçünç çınju tigme ertükteg tözde nızvanılı emgekli togmakın körteçi nızvanı emgek üzeki togmaksız nom taplag.* "Üçüncüsü olduğu gibi gerçek esasta ihtiraslı sıkıntılı doğmayı gören ihtiras sıkıntıya doğmaksız öğreti onayı."

Nom şazin: Öğreti, şeriat (Altun Y. 541/14; 684/18; Daş. 19, 49). Nom "kanun, öğreti, dini eser" (Clauson 1972: 777), (Caferoğlu 1968: 137); şazin "öğreti, Budist öğreti" (Wilkens 2021: 647). Altun Y. 541/14 *Takı yme bukamag tınlıglar arasınta kayu kayu tınlıglar öŋreki burkanlar nomınta şasınınta üküş törlüg buyan edgü kılınç kılmış erserler.* "Ve bu bütün canlılar arasında nice canlılar önceki Budalar öğretisinde çok türlü iyi işler işlemişler ise …".

Nom törü: Öğreti, din, töre (Altun Y 194/12, 14-15; 195/17-18; 300a/28; 364/14; 365/2; 437/3-4; 439/16; 511/13-14; 560/7; 561/9-10, 19; 562/12-13, 20-21; 563/18-19, 21; 564/6, 15-16, 23; 585/6-7; 607/16-17; Mayt. 47/4-5; 80/15; Jut. Sek. Yük. ((35),37, 304). Bkz. Nom şazin, Çahşaput törü, İl törü. Altun Y 194/12 *... bunom erdini içinteki yarlıgça evsilser ötrü bodunı karası yme ol nomça törüçe evrilteçi bolur.* "… bu öğreti mücevheri içindeki buyruğa uygun çevrilse sonra halkı da o töre gereğine uygun çevrilir."

Nom yarlıg: Kanun (Altun Y. 48/21; 92/10; 98/23; 116/5; 332/16; 372/2; 391/16; 456/1-2; Mayt. 23/37; Jut. Sek. Yük. 420). Bkz. Nom şazin, Nom törü. Yarlıg

"buyruk, emir, ferman" (Clauson 1972: 966), (Caferoğlu 1968: 287) anlamındadır. Altun Y. 98/23 *İşidgeli bolurlar kirtüdin kelmişniŋ terinde teriŋ nom yarlıgın.* "Doğrudan gelmiş olanın derinden derin öğreti buyruğunu işitirler."

Nomçı törüçi: Vaiz (Kip 127, 128). Nomçı "vaiz, hatip" (Clauson 1972: 778), (Caferoğlu 1968: 137); törüçi ise "kural koyan, kanun yapan" (Clauson 1972: 534), (Caferoğlu 1968: 250) anlamındadır. İki farklı sözcükten oluşan bu ikilemenin sözcükleri farklı dillerden gelmektedir. Bu ikilemenin Kuanşi İm Pusar'da bir kişi adının yerine kullanıldığı görülmektedir. Kip 127, 128 *nomçı törüçi körkin körü kurtulgu tınlıglar erser (128) kuanşi im pusar ol tınlıglarka igil nomçı törüçi körkin körtgürü nomlayur*. "Griapatinin (igil nomçı törüçi) yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlık iseler, Kuanşi İm Pusar o canlı varlıklara, grihapati kılığına girerek görünür."

Nomla- sözle-: Anlatmak, söylemek (Altun Y. 195/5-6; 388/20, 23-24; 533/3-4). Bkz. Ayıt- sözle-. Nomla- "vaaz vermek, ders vermek, öğretmek" (Clauson 1972: 778), (Caferoğlu 1968: 137) anlamlarında kullanılmaktadır. Altun Y. 388/20 *İnçip bu muntag köni kirtü tözüg ol tözün bilgeler adınaguka yme biltürgelir üçün yirtinçülüg sav iyin evrilip nomlayurlar sözleyürler.* "Şöyle ki bu şekilde iyi doğru düzgün esası o soylu bilgeler başkalarına da bildirdiği için dünyevi sözden dönüp anlatırlar söylerler."

Nomlug törülüg: Öğretili, kanunlu (Jut. Sek. Yük. 07). Nom törü ikilemesinin +lIg isimden isim yapım eki almış biçimidir. Jut. Sek. Yük. 07 *Nomlug törülüg balıkta kiŋ alkıg orduta ontın sıngarkı burkanlar uluşıntın kelmiş erüş üküş bodısatav buyirdeki tört törlüg tirin kuvragı birle yarlıkayur erti.* "Öğretili şehirde, geniş sarayda on taraftaki Budaların memleketinden gelmiş çok sayıdaki Bodısatavlar, bu yerdeki dört türlü cemaatle birlikte buyurur idi."

Nomsuz törüsüz: Öğretisiz, kanunsuz (Altun Y. 561/9-10; Mayt. 44/9). Nomlug törülüg ikilemesinin olumsuz biçimidir. Altun Y. 561/9-10 *Birök kayu ilig kannıŋ ili uluşı içinte bilser körser kılmışın nomsuz törüsüz kılınçıg raçaşastır törüsinçe kavırmış kergek yazuklap.* "Eğer, hangi hükümdarın ülkesi içinde kanunsuz işler yapıldığını görüp bilse kanunsuz işleri râjasastra töresine göre kusurlu bulup (ülkeyi) toparlaması gerek."

Noş tatıglıg: İksirli (Altun Y. 647/1-2; 683/13; Mayt. 31/14, 36). Noş "iksir, nektar" (Wilkens 2021: 500); tatıglıg "lezzetli, tatlı, hoş" (Clauson 1972: 454), (Wilkens 2021: 683) anlamlarındadır. Mayt. 31/36 *Sekiz törlüg noş tatıglıg suvın tolu bolur.* "Sekiz türlü iksirli su ile dolu olur."

Novamabumı atlıg tokuzunç orun: Dokuzuncu mekan (Altun Y. 325/2-3). Novamabumı "dokuzuncu yer, dokuzuncu aşama" (Wilkens 2021: 500); tokuzunç orun "dokuzuncu Bhūmi" (Wilkens 2021: 729) anlamlarındadır. Altun Y. 325/2-3 *Novamabumı atlıg tokuzunç orunta ülgüsüz başlaglıg atlıg daranı nomug bulurlar.* "Dokuzuncu mekanda hesapsız başlangıçlı adlı tılsım öğretisini bulurlar."

Odgurak siziksiz: Şüphesiz, kesinlikle (Altun Y. 590/17). Odgurak "kesin, açık" (Clauson 1972: 49), (Caferoğlu 1968: 138); siziksiz "şüphesiz, kaygısız" (Caferoğlu 1968: 207) anlamlarındadır. Altun Y. 590/17 *Odgurak siziksiz tepreyür agrıg tikig ig toga.* "Şüphesiz, sancı ve ağrı depreşir."

Odug sak: Uyanık, bilinçli (Altun Y. 408/13; 410/16). Odug "uyanık" (Clauson 1972: 47), (Caferoğlu 1968: 138); sak "uyanık" (Clauson 1972: 803) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme kurulmuştur. Altun Y. 408/13 ... *yene yme bunom erdinig tıŋladaçı tutdaçı iliglerniŋ kanlarnıŋ adasın tudasın tarkargalı yagısın yavlakın kitergeli odug sak bolgay biz.* "… yine bu öğreti mücevherini dinleyecek, yerine getirecek hükümdarların tehlikelerini uzaklaştırmak için düşmanını yok etmek için uyanık olacağız."

Oduntur- sakıntur-: Uyandırıp düşündürmek (Altun Y. 457/2-3). Oduntur- "uyandırmak, ayıltmak" (Wilkens 2021: 502); sakıntur- "düşündürmek" (Wilkens 2021: 576) anlamlarındadır. Altun Y. 457/2-3 *Birök yene bunom erdini içinteki kayu kayu padakları kayu kayu yörügleri unıtılsar kalsar biz kamagun ol nomçınıŋ köŋüliŋe kirip odunturu sakınturu teginip onıtduru teginmegey biz.* "Eğer bu öğreti mücevheri içindeki hangi şiirleri hangi anlamları unutulup kalsa biz hepsini o öğreticinin gönlüne girip uyarıp unutturmayacağız."

Ogat- şaş-: (Gözden) kaçırıp yanılmak (Altun Y. 421/6). Ogat- "kaçırmak, geri kalmak, gecikmek" (Wilkens 2021: 505); şaş- "yanılmak, şaşmak" anlamındadır. Altun Y. 421/6 *Bu ok tıltagıntın sansız üküş bodısatavlar birle ogatmadın şaşmadın tuşgay men.* "Bu sebepten sayısız Bodaısatavlar ile yanılmadan karşılaşacağım."

Ogrı igid: Hilekâr, yalancı (Mayt. 82/21). Bkz. Ezüg igid, İgid ezüg. Ogrı "hırsız, haydut" (Clauson 1972: 90), (Caferoğlu 1968: 139) anlamındadır. Mayt. 82/21 *Kim yime kişi ajunınta erken kişig tokıguçı toŋlaguçı erserler ogrı igid erserler ol tınlıgların saŋat tamuda örtlüg yalınlıg temirlig çomakın bergen tokıyurlar tültürürler.* "Ve yine insanlar alemindeyken insanları dövüp hırpalayan, hilekâr yalancı iseler o canlılara Sangat cehenneminde ateşli, demirli değnekle, kırbaçla vurup döverler."

Ogşa- amra-: Okşamak, sevmek (Altun Y. 306/16-17; 407/22). Bkz. Amra- sev-. Ogşa- "okşamak" (Clauson 1972: 97) anlamındadır. Altun Y. 306/16-17 *Ol ulug yarlıkançuçı köŋülleri küçinte tört togum biş ajun tınlıg oglanın bir yaŋlıg ogşayu amrayu sansarta ok yorıp asıg tusu kılurlar.* "O büyük merhametli gönülleri sayesinde dört doğum, beş alem insanoğlunu aynı severek Samsâra'ya yürüyüp fayda sağlarlar."

Ogşançıg amrançıg: Sevimli, beğenilen (Altun Y. 681/18). Ogşançıg "tüyü bitmemiş yavru" (Clauson 1972: 97), amrançıg "sevimli" (Clauson 1972: 164) anlamlarındadır. Altun Y. 681/18 *Ogşançıg amrançıg küvençsiz ulug yarlıkançuçı köŋüllüg.* "Sevimli, alçakgönüllü, ulu merhametli gönüllü!".

Ogşat- yöleştür-: Karşılaştırmak, benzetmek (Altun Y. 156/10). Ogşat- "benzetmek" (Clauson 1972: 97), (Caferoğlu 1968: 140); yöleştür- "karşılaştırmak; eşit kılmak, denk kılmak" (Clauson 1972: 933), (Caferoğlu 1968: 303) anlamlarındadır. Altun Y. 156/10 *Yene buiyin ögirmeklig buyan edgü kılınçıg ogşatsar yöleştürser miŋ ülüşinte biriŋe yme yitmez.* "Yine bundan dolayı sevimli sevabı karşılaştırsa birn parçasından birine bile yetişmez."

Ogşatguluksuz yöleştürgülüksüz: Benzersiz (Altun Y. 45/3-4). Ogşatguluksuz "benzersiz, eşsiz" (Clauson 1972: 97), (Wilkens 2021: 503); yöleştürgülüksüz "karşılaştırmasız" (Clauson 1972: 933), (Wilkens 2021: 915) anlamlarındadır. Altun Y. 45/3-4 *Yme yalaŋuk yirtinçülerinteki alku törlüg körkde meŋizde öŋde belgüde itigde yaratıgda barçada utmış yigedmiş ülgülençsiz teŋlençsiz ogşatguluksuz yöleştürgülüksüz arıg süzük öŋ erip ...* "İnsan alemindeki her türlü güzellikten, görünüşten, işaretten, hazırlıktan, yaratılıştan hepsinden üstün paylaşılamaz, karşılaştırılamaz temiz renk olup …".

Ogşatıgsız yöleşürügsüz: Emsalsiz (Altun Y. 377/10). Ogşatıgsız "benzeri olmayan" (Clauson 1972: 97), (Caferoğlu 1968: 140); yöleşürügsüz "karşılaştırılmaz" anlamlarındadır. Altun Y. 377/10 *Atsız belgüsüz avantsız tıltagsız ogşatıgsız yöleşürügsüz başlagı üzlünçüsi amrılmış süüdin berü kentü ilinçsiz titirler.* "Belirtisiz, nedensiz, benzersiz, başı sonu belirsiz, başlangıçtan beri kendilerinden geçmiş durumdadırlar."

Ogul kız: Oğul, kız; evlat (Altun Y. 443/18; 543/23; 544/1; 585/5-6; 666/9; Mayt. 19/13; 79/16; KP XI 6-7; Jut. Sek. Yük. 63, 105, 106, 106-107, 124, 347; Mül. Dan. 147; Daş. 340, 587). Bkz. Kız ana, Kız kırkın, Kız koduz, Kız oglan. Ogul "oğul, evlat, çocuk" (Clauson 1972: 83), (Caferoğlu 1968: 139) anlamında olup daha sonraları sadece erkek çocukları karşılar hâle gelmiş bir sözcüktür. Mül. Dan. 147 *Oglumım kızımın kamın kadaşımın tört törlüg süümin balıkımın uluşımın kent suzak küntki yinçke kırkınlarımın barça pek meŋü sakındım erdi.* "Oğlumu kızımı, hısım akrabamı, dört çeşit askerimi, şehrimi memleketimi, köyümü, haremimdeki ince cariyelerimi, hepsini ebedi düşünmüş idim."

Ogul yutuz: Çocuk, eş (Irk B 29). Bkz. Ogul kız. Yutuz "zevce, eş; kız köle" anlamlarında kullanılan bir sözcüktür. Yutuz sözcüğünün ilk ünlüsünün Clauson o veya u olabildiğini belirtirken Caferoğlu da sözcüğü her iki şekliyle de sözlüğüne almış ancak sözcüğün anlamını yutuz maddesinde vermiştir (Clauson 1972: 894), (Caferoğlu 1968: 306). IrkB 29 *Oglı yutuzı kop ögirer tir*. "Çocukları ve karısı hepsi seviniyorlar, der."

Okı- nomla-: Bildirmek, tebliğ etmek (Altun Y. 336/17-18; 513/7-8). Bkz. Nomla- sözle-. Okı- "okumak"tır. Altun Y. 513/7-8 *Birök kayu toyın şamnanç upası upasanç bunom erdinig boşgunmışın tutmışın okımışın nomlamışın bitimişin bititmişin körü teginser men.* "Eğer rahip ve rahibe, mümin müminenin bu öğreti mücevherini öğrendiğini, bildirdiğini, yazdığını yazdırdığını görmeye erişsem."

Okı- sözle-: Okumak, söylemek (Altun Y. 175/15; 177/10-11; 182/20-21; 186/20-21; 191/18-19; 193/10; 198/15-16; 396/4-5; 403/9-10; 447/16-17; 463/5; 516/3-4). Bkz. Okı- nomla-, Ayıt- sözle-, Nomla- sözle-. Altun Y. 191/18-19 *Birök kayu kayu yir orunta bunom erdinig okısar sözleser kiŋürü nomlasarlar ötrü ol yir orunta tört törlüg ulug asıg tusu bolgay.* "Eğer herhangi bir yerde bu öğreti mücevherini okusalar söyleseler, bütünüyle anlatsalar, sonra o yerde dört türlü fayda olacak."

Okı- sözle- yad-: Bildirip yaymak (Altun Y. 480/1). Bkz. Okı- nomla-, Ayıt- sözle-, Nomla- sözle-, Okı- sözle-, Aç- yad-. Altun Y. 480/1 *Atı kötrülmiş ayagka tegimlig teŋrim birök kim kayu toyın şamnanç upası upasanç tört törlüg tirin kuvrag bukopda kötrülmiş nom iligi atlıg nom erdinig kayu kayu balıkda uluşda kentde suzakda tagda arıgda vıharta seŋremde okısarlar sözleserler yadsarlar…* "Adı yüceltilmiş, saygıdeğer tanrım, eğer ki rahip rahibe, mümin mümine, dört tür topluluk bu her şeyden üstün öğreti hükümdarı adlı mücevheri hangi memlekette, kentte, dağda ormanda, manastırda bildirip yaysalar…

Okıt- biltür-: Bildirmek (Altun Y. 89/10; 300a/34; 377/8; 643/6; 661/4-5; 672/1). Bkz. Biltür- tanuklat-, Biltür- uktur-, Boşgur- biltür-. Okıt- "okutmak, öğretmek"; biltür- bildirmek"tir. Altun Y. 377/8 *Yene sav söz üze yme okıtguluk biltürgülük ermezler.* "Yine söz ile bildirilmez."

Okıt- nomla-: Bildirmek (Altun Y. 80/7; 629/2). Bkz. Okıt- biltür-, Nomla- sözle-, Okı- nomla-. Altun Y. 629/2 *Ötrü yene tükel bilge teŋri teŋrisi burkan buok yörügüg ikileyü katnayu okıtu nomlayu yarlıkagalı şlök takşutın ince tip yarlıkadı.* "Sonra da mükemmel tanrılar tanrısı Buda bu yorumu tekrar ederek bildirip buyurmak şiirini öyle diyip buyurdu."

Oksuz tegінçsiz: Gelişi güzel; nasipsiz (Mayt. 67/8; 75/15; 78/60; 82/1-2; 83/45; 84/9). Oksuz "köksüz" (Clauson 1972: 95), tegінçsiz "erişilemez" (Clauson 1972: 485) anlamlarındadır. Mayt. 82/1-2 *Yir öze yiti bı bıçgun oksuz tegінçsiz ölürürler.* "Yerde keskin bıçakla gelişi güzel öldürürler."

Olur- ornan-: Oturmak, yerleşmek (Altun Y. 190/2). Olur- "oturmak" (Clauson 1972: 150), (Caferoğlu 1968: 141); ornan- "yerleşmek" (Clauson 1972: 236), (Caferoğlu 1968: 142) anlamlarındadır. Altun Y. 190/2 *... ratnaalaŋkarı atlıg erdinin itiglig yirtinçüde oluru ornanu yarlıkap takı nırvanka kirü yarlıkamadın tınlıglarka asıg tusu kılu nom nomlayu yarlıkar.* "… Ratnaalankarı adlı mücevherle süslenmiş dünyada oturup yerleşip, buyurup dahası Nirvana'ya giremeden canlılara sağlayıp, öğreti açıklayıp buyurur."

Oŋ- kavrıl-: Solup kavrulmak (Mayt. 28/12). Oŋ- "solmak" (Clauson 1972: 169), kavrıl- "kavrulmak" (Clauson 1972: 586), (Caferoğlu 1968: 172) anlamlarındadır. Mayt. 28/12 *Ödün onmaz kavrılmaz kut küçinte tıdıgsız tutugsuz bolur.* "Zaman solup kavrulmaz kut sayesinde engelsiz olur."

Oŋaru evrilmiş styanuparvirt: Doğruya yönelmiş (Daş. 549). Bkz. Kirtü oŋaru, Köni oŋaru. Oŋaru evrilmiş "sağa çevrilmiş, doğruya çevrilmiş" (Wilkens 2021: 510); styanuparvit "gerçeğe yönelik" (Wilkens 2021: 590) anlamlarında olduğundan bu sözcük grubu ikileme oluşturmuştur. Daş. 549 *[...] tükel bilge [teŋri teŋ]risi burkan yipün linhua [çeçek] teg oŋaru evrilmiş styanu[parvirt tilin] yarlıkamışı bar.* "… tam bilge Tanrısı Buda kırmızı nilüfer çiçeği gibi gerçeğe dönmüş diliyle buyurmuşluğu var."

Oŋul- öglen-: İyileşmek, kendine gelmek (Altun Y. 19/6). Oŋul- "iyileşmek, sağalmak" (Caferoğlu 1968: 142), öglen- "ayılmak, kendine gelmek, bilinçlenmek" (Clauson 1972: 107), (Wilkens 2021: 526) anlamlarındadır. Altun Y. 19/6 *Künçiŋ atlıg begniŋ kişisi oŋultı öglenti.* "Künçing adlı beyin hanımı iyileşip kendine geldi."

Ook kılıç: Ok kılıç (Altun Y. 477/6). Ook "ok", kılıç "kılıç"tır. Altun Y. 477/6 *Mandal içinte tütsüg hua çeçekler saçıp altun kümüş idişlerte tolu mır sütde ulatı tatıglıg közüŋü ook kılıç birle tükel ursun.* "Alan içinde güzel kokulu çiçekleri saçıp, altın ve gümüş bal sütle kaseleri doldursun ve ayna, ok ile kılıcı bütünüyle yerleştirsin."

Op- siŋirt-: İçine çekmek, sindirmek (Altun Y. 641/6). Op- "yutmak, yudumlamak" (Clauson 1972: 4); siŋirt- "yutmak, sindirmek" (Clauson 1972: 841), (Caferoğlu 1968: 206) anlamlarındadır. Altun Y. 641/6 *Sever amrak küsençig ataykayam et'özi ertimlig törülüg rakşasta opa siŋirtü tüketmiş.* "Sevimli çocuğumun bedeni fani yaratılışlı şeytan içine çekerej tüketmiş."

Ordu karşı: Saray, köşk (Altun Y. 414/23; 415/1-2; 416/22; 420/22; 421/20; 424/14-15, 20-21; 425/2-3; 427/1-2; 434/1; 528/5; 533/23; Mayt. 23/16; 47/20; 51/28, 39; 52/13; Daş. 1922, 2115, 2224, 2226). Bkz. Balık ordu. Karşı "saray" (Clauson 1972: 664), (Caferoğlu 1968: 169) anlamındadır. Altun Y. 420/22 *Kaçan öz ordusıŋa kirtükde ya bökünki kün üze bahşımız şakımunı teŋri teŋrisi burkan kentü özi meniŋ tapıgımın ayagımın algalı ordumka karşımka kirü yarlıkadı.* "O zaman kendi sarayına girdiğinde ey bugünkü gün öğretmenimiz Şakyâmuni tanrı tanrısı Buda kendisi benim saygımı kabul etmek için sarayıma girmeye lütfetti."

Orla- kıkır-: Bağırıp çağırmak (Altun Y. 641/3). Orla- "bağırmak, yüksek ses çıkarmak" (Clauson 1972: 230); kıkır- "seslenmek, bağırmak" (Clauson 1972: 612), (Caferoğlu 1968: 174) anlamlarındadır. Altun Y. 641/3 *Orlayu kıkıra ince tip.* "Bağırıp çağırarak şöyle dedi."

Ornaş- tog-: Dünyaya gelmek (Altun Y. 108/16). Ornaş- "oturmak, yerleşmek" (Clauson 1972: 236); tog- "doğmak"tır. Altun Y. 108/16 *On yir orunta ornaşayın togayın.* "On yerde dünyaya geleyim."

Ornat- ukıt-: Tanımlamak (Üİ 98b/2). Bkz. Beküt- ornat-. Ukıt- "anlatmak, öğretmek, bildirmek" (Clauson 1972: 81), (Wilkens 2021: 789) anlamındadır. Üİ 98b/2 ... *monı akıgsızta ornatıp ukıtıp adın yörügin kim adırtlıg otgurak kılsar bolur negü mun kadag.* "… bunu âsrava'sızda tanımlayıp başka açıklamasını anlatarak net ve kesin kılsa ne suç olur?".

Orun ordu: Köşk saray (Altun Y. 425/13-14). Bkz. İl orun, Balık ordu, Ordu karşı. Altun Y. 425/13-14 ... *yme anavataptı luu kanınıŋ ulug taluy ögüz erkliginiŋ bolarnıŋ neçe orunları orduları erser* ... "… ve anavatapte ejderha hükümdarının ulu okyanus gücünün, bunların ne kadar köşkleri sarayları var ise …".

Orun ornag: (Altun Y. 460/8-9, 9-10, 20, 21; 509/15; Daš. 46). Bkz. İl orun, Orun ordu, Erig / irig ornag. Altun Y. 460/8-9 *Bu daranı timek sav yene neŋ buluŋ yıŋak orun ornag ermez.* "Bu dua demen söz hiçbir tarafta ve yerde değildir."

Orun orun: Yer, yer (Altun Y. 34h/14; 61/6; 64/7; 396/2; 456/19-20; 555/11; 557/5-6; 559/8; 603/8; 622/23; 635/6). Bkz. İl orun, Orun ordu, Erig / irig ornag, Orun ornag. Aynı sözcüğün tekrarıyla kurulmuş bir ikilemedir. Altun Y. 396/2 *Ötrü adın nomlug erdiniler yme barça orun orun sayu yitlingey yokadgaylar.* "O zaman diğer öğreti mücevherlerin hepsi de yer sayısınca yok olacaklar."

Orun töşek: Yer döşek (Altun Y. 613/3-4; Daş. 506, 4475). Bkz. İl orun, Orun ordu, Orun ornag, Orun orun, Eşük töşek. Altun Y. 613/3-4 *Aş içgü ton kedim orun töşek at yaŋa kaŋlı kölük erdini yinçü ed tavar üze tapıntım.* "Yiyecek içecek, elbise, yer döşek, at fil, araba, mücevher, inci, mala mülke bağlandım."

Orun uya: Yer çukur (Mayt. 72/3; Daş. 4274). Bkz. İl orun, Orun ordu, Orun ornag, Orun orun, Eşük töşek, Orun töşek. Uya "çukur; yuva" (Clauson 1972: 267), (Caferoğlu 1968: 269) anlamlarına gelmektedir. Mayt. 72/3 *Ol tınlıglar anta*

ölüp seŋik yideçilerneŋ bursaŋ kuvragda öŋre aşadaçılarnaŋ ornı uyası avış tamu üçün avış tamuda togdılar. "O canlılar orada ölüp manastıra ait olan şeyleri yiyenlerin cemaatten önce yiyenlerin yeri çukuru Avīci cehennemi olduğu için Avīci cehenneminde doğdular."

Orun yurt: Yer yurt (Altun Y. 461/19; Kör. B. 128). Bkz. İl orun, Orun ordu, Orun ornag, Orun orun, Orun töşek, Orun uya. Yurt "yurt, vatan"dır. Altun Y. 461/19 *... burkanlarnıŋ togguluk belgürgülük orunı yurtı üçün anın bulinmeksiz atlıg daranı nom kapıgda yig nom kapıgı yok titir tip yarlıkadı.* "…Budaların doğup ortaya çıktığı yeri yurdu için bu bağlanmayan adlı dua öğreti kapısından üstün öğreti kapısı yoktur diye buyurdu."

Osal sımtag: Tembel, kayıtsız (Altun Y. 75/5). Osal "ihmalkâr, tembel" (Clauson 1972: 247); sımtag "tembel, avare, aylak" (Clauson 1972: 828), (Caferoğlu 1968: 203) anlamlarındadır. Altun Y. 75/5 *Ançulayu nomlug et'öz yme kop törlüg nızvanılıg emgeklerig tarkarıp et'öznüŋ osal sımtag kirlerin arıtıp arıg süzük burkanlar tözin belgürtmiş erürler.* "Bu biçimde dini görünüşte her türlü ihtiraslı ızdırapları yok edip bedenin tembel kirlerini temizleyip temiz Budalar esasını ortaya çıkarmışlardır."

Osuş- aru-: Bitkin düşmek (Mayt. 105/12). Osuş- "perişan olmak, darmadağın olmak" (Caferoğlu 1968: 144); aru- "yorulmak"tır. Mayt. 105/12 *... ikidin sıŋar kıdıgıŋa yakmadın osuşu aruyu ulıyu sıktayu ...* "… her iki taraftaki sınırına yaklaşmadan bitkin düşerek, inleyerek …".

Ot çimgen: Ot çimen (Daş. 761). Ot "çim, çimen, bitki örtüsü" (Clauson 1972: 34); çimgen "çayır, çimen" (Clauson 1972: 423) anlamlarındadır. Daş. 761 *Ol ok ögüznüŋ kıdıgınta ot çimgen ünmiş teg yitti yüligüler ünüp turur.* "Bu ırmağın iki kenarında ot çimen bitmiş gibi keskin usturalar ortaya çıkar."

Ot em/Ot yem: Ot, ilaç (Kip 87; Altun Y. 80/20; 156/4; 236/5-6; 256/12; 257/2; 586/16; 587/1, 5; 588/2; 590/16; 592/13; 593/7-8, 11; 595/3; 596/9; 597/9; 598/2; 513/14; Mayt. 53/14; Daş. 1723, 3088, 4467, 4476). Bkz. İçgü ot. Em ise "ilaç, bitkisel ilaç" (Clauson 1972: 155), (Caferoğlu 1968: 71) anlamına gelmektedir. İki farklı sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. Her iki sözcük de Türkiye Türkçesinde kullanılmaya devam etmektedir. Kip 87 *...otıŋa emine tegi alku tüketi tegürser.* "Otuna ilacına kadar her şeyini eksiksiz sunsa."

Ot ıgaç: Ot, ağaç (Altun Y. 384/13). Bkz. Ot em, I ıgaç. Altun Y. 384/13 *Ötrü ol yilviçi tört yol beltirinte kıg yam ot ıgaç alıp bir orunta urup …* "… o zaman o büyücü dört yol ağzında kum toprak, ot ağaç alıp, bir yere koyup …"

Ot suv: Ateş ve su (Mayt. 112/15). Bkz. Aş suv. Ot "ateş"tir. Mayt. 112/15 *Yılkı ajunta togmış tınlıglar kayusı ot suv kayusı yil teg kayusı toprak yiyürler içerler.* "Hayvanlar aleminde doğmuş canlılardan bazıları ateş ve su, bazıları rüzgâr, bazıları toprak yer içerler."

Ot yalın: Ateş, alev (Altun Y. 316/22; 500/15; 637/1; Mayt. 70/6; 78/60-61). Bkz. Ot suv, Çog yalın. Altun Y. 316/22 *Kim ol buorunta bodısatavlar bilge bilig oot yalını üze nızvanı kadgularıg örtep köyürüp tuyunmak bölüklüg nomlarıg bışrunmaklıg yarukın artukrak yalınayurlar yaltrıyurlar.* "Ki bu yerde Bodisatavlar hâkim bilgi ateşi ile ihtiras kaygıları yanıp tutuşup kavramak bölümlü öğretilerin öğrenme ışığıyla çokça yanıp parlarlar."

Ot yaş: Bitki, ot (Altun Y. 529/5, 14; Jut. Sek. Yük. 323). Bkz. Ot / oot em, Ot ıgaç. Yaş sözcüğü için Clauson "taze, nemli" sözcüğünden hareketle "yeşil bitkiler için taze; gözyaşı; insan ömrünün her bir yılı" anlamlarını da vermektedir (Clauson 1972: 976). Caferoğlu da "yaş, taze, ot, yeşil" anlamlarını vermektedir (Caferoğlu 1968: 289). Her iki sözcük de bu şekilleriyle bugün de kullanılmaktadır. Altun Y. 529/5 *Bu çambudıvıp uluş içinteki neçe ögüzler köller yullar yulaklar sögüt ıgaçlar otlar yaşlar arıglar semeklerig yene adruk adruk hua çeçek tüş yimişlernin yıltızların …* "Bu Çambudivip ülkesi içindeki nice nehirler, göller, pınarlar, söğütler ağaçlar, otlar, ormanları yine başka başka çiçeklerle, meyvelerin köklerini …".

Ota- emle-: Tedavi etmek (Altun Y. 587/10). Bkz. Emle- ota-. Altun Y. 587/10 *Anta kin balık uluş sayu keze yorıp tınlıglarnıŋ iglerin agrıgların otayın emleyin.* "Ondan sonra şehir, ülke hepsini gezip canlıların hastalıklarını tedavi edeyim."

Otlı suvlı: Ateş ve sulu (Jut. Sek. Yük. 64, 326, 342). Ot suv ikilemesinin +lIg isimden isim yapım eki almış biçimidir. Jut. Sek. Yük. 326 *Otlı suvlı bir ikintike küç basut bolup ötrü kop törlüg ı tarıg yimiş ulatı bışarlar.* "Ateş ve su birbirine yardım edip her türlü hububat, yemiş ve diğerleri olgunlaşır."

Otlug suvlug: Otlu sulu (Daş. 1236). Daş. 1236 *Munta turmalım adın otlug suvlug hua çeçeklig yirke baralım.* "Burada durmayalım, otlu sulu çiçekli başka yere gidelim."

Otsuz emsiz ürüntegsiz: Çaresiz (Mayt. 79/10-11, 28). Mayt. 79/28 Otsuz emsiz yöründeksiz ayıg kılınç kılmak neteg bolur. "Çaresizlik (yüzünden) kötü davranış yapmak nasıl olur?".

Otsuz suvsuz: Otsuz susuz (Daş. 1825). Bkz. Otsuz emsiz ürüntegsiz, Aşsız suvsuz. Daş. 1825 *Ol Muntag tükel yiti [kün] otsuz suvsuz bolmışka kogşa[p] ba[r]ıp yirte kamıltı.* "Ondan sonra bu şekilde tüm yedi güb otsuz susuz kaldığından zayıflayıp yere devrildi."

Oyna- ilinçüle-: Oynayıp eğlenmek (Daş. 3852). Bkz. Oyna- bödi- yırla-. İlinçüle- "kendini eğlendirmek, eğlenmek" (Clauson 1972: 149) anlamındadır. Daş. 3852 *Hualıg çeçeklik [yir]t[e] oynayu ilinçüleyü olurtı.* "Çiçeklerle dolu yerde oynayıp eğlenerek oturuyordu."

Oyna- kül-: Oynayıp gülmek (Mayt. 89/16-17). Bkz. Bödi- yırla-, Oyna- ilinçüle-. Oyna- "oynamak", kül- "gülmek"tir. Mayt. 89/16-17 *Kayusı muŋadu adınu oynayu küle yorırlar.* "Bazısı şaşırarak, güle oynaya yürüyorlar."

Oyna- yırla-: Oynayıp şarkı söylemek (Altun Y. 34ğ/13). Bkz. Oyna- ilinçüle-, Oyna- kül-, Bödi- yırla-, Irla- bödi-. Yırla- "şarkı söylemek"tir (Clauson 1972: 230). Altun Y. 34ğ/13 *Azu yme kaltı birök eşgek irinin neçede bımba atlıg yimiş teg kızıl öŋlüg bultukup ked uz oynayu yırlayu bödigeli udukda ançada timin tilegülük ol teŋri teŋrisi burkan şarırın.* "Şöyle ki eğer eşek pisliğini ne zaman bımba adlı yemiş gibi kırmızı renkli bulup güzel oynayıp şarkı söyleyersen o zaman hemen tanrılar tanrısı Buda'nın hatırasını dile."

Oyun bediz: Müzik ve resim, müzik (Altun Y. 119/4-5; 418/10). Bkz. Ir oyın/Yır oyun, Körk bediz. Altun Y. 119/4-5 *Kim ol tınlıglar taplamış oyun bedizig köŋüllerinte sakınsarlar.* "Ki o canlılar sevdikleri müziği gönüllerinde düşünseler."

Oyun ır: Şarkı (Mayt. 40/02; 53/14). Bkz. Ir oyın/Yır oyun, Oyun bediz. Mayt. 53/14 *Tört yıŋaktın oyun ır üni iştülür.* "Dört taraftan şarkı sesi işitilir."

Oyun kırı: Eğlence (Altun Y. 101/20). Bkz. Ir oyın/Yır oyun, Oyun bediz, Oyun ır. Kırı "eğlence, zevk" (Wilkens 2021: 373) anlamındadır. Altun Y. 101/20 ...

ilinçü meŋi oyun kırı ugurınta azu yme busuş kadgu emgek tolgak tıltagınta azlı öpkeli yagılarka igirtip ... "… eğlence, zevk için ızdırap sebebiyle öfke düşmanlarını takip edip …".

Oyun küg: Şarkı (Daş. 3887). Bkz. Ir oyın/Yır oyun, Oyun bediz, Oyun ır, Oyun kırı. Küg "şarkı, melodi, name" (Clauson 1972: 709) anlamındadır. Daş. 3887 *Nıpur itigin itiglig adakın maŋlap yorısar oyun küg arasınta aya yap[şınıp kör]ki yaraşı yorıyur.* "Halhallarla süslü ayağıyla adım atsa şarkılar arasında el çırpıp güzel görünüşü ile yürümeye devam eder."

Oz- kaç-: Kaçıp kurtulmak (Altun Y. 631/1-2). Oz- "kurtulmak, uzaklaşmak" (Clauson 1972: 279), (Caferoğlu 1968: 145) anlamındadır. Kaç- "kaçmak"tır. Altun Y. 631/1-2 *Neçe bar erser kuş keyik arıgka sakaka tayaklıg öz orunların kemişip ozdılar kaçdılar.* "Ormanda yaşayan ne kadar hayvan varsa kendi yerlerini bırakıp kaçıp kurtuldular."

Oz- keç-: Kurtulup gitmek (Altun Y. 105/13). Bkz. Oz- kaç-, Ert- keç, ket-. Altun Y. 105/13 *Ozayın keçeyin togmak ölmeklig kelgintin.* "Doğmak ve ölmekli dönüşümden kurtulayım gideyim".

Oz- kurtul-: Kurtulmak (Kip 23, 57; Altun Y. 20/9; Mayt. 23/3; 43/17; 65/1; 72/6, 53-54; 74/61-62; 75/25-26; 76/20; 78/34; 83/49; 85/9, 19; 111/10-11; Jut. Sek. Yük. 423). Bkz. Oz- kaç-, Oz- keç-. Oz- ve kurtul- fiilleri "kurtulmak, uzaklaşmak" (Clauson 1972: 279; 650), (Caferoğlu 1968: 145; 188) anlamındadır. Eş anlamlı iki sözcükten oluşan bu ikilemede bugün Türkiye Türkçesinde kurtul- fiili varlığını devam ettirmektedir. Kip 57 *... ol kalın erüş yagı yavlakta ozar kurtulurlar*. "… o kalabalık yol kesicilerden geçer kurtulurlar."

Oz- kutrul-: Kurtulmak (Altun Y. 6/22-23; 10/3; 10/14; 11/8-9; 11/23; 15/20; 20/14; 22/4; 34r/15, 18-19; 39/2; 199/17; 326/3, 22; 327/14; 328/4, 19; 329/10; 330/1, 14; 331/4; 332/7; 387/13; 388/16; 419/6; 421/11; 466/18; 480/9; 504/16-17; 532/12-13; 598/5; 660/17-18; Üİ 107a/12; 121a/14-15; Mayt. 8/44-45; Daş. 1984-1985). Bkz. Oz- kaç-, Oz- keç-, Oz- kurtul-. Mayt. 8/44-45 *Kim kayu bu burkan nomınta sansardın ozgalı kutrulgalı irgürmeser ol tınlıg utguratı maytrı burkan ödinte kurtulur.* "Ki bu Buda dininde Samsâra'dan kurtulmayı başaramazsa o canlı kesinlikle Maytrı Burkan zamanında kurtulur."

Oz- tarkar-: Uzaklaşmak, uzaklaştırmak (Altun Y. 117/11). Bkz. Oz- kaç-, Oz- keç-, Oz- kurtul-, Oz- kutrul-, Kev- tarkar-, Kiter- tarkar-. Altun Y. 117/11 *Ölüm adalarıntın ozdaçı tarkartaçı ulug umugı ınagı bolayın.* "Ölüm tehlikesinden kurtaracak büyük umut olayım."

Ozgur- kutgar-: Kurtarmak (Altun Y. 3/9-10; 115/5; 160/8; 166/4-5; 174/16-17; 180/1, 4; 307/5-6; 311/7-8; 335/8; 628/10, 21-22; 644/1; 659/19; Mayt. 46/23; Daş. 2740). Ozgur- ve kutgar- fiillerinin ikisi de "kurtarmak" (Clauson 1972: 283; 599), (Caferoğlu 1968: 145; 189) anlamlarındadırlar. Mayt. 46/23 *Ok men yime asaŋı sanınca tınlıgларıg ozgurup kutgarıp nırvanka barmışım kergek.* "Bizzat ben de Asamkhyeya sayısınca canlıyı kurtarıp Nirvana'ya varmalıyım."

Ozgur- kutgur-: Kurtarmak (Altun Y. 582/17). Bkz. Ozgur- kutgar-. Altun Y. 582/17 *Alku edgü edremlerig tüpsüz kıdıgsız emgeklig taluy ögüzdin ozgurur kutgurur üntürür.* "Bütün iyi erdemleri dipsiz, sonsuz eziyetli denizden kurtarır."

Ozgur- öŋedtür-: Kurtarmak, iyileştirmek (Altun Y. 585/16). Bkz. Ozgur- kutgar-, Ozgur- kutgur-, Emlet- öŋedtür-, Kiter- öŋedtür-. Altun Y. 585/16 *Neçe iglig kemlig agrıglıg tikiglig aŋar yakın kelserler olarnı barça igintin agrıgıntın ozgurur öŋedtürür erti.* "Ne kadar hastalıklı, ağrılılar onun yanına gelseler onları bütün hastalıklarından kurtarırdı."

Ö- bil-: Düşünüp bilmek (Altun Y. 98/17-18; 116/1-2). Bkz. Küzet- ö-, Bil- boşgun-, Bil- kör-, Bil- ötgür-, Bil- uk-, Bil- uk- ötgür-, İşid- bil-, Kör- bil-. Altun Y. 98/17-18 *Öyürler bilirler öŋre ertmiş üdteki yüz miŋ ajunların.* "Geçmiş zamandaki yüz bin alemi düşünüp bilirler."

Ö- köŋülker-: Düşünmek, gözetmek (Altun Y. 541/6-7). Bkz. Küzet- ö-, Ö- bil-. Köŋülker- "düşünmek" (Clauson 1972: 733), (Caferoğlu 1968: 115) anlamındadır. Altun Y. 541/6-7 *... ömekde köŋülmekde yanmaksız turıtmaksız kılgalı ...* "… düşünmekten bıkmamak için …".

Ö- sakın-: Düşünmek (Altun Y. 38/4; 93/20; 116/4; 175/15-16; 177/11; 345/21-22; 395/1; 454/16-17; 486/7; 517/22; 539/14-15; 547/22-23; Mayt. 14/5; 33/37; 46/16; 57/15; 104/13-14; Çaş. Beg 261; Daş. 1833, 1853, 1870, 2040, 3745). Bkz. Küzet- ö-, Ö- bil-, Ö- köŋülker-, Bögün- sakın-, Kolula- sakın-. Altun Y. 38/4 *Ya tözünler oglıya antag erser amtı sen titrü tıŋlagıl edgüti ögil sakıngıl.* "Ey soylular oğlu, öyleyse sen şimdi dikkatli dinle, iyice düşün."

Öç- alkın-: Sönüp yok olmak (Altun Y. 34j/5, 8, 97/5; 99/20; 106/8; 145/6; 337/22). Bkz. Alkın- egsü-, alkın- isil-, alkın- tüke-, alkın- yokad-, Arı- alkın-, Arta- alkın-. Öç- "sönmek" (Clauson 1972: 19), (Caferoğlu 1968: 145) anlamındadır. Altun Y. 97/5 *Bu altun küvrüg üniniŋ çoglug yalınlıg inçip küçinte alku nızvanı kadgularnıŋ adartmakı barça öçer alkınur.* "Bu altın davulun sesinin nuru sayesinde bütün ihtirastan doğan kaygılarının zararı tamamen sönüp yok olur."

Öç- amrıl-: Sönmek, dinmek (Altun Y. 290/2; 332/9; Mayt. 44a/29, 31, 32, 32-33, 33, 34, 34-35, 35, 36, 36, 37, 38; Daş. 4693). Bkz. Öç- alkın-, Amrıl- turul-, Bog- amrıl-. Altun Y. 332/9 *Agulug ada tudaları barça öçer amrılur.* "Zehirli tehlikelerin hepsi sönüp diner."

Öç- arı-: Temizlenmek (Altun Y. 146/17-18). Bkz. Öç- alkın-, Öç- amrıl-, Arı- açıl-, Arı- alkın-, Arı- süzül-. Altun Y. 146/17-18 *Antag tsuy irinçü agır ayıg kılınç yok öçmegülük arımaguluk bilinü ukunu kşanti kılsar.* "Bilip, af dilese geçip temizlenmeyecek böyle günah ve kötü davranış yoktur."

Öç kek: Öç, intikam (Altun Y. 102/14; 332/3; Daş. 1159). Öç "öç, intikam" (Clauson 1972: 18), (Caferoğlu 1968: 145); kek "nefret, kin, düşmanlık" (Clauson 1972: 707), (Caferoğlu 1968: 104) anlamlarındadır. Altun Y. 332/3 ... *üz büz ööç kek tutdaçı yagı yavlak adasıntın* ... "… nefret, intikam tutan düşman tehlikesinden …".

Öç- tarık-: Yok olmak, gitmek (Altun Y. 584/21-22). Bkz. Öç- alkın-, Öç- amrıl-, Öç- arı-, Kit- tarık-. Altun Y. 584/21-22 *Açıg emgek timedin kaçan tegser ol yir orunta ötrü bolsar işidgeli monçulayu bu nomug öçgey tarıkgay olarnıŋ üküş ayıg kılınçı.* "Acı ve ızdırap demeden ne zaman varsa o yere sonra bu öğretiyi bu biçimde dinlese onların pek çok günahı yok olur."

Öç- üzül-: Sona ermek, yok olmak (Altun Y. 67/10; 197/16). Bkz. Öç- alkın-, Öç- amrıl-, Öç- arı-, Öç- tarık-, Bıçıl- üzül-. Altun Y. 197/16 ... *ançaka tegi buyirtinçüde yiti kırk törlüg bodıpakşıt atlıg tuyunmak arkalıg nomlar öçmedin üzülmedin turgay.* "… o zamana kadar bu dünyada otuz yedi çeşit bodhi Paksika adlı sezmek destekli öğretiler sona ermeksizin duracak."

Öçlüg keklig övkelig: İntikamla dolu (Daş. 458). Daş. 458 *Öçlüg keklig övkelig tınlıgların arıtı kötürmez.* "İntikamla dolu öfkeli canlılaraasla tahammül edemez."

Öçsüz keksiz: İntikamsız (Altun Y. 417/2). Öç kek ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 417/2 *Yene ordu karşı içinteki katunlar tigitler begler buyruklar ınançlar tayançlar arkası bir ikintike ööçsüz keksiz evkesiz kakıgsız aymançsız köŋülin ertiŋü ögrünçülüg sevinçlig bolmış kergek.* "Yine saray içindeki hatunlar, beyler, yardımcılar birbirlerine intikam ve nefret beslemeden endişesiz gönülle son derece sevinçli olmalı."

Öçül- alkın-: Yok olmak, ortadan kaybolmak (Altun Y. 104/22; 164/15). Bkz. Alkın- egsü-, alkın- isil-, alkın- tüke-, alkın- yokad-, Arı- alkın-, Arta- alkın-, Öç- alkın-. Öçül- "bitmek, söndürülmek" (Clauson 1972: 27), (Caferoğlu 1968: 145) anlamlarındadır. Altun Y. 164/15 *... ol ayıg kılınçları barça öçülür alkınur.* "… o kötü davranışları tamamen ortadan kaybolur."

Öçür- amırtgur-: Söndürüp yatıştırmak (Altun Y. 234/12). Öçür- "söndürmek" (Clauson 1972: 30), (Caferoğlu 1968: 146); amırtgur- "yatıştırmak, teskin etmek" (Clauson 1972: 164), (Caferoğlu 1968: 13) anlamlarındadır. Altun Y. 234/12 *Turmaduk yavlak ayıg nomlarıg turgurmagalı turu tüketmiş erser öçürgeli amırtgurgalı turmaduk edgü nomlarıg yaŋırtı turgurgalı turu tüketmiş erser üklitgeli asgalı tavranurlar katıglanurlar.* "Durmayan kötü öğretileri durdurmamayı durarak tamamlamışsa söndürmeli, durmayan iyi öğretileri yeniden durdurmayı durarak tamamlamışsaçoğaltmak için davranırlar, dayanırlar."

Öçür- arıt-: Gidermek, temizlemek (Altun Y. 147/1-2, 19). Bkz. Öçür- amırtgur-, Arıt- alkıntur-, Arıt- süz-. Altun Y. 147/1-2 *Anın buyörügüg tutup monçulayu ulug asıgın körüp ökünmek yalbarmak kşanti kılmak üze anın agır ayıg kılınçlıg kir tapçaların birtem öçürmekin arıtmakın yarlıkayur men.* "Onun için bu açıklamayı yerine getirip, bu şekilde büyük yararını görüp pişman olmak, yalvarmak, af dilemekle kötü davranışlı kir pasaklarını büsbütün temizlemesini buyuruyorum."

Öçür- is-: Söndürmek, dindirmek (Altun Y. 588/12). Bkz. Öçür- amırtgur-, Öç- arıt-. İs- "almak, gasp etmek, el koymak" (Tekin 1960b: 397) anlamındadır. Altun Y. 588/12 *Bu ok tıltagdın et'özde bışurtaçı aş ootın öçürmekli ismekli yalaŋuk et'özinte törümiş tört ulug iglerin…* "Bu sebeple bedende pişen yiyeceğin ateşini söndüren insan bedeninde türemiş dört büyük hastalığı …".

Öd kolu: (Altun Y. 6/18; 40/5, 6, 7; 181/18; 412/7; 432/16-17; 487/11; 542/7; 584/3; 588/5-6; 590/14; 628/3, 12; Jut. Sek. Yük. 257, 283; Daş. 3463). Bkz. Kalp öd / üd, Kşan öd / üd. Kolu "zaman, an" (Clauson 1972: 617), (Caferoğlu 1968: 181) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 257 *Kün ay öd kolu adırtın biltürürler.* "Gün ay zaman farklı bildirirler."

Öd kün: Zaman, süre (Altun Y. 6/23). Bkz. Kalp öd / üd, Kşan öd / üd, Kün ay, Kün tün, Öd kolu. Altun Y. 6/23 *İnçip biziŋ yılkı ajunıntakı ozguluk kutrulguluk ödümüz künümüz takı tükemezken ınçıu balıkdakı çaŋ baglıg kuotau atlıg beg bizni ölürtdi.* "Öyle ki bizim hayvanlar alemindeki kurtulacak zamanımız da tükenmemişken Inçıu şehrindeki Çang'a bağlı Kuotau adlı bey bizi ölürttü."

Öd ugur: Zaman, çağ (Altun Y. 186/11-12). Bkz. Kalp öd / üd, Kşan öd / üd, Kün ay, Kün tün, Öd kolu, Öd kün. Ugur "fırsat, vesile, zaman" (Clauson 1972: 89), (Wilkens 2021: 788) anlamlarındadır. Altun Y. 186/11-12 *Teŋriler iligiye men ol ödte ol ugurta ratnaprabı kız ertim.* "Ey, tanrılar hanı, ben o zamanda Ratnaprabi adlı kız idim."

Ödli kolulı: Zamanlı (Jut. Sek. Yük. 246). Öd kolu ikilemesinin +lI yapım eki almış biçimidir. Jut. Sek. Yük. 246 *Ödli kolulı yıllı aylı takı artukrak edgü ertiŋü yavaş kimke erser ...* "Zamanlı, aylı yıllı ve daha iyi, çok yavaş kime ise …".

Ödsüz erksiz: Zamansız ve yetersiz (Mayt. 69/9-10). Bkz. Erksiz türksüz. Ödsüz "zamansız, vakitsiz" (Clauson 1972: 71), (Wilkens 2021: 819) anlamındadır. Mayt. 69/9-10 *Tıtsı kuvrag yıgdımız ödsüz erksiz boşguttumuz.* "Öğrenci ve cemaat topladık zamansız ve yetersiz şekilde öğrettik."

Ödsüz kezigsiz: Zamansız (Altun Y. 434/19). Bkz. Ödsüz erksiz. Kezigsiz "sırasız, olağanüstü" (Wilkens 2021: 361) anlamındadır. Altun Y. 434/19 *Ödsüz kezigsiz kün ay tutungay.* "Zamansız güneş ve ay tutulacak."

Ödsüz kolusuz: Zamansız, vakitli vakitsiz (Altun Y. 552b/12-13; Mayt. 32/1; 59/12-13; 82/5-6; Jut. Sek. Yük. 49-50, 280, 314, 349). Bkz. Ödsüz erksiz, Ödsüz kezigsiz. Ödli kolulı ikilemesinin olumsuz biçimidir. Mayt. 32/1 *Yitinç ödsüz kolusuz sıgurmak.* "Yedincisi zamansız toplamak.

Ödsüz kolusuz kezigsiz: Zamansız, sırasız (Altun Y. 557/3-4). Bkz. Ödsüz erksiz, Ödsüz kezigsiz, Ödsüz kolusuz. Altun Y. 557/3-4 *Ödsüz kolusuz kezigsiz tolı tüşer kar yagar.* "Zamansız dolu düşer, kar yağar."

Ödün ödün: Zaman zaman (Altun Y. 491/20; 516/23; 526/17; 554/23; 566/9). Kalp ödün, Kşan ödün. Altun Y. 491/20 *Yme birkerü kamag teŋri kızları ödün ödün yıgılurlar ince kaltı taluy ögüz çızıgıŋa üner teg.* "Yine bütün Tanrıçalar zaman zaman tıpkı okyanus kenarında ortaya çıkar gibi toplanırlar."

Ög- alka-: Övmek (Altun Y. 91/13; 135/4-5; 153/15-16; 154/17-18; 155/6; 178/4-5; 342/11; 350/14; 403/14; 428/3-4; 440/3-4; 443/19; 449/4; 454/19; 472/22; 517/18; 527/5; 617/16; 670/6; 671/5; Mayt. 10/13; 27/25; 85/56; Jut. Sek. Yük. 22, 238, 382; Daş. 1247). Ög- "övmek" (Clauson 1972: 100), (Caferoğlu 1968: 147); alka- "övmek" (Clauson 1972: 138), (Caferoğlu 1968: 11) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme kurulmuştur. Altun Y. 155/6 *Öge alkayu teginür men tip monçulayu yaŋın bu muntag sözleyü iyin ögirmiş kergek.* "Överek yerine getiririm, diyip bu çekilde söyleyerek sevinmiş olsa gerek."

Ög ana: Anne (Altun Y. 495/4; Daş. 1080). Bkz. Ana ata, Kız ana. Ög "anne"dir Ög "anne" (Clauson 1972: 99), (Caferoğlu 1968: 146). Daş. 1080 *[...] ög anası kunçuylar [...].* "… annesi kadınlar …".

Ög kaŋ: Anne baba (IrkB 35, 35, 58; Kip 186; Altun Y. 26/10-11; 134/15; 135/16; 137/17; 199/17; 300/8; 407/21; 554/13; 561/1-2; 585/5; 619/23; 620/4; 624/17; 641/19-20; 685/19-20; KP XI 4, 5, 8; XX 2, 5; XXVIII 8; LVI 6-7; Mayt. 9, 10; 33/45-46, 49; 42/11-12; 50/3; 51/10; 81/44-45; 82/30-31; 108/1; 109/14; Jut. Sek. Yük. 63, 105-106, 107, 124, 125, 250, 253, 277, 278, 348, Bx5-12, Shanx-3); Daş. 2833, 2850, 3062). Bkz. Ög ana, Ata kaŋ, Bahşı kaŋ. Bu iki sözcüğünde birlikte kullanımı "ebeveyn" anlamını vermektedir. IrkB 35 *Kugu kuş kanatıŋa urup anın kalıyu barıpan ögiŋe kaŋıŋa tegürmiş ögi kaŋı ögirer sevinür.* "Kuğu (onu) kanadına alarak böylece yükselip annesine ve babasına ulaştırmış. Annesi ve babası neşelenip seviniyor."

Ög köŋül: Akıl fikir (Altun Y. 149/5; 150/23; 441/4-5; 529/20-21; 541/3; 625/15-16; 632/6; 634/15-16; Kör. B. 067; Daş. 2694, 3257, 3816, 3909). Bkz. Köŋül bilig, Köŋül karın, Köŋül kögüz, Köŋül yürek. Ög sözcüğünün bir anlamı da "akıl, zeka"dır (Clauson 1972: 99), (Caferoğlu 1968: 146). Altun Y. 441/4-5 *Ol daranı tutdaçı kişi kentü ögin köŋülin öŋi saçmadın buözen daranıg özi işidip adınlar işidmegüçe ünin akurukaya sözlesün.* "O duayı tutacak kişi kendi aklını fikrini dağıtmadan bu içten duayı kendisi dinleyip diğerleri sessizce söylesin."

Ög- küle-: Öğünmek, methetmek (Altun Y. 114/7-8; 346/7; 351/20-21; 403/10; 407/5; 412/24-413/1; 422/13; 423/18-19; 489/7; 495/2; 645/13; 653/15; 657/10-11; 661/6, 20; 680/9). Bkz. Ög- alka-. Küle- "övmek, takdir etmek" (Clauson 1972: 716), (Caferoğlu 1968: 121) anlamında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme kurulmuştur. Altun Y. 346/7 *Ol ilig beg tünle küntüz ürüg uzatı lınhua çeçek yöleşürüglüg ögdi üze turkaru üç üdki ontın sıŋarkı burkanlarıg şlök takşutın öger küleyür erti.* "O hükümdar gece gündüz sürekli lotus çiçeği benzetmesiyle durmadan üç zamanın Budalarını şiirler överdi."

Ög- tegin-: Yüceltmek (Altun Y. 672/21). Bkz. Ög- alka-, Ög- küle-, Al- tegin-, Bul- tegin-. Altun Y. 672/21 *Anta ötrü ol kamag üstün teŋri altın yalaŋuk ulatı sansız sakışsız ulug tirin kuvrag teŋri teŋrisi burkannıŋ yarlıgın işidü teginip üküş telim ögirtiler sevintiler ögdiler tegintiler.* "Sonra bütün üstteki tanrılar alttaki insanlar ve sayısız büyük topluluklar, tanrı tanrısı Buda'nın buyruğunu dinleyip pek çok sevindiler, övdüler."

Ög- yıv-: Övmek (Mayt. 61/21; Daş. 2980). Bkz. Ög- alka-, Ög- küle-, Al- tegin-, Ög- tegin-. Yıv- "övmek" (Clauson 1972: 871), (Caferoğlu 1968: 295) anlamındadır. Mayt. 61/21 *Takı yime kodıkı yavaz ed tavarlarıg satıgka tegzün tip ögdümüz.* "Ve adi kötü mallarını satılsın diye övdük."

Ög- yükün-: Övmek, ululamak (Altun Y. 124/2-3). Bkz. Ög- alka-, Ög- küle-, Al- tegin-, Ög- tegin-, Ög- yıv-, Ata- yükün-, Eŋit- yükün-. Altun Y. 124/2-3 *Meniŋ teŋrim sizni ögmekdin yükünmekdin turmış buyanlarımın kirsiz tapçasız köŋülüm süzülmeklig arıg turug edgü kılınçlarımın kut kolunu buyan evirer men.* "Tanrım sizi övmekten kazandığım sevaplarımı kirsiz, lekesiz gönlümün arılığıyla temiz sevaplarımı saadet isteyerek iyiye çeviririm."

Ögdir ançu: Ödül (Daş. 1218). Ögdir "ödül" (Clauson 1972: 103), (Wilkens 2021: 525); ançu sözcüğü ikileme içinde geçmekte ve "hediye, ödül" (Clauson 1972: 173), (Wilkens 2021: 49) olarak anlamlandırılmıştır. Daş. 1218 *Aŋar muntag kılsar sen saŋa ulug türlüg ögdir ançu bar.* "Bu şekilde halledersen sana çok çeşitli ödüller var."

Öge bilge: Bilge, danışman (Kip 136, 138). Öge "bilge, bilge kişi, bakan, başkan, danışman, müşavir, devlet memuru, idareci" (Wilkens 2021: 820); bilge "bilgili kişi; danışman; bakan" (Wilkens 2021: 170) anlamlarındadır. Kip 136 *Birök*

adın adın öge bilge atlıg yüzlüg er evci körkin körü kurtulgu tınlıglar erser kuanşi im pusar ol tınlıglarka adın adın öge bilge atlıg yüzlüg er evçi körkin körtgürü nomlayur kutgarur. "Çeşitli meşhur, bilgili saygın erkek ve kadınların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlıklarsa Kuanşi İm Pusar o canlı varlıklara çeşitli, meşhur, bilgili, saygın erkek ve kadınlar kılığına girerek öğretir, kurtarır."

Ögir- sevin-: Sevinmek neşelenmek (IrkB 15, 30, 31, 34, 35, 42, 49; Altun Y. 34j/2; 123/15; 135/2; 151/4; 151/19; 152/10-11; 153/5-6, 15; 154/17; 155/5; 178/5-6; 423/20; 435/5; 455/18; 457/22-458/1; 488/19; 557/22-23; 562/9; 564/20; 579/4; 597/13; 644/9; 672/20-21; KP LIII 2-3; Mayt. 9/2; 18/30-31; 78/52-53; Jut. Sek. Yük. 223). Bkz. Ögir- sebin- (Göktürk). İkileme sinonim iki sözcükten oluşmuştur. IrkB 30 *Ögire sevinü kelir.* "Neşelenip sevinerek geliyor."

Ögirtür- sevintür-: Sevindirmek, mutlu etmek (Altun Y. 598/20-21; Mayt. 52/33-34). Altun Y. 598/20-21 *Ötrü antada kin olar barça bir yaŋlıg buşı birip buyan edgü kılınç kılmak üze kentü et'özlerin ögirtürüp sevintürüp alkugun yumgın ol bayagut oglıŋa barıp ince tip sözlediler.* "Ondan sonra onların hepsi aynı biçimde sadaka verip sevap işlemek üzere kendilerini sevindirip hepsi topluca o bey oğluna gidip şöyle söylediler."

Ögirtdür- sevintür-: Sevindirmek, mutlu etmek (Altun Y. 43/2; 266/10-11, 13-14; 268/2-3). Bkz. Ögirtür- sevindür- / sevintür-. Altun Y. 266/13-14 *Kaltı yalaŋuz kirtü töz üze adırtsız körüp ögirtdürmek sevintürmek erür.* "Öyle ki yalnız gerçek temel ile farksız görüp sevindirmektir."

Öglen- tınlan-: Kendine gelmek (Altun Y. 640/12). Bkz. Onul- öğlen-. Tınlan- "kendine gelmek, ayılmak" (Wilkens 2021: 714) anlamındadır. Altun Y. 640/12 *Ötrü timin azkaya öglenü tınlanu tegintiler.* "Sonra ancak birazcık kendine geldiler."

Öglüg köŋüllüg: Aklı fikir olan (Daš. 90-91, 3082, 3253). Ög köŋül ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. Daš. 90-91 *Kim öglüg köŋüllüg kişi erser monı bügünmiş kergek.* "Kim aklı fikri yerinde kişiyse bunu anlamış olmalıdır."

Ögret- boşgur- biltür-: Eğitmek, öğretmek (Altun Y. 298/6). Bkz. Boşgur- biltür-, Körkit- boşgur-, Biltür- tanuklat-, Biltür- uktur-, Okıt- biltür-. Ögret- "öğretmek"tir. Altun Y. 298/6 *Kaltı bu muntag terinde terin yinçgede yinçge*

tütrüm terin yörüglüg nomlarta adınlarıg yaratmak öğretmek boşgurmak biltürmek erür. "Şöyle ki nöyle derinden derin, inceden ince derin anlamlı öğretilerde başkalarını oluşturmak, öğretmek, bildirmektir."

Ögrünç meŋi: Sevinç, mutluluk (Altun Y. 47/7; 106/13; Jut. Sek. Yük. 101). Bkz. Meŋi ögrünçü, Edgü meŋi, İlinçü meŋi, İnç meŋi, İnçgü meŋi, Meŋi ilinçü. Altun Y. 47/7 *Adınlar tegingülük timişi erser kim adınlar ol körküg körüp nomlug yarlıgın işidip altı kaçıgları barça bir yintem kutrulmak tözlüg ögrünç meŋi teginürler.* "Başkasına ulaşmış demek ise başkaları o güzelliği görüp öğretili emri işitip altı organı tamamıyla kurtulmak esaslı sevince ulaşırlar."

Ögrünç sevinç: Sevinç, mutluluk (Altun Y. 34d/18; 34d/31-32; 92/11; 266/6-7; 315/24; 371/15; 372/3; 378/8-9; 411/18; 446/3; 528/18; 532/2; 548/3; 558/9-10; 565/16; 577/6; 579/11; 583/19-20; 597/13-14; 609/10; 623/12; 667/22-23; Mül. Dan. 46; Daş. 240, 1002, 1129). Bkz. Meŋi ögrünç. Sevinç "neşe, sevinç"tir. Altun Y. *Tınlıg atkaklıg ögrünçü köŋül erser kaltı ulug edgü ögli köŋül küçi üze meŋilig bolmış tınlıglarnıŋ üzeleyü ögrünçülerin sevinçlerin asmak üstemek erür.* "Canlıya bağlı sevinçli gönül ise büyük iyi düşünen gönül gücü ile mutlu olmuş canlıların yükselerek sevinçlerini artırmaktır."

Ögrünçeŋ sevinçeŋ: Neşeli, sevinçli (Mayt. 83/17). Mayt. 83/17 *Kim yime ögrünçeŋ sevinçeŋ köŋüllüg erserler ...* "Neşeli gönüllü iseler …".

Ögrünçlüg meŋilig: Sevinçli, mutlu (Altun Y. 419/22). Bkz. Edgülüg ögrünçlüg, Asıglıg meŋilig, Bay meŋilig, İnç meŋilig, İnçgülüg meŋilig, Meŋilig toŋalıg ögrünçlüg sevinçlig. Altun Y. 419/22 *... özi yaşı uzun ögrünçülüg meŋilig açuk adırtlıg yarlıkamış yarlığı tıdıgsız teŋrike yalaŋukka taplaguluk ...* "… ömrü uzun ve mutlu açık seçik buyurmuş buyruğu engelsiz Tanrı'ya ve insanlara hizmet edip …".

Ögrünçlüg sevinçlig/Ögrünçülüg sevinçlig: Sevinçli, mutlu (Altun Y. 15/8; 120/20; 199/3-4; 341/16; 391/17; 415/5; 417/4; 530/7-8, 9-10; 541/10; 568/3; 672/22; Jut. Sek. Yük. 458, 463; Mayt. 10/11; 12/11-12, 15-16; 19/3; 27/22-23; 47/16-17; 89/15; Mül. Muk. 20-21; Daş. 403, 1965-1966, 1971, 2319, 4254-4255, 4367). Bkz. Edgülüg ögrünçlüg, Ögrünçlüg meŋilig, Meŋilig toŋalıg ögrünçlüg sevinçlig. Altun Y. 15/8 *Bu ötüg bitigig okıyu tüketip ötrü erklig kan ertiŋü*

ögrünçülüg sevinçlig bolup maŋa ince tip yarlıkadı. "Bu din kitabını okuyup bitirdikten sonra han, fazlasıyla sevinçli olup bana şöyle diyip buyurdu."

Ögrünçü meŋi: Sevinç, mutluluk (Mayt. 1/44-45; 38/49). Bkz. Meŋi ögrünçü, Edgü meŋi, İlinçü meŋi, İnç meŋi, İnçgü meŋi, Meŋi ilinçü, Meŋi toŋa. Mayt. 38/49 *Bu tıltagın uluş balık bodunı bokunı adasız tudasız ulug ögrünçn meŋin erürler.* "Bu sebeple şehir halkı tehlikesiz ve mutluluk içinde olurlar."

Ögrünçülüg köŋüllüg: Neşeli, gönüllü (Kip 65). Bkz. Edgülüg ögrünçlüg, Ögrünçlüg meŋilig, Meŋilig toŋalıg ögrünçlüg sevinçlig. Ögrünçlüg/ ögrünçülüg sözcüğü "sevinçli, neşeli" (Clauson 1972: 115), (Caferoğlu 1968: 148); köŋüllüg sözcüğü de "akıllı; iyi niyetli, istekli, neşeli" (Clauson 1972: 732), (Caferoğlu 1968: 115) anlamına gelmektedir. Yakın anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Kip 65 *Ögrünçülüg köŋüllüg bolur.* "Neşeli olur."

Ögsire- tınsıra-: Kendinden geçmek (Altun Y. 619/18; 625/12-13; 634/19). Ögsire- "aklını kaybetmek, kendinden geçmek" (Clauson 1972: 118), (Caferoğlu 1968: 148); tınsıra- "cansız hale gelmek" (Clauson 1972: 526), "çıldırmak" (Caferoğlu 1968: 237) anlamlarındadır. Altun Y. 619/18 *Ne anı körüp ök et'özlerin ol süŋük üze kemişip ögsirep tınsırap kamıltılar.* "Onu görünce kendilerini o kemiklerin üzerine fırlatıp kendilerinden geçerek yıkıldılar."

Ögsiz tınsız: Kendinden geçmiş (Altun Y. 640/8-9). Ögsiz "akılsız, zekasız" (Clauson 1972: 117), (Caferoğlu 1968: 148); tınsız "cansız" (Clauson 1972: 526), (Caferoğlu 1968: 237) anlamlarındadır. Altun Y. 640/8-9 *Körü tegintim iki tiginig ögsiz tınsız yaturlar arıg semek içinte.* "İki prensi kendilerinden geçmiş orman içinde yatarken gördüm."

Ögsüz köŋülsüz: Şuursuz (Altun Y. 300/15). Bkz. Ögsiz tınsız. Köŋülsüz "akılsız, idraksiz" (Clauson 1972: 733), (Caferoğlu 1968: 115) anlamındadır. Altun Y. 300/15 *... köŋülin ters tetrü yaŋluk sakınmakları tıltagınta ögsüz köŋülsüz kal telve bolmışların monçulayu açuk adırtlıg tükel bilmek ukmak erür.* "… aklın yanlış düşünmesi nedeniyle şuursuz, deli olanların böyle açık seçik eksiksiz bilip anlamaktır."

Ögüz köl: Irmak, göl (Altun Y. 529/3; 621/4-5; 630/17). Ögüz sözcüğü "nehir" (Clauson 1972: 119), (Caferoğlu 1968: 149) anlamıyla kullanılmaktadır. Köl

sözcüğü de "göl"dür. Altun Y. 621/4-5 *Ögüzler köller yayılıp ı ıgaçlar ırgalur.* "Irmaklari göller taşar, ağaçlar sarsılır."

Ökün- bilin-: Pişman olup açıklamak (Altun Y. 137/23; 138/5, 18-19). Bkz. Bilin-tuyun-, Bilin- ukun-. Ökün- "pişman olmak" (Clauson 1972: 111), (Caferoğlu 1968: 149) anlamındadır. Altun Y. 138/5 *Kılmış ayıg kılınçlarımın barçanı ökünü bilinü kşanti ötünü teginür men.* "Yaptığım kötü davranışlarımın hepsini pişman olup açıklayarak bağışlanma dilerim."

Ökün- bilin- kşanti kıl-: Pişman olmak (Altun Y. 105/1-2; 132/13-14; 141/11-12; 169/5). Bkz. Ökün- bilin-, Bilin- tuyun-, Bilin- ukun-, Dejit kşanti, Kşanti çamhuy. Altun Y. 169/5 *... tözün bursaŋ kuvraglartın üç ınag almış çakşapatlıg sanvarta turmış ökünü bilinü kşanti kılmış ötleyü yalvara ötügçi bolmış ...* "… soylu rahip topluluklarından üç dayanak almış; ahlaka uygun gerekçede bulunmuş; itiraf edip, af dilemiş, yalvarıp yakarak ricacı olmuş …".

Ökün- kakın-: Pişman olmak (Altun Y. 140/1, 11; 11/13-14). Bkz. Ökün- bilin-, Ökün-bilin- kşanti kıl-. Kakın- "pişman olmak" (Clauson 1972: 611), (Caferoğlu 1968: 162) anlamındadır. Altun Y. 140/11 *... monçulayu sözleyü ökünü kakınu bilinü ukunu kşanti çamhuy kılsarlar ...* "… böylece söyleyip, pişman olup, açıklayıp, bağışlanma dileseler …". Altun Y. 11/13-14 *Ol tınlıgların ölürtmiş ayıg kılınçka ökünü katınu koduru süzük kirtgünç köŋülte turup ...* "O, canlıları öldürme kötü ameline pişman olup bütünüyle temiz imanlı gönülde durup …".

Ökün- kakın- kşanti kıl-: Günah çıkarmak (Altun Y. 362/1-2). Bkz. Ökün- bilin-, Ökün- bilin- kşanti kıl-, Ökün- kakın-. Altun Y. 362/1-2 *... kılmış ayıg kılınçın ökünüp kakınıp kşanti kılıp antada kin oŋ tizin çökitip ayasın kavşurup budaranı nomug miŋ sekiz kata sözlesün.* "… yapılan kötü amellerden günah çıkarıp sonra sağ diziyle çöküp, ayalarını birleştirip bu tılsımlı öğretiyi bin sekiz kez söylesin."

Ökün- kşanti kıl-: Pişman olup af dilemek (Altun Y. 110/10-11; Jut. Sek. Yük. Bx4-4). Bkz. Ökün- bilin-, Ökün- kakın-, Ökün- kakın- kşanti kıl-, Ökün- katın-, Dejit kşanti, Kşanti çamhuy. Altun Y. 110/10-11 *Ökünü kşanti kılu tegintim.* "Pişman olup af dileyerek ulaştım."

Ökün- kşanti çamhuy kıl-: Pişman olup af dilemek (Altun Y. 93/14-15). Bkz. Ökün-bilin-, Ökün- kakın-, Ökün- kakın- kşanti kıl-, Ökün- katın-, Dejit kşanti, Kşanti

çamhuy, Ökün- kşanti kıl-. Altun Y. 93/14-15 *Ol ün içinte yene agır ayıg kılınçlarıg ökünmek kşanti çamhuy kılmaklıg şlök nomlar işidilür bolur tüşedi.* "O ses içinde yine kötü davranışlardan pişman olup af dilemeli şiir şeklindeki öğretilerin işitildiğini düşledi."

Ökün- yalvar- kşanti kıl-: Pişman olup af dilemek (Altun Y. 141/21-22; 142/8-9, 18-19; 144/1-2, 14-15; 145/21-22; 146/22-23). Bkz. Ökün- bilin-, Ökün- kakın-, Ökün- kakın- kşanti kıl-, Ökün- katın-, Kol- yalvar-, Küse- yalvar-, Dejit kşanti, Kşanti çamhuy, Ökün- kşanti kıl-, Ökün- kşanti çamhuy kıl-. Altun Y. 142/18-19 *... yme ok ökünmek yalvakmaklıg kşantı kılmaklıg süzük sav üze yavlak ayıg kılınçlıg kirlerin tapçaların yumış arıtmış kergek.* "… dahası pişman olup af dilemeli, temiz söz ile kötü davranışlı kirlerini temizlemiş (olması) gerek."

Ökün- tuyun-: Pişman olmak (Altun Y. 14/15). Bkz. Ökün- bilin-, Ökün- kakın-, Ökün- kakın- kşanti kıl-, Ökün- katın-, Ökün- kşanti kıl-, Ökün- kşanti çamhuy kıl-, Ökün- yalvar- kşanti kıl-, Bilin- tuyun-. Altun Y. 14/15 *Antag antag künte yalaŋuk yirtinçüsinteki çaŋ baglıg kuotau atlıg kişi özlüglerig ölürtmiş üçün ökünüp tuyunup ...* "Böyle günde insanlar alemindeki Çang'dan Kuotau adlı kişi canlıları öldürdüğü için pişman olup …".

Ökündürüp kşanti kıl-: Pişman ettirip af diletmek (Altun Y. 179/19, 22-23). Altun Y. 179/19 *Tınlıgların kılmış ayıg kılınçların ökündürüp kşanti kılgalı ötlemiş buyan edgü kılınçka yitmez.* "Canlıların yaptıkları kötü amellerinden pişman ettirip af dilemelerini öğütlemek sevap davranışlara yetmez."

Ökündür- kşanti kıltur-: Pişman ettirip af diletmek (Altun Y. 296/21). Bkz. Ökündürüp kşanti kıl-. Altun Y. 296/21 *... inçip olarnı ol kılınçlarıntın ökündürü kşanti kılturu ...* "… onları o kötü davranışlarından pişman ettirip af dilettirip …".

Öl- yit-: Ölmek mahvolmak (Şi D 5, 5). Bkz. Bar- öl-, Karı- öl-. Yit- fiili "yitmek, kaybolmak" anlamına gelmekte ve bugün de anlamını korumaktadır. Clauson yit- madde başında sözcüğü açıklamıştır. Orkun da bu metni yet- fiiliyle verirken sözlükte yit- fiilinin açıklamasında bu sözcüğü göstermiştir (Clauson 1972: 885), (Caferoğlu 1968: 299), (Orkun 1994:893). Şi D 5 *Bir iki atlıg yablakın üçün kara bodunım ölting yetding.* "Bir iki atlı(nın) kötülüğü için halkım öldün, mahvoldun."

Ölüg tirig: Ölü diri (Altun Y. 635/11). Ölüg "ölü"; tirig "diri, canlı"dır. Altun Y. 635/11 *Amtı ol tigininniŋ ölügi tirigi neteg ol.* "Şimdi o prensin ölüsü dirisi ne durumdadır?".

Ölür- emget-: Öldürmek, acı çektirmek (Altun Y. 434/11). Bkz. Buşur- emget-, Emget- ölür-. Öl- fiilinden türemiş olan ölür- fiilinin yerine bugün Türkiye Türkçesinde öldür- şekli kullanılmaktadır. Altun Y. 434/11 *Yintem beklemek bukagulamak ölürmek emgetmek tütüzmek karışmak yoŋarışmak ayıglaşmak yazuksuzug yalarmakda ulatı ayıg törüler bolgay.* "Bütünüyle bağlayıp zincirlemek, öldürmek, acı vermek, yakmak, birbirini aşağılamak, günahsıza iftira atmak ve daha kötü töreler olacak."

Ölür- örlet-: Öldürüp eziyet etmek (Kip 31). Bkz. Korul- örlet-. Farklı iki sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. Kip 31 *Ol kişig ölürgeli örletgeli sakınsar ...* "O kimseyi öldürmeyi, eziyet etmeyi düşünseler…".

Ölütçi kınçı: Cellat (Jut. Sek. Yük. 89). Bkz. Kıınçı ölütçi. Jut. Sek. Yük. 89 *Ölütçiler kınçılar alku kitgeyler.* "Cellatların hepsi gidecekler."

Öŋ bod: Biçim (Altun Y. 60/7). Bkz. Bod sın. Öŋ "renk" (Clauson 1972: 167), (Caferoğlu 1968: 151) anlamındadır. Altun Y. 60/7 *Üçünç nomlug et'özleri alku törlüg körk meŋizlertin öŋi tarıkmış körk meŋiz öŋ bod belgüsi üze atkanguluksuz üçün anın bir yme ermez iki yme ermez titir.* "Üçüncüsü dini görünüşleri her türlü güzellikten uzaklaşmış görünüş, biçim işareti ile bağlı olmadığı için bir de değil, iki de değil, denir."

Öŋ kırtış: Yüz görünüşü, yüz rengi (Altun Y. 558/13; 595/13; Daş. 3203, 4522). Bkz. Öŋ bod. Kırtış "bet beniz, yüz rengi" (Clauson 1972: 649), (Caferoğlu 1968: 176) anlamındadır. Altun Y. 595/13 *Sol közinig yürüŋ karakı öŋi kırtışı tegşilser tili agızı yme kararıp burunı övişip kötitser kulgakı tilgeni itigi öŋi bolsar öŋrekide altın irini boş bolup kodı salınsar yme ölür.* "Sol gözünün beyaz yuvarlığının rengi solsa, dili ve ağzı da morarsa, burnu bozulup dikleşse, kulak kepçesi öncekinden farklı olsa, alt dudağı aşağı sallansa ölmüş (demektir)."

Öŋ körk: Görünüş, ten rengi (Altun Y 164/20; Jut. Sek. Yük. 151, 152, 156, 157, 158, 160, (162)). Bkz. Öŋ bod, Öŋ kırtış, Körk bediz, Körk belgü, Körk meŋiz. Altun Y 164/20 *Yene yme kavşıkıya kayu meniŋ nomlug et'özüm erser arıg süzük ogşatguluksuz adruk adruk sogançıg öŋ körk belgülerin ülgülençsiz teŋlençsiz*

bilge biliglerin ülgülençsiz teŋlençsiz edgü edremlerin sakınu sözleyü yitinçsiz titir. "Yine de ey Kausikai benim öğretili bedenim ise temiz, benzersiz, farklı, tatlı görünüş belirtilerini, hesapsız hâkim bilgileri ile, hesapsız iyi erdemleri ile düşünüp söylenemeyecek kadar erişilmezdir."

Öŋ kürtük: Issız yer (Altun Y. 211/17, 21; 407/1; Daş. 1897, 4196, 4737). Bu ikilemedeki öŋ sözcüğünün anlamı "ıssız yer, çöl"dür (Clauson 1972: 168), (Caferoğlu 1968: 151); kürtük sözcüğü de "derin kar, kar yığını" anlamında gelmektedir (Clauson 1972: 739). Altun Y. 211/17 *İnçe kaltı satıgçılar ulugı sartavahı alp yollarta öŋ kürtük yirlerte uz yirçilep alın altagın kentü kuvragın neteg erdinilig oturugka tegürür erser …* "Eğer satıcıların önderi Sârthavâha zor yollarda, ıssız yerlerde ustaca kılavuzluk yapıp, çeşitli yöntemlerle kendi topluluğunu nasıl mücevherli adaya ulaştırırsa …".

Öŋ meŋiz: Biçim, görünüş (Altun Y. 495/7-8). Bkz. Öŋ bod, Öŋ kırtış, Öŋ körk, Körk meŋiz. Altun Y. 495/7-8 *Öŋüŋüz meŋiziŋiz itigin üküş kişiler körügseyür.* "Görünüşünüzü ve davranışlarını pek çok kişi görmek ister."

Öŋdünki kidinki: Önceki ve sonraki (Daş. 4605). Öŋdünki "önceki" (Clauson 1972: 181); kidinki "sonraki" (Clauson 1972: 705) anlamlarındadır. Daş. 4605 *[…] KY öʃdünki kidinki akmak […]*. "… önceki ve sonraki akmak …".

Öŋed- bınık-: Tedavi etmek (Altun Y. 598/16-17). Öŋed- "iyileşmek, şifa bulmak" (Clauson 1972: 179), (Caferoğlu 1968: 151); bınık- iyileştirmek, tedavi etmek" (Clauson 1972: 350), (Caferoğlu 1968: 41) anlamındadır. Altun Y. 598/16-17 *Ol bayagut oglı urı kaçan dıvaındıraprabı atlıg ilig begniŋ ilinteki bodunın karasın emlep öŋedtiler bınıkdılar.* "O bey oğlu, evlat, Dıvaındıraprabı adlı hükümdar beyin ülkesindeki halkı tedavi edip kurtardılar."

Öŋi adın: Başka, farklı (Altun Y. 340/1; 551/17-18; Üİ 106a/9, 10). Bkz. Adın adın, Adın adınagu, Adın öŋi, Adırt öŋi. Altun Y. 340/1 *İnçip alku nomlarnıŋ tözinte öŋi adın töz yok üçün anın antag bolarlar.* "Öyle ki bütün öğretilerin esasında başka esas olmadığı için onlar öylece olurlar."

Öŋi öŋi: Taraf taraf, çeşit çeşit; başka başka (Çaş. Beg 30, 131; Altun Y. 29/4-5; 34j/3; 40/9-10; 42/3; 49/18-19, 22; 59/18-19; 64/5; 67/14; 70/5, 11; 113/3; 144/23; 145/1, 3-4; 185/2-3; 191/11-12; 205/20; 211/12; 212/9; 300/19, 21; 312/12, 17-18; 365/21; 370/5; 380/8; 383/22-23; 384/19; 416/8; 420/10; 434/6; 436/13;

452/16; 456/20; 516/11; 555/11-12; 575/2-3; 598/1; 612/11; 622/22; 631/2, 20; 645/11-12; 663/3-4; 666/12; KP XIII 1; Mayt. 61/26; 112/29; Daş. 440, 556, 679, 1214, 1407, 1437, 1549, 1810, 2309, 2337, 2361, 2765, 3513, 3614, 4018, 4164, 4242-4243, 4248-4249, 4313, 4532). Bkz. Adın öŋi, Adırt öŋi, Öŋi adın. Aynı sözcüğün tekrarıyla ikileme oluşmuştur. Çaş. Beg 30 *Et'özüŋüzlerni bıçıp öŋi öŋi kemişeyin.* "Bedenlerinizi doğrayıp taraf taraf atayım."

Öŋi seçilmiş: Ayrı ve seçilmiş (Altun Y. 166/13). Bkz. Adın öŋi, Adırt öŋi, Öŋi adın, Öŋi öŋi. Altun Y. 166/13 *... öŋi seçilmiş alku ulug bodısatavlarnıŋ bışrunu yorıgulukı kamag bügü biliglig burkanlarnıŋ adırtsız bir teg tözi tüpi titir.* "… ayrı ve seçilmiş bütün Bodısatavların öğrenilip uyulması gereken bütün hâkim bilgili Budaların kökü aynıdır."

Öŋi üdrülmiş: Seçkin (Altun Y. 166/7; 280/12-13; 284/6, 12, 18; 285/6; 286/10; 295/12-13; 371/13; 645/23-646/1; Üİ 98b/9; 106b/11). Bkz. Adın öŋi, Adırt öŋi, Öŋi adın, Öŋi öŋi, Öŋi seçilmiş. "Ayrılmak, seçilmiş olmak" anlamına gelen üdrül- fiilinden türeyen üdrülmiş "ayrı, seçilmiş" anlamını karşılamaktadır (Clauson 1972: 69), (Caferoğlu 1968: 146). Altun Y. 166/7 *İnçip tigirtsiz tepirtsiz alku tigi çogı ırak öŋi üdrülmiş örüg amıl itigsiz erksinmekke tükellig ...* "Böylelikle sessiz sedasız, bütün gürültüsü patırtısı uzak ve seçkin, sakin, durgun hareketsiz hakimiyete bütünüyle sahip …".

Öŋin öŋin: Başka başka (Altun Y. 9/19; 64/19; 364/6, 17; 366/9; 427/22; 448/15; 472/20; 473/2-3; 539/3; 584a/5; 637/4-5; 661/20; Üİ 105a/16; 108a/10-11; 108b/1, 4; 116a/3). Bkz. Adın öŋi, Öŋi adın, Öŋi öŋi, Öŋi üdrülmiş. Altun Y. 9/19 *Seniŋ isig öz alımçılarnıŋ otuz artuk baglıg tutuglug tınlıglar öŋin öŋin erklig kannıŋ karşısınta kıŋ közin karaklıgın sini küte tururlar.* "Senin tatlı canını alanlar, oruzdan fazla bağlı canlıları farklı farklı güçlü hükümdarın karşısında hiddetli gözlerle, çatık kaşlarla seni gözleyip dururlar."

Öŋlüg belgülüg: Belirgin, belirli (Altun Y. 53/18; 54/4). Bkz. Bekiz / begiz belgülüg, Belgülüg odgurak. Öŋlüg "renkli" anlamındadır. Altun Y. 53/18 *Antag erip yene kün ay teŋrilerniŋ yaruklarıŋa tayanmak üze öŋlüg belgülüg köligeg körkitür közüntürür.* "Öyle olup güneş ve ay tanrılarının ışıklarına dayanmak ile belirgin olan gölgeyi gösterir."

Öŋlüg kırtışlıg: Güzel görünüşlü (Altun Y. 380/2; 529/16-17; Mayt. 51/16-17; Daş. 1091). Bkz. Öŋlüg belgülüg. Kırtışlıg "güzel yüzlü"dür. Altun Y. 380/2 *Kaltı bubiş çöpdik yavlak üdteki kutı buyanı azumış egsümiş sansız sakışsız tınlıg oglanları kamagun barça bir yaŋlıg altun öŋlüg kırtışlıg otuz iki lakşanlıg ertiŋü körklüg meŋizlig bolsunlar.* "Öyle ki bu beş kötü zamandaki saadeti, iyiliği azalıp eksilmiş sayısız canlıları hepsi birlikte aynı şekilde altın renkli, otuz iki alâmetli, fazlasıyla güzel olsunlar."

Öŋlüg meŋizlig: Görünüş, güzel görünüşlü (Mayt. 68/7-8). Bkz. Öŋlüg belgülüg, Öŋlüg kırtışlıg, Körklüg meŋizlig. Mayt. 68/7-8 *Anta ötrü kök kalıkda tüklüg tümenlig örtlüg yalınlıg kara bulıt osuglug tütünlüg -ikenmiş ulug et'özlüg ulıyu sıktayu korkınçıg öŋlüg meŋizlig tamuluglar kelirler.* "Bunun üzerine gökte on binlerce alevli kara bulutlar gibi dumanlı … büyük vücutlular ağlayıp inleyerek korkunç görünüşlü cehennemlikler gelirler."

Öŋlüg yıdlıg: Renkli, kokulu. (Altun Y. 529/12). Bkz. Öŋlüg belgülüg, Öŋlüg kırtışlıg. Yıdlıg "kokulu" (Caferoğlu 1968: 293) anlamındadır. Altun Y. 529/12 *... öŋlüg yıdlıg yigüke aşaguka yaraglıg kılu tegingey men.* "… renkli kokulu yieceğe yarar sağlayacağım."

Öŋre ertmiş: Geçmiş, mazi (Altun Y. 98/18; 174/9; 204/7, 10; 276/1; 345/22; 409/19; 459/14; 464/9; 465/17-18; 514/21; 547/24; 571/11, 18; 607/8; 629/4; Mül. Dan. 39; Daş. 233, 3103). Öŋre "önce, evvelce" (Clauson 1972: 189), (Caferoğlu 1968: 151); ert- "geçmek, işlemeki devam etmek" fiilinden türeyen ertmiş "geçmiş, geçen" anlamını karşılamaktadır. Altun Y. 345/22 *Yme öŋre ertmiş üdte buçambudıvıp atlıg uluşda kançananagapatı atlıg çoglug yalınlıg kutlug ülüglüg bir ilig beg bar erti.* "Geçmiş zamanda bu Jambudvīpa ülkesinde Kâncananâgapati adlı parıltılı, kutlu bir hükümdar vardı."

Öŋre kisre: Önce ve sonra (Mayt. 13/22; 48/5). Bkz. Öŋre ertmiş. Kisre "sonra" (Clauson 1972: 751), (Caferoğlu 1968: 112) anlamındadır. Mayt. 48/5 *Ötrü tükel bilge maytrı burkan öŋre kisreki ödlerig bilge biligin koduru kolulap şanki toyınka ince tip yarlıkayur.* "Bunun üzerine eksiksiz bilge Maytrı Burkan önceki ve sonraki zamanları, hâkim bilgiyle tamamıyla düşündükten sonra rahip Şankha'ya şöyle buyurdu."

Öŋre öŋre: Önce önce (Altun Y. 126/15; 228/12, 21; 271/10). Bkz. Öŋre ertmiş, Öŋre kisre. Altun Y. 271/10 *Bu tükel bilge teŋri teŋrisi burkan kentü özinin öŋre öŋre ajunlartakı çatık kılmışların nomlayu yarlıkamış bölük ol.* "Bu eksiksiz bilge tanrılar tanrısı Buda'nın kendinden önce dünyalardaki birbirine kenetlenmişlere vaaz verdiği bölümdür."

Öŋsüz belgüsüz: Belirsiz (Altun Y. 53/15-16; 54/1, 2; 202/15; 203/13). Bkz. Atsız belgüsüz. Öŋsüz "renksiz" (Clauson 1972: 191), (Caferoğlu 1968: 151) anlamındadır. Altun Y. 53/15-16 *İnçip bukök kalık yene özi önsüz belgüsüz titir.* "Öyle ki bu gökyüzü de renksiz belirsizdir."

Öŋsüz bodsuz: Görüntüsüz (Altun Y. 47/21). Bkz. Öŋsüz belgüsüz. Bodsuz "somut biçimi olmayan" (Clauson 1972: 309) anlamındadır. Altun Y. 47/21 *Bir yintem akıgsız arıg edgü nomlar üze tanuklamış önsüz bodsuz togmaksız öçmeksiz alku belgülertin ırak kitmiş tepremez kabşamaz turulmış amrılmış ertüktegin erteçi kirtünüŋ kirtüsi kirtüde kirtü bilge bilig erser …* "Tekrar akmayan, temiz, güzel öğretilerle kanıtlamış, görüntüsüz, doğup kaybolmayan, bütün belirtilerden uzağa gitmiş, hareketsiz, durgun, sonsuz gerçeğin gerçeği, gerçekten daha gerçek hâkim bilgi ise …".

Öŋsüz kırtışsız: Solgun, renksiz (Altun Y. 299/17; 557/12-13). Bkz. Öŋsüz belgüsüz, Öŋsüz bodsuz. Kırtışsız "solgun"dur. Altun Y. 557/12-13 *İnçip tatıgsırap tüşsirep ol ugurta ol ilte anı yideçi kişi yalaŋuklar iglig kemlig agrıglıg önsüz kırtışsız bolurlar.* "Öylece bozulup o zaman o ülkede onu yiyen insanlar hastalıklı ve solgun olurlar."

Öŋsüz meŋizsiz: Çirkin, betsiz benizsiz (Mayt. 101/42). Bkz. Öŋsüz belgüsüz, Öŋsüz bodsuz, Öŋsüz kırtışsız. Meŋizsiz "çirkin"dir (Clauson 1972: 771). Mayt. 101/42 *Evler içinte amtıkı üç çikin bodlug öŋsüz meŋizsiz çogsuz yalaŋuklarıg belgürtir.* "Evler içinde şimdiki üç ibrişim boylu çirkin, nursuz insanlar ortaya çıkartır."

Öŋsüz yaruksuz: Benzi solmuş (Altun Y. 556/19-20). Bkz. Öŋsüz belgüsüz, Öŋsüz bodsuz, Öŋsüz kırtışsız, Öŋsüz yaruksuz. Yaruksuz "ışıksız, karanlık" (Clauson 1972: 964), (Caferoğlu 1968: 288) anlamındadır. Altun Y. 556/19-20 *İkinti kamag tınlıglar öŋsüz yaruksuz inçip bolurlar.* "İkincisi bütün canlılar benzi solmuş bir durum alırlar."

Öpiş- kuçuş-: Öpüşüp kucaklaşmak (KP LII 8). Öpiş- "öpüşmek", kuçuş- "kucaklaşmak"tır. KP LII 8 *Ekki kadaş esen tükel kavışıp öpişti kuçuştı ıglaştı ötrü sıktaştılar yene ögürdiler sevindiler.* "İki kardeş sağ salim kavuşup öpüşüp kucaklaştılar, hıçkırdılar sonra yine neşelenip sevindiler."

Öpke kakıg: Öfke, hiddet (Altun Y. 102/14). Bkz. Az öpke. Kakıg "kızgınlık" (Clauson 1972: 610) anlamındadır. Altun Y. 102/14 Azu öpke kakıg öç kek ugurınta ulatı suvsamak emgekke sıkılıp anın menkıltım erser. "

Öpkele- bulgan-: Öfkelenip sinirlenmek (Mayt. 59/14). Bkz. İrin- öpkele- / övkile-, Öbkele / öpkele- kakı-, Bulgan- terkişlen-, Busan- bulgan-. Mayt. 59/14 *Ödsüz kolusuz öpkelemez bulganmazlar*. "Vakitli vakitsiz öfkelenip sinirlenmezler."

Öpkele- kakı-: Öfkelenmek (Altun Y. 226/9; 563/15). Bkz. İrin- öpkele- / övkile-. Kakı- "öfkelenmek" (Clauson 1972: 609) anlamındadır. Altun Y. 226/9 ... *özlerini örletdeçi bulgadaçılarka öpkelemekin kakımakın basmakları küçsiretmekleri üze ötrü özde örükilerniŋ basıncın ayınçın özde kodıkılarnıŋ todın uçuzın ayıg ögli yagılarnıŋ örletmekin emgetmekin kop ugurın sererler serinürler.* "… kendilerini rahatsız edenlere öfkelenmeyi bastırmalarıyla kendilerinden yukarıdakilerin baskısını, kendilerinden aşağıdakilerin değersizliklerinin, kötü düşünceli düşmanların eziyetlerini her defasında engellerler."

Öpkelen- kakı-: Hiddetlenmek (Altun Y. 443/9; 595/10). Bkz. Öbkele- / öpkele- kakı-. Öpkelen" öfkelenmek"tir. Altun Y. 443/9 *Yene alku tınlıg oglanı üze edgü ögli yarlıkançuçı köŋül turgursun öpkelengü kakıgu ermez.* "Yine bütün canlı soyuna iyi düşünceli merhametli gönül beslesin, öfkelenip hiddetlenmek olmaz."

Öpkesiz kakıgsız: (Altun Y. 417/2-3). Bkz. Azsız öpkesiz. Kakıgsız "kinsiz, öfkesiz" anlamındadır. 417/2-3 *Yene ordu karşı içinteki katunlar begler buyruklar ınançlar tayançlar arkası bir ikintike ööçsüz keksiz öpkesiz kakıgsız aymançsız köŋülin ertingü ögrünçlüg sevinçlig bolmış kergek.* "Yine saray içindeki hatunlar, beyler, yardımcılar birbirlerine intikam ve nefret beslemeden endişesiz gönülle son derece sevinçli olmalı."

Ör- yaşar-: Yeşermek (Altun Y. 166/1). Ör- "büyümek, tomurcuklanmak" (Clauson 1972: 195), (Wilkens 2021: 539); yaşar- "yeşermek, tazelemek" (Clauson 1972: 979), (Wilkens 2021: 874) anlamlarındadır. Altun Y. 166/1 *Örittür kuşalamul*

titme edgülüg töz yıltızların antag edgülüg töz yıltız yok kim örmegülük yaşarmaguluk öre. "Kuşalamula denen iyilik köklerini yüklettirir ki öyle iyi kök yok, yeşermesin."

Örit- bışrun-: Yükseltip olgunlaştırmak (Altun Y. 268/10). Bkz. Bışrun- katıglan-, Bışrun- ögretin-, Bışrun- tut-, Kör- bışrun-. Örit- "yükseltmek, beslemek" (Clauson 1972: 208), (Caferoğlu 1968: 152) anlamındadır. Altun Y. 268/10 *Kaltı bolarnı erkince tapınça öritmek bışrunmak erür.* "Bunları isteğime göre yükseltip olgunlaştırmaktır."

Örit- bütür-: Yetişip gelişmek (Altun Y. 267/18). Bkz. Örit- bışrun-, Bütür- bışur-, İşle- bütür-, Kantur- bütür-. Altun Y. 267/18 *Ülgüsüz sansız ulug tüşiŋe utlısıŋa tegirler üçün yene ulug bodısatavlarnıŋ köŋülinte öritgülük bütürgülük üçün anın antag titir.* "Sayısız büyük sonuçlara ulaştıkları için yine büyük bodısatavların gönlünde yetişip geliştikleri için böyledir."

Örit- togur-: İleri gitmek, yükselmek (Altun Y. 205/8). Bkz. Örit- bışrun-, Örit- bütür-. Togur- "doğurmak" anlamının yanında "ilerlemek, atlamak" anlamına da gelmektedir. Altun Y. 205/8 *Bu muntag bultukmazsız üçün ötrü ol tözünler kutluglar alku amrılmış turulmış nomlar içinte örügin amılın ornanıp buörügin amılın ornanmakda tayaklıgın ötrü tolp kamag edgü edremlerig edgü yıltızlarıg barçanı tüzü tüketi öritgeli togurgalı uyurlar.* "Böyle bulunması olmadığı için soylular, kutlular bütün durulmuş öğretiler içinde sakinlikle yerleşip, bu sakinlikle yerleşmeye dayalı bütün iyi erdemleri, iyi kökleri hepsini tamamen yükseltirler."

Örle- ag-: Yükselmek (Daš 10). Bkz. Ag- tegşil-. Örle- "yükselmek" (Clauson 1972: 230) anlamındadır. Daš 10 ... *öŋdün örlep agıp yoklayu.* "… doğudan yükselip ortaya çıkar."

Örlet- bulga-: Rahatsız etmek (Altun Y. 226/8). Bkz. Korul- örlet-, Ölür- örlet-, Çaşur- bulga-. Altun Y. 226/8 ... *özlerini örletdeçi bulgadaçılarka öpkelemekin kakımakın basmakları küçsiretmekleri üze ötrü özde örükilerniŋ basıncın ayınçın özde kodıkılarnıŋ todın uçuzın ayıg ögli yagılarnıŋ örletmekin emgetmekin kop ugurın sererler serinürler.* "… kendilerini rahatsız edenlere öfkelenmeyi bastırmalarıyla kendilerinden yukarıdakilerin baskısını, kendilerinden

aşağıdakilerin değersizliklerinin, kötü düşünceli düşmanların eziyetlerini her defasında engellerler."

Örlet- buşur-: Üzmek, incitmek (Altun Y. 219/11; 220/13-14, 16-17, 18-19, 221/4). Bkz. Korul- örlet-, Ölür- örlet-, Örlet- bulga-, Buşur- emget-. Altun Y. 219/11 *İkinti tınlıgларıg örletgülük buşurguluk tıltagларıg kılmamakka tayanıp.* "İkincisi canlıları üzen nedenleri yapmamaya dayanıp."

Örlet- emget-: Eziyet vermek (Altun Y. 20/11; 135/17; 136/11-12; 226/13-14; 227/20; 229/1-2; 231/24-232/1). Bkz. Korul- örlet-, Ölür- örlet-, Örlet- bulga-, Buşur- emget-, Örlet- buşur-. Altun Y. 135/17 *İnçip altı yol içinteki ög kaŋ ka kadaş bolmış tınlıgларıg örletdim emgetdim isig özlerintin öŋi adırtım erser …* "Sonra altı yol içindeki ana baba, hısım akraba olmuş canlılara eziyet ettim, yaşamlarından ayırdım ise …".

Ört- kizle-: Gizleyip saklamak (Altun Y. 138/2). Bkz. Kizle- bat-, Kizle- yaşur-. Ört- "örtmek, kapamak" (Clauson 1972: 202), (Caferoğlu 1968: 153) anlamındadır. Altun Y. 138/2 *… ol kamag burkanlar üskinte bukamag agır ayıg kılınçlarımın anı barça kalısız ökünür men bilinür men açınur men yadınur men yaşurmaz men baturmaz men örtmez men kizlemez men.* "… o bütün Budalar önünde bu bütün kötü davranışlarımı onu bütünüyle ortaya koyarım, pişmanlığımı bildiririm, yayarım, örtmem, gizleyip saklamam."

Ört- kiriktür-: Paslandırmak, kirletme (Altun Y. 244/5-6). Bkz. Ört- kizle-. Kiriktür- "kirletmek"tir. Altun Y. 244/5-6 *Kaltı bukamag nızvanılar köŋül içinte turup çınju tigme köŋülnüŋ ertükteg çın kirtü arıg süzük tözin örterler kiriktürürler.* "Öyle ki bu bütün ihtiraslar gönül içinde durup gerçek denen gönlün fazlasıyla doğru, gerçek, temiz esasını kirletirler."

Ört- köşige kıl-: Örtmek, gölge yapmak (Altun Y. 602/2). Bkz. Ört- kizle-, Ört- kiriktür-. Köşige kıl- "ışık gölgesi yapmak" (Clauson 1972: 753) anlamındadır. Altun Y. 602/2 *… bir ulug sögüt üze agtınıp butıkların yalpırgakların sıp alıp ol balık üze örtüp köşige kılıp …* "… bir ulu ağacın üzerine çıkıp dallarını kırarak alıp o balık üzerine gölge yapıp …".

Ört- köşit-: Örtmek, kaplamak (Altun Y. 244/12; Daş. 2557). Bkz. Ört- kizle-, Ört- kiriktür-, Ört- köşige kıl-. Köşit- "kapamak, örtmek" (Clauson 1972: 753), (Caferoğlu 1968: 118) anlamındadır. Eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur.

Altun Y. 244/12 *Kaltı ol çınju tigme çın kirtü arıg süzük köŋül tözin örtdeçi köşitdeçi nızvanılıg kirlerig tarkarmak kitermek erür.* "Şöyle ki gerçek denen doğru, temiz esasını kapatacak, ihtiraslı kirleri gidermektir."

Ört- tıd-: Örtüp engel olmak (Üİ 104a/16). Bkz. Ört- kizle-, Ört- kiriktür-, Ört- köşige kıl-, Ört- köşit-, Edle- tıd-, Kodtur- tıd-. Üİ 104a/16 *Kayu barınça mahâbūtalar ulatı bolmış öŋlüg kuvrag alku barça umaz üçün tüzü örtgeli tıdgalı...* "Mahabutalardan olmuş renk topluluğundan her ne varsa hiçbiri göğü bütünüyle örtüp gizleyemez olduğu için…".

Ört yalın/Ört yalan: Alev, ateş (Çaş. Beg 39, 86, 189, 297-298; Altun Y. 99/15; Mayt. 58/16; 68/15-16; 75/29; 78/17-18; 113/25; Mül. Dan. 155, 159; 168-169; Daş. 120, 348, 352, 362-363, 2592, 2612, 3075-3076, 3523, 3571, 3673, 3782-3783, 3844, 4230, 4257). Bkz. Çog yalın, Ot / oot yalın. Ört "alev, ateş" (Clauson 1972: 201), (Caferoğlu 1968: 152) anlamındadır. Çaş. Beg 86 *Ança sözlep ört yalın teg yiti kılıcın ilginte tuta yekler tapa yakın sikrip içgerü kirdi.* "Öyle söyleyip, ateş gibi keskin kılıcını elinde tutarak şeytanlara doğru seğirtip içeri girdi."

Ört- yörge-: Örtüp kuşatmak (Mayt. 82/46). Bkz. Ört- kizle-, Ört- kiriktür-, Ört- köşige kıl-, Ört- köşit-, Ört- tıd-. Yörge- "sarmak, örtmek, çevrelemek" (Clauson 1972: 965), (Caferoğlu 1968: 303) anlamındadır. Mayt. 82/46 *Adın baglarıg et'özleri üze örtüp yörgep ulug bedük ... orgaklar içinte sokarlar.* "Başka bağları bedenleri üzerine örtüp büyük … oraklar içine sokarlar."

Örte- köyür-: Yakmak (Altun Y. 316/23; Daş. 2698). Bkz. Köyür- saç- türt- ısla-. Örte- "tutuşturmak, yakmak" (Clauson 1972: 208), (Caferoğlu 1968: 152); köyür- "yakmak" (Clauson 1972: 733), (Caferoğlu 1968: 119) anlamlarındadır. Altun Y. 316/23 *Kim ol buorunta bodısatavlar bilge bilig oot yalını üze nızvanı kadgularıg örtep köyürüp tuyunmak bölüklüg nomlarıg bışrunmaklıg yarukın artukrak yalınayurlar yaltrıyurlar.* "Ki bu yerde Bodısatavlar hâkim bilgi ateşi ile ihtiras kaygılarını yakıp sezmek bölümlü öğretileri öğrenmek parlaklığıyla fazlaca parıldıyorlar."

Örten- köy-: Yanıp kavrulmak (Altun Y. 500/15; Mayt. 74/5). Bkz. Köy- örten-. Mayt. 74/5 *Amarıları kurug süŋük köyük et'özin örtenü köye kelirler.* "Bazıları kuru kemik ve yanık bedenleriyle yanıp kavrularak gelirler."

Örten- yal-: Yanıp parlamak (Mayt. 41/29-30; 61/8; 70/13; 71/8; 73/9, 35; 75/20-21, 51, 57-58). Bkz. Köy- örten-, Örten- köy-. Yal- "alev almak, yanmak" (Clauson 1972: 918) anlamındadır. Mayt. 41/29-30 *Ançulayu yime tutyak nızvanılıg otuŋta ötrü kılınçlıg otlar örtenür yalarlar.* "Bunun gibi yine varlığa bağlanma ihtiras odunu sayesinde var olma ateşleri alevlenir ve parlar.

Örten- yalına-: Yanıp parlamak (Daş. 1776). Bkz. Köy- örten-, Örten- köy-, Örten- yal-. Yalına- "parlamak, parıldamak, tutuşturmak, alevlenmek, ışıldamak" (Clauson 1972: 932), (Wilkens 2021: 857) anlamlarındadır. Daş. 1776 *Uzun turkaru kamış viçin teg tili örtenip yalınayu turur.* "Daima kamıştan meşale gibi dili yanıp parlayıp durur."

Örtlüg yalınlıg/Örtlüg yalınlag: Alevli (Mayt. 66/15-16; 67/7, 13; 68/4, 19, 33-34; 71/5; 72/17; 73/12; 74/3, 51-52; 75/2, 35; 77/5, 8; 78/62; 82/23, 33; 83/40; 84/9-10, 51, 53; 86/7-8; 105/9; 112/33-34, 38, 41, 45; 113/13, 27; Daş. 815, 840-841, 1571, 2193-2194, 3060, 3071). Bkz. Çoglug yalınlıg. Ört yalın ikilemsinin -lIg isimden isim yapım ekini almasıyla oluşmuştur. Mayt. 66/15-16 *Ötrü bir bere ulug tilimizni agzımıztın taşgaru tartıp tük tümen yıl örtlüg yalınlıg sapanın tilimizni sapanlayurlar.* "Sonra bir mil uzunluğundaki dilimizi ağzımızdan dışarı çekip on binlerce yıl alevli saban ile dilimizi saban olarak kullanırlar."

Örtüg egrig: Karışıklık (Altun Y. 504/19-20). Örtüg "örtme, kapama" (Clauson 1972: 205), (Wilkens 2021: 828); egrig "karışıklık, bağlantı" (Wilkens 2021: 101) anlamlarındadır. Altun Y. 504/19-20 *Yükünür men örtüglerig egriglerig ıdalamışlarka.* "Karışıklığı bırakanlara saygıyla eğilirim."

Örtüglüg kizleglig: Gizli, saklı (Altun Y. 37/18). Örtüglüg "örtülü", kizleglig "gizli"dir. Altun Y. 37/18 *... örtüglüg kizleglig bodısatavlar yorıgınta netegin bışrunurlar netegin yorıyurlar erki tip ötünti.* "… gizli saklı Bodısatavlar yolunda nasıl öğrenirler, nasıl yürürler diye sordu."

Örüg amıl: Sessiz, sakin (Altun Y. 56/7; 67/12-13; 166/7; 205/4, 5; 209/23-24; 240/3; 241/10; 243/9; 246/4-5; 247/17-18; 631/14-15; 654/15-16, 17-18, 19-20; Mayt. 26/8; 59/12). Örüg "dinlendirici, sakin" (Clauson 1972: 222); amıl "sakin, uslu, yumuşak huylu" (Caferoğlu 1968: 13) anlamlarındadır. Altun Y. 56/7 *Ertiŋü tılıg yarplıg ornaglıg örüg amıl tepremez kamşamaz tözlüg titir.* "Çok sağlam yeri olanlar sakin, hareketsiz köklüdür."

Örüg amıl tigisiz: Sakin, gürültüsüz (Altun Y. 484/17-18). Bkz. Örüg amıl. Tigisiz "sakin, gürültüsüz, sessiz" (Clauson 1972: 487), (Wilkens 2021: 717) anlamındadır. Altun Y. 484/17-18 *Örüg amıl tigisiz katıgdı sözlesün budaranıg.* "Sakince bu tılsımı iyice (anlayarak) söylesin."

Öt erig: Nasihat, öğüt (Altun Y. 136/5; Mayt. 88/30; Mül. Muk. 42; Mül. May. 17; Daş. 429, 4062). Bkz. Erig öt. Mül. Muk. 42 *Birök sizler menıŋ ötimin erigimin tutsarsızlar kop ödün maŋa yakın bolmış bolgaysızlar.* "Eğer sizler benim öğütlerimi tutarsanız her zaman bana yakın bulunmuş olacaksınız."

Öt- topul-: Nüfuz etmek (Altun Y. 42/18). Öt- "geçmek, girmek" (Clauson 1972: 39), (Caferoğlu 1968: 154); topul- "yığılmak" anlamlarındadır. Altun Y. 42/18 *İnçe kaltı kamag kirtüdin kelmiş köni tüz tuyuglılar inçip bilge bilig edremleri üze ötmiş topulmış bodısatavlarka sansarlı nırvanlı tözin tüpin bir tatıglıg ertükin biltürgelir ukturgalı üçün …* "Şöyle ki bütün gerçekten gelmiş doğru gerçek sezgililer öyle hâkim bilgi ve erdemleri üzerine nufüz etmiş Bodısatavlara Samsâra esasıyla bir tatta olduğunu bildiği için …"

Ötek emgek: Zorluk, eziyet (Altun Y. 7/5). Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek, Busuş kadgu emgek, Duşkaraçar emgek, İg agrıg emgek, İg emgek, Emgek kıyıt, Emgek tolgak, Korkınç emgek, Muŋ emgek, Nızvanı emgek. Ötek "tazminat; borç" (Clauson 1972: 50), (Caferoğlu 1968: 154) anlamındadır. Altun Y. 7/5 *Kamagun ikileyü yene yılkı ajunınta togguluk ötekke emgekke teger biz.* "Hepimiz, yeniden hayvanlar aleminde doğma zorluğuna maruz kalırız."

Ötgür- oŋar-: Anlamak (Altun Y. 218/23). Bkz. Bil- ötgür-. Oŋar- "iyileştirmek, iyi ve sağlam yapmak" (Clauson 1972: 189), (Caferoğlu 1968: 141) anlamındadır. Altun Y. 218/23 *… bar tözlüg nomlarnıŋ sogançıg barı ötgürüp onarıp ötrü alku edleriŋe tavarlarıŋa ilinmeksiz yapşınmaksız bolup …* "… var esaslı öğretilerin tatlı varlığını anlayıp sonra bütün malına mülküne bağlanmaz olup …".

Ötgür- topul-: Nüfuz etmek, girmek (Altun Y. 279/9-10; Jut. Sek. Yük. Bx2-7). Bkz. Bil- ötgür-, Ötgür- oŋar-, Öt- topul-. Altun Y. 279/9-10 *İnçip bodısatavlar bu muntag yaŋlıg üç agılık iki yigirmi bölük nomlarıg kezigçe tizigçe ötgürü topulu …* "Şöyle Bodısatavlar bu şekilde üç hazine, on iki bölümlü öğretilere sırasıyla nüfuz edip …".

Ötle- erigle-: Nasihat etmek, öğütlemek (Altun Y. 565/6; 597/7; 641/12; Mayt. 47/5; Mül. Dan. 94; Daş. 287, 1715, 3441-3442, 3996). Ötle- "öğüt vermek" (Clauson 1972: 57), (Caferoğlu 1968: 154); erigle- "öğüt vermek" (Clauson 1972: 228), (Caferoğlu 1968: 74) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme kurulmuştur. Altun Y. 565/6 *İlniŋ uluşnuŋ törüsin ötlep eriglep yorıtur.* "Ülkesinin töresini öğüt vererek yürütür."

Ötle- tutuz-: Öğütlemek (Altun Y. 91/17-18). Bkz. Ötle- erigle-. Tutuz- "emanet etmek, teslim etmek" (Clauson 1972: 462), (Caferoğlu 1968: 255) anlamlarındadır. Altun Y. 91/17-18 *Bu sakınmış sakınçıŋızlarka amtı sizlerni ötleyür men tutuzur men.* "Bu düşündüğümüz düşüncelerinize şimdi sizleri öğütlerim."

Ötle- yalvar-: Yakarmak, yalvarmak (Altun Y. 169/5-6). Bkz. Ötle- erigle-, Ötle- tutuz-, Kol- yalvar-, Küse- yalvar-, Ökün- yalvar- kşanti kıl-. Altun Y. 169/5-6 ... *ökünü bilinü kşanti kılmış ötleyü yalbara ötügçi bolmış* ... "… itiraf edip, af dilemiş, yalvarıp yakarak ricacı olmuş …".

Ötlüm ötlüm: Sürekli olarak (Üİ 115b/15). Ötlüm "sürekli olarak" (Clauson 1972: 56) anlamındadır. Aynı sözcüğün tekrarıyla ikileme kurulmuştur. Üİ 115b/15 *Munı munçulayı ötlüm ötlüm bolur tüpükmeksiz bolmaklıg mün kadak.* "İşte böyle sürekli olarak sonuca varamama yanlışı olur."

Ötüg sav: Rica, istek (KP XV 7). Bkz. At sav söz. Ötüg "dilek, rica, soru" (Clauson 1972: 51), (Caferoğlu 1968: 154) anlamlarındadır. KP XV 7 *Ol ödün kaŋı kan bu ötüg sav işidip neŋ kiginç berü umadı ertiŋü buşuşlug boltı.* "O zaman babası han bu isteği işitince hiç cevap veremedi, çok fazla üzüldü."

Ötün- ayıt-: Arz edip sormak (Altun Y. 608/12). Bkz. **Ötün- sözle-, Ayıt- ötün-, Ayıt- sözle-**. Altun Y. 608/12 *Kaçan anta tegip ilinçü meŋi işin ertürtükde ötrü ol üç tigitler hua çeçek tüş yimiş idigeli ataları ilig begke ötünüp ayıtıp kaltılar.* "Oraya ulaşıp, eğleneip neşelendikten sonra o üç prens çiçek, yemiş toplamak için babaları hükümdara sorup kaldılar."

Ötün- sözle-: Cevap vermek, arz etmek (Altun Y. 620/6). Bkz. Ayıt- ötün-, Ötün- ayıt-, Ayıt- sözle-, Nomla- sözle-, Okı- sözle-. Altun Y. 620/6 *Ögümüz kaŋımız biziŋe utru körüp ayıtsar biz ikegü negü tip ötünelim sözlelim.* "Annemiz babamız bize bakıp sorsabiz ikimiz ne cevp verelim?".

Ötün- yalvar-: Dilemek, yalvarmak (Altun Y. 10/15; 122/21; 511/5). Bkz. Ayıt- ötün-, Ötün- ayıt-, Ayıt- sözle-, Nomla- sözle-, Okı- sözle-, Kol- yalvar-, Küse- yalvar-, Ökün- yalvar- kşanti kıl-, Ötle- yalvar-. Altun Y. 122/21 *Üç törlüg bolmaklarta tegzingülük kılmış kılınçlarım erser ulınçıg yarsınçıg üç yavlak yolka baru tartdaçı üçün ötünü yalvaru teginür men.* "Üç türlü varlıktan dönmek için yaptığım hareketlerim ise tiksindirici üç kötü yola ulaşarak çekeceği için yalvararak ulaşırım."

Öz adınagu: Kendi, başkası (Altun Y. 373/5; 488/6; 527/7; 562/9-10; 657/8-9; 660/2). Bkz. Adın adınagu. Öz "öz, kendi" anlamındadır. Altun Y. 373/5 *Sansarlı nırvanlıda öŋi üdrülüp özke adınaguka asıg tusu kılgu üçün tip...* "Samsâra ve nirvânadan ayrılıp kendilerine ve başkalarına faydalı olmak için diyip …".

Öz baş: Can baş (Altun Y. 227/3-4). Bkz. Öz adınagu, Baş başdın. Altun Y. 227/3-4 *Kaltı biş ajuntakı tınlıglar üçün öz et'öznüŋ inçin menisin intkisin yaragın tutmadın özlerin başların birü isig özlerin tite sermek serinmek erür.* "Beş alemdeki canlılar için kendi bedenlerinin rahatı ve huzurunun faydası elde etmeden canlarını başlarını verip sıcak bedenlerini terk edip sabretmektir."

Öz öz: Kendi (Altun Y. 29/23; 82/16; 120/3; 340/24-25; 396/22; 398/17; 399/2; 408/6; 409/9; 411/2, 6-7; 466/22; 532/1, 17; 609/13; 661/18; Daş. 504, 1138, 1142, 1167, 1710, 1715). Bkz. Öz adınagu, Öz baş. Altun Y. 82/16 *Ol üdün ol kuvragda erigme tümen tirig özlügler öz öz orunlarıntın örü turup kayudın sıŋar atı kötrülmiş erser ...* "O zaman o toplulukta yetişen binlerce canlı kendi yerlerinden kalkıp her taraftan adı yüzeltilmiş ise …".

Öz yaş: Hayat, ömür (Altun Y. 34i/21; 34k/1; 89/22; 121/20; 192/2; 193/18; 195/22-23; 361/1-2; 407/14-15; 419/21; 446/22; 471/2; 505/11, 12; 517/2; e2/11; Mayt. 3/13-14; 9/25; Jut. Sek. Yük. 49, 288, 437; Daş. 705, 3229). Bkz. Öz adınagu, Öz baş, Öz öz. Yaş "insan ömrünün her bir yılı" anlamların da gelmektedir (Clauson 1972: 976). Altun Y. 192/2 *İkinti özi yaşı uzun bolgay.* "İkincisi ömrü uzun olacak."

Özke özke: Başka başka (Altun Y. 364/16). Özge / özke "diğer, başka" (Clauson 1972: 285) anlamındadır. Altun Y. 364/16 *Altı törlüg kaçıglar öz işlerin iderip özke özke adınaguda öŋin öŋin atkanur.* "Altı türlü duyu organı kendi işlerini takip edip başka başka ayırt etmede farklı farklı hisseder."

Özlüg yaşlıg: Ömürlü (Altun Y. 529/18). Öz yaş ikilemesinin -lIg isimden isim yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 529/18 *Kimler birök ol ot yaş tüş yimiş ı tarıg tatıgın yiserler aşasarlar alku barça öŋlüg kırtışlıg küçlüg küsünlüg uzun özlüg yaşlıg çoglug yalınlıg kaçıgları toŋ yarp igsiz kemsiz agrıgsız tikigsiz ögleri köŋülleri yiti bilge biligleri küçlüg kop törlüg işig ködügüg bütürgeli udaçı bolgaylar.* "O otun, yemişin, tahılın tadını yiyenlerin hepsi güzel görünüşlü, güçlü kuvvetli, uzun ömürlü, pırıltılı ışıltılı, duyuları sağlam, sağlıklı, ağrısız, akılları ve gönülleri keskin, bilgileri küçlü, her türlü işi gücü bitirebileceklerdir."

Padir şükün: Dilenci kasesi (Jut. Sek. Yük. Shanx-6). Padir "dilenci kasesi, sadaka toplama tabağı" (Wilkens 2021: 554); şükün "ibrik" (Wilkens 2021: 657) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. Shanx-6 *... padirta şükünta kazganmış barınça ...* "… sadaka kasesine toplanmış her şey …".

Padum linhua: Nilüfer çiçeği (Daş. 1155). Padum "lotus, nilüfer çiçeği" (Elmalı 2016: 418); linhua "lotus, nilüfer çiçeği" (Elmalı 2016: 402) anlamlarındadır. Daş. 1155 *Padum linhua teg t[...] töz seviglig közin brahmadati ilig tapa titrü körmeklig yarukın ıdtı.* "Nilüfer çiçeği gibi … sevimli gözüyle Hükümdar Brahmadatta'ya doğru dikkatlice parıltılı bir bakış attı."

Pançamandal biş tilgen: Beş daire, uzuvlar (Altun Y. 398/15-16). Pançamandal "beş daire" (Wilkens 2021: 550); tilgen "tekerlek, çark, levha" anlamlarının yanında "uzuv" anlamına da sahiptir (Wilkens 2021: 719). Altun Y. 398/15-16 *Ötrü azrua teŋri kamag teŋriler teŋri teŋrisi burkannıŋ buyarlıgın töpülerinte tuta pançamandal biş tilgenin yinçürü töpün yükünüp ikileyü yene öz öz kurlarınça keziglerinçe olurtılar.* "Daha sonra Ezrua tanrı bütün tanrılar tanrısı Budaların bu buyruğunu tepelerinde tutarak beş uzuvlarıyla secde edip tekrar kendi sıralarına oturdular."

Pançamabumı atlıg bişinç orun: Beşinci mekan (Altun Y. 324/17). Pançamabumı "beşinci yer" (Wilkens 2021: 550); bişinç orun "beşinci Bhūmi" (Wilkens 2021: 166) anlamlarındadır. Altun Y. 324/17 *Pançamabumı atlıg bişinç orunta adruk adruk edgü erdemlerig itilmiş atlıg daranı nomug bulurlar.* "Beşinci mekanda ayrı ayrı iyi erdemleri donatılmış adlı tılsım öğretisini bulurlar."

Parıtab atlıg az yaruglug: Az ışıklı (Altun Y. 143/3-4). Parıtab "Budist kozmolojide bir gök katı ve tanrı sınıfı" (Wilkens 2021: 552); az yaruglug "Budist

kozmolojide sınırlı parıltılı" (Wilkens 2021: 91) anlamlarındadır. Altun Y. 143/3-4 *Parıtab atlıg az yaruglug teŋri yirinte* ... "… az ışıklı gökte …".

Parıtaşub atlıg az arıg: Az temiz (Altun Y. 143/8). Parıtaşub "Budist kozmolojide bir gök katı ve tanrı sınıfı" (Wilkens 2021: 552); az arıg "sınırlı, temiz" (Wilkens 2021: 91) anlamlarındadır. Altun Y. 143/8 *... parıtaşub atlıg az arıg teŋri yirinte* ... "… sınırlı temiz gökte …".

Parmanu kog kıçmık: Zerre, atom (Daş. 3737-3738). Bkz. Kog parmanu, Kog kıçmık, Kog toprak. Daş. 3737-3738 *Birök yagız yir arkasıntakı topraknıŋ parmanu kog kıçmık sanı neçe erser.* "Eğer sayıları kara toprak altındaki toprağın atom miktarı kadar olsa …".

Pra kuşatrı/Pra kuşateri: Gölgelik, güneşlik (Altun Y. 342/5; 361/16; 416/7; 477/11; 487/12-13; 525/5; 575/1; Daş. 441). Pra "şemsiye, güneşlik" (Wilkens 2021: 559); kuşatrı "güneşlik, şemsiye, tente" (Wilkens 2021: 428) anlamlarındadır. Altun Y. *Pra kuşatrı assun kara küji köyürsün.* "Güneşlik assın, kara misk yaksın."

Prabaŋkarı yarutdaçı yaşutdaçı: Aydınlatıcı, parlatıcı (Altun Y. 316/9-10). Prabaŋkarı "aydınlatan, aydınlatıcı (üçüncü Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 559); yarutdaçı yaşutdaçı "aydınlatan (üçüncü Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 873) anlamlarındadır. Altun Y. 316/9-10 *Üçünç prabaŋkarı yarutdaçı yaşutdaçı atlıg orun ol.* "Üçüncü aydınlatıcı adlı yerdir."

Pramudıt ertiŋü ögrünçü: Son derece sevinçli (Altun Y. 315/18). Pramudıt "keyifli, neşeli, keyif, sevinç (birinci Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 559); ertiŋü ögrünçü "fevkalade sevinç (birinci Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 120) anlamlarındadır. Altun Y. 315/18 *İnçe kaltı 'eŋ ilki başdınkı pamudıt ertiŋü ögrünçü atlıg orun.* "Öyle ki en ilki baştaki son derece sevinçli adlı yerdir."

Pranıdanı paramıt tigme kut kolunmak paramıt: Adağın mükemmelliği (Altun Y. 322/18-19). Pranıdanı paramıt "adağın mükemmelliği" (Wilkens 2021: 559); kut kolunmak paramıt "adağın mükemmelliği" (Wilkens 2021: 429) anlamlarındadır. Altun Y. 322/18-19 *Sekizinç orunta pranıdanı paramıt tigme kut kolunmak paramıt içinte katıglanurlar.* "Sekizinci mekanda adağın mükemmelliği içinde çabalarlar."

Pratamabumı atlıg başdınkı orun: Birinci mekan (Altun Y. 324/8). Pratamabumı/prathamabhūmi ile başdınkı orun "birinci Bhūmi" (Wilkens 2021: 150) anlamlarındadır. Altun Y. 324/8 *Takı yime bodısatavlar mahasatavlar pratamabumı atlıg başdınkı orunta edgü edremleri tayakı atlıg daranı nomug bulurlar.* "Ve ayrıca azizler büyük ermişler birinci mekanda iyi erdemlerin dayanağı adlı tılsım öğretisini bulurlar."

Pratya paramıt tigme bilge bilig paramıt: Hikmetli bilgi mükemmelliği (Altun Y. 322/13-15). Pratya "akıl, hikmet, bilgelik" (Wilkens 2021: 561); bilge bilig "bilgelik, bilgi" (Wilkens 2021: 171) anlamlarındadır. Altun Y. 322/13-15 *Altınç orunta pratya paramıt tigme bilge bilig paramıt içinte katıglanurlar.* "Altıncı mekanda hikmetli bilgi mükemmelliği içinde çabalarlar."

Pratya tigme bilge bilig: Bilgelik (Altun Y. 257/20-21; 322/13-14). Bkz. Pratya paramıt tigme bilge bilig paramıt. Altun Y. 257/20-21 *Bu titir tözünler oglıya biş türlüg nomlarka tayanıp altınç pratya tigme bilge bilig paramıtlıg tükel bütürmek.* "Ey soylular oğlu, beş türlü öğretilere dayanıp altıncı (aşamadaki) bilgeliği eksiksiz tamamlamak budur."

Punyaparsab atlıg buyan togma: Sevabın doğumu (Altun Y. 143/13). Punyaparsab/punyaprasab "Budist kozmolojide bir tanrı sınıfı ve bir gök katı" (Wilkens 2021: 563); buyan togma "Budist kozmolojide sevap oluşma" (Wilkens 2021: 208) anlamlarındadır. Altun Y. 143/13 *Punyaparsab atlıg buyan togma teŋri yirinte …* "Sevabın doğduğu gökte …".

Raçabumı atlıg artuk ilig kan: Büyük hükümdar (Altun Y. 314/4-5). Bkz. Çakravart ilig kan, Kuudaraça kiçig ilig kan. Raçabumı "yedinci aşamanın farklı bir adı" (Wilkens 2021: 566); artuk ilig kan "fevkalade hükümdar (yedinci Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 67) anlamlarındadır. Altun Y. 314/4-5 *Raçabumı atlıg artuk ilig kan orunı yitinç oruntakı bodısatavlarka …* "Büyük hükümdar mekanı yedinci yerdeki azizlere …".

Raçaşastır tigme begler törüsi: Hükümdarlar kanunu (Altun Y. 568/13-15; 570/13-14). Raçaşastır "bir bölüm başlığı, kanunun bir türü" (Wilkens 2021: 567); begler törü bitig "begler talimatı, beyler için talimat (Raçaşastır'ın tercümesi)" (Wilkens 2021: 154) anlamlarındadır. Altun Y. 568/13-15 *Altun öŋlüg yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom iligi atlıg nom bitigde raçaşastır tigme begler*

törüsin okıtmak atlıg yigirminç bölük. "Altın renkli, ışıklı en üstün Sutra hükümdarı adlı öğreti kitabında hükümdarlar kanunu nu açıklamak adlı yirminci bölüm."

Raçaşastır tigme törü bitig: Hikümdarlar kanunu kitabı (Altun Y. 547/37-38). Bkz. Raçaşastır tigme begler törüsi. Altun Y. 547/37-38 *Munta biziŋ ilkide berü ulalu kelmiş ulug küçlüg mahabrahmı ulug azrua teŋri aymış iliglerke kanlarka tutguluk raçaşastır tigme törü bitig bar.* "Bunda bizim başlangıçtan beri devam ederek gelmiş çok güçlü yüce Azrua Tanrı'nın buyurduğu, hükümdarların izlemesi gereken hükümdarlar kanunu kitabı var."

Raçaşastır törü bitig: Hikümdarlar kanunu kitabı (Altun Y. 547/42-43). Bkz. Raçaşastır tigme begler törüsi, Raçaşastır tigme törü bitig. Altun Y. 547/42-43 *Men ötrü ol raşaşastır törü bitigke tayaklıgın iki tümen yıl başladım.* "Ben bu nedenle hükümdarlar kanunu kitabına dayanarak yirmi bin yıl hükmettim."

Ratnaalaŋkarı atlıg erdinin itiglig: Mücevherle süslü (Altun Y. 189/22-190/1). Ratnaalaŋkarı "bir Buda'nın adı" (Wilkens 2021: 568); erdinin itiglig "mücevher süslü (bir Buda'nın adı)" (Wilkens 2021: 112) anlamlarındadır. Altun Y. 189/22-190/1 *Bu sablokadatu atlıg yirtinçünüŋ soka öŋdün yıŋakınta yüz miŋ gang ögüzdeki kum sanınça burkanlar uluşınta ratnaalaŋkarı atlıg erdinin itiglig yirtinçüde oluru ornanu yarlıkap ...* "Bu yeryüzünün sağ tarafında Ganj Nehri'ndeki yüz bin kum tanesi sayısınca Budalar ülkesinde mücevherlerle süslü yeryüzünde yerleşip buyurup …".

Rıdı kuo kelig: Büyü gücü (Altun Y. 131/20; 249/5; 400/10). Rıdı/riddi "büyü gücü" (Wilkens 2021: 569); kou/küü kelig "büyü erdemi" (Wilkens 2021: 446) anlamlarındadır. Altun Y. 131/20 *Oluru tüketip ötrü teŋri kanı hormuzta teŋri ugrayu teŋri teŋrisi burkannıŋ rıdı kuo kelig edrem küçin küsünin bulu teginmiş ugurınta ötrü olurmış orunıntın örü turup ...* "Oturmayı tamamlayıp sonra tanrılar hanı İndra tanrı özellikle tanrılar tanrısı Buda'nın büyü gücü erdemi gücünü kuvvetini bulmaya ulaştıktan sonra oturduğu yerinden ayağa kalkıp …".

Sablokadatu atlıg yirtinçü: Dünya, alem (Altun Y. 189/19). Bkz. Çambudıvıp atlıg yirtinçü, Çambudıvıp yirtinçü, Çambudıvıp yirtünçi yir suv. Sablokadatu "Budist kozmolojide bir dünya düzeninin adı" (Wilkens 2021: 571) anlamındadır. Altun Y. 189/19 *Bu sablokadatu atlıg yirtinçünüŋ soka öŋdün*

yıŋakınta yüz miŋ gang ögüzdeki kum sanınça burkanlar uluşınta ratnaalaŋkarı atlıg erdinin itiglig yirtinçüde oluru ornanu yarlıkap ... "Bu yeryüzünün sağ tarafında Ganj Nehri'ndeki yüz bin kum tanesi sayısınca Budalar ülkesinde mücevherlerle süslü yeryüzünde yerleşip buyurup …".

Sablokadatu atlıg yirtinçü yir suv: Dünya, alem (Altun Y. 187/2-3;189/19; 645/5-6). Bkz. Çambudıvıp atlıg yirtinçü, Çambudıvıp yirtinçü, Çambudıvıp yirtünçi yir su, Sablokadatu atlıg yirtinçü. Altun Y. 187/2-3 *Bu ratnaprabı atlıg kızkin keligme ödlerte bu sablokadatu atlıg yirtinçü yir suvda arıgın kelmiş ayagka tegimlig köni tüz tuyuglı bilge bilig çahşapudka tükellig edgün barmış ...* "Bu Ratnaprabı adlı kız gelecek zamanlarda bu yüryüzünde temizolarak gelmiş, saygıdeğer, doğru dürüst sezişli, hakim bilgi kanununa eksiksiz sahip iyilikle gitmiş …".

Sablokadatu yirtinçü yir suv: Dünya, alem (Altun Y. 378/19-20; 469/3-4; 668/6-7). Bkz. Çambudıvıp atlıg yirtinçü, Çambudıvıp yirtinçü, Çambudıvıp yirtünçi yir su, Sablokadatu atlıg yirtinçü, Sablokadatu atlıg yirtinçü yir suv. Altun Y. 378/19-20 *Ol ödün sablakadatu yirtinçü yir suv iyesi mahabranı ulug azrua teŋri ötrü ol alokaçıntamanı atlıg teŋri azrua kızına ince tip ayıtdı.* "O zaman yeryüzü sahibi Mahâbrahma Tanrı sonra o tanrı kızına şöyle dedi."

Saç baş: Saç baş (Altun Y. 594/8; 626/10; 637/11). Bkz. Öz baş. Saç sözcüğü aynı biçimiyle Türkiye Türkçesinde varlığını sürdürmektedir. Altun Y. 594/8 *Kiçig yigit yaşınta saçı başı yürüŋerser ...* "Genç yaşında saçı başı beyazlasa …".

Saç- tarı-: Ekip biçmek (Altun Y. 168/21; 337/10-11). Bkz. Bügür- saç-. Tarı- "ekip biçmek" (Clauson 1972: 532), (Caferoğlu 1968: 226) anlamındadır. Altun Y. 168/21 *Kayu meniŋ ilkisizdin berüki ötgürü bökünki künke tegi üç erdinilig tarıglag içinte saçmış tarımış neçe buyan edgü kılınölarım erser ...* "Benim başlangıçtan bugüne kadar üç mücevherli tarla içinde ekip biçtiğim ne kadar sevabım var ise …".

Saç- tök-: Saçmak, tökmek (Altun Y. 313/6; Jut. Sek. Yük. 266). Bkz. Bügür- saç-, Saç- tarı-. Tök- "dökmek"tir. Altun Y. 313/6 *... tüü törlüg adruk adruk tütsüg hua çeçeklerig saça töke kelip ...* "… çok türlü başka başka tütsü çiçekleri saça döke gelip …".

Saç- türt-: Saçıp yaymak (Altun Y. 487/13). Bkz. Köyür- saç- Türt- ısla-, Bügür- saç-, Saç- tarı-, Saç- tök-. Altun Y. 487/13 *... saçıp türtüp yıd yıpar barçasın uz kılsunlar.* "…güzel kokular saçıp yayarak hepsini tamamlasınlar."

Saç- yagıt-: Saçmak (Daş. 2978). Bkz. Köyür- saç- Bügür- saç-, Saç- tarı-, Saç- tök-, Saç- türt-. Yagıt- "yağdırmak" (Clauson 1972: 899) anlamındadır. Daş. 2978 *Mandarakda ulatı [hu]a çeçek sacdılar yagıtdılar.* "Mandaraka çiçeği ve birçok çiçek saçtılar."

Saçıg tökük: Adak, sunu (Jut. Sek. Yük. 265-266). Saçıg "kurbanlık olarak saçılan her şey" (Clauson 1972: 796), (Caferoğlu 1968: 192); tökük "ilahların şerefine içki dökme" (Clauson 1972: 480), (Caferoğlu 1968: 249) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 266 *Aç yekke içgekke saçıg tökük ayu birürler tapıntururlar udunturlar.* "Aç şeytanlara, cinlere sunu adak verip hizmet ettirirler."

Saçıl- arta-: Saçılmak, bozulmak (Altun Y. 552b/7-8). Bkz. Arta- alkın-, Arta- bozul-/ buzul-, Alkın- yokad-, Bozul- arta-. Altun Y. 552b/7-8 *Yorımasar il başçı raçaşastır atlıg törüçe ol ilteki kişiler saçılur artayur kamagın kaltı yaŋa tepmiş teg lınhua çeçeklig kölmenig.* "Ülkenin başındaki Rakaşastr töresine uygun biçimde davranmazsa o ülkedeki kişilerin tamamı saçılıp bozulurlar tıpkı filin çiçekli bir göleti tepmesi gibi."

Saçıl- tökül-: Saçılıp dökülmek (Jut. Sek. Yük. 233). Bkz. Saçıl- arta-. Jut. Sek. Yük. 233 *İg agrıg ölüm ulatı ada tuda bolur agı barım saçılur tökülür.* "Hstalık, ölüm ve diğer tehlikeler olur; mal mülk saçılıp dökülür."

Saçıl- yokad-: Saçılıp yok olmak (Altun Y. 671/14). Bkz. Saçıl- arta-, Saçıl- tökül-, Alkın- yokad-, Arta- yokad-, Korı- yokad-. Altun Y. 671/14 *Bu nom erdinig saçılgalı yokadgalı ıdmamakıŋızlartın ötgürü kaltı gaŋ ögüzdeki kum sanınca kalp üdlerke tegi sözlep nomlap alkmaguluk ulug buyan edgü kılınçıg kazgatıŋızlar.* "Bu öğreti mücevherini saçılıp yok olmuş gönderemediklerinizden dolayı Ganj Nehri'ndeki kum sayısınca dönemlere dek söyleyip anlatıp bitmeyen ulu sevap kazandınız."

Sadu edgü: İyi (Altun Y. 24/24; 34/15; 126a[1]/2; 343/16; 344/3; 497/23; 674/13; Jut. Sek. Yük. B36-8). Bkz. Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Edgü ayıg, Edgü edgü, Edgü edrem, Edgü köni, Edgü meŋi, Edgü yaraşı, Edgü yavız, Edgü yavlak, Közel edgü. Sanskritçe bir sözcük olan sadu

"iyi" anlamına gelmektedir (Caferoğlu 1968: 193). Altun Y. 674/13 *Sadu edgü lıgso altun öŋlüg yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nomlug çın erdinike …* "İyi, altın renkli parlak, her şeyden yüce öğretili gerçek mücevhere …".

Sadu sadu: İyi iyi (Altun Y. 462/15; Jut. Sek. Yük. 23, 239, 382). Bkz. Sadu edgü. Altun Y. 462/15 *Anta ötrü teŋri teŋrisi burkan ince tip yarlıkadı sadu sadu edgü edgü.* "Ondan sonra tanrılar tanrısı Buda öyle diyip iyi, güzel güzel buyurdu."

Sadumatı bilge biligde uzanmak: Bilgelikte ustalaşmak (Altun Y. 318/9-10). Sadumatı "çok saygın (dokuzuncu Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 573); bilge biligde uzanmak "bilgelikte mahir olma (dokuzuncu Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 171) anlamlarındadır. Altun Y. 318/9-10 *Tokuzunç sadumatı bilge biligde uzanmak atlıg orun ol.* "Dokuzuncusu bilgelikte ustalaşmak adlı yerdir."

Sakın- bışrun-: Düşünüp öğrenmek (Altun Y. 198/17). Bkz. Bögün- sakın-, Kolula- sakın-, Ö- sakın-, Bışrun- katıglan-, Bışrun- ögretin-, Bışrun- tut-, Kör- bışrun-, Örit- bışrun-. Altun Y. 198/17 *Anı üçün sizler kamag tözünler butütrüm teriŋ yörüglüg nom erdini içinteki birer padakın birer şlökin birer bölükin birer kesinin bir uçlug kop süzük kirtgünç köŋülin okıŋlar sözleŋler boşgunuŋlar tutunlar sakınınlar bışrunuŋlar.* "Onun için sizler, bütün soylular bu derin yorumlu, öğreti mücevherinin içindeki birer şiiri, birer koşuğu, birer bölümü, birer kısmı bir taraflı tamamen temiz, inançlı gönülle okuyunuz, söyleyiniz, öğreniniz, tutunuz, düşünüp öğreniniz."

Sakın- bögün-: Düşünmek (Altun Y. 34ş/17; Üİ 115b/2). Bkz. Bögün- sakın-, Kolula- sakın-, Ö- sakın-, Sakın- bışrun-. Altun Y. 34ş/17 Üçünç kirtüdin kelmiş amtı men bukamag biş ajun tınlıg oglanlarıŋa iki yigirmi bölüklüg nom nomlap asıg tusu kılayın tip öŋrekin sakınu bögünü yarlıkamaz. "Üçüncüsü gerçekten gelmiş şimdi ben bu bütün beş alem insanlarına on iki bölümlü öğretiyi anlatıp fayda sağlayayım diye önceden düşünüp taşınarak buyurmaz."

Sakın- tegin-: Tasarlamak, istemek Kip (181). Bkz. Bögün- sakın-, Kolula- sakın-, Ö- sakın-, Sakın- bışrun-, Sakın- bögün-, Al- tegin-, Bul- tegin-, Ög- tegin-. Tegin- fiilinin çeşitli anlamları bulunmakla birlikte burada "bir şeyi istemek, yapmak" (Clauson 1972: 484), (Caferoğlu 1968: 230-231) anlamındadır. İki farklı sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan bir ikilemedir. Kip 181 *… etüzin körser*

sakınmışı teginmişi yoksuz bolmaz. "… vücudunu görse tasarladığı, saygıyla istediği şey boşa gitmez."

Sakınç bügüş: Düşünce (Altun Y. 50/2). Bkz. Busuş sakınç, Bügüş sakınç, Dyan sakınç, Kaygu sakınç, Küsüş sakınç. Altun Y. 50/2 *İnçe kaltı igid yaŋluk sakınçlar bügüşler tayakıŋa adruk adruk nızvanılar tip sözlelür.* "Şöyle ki yanlış düşüncelere dayanak ayrı ayrı ihtiraslardır diye söylenir."

Sakınçlıg busuşlug: Düşünceli, kederli (Mayt. 99/19). Bkz. Bosuşlug / busuşlug sakınçlıg. Mayt. 99/19 *... kelmişlerin körüp ertiŋü sakınçlıg busuşlug bolup köŋülinte ince sakınçı boltı.* "… geldiklerini görüp oldukça düşünceli ve kederli olup gönlünde şöyle bir düşünce oldu."

Sakınçlug kadgulug: Endişeli, kaygılı (Altun Y. 639/21). Bkz. Bosuşlug / busuşlug sakınçlıg, Busuşlug kadgulug. Altun Y. 639/21 *Sakınçlug kadgulug oot üze örtentiler yalınayu.* "Endişeli ateş ile parlayarak yandılar."

Sakınçsız busuşsuz: Düşüncesiz kedersiz (Mayt. 72/28). Bkz. Busuşsuz kadgusuz, İgsiz kemsiz busuşsuz. Sakınçlıg busuşlug ikilemesinin olumsuz biçimidir. Mayt. 72/28 *Sakınçsız busuşsuz yam kuzalavaks kılurlar erdi.* "Düşüncesiz ve kedersiz yoga ve iyi ahlak kurallarını yerine getirirdi."

Sakınguluksuz sözlegülüksüz: Tasavvur edilemez (Altun Y. 50/18; 68/16; 70/1; 98/2; 105/6; 144/10-11; 172/11-12; 439/5-6; 440/6-7; 496/21). Sakınguluksuz "düşünülemez, tasavvur edilemez" (Wilkens 2021: 575); sözlegülüksüz "söylenemez, anlatılamaz, ifade edilemez" (Wilkens 2021: 624) anlamlarındadır. Altun Y. 440/6-7 *Ne üçün tip tiser inçip bunom erdininiŋ teriŋ yörügi ulug asıgı sakınguluksuz sözlegülüksüz titir.* "Ne için dese şöyle ki bu öğreti mücevherinin derin anlamı, büyük faydası tasavvur edilemeyecektir."

Saklan- yıçan-: Saklanmak, gizlenmek (Altun Y. 443/17). Küzed- saklan-. Yıçan- fiili ıçan- biçimiyle de görülmekte ve "çekinmek, sakınmak, dikkat etmek" (Clauson 1972: 29), (Caferoğlu 1968: 84) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 443/17 *Anın busuvlarta saklanmış yıçanmış kergek.* "Onun için bu sularda saklanıp gizlenmek gerek."

Sal- tokı-: Çalmak, tokuşturmak (Çaş. Beg 238). Bkz. İt- tokı-. Sal- "salmak, koymak" (Clauson 1972: 824), (Caferoğlu 1968: 195) anlamlarındadır. Çaş. Beg 238 *Yekler trzul badruk çkir bintipalta ulatı bı bıçguları bir ikintike salmış tokımış*

üniŋe miŋ artuk kövrükler üninte üstünrek yavlak ün turdı. "Şeytanların, üç dişli yaba bayrak, çark mızrak ve diğer bıçakları birbirine salıp tokuşturuşlarının gürültüsüyle bin davul sesinden üstün ve şiddetli bir ses yükseldi."

Samadı dyan: İstiğrak, meditasyon (Altun Y. 68/17, 21; 69/3, 9; 70/8, 14; 77/9; 292/3; 323/4, 5, 9-10, 12, 14-15, 18, 21, 24; 324/3, 6). Bkz. Dyan sakınç, Dyan samar. Samadhi>samar "istiğrak" demektir. Altun Y. 70/14 *Monçulayu nomlug et'öz samadı dyan bilge bilig erser alku belgülertin könisiz ertip belgüke ilinmek artukrak belgüke yapşınmak meŋü yme ermez.* "Böyle dini beden meditasyon bilgisi ise bütün işaretlerden doğru olmadan geçip işarete bağlanmak fazlaca işarete bağlanmak ebedi değildir."

San sakış: Sayı, adet (Çaş. Beg 255; Altun Y. 8/9; 114/1, 5; 167/14; 394/21; 455/4; 580/7; 585/22; Mayt. 38/29; Jut. Sek. Yük. 54; Daş. 134, 3739). San "sayı" (Clauson 1972: 831), (Caferoğlu 1968: 195); sakış "sayma, hesaplama" (Clauson 1972: 816), (Caferoğlu 1968: 194) anlamlarındadır. Altun Y. 167/14 *Burkanlarıg nom nomlatgalı nomlug tilgen evirtgeli nırvanka kirmedin yirtinçüde turgurgalı ötügçi bolup ötleyü ötünmekdin turmış buyan edgü kılınçnıŋ sanın sakışın kim ülgülegeli sanagalı ugay tip yarlıkadı.* "Budaları, öğreti öğretmek için, öğreti tekerleğini çevirmek için Nirvana'ya girmeden yeryüzünde kalmaları için ricacı olup rica etmekten oluşan iyi davranışların sayısını kim hesaplayabilecek, diye buyurdu."

Sanç- bıç-: Sançıp doğramak (Çaş. Beg 43; Daş. 2534, 3527-3528). Bkz. Bıç- sanç-, Bıç- kes-, Bıç- uşa-. Çaş. Beg 43 *Terkin munı sançıŋlar bıçıŋlar.* "Hemen bunu sançıp doğrayınız."

Sanç- tart-: Vurup çekmek (Mayt. 75/16; 78/42-43). Bkz. Bıç- sanç-, Sanç- bıç-, Kun-tart-. Mayt. 78/42-43 *Yine yme toŋuz başlıg sıgun başlıg tamulug özütler tegremizte yorıp üç adrı süŋün sançarlar tartarlar.* "Ve yine domuz başlı, geyik başlı cehennemlik ruhlar çevremizde üç ayrı mızrak ile vurup çekerler."

Sanç- ur-: Sançıp vurmak (Çaş. Beg 41; Daş. 3525). Bkz. Bıç- sanç-, Sanç- bıç-, Sanç-tart-. Ur- "vurmak"tır. Çaş. Beg 41 *... Çaştani ilig begig sançgalı rgalı kılınıp bir ikintiske ince tip tiştiler.* "… Çaştana Bhükümdarı sançığ vurmaya hazırlanıp birbirilerine şöyle dediler."

Sanguluksuz sansız: Sayısız, hesapsız (Altun Y. 83/21). San- "saymak" kökünden türeyen sanguluksuz "sayılamayan, sayılamaz" anlamını kazanmıştır. Sansız sözcüğü saymak fiiliyle aynı kökten olup "sayısız" (Clauson 1972: 842), (Caferoğlu 1968: 197) anlamına gelmektedir. Altun Y. 83/21 *Ol inçip sanguluksuz sansız kalp üdler ertmişinte* ... "O öylesi devirler geçtiğinde …".

Sanlıg sakışlıg ülgülüg kolulug: Hesaplı, sayılı (Altun Y. 156/14-15, 19-20). Sanlıg "sayılı" (Wilkens 2021: 581); sakışlıg "sayılı" (Clauson 1972: 817), (Wilkens 2021: 576); ülgülüg "ölçülü, … ölçüde" (Clauson 1972: 144), (Wilkens 2021: 823); kolulug "ölçülü, miktar" anlamlarındadır. Altun Y. 156/14-15 *Ne üçün yitmez tip tiser tapıg udug kılmakdın turmış buyan edgü kılınç erser sanlıg sakışlıg ülgülüg kolulug titir.* "Ne için yetmez dense hizmet etmekten ortaya çıkmış iyi davranış sayılıdır."

Sansız sakışsız: Sayısız (Altun Y. 9/2; 12/16; 92/22; 103/21; 113/8-9; 116/8; 155/22-23; 164/11; 181/17-18; 182/3; 193/1; 312/11; 314/24-25; 316/14; 340/9; 369/3; 379/23-380/1; 393/5; 430/10; 436/19-20; 439/2; 571/11; 580/1; 672/18; Üİ 120b/14-15; Jut. Sek. Yük. (431)). Bkz. Sanguluksuz sansız. Sakışsız "sayısız, hesapsız" (Clauson 1972: 817), (Caferoğlu 1968: 194) anlamındadır. Altun Y. *Ol ok buyan küçinte on törlüg küç tört törlüg ürüg uzatı ornanmış ög turuglar ulug edgü ögli köŋül ulug yarlıkançuçı göŋülte ulatı sansız sakışsız kamaglık nomlarıg tanukgalı boltum.* "O iyilik sayesinde on türlü güç, dört türlü sürekli yerleşmiş temiz akıllar gibi ulu iyi düşünceli gönül, ulu merhametli gönülde ve sayısız bütün herkesin öğretilerini tanıklamak istedim."

Sansız sakışsız kolusuz: Sayısız (Altun Y. 629/5; 665/9-10). Bkz. Sanguluksuz sansız, Sansız sakışsız, Ödsüz kolusuz, Ödsüz kolusuz kezigsiz. Altun Y. 629/5 *Toyına öŋre ertmiş ür ırak sansız sakışsız kolusuz asankı kalplar içinte antag yme ödlerte erklig türklüg kan boltum.* "Ey rahipler, uzun zaman önce sayısız geçmiş zamanlar içinde, işte öyle zamanlarda güçlü kuvvetli han oldum."

Sansız tümen: Sayısız (Kip 9-10, 42; KP I 5; Mayt. 4/8, 41; 5/33; 19/45; 49/12; 51/51; 70/8; 75/5-6, 22-23; 76/4; 78/31; 97/22; 112/3; 113/19; Jut. Sek. Yük. 014, 203, 219). Bkz. Sanguluksuz sansız, sansız sakışsız, Sansız sakışsız kolusuz, Koltı nayut tümen, Miŋ tümen. Tümen "on bin" anlamının yanında "belirsiz büyük sayılar" (Clauson 1972: 507), (Caferoğlu 1968: 258) anlamında da kullanılır. Eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Kip 9-10 ... *tüzünüm birük bu*

yirtinçüde sansız tümen tınlıglar ... emgenser ... "Asilim eğer bu yeryüzünde sayısız canlı varlıklar ızdırap çekerse…".

Sansız tümen üküş: Sayısız (Jut. Sek. Yük. 014). Bkz. Sanguluksuz sansız, Sansız sakışsız, Sansız sakışsız kolusuz, Koltı nayut tümen, Miŋ tümen, Sansız tümen, Erüş üküş. Jut. Sek. Yük. 014 *'Eŋ'ilki sansız tümen üküş --- [ ] künki künketegi tuga ölü ulag sapıg üzülmez.* "İlk zamanlardaki sayısız --- [ ] bugüne kadar doğum ölüm sırası kesilmez."

Sansız üküş: Sayısız, çok (Çaş. Beg 4, 71; Altun Y. 421/5; 464/15-16; Mayt. 3/21; 52/31-32; 58/50; Mül. Dan. 146; Mül. Muk. 60; Daş. 339, 801, 1246-1247, 1607, 2978, 3393, 3394, 3487, 3555, 4484, 4518). Bkz. Sanguluksuz sansız, Sansız sakışsız, Sansız sakışsız kolusuz, Koltı nayut tümen, Miŋ tümen, Sansız tümen, Erüş üküş, Sansız tümen üküş. Çaş. Beg 4 *Ötrü ilig beg tört beltir yolta yorıyu anın arasınta sansız üküş yeklerig kördi.* "Sonra hükümdar dört yol kavşağında yürürken onun arasında sayısız şeytanlar gördü."

Sap kezig: Sıra, silsile (Altun Y. 319/7). Bkz. Kezig / kizig tizig, Kur kezig. Sap "sıra" (Caferoğlu 1968: 197) anlamına gelmektedir. Altun Y. 319/7 *Kaçan ol biligsiz biliglerig tarkargalı usarlar timin ök boy yir orunlarka sapça kezigçe teggeli uyurlar.* "Ne zaman hikmetsiz bilgileri uzaklaştırsalar hemen bu yerlere sırasıyla ulaşabilirler."

Saptamabumı atlıg yitinç orun: Yedinci mekân (Altun Y. 324/22). Saptamabumı/sapdamabuni "yedinci aşama, yedinci yer" (Wilkens 2021: 585); yitinç orun "yedinci Bhūmi" (Wilkens 2021: 894) anlamlarındadır. Altun Y. 324/2 *Saptamabumı atlıg yitinç orunta yig nomlarta yorımak atlıg daranı nomug bulurlar.* "Yedinci mekanda üstün öğretilerde hareket etmek adlı tılsım öğretisini bulurlar."

Sarsıg salık: Kötü, pis (Mayt. 70/18; 71/11). Bkz. İrig sarsıg. Salık "kaba, pis" (Caferoğlu 1968: 195) anlamlarındadır. Mayt. 70/18 *Ayagka tegimlig maytrı burkanıg körüp kim öŋre kişi et'özinte erken üç erdinig aklaguçı sarsıg salık tevlig kürlüg urunçak yigüçi erserler olar ınçe tip sakınç sakınurlar.* "Saygıdeğer Maytrı Burkanı görünce zamanında insan bedeninde iken üç mücevheri reddettikleri, kötü, hileli (oldukları), emaneti yedikleri için bunlar şöyle düşünürler."

Sartbav satıgçılar ulugı: Kervan başı (Kip 45, 48-49). Sanskritçe bir sözcük olan sart "kervan; tüccar" (Clauson 1972: 846), (Caferoğlu 1968: 198) anlamına gelmektedir. Tekin sartbav sözcüğünün anlamını kervan başı, kılavuz" (Tekin 1960a: 47) olarak vermiştir. Sat- fiilinden türemiş olan satıgçı "satıcı" anlamına gelmektedir. Satıgçılar ulugı ad tamlaması "kervan başı" anlamını karşılamaktadır. Kip 48-49 *Birük ol sartbav satıgçılar ulugı ol kalın satıgçılarka ınçe tip tiser*. "Bu kervan başı (yani) satıcıların büyüğü bu kalabalık satıcılara şöyle dese."

Sat- yuŋla-: Satıp savmak (Mayt. 74/59). Bkz. İşlet- yuŋla-. Sat- "satmak, elden çıkarmak" anlamıyla aynı biçimde varlığını sürdürmektedir. Mayt. 74/59 *Yarlıkançsız köŋülin erüş üküş koyun kuzıg isig özlerinte adırdılar etlerin kanların yidiler içtiler sattılar yuŋladılar.* "Merhametsiz gönülle birçok koyun ve kuzunın canını aldılar, etlerini kanlarını yediler içtiler, sattılar, sarfettiler."

Satagsız tersiz: (Mayt. 51/5-6). Satıgsız "paha biçilemez" (Clauson 1972: 801); tersiz "bedava, ücretsiz" (Caferoğlu 1968: 235) anlamlarındadır. Mayt. 51/5-6 ... *ig agrıglıg kişig satagsız tersiz içgü ot öntürüp emleser otasar* ... "… hastalıklı kişiyi bedava ilaç vererek tedavi edip iyileştirse …".

Satıg yulug: Alışveriş (KP XIII 7-XIV 1; Mayt. 61/23; Jut. Sek. Yük. 104). Satıg "satış, alışveriş" (Clauson 1972: 799), (Caferoğlu 1968: 198); yulug "satın alma" (Clauson 1972: 925), (Caferoğlu 1968: 305) anlamlarındadır. KP XIII 7-XIV 1 *Biri ayur öŋtün kedin satıgka yulugka barsar bay bolur*. "Biri der ki doğuya, batıya alım satım için gidilirse zengin olunur."

Satıgçı yulugçı: Alışverişçi (Mayt. 61/16-17). Satıgçı "satıcı" (Clauson 1972: 801), (Caferoğlu 1968: 198); yulugçı "satın alan, vergiye tabi olan" (Caferoğlu 1968: 305) anlamlarındadır. Mayt. 61/16-17 *Kişi ajunınta erken satıgçı yulugçı uz uzagut erdimiz.* "İnsanlar alemindeyken alışverişçi, mahir idik."

Satıgçılar ulugı sartavahı: Tüccar yöneticisi (Altun Y. 211/15-16). Satıgçı "satıcı, tüccar" (Wilkens 2021: 590); satıgçılar ulugı "tüccar yöneticisi" anlamına gelmektedir. Sartavahı "kervancı, kervanbaşı" (Wilkens 2021: 587) anlamındadır. Altun Y. 211/15-16 ... *ınçe kaltı satıgçılar ulugı sartavahı alp yollarta öŋ kürtük yirlerte uz yirçilep alın altagın kentü kuvragın neteg erdinilig oturugka tegürür erser* ... "Eğer satıcıların önderi Sârthavâha zor yollarda, ıssız

yerlerde ustaca kılavuzluk yapıp, çeşitli yöntemlerle kendi topluluğunu nasıl mücevherli adaya ulaştırırsa …”.

Sav söz: Söz, laf (Altun Y. 4/18; 17/21; 125/11-12; 203/22; 338/9, 19; 377/7; 389/6; 506/14, 17; 593/21; 636/13-14; Daş. 2054). Bkz. Ötüg sav. Savcı sözcüğünde varlığını sürdüren sav sözcüğü de “söz, konuşma” (Clauson 1972: 782), (Caferoğlu 1968: 199) anlamına gelir. Söz; buyruk” (Clauson 1972: 860), (Caferoğlu 1968: 210) anlamlarında kullanılan bir sözcük olup bugün Türkiye Türkçesinde de aynı anlamlarda kullanılmaktadır. Clauson iki sözcük arasındaki farkı açıklarken sözün tek sözcük veya kısa söyleyiş için, savın ise daha uzun ifadeler, hikâyeler için kullanıldığını belirtmiştir. Ayrıca sav sözcüğü daha eski dönemlerde kullanılmıştır. Yakın anlamlı iki sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. Altun Y. 4/18 *İnçip igleyü birle ök sav söz kodup tutar kapar erken ölüp bartı.* “Öylece hastalanarak söz söyleyip konuşurken ölüp gitti.”

Seçe öŋi: Seçkin (Altun Y. 354/24). Bkz. Adın öŋi, Adırt öŋi, Öŋi adın, Öŋi öŋi, Öŋi seçilmiş, Öŋi üdrülmiş. Seç- fiilinden zarf fiil ekiyle seçe sözcüğü türemiştir. Altun Y. 354/24 *Kim amtı men olarka alkış birtim seçe öŋi.* “Ki şimdi ben onlara seçkin övgüler verdim.”

Seŋik seŋrem sanlıg: Manastıra ait (Mayt. 73/22-23, 39-40). Seŋik “Budist tarikata ait; cemaat malı” (Wilkens 2021: 584); seŋrem sanlıg “Sangha’ya ait” (Wilkens 2021: 598) anlamlarındadır. Mayt. 73/22-23 *Seŋik seŋrem sanlıg soçusı az erdi.* “Manastıra ait evler azdı.”

Seŋik virhar sanlıg: Manastıra ait (Mayt. 62/30-31). Bkz. Seŋik seŋrem sanlıg. Virhar “manastır; Stūpa, türbe, kutsal yer”; virhar sanlıg “manastıra ait” (Wilkens 2021: 846) anlamlarındadır. Mayt. 62/30-31 *Kentü erkimiz küçümüzke küvenip törüsin seŋik virhar sanlıg erin atın kızın kırkının işke küçke irtke birtke ıdtımız yumşadımız tartdımız.* “Kendi gücümüze güvenip haksız olarak manastıra ait olan erkekleri, kız ve bakireleri işe güce, vergiye koşturduk, iş gördürdük, çektik, el koyduk, dövdük, tartakladık.”

Seŋrem sanlıg seŋik: Manastıra ait (Mayt. 76/2). Bkz. Seŋik seŋrem sanlıg, Seŋik virhar sanlıg. Mayt. 76/2 *Alku seŋrem sanlıg seŋik … kın anta ölüp avış [tamuda togar)lar.* “Bütün manastıra ait … orada ölüp cehennemde doğarlar.”

Ser- serin-: Sabretmek (Altun Y. 208/7; 225/14; 226/14-15; 227/4-5, 21; 229/2-3; 230/7-8; 232/2). Ser- "tahammül etmek, dayanmak" (Clauson 1972: 843), (Caferoğlu 1968: 201); serin- "tahammül etmek, katlanmak, dayanmak" (Clauson 1972: 860), (Caferoğlu 1968: 201) anlamlarındadır. Altun Y. 230/7-8 *... ap yme taşdın sıŋarkı ayıg ögli yağılar örletmekin emgetmekin ikegüni barça aŋsız ked sererler serinürler.* "… taştan taraf kötü düşünceli düşmanların kızdırıp ızdırap çektirmesine bütünüyle iyice sabrederler."

Sergür- ornat-: Durdurup yerleştirmek (Altun Y. 289/11). Bkz. Beküt- ornat-, Ornat- ukıt-. Sergür- "durmak, karşı gelmek, engel olmak" (Clauson 1972: 850), (Caferoğlu 1968: 201) anlamındadır. Altun Y. 289/11 *İnçip bodısatavlar bu muntag yaŋın tınlıglarka asıg tusu kılgalır üçün kentü köŋüllerin bu bu bilge biliglerte sergürüp ornatıp ...* "Öylece Bodısatavlar bu şekilde canlılara yarar sağlamak için kendi gönüllerini, bu hikmetli bilgilerde durdurup yerleştirerek …".

Sergür- turgur-: Durdurmak, engellemek (Altun Y. 283/12, 20-21, 286/5-6). Bkz. Sergür- ornat-. Turgur- "durdurmak"tır. Altun Y. 283/12 *... monçulayu bilip ukup nom tözinte köŋüllerin sergürüp turgurmak erür.* "… böylece bilip anlayıp öğreti esaslarında gönüllerini durdurmaktır."

Seril- ornan-: Serilmek, yerleşmek (Altun Y. 333/21). Bkz. Olur- ornan-. Seril- "serilmek, yayılmak" (Clauson 1972: 851), (Caferoğlu 1968: 200) anlamındadır. Altun Y. 333/21 *Nırvanta yme neŋ serilmedin ornanmadın yapşınmadın ikidinki iki töz tüplerke anı üçün tanukladıŋız ulug tı inçgü amrılmakıg.* "Nirvana'da yine asla bir yerde yerleşmeden, yapışmadan ikisine, iki esas köklere onun için gerçekleştirdiniz büyük, kesintisiz huzuru ve sakinliği."

Serimlig kılıglıg: Sakin huylu (Altun Y. 34c/20). Serimlig "sabırlı" (Clauson 1972: 853), kılıglık / kılıklık "karakterli, ahlaklı" anlamlarındadır. Altun Y. 34c/20 *... arıg süzük küzetü küyü tutgalı seviglig taplaglıg serimlig kılıklıg yiti katıglanmaklıg ülgüsüz sansız ürk iç üdlertin berü ...* "… temiz kollayıp korumak için sevimli, mülayim yedi gayretli sayısız uzun dönemlerden beri …".

Sev- amra-: Sevmek (Mayt. 33/22, 26-27; 70/29). Bkz. Aya- sev-, Amra- sev-, Ogşa- amra-. Mayt. 70/29 *Ne üçün tip tiser kim ilkide kişi et'özinte erken burkanag bursaŋ kuvragı birle sevmez amramaz erser nomçı bilgelerig nomlayu olurur*

körüp ... "Ne için dese, zamanında insan bedenindeyken Buda'yı ve cemaatini sevmediğinden vaaz veren bilgeleri vaaz verirken görüp …".

Sev- tapla-: Sevmek, arzulamak (Altun Y. 250/18-19; 269/8; 415/22; 529/11-12; Mayt. 56/12; Daş. 665, 2097, 3069, 4384). Bkz. Aya- sev-, Amra- sev-, Sev- amra-. Tapla- fiili "memnun olmak, takdir etmek, hak vermek" (Clauson 1972: 440), (Caferoğlu 1968: 225) anlamlarında kullanılmaktadır. Altun Y. 250/18-19 *İrmedin uzatı işidigsemek erser bu nomlarnıŋ teriŋ yörügin yinçke adırtın işidgeli sevmek taplamak erür.* "Var olmadan sürekli işitmek ise bu öğretilerin derin yorumu ile ince farkını işitmeyi sevmektir."

Sever amrak: Sevimli (Altun Y. 555/7-8; 571/15; 616/2; 623/10; 624/1; 626/17; 627/10; 629/11; 633/15-16; 635/4; 641/4; Daş. 3628). Bkz. Amrak ayaglıg. Sever sözcüğü "sevgili" anlamındadır. Altun Y. 555/7-8 *Sever amrak at adgır yügrük yaŋada ulatı ançulayu ok yime kamagun saçılurlar kalısız.* "Sevimli at aygır, hızlı fil ve başkaları da öylece tamamen, eksiksiz saçılır."

Sevgülük taplaguluk: Sevilen, istenilen (Altun Y. 616/5). Altun Y. 616/5 *Burkan kutın tileyür men kim kamag bilgelerke sevgülük taplaguluk.* "Bütün bilgelerce sevilen ve istenilen Buda kutunu diliyorum."

Sevgüsüz taplagusuz: Sevilmeyen, beğenilmeyen (Altun Y. 613/2). Altun Y. 613/2 *Ne üçün tip tiser kim men ilkisizdin berü bu yıdıg sarsıg kanlıg yiriŋlig sevgüsüz taplagusuz yarsınçıg et'özke inçip ınantım.* "Ne için diye sorulurda ki ben ezelden beri bu kötü kokulu, kanlı irinli, sevilmeyen, iğrenç bedenime öylece inandım."

Sevig taplag: Sevgi, saygı (Altun Y. 663/7). Sevig "sevgili, aziz" (Clauson 1972: 787), (Caferoğlu 1968: 201); taplag "memnuniyet, kabul etme, rıza gösterme" (Clauson 1972: 439), (Caferoğlu 1968: 225) anlamlarındadır. Altun Y. 663/7 *Atı kötrülmiş ayagka tegimlig teŋrim biz kamagun sevig taplag köŋülümüz üze teŋsiz ülgüsüz sansız asankı kalp üdlertin berü ...* "Adı yüceltilmiş saygıdeğer tanrım, bizim hepimiz sevgi dolu gönlümüzle ölçüsüz, sayısız devirlerden beri …".

Seviglig amrak: Sevimli (Daş. 2598). Bkz. Amrak ayaglıg, Sever amrak. Seviglig "sevimli, sevgili" anlamındadır. Daş. 2598 *... seviglig amrak […] anıŋ yavlak eriglerin barıgların […] ürür.* "Sevimliliğiyle (şeytanın) kötü davranışlarını üfleyerek (ortadan kaldırır)."

Seviglig körtle: Güzel (Mül. Muk. 125). Bkz. Körtle körkle, Seviglig amrak. Mül. Muk. 125 *... /miş teg seviglig körtle ... bramanka birdi.* "… gibi güzel … brehmene verdi."

Seviglig taplaglıg: Sevimli, şirin (Altun Y. 34c/19). Bkz. Seviglig körtle, Seviglig amrak, Seviglig körtle. Taplaglıg "memnun edici, sevilen" anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 34c/19 *... arıg süzük küzetü küyü tutgalı seviglig taplaglıg serimlig kılıklıg yiti katıglanmaklıg ülgüsüz sansız ürk iç üdlertin berü ...* "… temiz kollayıp korumak için sevimli, mülayim yedi gayretli sayısız uzun dönemlerden beri …".

Sevigsiz taplagsız: Sevimsiz (Altun Y. 299/18). Seviglig taplaglıg ikilemesinin olumsuz biçimidir. Altun Y. 299/18 *... kaçan kişi ajunınta togdukda öŋsüz kırtışsız sevigsiz taplagsız bolmışların ...* "… İnsanlar aleminde doğduklarında çirkin, sevimsiz olduklarını …".

Sevinç ögrünç: Sevinç, mutluluk (Kör. B. 094). Bkz. Ögrünç sevinç. Kör. B. 094 *Sevinç ögr[ünç saŋa] kelti.* "Sevinç sana geldi."

Sevinç utlı: Sevinç, zevk (Altun Y. 217/3; Mül. Muk. 38, 63). Bkz. Ögrünç sevinç, Sevinç ögrünç. Utlı "karşılık, ödül, teşekkür" (Clauson 1972: 54), (Caferoğlu 1968: 268) anlamlarına gelmektedir. Altun Y. 217/3 *Küsüşsüz köŋül erser kaltı buşı birgülük edine tavarıŋa ol edig tavarıg teginteçi dıntarnıŋ sevinç utlı birmekiŋe kin ajuntakı tüşiŋe utlısıŋa bu üçegüke ilinmemek yapşınmamak erür.* "Arzusuz gönül ise sadaka vereceği malına mülküne, o mala mülke ulaşacak din adamının sevincine, sonraki alemdeki ödülüne, bu üçüne bağlanıp yapışmamaktır."

Sevinçlig ögrünçülüg: Sevinçli, mutlu (Mayt. 10/18-19). Bkz. Meŋilig toŋalıg ögrünçlüg sevinçlig, Ögrünçlüg / ögrünçülüg sevinçlig. Mayt. 10/18-19 *Amtı kılmış edgü kılınçımka sevinçlig ögrünçülüg ereyin.* "Şimdi yaptığım iyi davranıştan dolayı sevinçli olmak istiyorum."

Sevinçsiz utlısız: Mutsuz (Altun Y. 613/12). Sevinç utlı ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 613/12 *Neçe ked uzanıp igidtim erser yme kaltı yavlak yagı törüsinçe yanturu mini kemişü utup sevinçsiz utlısız kıltı.* "Ne kadar uğraşıp beslediysem de tıpkı kötü düşmanın yaptığı gibi tekrar beni atıp yenerek mutsuz etti."

Seviş- amraş-: Sevişmek, muhabbet göstermek (Altun Y. 120/4-5). Ayaş- amraş-. Seviş- "karşılıklı sevmek"tir. Altun Y. 120/4-5 *Öz öz edgü ögli köŋülleri üze alkugun sevişsünler amraşsunlar.* "Kendi iyi düşünceli gönülleriyle hepsi biribirini sevsin."

Sı- artat-: Kırıp harap etmek (Mayt. 111/17). Bkz. Artat- buz-, Buz- artat-. Sı- "kırmak" (Clauson 1972: 782), (Caferoğlu 1968: 203) anlamındadır. Mayt. 111/17 *Burkanlar yarlıgı arıg çahşapıtıg sıgalı artatgalı sakınmadılar.* "Budaların buyruğunu, temiz ahlak kurallarını harap etmeyi düşünmediler."

Sı- buz-: Kırıp bozmak (Altun Y. 34g/23). Bkz. Sı- artat-, Artat- buz-, Buz- artat-, Buz- butarla-. Altun Y. 34g/23 *Sıçgankaya birökçi bu şatu üze agtınıp asurılar çerigin sıgalı bozgalı uguluk erser azu yme ay teŋriniŋ tilgenin köşitgeli küçi yitser ançada timin tilegülük ol teŋri teŋrisi burkan şarırın.* "Küçük sıçanlar eğer bu merdiven üzerine çıkıp şeytanlar ordusunu kırıp bozabilirse yahut ay tanrısının tekerleğini kapatmaya gücü yeterse o zaman hemen tanrılar tanrısı Buda'nın kutsal hatırasını dileyebilecektir."

Sıdarşa atlıg uz körür: İyice gören (Altun Y. 143/18). Sıdarşa "Budist kozmolojide bir tanrı sınıfı ve bir gök katı" (Wilkens 2021: 612); uz körür "Budist kozmolojide fevkalade gören" (Wilkens 2021: 811) anlamlarındadır. Altun Y. 143/18 *Sıdarşa atlıg uz körür teŋri yirinte ...* "İyi gören gökte …".

Sıdarşan atlıg uz közünür: İyice görünen (Altun Y. 143/19). Bkz. Sıdarşa atlıg uz körür. Uz közünür "fevkalade görünen" (Wilkens 2021: 811) anlamındadır. Altun Y. 143/19 *Sıdarşa atlıg uz közünür teŋri yirinte ...* "İyi görünen gökte …".

Sıg tümke: Sığ, bönce (Altun Y. 300a/9, 11-12, 15). Sıg "sığ, yetersiz" (Clauson 1972: 804); tümke "cahil, bilgisiz" (Clauson 1972: 506), (Caferoğlu 1968: 258) anlamlarındadır. Altun Y. 300a/9 *Adakdakı erksinmekke tegmek erser sıg tümke köŋüllüg bolmak erür.* "Ayaktaki hakimiyetine ulaşmaksa sığ gönüllü olmaktır."

Sıg- yak-: Uygun olup yakışmak (Kör. B. 081-082). Sıg- "bir şeyin içine sığmak" anlamından "hoşa gitmek, uymak" (Clauson 1972: 804), (Caferoğlu 1968: 202) anlamını kazanmıştır. Yak- "yakın olmak, yakışmak" (Clauson 1972: 896), (Caferoğlu 1968: 280) anlamındadır. Kör. B. 081-082 *Kılmış kılınç sığmaz yakmaz.* "Yaptığın davranışlar uygun görülüp yakıştırılmaz."

Sıg yuka: Sığ, yüzeysel (Altun Y. 34l/5; 291/12). Bkz. Sıg tümke. Yuka<yuvka "ince, önemsiz" (Clauson 1972: 874) anlamındadır. Altun Y. 34l/5 *Kim sıg yuka biliglig tınlıglar uksunlar bilsünler ikireçgü sizik köŋülleri tarıkguluk bolsun tip ötünti.* "Ki bilgisi sığ olan canlılar anlasınlar ve bilsinler şüpheli gönülleri yok olsun diye bildirdi."

Sıgun keyik: Geyik (Mül. Dan. 61). Bkz. God keyik, Kuş keyik. Sıgun "erkek geyik"tir (Clauson 1972: 811), (Caferoğlu 1968: 202). Mül. Dan. 61 Alku sıgunlarda keyiklerde adrukrak biş yüz sıgunlarnıŋ yirçisi iligi begi erti. "Bütün geyiklerden mükemmel beş yüz geyiğin rehberi, hanı beyi idi."

Sıgun muygak: Geyik (Mayt. 75/12; 102/7; Daş. 1796-1797). Bkz. Sıgun keyik. Muygak "dişi geyik"tir (Clauson 1972: 772). Mayt. 75/12 *Munta togup sıgun muygak başlıg ımga teke adgırak sukak başlıg tamulug tınlıglar kelip üç adrı süŋün olarnı oksuz teginçsiz öz konukra sançarlar tartarlar.* "Burada doğduktan sonra geyik başlı, dağ keçisi, teke, erkek geyik, beyaz geyik başlı cehennemlik canlılar gelip üç ayrı mızrakları ile onları gelişi güzel kendi komşusunu vurup çekerler."

Sıgur- içker-: Sığdırıp içeri almak (Altun Y. 310/7; Üİ 104b/9-10, 13). Sıgur- "sığdırmak", içker- "içeri alınmak"tır. Altun Y. 310/7 *Biligsiz tınlıgarıg bilge yalaŋuklarıg barçanı sıgurmak içkermek paramıt timek savnıŋ yörügi erür.* "Bilgisiz canlıları, bilge insanların tamamını içine almak erdemi denilen sözün açıklamasıdır."

Sık- busu-: Rahatsız etmek (Altun Y. 367/18). Bkz. Buşur- emget-, Örlet- buşur-. Sık- fiili "sıkmak" anlamıyla aynı biçimde varlığını sürdürmektedir. Busu- fiili için Wilkens buşur- fiili için hatalı bir okuma olduğunu belirtmektedir (Wilkens 2021: 204). Altun Y. 367/18 *Ayıg kılınç emgekligler üzüksüz egire sıkıp busuyur.* "Kötü amelli ızdırap çekenler sürekli çevirerek rahatsız ediyor."

Sık- taŋ-: Sıkmak, sarmak (Altun Y. 220/20-21; Mayt. 82/19). Bkz. Sık- busu-. Taŋ- "sıkmak, sıkıca bağlamak" (Clauson 1972: 514) anlamındadır. Mayt. 82/19 *Ötürü temirlig kıskaçların luların künçit ikşu kamış osuglug sıkarlar taŋarlar.* "Sonra demir kıskaçlar ile, değirmenler ile susam, şeker kamışı gibi sıkarlar, sararlar."

Sıkıg emgek: Eziyet, sıkıntı (Altun Y. 109/4). Bkz. Aç emgek, Açıg emgek, Açıg tarka, Açıg tarka emgek, Ada emgek, Alp emgek, Busuş emgek, Busuş kadgu emgek, Duşkaraçar emgek, İg agrıg emgek, İg emgek, Emgek kıyıt, Emgek tolgak, Korkınç emgek, Muŋ emgek, Nızvanı emgek, Ötek emgek. Sıkıg "basınç, korku, sıkıntı" (Clauson 1972: 808), (Caferoğlu 1968: 202) anlamlarındadır. Altun Y. 109/4 *Amtı men yügerü on küçlüg ayagka tegimliglerniŋ üskinte aça yada ötüneyin erüş üküş alp sıkıg emgeklerig.* "Şimdi ben yukarıda on güce sahip saygıdeğerlerinhuzurunda pek çok eziyetleri açıklayarak bildireyim."

Sıkıg taŋıg: Sıkıntı (Mayt. 44a/7). Bkz. Sıkıg emgek. Taŋıg "korku, sıkıntı" (Clauson 1972: 518), (Caferoğlu 1968: 223) anlamındadır. Mayt. 44a/7 *Busuş kadgu emgek tolgak sıkıg taŋıg ulug emgeklig ökmek belgülüg bolmakı bolur.* "Keder ve kaygı, ızdırap, sıkıntı, büyük bir eziyet ortaya çıkacaktır."

Sıkıl- emgen-: Sıkılmak, kederlenmek (Altun Y. 559/6). Bkz. İgirt- sıkıl-, Emgen- buşrul-, İnçsire- emgen-. Altun Y. 559/6 *Kamag emgekke kavşatıp sıkılur emgenür öz et'özi.* "Bütün ızdıraba sarılıp kendi bedeni sınıtı çeker."

Sıkıl- taŋıl-: Sıkılmak, eziyet çekmek (Altun Y. 401/15; 586/14; Daş. 3235). Bkz. İgirt- sıkıl-, Sıkıl- emgen-. Taŋıl- "sıkıştırmak, baskı yapmak" (Clauson 1972: 520), (Caferoğlu 1968: 223) anlamındadır. Altun Y. 586/14 *Kim bu kamag kara bodun monı monçulayu ig agrıg emgeki üze sıkılmış taŋılmışlar ol.* "Ki bu bütün halk bu şekilde hastalık ızdırabıyla sıkılmışlardır."

Sılıg körkle: Zarif ve güzel (Altun Y. 348/22). Bkz. Körtle körkle, Seviglig körkle. Sılıg "uygun; alımlı, zarif" (Wilkens 2021: 608) anlamındadır. Altun Y. 348/22 *Arslan kanı maŋıgı teg sılıg körkle yorıgıŋız ol.* "Yürüyüşünüz aslan hanın yürüyüşü gibi zarif ve güzeldir."

Sımta- boş it-: Boş vermek, umursamamak (Altun Y. 552/15-16). Bkz. Kemiş- sımta-. Boş "boş, serbest" anlamında olup boş it- "boş vermek" demektir. Altun Y. 552/15-16 *Yene il içinteki kişiler kılıp ayıg kılınçıg il kan sımtap boş itip uu körüp edlemeser tıdmasar neŋ ermez bu yene.* "Yine ülke içindeki kimseler kötü iş işleyip, hükümdar boş verip uykuya düşse değer vermese, sınırlamasa asla bu olmaz."

Sımtag kogşak: Gevşek, tasasız (Altun Y. 300/4-5). Bkz. Osal sımtag. Kogşak "gevşek" (Clauson 1972: 613), (Caferoğlu 1968: 180) anlamındadır. Altun Y.

300/4-5 *Teŋri ajunınta togdukda erte sımtag kogşak köŋüllüg bolmışların ...* "Tanrı aleminde doğduktan sonra gevşek gönüllü olduklarını …".

Sımtag osal: Tasasız, kaygısız (Altun Y. 415/15). Bkz. Osal sımtag, Sıntag kogşak. Altun Y. 415/15 *Atı kötrülmişe inçip ol iligler kanlar sımtag osal bolmadın terinde teriŋ agır ulug süzük kirtgünç köŋülin ötrü bu nom erdinig işidgeli tıŋlagalı yiti kınıg bolmış kergek.* "Adı yüceltilmiş böylece o hükümdarların tasasız olmadan derinden daha derin ulu, temiz inançlı gönülleri dolayısıyla bu öğreti mücevherini dinleyerek keskinistekli olmuş olsa gerek."

Sımtagsız kınıg katıg: Çaba, gayret (Altun Y. 406/4). Bkz. Alp katıg, Bek katıg, Kadır katıg, Katıg kınıg, Katıg tıgrak, Kınıg katıg, Kınıg katıg bek, Kurımış katıg, Küçlüg katıg. Sımtagsız "gayretli, çalışkan; çaba, gayret" (Clauson 1972: 828), (Wilkens 2021: 608) anlamlarındadır. Altun Y. 406/4 *... ötrü ançada ok sımtagsız kınıg katıg köŋülin küyü küzetü birip korkınç busuş kadgu adaların tarkarıp kiterip inçgü meŋi biriŋler tip yarlıkadı.* "… işte ondan sonra gayretli gönülle koruyup kollayıp korku, endişe engellerini yok edip huzur verin, diye buyurdu."

Sın suburgan: Mezar (Daş. 57, 2082, 2084, 3136, 3170). Sın "mezar" (Clauson 1972: 832); suburgan "mezar" (Clauson 1972: 792) anlamlarındadır. Daş. 57 *[anta] ötrü [a]dın [bir] sın suburgan ara igil körklüg şastrapirye atlıg [bahşı] ba[s]a sizik ayıtguçı titsi ...* "Ondan sonra bir başka mezar arasında sıradan bir görünüme sahip Sâstrapriya adlı meraklı öğrenci …".

Sın süŋük: Uzuv, kemik (Altun Y. 132a/20; 419/20; 619/13; Daş. 2089, 2698-2699). Bkz. Bod sın, Et süŋük. Altun Y. 619/13 *Kaçan anta tegdükde ötrü inileri mahasatvı tiginniŋ tonı kamış butıkı üze asgın turup tururın sını süŋüki saçı birle arkuru turkuru yatmışın akmış kanı toprakda titig yogrulup yirke yukup turmışın körtiler.* "Oraya vardıktan sonra kardeşleri Mahasatvı Prensin giysisini kamış budağı üzerinde asılı durduğunu, uzvu kemiklerinin enine boyuna karışıp yattığını, akan kanının toprakla yoğrulup balçık olup yere bulaştığını gördüler."

Sın- uvşan-: Ufalanmak, parçalanmak (Kip 28). Sın- fiili "kırmak, kırılmak, parçalanmak" (Clauson 1972: 833), (Caferoğlu 1968: 204); uvşan- fiili de "ufalanmak, ezilmek, parçalanmak" (Clauson 1972: 16 bkz. Uvşa-) anlamına

gelmektedir. Yakın anlamlı sözcüklerden oluşan bir ikilemedir. Kip 28 ... *tsun tsun sınar uvşanur.* "… parça parça olur, ufalanır."

Sırna- yinçgele-: İncelikle yapmak (Altun Y. 244/18). Sırna- "ısrarlı olmak" (Wilkens 2021: 610); yinçgele- "titizlikle yapmak" (Wilkens 2021: 306) anlamlarındadır. Altun Y. 244/18 *İnçip bodısatavlar bu Muntag yaŋın köŋülteki kirlerig körmek bışrunmak yollar içinte kevip tarkarıp on orunlar sayudakı sırnayu yinçgeleyü arıtıp ...* "Şöyle ki Bodısatavlar böyle gönüldeki kirleri görüp öğrenme yolları içinde zayıflayıp ön bölgelerini inceleyip temizleyerek …".

Sid- kemiş-: Boşaltmak, fırlatmak (Altun Y. 612/6). Bkz. Kemiş- sımta-, Kemiş- tit-, Kod- kemiş-. Sid- "işemek" (Clauson 1972: 799), (Caferoğlu 1968: 205) anlamındadır. Altun Y. 612/6 *Neçökin bökünki künte monı teg kergeklig işletgülük yuŋlaguluk orun tapıp bu muntag yıdıg kergeksiz et'özümin sidmiş kemişmiş yiŋ yar teg titip ıdalap bu irinç yarlıg aç barska negülük umug ınag bolmaz men.* "Niçin bugünki günde bunun gibi gerekli, işletilip kullanılan yer isteyip bu şekilde iğrenç ve gereksiz bedenimi boşaltıp atmış, sümük salya gibi atıp bu zavallı aç parsa neden umut olmuyorum."

Sid sadan: Başarı kazanmak (Daş. 3754). Sid "büyü gücü; kemale erme, tamamlama" (Wilkens 2021: 617); sadan "başarı" (Wilkens 2021: 572) anlamlarındadır. Daş. 3754 *Kınıg köŋüllüg avışın sid sadan kılıp köŋülin yürekin buyan edgü kılınçka üklitdi asdı.* "Düşünceleri yoğunlaştırmaya yardımcı sihirle başarı kazanıp gönlünü sevap için yükseltti."

Siŋ- bodul-: Saplanıp girmek (Altun Y. 472/3). Bkz. Bodul- yapşın-. Siŋ- "içine batmak" (Clauson 1972: 833) anlamındadır. Altun Y. 472/3 *Ulug yarlıkançuçı köŋüllin tire yıga alı yarlıkap biz kamag luularnıŋ ajun üzeki sinmiş bodulmış emgek tözlüg az saran köŋülümüzni tarkaru kiterü yarlıkagay erti tip ötrü daranısın ınçe tip ötüntiler.* "Büyük merhametli gönlüyle toplayıp alarak buyurup, biz bütün ejderhaların dünya üzerine saplanmış ızdırap esaslı hırslı gönlümüzü gidererek buyuracaktı deyip sonra duasını şöyle söyleyip bildirdiler."

Siŋir tamır: Sinir, damar (Altun Y. 614/11; Daş. 803, 922-923, 2638-2639, 2700). Siŋir "sinir", tamır "damar" sözcüklerinin eski biçimleridir. Altun Y. 614/11 *Takı yme bu et'öz erser altı kırk törlüg arıgsızların tolu suv üzeki kergü teg*

beksiz yarpsız kamag kurtlarnıŋ koŋuzlarnıŋ tirgini kannıŋ yirinniŋ ornagı siŋirin tamırın yörgelmiş sünükler ulagı üze tutuşmuş ertiŋü yırınçıg yarsınçıg erür. "Ve yine bu beden ise otuz altı türlü kirlilerin dolu su üzerindeki Kergü gibi zayıf bütün kurtlar böcekler yığını, kanın irinin yeri, siniri ve damarın sarıldığı kemikler silsilesi ile tutuşmuş dahası iğrençtir."

Siŋür- bışur-: Sindirmek (Altun Y. 590/11). Bkz. Bütür- bışur-. Siŋür- "yutmak, sindirmek" (Clauson 1972: 841), (Caferoğlu 1968: 206) anlamındadır. Altun Y. 590/11 *Siŋürü bışuru üdinçe ötrü kamag ig toga tepreyü törçiyü umazlar.* "Sindirinceye kadar bütün hastalıklar harekete geçemezler."

Sipir- arıt-: Süpürüp temizlemek (Mayt. 52/54). Bkz. Arıt- alkıntur-, Arıt- süz-, Öçür- arıt-. Sipir- "süpürmek" (Clauson 1972: 791), (Caferoğlu 1968: 206) anlamındadır. Mayt. 52/54 *Vıhar seŋrem yirin sipirser arıtsar.* "Manastırı süpürüp temizleseler."

Siziksiz tıdıgsız: Şüphesiz, engelsiz (Altun Y. 356/15). Bkz. Odgurak siziksiz. Tıdıgsız "engelsiz, yasaksız" (Clauson 1972: 454), (Caferoğlu 1968: 236) demektir. Altun Y. 356/15 *Yene terinde teriŋ nom yörüginte yme siziksizin tıdıgsızın kirgeli uyurlar tip yarlıkadı.* "Yine derinden daha derin öğreti yorumunda da şüphesiz engelsiz şekilde girebilirler diye buyurdu."

Sizin- kedgir-: Şüphelenmek (Altun Y. 34k/23). Sizin- "şüphelenmek" (Clauson 1972: 864), (Caferoğlu 1968: 207); kedgir- "ayaklanmak, şaha kalkmak" (Clauson 1972: 703), (Caferoğlu 1968: 103) anlamlarındadır. Altun Y. 34k/23 *Amtı yene teŋrim yok tip yarlıkasar siz bu yirtinçüdeki tınlıglarka sizingülük kedgirgülük bolmaz mu.* "Şimdi yine tanrım yok diye buyursalar bu yeryüzündeki canlılardan şüphelenmek olmak mı?".

Sobak altun: Altın (Altun Y. 346/19). Bkz. Altun kümüş. Sobak "altın, saf altın, varak halindeki altın" (Wilkens 2021: 655) anlamındadır. Altun Y. 346/19 *Et'özüŋüz yarukı kopdın sıŋar yarutur sobak altun öŋi teg.* "Bedeninizin ışığı altın rengi gibi her tarafı ışıtır."

Sogançıg körkle: Latif, güzel (Altun Y. 97/17-18; 312/18; 348/5; 349/18-19; 679/7). Bkz. Körtle körkle, Seviglig körkle, Sılıg körkle. Sogançıg "hoş, sevimli, iyi, harika" (Clauson 1972: 814), (Caferoğlu 1968: 207) anlamındadır. Altun Y.

348/5 *Sogançıg körkle yarukın alp yöleştürgülük titer.* "Güzel ışığını karşılaştırmak zordur."

Sogançıg tatıglıg: Sevimli, tatlı (Altun Y. 92/10; 95/4; 132b/3-4; 203/7; 209/20-21; 311/14; 337/12; 395/9-10; 400/6; 482/10; 501/3-4, 9, 11-12, 15, 18, 21; 502/3, 6, 9, 12, 14-15, 17, 20, 23; 503/2-3, 5, 7, 10, 12-13, 15, 17-18, 20, 22; 504/2, 4-5, 8, 14; 576/22-23; Jut. Sek. Yük. 222). Bkz. Noş tatıglıg, Sogançıg körkle. Altun Y. 504/14 *Alkınçsız tüketinçsiz sogançıg tatıglıg tılangurmak edremiŋe yükünür men.* "Sonsuz hoş belagat erdemine secde ederim."

Sok- talma-: Sokup tırmalamak (Mayt. 74/53). Bkz. Isur- sok-. Talma- fiili tarma- olmalıdır ve "tırmalamak, pençelemek" anlamında kullanılır (Clauson 1972: 550). Mayt. 74/53 *Kim olarnaŋ ara et yumgak et'özlügler temir tumşukluglar kargalar kuzgunlar örtlüg yalınlıg et'özin et yumgak et'özlüglerig soka talmayu yiyürler erser ...* "Ki onların arasında et et yumağı bedenliler, demir gagalılar, kargalar kuzgunlar ve ateşli bedenleriyle et yumağı bedenlileri sokup tırmalayarak yerlerse …".

Sola- bekle-: Bağlamak, zincire vurmak (Altun Y. 220/21-22). Ba- bekle-. Sola- "bağlamak, zincire vurmak" (Clauson 1972: 825), (Caferoğlu 1968: 208) anlamındadır. Altun Y. 220/21-22 *Kaltı adınlarıg sögmemek tokımamak sıkmamak taŋmamak ürkitmemek korkıtmamak solamamak beklememek açurmamak suvsatmamak kuyaşda tumlıgda emgememekde ulatı tıltagları kılmamak erür.* "Öyle ki başkalarını sövmemek dövmemek, sıkmamak, ürkütüp korkutmamak, bağlamamak, acıktırıp susatmamak, güneşte ve soğukta eziyet etmemek başka nedenleri de yapmamaktır."

Sora sora: Eme eme (Mayt. 12/45). Sor- "emmek" (Clauson 1972: 843), (Caferoğlu 1968: 208) anlamındadır. Mayt. 12/45 *Yitmişte ınaru yüz yigirmi yaşka tegi kün küniŋe sen karımaklag suk yek sora sora sugurduŋ.* "Yetmişinden sonra yüz yirmi yaşına kadar günden güne sen yaşlanmanın ihtiras şeytanı, eme eme kopardın."

Sög- sars-: Sövmek, hakaret etmek (Altun Y. 136/9). Sög- "sövmek, lanetlemek, küfretmek" (Clauson 1972: 818), (Caferoğlu 1968: 209); sars- "sövüp saymak" (Clauson 1972: 854), (Caferoğlu 1968: 198) anlamlarındadır. Altun Y. 136/9 *Bu yene burkan pratyıkabud arhant bu üç törlüg kutluglarka teggülük köni nomda*

yorıdaçılarıg körüp sögüp sarsıp todap uçuzlap köŋüllerin karınların irintürtüm burçınturtum örletdim emgetdim erser… "Bu yine Buda Pratyekabuda aziz bu üç türlü saadete ulaşmış doğru öğretide yürüyenleri görüp, sövüp, değer vermeyip, gönüllerini incitip eziyet ettim ise …".

Sög- tokı-: Sövüp dökmek (Altun Y. 180/22-23; 220/20). Bkz. Sög- sars-, İt- tokı-, Sal- tokı-. Altun Y. 180/22-23 *Kamag üç üdki burkanlar üskinte tınlıglar edgüsiŋe iyin ögirip 'eŋeyü burkan kutın küzetdürmek buyan edgü kılınç tınlıglarnıŋ adınlarıg sögmek tokımak oyamak emgetmekde ulatı yavlak kılınçlarıg kodturup …* "Bütün üç zamandaki Budalar huzurundaki canlıların iyiliğine sevinip özellike Buda kutsallığını gözettirmek iyi davranışlı canlıların başkalarına sövüp dökmek, eziyet etmekten başka kötü davranışları bırakıp …".

Sögüt arıg: Orman (Altun Y. 490/6). Bkz. I ıgaç sögüt, Arıg saka, Arıg semek/simek, Arıg sımtag, Berk arıg. Altun Y. 490/6 *Arada yme turur siz sögütlerte arıgda üküş üdün tayanıp bu orunlarta turur siz.* "Ayrıca ormanda durursunuz, uzun zaman dayanıp bu yerlerde durursunuz."

Sögüt ıgaç: Ağaç (Altun Y. 529/4; Mayt. 55/30). Bkz. Sögüt arıg, I ıgaç, Ot ıgaç. Altun Y. 529/4 *Bu çambudıvıp uluş içinteki neçe ögüzler köller yullar yulaklar sögüt ıgaçlar otlar yaşlar arıglar semeklerig yene adruk adruk hua çeçek tüş yimişlerniŋ yıltızların …* "Bu Çambudivip ülkesi içindeki nice nehirler, göller, pınarlar, söğütler ağaçlar, otlar, ormanları yine başka başka çiçeklerle, meyvelerin köklerini …".

Söküş atış: Sövüş atışma (Mayt. 81/41). Söküş "sövme, küfür" (Clauson 1972: 823), (Caferoğlu 1968: 209); atış "atışma, küfür" (Clauson 1972: 72), (Caferoğlu 1968: 24) anlamlarındadır. Mayt. 81/41 *Söküş atış kılguçı süŋüşüp tınlıglarıg ölürgüçiler.* "Sövüşüp, vuruşup canlıları öldürenler."

Sön- tıntur-: Sönüp dinmek (Jut. Sek. Yük. 447). Bkz. Ar- sön-. Tıntur- "dinlendirmek" (Clauson 1972: 518), (Caferoğlu 1968: 237) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 447 *Et'öz kodsar avış tamuda togar tamudaki emgekin tükel kötürür bir ödün sönmez tınturmaz emgetirler.* "Beden ölse Avış cehenneminde doğar, cehennemdeki bütün ızdırabı çeker, bir an sönüp dindirilmez, eziyet ederler."

Söz sav: Söz, laf (IrkB 7, 11; Altun Y. 564. 14; Mayt. 7. 10). Bkz. At sav söz, Ötüg sav, Sav söz. IrkB 7 *edgü söz sav ilti kelir.* "İyi haberler taşıyarak geliyor."

Sözle- ay-: Söylemek, demek (Altun Y. 635/16-17). Bkz. Ayıt- sözle-, Nomla- sözle-, Okı- sözle-, Ötün- sözle-, Ay- körkit-. Altun Y. 635/16-17 *Kamag kişiler bir yaŋlıg sözlediler aydılar.* "Bütün insanlar aynı şekilde söylediler."

Sözle- nomla-: Söylemek, anlatmak (Altun Y. 386/24-387/1; 671/17). Bkz. Ayıt- sözle-, Nomla- sözle-, Okı- sözle-, Ötün- sözle-, Sözle- ay-. Altun Y. 386/24-387/1 *Kim ol çınju tigme ertükteg kirtü töz sözlegülüksüz nomlaguluksuz üçün anın anı bilmezler.* "Ki o gerçek denen doğru esas, söylenemez ve anlatılamaz olduğu için onu bilmezler."

Sözle- ti-: Söylemek, demek (Altun Y. 681/10). Bkz. Ayıt- sözle-, Nomla- sözle-, Okı- sözle-, Ötün- sözle-, Sözle- ay-, Sözle- nomla-. Ti- "demek fiilinin eski biçimidir. Altun Y. 681/10 *Adrukın edgüsin edremin sözlep tip ertinçsiz …* "Seçkinliğini, iyilik ve erdemini güzel söyleyip …".

Sözleş- keŋşeş-: Müzakere etmek (Altun Y. 631/8). Sözleş- "konuşmak, söyleşmek" (Clauson 1972: 864), (Caferoğlu 1968: 210); sözlüklerde keŋeş- maddesinde görebileceğimiz keŋşeş- "müzakere etmek" (Clauson 1972: 734), (Caferoğlu 1968: 106) anlamlarındadır. Altun Y. 631/8 *İçili inili ikegü sözleşü keŋşeşü yme yene ötrü bartılar.* "Ağabey ve kardeş ikisi birlikte müzakere edip sonra tekrar vardılar."

Sudurçaya alpda yigedteçi: Kahramanlıkla zafer kazanan (Altun Y. 317/3). Sudurçaya "zor yenilen (beşinci Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 627); alpda yigedteçi "kahramanca zafer kazanan (beşinci Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 35) anlamlarındadır. Altun Y. 317/3 *Bişinç sudurçaya alpda yigedteçi atlıg orun ol.* "Beşincisi kahramanlıkla zafer kazanan adlı yerdir."

Suv közüngü: Su ayna (yansıtıcı özellikteki varlık). (Altun Y. 53/10). Bkz. Aş suv, Ot suv. Közüngü "ayna" (Clauson 1972: 762), (Caferoğlu 1968: 119) anlamındadır. Altun Y. 53/10 *İnçe kaltı ülgüsüz üküş suvlarta közüngülerte kün ay teŋrilerniŋ yaruklarıŋa tayaklıgın kök kalıknıŋ köligesi adruk adruk adın öŋ körk belgüleri birle adırtlıg közünürler.* "Şöyle ki sayısız sularda aynalarda güneş ve ay tanrılarının ışıklarına dayalı gökyüzünün gölgesi, çeşit çeşit başka görünüş ve şekilleri ile ayrıntılı görünürler."

Suv kurgak: Su ve kara (Mayt. 55/26-27). Bkz. Aş suv, Ot suv, Suv közüngü. Kurgak "kara, toprak" (Clauson 1972: 653), (Caferoğlu 1968: 187) anlamındadır. Mayt.

55/26-27 *Tü törlüg kök sarıg kızıl yörüŋ yipün öŋlüg esri kusrı suvdakı kurgakdakı çeçekler yarılıp açılıp tökülür.* "Çok türlü sarı, kızıl, beyaz menekşe renkli alacalı su ve karadaki çiçekler yarılıp açılıp dökülür."

Suvsuz kurug: Susuz, kuru (Altun Y. 34h/8). Bkz. Aşsız suvsuz, Kurug akıgsız, Kurug kovuk. Altun Y. 34h/8 *Kaltı birök ulug bedük kiŋ alkıg kimi içinte telim üküş ed tavar erdiniler birle tolu urup suvsuz kurug yirlerte neçede yorıgalı bultuksar ançada timin tilegülük ol teŋri teŋrisi burkan şarırın.* "Öyle ki eğer büyük, geniş bir gemi içinde pek çok mal, mücevherler ile doldurarak yükleyip susuz yerlere ne zaman düşse o zaman hemen o tanrılar tanrısı Buda'nın anısını dilemelidir."

Sü çerig: Ordu, asker (Altun Y. 409/11, 14; 418/6). Sü "ordu, asker" (Clauson 1972: 781), (Caferoğlu 1968: 215); çerig "asker, ordu" (Clauson 1972: 428), (Caferoğlu 1968: 61) anlamlarındadır. Altun Y. 409/14 *Ol il uluş içinte ikileyü takı sü çerig adası üzeki korkınç ayınç bultukmagay teŋrim tip ötüntiler.* "O ülke içinde tekrar asker tehlikesine bağlı korkular oluşmayacak tanrım, diye bildirdiler."

Süŋ tayak: Dayanak (Mayt. 52/49). Bkz. Inag tayak. Süŋ Çince sung sözcüğünden gelmekte ve refakat etme anlamını taşımaktadır (Tekin 1960b: 462). Mayt. 52/49 *Tört yıŋaktınkı bursoŋ kuvraglarka süŋ tayak kılsar.* "Dört taraftaki cemaatlere dayanak olsa."

Süŋü yülegü: Mızrak, bıçkı (Mayt. 33/39). Süŋü "mızrak" (Clauson 1972: 834); yülegü "ustura, bıçkı" (Clauson 1972: 928), (Caferoğlu 1968: 306) anlamlarındadır. Mayt. 33/39 ... *yarlıkançuçı biliglig üç süŋün yülegün sançıtmış osuglug bolup* ... "… merhametli bilgili üç mızrak ve bıçak ile dövüşmüş gibi olup …".

Süŋüş atış: Vuruşma, çatışma (Altun Y. 411/11; 475/5). Bkz. Söküş atış. Süŋüş "savaşma, vuruşma" (Clauson 1972: 842) demektir. Altun Y. 411/11 *Süŋüş atış bamak beklemekde ulatı irig yavgan iş ködüglerig kılmasarlar.* "Çatışma ve bağlamaktan başka kaba işleri gerçekleştirmeseler."

Süŋüş tötüş: Kavga, dövüş (Altun Y. 554/2-3). Bkz. Süŋüş atış. Tötüş "savaş, mücadele" (Wilkens 2021: 746) anlamındadır. Altun Y. 554/2-3 *Süŋüş tötüş kılurlar üküş tev kür armakın.* "Çokça hile ve aldatmayla kavga çıkarırlar."

Süp süzük: Tertemiz (Altun Y. 646/9-10). Bkz. Ap arıg süp süzük, Arıg süzük. Altun Y. 646/9-10 *Kirsiz [mün]süz süp süzük süzülmiş yaruk biligiŋiz.* "Masum, tertemiz temizlenmiş parlak bilginiz."

Sür- sıka-: Okşamak (Daş. 2775). Bkz. Kavır- sür-. Sıka- "okşamak" (Clauson 1972: 804) anlamındadır. Daş. 2775 *... itiglig yaratıglıg açılmış [linhua] t[e]g yumşak iligin başların töpü[lerin yarlı]kançuçı köŋülin sürti sıkadı.* "… süslü, açılmış nilüfer çiçeği gibi yumuşak eliyle başlarını şefkatle okşadı."

Sütli yaglı: Sütlü yağlı (Altun Y. 411/15-16). Altun Y. 411/15-16 *Sütli yaglı teg ırşısız karşısız bolup bir ikintiske ayaşdaçı amraşdaçı ögrünç sevinç üze ilinçü meŋi kıltaçı edgü sakınçlıg yarlıkançuçı biliglig asra köŋüllüg buyan edgü kılınçka iyin bolurlar.* "Süt ve yağ gibi kavgasız olup birbirlerine saygı sevgi gösterecek, mutlulukla eğlenecek, iyi düşünceli, merhametli, alçak gönüllü sevaba ulaşırlar."

Süz- amırtgur-: Durultup sakinleştirmek (Mayt. 89/18). Bkz. Arıt- süz-, Öçür- amırtgur-. Mayt. 89/18 *Amarıları kaçıgların süzüp amırtgurup pariçtr sögüt tapa körürler.* "Bazıları duyu organlarını durultup sakinleştirerek Pariçtr ağacına doğru bakıyorlar."

Süzük arıg: Duru, temiz (Altun Y. 144/2; 658/21). Bkz. Arıg süzük, Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg turug, Arıg yaŋı, Arıg yürüŋ, Arış arıg, Iduk arıg, Kirsiz arıg. Altun Y. 144/2 *... yme ök ökünmek yalvarmaklıg kşanti kılmak süzük arıg suv üze alku ayıg kılınçlıg kirlerin tapçaların arıtı yumış arıtmış kergek.* "… Ayrıca pişman, yalvarmaklı, af dilemekli temiz su ile bütün kötü davranışlarının kirlerini, pasaklarını yıkamış arıtmış olsa gerek."

Süzük kirtgünç: Temiz, imanlı (Altun Y. 24/22-23; 132a/11; 132b/23; 146/13-14; 150/22; 153/3-4; 154/7, 15-16; 159/1-2; 168/16; 175/10, 19-20; 177/21-22; 178/13; 190/13, 21; 198/14-15; 237/7-8; 336/18; 337/13, 15-16; 355/12-13; 394/7-8; 396/12-13; 397/11; 407/4; 408/15; 413/16; 415/17; 416/17; 426/11-12; 442/2-3; 468/22-23; 473/5; 480/22-23; 481/1-2; 500/20-21; 501/7; 511/15; 515/22; 519/4; 521/10; 534/16; 537/4; 606b/3). Bkz. Arıg süzük, Süzük arıg. Altun Y. 153/3-4 *Amtı men ol kamag bodısatavlarnıŋ ol antag edgülüg işleriŋe barça yilikdin süŋükdin berüki kop süzük kirtgünç köŋülüm üze agır ayamakın artukrak iyin ögirür men.* "Şimdi ben o bütün Bodısatavların o öylece iyi işlerine

bütünüyle, ilikten kemikten ileri, tam temiz, imanlı gönlüm ile fazlaca saygıyla sevinirim."

Svayambar yaŋı kün: Eş seçme töreni (Daş. 1124). Svayambar "koca seçimi" (Wilkens 2021: 640); yaŋı kün "yeni gün" (Clauson 1972: 943), "bayram günü, festival, kutlama, tören" (Wilkens 2021: 863) anlamlarındadır. Daş. 1124 *Ulug türlüg [svayam]bar yaŋı kün kılıp men kent[ü öz]üm ök begig taplagay men*. "Çok katılımlı eş seçme günü düzenleyip bizzat ben kendim, bey soyundan birisinden seçeceğim."

Şardul arslan: Kaplan, arslan (Altun Y. 681/18). Bkz. Kesari arslan. Sankskritçe sardula sözcüğünden gelen şardul "kaplan" demektir. Altun Y. 681/18 *Ogşatguluksuz erenlerniŋ şardul arslanı.* "Benzersiz yiğitlerin kaplanı aslanı!".

Şaş- tegşil-: Sapmak, şaşmak (Altun Y. 464/2). Bkz. Ogat- şaş-, Egsü- tegşil-. Altun Y. 464/2 *... ötrü ol bodısatavlarıg bir kalp azu yüz kalp azu miŋ kalp azu yüz miŋ kalpka tegi köni oŋaru küsüşde şaşmaz tegşilmez.* "… sonra o bodısatavları bir dönem veya yüz dönem veya bin dönem veya yüz bin döneme kadar doğru düzgün istekten saptırmaz."

Şaştamabumı atlıg altınç orun: Altıncı mekan (Altun Y. 324/19-20). Şaştamabumı ve altınç orun "altıncı Bhūmi" (Wilkens 2021: 39) anlamlarındadır. Altun Y. 324/19-20 *Şaştamabumı atlıg altınç orunta tolu tükel bilge bilig atlıg daranı nomug bulurlar.* "Altıncı mekanda bütün hikmetli bilgi adlı tılsım öğretisini bulurlar."

Şaşutsuz yaŋluksuz: Şaşırmaz yanılmaz (Altun Y. 94/2). Bkz. Artuksuz yaŋluksuz. Şaşutsuz sözcüğü şaş- fiilinden türemiştir ve "şaşırmaz" anlamını karşılamaktadır. Altun Y. 94/2 *Ne odunu birle kim ol tülinte altun küvrüg ünintin işidilmiş neçe şlök takşutlar erser barçanı ok şaşutsuz yaŋlıksuz bir egsüksüz tükel köŋülinte tutdı.* "Uyanmasıyla beraber o rüyasındaki altın davulun sesinden işitilmiş ne kadar şiir var ise hepsini şaşırıp yanılmadan, bir eksiksiz, bütünüyle gönlünde tuttu."

Şıla paramıt tigme çahşapud paramıt: Ahlaklılık mükemmelliği (Altun Y. 322/4-5). Şıla paramıt "ahlakın mükemmelliği" (Wilkens 2021: 650); çahşapud paramıt "ahlaklılık mükemmelliği" (Wilkens 2021: 216) anlamlarındadır. Altun Y.

322/4-5 *İkinti orunta şıla paramıt tigme çahşapud paramıt içinte katıglanurlar.* "İkinci mekanda ahlaklılık mükemmelliği içinde çabalarlar."

Şiŋ kav: Hacim, oylum (Altun Y. 135/9). Şiŋ "litre" (Clauson 1972: 868), (Caferoğlu 1968: 217); kav "küçük bir ölçü, şiŋin onda biri kadar olan bir ölçü" (Clauson 1972: 579), (Caferoğlu 1968: 171) anlamlarındadır. Altun Y. 135/9 ... *azu yme teŋin tırazugın çıgın tsunın şiŋin kavın kürin kürilikin tınlıgların artım ezügledim erser*... "… ve dahi ağırlık ölçüsüyle, uzunluk ölçüsüyle, hacim ölçüsüyle, miktar ölçüsüyle canlıları kandırdım ise…"

Şlok takşut: Beyit (Kip 171, 175; Altun Y. 34h/21-22; 93/17; 94/1; 95/4-5, 18; 332/23; 335/11; 346/7, 8; 363/6; 372/11; 450/2; 451/16; 455/17; 481/16; 484/1; 516/18; 547/54; 571/1; 581/19-20; 587/18-19; 589/2; 629/2-3; 653/14; 663/22; 666/7, 22; 667/15-16; 668/10-11; 669/5, 19; 670/10; Jut. Sek. Yük. (296)). Snaskritçe bir sözcük olan şlok "şiir, nazım, vezin, beyit" (Caferoğlu 1968: 217), (Tekin 1960b: 48) anlamına gelmektedir. Takşut sözcüğü de aynı şekilde "şiir, nazım, dize" (Clauson 1972: 474), (Caferoğlu 1968: 221) anlamındadır. Eş anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. Kip 175 *Teŋri burkan yime şlok takşutın ınçe tip kiginç yarlıkadı.* "Tanrı Buda yine beyitlerle şöyle cevap vermek lütfunda bulundu."

Şubakrs atlıg tolp arıg: Bütünüyle temiz (Altun Y. 143/10-11). Şubakrs "Budist kozmolojide bir tanrı sınıfı ve bir gök katı" (Wilkens 2021: 650); tolp arıg "Budist kozmolojide tamamen temiz" (Wilkens 2021: 756) anlamlarındadır. Altun Y. 143/10-11 ... *Şubakrs atlıg tolp arıg teŋri yirinte* ... "… Tamamen temiz gökte …".

Şuruŋgasamabadı atlıg teriŋ samadı dyan: Derin istiğrak (Altun Y. 172/15-16). Şuruŋgasamabadı "bir meditasyon adı" (Wilkens 2021: 657); samadı dyan "meditasyon" (Wilkens 2021: 577) anlamlarındadır. Altun Y. 172/15-16 *Daranı tigme edremler Şuruŋgasamabadı atlıg teriŋ samadı dyanka tayaklıgın korkınçıg kasınçıg şamnu kanın ülgüsüz sansız sülüg kuvragı birle barçanı utup* ... "Tılsım denen erdemler meditasyona dayalı olarak korkunç şeytan hükümdarının sayısız asker topluluğu ile topunu yenip …".

Tag arıg: Dağ, orman (Altun Y. 196/9; 406/22-407. 1; 479/23; 490/8; 528/6-7; 608/7; 641/11-12). Bkz. Arıg saka, Arıg semek/simek, Arıg sımtag, Berk arıg, Sögüt

arıg. Tag sözcüğü tag>dağ gelişimiyle varlığını sürdürmüştür. Altun Y. 196/9 *Üçünç taglarta arıglarta kısıl aranyadan orunlarta inçin meŋin erteçi bolgaylar.* "Üçüncüsü dağlarda ormanlarda dağ geçidi, manastır gibi yerlerde huzura ve rahata erişeceklerdir."

Tag basguk: Dağ, tepe (Altun Y. 113/21-22). Bkz. Tag arıg. Basguk "kaya parçası, dağ" (Clauson 1972: 373), (Caferoğlu 1968: 34) anlamlarını karşılamaktadır. Altun Y. 113/21-22 *Bu yagız yir arkasıntakı idiz taglarıg basguklarıg barça kog kıçmık teg uşatu sıp sanın sakışın bilgeli bolgay.* "Bu yeryüzünün arkasındaki yüksek dağları tepeleri zerre gibi ufalayıp kırıp (bunların) sayısını bilen olacak."

Tag kısıl: Dağ, vadi (Altun Y. 335/2). Bkz. Tag arıg, Tag basguk. Kısıl "vadi, dağ boğazı" (Clauson 1972: 667), (Caferoğlu 1968: 177) anlamındadır. Altun Y. 335/2 *Ançulayu ok kaltı tag kısıl yaŋkusı tegin yalaŋuzın.* "Öylece tıpkı dağ vadisi yankısı gibi yankılansın."

Tag tiz: Dağ, tepe (Altun Y. 630/3). Bkz. Tag arıg, Tag basguk, Tag kısıl. Tiz "dağ, dağlar" (Wilkens 2021: 724) anlamındadır. Altun Y. 630/3 *Tagda tizde arıgda aç emgekin sıkılmış tişi barsıg körtiler.* "Dağda tepede, ormanda açlık eziyetiyle bunalmış bir dişi parsı gördüler."

Tagar keyiz: Torba (Mayt. 73/32-33). Tagar "torba, dağar" (Clauson 1972: 471), (Caferoğlu 1968: 219); keyiz<kidiz "keçe" (Clauson 1972: 707), (Caferoğlu 1968: 109) anlamlarındadır. Mayt. 73/32-33 *Munta dogup toyın başlıg şuşutsi azan mançak tült töşek tagar keyiz sunçuk isiç bukaç burnaç et'özlüg erür.* "Burada doğup rahip başlı tarak sedir yataklar yastıklar, döşekler, torbalar, keçe, dilenci kasesi, tencere bakraç vücutludurlar."

Tagun askançu: Alay (Daş. 3067, 3213, 3231, 3263-3264, 3269, 3280-3281). Tagun "alaycı, alaylı" (Wilkens 2021: 660); askançu "alay" (Wilkens 2021: 73) anlamlarındadır. Daş. 3067 *Bu yirtinçüdeki uvutsuz tınlaglar takı korkmadın uyadmadın tagun askançu sav sözleyürler.* "Bu dünyadaki canlılar korkup çekinmeden alaycı konuşurlar."

Tal çıpık: Dal, çubuk (Altun Y. 637/20). Tal "dal" (Clauson 1972: 489), (Caferoğlu 1968: 221); çıpık "çubuk" (Clauson 1972: 395) anlamlarındadır. Altun Y. 637/20 *Ötrü örü kötürüp iki iligin yokaru ertiŋü açıg ünin sıgtadı tal çıbıkı teg*

titreyü. "Sonra iki elini yukarı kaldırıp dal gibi titreyerek son derece acı bir sesle ağladı."

Tal- yük-: Umudunu yitirmek (Altun Y. 620/10-11). Tal- "dalmak, zekâsı kararmak" (Clauson 1972: 490), (Caferoğlu 1968: 222); yük- "toplamak, derlemek" (Clauson 1972: 100), (Caferoğlu 1968: 306) anlamlarındadır. Altun Y. 620/10-11 *Ol iki tigitler monçulayu yaŋın keyirkençig kılınu ulıyu sıgtayu talıp yüküp ançada kin timin andıran öŋi yorıp bartılar.* "İki prens bu şekilde karmaşa yaşayıp ağlayıp sızlayarak dalıp, ondan sonra hemen oradan ayrılıp, yürüyüp gittiler."

Taluy ögüz: Deniz, okyanus (Kip 19, 177, 209; Altun Y. 28/6; 34d/11; 46/19; 97/10; 104/12; 105/15; 110/15-16; 113/5, 19; 122/23; 236/2-3; 338/6; 353/18; 425/12; 430/7; 433/11-12; 450/10; 491/21; 520/3; 528/22; 571/5-6; 572/4; 582/16; 583/5; 613/20; 639/6; 646/11; 647/12, 19; KP XIV 4-5; XV 3, 5; XXXI 3; XXXII 2; LII 4; Mayt. 16/3; 28/5; 33/4-5; 38/18; 47/3; Jut. Sek. Yük. 47, 218, 220; Daş. 457, 4030-4031). Taluy sözcüğü önceleri "deniz"i (Clauson 1972: 502), (Caferoğlu 1968: 222) karşılarken daha sonra "büyük su kütleleri" için kullanılmıştır (Clauson 1972: 502). Ögüz sözcüğü "nehir" (Clauson 1972: 119), (Caferoğlu 1968: 149) anlamıyla kullanılmaktadır. Bu iki sözcük bir araya gelerek deniz ya da okyanus sözcüklerini karşılamıştır. Kip 209 *Kop törlüg edgü kılınç kazgançı taluy ögüzde teriŋrek titir.* "Türlü türlü iyi amelleri, sevapları denizlerden, ırmaklardan daha derindir."

Taŋ adınçıg: Olağanüstü (KP XXXIV 1-2; LXXI 5). Bkz. Adınçıg muŋadınçıg, Muŋadınçıg adınçıg. Taŋ "şaşma, hayret" (Clauson 1972: 510), (Caferoğlu 1968: 223) anlamındadır. KP LXXI 59 *Küniŋe taŋ adınçıg tataglıg aş içkü kelürüp tapınurlar erti.* "Günlerce olağanüstü lezzetli yiyecek ve içecek getirip saygı gösterirler idi."

Taŋ taŋsuk: Olağanüstü (Altun Y. 118/6-7). Bkz. taŋ adınçıg. Taŋsuk "acayip, kıymetli" (Clauson 1972: 525), (Caferoğlu 1968: 224) anlamındadır. Altun Y. 118/6-7 *Kayu neçe açmak suvsamak emgekin alaŋurmış kogşamış tınlıglar erser adruk adruk taŋ taŋsuk tatıglar üze todgurtaçı bolayın.* "Ne kadar açlık ve susuzluk sıkıntısıyla güçten düşmüş canlılar varsa başka başka olağanüstü tatlarla dünyaya getireyim."

Tançu tançu: Parça parça (Mayt. 78/23; 82/34, Daş. 765, 2868, 2959, 4298). Tançu "dilim dilim, parça parça" (Clauson 1972: 516), (Caferoğlu 1968: 223) anlamında olup aynı sözcüğün tekrarıyla ikileme oluşmuştur. Mayt. 78/23 *Vijir tumşuklıg karga kuzgun karakuş teglügenler kelip buza butarlayu etimizni yinimizni üzüp iskep tançu tançu yiyürler açıg emgek teginür biz.* "Elmas gagalı karga, kuzgun, karakuş ve akbabalar gelip bozup parçalayarak etimizi derimizi kesip parçalayarak parça parça yerler, acı çekeriz."

Taŋla- muŋad-: Şaşıp hayrete düşmek (Altun Y. 188/17-18; 336/1-2). Bkz. Muŋad-taŋla-, Adın- muŋad-, Muŋad- adın-. Altun Y. 188/17-18 *Anı körüp ötrü ol kamag tirin kuvrag arkası ertiŋü taŋladılar muŋadtılar.* "Onu görüp sonra o bütün topluluğu ve arkasındakiler şaşırıp hayrete düştüler."

Taŋlançıg muŋadınçıg: Hayret verici, olağanüstü (Altun Y. 125/16; 420/9-10; 532/14-15; Mül. May. 31; Daş. 4077). Bkz. Taŋlançıg muŋadçıg, Adınçıg muŋadınçıg. Mül. May. 31 *Bodisatavnıŋ taŋlançıg muŋadınçıg edgülüg savların işidip ince tip.* "Bodisatavın olağanüstü güzel sözlerini işitince şöyle dedi."

Tanukla- bütür-: Gerçekleştirmek (Altun Y. 59/4). Bkz. Bütür- bışur-, İşle- bütür-, Kantur- bütür-, Örit- bütür-. Tanukla- "kanıtlamak, tanıklık etmek, tastik etmek; gerçekleştirmek" (Clauson 1972: 519), (Wilkens 2021: 671) anlamındadır. Altun Y. 59/4 *Töz tüp köŋülüg tarkaru yarlıkamışları üçün nomlug et'özüg tanuklagalı bütürgeli uyurlar üçün alku burkanlar bu muntag ugur yık üze üç et'özke tükellig yarlıkayurlar.* "Temel gönlü uzaklaştırma buyruğunda bulundukları için öğretili bedenlerini gerçekleştirebilmek için bütün Budalar bu şekilde fırsatla üç bedene eksiksiz buyururlar."

Tanukla- uk-: Kavrayıp anlamak (Altun Y. 137/11). Bkz. Tanukla- bütür-, Bil- uk-, Kirtgün- uk-. Altun Y. 137/11 *... çın kirtü tanuklamakları ukmakları üze çın kirtü tüzülmekke tegmekleri üze alkugun bir teg bilü yarlıkasunlar.* "… gerçek doğru kavrayıp anlamaları ile doğru gerçek düzenmeye ulaşmaları ile hepsini aynı bilip buyursunlar."

Tap küsüş: İstek (Altun Y. 216/17). Bkz. Erk tap, Kösüş / küsüş sakınç, Küsüş tilek. Altun Y. 216/17 *Ol irinçkemekleri küçinte ötrü yok çıgay emgekin emgenteçi tınlıglarka tapınça küsüşinçe ed tavar buşı birürler.* "O acımaları sayesinden ötürü fakirlik eziyetini çeken canlılara isteklerince malı sadaka verirler."

Tap sevig: İstek, irade (Altun Y. 119/13; 206/14). Bkz. Erk tap, Tap küsüş, Sevig taplag. Altun Y. 119/13 *Ol tınlıglarnıŋ köŋüllerinteki taplarınça seviglerinçe aş içgü ton kedim ulatı tölet töşekler yme…* "O canlıların gönüllerindeki isteğe göre yiyecek içecek, giyim kuşam ayrıca yatak döşek de …".

Tapıg ayag: Hizmet, hürmet (Altun Y. 420/21). Bkz. Açıg ayag, Agır/agar ayag, , Ayag çilteg, Ayag çilteg tapıg. Altun Y. 420/21 *Kaçan öz ordusıŋa kirtükde ya bökünki kün üze bahşımız çakımunı teŋri teŋrisi burkan kentü özi meniŋ tapıgımın ayagımın algalı ordumka karşımka kirü yarlıkadı.* "O zaman kendi sarayına girdiğinde ey bugünkü günde öğretmenimiz Sakyâmuni tanrı tanrısı Buda bizzat kendi benim hizmetimi, saygımı kabul etmek için sarayıma girmeye lütfetti."

Tapıg udug/Tapag udug: Saygı ve hürmet (Kip 79, 86, 156; Altun Y. 110/13; 156/5, 13; 176/9; 196/5-6; 249/16-17, 23; 314/24; 350/15-16; 361/21; 413/19; 426/16; 441/2; 464/18-19; 484/21; 496/17-18; 516/8, 14; 517/23; 520/13-14; 524/18; 525/3, 16; 526/8-9, 20; 533/18; 535/10-11; 577/8; 580/5-6; 582/1; 627/19; KP L 4-5; Mayt. 73/1; 83/19; Mül. May. 22; Mül. Muk. 47, 69, 76, 77, 86; Daş. 514, 519, 1042, 4067, 4476-4477, 4535, 4581). Tapıg ve udug sözcüklerinin ikisi de "hizmet, hürmet" (Clauson 1972: 437; 47), (Caferoğlu 1968: 224; 263) anlamında kullanılmaktadır. Eş anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. Kip 79 *Kuanşi im pusarka tapıg udug ayamak çiltemek atamak kirtgünmekde ulatı tegürgeli emgek emgenser ol emgeki neŋ yoksuz bolmaz.* "Kuanşi İm Pusar'a saygı ve hürmet göstermek, (onu) anmak, (ona) inanmak gibi şeylerde kulluk etmek için gayret etse emeği hiç boşa gitmez."

Tapıg udug agır ayag: Hürmet (Altun Y. 201/21-22; 315/9-10; 342/5-6; 355/16; 360/15-16; 413/20-21, 22; 414/1, 3; 442/1-2; 446/1-2; 526/6-7). Bkz. Agır agruş, Agır ayag, Agır ayag tapıg udug, Agır ayamak. Altun Y. 201/21-22 *Tüü törlüg adruk adruk yıd yıpar hua çeçekler erdinilig toglar pralar kuşatrılar üze tapıg udug agır ayag kılıp.* "Çeşit çeşit, başka başka güzel kokular çiçekler, mücevherli gölgelikler ile hürmet edip."

Tapıgçı udugçı: Hizmetkâr (Altun Y. 605/6-7). Tapıgçı "hizmetçi" (Clauson 1972: 438), (Caferoğlu 1968: 224); udugçı "itaatkâr hizmetçi" (Clauson 1972: 48) anlamlarındadır. Altun Y. 605/6-7 *Bu künki kün biziŋ evde tapıgçı udugçıka tegi neçe aş bar erser anı barça berü ıdturu yarlıkasun tip ötüg ıdtı.* "Bu günkü gün

bizim evde hizmetkâra kadar ne kadar yiyecek varsa onların hepsini verip göndererek vaaz versin diye rica etti."

Tapın- agır ayag kıl-: Hizmet edip saygı göstermek (Altun Y. 441/16). Tapın- fiilinin "saymak, tapmak, hürmet etmek; takip etmek" (Clauson 1972: 441), (Caferoğlu 1968: 225) anlamları vardır. Agır ayag kıl- "hürmet etmek, saygı göstermek" anlamına gelmektedir. Altun Y. 441/16 *Üç erdinike tapınguluk agır ayag kılguluk ed tavar tileyür men.* "Üç mücevhere hizmet edip saygı göstermek için mal mülk istiyorum."

Tapın- ançula-: Saygı göstermek, hürmet etmek (Altun Y. 520/8). Bkz. Tapın- agır ayag kıl-. Ançula- "tapmak, saymak, hürmet etmek" (Clauson 1972: 175), (Caferoğlu 1968: 15) anlamındadır. Altun Y. 520/8 *... ötrü esiŋü hua çeçekler alıp adruk adruk aş içgüler tutup agır ayamakın tapınsun ançulasun.* "… sonra güzel çiçekler alıp başka başka yiyecek ve içecek sunup saygıyla hizmet etsin."

Tapın- udun-: Tapınmak, uymak (Kip 68, 74-75, 85, 91, 152-153; Altun Y. 25/28; 34c; 34k/19; 81/1-2; 94/5-6; 156/5; 176/22; 249/18; 402/15; 412/22; 421/7-8; 440/2-3; 444/23; 462/22; 464/19; 526/8; 581/5; 655/18; 671/23-24; KP XLIX 6-7; Mayt. 25/13; 50/3-4; 51/10; 53/15; 54/5-6; 72/41-42; 78/4-5; 92/2, 13; 109/34; 112/29; Jut. Sek. Yük. 53, 74-75, (114), 132, 144-145, 145, 268; Mül. Muk. 77-78; Daş. 3007, 4477, 4483, 4587). Bkz. Tapın- agır ayag kıl-, Tapın- ançula-. Udun- fiilinin "saymak, tapmak, hürmet etmek; takip etmek" (Clauson 1972: 441; 62), (Caferoğlu 1968: 225; 263) anlamları vardır. Eş anlamlı sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. Kip 68 *... kuanşi im pusar atın (68) atayı tapınu udunu teginser erüş kararıg biligsiz biliginte kiter.* "… Kuanşi İm Pusar adını saygıyla anar, (ona) tapınır ve uyarsa kara gönlündeki bütün karanlık ve bilgisizlik gider."

Tapın- udun- aya- agırla-: Saygı göstermek (Altun Y. 80/22; 407/6). Bkz. Tapın- agır ayag kıl-, Tapın- ançula-, Tapın- udun-, Açın- aya-, Agırla- aya-, Aya- açın-, Aya- agırla-, Aya- çilte-, Aya- kör-, Aya- sev-, Ayamak çiltemek, Ayıg ayamak. Altun Y. 80/22 *Ulatılar üze neçeke tegi uzatı tapınıp udunup ayayu agırlayu birle yene sumır tagça erdinilig ...* "Diğerleri nasıl sürekli saygı gösterip yine Sumır dağınca değerli …".

Tapıntur- uduntur-: Hizmet ve hürmet ettirmek (Jut. Sek. Yük. 266). Tapıntur- ve uduntur- fiillerinin ikisi de "taptırmak, hürmet ettirmek" (Clauson 1972: 442; 63), (Caferoğlu 1968: 224; 263) anlamlarına gelmektedir. Jut. Sek. Yük. 266 *Aç yekke içgekke saçıg tökük ayu birürler tapıntururlar udunturlar.* "Aç şeytanlara sunu adak verip hizmet ettirirler."

Taplag nızvanı: Tutku, ihtiras (Altun Y. 258/4-5; 258/18; 258/22-23). Bkz. Sevig taplag, Nızvanı emgek. Altun Y. 258/4-5 *İnçe kaltı 'eŋ'ilki alku tınlıglarnıŋ taplaglarınıŋ nızvanılarınıŋ köŋülteki yorıglarınıŋ adırtların ötgürü bilmekke tayanıp ...* "Şöyle ki birincisi, bütün canlıların tutkularının gönüldeki yollarının ayrıntısını iyice bilmeye dayanıp …".

Tapsız taŋsız: Uygunsuz (Mayt. 73/62). Tapsız "isteksiz, arzusuz" (Clauson 1972: 446), (Caferoğlu 1968: 225); taŋsız "hoş olmayan, tatsız" anlamına gelmektedir. Mayt. 73/62 *Burson kuvrag aşın içgüsin bagragu kılınçın tapsız taŋsız kıltımız.* "Cemaatin yiyeceğini ve içeceğini, sadaka dilenmesini uygunsuz kıldık."

Tarık- alkın-: Uzaklaşıp kayolmak (Üİ 112b/4, 11). Bkz. Kit- tarık-, Öç- tarık-, Alkın- egsü-, Alkın- isil-, Alkın- tüke-, Alkın- yokad-, Arı- alkın-, Arta- alkın-, Öç- alkın-, Öçül- alkın-. Üİ 112b/4 *Netegin tip tiser turmış ödte emgekig birgerü tarıkur alkınur üçün.* "Neden, diye dese durduğu zamanda ızdırabı birlikte uzaklaşıp kaybolur."

Tarık- kit-: Uzaklaşmak, gitmek (Altun Y. 97/6; 107/8-9; 122/22-23; 148/7-8; 149/1; 402/4-5; 597/15; Çaş. Beg 318; Daş. 2520). Bkz. Kit- tarık-, Öç- tarık-, Kit- tıdıl-. Altun Y 149/1 *O ögretiglerte ögretinser bu ayıg kılınçlar tarıkar kiter.* "O dersleri öğrenirse bu kötü davranışları uzaklaşıp gider."

Tarkar- kiter-: Uzaklaştırmak, gidermek (Altun Y. 58/2; 98/9; 111/6-7, 15; 115/20; 175/6; 193/17-18; 233/5-6; 244/13; 405/16-17; 406/6; 407/10; 472/4-5; 480/8; 548/14; 628/13-14; 635/14-15). Bkz. Kev- tarkar-, Oz- tarkar-, Kavır- kiter-, Kiter- öŋedtür-, Kiter- tarkar-. Altun Y. 58/2 *Takı yme tözünler oglıya bu kamag tınlıglar üç törlüg köŋüllüg tarkaru kiterü umayukları üçün üç et'özdin ırak öŋi üdrülüp üç et'özke teggeli umazlarlar.* "Ey soylular oğlu, bu bütün canlılar üç türlü gönlü uzaklaştırıp gideremedikleri için üç bedenden uzak, başka seçilip üç bedene ulaşamazlar."

Tarkar- üzmele-: Uzaklaştırıp dağıttı (Mayt. 13/15-16). Bkz. Kev- tarkar-, Kiter- tarkar-, Oz- tarkar-, Tarkar- kiter-. Üzmele- "kökünden çıkarmak" (Clauson 1972: 288), (Caferoğlu 1968: 275) anlamındadır. Mayt. 13/15-16 *Kim kentü tükel bilge biligi öze vijir örgün öze olurup nızvanılarag tarkardı üzmeledi.* "Ki kendi eksiksiz hâkim bilgisi ile elmas taht üzerinde oturup ihtirasları uzaklaştırıp dağıttı."

Tarni tigme arviş: Büyü (Jut. Sek. Yük. 371). Bkz. Bügülüg arviş, Darni arviş/Tarni arviş. Jut. Sek. Yük. 371 *Ötrü ol tarni tigme arvişig nomladılar ince tip tidiler.* "O büyüyü öğrettiler diye dedi."

Tart- ilt-: İtip kakmak (Daş. 2337). Bkz. Kun- tart-, Sanç- tart-. İlt- "taşımak, getirmek, götürmek" (Clauson 1972: 132) anlamlarında kullanılır. Daş. 2337 *Bukünki kün yine kadar kaşlıg tumlug yüzlüg bramanlar kadızgaklıg iligin korkınçsız köŋülin tutup öŋi öŋi tartıp iltip barırlar.* "Bugünkü günde yine sert, çatık kaşlı, soğuk yüzlü brahmanlar, nasırlı elleriyle korkusuzca tutup ayrı ayrı ite kaka götürüyorlar."

Tart- is-: Çekip almak (Mayt. 62/33-34; 82/6). Bkz. Kun- tart-, Sanç- tart-, Tart- ilt-, Öçür- is-. Mayt. 62/33-34 *Kentü erkimiz küçümüzke küvenip törüsüzin seŋik vrhar sanlıg erin atın kızın kırkının işke küçke irtke birtke ıdtımız yumşadımız tartdımız istimiz tokıdımız toŋladımız.* "Kendi gücümüze güvenip haksız olarak manastıra ait olan erkekleri, kız ve bakireleri işe güce, vergiye koşturduk, iş gördürdük, çektik, el koyduk, dövdük, tartakladık."

Tart- ozgur-: Almak, kurtarmak (Altun Y. 212/3; 616/7). Bkz. Kun- tart-, Sanç- tart-, Tart- ilt-, Tart- is-, Ozgur- kutgar-, Ozgur- kutgur-, Ozgur- öŋedtür-. Altun Y. 212/3 *Tınlıgların örü tartmak ozgurmak atlıg al altagda uzanmakın.* "Canlıları yukarı doğru alıp kurtarmak adlı yöntem yeteneği."

Tart- üntür-: Çekip çıkarmak (Altun Y. 103/22). Bkz. Kun- tart-, Sanç- tart-, Tart- ilt-, Tart- is-, Tart- ozgur-. Üntür- "sunmak, göndermek, çıkmak" (Clauson 1972: 181), (Caferoğlu 1968: 273) gibi anlamları karşılamaktadır. Altun Y. 103/22 *Tartayın üntüreyin alku tınlıg oglanların kop kamag emgeklig alp adalarıntın.* "Çekip çıkarayım bütün canlı soyunu bütün sıkıntı veren zorlu tehlikelerden."

Tart- yır-: Çekip ditmek (Altun Y. 19/14). Bkz. Kun- tart-, Sanç- tart-, Tart- ilt-, Tart- is-, Tart- ozgur-, Tart- üntür-. Yır- "çekmek, koparmak, yırtıp ayırmak"

(Wilkens 2021: 900) anlamlarındadır. Altun Y. 19/14 *Etimin yinimin yıra yırta tartarlar yırarlar kentü kentü isig özlerin kolurlar erti.* "Etimi, derimi parçalayarak çekip diterler, kendi canlarını isterlerdi."

Taş öŋi: Dışında (Üİ 102a/7-8). Bkz. İç taş, Adın öŋi, Adırt öŋi, Öŋi adın, Öŋi öŋi, Öŋi seçilmiş, Öŋi üdrülmiş, Seçe öŋi. Taş sözcüğü bulunma haliyle birlikte "… dışında, … haricinde" (Wilkens 2021: 681) anlamındadır. İ. Barut. 102a/7-8 *Atangalı tıdıglıgta taş öŋi 'eŋeyü bar kök kalık tip.* "Yine engelli dışında özellikle gök var diye de adlanamaz."

Tataglıg süçiglig: Tatlı (Daş. 3057). Bkz. Noş tatıglıg, Sogançıg tatıglıg. Süçiglig "tatlı, sevimli; hoşluk, sevimlilik" (Wilkens 2021: 636) anlamındadır. Daş. 3057 *Kadır katıg sözçi kişike teŋri yirinteki teg tataglıg süçiglig aş içgü birip …* "Kaba ve sert konuşan kişiye cennetteki gibi lezzetli yiyecek verip …".

Tatıglıg sogançıg: Hoş, tatlı (KP XLVI 4). Bkz. Noş tatıglıg, Sogançıg tatıglıg, Sogançıg körkle, Tataglıg süçiglig. KP XLVI 4 *Erklig lö kanıŋa tatıglıg sogançıg nom nomladı.* "Güçlü ejderha hanına hoş yasaları anlattı."

Tatıgsıra- tüşsire-: Bozulmak, tatsızlaşmak (Altun Y. 557/9). Tatıgsıra- "tadını kaybetmek, tatsınlanmak" (Clauson 1972: 455), (Caferoğlu 1968: 228); tüşsire- "verimsiz olmak, meyvesiz olmak" (Wilkens 2021: 777) anlamındadır. Altun Y. 557/9 *İnçip tatıgsırap tüşsirep ol ugurta ol ilte anı yideçi kişi yalaŋuklar iglig kemlig agrıglıg öŋsiz kırtışsız bolurlar.* "Öylece bozulup o zaman o ülkede onu yiyen insanlar hastalıklı ve solgun olurlar."

Tavran- katıglan-: Çalışmak, gayret göstermek (Altun Y. 91/19-20; 209/4-5; 233/14-15; 234/15; 235/13; 236/12; 672/9). Bkz. Katıglan- tavran-, Kın- katıglan-tavran-, Kın- tavran-, Bışrun- katıglan-. Altun Y. 91/19-20 *Bu sogançıg ıduk nom iliğin yadguka tavranıŋlar katıglanıŋlar.* "Bu tatlı kutlu öğreti hükümdarını yaymaya gayret edin."

Teg- bar-: Varıp ulaşmak (Mayt. 19/39). Bkz. Bar- kel-, Ert- bar-, Kel- bar-. Teg- "ulaşmak, erişmek" (Clauson 1972: 476), (Caferoğlu 1968: 231) anlamındadır. Mayt. 19/39 *Kim nırvanlıg yolka tegdeçi bardacı bolgay sizler.* "Ki siz Nirvana yoluna varacaksınız."

Teg- yadıl-: Ulaşıp yayılmak (Altun Y. 407/2). Bkz. Teg- bar-. Yadıl- "yayılmak" fiilinin eski biçimidir. Altun Y. 407/2 *… öŋlerte kürtüklerte kayuda erser tegmiş*

yadılmış orunlarta birök ol yir oruntakı iligler kanlar bu nom erdinig süzük kirtgünç köŋülin işidser tıŋlasar ögser küleser tapınsar udunsar ayasar agırlasarlar. "… ıssız yerlerde her nerede ise varıp yayılmış yerlerde işte bir yerdeki hükümdarlar bu öğreti mücevherini temiz ve inançlı gönülle dinlese, övse, hizmet etse, saygı gösterseler …".

Tegınçe yaragınça: … ölçüde (Altun Y. 27/23). Tegınçe "ölçüde, göre" (Wilkens 2021: 866); yaragınça "uygun, buna göre" (Wilkens 2021: 866) anlamlarındadır. Altun Y. 27/23 *... daranısın tegınçe yaragınça birger (?) sarıt kılu sözlegü ol.* "… tılsımını ölçüsünde mırıldayarak (?) söylesin."

Tegin- aşa-: Çekmek, maruz kalmak (Altun Y. 228/18). Bkz. Al- tegin-, Bul- tegin-, Ög- tegin-, Sakın- tegin-, Aşa- meŋile-. Aşa- fiilinin gerçek anlamı "yemek" buradan hareketle mecazen "yemek, kabul etmek" anlamını kazanmış olmalıdır (Clauson 1972: 256), (Wilkens 2021: 75). Altun Y. 228/18 *Neŋ kimke yme iringülük öpkelegülük ermez tip monçulayu köni oŋaru bügünüp ol ok emgeklerin süzük köŋülin teginmek aşamak erür.* "Hiç kimseye öfkelenmez diyip böylece doğru düzgün anlayıp o eziyetleri temiz gönülle çekmektir."

Tegin- tut-: Yerine getirmek (Altun Y. 561/3). Bkz. Al- tegin-, Bul- tegin-, Ög- tegin-, Sakın- tegin-, Tegin- aşa-, Bışrun- tut-, Boşgun- tut-, Kötür- tut-, Küzet- tut-. Altun Y. 561/3 *... ögnüŋ kaŋnıŋ yarlıgın teginmeser tutmasar ...* "… anne babasının sözünü yerine getirmese …".

Tegınçsiz oksuz: Gelişi güzel; nasipsiz (Mayt. 23/2). Bkz. Oksuz tegınçsiz. Mayt. 23/2 *Sekiz törlüg tegınçsiz oksuz yir orunda ozmış kurtulmış erür biz.* "Sekiz türlü gelişi güzel yerden kurtuluruz."

Tegür- ula-: Eriştirip ulaştırmak (Altun Y. 289/13). Tegür- "iletmek, ulaştırmak" (Clauson 1972: 485); ula- "bağlamak, ulamak" (Clauson 1972: 476), (Caferoğlu 1968: 126) anlamlarındadır. Altun Y. 289/13 *... özleri tegmiş edgüsin edremin adınlarka yme tegürmekleri ulamakları üze ötrü kut kolunmak paramıtıg tükel bütürürler.* "… kendilerinin ulaştığı iyilik ve erdemleri başkalarına da ulaştırmaktan dolayı saadet isteme erdemini eksiksiz tamamlarlar."

Tegzin- kit-: Devrilip gitmek (Altun Y. 94/14; 131/16). Bkz. Kit- tarık-, Tarık- kit-, Kit- tıdıl-. Tegzin- "çevirmek, döndürmek" (Clauson 1972: 488), (Caferoğlu 1968: 232) anlamındadır. Altun Y. 131/16 *Kaçan teŋri teŋrisi burkan üskinte*

tegdüklerinte töpülerin 'eŋitdürüp biş tilgenin yirke tegürüp yinçürü töpün yükünüp üç yolı oŋarula tegzinip kitip birtin sıŋar olurtılar. "Tanrılar tanrısı Buda'nın huzuruna vardıklarında başlarını eğip beş uzuvlarını yere değdirip secde ederek başıyla eğilip üç kez sağa doğru dönüp gidip sağ tarafa oturdular."

Tek bir yalıŋuz: Yalnız, tek (Altun Y. 34b/22). Bkz. Bir iki, Bir yindem. Tek "yalnız, tek" (Clauson 1972: 475), (Caferoğlu 1968: 232) anlamındadır. Yalıŋuz "yalnız"dır. Altun Y. 34b/22 … tek bir yalıŋuz anand toyın ok arhant kutın bulmaduk /// "… yalnız Anand (adlı) dindar, ermişlik saadetini bulmamış ///."

Tek kurug: Boşuna nafile (Altun Y. 110/7). Bkz. Tek bir yalıŋuz, Kurug akıgsız, Kurug kovuk, Suvsuz kurug. Altun Y. 110/7 *Arıtı buyansız edgü kılınçsız tekin kurugın yorımak alp emgek titir.* "Asla sevabı olmayan, boşuna hareket etmek zorlu eziyettir."

Tek yalıŋuz: Yalnız (Altun Y. 4/20-21). Bkz. Tek bir yalıŋuz, Tek kurug. Altun Y. 4/20-21 *Ölüp bütün et'özi tumılıp tek yalıŋuz yüreki taşınta bir tançu eti tumılmadı.* "Ölüp, bütün bedeni soğuyup, yalnız kalbinin dış tarafındaki bir parça eti soğumadı."

Telim üküş: Çok fazla (Çaş. Beg 191; Altun Y. 34h/7; 334/24; 679/24; Mayt. 65/18; Daş. 458, 769, 1200-1201, 2759-2760, 3675). Bkz. Kalın üküş telim, Erüş üküş, Sansız üküş. Mayt. 65/18 ... *telim üküş yazuklarıŋa korkunçsuz aymançsız erserler* ... "… pek çok günahlarından korkup çekinmez iseler …".

Telim taşım: Çok, aşırı (Mayt. 3/20; 7/13). Bkz. Telim üküş. Taşım "çok" (Caferoğlu 1968: 228) anlamındadır. Mayt. 7/13 *Bu yirtinçüde aŋsız üküş nomlug telim taşım çog yalın belgülüg bolmış erür.* "Bu dünyada pek çok dinin çok aşırı ışığı belirmiştir."

Teŋ teŋ: Türlü türlü (Çaş. Beg 131; Jut. Sek. Yük. 62; Daş. 3614). Teŋ "denk, benzer" (Clauson 1972: 512), (Caferoğlu 1968: 233) anlamındadır. Çaş. Beg 131 *Ol yme rakşas edgü savlar sözlep teŋ teŋ öŋi öŋi körgeli körtle körk meŋiz belgürtüp biltizmetin üküş tınlıgarıg ölürür.* "O rakşasi iyi sözler söyleyip türlü türlü, çeşit çeşit görülmeye değer güzel bet beniz belirip bildirmeden çok canlılar öldürür."

Teŋ tırazug: Ölçü, tartı (Altun Y. 135/8). Bkz. Teŋ teŋ. Tırazug "terazi" (Clauson 1972: 554), (Caferoğlu 1968: 225) anlamındadır. Altun Y. 135/8 *Azu yime teŋin tırazugın çıgın tsunın şiŋin kavın kürin kürilikin tınlıgarıg artım ezügledim*

erser... "Ve dahi ağırlık ölçüsüyle, uzunluk ölçüsüyle, hacim ölçüsüyle, miktar ölçüsüyle canlıları kandırdım ise…"

Teŋ tüz: Denk eşit (Altun Y. 266/21; Üİ 112b/8). Bkz. Teŋ teŋ, Teŋ tırazug, Çın kitrü tüz, Köni tüz, Köşigsiz tüz. Üİ 112b/8 *Nızvanılarnıŋ tarıkmakı teŋ tüz bolu tüketmek üze ötrü tözün tuuştakılarnıŋ bolmagu kergek adırtı.* "İhtiraların uzaklaşması denk eşit olup tamamlamak ile soyluların farkı olmasa gerek."

Teŋiz- idi-: Sızlamak, sıkışmak (Altun Y. 632/17-18). Bkz. İdi- teŋiz-. Altun Y. 632/17-18 *Ötrü katun emigi teŋizip iidip ertiŋü turur erken beliŋteg ötrü akdı yürüŋ süt.* "Sonra kadının göğsü aşırı biçimde sıkışıp sızlayıp dururken ansızın beyaz süt aktı."

Teŋle- kolula-: Hesap etmek (Altun Y. 197/10-11). Kolula- sakın-. Teŋle- "ölçmek, hesaba katmak" (Clauson 1972: 522), (Caferoğlu 1968: 233) anlamındadır. Altun Y. 197/10-11 *Teŋleyü kolulayu teginser biz teŋrim.* "Tanrım, hesap ederek ulaşsak."

Teŋri yalaŋuk: Tanrı ve insan (Altun Y. 34k/13; 187/8-9; 392/5; 398/21; 403/18; 420/1-2, 4-5; 455/11-12; 467/16; 468/10; 469/9-10; 470/6; 471/16-17; 534/9; Mayt. 16/35; 36/3-4; 52/33; 64/29) Bkz. Kişi yalaŋuk. Teŋri "Allah, tanrı, ruh, put" gibi anlamları karşılamaktadır (Clauson 1972: 523), (Caferoğlu 1968: 242). Altun Y. 187/8-9 ... *üzeliksiz er tözin erenlerig turulturtaçı teŋrileriniŋ yalaŋuklarnıŋ bahşısı kentün tuymış burkan atı kötrülmiş tip* ... "… daha üstünü bulunmayan erlik esasıyla erkekleri uysallaştıracak, tanrıların ve insanların öğretmeni, kendisi kavramış Buda adı yüceltilmiş diyerek …".

Teŋri yek: Tanrı, şeytan (Altun Y. 432/3; 580/18-19). Bkz. Teŋri yalaŋuk. Yek "şeytan" (Clauson 1972: 910), (Caferoğlu 1968: 292) anlamındadır. Altun Y. 432/3 ... *ülgüsüz üküş teŋriler yekler kuvragı yme ök et'özin ol iligler kanlar ordusınta ol nom nomlaguluk orunta nom tıŋka yıgılgaylar.* "… sayısız tanrılar ve şeytanlar topluluğu da bedeniyle o hükümdarlar sarayında o öğretiyi öğretecek yerde öğreti sesiyle toplanacaklar."

Tengri yir: Gök yer (Şi D 1-2, Şi G 9). Tengri sözcüğü "gök, gökyüzü; tanrı" anlamındadır (Clauson 1972: 523), (Orkun 1994: 861). Yer sözcüğü ise "yer, toprak; ülke, memleket" anlamlarına gelmektedir (Clauson 1972: 954), (Tekin 1988: 185), (Orkun 1994: 891). İkilemenin ters anlamlı sözcüklerden oluştuğu

görülmektedir. Şi D 1-2 *Kulım küngim bodunıg tengri yer ayu birti*. "Kulum cariyem halk (için) gök yer buyruk verdi."

Teŋrili yalaŋuklı: Tanrılı insanlı (Altun Y. 79/18; 99/7; 363/2-3; 438/19; 647/20; 662/4-5). Teŋri yalaŋuk ikilemesinin +lI isimden isim yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 438/19 *Bu muntag yaŋlıg ulsuz tüpsüz yig başdınkı tüşke utlıka tegmek barça ugrayu teŋrim siziŋ teŋrili yalaŋuklı tirin kuvragnıŋ kamag edgülerinte alkuda utmış yigedmiş ...* "Bu şekilde sonsuz en baştaki karşılığa ulaşmak için özellikle tanrı ve insanlı topluluğun bütün iyiliklerinin hepsini yenmiş …".

Teŋrili yirli: Gök ve yer (Kör. B. 098; Jut. Sek. Yük. 02, 27, (270), 465, Bx3-14, S34-7). Bkz. Teŋrili yalaŋuklı. Yirli "yer"dir. *Amru ters tetrü ol tınlıglar turkaru teŋrili yirli törütmiş törü ol tip titürler.* "Bu ters canlılar her zaman gök ve yerin koyduğu kuraldır."

Tep- satga-: Tepmek, istememek (Altun Y. 341/23). Tep- "tepmek, çifte vurmak" (Clauson 1972: 435), (Caferoğlu 1968: 234); satga- "aşmak, basmak" (Clauson 1972: 800), (Caferoğlu 1968: 198) anlamlarındadır. Altun Y. 341/23 *Yene bu nom erdinig nomlamış yir tayçu kılmış yir orunug kişi yılkı ud eşgekde ulatı tınlıglar tepgülük satgaguluk kıg yam arıgsız üze ılıkturguluk ermez.* "Yine bu öğreti cevherini anlatmış yer yüceltilmiş yeri insan, hayvan, sığır, eşekten başka canlılar tepecek, aşacak, pislikle kirletemez."

Tep- yanç-: Basıp ezmek (Mayt. 82/15-16). Bkz. Tep- satga-. Yanç- "ezmek, kırmak, parçalamak" (Clauson 1972: 944), (Caferoğlu 1968: 283) anlamındadır. Mayt. 82/15-16 *Kara tag ulug et'özlüg yaŋalar koptın sıŋar kelip üküş yıl ay çarihuştakı üzüm osuglug teperler yançarlar.* "Kara dağ (gibi) büyük bedenli filler her taraftan gelip yıllar va aylarca mengenedeki üzüm gibi basıp ezerler."

Tepre- ırgal-: Sarsılmak, sallanmak (Altun Y. 630/16). Tepre- "sallamak, hareket etmek" (Clauson 1972: 443); ırgal- "sallanılmak, silkilmek" (Clauson 1972: 217), (Caferoğlu 1968: 87) anlamlarındadır. Altun Y. 630/16 *Ol çetikig kıltukda agır ulug yagız yir serü umadın bir üdte tepredi ırgaltı.* "O, dönüşümü gerçekleştirdiğinde büyük yeryüzü duramadan bir anda sarsıldı."

Tepre- kamşa-: Sarsılıp sallanmak (Altun Y. 48/1; 55/11; 56/8; 67/12; 183/18; 184/9; 287/14-15; 617/2; Mayt. 18/17; 52/7-8; Mül. Muk. 92; Daş. 2211, 2972). Bkz. Tepre- ırgal-. Kamşa- "sallanmak, titremek, deprenmek" (Clauson 1972: 629),

(Caferoğlu 1968: 164) anlamındadır. Mayt. 18/17 *Ötrü bu üç miŋ ulug miŋ yirtinçü yir suv özeki kimi osuglug altı törlüg tebredi kamşadı.* "Sonra çok sayıdaki dünyalar tıpkı su üzerindeki gemi gibi altı türlü sallandı."

Tepre- yorı-: Hareket edip yürümek (KP XXXVII 2). Bkz. Tepre- ırgal-, Tepre- / tebre- kabşa- / kamşa-, Evril- yorı-, Kıl- yorı-. KP XXXVII 2 *İnçip avınçka arukı yetti küçi alŋudı tepreyü yorıyu umadı.* "Öyle ki ihtiyara yorgunluk gelmişti, gücü tükendi, hareket edip yürüyemedi."

Tepre- törçi-: Harekete geçmek (Altun Y. 590/12). Bkz. Tepre- ırgal-, Tepre- / tebre- kamşa-, Tepre- yorı-. Törçi- "doğmak, türemek" (Caferoğlu 1968: 249) anlamındadır. Altun Y. 590/12 *Siŋürü bışuru üdinçe ötrü kamag ig toga tepreyü törçiyü umazlar.* "Sindirinceye kadar bütün hastalıklar harekete geçemezler."

Teprençsiz yayılmaksız: Sabit, hareketsiz (Altun Y. 616/1). Bkz. Açala teprençsiz, Adınsıgsız teprençsiz. Yayılmaksız "yayılmadan, dökülmeden" anlamlarını karşılamaktadır. Altun Y. 616/1 *Men amtı tolp sansartakı tınlıglar üçün üzeliksiz üstünki yig burkan kutı küsüşin teprençsiz yayılmaksız ulug yarlıkançuçı köŋül turgurup bu meniŋ sever amrak et'özümin titer men ıdalayur men.* "Ben şimdi bütün dünyadaki canlılar için en üstün mükemmel Burda saadetinin arzusuyla sabit, ulu merhametli gönlü durdurup bu benim sevdiğim bedenimi terk ederim."

Tepret- titret-: Titretmek (Daś 3898). Tepret- "hareket etmek, sallamak" (Clauson 1972: 444); titret- "çalkalamak, titretmek" (Clauson 1972: 460) anlamlarındadır. Daś 3898 *[... üst]ün altın çöp çöksig irin[leri yi]ngü tizigi teg körtle tişleri köŋül[ümin] yürekimin ertingü tepretdi titretdi.* "… altta üstte kıpkırmızı dudakları, inci dizisi gibi güzel dişleri gönlümü ve yüreğimi olağanüstü titretti."

Tepret- togur-: Canlandırmak, faaliyete geçirmek (Altun Y. 146/2). Bkz. Örit- togur-, Tepret- titret-. Altun Y. 146/2 *... arıgda arıg süzük suv üze yumakdın arıtınmakdın ötrü kin keligme üdlerte ikileyü tepretgeli togurgalı umaz.* "… temizden daha temiz su ile yıkanıp arınmaktan dolayı gelecek zamanlarda tekrar canlandıramaz."

Terk tavrak: Çabuk, acele (Altun Y. 105/3; 179/13, 16; 248/15; 253/6, 10; 255/7, 17; 269/11; 507/22-23; 602/12; Mayt. 4/53; Jut. Sek. Yük. S34-14; Daş. 1228, 4621). Terk "çabuk, çabucak, acele" (Clauson 1972: 542), (Caferoğlu 1968: 234); tavrak "çabuk, acele" (Clauson 1972: 443), (Caferoğlu 1968: 229)

anlamlarındadır. Altun Y. 179/13 *Üç törlüg kutlarıg bulguka tıdıg ada kılmamış buyan edgü kılınç kamag tınlıg oglanın tört törlüg yavlak yollarıntın terk tavrak üntürgüke ötlemek buyan edgü kılınçka yitmez.* "Üç türlü saadetleri bulmaya engel olmamış iyi davranışı bütün canlı soyunu dört türlü kötülük yollarından çarbucak çıkarmaı öğütlemek iyi davranışa yetmez."

Terken konçuy teŋri: Kraliçe hazretleri (Daś 11). Terken "kağandan biraz daha aşağıda olan bir kraliyet ünvanı. Her zaman olmasa da çoğu zaman kadınlar için kullanılır, bu bakımdan aşağı yukarı kraliçeye eşdeğerdir" (Clauson 1972: 544); konçuy "imparatorun kızı, kraliçe" (Clauson 1972: 635) anlamlarındadır. Teŋri sözcüğünün bağlamdan hareketle ünvan olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Daś 11 *Körüşü turur amrakı terken konçuy teŋrim kutılıg ay teŋri tilgeni birle.* "Sevgilisi kraliçe hazretleri kutsal ay çemberi ile bakışıp durur."

Terkin tavrak: Çarçabuk, acele (Altun Y. 635/4; Daş. 3437). Bkz. Terk tavrak. Terkin "çabuk, acele" (Clauson 1972: 545), (Caferoğlu 1968: 235) anlamındadır. Altun Y. 635/4 *Bu tıltagın tutuzdı buyruklarka beglerke terkin tavrak tileŋler sever amrak ögükümin.* "Bu nedenle beylerine çarçabuk sevgili oğlumu arayın, diye emretti."

Terkin tavratı / Terkin tavratıkaya: Hemen, çabuk (Altun Y. 233/10; 392/11-12; 396/21; 406/10; 441/20; 442/10; 505/8; 520/16-17; 615/18; 623/2; 641/13; Altun Y. 636/21-22). Bkz. Terkin tavrak. Tavratı "çabuk, acele" anlamındadır. Altun Y. 442/10 *Kaçan men oglum çanarşabıdın bu savıg işidü teginser men ötrü aŋa oglum sen terkin tavratı barıp ol kişike kün künte miŋ yüzer karşapan altun birgil tip tutuzgay men.* "Oğlum Janarşabha'dan bu sözü işitince ona 'Oğlum, sen çabucak gidip o kişiye her gün bin yüzer Karşapana altın ver.' diye emredeceğim."

Ters azag: Yanlış (Üİ 101b/5). Ters "ters, yanlış" (Clauson 1972: 553), (Caferoğlu 1968: 235); azag "yanlış yola sapmış, sahte" (Clauson 1972: 282), (Caferoğlu 1968: 28) anlamlarındadır. Üİ 101b/5 *İçdin sıŋarkı burkan nomundakılarka taşdın sıŋar ters azag nomluglarka yomkıka bilgülük üçün anın kergek ermez.* "İç taraftaki Buda dinindekilere, dış taraftaki yanlış dinden olan herkesçe bilindiği için gerek kalmaz."

Ters köni: Ters doğru (Jut. Sek. Yük. (451)). Bkz. Ters azag, Edgü köni, Köni kirtü, Köni kirtü çın, Köni oŋaru, Köni tüz. Jut. Sek. Yük. (451) *Emgekli meŋili kentün tersig könig yme kıltaçı öz kılınçı titir.* "Izdırabı, sevinci kendi yanlış doğruyu yapan da kendi davranışıdır."

Ters tetrü: Ters, yanlış (Altun Y. 132/10; 136/17; 256/20; 295/12; 300/12, 14; 311/9; Jut. Sek. Yük. 15?, 42, 56-57, 58-59, 130, (196), 236, 238, 264, 270, 275, 275, 303, 315, 331, 441). Bkz. Ters azag, Ters köni. Tetrü "ters, aksine, tersine" (Clauson 1972: 459), (Caferoğlu 1968: 235) anlamındadır. Altun Y. 136/17 ... *biligsiz biligke örlütüp ters tetrü körüm üze köŋülüm kögüzüm tetrülüp edgü törülerte bışrunmadın ögretinmedin* ... "… bilgisizlikle örtülüp, ters görüşle aklımı fikrimi ayartıp iyi öğretileri çalışıp öğrenmeden …".

Tersik- tetrül-: Aldanmak, yanılmak (Altun Y. 109/18-19). Tersik- "terslenmek", tetrül- "aldanmak, aldatılmak, ayartılmak" (Clauson 1972: 460), (Caferoğlu 1968: 235) anlamındadır. Altun Y. 109/18-19 *Köŋülnüŋ saçgusı üze telve bolup tersikmek tetrülmek alp emgek titir.* "Gönlünün dağınıklığı dolayısıyla deli olup aldanmak şiddetli ızdıraptır."

Tetrü oŋaru: Sağa sola (Altun Y. 630/18). Bkz. Ters tetrü, Kirtü oŋaru, Köni oŋaru. Altun Y. 630/18 *Ögüzler köller erkeçlenip yaykalıp tetrü oŋaru savrıltı.* "Irmaklar göller dallagalanıp sağa sola savruldu."

Tetrü yaŋluk: Yanlış, hatalı (Altun Y. 595/7). Bkz. Ters tetrü, Tetrü oŋaru, İgid yaŋluk. Altun Y. 595/7 ... *kimniŋ birök kaçıgları tetrü yaŋluk atkansar* ... "… kimin eğer duyu organları yanlış bağlansa …".

Tev kür: Hile yalan (Çaş. Beg 169, 173; Altun Y. 102/5; 552a/2; 562/14; Mayt. 110/23; Daş. 3653, 3657). Tev "hile, kandırma" (Clauson 1972: 434), (Caferoğlu 1968: 235); kür "hile, kandırma" (Clauson 1972: 735), (Caferoğlu 1968: 123) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme kurulmuştur. Mayt. 110/23 *Neŋ tevin kürin et'öz iltinmek kergek ermez erdi.* "Hiç hile ile bedenini sevk etmek gerekli olmaz."

Tev kür armak: Hile, sahtelik (Altun Y. 554/3-4). Bkz. Tev kür, Ezüg armak. Altun Y. 554/3-4 *Süŋüş tötüş kılurlar küş tev kür armakın.* "Pek çok hile ile kavga ederler."

Tevlig kürlüg: Hilekâr, aldatıcı (Altun Y. 443/11; 555/22; Kör. B. 069, 196; Mayt. 63/25; 70/18; 71/11-12; 75/38; 83/60-61; Jut. Sek. Yük. 2; Daş. 1764). Bkz. Teblig kürlüg (Göktürk). Tev kür ikilemesinin +lIg yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 443/11 *Tevlig kürlüg ezüg armak bolgu ermez.* "Hilekâr ve yalancı değil."

Tevsiz kürsüz: Dürüst, hilesiz (Altun Y. 90/5; 443/9-10; Mayt. 63/3; 70/41; 71/26; Daş. 1795, 3048). Bkz. Armaksız kürsüz. Tevlüg kürlüg ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 443/9-10 *Tevsüz kürsüz ezügsüz armaksız bolsun.* "Hilesiz, yalansız olsun."

Tevsiz kürsüz ezügsüz: Hilesiz (Daş. 2906). Bkz. Ezügsüz armaksız, Ezügsüz armaksız kirtü, Ezügsüz igidsiz, Ezügsüz igidsiz kirtü. Daş. 2906 *[...tev]siz kürsüz ezü[gsüz...] [...] tınlıglar anı TV[...]* "… hilesiz … canlılar onu …".

Tez- bar-: Kaçıp gitmek (Daş. 2107). Bkz. Bar- kel-, Ert- bar-, Kel- bar-, Teg- bar-. Tez- "kaçmak" (Clauson 1972: 572), (Caferoğlu 1968: 236) anlamındadır. Daş. 2107 *Muna men öz ev[imdin] ünüp il orunıŋa tezip barıp a[rıgda simekde ornag tutup kolup koltgulam[akın] etöz iltineyin.* "İşte ben kendi evimden çıkıp, tahtımdan kaçıp gidip, ormana yerleşerek, dilenerek yaşamımı sürdüreyim."

Tez- kaç-: Kaçmak (Altun Y. 5/10; Daš. 266). Bkz. Tez- bar-, Oz- kaç-. Altun Y. 5/10 *Olar barça korkup beliŋlep ırak tezdiler kaçdılar.* "Onların hepsi korkup uzağa kaçtılar."

Tıd- kiter-: Yok etme (Üİ 117a/4). Bkz. Edle- tıd-, Kodtur- tıd-, Ört- tıd-, Kavır- kiter-, Kiter- öŋedtür-, Tarkar- kiter-. Üİ 117a/4 *Kentü adın alku tıltagların tıdmak kitermeklig yaŋgarıgı antag ok erür.* "Kendilerinin diğer bütün sebepleri yok etmenin karşılaştırması da aynıdır."

Tıd- sergür-: Engellemek, mani olmak (Altun Y. 242/2, 7, 12-13; 285/24). Bkz. Edle- tıd-, Kodtur- tıd-, Ört- tıd-, Tıd- kiter-, Sergür- ornat-, Sergür- turgur-. Altun Y. 242/2 *İnçip turup kelmiş azıg ançakaya tıdıp sergürüp ol azlanguluk tıltaglartın et'özüg köŋülüg yıgınmak erür.* "Öyle durup gelmiş olan hırsı aynı biçimde engelleyip o arzulama sebeplerinden bedeni ve gönlü toplamaktır."

Tıd- ört-: Engelleyip örtmek (Üİ 102a/6). Bkz. Edle- tıd-, Kodtur- tıd-, Ört- tıd-, Tıd- kiter-, Tıd- sergür-, Ört- kizle-, Ört- kiriktür-, Ört- köşige kıl-, Ört- köşit-, Ört- tıd-, Ört- yörge-. Üİ 102a/6 *Tıdıgsızınıŋ bar kayu yörügi tip tiser bütün edsizi üze*

tıddaçı ürtdeçi yokındın atı bolur ermez tıdıgsız tip yime ok bolmaz atangalı. "Engelsizin ne anlamı var? diye dersen bütün cisimsizliği ile engelleyip örten yokluğun adı engelsiz olur, değildir."

Tıdıg ada: Engel, tehlike (Altun Y. 29/14; 73/5, 8, 11, 13, 16, 19, 21; 74/1-2, 4-5; 87/12; 179/5, 7-8, 9-10, 11; 319/23; 615/11; Daş. 870, 885, 890-891, 2063, 2074). Bkz. Ada emgek, Ada korkınç, Ada tuda. Tıdıg "engeli mani" (Clauson 1972: 452), (Caferoğlu 1968: 236) anlamındadır. Altun Y. 179/5 *Üç törlüg kutlarka könül öritdürgeli ötlemiş buyan edgü kılınç üç üdki kamag tınlıglarnıŋ edgüleriŋe tıdıg ada kılmamak buyan edgü kılınçka yitmez.* "Üç türlü saadetlere gönül beslemek için öğütlemiş iyi davranış, üç zamanki bütün canlıların iyiliklerine engel olmamak iyi davranışa yetmez."

Tıdıg antıray: Engel (Altun Y. 78/13). Bkz. Tıdıg ada. Sanskritçe antarâya sözcüğünden gelen antıray "engel" anlamındadır. Altun Y. 78/13 *Neçe teŋlig tıdıg antırayları arısarlar neçe teŋlig nomlarnıŋ öz tözi ançulayu ok arıg süzük yig bilge biliglig bulmakı erür.* "Ne kadar engel temizlense o denli öğretilerin özü de temiz, üstün bilgiyi bulmaktır."

Tıdıg tutug: Engel (Daş. 4169). Bkz. Tıdıg ada, Tıdıg antıray, Bag tutug. Daş. 4169 *Anın ne tıdıg tutug işiŋizler bar erser .. anı barça kiterip meniŋ sözlemiş savımda könülüŋ[üz]lerni yinçge uduzuŋlar.* "Onun için engel olan her ne işiniz varsa onları tamamen halledip benim söylediğim sözlere kendinizi iyice verin."

Tıdıglıg tutuglug: Engelli (Üİ 102a/10; 103b/2-3). Bkz. Adalıg tıdıglıg, Baglıg tutuglug. Üİ 103b/2-3 *Netegin tip tiser tıdıglıg tutuglug üçün.* "Neden, diye dersen engelli oldukları içindir."

Tıdıgsız kadagsız: Engelsiz (Jut. Sek. Yük. 122). Bkz. Münsüz kadagsız / kadaksız. Tıdıgsız "engelsiz" demektir. Jut. Sek. Yük. 122 *Tilinteki bu tört törlüg müninte kadagınta kiter tört törlüg tıdıgsız kadagsız arıg til bulur.* "Dilindeki bu dört türlü suçundan kurtulur, dört türlü engelsiz, temiz dil bulur."

Tıdıgsız tutugsuz: Engelsiz, sınırsız (Altun Y. 169/22; 214/16; 317/23). Bkz. Tıdıgsız kadagsız, İligsiz tutugsuz. Altun Y. 169/22 *Yene meniŋ kutrulmak bölüklüg edgü yıltızda tutulmış kaltı tükel bilge teŋri teŋrisi burkannıŋ bilgülüki körgülüki ıduk tayşıŋ nomlarka sanlıg ülgülençsiz teŋlençsiz tıdıgsız tutugsuz arıg süzük neçe buyan edgü kılınçlarım erser…* "Yine benim kurtulmak bölümlü iyi esasta

tutulmuş, dahası eksiksiz bilge, tanrılar tanrısı Buda'nın bilinmesi görülmesi gerekli kutsal Mahayana öğretilere ait ölçülemez, engelsiz, temiz ne kadar iyi davranışlarım var ise …".

Tıdıl- bal-: Men edilmek, zapt edilmek (Altun Y. 57/3). Bkz. Kit- tıdıl-, Balmak beklelmek, Koşul- bal-. Altun Y. 57/3 *Kamag kut bulmaduk yalaŋuklar üç törlüg tözler üze tıdılmışka balmışka üç et'özdin ırak öŋi üdrülüp üç et'özke tegü umazlar.* "Bütün saadet bulamamış insanlar üç türlü esasla men edilmeyle üç bedenden uzaklaşarak ayrılıp üç bedene ulaşamazlar."

Tıdın- sön-: Dinmek, sakinleşmek (Altun Y. 633/11). Bkz. Ar- sön-, Sön- tıntur-. Tıdın- "kendini kısıtlamak, men etmek" (Clauson 1972: 458), (Caferoğlu 1968: 236) anlamındadır. Altun Y. 633/11 *Emiglerim beliŋteg idip teŋizip süt akar ne yme kılıp unamaz tıdıngalı söngeli.* "Göğüslerim korkuyla sıkışıp sızlayıp süt akar, hiç dinemez."

Tılıg yarplıg: Dayanaklı, sağlam (Altun Y. 55/10-11). Tılıg "kesin, katı, sağlam, dayanıklı" (Wilkens 2021: 713); yarplıg "dayanıklı, sağlam" (Wilkens 2021: 871) anlamlarındadır. Altun Y. 55/10-11 *... tılıg yarplıg tepremez kamşamaz ermezler üçün anın nırvanta turmaz ornanmazlar.* "… sağlam, sarsılmaz olmadıkları için Nirvana'da yerleşemezler."

Tılıg yarplıg ornaglıg: Dirençli, sağlam (Altun Y. 56/6-7). Bkz. Tılıg yarplıg. Ornaglıg "yerleşik, temelli, kuvvetlendirilmiş, sabit" (Wilkens 2021: 513) anlamlarında kullanılmaktadır. Altun Y. 56/7 *Tısız yarpsız ornagsız ermez ertiŋü tılıg yarplıg ornaglıg örüg amıl tepremez kamşamaz tözlüg titir.* "Geçici değildir, son derece sağlam, sakin ve hareketsiz esaslıdır."

Tın tura: Can, hayat (Altun Y. 262/15). Tın "can, ruh" (Clauson 1972: 512), (Caferoğlu 1968: 237); tura sözcüğü de tın ile kullanılan ve eş anlamlı olduğu düşünülen bir sözcüktür. Altun Y. 262/15 *Tın tura ök üküş sakınçnıŋ yörüdeki erür.* "Can da pek çok düşüncenin ilacıdır."

Tıŋla- işid-: Dinlemek, işitmek (Altun Y. 336/19; 341/12-13; 570/17). Bkz. İşid- bil-, İşid- tıŋla-, Kör- işit-. Altun Y. 336/19 *Birök kim kayu tınlıglar bu nom erdinig boşgunsar tutsar okısar nomlasar süzük kirtgünç köŋülin tıŋlasar işidser ötrü ol tınlıglar üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymak atlıg burkan kutın agınçsız evrilinçsiz bulgaylar.* "Eğer bazı insanlar bu öğreti mücevherini öğrense, tutup

okusa, anlatsalar temiz ve inançlı gönül ile dinlese sonra o canlılar eksiksiz, en üstün, daha iyi gerçek doğru sezmek adlı Buda saadetini geri dönüşü olmaksızın bulurlar."

Tınlıgsız yaşaglısız: Cansız (Altun Y. 145/16). Tınlıgsız "cansız" (Caferoğlu 1968: 237); yaşaglısız "canlı olmayan, insansız" anlamına gelmektedir. Altun Y. 145/16 *... kirtüdin kelmiş mensiz kişisiz tınlıgsız yaşaglısız üze yarlıkançuçı belgü tözlüg nomlarta töz üze tutsar ...* "… gerçeklikten gelmiş insansız, canlısız ve acıyan belirti esaslı öğretilerde yaradılış ile tutsa …".

Tırtıyabumı atlıg üçünç orun: Üçüncü mekan. (Altun Y. 324/12-13). Tırtıyabumı ile üçünç orun "üçüncü Bhūmi" (Wilkens 2021: 818) anlamlarındadır. Altun Y. 324/12-13 *Tırtıyabumı atlıg üçünç orunta yigedinçsiz küç atlıg daranı nomug bulurlar.* "Üçüncü mekanda yenilmez güç adlı tılsım öğretisini bulurlar."

Tısız ornagsız: Geçici (Altun Y. 300a/23). Tı sözcüğü "daima, kesiksiz" anlamında olduğundan (Clauson 1972: 433), (Caferoğlu 1968: 236); tısız "devamlı olmayan, geçici" anlamına gelmektedir. Ornagsız "sağlam olmayan, dâimi olmayan" (Clauson 1972: 237), (Caferoğlu 1968: 142) anlamındadır. Altun Y. 300a/23 *... bilginiŋ yilvi kömen teg tısız ornagsız tözlügin ...* "… bilginin büyü gibi geçici esaslığını …".

Tısız yarpsız: Dirençsiz, geçici (Altun Y. 56/13). Bkz. Tısız ornagsız, Beksiz yarpsız, Çınsız yarpsız. Altun Y. 56/13 *Bu iki törlüg et'özler teg tısız yarpsız közünteçi belgürteçi togdaçı öçdeçi kşan kşan üdte artadaçı ermez erser yme inçip iki ermez tözlüg titir.* "Bu iki türlü beden gibi geçici görünen, ortaya çıkan, doğan, yok olan zamanda bozulacak değilse de böyle iki olmayan köktür."

Tısız yarpsız ornagsız: Geçici, kararsız (Altun Y. 56/5-6). Bkz. Tısız ornagsız, Beksiz yarpsız, Çınsız yarpsız, Tısız yarpsız. Altun Y. 56/5-6 *Tısız yarpsız ornagsız ermez ertiŋü tılıg yarplıg ornaglıg örüg amıl tepremez kamşamaz tözlüg titir.* "Geçici değildir, son derece sağlam, sakin ve hareketsiz esaslıdır."

Tik- sanç-: Sokmak (Altun Y. 632/21). Bkz. Bıç- sanç-, Sanç- tart-, Sanç- ur-, Sanç- bıç-. Tik- "dikmek, iliştirmek; sokmak, ısırmak" (Wilkens 2021: 717) anlamlarındadır. Altun Y. 632/21 *Yiŋne sançmış osuglug tikdi sançdı agrıdı neŋ serilü umadı.* "İğne batmış gibi soktu, ağrıdı, asla rahatlayamadı."

Tik- tarı-: Ekip yetiştirmek (Altun Y. 168/3). Bkz. Tik- sanç-, Saç- tarı-. Altun Y. 168/3 ... *kuşalamul tigme edgülüg töz yıltız tikser tarısarlar* ... "… Kusalamûla denen iyi kök, esas yetiştirseler …".

Tigi çogı: Gürültü patırtı (Altun Y. 166/6; Mayt. 50/26; 105/26; Daş. 2559-2560). Tigi "gürültü, şamata" (Clauson 1972: 478), (Caferoğlu 1968: 238); çogı "gürültü" (Caferoğlu 1968: 66) anlamlarındadır. Altun Y. 166/6 *İnçip tikirtsiz tepirtsiz alku tiki çogı ırak öŋi üdrülmiş* ... "Böylece sessiz sedasız, gürültü patırtı uzaklaşmış …".

Tigilig yaŋkulug: Gürültülü, yankılı (Altun Y. 346/21-22; Daş. 2473, 2569). Bkz. Etiŋgiri yaŋkulug. Tigilig "gürültülü" (Clauson 1972: 481) anlamlarındadır. Altun Y. 346/21-22 *Alku ünler arasınta alkuda yig başdınkı ulug azrua etinlig tikilig yaŋkulug ününüz erür.* "Bütün sesler arasında, hepsi içinde en iyi Ezrua çınlamalı yankılı sesiniz vardır."

Tigisiz çogısız: Sessiz sedasız (Daş. 306, 4632). Tigi çogı ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Daş. 306 ... *tigisiz [çogısız o]t yiyü suv içe yorıyur.* "… sessiz sedasız ot yiyip su içerek yaşıyoruz."

Tikim idiz: Yüksek (Altun Y. 490/4). Bkz. İdiz yüksek. Tikim "ekim, dikim işi"dir. Altun Y. 490/4 *Birer üdte turur siz tikim idiz seŋirte*. "Her bir zamanda yüksek dağ eteklerinde durursunuz."

Tigirtsiz tepirtsiz: Sessiz sedasız (Altun Y. 166/5-6). Tigirtsiz "sessiz, gürültüsüz"; tepirtsiz "hareketsiz" (Clauson 1972: 486) anlamlarındadır. "Altun Y. 166/5-6 *İnçip tikirtsiz tepirtsiz alku tiki çogı ırak öŋi üdrülmiş* ... "Böylece sessiz sedasız, gürültü patırtı uzaklaşmış …".

Tikiş- saçış-: Vuruşup sançışmak (Mayt. 86/3). Saçış- olarak görülen bu fiil sançış- olmalıdır. Tikiş- "karşılıklı sokmak, birbirini ısırmak" (Wilkens 2021: 718); sançış- "vuruşmak, birbirini şişlemek" (Clauson 1972: 836), (Wilkens 2021: 580) anlamlarındadır. Mayt. 86/3 *Kaçan tamuluglarıg içürser tikişü saçışu* ... "Cehennemliklere içecek şey verildiğinde birbirleriyle vuruşup …".

Tikvi köni: Doğru düzgün (Altun Y. 658/15). Bkz. Edgü köni, Köni kirtü, Köni kirtü çın, Köni oŋaru, Köni tüz, Ters köni. Tikvi "Yüksek, yüce" (Wilkens 2021: 718) anlamındadır. Altun Y. 658/15 *Kesmiş suo altun teg tikvi köni itiglig uz*

burunuŋuz ol. “Kalıptan çıkmış sup (?) altın gibi düzgün yaratılmış mükemmel burnunuzdur.”

Til agız: Dil ağız (Altun Y. 483/21; 595/14; Kör. B. 116; Mayt. 66/14). Til “dil”, agız “ağız”dır. Altun Y. 483/21 *Edgü edgü bramana kamag tınlıglar oglanı üçün tılangurmak til agız bilge bilig edrem kuo kelig kılgalı uduŋ.* “Ey Brahman, iyi iyi bütün canlılar için güzel konuşmanın dil ağız hâkim bilgi dönüşüm erdemini başardın.”

Til köŋül: Dil gönül (Altun Y. 108/18; 123/18; 220/7-8; 350/12; 351/14; 369/1; Mayt. 19/34-35). Bkz. Til agız, Köŋül bilig, Köŋül karın, Köŋül kögüz, Köŋül yürek, Ög köŋül. Altun Y. 220/7-8 *İnçip bodısatavlar bu muntag yaŋın et’özdeki tilteki köŋülteki kılınçlarıg kirsiz tapçasız arıtmakları üze ötrü çahşapud paramıtıg arıgın süzükin küzetürler tutarlar.* “Öylece Bodısatavlar bu şekilde bedendeki, dil ve gönüldeki davranışları tertemiz temizlemeleri ile öğreti erdemini temiz pak gözetip tutarlar.”

Til tamgak: Dil damak (Altun Y. 624/11; Daš. 116). Bkz. Til agız, Til köŋül. Tamgak “damak”tır (Clauson 1972: 505), (Caferoğlu 1968: 222). Altun Y. 624/11 *Ol buyrukı bu yarlıgıg işidip közinte isig yaşı tökülü busuşlug kadgulugın yıglayu agızı kurup tili tamgakı katıp sav sözleyü umadın ki’ginç birmedin şük turtı.* “O kumandan bu emri işitince gözünden sıcak yaş dökülüp, üzüntüyle ağlayarak ağzı kuruyup, dili damağına yapışıp söz söyleyemedi, cevap veremeden sessizce durdu.”

Tile- iste-: İstemek (Altun Y. 622/23). Bkz. Küse- tile-. İste- “istemek, aramak, arzu etmek” (Clauson 1972: 243), (Caferoğlu 1968: 99) anlamındadır. Altun Y. 622/23 *... terkin buyrukları ınançları birle yumgı balıkdın taşkaru ünüp öŋi öŋi yadılıp orun orun sayu tilegeli istegeli bartılar.* “… hemen vekilleri ile hepsi şehirden dışarı seslenip, etrafa yayılıp, yer yer aramaya gittiler.”

Tilek kergek: İstek, dilek (Altun Y. 525/20). Bkz. Küsüş tilek, Egsük kergek. Altun Y. 525/20 *Men ne törlüg tilekin kergekin tükel ayıtıp ed tavar agı barım altun kümüş koyn yılkı tarıg aş içgü ton kedim üze küsüşlerig kanturu tegingey men.* “Ben her türlü isteği tamamen söyleyerek mal mülk, servet, altın gümüş, koyun at sürüsü, hububat, yiyecek ve içecek, elbiseden ibaret istekleri kandırıp ulaşacağım.”

Tir- kavır-: Toparlamak (Daş. 1649). Tir- "toplamak, derlemek" (Clauson 1972: 529), (Caferoğlu 1968: 240); kavır- "bir araya getirmek, toplamak, derlemek" (Clauson 1972: 585) anlamlarındadır. Daş. 1649 *Teŋri burhannıŋ edgülerin tire kavıra sözledim.* "Tanrı Buda'nın iyiliklerini toparlayarak söyledim."

Tir- yıg-: Derleyip toplamak (Altun Y. 110/19-20; 472/1). Bkz. İdi- yıg-, Tir- kavır-. Altun Y. 110/19-20 *Ulug yarlıkançuçı köŋülin ötügümin tire yıga alı yarlıkasun.* "Ulu, merhametli gönül ile isteğimi erleyip toplayarak almaya lütfetsin."

Tirig öz: Hayat (Daş. 2784). Bkz. Ölüg tirig, Öz adınagu, Öz baş, Öz öz. Daş. 2784 *Bu tsuylug emgeklig tınlıgag umugsuz ınagsız kılıp iginte ozguru umasar men ... maŋa yime tirig öz negülük ol.* "Bu zavallı canlıyı umutsuz bırakıp hastalığından kurtaramasam bana yine hayat neye yarar?".

Tiril- yıgıl-: Toplanmak, yığılmak (Altun Y. 34a/13). Tiril- "toplanmak" (Clauson 1972: 547), (Caferoğlu 1968: 240); yıgıl- "toplamak, yığılmak" (Clauson 1972: 901), (Caferoğlu 1968: 293) anlamlarındadır. Altun Y. 34a/13 *Ulug ertiŋü idi tirilmiş yıgılmış tutma kirlertin tarıkıp ikileyü kadgu nızvanısız ertiler.* "Çok fazla biçimde toplanmış, tutmuş kirlerden uzaklaşıp, tekrar ihtirassız oldular."

Tirin kuvrag: Topluluk, cemaat (Altun Y. 2/13-14; 23/14-15; 26/6; 28/12; 29/23; 34l/11; 36/11-12; 93/3; 94/5; 96/10-11; 131/8; 188/11, 17; 191/16; 194/17; 197/8; 198/23-24; 314/23; 334/10; 340/24; 363/3, 371/1; 400/5; 405/21; 407/8, 19-20; 412/24; 418/7; 421/21; 422/12; 423/17; 433/2; 436/1-2; 437/5; 438/20; 440/22; 457/15; 466/1; 472/19-20; 479/20; 480/2-3; 488/20, 21-22; 508/15; 530/19-20; 534/14; 538/11; 566/20; 568/2; 570/12; 644/7; 661/17; 662/7; 663/1; 666/9; 671/2; 672/18-19; 683/1; Üİ 124a/5, 7; Mayt. 85/21; 91/16-17, 23-24; Jut. Sek. Yük. 09, Bx3-4). Bkz. Bursaŋ / bursoŋ kuvrag. Tirin "dernek, topluluk, cemaat" (Clauson 1972: 551), (Caferoğlu 1968: 240) anlamındadır. Altun Y. 188/17 *Anı körüp ötrü ol kamag tirin kuvrag arkası ertiŋü taŋladılar muŋadtılar.* "Onu görüp sonra o bütün topluluk ve destekçileri şaşırıp hayret ettiler."

Tirinsiz kuvragsız: Cemaatsiz (Altun Y. 299/11). Tirin kuvrag ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 299/11 *... teŋri ajunınta togdukda çogsuz yalınsız tirinsiz kuvragsız bolmışların ...* "… tanrı aleminde doğduklarında ışıksız, cemaatesiz olduklarını …".

Tiş azıg: Diş (Çaş. Beg 298; Daş. 3783). Tiş "diş", azıg "azı dişi"dir. Çaş. Beg 298 *Agızlarıntın közlerintin burunlarıntın barça korkgu teg ört yalın öntürüp tişlerin azıgların çıkratıp sıçganakların urunu ayaların yapıntı.* "Ağızlarından, gözlerinden, burunlarından hep korkunç ateş çıkarıp, dişlerini gıcırdatıp, adalelerini belirtip avuçlarını yumdular."

Tişi irkek: Dişi erkek (Altun Y. 425/1). Bkz. İrkek tişi. Altun Y. 425/1 *'Eŋ mıntın azrua teŋri ordusıŋa tegi kayu erklig küçlüg baş başdıŋ teŋrilerniŋ luularnıŋ tişi irkek kut vahşıklarnıŋ ordu karşıları erser ...* "En azından Ezrua Tanrı sarayına kadar hangi güçlü en başta tanrıların, ejderhaların, dişi ve erkek ruhların sarayları ise …".

Tişili irkekli: Dişili erkekli (Jut. Sek. Yük. 321, 328). Jut. Sek. Yük. 321 *Bu yirli teŋrili tişili irkekli birgerü kavışıp kamag tınlıglı tınsızlı iki törlüg ed togar belgüler.* "Bu yerli göklü, dişili erkekli birlikte kavuşup bütün canlı cansız iki türlü madde ortaya çıkar."

Tit- ıdala-: Bırakmak, terk etmek (Altun Y. 34a/19; 206/16; 215/25; 217/9, 23-24; 219/1; 251/4; 371/12-13; 395/9; 433/17-18, 21-22; 434.4-5; 571/4-5; 611/18-19; 612/7, 21-22; 614/5, 14; 616/3; 668/1; Daş. 33, 1831, 2052, 2127, 2297, 2390, 2655, 2814-2415, 2851, 3089, 4014, 4121, 4363, 4570). Bkz. Kemiş- tit-, Kod-ıdala-. Altun Y. 433/17-18 *Atı kötrülmiş ayagka tegimlig teŋrim kaçan biz bu törülerig körser biz ötrü ilig uluşug ol ilig kanıg ol bodunug karag titip ıdalap küyü küzetü tutguluk köŋültin ketgey biz.* "Adı yüceltilmiş, saygıdeğer efendim, ne zaman bu yasaları görsek ondan sonra ülkeyi, o hükümdarı, o halkı bırakıp, koruyup kollamak için gideceğiz."

Tit- kemiş-: Bırakmak (Altun Y. 564/4). Bkz. Kemiş- tit-, Tit- ıdala-, Kemiş- sımta-, Kod- kemiş-, Sid- kemiş-. Altun Y. 564/4 *Yig ol titser kemişser isig özüg et'özüg.* "Canı ve bedeni bıraksa iyidir.

Titig kerpiç: Çamur kerpiç (Mayt. 101/33). Titig "balçık, çamur" (Clauson 1972: 455), (Caferoğlu 1968: 241) anlamındadır; kerpiç "kerpiçtir". Mayt. 101/33 *Titigin kerpiçin ... timin ök evler belgürtir.* "Çamurdan, kerpiçten … hemen evler belirir."

Titig toprak: Çamur, toprak (Mayt. 101/38-39). Bkz. Titig kerpiç, Kog toprak. Mayt. 101/38-39 *... bu ödteki titig toprak öze itmiş kalaklar /... - kalar vrhar seŋremler*

belgürtir. "… bu dönemde çamur ve toprak ile kurulmuş kuleler /… manastırlar belirir."

Titik bilge: Bilge, anlayışlı (Altun Y. 682/7). Bkz. İlçi bilge. Titik "akıllı, zeki" (Clauson 1972: 455), (Caferoğlu 1968: 241) anlamındadır. Altun Y. 682/7 *Tüzüni tuymış tutunçsuz titik bilge.* "Her şeyi algılamış erişilmez bilge."

Titik odgurak: Zeki (Daş. 971-972, 4531, 4661). Bkz. Titik bilge, Adırtlıg odgurak, Belgülüg odgurak. Daş. 971-972 *Tözün yavaş törülüg tokulug titik odgurak yumşak savlıg ertiler.* "Asil, töre ve usul bilen, zeki, yumuşak sözlüydüler."

Titik yaruk: Zeki, aydın (Altun Y. 506/8). Bkz. Titik bilge, Titik odgurak. Yaruk "ışık, aydınlık" (Clauson 1972: 962), (Caferoğlu 1968: 288) anlamındadır. Altun Y. 506/8 *Terkin kirip ornanıŋ agızım için tilimde titik yaruk bolayın.* "Hemen ağzımın içine girip dilime yerleşin, aydın (kişi) olayım."

Titre- bez-: Titremek (Mül. Muk. 90; Daş. 2858, 3156). Bkz. Bez- titre-. Mül. Muk. 90 *Anın arasınta bodısatva oguşlug tavışgannıŋ katıg köŋül öritmişiŋe ince kaltı türk yigit kunçuylar sever begdin adrılıp neçük titreyür bezer erser …* "O arada Bodısatva soyundan tavşanın katı gönlünü besleyince nasıl kuvvetli genç kadın beyinden ayrılınca titrer ise …".

Titrü çınkaru: Doğru, kesin, tam (Altun Y. 333/15; Daş. 3822). Titrü "dikkatle, dik, keskin" (Caferoğlu 1968: 241); çınkaru "tam, şüphesiz" (Caferoğlu 1968: 62) anlamlarındadır. Altun Y. 333/15 *… öçmeksiz bir nomnuŋ tüpin titrü çınkaru ukup …* "… doğmaksız öğretinin esasını doğru biçimde anlayıp …".

Titrü edgüti: Dikkatlice, iyice (Altun Y. 550/3). Bkz. Titrü çınkaru, Edgüti kiŋürü. Altun Y. 550/3 *Titrü edgüti tıŋlaŋlar.* "Dikkatlice dinleyin."

Titrü titrü: Dikkatli dikkatli (Daş. 2888). Bkz. Titrü çınkaru, Titrü edgüti. Daş. 2888 *… birle öz e[dgü]siŋe barı […] titrü tit[rü …].* "… ile kendi iyiliğine ulaşarak … dikkatli dikkatli …".

Tod- kan-: Doymak, kanmak (Altun Y. 400/7-8; 432/13; 631/13; Mayt. 8/39; Mül. Muk. 39). Bkz. Büt- kan-, Kan- büt-. Tod- "doymak"tır (Clauson 1972: 451), (Caferoğlu 1968: 243). Altun Y. 432/13 *Atı kötrülmişe ötrü ol üdün biz kamagun teŋriler kuvragı ol yalaŋuklar kanın edgü ögli yolçı yirçi alınıp kop süzük köŋülin ol iligler kanlar birle nom işidip nomlug noş tatıgı üze todgay kangay*

biz. “Ey adı yüceltilmiş, o zaman biz bütün tanrılar topluluğu o insanların hükümdarlarını, iyi düşünceli rehberi alıp tamamen temiz bir gönülle o hükümdarlar ile öğretiyi dinleyip öğreti tadı ile doyacağız.”

Tod tolı: Kötü (Mayt. 108/3). Tod sözcüğü tot madde başında “kıymetsiz, değersiz” (Clauson 1972: 449), (Caferoğlu 1968: 242) şeklinde anlamlandırılmaktadır. Tolı sözcüğü “Şinasi Tekin’in çalışmasında “kötü” olarak anlamlandırılmıştır (Tekin 1960b: 480). Mayt. 108/3 ... *tod tolı kılsarlar* ... “… kötüleseler.”

Tod tolvı: Aşağılık, değersiz (Altun Y. 419/5; 449/7). Bkz. Tod tolı. Tolvı “değersiz” anlamındadır. Altun Y. 419/5 *Monuŋ sanınca ok kalp üdlerke tegi togmak ölmeklig tod tolvı agmak tegrilmeklig emgeklertin omış kutruş bolur.* “Bunun sayısınca dönemler kadar doğum ve ölüm değersiz gidiş geliş ızdırabından kurtulmuş olur.”

Tod uçuz: Değersiz, kıymetsiz (Çaş. Beg 31; Altun Y. 226/12; 227/19; 228/24; Mayt. 82/9; Daş. 3050, 3514, 4643). Bkz. Tod tolı, Tod tolvı. Ucuz / ucuz “kolay, ucuz, gereksiz” (Clauson 1972: 32), (Caferoğlu 1968: 262) anlamındadır. Çaş. Beg 31 *Balıkımnıŋ uluşumnuŋ bu muntag tod ucuz savların körüp sergüm teg ermez.* “Şehrimin memleketimin böyle değersiz sözlerini görünce sabrım yetmiyor.”

Toda- ucuzla-: Aşağılamak, küçümsemek (Altun Y. 136/10). Toda- “değersiz saymak” (Clauson 1972: 452), (Caferoğlu 1968: 248); ucuzla- “değersizleşmek” (Clauson 1972: 32), (Caferoğlu 1968: 262) anlamlarındadır. Altun Y. 136/10 ... *köni nomda yorıdaçılarıg körüp sögüp sarsıp todap uçuzlap köŋüllerin karınların irintürtüm burçınturtum örletdim emgetdim erser…* “Doğru öğretide ilerleyenleri görüp, hakaret edip, değersizleştirip kalplarini gönüllerini üzdüm ise …”.

Todgur- kantur-: Doyurmak, tatmin etmek (Altun Y. 606/3-4). Bkz. Kantur- bütür-. Todgur- “doyurmak” (Clauson 1972: 454), (Caferoğlu 1968: 243) anlamındadır. Altun Y. 606/3-4 *Kin keligme üdlerte nomlug suvsuşın bilge biliglig aşın yme monçulayu ok todgurayın kanturayın tip tidi.* “Gelecek zamanlarda öğretili içeceklerle hâkim bilgili yiyeceklerle de öylece doyurayım diye dedi.”

Todunçsuz kanınçsız: Doyulup kanılmayan (Çaş. Beg 72; Daş. 3556). Todunçsuz “doymaz” (Clauson 1972: 458), (Caferoğlu 1968: 243); kanınçsız “kanmayan,

doymayan" (Clauson 1972: 639), (Caferoğlu 1968: 165) anlamlarındadır. Çaş. Beg 72 *Uzun turkaru yarlıkançsız köŋülin sansız üküş tınlıgларıg azıgларıg öze tançkalayu ölürüp todunçsuz kanınçsız erser ...* "Sürekli merhametsiz gönülle sayısız canlıları azı dişleriyle parçalayıp öldürüp, toyup kanmaz ise …".

Todur- kantur-: Doyurmak (Mayt. 21/8, 10-11). Bkz. Kantur- bütür-, Todgur- kantur-. Todur- "doyurmak" (Clauson 1972: 459), (Caferoğlu 1968: 243) anlamındadır. Mayt. 21/10-11 *Bilge biligin ögrünçün todurtum kanturdum.* "Hâkim bilgi ve sevinç ile doyurdum."

Tog- bat-: Doğup batmak (Jut. Sek. Yük. 127). Bkz. Çom- bat-, Çök- bat-, Kizle- bat-, Ornaş- tog-. Tog- "doğmak"tır. Jut. Sek. Yük. 127 *Togmaz batmaz biligke tegir.* "Doğmaz batmaz bilgiye erişir."

Tog- belgülüg bol-: Belirip meydana çıkmak (Mayt. 3/33). Bkz. Tog- bat-. Belgülüg bol- "görünür hale gelmek, belirmek" anlamındadır. Mayt. 3/33 *... kut teŋrisiŋ yüleşi brahmayu atlıg bramanlar iligintin brahmavati atlıg ög işike okşatı katuntın togup belgülüg bolup burkan kutın bulu yarlıkadaçı.* "… saadet tanrısına benzeyen Brahmayu adlı Brahman hükümdarından ve Brahmâvatī adlı ana eşe benzeyen hanımdan doğup ortaya çıkan Buda saadetini bulup buyurdu."

Tog- belgür-: Doğmak, belirmek (Altun Y. 3/6; 247/4, 7; 375/5; 461/18-19; Jut. Sek. Yük. 322, 32). Bkz. Tog- bat-, Tog- belgülüg bol-. Belgür- "belirtmek, belli olmak" (Clauson 1972: 341), (Caferoğlu 1968: 38) anlamındadır. Altun Y. 461/18-19 *... togguluk belgürgülük orunı yurtı üçün ...* "… Budaların doğduğu yeri yurdu için …".

Tog- öç-: Doğmak kaybolmak (Altun Y. 55/8, 19; 56/14; 292/6-7; 339/21). Bkz. Tog- bat-, Tog- belgülüg bol-, Tog- belgür-, Öç- alkın-, Öç- amrıl-, Öç- arı-, Öç- tarık-, Öç- üzül-. Altun Y. 55/19 *Kşan kşan üdte togdaçı öçdeçi itiglig ürlüksüz ermez.* "Daha önceki zamanlarda doğacak yok olacak eylemler sonsuz değildir."

Tog- öl-: Doğmak, ölmek (Altun Y. 38/23; 105/13-14; 21-22; 106/10; 112/10-11; 123/2; 145/18-19; 304/23; 333/19; 367/18; 368/17-18; 371/11-12; 419/4; 430/8; 613/21-22; 614/18; 618/5; 628/20; 629/12; 656/21-22; 660/16-17; Mayt. 43/16-17; 91/6; Jut. Sek. Yük. 015, 220, 226; Daş. 2206). Bkz. Tog- bat-, Tog- belgülüg bol-, Tog- belgür-, Tog- öç-, Bar- öl-, Karı- öl-, Öl- yit-. Mayt. 43/16-17 *İnçip toga teglük kişi osuglug bu togmak ölmek ulug adadın ozgu kurtulgu*

buluŋ yıŋak arıtı ukmazlar. "Öylece kör bir insan gibi bu doğum ölüm adlı tehlikeden kurtulmak için bir köşe bucak bilemezler."

Tog pra: Sancak (Altun Y. 81/8; 201/20-21). Bkz. Pra kuşatrı. Tog "bayrak, sancak" (Wilkens 2021: 725) anlamındadır. Altun Y. 81/8 ... *adruk adruk yinçge toglar pralar kuşatrılar üze asıp salınturup* ... "… başka başka ince bayrak ve şemsiyelerle asıp sallandırıp …".

Tog- törü-: Türemek (Altun Y. 682/2). Bkz. Tog- bat-, Tog- belgülüg bol-, Tog- belgür-, Tog- öç-, Tog- öl-. Törü- "türemek, yaratılmak" (Clauson 1972: 533) anlamındadır. Altun Y. 682/2 ... *udumbar çeçek teg odgurak togmış törümiş tolu sansartakı tınlıglarnıŋ togı yumşukı tip titmiş.* "… udumbar çiçeği gibi ortalıkta türemiş bütün canlılar alemindeki canlıların bayrağı demiştir."

Tog- tüş-: Dünyaya gelmek (Altun Y. 98/11; 99/14-15; 110/5). Bkz. Tog- bat-, Tog- belgülüg bol-, Tog- belgür-, Tog- öç-, Tog- öl-, Tog- törü-. Tüş- "düşmek"tir. Altun Y. 98/11 *Kayu tınlıglar üç yavlak yolta togmış tüşmiş tınlıglar işidürler.* "Hangi canlılar üç kötü yolda türemiş canlılar işitirler."

Tog yumşuk: Sancak, bayrak (Altun Y. 682/3; 683/6). Bkz. Tog pra. Yumşuk "bayrak, sancak" (Wilkens 2021: 920) anlamlarındadır. Altun Y. 682/3 ... *udumbar çeçek teg odgurak togmış törümiş tolu sansartakı tınlıglarnıŋ togı yumşukı tip timiş.* "… udumbar çiçeği gibi kesin doğmuşlarla dolu Sansara'daki canlıların bayrağı diye demiş."

Togmaksız öçmeksiz: Doğup kaybolmayan (Altun Y. 34ö/21-22, 24; 47/21-22; 55/22; 280/7-8; 281/3-4, 8-9, 18; 282/6; 283/24; 334/23; 339/21-22). Altun Y. 47/21-22 *Bir yintem akıgsız arıg edgü nomlar üze tanuklamış önsüz bodsuz togmaksız öçmeksiz alku belgülertin ırak kitmiş tepremez kabşamaz turulmış amrılmış ertüktegin erteçi kirtünüŋ kirtüsi kirtüde kirtü bilge bilig erser* ... "Tekrar akmayan, temiz, güzel öğretilerle kanıtlamış, görüntüsüz, doğup kaybolmayan, bütün belirtilerden uzağa gitmiş, hareketsiz, durgun, sonsuz gerçeğin gerçeği, gerçekten daha gerçek hâkim bilgi ise …".

Tokı- bedize-: Dokuyup süslemek (Mayt. 51/2). Bkz. İt- tokı-, Sal- tokı-, Sög- tokı-. Bedize- süslemek, bezemek" (Caferoğlu 1968: 36) anlamındadır. Burada toprağı "işleyip süslemek" anlamı uygun düşmektedir. Mayt. 51/2 ... *yörüŋ toprak*

tokısar bedizeser burkan körkin suvka kirgürser ... "… açık renkli toprağı dokuyup süslese, Buda heykelini suya soksa …".

Tokı- sök-: Döküp sövmek (Mayt. 84/39-40). Bkz. İt- tokı-, Tokı- bedize-, Sög- sars-, Sög- tokı-. Mayt. 84/39-40 *Kim yme dıntarlarıg tokısarlar sökserler bu munça törlüg tınlıglar alku tapan tamuda togarlar*. "Ki dindarları döküp söverek bu türlü canlıların hepsi Tapana cehenneminde doğarlar."

Tokı- toŋla-: Vurup dövmek (Mayt. 62/34; 82/20-21; 110/15; Jut. Sek. Yük. 110). Bkz. İt- tokı-, Tokı- bedize-, Sög- tokı-, Tokı- sök-. Toŋla- "kırbaçlamak, vurmak" (Clauson 1972: 522), (Caferoğlu 1968: 246) anlamındadır. Mayt. 82/20-21 *Kim yime kişi ajunınta erken kişig tokıguçı toŋlaguçı erserler ...* "Ki yine insan alemindeyken insanı döven iseler …".

Tokı- tültür-: Vurup çarpmak (Mayt. 82/24-25). Bkz. İt- tokı-, Tokı- bedize-, Sög- tokı-, Tokı- sök-, Tokı- tonla-. Tültür- "çarpmak, vurmak" (Clauson 1972: 495), (Caferoğlu 1968: 257) anlamındadır. Mayt. 82/24-25 *Ol tınlıglarıg saŋat tamuda örtlüg yalınlıg temirlig çomakın bergen tokıyurlar tültürürler.* "O canlılara Sanghâta adlı cehennemde alevli, demirli çomaklarla, kamçılarla vurup çarparlar."

Tokış- sançış-: Vuruşup sançışmak (Mayt. 81/60). Bkz. Tikiş- saçış-. Tokış- "tokuşmak, vuruşmak" (Clauson 1972: 474), (Caferoğlu 1968: 244) anlamındadır. Mayt. 81/60 *Bir ikitişke bıçuşurlar kesişürler tokışurlar sançışurlar yançışurlar öçeşürler boguşurlar örlüşürler.* "Birbirleriyle kesişirler, vuruşurlar, dövüşürler, kapışırlar, birbirlerine kin beslerler, boğuşurlar, birbirlerini kızdırırlar."

Tol- büt-: Tamamlanmak, bitmek (Altun Y. 39/18). Bkz. Büt- bış-, Büt- edik-, Büt- kan-, Kan- büt-. Tol- "dolmak" (Clauson 1972: 491) anlamındadır. Altun Y. 39/18 *Ol antag tomış bütmiş bışrunmakları küçinte ulug erksinmekke tegirler.* "Öylece bitmiş öğrenmeleri sayesinde büyük güce erişirler."

Tolmak bütmek: Tamamlanmak, bitmek (Altun Y. 39/17). Bkz. Büt- bış-, Büt- etik-, Büt- kan-, Kan- büt-, Tol- büt-. Altun Y. 39/17 *Ançulayu ok bışrunu ögretinü bışrunmaklıg edgü törünüŋ tolmakıŋa bütmekiŋe tegirler.* "Böylece öğrenip öğreterek iyi törenin tamamlanmasına ulaşırlar."

Tol- toş-: Dolup taşmak (Altun Y. 118/16). Bkz. Tol- büt-, Tolmak bütmek. Toş- "dolmak" (Clauson 1972: 491), (Caferoğlu 1968: 248) anlamındadır. Altun Y. 118/16 *Agılıkları kıznakları barça ed tavarlar üze tolsun toşsun.* "Hazineleri bütün mal mülke dolup taşsın."

Tol- tüke-: Dolmak, tamamlanmak (Altun Y. 6/19). Bkz. Tol- büt-, Tolmak bütmek, Tol- toş-, Alkın- tüke-. Altun Y. 6/19 *Ötük birim öteklegülük yıl ay üd kolu sakış tolsar tükeser.* "Borç ödeyecek zaman miktarı dolsa."

Tolp kamag: Bütün, hep (Altun Y. 188/11; 205/6; 293/12; 349/14; 649/4; 656/8; 683/1; Jut. Sek. Yük. Shanx-9). Bkz. Barça tolp, Alku kamag, Kalısız kamag, Kop kamag. Altun Y. 188/11 *Tükel bilge teŋri teŋrisi burkan monçulayu yarlıkadukda ötrü ol gratırakut tag töpüsinteki yıgılmış üstün teŋri altun yalaŋuk ulatı tolp kamag tirin kuvrag anın arasınta teg erser …* "Eksiksiz bilge tanrı tanrısı Buda bu biçimde buyurduğunda o Grdhrakûta Dağı'nın tepesindeki toplanmış, üstte tanrı, altta insan ayrıca bütün topluluk onun arasında gibiyse …".

Tolu tegirmi: Yuvarlak (Altun Y. 112/4). Bkz. Bütün tolu. Tegirmi "yuvarlak, değirmi, çevre" (Clauson 1972: 486), (Caferoğlu 1968: 231) anlamındadır. Altun Y. 112/4 *Azu yme kaltı tolu tegirmi ay teŋri kök kalıkda turur teg siz.* "Ayrıca yuvarlak ay tanrı gök yüzünde durur gibisiniz."

Tolu tükel: Dolu, tam (Altun Y. 11/17-18; 111/19; 113/4; 117/4; 124/19; 199/20; 212/20; 219/16; 224/2, 4, 23; 225/1; 245/20; 295/16; 307/23; 308/2; 309/11; 324/20; 328/21-22; 336/6; 352/11, 14; 413/14; 566/9-10; 614/20, 22-23; 650/7; 661/9-10; 672/15; 674/12; 682/15; Mayt. 20/11). Bkz. Bütün tolu, Tolu tegirmi, Egsüksüz tolu tükel, Egsüksüz tükel, Esen tükel. Mayt. 20/11 *Üçünç edgü kutlug tınlıgların tolu tükel bolmak.* "Üçüncüsü iyi, kutlu varlıklar ile dolu olmak."

Ton aş: Giyecek, yiyecek (Altun Y. 516/23). Bkz. Aş ton, Aş toy, Kedim ton etük, Aş azuk, Aş içgü / içkü / işgü, Aş içgü suvsuş, Aş işgü, Aş suv, Aş suvsuş, Aş yimiş. Altun Y. 516/23 *Kergeklemiş tonı aşı üdün üdün egsümez.* "Gerekli olan giyimi yiyeceği zamanla eksilmez."

Ton etük: Giyim kuşam (KP LXXVI 1; Mayt. 12/6; 50/7). Bkz. Aş ton, Kedim ton etük, Ton aş. KP LXXVI 1 *Ötrü tegin ol beş yüz koltguçılarag aşın suvın tonı*

etükki kopı tüketi kıltı. "Sonra prens o beş yüz dilenciye yiyecek, su, giyim kuşam hepsini verdi."

Ton kedim: Giyecek (Altun Y. 80/19; 102/18; 119/14; 156/1; 464/18; 525/23; 543/21-22; 613/3). Bkz. Aş ton, Kedim ton etük, Ton aş, Ton etük. Altun Y. 119/14 *Ol tınlıglarnıŋ köŋüllerinteki taplarınça seviglerinçe aş içgü ton kedim ulatı tölet töşekler yme...* "O canlıların gönüllerindeki isteğe göre yiyecek içecek, giyim kuşam ayrıca yatak döşek de …".

Ton tonangu: Giyim kuşam (Kip 86). Bkz. Bkz. Aş ton, Kedim ton etük, Ton aş, Ton etük, Ton kedim, Kedgü tonangu. Aynı kökten ayrı gramer şekilleriyle türemiş eş anlamlı iki sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. Kip 86 *Aşın içgüsin tonun tonangusın ... sunsa*. "Yiyeceğini içeceğini, giyimini kuşamını … sunsa."

Toŋ yarp: Dayanıklı, dirençli (Altun Y. 529/19). Bkz. Bek yarp. Toŋ "sağlam" (Clauson 1972: 513) anlamındadır. Altun Y. 529/19 *Kimler birök ol ot yaş tüş yimiş ı tarıg tatıgın yiserler aşasarlar alku barça öŋlüg kırtışlıg küçlüg küsünlüg uzun özlüg yaşlıg çoglug yalınlıg kaçıgları toŋ yarp igsiz kemsiz agrıgsız tikigsiz ögleri köŋülleri yiti bilge biligleri küçlüg kop törlüg işig ködügüg bütürgeli udaçı bolgaylar.* "O otun, yemişin, tahılın tadını yiyenlerin hepsi güzel görünüşlü, güçlü kuvvetli, uzun ömürlü, pırıltılı ışıltılı, duyuları sağlam, sağlıklı, ağrısız, akılları ve gönülleri keskin, bilgileri küçlü, her türlü işi gücü bitirebileceklerdir."

Tonlug kedimlig: Giyiml kuşamlı (Altun Y. 360/22). Ton kedim ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 360/2 *Yene közünür ajunta aşlıg içgülüg tonlug kedimlig edlig tavarlıg biliglig edremlig kutlug buyanlıg igsiz togasız adasız tudasız özi yaşı uzun bolgay.* "Yine bu görünür alemde yemeli içmeli, giyimli kuşamlı, mal mülklü, bilgili ve erdemli, mutlu, sağlıklı, tehlikesiz uzun ömrü olacak."

Top tolu: Dopdolu (Altun Y. 312/13; 313/23). Bkz. Bütün tolu, Tolu tegirmi, Egsüksüz tolu tükel, Tolu tükel. Altun Y. 312/13 *... sansız sakışsız uçsuz kıdıgsız tü türlüg öŋi öŋi adruk adruk erdinilig agılıklar top tolu közünür.* "… sayısız, uçsuz bucaksız, çok çeşitli, başka başka, ayrı ayrı mücevherli hazineler dopdolu görünür."

Tor tuzak: Tuzak (Daş. 1801, 2103). Tor "ağ, tuzak" (Clauson 1972: 528); tuzak "tuzak" (Clauson 1972: 573) anlamlarındadır. Daş. 1801 *Anta ötrü raştramukş atlıg keyikçi ol arıgda barıp tor tuzak yaratdı.* "Bu arada Râstramukhya adlı geyik avcısı o ormana gidip tuzak kurdu."

Torçı tuzakçı: Kuş avcısı (KP I 8). Torçı "ağ ile kuş tutan" (Clauson 1972: 534), (Caferoğlu 1968: 247); tuzakçı "tuzak kurucu, tuzakçı" (Clauson 1972: 574), (Caferoğlu 1968: 256) anlamlarındadır. KP I 8 *Tarıg tarıyu amarı tınlıgarıg kuşçı keyikçi balıkçı avçı torçı tuzakçı bolup ayıg kılınç kılur tınlıgarıg ölürür.* "Toprak işlerken avcı, balıkçı, ağ ve tuzakla avlananlar kötü işler yapıyor, canlıları öldürüyorlar."

Torku işkirti: İpek (Jut. Sek. Yük. (391)). Torku "ipek" (Clauson 1972: 539), (Caferoğlu 1968: 247); işkirti "ipek kumaş" (Clauson 1972: 261), (Caferoğlu 1968: 100) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. (391) *Erüşi arkagı ikigü arkuru turkuru karışu kavışıp torku işkirti böz ulatı bir ed bolur.* "Boy ipliği ile atkı ipliğini enine boyuna bir araya getirip ipek bez ve bir parça olur."

Toru- küçsire- alaŋur-: Zayıflamak, zayıflatmak (AltunY. 610/22). Bkz. Küçsire- yavru- toru-, Bas- küçsire-, Kev- küçsire-, Kevil- küçsire-, Küçsire- kevil-, Alaŋur- kogşa-. AltunY. 610/22 *Bu muntag osuglug torımış küçsiremiş alaŋurmış aç bars açmak suvsamak emgekin ertiŋü sıkılıp unakaya ölgeli turur.* "Bu şekilde zayıflayıp güçsüzleşmiş aç pars, açlık susuzluk ızdırabıyla son derece sıkılıp hemen ölecek gibi duruyor."

Toruk küçsüz: Zayıf, güçsüz (Altun Y. 616/17; 619/2). Bkz. Aç toruk, Küçsüz küsünsüz. Altun Y. 616/17 *İnçip bu bars torukı küçsüzi ugrınta anın mini yigeli umaz tip ötrü bodısatav örü turup ınaru berü körüp bı bıçgu tilep bulmadı.* "Ama bu pars zayıf olmasından dolayı o beni yiyemez diyip sonra Bodısatav ayakta durup, öteye beriye bakıp bıçak aradı, bulamadı."

Toşgur- bütür-: Tamamlamak (Altun Y. 115/16). Bkz. Bütür- bışur-, İşle- bütür-, Kantur- bütür-, Örit- bütür-, Tanukla- bütür-. Toşgur- "doldurmak" (Clauson 1972: 562), (Caferoğlu 1968: 248) anlamındadır. Altun Y. 115/16 *Kaltı öŋre ertmiş üdki alkudın yigedmiş ıduk burkanlar teg altı paramıtlarıg alkunı barça tüzü tükel toşgurayın bütüreyin.* "Öyle ki geçmiş zamandaki herkesten üstün, kutsal Budalar gibi altı erdemleri tamamen, eksiksiz tamamlayayım."

Toşgur- tu- ört-: Kapsamak (Altun Y. 500/10). Bkz. Toşgur- bütür-, Ört- kizle-, Ört- kiriktür-, Ört- köşige kıl-, Ört- köşit-, Ört- tıd-, Ört- yörge-, Tıd- ört-. Tu- "kilitlemek, kapatmak, yasaklamak, engellemek" (Wilkens 2021: 752) anlamlarındadır. Altun Y. 500/10 *... ötgürü ontın sıŋarkı uluşlarıg bir yime kodmadın tüzü tüketi barçanı toşguru tuyu örte yarlıkayurlar.* "… dolayısıyla on taraftaki halkları birini bile bırakmadan, hepsini tamamıyla kapsayacak şekilde buyuruyorlar."

Toşgur- tüket-: Tamamlamak, bitirmek (Altun Y. 234/4, 8-9; 268/22-23; 269/1, 3-4, 7, 11, 17-18, 309/21; 334/11-12). Bkz. Toşgur- bütür-, Toşgur- tu- ört-. Tüket- "tüketmek, bitirmek" (Clauson 1972: 479), (Caferoğlu 1968: 257) anlamındadır. Altun Y. 234/4 *Kaltı bu iki törlüg yiveklerig toşgurmagınça tüketmegince burkan kutın küsedeçi tözünlerniŋ köŋülleri inç bolmamak erür.* "Öyle ki bu iki türlü donanımları tamamlamayınca Buda saadetini isteyen soyluların gönülleri huzurlu olmaz."

Toyın dıntar: Rahip, dindar (Altun Y. 196/1-2; 446/6; Mayt. 7/55, 58, 61; 18/13-14, 44-45; 19/13-14, 27; 27/18; 47/9, 20-21; 52/55; 63/36-37; 64/5-6). Bkz. Arhant toyın, Arhant dıntar. Altun Y. 196/1-2 *Yene yme bu nomug nomladaçı toyınlarka dıntarlarka yme tört törlüg ulug asıg tusu titir.* "Yine de bu öğretiyi öğretecek rahiplere de dört türlü faydadır."

Toyın şamnanç: Rahip rahibe (Altun Y. 340/9-10; 403/3; 405/20; 422/10-11; 440/20; 479/19; 513/5; 671/20; Mayt. 66/6; 73/22, 38-39, 57-58; 81/47-48; 84/36; 111/14, 24; 113/20-21; Jut. Sek. Yük. 429; Daş. 883-884, 890). Bkz. Arhant toyın, Toyın dıntar. Şamnanç "rahibe" (Caferoğlu 1968: 216) anlamındadır.

Toz toprak: Toz toprak (Altun Y. 574/19; 632/4; 637/13; Kör. B. 006; Daş. 4466). Bkz. Kog toprak, Titig toprak. Toz sözcüğü bugün de bilinen anlamıyla varlığını sürdürmektedir. Altun Y. 574/19 *Toz toprakıg söntürgü edgü yıdlıg suv saçdı.* "Tozu toprağı söndürmek için güzel kokulu su saçtı."

Toz tuman: Toz duman (Altun Y. 74/18). Bkz. Toz toprak. Tuman "duman, sis" (Clauson 1972: 507), (Caferoğlu 1968: 252) anlamındadır. Altun Y. 74/18 *Kaltı edgü altunug sızguru sergürser toz tumanlıg kirler yoklunmadın öz tözi arımış süzülmiş altun tözi belgürer.* "İyi altını eriterek sabretse toz dumanlı kirler öz kökü temizlenmiş altın kökü ortaya çıkar."

Toz tuman parmanu: Zerre, atom (Altun Y. 75/9). Bkz. Toz toprak, Toz tuman, Kog parmanu. Altun Y. 75/9 *İnçe kaltı bulıt toz tuman pramanular üze köşigsiz tüz kök kalık uuguşı neteg arımış erser ançulayu ok kök kalık antag arıg süzük bolur.* "Şöyle ki bulut zerreleriyle dümdüz gökyüzü ögesi nasıl arınmış ise öylece gökyüzü böyle arınmış olur."

Tölet töşek: Yatak döşek (Altun Y. 80/19-20; 119/14-15; 156/3; 513/13). Bkz. Eşük, töşe, Orun töşek. Tölet "yastık" (Clauson 1972: 494) anlamındadır. Altun Y. 156/3 *... bir ajunta kedgülük tonın kedimin yigülük içgülük aşın suvsuşın töşegülük töletin töşekin ...* "… bir alemde giyilecek giyim kuşamı, yenilip içilecek yiyecek ve içeceği, döşenecek yatak yastığı …".

Töp töpü: En tepe (Altun Y. 568/6). Bkz. Töp töpe (Yenisey). Altun Y. 568/6 *... teŋri teŋrisi burkannıŋ yarlıgın töpün töpülerinte tuta biş tilgenin pançamandal yinçürü töpün yükünü teginler.* "… tanrılar tanrısı Buda'nın buyruğuyla en tepelerinde tutarak uzuvlarıyla başlarıyla eğilerek secde ederler."

Törçi- tepre-: Harekete geçmek (Altun Y. 591/11). Bkz. Tepre- törçi-, Tepre- ırgal-, Tepre- / tebre- kabşa- / kamşa-, Tepre- yorı-. Altun Y. 591/11 *Bilmiş kergek bolarnıŋ törçigü tepregü üdlerin.* "Bunların harekete geçeceği zamanların bilinmesi gerekir."

Törü boşgut: Ders (Jut. Sek. Yük. 271). Bkz. Çahşaput törü, İl törü, Nom törü. Boşgut "öğretim, bilgilendirme" (Clauson 1972: 379) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. 271 *On edgü kılınçıg törüde boşgutda burkanlar yarlıgınta kitmiş erürler.* "On sevap öğretisinde Budalar hükmüne gitmişlerdir."

Törü çızıg: Töre (Daş. 4012, 4626-4627). Bkz. Çahşaput törü, İl törü, Nom törü, Törü boşgut. Çızıg "sınırı hat, çizgi; kenar, kıyı; çitle çevrili yer; esas alınan ilke, yazım tarzı; plan" (Wilkens 2021: 231) anlamlarında kullanılmaktadır. Daş. 4626-4627 *[...] yinçge kırkınlar arj[ilar time törü]min çızıgımın ayman[çsız köŋülin] ertdiler.* "… zarif cariyeler, ermişler korkusuzca töremi çiğnediler.

Törü toku: Töre, adet (Altun Y. 627/18; Kör. B. 095; Mayt. 18/1; 99. 26; Jut. Sek. Yük. 285, 334, 344). Bkz. Çahşaput törü, İl törü, Nom törü, Törü boşgut. Toku "töre, âdet, örf" (Clauson 1972: 466) anlamındadır. Altun Y. 627/18 *Ulug törlüg törün tokun agır ayag tapıg udug kıltılar.* "Çok türlü adetle saygı ve hürmet gösterdiler."

Törülüg tokulug: Töre ve usule uygun (Daş. 971, 1796, 2756). Törü toku ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. Daş. 971 *Tözün yavaş törülüg tokulug titik odgurak yumşak savlıg ertiler.* "Asil, töre ve usul bilen, zeki, yumuşak sözlüydüler."

Törüsüz tokusuz: Usulsüz töresiz (Daş. 1059). Törü toku ikilemesinin -sız olumsuzluk eki almış biçimidir. Daş. 1059 *Teŋri teŋrisi burhan yime törüsüz tokusuz amranmak teginmekig artukrak yiryük ol.* "Tanrılar tanrısı Buda da usulsüz birlikteliği son derece yermiştir."

Töz uguş: Soy, kök (KP LXVII 1). Töz "kök, köken, temel" (Clauson 1972: 571); uguş "soy, nesil" (Clauson 1972: 96) anlamlarındadır. KP LXVII 1 *Tözümin uguşumın belgürti sözleser inim ölgey.* "Soyumu belirten sözler söylersem küçük kardeşim ölecek."

Töz tüp: Kök, temel (Altun Y. 33/1; 34l/13; 34n/17-18; 42/19-20; 48/16; 58/8, 9, 14-15, 17, 22; 59/2; 60/17-18; 62/3, 9-10; 166/16; 239/11-12; 239/24- 240/1; 243/20; 316/13; 333/22; 384/23; 385/12; 524/7-8; 540/6; 596/18-19; Üİ 124b/6). Bkz. Töz uguş. Tüp "kök, temel" (Clauson 1972: 434), (Wilkens 2021: 774) anlamındadır. Altun Y. 166/16 *... öŋi seçilmiş alku ulug bodısatavlarnıŋ bışrunu yorıgulukı kamag bügü biliglig burkanlarnıŋ adırtsız bir teg tözi tüpi titir.* "… ayrı ve seçilmiş bütün ulu Bdoisatavların, öğrenilip uyulması gereken bütün bilge bilgili Budaların kökü aynı, ayrımsızdız."

Töz tüp yıltız: Kök, esas (Altun Y. 246/23-24, 24-25). Bkz. Töz uguş, Töz tüp. Yıltız "kök" (Clauson 1972: 922) anlamındadır. Altun Y. 246/23-24 *Kaltı bu menli nomlı iki törlüg atkanmaklar erser alku nızvanılarnıŋ tözi tüpi yıltızı erürler.* "Öyle ki bu benli ve öğretili iki türlü bağlanmalar ise bütün ihtirasların köküdür."

Töz yıltız: Kök, esas (Çaş. Beg 159; Altun Y. 45/19; 53/2; 98/3-4; 154/12; 166/3; 185/1; 239/3; 242/19-20; 246/10, 13, 16; 247/8-9, 11, 20; Mayt. 4/13; Jut. Sek. Yük. 148, 152, 217, 379-380, 413-(413); Daş. 467, 2787-2788, 3643). Bkz. Töz uguş, Töz tüp, Töz tüp yıltız. Çaş. Beg 159 *Seniŋ uluşuŋdakı ig emgekniŋ tözi yıltızı ol erür.* "Senin ülkendeki hastalık ve ızdırabın kökü odur."

Tözsüz tüpsüz: Asılsız, esassız (Altun Y. 386/7; Üİ 106b/11-12). Töz tüp ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 386/7 *Ançulayu yme bilgeler alku*

itiglig nomlarnıŋ çın kirtü tözsüzin tüpsüzin adırtlıg bilirler. "Böylece bilgeler bütün karmaşık öğretilerin gerçek bir kökü olmadığını tam olarak bilirler."

Tözün kutlug: Soylu, kutlu (Altun Y. 193/11; 195/6-7; 205/3; 339/4, 6-7; 359/13; 474/11). Edgülüg kutlug, Iduk kutlug, Kutlug buyanlıg, Kutlug buyanlıg, Kutlug kıvlıg, Kutlug ülüglüg. Tözün "iyi huylu, nazik" (Clauson 1972: 576) anlamındadır. Altun Y. 195/6-7 *Kaltı bu nom erdini kayu kayu yir orunta kiŋürü yorıyur erser nomladaçı sözledeçi tözünler kutluglar yme bar erser ötrü ol yir oruntakı beglerke buyruklarka ınançlarka tört törlüg ulug asıg tusu titir.* "Öyle ki bu öğreti mücevheri her nerede ayrıntısıyla yürüyor ise açıklayıp söyleyecek soylular kutlular da var ise sonra o yerdeki beylere, amirlere, memurlara dört türlü büyük faydadır."

Tsaŋ agılık: Hazine, servet (Altun Y. 607/11-12). Bkz Agılık bölük, Agılık kıznak, Agılık saŋ, Kömçü agılık. Tsaŋ "tahıl ambarı, hazine" (Clauson 1972: 555) anlamındadır. Altun Y. 607/11-12 *Ol yme maharatı ilig kan ertiŋü ulug bay barımlıg tsaŋları agılıkları ı tarıg ed tavar üze tolu ...* "O Maharatı Hükümdar çok fazla zengin, hazineleri hububat ve mal mülkle dolu …".

Tsun tsun: Parça parça (Kip 28). Bkz. Çıg tsun. Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan bu ikileme parça parça anlamını vermektedir. Kip 28 *... tsun tsun sınar uvşanur.* "… parça parça olur, ufalanır."

Tsuy agır ayıg kılınç: Günah (Altun Y. 140/16-17). Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç, Anantraş ayıg kılınç, Anantraş tsuy. Altun Y. 140/16-17 *Kavşikiya birök kim kayu tınlıglar kayu kayu avant tıltag ugrınta tsuy agır ayıg kılınçıg kılsarlar ...* "Ey Kausika! Eğer kimi canlılar nice nice nedenden dolayı kötü, fena davranışlar işleseler …".

Tsuy ayıg kılınç: Günah (Altun Y. 99/4; 104/16; 134/17; 147/5; Mayt. 74/11). Bkz. Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç, Anantraş ayıg kılınç, Anantraş tsuy, Tsuy agır ayıg kılınç. Altun Y. 147/5 *Ötrü ol tınlıglar tsuy ayıg kılınçlıg kir tapçalarıg birtem arıtgalı uyurlar.* "Daha sonra o canlılar günahlı kirlerini toptan temizleyebilirler."

Tsuy irinçü: Günah (Altun Y. 100/20; 353/15; Mayt. 71/43-44; 74/24-25, 38; 79/4-5, 25, 32-33; 111/27; Jut. Sek. Yük. 334). Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç, Anantraş tsuy, Tsuy agır ayıg kılınç, Tsuy ayıg kılınç. Mayt. 74/38 *Amtı*

biziŋ tsuyumuznı irinçümüzni açar biz yadar biz. "Şimdi günahlarımızı açıyoruz yayıyoruz.

Tsuy irinç: Felaket, suç (Altun Y. 102/7-8). Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç, Anantraş tsuy, Tsuy agır ayıg kılınç, Tsuy ayıg kılınç, Tsuy irinçü, Ayıg irinç, İrinç çıgay, İrinç umugsuz. Altun Y. 102/7-8 *Tsuylarıg irinçlerig kılgalı taplamasar men.* "Suçları işlemek için hak vermesem …".

Tsuy irinçü agır ayıg kılınç: Günah (Altun Y. 126/7; 132/12; 132a/9; 137/5; 138/19-20; 138/23-139/1, 9, 12, 22; 140/4-5, 13; 141/10-11, 13; 146/17, 175/4-5; 191/12; 337/21). Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç, Anantraş ayıg kılınç, Anantraş tsuy, Tsuy agır ayıg kılınç, Tsuy ayıg kılınç, Tsuy irinçü. Altun Y. 138/23-139/1 *... ançulayu ok meniŋ yme olarnıŋ teg tsuy irinçü agır ayıg kılınçlarım arısun alkınsun dışıt kşanti bulsunlar.* "… Öylece benim de onlar gibi günahlarım temizlensin, yok olsun, af bulsunlar."

Tsuy yazuk: Günah, suç (Kip 200; Mayt. 70/48-49; 71/12-13; 73/19; 78/44-45). Bkz. Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç, Anantraş tsuy, Tsuy agır ayıg kılınç, Tsuy ayıg kılınç, Tsuy irinçü, Tsuy irinçü agır ayıg kılınç, Mün yazuk. Aynı anlama gelen Çince ve Türkçe iki sözcüğü bir araya gelmesiyle oluşan bir ikilemedir. Kip 200 *Tsuyumta yazukumta boşuyu birzün*. "Suçlarımdan (beni) kurtarsın."

Tsuylug irinç: Zavallı (Daş. 1888). Bkz. Ayıg irinç, İrinç çıgay, İrinç tsuylug, İrinç umugsuz, tsuy irinç. Tsuylug "günahkâr, zavallı" anlamlarını karşılamaktadır. Daş. 1888 *Tamıdakı tsuylug irinç tınlıglar kız[ıl] tem[ir] yumgak yip ...* "Cehennemdeki zavallı canlılar kızıl temir yumağı yiyip …".

Tsuylug irinçülüg: Günahkâr (Mayt. 83/62-84/1). Bkz. İrinç tsuylug, Tsuylug irinç. Tsuy irinçü ikilemesinin -lIg yapım ekini almış biçimidir. Mayt. 83/62-84/1 *Tevlig kürlüg yazukug örtgüçi erserler tınlıglar monça törlüg tsuylug irinçülüg yalaŋuklar alku maharurap tamuda togar.* "Hileyle günahlarını gizleyenler ise canlılar, günahkâr insanlar hep Mahâraurava cehenneminde doğar."

Tsuylug irinçlüg anıg kılınçlıg: Günahkâr (Jut. Sek. Yük. 332). Bkz. İrinç tsuylug, Tsuylug irinç, Tsuylug irinçülüg. Jut. Sek. Yük. 332 *... üküş törlüg törüsüz tsuylug irinçülüg anıg kılınçlıg iş işleyürler.* "… çok türlü kanunsuz, günahkâr iş yapıyorlar."

Tsuylug yazuklug: Günahkâr (Mayt. 81/32-33; 82/54-55; 83/21-22). Bkz. İrinç tsuylug, Tsuylug irinç, Tsuylug irinçülüg, Tsuylug irinçülüg anıg kılınçlıg. Tsuy yazuk ikilemesinin -lIg yapım ekini almış biçimidir. Mayt. 81/32-33 *İşidiŋler kamag çambudvip uluştakı tınlıgларıg bu sekiz ulug örtlüg tamular agır tsuylug yazuklug tınlıgларıg kın kızgut emgek tolgak kılgulug üçün belgülüg bolmış erürler.* "İşitin, bütün Çambudvip ülkesindeki canlılara bu sekiz büyük, alevli cehennemler ve ağır günahkâr canlılara işkence ve ızdırap vermek için ortaya çıkmıştırlar."

Tur- ornan-: Yerleşmek (Altun Y. 55/12-13; 56/11, 19; 253/17; 659/8). Bkz. Er- tur-, Olur- ornan-, Seril- ornan-. Altun Y. 56/11 *Nırvan muntag yaŋlıg üçün anın ol iki törlüg et'özler nırvanta turmazlar ornanmazlar.* "Sonsuz huzur bu şekilde olduğu için o iki türlü bedenler sonsuz huzurda yerleşemezler."

Tur- seril-: Durup yerleşmek (Altun Y. 292/8). Bkz. Er- tur-, Tur- ornan-, Seril- ornan-. Altun Y. 292/8 *Kaltı alku itiglig yaratıglıg nomlarnıŋ togmak öçmek törü üze bir kşanti artuk turmazın serilmezin ürlüksüzin körürler.* "Öyle ki bütün donanımlı öğretilerin doğma ve sona erme kanunuyla bir dönemden fazla durup yerleşmediğini, geçiciliğini görürler."

Turgur- ornat-: Durdurup yerleştirmek (Altun Y. 280/10, 14, 18, 21-22, 25; 281/5-6, 11; 283/4; 284/2, 7-8, 13-14; 285/1-2; 286/11-12, 17, 22-23; 287/17-18, 23; 288/5-6, 10-11, 15; 289/5-6, 17-18). Bkz. Sergür- turgur-, Beküt- ornat-, Ornat- ukıt-, Sergür- ornat-. Altun Y. 281/5-6 *Tözinte köŋüllerin turgurmak ornatmakka tayanıp kut kolunmak paramıtıg netegin bütürürler.* "Temelinde gönülleri durudurup yerleştirmeye dayanıp saadet isteme erdemini nasıl tamamlarlar."

Turıt- turkıglan-: Çekinmek, kaçınmak (Altun Y. 235/3-4). Turıt- "çekinmek" (Wilkens 2021: 759), turkıglan- "engellenmek, çekinmek" (Clauson 1972: 542), (Wilkens 2021: 759) anlamlarındadır. Altun Y. 235/3-4 *... üç asankı içinteki alp kılguluk açıg emgeklig çatıklıg işlerig işlegeli turıtmamak turkıglanmamak erür.* "… üç sayısızlık içindeki zorluk verici eziyetli dönüşüm işleri yapmaktan çekinmemektir."

Turkaru uzatı: Dâimi, sürekli (Altun Y. 85/21-22). Bkz. Arkuru turkaru/turkuru. Uzatı "sürekli, her zaman" (Clauson 1972: 282), (Wilkens 2021: 812) anlamındadır. Altun Y. 85/21-22 *Ol kunçuy ölgeysükde tişi et'özin kodup erkek erkligig bulup*

tapıp turkaru uzatı teŋrili yalaŋıklınıŋ arasınta togup … "O prenses öleceğinde kadın bedenini bırakıp erkek gücünü bulup sürekli tanrı ve insanların arasında doğup …".

Turkaru ürüg uzatı: Sürekli, daima (Altun Y. 499/7). Bkz. Arkuru turkaru/turkuru, Turkaru uzatı. Ürüg "her zaman, ebedi" (Wilkens 2021: 812) anlamındadır. Altun Y. 499/7 *Yene ülgüsüz sansız koltı sanınca kalp üdlertin berü yene turkaru ürüg uzatı köni kirtü savıg ok yarlıkayurlar erti.* "Yine, sayısız, hesapsız dönemlerden beri yine sürekli doğru düzgün sözü buyururlardı."

Turu turu: Günlük, gittikçe fazla (Altun Y. 552/23). Turu "dâima, sürekli, her zaman" (Wilkens 2021: 760) anlamındadır. Altun Y. 552/23 *Turu turu ol begniŋ ili uluşı içinte yala yaŋku ezüg sav tev kür küniŋe asılur.* "O hükümdarın ülkesinde iftira, yalan, hile her gün, gittikçe artar."

Turug süzük: Temiz (Jut. Sek. Yük. 362). Bkz. Arıg / arag turug, Arıg süzük, Süzük arıg, Süzük kirtgünç. Jut. Sek. Yük. 362 *Yükünür men turug süzük atlıg nızvanısız bodısatavka.* "Temiz adlı ihtirassız Bodısatava saygıyla eğilirim."

Turul- amrıl-: Durgunlaşıp yatışmak (Altun Y. 48/2). Bkz. Amrıl- turul-, Bog- amrıl-, Öç- amrıl-. Altun Y. 48/2 *Bir yintem akıgsız arıg edgü nomlar üze tanuklamış önsüz bodsuz togmaksız öçmeksiz alku belgülertin ırak kitmiş tepremez kabşamaz turulmış amrılmış ertüktegin erteçi kirtünüŋ kirtüsi kirtüde kirtü bilge bilig erser …* "Tekrar akmayan, temiz, güzel öğretilerle kanıtlamış, görüntüsüz, doğup kaybolmayan, bütün belirtilerden uzağa gitmiş, hareketsiz, durgun, sonsuz gerçeğin gerçeği, gerçekten daha gerçek hâkim bilgi ise …".

Turultur- yavaltur-: Sakinleştirmek (Altun Y. 392/4-5). Turultur- "sakinleştirmek, zaptetmek" (Clauson 1972: 548), (Wilkens 2021: 761); yavaltur- "yumuşatmak, yatıştırmak" (Clauson 1972: 878), (Wilkens 2021: 877) anlamlarındadır. Altun Y. 392/4-5 *… tosın erenlerig turulturtaçı yavalturtaçı teŋrilerniŋ yalaŋuklarnıŋ yalaŋuz bahşısı burkan atı kötrülmiş tip bu on atka tükellig üstün teŋriniŋ altın yalaŋuknuŋ umugı ınagı bolgay tip yarlıkadı.* "… disiplinsiz insanları sakinleştiren tanrıların ve insanların hocası adı yüceltilmiş Buda diye on unvana eksiksiz sahip, yukarıda tanrının, aşağıda insanın umudu olacak diye buyurdu."

Turuş tötüş: Kavga (Kör. B. 226-227). Bkz. Süŋüş tötüş, Tötüş keriş. Tutuş "birbirine karşı durmak" (Clauson 1972: 554), (Wilkens 2021: 761); anlamındadır. Kör. B. 226-227 *Turuşda tötüşde saklangu ol.* "Kavgadan uzak durmalıdır."

Tusul- kutad-: Mutluluk verip faydalı olmak (Jut. Sek. Yük. 286). Bkz. Kutad- tusul-. Jut. Sek. Yük. 286 *Ölügke törü toku kılıp üntürür künte bu bitigig üç kata okızun azu yiti kata okızun ertiŋü tusulgay kutadgay.* "Ölüye tören yapıp onu yolcu ettikleri günde bu kitabı üç kere veya yedi kere okusun, fazlasıyla faydalı olacak."

Tuş- sokuş-: Rastlamak (Mayt. 100/16-17). Tuş- "rastlamak, karşılaşmak" (Clauson 1972: 560), (Wilkens 2021: 762); sokuş- "karşılaşmak, rastlamak" (Clauson 1972: 817), (Wilkens 2021: 619) anlamlarındadır. Mayt. 100/16-17 *Ol edgü kılınçlar kılıp kim maytrı burkan birle tuşalım sokuşalım.* "O sevapları işleyip Maytrı Buda'ya rastlayalım."

Tuş teŋ: Denk (Jut. Sek. Yük. 308). Bkz. İş tuş, Teŋ teŋ, Teŋ tırazug, Teŋ tüz. Jut. Sek. Yük. 308 *Bu yirtinçüdeki kamag tınlıglar alku bir ikintike tuşın teŋin körüp tüŋür böşük boluşup kız birişip bagır böşük edgü ögli bolurlar.* "Bu yeryüzündeki bütün canlılar, hep birbirilerine denk olduklarını görüp, dünür olup, kız alıp verip akraba ve iyi düşünceli olurlar."

Tuş tulum: Rastlamak, başına gelmek (Altun Y. 125/4; 514/23-515/1). Bkz. Tuş teŋ. Tulum "karşılaşma, rastlantı" (Wilkens 2021: 756) anlamındadır. Altun Y. 125/4 *Neŋ yme birli onlı burkanlarka tuş tulum bolup edgü kılınçlar kılmak üze bu nomlarıg işidgeli bolmaz.* "Asla birli onlu Budalarla rastlayıp iyi ameller işlemek üzere bu öğretileri işitmez."

Tut- atkan-: Tutunup yapışmak (Altun Y. 386/2-3). Bkz. Bışrun- tut-, Boşgun- tut-, Kötür- tut-, Küzet- tut-, Tegin- tut-, Atkan- yapşın-, İlin- atkan-, Kör- atkan-. Altun Y. 386/2-3 *Anın men bolarnı çın kirtü üze tutmayın atkanmayın tip monçulayu sakınıp ezüg igid ol tip bilirler.* "Onun ben bunları doğruluk üzerine tutunup yapışmayayım diyip böylece düşünüp yalan yanlıştır diye bilirler."

Tut- kap-: Yakalamak (Altun Y. 4/19). Bkz. Bışrun- tut-, Boşgun- tut-, Kötür- tut-, Küzet- tut-, Tegin- tut-, Tut- atkan-. Kap- "tutmak, yakalamak, kapmak" (Clauson 1972: 580), (Wilkens 2021: 331) anlamlarındadır. Altun Y. 4/19 *İnçip*

igleyü birle ök sav söz kodup tutar kapar erken ölüp bartı. "Öylece hastalanıp, söz alıp verirken (sohbet ederken) ölüp gitti."

Tut- küzet-: Tutup korumak (Altun Y. 221/3; 222/12; 224/24-25). Bkz. Bışrun- tut-, Boşgun- tut-, Kötür- tut-, Küzet- tut-, Tegin- tut-, Tut- atkan-, Tut- kap-, Küküzet-, Küzed- saklan-, Küzet- kü-, Küzet- ö-, Küzet- tut-. Altun Y. 221/3 *İnçip bodısatavlar bu muntag yaŋın tınlıgarıg buşurguluk emgetgülük tıltagları kılmamakları üze ötrü çahşapudıg arıgın süzükin yazınçsızın tutarlar küzetürler.* "Öyle ki Bodısatavlar bu şekilde canlıları rahatsız etme nedenlerini gerçekleştirmemek ile öğretiyi temiz, günahsız tutup korurlar."

Tut- tegin-: Değer vermek (Altun Y. 199/2; 336/7-8). Bkz. Bışrun- tut-, Boşgun- tut-, Kötür- tut-, Küzet- tut-, Tegin- tut-, Tut- atkan-, Tut- kap-, Tut- küzet-, Altegin-, Bul- tegin-, Ög- tegin-, Sakın- tegin-, Tegin- aşa-, Tegin- tut-. Altun Y. 199/2 *Ol üdün ol kamag ulug tirin kuvrag tükel bilge teŋri teŋrisi burkan yarlıgın töz töpülerinte tuta teginip ertiŋü uz ögrünçlüg sevinçlig bolu tegintiler.* "O zaman o bütün büyük toplulukeksiksiz, bilge tanrılar tanrısı Buda'nın buyruğunu başlarının üzerinde değer vererek tutup son derece mutlu oldular."

Tuturkan tarıg: Pirinç, buğday (Altun Y. 558/5). Bkz. I tarıg, I tarıg yimiş. Tuturkan "pirinç" (Clauson 1972: 460), (Wilkens 2021: 765) anlamındadır. Altun Y. 558/5 *Tuturkannıŋ tarının tüş yimişniŋ kavlanıŋ tatıgları küçleri ançan ançan tme yokadur.* "Pirincin buğdayın, meyvenin, sebzenin tatları faydaları öyle öyle yok olur."

Tuy- bil-: Anlamak, bilmek (Altun Y. 172/20; 632/3; Jut. Sek. Yük. (459)). Bkz. Bilboşgun-, Bil- kör-, Bil- ötgür-, Bil- uk-, Bil- uk- ötgür-, İşid- bil-, Kör- bil-, Öbil-. Tuy- "anlamak, farkına varmak, algılamak" (Clauson 1972: 567), (Wilkens 2021: 766) anlamındadır. Altun Y. 172/20 *... kayu neçe tuyguluk bilgülük nom erser alkunı barça bir kşan üdte kedin tuyunup ...* "… ne kadar anlaşılması gereken öğreti varsa hepsini bir anlık zamanda sezip …".

Tuy- oŋar-: Kavrayıp anlamak (Altun Y. 615/10). Bkz. Tuy- bil-, Ötgür- oŋar-. Altun Y. 615/10 *... ol iki içilerin köŋülkerip neçökin erser tuysar oŋarsar ...* "… o iki ağabeyleri düşünüp her nasıl olup kavrayıp anlasa …".

Tuyun- bilin-: Anlamak (Altun Y. 218/18; 634/16). Bkz. Bilin- tuyun-, Ökün- tuyun-, Bilin- ukun-, Ökün- bilin-. Altun Y. 634/16 *Muntag ötünü tüketip ilig begnin*

katunı tolp et'özin kötürüp yirke çaltı bir yumgı açıgıŋa umadın ögin köŋülin ıçgıntı tuyunmadı bilinmedi. "Hükümdarın eşi öyle rica ettikten sonra bütün bedenini kaldırıp kendini yere attı, acısına dayanamayıp aklını fikrini kaybetti, anlamadı."

Tuzlug yaraglıg: Cazip (Altun Y. 124/20-21). Tuzlug "cazibeli, esprili" (Wilkens 2021: 768); yaraglıg "yararlı, uygun; cazibeli" (Clauson 1972: 964), (Wilkens 2021: 866) anlamlarındadır. Altun Y. 124/20-21 *Kaçıgları arıg süzük et'öz itigleri tolu tükel münsüz kadagsız yig adruk biliglig erdemlig tuzlug yaraglıg eriglig barıglıg bolurlar.* "Uzuvları temiz, bedenleri eksiksiz, dertsiz, üstün, bilgili ve erdemli, faydalı, yol yordam bilir olurlar."

Tü teri: Tüy deri (Daş. 1793). Tü "tüy (Elmalı 2016: 451), teri "deri" (Elmalı 2016: 438) anlamlarındadır. Daş. 1793 *Tolp etözi tüsi terisi şobak alt[un öŋ]lüg erti.* "Bütün bedeni, tüyü derisi parlak renkliydi.

Tü türlüg: Çeşit çeşit (Altun Y. 120/16; 236/9-10; 416/2-3; 424/1-2; 427/5; 444/23; 574/21; Mayt. 21/7; 55/24; 104/21; Daş. 580, 1360, 1576). Tü "çeşit çeşit, türlü, farklı" (Wilkens 2021: 778); törlüg "çeşitli, türlü" (Clauson 1972: 546), (Wilkens 2021: 739) anlamlarındadır. Mayt. 104/21 *... azu tü törlüg bodugın altunın kümüşin erdinin yinçün burkan körkin itser yaratsar ...* "… yahut çeşitli renklerle, altın gümüşle, mücevher ve incilerle Buda resmini süslese …".

Tüg tümen: Sayısız, binlerce (Altun Y. 587/1-2; 597/5; Mayt. 66/15). Bkz. Koltı nayut tümen, Miŋ tümen, Sansız tümen. Tüg "birçok, birkaç" (Clauson 1972: 476) anlamındadır. Altun Y. 587/1-2 *Tüg tümen kişiler ig agrıgka basıtıp umugsuz ınagsız yaturlar.* "Sayısız insanlar hastalığa yakalanıp umutsuz yatarlar."

Tükel bütün: Bütün, tam (Altun Y. 11/6). Bkz. Egsüksüz tolu tükel, Egsüksüz tükel, Esen tükel, Tolu tükel, Bütün tolu. Altun Y. 11/6 *Altun öŋlüg yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom iligi atlıg nom bitigig tükel bütün bititgüke küsüş öritgeli usar sen bu emgekiŋdin ozgalı kutrulgalı ugay ertiŋ tip tidiler.* "Altın renkli, parlak ışıklı, her şeyden üstün öğreti hükümdarı adlı öğreti kitabını bütün olarak yazdırma isteğini besleyebilsen, sen bu ızdıraptan kurtulabilecektin diye söylediler."

Tüglüg tümenlig: Sayısız, on binlerce (Mayt. 68/3). Tüg tümen ikilemesinin -lIg yapım ekini almış biçimidir. Mayt. 68/3 *Anta ötrü kök kalıkda tüglüg tümenlig örtlüg*

yalınlıg kara bulıt osuglug tütünlüg ... "Bunun üzerine gökyüzünde on binlerce ateşli, kara bulut gibi dumanlı …".

Tül yilvi: Sihir, hayal (Altun Y. 71/1-2). Tül "rüya, hayal" (Clauson 1972: 490), (Wilkens 2021: 771); yilvi "hayal, aldatıcı görünüş" (Clauson 1972: 919), (Wilkens 2021: 887) anlamlarındadır. Altun Y. 71/1-2 *Üklimeki esilmeki erser ol yme tülke yilvike ogşatı erür.* "Artıp eksilmesi ise o da hayale benzer."

Tült orun: Yatak takımı (Mayt. 12/5; 58/19). Bkz. İl orun, Orun ordu, Orun ornag, Orun orun, Orun töşek, Orun uya, Orun yurt. Tült "yastık, minder" (Wilkens 2021: 737) anlamındadır. Mayt. 12/5 *Adgar atların yarataglag körtle kaŋlılar ulug bedük ud iŋek bogalar kuduz öküzler tadun turpı buzagular irk erkeç teke oglak tült orun eşük töşek ton etük itig yartag aş içgü ı tarıg ... ed tavar miŋ miŋ tümen tümen kurla birdiŋiz.* "Aygır atların koşulduğu güzel arabalar, büyük iri sığırlar, inekler, boğalar, yabani öküzler, bir yaşında, iki yaşında danalar, buzağılar, koyunlar, tekeler, oğlaklar; yatak takımı, döşek, giyim kuşam, süs eşyası, yiyecek içecek hububat ve tohum … mal mülk binlerce binlerce defa … verdiniz."

Tült töşek: Yatak takımı (Mayt. 65/7; 73/32; 76/1). Bkz. İl orun, Orun ordu, Orun ornag, Orun orun, Orun töşek, Orun uya, Orun yurt, Tült orun; Eşük töşek, Orun töşek, Tölet töşek. Mayt. 65/7 *Seŋrem sanlıg seŋik tültin töşekin etimizke yinimizke tegürü töşentimiz.* "Manastıra ait yatak takımını etimize tenimize değdirerek kullandık."

Tümen tümen: On binlerce (Mayt. 12/9). Bkz. Miŋ tümen, Sansız tümen, Tüg tümen, Koltı nayut tümen. Mayt. 12/9 *Adgar atların yarataglag körtle kaŋlılar ulug bedük ud iŋek bogalar kuduz öküzler tadun turpı buzagular irk erkeç teke oglak tült orun eşük töşek ton etük itig yartag aş içgü ı tarıg ... ed tavar miŋ miŋ tümen tümen kurla birdiŋiz.* "Aygır atların koşulduğu güzel arabalar, büyük iri sığırlar, inekler, boğalar, yabani öküzler, bir yaşında, iki yaşında danalar, buzağılar, koyunlar, tekeler, oğlaklar; yatak takımı, döşek, giyim kuşam, süs eşyası, yiyecek içecek hububat ve tohum … mal mülk binlerce binlerce defa … verdiniz."

Tümke biligsiz mürki: Akılsız (Altun Y. 300/2-3). Tümke "akılsız, aptal" (Clauson 1972: 506), (Wilkens 2021: 772); biligsiz "bilgisiz, cahil" (Clauson 1972: 342),

(Wilkens 2021: 174); mürki "aptal, ahmak" (Wilkens 2021: 483) anlamlarındadır. Altun Y. 300/2-3 *... kaçan kişi ajununta togdukda tümke biligsiz mürki bolmışların ...* "… ne zaman ki insan aleminde doğduklarında akılsız olduklarını …".

Tün kün: Gece gündüz (Mayt. 7/23; 10/33; 11/6-7; 103/28; Daş. 494-495, 961-962, 1031). Tün "gece" (Clauson 1972: 513), (Wilkens 2021: 772); kün "gün" Clauson 1972: 725), (Wilkens 2021: 440) anlamlarındadır. Mayt. 103/28 *Neçe bu altı kat teŋri yirinte erigme teŋriler teŋri katunları tünin künin teŋri meŋisiŋe esürüp yoksuz öd ertürürler erser ...* "Bu altı katlı tanrılar yerinde bulunan tanrılar ve tanrı hanımları gece gündüz tanrı sevincine sarhoş olup boş yere zaman geçirirlerse …".

Tünle küntüz: Gece gündüz (Kip 15, 73; Altun Y. 132a/12-13; 150/18; 158/23; 168/15; 193/15; 211/5; 243/7; 346/4; 444/22; 488/4-5; 513/17-18; Mül. Dan. 81; Daş. 4028). Bkz. Tün kün. Küntüz "gün, gündüz" (Clauson 1972: 729), (Wilkens 2021: 773) anlamına gelmektedir. Her iki sözcük de bugün Türkiye Türkçesinde ayrı ayrı kullanılmaktadır. İkileme şekli ise gece gündüz kullanımıyla daha yaygındır. Kip 73 *Kamag yalaŋuklar ayayu agırlayu tutmış kergek kim tünle küntüz unıtmasar.* "Bütün insanların (onu) gece gündüz unutmamaları için daima saygı göstermeleri gerektir."

Tünli künli: Geceli gündüzlü (Daş. 4180). Bkz. Tün kün, Tünli künli (Göktürk). Daş. 4180 *[...] tünli künli kurug ertürser...* "…gece gündüz boşa zaman geçirse …".

Tüŋür böşük: Dünür (Jut. Sek. Yük. 308, 309, 309, 333, 341; KP LXIV 6). Bkz. Adaş böşük, Bagır böşük. Tüŋür "dünür, kaynata" (Clauson 1972: 523), (Wilkens 2021: 773) anlamındadır. KP LXIV 6 *... kaŋı kan ol ellig kan kızın edgü ögli teginke kolmış erti tüŋür böşük bolmış erti.* "… babası han o han kızını iyi düşünceli prense istemiş ve dünür olmuşlardı."

Tüp tüz: Dümdüz (Altun Y. 51/9; 52/11; 62/19; 244/19; 264/10; 267/4; 293/21; 303/19; 333/16; 347/5; 369/22; 564/9; 576/18; 617/19-20; Mül. May. 48; Daş. 3883, 4094). Çın kitrü tüz, Köni tüz, Köşigsiz tüz, Teŋ tüz. Altun Y. 52/11 *Ançulayu ok yme bu iki türlüg nomlar adırtsız tüp tüz tutdaçı ök erip bularnıŋ ok küçinte erkinçe tapınça işlegülük iş küdügüg bütürgeli bultukar.* "Böylece yine

bu iki türlü öğreti farksız dosdoğru tutacak olup tam bunların sayesinde isteğe göre çalışmak işi gücü bitirmek bulunmaktır."

Tüp üzlünçü: Sınır, son nokta (Altun Y. 49/9-10). Bkz. Töz tüp, Töz tüp yıltız. Üzlünçü "son, tamamlamak, bitiş noktası" (Clauson 1972: 288), (Wilkens 2021: 833) anlamındadır. Altun Y. 49/9-10 *Alku burkanlar özke adınaguka asıg tusu kılsarlar tüpiŋe üzlençüsiŋe tegi asıg tusu kılu yarlıkayurlar.* "Bütün Budalar kendilerine ve başkalarına fayda sağlasalar sonuna kadar fayda sağlayarak buyururlar."

Tüpsüz kıdıgsız: Dipsiz, sınırsız (Altun Y. 582/15). Bkz. Tözsüz tüpsüz, Kıdıgsız buluŋsuz. Altun Y. 582/15 *Alku edgü edremlerig tüpsüz kıdıgsız emgeklig taluy ögüzdin ozgurur kutgurur üntürür.* "Bütün iyi erdemleri dipsiz, sonsuz eziyetli denizden kurtarır."

Tüpsüz teriŋ: Derin (Jut. Sek. Yük. 212-213, 462, Bx3-5). Bkz. Tözsüz tüpsüz, Tüpsüz kıdıgsız, Kiŋ teriŋ. Jut. Sek. Yük. 462 *Alkugun bu tüpsüz teriŋ tuymakıg tuydı.* "Hepsi birden bu derin sezmeyi duydu."

Tüpük- alkın-: Son bulmak (Üİ 121b/1). Bkz. Alkın- egsü-, alkın- isil-, alkın- tüke-, alkın- yokad-, Arı- alkın-, Arta- alkın-, Öç- alkın-, Öçül- alkın-, Tarık- alkın-. Tüpük- "bitmek, son bulmak" (Wilkens 2021: 774) anlamındadır. Üİ 121b/1 *Netegin tip tiser alku biligler iyin kezigçe ulalıp tüpükmez alkınmaz üçün.* "Neden diye derse çünkü bütün bilinçler sırasıyla ulanıp son bulmaz."

Tür- bög-: Toplayıp yığmak (Altun Y. 137/4). Bkz. Tür- "yuvarlamak, kaylamak, yığmak" (Clauson 1972: 530), (Wilkens 2021: 775); bög- "toplamak, bir araya getirmek" (Clauson 1972: 324), (Wilkens 2021: 191) anlamlarındadır. Altun Y. 137/4 *Monı monçulayu türe böge kılmış kuvratmış kop törlüg tsuy irinçü agır ayıg kılınçlarımın amtı bökünki bu künte …* "Bunu, bu şekilde toplayı yığdığım her türlü günahlarımı şimdi bugünkü günde …".

Türk yigit: Kuvvetli (Mayt. 1/16; Mül. Muk. 89; Daş. 1007, 1019, 3923). Bkz. Erk türk, Kiçig yigit. Mayt. 1/16 *Anın amtı türk yigit erken kayu erser bir nom bitig bititelim.* "O yüzden şimdi kuvvetliyken her ne olursa olsun bir öğreti kitabı yazdıralım."

Türtgü saçgu: Tütmek, saçılmak (Altun Y. 575/3-4). Bkz. Köyürgülük saçguluk türtgülük ıslaguluk, Bügür- saç-, Saç- tarı-, Saç- tök-. Saç- türt-. Altun Y. 575/3-

4 *Öŋi öŋi edgü yıd yıpar türtgü saçgu ulatı edgü yıdı kötiyü buluŋ yıŋakıg toşgurtı.* “Başka başka güzel koku, merhemden başka güze koku yükselerek her tarafı doldurdu.”

Türtgü saçgu köyürgü ıslagu: Merhem, pudra, tütsü (Altun Y. 544/11). Bkz. Köyürgülük saçguluk türtgülük ıslaguluk, Bügür- saç-, Saç- tarı-, Saç- tök-. Saç- türt-. Altun Y. 544/11 *Türtgü saçgu köyürgü ıslagular ulatı hualıg bezekler ursunlar.* “Merhem, pudra, tütsüler ve çiçekli süsler koysunlar.”

Tüş- kamıl-: Düşmek (Altun Y. 625/15; 634/19; Daş. 4309). Bkz. Tog- tüş-. Kamıl- “yere düşmek, yere yığılmak” (Clauson 1972: 628), (Wilkens 2021: 327) anlamındadır. Altun Y. 634/19 *Yinçge kızlar kuvragı körüp katunnıŋ ançulayu yirte tüşüp kamılıp ögsirep tınsırap yatmışın ötrü kamagun bir yaŋlıg ulug ünin sıgtaşdılar.* “Genç kızlar topluluğu kraliçenin o şekilde yere düşüp kendinden geçerek yattığını görünce hepsi birden aynı şekilde yüksek sesle feryat ettiler.”

Tüş- tay-: Düşüp kaymak (Mayt. 91/6-7). Bkz. Tog- tüş-, Tüş- kamıl-, İy- tay-. Mayt. 91/6-7 *Ötrü ayagka tegimlig maytrı burkan anası katunta ulatı teŋridem kuvragka togmak ölmek tüşmek taymak örtenmek sınmakta ulatı emgeklerig ukıtu yarlıkar.* “Sonra hürmete layık Maytrı Buda annesi hanım ve diğer ilahî cemaate doğmak ve ölmek, düşüp kaymak, alevlenmek, kırılmak ve diğer ızdırapları bildirerek buyurur.”

Tüş tem: Meyve, netice (Altun Y. 514/9; 552b/20; 557/6-7). Tüş “meyve, yemiş” (Clauson 1972: 559), (Wilkens 2021: 776); tem “meyve, netice” (Wilkens 2021: 693) anlamlarındadır. Altun Y. 552b/20 *Biş törlüg ı tarıg hua yavışgu tüş yimiş artayur kalır ançada tüşi temi bütmedin ötrü tüşer.* “Beş türlü hububat, çiçek, yemiş daha meyvesi bitmeden bozulup öylece kalır.”

Tüş utlı: Karşılık, mükafat (Altun Y. 8/23; 20/19; 23/17, 22; 45/11; 50/5-6; 67/20-21; 108/3-4; 132b/17; 138/14-15; 151/23- 152/1; 217/4; 230/10; 267/15-16; 394/9-10; 404a/20; 411/5; 438/17-18; 473/8; 512/14-15; 514/17; 517/21-22; 526/3; 537/23; 552/6, 13; 668/2; Daş. 2499). Bkz. Tüş tem, Sevinç utlı. Altun Y. 138/14-15 *Kin keligme üdlerte yavlak tüşin utlısın aşagalı tegimlig bolayın.* “Gelecek zamanlarda kötü karşılığını yok edebileyim.”

Tüş- yag-: Düşmek, yağmak (Altun Y. 617/11). Bkz. Tog- tüş-, Tüş- kamıl-, Tüş- tay-. Yag- “yağmak” (Clauson 1972: 896), (Wilkens 2021: 852) anlamındadır. Altun

Y. 617/11 *Kök kalıkdın teŋridem yıd yıpar hua çeçekler tüşdi yagdı.* "Gökyüzünden ilahi kokulu çiçekler yağdı."

Tüş yimiş: Meyve, emiş (Altun Y. 435/2; 517/8, 10; 529/7, 14-15; 543/22; 552b/18; 557/557/16, 20; 558/5-6; 566/5; 608/10-11; 660/18; Mül. Muk. 25). Bkz. Tüş tem, Tüş utlı, Aş yimiş. Mül. Muk. 25 *Ötrü olar bodisatvanıŋ adaşları arıgdakı simekteki yig edgü tüş yimiş kelürüp bodisatva oguşlug tavışganka suna birdiler.* "Sonra onlar Bodısatva'nın arkadaşları ormandaki en iyi meyvelerden getirip Bodisatva soyundan tavşana sunarak verdiler."

Tüşlüg temlig: Yemişli (Mayt. 109/7-8). Tüş tem ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. Mayt. 109/7-8 *Ötrü tarımış ı taraglagı tüşlüg tamlıg bolur.* "O zaman ekilmiş hububat yemişli olur."

Tüşürül- kemişil-: Düşürülüp atılmak (Üİ 120a/2; 120b/15-121a/1). Tüşürül- "düşürülmek", kemişil- "atılmak, bırakılmak" anlamlarındadır. Üİ 120b/15-121a/1 *Kayu tıltagın tükel bolmamak üze üç basutçılar tüşürülüp kemişilip turmaz.* "Hangi sebeple tam olmamak ile üç yardımcı düşürülüp atılıp durulmaz?".

Tütrüm teriŋ: Derin, ince (Altun Y. 24/8; 87/20; 88/16; 89/6; 132b/5; 146/11; 147/10-11; 181/20; 197/11-12, 17; 198/11; 231/20; 252/22; 255/13; 306/24; 332/15; 363/13; 371/3; 379/17-18; 381/16; 389/10; 390/9, 17; 391/15; 456/1; 662/13; 663/13; Mayt. 23/24-25; 38/5; 39/5, 15; Mayt. 38/44-45; 96/4; Jut. Sek. Yük. (114), (389)). Bkz. Kiŋ teriŋ, Tüpsüz teriŋ. Tütrüm "derin" (Clauson 1972: 459), (Wilkens 2021: 778) anlamındadır. Altun Y. 181/20 *Yene sansız sakışsız üdler kolular ertginçe nırvanka kirmedin yirtinçüde meŋün turguka tütrüm teriŋ nom tözin aça yada ukıtguka ötügçi bolsar ol buyan edgü kılınç yöleştürgülüksüz ok ogşatguluksuz erür tip yarlıkadı.* "Yine sayısız zamanlar geçene kadar Nirvana'ya girmeden dünyada sonsuza kadar durmaya, derin öğreti esasını açıklayarak anlatmaya ricacı olsa sevaplar karşılaştırılamaz ve benzetilemezdir diyerek buyurdu."

Tütüş keriş: Kavga (Kör. B. 052, 191, 194). Bkz. Süŋüş tötüş. Keriş ise "itişme, çekişme" (Clauson 1972: 747), (Caferoğlu 1968: 107 anlamındadır. Kör. B. 052 *Tödüş kerişde tezgil.* "Kavgadan uzak dur."

Tütüşgüçi kerişgüçi: Kavgacı (Daş. 1005). Daş. 1005 *Tıltagsız evinte tütüşgüçi kerişgüçi bolur.* "Sebepsiz evinde kavgacı olur."

Tütüşlüg kerişlig: Kavgalı olma (Altun Y. 169/1). Tötüş keriş ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 169/1 *... kaltı ayaca aş birmiş adutça suv tutmış tötüşlüg kerişlig tınlıgların tüz baz kılmış ...* "… işte öyle avuç dolusu yemek vermiş, avuç dolusu su tutmuş, kavgalı canlıları barışmış duruma getirmiş …".

Tütüz- karış-: Savaşmak, çatışmak (Altun Y. 434/12). Buradaki tütüz- fiili tötüş- fiilinin hatalı biçimi olmalıdır. Tötüş- "tartışmak, kavga etmek, kavgalı olmak" (Wilkens 2021: 746); karış- "karşı durmak, karşı koymak, aykırı hareket etmek" (Wilkens 2021: 337) anlamlarındadır. Altun Y. 434/12 *Yintem beklemek bukagulamak ölürmek emgetmek tütüzmek karışmak yoŋarışmak ayıglaşmak yazuksuzug yalarmakda ulatı ayıg törüler bolgay.* "Bütünüyle bağlayıp zincirlemek, öldürmek, acı vermek, çatışmak, birbirini aşağılamak, günahsıza iftira atmak ve daha kötü töreler olacak."

Tüz baz: Barış, huzur (Altun Y. 32/3-4; 90/6; 169/2; 411/15). Bkz. Çın kitrü tüz, Köni tüz, Köşigsiz tüz, teŋ tüz. Baz "Muutabık, barışçıl" (Clauson 1972: 388), (Wilkens 2021: 153) anlamındadır. Altun Y. 411/15 *... ötrü imerigme kamag bodun kara inç meŋilig örü ulug kodı kiçig tüz baz kıltı.* "… sonra çevredeki bütün halk huzurlu, yukarıdaki büyükler, şağaıdaki küçükler barış içinde oldu."

Tüz köni: Doğru düzgün (Jut. Sek. Yük. (137)). Bkz. Çın kitrü tüz, Köni tüz, Köşigsiz tüz, Teŋ tüz, Tüz baz, Edgü köni, Köni kirtü, Köni kirtü çın, Köni oŋaru, Ters köni, Tikvi köni. Jut. Sek. Yük. (137) *Tözkerinçsiz yig tüzü köni tuymakka tegirler.* "Eşsiz kavrayışa ulaştılar."

Tüzger- tüpger-: İç yüzünü araştırmak (Altun Y. 34m/13; 34n/17-18). Tüzger- "incelemek, araştırmak" (Wilkens 2021: 780); tüpger- "nüfuz etmek, tamamıyla anlamak" (Clauson 1972: 439), (Wilkens 2021: 774) anlamlarındadır. Altun Y. 34m/13 *İkinti kamag burkanlar kirtüdin kelmişler tınlıg tözinin yokınlı itiglig nomlar tözinin yokınlı itiglig uz tüzgerü tüpgerü adırtlıg bilmek erürler.* "İkincisi, bütün Budalar, gerçekten gelenler, canlı temelinin yoklukla düzenlenmiş olduğunu, öğretiler temelinin yoklukla düzenlenmiş olduğunu iyice iç yüzünü araştırarak ayrıntılı biçimde bilmeliler."

Tüzü köni: Doğru düzgün (Altun Y. 34i/23). Bkz. Barça tüzü, Edgü köni, Köni kirtü, Köni kirtü çın, Köni oŋaru, Köni tüz, Ters köni, Tikvi köni, Tüz köni. Altun Y. 34i/23 *... alkugun barça üzeliksiz yig üstünki tüzü köni tuymak burkan kutıŋa köŋül öritip…* "Hepsi, eşsiz, üstün, doğru kavrayışlı Buda saadetine gönül verip …".

Tüzü tüketi/Tüzü tüketü: Tamamıyla, eksiksiz (Altun Y. 34ı/11; 155/12; 214/24; 296/9; 407/23; 500/9; 505/8-9; 507/23-508/1; 547/41; 605/10-11; 624/23; KP XXXV 3-4; Mayt. 9/21-22; Jut. Sek. Yük. 88; Daş. 1137). Bkz. Barça tüzü, Tüzü köni, Alku tüketi, Barça tüzü tüketi, Kop tüketi. Altun Y. 155/12 *Anta ötrü ol tözünler oglı tözünler kızı ertiŋü ulug bedük buyanlıg yükmekig buyanlıg tirginig tüzü tüketi kılmış kazganmış bolurlar.* "Ondan sonra soylular oğlu, soylular kızı son derece büyük iyilik yığını, iyilik toplamını tamamıyla yapıp kazanmış olurlar."

Tüzü tükel: Tamamıyla (Altun Y. 38/19; 95/6; 105/18-19; 114/16-17; 115/15; 429/5-6). Bkz. Barça tüzü, Tüzü köni, Barça tüzü tüketi, Tüzü tüketi, Egsüksüz tolu tükel, Egsüksüz tükel, Esen tükel, Tolu tükel, Tükel bütün. Altun Y. 38/19 *Bu üç törlüg et'özlerinte kamag burkanlarnıŋ et'özleri köni tüz tuymak burkan kutı atlıg ıduk bilge biligleri barça kalısız tüzü tükel tutulurlar.* "Bu üç türlü bedenlerinde bütün Budaların bedenleri doğru ve düz kavrayışlı Budda saadeti adlı kutsal, hâkim bilgileri eksiksiz, tamamıyla tutulurlar."

Tüzü yapa: Tam (Üİ 102b/5). Bkz. Barça tüzü, Tüzü köni, Barça tüzü tüketi, Tüzü tüketi, Tüzü tükel. Yapa "bütün, bütünüyle, hepsi" (Wilkens 2021: 865) anlamındadır. Üİ 102b/5 *Netegin bolur sözlegeli alku nomlar anta tüzü yapa yaruk yaşuk ukulur üçün tip.* "Bütün öğretiler onda tam aydın biçimde anlaşılır olduğu için diyip nasıl söylenir?".

Uç kıdıg: Sınır (Altun Y. 113/20; Üİ 104a/9; Daş. 475). Uç "uç, son, hudut" (Clauson 1972: 17), (Wilkens 2021: 782); kıdıg "kıyı, kenar, sınır" (Clauson 1972: 598), (Wilkens 2021: 369) anlamlarındadır. Altun Y. 113/20 *Ülgüsüz kalp üdlerke tegi ötrü titrü yinçürü sakınsarlar bilgeli bolmaz siziŋ edgülüg taluy ögüznüŋ uçın kıdıgın.* "Sonsuz dönemlere kadar dikkatle hürmet ederek düşünseler sizin iyilik denizinizin sınırlarını bilemezler."

Uç tüp: Son (Altun Y. 34ş/10). Bkz. Uç kıdıg, Töz tüp, Töz tüp yıltız, Tüp üzlünçü. Altun Y. 34ş/10 *Kamag tınlıgların ögirtdürmeklig burkanlarnıŋ adırtlamış iş ködügleri kin keligme üdlerniŋ uçıŋa tüpiŋe teggingeke tegi arıtı üzülmez alkınmaz.* "Bütün canlıları mutlu eden Budaların ayrı işleri gelecek zamanların sonuna gelinceye kadar asla kesilip tükenmez."

Uçık yilpik: Cin, şeytan (Altun Y. 475/7). Uçık "ateş şeytanı" (Clauson 1972: 19), (Wilkens 2021: 783); yilpik "cüce, cin, şeytan" (Clauson 1972: 920), (Wilkens 2021: 887) anlamlarındadır. Altun Y. 475/7 *... sünüş atış adası üze yokadmaguluk uçık yilpik üze uçınmaguluk yilvi kömen üze ...* "… vuruşma tehlikesiyle yok olmayan şeytanlarla, kaybolmayan sihirle …".

Uçmak kalımak: Uçmak (Altun Y. 446/20-21; 545/7-8, 8-9). Uç- "uçmak" (Clauson 1972: 19), (Wilkens 2021: 782); kalı- "uçmak, süzülmek" (Clauson 1972: 617), (Wilkens 2021: 321) anlamlarındadır. Altun Y. 446/20-21 *... azu uçmak kalımak erdemig küseyür erser ...* "… uçmak erdemini isterse …".

Uçsuz kıdıgsız: Sınırsız, uçsuz bucaksız (Altun Y. 44/3-4; 113/12; 124/7; 312/11, 17; 334/7; 338/22; 354/13-14; 430/6; 584/12; 654/2-3; 672/4; Üİ 102a/16, 17, 18; 121a/13). Bkz. Kıdıgsız buluŋsuz, Tüpsüz kıdıgsız. Uç kıdıg ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. *... uçsuz kıdıgsız taluy ögüzdin keçürüp ...* "… uçsuz bucaksız denizden geçirip …".

Uçuz yinik: Değersiz (Altun Y. 445/3). Bkz. Tod ucuz, Agır yinik. Altun Y. 445/3 *Uçuz yinik köŋül tutmadın agır ulug kirtgünç köŋül turgurup mini okıyu ötünü bu daranıg sözlesün.* "Değersiz gönlü tutmadan değerli, inançlı gönül yerleştirip beni çağırarak ricacı olarak bu tılsımı söylesin."

Uçuzla- azkançula-: Alay edip küçümsemek (Altun Y. 136/14). Uçuzla- "aşağılayıcı davranmak, kötülemek, değersiz görmek" (Clauson 1972: 32), (Wilkens 2021: 784); azkançula- "alay etmek, eğlenmek" (Clauson 1972: 284), (Wilkens 2021: 73) anlamlarındadır. Altun Y. 136/14 *... özümde yavızlarıg körüp uçuzladım azkançuladım erser ...* "… kendimde kötü şeyleri görüp, alay edip küçümsedim ise …".

Ud iŋek: Sığır inek (Mayt. 12/2). Ud "sığır, öküz, inek" (Clauson 1972: 34), (Wilkens 2021: 784); iŋek "inek" (Clauson 1972: 184), (Wilkens 2021: 307) anlamlarındadır. Mayt. 12/2 *Adgar atların yarataglag körtle kaŋlılar ulug bedük*

ud iŋek bogalar kuduz öküzler tadun turpı buzagular irk erkeç teke oglak tült orun eşük töşek ton etük itig yartag aş içgü ı tarıg ... ed tavar miŋ miŋ tümen tümen kurla birdiŋiz. "Aygır atların koşulduğu güzel arabalar, büyük iri sığırlar, inekler, boğalar, yabani öküzler, bir yaşında, iki yaşında danalar, buzağılar, koyunlar, tekeler, oğlaklar; yatak takımı, döşek, giyim kuşam, süs eşyası, yiyecek içecek hububat ve tohum … mal mülk binlerce binlerce defa … verdiniz."

Uduz örmen: Uyuz, deri hastalığı (Jut. Sek. Yük. 443; Daş. 4518, 4564-4565). Uduz "uyuz" (Clauson 1972: 74), (Caferoğlu 1968: 263); örmen "geçmez bir deri hastalığı" (Clauson 1972: 231), (Caferoğlu 1968: 152); anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 443 *Ol tınlıglar közünür ajunta anıg körksüz uduz örmen kart yiriŋ iglig bolur.* "O canlılar görünen dünyada kötü, çirkin, uyuz, çıbanlı irinli, hastalıklı olur."

Ugur yık: Fırsat, zaman (Altun Y. 34f/8; 59/6; 60/22, 23-61/1; 62/14, 16; 414/7; 447/7-8; 540/23; 562/17; Üİ 119b/13; Jut. Sek. Yük. (114); Daş. 564). Bkz. Öd ugur. Yık "fırsat, vesile, uygun zaman" (Wilkens 2021: 898) anlamlarındadır. Altun Y. 447/7-8 *Kaltı teŋrim antag ugurı yıkı bolup bu künte yorıyur künli aylı yirke tüşgey.* "Öyle ki efendim bunun gibi fırsat olup bugünde ilerleyen güneş ve ay yere düşecek."

Ugursuz yıksız: Zamansız, sırasız (Altun Y. 552b/11). Ugur yık ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Altun Y. 552b/11 *Küçlüg katıg yiil kelip uğursuz yıksız yiltirer.* "Güçlü rüzgâr gelip zamansız eser."

Uguş orun: Bölge, yer (Altun Y. 274/22). Bkz. Töz uguş, İl orun, Orun ordu, Orun ornag, Orun orun, Orun töşek, Orun uya, Orun yurt, Tült orun. Uguş sözcüğünün "saha, alan, çevre" anlamı da bulunmaktadır (Wilkens 2021: 788). Altun Y. 274/22 *Kaltı bu ok iki yigirmi bölüklerte tutulmakın ugrayu yapıgların uguşların orunların nomladaçı şlökin nomlamakda öŋi üç törlüg boşgut tözlüg nomların okıtdaçı kayu uzun keziglig nomlar erser ...* "Öyle ki bu on sekiz bölümlerde tutulmakla tamamen yapıları, yerleri öğretecek şiirle açıklamaktan başka üç türlü öğrenme esaslı öğretileri okuyacak ne kadar uzun sıralı öğreitler ise …".

Uguş töz: Kök, soy, esas (Altun Y. 40/1, 3; 142/4; 294/20; 300a/1, 2-3). Bkz. Töz uguş, Uguş orun, Töz tüp, Töz tüp yıltız, Töz yıltız. Altun Y. 40/1 *Tınlıglarnıŋ tapı*

iyin yorıp tınlıgarıg uguşların tözlerin adırtlıg bilirler ukarlar. "Canlıların isteğiyle yürüyüp canlıları kökleriyle ayrıntılı bilip anlarlar."

Uk- bil-: Anlayıp bilmek (Altun Y. 34l/6-7; 38/22; 158/5-6; 277/2; 389/15; 505/13; Mayt. 13/17; Jut. Sek. Yük. (114)). Bkz. Bil- uk-, Kirtgün- uk-, Tanukla- uk-, Bil- boşgun-, Bil- kör-, Bil- ötgür-, Bil- uk- ötgür-, İşid- bil-, Kör- bil-, Ö- bil-, Tuy- bil-. Altun Y. 158/5-6 *Kim kinki tınlıglar uksunlar bilsünler.* Böylelikle gelecek canlılar anlasınlar bilsinler."

Uk- oŋar-: Anlayıp kavramak (Altun Y. 394/17-18). Bkz. Bil- uk-, Kirtgün- uk-, Tanukla- uk-, Bil- uk- ötgür-, Ötgür- oŋar-, Tuy- oŋar-. Altun Y. 394/17-18 ... *terig yörügin uksar oŋarsar* ... "… derin yorumunu anlayıp kavrasa …".

Uk- ötgür-: Anlatıp bildirmek (Altun Y. 293/3). Bkz. Bil- uk-, Kirtgün- uk-, Tanukla- uk-, Bil- uk- ötgür-, Bil- ötgür-, Ötgür- oŋar-, Ötgür- topul-. Altun Y. 293/3 *Muntag körmeklerintin ötgürü terinde terig nom tözin ukarlar ötgürürler.* "Böylece görmelerinden ötürü derinden derin öğreti esasını anlayıp bildirirler."

Ukıt- biltür-: Anlatıp bildirmek (Üİ 99a/2). Bkz. Ornat- ukıt-, Biltür- tanuklat-, Biltür- uktur-, Boşgur- biltür-, Okıt- biltür-, Ögret- boşgur- biltür-. Üİ 99a/2 *Ukıtgalır biltürgelir üçün çın kirtü tözin anın sözlemiş ol ulatı üç törlüg itigsizler erür ol akıgsız tip.* "Gerçek kökünü anlatıp bildirmek için bu yüzden 'Ve üç türlü şartsız durumlardır, o âsrava'sız.' diye söylemiştir."

Uktur- ötgür-: Anlatıp bildirmek (Jut. Sek. Yük. 148). Bkz. Biltiz- uktur-, Biltür- uktur-, Bil- uk- ötgür-, Bil- ötgür-, Ötgür- oŋar-, Ötgür- topul-, Uk- ötgür-. Jut. Sek. Yük. 148 *Kayu tözünler oglı tözünler kızı kamag tınlıglar üçün bu nom bitig okısar nomlasar terig yörügin uktursar ötgürser* ... "Hangi soylular oğlu, soylular kızı bütün canlılar için bu öğreti kitabını okusa, öğretse, derin anlamını anlatıp bildirse …".

Ulag sapıg: Sıra, silsile, dizi (Altun Y. 61/9, 17; 606/7-8; Mayt. 1/19; 46/3; 43/5; Jut. Sek. Yük. 015, 312, 345). Ulag "sıra, dizi" (Clauson 1972: 136), (Wilkens 2021: 790); sapıg "sıra" (Clauson 1972: 786), (Wilkens 2021: 585) anlamındadır. Altun Y. 606/7-8 *Öŋre yme bir ugurta bir aranyadan orunta bir toyın tayşıŋ iki yigirmi ulag sapıg nom okımışın körtüm yene ol nomda ince tip sözleyür.* "Daha önce bir zamanda, bir inziva yerinde bir rahip Mahayana on sekiz sıra öğreti okuduğunu gördüm yine o öğretide diye söylüyor."

Ulal- akıl-: Aktarılmak ve yayılmak (Jut. Sek. Yük. Bx5-1). Ulal- "iletilmek, aktarılmak" (Clauson 1972: 145), (Wilkens 2021: 790) anlamındadır; akıl- "dışarı akmak, fışkırmak; yaşamak, dolaşmak" gibi çeşitli anlamlara sahiptir (Wilkens 2021: 24). Jut. Sek. Yük. Bx5-1 *Su ulalsun akılsun.* "Su, aktarılsın ve yayılsın."

Ulgad- bedü-: Büyüyüp (Mayt. 69/35; Daş. 3118). Ulgad- "büyümek, serpilmek" (Clauson 1972: 138), (Wilkens 2021: 791) anlamındadır. Bedü- "büyümek, çoğalmak" (Clauson 1972: 299), (Caferoğlu 1968: 37) anlamındadır. Mayt. 69/35 *Terk ödün ulgadıp bedüp tükel bilge maytrı burkan nomınta toyın bolup arhant kutıŋa tegirler.* "Hemen büyüyüp eksiksiz bilge Maytrı Buda dininde rahip olup veli saadetine ulaşırlar."

Ulı- möŋre-: Feryat etmek (Mayt. 68/17; 70/13; 82/2-3). Bkz. Möŋre- ınçıkla-. Ulı- "sesli yakınmak, feryat etmek, ulumak" (Clauson 1972: 127), (Wilkens 2021: 791) anlamındadır. Mayt. 68/17 *Ulımak möŋremek ünleri işitilür.* "Feryat etmeleri işitilir."

Ulı- sıgta-: İnleyip hıçkırmak (Altun Y. 620/10; 626/1-2; KP LXI 4; LXXVII 2-3; Mayt. 68/6; 75/30-31; 76/9; 105/12-13; Daş. 1464, 2343). Bkz. Ulı- möŋre-, Igla- sıgta-. Altun Y. 620/10 *Ol iki tigitler monçulayu yaŋın keyirkençig kılınu ulıyu sıgtayu talıp yüküp ançada kin timin andıran öŋi yorıp bartılar.* "O iki prens bu biçimde feryat ederek, inleyip hıçkırarak, kendinden geçip oradan hemen başka yöne gittiler."

Ulın- tolgan-: Kıvrılmak (Daş. 3819). Ulın- "bükülmek, kıvrılmak" (Clauson 1972: 149); tolgan- "döndürmek, dolaştırmak" (Clauson 1972: 497) anlamlarındadır. Daş. 3819 *Yinçke bilin ulınıp tolganıp tözün yumşak oglagu adakın akuru akuru maŋın yorıyur.* "İnce beliyle kıvrıla kıvrıla; zarif, yumuşak ayaklarıyla yavaş yavaş adım atarak yürüyordu."

Ulınçıg yarsınçıg: Tiksindirici (Altun Y. 122/20). Ulınçıg "acınacak, zavallı" (Clauson 1972: 149), (Wilkens 2021: 791); yarsınçıg "nefret uyandırıcı, iğrenç" (Clauson 1972: 972), (Wilkens 2021: 871) anlamlarındadır. *Üç törlüg bolmaklarta tegzingülük kılmış kılınçlarım erser ulınçıg yarsınçıg üç yavlak yolka baru tartdaçı üçün ötünü yalvaru teginür men.* "Üç türlü varlıktan dönmek için

yaptığım hareketlerim ise tiksindirici üç kötü yola ulaşarak çekeceği için yalvararak ulaşırım."

Ulış- sıgtaş-: İnleyerek ağlaşmak (Altun Y. 625/3; 627/14). Bkz. Iglaş- sıgtaş-. Ulış- "birlikte ağlaşmak" (Clauson 1972: 154), (Wilkens 2021: 791) anlamındadır. Altun Y. 625/3 *Bu savıg ilig begli katunlı işidip açıgları emgekleri üze umadın ulışdılar sıgtaşdılar.* "Bu sözü hükümdar ve hatunu işitip, ızdıraplarıyla kendilerini tutamadan inleyerek ağlaştılar."

Ulsuz tüpsüz: Dipsiz, temelsiz (Altun Y. 136/21; 430/7-8; 438/17; 450/11; 646/11-12; 651/8; 684/9). Bkz. Tözsüz tüpsüz, Tüpsüz kıdıgsız, Tüpsüz teriŋ. Ulsuz "temelsiz, dipsiz" (Wilkens 2021: 791) anlamındadır. Altun Y. 450/11 *Kıdıgsız ulug edgüŋüz taluy ögüz teg kiŋ teriŋ ulsuz tüpsüz.* "Sınırsız büyük iyiliğiniz okyanus gibi geniş, derin, dipsiz(dir)."

Ulug agır: Büyük ağır (Mayt. 90/22; 94/6; Daş. 4269, 4301). Bkz. Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug, Karı ulug, Kiŋ ulug, Agır agruş, Agır ayag, Agır ayag tapıg udug, Agır ayamak, Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç, Agır ulug, Agır yinik, Alp agır. Mayt. 90/22 *Ötrü brahmavati teŋri katunı teŋri kuvraglarıŋa yol bulmışlarıŋa ulug agır süzük köŋülin akru akru maŋalayu tükel bilge maytrı burkanka yakın tegip ...* "Sonra Brahmavati tanrı hatunu tanrı cemaatlerine yol bulduklarından büyük ve temiz gönülle yavaş yavaş yürüyerek eksiksiz bilge Maytrı Budaya yaklaşıp …".

Ulug bahşı: Ulu, üstad (Altun Y. 33/13; 416/19; 571/22). Bkz. Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug, Karı ulug, Kiŋ ulug, Ulug agır, Bahşı kaŋ, Bahşı nomçı, Bahşı tıtsı. Altun Y. 33/13; 416/19 *Ratnaşıkı atlıg köni tüz tuyuglı ol kirtüdin kelmiş ulug bahşı nırvanka kirü yarlıkamışda kin ol ugurta yirtinçüde suçatı atlıg beg erti.* "Ratnaşıkı adlı doğru kavrayışlı, o gerçekten üstad Nirvana'ya girerek buyurduktan sonra o yerde Suçatı adlı bey idi."

Ulug bedük: Ulu, yüksek (Çaş. Beg 10, 65; Altun Y. 34h/6; 93/12; 95/2, 21-22; 155/10-11; 188/13; 293/7; 309/20; 315/22; 345/19; 421/19; 428/10; 615/6-7; 643/12; Mayt. 12/2; 20/8; 70/7; 74/1; 75/32; 78/18, 38; 82/46, 48; 85/10, 11; 98/4; Mül. Dan. 164-165, 167; Daş. 361, 678, 688, 2759, 3493, 3549, 3864). Bkz. Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug, Karı ulug, Kiŋ ulug, Ulug agır, Bek bedük. Çaş. Beg 65 *Ulug ilig bu ok seniŋ balıkıŋta küntin yıŋak bir*

ulug bedük sögüt bar. "Ulu hükümdar, senin bu şehrinde güneyden yana bir büyük ağaç var."

Ulug karı: Yaşlı (Mayt. 11/10; 12/17; 37/14; Daş. 481, 483, 1462). Bkz. Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug, Karı ulug, Kiŋ ulug, Ulug agır, Bek bedük, Ulug bedük, Ulug edgü. Mayt. 11/10 *Ay oglum ulug karı yüz yigirmi yaşlıg men.* "Ey oğlum, ben çok yaşlı ve yüz yirmi yaşındayım."

Ulug kiçig: Büyük küçük (Altun Y. 17/11-12; 46/13; 366/15; 487/8; 593/19; KP LXVII 7-8; Mayt. 35/33; Jut. Sek. Yük. 86, 346-347). Bkz. Ulug kiçig (Göktürk), Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug, Karı ulug, Kiŋ ulug, Ulug agır, Bek bedük, Ulug bedük, Ulug edgü, Ulug karı, Kenç kiçig, Kiçig kiçig, Kiçig yigit, Kuudaraça kiçig ilig kan. KP LXVII 7-8 *Evinteki ulug kiçigke tutuztı artuk edgü açınıŋlar tip.* "Evindeki büyüğe ve küçüğe, son derece iyi bakın, diyerek emanet etti."

Ulug kölük tayşıŋ: Büyük taşıt mezhebi, Mahayana. (Altun Y. 41/4). Bkz. Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug, Karı ulug, Kiŋ ulug, Ulug agır, Ulug bedük, Ulug edgü, Ulug karı, Ulug kiçig, Kaŋlı kölük. Tayşıŋ "büyük taşıt" (Wilkens 2021: 663) anlamındadır. Altun Y. 41/4 *... bir yintem mahayan ulug kölük tayşıŋ nomug ok nomladaçı et'öz erser ol titir.* "… tamamıyla Mayahan büyük taşıt mezhebi öğretisini öğretecek beden ise odur."

Ulug küçlüg: Büyük, güçlü (Altun Y. 115/5-6; 193/3; 207/21; 547/35; 599/4; 679/10; KP XLV 2; Mayt. 2/53; 7/6; 11/34-35; 18/17-18; 89/2; Jut. Sek. Yük. 350, 363, (431); Daş. 3987, 4324, 4568-4569). Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug, Karı ulug, Kiŋ ulug, Ulug agır, Ulug bedük, Ulug edgü, Ulug karı, Ulug kiçig, Kaŋlı kölük, Ulug kölük tayşıŋ, Erklig küçlüg, Küçlüg katıg, Küçlüg küsünlüg, Küçlüg yavlak. KP XLV 2 *Ulug küçlüg kutlug bodısavatlar ermeser bu yirke neŋ tegmegey.* "Büyük güçlü ve kutsal Bodısatvalar olmasa buraya kadar hiç gelemezdi."

Ulug ulug: Büyük büyük (Altun Y. 384/20; 439/4; Mayt. 59/16; 73/45-46; Daş. 457, 756). Bkz. Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug, Karı ulug, Kiŋ ulug, Ulug agır, Ulug bedük, Ulug edgü, Ulug karı, Ulug kiçig, Kaŋlı kölük, Ulug kölük tayşıŋ, Ulug küçlüg. Mayt. 59/16 *Ulug ulug edgüke erdemke tegmiş erser*

yime küvenç köŋül turgurmazlar. "Büyük faziletlere ulaşmış olsa da gurur duymaz."

Uluş balık: Şehir, memleket (Altun Y. 89/5-6, 16; 354/11-12; Mayt. 16/16; 38/47; 47/4; Jut. Sek. Yük. 138, 253-254, 258, (427)). Bkz. Balık uluş, İl uluş, İl uluş balık, İl uluş ornag, Kent uluş, Balık kent, Balık ordu, Balık suzak, Balık uluş. Mayt. 38/47 *Bu tıltagın uluş balık bodunu bokunu adasız tudasız ulug ögrünçün meŋin erürler.* "Bu nedenle şehir halkı tehlikesiz ve büyük bir sevinç içinde olurlar."

Uluş bodun: Halk (KP III 6-7; XXX 8; LXII 3; LXXI 2). Balık uluş, İl uluş, Kent uluş, Balık uluş, İl uluş balık, İl uluş ornag, Uluş balık, Kara bodun. KP III 6-7 *Yeme bodısatav tigin bu uluş bodun ayıg kılınçlıg kılmışın körüp ertiŋü busuşlug kadgulug bolup ıglayu balıkka kirdi.* "Yine Bodısatav prens bu halkın kötü amel işlediğini görüp son derece kederlenerek, ağlaya ağlaya şehre girdi."

Umug ınag: Umut ve sığınak (Kip $10_{a,}$ 185, 208; Çaş. Beg 60; Altun Y. 11/2; 24/14; 29/13; 34ı/8; 100/18; 104/23; 105/21; 110/13; 117/11-12; 132a/19; 137/20; 172/4-5; 178/14-15; 184/21; 334/17-18; 353/5; 392/8; 438/15; 492/13; 496/19; 612/8; 617/18; 628/9; 681/20-21, 23; Mayt. 3/11-12; 8/3; 54/31-32; 73/15; Jut. Sek. Yük. 38; Mül. Dan. 87-88; Daş. 115, 266, 280-281, 563, 1695, 1894, 2041, 2048, 2105, 2270, 2409, 2432, 2451, 2452, 2571, 2596, 2641-2642, 2651-2652, 2655, 2668, 2676, 2679, 2704, 2748, 3173-3174, 3185, 3206, 3251, 3291, 3544, 3955, 4373-4374, 4645). Um- fiilinden türeyen umug sözcüğü "isteme, arzu etme, dileme; mesnet, sığınak" (Clauson 1972: 157), (Wilkens 2021: 798) anlamlarında kullanılırken ınag sözcüğü de "emin, güven" kavramlarını karşılamaktadır (Clauson 1972: 182), (Wilkens 2021: 288). Çaş. Beg 60 *Amtı biziŋ isig özümüzke edgü köŋül turgurup umut ınag bolgıl.* "Şimdi bizim sıcak canımıza iyi gönül besleyip umut ve dayanak ol."

Umuglug ınaglıg: Umutlu ve dayanaklı (Mül. Muk. 18). Umug ınag ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. Mül. Muk. 18 Umuglug ınaglıg kirtülüg isig özümüz teg amrak adaşımıza. "Umutlu ve dayanaklı gerçek sıcak canımız gibi sevgili dostumuz!".

Umugsuz ınagsız: Umutsuz dayanaksız (Altun Y. 19/17; 85/6, 26; 99/17; 116/22-23; 180/7-8, 11-12; 368/22; 587/3; Daş. 591, 1507, 1546-1547, 2312, 2441, 2782, 2789). Umuglug ınaglıg ikilemesinin olumsuz biçimidir. Altun Y. 180/7-8 *Alku*

emgeklig tolgaklıg tınlıgların ozgurguka kutgarguka ötlemiş buyan edgü kılınç emgek üze yürekleri yançılmış korkınçda sıkışda turmış irinç yarlıg umugsuz ınagsız tınlıgların boşumak kutgarmak buyan edgü kılınçka yitmez. "Bütün ızdıraplı canlıları kurtarmayı öğütlemiş iyi davranış ile yürekleri parçalanmış, korku ve sıkıntıda kalmış, zavallı, umutsuz ve dayanaksız canlıları kurtarmak iyi davranışa yetmez."

Una basa: Hemen sonra (Altun Y. 615/14-15). Bkz. Basa basa. Una "peki, işte, bak gör" (Wilkens 2021: 799) anlamındadır. Altun Y. 615/14-15 ... *ötrü iki içileriŋe azkaya öŋre yorıyu tursunlar men una basa yitdim tip ötünüp* ... "… sonra iki ağabeyine azıcık öne yürüyüverip, ben hemen sonra yetişirim diye rica edip …".

Un- sın-: Çok çalışmak (Jut. Sek. Yük. Shanx-13). Bkz. Sın- uvşan-. Un- "köle gibi çalışmak, çabalamak" (Wilkens 2021: 799) anlamındadır. Sın- sözcüğü mecazen "çok çabalamak, çok gayret göstermek" (Wilkens 2021: 609) anlamı da kazanmıştır. Jut. Sek. Yük. Shanx-13 *Unup sınıp neteg erser bu tuşta urug tugmış işin bütürü körelim.* "Gayretle çalışıp nasılsa bu zamanda boy işini tamamıyla görelim."

Unıt- ıçgın-: Unutup kaybetmek (Jut. Sek. Yük. 203). Jut. Sek. Yük. 203 Unıt- "unutmak" (Clauson 1972: 179), (Wilkens 2021: 800); ıçgın- "kaybetmek" (Clauson 1972: 23), (Wilkens 2021: 286) anlamındadır. *Ançulayu kaltı kegdeke bitimiş kuin bitig teg sansız tümen ajunta berü unıtmatın ıçgınmatın öyü sakınu tutar.* "Öylece kâğıda yazılmış kitap yaprağı gibi sayısız alemden beri unutup kaybetmeden düşünerek tutar."

Unıtıl- kal-: Unutulup kalmak (Altun Y. 457/1). Bkz. Kal- unıtıl-. Altun Y. 457/1 *Birök yene bu nom erdini içinteki kayu kayu padakları kayu kayu yörügleri unıtılsar kalsar biz kamagun ol nomçınıŋ köŋüliŋe kirip odunturu sakınturu teginip onıtduru teginmegey biz.* "Eğer bu öğreti mücevheri içindeki hangi şiirleri hangi anlamları unutulup kalsa biz hepsini o öğreticinin gönlüne girip uyarıp unutturmayacağız."

Upası upasanç: Mümin, mümine (Altun Y. 23/14; 87/3; 191/15-16; 397/12-13; 403/4; 405/20; 422/11; 440/21; 479/19; 513/6; 671/20; Mayt. 27/12-13; 111/24-25; Jut. Sek. Yük. 130, 430). Upası "Budist mümin" upasanç "Budist mümine" (Wilkens 2021: 801) anlamlarındadır. Altun Y. 440/21 *Birök toyın şamnanç upası*

upasanç tört törlüg tirin kuvrag bu nom erdinig boşgunsarlar tutsarlar … "Eğer rahip rahibe, mümin mümine, dört tür topluluk bu öğreti mücevherini öğrenseler …".

Upaya paramıt tigme al altag paramıt: Marifet erdemi (Altun Y. 322/16-17). Upaya paramıt "yetenek aracının mükemmelliği" (Wilkens 2021: 802); al altag paramıt "araç mükemmelliği" (Wilkens 2021: 26) anlamlarındadır. Altun Y. 322/16-17 *Yitinç orunta upaya paramıt tigme al altag paramıt içinte katıglanurlar.* "Yedinci mekanda yetenek aracının mükemmelliği içinde çabalarlar."

Urı kız: Erkek kız (Kip 139-140, 141). Bkz. Kız ana, Kız kırkın, Kız koduz, Kız oglan. Urı sözcüğü "erkek, erkek çocuk, oğlan" (Clauson 1972: 197), (Caferoğlu 1968: 266); kız ise bugün de bildiğimiz anlamda "kız, kız çocuğu" (Clauson 1972: 679), (Caferoğlu 1968: 178) anlamına gelmektedir. Cinsiyet bakımından birbirine zıt varlıkları gösteren iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. Kuanşi İm Pusar'da bu ikilemeyi oluşturan sözcüklerin her ikisi de sıfat almıştır. Kip 139-140 *birük kenç urı kenç (140) kızlar körkin körü kurtulgu tınlıglar erser kuanşi im pusar ol tınlıglarka (141) kenç urı kenç kızlar körkin körtgürü nomlayur kutgarur.* "Genç oğlan ve genç kızların yüzünü görerek kurtulabilecek canlı varlık iseler, Kuanşi İm Pusar o canlı varlıklara genç oğlan ve genç kızlar kılığına girerek görünür (dini) öğretir, kurtarır."

Ursuk- bertin-: Vurulup yaralanmak (Altun Y. 632/23-633/1). Ursuk- "vurulmak, yaralanmak" (Clauson 1972: 238), (Wilkens 2021: 803); birtin- "yaralamak" (Clauson 1972: 359), (Wilkens 2021: 160) anlamlarındadır. Altun Y. 632/23-633/1 *Oglanıŋa yıçanu busuşlug okın ursukup bertinip yüreki emgenti.* "Oğlu için sakınıp keder okuyla yaralanıp yüreği acı çekti."

Urug tarıg: Tohum (Altun Y. 337/10; 491/18; Mayt. 4/16; Jut. Sek. Yük. 105, 454). Bkz. I tarıg, I tarıg yimiş, Tuturkan tarıg. Urug "tohum, ekin, filiz" (Clauson 1972: 214), (Wilkens 2021: 803) anlamlarındadır. Altun Y. 491/18 *Uduŋuz kılgalı urug tarıg yagız yirig.* "Tohumu ve yeryüzünü yapabilmeyi başardınız."

Uşa- sı-: Parçalayıp ufalamak (Altun Y. 113/22- 114/1). Bkz. Bıç- uşa-, Sı- artat-, Sı-boz-. Altun Y. 113/22-114/1 *Bu yagız yir arkasıntakı idiz taglarıg basguklarıg barça kog kıçmuk teg uşatu sıp sanın sakışın bilgeli bolgay.* "Bu yeryüzünün

arasındaki yüksek dağları tepelerin hepsini zerre gibi parçalayıp ufalayarak sayısını bilen olacak."

Ut- yiged-: Yenmek, alt etmek (Altun Y. 31/18; 45/2; 80/1; 82/3-4; 115/6, 19; 161/17; 162/8-9, 9; 172/19-20; 311/12; 396/11; 405/12-13; 423/7; 438/21; 464/23, 24; 465/3; Kör. B. 003; Mayt. 69/1-2; Çaş. Beg 76, 113, 134, 267, 286; Daş. 1128-1129, 1551, 1606, 2172, 2420, 2985, 3561, 3596-3597, 3617, 3752, 3771, 4484). Utmak "yenme, zafer" (1972: 38), (Wilkens 2021: 806); yiged- "yenmek, daha üstün olmak" (Clauson 1972: 911), (Wilkens 2021: 884) anlamındadır. Çaş. Beg 113 *Olarnı utgalı yigedgeli usarsan köŋülüŋteki ne kösüşün erser köŋül iyin kangay*. "Onları yenebilirsen gönlünde ne dileğin varsa gönlün (ona) doyacak."

Utlı sevinç: Sevinç, mutluluk (Altun Y. 336/9; 531/11; 667/2; Jut. Sek. Yük. B7-11; Mül. Muk. 52, 56-57, 78). Bkz. Tüş utlı, Ögrünç sevinç, Sevinç ögrünç, Sevinç utlı. Altun Y. 336/9 *Anın kim kayu tınlıglar bu nom erdinig tutsarlar teginserler ol yalaŋuklar ötrü alku burkanlarka utlı sevinç teginmiş bolgaylar.* "Hangi canlılar bu öğreti mücevherine ulaşıp tutsalar o insanlardan dolayı bütün Budalara sevinç ulaşmış olacak."

Utlı tüş: Karşılık, mükafat (Mayt. 25/4; 71/41-42; 74/36). Bkz. Tüş utlı, Sevinç utlı, Utlı sevinç. Mayt. 71/41-42 *Anın utlısın tüşin amtı tamulug et'özin teginür biz.* "Onun için karşılık olarak şimdi cehennemlik bedenine ulaştık."

Utmak yavalmak: Yenmek ve olgunlaşmak (Altun Y. 489/17). Bkz. Ut- yiged-. Yavalmak "sakinleşme, olgunlaşma" (Clauson 1972: 877), (Wilkens 2021: 877) anlamlarındadır. Altun Y. 489/17 *Ulug çerig içinte ürüg uzatı utmakın yavalmakın asılmak yavaş serimlig köŋüllüg siz.* "Büyük ordu içinde, sürekli zafer kazanıp olgunlaşarak güçlenen sabırlı gönüllüsünüz."

Utmak yigedmek: Zafer (Daš 17). Bkz. Ut- yiged-, Utmak yavalmak. Daš 17 *On uygur ililig kök kalıknıŋ yüüzinte ulug türlüg utmakın yigedmeki[n] çogın yalının yaltrıyu yaşuyu yarlıkap.* "On Uygur ilinin gökyüzünde (kazandığı) pek çok zaferden ışıklar saçarak (yeryüzüne) şefkat gösterir."

Utrun- turuş-: Direnmek (Altun Y. 7/10). Utrun- "muhalefet etmek, karşı durmak" (Clauson 1972: 69), (Wilkens 2021: 808); turuş- "karşı karşıya gelmek, direnmek" (Clauson 1972: 554), (Wilkens 2021: 761) anlamlarındadır. Altun Y. 7/10 *Bu muntag emgek tolgakka tegmiş üdte bu muŋumuznı emgekimizni aça*

yada okıtu sözlegeli uguluk küçümüz küsünümüz yok erti kata takı utrınguluk turuşguluk küçümüz bolgay. "Bu böyle sıkıntıya boğulmuş zamanda bu eziyetimizi açıp yayarak bildirip söyleyecek gücümüz yoktu, tekrar direnecek gücünümüz olacak."

Utun yavız: Kötü (Daş. 2329). Bkz. Ayıg yavız, Bulganyuk yavız, Edgü yavız. Utun "kötü, utanmaz, aşağılık" (Clauson 1972: 60), (Wilkens 2021: 806) anlamlarına gelmektedir. Daş. 2329 *Amtı yine utun yavız bra[manlar]nıŋ taş tuyagu teg irig yavgan [yüz]lerin körgeli tegimlig boltı.* "Şimdi kötü brahmanların taş çakıl gibi kaba yüzlerini görmek zorunda kaldık."

Utunçsuz teprençsiz: Yenilmez, sarsılmaz (Altun Y. 316/16). Açala teprençsiz, Adınsıgsız teprençsiz, Teprençsiz ayılmaksız. Utunçsuz "yenilmez" (Wilkens 2021: 808) anlamındadır. Altun Y. 316/16 *Kim ol bu orunta bodısatavlar işidip tutdaçı edremleri üze daranı tigme nomlarıg tüz tüp şadkı kılıp sansız sakışsız dyanlıg bilge biliglig yarukları anta ornatıp utunçsuz teprençsiz bolurlar.* "Ki bu yerde Bodısatavlar işitip tutacakları erdemleri ile tılsım denilen öğretileri köklü kılıp sayısız istiğrakli, hâkim bilgili ışıkları orada yerleşip yenilmez olurlar."

Utunçsuz yigedinçsiz: Yenilmez (Altun Y. 681/16). Bkz. Utunçsuz teprençsiz. Yigedinçsiz "yenilmez, aşılmaz" (Wilkens 2021: 884) anlamındadır. Altun Y. 681/16 *Utunçsuz yigedinçsiz ötrü ulugdı on küçlüg ogşatguluksuz erenlerniŋ şardul arslanı ...* "Yenilmezliğinden dolayı büyük on güçlü benzersiz erkeklerin şardul arslanı …".

Uvşak tavşak: Fısıltı (Altun Y. 636/13). Uvşak "küçük, genç; (ses için) alçak, yavaş" (Clauson 1972: 16), (Wilkens 2021: 809); tavşak "alçak, yavaş" (Wilkens 2021: 685) anlamlarındadır. Altun Y. 636/13 *Takı yime belgürmez uvşak tavşak sav sözün ilig beg yene yarlıkadı katunıŋa ince tip.* "Yine hükümdar belirsiz, fısıltı halinde sözünü hanımına şöyle söyleyerek buyurdu."

Uvut uyat: Haya, edep (Altun Y. 489/12; Mayt. 60/16). Uvut "utanç, utanma" (Clauson 1972: 6), (Wilkens 2021: 809); uyat "utanç" (Clauson 1972: 268), (Wilkens 2021: 292) anlamlarındadır. Altun Y. 489/12 *Uvut uyat üze çavıkmış atlıg küülüg bilge siz.* "Edep ile güçlenmiş namlı bilgesiniz."

Uvutlug uyatlıg: Edepli (Mayt. 59/8). Uvut uyat ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. Mayt. 59/8 *Takı yime edgü aşay küçinte uvutlug uyatlıg bolurlar.* "Ve yine iyi niyet sayesinde edepli olurlar."

Uyal- sıkıl-: Utanıp sıkılma (Altun Y. 117/19). Bkz. İgirt- sıkıl-, Sıkıl- emgen-, Sıkıl- tanıl-. Uyal- "utanmak" (Clauson 1972: 272) anlamındadır. Altun Y. 117/19 *Köŋülleri uyalıp sıkılıp batmış köŋüllerig olarnı barça birkerü bek çug emgeklerintin boşutup berke kagal kıyın kıyıtlar teggülük kadguların tarkartaçı bolayın.* "Gönülleri utanıp sıkılıp batmış gönüllüleri, onların hepsini birlikte bağ ızdıraplarından kurtarıp, kırbaç, işkence getiren kaygılarını uzaklaştırayım."

Uyad- ayman-: Utanıp çekinmek (Altun Y. 141/5). Bkz. Kork- ayman-, Kork- uyad-. Altun Y. 141/5 ... *öz kılmış kılınçlarıŋa ertiŋü uyadsar aymansar* ... "… kendi işledikleri davranışlardan fazlasıyla utanıp çekinseler …".

Uyırkan- yogurkan-: Şaşırmak (Altun Y. 621/16-17). Uyırkan- "hayret etmek, şaşırmak" (Wilkens 2021: 519); yogurkan- "hayret etmek, şaşmak" (Wilkens 2021: 909) anlamlarındadır. Altun Y. 621/16-17 *Ne anı körüp takı artukrak uyırkantı yogurkantı.* "Onu görünce fazlasıyla şaşırdı."

Uz uzagut: Usta, mahir (Mayt. 61/17; 89/6-7). Bkz. Ked uz. Uzagut "usta, zanaatçı" (Wilkens 2021: 811) anlamındadır. 61/16-17 *Kişi ajunınta erken satıgçı yulugçı uz uzagut erdimiz.* "İnsanlar alemindeyken alışverişçi, mahir idik."

Uzan- yıçan-: Ustalaşmak (Altun Y. 212/6). Bkz. Saklan- yıçan-. Uzan- "becerikli olmak" (Clauson 1972: 289), (Wilkens 2021: 811) anlamındadır. Altun Y. 212/6 *Bu iki törlüg al altaglar içinte ürüg uzatı ertiŋü ked uzanurlar yıçanurlar.* "Bu iki türlü yöntem içinde sürekli ve çok iyi ustalaşırlar."

Uzatı üzüksüz: Her zaman (Altun Y. 99/2). Bkz. Turkaru uzatı, Turkaru ürüg uzatı, Amru üzüksüz. Altun Y. 99/2 *Bu altun küvrügniŋ yig başdınkı ünin işidmiş ugurınta uzatı üzüksüz burkanlarka yakın yaguk tapıgçısı bolur.* "Bu altın davulun en iyi sesini işitmesi sayesinde her zaman Budalara yakın hizmetkârı olur."

Uzun turkaru: Her zaman (Mayt. 74/6; Daş. 477, 511, 517, 545, 568-569, 872, 876, 1002, 1172, 1775, 1798, 2153, 2210, 2325, 2433, 2442, 2756-2657, 2807, 3240, 3252, 3554, 3761, 4128-4129, 4507, 4725). Arkuru turkaru/turkuru, Turkaru uzatı, Turkaru ürüg uzatı. Uzun sözcüğünün "uzun, uzak" anlamının yanında

"her zaman, daima" anlamı da vardır (Clauson 1972: 288), (Wilkens 2021: 812). Mayt. 74/6 *Amarıları uzun turkaru kentü saçlarınta kömülüp içtin sıŋar kurt kavşayu yıdıyu sasıyu kelirler.* "Bazıları her zaman kendi saçlarında gömülüp, içinde kurtlar kaynaşıp, pis kokular yayarak gelirler."

Uzun turkaru amru: Sürekli (Daş. 2075). Bkz. Turkaru uzatı, Turkaru ürüg uzatı, Uzun turkaru, Amru üzüksüz. Daş. 2075 *[uzun turkaru amru a]yıg kılınç [kılgalı tegimlig bolguluk ers]ler .. il [orunı yime negüke kergeklig ol tip ...].* "(Sürekli) kötü iş (yapmaya layık olacak) ise taht (niçin önemlidir), dedi."

Üçer üçer: Üçer üçer (Altun Y. 589/14-15). Üç sayısının üleştirme eki almış biçimidir. Altun Y. 589/14-15 *Bir yıl sanı içinte üçer üçer aylarıg adırmak üze üd bolur.* "Bir yıl süresi içinde ayları üçer üçer ayırmak ile mevsim oluşur."

Üdrül- seçil-: Ayrılıp seçilmek (Altun Y. 457/4-5). Üdrül- "ayrılmak; seçilmek" (Clauson 1972: 69), (Wilkens 2021: 819); seçil- "beğenilip seçilmek" (Clauson 1972: 797), (Wilkens 2021: 593) anlamlarındadır. Altun Y. 457/4-5 *Daranı tigme üdrülmiş seçilmiş ıduk nom kapıglarıŋa tükellig kılıp ...* "Tılsım denilen seçilmiş kutsal öğreti kapılarına sahip olup …".

Üjik akşar: Harf, hece (Altun Y. 334/8; 532/20). Üjik "hece" (Wilkens 2021: 813); akşar "ses, hece" (Wilkens 2021: 26) anlamlarındadır. Altun Y. 334/8 *Ertingü arınmak süzülmekke uluş ulugı teŋrime uçsuz kıdıgsız et'özüŋüz üze birkeye yme üjik akşar sözleyü yarlıkamadın ...* "Çok temizlenmeye halk büyüğü Tanrıma uçsuz bucaksız bedeniniz üzerine sadece bir kere harf söyleyip buyurmadan…"

Üjik bitig: Yazı, kitap (Altun Y. 288/18, 21). Bkz. Üjik akşar. Bitig "kitap" (Clauson 1972: 303), (Wilkens 2021: 813) anlamındadır. Altun Y. 288/21 *Üjik bitig bilge bilig erser kaltı üç agılık iki yigirmi bölük nomlarıg bilmek ukmak erür.* "Yazı hâkim bilgi ise öyle ki samtso on sekiz bölüm öğretileri bilip anlamaktır."

Ükli- aşıl-: Çoğalıp artmak (Altun Y. 90. 2; 530. 22; Üİ 106b 2, 4, 6, 7, 9; 109b 15-110a 1; Jut. Sek. Yük. 105; Mayt. 41/39). Bkz. Aşıl- ükli-, Asıl- kora-. Mayt. 41/39 *Kaltı kiçigkiye ot üçüni yilig esinig basutçı iş bulup ökliyür bedüyür ançulayu yime az kılınç tıltagınta alku nızvanılar ökliyür aşılurlar.* "Küçücük bir ateş için yelin yardımcı olup ateşin büyüyüp çoğalması gibi aynı şekilde hırs nedeniyle bütün ihtiraslar da çoğalıp artar."

Ükli- bedü-: Çoğalıp büyümek (Mayt. 41/37). Bkz. Aşıl- ükli-, Ükli- aşıl-, Ulgad- bedü-. Mayt. 41/37 *Kaltı kiçigkiye ot üçüni yilig esinig basutçı iş bulup ökliyür bedüyür ançulayu yime az kılınç tıltagınta alku nızvanılar ökliyür aşılurlar.* "Küçücük bir ateş için yelin yardımcı olup ateşin büyüyüp çoğalması gibi aynı şekilde hırs nedeniyle bütün ihtiraslar da çoğalıp artar."

Ükli- esil-: Artıp eksilmek (Altun Y. 71/1). Bkz. Aşıl- ükli-, Ükli- aşıl-, Ükli- bedü-. Esil- "inmek, azalmak" (Wilkens 2021: 263) anlamındadır. Altun Y. 71/1 *Üklimeki esilmeki erser ol yme tülke yilvike ogşatı erür.* "Artıp eksilmesi ise o da sihre benzer."

Üklit- as-: Artırmak çoğalmak (Altun Y. 185/1-2; 191/10-11; 233/14; 234/14; Çaş. Beg 270-271; Daş. 3755-3756). Bkz. As- üklit-. Altun Y. 185/1-2 *... monçulayu yaŋın adruk adruk asıg tusu kıltaçı bodısatavlarnıŋ adruk adruk kuşalamul tigme edgülüg töz yıltızların üklitdeçi asdaçı tınlıglarnıŋ öŋi öŋi toorlug tsuy irinçü agır ayıg kılınçlıg kir tapçaların yudaçı arıtdaçı ertiŋü ulug asıglıg titir.* "… böylece başka başka yarar sağlayacak Bodısatavların çeşit çeşit Kusalamûla denen iyi kök ve esaslarını artıracak çoğaltacak; canlıların ayrı ayrı çeşitli kötü, fena davranışlı kir pasaklarını yıkayıp arıtacak son derece büyük ve yararlıdır."

Üklit- kiŋürt-: Çoğaltmak, arttırmak (Altun Y. 528/21-22). Bkz. As- üklit-, Üklit- as-. Kiŋürt- "genişletmek, yaymak" (Clauson 1972: 733), (Wilkens 2021: 365) anlamındadır. Altun Y. 528/21-22 *... ötrü bu altı yigirmi tümen sekiz miŋ yoçan kalın yitinçsiz yitiz yagız yir tatıgın üklitü kiŋürtü teginip ...* "… sonra bu on altı bin sekiz bin yoçan ulaşılmaz dünya zevkini artıracak …".

Üklitdür- astur-: Çoğaltmak (Altun Y. 88/6). Üklitdür- "büyüttürmek, geliştirtmek" (Wilkens 2021: 821); astur- "çoğalttırmak" (Wilkens 2021: 74) anlamlarındadır. Altun Y. 88/6 *Tarımış edgü yıltızların üklitdürüp asturup bışrunturgaylar.* "İyi yıldızları çoğaltıp olgunlaştıracaklar."

Üküş erüş: Pek çok (Daş. 3249). Bkz. Erüş üküş, Sansız üküş, Telim üküş. Daş. 3249 *Tözün oglum alku ga[ŋ içinteki k]um sanınça burhanlar üküş er[üş ...] sözlemekin yiryükler müneyükler.* "Soylu oğlum, bütün Ganj Nehri içindeki kum sayısınca Buda pek çok … söylemekle yerdiler ayıpladılar."

Üküş telim: Pek çok sayısız (Altun Y. 4/13; 79/7, 9, 17; 80/10; 82/2; 125/6-7; 140/22; 215/25-216/1; 279/13; 334/20-21; 389/18; 412/1; 452/6; 533/6; 600/7-8; 602/6;

604/6; 661/2, 3-4; 670/13; 672/20; Kör. B. 107; Üİ 112b/14; 113a/7; Daş. 748-749). Bkz. Erüş üküş, Sansız üküş, Telim üküş, Üküş erüş. Altun Y. 452/6 *Uyur birgeli tınlıglarka kamagda yig inç meŋig inç kılgalı udaçı üçün üküş telim tınlıgların uzatı kiŋürü yadıŋlar.* "Yapabilen canlılara herkesten daha iyi huzur sağlayabilmek için pek çok canlıyı her zaman geniş alana yaysınlar."

Ülgü teŋ: Denk, ölçü (Altun Y. 136/22; 177/17; 369/19; 375/1; 394/21). Bkz. Teŋ teŋ, Teŋ tırazug, Teŋ tüz, Tuş teŋ. Ülgü "ölçü, boyut" (Clauson 1972: 142), (Wilkens 2021: 822) anlamındadır. Altun Y. 177/17 *Yüz miŋ tümen koltı ülüşinte 'eŋ mıntın ülgü teŋ yöleşürüg ogşatıg üze yme arıtı yitmez ogşamaz.* "Yüz bin tümen sayısız parçasından en azından denkbir karşılaştırma ile de asla yetmez, benzemez."

Ülgüle- sana-: Hesaplamak, saymak (Altun Y. 167/14-15). Ülgüle- "hesaplamak, ölçmek" (Clauson 1972: 145), (Wilkens 2021: 822); sana- "saymak, hesap etmek" (Clauson 1972: 835), (Wilkens 2021: 579) anlamlarındadır. Altun Y. 167/14-15 *Burkanlarıg nom nomlatgalı nomlug tilgen evirtgeli nırvanka kirmedin yirtinçüde turgurgalı ötügçi bolup ötleyü ötünmekdin turmış buyan edgü kılınçnıŋ sanın sakışın kim ülgülegeli sanagalı ugay tip yarlıkadı.* "Budaları öğreti öğretmek için, öğreti tekerleğini çevirmek için Nirvana'ya girmeden dünyada kalmaları için ricacı olup, rica etmekten doğan iyi davranışın sayısını kim hesaplayabilecek, diye buyurdu."

Ülgüle- teŋle-: Ölçmek, tartmak (Altun Y. 167/8; 375/2). Bkz. Ülgüle- sana-, Teŋle-kolula-. Altun Y. 167/8 *Birer şlök birer padak nom nomlamakdın törümiş buyan edgü kılınçıg takı ülgülegeli teŋlegeli bultukmaz.* "Birer şiir birer koşuk öğreti açıklamaktan doğmuş iyi davranışı da tartabilmek mümkün değildir."

Ülgülençsiz teŋlençsiz: Hesapsız, ölçüsüz (Altun Y. 43/3-4; 45/2-3; 68/13; 70/4, 10; 151/5-6; 157/1-2; 164/21/22; 169/21; 175/20-21; 309/19-20; 360/11-12; 398/9; 415/9-10; 428/9; 649/1-2; 670/13; 672/4-5). Ülgülençsiz "ölçülemez, sonsuz" (Clauson 1972: 144), (Wilkens 2021: 823); teŋlençsiz "ölçülemez, ölçüsüz" (Clauson 1972: 522), (Wilkens 2021: 695) anlamlarındadır. Altun Y. 151/5-6 ... *ötrü tözünler oglı tözünler kızı ülgülençsiz teŋlençsiz buyan edgü kılınçlıg alırlar.* "… sonra soylular oğlu, soylular kızı hesapsız sevaplar alırlar."

Ülgülençsiz teŋlençsiz yöleştürgülüksüz: Hesaplanıp kıyaslanamaz (Altun Y. 163/13-14). Bkz. Ülgülençsiz teŋlençsiz, Ogşatguluksuz yöleştürgülüksüz. Altun Y. 163/13-14 *Anı üçün yme kavşıkıya ötügçi bolmakdın turmış buyan edgü kılınç ülgülençsiz teŋlençsiz yöleştürgülüksüz titir.* "Ey Kavşıkı! Onun için öğütçü olmaktan doğan sevap hesaplanıp kıyaslanamaz."

Ülgülüg kolulug: Hesaplı, ölçülü (Altun Y. 156/15). Bkz. Sanlıg sakışlıg ülgülüg kolulug. Altun Y. 156/15 *Ne üçün yitmez tip tiser tapıg udug kılmakdın turmış buyan edgü kılınç erser sanlıg sankışlıg ülgülüg kolulug titir.* "Ne için yetmez diye söylese hürmet etmekten doğmuş sevaplar sayılı, hesaplıdır."

Ülgülüg teŋlig: Ölçülü (Üİ 117b/13). Bkz. Sanlıg sakışlıg ülgülüg kolulug, Ülgülüg kolulug. Ülgü teŋ ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. Üİ 117b/13 *Bu iki dyanlartakı öçmekte ulatılar neçe tıdsar yine kin togdaçı köŋül köŋülteki nomlarıg inçip ülgülüg teŋlig erür.* "Bu iki istiğraklerdeki sönme ve diğerleri ne kadar engellese de sonradan soğan gönül ve gönülteki öğretileri, yine de ölçülüdür."

Ülgüsüz kıdıgsız: Hesapsız, sonsuz (Altun Y. 110/11-12). Bkz. Alkınçsız ülgüsüz, Kutsuz ülgüsüz, Kıdıgsız buluŋsuz, Tüpsüz kıdıgsız, Uçuz kıdıgsız. Altun Y. 11/11-12 *... ökünü kşantı kılu tegintim ülgüsüz kıdıgsız.* "… pişman olup af dileyerek sonsuz ulaştım

Ülgüsüz koltı: Sayısız, çok. (Altun Y. 201/13; 314/22-23). Bkz. Alkınçsız ülgüsüz, Kutsuz ülgüsüz, Ülgüsüz kıdıgsız, Koltı nayut, Koltı nayut tümen, Tümen koltı. Altun Y. 201/13 *Anta ötrü sınhanımıtaprabangkarı atlıg bodısatav ülgüsüz koltı erüş üküş kuvragı birle olurmış orunlarıntın örü turup ...* "Sonra Sınhanımıtaprabaŋkarı adlı Bodısatav sayısız, pek çok cemaat ile oturmuş oldukları yerlerden ayağa kalkıp …".

Ülgüsüz kolusuz: Sayısız, çok fazla (Altun Y. 20/16-17; 117/16-17; 292/20-21). Bkz. Alkınçsız ülgüsüz, Kutsuz ülgüsüz, Ülgüsüz kıdıgsız, Ülgüsüz koltı, Ödsüz kolusuz, Ödsüz kolusuz kezigsiz, Sansız sakışsız kolusuz. Altun Y. 21/16-17 *... ölürmemekniŋ yme buyan edgü kılınçı yme ança ok ülgüsüz kolusuz titir.* "… öldürmemenin yine sevabı yine öyle sayısızdır."

Ülgüsüz sansız: Hadsiz hesapsız (Çaş. Beg 190; Altun Y. 17/2; 34c/21; 49/19, 22; 80/10; 122/9; 172/18; 174/15-16; 185/8-9; 258/7-8; 262/6-7, 10, 12; 263/5, 13-

14; 267/12-13, 13-14, 15; 340/6-7; 371/5; 421/15-16; 427/12-13; 430/3; 457/14-15; 487/1; 489/24-490/1; 399/4-5; 514/4; 542/2; 614/2; 645/18-19; 654/8; 662/3, 8; 663/8; Mül. Dan. 56; Daş. 250, 810-811, 1539-1540, 2764, 2900, 2974, 3210-3211, 3674, 3923, 4497, 4529, 4562-4563). Bkz. Alkınçsız ülgüsüz, Kutsuz ülgüsüz, Ülgüsüz kıdıgsız, Ülgüsüz koltı, Ülgüsüz kolusuz, Sanguluksuz sansız, Sansız üküş, sansız sakışsız, Sansız sakışsız kolusuz, Sansız tümen. Mül. Dan. 56 *Ülgüsüz sansız keyiklerig avlap ölürdi.* "Hadsiz hesapsız hayvanları avlayıp öldürdü."

Ülgüsüz sansız koltı: Sayısız, çok (Altun Y. 499/4-5). Bkz. Alkınçsız ülgüsüz, Kutsuz ülgüsüz, Ülgüsüz kıdıgsız, Ülgüsüz koltı, Ülgüsüz kolusuz, Sanguluksuz sansız, Sansız üküş, Sansız sakışsız, Sansız sakışsız kolusuz, Sansız tümen, Ülgüsüz sansız, Koltı nayut, Koltı nayut tümen, Tümen koltı. Altun Y. 499/4-5 *Yene ülgüsüz sansız koltı sanınça kalp ödlertin berü yene turkaru ürüg uzatı köni kirtü savıg ok yarlıkayurlar erti.* "Yine sayısız on binlerce sayısınca zamanlardan beri yine sürekli iyi, gerçek sözü buyururlar idi."

Ülgüsüz üküş: Sayısız, çok fazla (Altun Y. 31/2-3; 34k/19-20; 53/9-10; 93/2; 96/10; 132/20-21; 312/17; 360/17; 431/4; 432/3; 537/22; 645/3; 651/6; Mül. Dan. 15; Daş. 208, 798, 874, 1628, 3216, 4255-4256, 4494). Bkz. Alkınçsız ülgüsüz, Kutsuz ülgüsüz, Ülgüsüz kıdıgsız, Ülgüsüz koltı, Ülgüsüz kolusuz, Sansız üküş, Ülgüsüz sansız, Ülgüsüz sansız koltı, Erüş üküş, Sansız üküş, Telim üküş, Üküş telim. Mül. Dan. 15 *Montada ulatı yılkı ajunıŋa barmış keyiklerniŋ ülgüsüz üküş korkınçları ol.* "(İşte) burada hayvan alemine varmış hayvanların sayısız korkularıdır."

Ülgüsüz üküş koltı: Sayısız, çok fazla (Altun Y. 315/7). Bkz. Alkınçsız ülgüsüz, Kutsuz ülgüsüz, Ülgüsüz kıdıgsız, Ülgüsüz koltı, Ülgüsüz kolusuz, Sansız üküş, Ülgüsüz sansız, Ülgüsüz sansız koltı, Erüş üküş, Sansız üküş, Telim üküş, Üküş telim, Koltı nayut, Koltı nayut tümen, Tümen koltı, Ülgüsüz koltı, Ülgüsüz sansız koltı. Altun Y. 315/7 *Kanınçsız körkle burkanlar körki ülgüsüz üküş koltı sanınça azrua teŋriler kuvragı üze tegriglep tapıg udug agır ayag alu üzeliksiz üstünki yig sogançıg noş tatıglıg nom tilgenin evire nom nomlayu yarlıkamışları közünür.* "Son derece güzel Budalar güzelliği sayılamayacak kadar çok Ezrua tanrılar cemaatinin etrafında toplanıp saygı ve hizmet alıp, her zaman daha iyi, hoş öğreti tekerliğini çevirerek öğreti açkılayarak buyurdukları görünür."

Ülüglüg kutlug: Kutlu nasipli (KP XXI 4). Bkz. Kutlug ülüglüg. KP XXI 4 *Lö kanlarınta çintamani erdini bulsar bar kim ülüglüg kutlug kişi ol erdini bulsar kamag tınlıglarka asıg tusu kılur.* "Ejderha hanında çintâmani mücevheri var, eğer kutlu kili bu mecevheri bulursa bütün çalılara yara sağlar."

Ülüş bölük: Bölüm, kısım (Altun Y. 199/12). Bkz. Agılık bölük. Ülüş "bölüm" (Clauson 1972: 153), (Wilkens 2021: 824) anlamındadır. Altun Y. 199/12 *Altun öŋlüg yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom iliği atlıg nom erdini içinte kılınç adartmakın öçürmek atlıg nom yörügin okıtdaçı bişinç ülüş bölük üçünç tegzinç nom bitig bitiyü yadıltı.* "Altın renkli, parlak, her şeyden yükseltilmiş, öğreti hükümdarı adlı öğreti mücevheri içinde, davranış engellemesini söndürmek adlı öğreti yorumunu anlaşılır yapan beşinci bölüm üçüncü tomar, öğreti kitabı yazılıp yayıldı."

Ün at: Ses (Altun Y. 275/20). Bkz. At kü / küü, At yol, Kü / küü at. Ün "ses, seda, ton" (Clauson 1972: 167), (Wilkens 2021: 824) anlamındadır. Altun Y. 275/20 ... *ince kaltı bu kamag nomlarıg okıtdaçısın ok tutmak üze yalaŋuz közünür ödki ünüg atıg üjikig bölüküg okıtdaçı ol tip bilmek erür.* "… şöyle ki bu bütün öğretileri okutan kimseyi tutmak üzere yalnız şimdiki zamanki sesi, heceyi, bölümü okutan diye bilmektir."

Ün çogı: Gürültü, bağrışma (Altun Y. 385/2, 15; 386/9). Bkz. Ün at, Tigi çogı / çugı. Altun Y. 385/2 ... *ünin çogısın işidmek üze ince tip sakınurlar.* "… gürültüyü işitirek öylece düşünürler."

Ün- ert-: Çıkıp geçmek (Altun Y. 166/12-13). Bkz. Kir- ün-, Ert- bar-, Ert- keç- ket-, Ert- oz-. Altun Y. 166/12-13 ... *yene üç ödlerig belgürtdeçi şravaklar pratyıkabutlarnıŋ bilgülüklerintin ünmiş ertmiş öŋi seçilmiş alku ulug bodısatavlarınıŋ bışrunu yorıgulukı kamag bügü biliglig burkanlarnıŋ adırtsız bir teg tözi tüpi titir.* "… yine üç zamanları belirtecek Şravaklar, Pratyekabudhaların bilmelerinden çıkıp geçmiş, ayrı ve seçilmiş bütün ulu Bodısatavların, öğrenilip uyulması gereken bütün hâkim bilgili Budaların kökü ayrımsız, aynıdır."

Ün sav: Ses söz (Altun Y. 364/9). Bkz. Ün at, Ün çogı, At sav söz, Ötüg sav, Sav söz, Söz sav. Altun Y. 364/9 *Kulgak kaçıg üzüksüz ünüg savıg işidür.* "Kulak duyusu her zaman sesi sözü işitir."

Ünde- kıkır-: Bağırıp çağırmak (Altun Y. 13/13). Bkz. Orla- kıkır-. Ünte- "bağırmak, haykırmak, çağırmak" (Clauson 1972: 180), (Wilkens 2021: 826) anlamındadır. Altun Y. 13/13 *Erklig kannıŋ bu yarlıgın işidip ol mini iltdeçi yumışçılar yügürü taşkaru ünüp ündediler kıkırtılar.* "Hanın bu buyruğunu işitip o beni götürecek hizmetçiler koşarak dışarı çıkıp bağırıp çağırdılar."

Ür ırak: Uzun zaman önce (Altun Y. 185/8; 514/21; 629/5). Bkz. Bkz. Inaru ırak, Irak tarıkmış. Ür "uzun zamandır, epeydir" (Clauson 1972: 193), (Wilkens 2021: 826) anlamındadır. Altun Y. 185/8 *Öŋre ertmiş ür ırak ülgüsüz sansız yüz miŋ asankı kalp ödlerte aşnu bu yirtinçü yir suvda raçaratnaprabası atlıg teŋri burkan öŋ belgüre yarlıkamış erti.* "Uzun zaman önce geçmiş, hadsiz hesapsız, yüz bin Asamkhyeyakalpa dönemlerinden önce bu dünyada Rajaratnaprabhasa adlı tanrı Buda ortaya çıkarak buyurmuş idi."

Ür kiç: Uzun süre (Altun Y. 34c/21; 92/1; 160/5; 164/5; 342/16; 612/17; Mayt. 81/12; KP LXII 1; Daş. 2248, 4256). Bkz. Ür ırak. Kiç "geç, uzun" (Clauson 1972: 692), (Wilkens 2021: 361) anlamındadır. Altun Y. 160/5 *Kaltı men öŋre kamag tınlıg oglanın inç meŋilig kılgalır üçün öŋreki burkanlarıg nırvanka kirü yarlıkamasun ür kiç uzun ödün yirtinçüde turu yarlıkasunlar tip ötügçi boltum.* "Şöyle ki ben önceki bütün canlıları rahata ulaştırmak için önceki Budalar Nirvana'ya girip buyurmasınlar, uzun süre dünyada kalsınlar, diye ricacı oldum."

Ürk- beliŋle-: İrkilip ürkmek (Altun Y. 615/11; 621/22; 622/12; Daş. 1211). Bkz. Kork- ürk, Kork- beliŋle-. Altun Y. 621/22 *Ne monı işidü birle ök ürkip beliŋlep ötrü orduka kirip katunka ınçe tip ötünti.* "Bunu işitince ürküp korkttuğu için saraya girip hatuna şöyle söyledi."

Ürkit- beliŋlet-: Ürkütüp korkutmak (Mayt. 101/17-18). Ürkit- "ürkütmek, korkutmak" (Clauson 1972: 226), (Wilkens 2021: 827); beliŋlet- "ürkmek, korkmak" (Clauson 1972: 344), (Wilkens 2021: 159) anlamlarındadır. Mayt. 101/17-18 *Ötrü tükel bilge maytrı burkan ol antag korkınçsız ayınçsız sımtag köŋüllüg yalaŋuk ürkitgelir beliŋletgelir üçün …* "Bunun üzerine eksiksiz bilge Maytrı Buda o, öylesi korkusuz, boş gönüllü insanı ürkütüp korkutmak için …".

Ürkit- korkıt-: Ürkütmek, korkutmak (Altun Y. 220/21). Bkz. Ürkit- beliŋlet-. Korkıt- "korkutmak" fiilidir. Altun Y. 220/21 *Kaltı adınlarıg sögmemek tokımamak*

sıkmamak taŋmamak ürkitmemek korkıtmamak solamamak beklememek açurmamak suvsatmamak kuyaşda tumlıgda emgetmemekde ulatı tıltaglarıg kılmamak erür. "Öyle ki başkalarını sövmemek dövmemek, sıkmamak, ürkütüp korkutmamak, bağlamamak, acıktırıp susatmamak, güneşte ve soğukta eziyet etmemek başka nedenleri de yapmamaktır."

Ürlük inç: Ebedi, sonsuz (Altun Y. 680/18). Bkz. İnç esen, İnç meŋi, İnç meŋilig, İnç tınç. Ürlük "ebediyet, sonsuzluk" (Clauson 1972: 229), (Wilkens 2021: 827) anlamındadır. Altun Y. 180/18 *Busuşsuz kadgusuz kurug akıgsız ulug meŋilig bozulmaz artamaz ürlük inç ölüm nırvan balıklıg.* "Izdırapsızi kuru, büyük sevinçli, bozulmayan, ebedi, sonsuz huzur şehirli!".

Ürlüklüg meŋü: Dâimi, ebedi (Altun Y. 61/11; 62/1-2, 11, 15). Bkz. Akıgsız ürlüklüg, Meŋü meŋü. Altun Y. 62/11 *... çın kirtü töz tüp titir üçün anın yintem ürlüklüg meŋü tip titir.* "… doğru, gerçek kök olduğu için o her zaman ebedidir, denilir."

Ürlüksüz meŋü ermez: Geçici, fani (Altun Y. 61/1, 15; 62/5, 12, 16-17). Bkz. Ürlüklüg meŋü, Meŋü meŋü, Akıglıg ürlüksüz, Anıtyatlıg ürlüksüz, İtiglig ürlüksüz. Altun Y. 62/5 *Tüş et'öz yene töz tüp ermez üçün işlemiş işi küdügi yme tükel közünmez üçün anın ürlüksüz meŋü ermez tip titir.* "Rüya görünüşü de gerçek olmadığı için yaptıkları işi de bütünüyle görünmez olduğu için geçicidir."

Ürüg uzatı: Sürekli, daima (Altun Y. 22/6; 32/24; 91/5; 101/15; 105/8; 132b/15-16; 157/6; 164/8; 192/12; 193/15; 207/11; 208/7; 212/5; 234/9; 241/9; 243/7-8; 246/3-4; 247/16; 249/22; 285/23-24; 300a/28-29; 334/16-17; 338/1-2; 342/7; 346/4; 361/6; 362/15-16; 397/14-15; 400/14; 405/12; 413/6; 436/7-8; 440b/6; 443/18; 454/23; 468/24-469/1; 481/3; 489/17, 20; 491/10; 505/9-10; 541/9-10; 565/15; 566/17; 607/16; 611/18; 613/6; 629/9; 646/17; 647/6; 655/6-7, 8, 10, 13, 14, 17-18; 656/18; 666/16; Mül. Muk. 39; Daş. 4603). Bkz. Turkaru uzatı, Turkaru ürüg uzatı, Uzatı üzüksüz. Mül. Muk. 39 *Ürüg uzatı todmış kanmış boluŋlar.* "Dâima doymuş kanmış olun."

Ürüg uzatı üzüksüz: Sürekli, dâima (Altun Y. 115/20-21; 122/15; 353/6). Bkz. Turkaru uzatı, Turkaru ürüg uzatı, Uzatı üzüksüz, Amru üzüksüz. Altun Y. 115/20-21 *Ürüg uzatı üzüksüz öŋre ajunug bilmek bilge biligke tegeyin.* "Sürekli önceki alemi bilme hâkim bilgisine ulaşayım."

Ürüg ürgüt: Sürekli (Altun Y. 517/3-4; 567/2; 653/19). Bkz. Turkaru uzatı, Turkaru ürüg uzatı, Ürüg uzatı üzüksüz. Ürgüt "uzun zaman, her zaman, dâima" (Wilkens 2021: 827) anlamındadır. Altun Y. 517/3-4 *Yir tatıgı küçetip ürüg ürgüt üstelür.* "Dünyanın tadı güçlenerek sürekli artar."

Üst alt: Yukarı, aşağı (Altun Y. 133/20-21; 365/23; Mayt. 33/31; Mül. May. 52-53; Çaş. Beg 21; Kör. B. 137; Daş. 3504, 3896). Üstün "üst, yukarıda, yüksek" (Clauson 1972: 242), (Wilkens 2021: 829); altın "alt, aşağıda" (Clauson 1972: 131), (Wilkens 2021: 38) anlamlarındadır. Altun Y. 365/23 *Tursarlar yme bir yirte agtınurlar inerler üstün altın yorırlar.* "Bir yerde dursalar yukarı çıkarlar, aşağı inerler; aşağı yukarı hareket ederler."

Üstel- ükli-: Artıp çoğalmak (Mayt. 12/42). Bkz. Asıl- üstel-, Aşıl- ükli-, Ükli- aşıl-, Ükli- bedü-, Ükli- esil-. Mayt. 12/42 *Ançama yarasınçıg otun karımak sen kim togmışta berü altmış yaşka tegi küç küsün et kan üstelü ükliyü turdı.* "Ne kadar iğrenç, kabasın yaşlanmak ki doğduğundan beri altmış yaşına kadar güc kuvvet, et kan artıp çoğalıp durdu."

Üstünki yig: Üstün, en iyi (Altun Y. 118/17; 124/12-13; 142/3; 157/2; 400/11; 661/5; Daş. 1165, 4185). Bkz. Başdınkı yig. Üstünki "üstteki, yukarıdaki, en iyi" (Clauson 1972: 244), (Wilkens 2021: 830) gibi anlamlara sahiptir. Altun Y. 661/5 *Amtı yene mini üküş telim nomlar yörügin kiŋürü okıtdaçı biltürteçi üstünki yig ögdi üze öge küleyü ötüntüŋ.* "Şimdi yine pek çok öğreti yorumlarını genişletip anlatan, en üstün övgü ile beni överek anlattı."

Üz buz: Kin, nefret (Altun Y. 332/2; Daş. 415, 454, 461). Üz "nefret, kin" (Clauson 1972: 279), (Wilkens 2021: 831); buz "nefret dolu" (Clauson 1972: 389), (Wilkens 2021: 190) anlamlarındadır. Altun Y. 332/2 *... üz büz ööç kek tutdaçı yagı yavlak adasıntın ...* "… nefret, intikam tutan düşman tehlikesinden …".

Üz- iske-: Koparıp parçalamak (Mayt. 62/13; 72/22; 78/23). Bkz. Üz- iske-. Mayt. 62/13 *Ol antag tırŋakın kentü et'özümüzteki etimizni yinimizni üzüp iskep yiyür biz.* "Böyle tırnaklarımızla kendi bedenimizdeki etimizi, derimizi koparım parçalayıp yeriz."

Üz- kes-: Parçalayıp kesmek (Altun Y. 31/9; 34ç/13; 61/10, 17-18; 86/15-16; 98/5-6; 148/15). Bkz. İske- üz-, Üz- iske-, Bıç- kes-. Altun Y. 148/15 *Üçünç kentünüŋ*

edgü yıltızın birtem üzmiş kesmiş erser... "Üçüncüsü kendinin iyi esasını toptan parçalayı kesmiş ise …".

Üzeliksiz üstünki: En üstün (Altun Y. 393/2). Bkz. Üstünki yig. Üzeliksiz "en iyi, en yüksek, mükemmel" (Clauson 1972: 288), (Wilkens 2021: 832) anlamındadır. Altun Y. 393/2 *Bu bir nom bölükinte üç miŋ ulug miŋ koltı bodısatavlar üzeliksiz üstünki köni tüz tuymak burkan kutıŋa evrilinçsiz köŋüllüg boltılar.* "Bu bir öğreti bölümünde sayısız Bodısatavlar en üstün, doğru kavrama Buda saadetine dönüşsüz gönüllü oldular."

Üzeliksiz üstünki yig: En üstün (Altun Y. 132/6-7; 132b/2; 149/14-15; 151/21-22; 153/21-22; 158/19; 159/7; 160/22; 166/23- 167/1, 22-23; 170/23- 171/1; 171/19-20, 22-23; 173/10; 174/12-13; 183/3-4; 186/18-19; 188/3-4; 241/6-7; 260/24-25-261/1; 315/10; 336/20; 376/18; 377/16-17; 383/8-9; 392/22; 410/4-5; 421/2; 428/22; 438/13; 462/7; 532/4-5; 614/15; 615/21-22; 644/10). Bkz. Başdınkı yig, Üzeliksiz üstünki. Altun Y. 149/14-15 *Törtünç kentü ok kılmış buyan edgü kılınçların barçanı üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutıŋa evirmek.* "Dördüncüsü, kendi işlemiş olduğu sevaplarını, hepsini en üstün, dopru kavrama Buda saadetine çevirmek."

Üzeliksiz yig: Daha üstün, mükemmel (Altun Y. 160/16; 463/9; 671/12). Bkz. Başdınkı yig, Üzeliksiz üstünki, Üzeliksiz üstünki yig. Altun Y. 160/16 *... ol buyan edgü kılınçlarımızını barça üzeliksiz yig köni tüz tuymak burkan kutıŋa evire teginür biz.* "… o sevaplarımızı bütünüyle mükemmel, doğru kavrama Buda saadetine saygıyla yöneliriz."

Üzeliksiz yig başdınkı: En iyi (Altun Y. 429/20-21). Bkz. Başdınkı yig, Üzeliksiz üstünki, Üzeliksiz üstünki yig, Üzeliksiz yig. Başdınkı "baştaki, birinci, en iyi" (Clauson 1972: 288), (Wilkens 2021: 149) anlamındadır. Altun Y. 429/20-21 *... üzeliksiz yig başdınkı ıduk nomlug toogug örü tikip ...* "… en iyi kutsal öğreti borusunu yukarı dikip …".

Üzeliksiz yig üstünki: En üstün (Altun Y. 24/10; 34i/22-23; 161/4). Bkz. Başdınkı yig, Üzeliksiz üstünki, Üzeliksiz üstünki yig, Üzeliksiz yig, Üzeliksiz yig başdınkı. Altun Y. 161/4 *... ançulayu ok biz yme ötügçi bolmış buyan edgü kılınçımızını üzeliksiz yig üstünki köni tüz tuymak burkan kutıŋa evire teginür biz tip timiş*

kergek. "… böylece biz de ricacı olmuş sevaplarımızı en üstün, doğru kavrama Buda saadetine saygıyla yöneliriz diye demiş (olsa) gerek."

Üzüksüz tutçı: Ara vermeden, devamlı (Altun Y. 157/5-6). Bkz. Amru üzüksüz, Uzatı üzüksüz, Ürüg uzatı üzüksüz. Tutçı "dâima, aralıksız, sürekli" (Clauson 1972: 461), (Wilkens 2021: 764) anlamındadır. Altun Y. 157/5-6 *... ötrü ol tınlıglar bu iyin ögirmeklig yig ögretigde üzüksüz tutçı ürüg uzatı öğretinmiş kergek.* "… bunun üzerine o canlılar bu sevindirici üstün öğretide ara vermeden, sürekli öğrenmek gerek."

Üzül- alkın-: Kesilip sona ermek (Altun Y. 34ş/11-12). Bkz. Öç- üzül-, Alkın- egsü-, alkın- isil-, alkın- tüke-, alkın- yokad-, Arı- alkın-, Arta- alkın-, Öç- alkın-, Öçül- alkın-, Tarık- alkın-, Tüpük- alkın-. Altun Y. 34ş/11-12 *Kamag tınlıgarıg ögirtdürmeklig burkanlarnıŋ adırtlamış iş ködügleri kin keligme ödlerniŋ uçıŋa tüpiŋe teggingeke tegi arıtı üzülmez alkınmaz.* "Bütün canlıları mutlu eden Budaların farklı işleri güçleri, gelecek zamanların sonuna varıncaya kadar asla kesilip sona ermez."

Üzül- öç-: Kesilip yok olmak (Altun Y. 165/12-13). Bkz. Öç- üzül-, Alkın- egsü-, alkın- isil-, alkın- tüke-, alkın- yokad-, Arı- alkın-, Arta- alkın-, Öç- alkın-, Öçül- alkın-, Tarık- alkın-, Tüpük- alkın-, Üzül- alkın-, Öç- amrıl-, Öç- arı-, Öç- tarık-, Öç- üzül-, Tog- öç-. Altun Y. 165/12-13 *Nızvanılıg köŋülte belgürmeki üze ikin ara üzülür öçer osuglug erser...* "İhtiraslı gönülde belirmesi ile ikisi arasında kesilip yok olur gibi ise …".

Vaçırazan örgün: Taht (Altun Y. 172/10). Vaçırazan "elmas taht" (Wilkens 2021: 837); örgün "taht" (Wilkens 2021: 540) anlamlarındadır. Altun Y. 172/10 *Kaltı bu biziŋ bahşımız kaŋımız umugumuz ınagımız ulug yarlıkançuçı köŋüllüg tükel bilge teŋri teŋrisi burkan aŋmagad ilte narayançan ögüz kıdıgınta mahabodı sögüt tüpinte vajırlıg vaçırazan örgün üzesinte bek bagdaşınu oluru yarlıkap ...* "Öyle ki bu bizim öğretmenimiz, babamız, umudumuz, dayanağımız, ulu merhametli gönüllü eksiksiz bilge tanrılar tanrısı Buda Magadha ülkesinde, Nairanjana Irmağı kıyısında Mahabodı ağaç dibinde, elmas işlemeli taht üzerinde sağlam bağdaş kurup, oturup, buyurup …".

Vasanabakı atlıg ermek ülüşlüg: Varlık parçalı (Altun Y. 312/8). Vasanabakı/vasanabagi "parfüm sürme'de payı" (Wilkens 2021: 841); ermek

ülüşlüg "mevcudiyet parçalı (Vâsanâbhâhīya'nın yaklaşık tercümesi" (Wilkens 2021: 118) anlamlarındadır. Altun Y. 312/8 *Yine eŋilki vasanabakı atlıg ermek ülüşlüg başdınkı oruntakı bodısatavlarka …* "Yine en önce varlık parçalı baştaki yerdeki azizlere …".

Vaydurı erdini: Mücevher (Altun Y. 93/1; 96/6; 110/23; 112/2-3; 122/12; 347/14; 348/4; Mayt. 29/17, 20; 30/17). Vayduri "beril, lacivert taşı" (Wilkens 2021: 837); erdini "mücevher, değerli taş, değerli şey" (Wilkens 2021: 112) anlamlarındadır. Mayt. 29/17 *Vaydurı erdinilig kent tamının saparir erdini üzeki itigi yaratagı bolur.* "Mücevherli şehir damlarının mücevher bulunan süsleri vardır."

Vaydurı saparır: Değerli taş vb. (Altun Y. 119/16; 384/17; 515/16-17; Mayt. 29/3-4). Bkz. Vaydurı erdini. Saparır "necef taşı" (Wilkens 2021: 624) anlamındadır. Mayt. 29/3-4) *… yiti kat altunun kü(müşin) (vaydurın) saparırın itiglig balık kentleri bolur.* "… yedi kat altın gümüş, mücevherli donatılmış şehirleri vardır."

Vayragyabumı atlıg vayrag barmış: Dünya tiksintisinin yeri (Altun Y. 315/2-3). Vayragyabumı/vairagyabumi "dünya tiksintisinin yeri (onuncu Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 838); vayrag/vairag barmış öŋi orunlug "dünya tiksintisine yönelmiş yeri olan (onuncu Bhūmi'nin adı)" (Wilkens 2021: 838) anlamlarındadır. Altun Y. 315/2-3 *Vayragyabumı atlıg vayrag barmış öŋi orunlug onunç oruntakı bodısatavlarka …* "Dünya tiksintisine yönelmiş yerli onuncu yerdeki azizlere …".

Vayturılug saparırlıg/Vayturılag saparırlag: Mücevherli (Mayt. 31/28; 44/1; 55/34). Vaydurı saparır ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. Mayt. 31/28 *Alku üstün örtüki altın yapakı yiriŋe tegi altunlug kümüşlüg vaydurılag saparırlag bolur.* "Bütün yukarıdaki örtüleri ve aşağıdaki yapılarına kadar hep altından gümüşten, mücevherdendir."

Vayumandal atlıg yil tilgen: Rüzgar çarkı (Altun Y. 208/16-17). Vayumandal/vayumantal "Budist kozmolojide rüzgâr çarkı" (Wilkens 2021: 842); yil tilgen "rüzgâr tekeri, rüzgâr gülü" (Wilkens 2021: 886) anlamlarındadır. Altun Y. 208/16-17 *İnçe kaltı vayumandal atlıg yil tilgen narayan toŋanıŋ küçi üze vaçırın katıgdı tokıp neteg saçılmaksızın turur erser …*

"Şöyle ki rüzgar çarkı Narayan adlı savaşçının gücüyle elmasla dövülüp nasıl dağılmadan durursa …".

Vımala kirsiz arıg: Kirsiz, arı (Altun Y. 316/2-3). Bkz. Arıg kirsiz, Kirsiz arıg, Kirsiz münsüz, Kirsiz tapçasız, Arıg süzük, Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg turug, Arıg yaŋı, Arıg yürüŋ, Arış arıg, Iduk arıg, Kirsiz arıg, Süzük arıg. Vımala "temiz" (Wilkens 2021: 845) anlamındadır. Altun Y. 316/2-3 *İkinti vımala kirsiz arıg atlıg orun ol.* "İkincisi temiz, arı adlı yerdir."

Virhar seŋrem: Manastır (Altun Y. 135/19; 479/23; Mayt. 52/47; 101/40; 109/5, 26-27, 32). Bkz. Seŋik seŋrem sanlıg, Seŋik virhar sanlıg, Seŋrem sanlıg seŋik. Altun Y. 135/19 *... virhar seŋrem astupka sanlıg edig tavarıg azu yme törtdin sıŋarkı bursaŋ kuvraglarka sanlıg edig tavarıg kuntum altım ogurladım erkimce tapımca işletdim erser ...* "… ve manastır, tapınağa ait malı mülkü ve dahi dört taraftaki topluluklara ait malı mülkü çaldım çırptım, yağmaladım; gücüm kuvvetim oranında kullandım ise …

Virhar seŋrem sanlıg seŋik: Manastıra ait (Mayt. 62/3; 70/59). Bkz. Seŋik seŋrem sanlıg, Seŋik virhar sanlıg, Seŋrem sanlıg seŋik, Virhar seŋrem. Mayt. 62/3 *... öŋre yalaŋuk (ajununta) (erken) vir(h)ar seŋrem sa(nlıg) (seŋik) (aşın) içgüsin yidimiz (yuŋladımız) (adınaguka) birtimiz.* "… vaktiyle insanlar (alemindeyken) manastıra ait (yiyecek) içeceği yedik (sarf ettik), başkalarına verdik."

Virya paramıt tigme katıglanmak paramıt: Çabanın mükemmelliği (Altun Y. 322/9-10). Vırya paramıt "çabanın mükemmelliği" (Wilkens 2021: 847); katıglanmak paramıt "zahmet mükemmelliği" (Wilkens 2021: 344) anlamlarındadır. Altun Y. 322/9-10 *Törtünç orunta vırya paramıt tigme katıglanmak paramıt içinte katıglanurlar.* "Dördüncü mekanda çabanın mükemmelliği içinde çabalarlar."

Yadıl- çavık-: Ünlenmek (Altun Y. 481/21). Bkz. Teg- yadıl-, Külel- çavık-. Altun Y. 481/21 *Yirtinçüde yadılmış çavıkmış ulug atınız ol.* "Yeryüzünde ünlenmiş yüce adınızdır."

Yadıl- saçıl-: Yayılıp saçılmak (Daş. 2). Bkz. Teg- yadıl-, Yadıl- çavık-, Saçıl- arta-, Saçıl- tökül-, Saçıl- yokad-. Daş. 2 *Köŋülçe tapça tegzinü bartaçı yalınayu yaltrıyu yadılu saçılu turur.* "Gönlünce dönerek gidecek (olan ilahi hazret) ışıklar saçarak parlayıp turur."

Yag yakrı: Yağ (Daş. 4542, 4546). Yag "yağ, katı veya sıvı yağ" (Clauson 1972: 895); yakrı "iç yağı" (Clauson 1972: 905) anlamlarındadır. Daş. 4546 ... *ölürmegince yagı yakrı bulgu yok.* "… öldürmeyince yağ bulunacağı yok."

Yagı yavlak: Yol kesici (Kip 42-43, 54, 57; Altun Y. 20/3; 89/22; 193/17; 313/1; 325/21-22, 24; 326/17, 19-20; 327/11; 332/3; 341/19; 397/17; 401/13; 405/15-16; 408/12, 17-18; 409/12; 415/12; 434/16; 534/23; 555/1; Kör. B. 042; Daş. 3009). Bkz. Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak, Kadır yavlak, Kıŋırtı yavlak, Küçlüg yavlak. Yagı sözcüğü "düşman, hasım" (Clauson 1972: 898), (Caferoğlu 1968: 279) anlamındadır. Eş anlamlı iki sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. Kip 42-43 ... *yir suvda sansız tümen yagı yavlak kuvrap ol kalın yagı yavlak ara kalın satıgçılar yolayu ertgeli sakınsar* ... "… memleketlerde sayısız yol kesiciler toplansa ve bu bir sürü yol kesici arasından birçok satıcı yola çıkıp geçmeği düşünseler…".

Yagısız börisiz: Düşmansız (Mayt. 3/18). Yagısız "düşmansız" (Clauson 1972: 908), (Wilkens 2021: 853); börisiz "düşmansız" (Wilkens 2021: 192) anlamlarındadır. Mayt. 3/18 ... *barçada baştın açsız kızsız kısıgsız kavrıgsız yagısız börisiz basınçsız unçsuz irtsiz birtsiz muŋsuz taksız telim taşım bay barımlıg sansız üküş kötişvr bayagutlar evleri barkları* ... "… hepsinden üstün, tok, hür, düşmansız, minnetsiz, vergisiz, müreffeh, çok varlıklı, sayısız zenginlerin evleri barkları …".

Yagısız yavlaksız: Düşmansız, tehlikesiz (Altun Y. 192/4; 196/20; 452/21-22; 607/19). Bkz. Yagısız börisiz. Yavlaksız "kötülüksüz, düşmansız" (Wilkens 2021: 878) anlamındadır. Altun Y. 192/4 *Üçünç süülüg küçi aşılıp üstelip yagısız yavlaksız bolgay*. "Üçüncüsü askeri gücü artıp düşmansız olacak."

Yak- yapşın-: Yaklaşmak, bağlanmak (Altun Y. 240/22). Bkz. Sıg- yak-, Atkan-yapşın-, bodul- yapşın-, İlin- yapşın-/Yilin- yapşın-. Altun Y. 240/22 *Bu iki törlüg yaŋluk atkak tözlüg nomlarka yakmadın yapşınmadın çın kirtü köŋülüg ok körü burkan kutın küsemek erür.* "Bu iki türlü yanlış, bağlanma esaslı yapışmadan doğru gönlü görerek Buda saadetini istemektir."

Yakın yaguk: Yakın, içli dışlı (Altun Y. 99/3; 109/20-21; 553/13; 555/1-2, 20-21; 559/12-13; Üİ 99a/15; 122b/6-7; Daš. 270). Yakın "yakın, yakınlık, içli dışlı" (Clauson 1972: 904), (Wilkens 2021: 855); yaguk "yakın" (Clauson 1972: 901),

(Wilkens 2021: 854) anlamlarındadır. Altun Y. 109/20-21 *Yavız yavlak ayıg öglilerke tuşup yakın yaguk bolmak alp emgek titir.* "Kötü düşüncelilere denk gelip yakın olmak ızdıraptır."

Yala yaŋku: Suçlama, iftira, söylenti (Altun Y. 90/13; 326/1, 20-21; 327/12; 332/5; 552a/1-2; 555/6; Kör. B. 080). Yala "suçlama, iftira, söylenti" (Clauson 1972: 918), (Wilkens 2021: 856); yaŋku "yankı, ses seda" anlamının yanında iftira, söylenti" gibi anlamları da taşımaktadır (Clauson 1972: 949), (Wilkens 2021: 864). Altun Y. 90/13 *Yok kurug yala yaŋku üze adakıp ödsüz ölümin ölmegeyler.* "Boş ve yalan sözlerle kötü duruma düşüp zamansız ölüm ile ölmeyecekler."

Yalaŋuklı teŋrili: İnsanlı tanrılı (Altun Y. 34ç/20-21). Bkz. Teŋrili yalaŋuklı. Altun Y. 34ç/20-21 *... sogançıg kirtü nom tilgenin evirip yalaŋuklı teŋrili kuvragıg kutgargalı udaçı ...* "… tatlı, gerçek öğreti terkerleğini çevirip insnalı tanrılı topluluğu kurtarabilecek …".

Yalaŋuz yindem: Sadece, tek (Altun Y. 610/15). Bkz. Bir yindem. Yalaŋuz "tek başına, yalnız, sadece, tek" (Clauson 1972: 930), (Wilkens 2021: 858) anlamlarındadır. Altun Y. 610/15 *Barsnıŋ irbizniŋ manunıŋ arslannıŋ böriniŋ tilküniŋ aşı erser yalaŋuz yindem isig et kan erür.* "Parsın, ırbızın, manunun, aslanın, kurdun, tilkinin yemeği ise sadece sıcak et ve kandır."

Yalgan igid: Yalan (Jut. Sek. Yük. 119). Bkz. Ezüg yalgan, Ezüg igid, İgid ezüg, Ogrı igid. Jut. Sek. Yük. 119 *Kayu kişi artuk yalgan igid savlıg çası savlıg utun savlıg sarsıg erser ...* "Hangi kimse fazla yalan sözlü, dedikodu sözlü, küstah sözlü, çirkin sözlü ise …".

Yalın ot: Ateş, alev (Altun Y. 640/14). Bkz. Çog yalın, Ot yalın, Ört yalın, Ot suv. Altun Y. 640/14 *Törtdin yıŋakdın tüzüde ince kaltı yalın ot kamagdın barça kavşamış teg.* "Dört tarafın hepsine bakınıyorlar tıpkı ateş her tarafı sarmış gibi."

Yalına- yaltrı-: Parlamak (Altun Y. 316/25; Das. 2). Yalına- "parlamak, tutuşturmak, ışıldamak" (Clauson 1972: 932), (Wilkens 2021: 857); yaltrı- "parlamak, ışıldamak" (Clauson 1972: 923), (Wilkens 2021: 858) anlamlarındadır. Altun Y. 316/25 *Kim ol bu orunta bodısatavlar bilge bilig ot yalını üze nızvanı kadgularıg örtep köyürüp tuyunmak bölüklüg nomlarıg bışrunmaklıg yarukın artukrak yalınayurlar yaltrıyurlar.* "Ki o bu yerde Bodısatavlar hâkim bilgi ateşi ile

ihtiraslı kaygıları yakıp kavrama bölümlü öğretileri öğrenme ışığıyla fazlaca parlarlar."

Yaltrı- yaşu-: Işık saçıp parlamak (Altun Y. 347/16-17; Jut. Sek. Yük. 422; Daš. 18). Bkz. Yalına- yaltrı-. Yaşu- "parlamak, ışıldamak" (Clauson 1972: 977), (Wilkens 2021: 876) anlamındadır. Altun Y. 347/16-17 *Yaŋı togmış ay teŋri teg süvri uzun kaşınız ol yaltrıyu yaşuyu tururlar kara kabuŋ öŋi.* "Yeni doğmuş ay tanrı gibi sivri, uzun kaşınız var, kara yaban arısı rengi gibi parlar."

Yaltrıklıg yaruklug: Işıklı, parlak (Altun Y. 34d/35). Yaltrıklıg "parıltılı, parlak" (Clauson 1972: 924), (Wilkens 2021: 859); yaruklıg "parlayan, parlak" (Clauson 1972: 964), (Wilkens 2021: 873) anlamlarındadır. Altun Y. 34d/35 *... başdınkı alkışka tegmiş bodısatav yaltrıklıg yaruklug bodısatav ...* "… en üstün kutsamaya ulaşmış Bodısatav, parlak Bodısatav …".

Yalvar- agırın-: Yalvarıp sızlanmak (Altun Y. 12/21). Bkz. Kol- yalvar-, Küse- yalvar-, Ökün- yalvar- kşanti kıl-, Ötle- yalvar-, Ötün- yalvar-. Agırın- fiili agırkan- fiilinin yanlış biçimi olmalıdır; "acıdan inlemek" (Clauson 1972: 94), (Wilkens 2021: 21) anlamındadır. Altun Y. 12/21 *Ol yazı içi yene bütürü yalvarmak agırınmak möŋremek ınçıklamakda ulatı işidgeli umaguluk ünleri üze yaŋkura turur.* "O ovanın içinde yine bütünüyle yalvarıp sızlanmak, böğürmek, inlemekten işitilecek sesleri ile yankılanıp durur."

Yan- evril-: Dönmek, çevrilmek (Altun Y. 421/3-4). Bkz. Evril- tevril-, Evril- yorı-. Yan- "dönemk, geri gelmek" (Clauson 1972: 941), (Wilkens 2021: 860) anlamındadır. Altun Y. 421/3-4 *... ötrü üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutıŋa yanmaksız evrilmeksiz bolgay men.* "… böylelikle en üstün mükemmel doğru kavrama Buda kutsallığına dönmeksizin ulaşmış olacağım."

Yan- turıt-: Dönmek, gerilemek (Altun Y. 541/7). Bkz. Yan- evril-, Turıt- turkıglan-. Altun Y. 541/7 *... çogın yalının bilge biligin yititgeli ömekde köŋülgermekde yanmaksız turıtmaksız kılgalı ...* "… alevin ateşin hâkim bilgiyi yok edip düşünmekten geri dönülmez kılıp …".

Yaŋ kip: Örnek, şekil (Altun Y. 641/18; Üİ 100b/10). Yaŋ "model, örnek, kalıp" (Clauson 1972: 940), (Wilkens 2021: 862); kip "model, örnek" (Wilkens 2021: 365) anlamlarındadır. Altun Y. 641/18 *Yıglayu sıgtayu yorırlar yaŋıg kipig*

ıçgınıp kögüzlerin tokıp. "Ağlaya sızlaya yürüyor, şeklini kaybedip üzüntüden göğüslerine vuruyorlardı."

Yaŋ osug: Tarz, şekil (Altun Y. 250/20-21). Bkz. Yaŋ kip. Osug "tavır, tutum, davranış" (Clauson 1972: 245), (Wilkens 2021: 516) anlamlarındadır. Altun Y. 250/20-21 *İnçip bodısatavlar bu muntag yaŋın bu bu teriŋ nomlarnıŋ yaŋın osugın okıtdaçı körkitdeçi birer şlok birer padak nomlarıg işidgeli bolguları üçün ...* "Öyle ki Bodısatavlar, bu şekilde bu derin öğretilerin şeklini bildiren, gösteren birer koşuk birer şiir öğretileri işittikleri için …".

Yançış- öçeş-: (Mayt. 81/61). Yançış- "birbirini ezmek" (Wilkens 2021: 860); öçeş- "birbirinden nefret etmek, birbiriyle tartışmak" (Clauson 1972: 32), (Wilkens 2021: 521) anlamlarındadır. Mayt. 81/61 *Bir ikintişke bıçuşurlar kesişürler tokışurlar sançışurlar yançışurlar öçeşürler boguşurlar örlüşürler.* "Birbirleriyle kesişirler, vuruşurlar, dövüşürler, kapışırlar, birbirlerine kin beslerler, boğuşurlar, birbirlerini kızdırırlar."

Yaŋı arıg: Yeni, temiz (Altun Y. 416/14; 440c/6; 478/10; 487/6-7; 519/13; Mayt. 94/3). Bkz. Arıg süzük, Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg turug, Arıg yaŋı, Arıg yürüŋ, Arış arıg, Iduk arıg, Kirsiz arıg, Süzük arıg, Vımala kirsiz arıg. Altun Y. 440c/6 *Özi arıg suvka kirip yaŋı arıg ton kedip iliginte tütsülüg tuta bu tütsügüg urup mini okısun.* "Kendisi temiz suya girip yeni ve temiz giysisini giyip elinde tütsüyü tutarak, bu tütsüyü yakıp beni çağırsın."

Yaŋı arıg yürüŋ: Yeni, temiz, ak (Altun Y. 444/14). Bkz. Arıg süzük, Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg turug, Arıg yaŋı, Arıg yürüŋ, Arış arıg, Iduk arıg, Kirsiz arıg, Süzük arıg, Yaŋı arıg. Altun Y. 444/14 *... yaŋı arıg yürüŋ bözde urırada teŋrim sizin körküŋüzni bedizetsün.* "… yeni, temiz, ak bir bezin ortasında efendim sizin güzelliğinizi resmetsin."

Yaŋırtı yene: Tekrar, yeniden (Altun Y. 637/16-17). Bkz. İkileyü yene. Yaŋırtı "tekrar, yeniden" (Clauson 1972: 952), (Wilkens 2021: 863) anlamındadır. Altun Y. 637/16-17 *Ötrü ilig beg muntag yaŋlıg yavız belgüg yaŋırtı yene üstelti buşmak kagurulmak emgeki.* "Sonra hükümdar böylesi kötü işareti görünce kavrulma ızdırabı yeniden çoğaldı."

Yaŋku ün: Ses seda (Altun Y. 486/3). Bkz. Yala yaŋku, Ün at, Ün çogı, Ün sav. Altun Y. 486/3 *Yaŋku ün teg kurugın kök kalık teg ilinçsiz yapşınmaksız tözlügin …* "Ses seda gibi boşluğun, gökyüzü gibi bağımsız temelliğinin …".

Yap- yadıl-: Örtmek ve yaymak (Altun Y. 33/6). Bkz. Teg- yadıl-, Yadıl- çavık-. Yap- "örtmek, kapamak" (Clauson 1972: 870), (Wilkens 2021: 864) anlamındadır. Altun Y. 33/6 *Tınlıglarta köni kirtü yapdaçı yadıltaçı yükünmekim üze …* "Canlılara doğruyu örten ve yayana hürmetim ile …".

Yap yaruk: Pırıl pırıl (Jut. Sek. Yük. S34-4). Bkz. Titik yaruk. Jut. Sek. Yük. S34-4 *Usun ödün yap yaruk.* "Aklın zamanında pırıl pırıl."

Yap yavışgu: Yaprak (Altun Y. 370/1-2; Mayt. 37/18-19). Bkz. Hua yavışgu. Yap "yaprak" (Wilkens 2021: 864) anlamındadır. Altun Y. 370/1-2 *… kendir berk kamış yap yavışgu alkınçsız bu edlerig kalısız bışıp kesip barça alsar …* "… kendir, sağlam kamış, yaprak sınırsız bir şekilde (olsa) bu şeyleri tamamıyla kesip hepsi alınsa …".

Yap yazı tüp tüz: Geniş ve düz (Altun Y. 312/20-21). Bkz. Kiŋ yazı, Tüp tüz. Altun Y. 312/20-21 *İkinti mokşanabakı atlıg kutrulmak ülüşlüg oruntakı bodısatavlarka bu üç miŋ ulug miŋ yirtünçü yir suv ülgüsüz üküş uçsuz kıdıgsız öŋi öŋi adruk adruk sogançıg körkle arıg süzük erdiniler üze itiglig yaratıglıg aya teg yap yazı tüp tüz közünür.* "İkincisi, kurtulmak paylı yerdeki azizlere bu büyük binlik dünya sayısız, uçsuz bucaksız, başka başka, ayrı ayrı, güzel, temiz mücevherlerle süslenmiş avuç gibi gep geniş ve dümdüz görünür."

Yapırgak yavışgu: Yaprak filiz (Daş. 3354). Bkz. Butık yapurgak/Butık yapargak, Butık yalpırgak, Yap yavışgu. Daş. 3354 *Kaçan birök nigrod sögüt […] yapırgakı yavışgusı tüketip […]* "Ne zaman ki nyagrodhah ağacı … yaprağı filizi tüketip …".

Yar- kadır-: Kırıp bükmek (Mayt. 108/10). Yar- "kırarak açmak, parçalamak, bıçakla açmak, parçalamak, bölmek" (Clauson 1972: 954), (Wilkens 2021: 866); kadır- "bükmek, eğmek" (Şinasi Tekin 1960b: 400) anlamlarındadır. Mayt. 108/10 *… yarıp kadırıp çadır ögüzke kodarlar.* "… kırıp büküp Kül Nehrine bırakırlar."

Yaragınça yonınça: Uygun biçimde (Altun Y. 590/8). Bkz. Teginçe yaragınça. Yonınça "uygun, buna göre, olması gerektiği gibi" (Wilkens 2021: 916) anlamlara gelmektedirler. Altun Y. 590/8 *Bu üdlerniŋ içinte yaragınça yonınça*

itip tüzüp uz katıp aşıg içgüg suvsuşug… "Bu dönemlerde uygun biçimde yiyeceği içeceği düzenleyip, iyice karıştırıp …".

Yarat- ornat-: Kurmak, yerleştirmek (Altun Y. 289/8; 379/19). Bkz. İt- yarat-, Beküt- ornat-, Ornat- ukıt-, Sergür- ornat-, Turgur- ornat-. Altun Y. 379/19 *Ançulayu mini yme tükel bilge teŋri teŋrisi burkan bu muntag osuglug tütrüm teriŋ nom yörüginte aŋsız uz inçgülügin meŋilin yaratu ornatu yarlıkadı.* "Böylece beni de eksiksiz bilge tanrılar tanrısı Buda buna benzer derin öğreti yorumunda tümüyle huzuru yerleştirip buyurdu."

Yarıl- açıl-: Çiçek açmak (Mayt. 55/27; 61/7-8). Bkz. Arı- açıl-. Yarıl- "patlayıp açılmak, yarılmak" (Clauson 1972: 967), (Wilkens 2021: 868) anlamındadır. Mayt. 55/27 *Tö törlüg kök sarıg kızıl yörüŋ yipün öŋlüg esri kusrı suvdakı kurgakdakı çeçekler yarılıp açılıp tökülür.* "Çeşitli mavi, sarı, kırmızı, beyaz, menekşe renkli, alacalı, su ve karadaki çiçekler açıp dökülür."

Yarıl- bükşül-: Sızlamak, kırılmak (Altun Y. 626/23). Bkz. Yarıl- açıl-. Bükşül- "kırmak, kırılacak noktaya kadar bükmek" (Clauson 1972: 329), (Wilkens 2021: 212) anlamlarındadır. Altun Y. 626/23 *Kim meniŋ bu yürekim yarılıp bükşülip barmadın neçökin turur monı teg.* "Ki benim yüreğim kırılmadan böylece nasıl durur?".

Yarıl- sın-: Yarılmak, kırılmak (Altun Y. 624/19-20). Bkz. Yarıl- açıl-, Yarıl- bükşül-, Sın- uvşan-, Un- sın-. Altun Y. 624/19-20 *Kılmaŋ meniŋ kögüzümin yarılguluk sınguluk tip tidi.* "Benim göğsümü kırmayın diye söyledi."

Yarın kiçe: Sabah akşam (IrkB 1, 2; 22). Yarın sözcüğü yaru- "aydınlanmak" sözcüğünden gelmekte ve "sabahın erken saatleri"ni ifade etmektedir (Clauson 1972: 970). Ancak sözcük zamanla "ertesi günün sabahı" ve oradan da "ertesi gün" anlamını kazanmıştır (Clauson 1972: 970), (Caferoğlu 1968: 287). Kiçe "akşamın geç saatleri, gece" (Clauson 1972: 694), (Caferoğlu 1968: 108) anlamındadır. Ters anlamlı sözcüklerden oluşan bir ikilemedir. İkilemeyi oluşturan sözcüklerin her ikisi de bugün kullanılmaktadır. IrkB 1 *Tensi men yarın kiçe altun örgin üze olurupan meŋileyür men*. "Ben Tensi'yim, sabah akşam altın taht üzerinde oturup mutlu bir şekilde yaşarım."

Yarlıka- küse-: Buyurup istemek (Mayt. 64/6-7). Bkz. Küse- kol-, Küse- körügse-, Küse- tile-, Küse- yalvar-. Yarlıka- "buyurmak, emir vermek, vaaz vermek"

(Clauson 1972: 968), (Wilkens 2021: 869) anlamlarına gelmektedir. Mayt. 64/6-7 *Ayagka tegimlig maytrı burkan ünün toyın dıntar ince tip yarlıkayur küseyür.* "Saygıdeğer Maytrı Burkan sesle rahiplere şöyle buyurup diler."

Yarlıka- tutuz-: Tembihlemek (Altun Y. 395/3). Bkz. Yarlıka- küse-, Ötle- tutuz-. Altun Y. 395/3 *Anın amtı men ulug azruaya bu nom erdini içinteki nom tözinçe bışrungalı ögretingeli öyü sakınu tutgalı ötgürü yene adınaguka kiŋürü nomlagalı okıtgalı yarlıkayur men tutuzur men ne üçün tip tiser.* "Ey ulu Ezrua! O yüzden şimdi ben bu öğreti mücevheri içindeki öğreti esasını öğrenip düşünerek, yine başkalarına açıklayıp bildirerek tembihliyorum."

Yarp katıg agınçsız: Sağlam, katı (Altun Y. 393/12). Bkz. Bek yarp, Toŋ yarp, Alp katıg, Bek katıg, Kadır katıg, Katıg kınıg, Kınıg katıg, Kınıg katıg bek, Kurımış katıg, Küçlüg katıg, Sımtagsız kınıg katıg, Agınçsız evrilinçsiz, Evrinüksüz agınçsız. Altun Y. 393/12 *Olar yene ikileyü burkan kutıŋa yarp katıg agınçsız bolup bodısatavlarnıŋ yolıŋa kirtiler.* "Onlar yine Buda saadetine sağlam olup Bosısatavların yoluna girdiler."

Yarsınçıg sasıg: İğrenç (Mayt. 111/7). Bkz. Ulınçıg yarsınçıg. Sasıg "kokuşmuş, kötü kokulu" (Clauson 1972: 856), (Wilkens 2021: 589) anlamındadır. Mayt. 111/7 *... /// üskütek yarsınçıg sasıg ... // utunu ///miş evdin barktın önüp ...* "Bu kadar … iğrenç ve pis koku … evden barktan çıkmış …".

Yaru- yaltur-: (Jut. Sek. Yük. S34-8). Yaru- "parlamak, ışık saçmak" (Clauson 1972: 956), (Wilkens 2021: 871); yaltur- "alev almak" (Clauson 1972: 923) anlamındadır. Jut. Sek. Yük. S34-8 *Teŋri teŋrisi burkan yarlıkamış teŋrili yirlite sekiz törlügin yarumış yalturmış ıduk darni tana yip atlıg nom sudur bir tegzinç törülüg yir (?) yarlıkayur erti.* "Tanrılar tanrısı Buda buyurduğu göklü yerli sekiz türüyle alev alıp parlamış kutsal büyü tanesi yeme adlı öğreti kitabı bir bölüm yasalı yer buyurur idi."

Yaru- yaltrı-: Parlamak (Altun Y. 541/22-23; 547/4; Jut. Sek. Yük. 03, (27), (378), 386, 393, 396-(396), 465, Bx3-14-15). Bkz. Yaru- yaltur-, Yalına- yaltrı-, Yaltrı-yaşu-. Altun Y. 547/4 *... kentü öz et'özlerin ıduk orunların yarutu yaltrıtu tutgalı umazlar.* "… kendi bedenlerini, kutsal yerlerini parlatıp tutamazlar."

Yaru- yaşu-: Parlamak (Jut. Sek. Yük. 422, 459). Bkz. Bkz. Yaru- yaltur-, Yaru- yaltrı-, Yaltrı- yaşu-. Jut. Sek. Yük. 459 *... köŋülleri kögüzleri bilge biligleri alku yarudı yaşudı.* "… akılları fikirleri, hâkim bilgileri hep parladı."

Yaruk yaltrık/Yaruk yalturuk: Işık, parıltı (Altun Y. 113/1; 338/11; 448/17; 630/19; 646/9; 651/11-12; 652/1-2; 683/9-10; Üİ 104a/9; Mayt. 33/30; 39/13-14; 69/29; 76/17; Daş. 3938-3939). Bkz. Titik yaruk. Yaltrık "parlaklık, ışık, aydınlık" (Clauson 1972: 922), (Wilkens 2021: 859) anlamındadır. Altun Y. 448/17 *Yüz miŋ turkı yirte yaruk yaltrık közüntürgeyler.* "Yüz bin uzaklıktaki yerden parıltıyı gösterecekler."

Yaruk yaltrıklıg: Pırıl pırıl (Altun Y. 2/7; 11/4; 11/15-16; 14/16; 18/17; 34/5; 36/4; 52/17; 86/20; 87/4; 89/13; 92/4, 19, 21; 93/7; 96/18; 104/15-16; 112/9; 130a[1]/2; 175/11; 177/6-7; 182/17; 186/16; 191/5-6; 193/8; 199/6-7; 201/4-5; 335/23; 341/6-7; 342/21; 343/13-14; 345/4-5; 355/5; 362/18; 371/18; 394/5; 397/5; 398/19; 399/10; 403/16; 404a/4; 406/18-19; 426/7; 430/18-19; 451/19; 457/7; 458/8-9; 459/2; 465/5; 473/10, 23; 497/17; 512/16; 516/1; 518/6; 520/1-2; 527/11, 23; 538/2-3, 20-21; 546/7; 568/10-11; 570/4; 573/18; 580/16; 598/6; 644/18; 649/9-10; 653/8; 657/18; 661/13; 672/13; 673/5-6; 674/14-15; e1/15; e2/9; Jut. Sek. Yük. 413). Bkz. Titik yaruk, Yaruk yaltrık, Yaltrıklıg yaruklug. Altun Y. 451/19 *Altun öŋlüg yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş bu nom erdinig üzeliksiz on küçlüg ugrayu okıtu nomladım.* "Altın renkli, pırıl pırıl, her şeyden yüksek bu öğreti mücevheri en üstün on gücü özellikle okutarak vaaz verdim."

Yaruk yaşuk: Işık, parlaklık (Altun Y. 96/9; 117/2; 122/3; 137/10; 279/10; 312/23; 333/11; 429/22-430/1; 438/4-5; 504/22; 585/20; 593/13; 594/10; Jut. Sek. Yük. 243, (386), 387, (391), (401), 404; Üİ 102b/2, 7). Bkz. Titik yaruk, Yaruk yaltrık, Yaruk yaltrıklıg. Yaşuk "parlaklık, ışık" (Clauson 1972: 977), (Wilkens 2021: 876) anlamındadır. Altun Y. 438/4-5 *Çog yalın küç küsün yaruk yaşuk üze egsüksüz bolu tegingey biz.* "Alev, güç, ışık ile eksiksiz olarak ulaşacağız."

Yaruklug yaltrıklıg: Parlak, ışıklı (Altun Y. 358/20). Bkz. Yaltrıklıg yaruklug, Yaruk yaltrıklıg. Yaruklug "parlayan, parlak, parıltılı" (Clauson 1972: 964), (Wilkens 2021: 873) anlamındadır. Altun Y. 358/20 *Yükünür men yaruklug yaltrıklıg ilig kan atlıg teŋri teŋrisi burkan kutıŋa.* "Parlak hükümdar adlı tanrılar tanrısı Buda saadetine secde ederim."

Yaruksuz irüksüz: Tam, sağlam (Daš 4). Yaruk "bölünme, çatlak, gedik" (Clauson 1972: 962); irük "duvarda çatlak, gedik" (Clauson 1972: 222) anlamlarına gelmektedir. Daš 4 *Yaklık köŋüllüg miŋ yaruk psek tegrelig .. yaruksuz irüksüz kirsiz arıg raçadarmilıg tolunın tolunadmış.* "İlahi hazretimiz güneş çemberi, narin görünümlü, bin parlak taçla çevrili tam ve tertemiz kraliyet mükemmlliği ile bütünleşmiştir."

Yaruksuz yaşuksuz: Işıksız (Altun Y. 617/6-7). Bkz. Öŋsüz yaruksuz. Yaşuksuz "parıltısız, parlamayan" (Wilkens 2021: 876) anlamındadır. Altun Y. 617/6-7 *Kök kalık yüzinteki kün teŋri rahuka sikirtmiş teg yaruksuz yaşuksuz öŋsüz öles boltı.* "Gökyüzündeki Güneş Tanrı gezegeni durdurmuş gibi ışıksız, renksiz oldu."

Yarut- yaltrıt-: Işıtmak, aydınlatmak (Altun Y. 92/20; 160/3; 427/17). Yarut- "ışıklandırmak, aydınlatmak" (Clauson 1972: 960), (Wilkens 2021: 873); yaltrıt- "aydınlatmak, ışıklandırmak" (Clauson 1972: 924), (Wilkens 2021: 859) anlamlarındadır. Altun Y. 160/3 *Kirtü nom tözlüg yolug orukug yarutu yaltrıtu yarlıkasunlar.* "Gerçek öğreti esaslı yolu aydınlatarak buyursunlar."

Yarut- yaşut-: Aydınlatmak, parlatmak (Altun Y. 96/4; 244/6-7; 316/17-18; 424/21; 426/1-2; 427/9-10; 450/6; Jut. Sek. Yük. 387). Bkz. Yarut- yaltrıt-. Yaşut- "aydınlatmak, parlatmak" (Clauson 1972: 977), (Wilkens 2021: 876) anlamındadır. Altun Y. 450/6 *Yüz miŋ kün teŋri birkerü yarutu yaşutu turur teg közüŋüznüŋ itigi kök lınhuaka ogşayur.* "Yüz bin Güneş tanrısı birlikte aydınlatıyormuş gibi gözünüzün süsü mavi lotus çiçeğine benziyor."

Yaş ot: Çayır çimen (IrkB 17, 53). Bkz. İçgü ot, Ot / oot em, Ot ıgaç, Ot yaş. IrkB 17 *teŋri küçiŋe tag üze yul suv körüpen yiş üze yaş ot körüpen yorıyu barıpan suv içipen yaş yepen ölümde ozmış.* "Tanrının kudretiyle bir dağ üzerinde su kaynağı görerek, bir ormanlık dağda çayır çimen görerek yürüyüp gitmiş. Su içip ot yiyerek ölümden kurtulmuş."

Yaş sış: Yaş (Altun Y. 586/20). Bkz. Öz yaş. Sış "yaş" (Wilkens 2021: 611) anlamındadır. Altun Y. 586/20 *... inçip yaşka sışka tegmiş küçi küsüni kevilmiş küçsiremiş erür.* "… ancak yaşlanmış, gücü kuvveti azalmış, güçsüzleşmiştir."

Yaş yavışgu: Yeşillik (Kör. B. 060). Bkz. Hua yavışgu, Yap yavışgu, Ot yaş, Yaş ot. Kör. B. 060 *Suv tamırı kurısar yaş yavışgu kurıyur.* "Su damarı kurursa yeşillikler kurur."

Yaş- yokad-: Gizlenip yok olmak (Jut. Sek. Yük. 97-98). Bkz. Alkın- yokad-, Arta- yokad-, Korı- yokad-, Saçıl- yokad-. Yaş- "saklanmak, gizlenmek, ortadan kaybolmak" (Clauson 1972: 977), (Wilkens 2021: 874) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 97-98 *... kamag yekler yilpikler adırtaçı erkligler alku yaşarlar yokadurlar.* "… bütün cinler şeytanlar, ayıran güçlüler tamamen gizlenip kaybolurlar."

Yaşur- batur-: Gizlemek, saklamak (Altun Y. 107/14; 138/1-2; 149/6-7; Mayt. 70/61). Bkz. Kizle- yaşur-. Batur- "batırmak" anlamından hareketle "gizlemek, saklamak" (Wilkens 2021: 151) anlamına gelmektedir. Altun Y. 107/14 *Birök kayu adınsıg karşı kılıklarım erser olarnı idi yaşuru baturu kizlemez men.* "Eğer kim başkasına benzemeyen karşı davranışlarım var ise onları gizleyip saklamam ben."

Yaşut batut: Gizli saklı (Mayt. 74/10). Yaşut "gizli, saklı" (Clauson 1972: 977), (Wilkens 2021: 876); batut "gizli, saklı" (Wilkens 2021: 151) anlamlarındadır. Mayt. 74/10 *Kim yime yaşut batut kılınçlıg tsuy ayıg kılınç kılıp ökünç köŋül öritmegüçiler olar ince tip sakınurlar.* "Ki yine gizli saklı amelli, günah işleyip pişman olan gönül beslemeyenler, onlar şöyle diyip düşünürler."

Yat küden: Misafir, yabancı (Altun Y. 34p/20). Bkz. Adın yat. Küden "misafir, konuk" (Clauson 1972: 704), (Wilkens 2021: 437) anlamındadır. Altun Y. 34p/20 *Altınç töz tüp ulug nızvanılar iyin bulgadaçı kiçig kadgular erser kelteçi bartaçı yat küden titirler.* "Altıncı esas ulu ihtiraslarla rahatsızlık veren, küçük kaygılar ise gelip giden yabancı misafirdir."

Yavaltur- bokur-: Yumuşatmak, zaptetmek (Altun Y. 507/9). Bkz. Turultur- yavaltur-. Bogur- "terbiye etmek, dizginlemek, yenmek" (Clauson 1972: 318), (Wilkens 2021: 186) anlamlarındadır. Altun Y. 507/9 *Kıltaçılar bar erser anantaraş ayıg kılınçıg burkanlarnıŋ yarlıgı yavalturur bokurur.* "Ağır günah işleyenler var ise Buda'nın buyruğu (bunları) yumuşatır."

Yavaş serimlig: Yumuşak ve sabırlı (Altun Y. 489/18, 682/8). Bkz. Serimlig kılıglıg. Yavaş "yumuşak, hafif" (Clauson 1972: 880), (Wilkens 2021: 877)

anlamındadır. Altun Y. 489/18 *Ulug çerig içinte ürüg uzatı utmakın yavalmakın asılmak yavaş serimlig köŋüllüg siz belgürtme et'özin bultuŋuz.* "Büyük ordu içinde, sürekli zafer kazanıp olgunlaşarak güçlenen sabırlı gönüllüsünüz."

Yavgan yavız: Yavan, kötü (Altun Y. 434/9). Bkz. İrig yavgan, Ayıg yavız, Bulganyuk yavız, Edgü yavız, Utun yavız. Altun Y. 434/9 *Bodunı karası yavgan yavız köŋüllüg bolgay.* "Halkı kötü gönüllü olacak."

Yavız artak: Kötü, bozuk (Altun Y. 135/13-14; 435/10; 553/2). Bkz. Ayıg yavız, Bulganyuk yavız, Edgü yavız, Utun yavız, Yavgan yavız. Artak "bozulmuş, kokmuş; kötü" (Clauson 1972: 204), (Wilkens 2021: 66) anlamlarındadır. Altun Y. 435/10 *Atı kötrülmiş ayagka tegimlig teŋrim inçip biz kamag teŋriler tözün yavaş kut vahşıklar kayu yir oruntın tezmiş ödte ok bu muntag ada tudalar yavız artak törüler üküş bolgay.* "Adı yüceltilmiş saygıdeğer efendim, böylece biz bütün Tanrılar, asil ruhlar, o yerden kaçtığımız zaman bunun gibi tehlikeler, kötü kanunlar çoğalacak."

Yavız kadır: Kötü, hiddetli (Altun Y. 491/12). Bkz. Ayıg yavız, Bulganyuk yavız, Edgü yavız, Utun yavız, Yavgan yavız, Yavız artak, Kadır katıg, Kadır yavlak. Altun Y. 491/12 *Yavız kadır kılıklıg ulug azrua körkitmiş tört törlüg yig şastırıg yilvi belgürtme arvışıg kalısız barçanı bilmiş siz.* "Ulu Ezrua'nın gösterdiği kötü yaradışlı dört türlü üstün bilgeliğin ortaya çıkma büyüsünü tamamıyla bilirsiniz."

Yavız yavlak: Kötü, fena (Altun Y. 102/2-3; 553/12; 553/22-554/1; 556/9; 559/13; 563/22; 567/12). Bkz. Ayıg yavız, Bulganyuk yavız, Edgü yavız, Utun yavız, Yavgan yavız, Yavız artak, Yavız ayıg, Yavız kadır, Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak, Kadır yavlak, Kıŋırtı yavlak, Küçlüg yavlak, Yagı yavlak. Altun Y. 567/12 *Turkaru beg er birök törüçe köni başlasar bodunın uz köntürser egriglerig yavız yavlak yorıgın edgü at kü yadılur törtdin yıŋak ol begniŋ kop ödlerte bodunı inç meŋilig bolur siziksiz tip tidi.* "Eğer bey, töreye göre halkı doğru yönetirse, doğru olmayan, kötü gidişatı düzeltirse şanı dört tarafa yayılır, şüphesiz bütün zamanlarda halkı huzurlu ve mutlu olur, diye söyledi."

Yavız yavlak ayıg: Kötü, fena. (Altun Y. 101/17-18; 109/19;). Bkz. Ayıg yavız, Bulganyuk yavız, Edgü yavız, Utun yavız, Yavgan yavız, Yavız artak, Yavız

ayıg, Yavız kadır, Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak, Kadır yavlak, Kıŋırtı yavlak, Küçlüg yavlak, Yagı yavlak, Yavız yavlak ayıg, Yagı yavlak, Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg, Ayıg irinç, Ayıg yavız, Ayıg yavlak, Edgü ayıg, Kararıg anıg / ayıg, Kirlig ayıg. Altun Y. 109/19 *Yavız yavlak ayıg öglilerke tuşup yakın yaguk bolmak alp emgek titir.* "Kötü düşüncelilere denk gelip yakın olmak ızdıraptır."

Yavlak ayıg: Kötü, çirkin (Altun Y. 20/7-8; 142/19; 233/10; 234/10; 411/10; Daş. 1079). Bkz. Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak, Kadır yavlak, Kıŋırtı yavlak, Küçlüg yavlak, Yagı yavlak, Yavız yavlak ayıg, Yavız kadır, Agır ayıg, Agır tsuy irinçü ayıg, Ayıg irinç, Ayıg yavız, Ayıg yavlak, Edgü ayıg, Kararıg anıg / ayıg, Kirlig ayıg. Altun Y. 142/19 *... yme ok ökünmek yalvarmaklıg kşantı kılmaklıg süzük sav üze yavlak ayıg kılınçlıg kirlerin tapçaların yumış arıtmış kergek.* "… dahası pişman olmalı, itiraf etmeli temiz söz ile kötü davranışlıkirlerini pasaklarını temizlemiş (olmak) gerek."

Yavlak katıg: Kötü, sert (Çaş. Beg 8; Daş. 2614, 3491). Bkz. Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak, Kadır yavlak, Kıŋırtı yavlak, Küçlüg yavlak, Yagı yavlak, Ayıg yavlak, Yavız yavlak, Yavız yavlak ayıg, Yavlak ayıg, Alp katıg / katag, Bek katıg, Kadır katıg, Katıg kınıg, Katıg tıgrak, Kınıg katıg, Kınıg katıg bek, Kurımış katıg, Küçlüg katıg, Sımtagsız kınıg katıg, Yarp katıg agınçsız. Çaş. Beg 8 *Korkgu teg körk meŋiz tutup yavlak katıg ünin kıkıruşu ...* "Betleri benizleri korkun durumda kötü ve sert sesle bağrışarak …".

Yavlak utun: Kötü (Daş. 3064). Bkz. Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak, Kadır yavlak, Kıŋırtı yavlak, Küçlüg yavlak, Yagı yavlak, Yavız yavlak, Yavız yavlak ayıg, Yavlak ayıg, Yavlak katıg, Yavgan yavız, Yavız yavlak, Yavız yavlak ayıg, Yavlak ayıg, Yavlak katıg, Utun yavız. Daş. 3064 *Antag yavlak utun sansar ol bo.* "Böylesi kötü Samsâra'dır burası."

Yavlak yavız: Fena, kötü (Altun Y. 633/14). Bkz. Ayıg yavlak, Bulganyuk yavlak, Çöbdik yavlak, Çöbik yavlak, Edgü yavlak, Kadır yavlak, Kıŋırtı yavlak, Küçlüg yavlak, Yagı yavlak, Yavız yavlak, Yavız yavlak ayıg, Yavlak ayıg, Yavlak katıg, Ayıg yavız, Bulganyuk yavız, Edgü yavız, Utun yavız, Yavgan yavız, Yavız artak, Yavız kadır, Yavız yavlak, Yavız yavlak ayıg, Yavlak ayıg,

Yavlak katıg, Yavlak utun. Altun Y. 633/14 *Tüşedim ertiŋü yavlak yavız tül.* "Fazlasıyla kötü düş gördüm."

Yavrı- sın-: Zayıflayıp kırılmak (Altun Y. 609/20). Bkz. Sın- uvşan-, Un- sın-, Yarılsın-. Yavrı- "zayıf olmak, güçsüz olmak" (Clauson 1972: 879), (Wilkens 2021: 878) anlamındadır. Altun Y. 609/20 *Yiti enükleriŋe egirtip kavşatıp açmak suvsamak üze sıkılıp turmış yavrımış sınmış et'özleri alaŋurup küçi küsüni üzülüp unakaya ölgeli yatur erti.* "Yedi yavrusunu çevirip, acıkıp susama üzerine sıkılmış, zayıglayıp güçten düşmüş bedenleri güçsüzleşip, gücü kuvveti kesilip, hemen ölecek gibi yatıyordu."

Yaylı kışlı: Yaz kış (Jut. Sek. Yük. 324). Yay "yaz mevsimi" (Clauson 1972: 980), (Wilkens 2021: 879); kış "kış mevsimi"dir. Jut. Sek. Yük. 324 *Ötrü yaylı kışlı tört öd bolur.* "Bu yüzden yaz ve kış ve dört zaman olur."

Yayıl- yaykal-: Dalgalanmak, savrulmak (Altun Y. 617/4-5). Bkz. Erkeçlen- yaykal-. Yayıl- "sallanmak, titremek, sarsılmak" (Clauson 1972: 981), (Wilkens 2021: 879) anlamlarındadır. Altun Y. 617/4-5 *İnçe kaltı ulug yil kelip köl suvın tokıp yaymış teg yokaru kodı yayıltı yaykaltı.* "Böylece ulu bir rüzgârın gelip göl suyuna vurup dalgalandırmış gibi yukarı ve aşağıya dalgalanıp savruldu."

Yaz- yaŋıl-: Günah işlemek (Altun Y. 9/11; Mayt. 81/50). Yaz- "yanılmak, günah işlemek" (Clauson 1972: 983), (Wilkens 2021: 880); yaŋıl- "(Clauson 1972: 951), (Wilkens 2021: 863) anlamlarındadır. Mayt. 81/50 ... *burkanlarka yazmış yaŋılmış tınlıglar alku sançip tamuda togarlar.* "… Budalara karşı günah işlemiş canlılar hep Sanjīva cehenneminde doğarlar."

Yazınçsız arıg: Günahsız, masum, temiz (Altun Y. 34a/23; 178/20; 205/15; 206/21; 207/11, 15; 222/11-12; 223/22; 224/24). Bkz. Arıg süzük yazınçsız, Arıg turuk yazınçsız, Arıg süzük, Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg turug, Arıg yaŋı, Arıg yürüŋ, Arış arıg, Iduk arıg, Kirsiz arıg, Süzük arıg, Vımala kirsiz arıg, Yaŋı arıg, Yaŋı arıg yürün. Altun Y. 178/20 *Yazınçsız arıg çahşapud küzetmiş buyan edgü kılınç kamag tınlıgarıg üç törlüg kutlarka öritdürgeli ötlemek buyan edgü kılınçka yitmez.* "Temiz ahlak gözetmiş sevabı ve bütün canlıları üç türlü saadetlere yükselmek için öğütlemek sevaba yetmez."

Yazuk irinçü: Günah (Mayt. 76/13). Bkz. Mün yazuk, Tsuy yazuk, Agır tsuy irinçü ayıg kılınç, Tsuy irinçü, Tsuy irinçü agır ayıg kılınç. Mayt. 76/13 *Amtı teŋrim yazukumuznı irinçümizni bilinür biz.* "Şimdi tanrım, günahlarımızı itiraf ederiz."

Yazuk yaŋluk: Hatalı (Mayt. 82/28). Bkz. Mün yazuk, Tsuy yazuk, Yazuk irinçü, İgid yaŋluk, Tetrü yaŋluk. Mayt. 82/28 *... irinç yarlıg tınlıgların yazuk yaŋlukka tüşürgüçi erserler ...* "… sefil canlıları hataya düşürenler ise …".

Yek içgek: Şeytan (Kip 30; Çaş. Beg 257, 282; Altun Y. Altun Y. 325/22; 326/17, 327/10-11; 331/24; 401/1; 493/5; 551/19-20; 555/15; 559/7; Kör. B. 041, 178, 240; Mayt. 111/19; Jut. Sek. Yük. 017-018, 67, 131, 265, 267, 273, 375; Daş. 1374-1375, 2443, 2578, 3641, 3767). Bkz. Teŋri yek. Yek ve içgek sözcükleri "şeytan, iblis; kötü ruh" (Clauson 1972: 910, 24), (Wilkens 2021: 881, 293) anlamına gelmektedir. Eş anlamlı iki sözcükten oluşan bu ikileme "şeytan, cin, dev" gibi varlıklar için kullanılmıştır. Kip 30 ... *yir suvda tolu yavlak yek içgek erser kelip ol kişig ölürgeli örletgeli sakınsar...* "… memleketlerde birçok kötü şeytanlar bulunsa gelip o kimseyi öldürmeyi, eziyet etmeyi düşünseler…".

Yek rakşas: Şeytan (Mül. Dan. 42; Daš. 236, 720). Bkz. Teŋri yek, Yek içgek, İçgek rakşas. Rakşas "şeytan" (Wilkens 2021: 567) anlamındadır. Mül. Dan. 42 *Yek rakşas ... köŋülüg ...* "Şeytan … gönüllü (idi)."

Yek yilpik: Şeytan, cin (Jut. Sek. Yük. 59, 97). Bkz. Teŋri yek, Yek içgek, Yek rakşas, Uçık yilpik. Jut. Sek. Yük. 59 *... kamag yekler yilpikler adırtaçı erkligler alku yaşarlar yokadurlar.* "… bütün şeytanlar, cinler ve ayırıcı güçlüler tamamen gizlenip yok olurlar."

Yeklig içgeklig: Cinli, şeytanlı (Altun Y. 409/8-9). Yek içgek ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. Altun Y. 409/8-9 *... ötrü biz tört maharanç teŋriler kentü yeklig içgeklig öz öz kuvraglarımız birle közünmez et'özin ol ilig kannıŋ süsiŋe çerigiŋe art basut bolup ...* "… bunun üzerine biz dört Maharaja Tanrılar kendi cinli şeytanlı topluluğumuzla görünmez bedenle o hükümdarın askerlerine yardımcı olup …".

Yene ikileyü: Tekrar, yeniden (Altun Y. 393/11). Bkz. İkileyü katnayu, İkileyü takı, İkileyü yene, Yaŋırtı yene. Altun Y. 393/11 *Olar yene ikileyü burkan kutıŋa yarp katıgsız agınçsız bolup bodısatavlarnıŋ yoluŋa kirtiler.* "Onlar yine Buda saadetine sağlam olup Bosısatavların yoluna girdiler."

Yene yene: Tekrar tekrar (Daş. 1862). Bkz. İkileyü yene, Yaŋırtı yene, Yene ikileyü. Daş. 1862 *Togumlug amranmakın kiterü tartıp yene yene evrilip neteg kılayın tip [ne kıl]gulukın bilinmez erti.* "Annelik duygularını bırakmaya çalışıyor, ne yapayım diye tekrar tekrar dönüp ne yapacağını bilemiyordu."

Yıçan- saklan-: Saklamak (Altun Y. 342/14). Bkz. Saklan- yıçan-, Uzan- yıçan-, Küzet- saklan-. Altun Y. 342/14 *Sizler kamagun teŋridem kuvrag artukrak yıçanıp saklanıp köŋül tegürüp ...* "Sizler hepiniz ilahi topluluk çokça saklanıp gönül değdirip …".

Yıd tütsüg: Güzel koku, tütsü (Mayt. 51/4; 54/19). Yıd "koku, güzel koku" (Clauson 1972: 883), (Wilkens 2021: 896); tütsüg "tütsü, buhur" (Clauson 1972: 461), (Wilkens 2021: 778) anlamlarındadır. Mayt. 54/19 *Yıd tütsüg hua çeçek buşı birser üç kat yir suvda edgü at kü bultaçı bolur.* "Güzel koku, tütsü ve çiçekleri sadaka olarak verse üç kat yeryüzünde iyi nam bulan olur."

Yıd yıpar: Güzel koku, misk (Altun Y. 94/12; 120/14-15; 176/20; 201/19-20; 342/4; 347/22; 364/10-11; 416/9-10, 13; 426/14; 487/13; 516/5, 11-12; 519/14-15; 520/8; 524/16-17; 526/9; 575/3; 617/10; Kör. B. 156, 224; Jut. Sek. Yük. 144, 168, 169, 170, 170-171, 172, 173, 292). Bkz. Yıd tütsüg. Yıpar "güzel koku, tütsü" (Clauson 1972: 878), (Wilkens 2021: 900) anlamındadır. Altun Y. 364/10-11 *Burun kaçıg turkaru yıd yıparıg yıdışkayur.* Burun duyusu her zaman kokuyu koklar."

Yıd yuk: Artık, tortu (Altun Y. 321/18; 505/1; 628/13; 646/16-17). Yıd sözcüğünün "koku" anlamı dışında "artık, kalıntı" anlamı da vardır (Wilkens 2021: 896); yuk "artık, kalıntı" (Clauson 1972: 895), (Wilkens 2021: 918) anlamındadır. Altun Y. *Alku bilgülük nomlarnıŋ yinçgede yinçge tözlerin bilü umadın tıdılmaklıg biligsiz bilig nızvanı kadgularnıŋ ertiŋü yinçge uvşak yıdın yokın tarkaru umamaklıg biligsiz bilig bolar.* "Bütün bilgili öğretilerin inceden ince esaslarını bilemeden engelleme bilgisizliği, ihtiras kaygılarının çok ince ve ufak kalıntılarını uzaklaştıramama bilgisizliği olur."

Yıdı- sası-: Pis kokmak (Mayt. 74/9; Jut. Sek. Yük. 445; Daş. 2099). Yıdı- "kokmak, pis kokmak" (Clauson 1972: 886), (Wilkens 2021: 896); sası- "kötü kokmak" (Clauson 1972: 855), (Wilkens 2021: 589) anlamlarındadır. Mayt. 74/9 *Amarıları uzun turkaru kentü saçlarınta kömülüp içtin sıŋar kurt kavşayu yıdıyu*

sasıyu kelirler. “Bazıları her zaman kendi saçlarında gömülüp, içinde kurtlar kaynaşıp, pis kokular yayarak gelirler.”

Yıdıg sarsıg: Kokmuş, tiksindirici (Altun Y. 613/1). Bkz. İrig sarsıg, Sarsıg salık. Yıdıg “pis kokan” (Clauson 1972: 887), (Wilkens 2021: 896) anlamındadır. Altun Y. 613/1 *Ne üçün tip tiser kim men ilkisizdin berü bu yıdıg sarsıg kanlıg yiriŋlig sevgüsüz taplagusuz yarsınçıg et’özke inçip ınantım.* “Ne için diye sorulursa ki ben ezelden beri bu kötü kokulu, kanlı irinli, sevimsiz, iğrenç bedenime böylece inandım.”

Yıdıg sasıg: Kokmuş (Jut. Sek. Yük. 445; Daş. 2093). Bkz. Yıdıg sarsıg, Yarsınçıg sasıg. Jut. Sek. Yük. 445 *Et’özü yıdıg sasıg bolup alku kişi yarsıyur yakmaz bolur.* “Bedeni kokmuş olup bütün herkes iğrenir, yaklaşılmaz olur.”

Yıdlıg yıparlıg: Güzel kokulu (Altun Y. 416/2; 424/1; 442/22; Daş. 3370). Bkz. Öŋlüg yıdlıg. Yıparlıg “güzel kokulu, ıtırlı” (Clauson 1972: 880), (Wilkens 2021: 900) anlamındadır. Altun Y. 442/22 *Tünegü orun başınta bir arıg evde yıdlıg yıparlıg kav ursun.* “Gecelediği yerin başında bir temiz evde güzel kokulu kap koysun.”

Yıg- kizle-: Biriktirmek (Altun Y. 443/6). Bkz. İdi- yıg-, Tir- yıg-, Kizle- bat-, Kizle- yaşur-, Ört- yıg-. Altun Y. 443/6 *Yokka çıgayka buşı birsün arturup yıgguluk kizlegülük ermez.* “Yoksullara sadaka versin, artırıp biriktirmek olmaz.”

Yıg- tir-: Yığmak, bir araya getirmek (Altun Y. 175/22; 552a/19-20; 670/4; Mayt. 23/1; Daş. 4166-4167). Bkz. İdi- yıg-, Tir- yıg-, Yıg- kizle-. Altun Y. 175/22 *... ötrü ol antag tözünler oglı tözünler kızı süzük kirtgünç köŋüllüg tınlıglar ülgülençsiz teŋlençsiz ulug buyanlıg tirginig yıggalı tirgeli ugaylar.* “… o zaman o, öylesi soylular oğlu, soylular kızı temiz inançlı gönle sahip canlılar, ölçülemez ve karşılaştırılamaz ulu iyilikli topluluğu bir araya getirebilecekler.”

Yıg- tir- kazgan-: Biriktirip tasarruf etmek (Altun Y. 360/13). Bkz. İdi- yıg-, Tir- yıg-, Yıg- kizle-, Yıg- tir-, Bul- kazgan-, Kıl- kazgan-. Altun Y. 360/13 *Birök kim kayu tözünler oglı tözünler kızı bu daranı nomug tutsarlar sözleserler ülgülençsiz teŋlençsiz ulug törlüg buyanlıg yükmekig yıggalı tirgeli kazgangalı ugaylar.* “Eğer ki hangi soylular oğlu, soylular kızı bu dua öğretisini tutup söyleseler, ölçülemez ve karşılaştırılamaz çok türlü iyilik yığınını biriktirebilecekler.”

Yıgıl- tiril-: Yığılmak, toplanmak (Altun Y. 192/24- 193/1). Bkz. Tiril- yıgıl-. Altun Y. 192/24- 193/1 *Teŋri teŋrisi burkan monça yarlıkadukda ötrü ol gratırakut tag töpüsinte yığılmış tirilmiş sansız sakışsız azrua hormuzta tört maharanç teŋriler başın kamag teŋriler ulug küçlüg yekler kuvragı kamagun barça yumgı bir ünin antag teginür.* "Tanrılar tanrısı Buda bu şekilde buyurduktan sonra o Grdrakuta Dağı'nın tepesinde toplanmış, bir araya gelmiş, sayısız Brahma İndra, dört Maharaja tanrılar başta olarak bütün tanrılar, ulu ve güçlü şeytanlar topluluğu, hepsi beraber bir sesle şöyle seslenir."

Yıgıt sıgıt: Ağlayıp yalvarma (Altun Y. 5/1). Yıgıt "feryat etme, ağlayıp yalvarma" (Wilkens 2021: 898); sıgıt "feryat, inilti, yakınma" (Clauson 1972: 806), (Wilkens 2021: 606) anlamlarındadır. Altun Y. 5/1 *Anı körüp evinteki kişiler ulug yıgıt sıgıt kılıp …* "Onu görüp evindeki kişiler çok ağlayıp yalvararak …".

Yıgla- sıgta-: Ağlayıp sızlamak (Altun Y. 637/6; 641/17; Mayt. 70/14; Daş. 2279, 2375, 2822, 4680). Bkz. Igla- sıgta-, Ulı- sıgta-. Mayt. 70/14 *… otun örtenü yala ulıyu möŋreyü yıglayu sıgtayu kelirler.* "… alevler içinde yanarak, bağırıp inleyerek, ağlayıp sızlayarak gelirler."

Yıkınca yaragınça: Buna göre (Üİ 112a/15). Bkz. Teginçe yaragınça, Yaragınça yonınça. Yıkınça "göre, fırsata göre" (Wilkens 2021: 898) anlamındadır. Üİ 112a/9, 15 *… yıkınca yaragınça bışrunmak yolta ikileyü öritsün yörüngekin.* "… olgunlaşma yolunda yeniden buna göre devasını yetiştirsinler."

Yıl ay: Yıl, ay (Altun Y. 686/12; Kör. B. 136; Mayt. 40/06; 82/14; Jut. Sek. Yük. 62; Daş. 2842). Yıl ve ay sözcükleri aynı biçim ve anlamlarıyla Türkiye Türkçesinde varlığını sürdüren sözcüklerdir. Mayt. 82/14 *Kara tag …-/ ulug et'özlüg yaŋalar koptın sıŋar kelip üküş yıl ay çarihuştakı üzüm osuglug teperler yançarlar.* "Kara dağ (gibi) büyük bedenli filler çok aylar ve yıllarca üzüm suyu çıkaran mengenedeki gibi ezerler, sıkarlar."

Yılgu yumşak: Yumuşak (Altun Y. 652/15-16). Yılgu "yumuşak, hafif" (Wilkens 2021: 899); yumşak "yumuşak" (Clauson 1972: 938), (Wilkens 2021: 920) anlamlarındadır. Altun Y. 652/15 *… yılgu yumşak yıldırga yürüŋ saparır erdini teg kök kalıkda turugma tolun ayka ogşatı.* "… yumuşak ışıltınız beyaz sphatika mücevheri gibi gökyüzünde duran dolunaya benzer."

Yılıg yumşak: Yumuşak (Mayt. 71/25-26; Kör. B. 192). Bkz. Yılgu yumşak. Yılıg "sıcak; yumuşak" (Clauson 1972: 925), (Wilkens 2021: 899) anlamlarındadır. Mayt. 71/25-26 *Kayuları yime yılıg yumşak kөŋüllüg tevsiz kürsüz kılınçlıg erserler ...* "Bazıları da yumuşak kalpli, hilesiz huylu iseler …".

Yılın yumşak oglagu: Yumuşak (Daş. 2723-2725). Bkz. Yılgu yumşak, Yılıg yumşak. Yılın "yumuşak" (Wilkens 2021: 899); oglagu "nazik, hassas, yumuşak" (Clauson 1972: 86), (Wilkens 2021: 502) anlamlarındadır. Daş. 2723-2725 *Anta ötrü tü[kel bi]ge teŋri burkan yılın yumşak ogl[agu i]ligin iglig toyunug ar[ıtı] yudı.* "Ondan sonra tam bilge, Tanrı Buda yumuşak eliyle hasta rahibi yıkadı."

Yılkı barım: Mal mülk. (Şi D 3). Bkz. Koy yılkı, Koyn yılkı, Agı barım. Hayvan sürüsünün varlığı zenginliği göstermektedir. Şi D 3 *Yılkısın barımın kızın koduzın kelürtim*. "At sürülerini, mallarını, kızlarını (ve) karılarını getirttim."

Yıltız ulun: Kök (Altun Y. 529/7-8). Bkz. Töz tüp yıltız, Töz yıltız. Ulun "sap, ağaç gövdesi" (Clauson 1972: 147), (Wilkens 2021: 797) anlamındadır. Altun Y. 529/7-8 *... yene adruk adruk hua çeçek tüş yimişlerniŋ yıltızların ulunların butıkların yapırgakların ...* "… yine başka başka çiçeklerin, yemişlerin, kök ve saplarıyla, dal ve yapraklarıyla …

Yır- yırt-: Parçalamak, yırtmak (Altun Y. 19/14). Bkz. Tart- yır-. Yırt- "yırtmak, parçalamak" (Clauson 1972: 959), (Wilkens 2021: 900) anlamındadır. Altun Y. 19/14 *Etimin yinimin yıra yırta tartarlar yırarlar kentü kentü isig özlerin kolurlar erti.* "Etimi, derimi parçalayarak çekip diterler, kendi canlarını isterlerdi."

Yırın- yıgla-: Yakınıp ağlamak (Altun Y. 633/4). Bkz. Yıgla- sıgta-. Wilkens yırın- fiili için erin- madde başına yönlendirmekte ve sözcüğün anlamını "kızmak, üzülmek, tasalanmak, yakınmak" olarak vermektedir (Wilkens 2021: 891). Altun Y. 633/4 *Muntag yaŋlıg savların yırınu yıglayu açıgıŋa seringeli umadı.* "Bu şekilde sözlerle yakınıp ağlayarak acısına katlanamadı."

Yırınçıg yarsınçıg: İğrenç, nefret edici (Altun Y. 614/12-13). Bkz. Ulınçıg yarsınçıg, Yarsınçıg sasıg. Yırınçıg sözcüğü için Wilkens'in sözlüğünde hatalı olduğu bilgisi verilmektedir. Sözcüğün aslı yerinçig maddesinde görülmekte ve "iğrenç, berbat" anlamı verilmektedir (Wilkens 2021: 891). 614/12-12 *Takı yme bu et'öz erser altı kırk törlüg arıgsızların tolu suv üzeki kergü teg beksiz yarpsız kamag*

kurtlarnıŋ koŋuzlarnıŋ tirgini kannıŋ yirinniŋ ornagı siŋirin tamırın yörgelmiş sünükler ulagı üze tutuşmuş ertiŋü yırınçıg yarsınçıg erür. "Ve yine bu beden ise otuz altı türlü kirlilerin dolu su üzerindeki Kergü gibi zayıf bütün kurtlar böcekler yığını, kanın irinin yeri, siniri ve damarın sarıldığı kemikler silsilesi ile tutuşmuş dahası iğrençtir."

Yi- aşa-: Yemek, beslenmek (Altun Y. 529/12-13, 15-16). Bkz. Aşa- meŋile-., Tegin- aşa-. Yi- "yemek" fiilidir. Altun Y. 529/12-13 *Kimler birök ol ot yaş tüş yimiş ı tarıg tatıgın yiserler aşasarlar ...* "Kimler eğer o bitki, yemiş ve hububatı yerlerse …".

Yi- iç-: Yemek içmek (Altun Y. 156/2; 596/21; Mayt. 74/58-59; 112/16-17, 20-21; Daş. 2026, 2033, 3003). Bkz. Yi- aşa-, İç- esür-. Mayt. 112/16-17 *Yılkı ajunınta togmış tınlıglar kayusı ot suv kayusı yil teg kayusı toprak yiyürler içerler.* "Hayvanlar aleminde doğmuş canlılardan bazıları ateş ve su, bazıları rüzgâr, bazıları toprak yer içerler."

Yi- iç- yuŋla-: Yiyip içip tüketmek (Mayt. 71/59). Bkz. Yi- aşa-, Yi- iç-, İç- esür-, Aşa- yuŋla-. Mayt. 71/59 *Kamag bursan kuvrag üçün anutmış aşıg içgüg silik -lı öŋre yiyür içer yuŋlayur.* "Bütün cemaat için hazırlanmış yiyeceği içeceği yiyip içip tüketirler."

Yi- yuŋla-: Yiyip tüketmek (Mayt. 62/4; 67/26, 27; 72/31, 51; 73/44; 85/33; 99/5; 112/22-23; Daş. 989). Bkz. Yi- aşa-, Yi- iç-, Aşa- yuŋla-, Yi-, iç- yuŋla-. Mayt. 67/26 *Seŋik seŋrem sanlıg edin tavarın yimeŋler yuŋlamaŋlar.* "Manastıra ait malı mülkü yiyip tüketmeyin."

Yig adruk: Mükemmel (Altun Y. 121/12; 124/20; 157/22-158/1; 158/3-4; 187/19; 208/1-2, 21; 211/23-24; 285/21; 309/17; 319/22; 338/4; 495/5, 16-17; 579/7; 609/11; 664/11; 668/1; Üİ 100a/14-15; Mayt. 100/11). Bkz. Başdınkı yig, Üzeliksiz üstünki, Üzeliksiz üstünki yig, Üzeliksiz yig, Üzeliksiz yig başdınkı, Üzeliksiz yig üstünki, Adruk adruk. Altun Y. 157/22-158/1 *Atı kötrülmiş teŋrim iyin ögirmeklig buyan edgü kılınçnıŋ ulug törlüg yigin adrukın amtı küsüşüm teginür.* "Adı yüzeltilmiş efendim, sevinilesi iyi davranışın ulu, çeşitli mükemmelliğini şimdiki isteğimdir."

Yig başdınkı: En iyi (Altun Y. 99/1; 149/2, 17; 173/8-9; 175/6-7; 187/21; 196/23; 310/9; 336/24; 346/20; 363/4; 387/7; 388/3; 429/21; 437/11; 438/17; 514/8;

683/4). Bkz. Başdınkı yig, Üzeliksiz üstünki, Üzeliksiz üstünki yig, Üzeliksiz yig, Üzeliksiz yig başdınkı, Üzeliksiz yig üstünki, Yig adruk. Altun Y. 149/17 *Bu erür tört törlüg yig başdınkı ögretigler tip yarlıkadı.* "Budur, dört türlü en iyi dersler diyerek buyurdu."

Yig edgü: En iyi (Altun Y. 242/19; Mül. Muk. 25, 28; Daş. 2891, 3262, 3985, 4530). Bkz. Başdınkı yig, Üzeliksiz üstünki, Üzeliksiz üstünki yig, Üzeliksiz yig, Üzeliksiz yig başdınkı, Üzeliksiz yig üstünki, Yig adruk, Yig başdınkı, Arıg edgü, Asıg edgü, Buyan edgü kılınç, Buyansız edgü kılınçsız, Edgü ayıg, Edgü edgü, Edgü edrem, Edgü köni, Edgü meŋi, Edgü yaraşı, Edgü yavız, Edgü yavlak, Közel edgü, Sadu edgü. Mül. Muk. 28 *Anta ötrü edgülüg tavışgan olarnıŋ arukları tınmışta kin yig edgü nomlug sav sözlegeli ogradı.* "Bunun üzerinde iyi tavşan onların yorgunlukları dindikten sonra en iyi dini sözü söylemeye niyetlendi."

Yig üstünki: En yüksek, en üstün (Çaş. Beg 140, 211-212; Altun Y. 31/16; 39/2-3; 82/13; 148/22; 210/19; 276/21; 352/26; 486/15-16; 674/18; 678/7, 22; 682/1; Jut. Sek. Yük. 118; Daş. 2965, 3090, 3623, 3695-3696). Bkz. Başdınkı yig, Üzeliksiz üstünki, Üzeliksiz üstünki yig, Üzeliksiz yig, Üzeliksiz yig başdınkı, Üzeliksiz yig üstünki, Yig adruk, Yig başdınkı, Üzeliksiz üstünki, Üzeliksiz üstünki yig. Çaş. Beg 140 *Ol yme duşta atlıg rakşas ilig begig ıraktın körüp ok öz körkin tegşürüp çaştani iligniŋ yig üstünki amrak katunınıŋ körkin belgürtüp ilig beg basasınta yorıyu oglayu ünin ünteyü ilig begke ince tip tidi.* "Ve o Duşta adlı rakşasi, hanı uzaktan görüp, hemen görünüşünü değiştirip, Çaştani Han'ın en üstün, sevgili hatununun kılığına bürünüp hanın arkasından yürüyüp, seslenerek hana şöyle dedi."

Yiged- beged-: Üstün gelip hükmetme (Mayt. 50/19). Bkz. Ut- yiged-. Beged- "bey olmak, hüküm sürmek, hükmetmek" (Clauson 1972: 325), (Wilkens 2021: 154) anlamındadır. Mayt. 50/19 *... alku yigedmek begedmek erk türk ev bark kodup ıdalap ...* "… hepsi üstün olup hükmetme, güç kudreti, evi barkı tek edip …".

Yiged- kötrül-: Gelişmek, üstünleşmek (Altun Y. 415/7-8). Bkz. Ut- yiged-, Yiged- beged-, Alkat- kötrül-. Altun Y. 415/7-8 *Közünür ajunta il orunı yigedgey kötrülgey.* "Görünen alemde memleket üstünleşecek."

Yiged- ut-: Yenmek, alt etmek (Daş. 1608-1609, 4495). Bkz. Ut- yiged-, Yiged- beged-, Yiged- kötrül-. Daş. 1608-1609 Sansız üküş azrua teŋriniŋ üninten yigedmiş utmış bolur ıduk ünleri. "Kutsal sesleri Tanrı Zervan'ın pek çok sesinden daha üstün olur."

Yigü içgü: Yiyecek içecek (Altun Y. 596/21; Mayt. 75/54). Bkz. Aş içgü, Aş içgü suvsuş. Yigü "yemek, yiyecek" (Clauson 1972: 911), (Wilkens 2021: 885) anlamlarındadır. Mayt. 75/54 *Amarıları öŋre ajunta beg işi bolup er at kul küŋlereniŋ aş ton yigü içgülerin istiler.* "Bazıları önceki alemde bey ve eşi olup insan ve hayvanların kul ve cariyelerinin yiyecek, giyecek, içeceklerine el koydular."

Yil yagmur: Yel yağmur; fırtına (Altun Y. 34h/2-3; 397/18-19; 412/6; 435/1; 556/12-13). Bkz. Ot suv, Ot yalın, Yalın ot. Yil "yel, rüzgâr", yagmur da bugün de aynı biçimde kullanılan "yağmur"dur. Altun Y. 435/1 *Kudug içinte ün üngey suv taşgay ödsüz yil yagmur bolgay.* "Kuyu içinde ses yükselecek, su taşacak, fırtına olacak."

Yilik süŋük: İlik kemik (Altun Y. 153/2-3; 159/13-14; 178/12-13). Bkz. Et süŋük, Sın süŋük. Yilik "ilik"tir (Clauson 1972: 927), (Wilkens 2021: 902). Altun Y. 153/2-3 *Amtı men ol kamag bodısatavlarnıŋ ol antag edgülüg işlerine barça yilikdin süŋükdin berüki kop süzük kirtgünç köŋülüm üze agır ayamakın artukrak iyin ögirür men sevinür men.* "Şimdi ben o bütün Bodısatavların o öyle iyi işlerine tamamıyla, ilikten kemikten ileri, bütünüyle temiz, imanlı gönlümle büyük saygıyla fazlaca sevinirim."

Yilik tutuk: Yönetici (Mayt. 7/57) yilik "bir memuriyet" (Şinasi Tekin 1960b-: 509); tutuk "askerî vali" (Şinasi Tekin 1960b- 486) anlamlarındadır. Mayt. 7/57 *Kop yilik tutuk ev bark kodup toyın dıntar bolalım monılayu kiŋeşip olar yime teŋri teŋrisi burkanka yaguk tegip toyın dıntar boltılar.* "Bütün yöneticiler evi barkı bırakıp rahip olalım diye müzakere edip onlar yine tanrı tanrısı Buda'ya yaklaşıp rahip oldular."

Yilvi kömen: Sihir, büyü (Altun Y. 300a/23; 384/8, 11; 389/18, 22; 451/9; 475/7-8; 656/5; Mayt. 81/43). Bkz. Tül yilvi. Kömen "büyü, sihir" (Clauson 1972: 723), (Wilkens 2021: 402) anlamındadır. Altun Y. 451/9 *Miŋ kün ay teŋriler birkerü yaruk ıdmış teg artukrak yilvi kömen sakıg teg sakınguluksuz erür siz.* "Bin

güneş ay tanrısı birlikte ışık saçıyormuş gibi fazlasıyla büyülü serap gibi düşünmeyiniz."

Yilvik- aguk-: Büyülenme ve zehirlenme (Altun Y. 472/15). Yilpik- "Şeytana tutulmuş olmak, büyülenmek" (Clauson 1972: 920), (Wilkens 2021: 887); aguk- "zehirlemek" (Clauson 1972: 83), (Wilkens 2021: 22) anlamlarındadır. Altun Y. 472/15 *... ötrü ol tınlıglarka korkınç ayınç emgek tolgak busuş kadgu ödsüz ölüm yilpiklemek agukmak yaşın tüşmekde ulatı ada tudalar kelmegey teŋrim tip ötüntiler.* "… bu yüzden o canlılara korku, ızdırap, sıkıntı, zamansız ölüm, büyülenme, ömrün azalmasından başka tehlikeler gelmeyecek tanrım, diyerek bildirdiler."

Yilvik- kutsıra-: Büyülenip mutsuzlaşmak (Altun Y. 471/20). Bkz. Yilvik- aguk-. Kutsıra- "mutsuz olmak, mutsuzluğu elinden alınmış olmak" (Wilkens 2021: 433) anlamındadır. Altun Y. 471/20 *... yilvikmekig kutsıramakıg kiterteçi ulug törlüg çoglug yalınlıg küçlüg küsünlüg kıltaçı yme ok çıntamanı erdini atlıg ıduk daranı ötünü teginip teŋrim siziŋe ançulayu teginelim.* "… büyülenip mutsuz olmayı gideren, pek çok türlü ışıklı, küçlü kuvvetli kılan çintâmani mücevheri adlı kutsal tılsımı bildirerek varıp Tanrı'm size öylece saygıyla ulaşalım."

Yim içim: Yiyecek, içecek (Altun Y. 236/5; 514/10). Yim "yemek, yiyecek" (Clauson 1972: 934), (Wilkens 2021: 887); içim "içecek" (Clauson 1972: 27), (Wilkens 2021: 293) anlamlarındadır. Altun Y. 236/5 U*lug yarlıkançuçı köŋül üze tınlıglarka asıg tusu kılmak erser kaltı tınlıglarnıŋ aç kız ig kegen yok çıgay emgeklerin tarkargalı taluy ögüzke kirip erdinilig oturugka barmak kut kolunmaklıg küç küsün üze öz et'özüg tınlıglarka yim içim ot em kılmak erür.* "Büyük merhametli gönül ile canlılara fayda sağlamak için canlıların açlık, hastalık, fakirlik ızdırabını gidermek için denize girip, mücevherli adaya varma saadetini istemek için güç kuvvet ile kendi bedenini canlılara yemek içmek ve ilaç yapacaktır."

Yimril- tüş-: Çöküp düşmek (Üİ 103b/4). Bkz. Tog- tüş-, Tüş- kamıl-, Tüş- tay-, Tüş- yag-. Yimril- "yıkılmak, çökmek" (Clauson 1972: 937), (Wilkens 2021: 888) anlamındadır. Üİ 103b/4 *Kaltı tamta ulatılar yimrilser tüşser kök kalık yana közünür.* "Nasıl duvar ve diğerleri çöküp düşse gökyüzü yine görünür."

Yinçge uvşak: İnce, ufak (Altun Y. 316/5; 319/1, 15; 321/10, 17; 370/4; Mayt. 58/2). Bkz. Uvşak tavşak. Yinçge "ince, yumuşak" (Clauson 1972: 945), (Wilkens 2021: 903) anlamındadır. Mayt. 58/2 *... yinçge uvşak kurt koŋuzug ölürüp teŋri burkanıg tepmiş izinte kemişür erti.* "… ince ve ufak kurtları öldürüp Tanrı Buda'nın geçtiği yola atardı."

Yinçü çeç kaş: Değerli taşlar (Altun Y. 70/5-6). Bkz. Erdini yinçü, Çeç kaş. Altun Y. 70/5-6 *[Neteg] çıntamanı erdini[ke tayanıp ü]lgülençsiz teŋlençsiz [öŋi öŋ]i adruk adruk yinçü çeç kaş [alt]un kümüş ed tavar barça belgürer erserler.* "Nasıl çintâmani mücevhere dayanarak hesapsız çeşit çeşit, başka başka değerli taşlar, altın gümüş, mal mülk ortaya çıkarsa …".

Yinçü monçuk: İnci boncuk (Altun Y. 416/5-6; 515/18; KP VI 8). Bkz. Erdini yinçü, Erdini monçuk. KP VI 8 *Amrak ögüküm seni ince sever men ayadakı yinçü monçuk teg közdeki ...* "Sevgili yavrum, avucumdaki inci gibi gözümdeki … gibi öyle severim."

Yiŋ yar: Salya sümük (Altun Y. 612/6). Yiŋ "sümük, balgam" (Clauson 1972: 941), (Wilkens 2021: 905); yar "tükürük, salya" (Clauson 1972: 953), (Wilkens 2021: 866) anlamlarındadırlar. Altun Y. 612/6 *Neçökin bökünki künte monı teg kergeklig işletgülük yuŋlaguluk orun tapıp bu muntag yıdıg kergeksiz et'özümin sidmiş kemişmiş yiŋ yar teg titip ıdalap bu irinç yarlıg aç barska negülük umug ınag bolmaz men.* "Niçin, bugünkü günde bunun gibi gerekli, işletilen yeri bulup böyle gereksiz bedenimi boşaltılmış sümük, salya gibi bırakıp bu zavallı aç parsa neden umut olmuyorum."

Yir bor: Toprak ve toz (Mayt. 44/10). Yir sözcüğü "yer, toprak; ülke, memleket" anlamlarına gelmektedir ve Clauson'da kapalı e fonemi ile gösterilmektedir (Clauson 1972: 954), (Wilkens 2021: 889); bor "toprak" (Wilkens 2021: 188) anlamlarındadır. Mayt. 44/10 *... nomsuz törüsüz ... yirke borka //- ...* "… kanunsuz … toprak ve toz …".

Yir- mün-: Yerip kötülemek (Mayt. 61/23). Bkz. Ar- yir-. Mün- "kötülemek" Şinasi Tekin 1960b: 433) anlamlarındadır. Mayt. 61/23 *Adnagunuŋ edgü edin tavarın yirdimiz mündimiz.* "Başkasının malını mülkünü yerip kötüledik."

Yir- müne-: Aşağılamak (Mayt. 79/35; Daş. 3250). Bkz. Ar- yir-, Yir- mün-. Müne- "azarlamak, kınamak, küçümsemek, kötülemek" (Clauson 1972: 767), (Wilkens

2021: 482) bigi anlamları karşılamaktadır. Mayt. 79/35 *... öz et'özin yirser müneser edgü kutlug yalaŋuklarnıŋ edgüsin ögser ...* "kendi bedenini aşağılasa iyi ve kutsal insanların iyiliğini övse …".

Yir orun: Yer, yeryüzü, alan (Altun Y. 3/19; 89/5, 16; 108/15-16; 191/17-18, 20, 23; 192/8, 193/7, 12-13; 194/18-19; 195/4-5, 8, 12; 201/7; 232/21; 236/16, 19, 20, 238/8; 301/6; 318/24-25; 319/6-7; 321/22; 322/1; 341/5-6, 11, 18, 21; 342/2, 3, 4, 22-23; 407/3; 427/2-3, 9; 435/9; 452/14; 456/15-16; 482/1; 488/1; 493/2-3; 533/4; 538/22-23; 539/2-3; 559/9; 572/5; 581/12; 584/19-20; 607/14; 625/8; Mayt. 23/2-3; 39/26; Jut. Sek. Yük. B36-4). Bkz. Yir bor, İl orun, Orun ordu, Orun ornag, Orun orun, Orun töşek, Orun uya, Orun yurt, Tült orun, Uguş orun. Altun Y. 191/23 *'Eŋ'ilki ol yir oruntakı iligi kanı igsiz agrıgsız adasız tudasız bolgay*. "Birincisi o yerdeki hükümdar hastalıksız, tehlikesiz olacak."

Yir suv: Yeryüzü; dünya; memleket (Ta B 4; Kip 30, 42, 98, 101, 151, 190, 201; Altun Y. 348/8; 349/14; 369/20; 370/8; 435/4; 455/3; 509/12; 574/14; KP LIX 1; Üİ 103b/16; Mayt. 7/42, 49; 8/42-43; 9/18; 13/8; 18/23-24; 24/21; 38/33; 52/6; 54/20; 69/13; 89/9; 100/5; Jut. Sek. Yük. 422; Daş. 1592, 3275). Bkz. Yir bor, Yir orun, Aş suv, Ot suv. Ta B 4 *Yirimin suvımın konar köçer ben*. "Toprakların arasında konar göçerim." Kip 98 *Kuanşi im pusar neçükin ne alın çevişin bu çambudvip yir suvda yorıyur tınlıglarka asıg tusu kılur nom nomlayur.* "Bu Kuanşi İm Pusar nasıl ve ne gibi usullere, çarelere baş vurarak bu Jambudvipa (denen) dünyada yaşayan canlı varlıklara fayda sağlar, (onlara) dini öğretir."

Yir teŋri: Yer gök (Altun Y. 351/7; Jut. Sek. Yük. 17, 29, 94; KP V 8; Kör. B. 013, 056, 139). Bkz. Teŋri yir, Yir bor, Yir orun, Yir suv. KP V 8 *Amrak ögüküm yir teŋri törümişte berü bay teme bar yok çıgay yeme bar.* "sevgili yavrum, yer ve gök yaratıldığından beri zengin de var yoksul da var."

Yir toprak: Toprak (Altun Y. 531/5; Jut. Sek. Yük. 98, 294). Bkz. Teŋri yir, Yir bor, Yir orun, Yir suv, Yir teŋri, Kog toprak, Titig toprak, Toz toprak. Altun Y. 531/5 *... bu yiti miŋ yoçan turkı kiŋ alkıg çambudıvıp yirtinçü yir suvug yirin toprakın kaltı öŋreki teg kılu teginip imerigme kamag tınlıgarıg inç meŋilig kılgalı öyü tegingey men.* "… bu yedi bin yojana uzunluğundaki ve genişliğindeki Çambudıvıp alemi, yer suyunu, yeri toprağını önceki gibi yapıp çeveresindeki bütün canlıları mutlu ve huzurlu yapabileceğim."

Yir- yarsı-: Tiksinmek (Daş. 942, 1766, 2850). Bkz. Ar- yir-, Yir- mün-, Yir- müne-. Yarsı- "tiksinmek" (Clauson 1972: 971) anlamlarındadır. Daş. 942 *Eŋ kininte bu konçuylarnıŋ körki meŋizi munı teg yirgülük yarsıguluk bolup turur erken …* "En sonunda bu kadınların güzelliği bu şekilde tiksinti uyandırırken …".

Yirçi suvçı: Karada ve suda gidenler için rehber (KP XXII 4-5; XXIII 8). Yir sözcüğünden türeyen yirçi "rehber, kılavuz, lider" (Clauson 1972: 958), (Wilkens 2021: 890); suvçı "sucu" (Clauson 1972: 785), (Wilkens 2021: 635) anlamlarındadır. KP XXII 4-5 *Kim yirçi suvçı kemiçi bar erser yeme kelzün teginig esen tükel kelürzünler.* "Ki rehber gemici varsa da gelsin, prensi sağ salim geri getirsinler."

Yiriŋ kan: İrin, kan (Altun Y. 614/3-4). Bkz. Kan yiriŋ, Kart yiriŋ, Et kan. Altun Y. 614/3-4 *Apam birök bu et'özümin titser men ötrü ülgüsüz sansız mün kadagların kartıg bezig yiriŋig kanıg igig agrıgıg korkınçıg ayınçıg barçanı titmiş ıdalamış bolur men.* "Eğer ben bu bedenimi atsam, sonra sayısız günahları, sivilceleri, kanı irini, ağrıyı sızıyı, korkuyu hepsini terk etmiş olurun."

Yirinçlig karınçlıg: Hor görmeli (Mayt. 81/49). Yirinçlig "hoşnutsuz, bıkkın, mutsuz, olumsuz" (Wilkens 2021: 261); karınçlıg "isteksiz, bıkkın, üzgün" (Wilkens 2021: 337) anlamlarını karşılamaktadır. Mayt. 81/49 *… toyın şamnançlarka köŋülin yirintürdeçiler yirinçlig karınçlıg kıltaçılar …* "… rahip ve rahibelere içten hakaret edenler, hor görenler …".

Yiriŋü- açı-: Kederlenmek (Altun Y. 644/9). Yiriŋü- "dertlenmek, kederlenmek" (Wilkens 2021: 891); açı- "dertlenmek, kederlenmek, üzülmek" (Clauson 1972: 20), (Wilkens 2021: 4) anlamlarındadır. Altun Y. 644/9 *Tükel bilge biliglig teŋri teŋrisi burkan bu çetikig nomlayu yarlıkamışda ol kamag ulug tirin kuvrag üstün teŋri altın yalaŋuk alkugun barça yiriŋüyü açıyu ögirip sevinip adın muŋadıp üzeliksiz üstünki yig tüz tuymak burkan kutıŋa bek katıg köŋül öritdiler.* "Eksiksiz hâkim bilgili tanrılar tanrısı Buda bu yeniden doğum hikâyesini vaaz edip buyurduktan sonra o bütün cemaat, yukarıdaki tanrılar, alttaki insanların hepsi kederlenerek, sevinerek ayrıca hayret ederek en yüksek mükemmel, doğru ve düz kavrayışlı Buddha kutsallığına sağlam gönül bağladılar."

Yiriŋü- yıgla-: Ağlamak, sızlamak (Altun Y. 619/8). Bkz. Yiriŋü açı-, Yıgla- sıgta-, Yırın- yıgla-. Altun Y. 619/8 *Ol ödün ol iki tigitler monçulayu sözleşü açıgları*

kelip yiriŋüdiler yıgladılar. "O zaman o iki prens, böylece sözleşerek, kederleri gelip dertlenip ağladılar.

Yirli teŋrili: Yer ve gök (Jut. Sek. Yük. 241, 321, 465). Bkz. Teŋrili yirli. Yir teŋri ikilemesinin – lI yapım eki almış biçimidir. Jut. Sek. Yük. 241 *Yme bu yirli teŋrili erser yitinçsiz yitiz kiŋ alkıg edgü kılınçlıg üçün arıg turuk yazınçsız erür.* "Bu yeryüzü ise yüksek ve geniştir, iyi davranışlı olduğu için temiz ve günahsızdır."

Yirtinçü yir suv: Dünya, yeryüzü (Çaş. Beg 245, 280; Altun Y. Altun Y. 3/5; 34ı/8-9, 13-14; 109/13-14, 183/17; 184/8; 185/10-11; 312/10, 16; 484/13; 489/5, 14; 490/13; 493/1-2; 508/13-14; 509/10; 549/20; 578/4-5; Mayt. 8/32; 18/15-16; Jut. Sek. Yük. 329, 353, 366; Daş. 592, 1979, 3729, 3765, 3828, 4463, 4466, 4482, 4486). Bkz. Yir bor, Yir orun, Yir teŋri, Yir toprak, Aş suv, Ot suv. Yirtinçü "dünya, yeryüzü" (Clauson 1972: 961), (Wilkens 2021: 891) anlamındadır. Çaş. Beg 245 *Anta ötrü yirtinçü yir suv tepremişin körüp maitri bodisatav yaşomaitri bodisatav birle kök kalıg yolınça yorıyu keltiler.* "O sırada yeryüzünün sallandığını görünce Maiteya Bodısatva, Yaşomaitra Bodısatva ile birlikte gökyüzü yolundan yürüyerek geldiler."

Yirü- arta-: Çürüyüp bozulmak (Altun Y. 530/3; 612/1). Bkz. Arta- alkın-, Arta- bozul-/ buzul-, Alkın- yokad-, Bozul- arta-, Saçıl- arta-. Yirü- "çürümek, bozulmak" (Clauson 1972: 957), (Wilkens 2021: 905) anlamındadır. Altun Y. 530/3 *Takı yme bu yagız yirke tayaklıgın bütgülük neçe edler bar erserler olar barça yirümedin artamadın tükellig büte tegingeyler.* "Ayrıca bu kara toprağa dayalı bitirelecek ne kadar iş varsa onların hepsi çürüyüp bozulmadan tamamen bitecekler."

Yit- ogşa-: Erişip benzemek (Altun Y. 80/2; 82/5; 177/18-19; 394/20-21, 22). Yit- "yetişmek, ulaşmak, erişmek" (Clauson 1972: 884), (Wilkens 2021: 892); ogşa- "benzemek" (Clauson 1972: 97), (Wilkens 2021: 503) anlamlarındadır. Altun Y. 177/18-19 *Yüz miŋ tümen koltı ülüşinte 'eŋ mıntın ülgü teŋ yöleşürüg ogşatıg üze yme arıtı yitmez ogşamaz.* "Yüz bin tümen sayısız parçasından en azından denk bir karşılaştırma da asla erişip benzemez."

Yit- yokad-: Yitmek, kaybolmak (Altun Y. 634/5). Bkz. Öl- yit-, Alkın- yokad-, Arta- yokad-, Korı- yokad-, Saçıl- yokad-, Yaş- yokad-. Altun Y. 634/5 *Atayım üçün*

korkar men yitmiş yokadmış bolgay mu tip. "Yavrum için korkuyorum yitirecek miyim diye."

Yitdür- ıçgın-: Kaybetmek, yitirmek (Altun Y. 622/15-16). Bkz. Unıt- ıçgın-. Yitdürt- "kaybetmek, yitirmek" (Wilkens 2021: 906) anlamındadır. Altun Y. 622/15-16 *Ay emgek ay emgek bökünki künte amrak ögükkeyemin yme yitdürtim ıçgıntım erki mu men tip yaşın yutunu katunın ötleyü ince tip tidi.* "Ey ızdırap, ey ızdırap! Bugün sevgili yavrucuğumu yitirdim mi, diye göz yaşını silip, hatununa öğüt vererek şöyle dedi."

Yitimsiz igingsiz tölüksüz küçsüz küsünsüz: Kudretsiz, yetersiz (Altun Y. 558/23-559/1). Bkz. Küçsüz küsünsüz, Toruk küçsüz. Yitimsiz "güçsüz, enerjisiz" (Wilkens 2021: 894); igingsiz "güçsüz, enerjisiz" (Wilkens 2021: 771) anlamlarındadır. Altun Y. 558/23-559/1 *Antag yaŋlıg artamış ol il uluşnuŋ neçe teŋlig bar erser kişi yalaŋuklar kuvragı yitimsiz igingsiz tölüksüz küçsüz küsünsüz bolurlar.* "Böyle bozulmuş ülkede ne kadar insan topluluğu varsa yetersiz, cesaretsiz, küçsüz kuvvetsiz olurlar."

Yitingsiz evrilingsiz: Sağlam (Altun Y. 237/11). Bkz. Agıngsız evrilingsiz. Yitingsiz "erişilmez, yetişilmez, ulaşılmaz" (Clauson 1972: 892), (Wilkens 2021: 894) anlamındadır. Altun Y. 237/11 *Kezigintin yanmamak erser kaltı on törlüg ornaglarta yitingsiz evrilingsiz ornagda turup on törlüg savlarka köŋüli yanmamak erür.* "Diziden dönmemek ise şöyle ki on türlü yerlerden sağlam yerde durup on türlü sözlere gönlü döndürmemektir."

Yitingsiz tüzgeringsiz: Erişilmez (Altun Y. 111/20-21). Bkz. Yitingsiz evrilingsiz. Tözkeringsiz "aslına erişilmez, anlaşılmaz" (Clauson 1972: 575), (Wilkens 2021: 780) anlamındadır. Altun Y. 111/20-21 *Buyanlıg ulug edgüŋüz sakınu yitingsiz tüzgeringsiz titir.* "İyi davranışa sahip büyük iyiniz tasavvur edilemez (biçimde) erişilmezdir."

Yitingsiz tutungsuz: Erişilemeyen (Altun Y. 34ç/10; 50/22; 51/5; 428/12-13; 534/2-3; 680/19). Bkz. Yitingsiz evrilingsiz, Yitingsiz tüzgeringsiz, İlingsiz tutungsuz. Altun Y. 428/12-13 *Sen ülgülengsiz teŋlengsiz buyan edgü kılınçlıg ulug bedük idiz yükmekig sindirtin bu nom erdinig işidteçiler yme yitingsiz tutungsız ulug törlüg buyan edgü kılınçlarıg bulurlar kazganurlar.* "Kıyaslanamaz sevap,

büyük yüce yığını, senden bu öğreti mücevherini dinleyecek olanlar da erişilmez ulu, türlü sevapları kazanırlar.

Yitinçsiz ulug: Erişilemeyen, büyük (Altun Y. 414/4-5; 456/5-6; 512/10; 532/7). Bkz. Yitinçsiz evrilinçsiz, Yitinçsiz tüzgerinçsiz, Yitinçsiz tutunçsuz, Agır ulug, Ayaglıg ulug, Bahşı ulug, İdiz ulug, Karı ulug, Kiŋ ulug, Ulug agır, Ulug bedük, Ulug edgü, Ulug karı, Ulug kiçig, Ulug kölük tayşıŋ, Ulug küçlüg, Ulug ulug. Altun Y. 414/4-5 *Birök üç ödki burkanlarka tapıg udug agır ayag kılmış bolsarlar ötrü sakınu sözleyü yitinçsiz ulug buyan edgü kılınçıg kılmış kazganmış bolgaylar*. "Eğer üç devirdeki Budalara saygı göstermiş olsalar bu yüzden düşünmesi söylemesi ulaşılamayacak büyük sevap kazanmış olacaklar."

Yitinçsiz yitiz: Erişilmez (Çaş. Beg 116; Altun Y. 206/24-25; 447/10; 528/20-21; Mayt. 48/23; Jut. Sek. Yük. 241; Mül. Muk. 91; Daş. 3600). Bkz. Yitinçsiz evrilinçsiz, Yitinçsiz tüzgerinçsiz, Yitinçsiz tutunçsuz, Yitinçsiz ulug, Kiŋ yitiz, Yitiz uzun. Altun Y. 447/10 *Yitinçsiz yitiz yagız yir teprep kökke agtıngay.* "Erişilmez yeryüzü depreşip göğe yükselecek."

Yitiz uzun: Uzun (Altun Y. 347/9). Bkz. Kiŋ yitiz, Uzun turkaru. Altun Y. 347/9 *Yitiz uzun ezügsüz yup yumrak tiliŋiz ol yipün lınhua yapırgakı suv içinte yaltrıklıg.* "Uzun, kusursuz, yumuşacık diliniz vardır, lotus çiçeği rengi gibi.

Yitlin- bar-: Kaybolup gitmek (Çaş. Beg 314; Daş. 3275). Bkz. Bar- kel-, Ert- bar-, Kel- bar-, Teg- bar-. Yitlin- "kaybolmak, geçip gitmek, yok olmak" (Clauson 1972: 891), (Wilkens 2021: 907) anlamlarındadır. Çaş. Beg 314 *Balıktakı yavız irü belgüler barça kalısız yitlinip barıp yeklerniŋ korkgu teg yavlak ünleri yime işidilmeti.* "Şehirdeki kötü izler tamamen koybolup gidip şeytanların korku verici kötü sesleri de işitilmedi."

Yitlin- bat-: Kaybolmak, yitmek (Altun Y. 197/13, 18-19, 21-22; 198/6; 457/9-10; 474/14; 514/3; 556/17). Bkz. Yitlin- bar-, Çom- bat-, Çök- bat-, Kizle- bat-, Tog- bat-. Altun Y. 198/6 *Kaltı sizler ötünmiş teg neçeke tegi bu nom erdini bar erser ançaka tegi köni nomlar kirtü yörügler yitlinmez batmaz.* "Öyle ki sizlerin söylediği gibi ne zamana kadar bu öğreti mücevheri varsa o zamana kadar doğru öğretiler, gerçek yorumlar kaybolmaz."

Yitlin- yokad-: Yok olmak, kaybolmak (Altun Y. 198/9; 395/15-16, 18-19, 22-23, 23-24; 396/2; 481/4-5; 541/18-19). Bkz. Yitlin- bar-, Yitlin- bat-, Alkın- yokad-,

Arta- yokad-, Korı- yokad-, Saçıl- yokad-, Yaş- yokad-, Yit- yokad-. (Altun Y. 198/9 *Neçede birök bu nom erdini yok bolsar ötrü ançada köni nomlar kirtü yörügler yitlinür yokadur.* "Ne zaman bu öğreti mücevheri yol olsa işte o zaman doğru öğretiler, gerçek yorumlar yok olur."

Yitit- tavrat-: Gayret göstermek (Altun Y. 46/5). Yitit- "bilemek, oymak, keskinleştirmek" (Clauson 1972: 887), (Wilkens 2021: 906); tavrat- "gayrete getirmek, teşvik etmek" (Clauson 1972: 444), (Wilkens 2021: 685) anlamlarındadır. Altun Y. 46/5 *İnçe kaltı yaŋırtı burkan kutın bulmış burkanlar özlerinte basakı burkan kutın bultaçı on oruntakı bodısatavlarıg köŋüllerin süzüp yititgüleri tavratguları ugurınta ötrü başdınkı oruntakı bodısatavlarıg ikinti orunta kirgürgelir üçün ...* "Şöyle ki yeniden Buda saadetini bulmuş Budalar kendilerinden sonra Buda saadetini bulacak on yerdeki Bodısatavları gönülleriyle süzüp gayret göstermeleri sayesinde baştaki, ortadaki Bodısatavları ikinci yere girdirmek için …".

Yivig tizig: Takı, süs (Altun Y. 119/17; 313/13-14; 515/15-16; 519/8-9; 577/15-16; 578/1-2; 627/14-15; 642/3-4; Mayt. 9/13-14; 31/2). Bkz. Kezig tizig. Yivig "donanım, süs" (Clauson 1972: 875), (Wilkens 2021: 895) anlamındadır. 642/3-4 *Yivigin tizigin kemişip keyirkençig kılınu ididiler yıgdılar bodısatavnıŋ süŋükin.* "Takılarını atıp hüzünlenerek Bodhisattvanın kemiklerini topladılar."

Yok bultukmaz: Yokluk, bulunmama (Altun Y. 65/20-21; 66/1). Bkz. Bar yok. Bultukmaz "bulunmaz" anlamındadır. Altun Y. 66/1 *Bu nomlug et'öz erser iki törlüg nom yokı bultukmazı üze ertiŋü bekiz belgülüg erür.* "Bu öğretili beden ise iki türlü öğreti yokluğuyla son derece belirgindir."

Yok çıgay: Yoksul, fakir (Altun Y. 102/5; 216/16; 236/1; 299/8; 443/4-5; 448/2; 526/18; KP VI 1; XLVIII 1; LXVII 4; Mayt. 10/37; Jut. Sek. Yük. 024-025, 314). Bkz. Bar yok, Yok bultukmaz, İrinç çıgay, Yok çıgañ (Göktürk). Mayt. 10/37 *Amtı sinite takı yok çıgay ınka erür men.* "Şimdi senin gibi fakir ve yersiz yurtsuzum."

Yok kurug: Yokluk, boşluk (Altun Y. 26/24; 90/13; 135/6; 145/15, 20; 206/12; 218/18; 230/23; 240/17; 254/2; 282/18; 332/5; 334/14; 362/20; 363/5, 17; 364/1; 371/4, 7, 20; 375/10, 11, 12; 485/8; 655/6; Mayt. 1/4; 82/4-5; Jut. Sek. Yük. 152, 154, 157-158, 158, 159, 164, 164, 165, 166, 169, 170, 171, 171, 175, 175, (175), 176,

179, 179, 180, 180-181, 184, 185, 186, 186, 389, 390, 391, (401), (402), 414, 425, 427, (459); Mül. Dan. 5; Daš. 199). Bkz. Bar yok, Yok bultukmaz, Yok çıgay, Kurug akıgsız, Kurug kovuk, Suvsuz kurug, Tek kurug. Mayt. 1/4 *Yok kurug emgek tözlüg adalıg turur.* "Yokluk ızdırap esaslı ve tehlikelidir."

Yok yodun: Yok, boş (Daş. 2264, 2565, 2572, 3050, 4007). Bkz. Bar yok, Yok bultukmaz, Yok çıgay, Yok kurug. Yodun "yok edilmek" (Clauson 1972: 892) anlamında gelip yok sözcüğü ile birlikte kullanılır. Daş. 2264 *İgleme[k]lig tolı yagmur sizlerni üze yagdukda bir or[uŋ]a teprençsiz yatgurup çoguŋuz yalınıŋızlarnı barça yok [yodu]n kılgay.* "Hasta edici dolu, yağmur sizlerin üzerine yağdığında (sizleri) kaskatı bir yere yatırıp parlaklığınızı ortadan kaldıracak."

Yok yok: Yok, olmayan (Daş. 3228). Bkz. Bar yok, Yok bultukmaz, Yok çıgay, Yok kurug, Yok yodun. Daş. 3228 *... yok yok savlarıg sözleyü ...* "… olmayan sözleri söyleyerek …".

Yokad- arta-: Yok olmak, bozulmak (Altun Y. 34j/6). Bkz. Alkın- yokad-, Arta- yokad-, Korı- yokad-, Saçıl- yokad-, Yaş- yokad-, Yit- yokad-, Yitlin- yokad-, Arta- alkın-, Arta- bozul-/ buzul-, Alkın- yokad-, Bozul- arta-, Saçıl- arta-, Yirü- arta- . Altun Y. 34j/6 *Köni nomı yme neŋ yokadmaz artamaz.* "Doğru öğreti de hiç yok olmaz."

Yokla- asıl-: Çoğalmak (Jut. Sek. Yük. 346). Bkz. Asıl- kora-, Asıl- küçet-, Asıl- üstel-. Yokla- "artmak, çıkmak, yükselmek, çoğalmak" (Clauson 1972: 902), (Wilkens 2021: 911) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 346 *Ev bark kün küniŋe yoklayur asılur.* "Ev bar günden güne çoğalır."

Yoklunmaksız kirikmeksiz: Kirletmeksiz (Altun Y. 245/8-9, 9-10). Yuklunmaksız "kirletmeksiz, lekesiz" (Wilkens 2021: 918); kirik- "kirlenmesiz, temizlenmesiz" (Wilkens 2021: 383) anlamlarındadır. Altun Y. 245/8-9 *Altınç tıltagdın togmış nomlarnıŋ yoklunmaksız kirikmeksiz tözin bultaçı yoklunmaksız kirikmeksiz atlıg ertükteg tözüg...* "Altıncısı, nedenden doğmuş öğretilerin lekesiz esasını bulacak lekesiz adlı olduğu gibi esası …".

Yoksuz asıgsız: Faydasız (Altun Y. 611/23). Yoksuz "faydasız, anlamsız" (Clauson 1972: 907), (Wilkens 2021: 911); asıgsız "faydasız, yararsız" (Clauson 1972: 245), (Wilkens 2021: 73) anlamlarındadır. Altun Y. 611/23 *Kaltı bu meniŋ*

et'özüm yüz miŋ ajunlartın berü yoksuz asıgsız neçe neçe yirüdi artadı. "Öyle ki bu benim bedenim yüz bin alemlerden beri faydasız nice nice çürüyüp bozuldu."

Yoksuz kurug: Boşuna (Altun Y. 506/22; 520/22). Bkz. Yoksuz asıgsız, Kurug akıgsız, Kurug kovuk, Suvsuz kurug, Tek kurug, Yok kurug. Altun Y. 506/22 *Birök sizin savınız köni kirtü çın erser bu meniŋ ötünmiş ötügümin yoksuz kurug kılmaŋ tip monçulayu sözlesün.* "Eğer sizin sözünüz doğru, gerçek ise bu benim ricamı boş kılmayın diyerek böylece söyledi."

Yoksuz kurug tözsüz: Boşuna (Altun Y. 660/5-6). Bkz. Yoksuz asıgsız, Kurug akıgsız, Suvsuz kurug, Tek kurug, Yok kurug, Yoksuz kurug, Tözsüz tüpsüz. Altun Y. 660/5-6 *Ne yarlıg yarlıkasar siz teŋrim inçip yarlıkamış yarlıgıŋız neŋ yoksuz kurug tözsüz bolmaz.* "Hangi buyruğu buyurursanız Tanrı'mbuyurduğunuz buyruk asla boşuna olmaz."

Yol oruk: Yol, dar yol (Altun Y. 160/2-3; 653/4; Kör. B. 023; Jut. Sek. Yük. 236, 237). Yol sözcüğü çeşitli anlamlar kazanmakla birlikte burada "yol" anlamındadır. Oruk "yol, patika" (Clauson 1972: 917), (Wilkens 2021: 516) anlamındadır. Altun Y. 160/2-3 *Kirtü nom tözlüg yolug orukug yarutu yaltrıtu yarlıkasunlar.* "Gerçek öğreti esaslı yolu aydınlatıp ışıtsınlar."

Yol yıŋak: Yol yön (Altun Y. 387/13-14, 16-17; Mül. Muk. 117). Bkz. Yol oruk, Buluŋ yıŋak. Altun Y. 387/13-14 *İnçip emgekdin ozguluk kutrulguluk yoluk yıŋakıg yme tapmazlar.* Ayrıca ızdıraptan kurtulmak için yolu yönü de bulamazlar."

Yolçı yirçi: Kılavuz (Kip 46; Altun Y. 337/24; 352/23; 416/19; 432/10; KP XL 8; Jut. Sek. Yük. 154; Daş. 1323, 1988). Yol sözcüğünden türeyen yolçı sözcüğü "rehber, kılavuz" (Clauson 1972: 921), (Wilkens 2021: 912) anlamına gelmektedir. Yirçi "rehber, lider" (Clauson 1972: 958), (Wilkens 2021: 890) anlamındadır. Eş anlamlı iki sözcükten oluşan bir ikilemedir. Kip *başlap yolçısı yirçisi bolup ertiŋü üküş agı barım agır yükler birle ol yagılar ara uduzup iltgeli…* "Başlarında kılavuzu olarak birçok mal mülk ve ağır yükler bu yol kesiciler arasından geçirip götürmeyi …"

Yoŋarış- ayıglaş-: Birbirini aşağılamak (Altun Y. 434/12-13). Yoŋarış- birbirini aşağılama" (Wilkens 2021: 913); ayıglaş- "birbirine hakaret etmek" (Wilkens 2021: 89) anlamlarındadır. Altun Y. 434/12-13 *Yintem beklemek bukagulamak ölürmek emgetmek tütüzmek karışmak yoŋarışmak ayıglaşmak yazuksuzug*

yalarmakda ulatı ayıg törüler bolgay. "Bütünüyle bağlayıp zincirlemek, öldürmek, acı vermek, çatışmak, birbirini aşağılamak, günahsıza iftira atmak ve daha kötü töreler olacak."

Yorı- tur-: Yürümek ve durmak (Altun Y. 193/14; 659/14). Bkz. Evril- yorı-, Kıl- yorı-, Tepre- yorı-, Er- tur-, Tur- ornan-, Tur- seril-. Altun Y. 193/14 *... ötrü ol yir oruntakı ilig kanıg biz kamag teŋriler kuvragı yorımış turmış orunta tünle küntüz ürüg uzatı küyü küzetü tutgay biz.* "… sonra o yerdeki hükümdarı biz bütün tanrılar topluluğu yürüdüğü ve durduğu yerde gece gündüz sürekli koruyup gözteceğiz."

Yorık yık: Yol, görelik (Altun Y. 261/21). Bkz. Ugur yık. Yorıg "yol, gidişat, eylem, davranış" (Clauson 1972: 963), (Wilkens 2021: 914) anlamlarındadır. Altun Y. 261/21 *Ol tınlıglarnıŋ yorıgınça yıkınça alın altagın olarnı edgüke meŋike yaratmakları üze ötrü al altag paramıtıg uz bütürürler.* "O canlıların anlayışına göre yöntemi onları iyiliğe sevince hazırlanmaları ile bundan dolayı yöntem erdemini ustaca bitirirler."

Yorıt- işlet-: Harekete geçirmek (Jut. Sek. Yük. 193). Yorıt- "yürütmek, harekete geçirmek" (Clauson 1972: 960), (Wilkens 2021: 914); işlet- "kullanmak, uygulamak, faydalanmak" (Clauson 1972: 263), (Wilkens 2021: 314) anlamlarındadır. Jut. Sek. Yük. 193 *... turkaru üzüksüzün yorıtsar işletser yene adnaguka nomlasar ötrü ol tınlıg burkanlar yolıŋa kirmişke sanur.* "… sürekli harekete geçirse yine başkasına vaaz verse o zaman o canlı Budalar yoluna girdiğini sanır."

Yöleştürgülüksüz ogşatguluksuz: Eşsiz (Altun Y. 182/1-2). Bkz. Ogşatguluksuz yöleştürgülüksüz, Ülgülençsiz teŋlençsiz yöleştürgülüksüz. Altun Y. 182/1-2 *... ol buyan edgü kılınç yöleştürgülüksüz ok ogşatguluksuz erür tip yarlıkadı.* "… o sevap eşsizdir diye buyurdu."

Yöleşürüg ogşatıg: Karşılaştırma, emsal (Altun Y. 177/17-18; 583/1). Yöleşürüg "karşılaştırma, benzetme, örnek" (Wilkens 2021: 915); ogşatıg "karşılaştırma noktası" (Wilkens 2021: 503) anlamlarındadır. Altun Y. 177/17-18 *Yüz miŋ tümen koltı ülüşinte 'eŋ mıntın ülgü teŋ yöleşürüg ogşatıg üze yme arıtı yitmez ogşamaz.* "Yüz bin tümen sayısız parçasından en azından denkbir karşılaştırma ile de asla yetmez, benzemez."

Yör- şeş-: Çözmek (Altun Y. 376/17). Yör- yorumlamak, açıklamak" (Clauson 1972: 868), (Wilkens 2021: 916); şeş- "çözmek, çözümlemek" (Clauson 1972: 955), (Wilkens 2021: 647) anlamlarındadır. Altun Y. 376/17 *Ok yene atkanmak yapşınmak bolup nızvanılıg bek bagın yörgeli şeşegeli umadın ötrü üzeliksiz üstünki yig köni tüz tuymak burkan kutın bulmagaylar erti.* "Yine bağlı kalıp ihtirasın bağını çözemediklerinden en üstün, en doğru kavrama Buda saadetini bulmayacaklardı."

Yörge- tart-: Sarıp çekmek (Mayt. 57/31). Bkz. Ört- yörge-, Kun- tart-, Sanç- tart-, Tart- ilt-, Tart- is-, Tart- ozgur-, Tart- üntür-, Tart- yır-. Mayt. 57/31 *Ol tıltagın avış tamu otı taşgaru önüp divdat toyınag tirigde yörgep tartıp avıç tamuka kigürdi.* "Bu sebeple Avīci cehenneminin ateşi dışarı çıkıp Rahip Devadatta'yı canlı sarıp çekerek Avīci cehennemine soktu."

Yörül- şeşil-: Çözülmek (Altun Y. 165/20-21). Yörül- "çözülmek" (Clauson 1972: 967), (Wilkens 2021: 917); şeşil- "çözülmek, ayrılmak" (Clauson 1972: 868), (Wilkens 2021: 647) anlamlarındadır. Altun Y. 165/20-21 *Tınlıglarnıŋ nızvanılıg bek bagların çugların antag bag çug yok kim yörülmegülük şeşilmegülük öritür.* "Canlıların tutkulu sağlam bağlarını, kösteklerini -öylesine bağ yok ki- çözülmeyecek olsun."

Yu- arıt-: Yıkayıp temizlemek (Altun Y. 107/2; 142/2, 11, 21; 144/4, 18; 185/4-5; 191/13-14; 417/22-418/1). Bkz. Arıt- alkıntur-, Arıt- süz-, Öçür- arıt-, Sipir- arıt- . Yu- "yıkamak, temizlemek" (Clauson 1972: 870), (Wilkens 2021: 917) anlamlarındadır. Altun Y. 142/2 *... ötrü ol tınlıglar yme ok ökünmek yalvarmaklıg kşantı kılmaklıg arıg süzük sav üze kentü agır ayıg kılınçlıg kirlerin tapçaların yumış arıtmış kergek.* "… sonra o canlılar da pişman ve yalvarklı, af dilemeli, temiz söz ile kendi kötü davranışlarını temizlemiş (olsa) gerek."

Yul suv: Su kaynağı (IrkB 17). Yul sözcüğü "pınar, kaynak; dere, ırmak" (Clauson 1972: 917), (Caferoğlu 1968: 304) anlamına gelmektedir. Sub>suv sözcüğü ise bugünkü "su" sözcüğüdür (Clauson 1972: 783), (Wilkens 2021: 918). Yakın anlamlı iki sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. IrkB 17 *teŋri küçiŋe tag üze yul suv körüpen yiş üze yaş ot körüpen yorıyu barıpan suv içipen yaş yepen ölümde ozmış.* "Tanrının kudretiyle bir dağ üzerinde su kaynağı görerek, bir ormanlık

dağda çayır çimen görerek yürüyüp gitmiş. Su içip ot yiyerek ölümden kurtulmuş."

Yul yulak: Kaynak, pınar (Altun Y. 529/4). Bkz. Yul suv. Yulak "kaynak, pınar, dere" (Clauson 1972: 942), (Wilkens 2021: 918) anlamlarındadır. Altun Y. 529/4 *Bu çambudıvıp uluş içinteki neçe ögüzler köller yullar yulaklar sögüt ıgaçlar otlar yaşlar arıglar semeklerig yene adruk adruk hua çeçek tüş yimişlernің yıltızların* ... "Bu Çambudivip ülkesi içindeki nice nehirler, göller, pınarlar, söğütler ağaçlar, otlar, ormanları yine başka başka çiçeklerle, meyvelerin köklerini …".

Yula yaruk: Işık, lamba (Altun Y. 323/9). Bkz. Titik yaruk, Yaruk yaltrık, Yaruk yaltrıklıg, Yaruk yaşuk. Yula "ışık, meşale, lamba" (Clauson 1972: 919), (Wilkens 2021: 918). Altun Y. 323/9 *Üçünç orunka köŋüli öritmişlerinte bilge biliglig yula yarukın yaltrıdaçı atlıg samadı dyanıg öritürler.* "Üçüncü yere gönül beslediğinde hâkim bilgi ışığı ile aydınlatacak adlı samadhi dhyanayı yükseltirler."

Yultuzçı körümçi: Falcı, müneccim (Jut. Sek. Yük. 264). Bkz. Körümçi yultuzçı. Jut. Sek. Yük. 264 *Adası tudası keltükde ötrü ters tetrü törüçi bitkeçi yultuzçı körümçi tapa barırlar.* "Tehlikesi geldiğinde yanlış yasa yapan ve yazana, müneccime doğru varırlar."

Yumşak bürtüglüg oglagu: Yumuşak dokunuşlu (Daş. 2332). Bkz. Yılgu yumşak, Yılıg yumşak, Yılın yumşak oglagu. Bürtüglüg "dokunmalı," (Clauson 1972: 359), (Wilkens 2021: 213) anlamındadır. Daş. 2332 *Açılmış linhua teg yumşak bürtüglüg oglagu iligin.. ilig beg uzatı bizni büter.* "Açılmış nilüfer çiçeği gibi yumuşak dokunuşlu eliyle hükümdar sürekli bizi sarmalayıp kucaklardı."

Yumşak oglagu: Yumuşak (Daş. 3819). Bkz. Yılgu yumşak, Yılıg yumşak, Yılın yumşak oglagu, Yumşak bürtüglüg oglagu. Daş. 3819 *Yinçke bilin ulınıp tolganıp tözün yumşak oglagu adakın akuru akuru maŋın yorıyur.* "İnce beliyle kıvrıla kıvrıla; zarif, yumuşak ayaklarıyla yavaş yavaş adım atarak yürüyordu."

Yumşak yavaş: Yumuşak (Jut. Sek. Yük. 026). Bkz. Yılgu yumşak, Yılıg yumşak, Yılın yumşak oglagu, Yumşak bürtüglüg oglagu, Yumşak oglagu, Yavaş serimlig. Jut. Sek. Yük. 026 *Çıgay tınlıglar üküş teŋrim tözün yumşak yavaş tınlıglar az.* "Yoksul canlılar çok Tanrı'm, asil ve yumuşak canlılar az."

Yun- arıtın-: Temizlenmek (Altun Y. 145/23; 361/18; 478/20; 535/5; 575/20). Yun- "yıkanmak, temizlenmek" (Clauson 1972: 213), (Wilkens 2021: 921); arıtın- "yıkanmak, temizlenmek" (Clauson 1972: 942), (Wilkens 2021: 62) anlamlarındadır. Eş anlamlı sözcüklerle ikileme oluşmuştur. Altun Y. 145/23 ... *yene togdaçı nomlar yme yok kurug tözlüg üçün anın ökünmek yalvarmaklıg kiantı kılmaklıg arıgda arıg süzük suv üze yumakdın arıtınmakdın ötrü kin keligme ödlerte ikileyü tepretgeli togurgalı umaz.* "… yine doğacak öğretiler de boş esaslı (oldukları) için onunla pişman, yalvarmaklı, af dilemeli, temizden daha temiz, arı su ile yıkanmaktan dolayı gelecek zamanlarda tekrar hareket ettiremez, doğuramazlar.

Yuntur- sukuntur-: Yıkamak, su tutmak (Altun Y. 25/19). Yuntur- "arıtmak, yıkayarak temizlemek" (Wilkens 2021: 921); sokuntur- "yıkatmak" (Wilkens 2021: 627) anlamlarındadır. Altun Y. 25/19 *Ol ötünü biş ögdisi birle kılu tapınu udunu yunturup sugunturup* ... "O, beş övgüsüyle birlikte hizmet ederek, yıkayıp temizleyerek …".

Yup yumrak: Çok yumuşak (Altun Y. 347/9-10). Yumrak sözcüğü yumşak sözcüğünün yanlış yazılmasıyla ortaya çıkmıştır (Wilkens 2021: 920). Altun Y. 347/9-10 *Yitiz uzun ezügsüz yup yumrak tiliŋiz ol yipün lınhua yapırgakı suv içinte yaltrıklıg.* "Uzun, kusursuz, yumuşacık diliniz vardır, lotus çiçeği rengi gibi.

Yup yumşak: Çok yumuşak (Altun Y. 645/17). Bkz. Yılgu yumşak, Yılıg yumşak, Yılın yumşak oglagu, Yumşak bürtüglüg oglagu, Yumşak oglagu, Yumşak yavaş. Altun Y. 645/17 *Arıg süzük yup yumşak lınhua çeçekke ogşatu ülgüsüz [sansız] esringü itiglerin itilmiş erür.* "Berrak, çok yumuşak çiçeğe benzer, sayısız, rengarenk süslerle donatılmıştır."

Yüg kanat: Kol kanat (Daş. 1725). Yüg "tüy" (Clauson 1972: 910), (Wilkens 2021: 922); kanat "kanat" (Clauson 1972: 635), (Wilkens 2021: 328) anlamlarındadır. Daş. 1725 *Antag osuglug ot em al altag yaratı[ıglıg] kalmaşapadi iligniŋ etözinteki yügin kanatın kiterip ikileyü baranas kentde il han ornınta olgurtdı.* "Bu şekilde ilaçla ve tüy kanatla bezenmiş Hükümdar Kalmâşapâda'nın vücudundaki tüyleri kanatları yok edip tekrar Bârânas şehrindeki tahtına oturttu."

Yügür- kaç-: Koşup kaçmak (Altun Y. 300a/27). Bkz. Oz- kaç-, Tez- kaç-. Yügür- "yürümek, gitmek" (Wilkens 2021: 923) anlamındadır. Altun Y. 300a/27 *Et'öz köŋül bu altıgu turkaru taşdın sıŋar yügürteçi kaçdaçı tözlügin …* "Zihin bu altısını sürekli dış tarafa kaçacak esasını …

Yügerü közünür: Şimdi (Altun Y. 204/8-9, 11). Yügerü "hazır, şimdiki, halen" (Clauson 1972: 915), (Wilkens 2021: 922); közünür "bulunma, şimdiki zaman" (Wilkens 2021: 416) anlamlarındadır. Altun Y. 204/11 *Bodı tigme tuyunmak köŋül erser öŋre ertmiş ödki ermez kin keligme ödki ermez yügerü közünür ödki ermez.* "Ermiş gönül ise geçmiş zamandaki değildir, gelecek zamandaki değildir, şimdiki zamandaki değildir."

Yük- yıg-: Toplayıp yığmak (Altun Y. 421/19-20). Bkz. Tal- yük-, İdi- yıg-, Tir- yıg-, Yıg- kizle-, Yıg- tir-, Yıg- tir- kazgan-. Altun Y. 421/19-20 *Ülgüsüz sansız tınlıgarıg sansar emgekintin ozgurup nırvan meŋisiŋe tegürgülük küç küsünke teggülük buyanlıg ulug bedük yükmekig yüker men yığar men.* "Sayısız canlıları, Samsâra ızdırabından kurtarıp Nirvana mutluluğuna eriştiren güç kuvvete eriştiren, iyi, yüce yığını toplarım."

Yükün-ög-: Övmek, ululamak (Altun Y. 351/15). Ata- yükün-, Eŋit- yükün-, Ög- yükün-. Altun Y. 351/15 *Kayu meniŋ kirtü oŋaru et'özüm tilim köŋülüm üze yükünüp ögüp burkanlarnıŋ ulsuz tüpsüz edgüsin ince teŋlig bar erser yig tüşlüg buyanları evirer men.* "Benim doğru bedenim, dilim gönlüm ile Budaların dipsiz erdemlerini ululayarak öyle dengi varsa üstün sonuçlu sevapları tevcih ederim."

Yüligü osguç: Ustura (Daş. 743). Yüligü "jilet, ustura" (Clauson 1972: 928), (Wilkens 2021: 924); osguç "kesici alet" (Clauson 1972: 245), (Wilkens 2021: 516) anlamlarındadır. Daş. 743 *Andaran [ün]ser yüligü osguç ulatı bı bıç[gu üz]e töşemiş yirlerte […] küçeyü [yatgur]urlar […].* "Buradan çıksalar ustura ve bıçaklarla döşenmiş yerlerde … zorla yatırırlar …".

Yüreklig titimlig: Yürekli, cesur (Altun Y. 122/3). Yüreklig "Yürekli, cesur, cesaretli" (Clauson 1972: 966), (Wilkens 2021: 925); titimlig "kahramanca; yıkıcı" (Clauson 1972: 457), (Wilkens 2021: 709) anlamlarındadır. Altun Y. 122/3 *Yüreklig titimlig yaruk yaşuk bolup bilge biliglig bolsunlar.* "Cesur, aydınlık olup hâkim bilgili olsunlar."

Yürüŋ arıg yaŋı: Ak, temiz, yeni (Altun Y. 418/2). Bkz. Arıg süzük, Arıg arıg, Arıg edgü, Arıg ıduk, Arıg kirsiz, Arıg silig, Arıg turug, Arıg yaŋı, Arıg yürüŋ, Arış arıg, Iduk arıg, Kirsiz arıg, Süzük arıg, Yaŋı arıg, Yaŋı arıg yürün, Yazınçsız arıg. Altun Y. 418/2 *Anta basa kedmedük yürüŋ arıg yaŋı ton kedip kop törlüg itig yaratıg üze et'özin uz itmiş yaratmış kergek.* "Ondan sonra giyilmemiş, beyaz, temiz ve yeni giysiyi giyip çok türlü süs ile bedenini ustaca süslemiş (olsa) gerek."

Yüz meŋiz: Yüz, sima (Altun Y. 419/20-21). Bkz. Körk meŋiz, Öŋ meŋiz. Yüz "yüz, surat, sima" (Clauson 1972: 982), (Wilkens 2021: 927) anlamındadır. Altun Y. 419/20-21 *... sını süŋüki uz yüzi meŋizi körkle özi yaşı uzun ögrünçlüg meŋilig açuk adırtlıg yarlıkamış yarlıgı tıdıgsız teŋrike yalaŋukka taplaguluk ...* "… uzuvları, usta, yüzü güzel, ömrü uzun ve mutlu, açık seçik buyurmuş buyruğu engelsiz Tanrı'ya ve insanlara hizmet edip …".

Yüz yüzegü marım: İç ve dış organlar (Daş. 613). Yüz yüzegü "uzuv, organ; kol ve bacaklar" (Wilkens 2021: 927); marım "iç organ" (Wilkens 2021: 470) anlamlarındadır. Daş. 613 *Yüz yüzegü marımlarınta barça ölüm yadılıp anta'ol ög ıçgınur öz [et]in tançkalayur.* "İç ve dış organlarında ölüm yayıldıkça bilinci dağılır ve kendi etini parçalamaya başlar."

Yüzlüg meŋizlig: Yüzlü (Mayt. 75/19, 28; 78/59). Bkz. Atlıg yüzlüg, Körklüg meŋizlig, Öŋlüg meŋizlig. Mayt. 75/19 *Kim yime ol başsız kögüzlerinte yüzlüg meŋizlig kolların örü kötürüp örtenür yalarlar erser olar öŋre kişi ölürdeçi çantallar ertiler.* "Ki o başsız göğüslerinde yüzlü (halde) kollarını kaldırıp yanarlar ise onlar önceden insan öldüren cellatlar idiler.

1.3. Karahanlı Döneminde İkilemeler

Karahanlı Dönemi metinlerinden *Kutadgu Bilig, Dîvânü Lügati't-Türk, Atabetü'l-Hakayık, Karahanlı Türkçesinde İlk Kur'ân Tercümesi* metinleri okunmuş

olup bu dönemde tespit edilen ikilemelerin anlamlandırılması için R. R. Arat,[53] Aysu Ata,[54] Besim Atalay'ın[55] çalışmalarından yararlanılmıştır.

Aç- adır-: Ayrıntılı (KB 1722, 2545). Bkz. Aç- adır- (Uygur) KB 1722 *Aça adra tuttı kamug işlerin / Sakışlıg bitip kodtı barça barın.* "Bütün işlerini ayrıntılı biçimde yaptı, her birinin hesabını ayrı ayrı kaydetti."

Aç tok: Aç tok; açlık tokluk (KB 2961, 3350, 4794). Aç "aç, doymamış, tok "tok" anlamlarıyla Türkiye Türkçesinde varlığını sürdürmeye devam eden sözcüklerdir. KB 2961 *İsig tumlıg aç tok yadag hem yalıŋ / Kılıç baldu ok yir ay ilig biliŋ.* "Onlar sıcakta soğukta, aç tok, yaya ve çıplak halde kılıç, balta ve ok darbelerine maruz kalır. Ey, hükümdar, bunu bil!".

Aç hem tok: Aç tok; açlık tokluk (KB 2564). Bkz. Aç tok. KB 2564 *Yime aytu tursa er at hāllerin / Açı hem tokı ya tonın oprakın.* "Hizmetkârların hallerini sormalı, aç mı tok mu, giysileri eski mi?".

Aç- hem yor-: Açıklamak (KB 6621). Aç- "açmak, açıklamak" (Arat 2008: 1093); yor- "yormak, tabir etmek" Arat 2008: 1281) anlamlarındadır. KB 6621 *Okıglıka artuk agır kelmesün / Özüm 'uzri koldum aça hem yora.* "Okuyana ağır gelmesin, ben açıklayarak kendi özrümün bağışlanmasını istedim."

Açıg katıg: Şiddetli (Okıgu 859/7). Açıg sözcüğü "fiziksel acı" anlamının yannda zamanla "acı, ızdırap, keder verici" anlamlarını kazanmıştır (Clauson 1972: 22). Katıg "katı, sert, haşin, şiddetli, elim, korkunç" (Ata 2019: 426) anlamlarında kullanılmaktadır. Okıgu 859/7 *Biz korkar miz idimizdin ulug kündin açıg katıg.* "Biz şidderli (o) ulu günden korkarız."

Açıg süçig: Acı tatlı (KB 4531, 4772). Açıg "acı" (Arat 2008: 1093), süçig "tatlı" (Arat 2008: 1093) anlamlarındadır. KB 4531 Ulug sen olar boldı sinde kiçig / Kiçigke ulug boldı açıg süçig. "Sen büyüksün, onlar senden küçüktür; büyük küçüğe karşı daima lütufkâr ve müşfik olur."

---

[53] H. H. Yusuf, *Kutadgu Bilig*, Günümüz Türkçesine Aktaran: Reşit Rahmeti Arat, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2008. Reşit Rahmeti. Arat, *Atabetü'l-Hakayık, Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.
[54] Aysu Ata, *Karahanlı Türkçesinde İlk Kuran Tercümesi, (Rylands Nüshası, Giriş, Metin, Notlar, Dizin)*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2019.
[55] Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-IV* (4. Baskı), TDK Yayınları, Ankara, 1998-1999.

Açıg ya süçig: Acı tatlı (KB 4183). Bkz. Açıg süçig. KB 4183 *Takı bir seniŋde basa ol kiçig / Bularnıŋ bile ol açıg ya süçig.* "Biri de senden sonra gelen küçüklerdir; hayatın acı ve tatlı anları bunlarla birlikte duyulur."

Açıg ülüg: İhsan (KB 1646). Açıg "ihsan, bağış" (Arat 2008: 1093); ülüg "hisse, nasip, pay, kısmet" (Arat 2008: 1265) anlamlarındadır. KB 1646 *Yöleki bar erdi munuŋ belgülüg / Anın edledim kıldım açıg ülüg.* "Bunun belli ki bir mayası vardı, onun için onu yetiştirdim, ihsanlarda bulundum."

Açıglı toduglı: Acıkan doyan (KB 3663, 3753). Açıglı "acıkan" toduglı" doyan" anlamlarındadır. KB 3663 *Apa oglanın barça erklig bayat / Açıglı toduglı törüttü bu at.* "Kadir Tanrı insanoğlunun hepsini acıkan ve doyan mahluklar olarak yarattı ve onlara böyle ad verdi."

Açıl- seçil-: Seçilip belli olmak (KB 5595). Açıl- "açılmak, ferahlamak, anlaşılmak" (Arat 2008: 1093); seçil- "seçilmek, ayrılmak" (Arat 2008: 1224) anlamlarındadır. KB 5595 *Açılgay seçilgey kamug işleriŋ / Süzülgey itilgey kamug işleriŋ.* "Bütün yakınların seçilip belli olur, bütün işlerin durulur ve yoluna girer."

Açın- süçin-: İşinden zevk almak, severek yapmak (KB 2836, 2905). Açın- "ihsan etmek, bağışlamak" (Arat 2008: 1093); süçin- "tadım bulmak, hoşlanmak" (Arat 2008: 1234) anlamlarındadır. KB 2836 *Muŋar kiçki eski tapugçı kerek / Açınu süçinü aşın birse terk.* "Bunun için eski bir hizmetkâr gerekli, işini severek yemeği çabucak hazırlasın."

Açuk āşkārā: Açık, aşikar (Kar. D. Kur. Terc. 30/38a3). Açuk "açık", āşkārā "aşikar, açık" anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/38a3 *Taŋrı bilür anı kim yaşrurlar yime anı kim açuk āşkārā kılurlar.* "Kimlerin gizlendiğini, kimlerin açık olduğunu Tanrı bilir."

Açuk yaruk: Açık, aydınlatan (Kar. D. Kur. Terc. 33/74a1). Bkz. Açuk āşkārā. Yaruk "aydınlık, ışık" anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 33/74a1 *... açuk yaruk.* "… açık."

Açuk hem yaruk: Açık (KB 2000). Bkz. Açuk yaruk. KB 2000 *Közi tok kerek hem uvutlug tüzün / Açuk hem yaruk bolsa kılkın sözün.* "Bey tok gözlü, hayâ sahibi ve yumuşak tabiatlı, sözünde ve hareketlerinde açık olmalıdır."

Açuklug adırtlıg: Açık seçik, anlaşılır (KB 2775). Açuklug "açık, anlaşılır"; adırtlıg "kolay anlaşılabilen, ayrıntılı" anlamlarındadır. KB 2775 *Yıl ay öd bitise küni belgülüg / Açuklug adırtlıg sanı belgülüg.* "Yıl, ay ve günü yazılırsa tarihi belli olur, sayılar açık ve anlaşılır olarak bilinir."

Açuklug örtüglüg: Zahir ve batın (Okıgu 792/5). Bkz. Açuklug adırtlıg. Örtüglüg "gizlenmiş, örtülü" (Clauson 1972: 211) anlamındadır. Okıgu 792/5 *Ol turur barçada burun barçada soŋra açuklug örtüglüg.* "O evvel ve ahir, zahir ve batındır."

Adaş kadaş: Arkadaş, eş dost (KB 4649). Adaş "arkadaş, dost"; kadaş "kardeş, arkadaş" anlamlarındadır. KB 4649 *Adaşıg kadaşıg yırak ya yakın / Tözüg aşka ünde küdezgil hakın.* "Arkadaş kardeş, uzak ve yakın, herkesin hakkını gözet, onları yemeğe davet et."

Adaş ya kadaş: Arkadaş, eş dost (KB 524). Bkz. Adaş kadaş. KB 524 *Bilişiŋ ne bar mu adaş ya kadaş / Körügli ne bar mu yigü içgü aş.* "Eşin dostun var mı veya tanıdığın var mı? Yiyeceğin içeceğin bir bakanın var mı?".

Adaş koldaş: Arkadaş, dost (KB 1697, 3409, 6537, 6582, 6586). Bkz. Adaş kadaş, Adaş ya kadaş. Koldaş "yoldaş, arkadaş" (Clauson 1972: 619) anlamındadır. KB 3409 *Telim bolsa erke adaş koldaşı / Yadıldı atı ilke itti işi.* "Birinin arkadaşı ne kadar çok olursa onun adı o oranda memlekete yayılır, işi yoluna girer."

Adaş koldaş erdeş: Arkadaş, dost (KB 1697, 2276, 3392, 4186, 4217, 4218). Bkz. Adaş kadaş, Adaş ya kadaş, Adaş koldaş. Erdeş "arkadaş" (Arat 2008: 1146) anlamındadır. KB 1697 *Adaş koldaş erdeş tutundı kalın / Adaş koldaş ol erke arka bilin.* "Birçok dost ve arkadaş edindi, dost ve arkadaş insan için destektir."

Adaş koldaş erdeş kadaş: Arkadaş, dost (KB 4579). Bkz. Adaş kadaş, Adaş ya kadaş, Adaş koldaş, Adaş koldaş erdeş. Erdeş "arkadaş" (Arat 2008: 1146)

anlamındadır. KB 4579 A*daş koldaş erdeş kadaş aşları / Bolur erse körgü barıp işleri.* "Arkadaş dost ziyafetleri olursa oraya gidip eşi dostu görmeli."

Ādemī yaŋluk: İnsan (Kar. D. Kur. Terc. 30/23a2). Ādemī "insan, kimse, beşer" (Ata 2019: 202); yaŋluk "insan" (Ata 2019: 751) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/23a2 *Aydı bolmas men yükünse men bir ādemīka bir yaŋlukka.* "Bir insana secde etsem ben değilim, dedi."

Adın adın: Çeşitli (Kar. D. Kur. Terc. 31/50a1, 38/28a1; Okıgu 351/4, 356/1). Bkz. Adın adın (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 31/50a1 *... ıdtı kökdin suv çıkardımız anıŋ birle cüftler otlardın adın adın.* "… gökten su gönderip otlardan çeşitli eşler çıkardık."

Adır- aç-: Ayrıntı, tefsilat (Kar. D. Kur. Terc. 28/23b1). Bkz. Aç- adır-. Adır- "ayırmak; açıklamak; yasaklanmak" (Ata 2019: 204) anlamındadır. Açmak filinin çeşitli anlamları olmakla birlikte "açmak"tır. Kar. D. Kur. Terc. 28/23b1 *Bitidimiz aŋar tahtalar içinde kamug neŋdin pend adırmak açmak ...* "Ona levhalar içinde bütün şeylerden ayrıntılı öğüt yazdık."

Adır- belgürt-: Açıkça ortaya koymak (Okıgu 220/7). Bkz. Aç- adır-, Adır- aç-. Belgürt- "ortaya koymak, göstermek" (Clauson 1972: 341) anlamlarındadır. Okıgu 220/7 *Yana birdimiz mūsāka kitābnı tükel anıŋ üze kim körklüglük kıldı adırmak belgürtmek tigme nerseni köni yol yarlıkamak.* "Yine biz iyilik edenlere nimetimizi tamamlamak, her şeyi açıkça ortaya koymak, hidayet ve rahmet olarak Musa'ya kitap verdik."

Adır- seç-: Ayrıntılı olarak açıklamak (Kar. D. Kur. Terc. 28/49a3, 30/98b2; KB 797, 3500, 5529, 6031; Okıgu 25/7, 128/9, 129/1, 130/7, 140/9, 169/4, 169/5, 170/3, 170/6, 170/7, 170/9, 171/4, 198/9, 213/5, 228/7, 248/3, 255/7, 277/6, 305/3, 309/7, 312/3, 324/3, 364/6, 387/7, 409/1, 412/1, 412/1, 485/6, 557/6, 605/6, 676/3, 810/5; Okıgu 25/7, 128/9, 129/1, 140/9, 169/4, 169/5, 170/3, 170/6, 170/7, 170/9, 171/4, 213/5, 228/7, 248/3, 255/7, 277/6, 305/3, 309/7, 312/3, 324/3, 364/6, 387/7, 409/1, 412/1, 412/1, 485/6, 557/6, 605/6, 676/3, 810/5, 880/1). Bkz. Aç- adır-, Adır- aç-, Adır- belgürt-. Seç- "seçmek, ayırmak; bildirmek, iletmek" (Ata 2019: 608) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/49

Andaguk adrar seçer-miz belgülerni bolgay kim olar yaŋaylar. "O şekilde ayrıntılı olarak açıklarız ayetleri ki onlar geri dönecekler."

Adır- üdür-: Seçip ayırmak (KB Manzum Muk. 39; 329, 6019). Bkz. Aç- adır-, Adır- aç-, Adır- belgürt-, Adır- seç-, Adır- üdür- (Uygur). KB Manzum Muk. 39 *Munıŋ tertibin bir kitabda aça / Adırmış üdürmiş kamugnı seçe.* "Bunun tertibini bu kitapta açıklamış, her şeyi bir bir ayırmış ve belirtmiştir."

Adır- yar-: Ayırmak (Okıgu 220/5). Bkz. Aç- adır-, Adır- aç-, Adır- belgürt-, Adır- seç-, Adır- üdür-. Yar- "bölmek, parçalamak" (Clauson 1972: 954) anlamındadır. Okıgu 220/5 *Udu barmaŋlar yollarka kim adırgay yargay silerni yolundın.* "Başka yollara uymayın yoksa sizi onun yolundan ayırır."

Adrıl- seçil-: Ayrıntılı olarak açıklamak (Okıgu 210/8). Adır- seç- ikilemesinin edilgen biçimidir. Okıgu 210/8 *Ol ol idi kim indürdi silerke betigni adrılmış seçilmiş.* "Allah, ayrıntılı olarak açıklayan kitabı indirdi."

Agı çuz: Altın ve gümüşle işlenmiş ipek kumaş (KB 902, 1426, 4773, 5367, 6523). Agı "altın ve gümüşle işlenmiş ipek kumaş, hazine" (Arat 2008: 1095); çuz "yaldızlı, kırmızı renkli bir Çin kumaşı" (Arat 2008: 1138) anlamlarındadır. KB 902 *Kayu neŋ ucuz bolsa yirde yatur / Agı çuz agır boldı törde yatur.* "Hangi şey değersizse ona kimse bakmaz bile ipekli ve ağır Çin kumaşları, değerli olduğu için baş köşede yer alır."

Agı kaznak: Hazine, mal mülk (KB 1034, 1719, 2742, 2799, 2822, 5368). Bkz. Agı çuz. Kaznak "hazine" (Arat 2008: 1170) anlamındadır. KB 1034 *Sözin kesti açtı agı kaznakı / Üledi üküş neŋ çıgaylar hakı.* "Sözlerini burada kesti, hazinelerini açtı; fakir fukaraya çok mal dağıttı."

Agır uçuz: Bedel, değer; fiyat, ücret (KB 2802). Agır "ağır, değerli, kıymetli" (Arat 2008: 1095); uçuz "ucuz, değersiz" (Arat 2008: 1259) anlamlarındadır. KB 2802 *Kamug neŋ tavarıg biligli kerek / Agırın ucuzun ukuglı kerek.* "Bütün eşya ve malları bilmeli, her şeyin pahalısını ucuzunu tanımalı."

Agır ya'nī hāce: Yaşlı (Okıgu 284/6). Bkz. Agır uçuz. Hāce "hoca, efendi, ağa, çelebi" (Devellioğlu 2005: 305) anlamındadır. Okıgu 284/6 *Çıkıŋlar yüŋüller ya'nī yigitler agırlar ya'nī hâceler. Katıglanıŋlar māllarıŋız birle özleriŋiz birle taŋrı*

yolı içinde. "Gençler ve yaşlılar, sefere çıkın, malınızla ve canınızla Allah yolunda savaşın."

Agırla- ulugla-: Onurlandırıp yüceltmek (KB Mensur Muk. 22). KB Mensur Muk. 22 *... melik bugra han ma anı agırlap uluglap öz has haciblıkını aŋa birü yarlıkamış ...* "… Melik Buğra Han da yazarın yazarın değerini takdir ederek onu yükseltmiş ve ona kendisinin has hacibliğini vermek lütfunda bulunmuştur."

Agırlık edgü: Güzel, hoşa giden (Kar. D. Kur. Terc. 33/30b1). Agırlık "ağırlık, hürmet, ikram, itibar" (Arat 2008: 1095); edgü "iyi kişi, hayırlı insan" (Ata 2019: 324) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 33/30b1 *Olarka turur yarlıkamak hem agırlık edgü rūzī.* "Güzel rızık lütfu onlaradır."

Agırlık küşüşlük: İzzet (Kar. D. Kur. Terc. 33/70a1). Bkz. Agırlık edgü. Küsüşlük "" anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 33/70a1 *Kim kim tileyür bolsa 'izzet ol taŋrıka agırlık küsüşlük barça anıŋ tapa agar.* "Kim ki izzet istiyorsa izzet tamamıyla Allah'a aittir."

Agırlık uçuzluk: Değer (KB 3762, 3903). Bkz. Agırlık edgü, Agırlık küsüşlük. Uçuzluk "değersizlik" (Arat 2008: 1259) anlamındadır. KB 3762 *Agırlık uçuzluk bayattın turur / Ölüm ya tiriglik hem andın erür.* "Bir şeyi değerlendirme Tanrıdandır, ölüm ve hayat da ondandır."

Agız til: Ağız dil (AH 155). Agız "ağız" (Arat 2006: II), til "dil" (Arat 2006: LXIII) anlamlarındadır. AH 155 *Agız til bezeki köni söz turur.* "Ağzın ve dilin ziyneti doğru sözdür."

Agrıg ig: Ağrı (Okıgu 446/6). Bkz. Agrıg ig (Uygur). Okıgu 446/6 *Keltürdi anı 'ayāl togku agrıgı igi bir hurma yıgaçı tüpi tapa.* "Doğum ağrısı onu bşr hurma ağacına yöneltti."

Agruk agır: Ağır (DLT III, 68/1). Bkz. Agır uçuz. Agruk "pılı pırtı, ağırlık, yük" (Atalay I 1985: 99) anlamındadır. DLT III, 68/1 *Agruk agır işiŋni adnaguka yüdürme / açrub özün öşerib adnagunı todurma.* "Ağır yükünü başkasına yükleme, kendini aç bırakarak gözünü döndürüp başkasını doyurma."

Ahsak buhsak: Topal ve çolak olanlar için söylenen söz (DLT I, 465/28-466/1). Axsak "aksak, topal" (Atalay I 1985: 119) anlamındadır. Bu iki sözcük birlikte kullanılır.

Akı elgi kiŋ: Cömert, eli açık (KB 3660, 6488). Akı "cömert, eli açık" (Arat 2008: 1096); eli kiŋ "eli geniş, cömert" anlamlarındadır. KB 3660 *Yime yakşı aymış bügü bilgi kiŋ / Ajunda çavıkmış akı eli kiŋ*. "Dünyaya şöhret salmış, cömert, eli açık, hâkim ve geniş bilgili insan yine güzel söylemiş."

Akı kiŋ elig: Cömert, eli açık (KB 43, 55, 4536). Bkz. Akı eli kiŋ. KB 43 *Tüzün erdi alçak kılınçı silig / Uvutlug bagırsak akı kiŋ elig.* "Asil doğalı, alçakgönüllü ve güzel tavırlıydı; hayâsahibi, şefkatli, cömert ve eli açıktı."

'Akl ukuş huş hıred: Akıl fikir (AH 47). "Akl "akıl" (Arat 2006: II), ukuş "anlayış, akıl" (Arat 2006: LXVII); huş "zeka" (Arat 2006: XXVI); hıred "akıl" (Arat 2006: XXVI) anlamlarındadır. AH 47 *Ol ol 'akl ukuş huş hıredka mekan / Bilig ma'dini hem fazilet kanı.* "O akıl, anlayış mekânı, bilgi ocağı ve fazilet kaynağıdır."

Akru akru: Yavaş yavaş (DLT I, 114/11-12). Bkz. Akru akru (Uygur).

Akru amul: Yavaş, sakin (KB 769, 1556). Bkz. Akru akru. Amul "sakin, yavaş" (Arat 2008: 1098) anlamındadır. KB 769 *Bu ay toldı oldurdı akru amul / Közin yirke tikti yaruttu köŋül.* "Ay Toldı yavaşça ve sükunetle oturdu, gözlerini yere dikmişti ve içi müsterihti."

Akru silig: Yavaşça, sakince (KB 956, 4932). Bkz. Akru akru. Silig "temiz; ince, nazik, tatlı dilli" (Arat 2008: 1229) anlamlarındadır. KB 4932 *Muŋar tegdi kesti sözini ilig / turup çıktı ögdülmiş akru silig.* "Buraya gelince hükümdar sözünü kesti, Ögdülmiş yavaşça kalkıp dışarı çıktı."

Al- bir-: Alıp vermek (KB 2279). Bkz. Al- ber- (Uygur). KB 2279 *Kılıçın tilese kamug arzusın / Urup alsa birse bedütse küsin.* "O bütün arzusunu kılıcıyla istemeli; vurup almalı vermeli böylece şöhretini büyütmeli."

Al dāstān/Al destān: Hile, tuzak (Kar. D. Kur. Terc. 35/37a1; Okıgu 396/4, 896/7). Al "al, hile, aldatmaca" (Ata 2019: 210); dāstān "hile, düzen" (Ata 2019: 317)

anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 35/37a1 *Ermez kāfirlerniŋ alı dāstānı meger yolsuzluk içre.* "Kafirlerin hilesi sadece azgınlık içinde olmaz."

Al itig: Hile (Okıgu 212/7, 212/7, 556/8). Bkz. Al dāstān/Al destan. İtig "hile" (Ata 2019: 349) anlamındadır. Okıgu 556/8 *Bolmagıl tarlık içinde anıŋdın kim al itig kılurlar.* "Hile yapmalarından sıkılma."

Ala ala: Yavaş yavaş (DLT I, 92/2). Ala "acele etme" anlamında bir edattır (Atalay I 1985:92).

Alım birim: Alacak verecek, alışveriş (DLT II, 185/2; KB 2804, 4539; KB 2804, 4539). Alım "alacak, borç" (Arat 2008: 1097); birim "verecek, borç" (Arat 2008: 1123) anlamalarındadır. KB 2804 *Alımka birimke oŋay bolsa öz / Ulugka kiçigke süçig tutsa söz.* "Alışverişte tavırları mülayim olmalı, büyüğe küçüğe karşı tatlı dil kullanmalı."

Alış biriş: Bir hakkı alma, bir hakkı verme (DLT I, 62/16). Bkz. Alış biriş (Uygur).

Alış hem biriş: Alışveriş; ilişki (KB 4305, 4421). Bkz. Alış biriş. KB 4305 *Saŋa teŋ tuşuŋ birle iltiş barış / Katılgıl karılgıl alış hem biriş.* "Sen kendi akranlarını sık sık ziyaret et ve onlarla alışverişi kesme."

'Alim bügü: Alim, bilgin (KB 4346). 'Alim "alim, bilge" (Arat 2008: 1098); bügü "bilgin, akıllı, hâkim" (Arat 2008: 1134) anlamlarındadır. KB 4346 *Yok erse ajunda bu 'alim bügü / tikip önmegey erdi yirde yigü.* "Dünyada bu alim ve bilginler olmasaydı ekilmiş olsa bile yerden yiyecek çıkmazdı."

Alkın- tüken-: Yok olmak, bitmek (Okıgu 443/6). Bkz. Alkın- tüke- (Uygur). Okıgu 443/6 *Aygıl eger bolsa teŋiz kara idim yarlıgarıŋa alkıngay tükengey erdi teŋiz tükenmişde öŋdün idim yarlıgları eger keltürse miz aŋar meŋzer artukluk midād.* "De ki: Allah'ımın sözleri için deniz mürekkep olsa bir o kadar da eklesek dahi Allah'ımın sözleri bitmeden deniz tükenirdi."

Allāh Taŋrı: Allah, tanrı (Kar. D. Kur. Terc. 37/66a3). Allah "Allah", tanrı "Tanrı, Allah"tır. Kar. D. Kur. Terc. 37/66a3 *Ol allāh taŋrı bilür ol kim kökler içinde ol kim yirler içinde, ol tanrı kamugnı bilgen.* "O Allâh kimin göklerde kimin yerlerde olduğunu bilir, Tanrı, hepsini bilendir."

Alp atım: Cesur, kahraman (KB 1961, 2043, 2274, 5519, 5911, 6393). Bkz. Alp atım (Uygur). KB 1961 *Bodunka talusı kerek alp atım / bedük işke ötrü bu bolsa titim.* "Halk için beyin cesur ve kahraman olması iyidir, büyük işler ancak bu meziyetlerle karşılanabilir."

Altun kümüş: Altın gümüş (DLT I, 371/1; DLT II, 153/8; DLT III, 251/10; Kar. D. Kur. Terc. 29/25b2-3; KB 479, 485, 761, 1043, 1129, 1150, 1190, 1196, 1363, 1403, 1420, 1725, 2178, 2409, 2411, 2542, 2742, 2743, 2754, 3021, 3028, 3127, 5290, 5357, 5363, 5753; Okıgu 282/6, 368/5). Bkz. Altun kümüş (Uygur). KB 479 *Siziksiz kerek bolga altun kümüş / Özüm işleteyin tise men üküş.* "Kendime bir çevre edinebilmem için bana, şüphesiz, çok altın gümüş gerekecek."

Altun yinçü: Altın inci (Okıgu 486/6). Bkz. Altun kümüş. yinçü "inci" (Arat 2008: 1279); anlamındadır. Okıgu 486/6 *Uruŋlar anıŋ içinde bilezüklerdin altundın yinçüdin.* "Orada altından inciden bilezikler takarlar."

'Amm hass: Avam havas (AH 236). 'Amm "âm, avam, halk" (Arat 2006: III); hass "hâs, havas, zenginler sınıfı" (Arat 2006: XXV) anlamlarındadır. AH 236 *Akılıknı 'amm hass tözü halk öger.* "Cömertliği avam, havas bütün halk över."

Aŋ aŋ: Yok yok, değil (DLT I, 40/22). Aŋ "yok, değil" demektir (Atalay I 1985:40).

Aŋ- üşker-: Hatırlatmak (Okıgu 201/3). Aŋ- "hatırlamak, aklına gelmek" (Clauson 1972: 168); üşkür- "hatırlamak" (Clauson 1972: 251) anlamlarındadır. Okıgu 201/3 *Aŋgıl üşkergil anıŋ birle tutug urulmak bir et'öz aŋar kim kazgandı.* "Hatırlat ki kazandıklarıyla tehlikeye düşmesinler."

Ana ata: Anne baba, ebeveyn (KB 717; Okıgu 49/8). Bkz. Ana ata (Uygur). KB 717 *Anada atada bagırsak bolup / Ayada tutar sen küler yüz urup.* "Gün olur, anadan atadan daha merhametli olursun, güler yüz göstererek insanı el üstünde taşırsın."

Ant yād: Yemin (Okıgu 651/9, 856/6). Ant "ant, yemin" (Arat 2008: 1098), yād "anma, hatırlama" (Arat 2008: 1267) anlamlarındadır. Okıgu 651/9 *Aydı taŋrı tuta ant yād kılur men mini helāk kılsa sen.* "Allah'a yemin ederim ki beni de yok edecekti."

Ar- yuv-: Hile yapmak, aldatmak (DLT III, 62/3). Ar- "aldatmak, kandırmak" (Atalay I 1985:72); yuv- "aldatmak" (Atalay III 1985:62) anlamlarındadır. DLT III, 62/3 *Ol anı ardı yuvdı.* "O, ona hile etti, aldattı."

Arıg Cān ya'nī Cibril/Arıg Cān ya'nī Cebrāil: Cebrail (Kar. D. Kur. Terc. 30/86b1-2; Okıgu 405/7). Kar. D. Kur. Terc. 30/86b1-2 *Aygıl indürdi anı arıg cān ya'nī Cibril idiŋdin könilikin bekütmek üçün anlarnı kim kirtgündiler yolka köndürmek sevünçi boyun biriglilerke.* "İnananların inançlarını sağlamlaştırmak, Müslümanları doğru yola döndürmek ve onlara müjde vermek için onu kutsal ruh Cebrail Rabb'İnden indirdi, de."

Arıg silig: Saf, temiz (KB 3112, 4536). Bkz. Akru silig, Arıg silig (Uygur). KB 4536 *Eviŋ barkıŋ ked arıg tut silig / saŋa kelge devlet akı kiŋ elig.* "Evini barkını çok temiz tut, ey eli açık ve cömert, bu sana mutluluk getirir."

Arıg yazuksuz: Günahsız (Okıgu 438/8-9). Bkz. Arıg silig. Yazuksuz "masum, suçsuz" (Clauson 1972: 986) anlamındadır. Okıgu 438/8-9 *Aydı öltürdüŋ mü bir et'özni arıg yazuksuz.* "Günahsız bir canı öldürdün mü?".

Arıl- sarıl-: Kızmak, darılmak (DLT II, 123/11-12). Arıl- "kızmak" (Atalay II 1985: 123); sarıl- "kırmak, darılmak" (Atalay II 1985, 123) anlamlarındadır. DLT II, 123/11-12 *Beg aŋar arıldı sarıldı.* "Bey ona kızıp darıldı."

Arış arkag: Boy ipliği ile atkı ipliği (DLT I, 61/15-16). Arış dokumanın tezgâha sarılmış olan ve uzunluğuna dikine bulunan telleri" (Atalay I 1985: 61); arkag "bez, halı, kilim gibi şeyler dokunurken enlemesine atılan ip veya iplik" (Atalay I 1985: 61) anlamlarındadır.

Arışku kün ya'nī ziyān küni: Hesaplaşma günü (Okıgu 822/5). Arış- "aldatmak" (Clauson 1972: 239); Ziyān "zarar, kayıp" (Devellioğlu 2005: 1190) anlamlarındadır. Okıgu 822/5 *Ol turur arışku kün ya'nī ziyān küni.* "O, hesaplaşma günüdür."

Arka yölek: Arka, destek (KB 90, 116, 122, 1045, 1345, 3727, 3772, 5819). Arka "arka, sırt" (Arat 2008: 1100); yölek "destek" (Arat 2008: 1282) anlamlarındadır. KB 90 *Bayat birdi barça tilemiş tilek / Bayat ok bolu birsü arka*

yölek. "Tanrı dilediğin bütün dilekleri verdi, bundan sonra da sana daima arka ve destek olsun."

Arkın izi: Gelecek sene, öbür sene (DLT I, 89/16, DLT I, 108/14). Arkın/arkun "gelecek yılın adı" (Atalay I 1985: 108), izi "gelecek sene, öbür sene" (Atalay I 1985: 89) anlamlarındadır.

Arpa saman: Yem (DLT II, 316/11). DLT II, 316/11 *Kelse uma tüşürgil tınsın anıŋ arukluk / Arpa saman yagutgıl bulsın atı yarukluk.* "Sana konuk gelse onu indir, onun yorgunluğu dinsin, arpayı samanı yaklaştır, atı dinlensin."

Arslan burslan: Arslan burslan (DLT III, 418/12). Arslan "aslan", burslan aslında "bebür" anlamındadır (Atalay III 1985: 418). Burslan kelimesi yalnız olarak kullanılmayıp arslan ile birlikte görülmekle beraber doğru olanı "bebür"dür.

Art yış: Yokuş iniş (DLT III, 143/17). Art "art, arka, boyun, dağbeli" (Atalay I 1985: 42); yış "iniş" (Atalay III 1985: 143) anlamlarındadır.

Artak yavuz: Kötü (Kar. D. Kur. Terc. 35/49b2). Artak "kötü, fena" (Ata 2019: 225); yavuz "kötü, kötülük" (Ata 2019: 765) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 35/49b2 ... *bütünlükin artak yavuz işligler olar ot işleri tururlar.* "…elbette kötü iş işleyenler onlar cehennem ateşinin dostudurlar."

Artatgan yaragsız: Yanlış ve boş (Kar. D. Kur. Terc. 28/49a2). Artatgan "yanlış iş yapan" (Ata 2019: 226); yaragsız "batıl" (Ata 2019: 754) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/49a2 ... *helak mu kılur sen bizni anıŋ birle kim artatganlar yaragsız kılıglılar.* "… yanlış ve boş iş yapanlarla bizi helak mı edeceksin?".

Artuk eksük: artık eksik (Okıgu 782/8). A Artuk "fazla, ziyade, daha çok" (Arat 2008: 1100); eksük "eksik, noksan" (Ata 2019: 590) anlamlarındadır. Okıgu 782/8 *Artuk eksük kılmaŋlar terāzūnı tidi.* "Ölçüde artık eksik tartmayınız."

Artuk telim: Çok, fazla (KB 1592, 3190). Bkz. Artuk eksük. Telim "çok, pek çok, bol, fazla" (Arat 2008: 1241) anlamlarındadır. KB 1592 *Ataŋ tapgı bar erdi artuk telim / öteyümedüm bardı kaldı birim.* "Babanın çok büyük hizmeti vardı, hakkını ödeyememiş ve borçlu kalmıştım."

Artuk üküş: Çok, fazla (KB 758, 1859). Bkz. Artuk eksük, Artuk telim. Öküş madde başında görünen üküş "çok" (Arat 2008: 1215) anlamındadır. KB 758 *Az edgüke artuk üküş şükri kıl / Üküş bolsa ni'met anıŋ kadri bil.* "Az iyiliğe karşı çok şükret, nimet çok olursa kıymetini bil."

Aruk Turuk: Fergana ile Kaşgar arasında bir yokuş adı (DLT I, 66/4-5, 380/8).

Ārzū havā: Arzu, heves (KB 2793, 5759). Ārzū "arzu, dilek" (Arat 2008: 1100); havā "hava, arzu, heves" (Arat 2008: 1151) anlamlarındadır. KB 2793 *Köz ked küdezse tilin beklese / Ukuş birle ārzū havāg örklese.* "Gözünü iyi gözetmeli ve dilini korumalı, arzu ve heveslerine aklıyla gem vurmalı."

Ārzū tilek: İstek, dilek (KB 122, 136, 602, 946, 1045, 3153, 3481, 4728, 4785, 4935, 4956, 5026, 5096, 5613, 5819, 6088, 6412, 6413). Bkz. Ārzū havā. Tilek t>d değişimi ile Türkiye Türkçesinde dilek biçimiyle varlığını sürdürmektedir. KB 602 *Negü tir eşit bu kutın kopmış er / Kutı birle ārzū tilek bulmış er.* "İkbal ile yükselmiş ve dileğine kavuşmuş kişi ne der, dinle."

Ārzū tilek umdu: Arzu, dilek (KB 5895). Bkz. Ārzū havā, Ārzū tilek. Umdu "dilek, istek" (Arat 2008: 1262) anlamındadır. KB 5895 *Bayat birsü iki ajun edgüsi / Ava kelsü ārzū tilek umdusı.* "Tanrı ona her iki dünya nimetlerini ihsan etsin, bütün arzu ve dilekleri elinin altında bulunsun."

Asıg tusu: Yarar, fayda (KB 3258; Okıgu 647/2). Bkz. Asıg tusu (Uygur). KB 3258 *Kalı kelse asgı tususı saŋa / Yime kelmse sen yası yok maŋa.* "Eğer gelirsen senin için faydalı olur, gelmezsen de bana bir zarar gelmez."

Asıg yas: Kâr zarar (KB 4207, 4208, 4226, 4228, 4433). Bkz. Asıg tusu. Yas "zarar" (Arat 2008: 1273) anlamındadır. KB 4207 *Negü tir eşitgil adaş tutmış er / Adaş asgı yası sınap bilmiş er.* "Dost edinmiş olan ve dostluğun fayda ve zararlarını sınayarak bilen insan ne dinle!".

Asıl tüp: Asıl kök (Okıgu 790/8). Asıl "asıl, esas, soy, nesep" (Arat 2008: 1101); tüp "dip, esas" (Arat 2008: 1257) anlamlarındadır. Okıgu 790/8 *Siler mü törüt[t]iniz anıŋ aslın tüpin azu biz mü törütügli miz.* "O kökü siz mi yarattınız yoksa biz mi yarattık?".

Asıl yıldız kök: Esas, temel (KB 2132). Bkz. Asıl tüp. Yıldız "kök, esas" (Arat 2008: 1276); kök "kök, temel" (Arat 2008: 1185) anlamlarındadırlar. KB 2132 *Bu il tutrukı hem tüpi bekliki / iki neŋ turur aslı yıldız köki.* "Memelketin direği, temeli, sağlamlığı, esası iki şeye bağlıdır."

Ast üst: Alt üst (Okıgu 872/9). Ast "alt" (Ata 2019: 494); üst "üst" (Ata 2019: 941) anlamlarındadır. Okıgu 872/9 *Kaçan kök yarılsa kaçan yulduzlar tökülse kaçan teŋizler katılsa kaçan gūrler astın üstün bolsa bilgey et'öz anı kim burun ıdtı takı soŋ kodtı.* "Gök yarıldığında, yıldızlar döküldüğünde, denizler kaynayıp fışkırdığında, kabirler alt üst olduğunda herkes yaptığı yapmadığı şeyleri bilecek."

Aş başçı hon-sālār: Aşçıbaşı (KB Fihrist'l-Ebvab/40). Aş başçısı "aş başı, şef"; hon-sālār "sofra kuran" (Arat 2008: 1153) anlamlarındadır. KB Fihrist'l-Ebvab/40 *Aş başçısı hon-sālār negü teg kerekin ayur.* "Aşçıbaşının nasıl olması gerektiğini anlatır."

Aş içgü: Yiyecek içecek, yeme içme (KB 2318, 2318, 2322, 4348, 4537, 4580, 4645, 4646, 4652, 4660, 4662, 4664, 5033, 5823, 6284). Bkz. Aş içgü (Uygur). KB 2318 *Aş içgü tuz etmek yadar er atı / Aş içgü turur bu tiriglik otı.* "İnsanın adını dünyaya tuz ekmek, yiyecek içiecek yayar, bu hayatın devası yiyecek ve içecektir."

Aş içgü yigü: Yiyecek içecek, yeme içme (KB 2826, 4658, 4676). Bkz. Aş içgü. Yigü "yemek, yiyecek"tir. KB 2826 *İdi ters turur bu aş içgü yigü / siziksiz kişidin yise ay bügü.* "Şüpheli kişinin elinde bulunursa ey hâkim bu yemek içmek işi çok güç bir mesele halini alır."

Aş suv: Yiyecek içecek, yeme içme (KB 1998, 2829, 2846, 2857, 2918, 4647, 4648). Bkz. Aş içgü, Aş içgü yigü, Aş suv (Uygur). KB 1998 *İve kılmış işler neçe yig bolur / İve yise aş suv neçe ig bolur.* "Acele yapılan işler acı olur, acele yemek ve içmek yüzünden hastalık gelir."

Aş suv yigü: Yeme içme, ziyafet (KB 4578). Bkz. Aş içgü, Aş içgü yigü, Aş suv. KB 4578 *Bularda kayu erse aş suv yigü / Anı teŋle bargu azu barmagu*. "Bu ziyafetlerden ahngisine gitmek, hangisine gitmemek gerektiğini bilmeli."

Aşıç bukaç: Tencere, tas (DLT I, 357/24). Aşıç "tencere" (Atalay I 1985: 52); bukaç "su kabı, saksıdan yapılan çömlek" (Atalay I 1985: 357) anlamlarındadır.

Āşkārā açuk: Açıkça (Okıgu 12/4). Bkz. Açuk āşkārā. Okıgu 12/4 *Ançada kim aydıŋızlar mūsā kirtgünmegey miz saŋa ançaga tigrü körmegince tanrını āşkārā açuk tuttı silerni kökdinki ot siler bakar siler.* "O zaman 'Ey Musa, Allah'ı açıkça görmedikçe inanmayız.' demiştiniz bunun üzerine siz bakarken gökten size yıldırım çarpmıştı."

At adgır: At aygır (DLT II, 109/14; KB 4064, 4441, 5781). Bkz. At adgır (Göktürk), (Uygur). KB 4064 *Kayusı alur hil bolur hil başı / Kayusı at adgır öze il başı.* "Bunlardan kiminin emrine takım verilir ve o takım başı olur. Kimi at aygır üzerinde il başı olur."

At çav: Ad, ün, şöhret (KB A23; 2050, 6108). At "ad, isim" (Arat 2008: 1102); çav "şan, şöhret" (Arat 2008: 1136) anlamlarındadır. KB A23 *Anıŋ üçün Yusuf ulug has hacib tip atı çavı ajunda yayılmış turur*. "Bundan dolayı onun adı ve şöhreti Yusuf Ulu Has Hacib olarak dünyaya yayılmıştır."

At çav ün: Ad, ün, şöhret (KB 3095). Bkz. At çav. Ün "ün, ses, san" (Arat 2008: 1265) anlamındadır. KB 3095 *Keçürdi küvençin sevinçin küni / Ajunka yadıldı atı çavı üni.* "Gününü sevinç içinde güvençle geçirdi, adı, şöhreti dünyaya yayıldı."

At kü: Ad, şöhret (KB 3429). Bkz. At çav, At çav ün, At kü (Göktürk), (Uygur). KB 3429 *Negü tir eşitgil kişi edgüsi / Bu edgü bile yadmış atı küsi.* "İyilik ile nam ve şöhret kazanmış olan, insanların iyisi ne der, dinle."

At lakab: Ad ve lakap (KB A15). Bkz. At çav, At çav ün, At kü. Lakab "lakap" (Arat 2008: 1197) anlamındadır. KB A15 *Bu kitab kayu padişahka ya kayu iklimka tegdi erse gayet uzlukındın nihayettin keçe körklüglükindin ol illeriŋ hakimleri 'alimleri kabul kılıp tegme biri bir türlüg at lakab urdılar.* "Bu kitap hangi padişaha veya hangi ülkeye ulaştıysa ustalığı ve sonsuz güzelliğinden o illerin hakimleri, alimleri tarafından kabul görüp her biri ona türlü ad ve lakap verdiler."

At ton tolum: At, giyim, silah (KB 2277, 2317, 2561). Bkz. At çav, At çav ün, At kü. Ton "elbise, giysi" (Arat 2008: 1250); tolum "silah" (Arat 2008: 1249) anlamlarındadır. KB 2277 *Öziŋe bir at ton tolum kodsa tap / Çavıksa ajunda atın yadsa tap.* "Kendisine bir at, giyim ve silah ayırması yeterlidir, meşhur olup dünyaya nam salması ona yeter."

At ün: Ad, şöhret (KB 1692). Bkz. At çav, At çav ün, At kü. KB 1692 *Küniŋe ağırladı ilig anı / Kamug ilke toldı kör atı üni.* "Hükümdar onu günden güne yükseltti, adı ve şöhreti bütün dünyaya yayıldı."

Ata ana: Ana baba (DLT I, 508/2; DLT III, 272/23; Kar. D. Kur. Terc. 26/10a3, 26/13b1, 26/91b2, 31/8a3; KB 37, 41, 717, 1219, 1569, 3389, 5158, 5159; Okıgu 18/2, 40/5, 115/5, 115/5, 116/4, 116/6, 123/2, 146/9, 219/7, 227/4, 361/4, 361/5, 381/3, 413/5, 439/7, 440/2, 445/6, 549/8, 576/5, 598/3, 598/4, 601/7, 738/3, 738/6, 738/9, 847/6). Bkz. Ana ata (Uygur). KB 37 *Atasın anasın yulug kıldı ol / Tilek ümmet erdi ayu birdi yol.* "Atasını anasını feda etti; tek dileği ümmetiydi, ona yol gösterdi."

Atasız anasız: Anasız babasız (Okıgu 18/3, 114/2, 115/7, 116/1). Ata ana ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Okıgu 18/3 *Ançada aldımız taŋrı kulı oglanınıŋ bütünlikini tapunmagay siler meger taŋrıka yeme ataka anaka edgülük kılmak yagukluk idileriŋe atasız anasızlarka çıgaylarka aytıŋlar kişilerke edgü sözni adakın tutunlar namāznı birinler zekātnı*. "Hani İsrailoğulları'ndan 'Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, anasız babasızlara, yoksullara iyilik edeceksiniz, güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekatı vereceksiniz.' diye söz almıştık."

Atım alp: Cesur, kahraman (KB 1949). Bkz. Alp atım. KB 1949 *Bu beglikke aşnu tüp aslı kerek / Atım alp katıg kurç yana toŋ yürek.* "Beylik için insanın ilk önce asil soydan gelmesi gerekir, bey cesur, kahraman, kuvvetli ve pek yürekli olmalıdır."

Atlıg külüg: Adlı, şöhretli (KB 1797, 2081). At kü ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. KB 1797 *Bayat kimke birse 'ināyet ülüg / tilekke tegir boldı atlıg külüg.* "Tanrı kime inayet eder ve kısmet verirse o, dileğine kavuşur; şöhret sahibi olur."

Av- yıgıl-: Toplanmak, yığılmak (KB 460, 1806, 2051). Av- "toplanmak, üşüşmek, etrafını çevirmek" (Arat 2008: 1104); yıgıl- "toplanmak" (Arat 2008: 1276) anlamlarındadır. KB 460 *Ajun bodnı eştip anı ārzūlap / Ava yıglu keldi aŋar öz ulap.* "Dünya halkı bunu duyup onu arzuladı; ona yakınlık gösterek toplanıp geldiler."

Ava ava: Bir şeyden acı duyunca söylenen söz (DLT I, 89/26). Ava "acımak bildiren bir edattır" (Atalay I 1985: 89). İnsan bir şeyden acı duyarsa "ava ava" der.

Avınç küvenç: Güvenç avunç (KB 1424). Avınç "avunma" (Arat 2008: 1104); küvenç "güvenç, güven" (Arat 2008: 1196) anlamlarındadır. KB 1424 *Avınma erejke küvenme ay beg / Avınçıŋ küvençiŋ udıtgay u teg.* "Avunma ve huzura güvenme, ey hükümdar; bu avunman ve güvenmen seni gaflet uykusuna düşürür."

Avıngu sıgıngu: Avunacak sığınacak (yer) (KB 4794). Avıngu "avunma" (Arat 2008: 1104); sıgıngu "sığınma" (Arat 2008: 1228) anlamlarındadır. KB 4794 *Avıngum sıgıngum yölekim tokum / Ol ol bir idi todgu açım tokum.* "Avunacağım, sığınacağım, desteğim ve dayanağım odur; açlığımda ve tokluğumda beni gözeten ve bir olan Rabbimdir."

Ay kün: Ay ve güneş (DLT II, 5/8; KB 6231). Bkz. Ay kün (Göktürk), (Uygur). KB 6231 *Tilekçe togar ay kün ödlek toŋa.* "Ey kahraman, ay ve güneş istediğin gibi doğuyor."

Ay hem yıl: Aylar ve yıllarca (KB 3716). KB 3716 *Üküş ögdi sansız sena bu tilin / Kılur men bayatka ayın hem yılın.* "Bu dilimle Tanrı'ya aylarca ve yıllarca sonsuz hamd ve sayısız sena etmekteyim."

Ayıg edgü: İyi kötü (DLT I, 84/13-14). Bkz. Agırlık edgü. Ayıg "ne iyi", "ne fena" anlamında kullanıldığı belirtilmektedir (Atalay I 1985: 84). DLT I, 84/13-14 Ayıg edgü "ne iyi" demektir. Bu edat iyiye ve kötüye delalet eden kelimelere tekit için gelir.

Ayıg yavuz: İyi kötü (DLT I, 84/14). Bkz. Ayıg edgü, Artak yavuz. DLT I, 84/14 Ayıg yavuz neŋ "ne fena şey" demektir.

Ayluk ayluk: Öyle, öyle (DLT I, 113/21). Oğuzca ayluk ayluk "öyle öyle" demektir.

Ayt- sor-: Sormak (Kar. D. Kur. Terc. 30/51a2). Ayt- "semek, söylemek, iddia etmek" (Ata 2019: 241); sor- "sormak" (Ata 2019: 627) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/51a2 *Aytıŋ soruŋlar bitig bodnıŋa eger bilmes erse sizler.* "Eğer bilmiyorsanız Kur'an-ı Kerim nesline sorun."

Az- hem yaz-: Yanılıp şaşırmak (KB 205). Az- "azmak, yolu şaşırmak, yoldan çıkmak" (Arat 2008: 1108); yaz- "şaşırmak, yanılmak" (Arat 2008: 1275) anlamlarındadır. KB 205 *Sözüg sözledeçi azar hem yazar / ukuşlug eşitse oŋarur tüzer.* "Sözü söyleyen yanılıp şaşırabilir, anlayışlı isterse bunu onarıp düzeltir."

Az üküş: Az çok (KB 2350, 4432). Bkz. Artuk üküş, Az üküş (Göktürk). KB 2350 *Süsin ked küdezse til ıçgınmasa / Süsi az üküşin yagı bilmese.* "Askerini çok iyi gözetmeli ve dil yakalatmamalı, askerin az veya çokluğundan düşman haberdar olmamamalı."

Azıglıg kür: Cesur (KB 283). Azıglıg "azılı, cesaretli, atılgan" (Arat 2008: 1108); kür "yiğit, pek yürekli, kabadayı" (Arat 2008: 1196) anlamlarındadır. KB 283 *İdi yakşı aymış azıglıg kür er / Azıglıg eren berk tügünler yazar.* "Cesur ve yiğit er çok yerinde söylemiş: Cesur insan sıkı düğümler çözer."

Azın azın: Derece derece (Kar. D. Kur. Terc. 28/54a2; Okıgu 257/3). Az kökünden türeyen azın sözcüğü "az, azar, biraz" anlamlarına gelmektedir. Kar. D. Kur. Terc. 28/54a2 *Anlar kim yalgan tuttılar nişānlarmızını azın azın yagutgay-miz olarnı andın kim bilmezler.* "Onlar ki ayetlerimizi yalanladılar, onları derece derece yok ettik ki bilmezler."

'Aziz agırlıg: Aziz ve muhterem (KB Mensur Muk. 6). 'Aziz "aziz, kıymetli" (Arat 2008: 1108); agırlıg "saygıdeğer, saygı gösterilen, sayılan" anlamlarındadır. KB Mensur Muk. 6 *Sansız selam ü dürud halklarda yigi yalavaçlarda üdrüntüsi ulug savçısı muhammed-i mustafa üze bolsun takı ma anıŋ işleri 'aziz agırlıg sahabeler üze.* "İnsanları en iyisi, yalvaçların seçkini ve Tanrı'nın ulu habercisi Muhammed Mustafa ile onun arkadaşları olan aziz ve muhterem ashabına sayısız selam ve senâ olsun."

Azkına ya‘nī azagu: Az, azıcık (Kar. D. Kur. Terc. 26/51a1). Azkına “az, azıcık, pek az” (Ata 2019: 243), azagu “biraz, pek az” (Ata 2019: 242) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 26/51a1 *Eger taŋrınıŋ fazlı bolmasa sizin üze anıŋ yarlıkamakı udgatıŋız yekke meger azkına ya‘nī azagu.* “Eğer Tanrı’nın lütfu ve merhameti olmasaydı azınızız dışında şeytana uyardınız.”

Badar badar: Patır patır gibi gürültü anlatan sözdür (DLT I, 360/19). DLT I, 360/19 “*Badar badar yügürdi.* “Patır patır, ayağının sesi işitilerek geçti.”

Bag bek: Bağ, kilit (KB 2015). Bağ “bağ, düğüm, bağlayacak ip” (Arat 2008: 1109); bek “pek, sağlam; çare; kilit” (Arat 2008: 1116) anlamlarında kullanılır. KB 2015 *İki neŋ turur ilke bagı beki / Biri saklık ol bir törü il köki.* Bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibarettir: Biri ihtiyatlılık, biri de kanun, bunlar esastır.”

Bāg būstān: Bağ bahçe (Kar. D. Kur. Terc. 28/18a3). Bāg “bağ, bahçe” (Ata 2019: 247); būstān “bahçe” (Ata 2019: 300) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/18a3 *Yokattımız anı kim kılur erdi fir‘avn-ı kāfir kibr anıŋ bodnı ol kim yoklatur erdiler ya‘ni bāg būstān karşılar.* “Firavun ve kavminin inşa ettikleri bağ bahçeyi, sarayları yerle bir ettik.”

Bāg çiçeklik: Bağ bahçe (KB 6435). Bkz. Bāg būstān. Çiçeklig “çiçek bahçesi” (Arat 2008: 1138) anlamındadır. KB 6435 *Neçe kend uluş bag çiçekliklerig / Kurug kodtı kör bu ölüm ay tirig.* “Nice şehir ve memleketleri, bağ bahçeleri bu ölüm ıssız bıraktı, ey diri.”

Bag örk: Bağ, dizgin (KB 2419). Bkz. Bag bek. Örk “yular” (Arat 2008: 1217) anlamındadır. KB 2419 *Bu il bagı örki bu iki tüzer / Bu iki birikse anı kim üzer.* “Memleketin dizginini bu ikisi elinde tutar, bu ikisi el ele verirse onu kim koparır?”.

Badar badar: Patır patır (DLT I, 360/19). Badar, gürültülü ses anlatan bir sözcüktür (AtalayII 1985:360). DLT I, 360/19 *Badar badar yügürdi.* “Patır patır, ayağının sesi işitilerek geçti.”

Bākī ya‘ni tüplüg: Ölümsüz (Kar. D. Kur. Terc. 36/48a2). Bākī “kalıcı, sonsuz” (Ata 2019: 249); tüplüg “ölümsüz” (Ata 2019: 698) anlamlarındadır. Kar. D. Kur.

Terc. 36/48a2 *Kıldı anı çın söz bākī ya'ni tüplüg öz oglanları içre bolgay kim yaŋalar*. "Onu, dönecekler için ardından gelenler arasında ölümsüz bir söz yaptı."

Balçık balık: Balçık, çamur (DLT I, 248/3). Balçık "balçık, sıvı çamur"; balık "çamur" anlamlarındadır. DLT I, 248/3 *Balık balık yugrulur.* "Balçık, çamur yoğrulur."

Balu balu: Ninni (DLT III, 232/20). Kadınların beşikteki çocuğu uyutmak için söyledikleri sözdür (Atalay III 1985: 232).

Bār Hudāyā Taŋrı: Allah(ım) (Kar. D. Kur. Terc. 28/81a3). Bār Hudāyā "Tanrı" (Ata 2019: 250); Taŋrı "Tanrı, Allah" (Ata 2019: 647) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/81a3 *Ey bār hudāyā taŋrı eger erse bu ol rāst seniŋ üsküŋdin yagturgıl biziŋ üze taşlar kökdin azu keldürgil bizke açıtgan kınnı.* "Ey Allah'ım eğer bu hak senin katındansa üzerimize gökten taş yağdır ve elem dolu azap getir."

Bar neŋ: Mal, varlık (KB 56). Bar "var, mevcut" (Arat 2008: 1110); neŋ "şey, nesne, mal" (Arat 2008: 1205) anlamlarındadır. KB 56 *Fida kıldı barın neŋin hem özin / yalavaç aŋar birdi iki kızın.* "O bütün malını ve kendini feda etti, yalvaç da ona iki kızını verdi."

Bar yok: Var-yok (KB 5859). Bkz. Bar neŋ, Bar yok (Uygur). KB 5859 *Bilir sen kimi tutsa begler yakın / Kişi barça soŋdar anıŋ bar yokın.* "Bilirsin ki beyler kimi kendilerine yakın tutarsa insanlar daima onun varını yoğunu çekiştirir."

Bar u yok: Var-yok (Kar. D. Kur. Terc. 36/74b2). Bkz. Bar neŋ, Bar yok. Kar. D. Kur. Terc. 36/74b2 *Takdir kılındı bar u yok.* "Varı yoğu takdir edildi."

Barça bütrü: Bütün, hepsi (KB 71, 5381). Bkz. Barça bütürü (Uygur). KB 71 *Saba yili koptı karaŋfil yıdın / Ajun barça bütrü yıpar burdı kin.* "Karanfil kokulu sabah yeli esti, dünyanın her yanı misk ve anber kokusuyla doldu."

Barça bütrü tükel: Tamamen, büsbütün, baştan başa (KB 6480). Bkz. Barça bütürü (Uygur), Barça bütrü. Tükel "tamemen, bütün" (Arat 2008: 1256) anlamındadır. KB 6480 *Ajun barça bütrü tükel artadı / Körüp taŋladaçı kanı bir munı.*

"Dünyanın her tarafı baştan başa bozulmuş, buna bakıp hayret eden biri var mı?".

Barça bütün: Bütün, hepsi (KB 1042). Bkz. Barça bütrü, Barça bütrü tükel. Bütün "bütün, doğru, dürüst" (Arat 2008: 1135) anlamındadır. KB 1042 *Yorıdı bir ança bu yaŋlıg kutun / tüzüldi ili bodnı barça bütün*. "Bir süre böyle huzur ve düzen içinde geçti, halkın ve memelketin bütün işleri yoluna girdi."

Barça kamug: Bütün (KB 389). Bkz. Barça bütrü, Barça bütrü tükel, Barça bütün. Kamug "bütün, hepsi, her" (Arat 2008: 1166) anlamındadır. KB 389 *Bu barça idim fazlı erdi kamug / Agırladı minteg tapugsuz kulug.* "Bütün bunlar rabbimin fazlı idi, benim gibi asi kula değer verdi."

Barça tükel: Bütün, eksiksiz (KB 1873). Bkz. Barça bütrü, Barça bütrü tükel, Barça bütün, Barça kamug. KB 1873 *Bayat birdi barça tükel edgülük / Bayattın 'ata sen bana belgülüg.* "Tanrı bana her nimeti eksiksiz verdi, şüphesiz sen de bana Tanrı'nın ihsanısın."

Barça yomgı/Barça yumkı: Bütün, hepsi (KB 944; Okıgu 460/5). Bkz. Barça bütrü, Barça bütrü tükel, Barça bütün, Barça kamug, Barça tükel. Yomgı "toplu, çok, bütün" (Arat 2008: 1283) anlamındadır. KB 944 *Sevinç barça yumgı saŋa kelsüni / Sakınç birle düşman sızıp ölsüni.* "Sevinçlerin hepsi sana gelsin, düşmanın endişe içinde eriyip bitsin."

Barışgu kelişgü: Geliş gidiş (KB 4569). Bar- "varmak, gitmek" kökünden türeyen barışgu "gitmek, kel- "gelmek" fiilinden türeyen kelişgü de "gelmek" anlamındadır. KB 4569 *Katılsa özüm men kişiler bile / Barışgu kelişgü kerek men küle.* "Ben insanlara karıştığımda ve onlara gidip gelirken bunu gülerek yapmalıyım."

Bar- kel-: Gidip gelme, değişme (Kar. D. Kur. Terc. 36/90a3; Okıgu 36/5, 111/6, 305/3, 504/4, 729/8). Kar. D. Kur. Terc. 36/90a3 *Yime tün kün barmakı kelmeki içre ol kim ıdtı taŋrı kökdin rūzīdin tirgüzdi anıŋ birle yirni ölmişde kidin yellerni evürmek içinde nişānlar turur ukgan bodunka.* "Geceyle gündüzün birbiri ardınca gidip gelmesinde, Allah'ın gökten rızık indirip onunla yeryüzünü

ölümünden sonra diriltmesinde, rüzgarları evirip çevirmesinde aklını kullanan halk için deliller vardır."

Bart burt: Bir şeyi ansızın her yandan yakalamak için kullanılan sözdür (DLT I, 341/7). DLT I, 341/7 *Bart burt tuttı.* "Ansızın onu her yandan yakaladı."

Basımçı ölütçi kıruk: Zalim, kıyıcı (KB 1737). Basımcı "zulmeden, zalim" (Arat 2008: 1112); ölütçi "öldürücü, katil" (Arat 2008: 1217); kıruk "kırık, yıkılmış, yıkık" (Arat 2008: 1178) anlamlarındadır. KB 1737 *Kayu ogrı tevlig karakçı kunuk / Kayusı basımçı ölütçi kıruk.* "Kimi hırsız, sahtekâr, yan kesici, dolandırıcı, kimi zali, kıyıcı ve yıkıcı olur."

Basutçı yārīçı: Yardımcı ve destekçi (KB 427). Basutçı "yardımcı" (Arat 2008: 1112), yarıçı "yardımcı" (Arat 2008: 1272) anlamlarında olduğundan eş anlamlı sözcüklerle ikileme kurulmuştur. KB 427 *Basutçı kerek erke yarıçılar ukuşlug biliglig bügü ilçiler.* "İnsana yardımcı olacak akıllı, bilgili, hâkim idareciler gereklidir."

Bay çıgay: Zengin yoksul (DLT I, 349/13). Bay "zengin" (Atalay III 1985: 158); çıgay "yoksul, fakir" (Atalay III 1985: 238) anlamlarındadır. DLT I, 349/13 *Kırk yılka tegin bay çıgay tüzlinür.* "Kırk yıla değin zengin yoksul bir olur."

Baylık çıgaylık: Zenginlik yoksulluk (AH 303). Bay çıgay ikilemesinin -lIk yapım eki almış biçimidir. AH 303 *Bu baylık çıgaylık idi kısmet.* "Zenginlik ve fakirlik tanrı'nın kısmetidir."

Bayu- bedü- yadıl-: Zenginleşip büyüyerek yayılmak (KB 737). Bedü- "büyümek" (Arat 2008: 1114); yadıl- "yayılmak" (Arat 2008: 1267) anlamlarındadır. KB 737 *Bayusa bedüse yadılsa çavı / Kiter men anıŋdın kiter yüz suvı.* "Şöhreti zenginleşip büyüyerek yayılınca ben ondan uzaklaşırım; onun da itibarı biter."

Bedü- kop-: Büyüyüp yükselmek (KB 6110). Bkz. Bayu- bedü- yadıl-. Kop- "kopmak, kalkmak, gelmek, meydana gelmek, zuhur etmek" (Arat 2008: 1184) anlamlarındadır. KB 6110 *Kara tapsa begler bedüyür kopar / Üzeŋü bar erse çigen berk kapar.* "Halk görevini yaparsa beyler büyüyüp yükselir, üzengi varsa yuları kuvvetli tutar."

Bedüklük ulugluk: Büyüklük (KB 5324). Bedüklük "büyüklük" (Arat 2008: 1114); ulugluk "ululuk, büyüklük" (Arat 2008: 1262) anlamlarındadır. KB 5324 *Bedüklük ulugluk bu keçgü turur / Bu devlet otı barça öçgü turur.* "Büyüklük geçicidir, bu devlet ateşi bir gün söner."

Bek bekeç: Tekinlerin sanı (DLT I 357/26). Bek/beg "bey", bekeç "tekinlerin sanı" (Atalay I 1985: 357) anlamlarındadır.

Belā küç: Bela ve güçlük (KB 1367). Belā "bela" (Arat 2008: 1116); küç "güç, zor, zulüm" (Arat 2008: 1194) anlamlarındadır. KB 1367 *Belā küç yirinde sen edgü kılın / Bodunug sevündürgil elgin tilin.* "Sen halkı beladan, zulümden koru, iyilik yap; elinle ve dilinle halkı sevindir."

Belā mihnet: Bela ve sıkıntı (KB 932, 4619, 5423). Bkz. Belā küç. Mihnet "mihnet, sıkıntı" (Arat 2008: 1200) anlamlarındadır. KB 4619 *Belā mihnet ol ig ölüm tutgakı / Ölümde tatıg yok azu yakşısı.* "Hastalık bela ve sıkıntıdır, ölümün öncüsüdür; ölümün zevki yoktur, onun iyisi olmaz."

Belā renc: Bela ve eziyet (AH 350). Bkz. Belā küç, Belā mihnet. Renc "eziyet" (Arat 2006: LIII) anlamındadır. AH 350 *Küdüp tur ferahka bela renc yodup.* "Bela ve eziyet yok etmeye çalışarak ferahı bekle."

Belgü nişān: İşaret, nişan (KB 1522, 1648, 1693; Okıgu 22/3). Belgü "alamet, nişan" (Arat 2008: 1116); nişan "nişan, işaret" (Arat 2008: 1205) anlamlarındadır. KB 1522 *Bolup togmaduk teg yitip bardı can / Ajunda atı kaldı belgü nişān.* "Ruh, hiç kaybolmamış gibi kayboldu gitti, dünyada işaret olarak yalnız adı kaldı."

Belgü ya'nī mu'cizāt: Delil (Okıgu 333/5). Bkz. Belgü nişan. Mu'cizāt "tansıklar, mucizeler" (Devellioğlu 2005: 661) anlamındadır. Okıgu 333/5 Aydılar ay hūd keltürmediŋ biziŋke bir belgü ya'nī mu'cizāt. "Ey Hud, bize bir delil getirmedin."

Belgülüg nişān: Apaçık (Okıgu 485/4). Bkz. Belgü nişan. Okıgu 485/4 *Mundagok indürdimz aŋar belgülügler nişānlar.* "Böylece (Kur'an'ı) açık (ayetlerle) indirdik."

Belgür- adır-: Açıkça ortaya koymak (Okıgu 181/9). Bkz. Aç- adır-, Adır- aç-, Adır- belgürt-, Adır- seç-, Adır- üdür-, Adır- yar-. Okıgu 181/9 *Sınagay ok silerni taŋrı nerse birle avdın tigse aŋar eligleriŋiz süŋüleriŋiz belgürtür adrar taŋrı kim korkar andın örtüglüg birle.* "Allah, görmediği halde kendisinden korkanı açıkça ortaya koymak için sizleri ellerinizin ve mızraklarınızın yetişeceği bir şeyle elbette sınar."

Belgür- körün-: Ortaya çıkmak (Okıgu 185/2). Bkz. Aç- adır-, Adır- aç-, Adır- belgürt-, Adır- seç-, Adır- üdür-, Adır- yar-, Belgür- adır-. Körün- "görününür olmak, görünmek, kendini göstermek" (Clauson 1972: 830-746) anlamındadır. Okıgu 185/2 *Eger belgürse körünse anlar iki üze kim yazukka yaraşı boldılar ayru adın ikki ikegü adakın tururlar olar ikki ornında anlardın kim yaraşı boldı anlar üze öŋdünki yaraşıraklar.* "Eğer iki kişinin günah işledikleri ortaya çıkarsa öncekilerden diğer başka iki adam ayağa kalkar onların yerini alır."

Belgürt- adır- seç-: Açıkça ortaya koymak (Okıgu 363/9). Bkz. Aç- adır-, Adır- aç-, Adır- belgürt-, Adır- seç-, Adır- üdür-, Adır- yar-, Belgür- adır-. Okıgu 363/9 *Ermedi bir söz koşulsa yok kim çındgarmak ol kim anıŋ öŋdüninde erdi belgürtmek adırmak seçmek tigme nerseni köni yolka köndürmek yarlıkamak ol bodunka kim kirtgünürler.* "Uydurma sözler değildir ama ondan öncekilerin ayrıntılarıyla açıklayıcısı, iman edenler için yol gösterici ve rahmettir."

Belgüsüzin ya'nī gaybın: Gıyaben, görmeden (Kar. D. Kur. Terc. 31/24a3). Belgüsüz "gayp, bilinmeyen" (Ata 2019: 259); gayb "bilinmeyen, gizli" (Ata 2019: 364) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 31/24a3 *Turgu uştmahlar ol kim va'de kıldı Taŋrı kullarıŋa belgüsüzin ya'nī gaybın.* "Tanrı kullarına gıyaben Adn cennetini vaat etti."

Berāber teŋ: Aynı, eşit, bir (Kar. D. Kur. Terc. 26/54b2). Berāber "aynı, denk, bir" (Ata 2019: 262); teŋ "eşit, aynı" (Ata 2019: 669) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 26/54b2 *Bolsa sizler berāber teŋ yime tutmaŋlar olardın dostlar.* "Aynı olsanız da onlardan dost edinmeyin."

Berk bekümiş: Sağlam (Kar. D. Kur. Terc. 30/16b3). Berk "sağlam; hikmetli" (Ata 2019: 264); bekümiş "sağlam, sabit" (Ata 2019: 255) anlamlarındadır. Kar. D.

Kur. Terc. 30/16b3 Bekütür taŋrı anlarnı kim kirtgündiler berk bekümiş aytık birle … “

Berk īmīn: Güvenilir (Kar. D. Kur. Terc. 36/79a2). Bkz. Berk bekümiş. Īmīn “emin, korkusuz, güvenilir” (Ata 2019: 407) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 36/79a2 *Tapşuruŋlar maŋa idi kullarını kim men sizlerke köni bütün berk īmīn yalavaç men.* “Allah’ın kullarını bana teslim edin ki ben doğru ve güvenilir bir peygamberim.”

Berk kişen: Bağ köstek (KB 702). Bkz. Berk bekümiş, Berk īmīn. Berk sözcüğünün bağ anlamı da vardır. Kişen “köstek” (Arat 2008: 1181) anlamındadır. KB 702 *Bu ay toldı aydı maŋa berk kişen / Bu birkaç neŋ ol kör bireyin nişan.* “Ay Toldı dedi ki: enim için köstek olacak birkaç şey vardır, bak onları belirteyim.”

Berk tur- üstüvār tur-: Sebat etmek (Kar. D. Kur. Terc. 29/5a2). Berk tur- “sağlamlaştırmak, sebat etmek” (Ata 2019: 265); üstüvār tur- “sağlamlaştırmak, sabit tutmak” (Ata 2019: 727) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 29/5a2 *Ey anlar kim bittiler kaçan körse sizler bir ögürni berk turuŋlar üstüvār turunlar yād kılıŋlar tanrını üküş bolgay kim kurtulga sizler.* “Ey, iman edenler! Bir toplulukla karşılaştığınızda sebat edin ve Allah’ı çok anın ki kurtuluşa eresiniz.”

Beze- arıt-: Sınamak, arındırmak (Kar. D. Kur. Terc. 37/55a3). Beze- “süslemek, hoş göstermek, göz boyamak, güzel gösterip kandırmak” (Ata 2019: 266); arıt- “temizlemek, temize çıkarmak, günahtan arındırmak” (Ata 2019: 224) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 37/55a3 *Olar tururlar kim olar bezedi arıttı taŋrı köŋüllerini saknuklukka.* “Onlardır ki Allh’ın gönüllerini Allah’a karşı gelmekten sakınma konusunda sınadığı kimselerdir.

Bezen- itin-: Bezemek, süslemek (KB 5232). Bezen- “bezenmek, süslenmek” (Arat 2008: 1117); itin- “hazırlanmak, tamamlanmak, süslenmek, düzene koymak, çare bulmak” (Arat 2008: 1163) anlamlarındadır. KB 5232 *Bezenip kör itnip köŋülüg alır / Köŋül birdiŋ erse yüz evrer barır.* “Bak, bezenip süslenerek gönül alır; gönül verince de senden yüz çevirir.”

Bezen- kozan-: Süslenmek (DLT II, 155/17). Bkz. Bezen- itin-. Kozan- "süslenmek" (Atalay II 1985: 155) anlamlarındadır. DLT II, 155/17 *Uragut bezendi kozandı.* "Kadın bezendi süslendi."

Bıç- kes-: Kesip biçmek (KB 810). Bkz. Bıç- kes- (Uygur). KB 810 *Bu böğde biçek kim eligde turur / Bıçıglı kesigli turur ay unur.* "Elimde tuttuğum bu bıçak, kesip biçen bir alettir, ey becerikli."

Biç- kes-: Hüküm vermek, hüküm (Kar. D. Kur. Terc. 32/43b2). Bkz. Bıç- kes-. Bu ikilemede yer alan biç- ve kes- fiilleri "hüküm vermek" anlamlarında kullanılmışlardır (Ata 2019: 267; 445). Kar. D. Kur. Terc. 32/43b2 *Biçmek kesmek aŋar yandurulur sizler.* "Hüküm onundur, ona döndürüleceksiniz."

Big ya'nī küyegü: Koca (Okıgu 53/7). Bkz. Bek bekeç. Küyegü "koca, güvey" (Clauson 1972: 830-703) anlamındadır. Okıgu 53/7 *Anlarnıŋ bigleri ya'nī küyegüleri yaraşırak anlarnı evürmekke anıŋ içinde eger tileseler edgü kılmak.* "Onların kocaları o süre içinde barışmak isterlerse onları geri almaya daha layıktırlar."

Bil- kör-: Görüp bilmek (Okıgu 412/8, 414/6-7, 424/7, 636/7, 710/4). Bkz. Bil- kör- (Uygur). Okıgu 412/8 *Tap idiŋ kullarınıŋ yazuklarını biligli körügli ol.* "Kullarının günahlarını bilen gören Allah'ın yeter."

Bil- ögren-: Öğrenip bilmek (KB 1819). Bkz. Bil- kör-. Bil- "bilmek", öğren- "öğrenmek"tir (Arat 2008: 1118; 1214). KB 1819 *Küniŋe teŋedür turu öglenür / Negüni tilese bilür ögrenür.* "Günden güne gelişir, aklı olgunlaşır; her dilediğini öğrenip bilir."

Bil- uk-: Bilmek, anlamak (KB 729, 2827; Okıgu 324/3, 760/4, 828/5). Bkz. Bil- kör-, Bil- ögren-, Bil- uk- (Uygur). KB 729 Negü ol munıŋ ma'nisi ay maŋa / bileyin ukayın büteyin saŋa. "Bunun manası nedir, söyle bana. Ben de bileyim anlayayım, üveneyim sana."

Bilge 'ālim: Bilgin (KB 4341, 5551, 5587). Bkz. 'Ālim bügü. KB 4341 *Takı bir kutu bilge 'ālimler ol / olar 'ilmi halkka yaruttaçı yol.* "Diğer bir zümre de bilginlerdir, onların ilmi halkın yolunu aydınlatır."

Bilge bügü: Bilgin, akıllı (DLT III, 303/9; KB 191, 192, 287, 495, 1743, 2518, 2699, 2785, 3934, 4682, 4723, 5529, 5921, 6401). Bkz. ‘Ālim bügü, Bilge ‘ālim. Bügü “bilgin, alim, hâkim” (Arat 2008: 1119) anlamlarındadır. KB 191 *Bu kün tügme kaşıŋ ay bilge bügü / Özüm ‘uzrin aysa yime eymenü.* “Bugün çekinerek kendi özrümü söylersem bana kaşını çatma ey bilge hâkim.”

Bilge tetig: Bilge (KB 777, 1221, 2218). Bkz. ‘Ālim bügü, Bilge bügü, Bilge ‘ālim, Titik bilge (Uygur). KB 777 *Adınsıg körür men bu kün kılk itig / Aŋar eymenür men ay bilge tetig.* “Bugün sende başka bir hal görüyorum, onun için çekiniyorum ey bilge.”

Bilgen haberli: Bilen haberdar (Kar. D. Kur. Terc. 26/13a3). Bilgen “bilen, haberdar” (Ata 2019: 268); haberli “haberdar” (Ata 2019: 367) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 26/13a3 *Ol taŋrı erür bilgen haberli.* “Allah haberdardır.”

Bilgen ukgan: Bilen haberdar olan (Kar. D. Kur. Terc. 38/90b1). Bkz. Bilgen haberli. Ukgan “haberdar” (Ata 2019: 705) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 38/90b1 *Aydı ukturdı maŋa anı bilgen ukgan.* “Bilen ve haberdar olan (Allah) haber verdi, dedi.”

Bilig ög ukug: Bilgi akıl ve anlayış (KB 147, 148). Bilig “bilgi, hikmet” (Arat 2008: 1119); ög “akıl, anlayış” (Arat 2008: 1213); ukug “anlayış, anlama” (Arat 2008: 1260) anlamlarındadır. KB 147 *Basa aydım emdi munu yalŋukug / Agırlıkı boldı bilig ög ukug.* “Bundan sonra şimdi insandan bahsettim, onun değeri bilgi, akıl ve anlayıştır.”

Bilig erdem: Bilgi, erdem (KB 1824, 3013, 5779). Bkz. Bilig ög ukug, Bilig edrem (Uygur). KB 1824 *Bilig erdem edgü kılınç ya kılık / Kişi ögrenür örtü tüzlür yorık.* “İnsan, bilgiyi erdemi, iyi tavır ve hareketi öğrenir ve böylece gidişi düzelir.”

Bilig ukuş: Bilgi, akıl (KB 527, 1542, 2651, 2712, 3177, 3647, 4320). Bkz. Bilig ög ukug, Bilig erdem, ‘Akl ukuş huş hıred. KB 527 *Eşittim yıraktın anıŋ çavını / Bilgin ukuşın silig savını.* “Uzaktan onun şöhretini, bilgisini ve aklını, sakin sözlerlerini işittim.”

Bilig hem ukuş: Bilgi, akıl (KB 1679, 1947). Bkz. Bilig ög ukug, Bilig erdem, ‘Akl ukuş huş hıred, Bilig ukuş. KB 1679 *Yanut birdi ögdülmiş ilig kutı / Bilig hem ukuş ol bu erdem atı.* “Ögdülmiş yanıt verdi: Ey devletli hükümdar, bu erdem adı bilgi ve akıldır.”

Bilig ya ukuş: Bilgi, akıl (KB 1196, 5770). Bkz. Bilig ög ukug, Bilig edrem (Uygur), Bilig erdem, ‘Akl ukuş huş hıred, Bilig ukuş, Bilig hem ukuş. KB 1196 *Ölümke asıg kılmaz altun kümüş / Ölümüg tıdumaz bilig ya ukuş.* “Ölüme karşı altın ve gümüş fayda etmez, ölüme bilgi ve akıl da engel olmaz.”

Bilig hıred: Akıl (Kar. D. Kur. Terc. 30/17a2). Bkz. Bilig ög ukug, Bilig erdem, ‘Akl ukuş huş hıred, Bilig ukuş, Bilig hem ukuş, Bilig ya ukuş. Kar. D. Kur. Terc. 30/17a2 *Pend alsunlar bilig hıred idileri.* “Akıl sahipleri öğüt alsınlar.”

Biligli ukuglı: Bilen, anlayan (KB 155). Bilig ukuş ikilemesinin -lI yapım eki almış biçimidir. KB 155 *Ukuşlug ukar ol biliglig bilir / Biligli ukuglı tilekke tegir.* “Anlayışlı olan anlar, bilgili olan bilir; bilen ve anlayan dileğine erişir.”

Biliglig bügü: Bilgili hakîm (KB 1014, 1046, 2689, 2892, 3594, 4177, 5142). Bkz. ‘Ālim bügü, Bilge bügü. KB 1046 *Yime yakşı aymış biliglig bügü / Tükrl bolsa ni‘met bulumaz yigü.* “Bilgili hakîm de buna uygun bir söz söylemiştir: Nimet tam olunca insan yiyecek bir şey bulamaz.”

Biliglig ukuşlug: Bilgili, akıllı (KB B12; 278, 563, 1964, 1971, 2597, 2652, 2693, 2788, 3164, 3165, 3166, 3166, 4012, 5520, 6101, 6132). Bkz. Biliglig bügü. Bilig ukuş ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir.

Biliglig ukuşlug bügü: Bilgili, akıllı (KB 997, 1972, 2704). Bkz. ‘Ālim bügü, Bilge bügü, Biliglig bügü, Biliglig ukuşlug. KB 997 *Neçe sözlemegü neçe sözlegü / Negü tir biliglig ukuşlug bügü.* “Sözün ne kadarını söylemeli ne kadarını söylememeli, bilgili akıllı bu konuda ne der?”.

Biliş adaş: Arkadaş, tanıdık (KB 3327). Bkz. Adaş kadaş, Adaş ya kadaş, Adaş koldaş, Adaş koldaş erdeş, Adaş koldaş erdeş kadaş. Biliş “bildik, tanıdık” (Arat 2008: 1120) anlamındadır. KB 3327 *Uluş kendni kodtuŋ yakın kak adaş / Kişide*

yıradıŋ biliş yok adaş. "Köyü ve şehri, yakın akraba ve kardeşleri bıraktın; insanlardan uzaklaştın, burada hiç tanıdık ve arkadaşın yok."

Bilmeden belgüsüzlükün: Bilmeden, farkında olmaksızın (Kar. D. Kur. Terc. 37/57a3). Bilmedin "bilmeden" (Ata 2019: 270); belgüsüzlükün "belirsizlik, farkına varılmazlık" (Ata 2019: 260) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 37/57a3 *Ey anlar kim kirtgündiler apaŋ kelse silerke bulganuk söz sav birle amulluk kılıŋlar kim tegmeŋ isizlikin bir ögürke bilmedin belgüsüzlükün bolgay kılışıŋızlar üze öknügliler.* "Ey iman edenler, eğer size fasık söz gelirse makul ve temkinli olun ki bilmeden bir topluluğa kötülük ulaştırıp pişman olmayın."

Birin birin: Birer birer (DLT III, 360/10). DLT III, 360/10 *Birin birin miŋ bolur tama tama köl bolur.* "Birer birer bin olur, damlaya damlaya göl olur."

Birlek yumkı: Hepsi, bütün (Okıgu 426/1. Bkz. Barça yomgı/Barça yumkı. Okıgu 426/1 *Suvka baturdımız anı anıŋ birlekini yumkını.* "Onların hepsini suda boğduk."

Bitig yarlıg: Kitap (Kar. D. Kur. Terc. 33/58a3). Bitig "kitap, Kur'an-ı Kerim" (Ata 2019: 20); yarlıg "izin, hüküm" (Ata 2019: 757) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 33/58a3 *Yime birmedimiz anlarka hīç bitig yarlıg kim okısalar anı yime ıdmadımız anlar tapa sinde burun hīç korkutguçıdın.* "Biz onlara okuyacakları kitap vermedik, senden önce onlara uyarıcı da göndermedik."

Bitigçi ılımga: Kâtip (KB Fihrist'l-Ebvab/38). Bitigçi "kâtip" (Arat 2008: 1124); ılımga "kâtip" (Arat 2008: 1153) anlamlarındadır. KB Fihrist'l-Ebvab/38 *Bitigçi ılımga negü teg kerekin ayur.* "Kâtibin nasıl olması gerektiğini anlatır."

Bod sın: Boy bos; insan (KB 1618, 1849, 2663, 6596; Okıgu 561/8). Bkz. Bod sın (Uygur). KB 1618 *Bu bod sın yorıglı kara baş kalın / Kişi tip ınangu kişi yok bilin.* "Bu insan kılığında dolaşan hizmetkâr takımı kalabalıktır fakat bil ki içlerinde insan diye güvenilecek biri yoktur."

Bodlug sınlıg: Boylu boslu (DLT III, 138/19). Bod sın ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. DLT III, 138/19 Bodlug sınlıg kişi. "Boylu boslu adam."

Bodun il: Halk (KB 5542, 5945). Bodun "kavim, nesil, halk, ahali, toplum, insanlar" (Ata 2019: 284); il "il, memleket, ülke, halk" (Arat 2008: 1156) anlamlarındadır. KB 5542 *Bayugay bodun il itilgey orun / Neçe kolsa kaznak hazine urun.* "Halk zenginleşir, memeleket düzenlenir; ne kadar istersen o kadar hazine toplayabilirsin."

Bodun ögür: İnsanlar (Kar. D. Kur. Terc. 31/52a2). Bkz. Bodun il. Ögür "topluluk, grup, kısım" (Ata 2019: 576) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 31/52a2 *Aydı siziŋ vaʻdeŋiz ʻīd küni turur kim trilse bodun ögür kuşluk ödinde.* "Sizin sözünüz insanların kuşluk vaktinde toplandığı bayram günüdür."

Bodunlug bokunlug: Ulusu, oymağı olan (DLT I, 499/9). Bkz. Bodun bokun (Göktürk), (Uygur). Bodun bokun ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. DLT I, 499/9 *Bodunlug bokunlug kişi.* "Ulusu, oymağı olan kişi."

Bol- erte kop-: Sabahlamak (Kar. D. Kur. Terc. 32/12b1). Bol- "olmak, bulunmak" (Ata 2019: 288); erte kop- "sabah kalkmak, uyanmak" (Ata 2019: 345) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 32/12b1 *Boldı koptı erte kend içinde korkuglı köz tutar. "*Korkarak, gözetleyerek şehir içinde sabahladı."

Boş āzād: Özgür (KB 2307, 2406, 2408, 2990; Okıgu 120/7). Boş "boş, serbest" (Arat 2008: 1128); azad "azat, serbest" (Arat 2008: 1108) anlamlarındadır. KB 2307 *Boş āzād kişi barça edgü kulı / Sen edgü kılu aç könilik yolı.* "Özgür insanların hepsi iyiliğin kuludur, sen iyilik yaparak doğruluk yolunu aç."

Boşlag yava: Boş boş, başıboş (KB 4061, 4509). Boşlag "boş, avare" (Arat 2008: 1128); yava "heder, boşu boşuna" (Arat 2008: 1274) anlamlarındadır. KB 4061 *Süçig içme boşlag yorıma yava / Yaragsız yavuz işte kaçgıl ive.* "İçki içme, boş boş dolaşma; yakışmayan ve kötü işlerden hemen uzaklaş."

Boşug açıg: Hediye, ihsan (KB 2495). Bkz. Açıg ülüg. Boşug "ihsan, hediye" (Arat 2008: 1128) anlamındadır. KB 2495 *Ya yat baz yalavaç keliş ya barış / Boşug birgü açıg olarka tegiş.* "Yabancı elçilerin geliş ve gidişine, onların hakkı olan hediyelerin verilmesine o bakar."

Boynagu mütekebbir: Kibirlenen (Kar. D. Kur. Terc. 35/44b2). Boynagu "kibirli" (Ata 2019: 292); mütekebbir "kibirli, asi" (Ata 2019: 529) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 35/44b2 *Mundaguk mühr urur taŋrı kamug boynagu mütekebbir köŋliŋe öldürgen.* "Allah, her kibirli zorbanın gönlünü işte böyle mühürler."

Bögde biçek: Hançer, bıçak (KB 810). Bögde "hançer" (Arat 2008: 1128); biçek "bıçak" (Arat 2008: 1117) anlamlarındadır. KB 810 *Bu bögde biçek kim eligde turur / Bıçıglı kesigli turur ay unur.* "Elimde tuttuğum bu bıçak, biçen ve kesen bir alettir ey becerikli."

Buç buç: Kuşun ötmesi ile ilgili "güzel güzel" anlamında söz (DLT II, 290/7). DLT II, 290/7 *Buç buç öter semürgük / Bogzı uçun meŋlenür.* "Güzel öten semürgük kuşu tane gördüğünde boğazı için toplar."

Buçı kubuz: Bir çeşit inleyen ut (DLT III, 173/2). Buçı "çok inleyen ut" (Atalay III 1985: 219); kubuz "uda benzer bir çalgı" (Atalay I 1985: 365) anlamlarındadır.

Buldur buldur: Güldür güldür (DLT I, 456/24). DLT I, 456/24 *Taş kudugka tüşti buşdur buldur itti.* "Taş kuyuya düştü, güldür güldür etti."

Bulga- telge-: Can sıkmak (DLT III, 291/2). Bulga- "bulandırmak; kızdırmak" (Atalay III 1985: 289); telge- "can sıkmak" (Atalay III 1985: 291) anlamlarındadır. Telgemek fiili yalnız söylenmez, bulgamak ile birlikte söylenir.

Bulgak sınag: Fitne (Kar. D. Kur. Terc. 26/57a3, 28/85b2). Bulgak "fitne, fesat, sıkıntı" (Ata 2019: 299); sınag "sınav, imtihan, tecrübe ediş" (Ata 2019: 619) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/85b2 *Tokuşuŋ olar birle ançaka tegi bolmasun bulgak sınag bolsun dīn kamugı ol taŋrıka eger yıgılsalar.* "Fitne kalmayaıncaya, din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın."

Bulgan- telgen-: Kızmak, içlenmek (DLT II, 242/2-3). Bkz. Bulgan- telgen- (Uygur). Bulgan- "bulanmak; kızmak" (Atalay II 1985: 238); telgen- "kızmak" (Atalay II 1985: 242) anlamlarındadır. Telgenmek fiili yalnız söylenmez, bulganmak ile birlikte söylenir. DLT II, 242/2-3 *Ol aŋar bulgandı telgendi.* "O, ona kızdı, içlendi."

Buş- taru-: Sıkılmak, can sıkılmak, usanmak (DLT III, 262/3). Buş- "Sıkılmak, can sıkılmak, usanmak" (Atalay II 1985: 12); taru- daralmak, sıkılmak" (Atalay III 1985: 261) anlamlarındadır. DLT III, 262/3 *Er buşdı tarudı.* "Adam usandı, sıkıldı."

Buş- tarun-: Usanmak, sıkılmak (DLT II, 145/11-12). Bkz. Buş- taru-. Tarun- "sıkılmak" (Atalay II 1985: 145) anlamındadır. DLT II, 145/11-12 *Er ışta buştı tarundı.* "Adam işten usandı, sıkıldı."

Buşı övkelig: Öfkeli (KB 342). Buşı "hiddetli, sinirli, hırçın" (Arat 2008: 1134); övkelig "öfkeli" (Arat 2008: 1218) anlamlarındadır. KB 342 *Yana bir tili il buşı övkelig / Ulıtur kişig sökse açsa tilig.* "Biri de boşboğaz, öfkeli olmaktır; sövmeye başlarsa insanın kalbini kırar."

Buşug öfke: Öfke (Okıgu 250/3). Buşug "sinirli, huysuz" (Clauson 1972: 379) anlamındadır. Okıgu 250/3 *Kaçan amruldı erse mūsādın buşug öfke aldı tahtalarnı anıŋ köçürmiş betigi içinde köni yol yarlıkamak anlarka kim anlar idilerińe korkarlar.* "Musa'nın öfkesi dininince Allah'ından korkanlar için doğru yol ve rahmet (yazan) levhaları aldı."

Buz- artat-: Harap etmek, bozmak (KB 6126). Bkz. Buz- artat- (Uygur). KB 6126 *Neçe külse bir kün yana sıgtatur / Neçe itse evre buzar artatur.* "Ne kadar gülerse gülsün bir gün yine ağlatır, Ne kadar düzeltirse düzeltsin bir gün yine bozar."

Bügü bilge: Akıllı, bilgin (DLT I, 428/23; KB 223, 333, 405, 2513, 4670, 5912). Bkz. 'Ālim bügü, Bilge bügü, Biliglig bügü, Biliglig ukuşlug bügü, Bilge 'ālim, Bilge tetig. KB 223 *Bügü bilge begler bodunka başı / Kılıç birle itmiş biligsiz işi.* "Halkı idare eden akıllı beyler, bilgisizin işini kılıçla halletmişlerdir."

Bügü bilgi kiŋ: Bilgili, bilgin (KB 1100, 3254, 4707, 6488). Bkz. 'Ālim bügü, Bilge bügü, Biliglig bügü, Biliglig ukuşlug bügü, Bügü bilge, Akı eli kiŋ, Akı kiŋ elig. Bilgi kiŋ "bilgisi geniş, bilgili" anlamına gelmektedir. KB 3254 *İdi yakşı aymış bügü bilgi kiŋ / Munı işke tutgıl aya elgi kiŋ.* "Bilgili kişi çok yerinde söylemiş, ey eli açık insan, buna göre hareket et."

Bügü hakīm: Hâkim (KB Manzum Muk. 27). Bkz. ‘Ālim bügü, Bilge bügü, Biliglig bügü, Biliglig ukuşlug bügü, Bilge ‘ālim, Bilge tetig, Bügü bilge, Bügü bilgi kiŋ. Hakim “hakim” (Arat 2008: 1150) anlamındadır. KB Manzum Muk. 27 *Ol ilniŋ bügüsi hākimi turup / At urmış ol ilniŋ törüçe körüp.* “O memleketlerin hakimleri o diyarın usulüne göre buna ayrı ayrı adlar takmışlardır.”

Bük ya‘nī orman: Orman (Okıgu 388/4). Bük “çalılık, orman” (Clauson 1972: 324); orman “orman” anlamlarındadır. Okıgu 388/4 *Neçe yime bolsa bük ya‘nī orman idileri küç kılıglılar*. “Orman sahipleri (Eyke) halkı zalimdiler.”

Büküm etük: Kadın pabucu (DLT I, 395/16). Mükim ve mükin de denilen büküm “kadın pabucu” (Atalay I 1985: 395); etük “pabuç, edik” (Atalay I 1985: 68) anlamlarındadır.

Bütün çın: Doğru, dürüst, gerçek (KB 424, 763, 1724, 1863, 2436, 2585, 2607, 2676, 2753, 2831, 2835, 2849, 2849, 2859, 2885, 2897, 2926, 4145). Bkz. Barça bütün. Çın “gerçek, doğru” (Arat 2008: 1137) anlamındadır. KB 424 *Bagırsak bütün çın kılınçı köni / Tili köŋli tüz bolsa bilse munı.* “Bana candan bağlı, güvenilir, doğru dürüst yaradılışlı, içi dışı bir ve işten anlar biri olmalı.”

Cahil biligsiz: Cahil (Kar. D. Kur. Terc. 28/60b3). Cahil “cahil, bilgisiz” (Ata 2019: 305); biligsiz “cahil” (Ata 2019: 272) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/60b3 *Yüz evürgil cahillerdin biligsizlerdin.* “Cahillerden yüz çevirin.”

Cān baş: Can baş (KB 2831). Can “can, ruh, yaşayış, gönül, yürek” (Arat 2008: 1135); baş “baş” (Arat 2008: 1112) anlamlarındadır. KB 2831 *Bagırsak tapugçı bütün çın kişi / Begiŋe yuluglar et öz cān başı.* “İçten bağlı olan hizmetkâr, doğru ve dürüst kişi tenini, canını ve başını beyine feda eder.”

Cān ten: Can ten (KB 3932, 5793, 6267). Bkz. Cān baş, Cān u dil. Ten “ten, vücut” (Arat 2008: 1241) anlamındadır. KB 3932 *Akılık ol ermez ülese neŋin / Akı ol yulug kılsa cānın tenin.* “Mal dağıtmak cömertlik değildir, asıl cömert olan canını ve tenini feda edendir.”

Canlıg tirig: Diri, canlı (KB 6056). Canlıg "canlı" tirig "diri" anlamlarındadır. KB 6056 *Ol atçı turur kör itilmişlerig / Buzuglı yorıtmaglı canlıg tirig.* "Düzenlenmişleri bozan ve hayattaki canlıları hareketsiz bırakan bu canlıdır.

Cefā cevr: Eziyet (AH 393; KB 6603). Cevr "eziyet, eza, cefa, haksızlık edip incitmek" (Arat 2008: 1136) anlamındadır. KB 6603 *Cefā cebri barı maŋa tegmesüni / otun bifalardın sıŋardın bolayı.* "Dünyanın bütün eziyetleri bana gelmesin, Küstah ve kaba insanlardan uzak olayım."

Cemād cānvar: Canlı cansız (AH 6). Cemād "taş gibi cansız olan şey" (Ata 2014: 94), cānvār "zararlı, vahşi hayvan; hayvan" (Ata 2014: 92) anlamlarındadır. AH 6 *Seniŋ barlıkıŋka tanukluk birür / Cemād cānvār uçgan yügürgen neŋe*. "Canlı cansız, uçan koşan her şey senin varlığına tanıklık eder."

Cüft cüft: Bol bol (Okıgu 468/4). Cüft "eş, karı kocadan biri; çift" (Ata 2019: 308) anlamındadır. Okıgu 468/4 *Uzatmagıl iki közüŋni ol neŋ üze kim irijlendürdimiz anı cüft cüft anlardın bu ajun tiriglikiniŋ itigini bezekini ançak sınalım anlarnı anıŋ içinde.* "Kendilerini sınamak için dünya hayatının süsünü bol bol verdiklerimize gözünü dikme."

Cüft iş: Eş (Kar. D. Kur. Terc. 38/1b1). Bkz. Cüft cüft. İş "eş, dost, arkadaş" (Ata 2019: 347) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 38/1b1 *Rāstlık üze eşitti taŋrı ol tişiniŋ sözin tarışur seniŋ birle cüfti işi içinde ınçıklanur taŋrıka.* "Allah, eşi hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan kadının sözünü işitti."

Cüft kıl- koş-: Birleşmek (Okıgu 871/5). Koş- "birleştirmek, iki şeyi birleştirmek" (Clauson 1972: 670) anlamındadır. Okıgu 871/5 *... kaçan et'özler cüft kılsa koşulsa ...* "…. Bedenler (ruhla) birleştiği zaman …".

Çag çug: Gürültü (DLT III, 128/1). Çogı/çuhı "gürültü" (Atalay III 1985: 225) anlamındadır. DLT III, 128/1 *Çag çug koptı.* "Gürültü koptu."

Çak çuk: Odun, ceviz, kemik gibi şeylerin kırılmasından çıkan sesi bildiren söz. (DLT I, 333/10). Çak "ses anlatan bir sözcük" (Atalay I 1985: 333) anlamındadır. DLT I, 333/10 *Çak çuk etti.* "Çak çuk etti, kırılma sesi çıktı."

Çaldır çaldır: Ses ifade eden bir sözdür (DLT I, 457/3). Yel estiği zaman kuru otların çıkardığı sese de böyle denir. DLT I, 457/3 *Ok kişte çaldır çaldır etti.* "Ok sadakta çarldır çaldır etti."

Çalk çulk: İtmenin çıkardığı ses (DLT I, 349/8). DLT I, 349/8 *Çalk çulk badar kıldı.* "O, onu çarptı, itti."

Çap çap: Kamçı vurulurken çıkan ses ve dudağın şapırtısını anlatmak için kullanılan söz (DLT I, 318/12). DLT I, 318/12 *Ol erük çap çap yidi.* "O, eriği şapır şupur yedi."

Çar çarmak: Çoluk çocuk (DLT I, 469/16; DLT III, 148/19). Bu iki sözcük birlikte kullanılır.

Çar çur: Abur cubur (DLT I, 323/20). DLT I, 323/20 *Ol çarçur yidi.* "O, eline geçen her şeyi yedi, bir şey bırakmadı."

Çars çars: Çat çat gibi ses ifade eden sözdür (DLT I, 348/13). DLT I, 348/13 *Ol anı çars çars urdı.* "O, onu çat çat dövdü." Her yanından, her yanına vurdu, demektir.

Çart çurt: Bir şeyin ufağı, döküntüsü (DLT I, 341/21).

Çat çat: Bir şeyin düştüğü zaman çıkardığı sestir (DLT I, 320/7). DLT I, 320/7 *Çat çat urdı.* "Çat çat vurdu."

Çav kü: Ad, şöhret (KB 458). Bkz. At çav, At çav ün, At kü. KB 458 *Tözü ilke tegdi ilig edgüsi / Ajunka yadıldı bu çavı küsi.* "Hükümdarın bu iyiliği bütün memleke yayıldı, onun şöhreti dünyaya yayıldı."

Çavıkmış külüg: Şöhretli, ünlü (KB 3071). Bkz. Atlıg külüg. Çavıkmış "ün sahibi olan" (Arat 2008: 1136); külüg "ünlü, sanlı" (Arat 2008: 1195) anlamlarındadır. KB 3071 *Negü tir eşitgil kutı belgülüg / Kutı birle ilde çavıkmış külüg.* "Mutluluğa eren ve memlekete bu şekilde adını yayan ve şöhreti bulan insan ne der, dinle."

Çavlug külüg: Ünlü, şöhretli (KB 2083, 2298, 4092). Bkz. Atlıg külüg, Çavıkmış külüg. Çav kü ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. KB 2083 *Yüzi körki körklüg kerek beg yülüg / Bodı ortu bolsa ne çavlug külüg.* "Bey güzel yüzlü, saçı sakalı düzgün, yakışıklı ve orta boylu olmalı; ayrıca şöhret sahibi olmalı."

Çavar çuvar: Ateş yakmak için kullanılan tuturuk (DLT I, 411/8). Çavar sözcüğü "ateş yakmak için kullanılan tuturuk" anlamında olup birleşik olarak çavar çuvar denir (Atalay I 1985: 411).

Çek çük: Malın en değersizi, kıvır zıvır (DLT I, 334/6).

Çeŋli meŋli: Bir çocuk oyununun adıdır (DLT III, 379/2).

Çerig sü: Ordu (KB 2333). Çerig "asker, ordu" (Arat 2008: 1234); sü "asker, ordu" (Arat 2008: 1136) anlamlarındadır. KB 2333 *Üküş sü çerig erse başsız bolur / Bu başsız çerig sü yüreksiz bolur.* "Kalabalık arker ve ordu başsız olur, bu başsız asker ve ordu yüreksiz olur."

Çerig sü er at: Ordu (KB B 38). Bkz. Çerig sü, Er at (Uygur). KB B 38 *Yime bu çerig sü er at ma kamug / Negü teg tirilgü yir bulgu yolug.* "Bir de bu ordu ve askerin nasıl toplanacağını, konak yerinin ve sefer yolunun nasıl seçileceğini …".

Çıgay bay: Yoksul fakir (KB 2241, 3617). Bkz. Bay çıgay. KB 2241 *Vezir Bolsa ilke yaragsız yavuz / Ol il bodnı buzlur çıgay bayı tüz.* "İşe yaramayan, kötü biri memlekete vezir olursa o memleket halkı, yoksulu zengini hepsi bozulur."

Çıgay ya bay: Yoksul fakir (KB 1923, 3717). Bkz. Bay çıgay. KB 3717 *Yagız yir yaşıl kök yarattı kün ay / Karaŋku yarukluk çıgay tut ya bay.* "Kara toprağı, mavi göğü, güneşi ve ayı, karanlığı ve aydınlığı, yoksulu ve zengini hep o yarattı."

Çıgay baylık: Fakirlik, zenginlik (KB 3746). Bkz. Bay çıgay, Çıgay bay, Çıgay ya bay. KB 3746 *Kamug edgü isiz çıgay baylıkım / Bayattın körür men ay ersig akım.* "Ey cömert yiğidim, bütün iyilik ve kötülüğü, yoksulluk ve zenginliği Tanrı'dan bilirim."

Çıgay tul yetīm: Fakir, dul ve yetim (KB 2473, 2498, 4144). Bkz. Bay çıgay, Çıgay bay. Tul "dul" (Arat 2008: 1252); yetīm "yetim, babası ölmüş çocuk" (Arat

2008: 1275) anlamındadır. KB 2498 *Çıgay tul yetīm kıssa birse ötüg / Anı barça tıŋlap ötünse ötüg.* "Fakir, dul ve yetimlerin dileklerini dinler ve bunları beye arz eder."

Çıgay yoksuz: Yoksul (Kar. D. Kur. Terc. 29/42b2). Bkz. Bay çıgay, Çıgay bay. Yoksuz "yoksul" (Ata 2019: 783) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 29/42b2 *Bütünlükin sadakalar çıgaylarka yoksuzlarka işlegenlerke anıŋ üze köŋüllerini islāmka amıtı kılgularka boyun içindekilerke borçluglarka taŋrı yolu içinde yol oglıka.* "Şüphesiz sadakalar yoksullara, memurlara, gönülleri İslam'a ısıtacaklara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlaradır."

Çıgıl çıgıl: Çığıl çığıl (DLT III, 325/23). DLT III, 325/23 *Küp çıfıladı.* "Küp çıgıl çıgıl ses verdi."

Çıgıl tıgıl: Cığıl cığıl (DLT I, 393/8). *Ok kiş içre çıgıl tıgıl kıldı.* "Ok sadakta cığıl cığıl etti."

Çın bütün: Doğru dürüst (DLT I, 398/13; Kar. D. Kur. Terc. 38/94a1; KB 352, 407, 868, 2744, 2830, 5330; Okıgu 660/9, 816/9). Bkz. Bütün çın, Barça bütün. KB 352 *Kişi iki ajunnı tutsa kutun / Kutadmış bolur bu sözüm çın bütün.* "Kişi, iki dünyayı devletle elinde tutarsa kutlu olur, bu sözüm doğru ve dürüsttür."

Çın köni: Doğru (Kar. D. Kur. Terc. 28/5b1; KB 2789, 5230, 6460; Okıgu 321/3, 442/3). Bkz. Bütün çın, Çın bütün. Köni "doğru, gerçek" (Arat 2008: 1187) anlamındadır. KB 2789 *Biliglig kişiler bolur çın köni / Köni kayda bolsa yaruyur küni.* "Bilgili kişiler doğru ve dürüst olur, doğru insanın güneşi her yerde parlar."

Çın köni edgü: Doğru, iyi (KB 5230). Bkz. Bütün çın, Çın bütün, Çın köni, Agırlık edgü, Ayıg edgü. KB 5230 *Bütün çın köni edgü atlıg kişig / Özüŋke yakın tut aŋar bir işig.* "Bütün dürüst, doğru ve iyilikle şöhret kazanmış kişileri kendine yakın tut ve onlara iş ver."

Çın rāst: Gerçek (Okıgu 32/7). Bkz. Bütün çın, Çın bütün, Çın köni. Rāst "gerçek, hak, hakikat" (Ata 2019: 595) anlamındadır. Okıgu 32/7 *Bütünlükün anlar kim*

birildiler betig bilirler çın rāst turur idilerindin. "Şüphesiz kendilerine kitap verilenler Rab'lerinden bir gerçek olduğunu bilirler."

Çın yalgan: Doğru yanlış (KB 5873). Bkz. Bütün çın, Çın bütün, Çın köni, Çın rāst. Yalgan "yalan"dır. KB 5873 *Saŋa kim yoŋasa eşitgil sözin / Çının yalganın ked ayıt tüp tözin.* "Sana kim gammazlık ederse sözünü dinle fakat doğru olup olmadığı, esasını çok iyi araştır."

Çın ya'nī rāst: Doğru (Kar. D. Kur. Terc. 34/41b1). Bkz. Bütün çın, Çın bütün, Çın köni, Çın rāst, Çın yalgan. Kar. D. Kur. Terc. 34/41b1 *Keldrüŋ bitigiŋiz eger çın erse sizler ya'nī rāst sözlegüçi.* "Eğer doğru söyleyenlerseniz kitabınızı getirin."

Çıŋıl çıŋıl: Bir şeyin çingil çingil ses çıkarması (DLT III, 366/4-5). DLT III, 366/4-5 *Yügün çıŋıl çıŋıl etti.* Gem çingil çingil etti." Buna benzeyen her ses de böyledir.

Çınlık rāstlık: Gerçek (Kar. D. Kur. Terc. 36/18b3). Çınlık "gerçek, hak" (Ata 2019: 315); rāstlık "doğruluk" (Ata 2019: 596) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 36/18b3 *Belgüsüz kılur taŋrı bātılnı çın kılur çınlık rāstlıknı sözlerini.* "Allah, batılı yok eder, hakkı sözleriyle gerçekleştirir."

Çigir çigir: Ekmeğin içerisinde taş kırıntıları olduğu zaman dişin ezemeyerek çıkardığı sestir (DLT I, 363/22).

Çik bök: Aşığın sırtının, tümseğinin oyunda yukarıya gelmesidir (DLT III, 130/20).

Çik çik: Keçiyi çağırmak ve sürmek için kullanılan sözdür (DLT I, 334/8). Sürmek için de böyle kullanılır.

Çilik çilik: Keçiyi çağırma zamanında kullanılan sözdür (DLT I, 388/23).

Çiş çiş: Bir çocuğu ya da atı işetmek için söylenen sözdür (DLT I, 331/15).

Çogı çamı: Gürültü patırtı (DLT III, 234/16-17). Çogı "gürültü" (Atalay III 1985: 225) anlamındadır. Çamı, yalnız kullanılmayıp çogı ile birlikte kullanılır (Atalay III 1985: 334). DLT III, 234/16-17 *Çogı çamı kıldı.* "O, gürültü patırtı yaptı."

Çogı ün: Gürültü patırtı (KB 4842, 5030). Bkz. Çogı çamı, At çav ün, At ün. KB 4842 *Ereji uzamaz ne emgekleri / Nerek ötrü munça çogı ün urı.* "Onun ne huzuru ne de zahmeti uzun sürer, ey oğul, bu kadar gürültü patırtıya ne gerek var."

Çogıçı üstelgen: Kavga eden, çekişen (Kar. D. Kur. Terc. 30/33b2). Çogıçı "kavgacı" (Ata 2019: 315); üstelgen "kavga çıkaran" (Ata 2019: 726) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/33b2 *Törüttü kişilerni uça suvındın kim ol ol çogıçı üstelgen belgülüg.* "İnsanları bir damla sudan yarattı ki o, (Allah'la) çekişen olmuştur."

Çom- bat-: Dalmak, batmak (Okıgu 770/8). Bkz. Çom- bat-. Okıgu 770/8 *Anlar kim çoma bata bātıl içinde oynayurlar.* "Onlar batarak batıl içinde oynuyorlar."

Çök çök: Deveyi ıhtırmak için kullanılan sözdür (DLT I, 334/7).

Çöp çep: Değersiz (DLT I, 318/18). Çöp şarabın tortusu, her şeyin çöküntüsü" (Atalay I 1985: 318) anlamındadır. Bu sözden alınarak değersiz kimselere *çöp çep kişiler* denir.

Çuh çuh: Atı yürütmek ve azarlamak için çıkarılan sestir (DLT III, 117/17-118/1).

Çur çur: Deve sağılırken sütün kapta çıkardığı sesi anlatan sözdür (DLT I, 485/23). DLT I, 485/23 *Tevi emgi çurçur.* "Deve memesi çur çur."

Çübür çebür: Malın kötüsü ve değersizi, abur cubur (DLT I, 363/7). Çübür "keçi kılı" (Atalay I 1985: 363) anlamındadır. Buradan alınarak *çübür çebür* denir ki "abur cubur" demektir, malın kötüsü ve değersizi.

Çür çür: Süt sağılırken kapta çıkardığı sesi anlatan sözdür (DLT I, 323/14). Herhangi bir akari ses çıkardığı zaman da böyle denir.

Dād insaf: Adalet (AH 56). Dād "adalet, doğruluk" (Ata 2019: 317); insāf "insaf" adalet dairesinde hareket etme" (Arat 2006: XXIX) anlamlarındadır. AH 56 *Tetklikte kendü ayastın ozup / Dad insaf tutar çın anuşirvanı.* "Zihin açıklığında Ayas'ı geçer, adalet ve hakkaniyette gerçek bir anuşirvan'dır."

Daŋ duŋ: Sert bir şeyin çıkardığı sestir (DLT III, 357/14). DLT III, 357/14 *Daŋ duŋ etti neŋ*. "Bir şey dan dun diye ses verdi, duyuldu." Bu söz "*taŋ tuŋ etti*" sözü gibidir, "ses verdi" demektir.

Devlet kut: Saadet, ikbal (KB 1712, 1715, 1780). Devlet "baht, talih, saadet, ikbal" (Arat 2008: 1138); kut "kut, mutluluk, devlet" (Arat 2008: 1193) anlamlarındadır. KB 1712 *Biligsizke devlet kelir erse kut / Turumaz bu devlet anın birle büt.* "Bilgisize devlet ve ikbal gelirse de bu devlet onda devamlı olmaz."

Dīn şerī'at: Din ve şeriat (KB 2844). Dīn "din" (Arat 2008: 1138); şeri'at "şeriat" (Arat 2008: 1235) anlamlarındadır. KB 2844 *Sakınuk kerek dīn şeri'at bilir / Bu mundag kişidin bütünlük kelir.* "Takva sahibi, din ve şeriati bilir olmalı, böyle kişiden doğruluk gelir."

Dost ap yārīçi: Dost ve yardımcı (Kar. D. Kur. Terc. 27/13b3, 33/23b3, 36/4b3-5a1, 36/23a3, 37/42a1-2). Bkz. Basutçı yārīçi. Dost "dost; bir şeyin hizmetinde bulunan; sahiplenen, himaye eden" (Ata 2019: 320) anlamlarında kullanılmaktadır. Kar. D. Kur. Terc. 27/13b3 *Hem bulmazlar olarka taŋrıda adın dost ap yārīçi.* "Onlara Allah'tan başka dost yoktur."

Dost iş: Eş dost (Okıgu 201/4). Bkz. Dost ap yārīçi. İş "yoldaş, eş" (Clauson 1972: 253) anlamındadır. Okıgu 201/4 *Yok aŋar taŋrıda adın dost iş erkligi takı yazuk keçrü koldaçı.* "Allah'tan başka dost ve şefaatçi yoktur."

Dost küdezçi: Yardımcı (Okıgu 366/6). Bkz. Dost ap yārīçi, Dost iş. Küdezçi "bekçi, muhafız; nöbetçi" (Wilkens 2021: 448) anlamındadır. Okıgu 366/6 *Yok anlarka anda adın bir dost küdezçi.* "Onlar için Allah'tan başka hiçbir yardımcı yoktur."

Dost yā iş: Dost (Okıgu 197/7). Bkz. Dost ap yārīçi, Dost iş, Dost küdezçi. Okıgu 197/7 *Yok anlarka anda adın dost yā iş erkligi ap yazuk keçrü koldaçı.* "Onlar için başka dost ve şefaatçi yoktur."

Dostluk kadaşlık: Akrabalık (Okıgu 709/5. Bkz. Adaş kadaş, Adaş ya kadaş, Adaş koldaş erdeş kadaş. Okıgu 709/5 Aygıl kolmaz men silerdin anıŋ üze bir ter meger dostluk kadaşlık içre. "De ki: Akrabalıktan doğan sevgiden başka bir karşılık istemem."

Dünyā ‘ukbī: Dünya ve ahiret (KB 2157, 4742). Dünya “dünya, alem” (Arat 2008: 1139); ‘ukbi “ahiret” (Arat 2008: 1260) anlamlarındadır. KB 2157 *Özüŋ dünyā ‘ukbī bulayın tise / Bu kaç işni kodma katıglan usa.* “Dünya ve ahireti bulmak istersen şu birkaç işi bırakma, muktedirsen bunları yerine getir.”

Durūd u senā: Selam (Kar. D. Kur. Terc. 34/46a2). Durūd “selam, selamet” (Ata 2019: 322); senā “övgü” (Ata 2019: 612) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 34/46a2 *Durūd u senā mürsellerka.* “Peygamberler selam olsun.”

Dürüst rāst: Doğru (Okıgu 779/9). Bkz. Çın rāst, Çın ya‘nī rāst. Dürüst “doğru, düzgün, sağlam; bütün” (Devellioğlu 2005: 195) anlamındadır. Okıgu 779/9 *Dürüst rāst āsān kıldımız kur’ān okıgunı yād tutmakka.* “Biz, Kur’an’ı hatırlatmak için doğru ve kolaylaştırdık.”

Eç eç: Atları gayrete getirmek ve sıkıştırmak için çıkarılan sestir (DLT II, 282/4). Aslı *eç eç* olup hemzeye çevrilip *heç heç* olmuştur.

Edgü isiz: İyi kötü (KB 235, 886, 1279, 1431, 1485, 1616, 1641, 2214, 3829, 3962, 4197, 4254, 4385, 4840, 5751, 5884, 5988). Bkz. Agırlık edgü, Ayıg edgü. İsiz “kötü, fena, hayırsız, kötülük” (Arat 2008: 1160) anlamlarındadır. KB 235 *Kerek beg kerek kul ne edgü isiz / Özi öldi erse atı kaldı iz.* “Gerek bey gerek kul iyi kötü, kendileri öldü; izleri olarak adları kaldı.”

Edgü köni: İyi, doğru (KB 5544). Bkz. Agırlık edgü, Ayıg edgü, Edgü isiz, Çın köni, Edgü köni (Uygur). KB 5544 *Kayu il begi bolsa edgü köni / Bayudı ol il bodnı togdı küni.* “Hangi memleketin beyi iyi ve doğru olursa o memleketin halkı zenginleşir, başına gün doğar.”

Edgü körklüg: Güzel (Kar. D. Kur. Terc. 26/64a1; Okıgu 570/5). Bkz. Agırlık edgü, Ayıg edgü, Edgü isiz, Çın köni, Edgü köni (Uygur). Körklüg “güzel, iyi, hoşa giden” (Ata 2019: 493) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 26/64a1 *Kamugka va‘de kıldı taŋrı edgü körklüg.* “Allah, hepsine en güzel olanı vaat etmiştir.”

Edgü meŋü: İyilik, huzur (KB 1639). Bkz. Agırlık edgü, Ayıg edgü, Edgü isiz, Çın köni, Edgü köni, Edgü körklüg, Edgü beŋi (Göktürk), Edgü meŋi (Uygur). KB

1639 *Bu edgü kılu tur ay edgü kişi / Karımaz bolur edgü meŋü yaşı.* "Ey iyi insan, iyilik yapmaya devam et; İyilik yaşlanmaz, onun ömrü ebedidir."

Edgü yavlak: İyi kötü (DLT I, 432/19). Bkz. Agırlık edgü, Ayıg edgü, Edgü isiz, Çın köni, Edgü köni, Edgü körklüg, Edgü meŋü, Edgü yavlak (Uygur). DLT I, 432/19 *Edgü yavlak* derler, "iyi kötü" anlamındadır.

Edgürek körklügrek: Daha iyi (Okıgu 55/7). Edgü körklüg ikilemesinin -rek eki almış biçimidir. Okıgu 55/7 *Ol edgürek körklügrek silerke arıgrak.* "Bu sizin için daha iyi ve daha paktır."

Ediz kiŋ: Yüksek, erişilmez (KB 1419). Bkz. Akı eli kiŋ, Akı kiŋ elig, Bügü bilgi kiŋ. Ediz "yüksek, yüksek yer" (Arat 2008: 1141) anlamındadır. KB 1419 *Ediz kiŋ bedizlik sarayın kalıp / Karaŋku yir evde yatur sen ulıp.* "Yüksek ve süslü sarayların burada kalacak, sen de inleyerek karanlık toprak evde yatacaksın."

Ediz yüksek: Yüksek ve sağlam (Kar. D. Kur. Terc. 26/46b2). Bkz. Ediz kiŋ, İdiz yüksek (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 26/46b2 *Kayda kim bolsa sizler yeter sizlerke ölüm neçeme bolsa sizler ediz yüksek ükekler içinde.* "Nerede olursanız olun sağlam kaleler içinde olsanız da ölüm size ulaşır."

Egil- tönŋit-: Eğilmek, dönmek (KB 6532). Egil- "eğilmek" (Arat 2008: 1141); tönŋit- "eğilmek, dönmek" (Arat 2008: 1250) anlamlarındadır. KB 6532 *Kadıŋ teg bodum erdi ok teg köni tüz / Ya teg egri boldı egildim tönŋittim.* "Kayın gibi vücudum ok gibi düz ve dikti; şimdi yay gibi eğri oldu, eğildim."

Egri köni: Eğri doğru (KB 4840, 5084). Bkz. Çın köni, Edgü köni. Egri "eğri" (Arat 2008: 1141) anlamındadır. KB 4840 *Negü teg keçürse keçer terk küni / Barır edgü isiz ne egri köni.* "Nasıl geçerse geçsin onun günü çabuk geçer, ne beye yüz verir ne zengin ne de kul seçer."

Elig adak: El ayak (DLT II, 158/1; Okıgu 166/9, 244/3-4, 512/2). Bkz. Akı kiŋ elig, El adak (Uygur). DLT II, 158/1 *Er eligi adakı külündi.* "Adamın çalışmaktan, yürürken çok sallanmaktan, sanki ağırlıktan bağlanmış gibi eli ayağı yoruldu."

Elig til: El ve dil (KB 1120, 5708, 6505, 6506, 6538). Bkz. Agız til, Akı kiŋ elig, Elig adak. KB 5708 *Elig til uzattım kişike telim / Anıŋ ‘uzri kılsu bu kün bu tilim.* “İnsanlara pek çok el ve dil uzattım, Bugün dilim bunlardan af dilemeli.”

Elig hem til: El ve dil (KB 5758; Kar. D. Kur. Terc. 38/35b1-2). Bkz. Agız til, Akı kiŋ elig, Elig adak, Elig til. KB 5758 *Elig bulmaduk bulsa ilke elig / Uzatur bodunka elig hem tilig.* “İdarede bulunmamış biri memleketin idaresini eline alırsa eli ve diliyle halka zulm eder.”

Elig takı adak: El ve ayak (Okıgu 461/3, 536/6). Bkz. Akı kiŋ elig, Elig adak, Elig til, Elig hem til. Okıgu 461/3 *Kesgey ök men eligleriŋizni takı ayaklarıŋızı şaşru öŋin öŋin asgay ok men silerni hurmā butakları üze.* “Ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim ve sizi hurma dallarına asacağım.”

Elig takı til: El ve dil (Okıgu 810/3-4). Bkz. Akı kiŋ elig, Elig adak, Elig til, Elig hem til, Elig takı til. Okıgu 810/3-4 *Yadarlar silerke eliglerini takı tillerini isizilik bile.* “Size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar.”

Elik külmiz: Erkek- dişi karaca (KB 79). Elik “dağ keçisi, yaban keçisi” (Arat 2008: 1142); külmiz “karaca” (Arat 2008: 1195) anlamlarındadır. KB 79 *Elik kürmiz oynar çiçekler üze / Sıgun muygak agınar yorır tip keze.* “Dişi ve erkek karacalar çieçeklerin üzerinde oynuyor, dişi ve erkek geyikler sıçrayıp oynayarak koşuşuyor.”

Em ot: İlaç, çare (KB 4312). Bkz. Ot em (Uygur). KB 4312 *Bu yaŋlıg bolur kör er at suhbeti / Katılmak tilese emi bu otı.* “Hizmetkârlar ile ilişki böyle olur, onlar arasında yaşamak istersen çaresi budur.”

Em hem ot: İlaç, çare (KB 2944). Bkz. Em ot. KB 2944 *Aytmışnı aydım ay ilig kutı / Negü teg kerekin emi hem otı.* “Ey devletli hükümdar, sorulanlara cevap verdim; onun nasıl olması gerektiğini, çaresini bildirdim.”

Em sem: İlaç (DLT I, 407/28; DLT III, 157/7). Bkz. Em ot, Em hem ot. Em “ilaç” (Atalay I 1985: 38) anlamındadır. Sem kelimesi yalnız kullanılmayıp em ile birlikte kullanılmakta ve “ilaç” anlamına gelmektedir (Atalay III 1985: 157). DLT I, 407/28 *Em sem aŋar tilenip sizde bulur yakıg.* “İlaç, çare arayıp yakıyı sizde buluyor.”

Em ya ot: İlaç (KB 5245). Bkz. Em ot, Em hem ot, Em sem. KB 5245 *Kalı kılmasa sen emi ya otı / Bodunka bolur sen tiriglik yutı.* "Eğer sen bunlara ilaç vererek tedavi etmezsen halk için bir hayat felaketi olursun."

Emgek tarlık: Sıkıntı, güçlük, zorluk (Kar. D. Kur. Terc. 27/22b2, 33/7a3, 33/13b3). Emgek "sıkıntı, zahmet, eziyet, güçlük, üzüntü" (Ata 2019: 333); tarlık "sıkıntı" (Ata 2019: 659) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 27/22b2 *Andın tilemez taŋrı kılsa siziŋ üze emgek tarlık.* "Allah size güçlük çıkarmak istemez."

Emgek azu tarlık: Sıkıntı, güçlük (Kar. D. Kur. Terc. 33/7b3). Bkz. Emgek tarlık. Kar. D. Kur. Terc. 33/7b3 *Yok peygāmber üze emgek azu tarlık.* "Peygambere bir güçlük yoktur."

Emgek tolgag: Sıkıntı, dert (DLT II, 288/5). Bkz. Emgek tarlık, Emgek azu tarlık, Emgek tolgak (Uygur).

Emle- samla-: (DLT III, 298/1-2). Emle- "ilaçlamak" (Atalay I 1985: 287) anlamındadır. Samla- fiili yalnız kullanılmaz, emledi kelimesi de gelir (Atalay III 1985: 298). DLT III, 298/1-2 *Ol anı emledi samladı.* "O, ona ilaç etti, sağalttı."

Eŋ- taŋla-: Şaşırmak (KB 6390). Eŋ- "şaşmak" (Arat 2008: 1143); taŋla- "şaşmak, şaşırmak" (Arat 2008: 1236) anlamlarındadır. KB 6390 *Baka barsa yetrü ajun hālini / Eŋip kalgu taŋlap kör uksa anı.* "Dünyanın haline iyice dikkat ederse ve onun mahiyetini anlarsa şaşırıp kalır."

En turk: Eni boy (DLT I, 349/5). En "yan tarafa olan genişlik" (Atalay I 1985: 49); turk "her cismin uzunluğuna turk denir" (Atalay I 1985: 349). DLT I, 349/5 *Yir eni turkı.* "Yerin eni boyu."

Er at: Ordu; hizmetkâr (KB KB Mazum Muk. 38; C55, 1632, 1768, 1927, 2044, 2056, 2123, 2133, 2134, 2138, 2179, 2276, 2345, 2404, 2532, 2539, 2540, 2546, 2807, 2808, 3005, 3006, 3021, 3031, 3032, 3033, 4163, 4172, 4173, 4312, 4336, 5459, 5460, 5462, 5464, 5479, 5481, 5482, 5483, 5512, 5512, 5513, 5591, 5851). Bkz. Çerig sü er at, Er at (Uygur). KB C55 *Kapugdaki er at birle negü teg katılgusın ayur.* "Kapıdaki hizmetkârlar ile nasıl geçinileceğini anlatır." KB 1927 *Yumıtsa*

er at bolsa küçlüg elig / Yorıtsa törü tüz yetürse bilig. "Asker toplansın, güçlü bir ele sahip olsun; yeterli bilgiyle memleketi yönetsin."

Er at sü: Asker, ordu (KB 1403, 2051, 2051, 2057, 5211, 5478, 5484, 5485). Bkz. Er at, Çerig sü, Çerig sü er at. KB 1403 *Er at sü bu neŋke küvenme üküş / Asıg kılmagay sü bu altun kümüş.* "Askere, orduya ve mala güvenme; ordunun, bu altının gümüşün sana faydası olmaz."

Erdem bilig: Erdem, bilgi (KB 1489, 1794, 1804, 2164, 2238, 2483, 2524). Bkz. Bilig ög ukug, Bilig erdem, 'Akl ukuş huş hıred, Bilig ukuş, Bilig hem ukuş, Bilig ya ukuş, Bilig hıred. KB 1489 *Körü ıdma ögretgil erdem bilig / Bilig erdemin bulsu ilke elig.* "Gözden uzak bulundurma, bilgi ve erdem öğret; bilgi ve erdemle memlekette mevki sahibi olsun."

Erk kural: Nüfuz, etki, güç (Kar. D. Kur. Terc. 30/25b1). Erk "kudret, kuvvet, saltanat, güç, hükümranlık" (Ata 2019: 341); kural "nüfuz, etki" (Ata 2019: 500) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/25b1 *Bütünlükin kim meniŋ kullarım yok saŋa olarnıŋ üze erk kural meger ol kim saŋa udsa yolsuzlardın.* "Yoldan çıkanlardan sana uyanlar dışında kullarım üzerinde senin hiçbir nüfuzun yoktur."

Erk türk: Güç kuvvet; nüfuz (KB 5151; Okıgu 233/9, 378/1, 386/2, 405/4, 420/3, 625/6, 821/3, 831/2). Bkz. Erk kural, Erk türk (Uygur). KB 5151 *Ay bilig baka kör seniŋde oza / Beg erdi ataŋ ilde erk türk tüze.* "Ey hükümdar, bak memlekette senden önce güç sahibi olan senin babandı."

Erk ve türk: Güç kuvvet; nüfuz (Okıgu 405/4, 650/4, 657/4, 669/2, 684/1). Bkz. Erk kural, Erk türk. Okıgu 405/4 *Ol yok aŋar bir erk ve türk anlar üze kim kirtgündiler idileri üze köŋül ururlar.* "Onun (şeytanın) inananlar ve Rablerine güvenenler üzerinde bir nüfuzu yoktur."

Erked- u-: Gücü yetmek, muktedir olmak (Kar. D. Kur. Terc. 30/68b2). Erked- gücü yetmek" (Ata 2019: 342); u- "muktedir olmak, gücü yetmek" (Ata 2019: 701) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/68b2 *Urdı taŋrı bir mesel bir kul alınmış erkedmes umas nerse üze kimke kim rūzī kılsa-miz aŋar bizdin körklüg rūzī ol hezīne kılur andın örtügli yaşru āşkārā.* "Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen kişi

ile verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah yolunda harcayan kimseyi misal verir."

Erkek tişi: Erkek kadın (DLT I, 529/8; DLT III, 6/2; DLT III, 178/17). Bkz. İrkek tişi (Uygur). DLT I, DLT III, 6/2 *Erkek tişi tirildi.* "Erkek dişi derlendi."

Erkli ev ya'nī ka'be: Kabe (Okıgu 487/7). Okıgu 487/7 *Tavāf kılsunlar erkli evke ya'nī ka'beke.* "Labe'yi tavaf etsinler."

Erklig türklüg: Güçlü kuvvetli (Okıgu 412/6). Erk türk ikilemesinin-lıg yapım eki almış biçimidir. Okıgu 412/6 *Kaçan tilese miz yok yodun kılmakımız bir sala bodunını erklig kılur miz anıŋ erklig türklüglerini yarlıgdın çıkarlar anıŋ içinde.* "Biz bir memleketi yok etmek istediğimizde oranın güç sahiplerini uyarırız, onlar buyruktan saparlar."

Erli cüftli: Karı koca (Okıgu 23/3). Bkz. Cüft cüft, Cüft iş. Okıgu 23/3 *Ögrenürler olar ikidin anı kim adrarlar anıŋ birle erli cüftli ara.* "Bu ikisinden karı kocayı ayıracak (sihri) öğreniyorlardı."

Ersig toŋa: Yiğit, kahraman (AH 34; KB 196, 573, 2827, 2939, 3074, 3398, 3470, 3685, 3878, 4126, 4138, 4363, 4540). Ersig "erkek, yiğit, mert, cesur, kahraman" (Arat 2008: 1147); toŋa "yiğit, kahraman" (Arat 2008: 1251) anlamlarındadır. KB 196 *Negülük tise sen ayayın saŋa / Eşitgil sözümni ay ersig toŋa.* "Sebebini sorarsan sana söyleyeyim, sözümü işit ey yiğit."

Ert- bar-: Geçip gitmek (KB 1331). Bkz. Ert- bar- (Uygur). KB 1331 *Avınma bu dünyaka erter barır / Inanma bu devletka terkin karır.* "Bu dünyayla oyalanma, geçip gider; bu devlete inanma, çabuk yaşlanır."

Esen edgü: Sağ esen (KB 1162, 3709, 4878, 6060). Bkz. Agırlık edgü, Ayıg edgü, Edgü isiz, Çın köni, Edgü köni, Edgü körklüg, Edgü meŋü, Edgü yavlak, Edgü yavlak. Esen "esen, sağ, salim" (Arat 2008: 1147) anlamlarındadır. KB 1162 *Sen erdiŋ maŋa köz yarukı tükel / Barır men seniŋdin esen edgü kal.* "Sen benim gözümün nuruydun, şimdi senden ayrılıyorum, seğ ve esen kal."

Esen inç: Esen, rahat (KB 1948, 2528). Bkz. Esen edgü. İnç "rahat, huzur içinde, müsterih" (Arat 2008: 1159) anlamlarındadır. KB 1948 *Yanut birdi ögdülmiş*

aydı ilig / Esen inç tirilgil ay üsteŋ elig. “Ögdülmiş yanıt verdi ve dedi ki: Ey hükümdar, ey üstün el! Sağ ol ve huzur içinde yaşa.”

Esen selāmet: Sağ ve esen (KB 1481). Bkz. Esen edgü, Esen inç. Selāmet “selamet” (Arat 2008: 1224) anlamındadır. KB 1481 *Bagırsaklık erdi meniŋ bu sözüm / Esen kal selāmet ay körklüg yüzüm.* “Bu sözlerim sana karşı içten bağlılığın nişanesidir, sağ ve esen kal ey güzel yüzlüm.”

Esrük adıg: Sarhoş ayıg (DLT I, 63/21). Esrük “sarhoş” (Atalay I 1985: 105); adıg “ayıg, sarhoşluktan ayılan kişi” (Atalay I 1985: 63) anlamlarındadır. DLT I, 63/21 *Esrük adıg* “Sarhoş ayık” demektir.

Eski kiçki: Yaşlı (Kar. D. Kur. Terc. 34/7a1). Eski “eski” (Ata 2019: 346); kiçki “eski” (Ata 2019: 434) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 34/7a1 *Yime ayka teŋledimiz tüşgü yerler ançaka tegi yandı ol egilmiş hurmā butakı teg eski kiçki.* “Ay için konak yerleri belirledik, nihayet o, yaşlı hurma dalı gibidir.”

Et kan: Et kan (KB 6239). Bkz. Et kan (Uygur). KB 6239 *Bagışlasu teŋri anıŋ canını / Koratmasu andın eti kanını.* “Tanrı onun canını bağışlasın, Onun etine kanına bir halel getirmesin.”

Et yin: Vücut (DLT I, 463/12). Bkz. Et kan, Et yin (Uygur). DLT I, 463/12 *Et yin üşüp emrişür.* “Vücut üşüyerek titriyor.”

Ev bark: Ev bark (DLT I, 348/25; DLT III, 333/9; Kar. D. Kur. Terc. 29/15a1, 30/50a1, 30/90b2, 33/12b3, 38/23b3; KB 4536, 4545, 4645, 4727, 5486; Okıgu 112/5, 138/9, 274/1, 274/3, 274/7, 274/9, 279/4, 297/1, 300/8, 395/8, 492/4, 806/3, 806/5, 812/3). Bkz. Eb bark (Göktürk), Ev bark (Uygur). KB 4536 *Eviŋ barkıŋı ked arıg tut silig / Saŋa kelge devlet akı kiŋ elig.* “Evini barkını çok temiz tut, ey eli açık, bu sana mutluluk getirir.”

Evdi- tir-: Toplamak (KB 6624). Evdi- “toplamak” (Arat 2008: 1149); tir- “dermek, toplamak” (Arat 2008: 1247) anlamlarındadır. KB 6624 *Tükel on sekiz ayda aydım bu söz / Üdürdüm adırdım söz evdip tire.* “Bu sözleri tam on sekiz ayda söyledim, sözleri toplayarak seçip ayırdım.”

Evre yana: Tekrar, yeniden (KB 4975, 6297). Evüre "çevirerek, tekrar ederek" (Arat 2008: 1149); yana "yine" (Arat 2008: 1269) anlamlarındadır. KB 4975 *Yorı kel kirelim maŋa ay sözüŋ / Nelük evre keldi yana bu özüŋ.* "Yürü, gel girelim; neden yeniden buraya geldiğini anlat."

Evrül- tevrül-: Evrilip çevrilmek (Okıgu 112/8, 546/6). Evrül- "yöneltişinden çevrilen her kimse için de böyle denir" (Atalay I 1985: 248) anlamındadır. tevrül- eylemi buna uygun olarak gelmiş olmalıdır. Okıgu 112/8 *Armasun ok sini anlarnıŋ evrüldüki tevrüldüki kim tandılar kentler içinde.* "Onların (kafirlerin) kentlerin altını üstüne getirip gezmeleri seni aldatmasın."

Evür- tevür-: Evirip çevirmek (DLT I, 157/17-18, 521/24, II, 81/24; Okıgu 134/2, 200/5, 209/1, 416/2, 423/6, 436/2, 662/7, 663/4, 747/6). Evür- "çevirmek" (Atalay I 1985: 63) anlamındadır. Evür- tevür- ikilemesinde evürdi asıldır, tevürdi ona uyarak gelir Burada evürdi asıldı, tevürdi ona uyarak gelir (Atalay II 1985: 81). DLT II, 81/24 *Ol tavarıg evürdi tevürdi.* "O, malı evirdi çevirdi, altını üstüne getirdi." Bkz. Evür- tevür-. DLT I, 157/17-18 *Bu er ol ışıg evürgen tevürgen.* "Bu adam her zaman işleri evirir çevirir."

Evüş tevüş: Un ufak (Okıgu 417/5, 425/2). Evüş "savruk" (Atalay I 1985: 13), tevüş "" anlamlarındadır. Okıgu 417/5 *Aydılar kaçan bolsa miz süŋükler evüş tevüş biz mü koparılur miz yaŋı yaratıg.* "Kemiklerimiz un ufak olduğunda yeni bir yaratılışla mı dirilecekmişiz?".

Fārig kadgusuz: Gamsız, tasasız (Kar. D. Kur. Terc. 32/7b3). Fārig "rahat, huzurlu" (Ata 2019: 357); kadgusuz "kaygısız, huzurlu" (Ata 2019: 418) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 32/7b3 *Boldı mūsā anasınıŋ köŋli fārig kadgusuz.* "Musa'nın annesinin yüreği kaygısız (bomboş) kaldı."

Fāsik kara: Sapkın (KB 1334). Fāsık "Allah'ın emirlerine karşı gelip suç işleyen" (Ata 2019: 357); kara "kara" (Arat 2008: 1167) anlamındadır. KB 1334 *Bor içme fesādka katılma yıra / Zinā kılma fāsik atanma kara.* "Şarap içme, fesada karışma, uzak dur; zina yapma, sapkınlardan olma."

Fazl artukluk: Lütuf, ihsan (Kar. D. Kur. Terc. 33/10b1). Fazl "lütuf, ihsan" (Ata 2019: 357); artukluk "ihsan, lütuf, fazilet" (Ata 2019: 227) anlamlarındadır. Kar.

D. Kur. Terc. 33/10b1 *Müjde birgil mü'minlerka bütünlükin olarka taŋrıdın fazl artukluk ulug ol.* "Müminlere kendileri için Allah'tan büyük bir lütuf olduğunu müjdele."

Fesād fısk: Karışıklık, bozgunculuk (KB 6455, 6483). Fesād "bozukluk, karışıklık, soysuzluk" (Arat 2008: 1150) anlamındadır. KB 6455 *Fesād fısk idisi atandı eren / bor içmez kişi atı boldı saran.* "Bozgunculuk yapanlar mert sayıldı, şarap içmeyen kişiler cimri sayıldı."

Fitne belā isiz: Fitne bela (KB 6494). Bkz. Belā küç, Belā mihnet, Belā renc, Edgü isiz. Fitne "karışıklık çıkarma" (Arat 2008: 1150) anlamındadır. KB 6494 *Küdezsü ugan teŋri imanımız / Kötürsü bu fitne belā isiz iz.* "Kadir Taŋrı sonumuzu hayretsin, bu fitne bela ve kötülükleri ortadan kaldırsın."

Füsūs oyun: Oyun (Okıgu 585/8). Füsūs "maskaralık, nükte"; oyun "oyun" (Arat 2008: 1212) anlamlarındadır. Okıgu 585/8 *Ermez bu yakınrak tiriglik meger füsūs oyun.* "Bu dünya hayatı bir oyundur."

Gāfil çın tutmaglı: Gafil, bihaber (Kar. D. Kur. Terc. 28/48b2). Gāfil "gafil, habersiz" (Ata 2019: 363); çın tutmaglı "doğru edinmeyen, tutmayan" (Ata 2019: 694) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/48b2 *Biz erdimiz mundın gāfiller çın tutmaglılar.* "Biz bundan habersizdik."

Gafil osal: Gafil, habersiz (Kar. D. Kur. Terc. 32/3a1). Bkz. Gāfil çın tutmaglı. Osal "gafil" (Ata 2019: 571) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 32/3a1 *Ermez senin idiŋ gāfil osal andın kim kılurlar.* "Rabb'in yaptıklarınızdan habersiz değildir."

Gaflet ap osallık: Gaflet, habersiz olma (Kar. D. Kur. Terc. 32/10a2). Gaflet "gaflet" (Ata 2019: 363); osallık "gaflet" (Ata 2019: 571) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 32/10a2 *Kirdi kendke gaflet vakti üze ap osallık üze anıŋ bodnındın.* "Halkın habersiz olduğu bir zamanda şehre girdi."

Galabe kılıglı küçlüg: Üstün gelen (Kar. D. Kur. Terc. 38/49a1). Galebe kılıglı "üstün gelen, galip" Ata 2019: 363); küçlüg "güçlü, zalim" (Ata 2019: 506) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 38/49a1 *Boldılar galebe kılıglı küçlügler.* "Üstün geldiler."

Gār hamiyyet: Gurur, kibir (Okıgu 47/7). Gār "kıskançlık", hamiyyet "gurur, kibir" (Ural 2023: 122) anlamlarındadır. Okıgu 47/7 *Kaçan aytılsa aŋar korkkıl tip taŋrıka tutar anı gār hamiyyet yazuk birle.* "Ona Allah'tan kork dendiğinde gurur ona günah işletir."

Gazab hikd: Hiddet, düşmanlık (AH 339). Gazab "hiddet, kızgınlık" (Arat 2006: XXIII); hikd "adavet, kin, garaz, düşmanlık" (Arat 2006: XXVI) anlamlarındadır. AH 339 *Yalınlansa tutnup gazab hikd otı / Halimlık suvın saç ol otnı öçür.* "Hiddet ve düşmanlık ateşi tutuşarak alevlenirse yumuşaklık suyunu serp ve o ateşi söndür."

Gevher yinçü: İnci (Okıgu 719/2). Bkz. Dürr ü gevher, Altun yinçü. Okıgu 719/2 *Evlerine kapuglar tahtlar anıŋ üze tayangaylar yime itigler gevher yinçüler.* "Evlerine kapılar, üzerine yaslanacakları incilerler süslü koltuklar yapardık."

Güher yinçü yakut: İnci yakut (KB 4395). Bkz. Altun yinçü, Gevher yinçü. Güher "cevher" (Arat 2008: 1150), yakut "yakut" (Arat 2008: 1268) anlamlarındadır. KB 4395 *Teŋizke kirür körse köŋlün tükel / Güher yinçü yakut çıkarur mesel.* "İyice dikkat edersen onlar denize dalarak inci yakut çıkaranlara benzerler."

Gürūh gürūh: Bölük bölük, takım takım (Okıgu 210/2, 222/1, 591/6, 680/2, 680/7, 760/2, 865/5, 896/8, 898/9). Gürūh "cemaat, bölük, takım" (Devellioğlu 2005: 300) anlamındadır. Okıgu 210/2 *Eger biz kodı ıdsa miz anlarka firiştelerni sözleşe olarka ölügler koparsa miz anlar üze tigme nerseni gürūh gürūh kirtgünmegey erdiler meger kim tilese taŋrı.* "Biz onlara melekleri indirsek, ölüler onlarla konuşsa, her şeyi karşılarına takım takım toplasak, Allah dilemedikçe yine de iman etmezlerdi."

Habīb savçı: Peygamber. (KB 4339). Habīb "sevgili, Hz. Peygamber" (Arat 2008: 1150); savçı "elçi, peygamber" (Arat 2008: 1224) anlamlarındadır. KB 4339 *Bular ehl-i beyt ol habībka kadaş / Habīb savçı hakkı üçün sev adaş.* "Bunlar ehl-i beyttir, Peygamber soyudur; ey kardeş, sen de onları Peygamber hakkı için sev."

Hamd u ögdi: Hamd ve sena (KB Manzum Muk. 1). Hamd "hamd" (Arat 2008: 1151); ögdi "alkış, sena" (Arat 2008: 1214) anlamlarındadır. KB Manzum Muk. 1 *Ugan*

bir bayat ol kamugda oza / Üküş hamd u ögdi aŋar ok seza. "Her şeyden önce kadir ve bir olan Tanrı gelir, sonsuz hamd ve sena da ancak ona layıktır."

Hamiyet övke: Taassup ve azgınlık (Kar. D. Kur. Terc. 37/45a3). Hamiyet "kızgınlık, öfke" (Ata 2019: 370); övke "öfke, gazap, kin" (Ata 2019: 586) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 37/45a3 *Ançada kıldı anlar kim tandılar köŋülleri içre hamiyet övke bilgisizlik övkesi.* "Hani inkar edenler gönüllerine taassubu, cahillik taassabunu yerleştirmişlerdi."

Harām helāl: Haram helal (Okıgu 315/6, 725/3). Harām "haram" (Arat 2008: 1151); helāl "helal" (Arat 2008: 1151); anlamlarındadır. Okıgu 315/6 *Aygıl kördüŋüzler mü anı kim indürdi taŋrı silerke rūzīdin kıldıŋızlar andın harām helālnı.* "De ki Allah'ın size indirdiği rızıkları haram ve helal yaptınız, gördünüz mü?."

Havā ārzū: Arzu, istek (KB 1315, 3644, 4736, 4807, 6079, 6257, 6354). Bkz. Ārzū havā, Ārzū tilek, Ārzū tilek umdu. KB 1315 *Kişi yası kolma özüŋ kılma yas / Neçe edgülük kıl havā* ārzū *bas.* "Başkasının zararını isteme, kendin de zarar verme; hep iyilik yap, arzu ve isteklerine hâkim ol."

Havā nefs: Nefis, istek (KB 3342, 3344, 4911, 4912, 4913, 5475). Bkz. Arzu havā, Havā arzu. Nefs "nefis, bedenin hissi istekleri" (Arat 2008: 1203) anlamlarındadır. KB 3342 *Havā nefs boyunın sıgu ked katıg / Özüŋ ötrü bulsa tapugda tatıg.* "İnsan ibadette zevk bulabilmek için hevesin kafasını iyice ezmelidir.

Hayır şer: İyilik kötülük (AH 373). Hayr "iyilik, hayr" (Arat 2006: XXV), ş'err "kötülük" (Arat 2006: LIX) anlamlarındadır. AH 373 *Eren hayrı şerri küsep keçmez ol.* "İnsanların iyilik ve kötülükleri arzu etmekle geçmez."

Heç heç: At, başını alıp gitmek istediği zaman, onu yavaşlatmak için kullanılan sözdür (DLT II, 282/4, DLT I, 321/18). Bkz. Eç eç.

Helāk yok: Helak, yok (Kar. D. Kur. Terc. 28/31a3). Bkz. Bar yok, Bar u yok. Helāk "helak, yok" (Ata 2019: 375) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/31a3 *İdim eger tilese sen helāk yok kılur sen olarnı aşnu meni.* "Ey Rabb'im dileseydin onları da beni de bundan önce helak ederdin."

Helāl arıg: Helal ve temiz (Okıgu 37/5, 407/6). Bkz. Harām helāl, Arıg silig, Arıg yazuksuz. Okıgu 37/5 *Ay kişiler yiŋler anıŋdın kim yir içinde helāl arıg.* "Ey insanlar! Yeryüzündeki helal ve temiz şeylerden yiyin."

Helāl hem harām: Helal haram (KB 2752). Bkz. Harām helāl, Helāl arıg. KB 2752 *Helāl hem haram adrar erse aça / yaraglık yaragsızını bilse seçe.* "Helal ve haramı iyice ayırt etmeli, yarayanı ve yaramayanı iyice seçebilmeli."

Heme kamug: Bütün (Kar. D. Kur. Terc. 35/24a3). Bkz. Barça kamug. Heme "bütün" (Ata 2019: 379) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 35/24a3 *Ogradı heme kamug ümmet yalavaçlarıka tutsalar anı.* "Bütün ümmet peygamberini yakalayıp cezalandırmaya azmetmişti."

Hemīşe ulaşu: Her zaman; asla (Kar. D. Kur. Terc. 38/25a2). Hemīşe "daime, devamlı, ebedi" (Ata 2019: 379); ulaşu "devamlı, sürekli, ebediyen" (Ata 2019: 706) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 38/25a2 *Boyun sumagay-miz siziŋ içiŋizde kimerseke hemīşe ulaşu.* "Sizin hakkınızda asla kimseye boyun eğmeyiz."

Hemīşe ya'nī ulaşu: Ebediyen, daima (Kar. D. Kur. Terc. 33/18a1). Bkz. Hemīşe ulaşu. Kar. D. Kur. Terc. 33/18a1 *Ol arıgrak köŋlüŋizke olar köŋüllériŋe kerekmez sizke emgetse sizler taŋrınıŋ yalavaçını kerekmez kim nikāh kılsa siz anıŋ cüftlerini anda kidin hemīşe ya'nī ulaşu erür.* "Allah'ın peygamberine rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikahlamanız ebediyyen olamaz."

Hikmet könilik: Hikmet (Kar. D. Kur. Terc. 32/9b3). Hikmet "hikmet" (Ata 2019: 382); könilik "doğruluk, gerçek, hak; hikmet" (Ata 2019: 487) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 32/9b3 *Kaçan tegdi erse küçiŋe kırk yaşlıg boldı birdimiz aŋar hikmet könilik hem bilig.* "Kırk yaşına gelip olgunlaşınca biz ona hikmet ve ilim verdik."

Hil koldaş: Yardımcı, arkadaş (KB 2559). Bkz. Adaş koldaş, Adaş koldaş erdeş. Hil "takım" (Arat 2008: 1152) anlamındadır. KB 2559 *Turup barsa evke hilin koldaşın / Özi birle iltse yitürse aşın.* "Oradan kalkıp evine giderken yardımcı ve arkadaşlarını birlikte götürerek onlara yemek ikram etmeli."

Hīle al: Aldatma, hile (KB 2356, 5735). Bkz. Al dāstān/Al destan, Al itig, İtig hīle. Al "hile" (Arat 2008: 1097) anlamındadır. KB 2356 *Eŋ aşnu yagıka kerek hīle al / Bu hīle bile kıl yagı meŋzi al.* "İlk önce düşmana karşı hile ve aldatmaya başvurmalı, bu hileye düştüğü için düşmanın yüzü kızarmalı."

Hīle çāre: Çare, yol (KB 1189). Bkz. İtig hīle. Çāre "Tedbir, ilaç, çare, deva" (Arat 2008: 1136) anlamlarındadır. KB 1189 *Eger hīle çāre yok erse adın / Kamug neŋ hazine ülegil barın.* "Eğer başka bir çare yoksa bütün malını ve hazineni hepsini dağıt."

Hīle itig: Hile, aldatma (KB 3892). Bkz. İtig hīle, Hīle çāre. KB 3892 *Tanıglı kişike tanuk ol bitig / Tanuk bolsa hīle yorımaz itig.* "İnanmayan kişi için mektup bir tanıktır, tanık bulunursa hileye yer kalmaz."

Hīle itig çāre: Tedbir, çare, yol (KB 1183). Bkz. İtig hīle, Hīle çāre, Hīle itig. KB 1183 *Kamug neŋke hīle itig çāre bar / Meger bu ölümke ölüm hilesiz.* "Her şey için bir tedbir ve çare vardır fakat ölüme karşı yoktur; ölüm çaresizdir."

Hoç hoç: Keçiler güdülürken, sürülürken çıkarılan sestir (DLT II, 282/2).

Horluk rüsvālık: Rezillik (Okıgu 26/1, 322/1-2). Hor "ehemmiyetsiz, değersiz, bayağı, adi" (Devellioğlu 2005: 375); rüsvā "rezil, itibarsız, haysiyetsiz" (Devellioğlu 2005: 902) anlamlarındadır. Okıgu 26/1 *Anlarka bu ajun içinde horluk rüsvālık anlarka kidinki ajun içinde kın turur ulug.* "Dünyada rezillik onlaradır, öbür dünyada büyük azap da onlarındır."

Hun hara: Kaba, faydasız (DLT III, 138/11). Hun "faydasız, kaba" (Atalay III 1985: 138) anlamındadır. DLT III, 138/11 *Hun hara ış ışlama.* "Kaba, faydasız iş işleme."

Hurmet agırlık: Hürmet ve saygı (KB 4996). Bkz. Agırlık edgü, Agırlık küsüşlük. Agırlık ucuzluk. Hurmet "hürmet, itibar, ikram" (Arat 2008: 1153) anlamındadır. KB 4996 *İlig begi ol bodunka ulug / Aŋar kılgu hurmet agırlık kamug.* "Hükümdar memleketin beyi ve halkın büyüğüdür, ona her türlü hürmeti ve saygıyı göstermek gerekir."

Id- indür-: İndirmek (Kar. D. Kur. Terc. 26/92b2). Id- "göndermek; indirmek; serbest bırakmak" (Ata 2019: 391) gibi anlamları vardır; indür- "indir" (Ata 2019: 408) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 26/92b2 *Ey anlar kim bittiler boluŋlar sābit turuŋlar bitüp taŋrıka yalavaçlarıŋa ol bitig ki ıdtı indürdi yalavaçı üze ol bitig kim ıdtı anda aşnu.* "Ey iman edenler, Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin."

Id- yorı-: Götürmek (KB 1444). Bkz. Id- indür-. Yorı- "yürümek, varmak" (Arat 2008: 1281) anlamındadır. KB 1444 *Sarāy ol ajun kör bu kazganç yiri / Negü bulsa munda naru ıd yorı.* "Dünya bir saraydır, kazanç yeridir; buradan oraya ne bulursan götür."

Inan- ışan-: İnanıp güvenmek (KB 5847). Inan- "inanmak, güvenmek" (Arat 2008: 1153); ışan- itimat etmek, inanmak, güvenmek" (Arat 2008: 1154) anlamlarındadır. KB 5847 *Seniŋde bagırsak adın yok maŋa / Inanıp ışanur men emdi saŋa.* "Bana senden daha bağlısı yoktur, ben şimdi sana inanıp güvenirim."

Isrık ısrık: Çocukları perilere ve göz dokunmasına karşı efsunlamak için ilaç yapıldığı zaman söylenen sözdür (DLT I, 99/17). Çocuğun yüzüne tütsü verilerek *ısrık ısrık* denir "ey peri ısırılmış olasın." demektir.

İç taş: İç dış (KB 11, 425, 2500, 3079, 4266, 4266, 5114, 5495, 5497). Bkz. İç taş (Göktürk), (Uygur). KB 11 *Ay iç taş biligli ay hakku'l-yakin / Közümde yırak köŋülke yakın.* "Ey içi dışı bilen, ey hakku'l yakin, gözden uzaksın ama gönle yakın."

İç hem taş: İç dış (KB 1645, 2552, 2601, 5602, 5932). Bkz. İç taş (Göktürk), İç taş (Uygur), İç taş. KB 1645 *İlig aydı emdi tilemiş işim / Tözü itlü bargay içim hem taşım.* "Hükümdar dedi ki: İçeride ve dışarıda arzu ettiğim işler şimdi girecektir yoluna."

İç üze: -da, içinde (Kar. D. Kur. Terc. 31/16a1). Bkz. İç taş (Göktürk), İç taş (Uygur), İç taş, İç hem taş, İç ü taş. Üze "üst, üzeri, -a/-e, -a hakkında, -da/-de arasında (Ata 2019: 728) anlamlarındadır.

İç- yi-: Yiyip içmek (KB 2891, 4664). İç- "içmek" (Ata 2019: 398); yi- "yemek, yemek yemek" (Ata 2019: 770) anlamlarındadır. KB 2891 *Bu aşçı idişçi bütün bolmasa / İdi sarp bolur begke yise içse.* "Aşçı ve içkici güvenilir kişiler olmasa beyin güvenle yiyip içmesi güç olur."

İçgü yigü: Yemek içmek (KB 4801, 5359, 5553). Bkz. Aş içgü, Aş içgü yigü, Aş suv yigü. KB 4801 *Hatarlıg turur dünya nuşı agu / Arıgın tile barça içgü yigü.* "Bu dünya tehlikelerle doludur, onun şerbeti zehirdir; sen bütün yiyecek ve içeceklerde temizlik ara."

İçi ya ini: Ağabey kardeş (KB 3784). Bkz. İçi ini (Uygur). KB 3784 *Ata bardı iş tuş içi ya ini / Ana bardı ogluŋ kızıŋ kör kanı.* "Anneni babanı kaybettin; eş dost, ağabey kardeş ortadan silindi gitti; bir bak oğlun kızın nerede."

İçür- hem yitür-: Yedirip içirmek (KB 4469). İçür- "içirmek" (Arat 2008: 1154); yitür- "yedirmek" (Arat 2008: 1280) anlamlarındadır. KB 4469 *Bularda basası çıgaylar turur / Neŋin edgülük kıl içür hem yitür.* "Bunlardan sonra yoksullar gelir, onlara mal ile iyilik et, yedir içir."

İg kem: Hastalık (KB 1057, 2895). Bkz. İg kem (Uygur). KB 1057 *Otaçı tirildi tamur kördiler / Ol ig kem ne ermiş ayu birdiler.* "Etrafına otacılar toplandı, nabzına baktılar; bu hastalığın ne olduğunu söyleyiverdiler."

İg toga: Hastalık (DLT III, 224/28; KB 3979, 4356, 5978, 5979). Bkz. İg kem, İg toga (Uygur). KB 3979 *Kamug edgülükke neŋ ol yolçısı / Kamug ig togaka neŋ ol emçisi.* "Her türlü iyiliğe yol gösteren şey varlıktır, her türlü hastalığı tedavi eden şey varlıktır."

İg hem em: Hastalık ve çare (KB 749). Bkz. İg kem, İg toga, Em ot, Em hem ot, Em sem. KB 749 *Munu men me devlet münüm erdemim / Ayu birdim emdi igim hem emim.* "İşte ben mutluluğum; bütün kusur ve erdemlerimi, hastalığımı ve çaresini şimdi söyleyiverdim."

İkin ikin: İkişer ikişer; tekrar (Kar. D. Kur. Terc. 33/59b1). Bkz. İkin ikin (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 33/59b1 *Aygıl bütünlükin pend birür men sizke bir birle adakın bolsa siz taŋrıka ikin ikin yaŋluz yaŋluz yana sakınıŋlar.* "De ki: Ben size

ancak tek şeyi, Allah için ikişer ikişer, teker teker kalkıp düşünmenizi öğütlüyorum."

İkirer ikirer: İkişer ikişer (Kar. D. Kur. Terc. 33/63b3). Bkz. İkirer ikirer (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 33/63b3 *Şükr ol taŋrıka kökler törütgen hem yerlerni ferişte*lerni *kılgan yalavaçlar kanatlar idisi ikirer ikirer üçer üçer törter törter arturur.* "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı yapan Allah'a mahsustur."

İki yüzlüg yalgan: Yalancı, iki yüzlü (Kar. D. Kur. Terc. 38/58a1). Bkz. Çın yalgan. İki yüzlüg "iki yüzlü"; yalgan "yalan; yalancı" anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 38/58a1 *Ol taŋrı tanukluk birür kim iki yüzlügler yalganlar turur.* "Allah, o münafıkların hiçşüphesiz yalancılar olduklarına şahitlik eder."

İl bodun: Halk (KB 1042, 2140). Bkz. Bodun il, İl ü halk, İl kapug, Bodun ögür. KB 1042 *Yorıdı bir ança bu yaŋlıg kutun / Tüzildi ili bodnı barça bütün.* "Bir süre böyle huzur ve düzen içinde geçti, halkın ve memelketin bütün işleri yoluna girdi."

İl kapug: Eşik (KB 264). Bkz. Bodun il, İl ü halk. Kapug "kapı" (Arat 2008: 1167) anlamındadır. KB 264 *Biligke turur bu agırlık kamug / Ajunka kerek tör kerek il kapug.* "Bütün bu saygı yalnızca bilgi içindir, dünyada yeri gerek baş köşe gerek eşik olsun."

İl kend: Memleket. (KB 216, 1981, 2968). Bkz. Bodun il, İl ü halk, İl kapug, Bodun il. Kend "kent, şehir" (Arat 2008: 1173) anlamındadır. KB 216 *Negü tir eşitgil bu il kend begi / ukuşka biligke yetürmiş ögi.* "Anlayış ve bilginin ne olduğunu bilen bu memleket beyi ne diyor, dinle."

İl kend uluş: Memleket (KB 2421, 2968, 2999, 3460). Bkz. Bodun il, İl ü halk, İl kapug, Bodun il, İl kend. Uluş "köy, şehir" (Arat 2008: 1262) anlamındadır. KB 2421 *Tusulsa idi ök tususı üküş / Kalı öznese yası il kend uluş.* "Faydalı olurlarsa memlekete çok faydalı olurlar, eğer baş kaldırırlarsa memleket bunların çok zararını çeker."

İl kün: Halk, el gün (KB 245, 285, 418, 457, 1952, 2092, 2103, 2258, 2259, 4010, 5334, 6342, 6347). Bkz. Bodun il, İl ü halk, İl kapug, Bodun il, İl kend, İl kend uluş. Kün "el gün, halk" (Arat 2008: 1195) anlamındadır. KB 245

İl kün bodun: Halk (KB 2092). Bkz. Bodun il, İl ü halk, İl kapug, Bodun il, İl kend, İl kend uluş, İl kün. KB 2092 *Süçigke süçinse ajun begleri / Açıg boldı il kün bodun igleri.* "Dünya beyleri şarabın tadına alışırlarsa halkın çekeceği zahmet çok acı olur."

İl ulus: Memleket, şehir (Okıgu 358/8). Bkz. Bodun il, İl ü halk, İl kapug, Bodun il, İl kend, İl kend uluş, İl kün, İl kün bodun, İl uluş (Uygur). Okıgu 358/8 *Sorgıl il ulus bodunındın ol kim erdimiz anıŋ içinde ol arkışda kim keldimiz anıŋ içinde.* "Şehir halkından ve içinde olduğumuz kervana sor."

İltiş- barış-: Gidip gelmek (KB 4305). İltiş- "barışmak" (Arat 2008: 1158); barış- "birbirine gidip gelmek, ziyaret etmek" (Arat 2008: 1111) anlamlarındadır. KB 4305 *Saŋa teŋ tuşuŋ birle iltiş barış / Katılgıl karılgıl alış hem biriş.* "Sen kendi akranlarını sık sık ziyaret et, ve onlarla alışverişi kesme."

İlüg füsūs: Alay eğlence (Okıgu 173/6). Bkz. Füsūs oyun. İlüg "" anlamındadır. Okıgu 173/6 *Kaçan ündese siler namāzka tuttılar anı ilüg füsūs.* "Namaza çağırdığınızda onu alay ve eğlenceye alırlar."

İlüg oyun: Alay eğlence (Okıgu 173/4). Bkz. Füsūs oyun, İlüg füsūs. Okıgu 173/4 *Tutmaŋlar anlarnı kim tuttılar dīniŋizlerni ilüg oyun anlardın kim birildiler betigni silerde öŋdün kirtgünmeglilerni dostlar.* "Sizden önce kendilerine kitap verilenden dininizi alaya alanlarla ve diğer inanmayanlarla dost olmayın."

Īmān takı tevbe: Sunma, ulaşma (Kar. D. Kur. Terc. 33/62a3). Īmān "iman" (Ata 2019: 406); tevbe "tövbe" (Ata 2019: 675) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 33/62a3 *Aygaylar büttümiz aŋar neçük olarka kayra īmān takı tevbe ırak yerdin.* "Ona inandık derler ama onlar için uzak bir yerden iman elde etmek nasıl mümkün olur?".

'İnāyet basut: İyilik, yardım (KB 1267). 'İnāyet "himmet, gayret, kerem, ihsan, iyilik" (Arat 2008: 1158); basut "yardım, arka" (Arat 2008: 1112) anlamlarındadır. KB

1267 *Bayak kimke kılsa ʻināyet basut / İkigü ajunda bu er buldı kut.* "Tanrı kime iyilik ve yardımda bulunursa o kişi, her iki dünyada da mutlu olur."

ʻİnāyet ülüg: İyilik, ihsan (KB 1797). Bkz. İnāyet basut, Açıg ülüg. KB 1797 *Bayat kimke birse ʻināyet ülüg / Tilekke tegir boldı atlıg külüg.* "Tanrı kime inayet eder ve kısmet verirse o, dileğine kavuşur; şöhret sahibi olur."

İn yok: İniş yokuş (DLT I, 49/18-19). İn "çukur, iniş" (Atalay I 1985: 49; III 1985: 4); yok "yokuş" (Atalay III 1985: 4) anlamlarındadır.

İnç amul: Sakin (DLT I, 74/18). Bkz. Esen inç, Akru amul. DLT I, 74/18 *Erdiŋ munda inç amul.* "Sen burada rahattın."

İnç esen: Esen, rahat (KB 4957, 5831). Bkz. Esen edgü, Esen inç, Esen selāmet, İnç amul, İnç esen (Uygur). KB 4957 *İlig altunı inç esen bolsunı / Bayat birge barça tilek kolsunı.* "Hükümdar sağ olsun ve huzur içinde yaşasın, Tanrı bütün dileklerini yerine getirsin."

İnç fārig kadgusuz: Rahat, kaygısız (AH 415). Bkz. Esen edgü, Esen inç, Esen selāmet, İnç amul, İnç esen, Fārig kadgusuz. AH 415 *Tilekçe tiril inç fārig kadgusuz.* "İstediğin gibi rahat ve kaygısız yaşa."

İnç sevinç: Huzur ve sevinç (KB 1774). Bkz. Esen edgü, Esen inç, Esen selāmet, İnç amul, İnç esen, İnç fārig kadgusuz. Sevinç "sevinç" (Arat 2008: 1227) anlamındadır. KB 1774 *Kutuldı ilig kıldı inçin sevinç / Yetildi tiriglik bu buldı avınç.* "Hükümdar sıkıntıdan kurtuldu, huzur ve sevince kavuştu; işleri görüldü, kendisi rahat etti."

İr- ser-: Çıkışmak, sert davranmak (KB 4350). İr- fiili yir- olabilir ve yir- "yermek, hakir görmek, beğenmemek" (Arat 2008: 1279); ser- "kızmak, çıkışmak, kaba söz söylemek, incitmek, kabalık etmek" (Arat 2008: 1227) anlamlarındadır. KB 4350 *Tilin irme serme tuz etmek yitür / Agır tut olarıg agırla kötür.* "Onlara dilinle sert davranma, tuz ekmek yedir; onlara saygı göster ve hürmet et."

İr- yalk-: Bıkıp usanmak (KB 6628). İr- "irkilmek, yalnızlık hissetmek; ayrılmak, usanmak, bıkmak" (Arat 2008: 1159); yalk- "bıkmak, usanmak" (Arat 2008:

1269) anlamlarındadır. KB 6628 *Üküş sözlediŋ söz suvı barmasun / Üküş sözke yalkar bu yalŋuk ire.* "Sözü çok söyledin tazeliği gitmesin; insan çok sözden bıkıp usanır."

İrig irig: Kaba, sert tabiatlı (Kar. D. Kur. Terc. 25/22b1). İrig "kaba ve sert tabiatlı kişi" (Ata 2019: 410) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 25/22b1 *Eger bolsa sen irig irig köŋüllüg tarılgatılar seniŋ yöreŋdin.* "Eğer sert tabiatlı olsaydın onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi."

İrig katıg: Sert, katı (Kar. D. Kur. Terc. 38/92b3; Okıgu 105/3, 703/9). Bkz. İrig irig, Açıg katıg. Kar. D. Kur. Terc. 38/92b3 *Anıŋ üze ferişteler irigler katıglar hilāf kılmazlar taŋrıka ol kim fermānladı olarka kılurlar ni fermānlasalar.* "Onun başında katı, Allah'ın emirlerine karşı gelmeyen, ne emredilse yerine getiren melekler vardır."

İrig hem açıg: Tatsız, acı (KB 6620). Bkz. İrig irig, İrig katıg, Açıg süçig, Açıg ya süçig. KB 6620 *Köni sözledim söz irig hem açıg / Köni sözni yüdgen ukuşlug ere.* "Sözü doğru söyledim, o acı oldu; doğru söze tahammül eden akıllı insandır."

İril- seril-: Hiddetlenmek, kaygıdan sarsılmak (DLT I, 196/2; KB 5773). İril- "kaygıdan titremek, hiddetlenmek, kendi kendini yormak" (Arat 2008: 1159); seril- "sarsılmak, gücenmek, hiddetlenmek, tahammül etmek" (Arat 2008: 1227) anlamlarındadır. KB 5773 *İrig sözledim men sözüg ay kadaş / İrilme serilme köŋül kılma baş.* "Ey kardeş, ben biraz sertçe konuştum; bana hiddetlenme, gönlün kırılmasın."

İriŋ kan: İrin kan (Okıgu 665/5, 841/2). Bkz. Yiriŋ kan (Uygur). Okıgu 665/5 *Tatıŋlar anı isig örteyür suvdın tamuluklarnıŋ irini kanları.* "Cehennemliklerin kan ve irinidir, artık onu tatsınlar."

İrsel yayıg: Dönek, vefasız (KB 399, 5231, 6629). İrsel "dönek, kararsız" (Arat 2008: 1159); yayıg "dönek" (Arat 2008: 1274) anlamlarındadır. KB 399 *Bu irsel yayıg kılkı kurtga ajun / Kılınçı kız ol körse yaşı uzun.* "Bu kocakarı dünya vefasız ve dönek huyludur, edası kız gibidir ama bakarsan yaşı büyüktür."

İrte hem kiçe: Sabah akşam (Kar. D. Kur. Terc. 28/63a3-63b1, 31/7b2, 31/24b2, 35/50b3). Erte "sabah, tan vakti" (Ata 2019: 344); kiçe "gece, geceleyin" (Ata 2019: 434) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/63a3-63b1 *Yād kılgıl idiŋi özüŋ içinde zārīlıkın hem korka ünün yügerü okımakda kodırak ertelerde hem kiçelerde bolmagıl gafillerdin.* "Rabbini sabah akşam, içinden yalvararak ve korkarak, yüksek olmayan sesle zikret ve gafillerden olma."

İrte kiçe: Sabah akşam (Okıgu 260/8, 523/6, 656/4). Bkz. İrte hem kiçe. Okıgu 260/8 *Yād kılgıl idiŋni özüŋ içinde yalvaru korku eymenü ün birü ündemekde kodırak sözdin irte kiçe.* Rabbini yalvararak ve korkarak, hafif bir sesle sabah akşam an."

İrte takı kiçe: Sabah akşam (Okıgu 445/4, 451/5, 515/7, 689/3, 751/6-7). Bkz. İrte hem kiçe, İrte kiçe. Okıgu 445/4 *Tesbīh kılıŋlar irte takı kiçe.* "Sabah akşam tesbih edin."

İrte ve kiçe: Sabah akşam (Okıgu 615/3). Bkz. İrte hem kiçe, İrte kiçe, İrte takı kiçe. Okıgu 615/3 *Tesbīh kılıŋlar irte ve kiçe.* "Sabah akşam tesbih edin."

İsig kaynar: Sıcak (Okıgu 791/8). İsig ""sıcak, sıcaklık" (Arat 2008: 1159); kaynar "kaynamış, sıcak" (Ata 2019: 431) anlamındadır. Okıgu 791/8 *Eger bolsa yalgan tutuglılardın azıglılar aŋar içgü turur isig kaynar suvdın yime tamuka kigürmek.* "Eğer yalancı sapkınlardansa ona kaynar sudan ağırlanma, cehenneme girme vardır."

İsig tumlıg: Sıcaklık soğukluk (KB 2961). Bkz. İsig kaynar, İsig tumlıg (Uygur). KB 2961 *İsig tumlıg aç tok yadag hem yalıŋ / Kılıç baldu ok yir ay ilig biliŋ.* "Onlar sıcakta soğukta, aç tok, yaya ve çıplak halde kılıç, balta ve ok darbelerine maruz kalır. Ey, hükümdar, bunu bil!".

İsigli sogıklı: Sıcak soğuk (KB 4629). İsigli "sıcak", sogıklı "sogık" anlamlarındadır. KB 4629 *Kalı samduy erse taduŋ belgülüg / İsigli soguklı ara bir ülüg.* "Eğer doğan kesin biçimde ılıksa onu sırasıyla sıcak ve soğuk şeylerle besle."

İsiz artak: Kötü (Okıgu 447/4). Bkz. Edgü isiz, Fitne belā isiz, Artak yavuz. Okıgu 447/4 *Ermez erdi ataŋ yavuz kişi takı ermez erdi anaŋ isiz artak işlig.* "Baban kötü biri değildi, annen de kötü işler yapmazdı."

İsiz edgü: İyi kötü (AH 374; KB 244, 1538, 1540, 1790, 1922, 4218, 4220, 4431, 5255, 5265, 6272, 6344). Bkz. Fitne belā isiz, İsiz artak, Agırlık edgü, Ayıg edgü, Edgü isiz, Edgü köni, Edgü körklüg, Edgü meŋü, Edgü yavlak, Esen edgü. KB 244 *Kayusın tilese ödürgil birin / İsiz edgü bolsa ökünme yarın.* "Canın hangisini dilerse birini seç, sonu iyi veya kötü çıkarsa pişman olma."

İsiz egri: Kötü, eğri (KB 5506). Bkz. Edgü isiz, Fitne belā isiz, İsiz artak, İsiz edgü, Egri köni. KB 5506 *Köni bol köni kıl köni tut yorık / İsiz egri köngey evürgey kılık.* "Doğru ol, doğru yola git ve hep doğrulukla hareket et; böylece kötü ve eğri yola gelir, tavrını düzeltir."

İsiz yavuz: Kötü (Kar. D. Kur. Terc. 35/50a3; Okıgu 194/3, 752/5). Bkz. Edgü isiz, Fitne belā isiz, İsiz artak, İsiz edgü, İsiz egri, Artak yavuz, Ayıg yavuz. Kar. D. Kur. Terc. 35/50a3 *Küdezdi anı taŋrı isiz yavuz mekrlerindin.* "Allah, onu onların hilelerinden korudu."

İsizlik yavuzlık: Kötülük (Okıgu 415/8). İsiz yavuz ikilemesinin – lık yapım eki almış biçimidir. Okıgu 415/8 *Ol kamug erür anıŋ isizliki yavuzlukı idiŋ üskinde taplanmamış.* "Bunların kötülüğü Rabbinin nezdinde sevimsiz şeylerdir."

İş adaş: Eş dost (KB 3209). Bkz. Adaş kadaş, Adaş ya kadaş, Adaş koldaş, Adaş koldaş erdeş, Adaş koldaş erdeş kadaş, Biliş adaş, Dost iş, Dost yā iş, İş adaş (Uygur). KB 3209 *Barışgu kerek kak adaşlar bile / Katılgu kerek iş adaşlar bile.* "Akraba ve kardeşlerle barışmak, eş dostla kaynaşmak gerek."

İş dost: Eş dost (Okıgu 132/4, 135/8, 143/6, 144/4, 444/7, 449/4, 483/2, 525/2, 620/3, 710/9, 742/4, 745/1, 745/1). Bkz. Dost ap yārīçi, Dost iş, Dost küdezçi, Dost yā iş, İş adaş. Okıgu 132/4 *İdimiz-a çıkargıl bizni bu ildin küç kılıglı anıŋ bodnı kılgıl biziŋke sindin yaru iş dost yana kılgıl bizke sindin yaru yārīçi.* "Ey Allah'ım, sen bizi bu zalim olan bu şehirden çıkar, bize bir dost, bir yardımcı gönder."

İş hem tuş: Eş dost (KB 4182). Bkz. Dost iş, Dost yā iş, İş adaş. KB 4182 *İşiŋ hem tuşuŋ bu katılgu kişi / Yanutka yanut kıl işiŋe tuşı.* "Derece itibarıyla sana denk olan bu insanlar arasına karışacağın kişilerdir; onların hareketlerine karşı sen de aynı davranışı göster."

İş koldaş: Eş dost (Okıgu 651/6, 719/4). Bkz. Dost iş, Dost yā iş, İş adaş, İş dost, İş hem tuş, Adaş koldaş, Adaş koldaş. Okıgu 651/6 *Aydı ayguçı anlardın kim men erdi maŋa iş koldaş.* "Onlardan biri dedi ki benim bir arkadaşım vardı."

İş küdüg: İş güç (KB 161, 1038, 2220, 3804, 4324, 4385, 6451; DLT I, 391/1). Bkz. İş küdük (Uygur). KB 161 *Ukuş birle işle kamug iş küdüg / Bilig birle bekle bu bulmış ödüg.* "Bütün işini gücünü anlayış yoluyla yap, eline geçen bu zamanı israftan bilgiyle koru."

İş tuş: Eş dost (KB 500, 1694, 2254, 3784, 4233, 4264, 4576, 4699, 4921, 6047). Bkz. Dost iş, Dost yā iş, İş adaş, İş dost, İş hem tuş, İş koldaş, İş tuş (Uygur). KB 500 *Yime tuttı iş tuş yakın kıldı öz / Ulugka kiçinke açuk tuttı yüz.* "Eş dost edindi, onlara yaklaştı; büyüğe ve küçüğe Güleryüz gösterdi."

İşit- bil-: İşitmek bilmek (Okıgu 30/8, 40/7, 53/1, 53/4, 59/4, 63/8, 80/9, 81/2, 98/1, 177/9, 191/2, 211/2, 260/2, 264/2, 268/8, 270/9, 272/2-3, 296/7, 297/8, 316/7, 350/4, 469/8, 511/7, 520/7, 546/7, 576/2, 585/3, 701/2, 725/5). Bkz. İşit- tıŋla-. Bkz. Bil- kör-, Bil- ögren-, Bil- uk-. İşit- "işitmek, duymak, dinlemek" (Arat 2008: 1147) anlamındadır. Okıgu 30/8 *Ol turur işitgen bilgen turur.* "O (hakkıyla) işiten ve bilendir."

İşit- kör-: İşitip görmek (Okıgu 129/2, 146/8, 149/9, 410/2, 415/5, 458/5, 492/9, 495/3, 504/2, 600/8, 684/7, 690/8, 706/5, 799/3, 858/9). Bkz. Bil- kör-, İşit- bil-. Okıgu 129/2 *Taŋrı erür işitgen körgen.* "Allah işiten görendir."

İşit- tıŋla-: İşitip dinlemek (KB 5713). Bkz. İşit- bil-, İşit- kör-. Tıŋla- "dinlemek" (Arat 2008: 1243) anlamlarındadır. KB 5713 *Negü tir işit tıŋla bilgi batıg / Saŋa ötler emdi ay köŋli katıg.* "Derin bilgili insan ne der dinle; ey katı gönüllü, şimdi sana öğüt veriyor."

İşit- ve kör-: İşitip görmek (Okıgu 757/4) Bkz. İşit- bil-, İşit- kör-, İşit- tıŋla-. Okıgu 757/4 *Bütünlükin taŋrı işitgen ve körgen.* "Şüphesiz Allah işitip görendir.

İşlig küdüklüg: İşi gücü olan (DLT I, 509/3). İş küdüg ikilemesinin -lIg yapım eki almış biçimidir. DLT I, 509/3 *İşlig küdüklüg er.* "İşi gücü olan adam."

İt- beze-: Süslemek (Okıgu 215/7, 347/2, 358/9, 385/9, 398/7, 464/6, 747/8). İt- beze- (Uygur). Okıgu 215/7 *Takı mundagok itti bezedi üküşke ortak katıglılardın*

‘ayālların öldürmek anlarnıŋ ortakları ya‘nī butları yok yodun kılmak üçün anlar üze dīnlerini. “Böylece Allah’a ortak koşanların çoğuna, koştukları ortakların çocuklarını öldürmelerini iyi bir şey gibi gösterdi ki kendileri helak etmek ve dinlerini karıştırsınlar.”

İt- hem buz-: Yapmak ve bozmak (KB 548). Bkz. İt- beze-, Buz- artat-. İt- “etmek, yapmak” (Ata 2019: 349) anlamındadır. KB 548 *Yayıg ol bu devlet iter hem buzar / Ne irsel turur terk irikse tezer.* “ Bu saadet dönektir, hem yapar hem bozar; kararsızdır, bıkarsa hemen kaçar.”

İt- tut-: Edinmek (Kar. D. Kur. Terc. 30/64a1). Bkz. İt- beze-, İt- hem buz-. Tut- “tutmak, almak, edinmek” (Ata 2019: 692) anlamlarında kullanılmaktadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/64a1 *Körkitü birdi idiŋ arıka kim itgil tutgıl taglardın evlerni yıgaçda.* “Rabbin bal arısına şöyle ilham etti: Dağlardan ağaçlardan kendine evler edin.”

İt- tüz-: Düzenlemek (KB 418, 449, 5624). Bkz. İt- beze-, İt- hem buz-, İt- tut-, İt- tüz- (Uygur). KB 418 *Özi itti tüzdi kör il kün işi / Takı ma tiler erdi üdrüm kişi.* “Böylece halkın işini kendisi düzenleyip yoluna koydu, yine de etrafında seçkin kişiler isterdi.”

İt- yap-: Düzenlemek (KB 2344). Bkz. İt- beze-, İt- hem buz-, İt- tut-, İt- tüz-. Yap- “örtmek, kapamak; kurmak, yapmak” (Arat 2008: 1243), (Atalay III 1985: 57) anlamlarındadır. KB 2344 *Süsin itse yapsa ma yortug tüzüp / Kidin kalmasa er ya öŋdün ozup.* “Askeri düzenleyip muahfız alayını oluşturmalı, hiç kimse geride kalmamalı veya önce geçmemeli.”

İtig al: Hile, aldatma. (Kar. D. Kur. Terc. 31/55b1). Bkz. Al dāstān/Al destan, Al itig, İtig hīle, Hīle al. Kar. D. Kur. Terc. 31/55b1 *Bütünlükin anı kim kıldılar cādūnıŋ itigi alı.* “Şüphesiz ki sihirbaz hilesi yaptılar.”

İtig bezek: Süs (Okıgu 309/5, 368/1, 390/8, 434/7, 468/5, 612/1). İtig “hazırlık, hal, usul, düzen, süs” (Arat 2008: 1162), bezek “süs, nakış” (Arat 2008: 1117) anlamlarındadır. Okıgu 309/5 *Kaçan tutsa itigi bezekini bezense siznür anıŋ bodunı anlar uganlar ol anıŋ üze.* “Yeryüzünün süslerini takıp halkın da egemen olduğunu sanmalarına kadar sürer.”

İtig hīle: Hile, aldatma (Kar. D. Kur. Terc. 31/52a3). Bkz. İtig al. Hīle "al, hile" (Ata 2019: 384) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 31/52a3 *Yüz evürdi bu kāfir tirdi yavuz itigi hīlesi yana keldi.* "Kafir yüz çevirdi, hilesini derdi, sonra geldi."

İtil- bezel-: Süslenmek (Okıgu 48/6). İt- bez- ikilemesinin edilgen biçimidir. Okıgu 48/6 *İtildi bezeldi anlarka kim tandılar yakınrak tiriglik.* "İnkar edenlere dünya hayatı süslendi."

İtil- sayıl-: İşe giren çıkan (DLT I, 158/9). DLT I, 158/9 *Bu er ol itilgen sayılgan.* "Bu, birçok işlere giren çıkan adamdır."

İv- azu yügür-: Acele etmek, koşuşturmak (Kar. D. Kur. Terc. 32/14a3). İv- "acele etmek; koşmak" (Ata 2019: 351); yügür- "koşmak" (Ata 2019: 791) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 32/14a3 *Keldi bir er kend ırakındın iver azu yügrür.* "Şehrin bir ucundan koşarak bir adam geldi."

'İz 'azīz: İzzet ve aziz (KB 1247). 'İz "izzet, şeref" (Arat 2008: 1163); 'azīz "aziz, kıymetli" (Arat 2008: 1108) anlamlarındadır. KB 1247 *'Azīz ol 'azīz kim 'azīzlarka 'iz / Anıŋdın tegir 'iz 'azīz emdi kız.* "Gerçek aziz o azizdir ki azizlere izzet ondan gelir, izzet ve aziz şimdi nadirdir."

Ka kadaş: Kardeş, akraba (KB 3203, 3209, 3213, 3327, 3337, 3350, 3433). Bkz. Adaş kadaş, Adaş ya kadaş, Adaş koldaş erdeş kadaş, Ka kadaş (Uygur). KB 3203 *Yakın ka kadaştın yitürmiş sen öz / Uluş kend bodundın evürmiş sen yüz.* "Sen yakın akraba ve kardeşlerden uzaklaşmışsın; köy, kasaba ve şehir halkından yüz çevirmişsin."

Kaç kaç: Cin çarpmasına uğrayan kişi üzerlik ve öd ağacıyla tütsülenmesi sırasında söylenen söz anlamıdır (DLT III, 163/10).

Kaç- kurtul-: Kaçıp kurtulmak (Okıgu 659/2-3). Kaç- "kaçmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 122); kurtul- "kurtulmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 164) anlamlarındadır. Okıgu 659/2-3 *Orladılar yok kaçmak kurtulmak vaktı.* "Feryat ettiler, artık kaçıp kurtulma zamanı değildi."

Kaç- tez-: Kaçmak (Okıgu 857/1). Bkz. Kaç- kurtul-. Tez- "kaçmak" (Arat 2008: 1242) anlamındadır. Okıgu 857/1 *Ayur yaŋluk ol kün kayda ol kaçgu tezgü yir.* "O gün insan, kaçış nereye, diyecektir."

Kaçan kaçan: Ne zaman ki (Okıgu 229/6). Kaçan "ne zaman, ne vakit" (Arat 2008: 1163) anlamındadır. Okıgu 229/6 *Kaçan kaçan keldi erse olarka yalavaçlarımız cānların alur anlarnıŋ* ... "Ne zaman ki elçilerimiz gelip onların canını alır …".

Kadgu sakınç: Kaygı, sıkıntı (AH 426; Kar. D. Kur. Terc. 30/7a1; KB 1241, 1320, 1550, 3206, 4851, 5458, 6233, 6235, 6341, 6343, 6350; Okıgu 637/2). Bkz. Kaygu sakınç (Uygur). KB 1241 *Maŋa erse emdi bu kadgu sakınç / Sakınç kılma kılgıl emdi sen sevinç.* "Bu kaygı ve sıkıntı benim içinse hiç endişe etme, aksine sevin."

Kadın kadnagun: Kayın, kayınbabalar (DLT I, 528/25). Kadın "kayın, dünür, hısım" (Atalay I 1985: 403); kadnagun "kayınbaba" (Atalay I 1985: 528) anlamlarındadır. *Kadın kadnagun*, arka arkaya söylenir ve "kayın, kayınbabalar" anlamına gelir; güveyiler için de söylenir.

Kag kug: Kazın bağırırken çıkardığı sestir (DLT III, 128/31). DLT III, 128/31 *Kaz kag kug etti.* "Kaz, bu suretle ses çıkararak bağırdı."

Kāh kāh: Köpeği çağırmak için çıkarılan sestir (DLT III, 118/2).

Kak kuk: Kazın çıkardığı bir sestir (DLT III, 130/15). DLT III, 130/15 *Kaz kak kuk etti.* "Kaz kak kuk diye ses çıkardı."

Kakaça: Kap kacak (DLT III, 238/3). Ka "kap, zarf" (Atalay I 1985: 407); kaça "kap" (Atalay III 1985: 238) anlamlarındadır. Kısaltılarak kaça dahi dendiği vardır.

Kakıl- sokul-: İtilmek, kakılmak (DLT II, 135/24). Kakıl- "kakılmak" (Atalay II 1985: 135); sokul- "bir şeyin içine sokulmak; dövülerek inceltilmek (Atalay II 1985: 125) anlamlarında kullanılmaktadır. DLT II, 135/24 *Kakıldı sokuldı* denir ki bir adam horlanmak istendiği zaman "itildi kakıldı" demektir.

Kakılgan sokulgan: İtilen kakılan (DLT I, 520/26). Bkz. Kakıl- sokul-. DLT I, 520/26 *Bu er ol telim kakılgan sokulgan.* "Bu, daima herkes tarafından itilen kakılan adamdır."

Kalın bod: İnsan topluluğu (KB 1614, 1622, 3718, 5095). Bkz. Bod sın. Kalın "kalabalık, çok, sürü" (Arat 2008: 1166) anlamlarındadır. KB 1622 *Kalın bod kara baş yorıglı telim / Telimde tilese tusuglısı yok.* "Hizmetkâr kılığında dolaşan kalabalık çok, bu kalabalık arasında dilediğimde bir faydalısı bulunmaz."

Kalın köp: Pek çok (KB 5372, 5707). Bkz. Kalın bod. Köp "çok" (Arat 2008: 1188) anlamındadır. KB 5707 *Hasım kıldı özke kalın köp kişig / Sevniçlig kılayın iteyin işig.* "O, pek çok kişiyi kendine düşman etti; ben artık iyilikler yaparak onları tekrar sevindirmeliyim."

Kalkan sünü: Kalkan süngü (DLT I, 441/9). Kalkan "kalkan" (Atalay I 1985: 441); sünü "süngü" (Arat 2008: 1234). DLT I, 441/9 *Kıkrıp atıg kemşelim / Kalkan sünün çumşalım.* "Bağırarak atı sürelim, kalkanla süngüyle vuruşalım."

Kamug barça: Bütün (KB Manzum Muk. 8; 5; Okıgu 632/9, 664/8). Bkz. Barça kamug, Heme kamug, Barça bütrü, Barça bütrü tükel, Barça bütün, Barça kamug, Barça tükel, Barça yomgı. KB 5 *Kamug barça muŋlug törütülmişi / Muŋı yok idi bir aŋar yok işi.* "Bütün bu yaratılmış olanlar muhtaçtır; muhtaç olmayan yalnız Tanrı'dır, onun eşi yoktur."

Kan iriŋ: Kan irin (Okıgu 865/8). Bkz. İriŋ kan, Kan yiriŋ (Uygur). Okıgu 865/8 *Tatmagaylar anıŋ içinde sogık ap içgü meger kaynar suv takı kan iriŋ*. "Orada ne soğukluk ne içecek bir şey tadacaklar, sadece kaynar ile kan irin."

Kan takı iriŋ: Kan ve irin, kokuşmuş sıvı (Kar. D. Kur. Terc. 34/68a1). Bkz. İriŋ kan, Kan iriŋ. Kar. D. Kur. Terc. 34/68a1 *Bu turur tatsunlar anı kaynar suv kan takı iriŋ*. "Tattıkları budur: Kaynar su ile kan ve irin."

Kaŋdaş kadaş: Babaları bir olan kardeşler (DLT III, 382/8). Bkz. Adaş kadaş, Adaş ya kadaş, Adaş koldaş erdeş kadaş, Ka kadaş. Kaŋdaş "babaları bir olan" (Atalay III 1985: 382) anlamındadır.

Kap kara: Kapkara (KB 76, 4323; Okıgu 397/8, 716/7). Bkz. Kap kara (Uygur). KB 76 *Ünin ötti keklik küler katgura / Kızıl agzı kan teg kaşı kap kara.* "Keklik yüksek sesle öttü, sanki gülmekten katılıyor; ağzı kan gibi kızıl, kaşı kapkara."

Kapug il: Eşik, kapı (KB 2555). Bkz. Bodun il, İl ü halk, İl kapug, Bodun il, İl kend, İl kend uluş, İl kün, İl kün bodun. KB 2555 *Ulug hacibı bolsa azad kişi / Takı bu yaraglıg kapıg il başı.* "Bunlardan biri hür insan olan ulu hacib, biri de işinin ehli olan kapıcıbaşıdır."

Kapuş karma: Yağma (KB 6482). Kapuş "yağma" (Arat 2008: 1167); karma "yağma" (Arat 2008: 1168) anlamlarındadır. KB 6482 *Kapuş karma boldu müsülman neŋi / Kanı adra tutgan harāmıg öŋi.* "Müslümanların malı çalındı, yağma edildi; haramı helalden ayıran ve buna riayet eden nerede?".

Kar kur: Guruldama sesidir (DLT I, 325/14). DLT I, 325/14 *Kar kur itti karın.* "Karın guruldadı."

Kar tolı: Kar dolu (KB 6013). Kar "kar" (Arat 2008: 1168); tolı "dolu" (Arat 2008: 1168) anlamlarındadır. KB 6013 *Kış erse yana tüş körügli karı / Akar suv tüşese ya buz kar tolı.* "Mevsim kış ve düş gören de yaşlıysa düşünde akarsu veya buz, kar ve dolu görürse."

Kara 'ām: Avam halk (KB 6024). Bkz. 'Ām has, Fāsik kara. KB 6024 *Kara 'ām tüşiŋe yörügi adın / Adın boldı begler tüşi kör adın.* "Avam düşünün yorumu başka, beylerinki ise başkadır; dikkat et."

Kara 'ām bodun: Avam halk (KB 4320, 4321). Bkz. Fāsik kara, Kara 'ām. KB 4320 *Kara 'ām bodun barça kılkı öŋi / biligi ukuşı kılınçı teŋi.* "Avam halkın doğası tamamen ayrıdır, onun bilgisi, aklı ve tavrı da doğası gibidir."

Kara kura: Yan yana söylenen iki kelimedir (DLT III, 222/24).

Karakçı sekerçi: Yağmacı haydut (KB 5577). Karakçı "yağmacı" (Arat 2008: 1168); sekerçi "haydut" (Arat 2008: 1224) anlamlarındadır. KB 5577 *Üçünçi imin tut kamug yollarıg / Karakçıg sekerçig arıtgıl arıg.* "Üçüncüsü bütün yolları emin tut, Yağmacıların haydutların hepsini ortadan kaldır."

Karalı örüŋli: Aklı karalı (KB 2080, 6492). Karalı "karalı" (Arat 2008: 1167); örüŋli "beyazlı" (Arat 2008: 1217) anlamlarındadır. KB 2080 *Kara kul karası bolur beg örüŋ / Karalı örüŋli adırttı körüŋ.* "Siyah, kul rengidir; bey, beyaz olur; siyah ve beyaz böyle ayırt edilmiştir."

Karaŋku tünerig: Karanlık (KB 3083). Karaŋku "karanlık" (Arat 2008: 1168); tünerig "karanlık" (Arat 2008: 1257) anlamlarındadır. KB 3083 *Nerek bu karaŋku tünerig orun / Süzük meŋü ilke aşungıl burun.* "Bu karanlık zulmet yeri neye gerek, durulmuş ölümsüz ülke için önceden hazırlan."

Karaŋku yarukluk: Karanlık ve aydınlık (KB 3717). Bkz. Karaŋku tünerig. Yarukluk "aydınlık" (Arat 2008: 1272) anlamındadır. KB 3717 *Yagız yir yaşıl kök yarattı kün ay / Karaŋku yarukluk çıgay tut ya bay.* "Kara toprağı, mavi göğü, güneşi ve ayı, karanlığı ve aydınlığı, yoksulu veya zengini hep o yarattı."

Karaŋkuluk yarukluk: Karanlık ve aydınlık **(**Okıgu 189/2-3). Bkz. Karaŋku yarukluk. Okıgu 189/2-3 *Şükr ü sipās taŋrıka ol kim yarattı köklerni yerni kıldı karaŋkuluklarını yaruklukını.* "Gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydılığı veren Allah'a hamdolsun."

Karç kurç: Hatır hatur (DLT I, 343/8). DLT I, 343/8 *Er turmızını karç kurç yidi.* "Adam şenhıyarını hatır hutur yedi."

Karga- arka-: Lanet etmek, kötülüğünü saymak (DLT I, 284/1). Karga- "lanetlemek" (Atalay I 1985: 284); arka- "yoklamak, aramak" (Atalay I 1985: 284) anlamlarındadır. DLT I, 284/1 *Ol anı kargadı arkadı.* "O ona lanet etti, kötülüğünü saydı, döktü." Sözlükte şu açıklama yer almaktadır: Bu çift olarak söylenir, yalnız söylenmez. Arkadı sözü alkış sözünden alınmıştır. Arkadı kelimesi her ne kadar aslında hayır ve iyilik demek ise de kargadı sözüyle birlikte çok kullanıldığı için şer anlamına dahi gelir olmuştur.

Kargış söküş: Beddua, lanet (KB 4915, 5726). Kargış "beddua, lanet" (Arat 2008: 1168); söküş "sövme, sövüşme" (Arat 2008: 1230) anlamlarındadır. KB 4915 *Ereji az ol körse emgek üküş / Baş agrıg telim bar ma kargış söküş.* "Dikkat edersen bu dünyanın huzuru az, eziyeti çoktur; zahmeti çok üstelik lanete uğramak var."

Karı kurı: Tay, kısrağın arkasında geri kaldığı zaman söylenen sözdür (DLT III, 223/11). Kurıh kurıh da denir.

Kars kars: El çırpmaktan çıkan sesi anlatan sözdür (DLT I, 348/19). DLT I, 348/19 *Kars kars aya yaptı.* "O, el ayasını birbirine vurarak ses çıkardı."

Karşı ordu: Saray (KB 5263, 6070, 6434). Karşı "saray, köşk" (Arat 2008: 1168); ordu "saray, şehir" (Arat 2008: 1211) anlamlarındadır. KB 5263 *Bor içme fesādka katılma yıra / Bu iki buzar karşı ordu tura.* "Şarap içme, fesada katılma, onlardan uzaklaş; bu ikisi saraylar yıkar."

Karşı ordu saray: Saray (KB 6404, 6433, 6436). Bkz. Karşı ordu. Saray "saray" (Arat 2008: 1223) anlamındadır. KB 6404 *İtiglig saray ordu karşı kodup / Yagız töşenip yaturlar küdüp.* "Süslü sarayları, köşkleri bırakıp kara toprağı döşenerek bekleyip yatarlar."

Karşı saray: Saray (KB 4834, 5179). Bkz. Karşı ordu, Karşı ordu saray. KB 4834 Ölüm buzdı ordu telim kend uluş / Ölüm buzdı karşı saray ev üküş. "Ölüm birçok şehri ve memleketleri viraneye çevirdi, ölüm birçok saray, köşk ve evleri yıktı."

Kart baş: Yara (Okıgu 170/2). Bkz. Baş kart (Uygur). Okıgu 170/2 *Betidimiz anlar üze anıŋ içinde kim et'öz et'öz birle köz köz birle burun burun birle kulak kulak birle tiş tiş birle kart başlarla teŋeşmek.* "Onda üzerlerine cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş, yaralara karşılıklı ödeşme yazdık."

Kart kurt: Çıtlama sesidir (DLT I, 342/19). DLT I, 342/19 *Elig kart kurt etti.* "Parmaklar çıtladı."

Kaş köz: Kaş göz (DLT I, 524/6; KB 770, 5015, 6232). KB 770 *İligke baka kördi yaşru közin / Kaşı közi tügmiş açıtmış yüzin.* "Göz ucuyla gizlice hükümdara baktı, o, kaşını çatmış ve yüzünü buruşturmuştu."

Kat kadrak: Yan, yamaç (DLT I, 472/1). Kat "yanında, indinde" (Atalay I 1985: 320); kadrak "dağ yamaçları, yanları" (Atalay I 1985: 472) anlamlarındadır.

Kat- kar-: Bir şeyi bir şeye katmak (DLT I, 432/16; Okıgu 203/9). Kat- "Herhangi bir nesneyi başka bir şeyle karıştırmak" (Atalay II 1985: 295); kar- "bir şeyi bir şeyle karıştırmak" (Atalay I 1985: 432) anlamlarındadır.

Kat kat: Kat kat (Okıgu 59/5, 59/5, 99/3, 230/3, 517/1, 592/7, 612/4, 628/5, 665/8, 831/4). Kat "kat, huzur" (Arat 2008: 1168) anlamındadır. Okıgu 59/5 *Kim ol kim ötünç birse taŋrıka körklüg ötünç birmek kat kat birür aŋar kat kat artukluk üküş.* "Allah ona kat kat fazlasını versin diye Allah'a kat kat borç veren kimdir ki."

Katıg berk: Sıkıca, iyice (KB 1301, 2504, 2511). Bkz. Açıg katıg, İrig katıg, Berk bekümiş, Berk īmīn, Berk kişen. KB 2504 *Biri beg sözüni katıg tutsa berk / İkinçi havaka ukuş kılsa örk.* "Biri hacib beyin sözünü iyice tutmalı, ikincisi aklını hava ve heveslerine yular yapmalı."

Katıg irig: Sert katı (Okıgu 600/3). Bkz. İrig irig, İrig katıg, İrig hem açıg. Okıgu 600/3 *İrijlendürgey miz anlarnı az yana muŋukturgay miz anlarnı katıg irig kınka.* "Onları biraz (dünya hayatından) yararlandırırız sonra onları sert bir azaba sürükleriz."

Katıg kavī: Şiddetli, çetin, sert (Kar. D. Kur. Terc. 28/54b1; Okıgu 848/7). Bkz. Açıg katıg, İrig katıg, Katıg berk, Katıg irig. Kavi "kavi, güçlü, kuvvetli" (Ata 2019: 429) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/54b1 *Zamān birür men olarka bütünlükin meniŋ hīlem katıg kavī turur.* "Ben onlara zaman veririm, şüphesiz benim tuzağım çetindir."

Katıg kurç: Kuvvetli (KB 1949). Bkz. Açıg katıg, İrig katıg, Katıg berk, Katıg irig, Katıg kavi. Katıg "katı, sert, çok" (Arat 2008: 1169); kurç "çelik gibi sert" (Arat 2008: 1192) anlamlarındadır. KB 1949 *Bu beglikke aşnu tüp aslı kerek / Atım alp katıg kurç yana toŋ yürek.* "Beylik için insanın ilk önce asil soydan gelmesi gerekir, bey cesur, kahraman, kuvvetli ve pek yürekli olmalıdır."

Katıg küçlüg: Güç (Okıgu 457/3). Bkz. Açıg katıg, İrig katıg, Katıg berk, Katıg irig, Katıg kavi, Katıg kurç, Galabe kılıglı küçlüg. Okıgu 457/3 *Katıg küçlüg kılu birgil anıŋ birle arkamnı.* "Onunla arkamı güçlendir."

Katıglan- serin-: Katlanmak, dayanmak (KB 1317). Katıglan- "katlanmak, çabalamak" (Arat 2008: 1169); serin- "sabretmek" (Arat 2008: 1227) anlamlarındadır. KB 1317 *Kalı kelse övkeŋ katıglan serin / Serimlig kişiniŋ sevinçi yarın.* "Eğer öfkelenirsen dayan, yarın sabreden kişi için sevinç vardır."

Katıglan- tiren-: Çabalamak, direnmek (KB 3638). Bkz. Katıglan- serin-. Tiren- "direnmek, dayanmak, çekinmek" (Arat 2008: 1247) anlamındadır. KB 3638 *Tilekinçe ıdma katıglan tiren / Et öz ülgi birmez ukuşlug eren.* "Onu arzusuna bırakma, çabala ve diren; akıllı insanlar vücuda taviz vermez."

Katıglık emgek: Zorluk (Okıgu 885/3). Bkz. Emgek tarlık, Emgek azu tarlık, Emgek tolgag. Katıglık "güç, kuvvet; zorluk" (Ata 2019: 428) anlamındadır. Okıgu 885/3 *Yarattımız ok kişini katıglık emgek içinde.* "Biz insanı zorluk içinde yarattık."

Katıglık esrüklük: Zorluk, sarhoşluk (Kar. D. Kur. Terc. 37/74a1). Bkz. Katıglık emgek. Esrüklük "sarhoşluk" (Ata 2019: 346) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 37/74a1 *Keldi ölüm katıglıkı esrüklüki köni ol ermez sen kim andın kaçar sen.* "Ölüm sarhoşluğu gerçek olarak insana gelir de "Bu senin öteden beri kaçtığın şeydir." denir."

Katıgsız karıksız: Katışıksız (KB 3899). Katıksız "katılmamış, karıştırılmamış" (Arat 2008: 1169); karıksız "karılmamış, katışmamış" (Arat 2008: 1168) anlamlarındadır. KB 3899 *Bir ol bir katıgsız karıksız arıg / Yokug bar kılur ol kılur yok barıg.* "O bir tektir, temizdir; ona hiçbir şey katılmamış ve karılmamıştır; yoku var eder, vardı da yok eder."

Katıgsız sakru: Sadece (Okıgu 265/3). Bkz. Katıgsız karıksız. Sakru sözcüğü sagur-/sugur- eyleminden türemiş olmalıdır. Bu sözcük, Clauson'da bir şeyin bir şeyden boşaltılması" (Clauson 1972: 816) anlamında verilmiştir. Okıgu 265/3 *Korkuŋlar ok bir bulgakdın tigmesün ök anlarka kim küç kıldılar silerde katıgsız sakru.* "Sadece size zalimlere ulaşmakla kalmayacak azaptan sakının."

Katıgsız ya'nī kābinsiz: Mehirsiz (Okıgu 616/7). Bkz. Katıgsız karıksız, Katıgsız sakru. Kābin "güveğinin geline verdiği ağırlık, para, eşya" (Develliğolu 2005: 476) anlamındadır. Okıgu 616/7 *... ol uragutnı kirtgünmiş eger bagışlasa özini yalavaçka eger tilese yalavaç nikâh kılmak anı katıgsız ya'nī kābinsiz saŋa adın*

mü'minlerde adın. "… Peygamber nikahlanmayı dilediği takdirde başka müminlerden ayrı olarak kendisinin mehrini bağışlayan mümin kadını mehirsiz almanı helal kılmışıztır."

Katık karık: Bir araya getirilmiş (Okıgu 426/2, 469/8, 761/9). Katık "başka bir şeye karışmış bir şey" (Clauson 1972: 598), karık "karılmış" anlamlarındadır. Okıgu 426/2 *Kaçan kelse kidinki vakt keltürgey miz silerni katık karık.* "Son vakit geldiğinde sizleri bir araya toplayacağız."

Katıl- karıl-: Katılıp karışmak (DLT II, 134/14-15; KB 10, 3405, 3922, 4305, 4316, 4418, 4444, 4543; Okıgu 218/6, 309/4). Bkz. Katıl- karış- (Uygur). KB 10 *Siziksiz bir ök sen ay meŋü açu / Katılmaz karılmaz sakışka saçu.* "Ey sonsuz Tanrı, sen şüphesiz birsin; istisna sayıya gelmez."

Katıl- hem karıl-: Karışmak, katılmak; ilişki kurmak (KB 4401, 4461). Bkz. Katıl-karıl-. KB 4401 *Bularnıŋ bile sen katıl hem karıl / Boguzdın sıŋar sen sakınçsız tiril.* "Sen bunlarla ilişki kur, böylece boğazın konusunda endişesiz yaşa."

Katılgan karılgan: Katılan karışan (DLT I, 520/4). Bkz. Katıl- karıl-, Katıl- hem karıl-. DLT I, 520/4 *Bu er ol kişi birle tutçı katılgan karılgan.* "Bu adam herkesle birlikte katılan karışan kimsedir."

Katış karış: Karışık, girift, anlaşılmaz (Kar. D. Kur. Terc. 37/69b1). Katış "karmakarışık" (Ata 2019: 429); karış "karmakarışık" (Ata 2019: 425) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 37/69b1 *Kendü yalgan tuttılar könini kaçan keldi erse olarka olar katış karış iş içinde olar.* "Onlara gerçek geldiğinde onu yalanladıla, onlar artık karmakarışık bir haldedirler."

Kav kuv: Elbise dikilirken büzülmesi, çekilmesi (DLT III, 129/12; DLT III, 155/12). DLT III, 129/12 *Ton kav kuv boldı.* "Elbise dikilirken büzüldü, çekildi."

Kavī küç: Güçlü kuvvetli (KB 2055). Bkz. Katıg kavī, Belā küç, Küç basınç, Küç emgek, Küç kuvvet. KB 2055 *Kılıç baldu ok ya kavī küç yürek / Bar erken ked er neŋke korkmaz kerek.* "Kılıç ve balta, ok ve yay ile güçlü kuvvetli yürek varken yiğit adam mal için korkmamalıdır."

Kavra- tarut-: Daraltmak (Okıgu 59/5). Kavra- "sıkmak, kavramak" (Atalay II 1985: 82); tarut- "daraltmak" (Clauson 1972: 536) anlamlarındadır. Okıgu 59/5 *Taŋrı kavrar tarutur yadar kiŋütür.* "Allah darlaştırır, genişletir."

Kaynar isig: Sıcak (Kar. D. Kur. Terc. 35/65a2; Okıgu 728/4). Bkz. İsig kaynar, İsig tumlıg. Kar. D. Kur. Terc. 35/65a2 *Ol kaynar isig suv içre yana ot içre isingeyler*. "O kaynar su içinde sonra ateş içinde yakılacaklardır."

Kaznak hazine: Hazine (KB 5542). Bkz. Agı kaznak. Hazine "hazine, kıymetli eşyanın ve paranın saklandığı yer" (Arat 2008: 1152) anlamındadır. KB 5542 *Bayugay bodun il itilgey orun / Neçe kolsa kaznak hazine urun.* "Halk zenginleşir, memleket ve saltanat işleri düzenlenir; ne kadar istersen o kadar hazine toplayabilirsin."

Keç- ap berkü-: Yaşamak (Kar. D. Kur. Terc. 28/58b3). Keç- "geçip gitmek; önceden olmak" (Ata 2019: 433); berkü- "sağlam olmak" (Ata 2019: 265) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/58b3 *Kaçan örtti erse anı kötürdi yük anıŋ yükini yüŋül keçti ap berküdi anıŋ birle*. "Eşiyle birleşince bir yük yüklenir ve onunla yaşar."

Keçür- öte-: Bildirmek, tebliğ etmek, açıklamak (Kar. D. Kur. Terc. 30/32a2). Keçür- "geçirmek; bağışlamak" (Ata 2019: 434); öte- "ödemek, yerine getirmek" (Ata 2019: 585) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/32a2 *Keçürgil ötegil anı kim yarlıg birlür sen yüz evürgil ortak katıglılardın.* "Sana emredileni tebliğ et ve Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir."

Keçürgen yarlıkagan: Bağışlayan (Okıgu 799/5). Keçürgen "affedici; yumuşak huylu" (Ata 2019: 435); yarlıkagan "merhametli" (Ata 2019: 760) anlamlarındadır. Okıgu 799/5 *Bütünlükün teŋri keçürgen yarlıkagan.* "Şüphesi Allah bağışlayıcıdır."

Keçürgen örtgen ulaşu yarlıkagan: Bağışlayan (Düşün bu ikilemeyi, başka yerlerde de var.) (Kar. D. Kur. Terc. 26/66b1). Bkz. Keçürgen yarlıkagan. Örtgen "bağışlayıcı, affedici" (Ata 2019: 582) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 26/66b1 *Taŋrı keçürgen örtgen ulaşu yarlıkagan.* "Allah bağışlayıcıdır."

Kedim ton: Giysi (AH 168, 297; KB 4773). Bkz. Kedim ton etük. KB 4773 *Agı çuz kedim ton kişi kedgüsi / Et öz örtgü tap kıl ay er edgüsi.* "İnsanlar ipekli ve sırmalı giysiler giyer; ey erkeklerin iyisi, sen ancak vücudunu örtecek bir şeyle yetin.

Kel- bar-: Gelmek gitmek (KB 1095). Bkz. Ert- bar-, Kel- bar- (Uygur). KB 1095 *Tilek ārzūn ermez meniŋ ölmekim / Bu kün bolmış ermez kelip barmakım.* "Benim ölmem dileğimle değildir, gelip gitme bugün olmuş değildir."

Kel- hem bar-: Gelmek gitmek (KB 113). Bkz. Ert- bar-, Kel- bar-. KB 113 *Olarnıŋ taŋukı kelir hem barır / Meniŋ bu taŋuk boldı meŋü kalır.* "Onların hediyesi gelir geçer, benim bu hediyemse sonsuza kadar kalır."

Keliş hem barış: Geliş gidiş (KB 4421). Bkz. Keliş barış. KB 4421 *Olarka katılgıl keliş hem barış / Negü kolsa birgil alış gem biriş.* "Onlara katıl, git ve onlar da sana gelsin; ne isterlerse ver, alışverişte bulun."

Keliş ya barış: Geliş gidiş (KB 2495). Bkz. Keliş barış, Keliş hem barış. KB 2495 *Ya yat baz yalavaç keliş ya barış / Boşug birgü açıg olarka tegiş.* "Yabancı elçilerin geliş gidişine, onların hakkı olan ihsan ve hediyelerin verilmesine bakar."

Kelişgü barışgu: Geliş gidiş (DLT II, 110/16; KB 4168). Kelişgü "karşılıklı gidip gelmek" (Arat 2008: 1172); barışgu "birbirine gidip gelmek" (Arat 2008: 1111) anlamlarındadır. KB 4168 *Kapugdakı birle yaraşgu kerek / Katılgı kelişgü barışgu kerek.* "Kapıdaki insanlarla iyice anlaşmalı, onlarla karışmalı, onlara gidip gelmelidir."

Kelişlig barışlıg: Gidişli gelişli (DLT I, 370/15). Kelişlig "gelişli" (Atalay I 1985: 370); barışlıg "varılan, gidilen yer; konuk odası" (Atalay II 1985: 94) anlamlarındadır. DLT I, 370/15 *Kelişlig barışlıg ev.* "Konuk odası".

Kenç kiçig: Çocuk (KB 2659). Bkz. Kenç kiçig (Uygur). KB 2659 *Biliglig bor içse biligsiz bolur / Biligsiz bor içse bolur kenç kiçig.* "Bilgili şarap içerse bilgisiz olur, bilgisiz şarap içerse çocuk olur."

Kend uluş: Şehir, köy (KB Manzum Muk. 26; 1043, 2178, 2428, 3203, 3236, 3636, 3944, 3974, 4316, 4834, 5519, 6435). Bkz. İl kend, İl kend uluş. KB 1043 *Telim arttı ilde yaŋı kend uluş / İlig kaznakı toldı altun kümüş.* "Memlekette yeni şehir ve kasabalar çoğaldı; hükümdarın hazinesi altın ve gümüşle doldu."

Kertük kemrük: Kesik, gedik (DLT I, 478/16-17). Kertük "ağaçta açılan kertik" (Atalay I 1985: 478) anlamındadır. İki sözcük birlikte söyleneren kesik gedik anlamına gelmektedir.

Kes- bıç-: Hüküm vermek (Okıgu 890/1). Bkz. Bıç- kes-, Biç- kes-. Okıgu 890/1 Ermez mü taŋrı kesgen biçgenlerde kesgen bıçganrak. "Allah hüküm verenlerin en üstünü değil midir?".

Kes- biç-: Hüküm vermek(Okıgu 115/6, 130/7, 199/9, 311/9, 351/6, 865/4, 890/1). Bkz. Bıç- kes-, Biç- kes-, Kes- bıç-. Okıgu 115/6 *Tişilerke ülüş ol anıŋdın kim kodtılar ata ana yakınrak kadaşlar anıŋdın kim az bolsa andın azu üküş bolsa ülüş ol kese biçe belgürtülmiş.* "Kadınlara ana, baba ve yakın akrabalarının bıraktıklarından pay vardır; az olsun çok olsun hükmedilmiş bir hisse belirlenmiştir."

Kes kes: Parça parça, lime lime (Kar. D. Kur. Terc. 28/36b1, 28/43a2, 30/31b3, 37/13b2; Okıgu 254/3, 442/3, 476/1, 480/2). Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan bir ikilemedir. Kar. D. Kur. Terc. 28/36b1 *Kes kes kıldımız olarnı on iki ögür.* "Biz onları parça parça topluluklara ayırdık."

Kes kes pāre pāre: Paramparça (Kar. D. Kur. Terc. 28/22a3; Okıgu 247/9). Bkz. Kes kes. Pāre "parça" (Ata 2019: 590) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/22a3 *Kaçan kim nūrı körkitti erse idi tagka kıldı anı kes kes pāre pāre*. "Rabbi dağa tecelli edince onu paramparça ediverdi."

Kesek kesek: Parça parça (Okıgu 423/9). Kesek "parça, bölük" (Ata 2019: 692) anlamındadır. Okıgu 423/9 *Azu tüşürse sen kökni neteg kim aydıŋ biziŋ üze kesek kesek azu keltürse sen taŋrını firiştelerni tuşlaşu.* "Yahut söylediğin gibi göğü üzerimize parça parça düşürmeli, Allah'ı ve melekleri karşımıza getirmelisin."

Kesüksüz tutaşı ulam: Sürekli (KB 31). Kesüksüz "kesiksiz" (Arat 2008: 1174); ulam "birbirine bağlı" anlamlarındadır. Tutaşı "devamlı, her zaman, daima" (Arat

2008: 1255) anlamlarındadır. KB 31 *Tözü tört işiŋe tümen miŋ selām / tegürgil kesüksüz tutaşı ulam.* "Onun dört arkadaşına sürekli sayısız selam ulaştır."

Kesüksüz ulam: Sürekli, kesintisiz (KB 61, 1348). Bkz. Kesüksüz tutaşı ulam. KB 61 *Meniŋdin bularka üküş miŋ selām / Tegürgil idim sen kesüksüz ulam.* "Ey Rabbim, sen bunlara benden sayısız selamı sürekli ulaştır."

Keyd al: Tuzak, hile (Okıgu 345/4, 345/4). Al dāstān/Al destan, Al itig, Hīle al, İtig al. Keyd "hile, oyun, dalavere, dolap" (Devellioğlu 2005: 513) anlamındadır. Okıgu 345/4 *Keyd al kılgaylar saŋa keyd al kılmak.* "Sana tuzak kurarlar."

Kıgır- çakır-: Bağırmak (Kar. D. Kur. Terc. 37/54a3). Kıgır- "bağırmak" (Ata 2019: 447); çakır- "bağırmak" (Ata 2019: 310) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 37/54a3 *Kıgırmaŋ çakırmaŋ aŋa sözledükde örleyü sözler teg bir ançaŋız bir ançaka kim yokalur işinizler sizler bilmes sizler.* "Birbirinize bağırdığınız gibi ona (Peygamber'e) bağırmayın yoksa işledikleriniz siz bilmeden boşa gider."

Kıl- kazgan-: Yapmak, yerine getirmek (Okıgu 210/7). Bkz. Kıl- kazgan- (Uygur). Okıgu 210/7 *Tā emitse aŋar anlarnıŋ köŋülleri kim kirtgünmesler kidinki ajunka taplasalar anı tā kılsalar kazgansalar anı kim anlar kaznanıglı tururlar.* "Ahitrete inanmayanların gönülleri ona eğilsin, onu sevsinler ve işleyecekleri günahları işlesinler."

Kıl tü: Kıl tüy (KB 2917). Kıl "kıl" (Arat 2008: 1174); tü "tüy, kıl" (Arat 2008: 1256) anlamlarındadır. KB 2917 *Sakalsız kerek bu idişçi arıg / Küdezilse içgüde kıl tü yamıg.* "İçkinin kıl tüy ve çerçöpten korunması için içkici sakalsız ve temiz olmalıdır.

Kılıç baldu: Kılıç, balta (KB 1736, 2055, 2140, 2141, 2143, 2377). Kılıç "kılıç" (Arat 2008: 1176); baldu "balta" (Arat 2008: 1110) anlamlarındadır. KB 1736 *Kayusı çerigde kılıç baldu yir / Kayusı turada yulugda karır.* "Kimi orduda kılıç ve balta yer; kimi kaleyi korumakla görevlidir, orada yaşlanır."

Kılıç baldu ok: Kılıç, balta (KB 2961). Bkz. Kılıç baldu. Ok "ok" (Arat 2008: 1207) anlamındadır. KB 2961 *İsig tumlıg aç tok yadag hem yalıŋ / Kılıç baldu ok yir ay ilig biliŋ.* "Onlar sıcakta soğukta, aç tok, yaya ve çıplak halde kılıç, balta ve ok darbelerine maruz kalır. Ey, hükümdar, bunu bil!".

Kılıç berge: Kılıç değnek (KB 5279). Bkz. Kılıç baldu. Berge "değnek, kamçı" (Arat 2008: 1117) anlamındadır. KB 5279 *Ay ilig kılıç berge sinde turur / Bu berge kıyınlar isizke erür.* "Ey hükümdar, kılıç ve değnek sendedir, bu kamçılar ve cezalar kötüler içindir."

Kılık yorık: Huy, karakter (KB 4843). Kılık "kılık, huy, gidiş" (Arat 2008: 1176); yorık "akma, akıcı, huy, hareket" (Arat 2008: 1282) anlamlarındadır. KB 4843 *İdi yakşı aymış bügü bilgi keŋ / Kılıkı yorıkı bile köŋli teŋ.* "Hakim, bilgisi geniş, karakteri ile düşüncesi birbirine uygun kişi çok iyi söylemiş."

Kılınç ya kılık: Huy, tavır (KB 1824). Kılınç "iş, davranış, huy" (Arat 2008: 1177); kılık "kılık, huy, gidiş" (Arat 2008: 1176) anlamlarındadır. KB 1824 *Bilig erdem edgü kılınç ya kılık / Kişi ögrenür örtü tüzlür yorık.* "İnsan bilgiyi, erdemi, iyi tavır ve hareketi öğrenir ve böylece gidişi düzelir."

Kılınç yaŋ: Davranış (KB 3562, 4080, 6151). Bkz. Kılınç ya kılık. Yaŋ "merkez, âdet, kaide, tarz" (Arat 2008: 1270) anlamlarındadır. KB 4080 *Kulug ked sınagu kılınçı yaŋı / Ukuşı teŋince tegürgü öŋi.* "Kulu önce davranıları aççısından iyice sınamalı, sonra anlayışı ölçüsünde paye vermeli."

Kılk itig: Tavır, hal (KB 777). Kılk "huy, gidiş, tavır" (Arat 2008: 1177); itig "hazırlık, hal, usul, düzen" (Arat 2008: 1162) anlamlarındadır. KB 777 *Adınsıg körür men bu kün kılk itig / Aŋar eymenür men ay bilge tetig.* "Bugün sende başka bir hal görüyorum, ey zeki bilge, onun için çekiniyorum."

Kılk kılık: Tavır, hareket (KB 2110). Bkz. Kılık yorık, Kılınç ya kılık, Kılk itig. KB 2110 *Arıg tutgu begler köni kılk kılık / Bodun beg yolındın tüzer yol yorık.* "Beyler tavır ve hareketlerini temiz ve doğru tutmalıdır, halk yolunu beyin yoluna uydurur."

Kılk kılınç: Tavır hareket (KB 531, 546, 705, 1849, 1997, 2531, 3694, 3739, 3859, 3997, 4351, 5820). Bkz. Kılınç ya kılık, Kılk itig, Kılk kılık. KB 531 *Yüzi körki kılkı kılınçı özi / Kamug yakşı kördi tili uz sözi.* "Yüzüni, giysisini, tavır ve hareketlerini, sözünü, şahsını, konuşmasını hepsini iyi ve güzel buldu."

Kılk hem kılınç: Tavır ve hareket (KB 149). Bkz. Kılınç ya kılık, Kılk itig, Kılk kılık, Kılk kılınç. KB 149 *Köŋül birdi hem me yorıttı tilig / Avut birdi kılk hem kılınçı silig.* "Ona hem gönül verdi hem de dilini açtı; ona güzel biçim, güzel tavır ve hareket ihsan etti."

Kılk yaŋ: Hal hareket (KB 1931, 1934, 3199). Bkz. Kılınç ya kılık, Kılk itig, Kılınç yaŋ, Kılk kılık, Kılk kılınç, Kılk hem kılınç. KB 1934 *Kimi beg törütmek tilese bayat / Birür aşnu kılk yaŋ ukuş yüg kanat.* "Tanrı, kimi bey olarak yaratmak isterse ona önce uygun tavır ve hareket, akıl ve kol kanat verir.

Kın kızgut: Ceza (Okıgu 330/9). Bkz. Kın kızgut (Uygur). Okıgu 330/9 Her*āyine bilgey siler kimke kim kelse aŋar kın kızgut kılur anı tüşer anıŋ üze kın tutaşı.* "Cezanın kime geleceğini ve kimin kalıcı azaba mahkum olacağını göreceksiniz."

Kısır tügün: Kısır (Kar. D. Kur. Terc. 37/89a1). Kısır "kısır" (Ata 2019: 457); tügün "kısır" (Ata 2019: 696) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 37/89a1 *Utru keldi uragut çıkrık birle urdı yüzüni aydı kurtga kısır tügün.* "Karısı geldi çığlık koparıp elini yüzüne vurdu: "Ben kısır bir yaşlıyım." dedi."

Kıska kısa: Kısa (Kar. D. Kur. Terc. 26/68a1). Kıska "kısa" (Ata 2019: 457) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 26/68a1 *Kaçan yorısa siz yer içinde yok siziŋ üze irinçü kim kıska kısa kılsa sizler namazdın eger korksa sizler kim fitne kılsa sizke anlar kim tandılar.* "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size saldırmalarından korkarsanız namazı kısaltmanızdan ötürü size günah yoktur."

Kıvan- küven-: Kendini beğenip övünmek (Kar. D. Kur. Terc. 26/14b1). Kıvan- "kendini beğenmek" (Ata 2019: 459); küven- "övünmek" (Ata 2019: 512) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 26/14b1 *Ol taŋrı sevmez kim kim bolsa kıvangan küvengen.* "Allah kendini beğenip övünen kimseleri sevmez."

Kıvçak kovı: Boş, kof (KB 2639, 5133). Kıvçak "boş, kof, şanssız, yabani" (Arat 2008: 1178); kovı "içi boş, kof" (Arat 2008: 1185) anlamlarındadır. KB 5133 *Bu kıvçak kovı dünyā kiçki ajun / Neçe beg karıttı karımaz özün.* "Bu kof ve boş dünya çok eski bir alemdir; o nice beyleri yaşlandırdı, kendisi yaşlanmaz."

Kız oglan: Kız oğlan, çoluk çocuk (KB 2280, 3439). Bkz. Ogul kız (Uygur). KB 2280 *Yitürse içürse kedürse kedim / At üstem kız oglan bu birse telim.* "Silah arkadaşlarını yedirip içirmeli, giydirip kuşatmalı; onlara çok at ve koşum, kız oğlan verilmeli."

Kıp kızıl: Kıpkırmızı (KB 2385). Bkz. Kıp kızıl (Uygur). KB 2385 *At üstem yarıklar bolur kıp kızıl.* "At, koşum ve zırhlar kıpkırmızı olur."

Kiç uzun: Uzun, uzun süre (KB 2031). Kiç "geç, uzun" (Arat 2008: 1179); uzun "uzun" (Arat 2008: 1264) anlamlarındadır. KB 2031 *Negü tir eşitgil biliglig sözin / Yiyümedi küçkey ilin kiç uzun.* "Bilgili bunu nasıl ifade eder, dinle; zalim memleketine uzun süre hükmedemez."

Kiçe hem kün: Gece gündüz (Kar. D. Kur. Terc. 34/52b1). Bkz. İrte hem kiçe, İrte kiçe, İrte takı kiçe, İrte ve kiçe. Kün "gün, gündüz" (Ata 2019: 510) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 34/52b1 *Biz musahhar kıldımız taglarnı anıŋ birle tesbīh kılurlar kiçe hem kün tugmış vaktta.* "Biz dağları onun emrine verdik, gece ve gündüz onunla birlikte tespih ederlerdi."

Kiçe takı irte: Gece gündüz (Okıgu 82/7, 690/6). Bkz. İrte hem kiçe, İrte kiçe, İrte takı kiçe, İrte ve kiçe, Kiçe hem kün. Okıgu 82/7 *Takı yād kılgıl idiŋni köp namaz kılgıl kiçede takı irtede.* "Rabb'ini an, sabah akşam namazını kıl."

Kiçe takı kündüz: Gece gündüz (Okıgu 845/6). Bkz. İrte hem kiçe, İrte kiçe, İrte takı kiçe, İrte ve kiçe, Kiçe hem kün, Kiçe takı irte. Okıgu 845/6 *Men okıdım bodunımnı kiçe takı kündüz.* "Ben milletimi gece gündüz çağırdım."

Kiçe taŋ: Sabah akşam (KB 1606, 2536, 2731, 3069). Bkz. İrte hem kiçe, İrte kiçe, İrte takı kiçe, İrte ve kiçe, Kiçe hem kün, Kiçe takı irte. Taŋ "sabah, tan" (Arat 2008: 1236) anlamındadır. KB 1606 *Tapındı kiçe taŋda tepremedi / Tünin yattı yatgak aş anda yidi.* "Sabah akşam akşam aralıksız hizmet etti; yemeğini orada yedi, geceleyin de muhafızlık etii."

Kiçelik hem irte: Sabah akşam (Kar. D. Kur. Terc. 35/55b3). Bkz. İrte hem kiçe, İrte kiçe. Keçelik "gece" (Ata 2019: 434) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 35/55b3 *Tesbīh kılgıl idiŋe hamd aytu keçelik hem ertelerde.* "Sabah akşam Rabbini hamd ederek tespih et."

Kiçig ulug: Küçük büyük (KB 4999; Okıgu 782/2). Bkz. Kenç kiçig. Ulug "büyük, ulu" (Arat 2008: 1261) anlamlarındadır. KB 4999 *Ra'īyatka vācib begi yarlıgı / Agır tutsa eştip kiçig ulugı.* "Beyinin emri halk için vaciptir; bunu duyan büyük küçük herkes emre hürmet etmelidir."

Kiçig ya ulug: Küçük büyük (KB 1768, 4092). Bkz. Kenç kiçig, Kiçig ulug. KB 1768 *Kapugdakı er at kiçig ya ulug / Taŋuk tuttı barça kılıp can yulug.* "Kapıda hizmet eden büyük küçük herkes ona candan fedaya hazır olduklarını bildirdiler."

Kiçki eski: Eski (KB 2836). Bkz. Eski kiçki. KB 2836 *Muŋar kiçki eski tapugçı kerek / Açınu süçinü aşın birse terk.* "Bunun için eski bir hizmetkâr gerekli, işini severek yemeği çabucak hazırlasın."

Kiŋ alkıg: Bol (Okıgu 9/2, 12/8, 407/2). Bkz. Kiŋ alkıg (Uygur). Okıgu 9/2 *Yiŋler andın kiŋ alkıg kayda tilese siler.* "Orada istediğiniz yerde bol bol yiyin."

Kin yıpar: Misk göbeği (KB 71, 1937). Kin "güzel koku, misk" (Arat 2008: 1180); yıpar "misk" (Arat 2008: 1277) anlamlarındadır. KB 1937 *İlig aydı uktum bu söz barça çın / Köni sözledіŋ söz yıpar burdı kin.* "Hükümdar dedi ki: Anladım, bunların hepsi doğrudur; bu sözü doğru söyledin, sözün misk gibi koktu."

Kiŋeşçi öge: Danışman (KB 2935). Kiŋeşçi "danışman, müşavir" (Arat 2008: 1180); öge "çok akıllı, danışman" (Arat 2008: 1214) anlamlarındadır. KB 2935 *Negü tir eşitgil kiŋeşçi öge / Kiŋeşte töker begke yüncü üge.* "İstişarede beyin önüne inci döken danışman ne der dinle."

Kiŋrü inç: Rahat, huzur (KB 2022). Kiŋrü "geniş" (Arat 2008: 1180); inç "rahat, huzur içinde, müsterih" (Arat 2008: 1159) anlamlarındadır. KB 2022 *Bu saklık bile sen yagı boynı yenç / Bodunka törü kıl tiril kiŋrü inç.* "Bu ihtiyat ile sen düşmanın boynunu vur, halka hükmet, rahat ve huzur içinde yaşa."

Kir- çık-: Girip çıkmak (KB 2869). Kir- "girmek" (Arat 2008: 1180); çık- "çıkmak" (Arat 2008: 1137) anlamlarındadır. KB 2869 *Törüçe yorısa tapug kılsa öz / Kirürde çıkarda köni tutsa köz.* "Usulüne göre hareket ve hizmet etmeli, girip çıkarken daima önüne bakmalı."

Kir- hem çık-: Girip çıkmak (KB 609, 3998, 4038, 4043). Bkz. Kir- çık-. KB 3998 *Kirü hem çıka bilse oldrug turug / Tapug bilmese er tek emger kurug.* "O girmeyi çıkmayı, oturmayı durmayı bilmeli; kişi hizmet etmeyi bilmezse boşa zahmete girmiş olur."

Kiriş hem çıkış: Gelir gider (KB 2774, 5913). Kiriş "gelir" (Arat 2008: 1180); çıkış "çıkar, menfaat; çıkış" (Arat 2008: 1137) anlamlarındadır. KB 2774 *Bitigçi küdezgü kiriş hem çıkış / Bitigin küdezgü kamug türlüg iş.* "Muhasebeci gelir gideri yazıyla saptamalı, her türlü muamele kayda geçirilmeli."

Kirtü köni: Gerçek (Okıgu 33/4). Bkz. Çın Kirtü köni (Uygur). Okıgu 33/4 *Kirtü köni idiŋdin turur.* "Gerçek Rabb'indendir."

Kirtü yaraşı: Gerçek (Okıgu 7/3, 33/7-8, 170/8, 231/5, 405/7, 505/3). Bkz. Kirtü köni, Yaraşı "yakışık, uygun" (Clauson 1972: 973), (Caferoğlu 1968: 286) anlamındadır. Okıgu 7/3 *Yime anlar kim kirtgündiler bilirler ol kirtü yaraşı idilerindin.* "Rablerinden bir gerçek olduğunu bilirler."

Kirü ya'ni arka: Arka (Kar. D. Kur. Terc. 28/72a1). Kirü "arka, sırt, art" (Ata 2019: 469); arka "arka, sırt, arka taraf" (Ata 2019: 224) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/72a1 *Ey anlar kim bittiler kaçan körse siz anlarnı kim tandılar kavurtluk evrülmeŋ olarka kirü ya'nī arka birmeŋ.* "Ey iman edenler, kafirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin."

Kiyim kiyim: Uyuşukluk (DLT III, 169/1). DLT III, 169/1 *Ol kiyim kiyim kün keçürdi.* "O, uyuşuklukla gün geçirdi."

Ko- ıd-: İndirmek (Okıgu 795/3). Bkz. Id- indür-, Id- yorı-. Ko-/kod- "bırakmak, koymak; ihmal etmek; indirmek; doğurmak" (Ata 2019: 470) anlamındadır. Okıgu 795/3 *Azu vakt bolmadı mu anlarka kim kirtgündiler korksa köŋülleri idi yādıŋa aŋar kim kodtı ıdtı.* "İnananlar için Allah'ı anması ve indirdiklerine bağlanmasının zamanı gelmedi mi?".

Kod- yıg-: Bırakmak, uzak tutmak (Kar. D. Kur. Terc. 33/17a1). Bkz. Ko- ıd-. Yıg- "uzak tutmak, yasaklamak, sakındırmak, korumak; bekletmek, engel olmak" (Ata 2019: 775) gibi anlamları karşılamaktadırlar. Kar. D. Kur. Terc. 33/17a1 *Taŋrı kodmas yıgmaz çın sözdin.* "Allah doğru sözden uzak durmaz."

Kodkı alçak: Alçakgönüllü (KB 1705, 4813). Kodkı "alçakgönüllülük" (Arat 2008: 1183); alçak "alçakgönüllü, yumuşak huylu" (Arat 2008: 1097) anlamlarındadır. KB 1705a*Ne edgü bolur kodkı alçak kişi / Ne körklüg bolur künde itlür işi.* "Alçakgönüllü insan ne kadar iyi ve güzel olur, onun işi her zaman yolunda gider."

Kol kaş: Tümsek, yüksek yer (Kar. D. Kur. Terc. 31/85a2). Kol "vadi" (Ata 2019: 473); kaş "yamaç, tepe" (Ata 2019: 425) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 31/85a2 *Körmez sen anıŋ içinde egri ap yime kol kaş.* "Orada hiçbir çukur hiçbir tümsek göremeyeceksin."

Koldaş adaş: Arkadaş, dost (KB 1698, 4542, 4576). Bkz. Adaş kadaş, Adaş ya kadaş, Adaş koldaş, Adaş koldaş erdeş, Adaş koldaş erdeş kadaş, Hil koldaş, Biliş adaş, İş adaş. KB 1698 *Kimiŋ bolsa koldaş adaşı telim / Anıŋ arkası bek kaya ol yalım.* "Kimin arkadaşı ve dostu çoksa o arkasını sağlam ve yalçın kayaya dayamış demektir."

Koldaş erdeş: Dost, arkadaş (KB 4511). Bkz. Adaş koldaş, Adaş koldaş erdeş, Adaş koldaş erdeş kadaş, Hil koldaş, Koldaş adaş. KB 4511 *Aya koldaş erdeş söz aydım kese / Bu kız togmasa yig tirig turmasa.* "Ey arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim: Bu kızlar doğmasa, doğarsa da yaşamasa daha iyi olur."

Koldaş iş: Arkadaş (Okıgu 719/6). Bkz. Adaş koldaş, Adaş koldaş erdeş, Adaş koldaş erdeş kadaş, Hil koldaş, Koldaş adaş, İş koldaş. Okıgu 719/6 *Nime yavuz koldaş iş.* "Ne kötü arkadaşsın!".

Kor yas: Zarar ziyan, sıkıntı (Kar. D. Kur. Terc. 30/8a2, 33/80a3, 34/83a1, 31/73b3, 31/74a1, 35/6a3, 37/33b2; Okıgu 49/6, 143/7, 803/6, 826/1, 846/9). Bkz. Kor yas (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 30/8a2 *Kaçan kirdiler erse anıŋ üze aydılar ey 'azīz tegdi bizke hem bodnumızke kor yas.* 'Onun yanına girdiklerinde: "Bize ve ailemize sıkıntı dokundu.' dediler."

Kor ziyān: Zarar (Okıgu 39/7, 241/3, 307/6, 323/5, 397/5, 418/6, 420/5, 422/7). Bkz. Kor yas. Ziyān "zarar, ziyan" (Ata 2019: 800) anlamındadır. Okıgu 39/7 *... tükel kılıglılar 'ahdlarını kaçan 'ahd kılışsalar serigliler katıglık içinde kor ziyān*

içinde katıglık vaktında. "… söz verdiklerinde sözünde duranlar, zorluk içinde, zararda sabredenlerdir.1.

Kork- ayın-: Sakınıp çekinmek (KB 4049). Bkz. Kork- ayın- (Uygur). KB 4049 *Bularda kayuka ulansa bu öz / İdi korku aynu tapug kılgu uz.* "İnsan bunlardan hangisine erişirse sakınarak hürmetle hizmet etmeli."

Kork- eymen-: Sakınıp çekinmek (Okıgu 260/7). Bkz. Kork- ayın-. Eymen- "utanmak, çekinmek" (Atalay I 1985: 270) anlamındadır. Okıgu 260/7 *Yād kılgıl idiŋni özüŋ içinde yalvaru korku eymenü ün birü ündemekde kodırak sözdin irte kiçe.* "Yalvararak, sakınıp çekinerek yüksek olmayan sesle sabah akşam Rabb'ini an."

Kork- kadgur-: Korkup endişelenmek (Kar. D. Kur. Terc. 32/6a2; Okıgu 560/7, 580/9, 700/3). Bkz. Kork- ayın-, Kork- eymen-. Kadgur- "üzülmek, endişelenmek, korkmak" (Ata 2019: 418) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 32/6a2 *Kaçan korksaŋ anıŋ üze atgıl anı deryā içiŋe korkmagıl kadgurmagıl.* "Eğer onun için korkarsan onu denize bırak, korkup endişelenme."

Korku sakınç: Korku ve endişe (KB 6156). Bkz. Kadgu sakınç, Sakınç kadgu, Sakınç kadgu mihnet. KB 6156 *Kayusı biyābanda yügrür kezip / Bayatka bu korku sakınçın sızıp.* "Birisi Allah'a karşı korku ve endişe ile bitkin halde çöllerde dolaşıp koşar."

Koş cüft: Çift (Okıgu 364/8). Bkz. Cüft cüft. Koş "herhangi bir şeyin çifti, eşi" (Atalay III 1985: 126) anlamındadır. Okıgu 364/8 *Ol ol idi kim tartı çözdi kerdi yirni takı kıldı anıŋ içinde taglar arıklar tigme türlüg yimişlerdin kıldı anıŋ içinde iki koş cüft örter tünni kündüzke.* "Yeri düzleyen, orada dağlar, akarsular yaratan, içinde her türlü yemişi çift çift yetiştiren, gündüzü geceyle örten odur."

Koşnı aşnı: Konu komşu (KB 6585). Koşnı "komşu" (Arat 2008: 1185); aşnı "konu komşu" (Arat 2008: 1102) anlamlarındadır. KB 6585 *Kanı koşnı aşnı sevinç kadguka iş / Kamugum bireyi men evdin çıkayı.* "Konu komşu, sevinç ve keder arkadaşı nerede? Ben ona her şeyimi vereyim, evimi bile ona terk edeyim."

Koşnı konum: Konu komşu (DLT I, 114/16). Bkz. Koşnı aşnı. Konum "yurt, konulan yer" anlamlarında gelmektedir. DLT I, 114/16 *Koşnı konum agışka / Kılgıl aŋar agırlık.* "Konuya komşuya, hısımlarına iyilik et, onları ağırla."

Kovuç kovuç: Cin çarpmasına uğrayan kişi üzerlik ve öd ağacıyla tütsülenmesi sırasında söylenen sözdür (DLT III, 163/8). Bu söz, "kaç kaç" demektir.

Kögüs köŋül: Kalp, gönül (Okıgu 213/3, 213/3, 389/7, 406/4, 457/1). Bkz. Dil köŋül, Köŋül kögüz (Uygur). Okıgu 213/3 *Yana kimni tilese kim azıtmak anı kılur kögsin köŋlin tar terslikin andag kim agar teg yükser teg kök içinde.* "Yine kimi saptırmak isterse onun kalbini göğe çıkıyormuş gibi daraltır ve sıkar.

Kögüs ya'nī köŋül: Kalp, gönül (Kar. D. Kur. Terc. 31/42b1; Okıgu 324/9). Bkz. Dil köŋül, Kögüs köŋül. Kar. D. Kur. Terc. 31/42b1 *Aydı ey idim aça birgil meniŋ kögsümni ya'nī köŋülümni.* "Ey Rabbim, gönlüme ferahlık ver."

Kök kalık: Gökyüzü (Okıgu 401/7). Bkz. Kök kalık (Uygur). Okıgu 401/7 *Körmesler mü kuşlarka fermān tutuglılar kök kalıkı içinde.* "Gökyüzünde buyruğa uyan kuşları görmüyorlar mı?".

Kök yaşıl: Yeşil (Okıgu 207/8). Kök "mavi, yeşil" (Arat 2008: 1186), yaşıl "yeşil" (Arat 2008: 1273) anlamdadır. Okıgu 207/8 *Çıkardımız andın kök yaşıl.* "Biz yeşil bitkiyi onunla bitirdik."

Kök yir: Gökler yerler (Kar. D. Kur. Terc. 28/55a1, 29/27a3, 30/33a2, 30/68a1-2, 30/70b1-2, 36/99b3, 37/79b2; Okıgu 36/4, 63/5, 109/5, 111/5, 111/7, 163/3, 163/6, 168/1, 188/7, 189/2, 208/4, 233/7, 257/5, 283/1-2, 300/6, 304/4, 305/4, 342/3-4, 344/5, 362/2, 367/4, 377/4, 388/8, 390/3, 400/6, 401/3, 416/5, 425/3, 425/8, 428/6, 431/4, 435/7, 451/8, 471/1, 472/6, 472/9, 503/5, 530/3-4, 555/1, 582/7, 585/4, 587/5, 589/6-7, 600/3, 602/6, 621/2, 623/3, 626/3, 631/8, 637/8, 647/9-648/1, 659/9, 666/2, 668/6, 674/5, 676/2, 713/8, 715/5, 727/9, 732/7, 733/7, 735/8, 742/5, 752/7, 761/3, 765/1, 772/8, 784/4, 792/6, 793/7, 820/2, 821/5-6). Bkz. Kök kalık. Yer "yer, yeryüzü" (Ata 2019: 772) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/55a1 *Bakmazlar mu kökler yirler erkliki içinde anı kim yarattı taŋrı nersedin bolgay kim bolsa çın-ok yagumış ok bolgay atanmış ödleri.* "Göklerin ve yerin hükümranlığını, Tanrı'nın yarattığı her şeyi ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğini hiç bakmadılar mı?."

Kök hem yir: Gök ve yer (Kar. D. Kur. Terc. 33/32b3, 36/81b2, 36/84a2, 37/2b2; 27/46a2-3, 28/35a3-35b1, 28/56b2, 32/45a1, 33/79a1-2, 34/70b2-2, 31/73a3, 36/71a1-2, 37/1b2, 37/67b1). Bkz. Kök kalık, Kök yir. Kar. D. Kur. Terc.

33/32b3 *Bakmazlar mu ol kim utrularında turur ol kim soŋlarında turur kökdin hem yerdin.* “Onlar önlerindeki ve arkalarındaki göğe ve yere bakmadılar mı?”.

Kök takı yir: Gök ve yer (Kar. D. Kur. Terc. 34/57b2, 34/79a3, 36/39a2; Okıgu 99/6, 191/3, 202/3, 203/4, 241/4-5, 311/1, 325/3, 376/5-6, 379/7, 556/1, 590/3, 638/6, 662/4, 710/6). Bkz. Kök kalık, Kök yir, Kök hem yir. Kar. D. Kur. Terc. 34/57b2 *Törütmedimiz kökni takı yerni ol hem iki aranı bātılın ol turur.* “Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık.”

Kök ve yir: Gök yer (Kar. D. Kur. Terc. 33/44b3, 33/65b2, 33/81b2-3, 38/66b1-2). Bkz. Kök kalık, Kök yir, Kök hem yir, Kök takı yir. Kar. D. Kur. Terc. 33/65b2 *Nek törütgen bar mu taŋrıda adın rūzī birse sizke kökdin ve yerdin.* “Allah’tan başka size göklerden ve yerden rızık veren bir yaratıcı var mı?”.

Kök yime yir: Gök yer (Okıgu 26/4-5). Bkz. Kök kalık, Kök yir, Kök hem yir, Kök takı yir, Kök yime yir. Okıgu 26/4-5 *Yokadıp taŋ törütügli köklerni yime yerlerni.* “Gökleri ve yerleri benzersiz yaratandır.”

Kök yıldız: Kök, esas (KB 5907). Bkz. Asıl yıldız kök. KB 5907 *Bu ol emdi beglik köki yıldızı / Bu ol edgü begler yorıkı izi.* “Beyliğin kökü işte budur; iyi beylik vasıflarına iyice sahip olan beylerin tuttukları ve tutacakları yol budur.”

Köm kök: Gökgök (DLT I, 338/22). Köm için DLT’de “gök renkte abartma istenildiği zaman bu kelime kullanılarak köm kök denir” (Atalay I 1985: 338) açıklamasını yapmaktadır.

Köni bütün: Saygıya değer (Kar. D. Kur. Terc. 36/79a2; Okıgu 726/5). Bkz. Çın köni, Edgü köni, Egri köni, Barça bütün, Bütün çın, Çın bütün. Kar. D. Kur. Terc. 36/79a *Tapşuruŋlar maŋa idi kullarını kim men sizlerke köni bütün berk īmīn yalavaç men.* “Allah’ın kullarını bana teslim edin ki ben doğru ve güvenilir bir peygamberim.”

Köni çın: Doğru, dürüst; gerçek (KB 863, 868, 869, 873, 1727, 2829, 3128, 3192, 5095, 5878). Bkz. Çın köni, Edgü köni, Egri köni, Köni bütün, Bütün çın, Çın bütün, Çın köni, Çın yalgan, Çın rāst Çın ya’nī rāst. KB 863 *Taşı teg içi ol içi*

teg taşı / Bu yaŋlıg bolur ol köni çın kişi. "Onun içi dışı gibi, dışı da içi gibidir; doğru ve dürüst kişi böyle olur."

Köni edgü: İyi doğru (KB 5855). Bkz. Çın köni, Edgü köni, Egri köni, Köni bütün, Köni çın, Agırlık edgü, Ayıg edgü, Edgü isiz, Edgü körklüg, Edgü meŋü, Edgü yavlak, Esen edgü, İsiz edgü. KB 5855 *Tilekim bu ol kör kerekim bu ol / Açа birsü teŋri köni edgü yol.* "Dileğim ve bana gereken de budur: Tanrı doğruluk ve iyilik yolunu açık tutsun."

Köni egri: Eğri doğru (KB 3898, 5885, 6622). Bkz. Çın köni, Edgü köni, Egri köni, Köni bütün, Köni çın, Köni edgü, İsiz egri. KB 3898 *Ayur miŋ senā ol ugan teŋrike / Ezel hukmi tegrür köni egrike.* "O kadir Tanrı'ya bin sena olsun, doğru ve eğriye ezel hükmünü o eriştirir."

Köni tüz: Dosdoğru, düpdüz (Kar. D. Kur. Terc. 27/27b1; KB 804, 1759, 6356, 6532; Okıgu 323/2). Bkz. Çın köni, Edgü köni, Egri köni, Köni bütün, Köni çın, Köni edgü, Köni egri. Tüz "düz, düzgün, doğru" (Arat 2008: 1258) anlamındadır. KB 804 *Kamug üç adaklıg köni tüz turur / Kalı bolsa dört kör bir egri bolur.* "Üç ayaklı olan her şey doğru ve düz durur, eğer dört ayaklı olursa bir eğrilik olur."

Könilik bütünlük: Doğruluk dürüstlük (KB 2211). Könilik "doğruluk, gerçeklik" (Arat 2008: 1187); bütünlük "bütünlük, mükemmellik" (Arat 2008: 1135) anlamlarındadır. KB 2211 *Könilik bütünlük kerek işçike / Anın bütse begler işin birgüke.* "Hizmetkârın doğru ve dürüst olması gerekir ki beyler inanıp güvenerek işlerini ona bıraksın."

Könilik kirtülük: Gerçek (Okıgu 471/9). Bkz. Könilik bütünlük. Okıgu 471/9 *Yok kim üküşrekleri bilmesler könilik kirtülükni anlar yüz evrügliler.* "Yok, onların çoğu gerçeği bilmezler de yüz çevirirler."

Köŋül kögüz: Kalp, göğüs (Okıgu 600/2). Bkz. Kögüs köŋül, Kögüs ya'nī köŋül. Okıgu 600/2 *Bütünlükün taŋrı bilgen ol köŋüller kögüzler içindekini.* "Şüphesiz, Allah kalplerdekileri bilendir."

Köŋül köz: Gönül ve göz (KB 2796). Bkz. Kaş köz, Dil köŋül, Kögüs köŋül, Kögüs ya'nī köŋül, Köŋül kögüz. KB 2796 *İdi yakşı aymış biliglig sözüg / Ay ersig*

küdezgil köŋülüg közüg. "Bilgili çok yerinde bir söz söylemiştir, ey yiğit, gözünü ve gönlünü gözet."

Köŋül takı köz: Gönül ve göz (Okıgu 515/9). Bkz. Kaş köz, Dil köŋül, Kögüs köŋül, Kögüs ya'nī köŋül, Köŋül kögüz, Köŋül köz. Okıgu 515/9 *Korkarlar ol kündin kim evrülür anıŋ içinde köŋüller takı közler.* "Onlar, gönül ve gözlerin döneceği günden korkarlar."

Köŋül til: Gönül ve dil; düşünce ve söz (KB 1743, 1748, 1963, 2012, 2158, 2244, 2759, 2792, 3447, 3504, 4000, 4039, 4052, 4280, 4287, 4288, 4534, 5128, 5210, 5223, 5251, 5509, 5617, 5880, 6089, 6250, 6423, 6465, 6579). Bkz. Kaş köz, Dil köŋül, Kögüs köŋül, Kögüs ya'nī köŋül, Köŋül kögüz, Köŋül köz, Agız til, Elig til, Elig hem til. KB 1743 *Köŋül til köni tutay bilge bügü / Saŋa eksümegey ödinde yigü.* "Ey bilge hakim, gönlünü ve dilini doğru tut; vakti gelince yiyeceğin eksik olmaz."

Kör- bil-: Görüp bilmek (KB 513; Okıgu 493/2, 832/8). Bkz. İşit- kör-, Bil- kör-, Bil- ögren-, Bil- uk-, Kör- bil- (Uygur). KB 513 *Sini körsü bilsü eşitsü sözüŋ / Tilekiŋ ne erse tilin ay özüŋ.* "Seni görsün tanısın, sözünü dinlesin; dileğin neyse ona kendin söylersin."

Kör- işit-: Görüp işiten (AH 172; Okıgu 603/3). Bkz. İşit- kör-, Kör- eşit- (Uygur). AH 172 *Kamug yaşru işiŋ bolup aşkara / Bu körgen işitgen saŋa külmesün.* "Bütün gizli işlerin aşikar olup gören ve duyan sana gülmesin."

Körk bediz: Görüntü, güzellik (KB 1116). Bkz. Körk bediz (Uygur). KB 1116 *Öküngdi ayur ay tiriglik siz / Yavalıkka ıdtım isiz körk bediz.* "Pişman oldu ve dedi: Ey hayat, ey güzellik ne yazık ki sizi boşuna harcadım."

Körk meŋiz: Güzellik (KB 97). Bkz. Körk bediz, Körk meŋiz (Uygur). KB 97 *Kayusı yıdı birle tapnur tapug / Kayu körk meŋiz birle açtı kapug.* "Kimi kokusuyla kulluk eder, kimi güzelliğiyle haremine girer."

Köz köŋül: Gözü gönlü (KB 407, 2607, 2885, 3613). Bkz. Kaş köz, Dil köŋül, Kögüs ya'nī köŋül, Köŋül köz. KB 407 *Kılınçı köni erdi kılkı oŋay / Tili çın bütün hem*

közi köŋli bay. "Doğası dürüst, tavrı canayakındı; sözü doğru, gözü gönlü zengindi."

Köz kulak: Göz kulak (KB 436, 2342, 5272, 6349). Bkz. Kaş köz, Köŋül köz, Köz köŋül. KB 436 *İlig köz kulak tuttı ilde kamug / Açıldı aŋar barça beklig kapug.* "Hükümdar bütün memlekete göz kulak kesildi, ona bütün kilitli kapılar açıldı."

Köz tut- bak-: (Kar. D. Kur. Terc. 30/44a3). Köz tut- gözetmek, beklemek" (Ata 2019: 497); bak- "bakmak, görmek; gözetlemek; beklemek" (Ata 2019: 248) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/44a3 *Nik köz tutarlar mu bakarlar mu meger kim olarka ferişteler azu kelse idiŋ yarlıgı.* "Onlara meleklerin veya Rabbinin helâk emrinin gelmesini hiç beklerler mi?".

Kul esīr: Kul köle (KB 5865). Kul "kul, köle" (Arat 2008: 1191); esīr "esir, kul, köle" (Arat 2008: 1147) anlamlarındadır. KB 5865 *Köŋül beg turur bu et öz kul esir / Ara sözke tumlır arala isir.* "Gönül beydir, bu beden ise kul köledir; o kendisine söylenen sözlerden bazen soğur bazen de ısınır."

Kul karabaş: Köle cariye (AH 298). Bkz. Kul esīr. Karabaş "cariye" (Arat 2006: XXXIII) anlamlarındadır. AH 298 *Telim mal üküş kul karabaş kerek.* "Çok mal, çok köle ve cariye lazımdır."

Kul küŋ: Köle cariye (KB 3435, 5371, 5487, 5781; Okıgu 514/3, 885/7). Bkz. Kul esir, Kul küŋ (Uygur), Kul karabaş. KB 3435 *Yazuk kılsa kul küŋ keçür ol yazuk / Bu yazuk keçürmiş muyan kıl azuk.* "Kul ve cariye suç işlerse sen onların suçunu bağışla, bu suç bağışlamanın sevabını ahiret için kendine azık et."

Kulak köz: Göz kulak (KB 2025, 4040, 4143, 5936). Bkz. Kaş köz, Köŋül köz, Köz köŋül, Köz kulak, Köz tiz. KB 2025 *Yagı boynı yençmek tiler erse sen / Kulak köz kerek sak kılıp tursa sen.* "Düşmanın boynunu kırmak istersen gözünü kulağını tetikte bulundurmalısın."

Kur orun: Makam mevki (KB 4077). Kur "rütbe, derece" (Arat 2008: 1192); orun "yer, mekân, mevki" (Arat 2008: 1211) anlamlarındadır. KB 4077 *Biligsizke birse begi kur orun / Begiŋe yazıglı munı bil burun.* "Eğer bir bey bilgisizi

yükseltir ve ona makam verirse şunu önceden bil ki o kişi beyine sadakat gösyermez."

Kur- yuv-: Varmak, erişmek (DLT III, 62/5). Bkz. Ar- yuv-. Kur- "kurmak, germek; toplamak; himaye etmek" (Atalay II 1985: 7) gibi anlamlara sahiptir. DLT III, 62/5 *Er kadaşın kurdı yuvdı.* "Adam, hısımına erişti."

Kur'ān okıgu: Kur'an (Okıgu 779/9). Okıgu 779/9 *Dürüst rast āsān kıldımız kur'ān okıgunı yād tutmakka.* "And olsun biz Kur'an'ı öğüt olsun diye kolaylaştırdık."

Kurç katıg: Kuvvetli (KB 2271). Bkz. Açıg katıg, İrig katıg, Katıg berk, Katıg kavi, Katıg kurç. KB 2271 *Bu işke idi kurç katıg er kerek / Başında keçürmiş tükel toŋ yürek.* "Bu işe çok kuvvetli, tam ve pek yürekli biri gerekir."

Kurı kurı: Tay, kısrağın arkasında geri kaldığı zaman söylenen sözdür (DLT III, 223/12).

Kurıh kurıh: Tay, kısrağın arkasında kaldığı zaman onu çağırmak için kullanılan sözdür (DLT III, 223/14).

Kurrıh kurrıh: Tayı çağırmak için söylenen sözdür (DLT I, 9/16).

Kurt koŋuz: Kurt, böcek (KB 6559). Bkz. Kurt koŋuz (Uygur). KB 6559 *Yılan kurt koŋuz yimi öz igdileyü / Bu ni'met bile men negüke igitdim.* "Yılan, haşerat ve böceklerin yemi olan bu vücudu ben neden nimet içinde besleyerek yetiştirdim."

Kurug hem kokuz: Boş (KB 1626). Kurug "kuru" (Arat 2008: 1192); kokuz "boş, boşluk" (Arat 2008: 1183) anlamlarındadır. KB 1626 *Ata barnı ornı kurug hem kokuz / Kokuz tolguka kördüm oglın ked uz.* "Baba gitti, yeri boş kaldı; bu boşluğunu doldurmak için oğlunu pek maharetli gördüm."

Kurug öl: Kuru yaş (KB 2889, 2904, 4660). Bkz. Kurug hem kokuz. Öl "yaş, ıslak, nem" (Arat 2008: 1215) anlamlarındadır. KB 4660 *Aş içgü yiseler nükûl ur yimiş / Kurug öl yimiş ur bir ança simiş.* "Yiyecek ve içecek tamam olunca çerez ve meyve ver, kuru ve yaş meyve yanında bir miktar simiş de bulunsun."

Kurug ya öl: Kuru yaş (KB 3726). Bkz. Kurug hem kokuz, Kurug öl. KB 3726 *İsig tumlıgıg hem kurug ya ölüg / Yaraşturdı halkka tegürdi ülüg.* "Sıcak ile soğuğu, kuru ile yaşı yaraştırdı; halka kısmetini verdi."

Kuş kurt: Kurt kuş; hayvanlar (DLT III, 6/1; KB 4196). Bkz. Kurt kuş. DLT III, 6/1 *Kuş kurt kamug tirildi.* "Kurt kuş bütün dirildi."

Kut kıv: Saadet, kutluluk, baht (DLT I, 301/2, 320/25; KB 2105, 4337, 5551, 6040, 6044, 6372). Bkz. Devlet kut, Kut kıv (Uygur). DLT I, 320/25 *Kut kıvıg birse idim kulıŋa / Künde ışı yükseben yokar agar.* "Tanrım bir kuluna kutluluk verirse her gün onun işi yükselir."

Kutlug berekātlıg: Şanı yüce (Okıgu 497/3). Kutlug "cennetin lütfunun tadını çıkarmak; şanslı, mutlu, kutsanmış" (Clauson 1972: 601); berekât "bolluklar; saadetler, mutluluklar, hayırlar" (Devellioğlu 2005: 87) anlamlarındadır. Okıgu 497/3 *Kutlug berekātlıg taŋrı yaratıglılarda körklügreki.* "Yaratanların en güzeli olan allah'ın şanı yücedir."

Kutu kutu: Başka başka (Okıgu 849/1, 893/5). Kutu kutu "bölükler, hizipler" (Ural 2023: 558) çevirisinin uygun olduğu düşünülmüştür. Okıgu 849/1 *Biz erdimiz kutu kutu tarılmış.* "Başka başka yollar tutmuşuz."

Kü çav: Ad, şöhret (KB 87, 2060, 2320, 2945, 3173, 6502). Bkz. At kü, Çav kü. KB 87 *Biri kında çıktı sunup il tutar / Biri küsi çavı ajunka yeter.* "Biri kınından çıkınca ona iller sunar, biri namını ve şöhretini dünyaya yayar."

Kü çav at: Ad, şöhret (KB 1711, 2320). Bkz. At kü, Çav kü, Kü çav, At çav, At çav ün, At ün. KB 1711 *Biligsiz bedük bolsa devlet bile / Biliglig bedükrek kü çav at bile.* "Devlet bilgisizi yükseltirse elbette bilgiliyi de şöhret ve nam ile ondan daha çok yükseltecektir."

Küç basınç: Zorluk ve baskı (KB 1771, 3109, 3206; Okıgu 711/9). Bkz. Belā küç. Basınç "baskı, tazyik, zulüm" (Arat 2008: 1112) anlamlarındadır. KB 1771 *Bodundın kötürdi kamug küç basınç / Özindin kiterdi yaragsız kılınç.* "Halk üzerinden bütün zoru ve baskıyı kaldırdı, kendisinden hiçbir uygunsuz hareket görülmüyordu."

Küç basut: Güç yardım (Okıgu 177/3). Bkz. Belā küç, Küç basınç, Küç basut (Uygur). Okıgu 177/3 *Yok küç kılıglılarka küç basut birigliler.* "Zalimlerin yardımcıları yoktur."

Küç emgek: Zorluk ve zahmet (AH 331). Bkz. Belā küç, Küç basınç, Küç basut, Emgek tarlık, Emgek azu tarlık, Emgek tolgak, Katıglık emgek. AH 331 *Küç emgek tegürme kişike kalı.* "Başkasına zorluk ve zahmet çektirme".

Küç kuvvet: Güç kuvvet (Kar. D. Kur. Terc. 34/64b3). Bkz. Belā küç, Küç basınç, Küç basut, Küç emgek. Kuvvet "kuvvet" (Ata 2019: 502) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 34/64b3 *Yād kılgıl kullarımızını ibrāhīmni ishāknı ve ya'kūbnı küç kuvvet idileri köz idileri.* "Ey güçlü kuvvetli kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakup'u da an."

Küç yölek: Destek (Okıgu 271/8). Bkz. Belā küç, Küç basınç, Küç basut, Küç emgek, Küç kuvvet, Arka yölek. Okıgu 271/8 *Anutıŋlar anlarka küçleriŋiz yetmişince küç yölekdin bir at kişende tutmakdın* "Onlara karşı gücünüz yettiğince kuvvet ve savaş atları hazırlayın."

Küçlig bileklig: Güçlü kuvvetli (DLT I, 509/23). Bkz. Galebe kılıglı küçlüg. Bileklig "bilekli, kuvvetli" (Atalay II 1985: 509, 511) anlamındadır. DLT I, 509/23 *Küçlig bileklig kişi.* "Güçlü kuvvetli kişi."

Küçsüz za'īf: Güçsüz (Okıgu 246/4). Küçsüz "güçsüz, zayıf" (Clauson 1972: 699); za'īf "zayıf, güçsüz, kuvvetsiz" (Devellioğlu 2005: 1166) anlamlarındadır. Okıgu 246/4 *Yana mirās birdimiz ol bodunlarka kim küçsüz za'īf tutlur erdiler yirniŋ kün toguşuglarını anıŋ batışıglarında ol kim berekātlıg kıldımız anıŋ içinde.* "Güçsüz kalan halkı yeryüzünün gün doğusunda ve batısına mirasçı yaptık."

Külçir- kül-: Gülmek (Okıgu 549/6). Külçir- "gülmek" (Clauson 1972: 716); kül- "gülmek" anlamlarındadır. Okıgu 549/6 *Külçirer küler anıŋ sözindin.* "Onun sözüne güldü."

Küldür- yıglat-: Güldürmek ağlatmak (Okıgu 777/3). Küldür- "güldürmek" (Clauson 1972: 717); yıglat- "ağlatmak" (Clauson 1972: 86) anlamlarındadır. Okıgu 777/3 *Ol kim ol küldürdi yıglattı.* "O, güldürür ağlatır."

Külüg çavlıg: Namlı, şöhretli (KB 4525). Bkz. Çavlug külüg. Kü çav ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. KB 4525 *Tümen miŋ külüg çavlıg ersiglerig / Tişiler anı yirke kömdi tirig.* "Bu kadınlar binlerce namlı ve şöhretli kahramanları diri diri yere gömmüşlerdir."

Kümüş altun: Altın gümüş (KB 2746). Bkz. Altun kümüş. KB 2746 *Sevüg neŋ bu can canda yigrek sevüg / Kümüş altun ol canda kedrek sevüg.* "Bu can sevilecek şeydir ve ondan daha çok sevilecek şey altın ve gümüştür; o, candan çok daha kıymetlidir."

Kümüş gevher altun: Altın gümüş (KB 6584). Bkz. Altun kümüş, Dürr ü gevher, Kümüş altun. KB 6584 *Tuz etmek hakı tip küdezigli barmu / Kümüş gevher altun bile men kalayı.* "Tuz ekmek hakkını gözeten var mı? Ben onu altın, gümüş ve cevhere boğayım."

Kün ay: Güneş ve ay; günler aylar (KB 3, 12, 325, 415, 1254, 1695, 1787, 2437, 3098, 3193, 3717, 3724, 4386, 4624, 4925, 5950, 6546; Okıgu 701/2, 701/3). Bkz. Kün ay (Yenisey), (Uygur). KB 3 *Yagız yir yaşıl kök kök ay birle tün / Törütti halayık öd ödlek bu kün.* "Yağız yer ile mavi göğü, güneş ve ay ile geceyi zaman ile zamaneyi, varlıkları o yarattı." KB 6546 *Yava boldı kün ay ökünçke basıktım.* "Günler aylar boşa geçti pişmalığa düştüm."

Kür alp: Cesur ve kahraman (KB 2380, 3041). Bkz. Azıglıg kür, Alp atım, Atım alp. KB 2380 *Kelin kız sevinçi küden tünleri / Kür alp er küvençi çerig künleri.* "Gelin kızların sevinçli anları zifaf geceleridir, cesur ve kahraman erkeğin iftihar zamanları da savaş günleridir."

Kür ersig: Cesur ve mert (KB 2281, 2298, 2705, 6454). Bkz. Azıglıg kür, Kür alp, Ersig toŋa. KB 2705 *Üçünçi kür ersig er ol toŋ yürek / Yagıka börike bu ersig kerek.* "Üçüncüsü cesur, mert ve pek yürekli yiğittir; düşmana ve kurda karşı böyle bir yiğit gerektir."

Kür ersig yüreklig: Cesur ve mert (KB 57). Bkz. Azıglıg kür, Kür alp, Ersig toŋa, Kür ersig. Yüreklig "yürekli"dir. KB 57 *'Ali erdi munda basakı talu / Kür ersig yüreklig meŋesi tolu.* "Ondan sonraki seçkin, cesur ve mert, akıllı Ali vardı."

Kür yüreklig: Kahraman, cesur (KB 2044). Bkz. Azıglıg kür, Kür alp, Kür ersig, Kür ersig yüreklig. KB 2044 *Sü başlar eren kür yüreklig kerek / Yüreksiz er at alsa andın yürek.* "Korkak askerin yürekli olması gerekir, kumandanın kahraman ve yürekli olması gerekir."

Kürt kürt: Kütür kütür (DLT I, 343/1). Hıyar ve hıyara benzer şeyleri ses çıkartarak yiyen kimse için de böyle denir. DLT I, 343/1 *At arpanı kürt kürt yidi.* "At, arpayı kütür kütür yedi."

Küvenç avınç sevinç: Güvenç, avunç, sevinç (KB 3774). Bkz. İnç sevinç, Avınç küvenç. KB 3774 *Küvençim avınçım sevinçim kamug / Sevinçiŋ içinde turur ay ulug.* "Güvencim, avuncum, sevincim; ey ulu, hepsi senin rızan içindedir."

Küvengü avıngu sıgıngu: (KB 4797). Bkz. Avıngu sıgıngu. Küvengü "güvenme, övünme" (Arat 2008: 1196) anlamındadır. KB 4797 *Küvengü avıngu sıgıngu idim / Kamugdın üzüldüm kaçar men saŋa.* "Benim güvenecek, avunacak ve sığınacak Rabbim sensin; her şeyle ilgimi kestim, sana sığınırım."

Küvüç yügün: Küçük yular, çilbir (DLT III, 163/11).

Māl cān ten: Mal, ten can (KB 52). Bkz. Cān ten. Māl "mal" (Ata 2019: 514) anlamındadır. KB 52 *Yulug kıldı mālı teni cānını / Yaşavaç sevinçi tiledi köni.* "Malını, tenini ve canını feda etti; dileği ancak peygamberin sevinciydi."

Māl tavar: Mal mülk (Okıgu 420/1, 433/2, 434/6, 539/1). Bkz. Māl cān ten. Tavar "mal, ticaret eşyası, davar" (Clauson 1972: 442) anlamındadır. Okıgu 420/1 *Ortaklaşgıl māl tavarlar içinde ogul kızlar içinde.* "Malına mülküne, çocuklarına ortak ol."

Maşrık magrib: Doğu batı (Okıgu 844/4, 851/5). Magrib "batı" (Devellioğlu 2005: 562), maşrık "doğu" (Devellioğlu 2005: 585) anlamlarındadır. Okıgu 844/4 Ant içer men maşrıklar magribler idisi birle biz ugan miz tigşürmek üze yigrek anlardın. "Doğuları ve batıların Rabb'ine yemin ederim ki onların yerine daha iyilerini getirmeye bizim gücümüz yeter."

Meŋiz yüz: Yüz, beniz (DLT I, 486/16). Bkz. Yüz meŋiz (Uygur). DLT I, 486/16 *Meŋzi yüzi sargarıp / Kürküm aŋar türtülür.* "Yüzleri, benizleri sarardı sanki safran sürülmüştü."

Meŋzek ya'nī mesel: Teşbih, benzetme (Kar. D. Kur. Terc. 30/68a3). Meŋzek "misal, benzetme, kendisine benzetilen" (Ata 2019: 519); mesel "misal, örnek, teşbih" (Ata 2019: 519) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/68a3 *Tokımaŋlar taŋrıka meŋzekler ya'nī meseller bütünlükin taŋrı bilür sizler bilmes sizler.* "Tanrı'ya benzetmeler yapmayın, şüphesiz Tanrı bilir sizler bilmezsiniz."

Miŋ miŋ: Bin bin (KB 111, 112, 3319). Bkz. Miŋ miŋ (Uygur). KB 111 *Ata ornı kaldı atı ma bile / Adın ma takın bolsu miŋ miŋ ula* "Babanın yeri adıyla birlikte sana kaldı, bunlara daha binlercesi eklensin."

Miŋ miŋ tümen: Sayısız, on binlerce (KB 3319). Bkz. Miŋ miŋ. Tümen "on bin, pek çok" (Arat 2008: 1257) anlamlarındadır. KB 3319 *Yakınlık ulamış üçün bir bayat / Muyan birsü miŋ miŋ tümen edgü at.* "Gösterdiğin bu yakınlığın karşılığı için Tanrı, sayısız iyi san ve sevap versin."

Miŋ tümen: Binlerce (KB 285, 442, 1957, 1981, 3009, 3807). Bkz. Miŋ miŋ, Miŋ miŋ tümen. KB 442 *Odugluk bu saklıknı ögdi eren / Usallık bile öldi er miŋ tümen.* "Uyanıklığı ve ihtiyatı çok kişi övmüştür, ihmal yüzünden binlerce insan ölmüştür."

Muŋ tak: Sıkıntı, zorluk (KB 4789). Muŋ "sıkıntı, acı, ihtiyaç" (Arat 2008: 1201); tak "müşkil" (Arat 2008: 1235) anlamlarındadır. KB 4789 *Muŋumka takımka maŋa ol yarar / Belā kadgu tegse mini ol yular.* "Sıkıntıda olduğumda bana o yardım eder; bela ve kaygı gelirse beni o kurtarır."

Mun- hem az-: Kudurup azmak (KB 3600). Bkz. Az- hem yaz-. Mun- "bunamak, saçmalamak" (Arat 2008: 1201) anlamındadır. KB 3600 *Bulak semrise kör munar hem azar / İdisin çalar yirke andın tezer.* "Haşarı at semirirse kudurur ve azar; sahibini yere çalar ve oradan kaçar."

Muŋ hem tak: Sıkıntı, zorluk (KB 391). Bkz. Muŋ tak. KB 391 *İlāhī bilür sen bu ʻācizlıkım / Saŋar ok açar men muŋum hem takım.* "Ey Rabbim, benim bu acizliğimi sen bilirsin, sıkıntımı sadece sana açarım."

Musaffa yaʻnī arıg: (Bal için) süzme (Kar. D. Kur. Terc. 37/13a1). Bkz. Arıg silig, Arıg yazuksuz. Musaffa süzülmüş, arındırılmış" (Ata 2019: 524) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 37/13a1 *Anıŋ içinde arıklar suvdın yıdıg ermez arıklar sütdin adnamaz anıŋ mezesi hamrdın tatlıg içgenlerke arıklar ʻasel-i musaffādın yaʻnī arıgdın.* "Orada onlar için tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren şarap ırmakları ve süzme bal ırmakları vardır."

Muttakī saknuk: Sakınan (Kar. D. Kur. Terc. 29/28a1). Muttakī "takva sahibi" (Ata 2019: 525); saknuk "takva sahibi, Allah'tan korkan" (Ata 2019: 605) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 29/28a1 *Biliŋler ol taŋrı muttakīler saknuklar birle.* "Bilin ki Allah kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."

Muyan edgü: Sevap ve iyilik (KB 3976). Bkz. Agırlık edgü, Ayıg edgü, Edgü isiz, Edgü körklüg, Edgü meŋü, Edgü yavlak, Esen edgü, İsiz edgü, Köni edgü. Muyan "sevap" (Arat 2008: 1202) anlamındadır. KB 3976 *Özüŋ ʻukbī kolsa ay zāhid bulur / Muyan edgü mundın iletse bolur.* "Ey zahit, sen ahireti istiyorsan bulursun, iyilik sevabı buradan götürebilirsin."

Muyan edgülük: Sevap ve iyilik (KB 3499). Bkz. Muyan edgü. Edgülük "iyilik" (Arat 2008: 1141) anlamındadır. KB 3499 *Kişiler arakı muyan edgülük / Bu yerde bulunmaz munu belgülük.* "Kişiler arasındaki sevap ve iyilik burada bulunmaz, bu şüphesizdir."

Mücrim yazuklug: (Kar. D. Kur. Terc. 34/24a3). Mücrim "günahkâr, suçlu" (Ata 2019: 525); yazuklug "suçlu, günahkâr" (Ata 2019: 769) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 34/24a3 Kar. D. Kur. Terc. 34/24a3 *Biz andaguk kılur-miz mücrim yazukluglarnı.* "İşte suçlulara böyle yaparız."

Müfsid otun: Bozguncu, küstah (KB 2106). Müfsid "fesatçı, bozguncu" (Arat 2008: 1202); otun "değersiz, alçak, küstah" (Arat 2008: 1212) anlamlarındadır. KB

2106 *Begi içgüçi bolsa müfsid otun / Kamug içgüçi boldı bodnı bütün.* "Bey içkiye düşkün, bozguncu ve küstah olursa onun bütün halkı da ayyaş olur."

Müjdeçi sevünçi: Müjde veren (Kar. D. Kur. Terc. 28/58a1). Müjdeçi "müjdeci" (Ata 2019: 526); sevünçi "müjde" (Ata 2019: 614) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/58a1 *Men meger korkutguçı müjdeci sevünçi bitken bodunka.* "Ben inanan bir topluluk için bir uyarıcı ve bir müjdeciyim."

Mü'min ya'nī bitigli: İman eden (Kar. D. Kur. Terc. 32/45a3). Mü'min "mümin" (Ata 2019: 527); bitigli "inanan, iman eden" (Ata 2019: 280) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 32/45a3 *Bütünlükin anıŋ içinde belgü mü'minler ya'nī bitiglilerke.* "Şüphesiz bunda inananlar için ibret vardır."

Mün erdem: Kusur ve fazilet (KB 720, 728, 749, 1938, 3413). Bkz. Bilig erdem, Erdem bilig. Mün "kusur" (Arat 2008: 1202) anlamındadır. KB 728 *İlig aydı uktum münüŋ erdemiŋ / Bu ay toldı atıŋ ne ol bu seniŋ.* "Hükümdar dedi ki: Kusur ve faziletlerini anladım ama senin bu Ay-Toldı adın ne demektir?".

Müŋüz müŋüz: Boynuz boynuz. Bir çeşit çocuk oyunudur. (DLT III, 363/27)

Mürüvvet fütüvvet: İnsanlık, mertlik (AH 63). Mürüvvet "insaniyet" (Arat 2006: XLV), fütüvvet "mertlik" (Arat 2006: XXII) anlamlarındadır. *Yime mecd mürüvvet fütüvvet ugan / 'Ata' kıldı şahımka bu cümleni.* "Bir de şeref, insaniyet ve mertlik bunların hepsini kadir (Tanrı) şahıma ihsan etti."

Namāz ruza: Namaz oruç (KB 6456). Namāz "namaz" (Ata 2019: 530); ruza "oruç" (Arat 2008: 1221) anlamındadır. KB 6456 *Namāz ruza birle yorıglı kişi / Münafık atandı ay ilçi başı.* "Ey memleketin başında bulunan kişi namazına orucuna devam edenler münafık sayıldı."

Namāz tesbīh: Namaz tesbih (Kar. D. Kur. Terc. 34/43a3). Bkz. Namāz niyāz, Namāz roza/ruza. Tesbīh "Tanrı'yı ululama; namaz kılmak" (Ata 2019: 674) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 34/43a3 *Biz namāz tesbīh kılıglılar-miz.* "Biz (Allah'ı) tespih edip edip yüceltenleriz."

Nefes tın: Nefes (KB 1213). Nefes "nefes, soluk" (Arat 2008: 1243), tın "ruh, soluk, nefes" (Arat 2008: 1243) anlamlarındadır. KB 1213 *Kamug neŋke vakt ol küni belgülüg / Nefes tın tokırka sanı belgülüg.* "Her şeyin zamanı vardır, günü bellidir; nefes alıp vermenin sayısı da bellidir."

Nefs havā: Nefis, istek (KB 5473). Bkz. Ārzu havā, Havā ārzu, Havā nefs. KB 5473 *Negü tir eşitgil bilig birgüçi / Bilig birle nefsig havāg basguçı.* "Bilgi veren ve bilgiyle nefis ve hevaya hâkim olan insan ne der, dinle."

Neŋ hem māl: Mal mülk (KB 3563). Bkz. Māl cān ten. Neŋ "şey, nesne, mal" (Arat 2008: 1205) anlamındadır. KB 3563 *Bedel kıldı ebdāl neniŋ hem mālıŋ / Bakıp kodtı zāhid bu dünyā ulın.* "Tarikat ehli malını mülkünü değiş tokuş etti, zahit bakıp bu dünya temelini bıraktı."

Neŋ tavar: Mal mülk (Kar. D. Kur. Terc. 33/53a1; KB 485, 1112, 1308, 1786, 2057, 2408, 2802, 3982, 4372, 5460, 5517, 6108; Okıgu 39/4, 60/4, 115/3, 846/9, 885/4, 887/7, 888/1, 896/2, 899/3). Bkz. Māl tavar, Neŋ hem māl. Tavar "davar, mal" (Arat 2008: 1239) anlamlarındadır. KB 485 *Kötürdi sav altun kümüş neŋ tavar / Ayur öz muŋadsa maŋa bu yarar.* "Başım darda kalırsa bana gerekir diye yanına som altın gümüş, mal mülk aldı."

Nimet bir- minnet kıl-: Nimet vermek, bağışlamak, vermek (Kar. D. Kur. Terc. 34/62a2). Nimet bir- "nimet vermek, ihsan etmek" (Ata 2019: 536); minnet kıl- "lütfetmek, iyilik etmek, minnet vermek" (Ata 2019: 521) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 34/62a2 *Bu biziŋ 'atāmız turur ni'met birgil minnet kılgıl azu yıgkıl hisāb yok.* "Bu bizim ihsanımızdır, sen de hesapsızca ver yahut verme."

Odug sak: Uyanık, bilinçli (KB 2236, 2761, 2813). Bkz. Odug sak (Uygur). KB 2236 *Közi tok odug sak biligli işig / Adırgan yaraglıg yaragsız kişig.* "Gözü tok, uyanık, ihtiyatlı ve işinin ehli olmalı; işe yarayan ve yaramayan kişileri ayuırmalıdır."

Oglan kız: Oğul, kız; evlat (Okıgu 204/7, 294/2, 410/4, 771/6). Bkz. Kız oglan. Okıgu 204/7 *Yime atalarındın anlarnıŋ oglanları kızlarındın kadaşlarındın üdürdimiz olarnı yime köndürdimiz anlarnı köni yolka.* "Babalarından evlatlarından ve kardeşlerinden seçtik, onları doğru yola ilettik."

Ogrı tevlig: Hırsız, dolandırıcı (KB 313). Ogrı "hırsız, uğru" (Arat 2008: 1207); tevlig "hile, aldatma" (Arat 2008: 1242) anlamlarındadır. KB 313 *Bilig baylık ol bir çıgay bolgusuz / Tegip ogrı tevlig anı algusuz.* "Bilgi, hiçbir zaman fakirliğe düşmeyen bir servettir; hırsız ve dolandırıcının eli eli ona erişemez, ulaşamaz."

Ogrı tevlig karakçı kunuk: Hırsız, dolanrıcı (KB 1737). Karakçı "yağmacı, yankesici" (Arat 2008: 1168); kunuk "dolandırıcı" (Arat 2008: 1192) anlamlarındadır. KB 1737 *Kayu ogrı tevlig karakçı kunuk / Kayusı basımçı ölütçi kıruk.* "Kimi hırsız, sahtekâr, yankesici, dolandırıcı; kimi zalim, öldürücü olur."

Ogul kız: Oğul, kız; evlat (DLT III, 272/24; Kar. D. Kur. Terc. 31/30b3, 31/33b1, 31/34a2, 31/34a3; KB 1163, 1164, 1165, 1166, 1223, 1125, 1126, 1128, 1486, 1494, 1494, 1495, 2278, 2403, 3371, 3373, 3377, 3380, 3382, 3384, 3384, 3387, 3388, 3388, 3389, 3391, 3582, 3582, 3583, 3784, 4504, 4505, 4506, 5158, 5291, 5487, 6385, 6491; Okıgu 26/3, 27/9, 28/8, 35/1, 116/2, 116/6, 117/1, 117/1, 117/3, 117/3, 154/9, 156/2, 156/3, 208/4, 255/4, 265/8, 317/2, 319/6, 369/4, 372/5, 380/6, 381/3, 419/8, 420/1, 426/9, 427/6, 433/7, 435/6, 448/1, 453/4, 454/2, 454/4, 454/4, 472/2, 505/3, 522/9, 532/3, 579/8, 601/7, 601/7, 603/2, 653/1, 653/4, 657/2, 668/4, 718/2, 724/2, 738/6, 796/3, 797/8, 810/5, 820/5, 823/6, 846/9). Bkz. Kız oglan, Oglan kız, Ogul kız (Uygur). KB 1163 *Yime yakşı aymış bu türk buyrukı / Körür köz yarukı ogul kız okı.* "Bir Türk veziri de çok güzel söylemiş: Oğul ve kız gerçekte gören gözün nurudur, demiş."

Ogul kız uşak: Evlat (Okıgu 67/4, 115/9). Bkz. Kız oglan, Oglan kız, Ogul kız. Okıgu 67/4 *... tigse aŋar ulugluk aŋar ogul kız uşaklar tigse aŋar kasurga anıŋ içinde ot örtense.* "Herhangibiriniz … çocukları varken ona yaşılık gelsin, ateşli bir kasırganın kopmasını ister?".

Ok ya: Ok yay (KB 2055, 3623). Bkz. Kılıç Baldu Ok. Ya "yay" (Arat 2008: 1267) anlamlarındadır. KB 2055 *Kılıç baldu ok ya kavi küç yürek / Bar erken ked er neŋke korkmaz kerek.* "Kılıç, balta, ok yay, güç ve yürek varken yiğit adam mal için endişe etmemeli."

Ok yaçı: Okçu yaycı (KB 2558, 4046). Yaçı "yaycı" (Arat 2008: 1267) anlamındadır. KB 2558 *Yime kuşçı kişçi yime ok yaçı / Anuk tutsa künde kapugda tuçı.* "Doğancı, avçı ve okçu yaycı kapıda her gün ve her an hazır bulundurmalı."

Okçı yaçı: Okçu yaycı (KB 4458). Bkz. Ok yaçı. KB 4458 *Temürçi etükçi yana kırmaçı / Ya sırçı bedizçi ya okçı yaçı.* "Bunlar demirci, ayakkabıcı, derici ya da cilacı, boyacı veya okçu yaycıdır."

Okı- biti-: Okuyup yazmak (KB Manzum Muk. 16; 2234). Okı- "okumak" (Arat 2008: 1207); biti- "yazmak" (Arat 2008: 1124) anlamlarındadır. *KB 2234 Vezirlıkka artık bütün er kerek / Okıglı bitigli ked öglüg kerek.* "Vezirlik için çok olgun bir insan gerekir; o, okuyup yazmalı ve çok anlayışlı biri olmalı."

Okıgu kur'ān: Kur'an (Okıgu 673/2). Bkz. Kur'ān okıgu. Okıgu 673/2 *Okıgu kur'ān tāzīçe egriliksiz bolgay kim anlar saklangaylar.* "Eğriliği olmayan Arapça Kur'an'dır ki belki onlar sakınırlar."

Okıgu ya'nī kur'ān: Kur'an (Okıgu 260/6). Bkz. Kur'ān okıgu, Okıgu kur'ān. Okıgu 260/6 *Kaçan okılsa okıgu ya'nī kur'ān tıŋlaŋlar anı kulak tutuŋlar tek turuŋlar.* "Kur'an okunduğunda ona kulak verin, dinleyin."

Okşag meŋiz: Benzer (KB 3720). Bkz. Meŋiz yüz, Körk meŋiz. Okşag "benzer" (Arat 2008: 1207) anlamındadır. KB 3720 *Bir ol bar siziksiz kalı kançasız / Köŋülde yırak tutgu okşag meŋiz.* "O birdir ve vardır, şüphesiz nasılsız ve nicesizdir; benzerini gönülden uzak tutmak gerekir."

Okşag azu meŋzeg: Benzer (KB 16). Bkz. Okşag meŋiz. Meŋzeg "benzer" (Arat 2008: 1199) anlamındadır. KB 16 *Anıŋ okşagı yok azu meŋzegi / Neteglikke yetmez halāyık ögi.* "Onun eşi benzeri yoktur, nasıl olduğuna mahlukların aklı yetmez."

Oldrug orun: Yer (KB 4897). Bkz. Kur orun. Oldrug "yer, mekân, mevki" (Arat 2008: 1211) anlamındadır. KB 4897 *İlig imledi birdi oldrug orun / Bu keçti orunka siliglik kurun.* "Hükümdar işaret etti ve oturacak yer gösterdi; o edeple ve gururla gösterilen yere geçti."

Oldrug turug: Yer, mekân; oturup kalkma, davranış (KB 2547, 2588, 3998). Bkz. Oldrug orun. Turug "yer" (Arat 2008: 1253) anlamlarındadır. KB 2547 *Kapugda ite tursa oldrug turug / Tüzülse orun kalmasa bir kurug.* "Kapıda oturacak ve duracak yerleri hep düzende bulundurmalı ve öyle tertip etmeli ki hiç kimse açıkta kalmasın." KB 3998 *Kirü hem çıka bilse oldrug turug / Tapug bilmese er*

tek emger kurug. "O girmesini çıkmasını, durmasını oturmasını bilmeli; kişi hizmet etmesini bilmezse boşa zahmete girmiş olur."

Oŋ sol: Sağ sol (KB 2375, 2962; Kar. D. Kur. Terc. 30/53b1). Oŋ "sağ, sağ taraf" (Arat 2008: 1211); sol "sol" (Arat 2008: 1230) anlamlarındadır. KB 2374 *Inanur erig kılgıl öndün kidin / Oŋuŋdın soluŋdın bir ança adın.* "Öne ve arkaya güvenilir kişileri koy, bir kısmını da sağa sola yerleştir."

Oŋ ya'nī sag: Sağ, sağ taraf (Kar. D. Kur. Terc. 37/73b1). Bkz. Oŋ sol. Sag "sağ, sağ taraf" (Ata 2019: 602) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 37/73b1 *Ançada tutar iki tutuglı oŋdın ya'nī sag soldın olduruglı.* "İnsanın sağ ve sol tarafında oturan iki yazıcı melek (onun yaptıklarını) kaydeder."

Oŋar- edgü kıl-: Onarmak, iyileştirmek (Kar. D. Kur. Terc. 28/64b2). Oŋar- "onarmak, düzeltmek, yoluna koymak" (Ata 2019: 568); edgü kıl- "iyileştirmek" (Ata 2019: 324) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/64b2 *Korkuŋ taŋrıdın oŋarıŋ edgü kılıŋ ol kim siziŋ ara turur boyun biriŋler taŋrıka hem yalavaçıka eger mü'min erse sizler.* "Eğer müminlerseniz Tanrı'dan korkun, aranızı düzeltin, Tanrı'ya ve peygamberine itaat edin."

Oŋar- tüz-: Düzeltmek (KB 205). Bkz. Oŋar- edgü kıl-, İt- tüz-. KB 205 *Sözüg sözledeçi azar hem yazar / ukuşlug eşitse oŋarur tüzer.* "Sözü söyleyen yanılıp şaşırabilir, anlayışlı isterse bunu onarıp düzeltir."

Op op: Kalk (DLT I, 34/19). Eşeğin ayağı kaydığında söylenen sözdür.

Ordu karşı: Saray, köşk (KB Manzum Muk. 26). Bkz. Ordu karşı (Uygur), Karşı ordu, Karşı ordu saray, Karşı saray. KB Manzum Muk. 26 *Kayu kend uluş ordu karşı yire / Kitabka öŋin at atamışlara.* "Her memeleket, şehir ve sarayda bu kitaba ayrı ayrı adlar verilmiştir."

Ordu saray: Köşk, saray (KB 6113). Bkz. Ordu karşı, Karşı ordu, Karşı ordu saray, Karşı saray. KB 6113 *Köçigli kişi itmez ordu saray / Yorıglı kişi yolda kalmaz yıl ay.* "Göçecek olan kişi köşk ve saray yapmaz, gezgin kişi yolda aylar ve yıllarca kalmaz."

Orun töşek: Yer, döşek (Kar. D. Kur. Terc. 30/73b1; Okıgu 140/1, 402/2). Bkz. Kur orun, Oldrug orun, Orun töşek (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 30/73b1 *Kıldı sizlerke yılkılar terilerindin evler yüŋül tutar siz anlarnı köçgü künleriŋizde turguluk künleriŋizde koy yünlerindin teve yünlerindin çübürlerindin orun töşekler irinçlenmek ödke tegi.* "(Allah) sizlere hayvanların derilerinden gerek göç gününüzde gerek ikamet gününüzde evler; koyun yününden, deve yününden, kıllarından bir süre yararlanacağınız döşekler meydana getirdi."

Ot em: Ot, ilaç (KB 1061, 1199, 2002, 2191, 2895, 4838, 5522). Bkz. Em ot, Em hem ot, Em sem, Ot em (Uygur). KB 1061 *Ot em kalmadı kör neçe kıldılar / Yaraşık ne erse anı birdiler.* "Yapmadıkları tedavi, vermedikleri ilaç kalmadı; faydalı gördükleri her şeyi verdiler."

Ot hem em: İlaç, çare (KB 6361). Bkz. Em ot, Em hem ot, Em ya ot, Em sem, Ot em. KB 6361 *Yime yakşı aymış kişi üdrümi / Cefaçı et özke otı hem emi.* "İnsanların seçkini çok güzel söylemiş: Onun sözü cefacı vücuda karşı bir çare ve tedbirdir."

Ot suv: Ateş ve su (KB 2349). Bkz. Aş suv, Aş suv yigü, Ot sub (Göktürk), Ot suv (Uygur). KB 2349 *Yagıka yagusa yezekin alu / Tüşürse toyug körse ot suv talu.* "Öncü kuvveti ile yakınlarına sokulmalı, ateşine ve suyuna iyice dikkat ederek karargâh kurmalı.

Ot yalın: Ateş (Okıgu 863/4). Bkz. Ot yalın (Uygur). Okıgu 863/4 *Barıŋlar kölige tapa üç katlıg ap kölige bolur kuyaşdın ap yıgar ot yalınındın.* "Sizi güneşten ve ateşten korumayan üç kollu gölgeye gidin."

Ot yim: Ot yem (KB 975, 5600). Bkz. Em ot, Em hem ot, Em ya ot, Em sem, Ot em, Ot hem em. Yim "yemek, yem" (Arat 2008: 1275/1278) anlamındadır. KB 975 *Biligsiz kişi köŋli kum teg turur / Ögüz kirse tolmaz ap ot yim önür.* "Bilgisiz kişinin gönlü kumsal gibidir, nehir aksa dolmaz, orada ot ve yem bitmez."

Otsuz kurug: Kupkuru (Okıgu 605/9). Bkz. Kurug hem kokuz, Kurug öl, Kurug ya öl. Okıgu 605/9 *Azu körmesler mü biz sürer miz suvnı otsuz kurug yir tapa pes çıkarur miz anıŋ birle ekinler yir andın yılkıları takı özleri.* "Kupkuru yerlere su gönderip onun hayvanlarının ve kendilerinin yedikleri yiyeceği çıkardığımızı görmezler mi?".

Otunluk bıvalık yavalık: Küstahlık kabalık (KB 931). Otunluk "alçaklık, küstahlık" (Arat 2008: 1212); bıvalık "kabalık, terbiyesizlik, küstahlık" (Arat 2008: 1117); yavalık "boşunalık, beyhudelik" (Arat 2008: 1274) anlamlarındadır. KB 931 *Otunluk bıvalık yavalık kamug / İsizler kılınçı bolur ay ulug.* "Küstahlık, kabalık, aksilik hep kötülerin hareketidir ey ulu!".

Oyun efsūs: Oyun ve eğlence (Okıgu 749/4). Bkz. Füsūs oyun. Okıgu 749/4 *Bütünlükün yakın tiriglik oyun turur efsūs turur.* "Şüphesiz dünya hayatı oyun ve eğlencedir."

Oyun füsūs: Oyun ve eğlence (Okıgu 796/2). Bkz. Füsūs oyun, Oyun efsūs. Okıgu 796/2 *Biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur füsūs itig takı ögünüşmek kıvanışmak siler ara üküşleşmek tavarlar içinde ogul kızlar içinde.* "Bilin ki dünya hayatı oyun ve eğlence, süslenme, aranızda övünme, daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibaretti."

Oyun ya büdig: Oyun (KB 6025). Bkz. Füsūs oyun, Oyun efsūs, Oyun füsūs. Büdig "oyun, raks" (Arat 2008: 1135) anlamlarındadır. KB 6025 *Sevinç körse tüşte oyun ya büdig / Sakınç kadgularka açıldı kezig.* "Kim düşünde sevinç, oyun ve eğlence görürse keder ve kaygılar başlayacak demektir."

Ö- sakın-: Düşünmek (KB 4334). Bkz. Ö- sakın- (Uygur). KB 4334 *Sözüg barça söz tip çıkarma tilin / Öyü saknu sözle kerekin bilin.* "Her sözü söz diye ağzından çıkarma, gerekli olan sözü düşünerek ve ihtiyatla söyle."

Öç kek: Öç, intikam (DLT I, 44/1; DLT I, 230/4; KB 3428). Bkz. Öç kek (Uygur). DLT I, 44/1 *Öç kek kamug kişiniŋ yalŋuk üze alım bil.* Herkesin öcünü başkalarının üzerinden alınacak bir alım bil."

Öçlüg keklig: Öcü, hırsı olan (DLT II, 283/14). Bkz. Öçlüg keklig (Uygur). Öç kek ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. DLT II, 283/14 *Öçlüg keklig kişi.* Öcü ve hıncı olan adam."

Öd kün: Zaman, süre (KB 251, 377, 1156, 1372, 1385, 4552, 4747, 4811, 4831, 5138, 5407, 5840, 6431). Kiçe hem kün, Öd kün (Uygur). KB 251 *Bularda kayu buldu erse bilig / Olar urmış öd kün ajunka elig.* "Bunlardan hangisi bilgiyi bulduysa onlar zamaneye ve dünyaya hâkim olmuşlardır."

Öd ödlek: Zaman (KB 3, 3635, 4640, 4924, 5689). Bkz. Öd kün. Ödlek "zaman, felek" (Arat 2008: 1213) anlamındadır. KB 4640 *Öd ödlek keçip bolmasa er bügü / Kişi tip atamagu yılkı tigü.* "Zaman geçtiği halde hikmet sahibi olmamışsa ona insan değil, hayvan denmeli."

Ödleş- ya'nī vaktlaş-: Zaman belirlemek (Okıgu 268/6). Okıgu 268/6 *Eger ödleşdiŋizler ya'nī vaktlaştıŋızlar erse kaygay erdiŋizler vakt urmak içinde.* "Eğer buluşmak için sözleşseydiniz vakti belirlemede ayrılığa düşerdiniz."

Öfke buşug: Öfke (Okıgu 707/9). Bkz. Buşug öfke. Okıgu 707/9 *Anlar üze öfke buşug anlarka kın turur katıg.* "Onların üzerine öfke ve büyük azap vardır."

Öfkelig buşuglug kadgulug: Sıkıntılı, kederli (Okıgu 249/4-5). Bkz. Buşug öfke. Okıgu 249/4-5 *Kaçan aydı erse Mūsā bodunıŋa öfkelig buşuglug kadgulug aydı.* "Musa, öfkeli, kederli kavmine dönünce dedi ki."

Ög bilig: Akıl ve bilgi (KB 1872, 1970, 2481, 2488, 2654, 3025, 3075, 3112, 3980). Bkz. Bilig ög ukug, Bilig edrem, Bilig erdem, 'Akl ukuş huş hıred, Bilig ukuş, Bilig hem ukuş, Bilig ya ukuş, Bilig hıred, Erdem bilig. KB 1872 *Bu sözler eşitti sevindi ilig / Ayur ay odunmış sözi ög bilig.* "Hükümdar bu sözleri işitti, sevindi ve şöyle dedi: Ey söz akıl ve bilgiden ibaret, uyanık adam."

Ög köŋül: Akıl fikir (KB 487, 603, 1818, 1933, 1940, 2184, 2762, 2782, 4420, 6246). Bkz. Bilig ög ukug, Ög bilig, Dil köŋül, Kögüs ya'nī köŋül, Köŋül köz, Köz köŋül. KB 1818 *Törütürde birse bayat ög köŋül / Tükel maye buldı biligke ogul.* "Tanrı yaratırken akıl ve gönül ihsan ederse, çocuk bilgi için tam bir sermaye elde etmiş olur."

Ög ukug: Akıl ve anlayış (KB 148). Bkz. Bilig ög ukug, Ög bilig, Ög köŋül. KB 148 *Törütti üdürdi seçü yalŋukug / Aŋar birdi erdem bilig ög ukug.* "Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti; ona erdem, bilgi, akıl ve anlayış verdi."

Ög yürek: Akıl gönül (KB 2900). Bkz. Bilig ög ukug, Ög bilig, Ög köŋül, Ög ukug, Öpke yürek. KB 2900 *İdişçi başı ked kuyug er kerek / Köni tutsa ötrü köŋül ög yürek.* "İçkibaşılık için çok titiz insan gerekir; o gönlünü, aklını ve yüreğini doğru tutmalı."

Ögdi sipās: Övgü (Okıgu 621/8). Ögdi "övgü, methetme" (Wilkens 2021: 525); sipās "şükretme, dua etme" (Devellioğlu 2005: 955) anlamlarındadır. Okıgu 621/8 *Ögdi sipās taŋrıka ol kim aŋar turur ne kim kökler içindeki takı ne kim yir içindeki.* "Övgü, göklerdeki ve yerlerdekilerin hepsine sahip olan Allah'a özgüdür."

Ögdi şükr: Övgü (Okıgu 600/4). Bkz. Ögdi sipās. Şükr "görülen iyiliğe karşı gösterilen memnunluk, minnettarlık" (Devellioğlu 2005: 1004) anlamındadır. Okıgu 600/4 *Aygıl ögdi şükr taŋrıka.* "Övgü Allah'a özgüdür, de."

Ögdi şükr ü sipās: Övgü (Okıgu 231/3). Bkz. Ögdi sipās, Ögdi şükr. Okıgu 231/3 *Ögdi şükr ü sipās taŋrıka ol kim köndürdi bizni muŋar.* "Övgü, bizi buna eriştiren Allah'a özgüdür."

Öglüg bügü: Akıllı ve bilge (KB 2706). Bkz. 'Ālim bügü, Bilge bügü, Biliglig bügü, Biliglig ukuşlug bügü, Bügü bilge, Bügü bilgi kiŋ, Bügü hakīm. Öglüg "akıllı" anlamındadır. KB 2706 *Ukuşlug biliglig bu öglüg bügü / Kiŋeşke tusulur aŋar ne tigü.* "Anlayışlı, bilgili, akıllı ve bilge kişi danışmak için faydalıdır, ona diyecek yok."

Ögünüş- kıvanış-: Övünmek (Okıgu 796/2). Ögün- "kendini övmek, övünmek" (Clauson 1972: 110); kıvan- "kendini beğenmek" (Ata 2019: 459) anlamlarındadır. Okıgu 796/2 *Biliŋler kim bu ajun tirigliki oyun turur füsūs itig takı ögünüşmek kıvanışmak siler ara üküşleşmek tavarlar içinde ogul kızlar içinde.* "Bilin ki dünya hayatı oyun ve eğlence, süslenme, aranızda övünme, daha çok mal ve çocuk sahibi olmaktan ibaretti."

Ögür kavm: Kavim (Kar. D. Kur. Terc. 29/18b1). Bkz. Bodun ögür. Kavm "kavim" (Ata 2019: 430) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 29/18b1 *Taŋrı köndürmes fāsık ögür kavmlerni.* "Allah, fasık kavmi doğru yola erdirmez."

Ögür ögür: Bölük bölük, kısım kısım (Kar. D. Kur. Terc. 26/40b2, 31/4a3, 35/18b1, 35/20a3; Okıgu 131/6). Bkz. Ögür kavm. Kar. D. Kur. Terc. 26/40b2 *Ey anlar kim kirtgündiler tutuŋ sāzıŋızn çıkıŋlar ögür ögür azu çıkıŋlar kamug bir yolı.* "Ey iman edenler, silahını tutup bölük bölük veya topluca savaia gidin."

Ögüt pend: Öğüt (Okıgu 223/6). Ögüt "öğüt, nasihat" (Clauson 1972: 102); pend "nasihat" (Arat 2006: XLVI) anlamlarındadır. Okıgu 223/6 *Bu bir betig indirüldi saŋa bolmasun köŋlüŋ içinde sizig andın korkıtmakıŋ üçün anıŋ birle ögüt pend kirtgünüglilerke.* "Bu, sana indirilen bir kitaptır, onunla inananlara öğüt vermen kousunda göğsünde bir sıkıntı olmasın."

Öldür- tirgür-: Öldürmek diriltmek (Okıgu 777/3). Öldür- "öldürmek" (Clauson 1972: 133); tirgür- "canlandırmak" (Clauson 1972: 545) anlamlarındadır. Okıgu 777/3 *Yana ol öldürür tirgürür.* "Öldüren ve dirilten odur."

Öŋ soŋ: Ön son, art arda (AH 14, 370; Okıgu 237/1). Öŋ "ön" (Ata 2019: 581); soŋ "son, arka, art" (Ata 2019: 625) anlamlarındadır. AH 14 *Yarattı ol ugan tünüŋ kündüzüŋ / Udup biri birke yorır öŋ soŋa.* "O kadir (Tanrı) geceni ve gündüzünü yarattı, birbirine uyup birbirinin ardı sıra giderler."

Öŋdi törü: Kanun, töre (KB 5737). Öŋdi "kanun, adet" (Arat 2008: 1217); törü "töre, kanun, düzen" (Arat 2008: 1250) anlamlarındadır. KB 5737 *Yana tegşürülgey bu öŋdi törü / Buzulga ilin kalmagay bir örü.* "Bu kanun ve nizam yine değiştirilir; memleket bozulur, yaptıklarından eser kalmaz."

Öŋdün kidin: Önce ve sonra (KB 8, 1857, 2374, 3132, 4933; Okıgu 63/3, 225/4). Bkz. Öŋ soŋ, Öŋ ü soŋ. Kidin "arka, sonra" (Arat 2008: 1179) anlamındadır. KB 8 *Aya bir birikmez saŋa bir adın / Kamug aşnuda sen sen öŋdün kidin.* "Ay bir olan Tanrı, bir başkası sana ortak koşulamaz; başta her şeyden önce ve sonda her şeyden sonra sensin."

Öŋdünki kidinki: Önceki ve sonraki (Okıgu 187/4). Öŋdünki kidinki (Uygur). Okıgu 187/4 *İndürgil biziŋ üze bir tirgi aş kökdin bolsun biziŋke bayram öŋdünkilerimizke kidinkilerimizke bir belgü sindin.* "Bizim üzerimize öyle bir sofra indir ki öncekilere ve sonrakilere bir bayram, senden bir delil olsun."

Öŋin öŋin: Ayrı ayrı, başka başka (Kar. D. Kur. Terc. 30/2b3; Okıgu 460/2, 461/3, 521/4). Bkz. Öŋin öŋin (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 30/2b3 *Aydı oglanlarım kirmeŋler bir kapugdın kiriŋler öŋin öŋin kapuglardın.* "Ey oğullarım, bir kapıdan girmeyin ayrı ayrı kapılardan girin, dedi."

Öp öp: Bir kimse çok öğünüp de söylediğini tanıklayamadığında ona söylenen sözdür (DLT I, 43/9).

Öpke yürek: Ciğer, yürek (DLT II, 144/7). Bkz. Ög yürek. Öpke "akciğer" (Atalay I 1985: 128) anlamındadır. DLT II, 144/7 *Ödik otı tutunup / Öpke yürek kagrulur.* "Sevgi ateşi tutuşturduğu zaman ciğer yürek kavrulur."

Ört- yarlıka-: Bağışlamak (Okıgu 138/3, 250/3, 254/3, 332/5, 385/6, 406/9, 507/9, 700/6). Ört- "örtmek, gizlemek, saklamak" (Wilkens 2021: 828); yarlıka- "buyurmak; emier vermek; vaaz vermek; konuşmayı buyurmak; acımak, merhamet etmek" (Wilkens 2021: 869) anlamlarındadır. Okıgu 138/3 *Sevāblar andın yazuk örtmek yarlıkamak.* "Kendi katından derecelerle bağışlama ve rahmet (vermiştir)."

Örtgen keçürgen: Bağışlayan (Kar. D. Kur. Terc. 25/20a3; Okıgu 53/2, 57/5). Bkz. Keçürgen örtgen ulaşu yarlıkagan. Kar. D. Kur. Terc. 25/20a3 *Ol taŋrı örtgen keçürgen ol.* "Tanrı bağışlayıcıdır."

Örtgen yarlıkagan: Bağışlayıcı ve merhametli (Kar. D. Kur. Terc. 26/6a2, 27/17b3, 27/43b1, 30/96b/2-3, 33/13b3-14a1, 33/21b2, 35/9b1-2, 37/35b1-2, 37/56b1-2, 37/65a2-3; Okıgu 38/5, 40/9, 44/2, 46/4, 51/2, 53/4, 120/6, 121/8, 138/3, 138/7, 139/2-3, 141/2, 141/8, 145/9, 150/7, 158/4, 167/2-3, 177/6, 183/2, 183/7, 198/5, 218/3, 223/3, 273/6, 273/8, 276/5, 281/1, 295/3, 296/9, 297/7, 323/6, 331/4, 353/9, 361/3, 380/5, 392/2, 407/8, 408/5, 509/2, 511/9, 514/9, 522/1, 523/7, 531/8, 548/6, 562/5, 607/5-6, 611/4, 616/9, 619/6, 621/5, 677/7, 705/3, 737/1, 752/8, 758/1, 760/6, 798/6, 802/3, 811/6, 813/5, 823/6, 828/1, 853/3). Bkz. Keçürgen örtgen ulaşu yarlıkagan, Örtgen keçürgen. Kar. D. Kur. Terc. 26/6a2 *Ol taŋrı örtgen yarlıkagan ol.* "Tanrı, bağışlayıcı ve merhametlidir."

Örtgen ulaşu yarlıkagan: Bağışlayıcı ve merhametli (Kar. D. Kur. Terc. 26/67b2, 26/73a3, 26/75b2, 26/88b2, 27/46a1, 28/43a1, 29/20a3, 30/64b3, 30/1b1, 30/91a2, 30/94a3, 33/27b2, 38/8b2, 38/73b1-2, 38/88b3). Bkz. Keçürgen örtgen ulaşu yarlıkagan, Örtgen keçürgen, Örtgen yarlıkagan. Kar. D. Kur. Terc. 26/67b2 *Erür taŋrı örtgen ulaşu yarlıkagan.* "Tanrı bağışlayıcı ve merhametlidir."

Örtüg ya‘nī perde: Perde (Okıgu 232/1). Örtüg “örtme, kapama” (Wilkens 2021: 828); perde “kapı, pencere gibi yerlere asılan örtü” (Devellioğlu 2005: 858) anlamlarındadır. Okıgu 232/1 *Ol iki gürūh ara örtüg ya‘nī perde.* “İki kısım arasında perde vardır.”

Örtügli yaşru: Gizli (Kar. D. Kur. Terc. 30/69a2; Okıgu 200/1). Örtügli “sırlı, gizli, örtülü” (Ata 2019: 584); yaşru “gizli” (Ata 2019: 763) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/69a2 *Urdı taŋrı bir mesel bir kul alınmış erkedmes umas nerse üze kimke kim rūzī kılsa-miz aŋar bizdin körklüg rūzī ol hezīne kılur andın örtügli yaşru āşkārā.* “Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen kişi ile verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah yolunda harcayan kimseyi misal verir.”

Örtüglüg açuklug: Zahir ve batın (Okıgu 366/2). Bkz. Açuklug örtüglüg. Okıgu 366/2 *Biligli örtüglügni açukluknı ulug yükseklik idisi.* “O, zatını ve batını bilendir, büyüktür.”

Örtüglüg āşkāre: Gizli ve açık (Okıgu 400/9). Bkz. Açuklug örtüglüg, Örtüglüg açuklug, Açuk āşkārā, . Okıgu 400/9 *Urdı taŋrı bir mesel bir kul erklig bolunmış yaragı bolmas nerse üze yana ol kim rūzī kıldımız aŋar bizdin körklüg rūzī ol nafaka kılur andın örtüglüg āşkāre.* “Allah, bir şeye güzü yetmeyen bir köle ile kendisine verdiğimiz güzel nimetlerden gizli ve açık harcayan kimseyi örnek verir.”

Örtüglüg kaplıg: Örtülü (Okıgu 151/5). Bkz. Açuklug örtüglüg, Örtüglüg açuklug, Örtüglüg āşkāre. Kaplıg “örtülü, kaplı” anlamındadır. Okıgu 151/5 *Köŋüllerimiz örtüglüg kaplıg.* “Gönüllerimiz örtülüdür.”

Örtüglüg takı āşkārā: Gizli ve açık (Okıgu 69/4). Bkz. Açuklug örtüglüg, Örtüglüg açuklug, Örtüglüg āşkāre, Örtüglüg kaplıg. Okıgu 69/4 *Anlar kim harc kılurlar māllarını tünle takı kündüz örtüglüg takı āşkārā anlarka sevābları anlarnıŋ idisi katında.* “Gece gündüz, açık gizli mallarını harcayanların Allah katında sevbı vardır.”

Örüg amul: Sessiz sakin, halim salim (KB 1416, 1867). Bkz. Akru amul, İnç amul. Örüg “sakin, sabırlı” (Arat 2008: 1217) anlamındadır. KB 1867 *Örüg ol amul ked serimlig sabur / Körüp işni yetrü ol akru tegür.* “O halim salim, çok dayanaklı ve sabırlıdır; işe dikkatle bakar ve sakince ele alır.”

Örüg hem silig: Halim selim (KB 1852). Bkz. Örüg amul. Silig "temiz, ince, nazik" (Arat 2008: 1229) anlamlarındadır. KB 1852 *Örüg hem silig ol ne kılkı amul / Kamug teprenürke bağırsak köŋül.* "Halim selimdir ve doğası sakindir; o bütün canlılar için şefkat dolu bir gönüldür."

Örüglük amulluk: Sükûnet (KB 1988). Örüglük "sükûnet, itidal" (Arat 2008: 1217); amulluk "sükûnet" (Arat 2008: 1098) anlamlarındadır. KB 1988 *Örüglük amulluk bolur begke körk / Bu beglik işiŋe bu ol bagu örk.* "Sabır ve sükûnet bey için bir ziynettir, bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir."

Örüŋ kırgıl: Kır saçlı, yaşlı başlı (KB 2371, 2372). Örüŋ "beyaz, ak" (Arat 2008: 1217); kırgıl "kırçıl" (Arat 2008: 1178) anlamlarındadır. KB 2371 *Yagıçı örüŋ kırgıl ersiglerig / Yagıka alın kıl kötürsü çerig.* "Düşmanın karşısına yaşlı başlı yiğitler koy, askeri onlar götürsünler."

Örüŋli kara: Beyaz ve siyah (KB 6622). Bkz. Karalı örüŋli, Fāsik kara, Kara 'ām, Kara 'ām bodun. KB 6622 *Köni sözde taştın sözüg söz time / Köni egri farkı örüŋli kara.* "Doğru sözden başka söz deme; doğru ve eğri farkı, siyah ile beyaz (gibidir)."

Öt erig: Nasihat, öğüt (KB 1466, 3733, 4910, 5117, 5129, 5689; Okıgu 205/4). Bkz. Öt erig (Uygur). KB 1466 *Mini kör meniŋdin kötür öt erig / Ökünme yarın sen bu kün sen tirig.* "Benim halime bak, benden öğüt al; yarın pişman olma, sen bugün henüz dirisin."

Öt ötüg: Öğüt, nasihat (Okıgu 201/2). Bkz. Öt erig. Ötüg "dilek, istek, rica, arz; rapor, malumat; söylev; sunu" (Wilkens 2021: 544) anlamındadır. Okıgu 201/2 *Yok kim öt ötüg bolgay kim anlar korkkaylar.* "Sakınsınlar diye öğüt vardır."

Öt sav: Öğüt, nasihat (KB 1356, 1447, 6237). Bkz. Öt erig, Öt ötüg. Sav "söz, haber, öğüt, nasihat" (Arat 2008: 1224) anlamlarındadır. KB 1356 *Munu emdi artuk bagırsaklıkın / Bitip kodtum öt sav kumaru okın.* "İşte şimdi büyük bir bağlılıkla vasiyetim olan öğütlerimi yazıp bıraktım, oku."

Öt sav erig: Öğüt, nasihat (KB 1548, 2617, 3670, 3984, 4938, 5094, 5136, 5861, 6081, 6265). Bkz. Öt erig, Öt ötüg, Öt sav. KB 1548 *Bu ay toldı yasın keçürdi ilig /*

Okıp oglıŋa birdi öt sav erig. "Hükümdar, Ay Toldı'nın yası sona erince onun oğlunu çağırarak öğütte bulundu."

Ötüş ötüş: Bir çocuk oyununda kullanılan sözdür (DLT I, 61/3) DLT I, 61/3 Oyun sırasında bir çocuk -çocuklardan birini- yanındaki çocuğu iter ve ona *ötüş ötüş* diye söyler, ona "arkadaşını, yanındaki it." demek ister.

Pāre pāre: Parça parça (Okıgu 252/3, 370/6, 454/2, 594/4, 746/2, 808/8). Bkz. Kes kes pāre pare. Okıgu 252/3 *Pāre pare kıldımız olarnı on iki uguşlar güruhlar.* "Biz onları on iki kabile halinde parça parça ayırdık."

Pend nasihat: Öğüt (AH 110, 125). Bkz. Ögüt pend. Nasihat "nasihat, öğüt" (Arat 2006: LII) anlamlarındadır. AH 110 *Aŋar pend nasihat asıgsız erür.* "Ona öğüt ve nasihat faydasızdır."

Peşīmān bol- ökün-: Pişman olmak (Kar. D. Kur. Terc. 28/26b2). Peşīmān bol- "pişman olmak" (Ata 2019: 592); ökün- "üzülmek, kaygılanmak, endişelenmek, pişman olmak" (Ata 2019: 578) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/26b2 *Kaçan peşīmān bolup öknüp eligleri içinde kördiler olar çın ok kıştılar.* "Pişman olup yoldan saptıklarını gördüler." Peyveste örelik: Okıgu 74/2

Pīr ulug: Yaşlı (Okıgu 358/1). Bkz. Kiçig ulug, Kiçig ya ulug. Pīr "yaşlı (kişi) (Ata 2019: 593) anlamındadır. Okıgu 358/1 Çın anıŋ ata turur pīr ulug. "Onun gerçekten yaşlı bir babası vardır."

Rahmet ü magfiret: Merhamet, acıma, esirgeme (Kar. D. Kur. Terc. 26/64b1). Rahmet "rahmet, merhamet" (Ata 2019: 594); magfiret "Tanrı'nın kullarını bağışlaması" (Ata 2019: 514) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 26/64b1 *Dereceler andın yarlıkamak hem rahmet ü magfiret.* "Kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile üstün kılmıştır."

Rāst tüp tüz: Eşit (Okıgu 366/3). Bkz. Çın rāst, Çın ya'nī rast, Dürüst rāst, Tüp tüz (Uygur). Okıgu 366/3 *Rāst tüp tüz silerde ol kim yaşursa sözni yime ol açuklug kılsa anı yime ol kim tünle yaşıglı ol kündüz yorıglı ol.* "Sözü gizleyenle açığa vuran, geceye gizlenenle gündüz ortaya çıkan eşitti."

Rāz örtüglüg: Gizli (Okıgu 455/6). Bkz. Açuklug örtüglüg, Örtüglüg açuklug, Örtüglüg āşkāre, Örtüglüg kaplıg, Örtüglüg takı āşkārā. Rāz "sır, gizlenen şey"

(Devellioğlu 2005: 879) anlamındadır. Okıgu 455/6 *Eger açuklug kılsa sen söz birle ol bilür rāznı örtüglügni.* "Sen sözü açığa vursan da o gizli olanı bilir."

Resūl ya'nī yalavaç: Peygamber (Kar. D. Kur. Terc. 29/12a1). Resūl "peygamber" (Ata 2019: 597); yalavaç "peygamber" (Ata 2019: 740) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 29/12a1 *Azu siznür mü siz kim kodulsa sizler kaçan bildükini āşkāre kılmagınça anlar kim katlandılar sizdin tutmadılar taŋrıda adın resūli ya'nī yalavaçıda adın mü'minlerde adın iç dost.* "Yoksa siz Allah içinizden Allah'tan, Resulünden ve müminlerden başkasını kendilerine sırdaş edinmeksizin cihat edenleri ayırt etmeden bırakılacağınızı mı sandınız?".

Rüsvā uvutlug: Rezil rüsva (Kar. D. Kur. Terc. 30/28b3). Rüsvā "rezil" (Ata 2019: 601); uvutlug "rezil" (Ata 2019: 716) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/28b3 *Korkuŋlar taŋrıdın rüsvā uvutlug kılmanlar mini.* "Tanrı'dan korkun, beni rezil etmeyin."

Saç sakal: Saç sakal (KB 1103). Saç "saç" (Arat 2008: 1222), sakal "sakal" (Arat 2008: 1222) anlamlarındadır. KB 1103 *Örüŋ boldı erse kara saç sakal / Anuŋu busugçı ölümke tükel.* "Kara saç ve sakal ağarınca pusuda yatan ölüme iyice hazırlanmak gerek."

Sadaka bergüçi muyanlık bergüçi: Sadaka veren (Kar. D. Kur. Terc. 30/8b1). Sadaka "sadaka, bağış" (Ata 2019: 601); muyanlık "sadaka" (Ata 2019: 525) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/8b1 *Ol taŋrı yanut birür sadaka birgüçilerke muyanlık birgüçilerke.* "O Tanrı sadaka verenleri ödüllendirir."

Sak odugluk: Uyanıklılık (KB 5258). Bkz. Odug sak. Odugluk "uyanıklılık" (Arat 2008: 1206) anlamındadır. KB 5258 *Bu beglik köki sak odugluk turur / Takı bir ajun kolsa bundın bolur.* "Beyliğin kökü ihtiyatlı olmak ve uyanık durmaktır, bir dünya daha istersen onu da bunlarla bulursun."

Sak sak: Nöbetçinin, bekçinin kaleyi, atı koruyabilmesi için uyanık olunmasını emreden sözdür (DLT I, 333/18). DLT I, 333/18 *Sak sak* "Uyanık olun!" demektir.

Sakın- kork-: Sakınmak (Kar. D. Kur. Terc. 30/100b2). Bkz. Ö- sakın-, Kork- kadgur-. Kar. D. Kur. Terc. 30/100b2 *Bütünlikin taŋrı ol kim anlar birle sakındılar korkarlar anlar kim olar edgülük kılıglılar ol.* "Şüphesiz Tanrı, kendisine karşı gelmekten sakınanlar ve iyilik yapanlarla beraberdir."

Sakın- küdez-: (KB 2850). Bkz. Ö- sakın-, Sakın- kork-. Küdez- "gözetme, muhaffaza etme" (Arat 2008: 1194) anlamındadır. KB 2850 *Bütün tutgu barça kişig çın bışıg / Özüg ked sakıngu küdezgü başıg.* "Bütün doğru ve olgun kişilere güvenmeli, fakat kişi daha çok kendi kendini ve başını koruyup gözetmeli."

Sakınç kadgu: Gam keder (KB 1584, 1587, 3411, 3549, 4257, 5448, 5629, 6025, 6183, 6212, 6252, 6275). Bkz. Kadgu sakınç. KB 1584 *Negü kıldı ödlek atanda kidin / Sevinçmü birür ya sakınç kadgudın.* "Babandan sonra felek sana neler yaptı, seni sevindirdi mi yoksa kederlendirdi mi?".

Sakınç kadgu mihnet: (KB 1074, 3307, 3331). Bkz. Kadgu sakınç, Sakınç kadgu, Belā mihnet. KB 1074 *Sevinç arzu ni'met turu kalgalır / Sakınç kadgu mihnet maŋa kelgelir.* "Sevinç, arzu ve nimetleri geride bırakıp keder ve mihnetlere gidiyorum."

Sakış kün belgülüg kün: (Allah) katında bilinen, malum gün (Kar. D. Kur. Terc. 30/24a3). Sakış küni "kıyamet" (Ata 2019: 604); belgülüg "belli, görünen, apaçık, açıkça, aşikar" (Ata 2019: 256) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/24a3 *Aydı sen küdülmişlerdin sen sakış künke belgülüg künke tegi.* "Zamanı bilinen güne kadar mühlet verilmişlerdensin, dedi."

Saklık odugluk: Uyanıklılık (KB 440, 2357). Bkz. Sak odugluk. KB 440 *Bu saklık odugluk bu il işiŋe / Tözü asgı boldı uzun yaşıŋa.* "Devlet işindeki bu uyanıklılık, devletin uzun yaşaması için hep faydalı olmuştur."

San- sakın-: Düşünüp taşınmak (AH 367; KB 2770). Bkz. Ö- sakın-. San- "düşünmek" (Arat 2006: LII) anlamındadır. AH 367 *İter bolsaŋ işni sanıp saknıp it.* "Bir iş yapacaksan düşünüp taşınarak yap."

San sakış: Sayı (Okıgu 854/5). Bkz. San sakış (Uygur). Okıgu 854/5 *Kılmadımız anlarnıŋ sanın sakışın meger sınag anlarka kim tandılar …* "Onların sayısını inkar edenler için sınav yaptık …".

San takı sakış: Sayı (Okıgu 411/9-412/1). Bkz. San sakış. Okıgu 411/9-412/1 *Yoydımız tün nişānını takı kıldımız kündüz nişānını körkütügli tilese siler artukluknı idiŋizlerdin bilse siler yıllar sanın takı sakışın.* "Rabbinizin nimetlerini arayasınız, yılların sayısını bilesiniz diye geçeninin izini siler aydınlatan gündüzün izini getiririz."

Sansız kalın: Sayısız, çok fazla (KB 1021). Bkz. Kalın bod, Kalın köp. Sansız "sayısız" anlamındadır. KB 1021 *Kamug teprenigli bu sansız kalın / Tanukluk birür bir bayatıg tilin.* "Bütün canlılar sayısız (canlılar), bir Tanrı'ya diliyle tanıklık eder."

Sap sarıg: Sapsarı (Okıgu 15/6). Okıgu 15/6 *Aydı ol aytur ol bir ud turur sap sarıg anıŋ gūnesi hoş keligli bakıglılarka.* "O diyor ki, o sapsarı, rengi bakanlara hoş gelen bir sığırdır, dedi."

Saray karşı: Saray köşk (KB 1418, 3439). Bkz. Ordu karşı, Karşı ordu, Karşı ordu saray, Karşı saray, Ordu saray. KB 1418 *Saray karşı itme ay ilig kutı / Anundı saŋa ev kara yir katı.* "Ey devletli hükümdar, saraylar ve köşkler yaptırma; kara toprağın altında evin hazırdır."

Saray ordu karşı: Saray köşk (KB 6404). Bkz. Ordu karşı, Karşı ordu, Karşı ordu saray, Karşı saray, Ordu saray, Saray karşı. KB 6404 *İtiglig saray ordu karşı kodup / Yagız yir töşenip yaturlar küdüp.* "Süslü saray ve köşklerini bırakıp kara toprağı döşenerek bekleyip yatarlar."

Sarıg surıg: Herhangi bir sarı renk (DLT I, 374/23).

Sart surt: Zart zurt, fart furt gibi yansıma bir söz (DLT I, 342/7). Bu, ayağın pabuç içinde çıkardığı ses gibidir. DLT I, 342/7 *Anıŋ adakı sart sürt kıldı.* "Onun ayağı fart furt etti."

Sasıg barıg: Kokmuş (DLT I, 372/2). Barıg "kokmuş şey" (Atalay I 1985: 372) anlamındadır. Sasıg barıg çift olarak söylenir ve "sası, kokmuş" anlamındadır.

Satıg tavıg: Alışveriş (KB 2803). Satış "satış, satma, ticaret" (Arat 2008: 1224); tavıg "alışveriş" (Arat 2008: 1239) anlamlarındadır. KB 2803 *Bilir bolsa kıymet ol arsıkmasa / Satıgda tavıgda neŋ alsıkmasa.* "Her şeyin değerini bilmeli, alışverişte malca zararlı çıkmamalı."

Satışgan alışgan: Birbiriyle mal alıp satanlar (DLT I, 518/22). Satış- "satmakta yardım ve yarış etmek" (Atalay II 1985: 89); alış- "alacak almakta yardım etmek" (Atalay I 1985: 188) anlamlarındadır. DLT I, 519/1 *Olar ikki tavar satışgan alışganlar ol.* "Onlar birbiriyle mal alıp satmaktadırlar."

Satışgan tavışgan: Bir mal satmak ve tasarruf etmek (DLT I, 519/4). Bkz. Satışgan alışgan. Tav- "tasarruf etmek" (Atalay I 1985: 519) anlamındadır. DLT I, 519/4 *Satışgan tavışgan* "Sattı ve tasarruf etti."

Sav pend: Kıssa (Okıgu 256/3). Bkz. Öt sav, Ögüt pend, Pend nasihat. Okıgu 256/3 *Keçmişlerni sözlegil bolgay kim anlar sav pend tutgaylar.* "Olanları anlat ki belki öğüt alırlar."

Sav söz: Söz, haber (KB 3694). Bkz. Öt sav, Sav söz (Uygur). KB 3694 *İligke tusulgu yok erdemlerim / Ne kılkım kılınçım savım sözlerim.* "Ne doğam ne tavır ve hareketlerim ne de sözlerimle hükümdara faydalı olabilecek bir erdeme sahibim."

Savma'a ya'nī tapungu yir: İbadet yeri (Okıgu 445/4, 489/7). Savma'a "ibadet yeri, tekke, özel tapınak" (Devellioğlu 2005: 922); tapungu yir "ibadet yeri" anlamlarındadır. Okıgu 445/4 *Çıktı öz bodunı üze savma'a ya'nī tapungu yirdin.* "İbadet yerinden halkının karşısına çıktı."

Seç- adır-: Seçip ayırmak (KB 5515). Bkz. Aç- adır-, Adır- aç-, Adır- belgürt-, Adır- seç-, Adır- üdür-., Adır- yar-, Belgür- adır-, Belgür- adır- seç-. KB 5515 *Ay ilig tapugçı bu kaç türlüg ol / Seçe adıra tutgıl yaŋılmasu yol.* "Ey hükümdar, hizmetkar birkaç türlüdür; bunları seç ve ona göre hizmet gördür ki yollarını şaşırmasınlar."

Sehavet semahat: Cömertlik (AH 54). Sehāvet "cömertlik" (Arat 2006: LV); semahat "cömertlik" (Arat 2006: LV) anlamlarındadır. AH 54 *Sehavet semahat tutar 'usmanı.* "Cömertlikte Osman'a denktir."

Selām ü dürūd: Selam (KB Mensur Muk. 4). Bkz. Dürūd u senā. Selām "selam" (Arat 2008: 1224) anlamındadır. KB Mensur Muk. 4 *Takı sansız selām ü dürūd halkarda yigi yalavaçlarda üdrüntüsi ulug savçısı muhammed-i mustafa üze bolsun takı ma anıŋ işleri 'aziz turur agırlıg sahabeler üze.* "Yine insanların en iyisi, peygamberlerin seçkini ve Tanrı'nın ulu habercisi Muhammet Mustafa ile onun arkadaşları olan aziz ve muhterem ashabına sayısız selam ve sena olsun."

Ser- ir-: Çıkışmak, sert davranmak (KB 4349, 4391, 6543). Bkz. İr- ser-. KB 4391 *Bularıg yime edgü tutgıl yaraş / Tilin serme irme köŋül kılma baş.* "Bunlara iyi davran, anlaş; dilinle çıkışma, gönüllerini kırma."

Serimlig sabūr: Sabırlı (KB 1867). Serimlig "sabırlı" (Arat 2008: 1227); sabur "sabırlı" (Arat 2008: 1222) anlamlarındadır. KB 1867 *Örüg ol amul ked serimlig sabūr / Körüp işni yetrü ol akru tegür.* "O halim, sakin, dayanıklı ve çok sabırlıdır; işe dikkatle bakar ve sükûnetle ele alır."

Sevinç avınç: Sevinç ve huzur (KB 1480, 6414). Bkz. İnç sevinç, Avınç küvenç, Küvenç avınç sevinç. KB 1480 *Esenin tirilgil üküş yıl yaşa / Sevinçin avınçın üküş il aşa.* "Ömrünü sıhhatle geçir, çok yıl yaşa; saltanatın sevinç ve huzur içinde geçsin."

Sevinç avınç küvenç: Sevinç, avunç, güvenç (KB 123). Bkz. İnç sevinç, Avınç küvenç, Küvenç avınç sevinç, Sevinç avınç. KB 123 *Sevinçin avınçın küvençin ili / Aşasu yaşasunı lukman yılı.* "Sevinç, huzur ve güvenç içinde ile hakim olsun; Lokman kadar uzun ömürlü olsun."

Sevinç eşüttür- müjde bir-: Müjde vermek, müjdelemek (Kar. D. Kur. Terc. 25/25a2). Bkz. İnç sevinç, Küvenç avınç sevinç. Müjde "müjde, muştu" (Ata 2019: 716) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 25/25a2 *Sevünç eşüttürler müjde birürler ni'met birle taŋrıdın hem fazl birle.* "Tanrı'nın lütuf ve nimetiyle müjdelenirler."

Sevinç kadgu: Sevinç keder (KB 6585). Bkz. İnç sevinç, Kadgu sakınç, Küvenç avınç sevinç, Sakınç kadgu, Sakınç kadgu mihnet. KB 6585 *Kanı koşnı aşnı sevinç kadguka iş / Kamugum bireyi men evdin çıkayı.* "Konu komşu, sevinç ve keder arkadaşı nerede? Ben ona her şeyimi vereyim, evimi bile ona terk edeyim."

Sevinç kut: Sevinç mutluluk (KB 2760). Bkz. İnç sevinç, Küvenç avınç sevinç, Sevinç kadgu, Devlet kut, Kut kıv. KB 2760 *Köni bolduŋ erse kutadgay künüŋ / Selāmet tirilgil sevinçin kutun.* "Doğru olursan günün kutlu olur, sevinç ve mutluluk içinde selametle ömür sür."

Sevnügli küvenigli: Şımarık ve kibirli (Okıgu 326/1, 875/8). Bkz. Kıvan- küven-. Sevin- "sevinmek" (Wilkens 2021: 600) anlamındadır. Okıgu 326/*1 Bütünlükün kim ol sevnügli küvenigli.* "Doğrusu o şımarık ve kibirlidir."

Sı- sarsıt-: Kırıp dağıtmak (Okıgu 308/7, 549/6, 687/9). Sı- "kırmak" (Clauson 1972: 782); sarsıt- "kötü davranmak" (Clauson 1972: 855) anlamlarındadır. Okıgu 308/7 *Kelse aŋar sıgan sarsıtgan katıg yel takı kelse anlarka suv komı tigme orundın siznürler kim anlar kapsaldılar.* "Ona kırıp dağıtan bir fırtına, her yerden sular geldiğinde kuşatıldıklarını anlarlar."

Sıgun muygak: Erkek- dişi geyik (KB 79, 5374). Bkz. Sıgun muygak (Uygur). KB 79 *Elik külmiz oynar çiçekler üze / Sıgun muygak agınar yorır tip keze.* "Dişi ve erkek karacalar çiçekler üzerinde oynuyor, dişi ve erkek geyikler sıçrayıp oynayarak koşuşuyor."

Sır bediz: Cila ve boya (KB 2798). Bkz. Körk bediz. Sır "sır, kalıp" (Arat 2008: 1229) anlamlarındadır. KB 2798 *Tükel sır bediz ol köŋülsüz kişi / Köŋülsüz kişi bilge atın yodar.* "Gönülsüz kişi cila ve boyadır; gönülsüz kişi bilge adını kaybeder."

Sır bodug: Cila ve boya (KB 5112). Bkz. Sır bediz. Bodug "boya" (Arat 2008: 1124) anlamındadır. KB 5112 *Negü tir eşit emdi köŋli odug / İçiŋni beze tutma taş sır bodug.* "Dinle, şimdi uyanık insan ne der: İçini süsle, dışını boyayıp cilalama."

Sırçı bedizçi: Cilacı, boyacı (KB 4458). Sırçı "boyacı" (Arat 2008: 1229); bedizçi "ressam" (Arat 2008: 1114) anlamlarındadır. KB 4458 *Temürçi etükçi yana kırmaçı / Ya sırçı bedizçi ya okçı yaçı.* "Bunlar demirci, ayakkabıcı, derici ya da cilacı, boyacı veya okçu yaycıdır."

Silkim sepük: Sünepe (KB 4599). Silkim "sünepe" (Arat 2008: 1229); sepük "sünepe" (Arat 2008: 1227) anlamlarındadır. KB 4599 *Bıçak tartma anda kötürme süŋük / Ayı bolma kovdaş ne silkim sepük.* "Sofrada bıçak çıkarma ve kemik sıyırma; çok obur olma, çok sünepe de olma."

Sīmā ya‘nī kırtış: (Okıgu 232/2). Sīmā “yüz, çehre, beniz” (Devellioğlu 2005: 953); kırtış “yüzey; ten rengi” (Clauson 1972: 649) anlamlarındadır. Okıgu 232/2 *Kötkiler üze erenler turur bilürler kamugnı sīmāları birle ya‘nī kırtış birle.* “Burçların üzerinde hepsini yüzlerinden tanıyan adamlar vardır.”

Sitemkār küç kılgan: Zalim, zulmedici (Kar. D. Kur. Terc. 35/90a3). Sitemkār “zalim” (Ata 2019: 622); küç kılgan “zalim” (Ata 2019: 505) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 35/90a3 *Senıŋ idiŋ sitemkār küç kılgan kullarka.* “Rabbin, kullara zulmedici değildir.”

Sol oŋ: Sağ sol (KB 18, 1857). Bkz. Oŋ sol. KB 1857 *Bakar soldın oŋdın hem öŋdün kidin / Kamug iş yaragın bilir hem ödin.* “İşlere sağdan ve soldan, önden ve arkadan bakar; hal çaresini ve zamanını bilir.”

Sol ya oŋ: Sağ sol (KB 4059). Bkz. Oŋ sol, Sol oŋ. KB 4059 *Kıya bakma anda solun ya oŋun / Özüŋ eymenü tur eşit söz ögün.* “Huzurdayken sağa sola bakınma; korku ve hürmet üzere ol, sözü dikkatle dinle.”

Soŋ āhir: Son (Kar. D. Kur. Terc. 29/21b1). Bkz. Öŋ soŋ, Öŋ ü soŋ. Ahir “son” (Ata 2019: 209) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 29/21b1 *Tokuşuŋlar anlar birle kim bitmezler taŋrıka hem soŋ āhir künke harām kılmazlar anı kim harām kıldı taŋrı hem yalavaçı din tutmazlar hak dīnni anlardın kim birildiler bitigni ançaka tegi birseler gezīd öz eligdin olar hor bolup olar.* “Kendilerine kitap verilenlerden Tanrı’ya ve ahiret gününe iman etmeyen, Tanrı’nın ve peygamberinin haram kıldığını haram saymayanlar ve hak din İslam’ı edinmeyen kimselerle küçülerek kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaın.”

Sökmiş sürülmiş: Lanetlenmiş, sürülmüş (Kar. D. Kur. Terc. 30/85a2). Sökmiş “lanetlenmiş, kovulmuş” (Ata 2019: 628); sürülmiş “sürülmüş, kovulmuş” (Ata 2019: 634) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/85a2 *Kaçan kim okısa sen okıgunı sıgıngıl taŋrıka sökmiş sürülmiş yekdin.* “Kur‘an okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Tanrı’ya sığın.”

Söküş melamet: Sövüp çıkışma (AH 453). Söküş “sövme” (Arat 2006: LVII); melamet “azarlama” (Arat 2006: XLIII) anlamlarındadır. AH 453 *Ajunka bu söküş melamet nelik.* “Dünyaya bu sövme ve çıkışma niçin?”.

Söz sav: Söz, haber (Kar. D. Kur. Terc. 37/57a1; KB 1358). Bkz. Öt sav, Sav söz, Söz sav (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 37/57a1 *Ey anlar kim kirtgündiler apaŋ kelse silerke bulganuk söz sav birle amulluk kılıŋlar kim tegmeŋ isizlikin bir ögürke bilmedin belgüsüzlükün bolgay kılışıŋızlar üze öknügliler.* "Ey iman edenler, eğer size fasık söz gelirse makul ve temkinli olun ki bilmeden bir topluluğa kötülük ulaştırıp pişman olmayın."

Söz sökünç: Söz sövme (AH 231). Bkz. Sav söz, Söz sav. Sökünç "sövme" (Arat 2006: LII) anlamındadır. AH 231 *Akı bol saŋa söz sökünç kelmesün.* "Cömert ol, sana söz sövme gelmesin."

Suçı- bukrı-: Sıçramak (DLT III, 279/9). Suçı- "sıçramak" (Atalay III 1985: 258) anlamındadır. Bukrı- fiili yalnız kullanılmayıp suçı- ile birlikte kullanılır. DLT III, 279/9 *At suçıdı bukrıdı.* "At sıçradı, çamışlık etti."

Sugul- kuru-: Suyu çekilmek, kurumak (AH 387). Sugul- "suyu çekilmek" (Arat 2006: LVIII); kuru- "kurumak" (Arat 2006: XLI) anlamlarındadır. AH 387 *Vefa köli suglup kurup yulları.* "Vefa gölünün kaynakları kurudu."

Sur sur: Dudağın çıkardığı sesi anlatan sözdür, şarul şurul (DLT III, 122/3). DLT III, 122/3 *Er sur sur mün öpti.* "Adam şarul şurul çorba içti."

Sūret bediz: Suret, şekil (KB 20). Bkz. Körk bediz, Sır bediz. Sūret "suret" (Arat 2008: 1233) anlamındadır. KB 20 *Ay sırka yakın ay köŋülke ediz / Tanuk ol saŋa barça sūret bediz.* "Ey, sırra yakın ve her gönül için yüce olan, bütün suret ve şekiller sana tanıktır."

Sü çerig: Ordu (KB Mazum Muk. 38; 2333). Bkz. Çerig sü, Çerig sü er at, Sü çerig (Uygur), Er at sü. KB 2333 *Üküş sü çerig erse başsız bolur / Bu başsız çerig sü yüreksiz bolur.* "Kalabalık arker ve ordu başsız olur, bu başsız asker ve ordu yüreksiz olur."

Süçüg tatlıg: Tatlı (Kar. D. Kur. Terc. 33/72a3). Süçüg "tatlı, hoş, güzel" (Ata 2019: 633); tatlıg "tatlı, lezzet" (Ata 2019: 661) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 33/72a3 *Teŋ bolmaz iki deryā bu süçüg tatlıg siŋen suv ol anıŋ içmeki bu açıg şūr turur.* "İki deniz aynı olmaz; şu su tatlı ve içimi kolaydır, şu su acıdır."

Süm süçük: Taptatlı (DLT I, 338/16). Bkz. Süçüg tatlıg. DLT I, 338/16 Süm süçük neŋ. "Taptatlı, pek tatlı nesne".

Süzük turug: Temiz (KB 1521). Bkz. Turug süzük (Uygur). KB 1521 *Edizlik tiledi süzük cān turug / Uçup bardı cān kaldı kalbūd kurug.* "Saf ve temiz ruhu yükseltmek istedi; ruhu uçup gitti, boş bir kalıp kaldı."

Şap şap: Bir yere vurunca çıkan sesi anlatan sözdür (DLT III, 145/23). Bir şey yerken ağızdan çıkan sesi anlatan sözdür (DLT III, 146/2). DLT III, 145/23 *Anı şap şap boyunladı.* "Onun şap şap boynuna vurdu, şaplakladı." DLT III, 146/2 *Ol kagunug şap şap yidi.* "O, kavunu şapur şupur yedi."

Şar şar: Yağmurun sağanak halinde yağmasından çıkan sesi anlatan sözdür (DLT I, 324/10). Herhangi bir akar, ses çıkardığı zaman da böyle denir.

Şeker kand: Şeker (KB 5154, 6314). Kand "şeker" (Arat 2008: 1167); şeker "şeker" (Arat 2008: 1235) anlamlarındadır. KB 6314 *Kadaşıŋ ölümi saŋa bolsu pend / Seringil muyan ur şeker bolsu kand.* "Kardeşinin ölümü sana ibret olsun; sabret karşılığı bal şeker olsun."

Şeker şehd: Şeker bal (AH 28). Bkz. Şeker kand. Şehd "bal" (Arat 2006: LIX) anlamlarındadır. AH 28 *Anıŋ medhi bolsa şeker şehd aŋa.* "Onun yadı dilimiçin şeker ve baldır."

Şel şül: Udumsuz, yöntemsiz (DLT I, 336/21). *Şel şül eliglig.* "Udumsuzi eli yöntemsiz kişi."

Şerab aş: Yiyecek içecek (AH 297). Bkz. Aş içgü, Aş içgü yigü, Aş suv, Aş suv yigü. Şerab "şarap" (Arat 2006: LIX) anlamındadır. AH 297 *Ayur sen kedim ton şerab aş kerek.* "Dersin ki giyecek, yiyecek ve içecek lazımdır.

Şiftar öçek: Çatı (Kar. D. Kur. Terc. 30/39b3). Şiftar "tavan, çatı" (Ata 2019: 638); öçek "dam, çatı" (Ata 2019: 180) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/39b3 *Tüşti olarnıŋ üze şiftar öçek üstünlerindin.* "Tavanları onların üzerine çöküverdi."

Şükr ü sipās: Şükür (Okıgu 160/2, 189/2, 196/6, 234/8, 381/1). Bkz. Ögdi şükr, Ögdi sipās, Ögdi şükr sipās. Okıgu 160/2 *Yok kim tiler sizlerni arıtsa tükel kılsa ni'metini siler üze bolgay kim siler şükr ü sipās ötegey siler.* "Allah sizi arıtıp üzerinize olan nimetlerini tamamlamak ister ki sizler şükredesiniz."

Şükr ü sipās ögdi: Övgü (Okıgu 1/1). Bkz. Ögdi şükr, Ögdi sipās, Ögdi şükr sipās, Şükr ü sipās. Okıgu 1/1 *Şükr ü sipās ögdi taŋrıka ajunluglarnı ektülegen idi.* "Övgü alemlerin Rabbine özgüdür."

Tā'at tapug: İbadet (KB 3232, 3973, 4684, 4688). Tā'at "ibadet" (Arat 2008: 1235); tapug "hizmet etmek, ibsdet etmek" (Arat 2008: 1237) anlamlarındadır. KB 3232 *Kişi edgüsi kılsa tā'at tapug / Anı halkta kizler yapar bu kapug.* "İnsanların iyisi buyruklara uyup ibadet ederken onu halktan gizler ve kapısını kapatır."

Tag tarmıt: Dere tepe (DLT I, 451/9). Tag "dağ" (Atalay III 1985: 153); tarmıt "dağların tepeleri, dereleri (Atalay I 1985: 451) anlamlarındadır. DLT I, 451/9 *Tag tarmıt keçtim.* "Dere tepe geçtim."

Tah tah: Salındıktan sonra şahinin (doğan) çağrıldığı bir sözdür (DLT III, 117/14).

Takır takır: At nalının çıkardığı sestir (DLT I, 361/21). DLT I, 361/21 *At adakı takır takır itti.* "Atın ayağı takır takır ses çıkardı."

Talula- üdür-: Seçmek (KB 2931). Bkz. Adır- üdür-. Talula- seçmek" (Arat 2008: 1236) anlamındadır. KB 2931 *Katıglan ay ilig bu birkaç kişig / Talulayu üdrü tutuzgıl işig.* "Ey hükümdar, gayret et, bu birkaç insanı seçerek işleri onlara bırak."

Tama tama: Damlaya damlaya (DLT III, 360/10). Tam- "damlamak" (Atalay II 1985: 26) anlamındadır. DLT III, 360/10 *Birin birin miŋ bolur, tama tama köl bolur.* "Birer birer bin olur, damlaya damlaya göl olur."

Taŋ taŋsuk: Olağanüstü (KB 794). Bkz. Taŋ taŋsuk (Uygur). Taŋ "şaşılacak, acayip şey" (Arat 2008: 1236); taŋsuk "acayip" (Arat 2008: 1237) anlamlarındadır. KB 794 *Bu taŋ taŋsuk işler maŋa körkitip / Buşurduŋ mini sen işiŋ berkitip.* "O acayip işleri bana göstererek beni hiddetlendirdin fakat kendini iyi savundun."

Taŋsuk turaf: Nadide (AH 475). Bkz. Taŋ taŋsuk. Arat, taŋsuk sözcüğünü "nadide, nefis" olarak vermiştir (Arat 2006: LIX); turaf "nadir, nadide" (Arat 2006: LXV) anlamındadır. AH 475 *Bitidim bu taŋsuk turaf sözlerin / Kalı barsa özüm sözüm kalsu tip.* "Eğer kendim gidersem sözüm kalsın diye bu (kitabı) nadide sözler ile yazdım."

Tap tap: Çabuk çabuk (DLT III, 145/6). Tap "yaralama veya dövme izeri" (Atalay III 1985: 145) anlamındadır. DLT III, 145/6 *Ol anı tap tap urdı.* "O, onun her yanına çabuk çabuk vurdu."

Tapın- tap-: Tapmak, tapınmak (Kar. D. Kur. Terc. 30/45b2). Tapın- Kar. D. Kur. Terc. 30/45b2 *Aydılar anlar kim ortak kattılar eger tilese taŋrı tapınmagay tapmagay erdimiz anda adın hiç nerseni biz ap yime ap atalarımız ap yime harām kıldımız nerseni.* "(Allah'a) ortak koşanlar, eğer Allah dileseydi ne biz ne de atalarımız ondan başka hiçbir şeye tapmazdık, onun emri olmadan hiçbir şeyi haram kılmazdık."

Tapug tā'at: İbadet (KB 3989). Bkz. Tā'at tapug. KB 3989 *Bilür men bayatım sevinçi kamug / Tapug tā'at içre turur ay ulug.* "Biliyorum, Tanrı'nın rızası hep ibadet ve taat içindeddir, ey ulu."

Tarıg ekin: Ekin (Okıgu 432/9). Tarıg "hububat, ekin, mahsul, tahıl; buğday" (Wilkens 2021: 677); ekin "tohum, ekin, tohum saçma" (Wilkens 2021: 103) anlamlarındadır. Okıgu 432/9 *Kıldımız ol ikide birisine iki būstān üzümlerdin tigre kapsadımız ol ikini hurma yıgaçı birle takı kıldımız ol iki ara tarıg ekin.* "Birine iki üzüm bağı verip çevresini hurmalıklarla çevirmiş ve aralarında ekin bitirmiştik."

Tarlık emgek: Sıkıntı, zorluk (Kar. D. Kur. Terc. 29/64b1). Bkz. Emgek tarlık, Emgek azu tarlık, Emgek tolgak, Katıglık emgek, Küç emgek. Kar. D. Kur. Terc. 29/64b1 *Yok za'īflar üze yok igligler üze yok anlar üze kim bulmazlar ol kim hezīne kılsalar tarlık emgek kaçan edgü sansalar taŋrıka hem yalavaçıŋa yok edgülük kılganlar üze hīç yol.* "Tanrı'ya ve resûlüne karşı sadık ve samimi oldukları zaman zayıflara, hastalara, harcayacakları bir şey bulamayanlara zorluk yoktur, iyilikte bulunanlar için de bir sebep yoktur."

Tartış- uruş-: Uğraşmak, mücadele etmek (Kar. D. Kur. Terc. 30/91a3). Tartış- "tartışmak, münakaşa etmek, savunmak, mücadele etmek, ihtilafa düşmek" (Ata 2019: 659); uruş- "savaşmak" (Ata 2019: 714) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/91a3 *Ol kün kelür tegme etöz tartışır uruşur özindin tükel birlür tegme etöze anı kim kazgandı olar küç kılınmasar.* "O gün herkes gelir, kendi canı için mücadele eder, herkese tam karşılığı verilir, kimseye zulmedilmez."

Taş hem iç: İç dış (KB 1696, 2657). Bkz. İç taş, İç hem taş, İç ü taş. KB 1696 *Köŋül kodkı tuttı tilin söz süçig / Bodunug isitti taşıg hem içig.* "Alçakgönüllü ve tatlı dilliydi, içten ve dıştan halkı kendisine ısındırırdı."

Taşlan- sürül-: Kovulmak (Okıgu 405/3). Taşlan- "dışarı çıkarılmak, atılmak, dışlanmak"; sürül- uzaklaştırılmak, sürülmek" (Clauson 1972: 852) anlamlarındadır. Okıgu 405/3 *Kaçan okısa sen okıgunı sıgıngıl taŋrıka taşlanmış sürülmiş yekdin.* "Kur'an okuduğun zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın."

Tat Tavgaç: Uygur ve Çinli (DLT I, 454/2; DLT II, 280/19). Kaşgarlı Mahmut, Tat tavgaç madde başında şu açıklamayı yapmaktadır: "Bu sözdeki *Tat* kelimesinden 'Farslılar', *Tavgaç* kelimesinden de 'Türkler' murat edilir. Bence en doğrusu, söylemiş olduğumdur; İslam ülkesinde tanınmış olan da budur; orada da öyledir. Her ikisi de güzeldir."

Tatıg talıg: Tat, lezzet (DLT I, 408/9). Tatıg "tat, lezzet" (Atalay I 1985: 408) anlamındadır. Bu anlamı karşılamak üzere tatıg talıg birlikte söylenir.

Tavar neŋ: Mal mülk (KB 1368, 6099). Bkz. Neŋ tavar. KB 1368 *Esenlik ödinde sen edgü titür / Tavar neŋ barında üle hem yitür.* "Sağlığında her şeyi iyilikle karşıla, malın mülkün varken paylaştır ve yedir."

Teg- tegür-: Göndermek, vermek, ulaştırmak (Kar. D. Kur. Terc. 29/38b1). Teg- "gelmek, ulaşmak, isabet etmek, erişmek, maruz kalmak" (Ata 2019: 665); tegür- "eriştirmek, ulaştırmak" (Ata 2019: 667) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 29/38b1 *Biz köz tutar-miz sizke kim tegse tegürse sizke taŋrı 'azābnı üskidin azu biziŋ eliglerimiz birle.* "Biz Allah'ın katından veya elimizle sizi bir azaba uğratmasını bekliyoruz."

Tegre kapsal- ya‘nī erk bolma-: Kuşatılmak, çaresiz kalmak, mahvolmak (Kar. D. Kur. Terc. 30/2a2). Tegre “çevre” (Ata 2019: 666); kapsal- “kuşatılmak” (Ata 2019: 422); erk bolma- “Kuvvetsiz olmak, güçsüz olmak” (Ata 2019: 341) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/2a2 *... birmegińçe bir bütünlük taŋrıdın keldürge sizler maŋa anı meger kim tegre kapsalsa sizler ya‘nī erk bolmasa.* “Kuşatılıp çaresiz durumda kalmanız hariç onu bana getireceğinize dair Tanrı adına sağlam bir söz vermedikçe …”.

Tegşür- adnıt-: Değiştirmek (Okıgu 366/5). Tegşür- “değiştirmek” (Clauson 1972: 488), adnat- “değiştirmek” (Clauson 1972: 62) anlamlarındadır. Okıgu 366/5 *Bütünlükün taŋrı tegşürmes adnıtmas anı kim bir bodun birle ançaka tigi tigşürseler anı kim özleri birle.* “Şüphesiz Allah, bir millet kendini değiştirmedikçe onların durumunu değiştirmez.”

Tegür- tepret-: Eziyet etmek (Kar. D. Kur. Terc. 28/20a1). Bkz. Teg- tegür-. Tepret- “harekete geçirmek” (Ata 2019: 672) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/20a1 *Tegrür tepretür erdi sizlerke isiz kın* “Size kötü işkence yapıyorlardı.”

Tel- yar- kes-: Delip yarmak (Okıgu 143/5). Bkz. Adır- yar-, Bıç- kes-, Biç- kes-, Kes- bıç-, Kes- biç-. Tel- “delmek” eylemidir (Clauson 1972: 490). Okıgu 143/5 *Fermānlagay ok men anlarka telgeyler yargaylar kesgeyler ök yılkılar kulaklarını.*Onların kulaklarını delip yarmalarını emredecek.”

Ten cān: Beden ve ruh (KB 2529). Bkz. Cān ten, Māl ten cān. KB 2529 *Kapug başlar er ked bagırsak kerek / Teni cānı birle tapugsak kerek.* “Kapıcıbaşı olan insan çok sadık olmalı, bu hizmeti canla başla benimsemiş olmalı.”

Ten cān māl: Ten can mal (KB 2728). Bkz. Cān ten, Māl ten cān, Neŋ hem māl, Ten cān. KB 2728 *Bagırsak tapugçı beg asgın tiler / Teni canı malın begiŋe ular.* “Vefalı hizmetkâr beyin faydasını ister; tenini, canını ve malını beyine feda eder.”

Teŋ tuş: Denk, eş (DLT III, 355/6; Kar. D. Kur. Terc. 34/83b3, 35/76b1; KB 4181, 4249, 4305; Okıgu 6/4, 11/2, 36/9, 189/3, 219/5, 379/4, 865/8, 899/7). Bkz. Berāber teŋ, İş hem tuş, İş tuş. KB 4181 *Takı bir saŋa teŋ tuş ol ay kadaş / Yıratsa yagı ol yagutsa yagı ol yagutsa adaş.* “Ey kardeş, bir de sana denk ve

akran olanlar var; onları kendinden uzaklaştırırsan sana düşman, yaklaştırırsan dost olurlar."

Ter muyan: Mükafat (Okıgu 265/9, 279/7, 632/5, 751/9, 753/4, 823/7, 832/6). Ter "ücret" (Arat 2008: 1242); muyan "sevap" (Arat 2008: 1202) anlamlarıdadır. Okıgu 265/9 *Bütünlükün kim taŋrı anıŋ üskinde ulug ter muyan.* "Doğrusu Allah katında büyük mükafat vardır."

Ter sevāb: Mükafat (Okıgu 757/8). Bkz. Ter muyan. Sevāb "Allah tarafından mükafatlandırılan hareket; hayırlı hareket, hayır işleme" (Devellioğlu 2005: 945) anlamındadır. Okıgu 757/8 *Anlarka yarlıkamak ulug ter sevāb.* "Onlara büyük bir mükafat vardır."

Terk tavrak: Çabuk, acele (Okıgu 756/3). Bkz. Terk tavrak (Uygur). Okıgu 756/3 *Kıldı anda öŋin il açmak terk tavrak.* "Bundan başka acil bir fetih verdi."

Ters düşvār: Güç (Okıgu 377/5). Ters "ters, yanlış, düşmanca, uygunsuz, rahatsız edici" (Clauson 1972: 553); düşvār "güç, zor" (Devellioğlu 2005: 195) anlamlarındadır. Okıgu 377/5 *Ermes ol taŋrı üze ters düşvār.* Bu, Allah için güç değildir."

Terslik düşvārlık: Güçlük (Okıgu 438/8). Ters düşvār ikilemesinin -lık yapım eki almış biçimidir. Okıgu 438/8 *Aydı tutmagıl mini anıŋ birle kim unıttım küçemegil maŋa meniŋ işimdin terslik düşvārlık.* "Unuttuğum bana çıkışma, gücümün yetmediği şey için beni sorumlu tutma, dedi."

Tez- bar-: Kaçıp gitmek (KB 3592). Bkz. Ert- bar-, Kel- bar-, Kel- hem bar-, Tez- bar- (Uygur). Tez- "kaçmak" (Arat 2008: 1242) anlamındadır. KB 3592 *Bayat atı aysa tezer yek barır / Kodu barsa dünyā seniŋdin kalır.* "Tanrı adını anarsan şeytan kaçıp gider, dünyayı bırakıp gidersen senden uzakta kalır."

Tez- kaç-: Kaçmak (Okıgu 855/9). Bkz. Tez- bar-, Tez- kaç- (Uygur). Okıgu 855/9 *Andag kalı anlar ya'nī kāfirler ürkmiş kulanlar teg tezse kaçsa arslan.* "Kafirler, aslandan ürkerek kaçan yabani eşeklere benzer."

Tırt tırt: Bir şey yırtılırken çıkan sestir (DLT I, 341/14). DLT I, 341/14 *Anıŋ tonın tırt tırt yırttı.* "Onun elbisesini cart cart yırttı."

Tikir tikir: At nalının çıkardığı sestir (DLT I, 361/24). DLT I, 361/24 *Tikir tikir itti.* "Tikir tikir ses çıkardı."

Til köŋül: Dil ve gönül, insanın içi dışı (KB 424, 515, 2235, 2481, 2854). Bkz. Agız til, Elig til, Elig takı til, Til agız, Köŋül til, Dil köŋül, Kögüs ya'nī köŋül, Köŋül köz, Köz köŋül, Ög köŋül, Til köŋül (Uygur). KB 424 *Bagırsak bütün çın kılınçı köni / Tili köŋli tüz bolsa bilse munı.* "Bana candan bağlı, güvenilir, doğru dürüst yaratılışlı, içi dışı bir ve işten anlar biri olmalı."

Til lafz: Söz dışı (KB 471). Bkz. Agız til, Elig til, Elig takı til, Til agız, Til köŋül. Lafz "söz" (Arat 2008: 1197) anlamındadır. KB 471 *Sözin aydı şā'ir muŋar meŋzetü / Tili lafzı birle aŋar yaŋzatu.* "Şair buna benzeterek, sözü ile ifade ederek sözünü söyledi."

Til söz: Dil, söz (KB 531, 703, 1023, 1533, 1866). Bkz. Agız til, Elig til, Elig takı til, Til agız, Til lafz, Köŋül til, Til köŋül, Til ü köŋül, Sav söz. KB 1866 *Ukuşlug köni hem silig til sözi / Bütünlük bile boldı kılkı tözi.* "Akıllı doğrudur, dili ve sözü yumuşaktır; hareketinin esası doğruluk üzerine kuruludur."

Tile- ārzūla-: Dilemek, arzulamak (KB 898). Tile- "dilemek, istemek, beklemek, aramak" (Arat 2008: 1245); ārzūla- "arzulamak, dilemek, istemek" (Arat 2008: 1101) anlamlarındadır. KB 898 *Sever barça yalŋuk tiler ārzūlar / Anı koldaçılar nelük buldılar.* "Bunu bütün insanlar sever, diler ve arzular; fakat isteyenler böyle bir iyiyi nasıl bulurlar?".

Tilek ārzū: İstek, dilek (KB 487, 567, 753, 822, 1095, 1400, 2720, 3000, 3037, 3138, 3420, 4563, 4681, 4732, 4796, 4802, 5190, 5192, 5749, 6118, 6120, 6148, 6542). Bkz. Ārzu havā, Ārzu tilek, Ārzu tilek umdu, Havā ārzu. KB 487 *Kelip tegdi ilig turur orduka / Ögi köŋli kolmış tilek ārzūka.* "Sonunda hükümdarın bulunduğu şehre geldi, can ve gönülden dileğine kavuştu."

Tilve munduz: Deli ahmak (KB 963, 2099, 6394, 6589). Tilve "deli" (Arat 2008: 1247); munduz "ahmak, budala" (Arat 2008: 1201) anlamlarındadır. KB 963 *Takı tilve munduz kişi bu bilin / Ayıtmadı beglerke açsa tilin.* "Yine bil ki kendisine sorulmadan beylerin huzurunda konuşan kişi deli ve ahmaktır."

Tin tizgin: Yular ve dizgin (DLT I, 339/11). Tin "yular" (Atalay III 1985: 138); tizgin "dizgin"dir.

Tepretmek tepretmek: Sarsma (Okıgu 884/3-4). Bkz. Tegür- tepret-. Okıgu 884/3-4 *Hakkā kaçan tepretilse yir tepretmek tepretmek kelgey idiŋ yarlıkı, firişteler tizig tizig ...* "Hayır, yeryüzü sarsılıp parçalandığında, Rabbinin buyruğu geldiğinde, melekler sıra sıra dizildiğinde …".

Tir- kopar-: Diriltip kaldırmak (Kar. D. Kur. Terc. 31/91b3). Bkz. Evdi- tir-. Kopar- "inşa etmek; haşretmek, kaldırmak" (Ata 2019: 474) gibi anlamları karşılamaktadır. Kar. D. Kur. Terc. 31/91b3 *Aygay idim nelük terdiŋ meni kopardıŋ meni karagu çın ok men erdim körgen.* "Rabbim, gören biriydim neden beni kör olarak haşrettin, dedi."

Tir- yıg-: Toplamak, yığmak (KB 5513). Bkz. Evdi- tir-, Tir- kopar-, Kod- yıg-. KB 5513 *Er at tirgü yıggu açıngu açıg / Çıgayıg bayutgu todurgu açıg.* "Birçok adam toplamalıonlara ihsanda bulunmalı; fakiri zenginleştirmeli, açı doyurmalı."

Tir- yumıt-: Toplamak, biriktirmek (KB 4265). Bkz. Evdi- tir-, Tir- kopar-, Tir- yıg-. KB 4265 *Yagı bolsa işiŋ öŋer cānına / Ya termiş yumıtmış anuk mālıŋa.* "Arkadaşın sana düşman olursa canına ya da toplayıp biriktirdiğin malına kasteder."

Tirgür- öldür-: Diriltmek öldürmek (Okıgu 792/4). Bkz. Öldür- tirgür-. Okıgu 792/4 *Tirgürür öldürür.* "Diriltir öldürür."

Titig balçık: Balçık (Okıgu 496/9). Bkz. Balçık balık. Titig "balçık, çamur" (Clauson 1972: 455) anlamındadır. Okıgu 496/9 *Çınok yarattımız ādemīlerni aka turur çözülmiş titigdin balçıkdın.* "Gerçek şu ki biz insanı süzülmüş balçıktan yarattık."

Tiş tırŋak: Diş tırnak (KB 2377). Tiş "diş" (Arat 2008: 1249); tırŋak "tırnak" (Arat 2008: 1243) anlamlarındadır. KB 2377 *Katılsa kılıç baldu birle tegiş / Tişin tırŋakın teg yaka tut iliş.* "Saflar karışınca kılıç ve baltayla vuruş; dişle tırnakla saldır, yakasından tut, yapış."

Tizig tizig: Sıra sıra (Okıgu 884/4). tizig "dizi, sıra, silsile" (Clauson 1972: 574) anlamındadır. Okıgu 884/4 *... kelgey idiŋ yarlıkı firişteler tizig tizig keldürülgey*

ol kün tamu. "Rabbinin buyruğu geldiğinde, melekler sıra sıra dizildiğinde, o gün cehennem getirildiğinde …".

Tod- kan-: Doymak, kanmak (KB 5339, 6367). Bkz. Tod- kan- (Uygur). KB 5339 *Biziŋde ozakı kutu barguçı / Yidi todtı kandı ölüp yatguçı.* "Bizden önce gelen ve şimdi ölmüş olan nesiller, bundan yedi ve doydular."

Tog toz tuman: Toz duman (KB 5426). Tog "toz, duman" (Arat 2008: 1249); toz "toz" (Arat 2008: 1250); tuman "duman" (Arat 2008: 1252) anlamlarındadır. KB 5426 *Bu tog toz tumandın örü tart özüŋ / Süzük meŋü il kol sen açgıl közüŋ.* "Bu toz toprak ve dumanın üstüne yüksel, duru ve ebedi diyatı iste, gözünü aç."

Tog tuman: Toz duman (Okıgu 309/9). Bkz. Tog toz tuman. Okıgu 309/9 *Örtmes yüzlerini tog tuman ap yime horluk.* "Onların yüzlerine ne toz duman ne aşağılanmışlık bulaşır."

Togan ersig: Yiğit, mert (KB 2458). Bkz. Ersig toŋa, Kür ersig, Kür ersig yüreklig. Togan "doğan" (Arat 2008: 1249) anlamındadır. KB 2458 *Yüzi körki körklüg kerek hem yülüg / Togan ersig ünlüg sözi belgülüg.* "Yüzü ve görünüşü güzel, saçı sakalı düzgün, mert sesli ve açık sözlü olmalı."

Tok tok: Taşın taşa vurmasından çıkan ses gibi ses çıktığını belirten sözdür (DLT I, 332/23-333/3). DLT I, 332/23 *Tok tok etti.* "Taşın taşa vurmasından çıkan ses gibi ses verdi." DLT I, 333/3 *Er kissi birle tok tok boldı.* "Karı ile koca arasında geçimsizlik oldu."

Tol- taş-: Dolup taşmak (AH 388). Tol- "dolmak" (Arat 2006: LXIV); taş- "taşmak" (Arat 2006: LX) anlamlarındadır. AH 388 *Vefa köli suglup kurup yulları / Cefa toldı taştı teŋizdin ediz.* "Vefa gölünün suyu çekildi, kaynakları kurudu; denizden daha engin cefa doldu taştı."

Tolımsız emgeksiz: (Şan ve şeref göstergesi) ordu ve silahı olmayan, güçsüz (Kar. D. Kur. Terc. 28/67a1). Tolımsız "silahsız" (Ata 2019: 685); emgeksiz "zahmetsiz, eziyetsiz" (Ata 2019: 334) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/67b1 *Ārzūlar siz sevdüŋüz bütünlükin tolımsızını emgeksizni bolsa sizke.* "Güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz."

Tolu yüklüg: Dopdolu, yüklü (Kar. D. Kur. Terc. 34/7b3). Tolu "dolu, tam" (Ata 2019: 685); yüklüg "yüklü, yükü olan" (Ata 2019: 792) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 34/7b3 *Nişān olarka biz kötürdümüz olarnıŋ 'ayāllerini tolu yüklüg kemi içre.* "Onların çoluk çocuğunu dolu bir gemide götürmeniz onlara bir delildir."

Ton aş: Giyecek, yiyecek (KB 321). Bkz. Kedim ton, Aş içgü, Aş içgü yigü, Aş suv, Aş suv yigü, Şerab aş. KB 321 *Biligligke bilgi tükel ton aş ol / Biligsiz kılınçı yavuz koldaş ol.* "Bilgili için bilgisi yeterli giyecek ve yiyecektir; bilgisizin hareketi onun kötü arkadaşıdır."

Toŋ tuŋ: Katı bir şeyin sert bir şey üzerine düştüğünde çıkan sesi karşılan sözdür (DLT III, 356/15). "İçi boş olmayan, som olan bir şey"e *toŋ neŋ* denir. DLT III, 356/15 Toŋ tuŋ etti. Katı bir şey sert bir şey üzerine düşerek ses verdi."

Toŋa alp: (KB Manzum Muk. 51, KB 5861). Bkz. Ersig toŋa, Alp atım, Atım alp, Kür alp. KB Manzum Muk. 51 *Ukuşlug biliglig toŋa alp yürek / Hazine tolulap akıtgu kerek.* "Hükümdarlar nasıl anlayışlı, bilgili, ceusr ve kahraman olmalı; nasıl hazineyi doldurup tekrar akıtmalıdır."

Top tolu: Dopdolu (KB 3086). Bkz. Tolu yüklüg, Top tolu (Uygur). KB 3086 *Ay himmet idisi ajun kol talu /Talu koldaçı er kutı top tolu.* "Ey himmet sahibi güzel bir dünya iste, güzel olanı isteyenin mutluluğu dolu dolu olur."

Törter törter: Dörder dörder (Kar. D. Kur. Terc. 33/64a1). Törter "dörder"dir. Kar. D. Kur. Terc. 33/64a1 *Şükr ol taŋrıka kökler törütgen hem yerlerni ferişte lerni kılgan yalavaçlar kanatlar idisi ikirer ikirer üçer üçer törter törter arturur.* "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı yapan Allah'a mahsustur."

Törü öŋdi: Kanun, töre (KB 1931, 4309, 4606, 5735, 5765, 6492, 6595). Bkz. Öŋdi törü. KB 1931 *Bu beglik işin barça begler bilir / Törü öŋdi kılk yaŋ olardın kelir.* "Bu beylik işini hep böyle beyler bilir; kanun ve düzen, örf ve âdet onlardan gelir."

Törü toku: Töre, örf, yol (KB 2497). Bkz. Öŋdi törü, Törü öŋdi, Törü toku (Uygur). Toku "âdet, düzen, töre" (Arat 2008: 1249) anlamındadır. KB 2497 *Yol ağzında*

erse kişi başlagu / Törüsin tokusın yazım kılmagu. "Yol ağzındaysa insanlara rehberlik eder; merasim, örf ve âdetin yanlış yapılmamasına dikkat eder."

Törü hem toku: Töre, örf, yol (KB 1643, 2531, 4001, 4010, 4038). Bkz. Öŋdi törü, Törü öŋdi, Törü toku. KB 4038 *Törü hem toku bilse tüzse yorık / Kirü hem çıka bilse itse kılık.* "Töre ve usulü bilmeli, hareketini düzeltmeli, girişi çıkışı bilmeli, tavır ve hareketi edepli olmalı."

Törü hem toku öŋdi: Töre, örf, yol (KB 2490). Bkz. Öŋdi törü, Törü öŋdi, Törü toku, Törü hem toku. KB 2490 *Törü hem toku öŋdi yinçke tapug / Ulug hacib itse açar yol kapug.* "Kanun, usul ve örfü yerine getirmek ince bir iştir; ulu hacip bunu düzenleyerek yol ve kapıları açar."

Törülüg tokulug: Töre ve usule uygun (KB 4014). Bkz. Törülüg tokulug (Uygur). Törü toku ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. KB 4014 *Bu iki bolunsa basa tapugçı / Törülüg tokulug kerek bilgüçi.* "Bu ikisinden sonra hizmetkârlar da töre ve usule vakıf olmalı."

Törüsüz tokusuz: Usulsüz, töresiz (KB 4447). Bkz. Törüsüz tokusuz (Uygur). Töre toku ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. KB 4447 *Bularka katılsa özüŋni tutun / Törüsüz tokusuz bolurlar otun.* "Bunlar ile ilişkide kendine dikkat et; bunlar görgüsüz, usulsüz ve kaba olur."

Törütgen yaratgan: Yaratan (Okıgu 809/3-4). Törüt- "yaratmak" (Arat 2008: 1251), yaratmak "yaratmak" (Arat 2008: 1272) anlamlarındadır. Törütgen ve yaratgan sözcükleri "yaratan" anlamlarına gelmektedir. Okıgu 809/3-4 *Ol turur taŋrı törütgen yaratgan bezegen.* "O yaratan ve (yarattığını) süsleyen Allah'tır."

Tözü barça: Tamamı, hepsi (KB 24, 3354, 4776). Bkz. Barça bütrü, Barça bütrü tükel, Barça bütün, Barça kamug, Barça tükel, Barça yomgı, Kamug barça. Tözü "bütün, hep, tamam" (Arat 2008: 1251) anlamındadır. KB 3354 *Bu 'arşta kodı kör serāka tegi / Tözü barça bir teg bayatka muŋı.* "Yukarıdaki arş ile aşağıdaki toprağa kadar hepsi Tanrı'ya muhtaçtır."

Tūfān korkınçlıg suv: Tufan (Okıgu 577/7). Tūfān "Hz. Nuh zamanında yoldan çıkmışlarıtedibetmek için Allah tarafından hem gökten yağdırılan hem de yerden kaynayarak bütün dünyayı kaplayan su" (Devellioğlu 2005: 1111) anlamındadır.

Korkınçlıg su "korkutucu su" anlamındadır. Okıgu 577/7 *Tuttı anlarnı tūfān korkınçlıg suv.* "Onları tufan yakaladı."

Tul tugsak: Dul kadın (DLT I, 468/19-20). Bkz. Çıgay tul yetīm. Tugsak "dul kadın" (Atalay I 1985: 468) anlamlarındadır.

Tul tulsak: Dul kadın (KB 3238). Bkz. Çıgay tul yetīm, Tul tugsak. Tulsak "dul kadın" (Arat 2008: 1252) anlamındadır. KB 3238 *Telim ögsüzüg kör ya tul tulsakıg / Ya közsüz ya oldrum yime aksakıg.* "Bak, burada birçok yetim, dul, aciz, kör, kötürüm ve topal vardır."

Tuman tog: Toz duman (KB 6535). Bkz. Tog toz tuman. KB 6535 *Yimek içmek erse yidim içtim ud teg / Tilek sürmek erse tümen tog tozıttım.* "Yerken içerken öküz gibi yedim içtim, heva ve heves peşinde koşarken tozu dumana kattım."

Tuman toz: Toz duman (KB 5951). Bkz. Tog toz tuman, Tuman tog. KB 5951 *Tuman toz arıdı açıldı tanuk / Tüzüldi süzüldi kamug bulganuk.* "Toz duman ortadan kalktı, ruhlar ferahlığa kavuştu; her türlü bulanık iş süzüldü ve düzene girdi."

Tus tus: Keçe ve elbise gibi her yumuşak nesneye vurmaktan çıkan sesi anlatan sözdür (DLT I, 329/17; DLT III, 124/15). DLT I, 329/17 *Tus tus urdı.* "Tıp tıp vurdu." DLT III, 124/15 *Anı tus tus urdı.* "Onun elbisesi üzerine çabuk çabuk vurdu."

Tuş teŋ: Denk, eş (KB 7, 3199, AH 24). Bkz. Berāber teŋ, İş hem tuş, İş tuş, Teŋ tuş. AH 24 *Törütmişte yok bil aŋa tuş teŋe.* "Bil ki yaradılanlar arasında onun eşi ve dengi yoktur."

Tuş- yā kör-: Görmek, maruz kalmak (Kar. D. Kur. Terc. 31/23b1). Bkz. İşit- kör-, Kör- bil-. Tuş- "rastlamak, maruz kalmak" (Ata 2019: 692); kör- "görmek; karşılaşmak; haberdar olmak" (Ata 2019: 490) anlamlarında kullanılmaktadır. Kar. D. Kur. Terc. 31/23b1 *Soŋ kaldı anlarda kidin isiz kodtılar namāznı hem udtılar ten tilekleriŋe kidin tüşerler yā körgeyler gayy atlıg tamugka.* "Onlardan sonra namazı bırakanlar, dünyevi isteklerinin peşine düşenler Gayy adlı cehennem vadisini göreceklerdir."

Tuşu tuşu: Eşek durdurulmak istendiği zaman kullanılan sözdür (DLT III, 224/14).

Tutaşı ulam: Sürekli (KB 6520). Bkz. Kesüksüz ulam, Kesüksüz tutaşı ulam. KB 6520 *Tözü tört işiŋe meniŋdin selām / tegür ay bayatım tutaşı ulam.* "Ey Tanrı'm, onun dört arkadaşına benden sürekli selam ulaştır."

Tutçı meŋü uzun: Ebediyen, daima (KB 2264). Bkz. Kiç uzun. Tutçı "daima, durmadan" (Arat 2008: 1255); meŋü "sonsuz, ebedi" (Arat 2008: 1199) anlamlarındadır. KB 2264 *Yidi bu ajunug yigey ol ajun / Tirilgey kutun tutçı meŋü uzun.* "(O), bu dünyanın mutluluğuna eriştiği gibi öbür dünya mutluluğuna da ulaşır, ebediyen ikbal içinde yaşar."

Tuz etmek: Tuz ekmek (KB 1191, 1328, 2274, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2532, 4219, 4222, 4279, 4350, 4537, 5797, 5889, 6096, 6584). Tuz "tuz" (Arat 2008: 1256); etmek "ekmek" (Arat 2008: 1148) anlamlarındadır. KB 1191 *Negü tir eşitgil közi tok kişi / Tuz etmek idisi akı er başı.* "Gözü tok, başkaları üzerinde tuz ekmek hakkı olan, cömertlerin namlısı ne der, dinle."

Tuzak ag: Tuzak ağ (KB 3637). Tuzak "tuzak" (Arat 2008: 1256); ag "ağ" (Arat 2008: 1095) anlamlarındadır. KB 3637 *Et öz bir yagı ol idi sarp yagı / Kamug yirde yadmış tuzakı agı.* "Vücut bir düşmandır, çok çetin bir düşmandır; her yere tuzak ve ağını yaymıştır."

Tü tü: Türlü, binlerce (DLT I, 179/22; II, 283/5). Tü "renk, at rengi; türlü" (Arat 2008: 1256) anlamlarındadır. DLT I, 179/22 *Tü tü çeçek çerkeşür.* "Türlü çieçekler sıralandı."

Tük miŋ: Sayısız, binlerce (KB 1537). Bkz. Miŋ miŋ, Miŋ miŋ tümen, Miŋ tümen. Tük "çok, fazla, en ziyade" (Arat 2008: 1256) anlamındadır. KB 1537 *Ne teŋsiz ölüm sen ay yavlak ölüm / Tusulmaz saŋa itse tük miŋ tolum.* "Ey eşi olmayan kötü ölüm, binlerce silahın sana bir faydası olmaz."

Tüke- alkın-: Tükenmek, bitmek (Kar. D. Kur. Terc. 30/83b2; KB 114, 189; Okıgu 404/9). Bkz. Alkın- tüken-, Alkın- tüke- (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 30/83b2 *Ne kim sizlerniŋ üsküŋüzde ol tüker alkınur ne kim taŋrı üskinde turur kaldaçı ol.* "Sizin yanınızdaki tükenir, Tanrı katındaki kalıcıdır."

Tükel eksüksüz: Eksiksiz, kusursuz (Okıgu 615/5). Bkz. Barça bütrü tükel, Barça tükel. Eksüksüz "tam, eksiksiz, kusursuz" (Clauson 1972: 118) anlamındadır. Okıgu 615/5 *Anuttı anlarka agırlıg yal tükel eksüksüz yanut.* "Onlara kusursuz bir mükafat hazırlamıştır."

Tükü tükü: Köpek eniğini çağırmak için kullanılan sözdür (DLT III, 229/16).

Tümen miŋ: Binlerce (KB 21, 31, 198, 304, 829, 1022, 1300, 1344, 1569, 3905, 4525, 5370, 6519, 6645; DLT I, 402/9). Bkz. Miŋ miŋ, Miŋ miŋ tümen, Miŋ tümen, Tük miŋ. KB 21 *Törüttüŋ tümen miŋ bu sansız tirig / Yazı tag teŋiz kötki oprı yirig.* "Bu sayısız, binlerce canlıyı; ova, dağ, deniz, tepe ve çukur yerleri sen yarattın."

Tümen tü: Sayısız, pek çok (KB 70, 452, 1808, 2441, 4424, 4426, 6531). Bkz. Miŋ miŋ tümen, Miŋ tümen, Tümen miŋ, Tü tü. KB 452 *Negü tir eşit emdi köŋli odug / Sözü kör çiçek teg tümen tü bodug.* "Gönlü uyanık insan ne der, şimdi dinle; bak, onun sözü çiçek gibi binlerce renge bürünmüştür."

Tün kün: Gece gündüz (DLT I 82/14, 100/9, 245/15, 331/2; DLT II, 232/20, 303/10; DLT III, 258/14; DLT III, 377/13; Kar. D. Kur. Terc. 36/90a2; KB 39, 2331, 3357, 5148, 5793, 6336, 6602; Okıgu 111/6, 625/3). Bkz. Tün kün (Uygur). KB 39 *Sini koldı tün kün bu emgek bile.* "Bunca zahmetle gece gündüz seni diledi.".

Tün kündüz: Gece gündüz (AH 13; DLT III, 288/14; Kar. D. Kur. Terc. 30/35a2, 33/50a2-3, 34/7a3-7b1; KB 3754; Okıgu 36/5, 380/1, 391/4, 471/5, 473/1, 701/2). Bkz. Tün kün, Kiçe kündüz, Kiçe takı kündüz. KB 3754 *Tapın bir bayatka tuşı tınmadın / Tünün kündüzün bul açıglıg kapug.* "Durup dinlenmeden bir Tanrıya tapın, gece gündüz açık olan bu kapıdan şaşma."

Tün hem kün: Gece gündüz (Kar. D. Kur. Terc. 33/39a2). Bkz. Tün kün, Kiçe kündüz, Tün kündüz. Kar. D. Kur. Terc. 33/39a2 *Yorıŋlar anıŋ içinde tünler hem künlerde īmīnler.* "Oralarda gece gündüz güvenlik içinde dolaşın."

Tünle kündüz: Gece gündüz (KB 760; Okıgu 474/3, 701/5). Bkz. Kiçe takı kündüz, Tün kün, Kiçe kündüz, Tün kündüz, Tün hem kün, Tünle küntüz (Uygur). KB 760 *İlig birdi alkış kör ay toldıka / Ayur tünle kündüz maŋa tur baka.*

"Hükümdar Ay-Toldı'yı övdü ve dedi ki: Sen gece gündüz benim hizmetimde bulun."

Tünle takı kündüz: Gece gündüz (Okıgu 69/4, 589/8). Bkz. Tün kün, Kiçe kündüz, Tün kündüz, Tün hem kün, Tünle kündüz. Okıgu 69/4 *Anlar kim harc kılurlar mallarını tünle takı kündüz örtüglüg takı āşkārā anlarka sevābları anlarnıŋ idisi katında.* "Gece gündüz, açık gizli mallarını harcayanlarınmükafatlarını Allah verecektir."

Tünün hem künün: Gece gündüz (KB 78). Bkz. Tün kün, Kiçe kündüz, Tün kündüz, Tün hem kün, Tünle kündüz, Tünle takı kündüz:. KB 78 *Çiçeklikte sandvaç öter miŋ ünin / Okır sarı 'ibri tünün hem künün.* "Çiçek bahçesinde bülbül binlerce sesle ötüyor, sanki gece gündüz mezamir okuyor."

Tüp asıl: Asıl, kök (KB 999, 1949, 2437, 3507, 4288, 4488, 6003, 6091). Bkz. Asıl kök yıldız, Asıl tüp. KB 6091 *Ölümüg unıtma itigiŋ kılın / Özüŋni unıtma tip aslın bilin.* "Ölümü unutma, bunun hazırlığını gör; kendini unutma, aslını ve kökenini bil."

Tüp hem töz: Kök (KB 1704). Bkz. Asıl tüp, Tüp asıl, Töz tüp (Uygur). KB 1704 *Köçüt teg bolur kut tüpi hem tözi / Köŋül kodkısı ol anıŋ yıldızı.* "Mutluluk aslında göç atı gibidir; göçer gider; onu bulunduğu yerde tutan kök, alçakgönüllülüktür."

Tüp hem ul: Esas (KB 1544). Bkz. Asıl tüp, Tüp asıl, Tüp hem töz. Ul "temel" (Arat 2008: 1261) anlamındadır. KB 1544 *Erejke tegürdi mini bu ölüm / Ölüm ol buzuglı tüpüm hem ulum.* "Bana zevk ve mutluluk veren bu hayatımdır, benim esas ve temelimi bozan ölümdür."

Tüp töz: Esas, kök; soy sop (KB 5873; DLT III, 123/11). Bkz. Asıl tüp, Tüp asıl, Tüp hem töz, Tüp hem ul, Töz tüp (Uygur). KB 5873 *Saŋa kim yoŋasa eşitgil sözin / Çının yalganın ked ayıt tüp tözin.* "Sana kim gammazlık ederse sözünü dinle fakat bunun doğru olup olmadığını, esasını çok iyi araştır." DLT III, 123/11 *Anıŋ tüpi tüzi kim.* "Onun soyu sopu, aslı nesli kim?".

Tüp tüz: Aynı, eşit; düzgün (Kar. D. Kur. Terc. 30/21b3, 30/66b2, 31/85a1; KB Manzum Muk. 11; Okıgu 3/6, 135/7, 342/9, 377/7, 400/2, 465/5, 499/2). Bkz. Tüp tüz (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 30/21b3 *Kaçan kim tüp tüz kılsamiz anı ürse men anıŋ içinde men yaratmış cāndın tüşünler aŋar yüknügliler.* "Onu düzgün yaratıp ruhumdan üflediğimde ona için secdeye saygıyla eğilin."

Tüp ya'nī asl: Asıl, kök (Okıgu 372/6). Bkz. Asıl tüp, Tüp asıl, Tüp hem töz, Tüp hem ul, Tüp töz. Okıgu 372/6 *Anıŋ üskinde betig tüpi ya'nī aslı.* "Bütün kitapların aslı ondadır."

Tüp yıldız: Asıl, esas (KB 4411). Bkz. Asıl tüp, Tüp asıl, Tüp hem töz, Tüp hem ul, Tüp töz, Tüp ya'nī asl, Asıl yıldız kök, Kök yıldız. KB 4411 *Fesad ol buzuglı tüpüg yıldızıg / Fesad ol buzuglı bu edgü ızıg.* "Her şeyin aslını esasını bozan fesattır, her iyi izi ortadan silen fesattır."

Tüpi yil: Fırtına, tipi (KB 5314, 6521, 6554). Tüpi "tipi", yil "yel, rüzgâr" (Arat 2008: 1278) anlamındadır. KB 5314 *Tüpi yil turur dünya yagmur sanı / Kelir çoglayur az öçer terk üni.* "Dünyayı fırtına ve yağmur bil, geli ve gürler fakat çabuk sükûn bulur."

Tüplüg yıldızlıg: Aseletli, köklü (DLT III, 40/16). Tüp "temel" buradan yola çıkarak "insanın aslı" (Atalay III 1985: 119); yıldız "ağacın kökü, damarı" bu anlamdan hareketle "insan soyu" (Atalay III 1985: 40) anlamlarında kullanılmaktadır.

Türlüg türlüg: Çeşit çeşit, türlü türlü (Kar. D. Kur. Terc. 30/35b3, 30/64b3, 33/74b2, 34/91b2; Okıgu 216/8, 344/7, 399/7, 459/3, 589/7, 635/9, 635/9, 636/1, 665/5, 671/9, 846/4). Okıgu 216/8 *Ol ol idi kim yarattı bustānlar badıç balmışlar badıç balmaduklar hurma yıgaçı ekin türlüg türlüg yimişi zeytūn yıgaçı nār ohşaşıglı ohşaşmaglı.* "O, çardaklı çardaksız bahçeleri, ürünleri, çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzeyen benzemeyen zeytinleri, narları yarattı.".

Tüş- in-: İnmek (Okıgu 675/1). Tüş- "yerleşmek, düşmek, inmek, geri çekilmek" (Clauson 1972: 560); in- "inmek, aşağı inmek" (Clauson 1972: 168) anlamlarında kullanılmaktadır. Okıgu 675/1 *Herāyine bilgey siler kimke kelse aŋar kın rüsvā kılur anı tüşer iner anıŋ üze kın tutaşı.* "Kendine rezil edecek azap kime gelecek, sürekli azabın kimin başına ineceğini yakında bileceksiniz."

Tütün- köy-: Tutuşmak (Okıgu 444/4). Tütün- "tütmek, tutuşmak" anlamındadır. Bu ifade Arapça bir deyimin karşılığı olarak yazılmıştır. Okıgu 444/4 *Tütündi köydi baş ürüŋlükün.* "Baş yaşılıktan ağardı."

Tütüş uruş: Kavga dövüş (KB 4247). Tötüş "kavga" (Arat 2008: 1258); uruş "vuruş, savaş" (Arat 2008: 1263) anlamlarındadır. KB 4247 *Tepizlik bolur bu kapugda üküş / Tepiz kayda erse tötüş ol uruş.* "Saray kapısında çekememe çok olur, çekememek nerede olursa orada kavga dövüş olur."

Tüz köni: Dosdoğru, hak (Kar. D. Kur. Terc. 34/54a2; Okıgu 427/4, 707/4, 833/9). Bkz. Çın köni, Edgü köni, Egri köni, Köni bütün, Köni çın, Köni edgü, Köni egri, Köni tüz, Kirtü köni. Kar. D. Kur. Terc. 34/54a2 *Köndür bizni tüz köni yolka.* "Bizi doğru yola döndür."

Tüz teŋ: Denk (KB 3573). Bkz. Köni tüz, Tüz köni, Berāber teŋ, Teŋ tuş, Tuş teŋ. KB 3573 *Ajun tatgı barça bu üç neŋ turur / Üçegü tatıgları tüz teŋ turur.* "Bütün dünya zevki şu üç şeydedir, her üçünün tadı da birbirine denktir."

Tüz teŋeşik: Karşılıklı (Okıgu 44/4). Bkz. Köni tüz, Tüz köni, Berāber teŋ, Teŋ tuş, Tuş teŋ, Tüz teŋ. Teŋeş "denk" (Arat 2008: 1241) anlamındadır. Okıgu 44/4 *Agırlıg aylar tüz teŋeşik.* "Hürmetler karşılıklıdır."

Uç tüp: Son (KB 1140) Bkz. Tüp asıl, Tüp töz, Tüpi tözi, Tüp hem töz, Tüp hem ul. Uç "uç, tepe" (Arat 2008: 1259) anlamındadır. KB 1140 *Ölüm bir teŋiz ol uçı yok tüpi / Baka körse yetrü tüpi yok batıg.* "Ölüm uçsuz bucaksız bir denizdir, iyice bakıp görürsen dipsiz bir çukurdur."

Uçuzluk ya'nī horluk: Rezillik (Okıgu 484/4). Bkz. Horluk rüsvālık. Ucuzluk "değersizlik" (Arat 2008: 1259) anlamındadır. Okıgu 484/4 *Aŋar yakınrak tiriglik içinde ucuzluk ya'nī horluk.* "Hayatta rezillik onadır."

Ud- bar-: Arkasından gitmek, takip etmek (Kar. D. Kur. Terc. 32/8a3). Bkz. Ert- bar-, Kel- bar-, Kel- hem bar-, Tez- bar-. Ud- "uymak, arkasından gitmek, tabi olmak" (Ata 2019: 702) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 32/8a3 *Aydı kız karındaşıŋa udgıl bargıl aŋa.* "Kız kardeşine onun ardından git, dedi."

Udu udu: Yığın yığın (Okıgu 190/1, 333/3, 500/9). Udu "tümsek, yığın" (Clauson 1972: 42) anlamındadır. Okıgu 190/1 *Idtımız yagmurnı anlar üze udu udu kuygan yagmur*. "Onlara yığın yığın yağmur yağdırmıştık."

Uguş gürūh: Kabile (Okıgu 252/4). Bkz. Gürūh gürūh. Uguş "soy, kabile, aile, nesil, grup, kast, zümre, sınıf" (Wilkens 2021: 788) anlamındadır. Okıgu 252/3 *Pāre pare kıldımız olarnı on iki uguşlar güruhlar.* "Biz onları on iki kabile halinde parça parça ayırdık."

Uk- bil-: Anlayıp bilmek (KB 908, 2642; Okıgu 293/5, 621/9). Bkz. Bil- kör-, Bil- ögren-, Bil uk-, Uk- bil- (Uygur). KB 908 *Müni barmu yalŋuk anı sözlegü / Ukuşlug ukarmu bilirmü negü.* "Onda insanların bulabileceği bir kusur var mı, akıllı bunu anlar ve ne olduğunu bilir mi?".

Uk- hem bil-: Anlayıp bilmek (KB 1492). Bkz. Bil- kör-, Bil- ögren-, Bil uk-, Uk- bil-. KB 1492 *Negü tir eşitgil karı köklemiş / Sınamış ukup hem bilip sözlemiş.* "Tecrübeyle anlayıp bilerek söyleyen ve işin aslına vakıf olan pir ne der, dinle."

Ukturmak bildürmek: Bildiri (Okıgu 275/5). Bkz. Biltür- uktur- (Uygur). Okıgu 275/5 Ukturmak bildürmek taŋrıdın yalavaçıdın kişilerke hac küni ulugrak. "Allah'tan ve peygamberinden büyük hac günü insanlara bildiridir."

Ukuş bilig: (KB 162, 216, 287, 3939). Bkz. 'Akl ukuş huş hıred, Bilig ukuş, Bilig hem ukuş, Ukuş bilig, Ukuş hem bilig, Bilig ög ukug, Bilig edrem, Bilig hıred, Erdem bilig, Ög bilig. KB 162 *Ukuşka biligke bu tılmaçı til / Yaruttaçı erni yorık tilni bil.* "Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir, insanı aydınlatan açık dilin kıymetini bil."

Ukuş hem bilig: Bilgi, akıl (KB 1940). Bkz. 'Akl ukuş huş hıred, Bilig ukuş, Bilig hem ukuş, Ukuş bilig, Ukuş hem bilig, Bilig ög ukug, Bilig edrem, Bilig hıred, Erdem bilig, Ög bilig, Ukuş hem bilig. KB 1940 *Bayat birdi emdi saŋa ög köŋül / Ukuş hem bilig birle bolduŋ amul.* "Şimdi Tanrı sana akıl ve gönül verdi, akıl ve bilgi sayesinde işleri sükûnetle ele alıyorsun."

Ukuş huş: Akıl, zeka (AH 22). Bkz. 'Akl ukuş huş hıred, Bilig ukuş, Bilig hem ukuş, Ukuş bilig, Ukuş hem bilig. Huş "zeka" (Arat 2006: XXVI) anlamındadır. AH

22 *Ukuş huş yititip sözümni aŋa.* "Akıl ve zekanı bileyip sözümü anlamaya çalış."

Ukuş ög: Akıl ve anlayış (KB 3200, 4048). Bkz. 'Akl ukuş huş hıred, Bilig ukuş, Bilig hem ukuş, Ukuş bilig, Ukuş hem bilig, Ukuş hem bilig, Bilig ög ukug, Ög bilig, Ög köŋül, Ög ukug, Ög yürek. KB 3200 *Bayat kılmış emdi saŋa edgülük / Bilig birmiş erdem ukuş ög ülüg.* "Tanrı sana şimdi lütfetmiş bilgi vermiş; erdem, akıl ve anlayış nasip etmiş."

Ukuş ög bilig: Akıl, anlayış ve bilgi (KB 151, 387, 1253, 1994, 2029, 3467, 3853). Bkz. 'Akl ukuş huş hıred, Bilig ukuş, Bilig hem ukuş, Ukuş bilig, Ukuş hem bilig, Ukuş hem bilig, Bilig ög ukug, Ög bilig, Ög köŋül, Ög ukug, Ög yürek, Ukuş ög, Bilig edrem, Bilig hıred, Erdem bilig, Ög bilig, Ukuş ög. KB 151 *Bayat kimke birse ukuş ög bilig / Üküş edgülükke uzattı elig.* "Tanrı kime anlayış, akıl ve bilgi verirse o pek çok iyiliğe elini uzatır."

Ukuşlı biligli: Anlayış ve bilgi (KB 215). Bkz. Biligli ukuglı. Ukuşlı "akıllı, anlayışlı" (Arat 2008: 1260) anlamındadır. KB 215 *Ukuşlı biligli idi edgü neŋ / Kalı bulsa işlet uçup kökke teŋ.* "Anlayış ve bilgi çok iyi şeydir, eğer bulursan onları kullan ve uçup göğe çık."

Ukuşlug biliglig: Bilgili akıllı (KB Manzum Muk. 51; 299, 417, 423, 427, 463, 469, 1775, 2457, 2706, 2821, 3061). Bkz. Biliglig bügü, Biliglig ukuşlug, Biliglig ukuşlug bügü. KB 299 *Körü barsa barça urur bu kedük / Ukuşlug biliglig kör aslı ked ök.* "Dikkat edilirse herkes üzerine bir şey giyer fakat akıllı ve bilgili kişi giysisiyle değil aslıyla değerlidir."

Ukuşlug bilir: Bilgili akıllı (KB 1146). Bkz. Biliglig bügü, Biliglig ukuşlug, Biliglig ukuşlug bügü, Ukuşlug biliglig. KB 1146 *Negü tir eşitgil ukuşlug bilir / Bu söz işke tutsa kör asgı alır.* "Akıllı ve bilgili insan ne der, dinle; bu sözü tutanlar faydasını görür."

Ukuşsuz biligsiz: Akılsız bilgisiz (KB 298). Bkz. Cahil biligsiz. Ukuşsuz "akılsız" anlamındadır. KB 298 *Körü barsa yakşı uyur bu sözüg / Ukuşsuz biligsiz bedütmez özüg.* "Dikkat edersen şu söz yerinde söylenmiş, akılsız ve bilgisiz kişi kendini yükseltemez."

Ul tüp: Temel (KB 506, 6061). Bkz. Tüp hem ul, Tüp asıl, Tüp töz, Tüpi tözi, Tüp hem töz. KB 506 *Küsemiş aŋar bardı bir kün turup / Sözin sözledi sözke ul tüp urup.* "Küsemiş bir gün kalkıp ona gitti ve uygun bir giriş yaparak meseleden bahsetti."

Ul yer töşeki: Temel (Kar. D. Kur. Terc. 30/39b2-39b3). Bkz. Orun töşek. Ul "temel" (Ata 2019: 705) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 30/39b2-39b3 *Koŋurdı taŋrı olarnıŋ ullarındın yer töşeklerindin.* "Tanrı yapılarını temelinden yıktı."

Ulug agır: Ulu ve önemli (KB Mensur Muk. 24). Bkz. Kiçig ulug, Kiçig ya ulug, Agır ucuz, Agruk agır. KB Mensur Muk. 24 *Bu 'aziz kitab tört ulug agır ul üze bina kılınmış turur.* "Bu aziz kitap dört ulu ve önemli temel üzerine bina olunmuştur."

Ulug kerīm: Üstün, şerefli (Kar. D. Kur. Terc. 36/86b1). Bkz. Kiçig ulug, Kiçig ya ulug, Ulug agır. Kerīm "kerem sahibi" (Ata 2019: 444) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 36/86b1 *Tatgıl sen sen 'azīz ve ulug kerīm sen.* "Tat bakalım, sen üstün ve şerefliydin."

Ulug kiçig: Büyük küçük (AH 356; KB 500, 1327, 2804, 3903, 5197). Bkz. Ulug kiçig (Göktürk), Ulug kiçig (Uygur), Kenç kiçig, Kiçig ulug, Kiçig ya ulug, Ulug agır, Ulug kerīm. AH 356 *Ulugka kiçigke sılıg kıl sözüŋ.* "Büyüğe ve küçüğe tatlı dil kullan."

Ulug hem kiçig: Büyük küçük (KB 2665). Bkz. Kenç kiçig, Kiçig ulug, Kiçig ya ulug, Ulug agır, Ulug kerīm, Ulug kiçig. KB 2665 *Sözi bolsa yumşak şeker teg süçig / Süçig sözke yumşar ulug hem kiçig.* "Sözü yumuşak ve şeker gibi tatlı olmalı, tatlı sözün karşısında büyük küçük herkes yumuşar."

Ulug ya kiçig: Büyük küçük (KB 1540, 2070, 2493, 4576). Bkz. Kenç kiçig, Kiçig ulug, Kiçig ya ulug, Ulug agır, Ulug kerīm, Ulug kiçig, Ulug hem kiçig. KB 1540 *İsiz edgü kalmaz neçe tüz ölür / Ulug ya kiçig tut kara yir bolur.* "İyi veya kötü hiçbiri kalmaz, hepsi ölür; büyük veya küçük hepsi kara toprak olur."

Ulug yüksek: Yüce, ulu (Kar. D. Kur. Terc. 30/33a3; Okıgu 390/1, 880/5). Bkz. Kiçig ulug, Kiçig ya ulug, Ulug agır, Ulug kerīm, Ulug kiçig, Ulug hem kiçig, Ulug ya

kiçig, Ulug kiçin, Ulug ulug, Ediz yüksek. Kar. D. Kur. Terc. 30/33a3 *Ulug yüksek turur andın kim ortak katarlar.* "O, ortak koştukları şeylerden yücedir."

Ulug yükseklik: Ulu (Okıgu 366/2, 416/5). Bkz. Kiçig ulug, Kiçig ya ulug, Ulug agır, Ulug kerīm, Ulug kiçig, Ulug hem kiçig, Ulug ya kiçig, Ulug kiçin, Ulug ulug, Ulug yüksek. Okıgu 416/5 *Anıŋ arıglıkı yüksek anıŋdın kim ayurlar ulug yükseklik.* "Allah onların söylediği sözlerden münezzehtir, uludur."

Ulugluk bedüklük: Büyüklük (KB 4914, 5169). Bkz. Bedüklük ulugluk. KB 4914 *Ulugluk bedüklük bu devlet küni / Uzun turgu ermez ay köŋül köni.* "Ululuk, büyüklük ve devlet günleri uzun sürecek değildir, ey temiz kalpli."

Uluş kend: Şehir, köy (KB 3104, 3203, 3215, 3226, 3236, 3327, 3347, 3500, 3652, 3922, 4687, 5546, 6599). Bkz. İl kend uluş, Kend uluş, İl kend. KB 3104 *Bayudı bodun inçke tegdi yatur / Uluş kend bezendi köŋül yilkütür.* "Halk zenginleşti ve huzura kavuştu; şehirler süslendi, gönüller ferahladı."

Ur- tokı-: Vurmak, dövmek (DLT III, 268/13). Bkz. Ur- sök-. Tokı- "vurmak, dövmek, dokumak; götürmek" (Atalay III 1985: 268) anlamlarındadır.

Urı oglan: Erkek evlat (DLT I, 88/11). Bkz. Kız oglan. Urı "erkek evlat" (Atalay I 1985: 88) anlamındadır.

Urı kıkı: Gürültü, haykırış (DLT III, 227/5). Urı, "gürültü, ses" (Atalay I 1985: 87) anlamındadır, *kıkı* ile birlikte de kullanılır.

Urug hem tarıg: Soy sop (KB 4476). Urug "tohum, nesil, soy" (Arat 2008: 1263); tarıg "ekin, tohum" (Arat 2008: 1239) anlamlarındadır. KB 4476 *Köki edgü bolsun urug hem tarıg / Uvutlug sakınuk tilegil arıg.* "Alacağın kişinin soyu sopu ve ailesi iyi olsun; kendisinin de hayâ ve takva sahibi, temiz olmasına dikkat et."

Urug turıg: Hısımlar (DLT I, 64/2). Bkz. Urug tarıg. Urug sözcüğünün anlamına benzetilerek hısımlara da *urug turıg* denir.

Uruglug tarıglıg: Soy sop (KB 4496). KB 4496 *Uruglug tarıglıg bedükler tili / Bedükrek bolur bolma evçi kulı.* "Soyu sopu büyük olanlar yüksekten konuşur, sen kadın esiri olma."

Urun- tokın-: Dövünmek (KB 6292). Urun- "vurunmak, takınmak, örtünmek, giyinmek" (Arat 2008: 1263); tokın- "dövünmek, vurunmak" anlamlarındadır. KB 6292 *Ünün sıgtadı eştip ögdülmişe / Urundı tokındı akıttı yaşa.* "Ögdülmiş duydu feryat ederek ağladı; dövündü gözyaşı akıttı."

Uş uş: Öküzü suvarmak için çıkarılan sestir (DLT I, 36/23).

Uşak uşak: Ufak (Okıgu 672/1). Uşak "küçük" " (Arat 2008: 1263) anlamındadır. Okıgu 672/1 *Yana çıkarur anıŋ birle ekinni türlüg türlüg anıŋ meŋizleri yana adnayur körür sen anı sargarmış yana kılur anı uşak uşak.* "Sonra onunlaçeşit çeşit renkli ekinleri çıkarıyor, sonra ekinleri kuruyup sararmış görürsün. Allah onu ufalar."

Uzun ediz: Uzun boylu (Okıgu 762/5). Bkz. Kiç uzun, Ediz kiŋ, Ediz yüksek. Okıgu 762/5 *Ündürdimiz anıŋ birle büstānlar biçgü evünler yime hurmā uzun ediz aŋar yimiş turur bışmış rūzī kullarka.* "Kullara rızık olsun diye onunşa bahçeler, biçilecek ekinler, meyveleri olgunlaşmış uzun boylu hurma ağaçları yetiştirdik."

Uzun kiç: Uzun, uzun süre (KB 1350, 1553, 1585, 1796, 2489, 3682, 3845, 6410). Bkz. Kiç uzun, Uzun ediz. KB 1350 *Uzun kiç yaşagıl ay ilig kuttı / Üküş il aşagıl bu beglik atı.* "Ey devletli hükümdar, çok uzun yaşa; bu saltanatla çok illere hükmet."

Üçer üçer: Üçer üçer (Kar. D. Kur. Terc. 33/64a1). Bkz. Üçer üçer (Uygur). Kar. D. Kur. Terc. 33/64a1 *Şükr ol taŋrıka kökler törütgen hem yerlerni ferişteleri kılgan yalavaçlar kanatlar idisi ikirer ikirer üçer üçer törter törter arturur.* "Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı yapan Allah'a mahsustur."

Üdrüm talu: Seçkin (KB 4722, 6132). Üdrüm "her şeyin seçilmişi" (Arat 2008: 1213); talu "seçme, nadide" (Arat 2008: 1236) anlamlarındadır. KB 4722 *Açıp körse erdiŋ kara yir katın / Ne üdrüm talular yatur ınçıkın.* "Kara toprağın altını biraz açıp baksaydın orada ne kadar seçkin ve iyilerin cesetlerini görürdün."

Üdür- adır-: Seçip ayırmak (KB 385, 6624). Bkz. Aç- adır-, Adır- üdür-, Talula- üdür-, Adır- aç-, Adır- belgürt-, Adır- seç-, Adır- yar-, Belgür- adır-, Belgürt- adır- seç-

, Seç- adır-. KB 385 *Üdürdi adırdı kötürdi mini / Azuklar yolındın kiterdi mini.* "O seçip ayırdı ve beni yükseltti, beni yolunu şaşırmıilar arasından uzaklaştırdı."

Üf tüf: Üf tüf (Okıgu 900/4). Okıgu 900/4 *... yime yalgançı üf tüf kılıglı tişiler şerrindin tügünler içinde ...* "… ve düğümlere üfleyenlerin şerrinden …".

Üküş az: Az çok (AH 65). Bkz. Artuk üküş, Az üküş. AH 65 *Üküş az tip aymaz pezirler teŋiz / Bulıt hedye kılsa uşak katreni.* "Bulut ufak bir katre de hediye etse deniz, az veya çok demeden bunu kabul eder."

Üküş ya az: Az çok (KB 4342, 4580, 5883). Bkz. Artuk üküş, Az üküş, Üküş az. KB 4342 *Olarnı katıg sev agırla sözin / Biliglerin ögren üküş ya azın.* "Onları pek çok sev, onlardan hürmetle bahset; çok veya az onların bilgilerini öğren."

Üküş üküş: Çok çok (Kar. D. Kur. Terc. 26/66b3). Bkz. Artuk üküş, Az üküş, Üküş az, Üküş ya az. Kar. D. Kur. Terc. 26/66b3 *Kim kim kesilse taŋrı yolı içinde bulur yer içinde turgu yer üküş üküş hem keŋlik.* "Kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer bulur, genişlik de."

Ülüş ülüş: Pay pay (Okıgu 389/4). Ülüş "hisse, nasip, pay" (Arat 2008: 1265) anlamındadır. Okıgu 389/4 *Neteg kim indürdimiz üleşigliler üze ant içigliler üze anlar kim kıldılar okıgunı ülüş ülüş.* "Nitekim kitabı üleşenlerle Kur'an'ı pay pay üşelenlere indirdiğimiz gibi."

Ün çogı: Gürültü patırtı (KB 5866). Bkz. Çogı çamı, Çogı ün. KB 5866 *Kişi tab'ı tört ol karışma yagı / Biri küldürür bir kılur ün çogı.* "Kişinin doğası birbirine karşı ve düşman unsurlardan oluşur; biri güldürür, biri de gürültü ve kavga çıkarır."

Üst alt: Alt üst (Okıgu 290/7). Bkz. Ast üst, Üst alt (Uygur). Okıgu 290/7 *Kelmedi mü anlarka anlarnıŋ savı kim anlarda öŋdün nūh bodunı 'âd bodunı samūdluglar ibrāhīm yalavaç bodunı medyen kenti idileri üstün astın boldaçılar.* "Kendilerinden önceki Nuh, Ad, Semud halklarının, İbrahim Peygamber halkının, Medyen ve alt üst olmuş şehirlerin haberleri gelmedi mi?".

Üstüvār berk/Üstüvār bek: Sebat (Kar. D. Kur. Terc. 28/70a3, 37/16b1; Okıgu 770/1). Bkz. Berk tur- üstüvār tur-. Kar. D. Kur. Terc. 28/70a3 *Üstüvār berk kılıŋ anlarnı kim bittiler.* "İman edenlere sebat edin."

Üşel- tevşel-: Ufalanmak (DLT II, 235/20). Üşel- ve tüvşel- "ufalanmak" (Atalay II 1985: 235) anlamlarındadır. DLT II, 235/20 *Etmek üşeldi tevşeldi.* "Ekmek ufalandı."

Üyük çım: Bataklık (KB 974). Üyük "sulak yer, bataklık" (Arat 2008: 1266); çim "çim, ayrık otu" (Arat 2008: 1138) anlamlarındadır. KB 974 *Üyük çim osuglug bolur bilgeler / Çıkar suv kayuda adak tepseler.* "Bilgeler sulak yerlere benzer, nereye ayak vururlarsa oradan su çıkar."

Üz- kes-: Parçalayıp kesmek (Okıgu 169/1, 169/2, 169/2, 210/7, 239/8). Bkz. Üz- kes- (Uygur). Okıgu 169/1 *Eger yüz evürse sen anlardın ziyān kılumagaylar saŋa nerse.* "Yüz çevirirsen sana bir zarar veremezler."

Üze üze: Üst üste (Kar. D. Kur. Terc. 28/84b2; Okıgu 421/7, 421/7). Üze "üst, üzeri" (Ata 2019: 728) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/84b2 *Adırmak üçün taŋrı arıgsızını arıgdın kılmak üçün arıgsızını amarısını amarı üze üze üze kılsa anı kamug kılsa anı tamug içinde.* "Tanrı, pis olanı temizden ayırmak için, pis olanı üst üste koyup cehennem içine koymak için böyle yapar."

Üzüklük kesüklük: Kesik (Okıgu 163/8). Üzüklük "bölük pörçük, parça parça" (Wilkens 2021: 834); kesük "kesik" (Wilkens 2021: 359), kesüklük "kesili, parçalı" anlamlarındadır. Okıgu 163/8 *Ay betig idileri keldi ök silerke yalavaçımız belgürtür silerke üzüklük kesüklük üze yalavaçlardın kim aymakıŋızlar kelmedi biziŋke sevinç birdeçidin ap korkuttaçıdın.* "Ey kitap ehli! Bize bir müjdeci ve uyarıcı gelmedi demeyesiniz diye peygamberlerin arası kesildiğinde size elçimiz geldi."

Üzüksüz kesüksüz: Kesintisiz (Okıgu 342/4). Üzüksüz "kesintisiz" (Clauson 1972: 286); kesüksüz "kesintisiz" (Clauson 1972: 286) anlamlarındadır. Okıgu 342/4 *Meger ol kim tilese seniŋ idiŋ 'atā birmek üzüksüz kesüksüz.* "Rabbinin dilerse kesintisiz bir lütuftur."

Üzül- kesil-: Bitmek (Okıgu 351/9). Üz- kes- ikilemesinin edilgenlik eki almış biçimidir. Okıgu 351/9 *Üzüldi kesildi iş ol kim anıŋ içinde söz yanutı cevābı tilediŋizler ikegü mindin.* "Yanıtını istediğiniz iş böylece bitmiştir."

Vakt öd: Zaman (KB 559). Bkz. Öd kün, Öd ödlek. Vakt "vakit, zaman" (Arat 2008: 1266) anlamındadır. KB 559 *Mini kördi hacib sözüm tıŋladı / Yaragı körü tursu vaktı ögi.* "Hacip beni gördü ve sözlerimi dinledi; ne yapmak gerektiğini ve ne zaman yapılacağını kendisi belirlesin."

Vakt zamāne: Zaman (Okıgu 468/2). Bkz. Vakt öd. Zamāne "devir, vakit; şimdiki zaman" (Devellioğlu 2005: 1177) anlamındadır. Okıgu 468/2 *Eger yarlıg oza barmış yok erdi erse idiŋdin bolgay erdi kın tutaşı vakt zamāne atalmış.* "Rabbinin verdiği sözü ve belirlediği zaman olmasaydı onlar da hemen cezalandırılırlardı."

Vefāsız yayıg: Vefasız ve dönek (KB 670). Bkz. İrsel yayıg. Vefāsız "vefasız" Arat 2008: 1266) anlamındadır. KB 670 *Inançsız turur kut vefāsız yayıg / Yorırda uçar terk adakı tayıg.* "Mutluluğa inanılmaz, o vedasız ve dönektir; yürürken hemen uçar, ayağı kaygandır."

Yā azu: Ya da (Kar. D. Kur. Terc. 36/54a3). Yā "ve, veya, ya da" (Ata 2019: 734); "azu ve, ya da, veya, yahut" (Ata 2019: 245) anlamlarında kullanılmaktadır. Kar. D. Kur. Terc. 36/54a3 *Yā azu eltgey men seni biz olardın öç algay-miz.* "Ya da biz seni alı götürürüz de onlardan intikam alırız."

Ya ok: Ok yay (AH 228). Bkz. Kılıç Baldu Ok, Ok ya. AH 228 *Bahılka katıg ya okun kezlegil.* "Hasise kuvvetli ok yay ile nişan al."

Yad- kiŋüt-: Okıgu 59/5). Yad- "yaymak, açmak, gelişmek" (Clauson 1972: 883); kiŋüt- "büyütmek, genişletmek" (Clauson 1972: 730) anlamlarındadır. Okıgu 59/5 *Taŋrı kavrar tarutur yadar kiŋütür.* "Allah darlaştırır, genişletir."

Yād pend: Öğüt, (kutsal) kitap (Kar. D. Kur. Terc. 34/49a1). Bkz. Pend nasihat. Yād sözcüğü "anma, yad" anlamının yanında "öğüt" anlamını da karşılaşmıştır (Ata 2019: 734). Kar. D. Kur. Terc. 34/49a1 *İndürüldi mü anıŋ üze yād pend biziŋ aramızda.* "O öğüt (Kur'an) aramızdan ona mı indirildi?".

Yadım töşek: Döşek (Okıgu 217/1). Bkz. Orun töşek. Yadım "halı, kilim" (Clauson 1972: 891) anlamındadır. Okıgu 217/1 *Yime yılkılardın yük yüdügli yadım töşek.* "Hayvanlardan yük taşıyan, (tüyünden) döşek (yapılanları yaratan odur)."

Yaguk yaklık: Yakınlık (KB 3335). Yaguk "yakın" (Arat 2008: 1267); yaklık "yakınlık" (Arat 2008: 1268) anlamlarındadır. KB 3335 *Bu söz kim sen aydın bagırsaklık ol / Kadaş belgüsi hem yaguk yaklık ol.* "Bu söylediğin söyler senin şefkatinden ileri geliyor, bu akrabalık nişanesi ve yakınlık alametidir."

Yahşı körklüg: Güzel (Kar. D. Kur. Terc. 34/56a3-56b1). Bkz. Edgü körklüg. Yahşı "iyi, hayırlı; güzel, hoş" (Ata 2019: 738) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 34/56a3-56b1 *Bütünlükin aŋar biziŋ üskümizde yakınlık yahşı körklüg yer.* "Şüphesiz katımızda onun için yakınlık ve güzel bir yer vardır."

Yahşırak körklügrek: Daha güzel (Kar. D. Kur. Terc. 26/30b3-31a1). Bkz. Yahşı körklüg. Yahşırak "daha iyi, daha hayırlı, en hayırlısı" (Ata 2019: 738); körklügrek "daha iyi, daha güzel" (Ata 2019: 494) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 26/30b3-31a1 *Ol yahşırak körklügrek soŋ yanış.* "O, sonuç olarak daha güzeldir."

Yak yaguk/Yak yavuk: Yakın, akraba (DLT III, 29/13; KB 1327; Okıgu 40/6, 49/8, 114/1, 123/2, 146/9, 280/1, 444/6, 484/9, 546/4, 684/4, 700/9, 841/1, 842/6, 842/6). Bkz. Yaguk yaklık. Yak "yakın, hısım, akraba" (Arat 2008: 1268) anlamındadır. KB 1327 *Kadaş yak yagukka yakınlık ula / Ulugka kiçigke sevüg bol küle.* "Kardeş ve akrabaya yakınlık göster, büyüğün ve küçüğün güler yüzle gönlünü al."

Yak yuk: Kaptaki bulaşıklık (DLT III, 143/21; DLT III, 160/1). Bu ikileme "kaptaki bulaşıklık" anlamının dışında *yak yuk kadaş* biçimiyle "uzak hısım" anlamında da kullanılmaktadır.

Yakı yukı: Alçakgönüllü ve yaltaklanıcı (DLT III, 25/1). DLT III, 25/1 *Yakı yukı er.* "Alçakgönüllü ve yaltaklanıcı adam."

Yakın yaguk: Yakın akraba, eş dost (DLT III, 23/1; KB 2734). Bkz. Yak yaguk, Yakın yaguk (Uygur). DLT III, 23/1 *Yakın yaguk körmedip neŋni ködür.* "Yakınını yavuğunu görmeyip malını görür."

Yakın ya yaguk: Yakın akraba, eş dost (KB 817). Bkz. Yaguk yaklık, Yak yaguk, Yakın yaguk. KB 817 *Kerek oglum erse yakın ya yaguk / Kerek barkın erse*

keçigli konuk. “Gerek oğlum, yakınım veya hısımım olsun; gerek yolcu, geçici veya konuk olsun.”

Yakın ya yırak: Yakın veya uzak (KB 6206). Bkz. Yakın yaguk. Yırak “ırak, uzak” (Arat 2008: 1277) anlamındadır. KB 6206 *Kamugnuŋ firākı yakın ya yırak / Ölümnüŋ firākı yırak bu firāk.* “Her şeyin ayrılığı uzak veya yakın olabilir, ölümün ayrılığı uzak bir yakınlıktır.”

Yakınlık yagukluk: Akrabalık (KB 6468). Yakın yaguk ikilemesinin -lık yapım eki almış biçimidir. KB 6468 *Yakınlık yagukluk yırattı kadaş / Bagırsaklıkın kodtı edgü adaş.* “Akrabalar arasından yakınlık ve kardeşlik uzaklaştı, artık candan arkadaşlık kalmadı.”

Yalavaç peygāmber: Peygamber (Okıgu 450/2). Bkz. Resūl ya‘nī yalavaç. Peygāmber “peygamber, Allah tarafından haber getiren, Allah’ın emirlerini insanlara haber veren” (Devellioğlu 2005: 864) anlamındadır. Okıgu 450/2 *Ol erdi katıgsız takı erdi yalavaç peygāmber.* “O seçkin biri ve peygamberdi.”

Yalgan çın: Yalan doğru (KB 5877). Bkz. Çın yalgan, İki yüzlüg yalgan, Bütün çın, Çın bütün, Çın köni, Çın rast, Çın ya’nī rāst, Köni çın. KB 5877 *Eşitgil smzüg irte yalgan çınıg / Çınıg özke algıl kına yalganıg.* “Sözü dinle, yalanı doğruyu araştır; doğruyu kendine al, yalanı cezalandır.”

Yalıŋ aç: Aç çıplak (KB 3328). Bkz. Aç tok, Aç u tok. Yalıŋ “çıplak” (Arat 2008: 1269) anlamındadır. KB 3328 *Agır yük yüdüp bu özüŋ yalŋuzun / Yalıŋ aç yorır sen ne yunçıg özün.* “Tek başına ağır zahmetlere katlandın; aç ve çıplak yaşıyorsun, dermansız bir haldesin.”

Yana evre: Tekrar, yeniden (KB 2389, 3832, 5876, 5967). Bkz. Evre yana. KB 5967 *Kapugdın yana evre yandı ive / Eŋip kaldı ögdülmiş elgin ova.* “Kapıdan tekrar koşarak geri döndü, Ögdülmiş ellerini ovarak şaşkın kaldı.”

Yana yandru: Tekrar, yeniden (KB 3825, 4690, 6296). Bkz. Evre yana, Yana evre. Yandru “döndürerek” (Arat 2008: 1270) anlamındadır. KB 4690 *Yana yandru yanmak yavalık tapa / Yararmu maŋa ay bagırsak apa.* “Boşa geçecek bir hayata yeniden dönmek bana yakışır mı ey merhametli insan.”

Yana yime: Yine, ve (Kar. D. Kur. Terc. 38/69a2). Bkz. Evre yana, Yana evre, Yana yandru. Yime "ve, yine, yine de" (Ata 2019: 779) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 38/69a2 Yok kim idim hakkı koparaylar sizlerni yana yime ukturgaylar sizke anı kim kıldıŋız. "

Yaŋluk ādemī: İnsan (Kar. D. Kur. Terc. 30/21b1). Bkz. Ādemī yaŋluk. Kar. D. Kur. Terc. 30/21b1 *Men törütteçi men bir yaŋluk ādemīni kurug balçıkdın kök tınçımış livadın.* "Ben kuru çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım."

Yaŋluk hatā: Yanlış, hata (KB 2583). Yaŋluk "yanlış" (Arat 2008: 1270); hatā "hata, yanlış, yanlışlık, bela, kusur" (Arat 2008: 1151) anlamlarındadır. KB 2583 *Kalı tutsa beglerke yaŋluk hatā / Tuşar at üze kuşta avda süde.* "Eğer beyler bir hata yaparsa; avda, kuş avında veya seferde at üstünde olur."

Yaŋluk yazuk: Yanlış, hata (KB 3115). Bkz. Yaŋluk hatā. Yazuk "suç, günah" (Arat 2008: 1275) anlamdadır. KB 3115 *Taşırtın negü tuşsa yaŋluk yazuk / Munu men yügürdeçi kul men anuk.* "Dışarıda hangi yanlışla karşılaşırsan işte koşacak kul benim".

Yaŋluz yaŋluz: Tek tek (Kar. D. Kur. Terc. 33/59b2). Yaŋluz "tek, yalnız" (Ata 2019: 751) anlamındadır. Kur. Terc. 33/59b1 *Aygıl bütünlükin pend birür men sizke bir birle adakın bolsa siz taŋrıka ikin ikin yaŋluz yaŋluz yana sakınıŋlar.* "De ki: Ben size ancak tek şeyi, Allah için ikişer ikişer, teker teker kalkıp düşünmenizi öğütlüyorum."

Yanut cevāb: Yanıt (Okıgu 351/9). Yanut "yanıt, cevap" (Arat 2008: 1271); cevāb "cevap" (Arat 2008: 1136) anlamlarındadır. Okıgu 351/9 *Üzüldi kesildi iş ol kim anıŋ içinde söz yanutı cevābı tilediŋizler ikegü mindin.* "Yanıtını istediğiniz iş böylece bitmiştir."

Yap yaşıl: Yemyeşil (KB 2385; DLT III, 19/3). Bkz. Kök yaşıl. KB 2385 *Kızıl kızgu eŋler bolur yap yaşıl.* "Kızıl ateş gibi yanan yanaklar yemyeşil olur."

Yap yup: Hile, al (DLT III, 142/14; DLT III, 159/3; DLT III, 328/5-6). Yap yup birlikte kullanılır, yup "hile", yupla-/yubıla- fiili de "hile yapmak" (Atalay III

1985: 142, 328) anlamına gelir. DLT III, 159/3 *Yap yup kıldı.* "Hile kıldı, al etti."

Yar- sı-: (Yemin) Bozmak, sözünden dönmek (Kar. D. Kur. Terc. 29/9b3). Yar- "bozmak, kırmak" (Ata 2019: 753); sı- "(and, ahd) bozmak" (Ata 2019: 617) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 29/9b3 *Tokuşmaz mu sizler bodun birle kim yardılar sıdılar andlarını …* "Yeminlerini bozan … kavimle savaşmaz mısınız?".

Yaragsız artak: Batıl (Kar. D. Kur. Terc. 28/19a3). Bkz. Artatgan yaragsız, Artak yavuz. Kar. D. Kur. Terc. 28/19a3 *Yaragsız artak ol kim kılur erdiler.* "Yaptıklarının hepsi batıldır."

Yaragsız yavuz: Kötü, uygunsuz (KB 3099, 5207). Bkz. Artatgan yaragsız, Artak yavuz. KB 3099 *İl içre negü bar yaragsız yavuz / Bodun hali açgıl maŋa örtme söz.* "Memleket içinde kötü ve uygunsuz neler var; bana halkın durumunu anlat, benden bir şey gizleme."

Yarat- it-: Süslemek, düzenlemek (Okıgu 536/3). Bkz. İt- beze-, İt- hem buz-, İt- tut-, İt- tüz-, İt- yap-, İt- yarat- (Göktürk), (Uygur). Okıgu 536/3 *Kemişti mūsā tayakını ançada ol siŋürdi ne kim yalgan yaratmış itmiş erdiler.* "Musa değneğini attı, düzdükleri yalanı yuttu."

Yarat- tüz-: Düzenlemek (Okıgu 858/3, 880/5). Bkz. Yarat- it, İt- tüz-, Oŋar- tüz-. Okıgu 858/3 *Yana boldı udışmış kan yarattı tüzdi.* "Kah pıhtısı oldu, düzenledi."

Yârī basut: Yardım (KB 5821, 5850, 5935; Okıgu 161/5, 576/9). Bkz. 'İnāyet basut. Yarı "yardım" (Arat 2008: 1272) anlamdadır. KB 5850 *Meniŋdin kerek bolsa yârī basut / Maŋa ay kılayın ol işke men ot.* "Herhangi bir işte benim yardımım gerekirse bana söyle, ben o işe çare bulayım."

Yārīçi dost: Dost ve yardımcı (Okıgu 712/5). Bkz. Basutçı yārīçi, Dost ap yārīçi, Dost iş, Dost küdezçi, Dost yā iş, İş dost. Okıgu 712/5 *Kimni azıtsa taŋrı yok aŋar hīç yārīçi dost anda kidin.* "Allah kimi saptırırsa onun artık dostu olmaz."

Yarlıkagan örtgen: Esma-yı hüsnadan: Gafûr (Kar. D. Kur. Terc. 33/29a2, 33/37b1). Bkz. Keçürgen örtgen ulaşu yarlıkagan, Örtgen keçürgen, Örtgen yarlıkagan,

Örtgen ulaşu yarlıkagan. Kar. D. Kur. Terc. 33/29a2 *Ol yarlıkagan örtgen turur.* "O çok merhametli, çok bağışlayıcıdır."

Yarlıkagan rahmet kılgan: (Okıgu 99/2). Bkz. Keçürgen örtgen ulaşu yarlıkagan, Örtgen keçürgen, Örtgen yarlıkagan, Örtgen ulaşu yarlıkagan, Yarlıkagan örtgen, Rahmet ü magfiret. Okıgu 99/2 *Takı taŋrı yarlıkagan rahmet kılgan.* "Allah merhamet edendir."

Yaru- yaşu-: Keyiflenmek, sevinmek (DLT III, 89/8). Bkz. Yaru- yaşu- (Uygur). bu iki sözcük birlikte kullanılır. DLT III, 89/8 *Er yarudı yaşudı.* "Adam keyiflendi, sevindi."

Yas kor: Zarar (Okıgu 143/7, 826/9). Bkz. Kor yas, Kor ziyān. Okıgu 143/7 *Kim tutsa iblīsni iş dost taŋrıda adın kor yas kıldı ok belgülüg yas kor kılmak.* "Kim şeytanla dost olursa o açıkça zarar uğrar."

Yaş yuş: Yaş maş; yeşillik (DLT III, 4/7, DLT III, 143/15). Yuş sözcüğü yalnız kullanılmaz.

Yaşıl kök: Yeşil (Okıgu 352/3, 352/8). Bkz. Kök yaşıl, Yap yaşıl. Okıgu 352/3 *Aydı melik men körür men yiti semüz ineklerni yiyür anlarnı yiti aruk sıgırlar takı yiti bugday başları yaşıl kök adınlar kuruglar.* "Hükümdar, ben yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yediğini, yedi yeşil başak ve kurumuş başak görüyorum, dedi."

Yaşıl yuşul: Yeşil meşil (DLT III, 19/5). Bkz. Kök yaşıl, Yap yaşıl, Yaşıl kök.

Yaşru āşkārā: Gizli açık (Okıgu 636/4). Bkz. Örtügli yaşru, Örtüglüg āşkāre, Örtüglüg takı āşkārā. Okıgu 636/4 *Bütünlükün anlar kim okırlar taŋrı betiğini adakın tutarlar namāznı yitürürler anıŋdın kim rūzī kıldımız anlarka yaşru āşkārā umanurlar bir satıgçılık kim hergiz ertmez.* "Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık harcayanlar asla zarar etmeyecekleri bir ticaret umabilirler."

Yaşru takı āşkāre: Gizli ve açık (Okıgu 379/6). Bkz. Örtügli yaşru, Örtüglüg āşkāre, Örtüglüg takı āşkārā, Yaşru āşkārā. Okıgu 379/6 *Adakın kılsunlar namāznı nafaka birsünler anıŋdın kim rūzī kıldımız anlarka yaşru takı āşkāre kelmezde*

öŋdün kim kelse bir kün satıg yok anıŋ içinde ap yime dostluk. "Namazı doğru kılsınlar, hiçbir pazarlığın, dostluğun olmayacağı o gün gelmeden önce kendilerine rızık olarak verdiklerimizden gizli açık versinler."

Yaşut beküt: Gizli (DLT III, 8/10). Yaşut "gizli" (Atalay III 1985: 8) anlamındadır. beküt sözcüğü yaşut ile birlikte söylenir.

Yat baz: Yabancı (DLT III, 148/22; DLT III, 159/6; KB 2495, 2534, 2548, 2562, 2668, 2734, 3379, 4580). Yat "yabancı" (Arat 2008: 1273); baz "yat, yabancı, garip" (Arat 2008: 1114) anlamlarındadır. KB 2495 *Ya yat baz yalavaç keliş ya barış / Boşug birgü açıg olarka tegiş.* "Yat yabancı elçilerin geliş ve gidişine, onların hakkı olan ihsan ve hediyelerin verilmesine o bakar."

Yava boşlag: Başıboş (KB 1491, 1505, 4509, 5556). Bkz. Boşlag yava. KB 5556 *Kısa tutsa fāsik yava boşlagıg / Tolu tutsa mescid cema'atlarıg.* "Fasık ve boşıboş dolaşanları inzibat altında bulundursunlar, mescitleri cemaatle doldursunlar."

Yavlak katıg: Sert, haşin (DLT III, 44/4). Bkz. Edgü yavlak, Açıg katıg, İrig katıg, Katıg berk, Katıg kavi, Katıg kurç, Kurç katıg, Yavlak katıg (Uygur). DLT III, 44/4 *Yavlak katıg yıgaç.* "Çok sert ağaç."

Yavuz isiz: Kötü (Okıgu 142/9, 392/9, 547/8). Bkz. Edgü isiz, Fitne belā isiz, İsiz artak, İsiz edgü, İsiz yavuz. Okıgu 142/9 *Nime yavuz isiz yanış yir.* "Ne kötü bir dönüş yeridir?".

Yavuz yaragsız: Kötü (Okıgu 490/1). Bkz. Artak yavuz, Ayıg yavuz, İsiz yavuz, Yavuz isiz, Artatgan yaragsız. Okıgu 490/1 *Anlar kim eger orun birse miz anlarka yir içinde adakın kılgaylar namāznı birgeyler zekātnı fermānlarlar edgülüklerni yıgarlar yavuz yaragsız işdin.* "Onları yeryüzüne yerleştirsek namazını kılarlar, zekatlarını verirler, iyiliği emrederler kötü işten alıkoymaya çalışırlar."

Yavuz yunçıg: Kötü, sefil (KB 413, 704). Bkz. Artak yavuz, Ayıg yavuz, İsiz yavuz, Yavuz isiz, Yavuz yaragsız. Yunçıg "kötü, düşkün (Arat 2008: 1283) anlamındadır. KB 413 *Kerek erke himmet mürüvvet teŋi / Yavuz yunçıg andın*

yırasa öŋi. "Kötü ve sefillerin uzaklaşması için insana himmet ve mürüvvet denk olmalıdır."

Yayıl- yaykal-: İnsanın gönlünün her şeye meyil göstermesi (DLT III, 108/8-9). Bkz. Yayıl- yaykal- (Uygur). Yayıl- "ırgalanmak, yayılmak, salınmak" (Atalay III 1985: 191); yaykal- "çalkanmak; meyletmek" (Atalay III 1985: 108) anlamlarındadır. DLT III, 108/8-9 *Er köŋli yayıldı yaykaldı.* "Her şeye karşı meyil gösteren adam" için söylenir.

Yazı ya'nī sayganuk: Düz yer (Okıgu 465/5). Yazı "kır, ova" (Arat 2008: 1275); sayganuk sözcüğü için "taşlı yer, taşlı sığ yer" anlamı verilmiştir (Ural 2023: 333). Okıgu 465/5 *Kodgay anı yazı ya'nī sayganuk tüp tüz.* "Onların yerini dümdüz, boş alan halinde bırakacaktır."

Yazuk hatā: Hata, suç (Kar. D. Kur. Terc. 26/76a2). Bkz. Yaŋluk hatā, Yaŋluk yazuk. Kar. D. Kur. Terc. 26/76a2 *Kim kim kazgansa yazuknı hatānı azu yazuknı yana atsa anı bīzārlıkka çın ok kötürdi ulug yazuk yime belgülüg yazuk.* "Kim ki bir hata işler veya bir günah kazanıp onu suçsuza atsa kesinlikle apaçık bir günah yüklenmiş olur."

Yazuk mün: Günah, kusur (KB 1440). Bkz. Yaŋluk yazuk, Yazuk hatā, Mün erdem, Mün yazuk (Uygur). KB 1440 *Yava kılma emdi bu kalmış künüŋ / Özüŋdin arıtgıl yazukuŋ münüŋ.* "Şimdi kalan ömrünü artık boşuna geçirme, kendini günah ve kusurlardan temizle."

Yazuklug ya'nī kāfir: Günahkar, kafir (Kar. D. Kur. Terc. 28/68a2; Okıgu 262/5). Bkz. Mücrim yazuklug. Kāfir "kafir" (Ata 2019: 419) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/68a2 *Belgürtse yaraglıgnı yok yodun kılsa yaragsızını neçeme taplamasa yazukluglar ya'nī kāfirler.* "Bu, kafirler hoşlanmasa da hakkı ortaya çıkarması, batılı yok etmesi içindi."

Yetīm ögsüz: Anasız babasız (KB 1487). Bkz. Çogay tul yetīm. Ögsüz "annesi" anlamındadır. KB 1487 *Munu men atası ölür men bu kün / Kiçig kaldı oglum yetim ögsüzün.* "İşte onun babası olan ben bugün ölüyorum, oğlum küçük yaşta anasız babasız kalıyor."

Yezek tutgak: Öncü ve keşif kolu (KB 2342). Yezek "öncü" (Arat 2008: 1276); tutgak "öncü" (Arat 2008: 1255) anlamlarındadır. KB 2342 *Adırgu üdürgü yezek tutgakı / Yırak tutgu saklap közi kulgakı.* "Öncü ve keşif kollarını seçip ayırmalı; ihtiyatlı davranmalı, gözünü kulağını uzaklara çevirmeli."

Yı yıgaç: Btiki, ağaç (Okıgu 391/1, 399/5). Bkz. I ıgaç (Uygur). Okıgu 391/1 *Silerke andın içgü andın yı yıgaç anıŋ içinde otlatur siler.* "Ondan içersiniz, hayvanlarınızı otlattığınız bitkiler biter."

Yıl ay: Yıllar aylar boyunca; her zaman (KB 373, 1865, 2209, 2775, 3193, 6113, 6490). Bkz. Yıl ay (Uygur). KB 2209 *Kılınçı köni bolsa kılkı oŋay / Munıŋdın tegir halkka edgü yıl ay.* "Hareketleri doğru ve doğası yumuşak olursa ondan halka her zaman iyilik gelir."

Yıl ay kün: Aylar yıllar boyunca; yıl ay gün (KB 1888, 2220, 2225, 2996, 3572, 4377, 5626). Bkz. Ay kün, Yıl ay, Kiçe hem kün. KB 1888 *Keçürdi yıl ay kün bu arzu öze / İlin itti edgü törüsin tüze.* "Böylece aylar ve yıllar geçti, hükümdar da iyi kanunlar koyarak memleketini yönetti."

Yıl kün ay: Yıl ay gün (KB 4819, 5179). Bkz. Yıl ay, Kiçe hem kün, Yıl ay kün. KB 4819 *Kerek erse bay bol kerek yok çıgay / Tiriglikni yir bu keçer yıl kün ay.* "İster zengin ol ister fakir, geçen her yıl, ay ve gün hayatı kemirmektedir."

Yıl hem ay: Yıllar aylar boyunca (KB 390). Bkz. Yıl ay, Kiçe hem kün, Yıl ay kün, Yıl kün ay. KB 390 *Munıŋ şükri emdi neteg öteyin / Tirig bolsa özüm yılın hem ayın.* "Daha aylarca ve yıllarca yaşasam bile bunun şükrünü bundan sonra nasıl öderim."

Yılan çadan: Yılan çıyan (KB 6379). Yılan "yılan" (Arat 2008: 1277); çadan "çıyan, akrep" (Arat 2008: 1136) anlamlarındadır. KB 6379 *Yana aydı ilig bu dünya içi / Yılanı çadanı telim tikgüçi.* "Hükümdar devam etti, dedi ki: Bu dünya birçok zehirli yılan çıyanla doludur."

Yıldız kök: Kök, nesil (KB 6045). Bkz. Asıl yıldız kök, Kök yıldız. KB 6045 *Idışlıg suvıg sen alıp içtüküŋ / Tiriglik uzun bolga yıldız köküŋ.* "Kaptaki suyu alıp içmek kendinin ve neslinin uzun hayata ulaşacağına delalettir."

Yırak ya yakın: (KB 4649). Bkz. Yakın ya yaguk, Yakın ya yırak. KB 4649 *Adaşıg kadaşıg yırak ya yakın / Tözüg aşka ünde küdezgil hakın.* "Arkadaş kardeş, uzak ve yakın, herkesin hakkını gözet, onları yemeğe davet et."

Yi- iç-: Yiyip içmek (AH 262; KB 1302, 2003, 3574, 3577, 3947, 4402, 4883, 4962, 5277, 5441, 5704, 6210, 6341, 6421, 6535; Okıgu 13/4-5, 42/6, 228/4, 346/4, 771/3-4, 840/4, 864/1). Bkz. İç- yi-, Yi- iç- (Uygur). AH 262 *Yıgar yimez içmez tutar berk anı.* "Toplar, yemez içmez ve onu sıkı tutar."

Yi- hem iç-: Yiyip içmek (Kar. D. Kur. Terc. 31/10b1-2). Bkz. İç- yi-, Yi- iç-. Kar. D. Kur. Terc. 31/10b1-2 *Yigil hem içgil yaruk bolsun közüŋ.* "Ye iç, gözün aydın olsun."

Yi- op-: Yiyip yutmak (KB 6403). Bkz. İç- yi-, Yi- iç-, Yi- hem iç-. Op- "yutmak" (Arat 2008: 1211) anlamındadır. KB 6403 *Ne türlüg ne yaŋlıg kişi kopdı kör / Yagız yir olarıg yidi optı kör.* "Ne türlü ve ne çeşit insanlar bu dünyaya geldi; bak, kara toprak hepsini yedi yuttu."

Yigrek körklügrek: Daha güzel (Okıgu 415/4-5). Bkz. Yahşırak körklügrek. Yig "iyi, daha iyi" (Arat 2008: 1279) anlamındadır. Okıgu 415/4-5 *Ol yigrek körklügrek yanışın.* "Sonu daha güzeldir."

Yigü aş: Yemek (Kar. D. Kur. Terc. 34/10a1, 34/10a2; KB 4571). Bkz. Aş içgü, Aş içgü yigü, Aş suv, Aş suv yigü, İçgü yigü, Şerab aş, Ton aş. Kar. D. Kur. Terc. 34/10a1 *Yigü aş birür mü miz anlarka eger tilese taŋrı yigü aş birgey aŋar.* "Tanrı'nın dilemiş olsa kendilerini doyurabileceği kimseleri biz mi doyuracağız?".

Yigü içgü: Yiyecek içecek (KB 2439, 2833, 2903, 2958, 3404, 4517, 4527, 4654, 5440, 5441). Bkz. Aş içgü, Aş içgü yigü, Aş suv, Aş suv yigü, İçgü yigü, Yigü aş, Yigü içgü (Uygur). KB 2439 *Kişi edgüsindin kelir edgülük / Yigü içgü mingü takı kedgülük.* "İyi insanlardan yiyecek içecek, giyecek ve binecek hususunda ancak iyilik gelir."

Yigü içgü aş: Yiyecek içecek (KB 524, 4330). Bkz. Aş içgü, Aş içgü yigü, Aş suv, Aş suv yigü, İçgü yigü, Şerab aş, Ton aş, Yigü aş, Yigü içgü. KB 524 *Bilişiŋ ne*

barmu adaş ya kadaş / Körügli ne bar mu yigü içgü aş. "Eşin dostun var mı veya tanıdığın var mı? Yiyeceğin içeceğin bir bakanın var mı?".

Yigü kedgü: Yiyecek giyecek (AH 189; KB 1264, 1479, 1636, 3924, 3926, 4441, 4734, 5343, 5769, 5898, 6406; Okıgu 57/6, 57/7). Bkz. Aş içgü yigü, Aş suv yigü, İçgü yigü, Yigü aş, Yigü içgü, Yigü içgü aş. Kedgü "giyecek, giysi, giyim" (Arat 2008: 1171) anlamındadır. KB 1264 *İsizdin küdezgil ula edgüke / Muŋadturmagıl sen yigü kedgüke.* "Kötülükten koru, iyiliğe ulaştır; onu giyecek ve yiyeceğe muhtaş etme."

Yigü kedgülük: Yiyecek giyecek (KB 232, 1636, 4734). Bkz. Aş içgü yigü, Aş suv yigü, İçgü yigü, Yigü aş, Yigü içgü, Yigü içgü aş, Yigü kedgü. KB 232 *Tiriglikni mun kıl asıg edgülük / Yarın bolga edgü yigü kedgülük.* "Hayatı sermaye yap, faizi iyiliktir; yarın iyi yiyecek ve giyecek olur."

Yil büke: Ejderha, yılan (KB 1202, 6388). Yil "ejderha, cin" (Arat 2008: 1278); büke "ejderha, büyük yılan" (Arat 2008: 1135) anlamlarındadır. KB 6388 *Körü barsa dünyā kılınçı teŋi / Yigen yil büke teg bu kılkı yaŋı.* "Dikkat edersen dünyanın doğası gibi tavrı ve hareketi de doymayan bir ejderhaya benzer."

Yil yeklig: Cin peri (KB 4361, 4362). Bkz. Yil büke. Yek "şeytan" (Arat 2008: 1275) anlamlarındadır. KB 4361 *Bularda basa keldi afsunçılar / Bu yil yeklig igke bu ol emçiler.* "Bunlardan sonra efsuncular gelir, cin ve perilerden gelen hastalıkları tedavi ederler."

Yim içim: Yiyecek içecek (KB 4769, 6005; Okıgu 114/8, 115/7). Bkz. Ot yim, Yim içim (Uygur). İçim "içecek" anlamındadır. KB 4769 *Karın todguça yi kamug yim içim / Kerek arpa yür tut todurgu açım*. "Yiyecek ve içecekten ancak karnı doyuracak kadar yemeli, içinde ister arpa ister darı olsun karnımı doyuracaktır."

Yimek içmek: Yemek içmek (KB 6535). Yi- "yemek", iç- "içmek"tir. KB 6535 *Yimek içmek erse yedim içtim ud teg / Tilek sürmek erse tümen tog tozıttım.* "Yerken içerken öküz gibi yedim içtim, heva ve heves peşinde koşarken tozu dumana kattım."

Yimiş kazganç: Ürün (Okıgu 432/9). Yimiş "yemiş, meyve" (Clauson 1972: 938); kazganç "kar, kazanç" (Clauson 1972: 682) anlamlarındadır. Okıgu 432/9 *Ol iki būstānlar birdi yimişini kazgançını eksümedi andın nerse.* "İki bahçe ürünü vermişlerdi, eksik bir şey bırakmamışlardı."

Yinçü gevher: İnci (Okıgu 788/1). Bkz. Altun yinçü, Gevher yinçü, Güher yinçü yakut. Okıgu 788/1 *Tahtlar üze yinçü gevherdin tokulmış tayanıp olturuglılar anıŋ üze yüz yüzke koduglılar.* "İncilerle süslenmiş tahtların üzerine yüz yüze biçimde yaslanırlar.

Yinçü yakut: İnci yakut (KB 5142). Bkz. Altun yinçü, Gevher yinçü, Güher yinçü yakut. KB 5142 *İdi yakşı aymış biliglig bügü / Biliglig sözi yinçü yakut tigü.* "Bilgili hakîm çok iyi söylemiş, bilgilinin sözü inci yakut gibidir."

Yinik kurguluk: Hafif, zevzek (KB 2078). Yinik "hafif" (Arat 2008: 1279); kurguluk "zevzeklik" (Arat 2008: 1192) anlamlarındadır. KB 2078 *Otunluk iveklik yinik kurguluk / Kara kılkı ol bu yırak turguluk.* "Küstahlık, acelecilik ve zevzeklik avam doğasıdır; bunlardan uzak durulmalıdır."

Yir kök: Yer gök (Kar. D. Kur. Terc. 37/87a1; KB Manzum Muk. 3; 2784; Okıgu 455/4). Bkz. Kök ve yir, Kök hem yir. Kar. D. Kur. Terc. 37/87a1 *Yir kök idisi tuta and ol rūzī rāst anıŋ meŋizlig kim sözleyür sizler.* "Yerin ve göğün Rabbine and olsun ki konuşmanız gibi gerçektir."

Yir suv: Yeryüzü, yer yurt; mülk (KB 2278, 3439, 5781). Bkz. Kök ve yir, Kök hem yir, Yer kök, Aş suv, Aş suv yigü, Ot suv, Yir suv (Uygur). KB 2278 *Ogul kız kişim tip neŋin irkmese / Ya yir suv bagım tip kümüş tirmese.* "Çoluk çocuk ve karım diye mal toplamamalı, mülk ve bağ bahçe edineceğim diye gümüş yığmamalı."

Yirli kökli: Yeryüzü (KB Mensur Muk. 2). Yir kök ikilemesinin -lıg yapım eki almıl biçimidir. KB Mensur Muk. 2 *Yirli kökli yaratgan kamug tınlıglarka ruzi birgen.* "O yeri göğü yaratmış ve bütün canlılara rızkını vermiştir."

Yirilgen sökülgen: Yerilip sövülen (AH 247). Yiril- "yerilmek" (Arat 2006: LXXIV); sökül- "sövülmek" (Arat 2006: LVII) anlamlarındadır. AH 247 *Yirilgen sökülgen tirip birmegen.* "Yerilen ve sövülen kimse, toplayıp da vermeyendir."

Yitür- içür-: Yedirip içirmek (KB Manzum Muk. 5, 2280, 2560, 3445, 4462, 6014). Yitür- "yedirmek" (Arat 2008: 1280); içür- "içirmek" (Arat 2008: 1154) anlamındadır. KB 2280 *Yitürse içürse kedürse kedim / At üstem kız oglan bu birse telim.* "Silah arkadaşlarını yedirip içirmeli, giydirip kuşatmalı; onlara çok at ve koşum, köle ve cariye ihsan etmeli."

Yitür- hem içür-: Yedirip içirmek (KB 1192, 4444). Bkz. Yitür- içür-. *Üle neŋ kişike yitür hem içür / Sini neŋ keçürgey sen anı keçür.* "Malını insanlara dağıt, yedir ve içir; mal seni kullanacağına sen onu kullan."

Yogrı çanak: Çanak (DLT III, 32/4). Yogrı "çanak" (Atalay III 1985: 31); çanak "çanak" (Atalay I 1985: 381) anlamlarındadır. DLT III, 32/4 *Pışrılur yakrı kıyak / Toşgurur yogrı çanak.* "İç yağı, kaymak pişirilir; çanağı, kabı kacağı doldurur."

Yok çıgay: Yok yoksul (KB 4819; DLT III, 239/1). Bkz. Bar yok, Bar u yok, Helāk yok, Yok çıgañ (Göktürk), Yok çıgay (Uygur). DLT III, 239/1 *Köŋül kimiŋ bolsa kalı yok çıgay / Kılsa küçün bolmas anı tok bay.* "Kimin gönlü yok yoksul olursa güç ile o tok ve zengin yapılamaz."

Yok yak: Çanak bulaşığı (DLT III, 4/14). Bkz. Yak yuk. Yok "çanak bulaşığı" (Atalay III 1985: 4) anlamındadır. Yok sözcüğü, yak ile sözcüğüyle birlikte kullanılır.

Yok yodun: Yok, boş (Kar. D. Kur. Terc. 28/8b2, 28/25b2, 28/68a1; Okıgu 10/4, 44/7, 47/5, 157/2, 159/4, 163/2, 172/5, 189/8, 193/4, 204/9, 214/6, 215/8, 223/8, 243/8, 246/9, 248/9, 250/6, 255/7, 262/4, 272/1, 278/8, 285/1, 290/5, 306/6, 319/4, 326/9, 341/4, 343/7, 376/5, 383/3, 411/3, 411/3, 412/5, 412/6, 412/6, 418/9, 422/5, 431/9, 437/2, 437/3, 443/1, 454/9, 470/4, 573/4, 610/3, 679/3, 727/8, 741/3, 743/1, 744/4, 744/7, 745/5, 748/3, 749/1, 840/7). Bkz. Bar yok, Bar u yok, Helāk yok, Yok çıgay, yok yodun (Uygur). Yodun "yok olma, ortadan kalkma" (Ata 2019: 780) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/68a1 *Belgürtse yaraglıgnı yok yodun kılsa yaragsızn neçeme taplamasa yazukluglar*

ya'nī kāfirler. "Bu, kafirler hoşlanmasa da hakkı ortaya çıkarması, batılı yok etmesi içindi."

Yok yodunluk: Yokluk, uçurum (Okıgu 435/9, 524/6, 524/7). Bkz. Yok yodun. Okıgu 435/9 Kıldımız anlar ara yok yodunluk. "Onların arasına uçurum koyduk."

Yokaru kodı: Yukarı aşağı (KB 72). Yokaru "yukarı" (Arat 2008: 1280); kodı "aşağı, aşağıya, dip" (Arat 2008: 1183) anlamlarındadır. KB 72 *Kaz ördek kugu kıl kalıkıg tudı / Kakılayu kaynar yokaru kodı.* "Kaz, ördek, kuğu ve kıl kuyruk göğü doldurdu; bağıraşarak aşağı yukarı kaynaşıyorlar."

Yol keçig: Yol (KB 1793). Yol "yol, sefer" (Arat 2008: 1280); keçig "geçit" (Arat 2008: 1171) anlamlarındadır. KB 1793 *Ataŋ öldi kaldıŋ sen oglan kiçig / Kiçigke bedüktin bolur yol keçig.* "Baban öldüğünde sen küçük çocuk olarak kaldın, küçüklere yolu büyükler gösterir."

Yol sefer: Yol sefer (KB 1417). Bkz. Yol keçig. Sefer "sefer" (Arat 2008: 1224) anlamındadır. KB 1417 *Yüz utru turur bu uzun yol sefer / Ukuşlug bu yolka azuk ked iter*. "Önünde uzun bir yol sefer vardır, akıllı kişi bu yol için azığını iyice hazırlar."

Yol yorık: Yol, tarz (KB 2110). Bkz. Yol keçig, Yol sefer, Kılık yorık. KB 2110 *Arıg tutgu begler köni kılk kılık / Bodun beg yolındın tüzer yol yorık.* "Beyler tavır ve hareketlerini temiz ve doğru tutmalıdır, halk yolunu beyin yoluna uydurur."

Yolçı kılavuz: Yol gösterici, kılavuz (Kar. D. Kur. Terc. 35/55a2; Okıgu 690/4). Yolçı "yol gösterici; doğru yol, hidayet" (Ata 2019: 786); kılavuz "kılavuz, rehber" (Ata 2019: 453) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 35/55a2 *Birdimiz ya'kūb oglanlarınka bitigni yolçı kılavuz hem pend hıred idileriŋe*. "İsrailoğulları'na o kitabı akıl sahiplerine öğüt ve yol gösterici olarak gönderdik."

Yolsuz boynagu: Azgın (Kar. D. Kur. Terc. 34/67b1). Yolsuz "yoldan çıkmış, azgın" (Ata 2019: 786); boynagu "zorba, isyankâr, cebredici" (Ata 2019: 292) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 34/67b1 *Bu erdi takı bütünlükin yolsuz boynagularka yavuz yanış yer turur*. "Şüphesiz azgınlar için kötü bir dönüş yeri vardır."

Yolsuzluk kıl- hem boynaguluk kıl-: Azmak, zulmetmek, haksızlık etmek (Kar. D. Kur. Terc. 31/46b2). Kar. D. Kur. Terc. 31/46b2 *Barıŋlar ikegü fir'avn tapa ol yolsuzluk kıldı hem boynaguluk kıldı.* "Firavun'a gidin, o azmıştır."

Yorık yol: Yol, tarz (KB 6497). Bkz. Yol keçig, Yol sefer, Kılık yorık, Yol yorık. KB 6497 *Kayu türlüg erse yorıkıŋ yoluŋ / Ayu birdim azrak bekütgil uluŋ.* "Yolunun ne olduğunu söyleyiverdim, temelini sağlamlaştır."

Yölek tok: Dayanak, destek (KB 4794). Bkz. Arka yölek. Tokum "dayanak, destek" (Arat 2008: 1249) anlamındadır. KB 4794 *Avıngum sıgıngum yölekim tokum / Ol ol bir idi todgu açım tokum.* "Avunacağım, sığınacağım, desteğim ve dayanağım odur; açlığımda ve tokluğumda beni gözeten o bir olan Rabbimdir."

Yul yulak: Küçük küçük birçok su pınarları (DLT III, 17/4; Okıgu 13/4, 423/8). Yul "pınar, su kaynağı" (Atalay III 1985: 4); yulak "küçük küçük birçok su pınarları" (Atalay III 1985: 17) anlamlarındadır.

Yunçıg yavuz: Kötü (DLT I, 103/3). Bkz. Artak yavuz, Ayıg yavuz, İsiz yavuz, Yavuz yunçıg. DLT I, 103/3 *Yunçıg yavuz tuvradı.* "Düşkün ve kötü davrandı."

Yüg kanat: Kol kanat (KB 1934). Bkz. Yüg kanat (Uygur). Yüg "kuş tüyü" (Arat 2008: 1284); kanat "kanat" (Arat 2008: 1167) anlamlarındadır. KB 1934 *Kimi beg törütmek tilese bayat / Birür aşnu kılk yaŋ ukuş yüg kanat.* "Tanrı kimi bey olarak yaratmak isterse ona önce uygun tavır ve hareket, akıl ve kol kanat verir."

Yüksek ediz: Yüksek (KB 4998). Bkz. Ediz yüksek, Yüksek ediz, Ediz kiŋ. KB 4998 *Negü tir eşitgil ay bilgi teŋiz / Ukuşlug amul köŋli yüksek ediz.* "Bilgisi deniz gibi geniş, akıllı ve gönlü çok yüksek olan insan ne der, dinle."

Yüksek ulug: Ulu, yüksek (Kar. D. Kur. Terc. 26/12b1, 33/44b2; Okıgu 63/5-6, 493/1, 601/2, 704/9-705/1). Bkz. Ediz yüksek, Ulug yüksek, Kiçig ulug, Kiçig ya ulug, Ulug agır, Ulug kerīm, Ulug kiçig, Ulug hem kiçig, Ulug ya kiçig, Ulug kiçin, Ulug ulug. Kar. D. Kur. Terc. 26/12b1 *Ol taŋrı erür yüksek ulug.* "Tanrı çok uludur."

Yüŋül ya'nī yigit: Genç (Okıgu 284/6). Yigit "genç, ilk gençlik çağında" (Wilkens 2021: 901) anlamındadır. Okıgu 284/6 *Çıkıŋlar yüŋüller ya'nī yigitler agırlar*

ya'nī hâceler. Katıglanıŋlar māllarıŋız birle özleriŋiz birle taŋrı yolı içinde. "Gençler ve yaşlılar, sefere çıkın, malınızla ve canınızla Allah yolunda savaşın."

Yürek til: Yürek dil (KB 6606). Bkz. Ög yürek, Öpke yürek, Agız til, Elig til, Elig takı til, Til agız, Köŋül til, Til köŋül, Til ü köŋül. KB 6606 *Biligsiz yürek til negüke yarar / Bilig birle suv teg kamugka yara.* "Bilgisiz yürek ve dil neye yarar, bilgi ile su gibi herkese yara."

Yüz körk: Yüz ve görünüş (KB 1849, 1851, 2083, 2208, 2215, 2458, 2459, 2663, 2843, 2854, 2923, 4482, 4484). Bkz. Meŋiz yüz, Körk bediz, Körk meŋiz. KB 1849 *Yüzi körkü kılkı kılınçı ne ol / Yaşı kurı bod sın avınçı ne ol.* "Yüzü görünüşü, tavır ve hareketi nasıldır; yaşı, derecesi, boyu boşu nasıldır ve nasıl avunur?".

Yüz köz: Yüz göz (KB 2476, 2488, 3292). Bkz. Meŋiz yüz, Yüz körk, Kaş köz, Köŋül köz, Köz köŋül, Köz kulak, Köz tiz, Kulak köz. KB 2476 *Yaruk tutsa yüz köz kişike küle / Kılınç edgü tutsa kişilik bile.* "İnsanlara açık ve güler yüz göstermeli, başkalarına insaniyet dairesinde ve iyi muamele etmeli."

Yüz evür- yıg-: Yasaklamak (Kar. D. Kur. Terc. 28/82a3). Bkz. Kod- yıg-. Yüz evür- "yüz çevirmek, yüz vermemek" (Ata 2019: 796) anlamındadır. Kar. D. Kur. Terc. 28/82a3 *Ni ol olarka meger kınamaz olarnı olar yüz evrerler yıgarlar agırlık mezgitdin.* "Mescid-i Haram'a girmekten alıkoyarlarken Tanrı onlara neden azap etmesin?".

Zāhid rāhib: Rahip (Kar. D. Kur. Terc. 29/23a3). Zāhid "rahip" (Ata 2019: 797); rāhip "dindar" (Ata 2019: 594) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 29/23a3 *Tuttılar bilgelerini hem zāhid rāhiblerini idileri taŋrıda adın hem 'īsānı meryem oglı.* "Onlar Tanrı'yı bırakıp bilginleriyle rahipleri, Meryem oğlu İsa'yı Tanrı edindiler."

Zak zak: Koçları tos yapmaya kışkırtmak için kullanılan bir sözdür (DLT I, 333/16).

Zalūm küç kılgan: Zalim (Kar. D. Kur. Terc. 33/ 27a1). Zalūm "çok zalim" (Ata 2019: 798); küç kılgan "zulmeden" (Ata 2019: 505) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 33/ 27a1 *Ol erür zalūm küç kılgan, biligsiz erdi.* "O zalim ve bilgisizdi."

Zap zap: Çabuk çabuk, hızlı hızlı yürümekten çıkan sesi anlatan sözdür (DLT I, 319/2). DLT I, 319/2 *Zap zap bargıl*. "Zıp zıp koş, çabuk git."

Zer sim: Altın gümüş (AH 241). Zer "altın" (Arat 2006: LXXVI); sim "gümüş" (Arat 2006: LVI) anlamlarındadır. AH 241 *Bahıl tirdi zer sim haramdın üküş.* "Hasis, haram ile çok altın ve gümüş topladı."

Zencīr bohsug: Zincir (Okıgu 859/1). Zencīr "zincir" (Devellioğlu 2005: 1178); bohsug "kölelerin boyunlarına geçirilen lale" (Atalay I 1985: 465) anlamlarındadır. Okıgu 859/1 *Biz anuttımız kāfirlarka zencīrler bohsuglar yime koyürür ot.* "Biz kafirler için zincirler, alevli ateşler hazırladık."

Zīr u zeber: Altüst (olmak) (Kar. D. Kur. Terc. 29/50a/3). Zīr "alt" (Ata 2019: 800); zeber "üst" (Ata 2019: 799) anlamlarındadır. Kar. D. Kur. Terc. 29/50a/3 *Kelmez mü olarka anlarnıŋ haberi olarda burun nūh bodnı ve 'ād bodnı semūd bodnı ibrāhīm bodnı medyen éşleri zīr ü zeber bolmışlar*. "Onlara kendilerinden önceki Nuh, Ad, Semud kavimlerinin, Medyen halklarının ve alt üst olmuş şehirlerin haberi gelmedi mi?"

Ziyān kor yas: Zarar (Okıgu 241/1). Bkz. Kor yas, Kor ziyān, Yas kor. Okıgu 241/1 *Idmadımız bir kent içinde bir peygāmberdin meger tuttumız anıŋ bodunını katıglık birle ziyān kor yas birle.* "Biz hiçbir memlekete peygamber göndermedik ki onun halkı zorluk ve zararda olmasın."

1.4. Harezm Döneminde İkilemeler

Harezm dönemi metinlerinden *Dîvân-ı Hikmet, Muinü'l-Mürid, Nehcü'l-Feradis ve Kısasü'l-Enbiya*, Kutb'un *Hüsrev ü Şîrîn*, *Satır Arası Kur'ân Tercümesi* metinleri metinleri okunmuş olup bu dönemde tespit edilen ikilemelerin anlamlandırılması için Aysu Ata,[56] Recep Toparlı ve Mustafa Argunşah,[57] Necmettin Hacımeminoğlu,[58] Mehmet Mahur Tulum,[59] Gülden Sağol'nun[60] çalışmalarından yararlanılmıştır.

[56] Aysu Ata, *Nehcü'l-Feradis*, Dizin-Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014. Aysu Ata, *Kısasü'l-Enbiyā (Giriş, Metin, Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.
[57] Recep Toparlı, Mustafa Argunşah, *Muînü'l-Mürîd (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım),* TDK Yayınları, Ankara, 2018.
[58] Necmettin Hacıeminoğlu, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, TDK Yayınları, Ankara, 2000.
[59] Mehmet Mahur Tulum, *Hoca Ahmed Yesevî Dîvân-ı Hikmet (Mısır Nüshası 1650)*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2019.
[60] Gülden Sağol, *Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'ân Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük),* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim dalı Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul, 1993.

‘Abarāt ve katarāt: Göz yaşları (NF 21/8). ‘Abarāt “göz yaşları” (Ata 2014: 3); katarāt “göz yaşları, damlalar” (Ata 2014: 206) anlamlarındadır. (NF 21/8) *Bakar abū bekrniŋ közindin ‘abarāt ve katarāt yaş akar.* “Bakar, Ebu Bekir’in gözünden göz yaşları akar.”

‘Ābid ve zāhid: Dindar (NF 373/13-14). ‘Ābid “ibadet eden” (Ata 2014: 3); zāhid “zahit, sofu, dindar” (Ata 2014: 495) anlamlarındadır. NF 373/13-14 *Mutrif atlıg kimerse bar erdi ‘ābid ve zāhid erdi*. “Mutrif adlı biri vardı, ibadet eden dindar biriydi.”

‘Acīb ü garīb: Şaşılacak durum (Kıs. En. Aysu Ata 15r/12, 91v/21, 119r/13). ‘Acīb “insanı hayrete düşüren, çok şaşılacak şey” (Ata 2019: 467); garīb “yabancı, kimsesiz, garip” (Ata 2019: 619) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 15r/12 *Yā rabbi ‘ukbīde meniŋ ümmetimniŋ tenini tamug otıga harām kılsa hīç ‘acīb ü garīb bolmagay.* “Ya Rabbi, ahirette benim ümmetimin bedenini cehennem ateşine haram kılsa şaşılacak bir şey olmayacak.”

Aç u tok: Açlık tokluk (Div. Hik. 26/XXXIX-1/3). Bkz. Aç tok (Karahanlı). Div. Hik. 26/XXXIX-1/3 *Aç u tok u sūd u ziyān hiç bilmegen / Sermest bolup raks u semā urdı dostlar.* “Açlık tokluk, kâr zarar bilmeyen sarhoş olup raks ve sema yapar dostlar!”.

Açıg sasıg: Acı kokmuş (Kıs. En. Aysu Ata 26v/8). Açıg “acı; acı, ızdırap, elem, üzüntü; öfke, sinir, kızgınlık” (Ata 2019: 468); sasıg “kokmuş, pis koku” (Ata 2019: 837) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 26v/8 *... teŋizleriŋ açıgı sasıgı ol tufānda ölgenlerdin turur.* “… denizlerin acısı kokusu o tufanda ölenlerdendir.”

Açıg süçüg: Acı tatlı (Kıs. En. Aysu Ata 13r/7-8). Bkz. Açıg sasıg, Açıg süçig (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 13r/7-8 *Ādemniŋ yaşı tamgan yérde ot yém açıg süçüg dārūlar boldı*. “İnsanın gözyaşının damladığı yerde ot, acı tatlı ilaçlar oluştu.”

Açlık kahtlık: Açlık, kıtlık (Kıs. En. Aysu Ata 224v/21-225r/1). Açlık “açlık, kıtlık” (Ata 2019: 469); kahtlık “kıtlık” (Ata 2019: 662) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 224v/21-225r/1 *Kaçan resul (a.s.) uhud harbindin yandı érse kāfirlarga*

açlık kahtlık du'āsın kıldı. "Resul (a.s.) Uhud Savaşı'ndan döndüğünde kafirlere açlık kıtlık duası etti."

Açlık susaglık: Açlık susuzluk (Kıs. En. Aysu Ata 102r/13-14). Bkz. Açlık kahtlık. Susaglık "susamışlık, susuzluk" (Ata 2019: 863) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 102r/13-14 ... *ammā açlık susaglıkga feryād kılurlar.* "… ama açlık susuzluğa feryat ettiler."

Açuk belgülüg: Apaçık (K. Ter. 200a/5). Açuk "açık; görünen, gizli olmayan" (Sağol 1993: 504); belgülüg "belli, bilinen, malum; açık, aşikâr" (Sağol 1993: 559) anlamlarındadır. K. Ter. 200a/5 *Aydı kāfirlar hakīkat üze bu sihr kılgan açuk belgülüg.* "Kafirler dedi: 'Bu elbette apaçık bir büyücüdür'."

Açuk takı örtüglüg: Zahir ve batın (K. Ter. 514a/5-514b/1). Bkz. Açuk belgülüg. Örtüglüg "örtülü; gizli; görülmeyen" (Sağol 1993: 843) anlamlarındadır. K. Ter. 514a/5-514b/1 *Ol evvel takı āhır takı açuk takı örtüglüg.* "O, ilk ve sondur, zahir ve batındır."

Ādāb u sünnet: Adap ve sünnet (MM 98/4). Ādāb "adab, erkan" (Argunşah, Toparlı 2018: 197); sünnet "Hz. Muhammet'in söyledikleri veya yaptıkları" (Argunşah, Toparlı 2018: 257) anlamlarındadır. MM 98/4 *Makāmga ulanmak muhāl ol muhāl / Yörügli bu ādāb u sünnet koya.* "Bu adap ve sünneti terk ederek makama ulaşmak mümkün değildir."

'Adāvet ve hased: Düşmanlık (Kıs. En. Aysu Ata 218v/14-15). 'Adāvet "düşmanlık" (Ata 2019: 471); hased "haset, kıskançlık, çekememezlik, düşmanlık" (Ata 2019: 628) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 218v/14-15 *Kaçan Hadīce vefātı boldı érse raziyal'llāhu 'anhā 'Arab kāfirleri resūl 'aleyhi's-selāmga 'adāvet ve hased zāhir kıldılar.* "Hatice (r.a.) öldüğünde Arap kafirleri Peygamber'e düşmanlık beslediler."

Adın adın: Başka başka, çeşitli (Kıs. En. Aysu Ata 96v/4). Bkz. Adın adın (Uygur)., Adın adın (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 96v/4 *Ol sagu tört adaklıg tégme bir ayakı adın adın gevherdin içinde taşında üç yüz altmış mihrāb érdi.* "O ölçek dört ayaklı her bir ayağı başka başka cevherden, içinde dışında üç yüz altmış mihraptı."

‘Adl u dād: Adalet (HŞ LXXXIII Başlık). ‘Adl “adalet” (Ata 2019: 472); dād “adalet” (Ata 2019: 579) anlamlarındadır. HŞ LXXXIII Başlık *Şīrīn husravka ‘adl u dād kılguka pend birgeniŋ sözleri.* “Şirin Hüsrev’e adalet sağlamaya nasihat verenin sözleri.”

‘Āfiyet ve salāh könilik: Esenlik, doğruluk ve iyilik (Kıs. En. Aysu Ata 186r/21). Āfiyet “sağlık, esenlik” (Ata 2019: 472); salāh “iyilik, doğruluk” (Ata 2019: 834); könilik “doğruluk” (Ata 2019: 727) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 186r/21 *Kaçan muhammed bālig boldı erse ‘āfiyet ve salāh könilikde ma‘rūf boldı.* “Muhammet, ergin olduğunda esenlik, doğruluk iyilikte tanınır oldu.”

Aga ini: Ağabey kardeş (Kıs. En. Aysu Ata 99r/2). Aga “ağabey, yaşça büyük erkek kardeş” (Ata 2019: 473); ini “küçük erkek kardeş” (Ata 2019: 652) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 99r/2 *Tokuz aga ini ken‘ānga keldiler.* “Dokuz büyük küçük kardeş Kenan’a geldiler.”

Agış iniş: Çıkış iniş (Kıs. En. Aysu Ata 225v/8). Agış “yokuş” (Ata 2019: 474); iniş “iniş, yokuş” (Ata 2019: 652) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 225v/8 *Berk yolga tüşdiler agışı inişi telim.* “İnişi çıkışı çok olan sağlam bir yola düştüler.”

Agız burun: Ağız burun (Kıs. En. Aysu Ata 249r/9). Agız “ağız; giriş; kapak” (Ata 2019: 474); burun “burun; önce” (Ata 2019: 563) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 249r/9 *Ögsüzler mālın yégen karınlarnıŋ köz kulaklarındın agız burunlarındın ot yalınlar çıkgusı.* “Öksüz malı yiyenlerin karınlarından, göz ve kulaklarından, ağız ve burunlarından ateşler çıkacaktır.”

Agrık sızlag: Ağrı, sızı (Kıs. En. Aysu Ata 183r/18). Agrık “ağrı, acı, sızı; hasta” (Ata 2019: 475); sızlag “sızı, acı” (Ata 2019: 851) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 183r/18 *Tün yarımı boldı érse agrık sızlag yok érken évniŋ sakfı havāga köterildi.* “Gece yarısı olduğunda ağrı sızı yokken evin çatısı havaya uçtu.”

Āh feryād: Feryat (HŞ 2476). Āh “āh, feryat” (Ünlü 2012: 26); feryād “feryat” (Karamanlıoğlu 2019: 253) anlamındadır. HŞ 2476 *Kim ol şīrīŋe ‘āşık boldı ferhād / Kılur ‘ışkında tıŋmaz āh feryād.* “Ki o Şirin’e Ferhat aşık oldu, aşkından feryadı dinmedi.”

Āh u efgān: Bağırıp çağırmak (Div. Hik. 43/XXXVI-9/2). Bkz. Āh feryād. Efgân "acıyla bağırma, feryat" anlamlarındadır. Div. Hik. 43/XXXVI-9/2 *İlni mürid algaylar / Āh u efgan kılgaylar.* "Halkı mürit edinirler, bağırıp çağırırlar."

Āhir soŋ: Son, sonunda (Kıs. En. Aysu Ata 103v/9, 232v/4, 246r/12, 246v/20-21). Āhir "ahir, son, sonunda" (Ata 2019: 476); soŋ "son, sonra; arka, art" (Ata 2019: 854) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 103v/9 *Āhir soŋı minnet kılıp āzād kıldılar.* "Sonunda minnet duyup azat ettiler."

Ahl ü 'ayal: Çoluk çocuk (Div. Hik. 1/I-11/2, 13/XLVII-1/4, 14/XXIX-5/3, 20/XXXVII-11/1, 26/XXXIX-2/2, 42/VI-5/1). Ahl ""; 'ayāl "çocuk, evlat" (Ata 2019: 240) anlamlarındadır. Div. Hik. 1/I-11/2 *Ahl ü 'ayāl hānumandın tükel kiçmey.* "Çoluk çocuktan, evde barktan tamamıyla kopamadım."

Akıru akıru: Yavaş yavaş (Kıs. En. Aysu Ata 237r/17). Bkz. Akru akru (Uygur) (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 237r/17 *Akıru akıru tilin tépretip téyür erdi.* "Dilini yavaş yavaş hareket ettirip diyordu."

'Akīk u la'l: Akik ve lal (HŞ 3405). 'Akīk "kıymetli, kırmızı renkli taş" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 5); la'l "kırmızı renkte, değerli bir süs taşı" (Toparlı, R., Vural, H., & Karaatlı, R. 2007: 171) anlamlarındadır. HŞ 3405 *'Akīk u la'l irnimdin alur reng.* "Akik ve lal dudaklarımdan renk alır."

'Akīk ü yinçü: Akik inci (HŞ 3576). Bkz. 'Akīk u la'l. Yinçü "inci" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 324) anlamındadır. HŞ 3576 *'Akīk ü yinçü öze sindin kim açtı / Güherler tökti köp yinçü saçtı.* "Akik ve inci senden ki açtı; cevherler döktü, çok inci saçtı."

'Ākilrak takı uslugrak: Akıllı (NF 437/4, 437/5-6). 'Ākilrak "akıllıca", uslugrak "akıllıca" anlamlarındadır. NF 437/4 *Yā resūlallāhi halāyık içinde 'ākilrak takı uslugrak kim turur.* "Ya Resulullah insanlar içinde akıllısı kimdir?".

'Akl u cān: Akıl ve can (HŞ 4458). 'Akl "akıl, us" (Karamanlıoğlu 2019: 199); cān "can" (Karamanlıoğlu 2019: 233) anlamlarındadır. HŞ 4458 *Yarattı hak siniŋ üçün cihānnı / Saŋa birdi uş andın 'akl u cānnı.* "Allah, senin için cihanı yarattı, ondan sana akıl ve canı sana verdi."

‘Akl u hūş: Akıl (Kıs. En. Aysu Ata 19v/17). Bkz. ‘Akl u cān. Hūş “akıl, us” (Ata 2019: 638) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 19v/17 *‘Ākil eren ‘akl u hūş birle anı kim tiŋleyür.* “Akıllı olan akıl ile onu dinler.”

‘Akl u idrāk: Akıl ve idrak (MM 328/3, 395/4). Bkz. ‘Akl u cān, ‘Akl u hūş. İdrāk “akıl erdirme, anlayış” (Argunşah, Toparlı 2018: 224) anlamındadır. MM 328/3 *Kétip ‘akl u idrāk yétiben ukuş / Körüp ol makām bu makāmdın köçer.* “Akıl ve idrak gidip anlayış yetişerek o makamı görüp bu makamdan göçer.”

Akru akru: Yavaş yavaş (Kıs. En. Aysu Ata T 153b/10, 231v/6). Bkz. Akru akru (Uygur), (Karahanlı), Akıru akıru. Kıs. En. Aysu Ata T 153b/10 *Akru akru külümsindi.* “Yavaş yavaş gülümsedi.”

Akrun akrun: Yavaş yavaş (HŞ 1718). Bkz. Bkz. Akru akru (Uygur), (Karahanlı). HŞ 1718 *Timürni akrun akrun igse bolur.* “Demiri yavaş yavaş eğse olur.”

‘Alāmet belgü: İz, nişan, belirti (Kıs. En. Aysu Ata 35v/20). ‘Alāmet “alamet, iz, nişan, belirti” (Ata 2019: 481); belgü “iz, işaret, nişan, belgi” (Ata 2019: 526) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 35v/20 *Sālih aydı üç yolı ün kılganı üç ‘alāmet belgüsi turur üç künde ‘azāb kelür.* “Salih dedi: Üç kere ses çıkması üç belirtidir, üç günde azap gelir.”

‘Ālim ü fāzıl u kāmil: Bilge, erdem sahibi ve olgun kişi (Kıs. En. Aysu Ata 136v/10). ‘Ālim “alim, bilgin” (Ata 2019: 482); fāzıl “erdem, fazilet sahibi” (Ata 2019: 616); kāmil “olgun kişi” (Ata 2019: 665) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 136v/10 *Kélip sınadılar aydılar bes ‘ālim ü fāzıl u kāmil tapduk.* “Gelip sınadılar ve dediler: Elverir ki bilge, erdem sahibi ve olgun kişi bulduk.”

‘Ālim ü halīm: Bilgin ve yumuşak huylu (HŞ 4682). Bkz. ‘Ālim ü fāzıl u kāmil. Halīm “yumuşak huylu” (Karamanlıoğlu 2019: 260) anlamlarındadır. HŞ 4682 *Özi ‘ālim ü halīm hem tili tatlıg.* “Kendi bilgin ve yumuşak huylu dili de tatlı.”

Almak satmak: Alıp satmak (NF 230/12). Almak “almak” (Ata 2014: 11), satmak “satmak” (Ata 2014: 361) anlamlarındadır. NF 230/12 *Eger kişi ticārat kılmak tilese bay‘ u şirānı ya‘nī almak satmak ahkāmını takı bilmek kerek.* “Kişi eğer ticaret yapmak istiyorsa alıp satmak hükümlerini bilmesi gerekir.”

Alp bahatūr: Yiğit (NF 151/9, 405/8). Alp "alp, bahadır, cesur, yiğit" (Ata 2014: 14); bahatūr "bahadır, yiğit, kahraman" (Ata 2014: 42) anlamlarındadır. NF 151/9 *Aŋar élçi ıda bérdi kim maŋa alp bahatūr kuvvatlıg kişiler ıda bérgil tép.* "Ona elçi gönderiverdi ki bana yiğit, kuvvetli kişiler gönderiver dedi."

Altmış yétmiş: Altmış yetmiş (Kıs. En. Aysu Ata 189r/1). Kıs. En. Aysu Ata 189r/1 *Mü'min bendelerim altmış yétmiş yıl meni sévdiler.* "Mümin kölelerim altmış yetmiş yıl beni sevdiler."

Altun kümüş: Altın gümüş (Kıs. En. Aysu Ata 29r/19, 45r/6, 46v/4, 65r/16, 65r/18, 75r/7, 80r/21, 92v/20, 101v/1, 106v/20, 109v/18, T 154b/16, 115r/15-16, 126r/8, 131v/19, 137v/9-10, 138r/2, 140v/20, 141r/5, 149r/18, 151v/21, 153v/7, 180v/15, 192v/6, 192v/9, 193v/6, 243v/16, 248v/5; MM 190/1, 191/1; NF 109/7; HŞ 988, 2503, 2513, 3798, 4089). Bkz. Altun kümüş (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 29r/19 *Butlar kıldılar üç yüz karı kamug altundın kümüşdin.* "Altın ve gümüşten üç yüz karışlık putlar yaptılar."

Altun kümüş yinçü: Altın gümüş inci (Kıs. En. Aysu Ata 224r/17). Bkz. Altun kümüş. Yinçü "inci" (Ata 2019: 981) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 224r/17 *Boynum kulakımdakı altun kümüş yinçülerni saŋa bérgem.* "Boynum ve kulağımdaki altın, gümüş ve incileri sana vereyim."

Altun takı kümüş: Altın ve gümüş (NF 258/12; K. Ter. 48b/7, 185b/9). Bkz. Altun kümüş, Altun kümüş yinçü. NF 258/12 *Taŋrılık karındaş ol bolur kim biri birindin altunnı takı kümüşni darīg tutmasa.* "Tanrı için kardeş odur ki birbirinden altını gümüşü esirgemez."

Altun yinçü gevher: Altın inci cevher (HŞ 2514). Bkz. Altun kümüş, Altun kümüş yinçü, Altun takı kümüş. Gevher "mücevher" anlamındadır. HŞ 2514 *Nisār kıldılar altun kümüş gevher.* "Altın, inci ve cevher saçtılar."

'Ām halk: Topluluk, halk (Kıs. En. Aysu Ata 114r/19). Bkz. Él ü halk. 'Ām "avam, halk, ahali" (Ata 2019: 484); halk "halk, ahali" (Ata 2019: 626) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 114r/19 *Evvel yolı 'ām halkı kéldi.* "Önce halk geldi."

Amul tüzün: Rahat, sakin (Kıs. En. Aysu Ata 2v/3). Amul "sakin" (Ata 2019: 485); tüzün "yumuşak huylu, sakin; uygun, denk" (Ata 2019: 926) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 2v/3 *Alçak amul tüzün kılıg silig arıg haddin çıka.* "Alçakgönüllü, sakin tabiatlı, temiz haddinden çıka."

Ana ata: Ana baba (Kıs. En. Aysu Ata 38r/18). Bkz. Ana ata (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 38r/18 *Bu sözni anası atasıŋa aytu bérdi.* "Bu sözü ana babasına söyleyiverdi."

Aŋa aŋa: Ona ona (Kıs. En. Aysu Ata 229r/5). Kıs. En. Aysu Ata 229r/5 *Anda kedin çıkıp ebū süfyāndın kişi kelse aŋa aŋa buluşuŋ tép çıktı.* "Ondan sonra çıkıp Ebu Süfyan'dan bir kişi gelse ona ona dostça yaklaşın, diyip çıktı."

Ana takı ata: Ana baba (K. Ter. 565a/9). Bkz. Ata ana. K. Ter. 565a/9 *Ol kün kaçar kişi karındaşındın takı anasındın takı atasındın takı cüftindin takı oğullarındın.* "İşte o gün kişi kardeşinden, ana babasından, eşinden, çocuklarından kaçar."

'Anber ü kin: Güzel koku (HŞ 2670). 'Anber "amber" (Karamanlıoğlu 2019: 203); kin "misk kokusu" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 149) anlamındadır. HŞ 2670 *Erenler tig töküp ol iki saçın / Saça başladı yirge 'anber ü kin.* "Erenlergibi iki saçını döküp yere güzel koku saçmaya başladı."

Ant yād: Yemin (NF 61/6, 61/14, 79/13, 120/14, 139/14, 144/15, 279/7, 389/8; K. Ter. 86a/5, 126b/9, 237a/7). Bkz. Ant yād (Karahanlı). Ant "ant, yemin" (Ata 2014: 17); yād "yad, anma, zikretme, hatır, akıl" (Ata 2014: 465) anlamlarındadır. NF 61/14 *Yā rebbi 'izzetiŋ birle ant yād kılur-men kim kayu kimerse bu 'ukūbatnı eşitse hīç kirmegey tédi.* "Ya Rabbi, senin izzetinle yemin ederim ki herhangi biri bu cezayı işitse hiç girmeyecek, dedi."

Ant takı 'ahd: Ant, antlaşma (K. Ter. 182a/7). Bkz. And/ant yād. 'Ahd "ahit, sözleşme" (Sağol 1993: 509) anlamlarındadır. K. Ter. 182a/7 *Saklamazlar bitgen içinde ant takı 'ahdini.* "İnananlar içinde ne akrabalık ne antlaşma gözetirler."

Ar- aç-: Yorulmak, bitmek (Kıs. En. Aysu Ata 143v/2, 147r/13). Ar- "yorulmak" (Ata 2019: 488); aç- "acıkmak" (Ata 2019: 468) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 143v/2 *... arıp açıp bir kendge kirdi.* "… yorulup acıkıp bir şehre girdi."

Ar- imge-: Yorulup zorluk çekmek (HŞ 955). Bkz. Ar- aç-. İmge- "zorluk çekmek" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 110) anlamındadır. HŞ 955 *Arıp imgep kayu yirdin kilirsiz.* "Yorulup zorluk çekip nereden gelirsiniz?".

Ārām u karār: Sakinlik (HŞ 2676). Ārām "rahat, huzur, dinlenme" (Ata 2014: 20); karār "karar; kararlılık, dingin olma; sabır, tahammül" (Ata 2014: 201) anlamlarındadır. HŞ 2676 *Kitip köŋlindin ārām u karārı ...* "Gönlünden sakinliği gidip …".

Ārām u karār u kuvvet: Sakinlik ve kuvvet (NF 73/14). Bkz. Ārām u karār. Kuvvat "güç, kuvvet, kudret; etki, tesir" (Ata 2014: 269) anlamındadır. NF 73/14 *... takı ārām u karār u kuvvat bérdi tédi erse ...* "… ve sakinlik ve kuvvet verdi dedi ise …".

Arıg muslih: Temiz (Kıs. En. Aysu Ata 14r/21). Arıg "temiz, arı; masum, suçsuz, günahsız; parlak, güzel, hoş" (Ata 2019: 489); muslih "barıştırıcı, sulh için çalışan" (Ata 2019: 775) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 14r/21 *Men arıg muslih kişi-men.* "Ben temiz kişiyim."

Arıg pāk: Arı, temiz (Kıs. En. Aysu Ata 41v/5; MM 6/1, 55/3, 403/2; NF 78/16, 208/5). Bkz. Arıg muslih. Pāk "pak, temiz" (Ata 2019: 821) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 41v/5 *Şeytān bildi kim ferişteler mancınīkni basıp tururlar bir arıg pāk kişi bolup keldi kāfirlarga aydı.* "Şeytan meleklerin mancınığı bastığını bildi, bir temiz kişi olup geldi ve kafirlere dedi."

Arıg sılıg: Temiz, pak (Kıs. En. Aysu Ata 183v/6). Bkz. Arıg muslih, Arıg pāk, Arıg silig (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 183v/6 *Hā eymene ol arıg sılıg turur.* "Hey, Eymene, o temizdir."

Arıglık pāklik: Günahsızlık (NF 83/13-14). Arıglıg "suçsuzluk, günahsızlık" (Ata 2014: 20); pāklik "paklık, arılık" (Ata 2014: 343) anlamlarındadır. NF 83/13-14 *Arıglık pāklik saŋa turur ...* "Günahsızlık sanadır …".

Arıgsız sasıg: Kirli, pis (Kıs. En. Aysu Ata 238v/7). Bkz. Açıg sasıg. Arıgsız "pis; suçlu, kötü huylu; (kadınlar için) ay hali" (Ata 2019: 489) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 238v/7 *Eŋ soŋı itler öler kalur arıgsız sasıg et.* "En sonunda köpekler ölür, pis etleri kalır."

Arıgsız yaragsız: Kötü pis (Kıs. En. Aysu Ata 210r/5). Bkz. Arııgsız sasıg. Yaragsız "yararsız, uygun düşmeyen, kötü" (Ata 2019: 958) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 210r/5 ... *arıgsız yaragsızdın özge togurmagaylar.* "… kötüden başka doğurmayacaklar."

Arkun arkun: Yavaş yavaş (HŞ 3137, 3199). Bkz. Akrun akrun. HŞ 3137 *Köyer men hem sızar men arkun arkun.* "Ben yavaş yavaş hem yanarım hem sızlarım."

'Arş eflāk: Arş gök (Kıs. En. Aysu Ata 209r/15). 'Arş "arş, göğün en yüksek tabakası, 9. felek" (Ata 2019: 491); eflāk "felekler, gökler" (Ata 2019: 586) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 209r/15 *'Arş eflāknı uçmahnı tamugnı özindin astın kördi.* "Göğü, cenneti cehennemi kendinden aşağıda gördü."

'Arş kürsī: Arş (Kıs. En. Aysu Ata 210v/16). Bkz. 'Arş eflāk. Kürsī "kürsü, taht; arşın altındaki gök katı" (Ata 2019: 749) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 210v/16 *Hamd u senā ol idige kim 'arş kürsīni hicāblarnı yaraturda meniŋ atımnı öz atıŋa koşa yarlıkadı.* "O Allah'a hamd ve sena olsun ki perdeleri yaratırken benim adımı kendi adına koşarak buyurdu."

Artuk eksük: Yaklaşık, aşağı yukarı (Kıs. En. Aysu Ata 171r/17, 216r/19; HŞ 2834). Bkz. Artuk eksük (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 171r/17 *Sām ölgeli tört miŋ yıl bolmış artuk eksük.* "Sām'ın öldüğü aşağı yukarı dört bin yıl olmuş."

Asıg takı ziyān: Fayda zarar (K. Ter. 413b/2). Asıg "fayda; kâr, faiz" (Sağol 1993: 531); ziyān "zarar, ziyan" (Sağol 1993: 1057) anlamlarındadır. K. Ter. 413b/2 *Bu kün erklenmes pārangız pāraga asıgnı takı ziyānnı.* "İşte bugün birbirinize ne fayda ne zarar verebilirsiniz."

'Āsī cāfī: İsyankâr ve günahkâr (Kıs. En. Aysu Ata 219v/2; NF 3/1, 86/ 16, 89/4-5, 89/7, 200/7, 321/9, 444/10; Div. Hik. 9/XI-14/3,10/XLIII-11/1, 39/XLVIII-2/2). Bkz. 'Āsı cāfı (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 219v/2 *Ol kudret birle biz 'āsī cāfī*

yazukluklarnı mustafā berekātında yarlıkap tamugdın kutkarıp sekiz uçmahka tégürüp "O güç ile isyankâr ve günahkârlarını Mustafa bereketiyle bağışlayıp, cehennemden kurtarıp, sekiz cennete eriştirip …".

Asl u neseb: Soy sop (Kıs. En. Aysu Ata 191v/1, 191v/9). Asl "asıl, soy sop, ata, ecdat" (Ata 2019: 493); neseb "aile, soy, ecdat" (Ata 2019: 786) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 191v/1 *Muhammedniŋ mālı yok bolsa cāhı cemāli bar gayretde asl u nesebde bizdin ulug yok belki teŋ tuş hem yok.* "Muhammet'in malı olmasa itibar ve güzelliği var, gayrette, soy sopta bizden ulusu yoktur, dengi de yoktur."

Asl nesl: Asıl nesil (Kıs. En. Aysu Ata 187v/11, 192r/2). Bkz. Asl neseb. Nesl "nesil, soy" (Ata 2019: 786) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 187v/11 *Bu muhammedniŋ aslın neslin bilür sen.* "Bu Muhammet'in aslını neslini bilirsin."

Ast üst: Alt üst (Kıs. En. Aysu Ata 37v/13, 114v/19, 211v/4). Bkz. Ast üst (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 37v/13 *Yéti yér köknіŋ hicābın açtı mevlīmiz aŋa / Astın üstün 'arş-ı süreyyāga téggen ibrāhīm.* "Yedi yerin ve göğün örtüsünü Mevla'mız ona açtı, alttan üsten Ülker yıldızının altına ulaşan İbrahim."

Aş boguz: Yiyecek (Kıs. En. Aysu Ata 218v/19). Aş "aş, yemek" (Ata 2019: 494); boguz "boğaz; yiyecek" (Ata 2019: 549) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 218v/19 *Ümmühānī utru çıktı agırladı öyige kigürdi aş boguz kéltürdi.* "Ümmühânî karşı çıktı, saygı gösterdi, evine soktu, yemek getirdi."

Aş etmek: Yemek, ekmek (Kıs. En. Aysu Ata 236v/11). Bkz. Aş boguz. Etmek "ekmek" (Ata 2019: 610) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 236v/11 *Taŋrı 'azze ve celle yarlıkın agırlasunlar ogul kızga aş etmek atası bolmasunlar, dīn-i islām.* Tanrı buyruğuna hürmet etsinler, çocuklarına yemek atası olmasınlar, İslam dini atası olsunlar."

Aş takı etmek: Yemek, ekmek (NF 29/15-16). Bkz. Aş boguz, Aş etmek. NF 29/15-16 *Yak yavukka cümleke bu aşdın takı etmekdin hiç taksīr kılmadın bérgil tédi.* "Eşe dosta bu yemekten ve ekmekten hiç hata yapmadan ver, dedi."

Aş su/suv: Yiyecek içecek (Kıs. En. Aysu Ata 113v/6, 154r/10; 69v/12, 93/14, 235v/7; HŞ 1024). Bkz. Aş boguz, Aş etmek, Aş takı etmek, Aş suv (Uygur), Aş suv

(Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 113v/6 *Fir'avn āyiseni tutdurdı kırk kün aş su bérmedi.* "Firavun Ayise'yi yakalattı, kırk gün yiyecek içecek vermedi."

Aş ta'ām: Yemek (Kıs. En. Aysu Ata 93r/13). Bkz. Aş boguz, Aş etmek, Aş takı etmek, Aş su/suv. Ta'ām "yemek, yiyecek" (Ata 2019: 870) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 93r/13 *Halāyık yūsufnıŋ cemālin körüp aş ta'āmnı unıtdılar.* "İnsanlar Yusuf'un yüzünü görünce yemeyi unuttular."

Aş ton: Yiyecek giyecek (NF 426/8). Bkz. Aş boguz, Aş etmek, Aş takı etmek, Aş su/suv, Aş ta'ām, Aş ton (Uygur). NF 426/8 *Takı ol bir kulını kim sevmez aŋa aş ton bérür velīkin aŋa hiç nazar kılmaz ne kılsa takı hiç edeb kılmaz.* "O bir sevmediği kuluna yiyecek ve giyecek verir ama onu hiç önemsemez, ne yapsa hiç terbiye olmaz."

Aş yégü: Yiyecek (Kıs. En. Aysu Ata 218v/19). Bkz. Aş boguz, Aş etmek, Aş takı etmek, Aş su / suv, Aş ta'ām, Aş ton. Yégü "yiyecek, aş, yemek" (Ata 2019: 969) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 218v/19 *Ey 'amme aş yégü yaragım kalmadı.* "Ey hala, yemek yemeye gücüm kalmadı."

Aş u ni'met: Yemek (HŞ 3259). Bkz. Aş boguz, Aş etmek, Aş takı etmek, Aş su/suv, Aş ta'ām, Aş ton, Aş yégü. Ni'met "nimet" (Karamanlıoğlu 2019: 337) anlamlarındadır. HŞ 3259 *Tüzetip ıddı türlüg aş u ni'met.* "Türlü yemek yapıp gönderdi."

Aşlık tarıg/k: Buğday, zahire (Kıs. En. Aysu Ata T 159a/3, T 159a/4; Aysu Ata 216v/3). Aşlık "buğdaş, zahire" (Ata 2019: 494); tarıg/k "darı, buğday, ekin, tane, tohum" (Ata 2019: 882) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata T 159a/3 *Kamug aşlıkı tarıgı kurıdı.* "Bütün buğdayı kurudu."

At aygır: At aygır (Kıs. En. Aysu Ata 248v/1). Bkz. At adgır (Göktürk), (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 248v/1 *... ahta kördiler at aygır yok, at kördiler hüseyn yok.* "… iğdiş edilmiş at gördüler at aygır yok, at gördüler Hüseyin yok."

At çav: İsim, nam (Kıs. En. Aysu Ata 94r/21, 107v/18). Bkz. At çav (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 94r/21 *... tirig bolsa érdi atı çavı çıkgay érdi…* "… canlı olsaydı namı ortaya çıkacaktı..."

Ata ana: Ana baba (Kıs. En. Aysu Ata 35r/15-16, 41v/15, 66r/6, 79r/13, T 157a/18, 126r/14, 130v/17, 130v/18, 130v/21, 143v/20, 156r/7, 168r/8, 169v/11, 203v/15, 215v/10, 215v/10, 215v/11, 215v/13, 233r/3, 234v/8, 235r/1, 236v/15, 242r/9; MM 259/1; NF 85/12, 121/9, 262/2, 282/15, 283/1, 283/8, 283/8, 283/9, 283/9, 284/4, 284/5, 284/6, 284/6, 284/8, 284/12, 284/12, 284/13, 284/13, 284/14, 284/15, 284/16, 284/17, 284/17, 284/17, 285/1, 285/1, 285/2, 285/7, 285/7, 285/8, 288/9, 288/13-14, 289/4, 289/16, 290/4, 290/6, 290/14-15, 290/15, 290/16, 293/8, 344/16, 416/10, 416/11; K. Ter. 12a/3, 26a/2, 31b/4, 76a/3, 76a/4, 76b/6, 76b/8, 77a/9, 81a/9, 82a/3, 97a/4, 143b/4, 148b/6,237b/4, 237b/5, 251a/5, 273a/1, 290b/1, 294b/2, 262a/4, 378b/6, 393a/3, 393a/4, 480b/7, 481a/1, 481a/6, 550a/6; Div. Hik. 42/VI-2/1). Bkz. Ana ata (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 35r/15-16 *Ol kişiler bu sıfatlıg oglan togsa atası anasıga bildürmedin ol oglannı öltürür érdiler.* "O kişiler bu vasıflı oğlan doğsa ana babasına bildirmeden o oğlanı öldürürlerdi."

Ata takı ana: Ana baba (NF 285/10, 285/11, 285/12-13, 288/15, 288/17, 290/2, 290/8, 293/7, 293/9, 443/11-12). Bkz. Ana ata. NF 285/12-13 *Yā rebbī atamka takı anamga sen rahmat kılgıl neteg kim kiçiglikde ékegü meni terbiyet kıldılar.* "Ya Rabbi, anama ve babama sen rahmet et, onların ikisi beni küçüklükten besleyip büyüttüler."

Ata cedd: Ata (Kıs. En. Aysu Ata 200r/12). Bkz. Ana ata, Ana takı ata. Cedd "ata" (Ata 2019: 568) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 200r/12 *Atamız ceddimiz muhammed mustafādın işitti kim 'ömer dünyāda islām nūrı turur uçmahlıglarnıŋ çerāgı turur.* "Atamız Muhammed Mustafa'dan işitmiştir ki Ömer dünyada İslam nurudur, cennetlerin mumudur."

Atalıg analıg: Analı babalı (Kıs. En. Aysu Ata 184v/15). Atalıg "babalı, babası olan" (Ata 2019: 499); analıg "analı, annesi olan" (Ata 2019: 486) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 184v/15 *Maksūdı ol érdi kim atalıg analıg oglan tiler érdi tapsam alayın tép.* "Amacı oydu ki ana babalı oglan bulup almaktı."

Atasız anasız: Ana babasız (Kıs. En. Aysu Ata 184v/6, 184v/9, 184v/18; K. Ter. 77a/9). Bkz. Ataşız anasız (Karahanlı). Atalıg analıg ikilemesinin olumsuz biçimidir. Kıs. En. Aysu Ata 184v/6 *Bu yıl kélip oglan aldılar muhammedni*

atasız anasız tép kimerse kabūl kılmadı. "Bu yıl geldiğinde oğlan aldılar, ana babasız diye Muhammet'i kimse kabul etmedi."

Atasız takı anasız: (NF 78/16). Bkz. Atasız anasız. NF 78/16 *Yana tanukluk bérür men kim Meryem oglı 'īsānı öz kudratı birle atasız takı anasız yarattı.* "Yine tanıklık ederim ki Meryem oğlu İsa'yı anasız babasız yarattı."

Atlās agı: İpek kumaş (Kıs. En. Aysu Ata 238v/8). Atlās "atlas, üstü ipek, altı pamuk kumaş" (Ata 2019: 500); agı "altın ve gümüşle işlenmiş ipek kumaş; hazine" (Ata 2019: 473) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 238v/8 *Tar lahid içre yaturlar yörgenip atlās agı.* "İpek kumaşı sarınıp dar lahit içinde yatıyorlar."

Atlās çuz: İprekli kumaş (Kıs. En. Aysu Ata 249v/6). Bkz. Atlās agı. Çuz "yaldızlı kırmızı renkli bir Çin kumaşı" (Ata 2019: 578) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 249v/6 *Tonadım türlüg yıgardın rūm hıtāy atlās çuzı.* "Çeşitli değerli Anadolu ve Çin kumaşlarıyla donadım."

Avunça koldaş: Arkadaş, dost (Kıs. En. Aysu Ata 58r/10). Avunça "avutan, teselli eden" (Ata 2019: 501); koldaş "arkadaş, dost" (Ata 2019: 718) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 58r/10 *İlāhī sen bilür-sen maŋa avunça koldaş erdi gāyet sever érdim saŋa ısbarladım.* "Allah'ım, sen bilirsin bana arkadaştı, gayet severdim, sana ısmarladım."

Ay kün: Ay, güneş; ay gün (Kıs. En. Aysu Ata 3v/1, 67r/7, 67v/5, 70v/6, 76r/20, 107r/7, T 153a/6, 111v/19-20; NF 403/11; HŞ 1380). Bkz. Ay kün (Göktürk), (Karahanlı). Ay "ay, kamer; ay, 30 gün" (Ata 2019: 501); kün "güneş, güneş ışığı; gün, gündüz" (Ata 2019: 748) anlamlarındadır. Bu ikileme metinlerde ay güneş veya zaman bildiren ay gün anlamlarında kullanılmaktadır. Kıs. En. Aysu Ata 3v/1 *Duşenbe kün aynı künni ve yulduzlarnı yaratdı felek içinde yöritdi.* "Pazartesi günü ayı, güneşi ve yıldızları yarattı, felek içinde hareket ettirdi."

Ay bile kün: Ay ile güneş (HŞ 1615). Bkz. Ay kün. HŞ 1615 *Ol aydında oturdı ay bile kün.* "O aydında ay ile güneş oturdu."

Ay birle kün: Ay ile güneş (HŞ 1489). Bkz. Ay kün, Ay bile kün. HŞ 1489 *Kurup meclis oturdı ay birle kün.* "Ay ile güneş meclis kurup oturdu."

Ay vay: Ay vay (HŞ 822). HŞ 822 *Felek ay vay tiyü kıldı zülfin efgān.* "Felek ay vay ederek zülfüyle feryat etti."

Ay ve kün: Ay ile güneş (HŞ 2840). Bkz. Ay kün, Ay bile kün, Ay birle kün. HŞ 2840 *Yaratgan yirni kökni ay ve künni / Yarutgan kudreti birle ajunnı.* "Yeri göğü, ayı güneşi yaratan, kudretiyle dünyayı aydınlatan."

Ay ve yulduz: Ay ve yıldız (HŞ 20). Bkz. Ay kün, Ay bile kün, Ay birle kün, Ay ve kün. Yulduz "yıldız" (Toparlı 1992: 622) anlamındadır. HŞ 20 *Yarattı tün me kün ay ve yulduz.* "Geceyi gündüzü, ayı yıldızı yarattı."

Aydın yarukrak: Aydın parlak (Kıs. En. Aysu Ata 38v/11). Aydın "parlak, aydınlık" (Ata 2019: 508); yarukrak "daha aydınlık, parlak, ışıklı" (Ata 2019: 962) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 38v/11 *Taŋ atdı érse karaŋku kitdi ʻālem yarudı kédin kün togdı yulduzdın aydın yarukrak.* "Şafak attığında karanlık gitti, dünya aydınlandı sonra yıldızdan daha parlak gün doğdu."

ʻAyş u ʻişret: Yeme içme (HŞ 1316, 2957). ʻAyş "yaşama; yiyip içme, zevk ve safa" (Karamanlıoğlu 2019: 209); ʻişret "işret, içki içme" (Karamanlıoğlu 2019: 281) anlamlarındadır. HŞ 1316 *Açıldı ʻayş u ʻişret zevk genci.* "Yeme içme, zevk hazinesi açıldı."

Az uz: Az çok (HŞ 2331). Bkz. Az az. Uz "usta, mahir" (Karamanlıoğlu 2019: 385) anlamındadır. ancak burada kullanılan uz sözcüğü bu anlamda değildir. Az ile birlikte çok anlamını veren bir uz sözcüğü bulunmaktadır. HŞ 2331 *Zarif söz aş içinde tatlı tuz ol / Kiter köp bolsa tatgı az uz ol.* "Zarif söz aş içinde tatlı tuzdur, çok olsa da tadı az çok gider."

ʻAzāb ʻukūbet: Azap ceza (NF 98/6). ʻAzāb "azap, eziyet, işkence" (Ata 2014: 39); ʻukūbet "ceza, azap, işkence" (Ata 2014: 445) anlamlarındadır. NF 98/6 *Bakar barçası zaʻīf sökeller ölmekke yakın bolmışlar kāfirlar ʻazābı ʻukūbatı sebebidin.* "Bakar hepsi kafirlerin azabından zayıf hastalar ölmeye yaklaşmışlar."

ʻAzāb takı ve ʻukūbet: Azap (NF 250/16-17, 420/7). Bkz. ʻAzāb ʻukūbet. NF 250/16-17 *Anlar takı bu kişike ʻazāb takı ve ʻukūbat kılgaylar ʻArasāt halkınıŋ hükmü*

tamām bolgınça. "Arasat halkının hükmü tamamlanınca onlar da bu kişiye azap kılacaklar."

'Azāb ve 'ukūbet: Azap (Kıs. En. Aysu Ata 249r/10-11; NF 14/11, 14/12, 17/3, 66/5, 67/9, 67/11, 97/15-16, 165/11, 196/8, 196/11, 196/15, 197/14, 199/8, 199/8, 201/4, 236/17, 250/11, 251/3, 279/6, 279/10, 301/11, 301/12, 321/11, 321/12, 345/17). Bkz. 'Azāb 'ukūbet, 'Azāb takı ve 'ukūbet. Kıs. En. Aysu Ata 249r/10-11 *Mü'minler haremiŋe hıyānet közün bakgan zinā livātāt kılganlar 'azāb ve 'ukūbet birle fazīhat bolguları.* "Müminlerin haremine hıyanet gözüyle bakan, zina ve sapıklık yapanlar azap ile rezil olacaklar."

'Azamet ve celāl: Ululuk (Kıs. En. Aysu Ata 206v/6). 'Azamet "azamet, büyüklük, ululuk" (Ata 2019: 512); celāl "ulu, yüce" (Ata 2019: 568) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 206v/6 *Men öz 'azametim ve celālim birle muhammedge kölege bérmedim.* "Ben kendim ululuğumla Muhammet'e gölge vermedim."

'Azamet ve celālet: Ululuk (Kıs. En. Aysu Ata 211v/2). Bkz. 'Azamet ve celāl. Celālet "ululuk, yücelik" (Ata 2019: 568) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 211v/2 *Ya'nī éki yay endāzesinçe téŋlik mevlīniŋ 'azameti ve celāletiga yavuştı.* "Yani iki yay ölçüsünce Allah'ın ululuğuna yaklaştı."

'Azīz arıg: Yüce, temiz (Kıs. En. Aysu Ata 208r/3). Bkz. Arıg pāk, Arıg sılıg. 'Azīz "aziz, ulu, yüce" (Ata 2019: 513) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 208r/3 ... *mundag 'azīz arıg başçını peygamberlıkga kabūl kılmadılar.* "… böylece yüce ve temiz lideri peygamberliğe kabul etmediler."

Azın azın: Azar azar, derece derece (Kıs. En. Aysu Ata 236v/4; K. Ter. 543b/8; HŞ 3833). Bkz. Azın azın (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 236v/4 ... *azın azın resūlka yakınrak keldi kulakıŋa sözledi.* "… azar azar Peygamber'e yaklaştı, kulağına söyledi."

'Azīz ü mükerrem: Yüce ve saygın (Kıs. En. Aysu Ata 27v/3). Bkz. 'Azīz arıg. Mükerrem "muhterem, hürmet edilen" (Ata 2019: 776) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 27v/3 *Ol yoldın türkler 'azīz ü mükerrem boldılar.* "O yoldan Türkler yüce ve saygın oldular."

Azla- takı horla-: Aşağılamak (NF 402/13). Azla- "aşağılamak, horlamak" (Ata 2014: 40); horla- "horlamak, aşağılamak, küçük görmek" (Ata 2014: 174) anlamlarındadır. NF 402/13 *Yana ferīşteler takı bir kulnuŋ ʻamalını kökke aşurgaylar takı bu ʻamalnı azlagaylar takı horlagaylar.* "Yine melekler bir kulun amelini göğe çıkaracaklar ve bu ameli aşağılayacaklar."

Bāg borlak: Bağ bostan (Kıs. En. Aysu Ata 57r/1). Bkz. Bag borluk (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 57r/1 *Bu vilāyetde bāg borlak niʻmet vāfir érdi dünyā niʻmeti cümle anda érdi.* "Bu vilayette bağ bostan, nimet çoktu, dünya nimetlerinin hepsi oradaydı."

Bāg bustān: Bağ bostan (MM 355/4; Kıs. En. Aysu Ata 228r/2). Bkz. Bāg borlak, Bāg būstān (Karahanlı). MM 355/4 *Ayıtmışda allāh hakīkat muhib / Aŋar bāg u būstān cihān tarısa.* "Kişi, Allah'ın gerçek dost olduğunu söylediğinde onun için dünya ekilecek bağ ve bostandır."

Bāg u bustān: Bağ bostan (Kıs. En. Aysu Ata 68v/1). Bkz. Bāg borlak, Bāg būstān. Kıs. En. Aysu Ata 68v/1 *Örlese bulutları külçirer bāg u būstān.* Yükselse bulutları bağ bostan gülümser."

Baht u devlet: Baht (HŞ 1904). Baht "talih, ikbal, baht" (Karamanlıoğlu 2019: 213); devlet "baht, saadet, ikbal" (Karamanlıoğlu 2019: 242) anlamındadır. HŞ 1904 *Sabır kıl baht u davlat yarı kılgay.* "Sabret, bahtın yardım edecek."

Baht u saʻādet: Baht (HŞ 2659). Bkz. Baht u devlet. Saʻādet "ikbal, talih, baht, saadet" (Karamanlıoğlu 2019: 350) anlamındadır. HŞ 2659 *Biri kelgey yana baht u saʻādet / Tiyü sözleştiler taŋsuk hikāyet.* "Biri yine baht gelecek diyerek şaşırtıcı hikayeler anlattılar."

Baht u taht: Baht ve taht (HŞ 3526). Bkz. Baht u devlet, Baht u saʻādet. Taht "taht, hükümdarlık makamı" (Karamanlıoğlu 2019: 367) anlamındadır. HŞ 3526 *Başımga baht u tahtımga irlik ...* "Başıma, bahtıma tahtıma erklik …".

Bal şeker: Bal, şeker (Kıs. En. Aysu Ata 77r/17). Bal "bal" (Ata 2019: 516); şeker "şeker, tatlı, helva" (Ata 2019: 868) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 77r/17

Ol irinniŋ tatıgında kayda yétsün bal şeker. "O dudağının tadına baş şeker nasıl yetişsin."

Bar- kel-: Gitmek gelmek (Kıs. En. Aysu Ata 187v/11-12). Bkz. Bar- kel- (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 187v/11-12 *Muhammed seniŋ birle barurda kélürde köŋül birle saklap émgetmeyin selāmet kéltürgil meni hāşim urugıga uyatlıg kılmagıl.* "Muhammet seninle gidip gelirken gönül ile koruyup eziyet etmeden sağ salim getir, beni Haşim kavmine karşı utandırma."

Bar yok: Var yok (HŞ 2191). Bkz. Bar yok (Uygur), (Karahanlı). HŞ 2191 *Barum yokumnı bu yirge kötürdüm.* "Varımı yoğumu bu yere götürdüm."

Baş adak / Baş ayak: Baş ayak (Kıs. En. Aysu Ata 72v/12, 224r/20; 185v/2, 238v/4; HŞ 4427). Baş "baş, kafa; ilk, ön kısım; önder" (Ata 2019: 521) anlamlarına gelmektedir. Adak "ayak" (Ata 2019: 470) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 72v/12 *Anda kédin ya'kūb yalavaçnıŋ oglanları taşga çıkdılar imdi baralıŋ yūsufnı öltüreliŋ başın adakın kesip keltüreliŋ atamız köŋli amrulsun tédiler.* "Ondan sonra Yakup'un çocukları dışarı çıktılar, şimdi gidelim, Yusuf'u öldürelim, başını ayağını kesip getirelim, babamızın gönlü rahatlasın dediler."

Baş bagır: Baş bağır (Kıs. En. Aysu Ata 211v/8). Bkz. Baş adak / ayak. Bagır "bağır, karaciğer" (Arat 2008: 1109) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 211v/8 *Aydılar mundag kim bu éki yanıŋ başları bagırları tutkaları kirişleri tüz muvafık tururlar.* "Bunun gibi bu iki yanın başları bağırları, sapları kirişleri düzdür, dediler."

Baş başçı: Önder, lider (Kıs. En. Aysu Ata 200v/12). Bkz. Baş adak / ayak, Baş bagır. Başçı "lider, önder, kılavuzluk eden, yol gösteren" (Ata 2019: 522) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 200v/12 *Mustafa 'aleyhi's-selām biziŋ başımız başçımız bolsa …* "Mustafa (as) bizim liderimiz olsa …".

Baş boyun: Baş boyun (Kıs. En. Aysu Ata 183r/12). Bkz. Baş adak / ayak, Baş bagır, Baş başçı. Boyun "boyun" (Ata 2019: 557) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 183r/12 *Ey eymene bu tün ol tün turur kim ol süŋüküŋdegı 'azīz vücūdga kélgüsi kopgıl başıŋnı boyuŋnı yugıl kimerseni öyüŋge yavutmagıl.* "Ey Eymene bu gece

o gecedir ki kemiklerindeki aziz bedene gelecek, kalk başını boynunu yıka, kimseyi evine yaklaştırma."

Baş köz: Baş göz (Kıs. En. Aysu Ata 24r/18). Bkz. Baş adak / ayak, Baş bagır, Baş başçı, Baş boyun. Köz "göz" (Ata 2019: 736) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 24r/18 *Cebrā'īlnıŋ övkesi keldi bir kimi yıgaçın alıp başına urdı başı közi kanga bulgandı.* "Cebrail öfkelendi, değneğini alıp başına vurdu, başı gözü kana bulandı."

Baş saç: Baş saç (Kıs. En. Aysu Ata 50v/5). Bkz. Baş adak / ayak, Baş bagır, Baş başçı, Baş boyun, Baş köz. Saç "saç" (Ata 2019: 829) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 50v/5 *İmdi ismā'īlnıŋ başını saçını yugıl anda élteyin tédi.* "İsmail'in başını saçını yıka öyle götüreyim, dedi."

Başga başga: Teker teker (Kıs. En. Aysu Ata 73v/13; 213v/16). Başga "ayrı, teker" (Ata 2019: 522) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 73v/13 *Yūsuf tégme birin başga başga kuçup selāmet kalıŋ vidā kıldı.* "Yusuf her birini teker teker kucaklayıp esen kalın (diyerek) veda etti."

Başka başka: Başka (Kıs. En. Aysu Ata 213v/16). Başka "ayrı, başka" (Ata 2019: 522) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 213v/16 *Bolgan tileklerin biriktürdi başka başka tilemedi.* "Olan dileklerini topladı, başka dilemedi."

Bay çıgay: Zengin, fakir (Kıs. En. Aysu Ata 75r/10). Bkz. Bay çıgay (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 75r/10 *Mısr élinıŋ şehrī rüstāsı bayı çıgayı erkeki tişisi kim satgın alguga kim nezzārega yıgıldılar.* "Mısır ilinin şehirlisi köylüsü, zengini fakiri, erkeği dişisi satın almaya bakmak için toplandılar."

Bég ü han: Bey ve han (Div. Hik. 19/XXXV-9/3). Bég "bey" (Arat 2008: 1114), han "han, hükümdar" (Arat 2008: 1151) anlamlarındadır. Div. Hik. 19/XXXV-9/3 *Haknı bilgen bég ü han u halknı bilmes.* "Hakk'ı bilenin beye hana ve halka itibarı olmaz."

Behmen zemherīr: Kara kış (Kıs. En. Aysu Ata 68r/18). Behmen "kara kış, sert kış" (Ata 2019: 525); zemherīr "kara kış, gün dönümünden sonraki şiddetli soğuklar"

(Ata 2019: 993) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 68r/18 *Kéçti behmen zemherīr kış kalmadı karı buzı.* "Kara kış geçti, karı buzu kalmadı."

Belā emgek: Sıkıntı (Kıs. En. Aysu Ata T 161a/3). Belā "bela" (Ata 2019: 525); emgek "emek, zahmet, eziyet" (Ata 2019: 594) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata T 161a/3 *Eyyūb aydı yetmiş yıl baylıkda ni'metde keçürdüm yetmiş yıl yana belāda emgekde keçürsem ne bolgay.* "Eyyub, yetmiş yıl zenginlikte bollukta geçti, yetmiş yıl da sıkıntıda geçse ne olacak, dedi."

Belā ve renc: Bela ve eziyet (HŞ 2433). Bkz. Belā emgek, Belā renc (Karahanlı). HŞ 2433 *Belā ve renc okınŋa boldı umaç.* "Bela ve eziyet okuna hedef oldu."

Berāber: Beraber (HŞ 3248). Berāber "birlikte, bir arada" (Uğurlu 1984: 114) anlamındadır. HŞ 3248 *Fulan çadırnı tiktürgil revān bar / Anıŋ takın bu takımka berāber.* "Onun takını benim takımla birlikte filan çadırını dikin derhal."

Béş altı: Beş altı (HŞ 4709). Béş "beş", altı "altı" sayılarıdır. HŞ 4709 *Béş altı kāfir körse birinde 'ilm / Nebī tép tapınurlar aŋa hakk-ı 'alīm.* "Beş altı kafir birinde ilim görse nebi diye saygı gösterirler ona."

Béş on: Beş on (HŞ 4715). Bkz. Béş altı. On "on" sayısıdır. HŞ 4715 *Bu béş on kün içre rahīm kıl maŋa.* "Bu beş on gün içinde bana merhamet et."

Béşer béşer: Beşer beşer (Kıs. En. Aysu Ata 213v/5). Béşer "beşer"dir. Kıs. En. Aysu Ata 213v/5 *Mūsī peygamber andag ok cevāb aydı yana yandurdı béşer béşer namāz bagışladı béş namāz kaldı.* "Musa Peygamber, öyle cevap verdi yine gönderdi, beşer namaz bağışladı, beş namaz kaldı."

Bey' u şirā: Satış alış, ticaret (NF 230/11). Bey' "satma" (Ata 2014: 59); şirā "satın alma" (Ata 2014: 389) anlamlarındadır. NF 230/11 *Eger kişi ticārat kılmak tilese bay' u şirānı ya'nī almak satmak ahkāmını takı bilmek kerek.* "Kişi eğer ticaret yapmak istiyorsa alıp satmak hükümlerini bilmesi gerekir."

Bilge hakīm: Bilgili (Kıs. En. Aysu Ata 42v/6). Bilge "bilge, hakim" (Ata 2019: 538); hakīm "bilge" (Ata 2019: 623) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 42v/6

Nemrūd bilgelerni hakīmlerni yıgdurdı bu né zelzele tép sordı. "Nemrud, bilgelerini toplattı, bu ne zelzele diye sordu."

Bilgen hikmetlig: Bilen, hakim (K. Ter. 101b/9, 179b/7, 197a/1, 236a/4, 238a/1-2, 324b/9, 398b/5, 488a/7, 493a/5-6, 527b/6, 537b/3, 559b/5). Bilgen "bilen, bilgili; her şeyi bilen" (Sağol 1993: 566); hikmetlig "hikmetli; hikmet sahibi" (Sağol 1993: 561) anlamlarındadır. K. Ter. 101b/9 *Takı irdi tangrı bilgen hikmetlig.* "Tanrı, ilim ve hikmet sahibidir."

Bir bir: Bir bir (HŞ 61, 1109, 1626, 3080, 3484, 4577; Div. Hik. 34/IX-7/3). Bkz. Bir bir (Uygur), Bır bır (Karahanlı). HŞ 61 *Tabayi'larka bir bir mīl tartgıl.* "Huylarına bir bir mil çek."

Bir iki: Bir iki (HŞ 847, 1133;). Bkz. Bir iki (Uygur). HŞ 847 *Bir iki hafta sahrada bolurmen.* "Bir iki hafta çölde olurum."

Birer birer: Birer birer (Kıs. En. Aysu Ata 217v/12). Bkz. Birer birer (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 217v/12 *Resūl 'aleyhi's-selām birer birer aytu bérdi.* "Resul (as) birer birer söyleyiverdi."

Birin birin: Birer birer (Kıs. En. Aysu Ata 105r/3, 108r/13; MM 281/3-4; HŞ 1272, 1304, 1305, 1621, 3018, 3818). Bkz. Birin birin (Karahanlı). MM 281/3-4 *Velī bil kıyāmet küninde birin / Birin cümlesindin sorulgu turur.* "Fakat bil ki kıyamet gününde birer birer hepsinden sorguya çekileceksin."

Birlegen barlagan: Allah'ın varlığını ve birliğini kabul eden (Kıs. En. Aysu Ata 41v/19). Birle- "Allah'ın birliğini kabul etmek, tevhit etmek" (Ata 2019: 544); barla- "Allah'ın varlığını kabul etmek" (Ata 2019: 521) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 41v/19 *Aydılar ilāhī bu kün yér yüzinde seni birlegen barlagan yalguz ibrāhīm turur anı takı mu otga atar-sen.* "Allah'ım bugün yeryüzünde senin varlığını ve birliğini kabul eden yalnız İbrahim'dir, onu da ateşe mi atıyorsun, dediler."

Biti- okı-: Yazıp okumak (Kıs. En. Aysu Ata T 166b/5-6). Bkz. Biti- okı- (Uygur), Okı-biti- (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata T 166b/5-6 *Hāmān bitigüçi okıguçı müneccim erdi.* "Haman yazıp okuyan müneccim adamdı."

Biti- me yaz-: Yazmak (HŞ 4718). Biti- "yazmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 33); yaz- "yazı yazmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 316) anlamlarındadır. HŞ 4718 *Bititim me yazdım bu birkaç sözüm.* Bu birkaç sözümü yazdım."

Boş eyesiz: Başı boş, sahipsiz (Kıs. En. Aysu Ata 228r/1). Boş "başıboş, sahipsiz" (Ata 2019: 556); eyesiz "sahipsiz" (Ata 2019: 614) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 228r/1 *Ol hālde cebre'īl keldi aydı yā resūla'llāh olar yıgılmasdın burun bargıl yılkı karaları boş eyesiz kalıp turur tédi.* "O halde Cebrail geldi, ya Resulallah onlar toplanmadan önce ulaş, sürüleri sahipsiz kalmış, dedi."

Boy körk: Görünüş (Kıs. En. Aysu Ata 63r/2). Boy "boy, beden, vücut" (Ata 2019: 556); körk "güzellik" (Ata 2019: 733) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 63r/2 *'Umlāk on yigitni kördi boyları körkleri bir tek taŋlap agırladı sizler kimler-siz tép sordı.* "Umlak görünüşleri aynı on yiğidi gördi, şaşırıp hürmet etti, sizler kimlersiniz diye sordu."

Boy süŋük: Et kemik (Kıs. En. Aysu Ata 226r/2). Boy körk. Süŋük "kemik" (Ata 2019: 865) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 226r/2 *Boyuŋnı süŋüküŋni yop mu turur-sen bu kün maŋa kılıç tartar-sen.* "Etini kemiğini yok etmek mi istiyorsun bugün bana kılıç çekiyorsun."

Boz- yırt-: (Kıs. En. Aysu Ata 249r/17). Boz- "bozmak, harap etmek, yıkmak" (Ata 2019: 557); yırt- "yırtmak" (Ata 2019: 979) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 249r/17 *Hüseyn raziya'llāhu 'anhu anı üçün yezīdni tamugga teben atıp témür ırgaklar birle ilip boza yırta çeke sança kınaguları.* "Hüseyin (ra) onun için Yezid'i cehenneme baş aşağı atıp kancalarla bağlayıp bozup yırtarak, çekip vurarak cezalandıracak."

Bölük bölük: Bölük bölük (Kıs. En. Aysu Ata T 167a/19, T 167b/2, T 167b/6, T 167b/8; K. Ter. 145a/4, 256b/7, 471b/1). Bölük "bölük, kısım" (Ata 2019: 558) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata T 167b/8 *Bölük bölük uluglar aş yéŋ téyü münādī koptı erse kamugları bir yolı gavgā kıldılar.* "Bölük bölük ulular yemek yiyin diyerek tellal kalktı hepsi bir kere kavga ettiler."

Börk ü kaftan: Börk ve kaftan (HŞ 767). Börk "börk, başlık" (Karamanlıoğlu 2019: 230); kaftan "kaftan" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 123) anlamlarındadır. HŞ

767 *Yigitler kidip ton börk ü kaftan kamug bagladılar hem kiş ü kurban.* "Yiğitler elbise, börk ve kaftan giyip hepsi sadaklarını bağladılar."

Bukün yarın: Bugün yarın (NF 323/3). Bukün "bugün" yarın "yarın" (Ata 2014: 472) anlamlarındadır. NF 323/3 *Bukün yarın āhiratka bargaysen.* "Bugün yarın ahirete gideceksin."

Burun evvel: Önce (NF 36/15). Bkz. Agız burun, Evval takı āhir. NF 36/15 *Takı kıyāmat kün bolsa cümle halāyıkdın burun evvel gūr yarılıp gūrdın baş kaldurgan men bolgay-men.* "Kıyamet günü bütün yaratılmışlardan önce mezar yarılıp mezardan baş kaldıran ben olacağım."

Burunkı soŋgı: Önceki sonraki (Kıs. En. Aysu Ata 171v/19). Bkz. Agız burun, Burun evvel, Āhir soŋ. Kıs. En. Aysu Ata 171v/19 *Burunkılarımızga soŋgılarımızga ol kün 'īd bolsun.* "Öncekilerimize sonrakilerimize o gün bayram olsun."

Butak yapurgak: Budak yaprak (Kıs. En. Aysu Ata 68r/21). Butak "budak, dal" (Ata 2019: 565); yapurgak "yaprak" (Ata 2019: 956) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 68r/21 *Arası butak yapurgak tal çéçekler tüp tüzi.* "Arası düpdüz budak yaprak, dal çiçek."

Cāme böz: Elbise (Kıs. En. Aysu Ata 144r/15, 144r/16). Cāme "elbise" (Ata 2019: 567); böz "bez, kumaş" (Ata 2019: 558) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 144r/15 *Béş batman etmek béş batman ét béş batman un béş kümüş yarmak bir cāme böz ol balık birle süleymānga bérdiler.* "Beş batman ekmek, beş batman et, beş batman un, beş kümüş akçe, bir elbise o balık ile Süleyman'a verdiler."

Cān köŋül: Can gönül (HŞ 3374). Bkz. 'Akl u cān. Köŋül "gönül, kalp" (Karamanlıoğlu 2019: 308) anlamındadır. HŞ 3374 *Cānım köŋlüm bile irdi saŋa kul.* "Canım ve gönlümle sana kul oldum."

Cān ten: Can ten (Kıs. En. Aysu Ata 191v/7; MM 332/2). Bkz. 'Akl u cān, Cān köŋül, Cān ten (Karahanlı). MM 332/2 *Takı bu 'akıl cān ten ilşākı ol.* "Bu akıl, can ve teni kavuşturandır."

Cān u cihān: Can ve cihan (HŞ 175, 1240, 2618, 3271, 3380, 4050, 4171). Bkz. ‘Akl u cān, Cān köŋül, Cān ten. Cihān “dünya, alem” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 43) anlamındadır. HŞ 175 *Uş andın ötrü kim cān u cihānsen.* “Ondan dolayı ki sen can ve cihansın.”

Cān u dil: Can ve gönül (Div. Hik. 4/III-8/3, 6/IV-4/3, 7/XXVIII-13/3, 9/XI-13/3, 22/XXX-9/2, 25/VIII-19/2). Bkz. ‘Akl u cān, Cān köŋül, Cān ten, Cān u cihān. Dil “gönül” (Arat 2006: XVII) anlamındadır. Div. Hik. 4/III-8/3 *Cān u dilde hızmat kılıp izin öptüm.* “Can ve gönülden hizmet edip kulu kölesi oldum.”

Cān u ten/tin: Can ve ten (HŞ 148; HŞ 3727). Bkz. ‘Akl u cān, Cān köŋül, Cān ten, Cān u cihan, Cān u dil. HŞ 148 *İlāhī kutb işin aç barça yandın / Tiyü kol kitsü gaflet cān u tendin.* “İlahi, gaflet can ve tenden bırak gitsin diyerek Kutb’un işini her yönden aç.”

Cān yürek: Can yürek (MM 331/4). Bkz. ‘Akl u cān, Cān köŋül, Cān ten, Cān u cihan, Cān u dil, Cān u ten/tin. Yürek “kalp, yürek” (Argunşah, Toparlı 2018: 273) anlamındadır. MM 331/4 *Hadīs nasga uygu koduban ‘akıl / İdi havfı birle sézip cān yürek.* “Allah korkusuyla can ve yürek kendinden geçip aklı terk ederek hadis ve nassa uymalıdır.”

Cebr ü cefā mihnet: Dert, acı (Div. Hik. 12/XXIV-3/2). Bkz. Belā mihnet. Cebr “zor, kuvvet, zabtetme”; cefā “firak, hicranda bırakmak, eziyet” (Arat 2008: 1136) anlamlarındadır Div. Hik. 12/XXIV-3/2 *Baştın ayag cebr ü cefā mihnet kitmes.* “Baştan ayağa dert ve acı eksik olmaz.”

Cemā‘at cemā‘at: Bölük bölük (NF 87/9). Cemā‘at “cemaat, ibadet için bir yerde toplanmış kalabalık, grup, bölük” (Ata 2014: 93) anlamlarındadır. NF 87/9 *Andın soŋ ferīşteler cemā‘at cemā‘at namāz kılgaylar.* “Ondan sonra melekler grup grup namaz kılacaklar.”

Cemād cānsız: Cansız (MM 346/1; NF 216/14). Cemād “cansız şeyler” (Argunşah, Toparlı 2018: 212); cānsız “cansız” (Argunşah, Toparlı 2018: 212) anlamlarındadır. MM 346/1 *Cemād cāsızın ol né işge yarar.* “Cansız olan şeyler ne işe yarar?”.

Ceng sapınç: Kavga, dövüş (Kıs. En. Aysu Ata 57v/10). Ceng "savaş, vuruşma" (Ata 2019: 569); sapınç "vuruşma, savaş" (Ata 2019: 836) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 57v/10 *Olarda on yaragsız iş bar érdi yay birle taş atmak sebkīne atlıg oyun iç ton bagların kéŋ kılmak öŋin artın yarmak sakız çeynemek ernek birle taş tüzge salmak ceng sapınç urmak koçkar uruşturmak livātat kılmak.* "Onlarda on yararsız iş vardı: yay ile taş atmak, sebkine adlı oyun, iç giysi bağlarını geniş bırakmak, önünü ardını yırtmak, sakız çiğnemek, parmak ile taşı düzlüğe salmak, savaşmak, koç vuruşturmak, sapıklık etmek."

Cihān u cān: Cihan ve can (HŞ 3171, 4611). Bkz. 'Akl u cān, Cān köŋül, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u ten/tin. HŞ 3171 *Cihān u cān birip rūzī me saçtıŋ.* "Cihanı ve canı verip rızık saçtın."

Cinn ü perī: Cin peri (HŞ 661, 2843). Cinn "cin" (Karamanlıoğlu 2019: 237); perī "peri" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 215) anlamlarındadır. HŞ 661 *Ni yandın sorsaŋız aŋlarmen iy cān / Kedik kuş ādemī cinn ü perīden.* "Ey can, ne yandan sorsanız av hayvanı, kuş, insanoğlu cin ve periden anlarım."

Cūd u ihsān hayır: Bağış, iyilik (MM 343/1). Cūd "cömertlik, el açıklığı" (Argunşah, Toparlı 2018: 213); ihsān "iyilik, bağış, ihsan" (Argunşah, Toparlı 2018: 224); hayır "iyilik, hayır" (Argunşah, Toparlı 2018: 221) anlamlarındadır. MM 343/1 *Sücūd cūd u ihsān hayır birle köz / Kerek körmese öz özini bu öz / Bérip kılsa minnet haber bérdi hak / Oşol hayrıdın yég silig körkli söz.* "Eğer bir kişinin gözü kendisini görmez de secde, cömertlik, bağış, hayır verip iyilik ederse Allah haber verdi ki temiz ve güzel bir söz onun hayrından daha iyidir."

Cum'a ve cemā'at: Topluluk (Kıs. En. Aysu Ata 189v/4). Bkz. Cemā'at cemā'at. Cum'a "topluluk" (Ata 2019: 571) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 189v/4 ... *zekāt ve siyām anıŋ tilāvet-i Kur'ān anıŋ cum'a ve cemā'at anıŋ* ... "… zekat ve oruç onun, Kur'an'ı güzel sesle ve kaideli okuma onun, topluluk onun …

Cürm ü fısk: Suç ve günah (Div. Hik. 38/XLIX-15/2). Cürm "kabahat, kusur, hata, isyan, günah" anlamlarına gelen bir sözcüktür. Fısk "hak yolundan çıkma, Allah'a isyan; günah" (Arat 2008: 1150) anlamındadır. Div. Hik. 38/XLIX-15/2

Meniŋ hikmetlerim tālipni rızkı / Eger çendī ki bolsa cürm ü fiskı. "Benim hikmetlerim yoluma girene azığı, (yola erinin) bir miktar olsa da günahı."

Cürm ü isyan: Suç ve günah (Div. Hik. 1/I-11/3). Bkz. Cürm ü fısk. İsyan "itaatsizlik, karşı gelme" anlamındadır. Div. Hik. 1/I-11/3 *Cürm ü 'isyan girihlerni munda seçmey.* "Günah düğümlerini burada çözemedim."

Çāk-a-çāk: Çarpışmada çıkan ses (HŞ 1768). HŞ 1768 *Kılıçlar üni çāk-a-çāk çıktı.* "Kılıçların şiddetle sesi çıktı."

Çeng ü rebāb: Çeng ve saz (MM 38/2). Çeng "kanuna benzer bir çalgı" (Argunşah, Toparlı 2018: 213); rebāb "tambur biçiminde kısa saplı bir saz" (Argunşah, Toparlı 2018: 250) anlamlarındadır. MM 38/2 *Yakınlarga bolur bağırlar kebāb / Yırakka temāşā bu çeng ü rebāb.* "Ciğerler yakınlar için kebap olur, bu çeng ve saz uzaktakiler için seyir olur."

Çeng ü barbat u nāy: Müzik aletleri (HŞ 1058). Çeng "eski Doğu müziğinde bir müzik aleti" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 48); barbat "kopuza benzer bir saz" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 24); nāy "ney" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 198) anlamlarındadır. HŞ 1058 *Kılıp āheng-ı çeng u barbat u nāy / Könidin kökde zühre kıldı köp vāy.* "Müzik aletlerinden ahenk kılıp doğrudan gökte zühre çok vay etti."

Çeng ü çıgāne: Çeng ve çegane (HŞ 1605, 4092). Bkz. Çeng ü barbat u nāy. Çegāne "bir çeşit çalpara, çengi defçiği" (Devellioğlu 2005: 154) anlamındadır. HŞ 1605 *Çalıp mutrıb kopuz çeng ü çıgāne / Yimek içmekke boldı ol bahāne.* "Çaldığının kopuz, çeng ve çegane çalması yeme içmeye bahane oldu."

Çerh u felek: Felek (HŞ 939). Bkz. Çerh "çarh, felek, gök"(Devellioğlu 2005: 152); felek "gökyüzü, felek" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 82) anlamındadır. HŞ 939 *Kılur çerh u felekdin bu şikāyet.* "Bu şikâyeti felekten eder."

Çıgay bay: Yoksul zengin (HŞ 1917). Bkz. Çıgay bay (Karahanlı), Bay çıgay (Karahanlı). HŞ 1917 *Ni big tir ni ra'iyyet ni çıgay bay.* "Ne bey der ne halk ne yoksul zengin."

Çīn Maçīn: Çin Maçin (Kıs. En. Aysu Ata 181v/19). Çīn "Çin" (Ata 2019: 1006); Maçīn "Çin'in güney bölgesi" (Ata 2019: 1021) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 181v/19 *Kéçmedi çīn maçīn içre özi teg çın yarguçı.* "Çin Maçin içine kendi gibi doğru hüküm veren geçmedi."

Çöp çör: Çör çöp (K. Ter. 242a/8). Çöp "çöp" (Sağol 1993: 605) anlamındadır. Çör, çöp ile birlikte kullanılır. K. Ter. 242a/8 *Ol nirse kim köpük barur suv bırakgan çöp çör takı ol nirse kim asıg kılur kişilerge kiçer yir içinde.* "Köpük su bırakan çör çöp gibi gider, insanlara faydalı olan şey ise olduğu yerde kalır."

Çürü- eskir-: Çürümek (NF 376/11). Çürü- "çürümek" (Ata 2014: 105); eskir- "bozulmak, çürümek" (Ata 2014: 137) anlamlarındadır. NF 376/11 *Gürda çürüp eskirip yatmaknı unutgay.* "Mezarda çürüyüp yatmayı unutacak."

Dād 'adl: Adalet (Kıs. En. Aysu Ata 92v/13). Bkz. 'Adl u dād. Kıs. En. Aysu Ata 92v/13 *Ammā yūsuf érklig boldı érse ra'iyyetde dād 'adl kıldı vilāyet āb-dān boldı.* "Ama Yusuf güçlenince halka adalet sağladı, ülke bayındır oldu."

Dād u 'adl: Adalet (HŞ 4254). Bkz. 'Adl u dād, Dād 'adl. HŞ 4254 *Oturmış irdi bir kün şāh u şīrīn / Kiçer irdi söz ol dād u 'adldin.* "Bir gün şah ile Şirin oturmuş adaletten bahsediyorlardı."

Dād u feryād: Sızlanma (Div. Hik. 7/XXVIII-10/1, 22/XXX-10/3). Bkz. Āh feryād. Dād "adalet, doğruluk; bağış, ihsan; feryat" (Karaağaç 2020: 384) anlamındadır. Feryād "feryat, yüksek sesle medet istemek" (Ata 2019: 360) anlamlarındadır. Div. Hik. 22/XXX-10/3 *Bī-haberlar işitmesler dād u feyat.* "Gaflet içinde olanlar medet dilemeyi işitmezler."

Demādem: Daima (HŞ 3031). Dem "an, zaman" (Karamanlıoğlu 2019: 242) anlamındadır. HŞ 3031 *Kılıp nūş birdi biriŋe demādem.* "Zevk ve safa edip birine daima verdi."

Derd ü cefā: Dert, sıkıntı (Div. Hik. 10/XLIII-4/3). Bkz. Cebr ü cefā mihnet. Derd "dert, tasa, keder" anlamlarında kullanılmaktadır. Div. Hik. 10/XLIII-4/3 *Derd ü cefā balālarga bil baglattım.* "Derde, sıkıntıya ve belalara çattım."

Derece derece: Yavaş yavaş (K. Ter. 168a/7). Derece "mertebe, derece" (Sağol 1993: 608) anlamındadır. K. Ter. 168a/7 *Takı anlar kim yalganga nisbet kıldılar āyatlarımuznı derece derece iltgey miz anlarnı ol yandın kim bilmezler.* "Ayetlerimizi yalanlayanları yavaş yavaş bilmedikleri bir yerden yıkıma götüreceğiz."

Dervīş miskīn: Fakir muhtaç (NF 41/, 128/16-17). Dervīş "fakir, zavallı, aciz, muhtaç kimse" (Ata 2014: 108); miskīn "miskin, aciz, zavallı, biçare, fakir" (Ata 2014: 292) anlamlarındadır. NF 41/8 *... anda turgan dervīş miskīnlerke bérürler.* "… orda duran fakirlere verirler."

Devāt kalem: Divit kalem (Kıs. En. Aysu Ata 99r/8). Devāt "divit" (Ata 2019: 581); kalem "kalem" (Ata 2019: 664) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 99r/8 *Üküş yıgladı devāt kalem alıp hat yazdı.* "Çok ağladı, divit kalem alıp hat yazdı."

Devlet u tāc: Devlet ve taç (HŞ 1847). Bkz. Baht u devlet. Tāc "hükümdarların başına giydikleri başlık, taç" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 257) anlamındadır. HŞ 1847 *Köŋül ansız tilemez davlat u tāc.* "Gönül onsuz devlet ve taç istemez."

Dil köŋül: Gönül (Div. Hik. 38/XLIX-27/2). Bkz. Cān köŋül, Cān u dil. Köŋül "gönül"dür. Div. Hik. 38/XLIX-27/2 *Meniŋ hikmatlerim nādan işitmes / Dili köŋli kara pandımnı tutmas.* "Benim hikmetlerimi cahil dinlemez, Gönlü kara kimse öğüdümü tutmaz."

Dīv perī: Dev peri (Kıs. En. Aysu Ata 127r/7, 137r/9, 138v/3, 139v/6, 140v/18, 142r/12, 142r/17, 143r/18, 145r/1, 203r/5, 203r/9). Dīv "dev, şeytan, ifrit" (Ata 2019: 582); perī "peri" (Ata 2019: 821) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 127r/7 *Mūsī aydı mindin kitgil tirig bar érginçe hīç halk ādemi dīv perī saŋa yavumasun téyü yörügil.* "Musa dedi: Benden git, canlı varınca hiç kimse, sev peri sana yaklaşmasın diyerek yürü."

Dost düşman: Dost düşman (Kıs. En. Aysu Ata 219r/12-12). Dost "dost" (Ata 2019: 583); düşmen "düşman" (Ata 2019: 585) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 219r/12-12 *Mi'rācnıŋ hikmeti bu érdi taŋlası dōst düşmanga haber boldı.* "Mirac'ın hikmeti buydu: ertesi gün dosta düşmana haber oldu."

Dost takı yārī birgen: Dost ve yardımcı (K. Ter. 197b/8, 380b/1, 461b/2-3, 464b/1, 490b/4-5). Bkz. Dōst düşmen. Yāri birgen "yardımcı, yardım eden" (Sağol 1993: 1008) anlamlarındadır. K. Ter. 197b/8 *Takı yok sizge taŋrıdın bisre dostdın takı yāri birgendin.* "Size Tanrı'dan başka dost ve yardımcı yoktur."

Dost takı yārīçī: Dost ve yardımcı (K. Ter. 89b/8, 95b/1, 102b/4, 192a/2, 407b/2). Bkz. Dost düşmen, Dost takı yārī birgen. Yārīçī "yardımcı" (Sağol 1993: 1009) anlamındadır. K. Ter. 89b/8 *Takı tutmaŋ anlarnı dost takı yārīçī.* "Onları dost ve yardımcı tutmayın."

Dost u düşmen: Dost ve düşman (HŞ 225). Bkz. Dost düşmen, Dost takı yārī birgen, Dost takı yārīçī. HŞ 225 *Terāzū tig tüzüp ol barça işni / Hoş aŋlar dost u düşmen yat bilişni.* "Terazi gibi bütün işini yoluna koyup yabancıyı tanıdığı, dostu düşmanı iyi anlar."

Du'ā ve tazarru': Dua ve yalvarma (Kıs. En. Aysu Ata 135v/13, 140v/8, 145v/19). Du'a "dua" (Ata 2019: 583); tazarru' "yalvarma" (Ata 2019: 886) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 135v/13 *Bu 'itābnı bildi érse du'ā ve tazarru'ga meşgūl boldı hazretga yandı namāzga turuktı.* "Bu azarı anlayınca dua ve yalvarmayla meşgul oldu, huzura döndü, namaza durdu."

Du'ā ve zārīlık: Dua ve sızlanma (Kıs. En. Aysu Ata 97v/7). Bkz. Du'ā ve tazarru'. Zārīlık "ağlayıp sızlamaklık" (Ata 2019: 886) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 97v/7 *Du'ā ve zārīlık kılgunça ogrılık kılmasaŋ nīkter érdi.* "Dua edip sızlanınca hırsızlık yapmasan daha iyiydi."

Durūz senā: Selam övgü (NF 10/7-8). Durūz "selam" (Ata 2014: 110) anlamındadır. NF10/7-8 *Menim resūlumga durūz senā aytıŋlar.* "Benim resuluma selam ve övgü söylesinler."

Dünyā takı āhiret: Dünya ve ahiret (K. Ter. 320b/9). Dünyā "dünya" (Sağol 1993: 612); āhırat "öbür dünya, ahiret" (Sağol 1993: 510) anlamlarındadır. K. Ter. 320b/9 *Kim sizer erse kim yārī birmegey aŋa taŋrı dünyāda takı āhıratda tartsun urkan birle kök tapa ya'nī kökke andın soŋ bogunsun baksun kiterür mü keydi anı kim övkege ketrür.* "Kim ki ona Tanrı'nın dünyada ve ahirette yadım

etmeyeceğini düşünüyorsa yukarı bir ip assın ondan sonra kendini assın da öfkelendiği şeyi giderir mi bir baksın".

Dünyā vü dīn: Dünya ve din, dünya ve ahiret (Div. Hik. 38/XLIX- 63/1). Bkz. Dünyā takı āhiret. Div. Hik. 38/XLIX- 63/1 *Du'ā-yı hayr iter dunyā vü dinde.* "Dünya ve dinde hayır duasıyla anarım."

Dürr ü cevāhir: İnci ve mücevher (HŞ 391, 4091). Dürr "inci" (Karamanlıoğlu 2019: 246); cevāhir "cevherler, mücevherat" (Karamanlıoğlu 2019: 236) anlamlarındadır. HŞ 391 *Saŋa birgey anıŋ tig baht kādir / Kim ol bolgay kamug dürr ü cevāhir.* "Allah, sana onun gibi inci mücevherle dolu bir baht verecek."

Dürr ü cevher: İnci ve cevher (HŞ 3378). Bkz. Dürr ü cevāhir. HŞ 3378 *Saça başladı tildin dürr ü cevher.* "Dilinden inci ve cevher saçmaya başladı."

Dürr ü gevher: İnci ve cevher (HŞ 3008; Div. Hik. 15/XXXIII-1-3/4, 24/XLV-6/3, 25/VIII-7/2, 38/XLIX-40/2, 38/XLIX-41/2). Bkz. Dürr ü cevāhir, Dürr ü cevher, Dürr ü gevher (Karahanlı). HŞ 3008 *Özi keygen murassa' dürrü ü gevher / Tonın kidrüp ayıttı tur revān bar.* "Kendi süsllü, icni cevher elbisesini giyip yürü var, dedi."

Dürūd u tahiyyet selām: Dua ve selam (MM 6/2). Dürūd "dua, rahmet, övgü" (Argunşah, Toparlı 2018: 214); tahiyyet "hayır dua, selam" (Argunşah, Toparlı 2018: 258); selām "selam" (Argunşah, Toparlı 2018: 253) anlamlarındadır. MM 6/2 *Haber bérmişi tég arıg pāk kelām / Tümen miŋ dürūd u tahiyyet selām / Tégürgil rusül enbiyā rūhıŋa / Yaratgan uganım ulaşu ulam.* "Ey bizi yaratan Alla'hım! Senin temiz ve saf kelamını onların bize ulaştırdıkları gibi sen de bizden şimdiye kadar gelmiş bütün peygamberlerin ruhuna binlerce dua ve selam ulaştır."

Edgü arıg: Saf, temiz, iyi (Kıs. En. Aysu Ata 117r/13). Bkz. Arıg pāk, Arıg sılıg, 'Azīz arıg. Edgü "iyi, iyilik" (Ata 2019: 586) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 117r/13 *Edgüleri arıgları ol yarlıgnı bitiyürler.* "İyi ve temiz olanlar o buyruğu yazarlar."

Edgü sālih: İyi (Kıs. En. Aysu Ata 54v/5). Bkz. Edgü arıg. Sālih "doğru, iyi" (Ata 2019: 834) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 54v/5 *Du'āsın kıldı uruguŋ yalavaçlar bolsunlar edgü sālih kopsunlar.* "Duasını etti, soyun peygamberler olsunlar, iyi olsunlar.

Edgü yaman: İyi kötü (HŞ 374, 2645, 2658, 3480, 4386, 4585). Edgü "iyi" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 69); yaman "kötü, fena" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 309) anlamlarındadır. HŞ 374 *Ogul edgü yaman ni kılsa andın / Kirü öz oglı yandurgay cezāsın.* "Oğul iyi kötü ne yapsa kendi oğlu cezasını geri döndürecek." Gül. T. 133b/1-2 *... eygüni yamannı sınagan suhbet hakkın bilgen dostluk şartın yirine kitürgen müşfik yār men.* "… iyiyi kötüyü deneyen, sohbet hakkını bilen, dostluk şartını yerine getiren sevecen yarim ben.

Edgü yā yaman: İyi kötü (HŞ 2466). Bkz. Edgü yaman. HŞ 2466 *Ni kim belgürse edgü yā yaman / Habarsız irdi sagdın aŋlamaz sol.* "Ne ki iyi kötü ortaya çıksa o sağdan habersizdir, soldan anlamaz.

Edgülük yavuzluk: İyilik kötülük (K. Ter. 161a/1). Edgülük "iyilik" (Sağol 1993: 614); yavuzluk "kötülük" (Sağol 1993: 1017) anlamlarındadır. K. Ter. 161a/1 *Āgāh bolgul hakīkat üze edgülüklerinin yavuzluklarının sebebi taŋrı katında takı velī üküşrekleri bilmezler.* "Bil ki doğrusu iyilik ve kötülüklerin sebebi Allah katındandır ancak çoğu bilmezler."

Édizrek yırakrak: Uzak yüksek (Kıs. En. Aysu Ata 217r/8). Ediz "yüksek, ulu, yüce, bir şeyin tepesi" (Ata 2019: 587); yırak "ırak, uzak" (Ata 2019: 979) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 217r/8 *Andın édizrek yırakrak yéti kat kök yérdin téyür andın haber bérür inanur-men tédi.* "Ondan daha uzak ve yüksek yedi kat gök yerden der, ondan haber verir, inanırım, dedi."

Egri ya'nī kışgan: Eğri (K. Ter. 258a/3). Egri "yanlış, çarpık, eğri" (Sağol 1993: 615); kışgan "sapan" (Sağol 1993: 732) anlamlarındadır. K. Ter. 258a/3 *Takı taŋrı üze yolnuŋ rāstı takı andın egri ya'nī kışgan.* "Doğru yol Allah'ındır, yolun eğrisi de vardır."

Ehli evlādı: Ailece (NF 408/15). Ehl "ehil, sahip, malik; bir yere ait olan; karı kocadan biri" (Ata 2014: 115); evlād "evlat, çocuk" (Ata 2014: 140) anlamlarındadır. NF

408/15 *Takı anlar medīne içinde köligede ehli evlādı birle āsāyiş kılıp oltururlar*. "Ve onlar Medine'de ailesiyle birlikte güvenle otururlar."

Ékin ékin: İkişer (K. Ter. 75a/8, 414a/2, 415a/2). Bkz. İkin ikin (Uygur), (Karahanlı). K. Ter. 75a/8 *Takı eger korksaŋız kim 'adl kılu bilmeseŋiz öksüzler içinde nikāh kılıŋ anı kim helāl boldı sizge tişilerdin ikin ikin takı üçün üçün takı törtin törtin.* "Eğer yetimler içinde adil olamayacağınız için korkarsanız (başka) kadınlardan ikisini, üçünü, dördünü nikahlayabilirsiniz."

Ékişer ékişer: İkişer ikişer (Kıs. En. Aysu Ata 14v/13). "İkişer" (Ata 2019: 590) anlamına gelen ékişer sözcüğünün tekrarıyla oluşmuştur. Kıs. En. Aysu Ata 14v/13 *Havvā yétmiş karın oglan togurdı ékişer ékişer bir ogul bir kız.* "Havva yetmiş kuşak çocuk doğurdu ikişer ikişer bir oğlan bir kız."

Eksük artuk: Eksik fazla, yaklaşık (Kıs. En. Aysu Ata T 164b/2). Bkz. Artuk eksük. Kıs. En. Aysu Ata T 164b/2 *Aydı kılmaŋ bérmeŋ eksük artuk almaŋ tüz turuŋ*. "Eksik fazla almayın, vermeyin, doğru durun."

Él adak: El ayak (Kıs. En. Aysu Ata 41r/11, 51v/1, 51v/4, 70r/12, T 161a/8, 161v/13, 187v/16; HŞ 2057;). Bkz. Baş adak/ayak, El adak (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 41r/11 *İbrāhīmniŋ élgin adakın yétmiş batman temür birle baglap mancınīkga urdılar.* "İbrahim'in elini ayağını yetmiş batman demir ile bağlayıp mancınığa vurdular."

Él boy: El boy (Kıs. En. Aysu Ata 46v/3, 46v/4-5). Bkz. Él adak, Boy körk, Boy süŋük. Kıs. En. Aysu Ata 46v/3 *Bu işlerni kamug seniŋ taŋrınıŋ kılur érmiş meniŋ élgim boynum kurıdı.* "Bu işlerin hepsini senin Tanrı'n yaparmış, benim elim bedenim kurudu."

Él köz: El göz (Kıs. En. Aysu Ata T 168b/13). Bkz. Él adak, Él boy, Baş köz. Kıs. En. Aysu Ata T 168b/13 *Bu éligimni közümni maŋa bérseŋ ol oglanka yavuz sakınmagay-men.* "Bu elimi gözümü bana verirsen o oğlana kötü düşünmeyeceğim."

Él kün: El gün, yabancı (Kıs. En. Aysu Ata 44v/20, 58r/20, 63v/3, 65r/4, 99r/18, 148r/8). Bkz. Él adak, Él boy, Él köz, İl kün (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 44v/20 *Éli küni emgekge tüşdiler.* "El gün sıkıntıya düştü."

Él ü halk: El alem (Div. Hik. 8/V-11/3). Bkz. Bkz. Él adak, Él boy, Él köz, Él kün, ʻĀm halk. Halk "halk, millet" (Ata 2019: 370) anlamlarındadır. Div. Hik. 8/V-11/3 *Sermest bolup él ü halknı tanıp kaçtım.* "Aklım başımdan gitti; el alemi terk ettim, yüz çevirip kaçtım."

Elig takı adak: El ayak (K. Ter. 109b/6, 160a/5, 304b/9, 338a/2, 353b/6). Bkz. Baş adak/ayak, Él adak, Elig takı adak (Karahanlı). K. Ter. 109b/6 *Hakīkat üze anlarnıŋ yanutı kim tokuş kılurlar taŋrı birle takı yalavaçı birle takı saʻy kılurlar yirde fesād üze kim öldürülseler yā asılsalar yā kesilse eligleri takı adakları tigme bir yandın birin yā kovulsalar yirdin.* "Allah ve peygamberiyle savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk yapanların cezası öldürülmeleri, asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut yerlerinden sürülmeleridir."

Elig takı til: El ve dil (K. Ter. 526a/4). Bkz. Elig takı adak, Elig takı til (Karahanlı). Til "dil" (Sağol 1993: 935) anlamındadır. K. Ter. 526a/4 *Eger bilseler sizni bolgaylar sizge düşmanlar takı yaygaylar siziŋ tapa eliglerini takı tillerini yavuzluk birle takı ārzūlayurlar kim küfr ketürseŋiz.* "Eğer sizi yakalarlarsa size düşman olurlar, ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ve inkār etmenizi isterler."

Emānetlıg hıyānetlıg: Emanetlik hıyanetlik (Kıs. En. Aysu Ata 221r/1). Emānetlıg "güvenilir" (Ata 2019: 594); hıyānetlıg "hıyanet, hainlik" (Ata 2019: 634) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 221r/1 *Aymışlar ebū eyyūbü'l-ensārī bözçi érdi emānetlıg hıyānetlıgda asıglıg.* "Ebu Eyyubü'l-Ensari emanetlik ve hainlikte faydalı dokumacıydı

Emgek agrıg: Sıkıntı va acı (Kıs. En. Aysu Ata T 161b/6). Bkz. Belā emgek. Agrıg "ağrı, acı, sızı" (Ata 2019: 475) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata T 161b/6 *Yéti yıl mundag emgekde agrıgda āh témedi sabr kıldı.* "Yedi yıl sıkıntıda acıda ah demedi, sabretti."

Emīn ve mu‘temed: Güvenilir (Kıs. En. Aysu Ata 84r/8). Emīn “emin, güvenilir” (Ata 2019: 595); mu‘temed “itimat edilen, güvenilen kişi” (Ata 2019: 775) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 84r/8 *Men seni satkun aldım emīn ve mu‘temed kıldım ogul tutundum maŋa yanut munı mu kıldın.* “Ben seni satın aldım, oğul bildim, cevap olarak bana bunu mu yaptın?”.

Emr ü nehy: Emir ve yasak (Kıs. En. Aysu Ata 225v/1). Emr “emir, buyruk” (Ata 2019: 595); nehy “yasak” (Ata 2019: 785) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 225v/1 *Yā resūla‘llāh biz kamug saŋa mutī‘-miz seniŋ emr ü nehyiŋka münkād-miz.* “Ya Resulullah, biz hepimiz sana itaat ediyoruz, senin emir ve yasaklarına boyun eğiyoruz.”

Enbiyā mürsel: Peygamber (Kıs. En. Aysu Ata 181r/20). Enbiyā “peygamberler” (Ata 2019: 596); mürsel “peygamber” (Ata 2019: 779) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 181r/20 *Körseyür érdi cemālin enbiyā mürsel kamug / Özi teg özge yalavaç bulmadı hak kurbetin.* “Bütün peygamberlerin yüzünü görmek isterdi, Hakk’ın yanında kendi gibi başka peygamber bulmadı.”

Enbiyā ve evliyā: Enbiya ve evliya (Kıs. En. Aysu Ata 123r/2). Bkz. Enbiyā mürsel. Evliyā “evliya” (Ata 2019: 612) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 123r/2 *Tokuzunç saŋa dīdār körgüzsem enbiyā ve evliyā kamug kadgulug bolgaylar men dostlarımga kadgu revā körmes-men.* “Dokuzuncusu, sana yüz göstersem enbiyalar ve evliyalar büyün kaygı içinde olacaklar, ben dostlarıma kaygıyı reva görmem.”

Er hatun: Erkek kadın (Kıs. En. Aysu Ata 119v/2). Er “erkek, koca; kişi; asker” (Ata 2019: 597); hatun “kadın, zevce” (Ata 2019: 630) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 119v/2 *Benī isrā‘īl ulug kiçig er hatun yéti tün kün küyüp turdılar.* “İsrailoğulları büyük küçük, kadın erkek, yedi gün beklemişler.”

Ér ve hatun: Erkek kadın (Kıs. En. Aysu Ata 93r/18, 223r/4). Bkz. Er hatun. Kıs. En. Aysu Ata 93r/18 *Ey mısr halkı barçaŋız ér ve hatun meniŋ kulum bar mu-siz.* “Ey Mısır halkı, hepminiz, kadın erkek benim kulum musunuz?”.

Eren tişi: Kadın erkek (Kıs. En. Aysu Ata 115r/13). Eren “erkek, insan, insanlar” (Ata 2019: 607); tişi “dişi, kadın” (Ata 2019: 908) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata

115r/13 *Benī isrā'īl erenleri tişileri kıbtīler éviŋe kirsünler.* "İsrailoğullarının erkekleri kadınları çingenelerin evine girsinler."

Érkek tişi: Erkek, kadın (Kıs. En. Aysu Ata 75r/10, 97r/8; HŞ 1244, 2103, 2437, 2909). Bkz. Eren tişi, İrkek tişi (Uygur), Erkek tişi (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 75r/10 *Mısr éliniŋ şehrī rüstāsı bayı çıgayı erkeki tişisi kim satgın alguga kim nezzārega yıgıldılar.* "Mısır ilinin şehirlisi köylüsü, zengini fakiri, erkeği dişisi satın almaya bakmak için toplandılar."

Érkek yā tişi: Erkek kadın (K. Ter. 450b/3; K. Ter. 73b/5, 95b/2, 267a/8). Bkz. Eren tişi, Erkek/erkek tişi. K. Ter. 450b/3 *Takı kim kim 'amel kılsa edgü 'amel érkekdin yā tişidin takı ol bitgen takı anlar kirürler uçmakka rūzī birilür anıŋ içinde sakışsız.* "Kadın veya erkekten kim ki inanarak iyi amel işlerse onlar cennete girerler, orada hesapsızca rızıklandırılırlar."

Érte birle takı kéçe birle: Sabah akşam (K. Ter. 285a/1-2). Bkz. İrte hem kiçe (Karahanlı). K. Ter. 285a/1-2 *Takı habs kılgıl özüŋni anlar birle kim ündeyürler idisini irte birle kiçe birle tileyürler rızāsın.* "Sabah akşam Allah'larının rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol."

Érte hem kéç: Önce sonra (HŞ 4579). Bkz. Érte birle takı kéçe birle. İrte "sonra" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 114); kiç "geç" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 147) anlamlarındadır. HŞ 4579 *Tılısmı sen yürürde irte hem kiç / Yıkıldıŋ sındıŋ andın hīç sen hīç.* "Sen geçe gündüz yürürken sen yıkıldın kırıldın."

Érte kéçe: Sabah akşam (Kıs. En. Aysu Ata 86v/5, 168r/3; 172v/3; HŞ 2934, 3366). Bkz. Érte birle takı kéçe birle, Érte hem kéç, İrte kiçe (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 168r/3 *Ammā meniŋ zikrim tesbīhimni erte keçe aygay-sen.* "Ama benim zikrimi teşbihimi sabah akşam söyleyeceksin."

Érte takı kéçe: Gece gündüz (K. Ter. 298a/6, 340a/8, 345a/7-8, 404a/8, 451a/5, 488b/8). Bkz. Érte birle takı kéçe birle, Érte hem kéç, Érte kéçe. K. Ter. 298a/6 *Takı anlarga rūzīleri anıŋ içinde irtede takı kiçede.* "Sabah akşam kendine ait rızıkları vardır."

Evvel ü āhır: Önce ve sonra (HŞ 3170). Bkz. Evvel takı āhir. HŞ 3170 *Saŋa hīç evvel ü āhır revā yok.* "Sana hiç önce ve sonradan reva yok."

Esen selāmet: Sağ salim (Kıs. En. Aysu Ata 58r/11). Bkz. Esen selāmet (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 58r/11 *Esen selāmet maŋa kavuşturgıl tép yandı.* "Sağ salim bana kavuştur diyerek döndü."

Este este: Git gide (Div. Hik. 21/XXXVIII-5/3). Esit- "uzatmak" (Atalay I 1985: 09) anlamındadır. Div. Hik. 21/XXXVIII-5/3 *Zikrin aytsa este este şevkı artar.* "(Allah'ı) zikrettiğinde git gide coşkusu artar."

Éş koldaş: Eş dost (Kıs. En. Aysu Ata 22v/19, 46r/17-18, 85r/2, 195v/21, 196r/1, 208v/3, 236v/11-12). Bkz. Avunça koldaş, İş koldaş (Karahanlı). Éş "eş, zevce, arkadaş" (Ata 2019: 609) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 22v/19 *Yā nūh meniŋ hakkımda iş kıldıŋ eger éşlerim koldaşlarım çerigim yıgılıp kelse bu yérde bilmez érdiler.* "Ya Nuh, benim hakkımda iş yaptın, eğer eşim dostum, askerim toplanıp gelse bu yerde bilmezlerdi."

Ét şeker: Et şeker (Kıs. En. Aysu Ata 118v/20). Bkz. Bal şeker. Et "et; beden, vücut" (Ata 2019: 610) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 118v/20 *Toygınça ét şeker yédiler.* "Doyana kadar et şeker yediler."

Et takı kan: Et kan (K. Ter. 323a/8). Bkz. Et kan (Uygur), (Karahanlı), Ét şeker. K. Ter. 323a/8 *Bulmagay tanrını etleri takı kanları.* "Etleri ve kanları Allah'a ulaşmayacaktır."

Ét ten: Vücut, beden (Kıs. En. Aysu Ata 74v/7, T 158a/7, T 159b/3-4). Bkz. Et takı kan, Ét şeker, Cān ten. Kıs. En. Aysu Ata 74v/7 *İlāhī bir perde kerāmet kılgıl meniŋ étim tenimni kişi körmesün.* "Allah'ım bir perde keramet et benim vücudumu insanlar görmesin."

Ét ten süŋek / süŋük: Vücut (Kıs. En. Aysu Ata 171r/21). Bkz. Ét şeker, Et takı kan, Ét ten, Cān ten, Boy süŋük. Kıs. En. Aysu Ata 163r/15 *Ol keçe ölgendin soŋ tüşürdiler tag başında koydılar éti térisi süŋeki kamug yençildi.* "O gece öldükten sonra indirdiler, dağ başına bıraktılar, eti derisi, kemiği hepsi ezildi."

Ét téri: Et deri; vücut (Kıs. En. Aysu Ata 164v/19, 165v/19). Bkz. Ét şeker, Et takı kan, Ét ten, Ét ten sünŋek / sünŋük. Teri "deri, post; vücut" (Ata 2019: 899) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 164v/19 *Andın soŋ kördiler yarukluk kılıp lokmānnıŋ éti térisi yuvkalmış elig tégürse tarılgu teg.* "Onsan sonra aydınlatıp gördüler, Lokman'ın vücudu dokunsan dağılacakmış gibi incelmişti."

Év bark: Ev bark (Kıs. En. Aysu Ata 23v/17, 59r/13, T 166b/10; NF 77/10). Bkz. Eb bark (Göktürk), Ev bark (Uygur), Ev bark (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 59r/13 *Lūtnı évi barkı birle éldin çıkarın.* "Lut'u evi barkı ile birlikte ilden çıkarın."

Ev- aşuk-: Acele, çabuk (Kıs. En. Aysu Ata 239v/17). Ev- acele etmek" (Ata 2019: 612); aşuk- "acele etmek, ivedilenmek" (Ata 2019: 496) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 239v/17 *Cenāzemni ketürmişte eve aşuka éltiŋ.* "Cenazem gelince acele ederek gömün."

Evlüg barklıg: Evli barklı (Kıs. En. Aysu Ata 23v/16). Bkz. Evlig barklıg (Uygur). Ev bark ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. Kıs. En. Aysu Ata 23v/16 *Deyyār evlig barklıg temek bolur.* "Deyyar, evli barklı demektir."

Evval takı āhir: İlk ve son (K. Ter. 514a/5, 559a/8). Evval "evvel, önce" (Sağol 1993: 539); āhir "sonu olmayan, baki" (Sağol 1993: 510) anlamlarındadır. K. Ter. 514a/5 *Ol evvel takı āhir takı açuk takı örtüglüg.* "O ilk ve sondur, zahir ve batındır."

Evvelīn āhirīn: Öncekiler, sonrakiler (Kıs. En. Aysu Ata 15r/10, 249r/4-5). Evvelīn "öncekiler" (Ata 2019: 613); āhirīn "sonrakiler" (Ata 2019: 476) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 15r/10 *Yarın kıyāmet kün 'arafāt yerinde halk evvelīn āhirīn arasında mü'mini fazīhat kılmasa né 'aceb bolgay.* "Yarın kıyamet günü, Arafat'ta halk öncekiler ve sonrakiler arasında utanmasa şaşılacak ne var?".

Evvelkı takı āhirkı: Öncekiler ve sonrakiler (K. Ter. 512a/8). Evvelkı "evvelki, önceki" (Sağol 1993: 539); āhirkı "sonu olmayan, baki" (Sağol 1993: 510) anlamlarındadır. K. Ter. 512a/8 *Aygıl hakīkat üze evvelkılar takı āhirkılar cem' kılınmış tururlar bilinmiş künüŋ belgülüg kılınmış vaktınga.* "De ki: Şüphesiz

öncekiler ve sonrakiler mutlaka belli bir günün belli bir vaktinde toplanacaklardır."

Fakīr miskin: Yoksul (Div. Hik. 15/XXXIII-5/3). Fakir "çıgay, derviş, yoksul" (Ata 2019: 864); miskin "aciz, zavallı, biçare, fakir" (Ata 2014: 292) anlamlarındadır. Div. Hik. 15/XXXIII-5/3 *Kayda barsa fakır miskin dökan kurmas.* "Yoksul, nereye gitse iş kurup dünya işiyle uğraşamaz."

Fakīr muhtāc: Fakir (NF 100/10). Bkz. Fakīr miskin. Muhtāc "muhtaç, ihtiyacı olan" (Ata 2014: 297) anlamındadır. NF 100/10 *Yana br fakīr muhtāc men tép su'āl kıldı erse bekr (razhu) neerse bérdi takı çıktı.* "Yine bir fakirim deyip soru sorduğunda Bekr (razhu) bir şey verdi ve çıktı."

Fāsik fācır: Günahkâr (Div. Hik. 13/XLVII-10/1). Fāsık "Allah'ın emirlerine karşı gelip suç işleyen" (Ata 2019: 357); fācır "günahkâr" (Ata 2014: 144) anlamlarındadır. Div. Hik. 13/XLVII-10/1 *Fāsık fācır havā kılıp yirni basmas.* "Allah'ın yasakladıklarını yapıp günah işleyenler, büyüklük taslayıp burnu havada gezerler."

Fazl ve ihsān: Erdem ve iyilik (Kıs. En. Aysu Ata 189r/21). Bkz. Cūd u ihsān hayır. Fazl "fazilet, erdem" (Ata 2019: 616) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 189r/21 *... sehāvet ve kuvvet anıŋ fazl ve ihsān anıŋ ...* "… cömertlik ve güç onun, erdem ve iyilik onun …"

Fazl kerem: Lütuf (Kıs. En. Aysu Ata 1v/4, 219v/3). Bkz. Fazl ve ihsān. Kerem "kerem, lütuf, ihsan, bağış" (Ata 2019: 691) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 1v/4 *Yana ādem yaratmış soŋ fazlı keremi birle bizlerni er yarattı.* "Yine Adem'i yarattıktan sonra lütfuyla bizleri kişi yarattı."

Fazl u kerem: Lütuf (Kıs. En. Aysu Ata 189r/2). Bkz. Fazl ve ihsān, Fazl kerem. Kıs. En. Aysu Ata 189r/2 *Meniŋ fazl u keremimdin revā bolmagay kim rahmetimdin ayırsam rahmetim birle yarlıkagay-men.* "Benim lütfumdan uygun olmayacak ki rahmetimden ayırsam rahmetimle buyuracağım."

Fazl ve kerem: Lütuf (Kıs. En. Aysu Ata 89r/11, 188v/6). Bkz. Fazl ve ihsān, Fazl kerem, Fazl u kerem. Kıs. En. Aysu Ata 89r/11 *Öz fazl ve keremi birle çıkardı minnet mevlīdin boldı*. "Kendi lütfuyla çıkardı, minnet Mevla'dan oldu."

Fazl vü kerem: Lütuf (Kıs. En. Aysu Ata 88v/8). Bkz. Fazl ve ihsān, Fazl kerem, Fazl u kerem, Fazl ve kerem. Kıs. En. Aysu Ata 88v/8 *Bu mevlīniŋ fazl vür keremi turur*. "Bu Mevla'nın lütfudur."

Fısk fucūr: Günah (NF 183/6). Fücūr "günahkârlık, ahlaka aykırı durum" (Ata 2014: 148) anlamlarındadır. NF 183/6 *Takı yezidniŋ fıskı fücuru halk ara zāhir bolup turur erdi*. "Yezid'in günahı halk arasında yayılırdı."

Fısk u fücūr: Günah (Div. Hik. 36/XVI-1/3). Bkz. Fısk fucūr. Div. Hik. 36/XVI-1/3 *Fısk u fücūr toplup taşıp haddin aştı.* "Kötülük ve günahlarım dolup taştı, ölçüye sığmaz oldu."

Fikr ü rāy: Fikir (HŞ 376). Bkz. Fikr "fikir, düşünce" (Karamanlıoğlu 2019: 253); rāy "rey, fikir" (Devellioğlu 2005: 879) anlamındadır. HŞ 376 ... *oglu kılgan fikr ü rāyın / Alıp yüziŋe sürtti kün çırasın.* "…fikreden oğlu gün ışığını alıp yüzüne sürdü."

Garīb fakīr: Garip ve yoksul (Kıs. En. Aysu Ata 198v/9; Div. Hik. 1/I-4/3). Bkz. 'Acīb ü garīb, Fakīr miskin, Garīb fakīr (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 198v/9 *Gāriplerni fakīrlerni özündin ilgerü tutdı.* "Garip ve yoksulları kendinden ileri tuttu."

Garīb fakīr yetīm: Yoksul yetim (Div. Hik. 1/I-2/3, 1/I-4/1, 1/I-14/1, 1/I-15/1). Bkz. Fakīr miskin, Garīb fakir. Div. Hik. 1/I-2/3 *Garīb fakir yetīmlerni başın silep.* "Garip, yoksul ve yetimleri gözetip kolladım."

Garīb u bī-kes: Garip ve kimsesiz (Div. Hik. 38/XLIX- 87/2). Bkz. Garīb fakīr, Garīb fakīr yetīm. Bī-kes "kimsesiz" anlamlarındadır. Div. Hik. 38/XLIX- 87/2 *Meni yad eylese pīr ü cuvanlar / Garīb u bī-kes ü hem nā-tavanlar*. "Yaşlılar, gençler beni hatırlasalar, garipler ve kimsesizler ile düşkünler (unutmasalar).

Genc ü māl: Mal mülk (HŞ 1931). Genc "hazine" (Karamanlıoğlu 2019: 256); māl "mal, gelir, para" (Karamanlıoğlu 2019: 318) anlamlarındadır. HŞ 1931 *Eger yıgsaŋ bu dünyā genc ü mālın / Kalur ol barça iltürsen vebālın.* "Bu dünyada mal mülk yığsan, hepsini götürsen o günahın kalır."

Gevher yinçü: İnci (Kıs. En. Aysu Ata 146r/15-16, 150v/17). Bkz. Altun kümüş yinçü, Altun yinçü gevher, Gevher yinçü (Karahanlı), Güher yinçü yakut (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 146r/15-16 ... *bir niceleri teŋizdin gevher yinçü çıkardılar özge küçlüg boynagularnı teŋiz tüpinde bagda bukaguda tuttı.* "… bazıları denizden inci çıkardılar, başka güçlü asilerini deniz dibinde bağlı tuttu."

Gülāb u müşk ü kāfūr: Güzel kokular (HŞ 4510). Gülāb "gül suyu" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 88); müşk "misk" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 194) kāfūr "Uzakdoğu'da yetişen bir cins taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanabilen kokusu çok bir madde" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 123) anlamlarındadır. HŞ 4510 *Tüzüp bu hāl içinde irken ol hūr / Karışturdı gülāb u müşk ü kāfūr.* "Bu hal içinde o huri güzel kokular yapıp karıştırdı."

Gürūh gürūh: Bölük bölük (Kıs. En. Aysu Ata 206r/12). Bkz. Gürūh gürūh (Karahanlı). Gürūh "topluluk, cemaat, takım, bölük" (Ata 2019: 621) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 206r/12 *Perīler gürūh gürūh meniŋ yanımdın kéçer érdiler.* "Periler bölük bölük yanımdan geçiyorlardı."

Hakīkat hakīkat: Gerçek (MM 104/4, 375/3). Hakīkat "gerçek, bir şeyin aslı" (Argunşah, Toparlı 2018: 220). MM 104/4 *Hakīkat hakīkat yakīn rāst biliŋ.* "Gerçekleri doğru olarak bilin."

Hāl ahvāl: Hal ve tavır (MM 348/4). Hāl "durum, vaziyet, hal" (Argunşah, Toparlı 2018: 220); ahvāl "durumlar, haller" (Argunşah, Toparlı 2018: 198) anlamlarındadır. MM 348/4 *Hakīkat né ol tép eger sorsa-sen / Resūl hāli ahvāli tutgıl yöri.* "Hakikat nedir diye sorarsan peygamberin hal ve tavrıdır, tutup yüri."

Hal'atlar 'atālar: İhsan, bağış (NF 205/3). Hal'at "hilat, kaftan" (Ata 2014: 158); 'atā "ihsan, bağış, lütuf" (Ata 2014: 26) anlamlarındadır. NF 205/3 ... *halīfa takı*

‘azīm şād boldı takı üküş hal‘atlar ‘atālar bérdi. “… Halife çok mutlu oldu ve çokça ihsanda bulundu.”

Hālık u rāzık: Yaratan ve rızıklandıran, Allah (HŞ 4713). Hālık “yaratan (Allah) (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 90); rāzık “rızık verek” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 217) anlamlarındadır. HŞ 4713 *Hālık u rāzık tip bilür men sini.* “Yaratan ve rızıklandıran diye bilirim ben seni.”

Hālis ya‘nī katıgsız: Yalnızca (K. Ter. 141a/8). Hālis “yalnız, sadece” (Sağol 1993: 642); katıgsız “başkalarına ait olmayan, hususi” (Sağol 1993: 705) anlamlarındadır. K. Ter. 141a/8 *Takı aydılar ol kim bu tivelerniŋ karınları içinde bar hālis ya‘nī katıgsız irkeklerimüzge takı harām kılınmış turur cüftlermüz üze.* “Dediler: Bu hayvanların karınlarındaki yavrular yalnızca erkeklerimizedir, eşlerimize haram kılınmıştır.”

Hamd ü senā: Övgü (Kıs. En. Aysu Ata 1v/2, 116r/12, 143r/9, 210r/2, 210r/9-10, 210r/17, 210v/1, 210v/16, 210v/18, 210v/18, 210v/19, 210v/21, 211r/1, 211r/2; MM 16/2; HŞ 4711; Div. Hik. 13/XLVII-2/4). Bkz. Durūz senā. MM 16/2 *Arıtgu bu tilni kamugdın oza / Kédin bolsa hamd ü senāga.* “Her şeyden önce bu dili arıtmalıdır, sonra övgüye layık duruma gelir.”

Hamr takı kımar: İçki kumar (K. Ter. 118a/7-8). Hamr “şarap” (Sağol 1993: 643); kımar “kumar” (Sağol 1993: 728) anlamlarındadır. K. Ter. 118a/7-8 *Hakīkat üze hamr takı kımar takı butlar takı kımar okları arıgsız iblīs ‘amellerindin.* “İçki kumar, putlar ve fal okları şüphesiz şeytan işi pislikleridir.”

Hānumān: Ev bark (Div. Hik. 1/I-11/2, 7/XXVIII-3/1,2, 13/XLVII-1/4, 14/XXIX-5/3, 38/XLIX-42/2; HŞ 803; HŞ 2640, 2974). Div. Hik. 1/I-11/2 *Ahl ü ‘ayāl hānumāndın tükel kiçmey.* “Çoluk çocuktan, evde barktan tamamıyla kopamadım.”

Hār u zār: Ağlama sızlama (HŞ 3355). Hār “hor, hakir, aşağı” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 91); zār “ağlama, inleme; ağlayarak, inleyerek” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 336) anlamlarındadır. HŞ 3355 *Maŋa sindin irmez bu hār u zārı.* “Bana senden ulaşmaz bu ağlama sızlama.”

Harām takı helāl: Helal haram (K. Ter. 207a/5). Bkz. Harām helāl (Karahanlı). K. Ter. 207a/5 *Aygıl kördüŋüz mü anı kim indürdi taŋrı sizge rūzīdin takı kıldıŋız andın harām takı helāl.* "De ki: Allah'ın size indirdiği rızıklardan haram ve helal kıldığınızı gördünüz mü?".

Harlık zarlık: Horlanma (Div. Hik. 11/X-10/2). Harlık "aşağılanma, horlanma"; zarlık "ağlayıp inleme" anlamlarındadır. Div. Hik. 11/X-10/2 *Härlık zārlık tartmagunça nefsiŋ ölmes.* "Horlanıp aşağılanmadıkça nefsin ölmez."

Haseb ve neseb: Soy (Kıs. En. Aysu Ata 34v/3, 189v/1, 192v/5-6). Bkz. Asl u neseb. Haseb "atalardan gelen şan şeref" (Ata 2019: 628) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 34v/3 *Bu bizdin ulugrak tururlar haseb ve neseb içinde.* "Bu, soyumuz içinde bizden büyüktür."

Hased ve kīne: Düşmanlık (Kıs. En. Aysu Ata 201r/8). Bkz. 'Adāvet ve hased. Kīne "kin, düşmanlık" (Ata 2019: 711) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 201r/8 *Biri cevān-merdlık takı biri köŋül arıglıgı yaman kılıklardın hased ve kīne meŋizliglerdin sakınmak üçünçi 'ulemā vü füzelā dostlukı.* "Biri yiğitlik, biri gönül temizliği -kötü davranışlılardan ve düşmanlık gibi şeylerden sakınmak- üçüncüsü alimler ve erdemlilerin dostluğu."

Hat bitig: Yazı, mektup (Kıs. En. Aysu Ata 73r/18). Hat "yazı, mektup, ferman" (Ata 2019: 629); bitig "yazı, mektup, ferman" (Ata 2019: 545) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 73r/18 *Aydılar hat bitig bérür-miz.* "Mektup veriririz, dediler."

Hatā vü noksān: Kusur (HŞ 4671). Bkz. Hatā hatā. Noksān "eksiklik, noksan" (Karamanlıoğlu 2019: 337) anlamındadır. HŞ 4671 *Okuglı kiçürsün hatā vü noksānı.* "Okuyan kusurunu affetsin."

Havf u hatar: Korku (Div. Hik. 38/XLIX- 94/1). Havf "korku" Havf "korku" (Ata 2019: 631) anlamlarındadır. Div. Hik. 38/XLIX- 94/1 *Heme pīr ü cuvan havf u hatarde.* "Yaşlı genç herkes korku içinde."

Havf u vahşet: Korku (Kıs. En. Aysu Ata 68v/21). Bkz. Havf u hatar. Vahşet "korku, ürküntü" (Ata 2019: 943) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 68v/21 *Kaçan mevlī 'azze ve celle ya'kūbnı yūsuf firākı birle yıglatmak tiledi erse ya'kūbnıŋ*

köŋliŋe havf u vahşet saldı. "Mevla Yakup'u Yusuf'un ayrılığıyla ağlatmak isteyince Yakup'un gönlüne korku saldı."

Havz u arık: Havuz (HŞ 2401, 2403, 2404). Havz "havuz" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 94); ark "nehir, ırmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 11) anlamlarındadır. HŞ 2401 *Anıŋ tig havz u arık kıldı ferhād / Kim antig kılmadı bolgay hiç üstād.* "Ferhat onun gibi havuz yaptı ki hiçbir üstat onun gibisini yapamayacaktır."

Hay hay: Hay hay (HŞ 370). HŞ 370 *Yıgıdın hay hayı mahke tigdi.* "Ağlamasından hay hayı aya ulaştı."

Hay hū: Bağırıp çağırma (Div. Hik. 28/XIX-2/1, 28/XIX-5/1). Hay "hey, bağırma" (Arat 2008: 1152) anlamındadır. Div. Hik. 28/XIX-2/1 *Ol halkada hay hū kılur şurat üçün.* "Şöhret kazanmak için bu halka içinde bağırıp çağırırlar."

Hayl haşem: Halk (NF 392/1). Hayl "zümre takım" (Ata 2019: 631); haşem "tebaadan olan, maiyet halkı" (Ata 2019: 629) anlamlarındadır. NF 392/1 *... süleymān peygāmbar 'as haylı haşemı birle ādemīleri perīleri birle bu ulug azamatı havā üze uçup kuş meŋizlig barur erdi.* "… Süleyman Peygamber (as) halkı ile, insanlar, periler ile bu ulu heybeti havada uçup kuş gibi giderdi."

Hayl u haşem: Halk (Kıs. En. Aysu Ata 65r/14). Bkz. Hayl haşem. Kıs. En. Aysu Ata 65r/14 *Taŋlası kün melik ma kalmadı hayl u haşemi yér kudı bardılar.* "Yarın hükümdar da kalmadı halkı yer altına gitti."

Hayl ü hışt: Eş dost (Div. Hik. 6/IV-10/2). Bkz. Hayl haşem, Hayl u haşem. Hışt "öz, nefis; yakınlık, nesep" (Ata 2019: 370) anlamlarındadır. Div. Hik. 6/IV-10/2 *Mecnun sıfat hayl u hıştın kaçıp tandım.* "Mecnun gibi eşten dosttan, hısım akrabadan kaçıp (kimseyi) tanımaz hale geldim."

Hayr u ihsān: İyilik (MM 276/2, 381/3). Hayr "hayır, sevap" (Argunşah, Toparlı 2018: 221); ihsān "iyilik, ihsan, bağış" (Argunşah, Toparlı 2018: 224) anlamlarındadır. MM 276/2 *Éliŋ hayr u ihsān saçıp tökse-sén.* "Elin iyilik saçıp döksen."

Helāl arıg: Helal ve temiz (K. Ter. 24a/5). Bkz. Harām takı helāl, Arıg pāk, Arıg sılıg, ‘Azīz arıg, Edgü arıg, Helāl arıg (Karahanlı). K. Ter. 24a/5 *Ay kişiler yiŋ ol nirsedin kim yirde helālnı arıgnı.* “Ey insanlar, yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarını yiyin.”

Helāl harām: Helal haram (Div. Hik. 28/XIX-9/2, 28/XIX-10/4). Bkz. Harām takı helāl, Helāl arıg. Div. Hik. 28/XIX-10/4 *Helāl harām farkın bilmes yürürler-e.* “Helal haram demeden geçinip giderler.”

Heybetlıg ‘azametlıg: Heybetli azametli (Kıs. En. Aysu Ata 211r/12-13). Bkz. Küçlüg heybetlig. ‘Azametlıg “azametli, heybetli, debdebeli” (Ata 2019: 512) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 211r/12-13 *... andag heybetlıg ‘azametlıg cebre’īl mevlī te‘ālā heybetinde yay kirişi tég inçgeldi.* “… öyle heybetli ve azametli Cebrail, Allah’ın heybetinden yay kirişi gibi inceldi.”

Hıkd ve hased: Düşmanlık (Kıs. En. Aysu Ata 236v/9). Bkz. ‘Adāvet ve hased, Hased ve kīne. Hıkd “kin, garaz, gizli düşmanlık” (Ata 2019: 635) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 236v/9 *Hıkd ve haseddin ırak tursunlar.* “Düşmanlıktan uzak dursunlar.”

Hırs u havā: Her türlü istek, tutku (Div. Hik. 20/XXXVII-9/2). Bkz. Hırs “hırs, şiddetli istek, tutku” (Arat 2006: XXVI) anlamlarındadır. Div. Hik. 20/XXXVII-9/2 *Hırs u havā tekebbürni üyin buzgıl.* “Her türlü istek ve tutku ile benliğin evini dağıt.”

Hīç hīç: Hiç (HŞ 4449). Hīç “hiç” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 97) anlamındadır. HŞ 4449 *Cihān ef‘i yılan tig pīç pīç ol / Burun bar tig velī soŋ hīç hīç ol.* “Cihan efi yılan gibi büklüm büklüm olur / Önce var gibi ancak sonra hiç olur.”

Hikmet takı bilig: Hikmet ve bilgi (K. Ter. 315b/9, 316a/8-9). Hikmet “doğru olduğu tahakkuk eden her türlü söz ve amel, hikmet” (Sağol 1993: 651); bilig “bilgi, bilme” (Sağol 1993: 567) anlamlarındadır. K. Ter. 315b/9 *Takı lūtga birdük aŋa hikmet takı bilig.* “Biz Lut’a hikmet ve bilgi verdi.”

Hikmetlig bilgen: Bilen, hakim (K. Ter. 125b/2, 132b/3, 133b/5, 140a/1, 141b/1, 253b/5, 408b/3-4, 472b/4, 498b/8). Bkz. Bilgen hikmetlig. K. Ter. 125b/2 *Takı ol hikmetlig bilgen.* “O (her şeyi) bilendir.”

Hīle al: Aldatma, hile (HŞ 3010). Bkz. Hīle al (Karahanlı). HŞ 3010 *Melik sizmedin anıŋ hīle alın.* "Hükümdar onun hilesini sezmedi."

Hīle tezvīr: Aldatma (HŞ 352). Bkz. Hīle al. Tezvīr "söze yalan karıştırma" anlamına gelmektedir. HŞ 352 *Hīle tezvīr kim köp bilse kutlur.* "Aldatmayı kim çok bilse kurtulur."

Hīle vü mekr al: Hile (HŞ 2123). Bkz. Hīle al, Hīle tezvīr. Mekr "hile, düzen, aldatma" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 180) anlamındadır. HŞ 2123 *Sakışsız hīle vü mekr alları bar.* "Sayısız hileleri var."

Hūr u gılmān: Huri ve gılman (Div. Hik. 3/II-4/1, 15/XXXIII-6/4, 22/XXX-9/4, 23XXXII-6/4). Hūr "huri, cennet kızları" (Ata 2014: 175); gılman "köle, esir" (Ata 2014: 151) anlamlarındadır. Div. Hik. 3/II-4/1 *On bişimde hūr u gılman karşu kildi.* "On beşimde huri ve gılman çıkageldi."

Hūy u hāy: Hay huy (HŞ 1596). Bkz. Hāy hū (Karahanlı). HŞ 1596 *Çavuşlar mündi hūy u hāy birle.* "Çavuşlar huy hay ile bindiler."

Hükm ü kazā: Emir ve kaza (Kıs. En. Aysu Ata 93v/7, 215v/19). Hükm "hüküm, emir" (Ata 2019: 639); kazā "mukadderatın ortaya çıkması, kaza" (Ata 2019: 678) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 93v/7 *Ya'kūb yalavaçga ol hatlardın biri mevlī ta'ālā hükm ü kazā kıldı ya'kūbga tégmedi.* "Yakup Peygamber'e o fermanlardan biri Mevla emretti ve oldu, Yakup'a ulaşmadı."

Hürmet 'izzet: Saygı ve şeref (Kıs. En. Aysu Ata 184v/14, 193v/3). Hürmet "hürmet "hürmet, saygı" (Ata 2019: 639); 'izzet "izzet, itibar, şeref, kıymet" (Ata 2019: 657) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 184v/14 *Halīme aydı ey sādāt-ı 'arab ogluŋnı cān birle tīmār kılayın eger nerse bérseŋ bérmeseŋ hürmetiŋ 'izzetiŋ maŋa bes turur.* "Halime dedi: Ey Arap efendi, oğlunu canınla bakayım eğer bir şey versen vermesen saygı ve şerefin bana yeter."

Hürmet ve 'izzet: Saygı ve şeref (Kıs. En. Aysu Ata 185v/16). Bkz. Hürmet 'izzet. Kıs. En. Aysu Ata 185v/16 *Kāşkī 'ömr vefā kılsa munıŋ hürmetin ve 'izzetin körsem kuvangay érdim.* "Keşke ömür yetse bunun saygı ve şerefini görsem övünürdüm."

Hürmetlıg devletlıg: Hürmetli ve kutlu (Kıs. En. Aysu Ata 126r/17). Hürmetlıg "hürmetli, saygı duyulan" (Ata 2019: 639); devletlıg "devletli, kutlu" (Ata 2019: 581) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 126r/17 *Lā-cerem kıyāmetga tegi oglanları hürmetlıg devletlıg boldılar.* "Şüphesiz kıyamete kadar çocukları hürmetli ve kutlu oldular."

Hurmetlig 'izzetlig: Saygın, şerefli (NF 379/9-10). Bkz. Hürmetlıg devletlıg. 'İzzetlig "aziz, ulu" (Ata 2014: 191) anlamındadır. NF 379/9-10 *... takı biz kurayş kabīlalıg eşrāflar takı bégler takı hurmetlig 'izzetlig kimerseler ...* "… ve biz Kureyş kabilesinden ileri gelenler, beyler ile saygın ve şerefli kimseler …".

Hüsn ü lutf: Güzel ve iyi (HŞ 210, 216). Hüsn "güzellik, iyilik; güzel, iyi" (Karamanlıoğlu 2019: 270); lutf "güzellik, iyilik, lütuf" (Karamanlıoğlu 2019: 316) anlamlarındadır. HŞ 216 *Anıŋ tig hüsn ü lutfı boldı ma'rūf.* "Onun gibi güzel ve iyi bilindi."

Irak yakın: Uzak yakın (NF 105/14-15). Irak "uzak" (Ata 2014: 178); yakın "yakın; kısa, az" (Ata 2014: 466) anlamlarındadır. NF 105/14-15 *Ey babam bu cum'ada ırakdın yakındın üküş sahābalar kelgey.* "Ey babam bu Cuma uzaktan yakından sahabeler gelecekler."

Islan- sası-: Islanıp kokmak (Kıs. En. Aysu Ata 173v/20-21). Islan- "ıslanmak" (Ata 2019: 642); sası- "kokmak, bozulmak" (Ata 2019: 837) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 173v/20-21 *Şehrge kirdi érse kurumış ölügler kördi ıslamay sasımay turur bu né hāl turur.* "Şehre girdidiğinde kurumuş ölüler gördü, ıslanmaz kokmaz, bu ne haldir?".

Issıg savuk: Sıcak soğuk (Kıs. En. Aysu Ata 175r/13). Bkz. İsigli sogıklı (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 175r/13 *Emīrü'l-mü'minīn 'Alī raziya'llāhu 'anhu rivāyetinçe ba'zısı bir karış ba'zısı yavlak uzun tırnakları yitig boyları tüslüg ıssıg savukdın saklayu teg.* "Emirülmüminin Ali (ra) rivayetine göre bazısı bir karış, bazısı çok uzun; tırnakları keskin, vücudu sıcak ve soğuktan koruyor gibi tüylü."

Īcāb u kabūl: Rıza (MM 258/1). Īcāb "gerek, lüzum" (Argunşah, Toparlı 2018: 224); kabūl "razı olma, kabul" (Argunşah, Toparlı 2018: 226) anlamlarındadır. MM

258/1 *Īcāb u kabūl kabz hibede yeter.* "Birisine bir şey verirken rıza ve teslim yeter."

İç taş: İç dış (HŞ 3810). Bkz. İç taş (Göktürk), (Uygur), (Karahanlı), İç hem taş (Karahanlı). HŞ 3810 *Şīrīn tiyü köyer irdi içi taşı.* "İçi dışı Şirin diye yanar."

İç ü taş: İç dış (Div. Hik. 3/II-7/2, 5/XXVII-6/4, 7XXVIII-7/2, 9/XI-10/2, 11/X-8/2, 19/XXXV-10/3, 32/XLVI-2/3). Bkz. İç taş. Div. Hik. 3/II-7/2 *Zikrin aytıp iç ü taşım tāhır boldı.* "Allah'ı (çok çok) zikrettim, içim dışım temizlendi."

İç- oyna-: İçip oynamak (HŞ 1607). İç- "içmek", oyna- "oynamak" fiilleridir. HŞ 1607 *Ni 'işret koydılar kim sormadılar / İçe oynayu hoş ol iki 'āşık.* "O iki aşık içip oynayıp öyle eğlendiler ki sormadılar."

İç- yi-: Yiyip içmek (Div. Hik. 8/V-4/2, 34/IX-5/3). Bkz. İç- yi- (Karahanlı). Div. Hik. 34/IX-5/3 *İçmiş yimiş ni'metleri kaygu mihnet.* "Yediği içtiği, ümmeti için kaygı ve mihneti (bilin). Div. Hik. 8/V-4/2 *Ay bü'l-'acep içmek yemek rāhat uçun.* "Ey ahmak, yemek içmek ve keyif çatmak için mi?".

İçgü yigü: Yiyecek içecek (HŞ 2515, 3015). Bkz. Aş yégü, Yigü içgü (Uygur), İçgü yigü (Karahanlı). HŞ 2515 *Ni ol yüncü kümüş altunga baktı / Ni içgü yigü hil'at tonga baktı.* "Ne o inci, altın gümüşe baktı ne yiyecek içecek, kaftan elbiseye baktı."

İdiş ayak: Kapkacak (Kıs. En. Aysu Ata 93r/1). Bkz. İdiş ayak (Uygur), Baş adak/ayak, Él adak, Elig takı adak. Kıs. En. Aysu Ata 93r/1 *Ékinç yıl idiş ayakların bérip aşlık aldılar.* "İkinci yıl kağkacaklarını verip yiyecek aldılar."

İkbāl u devlet: Baht (HŞ 710, 3382). Bkz. Baht u devlet, Devlet u tāc. İkbāl "ikbar, talih, baht" (Karamanlıoğlu 2019: 274) anlamındadır. HŞ 3382 *Sa'ādet çāvuşı bolsun öŋinde / Yana ikbāl u devlet hem soŋında.* "Öncesinde saadet çığırtganı sonra da yine baht olsun."

İkrār u tasdīk: İkrar ve tasdik (MM 19/3). İkrār "kabul ve tasdik ettiğini dil ile söyleme" (Argunşah, Toparlı 2018: 224); tasdīk "doğrulama, gerçek olduğunu söyleme" (Argunşah, Toparlı 2018: 260) anlamlarındadır. MM 19/3 *Bu ikrār u*

tasdīk bolur rāst kaçan / ‘ameldin üzeŋde körünse yurun. “Bu ikrar ve tasdik -ancak- üzerine amel eklendiğinde doğru olur.”

İley takı soŋ: Ön ve arka (K. Ter. 147b/2, 241a/5, 298a/8, 456a/6-7, 457b/1, 459a/6, 481b/9). Bkz. Āhir soŋ. İley “ön” (Sağol 1993: 670) anlamındadır. K. Ter. 241a/5 *Aŋa navbatlaşgan bar ileyindin takı soŋındın saklayurlar anı taŋrı buyrukındın.* “İnsanı önünden ve arkasından takip edenler vardır, Allah’ım emriyle onu korurlar.”

İley takı art: Ön ve arka (K. Ter. 552b/3). Bkz. İley takı soŋ. Art “arta, arka taraf” (Sağol 1993: 528) anlamındadır. K. Ter. 552b/3 *Hakīkat üze ol kivrür ileyindin takı artındın saklaganlar.* “Önünden ve ardından gözcüler salar.”

İley yā art: Ön ve arka (K. Ter. 290a/9). Bkz. İley takı soŋ, İley takı art. K. Ter. 290a/9 *... kim ‘ayblig kılsam anı takı irdi ileylerinde yā artlarında pādşāh alur tigme bir edgü kemini küçeyü.* “… çünkü önlerinde ve arkalarında her iyi gemiyi zorla alan padişah vardı.”

İlgerü artgaru/artkarı: İleri geri (Kıs. En. Aysu Ata 194v/19-20, 211v/4). İlgerü “doğu; ileri, ön taraf” (Ata 2019: 648); artgaru “arka taraf” (Ata 2019: 491) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 211v/4 *Hak ta‘ālānı yokaru kuyı astın üstün ilgerü artgaru birle yād kılsa kāfir bolur.* “Allah’ı yukarı aşağı, alt üst, ileri geri ile ansa kafir olur.”

‘İlm ü ‘amel: Hikmet (MM 324/1). ‘İlm “ilim, bilim” (Argunşah, Toparlı 2018: 225); ‘amel “iş, dini vecibelerin yerine getirilmesi” (Argunşah, Toparlı 2018: 199) anlamlarındadır. MM 324/1 *Bu ‘ilm ü ‘amele ınanmagu ér.* “Bu hikmete inanmayan insan.”

‘İlm ve ‘amel: Hikmet (K. Ter. 42b/9, 43a/1). Bkz. ‘İlm ü ‘amel. K. Ter. 42b/9 *Birür ‘ilm ü ‘amelni kimge tilese.* “Dilediğine hikmet verir.”

‘İlm ü hikmet: Bilgi ve hikmet (Kıs. En. Aysu Ata 138r/19; HŞ 19). Bkz. ‘İlm ü ‘amel, ‘İlm ve ‘amel, Hikmet takı bilig. Kıs. En. Aysu Ata 138r/19 *Mevlī ta‘ālā ‘ilm ü hikmet birle yalavaçlık kamugın süleymānga aça bérdi.* “Allah, bilgi ve hikmeti peygamberlikle birlikte hepsini Süleyman’a açıkladı.”

‘İlm ve hikmet: Bilgi ve hikmet (Kıs. En. Aysu Ata 187v/19). Bkz. ‘İlm ü ‘amel, ‘İlm ve ‘amel, Hikmet takı bilig, ‘İlm ve hikmet. Kıs. En. Aysu Ata 187v/19 *Kulakın köydürmegil ol kulak birle ‘ilm ve hikmet sözin işitti.* “Kulağını yakma, o kulakla bilgi ve hikmet sözlerini dinledi.”

Īmān İslām: İman ve İslam (Kıs. En. Aysu Ata 29r/13). Īmān “iman” (Ata 2019: 649); islām “İslam” (Ata 2019: 653) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 29r/13 *Hūd ol tepelerge agıp olarnı īmānga islāmga da‘vet kılur érdi.* “Hud o teperlere çıkıp onları imana ve İslam’a davet ederdi.”

İngen aşgan: İnen yükselen (Kıs. En. Aysu Ata 18v/11-12). İngen “inen” (Ata 2019: 650); aşgan “çıkan, yükselen” (Ata 2019: 494) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 18v/11-12 *Bu beşik tuşunda ingen aşgan ne turur.* “Bu beşik karşısında inen yükselen nedir?.”

İni aga: Kardeş ağabey (Kıs. En. Aysu Ata 197v/2). İni “küçük erkek kardeş” (Ata 2019: 652); aga “ağabey, yaşça büyük erkek kardeş” (Ata 2019: 473) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 197v/2 *Tirig koymagam bir ini ağanı.* “Ağabeyi kadeşi sağ koymayayım.”

İŋremek takı akırmak: Ah edip inleme (K. Ter. 224b/1). İŋremek “inleme, inilti; uğultu, kükreme” (Sağol 1993: 676); akırmak “ağrıma, ağrı, acı” (Sağol 1993: 511) anlamlarındadır. K. Ter. 224b/1 *Anlarga anıŋ içinde iŋremek takı ağrımak.* “Onlar orada ah edip inlerler.”

İns ü cān: İnsan ve can (HŞ 2782, 3380). Bkz. Akl u cān, Cān köŋül, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u ten/tin, Cihān u cān. İns “insan” demektir. HŞ 2782 *Yaratguçı ol ol bu ins ü cānnı.* “O, insanı ve canı yaratandır.”

İş küç: İş güç (Kıs. En. Aysu Ata T 167a/10). Bkz. İş küç (Göktürk), (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata T 167a/10 *Kamug iş küçni ol bildi bayıdı, küçlendi.* “Bütün işi güçü o bildi, zengin oldu, güçlendi.”

İşçi yumuşçı: İşçi (Kıs. En. Aysu Ata 187v/4, 187v/13). İşçi “işçi” (Ata 2019: 654); yumuşçı “işçi” (Ata 2019: 987) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 187v/4

Resūlga ‘Ātike işçi yumuşçı tonın keydürdi. “Peygambere ‘Ātike işçi kıyafetini giydirdi.”

İzle- iste-: İzleyip aramak (NF 21/11-12). İzle- “iz sürmek” (Ata 2014: 191); iste- “istemek; aramak” (Ata 2014: 188) anlamlarındadır. NF 21/11-12 *Andın soŋ kāfirlar peygāmbar ‘as’nuŋ izini izleyü isteyü keldiler gār agzıŋa tegi.* “Ondan sonra kafirler Peygamber’in izini izleyerek mağaraya kadar geldiler.”

‘İzz ü cāh: İzzet ve makam (MM 319/3). ‘İzz “yücelik, ululuk” (Argunşah, Toparlı 2018: 226); cāh “itibar, makam” (Argunşah, Toparlı 2018: 212) anlamlarındadır. MM 319/3 *Velī nefsge rāhat kerek ‘izz ü cāh.* “Fakat nefse rahat, izzet ve makam gerekir.”

‘İzz ü celāl: Ululuk, yücelik (Kıs. En. Aysu Ata 76v/17, 89r/6, 101r/4, 116v/4, 196r/10). Bkz. ‘İzz ü cāh, ‘Azamet ve celāl. Kıs. En. Aysu Ata 89r/6 *Meniŋ ‘izz ü celālim hakkı hürmeti séni ayakçığa unutturgay-men.* “Benim yüceliğimin hakkı hürmeti için seni kadehçiye unutturacağım.”

‘İzz ü devlet: İzzet ve saadet (HŞ 1325). Bkz. ‘İzz ü cāh, Baht u devlet, Cāh u devlet, Devlet u tāc, İkbāl u devlet. HŞ 1325 *Siniŋ bir tel saçıŋ miŋ ‘izz ü devlet.* “Senin bir tel saçın bin izzet ve saadettir.”

‘İzz ü hürmet: Saygı ve şeref (HŞ 710, 1239). Bkz. ‘İzz ü cāh, ‘İzz ü devlet. Hürmet “saygı, hürmet, itibar” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 99) anlamındadır. HŞ 710 *Kavī tāli‘ yana ikbāl u devlet / Birikmiş körk ü irdem ‘izz ü hürmet.* “Güçlü tali yine bahttır, iyilik ve erdem, saygı şeref toplanmış.”

‘İzzet ve celāl: Ululuk, yücelik (Kıs. En. Aysu Ata 112v/10). Bkz. Hürmet ‘izzet, Hürmet ve ‘izzet, ‘Azamet ve celāl, ‘İzz ü celāl. Kıs. En. Aysu Ata 112v/10 *Meniŋ ‘izzetim celālim hakkı hürmeti sizlerge īmān hil‘atin kéddürmegünçe bu künni olarga togurmagay-men.* “Benim yüceliğimin hakkı hürmeti için sizlere iman elbisesini giydirmedikçe bu günü onlara doğurmayacağım.”

‘İzzet hürmet: Saygı ve şeref (Kıs. En. Aysu Ata 42v/17, T 162a/19; NF 404/11-12). Bkz. Hürmet ‘izzet, Hürmet ve ‘izzet, ‘İzzet ve celāl. Kıs. En. Aysu Ata 42v/17 *Biziŋ ‘izzetimiz hürmetimiz kalmagay.* “Bizim saygı ve şerefimiz kalmayacak.”

‘İzzet ve hürmet: Saygı ve şeref (Kıs. En. Aysu Ata 14v/1, 187r/18, 191r/5, 237r/9). Bkz. Hürmet ‘izzet, Hürmet ve ‘izzet, ‘İzzet ve celāl, ‘İzzet hürmet. Kıs. En. Aysu Ata 14v/1 *Mevlī hazretinde ‘azze ve celle ‘izzetim ve hürmetim bar.* “Allah nezdinde saygı ve şerefim var.”

‘İzzetsiz hürmetsiz: Saygı ve şereften yoksun (Kıs. En. Aysu Ata 196r/8). Kıs. En. Aysu Ata 196r/8 *Ey ‘ömer bu sözni sır içinde tutgıl Mekke halkı işitser kamug aŋa īmān kéltürgeyler biz ‘izzetsiz ve hürmetsiz bolgay-miz.* “Ey Ömer, bu sözü sır tut, Mekke halkı duyarsa ona iman edecekler, biz saygı ve şereften yoksun kalacağız.”

Kabargan artgan: Köpük (K. Ter. 242a/5). Kabargan “köpük” (Sağol 1993: 688); artgan “artan, çoğalan, yükselen” (Sağol 1993: 528) anlamlarındadır. K. Ter. 242a/5 *Kötürdi akın kabargan artgan.* “Sel, köpüğü götürdü.”

Kaç- kork-: Korkup kaçmak (Kıs. En. Aysu Ata 143v/18). Kaç- “kaçmak” (Ata 2019: 658); kork- “korkmak” (Ata 2019: 721) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 143v/18 *Men kaçmış korkmış kişi-men.* “Ben korkup kaçmış kişiyim.”

Kaç- kurtul-: Kaçmak kurtulmak (HŞ 1790). Bkz. Kaç- kurtul- (Karahanlı). HŞ 1790 *Atı küçlügleri kaçtı kurtuldı.* “Atı güçlüler kaçtı kurtuldu.”

Kadd u kāmet: Boy pos (HŞ 1425). Kadd “boy” (Karamanlıoğlu 2019: 286); kāmet “farz namazlardan önce okunan namaza çağrı; boy, endam” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 125) anlamlarındadır. HŞ 1425 *Sanūber kadd u kāmet hoş yitürmiş*. “Sanuver ağacı boyu posu hoş yetiştirmiş.”

Kadgu emgek: Elem, sıkıntı (Kıs. En. Aysu Ata 22v/10). Bkz. Belā emgek, Emgek agrıg. Kadgu “kaygı, tasa, üzüntü” (Ata 2019: 660) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 22v/10 *Kéçe kündüz özi yalguz kadgu emgek yüklenip ...* “Gece gündüz kendi yalnız sıkıntı yüklenip …”.

Kadgu hasret: Sıkıntı (NF 333/16). Bkz. Kadgu emgek. Hasret “hasret, özlem; üzüntü, sıkıntı” (Ata 2014: 163) anlamlarındadır. NF 333/16 *Hatunı kadgu hasrat birle şeherke barıp turur erdi*. “Hatunu sıkıntıyla şehre gitmişti.”

Kadgu sakınç: Kaygı, sıkıntı (HŞ 1415). Bkz. Kadgu emgek, Kadgu hasret, Kaygu sakınç (Uygur), Kadgu sakınç (Karahanlı). HŞ 1415 *Kiter çimgen körüp kadgu sakınçı.* "Çimenliği görünce kaygı sıkıntı gider."

Kadgu takı kadgu: Kaygı ve tasa (K. Ter. 236a/8). Bkz. Kadgu emgek, Kadgu hasrat, Kadgu sakınç. K. Ter. 236a/8 *Aydı hakīkat üze şikāyet kılur men sabr kılu bilmegen kadgumnı takı kadgumnı taŋrı tapa.* "Ben üzüntü ve tasamı Allah'a söylerim, dedi."

Kadgulug bezmān: Kaygılı, üzgün (NF 53/13-14). Kadgulug "kaygılı, üzgün" (Ata 2014: 195); bezmān "kederli, üzgün, kırılmış, incinmiş" (Ata 2014: 60) anlamlarındadır. NF 53/13-14 *Takı sol yanına bakar kadgulug bezmān bolup yıglar.* "Sol yanına bakar, kaygılanıp ağlar."

Kadgulug muŋlug: Sıkıntılı, üzüntülü (Kıs. En. Aysu Ata 236v/13). Bkz. Kadgulug bezmān. Muŋlug "sıkıntılı, kaygılı, bunlu" (Ata 2019: 774) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 236v/13 *Kadgulug muŋluglarka buluşsunlar.* "Kaygılılara dostça yaklaşsınlar."

Kāfır fāsık: İnkârcı ve günahkâr (K. Ter. 565b/3). Kāfır "inkâr eden, inanmayan, kafir" (Sağol 1993: 691); fāsık "günahkâr" (Sağol 1993: 629) anlamlarındadır. K. Ter. 565b/3 *Anlar anlar kāfırlar fāsıklar.* "Onlar inkârcı ve günahkarlardır."

Kāfır takı munāfık: İnkârcı ve iki yüzlü (K. Ter. 404b/5). Bkz. Kāfır fāsık. Munāfık "iki yüzlü" (Sağol 1993: 803) anlamındadır. K. Ter. 404b/5 *Takı boyun sümegil kāfırlarga takı münāfıklarga takı kodgul āzārlarını.* "İnkârcılara ve iki yüzlülere boyun eğme, eziyetlerine aldırma."

Kah kah: Kahkaha, gülerken çıkan ses (Div. Hik. 10/XLIII-9/1). Div. Hik. 10/XLIII-9/1 *Sırat kiçmey bende bolsaŋ kah kah külme.* "(Gerçek) kullardan isen Sırat'ın geçmeden kahkaha ile gülme."

Kāhin müneccim: Gaipten haber verme iddiasında olan, kāhin (Kıs. En. Aysu Ata 182v/9). Kāhin "gaipten haber verme iddiasında olan, kāhin" (Ata 2019: 662); müneccim "müneccim" (Ata 2019: 779) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata

182v/9 *Kāhinler müneccimler bu zamānda çıkgusı tép aytur érdiler.* "Kahinler ve müneccimler bu zamanda çıkacak diye söylerlerdi."

Kan yaş: Kan yaş (Kıs. En. Aysu Ata 75r/20; NF 76/17-77/1). Bkz. Et takı kan. Yaş "yaş, gözyaşı" (Ata 2019: 963) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 75r/20 *Ol hālde yūsuf 'aleyhi's-selām başın kudı kemişip közlerindin kan yaş akıtu aydı.* "O halde Yusuf (as) başını aşağı koyup gözlerinden kan yaş akıtarak dedi."

Kand ü 'asel: Bal şeker (Div. Hik. 38/XLIX-54/1). Kand "şeker" (Arat 2008: 1167); 'asel "bal" (Ata 2019: 230) anlamlarındadır. Div. Hik. 38/XLIX-54/1 *Meniŋ hikmetlerim kand ü 'aseldür.* "Benim hikmetlerim bal şekerdir."

Kand u bādām: Şeker badem (HŞ 2995). Bkz. Kand u 'asel. Bādām "badem" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 21) anlamlarındadır. HŞ 2995 *Şeker hem bir ilinde kand u bādām / Bir ilginde alıp hoş şekkerin cām ...* "Bir elinde şeker bir elinde şeker ve badem alıp şekkerden kadehi …".

Kand u şekker: Şeker (HŞ 463, 828, 2837). Bkz. Kand u 'asel, Kand u bādām, Bal şeker, Şeker kand (Karahanlı). HŞ 463 *Tolup beste agızlar kand u şekker / 'Aceb kim ança şīrīn bolsa kevser.* "Ağızlar şekerle dolup kapanlı ike Kevser tatlı olsa şaşılır mı?".

Kanı kanı: (HŞ 1064). Kanı "hani" (Karamanlıoğlu 2019: 288) anlamındadır. HŞ 1064 *Kilip tün aştı kiçti yok nişānı / Anıŋ birle kiçigli kanı kanı.* "Gece gelip geçti izi yok, onunla geçenler hani?".

Kap karındaş: Hısım akraba (Kıs. En. Aysu Ata 105r/7, 108v/1). Kap "eğreti hısım, akraba" (Ata 2019: 668); karındaş "kardeş" (Ata 2019: 671) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 105r/7 *Barıŋ ken'anga ya'kūb yalavaçnı hatunı birle adın kap karındaşnı köçürüp kéliŋ.* "Gidin Kenan'a Yakup Peygamber'i hatunu ile başka akrabalarını göçürüp gelin."

Kap kayaş: Hısım akraba (Kıs. En. Aysu Ata 181r/19). Bkz. Kap karındaş. Kayaş "akraba, hısım" (Ata 2019: 676) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 181r/19 *Kap kayaşın arturuban koldı 'āsī ümmetin.* "Hısım akrabayı artırarak asi ümmetini istedi."

Kar buz: Kar buz (Kıs. En. Aysu Ata 68r/18). Kar "kar" (Ata 2019: 669); buz "buz" (Ata 2019: 565) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 68r/18 *Kéçti behmen zemherīr kış kalmadı karı buzı.* "Kara kış geçti, karı buzu kalmadı."

Karaŋkuluk takı yarukluk: Karanlık ve aydınlık (K. Ter. 123b/3). Bkz. Karaŋku yarukluk (Karahanlı). K. Ter. 123b/3 *Ögmek taŋrıga ol kim yarattı köklerni takı yirni takı kıldı karaŋkuluklarnı takı yarukluknı.* "Hamd, yerleri ve gökleri, karanlıkları ve aydınlıkları yaratan Allah'adır."

Karār ārām: Sakinlik, huzur (NF 359/17). Bkz. Ārām u karār, Ārām u karār u kuvvat. NF 359/17 *Hīç karārı ārāmı kalmadı takı sirrini hīç kişike aytu bilmez erdi.* "Hiç huzuru kalmadı, sırrını kimseye diyemiyordu."

Karı abuşka: Yaşlı (Kıs. En. Aysu Ata 23v/7). Karı "ihtiyar, yaşlı" (Ata 2019: 670); abuşka "yaşlı, ihtiyar adam" (Ata 2019: 467) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 23v/7 *Bir kün bir karı abuşka bir oglannı başlap nūhga keldi.* "Bir gün bir yaşlı kişi, bir oğlanın kılavuzluğunda Nuh'a geldi."

Karşu karşu: Karşı karşıya, karşılıklı (K. Ter. 254b/6, 475a/7). Karşu "doğru, -a doğru; karşı, karşılıklı" (Sağol 1993: 701) anlamındadır. K. Ter. 254b/6 *Takı tarttuk anı kim kögüzleri içinde kīnedin karındaşlar tahtlar üze karşu karşu.* "Onların gönüllerindeki kini çıkardık, artık kardeş olarak sedir üzerinde karşılıklı otururlar."

Kat kat: Kat kat, fazlasıyla, pek çok (K. Ter. 37a/9, 41b/3, 64b/2, 82b/6, 150b/4, 389b/1, 436a/7, 515b/1, 516b/3, 534b/9). Kat sözcüğünün "kat, huzur; tabaka, sıra; kat, misil" (Sağol 1993: 702) gibi çeşitli anlamları vardır. K. Ter. 37a/9 *Kim turur ol kim ötünç birür taŋrıga körklüg ötünç kat kat kılsa aŋa katlar köp.* "Allah'a kat kat karşılığını artıracağı güzel bir ödünç verecek kimdir?"

Katıg yumşak: Katı yumuşak (Kıs. En. Aysu Ata 6r/1). Katıg "katı, sert; güçlü; çok; güç, zor" (Ata 2019: 674); yumşak "yumuşak" (Ata 2019: 987) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 6r/1 *Ol toprakda safī tebiz ürüŋ kara süçüg açıg sarıg yaşıl kızıl kök katıg yumşak ve arıg arıgsız tatlıg tatsız kamug bar érdi.* "O toprakta saflık tuzluluk, ak kara, acı tatlı, sarı yeşil gök, sert yumuşak ve temiz kirli, tatlı tatsız hepsi vardı."

Katış karış: Karma karışık (K. Ter. 280b/9, 292a/3, 311/1). Katış "katma, ilave etme" (Sağol 1993: 706); karış "karışma" (Sağol 1993: 700) anlamlarındadır. K. Ter. 292a/3 *Takı kodduk anlarnıŋ pārasını ol kün katış karış bolurlar pāra içinde.* "Onların bir kısmını o gün bırakırız, karma karışık olurlar."

Katre katre: Damla damla (Kıs. En. Aysu Ata 237r/17). Katre "damla" (Ata 2019: 674) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 237r/17 *Körklüg yanaklarıdın katre katre yaş tama başladı.* "Güzel yanaklarından damla damla yaş damlamaya başladı."

Kav- sür-: Kovmak (HŞ 1788). Kav- "kovmak, defetmek" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 132); sür- "sürmek, defetmek, kovmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 245) anlamlarındadır. HŞ 1788 *Soŋınça şāh çerigi kavdı sürdi.* "Sonunda şah askeri kovdu."

Kavak kuruk: Boş (Div. Hik. 28/XIX 6/3). Bkz. Kurug kovuk (Karahanlı). Div. Hik. 28/XIX 6/3 *Oşbu yaŋlıg içi kavak kuruk destār / Köŋülsizni zordın mürit iterler.* "İşte böyle içi boş sarıklı gönülsüzleri zorla mürit yapar."

Kayış kamçı: Kamçı (Kıs. En. Aysu Ata 235v/16). Kayış "kayış" (Ata 2019: 677); kamçı "kamçı" (Ata 2019: 664) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 235v/16 *Aydı bir kün siz seferdin kelürde siz tevege minüp teve urur bolup ol kayış kamçı birle menim uçamka urdıŋız yavlak agrıdı.* "Bir gün siz seferden gelirken deveye binip deveye vururken kamçıyla benim sırtıma vurdunuz, kötü ağrıdı."

Kéçe érte: Gece gündüz (HŞ 833). Bkz. İrte kiçe, İrte takı kiçe. HŞ 833 *Kéçe érte atasınıŋ katında / Bilin baglap tururdı hıdmatında.* "Gece gündüz atasının huzurunda belini bağlayıp hizmetinde bulunurdu."

Kéçe kün: Gece gündüz (HŞ 4503). Bkz. İrte kiçe, İrte takı kiçe, Kéçe érte, Kiçe hem kün (Karahanlı). Kün "gündüz" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 168) anlamındadır. HŞ 4503 *Kéçe kün izder irdi ol tolun ay.* "O dolunayı gece gündüz isterdi."

Kéçe kündüz: Gece gündüz (Kıs. En. Aysu Ata 22v/10, 142v/21, 151v/15, 181r/17, 181r/17; Div. Hik. 2/XXVI-12/3, 7/XXVIII-11/3, 8/V-5/2, 10/XLIII-14/2, 13/XLVII-5/2, 14/XXIX-14/1, 19/XXXV-1/3, 20/XXXVII-10/3, 20/XXXVII-

29/2, 24/XLV-7/1, 27/XXIII-2/1, 30/XX-6/2, 33/XXII-4/2, 34/IX-5/1, 34/IX-8/1, 40/XXV-1/2). Bkz. Érte kéçe, Érte takı kéçe Kéçe érte, Kéçe kün, Kéçe kündüz (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 22v/10 *Kéçe kündüz özi yalguz kadgu emgek yüklenip …* "Gece gündüz kendi sıkıntı yüklenip …".

Kéçe takı érte: Gece gündüz (K. Ter. 52b/5-6). Bkz. Érte kéçe, Érte takı kéçe, Kéçe kündüz, Kiçe takı irte (Karahanlı). K. Ter. 52b/5-6 *Takı yād kılgıl idiŋni üküş takı namāz kılgıl kiçe takı érte.* "Rabb'ini çokça ayd et, gece gündüz namaz kıl."

Kéçmiş barmış: Geçen giden (Kıs. En. Aysu Ata 65r/2). Bkz. Bar- kel-. Kéç- "geçmek; bağışlanmak; vazgeçmek; ölmek" (Ata 2019: 679) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 65r/2 *Kéçmiş barmışnı kodsun kızını yaraşturup maŋa ıdsun.* "Geçen gideni bıraksın, kızını hazırlayp bana göndersin."

Kédgü yégü: Yiyecek giyecek (HŞ 2440). Bkz. Yigü kidgü (Karahanlı), Yégü kéygü. HŞ 2440 *Ni 'aklı bar ni hūşı ni karārı / Ni kédgü yégü ni avıngu yārı.* "Ne aklı ne kararı ne de yiyecek giyeceği ve avunacak bir yāri var."

Keme sıçkan: Fare (Kıs. En. Aysu Ata 129v/4). Keme "fare" (Ata 2019: 689); sıçkan "sıçan, fare" anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 129v/4 … balıklar tirildiler sékrip teŋizge tüştiler keme sıçgan inge kirgen gibi. "… balıklar dirildiler, ine giren fare gibi sıçrayıp denize düştüler.

Kénlik uçuzluk: Bolluk çokluk (Kıs. En. Aysu Ata 90r/12-13). Kénlik "genişlik; bolluk, çokluk" (Ata 2019: 690); uçuzluk "bolluk" (Ata 2019: 928) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 90r/12-13 *Sémiz sıgırlar yetti baş yaş bugdaylar kéŋlik ucuzluk turur.* "Semiz sığırlar, yedi baş taze buğdaylar bolluktur."

Kes kes: Parça parça, lime lime (Kıs. En. Aysu Ata 44v/6, 330r/13). Bkz. Kes kes (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 44v/6 *Nemrūd çerigiŋe yapuşdılar harcīlerin tonların atların süŋülerin tamām tüketü yediler kes kes kıldılar.* "Nemrut askerine yapıştılar, alacalı giysilerini, atlarını, süngülerini tamamen yediler, parça parça ettiler."

Kesek kesek: Bölük bölük (Kıs. En. Aysu Ata 121r/20). Bkz. Kesek kesek (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 121r/20 *Bu kamug ferişte birikip … ayturda tagnı turup kördi érse kesek kesek boldı.* "Bu bütün melekler toplanıp … dediğinde dağı kalkıp gördüğünde bölük bölük oldu."

Keyd hīle: Hile, aldatma (NF 43/11). Keyd "hile" (Ata 2014: 223); hīle "hile, düzen, aldatma" (Ata 2014: 173) anlamlarındadır. NF 43/11 *Körmediŋ mü yā muhammed rebbüŋ anlarnıŋ keydlerini hīlelerini bātıl kıldı?* "Ya Muhammet Rabbinin onların hilelerini batıl kıldığını görmedin mi?"

Keyd mekr: Hile, aldatma (Kıs. En. Aysu Ata 84v/10). Bkz. Keyd hīle. Mekr "hile, al" (Ata 2019: 756) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 84v/10 *Tişiler keydi mekri ulug turur.* "Kadınların hilesi büyüktür."

Kıs- sık-: Ovmak (MM 84/1). Kıs- "açıp kapamak, rahatsız etmek; ovmak" (Argunşah, Toparlı 2018: 233); sık- "elle ovmak" (Argunşah, Toparlı 2018: 255) anlamlarındadır. MM 84/1 *Kısa sıka yu él yüz birkaç yolı.* "Eli ve yüzü birkaç kere yıka."

Kış yay: Yaz kış (Kıs. En. Aysu Ata 18r/4-5; HŞ 1960). Kış "kış" (Ata 2019: 705); yay "yaz" (Ata 2019: 966) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 18r/4-5 *Şīs évde olturup iş işler biz yābānda kış yay émgenür-miz.* "Şis evde oturup iş yapar, biz çölde yaz kış sıkıntı çekeriz."

Kış takı yay: Yaz kış (K. Ter. 581a/5). Bkz. Kış yay. K. Ter. 581a/5 *Kureyşnüŋ ögretmeki üçün ögrenmekleri köçmekiŋe kışnıŋ takı yaynıŋ kulluk kılsunlar bu evnüŋ idisiŋe.* "Kureyş kabilesinin yaz kış yolculuklarında uzlaşması ve anlaşması sağlayan bu evin sahibine (Rabbine) kulluk etsinler."

Kış u yay: Kış yaz (HŞ 1487). Bkz. Kış yay, Kış takı yay. HŞ 1487 *Uşol köknin uyatındın kış u yay / Kök özre ornamış körüŋ me kün ay.* "Göğün utancından güneş ve ay yaz kış göğün üzerine yerleşmiş.""

Kıykım kıykım: Parça parça (Kıs. En. Aysu Ata 86r/18). Kıykım "parça parça" (Ata 2019: 706) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 86r/18 *Ya'nī éliglerin kıykım kıykım kıldılar.* "Yani ellerini parça parça ettiler."

Kız hatun: Kız kadın (NF 160/5). Bkz. Er hatun, Ér ve hatun. Kız "". NF 160/5 *Ertesi fātıma katıŋa kurayş kabīlasınıŋ kızları hatunları mübārekbād kılu kirdiler takı aydılar.* "Ertesi gün Fatıma'nın huzuruna Kureyş kabilesinin kızları kadınları "Mübarek olsun" diyerek girdiler ve dediler."

Kız kırkın: Kız cariye (HŞ 1999, 2656). Bkz. Kız hatun. HŞ 1999 *Buyurdı kul karavaş uş kız kırkın / Kamug atlandılar yol tuttı şīrīn.* "Kul köle cariyeye buyurdu, hepsi atlandı, Şirin yol tuttu."

Kız u cuvan: Gençler (Div. Hik. 28/XIX-2/3). Kız "kız", cuvan "genç" anlamlarındadır. Div. Hik. 28/XIX-2/3 *Kız u cuvan yıglışurlar suhbat uçun.* "Gençler sohbet için toplanırlar."

Kızlık kahtlık: Kıtlık (Kıs. En. Aysu Ata 93r/20). Bkz. Açlık kahtlık. Kızlık "kıtlık" (Ata 2019: 707) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 93r/20 *Kızlık kahtlık yıllarınıŋ béşinçi yılı érdi kim ya'kūb yalavaç oglanlarıga aydı.* "Kıtlık yıllarının beşinci yılıydı ki Yakup Peygamber çocuklarına söyledi."

Kiçig takı ulug: Büyük küçük (K. Ter. 198b/5, 508a/1). Bkz. Kiçig ulug (Karahanlı), Kiçig ya ulug (Karahanlı). K. Ter. 198b/5 *Takı harç kılmaslar harç kiçig takı ulug.* "Büyük küçük bir harcama yapmazlar."

Kiçig hem ulug: Büyük küçük (MM 164/2). Bkz. Kiçig takı ulug. MM 164/2 *Berāt ottuzınçı tüninde kamug / Kerek çıksa taşga kiçig hem ulug.* "Ferman, otuzuncu gecede büyük küçük herkesin dışarı çıkması yönündedir."

Kīl ü kāl: Dedikodu (MM 377/1). MM 377/1 *Yéter anda sén mén kéter kīl ü kāl.* "Sen ben davasını ve dedikoduyu kaldır, yeter."

Kin yıpar: Güzel koku (Kıs. En. Aysu Ata 239r/8). Bkz. Kin yıpar (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 239r/8 *Resūl 'aleyhi's-selāmnıŋ tuşı tuşında orun urdı kin yıparlar burar.* "Peygamber'in karşısında yer yaptı, güzel kokular kokar."

Kir- çık-: Girip çıkmak (Kıs. En. Aysu Ata 85r/12, 176r/3-4). Bkz. Kir- çık- (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 85r/12 *Ol altı hatun zelīhā katığa kirer çıkar érdiler.* "O altı kadın Zeliha'nın huzuruna girip çıkarlardı."

Kiş ü kurban: Sadak (HŞ 767). Kiş "içine ok konulan kap, sadak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 150); kurban "yay kabı, sadak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 163) anlamlarındadır. HŞ 767 *Yigitler kidip ton börk ü kaftan kamug bagladılar hem kiş ü kurban.* "Yiğitler elbise, börk ve kaftan giyip hepsi sadaklarını bağladılar."

Kol ayak: El ayak (Kıs. En. Aysu Ata 145r/8; Div. Hik. 20/XXXVII-23/3). Bkz. Baş adak/ayak, Él adak, Elig takı adak, İdiş ayak. Kol "el; taraf, yan" (Ata 2019: 472); ayak "ayak" anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 145r/8 *... miŋ batman témürni boynıga asıp kolın ayakın baglap teŋizge salıp helāk kıldı.* "… bin batman demiri boynuna asıp, elini ayağını bağlayıp denize bırakıp helak etti."

Kol boyun: Kol boyun (Kıs. En. Aysu Ata 72v/2). Bkz. Kol ayak, Baş boyun. Kıs. En. Aysu Ata 72v/2 *... kolını boynını bagladılar agzınga kan sürtüp ya'kūb yalavaçga keltürdiler ...* "… kolunu boynunu bağladılar, ağzına kan sürüp Yakup Peygamber'e getirdiler…".

Kol but: Kol, bacak (Kıs. En. Aysu Ata 39v/15, T 154b/17). Bkz. Kol but (Uygur), Kol ayak, Kol boyun. But "but, bacak" (Ata 2019: 565) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 39v/15 *Kün orta boldı kāfirler yanıp keldi kördiler butlarınıŋ kolı butı sınuk başları kesük.* "Gün ortası oldu, kafirler geri geldiler, putlarının kolu bacağının kırık olduğunu gördüler."

Kork- eymen-: Korkmak çekinmek (NF 76/14). Bkz. Kork- ayman- (Uygur), Kaç-kork-. NF 76/14 *Men sizke bardım korka eymenü.* "Ben size korka çekine geldim."

Kork- titre-: Korkup titremek (NF 8/7-8). Bkz. Kork- eymen-. Titre- "titremek, korkmak, dehşete düşmek" (Ata 2014: 428) anlamındadır. NF 8/7-8 *Takı közimdin gāyib boldı erse men takı korkug ve heybet birle revān ol gārdın çıkıp korka titreyü kelip aydım.* "Gözümden kaybolduğunda ben korkuyla yürüyerek o mağaradan çıkıp korkarak gelip dedim."

Kork- ürk-: Korkup ürküp (NF 16/15). Bkz. Kork- ürk- (Uygur), Kork- eymen-, Kork-titre-. NF 16/15 *Kaçan kim Mekke halkı mundag āvāz eşittiler erse cümle korkup*

ürküp yıglaşu keldiler takı aydılar. "Mekke halkı böyle sesi duyduklarında hepsi korkup ağlaşarak geldiler ve dediler."

Korkunç ve umınç: Korku ve umut (HŞ 20). Korkunç "korkulu durum" (Toparlı 1992: 556); umınç "umut, istek, arzu" (Toparlı 1992: 611) anlamlarındadır. HŞ 20 *Sevinç ve kadgu korkunç ve umınç yüz / Yarattı tün me kün ay ve yulduz.* "Sevinç ve kederi, korku ve umudu, geceyi günü, güneşi ve yıldızı da yarattı."

Koş koş: Çift çift (HŞ 1472). Koş "çift, mukabil, arkadaş" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 154) anlamlarındadır. HŞ 1472 ... *Tiyü kaç cām anıŋ tig içti koş koş.* "… diyerek onun gibi çift çift kaç kadeh içti?".

Koy kozı: Koyun kuzu (Kıs. En. Aysu Ata 69r/9, 216v/4, 216v/6; NF 353/17). Bkz. Koyun kuzı (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 69r/9 *Meni incilerim birle yābānga ıdgıl yazı yābānnı koy kozılarnı köreyin.* "Beni üvey kardeşlerimle çöle gönder, kırı çölü göreyim."

Kögüz ya'nī köŋül: Gönül kalp (K. Ter. 268a/5, 352a/1). Bkz. Köŋül kögüz (Uygur), Kögüs ya'nī köŋül (Karahanlı). K. Ter. 268a/5 *Kim küfr ketürse taŋrıga bitmişindin soŋ meger ol kim irse kim küçemlendi takı anıŋ köŋüli karār kılgan īmān birle velī ol kim irse kim açtı küfr birle kögüzni ya'nī köŋülini anlarnıŋ üze öfke taŋrıdın.* "Gönlü imanla doluyken zorlanan kişi hariç inandıktan sonra Allah'ı inkar eden ve gönlünü küfre açanlara Allah'tan gazap gelir."

Kök yaş: Gök yaş, yeşil yaş (Kıs. En. Aysu Ata 68r/15). Kök "yeşil; mavi; ot" (Ata 2019: 725); yaş "taze; bitki" (Ata 2019: 963) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 68r/15 *Ediz kök yıglar yagız yer küler bulutlar yaş akıtsa yaş oglan anadın togar tég yaş yaşap ölgen kara yerdin kök yaş otlar üner.* "Yüksek gök ağlar, yağır yer güler; bulutlar yaş akıtsa genç oğlan adanadan doğmuş gibi yaşayıp ölen kara yerden yeşil otlar büyür."

Kök yér: Yer gök (Kıs. En. Aysu Ata 149r/2, 151b14/15; HŞ 59). Bkz. Kök ve yir (Karahanlı), Kök hem yir (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 149r/2 *Kadehlerni kök yér suvı érmes suv birle toldurgıl.* "Kadehleri yer gök suyu ile doldur."

Kök takı yér: Yer gök (K. Ter. 40a/1, 64b/6-7, 123b/2, 132a/9-132b/1, 133a/4, 152b/7-8, 158a/5, 186a/5, 200a/6, 204a/9, 206b/8, 213b/3, 224b/4-5, 248b/6, 250a/6-7, 256a/8-9, 257b/5, 264b/1, 274b/6, 311b/5, 312b/6, 332a/8, 349b/4, 365a/6, 365b/8, 365b/9, 383a/2, 384b/4-5, 386a/4, 387b/7, 394a/9-394b/1, 396a/3, 409b/4, 411b/3, 415a/7, 419a/8, 423b/8, 425a/6, 432b/8, 434a/7, 438a/7, 441b/8, 467a/7, 472b/1, 474a/8, 474b/6, 477b/3, 478a/4, 479a/6, 483a/7, 488a/6, 489b/1, 494b/6, 497a/3, 502a/2-3, 509a/6-7, 514b/1-2, 515a/5, 533a/6). Bkz. Kök yér, Kök takı yir (Karahanlı). K. Ter. 40a/1 *Yitti anıŋ kürsisi köklerge takı yérge takı yok agruk aŋa ol ikisiniŋ saklamakı.* "Onun kürsüsü yerleri ve gökleri kaplamıştır, bu ikisini korumak ona güç gelmez."

Köni bışıg: Doğru ve olgun (Kıs. En. Aysu Ata 163v/11). Köni "doğru, gerçek" (Ata 2019: 726); bışıg "pişmiş; olgun" (Ata 2019: 535) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 163v/11 *Hikmet ma'nīsi köni bışıg işlig bolur.* "Hikmetin anlamı doğru ve olgun işli olur."

Köp telim: Çok çok (Kıs. En. Aysu Ata 238v/6). Köp "çok" (Ata 2019: 729); telim "çok, fazla, pek çok" (Ata 2019: 896) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 238v/6 *Bu ölügsek tegreside kördüm erse köp telim.* "Bu ölümlü çevrede gördüysem çok çok."

Köp ve az: Çok ve az (HŞ 3180). Bkz. Köp telim. HŞ 3180 *Niteg sindin yapayın uşbu rāznı / Kim örtüglüg bilir sen köp ve aznı.* "Senden bu sırrı nasıl saklayayım, sen gizli olanların çoğunu azını bilirsin."

Kör- éşit-: Görüp işitmek (Kıs. En. Aysu Ata 229r/15). Bkz. Kör- işid- (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 229r/15 *Anda kédin resūl 'aleyhi's-selāmka keldim aydım körmişim éşitmişim aytu bérdim.* "Ondan sonra Resul'e (as) gelip dedim, görüp işittiğimi anlattım."

Körk bézek: Güzel (Kıs. En. Aysu Ata 215r/16). Bkz. Boy körk. Bezek "bezek, süs, nakış" (Ata 2019: 535) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 215r/16 *Kıyāmet kün bolmışda tamām körkleri tamām bolur ammā meŋleri bolmas üçün körkleri bézekleri öksük turur.* "Kıyamet günü geldiğinde tamam güzellikleri tamam olur tamam olur ama yüzdeki benleri olmayacağı için güzellikleri eksik olur."

Körk ü irdem: İyili ve erdem (HŞ 710). Körk "güzellik, iyilik" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 159); irdem erdem, fazilet ve meziyet" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 113) anlamlarındadır. HŞ 710 *Kavī tāli' yana ikbāl u devlet / Birikmiş körk ü irdem 'izz ü hurmet.* "Güçlü tali yine bahttır, iyilik ve erdem, saygı şeref toplanmış."

Körklüg bézeklig: Güzel (Kıs. En. Aysu Ata 215r/1). Körklüg "güzel" (Ata 2019: 733); bézeklig "süslü, bezenmiş, işlenmiş" (Ata 2019: 535) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 215r/1 *Yana bir körklüg bézeklig sarāylar körer-men.* "Güzel saraylar görürüm."

Körklüg cemāllıg: Güzel (Kıs. En. Aysu Ata 45v/1). Bkz. Körklüg bézeklig. Cemāllıg "güzel, güzel yüzlü" (Ata 2019: 569) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 45v/1 *Melik ibrāhīmni kördi körklüg cemāllıg agırladı yanında orun bérdi atıŋ ne tép sordı.* "Hükümdar, İbrahim'i gördü, güzel ağırladı, yanında yer verdi, adın ne diye sordu."

Köşk sarāy: Köşk saray (NF 30/6). Köşk "köşk" (Ata 2014: 263); sarāy "saray, ev, bina" (Ata 2014: 361) anlamındadır. NF 30/6 *Şāmnuŋ köşkleri sarāyları maŋa köründi.* "Şam'ın köşkleri sarayları bana göründü."

Köyüp köyüp: Yanıp yanıp (HŞ 1178). Köy- "yanmak; yakmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 160) anlamındadır. HŞ 1178 *Yana bir yanda husrav kilge tip yār / Köyüp köyüp için 'ışk otı örter.* "Yine bir yanda Hüsrev yar gelecek diye yanıp yanıp aşk ateşini yakar."

Köy- örten-: Yanıp yakılmak (Kıs. En. Aysu Ata 78v/11). Bkz. Köy- örten- (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 78v/11 *Çerāg ma ulaşu köyer örtenür.* "Mum da sürekli yanar."

Köy- yan-: Yanıp tutuşmak (Div. Hik. 1/I-20/4, 7/XXVIII-6/2, 8/V-10/3, 13/XLVII-6/2, 32/XLVI-2/2). Bkz. Köy- örten-. Köy- "yanmak; yakmak" (Atalay II 1985: 246); yan- "yanmak" (Atalay III 1985: 65) anlamlarındadır. Div. Hik. 1/I-20/4 *Köyüp yanıp ahgar bolup öçtüm men-e.* "Yanıp tutuştum, kor ateş haline gelip söndüm ben hey!".

Köz kaş: Göz kaş (Kıs. En. Aysu Ata 187r/20). Bkz. Köz kaş (Gök), Baş köz, Él köz, Kaş köz (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 187r/20 *Saçı karalıkı közi kaşı kamug nūrānī andag kim kayda yörüse ya oltursa kırk künge tegi ol yérdin yıpar isi kélür érdi.* "Saçı saçı, karalığı, gözü kaşı hepsi nurlu öyle ki nerede yürüse veya otursa kırk güne kadar o yerden güzel koku gelirdi."

Köz köŋül: Göz gönül (Kıs. En. Aysu Ata 86r/14-15). Bkz. Baş köz, Él köz, Köz kaş, Kögüz ya'nī köŋül, Köŋül til, Köz köŋül (Karahanlı), Köŋül köz (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 86r/14-15 *Mücāhid aytur éliglerin bilekleriŋe tégi késtiler közleri köŋülleri birle yūsuf cemālin körüp agrıkın bilmediler.* "Mücahit, ellerini bileklerine kadar kestiler, gözleri ve gönülleriyle Yusuf'ın güzelliğini görünce ağrılarını unuttular, dedi."

Köz kulak: Göz kulak (Kıs. En. Aysu Ata 249r/9; HŞ 2057). Bkz. Baş köz, Él köz, Köz kaş, Köz köŋül, Köz kulak (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 249r/9 *Ögsüzler mālın yégen karınlarnıŋ köz kulaklarındın agız burunlarındın ot yalınlar çıkgusı.* "Öksüz malı yiyenlerin karınlarından, göz ve kulaklarından, ağız ve burunlarından ateşler çıkacaktır."

Köz tiz: Göz diz (Div. Hik. 1/I-25/2). Bkz. Baş köz, Él köz, Köz kaş, Köz köŋül, Köz kulak. Tiz "diz" (Arat 2008: 1248) sözcüğüdür. Div. Hik. 1/I-25/2 *Vā hasratā közdin tizdin kuvvet kitti.* "Yazık ki gözünden dizinden kuvvet gitti."

Kuç- öp-: Kucaklaşıp öpmek (Kıs. En. Aysu Ata 50v/9). Kuç- "kucaklamak, sarılmak" (Ata 2019: 737); öp- "öpmek" (Ata 2019: 816) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 50v/9 *... kızıl meŋzin sılıg özin boynın kuçup öpüp aydı.* "… kızıl yüzünü, temiz bedenini, boynunu kucaklayıp öpüp söyledi."

Kul karabaş/Kul karavaş: Köle cariye (Kıs. En. Aysu Ata 92v/19, T 169a/13, 193v/6; NF 17/8, 87/2, 161/8; HŞ 1999). Bkz. Kul karabaş (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 92v/19 *Yūsufnıŋ kırk hācibi boldı kırk miŋ satkun almış kul karabaşı boldı.* "Yusuf'un kırk veziri oldu, kırk bin satın aldığı köle ve cariyesi oldu." HŞ 1999 *Buyurdı kul karavaş uş kız kırkın / Kamug atlandılar yol tuttı şīrīn.* "Kul köle cariyeye buyurdu, hepsi atlandı, Şirin yol tuttu."

Kul küŋ: Kul, cariye (Kıs. En. Aysu Ata 66v/20-21, T 159a/5-6, 226v/7, 236v/12, 238r/13). Bkz. Kul karabaş, Kul küŋ (Uygur), Kul küŋ (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 66v/20-21 *Mālın tavarın mülkin esbābın kulın küŋin yūsufga satıp aşlık aldılar.* "Malını mülkünü, kölesini cariyesini Yusuf'a satıp buğday aldılar."

Kulak takı köz: Göz ve kulak (K. Ter. 128b/8, 203a/9, 456b/9-457a/1, 457a/5). Bkz. Baş köz, Él köz, Köz kaş, Köz köŋül, Köz kulak. K. Ter. 128b/8 *Aygıl kördüŋüz mü eger alsa taŋrı kulakıŋızını takı közleriŋizni takı mühr ursa köŋülleriŋiz üze kim turur tapungu taŋrıdın öŋin kelür sizge anıŋ birle.* "De ki: Gördünüz mü? Allah gözlerinizi ve kulaklarınızı alsa, kalbinize de mühür vursa size onu getirecek Allah'tan başka tanrı kimdir?".

Kūr ü ker: Kör ve sağır (Div. Hik. 38/XLIX-24/1). Kūr "kör", kerr "sağır" anlamlarındadır. Div. Hik. 38/XLIX-24/1 *Heme kūr ker ü bātını kezzap.* "Kör sağır ve iki yüzlü (gördüm)."

Kurt kuş: Kurt kuş (Kıs. En. Aysu Ata 220r/7). Bkz. Kurt u kuş (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 220r/7 *Ebū bekr aydı burun men kireyin içinde kurt kuş yılan çayan bar érse maŋa bolsun saŋa bolmasun tép özi kirdi.* "Ebu Bekir dedi: Önce ben gireyim, içinde kurt kuş, yılan çıyan varsa bana olsun, sana olmasın, diyerek kendi girdi."

Kurt u kuş: Kurt kuş, hayvanlar (Div. Hik. 3/II-8/3). Bkz. Kurt kuş. Div. Hik. 3/II-8/3 *Dünyedegi kurt u kuşlar kıldı selam.* "Dünyada kurtlar kuşlar selam verdi."

Kuş kumurs: Kuş kumru (Kıs. En. Aysu Ata 92v/11). Bkz. Kurt kuş, Kurt u kuş. Kumurs "karınca" (Ata 2019: 740) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 92v/11 ... *kalgan aşlıknı başı birle anbār kıldurur érdi kuş kumursga yémesün tép.* "… kalan yemekliği başıyla kuş karınca yemesin diye anbar yaptırırdı.

Kuş kurt: Kurt kuş (Kıs. En. Aysu Ata 3v/2, 13r/10, 13r/14, 13r/16, 16r/7, 16v/8, 24r/11, 28r/13, 38r/9, 48v/18, 68r/2, 70v/5, 81r/5, 88v/18, 144v/8, 224v/6). Bkz. Kurt kuş, Kurt u kuş. Kıs. En. Aysu Ata 3v/2 *Seşenbe küni cemī' 'ālem halkın yaratdı ve kuş kurtlarnı ve ferişte̊lerni yaratdı.* "Salı günü bütün alem halkını yarattı ve kurt kuşları ve melekleri yarattı."

Küç kuvvet: Güç kuvvet (Kıs. En. Aysu Ata 96v/21, 98r/11, 98v/5, 104r/3, 107v/12, 175v/19-20, 213r/12). Bkz. Küç kuvvet (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 96v/21 *Kaçan ya'kūb yalavaç ogulları ogrın atın işitti érse küçleri kuvvetleri kalmadı.* "Yakup Peygamber'in çocukları hırsız adını işitiğinde güçleri kuvvetleri kalmadı."

Küçeylik yakı āsānlık: Sıkıntı ve kolaylık (K. Ter. 158a/2). Küçeylik "sıkıntı, zorluk, meşakkat" (Sağol 1993: 777); āsānlık "kolaylık" (Sağol 1993: 531) anlamlarındadır. K. Ter. 158a/2 *Ayrılar sıkadı atalarımuznı küçeylik takı āsānlık.* "Atalarımız da sıkıntı ve kolaylık yaşamışlardı, dediler."

Küçlüg érklig: Güçlü kuvvetli (Kıs. En. Aysu Ata 148r/6). Küçlüg "gülcü, kuvvetli" (Ata 2019: 745); érklig "güçlü, hakim, yetkili, sahip" (Ata 2019: 607) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 148r/6 *Olar aydılar bizlerdin küçlüg érklig melīke-sén.* "Onlar dediler: Bizden güçlü hükümdarsın."

Küçlüg heybetlig: Güçlü, heybetli (Kıs. En. Aysu Ata 139v/17). Bkz. Küçlüg érklig. Heybetlig "heybetli" (Ata 2019: 634) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 139v/17 *Bu semdūn bir dīv érdi yavlak küçlüg heybetlig süleymānga boyun sunmaz érdi.* "Bu Semdun, güçlü heybetli Süleyman'a boyun eğmeyen kötü bir devdi."

Küçlüg kavī: Güçlü, kuvvetli (Kıs. En. Aysu Ata 138r/17). Bkz. Küçlüg érklig, Küçlüg heybetlig. Kavī "Kuvvetli" (Ata 2019: 675) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 138r/17 *Ba'zılar küçlüg kavī érdiler, süleymānga boyun sunmas érdiler.* "Bazıları güçlü kuvvetliydi, Süleyman'a boyun eğmezdiler."

Küfr ü sihr ü tugyān: Küfür, sihir, azgınlık; günah (Kıs. En. Aysu Ata 238r/6). Küfr "küfür, imansızlık" (Ata 2019: 745); sihr "sihir, büyü" (Ata 2019: 851); tugyān "taşkınlık, azgınlık" (Ata 2019: 915) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 238r/6 *Bir 'asā aymakı birle kamug küfr ü sihr ü tugyān yok yodun boldı.* "Bir asa demesiyle bütün günahlar yok oldu."

Küfr ü şirk: Küfür ve şirk (Kıs. En. Aysu Ata 66r/19). Bkz. Küfr ü sihr ü tugyān. Şirk "müşriklik, Allah'a ortak koşma" (Ata 2019: 869) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 66r/19 *Kimerse küfr ü şirk mendin kitsün tése sūretü'l-ihlāsnı okusun.* "Her kim benden küfür ve şirk koşma gitsin derse İhlas suresini okusun."

Küfr ü zulmet: Küfür ve karanlık (Kıs. En. Aysu Ata 2r/9, 22v/15). Bkz. Küfr ü sihr ü tugyān, Küfr ü şirk. Zulmet "karanlık" (Ata 2019: 995) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 2r/9 Küfr ü zulmet tūglarını yerge çalan muhammed. "Küfür ve karanlıkları yere çalan Muahmmet."

Kül- oyna-: Gülüp oynamak (HŞ 746, 770, 3786). Bkz. Oyna- kül- (Uygur), (Karahanlı), (Harezm). Çal- oyna-, İç- oyna-, Kuç- oyna-. Kül- "gülmek" fiilidir. HŞ 746 *... küle oynayu andın tiprediler.* "… gülüp oynayarak oradan hareket etti."

Kümüş altun: Gümüş altın (HŞ 4084). Bkz. Altun kümüş, Altun kümüş yinçü, Altun takı kümüş, Altun yinçü gevher, Kümüş altun (Karahanlı). HŞ 4084 *Kümüş altun niçe tiseŋ ni san bar.* "Gümüş altın ne kadar desen ne kadar var."

Kümüş ve altun: Gümüş ve altın (Kıs. En. Aysu Ata 222v/5). Bkz. Altun kümüş, Altun kümüş yinçü, Altun takı kümüş, Altun yinçü gevher, Kümüş altun. Kıs. En. Aysu Ata 222v/5 *Anda kédin ebū bekr re'yi birle iş kıldı tégme biriŋe kırk ūkıyye kümüş ve altun hükm kıldı.* "Ondan sonra Ebu Bekir görüşü ile iş yaptı, her birine kırk okka gümüş ve altın verilmesine karar verdi."

Kün ay: Güneş ve; gün ay (Kıs. En. Aysu Ata 67r/19, 76v/3; MM 3/1, 99/2; HŞ 1202, 1487, 1543, 4697). Bkz. Kün ay (Yenisey), (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 67r/19 *On bir yulduz kün ay birle inip yūsufga secde kılurlar.* "On bir yıldız, güneş ve ay ile Yusuf'a secde ediyorlar." Kıs. En. Aysu Ata 76v/3 *Kün ay secde kılgay arıg yüzge men.* "Temiz yüze günlerce aylarca secde edeceğim."

Kün takı ay: Güneş ve ay (K. Ter. 313a/2, 349b/9, 384b/5, 394b/7, 416b/4, 438a/8-9, 458b/4, 458b/5, 508a/5, 556b/6). Bkz. Kün ay. K. Ter. 313a/2 *Takı ol kim yarattı tünni takı kündüzni takı künni takı aynı tigme biri felek içinde yüzerler.* "O ki geceyi ve gündüzü, güneşi ve ayı yarattı, her biri felek içinde akıp gider."

Kün kün: Günden güne (Kıs. En. Aysu Ata 6v/21). Bkz. Kün ay, Kün takı ay. Kıs. En. Aysu Ata 6v/21 *Ādemnüŋ térisi be-gāyet körklüg érdi kün kün yaruklukı arta başladı.* "Adem'in derisi gayet güzeldi, günden güne parlaklığı artmaya başladı."

Kün ya kamer: Güneş ve ay (Kıs. En. Aysu Ata 77r/15). Bkz. Kün ay, Kün takı ay, Kün kün. Kamer "ay" (Ata 2019: 665) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 77r/15 *Yüzüŋüz kündin yarukrak körküŋüz kün ya kamer.* "Yüzünüz güneşten daha parlak, güzelliğiniz güneş ya ay."

Kündüz ü tün: Gece gündüz (HŞ 3366). Bkz. Kiçe kündüz, Tün kündüz (Karahanlı), (Harezm), Tünle kündüz (Karahanlı), (Harezm). Tün "gece" (Karamanlıoğlu 2019: 381) anlamındadır. HŞ 3366 *Hayalıŋka tapundum kündüz ü tün.* "Gece gündüz hayaline tapındım."

Küz yaz: İlkbahar sonbahar (HŞ 1960). Bkz. Yaz u küz (Harezm). HŞ 1960 *Kiçer kış yay ve ol hem küzi yazı.* "Kış yaz hem bahar sonbahar geçer."

Lā lā: Yok yok (Div. Hik. 15/XXXIII-1/1). Lā "yoktur, değildir" anlamına gelen cevap yerine veya yersiz inkarda kullanılan sözcük Arapçada sözcüğün başında nefy edatıdır. Div. Hik. 15/XXXIII-1/1 *Lā lā aytıp illa'llāga şeydā bolgan ...* "La la deyip İlla'llah (makamına erişmek için) çıldıran …".

La'l ü cevāhir: Mücevher (HŞ 3266, 4084). Bkz. 'Akīk u la'l, Dürr ü cevāhir. HŞ 3266 *Nisār kıldı öküş la'l ü cevāhir.* "Çok mücevher saçtı."

La'l ü dürr yākūt: Mücevher (HŞ 3276). Bkz. 'Akīk u la'l, La'l ü cevāhir, Dürr ü cevāhir, Dürr ü cevher, Dürr ü gevher. Yākūt "yakut, değerli bir süs taşı" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 307) anlamındadır. HŞ 3276 *Özemge la'l ü dürr yākūt saçtıŋ.* "Kendime mücevherler saçtın."

La'l ü gevher: Mücevher (HŞ 1050). Bkz. 'Akīk u la'l, La'l ü cevāhir, Altun yinçü geverr, Dürr ü gevher, La'l ü dürr yākūt. HŞ 1050 *Koyuldı şāh öŋinde la 'l ü gevher.* "Şahın önüne mücevher kondu."

La'l ü güher: Mücevher (HŞ 141). Bkz. 'Akīk u la'l, La'l ü cevāhir, Dürr ü gevher, La'l ü dürr yākūt, La'l ü gevher. HŞ 141 *İrin tiş taşka andın ötrü birdi / Kim ol la'l ü güher ornı taş irdi.* "Dudak tiş taşa o yüzden verdi ki o mücevherin yeri taş idi."

La‘l ü yākūt: Mücevher (HŞ 2369, 2841, 3798). Bkz. ‘Akīk u la‘l, La‘l ü cevāhir, La‘l ü dürr yākūt, La‘l ü gevher, La‘l ü güher. HŞ 2369 *Töke başladı şekker la‘l ü yākūt.* “Şeker, mücevher dökmeye başladı.”

La‘l ü yinçü: Mücevher (HŞ 452). Bkz. ‘Akīk u la‘l, La‘l ü cevāhir, La‘l ü dürr yākūt, La‘l ü gevher, La‘l ü Güher, La‘l ü yākūt, ‘Akīk ü yinçü, Altun yinçü gevher. HŞ 452 *Anıŋ ol la‘l ü yinçü şekkeri nūş …* “Onun o mücevher şekeri içen ...”

Lutf kerem: Lütuf, iyilik (NF 36/7). Bkz. Fazl ve ihsān, Fazl kerem, Fazl u kerem, Fazl ve kerem, Fazl vü kerem. Lutf “iyilik, lütuf” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 173) anlamındadır. NF 36/7 *Velīkin hak te‘ālānıŋ lutfi keremi meniŋ üze mundag turur …* “Fakat Allah’ın lütfu benim üzerimde böyledir …”.

Lutf u in‘ām: İyilik (HŞ 1246). Bkz. Lutf kerem. İn‘ām “nimet verme, iyilik etme, lütuf” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 111) anlamlarındadır. HŞ 1246 *Kıyassız lutf u in‘ām köp kıldı.* “Kıyassız iyilik etti.”

Lutf u ‘ināyet: Lütuf (Kıs. En. Aysu Ata 203r/15; HŞ 1214). Bkz. Lutf kerem, Lutf u in‘ām. ‘İnāyet “lütuf, ihsan, iyilik” (Ata 2019: 665) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 203r/15 *Taŋrınıŋ lutf u ‘ināyeti ve nusreti bolmasa bir yalguz munça nā-pāk birle neteg mukāvemet kılgay érdi.* “Allh’ın lütfu ve yardımı olmasa sadece bu kadar kir ile nasıl dayanacaktı.”

Lutf u kerem: Lütuf, iyilik (Kıs. En. Aysu Ata 137r/14, 137r/16). Bkz. Lutf kerem, Lutf u in‘ām, Lutf u ‘ināyet, Fazl ve ihsān, Fazl kerem, Fazl u kerem, Fazl ve kerem, Fazl vü kerem, Lutf kerem. Kıs. En. Aysu Ata 137r/14 *Men takı saŋa kılgan lutf u keremni aŋa kılayın.* “Sana gösterdiğim iyiliği ona göstereyim.”

Mā vü men: Benlik (Div. Hik. 3/II-2/2, 5/XXVII-4/4, 8/V-5/3, 20/XXXVII-26/3, 22/XXX-2/3). Mā Arapça “biz” manasındadır. Div. Hik. 3/II-2/2 *Hāy u heves mā vu menlik turmay köçti.* “Dünya telaşı, arzusu ve benlik yok olup gitti.”

Māh u sāl: Yaş (Div. Hik. 38/XLIX-32/2). Māh “ay, senenin on ikide biri”, sāl “yıl, sene” anlamlarındadır. Div. Hik. 38/XLIX-32/2 *Özini şeyh alur kulbarı hālı / Yigirme bişke yitmey māh u sāl.* “Kendini şeyh diye satar ancak dağarcığı boştur. Yaşı yirmi beşe erişmemiştir.”

Mahall ü mekān: Yer (MM 30/2). Mahall "yer" (Argunşah, Toparlı 2018: 237); mekān "yer, mekân" (Argunşah, Toparlı 2018: 239) anlamlarındadır. MM 30/2 *Aŋar méŋzegen yok kamugdın arıg / Mahall ü mekān u zamāndın farig.* "Allah'a benzeyen bir şey yoktur, o her şeyden arınmıştır; yer ve zamandan münezzehtir."

Māl esbāb: Mal mülk (Kıs. En. Aysu Ata 193v/6). Māl "mal, mal mülk" (Ata 2019: 753); esbāb "gerekli şeyler, malzemeler; giysi" (Ata 2019: 608) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 193v/6 *Men saŋa kélmişde altun kümüş māl esbāb kul karabaşdın başka kırk miŋ altun hāvan bérdim özge havanlardın başka.* "Ben sana geldiğimde altın gümüş, mal mülk, köle cariyeden başka kırk bin altın havan verdim diğer havanlardan başka."

Māl mülk: Mal mülk (Kıs. En. Aysu Ata 45v/13, 193r/18, 193v/3, 203r/1; NF 256/4-5; HŞ 3318). Bkz. Māl esbāb. Mülk "memleket; mal mülk" (Ata 2019: 777) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 45v/13 *Melik aydı ey 'abda'llāh meniŋ mālım mülkümniŋ nihāyeti yok yarusını saŋa béreyin tédi.* "Hükümdar dedi: Ey Abdullah, malımın mülkümün sonu yok, yarısını sana vereyim, dedi."

Māl sarāy: Mal mülk (Kıs. En. Aysu Ata 125v/19). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Köşk sarāy. Kıs. En. Aysu Ata 125v/19 *Mālın sarāyın yér kuyı ıdgıl.* "Malını mülkünü yerin altına gönder."

Māl tavar/tovar: Mal mülk (Kıs. En. Aysu Ata 45r/6, 45v/5, 46v/4, 46v/8, 49r/4, 49r/8, 65r/16, 65r/17, 66v/20, 75r/7, 79v/17, 81r/20, 108v/16, 109v/21, 110r/1, 110r/3, 110r/3, 110r/7, T 153a/1, T 159a/9, T 163b/2, T 163b/7, T 165a/18, T 171a/15, 115v/3, 125v/20, 132r/21, 143v/18, 182v/21; Kıs. En. Aysu Ata 124v/7; NF 64/4; HŞ 2000, HŞ 2507). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl sarāy. Tavar "mal mülk, eşya" (Ata 2019: 884) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 45r/6 *İbrāhīm 'aleyh's-selām nemrūdnuŋ kamug anbārların altun kümüşlerin māl tavarların dervīşlerge sadaka bérdi.* "İbrahim (as) Nemrut'un bütün ambarını, altın ve gümüşlerini, malını mülkünü dervişlere sadaka olarak verdi."

Māl teve: Mal, hayvan (Kıs. En. Aysu Ata 47r/4). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy. Teve "deve" (Ata 2019: 901) anlamındadır. Kıs. En.

Aysu Ata 47r/4 *Anda kédin İbrāhīm ʻaleyh's-selām māl tevelerni alıp sāre birle harrān vilāyetiŋe bardılar.* "Ondan sonra İbrahim (as) mal ve hayvanlarını alıp Sare ile Harran iline gittiler."

Māl u at: Mal at (HŞ 1315). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy, Māl teve. At "at" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 15) anlamındadır. HŞ 1315 *Yana köp māl u at tigişti.* "Yine çok mal ve at değişti."

Māl u hazīne: Mal mülk (HŞ 989, 1757). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy, Māl teve, Māl u at. Hazīne "hazine" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 95) anlamındadır. HŞ 989 *Körüp māl u hazine sevnüp üstād / Tilekiŋçe kılmayın tidi bünyād.* "Üstat, malı mülkü görünce sevinip dileğince temel kılmayın dedi."

Māl u mülk: Mal mülk (HŞ 1239). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy, Māl teve, Māl u at, Māl u hazīne. Gül. T. 89a/11 *Kiter başı anıŋ bir kün bu yolda / Niçe köp māl u mülk asrar bolsa.* "Ne kadar çok malı mülkü saklasa bir gün bu yolda onun başı gider."

Māl u mülket: Mal mülk (HŞ 1325). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy, Māl teve, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk. Mülket "mülk, ülke, memleket, yurt" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 62) anlamındadır.

Māl u pul: Mal ve para (Div. Hik. 19/XXXV-10/1, 19/XXXV-11/1). Bkz. Māl cān ten. Pul "para" (Arat 2006: LII) anlamlarındadır. Div. Hik. 19/XXXV-10/1 *Māl u pul pervā kılmas ʻāşık kişi.* "Aşık kişi mal ve parayı umursamaz."

Māl u tavar: Mal mülk (HŞ 1005, 1012, 2074, 2090). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy, Māl teve, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl pul. HŞ 1005 *Öküş māl u tavar utru çıkardı.* "Çok mal mülk karşılık çıkardı."

Māl ü cān: Mal ve can (HŞ 3681). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy, Māl teve, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl pul, Māl u tavar, ʻAkl u cān, Cān köŋül, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u ten/tin, Cihān u cān, İns ü cān. HŞ 3681 *Nidin bu māl ü cān bir şuhka birgü.* "Neden cimriye verilen bu mal ve can?".

Māl ü dīnār: Mal ve para (HŞ 2628). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy, Māl teve, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl pul, Māl u tavar, Māl ü cān. Dīnār "altın sikke, para" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 62) anlamındadır. HŞ 2628 *Eger yok irse minde māl u dīnār / Kim ıdsam tapgıŋa harvār harvāş.* "Eğer bende mal para olsa ki eşek yüküyle hizmetine göndereyim."

Māl u genc: Mal mülk (HŞ 1819). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy, Māl teve, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl pul, Māl u tavar, Māl ü cān, Māl ü dīnār, Genc ü māl. HŞ 1819 *Nice köp bolmışınca māl u genci / Uş ança arttı ol köŋlinde renci.* "Malı mülkü çok olunca gönlündeki sıkıntı da o kadar arttı."

Māl ve ni'met: Mal ve nimet (Kıs. En. Aysu Ata 125v/12). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy, Māl teve, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl pul, Māl u tavar, Māl ü cān, Māl ü dīnār, Māl ü genc. Ni'met "nimet" (Ata 2019: 788) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 125v/12 *Taŋrı 'azze ve celle saŋa māl ve ni'met bérdi.* "Allah sana mal nimet verdi."

Mālāmāl: Çok dolu, dopdolu (HŞ 3120). Mālāmāl "çok dolu, dopdolu" (Devellioğlu 2005: 577) anlamındadır. HŞ 3120 *Tütündin dünyā mālāmāl bolmış.* "Dünya tütünle dopdolu hale gelmiş."

Ma'nī hakāyık: Aslolan (NF 202/2-3). Ma'nī "anlam; sebep, neden" (Ata 2014: 278); hakāyık "hakikatler, gerçekler, aslolan" (Ata 2014: 154) anlamlarındadır. NF 202/2-3 *Cümlesiniŋ ma'nīlarını hakāyıklarını özidin eşitür-men hīç kimersedin eşitmedim.* "Hepsinin aslını kendilerinden işitirim, hiç kimseden işitmedim."

Medh ü senā: Övgü (HŞ 1155). Bkz. Hamd u senā. Medh "övgü, övme" (Karamanlıoğlu 2019: 321) anlamındadır. HŞ 1155 *Yüzin yirge kodup medh ü senālar / Ayıttı hem öküş kıldı du'ālar.* "Yüzünü yere koyup çok övgüler söyledi, dualar etti."

Mekr hīle: Oyun hile (NF 40/14). Bkz. Keyd hīle, Keyd mekr. NF 40/14 ... *ol kāfirlarnıŋ mekri hīlesi bātil boldı.* "… o kafirlerin hilesi batıl oldu."

Mekr ü hīle: Hile, aldatma (Kıs. En. Aysu Ata 244r/1; Div. Hik. 38/XLIX-34/2). Bkz. Keyd hīle, Keyd mekr, Mekr hīle. Kıs. En. Aysu Ata 244r/1 *Ey ebū mūsī men munça teŋlig mekr ü hīle kıldım sen kamugnı bozduŋ bātıl kıldıŋ tédi.* "Ey Ebu Musa ben bunca hile yaptım, sen hepsini bozdun, batıl yaptın, dedi."

Mekr ü hilet: Aldatma, hile (HŞ 1086). Bkz. Keyd hīle, Keyd mekr, Mekr hīle, Mekr ü hīle. Hilet "hile, aldatma" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 97) anlamındadır. HŞ 1086 ... *niteg kim kıldı irse mekr ü hilet* ... "… nasıl ki hile yaptıysa …".

Mekr keyd: Hile, aldatma (Kıs. En. Aysu Ata 84v/12). Bkz. Keyd hīle, Keyd mekr, Mekr ü hīle. Kıs. En. Aysu Ata 84v/12 *Aymışlar tişilerniŋ mekri keydi şehvet birle ulug turur.* "Dişilerin hilesi şehvetle büyüktür, demişler."

Melāmet ihānet: Kınayıp horlamak (Div. Hik. 12/XXIV- 3/3). Melāmet "azarlama, kınama" (Ata 2019: 516); ihānet "değer vermemek, alçak ve hakir görmek" anlamlarındadır. Div. Hik. 12/XXIV- 3/3 *Melāmetler ihānetler kılsa bolmas.* "Kınamalar ve horlamalar bir değer taşımaz."

Mel'ūn laīn: Lanetlenmiş (Div. Hik. 39/XLVIII-7/1). Mel'ūn "lanetlenmiş" (Ata 2019: 516); laīn sözcüğü de "lanetlenmiş" anlamındadır. Div. Hik. 39/XLVIII-7/1 *Mel'ūn la'īn şeytanga siyāsetlik Muhammet / Şerī'atniŋ yolıga inābetlik Muhammet.* "Lanetlenmiş şeytana güç yetiren Muhammet, şeriatın yolundan yardım gören Muahmmet."

Men men: Ben ben (Div. Hik. 28/XIX-8/4). Div. Hik. 28/XIX-8/4 *Cihān içre men men tiyü yürürler-e.* "Yeryüzünde "benim" diye böbürlenip yürürler."

Men menlik: Ben ben deme, benlik (Div. Hik. 19/XXXV-6/1, 20/XXXVII-11/1, 27/XXIII-5/3). Div. Hik. 19/XXXV-6/1 *Bende olsan men menlikni zinhar taşla.* "Kul isen ben ben, diye övünmeyi mutlaka bırak."

Mihnet ü renc: Sıkıntı (HŞ 942). Bkz. Belā ve renc. HŞ 942 *Tilese bir kişige birgüge genc / Birür gencdin öze yüz mihnet ü renc.* "Bir kişiye hazine vermek istese hazineden başka yüz sıkıntı verir."

Mihr ü şefkat: Sevgi (Div. Hik. 43/XXXVI-3/2). Mihr "aşk, muhabbet, şefkat"; şefkat "karşılıksız sevgi beslemek, acıyarak sevmek" gibi anlamlarda kullanılmaktadırlar. Div. Hik. 43/XXXVI-3/2 *Mihr ü şefkat kılmaslar.* "Sevgi nedir bilmezler, sevip esirgemezler."

Miŋ tümen: Binlerce (HŞ 1367). Bkz. Miŋ miŋ tümen (Karahanlı), Miŋ tümen (Karahanlı). HŞ 1367 *Melik bilmez anı kim uşbu kızlar / Tapunsa karşu turmaz miŋ tümen ir.* "Melik bu kızların hizmet ettiklerinde karşılarında binlerce erkeğin duramayacağını bilmez."

Miskīn 'aciz: Aciz (NF 373/2). Bkz. Dervīş miskīn. 'Āciz "aciz, zavallı, perişan, biçare" (Ata 2014: 3) anlamlarındadır. NF 373/2 *... özini miskīn 'āciz körüp öŋinlerni özidin artuk körgeni üçün tép aydı erse ...* "… kendini aciz görüp önlerini kendinden fazla göreni için deyip söylediyse …".

Mūm şem': Mum (HŞ 2594). Mūm "mum, bal mumu" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 187); şem' "mum" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 251) anlamlarındadır. HŞ 2594 *Kim uş mūm şem' tig yandım yakıldım.* "Mum gibi yandım yakıldım."

Muŋ kadgu: Sıkıntı, üzüntü (Kıs. En. Aysu Ata 131v/20). Bkz. Kadgu emgek, Kadgu takı kadgu. Muŋ "bun, sıkıntı, kaygı" (Ata 2019: 773) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 131v/2 *Kaçan olarga bir muŋ kadgu tüşse yagıları belgürse ...* "Ne zaman onlara bir sıkıntı gelse, düşmanları ortaya çıksa …".

Mundag mundag: Böyle böyle (Kıs. En. Aysu Ata 221r/13). Mundag "böyle, böylece" (Ata 2019: 774) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 221r/13 *Kimniŋ bir yıgaç köterür küçi bar érse çıksun kim çıkmasa mundag mundag kınlar kılgu-miz tédi.* "Kimin bir ağaç kaldıracak kadar gücü varsa çıksın, çıkmazsa böyle cezalar vereceğiz, dedi."

Muŋlug kadgulug: Sıkıntılı, üzüntülü (Kıs. En. Aysu Ata 99r/14). Bkz. Kadgulug muŋlug. Kıs. En. Aysu Ata 99r/14 *Bizde ogrılık kılur kişi yok men bir za'īf muŋlug kadgulug közsiz kart-men.* "Bizde hırsızlık yapan kişi yok, ben zayıf, sıkıntılı, gözsüz biriyim."

Murād maksūd: İstek (MM 36/2, 294/2). Murād "istek, dilek, arzu" (Argunşah, Toparlı 2018: 241); maksūd "istek, ietenilen nesne" (Argunşah, Toparlı 2018: 237) anlamlarındadır. MM 36/2 *Eger mundın artuk bileyin téseŋ / Murād maksūduŋnı bulayın téseŋ …* "Eğer bundan daha fazlasını bileyim, istek ve arzularıma ulaşayım dersen..."

Murād murād: İstek (MM 311/3). Bkz. Murād maksūd. MM 311/3 *Murādı murādı içinde yétip / Cefānı tutarlar hakīkat vefā.* "İstemekle yetinip cefayı da gerçek vefa kabul ederler."

Mülk esbāb: Mal mülk (Kıs. En. Aysu Ata 66v/20-21). Bkz. Māl esbāb, Māl mülk. Kıs. En. Aysu Ata 66v/20-21 *Mālın tavarın mülkin esbābın kulın küŋin yūsufga satıp aşlık aldılar.* "Malını mülkünü, kölesini cariyesini Yusuf'a satıp buğday aldılar."

Mülk ü memleket: Memleket (Kıs. En. Aysu Ata 137r/3). Bkz. Māl mülk, Mülk esbāb. Memleket "memleket, ülke" (Ata 2019: 758) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 137r/3 *Ölmesdin burun mülk ü memleketni süleymānga tapşurmış érdi.* "Ölmeden önce memleketini Süleyman'a emanet etmişti."

Mü'min kāfir: Mümin kafir (Kıs. En. Aysu Ata 27r/15-16). Bkz. Kāfır fāsık, Kāfır takı munāfık. Mü'min "mümin, iman eden" (Ata 2019: 778) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 27r/15-16 *Bu kün munça halāyık yavuz yahşı mü'min kāfir nūh oglanlarındın togdılar.* "Bugün bunca iyi kötü, mümin kafir Nuh oğullarından doğdu."

Mümin müsülmān: Mümin (NF 313/3). Bkz. Mü'min kāfir. Müsülmān "Müslüman, İslam dinini kabul etmiş, inanmış" (Ata 2014: 304) anlamındadır. NF 313/3 D*ünyā işleridin takı āhirat işleridin ol sā'at içinde hak te'ālādın mu'min musulmān kul tilekini tilese …* "Dünya ve ahiret işlerinden o saatte Allah'tan mümin kul dileğini dilese …".

Mü'min muvahhid: Mümin (Kıs. En. Aysu Ata 100r/21, 158r/9; MM 92/4, 214/4, 247/1). Bkz. Mü'min kāfir, Mü'min müsülmān. Muvahhid "Allah'ın birliğine inanan" (Ata 2019: 776) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 100r/21 *Ey mü'min*

muvahhid tonuŋnı yugıl arısun bir ‘āşīniŋ közi yaşı turur. “Ey mümin giysini yıka temizlensin, bir asinin göz yaşıdır.”

Mü’min ü müslim: Mümin (HŞ 4700). Bkz. Mü’min kāfir, Mü’min müsülmān, Mü’min muvahhid. Müslim “Müslüman” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 193) anlamındadır. HŞ 4700 *Atagım ma berke fakıh tip ancak / Özüm mü’min ü müslim me aslım kıpçak.* “Adım Berke Fakih’tir, Özüm mümin ve aslım Kıpçak’tır.”

Mün- in-: Binmek inmek (HŞ 756). Mün- “binmek; çıkmak, aşmak” (Ata 2014: 303); in- “inmek” (Karamanlıoğlu 2019: 277) anlamlarındadır. HŞ 756 *Sakın müngende ingende hāzır bol.* “Sakın, binerken inerken hazır ol.”

Mürsel yalav/vaç: Peygamber (Kıs. En. Aysu Ata 160r/4, T 168b/19). Bkz. Enbiyā mürsel. Yalav/vaç “peygamber” (Ata 2019: 950) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata T 168b/19 *Kança bargay téyü kadgurmagıl biz anı mürsel yalavaç kılıp saŋa yanduru berelim.* “Nereye gidecek diye kaygılanma, biz onu peygamber yapıp geri gönderelim.”

Müsülmān muvahhid: Allah’a inanan (MM 1/2). Bkz. Mü’min müsülmān, Mü’min muvahhid. MM 1/2 *Şükür hamd ilāhī tümen miŋ saŋa / Müsülmān muvahhid yarattıŋ maŋa.* “Ey Allah’ım, beni inanan biri olarak yarattığın için sana binlerce hamt ve şükürler olsun.”

Müşerref ve mükerrem: Şereflendirilmiş (Kıs. En. Aysu Ata 208r/5). Bkz. ‘Azīz ü mükerrem. Müşerref “şereflendirilmiş” (Ata 2019: 780) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 208r/5 *... anıŋ şefā‘ati birle müşerref ve mükerrem bolmak sén allāh rūzī kılu bér.* “… onun şefaati ile şereflendirilmeyi Allah’ım sen nasip et.”

Müşk ü ‘anber: Güzel koku (HŞ 7, 828, 2340, 3221, 3250, 4166, 4595). Bkz. Gülāb u müşk ü kāfur, ‘Anber ü kin. HŞ 7 *Tilimdin müşk ü ‘anberler saçılsın*. “Dilimden güzel kokular saçılsın.”

Müzd yarmak: Ücret, karşılık (Kıs. En. Aysu Ata 128v/10). Müzd “ücret, karşılık” (Ata 2019: 781); yarmak “para, akçe, sikke” (Ata 2019: 962) anlamlarındadır.

Kıs. En. Aysu Ata 128v/10 *Yana aydı maŋa rahm kılıp mindürgil müzd yarmak béreyin.* "Yine dedi: Bana rahmet et bindir, karşılığını vereyim."

Nāle vü āh: Feryat (HŞ 3975). Bkz. Āh u efgān, Āh feryād. Nāle "inleme" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 197) anlamındadır. HŞ 3975 *Kılur öz köŋli birle nāle vü āh.* "Kendi gönlüyle feryat eder."

Nāle vü feryād: Feryat (HŞ 1619). Bkz. Āh feryād, Dād u feryād, Nāle vü āh, Āh feryād. HŞ 1619 *Telim kez nāle vü feryād kıldı.* "Çok kez feryat etti."

Nāle vü vāy: Feryat (HŞ 2970). Bkz. Nāle vü āh, Nāle vü feryād. Vāy "vay, ah (şaşırma)" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 302) anlamındadır. HŞ 2970 *Nikāb alsa yüzindin ol tolun ay / Kopar körgen kişidin nāle vü vāy.* "O dolunay yüzünden peçeyi alsa gören kişiden feryat kopar."

Nām ü nişān: İz ve eser (Div. Hik. 1/I-21/1). Nām "ad, isim" (Ata 2019: 936); nişān "işaret, belirti, alamet" (Ata 2019: 537) anlamlarındadır. Div. Hik. 1/I-21/ *Nām u nişān hiç kalmadı lā lā boldum.* "Benliğimden hiç iz ve eser kalmadı, lā lā makamına eriştim."

Namāz niyaz: Namaz niyaz (Div. Hik. 43/XXXVI-5/2). Namāz "namaz" (Ata 2019: 530); niyaz "yalvarma" (Ata 2014: 316) anlamlarındadır. Div. Hik. 43/XXXVI-5/2 *Namāz niyāz kılgaylar.* "Namaz niyaz kılarlar."

Namāz roza: Namaz oruç (Div. Hik. 39/XLVIII-5/1). Bkz. Namāz niyaz, Namāz ruza (Karahanlı). Ruza "oruç" (Arat 2008: 1221) anlamındadır. Div. Hik. 39/XLVIII-5/1 *Namāz roza kılguçı 'ibādetlik muhammed.* "İşi namaz ve oruçtur, ibadetli Muhammet."

Nā-resīde ya'nī kenç: Çocuk (K. Ter. 319b/8). Nā-resīde "küçük çocuk, bebek" (Sağol 1993: 807); kenç "çocuk" (Sağol 1993: 716) anlamlarındadır. K. Ter. 319b/8 *Andın soŋ çıkarur miz sizni nā-resīde ya'nī kenç.* "Sonra sizi çocuk olarak çıkarırız."

Nāy u çeng: Müzik aletleri (HŞ 1048). Bkz. Çeng u barbat u nāy, Def ü nāy. HŞ 1048 *... tüzüp tün perdesiŋe nāy u çengin ...* "… gece perdesinde müzik aletlerini hazırlayıp …".

Néçe néçe: Nice nice (K. Ter. 485a/5, 503b/9, 536b/3). Bkz. Nece nece/Neçe neçe (Uygur). K. Ter. 485a/5 *Takı niçe niçe konumlardın ol katıgrak küç yanındın konumuŋdın ol kim çıkardı sini yokattuk anlarnı.* "Seni çıkaran şehrinden daha güçlü nice şehirler vardı ki biz onları yok ettik."

Nefs ü havā: Nefis, istek (Div. Hik. 31/XLIV-5/2). Bkz. Havā nefs (Karahanlı), Nefs havā (Karahanlı). Div. Hik. 31/XLIV-5/2 *Nefs ü havā ikkisini öldürdiler.* "Nefsi ve kötü istekleri öldürdüler."

Nefs ve hevā: Nefis, istek (Kıs. En. Aysu Ata 236v/8). Bkz. Nefs ü havā. Kıs. En. Aysu Ata 236v/8 *... şeytānnı nefs ve hevānı edermesünler.* "… şeytanı, nefsi takip etmesinler."

Nevha ve feryād: Feryat (HŞ 791). Bkz. Āh feryād, Dād u feryād Nāle vü feryād. Nevha "ağlama" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 200) anlamındadır. HŞ 791 *Uzadı nevha vü feryād u nātem.* "Feryat ve natem uzadı."

Nevha vü āh: Feryat (HŞ 3728). Bkz. Nevha vü feryād, Āh feryād, Nāle vü āh. HŞ 3728 *Kılur bagrı köyüp yüz nevha vü āh.* "Bağrı yanıp yüzlerce feryat eder."

Nime köp: Çok fazla (Kıs. En. Aysu Ata 49r/13-14). Bkz. Köp telim. Nime "ne kadar çok" (Ata 2019: 788) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 49r/13-14 *Kaçan kelür tése nime köp sözlüg kişi érmes mü.* "Gelir dese çok fazla sözlü kişi değil mi?".

Nīst u nā-būd: Kötü, çirkin (Kıs. En. Aysu Ata 207r/4). Nīst "yok" (Ata 2019: 789); nā-būd "yok, vücutsuz" (Ata 2019: 781) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 207r/4 *Eger fir'avnı deryāga gark kıldım nīst u nā-būd kıldım.* "Firavun'u denize boğdum ve yok ettimse."

Nişān açuk: Apaçık (K. Ter. 14b/1). Bkz. Açuk belgülüg, Açuk takı örtüglüg. Nişān işaret, alamet, belirti, nişan" (Sağol 1993: 815) anlamlarındadır. K. Ter. 14b/1 *Takı indürdük seniŋ tapa nişān açuk.* "Sana apaçık (ayetler) indirdik."

Niyāz nāz: Naz niyaz (HŞ 3159). Niyāz "yalvarma, dua" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 202); nāz "naz, cilve, işve" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 199) anlamlarındadır. HŞ 3159 ... *Nebīlerniŋ niyāzı nāzı hakkı* ... "… peygamberlerin nazı niyazı hakkı …".

Nokta nokta: Nokta (Kıs. En. Aysu Ata 215r/17). Nokta "nokta" (Ata 2019: 789) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 215r/17 *Kıyāmet küni bolsa bilāl-i habeşīniŋ karalığın tamām uçmah hūrlarıge nokta nokta üleşü bérürler.* "Kıyamet günü Bilal-i Habeşi'nin karalığını tamamen cennet hurilerine nokta nokta paylaştırıverirler."

Nūr u zulmet: Aydınlık ve karanlık (MM 325/3, 386/2). Bkz. Küfr ü zulmet. Nūr "aydınlık, ışık, parlaklık" (Argunşah, Toparlı 2018: 245) anlamındadır. MM 325/3 *Kéçip nūr u zulmet hicābın körüŋ / Télim suv sakıngan bulur ol serāb.* "Aydınlık ve karanlık engelini geçip görünüz çünkü çok su düşünen serap bulur."

Nūşanūş: İçe içe (HŞ 2077). Nūşanūş "İçtikçe içerek, defalarca içerek, içe içe" anlamındadır. HŞ 2077 *Felekke çıktı nūşanūş sāki.* "Saki, içerek göğe çıktı."

Odaglı uykulı: Uykulu uyanık (Kıs. En. Aysu Ata 7v/6). Odaglı "uyanık" (Ata 2019: 790); uykulı "uykulu" (Ata 2019: 935) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 7v/6 *Odaglı uykulı arasında ādemnüŋ bıkın eyegüsindin sol yanındın havvānı yaratdı.* "Uykuyla uyanıklık arasında Adem'in böğründe kaburga kemiğinden son yanından Havva'yı yarattı."

Ogul kız: Oğul kız; evlat (Kıs. En. Aysu Ata 23v/14, 29v/12, 37v/8, 39v/7, 47v/19, 59v/19, 78r/10, 78r/17, 93r/8, 99v/14, 100v/11, 104r/21, T 153a/8, T 159a/10, T 159a/11, T 163b/2, T 163b/8, T 164a/8, T 169a/17, T 175b/11, 115v/17, 128v/20, 167r/5, 167r/17, 167v/18, 172v/4, 179v/18-19, 180r/2, 180r/5, 186r/1, 186r/1, 186r/2, 204r/17, 208v/3, 210r/11, 227r/21, 229r/18, 230r/7, 236v/11; MM 259/2, 261/1). Bkz. Ogul kız (Uygur), Ogul kız (Karahanlı), Kız hatun. MM 261/1 *Ogul kız kiçig bolsa bérse ata / Mu'ayyen neŋ érse tamām ol 'atā.* "Oğul ve kız küçük ise babası onlara belirli bir şey verse o tamamen bağıştır."

Ogul kızsız: Oğul kızsız, çocuksuz (Kıs. En. Aysu Ata 186r/1-2). Bkz. Ogul kız. Kıs. En. Aysu Ata 186r/1-2 *Ogul kızsız kişi yana biregüniŋ ogul kızınıŋ kadrin bilmes.* "Çocuğu olmayan kişi birinin çocuğunun kıymetini bilmez."

Ogul uşak: Çoluk çocuk (Kıs. En. Aysu Ata 186r/4). Bkz. Ogul kız, Ogul kızsız. Uşak "oğul, erkek evlat" (Ata 2019: 792) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 186r/4 *'Abdü'l-muttalib aydı yaraglıg sén velīkin ogul uşakıŋ telim turur köp oglanlıg kişiniŋ yaragı yétmes bolur.* "Abdül Muttalip dedi: Sen uygunsun ama çocuğun çoktur, çok çocuğu olanın uygunluğu yetersiz olur."

Ogullar takı kızlar: Oğullar ve kızlar, çocuklar (K. Ter. 136a/8-9). Bkz. Ogul kız. K. Ter. 136a/8-9 *Takı çattılar aŋa oğullar takı kızlar biligsiz.* "Bilgisizce ona oğullar ve kızlar uydurdular."

Ok ya: Ok yay (NF 31/16). Bkz. Ok ya (Karahanlı). NF 31/16 *Men takı ok ya takı bardım.* "Ben de ok yay aldım ve gittim."

Okuy okuy: Okuya okuya (Div. Hik. 10/XLIII-23/4). Bkz. Okı- biti-. Div. Hik. 10/XLIII-23/4 *Tūbū ileyk okuy okuy ölmeyin mü.* "Tubu ileyk okuya okuya ölmeyeyim mi?".

Olturgu tayangu: Oturulacak dayanılacak (Kıs. En. Aysu Ata 85r/16). Oltur- "oturmak" (Ata 2019: 803); tayan- "dayanmak, yaslanmak; sabretmek" " (Ata 2019: 885) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 85r/16 *Üç kırā'at bar olturgu tayangu orun … biçek birle yençip yégü ta'ām ya kendü etmek birle yörgenmiş ét ya'nī türmek, … ya'nī kagun.* "Üç okuyuşu var: Oturup dayanma yeri, … bıçakla kesilen yemek veya kendi ekmek ile sarılmış et yani dürmek, … yani kavun."

Onar onar: Onar onar (Kıs. En. Aysu Ata 50r/15). Kıs. En. Aysu Ata 50r/15 *Bu tarīk birle onar onar arturuŋ.* "Bu yol ile onar onar artırın."

Ot köz: Ateş, kor (Kıs. En. Aysu Ata 121r/13-14). Ot "ateş" (Ata 2019: 807); köz "köz, ateş közü" (Ata 2019: 737) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 121r/13-14 *Yana altınç kat kök ferişteleri indi olarnı egirdileri eliglerinde hurmā yıgaçınıŋ otdın közdin turukrak kızıl yākūtdın arıgrak katıg ün birle ayturlar.* "Yine altıncı kat

gök melekleri indi, onları çıkrıkları ellerinde hurma ağacının ateşten daha parlak, kırmızı yakuttan daha temiz katı sesle söylediler."

Ot suvsız: Çorak (Kıs. En. Aysu Ata 48v/3). Bkz. Ot "ot" (Ata 2019: 807); suvsız "susuz" (Ata 2019: 864) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 48v/3 *Kişisiz ot suvsız yérde koddı.* "İnsansız, çorak yerde bıraktı."

Ot yalın: Ateş, alev (Kıs. En. Aysu Ata 249r/9). Bkz. Ot köz, Ot yalın (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 249r/9 *Ögsüzler mālın yégen karınlarnıŋ köz kulaklarındın agız burunlarındın ot yalınlar çıkgusı.* "Öksüz malı yiyenlerin karınlarından, göz ve kulaklarından, ağız ve burunlarından ateşler çıkacaktır."

Ot yém: Ot yem (Kıs. En. Aysu Ata 3v/3, 13r/7, 37r/19, 71r/21). Bkz. Ot em (Uygur), (Karahanlı), Ot yim (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 3v/3 *Çehārşenbe kün sularnı bulaklarnı yaratdı yıgaçlar ot yémlerni ündürüp rūzī ulaşturdı.* "Çarşamba günü suları, pınarları yarattı; ağaçlar yetiştirip rızık gönderdi."

Otlag suvlag: Otlak sulak (Kıs. En. Aysu Ata 47r/13-14). Otlag "otlak" (Ata 2019: 808); suvlag "sulak, sulanılan yer" (Ata 2019: 864) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 47r/13-14 *Bu kişi tün kün yılkı karası birle kelip otlagımıznı suvlagımıznı kavartur mundın çıksun tédiler.* "Bu kişi gece gündüz hayvanlarıyla gelip otlaklarımızı sulaklarımızı kurutuyor, buradan çıksın, dediler."

Otsız suvsız: Çorak (K. Ter. 398a/7). Bkz. Ot suvsız. Otsız "bitkisiz" (Sağol 1993: 829); anlamındadır. K. Ter. 398a/7 *Körmediler mü biz sürer miz suvnı otsız suvsız yirge çıkarur biz anıŋ birle ekinni yiyür andın kölükleri takı özleri*. "Çorak yere yağmuru sürdüğümüzü, onunla hayvanlarının ve kendilerinin yiyeceği ekini çıkardığımızı görmediler mi?."

Otuz kırk: Otuz kırk (HŞ 3014). Otuz "otuz (sayı)" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 206); kırk "kırk (sayı)" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 145) anlamlarındadır. HŞ 3014 *Otuz kırk mīl tıŋmaz irdi ol şāh.* "O padişah otuz kırk mil dinlenmezdi."

Oyna- kül-: Gülüp oynamak (NF 108/2; Div. Hik. 35/XIII-7/1). Bkz. Oyna- kül- (Uygur). NF 108/2 *Biri biri birle oynayu küle başladılar erse andın soŋ 'ömer*

razhu za'īfaka aydı. "Birbiriyle gülüp oynayarak başladılar ondan sonra Ömer razhu zayıf kadına dedi."

Oyun kültgü: Oyun eğlence (Kıs. En. Aysu Ata 248v/10). Oyun "oyun, eğlence" (Ata 2019: 809); kültgü "eğlence, şamata" (Ata 2019: 746) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 248v/10 *Tün kün hamr içmek birle oyun kültgü birle raks u tarāb kılu başladı.* "Gece gündüz içki içemkle oyun eğlenceyle dans etmeye başladı."

Ögür ögür: Bölük bölük (K. Ter. 86b/7, 368a/5, 388b/4, 445a/6, 445b/3, 548a/3, 581a/2, 582b/2; NF 83/7). Bkz. Ögür ögür (Karahanlı). K. Ter. 86b/7 *Ay anlar kim bittiler, tutuŋ korkunçuŋızını barıŋ ögür ögür yā barıŋ kamug.* "Ey iman edenler, tedbirinizi alın; bölük bölük veya hep birden savaşa gidin."

Öl- yok bol-: Ölüp yok olmak (Kıs. En. Aysu Ata 172r/10). Bkz. Öl- yok bol- (Göktürk). Kıs. En. Aysu Ata 172r/10 *Üç künge tegi ol sıfat birle tirig boldılar 'ibret üçün andın soŋ öldiler yok boldılar.* "İbret için üç günlüğüne dirildiler ondan sonra ölüp yok oldular."

Ölüg tirig: Ölü diri (Kıs. En. Aysu Ata 18r/21, 79v/9-10). Bkz. Ölüg tirig (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 18r/21 ... *beşinci ölüg tirig anlarga muhtāc bolurlar* ... "… beşinci, ölü diri onlara muhtaç olur…".

Öŋ art: Ön arka (Kıs. En. Aysu Ata 57v/10). Bkz. İley takı art. Öŋ "ön, karşı taraf" (Ata 2019: 815) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 57v/10 *Olarda on yaragsız iş bar érdi yay birle taş atmak sebkīne atlıg oyun iç ton bagların kéŋ kılmak öŋin artın yarmak sakız çeynemek ernek birle taş tüzge salmak ceng sapınç urmak koçkar uruşturmak livātat kılmak.* "Onlarda on yararsız iş vardı: yay ile taş atmak, sebkine adlı oyun, iç giysi bağlarını geniş bırakmak, önünü ardını yırtmak, sakız çiğnemek, parmak ile taşı düzlüğe salmak, savaşmak, koç vuruşturmak, sapıklık etmek."

Öŋ soŋ: Önce sonra, ön son (Kıs. En. Aysu Ata 27r/1, 124v/13, 141v/21; MM 313/2; K. Ter. 456b/9). Bkz. Āhir soŋ, İley takı soŋ, Öŋ soŋ (Karahanlı). MM 313/2 *Hakīkatde 'irfān açılsa saŋa / baka bilmegey-sén kerek öŋ soŋa.* "Gerçekten sana öğrenme yolu açılsa önceye ve sonraya bakamazsın."

Öŋ hem soŋ: Ön son (Kıs. En. Aysu Ata 181v/2). Bkz. Āhir soŋ, İley takı soŋ, Öŋ soŋ. Kıs. En. Aysu Ata 181v/2 *Enbiyā Mürsel kamugnıŋ öŋi hem soŋı üçün / İlgeridin körmişi teg kördi anıŋ arkası.* "Peygamber hepsinin önü ve sonu için ileriden görmüş gibi onun arkasını gördü."

Öŋ takı soŋ: Önce ve sonra (Kıs. En. Aysu Ata 4r/19; K. Ter. 122a/6). Bkz. Āhir soŋ, İley takı soŋ, Öŋ soŋ, Öŋ hem soŋ. K. Ter. 122a/6 *İndürgil bizniŋ üze aşlıg tirgi kökdin bolsun bizge bayram öŋümizge takı soŋımızge takı nişān sindin.* "Bize gökten bir sofra indir ki önce gelenlerimize ve sonra geleceklerimize bir bayram ve senden bir selil olsun."

Öŋ ü soŋ: Ön son (Div. Hik. 36/XVI-3/3). Bkz. Öŋ soŋ, Öŋ hem soŋ, Öŋ takı soŋ. Div. Hik. 36/XVI-3/3 *Ni müşkildür öŋ ü soŋnı bilmey yolın.* "Yol alırken önünü sonunu bilmemek ne kötü."

Öŋli soŋlı: Önlü sonlu (Kıs. En. Aysu Ata 9r/7). Öŋ soŋ ikilemesinin -lI yapım eki almış biçimidir. Kıs. En. Aysu Ata 9r/7 *... öŋli soŋlı secde kılmış ihtimāli bolgay érdi.* "… önlü sonlu secde etme ihtimali olacaktı."

Öp- kuç-: Öpüp sevmek (MM 170/1, 170/3). Bkz. Kuç- öp-. MM 170/1 *Eger öpse kuçsa yigit rūze-dār / Ata çıksa şehvet oruçnı bozar.* "Eğer oruçlu kişi karşı cinsi öpse sevse, meni gelse orucu bozulur."

Öpüş- oynaş-: Öpüşüp oynaşarak (HŞ 4055). Öpüş- "öpüşmek" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 211); oynaş- "oynaşmak" anlamlarındadır. HŞ 4055 *Öpüşü oynaşu olturdılar hoş / Kılu biri biriŋe taŋka tigi nūş.* "Birbirleriyle içerek sabaha kadar öpüşüp oynaşarak hoşça oturdular."

Örte- köy-: Yakmak dağlamak (Div. Hik. 10/XLIII-16/3, 14/XXIX-1/3). Bkz. Köy- yan-. Örte- "yakmak" (Atalay I 1985: 272) anlamındadır. Div. Hik. 10/XLIII-16/3 *Örtep köyüp yürek bagrın daglasun dip.* "Yüreğimi, ciğerimi yakıp dağlamak için yanıp tutuştum."

Örte- yan-: Yanıp tutuşmak (Div. Hik. 11/X-1/2). Bkz. Köy- yan-, Örte- köy-. Div. Hik. 11/X-1/2 *Şākır bolup örtep yanıp köydüm men-e.* "Şükredip, yanıp tutuşup kavruldum ben hey!".

Örtüglüg takı āşkārā/e: Açık ve gizli (K. Ter. 43b/7-8, 194b/4, 243a/2, 250a/5, 264b/4, 418a/1, 531a/2). Bkz. Açuk takı örtüglüg. Āşkārā/e "açık, apaçık; görünen" (Sağol 1993: 534-535) anlamlarındadır. K. Ter. 43b/7-8 *Anlar kim harc kılurlar māllarını tünle takı kündüz örtüglüg takı āşkārā. Anlarga sevābları idisi katında.* "Mallarını gece gündüz, açık gizli harcayanların Allah katında mükafatları vardır."

Ös- sevün-: Sevinmek (Kıs. En. Aysu Ata 104v/9). Ös- "uzamak, büyümek; sevinmek" (Ata 2019: 816); sevün- "sevinmek" (Ata 2019: 847) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 104v/9 *Bu kün karındaşım tédi köŋli össün sevünsün tép.* "Gönlü sevinsin diye bugün kardeşiyim, dedi."

Ötesi ötesi: İlerisi (MM 231/1). Öte "ileri, öbür taraf" (Argunşah, Toparlı 2018: 249) anlamındadır. MM 231/1 *Ataga revā yok anaga takı / Ogul ahtıg uluk néçe asrakı / Atanıŋ atası atası néçe / Ötesi ötesi bar érse bakī.* "Babaya, anaya, oğla, toruna, aynı soydan gelen büyük küçük hiç kimseye, babanın babasına, yedi ceddi bile yaşıyorsa onlara zekat vermek uygun değildir."

Öz öz: Kendi (HŞ 2643). Bkz. Öz öz (Uygur). HŞ 2643 *Öz öz işimdin imdi 'ibret aldım.* "Kendi işimden ibret aldım."

Pāra pāra / Pāre pāre: Parça parça (K. Ter. 279b/1, 314b/9, 390b/1; Kıs. En. Aysu Ata 35v/15-16, 39v/11, 88r/17, 109r/11, 141r/13, 159v/20, 162v/20, 163r/13, 168v/11, 180r/14, 188r/13, 189v/18, 191r/2, 242r/3, 248v/18; HŞ 1446, 1892, 1994, 2430, 4346). Bkz. Pāre pāre (Karahanlı). K. Ter. 279b/1 *Yā tüşürseŋ kökdin neteg kim aydıŋ biziŋ üze pāra pāra yā kelseŋ taŋrı birle takı firişteler birle ogga kirgen.* "Ya söylediğin gibi göğü parça parça düşürmelisin ya da Allah ve melekleri karşımıza getirmelisin."

Pārsā zāhid: Dindar zahit (NF 295/6). Bkz. 'Ābid ve zāhid. Pārsā "dindar, sofu" (Ata 2014: 343) anlamındadır. NF 295/6 *Bir pārsā zāhid bar erdi sāyimü'd-dehr erdi takı künde Kur'ānnı hatm kılur erdi.* "Bir dindar vardı sürekli oruç tutardı ve her gün Kur'an'ı hatmederdi."

Pelīdlik arıgsızlık: Pislik (NF 68/4-5). Pelīdlik "pislik, murdarlık" (Ata 2014: 344); arıgsızlık "pislik, murdarlık" (Ata 2014: 20) anlamlarındadır. NF 68/4-5 ...

hemīşe pelīdlik arıgsızlık birle ‘ömrini keçürgen za‘īfa erdi. “… ömrünü sürekli pislikle geçiren zayıf bir kadındı.”

Pend ü nasīhat: Öğüt, nasihat (Kıs. En. Aysu Ata 195v/20). Bkz. Pend ü nasīhat (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 195v/20 *Pend ü nasīhat ey müsülmānlar yamanlar birle koldaşlık kılmaŋ.* “Öğüt: Ey Müslümanlar, kötülerle arkadaşlık etmeyin.”

Peşīmān nedāmet: Pişmanlık (NF 16/5-6). Peşīmān “pişmanlık” (Ata 2014: 344); nedāmet “pişmanlık” (Ata 2014: 312) anlamlarındadır. NF 16/5-6 *Üküş peşīmān nedāmet yégeysen eger īmānsız dünyādın çıksaŋ tédi erse …* “Çok pişmanlık yiyeceksin eğer imansız dünyadan gidersen dediyse …”.

Pīç pīç: Büklüm büklüm (HŞ 4449). Pīç “büklüm, kıvrım, dolaşık” (Devellioğlu 2005: 865) anlamındadır. HŞ 4449 *Cihān ef‘i yılan tig pīç pīç ol / Burun bar tig velī soŋ hīç hīç ol.* “Cihan efi yılan gibi büklüm büklüm olur / Önce var gibi ancak sonra hiç olur.”

Pīr ü cuvan: Yaşlı genç (Div. Hik. 38/XLIX-33/1, 38/XLIX-87/1, 38/XLIX-88/1, 38/XLIX-94/1). Pīr “yaşlı, ihtiyar” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 216); cuvan “genç” anlamındadır. Div. Hik. 38/XLIX-33/1 *Nasīhatler kılur pīr ü cuvannı / Özi fark itmegey yahşı yamannı.* “Yaşlıya gence öğütler verir, kendisi iyiyi kötüyü ayıramaz.”

Pīr ü kāmil: Üstat (HŞ 252). Bkz. Pīr ü cuvan. Kāmil “kâmil, olgun” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 125) anlamlarındadır. HŞ 252 *Ni hoş aydı ol pīr ü kāmil.* “Ne güzel söyledi üstat.”

Pīr ü üstād: Üstat (HŞ 3718). Bkz. Pīr ü cuvan, Pīr ü kāmil. Üstād “üstat, hoca, mahir” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 298) anlamlarındadır. HŞ 3718 *Yana söz ayguçı ol pīr ü üstād / Kılur söz muntig irdi tiyü bünyād.* “Söz bunun gibiydi, diyerek temel yapar yine o sözleyen üstad.”

Rab ugan: Tanrı (Kıs. En. Aysu Ata 151v/16). Rab “Rab, Allah” (Ata 2019: 823); ugan “Allah, kadir” (Ata 2019: 928) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 151v/16 *Rab*

ugan kutkardı andın kavi īmān kéltürüp ... "Tanrı kurtardı ondan güçlü iman getirip …".

Rahmān rahīm: Acıyan, merhametli (Kıs. En. Aysu Ata 226r/9, 226r/10). Rahmān "merhamet eden. Allah'ın sıfatlarından biri" (Ata 2019: 823); rahīm "merhametli, acıyan. Allah'ın sıfatlarından biri" (Ata 2019: 823) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 226r/9 *Süheyl aydı rahmān rahīm kim bolur bilmes-miz.* "Süheyl, merhametli kimdir bilmeyiz, dedi."

Rakīb u pāsbān u hem kapugçı: Bekçi (HŞ 2363). Rakīb "herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri; bekçi" (Devellioğlu 2005: 875); pāsbān "gece bekçisi" (Devellioğlu 2005: 854); kapugçı "hizmetçi" anlamlarındadır. HŞ 2363 *Agırladılar ol barç tapugçı / Rakīb u pāsbān u hem kapugçı.* "Bütün hizmetkârlar ve kapı bekçileri ağırladılar."

Raks u tarab: Dans (Kıs. En. Aysu Ata 248v/10). Raks "raks, dans etme, oynama" (Ata 2019: 824); tarāb "şenlik, sevinç, coşkunluk" (Ata 2019: 881) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 248v/10 *Tün kün hamr içmek birle oyun kültgü birle raks u tarāb kılu başladı.* "Gece gündüz içki içemkle oyun eğlenceyle dans etmeye başladı."

Rāst köni: Doğru (MM 279/4, 320/1). Bkz. Köni bışıg. Rāst "doğru, gerçek, hak, uygun" (Argunşah, Toparlı 2018: 249) anlamlarındadır. MM 279/4 *Bukün né kim ékseŋ yarın orga-sén / Katıglan tirilgil çın-ok rast köni.* "Bugün ne ekersen yarın onu biçersin. Bu dünyada çabala, doğru biçimde yaşa."

Rāst takı tüz: Doğru ve adaletli (K. Ter. 138a/4). Bkz. Rāst köni. Tüz "doğru; adil; sağlam; düzgün; eşit" (Sağol 1993: 958) anlamındadır. K. Ter. 138a/4 *Takı tükel boldı idiŋiŋ sözi rāst takı tüz.* "Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır."

Rāstrak tüzrek: Doğru (K. Ter. 399a/5). Bkz. Rāst takı tüz. K. Ter. 399a/5 *Sebeb kılıŋ anlarga atalarıŋa ol rāstrak tüzrek taŋrı katında.* "Evletlarınızı babalarına nispet ederek çağırın, bu Allah katında daha doğrudur."

Rāy u tedbīr: Usül, çare (HŞ 375, 1330, 4398). Bkz. Fikr ü rāy. Tedbīr "çare, tedbir, tutulacak yol" (Karamanlıoğlu 2019: 371) anlamındadır. HŞ 375 *Körüp hürmüz oglı kılmış işini / Munıŋ tig rāy u tedbīr kılmışını.* "Hürmüz oğlunun yaptığı işi gördü, böyle bir çare buldu."

Renc ü kadgu: Sıkıntı ve kaygı (HŞ 2451). Bkz. Belā ve renc, Mihnet ü renc, Kadgu sakınç. HŞ 2451 *Yimi hasret içimi renc ü kadgu.* "Yemeği hasret, içeceği sıkıntı ve kaygıdır."

Roza namāz: Oruç namaz (Div. Hik. 13/XLVII-10/2). Bkz. Namāz niyāz, Namāz roza. Div. Hik. 13/XLVII-10/2 *Roza namāz kazā kılıp misvak asmas.* "Oruç namazı yerine getirirler, misvak bulundurmazlar."

Sabr karār: Sabır (NF 79/10, 360/5; HŞ 4011). Bkz. Ārām u karār, Ārām u karār u kuvvat, Karār ārām. Sabr "sabır, tahammül" (Ata 2014: 355) anlamındadır. NF 79/10 *Andın soŋra sabrı karārı kalmadı barmagını kötürdi takı aydı.* "Ondan sonra sabrı kalmadı, parmağını kaldırdı ve dedi."

Saç sakal: Saç sakal (Kıs. En. Aysu Ata 49v/4, 49v/6, 49v/7, 58r/2, 99r/14, 126v/11-12, 171r/12, 171r/14, 229v/10, 229v/11, 229v/11; MM 39/1). Bkz. Saç sakal (Karahanlı). MM 39/1 *Velī saç sakal ak bilürtgen karı / Takı n'étge-mén téyür érseŋ barı / Takı bolmadı mu kılıp tevbe rāst / Yunulsa başıŋdın yazuklar arı.* "Saçı sakalı ağarmış ihtiyar, ben ne yapacağım, dediğinde gönülden tövbe edenlerin günahlarından baş yıkanmışlar gibi arındıklarını bilmiyor mu?".

Saç u sakal: Saç sakal (Div. Hik. 5/XXVII-12/1, 10/XLIII-10/4). Bkz. Saç sakal. Div. Hik. 5/XXVII-12/1 *Saç u sakal köp akardı köŋlüm kara.* "Saçım sakalım iyice ağardı, gönlüm karanlık."

Saf saf: Sıra sıra (HŞ 1305, 2017). Saff "sıra, dizi" (Toparlı 1992: 583) anlamındadır. HŞ 1305 *Birin birin yıgıldı barça leşker / Turup saf saf kamug munlarnı taŋlar.* "Bütün askerler birer birer toplandı, sıra sıra durdu, herkes buna şaşırdı."

Sag selāmet: Sağ salim (HŞ 205). Sag "sağ, sağlıklı, sıhhatli" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 222); selāmet "selamete çıkma, kurtulma" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007:

231) anlamlarındadır. HŞ 205 *Öküş yıl sag selāmet bar boluŋ.* “Çok yıllar sağ salim olun.”

Sag sol: Sağ sol (Kıs. En. Aysu Ata 34r/8, 75r/14-15, 81v/14, 157r/4, 165r/7).). Sag “sağ yan” (Ata 2019: 830); sol “sol” (Ata 2019: 854) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 34r/8 *Év öŋinde açuk yérlerni eştürdi sağında solında yıgaçlar tikdiler.* “Evin önünde açık yerler açtırdı, sağına soluna ağaçlar dikti.”

Sag takı sol: Sağ ve sol (K. Ter. 147b/2, 410b/2, 496a/1, 548a/2). Bkz. Sag sol. K. Ter. 147b/2 *Andın soŋ kelgey men anlarga ileylerindin takı soŋlarındın takı saglarındın takı bulmas sen üküşreklerini şükr kılganlar.* “Ondan sonra onlara önlerinden ve arkalarından, sağlarından ve sollarından geleceğim, sen onların çoğunu şükreder bulamayacaksın.”

Sagır agın: Sağır dilsiz (K. Ter. 173a/9). Sagır “sağır” (Sağol 1993: 865); agın “dilsiz” (Sağol 1993: 508) anlamlarındadır. K. Ter. 173a/9 H*akīkat üze yir üze yörigenlerniŋ asıgsızrakı taŋrı katında sagırlar agınlar anlar kim bilmesler.* “Şüphesiz, Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü akletmeyen sağırlar ve dilsizlerdir.”

Sagır takı agın: Sağır ve dilsiz (K. Ter. 128a/3). Bkz. Sagır agın. K. Ter. 128a/3 *Takı anlar kim yalganga nisbet kıldılar āyatlarımuznı sagırlar takı agınlar karaŋkuluklar içinde.* “Ayetlerimizi yalanlayanlar karanlıklarda kalmış sağır ve dilsizlerdir.”

Sagu takı terāzū: Ölçü ve tartı (K. Ter. 144a/1, 156b/1-2, 222a/6, 222a/8). Sagu “ölçü, ölçek” (Sağol 1993: 865); terāzū “ölçü aleti, terazi, tartı” (Sağol 1993: 929) anlamlarındadır. K. Ter. 144a/1 *Takı tükel kılıŋ sagunı takı terāzūnı tüzlük birle.* “Ölçüyü ve tartıyı tam yapın.”

Sakışsız köp: Sayısız çok (Kıs. En. Aysu Ata 1v/2). Bkz. Köp telim, Nime köp. Sakışsız “hesapsız” (Ata 2019: 832) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 1v/2 *Sansız hamd u senālar ve sakışsız köp şükrler ol taŋrıga kim celle celāluhu kim kudreti birle bizni ādem yaratdı yılkı yaratmadı.* “Sayısız övgü ve sayısız şükürler o Tanrı’ya ki bizi insan olarak yarattı, hayvan olarak yaratmadı.”

Sālih muttakī: Salih (Kıs. En. Aysu Ata 166v/3). Bkz. Edgü Sālih. Muttakī "takva sahibi, günah ve haramdan sakınan" (Ata 2019: 776) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 166v/3 *Bu 'imrān yavlak sālih muttakī er érdi*. "Bu İmran çok salih bir adamdı."

San sakış: Sayı, miktar (Kıs. En. Aysu Ata 44v/3, 174v/21, 180r/1-2). Bkz. San sakış (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 44v/3 *Nemrūd éllerinŋe kişi ıddı çerig yığıldı sanı sakışı yok kamugı başdın adakga tegi témür kalaglıg.* "Nemrud illerine insan gönderdi, baştan ayağa demir zırhlı sayısız asker toplandı."

San takı sakış: Sayı (K. Ter. 200b/7, 272a/1-2). Bkz. San sakış, San takı sakış (Karahanlı). K. Ter. 200b/7 *Ol ol kim kıldı künni yaruk takı aynı yaruk takdīr kıldı aŋa menzillerni munuŋ üçün kim bilseŋiz yıllarnıŋ sanını takı sakışını.* "Güneşi ışıklı, ayı parlak yapan, yılların sayısını bilmeniz için aya konak yerleri koyan odur."

Sansız sakışsız: Sayısız (Kıs. En. Aysu Ata 180r/18-19). Bkz. Sansız sakışsız (Uygur), Sakışsız köp. Kıs. En. Aysu Ata 180r/18-19 *Ol zamān havāda sansız sakışsız kuşlar köründi.* "O zaman havada sayısız kuş göründü."

Sarāy év: Bina (Kıs. En. Aysu Ata 173v/19). Bkz. Év bark, Köşk sarāy, Māl sarāy. Kıs. En. Aysu Ata 173v/1 *... sarāylar évler yakıldı ...* "… binalar yakıldı …".

Savlag otlag: (HŞ 1032). Bkz otlag suvlag (Harezm). HŞ 1032 *Tavarga savlag otlag hem ferāvān.* "Tavarlara sulak ve otlar bol."

Sefer hazar: Savaş barış (Kıs. En. Aysu Ata 193r/9-10). Sefer "sefer, savaş" (Ata 2019: 840); hazar "barış, sulh" (Ata 2019: 631) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 193r/9-10 *Resūl aydı yā ebā bekr kamug vaktde seniŋ bizge edgülükiŋ tégdi telim haklar biziŋ üze vācib kıldıŋ seferde hazarda.* "Resul dedi: Ya Ebu Bekir, her zaman senin bize iyiliğin dokundu, savaşta ve barışta üzerimize çok hakkın geçti."

Sekri- oyna-: Zıplayıp oynamak (Kıs. En. Aysu Ata 248v/11). Bkz. Oyna- kül-. Sekri- "sıçramak, zıplamak, atlamak" (Ata 2019: 840) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 248v/11 *... sarāy içinde hamr içip esrüp raks kılurda mubrez tapa sekriyü*

oynayu kirdi. "… sarayda içki içip, sarhoş olup, dans ederken gösteriye doğru zıplayıp oynayarak girdi."

Sekriş- sevnüş-: Sıçrayıp sevinmek (NF 393/1). Sekriş- "hoplayıp zıplamak" (Ata 2014: 364); sevnüş- "sevinmek, mutlu olmak" (Ata 2014: 370) anlamlarındadır. NF 393/1 ... *sekrişü sevnüşü dünyā özine tüşer erdiler.* "… sıçrayıp sevinerek dünya özüne düşerlerdi."

Senā hamd: Övgü (MM 4/1, 4/3, 275/1). Bkz. Hamd ü senā. MM 4/1 *Senā hamd şükürdin néçe ögdüler / Bu ins ü melek cün né kim ögdiler.* "Bu insanlar, melekler ve cinler seni çokça övdüler."

Senā vü medh: Övgü (HŞ 653). Bkz. Hamd u senā, Medh ü senā, Senā hamd. HŞ 653 *Senā vü medh ayıttı irse kim şavur / Oturttı anı ve olturdı ol hūr.* "Şavur onu övünce oturttu onu ve o huri oturdu."

Sen men: Sen ben (Kıs. En. Aysu Ata 63v/5, 112r/17-18). Kıs. En. Aysu Ata 63v/5 *Agzında tofrak kök taŋrısı seniŋ meniŋ birle ne işi bar.* "Ağzında toprak Gök Tanrı'sının seninle benimle ne işi var?".

Sevinç ve kadgu: Sevinç keder (HŞ 20). Bkz. Sevinç kadgu (Karahanlı), Kadgu sakınç, Renc ü kadgu. HŞ 20 *Sevinç ve kadgu korkunç ve umınç yüz / Yarattı tün me kün ay ve yulduz.* "Sevinç ve kederi, korku ve umudu, geceyi günü, güneşi ve yıldızı da yarattı."

Sevin- kuvan-: Sevinip övünmek (HŞ 1140). Sevin- "sevinmek" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 233); kuvan- güvenmek, öğünmek" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 146) anlamlarındadır. HŞ 1140 *Sevündüm bu habardın tiyü bānū / Yir öpti şāhka sevinü kuvanu.* "Banu, bu habere sevindim diyerek şaha sevinip övünerek yeri öptü."

Sevüngen kuvangan: Sevinip böbürlenen (K. Ter. 214a/3). Bkz. Ös- sevün-. Kuvan- "övünmeki böbürlenmek" (Sağol 1993: 772) anlamındadır. K. Ter. 214a/3 *Hakīkat üze ol sevüngen kuvangan.* "Doğrusu o sevinip böbürlenendir."

Sıdk hakk: Doğruluk (Kıs. En. Aysu Ata 239r/10). Sıdk "yürek temizliği, doğruluk" (Ata 2019: 624); hakk "gerçek, doğru; hak" (Ata 2019: 624). Kıs. En. Aysu Ata 239r/10 *İdiyā Ebū bekrniŋ sıdkı hakkı hürmeti āhir demde bizge īmān rūzī kılu bér.* "Ey Allah'ım Ebu Bekir'in doğruluğu hürmetine son zamanda bize iman nasip et."

Sıdk u ihlās: Doğruluk (MM 326/2). Sıdk "doğruluk" (Argunşah, Toparlı 2018: 254); ihlās "içten gelen bağlılık, doğruluk" (Argunşah, Toparlı 2018: 224) anlamlarındadır. MM 326/2 *Takı sıdk u ihlās aŋa sīret ol.* "Doğruluk onun için iç görünüştür."

Sıdk vü ikrār: Doğrulama (HŞ 3161). Bkz. İkrār ve irādet, Sıdk u ihlās. HŞ 3161 *Sādıklar sıdkı ve ıkrarı hakkı* "Doğruların doğruluk hakkı"

Sıgıt ınçık yıgı: Ah vah etmek, ağlayıp inlemek (Kıs. En. Aysu Ata 238v/4). Sıgıt "ağlayıp sızlanma, feryat" (Ata 2019: 850); ınçık "ah vah etmek, ağlayıp inlemek" (Ata 2019: 641); yıgı "gözyaşı, ağlama, girye" (Ata 2019: 976) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 238v/4 *Tiŋleyü turdum tükel yaş ün sıgıt ınçık yıgı.* "Bütün ömür ağlayıp inleme sesi dinledim."

Sır 'ayb: Gizli saklı (Div. Hik. 33/XXII-7/4). Sır "sır" (Ata 2019: 621); 'ayb "ayıp, kusur" (Ata 2019: 241) anlamlarındadır. Div. Hik. 33/XXII-7/4 *Sırrım 'aybım zāhir bolsa nitküm men-e.* "Gizlim saklım açığa çıksa ne yapsam ben hey!".

Silig arıg: Temiz, pak (Kıs. En. Aysu Ata 2v/3). Bkz. Arıg pāk, Arıg sılıg, 'Azīz arıg, Edgü arıg, Helāl arıg. Kıs. En. Aysu Ata 2v/3 *Alçak amul tüzün kılıg silig arıg haddin çıka.* "Alçakgönüllü, sakin tabiatlı, temiz haddinden çıka."

Sizler bizler: Hepimiz (Kıs. En. Aysu Ata 72v/16). Kıs. En. Aysu Ata 72v/16 *Yūsuf aydı ey yiğitler mahlukga secde kılmaŋ revā ermes sizlerni bizlerni yaratgan taŋrıga secde kılıŋ.* "Yusuf dedi: Ey yiğitler, yaratılmışa secde etmeniz reva değildir, hepimizi yaratan Tanrı'ya secde edin."

Söz sav: Söz, konuşma (Kıs. En. Aysu Ata 59r/16). Bkz. Söz sav (Uygur), Söz sav (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 59r/16 *İbrāhīm 'aleyhi's-selām bir keçe tüş kördi*

Lūtnuŋ bir kimérse birle sözi savı boldı tép. "İbrahim (as) Lut'un biriyle konuştuğunu bir gece düşünde gördü."

Subh u şam: Gece gündüz (Div. Hik. 11/X-16/3). Subh "sabah, sabah vakti" (Devellioğlu 2005: 960); şam "akşam" (Devellioğlu 2005: 977) anlamlarındadır. Div. Hik. 11/X-16/3 *Namaz okup roza tutup hem subh u şam.* "Gece gündüz namaz kılıp oruç tutar."

Sūd u ziyān: Kâr zarar (Div. Hik. 26/XXXIX-1/3, 37/VII-4/3). Bkz. Asıg takı ziyān. Sūd "kâr, kazanç" (Devellioğlu 2005: 960) anlamındadır. Div. Hik. 26/XXXIX-1/3 *Aç u tok u sūd u ziyān hiç bilmegen / Sermest bolup raks u semā urdı dostlar.* "Açlık tokluk, kâr zarar bilmeyen sarhoş olup raks ve sema yapar dostlar!".

Sulh 'ahd: Barış anlaşma (NF 47/17). Sulh "barış, sulh" (Ata 2014: 382) anlamındadır. NF 47/17 *Bizim kişiler birle siziŋ yārānlar edebsüzlük kılmışlar sulhnı 'ehdni buzmışlar.* "Bizim kişiler ile sizin dostlarınız edepsizlik etmişler, barışı anlaşmayı bozmuşlar."

Sulh u salāh: Barış (MM 96/1). Bkz. 'Āfiyet ve salāh könilik, Sulh 'ahd. MM 96/1 *Kılur bolsa nefs birle sulh salāh / Bulunmas biliŋ anda kédin felāh.* "Kişi nefsiyle barışık olursa bilin ki ondan daha sonra kurtuluş mümkün değildir."

Süçüg açıg: Tatlı acı (Kıs. En. Aysu Ata 6r/1). Bkz. Açıg sasıg, Açıg süçüg. Kıs. En. Aysu Ata 6r/1 *Ol toprakda safī tebiz ürüŋ kara süçüg açıg sarıg yaşıl kızıl kök katıg yumşak ve arıg arıgsız tatlıg tatsız kamug bar érdi.* "O toprakta saflık tuzluluk, ak kara, acı tatlı, sarı yeşil gök, sert yumuşak ve temiz kirli, tatlı tatsız hepsi vardı."

Süçüg tatlıg: Tatlı (K. Ter. 349a/5, 416a/9). Bkz. Açıg süçüg, Süçüg açıg, Süçüg tatlıg (Karahanlı). K. Ter. 349a/5 *Takı ol ol kim ıddı iki köp ulug suvnı bu süçüg tatlıg takı bu şor tıhır.* "Biri tatlı biri biri tuzlu iki çok büyük denizi o gönderdi."

Süŋü kılıç: Süngü kılıç (Kıs. En. Aysu Ata 165r/16). Süŋü "süŋü" (Ata 2019: 865); kılıç "kılıç" (Ata 2019: 702) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 165r/16 *Kamugnı süŋü kılıç birle sançtılar.* "Hepsini süngü kılıç ile biçtiler."

Şāh u cihāndār: Padişah (HŞ 512). Şāh "şah, bey" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 249); "dünya, alem" anlamına gelen (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 43) cihān ile "sahip, malik, tutan" anlamındaki dār sözcüklerinin birleşiminden oluşan cihāndār "dünyayı tutan, dünyaya sahip" anlamındadır. HŞ 512 *Eger tapmasamen hıç çāre nāçār / Habar kılgaymen iy şāh u cihāndār.* "Eğer hiç çare bulamazsam çaresiz haber vereceğim ey padişah."

Şefakatlıg rahmetlig: Şefkatli rahmetli (NF 131/16). Şefakatlıg "şefkatli" (Ata 2014: 387); rahmetlig "merhametli" (Ata 2014: 349) anlamlarındadır. NF 131/16 *Ey 'ayālım şefakatlıg rahmetlig teŋrike satgaştım.* "Ey çocuğum şefkatli merhametli Tanrı'ya kavuştum."

Şehd ü şeker: Bal şeker (MM 386/3; HŞ 3221). Bkz. Bal şeker, Et şeker, Şeker şehd (Karahanlı). MM 386/3 *Kademni hakīkat üze rāst tutup / Kamug nūr u zulmet hicābın ötüp / Özi érdi şehd ü şeker bérgüçi / Télim türlüg elvān zehirler yutup.* "Yönünü hakikate doğru dönüp, bütün aydınlık ve karanlık engellerini geçip, her çeşit zehri yuttuğu halde bal şeker veren kendisi idi."

Şehrī rüstā: Şehirli köylü (Kıs. En. Aysu Ata 75r/10). Şehrī "şehirli" (Ata 2019: 868); rüstā "köy" (Ata 2019: 828) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 75r/10 *Mısr éliniŋ şehrī rüstāsı bayı çıgayı erkeki tişisi kim satgın alguga kim nezzārega yıgıldılar.* "Mısır ilinin şehirlisi köylüsü, zengini fakiri, erkeği dişisi satın almaya bakmak için toplandılar."

Şekk ve şerīk: Şüphe ve ortak koşma (Kıs. En. Aysu Ata 236v/9). Şekk "şüphe, tereddüt" (Ata 2019: 868); şerīk "ortak koşma" (Ata 2019: 868) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 236v/9 *... şekk ve şerīkge inanmasunlar köni īmānga berk yapuşsunlar.* "… şüphe ve ortak koşmaya inanmasınlar, iyi imana sıkıca sarılsınlar."

Şehr ü rüstā: Şehir köy (HŞ 1976). Şehr "şehir" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 251); rüstā "köy" "köy" (Ata 2019: 828) anlamlarındadır. HŞ 1976 *Müsellem kıldı ol şehr ü rüstāyı kim edgü bildi dünyādin du'ānı.* "Şehri ve köyü teslim müsellem kıldı ki dünyadan duayı iyi bildi."

Şekker ü bal: Bal şeker (HŞ 1587). Bkz. Bal şeker, Şehd ü şeker, Bal u kaymak, Bal u ter-kaymak, Bal ve yag. HŞ 1587 *Fırāvān boldı ol tün şekker ü bal.* "O gece bal şeker çok oldu."

Şerīk ortak: Ortak (NF 78/17). Bkz. Şekk ve şerik. Ortak "ortak, müşrik" (Ata 2014: 332) anlamındadır. NF 78/17 *Takı aŋar şerīk ortak yok turur takı vezīr revā ermez.* "Ona ortak yoktur ve vezir uygun değildir."

Şor tıhır: Tuzlu ve acı (K. Ter. 349a/5). Şor "tuzlu" (Sağol 1993: 903); tıhır "tatlı olmayan, acı" (Sağol 1993: 933) anlamlarındadır. K. Ter. 349a/5 *Takı ol ol kim ıddı iki köp ulug suvnı bu süçüg tatlıg takı bu şor tıhır.* "Biri tatlı biri biri tuzlu iki çok büyük denizi o gönderdi."

Şūr u gavgā: Çekişme (HŞ 1372, 2033, 4566). Şūr "tuzlu, acı" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 255); gavga "kavga" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 85) anlamlarındadır. HŞ 2033 *Kanı ol kim cihanga şūr u gavgā / Salıp özi kılur temāşā.* "Dünyaya çekişme salıp kendi izleyen nerede?".

Şükür hamd: Şükür ve hamt (MM 1/1, 378/1). Bkz. Hamd ü senā, Senā hamd. Şükür "şükür" (Argunşah, Toparlı 2018: 258) anlamındadır. MM 378/1 *Şükür hamd uganga tümen miŋ hezār.* "Allah'a binlerce şükür ve hamt olsun."

Ta'abbür ü dehşet: Korku (Kıs. En. Aysu Ata 21r/3). Ta'abbür "ibret verici" (Ata 2019: 870); dehşet "dehşet, korku, telaş" (Ata 2019: 868) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 21r/3 *Ançası bar kim ta'abbür ü dehşetleri bolgay.* "O kadarı var ki korkuları olacak."

Ta'abbür ve dehşet: Korku (Kıs. En. Aysu Ata 21r/5). Bkz. Ta'abbür ü dehşet. Kıs. En. Aysu Ata 21r/5 *Hūrlarga takı idrisge ta'abbür ve dehşet bolmagay.* "Hurilere ve İdris'e korku olmayacak."

Tā'at 'ibādet: İbadet (Kıs. En. Aysu Ata 160r/7). Tā'at "taat, ibadet" (Ata 2019: 870); 'ibādet "ibadet" (Ata 2019: 642) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 160r/7 *İlyās aydı tā'at 'ibādetdin mahrum kalur-men özgeler tā'at kılgaylar tép yıglar-men.* "İlyas dedi: İbadetten mahrum kalıyorum, başkaları ibadet edecekler diye ağlıyorum."

Tā‘at ve ‘ibādet: İbadet (Kıs. En. Aysu Ata 100v/16, 160v/9, 167v/2, 170r/13, 188v/5, 191r/15). Bkz. Tā‘at ‘ibādet. Kıs. En. Aysu Ata 100v/16 *Kaçan tā‘at ve ‘ibādetdin farısa bu du‘ānı aytur érdi.* “Ne zaman ibadetten yorulsa bu duayı okurdu.”

Tāc u hem taht: Tac ve taht, hükümdarlık (HŞ 3577). Bkz. Devlet ü tāc, Baht u taht. HŞ 3577 *Öze aydı kim iy şāh-ı cuvan-baht / Siniŋ birle kuvanur tāc u hem taht.* “Ey bahtı açık şah, tac ve taht seninle övünür, dedi.”

Tāc u taht: Tac ve taht, hükümdarlık (HŞ 1722, 2916, 3477, 4461). Bkz. Tāc u hem taht, Baht u taht. HŞ 1722 *Ataŋnıŋ tāc u tahtın yāve kılsaŋ …* “Atanın tacını tahtını sahipsiz bıraksan …”.

Tag dere: Dağ dere (Kıs. En. Aysu Ata 147r/11). Tag “dağ” (Ata 2019: 871); dere “dere” (Ata 2019: 580) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 147r/11 *Mevlī ta‘ālā karınçka du‘āsın icābet kıldı bulut agdı yagın yagdı taglar dereler suv birle toldı.* “Allah karıncanın duasını kabul etti, bulut yükseldi, yağış yağdı, tağlar dereler suyla doldu.”

Tag tag: Dağ dağ (NF 73/10). Bkz. Tag dere. NF 73/10 *Artlarında fir‘avn ‘al bakar deryā ékki pāra bolmış tag tag suv yıgılmış deryā içinde yol bolmış.* “Arkalarından Firavun bakar deniz ikiye bölünmüş, dağ dağ su toplanmış, deniz içinde yol olmuş.”

Tag taş: Dağ taş (HŞ 515, 2452, 2598). Bkz. Tag dere, Tag tag, Tag u taş (Karahanlı). HŞ 515 *Yitip kildi yazılar taglar aşa / Kılu taglar taşlar temāşā.* “Ovalar dağlar aşarak, dağları taşları seyrederek ulaşıp geldi.”

Tag teŋiz: Dağ deniz (Kıs. En. Aysu Ata 158r/18). Bkz. Tag dere, Tag tag, Tag taş. Teŋiz “deniz”dir. Kıs. En. Aysu Ata 158r/18 *Tag teŋizde seyr éter tirig turur ol hem takı.* “O, dağ denizde seyreden canlıdır.”

Tag u çöl: Dağ kır (Div. Hik. 19/XXXV-8/2). Bkz. Tag dere, Tag tag, Tag taş, Tag teŋiz. Div. Hik. 19/XXXV-8/2 *Tag [u] çölni bustan kılur akkan yaşı.* “Akan yaşı dağa kırı çiçek bahçesi yapar.”

Tag u taş: Dağ taş (Div. Hik. 8/V-3/1, 13/XLVII-1/3). Bkz. Tag dere, Tag tag, Tag taş, Tag teŋiz, Tag u çöl. Div. Hik. 8/V-3/1 *Şumlugumdın tag u taşlar sökti meni.* "Perişan halimden ötürü beni dağlar taşlar aşağıladı."

Tag u tüz: Dağlık düzlük (Div. Hik. 14/XXIX-17/4). Bkz. Tag dere, Tag tag, Tag taş, Tag teŋiz, Tag u çöl, Tag u taş. Tüz "düz, ova" (Arat 2008: 1258) anlamındadır. Div. Hik. 14/XXIX-17/4 *Çın dervişler tag u tüzni mekan kılur.* "Dervişler dağı düzlüğü mekan edinir."

Tag yazı: Dağ ova (Kıs. En. Aysu Ata 220r/19). Bkz. Tag dere, Tag tag, Tag taş, Tag teŋiz, Tag u çöl, Tag u taş, Tag u tüz. Yazı "yazı, ova, kır" (Ata 2019: 966) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 220r/19 *Taŋ attı érse kāfirler olarnı tileyü keldiler tagda yazıda tapmadılar.* "Tan attığında kafirler onları isteyerek geldiler, dağda ovada bulamadılar."

Taht hem tāc: Taht ve tac, hükümdarlık (HŞ 1659). Bkz. Baht u taht, Tāc u hem taht, Tāc u taht. HŞ 1659 *Kim uş şāhka kereklig taht hem tāc.* "Ki şaha taht ve tac gereklidir."

Taht u devlet tāc: Hükümdarlık (HŞ 1286). Bkz. Baht u taht, Tāc u hem taht, Tāc u taht, Taht hem tāc, Baht u devlet, Cāh u devlet, Cāh ve devlet, Devlet u tāc, İkbāl u devlet, 'İzz ü devlet. HŞ 1286 *Biriŋe taht u davlat tāc birmiş / Biriniŋ taht u tācı yilge birmiş.* "Birine hükümdarlık vermiş, birinin hükümdarlığı yele gitmiş."

Taht u şāhlık: Hükümdarlık (HŞ 2945). Bkz. Baht u taht, Tāc u hem taht, Tāc u taht, Taht hem tāc, Taht u devlet tāc. HŞ 2945 *Asıg kılmadı hergiz taht u şahlık.* "Hükümdarlık asla fayda vermedi."

Taht u tāc: Taht ve tac, hükümdarlık (HŞ 1286, 2170, 4462). Bkz. Baht u taht, Tāc u hem taht, Tāc u taht, Taht hem tāc, Taht u devlet tāc, Taht u şahlık. HŞ 1286 *Biriŋe taht u davlat tāc birmiş / Biriniŋ taht u tācı yilge birmiş.* "Birine hükümdarlık vermiş, birinin hükümdarlığı yele gitmiş."

Taht u tāc u devlet: Hükümdarlık (HŞ 2944). Bkz. Baht u taht, Tāc u hem taht, Tāc u taht, Taht hem tāc, Taht u devlet tāc, Taht u şahlık, Taht u tāc. HŞ 2944 *İşittiŋ*

taht u tāc u devletını / Yana her künde bahşīş ʻādetini. "Hükümdarlığını, yine her günde bahşiş adetini işitin."

Takvā perhiz: Yasaklardan uzak durma (NF 219/14). Takvā "Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden sakınma" (Ata 2014: 401); perhīz "dince yasak edilen şeylerden uzak kalma" (Ata 2014: 344) anlamlarındadır. NF 219/14 *Takı ʻömrini takvā perhīz birle keçürür erdi.* "Ve ömrünü yasaklardan uzak durarak geçirirdi."

Tal çéçek: Dal çiçek (Kıs. En. Aysu Ata 68r/2, 1249v/3). Tal "dal" (Ata 2019: 874); çéçek "çiçek" (Ata 2019: 573) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 68r/2 *Arası butak yapurgak tal çéçekler tüp tüzi.* "Arası düpdüz budak yaprak, dal çiçek."

Tal yıgaç: Dal ağaç (Kıs. En. Aysu Ata 68v/1). Bkz. Tal çéçek. Yıgaç "ağaç, değnek, sopa" (Ata 2019: 975) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 68v/1 *Tal yıgaçlar yeŋ salışur oynayur tég bay kızı.* "Tal ağaçlar zengin kızı gibi kolunu atıp oynar."

Taʻn ve teşnī: Ayıplama (Kıs. En. Aysu Ata 187v/2). Taʻn "ayıplama, yerme" (Ata 2019: 876); teşnī "çok ayıp ve çirkin bulma, ayıplama" (Ata 2019: 900) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 187v/2 *... ʻArablar taʻn ve teşnī kılgaylar...* "… Araplar ayıplayacaklar …".

Taŋsuk yıgar: Nadir değerli (Kıs. En. Aysu Ata 68v/2). Taŋsuk "nefis, harika, şaşılası, nadir" (Ata 2019: 878); yığar "kıymetli, değerli" (Ata 2019: 976) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 68v/2 *Tonlukı taŋsuk yıgardın rūm hıtay atlas çuzı.* "Elbiselik değerli Rum, Hıtay kumaşı."

Tapugçı yumuşçı: Hizmetçi (Kıs. En. Aysu Ata 183r/21). Bkz. İşçi yumuşçı. Tapugçı "hizmetçi" (Ata 2019: 880) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 183r/21 *Birisi aydı bizge niçe bakar-sén biz kamug tapugçı yumuşçılar-miz cennāt-ı ʻadndin tapug kılgalı kéldük ...* "Birisi dedi: Bize nasıl bakarsın, biz hizmetçileriz, cennet bahçelerinden hizmet etmek için geldik …".

Tar tar: Dar dar (K. Ter. 139b/2). Tar "dar" (Sağol 1993: 916) anlamındadır. K. Ter. 139b/2 *Kimni kim tilese taŋrı kim köndürse anı açar köŋülini müsülmānlıkga*

takı kimni kim tilese kim azdursa anı kılur kögüzini ya'nī köŋlini tar tar tamām kökke aşar meŋizlig. "Allah, kimi doğruya ulaştırmak isterse onun kalbini İslamiyet'e açar, kimi saptırmak isterse göğe yükseliyormuş gibi kalbini daraltır."

Tarlık açlık: Yokluk (Kıs. En. Aysu Ata 90r/13). Bkz. Açlık kahtlık, Açlık susaglıg. Tarlık "yokluk, kıtlık" (Ata 2019: 882) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 90r/13 *Yétti aruk sıgır yétti baş kurug bugday tarlık açlık turur.* "Yedi cılız sığır, yedi baş kuru buğday yoktur."

Taş temür: Taş demir (Kıs. En. Aysu Ata 205v/11). Taş "taş" (Ata 2019: 883); temür "demir" (Ata 2019: 897) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 205v/11 *Taş temür birle tam kılalıŋ.* "Taş demir ile tam kılalım."

Taş toprak: Taş toprak (Kıs. En. Aysu Ata T 159a/16, 153r/1, 153v/2, 180r/20). Bkz. Taş temür. Toprak "toprak" (Ata 2019: 912) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata T 159a/16 *... kamug yüzün tüşüp taş toprak astında yaturlar.* "…bütün yüzü tüşüp taş toprak altında yatırlar."

Tavar yılkı: Hayvan sürüsü (Kıs. En. Aysu Ata 73r/12). Tavar "mal, mülk, eşya" (Ata 2019: 884); yılkı "hayvan, hayvan sürüsü" (Ata 2019: 978) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 73r/12 *Olar kéŋeşdiler tavar yılkı alsa-miz atamız bilgey.* "Onlar danıştılar mal hayvan alsak babamız bilecek."

Tedbīr hīle: Hile, al (Kıs. En. Aysu Ata 142r/19). Bkz. Keyd hīle, Mekr ü hīle. Tedbīr "hile, al" (Ata 2019: 891) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 142r/19 *Süleymān aydı bir tedbir hīle kılıŋ.* "Süleyman, bir hile yapın, dedi."

Tedbīr ü rāy: Usül (HŞ 2230). Bkz. Rāy u tedbīr, Fikr ü rāy, Tedbīr hīle. HŞ 2230 *İrür tedbīr ü rāy barça muhkem.* "Usülüm tamamen sağlamdır."

Tehlīl ve takdīs: Tehlil ve yüceltme (Kıs. En. Aysu Ata 189v/5). Tehlīl "İslam'da tevhidi ifade eden 'la ilahe illallah' sözünü tekrarlama" (Ata 2019: 895); takdīs "yüce ve mukaddes tutma" (Ata 2019: 873) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 189v/5 *... tehlīl ve takdīs anıŋ ...* "… tehlil ve yüceltme onun …".

Temcīd ve tesbīh: Övgü ve yüceltme (Kıs. En. Aysu Ata 189v/5). Temcīd "ululama, yüceltme" (Ata 2019: 896); tesbīh "Allah'ı övme" (Ata 2019: 900) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 189v/5 ... *temcīd ve tesbīh anıŋ* ... "… övgü ve yüceltme onun …".

Ten cān: Beden ve ruh (Kıs. En. Aysu Ata 237v/12; MM 164/4; NF 69/9; HŞ 163, 3443; Div. Hik. 17/XL-3/2; KB 2529). Bkz. 'Akl u cān, Cān ten, Ét ten, Ét ten süŋük / süŋek, Cān köŋül, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u ten/tin, Cihān u cān, İns ü cān, Māl u cān, Ten cān, Ten cān (Karahanlı). MM 164/4 *Resūl sünnetiŋe bu ten cān yulug.* "Bu ten ve can Resul sünnetine fedadır."

Ten takı māl: Can ve mal (K. Ter. 197a/1). Bkz. Cān ten, Ét ten, Ét ten süŋük / süŋek, Ten cān, Māl esbāb, Māl mülk, Māl tavar/tovar, Māl sarāy, Māl teve, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl pul, Māl u tavar, Māl ü cān, Māl ü dīnār, Māl ü genc, Māl ve ni'met. K. Ter. 197a/1 *Hakīkat üze taŋrı satgın aldı bitgenlerdin tenlerini takı māllarını munuŋ birle kim anlarga uçmak öldürüşürler taŋrı yolı içinde öldürürler takı öldürülürler.* "Şüphesiz Allah, inananlardan canlarını ve mallarını kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır."

Ten ü cān: Ten can (HŞ 114, 2627, 3127, 3566, 4313, 4506). Bkz. 'Akl u cān, Cān köŋül, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u ten/tin, Cihān u cān, İns ü cān, Māl u cān, Ten cān. HŞ 114 *Üleş hıdmaatka rāzı kıl ten ü cān.* "Paylaş, hizmete razı et ten ve canı."

Teŋ tuş/Tiŋ tuş: Eşit, denk (Kıs. En. Aysu Ata 46r/18, 186v/5, 191v/2, 221v/17; K. Ter. 29b/6, 250a/3; HŞ 2877, 2879). Bkz. Teŋ tuş (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 186v/5 *Ebū tālib köz yaşı kılıp aydı men tün kün bu kadguda-men teŋ tuşımızını alurga küçümiz yétmes teŋsizni biz ala bilmes-miz neteg kılurımızını bilmes-miz.* "Ebu Talip ağlayarak, ben gece gündüz bunu düşünüyorum; dengimizi almaya gücümüz yetmez, dengimiz olmayanı biz alamayız, ne yapacağımızı bilmiyoruz."

Tesbīh takdīs: Övgü ve yüceltme (Kıs. En. Aysu Ata 121r/5, 157r/9). Bkz. Tehlīl ve takdīs, Temcīd ve tesbīh. Kıs. En. Aysu Ata 121r/5 *Yana ékinç kat kök ferişteleri*

indiler arslan sūretlıg adın ün birle tesbīh takdīs aydılar. "Yine ikinci kat melekerleri indiler, aslan görünüşlü başka ses ile övüp yücelttiler."

Tesbīh ü takdīs: Övgü ve yüceltme (Kıs. En. Aysu Ata 8v/6). Bkz. Temcīd ve tesbīh, Tesbīh takdīs, Tehlīl ve takdīs. Kıs. En. Aysu Ata 8v/6 *... biz tesbīh ü takdīs kılur-miz tép özlerin arıgladılar.* "… biz över ve yüceltiriz diyerek kendilerini temizlediler."

Tesbīh tehlīl: Övgü ve tehlil (Kıs. En. Aysu Ata 121r/4). Bkz. Tehlīl ve takdīs, Temcīd ve tesbīh, Tesbīh takdīs, Tesbīh ü takdīs. Kıs. En. Aysu Ata 121r/4 *Şa'ika kopdı yél esti kök küldürdedi yaşın yaşnadı ferişteler ün kötürdiler tesbīh tehlīl aydılar.* "Yıldırım düştü, rüzgar esti, gök gürledi, şimşek çaktı, melekler ses getirip övdüler."

Tesbīh ü tehlīl: Övgü ve tehlil (Kıs. En. Aysu Ata 53r/7, 121r/10, 121r/11, 128r/21, 155v/8, 155v/15; MM 275/1). Bkz. Tehlīl ve takdīs, Temcīd ve tesbīh, Tesbīh takdīs, Tesbīh ü takdīs, Tesbīh tehlīl. Kıs. En. Aysu Ata 53r/7 *Bu kün tilge yüŋüllük bérdi zamānda tesbīh ü tehlīl étseŋ köz yumup açgunça 'arşga agar.* "Bugün dile hafiflik verdi, zamanda övgü ve tehlil etsen göz açıp kapayıncaya kadar arşa çıkar."

Tesbīh ü tehlīl ü tekaddüs: Yüceltme (Kıs. En. Aysu Ata 5r/7). Bkz. Tehlīl ve takdīs, Temcīd ve tesbīh, Tesbīh takdīs, Tesbīh ü takdīs, Tesbīh tehlīl, Tesbīh ü tehlīl. Tekaddüs "mübarek ve muhterem olma" (Ata 2019: 895) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 5r/7 *Biz tesbīh ü tehlīl ü tekaddüs kılganlardın alıp yér mülkini anlarga mu bérür-sen.* "Biz yüceltenlerden alıp dünyayı onlara mı veriyorsun?".

Tetig 'akıllıg: Zeki, akıllı (Kıs. En. Aysu Ata 231r/15-16). Tetig "zeki, akıllı" (Ata 2019: 900); 'akıllıg "akıllı, zeki" (Ata 2019: 478) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 231r/15-16 *Bir tetig 'akıllıg kızı bar érdi.* "Bir akıllı kızı vardı."

Tezgingen yörigen: Gezen yürüyen (NF 116/6). Tezgingen "gezinen, dolaşan" (Ata 2014: 425); yöringen "yürüyen, gezinen, hareket eden" (Ata 2014: 489) anlamlarındadır. NF 116/6 *Ey perverdigārım yer yüzinde kāfirlardın tezgingen yörigen kodmagıl.* "Ey Allah'ım, kafirlerden gezen yürüyen bırakma."

Til agız: Dil ağız (Div. Hik. 33/XXII-5/3). Bkz. Til agız (Uygur). Div. Hik. 33/XXII-5/3 *Tilim agzım gıybet iştin yıgılmadı.* "Ağzım dilim gıybet etmekten geri durmadı."

Til köŋül: Dil gönül (Kıs. En. Aysu Ata 154r/14, 154r/16, 203r/14). Bkz. Til agız, Til köŋül (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 154r/14 *Kullarımnıŋ tilleri köŋülleri birle tüzeldi 'azābnı olardın yandurgıl.* "Kullarımın dilleri gönülleriyle düzeldi, azabını onlardan geri çevirdi."

Til ü köŋül: Dil ve gönül (Div. Hik. 18/XLII-2/1). Bkz. Til agız, Til köŋül. Div. Hik. 18/XLII-2/1 *Til ü köŋül zikri birlen zākır bolup ...* "Dil ve gönül zikri ile zikredici olarak …".

Til yürek: Dil ve yürek (Kıs. En. Aysu Ata 164r/12, 164r/13). Bkz. Til agız, Til köŋül, Til ü köŋül, Cān yürek, Yürek til (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 164r/12 *Aydı koyda tildin yürekdin yahşırak yok eger yavuz érse tildin yürekdin yavuzrak yok.* "Koyunda dilden yürekten daha iyisi yok eğer kötüyse dilden yürekten daha kötüsü yok, dedi. ".

Tirig takı ölüg: Ölü diri (K. Ter. 560b/2-3). Bkz. Ölüg tirig. K. Ter. 560b/2-3 *Kılmaduk mu yirni cem' kılgan tiriglerni takı ölüglerni.* "Biz yeryüzünü dirilerin ve ölülerin toplanacağı bir yer yapmadık mı?".

Tog- bat-: Doğup batmak (Kıs. En. Aysu Ata 38v/5, 38v/8). Bkz. Tog- bat- (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 38v/8 *Kaçan ay batdı érse bu yime togar batar érmiş.* "Ay battığında yeniden doğup batarmış."

Tog toprak: Toz toprak (Kıs. En. Aysu Ata 220v/8). Bkz. Taş toprak. Tog "toz" (Ata 2019: 909) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 220v/8 *Ebū bekr artıŋa baktı tog toprak kördi.* "Ebu Bekir ardına baktı, toz toprak gördü."

Tog toz: Toz (Kıs. En. Aysu Ata 74r/17, 74v/6, 249v/7). Bkz. Tog toprak. Toz "toz" (Ata 2019: 913) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 74r/17 *Yusūf köŋli ança birle hoş boldı tog toz amruldı cihān yarudı arkış halkı kamug sevündiler.* "Yusuf'un gönlü öylece hoş oldu, tozu yatıştı, dünya aydınlandı, kervandakilerin hepsi sevindi."

Tog- türe-: Doğmak (Kıs. En. Aysu Ata 75r/14). Bkz. Tog- bat-. Türe- "türemek" (Ata 2019: 914) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 75r/14 *Mundın burun togmışı türemişi yok.* "Bundan önce doğan yok."

Tol- taş-: Dolup taşmak (Div. Hik. 36/XVI-1/3). Tol- "dolmak" (Arat 2006: LXIV); taş- "taşmak" (Arat 2006: LX) anlamlarındadır. Div. Hik. 36/XVI-1/3 *Fısk u fucur toplu taşıp haddin aştı.* "Kötülük ve günahlarım dolup taşıp ölçüye sığmaz oldu."

Ton destār: (Kıs. En. Aysu Ata 220r/8). Bkz. Aş ton. Destār "sarık" (Ata 2019: 581) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 220r/8 *Yılan çıyan inlerin kördi tonın destārın ol inlerge tıkdı…* "Yılan çıyan yuvaları gördü, giysisini sarığını o inlere tıktı…".

Ton edük: Giyim kuşam (Kıs. En. Aysu Ata 118v/16). Bkz. Ton etük (Uygur), Aş ton, Ton destār. Kıs. En. Aysu Ata 118v/16 *Mūsīga du'ā kıldı bulut agdı ton edük yaga başladı.* "Musa'ya dua etti, bulut yükseldi, giyim kuşam yağmaya başladı."

Top tolug: Dopdolu (HŞ 3312). Bkz. Top tolu (Uygur), (Karahanlı). HŞ 3312 *Sarayıŋ top tolug körklüg ıvuklar.* "Sarayın güzel geyiklerle dopdolu."

Toprak ve toz: Toz toprak (HŞ 1320). Bkz. Tog toprak, Tog toz. HŞ 1320 *Kişi kim gevherin hoş asrasa genc / Aŋa toprak ve toz tigmez kese hiç.* "Kişi hazinesini iyi saklarsa onun bir parçasına bile toz toprak değmez."

Toy aş: Düğün yemek (Kıs. En. Aysu Ata T 167b/1). Bkz. Aş boguz, Aş etmek, Aş takı etmek, Aş su / suv, Aş ta'ām, Aş ton, Aş yégü. Toy "düğün" (Ata 2019: 913) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata T 167b/1 *Sizni toyka aşka kelin tép ündeşe kılıçlarıŋızını yaşru keltürüŋ …* "Sizi düğüne yemeğe diye çağırsa kılıçlarınızı gizlice getirin …".

Toz toprak: Toz toprak (Kıs. En. Aysu Ata 229v/12). Bkz. Tog toprak, Tog toz, Toprak ve toz, Toz toprak (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 229v/12 *Cebrā'īl kelip aydı yā muhammed saçın sakalın mu yudurur-sen biz ferişteler kanatlarımız tozı toprakın silkmedin turur-miz …* "Cebrail dedi: Ya Muhammet, saçını sakalını mı yıkattın, biz melekler kanatlarımızın tozunu silkmeden turuyoruz …".

Törtin törtin: Dörder dörder (K. Ter. 75a/8, 415a/2). T>d değişimiyle tört, dört demektir. K. Ter. 415a/2 *Ögmek taŋrıka köklerniŋ yangıla yaratganı takı yirniŋ firiştelerniŋ kılganınga yalavaçlar kanatlar eyeleri ikin ikin takı üçün üçün takı törtin törtin.* "Övgü, gökleri ve yerleri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur."

Töşek yastuk: Yastık döşek (Div. Hik. 20/XXXVII- 30/1). Töşek "döşek" (Arat 2008: 1251); yastuk "yastık" (Ata 2014: 474) anlamındadır. Div. Hik. 20/XXXVII-30/1 *Töşek yastuk taştın kılıp tekye kılsaŋ.* "Taştan yastık döşek yapıp üstünde yatsan."

Tul ögsüz: Dul yetim (Kıs. En. Aysu Ata T 155a/12). Tul "dul" (Ata 2019: 915); ögsüz "öksüz, yetim" (Ata 2019: 810) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata T 155a/12 *Karkīsūn çıgaylarka tul ögsüzlerke üleyü bérdi.* "Karkisun yoksulara, dul ve yetimlere paylaştırıverdi."

Tup turug: Dupduru (HŞ 3469). Turug "" anlamındadır. HŞ 3469 *Men ol bir tup turug çeşme tig irdim.* "Ben dupduru bir çeşme gibiydim."

Tutka kiriş: Sap kiriş (Kıs. En. Aysu Ata 211v/8). Tutka "tutacak yer, sap" (Ata 2019: 921); kiriş "kiriş, yayın iki ucundaki esnek bağ" (Ata 2019: 713) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 211v/8 *Aydılar mundag kim bu éki yanıŋ başları bagırları tutkaları kirişleri tüz muvafık tururlar.* "Bunun gibi bu iki yanın başları bağırları, sapları kirişleri düzdür, dediler."

Tuz etmek: Tuz ekmek (Kıs. En. Aysu Ata T 167a/13). Bkz. Tuz etmek (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata T 167a/13 *Men siziŋ tuzuŋız etmekiŋiz telim yédim bir sözüm bar aytayın yaragın siz biliŋ tédi.* "Ben sizin tuz ekmeğinizi çok kez yedim; bir sözüm var, söyleyeyim faydasını siz bilin, dedi."

Tümen miŋ: Binlerce (MM 6/2, 295/3, 317/3, 378/1; HŞ 1306, 4680). Bkz. Tümen miŋ (Karahanlı). MM 295/3 *Bilip bir tapug yég tümen miŋ tapug.* "Bilerek yapılan hizmet bin gizmetten daha iyidir."

Tün kéçe: Gecelerce (Div. Hik. 9/XI- 5/1). Tün "gece" (Ata 2019: 697) anlamındadır. Div. Hik. 9/XI- 5/1 *Tā-Hā okup tün keçeler kāyım boldum.* "Tâ-Hâ okuyup geceler boyunca namaz kıldım."

Tün kün: Gece gündüz (Kıs. En. Aysu Ata 16r/20, 18v/12, 23r/1, 23v/1, 25r/15, 25r/20, 31r/8, 41r/1, 41r/7, 42v/5, 44r/6, 44r/8, 44r/10, 44v/13, 47r/13, 56v/20, 67v/15-16, 68v/21, 69r/1, 72r/5, 99v/1, 109v/6, T 153b/1, 114r/6, 114r/11, 118v/1, 119v/2, 121v/13, 124r/17, 131v/7, 135v/14, 136r/6, 136r/11, 136r/13, 143r/1, 143v/5, 151v/9, 151v/14, 151v/15, 161r/16, 163r/13, 167r/9, 167v/2, 168r/5, 186v/5, 240v/20, 248v/9; MM 7/3, 176/3, 302/4, 340/4, 400/4; K. Ter. 23a/9, 73a/3; HŞ 711, 812, 928, 1037, 1880, 1901, 1949, 2261, 2478, 3380, 4705; Div. Hik. 11/X-4/2, 33/XXII-1/2, 36/XVI-2/2;). Bkz. Tün kéçe, Tün kün (Uygur), (Karahanlı). MM 7/3 *Şükür kılgu tün kün tazarru' bile / Anıŋ ümmeti kılmışıŋa berī.* "Onun ümmeti olduğu için herkes gece gündüz yalvararak şükretmelidir."

Tün kündüz: Gece gündüz (Kıs. En. Aysu Ata 2v/6, 31r/18, 68v/5, T 155a/9, T 157b/4, T 158b/7, T 164b/3, 165b/7, 216v/8, 226v/7, 249v/2; K. Ter. 200b/9; HŞ 1601). Bkz. Tün kéçe, Tün kün, Tün kündüz (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 2v/6 *Tā'at kılur tün kündüzün alnur sebak Mushaf baka.* "Kur'an'a bakıp ders alarak gece gündüz ibadet eder."

Tün me kün: Gece gündüz (HŞ 20, 2590, 2604). Bkz. Tün kéçe, Tün kün, Kiçe kün. HŞ 2590 *Veli sen hiç kitmezsen ögümdin / Körer men tün me kün arzuŋda bu kın.* "Ancak sen hiç aklımdan gitmezsen ben gece gündüz arzunda bu ıstırabı görürüm."

Tün me kündüz: Gece gündüz (HŞ 1148, 2435, 4290). Bkz. Tün kéçe, Tün kün, Tün me kün, Tün kündüz. HŞ 1148 *Medāyin yolıŋa ugradı yalguz / Tilep ol aynı yordı tün me kündüz.* "Medayin yoluna yalnız girdi, o ayı dileyerek gece gündüz gitti."

Tün takı kün: Gece ve gündüz (K. Ter. 410b/9). Bkz. Tün kéçe, Tün kün, Tün kündüz. K. Ter. 410b/9 *Yörüŋ anıŋ içinde tünlerde takı künlerde korkunçsız.* "Oralarda gece gündüz güvenle gezin."

Tün takı kündüz: Gece ve gündüz (K. Ter. 412b/2, 458b/4, 475b/6-476a/1). Bkz. Tün kéçe, Tün kün, Tün kündüz, Tün takı kün. K. Ter. 412b/2 *Tünnüŋ takı kündüznüŋ örtüglüg hīlesi. Ol vaktın kim buyrur siz bizge kim küfr ketürse miz taŋrıga takı kılsa miz aŋa muhālif misller.* "Bize Allah'ı inkār etmemizi ve ona eşler koşmamızı emrediyordunuz. Gece gündüz aldatmaydı."

Tün ü kündüz: Gece gündüz (HŞ 3965). Bkz. Tün kéçe, Tün kün, Tün me kün, Tün kündüz, Tün me kündüz, Tün ü kün. HŞ 3965 *Kalıp 'ışkıŋ adakı asra yalguz / Bu hasret içre men uş tün ü kündüz.* "Aşkın ayağının altında kalıp gece gündüz yalnız bu hasret içindeyim."

Tün ve kündüz: Gece gündüz (HŞ 1546, 2601). Bkz. Tün kéçe, Tün kün, Tün me kün, Tün kündüz, Tün me kündüz, Tün ü kün, Tün ü kündüz, Tün ve kün. HŞ 1546 *Melek gevher tidi kim zühre yalguz / Bolur irdi hemīşe tün ve kündüz.* "Melek cevher dedi ki zühre gece gündüz her zaman yalnız olur".

Tünle kün: Gece gündüz (MM 390/1). Bkz. Tün kéçe, Tün kün, Tün takı kün. MM 390/1 *Tutuş tünle kündüz seherde niyāz / Tamām bülbül ötmiş teg-ök bolsa yaz / Tekellüf salıban tevāzu' bile / Yörügli hakīkat aytıban mecāz.* "Hakikat yolcusunun gösterişi bırakarak alçak gönüllülükle yürüyüp gece gündüz seher vaktinde mecazlı bir anlatımla Allah'a yalvarması, ilkbaharda bülbülün ötmesi gibidir."

Tünle kündüz: Gece gündüz (Kıs. En. Aysu Ata 29r/3, 61v/9, 238v/10; HŞ 559, 806). Bkz. Tünle kündüz (Karahanlı), Tün kündüz, Tün takı kündüz, Tünle kün. Kıs. En. Aysu Ata 29r/3 *Tünle kündüz hūd tégürdi taŋrımıznıŋ yarlıgın.* "Hud, gece gündüz Allah'ın emrini ulaştırdı."

Tünle takı kündüz: Gece gündüz (K. Ter. 43b/7, 312a/2, 313a/1-2, 313b/6, 387b/2, 458b/7, 549a/2). Bkz. Tünle takı kündüz (Karahanlı). K. Ter. 312a/2 *Tesbīh kılurlar tünle takı kündüz sust bolmazlar.* "Gece gündüz yorulmadan tesbih ederler."

Tüp tüz: Dümdüz (HŞ 1249, 1555; Kıs. En. Aysu Ata 68r/21). Bkz. Tüp tüz (Uygur), (Karahanlı). HŞ 1249 *Terāzū yası tig boldılar tüp tüz.* "Terazi yayı gibi dümdüz oldular."

Tüpsüz kırıgsız: Uçsuz bucaksız (MM 40/2). Tüp "dipsiz" (Argunşah, Toparlı 2018: 265); kırıgsız "kıyısız, kenarsız, sonsuz" (Argunşah, Toparlı 2018: 232) anlamlarındadır. MM 40/2 *Bu cümle halayık müsāfir méŋiz / Takı dünye tüpsüz kırıgsız téŋiz.* "Bütün yaratılmışlar yolcu, dünya ise uçsuz bucaksız deniz gibidir."

Türlüg elvān: Çeşitli (Kıs. En. Aysu Ata 181v/18; Div. Hik. 18/XLII-3/3). Türlüg "türlü, çeşitli" (Ata 2019: 698); elvān "renler, çeşitler" (Devellioğlu 2005: 216) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 181v/18 *Yarın uçmah içre yésün türlüg elvān ni'metin.* "Yarın cennette çeşitli nimetleri yesin."

Türlüg türlüg: Türlü türlü (Kıs. En. Aysu Ata 32r/11-12, 32v/4, 87v/6, 101v/1, 215r/21, 215r/21; K. Ter. 131a/9, 141b/6, 288a/6, 416a/5, 522b/9; NF 210/14; Div. Hik. 6/IV-10/3). Bkz. Türlüg elvān, Türlüg türlüg (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 32r/11-12 *Türlüg türlüg tonlar kedürdi ol taht üze olturtdı aŋa secde kıldı.* "Türlü türlü giysiler giydirdi, o tahta oturdu, ona secde etti."

Tüz muvāfık: Düz uygun (Kıs. En. Aysu Ata 211v/8). Bkz. Rāst takı tüz. Muvāfık muvafık, uygun, münasip" (Ata 2019: 776) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 211v/8 *Aydılar mundag kim bu éki yanıŋ başları bagırları tutkaları kirişleri tüz muvafık tururlar.* "Bunun gibi bu iki yanın başları bağırları, sapları kirişleri düzdür, dediler."

Tüzün teng: Denk (Kıs. En. Aysu Ata 211v/7). Bkz. Amul tüzün, Teŋ tuş. Kıs. En. Aysu Ata 211v/7 *... kirişini kirişi birle tüzün teŋ tutarlar.* "… kirişi kiriş ile denk tutarlar."

Uçmah tamug: Cennet cehennem (Kıs. En. Aysu Ata 209r/15, 211r/19, 214r/15). Uçmah "cennet" (Ata 2019: 927); tamug "cehennem" (Ata 2019: 875) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 211r/19 *... uçmahnı tamugnı sakışga almas bu kim turur.* "… cenneti cehennemi hesaba katmaz, bu kimdir?".

Uçuzlık kızlık: Bolluk kıtlık (Kıs. En. Aysu Ata 90r/13-14). Bkz. Kızlık kahtlık. Uçuzlık "bolluk" (Ata 2019: 928) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 90r/13-14 *Uçuzlık kızlık tégme biri yetti yıl bolgusı turur.* "Bolluk kıtlık her biri yedi yıl olacaktır."

‘Ud u ‘anber: Güzel koku (HŞ 2937). Bkz. ‘Anber ü kin, Müşk ü ‘anber. ‘Ud “ağaç, odun; ödağacı” (Devellioğlu 2005: 1116) anlamındadır. HŞ 2937 *Gülāb irdi sarayıŋa saçar su / Yıparu ‘ud u ‘anber me tütsü.* “Güzel kokular kokarak sarayına saçtığı su gülsuyuydu.”

Ugan idi: Allah (Kıs. En. Aysu Ata 65v/18). Bkz. Rab ugan. İdi “Tanrı, Allah” (Ata 2019: 645) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 65v/18 *Ugan idimiz kitāb-ı kadīm kur’an-ı ‘azīm münevvir-i kerīm içinde haber bérür yarlıkar.* “Allah’ımız kadim kitap, yüce Kur’an-ı Kerim içinde haber verir, buyurur.”

Ugan taŋrıı: Allah (Kıs. En. Aysu Ata 152r/21-152v/1). Bkz. Rab ugan, Ugan idi. Teŋri “Tanrı, Allah” Ata 2019: 877) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 152r/21-152v/1 *Ey yūnus ugan taŋrı saŋa selām ıddı.* “Ey Yunus, Allah sana selam gönderdi.”

Ugan ugan: Allah (MM 397/4). Bkz. Rab ugan, Ugan idi, Ugan teŋri. MM 397/4 *Hakīkat bu dünyā mecāzın bilip / Ugandın ugandın öŋin kolmasa.* “Hakikat, bu dünyanın mecazını anlayıp Allah’tan başkasını istememektir.”

Ukuşlug biliglig: Bilgili, akıllı (HŞ 156). Bkz. Ukuşlug biliglig (Karahanlı). HŞ 156 *Üçünç ‘osman irdi uvutlug akı / Ukuşlug biliglig adı muttaki.* “Üçüncüsü terbiyeli, bilgili ve akıllı, takva sahibi Osman idi.”

Ulaşu ulam: Daima (MM 6/4). Ulaşu “daima, sürekli, aralıksız” (Argunşah, Toparlı 2018: 266); ulam “devamlı, daima” (Argunşah, Toparlı 2018: 266) anlamlarındadır. *Haber bérmişi tég arıg pāk kelām / Tümen miŋ dürūd u tahiyyet selām / Tégürgil rusül enbiyā rūhıŋa / Yaratgan uganım ulaşu ulam.* “Ey bizi yaratan Alla’hım! Senin temiz ve saf kelamını onların bize ulaştırdıkları gibi sen de bizden şimdiye kadar gelmiş bütün peygamberlerin ruhuna daima dua ve selam ulaştır.”

‘Ulemā ‘urefā: Bilginler (NF 424/12-13) ‘Ulemā “ali, alimler” (Ata 2014: 445); ‘urefā “arifler” (Ata 2014: 448) anlamlarındadır. NF 424/12-13 *Yana miŋ altun çıkardı takı ‘ulemāka ‘urafāka ihsān ve in‘ām kıldı takı aydı.* “Yine bin altın çıkardı ve bilginlere iyilik ve yardım etti ve dedi.”

Ulug abuşka: Yaşlı (Kıs. En. Aysu Ata 232v/3-4). Bkz. Karı abuşka, Kiçig takı ulug, Kiçig hem ulug. Kıs. En. Aysu Ata 232v/3-4 *Mekke ulugları abuşkaları yıgıldılar.* "Mekke'nin yaşlıları toplandılar."

Ulug kiçig: Büyük küçük (Kıs. En. Aysu Ata 119v/2). Bkz. Ulug kiçig (Göktürk), (Uygur), (Karahanlı), Kiçig takı ulug, Kiçig hem ulug, Ulug abuşka. Kıs. En. Aysu Ata 119v/2 *... benī isrā'īl ulug kiçig er hatun yéti tün kün küyüp turdılar.* "… İsrailoğulları büyük küçük, kadın erkek yedi gün gece bekleyip durdular."

Ulug ulug: Büyük büyük (Div. Hik. 31/XLIV-4/2). Bkz. Ulug kiçig, Kiçig takı ulug, Kiçig hem ulug, Ulug abuşka, Ulug kiçig, Ulug ulug (Uygur). Div. Hik. 31/XLIV-4/2 *Ulug ulug 'azīzlerni başları bar.* "Yüce yüce azizlerin başları var."

Ulug yaşlıg: Büyük yaşlı (NF 155/17, 156/1). Bkz. Ulug kiçig, Kiçig takı ulug, Kiçig hem ulug, Ulug abuşka, Ulug kiçig, Ulug ulug. Yaşlıg "yaşlı" anlamındadır. NF 155/17 *Barıŋ kūfedin ulug yaşlıg kişilerni alıp keliŋ.* "Gidin, Kufe'den yaşlı kişileri alın gelin."

Ulug yaşlıg karı pīr: Yaşlı (HŞ 791). Bkz. Ulug kiçik, Karı takı yigit, Pīr ü kāmil, Pīr ü üstād, Ulug yaşlıg. HŞ 791 *Bar irdi ulug yaşlıg karı pīr / Çıkıp izdeliŋ tip kıldı tedbīr.* "Yaşlı pir vardı, çıkıp araştıralım diye yol sundu."

Ulug yüksek: Yüce, ulu (K. Ter. 241a/2, 274b/6). Bkz. Ulug yüksek (Karahanlı), Kiçig takı ulug, Kiçig hem ulug, Ulug abuşka, Ulug kiçig, Ulug ulug. K. Ter. 241a/2 *Örtüglügniŋ bilgeni takı açuknuŋ ulug yüksek.* "O, görüneni de görünmeyeni de bilendir, ulu ve yücedir."

Ur- boz-: Vurup bozmak (HŞ 3062). Ur- "vurmak, dövmek" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 293); boz- "bozmak, tahrip etmek" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 35) anlamlarındadır. HŞ 3062 *Kümüşdin hokka taptı urdı bozdı.* "Gümüşten hokka buldu, vurdu bozdu."

Ur- sök-: Kavga etmek, çatışmak (Div. Hik. 2/XXVI-8/3, 5/XXVII-7/3). Bkz. Ur- sök-. Sök- "kovmak, lanetlemek" (Ata 2019: 628) anlamlarındadır. Div. Hik. 2/XXVI-8/3 *Yalgan 'āşık sūfı kördüm urdum söktüm.* "Yalancı aşıklar sufiler gördüm, kavgaya tutuştum."

Ura ura: Vurarak (Kıs. En. Aysu Ata 163v/5). Ur- "vurmak; saldırmak; inşa etmek, yapmak; takmak; yakmak" (Ata 2019: 932) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 163v/5 *... ol ellig er circīsni kılıç birle ura ura öltürdiler.* "… o elli kişi Ciris'i kılıçla vurarak öldürdüler."

Ura yırta: Vura yırta (HŞ 4508). Bkz. Ur- boz-. Yırt- "yırtmak, parçalamak, paralamak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 321) anlamındadır. HŞ 4508 *Harāb kıldı ura yırta yüzüni.* "Yüzünü vura yırta harap etti."

Urşu urşu: Savaşarak (HŞ 2470). Uruş- "vuruşmak, savaşmak" (Karamanlıoğlu 2019: 384) anlamlarındadır. HŞ 2470 *Yana yaban tutup yüziŋe karşu / Kiter öz köŋli birle urşu urşu.* "Yine yüzüne karşı yabancı durup kendi gönlüyle savaşarak gider."

Uru uru: Vurarak (Kıs. En. Aysu Ata T 168b/12). Bkz. Ura ura. Kıs. En. Aysu Ata T 168b/12 *Yana uru uru kavdılar.* "Yine vurarak kovaladılar."

Urug kadaş: Soy akraba (NF 48/15). Urug "soy, sülale" (Ata 2014: 449); kadaş "akraba, hısım" (Ata 2014: 194) anlamlarındadır. NF 48/15 *Velīkin mekkede uruğum kadaşım bar.* "Fakat Mekke'de soyum akrabam var."

Uruş kiriş: Kavga dövüş (NF 67/10). Uruş "savaş; dövüş, kavga" (Ata 2014: 449); kiriş "kavga, çekişme" (Ata 2014: 251) anlamlarındadır. NF 67/10 *Yā takı ékki musulmān arasında gammāzlık kılıp uruş kiriş üküş fitneler koparurlar.* "Ya iki Müslüman arasında gammazlık yapıp kavga dövüş, çokça fitne çıkarırlar."

Uruşup hırlaşu: Hırlaşıp vuruşmak (Kıs. En. Aysu Ata 178r/7). Uruş- "vuruşmak, savaşmak" (Ata 2019: 933); hırlaş- "hırlaşmak" (Ata 2019: 634) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 178r/7 *Aymışlar sarāyda taht üze otururda sarāy tüŋlükidin éki möşük uruşup hırlaşu tüşdiler.* "Sarayda tahtta otururken saray penceresinden iki kedi hırlaşıp vuruşarak düştüler."

Uzun én: Uzun en (Kıs. En. Aysu Ata 176r/2-3). Uzun "uzun, çok; uzunluk" (Ata 2019: 936); én "en, genişlik" (Ata 2019: 596) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 176r/2-3 *Uzunın énin kördiler bakır éritgen taş kazganların kördiler.* "Enini boyunu gördüler, bakır eriten taş kazanları gördüler."

Üçün üçün: Üçer (K. Ter. 75a/8, 415a/2). K. Ter. 75a/8 *Takı eger korksaŋız kim ‘adl kılu bilmeseŋiz öksüzler içinde nikāh kılıŋ anı kim helāl boldı sizge tişilerdin ikin ikin takı üçün üçün takı törtin törtin.* “Eğer yetimler içinde adil olamayacağınız için korkarsanız (başka) kadınlardan ikisini, üçünü, dördünü nikahlayabilirsiniz.”

Ündemek takı kıkırmak: Bağırıp çağırmak (K. Ter. 24b/2). Ündemek “bağırma, haykırış, bağırtı” (Sağol 1993: 981); kıkırmak “bağırma” (Sağol 1993: 722) anlamlarındadır. K. Ter. 24b/2 *Ol kim irselerniŋ taŋsuk sıfatı kim kāfır boldılar ol kim irseniŋ taŋsuk sıfatı meŋizlik kim oçgurur ol nirse birle kim işitmes meger ündemekni takı kıkırmaknı.* “Kafirlerin durumu bağırıp çağırmasından başka bir şey duymayanın durumuna benzer.”

Ürüŋ kara: Beyaz siyah (Kıs. En. Aysu Ata 6r/1). Bkz. Ürüŋ kara (Göktürk), Yılkı kara. Kıs. En. Aysu Ata 6r/1 *Ol toprakda safī tebiz ürüŋ kara süçüg açıg sarıg yaşıl kızıl kök katıg yumşak ve arıg arıgsız tatlıg tatsız kamug bar érdi.* “O toprakta saflık tuzluluk, ak kara, acı tatlı, sarı yeşil gök, sert yumuşak ve temiz kirli, tatlı tatsız hepsi vardı.”

Üst ast: Üst alt (Kıs. En. Aysu Ata 81v/14-15). Bkz. Ast üst. Kıs. En. Aysu Ata 81v/14-15 *Sagga solga üstüŋe astıŋa karadı andaguk kördi.* “Sağa sola, altına üstüne baktı, o şekilde gördü.”

Üzüm üzüm: Üzüm (Kıs. En. Aysu Ata 249v/2). Üzüm “üzüm” (Ata 2019: 943) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 249v/2 *Uyku bozdum üzüm üzüm sözni tüzdüm tünle men.* “Uykudan uyandım, üzüm gibi sözleri geceleyin dizdim.”

Vāh vāy: Vah vay (HŞ 1799). Bkz. Nāle vü vāy. Vah; acıma, yakınma, keder, feryat vb. bildiren bir sözcüktür.” HŞ 1799 *Uş anda vāh vāyla baş açmak / Bu yanda ‘ıyş itip ma‘şūka kuçmak.* “Orada vah vayla baş açmak, burada zevk içinde yaşayıp sevgiliyi kucaklamak.”

Vallā billā: Vallahi billahi (Div. Hik. 20/XXXVII-7/3). Vallahi “Allah için, Allah hakkı” (Devellioğlu 2005: 1136); billa “Allah için” (Devellioğlu 2005: 106) anlamlarındadır. Bu iki sözcük yemin ifadesi için kullanılmaktadır. Div. Hik.

20/XXXVII-7/3 *Vallā billā dünyā haram taşlap atsaŋ*. “Vallahi billahi dünya haramdır, taşlayıp atmalısın.”

Va‘z ve nasīhat: Öğüt (Kıs. En. Aysu Ata 124v/12, 235v/12). Bkz. Pend ü nasīhat. Va‘z “vaaz, dini öğüt” (Ata 2019: 945) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 124v/12 *... va‘z ve nasīhat aytur érdi.* “… öğüt verirdi.”

Yābān yazı: Çöl, kır (Kıs. En. Aysu Ata 68r/20, 249v/13). Bkz. Tag yazı. Yābān “kır, çöl, sahra” (Ata 2019: 947) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 68r/20 *Kin tüzer kindik yıpar yıd yıdlanur yābān yazı.* “Göbeği güzel koku düzer, çöl kır güzel kokar.”

Yag çerāg/çırāg: Yağ kandil (HŞ 1870). Yag “yağ” (Karamanlıoğlu 2019: 390); çerāg/çırāg “ışık, kandil, mum” (Karamanlıoğlu 2019: 238) anlamlarındadır. HŞ 1870 *Uzun tün boldı köz yagı çırāgı.* “Uzun gece oldu göz yağı kandili.”

Yagılaş- sançış-: Düşman olup savaşmak (Kıs. En. Aysu Ata 178r/3). Yagılaş- “düşman olmak” (Ata 2019: 948); sançış- “savaşmak, dövüşmek” (Ata 2019: 835) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 178r/3 *Yana bir melik birle yagılaştı sançıştılar.* “Yine bir melik ile düşman olup savaştılar.”

Yagılık düşmānlık: Düşmanlık (Kıs. En. Aysu Ata 25r/5). Yagılık “düşmanlık” (Ata 2019: 948); düşmānlık “düşmanlık” (Ata 2019: 585) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 25r/5 *İdisindin yarlıg keldi yagılık düşmānlık bilgürtgen muvāfıklık ma bérgey*. “Rabbinden emir geldi: Düşmanlık yapan uygunluk da verecek.”

Yahşı yaman: İyi kötü (Div. Hik. 38/XLIX-33/1). Bkz. Bkz. Edgü yaman, Edgü yā yaman. Yahşı “iyi, güzel” (Ata 2019: 949) anlamındadır. Div. Hik. 38/XLIX-33/1 *Nasīhatler kılur pīr ü cuvannı / Özi fark itmegey yahşı yamannı.* “Yaşlıya gence öğütler verir, kendisi iyiyi kötüyü ayıramaz.”

Yahşırak takı körklügrek: Daha güzel (K. Ter. 85b/1). Bkz. Yahşırak körklügrek (Karahanlı). K. Ter. 85b/1 *Ol yahşırak takı körklügrek ‘ākıbet yanındın.* “Sonuç bakımından bu daha güzeldir.”

Yak- köydür-: (Kıs. En. Aysu Ata 65r/18). Yak- "yakmak" (Ata 2019: 949); köydür- "yakmak, yaktırmak" (Ata 2019: 736) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 65r/18 *Ya'kūb oglanları birle bardılar 'umlāknıŋ mālın tavarın altun kümüşin aldılar adınların otga yakdılar köydürdiler ke'nānga kelip olturdılar.* "Yakup evlatları ile gittiler, Umlak'ın malını mülkünü, altınını gümüşünü aldılar, diğerlerini ateşte yaktılar, Kenan'a gelip yerleştiler."

Yak yavuk: Yakın (NF 16/13, 8/11). Bkz. Yak yaguk (Karahanlı). NF 16/13 *Yā muhammed yavuklarıŋnı tamugdın kurtgargıl.* "Ya Muhammed, yakınlarını cehennemden kurtar."

Yākūt gevher: Mücevher (Kıs. En. Aysu Ata 80r/21). Bkz. Altun yinçü gevher, Gevher yinçü. Yākūt "yakut" (Ata 2019: 949) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 80r/21 *... hazīnemdagı mālım altunum kümüşümni yākūtum gevherimni çıgaylarga bérgey-men.* "… hazinemdeki malımı, altınımı gümüşümü, mücevherlerimi yoksullara vereceğim."

Yalaŋaç u açlık: Yoksulluk ve açlık (Div. Hik. 39/XLVIII-2/1). Yalaŋaç "çıplak" (Karaağaç 2020: 603), açlık "açlık"tır. Div. Hik. 39/XLVIII-2/1 *Yalaŋaç u açlıkga kanā'atlik Muhammet.* "Yoksulluk ve açlığa razı olan Muhammet."

Yalavaç peygāmbar: Peygamber (K. Ter. 297a/8, 297b/2). Bkz. Mürsel yalav/vaç. Peygāmbar "peygamber" (Sağol 1993: 850) anlamındadır. K. Ter. 297a/8 *Hakīkat üze ol irdi hālis kılgan takı irdi yalavaç peygāmbar.* "Gerçekten o seçkin biri ve peygamberdi."

Yalbar- ıŋra-: Yalvarıp inlemek (Kıs. En. Aysu Ata 101v/16). Yalbar- "yalvarmak" (Ata 2019: 951); ıŋra- "ağlayıp inlemek, inildemek" (Ata 2019: 641) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 101v/16 *... arkalarıga yüklep yalbara ıŋrayu keldiler aydılar.* "… arkalarına yükleyip yalvarıp inleyerek geldiler, dediler."

Yalguz yalguz: Teker teker (K. Ter. 414a/2). Yalguz "tek, eşsiz; yalnız; sadece" (Sağol 1993: 998) anlamlarındadır. K. Ter. 414a/2 *Aygıl hakīkat üze ögütleyür men sizni bir iş birle kim kopsaŋız taŋrı üçün takı ikin ikin takı yalguz yalguz andın soŋ endīşe kılsaŋız yok koldaşıŋız dīvānalıkdın.* "De ki: Ben size Allah için ikişer

ve teker teker kalkıp düşünmenizi öğütlüyorum, ondan sonra (göreceksiniz) arkadaşınızda delilik yoktur."

Yalvaru yıglayu: Yalvarıp ağlayarak (Kıs. En. Aysu Ata 12v/21). Bkz. Yalbar- ıŋra-. Yıgla- "ağlamak" (Ata 2019: 976) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 12v/21 *Ādem ve havvā zārīlık birle yalvaru yıglayu çıkdılar.* "Adem ile Havva sızlanmayla yalvarıp ağlayarak çıktılar."

Yaman edgü: İyi kötü (HŞ 1329, 1968). Bkz. Edgü yaman, Edgü yā yaman. HŞ 1329 *Biligligler ayıtmış ol kün iy yār / Yaman edgü belürgey kimde ni bar.* "Ey yar, bilginler o gün iyi kötü kimde ne var belli olacak demiş."

Yaman habīs: Kötü (NF 208/6). Bkz. Edgü yaman, Edgü yā yaman, Yaman edgü. Yaman "yaman, kötü, fena, yanlış, hata, haram, günahkâr" (Ata 2014: 467); habis "kötü, alçak, soysuz" (Ata 2014: 152) anlamlarındadır. NF 208/6 ... *neteg kim temürçiniŋ körüki temürnüŋ yamanlarını habīslarını kéterür takı yahşısını sāfīsini koyar tép aydı.* "nasıl ki demircinin körüğü demirin kötüsünü giderir, iyisini koyar diyerek dedi."

Yan- yakıl-: Yanıp yakılmak (HŞ 2594). Yan- "yanmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 309); yakıl- yakılmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 307) anlamlarındadır. HŞ 2594 *Kim uş mūm şem' tig yandım yakıldım.* "Mum gibi yandım yakıldım."

Yan yaŋak: Yan, taraf (MM 291/2, 291/3). Yan "yan, taraf" (Argunşah, Toparlı 2018: 269); yaŋak "yan, taraf" (Argunşah, Toparlı 2018: 270) anlamlarındadır. MM 291/2 *Takı barmışında bu sag yan yaŋak / Kim alın bile hakka secde bolur.* "Yanına vardığında ise Allah'a alnıyla secde ettiği sağ tarafına adım atar."

Yarag esbāb: Eşya, teçhizat (Kıs. En. Aysu Ata 93r/2). Bkz. Māl esbāb, Mülk esbāb. Yarag "hazırlık; silah; takat, güç; imkan, fırsat; fayda; çare" (Ata 2019: 957) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 93r/2 ... *üçünci yıl év yarag esbābın bérip aldılar*... "… üçüncü yıl ev eşyalarını verip aldılar …".

Yarag kudret: Güç kuvvet (NF 226/6-7). Bkz. Yarag esbāb. Kudret "kudret, güç, takat" (Ata 2014: 265) anlamındadır. NF 226/6-7 *Bu arada izārı şéşildi takı ékki*

élgi baglıg erdi izārını baglamak yaragı kudratı bolmadı. "Bu arada örtüsü açıldı ve iki eli bağlıydı, örtüsünü bağlayacak gücü olmadı."

Yaratgan törütgen: Yaratan (NF 217/2). Yaratgan "yaratan, var eden, meydana getiren" (Ata 2014: 471); törütgen "yaratan" (Ata 2014: 432) anlamlarındadır. NF 217/2 *Takı 'ālemnı yaratgan törütgen bir u bar taŋrıga 'ibādet kılmaz-siz tédi erse ...* "Alemi yaratan bir ve var olan Tanrı'ya ibadet etmezsiniz dediğinde …".

Yarık yaşık: Zırh, miğfer (Kıs. En. Aysu Ata 44r/4, 133r/7, 133r/9). Yarık "zırh" (Ata 2019: 959); yaşık "miğfer" (Ata 2019: 963) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 44r/4 *Özi yarıkı yaşıkı birle ok yasın alıp bir ınagı birle sandūkga kirdi.* "Kendi zırhı miğferiyle okunu yayını alıp güvenilir dostu ile sandığa girdi."

Yārīçi dost: Dost ve yardımcı (K. Ter. 129b/1). Bkz. Dost takı yārī birgen, Dost takı yārīçi, Yārīçi dost (Karahanlı). K. Ter. 129b/1 *Takı korkutgıl anlarnı kim korkarlar kim yıgılsalar anlarnıŋ idisi tapa yok anlarga andın bisre yārīçi dost takı şefā'at kılgan bolgay kim anlar sakıngaylar.* "Allah'tan başka dost ve yardımcısı olmaksızın Allah'ın huzurunda toplanmaktan korkanları onunla uyar ki sakınsınlar."

Yat biliş: Yabancı tanıdık (HŞ 225). Yat "yabancı, el" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 314); biliş "tanıdık, bildik" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 31) anlamlarındadır. *Terāzū tig tüzüp ol barça işni / Hoş aŋlar dost u düşmen yat bilişni.* "Terazi gibi bütün işini yoluna koyup yabancıyı tanıdığı, dostu düşmanı iyi anlar."

Yat- kop-: Yatıp kalkmak (Div. Hik. 22/XXX 5/3). Yat- "yatmak" (Arat 2008: 1273) anlamındadır. Div. Hik. 22/XXX 5/3 *Yatsa kopsa şeytan bilen hem-rā bolur.* "Yatıp kalkıp şeytanla yoldaşlık eder."

Yat- udı-: Yatmak uyumak (NF 190/16, 223/6). Bkz. Yat- kop-. Yat- "yatmak, kalmak" (Ata 2014: 474); udı- "uyumak" (Ata 2014: 445) anlamlarındadır. NF 190/16 *Özinin yatmak udımak 'ādetı yok.* "Kendisinin yatıp uyumak adeti yok."

Yavaşlık yumşaklık: Yumuşaklık (Kıs. En. Aysu Ata 237v/8). Yavaşlık "yavaşlık, mülayimlik" (Ata 2019: 965); yumşaklık "yumuşaklık, mülayimlik" (Ata 2019:

987) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 237v/8 ... *cānını yavaşlık yumşaklık birle algıl* ... "… canını yumaşaklıkla al …".

Yavlak katıg: Zor, sert (Kıs. En. Aysu Ata 244r/15). Bkz. Yavlak katıg (Uygur), Yavlak katıg (Karahanlı), Katıg yumşak. Kıs. En. Aysu Ata 244r/15 *Resūl hasmlıkı yavlak katıg turur.* "Peygamber düşmanlığı zordur."

Yavlak katıg düşvār: Zor, güç (Kıs. En. Aysu Ata 122r/8). Bkz. Katıg yumşak, Yavlak katıg. Düşvār "zor, güç" (Ata 2019: 585) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 122r/8 *Bu söz mūsīga yavlak katıg düşvār kéldi.* "Bu söz Musa'ya zor geldi."

Yavlak murdār: Kötü (Kıs. En. Aysu Ata 144r/12). Bkz. Yavlak katıg, Yavlak katıg düşvār. Murdār "murdar, pis" (Ata 2019: 775) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 144r/12 *Yétmiş pāre élde ol kızdın körklüg kız yok turur ol kurtka yavlak murdār turur.* "Yetmiş ilde o kızdan daha güzeli yoktur, o kurda kötüdür."

Yavlak telim: Çok çok (Kıs. En. Aysu Ata 77r/19). Bkz. Yavlak katıg, Yavlak katıg düşvār, Yavlak murdār, Köp telim. Yavlak sözcüğünün "çok" anlamı bulunmaktadır (Ata 2019: 965). Kıs. En. Aysu Ata 77r/19 *Emgekim yavlak telim bar.* "Zahmetim çok çok var."

Yavlak yaragsız: Kötü (Kıs. En. Aysu Ata 169v/10). Bkz. Yavlak katıg, Yavlak katıg düşvār, Yavlak murdār, Arıgsız yaragsız. Kıs. En. Aysu Ata 169v/10 *Ey Meryem yavlak yaragsız iş kıldıŋ.* "Ey Meryem, kötü iş yaptın."

Yavlak yavuz: Kötü, fena (Kıs. En. Aysu Ata 154v/13). Bkz. Yavlak katıg, Yavlak katıg düşvār, Yavlak murdār, Yavlak telim, Yavlak yaragsız, Yavız yavlak (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 154v/13 ... *ol halāyık yavlak yavuz tururlar* ... "… o insanlar kötüdürler …".

Yavuz yahşı: İyi kötü (Kıs. En. Aysu Ata 27r/15). Bkz. Yavlak yavuz, Yahşı yaman. Kıs. En. Aysu Ata 27r/15 *Bu kün munça halāyık yavuz yahşı mü'min kāfir nūh oglanlarındın togdılar.* "Bugün bu kadar insan, iyi kötü, mümin kafir Nuh oğullarından doğdular."

Yavuz yaman: Kötü (Kıs. En. Aysu Ata 88r/19). Bkz. Yavlak yavuz, Yavuz yahşı, Yaman habis. Kıs. En. Aysu Ata 88r/19 *... yavuz yaman yorugga tuş bolup ölseler mü'min ölsünler.* "… kötü yoruma denk olup ölseler mümin ölsünler."

Yavuk ya ırak: Yakın veya uzak (HŞ 801). Bkz. Yak yavuk. Irak "uzak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 296) anlamındadır. HŞ 801 *Uş ança köygemen tertip fırākın / İşitginçe yavukın ya ırakın.* "Uzaklığını veya yakınlığını işitene kadar ayrılığına böyle yanarım."

Yay kış: Yaz kış (Kıs. En. Aysu Ata 249v/1; MM 45/2, 204/1). Bkz. Yaz u kış (Karahanlı). MM 45/2 *Külüp az üküş yıglagu bu kişi / Müsülmān boluglı kerek yay kışı.* "Müslüman kişi yaz kış az gülüp çok ağlamalıdır."

Yay ok: Ok yay (Kıs. En. Aysu Ata 133v/8). Bkz. Ok ya (Karahanlı), Ya ok (Karahanlı), Ok ya. Kıs. En. Aysu Ata 133v/8 *Kılıç yok érdi yay ok yok érdi utru yöridi.* "Kılıç yoktu, ok yay yoktu karşıya yürüdü."

Yaz- okı-: Yazmak okumak (HŞ 4701). Bkz. Biti- me yaz-. Okı- "okumak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 204) anlamındadır. HŞ 4701 *Maŋa birdi yazmak okımak bilig.* "Bana yazmak okumak bilgisi verdi."

Yaz u kış: Yaz kış (Div. Hik. 7/XXVIII-11/3, 18/XLII-2/3). Yaz "yaz" (Atalay III 1985: 159); kış "kış" (Atalay I 1985: 332) anlamlarındadır. Div. Hik. 7/XXVIII-11/3 *Kiçe kündüz bī-gam yürdüm hem yaz u kış.* "Gece gündüz, yaz kış gamsız geçti günlerim."

Yaz u küz: İlkbahar sonbahar (Kıs. En. Aysu Ata 249v/1). Bkz. Yaz u kıç. Yaz "ilkbahar" (Ata 2019: 966); küz "güz, sonbahar" (Ata 2019: 750) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 249v/1 *Bir yıl içre kéçti anıŋ yay kış yazı küzi.* "Onun yaz kışı, ilkbahar sonbaharı ondan bir yıl geçti."

Yazı tag: Ova dağ (HŞ 515, 990). Bkz. Tag yazı, Yābān yazı. HŞ 990 *Yazılar taglar aştı kiçti köp kol.* "Ovalar dağlar aştı çok vadi geçti."

Yazı yābān: Çöl, kır (Kıs. En. Aysu Ata 69r/9). Bkz. Tag yazı, Yābān yazı. Kıs. En. Aysu Ata 69r/9 *Meni incilerim birle yābānga ıdgıl yazı yābānnı koy kozılarnı köreyin.* "Beni üvey kardeşlerimle çöle gönder, kırı çölü göreyim."

Yazuk 'ayb: Suç günah (Kıs. En. Aysu Ata 201r/6-7). Yazuk "günah, suç" (Ata 2019: 967); 'ayb "ayıp, günah, suç" (Ata 2019: 508) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 201r/6-7 *... yazukluglar yazukın 'aybın örttiler, islām hakkını sakladılar.* "… günahkârlar günahlarını örttüler, İslam hakkını düşündüler."

Yazuk hıyānet: Günah hiyanet (Kıs. En. Aysu Ata 91v/13). Bkz. Yazuk 'ayb. Hıyānet "hıyanet, hainlik" (Ata 2019: 634) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 91v/13 *Yazuk hıyānet özgelerdin çıktı.* "Günah ve hıyanet başkalarından çıktı."

Yazuk ma'siyet: Günah masiyet. (Kıs. En. Aysu Ata 5r/2-3). Bkz. Yazuk 'ayb, Yazuk hıyānet. Ma'siyet "isyankarlık, asilik, suç, günah" (Ata 2019: 755) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 5r/2-3 *Yazuk ma'siyet üküş kıldılar.* "Çok günah işlediler."

Yé- iç-: Yiyip içmek (Kıs. En. Aysu Ata 120r/19, 155v/8, 155v/15; HŞ 4327). Bkz. İç-yé-, Yi- iç- (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 120r/19 *... yémedi içmedi söz sözleşgü vakt boldı érse şāh tut agaçınıŋ kabukın alıp agzıŋa sürtdi.* "… yemedi içmedi, söyleşme zamanı geldiğinde padişah dut ağacının kabuğunu alıp ağzına sürdü."

Yé- takı iç-: (K. Ter. 149a/9). Bkz. Yé- iç-. K. Ter. 149a/9 *Takı yéŋ takı için takı kılmaŋ hakīkat üze ol sevmez isrāf kılganlarnı.* "Yiyin için, israf etmeyin çünkü o israf edenleri sevmez."

Yégü içgü: Yemek içmek (Kıs. En. Aysu Ata 29v/18-19, 227v/9; MM 165/2). Bkz. Aş yégü, Yigü içgü (Uygur). MM 165/2 *Taŋ arkursa bilgil oruç baktı ol / Yégü içgü kırbānga yok bilgü yol.* "Gün batıncaya kadar yemek içmek, cinsel yakınlığa artık izin yoktur."

Yégü keygü: Yiyecek giyecek (Kıs. En. Aysu Ata 79v/17). Bkz. Aş yégü, Yégü içgü, Yigü kidgü (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 79v/17 *Yā resūlla'llāh maŋa māl tavar kerekmez yégüçe keygüçe mālım bar ...* "Ya resullallah bana mal mülk gerekmez, yiyecek giyecek malım var …".

Yégü ta‘ām: Yemek (Kıs. En. Aysu Ata 85r/17, 228v/5). Bkz. Aş yégü, Yégü içgü, Yégü keygü, Aş ta‘ām. Kıs. En. Aysu Ata 85r/17 *Üç kırā‘at bar olturgu tayangu orun ... biçek birle yençip yégü ta‘ām ya kendü etmek birle yörgenmiş ét ya‘nī türmek, ... ya‘nī kagun.* “Üç okuyuşu var: Oturup dayanma yeri, … bıçakla kesilen yemek veya kendi ekmek ile sarılmış et yani dürmek, … yani kavun.”

Yém içim: Yiyecek, içecek (Kıs. En. Aysu Ata 61v/19, 79r/11-12, 102r/16, 213r/8, 216r/11). Bkz. Ot yém, Yim içim (Uygur), (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 61v/19 *Eger mevlī agrıgdın şifā bérse kayu yém içim maŋa sevüg turur anı özümge harām kıldım.* “Eğer Allah ağrıma şifa verirse bana hoş gelen yiyecek içecekleri kendime haram kıldım.”

Yémek içmek: Yemek içmek (Kıs. En. Aysu Ata 21r/18, 167r/3, 167r/4-5; MM 169/1, 281/1; HŞ 1605, 2238). Bkz. Yimek içmek (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 21r/18 *Mevlī celle celāluhu şehvetni anlarda mürekkeb kıldı érse yémek içmek birle mübtelā boldılar.* “Allah (cc) şehveti onlara bağladığında yeme içmeğe düşkün oldular.”

Yençe yençe: Döve döve (Kıs. En. Aysu Ata 28v/16). Yenç- “ezmek, dövmek, kesmek, saplamak” (Ata 2019: 970) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 28v/16 *‘Avac yerge tüşdi mūsī kavmi kamug yence yence öltürdiler ...* “Avac yere düştü, Musa’nın kavmi hepsini döve döve öldürdüler …”.

Yér kök: Yer gök (Kıs. En. Aysu Ata 3r/16, 3r/16, 11v/14, 43v/21, 44r/9, 68v/6, 81r/18, 81r/20, 111v/9, 114r/1, 137v/8, 150v/11, 162r/21, 218v/10, 233r/14; MM 3/1; HŞ 2840, 3380, 4291, 4618, 4660). Bkz. Yir kök (Karahanlı). MM 3/1 *Sén-ök-sén yaratgan bu yér kök kün ay / Bu küz kış kerek yaz kerek bolsu yay.* “Bu yeri göğü, güneşi ayı, güzü kışı, baharı ve yazı yaratan sensin sen.”

Yér suv: Yeryüzü (Kıs. En. Aysu Ata 47r/18, 127r/18, T 166b/10). Bkz. Yir suv (Uygur), (Karahanlı), Yér kök, Aş su. Kıs. En. Aysu Ata 47r/18 *Ölgen koylarnı tirgüzüŋ kim tirgürse bu yér suv aŋa bolsun.* “Ölen koyunlarını canlandırsın ki canlandırırsa bu yeryüzü onun olsun.”

Yér takı kök: Yer ve gök (K. Ter. 47b/3, 251a/2, 301a/3). Bkz. Yér kök, Yér suv. K. Ter. 47b/3 *Hakīkat üze taŋrı örtülmes anıŋ üze nirse yirde takı kökde.* "Kuşkusuz yerde ve gökte hiçbir şey Allah'tan gizli kalmaz."

Yér takı orun: Yer, yeryüzü (K. Ter. 486a/3). Bkz. Yér kök, Yér suv, Yér takı kök, Yir orun (Uygur). K. Ter. 486a/3 *Takı taŋrı bilür evrülgü yirleriŋizni takı orunuŋuzn*ı. "Allah, gezip dolaşacağınız yerleri bilir."

Yér taş: Taş toprak, zemin (Kıs. En. Aysu Ata 30v/14). Bkz. Yér kök, Yér suv, Yér takı kök, Yér orun, Taş toprak. Kıs. En. Aysu Ata 30v/14 *Anda kédin ol karım içiŋe kirdiler adakların tizleriŋe tégi yérge taşga berkitdiler.* "Ondan sonra o çukurun içine girdiler, ayaklarını dizlerine kadar toprağa kapattılar."

Yér ü kök: Yer ve gök (Div. Hik. 12/XXIV-2/2, 14/XXIX-21/2, 4, 15/XXXIII-6/2). Bkz. Yér kök, Yér suv, Yér takı kök, Yér orun, Yér taş. Div. Hik. 12/XXIV-2/2 *Yér ü kökte tur'almadı şeytan kaçıp.* "Şeytan, yerde gökte duramayı kaçtı."

Yér yurt: Yer yurt (Kıs. En. Aysu Ata 49r/2). Bkz. Yér kök, Yér suv, Yér takı kök, Yér orun, Yér taş, Yér ü kök. Yurt "yurt, mesken, konak yeri, çadır, ev" (Ata 2019: 987) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 49r/2 *Biznin yer yurtımız yaragsız kişilerimiz arıgsız turur köçüp bu yérge kelelin téyiştiler.* "Bizim yerimiz yurdumuz uygun değil, kişilerimiz temiz değil; göçüp bu yere gelelim dediler."

Yérge yérge: Yere yere (HŞ 458) HŞ 458 *Tüzerler cenk yaŋlıg yérge yérge*. "Cenk gibi yere düzerler."

Yıg- tér-: Toplamak, derlemek (Kıs. En. Aysu Ata 165v/20). Bkz. Tir- yıg- (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 165v/20 *... éti térisi sünüki kayda érse yıgıp térip kéltürdi.* "… eti derisi, kemiği neredeyse toplayıp getirdi."

Yıgı çogı: Ağlayıp inlemek (Kıs. En. Aysu Ata 236r/3). Bkz. Sıgıt ınçık yıgı. Çogı "gürültü, patırtı; tartışma, münakaşa" (Ata 2019: 577) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 236r/3 *Yıgı çogı sahābelerdin zāhir boldı.* "Sahabeler ağlayıp inlediler."

Yıgı sıgıt: Ağlayıp inlemek, feryat etmek (Kıs. En. Aysu Ata 242r/3). Bkz. Sıgıt ınçık yıgı, Yıgı çogı. Kıs. En. Aysu Ata 242r/3 *Yıgı sıgıt kopardılar.* "Feryat kopardılar."

Yıgı ve feryād ve zārīlık: Ağlayıp inlemek, feryat etmek (Kıs. En. Aysu Ata 237v/17). Bkz. Sıgıt ınçık yıgı, Yıgı çogı, Yıgı sıgıt, Āh feryād, Du'ā ve zārīlık. Feryād "feryat, sızlanma" (Ata 2019: 617) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 237v/17 *Ol hālde kamug sahābelerdin yıgı ve feryād ve zārilık koptı.* "O anda bütün sahabelerden feryat koptu."

Yıgıp yıgıp: Yığıp yığıp (NF 13/15). Bkz. Yıg- tér-. NF 13/15 *Kurayşīlarnı yıgıp yıgıp keldi takı aydı.* "Kureyşileri yığıp yığıp geldi ve dedi."

Yıgla- iŋre-: Ağlayıp inlemek (Kıs. En. Aysu Ata 31r/6). Bkz. Yalvar- yıgla-, Yalbarıŋra-. Kıs. En. Aysu Ata 31r/6 *Toprak altında kamugları tirig yıglayu iŋreyü tégme biriniŋ ünin işitip bu fülān bu fülān turur téyür érdi.* "Toprak altında hepsi canlı ağlayıp inleyerek her birinin sesini işitip bu filan, bu filandır derdi."

Yıglamak zārīlık: Ağlama sızlanma (NF 239/10-11). Bkz. Yalvar- yıgla-, Yıgla- ıŋre-, Du'ā ve zārīlık, Yıgı ve feryād ve zārīlık. NF 239/10-11 *Erteke tegi yıglamak zārīlık birle tünni ehyā kılur erdi.* "Ertesi güne kadar ağlama sızlanma ile geceyi ihya ederdi."

Yıglap yıglap: Ağlaya ağlaya (Div. Hik. 13/XLVII-12/4, 27/XXIII-3/3). Yıgla- "ağlamak" (Ata 2019: 777) anlamındadır. Div. Hik. 13/XLVII-12/4 *Can çıkarda yıglap yıglap kiter dostlar.* "Canı çıkarken ağlaya ağlaya gider dostlar."

Yıl ay: Yıllar aylar boyunca; her zaman (HŞ 408). Bkz. Yıl ay (Uygur), (Karahanlı). HŞ 408 *Yıl ay kiçmişçe davlat birle bolgul.* "Aylar yıllar keçtikçe saadet ile ol."

Yılan çıdan/çayan/çıyan: Yılan, çıyan (Kıs. En. Aysu Ata 24v/20, 70v/5; 220r/8; 216r/12, 216r/14-15). Bkz. Yılan çadan (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 24v/20 *Nūh peygāmber yılannı çıdannı kimige ıdmadı ādemīge sizdin zarar téger tép.* "Nuh Peygamber yılanı çıyanı insanoğluna zarar gelir diye gemiye almadı."

Yılkı kara: Hayvan sürüsü (Kıs. En. Aysu Ata 75r/7, 93r/3, 95r/10, T 165a/17, T 165b/2, 132v/14-15, 142r/16, 154r/1, 170v/18, 174v/9, 176v/11, 180v/7, 206r/19, 221v/7, 227v/21, 234r/11; K. Ter. 348b/3). Bkz. Tavar yılkı. Kara "siyah, kara; halk; işe yaramaz" anlamlarının yanında yılkı ile kullanıldığında "hayvan sürüsü" anlamında kullanılır (Ata 2019: 669). K. Ter. 348b/3 *İrmez anlar meger yılkı kara meŋizlig anlar azgunrak yol yanındın.* "Onlar hayvan gibidir, belki yolca onlardan daha sapkındırlar."

Yıpar 'anber: Misk, anber (Kıs. En. Aysu Ata 141r/1). Bkz. Kin yıpar. 'Anber "amber, misk" (Ata 2019: 486) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 141r/1 *Kaçan süleymān ol köşkge agar bolsa yıpar 'anber saçar érdiler …* "Süleyman o köşke çıksa misk anber saçarlardı …".

Yıpar yıd: Güzel koku, misk (Kıs. En. Aysu Ata 68r/20). Bkz. Kin yıpar, Yıpar 'anber, Yıd yıpar (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 68r/20 Kıs. En. Aysu Ata 68r/20 *Kin tüzer kindik yıpar yıd yıdlanur yābān yazı.* "Göbeği güzel koku düzer, çöl kır güzel kokar."

Yigrenü yigrenü: İğrene iğrene (NF 67/3). Yigren- "iğrenmek, nefret etmek, istememek" (Ata 2014: 487) anlamındadır. NF 67/3 *Bular yémeseler üküş 'ukūbatlar kılurlar yigrenü yigrenü öz etlerini yéyürler.* "Bunlar yemeseler çok işkence ederler kendi etlerini yerler."

Yimre yimre: Parçalaya parçalaya (HŞ 2678). Yimir- "parçalamak, kökünü kazımak" (Clauson 1972: 937) anlamındadır. HŞ 2678 *Kise başladı tagnı yimre yimre / Körüp şīrīnniŋ ay yaŋlıg yüzini.* "Şirin'in aya benzer yüzünü görünce dağı parçalaya parçalaya kesmeye başladı."

Yinçke yuvka: İnce (Kıs. En. Aysu Ata 80v/16). Yinçke "ince" (Ata 2019: 980); yuvka "ince" (Ata 2019: 988) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 80v/16 *Yinçke yuvka tonlar keyip teni öte körünür érdi.* "İnce elbiseler giyip tenleri görünürdü."

Yinçü gevher: İnci, mücevher (Kıs. En. Aysu Ata 76v/21, 124v/2, 174r/4, 209v/11, 223r/21). Bkz. Altun kümüş yinçü, Yinçü gevher (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 76v/21 *Yūsufnıŋ bahāsı tört yüz rıtl altun tört yüz rıtl kümüş tört yüz rıtl yinçü*

gevher mukarrer boldı. "Yusuf'un değeri dört yüz kadeh altın, dört yüz kadeh gümüş, dört yüz kadeh inci olarak kararlaştırıldı."

Yinçü la'l: Mücevher (HŞ 4529). Bkz. 'Akīk ü yinçü, Altun yinçü gevher, 'Akīk u la'l, La'l ü cevāhir, La'l ü dürr yākūt, La'l ü gevher, La'l ü Güher, La'l ü yākūt. HŞ 4529 *Murassa' kıldı yinçü la'ldin bin.* "Mücevherden bin süs yaptı."

Yinçü kümüş altun: Para pul (HŞ 2515). Bkz. 'Akīk ü yinçü, Altun yinçü gevher, Yinçü la'l, Altun kümüş, Altun kümüş yinçü, Altun takı kümüş, Kümüş altun. HŞ 2515 *Ni ol yinçü kümüş altunga baktı / Ni içgü yigü hil'at tonga baktı.* "Ne paraya pula baktı ne yeme içmeye elbise kaftana baktı."

Yinçü yākūt: İnci yakut (Kıs. En. Aysu Ata 151v/19). Bkz. Altun kümüş yinçü, Altun yinçü gevher, Yinçü gevher, Yinçü la'l, Yinçü kümüş altun, Yinçü yākūt (Karahanlı). Kıs. En. Aysu Ata 151v/19 ... *közleri yinçü yākūtdın kolları adakları kızıl altundın tācı kızıl yākūt kök sarıg yaşıl zeberceddin murassa' taht üze olturdı.* "… gözleri inci yakuttan, kolları ve ayakları kırmızı altından, tacı kırmızı yakut, mavi, sarı, yeşil zümrütten bezenmiş tahta oturdu."

Yo- tüken-: Yok olmak (Kıs. En. Aysu Ata 22v/15). Bkz. Yo- "yok olmak" (Ata 2019: 981); tüken- "tükenmek, bitmek, son bulmak" (Ata 2019: 922) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 22v/15 Barça öldi yop tükendi küfr ü zulmet. "Bütün küfür ve karanlık yok oldu."

Yok çıgay: Yoksul (MM 17/2). Bkz. Yok çıgañ (Göktürk), Yok çıgay (Uygur), (Karahanlı). MM 17/2 *İdidin öŋin yok çıgay bay kılur / 'Azīz hor kılıglı ruzī bérgüçi.* "İnsanları zengin, yoksul kılan, değerli ve değersiz yapan, rızk veren Allah'tan başkası değildir."

Yok yodun: Bitme, yok olma (Kıs. En. Aysu Ata 238r/7, 238r/8). Bkz. Yok çıgay, Yok yodun (Karahanlı). *Bir 'asā aymakı birle kamug küfr ü sihr ü tugyān yok yodun boldı.* "Bir asa demesiyle bütün günahlar yok oldu."

Yok yok: Yok yok (Kıs. En. Aysu Ata 92v/5). Bkz. Yok çıgay, Yok yodun, Yok yok (Uygur). Kıs. En. Aysu Ata 92v/5 *Meniŋ ol işke rızām yok yok.* "Benim o işte rızam yok."

Yoksız/yoksuz çıgay: Yoksul (Kıs. En. Aysu Ata T 153b/4, 128r/17-18, 161r/9, 195r/3, 190v/7, 200r/21). Bkz. Yok çıgay. Yoksuz "yoksul" (Ata 2019: 982) anlamındadır.

Yokalgan ziyān kılgan: Hüsrana uğrayan (K. Ter. 66b/6). K. Ter. 66b/6 *Ay anlar kim bittiler eger boyun süseŋiz anlarga kim küfr ketürdiler kaytargaylar sizni ökçeleriniz üze takı evrülgey siz yokalganlar ziyān kılganlar.* "Ey inananlar! Eğer siz inkar edenlere uyarsanız sizi topuklarınızın üzerinde geriye döndürecekler ve hüsrana uğrayacaksınız."

Yokarı kuyı: Aşağı yukarı (Kıs. En. Aysu Ata 211v/4). Yokarı "yukarı" (Ata 2019: 982); kuyı "aşağı" (Ata 2019: 744) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 211v/4 *Hak ta'ālānı yokaru kuyı astın üstün ilgerü artgaru birle yād kılsa kāfir bolur.* "Allah'ı yukarı aşağı, alt üst, ileri geri ile ansa kafir olur."

Yolsuz hüccetsiz: Usulsüz (Kıs. En. Aysu Ata 241r/19). Yolsuz "doğru yoldan çıkmış, azmış" (Ata 2019: 984); hüccetsiz "belgesiz, nişansız, delilsiz" (Ata 2019: 638) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 241r/19 *Yolsuz hüccetsiz resūlniŋ halifesin neteg öldürür erdiler.* "Rerul'un halifesini usulsüz nasıl öldürürler?".

Yorumçı müneccim kāhin: Müneccim (Kıs. En. Aysu Ata 38r/2). Bkz. Kāhin müneccim. Yorumçı "yorumcu, rüya tabir eden" (Ata 2019: 985) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 38r/2 *Taŋdası yorumçı müneccimlerni kāhinlerni yıgıp sordı.* "Ertesi gün müneccimlerini toplayıp sordu."

Yügrü yügrü: Hızlı hızlı (HŞ 2482). Yügür- "hızlı yürümek, koşmak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 331) anlamındadır. HŞ 2482 *Kilür her hefte tīz yügrü yügrü.* "Her hafta çabucak hızlı hızlı gelir."

Yüksek ulug: Ulu, yüce (K. Ter. 40a/2, 81b/7-8, 325b/8-9, 395a/1, 411b/2-3, 447b/2, 461a/3). Bkz. Yüksek ulug (Karahanlı), Kiçig takı ulug, Kiçig hem ulug, Ulug abuşka, Ulug kiçig, Ulug yüksek. K. Ter. 40a/2 *Takı ol yüksek ulug.* "O yücedir."

Yünçi altun: İnci altın (HŞ 4208). Bkz. 'Akīk ü yinçü, Altun yinçü gevher, Yinçü la'l, Altun kümüş, Altun takı kümüş, Kümüş altun, Yinçü kümüş altun, Altun kümüş

yinçü, Yinçü gevher, Yinçü la‘l, Yinçü kümüş altun, Yinçü yākūt. HŞ 4208 *Bagışlap köp cevāhir yünçi altun.* “Çok mücevher, inci altın bağışlayıp …”.

Yürek bagır: Yürek ve ciğer (Div. Hik. 37/VII-5/3). Bkz. Bkz. Cān yürek, Til yürek, Baş bagır. Div. Hik. 37/VII-5/3 *Yürek bagrım coş uruban kaynap taştı.* “Yüreğini ve ciğerini coşturarak kaynayıp taştı.”

Yürek köküs: Yürek göğüs (NF 102/8). Bkz. Cān yürek, Til yürek, Yürek bagır. Köküs “göğüs” (Ata 2014: 258) anlamındadır. NF 102/8 *Takı mübārek élgini yürekim köksüm üze koydı erse …* “Mübarek elini göğsüme koyduğunda …”.

Yüz baş: (Kıs. En. Aysu Ata 125r/17). Bkz. Baş adak / ayak, Baş bagır, Baş başçı, Baş boyun, Baş köz, Baş saç, Bagır baş. Kıs. En. Aysu Ata 125r/17 *Māryāb yüzin başın aşak saldı.* “Maryab yüzünü başını aşağı saldı.”

Yüz öz söz: Yüz öz söz (HŞ 2784). Bkz. Yüz köz. Öz “öz, kendi” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 214); söz “söz” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 241) anlamlarındadır. HŞ 2784 *Ayıt iy körklüler şahı şīrīn / Yüzüŋ özüŋ sözüŋ vallāhi şīrīn.* “Söyle ey güzeller şahı Şirin, yüzün özün sözün vallahi şirin.”

Yüzer yüzer: Yüzer yüzer (NF 75/12). NF 75/12 *Mekkeniŋ uluglarıŋa yüzer yüzer teveler bérdi.* “Mekke’nin büyüklerine yüzer yüzer develer verdi.”

Yüzi suvlug uyatlıg: Edepli (HŞ 304). Suvlug “mendil” (Atalay I 1985: 471); uyat- “utanmak” (Atalay I 1985: 216) anlamındadır HŞ 304 *Bar irdi bir büzürg ümmid atlıg / Ulug bilge yüzi suvlug uyatlıg.* “Büzürg Ümid adlı edepli bir büyük bilge vardı.”

Zāhid ‘ābid: Dindar (Kıs. En. Aysu Ata 152r/2, 152r/2, 152r/4, 152r/8). Bkz. ‘Ābid ve zāhid, Pārsā zāhid. Kıs. En. Aysu Ata 152r/2 *Alar beytü’l-makdisga keldiler yégirmi miŋ zāhir ‘ābid yıgıldılar.* “Onlar Beytü’l-Makdis’e geldiler, yirmi bin dindar toplandılar.”

Zāhid pārsā: Zahit dindar (NF 239/6). Bkz. ‘Ābid ve zāhid, Pārsā zāhid, Zāhid ‘ābid. NF 239/6 *Zāhid pārsā kişi erdi.* “Dindar biriydi.”

Zāhir bātın: Görünen görünmeyen (iç dış) (Div. Hik. 36/XVI-5/2). Zāhir "ortaya çıkan, beliren" (Ata 2019: 797); bātın "iç görünüş, iç hal" (Ata 2014: 51) anlamlarındadır. Div. Hik. 36/XVI-5/2 *Zāhır bātın hāzır sendin körmedim men.* "Dışımda içimde senden başkası yokken göremedim."

Zār zār: Zar zar (ağlama) (Kıs. En. Aysu Ata 108r/20, 142v/13, 170r/20). Zār "ağlama, feryat, figan" (Ata 2019: 992) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 108r/20 *... yūsuf firākında zār zār yıglayur érdi…* "… Yusuf'un ayrılığında zar zar ağlıyordu …".

Zār u zār: Zar zar (ağlama) (NF 196/17). Bkz. Zār zār. NF 196/17 *Ahvālı katıg boldı zār u zār yıglayu hak te'ālāga münācāt kılu cān bérdi.* "Halleri güç oldu, zar zar ağlayarak Allah'a yalvarark can verdi."

Zār ve zār: Zar zar (ağlama) (NF 182/11). Bkz. Zār zār, Zār u zār. NF 182/11 *Munuŋ 'ışkıdın zār ve zār yıglamasam.* "Bunun aşkından zar zar ağlamasam."

Zarar ziyān: Zarar ziyan (Kıs. En. Aysu Ata 95r/17). Bkz. Asıg takı ziyān, Sūd u ziyān. Zarar "zarar" (Ata 2019: 992) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 95r/17 *Közniŋ zararı ziyānı evvel bakmışda bolur.* "Gözün zarar ziyanı önce baktığında olur."

Zevk u şevk: Zevk ve coşkunluk (Div. Hik. 6/IV-7/1). Zevk "tat; hoşa giden hal; manevi haz; eğlence" (Devellioğlu 2005: 1183); şevk "şiddetli arzu; keyif, neşe, sevinç" (Devellioğlu 2005: 994) anlamlarındadır. Div. Hik. 6/IV-7/1 *Kırk altımda zevk u şevkım tolup taştı.* "Kırk altı yaşımda zevk ve coşkunluğum dolup taştı."

Zikr ü tesbīh: Zikir ve tesbih (Kıs. En. Aysu Ata 55r/21). Bkz. Tehlīl ve takdīs, Temcīd ve tesbīh, Tesbīh takdīs, Tesbīh ü takdīs, Tesbīh tehlīl, Tesbīh ü tehlīl ü tekaddüs. Zikr "zikir, anma, yad etme" (Ata 2019: 994) anlamındadır. Kıs. En. Aysu Ata 55r/21 *... ulaşu zikr ü tesbīh birle bolur ...* "… sürekli zikir ve tesbih ederdi …".

Zinā livātat: Zina (Kıs. En. Aysu Ata 249r/10). Zinā "zina" (Ata 2019: 994); livātat "erkekler arasındaki cinsi sapıklık" (Ata 2019: 751) anlamlarındadır. Kıs. En. Aysu Ata 249r/10 *Mü'minler haremiŋe hıyānet közün bakgan zinā livātat*

kılganlar ‘azāb ve ‘ukūbet birle fazīhat bolguları. “Müminler haremine hainlik gözüyle bakan, zina ve sapıklık yapanlara ceza ile rezil olacaklar.”

Zinhār u zinhār: Sakın ha, sakın (NF 92/12; HŞ 4445). Zinhār “Sakın ah!, kesin, muhakkak” (Ata 2014: 499) anlamındadır. NF 92/12 *Zinhār u zinhār peygāmbarnı öldi témeŋ.* “Sakın ah Peygamber öldü demeyin.”

Zīr u zeber: Altüst (olmak) (Div. Hik. 7/XXVIII-9/2). Bkz. Zīr ü zeber (Karahanlı). Zīr “alt” (Ata 2019: 800); zeber “üst” (Ata 2019: 799) anlamlarındadır. Div. Hik. 7/XXVIII-9/2 *Kahhar egem nefsimni kıl zīr ü zeber.* “Kahhar (olan) Tanrım, alt üst et nefsimi.”

Zişt bemeze cemālsiz: Çirkin kötü cemalsiz (NF 337/11). Zişt “çirkin” (Ata 2014: 499); bemeze “tatsız, hoş olmayan, çirkin, kötü” (Ata 2014: 53); cemalsiz “çirkin” (Ata 2014: 94) anlamlarındadır. NF 337/11 *Hābīlniŋ karındaşı labūzā iŋen zişt bemeze cemālsiz turur.* “Habil’in kardeşi Labuza çok çirkindir.”

Zühd ü takva/Zühd ü takvī: Zühd ve takva (MM 322/3, 325/1, 357/1; Div. Hik. 20/XXXVII-27/3). MM 322/3 *Vera zühd ü takvā biliŋ cān erür.* “Bilin ki haramdan kaçınma, zühd ve takvā candır.”. Div. Hik. 20/XXXVII-27/3 *Zühd ü takvī dāyım kılıp āmıl bolgıl.* “Züht ve takvayı dayim kılıp (emir ve yasaklara) uy.”

Zülf ü hāl: Saç ve ben (HŞ 1643). Zülf “yüzün iki yanından sarkan saç lülesi; sevgilinin saçı” (Devellioğlu 2005: 1194); hāl “vücutta husule gelen ben, nokta” (Devellioğlu 2005: 315) anlamlarındadır. HŞ 1643 *Alın çatma tügün şiş zülf ü hāldın.* “Alnını çatma, zülfünden düğümü çöz.”

1.5. Kıpçak Türkçesinde İkilemeler

Kıpçak dönemi metinlerinden *Gülistan Tercümesi, İrşâdü’l-Mülûk ve’s-Selâtîn, Münyetü’l-Guzât* metinleri metinleri okunmuş olup bu dönemde tespit edilen ikilemelerin anlamlandırılması için Ali Fehmi Karamanlıoğlu,[61] Recep Toparlı,[62] Mustafa Uğurlu’nun[63] çalışmalarından yararlanılmıştır.

[61] Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Seyf-i Sarayî Gülistan Tercümesi (Kitāb Gülistān bi’t-Türkî)*, TDK Yayınları, Ankara, 2019.

‘Acāyib garāyib: Şaşılacak (şey) (Gül. T. 133a/10). ‘Acāyib “acayip, şaşılacak (şey) (Karamanlıoğlu 2019: 195); garāyib “garip şeyler” (Karamanlıoğlu 2019: 255) anlamlarındadır. Gül. T. 133a/10 *... ‘acāyib garāyib latīfeler aytur idi.* “… şaşılacak şakalar anlatırdı.”

‘Acāyib ve garāyib: Şaşılacak (şey) (Gül. T. 114a/10). Bkz. ‘Acāyib garāyib. Gül. T. 114a/10 … *‘acāyib ve garāyib sözler sözler.* “… şaşılacak sözler söyler.”

Aç- ve ar-: Acıkıp yorulmak (Gül. T. 74a/12). Aç- “acıkmak” (Karamanlıoğlu 2019: 195); ar- “yorulmak, yorgun ve bitkin düşmek” (Karamanlıoğlu 2019: 203) anlamlarındadır. Gül. T. 74a/12 *Bolmasa yahnī kayurmas ay ‘azīz ir sufrada kirde yahni-dür piyāde aç ve armış yarlıga.* “Sofrada yahni olmasa ziyanı yok ey aziz insan, aç ve yorgun fakire pide, yahnidir.”

Aç ve fakīr: Aç ve fakir (Gül. T. 166b/6). Aç “aç, acıkmış” (Karamanlıoğlu 2019: 195); fakīr “fakir, yoksul, aciz” (Karamanlıoğlu 2019: 251) anlamlarındadır. Gül. T. 166b/6 *Harīs yise cehānnı henüz aç ve fakīr.* “Açgözlü dünyayı yese yine de aç ve fakir kalır.

Aç ve müflīs: Aç ve parasız (Gül. T. 172b/4). Bkz. Aç ve fakīr. Müflīs “iflas etmiş, parasız” (Karamanlıoğlu 2019: 329) anlamındadır. Gül. T. 172b/4 *Tana‘‘um birle rāhette tirilgen ni bilsün aç ve müflīs hālini.* “Bolluk ile rahatta yaşayan aç ve parasızın halini ne bilsin.”

Aç ve ‘uryān: Aç ve çıplak (Gül. T. 47a/12). Bkz. Aç ve fakīr, Aç müflīs. ‘Uryān “çıplak, üryan” (Karamanlıoğlu 2019: 384) anlamındadır. Gül. T. 47a/12 *Yüritür bu birini aç ve ‘uryān.* “Bu birini aç ve çıplak yürütür.”

Āh u efgān: Bağırıp çağırma (Gül. T. 87a/3). Bkz. Āh u efgān (Karahanlı). Gül. T. 87a/3 *Kalmadı yirde cānver kim anıŋ çıkmagay kökke āh u efgānı.* “Bağırmaları göğe çıkmayan canlı yeryüzünde kalmadı.”

‘Ahd ü vefā: Sözünde durma (Gül. T. 121a/7). ‘Ahd “söz verme” (Karamanlıoğlu 2019: 198); vefā “sözünde durma, bağlılık, vefa” (Karamanlıoğlu 2019: 388)

---

[62] Recep Toparlı, *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.
[63] Mustafa Uğurlu, *Münyetü'l-Guzât (Metin, İndeks)*, Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1984.

anlamındadır. Gül. T. 121a/7 *Niçün kittiŋ buzup ʻahd ü vefānı.* "Neden sözünden dönüp gittin?".

ʻAkl u hūş: Akıl (Gül. T. 64a/6). Bkz. ʻAkl u hūş (Harezm). Gül. T. 64a/6 *Aldı menden sabr u tākat ʻakl u hūş.* "Benden sabrı ve aklı aldı."

ʻAkl u idrāk: Akıl ve idrak (Gül. T. 144b/1). Bkz. ʻAkl u hūş, ʻAkl u idrāk (Harezm), ʻAkl u cān. Gül. T. 144b/1 *Saŋa birdi hayāt u ʻakl u idrāk ...* "Sana hayat, akıl ve idrak verdi …".

ʻAkl u rāy: Akıl fikir (Gül. T. 156b/2). Bkz. ʻAkl u hūş, ʻAkl u idrāk. Rāy "fikir, görüş, rey" (Karamanlıoğlu 2019: 348) anlamındadır. Gül. T. 156b/2 *Anıŋ kim ʻakl u rāy u hayr işi yok.* "Onun ki aklı fikri, hayır işi yok."

Allāh Allāh: Allah Allah (Gül. T. 29b/1). Allāh "Allah, Tanrı" (Karamanlıoğlu 2019: 201) anlamındadır. Gül. T. 29b/1 *Ayttı allāh allāh bu ni söz bolur.* "Allah Allah bu ne söz olur, dedi."

Almak satmak: Alıp satmak (İMS 21a/6, 400a/4, 421b/6, 474b/2). Bkz. Almak satmak (Harezm). İMS 400a/4 *... kaçan kim almak satmak bilür bolsa ulug kul kibi.* "… büyük kul gibi alıp satmayı bilse.

Altun kümüş: Altın gümüş (Gül. T. 139b/7, 160a/1; İMS 123b/3, 251a/7, 339b/8, 394b/5, 394b/6, 416b/7, 417a/3, 417a/4, 483b/1). Bkz. Altun kümüş (Uygur), (Karahanlı), (Harezm). Gül. T. 139b/7 *Altunnı kümüşni safarda harāmi alur ...* "Altını gümüşü seferde harami alır ..."

Altun takı kümüş: Altın ve gümüş (İMS 252a/3, 446b/6). Bkz. Altun kümüş, Altun takı kümüş (Harezm). İMS 252a/3 *Takı koşulur kumāşnıŋ bahāsı altunga takı kümüşke.* "Malın değeri altına gümüşe koşulur."

ʻAmr u zayd: Amr ve Zayd (Gül. T. 122b/13, 123a/9). ʻAmr "Arap dil bilgisi kitaplarında misallerde verilen iki şahıs isminden biri" (Karamanlıoğlu 2019: 203); zeyd "Arap dil bilgisi kitaplarında misallerde söylenmesi mutad olan iki isimden biri" (Karamanlıoğlu 2019: 404) anlamlarındadır. Gül. T. 122b/13 *ʻAmr u zeyd husumeti dagı bākī turur.* "Amr ve Zeyd husumeti bakidir."

Ar- aç-: Yorulmak (Gül. T. 73b/10). Bkz. Aç- ve ar-, Ar- aç- (Harezm). Gül. T. 73b/10 *Fakīr yol çekip arıp açıp oturur idi.* "Fakir yol çekip yorgun oturuyordu."

Arkun arkun: Yavaş yavaş (Gül. T. 167a/5; Mun. Güz. 31a/2). Bkz. Akrun akrun, Arkun arkun (Harezm). Gül. T. 167a/5 *Sürer idi tevesin arkun arkun.* "Devesini yavaş yavaş sürerdi."

Ata ana: Ana baba (Gül. T. 13b/12, 33a/9, 33b/3, 33b/5; İMS 3a/6, 37b/1, 37b/1, 37b/8, 38a/4, 38a/5, 41a/5, 48a/5, 180a/6, 196a/2, 240a/6, 241a/7, 241a/8, 241a/8, 338a/6, 338a/6, 338a/8, 338b/8, 365a/6, 375b/4, 376b/7, 418a/5, 440b/3, 494b/1). Bkz. Ana ata (Uygur), (Karahanlı), (Harezm). Gül. T. 13b/12 *... soŋra anı atası anası yehūdī dagı nasrānī dagı mecūsi kılurlar.* "… sonra onu anası babası Yahudi, Nasrani veya Mecusi yaparlar."

Ata takı ana: Anne ve baba (İMS 81a/3). Bkz. Ata ana, Ata takı ana (Harezm). İMS 81a/3 *Ayıtmagıl ata takı anaga üf tip.* "Anne ve babana üf deme."

Ata yā ana: Anne ve baba (İMS 9b/7, 366a/3). Bkz. Ata ana, Ata takı ana. İMS 9b/7 *Andan soŋra atası yā anası öldi.* "Ondan sonra anne ve babası öldü."

'Ayş u tarab: Zevk ve safa (Gül. T. 74a/4). Bkz. 'Ayş "yaşama" (Devellioğlu 2005: 56); tarab "sevinç, şenlik" (Karamanlıoğlu 2019: 369) anlamındadır. Gül. T. 74a/4 *Anı körüben kılur özüm 'ayş u tarab.* "Onu görünce zevk ve safa ederim."

Az az: Az (Gül. T. 171b/1; İMS 94a/7). Az "az" (Karamanlıoğlu 2019: 211) anlamındadır. Gül. T. 171b/1 *Katra katra seyl bolur az az yıgılsa.* "Az az birikse damla damla sel olur."

Azgına azgına: Az az, azar azar (Mun. Güz. 51a/3). Bkz. Az az. Mun. Güz. 51a/3 *Yirni azgına azgına ogurlagıl.* "Yeri azar azar yaklaştır."

Az takı köp: Az ve çok (İMS 411a/8). Bkz. Az az. Köp "çok, fazla" (Toparlı 1992: 557) anlamındadır. İMS 411a/8 *Takı esrük ol turur kim had urulur ol kişi turur kim bilmes sözi azını takı köpini takı bilmegey irni hatundan.* "Sarhoş odur ki sınır koyulur, o kişidir ki sözün azını çoğunu bilmez, erkeği kadından ayıramaz."

Azın azın: Azar azar (Gül. T. 171b/7). Bkz. Azın azın (Karahanlı), (Harezm). Gül. T. 171b/7 *Köp bolur çün azın azın eşcār / Habbe habbe ʻades tolı anbār.* "Ağaçlar azar azar çok olur, anbar tane tane mercimek dolu."

Azuk takı kölük: Azık araba (İMS 337a/5, 337b/8). Azuk "azık, yiyecek" (Toparlı 1992: 505); kölük "yük ve binek hayvanı" (Toparlı 1992: 557) anlamlarındadır. İMS 337a/5 *Takı kāzī hān fetāvāsı içinde közsüz kişi kaçan mālik azukka takı kölükke eger tapmasa ilinden yiter.* "Kazı Han fetvası içinde gözsüz kişi azığa ve arabaya sahip olduğunda eğer bulmazsa ilinden yiter."

Bāg bustān: Bağ bostan (Gül. T. 6b/3; İMS 428a/3, 476a/6, 476b/5-6). Bkz. Bāg būstān (Karahanlı), (Harezm). Gül. T. 6b/3 *Bu latāyif bāg bustānı durur.* "Bu latifeler bağıdır."

Bāg u bustān: Bağ bostan (Gül. T. 3b/3, 25b/2, 65b/13). Bkz. Bāg bustān, Bāg u būstān (Harezm). Gül. T. 3b/3 *Bizenip bāg u bustān tuttı ziynet.* "Süs tutup bağ bostan süslendi."

Bal u kaymak: Bal kaymak (Gül. T. 78a/2). Bal "bal" (Karamanlıoğlu 2019: 214); kaymak "kaymak" (Karamanlıoğlu 2019: 291) anlamlarındadır. Gül. T. 78a/2 *İr iseŋ koy agızga bal u kaymak.* "Er isen ağıza bal kaymak koy."

Bal u ter-kaymak: Bal kaymak (Gül. T. 86a/7). Bkz. Bal u kaymak. Gül. T. 86a/7 *Turuş yüzliniŋ ilinden yigince bal u ter-kaymak / Güleç yüzliniŋ ilinden alıp hanzal yise hoşrak.* "Ekşi suratlının elinden bal kaymak yemektense güleç yüzlünün elinden acı hıyar yemek daha hoştur."

Bal ve yag: Bal yağ (Gül. T. 82b/11). Bkz. Bal u kaymak, Bal u ter-kaymak. Yag "yağ" (Karamanlıoğlu 2019: 390) anlamındadır. Gül. T. 82b/11 *Niʻmeti köp hôcalarnıŋ balına ve yagına / ʻĀrif irge bil cehennemniŋ ʻazābı birle tiŋ.* "Nimeti çok hocaların balına ve yağına bilge adama cehennemin azabı denktir, bil."

Baş cān: Baş can (Gül. T. 92a/1). Bkz. Cān baş (Karahanlı). Gül. T. 92a/1 *Köp türlü huccet kitürüp ayttı başımnı cānımnı birgeymen.* "Çok türlü delil getirip başımı ve canımı vereceğim, dedi."

Başka başka: Başka başka (İMS 349a/6, 349a/6, 395b/4, 395b/5, 416a/4). Bkz. Başga başga (Harezm). İMS 416a/4 *Takı rivāyet kılındı ebū yūsufdan ol iki ikrār iki meclisde bolgay başka başka yirlerde.* Rivayet edildi Ebu Yusuf'dan o iki dil ile söyleme iki mecliste olacak başka başka yerlerde."

Başsız ayaksız: Başsız ayaksız (Gül. T. 155a/11). Baş adak ikilemesinin olumsuzluk eki biçimidir. Gül. T. 155a/11 *Kerāhiyyet bilen dagı 'ulemānı tilençilikke mensūb kılurlar dagı fukarānı başsız adaksız ma'yūblerge.* "İğrenmeyle bilginleri dilenciliğe, fakirleri başsız ayaksız kusurlulara mensup kılarlar."

Bay ve yoksul: Zengin fakir (Gül. T. 19b/3). Bay "zengin" (Karamanlıoğlu 2019: 216); yoksul "yoksul, fakir" (Karamanlıoğlu 2019: 398) anlamlarındadır. Gül. T. 19b/3 *Ol işikniŋ kulıdur bay ve yoksul.* "Zengin fakir herkes o kapının kuludur."

Baylık dagı fakīrlik: Zenginlik yoksulluk (Gül. T. 150b/11). Baylık "zenginlik"; fakīrlik "yoksulluk, fakirlik" (Karamanlıoğlu 2019: 251) anlamlarındadır. Gül. T. 150b/11 *Şeyh sa'diniŋ cidāli bir müdde'ī birlen baylık dagı fakīrlik beyānı içinde bir kimerse tarīkat yolınıŋ müdde'īlerinden fakīrlar suretinde idi.* "Şeyh Sadi'nin savaşı bir iddiacı ile zenginlik ve fakirlik beyanı içinde bir kimse tarikat yolunun iddiacılarından fakirler görünüşündeydi."

Belā ve mihnet: Bela ve sıkıntı (Gül. T. 101b/3). Bkz. Belā mihnet (Karahanlı). Gül. T. 101b/3 *İkki kün anda belā ve mihnet çikti.* "İki gün orada bela ve sıkıntı çekti."

Ber ve bahr: Kara ve deniz (Mun. Güz. 83a/5). Ber "kara, toprak" (Uğurlu 1984: 114); bahr "deniz" (Uğurlu 1984: 109) anlamlarındadır. Mun. Güz. 83a/5 *Takı berde ve bahrde ve zihāmda kerek bolur.* "Karada ve denizde ve kalabalıkta gerekli olur."

Bir bir: Bir bir (İMS 274a/1; Mun. Güz. 62a/6, 62b/2). Bkz. Bir bir (Uygur), Bır bır (Karahanlı), Bir bir (Harezm). İMS 274a/1 *Bir bir sā' hurma birgey.* "Bir bir hububat ölçeğiyle hurma verecek."

Bir ikki/iki: Bir iki (Gül. T. 127b/10, 132b/3; Mun. Güz. 54a/9, 95b/3). Bkz. Bir iki (Uygur), Bir iki (Harezm). Gül. T. 127b/10 *İcāzet bilen bir ikki kelime söz*

sözlemek tiler-biz niçe kim terk-i edeb ise. "Ne kadar edebi terk etmek ise de izin ile bir iki sözcük söz söylemek istiyoruz.

Biş altı: Beş altı (Gül. T. 127b/7, 132b/6;). Bkz. Béş altı (Harezm). Biş "beş", altı "altı" sayılarıdır. Gül. T. 127b/7 *Biş altı kün kiçiçek ol bolur sükker bigin şīrīn.* "Beş altı gün geçince Şirin gibi tatlı olur."

Boguzından boguzından: Boğazından (İMS 368a/7). Boguz "boğaz" (Toparlı 1992: 511) anlamındadır. İMS 367b/7 *Takı yahşırakı tife boguzlamak içinde köksünden boguzlamak takı sıgır takı koynı boguzındın boguzındın boguzlamak.* "Deve boğazlamak içinde göğsünden boğazlamak sığırı, koyunu boğazından boğazlamaktan daha güzeldir."

Cāh u devlet: İtibar ve baht (Gül. T. 6b/13). Bkz. Baht u devlet. Cāh "(yüksek) mevki, makam, itibar" (Karamanlıoğlu 2019: 233) anlamındadır. Gül. T. 6b/13 *Cāh u devlet feth u nusrattur işi.* "İşi itibar ve baht, fetih ve zaferdir."

Cāh ve devlet: İtibar ve baht (Gül. T. 40b/10). Bkz. Baht u devlet, Cāh u devlet. Gül. T. 40b/10 *Yürür ilden ile ol cāh ve devlet.* "İlden ile o itibar ve baht yürür."

Cāh ve mertebe: Makam (Gül. T. 140b/11). Bkz. Cāh u devlet, Cāh ve devlet. Mertebe "derece, rütbe, mertebe" (Karamanlıoğlu 2019: 323) anlamındadır. Gül. T. 140b/11 *Hıl'at ve ni'met birip cāh ve mertebesin ziyāde kıldı.* "Kaftan ve nimet verip makamını artırdı."

Cān u köŋül: Can gönül (Gül. T. 118b/7, 120b/10). Bkz. Baş cān, Cān u cihān, Cān köŋül. Gül. T. 118b/7 *Cān u köŋülni ni bilen algasen.* "Canımı ve gönlümü ne ile alacaksın?".

Cān ve köŋül: Can gönül (Gül. T. 115a/2). Bkz. Baş cān, Cān u cihān, Cān köŋül, Cān u köŋül. Gül. T. 115a/2 *Mu'allim bu oglannı kördi dagı miŋ cān ve köŋül bilen 'āşık boldı.* "Hoca, bu genci gördü ve bin can ve gönülle aşık oldu."

Cedd ü cehd: Azim ve gayret (Gül. T. 146a/11). Cedd "dede, büyük baba" (Devellioğlu 2005: 128) anlamındadır, buradan hareketle büyüklük, azamet anlamlarını kazanmış olduğu söylenebilir. Cehd "çalışma, gayret"

(Karamanlıoğlu 2019: 235) anlamındadır. Gül. T. 146a/11 *Ol ʻalāmeti bu turur kim hak taʻālā rızasına cedd ü cehdi artukrak kirek andan kim nefsiniŋ hazzına bolgay.* "Alameti budur ki Allah'ın rızasına azim ve gayreti çokça gerek ondan ki nefsinin hazzına olacak."

Cevr ü cefā: Eziyet (Gül. T. 121a/6, 148a/8). Bkz. Cefā cevr. Gül. T. 121a/6 *Elāyā körgüzüp cevr ü cefānı / Niçün kittiŋ buzup ʻahd ü vefānı.* "Şimdi ey eziyetini gösterip, niçin sözünden dönüp gittin?."

Cūd u sücūd: Cömertlik ve ibadet (Gül. T. 151b/9). Cūd "cömertlik" (Karamanlıoğlu 2019: 237); sücūd "secde etmek, ibadet" (Karamanlıoğlu 2019: 361) anlamlarındadır. Gül. T. 151b/9 *Ādemīniŋ şerefi hilm ü hayā cūd u sücūd.* "İnsanoğlunun şerefi yumuşak başlılık ve utanma, cömertlik ve ibadettir."

Çal- oyna-: Çalıp oynamak (İMS 450b/1, 450b/2). Çal- "herhangi bir musiki aletini çalmak" (Toparlı 1992: 511); oyna- "oynamak" (Toparlı 1992: 579) anlamlarındadır. İMS 450b/1 *Takı kim kim ündenilse bir toyga anıŋ öze kopuz çalmak oynamak bolsa eger bilse anı icābet kılmagay.* "Kim ki çağrılsa bir düğüne onun işi kopuz çalıp oynamak olsa eğer bilse kabul etmeyecek."

Çap- kil-: Koşturup gelmek (Mun. Güz. 97b/7, 106b/2). Çap "sürmek, koşturmak" (Uğurlu 1984: 136); kil- "gelmek" (Uğurlu 1984: 191) anlamlarındadır. Mun. Güz. 97b/7 *Atıŋnı çapıp kilip orta yirdin bu oklarnı sagga solga kise çıkgıl.* "Atını koşturup gelip orta yerden bu okları sağa sola kesip çık."

Çarh u baht: Baht (Gül. T. 32b/8). Bkz. Baht u devlet, Baht u saʻādet, Bath u taht. Çarh "felek, baht" (Karamanlıoğlu 2019: 237) anlamındadır. Gül. T. 32b/8 *Çünki cāhiller bilen boldı bu çarh u baht yār.* "Çünkü cahiller ile bu baht yar oldu."

Çike çike: Çeke çeke (Mun. Güz. 31a/5). Çik- "çekmek; yay kurmak" (Uğurlu 1984: 139) anlamlarındadır. Mun. Güz. 31a/5 *Her bir yirde sag iliŋ birle sol iliŋ içinde çike çike kaytarmagıl.* "Her yerde sol elinle sağ elin içinde çeke çeke çevirme."

Def ü nāy: Tef ve ney (Gül. T. 106b/5). Bkz. Çeng u barbat u nāy. Def "tef, musiki aleti" (Karamanlıoğlu 2019: 241) anlamındadır. Gül. T. 106b/5 *İşitmese kulak*

yıllar def u nāy / Kılur sabr ol mübārek sem‘ hoş rāy. “Kulaklar yıllarca müzik sesi duymasa mübarek kulak hoş fikir sabreder.”

Dem-be-dem: Zaman zaman; her zaman (Gül. T. 6b/7, 6b/13, 56b/3, 58b/13, 68b/9, 135a/12, 152b/1, 178b/1). Bkz. Demādem. Gül. T. 6b/7 *Bu gülistāŋa temāşā kılgan ir / Dem-be-dem ma‘nī yimişin tāze yir.* “Bu gül bahçesini seyreden kişi mana yemişini her zaman taze yer.”

Dīn ü dāniş: Din ve bilim (Gül. T. 70b/10). Dīn “din” (Karamanlıoğlu 2019: 244); dāniş “bilgi, ilim” (Karamanlıoğlu 2019: 242) anlamlarındadır. Gül. T. 70b/10 *Yoluŋa dīn ü dāniş terk itipmen* ... “Yoluna dini bilimi ben terk edip …”.

Dīnār u direm: Akçe (Gül. T. 160a/9). Dīnār “dinar, altın sikke, o devir ve muhtin parası” (Karamanlıoğlu 2019: 244); direm “gümüş sikke, akçe” (Karamanlıoğlu 2019: 244) anlamlarındadır. Gül. T. 160a/9 *Hasret bilen iltür seni yirge bu dīnār u direm.* “Hasret ile seni yere iletir bu akçe.”

Dünye ve āhiret: Dünya ve ahiret (Gül. T. 159a/4). Bkz. Dünyā takı āhiret (Harezm). Gül. T. 159a/4 *Tālib-i magfiret sāhib-i dünye ve āhıret bu melik kulları bigin kim özi durur.* “Af isteyen, dünya ve ahiretin sahibi bu melik, kulları gibi ki kendidir.”

Ehlā ve sehlā: İyi hoş (Selam sözü) (Gül. T. 121a/10). Gül. T. 121a/10 *Kilür bolsaŋ yana ehlā ve sehlā / Katımda mertebeŋ barçadan a‘lā.* “Hoş gelecek olsan yine, huzumda merteben herkesten yüksektir.”

Evvel āhir: İlk son (Mun. Güz. 90b/9). Bkz. Evvel takı āhir (Harezm). Mun. Güz. 90b/9 *Takı bu kılıçnıŋ evveli āhırı birle berāber turur.* “Bu kılıcın öncesi sonrası beraberdir.”

Evvelkı takı soŋrakı: Önceki sonraki (İMS 49b/2). Evvelkı “”İMS 49b/2 *Oşbu kiteblerniŋ barçası içinde rāstı halāyıklarnıŋ ‘aklları barçası evvelkılardan takı soŋrakılardan eger koyulsa irdi.* “Bu kitapların hepsi içinde doğrusu insanların akıllarının hepsi öncekilerden ve sonrakilerden eğer koyulsaydı …”.

Eygü yaman: İyi kötü (Gül. T. 107a/1, 133b/1-2). Edgü "iyi" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 69); yaman "kötü, fena" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 309) anlamlarındadır. Gül. T. 133b/1-2 ... *eygüni yamannı sınagan suhbet hakkın bilgen dostluk şartın yirine kitürgen müşfik yār men.* "… iyiyi kötüyü deneyen, sohbet hakkını bilen, dostluk şartını yerine getiren sevecen yarim ben.

Fazl ve edeb: Erdem ve terbiye (Gül. T. 73b/12). Fazl "üstünlük, fazilet, erdem" (Karamanlıoğlu 2019: 252); edeb "edep, terbiye" (Karamanlıoğlu 2019: 247) anlamlarındadır. Gül. T. 73b/12 *Fakīr ayıttı mende özgeler kibi fazl ve edeb yok turur*. "Fakir, bende başkaları gibi erdem ve terbiye yoktur, dedi."

Fehm ve dirāyet: Anlayış (Gül. T. 26b/9). Fehm "anlayış, anlama" (Karamanlıoğlu 2019: 252); dirāyet "anlayış" (Karamanlıoğlu 2019: 244) anlamlarındadır. Gül. T. 26b/9 *Bu ni 'akl u kifāyet bolur dagı bu ni fehm u dirāyet.* "Bu ne akıldır ve yeterliliktir, bu ne anlayıştır?".

Feth u nusrat: Fetih ve zafer (Gül. T. 6b/13). Feth "fetih" (Karamanlıoğlu 2019: 253); nusrat "yardım; zafer, başarı" (Karamanlıoğlu 2019: 337) anlamlarındadır. Gül. T. 6b/13 *Cāh u devlet feth u nusrattur işi.* "İşi itibar ve baht, fetih ve zaferdir."

Fettān u 'ayyār: Fitneci ve hileci (Gül. T. 70a/8). Fettān "fettan, fitne ve fenalık yapan" (Karamanlıoğlu 2019: 253); 'ayyār "hilekâr, dolandırıcı" (Karamanlıoğlu 2019: 211) anlamlarındadır. Gül. T. 70a/8 *Sözi şekker özi fettān u 'ayyār.* "Sözü şeker, kendi fitneci ve hileci."

Fısk ve fücūr: Günah (Gül. T. 142a/7). Bkz. Fısk u fücūr (Karahanlı), Fısk fücūr (Harezm). Gül. T. 142a/7 *Ol oglan fısk ve fücur kılmağa başladı.* "O genç günah işlemeye başladı."

Fusūk ve cidāl: Azgınlık ve çekişme (Gül. T. 147a/3). Fusūk "azgınlıklar, ahlaksızlıklar" (Karamanlıoğlu 2019: 253); cidāl "kavga, cenk; münazaa, tartışma" (Karamanlıoğlu 2019: 236) anlamlarındadır. Gül. T. 147a/3 *Hāsılu'l-emr biri birine tüşüp fusūk ve cidāl dādın birdiler.* "Emrolunduğu üzere birbirine düşüp azgınlık ve çekişmenin hakkını verdiler."

Garīb u müflīs: Fakir (Gül. T. 97b/7). Bkz. Aç ve müslīs. Garīb "garip, tuhaf" (Karamanlıoğlu 2019: 255) anlamındadır. Gül. T. 97b/7 *... yoksul kişi yirinde yürür garīb u müflīs hālin bilip halāyık kılmas aŋa tarahhum.* "… yoksul kişinin yerinde yürür, fakirin halini bilip insanlar ona acımaz."

Habbe habbe: Tane tane (Gül. T. 171b/8). Habbe "tane (buğday, arpa vb. hububat için)" (Karamanlıoğlu 2019: 257) anlamındadır. Gül. T. 171b/8 *Köp bolur çün azın azın eşcār / Habbe habbe 'ades tolı anbār.* "Ağaçlar azar azar çok olur, anbar tane tane mercimek dolu."

Hakīr ü miskīn: Zavallı (Gül. T. 14a/8). Hakīr "hakir, değersiz" (Karamanlıoğlu 2019: 259); miskīn "aciz, zavallı, yoksul" (Karamanlıoğlu 2019: 326) anlamlarındadır. Gül. T. 14a/8 *Gāfil yürüben usal bolma / Düşmenni körüp hakīr ü miskīn.* "Düşmanını zavallı görüp gafil davranıp gevşeme."

Halāl arıg: Helal ve temiz (İMS 76a/7). Bkz. Helāl arıg (Karahanlı), (Harezm). İMS 76a/7 *Yiyiŋiz ol nerseden kim yir yüzinde halādan arıgdan ...* "Dünyada helal ve temiz şeylerden yiyiniz."

Hālıs muhlis: Saf (İMS 61a/3). Hālıs "halis, saf" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 90); muhlis "katıgsız, halis" (Toparlı 1992: 569) anlamlarındadır. İMS 61a/3 *Kim kim ayıtsa lā ilāhe illallāh hālıs muhlis köŋül birle kirgey uçmakka.* "Kim ki 'La ilahe illallah' derse saf gönülle cennete girecek."

Halvet ve 'uzlet: Yalnız (Gül. T. 59b/5). Halvet "yalnız, tenha; tenhalık, tenha yer" (Karamanlıoğlu 2019: 261); 'uzlet "yalnızlık, uzlet" (Karamanlıoğlu 2019: 385) anlamlarındadır. Gül. T. 59b/5 Semā'nı terk itip halvet ve 'uzlet ihtiyār kılgıl.

Hān-u-mān: Ev bark (Gül. T. 32a/6, 140a/3). Bkz. Hanumān (Karahanlı). Gül. T. 32a/6 *Yıkıp yarlı ra'iyyet hān-u-mānın / Kılur sultān hazīnesin 'imāret.* "Yoksul halk evini barkını yıkıp sultan hazinesini bayındır kılar."

Hasta ve mecrūh: Hasta ve yaralı (Gül. T. 102a/6). Hasta "hasta" (Karamanlıoğlu 2019: 262); mecrūh "yaralı, yaralanmış" (Karamanlıoğlu 2019: 320) anlamlarındadır. Gül. T. 102a/6 *Zarūret hukmi bilen ol yigit hasta ve mecrūh bir*

karvān artına tüşüp kitti. "Mecburen o yiğit hasta ve yaralı halde bir kervanın arkasına düşüp gitti."

Haşem ve hāşiye: Hizmetkârlar (Gül. T. 22b/3). Haşem "maiyet, hizmette bulunanlar, teba, ordu" (Karamanlıoğlu 2019: 263); hāşiye "hizmetkârlar, etraf, teba" (Karamanlıoğlu 2019: 263) anlamlarındadır. Gül. T. 22b/3 *Bu melikniŋ haşem ve hāşiyesi yüz kaytarıp barçası kitti.* "Bu hükümdarın hizmetkârları yüz çevirip hepsi gitti."

Hatā hatā: Hata (Gül. T. 127b/13). Hatā "hata, yanlış, yanılma, kusur" (Karamanlıoğlu 2019: 263) anlamındadır. Gül. T. 127b/13 *Līkin alar işinde tutmak hatā hatādur.* "Lakin onları işinde tutmak hatadır."

Hayr u salāh: İyilik (Gül. T. 171a/8). Hayr "iyilik; iyi; hayır, hayırlı" (Karamanlıoğlu 2019: 264); salāh "iyilik, rahatlık, barış" (Karamanlıoğlu 2019: 352) anlamlarındadır. Gül. T. 171a/8 *Ol iv işikinde isteme hayr u salāh / Kim ibçi üni ol ivde kattı kilgey.* "O ev eşiğinde iyilik isteme ki kadın sesi o evde çok gelir."

Hayr takı şer: İyi ve kötü (İMS 30b/4, 31a/3, 31a/4, 31a/5, 31a/6, 31a/7, 31b/4, 31b/5). Bkz. Hayır şer (Karahanlı). İMS 30b/4 *Cevāb birdi aŋar nebi 'aleyhi's-selām hadīsniŋ āhırında rāstı takdīr kılmak hayrnı takı şerni teŋri te'ālādan turur tip.* "Peygamber ona (as) hadisinin sonunda 'Doğruyu, iyiyi ve kötüyü takdir etmek Allah'tandır.' diyerek cevap verdi."

Hayr yā şer: İyi ve kötü (İMS 13a/7). Bkz. Hayr takı şer. İMS 13a/7 *... ayıtsa ni bar 'ilm meclisinde hayrdan yā şerden tise kāfir bolur.* "… ilim meclisinde iyilik ve kötülükten ne var dese kafir olur."

Hāzırlar takı gāyıblar: Ortada olanlar ile kaybolanlar (İMS 240a/1). Hāzır "meydanda, göz önünde olma" (Toparlı 1992: 532); gāyıb "kaybolan" (Toparlı 1992: 527) anlamlarındadır. İMS 240a/1 *İy teŋri yarlıkagıl bizim tirilerimizni takı ölüglerimizni takı hāzırlarımızını takı gāyıblerimizni kiçiglerimizni takı uluglarımızını irkeklerimizni takı tişilerimizni.* "Ey Allah'ım bizim dirilerimizi ve ölülerimizi, görünenlerimizi kaybolanları, küçüklerimizi ve büyüklerimizi, erkeklerimizi ve kadınlarımızı bağışla."

Hevā ve heves: İstek, heves (Gül. T. 62b/3, 80b/2, 125b/1). Hevā "heves, arzu" (Karamanlıoğlu 2019: 266); heves "arzu, istek" (Karamanlıoğlu 2019: 266) anlamlarındadır. Gül. T. 62b/3 *Dünyeniŋ hevā ve hevesinden ilin kıska kıldı.* Dünya hevesinden elini kısa kıldı."

Hilm ü hayā: Yumuşak başlılık ve utanma (Gül. T. 151b/9). Hilm "yumuşak huy, yavaşlık" (Karamanlıoğlu 2019: 268); hayā "haya, namus, utanma" (Karamanlıoğlu 2019: 264) anlamlarındadır. Gül. T. 151b/9 *Ādemīniŋ şerefi hilm ü hayā cūd u sücūd.* "İnsanoğlunun şerefi yumuşak başlılık ve utanma, cömertlik ve ibadettir."

Hôr u hacil: Hor (Gül. T. 163a/6). Hôr "aşağı, hakir, hor, adi" (Karamanlıoğlu 2019: 269); hacil "utanma, utanmış, mahcup" (Karamanlıoğlu 2019: 258) anlamlarındadır. Gül. T. 163a/6 *Vesvās bolur ol ortada hôr u hacil.* "O ortada hor görülen kötülüğü teşvik eder."

Horāz tafuk: Horoz tavuk (İMS 188a/7). Horāz "horoz" (Toparlı 1992: 534); tafuk "tavuk" (Toparlı 1992: 598) anlamlarındadır. İMS 188a/7 *Takı kerāhiyyet turur ınçkırmak horāz tafuk kibi.* "Horoz tavuk gibi gagalamak sakıncalıdır."

Hüsn ü cemāl: Güzellik (Gül. T. 81a/2). Hüsn "güzellik, iyilik; güzel, iyi" (Karamanlıoğlu 2019: 270); cemāl "güzellik; (güzel) yüz" (Karamanlıoğlu 2019: 235) anlamlarındadır. Gül. T. 81a/2 *Niçe kim yok ise hüsn ü cemālim / Kiçer hoş gül katında böyle hālim.* "Nasıl ki güzelliğim yok ise de gül katında bu halim hoş geçer."

Hüsn ve cemāl: Güzellik (Gül. T. 112b/12-13, 154b/6). Bkz. Hüsn ü cemāl, Hüsn ü lutf. Gül. T. 112b/12-13 *Bir kimerse ayıttı iy hayf bu hüsn ü cemāline köre tili uzun dagı edebsiz bolmasa idi ni hoş bolgay idi.* "Bir kimse 'ey yazık, bu güzelliğine göre dili uzun ve depsiz olmasaydı ne güzel olacaktı' dedi."

İkrām ve i'zāz: Ağırlama (Gül. T. 29a/9). İkrām "ikram" (Karamanlıoğlu 2019: 275); i'zāz "ağırlama, azaz" (Karamanlıoğlu 2019: 285). Gül. T. 29a/9 *İkrām ve i'zāz bilen meni alıp kirdiler.* "Beni ağırlayarak alıp girdiler."

İkrār ve irādet: İkrar ve irade (Gül. T. 72a/11). İkrār "ikrar, doğrulama, tasdik" (Karamanlıoğlu 2019: 275); irādet "irade, arzu, ihtiyar" (Karamanlıoğlu 2019: 278) anlamlarındadır. Gül. T. 72a/1 *Ni kadar kim menim hak ta'ālānıŋ sālih kullarına ikrārım ve irādetim bar munuŋ ol kadar inkārı ve 'adāveti bar.* "Allah'ın salih kullarına ne kadar ikrar ve iradem varsa bunun o kadar inkârı ve düşmanlığı var."

İl ayak: El ayak (Gül. T. 48a/3-4, 100b/12, 145b/10, 147b/13). Bkz. El adak (Uygur), Elig adak (Karahanlı), Él adak (Harezm), Elig takı adak (Harezm), Baş adak. Gül. T. 48a/3-4 *Sultān buyurdı karanı dagı kırnaknı ilin ayakın baglap kal'a burcından handakka bıraksunlar.* "Sultan buyurdu: Kölelerin elini ayağını bağlayıp kale burcundan hendeğe bıraksınlar."

İl avuç: El avuç (Gül. T. 96b/2). Bkz. İl adak/ayak, İl takı agız. Avuç "avuç" (Karamanlıoğlu 2019: 207) anlamındadır. Gül. T. 96b/2 *Ayturlar bir pehlevān yumrukçı yigitni dünye cihetinden ili avuçı tar dagı bogazı kiŋ idi.* "Dünyada eli avucu dar, boğazı geniş bir pehlivan, dövüşçü yiğidi anlatırlar."

İl takı agız: El ağız (İMS 104a/6). Bkz. İl adak/ayak, İl takı agız, İl avuç. Agız "ağız" (Toparlı 1992: 498) anlamlarındadır. İMS 104a/6 *Ammā cünüb kişi kaçan kim yüvse ilini takı agzını revā bolmas aŋar mushaf tutmak takı kur'en okımak cünüplük bākī kaldugı üçün.* "Cünup kişi elini ağzını yıkasa da cünupluğu devam ettiği için Kur'an tutmak ve okumak uygun olmaz."

İl ve ayak: El ve ayak (Gül. T. 19a/10). Bkz. İl adak/ayak, İl takı agız, İl avuç, Baş adak. Gül. T. 19a/10 *'Ömr dagı kalmadı çün bir nefes il ve ayak baş vidā'ın kılıŋ.* "El ayak ve başla vedalaşın çünkü bir nefeslik ömür bile kalmadı

İl ve til: El ve dil (Gül. T. 2b/10). Bkz. İl adak/ayak, İl takı agız, İl avuç, İl ve ayak, Elig takı til (Harezm), Elig til (Karahanlı), Elig hem til (Karahanlı). Gül. T. 2b/10 *Bu kaysı kulnıŋ ilinden ve tilinden kilgey kim anıŋ şükri 'uhdesinden çıka bilgey.* "Bu hangi kulun ilinden ve dilinden gelecek ki onun şükrü sorumluluğundan çıkabilecek?".

İl ve ulus: Halk (Gül. T. 17a/6). İl "memleket ve halk" (Karamanlıoğlu 2019: 276); ulus "halk, millet, teba" (Karamanlıoğlu 2019: 383) anlamlarındadır. Gül. T.

17a/6 *Ol melik kim dāyim ilge ve uluska küç kılur.* “O hükümdar ki her zaman halka güç olur.”

İlsiz ayaksız: Elsiz ayaksız (Gül. T. 95a/4). İl ayak ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. Gül. T. 95a/4 *Eceli irişti ise ilsiz ayaksızdan kaçıp kutula bilmedi.* “Eceli geldiğinde elsiz ayaksız kaçıp kurtulamadı.”

İn‘ām ihsān: İyilik (Gül. T. 48a/7). İn‘ām “inam, nimet verme, lütuf, iyilik (etme)” (Karamanlıoğlu 2019: 277); ihsān “ihsan, bağış” (Karamanlıoğlu 2019: 274) anlamlarındadır. Gül. T. 48a/7 *Karanıŋ munda yazukı yok turur kullar sultān in‘āmına ihsānına ögrenip tururlar.* “Kölenin bunda günahı yoktur, kullar sultanın iyiliğine alışmışlardır.”

İnçgelik yogunlık: İncelik kalınlık (Mun. Güz. 100a/7). İnçgelik “incelik” (Uğurlu 1984: 163); yogunlık “kalınlık” (Uğurlu 1984: 290) anlamlarındadır. Mun. Güz. 100a/7 *Bu kabza barça kabzalardın yahşırak turur ammā kabzanın inçgeligi yogunlıgı eyesiniŋ kabzası kadarınca kirek.* “Bu kabza bütün kabzalardan daha güzeldir ama kabzanın inceliği kalınlığı sahibinin kabzasın kadar olmalıdır.”

İrenler takı hatunlar: Erkekler ve kadınlar (İMS 447a/1, 448a/7). Bkz. İren hatun. *Takı revā bolmas isti‘māl kılmak altun çanak takı kümüş çanaknı irenlerge hatunlarge.* “Erkeklere ve kadınlara altın veya gümüş çanak kullanmak uygun değildir.”

İrkekler takı tişiler: Erkekler ve kadınlar (İMS 240a/2, 248a/1). Bkz. İrkek tişi. İMS 240a/2 *İy teŋri yarlıkagıl bizim tirilerimizni takı ölüglerimizni takı hāzırlarımızını takı gāyıblerimizni kiçiglerimizni takı uluglarımızını irkeklerimizni takı tişilerimizni.* “Ey Allah’ım bizim dirilerimizi ve ölülerimizi, görünenlerimizi kaybolanları, küçüklerimizi ve büyüklerimizi, erkeklerimizi ve kadınlarımızı bağışla.”

İrte kiçe: Sabah akşam (Gül. T. 97b/6). Bkz. İrte kiçe (Karahanlı), Erte kéçe (Harezm). Gül. T. 97b/6 *Mün‘im garīb bolmas ni yirge kim irişse / Hayme urup kılur ol irte kiçe tana‘‘um.* “Zengin, nereye gitse fakir olmaz çadır kurup sabah akşam bolluk içinde yaşar.”

İrte takı kiçe: Sabah akşam (İMS 296b/3). Bkz. İrte kiçe, İrte takı kiçe (Karahanlı), Érte takı kéçe (Harezm). İMS 296b/3 *Takı sevüglü turur kim rehetlendürgey kölügüni tüşmek birle andan irtelerde takı kiçelerde takı 'akabede takı taşı yirlerde takı yırak kılgay uykunı kölük arkası öze.* "Hayvanını sabahlarda akşamlarda, tepelerde taşrada inerek rahatlatan ve hayvanı üzerinde uykusundan uzak kalan beğenilendir."

İş küç: İş güç (İMS 14a/7). Bkz. İş küç (Göktürk), (Uygur), (Harezm). İMS 14a/7 *Ve eger ayıtsa bir iş karşu kildi maŋa küfr boldum tise kāfir bolmas ihtimāli bolduğı üçün rāstı ol iş küç birle irdi bolgay tip.* "Bir iş bana karşı geldi, küfrettim dese kafir olmama ihtimali olduğu için doğrusu o iş güç ile olacak diye söylese."

İ'zāz ve ihsān: İkram (Gül. T. 35a/12). Bkz. İkrām ve i'zāz, İn'ām ihsān. Gül. T. 35a/12 *Ol kişiler mundan i'zāz ve ihsān körüp tururlar idi.* "O kişiler bundan ikram görmüşlerdi."

İ'zāz ve ikrām: İkram (Gül. T. 14a/12). Bkz. İkrām ve i'zāz, İn'ām ihsān, İ'zāz ve ihsān. Gül. T. 14a/12 *Bu oglan ol gāyetke yitti kim bigler bigenip i'zāz ve ikrām kılur idiler.* "Bu genç o sona ulaşyı ki beyler beğenip ikramda bulunurlardı."

İ'zāz ve ikrām ve ihsān: İkram (Gül. T. 35a/8). Bkz. İkrām ve i'zāz, İn'ām ihsān, İ'zāz ve ihsān, İ'zāz ve ikrām. Gül. T. 35a/8 *Kerimü'n-nefs sāhıb hulk beyük hümmetlı alçak köŋülli ulluga kiçige i'zāz ve ikrām ve ihsān kılıp gaybetlerinde haberin sözler idi.* "Cömert ruhlu, ahlaklı, çok gayretli, alçakgönüllü, büyüğe küçüğe ikramda bulunup yokluklarında haberini verirdi."

'İzz ü cāh: İzzet ve makam (Gül. T. 176a/7). Bkz. 'İzz ü cāh (Harezm), Cāh u devlet, Cāh ve devlet, Cāh ve mertebe. Gül. T. 176a/7 *İy benī ādem saŋa irkli ilāh / Yā fazilet birsün ol yā 'izz ü cāh.* "Ey insanoğlu, kudretli Allah sana ya fazilet versin ya da izzet ve makam."

Kaçan kaçan: Ne zaman (İMS 414b/7). Kaçan kaçan (Karahanlı). Kaçan "ne zaman, vakta ki" (Toparlı 1992: 544) anlamındadır. İMS 414b/7 *Kaçan kaçan kaynatılsa kitse üçden bir ülüşinden azrakı muŋar tılā tirler.* "Ne zaman kaynatılsa gitse üçte bir payından daha azına tılâ derler."

Kādir ve kāhir: Kudretli (Mun. Güz. 99a/9). Kādir "kudretli, kadir, her şeye gücü yeter" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 122); kāhir "gücü yeten, üstün gelen" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 123) anlamlarıdadır. Mun. Güz. 99a/9 *Kirek kim rāmīniŋ yası kuvveti kadarınca bolgay tā yası üzere kādir ve kāhir bolgay.* "Yayı üzerinde kudreti olacak ki okçunun yayının kuvveti kadar olsun."

Kadr u kıymet: Değer (Gül. T. 24b/4). Kadr "değer, kıymet" (Karamanlıoğlu 2019: 286); kıymet "değer, kıymet" (Karamanlıoğlu 2019: 299) anlamlarındadır. Gül. T. 24b/4 *Sen öz vakārıŋ öze kadr u kıymetin bile bol / Koyup bu zevk u zarāfet nedim-i kāmilge.* "Olgun dosta bu zevk ve zarafeti bırakıp sen kendi ağırbaşlılığın üzerine değerinle kal."

Kan yā iriŋ: Kan ve irin (İMS 65a/5). Bkz. Kan yiriŋ (Uygur), Kan takı iriŋ (Karahanlı). İMS 65a/5 *Kim kim hacāmat kıldursa yā aksa anıŋ teninden kan yā iriŋ takı ni kim muŋar ohşar bar irse ...* "Kim ki hacamat yaptırsa ya da bedeninden kan ve irin ile buna benzer şey aksa …".

Kap kara: Kapkara (HŞ 3491, 4174). Bkz. Kap kara (Uygur), (Karahanlı). HŞ 3491 *Bu iki zülfüm ara tigme bir saç / Sakıngıl ejdehā ol kap kara aç.* "Bu iki zülfüm arasında kapkara ejderha olan her bir saçtan kork."

Karı takı yigit: Yaşı ve genç (Mun. Güz. 83a/2-3). Karı "ihtiyar" (Uğurlu 1984: 173); yigit "yiğit" (Uğurlu 1984: 286) anlamlarındadır. Mun. Güz. 83a/2-3 *Takı karı takı yigit takı mecmu'ı yirlerde anıŋ birle arkalanurlar.* "Yaşlı genç bütün yerlerde ona güvenirler."

Kāsī ve dānī: Uzak yakın (Mun. Güz. 3b/1). Kāsī "uzak, uzak olan" (Uğurlu 1984: 174); dānī "yakın" (Uğurlu 1984: 140) anlamlarındadır. Mun. Güz. 3b/1 *Ulug kiçik kāsī ve dānī anıŋ hazret-i 'āliyesiŋa teveccüh kıldılar.* "Büyük küçük, uzak ve yakın onun ulu katına yöneldiler."

Kat kat: Kat kat, fazlasıyla (İMS 73a/7). Bkz. Kat kat (Karahanlı), (Harezm). İMS 73a/7 *... ol nerseden kim biz aŋduk andan kat kat kılsa niçe kim ol kişi kāfir bolmadı.* "… bizim andığımız şeyden fazlasıyla yapsa o kişi kafir olmaz."

Katıg agır: Çok (Mun. Güz. 82b/5). Katıg "katı, sert; çok" (Uğurlu 1984: 175); agır "ağır; çok" (Uğurlu 1984: 94) anlamlarındadır. Mun. Güz. 82b/5 *Takı katıg agır bahālıg bolgay kim eyesi anıŋ birle fahr itgey.* "Çok pahalı olacak ki sahabi onunla övünecek."

Katra katra: Damla damla (Gül. T. 171b/1). Bkz. Katre katre (Harezm). Gül. T. 171b/1 *Katra katra seyl bolur az az yıgılsa haylī bolur.* "Damla damla sel olur, az az birikse çok olur."

Kavm u kabīle: Halk (Gül. T. 122b/9). Kavm "kavim, millet, ahali" (Karamanlıoğlu 2019: 290); kabile "kabile, soy" (Karamanlıoğlu 2019: 285) anlamlarındadır. Gül. T. 122b/9 *Menim kavm u kabīlemniŋ kamusı 'ālim irdiler.* "Benim halkımın hepsi bilgin idiler."

Kaytara kaytara: Tekrar tekrar (İMS 488b/3). Kaytar- "geri vermek" (Toparlı 1992: 549) anlamındadır. İMS 488b/3 *Takı kaytara kaytara ikrār keltürmek sünnet turur.* "Tekrar tekrar ikrar etmek sünnettir."

Kerāmet ü 'izzet: Hürmet (Gül. T. 144b/13). Kerāmet "keramet; hürmet" (Karamanlıoğlu 2019: 292); 'izzet "izzet, hürmet, itibar" (Karamanlıoğlu 2019: 285) anlamlarındadır. Gül. T. 144b/13 *Olturup bir yıl ol 'azīz bilen / Hāsıl itti kerāmet ü 'izzet.* "O aziz ile bir yıl oturup hüret elde etti."

Kerrāt ve merrāt: Defalarca (Gül. T. 61a/11, 117a/8). Kerrāt "defalarca" (Karamanlıoğlu 2019: 293); merrāt "defalar, kereler" (Karamanlıoğlu 2019: 323) anlamlarındadır. Gül. T. 61a/11 *Ayttım şeyh-i ecell şemsü'd-dīn maŋa kerrāt ve merrāt sema'nı terk itkil dip buyurdı.* "Ulu şeyh İbnü'l-cevzi bana semayı bırak diye buyudu, dedim."

Kesek kesek: Bölük bölük (İMS 109b/7-8). Bkz. Kesek kesek (Karahanlı), (Harezm). İMS 109b/7-8 *Ammā kaçan kim buz öküş bolsa kesek kesek teprenmese teprenmek birle revā bolmas.* "Ama buz çok olsa, bölük bölük hareket etmese, hareket etmesi uygun olmaz."

Kiç kiç: Geç (Gül. T. 168b/10). Kiç "geç" (Karamanlıoğlu 2019: 300) anlamındadır. Gül. T. 168b/10 *Hükümdarlar yimekni kiç kiç yirler.* "Hakimler yemeklerini geç yerler."

Kiçe kündüz: Gece gündüz (Gül. T. 35a/13, 41a/1, 104b/7; İMS 159a/8, 390a/8). Bkz. Kiçe kün, Kiçe kündüz (Karahanlı), Kéçe kündüz, (Harezm). Gül. T. 35a/13 *Kilip katına kiçeler kündüzler oturup latīfeler sözlep muvāneset kılur irdiler.* "Huzuruna gelip geceler gündüzler boyunca oturup, şakalar yapıp birbirleriyle kaynaşırlardı."

Kiçigez kiçigez: Küçük küçük (Mun. Güz. 89a/4). Kiçi "küçük" (Uğurlu 1984: 190) anlamındadır. Mun. Güz. 89a/4 *Takı yemende öküş kılıçlar işlerler kim anlarnıŋ yanlarında öküş satblar bolur kiçigez kiçigez.* "Yemen'de çok kılıç işlenir ki onların yanlarında çok küçük küçük yollar olur."

Kiçigler takı uluglar: Küçükler ve büyükler (İMS 240a/1-2). Bkz. Kiçik takı ulug (Harezm). İMS 240a/1-2 1 *İy teŋri yarlıkagıl bizim tirilerimizni takı ölüglerimizni takı hāzırlarımızını takı gāyıblerimizni kiçiglerimizni takı uluglarımızını irkeklerimizni takı tişilerimizni.* "Ey Allah'ım bizim dirilerimizi ve ölülerimizi, görünenlerimizi kaybolanları, küçüklerimizi ve büyüklerimizi, erkeklerimizi ve kadınlarımızı bağışla."

Kiçik kiçik: Küçük küçük (Mun. Güz. 81b/2). Bkz. Kiçig kiçig (Uygur). Mun. Güz. 81b/2 *Takı kiçik kiçik öte tişikleri bolgay.* "Ve küçük küçük delikleri olacak."

Kil- takı kit-: Gelmek gitmek (İMS 56b/5). Kil- "gelmek" (Toparlı 1992: 554); kit- "gitmek" (Toparlı 1992: 554) anlamlarındadır. İMS 56b/5 *Kildi takı kitdi timegey takı anı vasf kılmagay bir nerse birle ohşar ol yaratılmışlarga …* "Geldi gitti demeyecek ve onu nitelendirmeyecek bir şeyle o yaratılmışlara benzer …"

Kir- çık-: Girmek çıkmak (Mun. Güz. 76b/7, 76b/9). Bkz. Kir- çık- (Karahanlı), (Harezm). Mun. Güz. 76b/9 *Kaçan fāris işinde 'ālim bolsa takı kirgende çıkganda garīmindin yir ogurlasa anıŋ süŋüsi anda uzanır.* "Binici işinde bilginse girip çıktığında rakibinden yer çalsa onun süngüsü orada uzanır."

Kit- yit-: Gidmek (Gül. T. 56a/3). Bkz. Kil- takı kit-. Gül. T. 56a/3 *Ayttı ay karındaş haram ileyiŋe dagı harāmī artıŋa eger kittiŋ yittiŋ ve eger kaldıŋ öldüŋ.* "Ey kardeş, haram önüne ve hırsız ardına gittin ve (orda) kalıp öldün."

Korkı takı havf: Korku (İMS 91b/7). Korku "korku" (Toparlı 1992: 556); havf "korkma, korku" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 94) anlamlarındadır. İMS 91b/7 *İy teŋri saglık birgil maŋa seniŋ şifāŋ birle takı devā kılgıl maŋa seniŋ devāŋ birle takı saklagıl meni seskenmekden korkıdan takı havfden takı sökellikden takı agrıgdan.* "Ey Tanrı'm bana sağlık ver, şifan ile deva kıl, senin devan ile beni kuruntudan, korkudan, hastalıktan koru."

Kök takı yir: Yer ve gök (İMS 14a/7, 75b/2-3, 254a/1). Bkz. Kök yir, Kök takı yir (Harezm). İMS 14a/7 *Yokdur maŋa meger kim teŋri kökde takı yirde ...* "Bana yerde ve gökte yoktur …".

Köz kulak: Göz kulak (İMS 133b/3). Bkz. Köz kulak (Karahanlı), (Harezm). İMS 133b/3 *Takı tüşken oglan eger bilgürse bir ança hılkati saç kibi köz kulak kibi ol oglan turur.* "Doğan çocuk ortaya çıksa yaratılışı saç gibi, göz kulak gibi o çocuktur."

Kuç- öp-: Kucaklaşıp öpmek (Gül. T. 60b/9). Bkz. Kuç- öp- (Harezm). Gül. T. 60b/9 *Dagı kuçup öpüp şükrler kıldım.* "Kucaklayıp öpüp şükettim."

Kurt ve kuş: Kurt kuş (Gül. T. 22a/12). Bkz. Kurt kuş (Harezm), Kurt u kuş (Harezm). Gül. T. 22a/12 *Kanda kim tatlı su akar bolsa / Kurt ve kuş balık andan iksilmes.* "Nerede tatlı su aksa kurt ve kuş, balık oradan eksik olmaz."

Kūt kuvvet: Yiyecek güç (Gül. T. 90a/4). Kūt "yiyecek, gıda" (Karamanlıoğlu 2019: 313); kuvvet "kuvvet" (Karamanlıoğlu 2019: 313) anlamlarındadır. Gül. T. 90a/4 *... kūtı kuvveti tükenip bir niçe akça bilinde bar idi.* "… yiyeceği gücü tükenmiş, belinde bir miktar para vardı."

Latīf ü hoş: Güzel (Gül. T. 69b/10). Latīf "güzel, latif" (Karamanlıoğlu 2019: 316); hoş "hoş, güzel" (Karamanlıoğlu 2019: 269) anlamlarındadır. Gül. T. 69b/10 *Eyle özden latīf ü hoş bustān / Kim içi top tolu gül ü reyhān.* "Özden güzel bir bostan yap ki içi gül ve reyhanla dopdolu olsun."

Latīf ve zarīf: Hoş ve ince (Gül. T. 73b/6). Bkz. Latīf ü hoş. Zarīf "zarif, ince; nükteden yakışıklı" (Karamanlıoğlu 2019: 404) anlamlarındadır. Gül. T. 73b/6 *Sāhib-makām latīf ve zarīf kim irse idi.* "Makam sahibi hoş ve ince biriydi."

Leyl ü nehār: Gece gündüz (Gül. T. 76a/4, 123b/10, 125a/4). Leyl "gece" (Karamanlıoğlu 2019: 316); nehār "gündüz" (Karamanlıoğlu 2019: 335) anlamlarındadır. Gül. T. 76a/4 *Hānkāh terkin urup bir 'ākil ir leyl ü nehār / Medrese küncinde seccāde salıp kıldı karār*. "Bir akıllı insan gece gündüz tekkeyi terk edip medrese köşesinde seccadesini açıp namaza durur."

Lukma lukma: Lokma lokma (Gül. T. 65a/12, 139b/13, 143b/3). Lukma "lokma" (Karamanlıoğlu 2019: 316) anlamındadır. Gül. T. 65a/12 *'Ale's sabāh şehr işikine kilgen bir fakīr gedāy idi kim işi dāyim lukma lukma tilenip hırka tikmek idi*. "Sabahleyin şehir eşiğine gelen bir yoksul dilenciydi ki işi her zaman lokma lokma dilenip hırka dikmekti."

Magrūr u gāfil: Kibirli ve ihtiyatsız (Gül. T. 175a/8). Magrūr "gururlu, mağrur" (Karamanlıoğlu 2019: 317); gāfil "gafil" (Karamanlıoğlu 2019: 254) anlamlarındadır. Gül. T. 175a/8 *Biri devlet bilen magrūr u gāfil …* "Biri baht ile kibirli ve ihtiyatsız …".

Māl milk/mülk: Mal mülk (İMS 421a/6). Bkz. Māl mülk (Harezm). İMS 421a/6 *Kaçan da'vā kılsa ogurlagan kişi rāstı bu ogurlanmış māl milkim turur tip il kesmek anda sākıt bolur ve eger tanuk takı turguzmasa.* "Ne zaman hırsız dava etse doğrusu bu çalınmış malım mülkümdür diye eğer tanık da durdurmazsa el kesmek hükmolunur."

Māl u mülk: Mal mülk (Gül. T. 89a/11, 160a/2). Bkz. Māl milk/mülk, Māl tavar, Māl u at, Māl u hazīne. Gül. T. 89a/11 *Kiter başı anıŋ bir kün bu yolda / Niçe köp māl u mülk asrar bolsa.* "Ne kadar çok malı mülkü saklasa bir gün bu yolda onun başı gider."

Māl u genc: Mal mülk (Gül. T. 85a/9). Bkz. Māl milk/mülk, Māl tavar, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl u tavar, Māl ü cān, Māl ü dīnār, Genc ü māl, Māl u genc (Harezm). Gül. T. 85a/9 *Fāyide kılmas aŋa köp māl ü genc.* "Çok mal mülk ona fayda etmez."

Māl ü ni‘met: Mal ve nimet (Gül. T. 159b/6). Bkz. Māl milk/mülk, Māl tavar, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl u tavar, Māl ü cān, Māl ü dīnār, Genc ü māl, Māl ü genc, Aş u ni‘met, Māl ve ni‘met (Harezm). Gül. T. 159b/6 *… çün kim eyā hôca māl ü ni‘met köp / Yidür bagışla tileseŋ sa‘ādet-i ‘ukbā.* “… çünkü ey hoca, ahiret mutluluğu istersen çokça mal ve nimet yedir, bağışla.”

Māl ve mülk: Mal mülk (Gül. T. 139b/5). Bkz. Māl milk/mülk, Māl tavar, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl u tavar, Māl ü cān, Māl ü dīnār, Genc ü māl, Māl ü genç, Māl ü ni‘met. Gül. T. 139b/5 *Ay oglanlarım irdem ögreniŋ kim dünyeniŋ mālına ve mülkine ve cāhına i‘tibār yoktur.* “Ey çocuklarım, erdem öğrenin ki dünyanın malına mülküne ve makamına itibar edilmez.”

Māl ve ni‘met: Mal ve nimet (Gül. T. 12b/7, 15a/2, 30a/7, 30a/8, 34a/1, 81b/5, 87b/2, 88b/2, 91b/3, 93a/7-8, 97b/1, 142a/7). Bkz. Māl milk/mülk, Māl tavar, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl u tavar, Māl ü cān, Māl ü dīnār, Genc ü māl, Māl ü genç, Māl ü ni‘met, Māl ve ni‘met (Harezm). Gül. T. 12b/7 *Ol harāmīler magrıbdan soŋra kilip kafīle urup māl ve ni‘met kitürdiler.* “O haramiler akşamdan sonra gelip kafile vurup mal ve nimet getirdiler.”

Māl ve mülket: Mal mülk (Gül. T. 40b/9). Bkz. Māl milk/mülk, Māl tavar, Māl u at, Māl u hazine, Māl u mülk, Māl u mülket, Māl u tavar, Māl ü cān, Māl ü dīnār, Genc ü māl, Māl ü genç, Māl ü ni‘met, Māl ve ni‘met, Māl u mülket (Harezm). Gül. T. 40b/9 *Bu kün kim bar ilinde māl ve mülket.* “Bugün ki elinde mal ve nimet var.”

Mansıb u cāh: Makam mevki (Gül. T. 32a/5). Bkz. Cāh u devlet, Cāh ve devlet, Cāh ve mertebe, ‘İzz ü cāh. Mansıb “devlet hizmeti, makam, mansıp” (Karamanlıoğlu 2019: 319) anlamlarındadır. Gül. T. 32a/5 *Anıŋ kim bar ilinde mansıb u cāh / Salıp tarh ol kılur dāyim ticāret.* “Elinde makam ve mevki olan tarh kılıp daima ticaret yapar.”

Mekr ü hīle: Aldatma, hile (Gül. T. 162a/2). Bkz. Hīle al, Hīle tezvir, Hīle vü mekr al, Mekr ü hīle (Harezm). Gül. T. 162a/2 *Köŋül birme ol özdenge ki mekr ü hīlesi çokdur.* “Güzele gönül verme hilesi çoktur.”

Misli misli: Eşi benzeri (İMS 483b/2). İMS 483b/2 ... *meger kim misli misli birle berābar bolgay il ilge.* "… meğer ki eşi ile el ele beraber olacak.

Muhkem ve kavī: Sağlam ve kuvvetli (Mun. Güz. 91b/3). Muhkem "muhkem, sağlam" (Uğurlu 1984: 213); kavī "kavi, kuvvetli" (Uğurlu 1984: 175) anlamlarındadır. Mun. Güz. 91b/3 *Mısrī kılıç uzun bolur takı yüzi tüz bolur takı muhkem ve kavī bolur.* "Mısır kılıcı uzun olur ve yüzü düz olur ve sağlam ve kuvvetli olur."

Munça munça: Bunca (İMS 483a/7). Bkz. Monça monça (Uygur). İMS 483a/7 ... *ya'nī kaçan kim şart kılsa iki 'akd kılgan kişi kim işlegey aŋar munça munça börk.* "… yani iki sözleşme yapan kişi şart koştuğunda ona bunca börk yapacak.

Mükerrem ve mu'azzez: Saygın (Gül. T. 97b/10). Mükerrem "muhterem" (Karamanlıoğlu 2019: 330); mu'azzez "aziz, muazzez, saygı gören" (Karamanlıoğlu 2019: 326) anlamlarındadır. Gül. T. 97b/10 *İkinçi 'ālim kirek kim fasāhat kuvveti ve belāgat ziyneti bilen kanda kim barsa mükerrem ve mu'azzez tutkay.* "İkicisi bilgin gerek ki güzel söz söyleme kuvveti ve süsüyle nereye gitse saygın tutulacak."

Mü'min muvahhid: Mümin, inanan (Mun. Güz. 6a/2). Bkz. Mü'min muvahhid (Harezm). Mun. Güz. 6a/2 *Takı mü'min muvahhid müsülmānlar üzere kılıç tartıp bu 'amellerini anda sarf kılmagay.* "İnanan Müslümanlar üzerine kılıç çekip bu amelleri orada sarf etmeyecek."

Nāle ve zārī: İnleme (Gül. T. 64a/1, 114a/2). Bkz. Nāle vü āh, Nāle vü feryād, Nāle vü vāy. Zārī "Zari, ağlama, inleme, inilti ile ağlama" (Karamanlıoğlu 2019: 403) anlamındadır. Gül. T. 64a/1 *Ayttı kördüm kim agaçlar üstünde bülbüller nāle vü zārī kılurlar dagı taglarda durrāclar suda bagalar dagı ormanda cānverler.* "Gördüm ki ağaçlarda bülbüller, dağlarda keklikler, suda kurbağalar, ormanda yaşayanlar inliyorlardı, dedi."

Nevha ve feryād: Feryat (Gül. T. 124a/13). Bkz. Āh u efgān, Āh feryād, Nāle vü feryād. Nevha "ağlama" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 200) anlamındadır. Gül. T. 124a/13 ... *bu hālde barça nevha ve feryād içinde idi.* "… bu halde hepsi feryat içindeydi."

Ogul kız/Ogıl kız: Oğul kız; evlat, çocuk (Gül. T. 25a/6, 73a/9, 73a/11, 73b/1, 73b/3, 86a/9; İMS 3a/6, 3b/1, 6a/6, 85b/2, 285b/3, 294b/5, 295b/6, 380b/5). Bkz. Ogul kız (Uygur), (Karahanlı), (Harezm). Gül. T. 25a/6 *Koyup oglın kızın mihnet içinde / Turup öz rāhatın körmege kitti.* "Evlatlarını sıkıntı içinde bırakıp kendi rahatına bakmaya gitti."

Ogul yā kız: Oğul ya kız; evlat, çocuk (İMS 260a/6). Bkz. Ogul kız. İMS 260a/6 *Takı bay kişiniŋ oglı yā kızına birmegey …* "Zengin kişinin çocuğuna vermeyeceksin …".

Ok ya: Ok yay (Gül. T. 149b/2-3). Bkz. Ok ya (Karahanlı), (Harezm). Gül. T. 149b/2-3 *Kördüm ol pehlevān yigitni ilinden okını yasını bırakıp titremge başladı.* "O pehlivan yiğidin elinden okunu yayını bırakıp titremeye başladığını gördüm."

Ok dagı ya: Ok ve yay (Gül. T. 105b/6). Bkz. Ok ya. Gül. T. 105b/6 *Okını dagı yasını sındurup otka yaktı.* "Okunu yayını kırdırıp ateşte yaktı."

Öp- kuç-: Öpmek kucaklamak (Gül. T. 34a/1). Bkz. Öp- kuç- (Harezm), Kuç- öp-, Kuç- oyna-. Gül. T. 34a/1 *… közünden öpüp kuçup köp māl ve ni'met birip āzād kıldı.* "… gözünden öpüp kucaklayıp çok mal ve nimet verip azat etti."

Öpmek koçmak: Öpüp kucaklamak (İMS 476b/1). Bkz. Kuç- öp-, Kuç- oyna-, Öp- kuç-. İMS 476b/1 *… anıŋ öze aŋar cimā' takı öpmek koçmak ançaga tigrü kim ol kırnak arıngay bir hayz körüp yā bir ay kiçgey yāhūd yükini koygay.* "… onun üzerine ona çiftleşmeye ve öpüp kucaklaşmaya kadar o cariye bir hayz görüp temizlenecek veya bir geçecek yahut yükünü bırakacak."

Özge özge: Başka başka (İMS 408a/2). Bkz. Özke özke (Uygur). İMS 408a/2 *Takı kim kim ikrār kılsa tört kez özge özge yirlerde kim ol zine kıldı fülān hatun birle …* "Ve kim ki dört kez başka başka yerlerde filan kadınla zina ettiğini ikrar etse …".

'Özr ü niyāz: Af için yalvarma (Gül. T. 58b/13). Bkz. Niyāz nāz. 'Özr "özür" (Karamanlıoğlu 2019: 346) anlamındadır. Gül. T. 58b/13 *… tün ve kün kılgay 'ibādet dem-be-dem 'özr ü niyāz.* "… gece gündüz ibadet edip af için yalvaracak."

Pāre pāre: Parça parça (Gül. T. 95b/5, 143b/2, 156b/12). Bkz. Pāre pāre (Karahanlı), Pāra pāra/Pāre pāre (Harezm). Gül. T. 95b/5 *... ol kişini pāre pāre kıldı.* "… o kişiyi parça parça etti."

Pend u nasīhat: Öğüt, nasihat (Gül. T. 143a/9). Bkz. Pend ü nasīhat (Karahanlı), Pend u nasīhat (Harezm). Gül. T. 143a/9 *Niçe kim ol sa'ādetsiz işitmes / Aŋa sen aytatur pend u nasīhat.* "Sen ona öğüt veredur o saadetsiz işitmez."

Ragbet ve irādet: İstek (Gül. T. 74a/1). Bkz. İkrār ve irādet. Ragbet "istek, arzu, rağbet" (Karamanlıoğlu 2019: 348) anlamındadır. Gül. T. 74a/1 *Anlar ragbet ve irādet bilen aytkıl didiler.* "Onlar istekle söyle dediler."

Rāy u tedbīr: Usül (Gül. T. 105b/9). Bkz. 'Akl u rāy, Fikr ü rāy, Rāy u tedbīr (Harem). Gül. T. 105b/9 *Geh bolur kim bir hakīm-i mu'teber / Rāy u tedbīr içinde sehv iter.* "Bazı zaman olur saygın bir bilge bu usülde hata eder."

Redd ü kabūl: Red ve kabul (Gül. T. 36b/13). Redd "geri çevirme, ret" (Karamanlıoğlu 2019: 349); kabūl "kabul" (Karamanlıoğlu 2019: 286) anlamlarındadır. Gül. T. 36b/13 *Hak ta'ālādın anı bilmek kirek / Kim anıŋ hukmündedür redd ü kabūl.* "Bilmek gerek red ve kabul ki Allah'ın hükmündedir."

Rencūr u sāyil: Zorda (olan) (Gül. T. 175a/8). Rencūr "dertli, sıkıntıda" (Karamanlıoğlu 2019: 349); sāyil "dilenci" (Karamanlıoğlu 2019: 354) anlamlarındadır. Gül. T. 175a/8 *Biri devlet bilen magrūr u gāfil / Biri mihnet bilen rencūr u sāyil…* "Biri baht ile kibirli ve ihtiyatsız biri eziyetten zorda."

Rükū'lı sücūdli: Rüku ve secdesi olan (İMS 94b/8). Rüku' "namazdan dizlere tutunularak vücudun belden yukarısı yere paralel gelecek şekilde eğilme" (Toparlı 1992: 584); sücūd "secde etme" (Toparlı 1992: 594) anlamlarındadır. İMS 94b/8 *Oş anıŋ kibi turur teli bolmak takı ussı kitmek takı kahkaha külmek namāz içinde rükû'lı sücūdli namāz içinde ābdast bozar.* "Namaz içinde deli olmak ve aklı gitmek ve kahkaha ile gülmek onun gibidir, rüku ve secdeli namazda abdest bozar."

Sabr u kanā'at: Sabır ve yetinme (Gül. T. 89a/13, 166b/5). Sabr "sabır" (Karamanlıoğlu 2019: 350); kanā'at "kanaat, iktifa" (Karamanlıoğlu 2019: 288)

anlamlarındadır. Gül. T. 89a/13 *Yumar köz bu cehānnıŋ ziynetinden / Kime sabr u kanā'at yār bolsa.* "Sabır ve yetinme yar olsa bu dünyanın süsünden gözünü yumar."

Sabr u tākat: Sabır (Gül. T. 64a/6). Tākat "güç, kuvvet, takat" (Karamanlıoğlu 2019: 367) anlamındadır. Gül. T. 64a/6 *Aldı menden sabr u tākat 'akl u hūş.* "Benden sabrı ve aklı aldı."

Saf saf: Sıra sıra (İMS 106b/7, 109a/6). Bkz. Saf saf (Harezm) İMS 106b/7 *Kaçan kim oltursa kişiler saf saf ırmak yagasında takı ābdast alsalar revā bolur, durust kavl bu turur.* "Sıra sıra ırmak kenarında oturup abdest alsalar uygundur, doğru söz budur."

Sag sol: Sağ sol (Mun. Güz. 33a/9, 35a/1-2, 42a/7-8, 51b/1, 97b/8). Bkz. Sag sol (Harezm), Sag takı sol (Harezm). Mun. Güz. 33a/9 *Andın soŋra süŋüni artkaru akıtıp imtinā' kılgıl sagıŋa solıŋa imtinā' kılgan kibi.* "Ondan sonra süngüyü arkaya akıtıp sağına soluna yapan gibi süngüyü hamleden sonra geri çek."

Salına salına: Çalım satarak, kibirlenerek (İMS 85b/5). Salın- "saçın kıvrık olmayıp sarkması" (Toparlı 1992: 587) anlamındadır. İMS 85b/5 *Kim kim ulug körse öz nefsini salına salına yürise yolukgay teŋrige ol teŋri anıŋ öze gazab kılmış hālde.* "Kim ki kendi nefsini büyük görse Tanrı'nın gazabı üzerindeyken Tanrı'ya kavuşacak."

Sansız sagışsız: Sayısız (Gül. T. 3a/4). Bkz. Sansız sakışsız (Uygur), (Harezm). Gül. T. 3a/4 *Yana anıŋ sansız sagışsız rahmetiniŋ yagmurı barçaga yitip dagı tükenmes.* "Yine onun sayısız rahmetinin yağmuru hepsine yeter ve tükenmez."

Sarf sarf: Harcama (İMS 442b/6). Sarf "harcama" (Toparlı 1992: 588) anlamındadır. İMS 442b/6 *Takı aytıldı sarf sarf kılgay aŋar kāzīdan destūrsız tip.* "Kadıdan izinsiz ona harcayacaklar, denildi."

Satmak almak: Almak satmak (İMS 284b/2). Bkz. Almak satmak. İMS 284b/2 *Takı kerāhiyyet bolur i'tikef olturmagan kişi satmak almak mescid içinde.* "Mescit içinde ibadete oturmayan kişinin alıp satması mekruh olur."

Sökellik takı agrıg: Hastalık (İMS 91b/7). Sökellik "hastalık" (Toparlı 1992: 592); agrıg "ağrı, ıstırap" (Toparlı 1992: 498) anlamlarındadır. İMS 91b/7 *İy teŋri saglık birgil maŋa seniŋ şifāŋ birle takı devā kılgıl maŋa seniŋ devāŋ birle takı saklagıl meni seskenmekden korkıdan takı havfden takı sökellikden takı agrıgdan.* "Ey Tanrı'm bana sağlık ver, şifan ile deva kıl, senin devan ile beni kuruntudan, korkudan, hastalıktan koru."

Şehd ü şekker: Bal şeker (Gül. T. 70a/2, 96b/6, 127b/2). Bkz. Şeker şehd (Karahanlı), Şehd ü şeker (Harezm). Gül. T. 70a/2 *Her agaçnıŋ öze yimiş anda / şehd ü şekker idi eyā anda.* "Her ağacın üzerinde yemiş orada, ey, bal ve şeker idi orada."

Tav'an ve kerhen: İster istemez (Gül. T. 13b/1). Tav'an "isteyerek" (Karamanlıoğlu 2019: 371); kerhen "istemeyerek, zorla, hoşlanmayarak" (Devellioğlu 2005: 509) anlamlarındadır. Gül. T. 13b/1 *Vezīr bu sözni işitip tav'an ve kerhen sultānnıŋ hüsn-i rāyın bigenip tahsinler okudı.* "Vezir bu sözü işitip ister istemez sultanın güzel fikrini beğenip takdirler söyledi."

Tazarru' ve zārīlık: Ağlayıp yalvarmak (Gül. T. 4b/3, 4b/4, 124a/10). Tazarru' "yalvarma, tazarru" (Karamanlıoğlu 2019: 371); zārīlık "ağlayıp sızlama" (Karamanlıoğlu 2019: 403) anlamlarındadır. Gül. T. 4b/3 *Ol kul köp tazarru' ve zārīlık kılgay.* "O kul çok ağlayıp yalvaracak."

Tecebbür tekebbür: Büyüklenme (Mun. Güz. 6a/7). Tecebbür "kibirlenme, büyüklenme" (Uğurlu 1984: 255); tekebbür "kibirlenme, büyüklenme" (Uğurlu 1984: 256) anlamlarındadır. Mun. Güz. 6a/7 *Takı müsülmānlar üzere tecebbür tekebbür kılmagay.* "Müslümanlar üzerine büyüklenmeyecek."

Teŋ/tiŋ tuş: Eşit, denk (İMS 3a/8). Bkz. Teŋ tuş (Karahanlı), (Harezm). İMS 3a/8 *Ol teŋri bir turur ol teŋri sıgınganlarnıŋ sıgınçısı turur togmadı takı togrulmadı takı bolmadı aŋar tiŋ tuş hiç kimerse.* "O Tanrı birdir, o Tanrı sığınanların sığınıcısıdır, doğmadı ve doğurulmadı ve hiç kimse ona denk olmadı."

Tesbīh ve tehlīl: Övgü ve tehlil (Gül. T. 64a/3). Bkz. Tesbīh tehlīl (Harezm), Tesbīh ü tehlīl (Harezm). Gül. T. 64a/3 *Barça tesbīh ve tehlīl içinde dagı men gaflet*

uykusında yatkay men. "Bütün övgü ve tehlil içinde bile ben gaflet uykusunda yatacağım."

Tigirmi tigirmi: Yuvarlak (Mun. Güz. 81b/3-4). Tigirmi "değirmi, yuvarlak" (Uğurlu 1984: 259) anlamındadır. Mun. Güz. 81b/3-4 *Takı tigirmi tigirmi tişekleri bolgay*. "Yuvarlak yuvarlak delikleri olacak."

Tip tik: Dimdik (Gül. T. 17b/10, 46b/7, 162a/13; Mun. Güz. 35b/1-2). Tik "dik, doğru" (Uğurlu 1984: 260) anlamındadır. Gül. T. 17b/10 *Dagı kirip bir yirde tip tik oturdı.* "Girip bir yere dimdik oturdu."

Tiriler takı ölügler: Diriler ve ölüler (İMS 240a/1). Bkz. Tirig takı ölüg (Harezm). İMS 240a/1 *İy teŋri yarlıkagıl bizim tirilerimizni takı ölüglerimizni takı hāzırlarımızını takı gāyıblerimizni kiçiglerimizni takı uluglarımızını irkeklerimizni takı tişilerimizni.* "Ey Allah'ım bizim dirilerimizi ve ölülerimizi, görünenlerimizi kaybolanları, küçüklerimizi ve büyüklerimizi, erkeklerimizi ve kadınlarımızı bağışla."

Tīz tīz: Çabuk çabuk (İMS 149b/8, 308b/7). Tīz "çabuk, acele" (Toparlı 1992: 608) anlamındadır. İMS 149b/8 *Takı kāmetni tīz tīz ayıtgay.* "Kamet dualarını çabuk çabuk okuyacak."

Tizçe tizçe: Çabuk çabuk (Mun. Güz. 42a/8). Bkz. Tīz tīz. Mun. Güz. 42a/8 *Takı garīmiŋ üzere süŋüni şāmī tutup sagıŋa solıŋa hamle kılgıl tizce tizce kim garīmiŋ aŋ maŋ bolsun bilmesün kim süŋüni kayu sarıdın salırsen.* "Süngünü rakibinin üzerine şami tutup sağına soluna çabuk çabuk hamle yap ki rakibin şaşırsın, süngüyü nereden saldığını bilmesin."

Top tolu: Dopdolu (Gül. T. 69b/11). Bkz. Top tolu (Uygur), (Karahanlı), Top tolug (Harezm). Gül. T. 69b/11 *Eyle özden latīf ü hoş bustān / Kim içi top tolu gül ü reyhān.* "Özden içi gül ve reyhanla dopdolu hoş ve latif bostan kur.

Tos togru: Dosdoğru (Mun. Güz. 13b/9, 15b/6-7, 30b/6, 40a/7, 42a/1, 55a/3, 60b/5, 62a/5, 65b/5, 98a/7, 109b/1, 109b/6, 110a/7). Togru "doğru" (Uğurlu 1984: 264) anlamındadır. Mun. Güz. 13b/9 *Andın soŋra atıŋnı naklga çıkargıl tos togru akrın nakl birle licāmıŋnı koyabirip andın soŋra sol yanıŋga kayıtgıl.* "Ondan

sonra atını nakle çıkar, dosdoğru yavaş nakil ile gemini bırakıp ondan sonra yanına gönder."

Tuz itmek: Tuz ekmek (Gül. T. 106a/8, 174b/12, 175a/1). Bkz. Tuz etmek (Karahanlı), (Harezm). Gül. T. 106a/8 *'Azīzlerniŋ mekārim-i ahlākından tevakku'umız ol durur kim tuz itmek yimege muvāfakatlık kılgaylar.* "Azizlerin ahlak keremlerinden ümidimiz odur tuz ekmek yemeye razı olmalarıdır."

Tün ü kün: Gece gündüz (Gül. T. 71b/6, 72b/11, 137a/4, 144b/4, 147b/4, 167a/3, 172b/10). Bkz. Tün kün, Tün me kün, Tün kündüz, Tün me kündüz. Gül. T. 71b/6 *Kim riyāsız tün ü kün tā'at kılıp / Vakf u idrār almadı 'abid bolur.* "Kim gece gündüz rüyasız ibadet edip bağış almadıysa kul olur."

Tün ve kün: Gece gündüz (Gül. T. 58b/13). Bkz. Tün kün, Tün me kün, Tün kündüz, Tün me kündüz, Tün ü kün, Tün ü kündüz. Gül. T. 58b/13 *... tün ve kün kılgay 'ibādet dem-be-dem 'özr ü niyāz.* "… gece gündüz ibadet edip af için yalvaracak."

Tüni kün: Gece gündüz (Gül. T. 18b/2, 120a/4, 123a/9, 146a/1). Bkz. Tün kün, Tün me kün, Tün kündüz, Tün me kündüz, Tün ü kün, Tün ü kündüz, Tün ve kün, Tün ve kündüz. Gül. T. 18b/2 *Tüni kün saklan ol irden kim ol korka yürür senden.* "Gece gündüz o adamdan saklan ki o senden korkarak yürür."

Tüni küni: Gece gündüz (Gül. T. 77a/12). Bkz. Tün kün, Tün me kün, Tün kündüz, Tün me kündüz, Tün ü kün, Tün ü kündüz, Tün ve kün, Tün ve kündüz, Tüni ve kün. Gül. T. 77a/12 *Men safarda tüni küni ta'bān*. "Ben seferde gece gündüz yorgun."

Tüp tüz: Düpdüz (İMS 146b/8, 174b/6; Mun. Güz. 12b/3, 35b/1, 114b/6). Bkz. Tüp tüz (Uygur), (Karahanlı), (Harezm). İMS 146b/8 *Andan soŋra istincā kılgay suf birle takı barmakları tüp tüz bolgay sürter hāletde.* "Ondan sonra pisletecek, o durumda su ile parmakları dümdüz olacak (biçimde) silecek."

Türlü türlü/ türli türli: Türlü türlü (Gül. T. 59b/6, 69b/12, 97a/9, 145b/5; İMS 382b/4, 449b/5, 449b/5). Bkz. Türlüg türlüg (Karahanlı), (Harezm). Gül. T. 59b/6

Yigitlık hevāsı gālib bolup köŋül türlü türlü heveslerge tālib idi. "Gençlik arzusu galip gelip gönül türlü türlü heveslerin peşindeydi."

Ulu 'azīz: Yüce (Gül. T. 78a/3). Ulu "büyük, ulu" (Karamanlıoğlu 2019: 383); 'azīz "aziz; sevgili" (Karamanlıoğlu 2019: 211) anlamlarındadır. Gül. T. 78a/3 *Şeyh sa'dī aytur bir ulu 'azīz irge.* "Şeyh Sadi bir yüce kişiye anlatır."

Ulug kiçik: Büyük küçük (Mun. Güz. 3a/9-3b/1). Bkz. Kiçigler takı uluglar, Ulu 'azīz, Ulug kiçig (Göktürk), (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), Kiçik kiçik. Mun. Güz. 3a/9-3b/1 *Ulug kiçik kāsī ve dānī anıŋ hazret-i 'āliyesiŋa teveccüh kıldılar.* "Büyük küçük, uzak ve yakın onun ulu katına yöneldiler."

Uruş tartış: Mücadele (Mun. Güz. 16b/4-5). Uruş "savaş" (Uğurlu 1984: 273); tartış "çekişme" anlamlarındadır. Mun. Güz. 16b/4-5 *Anıŋ üçün kim menim katımda andın katıgrak 'ayb yok turur kim uruş tartış vaktı bolmayın ...* "Onun için benim katımda daha kötü bir kusur yoktur ki mücadele zamanı olmadan …".

Uzunlık kıskalık: Uzunluk kısalık (Mun. Güz. 114a/4). Uzunluk "uzunluk" (Uğurlu 1984: 274), kıskalık "kısalık" (Uğurlu 1984: 188) anlamlarındadır. Mun. Güz. 114a/4 *Uzunlıkda kıskalıkda takı atnıŋ takı eyesiniŋ uzunlugına ta'alluk turur.* "Uzunlukta kısalıkta atın ve sahibinin uzunluğuna aittir.

Üç üç : Üç kere (İMS 88a/7, 90b/5, 91a/6). İMS 88a/7 *... takı üç üç yumak takı sakalnı aralamak bir rivāyet içinde sevüglü turur sünnet degül.* "… ve üç kez yıkamak ve sakalını aralamak bir rivayete göre sünnet değil, beğenilen şeydir."

Yag çerāg/çırāg: Yağ kandil (Gül. T. 21b/12). Yag "yağ" (Karamanlıoğlu 2019: 390); çerāg/çırāg "ışık, kandil, mum" (Karamanlıoğlu 2019: 238) anlamlarındadır. Gül. T. 21b/12 *Lā-cerem yagı çerāgınıŋ revān bolur.* "Elbette yağ ve kandil boldur."

Yāhşı yaman: İyi kötü (Gül. T. 24b/12). Bkz. Yahşı yaman (Harezm), Edgü yaman. Gül. T. 24b/12 *Bir özge iklīmge barıp ni hāl bilen bolsa tirileyim kim hiç kimirse menim yāhşı yaman hālimden bilmesün tip.* "Bir başka iklimde ne halde olursa olsun benim iyi kötü halimi hiç kimse bilmesin deyip yaşayayım."

Yak yavuk: Yakın (İMS 82a/1, 397a/2, 397a/5, 406b/7, 471a/7). Bkz. Yak yaguk (Karahanlı), Yak yavuk (Harezm). İMS 82a/1 *Yigirmi üçünçi farz sıla-i rahm kılmak turur ya'nī yak yavukın sormak.* "Yirmi üçüncü farz ana baba ve akrabaları ziyarettir yani yakınını sormak."

Yalguz yalguz: Yalnız (İMS 201a/2, 235a/8, 236a/1, 236b/4, 253a/7, 358a/6, 381b/3). Yalguz "yalnız" (Toparlı 1992: 617) anlamındadır. İMS 235a/8 *Eger ol imām hāzır bolmasa kişiler kılgay yalguz yalguz.* "Eğer imam hazır olmazsa insanlar yalnız namaz kılacaklar."

Yaşuru takı āşikāre: Gizli ve açık (İMS 78b/6, 78b/7). Yaşuru "gizli, gizli olarak" (Toparlı 1992: 619); āşikāre "belli, açık, meydanda" (Toparlı 1992: 503) anlamlarındadır. İMS 78b/7 *Takı birisi oruç tutmak turur yaşuru takı āşikāre.* "Birisi gizli ve açık oruç tutmaktır."

Yaz u kış: Yaz kış (Mun. Güz. 94b/3). Bkz. Küz yaz, Kış yay, Kış u yay, Yaz u kış (Harezm). Mun. Güz. 94b/3 *Kirek kim kılıç kınında yaz u kış boş bolgay kim akaturgay.* "Kılıç kınında yaz kış boş olması lazım ki akaduracak."

Yıglayu yıglayu: Ağlayarak (İMS 335b/2, 381a/6). Bkz. Yıglap yıglap (Karahanlı). İMS 335b/2 *Yıglayu yıglayu hasret birle andan ayrılganga ançaga tigrü kim mescid-i harāmdan çıkgay andan soŋra kayıtgay ivine.* "Ağlayarak hasretle oradan ayrılıncaya kadar Mescit-i Haram'dan çıkacak ondan sonra evine dönecek."

Yi- iç-: Yemek içmek (Gül. T. 30b/7). Bkz. Yi- iç- (Uygur), (Karahanlı), Yé- iç- (Harezm). Gül. T. 30b/7 *Yirmen içermen bağışlarmen.* "Yerim içerim, bağışlarım."

Yi- takı iç-: Yemek içmek (İMS 104a/8, 270b/6, 284a/8). Bkz. Yi- iç-. İMS 104a/8 *Takı kerāhiyyet turur tevrīt okımak takı incīl okımak cünüb kişige kaçan kim tilese cünüb kişi yimek yā içmek eyle kerek kim kim iki ilin yugay takı agzın yugay andan soŋra yigey takı içgey.* "Cünup kişiye Tevrak okumak, İncil okumak mekruhtur, cünüp kişi yemek veya içmek isterse iki elini yıkaması, ağzını yıkaması gerekir ondan sonra yiyip içecebilecektir."

Yimek içmek: Yeyecek içecek (Gül. T. 102a/12). Bkz. Yimek içmek (Karahanlı), Yémek içmek (Harezm). Gül. T. 102a/12 *Tācirler bu sözni işitip sevindiler yigitke yimek içmek kitürdiler.* "Tacirler bu sözü işitip sevindiler, yiğide yiyecek içecek getirdiler."

Yir kök: Yer gök (İMS 80b/4). Bkz. Yir kök (Karahanlı), Yér kök (Harezm). İMS 80b/4 *Her kimerse kim yir kök üze turur fānī bolurlar.* "Dünyada kim varsa fanidir."

Yogunluk inçgelik: Kalınlık incelik (Mun. Güz. 80b/9). Bkz. İnçgelik yogunlık. Mun. Güz. 80b/9 *Bilgil kim levn 'aybı katıg ziyanlıg 'ayb irmes yogunluk inçgelik takı biyik yirde takı kovullarda bitmeklik takı ol çızık kaynarlar kim yarıkka ohşar.* "Bil ki renk ayıbı çok zararlı ayıp değildir, kalınlık incelik ve yüksek yer ve güneş almayan yerlerde yetişen o çizik kaynarlar ki yarığa benzer."

Yüz köz: Yüz göz (Gül. T. 124a/1). Bkz. Köz kulak, Yüz köz (Karahanlı). Gül. T. 124a/1 *Yüz köz öpüşmek ni fāyide kılur ol dem / Çün kim alar ayrılıp yana yir imiş gam.* "O anda yüz göz öpmek ne fayda sağlar çünkü onlar ayrılıp gam yemiştir."

Zahmet ü rāhat: Zahmet ve rahatlık (Gül. T. 36b/12). Zahmet "sıkıntı, rahatsızlık, zahmet" (Karamanlıoğlu 2019: 402); rāhat "rahat, sükûnet, gönül rahatlığı" (Karamanlıoğlu 2019: 348) anlamlarındadır. Gül. T. 36b/12 *Bolmagıl zahmet körüp ilden melül / Zahmet ü rāhat halāyıkdan degül.* "Zahmet görüp elden usanma, zahmet ve rahatlık insanlardan değil."

Zayd 'amr: Amr ve Zayd (Gül. T. 122b/12). Bkz. 'Amr u zayd. Gül. T. 122b/12 *Zaraba zaydun 'amrun ayttım.* "Zaraba Amr'ı Zeyd'i anlattım."

Zelīl ü hakīr: Aşağı, hor (Gül. T. 27b/13). Bkz. Hakīr ü miskin. Zelīl "hor, aşağı, zelil, rezil" (Karamanlıoğlu 2019: 348) anlamındadır. Gül. T. 27b/13 *Hak ta'alā kime gazab kılsa / halk içinde bolur zelīl ü hakīr.* "Allah kime hiddetlense halk içinde aşağılanır."

Zer ü sīm: Altın ve gümüş (Gül. T. 144a/7, 144a/7). Bkz. Zer sim (Karahanlı). Gül. T. 144a/7 *Dāyim zer ü sīm taş içinde mevcūd / Līkin kamu taş içinde yoktur zer ü*

sīm. "Her zaman altın ve gümüş taş içinde olur ancak her taşın içinde altın ve gümüş yoktur."

Zevk u zarāfet: Zevk ve zarafet (Gül. T. 24b/5). Zevk "zevk" (Karamanlıoğlu 2019: 403); zarāfet "zariflik, naziklik, incelik" (Karamanlıoğlu 2019: 403) anlamlarındadır. Gül. T. 24b/5 *Sen öz vakārıŋ öze kadr u kıymetin bile bol / Koyup bu zevk u zarāfet nedim-i kāmilge.* "Olgun dosta bu zevk ve zarafeti bırakıp sen kendi ağırbaşlılığın üzerine değerinle kal."

Zulm ve ta'addī: Eziyet (Gül. T. 19b/1). Zulm "haksızlık, eziyet, zulüm" (Karamanlıoğlu 2019: 404); ta'addī "saldırma, zulüm ve adaletsizlik" (Karamanlıoğlu 2019: 366) anlamlarındadır. Gül. T. 19b/1 *Bir 'arab meliki insāfsızlık bilen mevsūf dagı zulm ve ta'addī bilen ma'rūf idi.* "Bir Arap meliki insafsızlık ile vasıflandırılmış ve eziyeti ile bilinirdi."

Zühd ü takvā: Zühd ve takva (Gül. T. 71b/3, 78a/10, 153a/1). Bkz. Zühd ü takva/Zühd ü takvī (Harezm). Gül. T. 71b/3 *Zāhid ir özdeŋ sevüp keyse harīr / Zühd ü takvāsı anıŋ fāsid bolur.* "Sofu adam güzel sevip ipekli giyse onun zühd ü takvası bozuk olur."

Zühd ve takvā: Zühd ve takva (Gül. T. 51b/2, 53a/7). Bkz. Zühd ü takvā. Gül. T. 51b/2 *Tileseŋ zühd ü takvā nefs ivin yık.* "Zühd ve takva istersen nefis evini yık."

1.6. Çağatay Döneminde İkilemeler

Çağatay dönemi metinlerinden *Bâburname, Lisânü't-Tayr, Bedâyiü'l-Vasat, Garâibü's-Sıgar, Fevâyidü'l-Kiber, Nevâdirü'ş-Şebâb, Mevlânâ Lutfî Dîvânı, Sekkâkî Dîvânı, Şecere-yi Terâkime* metinleri metinleri okunmuş olup bu dönemde tespit edilen ikilemelerin anlamlandırılması için Mesut Şen,[64] Günay Kut,[65] Kaya Türkay,[66] Önal Kaya,[67] Metin Karaörs,[68] Günay Karaağaç,[69] Kemal Eraslan,[70] Zuhal Ölmez'in[71] çalışmalarından yararlanılmıştır.

[64] Mesut Şen, *Bâburname I: giriş-metin (Kabil ve Hindistan bölümleri) açıklamalı dizin*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1993.
[65] Günay Kut, *Alī Şīr Nevāyī Garā'ibü's-Sıgar,* TDK Yayınları, 818, Ankara, 2003.
[66] Kaya Türkay, *Alī Şīr Nevāyī Bedāyiu'l-Vasat*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.
[67] Önal Kaya, *Alī Şīr Nevāyī, Fevāyidü'l-Kiber*, TDK Yayınları, 670, Ankara, 1996.
[68] Metin Karaörs, *Alī Şīr Nevāyī, Nevādirü'ş-Şebāb*, Ankara: TDK Yayınları, 2016.
[69] Günay Karaağaç, *Mevlânâ Lutfî Dîvânı,* TDK Yayınları, Ankara, 2020.
[70] Kemal Eraslan, *Mevlâna Sekkâkî Dîvânı*, TDK, Ankara, 1999.

Āb u dāne: Su ve tohum (GS 539/7). Āb "su" (Şen 1993: Dizin/1); dāne "tane, tohum" (Şen 1993: Dizin/178) anlamlarındadır. GS 539/7 *Tāyir-i devlet çü bakmas beyle āb u dānega.* "Çünkü devlet kuşu suya ve tohuma bakmaz."

Āb u hevā/havā: Su ve hava; alımlılık (BV 658/12; FK 664/2, 670/1; Lütfi Div. 329/5; Sek. Div. 650, 776). Bkz. Āb u dāne. Hevā "hava" (Karaağaç 2020: 430) anlamındadır. Lütfi Div. 329/5 *Alar yüzi boyında bu āb u hevā kanı.* "Onların yüzü ve boyunda bu alımlılık nerede?".

Āb u tāb: (Bir işin) havası suyu, bütün yönleri (BN 229b/9; FK 674/2; GS 46/6, 197/3; Lütfi Div. 23/5; NŞ 41/1, 172/2, 408/2, 520/2). Bkz. Āb u dāne, Āb u hevā/havā. Tāb "güç, kuvvet; ışık, parlaklık; tazelik; kıvrım" (Karaağaç 2020: 571) anlamlarındadır. BN 229b/9 *Bu yér ve mülkiniŋ āb u tābını bilür kişiler...* "Bu memleketin her yönünü bilen kişiler …".

Ābdān ābdān: Güzel güzel (BN 194a/2, 196a/4, 294b/8). Ābdān "bayındır; iyi, güzel" (Şen 1993: Dizin/1) anlamlarındadır. BN 194a/2 *Özge tamām ābdān ābdān yigitler ve bég atanganlar atlarındın hem tüşmey ...* "Başka bütün güzel güzel yiğitler ve bey adlanmışlar atlarından dümeyecek …".

Āb-rūy u nāmūs: Namus (BN 212b/9). Āb-rūy "ırz, şeref, itibar" (Şen 1993: Dizin/3); nāmūs "namus, ar, edep" (Karaağaç 2020: 515) anlamlarındadır. BN 212b/9 *Kalın olça vu māl ve uluk āb-rūy u nāmūs bile kābulga kélildi.* "O kadar çok mal ve büyük edep ile kabule gelindi."

'Āciz ü bī-çāre: Çaresiz (Lis. Tayr 1517). 'Āciz "aciz, güçsüz, beceriksiz" (Karaağaç 2020: 332); bī-çāre "çaresiz, zavallı" (Karaağaç 2020: 359) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1517 *'Āciz ü bī-çāre min rahm kıl.* "Ben çaresizim, rahmet et."

'Āciz ü bī-hāl: Güçsüz (GS 447/2). Bkz. 'Āciz ü bī-çāre. Bī-hāl "halsiz, güçsüz" (Karaağaç 2020: 359) anlamındadır. GS 447/2 *Tüşmegey il köŋlige ot hem kim anıŋ reşkidin / Bīm erür bolgay min andak 'āciz ü bī-hāl kim.* "El gönlüne onun kıskançlığından ateş düşmeyecek, öyle güçsüzüm ki korkarım ben."

[71] Zuhal Ölmez, *Şerece-yi Terākime*, TDK Yayınları, Ankara, 2020.

‘Āciz ü zār u zebūn: Aciz (Lis. Tayr 968). Bkz. ‘Āciz ü bī-çāre, ‘Āciz ü bī-hāl. Zār “ağlama, inleme, sesli ağlayan, inleyen” (Karaağaç 2020: 615); zebūn “aciz, güçsüz” (Karaağaç 2020: 615) anlamlarındadır. Lis. T 968 *Biz gürūh-ı ‘āciz ü zār u zebūn...* “Biz acizler topluluğu …”.

‘Ācizlık u zebūnluk: Acizlik (FK 325/1). ‘Ācizlık “acizlik” (Kaya 1989: 735); zebūnluk “güçsüzlük” (Kaya 1989: 1347) anlamlarındadır. FK 325/1 *Kim ‘ışk bizge saldı ‘ācizlık u zebūnluk.* “Aşk, bize acizlik getirdi.”

‘Acz ü niyāz: Acizlik (FK 261/6, 263/1; Lis. Tayr 1467, 1468, 1625, 2123, 2399). ‘Acz “acizlik, güçsüzlük, beceriksizlik” (Karaağaç 2020: 332); niyāz “yalvarma, yakarma” (Karaağaç 2020: 522) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1467 *Ança zāhir eylediŋ ‘acz ü niyāz.* “Öyle acizliğini ortaya koydun.”

‘Acz u zebūnlug: Acizlik (Lis. Tayr 2401). Bkz. ‘Ācizlık u zebūnluk, ‘Acz ü niyāz. Lis. Tayr 2401 *Ni tiler ‘acz u zebūnlug şāhda.* “Acizlik, şahtan ne diler?”.

Aç aruk: Aç yorgun (Şec. Ter. 103b/4, 105a/12). Aç “aç, tok olmayan” (Ölmez 2020: 327); aruk “yorgun, zayıf düşmüş” (Ölmez 2020: 335) anlamlarındadır. Şec. Ter. 103b/4 *Etrāf ve cevānibdin aç aruk ve çapturgan aldurgan kelip bularga koşulup olturdılar.* “Etraftan aç yorgun ve gönderip aldıranlar gelip buraya katılıp oturdular.”

Açıg açıg/Aççıg aççıg/Açık açık: Acı (FK 223/7, 310/1, 684/12; Lis. Tayr 2854; BV 110/3; FK 309/4; NŞ 103/7, 116/7; Lis. Tayr 2618). Açıg/aççıg/açık “acı, üzüntü, ızdırap” (Karaağaç 2020: 333) anlamındadır. Lis. Tayr 2618 *Nevha birle yıgladı açık açık.* “Yüksek sesle acı acı ağladı.”

Açlıg u bī-hāblıg: Açlık ve uykusuzluk (Lis. Tayr 795). Açlıg “açlık” (Ölmez 2020: 327); bī-hāblıg “uykusuzluk” anlamlarındadır. Lis. Tayr 795 *Açlıg u bī-hāblıg ança birip ...* “Açlık ve uykusuzluğu öylece verip …”.

Açuk yaruk: Açık, aydınlık (NŞ 253/7, 321/1). Bkz. Açuk yaruk (Karahanlı). NŞ 253/7 *Ay nevāyī yüzidin di ki açuk yaruk irür.* “Ey Nevayi, de ki yüzünden açıktır.”

Adāb u ta‘zīm: Edep (BN 200a/6) Adāb “edep, töreye uygun davranma” (Şen 1993: Dizin/5); ta‘zīm “ululama, saygı gösterme” (Ölmez 2020: 436) anlamlarındadır. BN 200a/6 *Dāyımgı yérde tüşüp kélip burungı dék adāb u ta‘zīm bile yürüp körüştüm.* “Sürekli yerde ulaşıp önceki gibi edeple yürüyüp görüştüm.”

‘Add u had: Sınır (Lis. Tayr 2639). ‘Add “sayma, sayılma” (Devellioğlu 2005: 8); had/hadd “had, sınır; gerçek değer, layıklık; bir şeyin sonu” (Karaağaç 2020: 417) anlamlarındadır. Lis. Tayr 2639 *İsteseŋ yol kesretiga ‘add u had / Halk enfāsı bile tiŋ bil ‘aded.* “Yol çokluğuna sınır istesen halk nefesiyle sayısını denk bil.”

‘Adl u dād: Adalet (Lütfi Div. 149/7; Sek. Div. 161, 161). Bkz. ‘Adl u dād (Harezm). Sek. Div. 161 *‘Adl u dādı kim bu kün sultān ulug big yöriyür / Körmedi nūşīn-revān ‘ömride andag ‘adl u dād.* “Bugün Sultan Uluğ Bey’in yürüttüğü adaleti Nuşinrevan bile ömründe görmedi.”

‘Afv ü rahmet: Bağışlama (FK 249/7). ‘Avf “suç bağışlama, affetme” (Karaağaç 2020: 333); rahmet “acıma, esirgeme, koruma” (Karaağaç 2020: 537) anlamlarındadır. FK 249/7 *Şükr irür kim ‘afv ü rahmet işiki mesdūd imes.* “Şükür ki bağışlama eşiği kapalı değildir.”

Aga ini: Ağabey kardeş (BN 121b/4, 162a/4, 175b/7, 185a/14, 205a/3, 207a/2, 207a/3, 209b/9, 209b/10, 209b/13, 210a/6, 210b/5, 211b/3, 211b/4, 212a/12, 222b/2, 269a/4, 296a/7, 297a/9, 297b/5, 297b/6, 303a/12, 303a/13, 304b/1, 309b/2, 329a/5, 332a/8, 377a/1; FK 689/25). Bkz. Aga ini (Harezm). FK 689/25 *Aga ini saŋa ahfādı kanı.* “Ağabeyi kardeşi sana, torunları nerede?”.

Āgāh u haber-dār: Haberli (NŞ 658/26). Āgāh “haberdar, bilgili” (Karaağaç 2020: 333); haber-dār “haberli” (Ölmez 2020: 373) anlamlarındadır. NŞ 658/26 *Uşbu yol hālidin āgāh u haber-dār kanı.* “Bu yol halinden haberi olan nerede?”.

Agız u bil: Agız ve bel (BV 657/17; FK 686/17; Lütfi Div. 52/6, 148/3, 291/7; NŞ 378/2). Agız “ağız” (Karaağaç 2020: 334); bil “bel” (Karaağaç 2020: 360) anlamlarındadır. BV 657/17 *Agzıŋ u biliŋniŋ esrārın kemāhī bilmeyin.* “Ağzın ve belin sırrını olduğu gibi bileyim.”

Agız u yüz: (Lütfi Div. 299/5, 330/2). Bkz. Agız u bil. Lütfi Div. 299/5 *Agzıŋ u yüzüŋ sebeb boldı ezel nakkāşına / ʻālem-gayb u şehādetni hüveydā kılgalı.* "Ağzın ve yüzün ezel nakkaşının şahadet ve gayb alemi yaratmasına sebep oldu."

Āh āh: Ah ah (Lütfi Div. 236/1, 236/3). Āh "ah, vah, yazık" (Karaağaç 2020: 335) anlamındadır. Lütfi Div. 236/1 *İy melek-sīmā perī ʻışkıŋ ilindin āh āh.* "Ey melek yüzlü peri, aşkından ah ah."

Āh ile feryād: Feryat (FK 519/6; GS 616/3). Bkz. Āh āh, Āh feryād (Harezm). GS 616/3 Mihnet- i hecriŋde işim āh ile feryād irür. "Ayrınlığının sıkıntısında işim ah ile feryattır."

Āh ile figān: Feryat (GS 561/4). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād. Figān "feryat, inleme" (Karaağaç 2020: 405) anlamındadır. GS 561/4 *Yana içimge meger ʻışk saldı ot ki çıkar / Şererleri katılıp āh ile figānımga.* "Yine aşk içime ateş saldı ki feryadıma eklenerek kıvılcımları çıkar."

Āh u derd: Ah ve dert (GS 343/1). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān. Derd "dert, keder, kaygı, acı, tasa" (Karaağaç 2020: 387) anlamındadır. GS 343/1 *Kimge bir meclisde āh ü derd ile sūzī kirek / Mundak ot yakmakka evvel meclis-efrūzī kirek.* "Kime bir mecliste ah ve dert ile yanma gerekse böyle ateş yakmadan önce meclisi aydınlatan gerek."

Āh u dūd: Ah ve duman (NŞ 436/2). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd. Dūd "duman, tütün; gam, keder" (Türkay 1988: 691) anlamındadır. NŞ 436/2 *Eyledi āh u dūdı birle ilge āşikār.* "Bir ah ve dumanıyla memlekete aşikâr etti."

Āh u efgān: Feryat (BV 380/2; FK 275/1, 382/7; GS 293/1, 458/2, 637/5; Lis. Tayr 1989; NŞ 217/2, 473/5, 604/4, 616/3). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān (Karahanlı), (Kıpçak). NŞ 217/2 *Āh u efgān kılgalı mindin haber-dār irdiŋiz.* "Feryat ederken benden haberdardınız."

Āh u eşk: Ah edip ağlama (BV 404/7, 407/2, 439/6; FK 56/1, 140/4, 251/4, 262/7, 315/7, 371/6, 483/4; GS 214/6, 215/4, 284/4, 377/5, 418/3, 456/6, 527/7; Lis. Tayr 2836; NŞ 99/3, 170/5, 175/5, 311/2, 509/1, 559/4, 560/6, 574/5). Bkz. Āh

āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān. Eşk "göz yaşı" (Karaağaç 2020: 400) anlamındadır. BV 407/2 *Niçe hecrinde ölsem āh u eşkimdin salıp tufān …* "Ayrılığında âh edip ağlamamdan tufan salıp ölsem …".

Āh u feryād: Feryat (BV 292/4). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh feryād (Harezm). BV 292/4 *Lahn u āhıŋ özge nev' ü āh feryād özge nev'.* "Name ve ahın başka türlü feryadın başka türlü."

Āh u figān: Feryat (BV 556/3, 606/7, 746/7; FK 144/2, 332/7, 357/4, 517/9; GS 441/4, 680/4; Lis. Tayr 1710; Lütfi Div. 165/2, 183/2, 289/6, 364/4; NŞ 86/2, 315/9, 354/4; Sek. Div. 80, 587). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād. Lütfi Div. 165/2 *Tüm kiçe siziŋ kün yüzüŋiz yādı içinde / Köydürdi felek künbedini āh u figānım.* "Tüm gece sizin güneş gibi yüzünüzü anarak ettiğim feryadım gökyüzünü yaktı."

Āh u nāle: Feryat (BV 658/10; FK 379/3; Lis. Tayr 1740, 2871; Lütfi Div. 79/2; NŞ 525/7). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān. Nāle "inleme, inilti" (Karaağaç 2020: 514) anlamındadır. Lütfi Div. 79/2 *Ne uykusı agır irmiş meniŋ bu bahtımnıŋ / Ki munça kim kıladur köŋlüm āh u nāle yatur.* "Benim bahtımın uykusu ne ağırmış ki gönlüm bu kadar feryat ederken o yatmaktadır."

Āh u nedāmet: Pişmanlık (GS 4/7). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle. Nedāmet "pişmanlık" (Karaağaç 2020: 517) anlamındadır. GS 4/7 *Çün sindin özge yok penehim kaçmayın nitey / Cürm ü günehdin āh u nedāmet bilen saŋa.* "Senden başka sığınağım yok, günahım ve pişmalığımla sana kaçmayıp ne edeyim?".

Āh u şīven: Sızlanma (GS 434/6). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet. Şiven "inleme, sızlama" (Türkay 1988: 868) anlamındadır. GS 434/6 *Örtese hem dost hem düşmen ni āh u şivenim.* "Hem dost hem düşman yaksa sızlanacağım ne (var)?".

Āh u vāh: Ah vah (Lis. Tayr 616). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u

nedāmet, Āh u şīven. Lis. Tayr 616 *Āh u vāhın kökke yitkürmek ni sūd.* "Ah vahı göğe ulaştırmak ne fayda?".

Āh u vāveylā/vāveylī: Ah vah (BV 133/1, 484/1; FK 238/9, 492/1; Lis. Tayr 1702; Lütfi Div. 122/4; NŞ 565/7, 565/7, 565/7; Sek. Div. 672). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh. Vāveylā "eyvah, yazık" (Karaağaç 2020: 599) anlamındadır. Lütfi Div. 122/4 *Āh u vāveylā vü örtenmek ü ölmek atı hecr.* "Ah vahın ve yanıp ölmenin adı ayrılık(tır)."

Āh u vāveylā vü efgān: Feryat (Lis. Tayr 666). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh, Āh u vāveylā/vāveylī. Lis. Tayr 666 *Āh u vāveylā vü efgān başladı.* "Feryat başladı."

Āh u vāy: Ah vah (FK 410/7; GS 191/1; Lütfi Div. 20/5, 333/7; NŞ 395/7; Sek. Div. 453). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh, Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāveylā vü efgān. Lütfi Div. 333/7 *Sin dagı kilsen ni bolgay āh ü vāyın körgeli.* "Ah vahını gördüğümden sen dahi gelsen ne olacak?".

Āh u zārī: Feryat (Lütfi Div. 21/6). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh, Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāveylā vü efgān, Āh u vāy. Zarī "ağlama, ağlayıp sızlama" (Karaağaç 2020: 615) anlamındadır. Lütfi Div. 21/6 *Niçe tutar mini bülbül tig āh u zārī bile.* "Beni bülbül gibi neden feryat ettirir?".

'Ahd u kavl: Söz (Lis. Tayr 1362). Ahd "söz verme; yemin" (Karaağaç 2020: 336); kavl "söz, vaat" (Kaya 1989: 1019) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1362 *Küfr iliniŋ dīni mundak mu bolur / 'Ahd u kavl āyīni mundak mu bolur.* "Küfür ilinin dini böyle mi olur, söz ayini böyle mi olur?".

'Ahd u peymān: Yemin, anlaşma (BV 140/8, 659/28; FK 88/7, 580/7; GS 445/6, 626/2; Lütfi Div. 60/5, 150/3, 298/7, 418/2; NŞ 85/2, 85/2, 628/9). Bkz. 'Ahd u

kavl. Peymān “ant, yemin” (Karaağaç 2020: 535) anlamlarındadır. Lütfi Div. 60/5 *Kim çiker cevr ü burunkı ‘ahd u peymānındadur.* “Çünkü eziyet çekse de önceki yemindendir.”

‘Ahd u şart: Söz ve şart (BN 144a/9, 177a/2, 206a/3, 315a/3, 345a/5). Bkz. ‘Ahd u peymān. Şart “şart” (Karaağaç 2020: 535) anlamındadır. BN 144a/9 *Çün ‘ahd ü şart bile kélip édi.* “Çünkü söz ve şart ile kelmişti.”

‘Ahd u vefā: Sözünde durma (BV 224/9; FK 336/8, 675/8). Bkz. ‘Ahd u peymān, ‘Ahd u şart, ‘Ahd ü vefā (Kıpçak). FK 336/8 *‘Ālem ehlidin tevakku‘ iylemek ‘ahd u vefā.* “Alem ehlinden sözünde durma beklemek.”

Ahl u evlād: Aile (BN 196b/8). Ahl “kadın, zevce, eş; aile” (Şen 1993: Dizin/10); evlād “evlatlar, çocuklar” (Şen 1993: Dizin/44) anlamlarındadır. BN 196b/8 *Ahl u evlādını esīr éttük.* “Ailesini esir ettik.”

Ahl u ‘ıyāl: Aile (BN 138a/6, 171a/12, 207b/9, 218a/10, 218b/4). Bkz. Ahl u avlād. ‘Iyāl “birinin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, aile” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 103) anlamındadır. BN 138a/6 *Ahl u ‘ıyālları bısyār mahfūz u mastūrdur.* “Aileleri çok korunmuş ve gizlenmiştir.”

Ahlāk u ef‘āl: Güzel huylar ve hareketler (BN 159b/6, 166a/12-13). Ahlāk “ahlak, iyi nitelikler, güzel huylar” (Şen 1993: Dizin/10); ef’āl “işler, ameller, hareketler” (Şen 1993: Dizin/6) anlamlarındadır. BN 159b/6 *Biz hem anıŋ ahlāk u ef‘ālıdın cānga yéttük.* “Biz onun güzel huy ve hareketlerinden cana yettik.”

Ahlāk u etvārlık: Güzel huy ve davranışlı (BN 192b/3). Bkz. Ahlāk u af‘āl. Etvār “tavırlar, davranışlar” (Şen 1993: Dizin/43) anlamındadır. BN 192b/3 *Seydim yahşı ahlāk u etvārlık kişi édi.* “Seydim güzel huylu ve davranışlıydı.”

Ak ak: Ak (BN 279a/8). Ak “ak, beyaz” (Şen 1993: Dizin/12) anlamındadır. BN 279a/8 *Ak ak tükleri bardur.* “Ak ak tüyleri vardır.”

Ak u kara: Ak ve kara (BV 187/3, 249/6, 266/1, 437/5, 714/2; FK 39/1, 73/5; Lütfi Div. 206/2; NŞ 590/3). Bkz. Ak ak. Kara “kara, siyah; kötü” (Karaağaç 2020:

459) anlamındadır. Lütfi Div. 206/2 *Körgüzür ak u karası küfr ü imān sūretin.* "Küfür ve iman suretinin akını karasını gösterir."

Ak u karalıg: Ak ve karalı (BV 94/6). Bkz. Ak u kara. BV 94/6 *Tüz boyuŋ ak u karalıg dal u gül tündin irür.* "Düz boynun ak ve karalı dal ve gül gecedendir."

Ak u kızıl: Ak ve kızıl (BV 320/1, 320/1; GS 585/4). Bkz. Ak u kara, Ak u karalıg. Kızıl "kızıl, kırmızı" (Karaağaç 2020: 469) anlamındadır. BV 320/1 *Bāg içre saŋa saçtı gül ak u kızıl yafrak.* "Bağ içinde gül sana ak ve kızıl yaprak saçtı."

'Ākil ü dīvāne: Akıllı ve deli (BV 62/6). 'Ākil "akıllı, akıl sahibi" (Karaağaç 2020: 337); dīvāne "deli, alık, budala (Karaağaç 2020: 393) anlamlarındadır. BV 62/6 *Anda kim berk tüşüp 'ākil ü dīvāne köyüp ...* "Orada ki şimşek düşüp, akıllı deli yanıp …".

'Ākil ü ferzāne: Akıllı ve bilgin (BV 62/1, 64/5, 237/6; GS 684; FK 120/1, 280/1). Bkz. 'Ākil ü dīvāne. Ferzāne "bilge, bilgin" (Türkay 1988: 701) anlamındadır. BV 64/5 *Kim tiler irdi uluglar 'ākil ü ferzāne dip.* "Çünkü akıllı ve bilgin diye dilerdi."

'Akl u cān: Akıl ve can (FK 37/3, 153/2; GS 436/1, 436/1, 540/5; Lütfi Div. 289/1, 448/1). Bkz. 'Akl u cān (Harezm). FK 153/2 *'Akl u cānım savrulur sabr u şikībim kozgalur.* "Akıl ve canım savrulur, sabrım karışır."

'Akl u cān u köŋül: Akıl, can ve gönül (NŞ 466/1). Bkz. 'Akl u cān. Köŋül "gönül" (Karaağaç 2020: 477) anlamındadır. NŞ 466/1 *'Akl u cān u köŋlüm ol ay fürkati āzārıdın / Barı birbirindin melūl olmışlar u min barıdın.* "Akıl, can ve gönlüm ayrılığın incinmesinden hepsi birbirinden usanmış ben de hepsinden usandım."

'Akl u dāniş: Akıl ve bilgi (FK 69/1; GS 76/2, 679/7; NŞ 387/3, 450/7). Bkz. 'Akl u cān, Akl u cān u köŋül. Dāniş "bilgi, biliş" (Karaağaç 2020: 385) anlamındadır. NŞ 387/3 *... 'Akl u dāniş teneffür dīn ü īmāndın melāl.* "Akıl ve bilgiden nefret eden, din ve imandan uzak ..."

'Akl u dīn: Akıl ve din (FK 242/9, 448/5, 451/7, 477/2; GS s. 19/15, 58/2, 314/3, 355/5, 559/5; Lütfi Div. 301/3, 322/6, 460/1; NŞ 93/6, 147/2, 171/5, 415/5,

430/1, 655/16). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş. Dīn “din” (Karaağaç 2020: 393) anlamındadır. Lütfi Div. 301/3 *‘Akl u dīn bar irdi bir çagda min-i dīvānede.* “Ben divanede bir zamanlarda akıl ve din vardı.”

‘Akl u fehm: Akıl fikir (FK 15/6, 42/1; GS 15/3, 167/4, 626/4; Lütfi Div. 275/4; Sek. Div. 569). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn. Fehm “anlama, anlayış” (Karaağaç 2020: 403) anlamındadır. Lütfi Div. 275/4 *Kim körüp nergis bigin köz birle gül tig yüzini / Yilge birip ‘akl u fehmin mest ü hayrān kalmadı.* “Nergis gibi gözün ile gül gibi yüzünü görüp kim aklını fikrini yele verip mest ve hayran olmadı.”

‘Akl ü firāset: Akıl fikir (GS 4/2). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm. Firāset “anlayış, çabuk seziş” (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 82) anlamındadır. GS 4/2 *Yitmek muhāl ‘akl u firāset bilen saŋa.* “Sana akıl fikir ile ulaşmak imkânsız.”

‘Akl u havās: Akıl ve duygular (NŞ 21/6). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset. NŞ 21/6 *‘Akl u havās irür ‘adem cān u köŋülge yok vücūd / Tefrika tüşkeli min ü ol büt-i nāzenīn ara.* “O nazlı put (sevgili) ile aramda ayrı düştüğümüzden beri insanın can ve gönlünde akıl ve duygular yoktur.”

‘Akl u hikmet: Akıl ve hikmet (FK 567/2). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās. Hikmet “hikmet, sebep” (Eraslan 1999: 466) anlamındadır. FK 567/2 *Cünūnı defteridin ‘akl u hikmet itkey fehm.* “Delilik defterinden anlayış akıl ve hikmet düzecek.”

‘Akl ü hiss: Akıl ve duygu (FK 398/8; GS 202/1). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hikmet. Hiss “duyma, duygu” (Türkay 1988: 730) anlamındadır. FK 398/8 *İrür ‘akl u his ü dünyī vü ‘ukbī ser-be-ser hāyil.* “Akıl ve duygu, dünya ve ahiret baştan başa engeldir.”

‘Akl u hūş: Akıl (BN 294b/11; BV 23/7, 64/3, 80/9, 152/4, 237/3, 425/6, 576/1, 650/4, 697/1; FK 84/2, 227/5, 428/5, 510/1, 619/3, 792, 792; GS 30/5, 72/5, 262/2, 346/1, 346/2, 501/5; Lis. Tayr 1037, 1047, 1171, 1279, 1291, 1335, 3234, 3437;

Lütfi Div. 464/1; NŞ 243/1, 308/4). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hūş (Harezm), (Kıpçak). BN 294b/11 *Bu kişide ança ‘akl u hūş bardur kim alar takrīr kılgandın soŋ salāh u fesādıga yétkey ve yahşı yamannı fark étkey.* “Bu kişide akıl vardır ki onlar takrir ettikten sonra rahata ve karışıklığa ulaşacak, iyiyi ve kötüyü fark edecek.”

‘Akl u hūş u hıred ü cān: Akıl ve can (BV 379/6). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hūş. Hıred “akıl” (Eraslan 1999: 465) anlamındadır. BV 379/6 *‘Akl u hūş u hıred ü cānnı anıŋ yolıda koydum.* “Aklımı ve canımı onun yoluna koydum.”

‘Akl u hūş u sabr: Akıl ve sabır (BV 483/2; FK 458/5; NŞ 56/3; Lis. Tayr 648). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān. Sabr “sabır” (Eraslan 1999: 561) anlamındadır. Lis. Tayr 648 *‘Akl u hūş u sabrdın bīgāne min.* “Akıl ve sabra yabancıyım.”

‘Akl u hūş u takvī: Akıl ve iman (BV 96/4). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u sabr. Takvī “Allah’tan korkma, dine bağlanma” (Karaağaç 2020: 573) anlamındadır. BV 96/4 *Kaçan bolduŋ dimeŋ bīgāne ‘akl u hūş u takvīdin.* “Akıl ve imana yabancı oldun deme.”

‘Akl u idrāk: Akıl ve idrak (Lis. Tayr 292). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u hūş u takvī, ‘Akl u idrāk (Harezm), (Kıpçak). Lis. Tayr 292 *‘Akl u idrākide mecnūnī ‘acab.* “Akıl ve idrakte Mecnun gibi acaba?”.

‘Akl u īmān: Akıl ve iman (NŞ 604/2; GS 339/7). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u hūş u takvī, ‘Akl u idrāk. Īmān “inanma, Allah’a inanma, inanç” (Karaağaç

2020: 445) anlamındadır. NŞ 604/2 *Bolmışam dīvāne ya'nī 'akl u īmāndın dagı.* "Akıl ve imandan olup divane olmuşum."

'Akl u köŋül: Akıl ve gönül (Sek. Div. 676; BV 62/6; Lütfi Div. 233/4). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u dāniş, 'Akl u dīn, 'Akl u fehm, 'Akl u firāset, 'Akl u havās, 'Akl u hikmet, 'Akl u hiss, 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u hūş u takvī, 'Akl u idrāk, 'Akl u īmān. Lütfi Div. 233/4 *Özge kişidin 'akl u köŋül gāreti kilmes.* "Başka kişiden akıl ve gönül yağması gelmez."

'Akl u sabr: Akıl ve sabır (FK 224/3; BV 488/5). Bkz. 'Akl u cān, Akl u cān u köŋül, 'Akl u dāniş, 'Akl u dīn, 'Akl u fehm, 'Akl u firāset, 'Akl u havās, ' 'Akl u hikmet, Akl u hiss, 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u hūş u takvī, 'Akl u idrāk, 'Akl u īmān, 'Akl u köŋül. BV 488/5 *İylemen ma'mūr 'akl u sabr ile köŋlüm öyin.* "Gönül evimi akıl ve sabır ile mamur eylemeyin."

'Akl u sabr u hūş: Akıl ve sabır (BV 19/3). Bkz. 'Akl u cān, Akl u cān u köŋül, 'Akl u dāniş, 'Akl u dīn, 'Akl u fehm, 'Akl u firāset, 'Akl u havās, 'Akl u hikmet, 'Akl u hiss, 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u hūş u takvī, 'Akl u idrāk, 'Akl u īmān, 'Akl u köŋül, 'Akl u sabr. BV 19/3 *'Akl u sabr u hūş itip köŋlümde kaldı dāglar.* "Akıl ve sabredip gönlümde yaralar kaldı."

'Akl u takvā: Akıl ve iman (NŞ 469/4). Bkz. 'Akl u cān, Akl u cān u köŋül, 'Akl u dāniş, 'Akl u dīn, 'Akl u fehm, 'Akl u firāset, 'Akl u havās, 'Akl u hikmet, 'Akl u hiss, 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u hūş u takvī, 'Akl u idrāk, 'Akl u īmān, 'Akl u köŋül, 'Akl u sabr, 'Akl u sabr u hūş. NŞ 469/4 *Tu'me eyler 'akl u takvā kāfınıŋ 'ankasıdın.* "Kaf'ın ankasından akıl ve iman azık eyler."

Akrān u emsāl: Denk, benzer (BN 309a/1; GS 658/3). Akrān "akran, denk olanlar, benzerler" (Şen 1993: Dizin/14); emsāl "emsal, denk olanlar, benzerler" (Şen 1993: Dizin/26) anlamlarındadır. BN 309a/1 *'İnāyetler ve şefkatler bile ser-efrāz kılıp akrān u emsālıdın mümtaz eyledim.* "İyilik ve şefkat ile yükseltip benzerlerinden üstün kıldım."

Akvāl u ef‘āl: Sözler ve eylemler (BN 206b/7). Bkz. Ahlāk u ef‘āl. Akvāl “sözler” (Şen 1993: Dizin/14) anlamındadır. BN 206b/7 *Velī mundak gölāne vü eblehāne ve ustāhane vu kāfirāne akvāl u ef‘āl andın bısyār sādır bolur édi.* “Ancak bunun gibi budalaca sözler ve eylemler ondan ortaya çok çıkardı.”

Ala bula: Karışık renkli (FK 557/6). Ala “ala, karışık renkli, alaca” (Şen 1993: Dizin/19) anlamındadır. FK 557/6 *Çun çırmadı ala bula destār başıga.* “Çünkü başına karışık renkli sarık sarmadı.”

Alahan u alaman/Alāhān u alāmān: Evsiz işsiz (BV 5/4, 130/6, 403/5, 606/2, 606/2, 628/3, 644/5, 746/2, 746/2; FK 85/4, 179/5, 377/6, 382/5, 405/5; GS 449/2, 810; NŞ 37/3, 489/1; NŞ 609/3). Alahan “evsiz, ailesiz” (Türkay 1988: 638); alaman “işsiz, başıbozuk kişi” (Türkay 1988: 638) anlamlarındadır. BV 5/4 *Kılma lutfuŋ min alahan u alamandın cüdā.* “Lutfunu evsiz işsiz benden esirgeme.”

Ālāt u edevāt: Araç gereç (BN 370a/12). Ālāt “gerekli olan şeyler, levazım” (Şen 1993: Dizin/20); edevāt “aletler” (Şen 1993: Dizin/6) anlamlarındadır. BN 370a/12 *Rū-ba-rūyıda geng suyınıŋ behār tarafıdın mustafā ālāt u edevātını mükemmel ü muhayyā kılıp uruşga meşgūl bolgay.* “Yüzyüze Geng suyunun Behar tarafından Mmustafa araç gerecini mükemmel hale getirip savaşla uğraşacak.”

‘Ālem ‘ālem: Dünya kadar (BV 82/1; FK 625/2; NŞ 265/6). ‘Ālem “dünya, cihan” (Karaağaç 2020: 339) anlamındadır. BV 82/1 *Derd-i hecrıŋ sūzıdın köŋlümde ‘ālem ‘ālem ot.* “Ayrılık derdinin ateşinden gönlümde dünya kadar ateş.”

‘Alem u nakkāre: Bayrak ve davul (BN 335a/4). ‘Alam “alem, bayrak” (Şen 1993: Dizin/19); nakkāre “davul, kös, dümbelek” (Türkay 1988: 809) anlamlarındadır. BN 335a/4 *Téŋri ‘ināyeti bile mundak nām-dār korgan ‘alem u nakkāreni kéltürmey.* “Allah lütfuyla böyle ünlü kale alem ve davulunu getirmeyecek.”

‘Alem ve tug ve nakkāre: Alem ve davul (BN 350b/14). Bkz. ‘Alem u nakkāre. Tug “tuğ, sancak, bayrak” (Ölmez 2020: 442) anlamındadır. BN 350b/14 *... ‘alem ve tug ve nakkāre ve tavīla-ı topçak ve on fil ve katār-ı téve ve katar-ı haçır pādşāhāna esbāb u ālāt in‘ām boldı.* “… alem ve davul, hayvan katarı ve on fil ile deve katarı, katır katarı, padişaha araç gereç lütfedildi.”

Allāh Allāh: Allah Allah (BV 71/1, 80/5, 91/3, 119/3, 159/2, 183/2, 198/9, 219/1, 249/2, 253/5, 285/2, 302/1, 358/1, 446/6, 581/7, 583/2, 640/2; FK 138/2, 167/2, 203/2, 215/3, 228/2, 283/4, 291/2, 294/2, 360/4, 370/6, 464/6, 674/4, 683/15; GS 50/3, 84/3, 140/3, 161/4, 166/9, 198/2, 229/2, 263/1, 318/4, 323/4, 324/5, 388/5, 681/6; Lis. Tayr 76, 1166, 3181, 3405; Lütfi Div. 12/2; Şec. Ter. 71a/1-2; NŞ 103/3, 147/4, 191/5, 268/1, 362/8, 370/5, 408/4, 581/6, 604/1). Bkz. Allāh Allāh (Kıpçak). BV 71/1 *Allāh Allāh ni müferrih bolur irmiş yākūt.* "Allah Allah yakut ne feralatıcı olurmuş."

Altı yeti/yetti: Altı yedi (BN 164b/6, 210a/9, 212b/11, 225b/2, 236a/10, 251a/2, 254a/2, 263b/14, 264a/6, 283a/4-5, 332b/5, 353a/13; Şec. Ter. 85a/20). BN 210a/9 *Bu argunlarnıŋ karasını altı yéti miŋ çinerler édi.* "Bu Argunların halkı altı yedi bin tahmin ederlerdi."

Altun kümüş/kümiş: Altın gümüş (BN 124b/10, 312a/12, 352b/5; Lütfi Div. 97/3; NŞ 665; Sek. Div. BM 4b/15, 14b/5; FK 264/3). Bkz. Altun kümüş (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). BN 124b/10 *Üç tört katār haçır ve tévede bolgan cavāhır ve altun kümüş ve nafīs némelerini yüklep éltti.* "Üç dört katar katır ve devede olan cevahir ile altın gümüş ve nefis şeyler yükleyip gönderdi."

Altun ve kümüş: Altın ve gümüş (BN 186b/9, 352b/13). Bkz. Altun kümüş/kümiş. BN 186b/9 *Aş tartadurgan yérde şire koyup altun ve kümüş surāhīlarnı şire üstige térdiler.* "Aş tartılan yerde şıra koyp altın ve gümüş sürahileri şıra üstüne koydular."

Āmed u reft: Geliş gidiş (BN 290b/3, 308a/5, 359a/2). Āmad "gelme, geliş" (Şen 1993: Dizin/25); reft "gidiş" anlamlarındadır. BN 308a/5 *Bu cihettin atası hasan han zāhirde āmed u refti kılur édi.* "Bu cihetten atası Hasan Han ortada gidip gelirdi."

'Āmm u hāss: Avam havas (Lütfi Div. 338/7). Bkz. 'Am has (Karahanlı). Lütfi Div. 338/7 *'Āmm u hāss u il ü kün dānā ve nādān yıgladı.* "Avam havas, el gün, alim cahil ağladı."

'Anber ü kāfur: Güzel koku (FK 72/6). 'Anber "amber" (Karaağaç 2020: 341); kāfur "kolay dağılan kuvvetli koku" (Karaağaç 2020: 455) anlamlarındadır. FK 72/6

‘Anber ü kāfurı şām u subhnıŋ boldı hacil. “Akşam ve sabahın güzel kokusu utandı.”

‘Arak u çagır: İçki (BN 227b/11). ‘Arak “alkollü içki, rakı” (Şen 1993: Dizin/31); çagır “şarap” (Şen 1993: Dizin/158) anlamlarındadır. BN 227b/11 *Çūn ma‘cūn suhbatı bile hergiz ‘arak u çagır suhbatı rāst kélmes.* “Çünkü macun sohbeti ile içki sohbeti doğru gelmez.”

Ārām u sabr: Karar (FK 410/5; GS 58/5; NŞ 395/5). Bkz. ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u sabr, ‘Akl u sabr u hūş. Ārām “durma, dinlenme, eğlenme” (Karaağaç 2020: 343) anlamındadır. FK 410/5 *Köŋlümdin aldı ol köz ārām u sabr u nakdin.* “O göz gönlümden kararı ve akçeyi aldı.”

Ārām u sebāt: Kararlı (NŞ 73/9). Bkz. Ārām u sabr. Sebāt “sözünden veya kararından dönmeme” (Karaağaç 2020: 548) anlamındadır. NŞ 73/9 *Ey nevāyī tileseŋ seyl-i fenādın mahlas / Fakr deştide kirek tag dik ārām u sebāt.* “Ey Nevayi, yokluğun selinden kurtulmak istiyorsan yokluk çölünde dağ gibi kararlı durman gerek.”

Ārām u seyr: Durup gezen (Lis. Tayr 3311). Bkz. Ārām u sabr, Ārām u sebāt. Seyr “hareket etme, hareket, eğlenmek üzere bakma, temaşa” (Karaağaç 2020: 553) anlamlarındadır. Lis. Tayr 3311 *Bar imiş kaknus digen bir turfe tayr / Hind mülkide aŋa ārām u seyr.* “Hint ülkesinde durup gezen kaknus denilen bir zarif kuş varmış.”

‘Ārız u hāl: Yanak ve ben (BV 60/3; FK 39/1, 516/6; NŞ 449/2). ‘Ārız “yanak” (Karaağaç 2020: 342); hāl “vücuttaki ben, nokta” (Karaağaç 2020: 419) anlamlarındadır. BV 60/3 *‘Ārız u hālin hayāl itkeç yitişti nāvekiŋ.* “Senin okun yanağını ve benini hayal ederek yetişti.”

‘Ārız u kadd: Yanak ve boy (BV 488/3). Bkz. ‘Ārız u hāl. Kadd “boy” (Karaağaç 2020: 454) anlamındadır. BV 488/3 *‘Ārız u kaddi hayāli bes maŋa ey bāgbān.* “Ey bahçıvan bana yanağının ve boyunun hayali yeter.”

Ārī ārī: Evet evet (GS 458/3; Lütfi Div. 2/10, 10/6, 123/3). Ārī “evet” (Karaağaç 2020: 342) anlamındadır. Lütfi Div. 2/10 *Ārī ārī ol emānetka kirek sin tig emin.* “Evet evet o emanete senin gibi emin biri gerek.”

‘Ārī ve bī-behre: Uzak (BN 303b/9). ‘Ārī “boş, beri” (Şen 1993: Dizin/32); bī-behre “nasipsiz, mahrum” (Şen 1993: Dizin/94) anlamlarındadır. BN 303b/9 *Velī ekseri sipāhīlık rāh u revişidin ve ser-darlık yürüş turuşıdın ‘ārī ve bī-behredürler.* “Ancak çoğunlukla sipahilik tarzından ve serdarlık gidişatından uzaktırlar.”

Arkıt arkıt: Sıra sıra, arka arkaya (Şec. Ter. 100a/16). Arkıt “sıra sıra; arka arkaya” (Ölmez 2020: 335) anlamındadır. Şec. Ter. 100a/16 *Arkıt arkıt kırlarga turacım saldum.* “Kırlara arka arkaya turaç kuşunu saldım.”

‘Arş u ferş: Yer ve gök (BV 524/4). ‘Arş “gökyüzü” (Karaağaç 2020: 342); ferş “yaygı, örtü; yeryüzü” (Türkay 1988: 701) anlamlarındadır. BV 524/4 *Ger olsa taht-cāhıŋ ‘arş u ferş üzre rüsül haylı ...* “Eğer peygamberlerin taht yeri yer ve gök olsa …”.

‘Arş u kürsī: Arş (Lütfi Div. 2/16). Bkz. ‘Arş u ferş, ‘Arş kürsī (Harezm). Lütfi Div. 2/16 *İy cevād ilgiŋ kefindin kān u deryāga yesār / Baskan iziŋ topragındın ‘arş u kürsīga yemīn.* “Ey cömert, elinin avcundan maden kaynağına ve denize kadar zenginlik, ayak izinin toprağından arşa kadar kazanç (vardır).”

Art öŋ: Arka ön (Şec. Ter. 100a/17). Bkz. Öŋ art (Harezm). Şec. Ter. 100a/17 *Art öŋüme yézek salıp küçüm tartdum.* “Arkama önüme korku salıp gücümü ölçtüm.”

Artmak artmak: Denk denk (BN 212a/13). Artmak “denk” (Şen 1993: Dizin/33) anlamındadır. BN 212a/13 *Her hizāneda sandūk sandūk ve teŋ teŋ rahtlar ve artmak artmak ve kap kap ak tenkeler ...* “Her hazinede sandık sandık ve denk denk eğerler ve denk denk ve kap kap beyaz giysiler …”.

Artuk öksük: Eksik fazla (BN 223a/11). Bkz. Artuk eksük (Karahanlı), (Harezm). BN 223a/11 *Bularnıŋ alışı ve alarnıŋ bérişi bu makarrardın artuk ve öksük bolmas.* “Bunların alışı ve verişi bu karardan eksik ve fazla olmaz.”

Artugrak öksürek: Aşağı yukarı (GS s. 23/13). GS s. 23/13 *Ammā halāyık arasıda miŋ iki miŋ beyt artugrak öksürek kim özleri cem‘ kılıp irdiler be-gāyet meşhūr bolup*

irdi. "Ama halk arasında bin iki bin beyit aşağı yukarı ki kendileri toplamışlardı, son derece meşhur olmuştu."

Ārzū vü iştiyāk: Arzu (BN 360b/12). Ārzū "arzu, istek" (Şen 1993: Dizin/34); iştiyāk "şiddetli istek, arzu" (Karaağaç 2020: 450) anlamlarındadır. BN 360b/12 *Fi'l-vāki' bu ötken iki yilde çagır meclisiniŋ ārzū vü iştiyākı be-cidd u gāyet édi.* "Geçen iki yılda şarap meclisinin arzusu son derece ciddiydi."

Ārzū vü şevk: Arzu (GS 639/3). Bkz. Ārzū vu ıştıyāk. Şevk "Şiddetli istek, arzu" (Karaağaç 2020: 569) anlamındadır. GS 639/3 *Firāk u ārzū vü şevk her biri bir derd*. "Ayrılık, arzu hepsi bir dert."

Āsār u 'alāmet: İz (BN 170a/2, 254b/5, 274b/7). Āsār "eserler, izler, belirtiler" (Şen 1993: Dizin/34); 'alāmet "belirti, iz, işaret, nişan" (Şen 1993: Dizin/20) anlamlarındadır. BN 170a/2 *Oşbu alarnıŋ şāmatıdın édi kim mundak uluk hānvādadın yéti sékiz yilde bir muhemmed zamān mīrzādın özge āsār u 'alāmet kalmadı.* "İşte onların benlerindendi ki böyle büyük hanoğullarından yedi sekiz yılda bir Muhammet Zama Mirza'dan başka iz kalmadı."

'Āsi vü cāfī: İsyankār ve günahkār (Lis. Tayr 429). 'Āsi cāfī (Harezm). Lis. Tayr 429 *Kildi me'mūrıga ümmīd-i visāl / 'Āsi vü cāfīsiga bīm-i vebāl*. "Emrolunmuşa kavuşma ümidi, isyankâr ve günahkârına günah korkusu geldi."

Asl u neseb: Soy sop (NŞ 73/6). Bkz. Asl u neseb (Harezm). NŞ 73/6 *Min tilep hüsn velī şāh sorup asl u neseb* ... "Ben güzellik dileyip ancak şah soy sop sorup …".

Asray asray: Besleye besleye (NŞ 505/7). Asra- "beslemek, yetiştirmek, korumak" (Karaağaç 2020: 344) anlamındadır. NŞ 505/7 Köŋülde sırr-ı 'ışkın asray asray öldüm ey sākī. "Ey saki, ışkın sırrını gönlümde besleye besleye öldüm."

Aş u āb: Yiyecek içecek (BN 240b/6). Aş "yemek, aş" (Şen 1993: Dizin/36); āb "su" (Şen 1993: Dizin/1) anlamlarındadır. BN 240b/6 *Mir-şāh bég aş u āb tarttı.* "Mirşah Bey, yiyecek içecek ölçtü."

Aş ve su: Yiyecek içecek (Şec. Ter. 65a/3). Bkz. Aş u āb, Bkz. Aş suv (Uygur), Aş suv (Karahanlı), Aş su/suv (Harezm), Aş su (Kıpçak). Şec. Ter. 65a/3 *Aşnı ve sunı*

andak üleştürguçı yok turur ... "Yiyeceği ve içeceği onun gibi paylaştıran yoktur …".

Aş u ta'ām: Yemek (BN 157a/7, 188b/10, 332b/3, 363a/2-3). Bkz. Aş ta'ām (Harezm). BN 157a/7 *'Azā resmini be-cā kéltürgendin soŋ aş u ta'ām fukarā vü mesākīŋa tartılıp ...* "Matem töreni uygun şekilde yapıldıktan sonra yemek fakir fukaraya tartılıp …".

'Āşık u āşüfte: Aklı başından gitmiş (Lis. Tayr 2240). 'Āşık "aşık" (Karaağaç 2020: 344); āşüfte "perişan, karışık" (Karaağaç 2020: 345) anlamlarındadır. Lis. Tayr 2240 *Ya kirektür 'ışk sevdāsıda pest / 'Āşık u āşüfte vü mecnun u mest.* "Aşk sevdasında aklı başından gitmek, mecnun olmak gerektir."

'Āşık u dīvāne: Deli divane (BV 513/5; FK 127/4, 336/6, 544/5; Lis. Tayr 648, 1320, 1321; NŞ 416/7). Bkz. 'Ākil ü dīvāne, 'Āşık u āşüfte. Lis. Tayr 648 *Andın ayru 'āşık u dīvāne-min.* "Ondan ayru deli divaneyim."

'Āşık u mecnūnluk: Deli divane (NŞ 304/4). Bkz. 'Āşık u āşüfte, 'Āşık u dīvāne. Mecnūn "deli" (Karaağaç 2020: 497) anlamındadır. NŞ 304/4 *'Āşık u mecnunluğum cürmiga öltürdüŋ mini.* "Deli divaneliğim suçundan öldürdün beni."

'Āşık u şeydā: Deli divane (GS 268/5). Bkz. 'Āşık u āşüfte, 'Āşık u dīvāne, 'Āşık u mecnunluk. Şeydā "aşktan aklını kaybetmiş, deli" (Karaağaç 2020: 569) anlamındadır. GS 268/5 *Tā 'āşık u şeydā min katlim kılur ol közler.* "Deli divaneyim, o gözler katlimi gerçekleştirir."

'Āşıklıg u şeydālıg: Deli divanelik (NŞ 433/1, 433/7). 'Āşık u şeydā ikilemesinin -lık yapım eki almış biçimidir. NŞ 433/1 *Yār ma'lūm eylemiş 'āşıklıg u şeydālıgım.* "Sevgili deli divaneliğimi öğrenmiş."

Āşikār u nihān: Açık gizli (NŞ 4/7, 31/3). Āşikār "belli, meydanda" (Eraslan 1999: 401); nihān "gizli, saklı" (Karaağaç 2020: 521) anlamlarındadır. NŞ 31/3 *Aŋa āşikār u nihānım fidā.* "Ona gizlim açığım feda."

Āşüfte vü şeydā: Deli divane (FK 129/1). Bkz. **ʻ**Āşık u āşüfte, ʻĀşık u şeydā. FK 129/1 *İy saçıŋ zencīride āşüfte vü şeydā hıred ...* "Saçının zincirinde deli divane akıl …".

Āşüfte vü vālih: Deli divane (GS 342/6). Bkz. ʻĀşık u āşüfte, Āşüfte vü şeydā. Vālih "şaşakalmış" (Eraslan 1999: 599) anlamındadır. GS 342/6 *Mini bir mug-beçe āşüfte vü vālih kılmış.* "Beni bir meyhaneci çırağı deli divane etmiş."

At ve zāt: Ad ve zat (BN 348b/1). At "ad, isim" (Şen 1993: Dizin/37); zāt "kendi, öz, asıl; kimse, kişi" (Karaağaç 2020: 615) anlamlarındadır. BN 348b/1 *Teŋri atını ve zātını ferhunde vu mübārek kılgay.* "Allah adını ve zatını kutlu kılacak."

At-be-at: Ad ad, adlarını tek tek sayarak (Şec. Ter. 85a/7). Bkz. At ve zāt. Şec. Ter. 85a/7 *Emdi biz bu aytılgan tört miŋ yılda bir bir at-be-at kimniŋ bolganın ve kimniŋ bolmaganın bilmey turur miz.* "Şimdi biz bu söylenen dört bin yılda ad ad kim olacağını ve kimin olmayacağını bilmiyoruz."

Ata aga: Baba ağabey (BN 127a/2, 127a/3, 144a/10, 186b/13, 190b/8, 201a/6-7). Ata "ata, baba" (Şen 1993: Dizin/40); aga "yaşça büyük olan erkek kardeş, ağabey" (Şen 1993: Dizin/8) anlamlarındadır. BN 127a/2 *Haylī munıŋ üçün édi kim biz şirkeni algaç ok atasıga agasıga kişi çapturgandur.* "Bunun içindi ki biz Şirken'i yenecek babasına ağabeyine adam göndereniz."

Ata aga ini: Baba, ağabey kardeş (BN 166b/11, 259b/7). Bkz. Ata aga. İni "küçük erkek kardeş" (Şen 1993: Dizin/315) anlamındadır. BN 166b/11 *Bā-vücūd kim ata aga inişi barı sunnī.* "Bununla beraber babası, ağabeyi kardeşi hepsi Sünni."

Ata ana: Ana baba (BN 186b/10; FK 524/6, 572/6; Şec. Ter. 87b/17). Bkz. Ata ana, Ata ana ini, Ana ata (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), Ata ana (Kıpçak). BN 186b/10 *Burunlar biziŋ ata ana çengiz töresini garīb riʻāyet kılurlar édi.* "Öncekiler bizim ana baba Cengiz töresine çok hürmet ederlerdi."

Ata birle ana: Ana baba (BV 2/6, 309/2; FK 381/5). Bkz. Ata ana. BV 309/2 *Ay kün ata birle ana ferzend sin bolsaŋ ni taŋ.* "Ay güneş, ata ile ana; sen çocuk olsan şaşırlacak ne var?".

Ata ve ana: Ana ve baba (Şec. Ter. 65a/2). Bkz. Ata ana, Ata birle ana. Şec. Ter. 65a/2 *Sipās u sitāyiş ol égege kim anıŋ héç evveli ve āhiri yok ve yurtınıŋ zevāli yok [ve meŋzeşi ve teŋdeşi yok turur] ve atası ve anası yok ve hātūnı ve ogulı ve kızı ve kéŋeşe turgan kişisi yok turur.* "Başlangıcı ve bitişi, yurdunun sonu, eşi benzeri, babası anası, hanımı, oğlu kızı ve danıştığı kimsesi olmayan Tanrı'ya övgü ve şükür olsun."

Ata vü aga: Baba ve ağabey (FK 689/140). Bkz. Ata aga, Ata aga ini. FK 689/140 *Ata vü agasıga hayy-ı mübīn / Ravza-i huld ara birsün teskīn.* "Baba ve ağabeyine Hayy-ı Mübin sonsuz bahçe arasında sakinlik versin."

Atlas u eksūn: Değerli kumaş (NŞ 457/10). Atlas "atlas; üstü ipekli altı pamuklu kumaş" (Eraslan 1999: 402); eksūn "değerli bir kumaş" (Kaya 1989: 882) anlamlarındadır. NŞ 457/10 *İrür ot rişte-i zer birle bütken atlas u eksūn.* "Altın iple biten kumaş, ateştir."

Atlas u kemhā: İpekli kumaş (Sek. Div. 334). Bkz. Atlas u eksūn. Kemhā "ipekli kumaş" (Eraslan 1999: 493) anlamındadır. Sek. Div. 334 *Töşediler ayakı ize 'ālī atlas u kemhā.* "Ayağının altına değerli ipekli kumaşlar döşediler."

Atlık u çavlık: Ünlü, şöhretli (Lütfi Div. 48/1). Atlık "atlı"; çavlık "ünlü, şöhretli" (Karaağaç 2020: 381) anlamlarındadır. Lütfi Div. 48/1 *'Āşık kişiniŋ atlık u çavlık belāsıdur.* "Ün ve şöhret aşığın belasıdır."

Āvāre vü ser-gerdān: Avare (NŞ 187/4). Āvāre "serseri, başıboş" (Karaağaç 2020: 346); ser-gerdān "başı dönen, şaşkın" (Karaağaç 2020: 550) anlamlarındadır. NŞ 187/4 *Āvāre vü ser-gerdān 'ışk ehliga bak her yan.* "Avare aşk ehline bak her yanda."

'Afv u rahmet: Af ve rahmet (Lis. Tayr 1728). 'Afv "suç bağışlama, affetme" (Karaağaç 2020: 333); rahmet "acıma, esirgeme, koruma" (Karaağaç 2020: 537) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1728 *Bolmasa sindin günāh ey bī-haber / 'Afv u rahmet kimge bolgay çāre-ger.* "Ey habersiz senden günah olmasa af ve rahmet kime çare olacak."

Avuç avuç: Avuç avuç (FK 350/5). Avuç "avuç" (Karaağaç 2020: 346) anlamındadır. FK 350/5 *Avuç avuç alıban ol külni kökke savuruŋ.* "O külü avuç avuç alıp göğe savurun."

Ay kuyaş: Ay güneş (GS 18/6, 639/6). Ay "ay" (Eraslan 1999: 402); kuyaş "güneş" (Eraslan 1999: 511) anlamlarındadır. GS 639/6 *Kök ablakın igerip ay kuyaş sinan tartıp ...* "Gök alacalıyı eyerleyip ay güneş mızrak tartıp …".

Ay kün: Ay güneş (BV 309/2, 552/3; GS 520/1; NŞ 182/9; Şec. Ter. 70a/10). Bkz. Ay kün (Göktürk), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). Şec. Ter. 70a/10 *Körki ay kündin artuk.* "Güzelliği ay ve güneşten fazlaydı."

Ay ile kün: Ay güneş (NŞ 355/6). Bkz. Ay kün. NŞ 355/6 *Dir-min eflāk tartar ol ay hecridin bir tīre āh / Yir tübige ay ile kün közgüsin pinhān kılıŋ.* "Felekler o ayrılıktan bir karanlık ah çeker, yer dibine ay ile güneş aynasını gizli tutun derim."

Ay u kuyaş: Ay güneş (BV 31/4, 650/2; FK 615/5; Lis. Tayr 3373; NŞ 242/1, 562/7, 639/1, 709/18). Bkz. Ay kuyaş. FK 615/5 *Ay u kuyaşka ohşata almaş min anı kim ...* "Aya güneşe benzetemem onu ki …".

Ay u kün: Ay güneş (BV 311/3, 390/3; FK 189/2; GS 320/4, 613/2; Lütfi Div. 4/16, 69/6, 102/3, 141/6, 169/5, 216/6, 229/3, 335/6, 444/1; NŞ 336/3, 519/5; Sek. Div. 6). Bkz. Ay kün, Ay ile kün, Ay u kuyaş. Lütfi Div. 4/16 *Ay u kün ikki dırahşān dürr ü yulduzlar habāb.* "Ay ve güneş iki parlayan inci ve yıldızlar da hava kabarcıklarıdır."

Ay u yıl: Ay yıl, aylar yıllarca (BV 385/6, 657/3; FK 385/4, 686/3; GS s. 11/4, 396/7; Lis. Tayr 2290; NŞ 372/4, 374/4, 375/6). Bkz. Ay hem yıl (Karahanlı). BV 385/6 *Ay u yılnı niçe mest ötkergesin bir hem ayıl.* "Ayını yılını nasıl mest geçirdin bir uyan."

Ay vāy: Ay vay (GS 180/3). Bkz. Āh u vāy. GS 180/3 *Otluk nefes ay vāy ki agzım kurutup tur.* "Ateşli nefes ay vay ki ağzımı kurutmuştur."

Ayag u baş: Ayak baş (FK 427/8). Bkz. Baş adak/ayak (Harezm), Baş adak (Kıpçak). FK 427/8 *Mest ü lā-yā'kıl yaka yırtug ayag u baş yalaŋ.* "Aklı başında değil, yakası yırtık, ayağı başı çıplak."

Ayag ilig: El ayak (GS 297/2). Bkz. Ayag u baş, Elig adak (Karahanlı), Elig takı adak (Harezm). GS 297/2 *Nidin salıp ayag ilgin çiker ün dem-be-dem vā'iz.* "Vaiz, neden elini ayağını salıp ün çeker?".

'Ayb u 'ār: Ayıp ve utanç (BN 271b/10). 'Ayb "ayıp, kusur, eksiklik" (Şen 1993: Dizin/46); 'ār "utanma, utanç" (Şen 1993: Dizin/29) anlamlarındadır. BN 271b/10 *Buruŋı pād-şāhlarnıŋ hizānelerini sarf u harc kılmaglık kullī 'ayb u 'ārdur.* "Önceki padişahların hazinelerini harcamak tamamen ayıp ve utançtır."

'Ayb u hünerr: Ayıp ve hüner (BN 201a/7). Bkz. 'Ayb u 'ār. Hüner "hüner, marifet, ustalık, beceriklilik, meziyet" (Şen 1993: Dizin/290) anlamlarındadır. BN 201a/7 *Hʷīş u bīgānadın her 'ayb u hüner kim beyān-ı vākı' édi tahrīr eyledim.* "Soyu olandan kimsesizden beyan edilen her ayıp ve hüneri yazdım."

'Ayş u fısk: Sefahat, zevk ve eğlence (BN 164b/9) 'Ayş "sefahat içinde yaşama, yiyip içme, hayatın zevkini tatma" (Şen 1993: Dizin/48); fısk "hak yolundan çıkma, kötü işlere ve sefahate dalma, günah işleme, ahlaksızlık" (Şen 1993: Dizin/220) anlamlarındadır. BN 164b/9 *İfrāt bile 'ayş u fısk kılurlar édi.* "Haddinden geçerek zevk ve eğlence içinde yaşarlardı."

'Ayş u 'işret/'Îş ü 'işret/' 'Iyş u 'işret: Eğlence, yeme içme (BN 166a/2, 166a/2, 186a/1, 189b/7; GS 492/3; Lütfi Div. 306/2; FK 688/37; NŞ 549/9; Şec. Ter. 86b/11, 89a/14). Bkz. 'Ayş u fısk, 'Ayş u işret (Harezm). Lütfi Div. 306/2 *Esbāb-ı 'ayş u işret boldı tamām hāsıl.* "Eğlence sebeplerinin hepsi hazır oldu." FK 688/37 *Kim saŋa bu kilür ü kitmekdin / 'Îş ü 'işret hod imes irdi murād.* "Sana bu gelip gitmekten murat yiyip içmek değildi."

'Ayş u 'işret ü şādī: Zevk ve neşe (Sek. Div. BM 9a/14). Bkz. 'Ayş u fısk, 'Ayş u 'işret/'Îş ü 'işret/'Iyş u 'işret. Şādī "sevinçlilik, mutluluk, gönül ferahlığı" (Eraslan 1999: 573) anlamındadır. Sek. Div. BM 9a/14 *Müdām dostlarıŋa 'ayş u 'işret ü şādī / Üleş düşmeniŋe rens ü mihnet ü mātem.* Daima dostlarınla zevki neşeyi, düşmanlarınla dert ve sıkıntıyı paylaş."

‘Ayş u neşāt/‘Îş ü neşāt: Neşe, eğlence (NŞ 132/8; FK 48/7, 379/5; Lis. Tayr 2917). Bkz. ‘Ayş u fısk, ‘Ayş u ‘işret/‘Îş ü ‘işret/‘Iyş u ‘işret, ‘Ayş u ‘işret ü şādī. Neşāt “sevinç, neşe” (Karaağaç 2020: 519) anlamındadır. FK 48/7 *Dehr ara ‘îş ü neşāt isteseŋ olguŋ mahrūm.* “Dünyada eğlence, neşe istersen mahrum oldun.”

‘Ayş u rāhat: Zevk safa (NŞ 384/1). Bkz. ‘Ayş u fısk, ‘Ayş u ‘işret/‘Îş ü ‘işret /‘Iyş u ‘işret, ‘Ayş u ‘işret ü şādī. Rāhat “rahat, huzur” (Karaağaç 2020: 536) anlamındadır. NŞ 384/1 *Çünkü bardur yār üçün bar ‘ayş u rahāt ey köŋül.* “Çünkü ey gönül yar için zevk ve safa vardır.”

‘Ayş u sürūr: Neşe (Lütfi Div. 474/1). Bkz. ‘Ayş u fısk, ‘Ayş u ‘işret/‘Îş ü ‘işret/‘Iyş u ‘işret, ‘Ayş u ‘işret ü şādī, ‘Ayş u rāhat. Sürūr “sevinç” (Karaağaç 2020: 563) anlamındadır. Lütfi Div. 474/1 *Sinsizin ‘ayş u sürūrum kalmadı.* “Sensiz neşem kalmadı.”

‘Ayş u tarab/‘Îş u tarab: Zevk ve safa (GS s. 6/5, 286/2; Lütfi Div. 61/5, 118/2; NŞ 40/1; FK 1/6, 47/4, 334/6, 685/40). Bkz. ‘Ayş u tarab (Kıpçak), ‘Ayş u fısk, ‘Ayş u ‘işret/‘Îş ü ‘işret/Iyş u ‘işret, ‘Ayş u ‘işret ü şādī, ‘Ayş u rāhat, ‘Ayş u sürūr. Lütfi Div. 61/5 *‘Ayş u tarab esbābını ilge üleşürde / Hüsn ili girişmeleri cānımga tigiptür.* “Zevk ve safa sebeplerini halka paylaştırdığında bana güzellik ülkesinin cilveleri kalmıştır.”

Ayta ayta: Söyleye söyleye (BN 212b/3). Ayt- “söylemek, haber vermek, dilemek, ders vermek” (Şen 1993: Dizin/48) anlamındadır. BN 212b/3 *Kandahār nevāhīside köp turarımızını salāh körmey ayta ayta muhassıllıkları bile köçtürdi.* “Kandahar etrafında fazla durmamızı uygun görmeyip söyleye söyleye tahsildarlarıyla göç ettirdi.”

Az az: Az (BN 172a/14, 265a/13, 280a/1, 336b/9). Bkz. Az az (Kıpçak). BN 172a/14 *Az az kişi bile kalın kalın hazāra nekdirīni yahşılar bastı.* “Az kişi ile çok Hazara, Nekdirileri kötüler bastı.”

Az u köp: Az ve çok (BV 312/2; Lis. Tayr 2100; NŞ 159/4, 441/9). Bkz. Az takı köp (Kıpçak). BV 312/2 *Az u köp her ni didi kāsıd visāliŋ müjdesin.* “Kavuşma müjdesini isteyen az ve çok her ne dedi.”

Aza aza: Azarak (GS 110/6). Az- "azmak, yoldan çıkmak, yolunu şaşırmak" (Karaağaç 2020: 350) anlamındadır. GS 110/6 *Hecr şāmı zulmetide yolnı aza aza rūh.* "Ayrılık akşamı karanlığında ruh yolunu şaşırarak …".

'Azāb u meşakkat: Azap ve sıkıntı (BN 175a/7). 'Azāb "azap, eziyet, çok büyük sıkıntıya uğrama" (Şen 1993: Dizin/50); meşakkat "sıkıntı, güçlük" (Karaağaç 2020: 502) anlamlarındadır. BN 175a/7 *... néçe yil türlük türlük 'azāb u meşakkatlar tapıp oşbu balıyya bile ok 'ālemdın nakl kıldı.* "… nice yıllar türlü türlü azap ve sıkıntı bulup bu belayla alemden gitti."

'Azāb u 'ukūbet: Azap ceza (BN 196b/13, 201b/5). Bkz. 'Azāb u meşakkat, 'Azāb 'ukūbet (Harezm). BN 196b/13 *Hayālımda bu édi kim tüşken yurtta türlük türlük 'azāb u 'ukūbet bile öltürgeyler kim camī' reh-zen u ser-keşlerge 'ibret bolgay.* "Hayalimdeydi ki düşen yurtta türlü türlü azap ve ceza ile öldürülecekler ki hepsi eşkıya ve asilere ibret olacak."

Āzād u fārig: Kayıtsız, hür (NŞ 478/6). Āzād "serbest, başıboş" (Şen 1993: Dizin/50); fārig-bāl "boş, boş kalma, kurtulma" (Şen 1993: Dizin/216) anlamlarındadır. NŞ 478/6 *Cürm ü tā'at fikridin āzād u fārig-bāl min.* "Günah ve ibadet fikrinden kayıtsızım."

'Azīz ü ercmend: Saygın (FK 274/9). 'Azīz "aziz, muhterem, saygın" (Kaya 1989: 777); ercmend "şerefli, seçkin" (Kaya 1989: 885) anlamlarındadır. FK 274/9 *Zelīl ü zār u yariŋni 'azīz ü ercmend itmiş.* "Hor görüleni, zayıfı ve yārini saygın hale getirmiş."

'Azīz ü muhterem: Saygın (FK 687/36). Bkz. 'Azīz ü ercmend. Muhterem "muhterem, saygıdeğer" (Karaağaç 2020: 508) anlamındadır. FK 687/36 *Özni güm kılma 'azīz ü muhterem kim bolga-sin.* "Kendini yitik sayma ki sen saygın (biri) olacaksın."

'Azīz ü şerīf: Saygın (GS 491/4). Bkz. 'Azīz ü ercmend, 'Azīz ü muhterem. Şerīf "şerefli, mübarek" (Karaağaç 2020: 508) anlamındadır. GS 491/4 *Sini 'azīz ü şerīf itti bizni hār u zebūn.* "Seni saygıdeğer yaptı bizi zavallı."

‘Azm u cezm: Bir yere gitmeye karar verme (BN 185b/1, 242a/2, 308a/1, 376a/9). ‘Azm “niyet etme, bir yere gitmeye kesin karar verme” (Şen 1993: Dizin/52); cezm “karar verme” (Şen 1993: Dizin/152) anlamlarındadır. BN 185b/1 ... *Şıbanī han dék ganīm üstige ‘azm u cezm kılıp yürüydürgende mundak bī-maza ta‘assub kılıp kélmedi.* “… Şibani Han gibi düşman üzerine gitmeye karar verip yürüdüğünde böyle hoş olmayan bir tavır sergileyip gelmedi.”

Bāg u bustān/bostān: Bağ bostan (Lis. Tayr 562; NŞ 387/1). Bkz. Bāg u būstān (Harezm), (Kıpçak). Lis. Tayr 562 *Bāg u bustān birle gülzār u çemen.* “Bağ bostan ile gül bahçesi

Bāg u çemen: Bahçe (BV 343/9). Bkz. Bāg u būstān. Çemen “çimen, çayır” (Karaağaç 2020: 381) anlamındadır. BV 343/9 *Çıkma kim bolsa kirek mey-kede bāg u çemenniŋ.* “Çıkma ki bahçenin meyhanesi olsa gerek.”

Bāg u ‘imāret: Bağ ve imar yerler (BN 291a/2, 339a/13, 339b/1). Bkz. Bāg u būstān, Bāg çemen. ‘İmāret “mamurluk, bayındırlık” (Karaağaç 2020: 445) anlamındadır. BN 291a/2 *Deryalarıdın özge ve kara sularıdın özge kim carlar ve çukurlarda akadur – bāg u ‘imāretide akar su yok ve ‘imāretlarıda safā ve havā ve endām yok.* “Denizlerinden başka ve kara sularından başka yarınlarda ve çukurlarda akar, bağlarında ve imar yerlerinde su yok ve imar yerlerinde safa, hava ve düzen yok.”

Bāg ve bāgāt: Bağ bahçe (BN 139b/2). Bkz. Bāg u būstān, Bāg çemen, Bāg ‘imāret. Bāgāt “bağlar, bahçeler” (Şen 1993: Dizin/58) anlamındadır. BN 139b/2 *Dıraht ve bāg ve bāgāt bolmas.* “Ağaç, bağ bahçe olmaz.”

Bagır dagı köŋül: Yürek (FK 309/1). Bkz. ‘Akl u cān u köŋül, ‘Akl u köŋül. Bağır “bağır, yürek” (Eraslan 1999: 405) anlamındadır. FK 309/1 *Boldı bagrım dagı köŋlüm ısıgı birle kızıg.* “Yüreğimin sıcağı ile hararetlendi.”

Bagır u köküs: Bağır (GS 182/3). Bkz. Bagır dagı köŋül. Köküs “göğüs”tür. GS 182/3 *Bagrım u köksüm bile köŋlümni kıldıŋ yaralıg.* “Bağrım ile gönlümü yaraladın.”

Bagır u köngül: Ciğer ve gönül (BV 409/2, 634/7; FK 65/4, 282/7, 589/4; GS 150/3; NŞ 299/5, 538/8). Bkz. Bagır dagı köŋül, Bagır u köküs. BV 409/2 *Bagrım u köŋlüm itige tu'melıg düşvār idi.* "Ciğerim ve gönlüm köpeğe yemeklik zordu."

Bagır u yürek: Ciğer ve yürek (FK 435/1). Bkz. Bkz. Bagır dagı köŋül, Bagır u köküs, Bagır köŋül, Yürek bagır (Karahanlı). FK 435/1 *İtiŋ ki bardı kılıp tu'me bagrım u yürekim.* "Köpeğin ciğerimi ve yüreğimi azık edip gitti."

Bagy u düşmanlık: Asi ve düşman (BN 218a/9). Bagy "asilik, baş kaldırma" (Şen 1993: Dizin/60); düşmanlık "düşmanlık, düşman olma hali" (Şen 1993: Dizin/194) anlamlarındadır. BN 218a/9 *Bā-vücūd bagy u düşmanlık küffār rusūmı bu él içide şāyı' édi ve islām atı ol hayl arasıda zāyi.* "Bununla beraber asi ve düşman kafirler adetleri bu il içinde duyulmuştu ve İslam adı o zümre arasında yitti."

Bahr ile kān: Deniz ve cevher ocağı (FK 133/2; Lis. Tayr 258). Bahr "deniz" (Karaağaç 2020: 351); kān "maden ocağı, memba, kaynak" (Karaağaç 2020: 458) anlamlarındadır. Lis. Tayr 258 *Her ni gerdūn bahr ile kānıda bar.* "Dönen her şey deniz ve cevher kaynağında var."

Bahr ü ber: Deniz ve kara (GS 225/2, 444/6; Lis. Tayr 440, 3159; Lütfi Div. 1/4; Sek. Div. 6; NŞ 657/41). Bkz. Bahr ile kān, Ber ve bahr (Kıpçak). Lütfi Div. 1/4 *Bahr u ber irür gark-ı na'īmiŋ anıŋ üçün / Deryāga tiker mevc ton u hārega hārā.* "Deniz ve kara senin bolluğuna boğulduğu için dalga denize ve çizgiler de mermere elbies diker."

Bahr u kān: Deniz ve cevher ocağı (BV 21/4, 241/5, 352/3, 698/1; FK 233/3; Lis. Tayr 2362, 3522; NŞ 31/4, 533/3; Sek. Div. 418, 649). Bkz. Bahr ile kān, Bahr u ber. Sek. Div. 418 *Körse bu san'at uyalur bahr u kān ey cān.* "Ey can, deniz ve cevher ocağı bunu görse utanır."

Bahr u tag: Dağ deniz (NŞ 179/3). Bkz. Bahr ile kān, Bahr u ber, Bahr u kān. Tag "dağ"dır. NŞ 179/3 *Bahr u tag itmeŋ gümān kim ol perī közümge yaş / Bu perī köŋlümge derd mihnet-i hicrān irür.* "O periyi dağ deniz sanmayın ki bu peri gözümde yaş, gönlümde ayrılı derdidir."

Baht u devlet: Baht (Lütfi Div. 39/4, 369/2, 471/2; Sek. Div. 387). Bkz. Baht u devlet (Harezm). Lütfi Div. 39/4 *Yā rab bu baht u devleti yoktur ki yaş irür.* "Ya Rab, bu baht göz yaşında yoktur."

Baht u ikbāl: Baht (Lütfi Div. 4/19). Bkz. Baht u devlet. İkbāl "bahtlılık, şans, talih" (Karaağaç 2020: 442) anlamındadır. Lütfi Div. 4/19 *Baht u ikbāl u zafer sizge mülāzimdür müdām.* "Baht ve zafer her zaman sizin yardımcınızdır."

Baht u sa'ādet: Baht (Sek. Div. 124, 234, 247, 347). Bkz. Baht u devlet, Baht u ikbāl, Baht u sa'ādet (Harezm). Sek. Div. 124 *Baht u sa'ādet işikiŋ toprakı birle müftehir.* "Baht ve saadet eşiğinin toprağı olmakla övünürler."

Baht u tāli': Baht (BN 220a/8; Lütfi Div. 250/3). Bkz. Baht u devlet, Baht u ikbāl, Baht u sa'ādet. Tāli' "talih, kader" (Karaağaç 2020: 574) anlamındadır. Lütfi Div. 250/3 *Āferīnler uşbu baht u tāli' ü istārega.* İşte bu baht ve yıldızlara aferin."

Bā'ıs u muharrik: Sebep olan (BN 121b/2). Bā'is "sebep olan" (Şen 1993: Dizin/62); muharrik "tahrik eden, hareket getiren, oynatan" (Devellioğlu 2005: 669) anlamlarındadır. BN 121b/2 *... biziŋ mirzālarnıŋ arasıda hamīş yamanlık ve fitnege bā'is u muharrik édiler.* "… bizim beylerin arasında her zaman kötülüğe sebeptiler."

Bākī vü pāyende: Ebedi (Sek. Div. 366). Bākī "baki, ebedi, ölümsüz" (Eraslan 1999: 406); pāyende "devamlı, sürekli" (Eraslan 1999: 553) anlamlarındadır. Sek. Div. 366 *Hak anı devlet bile bākī vü pāyende tutup / Körmesün bu hānedān devr-i felektin inkılāb.* "Hak onu devlet ile ebedi tutsun, bu hanedan feleğin dönüşünden dolayı değişiklik görmesin."

Bāl ü per: Kanat (BV 57/5, 73/8, 90/4; FK 493/5, 616/2; GS 207/3, 305/4; Lis. Tayr 389, 440, 950, 1595, 1646, 3040; NŞ 450/2). Bāl "kanat" (Karaağaç 2020: 353); per "kanat" (Karaağaç 2020: 533) anlamlarındadır. Lis. Tayr 440 *Ança urgay-biz bu yolda bāl ü per.* "Biz bu yolda öyle kanat çırpacağız."

Bar u yok: Var-yok (BV 581/8; FK 99/6, 99/8, 118/3, 358/6, 473/10, 562/8, 623/2; GS 34/4, 570/7, 680/7; Lis. Tayr 157, 1686, 2100, 2127, 2182, 2195, 2368, 2373, 2496, 2793; NŞ 41/5, 354/7, 523/8, 556/7). Bkz. Bar yok (Uygur), (Karahanlı),

(Kıpçak), Bar u yok (Karahanlı). Lis. Tayr 157 *Çün mevāni‘ bar u yok meslūb olup*. “Çünkü engellerin varı yoğu giderildi.”

Bara bara: Gide gide, sonra sonra (BN 223b/7; Şec. Ter. 85b/14, 94b/14, 103b/7-8). Bar- “varmak, gitmek” (Şen 1993: Dizin/68) anlamındadır. BN 223b/7 *Bara bara hast boluptur*. “Sonra sonra Hast olmuştur.”

Bāre bāre: Defa, kez (BV 532/7). Bāre “defa, kez” (Türkay 1988: 654) anlamındadır. BV 532/7 *Meger āsānrak bolgay bāre bāre*. “Oysaki defalarca daha kolay olacak.”

Barış kiliş: Gidiş geliş (Lis. Tayr 2874; NŞ 257/1). Bkz. Bara bara. Kil- “gelmek” (Karaağaç 2020: 471) anlamındadır. Lis. Tayr 2874 *Tüzdiler matlūb ile barış kiliş*. “İstek ile gidiş geliş yaptılar.”

Barış u kiliş: Gidiş geliş (FK 254/2, 265/3). Bkz. Barış kiliş. FK 254/2 *Fenā yolıda bu yaŋlıg imiş barış u kiliş*. “Yokluk yolunda gidiş geliş böyleymiş.”

Basīr u semī‘: Görüp duyan (FK 306/7). Basīr “görüp anlayan, basiretli” (Kaya 1989: 788); semi‘ “işiten; Allah” (Kaya 1989: 1205) anlamlarındadır. FK 306/7 *Ki dost fi‘liŋ ü kavlüŋgadur basīr u semi‘*. “Çünkü dost, yaptığını ve dediğini gören duyandır.”

Baş ayag: Baş ayak (FK 689/374). Bkz. Ayag u baş, Baş adak/ayak (Harezm), Baş adak (Kıpçak), Ayag ilig. FK 689/374 *Kiçiben baştın ayagdın tüştüm*. “Geçip baştan ayaktan düştüm.”

Baş ayak: Üst baş, takım elbise (BN 232a/8, 233b/11, 236a/2, 237a/13, 242a/13, 262b/12, 303a/5, 367b/2, 382a/1). Bkz. Ayag u baş, Baş ayag, Ayag ilig. BN 233b/11 *Şāh hasanga hāssa baş ayak ‘ināyet kıldım*. “Şah Hasan’a hükümdar elbisesi ihsan ettim.”

Baş göz: Göz kulak (olmak) (BN 296b/7). Bkz. Baş ayag, Baş köz (Harezm). BN 296b/7 *Fi’l-hāl agasının él günini ol baş göz kıldı*. “Hemen ağabeyinin halkına o göz kulak oldu.”

Baş ile cān: Baş ile can (NŞ 690). Bkz. Baş ayag, ‘Akl u cān, ‘Akl u cān u köŋül, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, Baş cān (Kıpçak). NŞ 690 *Baş ile cān terkin eylerler ‘aceb hengāmedür.* “Baş ve canla acele ederler acaba ne kargaşadır?”.

Baş u ayak: Baş ayak (NŞ 422/3, 479/2). Bkz. Baş ayag, Ayag ilig, Ayag u baş, Baş ayak. NŞ 422/3 *Yaka çāk u yalangaç baş u ayak.* “Yaka yırtık, baş ayak çıplak.”

Başga başga/Başka başka: Başka başka (NŞ 543/2; BN 212a/12). Bkz. Başga başga (Harezm), Başka başka (Kıpçak). BN 212a/12 *Bu iki aga ininiŋ cıhātını başka başka hizāne kılılıp édi.* “Bu iki ağabey kardeşin malı başka başka hazineler olarak saklanmıştı.”

Bat bat: Çabuk çabuk (BN 289a/13, 289a/14, 289b/1; BV 667/2; FK 548/6; GS 31/3, 260/3, 522/6, 530/3). Bat “çabuk, acele” (Şen 1993: Dizin/76) anlamındadır. BN 289a/13 *Bir pahar kim tükense ‘alāmeti budur kim tokmaknı geriyālga bat bat ve galaba galaba kakarlar.* “Bir bardak ki tükense alameti budur ki tokmağı geriyale çabuk çabuk ve çok çok kakarlar.”

Bat u kiç: Çabuk geç (Lis. Tayr 2100). Bkz. Bat bat. Kiç “geç” (Karaağaç 2020: 470) anlamındadır. Lis. Tayr 2100 *Tā‘at itse az u köp ya bat u kiç.* “İbadet etse az çok veya çabuk geç.”

Bata bata: Batarak (BN 193b/9, 193b/12). Bat- “batmak” (Şen 1993: Dizin/76) fiilidir. BN 193b/9 *Her kadam koyganfa béligeçe kögsigeçe bata bata kar teper édi.* “Her adım attığında beline, göğsüne kadar batarak kar teperdi.”

Bātın u zāhir: Görünen görünmeyen (iç dış) (BV 276/2). Bkz. Zāhir bātın (Harezm). BV 276/2 *Bātın u zāhiriŋ ahvālini kör kim kılmış / Zāyi‘ ol birni havātır bu birisin agraz.* “Görünenin ve görünmeyenin haline bakın ki birinin düşünceleri birinin istekleri kayıptır.”

Batkaklık balçıklık: Bataklık (BN 363b/12). Batkaklık “bataklık” (Şen 1993: Dizin/77); balçıklık “balçıklı, çamurlu” (Şen 1993: Dizin/64) anlamlarındadır. BN 363b/12 *İlgeri batkaklık balçıklık yaman su bar émiş, tus suyı dér émişler.* “İleride bataklık kötü bir su varmış, Tus suyu derlermiş.”

Bay u çıkan: Zengin fakir (FK 749). Bkz. Bay çıgay (Karahanlı), (Harezm). Çıkan "fakir, yoksul" (Kaya 1989: 847) anlamındadır. FK 749 *Tındurur bay u çıkannı hākim-i rūşen-zamīr.* "Gönlü aydınlık bilge zengini fakiri dindirir."

Bāzār u dükān: Pazar dükkan (FK 133/4). Bāzār "pazar" (Eraslan 1999: 408); dükān "dükkan" (Eraslan 1999: 438) anlamlarındadır. FK 133/4 *Şıhne buyrugıga bāzār u dükān içre nefāz.* "İnzibat memurunun pazar dükkan içinde sözü geçer."

Bég béget: Bey (BN 152b/5, 269a/5). Bég "bey" (Şen 1993: Dizin/80); béget "bey" (Şen 1993: Dizin/84) anlamlarındadır. BN 152b/5 *Kiçik kirim bég bégettin hiç kim hilāf-ı maksūd söz ayta almadı.* "Küçük kirim beyden hiç amacına aykırı söz işitmedi."

Bég ü béget: Beyler (BN 212b/7, 215b/5). Bkz. Bég béget. BN 215b/5 *Bég ü béget uluk kiçik saçık kétürdiler.* "Beyler, küçük büyük saçı getirdiler."

Bég ü han: Bey ve han (Lütfi Div. 132/5). Bkz. Bég béget, Bég ü béget, Big ü han (Karahanlı). Lütfi Div. 132/5 *Ahvālını ol bigime vü hanıma aytıŋ.* "Halini beyime ve hanıma söyleyin."

Belā fitne: Bela fitne (Lütfi Div. 85/2). Bkz. Fitne belā isiz (Karahanlı). Lütfi Div. 85/2 *Ol şūh başıda ni belā fitne bar irür.* "O güzelin başında ne bela fitne vardır."

Belā vü derd: Bela ve dert (BV 89/2, 111/7, 179/2, 217/4; GS 192/5, 609/1, 804). Bkz. Belā fitne, Āh u derd. BV 89/2 *Meger öler küni ferhād birle mecnūnnıŋ / Belā vü derdiga 'ışk iyledi mini vāris.* "Ferhat ile Mecnun öldüğünde aşk, beni bela ve derde mirasçı yaptı."

Belā vü fitne: Bela ve fitne (GS 302/4; Lütfi Div. 44/5). Bkz. Belā fitne, Belā vü derd. Lütfi Div. 44/5 *Belā vü fitnega lutfī kalıptur andın kim / Nigāhı fitne vü bakmaslıgı belā kıladur.* "Sevgilinin bakışı fitne ve bakmaması bela olduğundan Lutfi, bela ve fitneye kalmıştır."

Belā vü gussa: Bela ve üzüntü (BV 387/5; Lütfi Div. 13/2). Bkz. Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne. Gussa "üzüntü, kaygı, tasa" (Karaağaç 2020: 413) anlamındadır. Lütfi Div. 13/2 *Köŋül çü bilmeyin öz haddını sini sivdi / Belā vü*

gussa bile mübtelā kirek bolsa. “Bela üzüntüye düşkün olan gönül kendi haddini bilmeden seni sevdi.”

Belā vü imgek: Sıkıntı (NŞ 372/2). Bkz. Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü emgek (Harezm). NŞ 372/2 *Tut özüŋge ferd ü bī-keslik belā vü imgekin.* “Teklik ve kimsesizlik sıkıntısıyla kendine tut.”

Belā vü mihnet: Bela ve sıkıntı (FK 534/6). Bkz. Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü imgek, Belā vü mihnet (Karahanlı), (Kıpçak). FK 534/6 *Mini bī-dillik belā vü mihnetidin kutkaru.* “Beni aşıklık bela ve sıkıntısından kurtarak …”.

Belā vü mihnet ü gam: Bela ve keder (NŞ 213/2). Bkz. Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü imgek, Belā vü mihnet. Gam “üzüntü, keder, kaygı” (Karaağaç 2020: 408) anlamındadır. NŞ 213/2 *Bā‘is-i yüz miŋ belā vü mihnet ü gam bolmaŋız.* “Yüz bin bela ve kederin sebebi olmayın.”

Belī belī: Elbette (Sek. Div. 335). Belī “evet, elbette” (Eraslan 1999: 409) anlamındadır. Sek. Div. 335 *Belī belī bolur ol yirde resm-i pāy-endāz.* “Elbette o yerde ayak basma töreni olur.”

Bend bend: Düğüm düğüm (BV 238/4, 359/3, 597/2; FK 684/14; GS 230/1; Lütfi Div. 243/6; NŞ 338/7). Bend “bağlama, bağ, düğüm” (Karaağaç 2020: 357) anlamındadır. Lütfi Div. 243/6 *Saçıŋdın çün ugurlar müşg-i hōş-būy / Kılurlar bend bend anı hotende.* “Saçından güzel kokular çalarlar. Onu Hoten’de düğüm düğüm yaparlar.”

Bende vü āzād: Köle ve serbest (NŞ 408/7). Bkz. Āzād u fārig. Bende “bağlı; kul, köle” (Karaağaç 2020: 357); anlamındadır. NŞ 408/7 *Bende vü āzādga bīdād iter bu bagnıŋ / Sünbüliniŋ sündüsi hem süsen-i āzādı hem.* “Bu bağın hem sümbülünün sündüsü hem de özgür süseni köleye ve serbeste zulmeder.”

Ber-ā-ber: Birlikte, beraber; eşit, denk (GS 16/2, 472/6; Sek. Div. 206, 723). Bkz. Ber-ā-ber (Kıpçak), (Çağatay). Sek. Div. 206 *Ugan ezelde kılıptur çü himmetiŋni bülend / Seniŋ kaşıŋda ber-ā-ber hazef bile dirhem.* “Allah ezelde senin himmetini yüce kılmıştır. Senin nazarında dirhem ile çömlek parçası eşittir.”

Berg ü bār: Yaprak ve meyve (BV 344/7; GS 179/4; NŞ 190/4). Berg "yaprak" (Türkay 1988: 658); bār "meyve" (Türkay 1988: 653) anlamlarındadır. BV 344/7 *Ki cevr jālesidin tüşti berg ü bārı anıŋ.* "Onun yaprağı meyvesi eziyet jalesinden düştü."

Béş altı: Beş altı (BN 140a/2, 174a/12, 200b/8, 203b/4, 215b/4, 226b/9, 233b/2, 248a/7, 249b/3, 263b/4, 264a/7, 267a/9, 278b/14, 301a/2, 304a/3, 332b/12, 351b/12, 351b/14, 353b/6, 376a/4, 380a/1; Şec. Ter. 85a/15, 85b/7, 86a/2). Bkz. Béş altı (Harezm), Biş altı (Kıpçak). BN 140a/2 *Tornıŋ bir uçını béş altı karı yırakrak bérkitürler.* "Ağın bir ucunu beş altı arşın uzağa sağlamlaştırırlar."

Bezl ü cūd: Cömertlik (Lis. Tayr 3572). Bezl "bol bol verme; saçma" (Türkay 1988: 659); cūd "cömertlik" (Türkay 1988: 676) anlamlarındadır. Lis. Tayr 3572 *Halk şākir bezl ü cūdudın durur.* "Halk, cömertliğine şükredendir."

Bī-āb u tāb: Parlak ve taze olmayan (Lütfi Div. 43/3). Bkz. Āb u tāb. Bīāb u tāb "parlak, taze ve güzel olmayan, bayat" (Karaağaç 2020: 359) anlamındadır. Lütfi Div. 43/3 *Ol yüz ü zülf üçün öleyin min kim allıda / Cennet ü gül ü benefşesi bī-āb u tāb irür.* "Ben senin yüzün ve saçın öleyim. Çünkü cennetin gülü ve menekşesi onlar gibi parlak ve taze değildir."

Bī-ceng ü cidal: Savaş (BN 128a/3). Ceng "savaş" (Şen 1993: Dizin/152) cidal "mücadele, karşılıklı çatışma, savaş" (Şen 1993: Dizin/145) anlamlarındadır. BN 128a/3 *Rabī'ül'l-āhir ayınıŋ evāhiride téŋri ta'ālā fazl u kerem bile kābul ve gazni mülk ü vilāyāti sānī bī-ceng ü cidal müyaesser u musahhar kıldı.* "Rebi'ü'l-ahir ayının son günlerinde Allah'ın lütfuyla Kabul ve Gazni memleketleri ikinci kez savaşsız ele geçirildi."

Bī-dād u cefā: Zulüm (BV 134/10; FK 689/414; NŞ 355/4). Bī-dād "zulüm" (Karaağaç 2020: 359); cefā "eziyet, incitme" (Karaağaç 2020: 374) anlamlarındadır. BV 134/10 *İy nevāyī hecr bī-dād u cefāsıdın ni gam / Her gedā kim husrev-i gāzī dik anıŋ şāhı bar.* "Ey Nevayi, ayrılığın zulmünden ne gam olacak, her kölenin Hüsrev-i Gazi gibi şahı var."

Bī-dād u zulm: Zulüm (BV 658/29; FK 304/5, 350/6, 379/3; GS 499/3; NŞ 61/6, 290/4). Bkz. Bī-dād u cefā. Zulm "zulüm, haksızlık" (Karaağaç 2020: 618)

anlamındadır. BV 658/29 *Her niçe ötkerse haddin müdde'ī bī-dād u zulm / Ötkere-almas visāliŋ müdde'āsıdın mini.* "Nasıl inatçı, haddini aşıp zulüm etse de beni kavuşma iddiasından vazgeçiremez."

Bī-dil bī-cān: Cansız (NŞ 83/6). Bī olumsuzluk edatı ile bī-dil "gönülsüz", bī-cān "cansız" anlamların gelmektedir. NŞ 83/6 *Bir dagı tirgüzgeli mén ol bī-dil bī-cānga at.* "Bir daha dirilterek beni cansız (aşığa) at."

Bī-dil ü dīvāne: Deli divane (NŞ 638/1). Bkz. Bī-dil bī-cān, 'Ākil ü dīvāne, 'Āşık u dīvāne. NŞ 638/1 *Çü koydum 'ışk uyat her bī-dil ü dīvānedin dagı*. "Her bir deli divaneden bile aşk utancını bıraktım."

Bī-gıll u gış: Kin ve garazdan, dedikodudan, çekiştirmekten, baskı ve tehditten uzak (BN 187a/11, 247b/8). Bī-gıll "gizli düşmanlık, kin ve garazdan uzak" (Şen 1993: Dizin/95); gış "hile, kandırma; kötülük etme, hainlik" (Şen 1993: Dizin/233) anlamlarındadır. BN 187a/11 *Fi'l-vākı' bī-gıll u gış ārāmīda meclisī édi.* "Gerçekten kin ve garazdan uzak sakin meclisliydi."

Bī-hadd ü bī-endāze: Ölçüsüz (GS 110/3). Bī-hadd "hadsiz, sınırsız" (Karaağaç 2020: 359); bī-endāze "derecesiz" (Eraslan 1999: 443) anlamlarındadır. GS 110/3 *Tofrag oldı kūyide bī-hadd ü bī-endāze rūh.* "Ölçüsüz ruh yolunda toprak oldu."

Bī-hadd u bī-kıyās: Sınırsız ve ölçüsüz (BN 200a/7, 255b/5). Bkz. Bī-hadd ü bī-endāze. BN 200a/7 *Şāh bégim ve hanım bī-hadd u bī-kıyās muztarib u münfa'il ve ser-efgende vü hacel bolupturlar.* "Şah Beyim ve Hanım sınırsız ve ölçüsüz sıkıntılı, kederli ve mahçup olmuştur."

Bī-hadd u bī-nihāyet: Engin, sonsuz (BN 291b/7, 292a/1). Bkz. Bī-hadd ü bī-endāze, Bī-hadd ü bī-kıyās, Bī-hadd ü kıyās. Bī-nihāyet "nihayetsiz, sonsuz, sınırsız, engin" (Şen 1993: Dizin/103) anlamındadır. BN 291b/7 *Yana bir letāfeti budur kim her sınıftın ve her hırfegerdin bī-hadd u bī-nihāyattur.* "Yine bir güzelliği budur ki her sınıftan ve her sanatçıdan engindir."

Bī-hadd u hasr: Sınırsız ve engin (BN 153a/13). Bkz. Bī-hadd ü bī-endāze, Bī-hadd ü kıyās, Bī-hadd ü bī-kıyās, Bī-hadd u bī-nihāyet. Hasr "sıkıştırma, etrafını çevirme" (Şen 1993: Dizin/265) anlamındadır. BN 153a/13 *Né yalguz bu kuş her*

kuşdın bī-hadd u hasr bu su yakasıda kalın kuşnıŋ yumurtkası. "Ne yalnız bu kuş, her kuştan sınırsız ve engin bu su yakasında kalın kuşun yumurtası."

Bī-hadd ü kıyās: Sınırsız ve ölçüsüz (Lis. Tayr 1325). Bkz. Bī-hadd ü bī-endāze, Bī-hadd ü bī-kıyās, Bī-hadd u bī-nihāyet, Bī-hadd u hasr. Kıyās "karşılaştırma" (Karaağaç 2020: 469) anlamındadır. Lis. Tayr 1325 *Zīnet ü zīb anda bī-hadd ü kıyās.* "Süs onda sınırsız ve ölçüsüz."

Bī-hadd ü pāyān: Sınırsız (BV 439/2; BV 294/5, 312/6, 388/3; FK 128/5; Lis. Tayr 3084). Bkz. Bkz. Bī-hadd ü bī-endāze, Bī-hadd ü bī-kıyās, Bī-hadd u bī-nihāyet, Bī-hadd u hasr, Bī-hadd ü kıyās. Pāyān "son, nihayet; uç, sınır" (Karaağaç 2020: 533) anlamındadır. BV 439/2 *Līk munça bī-had ü pāyān ikenni bilmedim.* "Ancak bunca sınırsız olduğunu bilmedim."

Bī-hānumān: Yersiz yurtsuz (GS 6/5, 90/2, 217/3, 237/6, 240/4, 523/7, 605/5). Hānumān "ev bark" (Şen 1993: Dizin/259) anlamındadır. GS 237/6 *Ni bolsa min kibi āvāre-i bī-hānumān irmes.* "Ne olsa ben gibi yersiz yurtsuz avare değildir."

Bī-hānumānī: Yersiz yurtsuz (GS 232/8; FK 652/1). Bkz. Bī-hānumān. GS 232/8 *Gam yimeŋ dīvāne-i bī-hānumānī bīş imes.* "Gam yeme, artık yersiz yurtsuz divane değildir."

Bī-hānumānrak: Daha yersiz yurtsuz (GS 605/5). Bkz. Bī-hānumān, Bī-hānumānī. GS 605/5 *Şükr mindin kūyide bī-hānumānrak yok kişi.* "Şükür benden daha yersiz yurtsuzu yok."

Bihār u kān: Denizler ve cevher ocağı (Sek. Div. 204, 665). Bkz. Bahr ile kān, Bahr u kān. Bihār "denizler" (Eraslan 1999: 411) anlamındadır. Sek. Div. 204 *Bolur 'atāsıdın anıŋ bihār u kān mukhem.* "Onun ihsanından dolayı denizler ve cevher ocağı gereksiz olur."

Bī-hod u mest: Sarhoş (FK 689/390). Bī-hod "kendinde olmayan, çılgın" (Karaağaç 2020: 360); mest "sarhoş" (Kaya 1989: 1098) anlamındadır. FK 689/390 *Kim bile kündüz ikin bī-hod u mest / Kiçe kay bezmde irkin pā-best.* "Acaba kim ile gündüz sarhoş, gece hangi mecliste esir?".

Bī-hod u şeydā: Şaşkın (FK 67/6). Bkz. ‘Āşık u şeydā, ‘Āşüfte vü şeydā, Bī-hod u mest. FK 67/6 *İy hoş ol kim anı bu bezmde mey / Kılmadı bī-hod u şeydā mutrib.* “Ey çalgıcı, bu mecliste içki hoştur ki şaşkın etmedi.”

Bī-hūş u hayrān: Sersem ve hayran (GS 670/1). Bī olumsuzluk edatı ile bī-hūş “akılsız” (Karaağaç 2020: 435); hayrān “şaşmış, şaşırmış” (Karaağaç 2020: 427) anlamlarındadır. GS 670/1 *İvrüley başıŋga vü bī-hūş u hayrānıŋ bolay.* “(Aklı) başına dönecek ve sersem ve hayranın olacak.”

Bī-kes ü bī-yār: Yalnız (GS 259/7). Bī olumsuzluk edatı ile bī-kes “kimsesiz”, bī-yār “yarsız” anlamların gelmektedir. GS 259/7 *Ta‘n kılmaŋ kim nevāyī bī-kes ü bī-yār imiş.* “Hoş görün ki Nevayi yalnız imiş.”

Bil ü agız: Bel ve ağız (BV 361/7, 388/7, 476/2, 571/7; FK 174/2, 418/5, 645/2, 825; GS 680/7; Lütfi Div. 75/2, 128/2, 249/8; NŞ 608/2). Bkz. Agız u bil. Lütfi Div. 75/2 *Ol bil ü agızdın ni temettu‘ köreyin kim / Ma‘dūm temennāsı vü ni mültemisi bar.* “O bel ve ağızdan ne kâr göreyim ki ne selamı ne kayırması var.”

Bile bile: Bilerek (GS 211/7). Bil- “bilmek” fiilidir. GS 211/7 *Cemā‘atī ki siver yārıŋız bile bile siz.* “Ey cemaat, yarini bilerek seversiniz.”

Bī-menzil ü me’vā vü mekān: Yersiz yurtsuz (GS 135/5). Menzil “konaklama yeri, konak; mesafe” (Karaağaç 2020: 500); me’vā “yurt, mesken” (Eraslan 1999: 522); mekān “mekân, yer” (Karaağaç 2020: 498) anlamlarındadır. GS 135/5 *Habbezā ‘ışk ki ger ye’s fezāsı dur anıŋ / Barça bī-menzil ü me’vā vü mekānlarga melāz.* “Ne hoş aşk ki onun ümitsizliğini arttırandır, bütün yersiz yurtsuzlara mekandır.”

Bī-mihnet ü gam: Dertsiz (GS 462/1). Bkz. Belā vü mihnet, Belā vü mihnet ü gam. GS 462/1 ‘*Işk ara min min demī bī-mihnet ü gam bolmagan*. “Aşkta bir an dertsiz olmayan benim.”

Bī-mihr ü terahhum: Sevgisiz ve merhametsiz (NŞ 438/3). Mihr “güneş; sevgi” (Karaağaç 2020: 504); terahhum “merhamet etme, acıma, şefkatte bulunma” anlamlarındadır. NŞ 438/3 *‘Işk içre niçük kim maŋa yok sabr u tahammül / Hüsn*

ehliga yok sin kibi bī-mihr ü terahhum. "Aşk içinde nasıl ki bana sabır ve dayanma yok ise güzeller içinde de senin gibi sevgisiz ve merhametsiz yok."

Bī-nām u nişān: Adsız esersiz (BV 131/6, 458/4, 515/6; GS 135/1; GS 605/6). Bkz. Nam u nişān (Karahanlı). GS 135/1 *Dimegil kūyini bī-nām u nişānlarga melāz.* "Adsız esersizlere mahalleni sığınılacak yer diye deme."

Bī-nām u nişānlıg: Adı eseri olmayan (BV 198/5). Bkz. Bī-nām u nişān. BV 198/5 *Eser yok köŋlide ol şūhnıŋ nām u nişanlımdın / Netīce 'aks birdi bizge bī-nām u nişānlıglar.* "Gönlümde o sevgilinin adı eseri yok, sonunda bize adsız esersizler yankı verdi."

Bir bir: Bir bir (BN 355a/6, 378b/10; BV 48/2, 158/1, 190/1, 246/2, 259/2, 659/34; BV 387/2, 401/1, 459/3, 501/1, 600/4, 660/53, 667/1, 721/4; FK 26/4, 88/5, 267/1, 290/7, 323/4, 361/3, 458/5, 473/5, 534/1, 685/26, 705/2; GS s. 5/8, 56/2, 72/4, 81/4, 149/7, 153/4, 153/5, 157/4, 181/3, 195/2, 258/6, 260/7, 648/8, 683/31, 683/79, 837, 860; Lis. Tayr 1064, 1080; Lütfi Div. 165/5, 189/4, 235/5, 251/5, 369/1, 369/2; NŞ 5/2, 108/3, 126/4, 192/2, 249/2, 265/1, 352/3, 370/5; Sek. Div. 88; Şec. Ter. 66b/13, 77a/4, 82a/11, 84a/19, 84b/14, 85a/7, 92b/1, 94b/18, 100b/9). Bkz. Bir bir (Uygur), Bır bır (Karahanlı), Bir bir (Harezm), (Kıpçak). Sek. Div. 88 *Ni kim nūşīn-revān 'adlı işi içre kıldı taksīrin / Kamugıŋa anıŋ bir bir şerīf zātı zamān kildi.* "Onun şerefli zatı, Nuşin-revan'ın adalet işinde kıldığı her kusura bir bir kefil oldu."

Bir iki/ikki: Bir iki (BN 127b/2, 145b/9, 150a/5, 150b/13, 151a/12, 158b/2, 158b/4, 159b/4, 160a/4, 161a/4, 162b/7, 184b/9, 202b/8, 203a/10, 211b/9, 220b/13, 225a/12, 225b/7, 233a/14, 236a/6, 253a/4, 258b/14, 261a/8, 261b/1, 261b/9, 262a/2, 262b/8, 267a/2, 272a/6, 273b/11, 282a/5, 294a/14, 302b/6, 306a/4, 306a/5, 306a/14, 332a/2, 333b/11, 334a/1, 336b/9, 338a/11, 367a/12, 368a/7, 370b/6, 372a/4, 379b/1, 380b/6; BV 372/5, 627/2; BV 452/6; FK 112/5, 147/3, 265/3, 299/6, 345/4, 571/4, 689/221; FK 357/6; GS 233/2; GS 348/7, 424/5; Lis. Tayr 2453, 3588, 3589; Lis. Tayr 916, 2154; Lütfi Div. 69/6; NŞ 48/8, 71/4, 185/2). Bkz. Bir iki (Uygur), (Harezm), Bir ikki (Kıpçak). Lütfi Div. 69/6 *Bir ikki haftada anıŋ işi tamām irür.* "Bir iki haftada onun işi tamam olur."

Bir- ü al-: Alışveriş yapmak (GS 225/7). Bkz. Al- bir- (Karahanlı). GS 225/7 *Dost közle hasmdın üzgil köŋül kim tüşse iş / Birmes u almas imiş a'da köŋül ahbāb köz.* "İş düşse dost gözüyle düşmandan gönlünü kes, düşman gönül dost gözle alışveriş yapmazmış."

Birer birer: Birer birer (BN 144a/1, 159b/9, 160b/2, 231b/2, 258b/8, 302b/3, 335a/3). Bkz. Birer birer (Uygur), (Harezm). BN 159b/9 *Mén mullā babadın on bir günāhını birer birer hātır-nişān kılıp aytıp yéberdim.* "Ben Mulla Babadan on bir günahını birer birer hatırlatıp, söyleyip gönderdim."

Birer ikirer: Birer ikişer (GS s. 19/9). Bkz. Birer birer. GS s. 19/9 *... birer ikirer nasīhat-ārā ve mev'ize-āsā beyt irtikāb kılındı ...* "… birer ikişer nasihat süsleyen ve öğüt gibi beyit yazma işine girişildi …".

Birin birin: Birer birer (BV 588/4; FK 358/4; GS 414/3, 488/3, 750; NŞ 111/2). Bkz. Birin birin (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). BV 588/4 *Tenimni za'f kılıp sübha tārı dik halka / Birin birin körünüp mühre dik bogun bogunı.* "Vücudumu güçsüzleştirip tesbih tanesi gibi halka, birer birer görünüp yumru gibi boğum boğum."

Birin ikin: Birer ikişer (BN 198b/7-8, 246a/12, 306b/5). Bkz. Birin birin. İkin "ikişer" anlamındadır. BN 198b/7-8 *Yagını tépretkendin soŋ birin ikin çapışıp kele başladılar.* "Düşmanı hareketlendirdikten sonra birer ikişer koşturup gelmeye başladılar."

Birk birk: Sağlam sağlam (FK 62/7). Birk "katı, sağlam" (Kaya 1989: 811) anlamındadır. Sözcüğün tekrarıyla ikileme oluşmuştur. FK 62/7 *İkki yandın kol hamāyil birk birk andak çikip / Kim yana bir birdin ayrılmas misillig ornaşıp.* "İki yandan kol kayışı öyle sağlam çekse de yine yerleşmiş gibi birbirinden ayrılmaz."

Bī-sabr u karārī: Sabırsız (BV 209/1). Bkz. Sabr karār (Harezm), (Kıpçak). BV 209/1 *Kişi körmey durur 'ışk içre zārī min kibi hergiz / Gam-ı hicrānda bī-sabr u karārī min kibi hergiz.* "Kişi asla aşk içinde benim gibi ağlayıp sızlanan, ayrılık derdinde sabırsız olanı görmeyecektir."

Bī-safā vu harāb: Kötü ve harap (BN 299b/13). Bī-safā "safasız; güzelliği, çekiciliği olmayan" (Şen 1993: Dizin/110); harāb "harap, yıkık, viran; bozuk; yorgun, bitkin" (Şen 1993: Dizin/262) anlamlarındadır. BN 299b/13 *Andak bī-safā vu harāb yerler édi kim yüz kerāhat u nā-hoşluk bile andın ʻubūr éttük.* "Öyle kötü ve harap yerlerdi ki yüz nahoşlukla istemeyerek oradan geçtik."

Bī-ser ü pā: Sefil (Lütfi Div. 154/6). Bīser "başsız", pā "ayak" anlamlarındadır. Lütfi Div. 154/6 *Düşmen ü dost arasında min-i gāfilni / Bī-ser ü pā kıla durgan bu köŋüldür bu köŋül.* "Gafil olan beni dost ve düşman arasında sefil edip duran bu gönüldür."

Bī-ser ü pālıg: Sefil (FK 601/8). Bkz. Bīser ü pā. FK 601/8 *İy nevāyī bī-ser ü pālıg çu kıldıŋ ihtiyār.* "Ey Nevayi, sefilliğe razı oldun."

Bīş ü kem: Fazla ve eksik (GS 683/130; Lis. Tayr 862). Bīş "artık, ziyade"; kem "eksik; fena, kötü" (Karaağaç 2020: 464) anlamlarındadır. GS 683/130 *Sülūk emride urmayın bīş ü kem.* "Süluk emrinde eksik fazla vurmayın."

Bī-şibh ü misāl: Benzersiz (FK 578/4, 689/259; Lis. Tayr 321). Şibh "benzeme, benzeyen şey" (Kaya 1989: 1242); misāl "örnek, benzer" (Kaya 1989: 1110) anlamlarındadır. FK 578/4 *Sizge şāhī bar bī-şibh ü misāl.* "Sizde benzersiz bir şahlık var."

Bī-tāb u tūş: Güçsüz kuvvetsiz (Lis. Tayr 2907). Bī-tāb "bitkin, yorgun" (Devellioğlu 2005: 111) anlamındadır. Lis. Tayr 2907 Kim tüş irmestür bu ay bī-tāb u tūş. "Bu ayın güçsüz kuvvetsiz olması düş değildir."

Bī-taʻn u tanz: Ayıpsız alaysız (GS 683/119). Taʻn "ayıplama, yerme" (Türkay 1988: 874); tanz "herkesle eğlenme, alay etme" anlamlarındadır. GS 683/119 *Bu söz sıdkıga dagı bī-taʻn u tanz / Delālet kılur āyet-i kentü kenz.* "Bu söz doğruya dahi ayıpsız alaysızdır, Kentü kenz ayeti buna delalettir."

Bī-tereddüd ve bī-dagdaga: Güvenilir şekilde ve kolayca (BN 193a/5). Bī-tereddüd "tereddütsüz, duraksamadan; güvenilir şekilde" (Şen 1993: Dizin/111); bī-dagdaga "sıkıntısız, kolay" (Şen 1993: Dizin/94) anlamlarındadır. BN 193a/5

Kandahār yolı egerçi bir néme yırakraktur velī bī-tereddüd ve bī-dagdaga barılur. "Kandahar yolu biraz uzak olsa da güvenilir şekilde ve kolayca gidilir."

Bitip bitip: Yazarak (BN 209a/10). Biti- "yazmak" (Şen 1993: Dizin/111) anlamındadır. BN 209a/10 *Tamām on on ve éllig éllig bitip bitip on ulugı ve éllig ulugı ta'yīn étip édim.* "Tamam on on ve elli elli yazarak on büyüğü ve elli büyüğü tayin etmiştim."

Bī-tūş u tāb: Güçsüz kuvvetsiz (Lis. Tayr 806, 3088). Bkz. Bī-tāb u tūş. Lis. Tayr 3088 *Tenleri yol rencidin bī-tūş u tāb.* "Vücutları yol sıkıntısından güçsüz kuvvetsiz."

Bī-vehm ü bāk: Korkusuz ve kuruntusuz (FK 154/4; GS 330/4, 478/4; Lis. Tayr 1348). Vehm "kuruntu" (Karaağaç 2020: 599); bāk "korku" (Karaağaç 2020: 352) anlamlarındadır. GS 478/4 *Kim hecr derdidin yana bī-vehm ü bāk min.* "Ki ayrılık derdinden yine korku ve kuruntudayım."

Bogun bogun: Boğum boğum (BV 588/4; GS 414/3). Bogun "boğum" (Türkay 1988: 666) anlamındadır. BV 588/4 *Tenimni za'f kılıp sübha tārı dik halka / Birin birin körünüp mühre dik bogun bogunı.* "Vücudumu güçsüzleştirip tesbih tanesi gibi halka, birer birer görünüp yumru gibi boğum boğum."

Bola bola: Olarak (BN 241a/4). Bol- "olmak" fiilidir. BN 241a/4 *Panchīr suyınıŋ katılışıda cāla tagnıŋ tokunuşıga urunup gark bola bola bardı.* "Parchir Irmağı'nın katılışında Cala Dağı'nın dokunuşuna vurulup boğula boğula gitti."

Botra- tarka-: Dağıtmak (BN 209a/4). Botra- "etrafa dağılmak, dağılmış olmak" (Şen 1993: Dizin/130); tarka- "dağıtmak" (Atalay 1970: 159) anlamlarındadır. BN 209a/4 *... yokkarı koyı koy ve uy ve aşlık ve saman cihetidin çerik élinin köpregi botrap tarkap édi.* "… yukarı aşağı koyun, sığır ve yemeklik ve saman mallarından asker elinin çoğu dağıtmıştı."

Bölek bölek: Bölük bölük (BN 203b/8, 315b/7). Bölek "bölük, parça, kısım" (Şen 1993: Dizin/131) anlamındadır. BN 203b/8 *Mālnı yandurup tüşkendin soŋ her tarafdın bölek bölek kélip tüzge tüşüp uruş engīzi kıldılar.* "Malını aktarıp konakladıktan sonra her taraftan bölük bölük gelip, düze varıp harekete geçtiler."

Bölük bölük: Bölge bölge (Şec. Ter. 76b/2). Bkz. Bölük bölük (Harezm). Şec. Ter. 76b/2 *Hindūstan tégen bölük bölük köp yurt bolur.* "Hindistan bölge bölge çok büyük bir yurttur."

Bulug u ollug: Bulu olu (Lis. Tayr 2238). Lis. Tayr 2238 *Bulug u ollug bolup ref' ortadın.* "Bulu olu olup ortadan kalkar."

Būm ile zāg: Baykuş ve karga (GS 800). Būm "baykuş", zāg "karga" (Karaağaç 2020: 614) anlamlarındadır. GS 800 *Bergin çü mülevves eyledi būm ile zāg / İmdi anı islemekke yüz hayf-ı dimāg.* "Baykuş ve karga yaprağını pisletiği için şimdi bunu dinlediğimde yüzlerce eyvah ediyoru."

Burc bārū: Sur (BN 219a/1). Burc "kale çıkıntısı" (Şen 1993: Dizin/141)"; bārū "kale duvarı, sur" (Şen 1993: Dizin/73) anlamlarındadır. BN 219a/1 *Géçe anda bolup sabāhı korgannıŋ burc bārūsını mülāhaza kılıp atlanıp ordu keldim.* "Gece olup sabahında kalenin surlarını düşünüp, atlanıp, ordu geldim."

Burc u bārū: Sur (BN 157b/13). Bkz. Burc bārū. BN 157b/13 *Korgannıŋ burc u bārūsınıŋ şikest ü rīhtını béglerge ve sipāhīlarga fermān boldı kim ıslāh u meremmet kılgaylar.* "Kalenin surlarını kırmak ve dökmek beylere ve askerlere emredildi ki düzenleyip onaracaklar."

Burç u kāh: Kale köşk (NŞ 658/49). Bkz. Burc bārū, Burc u bārū. Kāh "köşk, kasır; bina; oda" (Türkay 1988: 752) anlamındadır. NŞ 658/49 *Burc u kāhıga tama' gayr-ı zevāl eylemeŋiz.* "Kale ve köşkü bitmeyen hırsla istemeyin."

Burungı ve soŋgı: Önceki ve sonraki (BN 304a/4). Burun "önce, evvel" (Şen 1993: Dizin/141); soŋ "son" anlamlarındadır. BN 304a/4 *... burungı ve soŋgı cerīmesini 'avf kılıp fermānlar yéberildi.* "… önceki ve sonraki günahlarını affedip emirler gönderildi."

Būs u āgūş: Öpüp kucaklaşma (Lütfi Div. 128/2). Būs öpme, öpüş, öpücük" (Karaağaç 2020: 368); āgūş "kucak" (Karaağaç 2020: 335) anlamlarındadır. Lütfi Div. 128/2 *Kim bolur min kulga fikr-i būs u āgūş eylemek.* "Ki ben gibi kula öpüp kucaklama fikri olur."

Buta buta: Öbek öbek (BN 140b/5, 286b/14). Buta "kökünden veya gövdesinden çıkar çıkmaz dal ve yaprakları yerlere doğru yayılan funda veya çalı görünümündeki herhangi bir bitkinin bu şekline verilen ad; çiçeğin dıştan ikinci halkasında bulunan yaprakların hepsi, taçlı, taç yapraklı" (Şen 1993: Dizin/142) anlamındadır. BN 140b/5 *Bu ot buta buta çıkar üçün bütege dérler émiş.* "Bu bitki öbek öbek çıktığı için bütege derlermiş."

Cidal u ceng: Savaş (BN 187b/6). Bkz. Bī-ceng ü cidal. BN 187b/6 *Velī sipāhīlık rīv ü rengidin yırak ve merdānelik cidal u cengidin kırak édiler.* "Ancak askerlik hilesinden uzak ve erkeklik savaşının kenardaydılar."

Cāh u i'tibār: İtibar (FK 703/1). Cāh "itibar; makam, mevki" (Karaağaç 2020: 371); i'tibār "saygı gösterme; saygı, şeref" (Karaağaç 2020: 451) anlamlarındadır. FK 703/1 *Her kişi kim tapsa devrān içre cāh u i'tibār ...* "Her insan devrinde itibar bulsa …".

Cāh u māl: Makam mal (FK 558/8). Bkz. Cāh u i'tibār. Māl "mal, servet" (Eraslan 1999: 518) anlamındadır. FK 558/8 *Cāh u māl ehlide yok mihr ü vefā.* "Makam ve mal sahibinde vefa yoktur."

Cāh u māl u genc: Makam mal (Lis. Tayr 2173). Bkz. Cāh u i'tibār, Cāh u māl. Genc "hazine" (Eraslan 1999: 453) anlamındadır. Lis. Tayr 2173 *Cāh u māl u gencniŋ ni dahli bar.* Makam ve malın ne etkisi var?".

Cāh u menzilet: Makam ve rütbe (Lütfi Div. 2/13; Sek. Div. 35). Bkz. Cāh u i'tibār, Cāh u māl, Cāh u māl u genc. Menzilet "rütbe, derece, paye" (Eraslan 1999: 521) anlamındadır. Sek. Div. 35 *Ni beşer taptı bu cāh u menziletni ni melek.* "Bu makam ve rütbeye ne insan ne melek erişti."

Cāhil ü dānā: Cahil ve alim (FK 689/29; GS 3/7). Cāhil "bilgisiz" (Karaağaç 2020: 371); dānā "bilen, bilici, bilgili" (Karaağaç 2020: 385) anlamlarındadır. FK 689/29 *Yok bu iş cāhil ü dānāga barur.* "Yok bu iş cahile ve alime gider."

Cām u kadeh: Kadeh (BV 111/3). Cām; bardak, kadeh" (Karaağaç 2020: 371), kadeh "kadeh, içki bardağı" (Karaağaç 2020: 455); cām "sırça, anlamlarındadır. BV

111/3 *Uşattı şişe vü cām u kadeh bezm içre / Oyun tarīkını tıfl-āne iyledi ol şūh.* "O şuh, meclis içinde şişe ve kadehi kırdı, çocukça oyun oynadı."

Cām u mey: Kadeh ve şarap (GS 1/4, 1/7, 1/8). Cām "sırça, cam; bardak, kadeh" (Karaağaç 2020: 370); mey "şarap" (Karaağaç 2020: 502) anlamlarındadır. GS 1/8 *Sin gümān kılgandın özge cām u mey mevcūd irür.* "Senin tahmininden başka kadeh ve şarap hazırdır."

Cān bile cihān: Can ile cihan (FK 101/1). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān u cihān (Kıpçak). FK 101/1 *Maŋa eger dige-siz cān bile cihandın kiç / Kiçey velīk munı dimeŋiz ki andın kiç.* "Bana can ile cihandan geç deseniz geçerim ama ondan geç demeyin."

Cān bile/birle/ile köngül: Can ile gönül (BV 487/4, 586/3; Lütfi Div. 325/1; FK 159/7; GS 773, 819; FK 2/2, 562/3). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile cihān, Cān köŋül (Kıpçak), Cān u köŋül (Kıpçak). Lütfi Div. 325/1 *Cān bile köŋlümni 'ışkıŋga giriftār eyledi.* "Can ile gönlümü tutkun etti."

Cān ten: Can ten (GS 372/2). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile cihān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten (Karahanlı), (Harezm), Cān u ten/tin (Kıpçak). GS 372/2 *La'l ü hāli nakşı cānda tende kan u tāze dāg.* "Dudakları ve benleri canda ve tende kan ve taze yaradır."

Cān bile ten: Can ile ten (FK 489/9). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile cihān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān ten (Karahanlı), (Harezm), Cān u ten/tin (Kıpçak). FK 489/9 *Köygey andın hıred ü dāniş ile cān bile ten.* "Ondan akıl fikir ve can ile ten yanacak."

Cān u ciger: Can ciğer (Lütfi Div. 142/6; Sek. Div. 738). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile cihān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān bile ten. Ciger "ciğer" (Karaağaç 2020: 377) anlamındadır. Sek. Div. 738 *Ger hecriŋ otı cān u cigerge yaka kildi / Cānımga ni hoş şerbet-i vaslıŋ yaka kildi.* "Eğer ayrılığının ateşi canını ciğerini yakageldiyse canıma kavuşmanın şerbeti ne hoş merhem oldu."

Cān u cihān: Can ve cihan (BV 31/5, 59/5, 289/2, 326/5, 361/6, 361/6; FK 33/1, 133/3, 285/1, 517/5, 606/6, 783; GS 44/6, 123/4, 172/6, 680/1, 779, 847; Lis. Tayr 1696; Lütfi Div. 93/7, 161/3, 186/2, 411/1, 432/1; NŞ 51/2, 85/4, 277/5, 398/2, 533/4, 552/5). Bkz. Cān u cihān (Kıpçak), ʻAkl u cān, ʻAkl u cān u köŋül, ʻAkl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile cihān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān bile ten, Cān u ciger. Lütfi Div. 93/7 *Ot eger sunı köyürmes bolsa iy cān u cihān / Ni üçün bu lufīniŋ cānın dudakıŋ köydürür.* "Ey can ve cihan, ateş eğer suyu yakmazsa dudağın bu Lutfi'nin canını niçin yakar."

Cān u cism: Ruh ve beden (NŞ 195/1, 350/3, 355/1). Bkz. ʻAkl u cān, ʻAkl u cān u köŋül, ʻAkl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile cihān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān. Cism "madde, beden, gövde" (Karaağaç 2020: 378) anlamındadır. NŞ 195/1 *Asrasam köŋlümde cān u cism-i gam-nāk örtenür.* "Gizlesem kederli ruhum ve bedenim yanar."

Cān u dil: Can ve gönül (Lütfi Div. 186/6, 193/6, 210/2, 463/1; Sek. Div. 463). Bkz. ʻAkl u cān, ʻAkl u cān u köŋül, ʻAkl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile cihān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil (Harezm),. Lütfi Div. 186/6 *Cān u dil şehrini bozsaŋ boz u hᵛah yagma kıl.* "Can ve gönül şehrini bozsan boz, istersen yağmala."

Cān u köŋül: Can ve gönül (BV 17/7, 26/5, 149/4, 174/7, 201/3, 204/3, 217/3, 264/2, 293/9, 350/2, 361/2, 361/5, 364/6, 374/4, 408/3, 410/3, 469/7, 479/3, 483/5, 487/2, 550/3, 550/5, 584/4; FK 13/3, 30/2, 66/5, 74/2, 99/5, 209/2, 213/3, 213/7, 217/5, 330/4, 405/1, 424/7, 446/9, 511/4, 565/5; GS 6/4, 34/9, 223/3, 262/4, 279/3, 289/4, 338/4, 346/1, 346/2, 547/6, 813, 821; Lis. Tayr 65, 332; Lütfi Div. 75/6, 108/1, 108/4, 110/3, 231/2, 258/5; NŞ 21/4, 21/6, 62/1, 62/4, 64/5, 217/5, 262/7, 520/5, 525/3). Bkz. ʻAkl u cān, ʻAkl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, ʻAkl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile cihān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül (Kıpçak). Lütfi Div. 108/1 *Cān u köŋül kişveriniŋ hanı siz.* "Can ve gönül ülkesinin hanısınız."

Cān u ten: Can ve ten (BV 221/2; FK 406/4, 441/5, 464/6, 603/5; NŞ 22/1; Sek. Div. 87, 458, 682). Bkz. ʻAkl u cān, ʻAkl u cān u köŋül, ʻAkl u hūş u hıred ü cān, Baş

ile cān, Cān bile cihān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül, Cān u köŋül. BV 221/2 *Cān u ten kişveridin ayrıla alman sinsiz.* "Can ve ten ülkesinden sensiz ayrılamam."

Cān-ā-cān: Can cana (GS 172/1). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile cihān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül, Cān u köŋül, Cān u ten. GS 172/1 *Bu cihetdin bir birisi birle cān-ā-cān irür.* "Bu nedenle birbiriyle can canadır."

Cavk cavk: Bölük bölük (Lis. Tayr 2333). Cavk cavk "çok çok, küme küme, takım takım" (Tarama Sözlüğü II 1995: 755) anlamındadır. Lis. Tayr 2333 *Cavk cavk ashāb u efrād-ı hıdem.* "Bahşişi çok olan bölük bölük insanlar."

Cedd ü ābā: Baba ve dede (FK 689/25). Cedd "dede, büyük baba" (Kaya 1989: 832); ābā "babalar" (Kaya 1989: 734) anlamlarındadır. FK 689/2 *Cedd ü ābā saŋa evlādı kanı.* "Baba ve dede sana, evladı nerede?".

Cefā vü cevr: Eziyet (BV 353/5, 565/9; Lütfi Div. 239/4; NŞ 269/4; Sek. Div. 521). Bkz. Bī-dād u cefā, Cefā cevr (Karahanlı). Sek. Div. 521 *Az kıl cefā vü cevrni munça firāvān eyleme.* "Az eziyet et, bunca çok eyleme.

Cefā vü zulm: Eziyet (BV 81/6). Bkz. Bī-dād u cefā, Cefā vü cevr, Bī-dād u zulm. BV 81/6 *Sin cefā vü zulm katlimga şi'ār itken yigit.* "Sen eziyet katlime işaret eden gençsin."

Cehd ü cidd: Çaba (Lis. Tayr 3276). Cehd "çalışma, çabalama" (Karaağaç 2020: 375); cidd "gerçek gayret harcama" (Karaağaç 2020: 377) anlamlarındadır. Lis. Tayr 3276 *Cehd ü cidd birle bolup gītī-neverd.* "Çaba ile dünyayı gezdi."

Cehl ü bilmeslik: Bilgisizlik (Lis. Tayr 3243). Cehl "bilmezlik, bilgisizlik" (Karaağaç 2020: 375); bilmeslik "bilmezlik" anlamlarındadır. Lis. Tayr 3243 *Cehl ü bilmeslikdim ok bilseŋ barın.* "Bilgisizlikten hemen hepsini bilsen."

Cehl ü zulmet: Bilgisizlik (GS 709). Bkz. Cehl ü bilmeslik. Zulmet "karanlık, siyahlık" (Karaağaç 2020: 618) anlamındadır. GS 709 *Ki tīre kılgay anı cehl ü zulmet ehli tili.* "Bilgisizlik ehlinin dili onu karartacak."

Celd u cerrārlık: Atiklik ve cesurluk (BN 309b/11). Celd "çabuk hareket eden, aktif, çalışkan, pratik" (Şen 1993: Dizin/147); carrārlık "yiğitlik, mertlik, cesaret" (Şen 1993: Dizin/151) anlamlarındadır. BN 309b/11 *Kāfırnıŋ çerigini celd u cerrārlık bile köp sitāyiş u tar'īf kıldılar.* "Kafirin askerini atiklik ve cesurlukla övüp tarif ettiler."

Cell ü hürmet: Saygı (Lütfi Div. 302/4). Cell "büyük, ulu" (Karaağaç 2020: 375); hürmet "saygı" (Karaağaç 2020: 436) anlamlarındadır. Lütfi Div. 302/4 *Ösrük ol kāfir ni bilsün cell ü hürmetni.* "O sarhoş kafir ne bilsin saygıyı."

Cemāl ü hūblug: Güzellik (FK 719/1; Lis. Tayr 758). Cemāl "yüz güzelliği" (Karaağaç 2020: 375); hūblug "güzellik, iyilik" (Kaya 1989: 955) anlamlarındadır. FK 719/1 *Cemāl u hūblugunuŋ kasrını yıkar köprek.* "Güzellik kasrını çokça yıkar."

Cemāl ü hüsn: Güzellik (Lis. Tayr 761; Lütfi Div. 13/1, 39/1, 158/7, 284/1, 321/1, 420/2). Bkz. Cemāl ü hūblug, Hüsn ü cemāl (Kıpçak). Lütfi Div. 13/1 *Cemāl ü hüsnüŋe söz yok vefā kirek bolsa.* "Vefa gerekse güzelliğine söz yok."

Cemāl u hüsn ü letāfet: Güzellik (Lütfi Div. 267/2). Bkz. Cemāl ü hūblug, Cemāl ü hüsn. Letāfet "yumuşaklık, hoşluk, güzellik" (Karaağaç 2020: 491) anlamındadır. Lütfi Div. 267/2 *... cemāl u hüsn ü letāfetni körmegen tig idi.* "… güzelliğini görmeyen gibiydi."

Cemāl u melāhat: Güzellik (Lütfi Div. 288/1, 297/4). Bkz. Cemāl ü hūb, Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn ü letāfet. Melāhat "güzellik" (Karaağaç 2020: 499) anlamındadır. Lütfi Div. 288/1 *Ay yüzüŋüz cemāl u melāhatnıŋ āyeti.* "Ay yüzünüzün güzelliği ayetidir."

Cemāl u yüz: Yüz güzelliği (Lütfi Div. 280/3). Bkz. Cemāl ü hūblug, Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn ü letāfet, Cemāl ü melāhat. Yüz "yüz, çehre" (Karaağaç 2020: 611) anlamındadır. Lütfi Div. 280/3 *Bu cemāl ü yüzüŋüz kim sinde bardur*

anladım / Kim ten içre koymagay sin hiç ʻāşık cānını. "Bu yüz güzelliğinizden anladım ki aşığın canını tende koymayacaksın."

Ceng ü cidal: Savaş (BN 187a/5). Bkz. Bī-ceng ü cidal, Cidal u ceng. BN 187a/5 *Bu hāne-vāda üçün yat yagı bile kim munça ceng ü cidal kılıptur kim mén kılıptur mén.* "Bu hanedan için düşmanla bu savaşıldı, ben savaştım."

Cengel u sahrā: Orman çöl (BN 272a/12-13). Cengel "cengel; çok sık ağarç, çalı ve yüksek otlarla kaplı vahşi orman; bu vahşi ormanı teşkil eden ağaç, çalı ve otlara da verilen isim" (Şen 1993: Dizin/149); sahrā "çöl, ova" (Karaağaç 2020: 544) anlamındadır. BN 272a/12-13 *Tag u deryāsı ve cengel u sahrāsı mevāzıʻ u vilāyeti ve hayvānāt u nebātātı éli ve tili ve yamgurı ve yeli barça özgece vākiʻ boluptur.* "Dağı denizi, ormanı çölü, yerleri şehirleri, hayvanları bitkileri, eli dili, yağmuru yeli başkaca oluşmuştur."

Cennet ü dūzah: Cennet ve cehennem (BV 263/6; NŞ 613/6). Cennet "cennet" (Türkay 1988: 674); dūzah "cehennem" (Türkay 1988: 691) anlamlarındadır. BV 263/6 *Birev kim cennet ü dūzah sözin şerh iylemiş gūyā.* "Birisi ki cennet ve cehennem sözünü açıklamış güya."

Cennet ü firdevs-i kevser: Cennet (Lütfi Div. 206/6). Bkz. Cennet ü dūzah. Firdevs "cennet, uçmak" (Karaağaç 2020: 406) anlamındadır. Lütfi Div. 206/6 *Dünyada körgüzdi yüz ü laʻl ü ruhsārı maŋa / Cennet ü Firdevs-i kevser birle rıdvān sūretin.* "Dünyada yüzü, dudakları, yanakları cennet ve melek görünüşüyle bana göründü."

Cennet ü hūr: Cennet ve huri (FK 45/8). Bkz. Cennet ü dūzah, Cennet ü Firdevs-i kevser. Hūr "huri, cennet kızı" (Karaağaç 2020: 435) anlamındadır. FK 45/8 *Deyrde bütni kişi tapsa n'iter cennet ü hūr.* "Manastırda putu bulsa cennet ve huri ne yapar?".

Cennet ü kevser: Cennet ve kevser (BV 497/6; FK 280/6; NŞ 463/3). Bkz. Cennet ü dūzah, Cennet ü Firdevs-i kevser, Cennet ü hūr. Kevser "cennette bir havuzun adı" (Karaağaç 2020: 465) anlamındadır. FK 280/6 *Cennet ü kevser ümīdi bile öldün iy şeyh.* "Ey şeyh, cennet ve kevser ümidi ile öldün."

Cer u çukur: Çukur (BN 232b/5, 291a/2). Cer "koyak, akar suların aşındırmasıyla oluşmuş dar ve derin dere; yarık" (Şen 1993: Dizin/150); çukur "çukur" (Şen 1993: Dizin/175) anlamlarındadır. BN 232b/5 *Atlar şīr ünini éşitkeç bī-ihtiyār her sarıga élni alıp téprep cer u çukurga özini taşladı.* "Atlar aslanın sesini işitince istemeden her tarafa elini alıp hareket edip çukura kendini attı."

Cer u yasak: Emir ve yasak (BN 355b/11) Cer "tebliğ, emir, ilan, çağrı" (Şen 1993: Dizin/150); yasak "yasak" anlamlarındadır. BN 355b/11 *Sultānnıŋ cer u yasakıga hāzır bolup yolluk törelik sözidin çıkmagaylar.* "Sultanın emir ve yasaklarına hazır olup genel görgü sözlerinden çıkmayacaklar."

Cevāhir u cerev: Cevherler (BN 259a/10, 268b/5). Cevāhir "cevherler, kıymetli taşlar" (Şen 1993: Dizin/151); cerev "kıymetli taşlar" (Şen 1993: Dizin/150) anlamlarındadır. BN 259a/10 *Yana ba'zı cevāhir u cerevni hem yaşarup çıkaradurgan bolsalar zabt kılgaylar.* "Yine bazı cevherler hem gizleyip çıkarabilen olsalar zabt edecekler."

Cev-be-cev: Azar azar (GS 153/4; Lis. Tayr 2127). Cev "arpa" (Karaağaç 2020: 376) anlamındadır. GS 153/4 *Cev-be-cev mindin nişān birgüsi bir bir kāhlar.* "Benden azar azar nişan verecek bir bir saman çöpleri."

Cevr ü bī-dād: Zulüm (BV 378/5; FK 498/4). Bkz. Cefā vü cevr, Bī-dād u cefā, Bī-dād u zulm. BV 378/5 *Cevr ü bī-dādıŋ tükenmey kalgan irse cānıma.* "Canıma zulmün sürüp gitse tükenmeyecek."

Cevr ü cefā: Eziyet (BV 227/2; FK 126/7, 236/7, 247/5, 525/5, 643/4, 684/23, 689/235; GS 293/1, 521/1, 534/5, 841, 841, 841; Lütfi Div. 53/5, 116/1, 205/3, 208/6, 210/3, 279/4, 306/4, 328/4, 379/2, 423/1; NŞ 164/11, 269/4, 481/2, 484/6, 525/5; Sek. Div. BM 17a/6, 29a/11; BN 193b/4). Bkz. Bī-dād u cefā, Cefā vü cevr Cevr ü bī-dād, Cevr ü cefā (Kıpçak), Cefā vü zulm. BN 193b/4 *Çarhnıŋ mén körmegen cevr ü cefāsı kaldı mu?* "Feleğin görmediğim eziyeti kaldı mı?."

Cevr ü 'itāb: Eziyet ve azar (Lütfi Div. 295/7). Bkz. Cevr ü bī-dād, Cefā vü cevr, Cevr ü cefā. 'İtāb "azarlama, paylama, azar" (Karaağaç 2020: 451) anlamındadır. Lütfi Div. 295/7 *Bir kün cefā tükense niter sin kirek bolur / Köp sarf kılma*

lutfīga cevr ü ‘itābnı. “Bir gün cefa tükenirse ne yaparsın, Lutfi’ye eziyet ve azarını çok harcama lazım olur.”

Cevr ü lutf: Eziyet ve iyilik (FK 165/4; GS 52/6). Bkz. Cevr ü bī-dād, Cefā vü cevr, Cevr ü cefā, Cevr ü ‘itāb. Lutf “iyi davranış, iyilik, ihsan” (Karaağaç 2020: 492) anlamındadır. FK 165/4 *Cevr ü lutfı her ni kilse şād-min.* “Eziyet iyilik her ne gelse mutluyum.”

Cevr ü zecr: Eziyet (Lis. Tayr 720). Bkz. Cevr ü bī-dād, Cefā vü cevr, Cevr ü cefā, Cevr ü ‘itāb, Cevr ü lutf. Zecr “zorlama, eziyet” (Kaya 1989: 1347) anlamındadır. Lis. Tayr 720 *Siz bu cevr ü zecr birle kitmeyin.* Siz bu eziyet ile gitmeyin.”

Cevr ü zulm: Eziyet (BV 15/1, 78/9; FK 113/2; GS 488/3; Lis. Tayr 1843, 3401; NŞ 49/3, 674; Sek. Div. 218). Bkz. Cevr ü bī-dād, Cefā vü cevr, Cevr ü cefā, Cevr ü ‘itāb, Cevr ü lutf, Cevr ü zecr, Bī-dād u zulm, Cefā vü zulm. Sek. Div. 218 *Kılur zemāne saŋa cevr ü zulm.* “Devir sana eziyet eder.”

Cız u bız: Cız bız (NŞ 207/3). Yansıma sözcüklerle oluşturulmuş bir ikilemedir. NŞ 207/3 *İlge andak saldı ot kim çıktı mindin cız u bız.* “İle öyle bir ateş saldı ki benden cız bız (ses) çıktı.”

Cidd ü cehd: Çaba (Lis. Tayr 462, 2894; Lütfi Div. 259/5; NŞ 141/6, 431/6). Bkz. Cehd ü cidd. Lütfi Div. 259/5 *Tüşmes meniŋ ilimge saçıŋ cidd ü cehd ilen.* “Çabalama ile saçın benim elime düşmez.”

Cidd u hazl: Ciddi ve şaka (BN 252b/12). Bkz. Cehd ü cidd, Cidd ü cehd. Hazl “alay, şaka, latife, mizah” (Şen 1993: Dizin/274) anlamındadır. BN 252b/12 *Mundın burun yahşı ve yaman u cidd u hazl her né hātırga yetse édi mutāyebe tarīkı bile gāhī manzum bolur édi.* “Bundan önce iyi kötü, ciddi ve şaka her ne hatıra gelse idi şakalaşma yoluyla zaman zaman manzum olurdu.”

Cidd u ihtimām: Gayretle çalışma (BN 158a/1, 218a/7, 314b/5). Bkz. Cehd ü cidd, Cidd ü cehd, Cidd u hazl. Ihtımām “özenme, dikkat ve gayretle çalışma” (Kaya 1989: 972) anlamındadır. BN 158a/1 *Yégirme gün bir ayda cidd u ihtimām bile*

korgannıŋ sınug buzugını bütkerip koparıldı. "Bir ay yirmi günde gayretle çalışma ile kalenin kırığı bozuğu tamamlanıp kaldırıldı."

Cihān u cān: Cihan ve can (BV 239/3, 289/2, 467/9; Lis. Tayr 1035; NŞ 85/4). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān bile cihān, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül, Cān u köŋül, Cān u ten. BV 239/3 *Cihān u cān hazer itse ni 'ayb gamzeŋdin.* "Cihan ve can gamzenden korunsa ne ayıbı var?".

Cinn ü ins: Cin ve insan (BV 69/2; Lis. Tayr 1650). Cinn "cin" (Eraslan 1999: 427); ins "insan" (Eraslan 1999: 477) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1650 *Cinn ü ins ü vahş u tayr üstide şāh / Eylep irdi anı lutf eylep ilāh.* "Allah kutfedip onu, cinlerin ve insanların, yabani hayvan ve kuşların üstüne hükümdar yaptı."

Cins u nakd: Mal mülk (BN 343b/5). Cins "eşya" (Şen 1993: Dizin/154); nakd "para, akçe" (Kaya 1989: 1127) anlamlarındadır. BN 343b/5 *Cins u nakddın tört lek pīşkeşi édi.* "Mal mülkten dört yüzbin hediye idi."

Cism ile cān: Beden ve ruh (BV 131/3). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān bile cihān, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül, Cān u köŋül, Cān u ten, Cihān u cān. BV 131/3 *Koydı ölmekke köŋül cism ile cānım gūyā.* "Güya gönül, bedenimi ve ruhumu ölmeye bıraktı."

Cism ü cān: Beden ve ruh (BV 361/1, 568/1, 568/1; FK 580/5, 580/5, 665/2; NŞ 5/1, 5/5). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān bile cihān, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül, Cān u köŋül, Cān u ten, Cihān u cān, Cism ile cān. BV 361/1 *Hānümānım hod ni bolgay cism ü cānım örtediŋ.* "Ev bark ne olacak bizzat bedenimi ve ruhumu yaktın."

Cūd u ihsān: Cömertlik ve ihsan (Lütfi Div. 4/4). Bkz. Cūd u ihsān hayır (Harezm). Lütfi Div. 4/4 *Cūd u ihsān içre hātem 'adl ile nūşīrevān / Zabt-ı mülk içre ferīdun aşk ile efrāsiyāb.* "Cömertlik ve ihsanda Hatem, adalette Nurşirevan, ülke yönetiminde Feridun, yaratılışta Efrasiyab gibidir."

Cūd u kerem: Cömertlik (Sek. Div. 205). Bkz. Cūd u ihsān. Kerem "cömertlik" (Eraslan 1999: 494) anlamındadır. Sek. Div. 205 *Eyā sahī seniŋ ilgiŋdin ögrenür hālī / Sehāb u bahr u me'ānī rüsūm u cūd u kerem.* "Ey cömert, senin elinden bulut, deniz ve manalar, usul, cömertlik öğrenir."

Cūd u sahā: Cömertlik (Sek. Div. 60). Bkz. Cūd u ihsān, Cūd u kerem. Sahā "cömertlik, el açıklığı" (Eraslan 1999: 562) anlamındadır. Sek. Div. 60 *'Osmān-hayā vü cūd u sahā içre Murtaza.* "Hz. Osman gibi hayalı, Hz. Murtaza gibi cömerttir."

Cūş u hurūş: Coşma (FK 689/142). Cūş "coşma, kaynama" (Kaya 1989: 839); hurūş "coşma, gürültü, telaş" (Kaya 1989: 959) anlamlarındadır. FK 689/142 *Nev-cevān bolgay itip cūş u hurūş.* "Coşup gençleşecek."

Cünbiş ü ārām: Eğlenme (BV 660/26). Bkz. Ārām u sabr, Ārām u sebāt, Ārām u seyr. Cünbiş "eğlenti" (Türkay 1988: 677); ārām "dinlenme, durma, eğlenme, yerleşme" (Türkay 1988: 641) anlamlarındadır. BV 660/26 *Kimse bilmey cünbiş ü ārāmı tūl-i müddetin.* "Kimse eğlenmeyi eğlenme zamanını bilmeyecek."

Cürm ü günāh/güneh: Suç günah (GS s. 24/15; FK 1/8, 136/8; GS 4/7; Lis. Tayr 1518). Cürm "suç" (Karaağaç 2020: 379); günāh/güneh "günah, dini suç" (Karaağaç 2020: 416) anlamlarındadır. FK 136/8 *Hudāy üçün kılıŋ iy yigitler şükr / Ki sizge cürm ü günehdin hudā nigeh-bāndur.* "Ey yiğitler Allah için şükredin çünkü Allah sizi suç ve günahtan gözetendir."

Cürm ü 'isyān: Suç ve günah (BV 7/8, 441/7; FK 4/7, 136/7, 376/6, 382/6; Lis. Tayr 1736; NŞ 114/9). Bkz. Cürm ü günāh/güneh, Cürm ü 'isyān (Karahanlı). BV 441/7 *Cürm ü 'isyān köpidin boldı nevāyī bī-hod.* "Suç ve günahların hepsinden Nevayi kendinden geçer hale geldi."

Cüst ü cū: Arama (FK 186/6, 644/5; NŞ 474/2). Cüst "arama, araştırma" (Kaya 1989: 841); cūy "arayan, araştıran" (Kaya 1989: 839) anlamlarındadır. FK 186/6 *Ki dehr cifesini cüst ü cū kılur itler.* "Çünkü köpekler dünya leşini ararlar."

Cüz' ü cüz': Parça (GS 665/2; NŞ 327/11). Cüz' "bölüm, kısım, parça" (Karaağaç 2020: 379) anlamındadır. GS 665/2 *Cüz' ü cüz'ümga tikip müjgānın / Rūhum eczāsını efgār itti.* Parçama kirpiğini dikip ruhumun parçalarını yaraladı."

Cüz'ī cüz'ī: Az az (BN 207b/7). Cüz'ī "biraz, az miktarda" (Şen 1993: Dizin/156) anlamındadır. BN 207b/7 *Sevdāgerniŋ né günāhı bar mundak cüz'ī cüz'ī fāyidedin téŋri rızāsını arada körüp kéçsek munıŋ mukābeleside küllī küllī fevāyid téŋri ta'ālā rūzī kılgusıdur.* "Aşığın ne günahı var, böyle az az faydadan Allah rızasını arada görüp geçsek bunun karşılığında bütün bütün fayda Tanrı Taala nasip edecektir."

Cüzv ü kül: Biraz (BV 230/5). Cüzv "cüz', parça, en küçük parça" (Türkay 1988: 677); kül(l) "hep, bütün" (Türkay 1988: 778) anlamlarındadır. BV 230/5 *Külli vü cüzvī yok u barım saŋa boldı fidā / Sin kirek bolsaŋ maŋa yok imdi cüzv ü kül heves.* "Az çok bütün varım yoğum sana feda oldu, şimdi bana sen gereksen biraz olsun hevesim yok."

Cüz' ü küll: Parça ve bütün (Lis. Tayr 97). Bkz. Cüzv ü kül. Lis. Tayr 97 *Enbiyā ser-hayli sultān-ı rüsül / Kim irür anıŋ tufeyli cüz' ü küll.* "Peygamberler başı, peygamberler sultanı ki bütün dalkavuklar onundur."

Çāh çāh: Çukur (Lütfi Div. 236/4). Çāh "kuyu, çukur" (Karaağaç 2020: 379) anlamındadır. Lütfi Div. 236/4 *Tüşti köŋlüm ol zekanga aŋlamay medhūş üçün / Her niçe kim 'akl-ı dūr-endīş ayıttı çāh çāh.* "Uzağı göre akıl, her ne kadar çukur dediyse de gönlüm dehşete uğradığı için anlamadan o çenene (çukuruna) düştü."

Çāk çāk: Parça parça (BV 170/2, 216/7, 238/4, 331/4, 393/2, 417/6; FK 154/2, 207/2, 654/2; GS 261/5, 330/1, 397/4, 434/4, 564/2, 629/1; Lis. Tayr 1246; Lütfi Div. 77/7; NŞ 249/2, 272/3, 298/4, 332/2, 480/1, 556/6). Çāk "yarık, yırtmaç, yırtık" (Karaağaç 2020: 380) anlamındadır. Lütfi Div. 77/7 *Bolur yüzüŋ gamıdın çāk çāk gül yaŋlık / Ni hırkaī kim anı lutfī-i fakīr kiyer.* "O fakir Lutfi'nin giydiği nasıl bir hırka ki yüzünün derdinden gül gibi parça parça olmuş."

Çakır çukur: Tümsek çukur (BN 333a/3). Bkz. Cer u çukur. Çakır "tümsek; çıkıntı, kabarık yer" (Şen 1993: Dizin/159) anlamındadır. BN 333a/3 *Kim yolnıŋ çakır çukurını rāst kılıp cengellerini késkeyler kim arabalar ve kazan bī-teşviş ötkey.*

"Ki yolun tümseğini çukurunu düzeltip çalıları kesecekler böylece arabalar kolayca geçecekler."

Çala çala: Çalarak (NŞ 526/5). Çal- "çalmak, vurmak" (Karaağaç 2020: 380) anlamındadır. NŞ 526/5 *Gül-geşt-i çemen hoştur eger sākī vü mutrıb / Bu kilse tuta tuta vü ol bir çala çala.* "Çimende gül gezintisi hoştur eğer saki (mey) tutarak, çalgıcı da çalarak gelirse."

Çap- buz-: Hücum edip yenmek (BN 311b/11). Çap- "at sürmek; akın etmek, hücum etmek" (Şen 1993: Dizin/161); buz- "bozguna uğratmak, yenmek, mağlup etmek" (Şen 1993: Dizin/143) anlamlarındadır. BN 311b/11 ... *mīvātnı çapmakta buzmakta taksīr kılmagay.* "… hücum edip Mivat'ı yenmekte geri kalmayacak."

Çapa çapa: At sürerek (BN 151b/7). Bkz. Çap- buz-. BN 151b/7 *Çerik éli çapkun çapa çapa atlarını harāb kıldılar.* "Ordudaki askerler akın atlarını süre süre onları harap ettiler."

Çap- kır-: Hücum edip kırmak (BN 225a/7). Bkz. Çap- buz-. Kır- "kırmak, mahvetmek" (Karaağaç 2020: 468) anlamındadır. BN 225a/7 ... *kalın afgānistānnı çapıp kırıp bannū ve deştnı talap tārāc kılıp dükī bile çıkıldı.* "… kalabalık Afganistan'a hücum edip kırıp Bannu ve Deşt'i talan edip Düki ile çıkıldı."

Çap- tala-: Hücum edip yağmalamak (BN 303b/1, 311b/9, 311b/13). Bkz. Çap- buz-, Çap- kır-. Tala- "talan etmek, yağmalamak" (Karaağaç 2020: 573) anlamındadır. BN 303b/1 *Yok érse çapıp talap ganīmnı 'āciz kılgaylar.* "Yoksa hücum edip yağmalayıp düşmanı aciz bırakacaklar."

Çapturgan aldurgan: Gönderip aldıran (Şec. Ter. 103b/4). Çaptur- "koşturmak; mec. göndermek" (Ölmez 2020: 359); aldur- "aldırmak" (Ölmez 2020: 452) anlamlarındadır. Şec. Ter. 103b/4 *Etrāf ve cevānibdin aç aruk ve çapturgan aldurgan kelip bularga koşulup olturdılar.* "Etraftan aç yorgun ve gönderip aldıranlar gelip buraya katılıp oturdular."

Çār-sū çār-sū: Dört taraf (BN 340b/8). Çār-sū "dört taraf" (Şen 1993: Dizin/163) anlamındadır. BN 340b/8 *Bu günbezlerniŋ aralarıda kiçik kiçik hındıstān düstūrı bile çār-sū çār-sū günbezlerdür.* "Bu, kubbelerin aralarında Hindistan üslubuyla dört tarafında küçük küçük kubbelerdir."

Çeng ü çegāne: (FK 682/10; Sek. Div. BM 16b/11, 21b/6). Bkz. Çeng ü çıgāne (Kıpçak). Sek. Div. BM 16b/11 *İşikiŋ iti üni yakar hoş kulakımga / 'Āşık kişige yakkanı tig çeng ü çegāne.* "Aşık kişiye çeng ve çegane sesi hoş geldiği gibi senin eşiğinin itlerini seni de benim kulağıma hoş gelir."

Çeng ü def: Çeng ve tef (BV 305/7). Bkz. Çeng ü çegāne. Def "tef, çember şeklindeki gövdesine deri gerilmiş vurgulu bir çalgı" (Eraslan 1999: 434) anlamındadır. BV 305/7 *Tutkıl kadeh muganni itip sāz çeng ü def.* "Hoş sesli, saz çalıp çeng ve tef ile kadeh tut."

Çık- kil-: Çıkmak gelmek (GS 535/5). Çık- "çıkmak", kil- "gelmek" fiilleridir. GS 535/5 *Hoş ol ki deyrga bargaç kadehni mug-beçe mest / Yükünüp ilgime birdi çıkıp kilip ötrü.* "Mest olduğu halde meclise gelen çıkıp gelip şarap dağıtan meyhane çırağının elime saygıyla kadeh vermesi hoştur."

Çın u yalgan: Doğru ve yalan (FK 298/2). Bkz. Çın yalgan (Karahanlı). FK 298/2 *Çın u yalgannı anıŋ şīrīndür.* "Onun doğrusu yalanı şirindir."

Çın ve yalgan: Doğru ve yalan (Şec. Ter. 101a/16). Bkz. Çın u yalgan. Şec. Ter. 101a/16 *Çının ve yalganın hudāy yahşı bilür.* "Doğruyu yalanı Allah iyi bilir."

Çırmaş u tolgaş: Karmaşık (BV 535/7). Çırmaş "sarmaşık, dolaşık" (Kaya 1989: 681); tolgaş "büklüm, kıvrım" (Kaya 1989: 889) anlamlarındadır. BV 535/7 *Ger nevāyī teni çırmaşsa vü tolgansa ni taŋ / Kaldı çün sünbüliniŋ çırmaş u tolgaşında.* "Nevayi'nin teni karmaşıklaşsa şaşılacak ne var? Çünkü (o) sevgilisinin karmaşıklığında (saçlarında) kaldı."

Çırmaş- ü tolgan-: Karmaşıklaşsa (BV 535/7). Çırmaş- "sarmaşmak, dolaşmak" (Kaya 1989: 681); tolgan- "dolanmak, dolaşmak" (Kaya 1989: 889) anlamlarındadır. BV 535/7 *Ger nevāyī teni çırmaşsa vü tolgansa ni taŋ / Kaldı çün sünbüliniŋ*

çırmaş u tolgaşında. "Nevayi'nin teni karmaşıklaşsa şaşılacak ne var? Çünkü (o) sevgilisinin karmaşıklığında (saçlarında) kaldı."

Çiki çiki: Çeke çeke (Lütfi Div. 339/1, 339/1, 339/2, 339/3, 339/4, 339/5, 339/6, 339/7). Çik- "çekmek" (Karaağaç 2020: 383) anlamındadır. Lütfi Div. 339/1 *Köŋlüm alıp yaşunmagıl behr-i hudā çiki çiki.* "Gönlümü alıp Allah'tan çekerek saklama."

Çīn-be-çīn: Kıvrım kıvrım (BV 447/3). Çīn "kıvrım, büklüm" (Türkay 1988: 681) anlamındadır. BV 447/3 *Çīn-be-çīn zülfün tüşer il boynuga.* "El boynuna saçların kıvrım kıvrım düşer."

Çīn ü şiken: Kıvrım (FK 372/2, 678/7; GS 385/5; NŞ 503/3). Bkz. Çīn-be-çīn. Şiken "büklüm, kıvrım" (Kaya 1989: 1243) anlamındadır. FK 678/7 *İy nevāyī zülfidin köŋlüŋ çıkar kim ol köŋül / Azmadı yolnı kim ol çīn ü şikenga kirmedi.* "Ey Nevayi, onun zülfünden gönlünü çıkar ki o gönül yolunu şaşırıp o kıvrıma girmedi."

Çuhra çurpa: Genç oğlan (BN 216a/14). Çuhra "oğlan, iç oğlanı" (Şen 1993: Dizin/175); çurpa "genç" (Şen 1993: Dizin/175) anlamlarındadır. BN 216a/14 *Haramga yavuk yétkende çuhra çurpa ve yatış éli yandılar.* "Harama yaklaştığında genç oğlan ve bekleyen eli döndüler."

Çukur çukur: Çukur çukur (FK 137/3). Bkz. Car u çukur, Çakır çukur. FK 137/3 *Tenim çukur çukur bolmış barı bolup tola kan.* "Bedenim çukur çukur olmuş her yeri olup kan dolsun."

Çüst u çaspān: Mükemmel, düzgün (BN 277a/10, 311a/1, 373b/7). Çust "çabuk hareketli, çevik; yakışıklı, muntazam" (Şen 1993: Dizin/175), (Karaağaç 2020: 384); çaspān "uygun, münasip" (Şen 1993: Dizin/164) anlamlarındadır. BN 277a/10 *Dırahtlarnıŋ üstide yokkarı koyı 'aceb çüst u çaspān yügürür.* "Ağaçların üzerinde aşağı yukarı mükemmel şekilde yürür."

Çüst u bīnazīr: Eşsiz (Lütfi Div. 77/5). Bkz. Çüst u çaspān. Bīnazīr "eşsiz, benzersiz" (Karaağaç 2020: 363) anlamındadır. Lütfi Div. 77/5 *Libāsı rengini bilmen*

yoluksa hayrettin / Anıŋ kibi ki ton ol çüst ü bīnāzir kiyer. "O eşsiz (sevgilinin) giydiği elbise bana rastlasa hayretten elbisenin rengini bilemem."

Dāb u tarīk: Usul ve adet (BN 240b/13). Dāb "şan ve şeref; tezahür" (Şen 1993: Dizin/176); tarīk "yol, usul; meslek, sebep" (Türkay 1988: 876) anlamındadır. BN 240b/13 *Çün ménin dāb u tarīkim andak émes édi kim içmes kişige çagır teklīfi kılgay mén.* "Çünkü benim usul ve adetim öyle değildir ki içmeyen kişiye şarap teklif edeyim."

Dād ile 'adl: Adalet (FK 689/34). Bkz. Dād 'adl (Harezm), 'Adl u dād. FK 689/34 *Tiŋri yādı çu saŋa boldı hisār / Dād ile 'adl ulus birle şi'ār.* "Tanrı'yı anmak sana kale, adalet ve doğruluk halka yol gösterici oldu."

Dād u 'adl: Adalet (Sek. Div. 233; Şec. Ter. 68a/9, 68a/12, 84a/6). Bkz. 'Adl u dād, Dād ile 'adl. Sek. Div. 233 *Ki kıldı dād u 'adl u lutf u ihsāndın şeh-i 'ālem / Cihān gamsız emān kemsiz tarb hadsız hoşī ber-ter.* "Alem padişahı doğruluk, adalet, lütuf ve ihsan kıldığı için cihan gamsız, emniyet eksiksiz, eğlence sınırsız ve hoşluk üstün seviyededir."

Dād u feryād: Feryat (Lütfi Div. 33/1, 33/1, 33/2, 33/3, 33/4, 33/5, 33/6, 33/7). Bkz. Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād (Harezm). Dād "adalet, doğruluk; bağış, ihsan; feryat" (Karaağaç 2020: 384) anlamındadır. Lütfi Div. 33/1 *Vefāsız yār ilindin dād u feryād / Ni yār agyār ilindin dād u feryād.* "Sadece yar elinden değil başkaları yüzünden de feryat (ederim).

Dāg dāg: Yara (BV 364/4; NŞ 299/1, 367/1). Dāg "dağ, yanık yarası" (Eraslan 1999: 433) anlamındadır. BV 364/4 *Her katre eşkim kanıdın hırkamnı iylep dāg dāg / Cismimde her yirdin nişān bir dāg-ı hicrān iylediŋ.* "Her damla gözyaşımın kanından hırkamı dağ dağ edip bedenimde her yere ayrılık yarasından nişan yaptın."

Dāg ile kan: Yara ile kan (FK 143/1, 143/4; GS 254/1; NŞ 551/1). Bkz. Dāg dāg. FK 143/4 *Lāle varakı dik barıda dāg ile kandur.* "Lale varağı gibi hepsi yara ile kandır."

Dag/Tag u deşt: Dağ ve çöl (NŞ 188/5; BV 269/4, 607/7; FK 151/2, 382/5, 471/6, 471/8; Lis. Tayr 1610). Bkz. Bahr u tag. Deşt "çöl" (Eraslan 1999: 435) anlamındadır. FK 151/2 *Hemīşe tag u deşt içre kiyikler birle sāyirdür.* "Dağ ve çöl içinde sürekli geyikler ile dolaşır."

Dāg u kan: Yara ve kan (BV 342/7, 626/6; NŞ 236/2, 298/4, 327/2). Bkz. Dāg dāg, Dāg ile kan. (BV 342/7 *Dāg u kan birle nevāyī köŋli boldı lāle kim ...* "Yara ve kan ile gönlü lale oldu ki …".

Dagdaga vu tereddüd: Güvensiz ve zorlu (BN 193a/4, 202a/7, 225a/13, 307a/4-5, 314b/2). Bkz. Bī-tereddüd ve bī-dagdaga. Bī-tereddüd ve bī-dagdaga ikilemesinin olumlu biçimdir. BN 193a/4 *Kışdur ve tag yolıda köp dagdaga vu tereddüdtür.* "Kıştır ve dağ yolu çok güvensiz ve zorludur."

Dāmān u dest: El etek (Lütfi Div. 396/2). Dāmān "etek" (Karaağaç 2020: 385), dest "el" (Karaağaç 2020: 389) anlamlarındadır. Lütfi Div. 396/2 *Tutmasun dāmān u destiŋ il kanı.* "Elin eteğin halkın kanını tutmasın."

Dānā vü nādān: Bilgin cahil (Lütfi Div. 338/7; Sek. Div. 609). Bkz. Cāhil ü dānā. Nādān "bilgisiz, cahil, kaba" (Karaağaç 2020: 389) anlamındadır. Lütfi Div. 338/7 *'Āmm u hāss u il ü kün dānā vü nādān yıgladı.* "Herkes, el gün, bilgin cahil ağladı."

Dāne dāne: Tane tane (BV 363/3, 542/5; NŞ 18/2). Bkz. Āb u dāne. BV 363/3 *Dāne dāne hāl ile gonçeŋni istep kör ki bar / Tāze tāze dāg ile köŋlüm nümü-dārı anıŋ.* "Tane tane ben ile goncanı isterim, gör ki taze taze yara ile gönlüm onun örneğidir.

Dāniş ü ferheng: Bilgili (FK 164/5, 348/6). Bkz. 'Akl u dāniş. Ferheng "bilgi, hüner, edep, akıl" (Kaya 1989: 894) anlamlarındadır. FK 348/6 *Kişi imes ki aŋa kalsa dāniş ü ferheng.* "Ona kalsa bilgili kişi değildir."

Dāniş ü ferhengī: Bilgili (GS 183/5). Bkz. 'Akl u dāniş, Dāniş ü ferheng. GS 183/5 *Bu 'aceb sevdā nişān-ı dāniş ü ferhengī dur.* "Bu şaşılacak sevda bilgilinin işaretidir."

Def‘ ü āzād: Serbest (NŞ 405/7). Bkz. Āzād u fārig, Bende vü āzād. Def‘ “giderme, savma, ortadan kaldırma” (Eraslan 1999: 434) anlamındadır. NŞ 405/7 *Sürtüben merhem tiler-min def‘ ü āzād eylesem.* “Merhem sürerek salıp serbest bırakmayı isterim.”

Def‘ ve ref‘: Def ve hükümsüzlük (BN 242a/2). Bkz. Def‘ ü āzād. Ref‘ “yüceltme, kaldırma, hükümsüz bırakma” (Kaya 1989: 1178) anlamlarındadır. BN 242a/2 *Panc-şanba güni aynıŋ üçide yūsuf-zeyīniŋ def‘i ve ref‘ige ‘azm cezm kılıp atlanıp dıh ya‘kub suyınıŋ kābul tarafıdagı öleŋge tüşüldi.* “Perşembe günü ayın üçünde Yusuf-zeyi’nin define ve hükümsüzlüğüne karar verip, atlanıp Dıh Yakup suyunun Kabul tarafınfaki ölenge inildi.”

Def‘a def‘a: Defa; yol yol (BV 182/4, 338/4; FK 323/4, 361/3; NŞ 179/2, 342/3). Def‘a “defa, kez, yol” (Türkay 1988: 684) anlamındadır. BV 182/4 *Katre katre eşk ü def‘a def‘a āhım dūdıdın / ‘Işk mülkiniŋ ‘acāyib encüm ü eflāki bar.* “Damla damla göz yaşım ve ahımın yol yol dumanından aşk memleketinin şaşılacak feleği ve yıldızları oldu.”

Dem-ā-dem: Her zaman, sık sık (BV 12/1, 51/3, 55/5, 86/5, 141/1, 204/4, 348/4, 353/5, 565/6, 571/8, 659/34; FK 209/8, 377/10, 413/9, 419/1, 593/3, 625/3, 679/2; GS 8/3, 86/7, 260/3, 370/4, 386/5, 614/4; Lis. Tayr 1353; Lütfi Div. 6/22, 58/3, 153/5, 154/4, 196/7, 210/4, 216/4, 241/7; NŞ 34/2, 125/2, 202/6, 318/1, 363/2, 383/1, 420/7, 573/2, 618/7, 640/2, 709/1; Sek. Div. 429). Bkz. Demādem (Kıpçak). Sek. Div. 429 *Mecrūh bolur gamzeŋ okı birle dem-ā-dem / Bagrım kim irür tīr-i melāmetka nişāne.* “Melamet oklarına nişan olan bağrım senin gamzenin okuyla her zaman yaralanır.”

Dem-be-dem: Zaman zaman (BV 64/8, 97/2, 110/3, 163/4, 169/2, 174/4, 179/3, 228/2, 239/1, 285/1, 397/1, 401/1, 433/3, 481/5, 496/6, 498/5, 536/2, 540/7, 583/2, 590/5, 627/2; FK 22/3, 72/7, 74/1, 108/6, 132/5, 167/5, 181/1, 187/5, 196/1, 211/5, 243/2, 281/3, 365/1, 391/2, 429/6, 435/3, 445/4, 453/5, 533/4, 553/2, 613/2, 633/3, 641/3, 688/96; GS 10/2, 37/9, 67/1, 73/2, 88/2, 139/1, 164/2, 189/9, 198/2, 214/5, 244/1, 288/1, 297/2, 326/3, 420/5, 428/5, 457/8, 494/4, 507/3, 540/4, 556/3, 557/7, 569/5, 606/1; Lis. Tayr 84, 1989, 2043, 2769, 2820, 2822, 2951; Lütfi Div. 5/27, 16/3, 24/2, 43/4, 54/3, 92/4, 97/2, 142/6, 145/2,

150/2, 150/5, 169/1, 178/4, 223/1, 251/3, 338/1; NŞ 11/3, 14/6, 123/2, 124/3, 128/1, 134/3, 143/3, 296/7, 339/3, 403/1, 411/1, 428/5, 432/4, 491/4, 577/2, 587/7, 607/7, 613/1, 618/7, 636/1, 655/23, 657/84; Sek. Div. BM 133, 377, 396, 603, 629). Bkz. Dem-ā-dem, Dem-be-dem (Kıpçak). Sek. Div. BM 133 *Bu kündin soŋ közüm yaşın nazardın dem-be-dem salgum.* "Bugünden sonra gözümün yaşını zaman zaman gizleyeceğim."

Dem-ber-dem: Zaman zaman (Sek. Div. BM 218). Bkz. Dem-ā-dem, Dem-be-dem. Sek. Div. BM 218 *Cigerni kıldı cerāhat bu müşt-i dem-ber-dem.* "Bu zaman zaman inen yumruktan ciğerim yaralandı."

Dem dem: Zaman zaman (Sek. Div. BM 140). Bkz. Dem-ā-dem, Dem-be-dem, Dem-ber-dem. Sek. Div. BM 140 *Cihānda nā-hak iş kiçti digen yok meger dem dem surāhī sākīdin kılgay harām kan tökti dip da'vā.* "Dünyada haksızlık kalmadı diyen yok çünkü zaman zaman sürahi, sakiden haram yere kan döktü diye davacı olmaktadır."

Der-āmed u hāsıl: Kazanç (BN 144b/11). Der-āmed "gelir, kazanç" (Şen 1993: Dizin/179); hāsıl "meydana gelen, ortaya çıkan; yerden biten, türeyen" (Şen 1993: Dizin/265) anlamlarındadır. BN 144b/11 *Kābulnıŋ der-āmed u hāsılını bilmey.* "Kabul'ün kazancını bilmiyor."

Der-be-der: Kapı kapı (BV 61/7, 478/1; FK 648/7; GS s. 15/26, 308/7, 672/7, 864; Lütfi Div. 112/5, 364/7). Der "kapı" (Türkay 1988: 685) anlamındadır. Lütfi Div. 112/5 *Yetti iklim içide der-be-der ü şehr-be-şehr / Hüsn üçün kizdim ü ra'nā sini ok kördüm ü bes.* "Yedi iklim içinde güzellik için kapı kapı, şehir şehir gezdim ve en güzel seni gördüm."

Der ü divār: Kapı ve duvar; her yer (GS 188/3; Sek. Div. 481). Bkz. Der-be-der. Divār "duvar" (Eraslan 1999: 437) anlamındadır. Sek. Div. 481 *Nidin bilür il mini ol ay 'āşıkıdur tip / Çün sözlemedim hiç der ü divār kaşında.* "Hiçbir kapı duvar önünde söylemediğim halde alem, o ayın aşığı olduğumu nereden biliyor?".

Derd ile endūh: Keder (FK 209/2). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd. Endūh "gam, keder, sıkıntı" (Kaya 1989: 884) anlamlarındadır. FK 209/2 *Derd ile endūh mismārını muhkem kıldıŋız.* "Keder çivisini sağlamlaştırdınız."

Derd ü āh: Ah ve dert (Lis. Tayr 430). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh ile feryād, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh, Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāveylā vü efgān, Āh u vāy, Āh ü zarī. Lis. Tayr 430 *Ansız olganlarga yüz miŋ derd ü āh.* "Onsuz olanlarda yüz bin dert ve ah (var)."

Derd ü belā: Dert ve bela (NŞ 3/4, 32/1, 32/5, 136/3, 190/1, 237/4, 484/1; BV 169/2, 204/2, 210/5, 243/1, 359/1, 368/4, 437/1; FK 231/5, 284/1, 329/9, 375/7, 496/1, 542/4, 684/4, 689/406, 808; GS 70/3, 79/2, 177/4, 179/5, 285/2, 312/7, 580/1, 592/6, 689/4, 689/8; Lis. Tayr 1087; BN 193b/4). Bkz. Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü imgek, Belā vü mihnet, Belā vü mihnet ü gam, Āh u derd, Derd ile endūh, Derd ü āh. NŞ 3/4 *Biri köydi birige boldı yüz derd ü belā peydā.* "Biri yandı birine yüz dert ve bela ortaya çıktı."

Derd ü belā vü gussa: Keder ve bela (BV 200/3; GS 554/3). Bkz. Āh u derd, Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü imgek, Belā vü mihnet, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā. GS 554/3 *Derd ü belā vü gussanı köŋlüm ara kitürdi 'ışk.* "Aşk keder ve belayı gönlüme getirdi."

Derd ü dāg: Dert ve yara (BV 375/4, 443/2; GS 31/8; Lütfi Div. 114/3; NŞ 8/1). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Dāg dāg, Dāg ile kan, Dāg u kan. Lütfi Div. 114/3 *Bolmas visāl köŋül derd ü dāg kem.* "Kavuşmakla gönül dert ve yarası iyileşmez."

Derd ü elem: Dert (BV 397/1). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg. Elem "acı; keder, dert, üzüntü" (Türkay 1988: 695) anlamlarındadır. BV 397/1 *Niçe hicrāndın buzug köŋlümde bolgay dem-be-dem / Gam üze gam derd ü elem üzre elem.* "Ayrılığından perişan gönlümde her an gam üstüne gam dert üstüne dert olacak."

Derd ü endūh: Keder (NŞ 134/2). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem. NŞ 134/2 *Yime derd ü endūhıdın gam ki istep / Tapılmas bu devr bolsa bu*

mugtenemdür. "Yine kederinden gam isteyip bu zamanda bu ganimet bulunmaz."

Derd ü figān: Dert ve feryat (BV 84/7). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Āh ile figān, Āh u figān. BV 84/7 *Nevāyī-āsā derd ü figān ilen min kim / Bular durur maŋa zatī vü mükteseb sūret.* "Ben ki Nevayi gibi dert ve feryat ileyim çünkü bunlar bana özel ve kazandığım özelliklerdir."

Derd ü gam: Keder (BV 271/2, 274/9, 332/6, 451/1, 539/9, 600/3, 639/1, 639/2; FK 30/2, 47/4, 142/2, 154/7, 158/4, 206/3, 217/6, 236/3, 286/4, 288/1, 356/1, 416/5, 487/3, 589/3, 689/254, 689/358, 689/435; GS 11/4, 37/8, 58/9, 281/6, 428/4, 440/3, 440/3, 449/4, 503/7, 575/7, 661/7; Lis. Tayr 1944, 2078, 2473; Lütfi Div. 122/4, 123/1, 478/1; NŞ 158/2, 212/5, 213/4, 238/1, 264/8, 339/5, 384/3, 464/5, 492/4, 567/6, 636/3; Sek. Div. 230). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam. Sek. Div. 230 *Şeb-i hicrān oyaglık derd ü gam hasret bolur sinsiz.* "Ayrılık gecesi uyanığım, sensiz keder ve hasret içindeyim."

Derd ü gam u gussa: Keder (Lütfi Div. 346/5). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam. Lütfi Div. 346/5 *Derd ü dam ü gussa hüsnüŋizdin / Hak lutfīga kıldı cān gıdāsı.* "Allah, can gıdası güzelliğinizden Lutfi'ye keder verdi."

Derd ü gam u mihnet: Keder (GS 829). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet. GS 829 *Derd ü gam u mihnet ilgide zār oldum.* "Kederin elinde zayıf düştüm."

Derd ü gam u renc: Keder ve eziyet (Sek. Div. 581). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Belā vü mihnet ü gam,

Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet, Derd ü gam u mihnet. Renc "ağrı, sızı, sıkıntı, eziyet" (Eraslan 1999: 558) anlamındadır. Sek. Div. 581 *Derd ü gam u renc yiyü ölmek / Sekkākīge boldı cān gızāsı.* "Keder ve eziyet çekerek ölmek, Sekkaki'nin can gıdası oldu."

Derd ü gussa: Keder (FK 189/7; GS 150/7). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc. FK 189/7 *Munça derd ü gussadın mahlas tapar yir istersең / İy nevāyī bil ki ol yir külbe-i hammārdur.* "Ey Nevayi, bunca kederden kurtulacak yer dilersen bil ki o yer meyhaneci kulübesidir."

Derd ü melāl: Dert (FK 380/1). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü gussa. Melāl "usanç, sıkıntı" (Kaya 1989: 1093) anlamındadır. FK 380/1 *Ölmekim bak hecrnig derd ü melālin sormagıl.* "Ayrılığından ölmeme bak, dert ve sıkıntısını sorma."

Derd ü mihnet: Sıkıntı (BV 218/5, 279/5, 341/1, 484/1; FK 498/9, 652/6; GS 15/6, 237/7; Lis. Tayr 632; NŞ 278/6, 656/32, 657/13). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü gussa, Derd ü melāl. Lis. Tayr 632 *Derd ü mihnet birle hoştur ir kişi.* "Er kişi sıkıntı ile hoştur."

Derd ü mihnet ü gam: Keder (NŞ 392/4). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Derd ü mihnet. NŞ 392/4

Cānıma yüzlendi derd ü mihnet ü gam ey köŋül. "Ey gönül, canıma keder yüz tuttu."

Derd ü renc: Dert, sıkıntı (BV 617/9; FK 320/5, 689/375; GS 18/4, 534/3; Lis. Tayr 3083). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam. FK 320/5 *Derd ü renciŋ bile barını kılıp-min memlū.* "Derdinle hepsini doldurdum."

Derd ü renc ü mihnet: Dert (FK 683/28). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Derd ü renc. FK 683/28 *Kūyüŋ içre derd ü renc ü mihnetim bī-i'tidāl*. "Köyünde derdim ölçüsüzdür."

Derd ü renc ü mihnet ü kaygu: Dert, keder (Lütfi Div. 247/3). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Derd ü renc, Derd ü renc ü mihnet. Kaygu "kaygı, keder" (Türkay 1988: 759) anlamındadır. Lütfi Div. 247/3 *Sınamakdın köp agır kilgey eger tutsa kişi / Derd ü renc ü mihnet ü kaygu yükümni tak ile.* "Eğer kişi dert, keder yükümü taşısa (bunu) denemek (bile) çok ağır gelir."

Derd u sūz: Dert (Lis. Tayr 1043, 2481). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü

gam, Derd ü renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet ü kaygu, Âh u sūz. Sūz "yanma, tutuşma; ateş, sıcaklık; dert, ızdırap, acı" (Devellioğlu 2005: 966) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1043 *'Işk işi gam şāmı derd ü süzdür.* "Aşkın gam akşamı işi derttir."

Ders ü tekrār u sebak: Ders (BV 15/3). Ders "ders; öğüt, akıl" (Türkay 1988: 686); tekrār "tekrar, yine, bir daha" (Türkay 1988: 879); sebak "ders" (Türkay 1988: 848) anlamlarındadır. BV 15/3 *Tā okup min 'ışk harfin ders ü tekrār u sebak.* "Aşk harfini ders ve tekrar ederek okudum."

Dervīş ü gedā: Dilenci (Lis. Tayr 1814). Dervīş "derviş, dilenci" (Kaya 1989: 861); gedā "dilenci, yoksul" (Kaya 1989: 906) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1814 *Ol egerçi bolsa derviş ü gedā / Tiŋriniŋ emrini hūb eyler edā.* "O fakir olsa da Allah'ın emrini güzelce yerne getirir."

Dest u girībān: El yaka (BN 150b/8). Dest "el" (Şen 1993: Dizin/182); girībān "elbise yakası" (Şen 1993: Dizin/234) anlamlarındadır. Dest u girībān bolmak, birbirinin yakasını tumak anlamına gelmektedir. BN 150b/8 *Yana bir tagnıŋ üstide kepe bég bir afgān bile dest u girībān bolup tag üstidin tagnıŋ yarımısıgaça yumalayıp kéldiler.* "Yine bir dağın üstünde Kepe Bey bir Afgan ile birbirinin yakasını tutup dağ üstünden dağın tarafınca yuvarlanıp geldiler."

Dest ü pā: El ayak (GS 513/8). Bkz. Dest u girībān. Pā "ayak" (Eraslan 1999: 553) anlamlarındadır. GS 513/8 *Köp urdum dest ü pā tuttum velīk āhır kenār andın.* "Çok el ayak vurdum, tuttum ancak sonunda ondan kenar tuttum."

Dest u pāça: El paça (BN 306a/1). Dest u pāça bolmak, eli ayağı dolaşmak anlamına gelmektedir. Bkz. Dest u girībān, Dest ü pā. BN 306a/1 *Dest u pāça bolup zahrınıŋ uluk yarımını oçakka taşlar.* "Eli ayağına dolaşıp azığının büyük kısmını ocağa atar."

Deşt ü hāmūn: Çöl ve bozkır (Sek. Div. 4). Deşt "çöl" (Eraslan 1999: 435); hāmūn "sahra, bozkır" (Eraslan 1999: 460) anlamlarındadır. Sek. Div. 4 *Vey cemālıŋ nusretidin deşt ü hāmūn mergzār.* "Ey cemalinin yardımıyla çöl ve bozkırların çimenlik haline döndüğü yüce Allah."

Deşt ü tag: Çöl ve dağ (BV 67/2, 466/2; GS 331/2; Lis. Tayr 1706). Bkz. Deşt ü hāmūn, Bahr u tag, Dag/Tag u deşt. BV 466/2 *Ki gam yok deşt ü tag ehliga mecnūn reh-güzārıdın.* "Çünkü Mecnun'nun geçtiği yolda çöl ve dağ ehline gam yoktur."

Deşt ü vādī: Çöl ve vadi (Lis. Tayr 683). Bkz. Deşt ü hāmūn, Deşt ü tag. Vādī "vadi" anlamındadır. Lis. Tayr 683 *Min kuşīdür-min çemendin çıkmagan / Deşt ü vādī seyridin tarıkmagan.* "Çöl vadi dolaşmayan, çimenlikten çıkmayan kumru kuşuyum."

Devā vü merhem: İlaç (Sek. Div. 801). Devā "deva, ilaç" (Eraslan 1999: 435); merhem "merhem, ilaç" (Eraslan 1999: 521) anlamlarındadır. Sek. Div. 801 *Ey lebüŋ iglig köŋüllerniŋ devā vü merhemi.* "Ey dudağın hasta gönüllerin ilacı."

Devlet ü baht u sa'ādet: Baht ve mutluluk (Sek. Div. 298). Bkz. Baht u devlet, Baht u ikbāl, Baht u sa'ādet, Baht u tāli'. Sek. Div. 298 *Yüzüŋde devlet ü baht u sa'ādet āyeti zāhir.* "Yüzünde baht ve mutluluk ayeti zahirdir."

Devlet ü cāh: Baht ve itibar (NŞ 548/6). Bkz. Baht u devlet, Devlet ü baht u sa'ādet, Cāh u devlet (Kıpçak), Cāh ve devlet (Kıpçak), Cāh u i'tibār, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Cāh u menzilet. NŞ 548/6 *Bu zemānda ol ki tapkay devlet ü cāh özgeçe.* "Bu zamanda başkaca o, baht ve itibar bulacak."

Devlet ü ikbāl: Baht (Lis. Tayr 396; NŞ 121/5). Bkz. Bkz. Baht u devlet, Devlet ü baht u sa'ādet, Devlet ü cāh, Baht u ikbāl. NŞ 121/5 '*Işk kūyide mezellet çeksün / Niçe kim devlet ü ikbāl hıred.* "Baht ve akıl aşk köyünde aşağılansın."

Devlet ü ni'met: Devlet ve nimet (Sek. Div. 658). Bkz. Baht u devlet, Devlet ü baht u sa'ādet, Devlet ü cāh, Devlet ü ikbāl. Ni'met "nimet; lütuf, ihsan, bağış" (Eraslan 1999: 542) anlamındadır. Sek. Div. 658 *Pīrlikte yitkil devlet ü ni'met bile her niçe kim / 'Işkıŋ yigitlikte mini hasret bile pīr eyledi.* "Her ne kadar senin aşkın beni gençlikte hasret ile yaşlandırdıysa da sen yine de devlet ve nimet ile yaşlılığa ulaş. "

Devr ü teselsül: Dönüp dolaşma (NŞ 367/3). Devr "dönme, zaman, devir" (Eraslan 1999: 436); teselsül "zincirleme, zincirleme gitme" (Türkay 1988: 882)

anlamındadır. NŞ 367/3 *Yüzüŋ devrinde zülfüŋdin selāsil / Kılıturlar ʻayān devr ü teselsül.* "Yüzünün devrinde açıkça saçından zincir dönüp dolaştırırlar."

Dil ü cān: Gönül ve can (Lütfi Div. 163/6, 203/1). Bkz. ʻAkl u cān, ʻAkl u cān u köŋül, ʻAkl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān bile cihān, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül, Cān u köŋül, Cān u ten, Cihān u cān, Cism ile cān, Cism ü cān. Lütfi Div. 163/6 *Lutfī dil ü cān nakdıdın anda tamaʻ üzdi / Kim közi kara sin kibi ʻayyāra sataştım.* "Lutfi, senin gibi kara gözlü hilekara rastladığında gönül ve candan ümidini kesti."

Dīn ü dāniş: Din ve bilim (GS 546/5). Bkz. ʻAkl u dīn, ʻAkl u dāniş, Dāniş ü ferheng, Dāniş ü ferhengī, Dīn ü dāniş (Kıpçak). GS 546/5 *Nāsihā ni nevʻ pinhān tāʻat eyley kim alur / Dīn ü dāniş nakdını bir nā-müselmān her gice*. "Öğüt, ne çeşit gizli ibadet eden bir gayrimüslim her gece din ve bilim bedelini alır."

Dīn ü dünyā: Din ve dünya, dünya ve ahiret (GS 446/6; Sek. Div. 407). Bkz. ʻAkl u dīn, Dīn ü dāniş, Dünyā vü dīn (Karahanlı). Dünyā "dünya" anlamındadır. Sek. Div. 407 *ʻĀdil arslan hᵛāce tarhan dīn ü dünyā lezzeti.* "Adil Arslan Hāce Tarhan din ve dünyanın lezzetidir."

Dīn ü hıred: Din ve akıl (NŞ 109/8). Bkz. ʻAkl u dīn, Dīn ü dāniş, Dīn ü dünyā, ʻAkl u hūş u hıred ü cān. NŞ 109/8 *Ey köŋül dīn ü hıred nakdini asra ki irür / Zülf ara hālı kibi şeb-rev ü tarrār ol şūh* "Ey gönül, din ve akıl nakdini sakla ki o şuh, saç arasında halı gibi gece gezen yankesicidir."

Dīn ü īmān: Din ve iman (BV 130/2; FK 382/3, 688/17; GS 290/3; Lis. Tayr 1047, 1129, 1157, 1361, 1565, 2534; NŞ 387/3, 563/6). Bkz. ʻAkl u dīn, Dīn ü dāniş, Dīn ü dünyā, ʻAkl u īmān. BV 130/2 *İrür ol dīn ü īmānımga nāfiz.* "Din ve imanımda etkilidir."

Dīn ü īmān-sūz: Din ve iman yakan (Lis. Tayr 1441). Bkz. ʻAkl u dīn, Dīn ü dāniş, Dīn ü dünyā, ʻAkl u īmān, Dīn ü īmān. Lis. Tayr 1441 *Koptı vü kıldı ʻazīmet rūmga / Dīn ü īmān-sūz merz u būmga.* "Din ve iman yakan yere koptu ve Rum'a yola çıktı."

Dīn ü takvī: Din ve takva (FK 82/2). Bkz. ‘Akl u dīn, Dīn ü dāniş, Dīn ü dünyā, Dīn ü īmān, ‘Akl u hūş u takvī. FK 82/2 *Dīn ü takvī cānibidin iy hayal-i hām kit.* “Ey eğri hayal, din ve takva tarafından git.”

Dirīg ile efsūs: Eyvah (FK 241/7). Dirīg “esirgeme, önleme, eyvah, yazık” (Kaya 1989: 872); efsūs “yazık, eyvah” (Kaya 1989: 879) anlamlarındadır. FK 241/7 *Ki taŋla nef‘ yitürmes dirīg ile efsūs.* “Çünkü sabahleyin eyvah (etmek) fayda getirmez.”

Dīvāne vü mest: Deli divane (FK 385/4). Bkz. ‘Ākil ü dīvāne, ‘Āşık u dīvāne, Bī-dil ü dīvāne, Bī-hod u mest. FK 385/4 *Ay u yıl dīvāne vü mest olmagıŋdın toymadıŋ.* “Ay yıl deli divane olmaya doymadın.”

Dīvāne vü ‘ākil: Deli ve akıllı (BV 19/1). Bkz. ‘Ākil ü dīvāne, ‘Āşık u dīvāne, Bī-dil ü dīvāne, Dīvāne vü mest, ‘Ākil ü Ferzāne. BV 19/1 *Veh ki rüsvā min yana dīvāne vü ‘ākil ara.* “Eyvah ki akıllı ve deli arasında yine rüsvayım.”

Dīvāne vü rüsvā: Divane ve rezil (BV 78/9; FK 608/1; GS 848; NŞ 254/6, 628/6, 655/39). Bkz. ‘Ākil ü dīvāne, ‘Āşık u dīvāne, Bī-dil ü dīvāne, Dīvāne vü mest, Dīvāne vü ‘ākil. Rüsvā “rezil, itibarsız” (Kaya 1989: 1187) anlamındadır. BV 78/9 *Kavma cevr ü zulm kıl dīvāne vü rüsvā hem it.* “Kovma, eziyet et hem de divane ve rezil et.”

Dīvāne vü şeydā: Deli divane (FK 149/4; GS 200/4; Lütfi Div. 476/2). Bkz. ‘Ākil ü dīvāne, ‘Āşık u dīvāne, Bī-dil ü dīvāne, Dīvāne vü mest, Dīvāne vü ‘ākil, Dīvāne vü rüsvā, ‘Āşık u şeydā, ‘Āşüfte vü şeydā, Bī-hod u şeydā. Lütfi Div. 476/2 *Barça cān dīvāne vü şeydā kılur / Zülf-i ‘anber-bār ile yüz yaparı.* “Anber saçan zülfü ile yüzünü örtmesi bütün canlıları deli divane ediyor.”

Dīvāne vü şeydālıg: Deli divane (GS 678/1). Bkz. ‘Ākil ü dīvāne, ‘Āşık u dīvāne, Bī-dil ü dīvāne, Dīvāne vü mest, Dīvāne vü ‘ākil, Dīvāne vü rüsvā, ‘Āşık u şeydā, ‘Āşüfte vü şeydā, Bī-hod u şeydā, Dīvāne vü şeydā. GS 678/1 *Dir saŋa dīvāne vü şeydālıg dın her demī.* “Her zaman sana, deli divane der.”

Diyār u mülk: Memleket (FK 101/6). Diyār “memleket, ülke” (Kaya 1989: 873); mülk “mülk, ülke” (Kaya 1989: 1119) anlamlarındadır. FK 101/6 *Diyār u mülkdin āvāre hānümāndın kiç.* “Memleketten özgür ev barktan geç.”

Diyār u yār: Yurt ve yar (BV 179/1). Bkz. Diyār u mülk. Yār "sevgili, yar, dost" (Türkay 1988: 907) anlamındadır. BV 179/1 *Diyār u yār firākıga mübtelālıglar.* "Yurt ve yar ayrılığına mübtela olanlar."

Diyār ü yārsız: Yurtsuz yarsız (GS 212/1, 212/3). Bkz. Diyār u mülk, Diyār u yār. Diyār u yār ikilemesinin olumsuz biçimidir. GS 212/1 *Nev-bahār eyyāmı bolmış min diyār ü yārsız.* "İlkbahar günleri gelmiş, ben yurtsuz yarsızım."

Dost u düşman: Dost ve düşman (BN 315a/4). Bkz. Dōst düşman (Harezm), Dost u düşmen (Kıpçak). BN 315a/4 *Yavuktın yıraktın dost u düşman körgeli éşitkeli yahşı boldı*. "Uzaktan yakından dost ve düşman görmek, işitmek iyi oldu."

Dūd u āh: Ah ve duman (NŞ 179/4). Bkz. Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh, Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāveylā vü efgān, Āh u vāy, Āh ü zarī, Derd ü āh. NŞ 179/4 *Kim bu müşkil dūd u āhım allıda āsān irür.* "Ki bu zorluk ah ve dumanımın huzurunda kolaydır."

Dūzah u cennet: Cennet ve cehennem (NŞ 108/1). Bkz. Cennet ü dūzah, Cennet ü Firdevs-i kevser, Cennet ü hūr, Cennet ü kevser. NŞ 108/1 *Misāl-i dūzah u cennet durur ol dūzah*. "O cehennem, cennet ve cehennem örneğidir."

Dünyā vü māfīhā: Dünya ve içindekiler (BV 29/9, 124/8, 277/6; GS 8/9, 123/10, 132/8, 496/6). Bkz. Dīn ü dünyā. Māfīhā "içinde bulunulan" (Türkay 1988: 783) anlamındadır. BV 124/8 *Köŋlüŋe tā ivrülür dünyā vü māfīhā ni sūd.* "Gönlüne kadar dünya ve içindekiler evrilse ne fayda?".

Dünyā vü 'ukbā/Dünyī vü 'ukbī: Dünya ve ahiret (GS 378/11; FK 387/11, 398/8, 420/9, 763). Bkz. Dīn ü dünyā, Dünyā vü māfīhā. Ukbā/ukbī "ahiret, öbür dünya" (Kaya 1989: 1295) anlamındadır. GS 378/11 *İrür 'akl u his ü dünyī vü 'ukbī ser-be-ser hāyil.* "Akıl ve his, dünya ve ahiret baştan başa perdedir."

Dürr ü gevher: İnci cevher (BV 251/3; FK 190/2; GS 493/5; Lis. Tayr 277, 536, 2392). Bkz. Dürr ü gevher (Harezm). BV 251/3 *Körünür ikki kulagıŋda dürr ü gevher hoş.* "İki kulağında inci cevher hoş görünüyor."

Dürr ü la‘l: İnci yakut (BV 2/7, 21/4; FK 550/2; GS 690/5). Bkz. Dürr ü gevher. La‘l “kırmızı; kırmızı ve değerli süs taşı; dudak” (Kaya 1989: 780) anlamlarındadır. GS 690/5 *Dürr ü la‘ldin zīb ü zīnet saŋa.* “İnci yakuttan süs sana.”

Dürr ü mercān: İnci mercan (Lütfi Div. 54/7). Bkz. Dürr ü gevher, Dürr ü la‘l. Mercān “mercan” (Karaağaç 2020: 500) anlamındadır. Lütfi Div. 54/7 *Körgeli tişiŋ bile irniŋni lutfīniŋ közi / Kirpüki üstide her dem dürr ü mercān körnedür.* “Lutfi’nin gözü senin dişini ve dudağını gördüğünden beri onun kirpiğinin üstünde her zaman inci ve mercan görünür.”

Dürüşt dürüşt: Sert sert (BN 329b/5). Dürüşt “sert, hiddetli, öfkeli” (Şen 1993: Dizin/194) anlamındadır. BN 329b/5 *Dürüşt dürüşt nasīhatlar bitip yéberdim.* “Sert sert öğütler yazıp gönderdim.”

Ef‘āl u akvāl: İşler ve sözler (BN 181b/4-5). Bkz. Ahlāk u ef‘āl, Akvāl u ef‘āl. BN 181b/4-5 *Abyātı -kim şāhnıŋ ef‘āl u akvālıda déptür- hāsıl kim şāhnı calabī vu fāhışa kılıptur.* “Beyitleri -ki şahın işleri ve sözlerinde demiştir- ortada ki şahı bir orospu ve fahişe yapmış.”

Efgān ile nāle: Feryat (GS 625/4; NŞ 526/3). Bkz. Āh u efgān, Āh u vāveylā vü efgān, Āh u nāle. GS 625/4 *Saŋa yitmekde hem-rāhım idi efgān ile nāle.* “Sana ulaşırken feryat yoldaşımdır.”

Efgān u āh: Feryat (FK 357/4). Bkz. Āh u efgān, Āh u vāveylā vü efgān, Efgān ile nāle, Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh, Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāy, Āh ü zarī, Derd ü āh, Dūd u āh. FK 357/4 *Cilve iylep her zamān efgān u āhım kılma ‘ayb.* “Cilve edip feryadımı her zaman ayıp sayma.”

Efgān u feryād: Feryat (BV 455/9; NŞ 157/6). Bkz. Āh u efgān, Āh u vāveylā vü efgān, Efgān ile nāle, Efgān u āh, Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād. NŞ 157/6 *Çarh eger efgān u feryādımga yitmes ‘ayb imes.* “Felek eğer feryadıma ulaşmazsa ayıp değil.”

Eflāk ü encüm: Gökler ve yıldızlar (Sek. Div. 6). Eflāk "gökler" (Eraslan 1999: 442); encüm "yıldızlar" (Eraslan 1999: 443) anlamlarındadır. Sek. Div. 6 *Cümle zerrāt-ı cihān yādın bile meşgūl irür / Ay u kün eflāk ü encüm bahr u ber leyl ü nehār.* "Ay ve güneş, gökler ve yıldızlar, denizler ve karalar, gece ve gündüz cihanın her zerresi senin adını anmakla meşguldür."

Égri bügri ve bī-siyāk: Eğri büğrü (BN 136b/9). Égri "eğri" (Şen 1993: Dizin/204); bügri "bükülmüş, bükük" (Şen 1993: Dizin/144); bī-siyāk "düzensiz, sistemsiz" (Şen 1993: Dizin/110) anlamlarındadır. BN 136b/9 *Burun bu arık egri bügri ve bī-siyāk édi.* "Bu kanal önceden eğri büğrüydü."

Ehlā ve sehlā: İyi hoş (Selam sözü) (BV 657/25). Bkz. Ehlā ve sehlā (Kıpçak). BV 657/25 *Bāreke'llah iy sabā ehlā ve sehlā merhabā.* "Uğur olsun ey sabah hoş geldin, merhaba."

Ehlen ü sehlen: İyi hoş (Selam sözü) (NŞ 7/1). Bkz. Ehlā ve sehlā. NŞ 7/1 *Yā nebi rūhī fedāk ehlen ü sehlen merhabā.* "Ya Nebi, ruh-i fedak hoş geldin, merhaba."

Ekābir u umarā: Beyler büyükler (BN 352a/3). Ekābir "ileri gelenler, büyükler" (Şen 1993: Dizin/204); umāra "emirler, beyler" (Türkay 1988: 898) anlamlarındadır. BN 352a/3 *Camī' salatīn u havānīn ve ekābir u umarā aşdın burun kızıldın akdın karadın rahttın cınsdın saçıklar givürdiler.* "Bütün sultanlar hanlar, beyler büyükler yemekten önce kırmızıdan, aktan, karadan attan eşyadan saçılar sundular."

Ekālim ü bilād: Ülkeler (Lis. Tayr 2959). Ekālim "dünyanın mıntıkaları, memleketler, diyarlar" (Devellioğlu 2005: 211); bilād "memleketler, şehirler" (Kaya 1989: 804) anlamlarındadır. Lis. Tayr 2959 *Hem ekālim ü bilād itgil hayāl / Hem bihār u hem 'uyūn u hem cibāl.* "Ülkeler hayal et, hem de denizler, pınarlar ve dağlar."

Ékin ü zirā'at: Tarım (BN 139b/2). Ékin "ekin" (Şen 1993: Dizin/204); zirā'at "ekincilik, çiftçilik, tarım" (Devellioğlu 2005: 1188) anlamlarındadır. BN 139b/2 *Zurmat éli avgan şāl éldür ékin ü zirā'at kılurlar.* "Zurmet ili Afgan Şal ildir, tarım yaparlar.

Él gün: El gün, halk (BN 125b/5, 126a/2, 127b/10, 296b/7). Bkz. Él kün (Karahanlı), (Harezm). BN 125b/5 *Hüsrev şāh kim kunduzdun él günige bakmay.* "Hüsrev Şah ki Kunduz'dan halkına bakmaz."

Él ulus: Halk (Şec. Ter. 70a/1). Bkz. İl ve ulus (Kıpçak), Él gün. Şec. Ter. 70a/1 *Atalarındın vilāyetleri él ulusları kö boldı.* "İlleri, halkları atalarından çok oldu."

Él ü kün: El gün (Lütfi Div. 338/7). Bkz. Él gün, İl kün (Karahanlı), Él kün (Harezm). Lütfi Div. 338/7 *'Āmm u hāss u il ü kün dānā vü nādān yıgladı.* "Herkes, el gün, bilgin cahil ağladı."

Él ve til: El ve dil (BN 272a/12). Bkz. Él gün, Él ulus, Él ü kün, İl ve til (Kıpçak). BN 272a/12 *Tag u deryāsı ve cengel u sahrāsı mevāzi' ü vilāyeti ve hayvānāt u nebātātı éli ve tili ve yamgurı ve yeli barça özgece vāki' boluptur.* "Dağı denizi, ormanı çölü, yerleri şehirleri, hayvanları bitkileri, eli dili, yağmuru yeli başkaca oluşmuştur."

Él ü ulus: Halk (BN 120a/12, 120a/14, 122b/5, 125b/5, 126b/7, 144b/7, 144b/9, 145a/14, 170a/1, 170a/7, 187b/14, 202a/7, 202b/14, , 223a/8, 223b/5, 272a/14, 272b/4). Bkz. İl ve ulus (Kıpçak), Él gün, Él ulus, Él ü kün, Él ve til. BN 120a/12 *Bir néçe günde bir kişi kélip vilāyettin ve él ü ulusdın sözler takrīr kılur édi kim mūcib-i ümīdvārlık bolur édi.* "Bir gün bir kişi şehirden ve halktan sözler aktarıyordu ki ümit verirdi."

Él ü vilāyet: İl (BN 120b/4). Bkz. Él gün, Él ulus, Él ü kün, Él ve til, Él ü ulus. Vilāyet "vilayet" (Ölmez 2020: 452) anlamındadır. BN 120b/4 *Çūn él ü vilāyettin ümīdvārlık bar édi birer menzilde direng bolur édi.* "Çünkü ilde ümitli hal vardı, birer menzilde dinlenilirdi."

Elem ü belā: Dert ve bela (NŞ 339/9). Bkz. Derd ü elem, Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü imgek, Belā vü mihnet, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa. NŞ 339/9 *Elem ü belā ni üçün ki il ara yok nime heves eylediŋ.* "İlde heves ettiğin şey yok ki dert ve bela ne için?".

Elem ü renc: Sıkıntı (FK 163/5). Bkz. Derd ü elem, Elem ü belā, Derd ü gam u renc, Derd ü renc, Derd ü renc ü mihnet ü kaygu. FK 163/5 *Meger köŋül elem ü rencinin hisābı irür.* "Meğer gönül onun sıkıntısının hesabıdır.

Élik ayak: El ayak (BN 175a/6-7, 195a/5). Bkz. Elig adak (Karahanlı), Elig takı adak (Harezm), Baş ayak/ayag, Ayag ilig, Ayag u baş, Baş ayak, Baş u ayak. BN 175a/6-7 *Fısknıŋ şāmatıdın ābıla marazıga giriftār bolup élik ayakdın kalıp néçe yil türlük türlük 'azāb u meşakkatlar tapıp oşbu balıyya bile ok 'ālemdin nakl kıldı.* "Günahının benlerinden suyla hastalanıp el ayaktan kalıp, nice yıl türlü türlü eziyetler ve zorluklar çekip bu felaket ile bu dünyadan göçtü."

Elken ü ebkem: Kekeme ve dilsiz (Sek. Div. 186). Elken "kekeme" (Eraslan 1999: 443); ebkem "dilsiz, lal" (Eraslan 1999: 441) anlamlarındadır. Sek. Div. 186 *Uzattı tilni gül allında süsen-i āzād / Egerçi bende bigin irdi elken ü ebkem.* "Serbest sünbül köle gibi kekeme ve dilsiz olmasına rağmen gül huzurunda dilini uzattı."

Éllig éllig: Elli elli (BN 209a/10). Éllig "elli, sayı ismi" (Şen 1993: Dizin/208) anlamındadır. BN 209a/10 *Tamām on on ve éllig éllig bitip bitip on ulugı ve éllig ulugı ta'yīn étip édim.* "Tamam on on ve elli elli yazıp on büyüğü ve elli büyüğü tayin etmiştim."

Emn u ferāgatlık: Rahatlık (BN 194b/13). Emn "eminlik, korkusuzluk, rahatlık" (Şen 1993: Dizin/26); ferāgatlık "rahat, sıkıntı ve tedirginlik yaratmayan" (Şen 1993: Dizin/216) anlamlarındadır. BN 194b/13 *Mundak savuk ve kar ve çapkunda 'aceb ısık ve emn u ferāgatlık yérge kéldük.* "Böyle soğuk ve kar ve tipide çok sıcak ve rahat bir yere geldik."

Emr ü fermān: Buyruk (FK 133/7; Lütfi Div. 6/3). Emr "iş buyurma, buyruk" (Karaağaç 2020: 399); fermān "ferman, emir, buyruk" (Karaağaç 2020: 404) anlamlarındadır. Lütfi Div. 6/3 *Süleymān saltanatlık kayser ukisrā-'adālet kim / Kazā yaŋlıg irür gerdūn muti'-i emr ü fermānı.* "Süleyman saltanatlı ve Kisra adaletli sultan! Gökyüzü kadere (boyun eğdiği) gibi senin buyruğuna boyun eğer."

Emr ü hükm: Emir ve hüküm (Lis. Tayr 2098). Bkz. Emr ü fermān. Hükm "hüküm" (Eraslan 1999: 468) anlamındadır. Lis. Tayr 2098 *Emr ü hükmi birle tā'at eylese.* "Emir ve hükmü ile ibadet etse."

Emr ü nehy: Emir ve yasak (FK 319/5; Lis. Tayr 404, 428, 428). Bkz. Emr ü fermān, Emr ü hükm, Emr ü nehy (Harezm). FK 319/5 *Ni hak emr ü nehyiga andın tasarruf.* "Emir ve yasağına tasarruf etmek ne haktır?".

Encām u āgāz: Son ve başlangıç (GS 683/126). Encām "son, nihayet" (Eraslan 1999: 443); āgāz "başlama" (Kaya 1989: 739) anlamlarındadır. GS 683/126 *Müşerref kılıp anı öz rāzıdın / Yana hem öz encām u āgāzıdın.* "Kendi sırrından ve yine kendi son ve başlangıcından şereflendirildi."

Encüm birle āhter: Yıldız (Sek. Div. 120). Bkz. Eflāk ü encüm. Āhter "yıldız" (Eraslan 1999: 468) anlamındadır. Sek. Div. 120 *Bu pür-lātif iştin yana yarlıp 'adūnıŋ zehresi / Yir birle kök encüm birle āhter aŋa şādān irür.* "Bu latif işten düşmanın ödü yarılıp yer ile gök, yıldızlar bu durumdan mutlu olur."

Encüm ü eflāk: Yıldızlar ve gökler (BV 2/5, 182/4, 270/6, 333/4, 537/4; FK 477/3; GS 640/3; NŞ 502/9). Bkz. Eflāk ü encüm, Encüm birle āhter. BV 2/5 *Ki sindindür ni bolsa encüm ü eflāk ara peydā.* "Çünkü gökler ve yıldızlar arasında ne olursa sendendir."

Encüm ü gerdūn: Yıldızlar ve gök (FK 222/2). Bkz. Eflāk ü encüm, Encüm birle āhter, Encüm ü eflāk. Gerdūn "felek, gök; dönen, dönücü" (Kaya 1989: 909) anlamındadır. FK 222/2 *Dūd-ı āhımdın şererler bolsa köŋlüm otıdın / 'Ālem-i 'ışk üzre anı encüm ü gerdūn diŋiz.* "Ahımın dumanından gönlüm ateşinden kıvılcımlar olsa onun aşk alemi üzerinde gök ve yıldızlar olduğunu dersiniz."

Endīşe vü gam: Endişe ve gam (BV 453/6). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam. Endīşe "düşünce; kaygı; korku" (Türkay 1988: 696) anlamındadır. BV 453/6 *Bu kim endīşe bü gam yamgurı meyhānedin ötmes.* Bu endişe ve gam yağmuru meyhaneden geçmez."

Endūh u belā: Dert ve bela (GS 644/3). Bkz. Derd ile endūh, Derd u endūh, Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü imgek, Belā vü mihnet, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Elem ü belā. GS 644/3 *Eylemekdin teŋa endūh u belā taşın hisār / Cānıma hayr u selāmet haylini düşmen kılay.* "Dert ve bela taşından hisar bedene kale yapmaktan canıma hayır ve selamet gücünü düşman eder."

Endūh u gam: Gam (FK 408/6; GS 683/67). Bkz. Derd ile endūh, Derd u endūh, Endūh u belā, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam. FK 408/6 *Yaratur endūh u gam otın eger tīz isti yil*. "Rüzgar tez eserse gam ateşini parlatır."

Endūh u mātemlık: Kederli (NŞ 492/7). Bkz. Derd ile endūh, Derd u endūh, Endūh u belā, Endūh u gam. Mātem "matem, yas; keder" (Eraslan 1999: 518) anlamlarındadır. NŞ 492/7 *Közüm nemlık boyum hamlık içim endūh u mātemlık.* "Gözüm nemli, boyum bükük, içim kederli."

Endūh u melāl: Sıkıntı (FK 225/1; NŞ 492/2). Bkz. Derd ile endūh, Derd u endūh, Endūh u belā, Endūh u gam, Endūh u mātemlık, Derd ü melāl. FK 225/1 *Kısmıŋız halkdın endūh u melāl iylemeŋiz.* "Bir kısmınız halktan sıkıntı eylemeyiniz."

Endūh u melālet: Sıkıntı (NŞ 624/1). Bkz. Derd ile endūh, Derd u endūh, Endūh u belā, Endūh u gam, Endūh u mātemlık, Endūh ü melāl. Melālet "usanma, sıkılma, usanç, sıkıntı" (Karaağaç 2020: 499) anlamındadır. NŞ 624/1 *Yoktur endūh u melālet otıga has min kibi.* "Sıkıntı ateşine uygun olan benim gibisi yoktur."

Endūh u mihnet: Sıkıntı (GS 325/4). Bkz. Derd ile endūh, Derd u endūh, Endūh u belā, Endūh u gam, Endūh u mātemlık, Endūh ü melāl, Endūh u melālet, Bī-mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu. GS 325/4 *İmdi kim endūh u mihnet okıga kıldı nişān / her cerāhat*

üzre yüz dāg-ı nihān itkey firāk. "Ayrılık, sıkıntı okunu nişan aldı, her yara üzerinde yüz gizli dağ yarası açar."

Endūh u renc: Sıkıntı (Lis. Tayr 3501). Bkz. Derd ile endūh, Derd u endūh, Endūh u belā, Endūh u gam, Endūh u mātemlık, Endūh u melālet, Endūh u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü renc, Derd ü renc ü mihnet ü kaygu, Elem ü renc. Lis. Tayr 3501 *Tört dīvān birle nazm-ı penç genc / Dest birdi çikmeyin endūh u renc.* "Penç Genc dört divan ile el verdi ki sıkıntı çekmeyin."

Enseb u evlā: Uygun (BN 335b/11). Enseb "uygun, münasip" (Şen 1993: Dizin/28); evlā "daha uygun, daha üstün" (Şen 1993: Dizin/44) anlamlarındadır. BN 335b/11 *... bu müfettin u bāgīlarnıŋ şerr u fitnesiniŋ def'iga müteveccih bolmak enseb u evlā köründi.* "… bu fitneye düşüren ve yoldan sapmışların kötülüğünün define yönelmek daha uygun göründü."

Ér ve hatun: Erkek ve kadın (BN 274a/11, 294a/3; Şec. Ter. 91b/14). Bkz. Er hatun (Harezm), Ér ve hatun (Harezm). BN 274a/11 *Ba'zı zirā'atlarga su ihtiyāc bolsa kūze bile ér ve hatun su taşıp sugaradurlar.* "Bazı ziraatlere su ihtiyaç olduğunda testi ile erkek ve kadın su taşıyıp sularlar."

Érte vü kéçe: Sabah akşam (Sek. Div. 262). Bkz. Erte keçe/kéçe (Harezm), İrte kiçe (Kıpçak). Sek. Div. 262 *İdim bolsun tün ü kün ü yıl u ay érte vü kéçe / Mu'īn ü nāsır u yārıŋ bolup hoş hāfiz ü yāver.* "Rabb'im gece gündüz, yıl ay, sabah akşam sana yardımcı, Nusret verici, dostun, koruyucu ve yaver olsun."

Esbāb u ālāt: Araç gereç (BN 189b/7, 264a/8, 295a/12, 311a/10, 315a/14, 345a/11, 350b/3, 351a/1). Bkz. Ālāt u edevāt. Esbāb "gereçler, levazım" (Şen 1993: Dizin/35) anlamlarındadır. BN 264a/8 *... bu esbāb u ālāt tayyār u mükemmel bolgandın soŋ ...* "… bu araç gereç uçucu ve mükemmel olduktan sonra …".

Esen ve amān: Sağ salim (Şec. Ter. 78a/15, 97b/5). Esen "esen, sağ salim" (Ölmez 2020: 369); amān "eminlik, korkusuzluk" (Ölmez 2020: 331) anlamlarındadır. Şec. Ter. 78a/15 *Oglanlarım halkım birlen esen ve amān barıp keldim tép ulug toy yaragın kılıp bir hargāh yasatturdı.* "Oğullarım ve halkımla sağ salim gidip geldim, büyük bir ziyafet hazırlığı yapıp çadır kurdurdu."

Éşiklik törlük: Bir çadır veya obada başköşe ile kapı arası kadar olan mesafeyi esas alan ölçek (BN 199b/5, 234a/9). Éşik "kapı; giriş" (Şen 1993: Dizin/212); tör "baş köşe" (Kaya 1989: 1283) anlamlarındadır. BN 199b/5 *Muhammad huseyn mīrzā olturgan öylerniŋ éşigige yétkende tam üstidin bir mogul – kim méniŋ nökerim édi mén anı tanır édim – éşiklik törlük yérdin tarttı oknı yüzümge.* "Muhammed Hüseyin Mirza oturduğu evlerin eşiğine geldiğinde tam üstünden bir Moğol – ki benim askerimdi, onu tanırdım – kapıyla başköşe arasından yüzüme okunu çekti."

Éşitken körgen: İşiten gören **(**BN 158b/11). Bkz. Kör- işid- (Uygur), Kör- éşit- (Harezm), Körgen işitgen (Karahanlı). BN 158b/11 *Né cihettin kim özbek dék ganīm yanımızda turup için arada mundaklar bolsa yırakdın yavukdın éşitken körgenler né dégeyler.* "Ne sebepten ki Özbek gibi ganimet alan yanımızda olduğu için arada böyleleri olsa uzaktan yakından işitenler görenler ne derler?".

Eşk ile āh: Ah edip ağlama (BV 10/3). Bkz. Āh u efgān, Āh u vāveylā vü efgān, Efgān ile nāle, Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh, Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāy, Āh ü zarī, Derd ü āh, Dūd u āh, Efgān u āh. BV 10/3 *Vaslıŋ kuşı ki eşk ile āhımdın itti rem.* "Kavuşma kuşu ah ile ağlamamdan ürktü."

Eşk ü āh: Ah edip ağlama (BV 1/2, 122/5, 134/1; FK 154/5, 185/1, 260/3, 498/6, 510/4; GS 585/6, 599/1; NŞ 149/5, 187/2). Bkz. Āh u efgān, Āh u vāveylā vü efgān, Efgān ile nāle, Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh, Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāy, Āh ü zarī, Derd ü āh, Dūd u āh, Efgān u āh, Eşk ile āh. BV 1/2 *'Uşşāk eşk ü āhıdın her dem tapar su vü hevā.* "Aşıklar ah ile ağlamasından her zaman su ve hava bulur."

Eşyā vu edevāt: Araç gereç (BN 189b/8). Bkz. Ālāt u edevāt. Eşyā "eşya" (Şen 1993: Dizin/37) anlamındadır. BN 189b/8 *... barı tekellüf u tana'um eşyā vü edevāt āmāde vü peydā ...* "… hepsi külfetli ve nimetli araç gereci hazır ve ortada …".

Etrāf u cevānib: Çevre (BN 128a/8, 145a/7-8, 163a/1, 265a/2, 272a/7-8, 335b/1-2, 346b/8, 356a/8). Etrāf "etraf, çevre" (Şen 1993: Dizin/42); cevānib "taraflar, yanlar" (Şen 1993: Dizin/151) anlamlarındadır. BN 128a/8 *Etrāf u cevānib tamām tagdur.* "Çevresi tamamen dağdır."

Etrāf u nevāhī: Çevre (BN 204b/10, 224a/3, 335a/10). Bkz. Etrāf u cevānib. Navāhī "bölge, çevre, civar" (Kaya 1989: 1134) anlamlarındadır. BN 224a/3 *Etrāf u nevāhīda kalın havidzār édi.* "Çevresi yoğun ekinlikti."

Evvel ü āhir: Önce ve sonra, geçmiş ve gelecek (Lütfi Div. 1/2; Şec. Ter. 65a/1). Bkz. Evvel takı āhir (Harezm), Evvel ü āhır (Kıpçak). Lütfi Div. 1/2 *Hem evvel ü āhir sin ü hem zāhit ü bātın / Hem mebde'-i eşyā sin ü hem hayy-ı tüvānā.* "Hem geçmiş ve geleceksin hem görünen ve gizli olansın hem eşyanın başlangıcısın hem de her şeye gücü yetensin."

Evvelīn ü āhirīn: Öncekiler ve sonrakiler, gelmiş geçmiş (Lütfi Div. 2/20; Sek. Div. 44). Bkz. Evvelīn āhirīn (Harezm). Lütfi Div. 2/20 *Barça 'ālem 'āşī sin kolsan bağışlar hak saŋa / Çün tufeyliŋdür bu halk-ı evvelīn ü āhirīn.* "Bütün dünya asidir. Sen istersen Allah onların hepsini bağışlar. Çünkü gelmiş geçmiş bütün insanlar sana tabidir."

Fahr u mübāhāt: Övünme (BN 271b/11; NŞ 596/6). Fahr "övünme, iftihar, şeref, kıvanç" (Şen 1993: Dizin/215); mübāhāt "övünme" (Kaya 1989: 1117) anlamlarındadır. BN 271b/11 *Hazāna cam' kılmaglık ol élniŋ kaşıda fahr u mübāhāttur.* "Hazine toplamak o şehrin nazarında övünmedir."

Fakīr miskin: Yoksul (Şec. Ter. 92b/11). Bkz. Fakīr miskin (Harezm). Şec. Ter. 92b/11 *Kozı tegin atası tahtında olturup düşmenlerini yıglatıp ve dostlarını küldürüp élge 'adālet kılıp fakīr miskinga hayr u ihsān kılıp …* "Kozı Tegin babasının tahtına oturarak düşmanlarını ağlatıp dostlarını güldürüp halka adaletli davranarak yoksula iyiliklerde bulunup …".

Fakīr u miskin: Yoksul (BN 174a/14, 255b/8). Bkz. Fakīr miskin. BN 174a/14 *Fakīr u miskinge öz éligi bile galaba hayr kılur édi.* "Yoksula kendi eliyle çok iyilikte bulunurdu."

Fakīr ve miskin: Yoksul, fakir fukara (Şec. Ter. 93a/16, 103b/11-12). Bkz. Fakīr miskin, Fakīr u miskin Şec. Ter. 93a/16 *Fakīr ve miskin kış azukı alsunlar.* "Yoksullar kış yiyeceğini alsınlar."

Fakr u fenā: Yokluk (BV 48/7, 142/8; FK 243/1; Lis. Tayr 2149, 2501, 2947, 3543). Fakr "fakirlik, yoksulluk" (Türkay 1988: 699); fenā "yok olma, yokluk" (Türkay 1988: 700) anlamlarındadır. BV 48/7 *Kim nevāyīga irür fakr u fenā tofragı hūb.* "Çünkü Nevayi'ye yokluk toprağı hoştur."

Fārig ü āzāde: Kayıtsız, hür (BV 169/1, 372/6). Bkz. Āzād u fārig. BV 169/1 *Fārig ü āzāde bilmes mübtelālardın haber.* "Hür olan, düşkünlerden habersizdir."

Fāsık u zāhid: Günahkār ve dindar (NŞ 493/5). Fāsık "sapkın, fesatçı" (Türkay 1988: 700); zāhid "sofu" (Türkay 1988: 918) anlamlarındadır. NŞ 493/5 *Fāsık u zāhid dime kim isti irse gam yili / Savurur gerd-i fenā vīrāne vü ma'mūrdın.* "Günahkar dindar deme, gam yeli eserse kötü talih viraneden mamurdan savurur."

Fazīhat u rüsvā: Rezil rüsva (BN 205a/7). Bkz. Dīvāne vü rüsvā. Fazīhat "edepsizlik, alçaklık, rezil" (Şen 1993: Dizin/221) anlamındadır. BN 205a/7 *... özini fazīhat u rüsvā kıldı.* "… kendini rezil rüsva etti."

Fazl u edeb: Erdem ve terbiye (FK 689/247). Bkz. Fazl ve edeb (Kıpçak). FK 689/247 *K'ey cihān halkı ara zāt-ı nefīs / Zātıŋa fazl u edeb ikki enīs.* "Ki ey, halk arasındaki güzel zat, zatında erdem ve terbiye iki dosttur."

Fāş u nihān: Açık ve gizli (FK 204/8). Bkz. Āşikār u nihān. Fāş "açığa vurma, ortaya çıkma, duyulma, dile verme" (Kaya 1989: 891) anlamındadır. FK 204/8 *Her nefes devletidin maŋa devā fāş u nihāndur.* "Devletinden her nefes bana açık ve gizli devadır."

Fazl u kerem: Lütuf (BN 128a/2, 267a/7, 269a/10, 348b/3). Bkz. Cūd u kerem, Fazl u kerem (Harezm). BN 128a/3 *Rebī'ül'l-āhir ayınıŋ evāhiride téŋri ta'ālā fazl u kerem bile kābul ve gazni mülk ü vilāyātı sānī bī-ceng ü cidal müyesser u musahhar kıldı.* "Rebi'ü'l-ahir ayının son günlerinde Allah'ın lütfuyla Kabul ve Gazni memleketleri ikinci kez savaşsız ele geçirildi."

Felek ü encüm: Gök ve yıldızlar (FK 689/290, 689/291). Bkz. Eflāk ü encüm, Encüm birle āhter, Encüm ü eflāk, Encüm ü gerdūn. FK 689/290 *Felek ü encüm ara salıp köz / Vasfıda köp uzalur irdi söz.* "Gök ve yıldızlar arasına göz salıp görünüşüne çok söz yetişirdi."

Fenā vü fakr: Yokluk (FK 97/1). Bkz. Fakr u fenā. FK 97/1 *Fenā vü fakr tarīkı irür aŋa menhec*. "Yokluk yolu ona geniş yoldur."

Ferd u cerīde: Tek başına (BN 171a/12). Ferd "tek başına, yalnız" (Şen 1993: Dizin/216); cerīde "yalnız, tek başına" (Şen 1993: Dizin/150) anlamlarındadır. BN 171a/12 *Ogul ve kız ve ahl u 'ıyāl yok 'ālemni tavrī ferd ü cerīde ötkerdi.* "Çoluk çocuğu, ailesi yok, alemi tek başına geçti."

Ferhunde vü mübārek: Kutlu (BN 348b/1). Ferhunde "mübarek, kutlu, uğurlu" (Şen 1993: Dizin/216); mübārek "mübarek, kutlu" (Karaağaç 2020: 510) anlamlarındadır. BN 348b/1 *Teŋri atını ve zātını ferhünde vü mübārek kılgay.* "Allah adını ve zatını kutlu kılacak."

Feryād ü āh: Feryat (Lütfi Div. 417/2; NŞ 234/2). Bkz. Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād, Efgān u feryād, Āh u efgān, Āh u vāveylā vü efgān, Āh u derd, Āh āh, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u eşk, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh, Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāy, Āh ü zarī, Derd ü āh, Dūd u āh, Efgān u āh, Eşk ile āh, Eşk ü āh. Lütfi Div. 417/2 *Yıglamaktur işim feryād ü āh.* "İşim feryat ederek ağlamaktır."

Feryād u çıg: Feryat (GS 306/4). Bkz. Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād, Efgān u feryād, Feryād ü āh. Çıg "feryat" (Atalay 1970: 240) anlamındadır. GS 306/4 *Bogzın ip birle bogar kılgan sayı feryād u çıg.* "Feryat ettikçe boğazını iple boğar."

Feryād u efgān: Feryat (GS 73/7, 670/7; Lis. Tayr 1359; NŞ 9/6, 157/6). Bkz. Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād, Efgān u feryād, Feryād ü āh, Feryād u çıg, Āh u efgān, Āh u vāveylā vü efgān, Efgān ile nāle, Efgān u āh. GS 73/7 *İgri kad birle işiŋ feryād u efgān boldı tut.* "Eğri boy ile işin feryat oldu."

Feryād u figān: Feryat (BV 289/9; FK 285/5). Bkz. Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād, Efgān u feryād, Feryād ü āh, Feryād u çıg, Feryād u efgān, Āh ile figān, Āh u figān, Derd ü figān. FK 285/5 *İtiniŋ kāmı bu feryād u figandın mahlas.* "Senin köpeğinin isteği feryattan kurtulacak yerdir."

Feryād u nāle: Feryat (BV 185/4). Bkz. Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād, Efgān u feryād, Feryād ü āh, Feryād u çıg, Feryād u efgān, Feryād u figān, Āh u nāle, Efgān ile nāle. BV 185/4 *Kim 'ışkıda ulus işi feryād u nāledür.* "Çünkü aşkta halkın işi feryattır."

Feryād u şīven: Sızlanıp feryat etmek (BV 386/3). Bkz. Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād, Efgān u feryād, Feryād ü āh, Feryād u çıg, Feryād u efgān, Feryād u figān, Feryād u nāle, Āh u şīven. BV 386/3 *Her zamān yüz katla ger feryād u şīven iylegil.* "Her zaman yüz katla sızlanıp feryat et."

Feryād u vāveylā: Feryat (BV 267/7; GS 225/5; Lis. Tayr 1543, 2420). Bkz. Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād, Efgān u feryād, Feryād ü āh, Feryād u çıg, Feryād u efgān, Feryād u figān, Feryād u nāle, Feryād u şīven, Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāveylā vü efgān. BV 267/7 *Her kéçe tā subh işi feryād u vāveylā imiş.* "İşi her gece ta sabah kadar feryat etmekmiş."

Fevk u taht: Üst alt (Sek. Div. 14). Fevk "üst, üst taraf, yukarı" (Eraslan 1999: 448), taht "alt, aşağı" (Eraslan 1999: 579) anlamlarındadır. Sek. Div. 14 *Pādişāhā kök ü yir memlū seniŋ yādıŋ bile / Fevk u taht u kabl u ba'd u hem yemīn ü hem yesār.* "Ey padişah (yüce Allah), yer gök, üst alt, önce sonra, sağ sol her şey daima seni anarlar."

Fısk u fücūr: Günah (BN 169b/14). Bkz. 'Ayş u fısk, Fısk u fücūr (Karahanlı), Fısk fücūr (Harezm), Fısk ve fücur (Kıpçak). BN 169b/14 *Fısk u fücūr özide oglanlarıda ve él ü ulusıda asru şāyı' édi.* "Günah kendinde, çocuklarında, ilinde ve ulusunda çok fazla işitilmişti."

Fitne vü fesād: Ara bozuculuk (BN 228b/2, 299a/8). Bkz. Belā fitne, Belā vü fitne. Fesād "fesat, fenalık, kötülük, ara bozuculuk" (Şen 1993: Dizin/218) anlamındadır. BN 228b/2 *Fitne vü fesād makāmıda édi.* "Ara bozuculuk makamındaydı."

Fitne u şerr-engīzlik: Ara bozuculuk (BN 162a/12). Bkz. Belā fitne, Belā vü fitne, Fitne vü fesād. Şerr-engīz "şehir karıştıran" anlamındadır. BN 162a/12 *Ayyub oglanları yūsuf ve buhlūl mirzā kaşıga bargalı fitne vü şerr-engīzlik makāmıga édiler.* "Eyüp'ün oğulları Yusuf, Buhlul, Mirza huzuruna ulaştığında ara bozuculuk makamındaydılar."

Figān ü eşk: Feryat edip ağlamak (GS 156/6). Bkz. Feryād u figān, Āh ile figān, Āh u figān, Derd ü figān, Āh u eşk, Eşk ü āh. GS 156/6 *Ra'd u yil irmes figān u eşk irür bu kim her il / Gül yüzüŋ körgeç tutar öz hāliga mātem bahār.* "Gök gürültüsü değil feryat edip ağlamaktır bu çünkü her yıl gül yüzünü görünce baharı matem tutar."

Figān ü gulgulī: Bağrışıp çağrışma (GS 681/5). Bkz. Feryād u figān, Āh ile figān, Āh u figān, Derd ü figān, Figān ü eşk. Gulgul "gülrütü, şamata, velvele" (Karaağaç 2020: 413) anlamındadır. GS 681/5 *Ol ki andın her dem eyler min figān ü gulgulī.* "Odur ki ben sürekli ondan bağrıp çağrırım."

Figān u feryād: Feryat (BV 659/23). Bkz. Feryād u figān, Āh ile figān, Āh u figān, Derd ü figān, Figān ü eşk, Figān ü gulgulī, Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād, Efgān u feryād, Feryād ü āh, Feryād u çıg, Feryād u efgān, Feryād u figān, Feryād u nāle, Feryād u şīven, Feryād u vāveylā. BV 659/23 *Bu gussaga tapmasam çü tedbīr / Her lahza çikip figān u feryād.* "Bu derde çare bulmasam her an feryat ederim."

Figān u nāle: Feryat (GS 41/3, 614/3; NŞ 654/14). Bkz. Feryād u figān, Āh ile figān, Āh u figān, Derd ü figān, Figān ü eşk, Figān ü gulgulī, Figān u feryād, Āh u nāle, Efgān ile nāle, Feryād u nāle. GS 41/3 *Dime hicrānımda çikmey sin figān u nāle köp / Cism eyler mü figān bolgan nefes cāndın cüdā.* "Ayrılığımda çok feryat etme deme, nefesi canda olmayanın cismi feryat eder mi?".

Figān u vāy: Feryat (FK 658/4). Bkz. Feryād u figān, Āh ile figān, Āh u figān, Derd ü figān, Figān ü eşk, Figān ü gulgulī, Figān u feryād, Figān u nāle, Āh u vāy, Ay vāy. FK 658/4 *Hüsn ara ānı bulur kim gūyiyā andın salur / 'Işk otı köygen köŋüllerge figān u vāynı.* "Güzellik arasında onu bulur ki güya feryadını yanan gönüllere aşk ateşini ondan salar."

Figān u vūh: Feryat (Lis. Tayr 877). Bkz. Feryād u figān, Āh ile figān, Āh u figān, Derd ü figān, Figān ü eşk, Figān ü gulgulī, Figān u feryād, Figān u nāle, Āh u vāy, Ay vāy, Figān u vāy. Lis. Tayr 877 *Mātem ehli dik figān u vūh ile.* "Matemli gibi feryat ile."

Figān u zār: İnleme, sızlanma (FK 506/2, 628/9; GS 590/9). Bkz. Feryād u figān, Āh ile figān, Āh u figān, Derd ü figān, Figān ü eşk, Figān ü gulgulī, Figān u feryād, Figān u nāle, Āh u vāy, Ay vāy, Figān u vāy, Figān u vūh. FK 506/2 *Yoksa yoktur hīç sā'at kim figān u zār ile / Yüz tümen miŋ bagrı taşnıŋ köŋlini zār iylemen.* "Binlerce bağrı taşın gönlünü inletmeyin yoksa inlemesiz bir saat yoktur."

Figān u zārlıg: İnleme, sızlanma (GS 249/3; NŞ 645/4; Lis. Tayr 1940). Bkz. Feryād u figān, Āh ile figān, Āh u figān, Derd ü figān, Figān ü eşk, Figān ü gulgulī, Figān u feryād, Figān u nāle, Āh u vāy, Ay vāy, Figān u vāy, Figān u vūh, Figān u zār. NŞ 645/4 *Tilbe köŋlüm cüz figān u zārlıg bilmes nitey.* "Deli gönlüm sızlanma bilmez ne yapsın."

Fikr ü tahayyül: Düşünüp hayal etmek (GS 4/2). Fikr "düşünme" (Eraslan 1999: 449); tahayyül "hayal etme, hayalde canlandırma" (Kaya 1989: 1251) anlamlarındadır. GS 4/2 *Tapmak 'acīb fikr ü tahayyül bile sini.* "Düşünüp hayal ederek seni bulmak hayret verici."

Firīb ü mekr: Hile (GS 33/6). Firīb "hile, aldatma" (Kaya 1989: 898); mekr "hile; maksadından vazgeçirme" (Kaya 1989: 1092) anlamlarındadır. GS 33/6 *Tā-be-key kılmak firīb ü mekr ile defter kara.* "Hile ile deftere kara çalmak ne zamana kadar?".

Firāk u vasl: Ayrılık ve kavuşma (BV 644/7). Firāk "ayrılık, ayırma; sıkıntı" (Türkay 1988: 703); vasl "ulaşma, birleşme, kavuşma; ulaştırma, birleştirme" (Türkay 1988: 901) anlamlarındadır. BV 644/7 *Yārdın kāsıd kilür dirler firāk u vaslıdın.* "Yardan kastın ayrılık ve kavuşmasından gelir derler."

Fitne vü āfet: Bela (FK 95/7). Bkz. Belā fitne, Belā vü fitne, Fitne vü fesād, Fitne ü şerr-engīzlik. Āfet "bela" (Kaya 1989: 738) anlamındadır. FK 95/7 *Ni kim tokkuz ata vü tört anadın fitne vü āfet / Bolur vākı' aŋa ol āfet-i fettān irür vāris.*

"Ne ki dokuz baba ve dört anneden bela meydana gelir, ona gönül alan güzel varistir."

Fuhş-gūy ve bed-zebān: Ağzı bozuk (BN 174b/1). Fuhş-gūy "haddini aşan bir tarzda ve edepsizce konuşan, kötü sözlü" (Şen 1993: Dizin/222); bed-zebān "kötü şeyler konuşan, ağzı bozuk, küfürbaz" (Şen 1993: Dizin/57) anlamlarındadır. BN 174b/1 *Fuhş-gūy ve bed-zebān kişi édi.* "Ağzı bozuk biriydi."

Fukarā vu mesākīn: Yoksullar (BN 157a/7, 268a/6). Fukarā "fakirler, yoksullar" (Şen 1993: Dizin/222); mesākīn "miskinler, zavallılar" (Karaağaç 2020: 501) anlamlarındadır. BN 157a/7 *'Azā resmini be-cā kéltürgendin soŋ aş u ta'am fukarā vu mesākīnga tartılıp ...* "Yas törenini yerine getirdikten sonra yoksullara yemek dağıtıldı …".

Furca vu fursat: Fırsat (BN 213a/10). Furca "vakit, fırsat, boşluk" (Şen 1993: Dizin/222); fursat "fırsat; uygun zaman, uygun düşen şart veya durum, vesile" (Şen 1993: Dizin/222) anlamlarındadır. BN 213a/10 *Munça kuvvet u kudrette özümizge bir yér fikrini kılguluktur ve bu mikdār furca vu fursatta kavī düşmandın yırakrak ayrılguluktur.* "Bu kadar güçte kendimize bir yer fikri oluşturmak ve bu kadar fırsatta güçlü düşmandan uzak kalmaktır."

Fursat u furca: Fırsat (BN 205b/8). Bkz. Furca vu fursat. BN 205b/8 *Munça fursat u furcada ana égeçi siŋilni ve köç ve oglan uşaknı hem alıp çıkmay özbekniŋ esīrligige taşlap kaçarlar.* "Bunca fırsatta anne ablayı, küçük kızı, eşini ve erkek çocuğunu alıp çıkmayıp Özbek'in esirliğine gönderip kaçarlar."

Fücūr u fısk: Günah (FK 739/1). Bkz. 'Ayş u fısk, Fısk u fücūr. FK 739/1 *Fücūr u fısk bile zāyi' iyledim evkāt.* "Günah işleyerek zamanı boşa harcadı."

Gāh gāh / Geh geh / Geh gāh: Bazen, zaman zaman (BV 534/4; Lütfi Div. 130/5, 236/1, 236/6; NŞ 104/7, 389/8; Sek. Div. 392; BV 140/7, 158/1, 217/4, 372/1; FK 423/3, 442/5; GS 27/3, 76/8, 546/4, 576/1; Lütfi Div. 73/1, 93/4, 135/5, 323/5; NŞ 553/5; Sek. Div. 275, 442; FK 403/7; GS 567/3). Gāh/geh "zaman zaman, ara sıra, bazen" (Karaağaç 2020: 407) anlamındadır. Sek. Div. 392 *Gāh gāh andak iş itkil imdi bolmasun harāb.* "Zaman zaman bu şekilde iş yap ki şimdi harap olmasın."

Galaba galaba: Çok çok (BN 289a/14). Galaba "sayıca çok olan, fazla" (Şen 1993: Dizin/223) anlamındadır. BN 289a/14 *Bir pahar kim tükense 'alāmetı budur kim tokmaknı geriyālga bat bat ve galaba galaba kakarlar*. "Bir bardak ki tükense alameti budur ki tokmağı geriyale çabuk çabuk ve çok çok kakarlar."

Gam gussa: Gam (Sek. Div. 632). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü gam u gussa, Derd ü gussa. Sek. Div. 632 *Ugan cānlar yaratıp bu cihānga rūzī birgende / Fakīr sekkākīge barça gam u gussa 'atā kıldı*. "Tanrı canlar yaratıp bu cihana rızık verdiğinde fakir Sekkaki'ye bütün gamı bağışladı."

Gam ile derd: Gam ve dert (BV 271/2). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam gussa, Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Derd ü mihnet, Derd ü renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet ü kaygu, Derd u sūz. BV 271/2 *Bolur irmiş gam ile derdga bu nev' havās*. "Bu çeşit, gam ve derde seçilirmiş."

Gam u belā: Gam ve bela (BV 222/4; GS 621/5). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam gussa, Gam ile derd, Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü imgek, Belā vü mihnet, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Elem ü belā, Endūh u belā. BV 222/4 *Ni şūh tüz kad ile cilve kıldı kim kıldı / Gam u belā yükidin kadni pārsālar küj*. "Şuh, boyu ile cilve yaptı ki dindarların boyu gam ve bela yükünden kambur oldu."

Gam u derd: Gam ve dert (BV 372/7, 451/1; FK 158/3, 197/7, 589/4, 708/1; GS 352/7, 427/8, 754, 805; NŞ 36/7, 116/2, 644/1). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam,

Gam gussa, Gam ile derd, Gam u belā, Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Derd ü mihnet, Derd ü renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet ü kaygu, Derd u sūz. BV 372/7 *Özni hicrān gam u derdi bile mu'tād itkil.* "Kendini ayrılık derdini alıştır."

Gam u endīşe: Gam ve endişe (GS 648/1; Sek. Div. 223). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam gussa, Gam ile derd, Gam u belā, Gam u derd. Sek. Div. 223 *Niçe kılgay gam u endīşe vü hasret bile derdi.* "Daha ne kadar gam ve endişe, hasret ile dert çekeceğim?".

Gam u endūh: Gam (GS 325/3, 403/6, 837; NŞ 157/1). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam gussa, Gam ile derd, Gam u belā, Gam u derd, Gam u endīşe, Derd ile endūh, Derd u endūh, Endūh u belā, Endūh u mātemlık, Endūh u melālet, Endūh u mihnet, Endūh u renc. GS 325/3 *Yüz gam u endūh hadeŋige nişān itkey firāk.* "Ayrılık, yüz gam okunu nişan alacak."

Gam u gussa: Gam (BV 197/1). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam gussa, Gam ile derd, Gam u belā, Gam u derd, Gam u endīşe, Gam u endūh, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü gussa. BV 197/1 *Köŋül öyige gam u gussa seylidin ni kusūr.* "Gönül evine gam selinden ne kusur gelir?".

Gam u küdüret: Gam (Sek. Div. 181). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam gussa, Gam ile derd, Gam u belā, Gam u derd, Gam u endīşe, Gam u endūh, Gam u gussa. Küdüret "gam, tasa, kaygı" (Eraslan 1999: 511) anlamındadır.

Sek. Div. 181 *Şimāl hāl tilidin çemenga aytur kim / Sürūr kildi vü kitti gam u küdüret hem.* "Kuzey rüzgarı hal diliyle çemene, "Sevinç geldi, gam gitti." der."

Gam u melālet: Sıkıntı (FK 139/1). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam gussa, Gam ile derd, Gam u belā, Gam u derd, Gam u endīşe, Gam u endūh, Gam u gussa, Gam u küdüret, Endūh u melālet. FK 139/1 *Garīblıkda dimen kim gam u melāleti bar.* "Gariplikte sıkıntısı var demeyin."

Gam u mihnet: Dert (BV 541/6; FK 264/1, 681/91, 689/69; GS 682/X1; Lütfi Div. 383/1; NŞ 218/8, 275/1, 357/4). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam gussa, Gam ile derd, Gam u belā, Gam u derd, Gam u endīşe, Gam u endūh, Gam u gussa, Gam u küdüret, Gam u melālet, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Endūh u mihnet. Lütfi Div. 383/1 *'Ömriniz kiçti gam u mihnet bile.* "Ömrünüz dertle geçti."

Gam u renc: Gam ve sıkıntı (GS 359/1, 790). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam gussa, Gam ile derd, Gam u belā, Gam u derd, Gam u endīşe, Gam u endūh, Gam u gussa, Gam u küdüret, Gam u melālet, Gam u mihnet, Derd ü renc, Derd ü renc ü mihnet ü kaygu, Elem ü renc, Endūh u renc. GS 359/1 *Gam u rencim aŋlap şifā kılmadıŋ.* "Gam ve sıkıntımı anlayıp şifa olmadın."

Gār u kāvākī: Mağara (BN 194a/8). Gār "in, mağara" (Şen 1993: Dizin/224); kāvāk "oyuk, boşluk" (Ölmez 2020: 387) anlamlarındadır. BN 194a/8 *Ol él tagdagı gār u kāvākīlarnı ve havāl dérler.* " Oranın mağaraları dağ gibidir ve Haval derler."

Garb u şark: Batı ve doğu (Lis. Tayr 199). Garb "batı" (Eraslan 1999: 452); şark "doğu" (Eraslan 1999: 574) anlamlarındadır. Lis. Tayr 199 *'Adl birle rūşen itti garb u şark.* "Batı ve doğu adaletle aydınlandı."

Garīb ü bī-kes: Garip ve kimsesiz (FK 194/7). Bkz. Garīb ü bī-kes (Karahanlı), Bī-kes ü bī-yār. FK 194/7 *Nevāyī asru velīkin garīb ü bī-kesdür.* "Nevayi çok garip ve kimsesizdir."

Gāv u gāv-mīş: Öküz ve manda (BN 146b/2, 255b/4). Gāv "öküz" (Şen 1993: Dizin/226); gāv-mīş "manda" (Şen 1993: Dizin/226) anlamlarındadır. BN 146b/2 *Kalın gāv u gāv-mīş tüşti.* "Çok öküz ve manda düştü."

Gāv ve gāv-mīş: Öküz ve manda (BN 233a/8). Bkz. Gāv u gāv-mīş. BN 233a/8 ... *özgelerige hem ferāhūr hālları yarmak ve pārça ve gāv ve gāv-mīş 'ināyet boldı.* "… kendilerine hem uygun halleri, para, eşya, öküz ve manda ihsan edildi."

Gavgā vü hurūş: Kavga gürültü (Lis. Tayr 2936). Bkz. Cūş u hurūş. Gavgā "kavga" (Eraslan 1999: 452) anlamındadır. Lis. Tayr 2936 *Eyler irdi beyle gavgā vü hurūş.* "Beyle kavga ederdi."

Gāyib ü hāzır: Ortada olan ve olmayan (Lis. Tayr 1239). Gāyib "görünmeyen, kayıp" (Türkay 1988: 706); hāzır "hazır; ortada; huzurda" (Türkay 1988: 724) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1239 *Mihnetidin gāyib ü hāzırga rahm.* "Mihnetinden ortada olana olmayana rahmet."

Gazab-nāk u tarab-nāk: Öfkeli ve neşeli (FK 32/2). Gazab-nāk "öfkeli, kızgın" (Kaya 1989: 906); tarab-nāk "sevinçli" (Kaya 1989: 1260) anlamlarındadır. FK 32/2 *Ol perī-çihre gazab-nāk u tarab-nāk belā.* "O öfkeli ve neşeli peri yüzlü beladır."

Gebr ü cehūd: Mecusi ve Yahudi (GS 120/4). Gebr "Mecusi" (Kaya 1989: 906); cehūd "Yahudi" anlamlarındadır. GS 120/4 *Ki rahmetidin imes nā-ümīd gebr ü cehūd.* "Çünkü Mecusiler ve Yahudiler ümitsiz değildir."

Gebr u mug: Ateşe tapan (FK 642/7). Bkz. Gebr ü cehūd. Mug "ateşe tapan" (Kaya 1989: 1111) anlamındadır. FK 642/7 *Soŋı saflar barı gebr u mug u tersā irdi.* "Son safların hepsi ateşe tapan ve Hıristiyan idi."

Gec ü sārūc: Kireç ve alçı (BN 137a/5). Gec "kireç" (Şen 1993: Dizin/228); sārūc "alçı" (Şen 1993: Dizin/226) anlamlarındadır. BN 137a/5 *Bu çaşmanıŋ atrāfını*

mén seŋkārlık kıldurdum çeşmeni gec ü sārūc bile dah-dar-dah kıldurdum. "Bu çeşmenin etrafını taş yaptırdım, çeşmeyi kireç ve alçıyla kuyu yaptırdım."

Géçe gündüz / Géce kündüz: Gece gündüz; sürekli (BN 149a/5, 200a/11-12, 288b/12, 289a/1, 289a/2, 289b/4, 290a/2, 290/4, 379b/4; GS 422/7, 493/3, 680/3). Bkz. Kéçe kündüz (Karahanlı), Kéçe kündüz (Harezm), Kiçe kündüz (Kıpçak). BN 379b/4 *Néçe gün kim anda édim géçe gündüz aralda ok bolur édim.* "Kaç gün oradaydım, gece gündüz adadaydım."

Géçe ve gündüz / Géce vü kündüz: Gece gündüz (BN 174a/9, 288b/13-14; GS 344/2). Bkz. Géçe gündüz / Gice kündüz. BN 174a/9 *Be-vücūd kim uluk bég édi hergiz hidmetini terk kılmas édi géçe ve gündüz éşikte yastanıp édi.* "Büyük bir bey olmasına rağmen asla hizmeti bırakmazdı, gece gündüz kapıya dayanırdı."

Gedā bile şeh: Dilenci ile şah (GS 552/6). Bkz. Dervīş ü gedā. Şeh "şeh, padişah" (Eraslan 1999: 574) anlamındadır. GS 552/6 *Ki bar işikide şāh ü gedā gedā bile şeh.* "Çünkü eşiğinde şah ve dilenci, dilenci ile şah var."

Gedā vü şāh: Dilenci ve şah (GS 304/7; NŞ 653/10). Bkz. Gedā bile şeh. GS 304/7 *Kim tilerler tīre tünlerde gedā vü şāh şem'.* "Ki kara gecelerde dilenci ve şah mum dilerler."

Geh ü bī-geh: Vakitli vakitsiz (FK 453/4). Bkz. Gāh gāh/Geh geh. Bī-geh "vakitsiz" (Kaya 1989: 801) anlamındadır. FK 453/4 *Söz diy alurlar geh ü bī-geh mahall ü bī-mahal.* "Vakitli vakitsiz, yerli yersiz söz diye alırlar."

Gehī gehī: Zaman zaman (NŞ 203/4). Gehī "bazen" (Kaya 1989: 907) anlamındadır. NŞ 203/4 *Anı hem geh gehī öltür mini gehī gehī tirgüz.* "Onu zaman zaman öldür, beni zaman zaman dirilt."

Gelle kara: Çiftlik hayvanları sürüsü (BN 149a/7-8, 151b/1). Gelle "çiftlik hayvanları sürüsü" (Şen 1993: Dizin/230) anlamındadır. BN 149a/7-8 *Çerik éli saynı kazıp özleri ve gelle karalarıga su aldılar.* "Askerler kazıp kendilerine ve sürülerine su aldılar."

Gerd ü gubār: Toz (BN 364b/2). Gerd "toz, toprak" (Şen 1993: Dizin/231); gubār "toz" (Şen 1993: Dizin/236) anlamlarındadır. BN 364b/2 *Gerd ü gubār köp teşvīş bérdi.* "Toz çok karıştırdır."

Gerd ü hāk: Toz toprak (BN 291b/2, 291b/4). Gerd ü gubār. Hāk "toprak" (Şen 1993: Dizin/251) anlamındadır. BN 291b/2 *... gerd u hāk haylī boladur.* "… toz toprak hayli olacaktır."

Gevher ü dürr: İnci cevher (BV 660/29). Bkz. Dürr ü gevher, Dürr ü la'l, Dürr ü mercān. BV 660/29 *Gevher ü dürr birle sāz iylep ser-ā-ser zīnetin.* "İnci cevher ile süsünü büsbütün düzer."

Gird gird: Yuvarlak yuvarlak (BN 250a/10). Gird "yuvarlak, değirmi; etraf, çevre, bir şeyin yakını" (Şen 1993: Dizin/233) anlamındadır. Aynı sözcüğün tekrarıyla ikileme oluşmuştur. BN 250a/10 *Nān dék gird gird yasap kurutup sahlapturlar.* "Ekmek gibi yuvarlak yuvarlak yapıp, kurutup saklarlar."

Gird-ā-gird: Çepeçevre, etraf, çevre (BN 132b/5, 144a/5, 224a/6, 258a/5, 267a/1, 332b/11, 333a/11, 340b/11). Bkz. Gird gird. BN 224a/6 *Gird-ā-gird üç kürūhka yavuşkay.* "Çepeçevre üç kısma yaklaşacak."

Gird ü göşe: Kıyı köşe (BN 298b/3). Bkz. Gird gird, Gird ā gird. Göşe "köşe, kuytu, ücra" (Şen 1993: Dizin/235) anlamındadır. BN 298b/3 *Yavukdagı gird ü göşedin henūz hātır tamām cam' bolmaydur édi.* "Yakındaki kıyı köşeden henüz işleri tamamen yoluna girmiyordu."

Gird ü nevāhī: Civar (BN 147b/8, 223b/10, 232b/14, 299a/10). Bkz. Gird ü göşe. Nevāhī "bölge, civar, çevre" (Kaya 1989: 1134) anlamındadır. BN 147b/8 *Munda hem çerik éli bu gird ü nevāhīdegi afgānlarnı çapa barıp édiler.* "Bunda askerler bu civardaki Afganlara hücum ederek gittiler."

Girih girih: Düğüm düğüm (NŞ 98/1). Girih "düğüm, bağ, saç bağı" (Türkay 1988: 709) anlamındadır. NŞ 98/1 *Girih girih çü töker-sin yiter ayagıŋa saç.* "Düğüm düğüm tökersin, saç ayağına ulaşır."

Gölāne vu eblehāne: Budalaca (BN 206b/7). Gölāna "ahmakça, budalaca" (Şen 1993: Dizin/235); eblehāne "akılsızca, budalaca" (Şen 1993: Dizin/3) anlamlarındadır. BN 206b/7 *Velī mundak gölāne vü eblehāne ve ustāhane vu kāfirāne akvāl u ef'āl andın bisyār sādır bolur édi.* "Ancak bunun gibi budalaca sözler ve eylemler ondan ortaya çok çıkardı."

Göllük ve télbelik: Aptallık ve delilik (BN 205a/6). Göllük "ahmaklık, budalalık" (Şen 1993: Dizin/235); télbe "deli" (Eraslan 1999: 586) télbelik "delilik" anlamlarındadır. BN 205a/6 *Anıŋ göllük ve télbeligige hiç néme mundın yahşırak delīl bolur mu.* "Onun aptallık ve deliliğine bundan daha güzel delil olur mu?".

Gölrek ü télberek: Aptalca ve delice (BN 205a/2). Gölrek "ahmakça, budala"; télberek "delice" anlamlarındadır. Bkz. BN 205a/2 *Zu'n-nūn argun egerçi merdāne kişi érdi velī hasīs u māl-dost ve rāy u hisābdın yırakrak ve gölrek ü télberek kişi édi.* "Zu'n-nun Argun mert biriydi ancak cimri, mal dostu, fikir ve hesaptan uzak, aptal ve delice biriydi."

Göp gök: Göpgök (BN 239b/12). Göp gök "" anlamındadır. BN 239b/12 *Egerçi cülgesi tarraktur velī bugına dırahtlarnıŋ tübi göp gök yahşıgına öleŋdür safālıkkına cülgedür.* "Eğer deresi ağaçlıktır ancak bu küçük ağaçlarının dibi göpgök güzelce bahçedir, saf deredir."

Göşe vü kenār: Köşe kenar (BN 200a/3-4, 213a/7). Bkz. Gird ü göşe. Kenār "kıyı, çevre, kenar, son" (Karaağaç 2020: 465) anlamındadır. BN 200a/3-4 *Göşe vü kenārda el tutmakka māl talamakka élik koyupturlar.* "Köşe ve kenarda il tutmak, mal yağmalamakla uğraşırlar."

Gūl u nā-dān: Ahmak ve cahil (Lütfi Div. 199/6; Lis. Tayr 1244). Gūl "ahmak, aptal" (Karaağaç 2020: 413); nā-dān "bilgisiz, cahil, kaba" (Karaağaç 2020: 513) anlamlarındadır. Lütfi Div. 199/6 *Hüsn ili birle ma'īşet kılmas irmiş anladım / 'Akl tedbirin koyuban gūl u nā-dān bolmagan.* "Aklın tedbirini alarak ahmak ve cahil olmayan, güzellik ülkesi ile yiyip içmezmiş, anladım."

Günāgün: Türlü türlü (Lis. Tayr 588, 747, 2191). Günāgün "türlü türlü" (Türkay 1988: 710) anlamındadır. Lis. Tayr 588 *Aytıp öz vasfıŋda günāgün hilāf.* "Kendi sıfatından türlü zıtlıklar söyleyip."

Gunc u delāl: Naz (FK 225/7, 578/2). Gunc "naz, cilve, eda" (Kaya 1989: 912); delāl "naz, işve, cilve" (Kaya 1989: 858) anlamlarındadır. FK 225/7 *İy güzeller aŋa köp gunc u delāl iylemeŋiz.* "Ey putlar ona çok naz etmeyiniz."

Gusl u tahāret: Temizlenme (BN 208a/14). Gusl "gusül, boy abdesti; İslam dininin gerekli gördüğü durumlarda ve biçimde yıkanma" (Şen 1993: Dizin/237); tahāret "temizlenme, temizlik" (Karaağaç 2020: 572) anlamlarındadır. BN 208a/14 *Mén gusl u tahāretke meşgūl édim.* "Temizlenmekle meşguldüm."

Gussa vü endūh: Gam (FK 689/254). Bkz. Derd ü gam u gussa, Gam gussa, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü gussa, Gam u endūh, Gam u gussa, Derd ile endūh, Derd u endūh, Endūh u belā, Endūh u gam, Endūh u melālet, Endūh u mihnet, Endūh u renc. FK 689/254 *Kısmetim gussa vü endūh oldı.* "Kısmetim gam oldu."

Gussa vü gam: Gam (GS 45/8; NŞ 618/1). Bkz. Derd ü gam u gussa, Gam gussa, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü gussa, Gam u endūh, Gam u gussa, Gussa vü endūh, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam ile derd, Gam u belā, Gam u derd, Gam u endīşe, Gam u endūh, Gam u küdūret, Gam u melālet, Gam u mihnet, Gam ü renc. GS 45/8 *Gussa vü gam zehriga tiryāk imiş yākūt-nāb.* "Gam zehrine saf yakut panzehirmiş."

Güdāz u sūz: Yanma (NŞ 396/5). Güdāz "erime, yanma" (Kaya 1989: 913); sūz "yanma, tutuşma, ateş, sıcaklık" (Kaya 1989: 1227) anlamlarındadır. NŞ 396/5 *Öçürdi şu'le-i āhımnı tīgı şükr ki barı / Güdāz u sūzdın andak ki şem'-i gam tüni tındım.* "Şükür ki ahımın alevini kılıcı bütün söndürdü gam mumu yanmasından öyle ki gece dinlendim."

Güft u gū/Güf ü gū/Güft ü gūy: Söz söyleme; dedi kodu (BN 178a/2, 227b/8, 227b/12, 247a/3; BV 304/7, 511/4; FK 651/5; Lis. Tayr 362, 2910; NŞ 263/3, 474/7; NŞ 1/7; GS s. 5/24, 429/2, 495/3, 499/2; Lis. Tayr 3256). Güft "söz, lakırtı" (Türkay 1988: 710); gū/gūy "söyleyen" (Türkay 1988: 709)

anlamlarındadır. BN 178a/2 *Az alfāzda köp söz tapıp dikkat bile guft u gū kılmak anıŋ ihtirā'ıdur.* "Az sözde çok söz bulup dikkatle söz söylemek onun icadıdır."

Gül gül: Gül gül (BV 48/2, 81/2, 577/3, 618/7, 641/3; FK 19/2, 26/4, 48/1, 369/7, 391/2, 612/1, 613/5; GS 81/4, 198/3, 254/4, 288/1, 492/3; NŞ 182/5, 289/6, 359/6, 367/1, 371/1, 603/4). Gül "gül" çiçeğidir. FK 19/2 *Yüzüŋ meydin oldı mu gül gül ü yā / Saçar çerrh gül-berg ü nesrīn saŋa.* "Yüzün şaraptan gül gül oldu mu ya felek sana gül yaprağı ve nesrin saçar."

Gül ü gül-zārsız: Gül ve gül bahçesi (GS 212/1, 212/3). Bkz. Gül gül. Gül-zār "gül bahçesi" (Kaya 1989: 713) anlamındadır. GS 212/1 *Taŋ imestür ger diyār u yarsız āzürde min / Kim imes bülbül gül ü gül-zārsız āzārsız.* "Yersiz yurtsuz, azarlanmış olmam şaşılacak şey değildir çünkü incinmeyen, gülsüz ve gül bahçesiz bülbül olmaz."

Gülşen ü bāg: Bahçe (GS s. 13/2). Bkz. Bāg u būstān, Bāg çemen, Bāg 'ımārat, Bāg ve bāgāt. Gülşen "gül bahçesi" (Kaya 1989: 712) anlamındadır. GS s. 13/2 *Kim uşbu dergeh oldu gülşen ü bāg.* "Ki bu bahçe dergāh oldu."

Gülzār u çemen: Bahçe (Lis. Tayr 562). Bkz. Gül ü gülzārsız, Bāg çemen. Lis. Tayr 562 *Sagınıp āsūdelıg birle vatan / Bāg u bustān birle gülzār u çemen.* "Vatanı bahçe bahçe ile gül bahçesi içinde sanıp."

Günāh u dalālet: Günah (GS 4/6). Bkz. Cürm ü günāh/güneh. Dalālet "doğru yoldan sapma" (Türkay 1988: 683) anlamındadır. GS 4/6 *Lutfuŋ refikim olmasa ni had ki yitke min / Baştın ayak günāh u dalālet bilen saŋa.* "Lutfun yoldaşım olmasa baştan ayağa günah ile sana ulaşmam ne haddime?".

Güng ü lāl: Dilsiz (BV 622/1; FK 1/3, 681/83; GS 212/2, 670/7, 682/VII3; Lis. Tayr 652, 1268, 2477, 2785, 2861). Güng "dilsiz" (Türkay 1988: 713); lāl "dilsiz" (Türkay 1988: 779) anlamlarındadır. BV 622/1 *İlge ahvālim dimektin güng ü lāl itmiş mini.* "Ele halimi anlatmaktan dilsiz etmiş beni."

Güng ü lāllık: Dilsizlik (Lis. Tayr 2890). Bkz. Güng ü lāl. Lis. Tayr 2890 *Kim aŋa yüzlendi güng ü lāllık.* "Ona dilsizlik yüzlendi."

Günk ü ker: Dilsiz ve sağır (Lis. Tayr 2948). Bkz. Güng ü lāl, Güng ü lāllık. Ker "sağır" (Devellioğlu 2005: 508) anlamındadır. Lis. Tayr 2948 *Yok bu vādī içre cuz hāmūşluk / Günk ü ker bolmaglıg u bī-hūşluk*. "Bu vadi içinde sessizlik, dilsiz ve sağır olmak, ruhsuzluk yok."

Hāb u hūrd: Uyku ve yemek (FK 586/2; GS 663/6). Hāb "uyku, rüya" (Kaya 1989: 920); hūrd "yiyecek, yiyinti" (Kaya 1989: 958) anlamlarındadır. FK 586/2 *'Işkıŋ ikbālide kıl nezzāre hāb u hūrdıma.* "Aşkın ikbalinden uyumama yememe nezaret et."

Habāb u mevc: Köpük ve dalga (GS 648/5, 648/7, 649/6). Habāb "kabarcıklar" (Kaya 1989: 920); mevc "dalga" (Kaya 1989: 1099) anlamlarındadır. GS 649/6 *Habāb u mevc bahr üzre irür anıŋ nümūdārı.* "Deniz üzerindeki köpük ve dalga onun numunesidir."

Hadd u kadd: Yanak ve boy (Lütfi Div. 264/2). Bkz. 'Ārız u kadd. Hadd "yanak" (Karaağaç 2020: 417); kadd "boy" (Karaağaç 2020: 572) anlamlarındadır. Lütfi Div. 264/2 *Körüp ol serv ü gül dik hadd u kaddıŋnı çemenlerde / Sehernіŋ şeb-nemi yaŋlık közüm dürler nisār itti.* "Gözüm çimenlerde o serviyi, gül yanağını ve boyunu görüp sabah çiği gibi inciler saçtı."

Hadd u pāyān: Uç sınır (BV 312/6; Lis. Tayr 832, 1535; Lütfi Div. 6/25). Bkz. 'Add u had, Bī-hadd ü pāyān. Lütfi Div. 6/25 *Tüşünme medhi bahrına ki yoktur hadd u pāyān.* "Okyanusa övgüyü düşünme çünkü onun ucu bucağı yoktur."

Hadd ü 'add: Sınır (Lis. Tayr 3392). Bkz. 'Add u had, Hadd u pāyān. Lis. Tayr 3392 *Bu beyābān yolın eylep bī-'aded / Eyle kim yok rehreviga hadd ü 'add.* "Bu arazinin yolunu sayısız yaptı öyle ki yolcuya sınır yoktur."

Hadd u hudūd: Had sınır (BN 252a/3). Bkz. 'Add u had, Hadd u pāyān, Hadd ü 'add. Hudūd "sınır; uç, son" (Şen 1993: Dizin/289) anlamındadır. BN 252a/3 *Bāg-ı vefānıŋ hadd u hudūdı safā vu latāfatı bu tārihda mükerrer mezkûr boluptur.* "Vefa bağının haddi sınırı, sefa ve letafeti bu tarihte tekrar zikri geçmiştir."

Hāl u hatt: Ben ve ayva tüyleri (BV 564/5; FK 94/4, 135/5, 277/2; GS 175/1, 544/2; BV 181/1, 399/1, 500/3; FK 688/59; GS 175/6, 352/1; NŞ 460/4). Bkz. 'Ārız u

hāl. Hatt "yazı; yüzdeki tüy" (Eraslan 1999: 461) anlamındadır. BV 181/1 *Hāl u hattıdın ki her birniŋ bir özge hāli bar.* "Beninin ve ayva tüylerinin her birinin başka bir hali var."

Hāl ü zülf: Ben ve saç (BV 187/4, 424/6). Bkz. 'Ārız u hāl, Hāl u hatt. Zülf "yüzün iki yanından sarkan saç; sevgilinin saçı" (Türkay 1988: 923) anlamındadır. *BV 187/4 Hāl ü zülfüŋ saydı bolmakka meger hem cān kuşı / Kim anıŋ dik kuşka lāyık dāne birle dāmdur.* "Ben ve saçının avcısı olan can kuşuna layık olan yem ve tuzaktır."

Halā vü melā: Sahra (FK 7/6, 604/4; GS 104/5). Halā "boşluk, uzay" (Kaya 1989: 925); melā "sahra, ova" (Kaya 1989: 1093) anlamlarındadır. FK 7/6 *Tilimde zikriŋ ü köŋlümdedür hayāliŋ şükr / Ki barı sinsiz imes sohbetim halā vü melā.* "Dilimde zikrin, hayalin gönlümdedir şükür ki hepsi sensiz değil, sohbetim sahra."

Halka halka: Halka halka (BV 158/5; FK 396/3; GS 412/4, 678/1; Lütfi Div. 38/3, 166/6, 270/1; NŞ 449/2). Halka "halka, ortası boş yuvarlak şekil" (Karaağaç 2020: 421) anlamındadır. Lütfi Div. 38/3 *Zülfüŋ sevādıda kim irür halka halka rūh / Eşrāt-ı sā'at irmes ü mahşer degül müdür.* "Yanağında halka halka olan saçının siyahı, kıyamet alametleri ve mahşer değil midir?".

Halvet u göşāne: Kuytu köşe (BN 128a/14). Halvat "hususi, özel" (Şen 1993: Dizin/254); göşāna "köşe, kuytu, tenha, ücra" (Şen 1993: Dizin/235) anlamlarındadır. BN 128a/14 *Pāyān-ı āb gülgine atlık mahalledür halvet u göşānedür.* "Pāyān-ı āb, Gülgine adlı yerdedir, kuytu köşe bir yerdir."

Ham ham: Ham ham (Lütfi Div. 166/3). Ham "bir şey yerken çıkarılan ses, hapur şupur" (Karaağaç 2020: 421) anlamındadır. Lütfi Div. 166/3 *Kāmetiŋ barında şīrīnlik talaşsa ney-şeker / Ney-şekerni bend bend itip yigeyler ham ham.* "Senin boyun varken şeker kamışı, tatlılık kavgası etse şeker kamışını düğüm düğüm edip ham ham yerler."

Ham-be-ham: Kıvrım kıvrım (NŞ 148/4). Ham "eğri, bükülmüş; kıvrım" (Karaağaç 2020: 421) anlamındadır. NŞ 148/4 *Bu kemend-i ham-be-ham kim minde bardur kimde bar.* "Bende kıvrım kıvrım olan bu kemendden kimde var?".

Hamd u na‘t: Övgü (FK 680/7; GS s. 19/7). Hamd “şükür” (Kaya 1989: 927); na‘t “Hz. Muhammed’i övmek üzere yazılan şiir” (Kaya 1989: 1130) anlamlarındadır. FK 680/7 *Bu tört defteride hamd ü na‘t ara halli / Ger itmiş olsa ‘ıyān tab‘ u kilk-i bī-bāki.* “Sonsuz olmayan kalem ve yaratılış belli olsa çözümü bu dört defterinde övgü arasında.”

Hamd ü na‘t senā: Övgü (GS 683/13). Bkz. Hamd u na‘t. Senā “övme, medih” (Eraslan 1999: 566) anlamındadır. GS 683/13 *Edā boldı çün hamd ü na‘t ü senā / Bu āvāredin yüz tümen miŋ du‘ā.* “Çünkü bu avareden yüz min dua, övgü eda oldu.”

Hamd u senā: Övgü (Lis. Tayr 1449; Sek. Div. 256). Bkz. Hamd ü senā (Harezm), (Kıpçak). Sek. Div. 256 *Du‘ā hamd u senā medhiŋ meniŋ tiglerge ni tigsün.* “Senin için du etmek, seni övmek benim gibilere nasıl düşsün?”.

Hamd u şükr: Şükür (NŞ 576/7). Bkz. Hamd u senā. Şükür “şükür, minnettarlık” (Eraslan 1999: 578) anlamındadır. NŞ 576/7 *Nevāyī oldı gül-i hamd u şükrüŋge bülbül.* “Nevayi, senin şükür gülüne bülbül oldu.”

Hān u mān/Hānumān: Ev bark (BN 179a/14, 208a/12; BV 21/3, 52/3, 117/1, 117/1, 198/3, 198/3, 259/5, 264/9, 273/4, 278/5, 289/4, 289/4, 318/3, 359/1, 361/1, 361/1, 403/5, 452/1, 452/1, 458/2, 473/1, 473/1, 473/3, 490/5, 490/5, 499/6, 515/2, 568/6, 584/3, 606/2, 606/3, 613/1, 628/3, 746/2, 746/3; FK 12/7, 37/1, 85/4, 101/6, 103/9, 122/3, 161/4, 179/5, 208/5, 208/7, 302/4, 331/4, 332/2, 340/7, 352/9, 363/6, 364/4, 367/1, 453/4, 486/7, 498/3, 567/1, 573/3, 684/5, 818; GS 33/7, 58/9, 68/4, 90/2, 90/5, 115/2, 182/1, 349/8, 393/1, 405/1, 449/2, 449/2, 500/2, 537/3, 561/1, 607/1, 638/1, 680/1, 680/6, 779, 810; Lis. Tayr 458, 2586, 2586, 3136; Lütfi Div. 364/7; NŞ 25/3, 25/6, 31/6, 32/1, 86/1, 86/7, 129/6, 315/4, 354/1, 389/3, 398/2, 436/5, 489/1, 533/1, 542/6, 552/3, 604/3, 609/3). Bkz. Hanumān (Harezm), (Kıpçak). Lütfi Div. 364/7 *Birer köz uçıdın lutfī sarı bakkay mu dip nāgeh / Bolup min der-be-der mundak salıp han u mānımnı.* “(Sevgili) göz ucuyla biraz Lutfi’ye doğru bakacak mı diye ansızın evimi barkımı bırakıp derbeder olmuşum.”

Han u sultān: Han ve sultan (BN 347a/11, 347b/7-8, 357b/5, 358a/5). Bkz. Big ü han. Sultān "hükümdar, hükümdar ailesinden olan kadın" (Kaya 1989: 1225) anlamındadır. BN 347b/7-8 *Barça han u sultānlar meşhedte olturur biz.* "Bütün han ve sultanlar Meşhed'de otururuz."

Handān u giryān: Gülen ve ağlayan (NŞ 221/5). Handān "gülen, güler; sevinçli" (Türkay 1988: 718); giryān "ağlayan, ağlayıcı" (Türkay 1988: 709) anlamlarındadır. NŞ 221/5 *İmes-sin halıma handān u giryān.* "Halime ağlamazsın gülmezsin".

Hār u hārā/Hār u hāre: Diken ve taş (BV 269/4; FK 425/3; BV 257/3; FK 281/4). Hār "diken" (Kaya 1989: 929); hārā/hāre "sert taş, mermer" (Kaya 1989: 929) anlamlarındadır. FK 281/4 *Haz u sincābı hār u hāre bolmış.* "Kunduz ve sincabı diken ve taş olmuş."

Hār u has/Hār u hes: Çer çöp (BV 46/6; Lis. Tayr 2264; NŞ 42/4; GS 61/3, 235/4, 241/1, 252/2, 349/3; NŞ 225/3). Bkz. Hār u hārā/Hār u hāre. Has "çerçöp" (Türkay 1988: 720) anlamındadır. Lis. Tayr 2264 *Merkebin kördi ki otlaydur turup / Hār u haska her taraf agzın urup.* "Eşeğin otladığını, çer çöpe her tarafa ağzını vurduğunu gördü."

Hār u hasī: Çer çöp (Lis. Tayr 3012). Bkz. Hār u has/Hār u hes. Lis. Tayr 3012 *Serv ü güldin eyle kim hār u hasī.* "Servi ve gülden çer çöp eyle."

Hār u zār: Sefil, zavallı, perişan (BN 123b/14, 124b/4; BV 483/5; FK 687/41; GS 448/4, 448/4, 672/7; Lis. Tayr 886, 1156, 1863, 3110; Lütfi Div. 36/5; Sek. Div. 211). Bkz. Hār u zār (Kıpçak), 'Āciz ü zār u zebūn, Figān u zār. Lütfi Div. 36/5 *Harīs üçün yüzüŋe hār u zār bolmış min.* "Senin yüzüne düşkün olduğum için sefil olmuşum."

Hār u zebūn: Aciz (GS 491/4). Bkz. Hār u zār, 'Āciz ü zār u zebūn. GS 491/4 *Bu şükr üçün gehī ay şūh bir nazar ki hudāy / Sini 'azīz ü şerīf itti bizni hᵛār u zebūn.* "Bu şükür için ey şuh bakış ki Allah seni yüceltti bizi aciz duruma düşürdü."

Hār ü zebūnlug: Acizlik (GS 271/3, 376/6). Bkz. Hār u zār, Hār u zebūn, ‘Acz u zebūnlug. GS 376/6 *‘Işk ara hᵛār ü zebūnlug kirek ay ehl-i cünūn.* “Ey deli, aşkta acizlik gerektir.

Harakāt u sekenāt: Hareketler ve duruşlar (BN 172a/1-2). Harakāt “davranışlar” (Şen 1993: Dizin/262); sekenāt “durmalar, duruşlar” (Devellioğlu 2005: 931) anlamlarındadır. BN 172a/1-2 *Harakāt u sekenātı zarāfāt u letāfet bile édi.* “Hareketler ve duruşları zarif ve latifti.”

Hareket u ef’āl: Hareket (BN 206a/9, 332a/4). Bkz. Ahlāk u ef‘āl. Hareket “davranış” (Şen 1993: Dizin/262) anlamındadır. BN 206a/9 *Şıbak handın nā-şāyest hareket ü ef’ālı kim herīde şadır boldı.* “Şıbak Han’dan uygun olmayan hareket ki Heride ortaya çıktı.”

Harb u kıtāl: Savaş (BN 295a/14). Harb “harp, savaş” (Şen 1993: Dizin/263); kıtāl “vuruşma, birbirini öldürme, savaş” (Devellioğlu 2005: 517) anlamlarındadır. BN 295a/14 *Néçe yil sa‘ylar kılıp meşakkatlar körüp uzak yollar kat‘ étip çerikler buzup özümizni ve çerikni harb u kıtāl muhātaralarıga salgay biz.* “Nice yıl çalışıp, zorluklar görüp, uzak yollar kat edip, ordu bozup kendimizi ve askeri savaş tehlikesine salacağız.”

Harb u zarb: Vuruşma (BN 217b/11, 218b/1, 296b/5). Bkz. Harb u kıtāl. Zarb/darb “vurma, vuruş” (Karaağaç 2020: 386) anlamındadır. BN 217b/11 *Golnıŋ sol kolıdın melik ‘alī kutnı şatuga burun çıkıp müddetī harb u zarbka meşgūl édi.* “Gol’un sol kolundan Melik Ali Kut’u Şatuga önce çıkıp belli zamanlar vuruşma ile uğraşırdı.”

Harrāf u hazzāl: Nükteli ve şakacı (BN 192b/5). Harrāf “zeki ve nükteli konuşan” (Şen 1993: Dizin/264); hazzāl “şakacı, şakayı sever” (Şen 1993: Dizin/275) anlamlarındadır. BN 192b/5 *Zerāfeti ve letāfete rengīn ihtilāt u hikāyatı şīrīn ü nemekīn hoş-hulk ve harrāf u hazzāl kişi édi.* “Zarafeti ve letafeti hoş, görüşüp konuşması şirin ve tatlı, hoş yaratılışlı, nükteli ve şakacı biriydi.”

Harvār harvār: Eşek yükü (BN 212a/11, 212b/7). Harvār “eşek yükü” (Şen 1993: Dizin/264) anlamındadır. BN 212a/11 *... ve her kār-hānede harvār harvār sandūklar.* “… ve her iş yerinde eşek yüküyle sandıklar.”

Hasīs u māl-dost: Cimri ve tamahkar (BN 205a/1-2). Hasīs "hasis, pinti, cimri; adi, bayağı" (Şen 1993: Dizin/264); māl-dost "mal canlısı, mal sever" anlamlarındadır. BN 205a/1-2 *Zu'n-nūn argun egerçi merdāne kişi érdi velī hasīs u māl-dost ve rāy u hisābdın yırakrak ve gölrek ü télberek kişi édi.* "Zu'n-nun Argun mert biriydi ancak cimri, mal dostu, fikir ve hesaptan uzak, aptal ve delice biriydi."

Haslet ü hūy: Huy (Lütfi Div. 354/6). Haslet "huy, yaratılış, mizaç" (Karaağaç 2020: 424); hūy "huy, tabiat; alışkanlık" (Karaağaç 2020: 436) anlamlarındadır. Lütfi Div. 354/6 *Cevr itse mihr ümīd tutar min henüz kim / Bir tavr kalmas ādeminin haslet ü hūyı.* "Sevgili eziyet etse de ben yine ondan sevgi ümit ederim çünkü insanın huyu aynı şekilde kalmaz."

Hasret ü ārmān: Özlem (FK 69/6; Lis. Tayr 3134). Hasret "hasret, özlem" (Kaya 1989: 932); ārmān "hasret, özleme, sıkıntı, pişmanlık" (Kaya 1989: 761) anlamlarındadır. FK 69/6 *İy ki hecriŋde mini yüz hasret ü ārmān bile / Katl kılguŋ bāri bir katla üzüŋni körsetip.* "Ey ki ayrılığında bari bir kez yüzünü göstermeden özlem ile beni katlettin."

Hāss ile 'āmm: Avam havas; herkes (GS 682/II6). Bkz. 'Am has (Karahanlı). GS 682/II6 Ki kitsün hıred hāss ile 'āmmdın. "Ki herkesten akıl gitsin."

Hāss u 'āmm: Avam havas; herkes (GS s. 12/6, 627/6; Lis. Tayr 2193, 2427, 2449, 3292, 3531; Lütfi Div. 355/2; Sek. Div. 609, 731). Bkz. Hāss ile 'āmm. Sek. Div. 731 *Bu nukl u meyniŋ hasreti öltürdi hāss u 'āmmnı.* "Bu meze ve şarabın hasreti herkesi öldürdü."

Hass u hāşāk: Çerçöp (BV 39/4, 407/3; FK 171/5; Lis. Tayr 3328). Bkz. Hār u has/hes. Hāşāk "çöp, süprüntü" (Türkay 1988: 721) anlamındadır. BV 39/4 *Bolmag imkān yok hass u hāşāk ara pinhān sabā.* "Çerçöp içinde rüzgarın gizli kalmasına imkan yok."

Hass ü hār: Çerçöp (Lis. Tayr 2144). Bkz. Hār u hārā/Hār u hāre, Hār u hass/hess, Hass u hāşāk. Lis. Tayr 2144 *Cem' itip vādīde kündüz hass ü hār / Bir kucak baglar idi merdāne-vār.* "Vadide gündüz çerçöp toplayıp erkek gibi bir kucak bağlardı."

Hāşāk u has: Çerçöp (BV 227/6, 559/3; Lis. Tayr 3518). Bkz. Hār u has/hes, Has u hāşāk. Lis. Tayr 3518 *Yıgsa deryā mevcidin hāşāk u has.* "Deniz, dalgadan çerçöp yığsa."

Haşamat u tecemmülī: İhtişam ve tantana (BN 123b/3). Haşamat "haşmet, ihtişam, tantana" (Şen 1993: Dizin/266); tecemmül "süs, süsleme" (Türkay 1988: 878) anlamlarındadır. BN 123b/3 *Ol tarafdın hüsrev şāh haşamat u tecemmülī bile kalın kişi bile kéldi.* "O taraftan Hüsrev Şah ihtişam ve tantana ile çok kişi geldi."

Hatt hatt: Sıra sıra (BN 232b/2; GS s. 5/9; NŞ 113/5). Hatt "sıra, saf" (Şen 1993: Dizin/267) anlamındadır. GS s. 5/9 *Köŋlekim çākidin köksümdeki iski tügenler bir bir 'ayān ve kökrekimde kisken yeŋgi eliflerdin köŋlekim hatt hatt kan.* "Gömleğimin yırtığından göğsümdeki eski dağlar aşikar ve ciğerimde kesen yeni eliflerden gömleğim sıra sıra kan.

Hatt u hāl: Tüyler ve benler (BV 29/4, 31/2; GS 310/6; NŞ 709/24; BV 217/5, 525/1, 546/2; FK 539/3; GS s. 19/3, 181/1, 309/6, 399/5; Lütfi Div. 38/6; NŞ 566/6). Bkz. 'Ārız u hāl, Hāl u hatt. Lütfi Div. 38/6 *Yüzüŋ hayālı kam kéçesi hatt u hāl ile / Cān halvetinde şem' mu'anber degül müdür.* "Kederli gecelerde yüzündeki tüylerin ve benlerin hayali, can yalnızlığında amberli mum değil midir?".

Hatt u 'izār: Tüyler ve yanak (FK 485/4). Bkz. Hāl u hatt, Hatt u hāl. 'İzār "yanak" (Kaya 1989: 1000) anlamındadır. FK 485/4 *Buzug köŋlüm ara hatt u 'izārıŋ iy bahār-ı hüsn / İrür andak ki bütkey sebze birle lāle vīrāndın.* "Ey güzellik baharı tüylerin ve yanağın yıkılmış gönlüm arasındadır, öyle ki harabeden çimenle lale biter."

Hatt u kitāb: Yazı (BN 348a/5). Bkz. Hāl u hatt, Hatt u hāl, Hat ü la'l, Hatt u 'izār. Kitāb "kitap" (Karaağaç 2020: 502) anlamındadır. BN 348a/5 *Ādīna güni aynıŋ on törtide hatt u kitāblar tayyār bolup bayān şeyhke tapşurup ruhsat bérildi.* "Cuma günü ayın on dördünde yazılar uçup, Bayan Şeyh'e ulaştırılıp izin verildi."

Hatt u kitābet: Yazılar (BN 261b/8). Bkz. Hāl u hatt, Hatt u hāl, Hatt u 'izār, Hatt u kitāb. BN 261b/8 *Egerçi hatt u kitābeti yok édi.* "Yazıları yok ise de."

Hatt u la‘l: Tüyler ve dudak (FK 107/1, 107/3, 112/6). Bkz. Hāl u hatt, Hatt u hāl, Hatt u ‘izār, Hatt u kitāb, Hatt u kitābet, Dürr ü la‘l. FK 107/1 *İy hatt u la‘liŋ kaşında münfa‘il hızr u mesīh.* “Ey tüylerin ve dudağının karşısında Hızır ve Mesih gücenmiştir.”

Hatt u nakş: Süs (NŞ 207/8). Bkz. Hāl u hatt, Hatt u hāl, Hatt ü la‘l, Hatt u yüz, Hatt u ‘izār, Hatt u kitāb, Hatt u kitābet, Hatt ü la‘l. Nakş “nakış, süs” (Karaağaç 2020: 537) anlamındadır. NŞ 207/8 *Cism eyvānıda hatt u nakş ile zīb isteseŋ.* “Beden köşkünde süs ile süslemek istersen.”

Hatt u ruhsār: Tüyler ve yanak (GS 646/2). Bkz. Hāl u hatt, Hatt u hāl, Hatt ü la‘l, Hatt u yüz, Hatt u ‘izār, Hatt u kitāb, Hatt u kitābet, Hatt u la‘l, Hatt u nakş. Ruhsār “yanak, yüz” (Karaağaç 2020: 559) anlamındadır. GS 646/2 *Hatt u ruhsārıŋ tilep gam şāmı çiksem otluk āh.* “Tüylerini ve yanağını dileyip gam akşamı ateşli ah çeksem.”

Hatt u yüz: Tüyler ve yüz (FK 438/5; GS 422/7; FK 470/3; NŞ 425/1). Bkz. Hāl u hatt Hatt u hāl, Hatt u kitāb, Hatt u kitābet, Hatt u la‘l, Hatt u nakş, Cemāl u yüz. GS 422/7 *Nevāyī gice kündüz hat u yüzin tilep / Şebāne nevha bile nāle-i ssher taptım.* “Nevayi, gece gündüz tüylerini ve yüzünü dileyip gece ağlamasıyla seher inlemesi buldum.”

Havānīn u salātīn: Hanlar ve sultanlar (BN 270a/3). Havānīn “hanlar” (Şen 1993: Dizin/269); salātīn “sultanlar” anlamlarındadır. BN 270a/3 *Māvarāü’n-nehr vilāyetları özbek havānīn u salātīnınıŋ tasarrufıda édi.* “Maveraünnehir illeri Özbek hanlarının ve sultanlarının tasarrufundaydı.”

Havās u ‘akl: Duygular ve akıl (NŞ 632/5). Bkz. ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u hūş u takvī, ‘Akl u idrāk, ‘Akl u īmān, ‘Akl u köŋül, ‘Akl u sabr, ‘Akl u sabr u hūş, ‘Akl u takvā. NŞ 632/5 *Çıktı köŋlümdin havās u ‘akl ‘ışkıŋ allıda.* “Aşkının karşısında gönlümden duygu ve akıl çıktı.”

Havāss u ‘avāmm: Herkes (GS s. 7/10, 711/7). Bkz. Hāss ile ‘ām, Hāss u ‘āmm. Havāss “seçkinler” (Karaağaç 2020: 425); ‘avāmm “avam, halk” (Şen 1993:

Dizin/43) anlamlarındadır. GS s. 7/10 *Ki rūze tutmagını aŋlagay havāss u ʻavāmm.* "Ki herkes oruç tuttuğunu anlar."

Havf u sehm: Korku (GS 679/4). Havf "korku" (Karaağaç 2020: 462); sehm "korku" (Karaağaç 2020: 565) anlamlarındadır. GS 679/4 *Tīr-i bārān-ı gamıŋ yagdurgalı köŋlümge sehm / Yüz tümen dāg-ı nihān koymış idi ol havf u sehm.* "Gam yağmurunun oku gönlüme korku yağdırdığından beri o korku bir milyon gizli yara koymuştu."

Hāy hāy: Yas tutan kimsenin iniltisi (FK 617/5; NŞ 615/7). FK 617/5 *Ni gamıŋ andın ki yıglar-min gamından hāy hāy.* "Ne gamın ki gamından hay hay ağlarım."

Hāy ile hūy: Hay huy (NŞ 576/6). Bkz. Hāy hū (Karahanlı), Hūy u hāy (Kıpçak). NŞ 576/6 *Siniŋ hayāliŋ ile hān-kahda hāy ile hūy.* "Senin hayalinle hangahta hay huy."

Hāy u hūy: Hay huy (FK 44/8; GS 57/6; NŞ 518/4). Bkz. Hāy ile hūy. FK 44/8 *Hāy u hūy iyleben özni nefesi hoş tut kim.* "Hay huy edip kendi nefesini hoş tut."

Hayāt u cān: Yaşam (NŞ 94/1). Hayāt "hayat" (Karaağaç 2020: 463) anlamındadır. Bkz. ʻAkl u cān, ʻAkl u cān u köŋül, ʻAkl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān bile cihān, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül, Cān u köŋül, Cān u ten, Cihān u cān, Cism ile cān, Cism ü cān, Dil ü cān. NŞ 94/1 *Mey-i laʻliŋga güyā kim hayāt u cān irür memzūc.* "Senin dudağının şarabına sanki yaşam karışmıştır."

Hayāt ü mevt: Hayat ve ölüm (GS 298/5). Bkz. Hayāt u cān. Mevt "ölüm" (Kaya 1989: 1100) anlamındadır. GS 298/5 *Meger mesīh bile dāvūd'a sin nefes bile kim / Hayāt u mevt irür ol ʻalāmet ay hāfız.* "Ey hafız, meğer sen Mesih ile Davut'a nefes ki o alamet hayat ve ölümdür."

Hayl u sipāh/Hayl u sipeh: Ordu (FK 689/24; Lis. Tayr 1643, 1661, 2344; NŞ 469/2). Hayl "takım, süzmre, grup, güruh, sürü, yığın" (Şen 1993: Dizin/272); sipāh "asker" (Karaağaç 2020: 569) anlamlarındadır. FK 689/24 *Ki cihān aldı çikip hayl u sipāh.* "Ki ordu cihanı aldı."

Hayl-hāne ve haram: (BN 258b/11, 259a/2, 259a/4, 259a/7). Hayl-hāna "ev halkı, aile" (Şen 1993: Dizin/272); haram "eş, karı; eş, cariye ve odalıklardan oluşan grup" (Şen 1993: Dizin/262) anlamlarındadır. BN 258b/11 *Hayl- hāneleriŋizni ve haramlarŋızını ibrāhīmnıŋ bandī-hānesidin halās kıldım.* "Ailenizi İbrahim'in hapishanesinden kurtardım."

Hayl hayl: Takım (BN 123b/12, 124a/9, 279b/13; NŞ 383/4). Bkz. Hayl u sipāh / Hayl u sipeh. BN 124a/9 *Oşbu gündin uluk kiçik yahşı yaman bég ve bég nökerleri hayl hayl köç ü mālları bile andın ayrılıp bizge kéle başladı.* "Bugün büyük küçük, iyi kötü bey ve askerleri takım takım eşi ve malları ile oradan ayrılıp bize gelmeyebaşladı."

Hayl u haşem: Halk, maiyet (NŞ 607/1; Sek. Div. 191). Bkz. Hayl u sipāh / Hayl u sipeh, Hayl hayl, Hayl haşem (Harezm), Hayl u haşem (Harezm). Sek. Div. 191 *Seherde koydı çapkun yasadı hayl u haşem.* "Seherde fırtına kopardı, maiyetini topladı."

Hayr u ihsān: İyilik (Şec. Ter. 92b/11). Bkz. Cūd u ihsān, Hayr u ihsān (Harezm). Şec. Ter. 92b/11 *Kozı tegin atası tahtında olturup düşmenlerini yıglatıp ve dostlarını küldürüp élge 'adālet kılıp fakīr miskinga hayr u ihsān kılıp …* "Kozı Tegin babasının tahtına oturarak düşmanlarını ağlatıp dostlarını güldürüp halka adaletli davranarak yoksula iyiliklerde bulunup …".

Hayr u hūbluk: İyilik ve güzellik (BN 121b/3). Bkz. Hayr u ihsān, Cemāl ü hūblug. BN 121b/3 *Hālā oşbu fursatta cihāngīr mīrzāga hurāsān sarı hayr u hūbluk bile ruhsat bérilse kim taŋlalık günde mūcib-i nedāmet u peşīmānlık bolmagay.* "Hala bu fırsatta Cihangir Mirza'ya Horosan tarafından iyilik ve güzellik ile ruhsat verilse ertesi günde pişmanlık sebebi kalmaz."

Hayr u şer: İyi ve kötü (FK 561/9). Bkz. Hayr u ihsān, Hayr u hūblug, Hayır takı şer, Hayır yā şer, Hayır şer (Karahanlı). FK 561/9 *Hayr u şer bolmasa takdīrdin ayru iy şeyh.* "Ey şeyh takdirden başka hayır ve şer olmasa."

Hayrān u ser-gerdānlıg: Şaşkın (GS 658/6). Bkz. Bī-hūş u hayrān, Āvāre vü ser-gerdān. GS 658/6 *İrür öz hāliga hayrān u ser-gerdānlıg icmāli.* "Kendi haline şaşkınlığın sonucudur."

Hayvānāt u nabātāt: Hayvanlar ve bitkiler (BN 231b/4, 272a/12). Hayvān "hayvanlar" (Şen 1993: Dizin/273); nebāt "bitki" (Karaağaç 2020: 517) nebātāt "bitkiler" anlamlarındadır. BN 272a/12 *Tag u deryāsı ve cengel u sahrāsı mevāzi' ü vilāyeti ve hayvānāt u nabātātı éli ve tili ve yamgurı ve yeli barça özgece vāki' boluptur.* "Dağı denizi, ormanı çölü, yerleri şehirleri, hayvanları bitkileri, eli dili, yağmuru yeli başkaca oluşmuştur."

Hāzır u nāzır: Hazır ve nazır (BN 209a/12). Bkz. Gāyib ü hāzır. Nāzır "bakan, gözeten" (Kaya 1989: 813) anlamındadır. BN 209a/12 *Her on ve her éllig oŋ kolda ve sol kolda turar yérlerini bilip uruş çagı kılur işlerini ma'lūm kılıp hāzır u nāzır érdiler.* "Her on ve her elli sağ ve sol kolda durma yerlerini bilip, vuruş çağrısı yapıpi işlerini bildirip hazır ve nazırdılar."

Hecr ü firāk: Ayrılık (BV 210/3). Bkz. Firāk u vasl. Hecr "ayrılık, ayrılma" (Türkay 1988: 725) anlamındadır. BV 210/3 *Yüz tamugça otnı hācet irdi iy herc ü firāk.* "Ey ayrılık yüz cehennemlik ateş gerekliydi."

Hecr ü fürkat: Ayrılık (FK 687/49). Bkz. Hecr ü firāk. Fürkat "ayrılık, ayrılış" (Kaya 1989: 899) anlamındadır. FK 687/49 *Hecr ü fürkat endūhındın tilbeler dik çikme ün.* "Ayrılık derdinden deliler gibi ah çekme."

Hecr ü vasl: Ayrılık ve kavuşma (BV 544/6). Bkz. Hecr ü firāk, Herc ü fürkat, Firāk u vasl. BV 544/6 *İyle mahvuŋ min ki kilmes hātırımga hecr ü vasl.* "Beni öyle mahvettin ki hatırıma ayrılık ve kavuşma gelmez."

Hevā vü heves: Heves (BV 712/2; FK 234/4; GS 236/7, 236/7; Şec. Ter. 91a/2-3). Bkz. Āb u hevā/ havā, Hevā ve heves (Kıpçak). BV 712/2 *Hevā vü heves hirmenin yilge bir.* "Heves harmanını yele ver."

Hevā/havā vü su: Hava ve su (BV 581/2; FK 483/4; GS 442/3). Bkz. Āb u hevā/ havā, Hevā vü heves, Aş ve su. BV 581/2 *Kadi nahli hayātımdur meger tapmış hevā vü su.* "Hava ve su bulmuş hurma ağacı ayatımdır."

Hevl ü heybet: Korku (Lis. Tayr 1599). Hevl "korku"; heybet "heybet, azamet" (Karaağaç 2020: 465) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1599 *Cānlarıga tüşti hevl ü heybeti.* "Korku canlarına düştü."

Hey hey: Hey hey (GS 833; Lütfi Div. 184/2, 232/3; Sek. Div. 95, 364). Lütfi Div. 184/2 *Hey hey ni belā serv-i hırāmān yetilip sen.* "Hey hey ne bela salınan selvi (olarak) yetişmişsin."

Hey-ā-hūy: Hay huy (NŞ 2/6). Bkz. Hāy ile hūy, Hāy u hūy. NŞ 2/6 *Dimekke zikriŋ irür hānkāh içinde hey-ā-hūy.* Senin zikrini demek hangah içinde hay huydur."

Hıred ü 'akl: Akıl (FK 301/5, 689/141). Bkz. 'Akl u cān, Akl u cān u köŋül, 'Akl u dāniş, 'Akl u dīn, 'Akl u fehm, 'Akl u firāset, 'Akl u havās, 'Akl u hiss, 'Akl u hikmet, 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u hūş u takvī, 'Akl u idrāk, 'Akl u īmān, 'Akl u köŋül, 'Akl u sabr, 'Akl u sabr u hūş, 'Akl u takvā, Havās u 'akl. FK 689/141 *Sākiyā tut kadeh-i 'akl-zidā / Kim aŋa yüz hıred ü 'akl fidā.* "Ey saki, akıl parlatan kadehi tut ki ona yüz akıl fedadır."

Hıred ü dāniş: Akıl (FK 489/9; NŞ 439/8). Bkz. 'Akl u hūş u hıred ü cān, Hıred ü 'akl, 'Akl u dāniş, Dāniş ü ferheng, Dāniş ü ferhengī. FK 489/9 *Köygen andın hıred ü dāniş ile can bile ten.* "Ondan akıl, can ve ten yanık(tır)."

Hıred ü dāniş ü hūş: Akıl (FK 689/67). Bkz. 'Akl u hūş u hıred ü cān, Hıred ü 'akl, 'Akl u dāniş, Dāniş ü ferheng, Dāniş ü ferhengī, Hıred ü dāniş, 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u hūş u takvī, 'Akl u sabr u hūş. FK 689/67 *Zāyil olsun hıred ü dāniş ü hūş.* "Akıl yok olsun."

Hıred u hūş: Akıl (FK 689/342). Bkz. 'Akl u hūş u hıred ü cān, Hıred ü 'akl, Hıred ü dāniş, Hıred ü dāniş ü hūş, 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u hūş u takvī, 'Akl u sabr u hūş, Hıred ü dāniş ü hūş. FK 689/342 *Bir ki terk-i hıred ü hūş kılay.* "Biri ki aklı ter edecek."

Hıred ü sabr: Akıl ve sabır (FK 173/4; NŞ 709/41). Bkz. 'Akl u hūş u hıred ü cān, Hıred ü 'akl, Hıred ü dāniş, Hıred ü dāniş ü hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u sabr u hūş, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u sabr, Ārām u sabr. F NŞ 709/41 *Ol şeklini körüp hıred u sabrdın töŋgül.* "O şekli görüp akıl ve sabırdan ümidini kes."

Hırka vü destār: Hırka ve sarık (BV 183/7; Lis. Tayr 1422). Hırka "hırka" (Türkay 1988: 728); destār "sarık, tülbent" (Türkay 1988: 686) anlamlarındadır. Lis.

Tayr 1422 *Siz vefāsızlarga fakr etvārı hayf / Ehl-i takvī hırka vü destārı hayf.* "Siz vefasızlara fakirin tavırları, takva ehlinin hırka ve sarığı yazık."

Hirmen hirmen: Harman harman (FK 267/1; BV 119/5, 341/2). Hirmen "harman" (Kaya 1989: 949) anlamındadır. FK 267/1 *Kör ki hirmen hırmen oldı cem' her yanımga taş.* "Gör ki her yanımda harman harman taş toplandı."

Hısn u hasīn: Sağlam (BV 408/7). Hısn "sağlam, sarp" (Türkay 1988: 728); haşin "güçlü, sağlam" (Türkay 1988: 720) anlamlarındadır. BV 408/7 *Nivçün ki irür hısn u hasīn dārü'l-emān hem.* "Niçin sığınılacak sağlam yerdir?".

Hicrān u visāl: Ayrılık ve kavuşma (GS 194/7, 784; Lis. Tayr 3149). Hicrān "ayrılık" (Karaağaç 2020: 466); visāl "kavuşma" (Karaağaç 2020: 600) anlamlarındadır. GS 194/7 *Hicrān u visālin köp ü az dime nevāyī / Yüz şükr di kim köpi barıp azı kalıp tur.* "Ayrılık ve kavuşmanın çoğu azı deme Nevayi, yüz şükür de çoğu gider azı kalır."

Hīle vü tezvīr: Aldatma (NŞ 16/4). Bkz. Hīle tezvir (Kıpçak). NŞ 16/4 *Sin çü 'ışk otıga köydüŋ saŋa imdi ni asıg / Eylemek mahlas üçün hīle vü tezvir saŋa.* "Sen aşk ateşinde yandığın için sığınacak yer için seni aldatmak ne fayda."

Himmet ü cür'et: Emek ve cesaret (BN 194a/4). Himmet "himmet, gayret, emek, çalışma" (Şen 1993: Dizin/280); cür'et "cesaret, atılganlık, yiğitlik" (Şen 1993: Dizin/156) anlamlarındadır. BN 194a/4 *Her kimniŋ himmet ü cür'eti bolsa mundak işlerni özi tilep kılur.* "Her kimin emek ve cesareti varsa böyle işleri kendi isteyip yapar."

Hīş u bīgāne: Soyu olan ve kimsesiz (BN 201a/7). Hᵛīş "akraba, soysop" (Şen 1993: Dizin/287); bīgāne "yabancı" (Şen 1993: Dizin/94) anlamlarındadır. BN 201a/7 *Hīş u bīgānedin her 'ayb u hüner kim bayān-ı vāki' édi tahrīr eyledim.* "Soyu olandan kimsesizden beyan edilen her ayıp ve hüneri yazdım."

Hoş hoş: Hoş, güzel (FK 373/2; GS 440/3; Lütfi Div. 83/4, 106/5; NŞ 657/77). Hoş "hoş, güzel, iyi tatlı" (Kaya 1989: 954) anlamındadır. Lütfi Div. 83/4 *Hoş hoş külüp aytur maŋa kim yahşı behādur.* "Bana güzel güzel gülüp 'iyi bedeldir' dedi."

Hūr u cennet: Huri ve cennet (GS 234/9, 247/6). Bkz. Cennet ü dūzah, Cennet ü Firdevs-i kevser, Cennet ü hūr, Cennet ü kevser, Duzāh u cennet. GS 234/9 *Nevāyī dik öler hālimde dimeŋ hūr u cennetni.* "Nevayi gibi ölür halimde huri ve cennetini söyleme."

Hūr u gılmān: Huri ve gılman (NŞ 289/2). Bkz. Cennet ü hūr, Hūr u cennet, Hūr u gılmān (Harezm). NŞ 289/2 *Şekl kim zāhir kılıptur hūr u gılmāndın bedī.* "Huri ve gılmandan daha güzel şekil ortaya çıktı."

Hūr u perī: Huri ve peri (BV 238/3, 488/4, 645/7; Lis. Tayr 1108, 2698, 2804, 2902, 3223; Lütfi Div. 306/3; NŞ 43/8, 95/3, 493/3; Sek. Div. 647). Bkz. Cennet ü hūr, Hūr u cennet, Hūr u gılmān. Perī "peri, (mec.) sevgili" (Karaağaç 2020: 553) anlamındadır. Sek. Div. 647 *Ey gül yüzüŋe hūr u perī bende-i cānī.* "Ey gönül, senin yüzüne huri ve peri candan köledir."

Hūrd u hāb/Hord u hāb: Yemek ve uyku (BV 369/7, 459/6; NŞ 61/3; GS 288/9). Bkz. Hᵛāb u hūrd. BV 369/7 *İy nevāyī gam bile bī-hodlugumdın nükte sor / Yār hecrinde bu yaŋlıg hūrd u hābnı digil.* "Ey Nevayi, yar yokluğunda bu türlü yemek ve uykuyu değil, gam ile çılgınlığımdan nükte sor."

Hurrem ü gam-gīn: Şen ve kederli (GS 179/3). Hurrem "şen, sevinçli" (Kaya 1989: 958); gam-gīn "kederli" (Kaya 1989: 903) anlamlarındadır. GS 179/3 *İl yaman yahşı digendin hurrem ü gam-gīn imes.* "El iyi kötü diyenden şen ve kederli değil."

Husrev ü dervīş: Hükümdar ve dilenci (GS 3/7). Bkz. Dervīş ü gedā. Husrev "padişah, hükümdar" (Kaya 1989: 961) anlamındadır. GS 3/7 *Muhtāc sinin dergehiŋe husrev ü dervīş.* "Hükümdar ve dilenci senin dergahına muhtaç."

Husūsıyyāt u keyfiyyāt: (BN 293b/1). Husūsıyyāt "hususiyet, bir şeyi başka bir şeyden ayıran nitelik, özellik" (Şen 1993: Dizin/294); keyfiyyāt "nitelik, nasıllık" (Türkay 1988: 763) anlamlarındadır. BN 293b/1 *Hindistān vilayetının yériniŋ ve éliniŋ husūsıyyāt u keyfiyyātı evvelça maʿlūm u müşahhas bolup édi mezkûr u mastūr boldı.* "Hindistan vilayetinin yerinin ve ilinin özellikleri bilinip somutlaştırıldı, zikrdedildi ve yazıldı."

Hūş ile sabr: Akıl ve sabır (Lis. Tayr 1080). Bkz. ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u hūş u takvī, ‘Akl u sabr u hūş, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, ‘Akl u sabr, Ārām u sabr, Hıred ü sabr. Lis. Tayr 1080 *Hūş ile sabrını bir bir aŋlaban.* “Akıl ile sabrı bir bir anlayıp.”

Hūş u ‘akl: Akıl (BV 53/3, 111/2; FK 649/5; GS s. 5/14; NŞ 427/5, 447/3). Bkz. ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u hūş u takvī, ‘Akl u sabr u hūş, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş ile sabr, ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u idrāk, ‘Akl u īmān, ‘Akl u köŋül, ‘Akl u sabr, ‘Akl u takvā, Havās u ‘akl, Hıred ü ‘akl. BV 53/3 *Hūş u ‘akl u nām u neŋim şīşesin sındurgalı / Nāzenīn sīmīn-berim köŋlin kazā hārā kılıp.* “Akıl, şan şöhret şişesini kıralı gümüş nazlı gümüş sinelimin gönlünü taş ettim.”

Hūş u ‘akl u fehm ü his: Akıl ve duygu (GS 245/3). Bkz. ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u hūş u takvī, ‘Akl u sabr u hūş, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş ile sabr, ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u idrāk, ‘Akl u īmān, ‘Akl u köŋül, ‘Akl u sabr, ‘Akl u takvā, Havās u ‘akl, Hıred ü ‘akl, Hūş u ‘akl, ‘Akl u his. GS 245/3 *Mihrim otın hūş u ‘akl u fehm ü his yaşurmadı.* “Güneşin ateşini akıl ve duygu örtmedi.”

Hūş u ‘akl u sabr: Akıl ve sabır (Lis. Tayr 1320). Bkz. ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u hūş u takvī, ‘Akl u sabr u hūş, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş ile sabr, ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u idrāk, ‘Akl u īmān, ‘Akl u köŋül, ‘Akl u sabr, ‘Akl u takvā, Havās u ‘akl, Hıred ü ‘akl, Hūş u ‘akl, Hūş u ‘akl u fehm ü his, Ārām u sabr, Hıred ü sabr. Lis. Tayr 1320 *Hūş u ‘akl u sabr bīgāne-min.* “Akıl ve sabırdan uzağım.”

Hūş u hırad/hıred: Akıl (BN 226b/13; BV 137/6, 467/7; FK 124/7, 200/5, 217/1, 217/4, 688/63, 689/358; GS 338/6, 440/4; Lütfi Div. 56/4; NŞ 599/7). Bkz. ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u hūş u takvī, ‘Akl u sabr u hūş, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş ile sabr, Hūş u ‘akl, Hūş u ‘akl u fehm ü his, Hıred ü sabr, Hūş u ‘akl u sabr. Lütfi Div. 56/4 *Yüzüŋ nāgeh körüp*

ay dip sağındım /Meger hūş u hıred mindin kitiptür. "Ansızın yüzünü görünce ay diye düşündüm meğer aklım başımdan gitmiş."

Hūş u hıred ü sabr: Akıl ve sabır (BV 136/4). Bkz. 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u hūş u takvī, 'Akl u sabr u hūş, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş ile sabr, Hūş u 'akl, Hūş u 'akl u fehm ü his, Hıred ü sabr, Hūş u 'akl u sabr, Hūş u hırad/hıred, 'Akl u sabr, Ārām u sabr, Hıred ü sabr. BV 136/4 *Ol şūh semā' içre uçurmakka köŋüldin / Hūş u hıred ü sabrnı āfet koyunıdur.* "O şuh, sema içinde gönlünden akıl ve sabrı uçurmaya afet kasırgasıdır."

Hūş u sabr: Akıl ve sabır (BV 111/6, 600/3; FK 228/5; GS 500/2; Lis. Tayr 2833). Bkz. 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u hūş u takvī, 'Akl u sabr u hūş, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş ile sabr, Hūş u 'akl, Hūş u 'akl u fehm ü his, Hıred ü sabr, Hūş u 'akl u sabr, Hūş u hırad/hıred, 'Akl u sabr, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr. BV 111/6 *Çü aldı oynagalı nakd-i hūş u sabrımnı.* "Çünkü oynayarak akıl ve sabır nakdimi aldı."

Hūşe hūşe: Başak başak (NŞ 199/6). Hūşe "başak" (Türkay 1988: 733) anlamındadır. NŞ 199/6 *Hūşe hūşe gāh zehr u gāh la'l-i nāb āsib-rez.* "Başak başak gah zehir gah saf dudak bela asması."

Hūy u 'ādet: Huy ve adet (Sek. Div. 549). Bkz. Haslet ü hūy. 'Ādet "adet, görenek, yaratılış" (Eraslan 1999: 393) anlamındadır. Sek. Div. 549 *Dünyāda 'āşıkka ma'şūkı cefānı ey sanem / Kıldı köp līkin hemīşe hūy u 'ādet kılmadı.* "Ey sanem, dünyada sevilen sevene pek çok eziyet etti ama asla bunu huy ve adet haline getirmedi."

Hücūm u gavgā: Hücum ve kavga (BN 127b/12). Bkz. Gavgā vü hurūş. Hücūm "hücum, saldırış, saldırma" (Şen 1993: Dizin/289) anlamındadır. BN 127b/12 *Sabāhı mīrzālar ve bégler darvāzalarga barıp, halāyıknıŋ hücūm u gavgāsını köp körüp maŋa kişi yéberdiler.* "Sabahı beyler kapılara gidip, hizmetlilerin hücum ve kavgasını çok görüp bana birini gönderdiler."

Hükm ü emr: Emir ve hüküm (BV 69/2). Bkz. Bkz. Emr ü fermān, Emr ü hükm, Emr ü nehy. BV 69/2 *Hükm ü emreŋga süleymān dik musahhar boldı tut.* "Emir ve hükmüne Süleyman gibi bağlandı tut."

Hüsn ü cemāl: Güzellik (BV 319/6, 516/1, 657/3; FK 578/7; GS s. 18/1, s. 19/3, 207/5; Lis. Tayr 477; Lütfi Div. 8/2, 52/5, 57/1, 57/1, 144/5, 185/1, 311/3, 313/2, 329/4, 353/1; Sek. Div. 610). Bkz. Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hūblug, Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn ü letāfet, Cemāl ü melāhat, Cemāl ü yüz. Sek. Div. 610 *Kün tüşte körse hüsn ü cemālıŋ kemālını / Oyganıp ihtiyār iter öz zevālını.* "Güneş düşünde senin güzelliğini görse uyanıp kendi batışını seçer."

Hüsn ü letāfet: Güzellik ve hoşluk (Lütfi Div. 108/1, 233/1). Bkz. Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn ü letāfet, Hüsn ü cemāl. Lütfi Div. 108/1 *Hüsn ü letāfet teniniŋ cānı siz.* "Güzellik ve hoşluk teninin canısınız."

Hüsn ü lutf: Güzellik ve iyilik (Lis. Tayr 1130; Lütfi Div. 457/2; NŞ 313/5). Bkz. Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hūblug, Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn ü letāfet, Hüsn ü cemāl, Hüsn ü letāfet, Cevr ü lutf, Hüsn ü lutf (Kıpçak). Lis. Tayr 1130 *Hüsn ü lutfı cān ara yir tutku dik.* "Güzellik ve iyilik can arasında yer tutmak gibi."

Hüsn ü melāhat: Güzellik (BV 238/4; Lütfi Div. 17/1, 20/1, 37/4, 61/2, 231/1; Sek. Div. 689, 714). Bkz. Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hūblug, Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn ü letāfet, Cemāl ü melāhat, Cemāl ü yüz, Hüsn ü cemāl, Hüsn ü letāfet, Hüsn ü lutf. Sek. Div. 714 *Hoş yaraşur kaddıŋa hüsn melāhat hil'ātı.* "Güzellik hilati senin boyuna güzel yaraşır."

Hüsn ü zīb: Güzellik ve süs (Lis. Tayr 756, 757). Bkz. Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn ü letāfet, Hüsn ü cemāl, Hüsn ü letāfet, Hüsn ü lutf, Hüsn ü melāhat. Zīb "süs, bezek" (Türkay 1988: 921) anlamındadır. Lis. Tayr 756 *Min kuşī-dür-min ki kılmış hüsn zīb / Gülşen içre sūretimni dil-firīb.* "Gönül aldatan gül bahçesinin içinde kuş olan beni güzel ve süslü kılmış."

Hüsn ü zībālıg: Güzel (Lis. Tayr 623). Bkz. Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn ü letāfet, Hüsn ü cemāl, Hüsn ü letāfet, Hüsn ü lutf, Hüsn ü melāhat, Hüsn ü zīb. Zībā "süslü, güzel" (Türkay 1988: 922) anlamındadır. Lis. Tayr 623 *Tiŋri birmiş hüsn ü zībālıg maŋa.* "Tanrı bana güzellik vermiş."

Isıg savug: Sıcak soğuk (GS 663/4). Bkz. İsigli sogıklı (Karahanlı), Issıg savuk (Harezm). GS 663/4 *Aŋlagaç dūzahda bar ısıg savug birle ‘azāb.* “Cehennemde soğuk sıcakla birlikte azap olduğunu anladı”

Isıg u savug: Sıcak ve soğuk (NŞ 257/6). Bkz. Isıg savug. NŞ 257/6 *Dehr ısıg u savugıdın ger ferāgat itseŋ / Āb-ı āteş-rengni koyma iligdin yaz u kış.* “Devrin sıcağından soğuğundan feragat etmek istersen kızıl suyu yaz kış elinden bırakma.”

Islāh u meremmet: Onarma (BN 157b/14). Islāh “iyileştirme, düzeltme” (Kaya 1989: 962); meremmet “tamir, onarmak” (Devellioğlu 2005: 620) anlamlarındadır. BN 157b/14 *Korgannıŋ burc u bārūsınıŋ şikest ü rīhtını béglerge ve sipāhīlerge fermān boldı kim ıslāh u meremmet kılgaylar.* “Kalenin surlarını kırmak ve dökmek beylere ve askerlere emredildi ki düzenleyip onaracaklar.”

‘Işk u cünūn: Aşk ve çılgınlık (FK 135/2, 209/1, 209/9, 217/4, 440/5, 461/1, 471/6, 507/4, 515/7; GS 305/6; Lis. Tayr 669, 2427). ‘Işk “aşk” (Kaya 1989: 963); cünun “delirme, çıldırma” (Kaya 1989: 840) anlamlarındadır. FK 209/1 *Bizni iy ‘ışk u cünūn rüsvāy-ı ‘ālem kıldıŋız.* “Ey aşk ve delilik bizi aleme rezil ettiniz.”

‘Işk u mahabbet: Aşk (BV 204/1, 205/4; FK 172/4, 607/6; GS s. 8/18-19, 312/4, 579/4). Bkz. ‘Işk u cünun. Mahabbet “sevgi” (Kaya 1989: 1081) anlamındadır. FK 172/4 *Dime kim bolduŋ karı vü ötti devr-i ‘ışk kim / Tā tirigdür-min maŋa ‘ışk u mahabbat çagıdur.* “Yaşlandın ve aşk devrin bitti deme çünkü canlıyım, bana aşk zamanıdır.”

‘Işk u sevdā: Aşk (BV 245/9, 431/1). Bkz. ‘Işk u cünun, ‘Işk u mahabbet. Sevdā “aşk; istek, heves” (Türkay 1988: 851) anlamındadır. BV 245/9 *Ger nevāyī pīrlerga mürşid irdi kirgeli / ‘Işk u sevdā kūyige bāziçe-i etfāl imiş.* “Eğer Nevayi pirlere mürşit olsa aşk köyüne çocuk oyuncağıymış.”

‘Iyş u ‘işret: Eğlenece yeme içme (Şec. Ter. 80a/5). Bkz. ‘Ayş u fısk, ‘Ayş u ‘işret/‘Îş ü ‘işret/‘Iyş u ‘işret, ‘Ayş u ‘işret ü şādī, ‘Ayş u rāhat, ‘Ayş u sürūr, ‘Ayş u tarab/‘Îş u tarab, ‘İşret u ‘ayş. Şec. Ter. 80a/5 *Kırk kéçe ve kündüz ‘ıyş u ‘işret kıldılar.* “Kırk gün kırk gece yiyip içtiler, eğlendiler.”

Iztırāb u ıztırār: Acı ve sıkıntı (Lis. Tayr 1934, 3532). Iztırāb "ıstırap, acı" (Türkay 1988: 736); ıztırār "çaresizlik, zorunluluk" (Türkay 1988: 736) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1934, 3532 *Kıçkırıp koptı kalender bī-karār / Zāhir eylep ıztırāb u ıztırār.* "Acı ve sıkıntısını ortaya koyarak kalender sabırsız şekilde haykırdı."

İç ü taş: İç ve dış (BV 156/5, 322/5; FK 188/2, 337/8, 563/1, 595/2; Lis. Tayr 806; Lütfi Div. 15/2, 437/1; NŞ 577/8). Bkz. İç taş (Göktürk), (Uygur), (Karahanlı), (Kıpçak), İç ü taş (Harezm). Lütfi Div. 15/2 *Taş içre sīm muzmer irür yok ki simde taş / Hayrette kalmışam min anıŋ iç ü taşına.* "Taşın içinde gümüş saklıdır ama gümüşte taş yok ki ben onun içine ve dışına şaşırmışım."

İçe içe: İçerek (BN 167b/7). BN 167b/7 *Herī çagırını ifrāt bile içe içe ok atası zamānıda öldi.* "Herat şarabını haddinden fazla içerek babası zamanında öldü."

İçmek yémek: Yemek içmek (NŞ 618/1). Bkz. İçmek yimek (Karahanlı). NŞ 618/1 *Rūze boldı maŋa içmek yémek kem bolmadı.* "Oruç oldu bana yemek içmek eksik olmadı."

İgvā vü engīz: Kargaşa (BN 212b/14). İgvā' "azdırma, azdırılma, baştan çıkarma, yolunu şaşırtma, ayartma" (Devellioğlu 2005: 415); engīz "karıştırma, karışıklık çıkarma, harekete geçirme; savaşta top tüfek vs. atma" (Şen 1993: Dizin/210) anlamlarındadır. BN 212b/14 *Bularnıŋ igvā vu engīzidin şıbak han herīdin tag yolı bile méni kandahārda hayāl kılıp kandahār üstige ılgar.* "Bunların kargaşasından Şibak Han Herat'tan dağ yoluyla beni Kandahar'da hayal edip Kandahar üstüne asker gönderdi."

İhsān u lutf: İyilik (NŞ 185/7). Bkz. Cūd u ihsān, Hayr u ihsān, Cevr ü lutf, Hüsn ü lutf. NŞ 185/7 *Kulı-min deyr pīriniŋ ki cürmüm bī-hisāb olsa / Hisāb itmes velī ihsan u lutfın bī-hisāb eyler.* "Manastır pirinin kuluyum ki sucum hesapsız olsa hesap etmez ancak iyiliği hesapsız yapar."

İhsān u tahsīn: İyilik ve güzellik (FK 19/7). Bkz. Cūd u ihsān, Hayr u ihsān, İhsān u lutf. Tahsīn "beğenme, takdir etme" (Kaya 1989: 1252) anlamındadır. FK 19/7 *Nevāyī bu hüsn-i kelāmıŋ bile / İmes hācet ihsān u tahsīn saŋa.* "Nevayi, bu güzel sözünle sana iyilik ve güzellik gerekmez."

İhtilāt u āmīziş: Anlaşma (BN 187b/5, 236b/10, 290b/2-3). İhtilāt "karışma, katışma, karşılaşıp görüşme" (Kaya 1989: 971); āmīziş "geçinme, uzlaşma" (Şen 1993: Dizin/26) anlamlarındadır. BN 187b/5 *Bu mīrzālar egerçi suhbat u suhbar-ārāylık ve ihtilāt u āmīzişde tavrī édiler.* "Bu beyler gerçi sohbet ve sohbet süsleyen ve anlaşmacı tavırlara sahiptiler."

İhtilāt u hikāyet: Görüşüp konuşma (BN 192b/5). Bkz. İhtılāt u āmīziş. Hikāyet "konuşma, söyleme" (Şen 1993: Dizin/286) anlamındadır. BN 192b/5 *Zarāfeti ve latāfeti rengīn ihtilāt u hikāyeti şīrīn ü nemekīn hoş-hulk ve harrāf u hazzāl kişi édi.* "Zarafeti ve letafeti hoş, görüşüp konuşması şirin ve tatlı, hoş yaratılışlı, nükteli ve şakacı biriydi."

İhtirām u ihtimām: Saygı ve özen (Lis. Tayr 534). İhtirām "saygı, hürmet" (Karaağaç 2020: 442); ihtimām "özenme; dikkatli, özenli çalışma" (Türkay 1988: 739) anlamlarındadır. Lis. Tayr 534 *Şāh bezmide saŋa 'ālī makām / Bī-nihāyet ihtirām u ihtimām.* "Şahın meclisinde sana yüce makamı, sonsuz saygı ve özeni (vardır)."

İkbāl ü sa'ādet: Baht (BV 342/1). Bkz. Baht u ikbāl, Devlet ü ikbāl, Baht u sa'ādet, Devlet ü Baht u sa'ādet. BV 342/1 *Subh-ı ikbāl ü sa'ādet kildi ol ferhūnde iŋ / Taŋ başıda muhterik kevkeb dik anıŋ üzre miŋ.* "Seher vaktinde onun üzerine bin yanmış yıldız gibi baht sabahı o kutlu yanak geldi.

İki iki/İkki ikki: İki iki (BN 378b/10; BV 158/3). Bkz. Bir iki/ikki. BN 378b/10 *Kélin üç üç iki iki bir bir.* "Üç üç, iki iki, bir bir gelin."

İki/ikki üç: İki üç (BN 132a/1, 139a/4, 139b/11, 149b/10-11, 151a/8, 152a/9, 157b/13, 161b/2, 165b/6, 187a/12, 188a/12, 188b/8, 192a/9, 192b/14, 193b/7, 195b/13, 202b/13, 206a/2, 210a/13, 216a/3, 218a/6, 232b/13, 233a/5, 254a/5, 255b/9, 256a/11, 261b/3, 263a/10, 264b/4, 269a/6, 277a/13, 294a/13, 296a/7, 296a/11, 298b/2, 298b/4-5, 299a/7-8, 306a/7, 327a/11, 334b/7, 335a/5, 336a/10, 338a/14, 339a/8, 349a/8, 358b/10, 362b/14, 367a/14, 369b/8, 377b/10; BV 586/2; BV 406/6; FK 531/4; Lis. Tayr 873; NŞ 41/2). BN 139a/4 *Bu hem gaznīdin iki üç yıgaç bolgay.* "Bu hem Gazne'den iki üç ağaç olacak."

İki yüz éllig üç yüz: İki yüz elli üç yüz (BN 303b/11-12). BN 303b/11-12 *Biznıŋ bargan ılgar türkdin iki yüz éllig üç yüzge yavuşur édi.* "Bizim ılgar Türk'ten iki yüz elli üç yüze kavuşurdu."

İki yüz üç yüz: İki yüz üç yüz (BN 335a/1). BN 335a/1 *İki yüz üç yüz kāfir mındnī rāvnıŋ havālīsige kirdi.* "İki yüz üç yüz kafir Mındni Ravn'ın havalisine girdi."

İki yüz yetmiş iki yüz séksen: İki yüz yetmiş iki yüz seksen (BN 286a/13-14). *Astarābād nārancını samarkandga kim iki yüz yétmiş iki yüz séksen yol bolgay elterler térisiniŋ kalınlıgıdın ve kem āblıgıdın ança harāb bolmas.* "Astarābād narenci Semerkand'a - ki iki yüz yetmiş iki yüz seksen yoldur – iletirler, derisinin kalınlığından ve kötü suluktan öyle harap olmaz."

Īmān u hıred: İman ve akıl (NŞ 64/4). Bkz. 'Akl u īmān, Dīn ü īmān, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hıred ü sabr, Hūş u hıred, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr. NŞ 64/4 *Yüz miŋ īmān u hıred milkini yagma eylep.* "Yüz bin iman ve akıl mülkünü yağmaladı."

İmsāk u hisset: Cimrilik (BN 173a/6). İmsāk "perhiz, oruca başlama zamanı; pintilik" (Kaya 1989: 979); hisset "hasislik, cimrilik" (Şen 1993: Dizin/285) anlamlarındadır. BN 173a/6 *İmsāk u hisset tabī'atıda gālib édi.* "Cimrilik doğasında galipti."

'İnād u ser-keşlik: İnatçılık (BN 208b/3, 298b/2). 'İnād "inat, ayak direme" (Eraslan 1999: 477); ser-keşlik "itaatsizlik, inat" (Eraslan 1999: 566) anlamlarındadır. BN 208b/3 *'İnād u ser-keşlik makāmıda ok édiler.* "İnatçılık makamındaydılar."

İn'ām u bahşīş: Nimet (BN 293b/11). İn'ām nimet verme, iyilik etme" (Eraslan 1999: 477); bahşīş "şans, talih, kader, kısmet" (Karaağaç 2020: 352) anlamlarındadır. BN 293b/11 *Çerikte bolmaganlarga hem bu hizānedin kalın in'ām u bahşişler vardı.* "Orduda olmayanlara bu hazineden çok nimetler vardı."

İn'am u ihsān: İyilik (BV 660/33). Bkz. Cūd u ihsān, Hayr u ihsān, İhsān u lutf, İhsān u tahsīn. İn'am "iyilik etme" (Türkay 1988: 743) anlamındadır. BV 660/33 *Şāhnıŋ in'am u ihsānıdın olgay behre-ver.* "Şah'ın iyiliğinden nasibini alacak."

‘İnāyet u iltifāt: Lütuf (BN 303a/6). ‘İnāyet “ihsan, iyilik, yardım” (Karaağaç 2020: 445); iltifāt “hatır sorma, gönül alma” (Karaağaç 2020: 444) anlamlarındadır. BN 303a/6 *... bu ‘ināyet u iltifāt bile ser-efrāz kılıp vilāyetige ruhsat bérildi.* “… bu lütuf ile baş kaldırıp vilayete izin verildi.”

İnçke inçke: İnce (BN 190b/10, 281b/12). İnçke “ince” (Şen 1993: Dizin/315) anlamındadır. BN 281b/12 *Yokkarıgı tumşugı ve koyıgı tumşugıda inçke inçke katār kiçik tişleri bar.* “Yukarıki tepede ve aşağıki tepede ince ince katar küçük dişleri var.”

İnçü la‘l: Mücevher (FK 457/2). Bkz. Dürr ü la‘l, Hatt u la‘l, Yinçü la‘l (Harezm). FK 457/2 *Uçuk lebiŋde imes rīze inçü la‘l üzre.* “Uçuk senin dudağında mücevher üzerindeki ufak parça değildir.”

Īnek īnek: Pembe pembe (BV 12/6, 592/4; GS 162/3). Īnek “pembe; düzgün; yanak; erkek” (Türkay 1988: 743) anlamlarındadır. BV 12/6 *Özge yüzge bakma dip bir bir közümge basdı mühr / Īnek īnek her kara bir nakş-ı hātemdür maŋa.* “Başka yüzlere bak diyip gözüme bir bir pembe pembe mühür bastı, her kara bana bir mühür nakşıdır.”

İns ü cān: İnsanlar ve cinler (BV 4/1; NŞ 9/1, 32/2, 129/1, 315/1; Sek. Div. 72, 246, 259, 696). Bkz. ‘Akl u cān, ‘Akl u cān u köŋül, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān bile cihān, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül, Cān u köŋül, Cān u ten, Cihān u cān, Cism ile cān, Cism ü cān, Dil ü cān, Hayāt u cān, İns ü cān (Harezm). Sek. Div 72 *Cihāndın ehrimen kitip musahhar bolgay ins ü cān.* Cihandan Ehrimen gidip insan ve cinler onun hükmüne girdi.”

İns ü cinn: İnsan ve cin (GS 396/4). Bkz. Cinn ü ins, İns ü cān. GS 396/4 *Nāz it ki serv ü gülde bel ins ü cinde yoktur / Bu hüsn ü bu letāfet bu şekl ü bu şemāyil.* “Bu güzellik, bu letafet, bu biçim ve bu ahlak servide gülde belki insan ve cinde yok, nazlan.”

İslām u īmān: İslam ve iman (Lis. Tayr 1339, 1444). Bkz. ‘Akl u īmān, Dīn ü īmān**,** Īmān İslām (Harezm). Lis. Tayr 1339 *Saçıp eşk ol meyni nūş eyler çagı / Yup*

ilig islām u īmān dagı. “İslam ve iman eşini yıkayıp, göz yaşını saçıp o şarabı içer

İslep islep: Koklayarak (BV 602/1). İsle- “koklamak” (Türkay 1988: 745) anlamındadır. BV 602/1 *Tiler min islep islep gabgabıŋnı / Geh öpsem ‘ārızıŋnı geh lebiŋni.* “Çene altını koklayarak gah yanağını gah dudağını öpmek isterim.”

İsm ü cism: İsim cisim (Sek. Div. BM 397). Bkz. Cān u cism, Cism ile cān, Cism ü cān. İsm “isim” (Eraslan 1999: 481) anlamındadır. Sek. Div. BM 397 *Atı hūb u zātı hūb cismi nāzük vasfı hoş / Çün irür lāyık aŋa bu ism ü cism ü vasf u zāt.* “Adı güzel, zatı güzel, cismi nazik ve vasfı hoş; ona bu isim ve cisim, bu vasıf ve zat layıktır.”

İstigfār u i’tizār: Af dileme (BN 253a/11). Istıgfār “Tanrı’dan günahını bağışlamasını dileme” (Türkay 1988: 745); i‘tizār “özür dileme” (Develliğolu 2005: 470) anlamlarındadır. BN 253a/11 *Yana başdın istigfār u i‘tizār makāmıda bolup …* “Yine baştan af dileme makamında olup …”.

İstignā vü nāz: Naz (FK 238/5; GS 65/9). İstignā “tok gözlülük, nazlanma, çekinme” (Kaya 1989: 987); nāz “naz” (Kaya 1989: 1130) anlamlarındadır. FK 238/5 *Her dem istignā vü nāzı yüz günehsiz kan töker.* “Her zaman nazlanması yüz günahsızın kanını döker.”

İş küç: İş güç (BN 143a/1, 164b/1, 186a/5, 192a/8, 192a/10, 308b/3, 344b/10, 368a/5, 368a/6-7). Bkz. İş küç (Göktürk), (Uygur), (Harezm), (Kıpçak). BN 143a/1 *İşleri küçleri kuş tutmakdur.* “İşleri güçleri kuş tutmaktır.”

İş ü küç: İş güç (BN 159b/14, 307a/13). Bkz. İş küç. BN 159b/14 *… iş ü küçi él talamak yol urmak édi.* “… işi gücü il yağmalamak, yol vurmaktı.”

‘Îş ü kām: Zevk (FK 286/7; Lis. Tayr 693, 2488). Bkz. ‘Ayş u fısk, ‘Ayş u ‘işret/‘Îş ü ‘işret/‘Iyş u ‘işret, ‘Ayş u ‘işret ü şādī, ‘Ayş u rāhat, ‘Ayş u sürūr, ‘Ayş u tarab/‘Îş u tarab, ‘Iyş u ‘işret. Kām “emel, arzu, istek, lezzet, zevk” (Kaya 1989: 1009) anlamlarındadır. FK 286/7 *Sürūd ‘īş u kām ehlige bolmış.* “Şarkı zevk ehline olmuş.”

‘İşret u ‘ayş: Eğlence (BN 330a/2). Bkz. ‘Ayş u fısk, ‘Ayş u ‘işret/‘Îş ü ‘işret/‘Iyş u ‘işret, ‘Ayş u ‘işret ü şādī, ‘Ayş u rāhat, ‘Ayş u sürūr, ‘Ayş u tarab/‘Îş u tarab. BN 330a/2 *Kördiŋiz taptıŋız ékin anda / ‘İşret u ‘ayş birle nāz u na‘m.* “Herhalde eğlence ile naz arasında gördünüz, buldunuz.”

‘İşve vü nāz: Naz (FK 362/1; GS 54/5). Bkz. İstignā vü nāz. ‘İşve “cilve, naz” (Kaya 1989: 990) anlamındadır. FK 362/1 *‘İşve vü nāz iyleben bir birge tefhīm iyledi.* “Naz edip birbirine anlattın.”

İtā’at u inkıyād: Bağlılık, boyun eğme (BN 271b/3-4, 294a/7). İtā’at “itaat, uyma” (Eraslan 1999: 484); inkıyād “bağlılık, baş eğme” (Kaya 1989: 980) anlamlarındadır. BN 271b/3-4 *Ümerā ve vüzerā ve sipāhī ve ra‘iyyet barça aŋa itā’at u inkıyād kılurlar.* “Emirler ve vezirler, askerler ve halkın hepsi ona bağlıydı.”

‘İtāb hitāb: Azarlama (BN 370a/6). ‘İtāb “azarlama, paylama, azar” (Karaağaç 2020: 451); hitāb “azarlama, sert sözler söyleme, paylama” (Şen 1993: Dizin/285) anlamlarındadır. BN 370a/6 *Kéç kalganları cıhatıdın ‘itāb hitāb kılıp körüşmédim.* “Geç kalanların yüzünden azarlayıp görüşmedim.”

‘İtāb u cevr ü cefā: Azar ve eziyet (Lütfi Div. 11/4, 138/6). Bkz. ‘İtāb hitāb, ‘İtāb u hitāb, Cevr ü bī-dād, Cefā vü cevr, Cevr u cefā, Cevr ü ‘itāb, Cevr ü lutf, Cevr ü zecr, Cevr ü zulm, Bī-dād u cefā, Cefā vü cevr, Cefā u zulm. Lütfi Div. 11/4 *Dil-ber ‘itāb u cevr ü cefā kılsa işidür.* “Azar ve eziyet etmek güzelin işidir.

‘İtāb u hitāb: Azarlama (BN 255a/1). Bkz. ‘İtāb hitāb. BN 255a/1 *Siyāl kütni asramagan cihetidin ‘itāb u hitāb makāmıda édük.* “Siyal Küt’ü korumadığı için azarlama makamındaydık.”

İtek itek: Etek (FK 435/3). İtek “etek, yamaç” (Kaya 1989: 995) anlamındadır. FK 435/3 *İtek itek güher allıŋda saçsam irmes ‘ayb / Ki köz hizānesidin dem-be-dem tolar itekim.* “Huzurunda etek etek cevher saçsam ayıp olmaz çünkü göz hazinesinden her zaman eteğim dolar.”

İ‘tibār ihtiyār: Sayılıp seçilme (BN 172b/12, 205a/8). İ‘tibār “saygı gösterme; saygı, şeref” (Karaağaç 2020: 451); ihtiyār “seçme, kendi isteğiyle hareket etme”

(Karaağaç 2020: 442) anlamlarındadır. BN 172b/12 *Herīde mundak kim i‘tibār u ihtiyār boldı.* “Herat’ta böyle sayılıp seçilen oldu.”

İ‘tibarrak ve ihtiyārrak: Daha sayılıp seçilme (BN 159a/4). Bkz. İ’tibār u ihtiyār. BN 159a/4 *Bākī çagānyānī amu yakasında kélip bizge koşulgalı andın i‘tibarrak ve ihtiyārrak kişi yok édi.* “Baki Çaganyani, Amu yakasından gelip bize katıldığından beri ondan daha sayılıp seçilen kişi yoktu.”

İtik itik: Sert (BV 540/7). İtik/itek “keskin, sivri, sert” (Türkay 1988: 749) anlamındadır. BV 540/7 *İy nevāyī dem-be-dem efgār köŋlüŋ sagınıp / İtik itik ün bile il köŋlin efgār iyleme.* “Ey Nevayi, her zaman senin yaralı gönlünü düşünüp sert ses ile el gönlünü yaralama.”

İ‘tikād u ihlās: Bağlılık (BN 296a/10). İ‘tikād “inanma, inanç” (Karaağaç 2020: 452); ihlās “içtenlik, samimiyet” (Karaağaç 2020: 441) anlamlarındadır. BN 296a/10 *Şeyh gūran i‘tikād u ihlās bile kélip mülāzemet kıldı.* “Şeyh Guran bağlılıkla gelip devamlı işle meşgul oldu.”

‘İzār u hatt: Yanak ve tüyler (FK 122/9). Bkz. Hāl u hatt, Hatt u hāl, Hatt ü la‘l, Hatt u yüz, Hatt u ‘izār, Hatt u ruhsār, Hatt u kitāb, Hatt u kitābet, Hatt u nakş. FK 122/9 *Ol ‘İzār u hat üçün her dem nevāyī çikkeç āh.* “O yanak ve tüyler için Nevayi her an ah çeker.”

İ‘zāz ile ihsān: İkram (GS 421/2). Bkz. Cūd u ihsān, Hayr u ihsān, İhsān u lutf, İhsān u tahsīn. İn‘am u ihsān, İ‘zāz ve ihsān (Kıpçak). GS 421/2 *Mihrdin zerrega i‘zāz ile ihsān taptım.* “Güneşten zerreye ikram buldum.”

‘İzz ü ‘alā: Yücelik (FK 7/7, 604/5). ‘İzz “yücelik, ululuk” (Kaya 1989: 1000); ‘alā “şan, şeref, büyüklük” (Kaya 1989: 748) anlamlarındadır. FK 7/7 *Siniŋ yoluŋda ise bes aŋa bu ‘izz ü ‘alā.* “Senin yolunda ise ona bu yücelik yeter.”

‘İzz ü cāh: İzzet ve makam (GS 579/3, 689/8; Lis. Tayr 1733, 2308). Bkz. ‘İzz ü cāh (Harezm), (Kıpçak), ‘İzz ü ‘alā, Cāh u i‘tibār, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Cāh u menzilet, Devlet ü cāh. GS 579/3 *Kim belā-keşlik miniŋ huyum dur anıŋ ‘izz ü cāh.* “Çünkü izzet ve makam onun, belakeşlik benim huyumdur.”

‘İzz ü şeref: İzzet ve şeref (GS 802; NŞ 180/6, 490/6; BV 92/5). Bkz. ‘İzz ü ‘alā, ‘İzz ü cāh. Şeref “şeref, büyüklük; övünme, üstünlük” (Türkay 1988: 865) anlamındadır. BV 92/5 *Taht-ı ‘izz ü şerefiŋga tokuz eflāk devāc.* “İzzet ve şeref tahtına dokuz gök örtüdür.”

‘İzzet ü cāh: İzzet ve makam (FK 444/6). Bkz. Cāh u i‘tibār, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Cāh u menzilet, Devlet ü cāh, ‘İzz ü cāh. ‘İzzet “saygı, değer, kuvvet, yücelik” (Kaya 1989: 1000) anlamındadır. FK 444/6 *Maŋa şāhım vefāsı hem kirek māhım cefāsı hem / Ki budur mūcib-i şevk u tarāb ol ‘izzet ü cāhım.* “Bana şahımın vefası ve ayımın cefası gerek ki izzet ve makamımın neşe sebebidir.”

‘İzzet ü ikrām: İzzet ve ikram (Lütfi Div. 212/3, 355/6). Bkz. ‘İzzet ü cāh. İkrām “ağırlama, saygı gösterme” (Karaağaç 2020: 442) anlamındadır. Lütfi Div. 212/3 *Dost bolmas nākes āhir ‘izzet ü ikrām.* Cimriye izzet ve ikram (göstersen de) dost olmaz.”

‘İzzet ü kadr: Şeref (Sek. Div. 122) Bkz. ‘İzzet ü cāh, ‘İzzet ü ikrām. Kadr “değer, itibar, şeref” (Eraslan 1999: 488) anlamındadır. Sek. Div. 122 *Bu kadr tüni ‘izzet ü kadr irdi da‘vī kılsa hak / Çün şāh-zāde makdemi da‘vīsine bürhān irür.* “Bu Kadir akşamı şerefliydi diye iddia edilirse doğrusu şehzadenin dünyaya gelişi bu iddiaya delildir.”

Kabīle kabīle: Boy boy (BN 290a/14, 290b/1). Kabīle “boy” (Türkay 1988: 751) anlamındadır. Aynı sözcüğün tekrarıyla ikileme oluşmuştur. BN 290a/14 *Biziŋ vilāyetlarda sahrāda yürür élniŋ kabīle kabīle atları bolur.* “Bizim illerde sahrada yürüyen halkın boy boy atları olur.”

Kabl u ba‘d: Önceki ve sonraki (Sek. Div. 14). Kabl “ön, önceki, evvelki” (Eraslan 1999: 487); ba‘d “sonra” (Eraslan 1999: 404) anlamlarındadır. Sek. Div. 14 *Pādişāhā kök ü yir memlū seniŋ yādıŋ bile / Fevk u taht u kabl u ba‘d u hem yemīn ü hem yesār.* “Ey padişah (yüce Allah), yer gök, üst alt, önce sonra, sağ sol her şey daima seni anarlar.”

Kaç- bar-: Kaçıp gitmek (BN 121b/12, 125a/8). Kaç- “kaçmak” (Ölmez 2020: 383); bar- “varmak, gitmek” (Şen 1993: Dizin/68) anlamlarındadır. BN 121b/12 *Cahān-gīr mīrzāga kaçıp barıp şarr u fitna makāmıda bolup Cahān-gīr mīrzānı*

mendin ayrıp hurāsan élttiler. “Cihangir Mirza’ya kaçıp gidip, karışıklık çıkarıp, Cihangir Mirza’yı benden ayırıp Horasan’a gönderdiler.”

Kaç- kurtul-: Kaçmak kurtulmak (Şec. Ter. 100a/12). Bkz. Kaç- kurtul- (Karahanlı), (Harezm), Kaç- bar-. Şec. Ter. 100a/12 *Anıŋ atlanganın ögürcık éşitip éli birlen kaçıp kurtulup ebu’l-hān tagıga bardı.* “Onun atlandığını Ögürcık işitince eliyle kaçıp kurtulup Ebu’l-han Dağı’na ulaştı.”

Kaç- çık-: Kaçıp çıkmak (BN 199a/13, 220a/2). Bkz. Kaç- bar-, Kaç- kurtul-. Çık- “çıkmak, dışarı çıkmak” (Şen 1993: Dizin/168) anlamındadır. BN 199a/13 *Muhammed hüseyn mīrzā kaçıp çıkıp yaşungandur.* “Muhammet Hüseyin Mirza kaçıp çıkıp gizlenmiştir.”

Kaç- kél-: Kaçıp gelmek (BN 205b/14, 208b/9). Bkz. Kaç- bar-, Kaç- kurtul-, Kaç- çık- . Kél- “gelmek” fiilidir. BN 205b/14 *‘Āşık muhammed argun – mazīd bégniŋ inisi – çerikdin yayak kaçıp kélip korganda kirdi.* “Aşık Muhammed Argun – Mazit Bey’in erkek kardeşi – askerden kaçıp gelip kaleye girdi.”

Kadd ü endām: Boy bos (NŞ 184/4). Bkz. ‘Ārız u kadd, Hadd u kadd. Endām “endam, vücut, boy, beden” (Ölmez 2020: 367) anlamlarındadır. NŞ 184/4 *Kadd ü endāmın uşaldı cilvesidin dostlar*. “Dostlar, cilvesinden boyu boşu ufaldı.”

Kadd u hadd: Boy ve yanak (BN 330b/13; Sek. Div. 409, 776). Bkz. ‘Add u had, ‘Ārız u kadd, Hadd u kadd, Kadd ü endām. BN 330b/13 *Kadd u hadd u saç u belini mü dé.* “Boyunu yanağını mı, saçını belini mi de?”.

Kadd u hadd u hatt: Boy, yanak ve hat, güzellik unsurları (Sek. Div. 680). Bkz. ‘Add u had, ‘Ārız u kadd, Hadd u kadd, Kadd ü ruhsār, Kadd u yüz, Kadd ü zülf, Kadd ü endām, Kadd u hadd, Hāl u hatt, Hatt u hāl, Hatt ü la‘l, Hatt u yüz, Hatt u ‘izār, Hatt u kitāb, Hatt u kitābet, Hatt u nakş, Hatt u ruhsār. Sek. Div. 680 *Kadd u had u hattıdın alıp nāmiye nüsha / Bustān içre serv ü gül ü yāsemen itti.* “Boy, yanak ve hattından namiye nüsha alıp bostan içinde servi, gül ve yasemin bitirdi.”

Kadd u ‘izār: Boy ve yanak (GS 578/3; NŞ 295/4). Bkz. ‘Ārız u kadd, Hadd u kadd, Kadd ü endām, Kadd u hadd, Kadd u had u hatt, Hatt u ‘izār, ‘İzār u hat. GS

578/3 *Köŋülde kadd u ‘izārıŋ hayālin ittim nakş.* “Boy ve yanağının hayalini gönlüme nakşettim.”

Kadd ü ruhsār: Boy ve yanak (GS 181/1, 653/6; BV 514/6; FK 116/1, 452/3). Bkz. ‘Ārız u kadd, Hadd u kadd, Kadd ü endām, Kadd u hadd, Kadd u had u hatt, Kadd u ‘izār. GS 181/1 *Barça hūblarnıŋ kad u ruhsār ü hatt ü hāli bar.* “Bütün güzellerin botu yanağı, tüyleri benleri var.”

Kadd ü yüz: Boy ve yüz (BV 415/5, 510/5; FK 194/3, 401/2; NŞ 588/3; BV 212/4, 230/1, 402/4, 554/3; FK 468/7, 552/4; GS 653/7; Lütfi Div. 357/3). Bkz. ‘Ārız u kadd, Hadd u kadd, Kadd ü endām, Kadd u hadd, Kadd u had u hatt, Kadd u ‘izār, Kadd ü ruhsār. Lütfi Div. 357/3 *Taŋ yili cennette kılsa kadd ü yüzüŋ vasfını / Tūbāhayrān kalgay u hasrette rıdvān yıglagay.* “Tan yeli, cennette boy ve yüzünün tasvirini yapsa Tuba ağacı hayran kalır ve cennet kapışıcı melek, hasretinden ağlar.”

Kadd ü zülf: Boy ve saç (GS 203/3, 538/9; BV 171/6, 440/2). Bkz. ‘Ārız u kadd, Hadd u kadd, Kadd ü endām, Kadd u hadd, Kadd u had u hatt, Kadd u ‘izār, Kadd ü ruhsār, Kadd u yüz, Hāl ü zülf. GS 538/9 *Kad ü zülfüŋ bile agzıŋ tilep köz yumdı ‘alemdin.* “Boyu ve zülfünü ağzıyla dileyip alemden göz yumdu.”

Kadeh ü cām: Kadeh (Lütfi Div. 110/4). Bkz. Cām u kadeh. Lütfi Div. 110/4 *İy sākī-i meclis sal iligdin kadeh ü cām / Kim közleriniŋ çevride huşyār tapılmas.* “Ey meclisin sakisi! Elinden kadehi bırak çünkü gözlerinin eziyeti yüzünden sarhoş olmayan kimse kalmadı.”

Kadr u ‘alā: Şeref (Sek. Div. 354). Bkz. ‘İzzet ü kadr, ‘İzz ü ‘alā. Sek. Div. 354 *Meniŋ bu zerre vücūdum hevā-yı mihriŋdin / Cihānda hūr kibi meşhūr taptı kadr u ‘alā.* “Benim bu zerre gibi olan varlığım senin mihrinin arzusuyla cihanda huri gibi meşhur oldu ve şeref buldu.”

Kadr u cāh: İtibar (NŞ 668). Bkz. Kadr u ‘alā, Cāh u i‘tibār, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Cāh u menzilet, Devlet ü cāh, ‘İzz ü cāh, ‘İzzet ü cāh. NŞ 668 *Felek birle şeh kadr u cāhı ara / Tefāvüt nisārıdın itkil hisāb.* “Feleğin şaha verdiği itibarı farklı saçmasından hesap edin.”

Kāfir ü tersā: Kafir ve Hıristiyan (Sek. Div. 326). Kāfir "kafir; küfre giren; gerçeği karartan; Allah'ın varlığını ve birliğini inkar eden" (Eraslan 1999: 404); tersā "Hıristiyan" (Eraslan 1999: 583) anlamlarındadır. Sek. Div. 326 *Havāda turgay okısa yakīn tesbīhin / İşitse dīnga kirür barça kāfir ü tersā.* "Çayır kuşu Allah'ı tesbih kılsa işittiğinde bütün kafir ve Hıristiyan dine girer."

Kāfūr u müşk: Güzel koku (FK 73/5). Bkz. Gülāb u müşk ü kāfur (Harezm). FK 73/5 *Çu müşkīn iyledi kāfūr külgey ak u kara / Eger tiler ise kāfūr u müşk ile zīnet.* "Güzel koku ve süs isterse kafur ile (saçlarını) koyulaştırdı, ak ve kara buna güler."

Kahr u lutf: Kahır ve lutüf (GS 226/5). Bkz. Cevr ü lutf, Hüsn ü lutf, İhsān u lutf. Kahr "çok üzme, çok üzülme" (Karaağaç 2020: 456) anlamındadır. GS 226/5 *Sindin ayru imes ay dost tirig ü ölüğüm / Kahr u lutfuŋ bile ger öltür eger hod tirgüz.* "Ey dost, dirim ve ölüm senden ayrı değildir, kahrın lütfun eğer diriyse öldürür."

Kā'ide vü düstūr: Düstur (BN 123b/3). Kā'ide "esas, usul, nizam" (Karaağaç 2020: 456); düstūr "düstur, kanun, kaide, kural; usul" (Şen 1993: Dizin/194) anlamlarındadır. BN 123b/3 *Kā'ide vü düstūr bile yırakdın tüşüp kéldi.* "Usul ile uzaktan düşüp geldi."

Kāl ü kīl: Dedikodu (BV 657/18; FK 686/18; Lütfi Div. 148/3; 281/2). Kīl ü kāl (Harezm). Lütfi Div. 148/3 *Agzıŋ u biliŋniŋ esrārın kemāhī bilmeyin / Mū-şikāf u hürde-bīnler içre kaldı kāl ü kīl.* "Ağzının ve belinin sırlarını tam anlamıyla bilmeyen alimler arasında (ağzın ve belin) dedikodu olarak kaldı."

Kāl u makāl: Söz laf (FK 578/6). Bkz. Kāl ü kīl. Makāl "söz, lakırtı, söyleme" (Kaya 1989: 1084) anlamındadır. FK 578/6 *Kılsam idi mest olup kāl u makāl özgeçe.* "Mest olup başkaca söz etsem."

Kalb ü cān: Gönül ve can (FK 226/7). Bkz. 'Akl u cān, 'Akl u cān u köŋül, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān bile cihān, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül, Cān u köŋül, Cān u ten, Cihān u cān, Cism ile cān, Cism ü cān, Dil ü cān, Hayāt u cān, İns ü cān. FK 226/7 *İy nevāyī kalb ü cān nakdin meger pāk oynadıŋ.* "Ey Nevayi, gönül ve can nakdiyle saf oynadın."

Kalb ü til: Göbül ve dil (BV 216/4). Bkz. Kalb ü cān, Él ve til. BV 216/4 *Çün köŋüldür kalb ü til gammāz mahfī rāznı.* "Çünkü gizli sırrını açığa çıkaran gönüldür."

Kalın kalın: Çok (BN 172b/1). Kalın "sıkı, kavi; cehiz; yığın, çok, yoğun" (Kaya 1989: 1008), (Türkay 1988: 754) anlamlarındadır. BN 172b/1 *Az az kişi bile kalın kalın hazāra nekdirīni yahşılar bastı.* "Az kişi ile çok Hazara, Nekdirileri kötüler bastı."

Kalīl ü kesīr: Az ve çok (GS 683/98). Kalīl "az, çok olmayan" (Devellioğlu 2005: 485); kesīr "çok, çok olan, bol" (Devellioğlu 2005: 510) anlamlarındadır. GS 683/98 *Bu mülk ehli ol ilge zār u esīr / Bolup nehb u yagma kalīl ü kesir.* "Bu ülke ehli o ile esir ve zayıf düştü, az çok yağma oldu."

Kām u hevā: Heves (Lis. Tayr 2746). Bkz. 'Îş ü kām, Āb u hevā/ havā, Hevā vü heves, Hevā/havā vü su. Lis. Tayr 2746 *Barçaga kām u hevā tecrīd olur.* "Hepsine heves tecrit olur."

Kām u neşāt: Neşe (Lis. Tayr 581). Bkz. 'Îş ü kām, Kām u hevā, 'Ayş u neşāt/'Îş ü neşāt. Lis. Tayr 581 *Körmeyin 'ömrümde cuz kām u neşāt / İlge nutkumdın yitip yüz inbisāt.* "Ele nutkumdan gönül ferahlığımı kaybedip ömrümde bir parça neşe görmeyeyim."

Kām u sürūr: Neşe (Lis. Tayr 3174). Bkz. 'Îş ü kām, Kām u hevā, 'Ayş u neşāt/'Îş ü neşāt, Kām u neşāt, 'Ayş u sürūr. Lis. Tayr 3174 *Yüzlenip vasl içre yüz kām u sürūr.* "Kavuşma içinde neşe yüz tuttu."

Kāmet ü ruhsār: Boy ve yanak (BV 510/4; NŞ 386/2, 411/5). Bkz. Hatt u ruhsār, Kadd ü ruhsār. Kāmet "boy" (Türkay 1988: 754) anlamındadır. NŞ 411/5 *Kāmet ü ruhsārıdın būyī tapar-min ey refīk.* "Ey arkadaş, boy ve yanağından koku alırım."

Kan u dāg: Kan ve yara (FK 595/2; NŞ 466/3). Dāg dāg, Dāg ile kan, Dāg u kan, Derd ü dāg. FK 595/2 *İçimin kan u dāgıdın başımga hem eser yitti.* "İçimin kan ve yarasından başıma eser yetti."

Kān u deryā: Cevher ocağı ve deniz (Lütfi Div. 2/16, 275/2; Sek. Div. 11, 39, 302, 572). Bkz. Bahr ile kān, Bahr u kān, Bihār u kān. Deryā "deniz" (Karaağaç 2020: 388) anlamındadır. Lütfi Div. 2/16 *İy cevād ilgiŋ kefindin kān u deryāga yesār / Başgan iziŋ topragındın 'arş u kürsīga yemīn.* "Cömert elinin avucundan cevher ocağına ve denize kadar zenginlik, ayak izinin toprağından gökyüzüne kadar kazanç (vardır)."

Kand u nebāt: Kand ve nebat (Sek. Div. 396, 401). Kand "şeker; şeker kamışının usaresi" (Eraslan 1999: 490); nebāt "nebat; nebat şekeri" (Eraslan 1999: 538) anlamlarındadır. Sek. Div. 396 *Nidür ol kūze kim anıŋ içre bar āb-ı hayāt / Yutar andın dem-be-dem hasret suyın kand u nebāt.* "İçinde ölümsüzlük suyu olan o testi nedir ki her an ondan kand ve nebat hasret suyunu yutar."

Kand u şekker/şeker: Şeker (Lis. Tayr 579; Lütfi Div. 87/2, 526; Sek. Div. 400). Bkz. Kand u nebāt, Kand u şekker (Harezm). Lütfi Div. 87/2 *Yār irni bile urmaŋız ay kand u şeker lāf.* "Ey şeker, sevgilinin dudağı hakkında konuşmayın."

Kanlı iriŋli: Kanlı irinli (Şec. Ter. 100b/2). Kanlı "kanlı" (Ölmez 2020: 384); iriŋli "irinli" (Ölmez 2020: 381) anlamlarındadır. Şec. Ter. 100b/2 *Kanlı irinli kayıŋ okga kan pürkürtdüm.* "Kayından yapılmış kanlı irinli oka kan fışkırttım."

Kap kap: Kap kap (BN 212a/13, 212b/8). BN 212a/13 *Her hizāneda sandūk sandūk ve teŋ teŋ rahtlar ve artmak artmak ve kap kap ak tenkeler …* "Her hazinede sandık sandık ve denk denk eğerler ve denk denk ve kap kap beyaz giysiler …".

Kap karaŋu: Kapkaranlık (BN 203a/9). Bkz. Kap karaŋu (Uygur). BN 203a/9 Kap karaŋu géçe tüp tüz yér né tag ve puşta körünedür né yol ve iz ma'lūm boladur. "Kapkaranlık gece, dümdüz yer; ne dağ ne tepe görünür, ne yol iz bilinir."

Kar kara: Kapkara (BN 164a/13, 219a/12, 240b/12, 277a/5, 277a/7, 281b/3; Lütfi Div. 209/3, 232/2). Bkz. Kap kara (Uygur), (Karahanlı), (Harezm). BN 164a/13 *Āhyānā 'īdlarda kiçik se-pīç-destârnı yap yassı nümāyān çırmap kar kara otagası sançıp namāzga barur édi.* "Ara sıra bayramlarda küçük sarığını görünen biçimde sarıp kapkara otağını sançıp namaza giderdi."

Kar u muz: Kar buz (BV 266/9). Bkz. Kar buz (Harezm). Muz "buz" (Türkay 1988: 802) anlamındadır. BV 266/9 *İy nevāyī dūzah irmiş gerd ile ıssıg bulut / Kar u*

muz birle savugdın bar ise mehcūr kış. "Ey Nevayi, kar buz ile soğuktan ayrı düşmüş kış varsa keder ile sıcak bulut cehennemmiş."

Kar u yah: Kar ve buz (BN 188a/2). Bkz. Kar u muz. Yah "buz" (Devellioğlu 2005: 1155) anlamındadır. BN 188a/2 *Yana hurāsān bile kābul arası yavukrak yoldın – kim tag yolı bolgay – eger kar u yah néme mānı' bolmasa bir ayçılık yol édi.* "Yine Horasan ile Kabul arası daha yakın yoldan -ki dağ yoludur – eğer kar ve buz mani olmasa bir aylık yoldu."

Kar ve yah: Kar ve buz (BN 254b/5). Bkz. Kar u muz, Kar u yah. BN 254b/5 *Bu néçe yil kim hındūstānda édük kar ve yahdın āsār u 'alāmet körülmedi.* "Bu nice yıl ki Hindistan'daydık, kar ve buzdan iz eser görülmedi."

Kara kara: Kara kara (BN 306b/12; FK 348/4, 353/1, 524/2). Bkz. Ak u kara. FK 353/1 *Kara kara müje hancerlerin ititmek işiŋ.* "Senin işin kara kara kirpik hançerlerini keskinleştirmek."

Karak u ogur: Yağma talan (BN 361a/9, 361a/11). Karak "yağma, talan" (Atalay 1970: 307); ogur "hırsız" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 203) anlamlarındadır. BN 361a/11 *Kıyakka ruhsat bérip ser-had béglerige fermānlar boldı kim karak u ogrını man' kılıp yahşı ma'āş u ihtilāt kılgaylar.* "Kıyak'a izin verip serhad beylerine emir olundu ki yağmayı talanı yasaklayıp, güzel yaşam sağlayacaklar."

Karār u hāb: Dinlenip uyumak (FK 16/1). Bkz. Hāb u hūrd, Hūrd u hāb/Hord u hāb. Karār "durma, yerleşme" (Kaya 1989: 1013) anlamındadır. FK 16/1 *Çagırga tüşkeli yoktur karār u hāb maŋa.* "Şaraba düştüğümden beri bana dinlenip uyumak yoktur."

Karār u sabr: Sabır (FK 84/5; GS 161/3, 681/7; NŞ 290/2, 447/3, 581/7). Bkz. Karār u h^{v}āb, 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u sabr, 'Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u 'akl u sabr, Hūş u sabr, Sabr karār (Harezm), (Kıpçak). FK 84/5 *Ol nā-tüvān karıga ni mümkin karār u sabr.* "O zayıf yaşlıya sabır ne mümkün?".

Karār u sükūn: Dinlenme (GS 683/137). Bkz. Karār u hāb, Karār u sabr. Sükûn "hareketsizlik, kımıldamama" (Kaya 1989: 1228) anlamındadır. GS 683/137 *Ni*

imkān ki tapkay karār u sükûn / Birev kim bu fikr itti anı zebūn. "Dinlenme fırsatı bulmak ne mümkün, birisi ki bu fikir onu zayıflattı."

Kasr u eyvān: Köşk (FK 657/5). Kasr "köşk, saray" (Kaya 1989: 1015); eyvān "köşk, büyük sofa, çardak" (Kaya 1989: 889) anlamlarındadır. FK 657/5 *Sabr u huşum kasr u eyvānını yıkmak ni idi.* "Sabır ve akıl köşkümü yıkmak neydi?".

Kaş köz: Kaş göz (Lütfi Div. 285/2). Bkz. Kaş köz (Karahanlı), Köz kaş (Harezm). Lütfi Div. 285/2 *Közüm kararur kaçan ki kelse / Köŋlümde kaşı közi hayālı.* "Kaşının gözünün hayali ne zaman gönlüme gelse gözüm kararır."

Kaş u köz: Kaş ve göz (BV 143/1, 212/4, 252/1; FK 94/4, 153/2, 555/4; GS 305/7, 315/3; Lütfi Div. 9/1, 10/1, 23/3, 66/3, 93/3, 107/1, 107/1, 144/2, 151/2, 167/2, 198/3, 210/2, 251/5, 254/1, 269/7, 280/5, 299/2, 314/2; NŞ 484/7). Bkz. Kaş köz. Lütfi Div. 9/1 *Ol ay ki fitne boldı köŋül kaş u közige / Cān birdim ü yavutmadı mihrimi özige.* "Gönül! Ay yüzlü sevgilinin o bela kaşı ve gözü için canımı verdim de sevgimi kendisine yakıştırmadı."

Kaşuk kaşuk: Kaşık kaşık (NŞ 321/3). Kaşuk "kaşık"tır. NŞ 321/3 *Katre katre kan ki sinsiz yuttum eyler-min buhl / Yarıban köksüm itiŋge birseler kaşuk kaşuk.* "Eylenmen için göğsümü yarıp kaşık kaşık verseler cimrilik edip sensiz damla damla kan yuttum."

Kat kat: Kat kat, fazlasıyla (GS 56/2, 386/5, 567/3, 606/1; Lütfi Div. 91/1, 132/3, 239/2; Sek. Div. 102). Bkz. Kat kat (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). Lütfi Div. 91/1 *Gül-çehrelerniŋ cevridin kat kat bu bagrım kan irür.* "Bu bağrım, gül yüzlülerin eziyetinden kat kat kandır."

Katār katār: Dizi dizi (BN 212a/10). Katar "sürü, dizi" (Kaya 1989: 1017) anlamındadır. BN 212a/10 *Yahşı topçak atlar ve katār katār nar u māya téveler ve haçırlar ve kumāş ...* "Güzel topçak atlar, dizi dizi nar, maya develer ve katırlar ve kumaş …".

Katıg irig: Şiddet (FK 344/6). Bkz. Katıg irig (Karahanlı). FK 344/6 *İy köŋül 'ışk içre bolmas körmeyin katıg irig.* "Ey gönül, aşk içinde şiddet olduğunu görmeyeyim."

Katık katık: Sert (BN 190a/14, 252a/9). Katık "katı, sert, güç, zor, ağır, acımasız" (Kaya 1989: 1017) anlamlarındadır. BN 252a/9 *Kéç kélgen cihetidin bir pāre katık katık ayttım.* "Geç geldiği için sert konuştum."

Katık ve yaman: Zorlu (BN 131b/14). Bkz. Katık katık. Yaman "kötü" (Ölmez 2020: 453) anlamındadır. BN 131b/14 *Nīgenhār bile kābul arası asru katık ve yaman yoldur*. "Nigenhan ile Kabul arası çok zorlu bir yoldur."

Katra katra/Katre katre: Damla damla (BV 72/1, 182/4, 542/5, 600/4, 641/3; Lis. Tayr 1710; BV 243/4; FK 56/6, 230/3, 313/4, 618/9; GS 73/2, 76/3, 159/2, 244/1, 723; NŞ 18/2, 41/1, 97/3, 124/3, 126/4, 179/2, 321/3, 489/5). Bkz. Katre katre (Harezm), Katra katra (Kıpçak). BV 72/1 *Katre katre közdin ol kan boldı galtān ʻākıbet.* "Akibet, gözden yuvarlanan damla damla kan oldu."

Kāv kāv: Kav kav (NŞ 510/1). Kāv "kav; kuru ağaç tozu" (Eraslan 1999: 492) anlamındadır. NŞ 510/1 *Köŋlüm ü bāgrımnı gamzeŋ tīgi eyler kāv kāv*. "Gönlümü ve bağrımı senin gamzenin oku kav kav eder."

Kavl ü fiʻl: Söz ve iş (FK 319/5). ʻAhd u kavl. Fiʻl "iş, fiil" (Kaya 1989: 897) anlamlarındadır. FK 319/5 *Ni il kavl ü fiʻliga andın taʻaddī / Ni hak emr ü nehyiga tasarruf*. "Ne el söz ve işe ondan saldırır ne Allah emrine ondan tasarruf eder."

Kayd u bend: Bağ (NŞ 115/4). Bkz. Bend bend. Kayd "bağ, zincir, yazma" (Kaya 1989: 1020) anlamındadır. NŞ 115/4 *Perī-rūyumdın ayru ey hakīm aç kayd u bendimi*. "Ey hakim, peri gibi güzel yüzlümden ayrı bağımı aç."

Kaylı karlı: Karlı yağışlı (Şec. Ter. 100a/15). Kaylı "karla karışık yağmurlu" (Ölmez 2020: 387); karlı "karlı" (Ölmez 2020: 386) anlamlarındadır. Şec. Ter. 100a/15 *Kaylı karlı ékki kola yol yumşatdum.* "Karlı yağışlı yolu iki taraflı açtım."

Kéç- kél-: Geçip gelmek (BN 184a/5-6). Bkz. Kaç- kél-. Kéç- "geçmek" fiilidir. BN 184a/5-6 *Bu sudın kéçip kélip édiler.* "Bu sudan geçip geldiler."

Kéçe kündüz: Gece gündüz (Şec. Ter. 70a/11, 86b/10, 88a/1; BV 124/6, 393/6, 440/2, 705/1; FK 688/19; GS 185/4; Lis. Tayr 880, 887, 929, 959, 1261, 1368, 2439;

Lütfi Div. 355/7, 356/1; NŞ 57/1, 333/4, 613/5; Sek. Div. 129, 264). Bkz. Géçe gündüz/Géce kündüz, Géçe ve gündüz/Géce vü kündüz, Érte vü kéçe, Kéçe kündüz (Harezm), Kiçe kündüz (Karahanlı), (Kıpçak). Lütfi Div. 355/7 *Kéçe kündüz çün tiler sin lutfī ol dil-ber yüzin / Zülfi tig ot üzre kılgıl dāyimā ārāmnı.* "Lutfi, sen gece gündüz o dilberin yüzünü görmek istersin, (sevgilinin) saçı gibi daima ateşin üzerinde dur."

Kéçe ve kündüz: Gece gündüz (Şec. Ter. 80a/5; BV 514/3; FK 55/5; GS 252/1; Lis. Tayr 1452, 1813, 1982; Sek. Div. BM 16b/5, 18b/1). Bkz. Géçe gündüz/Géce kündüz, Géçe ve gündüz/Géce vü kündüz, Érte vü kéçe, Kéçe kündüz. Şec. Ter. 80a/5 Kırk kéçe ve kündüz 'ıyş 'işret kıldılar. "Kırk gün kırk gece eğlendiler."

Kél kél: Gel gel (GS 75/1). Bkz. Kaç- kél-, Kéç kél-. GS 75/1 *Kél kél ay kurbān köŋül ol kaşı ya mihrin unut.* "Gel gel ey kurban, gönül o kaşı yay mihri unut."

Kél- ü kéç-: Gelip geçmek (Sek. Div. 89). Bkz. Kaç- kél-, Kéç kél-. Sek. Div. 89 *Selātin dünyāda köp kéldi vü kéçti seniŋ tig bir / Feleknіŋ ger tili bolsa ayıtsun kim kaçan kildi.* "Dünyada pek çok sultan gelip geçti, feleğin dili olsa da söylese senin gibisinin ne zaman geldiğini."

Kél- ü két-: Gelmek gitmek (BV 589/8; GS 413/2). Bkz. Kaç- kél-, Kéç- kél-, Kél- ü kéç-, Kil- takı kit- (Kıpçak). GS 413/2 *Bahar kilgen ü kitkenni bilmedi köŋlüm.* "Baharın gelip gittiğini bilmedi gönlüm."

Kélmey kélmey: Gelmeyerek (FK 403/7). Bkz. Kaç- kél-, Kéç- kél-, Kél- ü kéç-, Kél- ü két-. FK 403/7 *Gerçi kilmey kilmey öltürdüŋ nevāyīni velīk / İy mesīh anıŋ mezārı başıga geh gāh kil.* "Gelmeyerek Nevayi'yi öldürdün ama ey Mesih, onun mezarı başına zaman zaman gel."

Kéŋ kéŋ: Geniş geniş (BN 286a/6). Kéŋ "geniş" (Karaağaç 2020: 473) anlamındadır. BN 286a/6 *Hindistān éli kéŋ kéŋ kulaklarınıŋ töşüklerige halka bolmasa bu tār bergidin yasap saladurlar.* "Hindistan geniş geniş kulaklarının deliklerine halka olmasa bu karanlık yapraktan düzenleyip sallandırırlar."

Kéŋeş ü ittifāk: Anlaşma (BN 295a/5). Kéŋeş "görüşme, danışıp anlaşma" (Karaağaç 2020: 473); ittifāk "sözleşme, söz birliği etme" (Karaağaç 2020: 452)

anlamlarındadır. BN 295a/5 *Her iş ve her muhımnı – kim barınıŋ kéŋeş ü ittifākı bile özümizge cezm kıldük – kéŋeştin kopmasdın burunrak ok ol söz ve mühimdın kaytkaylar*. "Her iş ve her önemli – ki hepsinin anlaşmasıyla kendimize yemin ettik – sözleşmeden kopmadan önce o söz ve önemden dönecekler."

Kerem u 'ināyet: Cömertlik ve iyilik (BN 270a/13-14). Bkz. Cūd u kerem, Fazl u kerem, 'İnāyet ü iltifāt. BN 270a/13-14 *Belki teŋriniŋ 'ayn-ı kerem u 'ināyetidindür*. "Belki Tanrı'nın cömertlik ve iyiliğidir."

Kerem ü cūd: Cömertlik (Lütfi Div. 268/3). Bkz. Cūd u kerem, Fazl u kerem, Kerem u 'ināyet, Bezl ü cūd. Lütfi Div. 268/3 *Yitti nevbet maŋa terk-i kerem u cūd itti.* "Sıra bana geldi (gözün) cömertliği terk etti."

Kerem ü sahāvet: Cömertlik (BN 120b/3). Bkz. Cūd u kerem, Fazl u kerem, Kerem u 'ināyet, Kerem ü cūd. Sahāvet "cömertlik, el açıklığı" (Türkay 1988: 843) anlamındadır. BN 120b/3 *Hüsrav şāh kim kerem ü sahāvet bile maşhūr édi …* "Hüsrev Şah – ki cömertlikle meşhurdu …".

Kerrāt u merrāt: Defalarca (BN 121a/8). Bkz. Kerrāt ve merrāt (Kıpçak). BN 121a/8 *Oşbu esnāda bākī bég maŋa kerrāt u merrāt aytur edi kim bir vilāyetka iki pād-şāh ve bir çerikke iki mīr-sıpāh mūcib-i tefrika vu vīrānlık ve sebeb-ı fitne vü perīşānlıkdur.* "O esnada Baki bey bana defalarca derdi ki bir vilayete iki padişah ve iki askere iki atlı ayrılık ve viranelik gereği, fitne ve perişanlık sebebidir."

Kevkeb kevkeb: Yıldız yıldız (FK 48/1). Kevkeb "yıldız" (Kaya 1989: 1025) anlamındadır. FK 48/1 *Lāle-gūn boldı kuyaş 'ārızı kevkeb kevkeb.* "Güneş yanağı yıldız yıldız lale rengi oldu."

Kevn ü mekān: Kāinat, varlık (FK 133/1; GS 677/1, 779, 779; NŞ 132/2). Bkz. Bī-menzil ü me'vā vü mekān. Kevn "var olma, varlık" (Kaya 1989: 1025) anlamındadır. FK 133/1 *'Işk emriga irür kevn ü mekān içre nefāz / Şāhnıŋ hükmiga andak ki cihān içre nefāz.* "Dünya içinde şahın hükmüne, kainat içinde aşk emrine geçer."

Keyfiyyet u hālāt: Keyfiyyet (BN 348a/9, 358b/3). Keyfiyyat "nitelik, nasıllık" (Kaya 1989: 1026); hālāt "hal, durum, keyfiyet" (Şen 1993: Dizin/253) anlamındadır. BN 348a/9 *Hatlardın ve 'arza-daştlardın ol yüzdegi bu yüzdegi keyfiyyet u hālāt muşahhas u ma'lūm boldı.* "Mektuplardan ve arzuhallerden o yüzdeki bu yüzdeki keyfiyyet bilinir oldu."

Kıla kıla: Yaparak, ederek (BN 192a/8, 243a/7, 263a/10). Kıl- "kılmak, yapmak, etmek" (Ölmez 2020: 392) anlamlarında kullanılır. BN 243a/7 *Hoca muhammed 'alī érkige koymay teklīf kıla kıla çagır içürdi.* "Hoca Muhammet Ali'nin seçimine bırakmadan teklif ede ede şarap içirdi."

Kıp kızıl: Kıpkızıl (BN 278a/4, 279b/4, 280b/3, 281a/9, 341b/2). Bkz. Kıp kızıl (Uygur), (Karahanlı). BN 278a/4 *Bu cengelī tūtīdın henüz kiçikrek başı kıpkızıl kanatlarınıŋ üsti hem kızıl bolur.* "Bu orman papağanından daha küçük, başı kıpkızıl, kanatlarının üstü de kırmızı olur."

Kır kır: Kır kır (BN 294a/6). BN 294a/6 *Sipāhīsi ve ra'iyyeti biziŋ éldin kır kır kaçarlar édi.* "Askeri ve halkı bizim ilden kır kır kaçarlardı."

Kır u kol: Kır tepe (BN 196b/5). Kır "kır, bozkır, açık yer; dağların yüksek kesimi, yüksekler" (Ölmez 2020: 394); kol "dağın eteklerindeki tepe" (Atalay 1970: 334) anlamlarındadır. BN 196b/5 *Kır u kolda kéyik kibi avlap.* "Kırda tepede geyik gibi avlayıp."

Kırk éllig: Kırk elli (BN 132b/12, 138b/10, 143b/6, 188a/2, 194b/11, 205b/3, 267a/12, 299a/7, 301b/4, 340b/4, 354a/9, 356b/8, 362a/2). BN 132b/12 *Rūd tarafı kırk éllig karı yek-endāz tagdur.* "Rud tarafı kırk elli tek parça dağdır."

Kıska kıska: Kısa kısa (BN 267a/3). Kıska "kısa" (Atalay 1970: 321) anlamındadır. BN 267a/3 *Bir iki katla cuvangar ve burangar sarı kıska kıska hamlalar kıldılar.* "Bir iki kez ordunun sol ve sağ kanat tarafına kısa kısa hamleler yaptılar."

Kış u yaz: Kış ve bahar (GS 207/4). Kış "kış" (Ölmez 2020: 394); yaz "ilkbahar, yaz" (Ölmez 2020: 456), (Karaağaç 2020: 606) anlamlarındadır. GS 207/4 *Ni germlıgnı koyar ni fusurdelıgnı beşer / Niçe ki köyüp irür ot u muz kibi kış u yaz.*

"Beşer ne sıcaklığını koyar ne donmayı, nasıl ki ateş ve buz gibi kış bahar yanar."

Kış ve yaz: Kış ve bahar (BN 291b/2). Bkz. Kış u yaz. BN 291b/2 *Peşkeldin başka hem kış ve yaz yahşı havālardur velī şimāl yéli hamīşe kopadur gerd ü hāk haylī boladur.* "Bulutlu havadan başka yaz kış güzel havalardır ancak kuzey yeli her zaman kopar, sıcak ve toprak hayli çok olur."

Kıt'a kıt'a: Bölük bölük (FK 720/2). Kıt'a "parça, bölük, cüz, en az iki beyitten meydana gelen 1 ve 3. mısraları kafiyeli olan şiir" (Kaya 1989: 1032) anlamındadır. FK 720/2 *Hikmet suyıdın iylemişem kıt'a kıt'a bāg.* "Hikmet denizinden bölük bölük bağ yapmışım."

Kıya kıya: Sert sert, hırçın (FK 348/4, 353/1; NŞ 63/2, 98/2). Kıya "hırçın, sert" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 146) anlamındadır. FK 348/4 *Kıya kıya bakışı yitkürüp bagırga kılıç.* "Sert bakışı bağra kılıç ulaştırır."

Kıyıp kıyıp: Kıyıp kıyıp (NŞ 63/2). Kıy- "kıymak, feda etmek, zulmetmek" (Türkay 1988: 765) anlamındadır. NŞ 63/2 *Ne közdür ol ki salurda bagrımnı / Kıyıp kıyıp alıp andın kıya kıya çü bakıp.* "O nasıl gözdür ki sert sert bakarak bağrımı kıyıp kıyıp atacak."

Kibr ü istignā: Büyüklenip nazlanma (BV 124/1). Bkz. İstignā vü nāz. Kibr "büyüklük, ululuk taslama" (Türkay 1988: 765) anlamındadır. BV 124/1 *Çün vücūduŋ menfi boldı kibr ü istignā ni sūd.* Çünkü vücudun menfi oldu büyüklenip nazlanma ne fayda."

Kibr ü nāz: Büyüklenip nazlanma (GS 52/6). Bkz. Kibr ü istignā, İstignā vü nāz, 'İşve vü nāz. GS 52/6 *Cevr ü lutf u kibr ü nāz andın köŋülge hūb irür.* "Eziyeti iyiliği, büyüklenip kibirlenmesi gönlüme hoştur."

Kiç kiç: Geç geç (BV 667/2). Kiç "geç" (Türkay 1988: 765) anlamındadır. BV 667/2 *Kiç kiç kilüri vaktıda hem rāzī olup min / Bat bat kilürige kıladur anda dagı nāz.* "Geç geç geldiği vakte ben razı olup çabuk çabuk gelmesine naz eder."

Kiçik kiçik: Küçük küçük (BN 340b/8). Bkz. Bkz. Kiçig kiçig (Uygur), Kiçik kiçik (Kıpçak). BN 340b/8 *Bu günbezlerniŋ aralarıda kiçik kiçik hindistān düstūrı bile çār-sū çār-sū günbezlerdür.* "Bu, kubbelerin aralarında Hindistan üslubuyla dört tarafında küçük küçük kubbelerdir."

Kiçikrek kiçikrek: Küçükrek (BN 131b/14, 260b/1, 273a/13, 277b/2, 332b/10). Bkz. Kiçik kiçik. BN 131b/14 *Üç tört yérde kiçikrek kiçikrek kötelleri bar.* "Üç dört yerde küçükçe atları var."

Kīl ü kāl: Dedikodu (BV 138/6, 152/7, 181/7, 476/2, 537/4, 571/7, 656/12; FK 184/5, 591/8; GS 673/8, 680/7; Lis. Tayr 1908, 2220, 2303, 2321, 2769, 3295, 3489, 3496; Lütfi Div. 52/6, 71/6, 176/6, 249/8; NŞ 378/2, 479/6, 607/8, 608/2). Bkz. Kīl ü kāl (Harezm), Kāl ü kīl. Lütfi Div. 52/6 *Lutfī bitigeli agız bili vasfını / Hālā acunda barça anıŋ kīl ü kālıdur.* "Lutfi, sevgilinin ağzının ve belinin tasvirini yazdığından beri dünyada (daha önce söylenenlerin) hepsi dedikodudur."

Kisip kisip: Kesip kesip (NŞ 46/5). Kis- "kesmek" fiilidir (Karaağaç 2020: 474). NŞ 46/5 *Yisün itiŋ cigerimni üzüp üzüp nige kim / Kisip kisip kaşıga taşlamagıl irmes edeb.* "Köpeğin ciğerimi koparıp koparıp yesin nedir? Edebi kesip kesip kaşığa atma."

Koçuş- öpüş-: Kucaklaşıp öpüşmek (BN 207a/3). Bkz. Öpiş- kuçuş- (Uygur). BN 207a/3 *Bir yérde olturguzganda aga ini bir birni kocuşup öpüşüp veda' kılurlar.* "Bir yerde oturduklarında ağabey kardeş birbirlerini öpüp kucaklayarak vedalaşırlar."

Kol ayak: El ayak (Şec. Ter. 95a/8). Bkz. Kol ayak (Karahanlı), (Harezm). Şec. Ter. 95a/8 '*Alī hān oglını urdı ve kolın ayakın baglap sen halkga yiberdi.* "Ali Han oğlunu vurdu ve elini ayağını bağlayıp halka gönderdi."

Koş koş: Çift çift (BV 158/4). Bkz. Koş koş (Kıpçak). BV 158/4 *İgniŋge koş koş ki salmış ca'd-ı 'anber-bār bār.* "Sırtına çift çift koku saçan kıvırcık meyve salmış."

Kotur botur: Pürüzlü (BN 286b/13). Kotur "yara üzerindeki kabuk, uyuz" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 155); botur "pütür, pürtük, çıkıntı, küçük kabarcık" (Şen 1993: Dizin/130) anlamlarındadır. BN 286b/13 *Postı kotur botur ve nā-hamvārdur.* "Postu pürüzlüdür ve dümdüz değildir."

Köç-ber-köç: Konaklaya konaklaya (BN 208b/2, 242b/2, 254a/9, 256b/2, 268a/8, 299b/8, 331b/12, 336a/8). Köç "göç, yer değiştirme, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme; bir yere gitmek için kalkış, hareket; konak, bir günlük mesafe" anlamlarındadır. BN 208b/2 *Andın köç-ber-köç yürüp kélip güzarga tüştük.* "Ondan konaklaya konaklaya yürüyüp gelip Güzar'a geldik."

Köç ü mâl: Eşya (Babur. Mesut Şen 122b/8, 124a/9, 159a/8-9, 159b/10, 243b/2, 265a/7). Bkz. Köç-ber-köç, Cāh u māl, Cāh u māl u genc. Babur. Mesut Şen 122b/8 *Biznің bile kélgen né kim bolgan aç uruk öy élni ve bākī çagānyānī ve oglı muhammad kāsımnıң bolgan sipāhīlarınıң ve aymaklarınıң köç ü māllarını tamam ācarda koyup çerikni alıp çıktük.* "Bizimle gelen aç tohum ilini, Baki ve Çaganyani ve oğlu Muhammet Kasım'ın olan atlıları ve göçebelerinin eşyalarının hepsini Acar'da bırakıp orduyu alıp çıktık."

Köç ü neseb: Soy sop (Babur. Mesut Şen 338b/9, 338b/11). Bkz. Köç-ber-köç, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Köç u māl. Neseb "sülale, hısımlık, soy" anlamındadır. Babur. Mesut Şen 338b/9 *Kırk kürūhça yol barıp köç ü nesebi bolgan yérge yéterler.* "Kırk günlük yol gidip soyu sopu olan yere ulaşırlar."

Köç ü uruk: Soy sop (Babur. Mesut Şen 359a/4, 364a/7, 368a/11). Uruk "akraba, hısım" (Kaya 1989: 1298) anlamındadır. Bkz. Köç-ber-köç, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Köç u māl, Köç ü neseb. Babur. Mesut Şen 359a/4 *Bu eyyāmda muhammad bahşınıң 'arza-dāştı kéldi kim kābuldın köç ü uruk tahkīk kéledür émiş.* "Bu günlerde Muhammet Bahşı'nın dileği geldi ki Kabil'den soyu sopu araştırılmıştır."

Köç ve mâl: Eşya (Babur. Mesut Şen 195b/11). Bkz. Köç-ber-köç, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Köç u māl, Köç ü neseb, Köç ü uruk. Babur. Mesut Şen 195b/11 *Türkmen hazārası köçleri ve mālları bile yolumızıң üstide ok kışlagan ékendür.* Türkmen Hazara'sı eşyalarıyla yolumuzun üstünde kışladı."

Kök yir: Yer gök (BV 588/11). Bkz. Kök yér (Harezm), Kök yir (Karahanlı). BV 588/11 *Nidin kim ol tileben kökte yirde taptı munı.* "Neden ki yerde gökte dileyip buldu bunu?".

Kök ü yir: Yer gök (Sek. Div. 14). Bkz. Kök yir. Sek. Div. 14 *Pādişāhā kök ü yir memlū seniŋ yādıŋ bile / Fevk u taht u kabl u ba'd u hem yemīn ü hem yesār.* "Ey padişah (yüce Allah), yer gök, üst alt, önce sonra, sağ sol her şey daima seni anarlar."

Köküs ü köŋül: Gönül kalp (FK 258/1). Bkz. Bagır u köküs, 'Akl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān u köŋül, Kögüs ya'nī köŋül (Karahanlı), Kögüz ya'nī köŋül (Harezm). FK 258/1 *Ni 'aceb köksüm ü köŋlüm bile bagrım dagı rīş.* "Gönlüm göğsüm ile bağrım yara olsa şaşılacak ne var?".

Köŋül köküs bagır: Gönül kalp (GS 622/5). Bkz. Akl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān u köŋül, Köküs ü köŋül, Bagır u köküs, Bagır u yürek. GS 622/5 *Derd-i hecriŋdin nevāyī köŋli köksi bagrı dur / Her biri yüz pāre vü miŋ pāre her bir pāresi.* "Ayrılık derdinden Nevayi'nin gönlü kalbinin her birisi yüz parça ve her bir parçası bin parçadır."

Köŋül köz: Gönül göz (GS 507/6). Bkz. Köŋül köz (Karahanlı), Akl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān u köŋül, Köküs ü köŋül, Köŋül köküs bagır, Kaş köz, Kaş u köz. GS 507/6 *Köŋül köz ot u seylidin kilip hālim köre almaş.* "Gönül göz, ateş ve selden gelip halimi göremez."

Köŋül ü bāgır: Gönül göğüs (NŞ 510/1). Bkz. Akl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān u köŋül, Köküs ü köŋül, Köŋül köküs bagır, Köŋül köz, Bagır u köküs, Bagır u yürek. NŞ 510/1 *Köŋlüm ü bāgrımnı gamzeŋ tīgi eyler kāv kāv.* "Gönlümü ve bağrımı senin gamzenin oku kav kav eder."

Köŋül ü cān: Gönül ve can (BV 414/1; NŞ 155/2). Bkz. Akl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān u köŋül, Köküs ü köŋül, Köŋül köküs bagır, Köŋül köz, Köŋül ü bagır, 'Akl u cān, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān ten, Cān bile cihān, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u ten, Cihān u cān, Cism ile cān, Cism ü cān, Dil ü cān, Hayāt u cān, İns ü cān, Kalb ü can. BV 414/1 *Köŋlüm ü cānım fidā agzıga güftārıga hem /*

Küfrüm ü dīnim dagı zülfiga ruhsārıga hem. "Gönlüm ve canım ağzına, sözlerine; küfrüm dinim saçına, yanağına fedadır."

Köŋül ü köküs: Gönül kalp (BV 482/4). Bkz. Akl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān u köŋül, Köküs ü köŋül, Köŋül köküs bagır, Köŋül ü bagır, Köŋül ü cān, Köŋül ü köz, Bagır u köküs. BV 482/4 *Ot tüşüp köŋlümde vü köksümde revzen zahmıdın / Dūdını anıŋ ni yaŋlıg āşkāra kılmayın.* "Gönlüme kalbime ateş düştü, pencere yarasından onun dumanını ne türlü aşikar etmeyeyim."

Köŋül ü köz: Gönül ve göz (FK 80/6, 256/5). Bkz. Köŋül köz (Karahanlı), Akl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān u köŋül, Köküs ü köŋül, Köŋül köküs bagır, Köŋül köz, Köŋül ü bagır, Köŋül ü cān, Köŋül ü köküs, Kaş köz, Kaş u köz. FK 256/5 *Köŋül ü köz kanıdın arıg bolur irmiş yüzi / 'Āşıkı kim her garazdın köz ü köŋli pāk imiş.* "Gönlü ve gözü nereden temiz olurmuş, aşığın yüzü ki her garazdan gözü gönlü temizmiş."

Köŋül ve til: Gönül ve dil (Şec. Ter. 71a/6). Bkz. Akl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān u köŋül, Köküs ü köŋül, Köŋül köküs bagır, Köŋül köz, Köŋül ü bagır, Köŋül ü cān, Köŋül ü köküs, Köŋül ü köz, Él ve til, Kalb ü til, Köŋül til (Karahanlı). Şec. Ter. 71a/6 *Anıŋ üçün köŋline ve tiline özinіŋ atını sala turur érdi.* "Bu yüzden gönlüne ve diline kendisinin adını getiriyordu."

Köp ü az: Çok az (BN 211a/10; BV 616/4, 667/1; FK 561/7, 681/55; GS 194/7, 565/6, 682/VI5; NŞ 441/9, 545/2, 545/2). Bkz. Az u köp. BN 211a/10 *Köp ü azga téŋridür bérgüçi / Bu dar-gahda yoktur kişiniŋ küçi.* "Çoğu ve azı veren Tanrı'dır, insanın bu dergahta gücü yoktur."

Köp köp: Çok çok (BN 193b/12; Lis. Tayr 1329, 1329). Bkz. Az u köp, Köp ü az. Lis. Tayr 1329 *Bāde köp köp anda hāzır kıldılar.* "Orada çokça badeyi hazır kıldılar."

Körgen ve éşitken: Gören ve işiten (Şec. Ter. 88b/4, 92a/10-11). Bkz. Kör- işid- (Uygur), Kör- éşit- (Harezm), Körgen işitgen (Karahanlı). Şec. Ter. 88b/4 *Yavlınıŋ bu kılgan işin aytdılar érse ulug ve kiçik ve yahşı ve yaman ve körgen*

ve éşitken taŋlap hayrān kaldı. “Yavlı’nın bu yaptığı işi anlattıklarında büyük küçük, iyi kötü, gören işiten şaşırıp hayran kaldı.”

Köz kaş: Göz kaş (BV 169/5, 173/3, 274/3, 617/1; FK 35/3; GS 115/2, 853; Lütfi Div. 65/1, 337/4; NŞ 198/3, 436/5). Bkz. Köz kaş (Göktürk), (Harezm), Kaş köz, Kaş u köz, Köŋül köz. Lütfi Div. 65/1 *Sözlerde kaçan kim közi kaşı bile oynar / Her gūşede yüz miŋ kişi başı bile oynar.* “(Sevgili) konuşurken gözünü kaşını oynattığında her köşede yüz bin kili başı ile oynar (canını feda eder).”

Köz bile köŋül: Göz ve gönül (BV 78/1, 592/1). Bkz. Kaş köz, Kaş u köz, Köŋül köz, Köz kaş, Akl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān u köŋül, Köküs ü köŋül, Köŋül köküs bagır, Köŋül köz, Köŋül ü bagır, Köŋül ü cān, Köŋül ü köküs, Köŋül ü köz, Köŋül ve til. BV 78/1 *Köz bile köŋlümni ol sırr-ı hafīga mahrem it.* “Gözümü ve gönlümü o gizli sırra mahrem et.”

Köz ü kaş/Göz ü kaş: Göz kaş (BV 29/4, 141/2, 153/1, 156/3, 219/1, 368/6; FK 146/3, 188/9, 327/4, 539/3, 600/3, 600/3; GS 260/2, 352/1, 394/3; Lis. Tayr 3233; Lütfi Div. 39/1, 83/2, 180/1, 209/3, 246/1, 267/3, 289/5, 298/2, 300/2, 339/2, 412/2; NŞ 206/3, 495/5; BN 330b/13). Bkz. Kaş köz, Kaş u köz, Köŋül köz, Köz kaş, Köz bile köŋül. BN 330b/13 *Göz ü kaş u sözü ü tilini mü dé.* “Gözünü kaşını, sözünü dilini mi de?”.

Köz ü köŋül: Göz ve gönül (BV 21/4, 206/2, 206/5, 212/1, 241/5, 352/3, 387/6, 577/4, 628/4; FK 74/3, 133/2, 154/5, 172/1, 185/1, 193/4, 224/4, 256/5, 410/6, 459/2, 683/14; GS 84/3, 86/4, 225/2, 225/3, 225/4, 225/5, 517/7, 562/6; Lis. Tayr 1516; NŞ 106/9, 216/6, 325/7, 355/1, 355/2, 395/6, 533/3, 559/6, 567/6). Bkz. Kaş köz, Kaş u köz, Köŋül köz, Köz kaş, Köz bile köŋül, Köz ü kaş/Göz ü kaş, Akl u cān u köŋül, Bagır dagı köŋül, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān u köŋül, Köküs ü köŋül, Köŋül köküs bagır, Köŋül köz, Köŋül ü bagır, Köŋül ü cān, Köŋül ü köküs, Köŋül ü köz, Köŋül ve til. BV 21/4 *Köz ü köŋül kurumış ni tökkey ayagıŋga / Ki kalmamış dürr ü la‘l uşbu bahr u kānım ara.* “Göz ve gönül kurumuş, senin ayağına ne döksün? Ki inci ve lal bu deniz ve cevher ocağında kalmamış.”

Köz ü yüz: Göz yüz (Lütfi Div. 314/4; Sek. Div. 228). Bkz. Kaş köz, Kaş u köz, Köŋül köz, Köz kaş, Köz bile köŋül, Köz ü kaş/Göz ü kaş, Köz ü köŋül, Cemāl u yüz, Hat u yüz/Hatt u yüz, Kad u yüz/ Kadd ü yüz. Sek. Div. 228 *Nisār-ı hāk-i pāyıŋa ten ü cān u köz ü yüzdin / Kiçip cān oynayın başka saçıp dürler tökeyin zer.* "Ayağının toprağına saçmak için teni canı, gözü yüzü feda edeyim, can feda ederek başına inciler saçıp altınlar dökeyim."

Kū-be-kū: Yer yer, taraf taraf (BV 512/6). Kū-be-kū "yer yer, taraf taraf" (Türkay 1988: 774) anlamındadır. BV 512/6 *Gerçi zühd ehlin harābāt içre kıldı kū-be-kū.* "Gerçi zühd ehlini meyhane içinde taraf taraf kıldı."

Kūh kūh: Dağ dağ (NŞ 383/4). Kūh "dağ" (Eraslan 1999: 510) anlamındadır. NŞ 383/4 *Berkdin lem'a vü hāşāk bu hasīdin kūh kūh.* "Şimşekten ışık ve dağ süprüntüden çöp …"

Kūh u sahrā: Dağ ve çöl (NŞ 278/6). Bkz. Kūh u kūh, Cangal u sahrā. NŞ 278/6 *Ka'bedür sālikke kat'-ı kūh u sahrādın garaz.* "Dağ ve çölden garaz yolcuya kabedir."

Kul u dedegi: Kul cariye (BN 307a/8). Bkz. Kul kul. Dedek "cariye" (Şen 1993: Dizin/187) anlamındadır. BN 307a/8 *Yūnus 'alī bile hācagi asadga buyuruldı kim nakd u cins ve kul u dedegini algandın soŋ 'abdu'r-rahīm şagavulga tapşuruldı kim ihtiyat bile sahlagay.* "Yunus Ali ile Hacagi Asad'a buyruldu ki mal mülk ve kul köleyi aldıktan sonra Abdurrahim Şagavul'a ulaştırıldı ki ihtiyatla saklasın."

Kulaç kulaç: Kulaç kulaç (NŞ 98/1). Kulaç "kulaç" (Kaya 1989: 1063) anlamındadır. NŞ 98/1 *Girih girih çü töker sén yéter ayagıŋa saç / Girihlerin çü açarsın tüşer kulaç kulaç.* "Boğum boğum saçlarını açıp dökersen kulaç kulaç olur da ayağına kadar gelir."

Kulluk ve hidmetkārlık: Hizmet etme (BN 342b/10). Kulluk "kulluk, kölelik" (Eraslan 1999: 510); hedmetkārlık "hizmetkarlık, hizmet edenin yaptığı iş" (Şen 1993: Dizin/279) anlamlarındadır. BN 342b/10 *Güvālyār sayrıga atlangandın burun hem bu bikremācītniŋ uluk i'tibārlık asūk atlık hindūsıdın kişiler kélip kulluk u hidmetkārlık izhārını kılıp özige yétmiş leklik vech u istikāmet istid'ā*

kılıp édi. "Güvalyar hastaya binmeden önce hem bu Bikremacit'in büyük itibarlı Asuk adlı Hindu'dan kişiler gelip hizmetini gösterip kendine yetmiş leklik doğru ve düzgün hareket etmeyi rica etmişti."

Kurb u bu'd: Yakın uzak (NŞ 321/8). Kurb "yakın olma, Tanrı'ya yakınlık" (Türkay 1988: 776); bu'd "uzaklık, aralık, boyut" (Kaya 1989: 821) anlamlarındadır. NŞ 321/8 *Kim ki vāsıl boldı ref' oldı aradın kurb u bu'd.* "Kavuştu, uzak yakın aradan kalktı."

Kurd u kuş/Kurt u kuş: Kurt kuş (FK 264/1; Lis. Tayr 11). Bkz. Kurt kuş (Harezm), Kurt u kuş (Harezm), Kurt ve kuş (Kıpçak). FK 264/1 *Hecrdin vīrāne köŋlüm yüz gam u mihnetka tuş / Bir buzuk dikdür ki anda mesken itkey kurt u kuş.* "Ayrılığından virane gönlüm yüz gam ve zahmete denktir, kurdun kuşun mesken edindiği bir virane gibidir."

Kusūr u naks: Eksiklik (GS 4/4). Kusūr "kusur, eksiklik" (Kaya 1989: 1064); naks "noksan, eksiklik" (Devellioğlu 2005: 802) anlamlarındadır. GS 4/4 *İzhār-ı 'acz bizdin edeb terki dur besī / Yüz miŋ kusūr u naks u kesāfet bilen saŋa.* "Acizliği ortaya çıkarmak edebin terkedilmesidir yüz bin eksiklik ve kirlilik ile sana."

Kuvvet u kudret: Güç kuvvet (BN 213a/9). Kuvvet "kuvvet" (Eraslan 1999: 511); kudret "kudret" (Eraslan 1999: 509) anlamlarındadır. BN 213a/9 *Munça kuvvet u kudrette özümizge bir yér fikrini kılguluktur ve bu mikdār furca vu fursatta kavī düşmandın yırakrak ayrılguluktur.* "Bu kadar güçte kendimize bir yer fikri oluşturmak ve bu kadar fırsatta güçlü düşmandan uzak kalmaktır."

Kūy u kūçe: Sokak (GS 15/5). Kūy "köy, sevgilinin bulunduğu yer" (Kaya 1989: 1065); kūçe "küçük sokak, çarşı" (Kaya 1989: 1061) anlamlarındadır. GS 15/5 *Ey rüsvā min ki kūy u kūçede hālim körüp / Ba'zı il giryān u ba'zı halk handān dur maŋa.* "Benim sokakta rezil halimi gördüğü için bazı iller ağlar bazı halk güler bana."

Kūy-be-kūy: Dudak dudağa (NŞ 478/5). Bkz. Kūy u kūçe. NŞ 478/5 *Kéçeler ol büt leb-ā-leb mey içer gavga bile.* "Gecelerce o put ile dudak dudağa kavgayla şarap içer."

Kuyaş u ay: Güneş ve ay (FK 615/5). Bkz. Ay kün, Ay ile kün, Ay u kuyaş. FK 615/5 *Ay u kuyaşka ohşata almaş-min anı kim / Bardur kuyaş u ay kibi her sarı kulları.* "Ay ve güneşe ben onu benzetemem çünkü her tarafta güneş ve ay gibi kulları vardır."

Küdūrat u nikār: Keder ve kin (BN 162b/2-3). Küdūrat "gam, keder, üzüntü" (Kaya 1989: 1067); nikār "kin, inat" (Türkay 1988: 817) anlamlarındadır. BN 162b/2-3 *... kim sabab munça küdūrat u nikār bolgay.* "… ki bunca keder ve kine sebep olacak."

Küdūrat ve nikār: Keder ve kin (BN 121b/6-7). Bkz. Küdūrat u nikār. BN 121b/6-7 *Egerçi cehān-gīr mīrzā bile bizniŋ aramızda burun mülk ü nöker cihetidin küdūratlar ve nikārlar haylī bolup édi.* "Eğer Cihangir Mirza ile bizim aramızda önce mal ve asker yüzünden keder ve kin hayli oldu."

Küfr ü dalālet: Küfür ve sapkınlık (Lütfi Div. 19/2, 41/5). Bkz. Günāh u dalālet. Küfr "Allah'ın varlığına ve birliğine inanmama" (Karaağaç 2020: 486) anlamındadır. Lütfi Div. 19/2 *Niçe kim zülfünde bar küfrü dalālet zulmeti / Rūşen ol kim ay tig yüzüŋde bar nūr-ı hüdā.* "Nasıl ki saçında küfür ve sapkınlığın karanlığı varsa ay gibi yüzünde hidayet nuru olduğu açıkça ortadadır."

Küfr ü dīn: Küfür ve din (GS 673/9; Lis. Tayr 1263, 2705, 3269). Bkz. Küfr ü dalālet, 'Akl u dīn, Dīn ü dāniş, Dīn ü dünyā, Dīn ü īmān, Dīn ü takvī. Lis. Tayr 1263 *Kildiler başıga ehl-i küfr ü dīn.* "Küfür ve din ehli başına geldiler."

Küfr ü īmān: Küfür ve iman (Lis. Tayr 1037, 1098, 1109, 2523, 2525). Bkz. Küfr ü dalālet, Küfr ü dīn, 'Akl u īmān, Dīn ü īmān, İslām u īmān. Lis. Tayr 1037 *Ferd irür 'āşık ten ü cāndın dagı / 'Akl u hūş u küfr ü īmāndın dagı.* "Aşık, ten ve candın, akıldan, küfür ve imandan ayrı tektir."

Küfr ü 'isyān: Günah (Lis. Tayr 1097). Bkz. Küfr ü dalālet, Küfr ü dīn, Küfr ü īmān, Cürm ü 'isyān. Lis. Tayr 1097 D*eyr mundak tīre dūdı hey'eti / Zāhir eylep küfr ü 'isyān milleti.* "Manastır böyle kara duman vaziyeti günah milletini ortaya çıkardı."

Küle küle: Gülerek (Lütfi Div. 44/4). Kül- "gülmek" fiilidir. Lütfi Div. 44/4 *İrür cihān közidin gonçe agzı tig mahfī / Dudagı cānıma ol kim küle küle kıladur.* "O dudağı güle güle diyen sevgili, dünyanın gözünden gonca ağzı gibi saklıdır."

Küllī küllī: Bütün bütün (BN 207b/8). Kullī "bütün" (Eraslan 1999: 512) anlamındadır. BN 207b/8 *Sevdāgerniŋ né günāhı bar mundak cüz'ī cüz'ī fāyidedin téŋri rızāsını arada körüp kéçsek nunıŋ mukābeleside küllī küllī fevāyid téŋri te'ālā rūzī kılgusıdur.* "Aşığın ne günahı var, böyle az az faydadan Allah rızasını arada görüp geçsek bunun karşılığında bütün bütün fayda Tanrı Taala nasip edecektir."

Küllī vü cüzvī: Büyük küçük (BV 230/5). Bkz. Küllī küllī. BV 230/5 *Külli vü cüzvī yok u barım saŋa boldı fidā / Sin kirek bolsaŋ maŋa yok imdi cüzv ü kül heves.* "Büyük küçük bütün varım yoğum sana feda oldu, şimdi bana sen gereksen biraz olsun hevesim yok."

Kümiş/kümüş altun: Altın gümüş (Lütfi Div. 320/2; NŞ 35/4). Bkz. Kümüş altun (Karahanlı), (Kıpçak), Kümüş ve altun (Harezm), Altun kümüş/kümiş. Lütfi Div. 320/2 *Kolnuŋ kümiş altunını kın āşikārā kılgusı.* "Kılıç, kolun altın ve gümüşünü ortaya çıkaracak."

Kün ü tün: Gece gündüz (Sek. Div. 299). Bkz. Tün kün (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), Géçe tün. Sek. Div. 299 *Kün ü tün rūy u mūyuŋdın okıban ... / Kaçan çihreŋni kim kördi kırā'at kıldı ...'nı.* "Gece gündüz yüzünden ve yüz tüylerinden … okuyarak yüzünü gören kimse de …'yı kıraat kılar."

Lāg lāg: Oyun (NŞ 615/7). Lāg "şaka, latife; oyun" (Devellioğlu 2005: 539) anlamındadır. NŞ 615/7 *Niçe ol şūh ilge nūş hand u lābe kılmakdın / Yıgımnı hāy hāy eyley içimni lāg lāg örtey.* "Nasıl o şeh ile tatlı gülüp yaltaklanmaktan ağlamamı hay hay eder, içimi oyun yakar."

Lahn u nagme: Nağme (Lis. Tayr 3250). Lahn "ezgi, nağme" (Türkay 1988: 779); nagme "ezgi, güzel ses, ahenk" (Türkay 1988: 808) anlamlarındadır. Lis. Tayr 3250 *Bolsa lahn u nagmede āgāhlıg / Bil ki tā'at vaktıda gümrāhlıg.* "Nağmeden haberdar olsa bil ki ibadet vaktinde bolluk."

Lahn u nevā: Nağme (FK 578/2; Lis. Tayr 2746). Lahn u nagme. Nevā "ses, güzel ses, ahenk, ezgi" (Türkay 1988: 815) anlamındadır. Lis. Tayr 2746 *Barçaga lahn u nevā tefrīd olur.* "Hepsine nağme tefrit olur."

Laht laht: Parça parça (BV 239/1; FK 360/6; NŞ 97/3, 320/6, 528/6). Laht "parça" (Türkay 1988: 779) anlamındadır. BV 239/1 *Lebiŋdin ayru bagır laht laht kan mu imes.* "Dudağından ayrı bağır parça parça kan mı değil?".

Lahza lahza/Lahze lahze: An an (BV 313/2, 425/1, 426/1, 611/2, 644/4, 660/84; FK 70/7, 161/3, 423/3, 433/5, 633/3; GS 126/3, 457/2, 772; NŞ 336/4; NŞ 123/2, 134/3, 204/2, 342/3, 613/1). Lahza/lahze "an" (Türkay 1988: 779) anlamındadır. BV 313/2 *Ölmekimni kılgıl āsānrak visalimdin ki bar / Furkatıŋdın lahza lahza hāletim düşvārrak.* "Kavuşmamdan ölmemi çabuklaştır ki ayrılığında an an durumum daha zor.

La'l ü cevāhir: Mücevher (Sek. Div. 123). Bkz. Dürr ü la'l, Hatt u la'l, İnçü la'l. Cevāhir "cevherler, kıymetli taşlar" (Karaağaç 2020: 426) anlamındadır. Sek. Div. 123 *La'l ü cevāhir saçtılar şeh hızmetide men dagı / Kiltürdüm uş söz gevherin kim özi özge kān irür.* "Herkes padişahın hizmetinde meücevher saçtı, ben de işte söz cevherini getirdim, o da başka cevher ocağıdır."

La'l ü dürr/dür: Yakut inci; göz yaşı (BV 741; FK 450/5; GS 348/11, 448/5; Lütfi Div. 241/2, 275/2; Sek. Div. 465). Bkz. Dürr ü la'l, Hatt u la'l, İnçü la'l, La'l ü cevāhir, Dürr ü gevher, Dürr ü la'l, Dürr ü mercān, Gevher ü dürr. Sek. Div. 465 *Köz irniŋ ü tişiŋ körüp evvel nazarnı yığmadı / Āhır çıkarsa la'l ü dürr ni sūd uşal 'ummānıma.* "Göz önce dudağını ve dişlerini görünce bakışlarını ondan alamadı; sonunda göz yaşı çıkarsa o ummanıma ne faydası var?".

La'l u güher: Mücevher; göz yaşı (Lütfi Div. 165/4; Sek. Div. 649). Bkz. Dürr ü la'l, Hatt u la'l, İnçü la'l, La'l ü cevāhir, Dürr ü gevher, Dürr ü la'l, Gevher ü dür, La'l ü dürr. Lütfi Div. 165/4 *Tola itekim la'l u güher barça behāsız.* "Eteğim paha biçilmez mücevher doldu."

La'l ü hatt: Dudak ve tüyler (FK 128/1). Bkz. Dürr ü la'l, Hatt u la'l, İnçü la'l, La'l ü cevāhir, Dürr ü gevher, Dürr ü la'l, La'l ü dürr, La'l u güher, Hāl u hatt, Hatt u hāl, Hatt ü la'l, Hatt u yüz, Hatt u 'izār, Hatt u ruhsār, Hatt u kitāb, Hatt u

kitābet, Hatt u nakş, Kadd u hadd u hatt. FK 128/1 *Lebiŋ la'l ü hatıŋ iy cān zümürrüd.* "Ey can, senin dudağın, dudağın ve tüylerin zümrüt."

La'l ü mercān: Lal ve mercan (GS 626/3; Lütfi Div. 50/1, 86/3; Sek. Div. 685). Bkz. Dürr ü la'l, Hatt u la'l, İnçü la'l, La'l ü cevāhir, Dürr ü gevher, Dürr ü la'l, Dürr ü mercān, Gevher ü dür, La'l ü dürr/dür, La'l u güher, La'l ü hatt. Lütfi Div. 50/1 *Nār miŋizlig ikki irniŋ la'l ü mercān köydürür.* "Ateş gibi iki dudağın lal ve mercan yakar."

La'l ü yākūt: Mücevher (BV 30/5). Bkz. La'l ü dürr yākūt (Kıpçak), La'l ü yākūt (Kıpçak), Dürr ü la'l, Hatt u la'l, İnçü la'l, La'l ü cevāhir, Dürr ü gevher, Dürr ü la'l, Dürr ü mercān, Gevher ü dür, La'l ü dürr, La'l u güher, La'l ü hatt, La'l ü mercān. BV 30/5 *La'l ü yākūt iylemiş ol tācga zīver yara.* "Yara, mücevherden o taca süs yapmış."

La'l ü zümürrüd: Lal ve zümrüt (BV 384/1; FK 584/7). Bkz. Dürr ü la'l, Hatt u la'l, İnçü la'l, La'l ü cevāhir, Dürr ü gevher, Dürr ü la'l, La'l ü dürr, La'l u güher, La'l ü hatt, La'l ü mercān, La'l ü yākūt. Zümürrüd "zümrüt; pek yeşil" (Türkay 1988: 924) anlamındadır. FK 584/7 *Tā bolay la'l ü zümürrüd ārzūsıdın halās / Tartıban anı nevāyī dik nevā-yı zār ile.* "Nevayi gibi inleyen bir nağme çekip lal ve zümrüt arzusundan kurtulacak."

Lāv lāv: Alev alev (BV 520/1; GS 384/2). Lāvlāv "alevli, parlak ateş" (Türkay 1988: 781) anlamındadır. BV 520/1 *Ni bilgey ol ki kılur hodı üzre cilve yalav / Miniŋ otumnı ki başım üze yanar lāv lāv.* "Benim başımın üzerinde alev alev yanan ateşimi ne bilir ki kendi cilve eder."

Leb-ā-leb: Ağzına kadar dolu (BV 57/6, 140/7, 348/4, 400/6, 401/6, 576/6; FK 49/7, 74/1, 82/1, 181/1, 502/6, 548/6, 681/77, 689/78, 689/88; GS 8/3, 88/2, 223/7, 310/4, 470/4, 522/6, 606/1, 608/1, 681/8, 682/IX7; NŞ 48/8, 56/6, 329/7, 448/5, 581/8). Leb "dudak", leb-ā-leb "ağzına kadar dolu" (Türkay 1988: 781) anlamındadır. FK 49/7 *Kaçan bī-hūş olur-min özlükümdin / Eger toldurmasaŋ cāmım leb-ā-leb.* "Kadehimi ağzına kadar doldurmazsan kendiliğimden aklımı kaybederim."

Leb-be-leb: Dudak dudağa (BV 384/7; GS 10/6, 201/4; Lis. Tayr 1336; Lütfi Div. 312/6). Bkz. Leb-ā-leb. Leb-be-leb "dudak dudağa" (Karaağaç 2020: 491) anlamındadır. Lütfi Div. 312/6 *Leb-be-leb vaslın tilep tapman kenārın niçe kim / Közlerim al yaşını hasrette ceyhūn eyledi.* "Her ne kadar sevgili gözlerimi al yaşının hasreti yüzünden Ceyhun gibi yapsa da dudak dudağa kavuşmayı isteyip onun kenarını bulamam."

Levh ü kalem: Levh ve kalem (Lis. Tayr 148). Levh "düz satıh" (Karaağaç 2020: 491); kalem "kalem" (Karaağaç 2020: 456) anlamlarındadır. Lis. Tayr 148 *Boldı andın muhterem levh ü kalem.* "Ondan oldu muhterem levh ve kalem."

Leyl ü nehār: Gece gündüz (Lis. Tayr 14; Lütfi Div. 246/6; Sek. Div. 6, 239, 260, 261). Bkz. Leyl ü nehār (Kıpçak). Lütfi Div. 246/6 *Dil-bend ü nūr-bahş yok ol zülf ü yüz bigin / Kılsam nihāh her niçe leyl ü nehārda.* "Gece gündüz her ne kadar baksam da o saç ve yüz gibi gönül bağlayan ve ışık veren yok."

Leyle'n ve nehārā: Gece gündüz (BV 6/3). Bkz. Leyl ü nehār. BV 6/3 *Gīsū vü yüzüŋ sünbülī vü berg-i gülidin / Dīvāne min ü şīfte leyl'n ve nehārā.* "Sünbül saçların ve yüzün ile gülün yaprağından gece gündüz divane ve düşkünüm.

Lutf cevr: İyilik ve eziyet (BV 47/4). Bkz. Cevr ü lutf, Hüsn ü lutf, İhsān u lutf, Cevr ü bī-dād, Cefā vü cevr, Cevr u cefā, Cevr ü 'itāb, Cevr ü zecr, Cevr ü zulm. BV 47/4 *Dimen ki lutfını cevrini dagı mindin ögün.* "İyiliğini ve eziyetini benden başkasına deme."

Lutf ile ihsān: İyilik (BV 172/6). Bkz. Cevr ü lutf, Hüsn ü lutf, İhsān u lutf, Lutf cevr, Cūd u ihsān, Hayr u ihsān, İhsān u lutf, İhsān u tahsīn. İn'am u ihsān, İ'zāz ile ihsān. BV 172/6 *Mezra'-ı dehr ara saç lutf ile ihsān tuhmı.* "Dünya tarlasına iyilik tohumu ek."

Lutf u 'ināyet: İyilik (BN 218a/6, 326a/5; Lis. Tayr 298; Lütfi Div. 53/5). Bkz. Lutf u 'ināyet (Harezm), (Kıpçak), Cevr ü lutf, Hüsn ü lutf, İhsān u lutf, Lutf cevr, Lutf ile ihsān. Lütfi Div. 53/5 *Lutf u 'ināyet eylese maŋa ni san irür.* "İyilik etse bana hiç yok say."

Lutf u ihsān: İyilik (FK 238/7, 477/11; Lis. Tayr 1535, 2469, 3252, 3413; Lütfi Div. 447/2; Sek. Div. 174, 233). Bkz. Cevr ü lutf, Hüsn ü lutf, İhsān u lutf, Lutf cevr, Lutf ile ihsān, Lutf u ‘ināyet, Cūd u ihsān, Hayr u ihsān, İhsān u lutf, İhsān u tahsīn. İn‘am u ihsān, İ‘zāz ile ihsān. Sek. Div. 174 *Lutf u ihsānıŋ körüp āzādeler boldı ‘abīd.* “Senin iyiliğini görünce azadeler köle oldu.”

Lutf u kahr: Lutuf ve kahır (FK 441/7; GS 234/8; NŞ 500/6; Sek. Div. 12). Bkz. Cevr ü lutf, Hüsn ü lutf, İhsān u lutf, Lutf cevr, Lutf ‘ināyet, Lutf ile ihsān, Kahr u lutf. FK 441/7 *İy nevāyī yār lutf u kahrının hāhāni-min.* “Ey Nevayi, ben yārin iyilik ve eziyetinin isteklisiyim.”

Lutf u kerem: İyilik (BV 42/7; Lis. Tayr 2195). Bkz. Lutf u kerem (Harezm), Cevr ü lutf, Hüsn ü lutf, İhsān u lutf, Kahr u lutf, Lutf cevr, Lutf ‘ināyet, Lutf ile ihsān, Lutf u kahr, Cūd u kerem, Fazl u kerem. BV 42/7 *Yüz tümen lutf u kerem birle bu nev‘ itti hitāb.* “Yüz bin iyilikle bu biçimde hitap etti.”

Lük-be-lük: Kaba saba (BN 340b/1). Lük “yoğun ve kalın şey” (Devellioğlu 2005: 555) anlamındadır. BN 340b/1 *Garīb ‘imâratlardur egerçi lük-be-lük ve bī-sīyaktır.* “Garip yerleşimler olsa da yoğun yoğun ve düzensizdir.”

Ma‘āş u ihtilāt: Yaşam (BN 361a/9, 361a/12). Bkz. İhtilāt u āmīziş, İhtilāt u hikāyat. Ma‘āş “geçinecek şey; yaşayış” (Ölmez 2020: 405) anlamındadır. BN 361a/12 *Kıyakka ruhsat bérip ser-had béglerige fermānlar boldı kim karak u ogrını man‘ kılıp yahşı ma‘āş u ihtilāt kılgaylar.* “Kıyak’a izin verip serhad beylerine emir olundu ki yağmayı talanı yasaklayıp, güzel yaşam sağlayacaklar.”

Meftūn u meşgūf: Tutkun (BN 179a/11). Meftūn “tutkun; hayran olmuş; büyülenmiş” (Kaya 1989: 1091); meşgūf “aşık, tutkun” (Devellioğlu: 2005: 630) anlamlarındadır. BN 179a/11 *Soŋralar sipāhīlık bile ser-dārlık işige meftūn u meşgūf édi.* “Sonraları sipahilik ve kumandanlık işine tutkundu.”

Māh māh: Ay (Lütfi Div. 236/2). Māh “ay; yılın on ikide biri; sevgili” (Karaağaç 2020: 494) anlamındadır. Lütfi Div. 236/2 *Ni yaman künler durur kim imdi körmen māh māh.* “Şimdi ayı göremediğim bu günler ne kötüdür.”

Māh u mihr/Meh ü mihr: Ay ve güneş (GS s. 12/13; NŞ 639/3; Lütfi Div. 278/2). Bkz. Bī-mihr ü terahhum, Māh māh. Mihr "güneş; sevgi" (Karaağaç 2020: 504) anlamındadır. NŞ 639/3 *Şehga şevket ʻālemide bendedür yüz māh u mihr.* "Şaha şevket aleminde yüz ay güneş köledir."

Māh u sāl: Ay yıl (FK 683/16; GS 344/4; Lütfi Div. 71/3). Bkz. Māh u sāl (Harezm), Māh māh, Māh u mihr. FK 683/16 *Ötti ʻömr ol hūblar şāhıdın ayru māh u sāl.* "Aylar yıllarca o güzellik şahından ayrı geçti ömrüm."

Mahall ü bī-mahall: Yerli yersiz (FK 453/4). Mahall "yer, zaman" (Kaya 1989: 1081), bī-mahall "yersiz" (Kaya 1989: 805) anlamlarındadır. FK 453/4 *Söz diy alurlar geh ü bī-geh mahall ü bī-mahal.* "Vakitli vakitsiz, yerli yersiz söz diye alırlar."

Mahfūz u mestūr: Korunup gizlenmiş (BN 138a/6). Mahfūz "saklanmış; korunmuş, gözetilmiş" (Kaya 1989: 1081); mestūr "örtülü, kapalı, gizli" (Devellioğlu 2005: 628) anlamlarındadır. BN 138a/6 *Ahl u ʻıyālları bisyār mahfūz u mestūrdur.* "Aileleri çok korunmuş ve gizlenmiştir."

Mahv u ziyān: Kayıp (GS 218/7). Mavh "yok etme, harab etme" (Karaağaç 2020: 495); ziyān "ziyan, kayıp, zarar" (Karaağaç 2020: 618) anlamlarındadır. GS 218/7 *Yok tur öz ilgimizde çü mavh u ziyān.* "Kendi ilimizde kaybımız yoktur."

Makām u mesken: Yer (FK 424/2). Makām "makam, yer, durak; müzik terimi" (Kaya 1989: 1084); mesken "mesken, oturulacak yer" (Kaya 1989: 1097) anlamlarındadır. FK 424/2 *Āh dūdıdın kararmaydur makām u meskenim.* "Ahının dumanından yerim kararmasın."

Makhūr u ebter: Kahrolmuş (BN 269a/11). Makhūr "kahrolmuş, Allah'ın gazabına uğramış" (Eraslan 1999: 518); ebter "kaybetmiş, zarara uğramış, perişan" (Şen 1993: Dizin/3) anlamlarındadır. BN 269a/11 *Béşinci nevbet teŋri taʻāla öz fazl u keremi bile sultān ibrāhīm dék ganīmni makhūr u ebter kılıp hindistān dék memālikini bizge müyesser ü musahhar kıldı.* "Beşinci sıra tanrı Taala kendi iyilik ve cömertliğiyle Sultan İbrahim gibi ganimet alanı kahredip Hindistan gibi memleketi bizim hükmümüze verdi."

Māl cān: Mal can (Şec. Ter. 79b/2). Bkz. Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Köç u māl, Köç ve māl, ‘Akl u cān, ‘Akl u cān u köŋül, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, Baş ile cān, Cān bile/birle/ile köŋül, Cān ten, Cān bile cihān, Cān bile ten, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u cism, Cān u dil, Cān u köŋül, Cān u köŋül, Cān u ten, Cihān u cān, Cism ile cān, Cism ü cān, Dil ü cān, Hayāt u cān, İns ü cān, Kalb ü cān, Köŋül ü cān. Şec. Ter. 79b/2 *Eger agızlarıŋız bir bolmasa olca yurtıŋız da kéter ve bayrı yurtıŋız da kéter ve malıŋız cānıŋız da kéter tédi.* “Eğer ağzınız bir olmazsa ülkeniz de eski ülkeniz de malınız canınız da gider dedi.”

Māl-ā-māl: Çok dolu, dopdolu (BV 9/6, 159/8, 181/6, 496/6; FK 108/2, 395/6, 689/64, 689/450; GS s. 3/8, 142/7, 660/6; NŞ 625/7, 658/40, 709/15). Bkz. Māl-ā-māl (Kıpçak). BV 9/6 *Bolgalı fārig kirek bir cām-ı māl-ā-māl aŋa.* “İşini bitirince ona dopdolu kadeh gerekli.”

Māl ile cāh: Mal ve makam (FK 558/8). Bkz. Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Köç u māl, Köç ve māl, Māl cān, Cāh u i‘tibār, Cāh u menzilet, Devlet ü cāh, ‘İzz ü cāh, ‘İzzet ü cāh, Kadr u cāh. FK 558/8 *Bes maŋa mihr ü vefā māl ile cāh.* “Bana sevgi ve vefa, mal ile makam yeter.”

Māl u cāh: Mal ve makam (BV 134/5; NŞ 185/8). Bkz. Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Köç u māl, Köç ve māl, Māl cān, Cāh u i‘tibār, Cāh u menzilet, Devlet ü cāh, ‘İzz ü cāh, ‘İzzet ü cāh, Kadr u cāh, Māl ile cāh. BV 134/5 *Yol yaragın dagı tapmas ol ki māl u cāhı bar.* “Mal ve makam sahibi olduğu için yol hazırlığı bile yapmaz.

Māl u cān: Mal ve can (BN 179a/13; NŞ 250/3, 693). Bkz. Māl ü cān (Kıpçak), Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Köç u māl, Köç ve māl, Māl cān, Māl ile cāh, Māl u cāh. BN 179a/13 *‘Ākıbet oşbu dagdagalardın māl u cānı ve hān u mānı ber-bād bardı.* “Nihayet, şu güvensizlikten malı ve canı, evi barkı berbat vardı.”

Māl u cihāt: Mal (BN 127b/7, 127b/11, 212b/2). Bkz. Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Köç u māl, Köç ve māl, Māl cān, Māl ile cāh, Māl u cāh, Māl u cān. Babur. Cihāt “mal, eşya” (Şen 1993: Dizin/154) anlamındadır. Mesut Şen 127b/7 *Mukarrar boldı kim taŋlası bolgan nöker ü süder ve māl u cihāt bile çıkıp*

korgannı tapşurgay. "Karar verildi ki arayıp bulduğu asker ve yardımcıları, malı ile çıkıp kaleyi teslim alacak."

Māl ü menāl: Mal mülk (Lütfi Div. 314/5). Bkz. Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Köç u māl, Köç ve māl, Māl cān, Māl ile cāh, Māl u cāh, Māl u cān, Māl u cihāt. Menāl "sahip olunan, mal" (Karaağaç 2020: 500) anlamındadır. Lütfi Div. 314/5 *Ger özge kişiler tileki māl ü menāl ol / Vaslıŋ durur ancak sanemā lutfī murādı.* "Ey güzel! Başkalarının dileği mal mülk olsa da Lutfi'nin dileği sadece sana kavuşmaktır."

Māl u mülk: Mal mülk (Lis. Tayr 2511). Bkz. Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Köç u māl, Köç ve māl, Māl cān, Māl ile cāh, Māl u cāh, Māl u cān, Māl u cihāt, Māl ü menāl, Diyār u mülk, Māl mülk (Harezm), Māl milk/mülk (Kıpçak), Māl u mülk (Kıpçak). Lis. Tayr 2511 *Māl u mülk ü her nidür sālikke bend.* "Mal mülk her neyse tarikat yolcusuna bağ nedir?".

Maglūb u makhūr: Mağlup (BN 267a/7). Bkz. Makhūr u ebter. Ma'lūb "yenik, yenilmiş" (Kaya 1989: 1080) anlamındadır. BN 267a/7 *Gün tüş bola a'dā maglūb u makhūr ve ahbāb mübtehic u mesrūr boldılar.* "Gün düştüğünde düşman mağlup, dostlar sevinçli oldular."

Ma'mūr u ābādān: Bayındır (BN 177a/4). Ma'mūr "bayındır, şenlikli" (Kaya 1989: 1085); ābādān "bayındır" (Şen 1993: Dizin/1) anlamlarındadır. BN 177a/4 *Vilāyetni ma'mūr u ābādān kıldı.* "İlini bayındır kıldı."

Mansıb u cāh: Mevki (Sek. Div. 387). Bkz. Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Māl cān, Cāh u i'tibār, Cāh u menzilet, Devlet ü cāh, 'İzz ü cāh, 'İzzet ü cāh, Kadr u cāh, Māl ile cāh, Māl u cāh, Mansıb u cāh (Kıpçak). Sek. Div. 387 *Kamugga tigdi seniŋ devletinde mansıb u cāh.* "Senin devletinden herkese bir mevki erişti."

Ma'şūk u mahbūb: Sevilen (BN 176b/2-3). Ma'şūk "kendisine aşık olunan, sevilen, sevgili" (Eraslan 1999: 518); mahbūb "sevilen, sevgili" (Eraslan 1999: 517) anlamlarındadır. BN 176b/2-3 *Néçük kim haylī enbiyānı – 'aleyhimü's-salām – ve galaba evliyānı mecāzī 'āşıklıkka mensūb kılıp her kaysıga ma'şūk u mahbūbı peydā kılıptur.* "Nasıl ki hayli peygamberler -aleyhimü's-selam- ve kalabalık evliyaları mecazi aşıklığa getirip her hangisine sevgili peyda etti."

Mazbūt u marbūt: Birbirine sıkı sıkıya bağlı (BN 311a/10). Bkz. Marbūt u mazbūt. BN 311a/10 *Uynıŋ hāmıdın argamçılar kılıp mazbūt u marbūt kılıldı.* "Sığırın tabakalanmamış derisi iplenip birbirine sıkı sıkıya bağlandı"

Mazbūt u müretteb: Belirli (BN 265a/2, 316a/8). Bkz. Marbūt u mazbūt, Mazbūt u marbūt. Müretteb "tertibolunmuş, dizilmiş, yerli yerine konulmuş; bir yer için ayrılmış" (Devellioğlu 2005: 733) anlamlarındadır. BN 265a/2 *Ol fursatta kim pani-patta çerik élinıŋ etrāf u cevānibini araba ve şāh ve hendek bile mazbūt u müretteb kılıladur.* "O uygun zamanda araba, şah hendek ile belirlenmiştir."

Meblag u mikdār: Miktar (FK 601/5). Meblag "para, akçe" (Kaya 1989: 1089); mikdār "kadar, derece, değer, parça" (Kaya 1989: 1105) anlamlarındadır. FK 601/5 *Ol sanım kāni' imes bu meblag u mikdārga.* "O sanem bu mikdarla yetinmez."

Mecnūn u mest: Kendinden geçmiş (FK 681/16; GS 682/II6; Lis. Tayr 2240; NŞ 95/6). Bkz. 'Āşık u mecnunluk, Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest. GS 682/II6 *Kirey deyr ara iyle mecnūn u mest / Ki kitsün hıred hāss u 'āmdın.* "Dünya arasına gir ve kendinden geçir ki herkesten akıl gitsin."

Mecnūn u şeydā: Deli divane (BV 576/1). Bkz. Mecnūn u mest, 'Āşık u şeydā, 'Āşüfte vü şeydā, Bī-hod u şeydā, Dīvāne vü şeydā. BV 576/1 *Köŋlüm algaç ol perī mecnūn u şeydā kıldı lā.* "O peri gönlümü alarak beni deli divane etti, hayır olmaz."

Mecnūnlug u bī-dillıg: Delilik (FK 35/2). Bkz. Bkz. Mecnūn u mest, Mecnūn vü şeydā, Bī-dil bī-cān, Bī-dil ü dīvāne. FK 35/2 *Aŋlagay mecnūnlug u bī-dillıgımnı her kişi / Kim boluptur bir perī-veş dil-rübāga mübtelā.* "Herkes, peri gibi bir gönül kapana müptela olunca deliliğimi anlayacak."

Mehd ü senā: Övgü (GS 42/3). Bkz. Hamd u senā. Medh "övme" (Kaya 1989: 1091) anlamındadır. GS 42/3 *Ver melek zikriŋ işitseŋ saŋa dir medh ü senā.* "Melek zikrini işitsen seni över."

Mekr ü āl: Hile (FK 57/5; Lütfi Div. 52/1, 469/1). Bkz. Firīb ü mekr. Al "hile" (Kaya 1989: 748) anlamındadır. Lütfi Div. 52/1 *Cānımga tiggen ol kara köz mekr ü ālıdur.* "O kara gözün hilesi canıma ulaşır."

Mekr ü firīb: Hile (Lis. Tayr 2876). Bkz. Firīb ü mekr, Mekr ü āl. Lis. Tayr 2876 *Ança zāhir kıldılar mekr ü firīb.* "Öylece hilesi ortaya çıktı."

Mekr ü hıyel: Hileler (Lis. Tayr 882). Bkz. Firīb ü mekr, Mekr ü āl, Mekr ü firīb. Hıyel "hileler" (Türkay 1988: 728) anlamındadır. Lis. Tayr 882 *Didi hüdhüd k'ey işiŋ mekr ü hıyel.* "Hüdhüd senin işin hileler, dedi."

Mekr ü hīle: Hile (BV 146/2; GS 166/9). Bkz. Firīb ü mekr, Mekr ü āl, Mekr ü firīb, Mekr ü hıyel, Hīle vü tezvir, Mekr ü hīle (Harezm), (Kıpçak). BV 146/2 *Bar ol füsun-ger ki işi mekr ü hīle.* "O sihirbazın işi hiledir."

Mekr ü hīlet: Hile (GS 291/4). Bkz. Firīb ü mekr, Mekr ü āl, Mekr ü firīb, Mekr ü hıyel, Mekr ü hīle. Hīlet "hile" anlamındadır. GS 291/4 *Mekr ü hīlet üzre şeyh il birle kılsa ihtilāt.* "Şeyh hile ile şehirle ihtilat kılsa."

Mekrūhluk ve nā-hoşluk: Nahoşluk (BN 300a/1). Mekrūh "iğrenç, mekruh" (Kaya 1989: 1093); nā-hoş "beğenilenmeyen" (Kaya 1989: 1126) anlamlarındadır. BN 300a/1 *Bu yérniŋ mekrūhlugı ve nā-hoşlugıdın çār-bāg hayālı hātırdın çıktı.* "Bu yerin nahoşluğundan gösterişli bahçe hay:ali hatırdan çıktı."

Meks ü direŋ: Durup dinlenme (BN 192a/9). Meks "bir yerde kalma, eğlenme" (Kaya 1989: 1093); diren "durma, eğlenme; dinlenme" (Şen 1993: Dizin/190) anlamlarındadır. BN 192a/9 *Ol mıkdār meks ü direŋ boldı kim langar-ı mīr gıyās dın iki üç köç ötkende ramazān ayı körüldi.* "O miktar durup dinlendiler ki Langar-ı Mir Gyas'dın iki üç göç geçtiğinde ramazan ayı görüldü."

Melālet ü derd: Sıkıntı (FK 438/1; GS 619/2). Bkz. Endūh u melālet, Gam u melālet, Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Derd ü renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet ü kaygu, Derd u sūz. FK 438/1 *Bahār u bagdın artar melālet ü derdim.* "Bahar ve bağdan sıkıntım artar."

Melce' vü me'vā: Sığınak ve yurt (Sek. Div. 150). Bkz. Bī-menzil ü me'vā vü mekān. Melce' "iltica edilen, sığınılan yer" (Eraslan 1999: 520) anlamındadır. Sek. Div.

150 *İşikiŋ toprakın kıldı öziŋe melce' vü me'vā.* "Senin eşiğinin toprağını kendine sığınak ve yurt edindi."

Meŋzeş ve teŋdeş: Eş benzer (Şec. Ter. 65a/2). Meŋzeş "benzer" (Ölmez 2020: 407); teŋdeş "eşit, aynı, eş" (Ölmez 2020: 439) anlamlarındadır. Şec. Ter. 65a/2 *Sipās u sitāyiş ol égege kim anıŋ héç evveli ve āhiri yok ve yurtınıŋ zevāli yok [ve meŋzeşi ve teŋdeşi yok turur] ve atası ve anası yok ve hātūnı ve ogulı ve kızı ve kéŋeşe turgan kişisi yok turur.* "Başlangıcı ve bitişi, yurdunun sonu, eşi benzeri, babası anası, hanımı, oğlu kızı ve danıştığı kimsesi olmayan Tanrı'ya övgü ve şükür olsun."

Menzil ü mesken: Konak yeri (BV 303/7; Lis. Tayr 3327). Bkz. Bī-menzil ü me'vā vü mekān, Makām u mesken. BV 303/7 *Koyma bu menzil ü meskenge köŋül kim zinhār.* "Bu konak yerine gönül koyma sakın."

Menzil ü me'vā: Yer (FK 37/1; GS 132/2). Bkz. Bī-menzil ü me'vā vü mekān, Melce' vü me'vā, Menzil ü mesken. FK 37/1 *Maŋa ni menzil ü me'vā 'ıyān ni hānümān peydā.* "Bana ne yer belli ne ev bark ortada."

Merbūt u mazbūt: Birbirine sıkı sıkıya bağlı (BN 359b/2). Merbūt "bağlı, eklenmiş" (Kaya 1989: 1095); mazbūt "ele geçirilmiş, hatırda tutulmuş, korunmuş, derli toplu" (Kaya 1989: 1088) anlamlarındadır. BN 359b/2 *Ol bābta endīşe kılıp āhir hātır muŋa karār taptı kim yéti sékiz hākim bir vilāyette bolsa né tavr merbūt u mazbūt bolgusıdur.* "O babta endişe edip son halde buna karar verdi ki yedi sekiz bilge bir vilayette olsa birbirine sıkı sıkıya bağlı olmalıdır."

Merdūd u la'īn: Lanetli (Lütfi Div. 2/8; Sek. Div. 30). Merdūd "reddolunmuş, kovulmuş" (Eraslan 1999: 521); la'īn "lanete uğramış, konulmuş" (Eraslan 1999: 513) anlamlarındadır. Sek. Div. 30 *Uşbu sırnı bilmegenler boldı merdūd u la'īn.* "Bu sırrı bilmeyenler lanetlendi."

Merdūd u mel'ūn: Lanetli (Lis. Tayr 47). Bkz. Merdūd u la'īn. Mel'ūn "lanetlenmiş, kovulmuş" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 180) anlamındadır. Lis. Tayr 47 *Tā ebed merdūd u mel'ūn eyleben.* "Ta ebede kadar lanetlenip ..."

Merz u būm: Ülke (Lis. Tayr 1403, 1441). Merz "yer, toprak; sınır" (Devellioğlu 2005: 623); būm "yer yurt" (Kaya 1989: 822) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1403 *Aŋa mesken irmiş özge merz u būm.* "Ona kendi ülkesini mesken edinmiş."

Mesken ü me'vā: Yer (Lis. Tayr 2658). Bkz. Makām u mesken, Menzil ü mesken, Bī-menzil ü me'vā vü mekān, Melce' vü me'vā. Lis. Tayr 2658 *Soŋra kim birdi alarga rūzigār / Mesken ü me'vāları içre karār*. "Sonra ki rüzgar verdi yerler içinde karar."

Mesned ü cāh: Makam (Lis. Tayr 2170). Bkz. Cāh u i'tibār, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Cāh u menzilet, Devlet ü cāh, 'İzz ü cāh, 'İzzet ü cāh, Kadr u cāh, Māl ile cāh, Māl u cāh, Mansıb u cāh. Mesned "dayanılan şey; rütbe, derece" (Ölmez 2020: 407) anlamındadır. Lis. Tayr 2170 *Himmet olsa mesned ü cāh olmasun*. "Himmet olsa makam olmasın."

Mesrūr u şād: Mutlu (Lis. Tayr 168). Mesrūr "sevinçli, mutlu" (Türkay 1988: 791); şād "mutlu, sevinçli" (Eraslan 1999: 573) anlamlarındadır. Lis. Tayr 168 *Kaytıp ol mi'rācdın mesrūr u şād.* "O Miraç'tan mutlu döndü."

Mest ü 'āşık: Aşık olup kendinden geçen (NŞ 299/3). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, 'Āşık u āşüfte, 'Āşık u dīvāne, 'Āşık u mecnunluk, 'Āşık u şeydā. NŞ 299/3 *Dāglar koydum çü mest ü 'āşık oldum niçe kim.* "Yaralar koydum çünkü aşık olup kendimden geçtim."

Mest ü āvāre: Sarhoş (NŞ 15/4). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, Mest ü 'āşık, Āvāre vü ser-gerdān. NŞ 15/4 *Mest ü āvāre köŋül itti vü rahm itmedi ol.* "O, gönlümü sersem etti rahmet etmedi."

Mest ü bī-hod: Sarhoş (BV 86/7, 617/9; NŞ 181/6). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, Mest ü 'āşık, Mest ü āvāre, Bī-hod u şeydā. BV 617/9 *Nevāyi gussadın mahlas tiler sin mest ü bī-hod bol.* "Nevayi, dertten sığınacak yer istersen sarhoş ol."

Mest ü bī-hodlug: Sarhoşluk (GS 109/4). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, Mest ü 'āşık, Mest ü āvāre, Bī-hod u şeydā, Mest ü bī-hod. GS

109/4 *Sākiyā bu gussa def'i mest ü bī-hodlug durur.* "Ey Saki, bu derdin defi sarhoşluktur."

Mest ü bī-hūş: Sersem (NŞ 645/7). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, Mest ü 'āşık, Mest ü āvāre, Mest ü bī-hod, Mest ü bī-hodlug, Bī-hūş u hayrān. NŞ 645/7 *Mest ü bī-hūş olmağım tün kün nevāyī sormagıl.* "Ey Nevayi, benim sersemliğimi gece gündüz sorma."

Mest ü harāb: Perişan (BV 42/10; NŞ 61/8). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, Mest ü 'āşık, Mest ü āvāre, Mest ü bī-hod, Mest ü bī-hodlug, Mest ü bī-hūş, Bī-safā vu harāb. BV 42/10 *Tüşmişem kuy-i harābāt içide mest ü harāb.* "Harabelerin içine perişan halde düşümüşüm."

Mest ü hayrān: Mest ve hayran (Lütfi Div. 275/4; Sek. Div. 569). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, Mest ü 'āşık, Mest ü āvāre, Mest ü bī-hod, Mest ü bī-hodlug, Mest ü bī-hūş, Mest ü harāb, Bī-hūş u hayrān, Hayrān u sergerdān. Sek. Div. 569 *Kim körüp nergis bigin köz bile gül tig yüzini / Yilge birip 'akl u fehmin mest ü hayrān kalmadı.* "Nergis gibi göz ile kim aklını fikrini yele verip mest ve hayran kalmadı?".

Mest ü lā-yā'kıl: Aklı başında olmayan (FK 427/8). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, Mest ü 'āşık, Mest ü āvāre, Mest ü bī-hod, Mest ü bī-hodlug, Mest ü bī-hūş, Mest ü harāb, Mest ü hayrān. Lā-yā'kıl "akılsız, dalgın" (Karaağaç 2020: 491) anlamındadır. FK 427/8 *Mest ü lā-yā'kıl yaka yırtug ayag u baş yalaŋ.* "Aklı başında değil, yakası yırtık, ayağı başı çıplak."

Mest u mecnūn: Kendinden geçmiş (FK 395/7; NŞ 356/6). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, Mest ü 'āşık, Mest ü āvāre, Mest ü bī-hod, Mest ü bī-hodlug, Mest ü bī-hūş, Mest ü harāb, Mest ü hayrān, Mest ü lā-yā'kıl, Mecnūn u mest, Mecnūn u şeydā. FK 395/7 *Tā nevāyī dik olay anı içip / Mest ü mecnūn sıfat u şīfte-hāl.* "Ta Nevayi gibi onu içip kendinden geçmiş, düşkün olayım."

Mest ü ösrük: Sarhoş (GS 533/4). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, Mest ü 'āşık, Mest ü āvāre, Mest ü bī-hod, Mest ü bī-hodlug, Mest ü bī-hūş, Mest ü harāb, Mest ü hayrān, Mest ü lā-yā'kıl, Mecnūn u mest, Mecnūn u şeydā, Mest u mecnūn. Ösrük "esrik, sarhoş" (Karaağaç 2020: 531)

anlamındadır. GS 533/4 *Sin be-gāyet mest üösrük nergisiŋ uyu tola.* "Sen son derece sarhoşsun, nergisin uyku tolsun."

Mest ü perīşān: Perişan (FK 429/4; GS 420/6, 670/3, 679/6; NŞ 72/6, 526/4). Bkz. Bī-hod u mest, Dīvāne vü mest, Mecnūn u mest, Mest ü ʻāşık, Mest ü āvāre, Mest ü bī-hod, Mest ü bī-hodlug, Mest ü bī-hūş, Mest ü harāb, Mest ü hayrān, Mest ü lā-yāʻkıl, Mecnūn u mest, Mecnūn u şeydā, Mest u mecnūn, Mest ü ösrük. Perīşān "perişan, dağınık" (Karaağaç 2020: 534) anlamındadır. GS 420/6 *Köz ü zülfüŋ dik niçe mest ü perīşānıŋ bolay.* "Göz ve zülfün gibi niçe perişanın olacak."

Mestlik ve sarhoşluk: Sarhoşluk (BN 189a/11). Mestlik "sarhoşluk" (Kaya 1989: 1098) anlamındadır. BN 189a/11 *Mestlik ve sarhoşluk keyfiyyeti ve hāletini kemā-hüve-hakka bilmeydür édim.* "Sarhoşluk keyfiyetini onun gibi bilmiyordum."

Meşakkat u belā: Sıkıntı (BN 195b/6). Bkz. ʻAzāb u meşakkat, Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü imgek, Belā vü mihnet, Belā vü mihnet ü gam, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Elem ü belā, Endūh u belā, Gam u belā. BN 195b/6 *Andak savuk ve kardın kutulup mundak ként ve ışık öyler tapmak, andak Maşakkat u balādın halās bolup* ... "Öyle sopuk ve kardan kurtulup böyle kent ve sıcak evler bulmak, öyle sıkıntıdan kurtulup …".

Meşakkat u su'ūbet: Zorluk (BN 195a/4). Bkz. ʻAzāb u meşakkat, Meşakkat u belā. Su'ūbat "zorluk, güçlük" (Kaya 1989: 1227) anlamındadır. BN 195a/4 *Asru köp meşakkat u su'ūbet bile ol ahşamnı ötkerdük.* "Çok fazla zorlukla o akşamı geçirdik."

Meşhūr u ma'rūf: Meşhur (BN 162a/4, 171a/11). Meşhūr "ünlü, tanınan" (Türkay 1988: 792); maʻrūf "herkesçe bilinen, belli, meşhur, ünlü, İslam'ın uygun gördüğü" (Kaya 1989: 1087) anlamlarındadır. BN 171a/11 *Ustād bihzād ve şāh muzaffer tasvirda bégnin sayʻ u ihtimāmı bile mundak meşhūr u maʻrūf boldılar.* "Üstad Behzat ve Şah Muzaffer tasvirde Bey'in özeni ile böyle meşhur oldular."

Mevāzı‘ u vilāyet: Yerler ve şehirler (BN 272a/12). Bkz. Él ü vilāyet. Mevāzı‘ “mevziler, yerler” anlamındadır. *Tag u deryāsı ve cengel ü sahrāsı mevāzı‘ u vilāyeti ve hayvānāt u nabātātı éli ve tili ve yamgurı ve yeli barça özgece vāki‘ boluptur*. “Dağı denizi, ormanı çölü, yerleri şehirleri, hayvanları bitkileri, eli dili, yağmuru yeli başkaca oluşmuştur.”

Meymūn u hümāyūn: Kutlu (Sek. Div. 158). Meymūn “uğurlu, kutlu” (Eraslan 1999: 522); hümāyūn “mübarek, kutlu; saltanat” (Eraslan 1999: 469) anlamlarındadır. Sek. Div. 158 *Kildi meymūn u hümāyūn ‘ıyd u ‘ālem boldı şād*. “Kutlu bayram geldi ve alem mutlu oldu.”

Mezārāt u mekābir: Kabirler (BN 191a/10). Mezārāt “mezarlar, kabirler” (Devellioğlu 2005: 640); mekābir “mezarlar” (Devellioğlu 2005: 573) anlamlarındadır. BN 191a/10 *... şeyh zeynü’d-din ve mevlānā ‘abdur’-rahmān cāmīniŋ mezārāt u mekābirini ...* “… Şeyh Zeyneddin ve Mevlana Abdurrahman Cami’nin mezar ve kabirlerini …”.

Mezkûr u mastūr: Söylenip yazılmış (BN 179b/2-3, 202b/3, 293b/2). Mezkûr “zikredilmiş” (Kaya 1989: 1103); mastūr “yazılmış, çizilmiş” (Kaya 1989: 1099) anlamlarındadır. BN 293b/2 *Hindistān vilayetının yérīniŋ ve élīniŋ husūsıyyāt u keyfiyyātı evvelça ma‘lūm u müşahhas bolup édi mezkûr u mastūr boldı.* “Hindistan vilayetinin yerinin ve ilinin özellikleri bilinip somutlaştırıldı, zikrdedildi ve yazıldı.”

Midhat u senā: Övgü (Sek. Div. 57). Bkz. Hamd u senā, Medh ü senā. Midhat “övme” (Eraslan 1999: 523) anlamındadır. Sek. Div. 57 *Körgil mahalnı bolsa yırag korka titreyü / Bu hasta cānıdın okı köp midhat u senā*. “Uzak da olsa bir fırsat bularak, korkar titrer halde bu hasta canından çokça övgüde bulun.”

Mihnet ü belā: Sıkıntı ve bela (BV 205/5; GS 104/1; Sek. Div. 63). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Endūh u mihnet, Gam u mihnet, Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü imgek, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Elem ü belā, Endūh u belā, Meşakkat u belā. Sek. Div. 63 *Tā‘at ‘ibādetin izi hakkıda arturur /*

Körse zemānedin niçe köp mihnet ü belā. Zamanın insanlarından ne kadar çok sıkıntı ve bela görse Allah'a ibadetini o kadar artırır."

Mihnet ü bī-dād: Eziyet ve zulm (FK 189/5). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Endūh u mihnet, Gam u mihnet, Mihnet ü belā, Bī-dād u cefā, Bī-dād u zulm, Cevr ü bī-dād. FK 189/5 *Rahm kıl gerdūn ki bir dil-haste-min makdūr imes / Çikmeki ger mihnet ü bī-dād bu mikdārdur.* "Acı dünya ki ben evvelden takdir olunmuş bir gönül hastası değilim, eziyet ve zulm çekmemin miktarı bu kadardır."

Mihnet ü derd: Keder (BV 16/2; FK 684/17, 689/338). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Endūh u mihnet, Gam u mihnet, Mihnet ü belā, Mihnet ü bī-dād, Mihnet ü derd, Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Derd ü gam u renc, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Derd ü renc, Derd u sūz. BV 16/2 *Yok beden birle köŋüldin maŋa yüz mihnet ü derd.* "Beden ve gönülden bana yüz keder yok."

Mihnet ü derd ü renc: Eziyet (FK 681/52; GS VI2). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Endūh u mihnet, Gam u mihnet, Mihnet ü belā, Mihnet ü bī-dād, Mihnet ü derd; Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Derd ü gam u renc, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Derd ü renc, Mihnet ü derd, Elem ü renc, Endūh u renc. FK 681/52 *Ferāg içre köp mihnet ü derd ü renc / Çikiptür ten-i hak-sārım miniŋ.* "Serin esen rüzgarın içinde benim perişan halim eziyet çekti."

Mihnet ü endūh: Eziyet (FK 89/1). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Endūh u

mihnet, Gam u mihnet, Mihnet ü belā, Mihnet ü bī-dād, Mihnet ü derd, Mihnet ü derd ü renc, Derd ile endūh, Derd u endūh, Endūh u belā, Endūh u gam, Endūh u mātemlık, Endūh u melālet, Endūh u renc, Gam u endūh. FK 89/1 *Çıkku dikdür mihnet ü endūh ile cānım işit.* "Eziyet ile canım çıkacak gibidir, işit."

Mihnet ü gam: Dert (BV 562/9; FK 245/4, 365/7; GS 425/4, 804; NŞ 269/2). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Endūh u mihnet, Gam u mihnet, Mihnet ü belā, Mihnet ü bī-dād, Mihnet ü derd, Mihnet ü derd ü renc, Mihnet ü endūh, Derd ü gam u gussa, Gam gussa, Belā vü gussa, Derd ü belā vü gussa, Derd ü gussa, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü gam u renc, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam ile derd, Gam u belā, Gam u derd, Gam u endīşe, Gam u endūh, Gam u gussa, Gam u küdūret, Gam u melālet, Gam u mihnet, Gam ü renc, Gussa vü gam. BV 562/9 *Sākiyā mihnet ü gam buzdı nevāyī köŋlin.* "Ey saki, dert Nevayi'nin gönlünü bodu."

Mihnet ü renc: Eziyet (Lis. Tayr 1776) Bkz. Mihnet ü renc (Kıpçak), Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Endūh u mihnet, Gam u mihnet, Mihnet ü belā, Mihnet ü bī-dād, Mihnet ü derd, Mihnet ü derd renc, Mihnet ü endūh, Mihnet ü gam, Derd ü gam u renc, Derd ü renc, Elem ü renc, Endūh u renc. Lis. Tayr 1776 *Mihnet ü rencidin anıŋ kan yutup …* "Eziyetinden onun kanını yutup …".

Mihnet ü renc ü elem: Sıkıntı (Lis. Tayr 558). Bkz. Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Endūh u mihnet, Gam u mihnet, Mihnet ü belā, Mihnet ü bī-dād, Mihnet ü derd, Mihnet ü derd renc, Mihnet ü endūh, Mihnet ü gam, Mihnet ü renc, Derd ü gam u renc, Derd ü renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Derd ü elem, Elem ü belā. Lis. Tayr 558 *Mihnet ü renc yüzlendi köp.* "Sıkıntı çoğalmaya yüz tuttu."

Mihr ü ay: Güneş ve ay (Lütfi Div. 20/6). Bkz. Bī-mihr ü terahhum, Māh u mihr/Meh ü mihr, Ay kün, Ay ile kün, Ay u kuyaş, Kuyaş u ay. Lütfi Div. 20/6 *Felek özin köterip künde yerge çalgay idi / Yüzüŋ fürūgını körmese mihr ü ayında.* "Felek, yüzünün parlaklığını güneşte ayda görmeseydi her gün kendini kaldırıp yere çalardı."

Mihr ü māh: Güneş ve ay (FK 27/3; Lütfi Div. 188/2, 446/1; Sek. Div 717). Bkz. Bī-mihr ü terahhum, Māh u mihr/Meh ü mihr, Mihr ü ay, Māh u sāl. Lütfi Div. 188/2 *Yetmes kişiniŋ ilgi çü vaslıŋ itekine / Ol vech ile didim sini mihr ü māh sin.* "İnsan eli sana kavulma eteğine ulaşamaz, o yüzden sana güneş ve ay dedim."

Mihr ü vefā: Sevgi ve bağlılık (BV 73/7, 107/1, 137/4, 227/2, 233/1, 362/1, 435/2, 510/7, 573/3, 614/1; FK 141/4, 200/2, 255/8, 363/2, 558/8, 558/8, 684/22; GS 28/8, 180/1, 210/4, 275/10, 364/7, 464/4, 488/3, 580/8, 784; Lütfi Div. 27/4, 116/1, 118/5, 126/3, 155/4, 205/3, 210/3, 306/3, 313/2, 318/5, 326/2, 329/4, 333/2; NŞ 278/7; Sek. Div. 353). Bkz. Bī-mihr ü terahhum, Māh u mihr/Meh ü mihr, Mihr ü ay, Mihr ü māh, 'Ahd u vefā. Lütfi Div. 27/4 *Ger mihr ü vefā bolmasa yoktur tama'ım köp.* "Sevgi ve bağlılıktan başka açgözlülüğüm yoktur."

Mīl ü igne: İğne (GS 400/4). Mīl "mil, çelik kalem; yollardaki mesafeyi tayin için dikilen nişan" (Kaya 1989: 1106); igne "iğne" (Kaya 1989: 971) anlamlarındadır. GS 400/4 *Berg leylī dur ki mīl ü igne birle kazdı hāl.* "Yaprak gececidir ki iğne ile hal kazdı."

Miŋ iki miŋ: Bin iki bin (GS s. 23/12). Miŋ "bin" sayısıdır. GS s. 23/12 *Ammā halāyık arasıda miŋ iki miŋ beyt artugrak öksürek kim özleri cem' kılıp irdiler be-gāyet meşhūr bolup irdi.* "Ama yaratılmışların arasında bin iki bin beyit eksik fazla ki kendileri toplamışlardı epey meşhur olmuştu."

Miŋ miŋ: Bin bin (BV 249/2). Miŋ miŋ (Uygur), (Karahanlı). BV 249/2 *Bir bir āfāk ilin öltürdi ni bir bir miŋ miŋ.* "Bir bir ufuklar ilini öldürdü ne bir biri, bin bin."

Miŋ miŋ beş yüz: Bin bin beş yüz (BN 184a/12, 310a/14). BN 184a/12 *Şāyed kim miŋ miŋ béş yüz özbek öldi ékin.* "Eğer ki bin bin beş yüz Özbek öldüyse."

Minlik ü sinlik: Benlik ve senlik (Lis. Tayr 3193, 3461, 3474). Lis. Tayr 3474 *Minlik ü sinlik aramızdan kitip …* "Benlik ve senlik aramızdan gidip …".

Mīrzā vü mīrek: Beyler (FK 13/7). Mīrzā "beyzade" (Kaya 1989: 1110); mīrek "küçük bey" (Kaya 1989: 1110) anlamlarındadır. FK 13/7 *N'itip ölmeyin iy nevāyī ki zulm / Kılur barça mīrzā vü mīrek maŋa.* "Ey Nevayi, bütün beyler bana zulmeder, ne edip ölmedim."

Mölçer mölçer: Bölge bölge (Babur. Mesut Şen 333a/10). Babur. Mesut Şen 333a/10 *Taŋlasıga atlanıp mölçer mölçer korgannıŋ gird-ā-girdiniŋ gol ve burangar ve cuvangarga kısmet kılıldı.* "Ertesi sabah bölük bölük kalenin çevresinin ordunun merkezi, sağ ve sol tarafına ayrıldı."

Mū-be-mū: Kıl kıl, en ince ayrıntısına kadar (FK 359/4; GS 520/7, 527/1; Lis. Tayr 322, 3178). Mū-be-mū "kıl kıl, en ince ayrıntısına kadar" (Kaya 1989: 1111) anlamındadır. FK 359/4 *Mū-be-mū aŋlap özüŋni bizge hem kiltürmediŋ.* "En ince ayrıntısına kadar anlayıp kendini bize getirmedin."

Mu'ayyen u mukarrer: Kararlaştırmış (BN 271a/14). Mu'ayyen "kararlaştırılmış, tayin edilmiş" (Kaya 1989: 1111); mukarrer "kararlaştırılan, şüphesiz, sağlam" (Kaya 1989: 1113) anlamlarındadır. BN 271a/14 *Her kaysı yérge tābı' u muti' nöker ve çeker cam'ı mu'ayyen u mukarrerdur.* "Herhangi yere bağlı asker ve hizmetkarın hepsi kararlaştırılmıştır."

Muhārebe vu mukātele: Savaş (BN 315a/2). Muhārebe "harbetme, savaşma; savaş, harb" (Devellioğlu 2005: 668), mukātele "birbirini öldürme, vuruşma" (Devellioğlu 2005: 679) anlamlarındadır. BN 315a/2 *Tā bedendın canı ayrılmagunça bu muhārebe vu mukāteledın ayrılmagay.* "Can bedenden ayrılmadıkça bu savaştan ayrılmaz."

Mukarrer u mu'ayyan: Kararlaştırılmış (BN 229b/1, 271b/12, 289a/7, 291b/7, 315b/6). Bkz. Mu'ayyen u mukarrer. BN 229b/1 *Oşbu maslahatka hindistānnıŋ camī' mu'teber şaharlarıda cam'ı mukarrer u mu'ayyendurlar kim geriyālī dérler.* "Bu maksatta Hindistan'ın bütün itibarlı şehirlerinde hepsi kararlaştırılmıştır ki geriyali derler."

Munça munça: Bu kadar (Şec. Ter. 85a/8). Bkz. Monça monça (Uygur), Munça munça (Kıpçak). Şec. Ter. 85a/8 *Munça munça bilmesek hem başdın ayakgaça sūretini bile turur miz.* "Bu kadarını bilmesek de baştan sonuna kadar ana hatlarıyla biliyoruz."

Mutī' u kul: Hizmetkâr (GS 562/7). Bkz. Kul u dedegi. Mutī' "bağlı, itaat eden" (Kaya 1989: 1116) anlamındadır. GS 562/7 *Nevāyī'yā yana ger yār yüzini körsem / Mutī' u kul bolayın baht-ı nīk-hāhımga.* "Ey Nevayi, yine yar yüzünü görsem güzel isteyen bahtıma hizmetkâr olayım."

Mutī' ü münkād: Boyun eğen (BN 232a/7, 269b/4, 271b/5-6). Bkz. Mutī' u kul. Munkād "tabi, uyan, itaat eden" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 192) anlamındadır. BN 232a/7 *Çapkay talagay mutī' ü münkād étkey.* "At sürüp, yağmalayıp, boyun eğdirecek."

Muztarıb u münfa'il: Kederli (BN 200a/7). Muztarıb "acı çeken, kaygılı" (Türkay 1988: 802); münfa'il "gücenmiş, alınmış" (Türkay 1988: 805) anlamlarındadır. BN 200a/7 *Şāh bégim ve hanım bī-hadd u bī-kıyās muztarıb u munfa'ıl ve sar-afganda vu hacal bolupturlar.* "Şah Beyim ve Hanım sınırsız ve ölçüsüz sıkıntılı, kederli ve mahçup olmuştur."

Mübtehic u mesrūr: Sevinçli (BN 267a/7). Mübtehic "sevinmiş, sevinen" (Devellioğlu 2005: 702); mesrūr "sevinçli, mutlu" (Türkay 1988: 791) anlamındadır. BN 267a/7 *Gün tüş bola a'dā maglūb u makhūr ve ahbāb mübtehic u mesrūr boldılar.* "Gün düştüğünde düşman mağlup oldu, dostlar sevindiler."

Mülk ü diyār: Memleket (BV 415/1, 501/6). Bkz. Diyār u mülk, Māl u mülk, Diyār u yār, Diyār u yārsız. BV 501/6 *Mini 'ışk iyle rüsvā kıldı kim ismes miniŋ sarı / Nesīmī kilse nāgeh 'āfiyet mülk ü diyārıdın.* "Beni aşk öyle bir rüzva etti ki afiyet memleketinden hoş esen rüzgar benden tarafa esmez."

Mülk ü kişver: Ülke (FK 260/3, 689/33; Lis. Tayr 205, 835). Bkz. Diyār u mülk, Māl u mülk, Mülk ü diyār. Kişver "ülke, yurt, iklim" (Kaya 1989: 1042) anlamındadır. FK 260/3 *Mülk ü kişver buzmayın ni bolgusı tūfānga iş.* "Ülke bozmayayım, tufana ne iş olacak."

Mülk ü māl: Mal mülk (Lis. Tayr 2170). Bkz. Diyār u mülk, Māl u mülk, Mülk ü diyār, Mülk ü kişver, Māl cān, Māl ile cāh, Māl u cāh, Māl u cān, Māl u cihāt, Māl ü menāl, Māl u mülk. Lis. Tayr 2170 *Mülk ü māl ança ki dil-hᵛāh olmasun.* "Mal mülk öyle ki gönül arzusu olmasın."

Mü'min ü kāfir: Mümin kafir (Lis. Tayr 1239). Kāfir ü tersā. Mü'min "iman etmiş, Müslüman" (Kaya 1989: 1120) anlamındadır. Lis. Tayr 1239 *Şiddetidin mü'min ü kāfirga rahm.* "Şiddetinden mümine ve kafire merhamet."

Münācāt u du'ā: Allah'a yakarma (Lis. Tayr 1453). Münācāt "Allah'a dua etme, Allah'a dua konulu manzume" (Kaya 1989: 1120); du'ā "dua" (Kaya 1989: 873) anlamlarındadır. Lis. Tayr 1453 *İş aŋa kılmak münācāt u du'ā.* "Onun işi Allah'a yakarmadır."

Mürebbī vu mukavvī: Terbiye edeni ve kuvvetlendiren (BN 170b/8, 171a/8). Mürebbī "terbiye eden" (Karaağaç 2020: 512); mukavvī "kuvvetlendiren" anlamlarındadır. BN 170b/8 *Ahmed hācī bég Mürebbī vu mukavvīsı édi.* "Ahmet Hacı Bey, terbiye edeni ve kuvvetlendireniydi."

Müşk ü 'anber: Güzel koku (FK 249/1; Sek. Div. 722). Bkz. Müşk ü 'anber (Kıpçak), Kāfūr u müşk, 'Anber ü kāfur. Sek. Div. 722 *Köydürdi mini 'ūd bigin müşk ü 'anberi.* "Güzel kokusu beni öd gibi yaktı."

Mütedeyyin u müttaki: Dindar (BN 138a/7). Mütedeyyin "dine bağlı" (Devellioğlu 2005: 763); müttaki "ittika eden, sakınan, çekinen; Allah'tan korkan" (Devellioğlu 2005: 789) anlamlarındadır. BN 138a/7 *Bisyār mütedeyyin ü müttakī ve perhizkār kişi édi.* "Çok dindar ve sofu biriydi."

Mütereddid ü mütevehhim: Tereddüdlü ve kuruntulu (BN 264b/2). Mütereddid "tereddüt eden, kararsız" (Devellioğlu 2005: 786); mütevehhim "kuruntulu, vehimlenen" (Devellioğlu 2005: 780) anlamlarına gelmektedirler. BN 264b/2 *Çerik éli ba'zı haylī mütereddid ü mütevehhim édiler.* "Askerlerin bazıları hayli tereddüdlü ve kuruntuluydular."

Mütereddid ü pür-dagdaga: Kararsız (BN 334a/4). Bkz. Bī-tereddüd ve bī-dagdaga, Dagdaga vu tereddüd, Mütereddid u mütevehhim. BN 334a/4 *Kördüm kim bu*

cihettın halīfa bisyār müterеddid u pür-dagdaga. “Bu yüzden Halife’nin epey kararsız olduğunu gördüm.”

Müttakī vü mütedeyyin: Dindar (BN 177b/10). Bkz. Mütedeyyin ü müttakī. BN 177b/10 *Bisyār mütedeyyin ü müttakī kişi édi.* “Çok dindar biriydi.”

Müyesser u musahhar: Ele geçirme (BN 128a/3, 269a/11, 348b/13). Müyesser “kolaylıkla nasip olan; elde edilen” (Eraslan 1999: 536); musahhar “teshir edilmiş, ele geçirilmiş, hükmü altına girmek” (Eraslan 1999: 534) anlamlarındadır. BN 128a/3 *Rebī‘ül’l-āhir ayınıŋ evāhirida téŋri ta‘ālā fazl u kerem bile kābul ve gazni mülk ü vilāyātı sānī bī-ceng ü cidal müyesser u musahhar kıldı.* “Rebi‘ü’l-ahir ayının son günlerinde Allah’ın lütfuyla Kabul ve Gazni memleketleri ikinci kez savaşsız ele geçirildi.”

Necāset bile kāzūrāt: Pislik (BN 139a/8). Necāset “pislik” (Kaya 1989: 1132); kāzūrāt “pislik” (Devellioğlu 2005: 499) anlamlarındadır. BN 139a/8 *... bu çeşmege necāset bile kāzūrāt salurlar ...* “… bu çeşmeye pislik salarlar …”.

Necāset u kāzūrāt: Pislikler (BN 139a/5-6). Bkz. Nacāsat bile kāzūrāt. BN 139a/5-6 *Kitāblarga bitiptürler kim gaznide bir çeşme bardur kim eger necāset u kāzūrātnı bu çeşmege salsalar şār ol zaman talgak ve tūfān ve yagın ve çapkun bolur.* “Kitaplarda yazarlar ki Gazne’de bir çeşme vardır ki eğer pislikler bu çeşmeye salsalar şehir o zaman dalga, tufan, yağmur, tipi olur.”

Nedāmet u peşīmānlık: Pişmanlık (BN 121b/3-4). Nedamet “pişmanlık” (Kaya 1989: 1132); peşīmānlık “pişmanlık” (Kaya 1989: 1169) anlamlarındadır. BN 121b/3-4 *Hālā oşbu fursatta cehān-gīr mīrzāga hurāsān sarı hayr u hūbluk bile ruhsat bérilse kim taŋlalık günde mūcib-i nedāmet u peşīmānlık bolmagay.* “Hala bu fırsatta Cihangir Mirza’ya Horasan tarafı iyilik ve güzellikle izin verilse ki ertesi günde pişmanlık sebebi sebebi olmayacak.”

Nakd u cins: Mal mülk (BN 269a/8, 307a/8, 351a/4). Bkz. Cıns u nakd. BN 307a/8 *Yūnus ‘alī bile hācagi asadga buyuruldı kim nakd u cins ve kul u dedegini algandın soŋ ‘abdu’r-rahīm şagavulga tapşuruldı kim ihtiyat bile sahlagay.* “Yunus Ali ile Hacagi Asad’a buyruldu ki mal mülk ve kul köleyi aldıktan sonra Abdurrahim Şagavul’a ulaştırıldı ki ihtiyatla saklasın.”

Nakkāre vü ‘ālem: Davul ve alem (BN 334a/12, 334a/13). Bkz. ‘Ālem u nakkāre, ‘Ālem ve tug ve nakkāre. BN 334a/12 *Mén nakkāre vü ‘ālem bile atlangaç tuşluk tuşıdın zor kéltürgeyler.* “Ben davul ve alem ile atlanınca denklik denginden zor getirirler.”

Nakş u nigār: Nakış (Lis. Tayr 636). Bkz. Hatt u nakş. Nigār “resim, süs; mec. sevgili” (Karaağaç 2020: 541) anlamındadır. Lis. Tayr 636 *Hinduyī zāhir kılıp nakş u nigār / Eyledi köp bū’l-‘acablıg āşikār.* “Hintliyi nakışla ortaya çıkarıp açıkça şaşılacak duruma getirdi.”

Nāle vü efgān: Feryat (FK 286/7, 480/7; GS 129/6, 432/1, 809; Lis. Tayr 2461, 3305; NŞ 275/7). Bkz. Āh u nāle, Efgān ile nāle, Feryād u nāle, Figān u nāle. FK 286/7 *Sürūd ‘īş u kām ehlige bolmış / Nevāyī nāle vü efgānda mahsus.* “Neşe zevk ehline, Nevayi’ye feryat mahsus olmuş.”

Nāle vü feryād: Feryat (BV 468/2, 627/7; GS 122/1, 369/9, 837; Lis. Tayr 2461, 2867; Lütfi Div. 47/5, 131/3, 308/5; NŞ 577/9). Bkz. Āh u nāle, Efgān ile nāle, Feryād u nāle, Figān u nāle, Nāle vü efgān, Nāle vü feryād (Harezm). Lütfi Div. 47/5 *Yalguz imes lutfī kim ol gül üçün / Nāle vü feryād kılur şad hezār.* “O gül için yüz bin feryat eden Lutfi yalnız değildir.”

Nāle vü feryād u vāy: Feryat (Sek. Div. 555). Bkz. Āh u nāle, Efgān ile nāle, Feryād u nāle, Figān u nāle, Nāle vü efgān, Nāle vü feryād, Āh ile feryād, Āh u feryād, Dād u feryād, Efgān u feryād, Feryād ü āh, Feryād u çıg, Feryād u efgān, Feryād u figān, Feryād u nāle, Feryād u şīven, Feryād u vāveylā, Figān u feryād, Āh u vāy, Ay vāy, Figān u vāy. Sek. Div. 555 *Koptı her bir gūşede miŋ nāle vü feryād u vāy.* “Her köşede binlerce feryat koptu.”

Nāle vü vāy: Feryat (NŞ 576/6) Bkz. Āh u nāle, Efgān ile nāle, Feryād u nāle, Figān u nāle, Nāle vü efgān, Nāle vü feryād, Nāle vü figān, Āh u vāy, Ay vāy, Figān u vāy, Nāle vü feryād u vāy. NŞ 576/6 *Siniŋ visāliŋ üçün deyr içinde nāle vü vāy.* “Senin kavuşman için manastırda feryat.”

Nāle vü zār: Feryat (BV 410/1). Bkz. Āh u nāle, Efgān ile nāle, Feryād u nāle, Figān u nāle, Nāle vü efgān, Nāle vü feryād, Nāle vü figān, Āh u vāy, Ay vāy, Figān u vāy, Nāle vü feryād u vāy, Nāle vü vāy, ‘Āciz ü zār u zebūn, Figān u zār, Hār u

zār. BV 410/1 *Hecriŋde kan u gussadur içmek yimeklerim / ‘İşret sürūdı nāle vü zār iylemeklerim.* “Ayrılığında yeme içmelerim kan ve sıkıntı; feryat etmelerim eğlence neşesidir.

Nām u bī-neng: Ünlü ünsüz (NŞ 184/5). Nām “ad, ün, lakap” (Türkay 1988: 810); Neŋ “ayıp, utanç; ün, şöhret” (Türkay 1988: 814) anlamlarındadır. NŞ 184/5 *Her kişi nām u bī-neng olsa kirsün deyr ara.* “Ünlü ünsüz herker insanlık alemine girsin.”

Nām u nişān: İz eser; ad san (BV 198/5, 606/6, 606/6, 746/6, 746/6; FK 42/7, 285/4, 285/4, 363/8, 499/6, 652/3, 673/9; GS 185/6, 607/2; Lütfi Div. 165/5, 364/3; NŞ 86/6, 176/6; Sek. Div. 584). Bkz. Nām u nişān (Karahanlı). Sek. Div. 584 *Mini bir niçe kün mundag zemāne köydürür bolsa / Cihānda tapmagay hergiz kişi nām u nişān.* “Eğer zemane beni bir nice gün bu şekilde yandırır olsa kişi cihanda asla adımı sanımı bulamayacak.”

Nām u neŋ: İz eser; ad san (BV 53/3, 338/8, 470/7). Bkz. Nām u bī-neng, Nām u nişān. BV 338/8 *Hem yigitlik hem bahār eyyāmını tut mugtenem / Bāde vü sākī üçün kılmakka terk-i nām u neŋ.* “Baki ve saki için adını sanını terk etmeye hem gençlik hem bahar günlerini ganimet olarak tut.”

Na‘re vü vā-veylā: Feryat (FK 688/18). Bkz. Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāveylā vü efgān. Na‘re “nara, yüksek sesle bağırma” (Türkay 1988: 811) anlamındadır. FK 688/18 *Vaslını her niçe kim tuttum ümīd / Bolmadı na‘re vü vā-veylādın.* “Kavuşmanı nasıl ki ümit ettim feryattan olmadı.”

Nav nav/ Nāv nāv: Boş boş (FK 486/2; NŞ 510/1). Nav “boş, içi boş” (Kaya 1989: 1130) anlamındadır. FK 486/2 *Her okuŋnıŋ zahmıdın kan aksa taŋ yok nav nav.* “Senin her okunun yarasından kan aksa boş boş şaşılacak bir şey yok.”

Nāz cilve: Naz cilve (NŞ 84/6). Bkz. İstignā vü nāz, ‘İşve vü nāz, Kibr ü nāz. NŞ 84/6 *Çü nāz cilvesini ser dik kılur biliŋiz.* “Çünkü naz cilvesini baş gibi yapar biliniz.”

Nāz u cilve: Naz cilve (NŞ 313/5). Bkz. İstignā vü nāz, ‘İşve vü nāz, Kibr ü nāz, Nāz cilve. NŞ 313/5 *Közide yüz gamze bolsa memlū kadiga miŋ nāz u cilve mülsāk.* “Gözünde yüz gamze dolu olsa kadıya bin naz ve cilve ilişik.”

Nāz u girişme: Naz cilve (Lütfi Div. 188/1). Bkz. İstignā vü nāz, ‘İşve vü nāz, Kibr ü nāz, Nāz cilve, Nāz u cilve. Lütfi Div. 188/1 *Nāz u girişme kişveride pādişāh sin.* “Naz ve cilve ülkesinde padişahsın.”

Nāz u istignā: Naz ve cilve (FK 114/2, 238/5, 261/6, 270/5, 282/4; GS 198/1; Lis. Tayr 759, 1001, 2536). Bkz. İstignā vü nāz, ‘İşve vü nāz, Kibr ü nāz, Nāz cilve, Nāz u cilve, Nāz u girişme, İstignā vü nāz, Kibr ü istignā. FK 114/2 *Sabr u huşum az u anıŋ nāz u istignāsı çoh.* “Benim sabrım aklım az, onun nazı cilvesi çok.”

Nāz u ‘işve: Naz ve cilve (BV 251/1, 317/1). Bkz. İstignā vü nāz, ‘İşve vü nāz, Kibr ü nāz, Nāz cilve, Nāz u cilve, Nāz u girişme, Nāz u istignā. ‘İşve “cilve, naz” (Türkay 1988: 747) anlamındadır. BV 251/1 *Çü nāz u ‘işve bile bezmdin çıkar ser-hoş.* “Çünkü naz ve cilveyle meclisten sarhoş çıkar.”

Nāz şīve: Naz işve (FK 362/1). Bkz. İstignā vü nāz, ‘İşve vü nāz, Kibr ü nāz, Nāz cilve, Nāz u cilve, Nāz u girişme, Nāz u istignā, Nāz u ‘işve. Şīve “naz, eda, meslek, iş” (Kaya 1989: 1244) anlamındadır. FK 362/1 *İy ki hüsn ehliga nāz şive ta‘līm iyledіŋ.* “Ey güzellik ehline naz cilve talimi yaptın”

Nāz u şīve: Naz işve (GS 233/4; Lütfi Div. 284/1, 363/7). Bkz. İstignā vü nāz, ‘İşve vü nāz, Kibr ü nāz, Nāz cilve, Nāz u cilve, Nāz u girişme, Nāz u istignā, Nāz u ‘işve, Nāz şive. Lütfi Div. 284/1 *İy cemāl u hüsn ü nāz u şiveler birle gānī.* “Ey iyilik, güzellik, naz ve işve ile zengin (sevgili)!”.

Nāz u niyāz: Naz niyaz (FK 226/4). Bkz. İstignā vü nāz, ‘İşve vü nāz, Kibr ü nāz, Nāz cilve, Nāz u cilve, Nāz u girişme, Nāz u istignā, Nāz u ‘işve, Nāz şīve, Nāz u şive, ‘Acz u niyāz, Niyāz u nāz (Kıpçak). FK 226/4 *Defterī yazıp atın koymak bolur nāz u niyāz.* “Naz niyaz defteri yazıp adını koymak olur.”

Nedīm ü nedem: Pişman (Sek. Div. 200). Nedīm “nedim, meclis arkadaşı, dost” (Eraslan 1999: 539); nedem “pişman olma, pişmanlık” (Eraslan 1999: 539) anlamındadır. Sek. Div. 200 *İtā‘at içre kim öpmese āsitānın anıŋ / Cemī‘-i ‘ömri içinde irür nedīm ü nedem.* “Onun eşiğini itaatle öpmeyen kimse bütün ömrü boyunca pişman olacak demektir.”

Nefes nefes: (GS 104/1, 211/5; NŞ 336/4, 339/3). Nefes "nefes, soluk" (Eraslan 1999: 539) anlamındadır. GS 104/1 *Nefes nefes koyuban mey tola tola kadeh iç.* "Nefes nefes koyup kadehe içki doldurarak iç."

Neŋ u nām: İz eser; ad san (BN 218a/8; BV 470/7; FK 181/3, 657/3; GS 88/5; Lis. Tayr 1039; NŞ 184/5, 422/6, 611/4). Bkz. Nām u nişān, Nām u neŋ. FK 657/3 *Bolsa irdi şemme-i pervāyi neŋ ü nāmdın.* "Ad sandan korkuyu bir kere koklayacak olsa."

Nefs ü hevā: Nefis, istek (Lis. Tayr 736). Bkz. Nefs havā (Karahanlı), Nefs ü havā (Harezm), Nefs ve hevā (Harezm), Āb u hevā/ havā, Hevā vü heves, Hevā/havā vü su, Kām u hevā. Lis. Tayr 736 *İnzivā irmes irür nefs ü hevā.* "İnziva değil, istektir."

Nehb u yagma: Yağma (GS 683/98). Nehb "yağma, çapul" (Devellioğlu 2005: 819) anlamlarındadır. GS 683/98 *Bu mülk ehli ol ilge zār u esīr / Bolup nehb u yagma kalīl ü kesir.* "Bu ülke ehli o ile esir ve zayıf düştü, az çok yağma oldu."

Neşāt u 'ayş: Neşe eğlence (GS 515/3; Sek. Div. 232). Bkz. 'Ayş u neşāt/'Îş ü neşāt, Kām u neşāt, 'Ayş u fısk, 'Ayş u 'işret/'Îş ü 'işret /'Iyş u 'işret, 'Ayş u 'işret ü şādī, 'Ayş u rāhat, 'Ayş u sürūr, 'Ayş u tarab/'Îş u tarab, 'İşret u 'ayş, 'Iyş u 'işret, 'Îş u kām. Sek. Div. 232 *Ni bolgay ger neşāt u 'ayş şād u hoş küle kilseŋ.* "Neşe ve eğlence, mutluluk ve hoşluk ile gülerek gelsen ne olur?".

Neşāt u zevk: Keyif (BV 119/4, 660/41). Bkz. 'Ayş u neşāt/'Îş ü neşāt, Kām u neşāt, Neşāt u 'ayş. Zevk "zevk" (Türkay 1988: 921) anlamındadır. BV 119/4 *Sikrip ü oynap neşāt u zevk iter izhār sayd.* "Sekip oynayarak keyifle açıkça avlanır."

Neşv ü nemā: Büyüyüp gelişmek (Sek. Div. 328). Neşv "büyüme, hayat bulma" (Eraslan 1999: 540); nemā "artma, çoğalma" (Eraslan 1999: 539) anlamlarındadır. Sek. Div. 328 *Bulıtı katrelerindin tamar çü āb-ı hayāt / Tapar anıŋ yümnidin nebāt neşv ü nemā.* "Bulutunun damlalarından hayat suyu damlar ve bereketinden nebat yetişir."

Nevbet nevbet: Sıra sıra (BN 331a/13, 372b/12). Nevbet "nöbet, sıra" (Türkay 1988: 815) anlamındadır. BN 331a/13 *Nevbet nevbet boldı yégirme béş yégirme altı günge tarttı.* "Sıra sıra oldu, yirmi beş yirmi altı güne çekti."

Nifāk u nikār: Ara bozuculuk ve kin (BV 223/5). Bkz. Küdūrat u nıkār, Küdūrat ve nikār, Nikār u küdūrat. Nifāk "iki yüzlülük, ara bozukluğu" (Türkay 1988: 817) anlamındadır. BV 223/5 *Yüz karn 'ālem ehli ara iylemek neşāt / Bir dem alar nifāk u nikārıga arzımas.* "Yüz asır alem ehli arasında neşelenenler bir an onlar ara bozuculuk ve kine layık değil."

Nigār u zīb: Süs (GS 653/5). Bkz. Nakş u nigār, Hüsn ü zīb. GS 653/5 *Serv ü gül meftūnı bolma kim nigār u zīb üçün.* "Süs için servi ve gülün düşkünü olma."

Nihān u āşkārā: Gizli açık (GS 5/1, 370/2). Bkz. Āşikār u nihān, Fāş u nihān. GS 370/2 *Nihān u āşkārā min saŋa yar.* "Gizli ve açığım ben sana yar."

Nikār u küdüret: Kin ve keder (BN 184a/1). Bkz. Küdūrat u nıkār, Küdūrat ve nıkār. BN 184a/1 *Egerçi burunrak nikār u küdüretları bar édi.* "Daha önceleri kin ve kederleri vardı."

N'it- n'it-: Ne etti (Lütfi Div. 351/7). Lütfi Div. 351/7 *Bilmen ki tapuguŋda ni yazdım ni yaŋıldım / Ger bolsa kīne genc siverim nitti nitti ni boldı.* "Sevgilim, eğer kin hazineyse huzurunda ne yanlış yaptım ne yanıldım."

Niyāz u 'acz: Acizlik (FK 260/1, 270/5; GS 31/2, 65/9, 189/1). Bkz. 'Acz u niyāz, Nāz u niyāz. FK 260/1 *Cüz niyāz u 'acz ni bolgay min-i hayranga iş.* "Acizlik ben hayrana ne iştir?"

Noksān u kemāl: Eksik ve tamam (Lis. Tayr 2642). Noksān "noksan, eksik" (Eraslan 1999: 542); kemāl "kemal, olgun olma; noksan ve eksik olmama" (Eraslan 1999: 493) anlamlarındadır. Lis. Tayr 2642 *Lāzım oldı munda noksān u kemāl.* "Bunda eksik ve tamam lazım oldu."

Nokta nokta: Nokta (FK 24/2). Bkz. Nokta nokta (Harezm). FK 24/2 *Yagın eserleridir nokta nokta ahger ara.* "Ateş arasında nokta nokta yağmur izleridir."

Nöker süder: Askerler ve yardımcılar (BN 156b/7, 156b/9, 172b/5, 202b/13). Nöker "kul, köle" (Devellioğlu 2005: 844); süder "yardımcılar" anlamlarındadır. BN 156b/9 *Ménıŋ kaşımda köpregi anıŋ nöker süderi édi.* "Benim karşımda çoğunluğu asker ve yardımcıydı."

Nöker ü süder: Askerler ve yardımcılar (BN 125b/13, 127b/7, 200a/14). Bkz. Nöker süder. BN 125b/13 BN 125b/13 *Bolgan nöker ü süderi talatıp aldurup aymaklar bile oşbu yurtta kullukga keldiler.* "Olan yardımcı ve askeri yağmalattırıp kabileleriyle bu yurda hizmete geldiler."

Nūr u tāb: Işık (Lis. Tayr 190). Bkz. Āb u tāb, Bīāb u tāb. Nūr "nur, ışık, aydınlık, parlaklık" (Eraslan 1999: 543) anlamındadır. Lis. Tayr 190 *Almasun islām üyidin nūr u tāb.* "İslam evinden ışığı almasın."

Nūr u zulmet: Aydınlık ve karanlık (FK 5/9; Lis. Tayr 1109, 3172). Bkz. Nūr u tāb, Nūr u zulmet (Harezm). Lis. Tayr 3172 *Nūr u zulmetler hicābı her taraf.* "Her taraf aydınlık ve karanlık örtüsüdür."

Nūş-ā-nūş: İçe içe, tekrar tekrar içerek (FK 108/2; GS 223/6; NŞ 243/3). Bkz. Nūşanūş (Kıpçak). Nūş-ā-nūş "içe içe, tekrar tekrar içerek" (Kaya 1989: 1143) anlamındadır. GS 223/6 *Gayr-ı nūş-ā-nūş ezel sākīsidin kilmes hitāb.* "Tekrar tekrar içmekten başka ezel sakisinden söz gelmez."

Nücūm u ahter: Yıldızlar (GS 611/6). Nücūm "yıldızlar" (Kaya 1989: 1143); ahter "yıldız" (Kaya 1989: 743) anlamlarındadır. GS 611/6 *Jāleler yüzinde andak kim nücūm u ahteri.* "Çiğler yüzünde öyle ki yıldızları."

Oglan uşak/uşag: Çoluk çocuk (BN 261a/7, 293b/12; Şec. Ter. 68b/16; Şec. Ter. 74b/8). Oglan "oğlan, oğul; evlat, çocuk" (Ölmez 2020: 412); uşak/uşag "ufak, küçük; küçük çocuk" (Ölmez 2020: 448) anlamlarıdnadır. Şec. Ter. 68b/16 *Emdi üçüŋiz üç yurtda turuŋ her kaçan oglan uşakıŋız köp bolsa ol yérlerni yurt kılıp olturuŋ tédi.* "Şimdi üçünüz üç yurtta yaşayın, çoluk çocuğunuz çok olduğu zaman bu yerleri yurt edenin, dedi."

Oglan ve kız: Evlat (BN 201b/7). Bkz. Oglan uşak/uşag, Ogul kız (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). BN 201b/7 *Çün arada bir nav' urukluk bar édi*

ménıŋ tokkan hālam hūb nigār hanımdın oglanları ve kızları bar édi. "Çünkü arada bir çeşit akrabalık vardı, benim halamdan doğan evlatları vardı."

Ogul kız: Oğul kız, evlat (BN 166a/11, 169b/1, 169b/2, 169b/11). Bkz. Oglan ve kız, Ogul kız (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). BN 166a/11 *Atasınıŋ zamānıda ok nakl kıldı andın ogul kız kalmadı.* "Atasının zamanında göçtü, evladı kalmadı."

Ogul bile kız: Evlat (NŞ 218/7). Bkz. Oglan ve kız, Ogul kız. NŞ 218/7 *Ki deyr pīriga arzır bu nev' ogul bile kız.* "Ki manastır pirine bu tür evlat layıktır."

Ogul ve kız: Oğul kız, evlat (BN 171a/12; Şec. Ter. 65a/2-3). Bkz. Oglan ve kız, Ogul kız, Ogul bile kız. Şec. Ter. 65a/2-3 *Sipās u sitāyiş ol égege kim anıŋ héç evveli ve āhiri yok ve yurtınıŋ zevāli yok [ve meŋzeşi ve teŋdeşi yok turur] ve atası ve anası yok ve hātūnı ve ogulı ve kızı ve kéŋeşe turgan kişisi yok turur.* "Başlangıcı ve bitişi, yurdunun sonu, eşi benzeri, babası anası, hanımı, oğlu kızı ve danıştığı kimsesi olmayan Tanrı'ya övgü ve şükür olsun."

Ok ya: Ok yay (Sek. Div. 303, 388, 566). Bkz. Ok ya (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). Sek. Div. 303 *Felekniŋ kāmeti iglip bolur sehmindin ikki kat / Turup uruş makāmında eliŋe alsaŋ ok yanı.* "Eğer savaş makamında eline ok yay alıp dursan senin korkundan feleğin boyu iki kat olur."

Ok u ya/Ok u yay: Ok ve yay (BV 362/5; FK 284/6; GS 210/5, 259/3, 557/2, 679/2; BV 654/4). Bkz. Ok ya. FK 284/6 *Ni taŋ karakçıga ok u ya birle ihtisās.* "Hırsızın ok yay ile uzmanlığında şaşılacak ne var?".

Okluk yaylık: Oklu yaylı (BN 199a/14). Ok ya ikilemesinin -lık yapım eki almış biçimidir. BN 199a/14 *Muhammed huseyn mīrzā olturgan bāgçanıŋ rahnesıda yéti sékiz okluk yaylık kişi turuptur.* "Muhammet Hüseyin Mirza'nın oturduğu bahçenin gediğinde yedi sekiz oklu yaylı kişi duruyordu."

On on: On on (BN 209a/10). BN 209a/10 *Tamām on on éllig éllig bitip bitip on ulugı ve éllig ulugı ta'yīn étip édim.* "Tamam on on ve elli elli yazarak on büyüğü ve elli büyüğü tayin etmiştim."

On béş on altı miŋ: On beş on altı (BN 267a/10, 370a/3). BN 267a/10 *Özge her yérde ölgenlerni bu ma'rekeda on béş on altı miŋ tahmīn kılur édük.* "Başka her yerde ölenleri bu savaşta on beş on altı bin sanıyorduk."

On altı on yeti: On altı on yedi (BN 206a/4). BN 206a/4 *Korgannı bu 'āşık muhammed on altı on yéti gün sahladı.* "Aşık Muhammet kaleyi on altı on yedi gün korudu."

On bir on iki: On bir on iki (BN 131b/4). BN 131b/4 *On bir on iki lafz bile kābul vilāyetide telaffuz kılurlar.* "Kabil ilinde on bir on iki söz ile konuşurlar."

On iki on üç: On iki on üç (BN 139a/12-13, 182a/6). BN 139a/12-13 *Kābuldın on iki on üç yıgaç ve gaznīdin yéti sékiz yol bolgay sékiz kénttür.* "Kabil'den on iki on üç yıgaç ve Gazne'den yedi sekiz yol olur."

On on béş: On on beş (BN 193b/6, 193b/13, 206b/8, 234a/5-6, 262a/7-8, 301a/10, 301b/3, 336b/10, 342a/4, 374a/6). BN 193b/6 *Mén édim on on béş içki bile.* "On on beş içki ile bendim."

On on iki: On on iki (BN 143a/6, 150b/7, 236a/5, 260b/8). BN 143a/6 *Bu kulan kuyrugıdın dégen ot çıkıp kemālige yétip gül kılıp dāna baglar.* "Bu kulan kuyruğundan diyen ot çıkıp olgunlaşıp, gül olup tohum verir."

On tört on béş: On dört on beş (BN 196b/12, 287b/12). BN 196b/12 Türkmen hazārasınıŋ on tört on béş ser-keşi ve rah-zen uluglarıdın élikke tüşüp édi. "Türkmen hazaralarının on dört on beş asisi ve haydutu yakalanmıştı."

On üç on tört: On üç on dört (BN 286a/12). BN 286a/12 *Nāzüklugıdındur kim lamgānāttın kābulga kim on üç on dört yıgaç bolgay kéltürgünçe ba'zı nārenclar harāb bolur.* "Nazikliğindendir ki Lamganat'tan Kabil'e on üç on dört ağaç vardır – getirildiğinde bazı narenciyeler harap olur."

Ot u muz: Ateş buz (GS 207/4). Bkz. Kar u muz. Ot "ateş" (Türkay 1988: 822) anlamındadır. GS 207/4 *Niçe ki köyüp irür ot u muz kibi kış u yaz.* "Nasıl ki kış ve ya ateş ve buz gibi yanıp erir."

Ot u su: Ateş ve su (GS 377/5, 558/5; Lis. Tayr 154; NŞ 647/7). Bkz. Ot suv (Uygur), Ot suv (Karahanlı), Ot u muz, Aş ve su, Hevā/havā vü su. GS 377/5 *Āh u eşkidin irür ot u su içre ʻāşık.* "Aşık, ah ve göz yaşından ateş ve su içindedir."

Ot şuʻle: Alev (NŞ 626/3). Bkz. Ot u muz, Ot u su. Şuʻle "alev" (Kaya 1989: 1246) anlamındadır. NŞ 626/3 *Bolmagay irdi közüm otlug yüzüŋ körgen zamān / ʻIşkıŋ otı şuʻlesi köŋlümde peydā kāşkī.* "Alevli yüzünü gördüğüm zaman aşkın alevi gönlümde ortaya çıkmasaydı ne olurdu."

Ot yalın: Ateş (FK 532/1). Bkz. Ot yalın (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), Ot u muz, Ot u su, Ot şuʻle. FK 532/1 *Ot yalın dik sin kaçan çapsaŋ semend-i berk-rev / Bir ʻalem ol otka başıŋ üstide gül-gūn yalav.* "Ateş gibisin ne zaman şimşek gibi giden çevik atı sürsen bir alem o ateşe başının üstünde gül rengi parlaklık olur."

Otag ve çadır: Çadır (BN 212a/13-14). Otag "otağ, çadır; oda" (Ölmez 2020: 419); çadır "çadır" (Şen 1993: Dizin/157) anlamlarındadır. BN 212a/13-14 *... her kimniŋ otagıda ve çadırıda her cins olcadın bisyār édi.* "… her kimin çadırında her cins nesneden çoktu."

Otlaş otlaş: Kat kat (FK 158/3). Otlaş "az az; taraf; yan; mertebe" (Kaya 1989: 1152) anlamlarındadır. FK 158/3 *Gam u derd zindānı içre köŋülge / Tüşüp otlaş otlaş giriftārlıglar.* "Gam ve dert zindanı içinde gönle kat kat derde yakalanmak düştü."

Otuz iki otuz üç: Otuz iki otuz üç (BN 136a/2). BN 136a/2 *Otuz iki otuz üç navʻ gayr-ı mükerrer lāle çıktı.* "Otuz iki otuz üç çeşit aynı olmayan lale çıktı."

Otuz kırk: Otuz kırk (BN 159a/9, 173b/4, 208a/12, 255a/7, 256b/3, 286a/3-4, 301b/5, 341b/14, 373a/14; Şec. Ter. 99b/6). Bkz. Otuz kırk (Harezm). BN 173b/4 *Otuz kırk batman küç bile né atıp tahtadın ötkerür édi.* "Otuz kırk batman güç üç ne atsa tahtadan geçirirdi."

Otuz otuz béş: Otuz otuz beş (BN 373b/5-6). BN 373b/5-6 *Otuz otuz béş atlık bile kalın yayakka çapıp yahşı kaçurdı.* "Otuz otuz beş atlı ile kalabalık piyadelerle çarpışıpi (onları) iyi kaçırdı."

Oynay oynay: Oynayarak (BV 136/6, 143/1, 166/3; GS 72/4, 220/4, 323/4; NŞ 532/4). Oyna- "oynamak; kumar oynamak; tehlikeye atmak" (Türkay 1988: 823) gibi anlamlarda kullanılmaktadır. BV 136/6 *Oynay oynay tökse ol ay kanım imes taŋ.* "O ay kanımı oynayarak dökse şaşılmaz."

Öçli ve kanlı: Kanlı bıçaklı (Şec. Ter. 96a/14). Öçli "garez besleyen, hain, kin tutan" (Ölmez 2020: 419); kanlı "kanlı" (Ölmez 2020: 384) anlamlarındadır. Şec. Ter. 96a/14 *Oguz éli biribiri birlen öçli ve kanlı boldılar.* "Oğuz halkı birbiriyle kanlı bıçaklı oldular."

Ölük ve tirik: Canlı cansız (Şec. Ter. 93b/3). Bkz. Ölüg tirig (Uygur), (Harezm). Şec. Ter. 93b/3 *Barça begler keneştiler takı hānnıŋ ölük ve tirik bolgan mālınıŋ barçasını aldılar.* "Bütün beyler birbirlerine danıştılar, istişare ettiler ve hanın canlı cansız mallarının hepsini aldılar."

Ölüp ölüp: Ölüp ölüp (FK 823). Öl- "ölmek" fiilidir. FK 823 *Min-i haste ölüp ölüp tirildim.* "Hasta ben ölüp ölüp dirildim."

'Ömr ü merg: Hayat ve ölüm (Lis. Tayr 70). 'Ömr "ömür, hayat" (Türkay 1988: 825); merg "ölüm" (Türkay 1988: 791) anlamlarındadır. Lis. Tayr 70 *Vasl u hicrin 'ömr ü merg eylep lakab.* "Kavuşma ve ayrılıkla hayat ve ölüm lakap taktı.

Öp- kuç-: Öpüp kucaklamak (Lütfi Div. 106/5). Bkz. Öp- kuç- (Harezm), (Kıpçak). Lütfi Div. 106/5 *Min bir körerge muŋlık u tāli'lık ol nikāb / Sürter yüzin yüzüŋge vü hoş hoş öper kuçar.* "Ben (yüzünü) bir kere görmek için dertliyim. O yüz örtüsü talihli, yüzünü senin yüzüne sürter ve güzelce öpüp kucaklar."

Ösrük ü dīvāne: Sarhoş ve deli (NŞ 638/9). Bkz. Mest ü ösrük, 'Ākil ü dīvāne, 'Āşık u dīvāne, Bī-dil ü dīvāne, Dīvāne vü mest, Dīvāne vü 'ākil, Dīvāne vü rüsvā, 'Āşık u şeydā, 'Āşüfte vü şeydā, Bī-hod u şeydā, Dīvāne vü şeydā, Dīvāne vü şeydālıg. NŞ 638/9 *Nevāyī terk-i 'ışk ittim dişe bütmeŋ ki bütmesler / Kişi her söz işitse ösrük ü dīvāne dagı.* "Nevayi, aşkı terk ettim dese de inanmayın çünkü sahoş ve deliden söz işitenler inanmazlar."

Öte öte: Geçerek (GS 150/3). Öt- "geçmek, gitmek" (Türkay 1988: 826) anlamındadır. GS 150/3 *Firāk igneleridin öte öte tişilip tür.* "Ayrılık iğnelerinden geçerek deşilmiştir."

Ötkere ötkere: Geçirerek (BN 163a/9, 217a/13). Ötker- "geçirmek" (Türkay 1988: 827) anlamındadır. BN 163a/9 *... ba'zı mahalda iki cébedin ötkere ötkere atıpturlar.* "… bazı yerde iki zırhdan geçirerek atmışlardır."

Ötküçi kétküçi: Geçici gidici (BN 218a/14). Bkz. Öte öte, Kil- ü kit-. BN 218a/14 *Ötküçi kétküçi ölüklerniŋ üstidin 'ubūr u murūr kılurlar édi.* "Geçici ve gidici ölülerinin üstünden geçerlerdi."

Öz ü yat: Kendi ve yabancı (FK 689/372). Öz "kendi" (Kaya 1989: 1160); yat "yabancı" (Kaya 1989: 1325) anlamlarındadır. FK 689/372 *Öz ü yat nīş-i melāmet urdı.* "Kendi ve yabancı rezillik iğnesi vurdu."

Pā vü ser: Ayak baş (Lütfi Div. 31/4). Bkz. Dest ü pā. Ser "baş, kafa" (Karaağaç 2020: 550) anlamındadır. Lütfi Div. 31/4 *Zülfi sevdāsı kimiŋ başına tüşti bir kéçe / Ol perīşān boldı vü tapmadı pā vü serni hīç.* "Saçının sevdası bir gece kimin başına düştüyse o perişan oldu, ayağını başını hiç bulamadı."

Pāk-ā-pāk: Tertemiz (NŞ 468/7). NŞ 468/7 *Dime pāk-ā-pāk kiç mindin nevāyī nige kim / Pāklikdin bolmagay kiçmek siniŋ dik pākdın.* "Deme tertemiz geç benden Nevayi öyle ki senin gibi temizin temizliğinden geçmek olmaz."

Pāk ü ak: Temiz, ak pak (Lis. Tayr 3001). Pāk "temiz, pak, saf, halis" (Karaağaç 2020: 533); ak "beyaz, ak" (Karaağaç 2020: 337) anlamlarındadır. Lis. Tayr 3001 *Şeyhka irdi mehāsin pāk ü ak.* "Şeyhe iyilikler ak pak geldi."

Pāk u bī-gış: Saf (NŞ 180/7). Bkz. Pāk ü ak. Bī-gış "saf, karışıksız" (Kaya 1989: 801) anlamındadır. NŞ 180/7 *Ger nevāyī jendesin şāh aldı taŋ yok çünki 'ışk / Pāk u bī-gışdur gedānıŋ kisvetin sultān kiyer.* "Eğer Nevayi'nin eskisini şah alsa şaşılacak bir şey yok çünkü aşk saftır, fakirin elbisesini sultan giyer."

Pāk ü tāhir: Temiz (Lis. Tayr 3202). Bkz. Pāk ü ak, Pāk u bī-gış. Tāhir "temiz" (Devellioğlu 2005: 1019) anlamındadır. Lis. Tayr 3202 *Pāk ü tāhir-sin şeref bustānıdın.* "Şeref bostanından temizsin."

Pāra pāra/Pāre pāre: Parça parça (BN 127b/14-128a/1, 151b/14, 201b/4, 238b/13, 255b/9, 306b/8, 331b/6; BV 39/4, 148/4, 190/1, 387/2, 392/3, 395/5, 438/2, 526/1, 532/3, 608/7; FK 251/1, 281/3, 314/3, 343/2, 343/7, 398/4, 747; GS 272/2; Lis. Tayr 3087; Lütfi Div. 534; NŞ 119/4, 149/7, 266/8, 489/5, 554/3, 640/2, 657/17, 657/77; Sek. Div. 510, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516; Şec. Ter. 91b/4, 93b/9). Bkz. Pāra pāra/Pāre pāre (Harezm), Pāre pāre (Karahanlı), (Kıpçak). Sek. Div. 510 *Körüp gül tig yüzüŋ cān pāre pāre.* "Gül gibi yüzünü görünce can parça parça oldu."

Pārça pārça: Parça parça, ufak ufak (BN 232a/9, 232a/9, 273a/13, 335b/4-5, 343b/11). Pārça "ufak, parça" (Kaya 1989: 1164) anlamındadır. BN 232a/9 *Yana pārça pārça yerlerde argavānī güller açılıptur.* "Yine ufak ufak yerlerde kırmızı renkli güller açılmıştır."

Past past: (BN 141a/14, 141b/9, 273b/4). Past "alçak, aşağı" (Eraslan 1999: 554) anlamındadır. BN 273b/4 *Bu taglar past past ve duruşt ve taşlık ve cengellik taglardur.* "Bu dağlar alçak, sert, taşlık ve çalı ve otlarla kaplı dağlardır."

Pāyān u had: Sınır uç (Lis. Tayr 3252). Bkz. Bī-hadd ü pāyān, Hadd ü pāyān, 'Add u hadd, Hadd ü 'add, Hadd ü hudūd. Lis. Tayr 3252 *Lutf u ihsānıŋa yok pāyān u had.* "İyiliğine sınır yok."

Pend ü nasīhat: Öğüt (GS s. 19/21). Bkz. Pend ü nasīhat (Karahanlı), Pend u nasīhat (Harezm), (Kıpçak). GS s. 19/21 *Yüz tümen pend ü nasīhatlar bile / Māni' bolgaylar alarga her zamān.* "Binlerce nasihatle onlara her zaman engel olacaklar."

Per ü bāl: Kanat (BV 371/4; FK 495/3; GS 122/7, 162/2, 506/1; Lis. Tayr 790, 855, 1601, 3096; NŞ 244/5). Bkz. Bāl ü per. BV 371/4 *Özge yan kılsa hevā sıngan per ü bālini yul.* "Başka tarafa istese kırılan kanadını yol."

Per ü bālī: Kanat (Lütfi Div. 313/3; NŞ 11/5). Bkz. Per ü bāl. Lütfi Div. 313/3 *Ay vāy ki yoktur maŋa kuş tig per ü bālī.* "Eyvah ki benim kuş gibi kanatlarım yoktur."

Pergāle pergāle: Parça parça (BV 525/3; FK 154/2; GS 451/1, 569/1). Pergāle "parça, yama, pay" (Türkay 1988: 829) anlamındadır. BV 525/3 *İtiŋ allında bagrımnı üzüp pergāle pergāle.* "Bağrımı kesip huzurunda parça parça edin."

Pergend pergend/Perkend perkend: Darmadağın (BV 116/1, 123/3; FK 127/3, 227/1; GS 230/3, 375/6, 502/4; NŞ 657/55). Pergend/perkend "dağınık; azar azar" (Türkay 1988: 829) anlamlarındadır. BV 116/1 *Kılay anı tişlep pergend pergend.* "Onu dişleyip darmadağın eder."

Perhāş u heycā: Savaş (BV 660/20). Perhāş "kavga, savaş" (Türkay 1988: 830); heycā "savaş" (Türkay 1988: 727) anlamlarındadır. BV 660/20 *Rüstem-āyīn sāz itip perhāş u heycā āletin.* "Savaş aletiyle Rüstem usulünde saz etti."

Perī vü hūr: Peri ve huri (FK 563/4; GS 652/6; Lis. Tayr 3239; NŞ 43/1, 260/3). Bkz. Hūr u perī. FK 563/4 *Perī vü hūr ol ayga karābet olmışlar.* "Peri ve huri o aya akraba olmuşlar."

Pey-ā-pey: Azar azar (BV 51/3, 407/4; FK 593/1, 680/9; GS 569/5, 714; NŞ 573/2; BN 149b/11, 310b/9, 330a/6, 332a/1). Pey-ā-pey "birbiri ardınca, azar azar" (Türkay 1988: 831) anlamındadır. FK 593/1 *Niçe kamçı tüşüptür ol kad-i sīmīn-beden üzre / Pey-ā-pey sa'ika tüşken kibi serv ü semen üzre.* "Servi ve yasemin üzerine de azar azar yıldırım düşer gibi gümüş beden üzerine kamçı düşer."

Peydā vü nihān: Açık ve gizli (BV 606/3, 746/3; FK 133/7; GS s. 6/16, 582/4, 680/7; Lis. Tayr 1245, 2458; NŞ 354/7). Bkz. Āşikār u nihān, Fāş u nihān, Nihān u āşkārā. Peydā "açıkta, ortada, hazır" (Türkay 1988: 831) anlamındadır. BV 606/3 *Turfe ot irdi ki peydā vü nihānım örtedi.* "Tuhaf ottur ki açığımı gizlimi yaktı."

Peydā vü pinhān: Açık ve gizli (BV 658/22; Lis. Tayr 654; NŞ 378/2). Bkz. Peydā vü nihān. Pinhān "gizli" (Türkay 1988: 832) anlamındadır. Lis. Tayr 654 *Ol durur köŋlümde hem cānımda hem / Közde hem peydā vü pinhānımda hem.* "Gönlümde, canımda, gözümde, açığımda gizlimde odur."

Pey-der-pey: Ardı sıra (FK 625/3; BN 227b/14, 307b/12, 373b/9). Pey-der-pey "yavaş yavaş, birbirinin ardı sıra" (Kaya 1989: 1169) anlamındadır. FK 625/3 *Tiger çu gūyga çevgānı zahmı per-der-pey.* "Çünkü ucu sivri değneği yarası topa ardı sıra değer."

Peyker ü kadd: Yüz ve boy (BV 36/2). Bkz. 'Ārız u kadd, Hadd u kadd, Kadd ü ruhsār, Kadd u yüz, Kadd ü zülf, Kadd ü endām, Kadd u hadd, Kadd u hadd u hatt, Kadd u 'izār. Peyker "yüz" (Türkay 1988: 832) anlamındadır. BV 36/2 *Peyker ü kaddiŋa vālih min kim.* "Yüzüne ve boyuna şaşkınım."

Peymān ü 'ahd: Yemin (FK 687/25). Bkz. 'Ahd u peymān, 'Ahd u şart, 'Ahd u vefā. FK 687/25 *Yār çun iylep sefer peymān ü 'ahdin sındurur.* "Çünkü yar sefer edip yeminini kırdırır."

Pīç pīç: Büklüm büklüm (Lis. Tayr 1750). Bkz. Pīç pīç (Kıpçak). Lis. Tayr 1750 *Bu cihetdindür işimde pīç pīç.* "Bu yüzdendir işimde büklüm büklüm."

Pīç ile tāb: Büklüm büklüm (FK 688/101; NŞ 351/5). Bkz. Pīç pīç, Āb u tāb, Bīāb u tāb, Nūr u tāb. FK 688/101 *Ten ara sünbüli dik pīç ile tāb.* "Ten arasında sümbül gibi büklüm büklüm."

Pīç ü ham: Büklüm büklüm (FK 211/2, 211/6, 289/7, 469/2, 565/1; GS 156/7, 214/3, 473/2). Bkz. Pīç pīç, Pīç ile tāb. Ham "eğri, bükülmüş" (Kaya 1989: 927) anlamındadır. FK 211/2 *Yok irse bolmas ança pīç ü ham tüz.* "Yoksa öyle büklüm büklüm düz olmaz."

Pīç u tāb: Büklüm büklüm (BV 188/2, 263/2, 369/2, 395/3, 435/1, 489/5, 489/5, 564/2; FK 43/6, 163/1, 370/1, 441/1, 540/1, 609/2; GS 21/3, 243/4, 386/5, 550/1; Lis. Tayr 1221; NŞ 61/2, 293/1, 378/5). Bkz. Pīç pīç, Āb u tāb, Bīāb u tāb, Nūr u tāb, Pīç ile tāb, Pīç u ham. BV 188/2 *Ki ilge rişte-i cān barça pīç u tābdadur.* "Çünkü ele can ipliğinin hepsi büklüm büklümdür."

Pīç ü tāblıg: Kıvrımlı (BV 9/1; GS 145/7; NŞ 414/2). Bkz. Pīç pīç, Pīç ile tāb, Pīç u ham, Pīç u tāb. BV 9/1 *İçde pīç ile tāblıg nālemni aŋla nāl aŋa.* "İçte kıvrımlı iniltimi anla inle ona."

Pinhān u āşkār: Gizli ve açık (BV 185/7). Bkz. Peydā vü pinhān, Āşikār u nihān, Nihān u āşkārā. BV 185/7 *Pinhān u āşkār nevāyīdin olmagı / Gāhī cefā kılıp yana gāhī uyaladur.* "Gizli ve açığın Nevayi'den olması, gah eziyet edip gah utanır."

Pīşkeş tartıg: Hediye (BN 204b/3-4). Pīşkeş "hediye, pişkeş" (Karaağaç 2020: 536); Tartık/tartıg "pişkeş, hediye, armağan" (Türkay 1988: 877) anlamlarındadır. BN 204b/3-4 *... i'timād kılıp yasatıp başıga otaga sançıp pīşkeş tartık alıp çıkarda ...* "… güvenip, düzeltip, başına otağa vurup hediye alıp çıktığında …".

Rāh rāh: Yol yol (Lütfi Div. 236/5; NŞ 108/3). Rāh "yol" (Karaağaç 2020: 536) anlamındadır. Lütfi Div. 236/5 *Ay köŋülniŋhanı közge kirme bir dem rāh rāh.* "Ey gönül hanı! Bir an yol yol göze girme."

Rāh u resm: Tavır, tarz (BN 132a/6, 145b/1, 272a/14, 345a/4-5). Bkz. Rāh rāh. Resm "adet, usul, tavır, davranış" (Karaağaç 2020: 539) anlamındadır. BN 132a/6 *Giyāhlar özgeçe ve yıgaçlar özgeçe ve vuhūş özgeçe ve tuyūr özgeçe ve él ü ulusnıŋ rāh u resmı özgeçe hayratī boldı.* "Otlar başkaca, ağaçlar başkaca, vahşiler başkaca, kuşlar başkaca, halkın tavrı başkaca hayrete değer oldu."

Rāh u reviş: Yol, tarz (BN 172a/3, 226b/14-227a/1, 303b/8). Bkz. Rāh rāh, Rāh u resm. Reviş "gidiş, tarz, üslup" (Ölmez 2020: 424) anlamındadır. BN 172a/3 *Av ve kuşnıŋ rāh u revişını yahşı bilür üçün sultān huseyn mīrzā ekser bu işlerni aŋa rücū' kılur édi.* "Av ve kuşun yolunu iyi bildiğini Sultan Hüseyin Mirza çoğunlukla işlerini ona döndürürdü."

Raht u metā': Eşya (BN 144a/9-10). Raht "at takımı, yol levazımı, mücevherli eğer takımı, süslü elbise; değer, servet" (Eraslan 1999: 557); metā' "mal, sermaye" (Karaağaç 2020: 502) anlamlarındadır. BN 144a/9-10 *Çūn 'ahd u şart bile kélip édi tamām kişi kara ve raht u metā'ı bile sālim u selāmet ata agası sarı ruhsat bérildi.* "Çünkü söz ve şart ile gelmişti, tamam kişi sürü, eşya ile emin baba ve ağabeyi tarafından ruhsat verildi."

Rāy u hisāb: Fikir ve hesap (BN 205a/2). Rāy "rey, fikir" (Karaağaç 2020: 538); hisāb "hesap, aritmetik" (Karaağaç 2020: 433) anlamlarındadır. *Zu'n-nūn argun egerçi merdāne kişi érdi velī hasīs u māl-dost ve rāy u hisābdın yırakrak ve gölrek ü*

télberek kişi édi. “Zu’n-nun Argun mert biriydi ancak cimri, mal dostu, fikir ve hesaptan uzak, aptal ve delice biriydi.”

Rāy u rāca: (Babur. Mesut Şen 269b/10, 270b/6, 272a/8, 292a/4). Rāy u hısâb. Rāy “raca, Hint hükümdarı anlamına da sahiptir (Develliоğlu 2005: 879). Babur. Mesut Şen 269b/10 *Munıŋ ganīmleri hem rāy u racalar édi.* “Bunun ganimetleri Hint hükümdarlarıydı.”

Rāy u tedbīr: Usul (BN 226b/13, 349b/9). Bkz. Rāy u hisāb, Rāy u tedbīr (Harezm), (Kıpçak). BN 226b/13 *Bu hindistān éli ‘ale’l-husūs afgānlar hūş u hıreddın yırak ve rāy u tedbīrdın kırak éller bolur émiş.* “Bu Hindistan ili alelhusus Afganlar akıldan uzak ve terbirden kenar iller olurmuş.”

Renc ü ‘anā: Zahmet (FK 247/4, 284/1; GS 42/5, 70/3, 285/1; NŞ 3/5). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Ranc u alam. ‘Anā “zahmet, meşakkat” (Kaya 1989: 753) anlamındadır. FK 247/4 *Maŋa hūn-ābe-i renc ü ‘anā bes.* “Bana zahmetin sulu kanı yeter.”

Renc ü belā: Sıkıntı ve bela (Sek. Div. 422). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Renc ü ‘anā, Belā vü mihnet, Belā vü mihnet ü gam, Belā fitne, Belā vü derd, Belā vü fitne, Belā vü gussa, Belā vü imgek, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Elem ü belā, Endūh u belā, Meşakkat u belā, Mihnet ü belā. Sek. Div. 422 *Belī bu renc ü belānı min ihtiyār ittim.* “Bu sıkıntı ve belayı kendim seçtim.”

Renc ü derd: Sıkıntı dert (BV 152/1; GS 683/65). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Gam u renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Renc ü ‘anā, Renc ü belā, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Derd ü mihnet Āh u derd, Belā vü derd, Derd ile endūh, Derd ü āh, Derd ü belā, Derd ü belā vü gussa, Derd ü dāg, Derd ü elem, Derd ü endūh, Derd ü figān, Derd ü gam, Derd ü gam u gussa, Derd ü gussa, Derd ü melāl, Mihnet ü derd, Derd u sūz. GS 683/65 *Velī körmese behre cüz’ renc ü derd.* “Ancak sıkıntının bir parçasını görmesin.”

Renc ü elem: Sıkıntı (FK 175/5; BN 329b/14). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Gam u renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Renc ü ‘anā, Renc ü belā, Renc ü derd, Derd ü elem, Elem ü belā. BN 329b/14 *Ay alar kim hınd kişveridin / Bardıŋız aŋlap özge ranc u alam.* “Ey onlar ki Hind ülkesinden sıkıntıyı anlayıp vardınız.”

Renc ü gam: Sıkıntı ve gam (Sek. Div. 595). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Gam u renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Renc ü ‘anā, Renc ü belā, Renc ü derd, Renc ü elem, Derd ü gam u gussa, Gam gussa, Gam u endūh, Gam u gussa, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Endīşe vü gam, Endūh u gam, Gam ile derd, Gam u belā, Gam u derd, Gam u endīşe, Gam u endūh, Gam u küdūret, Gam u melālet, Gam u mihnet, Gussa vü gam, Mihnet ü gam. Sek. Div. 595 *Gam yigil ey sekkākī çün evvelde kassām-ı ezel / ‘Ayş özgelerge vü saŋa renc ü gam ni in‘ām eyledi.* “Ey Sekkaki, gam çek, çünkü ezel Kassam’ı başkalarını yeme içme sana ise sıkıntı gamı nimet ihsan etti.”

Renc ü ıztırāb: Acı (GS 708). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Gam u renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Renc ü ‘anā, Renc ü belā, Renc ü derd, Renc ü elem, Renc ü gam, Iztırāb u ıztırār. GS 708 *Ki bolgusı sebeb renc ü ıztırābı anıŋ.* “Çünkü onun acısının sebebi olacak.”

Renc ü melāl: Sıkıntı (FK 210/6) Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Gam u renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Renc ü ‘anā, Renc ü belā, Renc ü derd, Renc ü elem, Renc ü gam, Renc ü ıztırāb, Derd ü melāl, Endūh u melāl. FK 210/6 *Kim beliyyet çāhınıŋ renc ü melālin körge-biz.* “Ki felaket çukurunun sıkıntısını göreceğiz.”

Renc ü meşakkat: Sıkıntı (NŞ 658/53; BN 270a/10). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Gam u renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem,

Renc ü ‘anā, Renc ü belā, Renc ü derd, Renc ü elem, Renc ü gam, Renc ü ıztırāb, Renc ü melāl, ‘Azāb u meşakkat, Meşakkat u belā, Meşakkat u su’ūbet. NŞ 658/53 *‘Ālemi fāni üçün renc ü meşakkat çikmeŋ.* “Geçici dünya için sıkıntı çekmeyin.”

Renc ü mihen: Sıkıntılar (GS s. 20/13). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Gam u renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Renc ü ‘anā, Renc ü belā, Renc ü derd, Renc ü elem, Renc ü gam, Renc ü ıztırāb, Renc ü melāl, Renc ü meşakkat. Mihen “eziyetler, sıkıntılar” (Kaya 1989: 1104) anlamındadır. GS s. 20/13 *Her kayda tiken renc ü mihen bolsa kirek.* “Her nerede diken (olsa) sıkıntı olsa gerek.”

Renc ü mihnet: Sıkıntı (BV 63/7; FK 498/6; GS 609/1; NŞ 80/3). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Gam u renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Renc ü ‘anā, Renc ü belā, Renc ü derd, Renc ü elem, Renc ü gam, Renc ü ıztırāb, Renc ü melāl, Renc ü meşakkat, Renc ü mihen, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Endūh u mihnet, Gam u mihnet, Mihnet ü belā, Mihnet ü bī-dād, Mihnet ü derd, Mihnet ü endūh, Mihnet ü gam. BV 63/7 *Renc ü mihnet derdi çıkkaylar başımdan tolgaşıp.* “Sıkıntı derdi başımdan dolaşım gidecek.”

Renc ü mihnet ü mātem: Sıkıntı, keder (Sek. Div. 221). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Gam u renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Renc ü ‘anā, Renc ü belā, Renc ü derd, Renc ü elem, Renc ü gam, Renc ü ıztırāb, Renc ü melāl, Renc ü meşakkat, Renc ü mihen, Renc ü mihnet, Belā vü mihnet ü gam, Bī-mihnet ü gam, Derd ü gam u mihnet, Derd ü mihnet, Derd ü mihnet ü gam, Belā vü mihnet, Derd ü mihnet, Endūh u mihnet, Gam u mihnet, Mihnet ü belā, Mihnet ü bī-dād, Mihnet ü derd, Mihnet ü endūh, Mihnet ü gam, Endūh u mātem. Sek. Div. 221 *Üleş düşmeniŋe renc ü mihnet ü mātem.* “Kederini sıkıntını düşmanlarınla paylaş.”

Renc ü ta‘ab: Zahmet (BV 46/6, 213/3, 258/9; FK 48/7, 685/37; GS s. 6/6, 745). Bkz. Derd ü gam u renc, Derd ü renc ü mihnet, Derd ü renc ü mihnet kaygu, Derd ü renc, Gam u renc, Mihnet ü derd renc, Elem ü renc, Endūh u renc, Mihnet ü renc, Mihnet ü renc ü elem, Renc ü ‘anā, Renc ü belā, Renc ü derd, Renc ü elem, Renc ü gam, Renc ü ıztırāb, Renc ü melāl, Renc ü meşakkat, Renc ü mihen, Renc ü mihnet, Renc ü mihnet ü mātem. Ta‘ab “yorgunluk, zahmet, eziyet” (Türkay 1988: 869) anlamındadır. FK 48/7 *Nige kim anda nasīb olmadı cüz renc ü ta‘ab.* “Ne ki zahmet başka bir şey nasip olmadı.”

Reng reng: Renk renk (BV 199/2; GS 58/7). Reng “renk” sözcüğüdür. BV 199/2 *Teemmül it körüben reng reng güllerini.* “Renk renk güllerini görüp derin derin düşün.”

Reng ü bū/Reng ü būy: Renk ve koku (BV 510/7, 522/2; FK 644/3; GS 527/6; Sek. Div. 10; Sek. Div. 331). Bkz. Reng reng. Būy/bū “koku” (Eraslan 1999: 420) anlamındadır. Sek. Div. 10 *Kemāl-i hüsn ü reng ü bū fünūn içre seni kördüm.* “Güzellik, renk ve koku mükemmelliğinde ve fenler içinde seni gördüm.”

Renge renge: Rengarenk (BN 136a/1). Bkz. Reng reng, Reng ü bū/Reng ü būy. BN 136a/1 *Bu dāmanada renge renge pür-envā‘ lāleler bolur.* “Bu dağ eteğinde rengarenk çeşit çeşit laler olur.”

Resm ü rāy: Usul (BV 107/1). Bkz. Rāy u hisāb, Rāy u tadbīr. BV 107/1 *Ki kıldı mihr ü vefā resm ü rāyını mensūh.* “Çünkü sevgi ve bağlılık usulünü hükümsüz bıraktı.”

Revzen revzen: Delik deşik (FK 424/1; GS 14/3; NŞ 432/4). Revzen “pencere” (Kaya 1989: 1181) anlamındadır. FK 424/1 *Boldı revzen revzen ol kātil hadengidin tenim.* Tenim, o katil oktan elik deşik oldu.”

Rind ü pārsā: Kalender dindar (GS 295/7). Rind “dünya işlerini hor gören kimse, kalender” (Kaya 1989: 1182); pārsā “sofu, dine bağlı olan” (Kaya 1989: 1164) anlamlarındadır. GS 295/7 *Mey iç ki halk günāhın yumakka ebr-i kerem / Yagar mahalde imes rind ü pārsā melhūz.* “Şarap içki ki kerem bulutu halkın günahını yıkamak için kalender dindar demeden yağar.”

Rīşe rīşe: Püskül püskül (BN 285b/8). Rīşa "saçak, püskül" (Türkay 1988: 839) anlamındadır anlamındadır. BN 285b/8 *Velī nārgīlnıŋ postı rīşe rīşe boladur.* "Ancak Hindistan cevizinin postu püskül püsküldür."

Rīv u reng: Hile (BN 187b/6; BV 391/6). Bkz. Reng reng, Reng ü bū/Reng ü būy, Renge renge. Rīv "düzen, hile" (Türkay 1988: 839) anlamındadır anlamındadır. BN 187b/6 *Velī sipāhīlık rīv ü rengidin yırak ve merdānelık cidal u cengidin kırak édiler.* "Ancak askerlik hilesinden uzak ve erkeklik savaşının kenardaydılar."

Rīz rīz: Gizli ses, ahenk (GS 577/2; NŞ 201/5, 202/6, 655/8). Rīz "gizli ses" (Devellioğlu 2005: 896) anlamındadır. NŞ 201/5 *Bīm irür kim şişe-i gerdūnnı kılgay rīz rīz.* "Dünya şişesini güzli sesle korkutur."

Rū-be-rū/Rū-be-rūy: Yüz yüze (BN 149b/6, 189a/4, 208b/12, 210a/10, 210a/11, 234a/10, 253b/13, 253b/14, 254a/1, 259a/5, 266b/13, 270a/9, 362b/5, 366a/14, 370a/11, 370a/12, 370b/5, 373a/9; BV 253/3, 511/6; FK 57/3, 186/2, 539/2; GS 468/2, 529/3; NŞ 77/7, 515/3, 688; Lütfi Div. 287/7) Rū-be-rū "yüz yüze" (Devellioğlu 2005: 896) anlamındadır. Lütfi Div. 287/7 *Agzına rū-be-rūy kılur lutfī kāmını.* "Lutfi (sevgilinin) ağzına isteğini yüz yüze söyler."

Rū-ber-rū: Yüz yüze (FK 420/3). Bkz. Rū-be-rū/Rū-be-rūy. FK 420/3 *Cemāliŋ közgüsi çun ilge rū-ber-rū bolur her dem.* "Güzelliğinin aynası her an elle yüz yüzedir."

Ruh u 'ārız: Yanak (Lütfi Div. 7/3). Bkz. 'Ārız u hāl. Ruh "yanak" (Karaağaç 2020: 540) anlamındadır. Lütfi Div. 7/3 *Çün mini öltürür bu kün ol ruh u 'ārız ārzūsı.* "Çünkü o yanağın arzusu beni öldürür."

Rūh u nefs: Ruh (FK 169/5). Rūh "can, nefes, sevgili" (Kaya 1989: 1184); nefs "ruh, can, hayat, kendi, asıl, cevher" (Kaya 1989: 1132) anlamlarındadır. FK 169/5 *'Işk köŋlümge tüşüp nā-būd boldı rūh u nefs.* "Aşk gönlüme düşünce ruhum yok oldu."

Rūh u revān: Ruh (BV 131/1, 131/7, 131/7, 279/2, 287/2, 287/2, 515/5; FK 175/5; GS 680/1, 681/7). Bkz. Rūh u nefs. Revān "yürüyen, giden, akan, ruh" (Kaya 1989: 1181) anlamlarındadır. FK 175/5 *Çun uyur renc ü elem rūh u revānımdın kiter.* "Çünkü sıkıntı uyur, ruhumdan gider."

Ruhsār u kadd: Yanak ve boy (NŞ 408/2). Bkz. Hatt u ruhsār, Kadd ü ruhsār, Kāmet ü ruhsār, ‘Ārız u kadd, Hadd u kadd, Kadd ü ruhsār, Kadd u yüz, Kadd ü zülf, Kadd ü endām, Kadd u hadd, Kadd u hadd u hatt, Kadd u ‘izār, Peyker ü kadd. NŞ 408/2 *Bāg ara ruhsār u kaddiŋ cilvesin tā kördiler.* “Bağ arasında yanağının ve boyunun cilvesini gördüler.”

Ruhsār u yüz: Yüz (Lütfi Div. 255/4). Bkz. Hatt u ruhsār, Kadd ü ruhsār. Kāmet ü ruhsār, Ruhsār u kadd, Cemāl u yüz, Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz. Lütfi Div. 255/4 *Ruhsār u yüzüŋ devletide hasta köŋüldin / Boldı gam-ı eyyām kem el-minnetü li’llāh.* “Senin yüzünün talihi sayesinde hasta gönlümde günlerin üzüntüsü azaldı el-minnetü li’llah”.

Ruhsāre vü zülf: Yanak ve saç (Lütfi Div. 346/3; Sek. Div. 577). Bkz Hāl ü zülf, Kadd ü zülf. Ruhsāre “yanak, yüz” (Eraslan 1999: 560) anlamındadır. Sek. Div. 577 *Birgüsi garīb başımnı yilge / Ruhsāre vü zülfüŋ hevāsı.* “Yanağını ve saçınının isteği garip başımı yele verdi.”

Rüsūm u kā’ide: Usul (BN 237b/7). Rüsūm “usuller” (Eraslan 1999: 560); kā’ide “kaide, kural; esas, temel” (Karaağaç 2020: 383) anlamlarındadır. BN 237b/7 *Taŋlası dīvān olturganda rüsūm u kā’ide bile kélip mīrzā han yébergen pīşkeşlerni tarttı.* “Ertesi gün divanda oturduğunda usulüyle gelip Mirza Han gönderdiği armağanlarını tartı.”

Rūy u mūy: Yüz ve saç (Sek. Div. 299). Rūy “yüz” (Eraslan 1999: 560); mūy “kıl, saç teli” (Eraslan 1999: 534) anlamlarındadır. Sek. Div. 299 *Kün ü tün rūy u mūydın okıban* ... “Gece gündüz yüzünden ve saçından … okuyarak.”

Sa‘ādet baht u devlet: Baht (Lütfi Div. 302/1). Bkz. Baht u sa‘ādet, Devlet ü Baht u sa‘ādet, İkbāl ü sa‘ādet, Baht u devlet, Baht u ikbāl, Baht u tāli’, Devlet ü cāh, Devlet ü ikbāl, Devlet ü ni‘met. Lütfi Div. 302/1 *Saŋa kulluk bile taptım sa‘ādet baht u devletni.* “Bahtını sana kulluk yapmakta buldum.”

Sābit ü seyyār: Sabit ve gezen (BV 255/6, 595/7; FK 628/8; GS 476/4, 570/8; Lis. Tayr 2961; NŞ 409/6, 641/5). Sābit “yerinde duran, hareketsiz, sabit” (Türkay 1988: 841); seyyār “gezegen, gezici” (Türkay 1988: 852) anlamlarındadır. BV 255/6 *İy felek katlim irür sābit ü seyyārga iş.* “Ey felek, sabite ve gezene iş katlimdir.”

Sābit ü seyyāre: Sabit ve gezen (BV 431/2; FK 152/3). Bkz. Sābit ü seyyār. Seyyāre "gezegen" (Türkay 1988: 852) anlamındadır. BV 431/2 *Dūd-ı āhımdın kararmış sābit ü seyyāre hem.* "Ahımın dumanından sabit ve gezen her şey kararmış."

Sabr u 'akl: Sabır ve akıl (BV 361/5). Bkz. 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u sabr, 'Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u 'akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, 'Akl u cān, Akl u cān u köŋül, 'Akl u dāniş, 'Akl u dīn, 'Akl u fehm, 'Akl u firāset, 'Akl u havās, 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u takvī, 'Akl u hiss, 'Akl u hikmet, 'Akl u idrāk, 'Akl u īmān, 'Akl u köŋül, 'Akl u takvā, Havās u 'akl, Hıred ü 'akl, Hūş u 'akl, Hūş u 'akl u fehm ü hiss. BV 361/5 *Otka saldıŋ sabr u 'akl u cān u köŋlüm barçasın.* "Sabrımın aklımın, canımın gönlümün hepsini ateşe saldın."

Sabr u ārām: Karar (BV 312/1; FK 289/3; NŞ 486/1). Bkz. 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u sabr, 'Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u 'akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u 'akl, Ārām u sebāt, Ārām u seyr, Cünbiş ü ārām. BV 312/1 *Sabr u ārāmım kılıp berbād tugyan itti sevk.* "Kararımı berbat edip coşkunluk sevk etti."

Sabr u hıred: Sabır ve akıl (NŞ 346/2). Bkz. 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u sabr, 'Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u 'akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u 'akl, Sabr u ārām, 'Akl u hūş u hıred ü cān, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş u hıred. NŞ 346/2

Sabr u hūş: Sabır ve akıl (BV 658 II/26; FK 114/2, 657/5). Bkz. 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u sabr, 'Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u 'akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u 'akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, 'Akl u hūş, 'Akl u hūş u hıred ü cān, 'Akl u hūş u takvī, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş u 'akl, Hūş u 'akl u fehm ü his, Hūş u hıred. FK 114/2 *Sabr u huşum az u anıŋ nāz u istignāsı çoh.* "Sabır ve aklım az, onun nazı cilvesi çok."

Sabr u hūş u 'akl: Sabır ve akıl (FK 812; Lütfi Div. 460/1). Bkz. 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u sabr, 'Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u 'akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u

‘akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u takvī, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş u ‘akl, Hūş u ‘akl u fehm ü his, Hūş u hırad/hıred, Sabr u hūş, ‘Akl u cān, Akl u cān u köŋül, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u dīn, ‘Akl u fehm, ‘Akl u firāset, ‘Akl u havās, ‘Akl u hiss, ‘Akl u hikmet, ‘Akl u idrāk, ‘Akl u īmān, ‘Akl u köŋül, ‘Akl u takvā, Havās u ‘akl, Hıred ü ‘akl. Lütfi Div. 460/1 *Sabr u hūş u ‘akl u dīn ü dil barı / bardı vü kaldı du‘āçı yalguzun.* “Sabır ve akıl, din ve gönül hepsi gitti ve sadece duacı kaldı.”

Sabr u karār: Sabır ve karar (BV 152/4, 250/5; FK 689/357; GS 513/7, 627/7; Lis. Tayr 1065, 2594; Lütfi Div. 246/9). Bkz. ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u sabr, ‘Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u ‘akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u ‘akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, Sabr u hūş, Sabr u hūş u ‘akl, Karār u hāb, Karār u sükûn, Sabr karār (Harezm), (Kıpçak). Lütfi Div. 246/9 *Sabr u karār kalmadı cān-ı figārda.* “Yaralı gönülde sabır ve karar kalmadı.”

Sabr u karār u hūş: Sabır ve akıl (BV 323/3). Bkz. ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u sabr, ‘Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u ‘akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u ‘akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, Sabr u hūş, Sabr u hūş u ‘akl, Sabr u karār, Karār u hāb, Karār u sükûn, ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u takvī, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş u ‘akl, Hūş u ‘akl u fehm ü hiss, Hūş u hıred. BV 323/3 *Sabr u karār u hūşnı almaglıgıŋ nidür.* “Sabrımı aklımı alman nedir?”.

Sabr u sebāt: Sabırlı (Lütfi Div. 29/5). Bkz. ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u sabr, ‘Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u ‘akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u ‘akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, Sabr u hūş, Sabr u hūş u ‘akl, Sabr u karār, Sabr u karār u hūş, Ārām u sebāt. Lütfi Div. 29/5 *Köŋülni körmes idim bī-karār sevdādın / Közüŋde bolsa idi ger karār-ı sabr u sebāt.* “Gözün sabırlı olmakta kararlı olsaydı gönlü sevda konusunda kararsız görmezdim.”

Sabr u selāmet: Sabır ve selamet (GS 679/2). Bkz. ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u sabr, ‘Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u ‘akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u ‘akl, Sabr u ārām, Sabr

u hıred, Sabr u hūş, Sabr u hūş u ‘akl, Sabr u karār, Sabr u karār u hūş, Sabr u sebāt. Selāmet “güvenlik, eminlik, korkudan uzak olma; iyi sonuç, kurtulmuşluk” (Türkay 1988: 849) anlamlarındadır. GS 679/2 *Perde-i sabr u selāmet yapıban ay bagrı taş / Yaşurup irdim bagır çākini veh kim kıldı fāş.* “Ey bağrı taş, sabır ve selamet perdesi yaparak göğüs yarasını gizledim, ortaya çıkardı.”

Sabr u sükûn: Sabır ve sükun (FK 588/5). Bkz. ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u sabr, ‘Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u ‘akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u ‘akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, Sabr u hūş, Sabr u hūş u ‘akl, Sabr u karār, Sabr u karār u hūş, Sabr u sebāt, Sabr u selāmet, Karār u sükūn. FK 588/5 *İy müneccim ger ol ay sabr u sükûnum haberin / Dimeseŋ yir koyı hem sābit ü hem seyyāre.* “Ey müneccim, sabır ve sükunumun haberini yer aşağı hem sabite hem gezene deme.”

Sabr u şekīb/Sabr u şikīb: Dayanma, tahammül (GS 53/9; Lis. Tayr 2621, 2826, 2873; BV 141/3, 204/1; FK 153/2, 681/71; GS 682/IX1). Bkz. ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u sabr, ‘Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u ‘akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u ‘akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, Sabr u hūş, Sabr u hūş u ‘akl, Sabr u karār, Sabr u karār u hūş, Sabr u sebāt, Sabr u selāmet, Sabr u sükûn. Şekīb/şikīb “dayanma, katlanma, tahammül” (Türkay 1988: 867) anlamlarındadır. GS 53/9 *Yā nazardın gāyib oldı yok yana sabr u şekīb.* “Ya nazardan kayboldu yine tahammül yok.”

Sabr u tahammül: Tahammül (FK 224/2; Lütfi Div. 183/6; NŞ 438/3). Bkz. ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u sabr, ‘Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u ‘akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u ‘akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, Sabr u hūş, Sabr u hūş u ‘akl, Sabr u karār, Sabr u karār u hūş, Sabr u sebāt, Sabr u selāmet, Sabr u sükûn, Sabr u şekīb/Sabr u şikīb. Tahammül “dayanma, katlanma” (Karaağaç 2020: 572) anlamındadır. Lütfi Div. 183/6 *Bu sabr u tahammül bile bilmen ki ni cān min.* “Bilmem ki bu tahammül ile ben nasıl canım.”

Sabr u tākat: Sabır (FK 689/319; GS 332/7; Lis. Tayr 649; NŞ 384/4, 407/8, 656/42). Bkz. Sabr u tākat (Kıpçak), ‘Akl u hūş u sabr, ‘Akl u sabr, ‘Akl u sabr u hūş,

Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u ‘akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u ‘akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, Sabr u hūş, Sabr u hūş u ‘akl, Sabr u karār, Sabr u karār u hūş, Sabr u sebāt, Sabr u selāmet, Sabr u sükûn, Sabr u şekīb/Sabr u şikīb, Sabr u tahammül. FK 689/319 *Sabr u tākat niçe kim körgüzeyin.* “Sabır nasıl göstereyim.”

Saç ve sakal: Saç ve sakal (BN 145b/12, 232b/14). Bkz. Saç sakal (Karahanlı), (Harezm), Saç u sakal (Karahanlı). BN 145b/12 *Yırak yerlerdin kélip küre ketride saç ve sakal kırkar érmişler.* “Uzak yerlerden geliğ Kure Ketri’de saç sakal tıraş ederlermiş.”

Saçrap saçrap: Sıçrayarak (BN 282a/13). Saçra- “sıçramak” (Atalay 1970: 264) anlamındadır. BN 282a/13 *Balıglarnıŋ köpregi tordın bir karı yokkarrak saçrap saçrap öttiler.* “Balıklarının çoğu balık ağından bir karış yukarıya sıçrayarak gittiler.”

Saf saf: Sıra sıra (Lütfi Div. 72/2, 112/2; NŞ 304/3). Bkz. Saf saf (Kıpçak). Lütfi Div. 72/2 *Közge kaçan ılsun mini öltürgeli gamzeŋ / Saf saf çü tümen ‘āşık-ı müştākı körünür.* “Gamzen beni öldürmek için ne zaman baksın çünkü onun sıra sıra özleyen aşığı görünür.”

Sāf u bī-gışş: Saf (FK 689/422). Bkz. Pāk u bī-gış. sāf “temiz; saf” (Kaya 1989: 1191) anlamındadır. FK 689/422 *Yār tenbel idi sāf u bī-gışş / Zātı hoş hey’eti hoş nüktesi hoş.* “Kendisi hoş, görünüşü hoş, manası hoş, saf yar tembeldi.”

Safha safha: Sayfa sayfa (FK 398/4; GS 576/9). Safha “sayfa; düz yüz; olayın bölümleri” (Kaya 1989: 1192) anlamındadır. FK 398/4 *Sunı andak ki yapkay safha safha berg-i gül tüşkeç.* “Suyu öyle yapar ki sayfa sayfa gül yaprağı düşecek.”

Sāgar u peymāne: Kadeh (FK 302/8, 516/2; GS 76/5, 528/6; NŞ 638/8). Sāgar “kadeh” (Kaya 1989: 1192); peymāne “büyük kadeh” (Kaya 1989: 1170) anlamlarındadır. FK 516/2 *Tüşmekim ayru ni mümkin sāgar u peymānedin.* “Kadehten ayrı düşmem ne mümkün?”.

Sāgar sāgar: Kadeh kadeh (BV 141/1). Bkz. Sāgar u peymāne. BV 141/1 *Bizge sāgar sāgar anıŋ furkatı bezmide zehr.* "Bize onun ayrılık meclisinde kadeh kadeh zehir."

Saglı sollı: Sağlı sollu (Şec. Ter. 99b/11). Saglı "sağlı, sağ tarafta" (Ölmez 2020: 424); sollı "sol tarafta" (Ölmez 2020: 429) Şec. Ter. 99b/11 *Ba'zılarga orun bérdi saglı sollu.* "Bazılarına sağlı sollu makam verdi."

Sahā vü cūd: Cömertlik (Sek. Div. 250, 356). Bkz. Cūd u ihsān, Cūd u kerem, Cūd u sahā, Bezl ü cūd, Kerem ü cūd. Sek. Div. 356 *Gınāga tigdi gedālar sahā vü cūduŋdın.* "Senin cömertliğinden fakirler zenginleşti."

Sāhir ü şūh u füsūnger: Büyücü (Lis. Tayr 2845). Sāhir "büyücü; büyüleyici tesir yapan güzel" (Devellioğlu 2005: 912); şūh "hareketlerinde serbest; neşeli, şen lakrak (kadın)" (Devellioğlu 2005: 1003); füsūnger "sihirbaz, üfürükçü" (Devellioğlu 2005: 272) anlamlarındadır. Lis. Tayr 2845 *Sāhir ü şūh u füsūnger her biri.* "Her biri büyücüdür."

Sahrā vu beyābān: Çöl (BN 230b/12). Bkz. Cangal u sahrā. Beyābān "çöl, kır" (Şen 1993: Dizin/78) anlamındadır. BN 230b/12 *Gücūrnı başçı koşup ordunıŋ utrusıga ser u pā sahrā vu beyābānga yéberildi.* "Gücur'un başı koşup ordunun karşısına baş ayak, şöle gönderildi."

Sākin sākin: Sakin sakin (Lis. Tayr 3482). Sākin "hareketsiz, sakin, uslu" (Türkay 1988: 844) anlamındadır. Lis. Tayr 3482 *Taptı sākin sākin ol tekrārdın.* "O tekrardan sakin sakin buldu."

Sāl u māh: Ay yıl (Lütfi Div. 350/3; NŞ 653/20; Sek. Div. 260). Bkz. Māh u sāl. Lütfi Div. 350/3 *Zülf ü ay yüzüŋ fırākında tümen hasret bile / Āh kim zāyi' kiçürdüm munça sāl u māhnı.* "Saçının ve ay yüzünün ayrılığı yüzünden ah ki bu kadar ay ve yılı on bin hasret ile boşa geçirdim."

Salāh u fasād: İyilik ve kötülük (BN 294b/12). Bkz. Fitne vü fesād. Salāh "düzelme, iyileşme, iyilik, rahatlık; dine bağlılık" (Türkay 1988: 845) anlamlarındadır. BN 294b/12 *Bu kişide ança 'akl u hūş bardur kim alar takrīr kılgandın soŋ salāh u*

fesādıga yétkey ve yahşı yamannı fark étkey. “Bu kişide akıl vardır ki onlar takrir ettikten sonra rahata ve karışıklığa ulaşacak, iyiyi ve kötüyü fark edecek.”

Salātīn u havānīn: Sultanlar ve hanlar (BN 352a/2-3). Bkz. Havānīn u salātīn. BN 352a/2-3 *Camī‘ salatīn u havānīn ve ekābir u ümerā aşdın burun kızıldın akdın karadın rahttın cinsdın saçıklar givürdiler.* “Bütün sultanlar hanlar, beyler büyükler yemekten önce kırmızıdan, aktan, karadan attan eşyadan saçılar sundular.”

Salatīn u havānīn u ümerā: Sultanlar hanlar beyler (BN 354b/13, 355b/2). Bkz. Havānīn u salātīn, Salātīn u havānīn, Ekābir u umāra. BN 354b/13 *... bu nevāhīdagı salatīn u havānīn u ümerāga fermān bolsa ...* “… bu nahiyelerdeki sultanlar hanlar beylere ferman olsa …”.

Salātīn ve ümerā ve havānīn: Sultanlar hanlar beyler (BN 370b/2). Bkz. Havānīn u salātīn, Salātīn u havānīn, Ekābir u umarā, Salatīn u havānīn u umāra. BN 370b/2 *Salātīn ve ümerā ve havānīn ıldam barıp ...* “Sultanlar hanlar beyler hareket edip …”.

Sālim u selāmet: Emin (BN 128a/1, 144a/10, 265b/8, 297b/13). Bkz. Sabr u selāmet, Sālim “sağ, sağlam; eksiksiz; korkusuz” (Türkay 1988: 845) anlamındadır. BN 128a/1 *Mukīm müte‘allikları bile sālim u selāmet barıp tibege tüşti.* “Oturanlarla emin şekilde gidip Tibet’e uğradı.”

Sandūk sandūk: Sandık sandık (BN 212a/12-13). Sandūk “sandık” (Kaya 1989: 1198) anlamındadır. BN 212a/12-13 *Her hizāneda sandūk sandūk ve teŋ teŋ rahtlar ve artmak artmak ve kap kap ak tenkeler ...* “Her hazinede sandık sandık ve denk denk eğerler ve denk denk ve kap kap beyaz giysiler …”.

Sap sag: Sapsağ (BN 236b/8). Sag “sağ; sağlam, sağlıklı” (Kaya 1989: 1192) anlamındadır. BN 236b/8 *Dédim kim hīç andak bolmaydur kim mén huşyâr olturup cam-ı çagır irtikāb kılgaylar ve men sap sag turup bir bölek özini mest-şarāb kılgaylar.* “Dedim ki hiç öyle olmayacak, ben uyanık oturup şarap kadehini alacaklra ve ben sapsağ durup bir kısmı şarap sarhoşu olacaklar.”

Sarf u harc: Harcama (BN 271b/9, 345a/11). Sarf "sarf, harcama" (Kaya 1989: 1198); harc "harcama, gider" (Kaya 1989: 930) anlamlarındadır. BN 271b/9 *Buruŋı pād-şāhlarnıŋ hizānelarını sarf u harc kılmaglık kullī 'ayb u 'ārdur.* "Önceki padişahların hazinelerini harcamak tamamen ayıp ve utançtır."

Sarsar u tūfān: Fırtına tufan (FK 294/2, 483/4; NŞ 311/2). Sarsar "şiddetli rüzgār" (Kaya 1989: 1199); tūfān "tufan, Nuh tufanı" (Kaya 1989: 1284) anlamlarındadır. FK 294/2 *Allāh Allāh kim kılıptur sarsar u tūfānnı zabt.* "Allah Allah fırtına ve tufanı zabt etti."

Satıg alıg: Alışveriş (FK 313/6). Satıg "veriş, satış" (Kaya 1989: 1200); alıg "alış" anlamlarındadır. FK 313/6 *'Ömr satıp merg almag anla bu satıg alıg.* "Ömür satıp ölüm almak, anla bu alışverişi."

Sa'y u gūşiş: Çalışıp çabalama (Lis. Tayr 2424). Sa'y "çalışma, çaba" (Kaya 1989: 1201); gūşiş "çalışma, çabalama" (Ölmez 2020: 373) anlamlarındadır. Lis. Tayr 2424 *Sa'y u gūşiş anda köp sūd itmedi.* "Çalışıp çabalama onda çok kâr etmedi."

Sa'y u himmet: Çaba (BN 270a/13). Bkz. Sa'y u gūşiş, Himmet ü cür'et. BN 270a/13 *Belki téŋriniŋ mahz-ı lutf u şafatıdındur ve bu sa'ādetnı özümizniŋ sa'y u himmetidın bilmes biz.* "Belki Tanrı'nın iyiliğinin ta kendisindendir ve bu saadeti kendimizin çabasından bilmeyiz."

Sa'y u ıhtımām: Gayretle çalışma (BN 171a/10, 177a/3, 261a/9). Bkz. Sa'y u gūşiş, Sa'y u himmet, Cidd ü ihimām. BN 171a/10 *Ustād bihzād ve şāh muzaffer tasvirda bégniŋ sa'y u ihtimāmı bile mundak meşhūr u ma'rūf boldılar.* "Üstat Behzat ve Şah Muzaffer beyin gayretle çalışmasıyla böyle meşhur ve bilinir oldular."

Sāyir ü sābit: Gezen ve duran (GS 98/2). Bkz. Sābit ü seyyār, Sābit ü seyyāre. Sāyir "seyreden, yürüyen, dolaşan" (Kaya 1989: 1202) anlamındadır. GS 98/2 *Sāyir ü sābit nisārıŋ kılsa taŋ yok kim bolur / Kiçkurun şāh olsa mihmān kimsege bisyār harc.* "Gezen ve duran saçı saçsa şaşılacak şey yok ki akşam geç vakit şah misafir olsa gider çok olur."

Sebz u hurrem: Taze (BN 245a/12). Sebz "yeşil, yeşil renkli" (Karaağaç 2020: 548); hurrem "taze, körpe, kuru olmayan" (Şen 1993: Dizin/292) anlamlarındadır. BN 245a/12 *Nārenc dırahtları sebz u hurrem nārenclar dırahtlarda bī-nihāyet.* "Turunç ağaçları taze, ağaçlarda turunçlar sayısız."

Sehl ü āsān: Kolay (Lütfi Div. 54/5). Sehl "kolay" (Karaağaç 2020: 548); āsān "kolay" (Karaağaç 2020: 343) anlamlarındadır. Lütfi Div. 54/5 *Nidin ol gamzeŋga mundak sehl ü āsān körnedür.* "O süzgün bakışına niçin kolay görünüyor."

Sehv ü taksīr: Hata (Lis. Tayr 3257). Sehv "yanlış" (Kaya 1989: 1204); taksīr "bir işi eksik yapma" (Kaya 1989: 1253) anlamlarındadır. Lis. Tayr 3257 *Sehv ü taksirin keremdin 'afv kıl.* "Hatayı kereminden affet."

Sékiz tokuz: Sekiz dokuz (BN 292a/3). BN 292a/3 Bu cümledin sékiz tokuz kürür rāy u rācanıŋ pergeneleridür. "".

Ser-ā-ser: Baştan başa, büsbütün (BV 113/3, 340/7, 358/3, 358/5, 376/9, 501/1, 660/29; FK 111/2, 165/2, 273/4, 453/5, 478/6, 640/6, 655/4, 659/3, 704/2; GS 24/5, 117/2, 280/2, 329/3, 585/2; Lis. Tayr 266, 314, 411, 637, 918, 1647, 2223; NŞ 125/2, 324/2, 329/7, 375/2, 413/4, 497/3, 515/4). Ser-ā-ser "baştan başa, büsbütün" (Devellioğlu 2005: 939) anlamındadır. Lis. Tayr 266 *Tab'-ı cehlidin ser-ā-ser za'f-rān.* "Cahillik huyundan büsbütün zayıf halde."

Ser-be-ser: Baştan başa, büsbütün (BV 163/5, 291/4, 401/8, 429/7, 625/1, 717/1; FK 289/3, 398/8, 577/3, 681/46; GS 145/2, 293/7, 305/6, 425/2, 464/8, 520/3, 682/V6, 683/83; Lis. Tayr 78, 331, 555, 622, 657, 833, 833, 839, 1835, 2113, 2130, 2425, 2439, 2992, 3124; NŞ 24/7, 88/4, 425/2, 500/6, 593/3). Bkz. Ser-ā-ser. Lis. Tayr 78 *Ser-be-ser mahz-ı niyāz ey bī-niyāz.* "Ey ihtiyaçsız, baştan başa ihtiyacın ta kendisi."

Ser-geşte vü āvārelıg: Şaşkın ve avare (FK 3/5). Ser-geşte "şaşkın, başı dönmüş" (Kaya 1989: 1207); āvārelıg "avarelik" (Kaya 1989: 769) anlamlarındadır. FK 3/5 *Karnlar ser-geşte vü āvārelıg devrān ara.* "Felek arasında asırlar şaşkın ve avare."

Ser-geşte vü hayrān: Şaşkın (GS 810). Bkz. Ser-geşte vü āvārelıg, Bī-hūş u hayrān, Hayrān u ser-gerdān, Mest ü hayrān. GS 810 *Öz hāliga ser-geşte vü hayrān min dik.* "Kendi haline şaşkınım gibi. "

Ser-mest ü şeydā: Aklını kaybetmiş (Lütfi Div. 320/4). Bkz. 'Āşık u şeydā, 'Āşüfte vü şeydā, Bī-hod u şeydā, Dīvāne vü şeydā, Mecnūn u şeydā. Ser-mest "sarhoş" (Karaağaç 2020: 551) anlamındadır. Lütfi Div. 320/4 *Hevl-i kıyāmettin ni gām 'āşıklarıŋga ay sanem / Çün būyuŋ anda barçanı ser-mest ü şeydā kılgusı.* "Ey güzel, aşıklara kıyamet korkusundan dert yok çünkü o zaman kokun herkesin aklını başından alacak."

Ser-tā-ser: Baştan başa, büsbütün (BV 30/1, 549/6; FK 87/11, 279/1; GS 33/2, 427/5, 672/3, 829; NŞ 30/1; BN 342a/3). Bkz. Ser-ā-ser, Ser-be-ser. BV 30/1 *Tīg-ı zehr-alūdıdın cismimde ser-tā-ser yara.* "Zehirli kılıcından bedenim büsbütün yara."

Serā vü bāg u rāg: Bağ bahçe (NŞ 657/54). Bkz. Bāg u būstān, Bāg çemen, Bāg 'imāret, Bāg ve bāgāt, Gülşen ü bāg. Serā "toprak" (Türkay 1988: 850); rāg "dağ eteği, çayırlık" (Türkay 1988: 833) anlamlarındadır. NŞ 657/54 *Sini gāfil kılıp aslī işiŋdin / Serā vü bāg u rāg u zevc u ferzend.* "Bağ bahçe, aile seni asli işinden gafil etti."

Setr ü hafā: Örtü (FK 689/4). Setr "örtme, gizleme" (Kaya 1989: 1210); hafā "gizlilik" (Kaya 1989: 922) anlamlarındadır. FK 689/4 *Rūhga lem'asıdın nūr u safā / Tābıdın hūrga yok setr ü hafā.* "Ruha nur ve safa ışığından, güneşe parlaklığından örtü yok."

Seyr ü sükūn: Hareket ve durgunluk (BV 2/5). Bkz. Ārām u seyr, Karār u sükûn. BV 2/5 *Felek hem 'āciz ahter hem zebūn seyr ü sükûn içre.* "Hareket ve durgunluk içinde felek aciz, yıldız güçsüz."

Seyr ü sülūk: Tasavvuf yolculuğu (GS 207/7). Bkz. Ārām u seyr, Seyr ü sükûn. Sülūk "bir yola girme, bir yol tutma; tarikata girme" (Türkay 1988: 859) anlamındadır. GS 207/7 *Hoş ol cerīde ki her nev' kılsa seyr ü sülük.* "Her ne çeşit yolculuk etse yalnız, hoştur."

Sır u ‘alen: Gizli açık (FK 489/10). Sır “gizli tutulan, sır, Allah’ın akıl ermeyen hikmeti” (Kaya 1989: 1214); ‘alen “açık, aşikâr” (Kaya 1989: 750) anlamlarındadır. FK 489/10 *Gayr nakşıdın itip levh-i zamīrin sāfī / Yār kalgay dagı ol belki peri sır u ‘alen.* “Başka nakıştan gönül levhasını temizleyip açık ve gizli o peri sevgili kalacak.”

Sıyāklık günyālık: Düzenli (BN 137a/6). Bkz. Égri bügri ve bī-sıyāk. Siyāklık “düzenli”, günyālık “düzenli” (Şen 1993: Dizin/237) anlamlarındadır. BN 137a/6 *Bu çeşmeniŋ çārhaddı siyāklık günyālık tahannī boldı.* “Bu çeşmenin dört tarafı düzenli eğildi.”

Sihr ü füsūn: Sihir (BV 7/4). Sihr “sihir, büyü; fettanlık” (Türkay 1988: 854); füsun “sihir, büyü” (Türkay 1988: 703) anlamlarındadır. BV 7/4 *Mu‘cizātıŋga sihr ü füsūn iftirā.* “Mucizlerine sihir iftira.”

Sikri- u oyna-: Sekip oynamak (BV 119/4). Bkz. Oynay oynay, Sekri- oyna- (Harezm). BV 119/4 *Sikrip ü oynap neşāt u zevk iter izhār sayd.* “Sekip oynayarak keyifle açıkça avlanır.”

Sin min: Sen ben (Lis. Tayr 3475). Bkz. Sen men (Harezm). Lis. Tayr 3475 *Sin min ıtlākı muhāl olgaç muhāl.* “Sen ben bırakması imkânsız olacak.”

Sin ü min: Sen ve ben (GS 45/6, 835). Bkz. Sin min. GS 45/6 *Sin ü min diklerge hod bu kārgehde ni hisāb.* “Sen ve ben gibilere bu iş yerinde ne hesap?”.

Siŋe siŋe: Sinerek (BV 584/7). Siŋ- “sinmek” (Türkay 1988: 855) anlamındadır. BV 584/7 *‘Acab melāhat imes mü yüzüŋge kim körünür / Siŋe siŋe çü bakar min zamān zamān yahşı.* “Sinerek görünen acaba yüz güzelliği değil mi, çünkü zaman zaman güzel bakarım.”

Sipās u sitāyiş: Şükür ve övgü (Şec. Ter. 65a/1). Sipās “şükretme, dua etme” (Ölmez 2020: 428); sitāyiş “övme, övgü” (Ölmez 2020: 428) anlamlarındadır. Şec. Ter. 65a/1 *Sipās u sitāyiş ol égege kim anıŋ héç evveli ve āhiri yok ve yurtınıŋ zevāli yok [ve meŋzeşi ve teŋdeşi yok turur] ve atası ve anası yok ve hātūnı ve ogulı ve kızı ve kéŋeşe turgan kişisi yok turur.* “Başlangıcı ve bitişi, yurdunun sonu, eşi

benzeri, babası anası, hanımı, oğlu kızı ve danıştığı kimsesi olmayan Tanrı'ya övgü ve şükür olsun."

Sirişk ü āh: Göz yaşı ve ah (BV 658/11; FK 664/2). Bkz. Āh āh, Āh ile feryād, Āh ile figān, Āh u derd, Āh u dūd, Āh u efgān, Āh u eşk, Āh u feryād, Āh u figān, Āh u nāle, Āh u nedāmet, Āh u şīven, Āh u vāh, Āh u vāveylā/vāveylī, Āh u vāy, Āh u vāveylā vü efgān, Āh ü zarī, Derd ü āh, Dūd u āh, Efgān u āh, Eşk ile āh, Eşk ü āh, Feryād ü āh. Sirişk "göz yaşı" (Türkay 1988: 855) anlamındadır. BV 658/11 *Za'fım aştı hecr bāgında sirişk ü āhdın.* "Ayrılık bağında göz yaşı ve ahdan zayıflığım aştı."

Sogat u bélek: Hediye (BN 251b/8). Sogat "hediye, armağan; iyilik" (Atalay 1970: 290); bélek "hediye" (Şen 1993: Dizin/86) anlamlarındadır. BN 251b/8 *Hanımlardın ve handın hatlar bile muhakkar sogat u bélek kéltürdi.* "Hanımlardan ve handan mektuplarla hakir hediyeler getirdi."

Söz ü hikāyet: Anlatılacak şey (BN 123b/10). Söz "söz" (Türkay 1988: 857); hikāyet "söyleme, konuşma" (Şen 1993: Dizin/286) anlamlarındadır. BN 123b/10 *Bir gerī iki gerī olturup ol tarafdın bu tarafdın söz ü hikāyet aytıldı.* "Bir geri iki geri oturup o taraftan bu taraftan sözler konuşuldu."

Söz ü kelimāt: Sözler (BN 311b/2). Bkz. Söz ü hikāyat. Kelimāt "kelimeler, sözler" anlamındadır. BN 311b/2 *Mundak mahalda kim ötken vakāyı' u hālāt ve perīşān söz ü kelimāttın néçük kim mezkûr boldı.* "Böyle yerde geçen olayı ve halleri ve perişan sözleri nasıl ki zikredildi."

Söz ü til: Söz ve dil (BN 330b/13). Bkz. Söz ü hikāyat, Söz ü kelimāt, Él ve til, Kalb ü til, Köŋül ü til. BN 330b/13 *Göz ü kaş u sözü ü tilini mü dé.* "Gözünü kaşını, sözünü dilini mi de?".

Söz ü ün: Söz ses (BN 345b/8). Bkz. Söz ü hikāyet, Söz ü kelimāt, Söz ü til. Ün "ses, şöhret" (Türkay 1988: 898) anlamındadır. BN 345b/8 *Kélsünler, her né kim fermān boluptur yétkürsünler söz ü ünni sözleşip barsunlar.* "Gelsinler, her ne ki ferman olmuştur ulaşsınlar, sözü sesi söyleşip gitsinler."

Su vü dāne: Su ve tohum (GS 632/6, 682/II4). Bkz. Aş ve su, Hevā/havā vü su, Ot u su, Āb u dāne, Dāne dāne. GS 632/6 *Gül içre şeb-nem ile hurde dur su vü dāne.* "Gül içinde su ve tohum, şebnemle yiyecektir."

Subh şām: Sabah akşam (BV 104/5). Subh "sabah, sabah vakti" (Türkay 1988: 858); şām "akşam" (Türkay 1988: 862) anlamlarındadır. BV 104/5 *Yıglaram tā subh şām efgān tüzüp tā şām subh.* "Akşam sabah feryat edip, sabah akşam ağlarım."

Subh u şām: Sabah akşam (BV 299/1, 397/4; FK 30/7, 110/7, 446/1, 560/4; Lis. Tayr 945, 1921; Lütfi Div. 159/6; NŞ 104/3, 126/5, 198/2, 418/5, 422/3; Sek. Div. 733). Bkz. Subh şām. Lütfi Div. 159/6 *Ve'duhā ve'l-leyl okur min zülf ü yüzüŋni körüp / Kiçti lutfī 'ömri vü virdi irür bu subh ü şām.* "Saçını ve yüzünü görüp ve'd-duha ve'l-leyl okurum. Lutfi'nin ömrü geçti ve bu onun sabah akşam okuduğu zikridir."

Sūd u sermāye: Kazanç ve sermaye (BV 124/2, 124/8; FK 572/7). Sūd "kazanç, kar" (Türkay 1988: 858); sermāye "sermaye, anamal" (Türkay 1988: 851) anlamlarındadır. BV 124/2 *Sūd u sermāyeŋni çü nā-būd kıldı bir yolı.* "Senin kazanç ve sermayeni bir defa yok etti."

Sūd u ziyān: Kār zarar (BV 601/4; FK 131/6, 488/2; GS 452/2; NŞ 539/3). Bkz. Sūd u sermāye, Mahv u ziyān, Sūd u ziyān (Harezm). BV 601/4 *Bu yolda sūd u ziyandın tekellüm itmeŋ kim / Tüketti 'ışkıda sevdā ziyān u sūdumnı.* "Bu yolda kār zarardan konuşma çünkü sevda aşkında zararımı kārımı tüketti."

Sülūk u seyr: Tasavvuf yolculuğu (NŞ 418/5). Bkz. Seyr ü sülūk, Ārām u seyr, Seyr ü sükûn, Tavf u seyr. NŞ 418/5 *Sülūk u seyr kim körmiş ki ger çille-nişīn karı.* "Çile doldurmayı görmüş tasavvuf yolculuğu".

Sūre sūre: Sure sure (GS 388/5). Sūre "sure, Kur'ān'ın ayrıldığı 114 bölümden her biri" (Türkay 1988: 859) anlamındadır. GS 388/5 *Sūre sūre her kirişmeŋ şerhide anıŋ fusūl.* "Onun her bölümünün sure sure şerhine girişme."

Sūz u güdāz: Yanma (BV 302/4, 616/3, 695/2; FK 263/1; Lis. Tayr 1468, 1952; NŞ 617/4). Bkz. Güdāz u sūz. BV 302/4 *Gam tüni mühlik durur sūz u güdāz ehliga kim.* "Gam gecesi yanana öldürücüdür."

Sūz u tāb: Yakıcı (NŞ 189/6). Bkz. Güdāz u sūz, Sūz u güdāz, Āb u tāb, Bīāb u tāb, Nūr u tāb, Pīç ile tāb, Pīç u tāb. NŞ 189/6 *Ki munça sūz u tābıŋ āteşīn gül micmerindindür.* "Çünkü bunca yakıcılığın ateşten gül buhurdanındandır."

Sür'at ü ārām: Hız durma (Lis. Tayr 2487). Bkz. Ārām u sabr, Ārām u sebāt, Ārām u seyr, Cünbiş ü ārām, Sabr u ārām. Sür'at "sürat, çabukluk, hız" (Türkay 1988: 860) anlamındadır. Lis. Tayr 2487 *Sür'at ü ārāmın ızhar eylegil.* "Hızını durmanı ortaya çıkar."

Sürük sürük: Bölük bölük (BN 267a/14). Sürük "topluluk, bölük" (Atalay 1970: 286) anlamlarındadır. BN 267a/14 *Sürük sürük fillarnı fılbānları kéltürüp pīşkeş kıldılar.* "Bölük bölük filleri, filcileri getirip armağan ettiler."

Şād u hoş: Mutlu ve iyi (FK 329/9; Lis. Tayr 442; Sek. Div. 232). Bkz. Mesrūr u şād, Hoş hoş. FK 329/9 *İy nevāyī 'āfiyet kūyide sin bol şād u hoş.* "Ey Nevayi, sen afiyet köyünde mutlu ve iyi ol."

Şād u hurrem: Şen, mutlu (FK 334/6; Sek. Div. 179). Bkz. Mesrūr u şād, Şād u hoş, Hurrem ü gam-gīn. Sek. Div. 179 *Rebī' kildi vü kıldı cihānnı şād u hurrem / Çü gül şehige yasadı çemende taht u harem.* "Bahar geldi ve cihanı mutlu etti, çemende gül padişahına taht ve harem kurdu."

Şāh şāh: Şah (GS 117/2; Lütfi Div. 236/7). Bkz. Gedā bile şeh, Gedā vü şāh. Lütfi Div. 236/7 *Kim 'arūs-ı mülk körmeydür anıŋ tig şāh şāh.* "Çünkü mülk gelini, onun gibi şah görmemiştir."

Şah u berg: Dal yaprak (BN 285a/7, 285a/8, 285a/8). Berg ü bār. Şah "dal, budak, geyik ve benzeri hayvanların dallı boynuzu" (Kaya 1989: 1232) anlamlarındadır. BN 285a/8 *Bu ak panīr dékdin şah u berg çıkadur.* "Bu beyaz peynir gibi dal ve yaprak çıkar."

Şāh u gedā/Şeh ü gedā: Şah ve dilenci (FK 679/8; GS 552/6, 555/6; Lis. Tayr 2029; NŞ 186/4; GS 295/6). Bkz. Gedā bile şeh, Gedā vü şāh, Şāh şāh. FK 679/8 *İy köŋül 'ışk içre yok şāh u gedāga i'tibār.* "Ey gönül, aşk içinde şaha dilenciye itibar yoktur."

Şām subh: Sabah akşam (BV 104/5; FK 108/4). Bkz. Subh şām, Subh u şām. FK 108/4 *Şām subh istep kara tün içre irdim şükr kim / Cilve iylep şām-ı zülfin iyledi pāmāl subh.* "Akşam sabah kara gece içindeydim, şükür ki cilve yapıp saçının akşamı beni çiğnedi."

Şām ile subh: Sabah akşam (FK 40/6). Bkz. Subh şām, Subh u şām, Şām subh. FK 40/6 *Şām ile subh er sarıg agrık imesler pes nidür / Tün saçın yayıp kuyaş yırtıp yüzin tutmak 'azā.* "Akşam ile sabah adam sarılık hastası değildir, öyleyse gece saçın yayıp, güneş yırtıp yüzünü tutmak nedir?".

Şām u sabāh: Sabah akşam (BV 102/1; FK 106/1; NŞ 101/1). Bkz. Subh şām, Subh u şām, Şām subh. Şām ile subh. Sabāh "sabah" (Türkay 1988: 841) anlamındadır. BV 102/1 *Bu kühen deyrde iç şām u sabāh / Rāhat-ı rūh tiler bolsaŋ rāh.* "Bu eski alemde rahatlık istersen akşam sabah şarap iç."

Şām u sabūh: Sabah akşam (GS 759; Lütfi Div. 32/3). Bkz. Subh şām, Subh u şām, Şām subh. Şām ile subh, Şām u sabāh. Sabūh "sabah vakti" (Karaağaç 2020: 542) anlamındadır. Lütfi Div. 32/3 *Ya'lemu'llāh kim köŋül cān halkasında dāyimā / Zülf ü yüzüŋ zikridin yok özge söz şām u sabūh.* "Allah bilir ki gönül, can halkasında sabah akşam senin saçının ve yüzünün zikrinden başka söz söylemez."

Şām u seher: Sabah akşam (FK 414/1; GS 95/6; NŞ 658/21, 672). Bkz. Subh şām, Subh u şām, Şām subh. Şām ile subh, Şām u sabāh, Şām u sabūh. Seher "seher" (Kaya 1989: 1204) anlamındadır. FK 414/1 *Ol ki kūsi ünidin şām u seher efgānım / Aŋa yitmes-min aŋa yitmek imes imkānım.* "Davul sesinden sabah akşam feryadım, ona yetişemem, yetişmem imkânsız."

Şām u subh: Sabah akşam (FK 72/6). Bkz. Subh şām, Subh u şām, Şām subh. Şām ile subh, Şām u sabāh, Şām u sabūh, Şām u seher. FK 72/6 *'Anber ü kāfurı şām u subhnıŋ boldı hacil.* "Akşam ve sabahın güzel kokusu utandı."

Şefīk ü mihr-bān: Şefkatli (GS 788). Şefīk "şefkatli" (Kaya 1989: 1236); mihr-bān "merhametli, güzel yüzlü" (Kaya 1989: 1105) anlamlarındadır. GS 788 *İl aŋa şefīk ü mihr-bān bolmas imiş.* "El ona şefkatli olmazmış."

Şeh ü sultān: Şah sultan (Lütfi Div. 190/5). Bkz. Gedā bile şeh, Gedā vü şāh, Şāh şāh, Şāh u gedā/Şeh ü gedā, Han u sultān. Lütfi Div. 190/5 *Sin bir ayıt anıŋ şeh ü sultānı mudur sin.* "Sen bir söyle, onun şahı sultanı mısın?".

Şehd şeker: Bal şeker (BV 731, 731). Bkz. Şehd ü şeker (Harezm), Şehd ü şekker (Kıpçak), Kand u şekker/şeker. BV 731 *Yā rab ol şehd ü şeker yā leb durur.* "Ya Rab o bal şeker ya da dudak mıdır?".

Şehd ü şeker: Bal şeker (Lis. Tayr 269). Bkz. Şehd ü şeker (Harezm), Şehd ü şekker (Kıpçak), Kand u şekker/şeker, Şehd şeker. Lis. Tayr 269 *Va'z u 'irfāndın besī şehd ü şeker / Kim bolup bīçārelerga çāre-ger.* "Vaaz ve irfandan çok bal şeker ki çaresizlere veren olmuştur."

Şehr ü dih: Şehir ve köy (Sek. Div. 609). Şehr "şehir, belde, ülke" (Kaya 1989: 1237); dih "köy" (Eraslan 1999: 437) anlamındadır. Sek. Div. 609 *Hāss u 'āmm u şehr ü dih dānā vü nādān yıgladı.* "Seçkin ve halktan olan, şehir ve köy, bilgin cahil herkes ağladı."

Şehr ü kişver: Memleket (BV 473/1, 473/3; FK 687/6; Lis. Tayr 3224). Bkz. Şehr ü dih, Mülk ü kişver. BV 473/1 *Şehr ü kişverdin ilig yup hānümāndın kiçke min.* "Memleketten elimi yıkayıp ev barktan geçeceğim."

Şehr ü mülk: Memleket (GS 500/2). Bkz. Şehr ü dih, Şehr ü kişver, Diyār u mülk, Māl u mülk, Mülk ü diyār, Mülk ü kişver, Mülk ü māl. GS 500/2 *Ayru şehr ü mülkidin āvāre hānumāndın.* "Memleketten ayrı, ev barktan avare."

Şehr ü vilāyet: İl (BN 274b/4). Bkz. Şehr ü dih, Şehr ü kişver, Şehr ü mülk, Él ü vilāyet, Mevāzı' u vilāyet. BN 274b/4 *Oş munça şehr ü vilāyet çāh suyı bile havz suyı bile – kim peşkel yamgurıdın yıgılmış bolgay – ma'īşet kılurlar.* "Bunca il kuyu suyuyla, havuz suyuyla – ki peşkel yağmurundan toplanmış olur – yaşam bulurlar."

Şehr ve kend/Şehr ve ként: Şehir (Şec. Ter. 67b/14, 72b/17; BN 157a/13-14). Bkz. Şerh ü vilāyet, Şehr ü dih, Şehr ü kişver, Şehr ü mülk. Ként/kend "şehir" (Ölmez 2020: 390) anlamındadır. Şec. Ter. 67b/14 *Andın ilgeri şehr ve kend ve ev yok érdi.* "Ondan ileri şehir ve ev yoktu."

Şehr-be-şehr: Şehir şehir (Lütfi Div. 112/5). Bkz. Şerh ü vilāyet, Şehr ü dih, Şehr ü kişver, Şehr ü mülk, Şehr ve kend/Şehr ve ként. Lütfi Div. 112/5 *Yetti iklīm içide der-be-der ü şehr-be-şehr / Hüsn üçün kizdim ü ra'nā sini ok kördüm ü bes.* "Yedi iklim içinde güzellik için kapı kapı, şehir şehir gezdim ve en güzel seni gördüm."

Şeker ü bādām/Şeker ü bādem: Şeker ve badem (BV 177/2; NŞ 177/2). Bkz. Kand u şekker/şeker, Şehd şeker, Şehd ü şeker. Bādām/bādem "badem" (Türkay 1988: 650) anlamındadır. BV 177/2 *Gonçe bile nergisidin şekker ü bādām yiter.* "Gonca ve nergisten şeker ve badem yeter."

Şeker ü kand: Şeker (FK 345/1; Lis. Tayr 3297). Bkz. Kand u şeker, Şehd şeker, Şehd ü şeker, Şeker ü bādām/Şeker ü bādem. FK 345/1 *Zehr bolsun tiler olsam şeker ü kand gezek.* "Şekeri meze istesem zehir olsun."

Şekk ü reyb: Şüphe (BV 655/22; NŞ 51/4). Şekk "şüphe, zan, duraksama" (Türkay 1988: 864); reyb "şüphe" (Türkay 1988: 838) anlamlarındadır. BV 655/22 *Bilmey asl-ı niyyetin kılmak galatdur şekk ü reyb.* "Asıl niyetini bilmeden şüphe etmek yanlıştır."

Şekve vü şikāyet: Şikāyet (BN 361a/9). Şekve "şikāyet, yakarı, sızıntı, hoşnutsuzluk" (Türkay 1988: 864); şikāyet "şikâyet, yakınma" (Türkay 1988: 866) anlamlarındadır. BN 361a/9 *Ser-had béglerinin ma'āş u ihtilātıdın ve karak u ogrının şekve vü şikāyetıdın kıyakka némeler bitip édi.* "Serhat beylerinin yaşamından ve yağmasından şikâyetinden Kıyak'ka bir şeyler yazmıştı."

Şerer ü ahker: Ateş (NŞ 450/4). Şerer "kıvılcımlar" (Türkay 1988: 865); ahker "ateş koru" (Türkay 1988: 636) anlamlarındadır. NŞ 450/4 *Ol saçıp sarıg kızıl gül yafragın bostān ara / Āh ile min yarutup hicrān şerer ü ahkerin.* "O sarı kızıl gül yaprağını bostanda saçıp ayrılık ateşini ah ile parlatırım."

Şerh ü bast: Açık ve ayrıntılı anlatma (BN 306b/7, 307a/3). Şerh "açma, açıklama, açık anlatma" (Kaya 1989: 1240); bast "uzun uzadıya, tafsilatlı olarak anlatma" (Şen 1993: Dizin/73) anlamlarındadır. BN 306b/7 *Beyān-ı vāki'nı şerh u bastı bile ayttılar.* "Olayı açık ve ayrıntılı anlattılar."

Şerh ü beyān: Açıkça anlatma (Lis. Tayr 3163). Şerh ü bast. Beyān "anlatma, açık söyleme, bildirme" (Türkay 1988: 659) anlamlarındadır. Lis. Tayr 3163 *Gerçi kıldı ba'zı bī-dillık 'ıyān / Hüdhüd irşādın kılıp şerh ü beyān.* "Bazı aşıklar hüdhüdün irşadığını açıkça anlatıp ortaya koydu."

Şerha şerha: Parça parça (GS 507/3). Şerha "dilim, kesilmiş, dilinmiş şey, parça" (Devellioğlu 2005: 991) anlamındadır. GS 507/3 *Kuruk tendin ki kıldıŋ şerha şerha nāle tartar min.* "Kuru tenden parça parça feryat çekerim."

Şermende vü münfa'il: Utanan (BN 203a/2). Bkz. Muztarıb u munfa'ıl. Şarmanda "utanmış, utangaç" (Karaağaç 2020: 569) anlamındadır. BN 203a/2 *Burungı kılganlarıdın sar-afganda vu hacal, ol nav' ayrılgandın şarmanda vu munfa'ıl boluptur.* "Önceki yapanlardan utanan, o çeşit ayrılandan utandılar."

Şerr ü fitne: Karışıklık (BN 121b/12, 335b/11). Bkz. Belā fitne, Belā vü fitne, Fitne vü fesād, Fitne ü şerr-engīzlik, Fitne vü āfet. Şerr "kavga, gürültü" (Karaağaç 2020: 568) anlamındadır. BN 121b/12 *Cehān-gīr mīrzāga kaçıp barıp şerr ü fitne makāmıda bolup Cehān-gīr mīrzānı mendin ayrıp hurāsan élttiler.* "Cihangir Mirza'ya kaçıp gidip, karışıklık çıkarıp, Cihangir Mirza'yı benden ayırıp Horasan'a gönderdiler."

Şerr ü hayr: İyi ve kötü (Lis. Tayr 3116). Bkz. Şerr ü fitne, Hayr u ihsān, Hayr u hūblug, Hayır u şer. Lis. Tayr 3116 *Barça şerr ü hayrdın āgāhımız.* "Bütün hayır ve şerden haberdarız."

Şerr u şor: Kavga (BN 294a/8). Bkz. Şerr u fitne, Şerr ü hayr. Şor/şūr "kavga, gürültü, karışıklık" (Karaağaç 2020: 571) anlamındadır. BN 294a/8 *Bu şerr u şornı başlagan tamām oşol mulhıd-ı merdek édi.* "Bu kavgaya başlayan tam olarak o dinsizdi."

Şevk u mahabbet: Aşk (GS 457/2). Bkz. Ārzū vü şevk, 'Işk u mahabbet. GS 457/2 *El-amān şevk u mahabbet şu'lesidin el-amān.* "Aşkın alevinden el aman."

Şeydā vü ser-gerdān: Deli divane (Sek. Div. 103). 'Āşık u şeydā, 'Āşüfte vü şeydā, Bī-hod u şeydā, Dīvāne vü şeydā, Mecnūn u şeydā, Ser-mest ü şeydā, Āvāre vü

ser-gerdān. Sek. Div. 103 *Sünbül körüben zülfüŋüz şeydā vü ser-gerdān irür.* "Sümbül de saçınızı görünce deli divane oldu."

Şeyh ü şāb: Genç yaşlı (FK 16/3, 388/6, 639/9; Lis. Tayr 2193, 2427; Sek. Div. 361, 30a/11). Şeyh "yaşlı, şeyh" (Kaya 1989: 1241); şāb "genç, delikanlı, yiğit" (Kaya 1989: 1231) anlamlarındadır. Sek. Div. 361 *Uş şeref burcında togdı bir hümāyūn ahteri / Kim yarundı nūrı birlen hālī şeyh ü şāb.* "O şeref burcundan bir kutlu yoldız doğdu ki onun nuru ile genç yaşlı herkes aydınlandı."

Şeyn ü hücnet: Kusur (BV 660/80). Şeyn "leke, ayıp, kusur" (Türkay 1988: 866); hücnet "kusur" (Türkay 1988: 733) anlamlarındadır. BV 660/80 *Ol zamān her sarı yüzlense hümāyūn mevkibiŋ / Salıp āfak içre rüstā-hīz şeyn ü hücnetin.* "O zaman her taraf kutlu topluluğuna yüz tutsa ufukların içine kusurla kıyamet salmıştır."

Şiddet ü hiddet: Şiddet ve hiddet (NŞ 8/10). Şiddet "şiddet, sertlik, sıkılık" (Kaya 1989: 1242); hiddet "öfke, kızgınlık, hiddet" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 97) anlamlarındadır. NŞ 8/10 *Kalmagay halk örtemekde şiddet ü hiddet aŋa.* "Halkın ateş yakmasından ona şiddet ve hiddet kalmaz."

Şikest ü rīht: Kırıp dökmek (BN 157b/14). Şikest "kırılma, düşme" (Eraslan 1999: 577); rīhte "dökülmüş, akıtılmış" (Develliođlu 2005: 893 anlamlarındadır. *Korgannıŋ burc u bārūsınıŋ şikest ü rīhtını béglerge ve sipāhīlarga fermān boldı kim ıslāh u meremmet kılgaylar.* "Kalenin surlarını kırmak ve dökmek için beylere ve askerlere emredildi ki düzenleyip onaracaklar."

Şikīb ü sabr/Şekīb ü sabr: Dayanma, tahammül (BV 179/2; FK 103/6; NŞ 217/1; GS 503/4). Bkz. 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u sabr, 'Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr, Hūş u 'akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u 'akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, Sabr u hūş, Sabr u hūş u 'akl, Sabr u karār, Sabr u karār u hūş, Sabr u sebāt, Sabr u selāmet, Sabr u sükûn, Sabr u şekīb/Sabr u şikīb. BV 179/2 *Şikīb ü sabr haylı ittiler yitkeç maŋa nāmeŋ.* "Senin mektubun bana ulaşması için dayandılar."

Şikīb ü sabr u hūş: Sabır ve akıl (FK 37/3). 'Akl u hūş u sabr, 'Akl u sabr, 'Akl u sabr u hūş, Ārām u sabr, Hıred ü sabr, Hūş u hıred ü sabr, Hūş ile sabr, Hıred ü sabr,

Hūş u ‘akl u sabr, Hūş u sabr, Karār u sabr, Sabr u ‘akl, Sabr u ārām, Sabr u hıred, Sabr u hūş, Sabr u hūş u ‘akl, Sabr u karār, Sabr u karār u hūş, Sabr u sebāt, Sabr u selāmet, Sabr u sükûn, Sabr u şekīb/Sabr u şikīb, Şikīb ü sabr/Şekīb ü sabr, ‘Akl u hūş, ‘Akl u hūş u hıred ü cān, ‘Akl u hūş u takvī, Hıred ü dāniş ü hūş, Hıred u hūş, Hūş u ‘akl, Hūş u ‘akl u fehm ü hiss, Hūş u hırad/hıred. FK 37/3 *Şikīb ü sabr u hūş itmiş karār u ‘akl u cān kitmiş.* “Sabır ve akıl etmiş, karar, akıl ve can gitmiş.”

Şi’r u nazm: Şiir (BN 253a/3). Şi’r “şiir” (Kaya 1989: 1243); nazm “nazım, şiir” (Kaya 1989: 1131) anlamlarındadır. BN 253a/3 *Andın béri hecv u hezl şi‘r u nazmıdın tārik u tāyib édim.* “Ondan beri hiciv ve mizah şiirinden vazgeçtim.”

Şor u fitne: Karışıklık (BN 258b/14, 304a/13, 305a/4, 315a/5). Bkz. Belā fitne, Belā vü fitne, Fitne vü fesād, Fitne ü şerr-engīzlik, Fitne vü āfet, Şerr ü fitne, Şerr u şor. BN 258b/14 *Séniŋ hakkıŋda yaman bardım mu kim bu şıkkıŋ bile béliŋe iki kılıç baglap çerik tartıp biziŋ vilāyetlarnıŋ üstige kélip mundak şor u fitne salur sén.* “Senin hakkında kötüye vardım ki bu şıkkınla beline iki kelıç bağlayıp, asker sevk edip, bizim illerimizin üstüne gelip böyle karışıklık çıkarırsın.”

Şöhret ü at: Ün (GS 682/VIII5). Bkz. At ve zāt, At-be-at. Şöhret “şöhret, ün” (Kaya 1989: 1245) anlamındadır. GS 682/VIII5 *Didim yahşırak bāde ol zühddin / Ki kılgay kişi şöhret ü at üçün.* “Bade o ün için çalışan zühdden daha iyidir dedim.”

Şūh u şeng: İşveli neşeli (BV 338/7). Şūh “neşeli, şen; işveli kadın” (Karaağaç 2020: 570); şeng “neşeli, kıvrak” (Karaağaç 2020: 568) anlamlarındadır. BV 338/7 *Sākiyā bolgay bu devr içre be-gāyet şūh u şeng.* “Ey saki, bu devir içinde gayet işveli neşeli olacak.”

Şu‘le vü şerār: Alev (FK 157/2). Bkz. Ot u şu‘le. Şerār “kıvılcım” (Kaya 1989: 1239) anlamındadır. FK 157/2 *Dime nücūm ki kök tirler āhım otıdın / Ki şām-ı gam aŋa köp şu‘le vü şerār barur.* “Ona yıldızlar deme ki gam akşamında ahımın ateşinden çokça alev ulaşan göktür.”

Şūr u gavgā: Kavga gürültü (Lütfi Div. 299/3; Sek. Div. 272;). Bkz. Şarr u fıtna, Şarr u şor, Şor u fıtna, Gavgā vü hurūş, Hucūm u gavgā. Sek. Div. 272 *Yok irse ol ni*

dip kılgay munça şūr u gavgānı. "Yoksa o ne diye bunca kavga gürültü koparsın?".

Şūr u şerr: Kavga gürültü (Lütfi Div. 31/2). Bkz. Şūr u gavgā, Şerr ü fitne, Şerr u şor, Şor u fitne, Hayr u şer, Şerr ü hayr. Lütfi Div. 31/2 *Zülf öksütti mü irkin munça şūr u şerni hiç.* "Saçı, bunca kavga gürültüde gücünü azalttı mı?".

Şūr u şeyn: Kötü (FK 467/2; Lis. Tayr 428, 3492). Şūr "tuzlu; kekremsi; şamata, gürültü" (Devellioğlu 2005: 1003); şeyn "leke, ayıp, kusur" (Devellioğlu 2005: 996) anlamlarındadır. FK 467/2 *Min kim ü takvi müsülmānlar ki her sā'at salur / Köŋlüme ol ikki kāfir köz hayāli şūr u şeyn.* "Ben ve inançlı Müslümanlar ki her saat gönlüme o iki kafir gözün hayali kötülük salar."

Şücā' vü merdāne: Yiğit ve mert (BN 164b/9-10). Şücā' "yiğit, cesur," (Devellioğlu 2005: 1004); merdāne "mertçe, erkekçe hareket eden" (Kaya 1989: 1095) anlamlarındadır. BN 164b/9-10 *Şücā' vu merdāne kişi édi.* "Yiğit ve mert biriydi."

Tā'at 'ibādet: İbadet (Sek. Div. 63). Bkz. Tā'at 'ibādet (Harezm). Sek. Div. 63 *Tā'at 'ibādetin izi hakkıda arturur / Körse zemānedin niçe köp mihnet ü belā.* "Zamanın insanlarından ne kadar çok eziyet ve bela görürse Allah'a ibadetini o kadar artırır."

Tā'at u takvā/Tā'at u takvī: İbadet ve iman (Lütfi Div. 6/7; NŞ 347/8; BV 81/3; FK 688/20; Lis. Tayr 2106, 2393). Bkz. Tā'at 'ibādet, 'Akl u takvā, 'Akl u hūş u takvī, Dīn ü takvī. Lütfi Div. 6/7 *Melek-sīret disem lāyık delīl uş tā'at u takvā.* "Onun ibadeti ve imanı bunun delilidir."

Tāb u pīç: Büklüm büklüm (FK 12/7, 609/2, 646/5). Bkz. Āb u tāb, Bīāb u tāb, Nūr u tāb, Pīç u tāb, Sūz u tāb, Pīç pīç, Pīç ile tāb, Pīç u ham, Pīç u tāblıg. FK 12/7 *İkki zülfi tāb u pīçidin buzuldum nige kim / Hānümān iyler kara her lahza ol sevdā maŋa.* "İki zülüf kıvrımından yıkıldım nitekim o sevda bana her an ev bark yapar."

Tāb u tüvān: Güç kuvvet (GS 681/7; Lis. Tayr 444, 870, 1173, 2002; NŞ 581/7). Bkz. Āb u tāb, Bīāb u tāb, Nūr u tāb, Pīç u tāb, Sūz u tāb, Pīç pīç, Pīç ile tāb, Tāb u

pīç. Tüvān “güç, kuvvet” (Karaağaç 2020: 689) anlamındadır. GS 681/7 *Ni sabr u karār u ni tāb u tüvān ni tākati.* “Ne sabrı kararı, ne gücü kuvveti ne takati (kaldı).”

Tāb u teb: Ateş (BV 213/4). Bkz. Āb u tāb, Bīāb u tāb, Nūr u tāb, Pīç u tāb, Sūz u tāb, Pīç pīç, Pīç ile tāb, Tāb u pīç, Tāb u tüvān. Teb “hararet” (Türkay 1988: 878) anlamındadır. BV 213/4 *Su birle şu‘le tab‘ıdın kiter mü tāb u teb hergiz.* “Su ile alevin tabiatından ateş asla gitmez.”

Tābi‘ u muti‘: Bağlı (BN 271a/14, 271b/1). Tābi‘ “uyan, boyun eğen” (Kaya 1989: 1250); muti‘ “bağlı, itaat eden” (Kaya 1989: 1116) anlamlarındadır. BN 271a/14 *Her kaysı yérge tābi‘ u muti‘ nöker ve çeker cem‘i mu‘ayyen u mukarrerdur.* “Herhangi yere bağlı asker ve hizmetkarın hepsi kararlaştırılmıştır.”

Ta‘biye vü tertīb: Düzenleme (BN 209a/8). Ta‘biye “düzene koyma, askeri savaş düzenine koyma” (Kaya 1989: 1250); tertīb “tertip, düzene koyma” (Kaya 1989: 1270) anlamlarındadır. BN 209a/8 *Egerçi kişimiz az édi velī haylī yahşı tüzük ü mazbut yasal ta‘biye vü tertīb kılıp édim.* “Adamımız azdı ancak hayli iyi düzgün ve derli toplu bir alay düzenledim.”

Tabl ü ‘alem: Davul ve alem (GS 538/2; NŞ 194/7). Tabl “davul” (Türkay 1988: 870); ‘alem “nişan, işaret” (Türkay 1988: 639) anlamlarındadır. GS 538/2 *Figānlıg köŋlüm ü otlug demimni sehl tutmaŋ kim / Alıp min ‘ışk iklīmini bu tabl ü ‘alem birle.* “Feryat eden gönlüm ve ateşli nefesimi kolay tutmayın ki aşk iklimini bu davul ve alem ile alayım.”

Tāc u cāh: Makam (NŞ 92/2). Bkz. Cāh u i‘tibār, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Cāh u menzilet, Devlet ü cāh, ‘İzz ü cāh, ‘İzzet ü cāh, Kadr u cāh, Māl ile cāh, Māl u cāh, Mansıb u cāh, Mesned ü cāh. Tāc “taç” (Karaağaç 2020: 572) anlamındadır. NŞ 92/2 *Nücūm cevheridin tāc u cāhıŋa tersi‘.* “Yıldız cevherinden makamına süsleme.”

Tāc u taht: Hükümdarlık (Şec. Ter. 87b/13). Bkz. Tāc u taht (Harezm), Tāc u cāh. Şec. Ter. 87b/13 *Tāc u taht ve él barça yurt seniŋki turur.* “Hükümdarlık, halk ve bütün yurt senindir”

Tag tag: Dağ dağ (Lis. Tayr 1151, 3410). Bkz. Tag tag (Harezm), Bahr u tag, Dag/Tag u deşt, Deşt ü tag. Lis. Tayr 1151 *Tag tag endūh īcād eyleben.* "Dağ dağ sıkıntı icad edip …".

Tag u cengel: Dağ ve orman (BN 270b/6). Bkz. Bkz. Bahr u tag, Dag/Tag u deşt, Deşt ü tag, Tag tag, Cengel ü sahrā, Cengel ü beyābān. BN 270b/6 *Egerçi kiçik kirim rāy u rāce tag u cengelda haylī bar érdiler velī mu'teber u müstakil bular érdiler.* "Eğer küçük kirim Hint hükümdarları dağda ormanda çoktular ancak saygın ve bağımsızdılar."

Tag ve cengel: Dağ ve orman (BN 277a/6). Bkz. Bahr u tag, Dag/Tag u deşt, Deşt ü tag, Tag tag, Cengel ü sahrā, Cengel ü beyābān Tag u cengel. BN 277a/6 *Bu nev' maymun hindistānnıŋ taglarıda ve cengellarıda boladur.* "Bu tür maymun Hindistan'ın dağlarında ve ormanlarında olur."

Tag u deryā: Dağ ve orman (BN 272a/11). Bkz. Bahr u tag, Dag/Tag u deşt, Deşt ü tag, Tag tag, Tag u cengel, Tag ve cengel, Kān u deryā. BN 272a/11 *Tag u deryāsı ve cengel u sahrāsı mevāzi' u vilāyetı ve hayvānāt u nebātātı éli ve tili ve yamgurı ve yeli barça özgece vāki' boluptur.* "Dağı denizi, ormanı çölü, yerleri şehirleri, hayvanları bitkileri, eli dili, yağmuru yeli başkaca oluşmuştur."

Tag u kulle: Dağ ve zirve (Lis. Tayr 737). Bkz. Bahr u tag, Dag/Tag u deşt, Deşt ü tag, Tag tag, Tag u cengel, Tag ve cengel, Tag u deryā. Kulle "dağ tepesi, zirve" anlamındadır. Lis. Tayr 737 *Pūye tag u kulle üzre verzişiŋ.* "Çalışman dağ ve zirve üzerinde koşar."

Tag u sahrā: Dağ ve çöl (BV 538/8). Bkz. Bahr u tag, Dag/Tag u deşt, Deşt ü tag, Tag tag, Tag u cengel, Tag ve cengel, Tag u deryā, Tag u kulle, Cengel u sahrā. BV 538/8 *Cünündın tag u sahrā içre 'ayb itme fiġānımnı*. "Deliliğinde dağ ve orman içinde feryadımı ayıp etme."

Tag u taş: Dağ taş (FK 685/16; Lis. Tayr 502). Bkz. Tag u taş (Harezm), Tag taş (Harezm), (Kıpçak), Bahr u tag, Dag/Tag u deşt, Deşt ü tag, Tag tag, Tag u cengel, Tag ve cengel, Tag u deryā, Tag u kulle, Tag u sahrā. FK 685/16 … *Gark olup tüşmiş güzārı hecr tag u taşıga.* "… Boğulup ayrılığın dağına taşına yolu düşmüş."

Tag u vādī: Dağ vadi (GS 240/7, 405/4; NŞ 138/5). Bkz. Bahr u tag, Dag/Tag u deşt, Deşt ü tag, Tag tag, Tag u cengel, Tag ve cengel, Tag u deryā, Tag u kulle, Tag u sahrā, Tag u taş. Vādī "vadi" (Kaya 1989: 1305) anlamındadır. GS 240/7 *Ay nevāyī tag u vādī tutmağım 'ayb itme kim.* "Ey Nevayi, dağ vadiyi tutmamı ayıplama."

Tag ve tüz: Dağ düz (BN 158a/4, 255b/4). Bkz. Tag ve tüz (Karahanlı), Bahr u tag, Dag/Tag u deşt, Deşt ü tag, Tag tag, Tag u cengel, Tag ve cengel, Tag u deryā, Tag u kulle, Tag u sahrā, Tag u taş, Tag u vādī. Tüz "düz, eşit, denk" (Kaya 1989: 1292) anlamındadır. BN 158a/4 *Hanūz kandahā tarafı barmaknı yā çapkun üçün tag u tüzni ahtarmaknı cezm kılmaydur edük.* "Henüz Kandaha tarafı gitmeyi, akın için dağı düzü araştırmayı kararlaştırmamıştık."

Tahkīk u teftīş: İnceleme soruşturma (BN 272b/5). Tahkīk "bir şeyin doğruluğunu araştırma" (Karaağaç 2020: 572); teftīş "araştırma, soruşturma, bir şeyin aranıp sorulması" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 268) anlamındadır. BN 272b/5 *Hindistān élidin munça tahkīk u teftīş kılıldı hiç kim bu tevāyıfdın tahkik haber ayta almadı.* "Hindistan'da bunca inceleme soruşturma yapıldı hiç bu milletlerden haber gelmedi."

Tahrīk ü ārām: Kımıldama durma (GS 19/6). Bkz. Ārām u sabr, Ārām u sebāt, Ārām u seyr, Cünbiş ü ārām, Sabr u ārām, Sür'at ü ārām. Tahrīk "uyandırma, kımıldatma, kızdırma" (Kaya 1989: 1251) anlamındadır. GS 19/6 *İhtiyārım yok anıŋ tahrīk ü ārāmıda.* "Onun kımıldayıp durmasına arzum yok."

Taht ile cāh: Makam (GS 97/8). Bkz. Tāc u taht, Cāh u i'tibār, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Cāh u menzilet, Devlet ü cāh, 'İzz ü cāh, 'İzzet ü cāh, Kadr u cāh, Māl ile cāh, Māl u cāh, Mansıb u cāh, Mesned ü cāh, Tāc u cāh. GS 97/8 *Tā gedāyıŋ dur nevāyī taht ile cāh istemes.* "Nevayi senin dilencindir, makam istemez."

Taht ile tāc: Taht ve makam (GS 97/1; NŞ 68/4). Bkz. Tāc u taht, Taht ile cāh, Tāc u cāh. NŞ 68/4 *Ey perī-ruh 'ışk kilmes taht ile tāc ehlidin.* "Ey peri yüzlü, makam sahibinden aşk gelmez."

Taht u cāh: Taht ve makam (FK 34/6). Bkz. Tāc u taht, Taht ile cāh, Taht ile tāc, Cāh u i'tibār, Cāh u māl, Cāh u māl u genc, Cāh u menzilet, Devlet ü cāh, 'İzz ü cāh,

‘İzzet ü cāh, Kadr u cāh, Māl ile cāh, Māl u cāh, Mansıb u cāh, Mesned ü cāh, Tāc u cāh. FK 34/6 *Nidür uçmak cāh ile āhir felek nemrudnıŋ / Āsmānī taht u cāhın genc-i kārūn kıldı la.* “Makam ile mutluluk nedir? Sonunda felek Nemrut’un tahtını makamını, Karun’un hazinesini yok etti.”

Taht ü tāc: Hükümdarlık (GS 97/1, 97/8, 575/9, 579/6; Lütfi Div. 6/27, 68/2; NŞ 8/6, 93/1). Bkz. Tāc u taht, Taht ile cāh, Taht ile tāc, Taht u cāh, Tāc u cāh. Lütfi Div. 6/27 *Cihānda mihribān bigim bile bākī boluŋ yā rab / Bu taht u tāc bolsun tā kıyāmet sizge erzānī.* “Ey Rabbim, Mihriban Hatun ve beyim ile beraber dünyada sonsuz olan bu hükümdarlık kıyamete kadar size lazık olsun.”

Tākat u tāb: Güç kuvvet (Lütfi Div. 134/7; GS 48/3). Bkz. Sabr u tākat, Āb u tāb, Bīāb u tāb, Nūr u tāb, Pīç u tāb, Sūz u tāb, Pīç pīç, Pīç ile tāb, Tāb u pīç, Tāb ü tüvān. Lütfi Div. 134/7 *‘Işk lutfīni anıŋ tig hālga tigürdi kim / Yoktur ol aynı körere tākat u tābı anıŋ.* “Aşk, Lutfi’yi öyle bir hale getirdi ki o gözü görmeye gücü kuvveti kalmadı.”

Takvā vü tā‘at/Takvī vü tā‘at: İman ve ibadet (NŞ 147/2, 289/5, 365/6; FK 681/95; GS 4/1, 682/X5; Lis. Tayr 2115, 2378, 2394). Bkz. ‘Akl u takvā, ‘Akl u hūş u takvī, Dīn ü takvī, Tā‘at ‘ibādet, Tā‘at u takvā/Tā‘at u takvī. NŞ 147/2 *Hem kaşıŋ Takvā vü tā‘atka belā / Hem közüŋ āfet-i ‘akl u dīndür.* “Hem kaşın iman ve ibadete bela hem gözün akıl ve dine yıkımdır.”

Takvā vü zühd/Takvī vü zühd: Zühd ve takva (GS 682/V2; NŞ 526/4; FK 225/7, 681/42, 739/1). Bkz. ‘Akl u takvā, ‘Akl u hūş u takvī, Dīn ü takvī, Tā‘at u takvā/Tā‘at u takvī, Takvā vü tā‘at/Takvī vü tā‘at, Zühd ü takva/Zühd ü takvī (Harezm), Zühd ü takvā (Kıpçak), Zühd ve takvā (Kıpçak). Zühd “her şeyi terk edip kendini ibadete verme” (Karaağaç 2020: 618) anlamındadır. FK 225/7 *Terk-i ‘ışk itti nevāyī tutuban takvā vü zühd.* Nevayi, zühd ve takvayı tutup aşkı terk etti.”

Tala- tārāc kıl-: Yağmalamak (BN 225a/7). Bkz. Çap- tala-. Tārāc kıl- “yağmalamak” (Karaağaç 2020: 576) anlamındadır. BN 225a/7 *... Bannū ve deştnı talap tārāc kılıp dükī bile çıkıldı.* “… Bannu ve Deşt’i yağmalayıp Düki ile çıkıldı.”

Talan u tārāc: Yağma (BN 195b/13-14, 202b/10, 224a/14, 226b/6, 269a/7). Talan "talan, yağma"; tārāc "yağma, çapul" (Karaağaç 2020: 576) anlamlarındadır. BN 195b/13-14 *İki üç bölek agıl talan u tārācga bardı.* "İki üç bölük ağıl talana gitti."

Talat- aldur-: Yağmalatmak (BN 125b/13). Talat- "talan ettirmek" aldur- fiilinin çeşitli anlamları arasında "yağma etmek, yağmalamak, yağmalatmak" (Şen 1993: Dizin/21) anlamlarındadır. BN 125b/13 *Bolgan nöker ü süderi talatıp aldurup aymaklar bile oşbu yurtta kullukga keldiler.* "Olan yardımcı ve askeri yağmalattırıp kabileleriyle bu yurda hizmete geldiler."

Tāle tāle: Uzun uzun (GS 157/4). Tāle "uzun olsun" (Devellioğlu 2005: 1029) anlamındadır. GS 157/4 *Tāle tāle ni okuŋ köksümde gūyā sındı kim.* "Uzun uzun ne okun göğsümde güya kırıldı ki …".

Talgak ve tūfān: Dalga tufan (BN 139a/6, 139a/8). Bkz. Sarsar u tūfān. Talgak "dalga" anlamlarındadır. BN 139a/6 *Kitāblarga bitiptürler kim gaznida bir çaşma bardur kim eger Nacāsat u kāzūrātnı bu çaşmaga salsalar şār ol zaman talgak ve tūfān ve yagın ve çapkun bolur.* "Kitaplarda yazarlar ki Gazne'de bir çeşme vardır ki eğer pislikler bu çeşmeye salsalar şehir o zaman dalga, tufan, yağmur, tipi olur."

Tāli' ü baht: Baht (Lis. Tayr 396). Bkz. Baht u tāli', Baht u devlet, Baht u ikbāl, Baht u sa'ādet, Devlet ü Baht u sa'ādet, Sa'ādet baht u devlet. Lis. Tayr 396 *Tāli' ü baht u şeref rehber bolup.* "Baht ve şeref rahber olup …".

Tam u taş: Dam taş (GS 166/5). Bkz. Tag u taş. Tam "dam, ev" (Eraslan 1999: 580) anlamındadır. GS 166/5 *Yā miniŋ hālimgadur kim tam u taş giryān bolur.* "Dam taş benim halime ağlar."

Taŋ u tün: Sabah akşam (BV 366/6). Bkz. Kün ü tün. Taŋ "tan, seher" (Türkay 1988: 874) anlamındadır. BV 366/6 *Birev ki taŋ u tünin bāde birle ötkergey.* "Birisi ki sabah akşam bade ile geçirecek."

Tār tār: Tel tel (BV 158/2; GS 155/2; Lütfi Div. 62/3). Tār "tel, iplik; saç teli" (Türkay 1988: 875) anlamlarındadır. Lütfi Div. 62/3 *Nāle yok a'zām üze bolsa reg ü pey tār tār.* "Uzuvlarımın üzerindeki damarlar tel tel olsa da ağlamam."

Tār u mār: Darmadağın (Sek. Div. 171). Tār u mār "dağınık, perişan, karmakarışık" (Eraslan 1999: 582) anlamındadır. Sek. Div. 171 *Hūy kılsaŋ bolur ol düşmen çerigi tār u mār / Kim uşal sarsar yilidin bolganı tig kavm-ı 'ād.* "Ad kavminin şiddetli rüzgārdan yok olması gibi sen de korku salsan düşman askeri darmadağın olur."

Tār u pūd: Enine ve boyuna atılan iplik, arsak argaç; temel. (BV 601/3, 612/2, 723/2; FK 418/2; Lis. Tayr 1381; NŞ 163/2). Bkz. Tār tār. Pūd "argaç, dokumada enlemesine atılan atkı" (Türkay 1988: 833) anlamındadır. FK 418/2 *Vücūdum hil'atide tār u pūdum.* "Vücudumun kaftanında arsak ve argacım."

Tār u tār: Tel tel (GS 140/5). Bkz. Tār tār, Tār u pūd. GS 140/5 *Rişte-i cān anda tār u tār cismim pūd irür.* "Can ipliği onda tel tel, bedenim ipliktir."

Tarab u 'ıyş: Zevk safa (NŞ 612/3). Bkz. 'Ayş u tarab/'Îş u tarab, 'Ayş u fısk, 'Ayş u 'işret/'Îş ü 'işret/'Iyş u 'işret, 'Ayş u 'işret ü şādī, 'Ayş u rāhat, 'Ayş u sürūr, 'İşret u 'ayş, 'Iyş u 'işret, 'Îş u kām, Neşāt u 'ayş. NŞ 612/3 *Saŋa bolsun tarab u 'ıyş-ı müdām ey sākī.* "Ey saki, sana sürekli zevk ve safa olsun."

Tarhlık ve siyāklık: Düzenli (BN 299b/11-12). Bkz. Siyāklık günyālık. Tarh "düzenleme, süsleme; oyunda ileri sürme" (Karaağaç 2020: 576) anlamındadır. BN 299b/11-12 *Bu her yérde olturuşluk bolsa çarhlar yasap akar sular kılıp tarhlık ve siyāklık yérler yasasa bolur.* "Bu her yerde oturulsa çarklar kurup, akar sular yapıp, düzenli yerler kursa olur."

Tarıg tarıg: Tane tane (GS 96/8). Tarıg "darı, erzen" (Atalay 1970: 161) anlamındadır. GS 96/8 *Tarıg kibi soyulur telh-kāmlıg birle / Tarıg tarıg ki yıgışturdı altunın nārenc.* "Tane tane toplayıp yığdığı turunçlar darı gibi gönül acısı bırakarak soyulur."

Ta'rīf u tavsīf: Nitelendirme (BN 202b/3). Ta'rīf "etrafıyla anlatma; etrafıyla bildirme, bildirilme" (Devellioğlu 2005: 1033); tavsīf "vasıflandırma, niteleme"

(Devellioğlu 2005: 1041) anlamlarındadır. BN 202b/3 *Néçük kim kābul ve gaznī vilāyetiniŋ ta'rīf u tavsīfide şammei mezkûr u mestur boldı.* "Nasıl ki Kabil ve Gazne vilayetlerinin nitelendirilmesinde kokusu söylenip yazıldı."

Tārik u tāyıb: Vazgeçen (BN 253a/3). Tārik "terk eden, bırakan, vazgeçen" (Devellioğlu 2005: 1034); tāyıb/tāib "tövbe eden" (Devellioğlu 2005: 1024) anlamlarındadır. BN 253a/3 *Andın béri hecv u hezl şi'r u nazmıdın tārik u tāyib édim.* "Ondan beri hiciv ve mizah şiirinden vazgeçtim."

Taş u iç: Dış iç (FK 188/2). Bkz. Taş hem iç (Karahanlı), İç ü taş. FK 188/2 *Anıŋ taş u içi mutlak digey-sin iç ü taşımdur.* "Onun dışı ve içi mutlak içim ve dışımdır diyeceksin."

Taş u kisek: Taş toprak (NŞ 453/2). Bkz. Tag u taş, Tam u taş. Kisek "yapışmış katı toprak parçası" (Eraslan 1999: 502) anlamındadır. NŞ 453/2 *İt kibi her kéçe kavsaŋ uruban taş u kisek / Yana kilgüm işikiŋ tofragını yastanıban.* "İt gibi her gece taşa toprağa yayını vurup yine eşiğinin toprağına yaslanarak geldim."

Taş u tofrak: (FK 6/6). Bkz. Taş toprak (Harezm), Tag u taş, Tam u taş, Taş u kisek. FK 6/6 *Kılıp taş u tofragnı altun ki bar / Siniŋ kār-gāhıŋda bu kimyā.* "Senin fabrikanda bu kimya olduğu için taşı toprağı altın yaptın."

Tavf u seyr: Dönme yürüme (Lis. Tayr 404, 427). Bkz. Ārām u seyr, Seyr ü sükûn, Seyr ü sülūk. Tavf "tavaf, bir yerin etrafında dolaşma" (Türkay 1988: 877) anlamındadır. Lis. Tayr 427 *Kimse tavf u seyr ahvālin dimes.* "Kimse dönüp yürüme halini demez."

Tavr u tarz: Tavır ve tarz (BV 36/1). Tavr tavır, hal; davranış; yapmacık gösteriş" (Türkay 1988: 878); tarz "usul, yol" (Türkay 1988: 877) anlamlarındadır. BV 36/1 *Tavr u tarzıŋ dagı asru ra'nā.* "Tavrın tarzın da oldukça hoş."

Tāze tāze: Taze taze (BV 363/3; FK 520/2, 520/2; GS 27/3, 110/1, 170/2, 280/2, 425/2; NŞ 359/6). Tāze "taze, körpe; sulu; genç, yeşil" (Türkay 1988: 878) anlamlarındadır. BV 363/3 *Tāze tāze dāg ile köŋlüm nümü-dārı anıŋ.* "Taze taze yara ile onun örneğidir."

Ta‘zīm u ihtirām: Hürmet (BN 169b/5, 235a/3, 258b/9, 307a/10). Bkz. Adab u ta‘zīm, İhtirām u ihtimām. BN 169b/5 *Mén hem ta‘zīm u ihtirām élikdin kélgençe kıldım.* “Ben elimden geldiğince hürmet ettim.”

Tecrīd ü tefrīd: Soyutlama (Lis. Tayr 3441). Tecrīd “tecrit, soyutlama” (Türkay 1988: 878); tefrīd “dünya işlerini bırakıp yalnız Allah’ı düşünme” (Kaya 1989: 1266) anlamlarındadır. Lis. Tayr 3441 *Bā‘isi tecrīd ü tefrīd eylediŋ.* “Göndereni soyutladın.”

Teh-be-teh: Kat kat; baştan başa (BV 72/1, 393/2; FK 507/2, 553/2, 581/6, 623/6; GS 351/5, 391/5, 500/6, 587/6; NŞ 53/4; BN 239b/14). Teh-be-teh “kat kat, dopdolu, baştan başa” (Kaya 1989: 1266) anlamındadır. BV 72/1 *Veh ki la‘liŋ kıldı bagrım teh-be-teh kan ‘ākıbet.* “Vah ki dudağın sonunda bağrımı kat kat kan doldurdu.”

Teh teh: Kat kat (BV 667/1; GS 576/9; NŞ 9/4, 525/5). Bkz. Teh-be-teh. BV 667/1 *Teh teh yürekim kan idi bir bir sitemidin.* “Bir bir siteminden yüreğim kat kat kandı.”

Tek ü dev: Koşma (FK 546/3; GS 531/3). Tek “koşma, seğirtme” (Kaya 1989: 1266); dev “koşma” (Kaya 1989: 862) anlamlarındadır. FK 546/3 *Bu ki gam deştide mecnūn dik iterler tek ü dev.* “Bu ki gam çölünde Mecnun gibi koştururlar.”

Tek ü pūy: Koşma (GS 423/7; NŞ 132/6). Bkz. Tek ü dev. Pūye “seğirtme, koşma” (Kaya 1989: 1173) anlamındadır. NŞ 132/6 *Sini tilep tün ü kün bes ki eyleben tek ü pūy / Nefeslerini ala almayın sabā vü debūr.* “Seni isteyerek gece gündüz koşarak nefeslerini rüzgâr ile almayayım.”

Tek ü tāz: Koşma (FK 214/5; GS 207/2). Bkz. Tek ü dev, Tek ü pūy. Tāz “koşma, koşuş” (Kaya 1989: 1265) anlamındadır. FK 214/5 *Tā yana kaysı köŋül mülkige kılgay tek ü tāz.* “Yine hangi gönül mülküne koşacak.”

Telh telh: Acı acı (BV 644/4). Telh “acı” (Türkay 1988: 880) anlamındadır. BV 644/4 *Lahza lahza bu ki yıglar min gamıdın telh telh.* “Gamdan acı acı ağlarım zaman zaman.”

Ten cān: Ten can (Lütfi Div. 88/4). Ten cān (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). Lütfi Div. 88/4 *Cān seniŋdür ten dagı sin hāhī köydür hᵛāhī al / Mu'tekid kul şāhıdın ten cān bile fermān alur.* "Can da ten de senindir. Sen ister yak, ister al. Dini bütün kul, şahından ten ve canla ferman alır."

Teŋ teŋ/Tiŋ tiŋ: Denk denk (BN 212a/13, 343a/14; BV 338/4; NŞ 103/3). Teŋ "denk, yük dengi" (Türkay 1988: 881) anlamındadır. BV 338/4 *Def'a def'a bir biri üzre bulut āfāk üzre / Gūyiyā kim tācirī tirdi ruhūtın teŋ teŋ.* "Defa defa birbiri üzerine, bulut ufuklar üzerine, güya ki tacire ait yol gereçlerini denk denk topladı."

Ten ü cān: Ten ve can (FK 158/2, 632/5; GS 475/5; Lis. Tayr 1037; NŞ 31/3; Sek. Div. 228). Bkz. Ten ü cān (Harezm), Ten cān. FK 158/2 *Belā haylı kim yagdurub taş u nāvek / Ten ü cānıma andın efgārlıglar.* "Bela hayli ki ondan yaralılar ten ve canıma taş ve ok yağdırdılar."

Ten ü süŋek: Et kemik (NŞ 339/2). Bkz. Ten cān, Ten ü cān, Ét ten süŋek/süŋük. NŞ 339/2 *Tenim ü süŋeklerim ol otuŋnı yakarga hār-ı hās eylediŋ.* "Etimi kemiklerimi o ateşte çer çöp ettin."

Tenge tenge: Denge denge (GS 647/2). GS 647/2 "*Encüm anıŋ teŋe teŋe basma kılgan zerhali.* "Yıldızlar onun denge denge altın suyu basma."

Tépilgen basalgan: Tepilip basılan (BN 194a/10). Tepil- "tepşlmek", basal- "basılmak, tepilmek" (Şen 1993: Dizin/73) anlamlarındadır. BN 194a/10 *Kar uluk yol yek-rehe tépilgen basalgan yol bile hem at ba-hīla baradur.* "Kar büyük, yol doğru, tepilip basılan yolda at tetikte ilerler.

Tépilgen ve basalgan: Tepilip basılan (BN 194a/3). Bkz. Tépilgen basalgan. BN 194a/3 *Özge tamām ābdān ābdān yigitler ve bég atanganlar atlarıdın hem tüşmey tayyār tépilgen ve basalgan yolga kirip başların koyı salıp kélürler édi.* "Başka noksansız güzel güzel yiğitler ve bey adını alanlar atlarından düşmez, tepilip basılan yola girip başlarını aşağıya salıp gelirlerdi."

Ter ü tāze: Çok taze, tazecik (NŞ 172/2, 404/2; BN 284a/13). Bkz. Tāze tāze. Ter "yaş, ıslak, taze" (Kaya 1989: 1269) anlamındadır. NŞ 172/2 *Gül ruhsārını mey çebnemi eyler ter ü tāze.* "Gül yanağını mey çebnemi çok taze yapar."

Tereddüd ü tevehhüm: Tereddüd ve kuruntu (BN 265b/14, 311b/2). Bkz. Dagdaga vu tereddüd. Tevehhüm "kuruntuya düşme, kurma" (Kaya 1989: 1271) anlamındadır. BN 265b/14 *Mundak gavgālarnı körmegen éllerge haylī tereddüd ü tevehhüm boldı.* "Böyle kavgaları görmeyen illere hayli tereddüd ve kuruntu oldu."

Tertīb u nesak: Düzen (BN 176b/9, 205a/13, 209a/9, 315b/6). Bkz. Ta'biye vü tertīb. Nesak "tarz, usul, yol, şekil, üslup" (Devellioğlu 2005: 822) anlamlarındadır. BN 176b/9 *Burunlar sultān huseyn mīrzānıŋ dīvānıda hātır-hāh tertīb u nasakı yok édi.* "Önceleri Sultan Hüseyin Mirza'nın divanında istenen ölçüde düzeni yoktu."

Tevābi' u levāhik: Maiyet (BN 144a/12, 166a/2, 176a/13, 202b/10, 210b/11, 224b/11, 263a/4). Tevābi' "bir kimsenin hizmetinde bulunanlar, birinin adamları" (Türkay 1988: 882); levāhik "ekler, eklenen şeyler" (Devellioğlu 2005: 549) anlamlarındadır. BN 144a/12 *Gaznīnı tevābi' u levāhiki bile cehān-gīr mīrzāga bérildi.* "Gazne, maiyetiyle birlikte Cihangir Mirza'ya verildi."

Tevehhüm ü dagdaga: Kuruntu (BN 224a/13). Bkz. Dagdaga vu tereddüd, Tereddüd ü tevehhüm. BN 224a/13 *Bu vilāyetlar kadīmdın türkke ta'alluk bola kélgendür zinhār tevehhüm ü dagdaga özlerige yol bérip élni buzulgalı koymasınlar.* "Bu vilayetler Türk'e ait olagelmiştir sakın kuruntuyla kendilerine yol verip ilini bozup bırakmasınlar."

Tevehhüm ü tereddüd: Tereddüd ve kuruntu (BN 264b/2). Bkz. Tereddüd ü tevehhüm, Tevehhüm u dagdaga, Dagdaga vu tereddüd. BN 264b/2 *Tevehhüm ü tereddüd bī-takrībdur.* "Tereddüd ve kuruntu uzaktır."

Tevsen ü tünd: Sert (BV 205/4). Tevsen "dik başlı, sert at" (Türkay 1988: 883); tünd "sert, şiddetli, kaba" (Türkay 1988: 893) anlamlarındadır. BV 205/4 Niçe ki tevsen ü tünd irse halk köŋli bolur / Çü boldı 'ışk u mahabbetka mübtelā 'āciz. "Nasıl ki halkın sert gönlü olursa aşk ve muhabbete düşkün aciz oldu."

Tım tım/Tim tim: Damla sesi (BV 243/4, 401/1, 430/5, 577/3; FK 313/4, 355/2, 356/1; FK 230/3; GS 39/1, 195/2, 596/2, 601/4; NŞ 9/4). Tım/tim "damla sesi" (Türkay 1988: 883) anlamındadır. BV 243/4 *Sin gül-i ra'nā firākıdın sarıg çihremni eşk / Katre katre kan ile tım tım tamıp al iylemiş.* "Güzel gülün ayrılığından sarı yüzümü göz yaşı damla damla kan ile tım tım damlayıp kırmızı yapmış."

Til bile agız: Ağız ve dil (Lis. Tayr 359). Bkz. Él ve til, Kalb ü til, Köŋül ü til, Söz ü til, Agız u bil, Bil ü agız, Til agız (Karahanlı). Lis. Tayr 359 *Til bile agızını eylep beyle pāk / Tutkay il atın velīkin hevl-nāk.* "Dilini ve ağzını böyle temiz yaparsan el adını tutar ancak korkar."

Tirig ü ölüg: Canlı cansız (GS 226/5). Bkz. Ölük ve tirik, Tirig takı ölüg (Harezm). GS 226/5 *Sindin ayru imes ay dost tirig ü ölüğüm.* "Ey dost, canlı cansız halim senden ayrı değildir."

Tişlep tişlep: Dişleyerek (BV 186/7; FK 137/3, 266/5, 481/6; NŞ 52/2). Tişle- "dişlemek" (Türkay 1988: 888) anlamındadır. BV 186/7 *Kéçe tişlep tişlep algan cism-i efgārı nidür.* "Gece dişleyerek yaralı bedenimi alan nedir?".

Tişük tişük/Töşük töşük: Delik delik (GS 484/6; BV 334/3). Tişük "delik, yarık" (Türkay 1988: 888) anlamındadır. GS 484/6 *Zenbūrnıŋ ivi kibi köŋlüm tişük tişük.* "Gönlüm, Zenbur'un evi gibi delik delik."

Tit ü pit: Darmadağınık, karışık (NŞ 81/3). NŞ 81/3 *Min kim ü islām kim seccāde birle hırkanı / Eyledi ol bütniŋ etfāl-i hayāli tit ü pit.* "Ben kimim, İslam kim? Seccade ve hırkayı o güzelin çocukları darmadağın etti."

Tīz ü bī-direng: Çabucak (BN 353a/6, 353a/8). Tīz "tez, çabuk; keskin" (Türkay 1988: 888); bī-direng "oyalanmadan" (Şen 1993: Dizin/94) anlamlarındadır. BN 353a/8 *Yana biri bu kim reftār-ı tāvūs yosunluk bir élikni yérge koyup bir éligi ve iki ayağı bile üç halkanı tīz ü bī-direng évüredür.* "Yine biri bu ki tavus yürüyüşü kuralına göre bir elini yere koyup bir elini ve iki ayağı ile üç halkayı çabucak çevirir."

Tofrak u taş: Taş toprak (Lis. Tayr 613). Bkz. Taş u tofrak, Tag u taş, Tam u taş, Taş u kisek. Lis. Tayr 613 *Pīr yirdin bir avuç tofrak u taş / Alıban birdi aŋa kim kıl ma'āş.* "Pir, yerden bir avuç taş toprak alıp ona geçimlik para olarak verdi."

Tola tola: Dolu dolu (BN 227b/14; BV 557/7; FK 294/10; GS 104/1). Tola "dolu" (Türkay 1988: 889) anlamındadır. BV 557/7 *Zamāne mihnetidin bir zamān diseŋ kutulay / Tola tola koyuban iç zamān zamān bāde.* "Zamane sıkıntısından kurtulayım dersen dolu dolu koyup zaman zaman şarap iç."

Tolay tolay: Döne döne (Şec. Ter. 92b/6). Tola- "döndürmek, çevirmek, dolamak" (Ölmez 2020: 441) anlamındadır. Şec. Ter. 92b/6 *Tolay tolay hātūnnı béş pāre kılıp her kaysısı bir endāmnı öz örgürine alıp kétdi.* "Döne döne kadını beş parçaya ayırıp her biri bedeninin bir parçasını kendi kendi yaylasına alıp gitti."

Top ve tüfek: Top tüfek (BN 371a/2). BN 371a/2 *Alar kélgünçe ustād ālī-kulı ve mustafā top ve tüfek ve zarb-zan ve firengī bile uruşka meşgūl bolup çineşkeyler.* "Onlar gelince Üstat Ali-kulı vemustafa top tüfek, zarbzan ve firengi ile vuruşup sınayacaklar."

Top u tüfekçi: Top tüfekçi (BN 345a/9). Bkz. Top tüfek. BN 345a/9 *Çerik yaragıga ve top ve tüfekçiniŋ dārū ve çıdagıga penc-şenbe güni sefer ayınıŋ sékizide cemī' vech-dārnıŋ vechidın sad u si fermān boldı.* "Asker silahına ve top tüfekçinin barut ve maaşına Perşembe günü sefer ayının sekizinde bütün taraftarın tarafından sad ve si ferman oldu."

Tos- uruş-: Çatışmak (BN 125b/12). BN 125b/12 *Aymak yolını tosup uruşup bastılar.* "Aymak yolunu çatışıp bastılar."

Tört béş: Dört beş (BN 125a/5, 127b/14, 130b/10, 137b/12, 161b/1-2, 186a/5, 187b/7, 210a/9, 210b/5, 212b/6, 230a/10-11, 241b/4-5, 261b/14, 265b/4, 268b/12, 275a/4, 275a/12, 279b/10-11, 281b/10, 291b/3, 310a/14, 327a/6, 331b/14, 333b/9, 366a/2-3). Bkz. Béş altı. Tört "dört" sayısıdır. BN 125a/5 *Hāca zaydtın tört béş köç bile gūr-band kéldük.* "Hoca Zeyd'den dört beş göç ile Gur-bend'e geldik."

Tū-be-tū: Kat kat (BV 512/3; FK 533/4, 644/4). Tū-be-tū "kat kat" (Türkay 1988: 890) anlamındadır. BV 512/3 *Haste köŋlüm gonçe dik kan baglanıptur tū-be-tū.* "Hasta gönlüm gonca gibi kat kat kan bağlamıştır."

Tug ve nakkāre: Sancak ve davul (BN 357a/2-3). Bkz. 'Ālem u nakkāre, 'Ālem ve tug ve nakkāre, Nakkāre vü 'ālem. BN 357a/2-3 *Andak fermān boldı kim tug ve nakkāre ve tavīle ve cemī' çerik éli bāgnıŋ utrusıda sunıŋ ol yüzige tüşkey.* "Öyle ferman oldu ki sancak, davul ve hayvan katarı ile bütün askerler bağın karşısında suyun o yüzüne düşecek."

Tugyān u 'isyān: Günah (Sek. Div. 21). Bkz. Cürm ü 'isyān, Küfr ü 'isyān. Tugyān "taşkınlık, azgınlık" (Eraslan 1999: 589) anlamındadır. Sek. Div. 21 *Niçe yıl tugyān u 'isyān tonını kıldım libās.* "Nice yıl az günah elbisesini giydim."

Tura tura: Dura dura (GS 100/5). Tur- "durmak" (Eraslan 1999: 589) anlamındadır. GS 100/5 *Kūyige kirgenimde tevsen idim / Līk boldum tura tura muhtāc.* "Köyüne girdiğimde dik başlıydım ama dura dura muhtaç oldum."

Tartık u pīşkeş: Hediye (BN 204b/4-5). Bkz. Pīşkeş tartıg. BN 204b/4-5 *... başsız özbek tuş tuşıdın rīz kılıp bu kendeni ve tartık u pīşkeş ve kişi karasını tart part kılıpturlar.*

Turuş turuş: Ekşi (BN 284a/9). Turuş "ekşi" (Devellioğlu 2005: 1114) anlamındadır. BN 284a/9 *Turuş turuş yahşıgına mazası bar.* "Ekşi ekşi güzelce mezesi var."

Tūşe vü su: Azık ve su (FK 489/4). Bkz. Aş ve su, Hevā/havā vü su, Ot u su, Su vü dāne. Tūşe "azık" (Kaya 1989: 1287) anlamındadır. FK 489/4 *Yol irür cādde-i meşrū' dagı tūşe vü su.* "Azık ve su, meşru cadde de yoldur."

Tuta tuta: Tuta tuta (BN 143a/13; NŞ 526/5). Tut- "tutmak, elde etmek, yakalamak, saymak" (Kaya 1989: 1287) anlamlarındadır. BN 143a/13 *Mast bolgan balıgnı yokkarıdın tuta tuta kélürler.* "Mest olan balığı yukarıdan tuta tuta gelirler."

Tügün tügün: Düğüm düğüm (FK 358/4). Tügün "düğüm" (Kaya 1989: 1289) anlamındadır. FK 358/4 *Zülfüŋ ki irür tügün tügün gūyā / İl boldı birin birin giriftārıŋ.* "Saçın ki güya düğüm düğümdür, el birer birer tutkunu oldu."

Tümen miŋ: Binlerce (BV 203/1; FK 635/1; GS 513/8, 625/5; Lis. Tayr 1334, 1554, 2537, 2625, 2950; Lütfi Div. 335/3; NŞ 17/2; Sek. Div. BM 291, 713). Bkz. Bkz. Tümen miŋ (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). Sek. Div. BM 291 *Kızıban ornıdın köçrür 'adū ger kılsa istīze / Tümen miŋ yaz u kış kiçrür eger kılsa mesāvānı.* "Düşman kavgaya kalkarsa kızarak yerinden yurdundan eder eğer kötülükler yapsa binlerce yaz ve kış boyu onu kovar."

Tün kün: Gece gündüz (BV 117/3, 214/3, 286/4, 566/4, 644/8; FK 71/9, 82/1, 432/4, 440/1, 493/7, 557/1, 557/6; GS s. 5/21, s. 11/3, 63/9, 435/7, 446/2, 544/5, 672/1, 820; Lis. Tayr 5, 931, 3373; Lütfi Div. 208/6, 348/5, 359/3; NŞ 111/1, 487/2, 518/6, 614/8, 645/7; Sek. Div. 8, 74). Bkz. Tün kün (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), Kün ü tün, Taŋ u tün. Sek. Div. 8 *Āfitāb-ı hāverī mihrinde zerre tınmayın / Kök atı üzre minip tün kün yiler ol şeh-süvār*. "Doğu güneşi yani o şahsüvar senin sevgin ile durmadan gök atı üzerine binip gece gündüz dolaşır."

Tün bile kün: Gece ve gündüz (NŞ 559/2). Bkz. Kün ü tün, Taŋ u tün, Tün kün. NŞ 559/2 *Eyle eblak tünd sürdi kim kire almas kuyaş / Tün bile kündin kılıp merkeb anıŋ meydānıda.* "Gece ve gündüzden onun meydanında araç yapıp alaca atı öyle sert sürdü ki güneş giremez."

Tün bile taŋ: Gece ve gündüz (BV 366/1, 366/3, 366/4, 366/5, 366/6, 366/7). Bkz. Kün ü tün, Taŋ u tün, Tün kün, Tün bile kün. BV 366/6 *Yakīn ki bolmagay anıŋ melāli tün bile taŋ.* "Şüphesiz gece ve gündüz onun sıkıntısı olmayacak."

Tün ü kün/Tün ü gün: Gece ve gündüz (BV 14/7, 187/3, 254/9, 442/2, 469/2, 497/1; FK 5/3, 22/6, 43/5, 80/1, 106/3, 139/7, 147/2, 152/6, 174/5, 373/8, 378/1, 433/6, 495/3, 526/7, 541/5, 667/1, 681/36; GS 95/3, 682/IV6; Lis. Tayr 551, 1358, 1789, 1906, 1949, 2245, 2375, 2426, 3160; Lütfi Div. 18/4, 146/4, 330/6, 354/5; NŞ 76/6, 132/6, 236/4, 339/8, 441/2, 451/1, 536/1, 586/5; Sek. Div. 262, 370; BN 166a/2). Bkz. Tün ü kün (Kıpçak), Kün ü tün, Taŋ u tün, Tün kün, Tün bile kün, Tün bile taŋ. Lütfi Div. 18/4 *Köŋülni ol tün ü kün niçe mübtelā kılsa.* "O gece gündüz gönlünü nasıl mübtela eder."

Tünd ü tevsen: Sert (FK 221/2). Bkz. Tevsen ü tünd. FK 221/2 *Egerçi tünd ü tevsen irdi ʻaklım kil ki ʻışkıŋdın.* "Her ne kadar aklım aşkından sertse de gel."

Tüp tüz: Düpdüz (BN 131a/2, 139b/12, 157b/12, 203a/9, 239a/11, 239a/14, 274a/13). Bkz. Tüp tüz (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). BN 131a/2 *Bu yol tüp tüz yoldur.* "Bu yol düpdüz yoldur."

Türlüg türlüg/Türlük türlük: Türlü türlü (NŞ 411/1, 553/5; BN 175a/7, 196b/13, 201b/5, 202a/11, 206a/10, 277b/13, 278b/4; BV 334/4). Bkz. Türlüg türlüg (Karahanlı), (Harezm), Türlü türlü/ türli türli (Kıpçak). NŞ 411/1 *Kéçe türlüg türlüg öz cānımga bīdād eylerem.* "Gece kendi canıma türlü türlü işkence ediyorum."

Tüşüre tüşüre: Düşüre düşüre (BN 161a/9, 263b/13, 267a/12, 325a/6-7, 354b/1, 374a/4). Tüşür- "düşürmek" (Karaağaç 2020: 589) fiilidir. BN 263b/13 *İbrāhīmnıŋ dāyırası togrısıgaça tüşüre tüşüre barurlar.* "İbrahim'in ordugahı doğrusunca düşüre düşüre giderler."

Tüz tüz: Düz düz (BN 141b/12; GS 181/3). Bkz. Tag u tüz. BN 141b/12 *Yorunçka palları dék taglar tüşüptür araları tüz tüz cülgeleri vākıʻ boluptur.* "Yoncalara kadar dağlar düşer, aralarında düz düz dereler bulunur."

Tüzük ü mazbut: Düzgün, derli toplu (BN 209a/8). Tüzük "tertipli, düzenli" (Kaya 1989: 1293); mazbut "ele geçirilmiş, hatırda tutulmuş, korunmuş, derli toplu" (Kaya 1989: 1088) anlamlarındadır. BN 209a/8 *Egerçi kişimiz az édi velī haylī yahşı tüzük ü mazbut yasal taʻbiye vü tertīb kılıp édim.* "Adamımız azdı ancak hayli iyi düzgün ve derli toplu bir alay düzenledim."

ʻUbūr u mürūr: Geçme (BN 215a/9-10, 218a/14, 274b/1, 378a/14). ʻUbūr "bir başka tarafa geçme, geçilme" (Türkay 1988: 895); mürūr "geçme, geçiş" (Türkay 1988: 805) anlamlarındadır. BN 215a/9-10 *Bādīcnıŋ üstide bir taşda buyurdum kim bu ʻubūr u mürūr ve tārīhını kazgaylar.* "Badic'in üstünde bir taşta bu geçişi ve tarihi kazıyacaklar diye buyurdum."

Uçkun uçkun: Kıvılcım kıvılcım (FK 464/1). Uçkun "kıvılcım" (Kaya 1989: 1294) anlamındadır. FK 464/1 *ʻIşk çun birdi tenim şuʻlesiga kökte orun / Çikti bir*

birdin anı ayırıp uçkun uçkun. "Aşk, tenimin şulesine gökte yer verdi, birbirinden onu ayırıp kıvılcım kıvılcım çıktı."

Uçmag u tamug/Uçmak u tamuk: Cennet cehennem (FK 206/6; Lütfi Div. 276/2). Bkz. Uçmah tamug (Harezm). Lütfi Div. 276/2 *Bozgay uçmak u tamuknı bolmasa zencīr-i nūr / Kim ki bolgay ol müselsel zülfniŋ dīvānesi.* "O zincir saçına divane olanlar, nur zinciri olmasa cennet ve cehennemi bozacaklar."

Uhla- yat-: Uyumak (Şec. Ter. 91a/14, 91b/16). Uhla- "uyumak" (Ölmez 2020: 446); yat- "yatmak" (Ölmez 2020: 455) anlamlarındadır. Şec. Ter. 91a/14 *Bir kün kozı tegin atasın köreyin tép keldi érse hān uhlap yatıp ve hātūn olturup érdi.* "Bir gün Kozı Tegin babasını görmeye geldiğinde han uyumuş ve hanımı oturmuştu."

Ulug kiçik/Uluk kiçik: Büyük küçük (Şec. Ter. 84a/13; BN 120a/76, 124a/8, 215b/5, 254a/13, 326b/14, 336b/1; Şec. Ter. 70b/12, 88b/4; BN 314b/1-2, 315a/2). Bkz. Ulug kiçig (Göktürk), (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), Ulug kiçik (Kıpçak), Kiçik kiçik. Şec. Ter. 84a/13 *Ulug kiçik barça ittifāk birlen deb bakuynı hān köterdiler.* "Büyük küçük herkes anlaşarak Deb Bakuy'u han yaptılar."

Uluk ve çavdarī: İleri gelen (BN 225b/10). Bkz. Ulug kiçik/Uluk kiçik. Çavdarī "ileri gelen" (Şen 1993: Dizin/165) anlamındadır. BN 225b/10 *Çār-şanba güni aynıŋ yégirme ikiside bihreniŋ uluklarını ve çavdarīlarını tilep tört yüz miŋ şāhruhī māl-ı amān karār bérilip muhassıllar ta'yīn kılıldı.* "Çarşamba günü ayın yirmi ikisinde Bihre'nin ileri gelenlerini isteyip, dört yüz bin şahruhş kurtarmalık akçesi karar verilip yapacaklar tayin edildi."

Uluk i'tibārlık: Saygın (BN 342b/9). Bkz. Ulug kiçik/Uluk kiçik, Uluk ve çavdarī, Cāh u i'tibār. BN 342b/9 *Güvālyār sayrıga atlangandın burun hem bu bikremācītniŋ uluk i'tibārlık asūk atlık hindūsıdın kişiler kélip kulluk u hidmetkārlık izhārını kılıp özige yétmiş leklik vech u istikāmet istid'ā kılıp édi.* "Güvalyar hastaya binmeden önce hem bu Bikremacit'in saygın Asuk adlı Hindu'dan kişiler gelip hizmetini gösterip kendine yetmiş leklik doğru ve düzgün hareket etmeyi rice etmişti."

Uluk ve buland: Büyük ve yüce (BN 343a/13). Bkz. Ulug kiçik/Uluk kiçik, Uluk ve çavdarī, Uluk i'tibārlık. Buland "yüksek" (Şen 1993: Dizin/140) anlamındadır.

BN 343a/13 *Ba‘zı but-hāne medrese vaz‘lık pīş-gāhıda uluk ve buland günbez medrese hücreları dék hücreları kim bar.* “Bazı puthane medrese kurulu huzurunda büyük ve yüce kümbet medrese hücreleri gibi hücreleri var.”

Uluk ve kiçik: Büyük ve küçük (BN 342a/12). Bkz. Ulug kiçik/Uluk kiçik, Uluk ve çavdarī, Uluk i‘tibārlık, Uluk ve buland, Kiçik kiçik. BN 342a/12 *Bu urvānıŋ etrāfıdagı yek-pāra kayalarnı kazıp uluk ve kiçik mucassam butlar tarāş kılıpturlar.* “Bu Urvan’ın etrafındaki tek parça kayaları kazıp büyük ve küçük şekilli putlar yaptılar.”

Ulug mu‘teber/Uluk mu‘teber: Saygın (BN 333b/8; BN 176a/2). Bkz. Ulug kiçik/Uluk kiçik, Uluk ve çavdarī, Uluk i‘tibārlık, Uluk ve buland, Uluk ve kiçik. Mu‘teber “güvenilir; itibarlı, hatırı sayılır” (Kaya 1989: 1115), (Karaağaç 2020: 509) anlamındadır. BN 333b/8 *Mındnī rāv atlık ulug mu‘teber kāfirga bérür.* “Mındni Rav adlı saygın kafire verir.”

Uluk u orta: Ulu ortanca (GS s. 12/6). Bkz. Ulug kiçik/Uluk kiçik, Uluk ve çavdarī, Uluk ı‘tıbārlık, Uluk ve buland, Uluk ve kiçik, Ulug mu‘tabar/Uluk mu‘tabar. Orta “orta” (Karaağaç 2020: 528) anlamındadır. GS s. 12/6 *Uluknı ve ortanı kim hāss u ‘āmm / Refī‘ āstānıga eylep hırām / Yitip dergehide tapıp bār hem.* “Seçkinlerin ve halkın ululları ve ortancaları onun yüce eşiğine doğru yürüyüp dergahına ulaşarak varlık buldu.”

Uluk ve mu‘teber: Saygın (BN 271b/13, 272a/5). Bkz. Ulug kiçik/Uluk kiçik, Uluk ve çavdarī, Uluk i‘tibārlık, Uluk ve buland, Uluk ve kiçik, Ulug mu‘teber/Uluk mu‘teber, Uluk u orta. BN 271b/13 *Uluk ve mu‘teber ve müsülmān ve kalın çeriklik ve bisyār vilāyetlık bu béş pād-şāh édi kim mezkûr boldı.* “Sözü edilen saygın ve Müslüman ve yoğun askerli ve çok illi bu beş padişahtı.”

Ulug ulug/Uluk uluk: Büyük büyük (BN 277b/3; BN 239b/9). Bkz. Ulug ulug (Uygur), Ulug ulug (Karahanlı), Ulug kiçik/Uluk kiçik, Uluk ve çavdarī, Uluk ı‘tıbārlık, Uluk ve buland, Uluk ve kiçik, Ulug mu‘tabar/Uluk mu‘tabar, Uluk u orta, Uluk ve mu‘tabar. BN 277b/3 *Arkasıdın koyırak oşbu rengler bile münakkaş ulug ulug güller kuyrugınıŋ uçıgaça bardur.* “Arkasından koyarak bu renklerle nakışlanmış büyük büyük güller kuyruğunun ucunda vardır.”

Uruk kayaş: Hısım akraba (BN 121b/4-5, 261a/6, 293b/12, 294a/1). Bkz. Köç ü uruk. Kayaş "kabile, akraba" (Kaya 1989: 1020) anlamlarındadır. BN 121b/4-5 *Çūn ménıŋ şānımda bu émes édi kim aga ini ve uruk kayaşdın bir néçe bī-adālık vāki' bolsa méndin mutazarrır bolgaylar.* "Çünkü menim bu şanımdan değildi ki ağabeyi kardeşi, hısım akrabasından bir düşmanlık olsa benden zarar görecekler."

Urun- kıçkır-: Vurunup haykırmak (GS 636/6). Urun- "vurunmak" (Karaağaç 2020: 592); kıçkır- "haykırmak" (Türkay 1988: 763) anlamlarındadır. GS 636/6 *Nidin idi urunup kıçkırıp ki agzı köpürdi.* "Vurunup haykırması nedendi ki ağzı köpürdü."

Uruş muruş: Savaş (BN 308b/12). Uruş "vuruş, kavga, dövüş, savaş" (Karaağaç 2020: 592) anlamındadır. İlk sözcüğün ilk sesinin yerine "m" sesinin getirilmesiyle ikileme oluşmuştur. BN 308b/12 *Bular yétkünçe mullā baba özbek kişisi bile mīr hamanıŋ korganıga kélip uruş muruş salur hayālı kılur hiç iş kıla almas.* "Bunlar ulaşınca Molla Baba Özbek kişisiyle Mir Haman'ıŋ kalesine gelip savaşma hayali kurar, hiç iş yapmaz."

Uruş sançış: Savaş (Sek. Div. 252). Bkz. Uruş muruş. Sançış "savaş" (Eraslan 1999: 564) anlamındadır. Sek. Div. 252 *Uruş sançış vegā heycā küni bolsa kaçar sindin / Niçe kim bolsa gīv ü rüstem ü güderz ü zāl ü zer.* "Savaş, patırtı, harp günü olsa Giv, Rüstem, Güderz, Zal ve Zer de olsalar düşman senden kaçar."

Ur- sür-: Vurup sürmek (BN 200a/5). Ur- "vurmak" (Karaağaç 2020: 592), sür- "sürmek; kovmak" (Karaağaç 2020: 563) anlamlarındadır. BN 200a/5 *Kişiler koyup barça élni urup sürüp çıkarıldı.* "İnsanlar bırakıp, bütün il vurup kovup çıkarıldı."

Uruş- sürüş-: Vuruşup sürüşüp (BN 276b/6). Urup sürüp ikilemesinin işteşlik eki almış biçimidir. BN 276b/6 *Şāh bile uruşup sürüşüp ilgeri kéyin barurda kelürde ol kéyikniŋ şāhı bu kéyikniŋ şāhıga bérkitken tuzakka kirer.* "Şah ile vuruşup sürüşüp ileri gidip geldiğinde o geyiğin şahı bu geyiğin şahını koruyan tuzağa girer."

Uyruk muyruk: Uyruk (BN 310b/3). BN 310b/3 *Mullā huseynni ve yana ba'zılarnı uyruk muyruk bularnıŋ kömegige yéberdük.* "Molla Hüseyin ve yine bazılarını uyruk muyruk bunların yardımına gönderdik."

Uzun uzag/Uzun uzak: Uzun uzadıya (BN 364b/8; BN 147b/11, 176a/9; Lütfi Div. 366/2). Uzun "uzun"; uzak "uzak" anlamlarındadır. Lütfi Div. 366/2 *Yüzüŋge tekye kılıp zülf kéçe taŋga digin / Uzun uzak mini vasfıda kıssa-hān kıldı.* "Saçlar, yüzünü tekke yapıp gece sabaha kadar uzun uzadıya onun vasıflarını anlatayım diye beni kıssa han yaptı."

Üç tört: Üç dört (BN 120b/1, 121a/5, 123a/3, 124b/9, 126b/8, 130b/14, 131b/14, 137b/13, 138b/8, 140a/4, 148b/13, 183b/13, 186a/4, 187b/3, 193a/13, 194a/6, 210b/12, 215b/3, 222a/7, 245a/14, 257a/5, 257a/10, 257a/12, 260a/13, 261b/13, 262a/4, 263b/5, 275a/13, 275b/4, 282a/6, 284b/8, 285a/13, 295b/11, 297a/10, 305a/4, 305b/1, 309a/12, 325b/13, 331a/14, 332b/14, 334a/14, 336a/7, 337a/3, 338b/4, 339a/9, 353a/12-13, 362a/8, 362b/13, 367a/6, 368a/14, 374a/1; FK 696/2; Şec. Ter. 85a/20). Bkz. İki/ikki üç, Tört béş. FK 696/2 *Tive efsārını üç tört yaşar yaş çiker.* "Deve yularını üç dört yaş yaşar, çeker."

Üç üç: Üçer üçer (BN 378b/10). Bkz. İki/ikki üç, Üç tört. BN 378b/10 *Şayh u mullā şahāb u hᵛānd amīr / Kélin üç üç iki iki bir bir.* "Şeyh ve molla Şahab ve Hand Amir birer birer, ikişer ikişer, üçer üçer gelin."

Ümerā ve vüzerā: Emirler ve vezirler (BN 271a/12, 271b/3, 306b/6). Bkz. Ekābir u ümerā, Salātīn ve ümerā ve havānīn. Vüzerā "vezirler" anlamındadır. BN 271a/*12 Pād-şāhnıŋ bir mu'ayyan tahtı bar ümerā ve vüzerā ve sāhib-mansablarnıŋ her kaysınıŋ bir mukarrerī yéri bardur.* "Padişahın belli bir tahtı var, emirler ve vezirler ile rütbe sahiplerinin her birinin bir kararlaştırılmış bir yer vardır."

Üzüp üzüp: Koparıp koparıp (NŞ 46/5). Üz- "koparmak, kesmek" (Karaağaç 2020: 596) anlamındadır. NŞ 46/5 NŞ 46/5 *Yisün itiŋ cigerimni üzüp üzüp nige kim / Kisip kisip kaşıga taşlamagıl irmes edeb.* "Köpeğin ciğerimi koparıp koparıp yesin nedir? Edebi kesip kesip kaşığa atma."

Vech u istikāmet: Doğru düzgün (BN 292a/5, 304b/13, 326b/4, 326b/7, 342b/10). Vech "yüz, çehre; sebep, vesile" (Karaağaç 2020: 598); istikāmet "doğruluk, düzgünlük" (Karaağaç 2020: 449) anlamlarındadır. BN 304b/13 *Anıŋ vech u istikāmet bıyāvan pergenesidin yégirme leklik ta'yīn boldı.* "Onun doğru ve düzgün Bıyavan pergenesinden yirmi leklik ayrıldı."

Vācib u lāzım: Gerekli (BN 223b/14, 244b/7, 299a/10). Vācib "yapılması gerekli ve dinen farz derecesine yakın" (Karaağaç 2020: 596); lāzım "luzümlu, gerekli" (Karaağaç 2020: 490) anlamlarındadır. BN 223b/14 *Bu cihettın bu tag éli bile yahşı ma'āş kılmak vācib u lāzım édi.* "Bu sebepten bu dağ ili ile güzel geçim sağlamak gerekliydi."

Vahş u tayr: Vahşi hayvanlar ve kuşlar (BV 69/2, 323/4; FK 377/7; Lis. Tayr 946, 1650, 2034, 3337; NŞ 459/1; Sek. Div. 259). Vahş "ürkek, yabani hayvan" (Eraslan 1999: 599); tayr "kuş" (Eraslan 1999: 582) anlamlarındadır. Sek. Div. 259 *Ayur medh ü ayur na't u du'ā-gūyuŋ senā-hᵛānuŋ / Boluptur ins ü cinn ü vahş u tayr u cümle-i cānver.* "Sana medihte, övgüde ve duada bulunucudurlar; insanlar cinler, vahşi hayvanlar kuşlar ve bütün canlılar senin övücündürler."

Vālih ü ser-geşte: Deli divane (GS 363/2). Bkz. Āşüfte vü vālih, Ser-geşte vü āvārelıg, Ser-geşte vü hayrān. GS 363/2 *Vālih ü ser-geşte cān-ı hāksārım dur miniŋ.* "Deli divane perişan canımdır benim."

Vālih ü şeydā: Deli divane (GS 146/3, 198/1; Lis. Tayr 2536; Sek. Div. 676). Bkz. Āşüfte vü vālih, Vālih ü ser-geşte, Āşık u şeydā, 'Āşüfte vü şeydā, Bī-hod u şeydā, Dīvāne vü şeydā. Sek. Div. 676 *Nergis közüŋe 'akl u köŋül vālih ü şeydā.* "Nergis gözüne akıl ve gönül deli divanedir."

Varak varak: Varak varak (NŞ 528/6). Varak "varak, yaprak" (Eraslan 1999: 599) anlamındadır. NŞ 528/6 *Varak varak imes agzıda berg kim agzıŋ / Çü nükte sürdi yutar laht laht gonçe.* "Yaprak ağzında varak varak değil çünkü nükte sürdü, parça parça gonca."

Vasl u hecr: Kavuşma ve ayrılık (BV 101/2; Lis. Tayr 70). Bkz. Firāk u vasl, Hecr ü firāk, Herc ü fürkat, Hecr ü vasl. BV 101/2 *Ezelde vaslıŋ u hecriŋ meger nasīb oldı.* "Ezelden ayrılık ve kavuşma nasip oldu."

Vasl u hicrān: Kavuşma ve ayrılık (BV 263/6; GS 668/3; Lis. Tayr 539, 2886). Bkz. Firāk u vasl, Hecr ü vasl, Vasl u hecr/hicr, Hicrān u visāl. BV 263/6 *Kināyet vechi birle vasl u hicrānnı edā kılmış.* "Kinaye ile kavuşma ve ayrılığını eda etmiş."

Va'z u pend: Öğüt (FK 227/4; NŞ 186/5). Bkz. Pend ü nasīhat. Va'z "dini öğüt" (Kaya 1989: 1309) anlamındadır. FK 227/4 *Va'z u pend aytıp mini bir dem hıred-mend itseŋiz.* "Öğüt verip beni akıllandırsanız."

Vefā bile mihr: Sevgi ile bağlılık (FK 241/6). Bkz. 'Ahd u vefā, Mihr ü vefā. FK 241/6 *Çu yok bu kişver-i islām ara vefā bile mihr.* "Çünkü bu İslam ülkesinde sevgi ve bağlılık yok. .

Vefā vü 'ahd: Sözünde durma (BV 140/3). Bkz. 'Ahd u vefā, Mihr ü vefā, Vefā bile mihr, 'Ahd u peymān, 'Ahd u şart, Peymān u 'ahd. BV 140/3 *İşve birle ger birev lāf-ı vefā vü 'ahd urar / İşve-gerler 'ahdıga yok i'tibār iy dostlar.* "İşveyle söz verirse işvelilerin sözüne güven olmaz her dostlar."

Vefā vü mihr: Sevgi ve bağlılık (BV 10/8; FK 643/4). Bkz. 'Ahd u vefā, Mihr ü vefā, Vefā bile mihr, Vefā vü 'ahd. BV 10/8 *Ol kim zamān u ehlidin ister vefā vü mihr.* "O ki zaman ve sahibinden sevgi ve bağlılık ister."

Veh veh: Vah vah (BV 158/7; FK 356/1; GS 50/3, 139/1, 309/6, 594/3, 601/4; NŞ 41/1). Veh "vah, yazık, ay" (Türkay 1988: 902) anlamındadır. BV 158/7 *Ni 'acab veh veh ger ursa cānıŋa zünnār nār.* "Vah vah, canına ateş kuşağını vursa şaşılacak ne var?".

Vehm ü gümān: Şüphe (FK 175/2). Vehm "korku, şüphe" (Kaya 1989: 1310); gümān "sanma, zan" (Kaya 1989: 918) anlamlarındadır. FK 175/2 *Hūş başımdın hıred vehm ü gümānımdın kiter.* "Akıl başımdan fikir şüphemden gider."

Vera' u zühd: Takva ve züht (GS 208/7). Bkz. Takvā vü zühd/Takvī vü zühd. Vera' "haramdan kaçınma" (Karaağaç 2020: 599) anlamındadır. GS 208/7 *Nevāyīni vera' u zühd kaydı özlükidin.* "Nevayi'yi zühd ve takva benliğinden kaydı."

Virāne vü ma‘mūr: Harap ve bayındır (NŞ 493/5). Bkz. Ma‘mūr u ābādān. Virāne “harap yer” (Eraslan 1999: 600) anlamındadır. NŞ 493/5 *Fāsık u zāhid dime kim isti irse gam yili / Savurur gerd-i fenā virāne vü ma‘mūrdın.* “Gam yeli günahkār dindar demeden estiyse yokluk tozu toprağı haraptan bayındırdan savurur.”

Vuhūş u tayr: Vahşi hayvanlar ve kuşlar (Sek. Div. 2246). Bkz. Vahş u tayr. Vuhūş “vahşi hayvanlar” (Eraslan 1999: 600) anlamındadır. Sek. Div. 2246 *Saŋa boldı süleymān tig vuhūş u tayr u ins ü cān.* “Süleyman gibi vahşi hayvanlar ve kuşlar ile insanlar ve cinler sana tabi oldu.”

Vusla vusla: Parça parça (FK 685/25). Vusla “ek, parça, yama” (Kaya 1989: 1313) anlamındadır. FK 685/25 *Cübbe-i sincābın içre vusla vusla kākumı.* “Sincabın cübbesinde parça parça kürkü.”

Yād u pervā: Endişe ve çekinme (Sek. Div. 292). Yād “anma, hatırlama; endişe” (Eraslan 1999: 601); pervā “korku, çekingenlik” (Eraslan 1999: 554) anlamlarındadır. Sek. Div. 292 *Yagısın bu ulus halkı kiçürmes yād u pervānı.* “Bu ulus halkı düşmandan endişelenip çekinmez.”

Yagın ve çapkun: Yağmur tipi (BN 139a/6, 139a/8-9). Yagın “yağmur” (Atalay 1970: 159), çapkun “tipi” (Şen 1993: Dizin/162) anlamlarındadır. BN 139a/6 *Kitāblarga bitiptürler kim gaznida bir çeşme bardur kim eger necāset u kāzūrātnı bu çeşmega salsalar şār ol zaman talgak ve tūfān ve yagın ve çapkun bolur.* “Kitaplarda yazarlar ki Gazne’de bir çeşme vardır ki eğer pislikler bu çeşmeye salsalar şehir o zaman dalga, tufan, yağmur, tipi olur.”

Yagma bile tārāc: Yağma (FK 96/4). Bkz. Nehb u yagma, Talan u tārāc. FK 96/4 *Rikābıŋda melāyik haylıdın her sarı yüz miŋ saf / Salıp her saf seyātin mülkige yagma bile tārāc.* “Boyunduruğunda olanlar melekler zümresinden her tarafta yüz bin saf, her saf şeytanlar ülkesine yağma salar.”

Yahşı yaman: İyi kötü (BN 294b/12; BV 361/5, 412/5, 557/8, 584/1; FK 133/6, 331/6, 335/2, 465/2, 526/7, 693/1; GS 328/2, 376/3, 457/1; Lis. Tayr 448, 2544, 2634; Lütfi Div. 261/2, 263/4; NŞ 67/9, 657/20). Bkz. Yahşı yaman (Harezm), (Kıpçak). Lütfi Div. 261/2 *Yākūt kibi la‘lıŋ üçün yaş ‘akīki / Fāş itti köŋül rāzını*

yahşı yaman içre. “Gözyaşımın akiki, yakut gibi dudağın için gönül sırrını iyilere ve kötülere ifşa etti.”

Yahşı ve yaman: İyi ve kötü (BN 252b/12, 254a/13, 254b/10, 303b/10; Şec. Ter. 66a/3-4, 66b/9, 79b/10, 86b/11, 88b/4, 89a/5, 94a/10, 97a/14; GS 752). Bkz. Yahşı yaman. Şec. Ter. 66a/3-4 *Evveldin tā āhirgaça biz sebepli yahlı ve yamandın yégirmi miŋ çaklık kişileri öldi.* “Başından sonuna kadar bizim yüzümüzden iyi ve kötüden yirmi bin insan öldü.”

Yākūt u la‘l: Mücevher (BV 91/3). Bkz. La‘l ü yākūt, Dürr ü la‘l, Hatt u la‘l, İnçü la‘l, La‘l ü cevāhir, Dürr ü la‘l, La‘l ü dürr, La‘l u güher, La‘l ü hatt, La‘l ü mercān, La‘l ü zümürrüd. BV 91/3 *Çünkü her bir nükte dir sin saçılur yākūt u la‘l.* “Her bir nükte dediğinde mücevher saçılır.”

Yalbar- yakar-: Yalvarmak yakarmak (BV 282/3). Yalbar- “yalvarmak” (Türkay 1988: 906); yakar- “yalvarmak, ısrarla istemek” (Türkay 1988: 905) anlamlarındadır. BV 282/3 *Bakmadı hālimga gayr-ı nāzdın ösrük közüŋ / Niçe kim allında yalbardım yakardım her nemat.* “Sarhoş gözün nazdan başka şekilde halime bakmadı nasıl ki huzurunda her usulde yalvardım yakardım.”

Yalbara yalbara: Yalvara yalvara (GS 393/5; NŞ 532/4). Bkz. Yalbar- yakar-. GS 393/5 *Bak ki kaldı bakıban yalbara yalbara köŋül.* “Bak, gönül yalvara yalvara bakarak kaldı.”

Yalgan u çın: Yalan doğru (NŞ 107/4). Bkz. Yalgan çın (Karahanlı), Çın u yalgan, Çın ve yalgan. NŞ 107/4 *Dimekte vākı‘a yalgan u çın tahayyül itip / Kişi ikenlerin andak ki yād kılsa mesūh.* “Olanları doğru yanlış hayal edip demekte …”.

Yalguz yalaŋaç: Yalnız çıplak (BN 151a/7). Yalguz “yalnız” (Türkay 1988: 906); yalaŋaç “çıplak” (Karaağaç 2020: 603) anlamlarındadır. BN 151a/7 *Aralga ötkenlerdin kul bāyezīd bekevül yalguz yalaŋaç at bile alarnıŋ mukābelesıdın özini suga saldı.* “Aral’a geçenlerden Kul Bayazid Bekevül yalnız çıplak at ile onların karşılamasından kendini suya bıraktı.”

Yalguz u bī-keslig: Yalnızlık (Lis. Tayr 1519). Bkz. Yalguz yalaŋaç, Bī-kes ü bī-yār, Garīb ü bī-kes. Lis. Tayr 1519 *Yalguz u bī-kesligige yıgladı.* "Yalnızlığına ağladı."

Yalguzluk yalguzluk: (BN 349a/10). Bkz. Yalguz yalaŋaç, Yalguz u bī-keslig. BN 349a/10 *Yana hatlarıŋda yalguzluk yalguzluk kim dép sén.* "Yine mektuplarında yalnızlık yalnızlık diyorsun."

Yalıŋ yalaŋaç: Çıplak (BN 255b/7). Bkz. Yalguz yalaŋaç. Yalıŋ "yalın, çıplak" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 308) anlamındadır. BN 255b/7 *Siyāl kütniŋ yalıŋ yalaŋaç fakīr ü miskini - kim orduga kélip édiler – be-yek-bar gavgāyī tüşki talanga bardılar.* "Siyal Küt'ün çıplak, fakiri – ki orduya gelmişlerdi – aniden kavgaya girip talana gittiler."

Yaman yahşı: İyi kötü (FK 191/7; Lis. Tayr 179; GS 179/3; NŞ 398/7). Bkz. Yahşı yaman, Yahşı ve/vü yaman. FK 191/7 *İy nevāyī ger fenā deyri sarı kılsaŋ güzer / Deyr pīriniŋ yaman yahşıga lutf-ı 'āmmı bar.* "Ey Nevayi, eğer yokluk alemi tarafına gidersen pirinnin iyiye kötüye herkes için iyiliği var."

Yaman u yahşı: İyi kötü (NŞ 657/20). Bkz. Yahşı yaman, Yahşı ve/vü yaman, Yaman yahşı. NŞ 657/20 *Ki hak takdīridindür 'ālem içre / Yaman u yahşınıŋ yahşı yamanı.* "Alem içinde kötünün ve iyinin iyisi kötüsü Allah'ın takdirindendir."

Yamanrak yahşırak: Daha iyi daha kötü (GS 328/2). GS 328/2 *Tiŋ durur yahşı yaman bel kim yamanrak yahşırak.* "Belki iyi kötü daha iyi ve kötüyle denktir."

Yamgur ve yél: Yel yağmur (BN 272a/12). Bkz. Yil yagmur (Uygur). BN 272a/12 *Tag u deryāsı ve cengel u sahrāsı mevāzi' u vilāyeti ve hayvānāt u nebātātı éli ve tili ve yamgurı ve yeli barça özgece vāki' boluptur.* "Dağı denizi, ormanı çölü, yerleri şehirleri, hayvanları bitkileri, eli dili, yağmuru yeli başkaca oluşmuştur."

Yana yana: Yana yana (Lütfi Div. 170/1). Yan- "yanmak" fiilidir. Lütfi Div. 170/1 *Firāk otına yana yana kildim.* "Ayrılık ateşinde yana yana geldim."

Yaŋgı yaŋgı: Yeni yeni (BV 302/1). Yaŋgı "yeni" (Türkay 1988: 907) anlamındadır. BV 302/1 *İski meydin iski hırkam üzre yaŋgı yaŋgı dāg.* "Eski şaraptan eski hırkam üzerinde yeni yeni dağ yarası."

Yap yassı: Yapyassı (BN 164a/13). BN 164a/13 *Āhyānā 'īdlarda kiçik se-pīç-destârnı yap yassı nümāyān çırmap kar kara otagası sançıp namāzga barur édi.* "Ara sıra bayramlarda küçük sarığını görünen biçimde sarıp kapkara otağını sançıp namaza giderdi."

Yār āgyār: Tanıdık tanımadık (NŞ 409/1). Bkz. Diyār u yār. Āgyār "yabancılar, başkaları" (Türkay 1988: 635) anlamındadır. NŞ 409/1 *Çün min öldüm ni asıg zahm itse yār āgyār hem.* "Tanıdık tanımadık beni yaralasa ne fayda ben zaten öldüm."

Yār dost: Eş dost (NŞ 87/9). Bkz. Diyār u yār, Yār āgyār, Dost u düşman. NŞ 87/9 *Başı üzre cem' olup efgān kılurlar yār dost.* "Eş dost başında toplanıp feryat ederler."

Yār yār: Yar yar (BV 158/3). Bkz. Diyār u yār, Yār āgyār, Yār dost. BV 158/3 *Sin kuyaş birle münāsib sin oyuna hūblar / İkki ikki çünki kirgeyler ataşıp yār yār.* "Sen güneşle uygunsun, güzeller oyuna yar yar atışıp iki iki girecekler."

Yār ile agyār: Tanıdık tanımadık (BV 243/5; FK 652/2; GS 160/3, 285/4; NŞ 409/3, 472/1, 481/2). Bkz. Diyār u yār, Yār āgyār, Yār dost, Yār yār. NŞ 409/3 *Yār ile agyār her ni kılsalar yoktur gamım / Kılmasa imdād alarga çarh-ı kec-reftār hem.* "Ters giden felek onlara yardım etmese de tanıdığım tanımadığım ne yapsa gam çekmem."

Yār u agyār: Tanıdık tanımadık (BV 243/5). Bkz. Diyār u yār, Yār āgyār, Yār dost, Yār yār, Yār ile agyār. BV 243/5 *Yār u agyārımnı mindin fārigü'l-bāl iylemiş.* "Tanıdık tanımadık herkesi benden uzaklaştırmış."

Yār u āşnā: Eş dost (FK 35/4). Bkz. Diyār u yār, Yār āgyār, Yār dost, Yār yār, Yār ile agyār, Yār u agyār. Āşnā "tanıdık, bildik" (Kaya 1989: 766) anlamındadır. FK 35/4 *Bolmayın bī-gāne yār u āşnādın çāre yok / Hᵛāh bol bī-gānege hᵛāh āşnāga mübtelā.* "İster yabancıya ister tanıdığa müptela ol yabancı olmadan eş dosttan çare yok."

Yār u diyār: Yar ve diyar (BV 49/3; FK 141/3; GS 664/6; NŞ 56/4, 604/4). Bkz. Diyār u yār, Yār āgyār, Yār dost, Yār yār, Yār ile agyār, Yār u agyār, Yār u āşnā. BV 49/3 *Gurbet içre ister irdim kiziben yār u diyār.* "Gurbet içinde yar ve diyar gezmek isterdim."

Yār u nedīm: Dost (Lis. Tayr 2078). Bkz. Diyār u yār, Yār āgyār, Yār dost, Yār yār, Yār ile agyār, Yār u agyār, Yār u āşnā, Yār u diyār, Nedīm ü nedem. Nedīm nedim, meclis arkadaşı, dost" (Eraslan 1999: 538) anlamındadır. Lis. Tayr 2078 *Derd ü gam irdi aŋa yār u nedim.* "Ona dost dert ve gamdı."

Yasap yasap: Yapıp yapıp (BN 286a/8). Yasa- "yapmak; düzenlemek; süslenmek" (Karaağaç 2020: 605) anlamındadır. BN 286a/8 *Oşbu tār bergidin kulak töşügige salmak üçün bāzārlarda yasap yasap satadurlar.* "İşte bu kara yapraktan kulak deliğine salmak için pazarlarda yapıp yapıp satarlar."

Yat yagı: Düşman (BN 187a/5, 208a/4). Bkz. Öz ü yat. Yagı "düşman" (Ölmez 2020: 452) anlamındadır. BN 187a/5 *Bu hāne-vāda üçün yat yagı bile kim munça ceng ü cidal kılıptur kim mén kılıptur mén.* "Bu hanedan için düşmanla bu savaşıldı, ben savaştım."

Yavuk yırak: Uzak yakın (BN 315a/4). Bkz. Yakın yaguk (Uygur), (Karahanlı), Yavuk ya ırak (Harezm). BN 315a/4 *Yavuktın yıraktın dost u düşman körgeli éşitkeli yahşı boldı.* "Uzaktan yakından dost ve düşman görmek, işitmek iyi oldu."

Yayla- ve kışla-: Yazı ve kışı geçirmek (Şec. Ter. 85b/21). Yayla- "yaylaya gitmek, yazı geçirmek" (Ölmez 2020: 456); kışla- "kışlamak, kışı geçirmek" (Ölmez 2020: 394) anlamlarındadır. Şec. Ter. 85b/21 *Isıg köl ve almalık ve sayram ve ulug taglar ve kiçik taglar bu yurtlarnıŋ barçasın taşlap sir suyınıŋ ayakına kelip pādişāhlarını yaŋı kendde olturup özleri sirniŋ ékki tarafın yaylap ve kışlap on arkaları ötkünçe olturdılar.* "Isıg Göl, Almalık, Sayram, Ulug Dağ ve Kiçig Dağlar bu yurtların hepsini terk edip Sir suyunun ayağına gelerek padişahlarını Yeni Kent'te oturup kendileri Sir'in iki tarafında yazı kışı geçirip on nesil boyunca oturdular."

Yaz u kış: Yaz kış (GS 431/4; Lis. Tayr 2090, 3297; NŞ 257/6, 599/4; Sek. Div. 291). Bkz. Yaz u kış (Harezm), (Kıpçak), Kış u yaz, Kış ve yaz. Sek. Div. 291 *Kızıban*

ornıdın köçrür ‘adū ger kılsa istīze / Tümen miŋ yaz u kış kiçrür eger kılsa mesāvānı. “Düşman eğer kavgaya kalkışsa kızarak yerinden eder, eğer kötülükler yapsa binlerce yaz kış boyu onu kovar.”

Yazı u tag: Ova dağ (Sek. Div. 320). Bkz. Tag yazı (Harezm), Bahr u tag, Dag/Tag u deşt, Deşt ü tag, Tag tag, Tag u cengel, Tag ve cengel, Tag u deryā, Tag u kulle, Tag u sahrā, Tag u taş, Tag u vādī, Tag ve tüz. Sek. Div. 320 *Yazı vü tagı üze hoş töşelmiş atlas-ı sebz.* “Ovası ve dağı üzerine yeşil atlas güzelce döşenmiş.”

Yégirme béş yégirme altı: Yirmi beş yirmi altı (BN 331a/13). BN 331a/13 *Yégirme béş yégirme altı günge tarttı.* “Yirmi beş yirmi altı güne çekti.”

Yégirme yégirme béş: Yirmi yirmi beş (BN 311a/10, 342b/1). BN 311a/10 *Bu esbāb u ālāt müheyyā vü mükemmel bolgunça yégirme yégirme béş günge tartı.* “Bu vasıtayla hazır ve mükemmel olunca yirmi yirmi beş güne çekti.”

Yek-ā-yek: Birer birer (FK 13/1). Yek-ā-yek “tek tek, birer birer; ansızın” (Kaya 1989: 1326) anlamındadır. FK 13/1 *Kaçan atsa ol gamze nāvek maŋa / Kilür ger miŋ olsa yek-ā-yek maŋa.* “O gamze bana ok attığında bin tane olsa birer birer bana gelir.”

Yémek ve içmek: Yeme içme (BN 275a/5; GS 711/9). Bkz. Yimek içmek (Karahanlı), (Kıpçak), Yémek içmek (Harezm). BN 275a/5 *Fīlnıŋ yemek ve içmegi tamām hortūmı biledür.* “Filin yeme içmesi tamamen hortumuyladır.”

Yér bile kök: Yer ve gök (BV 660/73). Bkz. Kök yér, Kök ü yér. BV 660/73 *Yér bile kökni savurmag birle āfet sarsarı / Zāhir itkey ‘ālem ehliga kıyāmet şiddetin.* “Afet rüzgārı yeri göğü savukmakla dünyaya kıyametin şiddetini gösterecek.”

Yér birle kök: Yer ve gök (Sek. Div. 120). Bkz. Kök yér, Kök ü yér, Yér bile kök. Sek. Div. 120 *Bu pür-latīf iştin yana yarlıp ‘adūnıŋ zehresi / Yér birle kök encüm bile ahter aŋa şādān irür.* “Bu latif işten düşmanın ödü patlayıp yer gök, yıldızlar bundan mutlu olur.”

Yér kök: Yer gök (Lütfi Div. 478/2; BV 134/1, 481/3; FK 387/1, 531/1; GS 378/1; NŞ 17/2, 96/5; Sek. Div. 13, 283, 283, 488). Bkz. Kök yér, Kök ü yér, Yér bile kök,

Yér birle kök, Yir kök (Karahanlı), (Kıpçak), Yér kök (Harezm). Lütfi Div. 478/2 *Közge ılman dünyanın yer kökini.* "Dünyanın yerini göğünü dikkate almam."

Yér su: Yer su; yeryüzü (BN 145a/7, 214a/12, 310a/4). Bkz. Kök yér, Kök ü yér, Yér bile kök, Yér birle kök, Yér kök, Aş ve su, Hevā/havā vü su, Ot u su, Su vü dāne, Tūşe vü su, Yir suv (Uygur), Yir suv (Karahanlı), Yér suv (Harezm). BN 145a/7 *Néçe gündin soŋ çerik tarhını salıp yér su bilür kişilerni çarlap etrāf u cevānibnı tahkik kılıldı.* "Nice günden sonra asker hazırlığını bırakıp yer su bilir kişileri çağırıp etrafını inceledi."

Yér yér: Yer yer (GS 39/1). Bkz. Kök yér, Kök ü yér, Yér bile kök, Yér birle kök, Yér kök, Yér su. GS 39/1 *Yā şu'le ara yir yir ahker mü ikin āyā.* "Ya alev arasında yer yer kor mu acaba?".

Yér ü kök: Yer ve gök (FK 142/3, 493/3, 498/6, 689/286, 689/372; GS 61/5, 690/2, 737; Lütfi Div. 357/5). Bkz. Kök yér, Kök ü yér, Yér bile kök, Yér birle kök, Yér kök, Yér su, Yér yér, Yér ü kök (Harezm). Lütfi Div. 357/5 *Ay yüzüŋnüŋ hasretinde barsa lutfī dünyadın / Yir ü kök ehli mezārıda fırāvān yıglagay.* "Lutfi, ay yüzünün hasretinden dünyadan giderse yer gök halkı onun merzarında çok fazla ağlayacak."

Yér ü su: Yer su (BN 272a/14). Bkz. Kök yér, Kök ü yér, Yér bile kök, Yér birle kök, Yér kök, Yér su, Yér yér, Yér ü kök, Aş ve su, Hevā/havā vü su, Ot u su, Su vü dāne, Tūşe vü su. BN 272a/14 *Sind suyını ötkeç yér ü su ve yıgaç u taş ve él ü ulus ve rāh u rasm tamāmı hındıstān tarīkıdadur.* "Sin suyunu geçen yer su, ağaç taş, halk, yol usulün tamamı Hindistan yolundadır."

Yér ve mülk: Memleket (BN 229b/9). Bkz. Kök yér, Kök ü yér, Yér bile kök, Yér birle kök, Yér kök, Yér su, Yér yér, Yér ü kök, Yér ü su, Diyār u mülk, Māl u mülk, Şehr ü mülk. BN 229b/9 *Bu yér ve mülkiniŋ āb u tābını bilür kişiler...* "Bu memleketin her yönünü bilen kişiler …".

Yér ve su: Yer su (BN 369/3; Şec. Ter. 86a/2). Bkz. Kök yér, Kök ü yér, Yér bile kök, Yér birle kök, Yér kök, Yér su, Yér yér, Yér ü kök, Yér ü su, Yér ü mülk, Aş ve su, Hevā/havā vü su, Ot u su, Su vü dāne, Tūşe vü su. Şec. Ter. 86a/2 *Béş altı*

arka ötkendin soŋ yérge ve suga tartdı takı çeneleri kısık ve közleri ulug ve yüzleri kiçik ve burunları ulug bola başladı. "Beş altı kuşak geçtikten sonra yerine suyuna çekti ve çeneleri kısık, gözleri büyük, yüzleri küçük, burunları büyük olmaya başladı."

Yér ve yurt: Yer yurt (BN 356a/9). Bkz. Kök yér, Kök ü yér, Yér bile kök, Yér birle kök, Yér kök, Yér su, Yér yér, Yér ü kök, Yér ü su, Yér ü mülk, Yér ve su, Yér yurt (Harezm). BN 356a/9 *Bāgnıŋ etrāf u cevānibıda béglerge ve içkilerge yérler ve yurtlar ta'yin boldı kim özleri üçün 'imāretlar ve bāglar salgaylar.* "Bağın etrafında beylere ve içeridekilere yerler yurtlar tayin edildi ki kendiler için imaretler ve bahçeler yapsınlar."

Yéti sékiz: Yedi sekiz (BN 170a/2, 199a/14, 208b/11, 217a/14, 223a/5, 224b/1, 251b/6, 260b/8, 262b/10, 262b/14, 265a/12, 269a/9, 273b/3, 282b/2, 310b/14, 311a/9, 337b/3, 338b/13, 359b/1, 372a/13, 372b/3, 373b/3, 375b/4). Bkz. Altı yeti/yetti. Sékiz "sekiz" sayısıdır. BN 170a/2 *Oşbu alarnıŋ şāmatıdın édi ki mundak ululk hānvādadın yéti sékiz yilde bir muhammad zamān mīrzādın özge āsār u 'alāmat kalmadı.* "İşte onların benlerindendi ki böyle büyük hanoğullarından yedi sekiz yılda bir Muhammet Zama Mirza'dan başka iz kalmadı."

Yétmiş séksen: Yetmiş seksen (BN 157b/1, 1161b/12-13, 172a/14, 193a/11, 202b/12, 260b/7, 263b/14, 309a/6, 351b/7). Yétmiş "yetmiş", séksen "seksen" sayısıdır. BN 157b/1 *Yétmiş séksen ābdān ked-hudālar tam astıga kalıp öldiler.* "Yetmiş seksen güzel kahyaların hepsi altta kalıp öldüler."

Yıgaç u taş: Ağaç taş (BN 272a/14). Bkz. Taş u tofrak, Tag u taş, Tam u taş, Taş u kisek, Tofrak u taş. Yıgaç "ağaç" (Karaağaç 2020: 608) anlamındadır. BN 272a/14 *Sind suyını ötkeç yér ü su ve yıgaç u taş ve él ü ulus ve rāh u resm tamāmı hindistān tarīkıdadur.* "Sin suyunu geçen yer su, ağaç taş, halk, yol usulün tamamı Hindistan yolundadır."

Yıkılıp yıkılıp: Yıkılıp yıkılıp (BN 294b/7). Yıkıl- "yıkılmak" fiilidir. BN 294b/7 *Yana ol yil haylī ışık édi haylī él bād-ı samūmnıŋ tesīri dék bir zamānda yıkılıp yıkılıp öle kiriştiler.* "Yine o yıl hayli sıcaktı, hayli il samum rüzgārının etkisiyle bir zamanda yıkılıp yıkılıp öleceklerdi."

Yıkıta yıkıta: Yıktırarak (BN 217a/14). BN 217a/14 *Kalkandın cébedin gāv-sarūdın ötkere ötkere yıkıta yıkıta attılar.* "Kalkandan, zırhdan öküz boynuzundan geçirerek, yıktırarak attılar."

Yıkmak ve buzmak: Yıkmak (BN 217b/14). Bkz. Çap- buz-. Yık- "yıkmak, harap etmek" (Eraslan 1999: 607) anlamındadır. Buz- fiili farklı anlamları karşılamakla birlikte "bozmak; harap etmek, yıkmak" (Şen 1993: Dizin/143) anlamlarına da gelmektedir. BN 217b/14 *Yana bir şatuga baba yasavul çıkıp baltu bile korgannıŋ tamını yıkmak ve buzmakka maşgūl édi.* "Yine bir merdivene Baba Yasavul çıkıp baltayla kalenin tamamını yıkmakla meşguldü."

Yıl u ay: Yıllar aylar boyunca; her zaman (Lütfi Div. 421/2; NŞ 374/4; Sek. Div. 262). Bkz. Yıl ay (Uygur), (Karahanlı), (Harezm). Lütfi Div. 421/2 *Bir sagınsaŋ bizni yıl u ay kirek.* "Bizi bir düşünmen için aylar yıllar gerekir."

Yırak yavuk: Uzak yakın (BN 158b/10). Bkz. Yavuk yırak. BN 158b/10 *Né cihettın kim özbek dék ganīm yanımızda turup için arada mundaklar bolsa yırakdın yavukdın éşitken körgenler né dégeyler.* "Ne sebepten ki Özbek gibi ganimet alan yanımızda olduğu için arada böyleleri olsa uzaktan yakından işitenler görenler ne derler?".

Yok u bar: Var-yok (BV 5/2, 230/5, 361/5, 414/7, 414/7, 501/9; FK 99/8, 150/2, 318/5, 358/6, 473/10, 570/8, 681/55; GS 34/4, 664/9, 682/VI5; Lis. Tayr 1159, 2135, 2692; NŞ 27/1, 156/3, 350/5, 352/7, 467/7, 523/8). Bkz. Bar u yok. FK 99/8 *Deyr pīri ger dise bar u yokuŋnı otka sal / Yok ise kılma yok u barıŋnı bī-hencār harc.* "İnsanlık aleminin piri varını yoğunu ateşe sal dese, yoksa varını yoğunu kuralsızca harcama."

Yok yok: Yok yok (BV 155/6, 246/2; GS 847; NŞ 186/3, 430/6). Bkz. Yok yok (Harezm), Bar u yok, Yok u bar. BV 155/6 *Şehdür gedā-yı mey-kede yok yok galat didim.* "Meyhane fkairi şahtır, yok yok yanlış dedim."

Yol yol: Yol yol (FK 373/2; GS 112/3). Yol "yol, taraf; davranış, tutum, gidiş ya da davranış biçimi; gaye, uğur; uyulan ilke, sistem, usül, tarz" (Ölmez 2020: 459) anlamındadır. FK 373/2 *Tarag çikken zamān yol yol ki boldı sünbül-i tābıŋ.* "Tarak çektiğin zaman parlak sümbülün yol yol oldu."

Yol yortak: Yol yortak (GS 82/8). Bkz. Yol yol. Yortak "" anlamındadır. GS 82/8 *İrür maksad yırak vādī uzun tün tīre yol yortak.* "Uzak vadi, uzun gece karanlık yol yortak maksattır."

Yolluk törelik: Genel görgü (BN 355b/12). Bkz. Yol yol. Töre "töre, kanun, yasa" (Ölmez 2020: 442) anlamındadır. BN 355b/12 *Sultānnıŋ cer u yasakıga hāzır bolup yolluk törelik sözidin çıkmagaylar.* "Sultanın emir ve yasaklarına hazır olup genel görgü sözlerinden çıkmayacaklar."

Yupka yupka: İnce ince (GS 587/6). Yupka "yufka; ince, yassı" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 330) anlamındadır. GS 587/6 *Veh ki bagrımnı lebi hecride tīg-i fürkati / Yupka yupka kisti vü tuz septi anda teh-be-teh.* "Yazık ki bağrımı dudağının ayrılığında ayrılık kılıcı ince ince kesti ve kat kat tuz serpti."

Yümn ü bereket: Bereket (BN 361a/1). Yümn "uğur, bereket" (Eraslan 1999: 610); bereket "bereket, uğur" (Şen 1993: Dizin/88) anlamlarındadır. BN 361a/1 *Gāliba tercemanı nazm kılmagınıŋ yümn ü bereketidin édi ékin.* "Galiba tercümeyi nazma dökmenin bereketindendi herhalde."

Yürüş turuş: Yürüme karşı durma (BN 265a/8, 303b/9). Yürü- "yürüme, yürüyüş" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 328); turuş "duruş" (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2007: 284) anlamlarındadır. BN 265a/8 *Çün ol hanlar ve sultānlar yürüş turuşnıŋ hisāb u yaragını bilür édiler.* "Çünkü o hanlar ve sultanlar yürüme ve karşı durmanın hesap ve usülünü bilirler."

Yürüş u turuş: Yürüme karşı durma (BN 226b/14). Bkz. Yürüş turuş. BN 226b/14 *Né yagılık yürüş ü turuşın kıla aldılar né dostluk rāh u revişın bile aldılar.* "Ne düşmanlıkla yürüyüp karşı koyabildiler ne dostluk yolunu izleyebildiler."

Yüz tümen: Binlerce (GS s. 19/21, 66/2, 154/1, 326/6, 340/2, 470/2, 679/4). Bkz. Tümen miŋ. Yüz "yüz" sayısıdır. GS s. 19/21 *Yüz tümen pend ü nasihatler bile / Māni' olgaylar alarga her zamān.* "Binlerce nasihat ile onlara her zaman mani olacaklar."

Yüz tümen miŋ: Binlerce (FK 506/2, 554/8, 688/71, 730/1; GS 190/3, 376/2, 609/1, 683/13; Lis. Tayr 176, 980, 1152, 1966, 2200, 2398, 2745, 2958, 3126). Bkz.

Tümen miŋ, Yüz tümen. FK 506/2 *Yüz tümen miŋ bagrı taşnıŋ köŋlini zār iylemen.* "Binlerce bağrı taşın gönlünü inletmem."

Yüz yüz éllig: Yüz yüz elli (BN 147a/11, 173a/2, 205b/4, 217a/3, 262b/7, 264b/1, 297b/6, 368b/10). BN 147a/11 *Yüz yüz éllig afgānnı çapkulap alıp ba'sını tirik ekserenıŋ başını kéltürdiler.* "Yüz yüz elli Agan'a at sürüp alıp bazısını diri bazının başını getirdiler."

Yüz iki yüz: Yüz iki yüz (BN 147b/5, 185b/7, 262b/9, 290b/13, 325b/13-14). BN 147b/5 *... yüz iki yüz mütemerrid afgānlarnıŋ başlarını kesip kéltürdiler.* "… yüz iki yüz asi Afgan'ın başlarını kesip getirdiler."

Yüz yüz: Yüz yüz (BV 501/1). Bkz. Yüz tümen, Yüz tümen miŋ. BV 501/1 *Tügün bir bir dimen yüz yüz müselsel zülfi tārıdın.* "Düğüm bir bir demem, kara saçından silsile halinde yüz yüzdür."

Yüz ü agız: Yüz ve ağız (BV 287/3; NŞ 66/3). Bkz. Cemāl u yüz, Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz, Ruhsār u yüz, Agız u bil, Bil ü agız, Til bile agız. NŞ 66/3 *Yüz ü agzıŋ gamıdın köz yaşım.* "Göz yaşım yüzünün ve ağzının gamından."

Yüz ü hāl: Yüz ve ben (GS 175/3, 397/4, 616/7; FK 629/3). Bkz. Cemāl u yüz, Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz, Ruhsār u yüz, Yüz ü agız, 'Ārız u hāl, Hāl u hatt, Hatt u hāl. FK 629/3 *Yüz ü hāliŋ gamıdın būstān-efrūz irür cismim.* "Yüzünün beninin gamından bedenim bostan tutuşturandır."

Yüz ü hatt: Yüz ve ayva tüyler (BV 647/3; FK 137/4, 346/5; GS 633/3). Bkz. Cemāl u yüz, Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz, Ruhsār u yüz, Yüz ü agız, Yüz ü hāl, Hāl u hatt, Hatt u hāl, Hatt ü la'l, Hatt u 'izār, Hatt u ruhsār, Hatt u kitāb, Hatt u kitābet, Hatt u nakş, Kadd u hadd u hatt, La'l ü hatt. FK 137/4 *Gubār içinde kuyaş taŋ imes bu taŋdur kim / Köründi yüz ü hatıŋdın kuyaş içinde gubār.* "Tozun içinde güneş görünmesi şaşırtıcı değil, şaşırtıcı olan yüzünün ve ayva tüylerinin içinde güneş içinde tozun görünmesidir."

Yüz ü kadd: Yüz ve boy (BV 599/5; BV 195/3, 408/1, 510/3; FK 32/3, 408/3, 442/7; GS 409/5, 541/2; NŞ 364/6). Bkz. Cemāl u yüz, Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz, Ruhsār u yüz, Yüz ü agız, Yüz ü hāl, Yüz ü hatt, 'Ārız u kadd, Hadd u

kadd, Kadd ü ruhsār, Kadd u yüz, Kadd ü zülf, Kadd ü endām, Kadd u hadd, Kadd u hadd u hatt, Kadd u ‘izār, Peyker ü kadd, Ruhsār u kadd. BV 599/5 *Besdür yüz ü kaddiŋ gül ü sevsen yana nidür.* “Yüz ve boyun yeter, gül ve susam ağacı yine nedir?”.

Yüz ü köz: Yüz ve göz (Lütfi Div. 129/1, 323/6; FK 309/2; GS 536/1). Bkz. Cemāl u yüz, Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz, Ruhsār u yüz, Yüz ü agız, Yüz ü hāl, Yüz ü hatt, Yüz ü kadd, Köŋül köz, Köŋül ü köz, Köz bile köŋül, Köŋül ü köz, Kaş köz, Kaş u köz, Köŋül köz, Köz kaş, Köz bile köŋül, Köz ü kaş/Göz ü kaş, Köz ü köŋül. Lütfi Div. 129/1 *Yüz ü közüŋdin yırak yoktur hor u hābım meniŋ.* “Yüzünden ve gözünden uzakta benim yemem ve uyumam yoktur.”

Yüz ü la‘l: Yüz ve dudak (GS 197/7). Bkz. Cemāl u yüz, Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz, Ruhsār u yüz, Yüz ü agız, Yüz ü hāl, Yüz ü hatt, Yüz ü kadd, Yüz ü köz, La‘l ü yākūt, Dürr ü la‘l, Hatt u la‘l, İnçü la‘l, La‘l ü cevāhir, Dürr ü la‘l, La‘l ü dürr, La‘l u güher, La‘l ü hatt, La‘l ü mercān, La‘l ü zümürrüd, Yākūt u la‘l. GS 197/7 *Yüz ü la‘liŋdin nevāyī bī-hod olsa sormagıl.* “Yüzün ve dudağından Nevayi kendinden geçse sorma.”

Yüz ü leb: Yüz ve dudak (GS 95/2; NŞ 323/8). Bkz. Cemāl u yüz, Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz, Ruhsār u yüz, Yüz ü agız, Yüz ü hāl, Yüz ü hatt, Yüz ü kadd, Yüz ü köz, Yüz ü la‘l, Leb-ā-leb, Leb-be-leb. GS 95/2 *Dime nidin köye sin kim anıŋ yüz ü lebiŋ.* “Onun yüzünden ve dudağından neden yanarsın deme.”

Yüz ü zülf: Yüz ve saç (FK 122/2; Lütfi Div. 43/3, 292/2; BV 341/5, 366/3, 448/4, 602/3; GS 169/4, 431/4, 458/1; NŞ 359/3, 446/3, 523/4). Bkz. Cemāl u yüz, Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz, Ruhsār u yüz, Yüz ü agız, Yüz ü hāl, Yüz ü hatt, Yüz ü kadd, Yüz ü köz, Yüz ü la‘l, Yüz ü leb, Hāl ü zülf, Kadd ü zülf, Ruhsāre vü zülf. FK 122/2 *Yüz ü zülfi hasretidin bu ki çiktim otluk āh.* “Yüzünün ve saçının hasretinden bir ateşli ah çektim.”

Yüz ve köz: Yüz ve göz (Şec. Ter. 91a/15). Bkz. Cemāl u yüz, Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz, Ruhsār u yüz, Yüz ü agız, Yüz ü hāl, Yüz ü hatt, Yüz ü kadd, Yüz ü köz, Yüz ü la‘l, Yüz ü leb, Yüz ü zülf, Köŋül köz, Köŋül ü köz, Köz bile köŋül, Köŋül ü köz, Kaş köz, Kaş u köz, Köŋül köz, Köz kaş, Köz bile köŋül, Köz ü

kaş/Göz ü kaş, Köz ü köŋül. Şec. Ter. 91a/15 *Kozı teginniŋ katığa kelip yüzin ve közin silep saypap érdi.* "Kozı Tegin'in yanına gelip yüzünü gözünü elleyip, sevip okşamıştı."

Zabt u dāniş: Kavrama biliş (Lütfi Div. 5/19). Zabt "idaresi altına alma; anlama, kavrama" (Karaağaç 2020: 614); dāniş "bilgi, biliş" (Karaağaç 2020: 385) anlamlarındadır. Lütfi Div. 5/19 *Ay kiçik yaştın uluklardın köp artuk 'akl ile / Kimde bardur sizce zabt u dāniş ü fikr ü savāb.* "Kimde sizin gibi küçük yaşta büyüklerden çok akıl, kavrayış, bilgi, fikir ve doğruluk vardır?".

Zabt u ihkām: Zabt edip koruma (BN 314b/5). Bkz. Zabt u dāniş. İhkām "sağlamlaştırma, koruma" (Şen 1993: Dizin/244) anlamındadır. BN 314b/5 *Zabt u ihkām bābıda cidd u ihtimāmnı taksīr kılmadı.* "Zabt edip koruma konusunda gayretli çalışmayı eksik yapmadı."

Zabt u rabt: Düzen (BN 338b/12, 375a/4, 375a/5-6, 375a/6). Bkz. Zabt u dāniş, Zabt u ihkām. Rabt "bağlama, bağlanma" (Türkay 1988: 833) anlamındadır. BN 338b/12 *Bir néçe gün ūdnıŋ ve bu nevāhīnıŋ zabt u rabtı üçün bu yurtta tevakkuf boldı.* "Bir nice gün Ud'un ve bu tarafların düzeni için bu yurtta durup kaldı."

Zabt u sar-ancām: Sağlam (BN 205b/13, 295b/9, 307b/6). Bkz. Zabt u dāniş, Zabt u ıhkām, Zabt u rabt. Sar-ancām "son, bitiş" (Karaağaç 2020: 550) anlamındadır. BN 205b/13 *Korgannı hātırhᵛāh zabt u sar-ancām kılmaydur édiler.* "Kaleyi istenildiği gibi sağlam bir hale getirmemişlerdi."

Zād u būd: Yer yurt (BN 200b/12, 344a/4-5). Zād "azık, yiyinti" (Devellioğlu 2005: 1163; būd "oturulan, ikamet edilen yer; ev, mesken" (Şen 1993: Dizin/139) anlamlarındadır. BN 200b/12 *Mén sultān sa'īd hanga barı nökerlerimni tapşurup kömek koşup zād u būd andıcān vilāyetını bagışlap han kılıp yéberdim.* "Ben Sultan Said Han'a bütün askerlerimi yollayıp, yardım gönderip, yer yurt olarak Andican vilayetini bağışlatıp, han yapıp gönderdim."

Zād u tūşe: Azık (Lis. Tayr 2126). Bkz. Tūşe vü su. Zād "azık, yiyecek" (Türkay 1988: 917) anlamındadır. Lis. Tayr 2126 *Zād u tūşe kaydıdın āzādlıg.* "Azık nereden serbest."

Za‘f u ‘ācizlık: Güçsüzlük (Lis. Tayr 1515). Bkz. ‘Ācizlık u zebūnluk. Za‘f “zayıflık, güçsüzlük” (Karaağaç 2020: 614) anlamındadır. Lis. Tayr 1515 *Za‘f u ‘ācizlık aŋa körgüzdi yüz.* “Güçsüzlük ona yüzünü gösterdi.”

Zāhid ü fāsik: Dindar ve günahkār (Lis. Tayr 2029). Bkz. Fāsık u zāhid. Lis. Tayr 2029 *Zāhid ü fāsik bile şāh u gedā / Kılmayın bolmas bu yol kat‘ın edā.* “Dindar ve günahkār ile şah ve dilenci kılmadan bu yol katedilmez.”

Zāhid u muttakī: Dindar (BN 189b/2). Bkz. Fāsık u zāhid, Zāhid ü fāsik. Müttakī “dindar, sofu” (Karaağaç 2020: 510) anlamındadır. BN 189b/2 *Atamdın soŋ hāca kāzīnıŋ yumn-ı kadamıdın zāhid u müttaki édim.* “Babamdan sonra Hoca Kazi’nin bereketli ayağından dindar olmuştum.”

Zāhir u bātın: Görünen ve görünmeyen (BN 177b/4; Lütfi Div. 1/2). Bkz. Bātın u zāhir, Zāhir bātın (Harezm). Lütfi Div. 1/2 *Hem evvel ü āhir sin ü hem zāhir u bātın / Hem mebde’-i eşyā sin ü hem hayy-ı tüvānā.* “Hem geçmiş ve geleceksin hem görünen ve görünmeyensin hem eşyanın başlangıcısın hem her şeye gücü yetensin.”

Za‘īf ü nā-tüvān: Güçsüz (Lis. Tayr 1675; NŞ 434/2; Sek. Div. 83). Za‘īf “zayıf, güçsüz” (Eraslan 1999: 613); nā-tüvān “güçsüz, takatsiz” (Eraslan 1999: 538) anlamlarındadır. Sek. Div. 83 *Tavar u koy bigin düşmen körüp bahtıŋ kavīsini / Öz ilgin baglap allıŋda za‘īf ü nā-tüvān kildi.* “Davar ve koyun gibi olan düşman bahtın kudretini görünce huzuruna el bağlayıp güçsüz hale geldi.”

Za‘īf u zār: Zayıf (FK 465/4). Bkz. Za‘īf ü nā-tüvān, ‘Āciz ü zār u zebūn, Figān u zār, Hār u zār/Hār u zār, Nāle vü zār. FK 465/4 *Eşk üze kalkır Za‘īf u zār cismim āhdın.* “Göz yaşı üzerine ahdan zayıf cismim kalkar.”

Zamān zamān: Zaman zaman (BV 47/5, 557/7, 584/7; FK 161/3). Zamān “zaman” (Kaya 1989: 1344) anlamını korumaktadır. BV 47/5 *Zamān zamān çikiben ‘ışkı otı şu‘lesini / Yarut köŋülni ol ot birle her zamān yā rab.* “Zaman zaman aşkın ateşini çekerim, Ey Rabb’im, o ateş ile her zaman gönlü aydınlat.”

Zār zār: Zar zar (ağlama) (BV 133/3, 158/1, 417/6; GS 488/3; Lütfi Div. 62/1). Bkz. Zār zār (Harezm), ‘Āciz ü zār u zebūn, Figān u zār, Hār u zār/Hār u zār, Nāle vü

zār, Za‘īf u zār. Lütfi Div. 62/1 *Ney bigin bagrım tilip iŋretme mini zār zār.* “Bağrımı delip ney gibi beni zar zar inletme.”

Zār u endūh-gīn: Üzüntülü (NŞ 430/2). Bkz. ‘Āciz ü zār u zebūn, Figān u zār, Hār u zār/H^{v}ār u zār, Nāle vü zār, Za‘īf u zār, Zār zār. Endūh-gīn “gamlı, kederli, tasalı” (Devellioğlu 2005: 223) anlamındadır. NŞ 430/2 *Köŋül hecridin zār u endūh-gīn hem.* “Gönül ayrılığından da üzütülü.”

Zār u nahīf: Güçsüz (NŞ 306/3). Bkz. ‘Āciz ü zār u zebūn, Figān u zār, Hār u zār, Nāle vü zār, Za‘īf u zār, Zār zār. Nahīf “zayıf, güçsüz” (Karaağaç 2020: 514) anlamındadır. NŞ 306/3 *Perī nihān durur ildin velī bu dīvāne / Perīdin oldı nihān bes ki boldı zār u nahīf.* “Peri elden gizlidir ancak bu divane periden gizlendi, güçsüz düştü.”

Zār u nizār: Zayıf (FK 328/7; Lis. Tayr 1156, 2840; Lütfi Div. 62/2; Sek. Div. 7). Bkz. ‘Āciz ü zār u zebūn, Figān u zār, Hār u zār, Nāle vü zār, Za‘īf u zār, Zār zār, Zār u nahīf. Nizār “zayıf” (Eraslan 1999: 542) anlamındadır. Lütfi Div. 62/2 *Min kabūl kıldım nefes bolsa niçe zār u nizār.* “Ne kadar zayıf düşsem de ben kabul ettim.”

Zār u za‘īf: Güçsüz (FK 454/5; GS 161/9; Lis. Tayr 1030, 1572; Lütfi Div. 419/1). Bkz. ‘Āciz ü zār u zebūn, Figān u zār, Hār u zār, Nāle vü zār, Za‘īf u zār, Zār zār, Zār u nahif, Zār u nizār. Lütfi Div. 419/1 *Firkatıŋda bolmışam zār u za‘īf.* “Ayrılığından güçsüz düşmüşüm.”

Zār u zebūn: Aciz (FK 129/3; Lis. Tayr 1299, 1709). Bkz. ‘Āciz ü zār u zebūn, Figān u zār, Hār u zār, Nāle vü zār, Za‘īf u zār, Zār zār, Zār u nahif, Zār u nizār, Zār u za‘īf, Hār u zebūn. FK 129/3 *Boldı ‘ışk ilgide andak kim kirek zār u zebūn.* “Aşk elinde öyle gereki ki aciz oldu.”

Zār u zebūnlug: Acizlik (GS 579/7). Bkz. ‘Āciz ü zār u zebūn, Figān u zār, Hār u zār, Nāle vü zār, Za‘īf u zār, Zār zār, Zār u nahif, Zār u nizār, Zār u za‘īf, Zār u zebūn, ‘Acz u zebūnlug, Hār ü zebūnlug. GS 579/7 *Kim ki ‘āşık dur aŋa zār u zebūnlug dur güvāh.* “Kim ki aşıktır, acizlik ona şahittir.”

Zarāfet u letāfet: Zarafet ve letafet (BN 172a/2, 192b/4). Bkz. Cemāl ü hüsn ü letāfet, Hüsn ü letāfet. Zarāfet "zarafet, incelik" (Karaağaç 2020: 615) anlamındadır. BN 172a/1-2 *Harakāt u sekenātı zarāfet u latāfet bile édi.* "Davranışları ve tavırları zarif ve latifti."

Zarār u nuksān: Eksik (BN 224a/2). Zarār "zarar, eksik, noksan" (Türkay 1988: 919); nuksān "eksiklik; eksik; kusurlu; yokluk" (Türkay 1988: 819) anlamlarındadır. BN 224a/2 *Fermān boldı kim hiç kim bularnıŋ gelle karalarıga belki ip uçı iğne sınuklarıgaça zarār u nuksān yétkürmesünler.* "Ferman oldu ki: 'Hiç kimse bunların hayvanlarına ip ucu, iğne kırığı kadar eksik vermesinler'."

Zārī vü enīn: Ağlayıp sızlama (Sek. Div. 41). Bkz. Āh u zārī. Enīn "inilti, inleme" (Eraslan 1999: 444) anlamındadır. Sek. Div. 41 *Furkatıŋdın geh kılur hannāne zārī vü enīn.* "Ayrılığından dolayı ağıtçılar ağlayıp sızlarlar."

Zārī vü nāle: Ağlama inleme (Lütfi Div. 242/5; Sek. Div. 506). Bkz. Āh u zārī, Zārī vü enin, Āh u nāle, Efgān ile nāle, Feryād u nāle, Figān u nāle, Nāle vü efgān, Nāle vü feryād, Nāle vü figān, Āh u vāy, Ay vāy, Figān u vāy, Nāle vü feryād u vāy, Nāle vü vāy, Nāle vü zār. Lütfi Div. 242/5 *Tā koydı meniŋ bagrıma ney tig kadıŋız dāg / 'Uşşāk ara saldı nefesim zārī vü nāle.* "Ney gibi boyunuz benim bağrıma yara açtı, nefesim aşıklar arasında ağlama inleme saldı."

Zebūn u 'āciz: Aciz (FK 288/4; BN 124b/4). Bkz. 'Āciz ü zār u zebūn, H^{v}ār u zebūn, 'Āciz ü bī-çāre, 'Āciz ü bī-hāl. BN 124b/4 *Bir yarım günde uruş yok talaş yok biznim dék kallāş u meflūk iki yüz iki yüz éllig kişiniŋ kaşıda andak hār u zār ve zebūn u 'āciz kıldı kim né nökerige ihtiyārı kaldı né mālıga né cānıga.* "Vuruşun telaşın olmadığı bir yarım günde bizim gibi kalleş ve zavallı iki yüz iki yüz elli kişinin önünde öyle zavallı ve aciz kıldı ki ne askere ne mala ne cana hevesi kaldı."

Zehr ile karu: Zehir (FK 566/7). Zehr "zehir, ağı" (Kaya 1989: 1347); karu "kol, pazu, karışık, zehir" (Kaya 1989: 1014) anlamlarındadır. FK 566/7 *Her kuşuŋa zehr ile karu tutar cām-ı ecel.* "Ecel kadehi her kuşuna zehir tutar."

Zencīr ü bend: Bağ (FK 130/1). Bkz. Bend bend, Kayd u bend. Zencīr "zincir" (Kaya 1989: 1348) anlamındadır. FK 130/1 *Hem cünūnumnı kem iyley almadı zencīr ü bend.* "Bağ deliliğime noksan getirmedi."

Zerk u mekr: Hile (BV 380/7). Bkz. Firīb ü mekr, Mekr ü āl, Mekr ü firīb, Mekr ü hıyel, Mekr ü hīle, Mekr ü hīlet. Zerk "hile, riya; iki yüzlülük" (Türkay 1988: 921) anlamındadır. BV 380/7 *İy nevāyī cānga şeyhī köp itkey zerk ü mekr.* "Ey Nevayi, cana şeyhi çok hile yapacak."

Zerre zerre: Zerre zerre (GS 7/7; Lütfi Div. 244/1; NŞ 458/1). Zerre "zerre, pek küçük parça" (Karaağaç 2020: 616) anlamındadır. Lütfi Div. 244/1 *Hūrşīd zerre zerre nūrı ki birdi ayga / Deryūze kıldı sindin rūşen durur hudāyga.* "Güneşin aya zerre zerre verdiği ışığı senden dilendiğini Allah açıkça (görür)."

Zevc u ferzend: Aile (NŞ 657/54). Zevc "çift, tek karşılığı; bir çiftten her biri; karı ve kocanın her biri" (Devellioğlu 2005:1182); ferzend "oğul, çocuk" (Karaağaç 2020: 404) anlamlarındadır. NŞ 657/54 *Sini gāfil kılıp aslī işiŋdin / Serā vü bāg u rāg u zevc u ferzend.* "Bağ bahçe, aile seni asli işinden gafil etti."

Zevk ü 'ayş: Zevk ve eğlence (Sek. Div. 265). Bkz. Neşāt u zevk, 'Ayş u fısk, Ayş u 'işret/'Îş ü 'işret/'Iyş u 'işret, 'Ayş u 'işret ü şādī, 'Ayş u rāhat, 'Ayş u sürūr, 'Ayş u tarab/'Îş u tarab, 'İşret u 'ayş, 'Iyş u 'işret, 'Îş u kām, Neşāt u 'ayş, Tarab u 'ıyş. Sek. Div. 265 *Kéçer hod dünyāda 'ömr ü gam u şādī vü zevk ü 'ayş.* "Dünyada ömür, gam, mutluluk zevk ve eğlence geçer."

Zevk u sürūr: Zevk ve sevinç (NŞ 132/8). Bkz. Neşāt u zevk, Zevk ü 'ayş, 'Ayş u sürūr, Kām u sürūr. NŞ 132/8 *Kadehde neş'eŋ ile dürd-keşka zevk u sürūr.* "Kadehte senin neşen ile şarabın tortusundan içine zevk ve sevinç."

Zīb ile ziynet: Süs (NŞ 8/11). Bkz. Hüsn ü zīb, Nigār ü zīb. Ziynet "süs, bezek" (Kaya 1989: 1350) anlamındadır. NŞ 8/11 *Ey nevāyī nazmıŋ asru sāde irdi koydı yüz / Şāh ıslāhıdın ança zīb ile ziynet aŋa.* "Ey Nevayi, senin şiirin çok sade olduğu için şah, düzeltmesinden yüz süs koydu."

Zīb ü ārāyiş: Süs (Lis. Tayr 2711). Bkz. Hüsn ü zīb, Nigār ü zīb, Zīb ile ziynet. Ārāyiş "süs" (Kaya 1989: 759) anlamındadır. Lis. Tayr 2711 *Ūstād ol şāh ile halkın*

tirip / Saflarıga zīb ü ārāyiş birip. "Üstad o şah ile halkını topladı, safları süsledi."

Zīb ü cemāl: Süs ve güzellik (Lis. Tayr 768). Bkz. Hüsn ü zīb, Nigār ü zīb, Zīb ile ziynet, Zīb ü ārāyiş, Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hūblug, Cemāl ü hüsn, Cemāl ü hüsn ü letāfet, Cemāl ü melāhat, Cemāl ü yüz, Hüsn ü cemāl. Lis. Tayr 768 *İrge hulk u fi'l irür zīb ü cemāl.* "Ere ahlak ve amel süs ve güzelliktir."

Zīb ü fer: Süs (Lis. Tayr 259, 412, 835, 1919; NŞ 24/1). Bkz. Hüsn ü zīb, Nigār ü zīb, Zīb ile ziynet, Zīb ü ārāyiş, Zīb ü cemāl. Fer "parlaklık; kudret, iktidar" (Eraslan 1999: 448) anlamındadır. NŞ 24/1 *Yaşıl ton birle altun tügmelerdin zīb ü fer anda.* "Yeşil giysiyle altın düğmelerden onda süs (var)."

Zīb ü ra'nālıg: Süs (Lis. Tayr 623). Bkz. Hüsn ü zīb, Nigār ü zīb, Zīb ile ziynet, Zīb ü ārāyiş, Zīb ü cemāl, Zīb ü fer. Ra'nālıg "güzellik, hoşluk" (Türkay 1988: 835) anlamındadır. Lis. Tayr 623 *Haddin artug zīb ü ra'nālıg maŋa.* "Hüdhüdden çok süstür bana."

Zīb ü zīnet/ Zīb ü ziynet: Süs (GS 690/5; NŞ 112/9; Lis. Tayr 1769). Bkz. Hüsn ü zīb, Nigār ü zīb, Zīb ile ziynet, Zīb ü ārāyiş, Zīb ü cemāl, Zīb ü fer, Zīb ü ra'nālıg. NŞ 112/9 *İrenlerdin özni tutar gerçi bar / Öküş zīb ü zīnet bile māde şeyh.* "Erkeklerden kendini uzak tutan, çok süslü kadın (gibi olan) şeyhler var."

Zīb ü zīver: Süs (FK 677/3). Bkz. Hüsn ü zīb, Nigār ü zīb, Zīb ile ziynet, Zīb ü ārāyiş, Zīb ü cemāl, Zīb ü fer, Zīb ü ra'nālıg, Zīb ü zīnet/ Zīb ü ziynet. Zīver "süs, bezek" (Karaağaç 2020: 617) anlamındadır. FK 677/3 *Köŋlüm tekellüfi irür ol zülf ü köz bile / Zindānnıŋ oldı bend ü belā zīb ü zīveri.* "O saç ve göz ile gönlüm zorluğa katlanır, bent ve bela, süsü senin zindanın oldu."

Zībā vü melīh u şūh cānān: Güzel (sevgili) (GS 279/7). Bkz. Sāhir ü şūh u füsūnger. Zībā "süslü; yakışıklı, güzel" (Devellioğlu 2005: 1186); melīh "güzel, şirin, sevimli" (Devellioğlu 2005: 609); cānān "sevgili, gönül verilmiş" (Devellioğlu 2005: 124) anlamlarındadır. GS 279/7 *Çün bu dagı bolmadı kılmasa irdi cānıma / Munça zībā vü melīh u şūh cānānımnı kāş.* "Çünkü bu da olmadı, bunca güzel canıma etmeseydi ne olurdu."

Zikr ü fikr: Zikir ve fikir (Lis. Tayr 1705; Lütfi Div. 151/1; NŞ 96/8). Bkz. Fikr ü tahayyül. Zikr "zikir, söyleme" (Karaağaç 2020: 617) anlamındadır. Lis. Tayr 1705 *Kündüz anıŋ zikr ü fikri yār u bes.* "Gündüz onun zikri fikri yardır."

Zikr ü tesbīh: Zikir ve tespih (BV 441/5; FK 238/9). Bkz. Zikr ü fikr, Zikr ü tesbīh (Harezm). FK 238/9 *Zikr ü tesbīh isteme mindin nevāyī kim işim / Tünler ol ay hecride cüz āh u vāveylā imes.* "Nevayi, benden zikir ve tespih isteme çünkü o ayın ayrılığında gecelerce feryat etmem az değildir."

Zīnet ü pirāye: Süs (NŞ 490/1). Bkz. Zīb ile ziynet, Zīb ü zīnet/ Zīb ü ziynet. Pirāye "süs, bezek" (Karaağaç 2020: 536) anlamındadır. NŞ 490/1 *Boldı ayagıŋ kara zīnet ü pirāyedin.* "Senin ayağın süsten kara oldu."

Zīnet ü zīb: Süs (Lis. Tayr 1325). Bkz. Zīb ile ziynet, Zīb ü zīnet/ Zīb ü ziynet, Zīnet ü pirāye, Hüsn ü zīb, Nigār ü zīb, Zīb ile ziynet, Zīb ü ārāyiş, Zīb ü cemāl, Zīb ü fer, Zīb ü ra'nālıg, Zīb ü zīver. Lis. Tayr 1325 *Zīnet ü zīb anda bī-hadd ü kıyās.* "Süs onda sınırsız ve ölçüsüz."

Zīr ile bem: Kalın ve ince tel (FK 334/7). Zīr "alt, aşağı; sazın en ince teli" (Kaya 1989: 1351); ile bem "tambur, ud gibi müzik aletlerine takılan en kalın tel" (Kaya 1989: 794) anlamlarındadır. FK 334/7 *Mugannī nevāyī figānın işit / Ki sāzın ara zīr ü bemde yok.* "Nağmeli okuyucu Nevayi'nin figanını işit ki sazında kalın ve ince telde (bu ses) yok."

Zīr ü bām/Zīr u bem: Kalın ve ince tel (NŞ 607/8; FK 76/1, 211/7; NŞ 577/9). Bkz. Zīr ile bem. FK 76/1 *Rişte-i cān nālesin zīr u bem ittiŋ 'akıbet.* "Can ipliğinin feryadını zir ve bam ettin sonunda."

Zīr ü zeber: Altüst (olmak) (BV 128/3, 150/4, 491/1; GS 864; Lis. Tayr 65, 320; Lütfi Div. 198/3; NŞ 614/6, 709/29). Bkz. Zīr u zeber (Karahanlı), (Harezm). Lütfi Div. 198/3 *Kaş u közüŋ din irür çīn ü hıtā zīr ü zeber.* "Çin ve Hıta kaşın ve gözün yüzünden alt üst olmuş."

Zīrek ü dānā: Bilge ve uyanık (FK 129/8). Bkz. Cāhil ü dānā, Dānā vü nādān. Zīrek "uyanık, anlayışlı" (Kaya 1989: 1351) anlamındadır. FK 129/8 *Kir fenā vādīsi*

içre ʻışk rāyı birle kim / Mesh u mebhūt oldı anda zīrek ü dānā hıred. "Fena vadisine aşk düşüncesiyle girince bilge ve uyanık akıllar da şaşırdı."

Ziyān u sūd: Kār zarar (BV 544/6, 601/4; Lis. Tayr 2128, 2886; NŞ 539/3). Bkz. Mahv u ziyān, Sūd u ziyān, Sūd u sermāye. BV 544/6 *Sin murādım sin işim yoktur ziyān u sūd ile.* "Muradım sensin, kar zararla işim yoktur."

Zor u kuvvet: Kuvvet (BN 270a/12). Bkz. Kuvvet ü kudret. Zor "zor, kuvvet, güç, cebir" (Ölmez 2020: 462) anlamındadır. BN 270a/12 *Bu devletnı özümiziŋ zor u kuvvetıdın körmes biz.* "Bu devleti kendimizin kuvvetinden görmeyiz."

Zuhūr u terakkī: Ortaya çıkma ve yükselme (BN 177b/13). Zuhūr "görünme, ortaya çıkma" (Karaağaç 2020: 618); terakkī "yükselme, ilerleme" (Karaağaç 2020: 580) anlamlarındadır. BN 177b/13 *Egerçi mullā şeyh hüseynniŋ zuhūr u terakkīsı sultān abū saʻīd mīrzānıŋ zamānıda ékendür.* "Molla Şeyh Hüseyin'in ortaya çıkması ve yükselmesi Sultan Ebu Said Mirza'nın zamanındadır."

Zulm ile bī-dād: Zulüm (FK 294/4, 490/1, 490/2; NŞ 598/6). Bkz. Bī-dād u cefā, Bī-dād u zulm, Cevr ü bī-dād, Mihnet ü bī-dād, Cefā vü zulm, Cevr ü zulm. FK 490/2 *Ger mini yād itmes ol ay zulm ile bī-dādıdın.* "O ay (yüzlü) zulmetmekten beni aklına getirmez."

Zulm ü bī-dād: Zulüm (BV 578/1; GS 398/4, 558/6; NŞ 80/3, 473/5). Bkz. Bī-dād u cefā, Bī-dād u zulm, Cevr ü bī-dād, Mihnet ü bī-dād, Cefā vü zulm, Cevr ü zulm, Zulm ile bī-dād. BV 578/1 *Zulm ü bī-dād iylep andak buzmamış devrān mini*. "Devran zulmederek beni bozmamış."

Zulm u bī-sarlık: Zulüm (BN 126a/2). Bkz. Bī-dād u zulm, Cefā vü zulm, Cevr ü zulm, Zulm ile bī-dād, Zulm ü bī-dād. Bī-sarlık "baş kaldırma, başıbozukluğa bağlı zulüm" (Şen 1993: Dizin/110) anlamındadır. BN 126a/2 *Husrav şāhnıŋ él güni zulm u bī-sarlıkka örgengen él élge zulm kıla başladılar.* "Hüsrev Şah'ın halkı zulm öğrenen halk, halka zulmetmeye başladı."

Zulm u cevr: Zulüm (FK 521/5; NŞ 501/3). Bkz. Bī-dād u zulm, Cefā vü zulm, Cevr ü zulm, Zulm ile bī-dād, Zulm ü bī-dād, Zulm u bī-sarlık. Cevr ü lutf, Cevr ü bī-dād, Cefā vü cevr, Cevr u cefā, Cevr ü ʻitāb, Cevr ü zecr, Lutf cevr. FK 521/5

Gayr zulm u cevri kim hāric durur endāmdın. "Başka zulmü bedeninden hariçtir."

Zühd ile takvā: Züht ile takva (GS 548/2). Bkz. Takvā vü zühd/Takvī vü zühd, Vera' u zühd, 'Akl u takvā, 'Akl u hūş u takvī, Dīn ü takvī, Tā'at u takvā/Tā'at u takvī, Tā'at 'ibādet, Takvā vü tā'at/Takvī vü tā'at. GS 548/2 *Zühd ile takvā harām u mey helāl oldı yana.* "Züht ile takva haram, şarap helal oldu."

Zühd ü hod-nümālıg: Züht ve gösteriş (GS 660/1). Bkz. Takvā vü zühd/Takvī vü zühd, Vera' u zühd, Zühd ile takvā. Hod-nümālıg "gösterişe meraklılık" (Türkay 1988: 730) anlamındadır. GS 660/1 *Şükr kim kutkardı zühd ü hod-nümālıgdın mini.* "Züht ve gösterişten beni çok şükür kurtardı."

Zühd ü riyā: Züht ve riya (FK 440/5; GS 285/1, 285/1, 656/1, 665/6; NŞ 305/7). Bkz. Takvā vü zühd/Takvī vü zühd, Vera' u zühd, Zühd ile takvā, Zühd ü hod-nümālıg. Riyā "iki yüzlülük" (Kaya 1989: 1183) anlamındadır. FK 440/5 *Zerknı bilsem idi 'ışk u cünūn zümresidin / Ayrılıp zühd ü riyā haylıga katılmas idim.* "Hilesini bilseydim aşk ve delilik zümresinden ayrılıp züht ve riya zümresine katılmazdım."

Zühd ü salāh: Dine bağlılık (NŞ 325/7, 340/2). Bkz. Takvā vü zühd/Takvī vü zühd, Vera' u zühd, Zühd ile takvā, Zühd ü hod-nümālıg, Zühd ü riyā, Salāh u fesād. NŞ 325/7 *Ey nevāyī tilegen zühd ü salāh / Közi ve köŋlini hem asradik.* "Ey Nevayi, dine bağlılık istersen gözünü ve gönlünü sakla."

Zühd ü tā'at: İbadet (GS 133/1; Lis. Tayr 36). Bkz. Takvā vü zühd/Takvī vü zühd, Vera' u zühd, Zühd ile takvā, Zühd ü hod-nümālıg, Zühd ü riyā, Zühd ü salāh, Tā'at 'ibādet, Tā'at u takvā/Tā'at u takvī, Takvā vü tā'at/Takvī vü tā'at. Lis. Tayr 36 *Niçe miŋ yıl zühd ü tā'at eyleben.* "Nice bin yıl ibadet etti."

Zühd ü takvā/Zühd ü takvī: Züht ve takva (GS 161/2; NŞ 63/9, 264/5, 383/4, 445/4, 519/2, 656/28; Sek. Div. 90, 163; BV 50/7, 124/1, 142/2, 174/2, 302/1, 433/4, 633/2; FK 224/3, 301/6, 679/9, 681/26, 683/37, 688/50, 688/64; GS 682/III6). Bkz. Takvā vü zühd/Takvī vü zühd, Vera' u zühd, Zühd ile takvā, Zühd ü hod-nümālıg, Zühd ü riyā, Zühd ü salāh, Zühd ü tā'at, 'Akl u takvā, 'Akl u hūş u takvī, Dīn ü takvī, Tā'at u takvā/Tā'at u takvī, Tā'at 'ibādet, Takvā vü

tā‘at/Takvī vü tā‘at, Zühd ü takva/Zühd ü takvī (Harezm), Zühd ü takvā (Kıpçak), Zühd ve takvā (Kıpçak). Sek. Div. 90 *Melek tig zühd ü takvāda işiŋni müntehā kıldıŋ.* “Melek gibi züht ve takvaya tam olarak uydun.”

Zühd ü takvī vü tā‘at: İbadet (FK 319/3). Bkz. Takvā vü zühd/Takvī vü zühd, Vera‘ u zühd, Zühd ile takvā, Zühd ü hod-nümālıg, Zühd ü riyā, Zühd ü salāh, Zühd ü tā‘at, Zühd ü takvā/Zühd ü takvī, Tā‘at ‘ibādet, Tā‘at u takvā/Tā‘at u takvī, Takvā vü tā‘at/Takvī vü tā‘at. FK 319/3 *Tasavvuf imes zühd ü takvī vü tā‘at.* “İbadet, tasavvud değildir.”

Zühd ü vera‘: Züht ve takva (FK 422/4, 614/1; GS 285/2, 369/2, 450/4). Bkz. Takvā vü zühd/Takvī vü zühd, Vera‘ u zühd, Zühd ile takvā, Zühd ü hod-nümālıg, Zühd ü riyā, Zühd ü salāh, Zühd ü tā‘at, Zühd ü takvā/Zühd ü takvī, Zühd ü takvī vü tā‘at. FK 422/4 *Figān ki ‘ışk çiker baglap anı boynumga / Niçe ki zühd ü vera‘ perdesin revā kılsam.* “Nasıl ki züht ve takva perdesini uygun yapsam aşk onu boynuma bağlayıp figan çeker.”

Zülf ü ‘ārız: Saç ve yanak (Lütfi Div. 354/5). Bkz. Hāl ü zülf, Kad u zülf/Kadd ü zülf, Ruhsāre vü zülf, Yüz ü zülf, ‘Ārız u hāl. Lütfi Div. 354/5 *Körgüzmediŋ tüşümde birer zülf ü ‘ārızıŋ / Ay baht kim didi saŋa kim tün ü kün uyı.* “Ey baht! Sevgilinin saçını ve yanağını rüyamda bir kere göstermedin. Sana kim gece gündüz uyu dedi.”

Zülf ü hadd: Saç ve yanak (Sek. Div. 494). Bkz. Hāl ü zülf, Kadd ü zülf, Ruhsāre vü zülf, Yüz ü zülf, Zülf ü ‘ārız, ‘Ārız u kadd, Hadd u kadd, Kadd u hadd. Sek. Div. 494 *Kullukta bitig birür ü yüz şādīlık iter / Zülf ü hadıŋa sünbül ü reyhān çemeninde.* “Sümbül ve reyhan, çimeninde saçın ve yanağın için kul olmaya belge verir ve yüzlerce sevinir.”

Zülf ü hāl: Saç ve ben (BV 160/2; FK 210/1; Lis. Tayr 2808; Lütfi Div. 176/5; NŞ 516/5). Bkz. Hāl ü zülf, Kadd ü zülf, Ruhsāre vü zülf, Yüz ü zülf, Zülf ü ‘ārız, Zülf ü hadd, ‘Ārız u hāl, Hāl u hatt, Hatt u hāl, Zülf ü hāl (Harezm). Lütfi Div. 176/5 *Bu kün bahāne tig ol zülf ü hāl.* “Bugün o saç ve ben bahaneymiş.”

Zülf ü ‘izār: Saç ve yanak (Lütfi Div. 16/2). Bkz. Hāl ü zülf, Kadd ü zülf, Ruhsāre vü zülf, Yüz ü zülf, Zülf ü ‘ārız, Zülf ü hadd, Zülf ü hāl, Hatt u ‘izār, ‘İzār u hat,

Kadd u ‘izār. Lütfi Div. 16/2 *Kéçeler zülf ü ‘izārıŋ vasfıda fikr eylesem / Her karaŋgu tünde yüz şem‘-i hidāyettür maŋa.* “Geceleri saçının ve yanağının vasfını düşünmem her karanlık gecede doğru yolu gösteren mumdur.”

Zülf ü kadd: Saç ve boy (BV 151/5, 468/3; FK 187/2; GS 259/3; NŞ 304/7, 508/6). Bkz. Hāl ü zülf, Kadd ü zülf, Ruhsāre vü zülf, Yüz ü zülf, Zülf ü ‘ārız, Zülf ü hadd, Zülf ü hāl, Zülf ü ‘izār, ‘Ārız u kadd, Hadd u kadd, Kadd ü ruhsār, Kadd u yüz, Kadd ü endām, Kadd u hadd, Kadd u hadd u hatt, Kadd u ‘izār, Peyker ü kadd, Ruhsār u kadd, Yüz ü kadd. FK 187/2 *İstedim çun vasl zülf ü kaddidin körgüzdiler.* “Kavuşmayı saç ve boyundan göstermelerini istedim.”

Zülf ü köz: Saç ve göz (Sek. Div. 691, 720). Bkz. Hāl ü zülf, Kadd ü zülf, Ruhsāre vü zülf, Yüz ü zülf, Zülf ü ‘ārız, Zülf ü hadd, Zülf ü hāl, Zülf ü ‘izār, Zülf ü kadd, Köz ü yüz, Köŋül köz, Köŋül ü köz, Köz bile köŋül, Köŋül ü köz, Kaş köz, Kaş u köz, Köŋül köz, Köz kaş, Köz bile köŋül, Köz ü kaş/Göz ü kaş, Köz ü köŋül, Yüz ü köz, Yüz ve köz. Sek. Div. 691 *Dīvānelıkka saldı mini zülfüŋ ü közüŋ.* “Saçın ve gözün beni divaneliğe saldı.”

Zülf ü ruhsār: Saç ve yanak (BV 470/3; Lütfi Div. 345/3). Bkz. Hāl ü zülf, Kadd ü zülf, Ruhsāre vü zülf, Yüz ü zülf, Zülf ü ‘ārız, Zülf ü had, Zülf ü hāl, Zülf ü ‘izār, Zülf ü kadd, Zülf ü köz, Hatt u ruhsār, Kadd ü ruhsār. Kāmet ü ruhsār, Ruhsār u kadd, Ruhsār u yüz. Lütfi Div. 345/3 *Zülf ü ruhsārıŋ mini hayret makāmıda salıp / Küfr ü īmān fikrini bir yolı yektā eyledi.* “Saçın ve yanağın beni harete düşürüp küfür ve iman fikrini bir kere tek yaptı.”

Zülf ü yüz: Saç ve yüz (BV 366/2, 366/4, 366/7; FK 106/1, 152/6, 174/5; GS 72/1, 197/3, 310/2, 397/1; Lütfi Div. 11/2, 32/3, 93/3, 118/7, 147/5, 159/6, 178/5, 245/7, 246/6, 319/5, 359/3, 372/2, 393/1; NŞ 383/7, 411/3, 586/5, 653/16, 653/19; Sek. Div. 474, 636). Bkz. Hāl ü zülf, Kadd ü zülf, Ruhsāre vü zülf, Yüz ü zülf, Zülf ü ‘ārız, Zülf ü had, Zülf ü hāl, Zülf ü ‘izār, Zülf ü kadd, Zülf ü köz, Zülf ü ruhsār, Bkz. Cemāl u yüz, Hat u yüz/Hatt u yüz, Kadd ü yüz, Köz ü yüz, Ruhsār u yüz, Yüz ü agız, Yüz ü hāl, Yüz ü hatt/hat, Yüz ü kad/kadd, Yüz ü köz, Yüz ü la‘l, Yüz ü leb, Yüz ve köz. Lütfi Div. 11/2 *Zülf ü yüzüŋ firākıda ‘āşık niter hayāt.* “Aşık, saçının ve yüzünün ayrılığında hayatı ne yapsın?”.

1.7. Eski Türkiye Türkçesi Döneminde İkilemeler

Eski Türkiye Türkçesi dönemi metinlerinden *Çarhnâme, Yunus Emre Dīvânı, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, Yusuf u Zelîhâ, Garipnâme, Süheyl ü Nevbahâr, Kenz'ül-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ, Dede Korkut, Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması* metinleri ile Memlük sahasında yazılmış Oğuzca *Kansu Gavrî Destanı* metinleri metinleri okunmuş olup bu dönemde tespit edilen ikilemelerin anlamlandırılması için Mecdut Mensuroğlu,[72] Mustafa Tatcı,[73] Ümit Özgür Demirci ve Şenol Korkmaz,[74] Kemal Yavuz,[75] Cem Dilçin,[76] Sadettin Özçelik,[77] Orhan Yavuz,[78] Yusuf Azmun'un[79] çalışmalarından yararlanılmıştır.

Āb u gil: Su ve toprak (GN I. L 52A/5). Āb "su" (Devellioğlu 2005: 1), gil "kil" (Ciğa 2013: 588) anlamlarındadır. GN I. L 52A/5 *Dünyada ferş varsa sende āb u gil.* "Dünyada ferş varsa sende de su ve toprak vardır."

'Ābid ve zāhid: Dindar (KKMU 35b/6). Bkz. 'Ābid ve zāhid (Harezm). KKMU 35b/6 *Sālihleri ve 'ābidleri ve zāhidleri muhterem ve mübārek duta ve bunlarıŋ ahālına dem-be-dem muttali' oludura.* "Salihlere, dindarlara saygı gösterip onları kutlu bilmeli ve bunların hallerini zaman zaman bilmek isteğinde olmalıdır."

Ac- u ar-: Acıkıp yorulmak (GN II. L 204A/2). Bkz. Aç- ve ar- (Kıpçak). GN II. L 204A/2 *Kimi sevsem kılam anı garīb / Gezdürem ilden ile ac u arıp.* "Kimi sevsem onu garip kılıp, ilden ile aç ve yorgun gezdiririm."

'Aceb 'aceb: Acaba (YED 10/1). 'Aceb "acaba, hayret, gariplik, şaşılacak şey" (Devellioğlu 2005: 6) anlamındadır. YED 10/1 *'Aceb 'aceb ne nesnedür bu derd-ile firāk baŋa.* "Acaba bu dert ile ayrılık bana ne nesnedir?".

---

[72] Mecdut Mansuroğlu, *Ahmed Fakih Çarhnâme,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 684, İstanbul, 1956. Mecdut Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri* (Vol. 765), Pulhan Matbaası, 1958.
[73] Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2016.
[74] Ümit Özgür Demirci & Şenol Korkmaz, *Yūsuf u Zelīhā,* Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2008.
[75] Kemal Yavuz, *Āşık Paşa Garib-nāme,* C. I/1, I/2, II/1, II/2, TDK Yayınları, Ankara, 2000. Kemal Yavuz, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ Büyüklerin Hazinesi Âlimlerin Mihenk Taşı*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2013.
[76] Cem Dilçin, *Mes'ûd Bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahār (İnceleme–Metin–Sözlük),* Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2016.
[77] Sadettin Özçelik (Ed.), *Dede Korkut Dresden Nüshası: Metin, Dizin.* Türk Dil Kurumu, Ankara, 2016.
[78] Orhan Yavuz, *Kansu Gavrî'nin Türkçe Dîvānı: Metin, İnceleme, Tıpkıbasım* (Vol. 2), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2002.
[79] Yusuf Azmun, *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması: Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası (Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Kutlu Yayınevi, İstanbul, 2019.

‘Acebleş- taŋlaş-: Şaşırmak (Y u Z. 32). ‘Acebleş- “şaşırmak” (Demirci, Korkmaz 2008: 293), taŋlaş- “şaşırmak, hayret etmek” (Demirci, Korkmaz 2008: 391) anlamlarındadır. Y u Z. 32 *Çün işitdiler bular uşbu düşi / ‘Acebleşür taŋlaşurlar bu işi.* “Onlar bu düşü işitince şaşırıp hayretler içinde kalırlar.”

Acı tatlu: Acı tatlı (GN I. L 80B/3; YED 171/6). Acı “acı” (Demirci, Korkmaz 2008: 293); tatlu “tatlı, güzel, hoş” (Demirci, Korkmaz 2008: 392) anlamlarındadır. GN I. L 80B/3 *Eyü yavuz acı tatlu ne ki var / Bagça içinde bula ol nāmdar.* “İyi kötü, acı tatlı ne varsa o padişah bahçede bulmalı.”

‘Āciz ü bī-çāre: Zavallı (GN II. L 191B/5). ‘Āciz “zayıf, güçsüz” (Demirci, Korkmaz 2008: 293); bī-çāre “çaresiz, zavallı” (Demirci, Korkmaz 2008: 307) anlamlarındadır. GN II. L 191B/5 *Devlet olmazsa kamu ma‘zūl olur / ‘Āciz ü bī-çāre kalmış kul olur.* “Eğer devlet olmazsa bunlar zavallı halde kalmış köle olur.”

‘Acz ve bī-çārelıg: (KKMU 48b/10). Bkz. ‘Āciz ü bī-çāre. KKMU 48b/10 *Belki ‘aczla ve bī-çārelıg-ıla ve sınuklıg-ıla ulaşduru kullıg işigine mülāzemet göstere ve bu beytleri okıya dem-be-dem.* “Acizlik ve zavallılık, gönül kırıklığıyla hizmet etmesi, sonra bu beyitleri okuması gerekir.”.

Aç u arnug u susuz u yaluŋuz: Aç, yorgun, susuz ve yalnız (Süy. Nev. 4205). Aç “aç”, arnug “yorgun, yorulmuş” (Dilçin 2016: 631); susuz “susuz”; yaluŋuz “yalnız, tek başına” (Dilçin 2016: 701) anlamlarındadır. Süy. Nev. 4205 *Oturur iken anda hāli yavuz / Aç u arnug u susuz u yaluŋuz.* “Aç, yorgun, susuz ve yalnız kötü bir halde orada otururken.”

Aç susuz: Aç susuz (Süy. Nev. 4988). Bkz. Aç u arnug u susuz u yaluŋuz. Süy. Nev. 4988 *Azışdugını dünle yārından ol / Yüridügini hasta aç u susuz ol.* “Birbirini geceleri kaybettiğini, ertesi gün hasta, aç susuz yürüdüğünü …”.

Aç u susuz: Aç susuz (Süy. Nev. 3768). Bkz. Aç u arnug u susuz u yaluŋuz, Aç susuz. Süy. Nev. 3768 *Yatur idi ol anda aç u susuz / Geçer idi güni anuŋ yiyesüz.* “Orada aç ve susuz yatardı, günleri yemek yemeden geçerdi.”

Aç u yalın: Aç ve çıplak (Süy. Nev. 3152). Bkz. Aç u arnug u susuz u yaluŋuz, Aç susuz, Aç u susuz. Yalın "çıplak" (Dilçin 2016: 701) anlamındadır. Süy. Nev. 3152 *Ne var ger degül isem aç u yalın / Gelüp giderem her yıl işbu yolın.* "Aç ve çıplak değilsem ne var? Her yıl bu yolu gelip giderim."

Açluk u arnuk: Açlık ve yorgunluk (GN II. L 164A/7). Bkz. Aç u arnug u susuz u yaluŋuz. Açluk "aç olma, acıkma" (Demirci, Korkmaz 2008: 293) anlamındadır. GN II. L 164A/7 *Açluk u arnuk harāmī korkusı / Yol erinüŋ hīç dükenmez kaygusı.* "Açlık ve yorgunluk, harami korkusu yolcunun hep kaygılandığı şeylerdir."

Açuk açuk: Açık açık (DK Drs. 51b/6). Açuk "açık" (Özçelik 2016: II. 781) anlamındadır. DK Drs. 51b/6 *Açuk açuk meydāna benzer senüŋ alıncugun.* "Senin alnın açık açık meydana benzer."

Ad dad: Adı tadı (GN III. L 57A/5, III. R245B/17). Ad "ad, isim" (Demirci, Korkmaz 2008: 293), dad "tad, lezzet" (Dilçin 2016: 645) anlamlarındadır. GN III. L 57A/5 *Çünkü bitdi hoş hubūbāt u nebāt / Adı dadı dünyada dutdı şebāt.* "Burada güzel taneler ve bitkiler yetişince; adı ve tadı ile dünyada anılır olmuştur."

Ad san: Ad san (GN III. L 110A/5). Bkz. Ad dad. San "saymak, hesaplamak" anlamlarından sonra "askeri geçiş töreni" ve "kişisel saygınlık" (Clauson 1972: 830-321) anlamlarını kazanmıştır. GN III. L 110A/5 *Hīç bilinmez adı sanı kimsenüŋ / Kadr u kıymet ne benüm var ne senüŋ.* "Hiç kimsenin adı sanı bilinmez, ne benim ne senin değerimiz var."

Ad-ıla san: Ad san (KGD s. 147 II/15). Bkz. Ad dad, Ad san. KGD s. 147 II/15 *Hemān bezl eyleyüp birden belürmez ad-ıla sanı.* "Hemen bol bol verip birden adı sanı belirmez."

Ad u san: Ad san (KKMU 30a/1, 83a/10). Bkz. Ad dad, Ad san, Ad-ıla san. KKMU 30a/1 *Kisrī bigi ad u san dutasın.* "Kisri gibi ad san sabihi olursun."

Adım adım: Adım adım (YED 302/2; KKMU 15b/9). YED 302/2 *Kā'imdür hīç ırılmaz ansuz kimse dirilmez / Adım adım yir ölçer kendü revān içinde.* "Durur hiç

kıpırdamaz onsuz kimse dirilmez, adım adım kendi yürürken adım adım yer ölçer."

'Adl ile dād: Adalet (KKMU 113b/4). KKMU 113b/4 *'İlm ü 'amel ü korhu her kimde ki var kādī / Ger 'adl-ile dād idse olsun bu işe rāzī.* İlim, amel ve korku kimde varsa o kişi adaletle iş yapan bu kadılık işine razı olsun."

'Adl u dād: Adalet (GN I. L 80A/7, II. L 222A/1, II. L 226B/9, IV. L 165A/2, IV. L 199B/10; Süy. Nev. 438, 5030, 5376; YED 185/8; KKMU 13a/6). Bkz. 'Adl ile dād, 'Adl u dād (Harezm), (Çağatay). GN I. L 80A/7 *Dutmış-ıdı yir yüzini ad-ıla / Düzmiş-idi halkı 'adl u dād-ıla.* "Onun adı yer yüzünü tutmuş, halkı da adaletle donatmış."

'Adl ü zulm: Adalet ve zulüm (GN I. L 90B/5). Bkz. 'Adl u dād. Zulm "zulm, haksızlık, eziyet" (Ciğa 2013: 746) anlamındadır. GN I. L 90B/5 *'Adli vü zulmı yorır il üstide.* "Adaleti ve zulmü halkadır."

'Afv u gufrān: Bağışlanma (KGD XIV/18). 'Afv "suç, kusur ve günahları bağışlama, affetme" (Demirci, Korkmaz 2008: 294); gufrān "affetme, acıma, bağışlama, Allah" (Demirci, Korkmaz 2008: 339) anlamındadır. KGD XIV/18 *Gavrīyā hakkuŋ rızāsın kıl taleb / İster-iseŋ 'afv u gufrān tevbe kıl.* "Ey Gavri Hakk'ın rızasını iste, bağışlanmak istiyorsan tevbe et."

Ag ag: Ak ak (GN IV. L 210A/10). Bkz. Ak ak (Çağatay). GN IV. L 210A/10 *Sahra kāgıd ya'ni a gag yazılar.* "Sahra kağıt, yani ak ak ovalardır."

Ag boz: Ak boz (DK Drs. 79a/7). Bkz. Ag ag. Boz "boz, kurşun rengi" (Özçelik 2016: II. 814) anlamındadır. DK Drs. 79a/7 *Çapariken ag boz atuŋ büdremesün.* "Kamçılarken ak boz atın tökezlemesin."

Ag kara: Ak kara (GN II. L 262A/4). Bkz. Ak u kara (Çağatay), Ag ag, Ag boz. GN II. L 262A/4 *Açıluptur iki çifte pencere / Cām urulmış ag kara hoş kançara.* "Camla kaplı iki pencere açılmış, etrafa ak kara renkler saçılmıştı."

Aga ata: Ağabey baba (Süy. Nev. 391). Bkz. Ata aga (Çağatay). Süy. Nev. 391 *Ogul çün aga atası tahtına / Zevāl irmeye devlet ü bahtına.* "Oğul babasının ağabeyinin tahtına çıkarsa saadetin, talihin sonu gelmez."

Agdur- u indür-: Yükseltip indiren (GN III. L 112B/6). Agdur- "yükseltmek, yukarı çıkarmak, kaldırmak" (Tarama Sözlüğü I 1995: 30); indür- "indirmek" (Demirci, Korkmaz 2008: 348) anlamlarındadır. GN III. L 112B/6 *Oldur āhir güneş odın yanduran / Oldu āhir agduran u indüren.* "Güneşin ateşini yakan, yükselten ve indiren odur."

Agı atlas: İpek, ipekli kumaş (GN II. L 151A/2). Bkz. Atlās agı (Harezm). GN II. L 151A/2 *Çün ulaldı ogul evermek gerek / Agı atlas at katır virmek gerek.* "Oğlan büyüyünce evlendirmek; ipekli kumaş, at katır vermek gerekir."

Agırla- 'azīzle-: Ağırlamak ululamak (DK Drs. 5b/9). Agırla- "misafir etmek, izzet ve ikramda bulunmak" (Demirci, Korkmaz 2008: 294); 'azīzle- "ağırlamak" (Kaçalin 2017: 795) anlamlarındadır. DK Drs. 5b/9 *Évüŋ tayagı oldur ki yazıdan yabandan éve bir udlu konuk gelse er ādem évde olmasa ol anı yidürür içürür agırlar 'azīzler gönderür.* "Evin dayağı odur ki: Ovadan dağdan eve bir hürmetli konuk gelse, er adam evde olmasa o onu yedirir içirir, ağırlar ulular, gönderir."

Agız burun: Ağız burun (DK Drs. 103b/9). Bkz. Agız burun (Harezm). DK Drs. 103b/9 *Yalan dünyā başına tar oldı ağzından burnundan düdeŋ gibi kan şorladı.* "Ağzından burnundan düden gibi kan fışkırdı."

Agız dil: Ağız dil (DK Drs. 53b/4, 67a/2, 99a/12, 124a/13). Bkz. Agız til (Karahanlı). DK Drs. 53b/4 *Agız dilden kız gişi haber maŋa kara başum kurbān olsun bu gün saŋa.* "Ağız dilden kız kişi, haber bana; yalnız başım kurban olsun bugün sana."

Agızıla burun: Ağız ile burun (DK Drs. 28b/9). Bkz. Agız burun. DK Drs. 28b/9 ... *ag yüzüŋi kara yire depeyidüm agzuŋıla burnuŋdan kan şorladayıdum can tatlusın saŋa göstereyidüm.* "… ak yüzünü kara yere tepeydim, ağzından burnundan kan fışkırtaydım, can tatlılığını sana göstereydim."

Agla- bozla-: Ağlamak inlemek (DK Drs. 53a/5; DK Drs. 35b/13). Agla- "ağlamak" (Özçelik 2016: II. 784); bozla- "yüksek sesle ağlamak" (Özçelik 2016: II. 814)

anlamlarındadır. DK Drs. 53a/5 *Beyrek bakdı gördi kim kiçi kız karındaşı bıŋardan su almaga gelür kardaş beyrek déyü aglar bozlar toyuŋ dügünüŋ kara oldı diyü aglar.* "Beyrek baktı gördü ki küçük kız kardeşi pınardan su almaya gelir kardeş Beyrek diye ağlar, düğünün yalnız oldu diye ağlar."

Agla- gül-: Ağlamak gülmek (YED 390/4). Bkz. Bkz. Agla- bozla-. Gül- "gülmek" eylemidir. YED 390/4 *Aglamak gülmek 'āşıka dirilmek ölmek 'āşıka.* "Ağlamak gülmek aşığa, dirilmek ölmek aşığa."

Agla- sıkla-: Ağlayıp sızlamak (DK Drs. 23a/7; DK Drs. 47b/9). Bkz. Agla- bozla-, Agla- gül-. Sıkla- "sızlamak, feryat etmek" (Özçelik 2016: II. 935) anlamındadır. DK Drs. 23a/7 *Yoluŋ kıyısın alup oturdı agladı sıkladı.* "Yolun kıyısına oturdu, ağlayıp sızladı."

Agla- zarılık eyle-: Ağlayıp sızlamak (DK Drs. 112a/12). Bkz. Agla- bozla-, Agla- gül-, Agla- sıkla-. Zarılık eyle- "feryat edip ağlamak" (Özçelik 2016: II. 979) anlamındadır. DK Drs. 112a/12 *Anası feryād idüp agladı zarılık eyledi.* "Annesi feryat edip ağladı sızladı."

Agla- zarılık kıl-: Ağlayıp sızlamak (DK Drs. 113b/10). Bkz. Agla- bozla-, Agla- gül-, Agla- sıkla-, Agla- zarılık eyle-. Zarılık kıl- "feryat edip ağlamak" (Özçelik 2016: II. 979) anlamındadır. DK Drs. 113b/10 *Kardaşumdan ayrıldum diyü çok agladı zarılık kıldı.* "Kardeşimden ayrıldım diye çok ağlayıp sızladı."

Aglaş- bozlaş-: Ağlaşmak inleşmek (DK Drs. 114a/2, 130a/5). Aglaş- "birlikte ağlamak" (Dilçin 2016: 628); bozlaş- "inleşmek" anlamlarındadır. DK Drs. 114a/2 *Aglaşdılar bozlaşdılar.* "Ağlaşıp inleştiler."

Aglaş- bögrüş-: Ağlaşmak böğrüşmek. (DK Drs. 48a/1). Bkz. Aglaş- bozlaş-. Bögrüş- "yüksek sesle ağlaşmak" (Özçelik 2016: II. 814) anlamındadır. DK Drs. 48a/1 *Vay begüm kartaş muradına maksūdına irmeyen yalıŋuz kardaş diyüp aglaşdılar bögrüşdiler.* "Var beyim kardeş! Muradına maksuduna ermeyen yalnız kardeş, diyerek ağlaşıp büğrüştüler."

Aglaş- zārılık kıl-: Ağlaşıp sızlaşmak (DK Drs. 50b/10). Bkz. Agla- zarılık kıl-, Aglaş- bögrüş-. DK Drs. 50b/10 *Böyle digeç kırk yigidi kaba sarıkların götürdiler yere*

çaldılar bögürü bögürü aglaşdılar zārılık kıldılar. "Böyle kırk yiğidi kaba sarıklarını kaldırıp yere çaldılar, böğürerek ağlaşıp sızlaştılar."

Aglatan u güldüren: Ağlatan ve güldüren (GN IV. L 176B/9). GN IV. L 176B/9 *Gördüm oldur cümle 'ilmi bildüren / 'İlm içinde agladan u güldüren.* "Bütün ilimleri bildiren, ilim içinde ağlatan ve güldüren odur."

Aglayu aglayu: Ağlayarak (DK Drs. 50b/2). Bkz. Agla- bozla-, Agla- sıkla-, Agla- zarılık kıl-. DK Drs. 50b/2 *Beyrek kalkdı aglayu aglayu kırk yigidüŋ yanına geldi kaba sarık götürdi yere çaldı.* "Beyrek kalktı, ağlayarak kırk yiğidin yanına geldi, kaba sarığı kaldırdı yere çaldı."

Agyār u yār: Yabancı ve dost (GN IV. L 220B/10). Bkz. Yār ile agyār (Çağatay), Yār u agyār (Çağatay). GN IV. L 220B/10 *Yād biliş imdi nedür agyār u yār / Agyārı ko dün gün eytgil yār yār*. "Yabancı tanıdık ne demektir: Yabancı ve dost. Sen yabancıyı bırak, gece gündüz dost dost de."

Āh-ıla zār: Feryat (YED 93/1). Zār "ağlayan, inleyen" (Demirci, Korkmaz 2008: 412) anlamındadır. YED 93/1 *Hocam 'āşık olanlaruŋ işi āh-ıla zār olur.* "Hocam aşık olanların işi feryat etmek olur."

Āh ile vāy: Ah vah (Süy. Nev. 619). Bkz. Āh-ıla zār, Āh u vāy (Çağatay). Süy. Nev. 619 *Taŋa dek işüm āh ile vāy idi.* "Tan atana kadar işim ah vah idi."

Āh u āh: Ah ah (GN II. L 194A/1). Bkz. Āh-ıla zār, Āh ile vāy. GN II. L 194A/1 *Dem-be-dem eydür-idi kim āh u āh / Şol güni kanda görem ben yā ilāh.* "Zaman zaman ah eder, ey Allah'ım ben o günü bir daha nasıl görebilirim, derdi."

Āh u feryād: Feryat (KGD LII/4). Bkz. Āh-ıla zār, Āh ile vāy, Āh u āh, Āh feryād (Harezm), Āh u feryād (Çağatay). KGD LII/4 *Gelürlerdi baŋa dāda irerdüm āh u feryāda.* "Bana insafa gelirlerdi, feryada ererdim."

Āh u sūz: Ah edip yanma (YED 106/5). Bkz. Āh-ıla zār, Āh ile vāy, Āh u āh, Āh u feryād. Sūz "yanma, tutuşma, ateş, sıcaklık; dert, ızdırap, acı" (Devellioğlu 2005: 966) anlamındadır. YED 106/5 *Bunun gibi sālūslık çün kim elüme girdi / Ayruk n'işüme yarar derd ü firak āh u sūz.* "Bunun gibi hilekârlık elime gelmişken dert ve ayrılık, dertlenme başka ne işime yarar."

Āh u vāh: Ah vah (YED 120/2, 215/1). Bkz. Āh-ıla zār, Āh ile vāy, Āh u āh, Āh u feryād, Āh u sūz, Āh u vāh (Çağatay). YED 120/72 *Bu āh u vāh ʻışk tonıdur taht'oturan han neyimiş.* "Bu ah vah aşk giysisidir, tahtta oturan han ne imiş?".

Āh u zār: Feryat (KGD XXXII/4; YED 283/5, 286/4). Bkz. Āh-ıla zār, Āh ile vāy, Āh u āh, Āh u feryād, Āh u sūz, Āh u vāh. KGD XXXII/4 *Cevr-ile yandurduŋ uşda cānumı / Göge irdi āh u zārum taŋrı-çün.* "Eziyetle canımı yandırdın, Tanrı için feryadım göğe erdi."

Āh u zārī: İnleyip sızlama, feryat (GN II. L 192B/7; Süy. Nev. 711). Bkz. Āh-ıla zār, Āh ile vāy, Āh u āh, Āh u feryād, Āh u sūz, Āh u vāh, Āh u zār, Āh u zārī (Çağatay). Süy. Nev. 711 *Süheyl aglayu āh u zārī kıla / Biş altı gün içinde döndi kıla.* "Süheyl, ağlayarak, feryat ederek beş altı gün içinde kıla döndü."

Aha aha: Aka aka, akarak (Süy. Nev. 5068). Ah- "akmak" (Dilçin 2016: 628) anlamındadır. Süy. Nev. 5068 *Cühūd anda ardına baha baha / Gönüldi yola kanı aha aha.* "Cühud orada arkasına bakarak, kanı akarak yola koyuldu."

ʻAhd ü peymān: Anlaşma (GN II. L 248B/10, III. L 45A/7; ÇN 23). Bkz. ʻAhd u peymān (Çağatay). ÇN 23 *Vefā umma bu dünyān i hanum / Anuŋla kılmagıl sen ʻahd ü peymān.* "Bu dünyadan vefa bekleme, onunla anlaşma yapma ey hanım."

ʻAhd ü vaʻde: Anlaşma (GN IV. L 235A/11). Bkz. ʻAhd ü peymān. Vaʻde "zaman, mühlet; söz verme" (Demirci, Korkmaz 2008: 400) anlamındadır. GN IV. L 235A/11 *On dahı dutdı ol iş oldı tamām / ʻahd ü vaʻde yirine geldi tamām.* "On daha tuttu; anlaşma yerine gelip iş tamamlandı."

ʻAhd ü vefā: Sözünde durma (GN I. L 20A/6, I. L 55A/1, II. L 205A/4, II. L 219B/1, II. L 224A/2, III. L 8A/9, III. L 52B/6, IV. L 173A/11, IV. L 228B/3). Bkz. ʻAhd ü vefā (Kıpçak), (Çağatay), ʻAhd ü peymān, ʻAhd ü vaʻde. GN I. L 20A/6 *Görmeyinçe kimse cān terk itmedi / Dost-ıla ʻahd ü vefā berkitmedi.* "Kimse görmeden can vermedi, dost ile sözünde durmayı sağlamlaştırmadı."

Āhir soŋ: Son, sonunda (DK 3. Nüsha 1/5; DK Drs. 35a/6, 79a/9, 108b/2; DK Drs. 34b/13). Bkz. Āhir soŋ (Harezm). DK 3. Nüsha 1/5 *Çün dost dosta yetişdi toksan bir min kelime ortalukdan geldi geçdi āhir son danışdı arı dīnlü dost*

muhammed ümmet sözin rahmet ile şefkat-içün. "Seven sevenine kavuşunca doksan bir bin sözcük geldi geçti, sonunda arı dinli dost Muhammet rahmet ve şefkat göstergesi olarak ümmet sözünü dile getirdi." DK Drs. 35a/6 *Āhir soŋı arı īmāndan ayırmasun.* "Ahir sonu arı imandan ayırmasın."

Ahsen şābāş: Güzel (Y u Z 1071). Ahsen "çok güzel" (Demirci, Korkmaz 2008: 295); şābāş "aferin, bravo; beğenme, takdir etme" (Demirci, Korkmaz 2008: 387) anlamlarındadır. Y u Z 1071 *Yūsuf eydür getürüŋ etmek ü aş / Öŋlerinde kodurur ahsen şābāş.* "Yusuf onlara güzel sözler söyleyip önlerine ekmek ve yemek koydurur."

Ak u kara: Ak kara (YED 284/4). Ak u kara (Çağatay). YED 284/4 *Aglama direm şol gözlerüme / Kan yaş akıdur ag u karadan.* "Şu gözlerime ağlama diyorum, ak ve karadan kanlı yaş akıtır."

Aka baş: Ağa baş (DK 3. Nüsha 4/2) Aka "ağa" (Azmun 2019: 89); baş "baş" anlamlarındadır. DK 3. Nüsha 4/2 *... oguz içinde yek-kalem işik akası başı karabudak kimi kılıcına pehlivān sofrasına bahadır gāzī gerek.* "… Oğuzların içinde yek-kalem eşik ağası başı Karabudak gibi kılıcına pehlivan, sofrasına bahadır olan gazi gerek."

'Akd u hal: Bağlamak ve çözmek (GN II. L 229A/6). 'Akd "bağ bağlama, düğümlenme" (Devellioğlu 2005: 21); hal "çözme" (Devellioğlu 2005: 319) anlamlarındadır. GN II. L 229A/6 *Çünki sekzinçi aya hükm itdi zuhal / Müşterīye degdi bu kez 'akd u hal.* "Zuhal sekizinci ayda etkisini gösterir sonra Müşteri gezegeni kendine göre bağlayıp çözer."

'Akl bilü: Akıl bilgi (YED 1/2). Akl "akıl, zihin, düşünce" (Demirci, Korkmaz 2008: 295); bilü "bilgi, hüner, akıl, idrak, anlayış, düşünce" (Dilçin 2016: 638) anlamlarında kullanılmaktadır. YED 1/2 *Göŋlüm cānum 'aklum bilüm senin ile karār ider / Pervāz ururlar dem-be-dem uçuban dosta gitmege.* "Gönlüm canım, aklım bilgim seninle durur, dosta gitmek için her zaman kanat çırparlar."

'Akl cān: Akıl can (GN I. L 26B/9). Bkz. 'Akl bilü. Cān "can, ruh, hayat, yaşama, yaşayış" (Demirci, Korkmaz 2008: 313) anlamlarındadır. GN I. L 26B/9 *'Aklı cānı cümle kudretde-durur.* "Aklı canı hepsi kudrettendir."

‘Akl fikr: Akıl fikir (YED 98/4). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān. Fikr “fikir, düşünce” (Demirci, Korkmaz 2008: 331) anlamındadır. YED 98/4 *Dostum beni delü kıldı / ‘Aklumı fikrimi aldı.* “Dostum beni deli etti, aklımı fikrimi aldı.”

‘Akl gönŋül: Akıl gönül (GN III. L 12B/11). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl u könŋül (Çağatay). GN III. L 12B/11 *‘Aklı gönŋli hak yolından şaşmaya.* “Aklı gönlü Hak yolundan şaşmasın.”

‘Akl keleci: Akıl söz (DK Drs. 122a/7). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül. Keleci “söz, düşünce” (Özçelik 2016: II. 889) anlamlarındadır. DK Drs. 122a/7 *Begil gördi hatun gişinüŋ ‘aklı kelecisi eyüdür kazılık atın çekdürüp butun bindi ava gitdi.* “Begil baktı hatun kişinin aklı sözü iyidir, cins atını çekti, bindi, ava gitti.”

‘Akl nefs: Akıl ve nefis (GN III. L 85B/8). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül, ‘Akl keleci. Nefs “nefis, kendi” (Mansuroğlu 1958: 169) anlamındadır. GN III. L 85B/8 *Hem bu ‘akla nefse kuvvet arturur.* “Aklı ve nefsi kuvvetlendirir.”

‘Akl ög: Akıl (Süy. Nev. 1537). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs. Ög “akıl, zihin, gönül, hatır, iç” (Dilçin 2016: 681) anlamındadır. Süy. Nev. 1537 *İŋilerdi ol gice taŋa degin / Dirimezdi bir lahza ‘aklın ögin.* “Gece tan vaktine kadar inlerdi, bir an aklını toplayamazdı.”

‘Akl us: Akıl (DK Drs. 23b/6; KKMU 53a/10). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög. Us “akıl” (Özçelik 2016: II. 786) anlamındadır. DK Drs. 23b/6 *Niçe kim bu düşi gördüm şundan berü ‘aklum ussum dire bilmen.* “Ne zaman ki bu düşü gördüm ondan beri aklımı toplayamıyorum.”

‘Akl u bilü: Akıl ve bilgi (GN I. L 105B/1, II. L 225B/11, III. L 13B/1, III. L 13B/2; YED 209/1). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög, ‘Akl us. GN I. L 105B/1 *Muhkem olur ol zamān ‘akl u bilü.* “O zaman akıl ve bilgi sağlam olur.”

‘Akl u cān: Akıl ve can (GN I. L 45A/8, I. L 118A/10, II. L 151B/5, II. L 176A/8, II. L 269B/2, II. L 280A/9, III. L 2A/5, III. L 65B/8, III. L 87A/4, III. L 109A/9, III. L 113A/11, III. L 118B/3, IV. L 121B/10, IV. L 126B/8, IV. L 127B/6, IV. L 133B/1, IV. L 204A/10, IV. L 207B/1; YED 8/2, 216/4). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög, ‘Akl us, ‘Akl u bilü, ‘Akl u cān (Harezm), (Çağatay). GN I. L 45A/8 *Saŋa şol nefs ü hevā düşman-durur / Dostlıg iden saŋa ‘akl u cān-durur*. “Bu nefis ve istekleri senin için düşmandır; dostunun akıl ve can olduğunu iyi bil.”

‘Akl u dāniş: Akıl ve bilgi (GN I. L 8A/6, II. L 136B/4, II. L 136B/5, III. L 40B/10). Bkz. ‘ ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög, ‘Akl us, ‘Akl u bilü, ‘Akl u cān, Akl u dāniş (Çağatay). GN I. L 8A/6 *‘Işk u devlet ‘akl u dāniş cān gönül / İşigünde cümle boynı baglu kul.* “Aşk, saadet, akıl ve bilgi, can ve gönül bunların senin eşiğinde kuldur.”

‘Akl u fehm: Akıl fikir (YED 32/2). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög, ‘Akl us, ‘Akl u bilü, ‘Akl u cān, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u fehm (Çağatay). YED 32/2 *Cān u gönŋül ‘akl u fehim nisār olsun ma‘şūkaya.* “Sevgiliye can ve gönül, akıl fikir dağıtılsın.”

‘Akl u gönŋül: Akıl ve gönül (YED 29/7). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög, ‘Akl us, ‘Akl u bilü, ‘Akl u cān, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u fehm. YED 29/7 *Şūrīde olanlaruŋ bī-nihāyet dünyada / ‘Akl u gönŋül fehm ü cān fikir anuŋ nesidür.* “Perişan olanların bu sonsuz dünyada akıl gönül, anlayış, can ve fikir onun nesidir?”.

‘Akl u hūş: Akıl (GN II. L 258A/11; Süy. Nev. 1647). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög, ‘Akl us, ‘Akl u bilü, ‘Akl u cān, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u fehm, ‘Akl u gönŋül, ‘Akl u hūş (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). GN II. L 258A/11 *Anı dahı şerhi birle eydem uş / Aŋlaya kimde ki varsa ‘akl u hūş.* “Onu açıklayarak söyleyeyim de kimde akıl varsa anlasın.”

‘Akl u idrāk: Akıl (Süy. Nev. 202). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönŋül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög, ‘Akl us, ‘Akl u bilü, ‘Akl u cān, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u fehm, ‘Akl u gönŋül, ‘Akl u hūş, ‘Akl u idrāk (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). İdrāk “anlayış, akıl erdirme” (Ciğa 2013: 613) anlamındadır. Süy.

Nev. 202 *Nedür ʻakl u idrāk ü ʻilm ü temiz / Bu her birisile kişidür ʻazīz.* "Akıl ve idrak, ilim ile iyiyi kötüyü ayırma gücünün her birisiyle insan muhteremdir."

ʻAkl u kifāyet: Akıl ve güç (GN III. L 117B/4). Bkz. ʻAkl bilü, ʻAkl cān, ʻAkl fikr, ʻAkl gönül, ʻAkl keleci, ʻAkl nefs, ʻAkl ög, ʻAkl us, ʻAkl u bilü, ʻAkl u cān, ʻAkl u dāniş, ʻAkl u fehm, ʻAkl u gönül, ʻAkl u hūş, ʻAkl u idrāk. Kifāyet "yeterlilik, yetkinlik" (Ciğa 2013: 642) anlamındadır. GN III. L 117B/4 *Kimde kim ʻakl u kifāyet var-ısa / Kendü ʻaklı kendüye uyar-ısa.* "Kimde ki akıl ve güç varsa, kendi aklı kendine uyarsa."

ʻAkl u nefs: Akıl ve nefis (GN II. L 243A/11, IV. L 217B/1). Bkz. ʻAkl bilü, ʻAkl cān, ʻAkl fikr, ʻAkl gönül, ʻAkl keleci, ʻAkl nefs, ʻAkl ög, ʻAkl us, ʻAkl u bilü, ʻAkl u cān, ʻAkl u dāniş, ʻAkl u fehm, ʻAkl u gönül, ʻAkl u hūş, ʻAkl u idrāk, ʻAkl u kifāyet. Nefs "nefis, kendi" (Mansuroğlu 1958: 169) anlamındadır. GN II. L 243A/11 *ʻIşk kulıdur ʻakl u nefs ü cism ü cān / ʻIşka zīrā hak dolupdur bī-gümān.* "Akıl ve nefis, can ve vücut şüphesiz Hak'la dolan aşkın köleleridir."

ʻAkl u ög: Akıl (Süy. Nev. 1980). Bkz. ʻAkl bilü, ʻAkl cān, ʻAkl fikr, ʻAkl gönül, ʻAkl keleci, ʻAkl nefs, ʻAkl ög, ʻAkl us, ʻAkl u bilü, ʻAkl u cān, ʻAkl u dāniş, ʻAkl u fehm, ʻAkl u gönül, ʻAkl u hūş, ʻAkl u idrāk, ʻAkl u kifāyet, ʻAkl u nefs. Süy. Nev. 1980 *Turışmaz anuŋ ile ʻakl u ög / Eger öger olur iseŋ ʻışkı ög.* "Akıl onunla karşı karşıya gelmez, eğer öveceksen aşkı öv."

ʻAkl u us: Akıl (Y u Z. 919). Bkz. ʻAkl bilü, ʻAkl cān, ʻAkl fikr, ʻAkl gönül, ʻAkl keleci, ʻAkl nefs, ʻAkl ög, ʻAkl us, ʻAkl u bilü, ʻAkl u cān, ʻAkl u dāniş, ʻAkl u fehm, ʻAkl u gönül, ʻAkl u hūş, ʻAkl u idrāk, ʻAkl u kifāyet, ʻAkl u nefs, ʻAkl u ög. Y u Z. 919 *Mīşelüm ulu-y-ıdı eŋ ulusı / Artug-ıdı kamudan ʻakl u ussı.* "Mişelüm en büyüğüydü ve hepsinden daha akıllısıydı."

ʻAkl u zāt: Akıl ve zat (GN I. L 6B/6, II. L 234B/9, III. L 33B/8, III. L 79B/7, III. L 113B/6). Bkz. ʻAkl bilü, ʻAkl cān, ʻAkl fikr, ʻAkl gönül, ʻAkl keleci, ʻAkl nefs, ʻAkl ög, ʻAkl us, ʻAkl u bilü, ʻAkl u cān, ʻAkl u dāniş, ʻAkl u fehm, ʻAkl u gönül, ʻAkl u hūş, ʻAkl u idrāk, ʻAkl u kifāyet, ʻAkl u nefs, ʻAkl u ög, ʻAkl u us. GN I. L 6B/6 *Cümle mahlūkāt cümle ins ü cān / Yir ü gök ü ʻakl u zāt u cism ü cān.* "Bütün yaratıklar, insanlar ve cinler, yer gök, akıl ve zat, beden ve can."

Aklı karalı: Aklı karalı (DK Drs. 7b/5, 12b/7). Aklı "aklı", karalı "karalı" anlamlarındadır. DK Drs. 7b/5 *... aklı karalı seçilen çagda gögsi gözel kaba taglara gün degende ...* "… ak kara seçildiği çağda, göğsü güzel kaba dağlara gün değince …".

Al- git-: Alıp gitmek (DK Drs. 98a/1; Y u Z. 230; Süy. Nev. 2582). Al- "yanıma almak, beraber götürmek; satın almak; ele geçirmek, tutmak; ayırmak, kaldırmak; hisse pay almak; çalmak, kendine mal etmek" (Demirci, Korkmaz 2008: 296); git- "gitmek varmak, ayrılmak, uzaklaşmak; kalkmak, yok olmak; bir şeyden eser kalmamak; ölmek; tükenmek, bitmek; sürmek; uğruna gitmek" (Demirci, Korkmaz 2008: 335) anlamlarındadır. DK Drs. 98a/1 *Üç cānvar öldürdügiyçün bir kızcugazumı aldı gitdi didi.* "Üç canavar öldürdüğü için bir kızcağızımı aldı gitti, dedi."

Al- u sat-: Alıp satmak (GN III. L 77A/11). Bkz. Al- git-, Almak satmak (Harezm), (Kıpçak). GN III. L 77A/11 *Kimsene kim görmedi vü dutmadı / Ne bile çün almadı vü satmadı.* "Kimse görüp elinde tutmadı, alıp satmadığı için ne bilebilir?".

Al- vir-: Alış veriş (GN I. L 39B/10, III. L 76B/3, IV. L 201B/4). Bkz. Al- git-, Al- u sat-, Al- bir- (Karahanlı), Bir- ü al- (Çağatay). GN I. L 39B/10 *Cān dün ü gün 'ışk-ıla alur virür / Anuŋ-ıçun ma'şuka doğru varur.* "Can, gece gündüz aşk ile alış veriştedir, onun için sevgiliye doğru gider."

Ala ala: Ala ala (DK Drs. 33b/9-10). Ala "yüksek, parlak, güzel" (Özçelik 2016: II. 788) anlamındadır. DK Drs. 33b/9-10 *Ala ala gönderler süsildi kara polat uz kılıvlar çalındı yalmanı düşdi.* "Ala ala mızraklar dürtüldü, kara çelik yağlı kılıçlar çalındı, sivrisi düştü."

Alah bulah: Allak bullak (Süy. Nev. 2582). Alah bulah "allak bullak" (Dilçin 2016: 629) anlamındadır. Süy. Nev. 2582 *Ne kuzı ki aç kurt nice kim kulah / Turudup ide koynı alah bulah.* "Nasıl ki kuzu aç kurt gibi kulaklarını dikmiş koyunu allak bullak etti."

Alay alay: Alay alay (DK Drs. 144b/11). Alay "saf, bölük" (Özçelik 2016: II. 789) anlamındadır. DK Drs. 144b/11 *Bu mahalda oguz erenleri alay alay geldi güpür*

güpür tavullar nakaralar çalındı. "Bu yerde Oğuz erenleri alay alay geldi, gümbür gümbür davullar, kösler çalındı."

Alın baş: Alın baş (DK Drs. 48a/3-4, 49a/6, 105b/2). Bkz. Aka baş. Alın "alın, kaş ile saç arası" (Özçelik 2016: II. 789) anlamındadır. DK Drs. 48a/3-4 *Vay alnum başum umudu.* "Vay, alnımın başımın umudu."

Alış ve viriş: Alışveriş (KKMU 85b/2). Alış biriş (Uygur), (Karahanlı). KKMU 85b/2 *... alış ve viriş ve dahl ve harç ve diyiş ve işidiş ki ...* "… alışveriş, işlere karışıp karışmama, söyleme ve işitme gibi …"

ʻĀlim ü fāzıl: Bilgin ve erdemli (GN IV. L 184B/10). Bkz. ʻĀlim ü fāzıl u kāmil (Harezm). GN IV. L 184B/10 *Birnüŋ adı ʻālim ü fāzıl-durur / Birnüŋ adı nākes ü müdhil-durur.* "Birinin adı bilgin ve erdemli, birinin adı cimri ve her şeye karışandır."

ʻĀlīrek ve yücerek: Daha yüce (KKMU 117a/9). ʻĀlī "büyük, yüksek, şerif, celil olan" yüce "yüksek, ulu, büyük" (Dilçin 2016: 709) anlamlarındadır. KKMU 117a/9 *Egerçi ol hazretüŋ rāyi ve maʻrifeti andan ʻālīrek ve yücerek ki bu muhtasara ihtiyāc göstereler ve muʻteber bileler ve illā zaʻīf duʼacı şeyholınuŋ müfāharetin arturmag-ıçun.* "Bu muhtasar olarak yazılan kitaba ihtiyaç duymaları ve itibar etmeleri, o yüce zatın düşüncesi ve bilgisi ondan üstün de olsa bu güçsüz Şeyholu'nun övülmesini artırmak için yerinde ve değerlidir."

Allāh Allāh: Allah Allah (DK Drs. 3a/12; GN II. L 276A/1). Bkz. Allāh Allāh (Kıpçak), (Çağatay). GN II. L 276A/1 *Göŋlüm eydür Allāh Allāh gitmegil.* "Gönlüm, Allah Allah diyerek gitme."

Allāh Allāh Allāh Allāh: Allah Allah Allah Allah (KGD s. 155/9). Bkz. Allāh Allāh. KGD s. 155/9 *Allāh Allāh Allāh Allāh yā kerīm / Yā gafur u yā şekūr u yā rahīm.* "Allah Allah Allah Allah ya Kerim, ya Gafur ya Şekur ya Rahim."

Allāh Taŋrı: Allah Tanrı (DK Drs. 5b/3). Bkz. Allāh Taŋrı (Karahanlı). DK Drs. 5b/3 *Kamusına beŋzemedi cümle ʻālem-leri yaradan Allāh Taŋrı görkli.* "Hiçbirisine benzemedi cümle alemleri yaratan Allah güzel."

Almak u satmak: Almak ve satmak (Süy. Nev. 3145). Bkz. Almak satmak (Harezm), (Kıpçak), Al- git-, Al- u sat-, Al- vir-. Süy. Nev. 3145 *Elüŋden gelür almak u satmak / Bagışlamak u yābāna atmak.* "Almak ve satmak, bağışlamak ve yabana atmak elinden gelir."

Almak u virmek: Alıp vermek (GN II. L 254A/8, IV. L 179B/2). Bkz. Al- git-, Al- u sat-, Al- vir-, Almak u satmak. GN II. L 254A/8 *Virdi gözler bu cihānı görmege / Virdi eller almaga vü virmege.* "Bu cihanı görmek için gözleri, alıp vermek için de elleri verdi."

Altun gümüş/gümiş: Altın gümüş (DK Drs. 83b/13, 142a/4-5; GN I. L 76A/1, I. L 76B/4, II. L 178A/1, II. L 178A/4, III. L 6B/4, III. L 88A/6, IV. L 213A/3; Süy. Nev. 445, 5079; YED 114/4). Bkz. Altun kümüş (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), Altun kümüş/kümiş. GN I. L 76A/1 *Ol bahā altun gümiş ü pul-durur / Dünyada ne'met bulara kul-durur.* "O değer altın gümüş ve paradır; bütün nimetler bunların yanında köledir."

Altun u inçü: Altın inci (GN IV. L 138B/9; Süy. Nev. 5051, 5274). Bkz. Altun yinçü gevher (Kıpçak), Altun gümüş/gümiş. GN IV. L 138B/9 *Pes kılıçdur āletüŋ yidinçisi / Oldur alpuŋ altunı ve inçüsi.* "İşte harp aletinin yedincisi kılıçtır; alplerin altını incisi olmuştur."

'Āmm hāss: Avam havas (GN I. L 26B/8). Bkz. 'Amm hāss (Karahanlı). GN I. L 26B/8 *Bu yöriyen ādemiler kamusı / 'Ādem oglanlarıdur 'āmı hāsı.* "Gördüğün bu insanlar; avam havas bütün Adem'den türemiştir."

'Amm u hāss: Avam havas (GN II. L 251A/11, III. R 246A/1, IV. L 224B/8, IV. L 231B/10; GN I. L 2B/6; YED 305/7, 382/4). Bkz. 'Āmm u hāss (Çağatay), 'Ām hās. GN II. L 251A/11 *Bir katı hem post-durur kim kürk-içün / Bay u yohsul 'ām u hās u türk-içün.* "Bir cins elbise de kürk için posttan olur; bunu da zengin fakir, avam avas (giyer)."

Ana ata: Ana baba (YED 6/2, 291/2). Bkz. Ana ata (Uygur), (Karahanlı), (Harezm). YED 6/2 *Çün 'azrāīli ne tuta assı kılmaz ana ata.* "Ana baba fayda etmez çünkü Azrail'i hiçbir şey tutamaz."

Ana baba: Ana baba (DK Drs. 86a/2). Bkz. Ana ata. DK Drs. 86a/2 *Senüŋ ol muhannat anaŋ babaŋ bir cānda ne var ki saŋa kıyamamışlar.* "Senin o korkak annen baban sana kıyamamışlar."

Andan bundan: Ondan bundan (YED 126/9). YED 126/9 *Anuŋ gibi ma'şūka kim gönül virdiyise / Bī-'aded tertīb gerek ol andan bundan fārig.* "Onun gibi sevgiliye kim gönül verdiyse ondan bundan ayrı sayısız tertip gerek.

Ap alaca: Apalaca (DK Drs. 26a/13, 32b/4, 47a/6, 49a/7-8, 50a/13, 77a/13, 124a/9). DK Drs. 26a/13 *Ap alaca kalkanuŋı virgil maŋa.* "Apalaca kılıcını bana ver."

Ap aŋsuz: Ansızın (Süy. Nev. 2036, 2171, 2529, 2799, 3116, 3431, 4055, 4085, 4379, 4617, 4981, 5519). Ap aŋsuz "ansızın, birdenbire" (Dilçin 2016: 631) anlamındadır. Süy. Nev. 2036 *Atam düşdi apaŋsuzın ögüme.* "Babam ansızın aklıma geldi."

Ap arı: Aparı (YED 376/3). YED 376/3 *Rahmet suyıyıla yudı gönlüm evin ap arıca.* "Gönül evimi rahmet suyuyla aparıca yıkadı."

Ap pak: Apak (Y u Z. 802). Appak "bembeyaz" (Demirci, Korkmaz 2008: 299) anlamındadır. Y u Z. 802 *Ol denizden ala çıka anları / Appak ola ol kararmış tenleri.* "Onları o denizden alıp çıkarır ve kararmış tenleri de apak olur."

Apul apul: Paytak paytak, sallana sallana (DK Drs. 55a/8, 91b/4, 108b/12; Süy. Nev. 5063). Apul "sallana sallana" (Özçelik 2016: II. 792) anlamındadır. DK Drs. 55a/8 *Apul apul yörişüŋden aslan gibi turışuŋdan kaŋrıluban bakışuŋdan agam begrege beŋzedürem ozan seni.* "Sallana sallana yürüyüşünden, aslan gibi duruşundan, arkaya dönüp balışından ağabeyim Beyrek'e benzetiyorum ozan seni."

'Ār-ıla nāmūs: Ar namus (YED 123/5). 'Ār "utanma, utanç" (Demirci, Korkmaz 2008: 299); nāmūs "namus, iffet, ırz" (Demirci, Korkmaz 2008: 367) anlamlarındadır. YED 123/5 *'Ār-ıla nāmūsı kosam dervīş olubilsem dervīş.* "Arı namusu bırakıp derviş olabilsem derviş."

'Ār u nāmūs: Ar ve namus (GN III. L 29B/4, III. L 29B/5; Süy. Nev. 1904; YED 312/8). Bkz. 'Ār-ıla nāmūs. GN III. L 29B/4 *Pes bilüŋ kim 'ışk içinde 'ışk eri /*

Olmış olur ‘ār u nāmūsdan berī. “İşte sevgi içinde olan aşık ar namus duygusundan uzaklaşmış olur.”

‘Ār u neng ü nāmūs: Utanma ve namus (GN III. L 29A/10). Bkz. ‘Ār-ıla nāmūs, ‘Ār u nāmūs. GN III. L 29A/10 *Kalmaz anuŋ ‘ār u neng ü nāmūsı / ‘Işk geliçek mahv olur bu kamusı.* “Onda utanma, ar namus kalmaz, aşkın geldiği yerde bunların hepsi yok olur.” neŋ

Ārām u karār: Sakinlik (GN II. L 268A/2). Bkz. Ārām u karār (Harezm), Ārām u karār u kuvvat (Harezm). GN II. L 268A/2 ‘*Işk u bāzī ‘işret ü būs u kenār / Bitdi cāndan gitdi ārām u karār.* “Aşk ve oyun, işret, öpüp kucaklama ortaya çıkınca cansan sakinlik gider.”

Argap argap: Sıra sıra (DK Drs. 60b/4). Argap argap “art arda, sıralı” (Özçelik 2016: II. 793) anlamındadır. DK Drs. 60b/4 *Argap argap kara taguŋ yıhılmışıdı yüceldi āhir.* “Sıra sıra kara dağın yıkılmıştı yüceldi sonunda.”

Arkun arkun: Yavaş yavaş (GN I. L 19A/8, I. L 31A/8, II. L 236A/7, III. L 35B/4, III. L 117B/9, IV. L 191A/2). Bkz. Arkun arkun (Harezm), (Kıpçak). GN I. L 19A/8 *Nefs dahı hem ilkin ayakda olur / Arkun arkun atlayup başa gelür.* “Nefis de önce ayakta olur, sonra yavaş yavaş atlayarak başa gelir.”

Arpa bugday: Arpa buğday (GN II. L 178A/8). Arpa “arpa”, bugday “buğday” anlamlarındadır. GN II. L 178A/8 *Ol nebātdan maksudum nedür diyem / Arpa bugdaydur kim eydürsin yiyem.* “O bitkiden kastım nedir diyeyim; senin yiyeyim dediğim arpa buğdaydır.”

‘Arş kürsī: Arş (YED 233/1). Bkz. ‘Arş kürsī (Harezm). YED 233/1 *Evvel kadīmden geldüm yir gök yaradılmazdan / ‘Arş kürsī levh ü kalem hīç dahı anılmazdan.* “Çok eskiden henüz yer gök yaratılmadan, arş, kağıt kalem anılmadan önce geldim.”

‘Arş u ferş: Yer ve gök (GN III. L 33A/6, IV. L 145A/10, IV. L 153B/10; YED 32/3). ‘Arş u ferş (Çağatay). GN III. L 33A/6 *Ol zamān kim yog-ıdı bu nūh felek / ‘Arş u ferş ü cism ü cān ins ü melek.* “O zaman bu dokuz gök hatta yer gök, carlık ve cinler, insanlar ve melekler yoktu.”

‘Arş u kürsī: Arş ve kürsi (GN I. L 9B/7, I. L 67B/4, II. 174B/4, III. L 79A/5, IV. L 145B/5, IV. L 156A/9; YED 48/11, 211/10, 267/6; KKMU 1b/7). Bkz. ‘Arş u kürsī (Harezm), (Çağatay), ‘Arş u ferş. GN I. L 9B/7 *‘Arş u kürsī yir ü gök levh u kalem / Ol binadan kopdı bu kamu ‘ālem.* “Arş ve kürsi, yer ve gök, levh ve kalem bütün bu alemin hepsi onun yaratmasıyla oldu.”

Artmag eksilmek: Artıp eksilmek (GN III. L 116B/1). Art- “artmak, çoğalmak” (Demirci, Korkmaz 2008: 299); eksil- “eksilmek, azalmak” (Demirci, Korkmaz 2008: 224) anlamlarındadır. GN III. L 116B/1 *Ayuŋ işi artmag u eksilmek-durur.* “Ayın işi artıp eksilmektir.”

Artug eksük/Artuk eksük: Fazla eksik (GN I. L 22b/4, I. L 26B/3, IV. L 239A/6; GN II. L 167B/9, III. L 10A/6, III. L 105B/1; KKMU 98b/9). Bkz. Artuk eksük (Karahanlı), (Harezm), Artuk öksük (Çağatay). GN I. L 22b/4 *Nazm içinde artug eksük var-ısa / ‘Ayb dutmaya anı kim yār-ısa.* “Nazım içinde artık eksik varsa dost olan ayıp aramasın.”

Arz u semā: Yer ve gök (KGD XII/6). Arz “yer” (Devellioğlu 2005: 40), semā “gök” (Devellioğlu 2005: 934) anlamlarındadır. KGD XII/6 *Arz u semā vü encüm ü eflāk hakkıyçün / Şems ü kamer ü burūc-ıla tahte’s-serā hakı.* “Yer ve gök, yıldızlar ve felek hakkı için güneş, ay ve burclarla yerin altı gerçek.”

Arzū hevā: İstek (YED 160/6). Arzū “istek, heves” (Devellioğlu 2005: 40); hevā “heves, istek arzu, sevgi; hoşlanma” (Devellioğlu 2005: 359) anlamındadır. YED 160/6 *Arzū hevādan geçelüm.* “İsteklerden geçelim.”

Asıl kök: Soy (GN II. L 178B/10; YED 72/2). Asl “asıl, soy” (Demirci, Korkmaz 2008: 300); kök “yer, yurt” (Kaçalin 2017: 811) anlamlarındadır. GN II. L 178B/10 *İşid imdi bu kezin asluŋ köküŋ / Şol kim anuŋ fer‘i sensin ol kökün.* “Bu sefer dalı budağı olduğun aslını ve kökünü dinle.”

Asıl nesl: Soy (GN I. L 94A/8). Bkz. Asl kök. Nesl “nesil, kuşak; soy, döldöş” (Devellioğlu 2005: 824) anlamındadır. GN I. L 94A/8 *Ol ki aslı nesli yokdur kimdür ol.* “Aslı nesli olmayan kimdir.”

Asıl u fasl: Soy sop (Süy. Nev. 5681). Bkz. Asl kök, Asl nesl. Süy. Nev. 5681 *Sorarlar olur ise asluŋ nedür / Ataŋ u dedeŋ asl u fasluŋ nedür.* "Aslın nedir, atan deden, soyun sopun nedir diye sorarlarsa."

Asıl u kök: Asıl ve kök (GN I. L 96B/9, II. L 178B/11). Bkz. Asl kök, Asl nesl, Asl u fasl. GN I. L 96B/9 *Hem kuluŋdur hem dahı asluŋ köküŋ / Uşbu söze olmasun hergiz şekūŋ*. "Bunlar senin kulunduri hem senin aslın kökündür, bu söze asla şüphe etme."

Asıl u neseb: Soy sop (GN III. L 116A/2, III. L 120A/8, IV. L 164A/3, IV. L 164A/7). Bkz. Asl u neseb (Harezm), (Çağatay), Asl kök, Asl nesl, Asl u fasl, Asl u kök. GN III. L 116A/2 *Virdi her bir sūrete asl u neseb / Emr anuŋdur līki bu oldı sebeb.* "İşlerin sahibi her bir vücuda soy sop koyup neslini devam ettirdi, emir ona aittir fakat sebep bu olmuştur."

Asılan asılan: Asılı, (DK Drs. 70a/8). Asılan asılan "asılı asılı" (Özçelik 2016: II. 794) anlamındadır. DK Drs. 70a/8 *Asılan asılan kayalardan kazan oglancugumı uçurduŋ mı.* "Kazan, asılı (yalçın) kayalardan oğlumu uçurdun mu?".

Aslanıla kaplan: Aslan ve kaplan (DK Drs. 14b/3, 16a/8). Aslan "aslan" (Özçelik 2016: II. 794), kaplan "kaplan" (Özçelik 2016: II. 882) anlamlarındadır. DK Drs. 14b/3 *Aslanıla kaplana bir ogul yidürdüŋise digil maŋa.* "Aslanla kaplana bir oğul yedirdiysen söyle bana."

Assı ziyān: Fayda zarar (GN III. L 96B/2; YED 8/5, 60/5, 126/7, 236/6, 236/6, 264/6, 271/1, 371/6, 416/3). Bkz. Asıg takı ziyan (Harezm). GN III. L 96B/2 *Kimisi oldur ki düş gördi hemān / Ma'lum oldı düş ile assı ziyān.* "Kimisi düş görür, gördükleri düş ile faydayı zararı fark eder."

Aşag u yüce: Alçak yüksek (Süy. Nev. 822). Aşag "alçak, aşağı" (Dilçin 2016: 632); yüce "yüksek, ulu, büyük" (Dilçin 2016: 709) anlamlarındadır. Süy. Nev. 822 *Cihānı geze cümle ucdan uca / Tamāmet ne kim var aşag u yüce.* "Dünyayı baştan başa, alçak yüksek ne varsa tamamen uçtan uca gezmek istiyor."

Āşikārā vü nihān: Açık ve gizli, görünen ve görünmeyen (GN I. L 8A/2, I. L 9B/6, I. L 15A/3, I. L 51A/5, I. L 88B/2, II. L 156B/4, III. L 31B/1, III. L 46A/2, III. L

87B/2, IV. L 150A/9, IV. L 201B/10, IV. L 209A/5, IV. L 211B/5, IV. L 220A/10; YED 417/27). Bkz. Āşikār ü nihān (Çağatay). GN I. L 8A/2 *Cümle sensin āşikārā vü nihān / Bī-zamān u bī-mekān u bī-nişān.* "Görünen ve görünmeyen her şey sendendir; sen zamansız, mekansız ve nişansızsın."

Aşrı aşrı: Çevrili (DK 3. Nüsha 22/9). Aş- "geçmek, aşmak" (Demirci, Korkmaz 2008: 300) anlamındadır. DK 3. Nüsha 22/9 *... bārgah ivi atlas-ilen yapılanda geŋ sāybānlı aşrı aşrı çekilende bol tınāblı yiri (getür) diyende ...* "… dergah olacak ev atlas kumaşla örtüldüğünde ve bol çadır ipiyle geniş gölgelikli olarak çevrile çevrile oturtulduğunda …".

At katır: At katır (GN II. L 151A/2, II. L 178B/3, IV. L 213B/5). GN II. L 178B/3 *Ya'ni hayvāndur hulāsa yigregi / At katırdur cümle hayvānuŋ begi.* "Yani hayvandır onların da üstünü, bütün hayvanların beyi at katırdır."

At ton: At zırh (DK Drs. 132b/11). Bkz. At katır. Ton "elbise, giyim" (Özçelik 2016: II. 949) anlamındadır. DK Drs. 132b/11 *Hayır haber götürene at ton virem kaftanlar giydürem.* "Hayır haber getirene at zırh vereyim, kaftanlar giydireyim."

Ata ana: Ana baba (DK Drs. 14a/2, 47a/13-47b/1, 51a/3, 60b/3, 60b/10-11, 61a/13, 70a/2, 86b/5, 90b/5, 90b/13, 97b/9, 125a/8-9, 131b/12, 132a/2-3, 133a/10, 133a/13, 133b/1-2; GN I. L 64A/11, I. L 68A/1, II. L 150B/11, II. L 161A/1, II. L 161A/5, II. L 178B/11, II. L 254A/7, III. L 197A/3, III. L 118B/11, IV. L 198A/4, IV. L 198B/3; Süy. Nev. 797, 1628, 1691, 3703, 4201; Y u Z. 396, 1132; YED 138/5, 220/5, 279/11; KKMU 11a/1). Bkz. Ana ata, Ana ata (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), Ata ana (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay), Ana baba. Y u Z. 396 *Eytdi nişe demez-idüŋ sen baŋa / İledürdüm seni ataŋ anaŋa.* "Sene bana neden demedin, seni ana babana götürürdüm, dedi."

Ata vü ana: Anne ve baba (GN II. L 151A/1, II. L 161A/2, II. L 161A/6, II. 197B/2, III. L 119A/6, IV. L 193A/9; Süy. Nev. 2860, 3901; YED 194/2). Bkz. Ata ve ana (Çağatay), Ana baba, Ata ana. GN II. L 151A/1 *Ata vü anaya hürmet gerek.* "Ana babaya hürmet gerek."

Atasuz u anasuz: Annesiz babasız (GN III. L 119A/1). Atasız anasız (Harezm). GN III. L 119A/1 *Nitekim togdıydı ādem atamuz / Togdı kopdı atasuz u anasuz.* "Nitekim atamız Adem, anasız babasız olarak doğup geldi."

Av şikār: Av (DK Drs. 120b/5). Av "av" (Özçelik 2016: II. 797); şikār "av" (Özçelik 2016: II. 942) anlamlarındadır. DK Drs. 120b/5 *Üç gün dahı begili av şikār etiyile konuklayalum begler dedi.* "Üç gün daha Begili av etiyle konuklayalım beyler, dedi."

Avla- kuşla-: Avlayarak kuş avlayarak (DK Drs. 92b/7-8). Avla- "avlamak, yakalamak" (Özçelik 2016: II. 797); kuşla- "kuş ile avlanmak" (Özçelik 2016: II. 903) anlamlarındadır. DK Drs. 92b/7-8 *Arku beli ala tagı avlayuban kuşlayuban (aşmaduŋ mı).* "Arku Beli Ala Dağı avlayarak kuşlayarak aşmadın mı?".

'Avrat oglan: Çoluk çocuk (GN II. L 150B/11). GN II. L 150B/11 *Ata ana 'avrat oglan kız gelin / Kamusınuŋ sen yiseŋ gerek gamın.* "Ana baba, çoluk çocuk, kız gelin hepsinin tasası seni bulur."

Ay gün: Ay güneş (GN II. L 201A/4, II. L 248B/7, III. L 88A/5, IV. L 178A/4, IV. L 181A/8; KGD XXXIX/2; YED 252/4, 355/3). Bkz. Ay kün (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). GN II. L 201A/4 *Yir ü gögi düzdi muhkem mu'teber / Aya güne durmadın virdi sefer.* "O yeri ve göğü sağlam ve üstün yarattı, aya güneşe sürekli hareket verdi."

Ay güneş: Ay güneş (YED 282/2). Bkz. Ay gün, Ay kuyaş (Çağatay). YED 282/2 *Senüŋ emrüŋ ile döner felekler / Hem ayuŋ güneşüŋ devranı sensin.* "Felekler senin emrinle döner, güneşin ayın dönüşü de sendendir."

Ay-ıla gün: Ay güneş (KGD XXXV/2). Bkz. Ay gün, Ay güneş, Ay ile kün (Çağatay). KGD XXXV/2 *Şöyle zībādur begüm hüsnüŋ senüŋ / Ay-ıla gün andan alur revnakı.* "Beyim senin güzelliğin hoştur, ay ile güneş parlaklığını ondan alır."

Ay ile güneş: Ay ile güneş (SVTM I/3; Süy. Nev. 803). Bkz. Ay gün, Ay güneş, Ay-ıla gün. SVTM I/3 *Ölmedin tīz ölüŋ aguŋ göge / Kim sizi ay ile güneş öge.* "Ölmeden hemen ölün, göğre yükselin ki ay ve güneş sizi övsün."

Ay u gün: Ay ve güneş (GN II. L 158A/8, II. L 168B/4, II. L 217A/4, II. L 281B/8, II. L 282A/6, III. L 36A/3, III. L 44B/9; SVTM V/1; Süy. Nev. 1498). Bkz. Ay gün, Ay güneş, Ay-ıla gün, Ay ile güneş, Ay u kün (Çağatay). GN II. L 158A/8 *Zīhi nagme diŋmedi bir dem üni / Ol-durur çevrindüren ay u güni.* "Bir an bile sesi kesilmeyeni ayı güneşi devamlı döndüren bu ezgidir."

Ay u güneş: Ay ve güneş (GN II. L 175B/10; Süy. Nev. 3435; , Y u Z 24; SVTM IX/2; YED 12/2, 374/2, 406/2). Bkz. Ay gün, Ay güneş, Ay-ıla gün, Ay u gün, Ay ile güneş, Ay u kuyaş (Çağatay). GN II. L 175B/10 *Yir gök anuŋ kandalıgın bilmedi / Ay u güneş yügrüşüben bulmadı.* "Yer gök nerede olduğunu bilmez, ay ve güneş sürekli dolaşsalar da onu bulamazlar."

Ay u yıl: Ay yıl, aylar yıllarca (GN III. L 12A/10, III. L 38B/1; YED 32/7). Bkz. Ay gün, Ay güneş, Ay-ıla gün, Ay u gün, Ay ile güneş, Ay u güneş, Ay u yıl (Çağatay). GN III. L 12A/10 *Pīrleri yohsul bilme bay bil / Zīra bunlar çok görüpdür ay u yıl.* "Yaşlıları yoksul değil zengin bil çünkü bunlar nice aylar yıllar görmüşlerdir."

Ayak ü el: Elden ayağa (GN II. L 264B/11). Bkz. Ayak ilig (Çağatay). GN II. L 264B/11 *Sen otur hükmüŋ yayılsun illere / Ya'ni kim ayaklara vü ellere.* Sen otur, hükmün elden ayaklara kadar yayılsın."

Ayamak ayılamak: (KKMU 36b/9). Ayamak "saygı göstermek", ayılamak "değer vemek, el üstünde tutmak" anlamlarındadır. KKMU 36b/8 *Her in'ām ve ihsān ve insāf ve ma'dilet ve mekremet ve müdārā ve ayamak ve ayılamak ve hirāset ve siyāset ve beklemek ve saklamak ki pādişāh erzānī buyura sultānlıguŋ mürüvvetinden ve sıla-ı rahmındandur.* "Her iyilik, insaf, cömertlik, saygı gösterme, değer verip üstün tutma, koruyup kollama padişahlığın gereklerinden, sultanlığın mürüvvetindendir ve yakınlarını ziyaret etmek gibidir."

'Ayān ender 'ayān: Açık açık (GN III. L 4A/1, IV. L 178B/11, IV. L 181B/6). 'Ayān "açık, belli" (Demirci, Korkmaz 2008: 301) anlamındadır. GN III. L 4A/1 *Göreler anı 'ayān ender 'ayān / Aç gözünü imdi bu gafletden uyan.* "Onu açıkça görecekler, gözünü aç şimdi bu gafletten uyan."

Āyāt u delīl: Açık deliller (GN I. L 102A/6, II. L 168A/10, II. L 216B/6, IV. L 169B/8, IV. L 234A/11). Āyāt "Kur'ān'ın cümleleri" (Devellioğlu 2005: 55); delīl "delil, kanıt" (Demirci, Korkmaz 2008: 317) anlamlarındadır. GN I. L 102A/6 *Anlaruŋ kim gözini açdı celīl / Kamu nesne aŋa āyāt u delīl.* "Allah'ın gözünü açtığı kişiler için her şey bir açık delildir."

Ayın bayın: Şaşma (Süy. Nev. 1899, 2968, 3957, 4824). Ayın bayın ol- "şaşıp kalmak" (Dilçin 2016: 633) anlamındadır. Süy. Nev. 1899 *Nite bolmaya kimse ayın bayın / Ki bula karaŋuda begnü suyın.* "Kimse şaşıp kalmasın ki karanlıkta bengü suyunu bulsun."

Ayru ayru: Ayrı ayrı (DK Drs. 4b/3). Ayru "ayrı, farklı, başka" (Özçelik 2016: II. 799) anlamındadır. DK Drs. 4b/3 *Ayru ayru yollar izin deve bilür.* "Ayrı ayrı yolların izini deve bilir."

'Ayş u 'işret/'Îş ü 'îşret**:** Yeme ve eğlence (GN I. L 121A/7, I. L 125B/6, IV. L 219A/7; Süy. Nev. 2253). Bkz. 'Ayş u işret (Kıpçak), 'Ayş u 'ışrat/ 'Ayş u 'işret/'Îş ü 'işret/'Iyş u 'ışret/'Iyş u 'işret (Çağatay). GN I. L 121A/7 *Anuŋ-ıla 'ayş u 'işret olmaya / Sudan ayruk yalŋuzın iş gelmeye.* "Onunla eğlence, yeme içme elde edilmez, su sadece susuzluğu giderir, başka bir şey değil."

'Ayş u nūş: Yeme ve içme, zevk ve safa (GN II. L 229B/11, II. L 268A/1). Bkz. 'Ayş u 'işret. Nūş "tatlı, bal; içki, işret" (Devellioğlu 2005: 845) anlamındadır. GN II. L 229B/11 *'İşret ü būs u kenār u 'ayş u nūş / Nefs içinde bu hevesler kıldı cūş.* "Oyun eğlence, sevip kucaklama, yiyip içme gibi hevesler nefis içinde coşmaya başlar."

'Ayş u tarab: Yeme ve eğlence (GN II. L 229A/2, II. L 236B/6, II. L 236B/8). Bkz. 'Ayş u tarab (Kıpçak), 'Ayş u tarab/'Îş u tarab (Çağatay), 'Ayş u 'işret, 'Ayş u nūş. GN II. L 229A/2 *Pes gerek sultān-ıçun 'ayş u tarab / Zühre geldi şād kıldı zī-'aceb.* "Sultana eğlence, yeme içme gereklidir, Zühre gelir şaşılacak derecede sevince boğar."

Az az: Az az (GN II. L 266A/4, III. L 103A/9, III. L 103A/11, III. L 105A/5; Süy. Nev. 677, 1431, 1611, 1781, 1782, 1960, 3097, 3282, 3321, 3355, 4243, 4635). Bkz. Az az (Kıpçak), (Çağatay). GN III. L 103A/9 *Bugday oldı bir sepet hācet bu kez*

/ Kim ine bu buğday andan az az. "Buğday var, buğdayın konacağı, az az ineceği bir sepet gerekir."

Az u çok/ Az u çoh: Az çok (GN II. L 250B/11, III. L 104A/4; Süy. Nev. 1985, 4766). Bkz. Az az. Çok/çoh "çok" (Dilçin 2016: 644) anlamındadır. GN II. L 250B/11 *Kangı cinsden el virürse az u çok / Geyür anı er ü 'avrat 'aybı yok.* "Az çok hangi cinsten olursa olsun kadın ve erkek onu giyer, bunun aybı yoktur."

Azın azın: Yavaş yavaş (GN III. L 47A/9; Süy. Nev. 1462, 1779, 1946, 3531). Bkz. Azın azın (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). GN III. L 47A/9 *Ne gerek üstada bilgil bu kezin / Kim gide tag altına azın azın.* "Dağ altına yavaş yavaş giden bu usta kişiye ne gerek olduğunu bilmen gerekir."

Azlık ü çokluk: Azlık ve çokluk (GN III. L 16B/1). Az çok ikilemesinin -lık yapım ekini almasıyla oluşmuştur. GN III. L 16B/1 *Dünyānuŋ şol azlıgı vü çoklıgı / Düpdüz ola varlığı vü yoklıgı.* "Dünyanın şu azlığı çokluğu, varlığı yokluğu dümdüz olsun."

'Azīz ü zelīl: Yüce ve alçak (Süy. Nev. 30). 'Azīz "değerli, kıymetli, yüce" (Demirci, Korkmaz 2008: 302); zelil "hakir, aşağılanmış, horlanmış" (Demirci, Korkmaz 2008: 413) anlamlarındadır. Süy. Nev. 30 *İri vü uşag u 'azīz ü zelil / Anuŋ sun'ına her biridür delīl.* "Büyük küçük, yüce ve alçak onun yaratmasına delildir."

Bāb bāb: Bölüm bölüm (GN IV. L 177A/9). Bāb "kapı; bölüm; şekil; yol" (Devellioğlu 2005: 61) anlamındadır. GN IV. L 177A/9 *Gördüm olmış kendü nefsüm bir kitāb / A'zalar yazludur anda bāb bāb.* "Kendi nefsimin bir kitap olduğunu, organların onda bölüm bölüm yazıldığını gördüm."

Baba ana: Ana baba (DK Drs. 49a/7, 51a/7-8, 86b/7, 99a/6, 114b/6-7, 151b/9). Bkz. Ana baba, Ata ana, Ata vü ana. DK Drs. 49a/7 *Babasına anasına haber oldı.* "Anasına babasına haber geldi."

Bāg bostān: Bağ bostan (Y u Z. 1460). Bkz. Bāg u būstān (Harezm), (Kıpçak), Bāg u bustān/bostān (Çağatay). Y u Z. 1460 *Girmek diler imrenür ya'kūb sine / Bāg*

bostān görinür ol gözine. "Yakup mezara imrenir, girmek ister; orası gözüne bağ bostan görünür."

Bāg-ıla bostān: Bağ bostan (YED 49/2). Bkz. Bāg bostān. YED 49/2 *Bir dem beşāretden togar hoş bāg-ıla bostān olur.* "Bir an müjdeden doğar, hoş bağ bostan olur."

Bāg u bagçe/Bāg u bahçe: Bağ bahçe (GN I. L 103B/9, I. L 104A/3, III. L 109B/10; Süy. Nev. 2954, 5589). Bkz. Bāg bostān, Bāg-ıla bostān. Bagçe/bahçe "bahçe" (Dilçin 2016: 635) anlamındadır. GN I. L 103B/9 *Şol bezenmiş bāg u bagçe bozılur.* "Şu süslü bağ bahçeler bozulur."

Bāg u bahār: Bağ bahar (YED 13/1). Bkz. Bāg bostān, Bāg-ıla bostān, Bāg u bagçe/Bāg u bahçe. Bahar "güzellik; güzel; sığırgözü, papatya; sığır papatyası, sarı papatya" (Devellioğlu 2005: 65) anlamlarındadır. YED 13/1 *Her kancaru varurısa bāg u bahar olsun aŋa.* "Her nereye giderse ona bağ bahar olsun."

Bag u bend: Bağ bent (GN IV. L 164B/5). Bag "demet, bağlam" (Tarama Sözlüğü I 1995: 362); bend "bağ, yular, rabıta, bağlama" (Devellioğlu 2005: 83) anlamlarındadır. GN IV. L 164B/5 *Bagını vü bendini cümle şeşer / Hīç anılmaz anda düşmān hayr u şer.* "(O gelince) bağını tamamen çözer, o zamanda düşman, iyilik kötülük anılmaz olur."

Bāg u bostān: Bağ bostan (DK Drs. 24b/4; YED 3/6, 97/2, 187/8, 335/3). Bkz. Bāg bostān, Bāg-ıla bostān, Bāg u bagçe/Bāg u bahçe, Bāg u bahar. DK Drs. 24b/4 *Bāg u bostānuŋ zīneti su.* "Bağ bostanın süsü su."

Bāg u budag: Bağ ve budak (KGD XLIII/4). Bkz. Bāg bostān, Bāg-ıla bostān, Bāg u bagçe/Bāg u bahçe, Bāg u bahar, Bāg u çift, Bāg u bostān. Budak "dal, budak" (Tarama Sözlüğü I 1995: 676) anlamındadır. KGD XLIII/4 *Ol serv-i gül-'izār u semen-būy u lāle-had / Bir goncedür bāg u budagındadur dahı.* "O, bağ ve budağındadır, gül yanaklı bir servi yasemin kokulu, lale boylu bir goncadır."

Bāg u çift: Çift çubuk (GN IV. L 166A/3). Bkz. Bāg bostān, Bāg-ıla bostān, Bāg u bagçe/Bāg u bahçe, Bāg u bahar, Bāg u bostān, Bāg u budag. Çift "sapan çeken iki öküz takımı; koşu" (Yavuzarslan 2010: 211) anlamındadır. GN IV. L 166A/3

Kimde varsa bāg u çift ü sīm ü zer / Lācerem her gün göŋül anı düzer. "Kimde çift çubuk, altın gümüş varsa kısaca o insanın gönlü her gün onun uğraşır."

Bagça vü bāg: Bahçe ve bağ (GN I. L 125B/6). Bkz. Bāg bostān, Bāg-ıla bostān, Bāg u bagçe/Bāg u bahçe, Bāg u bahar, Bāg u budag, Bāg u çift, Bāg u bostān. GN I. L 125B/6 *Bagça vü bāg u sarāy u taht u baht / 'Ayş u 'işret hāl u dirlik nerm ü saht.* "Bağ bahçe, saray, taht ve baht; yiyip içme ile yumuşaklık ve sertlik hali nasıldır?".

Bagır-ıla yürek: Ciğer ve yürek (DK Drs. 29a/9, 124b/6). Bkz. Bagır u yürek (Çağatay). DK Drs. 29a/9 *Bagrumıla yüregüm ne taglarsın.* "Ciğerimi yüreğimi neden dağlarsın?".

Baha baha/Baka baka: Baka baka, bakarak (Süy. Nev. 3344, 3609, 5068; DK Drs. 68a/12). Bah- "bak" (Dilçin 2016: 635) anlamındadır. Süy. Nev. 3344 *Umardı vü küyerdi baha baha / Ki çadırdan ol cānı kaçan çıka.* "Çadırdan çıktığında bakarak umardı ve yanardı."

Bahçe bāg: Bağ bahçe (Süy. Nev. 4917). Bkz. Bāg bostān, Bāg-ıla bostān, Bāg u bagçe/Bāg u bahçe, Bāg u bahar, Bāg u budag, Bāg u çift, Bāg u bostān, Bagça vü bāg. Süy. Nev. 4917 *Ne mālum var idi ne bal u yagum / Ne milk ü tavarum ne bahçem bāgum.* "Balımın yağımın, malımın mülkümün, bağımın bahçemin olduğu ne malum?".

Bahillıg ve mümsiklig ve nākeslig: Cimrilik (KKMU 56a/1-2). Bahil "hasis, cimri,tamahkâr" (Devellioğlu 2005: 65), mümsik "cimri, eli sıkı" (Devellioğlu 2005: 723), nākes "nekes, cimri, pinti" (Devellioğlu 2005: 801) anlamlarındadır. KKMU 56a/1-2 *Ve māl saklamakda dahı şuŋa irişdürmeye ki bahıllıga ve mümsiklige ve nākeslige mensūb ideler ki ol dünyānuŋ ve āhiretüŋ mezemmetidür ve hasāretidür.* "Bir de mal biriktirmeyi dünyanın ve ahiretin kınanacak durumu olan cimriliğe ulaştırma."

Bāhir ü māhir: (KGD Gavrī II/25 s.147). Bāhir "zahir, ayan; parlak, güzel" (Yavuzarslan 2010: 96); māhir "elinden gelir, becerikli, usta, maharetli" (Yavuzarslan 2010: 733) anlamlarındadır. KGD Gavrī II/25 s.147 *Bu birdür evvel (ü) āhir bu birdür bātın u zāhir / Bu birdür bāhir ü māhir bu birden bil her*

erkānı. “Evvel ve son, görünen görünmeyen, güzel ve becerikli birdir, bu birden her esası”.

Bahşīş ü ihsān u cūd: İyilik ve cömertlik (GN II. L 204B/2). Bkz. Cūd u ihsān hayır (Harezm), Cūd u ihsān (Çağatay). Bahşīş “ihsan” (Mansuroğlu 1958: 155) anlamındadır. GN II. L 204B/2 *Sensin ol kim kamuya virdüŋ vücūd / Hulk u lutf u bahşīş ü ihsān u cūd.* “Sen yarattığın bütün varlıklara huy güzelliği, iyilik ve cömertlik verdin.”

Ba‘īd ü karīb: Uzak ve yakın (KGD XXVIII/1). Ba‘īd “uzak, ırak” (Yavuzarslan 2010: 97); karīb “mekan veya zamanca uzak olmayan, yakın” (Yavuzarslan 2010: 595) anlamlarındadır. KGD XXVIII/1 *İdem bu cānumı kurbān aŋa ba‘īd ü karīb.* “Uzak yakın ona bu canımı feda edeyim.”

Bak bak: Bak bak! (DK Drs. 80a/11, 148a/1). Bkz. Baha baha/Baka baka. DK Drs. 80a/11 *Bak bak mere deli kavat.* “Bak bak mere deli kavat.”

Bak- gör-: Bakmak görmek (DK Drs. 15b/2, 27a/9, 37b/2, 40a/9, 40b/9, 50b/12, 51b/2-3, 52a/9, 52b/4-5, 53a/4, 65b/6, 97b/1, 98a/3, 99b/13, 115a/11-12, 135a/11, 138b/6; Y u Z 841). Bkz. Baha baha/Baka baka, Bak bak. Gör- “görmek” (Özçelik 2016: II. 859) fiilidir. DK Drs. 15b/2 *Baksa görse oglancugı alca kana bulaşmış yatur.* “Baksa görse oğlu alca kana bulanıp yatar.”

Bakır u tunç: Bakır tunç (YED 114/4). YED 114/4 *Ko dünya altun gümişin ne bakır u tuncundayuz.* “Dünyanın altınını gümüşünü bırak bakırında tuncunda bile değiliz.”

Bāki vü dāyim: Devamlı ve sonsuz (GN I. L 12B/5). Bāki “hepsi, bütünü, tamamı” (Demirci, Korkmaz 2008: 304); dāyim “devamlı, sürekli” (Ciğa 2013: 560) anlamlarındadır. GN I. L 12B/5 *Şer‘i anuŋ bāki vü dāyim-durur.* “Hükümleri devamlı ve sonsuzdur.”

Bāki vü fānī: Ölümlü ve ölümsüz (GN I. L 71B/5). Bkz. Bāki vü dāyim. Fānī “fani, sonlu” (Kaçalin 2017: 802) anlamlarındadır. GN I. L 71B/5 *Söz tamām oldı kamu şerhi bile / Bāki vü fānī nedür geldi dile.* “Söz, bütün açıklamasıyla tamamlandı, ölümlü ve ölümsüzler de anlatıldı.”

Bal yag: Bal yağ (DK 3. Nüsha 34/11). Bkz. Bal ve yag (Kıpçak). DK 3. Nüsha 34/11 *Balı yagı tükenmedi bayburd ili.* "Bayburt ilinin balı yağı tükenmedi."

Bāl-ıla per/Bāl-ile per: Kanat (KGD XXV/3; KGD XXIII/5). Bkz. Bāl ü per (Çağatay). KGD XXV/3 *Dil-i pervāne'i gör yana gelür yana geçer / Şem'-i ruhsāruŋa bu bāl-ıla per yana yana.* "Pervane gönlü gör, yanağının mumuna kanadı yana yana yine gelip geçer."

Bal-ıla yag: Bal ve yağ (YED 102/2). Bkz. Bal yag. YED 102/2 Söz ola agulu aşı bal-ıla yag ide bir söz. "Söz ola zehirli aşı bal ve yağ eder bir söz."

Bāl ü per: Kanat (KGD VII/3, L/1; YED 67/3). Bkz. Bāl-ıla per/Bāl-ile per, Bāl ü per (Çağatay). KGD L/1 *'Işk odına düşen kişi şām u seher yanar / Pervānedür ki şem'e düşüp bāl ü per yanar.* "Aşk ateşine düşen kişi sabah akşam yanar, muma düşüp kanadı yanan pervanedir."

Bal u şeker: Bal ve şeker (YED 271/8). Bkz. Bal yag, Bal-ıla yag, Bal u şeker (Harezm). YED 271/8 *Yūnus ne hoş dimişsin bal u şeker yimişsin.* "Yunus ne hoş demişsin, bal ve şeker yemişsin."

Bal u yag: Bal ve yağ (GN I. L 94B/8; Süy. Nev. 4917). Bkz. Bal yag, Bal-ıla yag, Bal u şeker. GN I. L 94B/8 *Birisinden tāze olur deşt ü bāg / Biter anuŋ hāsılında bal u yag.* "Birinden ovalar bağlar yeşerir, onun oluşundan bal yağ elde edilir."

Bālā vü zīr: Yüksek ve alçak (KGD LIX/6). Bālā "yüksek, yukarı" (Yavuzarslan 2010: 99); zīr "alt, altta" (Yavuzarslan 2010: 1365) anlamlarındadır. KGD LIX/6 *Hayf ola kim kişi bu mevsimde bī-kār otura / Tutmış-iken yir yüzini her haçuŋ bālā vü zīr.* "Her haçın yüksek alçak her yeri tutmuşken işsiz güçsüz oturana yazıklar olsun."

Bam bam: Yüksek yüksek (DK Drs. 59b/8). Bam "yüksek, dik; sabah" (Kaçalin 2017: 795) anlamlarındadır. DK Drs. 59b/8 *Beyrek gedeli bam bam depe başına çıkduŋ mu kız.* "Beyrek gideli yükse yüksek tepe başına çıktın mı kız?".

Bamsı beyrek: Beyğolu **(**DK Drs. 35a/11, 40a/3, 43b/12, 60a/3, 60a/12) Bamsı sözcüğünün etimolojisi ile ilgili birtakım farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerin içerisinde Hülya Uzuntaş'ın ortaya koyduğu fikirler dikkat

çekicidir.[80] Buna göre bamsı sözcüğünün ilk hecesinde ng>m değişimi olduğunu düşünmek mümkündür. Bang sözcüğünün de yabancı olması halinde söz başındaki b- ünsüzünün v- veya v- olması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Böylece vang~vang gibi bir sözcüğe ulaşılmaktadır. Bu sözcük de çeşitli sözlüklerde "kral, bey" anlamlarında görülmektedir. Uzuntaş aynı yazısında -sI eki veya kelimesinin müstakil bir sözcük (tzú) olduğunu bildirmektedir. Sözcüğün Çince sözlüklerde bu sözcük için "oğul, çocuk" anlamları verilmektedir. Beyrek sözcüğünün anlamı için de Osman Fikri Sert Kaya'nın görüşleri dikkate değerdir.[81] Bu sözcüğün anlamını incelerken vardığı sonuç sözcüğün "daha efendi" değil "beyefendi" şekliyle anlamlandırmak olmuştur. Metinde kişi adı olarak kullanılmaktadır. DK Drs. 35a/11 *Bay börenüŋ oglı bamsı beyrek boyını beyān ider.* "Bay Büre'nin oğlu Bamsı Beyrek boyunu beyan eder."

Baş beyin: Akıl baş (DK Drs. 55b/6). Bkz. Aka baş, Alın baş. Beyin "mez. Akıl, düşünce, anlayış" (Özçelik 2016: II. 808) anlamındadır. DK Drs. 55b/6 *Bir eski kaftan virdüŋüz benüm başum beynüm alduŋuz.* "Bir eski kaftan verdiniz benim aklımı başımı aldınız."

Baş cān: Baş can (Süy. Nev. 3643). Bkz. Baş cān (Kıpçak), Baş ile cān (Çağatay), Aka baş, Alın baş, Baş beyin, 'Akl u cān. Süy. Nev. 3643 *Başumuza cānumuza eyle hükm / Ne kim buyurasın ola eyle hükm.* "Başımıza canımıza emret. Her ne emrin varsa olur, emret."

Baş māl: Baş mal (Süy. Nev. 3624). Bkz. Aka baş, Alın baş, Baş beyin, Baş cān. Māl "eşya, mal, varlık" (Ciğa 2013: 653) anlamındadır. Süy. Nev. 3624 *Tapuŋ dahı bilsün nedür hālümüz / Fīdī oldugı başumuz mālumuz.* "Zatınız, bizim durumumuzu, başımızın malımızın feda olduğunu bilsin."

Baş u göz: Baş ve göz (Süy. Nev. 3675). Bkz. Baş köz (Harezm), Baş göz (Çağatay), Aka baş, Alın baş, Baş beyin, Baş cān, Baş māl. Süy. Nev. 3675 *Niçe deprene baş degir dile söz / Çü dil deprene bozılur baş u göz.* "Dil, konuşunca baş göz yarılır; baş düşününce söz gönle düşer."

[80] Hülya Uzuntaş, "Dede Korkut Kitabı'ndaki "Bamsı" Unvanı Üzerine", *Türkmen Bilgesi Yusuf Azmun'a Armağan*, İksad Yayınevi, 2022, s. 528-534.
[81] Osman Fikri Sertkaya, "Adana, Begrek>Beyrek ve Elma Kelimelerinin Kökeni Üzerine", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 19, 2, 2012, s. 101-113.

Başı göti: Başı sonu (DK Drs. 110a/6). Bkz. Aka baş, Alın baş, Baş beyin, Baş cān, Baş māl, Baş u göz. Göt "göt" (Özçelik 2016: II. 862) anlamındadır. DK Drs. 110a/6 *Bu bıŋaruŋ üzerine geldiler gördiler kim bir 'ibret nesne yatur başı göti belürsüz.* "Bu pınarın üzerine geldiler gördüler ki başı sonu belirsiz ibretlik bir şey yatar."

Baş ve göz: Baş ve göz (DK Drs. 54b/11). Bkz. Aka baş, Alın baş, Baş beyin, Baş cān, Baş māl, Baş u göz, Başı göti. DK Drs. 54b/11 *Aganuzuŋ başı ve gözi sadakası köhne kaftanuŋuz var ise giyeyim düğüne varayım.* "Ağanızın başı gözü sadakası (olarak) eski kaftanınız varsa giyeyim, düğüne gideyim."

Bātın u zāhir: Görünen görünmeyen (KGD s.147/25). Bkz. Bātın u zāhir (Çağatay). KGD Gavrī II/25 s.147 *Bu birdür evvel (ü) āhir bu birdür bātın u zāhir*. "Bu öncesi sonrası birdir, bu görünen görünmeyen birdir."

Bay yohsul/Bay yoksul: Zengin fakir (GN I. L 81B/9, IV. L 200A/10, IV. L 235B/2; II. L 207B/10; Süy. Nev. 1271). Bkz. Bay ve yoksul (Harezm). GN I. L 81B/9 *Çünki bu sözi işitdi halk varı / Geldi cümle bayları ve yohsulları.* "Halk bu sözü işitince zengin fakir hepsi geldi."

Bay u beg: Zengin ve bey (GN IV. L 184B/5). Bkz. Bay yohsul/yoksul. Beg "bey" anlamındadır. GN IV. L 184B/5 *Gerçi māldār adı bay u beg-durur*. "Gerçi mal sahipleri zengin ve beydir."

Bay u yohsul/ Bay u yoksul: Zengin fakir (GN II. L 250B/7, II. L 250B/10, II. L 251A/11, II. L 254B/6, II. L 256A/6, II. L 257A/3, II. L 257B/4, II. L 258A/5, II. L 258B/9, III. L 14A/10, III. L 17A/6, IV. L 145B/11, IV. L 151B/4, IV. L 164A/1, IV. L 165A/2, IV. L 171B/1, IV. L 195A/3, IV. L 200B/1, IV. L 233A/11; Süy. Nev. 381, 856; Y u Z. 1410; Y u Z. 372, 828). Bkz. Bay ve yoksul (Harezm), Bay yohsul/Bay yoksul, Bay u beg. Y u Z. 1410 *Yūsuf buyurdı mısırlu geldiler / Bay u yohsul kamu hazır oldılar.* "Yusuf emretti ve zengin fakir tüm Mısırlılar hazır oldular."

Baylıg yohsullıg: Zenginlik ve yoksulluk (GN II. L 222A/8). Bay yohsul/yoksul ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. GN II. L 222A/8 *Kaldı sūret ol işkde*

kullıga / Rāzı oldı baylığa yohsulluga. "Bu suret, zenginliğe ve yoksulluğa razı olup o eşikte hizmete başladı."

Baylıg u beglig: Zenginlik ve beylik (GN IV. L 165B/11). Bay u beg ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. GN IV. L 165B/11 *Ya'ni dervīşlik bu yohsulluk-durur / Baylıg u beglig degül kullık-durur.* "Dervişlik dediğim yoksulluktur; o, zenginlik ve beylik değil köleliktir."

Becid becid: Ciddi ciddi (YED 407/3). Becidd "ciddi, gerçek; cidden, gerçekten" (Devellioğlu 2005: 75) anlamındadır. YED 407/3 *Becid becid ısmarlar gelsün alsun bezini.* "Ciddi ciddi, gelsin alsın bezini."

Beg paşa: Bey paşa (DK Drs. 94b/11). Bkz. Bay u beg. Paşa "paşa" (Özçelik 2016: II. 925) anlamındadır. DK Drs. 94b/11 *Çün 'ināyet taŋrıdan oldı begüŋ paşanuŋ himmeti kan turalıya oldı.* "Tanrı'dan inayet olunca beyin paşanın himmeti Kan Turalı'nın oldu."

Beg u bay: Zengin ve bey (SVTM XXIII/9). Bkz. Bay yohsul/yoksul, Bay u beg, Bay u yohsul/ Bay u yoksul, Beg paşa. SVTM XXIII/9 *Veled yohsuldı sensüz bu cihānda / Sini buldı bu gezden beg u baydur.* "Velet, sensiz bu dünyada yoksuldu, seni bulunca zengin ve bey oldu."

Beg ü kul: Bey ve köle (GN II. L 256A/6, IV. L 145B/11; SVTM II/116). Bkz. Bay u beg, Beg paşa, Beg u bay. Kul "kul, köle" (Mansuroğlu 1958: 168) anlamındadır. GN II. L 256A/6 *Bay u yohsul beg ü kul düpdüz-durur / Biŋ kişi baksa hemān bir yüz görür.* "Zengin fakir, bey köle ayrımı olmadan bin kişi baksa gördükleri bir yüzdür."

Beglik ü kullık: Beylik ve kulluk (GN II. L 234B/1). Beg ü kul ikilemesinin -lık yapım eki almış biçimidir. GN II. L 234B/1 *Beglik u kullık kamu yeksān ola / Ne ırak yakın ne īn ü ān ola.* "Beylik ve kölelik hepsi yerle bir olur; uzak yakın, bu şu ortadan kalkar."

Bekā-ender-bekā: Mutlak ebedilik (YED 200/3). Bekā "devam, sebat, evvelki hal üzerine kalmak, bakilik" (Devellioğlu 2005: 81) anlamındadır. YED 200/3 *Öz bekā-ender-bekā milkinde cevlān idelüm.* "Kendi mutlak ebedilik memlektinde gezelim."

Bekle- ve sakla-: Koruyup kollamak (KKMU 36b/9, 38b/3). Bekle- "korumak, kollamak; beklemek" (Demirci, Korkmaz 2008: 305); sakla- "korumak, gözetmek, sakınmak; saklamak, gizlemek" (Demirci, Korkmaz 2008: 379) anlamlarındadır. KKMU 38b/3 Ve çobana v*ācibdür ki sürüyi kurddan ve her şer ehlinden bekleye ve saklaya.* "Çobana gerekli olan şey sürüyü kurttan ve her türlü kötülük sahiplerinden koruyup kollamaktır."

Belā vü mihnet: Bela ve sıkıntı (YED 207/5). Bkz. Belā ve mihnet (Kıpçak), Belā vü mihnet (Çağatay). YED 207/5 *Kimisi zevk ü 'işretde kimi sāz u beşāretde / Kimi bela vü mihnetde dün olmış günleri gördüm.* "Kimisi zevk ve eğlencede kimi sazda sözde kimi bela ve sıkıntıda geceye dönmüş günleri gördüm."

Bellü beyān: Açık açık (GN I. L 34B/2, I. L 37A/4, I. L 40A/6, I. L 53A/6, I. L 59A/2, I. L 70A/11, I. L 73B/7, I. L 74B/5, I. L 86B/10, I. L 88A/8, I. L 92B/9, I. L 94A/10, I. L 98B/7, I. L 100B/3, I. L 103B/6, I. L 104B/5, I. L 105B/2, I. L 107B/1, I. L 108A/1, I. L 111B/5, I. L 111B/9, I. L 114B/1, I. L 114B/9, I. L 118A/11, I. L 123B/7, I. L 125B/9, I. L 128A/3, I. L 129A/9, I. L 129B/1, I. L 133A/8, II. L 134B/2, II. L 135B/10, II. L 140A/4, II. L 143B/1, II. L 143B/6, II. L 144B/10, II. L 149/9, II. L 150A/2, II. L 153B/6, II. L 155B/8, II. L 160B/8, II. L 161B/8, II. L 162A/2, II. L 162B/9, II. L 166A/9, II. L 166B/8, II. L 168B/2, II. L 170B/9, II. L 171A/6, II. L 177B/9, II. L 182A/8, II. L 184A/10, II. L 187A/1, II. L 189B/5, II. L 190A/2, II. L 197A/4, II. L 200A/6, II. L 202A/7, II. L 207B/4, II. L 210B/4, II. L 211B/3, II. L 220B/11, II. L 222A/3, II. L 223B/1, II. L 233A/7, II. L 234A/5, II. L 240B/7, II. L 241B/11, II. L 242B/7, II. L 243B/9, II. L 249B/3, II. L 250B/9, II. L 254B/8, II. L 272B/9, III. L 10A/5, III. L 14B/5, III. L 20A/1, III. L 20B/8, III. L 22A/6, III. L 24B/11, III. L 25B/4, III. L 46A/9, III. L 68A/3, III. L 69A/11, III. L 73B/8, III. L 90B/4, III. L 94A/9, III. L 96A/1, III. L 98B/11, III. L 101A/6, III. L 104B/8, III. L 105B/4, III. L 106B/6, III. L 108A/2, III. L 115B/5, IV. L 122B/11, IV. L 128A/7, IV. L 140B/6, IV. L 157A/6, IV. L 159B/3, IV. L 174B/7, IV. L 185A/8, IV. L 185B/7, IV. L 187B/8, IV. L 189A/4, IV. L 190A/4, IV. L 192A/1 IV. L 192B/7, IV. L 200B/5, IV. L 208B/10, IV. L 233B/1; YED 56/9, 127/2, 134/10, 187/5, 349/4, 353/6). Bellü "belli, açık, aşikār, kesin" (Dilçin 2016: 637); beyān "anlatma, açık söyleme" (Ciğa 2013: 536) anlamlarındadır. GN I. L 34B/2 *Kim*

size ol ögüdi eydem ʻayān / Bilesiz her bir işi bellü beyān. "Size her bir işi açıkça bilmeniz için o öğüdü söyleyeyim."

Benlik senlik: Benlik senlik (YED 213/5). YED 213/5 *Bu benlik senlik şārını terkini uram yüriyem.* "Bu benlik senlik ilini terk edip gideyim."

Ber-ā-ber: Birlikte, beraber; eşit, denk (Süy. Nev. 195, 487). Bkz. Ber-ā-ber (Kıpçak), (Çağatay). Süy. Nev. 195 *Hakīkat ber-ā-ber degül ʻilm ü cehl / Anuŋçün bir olmadı nā-ehl ehl.* "Gerçekte ilim ile cehalet birlikte değildir onun için ehil olanla olmayan bir olmadı."

Berg ü bār: Yaprak ve yemiş (KGD LXXI/38). Bkz. Berg ü bār (Çağatay). KGD LXXI/38 *Eşcāra düşse pertev-i kandīl-i devletüŋ / Bāg-ı irem bigi getüre berg ü bār laʻl.* "Saadet kandilinin ışığı ağaçlara düşse İrem Bağı gibi lalden yaprak ve yemiş verirlerdi."

Berr bahr: Deniz ve kara (GN III. L 20A/8, III. L 23B/3). Bkz. Ber ve bahr (Kıpçak), Bahr ü ber (Çağatay).

Berr ü bahr: Deniz ve kara (GN I. L 43B/10, I. L 43B/11, III. L 23B/3; YED 306/1). Bkz. Ber ve bahr (Kıpçak), Bahr ü ber (Çağatay). GN III. L 23B/3 *Tag u taş u berr ü bahr u fevk u taht / Hak aŋa bu kamusını kıldı taht.* "Dağ taş, karalar denizler, yükseklikler derinlikler Allah bunların hepsini ona taht yaptı."

Beserek beserek: Cins cins (DK Drs. 113b/2). Beserek "damızlık erkek deve" (Özçelik 2016: II. 807) anlamındadır. DK Drs. 113b/2 *Beserek beserek develerüŋ katārından o zālim ayırdı ula kardaş.* "Cins cins develerini katarından o zalim ayırdı demek kardeş!".

Bey‘ ü şirā: Alış veriş (GN II. L 255A/4). Bkz. Bay‘ u şirā (Harezm). GN II. L 255A/4 *Kimseden kimse satun almış degül / Böyle hīç bey‘ ü şirā olmış degül.* "Bunu kimse kimseden satın almamıştır, böyle alış veriş de hiç görülmemiştir."

Beze miskīn: Düşkün (DK Drs. 19b/12, 104b/2) Beze "aciz" (Kaçalin 2017: 796); miskīn "yoksul" (Kaçalin 2017: 813) anlamlarındadır. DK Drs. 19b/12 *Bir gün ulaş oglı tülü kuşuŋ yavrısı beze miskin umudı ...* "Bir gün Ulaş oğlu yırtıcı kuşun yavrusu, düşkünün umudu …".

Bezl ü cūd: Cömertlik (GN IV. L 227A/5). Bkz. Bezl ü cūd (Çağatay). GN IV. L 227A/5 *Her kime kim pīşe oldı bezl ü cūd / ʻĀlemüŋ halkı aŋa kıldı sücūd.* "Kim cömertliği iş edindiyse alemdeki herkes ona secde etmiştir."

Bırak- git-: Bırakıp gitmek (DK Drs. 138b/7). Bkz. Al- git-/Al- git-. Bırak- "bırakmak, koymak, atmak" (Demirci, Korkmaz 2008: 307) anlamlarındadır. DK Drs. 138b/7 *Kazanı bıragur giderisevüz irende bizi kırarlar.* "Kazan'ı bırakıp giderseniz ulaşınca bizi öldürürler."

Bī-ʻakl u bī-hūş: Akılsız (Süy. Nev. 1508). ʻAkl u hūş ikilemesinin olumsuz biçimidir. Süy. Nev. 1508 *Yatur idi bī-ʻakl u bī-hūş u rāy / İşi aglamakdı sözi vāy vāy.* "Akılsız, fikirsiz yatardı, onun işi gücü vay vay ağlamaktı."

Bīh ü bünyād: Temel (GN II. L 217B/4). Bīh "temel, kök, asıl" (Yavuzarslan 2010: 131); bünyād "yapı, bina" (Demirci, Korkmaz 2008: 313) anlamlarındadır. GN II. L 217B/4 *Pes bu yirüŋ bīh ü bünyādı bizüz / Bu yidi kat yir bizümle durdı düz.* "Sonra bu yerin temeli biziz, bu yedi kat yer bizimle düz durdu."

Bī-hadd ü bī-pāyān: Sınırsız (YED 232/4). Bkz. Bī-hadd ü pāyān (Çağatay). YED 232/4 *Sen ganī sultānsun bī-hadd ü bī-pāyānsun.* "Sen kimseye muhtaç olmayan bir sultansın, sınırsızsın."

Bī-harf u savt: Harfsiz sessiz (GN IV. L 145A/4, IV. L 183A/8). Harf "harf" (Mansuroğlu 1958: 164); savt "ses, seda" (Yavuzarslan 2010: 1040) anlamlarındadır. GN IV. L 145A/4 *Sözümüz bī-harf u savt rāz-ıdı.* "Sözümüz harfsiz sessiz bir sırdı."

Bī-hisāb u bī-kerān: Sonsuz (GN III. L 73B/6). Bī-hisāb "hesapsız, sayısız" (Ciğa 2013: 537); bī-kerān "uçsuz, kenarsız, sınırsız, sonsuz" (Yavuzarslan 2010: 625) anlamlarındadır. GN III. L 73B/6 *Bī-hisāb u bī-kerāndur bu deŋiz.* "Bu deniz sonsuzdur."

Bī-hisāb u bī-şümār: Sayısız (GN III. L 70A/4). Bkz. Bī-hisāb u bī-kerān. Bī-şümār "sayısız, pek çok" (Yavuzarslan 2010: 138) anlamındadır. GN III. L 70A/4 *Halk geldi bī-hisāb u bī-şümār / Ādemizād orta yirde ihtiyār.* "Sayısız varlıklar geldi ama insanoğlunu bunların içinden seçti."

Bī-hod u ser-gerdān: (YED 9/1). Bī-hod "kendinden geçmiş olan, çılgın" (Devellioğlu 2005: 102); ser-gerdān "başı dönen, sersem, şaşkın" (Devellioğlu 2005: 941) anlamlarındadır. YED 9/1 *N'idesini bilimeye bī-hod u ser-gerdān ola.* "Ne yapacağını bilmeyip sersemlesin."

Biliş yad: Tanıdık yabancı (YED 371/4). Bkz. Yat biliş (Kıpçak). YED 371/4 *'Işk anadan doğmadı kimseye kul olmadı / Hükmile esīr kılur cümle bilişi yadı.* "Aşk anadan doğmadı, kimseye kul olmadı, hükmüyle bütün tanıdıkları yabancıları esir etti."

Biliş ü yād: Tanıdık ve yabancı (GN I. L 18A/1). Bkz. Biliş yad. GN I. L 18A/1 *Birikenler buldılar girtü murād / Mahkūm oldı bunlara biliş ü yād.* "Birlik olanlar muratlarına erdiler, tanıdık yabancı bunlara mahkûm oldu."

Bī-pā vü dest: Elsiz ayaksız (GN III. L 111B/5). Bkz. Dest ü pā (Çağatay). GN III. L 111B/5 *Gördüm anda kamular hayrān u mest / Cümle olmış korkudan bī-pā vü dest.* "Orada herkesin şaşkın ve sarhoş olduğunu, korkudan elsiz ayaksız kaldıklarını gördüm."

Biŋ biŋ: Bin bin, binlerce (DK Drs. 140b/1; GN II. L 215B/9, II. L 216A/2, II. L 218A/10, II. L 221B/11, III. L 32B/11, IV. L 124A/9, IV. L 124B/9, IV. L 176A/10, IV. L 180A/3, IV. L 180B/10; YED 48/9, 306/6, 358/6, 411/9). Biŋ "bin; binlerce, pek çok" (Dilçin 2016: 639) anlamındadır. GN II. L 215B/9 *Biŋ biŋ erden artug-ıdı leşkeri / N'eylesün çün olmaya hakdan yarı.* "Ordusu binlerce askerden fazlaydı Allah'tan yardım olmayınca ne işe yarar?".

Bir bir: Bir bir (DK Drs. 32b/9, 33a/12, 76b/11, 77b/5, 92b/12-13, 115b/8; GN I. L 19A/2, I. L 55B/7, I. L 65A/6, I. L 108B/2, I. L 109A/9, I. L 120A/1, I. L 127B/6, II. L 144B/10, II. L 190A/11, II. L 191B/11, II. L 202A/7, II. L 206B/1, II. L 207B/4, II. L 209A/1, II. L 211B/8, II. L 213B/4, II. L 218A/3, II. L 220B/7, II. L 236A/1, II. L 249B/7, II. L 250A/9, II. L 250B/9, II. L 252A/1, II. L 260A/1, II. L 261A/2, II. L 265A/11, II. L 272A/9, II. L 272A/10, II. L 272B/9, III. L 2A/6, III. L 2B/2, III. L 4A/6, III. L 13A/7, III. L 20A/1, III. L 20A/4, III. L 24B/11, III. L 28B/8, III. 49B/8, III. L 54B/11, III. 55A/2, III. L 57A/10, III. L 70B/2, III. L 73A/11, III. L 78A/3, III. L 84A/5, III. L 84B/4, III. L 85B/10, III. L 94B/5 III. L 94B/7, III. L 102A/6, III. L 105A/6, III. L 107B/1,

III. L 108A/8, III. L 108B/9, III. L 115B/5, III. L 117B/7, III. L 119B/2, III. L 119B/4, IV. L 132A/1, IV. L 132A/5, IV. L 133A/4, IV. L 136B/11, IV. L 137A/3, IV. L 140B/3, IV. L 141B/11, IV. L 143B/5, IV. L 144B/6, IV. L 144B/8, IV. L 160B/9, IV. L 180A/3, IV. L 180B/1, IV. L 184A/11, IV. L 185B/4, IV. L 196A/7, IV. L 216A/4, IV. L 216A/4, IV. L 237A/10; SVTM III/10; Süy. Nev. 2688, 3798, 5557; Y u Z. 725, 1015, 1239; YED 56/6, 103/4; KKMU 15b/8, 48a/5). Bkz. Bir bir (Uygur), Bır bır (Karahanlı), Bir bir (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). GN I. L 19A/2 *Diŋle imdi eydeyüm bir bir saŋa.* "Dinle şimdi sana bir bir anlatayım."

Bir iki: Bir iki (DK Drs. 38a/5, 81b/12; Süy. Nev. 829, 925, 1205, 1219, 1594, 1705, 2096, 2849, 2879, 2892, 3901, 4020, 4549; KKMU 51b/7). Bkz. Bir bir, Bir iki (Uygur), (Harezm), Bir ikki (Kıpçak), (Çağatay). DK Drs. 38a/5 *Bir iki demedi kāfirlere kılıç urdı.* "Bir iki demedi, kafirlere kılıç vurdu."

Bī-reng ü bī-elvān: Renksiz (YED 201/26). Bī-reng "renksiz" (Devellioğlu 2005: 109); elvān "renkler, çeşitler" (Devellioğlu 2005: 216) olduğundan bī-elvān "renksiz, çeşitsiz" anlamlarındadır. YED 201/26 *Yā hū deryaya girem bī-reng ü bī-elvān olam.* "Ya Hu, deryaya gireyim, renksiz olayım."

Birin birin: Birer birer, tek tek (GN I. L 44A/1, I. L 101B/4; Süy. Nev. 1554, 1748, 4273, 4571, 4702, 4948, 4966; Y u Z. 633; YED 254/1). Bkz. Birin birin (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). GN I. L 44A/1 *İmdi bir işid bularuŋ hālini / Eydeyüm birin birin ahvālini.* "Şimdi bunların hallerini birer birer söyleyeyim de dinle."

Biş altı: Beş altı (Süy. Nev. 711, 797, 2849). Bkz. Biş altı (Kıpçak), Béş altı (Harezm), (Çağatay). Süy. Nev. 797 *Didi oglan iy atam anam aŋıl / Umaduruŋuz beni biş altı yıl.* "Oğlan, ey anam babam beni sürekli anın, beş altı yıl ümit ederek bekleyin, dedi."

Biş on: Beş on (GN II. L 274A/8; Süy. Nev. 1033, 2068, 2475, 3660, 3913, 4329, 4485, 4499, 4855, 5619; YED 291/4). Bkz. Biş on (Kıpçak), Biş altı. GN II. L 274A/8 *Bir biş on gün güy baŋa kim yitilem / Ba'd-ez-ān altuŋda okça atılam.* "Beş on gün sabret, kendime geleyim, ondan sonra altında ok gibi gideyim, dedi."

Bī-şümār u bī-hisāb: Sayısız (GN III. L 101B/6). Bkz. Bī-hisāb u bī-kerān, Bī-hisāb u bī-şümār. GN III. L 101B/6 *ʻĀlemi gördüm yazılmış bir kitāb / ʻİlm ü hikmet bī-şümār u bī-hisāb.* "Alemi de sayısız ilim ve hikmetle yazılmış bir kitap gördüm."

Bit- uzan-: Büyüyüp uzamak (GN I. L 98B/8). Bit- "yetişmek, büyümek; bitmek, sona ermek" (Demirci, Korkmaz 2008: 309); uzan- "uzanmak; uzun sürmek, uzamak" (Ciğa 2013: 718) anlamlarındadır. GN I. L 98B/8 *Ol ki rūyende-durur hemçün nebāt / Bitmek uzanmak-durur anda sıfāt.* "Bitkiler gibi büyüyüp uzama niteliğinde olan o ruyendedir."

Bostān u bāg: Bağ bostan (Y u Z. 834). Bkz. Bāg bostān, Bāg u bagçe/Bāg u bahçe, Bāg u bahar, Bāg u budag, Bāg u çift, Bāg u bostān, Bagça vü bāg, Bahçe bāg. Y u Z. 834 *Dördinci yıl satdılar bostān u bāg / Bugday alup yidiler sayru vü sag.* "Dördüncü yıl hastasından sağına kadar herkes bağ bostan sattılar, buğday alıp yediler."

Boy kadd: Boy beden (DK Drs. 107a/5). Boy "boy, kişinin uzunluğu" (Özçelik 2016: II. 813); kadd "boy" (Özçelik 2016: II. 880) anlamlarındadır. DK Drs. 107a/5 *Senüŋ boyuŋ kaddüŋ yok.* "Senin boyun bedenin yok."

Boyın bud: Boyun but (DK 3. Nüsha 15/9). Boyın "boyun" (Özçelik 2016: II. 814); bud "bacak" (Özçelik 2016: II. 816) anlamlarındadır. DK 3. Nüsha 15/9 *Boynın budın sökübeni su yerine kan somurur.* "Boynunu budunu parçalayarak su yerine kan somurur."

Bögürü bögürü: Böğüre böğüre (DK Drs. 35b/9, 50b/10). Bögür- "yüksek sesle ağlamak" (Özçelik 2016: II. 814) anlamındadır. DK Drs. 35b/9 *Bay böre beg bunları gördüginde ah eyledi başından ʻaklı gitdi destmālın eline aldı bögürü bögürü agladı.* "Bay Böre Bey bunları görünce ah etti, aklı başından gitti, mendilini eline aldı, böğüre böğüre ağladı."

Bölük bölük: Bölük bölük (DK 3. Nüsha 12/8; Süy. Nev. 134, 252). Bkz. Bölük bölük (Harezm), (Çağatay). Süy. Nev. 134 *Bölük bölük ü saf saf u cavk cavk / Ferişţehler andan bulurlardı zevk.* "Bölük bölük, saf saf, küme küme melekler ondan hoşnut olurlardı."

Böyük böyük: Büyük büyük (DK Drs. 29b/9). Böyük "büyük" (Özçelik 2016: II. 815) anlamındadır. DK Drs. 29b/9 *Böyük böyük sularuŋ köprisi agac.* "Büyük büyük suların köprüsü ağaç."

Bugün yarın: Bugün yarın (DK Drs. 15a/1; YED 174/7). Bkz. Bukün yarın (Harezm). DK Drs. 15a/1 *Bugün yarın kanda ise gelür korkma kayurma.* "Bugün yarın nerede olsa gelir korkma kaygılanma."

Bugün ü yarın: Bugünlerde (Süy. Nev. 469). Bkz. Bugün yarın. Süy. Nev. 469 *Meger sabr ile bunun anıhtarın / Elikdürevenin bugün ü yarın.* "Bunun anahtarını elde etmek için bugünlerde sabretmek gerekir."

Bugz u hışm: Husumet (KGD XIV/7). Bugz "kin, nefret, husumet" (Yavuzarslan 2010: 150); hışm "öfke, hiddet, gazap, kızgınlık" (Yavuzarslan 2010: 456) anlamlarındadır. KGD XIV/7 *Niçe bir fısk u fesād u kibr ü kīn / Bugz u hışm u kahr u tugyān tevbe kıl.* "Ne kadar bozgunculuk, kibirlenme ve kin, husumet, keder ve taşkınlık varsa tövbe et."

Bugz u kibr ü 'adāvet: Husumet (YED 225/2). Bkz. Bugz u hışm. Kibr "kibir, büyüklük taslama" (Mansuroğlu 1956: 74); 'adāvet "düşmanlık, yagılık" Devellioğlu 2005: 8) anlamlarındadır. YED 225/2 *Bugz u kibr ü 'adāvet gönlümi almış benüm.* "Husumet benim gönlümü almış."

Buhl u ihsān: Cimrilik ve cömertlik (GN IV. L 216A/2). Bkz. Bahşīş ü ihsān u cūd. Buhl "hasislik, cimrilik" (Yavuzarslan 2010: 150) anlamındadır. GN IV. L 216A/2 *Niçe dürlü nakş u san'at reng ü ad / Buhl u ihsān haşm u rahmet zulm u dād.* "Türlü türlü nakışlar, sanat, renk ve isimler; cimrilik cömertlik, öfke merhamet, zulm ve adalet."

Buhl u tama': Cimrilik (YED 45/6). Bkz. Buhl u ihsān. Tama' "doymazlık, çok arzu etme, hırs, açgözlülük" (Yavuzarslan 2010: 1161) anlamındadır. YED 45/6 Buhl u tama' sıgmaz aŋa 'izzet de kaldı bir yana. "Cimrilik ona sığmaz, izzet de bir yanda kaldı."

Burc u bārū: Sur (YED 56/10, 135/19, 187/3). Bkz. Burc u bārū (Çağatay). YED 56/10 *Mü'minisen gelgil berü cebbar ola burc u bārū.* "Müminsen beri gel, surun Allah olsun."

Burçak burçak: Burçak burçak (DK Drs. 135a/12-13). Buradaki burçak pürçek sözcüğü olmalıdır. Pürçek "alından ve şakaktan sarkan saç, kakül" (Tarama Sözlüğü V 1995: 3207) anlamındadır. Özçelik, sözcüğün anlamını "iri ter tanesi" (Özçelik 2016: II. 817) olarak vermiştir. DK Drs. 135a/12-13 *Bakdı gördi kim ayuŋ on dördine benzer bir mahbūb ala gözlü genç yigit burçak burçak derlemiş uyur gelenden gedenden haberi yok.* "Baktı gördü ki ayın on dördüne benzeyen bir yakışıklı ala gözlü genç yiğit, burçak burçak terlemiş uyur, gelenden gidenden haberi yok."

Burul- saral-: Burulup sararmak (DK 3. Nüsha 38/1). Burul- "dönmek, bükülmek" (Tarama Sözlüğü I 1995: 714); saralmak "sararmak" (Azmun 2019:100) anlamındadır. DK 3. Nüsha 38/1 *Buruldum-ise saraldum-ise gök yüzinde bulut oldum.* "Buruldum ise sarardım ise gök yüzünde bulut oldum."

Būs u kenār: Öpüp kucaklama (GN II. L 229B/11, II. L 268A/2). Būs öpme, buse" (Yavuzarslan 2010: 156); kenār "kucaklama, aguş" (Yavuzarslan 2010: 623) anlamlarındadır. GN II. L 229B/11 *İşret ü būs u kenār u 'ayş u nūş / nefs içinde bu hevesler kıldı cūş.* "Eğlenme, öpüp kucaklama, yeme içme, bu hevesler nefiste coştu."

Büldür büldür: İri iri (göz yaşı) (DK Drs. 29a/4, 47b/6, 53a/6-7, 58b/5). Büldür "iri iri" (Özçelik 2016: II. 818) anlamındadır. DK Drs. 29a/4 *Oglan böyle digec büldür büldür gözinüŋ yaşı revān oldı.* "Oğlan böyle diyince gözünün iri iri yaşı revan oldu."

Büs bütün/Bis bütün: Büsbütün (Y u Z. 148; KKMU 16a/6). Y u Z. 148 *Gördi göŋlek büs bütün yırtugı yok / Āh kıldı agladı dögindi çok.* "Gömleğin bütün olduğunu, gömlekte yırtığın olmadığını görünce ah edip dövünerek çok ağladı."

Büzürg ü hurd: Büyük küçük (KKMU 41a/7). Büzürg "büyük, ulu" (Devellioğlu 2005: 120); hurd "küçük, ufak; kırık" (Devellioğlu 2005: 383); anlamlarındadır. KKMU 41a/7 *Bekleyesin büzürg ü hurdı sen / Dimediler kim olasın kurdı sen.* "Büyüğü küçüğü korumalı, (bu sürünün) kurdu olmayasın."

Cāh u mülk ü māl u genc: Mevki ve mal mülk (GN III. L 37A/4). Cāh "makam"; mülk "mal, mülk, varlık" (Demirci, Korkmaz 2008: 367); māl "mal"

(Mansuroğlu 1958: 169); genc "hazine" (Mansuroğlu 1956: 72) anlamlarındadır. GN III. L 37A/4 *Gitdi cümle cāh u mülk ü māl u genc / Kaldı cānda ʻışk u hasret derd ü renc.* "Mevki, mal mülk hepsi gitti, gönülde aşk, özlem, dert kaldı."

Cān baş: Can baş (YED 129/3, 230/4). Bkz. ʻAkl cān, ʻAkl u cān, Baş cān, Aka baş, Alın baş, Baş beyin, Baş māl, Baş u göz, Başı göti, Baş ve göz, Cān baş (Karahanlı). YED 129/3 *Bugün cāna başa kalmazam ayruk.* "Bugün candan başdan alrı kalmam."

Cān boyun: Can ve boyun (GN IV. L 160A/7). Bkz. ʻAkl cān, ʻAkl u cān, Baş cān, Cān baş. Boyun "boyun" (Demirci, Korkmaz 2008: 310) anlamındadır. GN IV. L 160A/7 *Cānı boynı ol vefāda bagludur.* "Onun canı boynu vefaya bağlıdır."

Cān ciger: Can ciğer (YED 146/1). YED 146/1 *ʻIşk odına yanar cānı ciğeri başdur ʻāşıkun.* "Aşk ateşinde yandığından aşığın canı ciğeri yaradır."

Cān gönŋül: Can ve gönül (GN I. L 8A/6; I. L 89A/9, I. L 105B/1, I. L 124B/8, II. L 174A/1, II. L 177A/3, III. L 12A/2, III. L 16B/5, III. L 59A/7, III. L 65A/5, III. L 66A/9, III. L 109A/3, III. L 109B/3, III. L 110B/10, IV. L 124B/5, IV. L 124B/7, IV. L 127B/11, IV. L 142A/2, IV. L 164B/9, IV. L 169A/4, IV. L 175B/1, IV. L 188B/10, IV. L 196B/3, IV. L 196B/4, IV. L 206A/10, IV. L 217B/4, IV. L 232A/3; YED 389/2). Bkz. ʻAkl cān, ʻAkl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, ʻAkl u gönŋül, Cān könŋül (Kıpçak). GN I. L 89A/9 *Cānı gönlü uşbu sözden dad ala / Maʻni içre ol kişi üstād ola.* "Canı ve gönlü bu sözden tat alan o kişi mana bilmede üstat olsun."

Cān māl: Can mal (Süy. Nev. 5045). Bkz. ʻAkl cān, ʻAkl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönŋül, Cāh u mülk ü māl u genc, Māl ten cān (Karahanlı), Ten cān māl (Karahanlı),. Süy. Nev. 5045 *Fidīdür size cānumuz malumuz / Degül hergiz ayruhsı ahvālümüz.* "Size canımız malımız fedadır, başka türlü halimiz kesinlikle yoktur."

Cān ten: Can ten (Y u Z. 840). Bkz. ʻAkl cān, ʻAkl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönŋül, Cān māl, Cān ten (Karahanlı), (Harezm), (Çağatay). Y u Z. 840 *Ayda bir kez bu halāyık göre seni / Toyup anuŋ dinlene*

cānı teni. “Bu halk seni ayda bir kez görsün, senin yüzüne doysunlar, canı teni dinlensin.”

Cān-ıla baş: Can ve baş (YED 70/1). Bkz. ‘Akl cān, ‘Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān māl, Cān ten, Aka baş, Alın baş, Baş beyin, Baş māl, Baş u göz, Başı göti, Baş ve göz. YED 70/1 *‘Işkıŋa düşen ‘āşık cān-ıla başdan geçen.* “Aşkına düşen aşık canından başından geçer.”

Cān-ıla gönül: Can ile gönül (KGD Gavrī II/11; YED 264/3). Bkz. ‘Akl cān, ‘Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, ‘Akl u gönül, Cān bile/birle/ile köngül (Çağatay). KGD s. 146 II/11 *Anı andan diler ancak benüm bu cān-ıla gönlüm / Gönül anuŋ bu cān anuŋ bulur cān içre cānānı.* “Benim canım gönlüm onu ondan diler, gönül onun can onun, can içinde cananı bulur.”

Cān-ıla ten: Can ile ten (KGD Gavrī II/17; GN III. L 42B/11, III. L 44A/2). Bkz. ‘Akl cān, ‘Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla gönül, Cān bile ten (Çağatay),. GN III. L 42B/11 *Diŋle imdi cān-ıla ten hālini / ‘Işk içinde niçedür ahvālini.* “Şimdi can ile tenin halini işit ve aşk içinde hallerinin nasıl olduğunu gör.”

Cān-ıla gönül-ıla: Can ve gönül (GN I. L 45B/6). Bkz. ‘Akl cān, ‘Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göngül, Cān-ıla ten. GN I. L 45B/6 *Ger bu sözüŋ ma‘nisin anlar-ısan / Cān-ıla gönül-ile diŋler-iseŋ.* “Eğer bu sözün anlamını anlarsan, can ve gönülden dinlersen.”

Cān u bagır: Can bağır (Süy. Nev. 555). Bkz. ‘Akl cān, ‘Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göngül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Bagırıla yürek. Süy. Nev. 555 *Eyā cānum u bagrumuŋ pāresi / Çü yoh durur ol nesnenüŋ çāresi.* “Ey canımın ve bağrımın parçası! Çünkü o şeyin çaresi yoktur.”

Cān u baş: Can ve baş (GN IV. L 139B/3; YED 146/4, 146/4). Bkz. Cān baş (Karahanlı), ‘Akl cān, ‘Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göngül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-

ıla, Cān u bagır, Aka baş, Alın baş, Baş beyin, Baş māl, Baş u göz, Başı göti, Baş ve göz. GN IV. L 139B/3 *Pes bu alplık yalŋuz olmaz yār gerek / Yār-ıçun ol cān u baş oynar gerek.* "İşte bu alplık yalnız olmaz dost gerekir, dost için canını başını feda edebilmelidir."

Cān u ciger: Can ciğer (KGD L/3). Bkz. 'Akl cān, 'Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönŋül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göngül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Cān u bagır, Cān u baş. KGD L/3 *Yakar yürekde her ne bula āteş-i derūn / 'Işk odına o demde ki cān u ciger yanar.* "Derin ateş her ne bulursa yürekte yakar, aşk ateşine o anda can ciğer yanar."

Cān u cihān: Can ve cihan (Süy. Nev. 2898; YED 8/5, 93/5). Bkz. 'Akl cān, 'Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönŋül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göngül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Bagırıla yürek, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān (Kıpçak), (Çağatay). Süy. Nev. 2898 *Ol ten ki canı olmaya diri geze benven / Kişi ki iŋen cān u cihān bize benven.* "Canı olmayıp diri gezen benim, canından ve dünyandan usanan kişi benim."

Cān u dil: Can ve gönül (GN I. L 52A/5, III. L 30B/3, III. L 39A/7, IV. L 146B/7; KGD XXIII/13, XXXV/1, XXXVIII, XLIX/2; KKMU 50a/2). Bkz. 'Akl cān, 'Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönŋül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla gönŋül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Bagırıla yürek, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihan, Cān u dil (Harezm), (Çağatay). GN I. L 52A/5 *Dünyada 'arş varsa sende cān u dil / Dünyada ferş varsa sende āb u gil.* "Dünyada arş varsa sende can ve gönül, ferş varsa su ve toprak vardır."

Cān u gönŋül: Can ve gönül (Süy. Nev. 3606; GN II. L 173B/9, II. L 194A/5, II. L 220B/10, III. L 2B/5, IV. L 206A/11; KGD XXXIV/1; YED 32/2, 165/9, 208/9, 256/5, 259/3, 414/5). Bkz. 'Akl cān, 'Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönŋül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla gönŋül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Bagırıla yürek, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u dil, 'Akl u gönŋül, Cān u könŋül (Kıpçak), (Çağatay). Süy. Nev. 3606 *Ne kim kayd idi kamusı savdılar / Bunı cān u gönŋül ile sevdiler.* "Onun ne endişesi varsa hepsini giderdiler, bunu can ve gönülden sevdiler."

Cān u ten: Can ve ten (GN I. L 11A/8, I. L 11A/11, II. L 149A/3, II. L 192B/2, II. L 194A/2, 232A/3, II. L 234B/5, II. L 240A/11, II. L 271B/2, II. L 271B/5, III. L 30A/11, III. L 43B/8, III. L 43B/10, III. L 44A/3, III L 78A/1, III. L 118A/2, IV. L 157A/7, IV. L 164B/11, IV. L 183B/2, IV. L 217B/1; YED 200/1, 201/28). Bkz. ‘Akl cān, ‘Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla gönül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Bagırıla yürek, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u gönül. GN I. L 11A/8 *Cān u ten çün bu işe kāyim dura / Devleti ayrılmadın dāyim dura.* “Can ve ten bu işe hazır olsun, saadeti ayrılmadan sürekli dursun.”

Cānsuz gönülsüz: Cansız gönülsüz (YED 264/2). Cān gönül ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. YED 264/2 *Tuymayanlar hālümi dīnin kodı dir baŋa / Neyile dīn beslesin cānsuz gönülsüz kalan.* “Halimi duymayanlar benim için dini bıraktı der, cansız gönülsüz kalan ne ile dini beslesin.”

Cavk cavk: Takım takım (Süy. Nev. 134, 3591). Bkz. Cavk cavk (Çağatay). Süy. Nev. 3591 *Ulular u begler çeri cavk cavk / Segirdürler idi iderlerdi zevk.* “İleri gelenler ve beyler ile askerler takım takım koşarak eğleniyorlardı.”

Cebe cuka: Zırh (DK Drs. 34b/9, 78b/12, 128b/4). Cebe “zırh” (Özçelik 2016: II. 818); cuka “kuşam, saya” (Özçelik 2016: II. 820) anlamlarındadır. DK Drs. 78b/12 *Cılasun erenlere kara ölke virdi cebe cuka virdi.* “Kahraman yiğitlere kara ülke verdi, giyim çuha verdi.”

Cemāl u kemāl: Cemal ve kemal (DK Drs. 91b/13). Cemāl “yakışıklılık” (Özçelik 2016: II. 820); kemāl “olgunluk” (Özçelik 2016: II. 890) anlamlarındadır. DK Drs. 91b/13 *Kan turalı cemāl u kemāl iyesi yigit idi.* “Kan Turalı cemal ve kemal sahibi yiğitti.”

Ceng ü ‘arbede: Savaş (GN III. L 24A/9). Ceng “savaş” (Kaçalin 2017: 798); ‘arbede “cidal, kavga, niza, gürültü” (Yavuzarslan 2010: 63) anlamlarındadır. GN III. L 24A/9 *Cümle milletler içinde ol ada / Yok-durur inkār u ceng ü ‘arbede.* “Bütün milletler içinde onun adına inkār, savaş yoktur.”

Ceng ü cidāl: Savaş (KGD X/7). Bkz. Ceng ü cadal (Çağatay), Ceng ü ‘arbede. KGD X/7 *Gör ki ebūcehl-i la‘īn da‘vetini işitmedi / Anuŋ-ıla çog eyledi ceng ü cidāli mustafā.* “Gör ki lanetli Ebucehl davetini işitmedi, Mustafa onunla çok savaştı.”

Ceng ü savaş: Savaş (DK Drs. 19a/6). Bkz. Ceng ü ‘arbede, Ceng ü cidāl. Savaş “savaş” (Özçelik 2016: II. 931) anlamındadır. DK Drs. 19a/6 *Oglan kırk yigidin boyına aldı at depdi ceng ü savaş itdi.* “Oğlan kırk yiğidi maiyetine aldı, at tepti, savaştı.”

Cevher altun: Mücevher (Süy. Nev. 2436). Bkz. Altun gümüş/gümiş, Altun u inçü, Kümüş gevher altun (Karahanlı). Süy. Nev. 2436 *Birez cevher altun alayım diyü / Çoh eglenmişem hoz olaydı eyü.* “Biraz mücevher alayım diye orada çok zaman geçirdim.”

Cevr ü cefā: Eziyet (KGD XLIV/3, XLIV/7; YED 144/7, 215/1, 266/1). Bkz. Cevr ü cefā (Kıpçak), Cevr ü cefā (Çağatay). KGD XLIV/3 *Zülfi hayāli uşda perākende hāl idüp / Cevr ü cefāsı cānı perīşān ider halīl.* “Saçının hayali hali dağıtıp eziyeti nahif canı perişan eder.”

Cevr ü mihnet: Eziyet (GN I. L 31A/6). Bkz. Cevr ü cefā. Mihnet “zahmet, eziyet, dert, bela” (Yavuzarslan 2010: 799) anlamlarındadır. GN I. L 31A/6 *Māl u ni‘met terk idüp gitmiş-idi / Cevr ü mihnet ihtiyār itmişi-idi.* “Mal ve nimeti terk edip gitmiş, eziyet yolunu seçmişti.”

Cılasunlık yigitlik: Kahramanlık yiğitlik (DK Drs. 79b/7). Cılasun “savaşçı, yiğit” (Özçelik 2016: II. 820); yigit “genç, yiğit” (Özçelik 2016: II. 972) anlamlarındadır. DK Drs. 79b/7 *Menüm erligüm bahadirligüm cılasünligüm yigitligüm rūma şāma gede çavlana dirildi.* “Benim savaşçılığım, yiğitliğim Rum’a, Şam’a gidip nam saldı.”

Cici bici: Cici bici, çıtkırıldım (DK Drs. 87b/7). Cici bici “cici bici, çıtkırıldım” (Özçelik 2016: II. 820) anlamındadır. DK Drs. 87b/7 *Pes varasın bir cici bici türkman kızını alasın negāhenden tayınam üzerine düşem karnı yırtıla dedi.* “Artık varasın, bir cici bici Türkmen kızını alasın, ansızın kayayım, üzerine düşeyim, karnı yırtıla, dedi.”

Cidāl u ‘arbede: Dövüş ve kavga (GN II. L 261A/7). Bkz. Ceng ü ‘arbede, Ceng ü cidāl. GN II. L 261A/7 G*enc-i fikret toptolu ol kal‘ada / Re’y ü tedbīr ü cidāl u ‘arbede*. “O kale usül, savaş, fikir hazinesiyle dopdoludur.”

Cins cins: Çeşit çeşit (GN I. L 6A/11, III. L 51A/6). Cins “çeşit, tür” (Ciğa 2013: 553) anlamındadır. GN I. L 6A/11 G*ör bu hayvānātı cümle cins cins / Ol semā‘da cūşa gelmiş nakş u cins.* “Bütün bu hayvanların çeşit çeşit olduğunu gör, o dönüşte süs ve çeşitlerin coşmasına bak.”

Cins ü nakd: Para pul (GN III. L 30A/9). Bkz. Cins cins. Nakd “para, ödeme” (Mansuroğlu 1958: 169) anlamındadır. GN III. L 30A/9 *Aŋmaya hīç māl u mülk ü cins ü nakd / Gide göŋlinden be-küllī hall u ‘akd.* “Hiç mal mül, para pul anmayıp gönlünde her şey çözülür.”

Cinn ü ins: Cin ve insanlar (Süy. Nev. 8, 19; Y u Z. 261). Bkz. Cinn ü ins (Çağatay). Süy. Nev. 8 *Diyilmez niteliğine hadd ü cins / Bilür her ne kim eyleye cinn ü ins.* “Onun niteliğine sınır yoktur; o, cinlerin ve insanların ne yaptığını bilir.”

Cism cān: Beden ruh (GN IV. L 171A/1). Bkz. Cism ile cān (Çağatay), Cism ü cān (Çağatay), ‘Akl cān, ‘Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān göŋül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göŋül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Bagırıla yürek, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u göŋül, Cān u ten. GN IV. L 171A/1 *Bir dahı nedür ki hak sevmez anı / Kime gelse hor olur cismi cānı.* “Hakk’ın sevmediği bir şey daha var ki kimde olsa bedeni ruhu hor olur.”

Cism ü beden: Beden (GN III. L 114A/1). Cism “cisim, beden, ten” (Yavuzarslan 2010: 182); beden “beden, gövde, vücut” (Ciğa 2013: 532) anlamlarındadır. GN III. L 114A/1 *Ni surat var anda ni cüsm ü beden.* “Ne surat var onda ne beden.”

Cism ü cān: Beden ve ruh; vücut ve can (GN I. L 6B/6, I. L 13B/11, I. L 94A/4, II. L 228A/7, II. L 234B/9, II. L 243A/11, III. L 31B/8, III. L 33A/6, III. L 33B/8, III. L 63A/7, III. L 79B/7, III. L 113B/6, IV. L 153B/10, IV. L 156A/9, IV. L 221A/3, IV. L 231A/4). Bkz. ‘Akl cān, ‘Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān göŋül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göŋül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān

u dil, Cān u gönül, Cān u ten, Cism cān, Cism ü beden, Cism ü cān (Çağatay),. GN I. L 13B/11 *Yagmalatdı māl u mülkü hānumān / Virdi ol ‘ışka gönül ü cism ü cān.* “O, aşka bedenini ve ruhunu verdi, malını mülkünü, evini barkını yağmalattı.”

Cism ü sūret: Beden (YED 135/9). Bkz. Cism cān, Cism ü beden, Cism ü cān. Sūret “yüz, çehre, resim, şekil, görünüş” (Demirci, Korkmaz 2008: 386) anlamlarındadır. YED 135/9 *Sen seni aradan al cism ü sūret cānsuz kal.* “Sen seni aradan çıkar, cansız beden kal.”

Cism ü ten: Beden (GN III. L 115B/4). Bkz. Cism cān, Cism ü beden, Cism ü cān, Cism ü sūret, Cān ten, Cān-ıla ten, Cān u ten. GN III. L 115B/4 *Niçe günde hāsıl olur cism ü ten / Niçe dogar andan uşbu bir beden.* “Bedenin kaç günde oluştuğunu sonra bu bedenin nasıl doğduğunu.”

Cism ü zāt: Beden (GN I. L 113A/11). Bkz. Cism cān, Cism ü beden, Cism ü cān, Cism ü sūret, Cism ü ten. Zāt “” anlamındadır. GN I. L 113A/11 *Pes hakīkat sendeki bu cism ü zāt / Şöyledür kim dagda bitmişdür nebāt.* “O zaman gerçekte senin bedenin dağda biten bitkiye benzer.”

Cümle dürlü: Bütün (GN I. L 40A/9). Cümle “bütün, hep” (Demirci, Korkmaz 2008: 314); dürlü “türlü, çeşitli” (Demirci, Korkmaz 2008: 324) anlamlarındadır. GN I. L 40A/9 *Ādemīde cümle dürlü hāl ü iş / Yir-ile gökden biter bu yaz u kış.* “İnsandaki bütün durum ve işler yaz kış yer ile gökten biter.”

Cürm ü günāh: Suç günah (KGD II/20). Bkz. Cürm ü günāh/güneh (Çağatay). KGD II/20 *Olupdur mu‘terif cürm ü günahına ol eksüklü.* “Suç ve günahını itiraf etti o kusurlu.”

Cürm ü ‘isyān: Suç günah (KGD XIV/1). Bkz. Cürm ü ‘isyān (Karahanlı), Cürm ü ‘ısyān/‘isyān (Çağatay), Cürm ü günāh. KGD XIV/1 *Niçe niçe cürm ü ‘isyān tevbe kıl.* “Nice günahlarından tövbe et.”

Cüst ü cū: Arama sorma (GN I. L 10A/9; YED 61/1). Bkz. Cüst ü cū (Çağatay). GN I. L 10A/9 *Oldur āhir bunca cüst-ü- cū kılan / Ol-durur hem isteyüp anı bulan.* “Bu kadar arayıp soran odur, onu isteyip bulan da odur.”

Cüz' ü kül: Parça ve bütün (KGD XIII/6). Bkz. Cüz' ü kül (Çağatay). KGD XIII/6 *Her ne varsa cüz' ü kül emrindedür anuŋ velīk / Ādemüŋ hakkında keremnā kılan allāhdur.* "Parça ve bütün her ne varsa onun emrindedir ancak Adem'in hakkında kerem eden Allah'tır."

Çadır otak: Çadır otağ (DK Drs. 63b/6, 147a/11, 148b/11). Bkz. Otag ve çadır (Çağatay). DK Drs. 63b/6 *Çargap çuka çadır otak bagışlarıdı katār katār develer bagışlarıdı.* "Elbise kaftan, çadır bağışlardı, katar katar develer bağışlardı."

Çagnam çagnam: Çağıl çağıl (DK Drs. 24b/3). Çagnam "çağıl" (Kaçalin 2017: 798), çagnam çagnam "çağıl çağıl" (Özçelik 2016: II. 821) anlamındadır. DK Drs. 24b/3 *Çagnam çagnam kayalardan çıkan su.* "Çağıl çağıl kayalardan çıkan su."

Çālāk ü cüst: Çabuk, çevik (GN I. L 24B/9, I. L 130A/6, II. L 185B/7, II. L 222A/10, II. L 223A/8, II. L 237B/9, III. L 3A/1, III. L 85B/1, III. L 106B/2). Çālāk "eline ve ayağına çabuk, hafif" (Yavuzarslan 2010: 190); cüst "eli ve ayağı çabuk, tetik" (Yavuzarslan 2010: 185) anlamlarındadır. GN I. L 24B/9 *Her ki imāmla birlik eyledi dürüst / Ol varısar hazrete çālāk ü cüst.* "Kim imama doğrulukla uyduysa o Allah'ın huzuruna çabucak varır."

Çanah çanah/Çanak çanak: Çok miktarda (Süy. Nev. 2685; KKMU 45b/3). Çanah "çanak" (Dilçin 2016: 643) anlamındadır. Süy. Nev. 2685 *Kime sundı ol yiyesi bir ayah / Ki agu içürmedi çanah çanah.* "Kime bir tas yiyecek sunup ona çok miktarda zehir içirmedi."

Çap çap: Çap çap (DK Drs. 25a/3, 25a/10, 25b/1). Yansıma sesten oluşmuş bir ikilemedir. DK Drs. 25a/3 *... kanlı kuyruk üzüp çap çap yutan ...* "… kanlı kuyruk koparıp çap çap yutan …".

Çap- yagmala-: Yağmalamak (DK Drs. 37a/13-37b/1). Çap- "yağmalamak" (Özçelik 2016: II. 822); yagmala- "yağmalamak" (Özçelik 2016: II. 962) anlamlarındadır. DK Drs. 37a/13-37b/1 *Bāzirgānlar yatur iken gāfille biş yüz kāfir kuyuldılar çapdılar yagmaladılar.* "Bezirganlar yatarken habersizce beş yüz kafir saldırdılar, yağmaladılar."

Çargap çuka: Kaftan ipek hırka (DK Drs. 48b/4, 62b/4, 63b/5, 108a/9). Bkz. Cebe cuka. Çargap "kaftan" (Özçelik 2016: II. 822) anlamındadır. DK Drs. 48b/4 *Bir yigit olsa dirisi haberin getürse çargap çuka altun akça virüridüm ölüsi haberin getürene kız kardaşum virüridüm dedi.* "Bir yiğit dirisini haber getirse kaftan ipek hırka, altın akça verirdim, ölüsünün haberini getirene kız kardeşimi veririrdim, dedi."

Çarh u felek: Felek (GN I. L 67A/11). Bkz. Çerh u felek (Kıpçak). GN I. L 67A/11 *Ne yir ne gök ü ne çarh u felek / Ne ten ü ne cān u ne ins ü melek.* "Ne yer gök, felek, ten can, insan ve melekler."

Çayır çemen/Çayır çümen: Çayır çimen (DK Drs. 97b/3; SVTM XVI/9, XIX/8). Çayır "çayır" (Mansuroğlu 1958: 158); çemen/çümen "çimen" (Mansuroğlu 1958: 158) anlamlarındadır. SVTM XVI/9 *Yoru i veled ki bu gün süçü teŋriden içevüz / Çayır u çümen içinde ayumuz yüzin görevüz.* "Ey Velet, yürü ki bugün şarabı Tanrı'dan içelim, çayır çimen içinde ayımızın yüzünü görelim."

Çeng ü def ü ney: Müzik aletleri (KGD LX/1). Bkz. Çeng ü barbat u nāy (Kıpçak), Def ü nāy (Kıpçak), Çeng ü def (Çağatay). KGD LX/1 *Mutrib elüŋe sāzuŋı aldı vakt-i tarabdur / Çal çeng ü def ü ney.* "Çalgıcı sazını eline aldı, çal çeng, def ve ney."

Çep çevre: Çepeçevre, her taraf (Süy. Nev. 136, 2529, 2952, 3323, 3427, 4024, 4268, 4898). Çevre "çevre, civar, etraf" (Demirci, Korkmaz 2008: 315) anlamındadır. Süy. Nev. 136 *Okurlar idi anı çep çevredin / Ne bahtulu ol kim okuya adın.* "Her taraftan onu çağırırlardı, onun adını okuyan ne kadar bahtlıydı."

Çep ü rāst: Sağ sol (Süy. Nev. 315; KKMU 12b/5). Çep ü rāst "sağa sola" (Yavuzarslan 2010: 203) anlamlarındadır. Süy. Nev. 315 *Ki her bir 'amel bakıcak çep ü rāst / Çü nefse muhālif düşe ola rāst.* "Sağda solda bir işe baktığında nefse ters düşerek doğruyu bulursun."

Çık- git-: Çıkıp gitmek (YED 388/2). Bkz. Al- git-, Bırak- git-. Çık- "çıkmak" eylemidir. YED 388/2 *İşbu söze hak tanukdur bu cān gevdeye konukdur / Bir gün ola çıka gide kafesden kuş uçmuş gibi.* "Hak, bu söze tanıktır, can beden konuktur, bir gün kuş uçması gibi kafesten çıkar gider."

Çıkraş- kayna-: Fokurdayıp kaynamak (Y u Z 785). Çıkraş- "kaynamak, fokurdamak, gıcırdamak" (Demirci, Korkmaz 2008: 315); kayna- "kaynamak" (Demirci, Korkmaz 2008: 354) anlamlarındadır. Y u Z 785 *Beyinleri çıkraşup kaynar-ıdı.* "Beyinleri forkudayıp kaynardı."

Çıkub çıkub: Çıkıp çkıp (DK 3. Nüsha 10/12, 30/6-7). Bkz. Çık- git-. DK 3. Nüsha 10/12 *... çıkub çıkub agır iller al ordular ol dagları yaylamasa ...* "… halk kalabalığı rengarenk dağlara çıkarak yaylamasa …".

Çift çift: Çift çift (GN I. L 51B/3). Bkz. Cüft cüft (Karahanlı). Çift "bir takım teşkil eden iki şeyi zevç, çift" (Yavuzarslan 2010: 211) anlamındadır. GN I. L 51B/3 *Uşbu dünyā iki nesnedür i yār / Çift çiftdür dünyada her ne ki var.* "Ey dost, dünya iki şeydir; da her ne varsa çift çifttir."

Çift ü helāl: Eş (YED 234/5). Bkz. Çift çift. Helāl "kullanılması şer'an caiz olan, dinin hükümleri bakımından kullanılabilen, haram olmayan şey; nikahlı kadın" (Devellioğlu 2005: 353) anlamındadır. YED 234/5 *Bunda dahı virdün bize ogul u kız çift ü helāl.* "Burada da bize çocuk, eş verdin."

Cidd ile cehd: Çaba (KKMU 34b/8). Bkz. Cidd ü cehd (Çağatay). KKMU 34b/8 T*ā her bir hareketde ve cidd-ile cehdde ve dürişmek ki bu bāblarda gösterde.* "Bu huhsta her bir hareketi çabayı, gayreti bırakmamalı."

Çirkin ü gökçek: Çirkin ve güzel (GN I. L 88B/8). Çirkin "kötü, pis, çirkin" (Demirci, Korkmaz 2008: 316); gökcek "güzel, hoş, sevimli" (Dilçin 2016: 657) anlamlarındadır. GN I. L 88B/8 *Çirkin ü gökçek kamu birdür aŋa / Hīç yirer mi kimseyi bir baksaŋā.* "Güzel çirkin hepsi onun birdir, bunları hiç yerer mi bir baksana."

Çoban çoluk: Çoban çoluk (DK Drs. 134b/11). Çoban "çoban" (Özçelik 2016: II. 825); çoluk "çoban yamağı" (Özçelik 2016: II. 825) anlamlarındadır. DK Drs. 134b/11 *Şunda bir delü yigit yolcınuŋ yolakçınuŋ çobanuŋ çoluguŋ etmegin alur.* "Şurada bir deli yiğit yoldan geçenin, çobanın yamağın ekmeğini alır."

Çoga çoga: Çömelerek (Süy. Nev. 1871). Çoga "alçalmak, aşağı inmek" (Dilçin 2016: 644) anlamındadır. Süy. Nev. 1871 *Girü korha korha vü çoga çoga / Karaŋuda vardı ol aracuga.* "Tekrar korka korka ve çömelerek karanlıkta oraya vardı."

Çok çok/Çoh çoh: Çok çok (GN III. L 12A/1; Süy. Nev. 5448; Süy. Nev. 3362). Çok/çoh "çok" (Dilçin 2016: 644) anlamındadır. GN III. L 12A/1 *Biri şoldur kim ola 'ömri dirāz / 'Ömr içinde kıla ol çok çok niyāz.* "Biri, uzun ömürlü ve hayatında çokça dua edendir."

Çūn u çerā: Nasıl ve niçin (KGD XI/6). Çūn "çünkü, madem ki, gibi, dolayı, … dığı zaman, ne zaman ki, nasıl, niçin" (Demirci, Korkmaz 2008: 316); çerā "niçin, niye böyle" anlamlarındadır. KGD XI/6 *Müberrādur kamu çūn u çerādan.* "Nasıl ve niçinden uzaktır."

Çüst ü çālāk: Çabuk, çevik (KKMU 69b/9). Bkz. Çālāk ü çüst. KKMU 69b/9 *Ki cārū kanda bulsa hār u hāşāk / Temiz eyler kuşanup çüst ü çālāk.* "Süpürge nerede çer çöp bulsa çevik olup temizler."

Dā' ü devā: Dert ve deva (KGD XII/3). Dā' "hastalık, maraz" (Yavuzarslan 2010: 223); devā "ilaç; çare, tedbir, derman" (Yavuzarslan 2010: 248) anlamlarındadır. KGD XII/3 *Būbekr çün ki yār u refik-i rasūl-idi / Gāruŋ içinde hayye vü dā' ü devā hakı.* "Mağaradaki yılan ilde dert ve deva hakkı için Ebubekir, Peygamber'in yar ve yardımcısıydı."

Dād istād: Alışveriş (GN IV. L 196B/4). Dād "vergi, ihsan, atā" (Yavuzarslan 2010: 223); istād/sitād "alma, alış, alım" (Yavuzarslan 2010: 1082) anlamlarındadır. GN IV. L 196B/4 *Çünki uydı cān göŋül üstādına / Rāzı oldı dādına istādına.* "Can ve gönül üstada uyunca onun her türlü muamelesine razı oldu."

Dād u istād/Dād u sited: Alışveriş (GN III. L 83B/2, III. L 117B/3, IV. L 179B/3; GN III. L 67B/4; YED 364/6). Bkz. Dād istād. GN III. L 83B/2 *Müşterī hem iki nesne ortaya / Kodı ya'nī dād u istād eyleye.* "Müşteri de iki şey ortaya koyup alışverişe başladı."

Dag u yaban / Tag u yaban: Dağ ve kır (ÇN 30; Süy. Nev. 4380). Dag "dağ" (Mansuroğlu 1956: 71); yaban "kır" (Mansuroğlu 1956: 77) anlamlarındadır. ÇN

30 *Gün ola kim kopa daglar yirinden / Berāber ola düp düz dag u yaban.* "Gün gelir dağlar yerinden kopari dağ ve kır bir olur."

Dahl ve harc: Dahil haric (KKMU 85b/2). Dahl "girme, karışma; tesir, nüfuz, niyet"; harc "vergi; gider, sarf, bir iş için kullanılan madde" anlamlarındadır. KKMU 85b/2 *... alış ve viriş ve dahl ve harç ve diyiş ve işidiş ki ...* "… alışveriş, işlere dahil ve hariç olma, söyleme ve işitme gibi …"

Dan dansuh: Olağanüstü (DK Drs. 42a/9). Bkz. Taŋ taŋsuk (Uygur), (Karahanlı). DK Drs. 42a/9 *Ogul dan dansuh bu gün oguzda ne gördüŋ.* "Oğul bugün Oğuz'da olağanüstü ne gördün?".

Dāne dāne: Tane tane (GN IV. L 225A/4). Bkz. Dāne dāne (Çağatay). GN IV. L 225A/4 *Katre katre yagmur ol şefkat ile / Dāne dāne dürr olup geldi ele.* "Damla damla yağan yağmur o şefkatle tane tane inci olup ele geldi."

Dār u gīr: Savaş (GN III. L 82A/2). Dār "harp, kavga" (Yavuzarslan 2010: 232); gīr "harp, kavga, cenk" (Yavuzarslan 2010: 382) anlamlarındadır. GN III. L 82A/2 *Ba'zıda oldı dilīr ü şīr-gīr / Ol eserdendür bu cümle dār u gīr.* "Bazısısında cesaret ve aslan avcısı oldu, bütün bu savaşlar onun eseridir."

Degme ve degme: Herhangi bir (KKMU 16a/10-16b/1). Degme "her bir, herhangi bir, sıradan" (Demirci, Korkmaz 2008: 317) anlamındadır. KKMU 16a/10-16b/1 *Bunuŋ sevābı ve 'izzeti ve kurbeti ve kurbeti ne benzer ol perhīzkāruŋ mu'āmelerine ki pādişāhlıg āleti olmaya ve degme ve degme arzulara dest bulmaya ne nāçār sabr ide ve perhīzkārlık yolın gide.* "Bunun sevabı, yüceliği ve Allah'a yakınlığı o her şeyden elini çeken padişahlık aletlerine sahip olmayan, herhangi bir arzusuna kavuşamayan, çaresiz, sabredip perhiz yapma yolunu tutan kimseninkine benzemez."

Delük delük: Delik delik (KGD XLIV/7). Delük "delik" (Dilçin 2016: 646) anlamındadır. KGD XLIV/7 *Cevr ü cefāsı bagrumı deldi delük delük.* "Eziyeti bağrımı delik delik deldi."

Delīl ü hüccet ü burhān: Delil (KGD VIII/2). Bkz. Āyāt u delīl. Hüccet "delil, burhan" (Yavuzarslan 2010: 470); burhān "delil, hüccet, isbat" (Yavuzarslan 2010: 154)

anlamlarındadır. KGD VIII/2 *Yazuklu ümmetüŋ şem‘ u çerāgı / Delīl ü hüccet ü burhān muhammed.* “Günahkār ümmetinin ışığı, delili Muhammet.”

Delim delim: Çok çok (SVTM I/40). Delim “çok” (Mansuroğlu 1958: 159) anlamındadır. SVTM I/40 *Ol kim ekdi delim delim götüre / Uçmak içre sevinüben otura.* “(Dünyada) çok çok eken, cennette sevinerek oturur.”

Delim dürlü: Çeşit çeşit (Süy. Nev. 39, 133, 334, 358, 1949, 3146, 3518). Bkz. Cümle dürlü, Delim delim. Süy. Nev. 39 *Delim dürlü kudretler uş gösterür.* “Çeşit çeşit kudretleri böyle gösterir.”

Dem-ā-dem: Her zaman (KGD s. 146 II/5). Bkz. Demādem (Kıpçak), (Çağatay). KGD s. 146 II/5 *Saŋa benden baŋa senden dem-ā-dem olmada hāsıl / Bu esrār-ı ilāhīler benüm bil cānumuŋ cānı.* “Sana benden, bana senden her zaman hasıl olan bu ilahi sırların benim canımın canı olduğunu bil.”

Dem-be-dem: Zaman zaman (GN I. L 42B/7, I. L 54A/2, I. L 92A/1, I. L 96B/7, I. L 100A/10, I. L 124B/6, II. L 141B/7, II. L 152A/10, II. L 153B/10, II. L 161A/9, II. L 175A/4, II. L 182A/1, II. L 184A/5, II. L 192B/2, II. L 194A/1, II. L 230A/10, II. L 239B/5, II. L 267B/11, II. L 269A/10, II. L 271B/7, III. L 4B/8, III. L 60B/2, III. L 121A/11, IV. L 131B/8, IV. L 218A/7, IV. L 222B/8; KGD Gavrī III/10; Süy. Nev. 1927, 2097, 2680, 5198, 5293; Y u Z. 1006; YED 1/2, 43/5, 61/11, 150/3, 188/3, 200/6, 213/4, 225/5, 299/2, KKMU 35b/7, 49a/1, 49a/9, 53b/1, 57b/7, 81/5, 82a/9, 103b/5). Bkz. Dem-be-dem (Kıpçak), (Çağatay), Dem-ā-dem. GN I. L 42B/7 *Kendü orta yirde urmışdur kadem / Seyri der ol iki mülke dem-be-dem.* “Kendisi orta yerde durmuştur, o ülkeye zaman zaman gider gelir.”

Depe depe: Teperek (Süy. Nev. 2360). Dep- “tepmek” (Dilçin 2016: 646) anlamındadır. Süy. Nev. 2360 Nice kişi uyıdı yoldan sapa / Ecel tīz uyandurdı depe depe. “Çok kişi uyudu, yoldan saptı; ecel onu teperek çabuk uyandırdı.”

Der ü dergāh: Kapı ve ev (GN III. L 8A/10). Der “kapı” (Yavuzarslan 2010: 244); dergāh “eşik, kapı, huzur” (Kaçalin 2017: 800) anlamlarındadır. GN III. L 8A/10 *Kābe-kavseyn oldı menzilgāh aŋa / Āşinā oldı der ü dergāh aŋa.* “Onun durağı kabe kavseyn oldui bütün kapılar onunla aşina oldu.”

Derd ü āh: Dert ve ah (GN IV. L 182A/3). Bkz. Derd ü āh (Çağatay), Āh-ıla zār, Āh ile vāy, Āh u āh, Āh u feryād, Āh u sūz, Āh u vāh, Āh u zār, Āh u zārī. GN IV. L 182A/3 *Bunça dürlü ārzu-y-ıla derd ü āh / Kim bu göŋülde komış ol pādişāh.* "Allah, bu kadar çeşitli istekle dert ve ah etmeyi bir gönle koymuş."

Derd ü belā vü gam: Dert ve bela (KGD LIV/2). Derd ü belā/Dard ü balā (Çağatay), Derd ü gam (Çağatay), Gam u belā (Çağatay), Derd ü āh. KGD LIV/2 *Hicrüŋ-ile sitemdeyem derd ü belā vü gamdayam / Mihnet-ile elemdeyem el benüm ü etek senüŋ.* "Ayrılığınla sitemdeyim, dert ve beladayım, kederdeyim; el benim, etek senin."

Derd ü renc: Dert, sıkıntı (GN III. L 37A/4). Bkz. Derd ü āh, Derd ü belā vü gam, Derd ü renc (Çağatay). GN III. L 37A/4 *Gitdi cümle cāh u mülk ü māl u genc / Kaldı cānda 'ışk u hasret derd ü renc.* "Mevki, mal mülk hepsi gitti, gönülde aşk, özlem, dert kaldı."

Derd ü sūz: Dert (YED 349/7). Bkz. Derd ü āh, Derd ü belā vü gam, Derd ü renc, Āh u sūz, Derd u sūz (Çağatay). YED 349/7 *Dertlü 'āşıklara sorun bu benüm derd ü sūzumı.* "Benim bu derdimi dertli aşıklara sorun."

Dere depe: Dere tepe (DK Drs. 34a/12, 103a/10, 138a/8, 147a/6-7). Dere "dere" (Özçelik 2016: II. 832); depe "tepe" (Özçelik 2016: II. 832) anlamlarındadır. DK Drs. 34a/12 *Derelerde depelerde kāfire kırgun girdi şeline kuzgun üşdi.* "Derelerde tepelerde kafire ölüm girdi, leşine kuzgun üşüştü."

Deste deste: Deste deste (KGD XLIII/1). Deste "el, tutam, bağ, demet" (Yavuzarslan 2010: 248) anlamındadır. KGD XLIII/1 *Gül deste deste 'ārız-ı bāgındadur dahı.* "Gül de deste deste yanak bağındandır."

Deşt ü bāg: Ova bağ (GN I. L 94B/8, II. L 229A/8). Bkz. Bāg bostān, Bāg-ıla bostān, Bāg u bagçe/Bāg u bahçe, Bāg u bahar, Bāg u budag, Bāg u çift, Bāg u bostān, Bagça vü bāg, Bahçe bāg, Bostān u bāg. GN II. L 229A/8 *Tokuz aysan soŋra bu kez şeşdi bag / Geldi oglan daşra gördi deşt ü bāg.* "Dokuz aydan sonra bağını çözdü, dünyaya geldi ve ovayı bağı gördü."

Deşt ü kūh: Dağ ova (GN III. L 89B/2, IV. L 145B/4). Bkz. Deşt ü bāg. Kūh "dağ, cebel" (Yavuzarslan 2010: 680) anlamındadır. GN III. L 89B/2 *Geldi insān oldı dördinçi gürūh / Bunlara oldı musahhar deşt ü kūh.* "İnsan gelince dördüncü sınıf tamamlandı, dağ ve ova tüm yer yüzü bunların emrinde oldu."

Devāt u kalem: Divit kalem (Süy. Nev. 5118). Divāt "divit, kalem koymak için uzun madenî sapı ve ucunda bir de hokkası bulunan alet" (Devellioğlu 2005: 181), kalem "kalem" (Devellioğlu 2005: 484) anlamlarındadır. Süy. Nev. 5118 *Oturdı çıhardı devāt u kalem.* "Oturdu divit ve kalem çıkardı."

Devlet ü baht: Devlet ve baht (Süy. Nev. 391, 420, 526). Bkz. Devlet ü baht u sa'ādet (Çağatay). Süy. Nev. 420 *Revādur eger aga ol tahtuma / Zevāl irmeye devlet ü bahtuma.* "Tahtıma oturması uygundur, devlet ve bahtım sona ermesin."

Devlet ü ikbāl: Baht (GN II. L 177A/10). Bkz. Devlet ü ikbāl (Çağatay), Devlet ü baht. GN II. L 177A/10 *İresin maksūduŋa bu hāl-ıla / Şād olasın devlet ü ikbāl-ıla.* "Bu hal ile amacına ulaşıp baht ile sevineceksin."

Devlet ü mihnet: Saadet ve sıkıntı (GN I. L 73A/10). Bkz. Devlet ü baht, Devlet ü ikbāl, Cevr ü mihnet. GN I. L 73A/10 *Birisinde devlet ü mihnet bile / Ol sebebden döndürür hālden hāle.* "Birisinde saadet ve sıkıntı ile şekilden şekile girmiş."

Devr ü zamān: Devir ve zaman (GN IV. L 166B/5). Devr "devir"; zamān "zaman, vakit, devir" (Demirci, Korkmaz 2008: 412) anlamlarındadır. GN IV. L 166B/5 *Devleti muhkem ola hükmi revān / Aŋa yüz dutmış ola devr ü zamān.* "Onun devleti sağlam olur, hükmü geçer, devir ve zaman da ona yüzünü döner."

Dıp dıp: Dıp dıp (DK Drs. 96a/10). Dıp dıp "acele acele" (Dilçin 2016: 396); "yabani keçinin ayak sesi" (Özçelik 2016: II. 833) anlamlarında verilmiştir. Yansıma sesin tekrarıyla oluşmuş bir ikilemedir. DK Drs. 96a/10 *... kaba ümge dıp [dıp] yöririken tartup üzen ...* "… kaba dağ keçisi dıp dıp yürürken çekip kapan …".

Didim didim: Didik didik, parça parça (Süy. Nev. 5). Didim didim "didik didik, parça parça" (Dilçin 2016: 647) anlamındadır. Süy. Nev. 5 *Yile emr eylerse kim ide*

yim / Tagı yüŋ bigi ide didim didim. "O, rüzgara işaret edip emrederse dağı yün gibi didik didik dider."

Dil agız: Dil ağız (YED 99/2). Bkz. Agız dil, Til agız (Uygur), (Karahanlı). YED 99/2 *Dilde agızda söylenen ol kimseye gülmeyendür.* "Dilde ağızda söylenen o kimseye gülmeyendir."

Dil damak/Dil damah: Dil damak (DK Drs. 70a/11; Süy. Nev.4801). Bkz. Agız dil, Dil agız, Til tamgak (Uygur). DK Drs. 70a/11 *Dili damagı kurıyup dört yanına bakdurduŋ mı.* "Dili damağı kuruyup dört yanına baktırdın mı?".

Dil dudak: Dil dudak (YED 239/6). Bkz. Agız dil, Dil agız, Dil damak/Dil damah. YED 239/6 Deprenmedin dil dudak sözi işiden gelsün. "Dil dudak kıpırdamadan sözü işiten gelsin."

Dil ü cān: Gönül ve can (KGD XLVI/2, XLVIII/2). Bkz. Cān u dil, 'Akl cān, Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān göŋül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göŋül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u göŋül, Cān u ten, Cism cān, Cism ü cān, Dil ü cān (Çağatay),. KGD XLVI/2 *Ol tıflı gören dāye kucagında didi kim / Vardukça dil ü cāna bu mecnūn olacakdur.* "O çocuğu kucapında gören dadı dedi ki gönle ve cana vardığında mecnun olacaktır."

Dil ü dīn: Dil ve din (Süy. Nev. 244, 246). Bkz. Agız dil, Dil damak. Dīn "din, inanç" (Demirci, Korkmaz 2008: 320) anlamındadır. Süy. Nev. 244 *Ko ma'nīyi sūretce hem fikr idin / Bir arada yazıcagaz dil ü dīn.* "Dili ve dini birlikte yazınca anlamı bırak, biçimi düşün."

Dīn diyānet: Din diyanet (YED 17/1, 366/4). Bkz. Dil ü dīn. Diyānet "din; dindarlık, din duygusu" (Devellioğlu 2005: 190) anlamındadır. YED 17/1 *'Āşık kişi harāb olur 'āşık bilmez dīn diyānet.* "Aşık kişi harap olur, aşık olan din bilmez."

Dīn īmān: Din iman (YED 193/5, 325/5, 374/1). Bkz. Dil ü dīn, Dīn diyānet. Īmān "inanma, inanç; İslam dinini kabul etme" (Devellioğlu 2005: 433) anlamındadır. YED 193/5 *Dahı 'aceb 'āşıklara ikrār u dīn īmān oldum.* "Aşıklara ikrar ile din iman oldum."

Dīn-ile īmān: Din iman (YED 108/1, 402/6). Bkz. Dil ü dīn, Dīn diyānet, Dīn īmān. YED 108/1 *Sen olmadugun göŋülde dīn-ile īmān gerekmez.* "Senin olduğun gönülde din iman gerekmez."

Dīn ü diyānet: Din diyanet (YED 116/1, 116/2). Bkz. Dil ü dīn, Dīn diyānet, Dīn īmān, Dīn-ile īmān. YED 116/1 *Gayrıdur bu milletden bu bizüm milletümüz / Hiç dīnde bulunmadı dīn diyānetümüz.* "Bizim milletimiz diğer milletlerden başkadır, dinimiz hiçbir dine benzemez."

Dīn ü dünyā: Din ve dünya (GN IV. L 152B/1; KGD VIII/5; KKMU 9a/5, 42b/1-2). Bkz. Dil ü dīn, Dīn diyanet, Dīn īmān, Dīn-ile īmān, Dīn ü diyānet, Dīn ü dünyā (Çağatay). GN IV. L 152B/1 *Unıdılmış dīn ü dünyā kamusı / Kalmaduk ʻārı vü gitmiş nāmusı.* "Din ve dünya hepsi unutulmuş, ar namus kalmadı."

Dīn u īmān: Din ve iman (SVTM II/160; Süy. Nev. 3554; YED 165/3, 180/7, 180/7, 217/4, 248/2, 259/1, 311/1, 379/4, 416/4). Bkz. Dil ü dīn, Dīn diyānet, Dīn īmān, Dīn-ile īmān, Dīn ü diyānet, Dīn ü dünyā, Dīn u īmān (Çağatay). SVTM II/160 *Küfr içinde dīn u īmān buldılar.* "Küfür içinde din ve iman buldular."

Dīn ve diyānet: Din diyanet (KKMU 112b/9). Bkz. Dil ü dīn, Dīn diyānet, Dīn īmān, Dīn-ile īmān, Dīn ü diyānet, Dīn ü dünyā, Dīn u īmān. KKMU 112b/9 *Tā dīn ve diyānet ve togrulık ve emānet ve niyyet sāfīlıgı ve iʻtikād hālislıgı tamaʻsuz ʻilletsüz ki allahu taʻālā yakınlıgıyçun kādīlık işine kıyām göstere ve maslahatlarına dürişe.* "İşte din diyanet, doğruluk, emanet, niyet saflığı, inanç temizliği, Allahu Taâlâ yakınlığı için tamasız illetsiz biçimde kadılık işine dikkat etmeli ve gerektirdiği biçimde çalışmalıdır."

Dīn ve dünyā: Din ve dünya (KKMU 43b/8, 82b/1, 84b/3). Bkz. Dil ü dīn, Dīn diyānet, Dīn īmān, Dīn-ile īmān, Dīn ü diyānet, Dīn ü dünyā, Dīn u īmān, Dīn ve diyānet. KKMU 43b/8 *Dīnüŋ ve dünyānuŋ bed-nāmlıgı anlaruñ-ıla ebed kala.* "Din ve dünyanın kötülüğü onlarla sonsuza kadar kalır."

Dir dir: Tir tir (KGD XLV/5). KGD XLV/5 *Ditrer göricek bir güzeliŋ üstine dir dir.* "Bir güzelin üstüne tir tir titrer."

Dir ü irk: Toplamak (Süy. Nev. 306). Dir- "derlemek, toplamak, biriktirmek" (Dilçin 2016: 648); irk- "biriktirmek, yığmak" (Dilçin 2016: 664) anlamlarındadır. Süy. Nev. 306 *Ne gönülde var çirk ü ne dilde şirk / Ne ol fikri kim dünyelik dir ü irk.* "Gönlümüzde ne kir ne dilimizde şirk ne de dünyalık toplama fikrimiz var."

Direk dölek: Direk dölek (DK Drs. 8a/11). Direk "direk, çadır direği; mec. dayanak, destek" (Özçelik 2016: II. 835); dölek "uyanık, dikkatli" (Özçelik 2016: II. 836) anlamlarındadır. DK Drs. 8a/11 *Güz almasına beŋzer al yanaklum kadunum diregüm dölegüm.* "Güz elmasına benzer al yanaklım, kadınım, direğim döleğim."

Diril- öl-: Dirilmek ölmek (YED 390/4). Diril- dirilmek, öl- "ölmek" (Özçelik 2016: II. 922) anlamlarındadır. YED 390/4 *Aglamak gülmek 'āşıka dirilmek ölmek 'āşıka.* "Ağlamak gülmek aşığa, dirilmek ölmek aşığa."

Dirlig ü devlet: Dirlik ve saadet (GN II. L 241A/10). Bkz. Devlet ü baht, Devlet ü ikbāl, Devlet ü mihnet. Dirlig "hayat" (Mansuroğlu 1958: 159) anlamındadır. GN II. L 241A/10 *Bu ra'iyyet mülkleri kāyim dutar / Dirligin ü devletün dāyim dutar.* "Halk, ülkeleri ayakta tutar, dirlik ve saadeti devam ettirir."

Div ü perī: Dev ve peri (Y u Z. 261; YED 18/2, 144/4). Bkz. Dīv perī (Harezm). Y u Z. 261 *Kādirdür ne diler-ise yaradur / Div ü perī cin ü insi düridür.* "Kadirdir; dev ve peri, cin ve insan her ne varsa o yaratmıştır."

Divīt ü kalem: Divit kalem (Süy. Nev. 5341). Bkz. Devāt u kalem. Divīt "divit" (Devellioğlu 2005: 181) anlamındadır. Süy. Nev. 5341 *Kıgırdılar u didi kim gel otur / Divīt ü kalem al u kāgıd getür.* "Onu davet ettiler, divit kalem al, kağıt getir dediler."

Diyü diyü: Diye diye (YED 291/1, 291/2, 291/3, 291/4, 291/5, 291/6, 291/7) YED 291/1 *Düşd'ögüme hubbü'l-vatan gidem hey dost diyü diyü.* "Aklıma vatan sevgisi düştü, dost diye diye gideyim."

Diz-e-diz: Diz dize (KKMU 76b/6). KKMU 76b/6 *Yiyiciler kim otururken diz-e-diz / Kimi ger-efzā vü kimi kef-çelīz.* "Kimi gönlünce çalıp söyleyen kimi el çırpan o yiyiciler diz dize oturmuşlar."

Dizin dizin: Dizi dizi (KGD LXXI/32). Dizi "dizi" (Mansuroğlu 1958: 159) anlamındadır. KGD LXXI/32 *Lü'lü' esīr olup gelür āhir dizin dizin.* "İnci, esir olup sonunda dizi dizi gelir."

Dolamac dolamac: Dolamaçlı dolaşık (DK Drs. 90a/6). Dolamac dolamac "dolamaçlı, dolaşık (Özçelik 2016: II. 836) anlamındadır. DK Drs. 90a/6 *Dolamac dolamac yollarını kādir korısa dünle yortam.* "Dolamaçlı yollarını Allah korusa gece yarısı at koşturayım."

Dolandır- döndür-: Dolandırıp döndürmek (DK 3. Nüsha 41/3). DK 3. Nüsha 41/3 *Türk kızından dogulan oglan dayısına dayı diyebilmeye dolandura döndüre halū diye.* "Türk kızından doğan oğlan, dayısına dayı diyemez, dolandura döndüre halu der."

Dop dolu/Top tolu: Dopdolu (GN II. L 175A/10; GN I. L 10A/1, I. L 17A/1, I. L 27B/6, I. L 43B/9, I. L 46A/9, I. L 47A/1, I. L 60A/10, I. L 102A/4, II. L 159A/9, II. L 193B/5, II. L 195A/5, II. L 233A/11, II. L 244B/10, II. L 255A/5, II. L 257B/10, II. L 261A/7, III. L 20A/9, III. L 21A/6, III. L 54A/5, III. L 68B/6, III. L 75A/8, III. L 82A/3, III. L 106A/7, IV. L 127B/8, IV. L 178A/3, IV. L 201A/8, IV. L 222A/9, IV. L 231B/3, IV. L 239A/2; Süy. Nev. 1152, 3230, 3352, 3397, 3812, 4184, 4647, 4897, 4950; Y u Z. 244; YED 3/6, 18/5, 48/10, 54/9, 173/8, 354/6, 382/5). Bkz. Top tolu (Uygur), (Karahanlı), Top tolug (Harezm), (Kıpçak). GN II. L 175A/10 *Sakfa baksaŋ dop dolu 'ibret durur.* "Yukarı baksan ibretle dopdoludur."

Dost düşmān/Dost düşmen: Dost düşman (DK Drs. 55b/4; GN I. L 45B/7, I. L 79A/4; YED 6/5, 44/6, 241/3). Dōst düşman (Harezm). GN I. L 45B/7 *Aŋlayasın dōstuŋı düşmānuŋı / Kurtarasın düşmanuŋdan cānuŋı.* "Dostunu düşmanını anla, canını düşmanından kurtar."

Dost u düşmān/Dost u düşmen: Dost ve düşman (GN II. L 166A/3, II. L 197A/9; GN III. L 101A/2; YED 348/9). Bkz. Dost u düşmen (Kıpçak), Dost u düşman (Çağatay), Dost düşmen/Dost düşmān. GN II. L 166A/3 *Dost u düşman zahmetin dartmak gerek.* "Dostu düşmanı sıkıntıyla tartmak gerek."

Dost u yār: Dost, ahbap (GN II. L 150A/3). Bkz. Dost düşmen/Dost düşmān, Dost u düşmān/Dost u düşmen, Agyār u yār, Dost u düşmān/Dost u düşmen (Çağatay). GN II. L 150A/3 *Şoldur ol kim iş ü konşı dōst u yār / Her birinüŋ sende bir maksadı var.* "Bu komşuların, dostların her birinin senden istedikleri vardır."

Dostlık düşmenlik: Dostluk düşmanlık (DK Drs. 148a/9, 149a/1). Dost düşmen ikilemesinin -lık yapım eki almış biçimidir. DK Drs. 148a/9 *Hānum men varayın anlaruŋ dostlıgın düşmenligin bileyin dedi.* "Hanım ben varayım, onların dostluğunu düşmanlığını öğreneyim, dedi."

Dög- sög-: Dövmek sövmek (DK Drs. 110b/10). Dög- "dövmek, vurmak, çarpmak" (Özçelik 2016: II. 836); sög- "sövmek" (Özçelik 2016: II. 937) anlamlarındadır. DK Drs. 110b/10 *Aruz depegözi dögdi sögdi yasak eyledi.* "Aruz, Tepegöz'ü dövdü sövdü, yasakladı."

Döge döge: Döve döve (DK Drs. 79b/4; DK 3. Nüsha 22/3, 30/9). Bkz. Dög- sög-. DK Drs. 79b/4 *Giçeninden atuz üç akça alurıdı geçmeyeninden döge döge kırk akça alurıdı.* "Geçenden otuz üç akçe alırdı, geçmeyenden döve döve kırk akçe alırdı."

Dögüb yıhub: Vurup yıkıp (DK 3. Nüsha 16a/10). Bkz. Dög- sög-, Döge döge. Yıh- "yıkmak, devirmek" (Özçelik 2016: II. 971) anlamındadır. DK 3. Nüsha 16a/10 *... dögüb yıhub avın alsa kırpub yügürür elvār tazı it oglınuŋ ol mahalde güni dogar güni dogar.* "… vurup yıkarak avını kapsa o zaman kırpıp koşturan soyundan elvan tazının günü doğar günü doğar."

Dökmege saçmaga: Harcamak (Süy. Nev. 396). Dök- "sarfetmek, harcamak" (Dilçin 2016: 649); saç- "serpmek; harcamak" (Dilçin 2016: 684) anlamlarındadır. Süy. Nev. 396 *Hazīnelerin açmaga başladı / Mālı dökmege saçmaga başladı.* "Hazinelerini açmaya başladı, malını harcamaya başladı."

Döne döne: Döne döne, tekrar (DK Drs. 67a/11, 67a/12, 68a/8-9, 76a/2; GN III. R245B/16; KGD XXIII/1, XXIII/1, XXIII/2, XXIII/3, XXIII/4, XXIII/5, XXIII/6, XXIII/7, XXIII/8, XXIII/9, XXIII/10, XXIII/11, XXIII/12, XXIII/13); Y u Z. 542, 1002; YED 372/10). Dön- "dönmek, geri gelmek; bir tarafa yönelmek; değişmek; vazgeçmek; dönüşmek; dolaşmak, gidip gelmek"

(Demirci, Korkmaz 2008: 321) anlamlarında kullanılmaktadır. Y u Z. 542 *Çün bu sözi işidür anda yine / Tevbe kılur ol işe döne döne.* "O, bu sözü işitince bu işe tekrar tekrar tövbe eder."

Du'ā vü senā: (Süy. Nev. 1269, 1681). Du'ā "dua" (Demirci, Korkmaz 2008: 323), senā "övgü, takdir" (Ciğa 2013: 697) anlamındadır. Süy. Nev. 1269 *Çü kamusı lutf u 'atā buldılar / Gönilüp du'ā vü senā kıldılar.* "Hepsi iyilikten nasiplendiler, yüzlerini çevirerek ona dua ve senada bulundular."

Duz etmek/Tuz etmek/Tuz ekmek: Tuz ekmek (GN I. L 87B/8; Süy. Nev. 2812; Süy. Nev. 262, 273, 2759, 2998, 4216, 4661, 5257; YED 243/7). Bkz. Tuz etmek (Karahanlı), (Harezm), Tuz itmek (Kıpçak). GN I. L 87B/8 *Ne duz etmek bilür ü ne konşılık / Tamarında yok-durur hīç togrulık.* "Ne tuz ekmek hakkını ne komşuluğu bilir, damarlarında doğruluk adını hiçbir şey yoktur." Süy. Nev. 262 *Yiyicek kimesneyle tuz etmegi / Anı sahlamakda bile nitmegi.* "Biriyle tuz ekmek yiyince onu hatırla."

Dü dü: İki iki (KKMU 9a/4, 48a/7). Dü, Farsça "iki" anlamındadır. KKMU 9a/4 *Dü dü 'ālem bir eyler merd-i 'āşık.* "Yiğit aşık iki alemi bir eyler."

Dügün dirnek: Düğün dernek (DK Drs. 132a/6). Dügün "düğün" (Özçelik 2016: II. 838); dirnek "toplantı, şölen" (Özçelik 2016: II. 833) anlamlarındadır. DK Drs. 132a/6 *Yavuklısı varıdı tiz dügün dirnek itdiler*. "Sevdiği vardı, çabucak düğün dernek yaptılar."

Dükkān bāzār: Dükkan pazar (YED 266/2). Bkz. Bāzār u dükān (Çağatay). YED 266/2 *Ne ser-māye var ne dükkān bāzāra neye varayın.* "Ne sermaye var ne dükkan pazara nereye gideyim?".

Dükkān u bāzār: Dükkan pazar (YED 266/3). Bkz. Dükkān bāzār. YED 266/3 *Kurulmış dükkān u bāzār dost içine girmiş gezer.* "Dükkan Pazar kurulmuş, dost içinde gezer."

Dün gün: Gece gündüz (GN I. L 55A/3, I. L 55B/1, I. L 55B/3, I. L 68B/9, I. L 74B/10, I. L 120A/9, I. L 121A/6, II. L 138A/6, II. L 196B/7, II. L 199B/10, II. L 213B/6, II. L 220A/7, II. L 250B/2, II. L 270B/10, II. L 271B/2, III. L 18B/7, III. K 213B/4, III. L 31A/10, III. L 31B/2, III. L 44B/10, III. L 45A/10, III. L 47B/8,

III. L 72A/5, III. L 91A/10, III. L 100A/7, III. L 106A/10, IV. L 144A/7, IV. L 147A/5, IV. L 172B/7, IV. L 181A/8, IV. L 201A/6, IV. L 213A/2, IV. L 220B/10, IV. L 230A/2, IV. L 233B/6; KGD Gavrī III/1; Süy. Nev. 183, 1057, 2311, 2870, 3049; Y u Z. 262, 495, 593, 663, 674, 768, 769, 770, 886, 897, 994, 1116, 1244, 1257, 1258, 1347, 1391; YED 9/3, 14/4, 27/2, 51/1, 87/1, 124/8, 146/2, 146/5, 154/5, 182/6, 222/6, 244/2, 283/5, 295/7, 295/13, 313/5, 313/7, 330/4, 402/5, 408/3, 415/2). Bkz. Tün kün (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). GN I. L 55A/3 *Hem riyāzet hem kerem ihlās-ıla / Düzilüpdür ʻakl-ıla dün gün bile.* "Nefsi kırma ile cömertlik ve iyilik gece gündüz akılla birliktedir."

Dün gündüz: Gece gündüz (GN I. L 5A/5, III. L 64A/3, III. L 72A/6, IV. L 213A/1; YED 305/8). Bkz. Tün kündüz (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), Dün gün. GN I. L 5A/5 *Çarha girdi çarh dün gündüz döner / Çarh içinde gösterür dürlü hüner.* "Felek sema yapmaya başladı gece gündüz döner, dönüş içinde çeşitli hünerler gösterir."

Dün ü gün: Gece gündüz (GN I. L 5B/9, I. L 24A/7, I. L 24A/10, I. L 29A/3, I. L 39B/10, I. L 41B/8, I. L 44B/6, I. L 45A/1, I. L 45A/4, I. L 47A/3, I. L 47A/7, I. L 55A/8, I. L 64B/3, I. L 64B/6, I. L 65B/3, I. L 67A/10, I. L 68B/7, I. L 73B/11, I. L 81A/9, I. L 83B/6, I. L 95A/10, I. L 95B/11, I. L 115A/6, I. L 122B/1, I. L 126A/7, II. L 175B/5, II. L 176A/1, II. L 255A/5, II. L 282A/6, III. L 15B/6, III. L 31A/2, III. L 92B/5, III. L 103A/2, 103B/7, III. L 103B/11, III. L 106B/5, III. R 245B/16, IV. L 173A/6, IV. L 177A/11, IV. L 198A/10; KGD IV/10, s. 154/2; SVTM II/ 101, XX/5; Süy. Nev. 7, 18, 289, 437, 513, 556, 675, 778, 940, 981, 1131, 1340, 1399, 1549, 1813, 1909, 1950, 2039, 2430, 2833, 2899, 3020, 3241, 3417, 3522, 3527, 3537, 3772, 3814, 3827, 3848, 3859, 4745, 5091, 5329; Y u Z. 14, 109, 120, 270, 331, 872; YED 24/5, 54/1, 70/3, 137/1, 148/5, 159/3, 269/2, 295/8, 304/6, 308/2, 310/7, 331/4, 343/8, 377/3, 381/4, 393/1, 413/6). Bkz. Dün gün, Dün gündüz, Tün ü kün (Kıpçak), Tün ü kün/Tün ü gün (Çağatay). GN I. L 5B/9 *Gör ki niçe geymiş altun tonı gün / Ol semāʻda harket eyler dün ü gün.* "Altın elbise giymiş günşein gece gündüz semadeki dönüşünü gör."

Dün ü gündüz: Gece gündüz (GN I. L 51A/8, I. L 51B/5, I. L 54B/11, I. L 59A/5, I. L 62A/3, I. L 64A/4, I. L 117A/6, I. L 123B/6, II. L 166A/3, II. L 195A/1, II. L 195B/1, II. L 212A/8, II. L 237B/11, II. L 248B/2, II. L 254A/5, II. L 267B/7, II. L 268A/8, II. L 278B/11, III. L 6B/6, III. L 12A/11, III. L 23B/2, III. L 27A/10, III. L 28A/10, III. L 34A/5, III. L 55B/2, III. L 62B/11, III. L 64A/11, III. L 64B/8, III. L 71A/1, III. L 73B/3, III. L 79A/6, III. L 102B/11, III. L 106B/9, III. L 108A/11, IV. L 139B/10, IV. L 146B/8, IV. L 181A/6, IV. L 197A/6; YED 359/8). Bkz. Tün ü kündüz (Kıpçak), Tün ve kündüz, (Kıpçak), Dün gün, Dün gündüz, Dün ü gün. GN I. L 51A/8 *Dün ü gündüz yir ü gök uçmak tamu / Sendedür āhür ne kim varsa kamu.* "Gece gündüz, yer gök, cennet cehennem ne varsa hepsi sendendir."

Düni güni: Gece gündüz (GN I. L 46A/5, II. L 199B/8, III. L 109A/4; Süy. Nev. 251, 565, 712, 760, 816, 895, 1067, 4233; Y u Z. 350, 1019, 1145, 1342, 1371, 1404; YED 93/2, 239/5, 381/1). Bkz. Tüni küni (Kıpçak), Dün gün, Dün gündüz, Dün ü gün, Dün ü gündüz. GN I. L 46A/5 *Ortada yaylup-durur kur'ān honı / 'İlm ü hikmet yir bular düni güni.* "Ortaya Kur'an sofrası yayılmıştır, bunlar gece gündüz bu sofradan ilim ve hikmet yerler."

Dünin gündüzin: Gece gündüz (GN II. L 217A/4). Bkz. Dün gün, Dün gündüz, Dün ü gün, Dün ü gündüz, Düni güni. GN II. L 217A/4 *Ay u gün yılduz tamāmet gök yüzin / Hoş müzeyyen kıldı dünin gündüzin.* "Ay ve güneş, yıldızlar bütün gökyüzünü gece gündüz süsledi."

Dünin günin: Gece gündüz (GN I. L 90B/8; Süy. Nev. 3777, 4188, 4594). Bkz. Dün gün, Dün gündüz, Dün ü gün, Dün ü gündüz, Düni güni, Dünin gündüzin. GN I. L 90B/8 *Dīn ilin düzer bular dünin günin / Bulara bildürdi hak islām dinin.* "Bunlar gece gündüz din ülkesini düzenlerler, Allah bunlara İslam dinini bildirdi."

Dünin ü gündüzin: Gece gündüz (GN III. L 75A/7). Bkz. Dün gün, Dün gündüz, Dün ü gün, Dün ü gündüz, Düni güni, Dünin gündüzin, Dünin günin. GN III. L 75A/7 *Pes 'akıldur bu gemici şeksüzin / Halkı azdurmaz dünin ü gündüzin.* "İşte şüphesiz bu gemici akıldır, gece gündüz halkı doğru yolda tutar."

Dünli günli: Gece gündüz (DK Drs. 133b/3, 133b/8). Bkz. Dün gün, Dün gündüz, Dün ü gün, Dün ü gündüz, Düni güni, Dünin gündüzin, Dünin günin, Dünin ü gündüzin. DK Drs. 133b/3 *Atasınuŋ anasınuŋ elin öpdi kazakuç atına sıçrayup bindi dün katdı yort eyledi üç gün dünli günli yortdı.* "Anne babasının elini öptü, kara koç atını sıçrayıp at sürdü, üç gün geceli gündüzlü at sürdü

Dünyā āhir: Hiçbir zaman (GN I. L 72A/3, I. L 80A/2, I. L 97A/10, I. L 122B/2, I. L 125A/2, II. L 136B/11, II. L 139A/9, II. L 143B/10, II. L 148B/7, II. L 185A/4, II. L 188B/11, II. L 200B/2, II. L 219B/4, II. L 239B/8, II. L 253B/3, II. L 259B/5, II. L 265B/11, III. L 27A/2, III. L 86B/9, IV. L 121B/2, IV. L 130B/6, IV. L 169A/5, IV. L 184A/6, IV. L 201A/9, IV. L 208B/4; KKMU 113b/10). Bkz. Dīn ü dünyā, Dīn ve dünyā, Āhir soŋ. GN I. L 72A/3 *Dostlarından hak bizi ayırmasun / Dünya āhir togru yoldan ırmasun.* "Allah bizi sevdiklerinden ayırmasın, hiçbir zaman doğru yoldan uzaklaştırmasın."

Dünyā āhiret: Dünya ahiret (GN II. L 210A/8, III. L 69A/1; GN IV. L 216A/9; YED 2/2, 17/6, 37/4, 48/7, 135/17, 318/10, 328/2, 328/5, 331/3). Bkz. Dīn ü dünyā, Dīn ve dünyā, Dünyā āhir, Dünyā takı āhırat (Harezm), Dünye ve āhıret (Kıpçak). GN II. L 210A/8 *Didi dünyā āhiret mülküm-durur / Uşbu mülki benden alan kim-durur.* "Dünya ahiret benim mülkümdür, bu mülkü benden kim alabilir?

Dünyā 'ukbī: Dünya ve ahiret (GN IV. L 237B/9; GN III. L 31B/7, IV. L 188A/11). Bkz. Dīn ü dünyā, Dīn ve dünyā, Dünyā āhir, Dünyā āhiret, Dünyā vü 'ukbā/Dünyī vü 'ukbī (Çağatay). GN IV. L 237B/9 *Kim 'amel eylerse ol rahmet bula / Dünyāda'ukbīde ol ragbet bula.* "Kim buna göre iş yaparsa rahmet bulur, dünya ve ahirette rağbet bulur."

Dünyā ve dīn: Din ve dünya (KKMU 82a/4). Bkz. Dīn ü dünyā, Dīn ve dünyā, Dünyā āhir, Dünyā āhiret, Dünyā 'ukbī. Dil ü dīn, Dīn diyānet, Dīn īmān, Dīn-ile īmān, Dīn ü diyānet, Dīn u īmān, Dīn ve diyānet. KKMU 82a/4 *Cem' dünyānun ve dīnün haleli andadur ki işleri ve mansıbları müstahaklarına ve ehline ve lāyıkına virmezler.* "İşleri ve mevkileri gerçek sahiplerine vermemek, layık olanlarına vermemek bütün din ve dünya işlerinin bozulması demektir."

Dünyā vü ‘ukbā: Dünya ve ahiret (GN III. L 31B/7, IV. L 188A/11). Bkz. Dīn ü dünyā, Dīn ve dünyā, Dünyā āhir, Dünyā āhiret, Dünyā ‘ukbī, Dünyā ve dīn. GN III. L 31B/7 *Çünki cānda dost ‘ışkı berk ola / Lācerem dünya vü ‘ukbā terk ola.* “Canda sevgilinin aşkı kuvvetli biçimde yerleşince sonunda dünya ve ahirete dönüp bakılmaz, hepsi terk edilir.”

Dünyā vü āhiret: Dünya ahiret (YED 116/2, 135/16, 254/5). Bkz. Dīn ü dünyā, Dīn ve dünyā, Dünyā āhir, Dünyā āhiret, Dünyā ‘ukbī, Dünyā ve dīn, Dünyā vü ‘ukbā. YED 116/2 *Bu dīn ü dīyānetde dünya vü āhiretde / Yetmiş iki milletde ayrudur āyātumuz.* “Bu dinde, dünya ve ahirette, yetmiş iki millette ayetlerimiz başkadır.”

Düp düz: Dümdüz, doğrudan doğruya, tamamen, baştan başa (GN I. L 10A/5, I. L 17B/4, I. L 26B/5, I. L 46B/3, I. L 86A/5, I. L 88B/2, I. L 88B/7, I. L 108B/6, I. L 109A/5, I. L 109B/3, I. L 116B/5, I. L 133A/5, II. L 147B/3, II. L 175A/10, II. L 201A/10, II. L 215B/10, II. L 230B/8, II. L 254B/6, II. L 254B/8, II. L 256A/6, II. L 258A/5, III. L 7A/1, III. L 16B/1, III. L 55B/7, III. L 56B/9, III. L 72A/3, III. L 73A/5, IV. L 123B/10, IV. L 142A/5, IV. L 151B/4, IV. L 178A/3, IV. L 222A/8, 222A/9; Süy. Nev. 1148, 2075, 5037; Y u Z. 1137; ÇN 30; YED 18/2, 23/1, 35/5, 239/7; KKMU 52b/2, 109b/3). Bkz. Tüp tüz (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). GN I. L 10A/5 *Saçdı kendü varlıgın bu mülkine / Düşdi düp düz soŋına vü ilkine.* “Varlığının işaretlerini bu mülküne saçtı, baştan sona tamamen hepsinde göründü.”

Düp dürüst: Düpdürüst (GN II. L 138B/11). Dürüst “sıhhati yerinde, sahih, salim; doğru, hatasız” (Sami 2010: 280) anlamındadır. GN II. L 138B/11 *Çün kıla hak yarın anda bu işi / Düp dürüst ‘ālemçe ola bir kişi.* “Allah yarın orada bu işi yapınca

Dürlü dürlü: Türlü türlü, çeşit çeşit (GN I. L 103A/4, II. L 195B/6, II. L 207B/9, II. L 252A/8, II. L 253B/8, II. L 253B/8, III. L 34B/3, III. L 88A/11, III. L 88B/1, III. L 103B/1, III. L 107B/5, III. L 110B/1, IV. L 170A/1, IV. L 177B/1, IV. L 177B/2, IV. L 177B/11, IV. L 178A/5, IV. L 178B/1, IV. L 217A/6, IV. L 223B/8; KGD LIX/2, LIX/4; SVTM II/ 36; Süy. Nev. 64, 1919, 3288, 3290, 3517, 3966, 4731, 4831, 4841; YED 68/1, 69/5, 73/5, 90/9, 302/10; KKMU 101a/3). Bkz. Cümle dürlü, Delim dürlü, Türlüg türlüg (Karahanlı), (Harezm),

Türlü türlü/Türli türli (Kıpçak), Türlüg türlüg/Türlük türlük (Çağatay). GN I. L 103A/4 *Kamu nesne biter anda uzanur / Dürlü dürlü renkler-ile bezenür.* "Bütün bitkiler bir anda boy atar, çeşit çeşit renklerle süslenir."

Dürr-ile mercān: İnci mercan (KGD XLIX/3). Bkz. Dürr ü mercān (Çağatay). KGD XLIX/3 *Asdāf içinde dürr-ile mercān ugurladı.* "Sedefler içinde inci mercan uğurladı."

Dürr ü gevher: İnci cevher (GN I. L 44B/3; YED 208/1). Bkz. Dürr-ile mercan, Dürr ü gevher (Harezm), (Çağatay). GN I. L 44B/3 *Zīra kim gönüldedür cevlānları / Dürr ü gevher üstine seyrānları.* "Bunlar gönülde gezip dolaşırlar, bu gezmeleri inci cevher içindir."

Dürr ü le'āl: İnciler (KGD X/11). Bkz. Dürr-ile mercān, Dürr ü gevher. Le'āl "inciler" (Yavuzarslan 2010: 713) anlamındadır. KGD X/11 *Kendüye itmedi kabūl dürr ü le'āli mustafā.* "Mustafa kendine inciler kabul etmedi."

Düş- öl-: Düşüp ölmek (DK Drs. 36a/3, 64b/4). Bkz. Diril- öl-. Düş- "düşmek" (Özçelik 2016: II. 839) anlamındadır. DK Drs. 36a/3 *Bir gün ola düşem ölem yirümde yurdumda kimse kalmaya didi.* "Bir gün ola düşüp öleyim, yerimde yurdumda kimse kalmasın, dedi."

Düşmen dōst: Dost düşman (GN II. L 255B/9; Süy. Nev. 4012). Bkz. Dōst düşmen/Dōst düşmān, Dōst u düşmān/Dōst u düşmen, Dōst u yār. GN II. L 255B/9 *Bī-dirīgdür ol güneş halk üstine / Bī-bahādur düşmenine dōstına.* "Güneş, esirgemeden halkın üstünde dosta düşmana bedavadır."

Düz- koş-: Düzenlemek (DK Drs. 34b/10, 78b/13, 128b/5; Süy. Nev. 511). Düz- "düzenlemek, tertip etmek; nazmetmek, yazmak, hazırlamak, meydana getirmek" (Demirci, Korkmaz 2008: 323); koş- "nazmetmek, oluşturmak" (Demirci, Korkmaz 2008: 361) anlamlarındadır. DK Drs. 34b/10 *Dedem korkud gelüben boy boyladı soy soyladı bu oguz-nāmeyi düzdi koşdı böyle dedi.* "Dedem Korkut gelerek boy boyladı soy soyladı, bu Oğuzname'yi yazdı, böyle dedi."

Edeb erkān: Edep erkan (GN II. L 161B/11). Edeb "edep, usul" (Dilçin 2016: 652); erkān "usuller" (Mansuroğlu 1956: 72) anlamlarındadır. GN II. L 161B/11 *Eyle*

olsa anlara ‘izzet gerek / Hem edeb erkān u hem hidmet gerek. “Onlara saygı göstermek gerekir, edep erkan ve hizmet etmek gerekir.”

Ef‘āl ü ‘amel: Ameller (KGD s. 150 IV/4). Ef‘āl “işler, ameller” (Demirci, Korkmaz 2008: 324); ‘amel “iş, dinin buyruklarına uygun davranış” (Demirci, Korkmaz 2008: 297) anlamlarındadır. KGD s. 150 IV/4 *Bilgil ef‘āl ü ‘ameldür o dırahtuŋ semeri.* “O ağacın meyvesi amellerdir bil.”

Eflāk u kevākib: Gökler ve yıldızlar (GN IV. L 219B/10). Eflāk “felekler, gökler” (Yavuzarslan 2010: 288); kevākib “yıldızlar” (Yavuzarslan 2010: 633) anlamlarındadır. GN IV. L 219B/10 *Uşbu eflāk u kevākibden eser / İrişür cümle cisme hayr u şer.* “İşte bu gökler ve yıldızlardan bütün bedenlere iyilik ve kötülük ulaşır.”

Eksük ü artug: Eksik ve fazla (GN I. L 38A/7). Bkz. Eksük artuk (Harezm), Artug eksük/Artuk eksük. GN I. L 38A/7 *Gam degül ger dilleri ayrug-ısa / Hāl içinde eksük ü artug-ısa.* “Dillerinin farklı olmasından, hallerinin eksik fazla olmasından ne çıkar.”

El ayak/ayag: El ayak (DK Drs. 135a/9, 138b/10; GN II. L 194A/2, II. L 241B/7; GN II. L 194B/1; Y u Z. 253; YED 116/3, 194/4, 265/4). Bkz. El adak (Uygur), Elig adak (Karahanlı), Él adak (Harezm), İl ada/ayak (Kıpçak), Élik ayak (Çağatay), Ayak u el. Y u Z. 253 *Ol hoca gördi anı fikret düşer / Yūsufuŋ elin ayağın tīz şişer.* “O hoca onu görünce düşünür, Yusuf’un elini ayağını hemen çözer.”

El dil: El dil (Süy. Nev. 94). Bkz. El ayak/ayag, Agız dil, Dil damak, Dil ü dīn. Süy. Nev. 94 *Müsülmānlar incinmeyeler müdām / Elüŋden dilüŋden senüŋ ve-s-selām.* “Müslümanlar senin elinden dilinden sürekli incinmesinler vesselam.”

El etek: El etek (GN II. L 148A/6, GN IV. L 160A/8; YED 122/1). Bkz. El ayak/ayag, El dil. Etek “elbise, etek” (Demirci, Korkmaz 2008: 325) anlamındadır. GN II. L 148A/6 *Tā‘atı geçmez-ise n’itmek gerek / Tevbe kılup el etek tutmak gerek.* “Eğer ibadetleri kabul edilmemişse ne yapmak gerek? Tövbe edip el eteğe sarılmak gerek.”

El yüz: El yüz (DK Drs. 5b/12, 6a/7). Bkz. El ayak/ayag, El dil, El etek. DK Drs. 5b/12 *Sabadanca yirinden örü turur elin yüzin yumadın tokuz bazlammac ilen bir külek yogurd gözler toyınca tıka basa yir.* "Sabahleyin ayağa kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir kova yoğurt gözler, doyuncaya kadar tıka basa yer."

Elsüz aguzsuz: Elsiz ağızsız (SVTM I/34). Bkz. El ayak/ayag, El dil, El etek, El yüz, Agız til. SVTM I/34 *Anda elsüz aguzsuz içmekdür / Ol çemende kanatsuz uçmakdur.* "Orada elsiz ağızsız içmektir, o çimende kanatsuz uçmaktır."

Elsüz ayaksuz: Elsiz ayaksız (YED 203/3). Bkz. Elsüz aguzsuz. El ayak ikilemesinin olumsuzluk eki almış biçimidir. YED 203/3 *Cihāna düşmişem elsüz ayaksuz.* "Dünyaya elsiz ayaksız düştüm."

Emr ü destūr: Emir ve izin (GN I. L 82A/8). Emr "emir, buyruk, hüküm" (Demirci, Korkmaz 2008: 325); destūr "izin, ruhsat, müsaade" (Demirci, Korkmaz 2008: 318) anlamlarındadır. GN I. L 82A/8 *Şāh buyurdı bāgçevānlar geldiler / Pādişāhdan emr ü destūr aldılar.* "Padişah buyurduğu için bahçıvanlar geldiler, ondan emir ve izin aldılar."

Emr ü fermān: Buyruk (YED 228/5). Bkz. Emr ü destūr, Emr ü fermān (Çağatay). YED 228/5 Menzil-i maksūda hakdan emr ü ferman isterem. "Amacımın durağına Hak'tan buyruk isterim."

Emr ü nehy: Emir ve yasak (GN I. L 109B/11, II. L 223A/7, III. L 13B/8; YED 351/3). Bkz. Emr ü destūr, Emr ü ferman, Emr ü nehy (Harezm), (Çağatay). GN I. L 109B/11 *Dördine söyler-idi bir lafz-ıla / Emr ü nehy ol ne-y-ise kıldan kıla.* "Dördüne emir ve yasak olan her ne söyleyecekse inceden inceye söylerdi."

Emr ü rızā: Emir ve izin (GN III. L 82B/8). Bkz. Emr ü destūr, Emr ü ferman, Emr ü nehy. Rızā "hoşnutluk, memnuniyet; kail olma, muvafakat; istek, irade; tevekkül" (Yavuzarslan 2010: 995) anlamlarındadır. GN III. L 82B/8 *Pādişāhdan oldı ol emr ü rızā / Kim ine yir yüzine ol kedhudā.* "Allah'tan emir ve izin gelince o beylerbeyi yeryüzüne indi."

Emr ve nehy: Emir ve yasak (KKMU 11b/7, 85b/1). Bkz. Emr ü nehy. KKMU 11b/7 *Zīrā çün hevādan göŋüle yol olur ol şahsuŋ emrine ve nehyine tasarruf iden ol*

olur. "Çünkü nefisten gönle yol vardır, o kişinin emrine ve yasağına göre yaşayan odur."

Enbiyā vü evliyā: Peygamberler ve veliler (GN I. L 6B/4, I. L 74A/3, II. L 166B/4, II. L 167A/5, III. L 5B/9, III. L 13A/1, III. L 50A/11, III. L 50B/3, III. L 89B/9, III. R245B/15, IV. L 142A/5, IV. L 142B/9, IV. L 153A/8; YED 273/7; KKMU 116a/6-7). Bkz. Enbiyā ve evliyā (Harezm). GN I. L 6B/4 *Enbiyā vü evliyā vü hās u 'ām / Ol semā'da yile virmiş neng ü nām.* "Peygamberler ve veliler, halk ve üst zümre o dönüşte adı sanı bir tarafa bırakmışlardır."

Encüm ü eflāk: Yıldızlar ve gökler (KGD XII/6). Bkz. Encüm ü eflāk (Çağatay). KGD XII/6 *Arz u semā vü encüm ü eflāk hakkıyçün / Şems ü kamer ü burūc-ıla tahte's-serā hakı.* "Yer ve gök, yıldızlar ve felek hakkı için güneş, ay ve burclarla yerin altı gerçek."

Endīşe kaygu: Kaygı (YED 120/2). Endīşe "düşünce; vesvese, merak; kaygı; gam, keder; şüphe, korku" (Devellioğlu 2005: 223); kaygu "kaygı, tasa, endişe, keder" (Dilçin 2016: 670) anlamındadır. YED 120/2 *Fikir yumış oglanıdur endīşe kaygu kānıdur.* "Fikir hizmetçidir kaygı kaynağıdır."

Eŋü yaŋu ol-: Şaşırmak (Süy. Nev. 1639, 2689, 4463). Eŋü yaŋu ol- "şaşırmak" (Dilçin 2016: 653) anlamındadır. Süy. Nev. 1639 *Üninden sarāy içi toldı yaŋu / Kim işitdise oldu eŋü yaŋu.* "Onun sesi sarayın içinde yankılandı, bunu kim işittiyse şaşırdı."

Er 'avret: Kadın erkek (Süy. Nev. 1389, 3253). Er "erkek; kimse, kişi; yiğit, kahraman, mert, savaşçı" (Dilçin 2016: 653); 'avret "karı, hatun" (Kaçalin 2017: 795) anlamlarındadır. Süy. Nev. 1389 *Er 'avret ne kim şāruŋ içinde var / Kamu geldiler eyle kim nev-bahār.* "Şehsin içinde kadın erkek her kim varsa hepsi geldi. Nevbahar …".

Er ü 'avrat: Erkek ve kadın (GN II. L 250B/11, GN II. L 251A/6, GN IV. L 233B/2, GN IV. L 233B/4, GN IV. L 233B/6, GN IV. L 233B/8, GN IV. L 233B/10, GN IV. L 234A/1, GN IV. L 234A/3, GN IV. L 234A/5, GN IV. L 234A/7, GN IV. L 234A/9; Y u Z. 304, 373). Bkz. Er 'avret. GN II. L 251A/6 *Er ü 'avrat anı*

geyür avınur / İspahī tondur diyüben sevinür. "Erkek kadın onu giyer, sipahi elbisesidir diye avunup sevinirler."

Erkān nişān: Mertebe (GN II. L 163A/4). Erkān "usuller" (Mansuroğlu 1956: 72); nişān "belirti, işaret, iz, alamet" (Demirci, Korkmaz 2008: 369) anlamlarındadır. GN II. L 163A/4 *Neng ü nām u nāmūs u erkān nişān / İsteme anda zamān u ne mekān.* "Ad san, namus, mertebe isteme; orada ne zaman ne mekân vardır."

Erlik bahādurlık: Savaşçılık (DK Drs. 79b/7). Erlik "erkeklik, yiğitlik" (Özçelik 2016: II. 845); bahādurlık "yiğitlik, cesaret" (Özçelik 2016: II. 801) anlamlarındadır. DK Drs. 79b/7 *Menüm erligüm bahadirligüm cılasünligüm yigitligüm rūma şāma gede çavlana dirildi.* "Benim savaşçılığım, yiğitliğim Rum'a, Şam'a gidip nam saldı."

Esrār u rāz: Sırlar (GN II. L 186A/8, IV. L 176B/4). Esrār "sırlar" (Mansuroğlu 1958: 160); rāz "sır" (Demirci, Korkmaz 2008: 377) anlamlarındadır. GN II. L 186A/8 *'İlm ü hikmet 'ibret ü esrār u rāz / Tevbe vü tevfīk u tā'at 'izz ü nāz.* "İlim ve hikmet, ibret, sırlar; tövbe ve Tevfik, ibadet, yücelik ve naz."

Et ten: Beden, vücut (Y u Z. 447, 1114; YED 11/4, 317/4, 415/5). Bkz. Cān ten, Cānıla ten, Cān u ten, Cism ü ten, Ét ten (Harezm). Y u Z. 447 *Gün geldükçe eti teni sararur.* "Gün geçtikçe bedeni sararır."

Et ü deri: Et deri (YED 178/8, 194/5, 195/7). Bkz. Et ten, Ét téri (Harezm). YED 178/8 *Et deri büründüm geldim size göründüm.* "Ete deriye büründüm, geldim size göründüm."

Et ü süŋük: Et ve kemik (YED 152/2). Bkz. Et ten, Et ü deri, Et süŋük (Uygur), Ét ten süŋek/süŋük (Harezm). YED 152/2 *Anda beni cān eyledi et ü süŋük kan eyledi.* "Bana can, ete kemiğe kan verdi."

Etmek ü aş: Ekmek ve yemek (Y u Z. 1071). Bkz. Duz etmek/Tuz etmek. Aş "yiyecek, yemek" (Demirci, Korkmaz 2008: 300) anlamındadır. Y u Z 1071 *Yūsuf eydür getürüŋ etmek ü aş / Öŋlerinde kodurur ahsen şābāş.* "Yusuf onlara güzel sözler söyleyip önlerine ekmek ve yemek koydurur."

Ev ü barh: Ev bark (GN I. L 61A/9, I. L 65B/6, III. L 30B/2, IV. L 157A/5, IV. L 236B/8). Bkz. Eb bark (Göktürk), Ev bark (Uygur), Ev bark (Karahanlı), Év bark (Harezm). GN I. L 61A/9 *Ev ü barh hān-u-mān māl u tavar / Cümlesi kaygu-durur her kimde var.* "Ev bark, çoluk çocuk, mal mülk kimde varsa hepsi kaygı içindedir."

Ev ü yaban: Ev kır (GN II. L 255A/5). Bkz. Ev ü barh, Dag u yaban / Tag u yaban. GN II. L 255A/5 *Tag u yazı ev ü yaban toptolu.* "Dağ ova, ev kır her yer dopdolu."

Evliyā vü enbiyā: Veliler ve peygamberler (GN III. L 76B/2, III. L 80A/11, IV. L 158B/1, IV. L 182B/1, IV. L 213B/1, IV. L 213B/9, IV. L 225B/5). Bkz. Enbiyā vü evliyā. GN III. L 76B/2 *Geldi bunda evliyā vü enbiyā / Bir nazar kıl 'akl-ıla bu ma'niye.* Bu dünyaya gelen veli ve peygamberlere akılla bir bak."

Evvel āhir: Önünde sonunda; hiçbir zaman (DK Drs. 137b/9; GN I. L 27A/10, IV. L 214B/1; YED 27/5, 122/4, 193/14, 201/45, 377/6). Bkz. Evvel āhır (Kıpçak). DK Drs. 137b/9 *Evvel āhir uzun yaşuŋ ucı ölüm.* "Önünde sonunda uzun ömrün sonu ölüm."

Evvel ezel: Evvel ezel (YED 254/4). Bkz. Evvel āhir. Ezel "başlangıcı olmayan geçmiş zaman, öncesizlik" (Devellioğlu 2005: 245) anlamındadır. YED 254/4 *Evvel ezel bezminde kim dost yüzin gördiyse / Anuŋ cānıdur 'āşık sor andan 'ışk haberin.* "Evvel ezel meclisinde kim dost yüzünü gördüyse aşık onun canınıdır, aşk haberini ondan sor."

Evvel ibtidā: İlk olarak (GN I. L 4A/10). Bkz. Evvel āhir, Evvel ezel. İbtidā "başlama; başlangıç" (Devellioğlu 2005: 404) anlamındadır. GN I. L 4A/10 *Allah adın eytlüm evvel ibtidā / K'andan oldı ibtidā vü intihā.* "İlk olarak başlangıç ve sonu yaratan Allah'ın adını söyleyelim."

Evvel kadīm: Evvel kadim (YED 195/1, 233/1). Bkz. Evvel āhir, Evvel ezel, Evvel ibtidā. Kadīm "eski; öncesini bilir kişi bulunmayan, öncesi bilinmeyen şey" (Devellioğlu 2005: 478) anlamındadır. YED 195/1 *Evvel kadīm öŋden soŋa zevalî yok sultan benem.* "Çok eskisi, baştan sona gidişi yok sultan benim."

Evvel ü āhir: Önce ve sonra, önde ve sonda (GN I. L 8A/9, I. L 15B/3, II. L 226A/8, IV. L 210B/11; KGD Gavrī II/25). Bkz. Evvel āhir, Evvel ezel, Evvel ibtidā,

Evvel kadīm, Evvel takı āhir (Harezm), Evvel ü āhır (Kıpçak), Evvel ü āhir (Çağatay). GN I. L 8A/9 *Cümle varlık bes senüŋdür yā celīl / Evvel ü āhir saŋa sensin delīl.* "Ey büyük Allah, bütün varlık senindir, önce ve sonra sana delil sensin."

Evvelīn ve āhirīn: Öncekiler ve sonrakiler, gelmiş geçmiş (KKMU 96a/1). Bkz. Evvelīn āhirīn (Harezm), Evvelīn ü āhirīn (Çağatay). KKMU 96a/1 *İllā ki seyyid-i evvelīn ve āhirīn mhuammed resūlu'ullah sallallahu 'aleyhi vesellem hazretinüŋ zāhirīnüŋ ve bātınınuŋ revişinüŋ mutāba'atıyla şöyle hak sübhāne ve ta'ālā buyurur.* "Ancak öncekilerin ce sonrakilerin efendisi ve Allah'ın peygamberi olan Muhammed sallallahu aleyhi vesellemin açık ve gizli gidişinin uygunluğuyla Hak sübhane ve Taala şöyle buyurur."

Eylük ü yavuzlık: İyilik ve kötülük (Süy. Nev. 3080). Eylük "iyilik" (Dilçin 2016: 654); yavuzlık "kötülük, fenalık" (Dilçin 2016: 704) anlamlarındadır. Süy. Nev. 3080 *Çü tālis işitdi didi sehl ola / Kim eylük ü yavuzlıguŋ māl ile.* "Talis bunları işitince iyiliği ve kötülüğü mal ile almak kolaydır, dedi."

Eyü yavuz: İyi kötü (GN I. L 68A/4, I. L 69A/5, I. L 80B/3, I. L 83B/8, I. L 83B/10, I. L 84A/4, I. L 84B/3, I. L 108B/3, I. L 116A/4, I. L 126A/11, II. L 148A/11, II. L 183B/8, II. L 201A/9, II. L 201B/5, II. L 223A/9, III. L 65A/1, III. L 113A/3, IV. L 131B/1, IV. L 132A/8, IV. L 132B/5, IV. L 133A/6, IV. L 133B/10, IV. L 148B/11, IV. L 172A/5, IV. L 183B/9; Süy. Nev. 56; YED 87/7, 180/3). Bkz. Edgü yavız (Uygur). GN I. L 68A/4 *Ādem-ile ma'lūm oldı iş kamu / Eyü yavuz hayr u şer uçmak tamu.* "Bütün işler Adem'le bilindi, iyi kötü, hayır şer, cennet cehennem."

Eyü vü yavuz: İyi kötü (GN III. L 101A/6, IV. L 173B/3; Süy. Nev. 5003). Bkz. Eyü yavuz. GN III. L 101A/6 *Eyüsin ü yavuzın cümle 'ayān / Bildi yigin alusın bellü beyān.* "İyisini kötüsünü, üstünü acizini açıkça bildi."

Ezel ebed: Ezel ebet (YED 295/29, 410/2, 415/1). Bkz. Evvel ezel. Ebed "sonu olmayan gelecek zaman" (Decellioğlu 2005: 198) anlamındadır. YED 295/29 *Hergiz aŋa ecel yok ezel ebed içinde.* "Ezelden ebede ona asla ecel yoktur."

Fagfūr u hakan: Hükümdar (KGD LI/2). Fagfūr "vaktiyle Çiin imparatorlarına verilen isimdir" (Yavuzarslan 2010: 325); hakan "asıl Çin hükümdarlarının unvanı olup badehu Moğol ve Tatar ve Türk büyük hanlarına dahi ıtlak olunmuştur" (Yavuzarslan 2010: 414) anlamlarındadır. KGD LI/2 *Yire çaldı külāhını nice fagfūr u hakanuŋ.* "Nice hükümdarın tacını yere çaldı."

Fakr u fenā: Yokluk (GN III. L 113B/2). Bkz. Fakr u fenā (Çağatay). GN III. L 113B/2 *Pes bu kez fakr u fenā geldi baŋa / Gitdi benlik kamu iş kaldum aŋa.* "Artık bu kez bana yokluk geldi, benlikten ve bütün işlerden uzaklaşıp ona takıldım."

Fārig u āzād: Hür (GN I. L 60B/7). Bkz. Fārig ü āzāde (Çağatay). GN I. L 60B/7 *Fārig u āzād-iken olduk esīr / Gör ki ne kıldı bize ol bī-nazīr.* "Hür iken esir olduk, o benzersiz Tanrı'nın bize ne hazırladığına bak."

Farz-ıla sünnet: Farz ve sünnet (KGD III/14). Farz "en önemli, farz" (Ciğa 2013: 582); sünnet "Peygamber'in tatbik edilmesi gereken adetleri" (Mansuroğlu 1956: 77) anlamlarındadır. KGD III/14 *Vücūb u müstehab farz-ıla sünnet / Ne kim oldı salātunuŋ fevātı.* "Namazın gecikmesi vacip ve gerekli farz ile sünnet oldu."

Farz u sünnet: Farz ve sünnet (GN I. L 24B/3, II. L 161B/8, II. L 223A/6). Bkz. Farz-ıla sünnet. GN I. L 24B/3 *Farz u sünnet ne'ydügin kamu bilür.* "Farz ve sünnetin ne olduğunu herkes bilir."

Farz u vācib: Emir (GN I. L 16A/4). Bkz. Farz-ıla sünnet, Farz u sünnet. Vācib "terki caiz veya mümkün olmayan, elzem; şeran ifası elzem olan, farz mesabesinde olan" (Yavuzarslan 2010: 1278) anlamlarındadır. GN I. L 16A/4 *Ger niçe kim dil iremez bu söze / Kamusıyla farz u vācibdür bize.* "Dil, bu sözü anlatmaya yetmese de hepsi bizim için emirdir."

Fazl u kerem: Lutüf (GN II. L 271B/7). Bkz. Fazl u kerem (Harezm), Fazl ve kerem (Harezm), Fazl vü kerem (Harezm), (Çağatay). GN II. L 271B/7 *Taŋrı andan rāzı ola lācerem / İredura dem-be-dem fazl u kerem.* "Şüphesiz, Tanrı ondan razı olur, sürekli lütfa erişir."

Fazl u rahmet: İhsan (GN I. L 8B/10, II. L 226B/9, IV. L 239A/9). Bkz. Fazl u kerem. Rahmet "acıma, esirgeme, koruma" (Demirci, Korkmaz 2008: 377)

anlamındadır. GN II. L 226B/9 *İltdi bini hazrete buldum murād / Gördüm anda fazl u rahmet ‘adl ü dād.* “Huzura götürüp muradıma ulaştığımda ihsan ve adalet gördüm.”

Fehm ü ‘akıl: Akıl (YED 259/3; KKMU 3a/10). Bkz. ‘Akl u fehm, ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög, ‘Akl us, ‘Akl u bilü, ‘Akl u cān, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u gönül, ‘Akl u hūş, ‘Akl u idrāk, ‘Akl u kifāyet, ‘Akl u nefs, ‘Akl u ög, ‘Akl u us, ‘Akl u zāt. YED 259/3 *Cān u gönül fehm ü ‘akıl ‘ışk mevcine gark olıcak.* “Can ve gönül, akıl aşk dalgasında boğulacak.”

Fehm ü cān: Akıl ve can (YED 29/7). Bkz. ‘Akl u fehm, Fehm ü ‘akıl, , Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān-ıla gönül, Cān u gönül, ‘Akl cān, Akl u cān, Baş cān, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla ten, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u ten, Cism cān, Cism ü cān, Dil ü cān. YED 29/7 *Şūrīde olanlaruŋ bī-nihāyet dünyada / ‘Akl u gönül fehm ü cān fikir anuŋ nesidür.* “Perişan olanların bu sonsuz dünyada akıl gönül, anlayış, can ve fikir onun nesidir?”.

Fenā-ender-fenā: Yokluk içinde yokluk (YED 200/3). Fenā “yok olma, yokluk” (Devellioğlu 2005: 256) anlamındadır. YED 200/3 *Bu fenā-ender-fenāyı terk idelüm dost içinde.* “Bu yokluk içinde yokluğu dost için terk edelim.”

Ferd ü vāhid: Tek (GN III. L 114A/9). Ferd “tek, eşi bulunmayan” (Demirci, Korkmaz 2008: 330); vāhid “yalnız, tek” (Yavuzarslan 2010: 1278) anlamlarındadır. GN III. L 114A/9 *Halk dükendi ferd ü vāhid kaldı ol.* “Herkes tükendi tek o (Allah) kaldı.”

Fermānlayu fermānlayu: İzin alarak (Y u Z. 616). Fermānla- “izin almak” (Demirci, Korkmaz 2008: 330) anlamındadır. Y u Z. 616 *Koyar agzına fermānlayu fermānlayu / Bildürür düş ma‘nisin gey aŋlayu.* “Allah’tan izin isteyerek ağzına (taşı) koyar, düşlerin yorumlanmasını öğretir.”

Feryād āh: Feryat (Süy. Nev. 3634). Bkz. Āh-ıla zār, Āh ile vāy, Āh u āh, Āh u feryād, Āh u sūz, Āh u vāh, Āh u zār, Āh u zārī, Derd ü āh, Feryād ü āh (Çağatay). Süy. Nev. 3634 *Ecel irdi girdi yire şāhumuz / Göge çıhdı feryādumuz āhumuz.* “Ecel geldi, şahımız toprak altına girdi; feryadımız göklere çıktı.”

Feryād u āh: Feryat (Süy. Nev. 645). Bkz. Āh-ıla zār, Āh ile vāy, Āh u āh, Āh u feryād, Āh u sūz, Āh u vāh, Āh u zār, Āh u zārī, Derd ü āh, Feryād āh, Feryād ü āh (Çağatay). Süy. Nev. 645 *Figān itdi feryād u āh eyledi / Başın götürüp aglayup söyledi.* "Figan etti, feryat etti; başını göğe kaldırıp, ağlayıp konuştu."

Feryād u figān: Feryat (YED 409/5). Bkz. Āh u feryād, Feryād āh, Feryād u āh, Feryād u figan (Çağatay). YED 409/5 *Kasdım budur şehre girem feryād u figan koparam.* "Kastım şehre girip feryat koparmaktır."

Feryād u zār: Feryat (YED 104/5). Bkz. Āh u feryād, Feryād āh, Feryād u āh, Feryād u figān, Āh-ıla zār, Āh u zār. YED 104/5 *Gönŋül içerü dost-ıla ben kapuda feryād u zār.* "Gönül içeride dost ile ben kapıda feryattayız."

Fevc fevc: Bölük bölük (Süy. Nev. 7). Fevc "bölük, güruh, cemaat" (Yavuzarslan 2010: 342) anlamlarındadır. Süy. Nev. 7 *Okur dün ü gün aŋa tesbīh mevc / Deŋiz üzre oynayıcak fevc fevc.* "Dalgalar, deniz üzerinde bölük bölük hareket edince gece gündüz onu tespih eder."

Fevk u taht: Üst alt (GN II. L 180A/8, II. L 181B/5, III. L 23B/3). Bkz. Fevk u taht (Çağatay). GN II. L 180A/8 *Sag u sol fevk u taht u pīş ü pes / Yokdur anda nedür ol yol adı bes.* "Sağ sol, üst alt, ön arka yolu yoktur, o yolun adı (Allah'ın) kafi olmasıdır."

Fısıl fısıl: Fısıl fısıl (DK Drs. 28a/7). Yansıma sesten türemiş bir sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemedir. DK Drs. 28a/7 *Söyleşdiler fısıl fısıl kāfirüŋ fi'lin tuydum.* "Fısıl fısıl söyleştiler, kafirin fiilini duydum."

Fısk u fesād: Bozgunculuk (GN I. L 57A/4, I. L 88B/3, II. L 151B/2, III. L 99A/8, IV. L 140A/5, IV. L 142B/8, IV. L 147B/7; KGD XIV/7; YED 208/5). Bkz. Fesād fısk (Karahanlı). GN I. L 57A/4 *Orta yirden gitdi ol fisk u fesād.* "Bozgunculuk ortadan çekildi."

Fısk u fücūr: Günah (GN I. L 40B/10, IV. L 175A/3; KKMU 84b/2). Bkz. Fısk u fücūr (Karahanlı), (Çağatay), Fısk fücūr (Harezm), Fısk ve fücur (Kıpçak), Fısk u fesād. GN I. L 40B/10 *Cāndadur uçmag u hem hūr u kusūr / Tendedür tamu vü hem fisk u fücūr.* "Cennet, hüriler, köşkler candadır; cehennem ve günah tendedir."

Fısk u tā‘at: Günah ve ibadet (GN III. L 44A/2, III. L 63A/1, IV. L 183B/3, IV. L 213B/1). Bkz. Fısk u fesād, Fısk u fücur. Tā‘at “ibadet” anlamındadır. GN III. L 44A/2 *Kahr u lutf u fısk u tā‘at hayr u şer / Cān-ıla tende biledür her hüner.* “Kahır ve lütuf, günah ve ibadet, hayır ve şer hepsi can ile tende beraberdir.”

Fısk ve fesād: Bozgunculuk (KKMU 21a/7, 41a/9, 41b/3). Bkz. Fısk u fesād, Fısk u fücur, Fısk u tā‘at. KKMU 21a/7 *... zulm ehlinüŋ ve fısk ve fesād kavminüŋ kulagın ovmaga ...* “… zulm edenlerin, bozgunluk çıkaranların kulaklarını çekmek …”

Fısk ve fücur: Günah (KKMU 15b/5, 32b/9). Bkz. Fısk u fesād, Fısk u fücur, Fısk u tā‘at, Fısk ve fesād. KKMU 15b/5 *Ve dahı zulumdan ve fıskdan ve fücūrdan ve yaramaz işlerden ki men‘ itmek buyura ve siyāset vaktında kayura.* “Ayrıca zulüm, günah ve yaramaz işlerden insanları men etmeyi emretmeli ve onlara yaptıklarının karşılığı vermelidir.”

Fış fış: Fışkırtarak (Süy. Nev. 2172). Fış fış “fışır fışır, fışkırtarak” (Dilçin 2016: 655) anlamındadır. Süy. Nev. 2172 *Eger sizdügümüz ise işbu iş / Dökelüm bunuŋ kanını fış fış.* “Eğer bu iş düşündüğümüz gibiyse bunun kanını fışkırtarak dökelim.”

Figān u āh: Feryat (KGD LI/1). Bkz. Feryād u figān, Āh-ıla zār, Āh ile vāy, Āh u āh, Āh u feryād, Āh u sūz, Āh u vāh, Āh u zār, Āh u zārī, Derd ü āh, Feryād āh, Āh u figān (Çağatay). KGD LI/1 *Figān u āh biŋ hasret elinden çarh-ı gerdānuŋ / Ki hergiz i‘tibārı yok katında mīr ü sultānuŋ.* “Dönen feleğin hasret elinden bin feryat ki huzurunda sultanın itibarı kesinlikle yok.”

Fikr ü ‘akl: Akıl fikir (GN I. L 7A/3). Bkz. ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl göŋül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög, ‘Akl us, ‘Akl u bilü, ‘Akl u cān, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u fehm, ‘Akl u göŋül, ‘Akl u hūş, ‘Akl u idrāk, ‘Akl u kifāyet, ‘Akl u nefs, ‘Akl u ög, ‘Akl u us, ‘Akl u zāt, Fehm ü ‘akıl. GN I. L 7A/3 *Fikr ü ‘akluŋ iremez ol menzile.* “O yere aklın fikrin ulaşamaz.”

Fi‘l ü fitne: Fitne (GN. I. L 108A/10, I. L 110A/10). Fi‘l “fiil, eylem, iş” (Demirci, Korkmaz 2008: 331); fitne “fitne, fesat, karışıklık” (Demirci, Korkmaz 2008:

331) anlamlarındadır. GN. I. L 108A/10 *Fi'l ü fitne zerk ü hīle işleri.* "İşleri fitne, hile ve riyadır."

Gāh gāh: Bazen, zaman zaman (GN III. L 27A/8, IV. L 135B/8; Süy. Nev. 2682). Bkz. Gāh gāh / Geh geh / Geh gāh (Çağatay). GN III. L 27A/8 *'Āşıka bu 'ışk ne'yler gāh gāh / Şāhı kul eyler dilerse kulı şāh.* "Aşk, aşığa zaman zaman neler yapar, şahı kul, kulu şah eder."

Gam gussa: Gam (YED 4/1). Bkz. Derd ü belā vü gam, Gam gussa (Çağatay). YED 4/1 *Ayruk baŋa ne gam gussa çün 'ināyet dostdan ola.* "İyilik dosttan olduğu için bana başka ne gam gerek."

Gam-ıla gussa: Gam (KGD XIX/5). Bkz. Derd ü belā vü gam, Gam gussa, Gam u gussa (Çağatay). Gussa "gam, keder, kaygı, üzüntü, tasa" (Demirci, Korkmaz 2008: 339) anlamlarında kullanılmaktadır. KGD XIX/5 *Genc-i 'ışkında gam-ıla gussa'ı gör kim kalan / Kara zülfi gibi olur tārumār elden gider.* "Aşk hazinende gamı gör ki kalan kara saçı gibi darmadağın olur, elden gider."

Garb u şark: Batı ve doğu (GN I. L 67A/10, III. L 81B/3, IV. L 182A/8). Bkz. Garb u şark (Çağatay). GN I. L 67A/10 *Cümle varlık yokluk içinde gark-ıdı / Ni dün ü gündüz ne garb u şark-ıdı*. "Bütün varlıklar, yokluk içine batmıştı, ne gece gündüz ne doğu batı vardı."

Gavgā vü urışmak: Kavga dövüş (GN I. L 37B/1). Gavga "kavga, savaş; gürültü, kargaşa" (Ciğa 2013: 585); urış- "vuruşmak, çarpışmak" (Ciğa 2013: 716) anlamlarındadır. GN I. L 37B/1 *Pes bu gavgā vü urışmak ne-y-idi / Cümle dilin bilmedüginden-idi.* "İşte bu kavga dövüşün nedeni bütün dilleri bilmemeleriydi."

Geç- git-: Geçip gitmek (GN II. L 264B/1; GN II. L 263B/7, IV. L 126B/5, IV. L 149A/3, IV. L 152A/7). Bkz. Al- git-, Bırak- git-, Çık- git-, Ert- keç- kit- (Uygur). GN II. L 264B/1 *Yine geçdi getdi andan nūr-ıla / Vardı bu kez ol yidinçi menzile.* "Yine nurla geçip gitti, bu kez yedinci konağa geldi."

Gel- geç-: Gelip geçmek (DK Drs. 19a/12, 34b/11, 79a/2, 102b/4, 115b/8, 115b/9, 147b/2, 153b/8; DK 3. Nüsha 1/4; GN I. L 126B/1, III. L 107B/4; Y u Z. 880; DK Drs. 54a/5, 54a/6, 54a/7; YED 72/7, 273/7, 405/2). Bkz. Geç- git-, Geçüp

git-, Kél- ü kéç- (Çağatay). DK Drs. 19a/12 *Anlar dahı bu dünyāya geldi geçdi kervān gibi kondı göçdi.* "Onlar da bu dünyaya geldi geçti, kervan gibi kondu göçtü."

Gel- git-: Gelip gitmek (GN I. L 38A/2, III. L 40A/3; Süy. Nev. 8; YED 223/5). Bkz. Gel- geç-, Al- git-, Bırak- git-, Çık- git-, Geç- git-, Kil- takı kit- (Kıpçak), Kél- ü két- (Çağatay). GN I. L 38A/2 *Her günüŋ bir adı var bir hükmi der / Kamusında bir güneş gelür gider.* "Her günün bir adı ve hükmü vardır, hepsinde aynı güneş gelip gider."

Gelen giden: Gelen giden (DK Drs. 132b/10, 135a/13; Süy. Nev. 3709). DK Drs. 132b/10 *Gelenden gidenden haber soram.* "Gelenden gidenden haber sorayım."

Gelenile giden: Gelen giden (DK Drs. 59b/11, 60a/1). Bkz. Gelen giden. DK Drs. 59b/11 *Gelenile gidenden sorduŋ mu kız.* "Gelenden gidenden sordun mu kız?".

Geli geli/Gelü gelü: Gele gele (DK Drs. 24a/3; DK Drs. 76a/9-10). Bkz. Gel- geç-, Gelip geç-. DK Drs. 24a/3 *Kazan beg mahmūzladı yola gitdi geli geli yurdınuŋ üzerine geldi.* "Kazan Bey atını mahmuzladı, yola gitti; gele gele yurdunun üzerine geldi."

Gelin kız: Gelin kız (DK Drs. 7b/5, 12b/8). Gelin "gelin" (Özçelik 2016: II. 853); kız "kız" (Özçelik 2016: II. 894) anlamlarındadır. DK Drs. 12b/8 *... aklı karalı seçilen çagda kalın oguzuŋ gelini kızı bezenen çagda ...* "Akın karanın ayrıldığı çağda, kalabalık Oğuz'un gelini kızı bezendiği çağda …".

Gelimli gidimli/ Gelimlü gidimlü: Gelimli gidimli (DK Drs. 79a/3, 102b/5-6, 153b/9-10; DK Drs. 34b/12, 147b/3; DK Drs. 19a/13). Bkz. Gel- geç-, Al- git-, Bırak- git-, Çık- git-, Geç- git-. DK Drs. 79a/3 *Gelimli gidimli dünya āhir soŋ ucı ölümli dünyā.* "Gelimli gidimli dünya, sonunda sonucu ölümlü dünya."

Gelmek ü gitmek: Gelmek ve gitmek (GN IV. L 215B/5). Bkz. Al- git-, Bırak- git-, Çık- git-, Gel- geç-, Gel- git-, Geç- git-. GN IV. L 215B/5 *Hīç kimesne bilmedi cān ne'ydügin / Gelmegi vü gitmeği niçe'ydügin.* "Canın ne yaptığını, gelişinin ve gidişinin nasıl olduğunu kimse bilmedi."

Genc ü hazīne: Hazine (YED 8/1). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc. Hazīne "devlet malının parasının saklandığı yer" (Devellioğlu 2005: 351) anlamındadır. YED 8/1 *Genc ü hazinem kamusı sensün benüm öŋden soŋa.* "Benim baştan sona bütün hazinem sensin."

Genc ü māl: Mal mülk (Süy. Nev. 392, 539, 3665, 4605, 4987). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Cān māl, Genc ü hazine, Genc ü māl (Kıpçak). Süy. Nev. 392 *Atamdan baŋa kaldı bu genc ü māl.* "Bu mal mülk bana babamdan kaldı."

Geŋlü geŋsüz: İster istemez (GN I. L 6B/8, II. L 232B/9, II. L 235B/11). Geŋlü geŋsüz "ister istemez" (Tarama Sözlüğü III 1995: 1646) anlamındadır. GN I. L 6B/8 *Geŋlü geŋsüz kāf u nūndan ün irer / Halkı komaz bir karārda hī sürer.* "İster istemez kün'den ses gelir, halk bir kararda durmaz sürekli hareket ederdi."

Gerd ü gubār: Toz (GN III. L 113A/1). Bkz. Gerd ü gubār (Çağatay). GN III. L 113A/1 *Gördüm ol sultānlıgı kim anda var / Anda bu yir gök degül gerd ü gubār.* "Ondaki sultanlığı ve yer ile göğün orada bir toz kadar olmadığını gördüm."

Gıdā vü perveriş: Besin (GN II. L 229A/5). Gıdā "besleyen şey, beslenmek üzere yenen ve içilen şey" (Yavuzarslan 2010: 381); perveriş "besleyici, besleme" (Yavuzarslan 2010: 969) anlamlarındadır. GN II. L 229A/5 *Ay dahı virdi gıdā vü perveriş.* "Ay da besin verdi."

Gıll ve gış: Kin ve hile (KKMU 76a/8). Bkz. Bī-gıll u gış (Çağatay). KKMU 76a/8 Ol m*āni'dür ki için ve taşın pādişāhıla bir duta ve kendü derūnını hıyānetlik ālāyişinden ve gılldan ve gışdan sāfī kıla ve iki yüzlüligi göŋlinden sala.* "O içini dışını padişah ile bir tutmak ve gönlünü hıyanetlik tantanasından ve kin ve hileden temizleyip ikiyüzlülüğü gönlünden atmak için istekli ve kararlı olmalıdır."

Gice gün: Gece gündüz (KGD Gavrī III/17). Bkz. Kéçe kün (Harezm), Dün gün, Dün ü gün. KGD s. 150 III/17 *Her gice gün efreng-ile durma savaş ikrāra gel.* "Gece gündüz freng ile savaş, ikrara gel."

Gice gündüz: Gece gündüz (DK Drs. 36b/11, 49a/13-49b/1, 98a/2, 152b/10; Y u Z. 161, 164, 871; ÇN 56; KGD XI/9, XIV/2; Süy. Nev. 611, 2852, 3256, 4882, 4887, 5641; YED 82/6, 146/6, 301/8; KKMU 67a/6-7). Bkz. Gice gün, Dün gündüz, Dün ü gündüz, Kiçe kündüz (Karahanlı), Kéçe kündüz (Harezm), Kiçe kündüz (Kıpçak), Géçe gündüz/Géce kündüz (Çağatay),. DK Drs. 36b/11 *Bāzirgānlar dahı gice gündüz yola girdiler istanbola geldiler.* "Tüccarlar gece gündüz yol gittiler, İstanbul'a geldiler."

Gice ile gündüz: Gece gündüz (YED 133/4). Bkz. Gice gün, Gice gündüz, Dün gündüz, Dün ü gündüz. YED 133/4 *Gice ile gündüzi gökde yidi yılduzı / Levhde yazılan sözi cümle vücūdda bulduk.* "Geceyi gündüzü, gökte yedi yıldızı, levhada yazılan sözü hepsini vücutta bulduk."

Gice vü gündüz: Gece gündüz (Süy. Nev. 4051; YED 236/5). Bkz. Gice gün, Gice gündüz, Dün gündüz, Dün ü gündüz, Gice ile gündüz, Géçe ve gündüz/Géce vü kündüz (Çağatay). Süy. Nev. 4051 *Cihānı gezem gice vü gündüzin / Eger kısmet olursa görem yüzin.* "Dünyayı gece gündüz gezeyim, eğer kısmet olursa yüzünü göreyim."

Gide çavlana: Gidip ünsalarak (DK Drs. 79b/8). Bkz. Al- git-, Bırak- git-, Çık- git-, Geç- git-. Çavlan- "ün kazanmak, meşhur olmak" (Özçelik 2016: II. 823) anlamındadır. DK Drs. 79b/8 *Menüm erligüm bahadirligüm cılasünligüm yigitligüm rūma şāma gede çavlana dirildi.* "Benim savaşçılığım, yiğitliğim Rum'a, Şam'a gidip nam saldı."

Gide gide: Gide gide, yürüyerek (Süy. Nev. 2932, 4106). Bkz. Al- git-, Bırak- git-, Çık- git-, Gel- git-, Geç- git-, Gelmek ü gitmek, Gide çavlana. Süy. Nev. 2932 *Gide gide şöyle ırışdıyıdı.* "Gide gide yorgunluktan bayılacak duruma gelmişti."

Giyim geçim: Zırh pusat (DK Drs. 107a/12). Giyim "kuşam, zırh, at zırhı" (Kaçalin 2017: 803) anlamındadır. Geçim Moğolca keçim (Özçelik 2016: II. 851) sözcüğünden alınmış olup giyim geçim biçimiyle kullanılır. DK Drs. 107a/12 *Kāfirüŋ çignine bir kılıç urdı giyimini geçimini togradı altı parmak deriŋligi zahm irişdürdi.* "Kafirin omzuna bir kılıç vurdu, zırhını pusatını doğradı, altı parmak derinliğinde yara açtı."

Gizlü nihān: Gizli (GN III. L 33A/7, IV. L 216B/11). Bkz. Āşikāra vü nihān. Gizlü "gizli" (Dilçin 2016: 656) anlamındadır. GN III. L 33A/7 *Var-ıdı ol pādişāh-ı bī-mekān / Sır içinde genc idi gizlü nihān.* "Zaman ve mekândan uzak bir padişah (Allah) vardı, gizlilikler sır içinde hazine idi."

Gizlü ve āşikāra: Gizli ve açık (KKMU 46b/8). Bkz. Āşikāra vü nihān, Gizlü nihan. KKMU 46b/8 *Bunda 'adl oldur ki zāhirin ve bātının kendüniŋ gizlü ve āşikāra allahu ta'ālā hazretiyle bir rengde duta.* "Bundaki adalet içini dışını, gizli ve açık olanları Allah Taâlâ'nın yüce zatında aynı tutmadı gerekir."

Göç- git-: Göçüp gitmek (Y u Z. 290). Bkz. Al- git-, Bırak- git-, Çık- git-, Gel- git-, Geç- git-, Gide çavlana, Gelmek ü gitmek, Gide gide. Göç- "göçmek, başka yere gitmek" (Demirci, Korkmaz 2008: 335) anlamındadır. Y u Z. 290 *Yūsuf andan dahı göçer gider / 'Arīs şehrine irer bir gör n'ider.* "Yusuf, oradan da göçer gider; Aris şehrine ulaşınca bak ne yapar."

Göç- kon-: Göçüp yerleşmek (YED 1/10). Bkz. Göç- git-. Kon- "konmak; konaklamak, mola vermek; yerleşmek" (Özçelik 2016: II. 898) anlamlarındadır. YED 1/10 *'Işk şarabın içen cānlar uymaz göçmege konmaga.* "Aşk şarabını içenler göçüp yerleşmeye gelemezler."

Gök ü yir: Yer ve gök (SVTM II/113; VI/6; Süy. Nev. 1035). Bkz. Kök yér (Çağatay), Kök ü yér (Çağatay). SVTM II/113 *Gök u yir anuŋ katında bir ola.* "Yer ve gök onun katında birdir."

Gök ve yir: Yer ve gök (KKMU 2b/7). Bkz. Gök ü yir. KKMU 2b/7 *Dahı alkış ve senā ol halkın yigine iki cihān begine muhammed mustafā hazretine sallallāhu 'aleyhi ve sellem ki on sekiz biŋ 'ālemi anuŋ dostlıgına yaratdı ve hükmin ve sünnetin yirlerde ve göklerde yöritdi.* Bütün dua ve övgüler iki cihanın beyi, on sekiz bin alemin dostluğu ve sevgisine yaratıldığı, hükmünü ve sünnetini yerlerde ve göklerde yürüttüğü selam Muhammed Mustafa'nın yüce şahsına olsun."

Gökçek ü çirkin: Güzel ve çirkin (GN I. L 54A/10). Bkz. Çirkin ü gökçek. GN I. L 54A/10 *Hīç biri birne muti' olmaz bular / Andan olur gökçek ü çirkin hular.* "Bunlar hiç anlaşamazlar, o yüzden güzel ve çirkin huylar oluşur."

Gönül cān: Gönül ve can (GN I. L 30B/4, II. L 149A/6, IV. L 124A/10, IV. L 173A/7, IV. L 201A/4; YED 1/2). Bkz. ‘Akl gönül, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān-ıla gönül, Cān u gönül, ‘Akl cān, Akl u cān, Baş cān, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla ten, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u ten, Cism cān, Cism ü cān, Dil ü cān. GN I. L 30B/4 *Pes kılavuz ‘Āşıkuŋ imāmıdur / Gönli cānı ol imāmuŋ rāmıdur.* “İşte kılavuz aşığın imamıdır, onun gönlü ve canı o imama baş eğmiştir.”

Gönül göz: Gönül göz (GN II. L 245A/1, III. L 16A/6, III. L 16A/11, III. L 115B/2, III. L 121A/11; YED 17/2, 70/8,). Bkz. ‘Akl gönül, Cān gönül, Cān-ıla gönül, Cān u gönül, Gönül cān, Baş u göz, Baş ve göz. GN II. L 245A/1 *‘İbret al dip ne’yçün eytdi hak bize / Ne’yçün oldı bu emr gönle göze.* “Allah bize neden ibret alın dedi, bu emir göze ve gönle neden geldi?”.

Gönül ü ‘akl: Gönül akıl (GN I. L 57A/11, II. L 162B/3). Bkz. Cān gönül, Cān-ıla gönül, Cān u gönül, Gönül cān, Gönül göz, ‘Akl bilü, ‘Akl cān, ‘Akl fikr, ‘Akl gönül, ‘Akl keleci, ‘Akl nefs, ‘Akl ög, ‘Akl us, ‘Akl u bilü, ‘Akl u cān, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u fehm, ‘Akl u gönül, ‘Akl u hūş, ‘Akl u idrāk, ‘Akl u kifāyet, ‘Akl u nefs, ‘Akl u ög, ‘Akl u us, ‘Akl u zāt, Fehm ü ‘akıl, Fikr ü ‘akl. GN I. L 57A/11 *Gönli vü ‘aklı döne hakdan yaŋa / Mahkūm olup kul ola nefsi aŋa.* “Onun gönlü ve aklı Allah’a dönmüş, nefsi de mahkûm olup ona kul olmuştur.”

Gönül ü cān: Gönül ve can (GN IV. L 146B/2; Süy. Nev. 1549). Bkz. ‘Akl gönül, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān-ıla gönül, Cān u gönül, Gönül cān, Gönül göz, ‘Gönül ü ‘akl, ‘Akl cān, Akl u cān, Baş cān, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla ten, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u ten, Cism cān, Cism ü cān, Dil ü cān. GN IV. L 146B/2 *Geldi ol dem karşu bir nūrānī pīr / Gönlümi vü cānumı kıldı esīr.* “O zaman nur yüzlü bir yaşlı geldi, gönlümü ve canımı esir etti.”

Gör- işit-: Görüp işitmek (GN I. L 5B/11). Bkz. Kör- işid- (Uygur), Kör- éşit- (Harezm), Bak- gör-. GN I. L 5B/11 *Gör ‘utārid ol semā‘da ne düzer / Gördügin işitdügin cümle yazar.* “Utarid’in o dönüşte ne yaptığını gör, gördüğünün duyduğunun hepsini yazar.”

Görmek ü bilmek: Görmek ve bilmek, algılamak (GN I. L 66B/11). Bkz. Kör- bil- (Uygur), Bak- gör-, Gör- işit-. GN I. L 66B/11 *Görmek ü bilmek saŋa virdiyse hak / Ögüŋi dir gözüŋ aç bir doğru bak.* "Allah sana görmek ve bilmek (algılamak) özelliği verdiyse aklını başına topla, gözünü aç ve doğru bak."

Görk ü tuz: Güzellik (Süy. Nev. 2221). Görk "güzellik" (Dilçin 2016: 657); tuz "şirinlik, hoşluk, güzellik" (Dilçin 2016: 696) anlamlarındadır. Süy. Nev. 2221 *Boyı vü hūyı vü gözi vü yüzi / Bakışı yüriyişi görki tuzı.* "Boyu huyu, gözü yüzü, bakışı veyürüyüşü, güzelliği (sana benzer)."

Görü görü: Göre göre (Süy. Nev. 3244). Bkz. Bak- gör-, Gör- işit-, Görmek ü bilmek. Süy. Nev. 3244 *Bunı didi vü açdı yüzin girü / Cühūd oldı āşüfte görü görü.* "Bunu söyledi ve yüzünü yeniden açtı; Cühud, onu göre göre baştan çıktı."

Götin götin: Geri geri (DK Drs. 10a/8). Göt "göt" (Özçelik 2016: II. 862) anlamındadır. DK Drs. 10a/8 B*oga götin götin gitdi.* "Boğa geri geri gitti."

Göz gönül: Göz gönül (GN II. L 244B/10, III. L 12B/5, III. L 107A/11, IV. L 230B/9; SVTM XIII/7). Bkz. Baş u göz, Baş ve göz, Gönül göz, 'Akl gönül, 'Akl u gönül, Cān gönül, Cān-ıla gönül, Cān u gönül, Gönül cān, Gönül ü cān. GN II. L 244B/10 *Ger birikdiyse gözüŋ gönlüŋ tamām / Gör kil ma'nī toptoludur her makām.* "Senin gözün gönlün eksiksiz biriktiyse her makamın manayla dopdolu olduğunu görürsün."

Göz kaş: Göz kaş (Y u Z. 492). Bkz. Köz kaş (Gök), (Harezm), (Çağatay), Baş u göz, Baş ve göz, Gönül göz, Göz gönül. Y u Z. 492 *Ne nakşın koydı anuŋ ne nakkāşın / Şöyle öger yūsufuŋ gözin kaşın.* "Yusuf'un gözünü kaşını överken nakşını ve nakkaşını da bırakmadı."

Göz kulak: Göz kulak (GN I. L 47B/9, IV. L 200A/3). Bkz. Baş u göz, Baş ve göz, Gönül göz, Göz gönül, Göz kaş, Köz kulak (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). GN I. L 47B/9 *Virdiyse ger göz kulak taŋrı saŋa / Bir sa'at dut göz kulak bendin yaŋa.* "Eğer Allah göz kulak verdiyse gözünü kulağına bana tut (beni de dinle)."

Göz ü gönül: Göz ve gönül (GN III. L 61B/6). Bkz. Baş u göz, Baş ve göz, Gönül göz, Göz gönül, Göz kaş, Göz kulak, 'Akl gönül, 'Akl u gönül, Cān gönül, Cān-ıla

gönül, Cān u gönül, Gönül cān, Gönül göz, Gönül ü cān, Köz ü könül (Çağatay). GN III. L 61B/6 G*özini vü gönlini cem' eyledi.* "Gözünü ve gönlünü topladı."

Göz ü kaş: Göz kaş (KGD XV/5; Süy. Nev. 3658; YED 92/5, 354/5). Bkz. Baş u göz, Baş ve göz, Gönül göz, Göz gönül, Göz kaş, Göz kulak, Göz ü gönül, Köz ü kaş/Göz ü kaş (Çağatay). Süy. Nev. 3658 *Bulıvirdi bir koca ustā nakāş / Ki güneş yüzine düze göz ü kaş.* "Öyle usta bir nakkaş buldu ki güneşin yüzüne bile kaş göz resmeder."

Göz ü yüz: Göz ve yüz (Süy. Nev. 2221). Bkz. Köz ü yüz (Çağatay), Baş u göz, Baş ve göz, Gönül göz, Göz gönül, Göz kaş, Göz kulak, Göz ü gönül, Göz ü kaş, El yüz. Süy. Nev. 2221 *Boyı vü hūyı vü gözi vü yüzi / Bakışı yüriyişi görki tuzı.* "Boyu huyu, gözü yüzü, bakışı veyürüyüşü, güzelliği (sana benzer)."

Göze göze: Gözetleye gözetleye (Süy. Nev. 1511). Göze göze "gözetleye gözetleye" (Dilçin 2016: 658) anlamındadır. Süy. Nev. 1511 *Göze göze uş anı gördüm ki görünürdi hayāl.* "Gözetleye gözetleye onu bir hayal gibi gördüm."

Gözel yahşı: Güzel (DK Drs. 37a/5). Gözel "güzel" (Özçelik 2016: II. 963); yahşı "iyi, güzel" (Özçelik 2016: II. 962) anlamlarındadır. DK Drs. 37a/5 *Çaya baksa çalımlu çalkara kuş erdemlü bir gözel yigit oldı.* "Salınıp baksa çalımlıi çalkara kuşu gibi erdemli bir güzel yiğit oldu."

Gūn-e-gūn: Renkten renge (Süy. Nev. 2680). Gūn-e-gūn "renk renk, türlü türlü" anlamındadır. Süy. Nev. 2680 *Döner bu felek dem-be-dem güne-gūn.* "Felek her zaman renkten renge döner."

Gussa vü gam: Gam (GN II. L 269A/10; YED 403/1). Bkz. Gam gussa, Derd ü belā vü gam, Gam-ıla gussa, Gussa vü gam (Çağatay). GN II. L 269A/10 *Gāh uzak sagınç u gāh gussa vü gam / Yir bu nefs olmaz yire her dem-be-dem.* "Nefis, yok yere zaman zaman uzak düşüncelere bazen de gama düşer."

Gussa vü kaygu: Gam ve tasa (GN I. L 61B/11, II. L 154B/6). Bkz. Gam gussa, Gam-ıla gussa, Gussa vü gam, Endīşe kaygu. GN I. L 61B/11 *Kim bu cān eyle ganī āzād-idi / Gussası vü kaygusı yok şād-idi.* "Canımız çok özgürdü, gamı tasası yoktu, mutluydu."

Gussa vü teşvīş ü kaygu: Gam ve tasa (GN I. L 105B/9). Bkz. Gam gussa, Gam-ıla gussa, Gussa vü gam, Gussa vü kaygu, Endīşe kaygu. Teşvīş "endişe, kaygı, düşünce" (Demirci, Korkmaz 2008: 393) anlamındadır. GN I. L 105B/9 *Gussa vü teşvīş ü kaygu ol zamān / Şādılıkdan artuk olur bī-gümān.* "O zamanlar gam tasa mutluluktan şüphesiz fazladır.

Güç kuvvet: Güç kuvvet (Y u Z. 1182). Bkz. Küç kuvvet (Karahanlı). Y u Z. 1182 *Ne ki güci kuvveti var-ıdı kamu / Gitdi andan kurudı ol iy 'amū.* "Ey amca, ne kadar gücü kuvveti varsa o anda kurudu gitti."

Güç tākat: Güç kuvvet (GN IV. L 126A/1). Bkz. Güç kuvvet. Tākat "güç, kuvvet, iktidar" anlamındadır. GN IV. L 126A/1 *Bu du'ādur bunlaruŋ tā'atları / Ançag irür güçleri tākatları.* "Bunların ibadetleri bu dualardır, güçleri kuvvetleri bu kadardır."

Güç zulm: Dert (KKMU 11a/3). Bkz. Güç kuvvet, Güç tākat, 'Adl ü zulm. KKMU 11a/3 *Gücini zulmını sen diŋle ayruga salma.* "Onların dertlerini sen dinle, başkasına havale etme."

Güç ü basınç: Zorluk (Süy. Nev. 5110, 5366). Bkz. Küç basınç (Karahanlı), Güç kuvvet, Güç takat, Güç zulm. Süy. Nev. 5110 *Ra'iyyetleri eyle dutmışdı dinç / Ki aŋılmaz olmışdı güç ü basınç.* "Halkı öyle tutmuştu ki zorluklar anılmaz olmuştu."

Güç ve basınç: Zorluk (KKMU 46a/1). Bkz. Güç kuvvet, Güç takat, Güç zulm, Güç ü basınç. KKMU 46a/1 *Allahu ta'ālā halkına güç ve basınç eylemeye.* "Allah Taâlâ'nın kullarına zorluk çıkarmamalıdır."

Gügem gündüz: Güpegündüz (Süy. Nev. 1935, 3351, 3392, 3885). Gügem gündüz "güpegündüz" (Dilçin 2016: 659) anlamındadır. Süy. Nev. 1935 *Pes ol yigrek ola kalup yaluŋuz / Gügemgündüz oturavuz korhusuz.* "Öyle ise güpegündüz korkusuz bir şekilde yalnız oturmamız daha iyi olur."

Güher incü altun: Mücevher altın (Süy. Nev. 838). Bkz. Cevher altun, Dürr ü gevher, Altun gümüş/gümiş, Altun u inçü. Süy. Nev. 838 *İki şāh bir araya çün geçdiler /*

Güher incü altun saçı saçdılar. "İki şah bir araya geldiği için mücevher altın saçtılar."

Güher ü dürr ile la'l: Mücevher, inci yakut (KGD XXIII/9). Bkz. Dürr ü la'l (Çağatay), Güher incü altun, Cevher altun, Dürr ü gevher, Dürr ü le'āl. KGD XXIII/9 *Güher ü dürr-ile la'l oldı hacer döne döne.* "Haver döne döne mücevher oldu."

Gül ü gülzār: Gül ve gül bahçesi (KGD LXIX/1). Bkz. Bkz. Gül ü gülzārsız (Çağatay). KGD LXIX/1 *Cemālüŋ bāgınuŋ her kim gül ü gülzārını bilmez.* "Senin güzellik bağının gülünü gül bahçesini bilmez."

Gül- oyna-: Gülüp oynamak (Süy. Nev. 1633, 2323, 3847, 5099, 5282). Bkz. Agla-gül-, Kül- oyna- (Kıpçak). Süy. Nev. 1633 *Sevinü sevinü güle oynayu / Kılıncı biri birisinden eyü.* "Birbirinden güzel davranışlarla sevinerek, gülüp oynayarak (dama çıktı)."

Güle güle: Gülerek (DK 3. Nüsha 34/1; Süy. Nev. 1669, 1771, 2686, 4128; YED 122/6, 127/5, 182/1, 188/3, 317/6; KKMU 45b/4). Bkz. Küle küle (Çağatay). Süy. Nev. 1669 *Dirişdürdi saçın diledi suçın / Güle güle āh gitdi ol māh-ı çīn.* "Saçını toplayıp özür diledi, o Çin'in güneşi gülerek ah yazık ki gitti.

Gümbür gümbür: Gümbür gümbür (DK Drs. 33b/5, 62a/5, 68a/7, 75a/3, 137b/1; DK 3. Nüsha 8/4, 15/1, 19/7). Yansıma sözcükten oluşmuş bir ikilemedir. DK Drs. 33b/5 *Gümbür gümbür nakaralar dögildi burması altun tuc borılar çalındı.* "Gümbür gümbür davullar dövüldü, lülesi altın tunç borular çalındı."

Gümiş altun: Altın gümüş (Y u Z. 831). Bkz. Cevher altun, Kümüş ve altun (Karahanlı), (Kıpçak), Kümüş ve altun (Harezm), Kümiş/kümüş altun (Çağatay). Y u Z. 831 *Mısr ehli virür gümiş altun / Bugday alup yidiler ol yıl satun.* "Mısır halkı altın gümüş verdiler, o yıl buğday satın alıp yediler."

Gün ay: Güneş ay (GN I. L 102B/1). Bkz. Ay gün, Ay güneş, Ay-ıla gün, Ay u gün, Ay ile güneş, Ay u güneş, Kün ay (Yenisey), (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). GN I. L 102B/1 *Hak yaratdı kudretinden dünyayı / Hem yaratdı*

dünyada güni ayı. "Allah, kudretiyle dünyayı yarattı, dünyada da güneşi ve ayı yarattı."

Gün ü ay: Güneş ve ay (GN III. L 6B/3). Bkz. Ay gün, Ay güneş, Ay-ıla gün, Ay u gün, Ay ile güneş, Ay u güneş, Gün ay. GN III. L 6B/3 *Gökler içinde yaratdı gün ü ay.* "Gökler içinde ayı ve güneşi yarattı."

Gün ü giçe: Gece gündüz (SVTM II/9; III/5). Bkz. Dün gün, Dün ü gün, Gice gündüz, Gice gün, Gice vü gündüz, İrte gice. SVTM II/9 *Teŋriyi dut kim kala sen sen ebed / Gün ü giçe teŋriden iste meded.* "Tanrı'nın yolunu tut ki ebede kadar kalasın, gece gündüz Tanrı'dan yardım iste."

Günāh u cürm: Suç ve günah (KGD VII/9). Bkz. Cürm ü günāh/güneh (Çağatay). KGD VII/9 *Yā rab günāh u cürm ini 'afv it bu ümmetüŋ.* "Ya Rab, bu ümmetin suçunu günahını affet."

Güneş ü ay: Güneş ve ay (Süy. Nev. 31). Bkz. Ay gün, Ay-ıla gün, Ay u gün, Ay ile güneş, Ay u güneş, Gün ay, Gün ü ay. Süy. Nev. 31 *Yiri ve gögi güneşi vü ayı / Düzetdi biri birisinden eyi.* "Yeri ve göğü, güneşi ve ayı birbirinden daha iyi düzenledi."

Güneşle ay: Güneş ve ay (KGD XL/1). Bkz. Ay gün, Ay-ıla gün, Ay u gün, Ay ile güneş, Ay u güneş, Gün ay, Gün ü ay, Güneş ü ay. KGD XL/1 *İy hūr sıfatlu cān-ı mutlak / Komadı güneşle aya revnak.* "Ey huri görünüşlü mutlak can güneşe ayla ışık bırakmadı."

Güng ü lāl: Dilsiz (GN IV. L 153B/7). Güng ü lāl (Çağatay). GN IV. L 153B/7 *Eytdüm iy keşşāf- sırr-ı lā-yezāl / Nātıka vasfuŋdan oldı güng ü lāl.* "Ey sonu gelmeyen sırları ortaya çıkaran! Senin söz söylemenden dilsiz oldu."

Güpe gündüz: Güpegündüz (Süy. Nev. 2160). Güpegündüzin "gündüzleyin, gündüz vakti" (Dilçin 2016: 659) anlamındadır. Süy. Nev. 2160 *Yemen kavmi bigi düzüp kendüzin / Dün içi degül hem güpegündüzin.* "Kendini Yemen halkı gibi yolculuğa gece yarısı değil güpegündüz hazırladı."

Güpür güpür: Gümbür gümbür (DK Drs. 144b/12). Bkz. Gümbür gümbür. DK Drs. 144b/12 11 *Bu mahalda oguz erenleri alay alay geldi güpür güpür tavullar*

nakaralar çalındı. "Bu yerde Oğuz erenleri alay alay geldi, gümbür gümbür davullar, kösler çalındı."

Hacc u 'umre: Hac ve umre (KGD XXX/5). Hacc "zilhicce ayında Mekke-i Mükerreme'de menasik ve merasim-i mutade ile Kabe-i Şerife'yi tavaf etmek" (Yavuzarslan 2010: 409); 'umre "Hac mevsiminin gayrinde Kabetullah'ı ve Mekke-i Mükerreme'nin sair mevaki'-i mübarekesini ziyaret etme" (Yavuzarslan 2010: 1259) anlamlarındadır. KGD XXX/5 *Dilberā biŋ hacc u 'umre sayaram / Senüŋ-ile her geçen çagum benüm.* "Ey dilber, seninle geçen her anımı bin hac ve umre sayarım."

Hadd ü hisāb: Had hesap (GN II. L 139A/3). Hadd "sınır" (Mansuroğlu 1956: 73); hisāb "hesap, hesaplama" (Mansuroğlu 1956: 73) anlamlarındadır. GN II. L 139A/3 *Belki hadd ü hisābı olmaya / Hakka iren aŋa dahı kalmaya.* "Belki haddi hesabı olmayıp Hakk'a ulaşan ona bakmayacak."

Hadd u karār: Son ve karar (GN I. L 105A/10). Bkz. Hadd ü hisāb, Ārām u karār. GN I. L 105A/10 *Cümle iş anda dutar hadd u karār / Sūret olur her bir işde pāyidār.* "Bütün işler o zaman sonlanır, beden her işte kendini gösterir."

Hadd u makām: Had ve yer (GN III. L 76A/3). Bkz. Hadd ü hisāb, Hadd u karār. Makām "makam, yer" (Demirci, Korkmaz 2008: 364) anlamındadır. GN III. L 76A/3 *Halka oldur gösteren hadd u makām.* "Haddini ve yerini insanlara gösteren odur."

Hadd u pāyān: Uç sınır (ÇN 10; KKMU 2a/3). Bkz. Hadd ü hisāb, Hadd u karār, Hadd u pāyān (Çağatay). ÇN 10 *Usaŋ olma başuŋa 'akluŋı dir / Yol uzakdur ki yokdur hadd u pāyān.* "Gafil olma, aklını başına topla; yol uzaktır ucu sınırı yoktur."

Hak çalap: Yüce Allah (Y u Z 657). Hak "Allah, Tanrı" (Demirci, Korkmaz 2008: 340), çalap "mec. Tanrı, Allah" (Demirci, Korkmaz 2008: 315) anlamlarındadır. Y u Z 657 *Geldi cebrā'il girü eytdi aŋa / Hak çalap üküş selām eyler saŋa.* "Cebrail ona geri gelip Yüce Allah'ın sana çok selamı var dedi."

Hak taŋrı: Yüce Allah (Y u Z 566). Bkz. Hak çalap, Allah taŋrı. Y u Z 566 *Tanukluk virdürdi hak taŋrı anı.* "Hak Tanrı ona şahitlik ettirdi."

Hāk ü seng: Taş toprak (YED 350/5). Hāk "toprak" (Devellioğlu 2005: 312), seng "taş" (Devellioğlu 2005: 938) anlamlarındadır. YED 350/5 *Üstüne tīz tīz örterler bu dünyā hāk ü sengini.* "Bu dünyaın taşını toprağını üzerine çabuk çabuk örterler."

Hāl yat: Durum (Y u Z 566). Hāl "durum, hal" (Demirci, Korkmaz 2008: 341); yat "durum, vaziyet; gidişat" (Demirci, Korkmaz 2008: 405) anlamlarındadır.

Hāl u sıfat: Hal (GN II. L 240A/7). Bkz. Hāl yat. Sıfat "özellik, nitelik, hal" (Demirci, Korkmaz 2008: 382) anlamlarındadır. GN II. L 240A/7 *Degme katında nedür hāl u sıfat / Uşbu işi aŋlamakdur ma'rifet.* "Her katındaki hali nedir, işte bunu anlamak marifettir."

Hāl u iş: Hal tavır (GN I. L 40A/9). Bkz. Hāl yat, Hāl u sıfat. İş "iş, çalışma, hareket, davranış" (Demirci, Korkmaz 2008: 349) anlamlarındadır. GN I. L 40A/9 *Ādemīde cümle dürlü hāl ü iş / Yir-ile gökden biter bu yaz u kış.* "İnsanlardaki her türlü hal ve tavır yaz kış yerle gökten gelir."

Halka halka: Lüle lüle (Süy. Nev. 1477). Bkz. Halka halka (Çağatay). Süy. Nev. 1477 *Şu halka halka anuŋ zülfi kim suda gördüm.* "Şu lüle lüle olan saçlarını suda gördüm."

Hall ü 'akd: Bağlamak ve çözülmek (GN IV. L 193B/5). Bkz. Akd u hal. GN IV. L 193B/5 Ellerinde hāsıl oldı hall ü 'akd. "Onun ellerinde (her şey) çözüldü."

Hāmūş u üsküt: Susma (GN IV. L 227B/2). Hāmūş "susmuş, sessiz, sakin" (Demirci, Korkmaz 2008: 341); üsküt "sessiz" (Derleme Sözlüğü XI 1993: 4043) anlamındadır. GN IV. L 227B/2 *Cāhile hāmūş u üsküttür cevāb.* "Cahile verilecek cevap susmaktır."

Hān-u-mān/Hānumān: Ev bark; çoluk çocuk (GN I. L 21A/8, I. L 61A/9, I. L 121B/3, II. L 232B/6, III. L 17B/6, III. L 30A/7, III. L 30B/4 III. L 30B/5; GN I. L 13B/11; Süy. Nev. 2057, 3641, 4152, 5168; YED 3/10, 65/2, 120/3, 259/5, 307/1, 398/7; KKMU 3a/1, 61a/7, 63b/4). Bkz. Hanumān (Harezm), (Kıpçak), Hān u mān/Hānumān (Çağatay). GN I. L 21A/8 *Kimisi yüzdür kim ol yüze bakan*

/ Terk kıldı ol yüz-içün hān-u-mān. "Kimisi yüzdür ki o yüze bakan onun için evi barkı terk etmiştir."

Hār u haşek/ Hār u hāşāk: Diken ve çer çöp (GN I. L 109B/4; KGD Gavrī V/8; KKMU 69b/9). GN I. L 109B/4 *İlla baglarda biter dürlü çiçek / Sūre yirlerden gelür hār u haşek.* "Ancak bağlarda türlü çiçek biterken çorak yerlerde diken çer çöp biter."

Harām helāl: Haram helal (KKMU 101b/6). Bkz. Harām helāl (Karahanlı). KKMU 101b/6 *... işidenler dahı harām helal dimezler bunlara virürler.* "(Bu sözleri) işitenler haram helal demeden bunlara verirler."

Harb u ceng: Savaş (GN III. L 25B/10, IV. L 213B/10). Bkz. Ceng ü 'arbede, Ceng ü cidāl, Ceng ü savaş. Harb "savaş" anlamındadır. GN III. L 25B/10 *Bunlara vahdet-durur āyin ü reng / Yok-durur ortalarında harb u ceng.* "Süslenmek ve boyanmak bunlara birliktir, aralarında hiç savaşma yoktur."

Harb u kıtāl: Savaş (KGD IX/4). Bkz. Harb u ceng, Harb u kıtāl (Çağatay). KGD IX/4 *Biŋ dab-ıla ol şīri-durur harb u kıtāluŋ.* "O, bin darpla savaşın aslanıdır."

Harf harf: Harf harf (GN III. L 7B/5, III. L 53A/6, IV. L 177B/a4). Bkz. Bī-harf u savt. GN III. L 7B/5 *Yazludur tāhā vü yāsīn harf harf / Bahtulu ol cān kim oldı anda sarf.* "Ve Taha ile Yasin sureleri harf harf yazılmıştır, orada harcanan can bahtlıdır."

Harf u harf: Harf harf (GN II. L 173A/2, IV. L 183B/9). Bkz. Harf harf. GN II. L 173A/2 *Tā ki kelme olmayınca harf u harf / Olmadı hīç kimseye bu ma'ni sarf.* "Sonunda harf harf sözcük olmayınca hiç kimse bu manayı kullanamadı."

Harf u savt: Harf ve ses (GN III. L 97B/8, IV. L 131A/10). Bkz. Harf harf, Harf u harf, Bī-harf u savt. GN III. L 97B/8 *Harf u savtı bu kulakdan işiden / İçerü ol göz-durur ma'nī gören.* "Harfi ve sesi bu kulaktan işiten, içindeki anlamı gören o gözdür."

Harkāt u cūş: Coşma (GN III. L 34A/11). Harkāt "hareket", cūş "coşma" (Ciğa 2013: 553) anlamlarındadır. GN III. L 34A/11 *Ol hevesden yir kılur harkāt u cūş.* "O hevesle yer coşar."

Harkāt u cünbiş: Hareket ve canlılık (GN IV. L 182A/7). Bkz. Harkāt u cūş. Harkat "kımıldanma, depreme, oynama" (Yavuzarslan 2010: 428), cünbiş "kımıldama, hareket" (Yavuzarslan 2010: 184) anlamlarındadır. GN IV. L 182A/7 *Ne aşut var ol cihānda ne geçüt / Anda ne harkāt u cünbiş ne sükût.* "O dünyada ne aşılacak tepe, ne hareket ve canlılık ne sessizlik var."

Hāss 'āmm: Avam havas; herkes (GN II. L 196B/3, III. L 98B/8, IV. L 235B/2). Bkz. Hās u 'ām/Hāss u 'ām/Hāss u 'āmm (Çağatay). GN II. L 196B/3 *Hāsa 'āma dünyada yok i'tibār.* "Avam avas kimsenin dünyada değeri yoktur."

Hāss u 'āmm: Avam havas; herkes (GN I. L 6B/4, I. L 40A/8, I. L 67B/6, I. L 84A/6, I. L 105B/4, I. L 116A/6, II. L 134A/6, II. L 145B/9, II. L 146B/4, II. L 149B/6, II. L 149B/10, II. L 150B/7, II. L 151A/6, II. L 206A/5, II. L 207B/10, II. L 223A/4, II. L 225B/4, II. L 230A/2, II. L 233B/9, II. L 250B/7, II. L 251B/2, II. L 254B/6, II. L 255A/3, II. L 257B/10, II. L 258B/9, III. L 7A/2, III. L 14A/10, III. L 20B/1, III. L 36B/6, III. L 37B/5, III. L 49A/7, III. L 57A/9, III. L 60A/2, III. L 62B/10, III. L 70B/5, III. L 72B/1, III. L 94B/10, III. L 98A/7, III. L 102A/9, III. L 110A/3, III L 113A/3, III. L 113B/8, III. L 119A/5, IV. L 128A/4, IV. L 129A/9, IV. L 133B/10, IV. L 134A/3, IV. L 137B/3, IV. L 139B/5, IV. L 143B/6, IV. L 145B/11, IV. L 149B/8, IV. L 154B/3, IV. 8923, IV. L 157B/2, IV. L 161B/10, IV. L 163B/1, IV. L 163B/8, IV. L 166B/8, IV. L 168A/2, IV. L 171B/10, IV. L 177A/5, IV. L 180A/7, IV. L 185A/10, IV. L 191B/8, IV. L 192B/11, IV. L 193B/11, IV. L 194A/6, IV. L 215B/9, IV. L 220A/3, IV. L 220B/2, IV. L 222A/9, IV. L 226A/10, IV. L 236A/11; Süy. Nev. 334, 376, 828, 857, 1152, 3728, 5043; ÇN 83; YED 126/8, 130/8, 131/7, 202/1, 239/2, 338/1, 338/2, 358/4; KKMU 58a/8). Bkz. Hāss u 'āmm (Çağatay), Hāss 'āmm. GN I. L 40A/8 *İkisinüŋ arasında Ādemi / Kıldı peydā cümle bu hāss u 'āmmı.* "İkisinin arasında Adem'i, avam havas herkesi yarattı."

Hāşā vü kellā: Asla (KGD II/20; KKMU 64b/7). Hāşā "haşa, asla" (Mansuroğlu 1958: 164); kellā "hiç, asla, hiçbir vakit" (Yavuzarslan 2010: 621) anlamlarındadır.

KGD II/20 *Olupdur mu'terif cürm ü günāhına ol eksüklü / Ümīdi var urmaya yüzine hāşā vü kellā.* "Suç ve günahını itiraf etti o kusurlu, asla yüzüne vurmaya ümidi var."

Haşm u rahmet: Öfke ve merhamet (GN III. L 107B/3, IV. L 216A/2). Bkz. Haşm u gazab, Fazl u rahmet. GN III. L 107B/3 *Kahr u lutf u haşm u rahmet yoldadur / Vāki' olan nesne cümle dildedür.* "Kahır ve lütuf, öfke ve iyilikler yoldadır, bunların hepsi dille anlatılır."

Haşr neşr: Toplanma ve yayılma (YED 155/9). Haşr "toplanmak, bir yere biriktirme" (Yavuzarslan 2010: 434); neşr "dağıtma, yayma " (Yavuzarslan 2010: 915) anlamlarındadır. YED 155/9 İleyünde haşre neşre hakke'l-yakīn gerek visāl. "Huzurunda toplanıp yayılmaya hakikat ehlinin makamına kavuşmak gerekir."

Haşr u neşr: Toplanma ve yayılma (KGD XIV/3). Bkz. Haşr neşr. KGD XIV/3 *Haşr u neşr ü sā'atüŋ aŋ hevlini.* "Toplanma ve yayılmanın, kıyametin korkusunu an."

Havf ü recā: Korku ve dileme (YED 248/4). Havf "korku, korkma" (Devellioğlu 2005: 345); recā "ümit, umma; yalvarma; istek, dilek" (Devellioğlu 2005: 880) anlamlarındadır. YED 248/4 *Havf ü recā sende yok eyle ki bir tatarsın.* "Korku ve dileme sende yok çünkü Tatar'sın."

Havf u hayf: Korku ve zulüm (YED 306/6). Bkz. Havf ü recā. Hayf "haksızlık, cevir, zulüm; yazık ki, heyhat, vah" (Devellioğlu 2005: 347) anlamlarındadır. YED 306/6 *Baglana bin bin sunūf 'āşıka yok havf u hayf.* "Sınıflar bin bin bağlansın, aşığa korku ve zulüm yoktur."

Hāy hāy/Hey hāy: Yas tutan kimsenin iniltisi (Süy. Nev. 673, 4999; YED 9/5). Hāy hāy (Çağatay). Süy. Nev. 673 *Çün işitdi çīn adını didi vāy / 'Aceb kaçan irem aŋa hāy hāy.* "Çin'in adını işitince vay, hay hay acaba oraya ne zaman gideceğim, dedi."

Hayāl ü düş: Düş (YED 70/4, 70/4). Hayāl "insanın kafasında tasarlayıp canlandırdığı şey" (Devellioğlu 2005: 346), düş "düş" anlamlarındadır. YED 70/4 *'Āriflere bu dünya hayāl ü düş gibidir.* "Arif olanlara bu dünya bir düş gibidir."

Hayf u dirīgā: Yazık, eyvah (GN II. L 271A/1). Bkz. Havf u hayf. Dirīgā "feryat" (Mansuroğlu 1956: 71) anlamlarındadır. GN II. L 271A/1 *Eyde iy hayf u dirīgā*

kanı ol / ʻİşret ü maʻşūk u sāki sag u sol. "Yazık eyvah, o işret, o sevgili, saki, sağ sol nerede."

Hayır-la ihsān: İyilik (YED 396/1). Bkz. Bahşīş ü ihsān u cūd, Buhl u ihsān, İhsān u bahşīş. YED 396/1 *İy dünyaya aldanan hayır-la ihsan kanı.* "Ey dünyaya aldanan iyilik nerede?".

Hayr şer: İyi ve kötü (GN I. L 56A/7; Süy. Nev. 2019, 2255; YED 405/7). Bkz. Hayır-la ihsān, Hayır şer (Karahanlı). GN I. L 56A/7 *Kalb anuŋçün didi aŋa ululaŕ / Kim bu şahsı hayra şerre ol ular.* "Büyükler onun için ona kalp derler ki kişiyi iyiye ve kötüye ulaştıran odur."

Hayr u şer: İyi ve kötü (GN I. L 54A/5, I. L 68A/4, I. L 70A/7, I. L 74B/2, I. L 74B/4, I. L 84A/5, I. L 86A/1, II. L 201A/9, II. L 223A/7, II. L 264A/1, II. L 270/6, III. L 12A/5, III. L 44A/2, III. L 63A/1, III. L 115A/5, III. L 116B/7, III. L 118A/10, IV. L 131B/1, IV. L 132A/11, IV. L 133A/6, IV. L 133B/10, IV. L 141A/11, IV. L 152A/3, IV. L 162B/3, IV. L 164B/5, IV. L 169B/10, IV. L 204B/11, IV. L 212A/6, IV. L 214A/5, IV. L 218B/4, IV. L 219B/10, IV. L 220B/2, IV. L 222A/6, IV. L 231B/1; Süy. Nev. 2139; Y u Z. 722; YED 28/9, 236/3, 264/7, 292/6, 323/5, 413/5; KKMU 16a/4, 38a/3). Bkz. Hayır-la ihsān, Hayr şer, Hayr u şer (Çağatay). GN I. L 54A/5 *Küfr ü dīn ü fısk u tāʻat hayr u şer / İşlenür bu şehr içinde her hüner.* "Küfür ve din, günah ve ibadet, iyilik ve kötülük gibi her şey bu şehirde işlenir."

Hayr ve ihsān: İyilik (KKMU 42a/10). Bkz. Hayır-la ihsān, Hayr şer, Hayr u şer, Buhl u ihsān. KKMU 42a/10 *Hācet ehlini ve güç görenleri pādişāh dergāhından ırag ideler ve pādişāhuŋ hayrını ve ihsanını ve sadakalarını ve bezlini mustahıklardan dirig ideler.* "Gerçek ihtiyaç sahiplerini ve zulme uğrayanları padişah dergahından uzak tutsunlar, padişahın iyiliklerini, sadakalarını, nimetlerini hak eden gerçek kimselerden esirgerler."

Hayrān u mest: Hayran ve mest (GN III. L 111B/5; YED 192/6, 289/2). Bkz. Mest ü hayrān (Çağatay). GN III. L 111B/5 *Gördüm anda kamular hayrān u mest / Cümle olmış korkudan bī-pā vü dest.* "Orada herkesin hayran ve mest, korkudan elsiz ayaksız olduklarını gördüm."

Hayrāt ve hasenāt: İyilikler (KKMU 63a/10). Hayrāt "sevap kazanmak için hayırlı işler, iyilikler" (Devellioğlu 2005: 348); hasenāt "iyilikler, iyi haller, iyi işler, hayırlı işler" (Devellioğlu 2005: 335) anlamlarındadır. KKMU 63a/10 *Zīnhār ve hezār zīnhār hayrātdan ve hasenātdan el çekmeg-ile* ... "Kesinlikle iyiliklerden uzaklaşmaktan sakınmalı …"

Hāzır u nāzır: Hazır ve nazır (GN IV. L 128A/6). Bkz. Hāzır u nāzır (Çağatay). GN IV. L 128A/6 *Kıldı ma'lūm kendünüŋ kādırlıgın / Yirde gökde hāzır u nāzırlıgın.* "kendinin her şeye gücünün yettiğini, yerde ve gökte hazır ve nazır olduğunu …".

Hazin hazin: Hazin hazin (YED 247/2). Hazin "hüzünlü, mahzun olarak, kederli, gamlı" (Devellioğlu 2005: 351) anlamındadır. YED 247/2 *Menzile irsem diyen bilürsin hazin hazin.* "Öleyim diyen bilirsin hazin hazin."

Hecr ü firāk/Hicr ü firāk: Ayrılık (GN I. L 101B/9; GN II. L 280A/11). Bkz. Hecr ü firāk. GN I. L 101B/9 *Diŋleyenüŋ gönline rahmet bırak / Bunlara göstermegil hecr ü firāk.* "Bunları dinleyenlerin gönlüne rahbet koy, bunlara ayrılık gösterme."

Herc ü merc: Karmakarışık (KKMU 81b/5). Herc ü merc "altüst, karmakarışık, allak bullak, darmadağınık" (Devellioğlu 2005: 358) anlamlarındadır. KKMU 81b/5 *Ger olmaya vilāyet azar herc ü merc olur.* "Olmazsa ülke karmakarışık olur."

Herze merze: Saçma sapan (DK Drs. 126a/7, 150b/7). Herze merze "boş lakırtı, saçmalık" (Özçelik 2016: II. 870) anlamındadır. İlk sözcüğün ilk sesinin m ile değiştirilmesiyle ikinci sözcük oluşmuştur. DK Drs. 126a/7 *Herze merze söyleme mere itüm kāfir.* "Saçma sapan konuşma mere itim kafir."

Heybet ulu: Heybetli (GN II. L 260B/5). Heybet "ululuk, büyüklük" (Demirci, Korkmaz 2008: 343); ulu "büyük, ulu" (Demirci, Korkmaz 2008: 397) anlamlarındadır. GN I. L 260B/5 *Gördi bir gevde yatur heybet ulu.* "Heybetli bir gövdenin yattığını gördü."

Hezār ve hezār: Binlerce (KKMU 106a/10-106b/1). Hezār "bin" (Devellioğlu 2005: 361) anlamındadır. KKMU 106a/10-106b/1 ve hez*ār ve hezār bāra hak*

lāubālīlerinüŋ odından nefsünüŋ harmanına ve sıfatlarına urdılar. "Binlerce kere hakkı söyleyenlerin ateşinden nefislerinin harmanını ve sıfatlarını yakmışlar."

Hezl ü cid: Şaka ciddi (Süy. Nev. 285). Bkz. Cıdd u hazl (Çağatay). Süy. Nev. 285 *Benüm 'ādetüm eyledür kim becid / Bulıcak kişi söylerem hezl ü cid.* "Benim adetim şöyledir ki hatrı sayılır birini bulunca şaka ve ciddi olanı söylerim."

Hıdmet tapu: Hizmet (GN II. L 164A/2). Hıdmet "hizmet"; tapu "hizmet" (Demirci, Korkmaz 2008: 392) anlamlarındadır. GN II. L 164A/2 *Hem düze sultān-ıçun hıdmet tapu / Kim bula ol vardugı yirde kapu.* "Gittiği yerde bir kapı bulabilmek için sultana hizmet etmeli."

Hıraca kıraca: Ufak tefek (DK Drs. 45a/12) Hıraca kıraca "ufak tefek" (Özçelik 2016: II. 870) anlamındadır. DK Drs. 45a/12 *Biŋ dahı hıraca kıraca [olmaya] büreler diledi.* "Bin tane ufak tefek olmayan pireler istedi."

Hırp hırp: Hırp hırp (DK 3. Nüsha 9/2, 20/9). Yansıma sesten türemiş bir ikilemedir. DK 3. Nüsha 9/2 *... yaglı kuyruk hırp hırp ödse kara köpek it oglına kurt enigi özini daladurmı daladmak yok.* "… yağlı kuyruk hırp hırp diye ses çıkarsa kara köpek it oğluna kurt eniği kendisini dalatır mı? Dalatmak yok."

Hırs u āz: Hırs ve aç gözlülük (Süy. Nev. 295). Hırs u āz. Süy. Nev. 295 *Kanā'at kılup lokma ger olsa az / Helāk itmeye kişiyi hırs u āz.* "Yiyecek lokma az da olsa buna kaanat edip kişiyi hırs ve aç gözlülük yok etmesin."

Hırs u hased: Hırs ve haset (GN I. L 62A/8; KGD Gavrī III/6). Bkz. Hırs u āz. Hased "kıskançlık, çekememezlik" (Demirci, Korkmaz 2008: 341) anlamındadır. GN I. L 62A/8 *Terk idüp hırs u hased bullum safa / Ulular sohbetine kıllum vefā.* "Hırs ve çekememezliği bırakıp safa bulalım, ulular sohbetinden ayrılmayalım."

Hırs u hevā: Her türlü istek, tutku (YED 2/1, 45/6, 197/4, 227/4). Bkz. Hırs u āz, Hırs u hased, Hırs u havā (Harezm). YED 2/1 *'Işk da'vīsin kılan kişi hīç anmaya hırs u hevā.* "Aşk davası güdenler isteklerini anmazlar."

Hırs u heves: Hırs ve heves (YED 227/2). Bkz. Hırs u āz, Hırs u hased, Hırs u hevā. Heves "arzu, istek" (Devellioğlu 2005: 359) anlamındadır. YED 227/2 *Uşadam bu kafesi yıkam hırs u hevesi.* "Bu kafesi parçalayıp hırs ve hevesi yıkayım."

Hırs u tama': Aç gözlülük (YED 212/1; KKMU 44/7, 97a/3, 97b/2). Bkz. Hırs u āz, Hırs u hased, Hırs u hevā, Hırs u heves, Hırs u hisset, Buhl u tama'. YED 212/1 *Hırs u tama' bende ırak hem arduma atan benem.* "Aç gözlülüğü benden uzak, arsıma atan benim."

Hırs ve tama': Aç gözlülük (KKMU 97a/1, 97a/2). Bkz. Hırs u āz, Hırs u hased, Hırs u hevā, Hırs u heves, Buhl u tama'. KKMU 97a/1 *Nefsini ra'nālıgından pāk ide ve hırs ve tama' bulaşıgından arıda*. "Nefsini güzel görmekten temizlenerek aç gözlülükten arıtmak lazımdır."

Hısm kavm: Hısım akraba (DK Drs. 120a/9). Hısm "erkeğin eşinin akrabaları" (Özçelik 2016: II. 870); kavm "bir tek atadan ve yalnız erkek tarafından gelen adamlar" (Kaçalin 2017: 810) "kavim" (Özçelik 2016: II. 887) anlamlarındadır. DK Drs. 120a/9 *Budın bindi hışmını kavmını ayırdı.* "Butun bindi hısım akrabayı ayırdı."

Hışm u gazab/Haşm u gazab: Öfke (KGD XI/15; GN I. L 52B/6). Bkz. Bugz u hışm. KGD XI/15 *Beni hışm u gazab odına yakma.* "Beni öfke ateşinde yakma." Hışm "kızgınlık, öfke" (Devellioğlu 2005: 364); gazab "öfke, uğursuzluk" (Kaçalin 2017: 803) anlamlarındadır. GN I. L 52B/6 *Sendeki haşm u gazab kibr ü kine / Her biri beŋzer süleymān dīvine.* "Sendeki öfke ve kızgınlık, kibir ve kin Süleyman Peygamber'e musallat olan şeytana benzer."

Hışm u rahmet: Öfke ve merhamet (GN III. L 63A/1, III. L 116A/8). Bkz. Bugz u hışm, Hışm u gazab, Fazl u rahmet, Haşm u rahmet. GN III. L 63A/1 *Bu şehir kavmında vardur her hüner / Hışm u rahmet fısk u tā'at hayr u şer.* "Bu şehir halkında her hüner bulunur: Öfke ve merhamet, günah ve ibadet, iyilik ve kötülük."

Hīç hīç: Hiç (GN III. L 44B/6). Bkz. Hīç hīç (Kıpçak). GN III. L 44B/6 *Bu cihān nişe gelürdi hīç hīç / Hod tolupdur mekr ü hīle pīç pīç.* "Bu cihan hiç yaratılır mıydı, hile ile sarmaş dolaş doldurulur muydu?".

Hikmet ü ma‘rifet: (Süy. Nev. 173). Hikmet “hikmet” (Ciğa 2013: 607); ma‘rifet “marifet, hüner” (Ciğa 2013: 653) anlamlarındadır. Süy. Nev. 173 *İçüp hikmet ü ma‘rifet şerbetin / Bütün er oluban uşatsun putun.* “Hikmet ve marifet şerbetini içip tam bir insan olarak putunu kırsın.”

Hisāb u sagış: Sayı (KGD II/18). Bkz. Hadd ü Hisāb. Sagış “sayı, adet” (Dilçin 2016: 684) anlamındadır. KGD II/18 *Hisāb u sagışı anuŋ ne ‘azz olına ne ihsa.* “Onun sayısı ne sayılsın ne hesaplansın.”

Hōr u hacīl: Hor, aşağılanmış (GN I. L 55B/8, IV. L 172B/11). Bkz. Hôr u hacil (Kıpçak). GN I. L 55B/8 *Geh basar ‘aklı bu nefs eyler zelīl / Leşkeri ‘akluŋ olur hōr u hacīl.* “Bazen akıl, nefsi yener, o zaman aklın ordusu hor durumda kalır.”

Hor u hakīr: Aşağılık (YED 309/3; KKMU 7a/6, 84b/6). Bkz. Hôr u hacīl. Hakīr “kadir ve değeri olmayan, hor, deni, muhakkar, naçiz, hürmet ve itibar olunmayan” (Yavuzarslan 2010: 415) anlamındadır. YED 309/3 *Gāyet hor u hakīr ol başda halīl olasın / İsmā‘il gibi sen de kurbana irişince.* “İsmail gibi sen de kurbana erişince başta gayet aşağılık Halil olasın.”

Hor ve hakīr: Aşağılık (GN II. L 209B/3-4). Bkz. Hor u hakīr. GN II. L 209B/3-4 ... *kim hak sübhānehu ve ta‘ālā dār-ı dünyāda altı nesneye ‘ucub ve tekebbür itdükleri içün hor ve hakīr idüp mel‘ūn ve hāksār itdi.* “… Allah bu dünyada altı şeyi büyüklendikleri ve kibirlendikleri için aşağılık kıldıp, huzurundan kovdu ve yerle bir etti.”

Hor u şermsār: Aşağılanma ve utanma (GN III. L 67B/1). Bkz. Hôr u hacīl, Hōr ve hakīr. Şermsār “utanan, utangaç, mahcup” (Yavuzarslan 2010: 1127) anlamındadır. GN III. L 67B/1 *Sūret olur anda hor u şermsār / Pes bu şerri ol ‘akıl hükmi basar.* “Vücut aşağılanır ve utanır ancak bu kötülüğü akıl, hükmü altına alır.”

Hor u zelīl: Aşağılanmış (GN I. L 56B/11, I. L 119A/9, I. L 128B/1, II. L 142A/10, III. L 72A/9; KGD IV/13). Bkz. Hor u hacīl, Hor u hakīr, Hor ve hakīr, Hor u şermsār, ‘Azīz ü zelīl. GN I. L 56B/11 *Kaldı tende mahbūs u hōr u zelīl.* “(Nefis), bedende hapis ve aşağılanmış şekilde kaldı.”

Horlık ve hakīrlık: Aşağılanma (KKMU 50b/7, 93b/10). Hor u hakīr ikilemesinin -lık yapım eki almış biçimidir. KKMU 50b/7 *Horlık ve hakīrlık göziyle hak ta'ālānuŋ halkına bakar ve derhāl hak ta'ālā hazretinüŋ 'ināyeti nazarından düşer.* "Aşağılanma açısından Hak Taâlâ'nın kullarına bakar ve hemen Hak Taâlâ hazretinin nazarından düşer."

Horlık ve zelīllik: Aşağılanma (KKMU 97a/2). Bkz. Horlık ve hakīrlık. Hor u zelīl ikilemesinin -lık yapım eki almış biçimidir. KKMU 97a/2 *'Ālimlerün horlıgı ve zelīlligi hırsda ve tama'dadur.* Alimlerin aşağılanması aç gözlülüktendir."

Hoş hoş: Hoş hoş (GN II. L 159A/6, II. L 222A/11, II. L 222A/11, II. L 236B/4, III. L 3B/3). Bkz. Hoş hoş (Çağatay). GN II. L 159A/6 *Diledi kim kuça hoş hoş hūb-rū.* "O güzel yüzlüyü güzel güzel kucaklamak istedi."

Hoş latīf: Hoş güzel (Y u Z 760, 844). Bkz. Hōş hōş. Latīf "hoş, güzel" (Demirci, Korkmaz 2008: 364) anlamındadır. Y u Z 760 *Uş bu sözde nükte geldi hoş latīf.* "İşte bu sözde hoş bir nükte geldi."

Hoş selāmet: Hoş rahat (GN I. L 82B/2). Bkz. Hōş hōş, Hōş latīf. Selāmet "salimlik; emniyet; iyi son" (Yavuzarslan 2010: 1050) anlamındadır. GN I. L 82B/2 *Kim helāk olmayalar kem nesneden / Hoş selāmet yöriyeler dünyede.* "Kötü şeylerden ölmesinler, hoş rahat yaşasınlar dünyada."

Hoş şād: Sevinçli (GN I. L 64B/7). Bkz. Hoş hoş, Hōş latīf, Hoş selāmet. Şād "sevinçli, mutlu, neşeli" (Demirci, Korkmaz 2008: 387) anlamındadır. GN I. L 64B/7 *Kayguya karılmaya hōş şād ola.* "Kaygıya bulaşmadan sevinç içinde olsun."

Hoşnūd u rāzı: Razı (GN I. L 54A/7). Hoşnūd "razı, memnun" (Ciğa 2013: 609); rāzı "rıza gösteren, boyun eğen" (Ciğa 2013: 679) anlamlarındadır. GN I. L 54A/7 *Her biri hoşnūd u rāzı işine / Diŋle imdi kendü kimdür işi ne.* "Her biri işinden razı, şimdi kim olduğunu, ne işi olduğunu dinle."

Hoşnūd u şād: Memnun (Süy. Nev. 5376). Bkz. Hoşnūd u rāzı, Hōş şād. Süy. Nev. 5376 *Dürişüŋ ki eyleyesiz 'adl ü dād / Ki sizden kamu ola hoşnūd u şād.* "Adeletli olmaya gayret edin ki herkes sizden memnun kalsın."

Hūb u zībā: Güzel (GN III. L 106B/4). Hūb "güzel" (Demirci, Korkmaz 2008: 344); zībā "bezekli, süslü, müzeyyen" (Yavuzarslan 2010: 1363) anlamlarındadır. GN III. L 106B/4 *Dökilür diş gün günin göz çöngelür / Hūb u zībā şekli zişt ü neng olur*. "Dişler dökülür, günden güne göz çukurlaşır; güzellik çirkiliğe dönüşür ve utanma başlar."

Hūb u zişt: Güzel çirkin (GN I. L 66B/9, I. L 70A/7, III. L 65B/2, III. L 65B/6, III. L 65B/10, IV. L 133A/6). Bkz. Hūb u zībā. Zişt "çirkin" (Ciğa 2013: 746) anlamındadır. GN I. L 70A/7 *Hūb u zişt ü kahr u lutf u hayr u şer / Birikip dördi bile görür bular.* "Güzel çirkin, kahır lütuf, iyilik kötülük toplanıp hepsine aynı şekilde gelir."

Hubūbāt u nebāt: Taneler ve bitkiler (GN III. L 57A/5). Hubūbāt "taneler; zahireler" (Yavuzarslan 2010: 465), nebāt "bitki" (Demirci, Korkmaz 2008: 368) anlamlarındadır. GN III. L 57A/5 *Çünkü bitdi hoş hubūbāt u nebāt / Adı dadı dünyada dutdı şebāt.* "Burada güzel taneler ve bitkiler yetişince; adı ve tadı ile dünyada anılır olmuştur."

Hulk hū: Huy (GN IV. L 194A/11, IV. L 196A/11). Hulk "huy, tabiat" (Yavuzarslan 2010: 466); hū "huy, mizaç, tabiat" (Demirci, Korkmaz 2008: 344) anlamlarındadır. GN IV. L 194A/11 *Anı bildüŋ gör bu kez dördinçisin / Aŋlagıl anuŋ dahı hukın husın.* "Onu tanıdın, bu döndüncüsünü de gör onun da huyunu suyunu anla."

Hūr-ıla gılmān: Huri ve gılman (YED 3/12). Bkz. Hūr u gılmān (Harezm), (Çağatay). YED 3/12 *Hūr-ıla gılmān gelicek 'āşık elin uzatmaya.* "Hıri ile gılman aşık elini uzatmaya gelecek."

Hūr u gılmān: Huri ve gılman (GN III. L 3A/7, III. L 4B/6; KGD Gavrī II/10). Bkz. Hūr-ıla gılmān, Hūr u gılmān (Harezm), (Çağatay). GN III. L 3A/7 *Cümle sündüs ton u merkebler burak / Hūr u gılmān munis ü köşk ü durak.* "İşlemeli elbiseler, bineklerden burak verildiği gibi huri ve gılman, güzel köşk ve eğlenme yerleri (de bağışlanacaktır)."

Hūr u melek: Huri ve melek (YED 144/4). Bkz. Hūr-ıla gılmān, Hūr u gılmān. Melek "melek" anlamındadır. YED 144/4 *Hayrān olup ileyünde turmış durur hūr u melek.* "Huri ve melekler huzurunda hayran olmuş durur.

Hurd u hām: Parça parça (YED 201/25). Bkz. Büzürg ü hurd. Hām "pişmemiş, olgunlaşmamış, çiğ; işlenmemiş, üzerinde çalışılmamış; boş, nafile" (Devellioğlu 2005: 320) anlamlarındadır. YED 201/25 *Bir demī āsūde bir dem gaflet-ile hurd u hām.* "Bir an rahat, bir an gafletle parça parça."

Hurrem ü handān: Şen (KGD XXIII/13). Hurrem "sevinçli, mesrur; güler yüzlü" (Yavuzarslan 2010: 468); handān "güler, gülen" (Mansuroğlu 1956: 73) anlamlarındadır. KGD XXIII/13 *Gavrīnüŋ hurrem ü handān olalı cān u dili / Göŋline lāyıh olur gör ki neler döne döne.* "Gavri'nin canı gönlü şen olduğundan beri gör ki gönlüne yeniden neler layık olur."

Hurşīd ü kamer: Güneş ve ay (KGD s. 153/5). Hurşīd "güneş, şems" (Yavuzarslan 2010: 468); kamer "ay, mah" (Yavuzarslan 2010: 577) anlamlarındadır. KGD s. 153/5 *İy gavrī saŋa cevr ide ol meh-i büt-rū / Hurşīd ü kamer lāle-ruh ol kāmet-i dil-cū.* "Ey Gavri o put yüzlü ay, lale yanaklı güneş ve ay, gönül çeken sevgili sana eziyet eder."

Huşk u ter: Kuru ve yaş (GN I. L 6A/9, I. L 52A/7, II. L 201A/9, III. L 57A/3, III. L 88A/11, IV. L 162B/1, IV. L 173B/6, IV. L 231A/7, IV. L 235B/7). Huşk "kuru, yabis" (Yavuzarslan 2010: 469); ter "ıslak, yaş; taze" (Yavuzarslan 2010: 1209) anlamlarındadır. GN I. L 6A/9 *Gör ma'ādinden niçe cevher biter / Kuvvetinden niçe huşk u ter biter.* "Madenlerden nice cevherlerin çıktığını, onun kuvvetiyle nice kuru ve yaşın meydana geldiğini gör."

Hüccet ü bürhān: Delil (YED 12/8). Bkz. Delīl ü hüccet ü burhan. YED 12/8 *Ādem halīl ü mūsā hüccet ü bürhān baŋa.* "Adem Halil ve Musa bana delildir."

Hülle ton: Elbise (Y u Z 103, 104). Bkz. At ton. Hulle "cennet elbisesi" (Demirci, Korkmaz 2008: 344) anlamındadır. Y u Z 103 *Kuyu içinde nagāh eyle orun / Uçmakdan eyle aŋa hoş hulle ton.* "Kuyunun içinde ona yer yap ve cennetten elbise getir."

Hürmet ve ‘izzet: Saygı ve şeref (KKMU 94a/10). Hürmet ve ‘izzet (Harezm). KKMU 94a/10 *Tā dükeli tāyife bunlara hürmet ve ‘izzet ideler ve i‘tikād getüreler.* “Her sınıf insan bunlara saygı ve şeref gösterirler ve öyle inanırlar.”

Hüsn ü cemāl: Güzellik (KGD LVI/2; YED 199/3). Bkz. Cemāl u kemāl, Hüsn ü cemāl (Çağatay). KGD LVI/2 *Ki bu hüsn ü cemāl-ile neden mahcūb olasın sen.* “Sen bu güzellik ile neden utanasın.”

Hüzn ü melāl: Sıkıntı (YED 199/3). Hüzn “gam, keder, sıkıntı” (Devellioğlu 2005: 394); melal “usanç, utanma; sıkılma, sıkıntı” (Devellioğlu 2005: 607) anlamlarındadır. YED 199/3 *Yūsufdaki hüsn ü cemal ya‘kūbdaki hüzn ü melal / Gāh bedr olam gāhī gökde māh-ı tābān benem.* “Yusuf’taki güzellik, Yakup’taki sıkıntı, gah ay olayım gah gökte parlayan ay benim.”

Ilan çıyan/Yılan çıyan: Yılan çıyan (YED 22/2, 241/4, 276/6, 340/4). Bkz. Yılan çıdan/çayan/çıyan (Çağatay). YED 22/2 *Niçe yatur düşübeni ılan çıyan üşübeni.* “Düşüp yılan çıyan üşüşerek nasıl yatır?”.

Irak yakın: Uzak yakın (DK Drs. 22b/6, 102a/6; GN II. L 234B/1). Bkz. Irak yakın (Çağatay). GN II. L 234B/1 *Beglik u kullık kamu yeksān ola / Ne ırak yakın ne īn ü ān ola.* “Beylik ve kölelik hepsi yerle bir olur; uzak yakın, bu şu ortadan kalkar.”

Irmak u çay: Akarsu (SVTM XXIII/5). Irmak “ırmak” (Mansuroğlu 1958: 164); çay “çay, dere” (Mansuroğlu 1958: 158) anlamlarındadır. SVTM XXIII/5 *Temāşāçün berü gel kim göre sen / Nite gözüm yaşı ırmak u çaydur.* “İzlemek için beri gel ki gözümün yaşının akarsu gibi aktığını göresin.”

Issı sovuk: Sıcak soğuk (GN I. L 28A/4, IV. L 198A/8; YED 371/6). Bkz. İsigli sogıklı (Karahanlı), Issıg savuk (Harezm), Isıg savug (Çağatay). GN I. L 28A/4 *Zīra tag u taş aŋa ma‘nī-durur / Issı sovuk hem anuŋ yolın urur.* “Çünkü dağ taş ona engeldir, sıcak soğuk onun yolunu keser.”

‘Işk u bāzī: Aşk ve eğlence (GN I. L 105B/10, II. L 268A/2). Işk “aşk, sevgi” (Ciğa 2013: 611); bāzī “oyun, eğlence” (Devellioğlu 2005: 74) anlamlarındadır. GN I. L 105B/10 *Mihr ü şefkat ‘ışk u bāzī kem olur.* “Şefkat, aşk ve eğlence azalır.”

‘Işk u hasret: Aşk ve özlem (GN III. L 37A/4). Bkz. ‘Işk u bāzī. Hasret “hasret, özlem” (Ciğa 2013: 602) anlamlarındadır. GN III. L 37A/4 *Gitdi cümle cāh u mülk ü māl u genc / Kaldı cānda ‘ışk u hasret derd ü renc.* “Mevki, mal mülk hepsi gitti, gönülde aşk, özlem, dert kaldı.”

‘Işk u hevā: Aşk ve istek (GN II. L 277A/6, II. L 279A/4). Bkz. ‘Işk u bāzī, ‘Işk u hasret, Arzū hevā. GN II. L 277A/6 *Dosta gitmek çün baŋa oldı revā / Geldi yolum bagladı ‘ışk u hevā.* “Dosta gitmek bana uygun olduğu için aşk ve istek gelip yolumu bağladı.”

‘Işk u heves: Aşk ve istek (GN II. L 198A/1). Bkz. ‘Işk u bāzī, ‘Işk u hasret, ‘Işk u hevā, Hırs u heves. GN II. L 198A/1 *Kalmaz anda cünbiş ü nutk u nefes / İlla kalur hasret-i ‘ışk u heves.* “Onda hareket, nutuk ve nefes kalmaz; aşk ve isteğin özlemi kalır.”

İbtidā vü intihā: Başlangıç ve son (GN I. L 4A/10). Bkz. Evvel ibtidā. İntihā “nihayet bulma, sona varma; tükenme, bitme; son, payan, niyahet” (Yavuzarslan 2010: 520) anlamlarındadır. GN I. L 4A/10 *Allah adın eytlüm evvel ibtidā / K’andan oldı ibtidā vü intihā.* “İlk olarak başlangıç ve sonu yaratan Allah’ın adını söyleyelim.”

İç taş: İç dış (GN I. L 87B/7, 105A/5, III. L 40A/1, III. L 42A/10, IV. L 201A/8; SVTM II/113; Süy. Nev. 1300, 3903, 3937, 4262; Y u Z. 1086; YED 204/2, 274/2, 280/5, 347/1, 400/4; KKMU 46b/9). Bkz. İç taş (Göktürk), (Uygur), (Karahanlı), (Kıpçak), İç ü taş (Çağatay). GN I. L 87B/7 *Bunlaruŋ bir bölügi yavuz hulu / İçi taşı zehr-ile fitne tolu.* “Bunların bir kısmı kötü huylu olup içleri dışları zehir ve fitne doludur.”

İç ve taş: İç dış (KKMU 76a/7). Bkz. İç taş, İç ü taş (Harezm), (Çağatay). KKMU 76a/7 Ol m*āni‘dür ki için ve taşın pādişāh-ıla bir duta*. “O içini ve dışını padişahla bir tutsun.”

İç- yi-: Yiyip içmek (Süy. Nev. 829, 1057, 1818, 3490). Bkz. İç- yi- (Karahanlı), (Harezm). Süy. Nev. 829 *Ki bir iki gün içeler yiyeler / Şehüŋ hil‘atini kamu giyeler.* “Bir iki gün yiyip içsinler, şahın kaftanını giysinler.”

İçe içe: İçe içe (Süy. Nev. 1291, 4260). Bkz. İç- yi-. Süy. Nev. 1291 *Bunı didi aldı süci kıldı nūş / İçe içe çün kim başı oldı hoş.* "Bunları eline içki alıp içmeye başladı, içe içe sarhoş oldu."

İçlü taşlu: İçli dışlı (GN II. L 240A/9). İç taş ikilemesinin -lı yapım eki almış biçimidir. GN II. L 240A/9 *Aŋlagıl kim yidi katdur bu cihān / İçlü taşlu biribirinden nihān.* "Bu dünyanın içli dışlı birbirinden gizli yedi kattan oluştuğunu anla."

İçmek ü yimek: İçmek yemek (GN IV. L 218A/7). Bkz. İçmek yimek (Karahanlı), İçmek yémek (Harezm), İç- yi-. GN IV. L 218A/7 *Cümle nefsde var bu içmek ü yimek / Dem-be-dem hoş rāhat olup üyimek.* "Bütün nefislerde yemek içmek, zaman zaman rahat etmek ve uyumak vardır."

İçüp içüp/İçüb içüb: İçip içip (DK Drs. 20a/8; DK 3. Nüsha 11/5). Bkz. İç- yi-, İçe içe, İçmek ü yimek. DK Drs. 20a/8 *İçüp içüp ulaş oglı salur kazanuŋ alnına şerābuŋ itisi çıkdı.* "İçip içip Ulaş oğlu Salur Kazan'ın alnına şrabın sertliği çıktı".

İdrāk ü fehm: Anlayış (Süy. Nev. 55). Bkz. 'Akl u idrak, 'Akl u fehm, Fehm ü 'akıl, Fehm ü cān. Süy. Nev. 55 *Aŋa 'akl u cān virdi vü hiss ü hem / Dahı 'ilm ü temyīz ü idrāk ü fehm.* "Ona akıl ve can ile his ayrıca ilim, iyiyi kötüyü ayırma gücü ile anlayış verdi."

İhsān u bahşīş: Bağış (GN IV. L 226B/7). Bkz. Bahşīş ü ihsān u cūd, Buhl u ihsān. GN IV. L 226B/7 *Niçe güç yitdükçe sen dervişlere / Kıludur ihsān u bahşīş bunlara.* "Sen gücün yettiğince bu yoksullara bağışta bulun."

İkbāl u baht: Baht (Süy. Nev. 3599, 5316). Bkz. Devlet ü baht, Baht u ikbāl (Çağatay). Süy. Nev. 3599 *Bezendi anuŋ ile ol tāc u taht / Yine aŋa yār oldı ikbāl u baht.* "O taç ve taht onunla süslendi, baht ona yine yar oldu."

İki iki: İki iki, ikişer ikişer (Y u Z. 1024, 1037, 1131). Bkz. İki iki / İkki ikki (Çağatay). Y u Z. 1024 *Kaçan kim mısra girdiler işit yara / İki iki olup girdiler şehre.* "Ey dostlar, işitin ki Mısır'a girdikleri zaman ikişer ikişer şehre girdiler."

İki ikin: İkişer ikişer (Y u Z. 1132). Bkz. İkin ikin (Uygur), (Karahanlı), (Harezm). Y u Z. 1132 *Ata ana bir kardaş iki ikin / Otursun ta'ām yisün toysun didügin.* "Anne

babası bir olan kardeşler ikişer ikişer bir yere oturup yemeklerini yesin doysunlar, dedi."

İki üç: İki üç (Süy. Nev. 1123, 3660; SVTM XIX/2; Süy. Nev. 826, 947, 996, 2474, 4342, 4359, 4692). Bkz. İki/ikki üç (Çağatay). Süy. Nev. 1123 *Düşer bir iki üç kişi ardına / Birisi irişmez anuŋ gerdine.* "Bir iki üç kişi ardına düştüğünü, birisinin bile tozuna yetişemediğini (görmüştü)."

İkisin üçin: İki üç (DK Drs. 22b/10). Bkz. İki üç. DK Drs. 22b/10 *Birin atanda ikisin üçin yıkdı.* "Birisini attığında iki üç tanesini yıktı."

İklīm iklīm: Ülke ülke (DK Drs. 49a/12). İklīm "ülke" (Özçelik 2016: II. 873) anlamındadır. DK Drs. 49a/12 *Mere bāzirgānlar varuŋ iklīm iklīm aran.* "Mere bezirganlar, varın ülke ülke arayın."

İl- bük-: İki büklüm etmek (DK 3. Nüsha 12/14, 37/10). İl- "toplayıp tutturmak, çatmak" (Yavuzarslan 2010: 505); bük- "kıvırmak, eğritmek; çevirip devşirmek; katlamak, kırmak; eğmek, eğriltmek" (Yavuzarslan 2010: 158) anlamlarındadır. DK 3. Nüsha 12/14 ... *ganīmi ilüb büküb at belinden yir yüzine düşürmese* ... "… düşmanını iki büklüm edip at üstünden yeryüzüne indirmese …".

İl gün: Halk, el gün, eş dost (DK Drs. 122a/1, 123b/7, 149a/10, 151b/2, 151b/5, 153b/4; GN IV. L 200A/1; Süy. Nev. 952, 1368, 3106, 3864, 4317, 5253; YED 82/5). Bkz. İl kün (Karahanlı), Él kün, (Harezm), İl ü kün (Çağatay). GN IV. L 200A/1 *İli güni saklaya ol yagıdan / Halkı dire olmaya ol tagıdan.* "Halkını düşmandan korusun; dağıtmasın, toplasın."

İl şār: Şehirler (Süy. Nev. 1061, 4753). İl "il, ülke" (Mansuroğlu 1958: 160); şār "şehir" (Mansuroğlu 1958: 173) anlamlarındadır. Süy. Nev. 1061 *Kuluŋ 'ahd idüpdür ki kanda vara / Salā eyleye kamu ile şāra.* "Ben kulunuz hangi şehre giderse herkesi zavet etmeye yemin etmiştir."

İl ü gün: Halk, el gün, eş dost (Süy. Nev. 2831, 2833, 3131, 4409, 4969). Bkz. İl gün, İl ü kün (Çağatay). Süy. Nev. 2831 *Yarahsuzınuŋ eksügin kamu ben / Düzem il ü gündür degüldür yaban.* "Hazırlıksız olanın tüm eksiğini yabancı değil halktan biri gibi ben tamamlarım."

İl ü şār: Şehirler (GN IV. L 163A/6, IV. L 174B/3; Süy. Nev. 795, 927, 990, 1004, 1805, 2019, 4756, 5132, 5247; YED 135/19, 160/4, 283/5, 324/2). Bkz. İl şār. GN IV. L 163A/6 *Saltanat bir hoş hasiyyetdür i yār / Hükmine münkād cümle il ü şār.* "Ey dost! Saltanat, bütün şehirlerin emrine boyun eğen güzel bir nimettir."

İlerü öŋdin: Önce (Y u Z 998). İlerü "ileri, ön, önce, önceki" (Demirci, Korkmaz 2008: 347); öŋdin "ön; önce" (Demirci, Korkmaz 2008: 376) anlamlarındadır. Y u Z 998 *Yine döndi agladı zārī kılu / Gülmiş-iken ilerü öŋdin ulu.* "Önce gülmüşken tekrar ağlamaya başladı."

İleyince öŋince: Önünde (Süy. Nev. 1145). İley "ön, huzur, kat, yan" (Dilçin 2016: 663); öŋ "ön, huzur, yan" (Dilçin 2016: 682) anlamlarındadır. Süy. Nev. 1145 *İleyince öŋince cümle çeri / Yigitler ü ulular u begleri.* "Önünde bütün askerler, yiğitler, saygın insanlar ve beyler vardı."

İllâ ve illâ: İlla (KKMU 20a/10-20b/1). İllâ "… den başka, meğer; aksi halde; ille, mutlaka; yalnız" (Devellioğlu 2005: 428) anlamlarındadır. KKMU 20a/10-20b/1 *Gerek ki kuvvet ve kudret tamām ola cürm ehlinüŋ hakından gelmege ki çün ola ve illā ve illā 'avf ide ve suçı bagışlaya.* "Gücü kuvveti yerinde olunca suç sahibinin hakkından gelinebilir çünkü illa affeder ve suçu bağışlar."

'İlm ü 'amel: Hikmet (GN I. L 92A/5, II. L 139B/7, II. L 144B/2, II. L 145B/9, III. L 15A/1, III. L 69A/3, IV. L 214A/11; YED 5/7, 17/7, 192/1, 205/9, 303/2, 335/12, 353/7; KKMU 113b/3). Bkz. 'İlm ü 'amel (Harezm), 'İlm ve 'amel (Karahanlı). GN I. L 92A/5 *Çün ola 'ilm ü 'amel ārāste / Hem kanā'at kıla ol bī-vāsıta.* "O hikmet süslenip vasıtasız kanaat kılarsa."

'İlm ü edeb: İlim ve edep (Süy. Nev. 344). Bkz. 'İlm ü 'amel, Edeb erkān. Süy. Nev. 344 *Meger ol ki aslında ola neseb / Dürişe kazanmaga 'ilm ü edeb.* "Soylu kişi ilim ve edep kazanmaya gayret eder."

'İlm-ile hikmet: Bilgi ve hikmet (GN II. L 175B/5, GN III. L 98A/11, III. L 98B/1, III. L 101B/3). Bkz. 'İlm ü hikmet (Harezm), 'İlm ve hikmet (Harezm), Hikmet ü ma'rifet, 'İlm ü 'amel, 'İlm ü edeb. GN II. L 175B/5 *Kimi durmış 'ilm-ile hikmet sever.* "Kimi bilgi ve hikmete gönül vermiş."

‘İlm ü hikmet: Bilgi ve hikmet (GN I. L 46A/5, I. L 99A/7, I. L 100A/3, I. L 105B/1, I. L 117A/6, II. L 146A/2, II. L 154B/9, II. L 163A/1, II. L 186A/8, II. L 263B/11, II. L 264A/6, III. L 59B/5, III. L 99A/5, III. L 101B/6). Bkz. ‘İlm ü hikmet (Harezm), ‘İlm ve hikmet (Harezm), Hikmet ü ma‘rifet, ‘İlm ü ‘amel, ‘İlm ü edeb, ‘İlm-ile hikmet. GN I. L 99A/7 *Nefhayı ol topraga cān eyledi / Anuŋ-içun ‘ilm ü hikmet söyledi.* “Nefha o toprağa can eyledi, onun için bilgi ve hikmet söyledi.”

‘İlm ü hüner: İlim ve hüner (Süy. Nev. 358, 419). Bkz. ‘İlm ü ‘amel, ‘İlm ü edeb, ‘İlm-ile hikmet, ‘İlm ü hikmet. Hüner “marifet, ustalık” (Ciğa 2013: 610) anlamındadır. Süy. Nev. 358 *Öküş ulular ‘āleme geldiler / Delim dürlü ‘ilm ü hüner bildiler.* “Çokça ulular dünyaya geldiler, çeşit çeşit ilim ve hüner öğrendiler.”

‘İlm ü ‘ibret: İlim ve ibret (GN I. L 26A/6, I. L 102A/3, III. L 53B/9, III. L 106A/7). Bkz. ‘İlm ü ‘amel, ‘İlm ü edeb, ‘İlm-ile hikmet, ‘İlm ü hikmet, ‘İlm ü hüner. ‘İbret “ibret, uyarıcı ders” (Demirci, Korkmaz 2008: 345) anlamındadır. GN I. L 26A/6 *Ger bu sözi cān-ıla diŋleyesin / ‘İlm ü ‘ibret ne’ydügin aŋlayasın.* “Eğer bu sözü candan dinlersen ilim ve ibretin ne olduğunu anlarsın.”

‘İlm ü ‘irfān: İlim irfan (KGD XLI/1). Bkz. ‘İlm ü ‘amel, ‘İlm ü edeb, ‘İlm-ile hikmet, ‘İlm ü hikmet, ‘İlm ü hüner, ‘İlm ü ‘ibret. İrfān “bilme, biliş, anlayış, ilim ve zeka ile hasıl olan kemal” (Yavuzarslan 2010: 524) anlamındadır. KGD XLI/1 *Husrevā kısmet olaldan ‘ilm ü ‘irfān sizlere / Ol sebepten hak dimişdür kāmil insān sizlere.* “Ey Hüsrev, sana ilim ve irfan kısmet olduğu için beri Allah sizlere kāmil insan demiştir.”

‘İlm ü ma‘rifet: Bilgi ve beceri (GN I. L 52A/8, I. L 111A/5, II. L 192A/8, III. L 61A/2, III. L 113B/4). Bkz. Hikmet ü ma‘rifet, ‘İlm ü ‘amel, ‘İlm ü edeb, ‘İlm-ile hikmet, ‘İlm ü hikmet, ‘İlm ü hüner, ‘İlm ü ‘ibret, ‘İlm ü ‘irfān. GN I. 52A/8 *Sende ‘ilm ü ma‘rifet kandan gelür.* “Sendeki ilim ve marifet nerden gelir?”.

‘İlm ü san‘at: Bilim ve sanat (GN I. L 105A/4). Bkz. ‘İlm ü ‘amel, ‘İlm ü edeb, ‘İlm-ile hikmet, ‘İlm ü hikmet, ‘İlm ü hüner, ‘İlm ü ‘ibret, ‘İlm ü ‘irfān, ‘İlm ü ma‘rifet. San‘at “ihtiyacat-ı beşeriyyeden birinin imali hususunda mümarese ile

öğrenilen ve icra olunan iş; ustalık, hüner, marifet" (Yavuzarslan 2010: 1029) anlamınadır. GN I. L 105A/4 *Gizlü kalmaz ʻilm ü sanʻat feth ü cūd.* "Bu ilim ve sanat kazanma, cömertlik gizli kalmaz."

Īmān ü dīn: Din ve iman (KKMU 4b/6, 110b/8). Bkz. Dīn īmān, Dīn-ile īmān, Dīn ü īmān, Dil ü dīn, Dīn diyānet, Dīn ü diyānet, Dīn ü dünyā, Dīn ve diyānet, Dīn ve dünyā. KKMU 4b/6 *Düşdi īmān ü dīn ü dürd-i hevā.* "Nefis peşinde din iman düştü."

İmān u iʻtikād: İman ve inanç (GN III. L 99A/4). Bkz. Dīn īmān, Dīn-ile īmān, Dīn ü īmān, Īmān ü dīn. İʻtikād "inanma, kalben tasdik, iman" (Yavuzarslan 2010: 546) anlamlarındadır. GN III. L 99A/4 *Zīra mü'minde imān u iʻtikād / Var-durur bu hak yolında ictihād.* "Çünkü iman ve inanç olduğu gibi Allah yolunda çalışma da vardır."

İn- çık-: İnmek çıkmak (DK Drs. 15a/7, 117a/5). Bkz. Çıkub çıkub. İn- "inmek" (Özçelik 2016: II. 843) fiilidir. DK Drs. 15a/7 *Baksa görse bir derenüŋ içine karge kuzgun iner çıkar konar kalkar.* "Baksa görse bir derenin içine karga kurguz iner çıkar, konar kalkar."

Īn ü ān: Şu bu (GN II. L 234B/1). Īn "karibe işaret içindir, bu, şu mukabili" (Yavuzarslan 2010: 512); ān "o" (Mansuroğlu 1958: 153) anlamlarındadır. GN II. L 234B/1 *Beglik u kullık kamu yeksān ola / Ne ırak yakın ne īn ü ān ola.* "Beylik ve kölelik hepsi yerle bir olur; uzak yakın, bu şu ortadan kalkar."

İŋ çiŋ: Sessiz sedasız (Süy. Nev. 1728). İŋ çiŋ ol- "sessiz sedasız olmak" (Dilçin 2016: 663) anlamındadır. Süy. Nev. 1728 *Cihān iŋ çiŋ oldı kesilmişdi söz.* "Söz kesildiği için dünya sessiz sedasız olmuştu."

İnʻām ihsān: İyilik (KGD LI/7). Bkz. Bahşīş ü ihsān u cūd, Buhl u ihsān, İhsān u bahşīş, İnʻām ihsān (Kıpçak). KGD LI/7 *Cihānda kalmadı kimse kʼaŋa irişmedi hergiz / Kerem bābı açıldukda sanüŋ inʻāmuŋ ihsānuŋ.* "Kerem kapısı açıldığında itibarının iyiliğine dünyada kimse erişemedi."

İnʻām ve ihsān: İyilik (KKMU 36b/8). Bkz. İnʻām ihsān. KKMU 36b/8 *Her inʻām ve ihsān ve insāf ve maʻdilet ve mekremet ve müdārā ve ayamak ve ayılamak ve*

hirāset ve siyāset ve beklemek ve saklamak ki pādişāh erzānī buyura sultānlıguŋ mürüvvetinden ve sıla-ı rahmındandur. "Her iyilik, insaf, cömertlik, Saygı gösterme, değer verip üstün tutma, koruyup kollama padişahlığın gereklerinden, sultanlığın mürüvvetindendir ve yakınlarını ziyaret etmek gibidir."

'İnāyet ü kerem: İyilik (KGD XXVIII/5). Bkz. Fazl u kerem. 'İnāyet "kerem, iyilik, ihsan, lütuf" (Yavuzarslan 2010: 513) anlamlarındadır. KGD XXVIII/5 *Kapuŋda gavrīye rahm it ki düşdi işigüŋe / 'İnāyet ü keremüŋden umar bir ulu nasīb.* "Eşiğine düşen Gavri'ye acı, senin iyiliğinden büyük bir nasip bekler."

İncük baldır: İncik baldır (GN II. L 267B/7). GN II. L 267B/7 *Çün bu nefs incükde baldurda-y-iken / Yügrür armaz dün ü gündüz uşbu ten.* "Bu nefis incik baldırdayken bu vücur gece gündüz yürür ve yorulmaz."

İniş yokuş: İniş yokuş (Süy. Nev. 4023, 4927; GN II. L 166A/4). Bkz. İn yok (Karahanlı). Süy. Nev. 4023 *Cühūduŋ çün uçdı kuşı / İŋen çok yügürdi iniş yokuşı.* "Cühud'un elinden kuşu uçtuğu için inişte yokuşta çok yürüdü."

İns ile cān: İnsanlar ile cinler (KGD XI/7, XLI/2; ÇN 79). Bkz. 'Akl cān, Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān göŋül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göŋül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u göŋül, Cān u ten, Cism cān, Cism ü cān, Dil ü cān, Göŋül cān, Göŋül ü cān, Fehm ü cān, İns ü cān (Kıpçak), (Çağatay). ÇN 79 *Anuŋ içün düzildi ins ile cān.* "Onun için insanlar ve cinler yaratıldı."

İns ü cān: İnsanlar ile cinler (GN I. L 6B/6, I. L 13A/2, I. L 94A/4, II. L 255B/1, II. L 273A/10, II. L 273A/11, III. L 78B/7, IV. L 148A/3, IV. L 210A/5, IV. L 231A/4; KGD I/6; YED 49/6). Bkz. 'Akl cān, Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān göŋül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göŋül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u göŋül, Cān u ten, Cism cān, Cism ü cān, Dil ü cān, Göŋül cān, Göŋül ü cān, İns ile cān, Fehm ü cān, İns ü cān (Kıpçak), (Çağatay). GN I. L 6B/6 *Cümle mahlūkāt cümle ins ü cān / Yir ü gök ü 'akl u zāt u cism ü cān.* "Bütün yaratıklar, insanlar ve cinler, yer gök, akıl ve zat, beden ve can."

İns ü cin: İnsan ve cin (GN I. L 9B/11; YED 48/6). Bkz. İnc ü cin (Çağatay), İns ü cān. GN I. L 9B/11 *Ger vuhūş u ger tuyūr ger ins ü cin / Gözleyüben görmedi kendü cānın.* "Ne yabani hayvanlar ve kuşlar ne insan ve cin bakıp kendi canını görebilir."

İns ü melek: İnsan ve melek (GN II. L 228A/7, II. L 272B/2, III. L 33A/6, III. L 63A/7, III. L 79A/5, III. L 79A/11, III. L 81A/3, IV. L 153B/10; YED 144/4). Bkz. İns ü cān, İns ü cin, Hūr u melek. GN II. L 228A/7 *Eyledi ol 'akl-ı külden nüh felek / Yir ü gök ü cism ü cān ins ü melek.* "O kül akıldan dokuz felek ile yeri göğü, bedeni ve canı, insanı ve meleği yarattı."

İns ü perī: İnsan ve cin (GN IV. L 156A/11). Bkz. İns ü cān, İnc ü cin, İns ü melek, Div ü perī. GN IV. L 156A/11 *Çün getirdi dünyaya ol serveri / Bildi anuŋ geldügin ins ü perī.* "O serveri dünyaya getirince onun geldiğinden insan ve cinlerin haberi oldu."

İnsān ü melek: İnsanlar ve melekler (GN III. L 84A/5). Bkz. Hūr u melek, İns ü melek. İnsān "insanlar" (Mansuroğlu 1956: 73) anlamındadır. GN III. L 84A/5 *Menzil oldı aŋa bir bir nüh felek / Hıdmete baş urdı insān u melek.* "Dokuz felek bir bir ona menzil oldu, insanlar ve melekler hizmet için baş vurdu."

İrkek dişi/İrkek tişi: Erkek kadın (GN IV. L 218A/6; YED 272/5). Bkz. İrkek tişi (Uygur), Erkek tişi (Karahanlı), Érkek tişi (Harezm), İrkek tişi (Kıpçak). GN IV. L 218A/6 *Halk içinde ne ki var irkek dişi / Her birinde işlenür bu nefs işi.* "Halk arasında erkek dişi ne varsa bu nefsin işleri hepsinde işlenir."

İri vü uşag/İri ve uşuk: Büyük küçük (Süy. Nev. 30; KKMU 71a/9). İri "büyük, iri"; uşag "ufak, küçük" (Dilçin 2016: 698) anlamlarındadır. Süy. Nev. 30 *İri vü uşag u 'azīz ü zelil / Anuŋ sun'ına her biridür delīl.* "Büyük küçük, yüce ve alçak onun yaratmasına delildir."

İrkeklü vü dişilü: Erkek kadın (Süy. Nev. 2944). İrkek dişi ikilemesinin -lı yapım eki almış biçimidir. Süy. Nev. 2944 *Yürürlerdi irkeklü vü dişilü.* "Erkek kadın yürürlerdi."

İrte gice: Sabah akşam (Y u Z. 664; GN II. L 150A/8, II. L 198A/11, II. L 198B/7, II. L 199B/6, II. L 203B/6, III. L 25B/5, IV. L 196B/11; Süy. Nev. 2004, 4337, 4359, 5643; YED 157/5, 287/8, 342/7, 415/2). Bkz. Gice gündüz, Gice ile gündüz, Érte kéçe (Harezm), İrte kiçe (Kıpçak), Érte vü kéçe (Çağatay). Y u Z. 664 *Aglamakdan görmez oldı gözleri / İrte gice yūsuf oldı sözleri*. "Ağlamaktan gözleri görmez oldu, sabah akşam sözleri Yusuf oldu.

İstigfār u tevbe: Af dileme ve tövbe (GN I. L 49A/11; KKMU 30b/5). İstigfār "Cenabıhak'tan zünubun af ve mağfiretini istirham etme, tövbe etme" (Yavuzarslan 2010: 533); tevbe "tövbe, işlenmiş bir suç veya günahtan pişman olup bir daha yapmamaya söz verme" (Demirci, Korkmaz 2008: 393) anlamlarındadır. GN I. L 49A/11 *Līki edebdür suçı nefsden bileler / Her dem istigfār u tevbe kılalar.* "Fakat suçu nefisten bilmek edeptir, her an tövbe edip af dilemelidir."

İş dost: Eş dost (GN IV. L 197A/11). Bkz. Dost düşmen/Dost düşmān, Dost u düşmān/Dost u düşmen, Dost u yār, Düşmen dost. İş "eş, arkadaş, dost" (Dilçin 2016: 664) anlamındadır. GN IV. L 197A/11 *Halk içinde işi dostı yārısın / Saŋa eydür rāzını dildārısın.* "İnsnalar arasında eşin dostun, sevgiliyi sana söyleyip seni sırdaş edinendir."

İş güç: İş güç (GN II. L 236A/9; YED 161/2, 337/3). Bkz. İş küç (Göktürk), (Uygur), (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). GN II. L 236A/9 *İşe güce viribirlerse varur / Bildüginçe işler ü iş başarur.* "İşe güce gönderirlerse gider; bildiği kadar yapar ve iş yaparlar."

İş kur: Eş dost (GN II. L 197B/11). Bkz. İş dōst. Kur "akran, emsal" (Dilçin 2016: 675) anlamındadır. GN II. L 197B/11 *İşi kurı çevre oturmış olur.* "Eşi dostu etrafını sarar."

İş ü konşı: Eş ve komşu (GN II. L 150A/3). Bkz. İş dōst, İş kur. Konşı "komşu" (Dilçin 2016: 674) anlamındadır. GN II. L 150A/3 *Şoldur ol kim iş ü konşı dōst u yār / Her birinüŋ sende bir maksadı var.* "Bu komşuların, dostların her birinin senden istedikleri vardır."

İş pīşe: İş güç (Süy. Nev. 325). Bkz. İş güç. Pīşe "sanat, hırfet; iş, amel; huy, ādet, alışkanlık" (Yavuzarslan 2010: 974) anlamındadır. Süy. Nev. 325 *Söz işiden endīşe eyler olur / Aŋa lāyık iş pīşe eyler olur.* "Söz dinleyen endişelenir, ona uygun iş güç edinir."

İş ü pīşe: İş güç (Süy. Nev. 251). Bkz. İş pīşe. Süy. Nev. 251 *'Avānlık olup işi vü pişesi / Düni güni ol olsa endişesi.* "İşi gücü yardakçılık olanın gece gündüz endişesi o olsa."

İş u yār: Eş arkadaş (GN I. L 55A/11). Bkz. İş dōst, İş kur, İş ü konşı, Agyār u yār, Dōst u yār. GN I. L 55A/11 *Uşbulardır nefse iş ü yār-ısa / Bunlara beŋzer dahı ne var-ısa.* "İşte bunlara benzer ne varsa nefsin eşi ve arkadaşıdır."

İş ü yoldaş: Eş arkadaş (Süy. Nev. 4003). Bkz. İş dōst, İş kur, İş ü konşı, İş u yār. Yoldaş "arkadaş, yol arkadaşı" (Dilçin 2016: 708) anlamındadır. Süy. Nev. 4003 *Didi bunda sendüşeli çoh mıdur / Dahı işüŋ ü yoldaşuŋ yoh mıdur.* "Senin burada olman çok mu ve senin eşin arkadaşın yok mu?".

'Îş ü zevk: Eğlence ve zevk (Süy. Nev. 3479, 5286). Bkz. Zevk ü 'ayş (Çağatay), 'Ayş u 'işret, 'Ayş u nūş, 'Ayş u tarab. Süy. Nev. 3479 *Oturup girü itdiler 'iş ü zevk.* "Oturup tekrar yiyip içip eğlendiler."

İşidü işidü: İşiterek (Süy. Nev. 3356). Bkz. Gör- işit-. Süy. Nev. 3356 *Anı çoh işidü işidü cühūd / Uyıdı vü hem düşdi nite ki küd.* "Cühud, su sesini işiterek uyudu hem de kötürüm gibi yattı."

'İşret ü zevk: Yiyip içip eğlenme (Süy. Nev. 3444). Bkz. 'Îş ü zevk. 'İşret "içki, içki içme" anlamındadır. Süy. Nev. 3444 *Bular 'işret ü zevk eylediler.* "Bunlar yiyip içip eğlendiler."

'İşret ü zevk u 'īş ü güvenç: Yeme içme eğlenip neşelenme (Süy. Nev. 382). Bkz. 'Îş ü zevk, 'İşret ü zevk, 'Ayş u 'işret, 'Ayş u nūş, 'Ayş u tarab. Güvenç "sevinç, neşe" (Dilçin 2016: 659) anlamındadır. Süy. Nev. 382 *Anuŋ haznesi var idi kırh genc / İşi 'işret ü zevk u 'īş ü güvenç.* "Onun kırk hazinesi vardı; işi yeme içme, eğlenip neşelenmeydi."

İve ive: Acele acele, hızlı hızlı (Süy. Nev. 1631, 1846, 2197, 2612, 3307, 4465, 4808). İve ive "acele acele, hızlı hızlı, koşa koşa, hızla, telaşla, aceleyle" (Dilçin 2016: 665) anlamlarındadır. Süy. Nev. 1631 *İve ive turdı bezendi girü.* "Acele acele tekrar süslendi."

'İzz ü baht u devlet: İzzet ve saadet (KKMU 24b/6). Bkz. Devlet ü baht, Devlet ü ikbāl, Devlet ü mihnet, Dirlig ü devlet. KKMU 24b/6 *Hakdan saŋa 'izz ü baht u devlet / Senden kamulara bezl ü ni'met.* Sana Hak'tan izzet ve saadet verilir, senden de başkalarına bol bol nimet gider."

'İzz ü devlet: İzzet ve saadet (GN IV. L 188A/11). Bkz. Devlet ü baht, Devlet ü ikbāl, Devlet ü mihnet, Dirlig ü devlet, 'İzz ü baht u devlet, 'İzz ü devlet (Kıpçak). GN IV. L 188A/11 *'İlm-ile dünya vü 'ukbā alınur / İkisinin 'izz ü devlet bulınur.* "İlimle dünya ve ahiret kazanılır, böylece izzet ve saadet bulunur."

'İzz ü hürmet: Saygı ve şeref (KKMU 78b/10). Bkz. 'İzz ü hürmet (Harezm). KKMU 78b/10 *Ne yirde ki himmet yüceligi var / Hem oldur bulan 'izz ü hürmet vekār.* "Kimde himmet yüceliği varsa saygı ve şerefe, vakara ulaşır."

'İzz ü şān: Şeref şan (KGD s. 147 II/16). Bkz. 'İzz ü baht u devlet, 'İzz ü devlet, 'İzz ü hürmet. Şān "hāl, suret, keyfiyyet; azamet, kadir, mertebe" (Yavuzarslan 2010: 1115) anlamındadır. KGD s. 147 II/16 *Nişānı nāmı mutlakdur hem 'izz ü şān olmakdur.* "Adı sanı mutlaktır, hem şeref şan olmaktır."

'İzzet hürmet: Saygı ve şeref (DK Drs. 11a/12, 91a/6). Bkz. 'İzzet hürmet (Harezm). DK Drs. 91a/6 *'İzzet hürmet eylediler.* "Saygı şeref gösterdiler."

'İzzet ü baht ü devlet: İzzet ve saadet (KKMU 110a/3). Bkz. 'İzzet hürmet, Devlet ü baht, Devlet ü ikbāl, Devlet ü mihnet, Dirlig ü devlet, 'İzz ü baht u devlet, 'İzz ü devlet. KKMU 110a/3 *Her kim ol bu makama yol buldı / 'İzzet ü baht ü devlet ol buldı.* "Kim bu makama ulaştıysa o izzet ve saadet yücelik, kutluluk buldu."

'İzzet ü erkān: İzzet erkan (YED 2/5, 209/4). Bkz. 'İzzet hürmet, 'İzzet ü baht ü devlet, Edeb erkân. YED 2/5 *'İzzet ü erkān kamusı bunlardur dünyā sevgüsi.* "İzzet ve erkan dünya sevgisinin hepsi bunlardır."

‘İzzet ü hürmet: Saygı ve şeref (GN III. L 11B/6). Bkz. ‘İzzet hürmet, ‘İzzet ü baht ü devlet, ‘İzz ü hürmet, ‘İzzet ü baht ü devlet, ‘İzzet ü erkān, ‘İzzet ve hürmet (Harezm). GN III. L 11B/6 *Ol sekizden bu sekiz devlet bulur / Halk içinde ‘izzet ü hürmet bulur.* “O sekizden bu sekiz kişi baht bulur, halk arasında saygı ve şeref bulur.”

‘İzzet ü ‘izz ü cāh: İzzet ve makam (KGD X/12). Bkz. ‘İzzet hürmet, ‘İzzet ü baht ü devlet, ‘İzz ü hürmet, ‘İzzet ü erkān, ‘İzz ü baht u devlet, ‘İzz ü devlet, ‘İzz ü şān, Cāh u mülk ü māl u genc. KGD X/12 *İki cihānda gavrīnüŋ oldur ümīdi devleti / ‘İzzet ü ‘izz ü cāhıdur māl u menāl-i mustafā.* “Gavri’nin iki cihanda ümidi saadeti Hz. Mustafa’nın malı mülkü izzet ve makamıdır.”

‘İzzet ü ragbet: Değer verme ve üstün tutma (GN IV. L 221B/4). Bkz. ‘İzzet hürmet, ‘İzzet ü baht ü devlet, ‘İzz ü hürmet, ‘İzzet ü erkān. Ragbet “beğenme, rağbet, alaka” (Demirci, Korkmaz 2008: 377) anlamındadır. GN IV. L 221B/4 *Hem çalapdan bunlara rahmet gele / Hem bu halkdan ‘izzet ü ragbet gele.* “Hem Allah’tan bunlara rahmet saçılır hem de bu halktan değer verip üstün tutma gelir.”

Kaba kaba: Büyük büyük (DK Drs. 141a/2). Kaba “büyük, iri” (Özçelik 2016: II. 876) anlamındadır. DK Drs. 141a/2 *Kaba kaba begler oglı gavgā kılsa kamçı salup tiŋdüren kazan eridüm.* “Büyük büyük beylerin oğlu kavga etse kamçı sallayıp dindiren Kazan er idim.”

Kabz u bast: Sıkma ve gevşeme (GN III. L 67B/7). Kabz “el ile tutma, ele alma, kavrama; alma, tesellüm; tutkunluk” (Yavuzarslan 2010: 557); bast “yayma, serme, döşetme, açma” (Yavuzarslan 2010: 106) anlamlarındadır. GN III. L 67B/7 *Görünür anda cümle san‘at nakş u renk / Kabz u bast u kahr u lutf u sulh u cenk.* “Bütün sanatlar, nakışlar ve renkler, sıkma ve gevşemeler, kahır ve lütuf, savaş ve barış hep orada görülür.”

Kaç- git-: Kaçıp gitmek (DK Drs. 131b/4; Y u Z 799). Bkz. Al- git-, Bırak- git-, Çık- git-, Gel- git-, Geç- git-, Gide çavlana, Gelmek ü gitmek, Gide gide, Göç- git-. Kaç- “kaçmak” (Özçelik 2016: II. 877) fiilidir. DK Drs. 131b/4 *Kaçan giden*

senüŋ agaŋ degül gayrı erdür. “Kaçan giden senin ağabeyin değil yabancı kişidir.”

Kaçma kovma: Kaçma kovma (DK Drs. 43a/7). Bkz. Kaç- git-. Kov- “kovalamak, takip etmek” (Özçelik 2016: II. 899) anlamlarındadır. DK Drs. 43a/7 *Nāgāh kaçma kovma olurısa birisini binem birisini yedem dedi.* “Ansızın kaçma kovalama olursa birisini bineyim birisini yedeğime alayım, dedi.”

Kada belā: Kaza bela (DK Drs. 81a/1). Bkz. Belā vü mihnet, Derd ü belā vü gam. Kada “bela” (Özçelik 2016: II. 877) anlamındadır. DK Drs. 81a/1 *Kadam belām tokınur bugün saŋa didi.* “Kazam belam dokunur bugün sana, dedi.”

Kadd u kāmet: Boy pos (YED 48/5). Bkz. Boy kadd, Kadd u kamet (Harezm). YED 48/5 *Ne reŋ ü şekl ü hem ne cism ne hod resm / Ne kadd ü kāmetüŋ ne sūretüŋ var.* “Ne rengin şeklin, ne cismin ne resmin ne boyun posun ne suretin var.”

Kādir çalap: Allah (Y u Z 232, 299, 655). Bkz. Çalap taŋrı. Kādir “kudret ve kuvvet sahibi, her şeye gücü yeten (Allah)” (Demirci, Korkmaz 2008: 350) anlamındadır. Y u Z 232 *Eydür iy kādir çalap bu özümi / Ismarladım uş saŋa kendüzümi.* “Ey Allah’ım ben bu kendimi sana emanet ediyorum, dedi.”

Kadr ü kıymet: Değer ve kıymet (GN I. L 7A/9, III. L 68B/10, III. L 110A/5, IV. L 126B/3, IV. L 169A/9-10, IV. L 204B/3). Kadr “değer, kıymet” (Yavuzarslan 2010: 562); kıymet “değer, paha, tutar” (Demirci, Korkmaz 2008: 358) anlamlarındadır. GN I. L 7A/9 *Kadr ü kıymet kendünüŋ var kendüye / Kendüzin kend bile kendü duya.* “Kadri kıymeti kendinde kendinin vardır; o kendini kendi bilir, kendi duyar.”

Kadīr u kudret: Allah (YED 349/8). Kadīr “tükenmez kudret sahibi olan Allah” (Devellioğlu 2005: 479); kudret “kuvvet, güç; Allah’ın ezeli gücü; varlık, zenginlik” (Devellioğlu 2005: 525) anlamlarındadır. YED 349/8 *Kadīr u kudret ünidür işiden dir āvāazumı.* “Avazımı işiten Allah’ın sesidir der.”

Kāfir ü münkir: Kafir ve inkārcı (GN I. L 108A/9, I. L 108B/11, IV. L 177B/5, IV. L 178A/8, IV. L 178B/9, IV. L 179A/9, IV. L 179B/10, IV. L 180A/9, IV. L 180B/11, IV. L 181B/9, IV. L 182B/5, IV. L 183A/10, IV. L 185B/1). Kāfir “Allah’ın varlığını inkār eden kimse, kafir” (Demirci, Korkmaz 2008: 350);

münkir "inkār eden" (Mansuroğlu 1958: 169) anlamlarındadır. GN I. L 108A/9 *Kāfir ü münkir münāfıkdur bular.* "Bunlar inkārcı münafıklardır."

Kahr u cefā: Kahır ve eziyet (GN II. L 204B/3, IV. L 229A/8, IV. L 229B/6). Bkz. Cevr ü cefā. Kahr "üzüntü, ezinti, sıkıntı" (Kaçalin 2017: 808) anlamındadır. GN II. L 204B/3 *Ortada kılduŋ beni kahr u cefā / Kılmaya hergiz baŋa kimse vefā.* "Beni kahır ve eziyetle ortaya çıkardığın için kimse bana asla vefa göstermez."

Kahr u lutf: Kahır ve lütuf (GN I. L 70A/7, II. L 192B/10, II. L 196B/8, II. L 201A/9, III. L 12A/5, III. L 28A/3, III. L 44A/2, III. L 67B/7, III. L 107B/3; KKMU 8a/4). Bkz. Kahr u lutf (Çağatay), Kahr u cefā. GN II. L 192B/10 *Kahr u lutf u her ne kim geldi aŋa / Kamusın nūş eyledi önden soŋa.* "Ona kahır ve lütuf her ne gelirse hepsini baştan sona içti."

Kahr u tugyān: Sıkıntı ve taşkınlık (KGD XIV/7). Bkz. Kahr u cefā, Kahr u lutf. Tugyān "taşma, taşkınlık; azgınlık" (Yavuzarslan 2010: 1242) anlamındadır. KGD XIV/7 *Niçe bir fısk u fesād u kibr ü kīn / Bugz u hışm u kahr u tugyān tevbe kıl.* "Ne kadar bozgunculuk, kibirlenme ve kin, husumet, sıkıntı ve taşkınlık varsa tövbe et."

Kakı- buş-: Kızıp öfkelenmek (Y u Z. 711, 1170). Kakı- "kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek" (Demirci, Korkmaz 2008: 350); buş- "kızmak, öfkelenmek" (Demirci, Korkmaz 2008: 312) anlamlarındadır. Y u Z. 711 *Çünkü mālik bunlara kakır buşar / Şarabdāruŋ ögine yūsuf düşer.* "Malik bunlara kızıp öfkelenirken şarapdarın aklına Yusuf düştü."

Kakı- sög- buş-: Öfkelenip sövmek (YED 104/7) Bkz. Dög- sög-, Kakı- buş-. YED 104/7 *Kakır söger buşar baŋa eydür ki iy hakkı görmez.* "Bana Hakk'ı görmez diyerek öfkelenip söver."

Kakıldaş- kukuldaş-: Kakkıldaşıp kukkuldaşmak (DK 3. Nüsha 14/5). Yansıma seslerden oluşmuş bir ikilemedir. DK 3. Nüsha 14/5 *Kakıldaşsa kukuldaşsa yaŋıl ördek kuba kaz gölden uçsa.* "Kakkıldaşa kukkuldaşa pembe renkli ördek ve yaban kazı gölden uçsa."

Kāl u kīl: Dedikodu; söz (GN II. L 139B/7, II. L 187B/6, II. L 280A/9, III. L 27B/2, III. L 29B/10, III. L 30B/3, III. L 39A/7, III. L 82A/3, IV. L 226A/5, IV. L 238A/11; Süy. Nev. 5563; YED 181/2, 196/6, 224/9, 247/4, 288/2). Bkz. Kāl ü kīl (Çağatay). GN II. L 139B/7 *Ne gerekdür mācerā vü kāl u kīl.* "Olaylar ve dedikodu gerekli değildir."

Kalā kumāş: Kumaş (Y u Z 216). Kalā "kumaş" (Demirci, Korkmaz 2008: 351); kumaş "kumaş, dokuma" (Demirci, Korkmaz 2008: 362) anlamlarındadır. Y u Z 216 *Ol kişi eydür altun akçem yok-durur / Uş bilemce kalā kumāş çok-durur.* "O kişi, yanımda altın akçem yok ama kumaşım çoktur, dedi."

Kalarda koparda: İkamet etme (DK Drs. 117b/6, 117b/11, 136a/9). Kal- "kalmak, durmak, beklemek; bir halde olmak, bulunmak; hayretten olduğu yerde kalmak, şaşırmak; var olmak, bulunmak; arta kalmak" (Demirci, Korkmaz 2008: 350); kop- "meydana çıkmak, zuhur etmek" (Demirci, Korkmaz 2008: 361) anlamlarındadır. DK Drs. 117b/6 *Kalarda koparda yigit yirüŋ ne yirdür.* "İkamet ettiğin yiğit yerin ne yerdir?".

Kān u ma'din: Maden (GN III. L 46A/10). Kān "bir şeyin kaynağı" (Ciğa 2013: 627); ma'din "maden, kaynak" (Ciğa 2013: 652) anlamlarındadır. GN III. L 46A/10 *Dünyada hod kān u ma'din çok-durur.* "Dünyada maden çoktur."

Kana kana: Kana kana, doya doya (Süy. Nev. 3535, 4094; KGD XXIV/1, XXIV/1, XXIV/2, XXIV/3, XXIV/4, XXIV/5, XXIV/6, XXIV/7; YED 362/4, 372/10). Kana kana "doya doya" (Dilçin 2016: 667) anlamındadır. Süy. Nev. 3535 *Yimiş dirdi vü birez ot biçdidi / Sovuk su kana kana key içdidi.* "Meyve topladı ve biraz ot biçti; kana kana soğuk su içti."

Kan kun: Kan man (DK Drs. 48b/9) Kan "kan" (Özçelik 2016: II. 880) anlamındadır. İkinci sözcük ikilemeyi tamamlamak için kullanılmıştır. DK Drs. 48b/9 *Vardı gönlegi kana kuna baturdı bayındur hānuŋ öŋine getürüp bırakdı.* "Gitti gömleği kana mana bulkaştırdı, Bayındır Han'ın önüne götürüp bıraktı."

Kand ü nebāt: Kand ve nebat (KGD IV/8). Bkz. Hubūbāt u nebāt, Kand nebāt (Çağatay). KGD IV/8 *Kara yirden bitürürsin şecer ü kand u nebāt.* "Kara topraktan, ağaç, kand ve nebat bitirirsin."

Kandīl ü çerāk: Kandil mum (YED 10/3). Kandīl "kandil" (Devellioğlu 2005: 487); çerāk "gitil, mum; otlama, otlak" (Devellioğlu 2005: 155) anlamlarındadır. YED 10/3 *'Işk odına yan dirisen gönüllere gir dirisen / Karaŋular aydın ola ne kandīl ü çerāk baŋa.* "Aşk ateşinde yan dersen, gönüllere gir dersen karanlıklar aydınlık olur, bana kandil mum gerekmez."

Kanlu kanlu: Gürül gürül (DK Drs. 31b/2-3, 39b/7-8, 60b/5, 74b/2-3, 95a/12, 119a/12, 124a/5, 130a/1). Kanlu "coşkun (su)" (Özçelik 2016: II. 882) anlamındadır. DK Drs. 31b/2-3 *Kanlu kanlu ırmaklar karıdur diye suyı gelmez.* "Gürül gürül ırmaklar yaşlandığı için suyu gelmez."

Kap kara: Kapkara (Süy. Nev. 2409, 2943, 4333, 5494; DK 3. Nüsha 7/3). Bkz. Kap kara (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), Kar kara (Çağatay). Süy. Nev. 2409 *Girüsinden eŋsesine kap kara / Ne bilsün ki gevdesi hem hep kara.* "Arkadan ensesinin kapkara olduğunu gördü; gövdesinin ise tamamen kara olduğunu ne bilsin?".

Kap karaşu: Tam karşı (Süy. Nev. 4903). Kap karaşu "tam karşı" (Dilçin 2016: 668) anlamındadır. Süy. Nev. 4903 *Kara yüzlü sa'lukı kap karaşu / Turutdılar ol kavm ile karışu.* "Kara yüzlü Saluk'u halkın tam karşısına diktiler."

Kapu baca: Kapı baca (DK Drs. 129a/2). Kapu "kapı" (Özçelik 2016: II. 883), baca "baca; pencere" (Özçelik 2016: II. 800) anlamlarındadır. DK Drs. 129a/2 *Begler begi olan kazan dīvānında buŋa heç kapu baca yogıdı.* "Beyler beyi olan Kazan'ın divanında buna hiç kapı baca yoktu."

Kar buz: Kar buz (DK Drs. 15a/4). Bkz. Kar buz (Harezm), Kar u muz (Çağatay). DK Drs. 15a/4 *Kışda yazda karı buzı erinmeyen kazılık tagına geldi çıkdı.* "Kışta yazda karı buzu erimeyen Kazılık Dağı'na geldi çıktı."

Kar ile yagmur/Karıla yagmur: Kar ve yağmur (DK Drs. 23b/8, 24b/12; DK Drs. 22a/3, 25b/6). Bkz. Kar buz. Yagmur "yağmur"dur (Özçelik 2016: II. 962). DK Drs. 23b/8 *Kar ile yagmur didügüŋ leşkerüŋdür.* "Kar ve yağmur dediğin senin askerindir."

Kār u bār: İş güç, kazanç (YED 28/6). Kār u bār "iş güç, kazanç" (Devellioğlu 2005: 488) anlamındadır. YED 28/6 *Bu sırrı ger tuyayıduŋ ya bu gamı yiyeyidüŋ / Yirüŋde eriyeyidüŋ gideydi senden kār u bār.* "Bu sırrı duyaydın ya bu gamı çekeydin; yerinde eriyeydin, senden iş güç gideydi."

Kar u kay: Kar tipi (SVTM XXIII/7). Bkz. Kar buz, Kar ile yagmur/Karıla yagmur. Kay "bora" (Mansuroğlu 1958: 167) anlamındadır. SVTM XXIII/7 *Bu gün 'ışkuŋ odından ıssı alduh / Bize kayu degül ger kar u kaydur.* "Bugün aşkının ateşinden ısı aldık, bize kaygı değil kar tipidir."

Kar u yagmur: Kar ve yağmur (GN II. L 212A/8, III. L 55B/6, III. L 73B/3). Bkz. Kar buz, Kar ile yagmur/Karıla yagmur, Kar u kay. GN II. L 212A/8 *Anuŋ elinden gelür bu cümle iş / Dün ü gündüz kar u yagmur yaz u kış.* "Gece gündüz, kar yağmur, yaz kış bütün işler onun elinden gelir."

Kara kara: Kara kara (DK Drs. 29b/10, 95a/11, 114a/9, 124a/5, 130a/1). Bkz. Kara kara (Çağatay). DK Drs. 29b/10 *Kara kara deŋizlerüŋ gemisi agac.* "Kara kara denizlerin gemisi ağaç."

Karalu göklü: Yas kıyafetli (DK Drs. 53b/4, 54a/2, 54b/4). Karalu "karalı; yaslı, yas kıyafeti giymiş" (Özçelik 2016: II. 884); göklü "mavili" (Özçelik 2016: II. 858) anlamlarındadır. Karalu göklü "yas kıyafeti giymiş" (Özçelik 2016: II. 884) anlamındadır. DK Drs. 53b/4 *Karalu gökli otagı sorar olsam gölge kimüŋ.* "Yaslı renkli otağı sorsam gölge kimin?".

Karār u sabr: Sabır (Süy. Nev. 955). Bkz. Karār u sabr (Çağatay), Ārām u karar, Hadd u karār. Süy. Nev. 955 *Karārı vü sabrı vü uyhusı yoh.* "Sabrı ve uykusu yok."

Karavaş u kul: Cariye köle (Süy. Nev. 3935). Bkz. Beg ü kul, Kul karabaş (Karahanlı), Kul karabaş/karavaş (Harezm). Süy. Nev. 3935 *Satun aldı birkaç karavaş u kul.* "Birkaç cariye ve köle satın aldı."

Karga kuzgun: Karga kuzgun (DK Drs. 15a/6, 15a/9, 15a/10, DK Drs. 99b/3). Bkz. Karga kuzgun (Uygur). DK Drs. 15a/6 *Baksa görse bir derenüŋ içine karga kuzgun iner çıkar konar kalkar.* "Baksa görse bir derenin içine karga kuzgun iner çıkar, konar kalkar."

Kargı sünŋü/Kargu sünŋü: Mızrak (DK Drs. 104b/7; Süy. Nev. 4463). Kargı/kargu "kargı, mızrak" (Dilçin 2016: 669); sünŋü "süngü, kargı, mızrak" (Dilçin 2016: 688) anlamlarındadır. Süy. Nev. 4463 *Dahı gürz oh u yay u kargu sünŋü / Görenler anı oldı eŋü yaŋu.* "Ayrıca gürz, ok ve yay, mızrak (aldı), onu görenler şaşırdı."

Karı koca: Yaşlı (DK Drs. 95b/3). Karı "yaşlı" (Özçelik 2016: II. 885); koca "yaşlı erkek, ihtiyar" (Özçelik 2016: II. 897) anlamlarındadır. DK Drs. 95b/3 *Karı koca kalmaya kov idine.* "Söz edecek yaşlı kalmasın."

Karın yürek: Karın yürek (GN IV. L 138A/5). Bkz. Bagırıla yürek. Karın "karın" (Demirci, Korkmaz 2008: 353) anlamındadır. GN IV. L 138A/5 *At dahı oldı bu kez bir ton gerek / Kim anuŋla örtile karın yürek.* "At halledildi, bu sefer karnı ve kalbi örten bir zırh gerekli."

Karış karış: Karış karış (Süy. Nev. 4354). Karış karış "her tarafını, hiç atlamadan" (Dilçin 2016: 669) anlamındadır. Süy. Nev. 4354 *Kamu yiri karış karış mīl mīl / Ne deŋlü durur aŋlaram eyle bil.* "Her yeri karış karış, mil mil bilirim, böyle bil."

Kas kas: Kah kah, kahkaha ile (DK Drs. 45b/11, 47b/10-11, 63b/9-10, 64a/2, 65a/1, 81b/7, 115a/3, 139a/1; Süy. Nev. 5530). Kah kah "kahkaha atarak, kahkahayla" (Dilçin 2016: 669) anlamındadır. Kas kas gül- "yüksek sesle gülmek" (Özçelik 2016: II. 887) anlamındadır. Süy. Nev. 5530 *Gülen kas kas agladı ühü ühü.* "Kahkahayla gülen acıyla ağladı."

Kaskatı: Kaskatı (GN III. L 48B/11). GN III. L 48B/11 *Yohsa kaynar kaskatı olur hemçü seng.* "Değilse kaynayıp taş gibi kaskatı kesilir."

Kaş göz: Kaş göz (GN II. L 203A/1; Süy. Nev. 3691). Bkz. Kaş köz (Karahanlı), (Çağatay), Göz kaş, Göz ü kaş, Baş u göz, Baş ve göz, Gönŋül göz, Göz gönŋül, Göz kulak, Göz ü gönŋül, Göz ü yüz. GN II. L 203A/1 *Görklü yüz ārāyişin senden düzem / Kaşda gözde senüŋ içün cān üzem.* "Güzel yüzün süslerini senden yapayım, kaşta gözde senin için canımı feda edeyim."

Kaş karak/Kaş karag: Kaş göz (Süy. Nev. 2852, 4267; YED 159/4). Bkz. Göz kaş, Göz ü kaş, Kaş göz. Süy. Nev. 2852 *Gice gündüz işiyidi ağlamak / Açılmazdı çatmış idi kaş karak.* "İşi gece gündüz ağlamaktı, kaşı gözü asılmış."

Kat kat: Kat kat, iyiden iyiye (GN II. L 155B/1, II. L 240A/6; YED 312/6). Bkz. Kat kat (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). GN II. L 155B/1 *Çün günāh cānı gelür kat kat basar.* "Çünkü günah gelip canı kat kat basar."

Katār katār: Dizi dizi (DK Drs. 21a/6-7, 21b/3, 22a/6, 26a/1, 31a/2, 31a/9, 53b/2, 53b/12, 61a/3, 63b/6, 83b/10-11, 85b/1, 89a/8). Bkz. Katār katār (Çağatay). DK Drs. 21a/6-7 *Tavla tavla şehbāz atlarını bindiler, katār katār kızıl develerini yetdiler.* "Sürü sürü şahin atalarını bindiler, dizi dizi develerini çektiler."

Katı katı: Sert sert, şiddetle; sıkı sıkı; acı acı (DK Drs. 123a/9; Süy. Nev. 1770, 2275, 3125, 3855, 4107). Bkz. Katık katık (Çağatay). Süy. Nev. 1770 *Kolın açdı vü koçdı katı katı.* "Kolunu açtı ve sıkı sıkı kucakladı."

Katre katre: Damla damla (GN I. L 28A/2, IV. L 225A/4). Bkz. Katre katre (Harezm), Katra katra (Kıpçak), Katra katra/Katre katre (Çağatay). GN I. L 28A/2 *Katre katre degme yirden çıkdılar.* "Damla damla her bir yerden çıktılar."

Kavl ü fi'l: Söz ve iş (GN III. L 15A/3; KKMU 32b/10). Bkz. Fi'l ü fitne, Kavl ü fi'l (Çağatay). GN III. L 15A/3 *Kavl ü fi'l çün münāsib bulına / Cān vireler cümle anuŋ yolına.* "Sözü ve işi birbirine uygun olan kişi için herkes onun yoluna canını verir."

Kavl ve fi'l: Söz ve iş (KKMU 88a/7). Bkz. Kavl ü fi'l. KKMU 88a/7 *Ammā zāhir 'ilmi ol 'ilmdür ki sahābe radıyallahu 'anhüm peygāmber hazretinüŋ 'aleyhisselām kavlından ve fi'linden dutmışlardır.* "Zahir ilmi sahabenin radıyallahu anhüm Peygamber'in söz ve işlerinden tuttukları ilmdir."

Kavl u karār: Söz ve karar (GN II. L 275B/1). Bkz. Kavl ü fi'l, Kavl ve fi'l, Ārām u karār Hadd u karār, Karār u sabr. GN II. L 275B/1 *Yine güydüm bu söze çok rūzigār / Yirine gelsün diyip kavl u karār.* "Söz ve karar yerine gelsin diye çok zaman bekledim."

Kavum kardaş: Kavim kardeş (DK Drs. 51a/3; YED 184/4, 184/4). Bkz. Hısım kavm. Kardaş "kardeş" (Özçelik 2016: II. 884) anlamındadır. DK Drs. 51a/3 *On altı yıldır kim babaŋuŋ tutsakıyam ataya anaya kavma kardaşa hasretem ve hem bir kara gözlü yavuklum varıdı.* "On altı yıldır senin babanın tutsağıyım, anaya babaya, kavme kardeşe hasretim ve bir de sevdiğim vardı."

Kavum kabla/ Kavüm kable: Kavim kabile (DK Drs. 24a/5; Süy. Nev. 795). Bkz. Hısım kavm, Kavm kardaş. Kabla/kable "boy" (Özçelik 2016: II. 876) anlamındadır. DK Drs. 24a/5 *Kavum kabla menüm koma yurdum.* "Kavim kabile benim konduğum yurdum."

Kayd u dām: Bağ (GN III. L 28B/11). Kayd "ayağa vurulan zincir, pranga, bukağı" (Devellioğlu 2005: 498); dām "tuzak, ağ" (Devellioğlu 2005: 163) anlamlarındadır. GN III. L 28B/11 *Dostdan ayru bir dem uht ārāmı yok / ʻĀlem içre hīç kayd u dāmı yok.* "Dosttan ayrı olduğundan bir an durup eğlenmez, hiçbir şeye bağlı değildir."

Kaygu vü teşvīş: Kaygı (GN II. L 217B/11, II. L 269A/5). Bkz. Gussa vü kaygu, Gussa vü teşviş ü kaygu. GN II. L 217B/11 *Nitekim ʻucb ehlinüŋ oldur işi / Hīç gitmez kaygusı vü teşvīşi.* "Nitekim kibir sahiplerinin kaygısı hiç eksik olmaz."

Kāyim ü muhkem: Dirayetli ve sağlam (GN I. L 105A/3). Kāyim "sabit, durucu, duran" (Ciğa 2013: 633); muhkem "sağlam" (Kaçalin 2017: 813) anlamındadır. GN I. L 105A/3 *Sūret anda kāyim ü muhkem olur.* "Suret o zaman dirayetli ve sağlam olur."

Kaz tavuk: Kaz tavuk (DK Drs. 129b/4, 129b/7). Kaz "kaz" (Özçelik 2016: II. 888), tavuk "tavuk" (Özçelik 2016: II. 946) anlamlarındadır. DK Drs. 129b/4 *Uçardan kaz tavuk yörirden giyik tavşan bu havlıya toldurup oguz yiğitlerine bunı dām itmişidi.* "Uçanlardan kaz tavuk, yürüyenlerden geyik tavşanı bu avluya doldurup Oğuz yiğitlerine bunu tuzak etmişti."

Kaza kaza: Kaza kaza (YED 222/9). Kaz- "kazmak eylemidir. YED 222/9 *Kaza kaza indüm yire gör bu nefsi yüzi kara.* "Kaza kaza yere indim, bu nefsimin yüzü karadır, gör."

Kazā vü kader: Allah'ın takdiri (KGD Gavrī IV/9; Süy. Nev. 2258). Bkz. Kada belā. Kazā "her husus hakkında Cenabıhakkın hükm-i ezelisinin icrası, mevki-i icraya gelmesi" (Yavuzarslan 2010: 613); kader "kaffe-i mahlukatın ilm-i ezeli-i ilahide müspet olan cereyan-ı ahvali sureti" (Yavuzarslan 2010: 561) anlamlarındadır. Süy. Nev. 2258 *Çevüklük dahı işdedür ol kadar / Ki olmaya yolda kazā vü kader.* "Hayat yolunda Allah'ın takdiri olmasa çeviklik dahi sözde kalır."

Kellā vü hāşā: Haşa (KKMU 109b/1). Bkz. Hāşā vü kellā. KKMU 109b/1 *Şehā kellā vü hāşā hey ne sözdür.* "Ey padişah haşa bu nasıl sözdür."

Kerpüç taş: Kerpiç taş (GN II. L 171B/12). Kerpüç "kerpiç", taş "taş" anlamlarındadır. GN II. L 171B/12 *Kerpüçi taşı çü bennā yapdı hoş / Ol sarāy kim eydür-idüm oldı uş.* "Yapı yapan kerpici taşı güzelce yapıp söylediğim o sarayı yaptı."

Kese kese: Kese kese (DK Drs. 106a/5). Kes- "kesmek" (Özçelik 2016: II. 890) anlamındadır. DK Drs. 106a/5 *Kese kese yimege yahnı yahşı.* "Kese kese yemeye yahni güzel."

Kev kev: Hav hav (DK Drs. 142b/4). Yansıma sözcüklerden oluşmuş bir ikilemedir. DK Drs. 142b/4 *İt gibi kev kev iden çirkin huslı küçücek toŋuz şölenli.* "Köpek gibi hav hav eden çirkin tabiatlı küçükçe domuz çorbalı."

Kevn ü mekān: Kāinat, varlık (GN I. L 15B/6; YED 126/10, 370/10). Bkz. Kevn ü mekān (Çağatay). GN I. L 15B/6 *Hem didi ger sen degül miseŋ 'ayān / Yaradur degül idüm kevn ü mekān.* "Hem sen olmasaydın bu kainatı ve varlıkları yaratmazdım, dedi."

Kıjılda- kıjılda-: Gürüldeyerek (DK 3. Nüsha 14/3). Kıjılda- "kıj diye ses çıkarmak" (Azmun 2019: 96) anlamındadır. DK 3. Nüsha 14/3 *Kıjıldasa kıjıldasa yil oynasa sürse bulut yagsa yagmur daşsa çaylar dolsa göller gölde oturan kuba kazuŋ güni dogar güni dogar.* "Yel, gürüldeyerek hareket etse, bulutları sürüklese, yağmur yağsa, akarsular taşsa, göller dolsa, göldeki yaban kazlarının günü doğar günü doğar."

Kılıç ok: Ok kılıç (GN IV. L 139A/2). Bkz. Ook kılıç (Uygur). Kılıç "kılıç" (Demirci, Korkmaz 2008: 358), ok "ok" (Demirci, Korkmaz 2008: 370) anlamlarındadır. GN IV. L 139A/2 *Süŋü işin işleyimez kılıç ok.* "Ok kılıç süngünün işini yapamaz."

Kınaş- kınaş-: Sertleşmek (DK 3. Nüsha 17/4). Kınaş- "gerginleşmek, sertleşmek" (Azmun 2019: 96) anlamındadır. DK 3. Nüsha 17/4 *Aşan yirde iki koşun bir birine karşı gelse iki cānibden nakkāreler dögülse kernāylar bozlansa kınaşsa kınaşsa ...* "Aştıkları yerde iki ordu karşı karşıya gelse, iki taraftan davullar çalınsa, borazanlar acıklı ses çıkarsa, (durum) sertleşse …".

Kırk elli: Kırk elli (DK Drs. 151b/11). Bkz. Kırk éllig (Çağatay). DK Drs. 151b/11 *Kırk elli yigit kara giyüp sarındılar.* "Kırk elli yiğit kara giyinip sarındılar."

Kış yaz: Kış yaz (DK Drs. 15a/4). Bkz. Kış yay (Harezm), (Kıpçak). DK Drs. 15a/4 *Kışda yazda karı buzı erinmeyen kazılık tagına geldi çıkdı.* "Kışta yazda karı buzu erimeyen Kazılık Dağı'na geldi çıktı."

Kış u yaz: Kış ve yaz (GN I. L 87A/4, II. L 217B/9, IV. L 122A/4, IV. L 130A/10). Bkz. Kış u yaz (Çağatay), Kış ve yaz (Çağatay), Kış u yay (Harezm), Kış yaz. GN I. L 87A/4 *Irma bizi ol işikden kış u yaz.* "O eşikten bizi yaz kış ayırma."

Kışla- vü yayla-: Kışı ve yazı geçirmek (GN I. L 81B/5). Bkz. Yayla- ve kışla- (Çağatay). GN I. L 81B/5 *Gendüziyçün durmaga yir eyledi / Durdı anda kışladı vü yayladı.* "Kendisi için yer edindi, yaz kış orada yaşamaya başladı."

Kıya kıya: Sert sert (Süy. Nev. 2168). Bkz. Kıya kıya (Çağatay). Süy. Nev. 2168 *İki oglına bahdı kıya kıya.* "İki oğluna sert sert baktı."

Kıyma kıyma: Parça parça (DK Drs. 28a/1-2, 28a/13). Kıyma "kıyma, bıçakla kesilmiş et" (Özçelik 2016: II. 894) anlamındadır. DK Drs. 28a/1-2 *Mere varuŋ kazanuŋ oglı oruzı tartuŋ çengele asuŋ kıyma kıyma ag etinden çekün kara kavurma pişürüp kırk beg kızına iletün.* "Mere varın, Kazan'ın oğlu Uruz'u çekin, çengele asın, ak etinden parça parça çekin, kara kavurma pişirip kırk bey kızına iletin."

Kız gelin: Kız gelin (DK Drs. 21a/5-6, 22a/8, 28a/8, 47b/10, 50b/6, 61b/2-3, 81a/4, 83b/6, 100b/10-11, 123b/7, 124a/10, 124b/4, 128a/8, 130a/3-4, 141b/4, 141b/7-8, 141b/13, 142a/3, 147a/10, 148b/3, 151b/4, 151b/10; GN II. L 150B/11). Bkz. Gelin kız. DK Drs. 21a/5-6 *Kaza beŋzer kızı gelinini çakrışdurdılar.* "Kaza benzer kızı gelini çağrıştırdılar."

Kızıl kızıl: Kızıl kızıl (DK Drs. 31b/4). Kızıl "kızıl" (Özçelik 2016: II. 895) anlamındadır. DK Drs. 31b/4 *Kızıl kızıl develer karıyuptur köşek virmez.* "Kızıl kızıl develer yaşlanmıştır, yavru vermez."

Kibr ü benlik: Kibir (KKMU 50b/2). Bkz. Bugz u kibr ü 'adāvet. Benlik "benlik, öz varlık; kibir anlamlarına gelmektedir. KKMU 50b/2 *Kibr ü benlik agacından küfr-ile tugyān biter.* "Kibir ağacından küfür ve isyan biter."

Kibr ü kīn: Kibir ve kin (GN I. L 46B/10, I. 52B/6, I. L 55A/7, I. L 110A/10, II. L 151B/2, II. L 162A/7, II. L 166A/5, II. L 181A/4, II. L 181A/5, II. L 219A/11, II. L 264A/7, II. L 266B/6, III. L 53B/2, III. L 99B/7, IV. L 140A/4, IV. L 141B/7, IV. L 151B/5, IV. L 171B/11, IV. L 186B/10; KGD XIV/7; YED 24/3, 64/5, 121/7, 187/2, 250/1, 377/1, 402/4, 403/4). Bkz. Bugz u kibr ü 'adāvet, Kibr ü benlik. Kīn "gizli düşmanlık, kin" (Ciğa 2013: 644) anlamındadır. GN I. L 46B/10 *Küfr evinde meclisi kurmış bular / İşleridür kibr ü kīn çirkin hular.* "Küfür evinde meckis kurmuş kötü huylu kişilerin işi kibir ve kindir."

Kibr ü meni: Benlik (YED 83/6; KKMU 51a/4). Bkz. Kibr ü kīn. Meni "benlik" (Devellioğlu 2005: 615) anlamındadır. YED 83/6 *Kibr ü menidür subaşı delim kişidür yoldaşı.* "Benliktir komutanı, çok kişi yoldaşıdır."

Kibr ü tama': Kibir ve açgözlülük (KGD s. 149 III/7). Bkz. Kibr ü kīn, Kibr ü meni, Buhl u tama', Hırs u tama'.KGD s. 149 III/7 *Kibr ü tama'dan geç yüri 'aşkuŋ şarābın iç yüri.* "Kibir ve açgözlülükten geç yürü, aşkın şarabını iç yürü."

Kiçi vü ulu: Küçük büyük (Süy. Nev. 434). Bkz. Heybet ulu, Kiçig ulug (Karahanlı), Kiçig ya ulug (Karahanlı). Süy. Nev. 434 *Didi biliŋüz iy kiçi vü ulu.* "Küçük büyük hepnizi biliniz, dedi."

Kīl u kāl: Dedikodu (GN II. L 234B/3; KGD I/4; YED 5/4, 61/1, 135/11, 155/4, 295/29, 417/25). Bkz. Kāl u kīl, Kīl ü kāl (Harezm), (Çağatay). GN II. L 234B/3 *Kalmaya hīç öŋ ü soŋ u kīl u kāl*. "Hiç ön son, dedikodu kalmasın."

Kişik kişik: Sıra sıra (Süy. Nev. 4479). Kişik kişik "sıra sıra" (Dilçin 2016: 673) anlamındadır. Süy. Nev. 4479 *İkişer düzer idi kişik kişik / Işıhdan bil ü esblerden bişik.* "Miğferden dağ sırtı, atlardan beşik ikişer sırayla düzenlerdi."

Ko- kaç-: Bırakıp kaçmak (DK Drs. 110a/4, 25b/5-6; YED 391/3). Bkz. Kaç- git-, Kaçma kovma. Ko- "koymak; bırakmak, terk etmek" (Özçelik 2016: II. 896) anlamındadır. DK Drs. 110a/4 *Urdukça böyüdi çoban baganagı kodı kaçdı.* "Vurdukça büyüdü, çoban cenin torbasını bırakıp kaçtı."

Kocın- yacan-: Çekinmek (Süy. Nev. 27). Kocın- "çekinmek, korkmak" (Dilçin 2016: 673); yacan- "çekinmek, sakınmak" (Dilçin 2016: 700) anlamlarındadır. Süy. Nev. 27 *Kocınur yacanur cānıdur 'azīz / Kamusına her nite kim siz ü biz.* "Sizin bizim herkesin çekindiği can azizdir."

Koç- öp-: Kucaklaşıp öpmek (Süy. Nev. 1875). Bkz. Kuç- öp- (Harezm), (Kıpçak). Süy. Nev. 1875 *Biri birini koçdılar öpdiler / Sanasın yanar oda su sepdiler.* "Yanan ateşe su serper gibi birbirlerini kucaklayıp öptüler."

Koça koça/Kuca kuca: Kucaklaşa kucaklaşa (Süy. Nev. 837, 4676; DK Drs. 78b/5, 137a/1-2, 137b/4). Bkz. Koç- öp-. Süy. Nev. 837 *Yarındası oldı vü şāh irişür / Süheyl ile koça koça görişür.* "Ertesi gün şah gelir ve Süheyl ile kucaklaşarak görüşür."

Kol but/bud: Kol bacak (DK Drs. 33a/1, 71a/13-71b/1; DK 3. Nüsha 17/8). Bkz. Boyın bud, Kol but (Uygur), (Harezm). DK Drs. 33a/1 *... kolı budı hezanca uzun baldırları ince kazan begüŋ tayısı at agızlu aruz koca çapar yitdi.* "… kolu budu sırık gibi uzun baldırları ince Kazan Bey'in dayısı At Agızlı Aruz Koca dört nala yetti."

Kol kanat: Kol kanat (GN IV. L 163A/11, IV. L 212A/1, IV. L 212B/2, IV. L 231B/8). Kol but/bud. Kanat "kol" (Kaçalin 2017: 808) anlamındadır. GN IV. L 163A/11

Hoş nasībdür dünyada şol saltanat / Taŋrı emri olur aŋa kol kanat. “Dünyada Tanrı’nın kol kanat olduğu o saltanat ne güzeldir.”

Kon- göç-: Konmak göçmek (DK Drs. 19a/12, 34b/11, 79a/2, 97b/1, 102b/4, 147b/2, 153b/8). Bkz. Göç- git-, Göç- kon-. DK Drs. 19a/12 *Anlar dahı bu dünyāya geldi giçdi kervān gibi kondı göçdi.* “Onlar da bu dünyaya geldi geçti, kervan gibi kondu göçtü.”

Kon- kalk-: Konmak kalkmak (DK Drs. 15a/7). Bkz. Göç- kon-, Kon- göç-. Kalk- “kalkmak” (Özçelik 2016: II. 880) anlamındadır. DK Drs. 15a/7 *Baksa görse bir derenüŋ içine karga kuzgun iner çıkar konar kalkar.* “Baksa görse bir derenin içine karga kuzgun iner çıkar, konar kalkar.”

Korh- kayur-/Kork- kayır-: Korkup endişelenmek (DK Drs. 72a/8; DK Drs. 15a/1). Bkz. Kork- kadgur- (Karahanlı). DK Drs. 72a/8 *Korhma kayurma avdadur.* “Korkup endişelenme, avdadır.”

Korha korha: Korka korka (Süy. Nev. 1871). Bkz. Korh- kayur-/Kork- kayır-. Süy. Nev. 1871 *Girü korha korha vü çoga çoga / Karaŋuda vardı ol aracuga.* “Tekrar korka korka ve çömelerek karanlıkta oraya vardı.”

Korku kaygu: Korku kaygı (GN I. L 78B/6). Bkz. Endīşe kaygu, Gussa vü kaygu, Gussa vü teşviş ü kaygu, Kaygu vü teşviş. Korku “korku” (Dilçin 2016: 675) anlamındadır. GN I. L 78B/6 *Korkusı kaygusı yok ayruk anuŋ / Lāyık oldı hazretine mevlānuŋ.* “Onun başka korkusu kaygısı yoktur, o Mevla’ya layıktır.”

Koşun koşun: Saf saf, sıra sıra (Süy. Nev. 4303). Koşun koşun “saf saf, sıra sıra” (Dilçin 2016: 675) anlamındadır. Süy. Nev. 4303 *Çeriler yasadukda koşun koşun / Kolay yir bulıcak virürdük düşün.* “Askerler saf saf dizildiğinde uygun yer bulunca konaklardık.”

Kova kova: Kovarak (DK Drs. 40a/3, 44a/5, 61b/7). Bkz. Kaçma kovma. DK Drs. 40a/3 *Bamsı beyrek birini kova gitdi kova kova bir yere geldi ne gördi sultānum.* “Bamsı Beyrek birini kovarak gitti, kova kova vir yere geldi, ne gördü?”.

Koyma koyma: Koyma koyma (DK 3. Nüsha 16/9). DK 3. Nüsha 16/9 *... elvār tazı it oglınuŋ merescüki çekilende koyma koyma olanda ...* "… köpek soyundan elvar tazının ipi çekildiği koyma koyma olduğu zaman …".

Koyun u kurt: Koyun kurt (Süy. Nev. 4534). Koyun "koyun" (Dilçin 2016: 675); kurt "kurt" (Dilçin 2016: 676) anlamlarındadır. Süy. Nev. 4534 *Yaz u kış yabānlarda koyun u kurt / Tutarlar idi bir aracuhda yurt.* "Koyun ve kurt ıssız yerde yaz kış beraber yurt edinirlerdi."

Köşk ü sarāy: Köşk saray (GN I. L 125B/11; YED 177/7, 195/8, 302/10, 368/3). Köşk "köşk" (Demirci, Korkmaz 2008: 361); sarāy "saray" (Demirci, Korkmaz 2008: 380) anlamlarındadır. GN I. L 125B/11 *Bagça vü köşk ü sarāy u taht nedür / Diŋle imdi kim hikāyet nitedür.* "Bahçe, köşk ve saray, taht nedir, bu hikâye nereye varır dinle."

Köşk ü serā: Köşk saray (GN I. L 81B/4). Bkz. Köşk ü sarāy. GN I. L 81B/4 *Çün gözine boş görindi ol ara / Pes buyurdı yapdılar köşk ü serā.* "Orası gözüne hoş görününce köşk ve saray yapılmasını buyurdu."

Köy şār: Köy şehir (SVTM XVI/6). Köy "köy", şār "şehir" (Mansuroğlu 1958: 173) anlamlarındadır. SVTM XVI/6 *Karaŋu ile girerken köylerin şārın yıkavuz.* "Karanlık ile girerken köylerini şehirlerini yıkarız."

Köyne- yakıl-: Yanıp yakılmak (GN III. L 27A/7). Göyün- "yanmak" (Demirci, Korkmaz 2008: 338); yakıl- "yanmak" (Dilçin 2016: 701) anlamlarındadır. GN III. L 27A/7 *Kime gelse 'ışk anuŋla ne kılur / Ol bu 'ışka niçe köyner yakılur.* "Kime aşk gelse onunla ne yapar, o bu aşkla nasıl yanıp yakılır."

Kūh u kuhsār: Dağ tepe (GN I. L 52A/11, I. L 52B/1). Bkz. Deşt ü kūh. Kuhsār "dağlık yer" (Yavuzarslan 2010: 680) anlamındadır. GN I. L 52A/11 *Dünyada hem berr ü hem bahr eyledi / Hem kūh u kuhsār u hem nehr eyledi.* "Dünyada karalar ve denizler, dağlar tepeler ve nehirler yarattı."

Kūh u deşt: Dağ ova (GN III. L 109B/10). Bkz. Deşt ü kūh, Kūh u kuhsār. GN III. L 109B/10 *Vāki' oldı çün baŋa bu sergüzeşt / Unıdıldı bāg u bagçe kūh u deşt.* "Bu maceralar başımdan geçince bağ bahçe, dağ ova her şey unutuldu."

Kul halāyık: Cariye köle (DK Drs. 59b/1, 61a/2). Bkz. Beg ü kul, Karavaş u kul. Halāyık "cariye" (Özçelik 2016: II. 866) anlamındadır. DK Drs. 59b/1 *Hān kızınuŋ ivinde kul halāyık dükenmiş maşraba almış suya varmış.* "Han kızının çadırında cariye köle tükenmiş, maşraba almış suya varmış."

Kul karavaş: Köle cariye (DK Drs. 57b/1, 89a/11-12; GN II. L 178B/7, II. L 221B/11, II. L 233A/3, III. L 100A/9, IV. L 198A/6; Süy. Nev. 4413; Y u Z. 185; KKMU 17a/3). Bkz. Kul karabaş (Karahanlı), Kul karabaş/karavaş (Harezm), Kul karavaş (Kıpçak), Beg ü kul, Karavaş u karavaş, Kul halāyık, Kul haşem. Y u Z. 185 *Çevre konar ol kuyu yöresine / Kul karavaş çok kumaş bilesine.* "O kuyunun çevresine yanında kulu cariyeleri ve çokça kumaşla birlikte gelip yerleşir."

Kul u haşem: Kul (Y u Z 1405). Bkz. Beg ü kul, Karavaş u kul, Kul halayık, Kul karavaş. Haşem "bir kimsenin emrinde bulunanlar, maiyet" (Demirci, Korkmaz 2008: 341) anlamındadır. Y u Z 1405 *Oglanların divşürür kul u haşem.* "Çocuklarını, kullarını topladı."

Kul u karavaş: Köle cariye (Süy. Nev. 787, 1116, 3146, 5078). Bkz. Beg ü kul, Karavaş u kul, Kul halāyık, Kul karavaş, Kul u haşem. Süy. Nev. 787 *Didi virüŋ altun kul u karavaş / Samūr u nah u kimha dürlü kumāş.* "Altın, köle ve cariye, kürk, ipekli kumaşlardan halılar ve çeşitli kumaşlar verin."

Kul u sultān: Kul ve sultan (YED 239/2). Bkz. Beg ü kul, Karavaş u kul, Kul halāyık, Kul karavaş, Kul u haşem, Kul u karavaş. Sultan "padişah, hükümdar" (Devellioğlu 2005: 963) anlamındadır. YED 239/2 *Dervīş didükleri bir dükenmez kān olur / Hāss u 'āmm kul u sultan bu kāndan alan gelsün.* "Derviş dedikleri bir tükenmez kaynak olur, tüm herkes, kul ve sultan bu kaynaktan alsın gelsin."

Kumāş kalā: Kumaş (Y u Z 217). Bkz. Kalā kumāş. Y u Z 217 *Eytdiler biz n'iderüz kumāş kalā / Sataruz ol kıymetsüz yarmak pula.* "Biz kumaşı ne yapalım, kıymetsiz bir pula satarız, dediler."

Kunt kunt: Sağlam sağlam (DK Drs. 55a/7). Kunt "güçlü" (Özçelik 2016: II. 901) anlamındadır. DK Drs. 55a/7 *Kunt kunt bileklerüŋ sovulmasaydı agam beyrek*

diyeydüm ozan saŋa. “Güçlü güçlü bileklerin ezilmeseydi, ağabeyim Beyrek diyeydim ozan sana.”

Kūr u kerr: Kör ve sağır (GN III. L 66B/9). Bkz. Kūr ü ker (Karahanlı). GN III. L 66B/9 *Sıklı kıldı şehr içinde kūr u kerr / Dāfi‘a iltür anı daşra döker.* “Kör ve sağır şeyler dökülüp kalınca dafia onları dışarı atar.”

Kur kurma: Okluk yaylık (DK Drs. 32b/8, 77b/4). Kur “okluk, ok çantası, kiş, sadak” (Kaçalin 2017: 812); kurma “yaylık, yay çantası” (Kaçalin 2017: 812) anlamlarındadır. Özçelik ise kur kurma ifadesini “altın işleme” olarak vermiştir (Özçelik 2016: II. 902). DK Drs. 32b/8 *... kur kurma kuşaklı kulağı altun küpeli ...* “… okluk yaylık kuşaklı, kulağı altın küpeli …”.

Kurb u visāl: Yakınlık ve kavuşma (GN IV. L 221B/6). Kurb “yakınlık, yakın bulunma” (Yavuzarslan 2010: 686); visāl “sevdiğine kavuşma, vuslat” (Yavuzarslan 2010: 1294) anlamlarındadır. GN IV. L 221B/6 *Cānlara ol pend olur hoş perr ü bāl / Tenlere ol pend olur kurb u visāl.* “O öğüt canlar için kol kanat, tenler için de Allah’yakınlık ve kavuşma olur.”

Kurbet ya‘nī yakınlık: Yakınlık (KKMU 34b/9). Kurbet “yakınlık” anlamındadır. KKMU 34b/9 *Aŋa kurbet ya‘nī yakınlık ve rif‘at ya‘nī yücelik ve tabakat ve derecet hāsıl ola ve ulu yüce hazretde artmakda ola.* “Böylece ona yakınlık, yücelikler tabaka tabaka makamlar tutar ve ulu hazrete yakınlığı artar.”

Kurd kuş/Kurt kuş: Kurt kuş (DK Drs. 27a/6; YED 35/1, 74/3, 384/7). BkzKoyun u kurt, Kurd u koyun, . Kurt kuş (Harezm), Kurd u kuş/Kurt kuş (Çağatay). DK Drs. 27a/6 *Yohsa seni bunda kurtlar kuşlar yir didi.* “Yoksa seni burada kurtlar kuşlar yer, dedi.”

Kurd u koyun: Kurt koyun, herkes (Süy. Nev. 1042). Bkz. Kurd kuş/Kurt kuş, Koyun u kurt. Süy. Nev. 1042 *Felek hükmüŋ altında tutsun boyun / Ki ‘adlüŋde barışdı kurd u koyun.* “Felek senin hükmün altında boyun eğsin çünkü kurt koyun senin adaletinde barış içindedir.”

Kurd u kuş: Kurt kuş (GN II. L 176A/6, III. L 81B/7, IV. L 133B/5; Süy. Nev. 3628). Bkz. Kurd kuş/Kurt kuş, Koyun u kurt, Kurd u koyun, Kurt u kuş (Harezm),

Kurt ve kuş (Kıpçak), Kurd u kuş/Kurt kuş (Çağatay). GN II. L 176A/6 *Ādem ü perī vü cinnī kurd u kuş / Buyrugında ger inişdür ger yokuş.* "İnsanlar, peri ve cinler, kurt kuş emrinde aşağı yukarı koşturur."

Kuru kuru: Kuru kuru (DK Drs. 14a/10, 71a/1). Kuru "kuru" (Özçelik 2016: II. 902) anlamındadır. DK Drs. 14a/10 *Kuru kuru çaylara suvcu saldum.* "Kuru kuru çaylara sucu saldım."

Kuru su: Karada denizde (GN IV. L 167A/9). Kuru "kara, toprak" (Dilçin 2016: 676); su "su, deniz" anlamlarındadır. GN IV. L 167A/9 *Cehd-ile irdi irenler maksuda / Cehd-ile yol buldı kuruda suda.* "Maksada erenler çalışarak erdiler, karada suda yaşayanlar da gayret ile yol buldular."

Kuru ve yaş: Kuru yaş (Süy. Nev. 1085). Bkz. Kuru kuru, Kuru su. Yaş "yaş, taze" (Demirci, Korkmaz 2008: 405) anlamındadır. Süy. Nev. 1085 *Turu geldi nakkāş bişürdi aş / Ne eksükse düzdürdi kuru vü yaş.* "Nakkaş ayağa kalkıp yemekleri pişirdi, kuru yaş ne eksikse hazırlattı."

Kuvvet güç: Güç kuvvet (DK 3. Nüsha 40/9). Bkz. Güç kuvvet, İş güç, Küç kuvvet (Karahanlı), (Harezm). DK 3. Nüsha 40/9 *Kuvveti güci bilinmez iller ola.* "Gücü kuvveti bilinmez eller olur."

Kuvvet kudret: Güç kuvvet (KKMU 20a/4). Bkz. Güç kuvvet, Kuvvet güç, Kuvvet u kudret (Çağatay). KKMU 20a/4 *Eger kuvveti kudreti olmaya 'aczi ve za'fı olur zīrā hilm hak sıfatıdur ve 'acz ve za'f halk sıfatı.* "Eğer gücü kuvveti olmazsa acizlik ve çekingenlik ortaya çıkar."

Kuvvet ü ferr: Güç kuvvet (GN III. L 59A/7). Bkz. Güç kuvvet, Kuvvet güç. Ferr "güç" (Ciğa 2013: 582) anlamındadır. GN III. L 59A/7 *Kuvveti vü ferri arta semriye.* "Gücü kuvveti artar."

Kuvvet ve kudret: Güç kuvvet (KKMU 20a/9-10). Bkz. Güç kuvvet, Kuvvet güç, Kuvvet ü ferr, Kuvvet kudret. KKMU 20a/9-10 *Gerek ki kuvvet ve kudret tamām ola cürm ehlinüŋ hakından gelmege ki çün gelibilür ola.* "Gücü kuvveti yerinde olunca suç sahibinin hakkından gelinebilir."

Küfr dīn: Küfür din (GN IV. L 180B/4). Bkz. Dil ü dīn, Dīn diyānet, Dīn īmān, Dīn-ile īmān, Dīn ü diyānet, Dīn u īmān, Dīn ü dünya, Īmān ü dīn, Küfr ü dīn (Çağatay). GN IV. L 180B/4 *Geldi cānum okıdı nefs bābını / Bellü bildi ne'ydügi küfri dīni.* "Canım gelip nefis kısmını okudu, küfrü dini iyice anladı."

Küfr-ile īmān: Küfür ve iman (YED 143/6). Bkz. Küfr dīn, Dīn īmān, Dīn ü īmān. YED 143/6 *Küfr-ile īmān sözi hicāb oldı bu yolda.* Küfür ve iman bu yolda perde oldu."

Küfr ü dīn: Küfür ve din (GN I. L 54A/5, I. L 59B/11, IV. L 180B/5, IV. L 180B/6, IV. L 183A/2, IV. L 183B/3, IV. L 204B/2, IV. L 231B/1). Bkz. Dil ü dīn, Dīn diyanet, Dīn īmān, Dīn-ile īmān, Dīn ü diyanet, Dīn u īmān, Dīn ü dünya, Īmān ü dīn, Küfr dīn, Küfr ü dīn (Çağatay). GN I. L 59B/11 *'Işk erine küfr ü dīn kaygusı yok.* "Aşığa küfür ve din kaygısı yoktur."

Küfr ü īmān: Küfür ve iman (GN I. L 71A/3, I. L 72B/9, I. L 116A/8, I. L 116B/9; YED 126/4, 236/6, 264/4, 325/3). Bkz. Küfr dīn, Küfr-ile īmān, Küfr ü dīn, Dīn īmān, Dīn ü īmān, Küfr ü īmān (Çağatay). GN I. L 71A/3 *Küfr ü īmān her ne kim gelür dile / Söylenen sözde bular dördi bile.* "Küfür ve iman dile ne gelirse söylenen sözde bu dört şey birliktedir."

Küfr ü inkār: Küfür ve inkār (GN I. L 108A/8). Bkz. Küfr dīn, Küfr-ile īmān, Küfr ü dīn, Küfr ü īmān. İnkār "tanımama, kabul ve tasdik etmeme" (Yavuzarslan 2010: 517) anlamındadır. GN I. L 108A/8 *Bir gürūhı kim mühürlenmiş-durur / Küfr ü inkār anda yirlenmiş-durur.* "Bir grubun kalbi mühürlendiği için orada küfür ve inkar yer etmiştir."

Küfr ü nifāk: Dinsizlik (GN III. L 99B/9). Bkz. Küfr dīn, Küfr-ile īmān, Küfr ü dīn, Küfr ü īmān, Küfr ü inkār. Nifāk "zahiren Müslümanlık gösterip de kafir olma, münafık hali" (Yavuzarslan 2010: 919) anlamlarındadır. GN III. L 99B/9 *Adı mü'min dirligi küfr ü nifāk.* "Adı mümin, hayatı dinsizliktir."

Küllī ve cüzvī: Büyük küçük (KKMU 52b/5). Küllī vü cüzvī (Çağatay). KKMU 52b/5 *Tā anuŋ tanışıgıyla beden mülkine mutasarrıf ola ve bedenüŋ küllī ve cüzvī maslahatlarını ri'āyet kıla.* "Onu tanımak sayesinde beden ülkesinde işlerini yürütür ve bedenin az çok bütün ihtiyaçlarını görür."

Külliyāt ve cüzviyāt: Büyük küçük (KKMU 56b/2-3). KKMU 56b/2-3 *Velākin vezir dahı vilāyetde her ne olursa kaziyelerde külliyātdan ve cüzviyātdan memleketüŋ aḥvālından ve vazī'uŋ şerīfüŋ keyfiyetinden padişahı vākıf ide ve nesene gizlü kalmaya.* "Ancak bütün işlerde vezir ülkede olup bitenleri az çok demeden ne olursa memleketin hallerinden ve makam sahiplerinin durumlarından padişahı bilgilendirerek gizli bir şey bırakmamalıdır."

Küt küt: Küt küt (DK Drs. 93a/7). Yansımadan türemiş bir ikilemedir. DK Drs. 93a/7 *Küt küt boga solumaga başladı agzı köpüklendi.* "Küt küt boğa solumaya başladı, ağzı köpüklendi."

La'l ü leb: Dudak (KGD LVII/3). Bkz. Güher ü dürr ile la'l. Leb "dudak" (Yavuzarslan 2010: 713) anlamındadır. KGD LVII/3 *La'l ü lebüŋe teşne hem hızr u hem sikender.* "Hem Hızır hem İskender dudağına susamıştır."

La'l ü yākūt u gevher: Mücevher (Süy. Nev. 5289). Bkz. Güher ü dürr ile la'l, La'l ü leb, Cevher altun, Dürr ü gevher. Yākūt "en değerlisi kırmızı olan ve sadece elmasın çizebildiği çok değerli taş" (Demirci, Korkmaz 2008: 403) anlamındadır. Süy. Nev. 5289 *Dahı la'l ü yākūt u gevher öküş / Delim müşk ü kāfūr u 'anber öküş.* "Ayrıca pek çok mücevherler, çokça güzel koku da (bağışladı)."

Latīf ü zarīf: Hoş ve ince (Süy. Nev. 2506). Bkz. Hoş latīf, Latīf ve zarīf (Kıpçak). Süy. Nev. 2506 *Anuŋ bigi ben kanda bulam harīf / Ki şāh-zāde durur latīf ve zarīf.* "Onun gibi hoş ve ince bir sohbet arkadaşını nerede bulayım."

Lāyık ve yaraşıg: Yakışır (KKMU 60a/10). Lāyık "layık, uygun, yaraşır, yakışır" (Demirci, Korkmaz 2008: 364); yaraşıg "yakışık" (Derleme Sözlüğü XI 1993: 4181) anlamlarındadır. KKMU 60a/10 Ve çün vezīr l*āyık ve yaraşıg ola gerek.* "Vezir (mevkiine) yakışır olmalıdır."

Leb-ber-leb: Dudak dudağa (KGD XL/3). Bkz. Leb-be-leb (Çağatay). KGD XL/3 *Leb-ber-leb olup hayāt-ı bākī / Bir gice degül mi yār kuçmak.* "Sonsuza kadar dudak dudağa olup yar ile kucaklaşmak bir gece değil mi?".

Leşker haşem: Askerler ve maiyet (Y u Z. 1141). Bkz. Kul u haşem. Leşker "ordu, asker" (Demirci, Korkmaz 2008: 364) anlamındadır. Y u Z. 1141 *Leşker haşem kamusı atlandılar.* "Asker ve maiyetindekilerin hepsi atlandılar."

Leşker ü haşem: Askerler ve maiyet (Y u Z. 859, 861, 1406). Bkz. Kul u haşem, Leşker haşem. Y u Z. 859 *Bilürlerdi yūsuf bindi atına / Leşker ü haşem dirilürdi katına.* "Asker ve maiyeti Yusuf'un ata bindiğini anlarlar ve huzurunda toplanırlardı."

Levh kalem: Kağıt kalem (YED 223/4). Levh u kalem (Çağatay). YED 223/4 *Yir gök yaradılmadan kālū belā dinmedin / Levh kalem çalınmadın mi'rāca kadir idüm.* "Yer gök yaratılmadan, kalu bela dinmeden, kağıt kalem çalınmadan Mirac'a kadirdim."

Levh u kalem: Kağıt ve kalem (GN I. L 9B/7, I. L 67B/4; KGD VI 1; YED 48/11, 169/2, 185/9, 233/1, 287/3; KKMU 27b/4). Bkz. Levh kalem, Levh u kalem (Çağatay). GN I. L 67B/4 *'Arş u kürsī yir ü gök levh u kalem / Ol 'ademden kopdı bu cümle 'ālem.* "Arş ve kürsi, yer ve gök, kağıt ve kalem bütün bu alemin hepsi o adem denen yokluktan oldu."

Levn-ā-levün: Renk renk (GN I. L 103A/3). Levn "renk" (Demirci, Korkmaz 2008: 364) anlamındadır. GN I. L 103A/3 *Yir yüzü levn-ā-levün çiçek olur.* "Yeryüzü renk renk çiçeklenir."

Leyl ü nehār: Gece ve gündüz (GN II. L 237B/8, II. L 282A/1; KGD XXXII/3, LXXI/50; Y u Z. 9; YED 356/22). Bkz. Leyl ü nehār (Kıpçak), (Çağatay). GN II. L 237B/8 *Geçmeseydi sürdiler nāçār u çār / Geçürür geçdükçe bu leyl ü nehār.* "Geçmese ister istemez sürerler, gece gündüz boyunca geçirirler."

Lokma lokma: Lokma lokma (GN II. L 146B/10). Bkz. Lukma lukma (Kıpçak). GN II. L 146B/10 *Kankı aş kim hoş gelürse göŋline / Lokma lokma alur andan eline.* "Hangi yemeği beğenirse ondan lokma lokma eline alır."

Lutf u 'atā: İyilik (KGD XI/16). Bkz. Kahr u lutf, Lutf u ihsān. 'Atā "verme, veriş; bağışlama, ihsan" (Yavuzarslan 2010: 76) anlamlarındadır. KGD XI/16 *Aŋa şehden iren lutf u 'atādur.* "Ona şahtan gelen iyiliktir."

Lutf u ihsān: İyilik (KGD s. 146 II/1). Bkz. Lutf u ihsān (Çağatay), Lutf u ʻatā, Kahr u lutf, Bahşīş ü ihsān u cūd, Buhl u ihsān, İhsān u bahşīş, İnʻām ihsān. KGD s. 146 II/1 *Senā-i bī-kıyās olsun aŋa kim virdi bürhānı / Bize bu zāhir ü bātın olupdur lutf u ihsānı.* "Bize bu delili, bize görünen görünmeyen iyiliği verene sonsuz övgüler olsun."

Lutf u kerem: İyilik (Süy. Nev. 220; Y u Z. 318; YED 216/5). Bkz. Lutf u kerem (Harezm), (Çağatay), Kahr u lutf, Lutf u ʻatā, Lutf u ihsān, Fazl u kerem, ʻİnāyet ü kerem. Süy. Nev. 220 *Bu ʻālemdedür olur iseŋ ādem / İşüŋ şefkat olsun u lutf u kerem.* "İnsan olursan o, bu alemdedir; işin şefkat ve iyilik olsun."

Lü'lü ü mercān: İnci mercan (GN III. L 3A/9). Bkz. Dürr-ile mercān. Lü'lü "inci" (Devellioğlu 2005: 555) anlamındadır. GN III. L 3A/9 *Ol köşkler anda bu gökden yüce / Lü'lü' ü mercān kamu uçdan uca.* "O köşkler gökten yücedir, hepsi baştan başa inci mercandan yapılmıştır."

Maʻden ü kān: Maden (YED 416/8). Bkz. Kān u maʻdin. YED 416/8 *Sāfī kendüden açar maʻden ü kānumuzı.* "Madenimizi safi kendinden açar."

Magrib maşrık: Doğu Batı (YED 194/7). Bkz. Maşrık magrib (Karahanlı). YED 194/7 *Yiri gögi benüm diyen magrib maşrık benüm diyen / Denizlere gel kıgıran adum yūnus ʻummān benem.* "Yeri göğü benim diyen, Doğu Barı benim diyen, denizlere gel diyen umman benim."

Magrib ü maşrık: Doğu Batı (KGD s. 146 II/3). Bkz. Magrib maşrık. KGD s. 146 II/3 *Nazargāhında bir zerre degüldür magrib ü maşrık.* "Baktığı yerde Doğu ve Batı bir zerre değildir."

Māh u sāl: Ay ve yıl (GN II. L 146A/8, II. L 224B/8, III. L 30B/2, IV. L 165A/9). Bkz. Māh u sāl (Harezm), (Çağatay). GN II. L 146A/8 *Hasıl ola cānuŋa kurb-ı visāl / ʻIyd ola saŋa bu cümle māh u sāl.* "Canın Allah'a yaklaşır, aylar yıllar sana bayram olur."

Mahv u fenā: Mahv ve yokluk (GN IV. L 127A/9). Bkz. Fakr u fenā. Mahv "yok etme, ortadan kaldırma; harabetme, perişan etme; batma, bitme, yok olma" (Devellioğlu 2005: 572) anlamlarında kullanılmaktadır. GN IV. L 127A/9

Cümle olmış kendüden mahv u fenā. “Herkes kendinden geçmiş, mahvolup yok olmuş.”

Mahv u māt: Yok olma (GN IV. L 182A/9). Bkz. Mahv u fenā. Māt “yenme” (Dilçin 2016: 677) anlamındadır. GN IV. L 182A/9 *Uşbu varlık olmuş anda mahv u māt.* “Bu varlık onda yok olmuş.”

Makām ve mertebe: Makam mevki (KKMU 13a/2). Bkz. Hadd u makām. KKMU 13a/2 *Dokuzıncı hak ta‘ālā gösterdi ki pādişālıg halka tā aŋa degin ki nübüvvet makāmına ve mertebesine irüreler.* “Dokuzuncu: Hak Taâlâ gösterdi ki peygamberlikteki makamına ve mertebesine ulaştırıncaya kadar halka şöyle hükümdarlık yap.”

Maksūd u murād: İstek (GN II. L 243A/6). Bkz. Murād maksūd (Harezm). GN II. L 243A/6 *‘Işka maksūd u murād ol hak-durur.* “Onun isteği Hak’tır.”

Māl cān: Mal can (YED 40/3). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Cān māl, Baş māl, Genc ü māl Māl cān (Çağatay). YED 40/3 *Mutlak hakı seven kişi māla cāna kalmadılar.* “Mutlak Hakk’ı seven kişiler mala cana kalmadılar.”

Māl genc: Mal mülk (YED 149/8). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Cān māl, Baş māl, Genc ü māl Māl cān, Genc ü hazine, Genc ü māl. YED 149/8 *Unıtdurdum malını gencini dervīşlerin.* “Dervişlerin malını mülkünü unutturdum.”

Māl mülk: Mal mülk (GN IV. L 198A/11; YED 146/4, 238/4). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Cān māl, Baş māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk (Harezm), Māl milk/mülk (Kıpçak). GN IV. L 198A/11 *Her neye kim sunsaŋ elüŋ irişe / Māla mülke ni‘mete her bir işe.* “Sen mal mülk, nimet ve iş olarak her neye el sürsen elde edersin.”

Māl rızk: Mal rızık (DK Drs. 37b/10, 87b/9). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk. Rızk “yiyecek, içecek” (Özçelik 2016: II. 927) anlamındadır. DK Drs. 37b/10 *Kardaşum tutsak oldı mālumuzı rızkumuzı yagmaladılar girü döndiler.* “Kardeşim tutsak oldu, malımızı rızkımızı yağmaladılar, geri döndüler.”

Māl tavar: Mal mülk (SVTM II/4). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar (Karahanlı), (Kıpçak). SVTM II/4 *Yok idi mālum tavarum kim verem.* "Verecek malım mülküm yoktu."

Māl-ā-māl: Çok dolu, dopdolu (Süy. Nev. 1513, 1792; KKMU 89a/4). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl (Kıpçak), (Çağatay). Süy. Nev. 1513 *Başından ayağına niçe kim kıyās itdüm / Belā vü şive vü nāz idi küllī māl-ā-māl.* "Baştan ayağa baktığımda tamamen bela, naz, eda ile dopdoluydu."

Māl-ıla tavar: Mal mülk (YED 297/5). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl tavar. YED 297/5 *Bahāsı cānum anuŋ māl-ıla tavar degül.* "Onun değeri canımdır, mal mülk değil."

Māl u cān: Mal ve can (Süy. Nev. 3804). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, 'Akl cān, Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān göŋül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla göŋül, Cān-ıla ten, Cān-ıla göŋül-ıla, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u göŋül, Cān u ten, Cism cān, Cism ü cān, Dil ü cān, Göŋül cān, Göŋül ü cān, Fehm ü cān, İns ile cān, İns ü cān, Māl u cān (Kıpçak), (Çağatay). Süy. Nev. 3804 *Kaçarlardı vü Māl u cāndur 'azīz.* "Can ve mal aziz olduğundan kaçarlardı."

Māl u genc: Mal ve hazine (GN III. L 38A/12, IV. L 151B/5; Süy. Nev. 1697, 3733, 4314). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü hazīne, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, 'Māl u cān, Māl u genc (Harezm), (Kıpçak), Cāh u māl u genc (Çağatay). GN III. L 38A/11 *Aldı māl ü genc geldi mekkeye.* "Malını mülkünü alıp Mekke'ye geldi."

Māl u hazne: Mal mülk (YED 148/7). Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, 'Māl u cān, Māl u genc, Genc ü hazīne. YED 148/7 *Bu māl u*

hazne sevisin ‘āşıkısan nendür senüŋ. “Aşıksan bu mal mülk sevgin nedir senin?”.

Māl u menāl: Mal mülk (KGD X/12). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, ‘Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl (Çağatay). KGD X/12 *İki cihānda gavrīnüŋ oldur ümīdi devleti / ‘İzzet ü ‘izz ü cāhıdur māl u menāl-i mustafā.* “Gavri’nin iki cihanda ümidi saadeti Hz. Mustafa’nın malı mülkü izzet ve makamıdır.”

Māl ü milket: Mal mülk (KKMU 58a/1). Bkz. Māl u mülket (Harezm), Māl ve mülket (Kıpçak). KKMU 58a/1 *Ser-be-ser māl ü milketi viredüŋ / Bir nefes ‘ömre alsalardı aluŋ.* “Acizlik ve güçsüzlüğünü bir anlık ömre değişselerdi baştan başa bütün malı mülkü verirdin.”

Māl u mülk: Mal mülk (GN I. L 13B/11, II. L 238A/1, II. L 241B/5, III. L 30A/9, III. L 30A/11, IV. L 166A/2, IV. L 187B/10, IV. L 226B/8; KGD XIX/4; YED 111/5, 245/2, 385/3). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, ‘Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u mülk (Kıpçak), (Çağatay). GN II. L 238A/1 M*āl u mülk ü sīm ü zer cem‘ eylemek / Kedhudālık re’y ü tedbīr söylemek.* “Mal mülk, altın gümüş toplamak, emir vermek, fikir yürütüp sonunu bildirmek.”

Māl u mülk ü cāh: Mal ve mevki (KKMU 79a/10). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, ‘Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u mülk. KKMU 79a/10 *Kim yolından ırmaya cehd idse küllī kāyināt / Ger cihān düşmen ola yā vire māl u mülk ü cāh / Kamusın şeytān bile ol aldanmağı türrehāt.* “Onu bütün dünya yolundan ayırmak için çalışsa, dünya düşman olsa ya da mal mülk mevki verseler o bunların hepsini şeytan bilir ve aldanmayı da boş şeyler olarak görür.”

Māl u ni‘met: Mal ve nimet (GN II. L 199B/9, II. L 221B/11, II. L 258B/11, III. L 37B/4, III. L 106B/11, IV. L 165B/3). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl,

Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, ‘Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl ü ni‘met (Kıpçak), Māl ve ni‘met (Harezm), (Kıpçak). GN II. L 199B/9 *Māl u ni‘met gönlini eglemeye*. “Mal ve nimet gönlünü eğlendirmez.”

Māl u tavar: Mal ve davar (GN I. L 61A/9; Süy. Nev. 293, 2147, 2700, 2706, 3298). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, ‘Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl u ni‘met, Māl u tavar (Kıpçak). Süy. Nev. 293 *Çalap taŋrıdan ol ki tevfīki var / Dürişmez ki divşüre māl u tavar*. “Hazret-i Tanrı’dan kendisine yardım gelen kişi mal davar toplamaya çalışmaz.”

Māl ve mansıb: Mal ve mevki (KKMU 73a/7, 73b/7, 74b/6, 75a/5, 79a/5-6, 87b/7, 92b/6, 95a/4). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl u ni‘met, Māl u tavar. KKMU 73a/7 *Mālıŋ ve mansıbuŋ telbīsine aldanmaya.* “Malın ve mevkinin hilesine aldanmamalı.”

Māl ve mülk: Mal mülk (KKMU 45b/8, 63a/9). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl u ni‘met, Māl u tavar, Māl ve mansıb, Māl ve mülk (Kıpçak). KKMU 45b/8 *Aldanmak yöninden anuŋ mansıbına tekye urmaya iki günlik tana‘‘ ve ‘āriyyeti ni‘mete ve mala ve mülke magrūr olup anı dertinüp dirmeye ve bu sūreti tahkīk bile.* “Aldanmak açısından onun makamına güvenmemeli, iki günlük yiyip içmeye ve geçici nimete, mala mülke mağrur olmamak gerektiği gibi ona gönül verip toplamak perşinde de olmamalı.”

Mansıb ve māl: Mal ve mevki (KKMU 92a/7). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl,

Māl ü milket, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl u ni‘met, Māl u tavar, Māl ve mansıb, Māl ve mülk. KKMU 92a/7 *Dünyā mansıbından ve mālından nazarların götürmişlerdür.* “Dünya malına ve makamına değer vermezler.”

Ma‘ruf u meşhūr: Bilinen (GN I. L 19B/9, III. L 25A/3). Ma‘ruf “herkesçe bilinen, tanınmış, belli; meşhur” (Devellioğlu 2005: 581); meşhūr “şöhretli, şöhret kazanmış, ün almış, ün salmış” (Devellioğlu 2005: 630) anlamlarındadır. GN I. L 19B/9 *‘Arz iderdi cümle hācātı ‘ayān / Ma‘ruf u meşhūr münācātı beyān.* “Bütün isteklerini arz ederdi, bilinen yalvarışını sözle ifade eder.”

Ma‘rūf ve meşhūr: Bilinen (KKMU 42b/4) bkz. Ma‘rūf u meşhūr. KKMU 42b/4 *Mecmū‘ halāyık ortasında yavuz hūlulıgla ma‘rūf ve meşhūr olur ne‘ūzubillah.* “Allah korusun padişah bütün insanların ortasında kötü huylulukla bilinir.”

Maşrık ü magrib: Doğu ve batı (GN III. L 92B/2, IV. L 224A/9). Bkz. Magrib ü maşrık. GN III. L 92B/2 *Maşrıka vü magribe irse irer / Taglar aşar her neye baksa görer.* “Doğu’ya ve Batı’ya gidebilir, her neye baksa görebilir.”

Māt u gark: Batmak ve yok olmak (GN IV. L 182A/8). Bkz. Mahv u māt. Gark “suya batma; batma; batırma” (Devellioğlu 2005: 279) anlamındadır. GN IV. L 182A/8 *Hīç belürmez yir ü gök ü garb u şark / Cümle olmış ol denizde māt u gark.* “Yer gör, doğu batı belli olmadığından bütün yaratılmışlar o denizde batıp yok olmuş.”

Mekr-ile al: Hile (KGD LXX/1). Bkz. Mekr ü al (Çağatay). KGD LXX/1 *Hay elā gözlüm bizimle itmegil mekr-ile al.* “Hey ela gözlüm bize hile yapma.”

Mekr ü al: Hile (KGD LIV/4; Süy. Nev. 2703). Bkz. Mekr-ile al, Mekr ü al (Çağatay). Süy. Nev. 2703 *Şunuŋ bigi eyleyeven mekr ü al / Ki aldayam u sen kamu mālı al.* “Şunun gibi bir hile yapayım ki onu aldatınca sen onun bütün malını al.”

Mekr ü hīle: Aldatma ve hile (GN III. L 44B/6, IV. L 176B/4, IV. L 213B/10). Bkz. Mekr-ile al, Mekr ü al, Mekr ü hīle (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). GN IV. L 176B/4 *‘İlm ü ‘ibret hikmet ü esrār u rāz / Mekr ü hīle zerk u inkār u mecāz.* “İlim, ibret, hikmet, sır, hile, çirkin söz söyleme, inkār ve mecaz.”

Mekr ü hīlet: Aldatma ve hile (GN I. L 55A/9). Bkz. Mekr-ile al, Mekr ü al, Mekr ü hīle, Mekr ü hīlet (Çağatay). GN I. L 55A/9 *Hem küfür hem mekr ü hīlet hem gazab / Nefse bunlar yār olupdur rūz u şeb.* "İmansızlık, hile ve gazap bunlar gece gündüz nefisle dostluk eder."

Mekr ü telbīs: Hile (Süy. Nev. 271). Bkz. Mekr-ile al, Mekr ü al, Mekr ü hīle, Mekr ü hīlet. Telbīs "ayıbını, kusurunu örterek bir şeyi sahtelendirme; hile, oyun" (Devellioğlu 2005: 1069) anlamlarındadır. Süy. Nev. 271 *Benüm mezhebümde ol iblīsdür / Ki yindek işi mekr ü telbīsdür.* "İşi sürekli hile olan kişi benim mezhebimce şeytandır."

Mekr ve hīle: Aldatma ve hile (KKMU 55a/4, 106a/10). Bkz. Mekr-ile al, Mekr ü al, Mekr ü hīle, Mekr ü hīlet, Mekr ü telbīs. KKMU 55a/4 *Mekr ve hīle düzmege melūl ve mütefekkir olalar memlekete teşvīş yüz göstere.* "Hile yapmak için düşünmeye başlarlar, memlekette kargaşa ortaya çıkar."

Men men: Ben ben; benlik (GN I. L 107B/10). Bkz. Men men (Karahanlı). GN I. L 107B/10 *Niçe men men diyeni utdı bular.* "Benlik davası güdenleri yendi bunlar."

Merci' ü me'āb: Dönülecek yer (YED 89/8). Merci' "dönülecek yer; başvurulacak yer" (Devellioğlu 2005: 619); me'āb "geri dönülecek yer; sığınılacak yer" (Devellioğlu 2005: 591) anlamlarındadır. YED 89/8 *Bu göz görmek diler anı bu merci' ü me'āb nedür.* "Bu göz dönülecek yer neresidir, onu görmek ister."

Merd ü zen: Kadın erkek (GN III. L 116B/8, IV. L 164B/11, IV. L 195B/10). Merd "adam, insan; erkek" (Devellioğlu 2005: 619); zen "kadın" (Devellioğlu 2005: 1178) anlamlarındadır. GN III. L 116B/8 *Zühreden hem perveriş alur bu ten / Kābil ol fi'le bu cümle merd ü zen.* "Bu ten Zühre'den beslenir, onun işlerine kadın erkek herkes ilgi duymuştur."

Merkez ü menzil: Yer, makam (GN I. L 42A/9). Merkez "yuvarlak bir çizginin her noktasından aynı uzaklıkta bulunan nokta; bir şeyin en işlek yeri, orta yeri; umumi idare yeri; tarz, suret, şekil, yol" (Devellioğlu 2005: 621); menzil "varılacak, yer, yol" (Demirci, Korkmaz 2008: 365) anlamlarındadır. GN I. L

42A/9 *Ol fenāsuz mülk içinde şāh olur / Merkezi vü menzili dergāh olur.* "O ölümsüzlük ülkesinde şah olur, makamı dergah olur."

Mescid ü minber: Mescit ve minber (GN I. L 91B/4). Mescid "secde edilecek yer, namaz kılınacak yer" (Devellioğlu 2005: 625); minber "camilerde hatibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli kürsü" (Devellioğlu 2005: 649) anlamlarındadır. GN I. L 91B/4 *Mescid ü minber bularuŋ tahtları / 'İlm ü kur'āndur bularuŋ rahtları.* "Bunların tahtı mescit ve minberdir, süsleri de ilim ve Kur'an'dır."

Mest ü bī-hod: Sarhoş (KKMU 74a/7). Bkz. Mest ü bī-hod (Çağatay). KKMU 74a/7 *Ol gaflet uyhusında mest ü bī-hod kala.* "O gaflet uykusunda sarhoş olarak kalır."

Mihnet-ile elem: Keder (KGD LIV/2). Bkz. Belā vü mihnet, Cevr ü mihnet, Devlet ü mihnet. Elem "acı; keder, dert, üzüntü" anlamındadır. KGD LIV/2 *Hicrüŋ-ile sitemdeyem derd ü belā vü gamdayam / Mihnet-ile elemdeyem el benüm ü etek senüŋ.* "Ayrılığınla sitemdeyim, dert ve beladayım, kederdeyim; el benim, etek senin."

Mihnet ü mefsede: Kötülükler (GN I. L 40A/11). Bkz. Belā vü mihnet, Cevr ü mihnet, Devlet ü mihnet. Mefsede "fesatlık, münafıklık, bozgunculuk" (Devellioğlu 2005: 601) anlamındadır. GN I. L 40A/11 *Yirde bitdi mihnet ü mefsedeler.* "Kötülükler yerden bitti."

Mihr ü şefkat: Sevgi (GN I. L 105B/10). Bkz. Mihr ü şefkat (Harezm). GN I. L 105B/10 *Mihr ü şefkat 'ışk u bāzī kem olur.* "Sevgi, gülüp oynama azalır."

Mihrāb u mescid: Mihrap ve mescit (GN III. L 21A/11). Bkz. Mescid ü minber. Mihrāb "camilerde, mescitlerde yönelinen taraftaki duvarda bulunan ve imamlık edene ayrılmış olan oyuk, girintili yer" (Devellioğlu 2005: 646) anlamındadır. GN III. L 21A/11 *Her makām mihrāb u mesciddür aŋa.* "Onun için her yer mescit ve mihraptır."

Mīl mīl: Mil mil (Süy. Nev. 4354). Mīl "yollardaki mesafeyi belirlemek için dikilen nişan, mil" (Ciğa 2013: 656) anlamındadır. Süy. Nev. 4354 *Kamu yiri karış karış mīl mīl / Ne deŋlü durur aŋlaram eyle bil.* "Her yeri karış karış, mil mil bilirim, böyle bil."

Milk-ile māl: Mal mülk (KGD IX/1). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, ‘Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl u ni‘met, Māl u tavar, Māl ve mansıb, Māl ve mülk, Mansıb ve māl. KGD IX/1 *İy devletine garra olan milk-ile māluŋ / Gel virme göŋül alına bu dimne misālüŋ.* “Ey devletine ışık olan malın mülkün, gel verme gönül alarak ters örneğini.”

Milk ü tavar: Mal mülk (Süy. Nev. 4917). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Māl mülk, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl tavar, Māl u tavar, Milk-ile māl, Māl ve mülk. Süy. Nev. 4917 *Ne mālum var idi ne bal u yagum / Ne milk ü tavarum ne bahçem bāgum.* “Balımın yağımın, malımın mülkümün, bağımın bahçemin olduğu ne malum?”.

Mīr ü kul: Bey ve köle (GN II. L 257A/3). Bkz. Beg ü kul, Karavaş u kul, Kul halāyık, Kul haşem, Kul u karavaş. Mīr “amir, baş; kumandan; bey; vali” (Devellioğlu 2005: 651) anlamındadır. GN II. L 257A/3 *Kimse fikri kimseye satmış degül / Satun almaz bay u yohsul mīr u kul.* “Hiç kimse düşünceyi kimseye satmamıştır, onu zengin fakir, bey köle kimse almaz.”

Mīr ü sultān: Sultan (KGD LI/1). Bkz. Kul u sultan, Mīr ü kul. Sultān “hükümdar” (Demirci, Korkmaz 2008: 386) anlamındadır. KGD LI/1 *Figān u āh biŋ hasret elinden çarh-ı gerdānuŋ / Ki hergiz i‘tibārı yok katında mīr ü sultānuŋ.* “Dönen feleğin hasret elinden bin feryat ki huzurunda sultanın itibarı kesinlikle yok.”

Miskīn ü ‘āciz nātüvān: Miskin ve güçsüz (GN II. L 273A/10). Bkz. Beze miskīn, ‘Āciz ü bīçāre. Nātüvān “zayıf, kuvvetsiz” (Devellioğlu 2005: 810) anlamındadır. GN II. L 273A/10 *Ben dahı miskīn ü ‘āciz nā-tüvān.* Ben de miskin ve güçsüzdüm.”

Misl ü misāl: Benzer (YED 183/2). Misl “benzer, kat” (Devellioğlu 2005: 653); misāl “benzer, andırır; örnek” (Devellioğlu 2005: 652) anlamlarındadır. YED 183/2 *Kim beŋzedür misl ü misāl hāşā aŋı beŋzetmeyem.* “Ki benzetir benzeri haşa onu benzetmeyeyim.”

Mīşe mīşe: Meşe meşe (YED 27/6). Mīşe "meşe" (Devellioğlu 2005: 653) anlamındadır. YED 27/6 *İven yolı durur mīşe mīşe kolaydur kolmaşa.* "Acele edenin yolu meşe meşedir, kalleşe kolaydır."

Muhterem ve mübārek: Kutlu (KKMU 35b/6). Muhterem "saygıdeğer, sayın" (Devellioğlu 2005: 675), mübarek "bereketli, feyzli; uğurlu, hayırlı, kutlu" (Devellioğlu 2005: 700) anlamlarındadır. KKMU 35b/6 *Sālihleri ve 'ābidleri ve zāhidleri muhterem ve mübārek duta ve bunlarıŋ ahālına dem-be-dem muttali' oludura.* "Salihlere, dindarlara saygı gösterip onları kutlu bilmeli ve bunların hallerini zaman zaman bilmek isteğinde olmalıdır."

Mukbil ü makbūl: Mesut ve bahtiyar (GN III. L 15B/4). Mukbil "talihli, bahtlı, kutlu" (Demirci, Korkmaz 2008: 366); makbūl "kabul olunmuş, alınmış, alınan; beğenile, hoş karşılanan" (Devellioğlu 2005: 574) anlamındadır. GN III. L 15B/4 *Her kim anuŋ işiginde kul ola / Halk içinde mukbil ü makbul ola.* "Kim onun eşiğinde kul olursa halk içinde mesut ve bahtiyar olur."

Murād maksūd: İstek (DK Drs. 47b/13, 137b/8; DK 3. Nüsha 37/3). Bkz. Maksūd u murād, Murād maksūd (Harezm). DK Drs. 47b/13 *Murādına maksūdına irmeyen yalıŋuz kardaş.* "İsteğine ulaşamayan yalnız kardeş!".

Murādıla maksūd: İstek (DK Drs. 72a/2). Bkz. Maksūd u murād, Murād maksūd. DK Drs. 72a/2 *Murādıla maksuda irgürem diridüm.* "İsteğine ulaştırayım derdim."

Mutī 'āsī: Boyun eğen ve karşı gelen (YED 338/2). Mutī "itaat eden, boyun eğen" (Devellioğlu 2005: 694); 'āsī "karşı gelen" (Devellioğlu 2005: 43) anlamlarındadır. YED 338/2 *Hāss u 'āmm mutī 'āsī dost kulıdur cümlesi.* "Tüm herkes, boyun eğeni karşı geleni hepsi dost kuludur."

Mücerred münferid: Yalnız (YED 201/11). Mücerred "soyulmuş, çıplak; tek, yalnız" (Devellioğlu 2005: 704); münferid "yalnız olan, tek olarak" (Devellioğlu 2005: 727) anlamlarındadır. YED 201/11 *Niçe bir tecrīd ü tefrīd ü mücerred münferid.* "Nasıl bir soyutlanma ve yalnız kalma".

Mülk māl: Mal mülk (Süy. Nev. 305). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, 'Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket,

Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl u ni‘met, Māl u tavar, Māl ve mansıb, Māl ve mülk, Mansıb ve māl, Milk-ile māl, Milk ü tavar. Süy. Nev. 305 *Ne var yogısa mülkümüz malumuz / Şükür hoş geçer kamudan hālümüz.* “Malımız mülkümüz yoksa ne var, çok şükür zamanımız herkesten iyi geçer.”

Mülk-ile māl: Mal mülk (YED 124/11, 153/2). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, ‘Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl u ni‘met, Māl u tavar, Māl ve mansıb, Māl ve mülk, Mansıb ve māl, Milk-ile māl, Milk ü tavar, Mülk māl. YED 124/11 *Eydürler fülān öldi mülk-ile māl kaldı.* “Derler filan öldü malı mülkü kaldı.”

Mülk ü makām: Yer (GN II. L 228B/7, II. L 234A/9, III. L 2A/4, III. L 66A/2, III. L 79A/10, III. L 118A/11, IV. L 152A/2, IV. L 206B/10). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Māl mülk, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl ve mülk, Milk-ile māl, Milk ü tavar, Mülk māl, Mülk-ile māl, Hadd u makām. GN II. L 228B/7 *Er bilinden çün iner nutfe tamām / Ana rahminden dutar mülk ü makām.* “Erkeğin belinden döl inip anne karnında yer edinir.”

Mülk ü māl: Mülk ve mal (GN I. L 65B/6, I. L 77B/8, II. L 150B/2, II. L 277A/4, III. L 30B/2, IV. L 157A/5, IV. L 165A/9, IV. L 236B/8; Süy. Nev. 470, 690; YED 87/3, 155/2). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, ‘Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl u ni‘met, Māl u tavar, Milk-ile māl, Milk ü tavar, Māl ve mansıb, Māl ve mülk, Mansıb ve māl, Mülk māl, Mülk-ile māl, Mülk ü makām. GN I. L 65B/6 *Kanı tā‘at kanı kullık kanı hāl / Kaldı cümle ev ü barh u mülk ü māl.* “Nerede ibadet, nerede kulluk, nerede hal, ev bark, mal mülk hepsi geride kaldı.”

Mülk ü mekān: Yer yurt (GN III. L 42A/5). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Māl mülk, Māl u mülk, Milk-ile māl, Milk ü tavar, Mülk māl, Mülk-ile māl, Mülk ü makām, Mülk ü māl, Māl u mülk ü cāh, Māl ve mülk, Kevn ü mekān. GN III. L 42A/5 *Şöyle ‘āşıkdur ki her dem her zamān / ‘Işk-ıçun terk eyler ol mülk ü mekān.* “Öyle aşıktır ki her an her zaman aşk için yerini yurdunu terk eder.”

Mülk ü memālik: Memleketler (GN II. L 238A/5). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Māl mülk, Māl u mülk, Milk-ile māl, Milk ü tavar, Mülk māl, Mülk-ile māl, Mülk ü makām, Mülk ü māl, Māl u mülk ü cāh, Mülk ü mekân, Māl ve mülk. Memālik "memleketler" anlamındadır. GN II. L 238A/5 *Sāhibü'l-mülk ü memalik oldurur*. "Memleketlerin sahibi odur."

Mülk ve māl: Mal mülk (KKMU 60b/5). Bkz. Cāh u mülk ü māl u genc, Māl mülk, Māl u mülk, Milk-ile māl, Milk ü tavar, Mülk māl, Mülk-ile māl, Mülk ü makām, Mülk ü māl, Māl u mülk ü cāh, Mülk ü mekân, Mülk ü memālik, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, 'Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u ni'met, Māl u tavar, Milk-ile māl, Milk ü tavar, Māl ve mansıb, Māl ve mülk, Mansıb ve māl. KKMU 60b/5 *Bunca yıllık mülki ve malı ve tahtı ve bahtı düşmānlar eline vara.* "Bunca yıllık malı mülkü, tahtı bahtı düşman eline geçer."

Mü'min ve muttakī: İman ve takva (DK 3. Nüsha 2/7). Mü'min "iman etmiş, İslam dinine inanmış, Müslüman" (Devellioğlu 2005: 723); muttaki "ittika eden, sakınan, çekinen; Allah'tan korkan" (Devellioğlu 2005: 789) anlamlarındadır. DK 3. Nüsha 2/7 *Agız açub bir allāhuŋ adını kim (ādemzādadugı) erenler köŋli içinde mü'min ve muttaki gerek.* "Ağız açıp bir Allah'ın adını söylemenin insanoğlu için olması, erenler gönlünde iman ve takva ile (bağlantılı) olması gerek."

Münkād u mutī': İtaatkār (GN IV. L 148B/1, IV. L 148B/11, IV. L 207B/11). Münkād "boyun eğen" (Devellioğlu 2005: 729); mutī' "uyan, itaat eden" (Demirci, Korkmaz 2008: 367) anlamlarındadır. GN IV. L 148B/1 *Hakka münkād u mutī' olmış bular.* "Bunlar Allah'a itaat etmişlerdir."

Münkir ü kāfir: Kafir ve inkārcı (GN I. L 79A/10). Bkz. Kāfir ü münkir. GN I. L 79A/10 *Münkir ü kāfirden ol kayurma / Aŋa karşu müdde'ī dem urmaya.* "Kafir inkārcı ayırmazsa iddia sahipleri ona karşı söz söylemez."

Müşg ü 'anber/Müşk ü 'anber: Güzel koku (Y u Z. 465; GN II. L 159A/10). Bkz. Bkz. Müşk ü 'anber (Kıpçak), (Çağatay). Y u Z. 465 *Yeşil zeberced kılalar*

yapragın / Müşg ü ‘anberden ideler topragın. “Yeşil zebercedden yaprağını, güzel kokudan toprağını yapsınlar.”

Müşg ü ıpar: Güzel koku (Y u Z. 471). Bkz. Müşg ü ‘anber/Müşk ü ‘anber. Ipar “misk” (Demirci, Korkmaz 2008: 344) anlamındadır. Y u Z. 471 *İçin kokuş eylesünler şöyle ki var / Karnını tolduruŋuz müşg ü ıpar.* “Kuşun güzel kokması için içini güzel kokuyla doldursunlar.”

Müşk ü kāfūr: Güzel koku (Süy. Nev. 3926). Bkz. Müşg ü ‘anber/Müşk ü ‘anber, Müşg ü ıpar, Gülāb u müşk ü kāfur (Harezm), Kāfūr u müşk (Çağatay). Süy. Nev. 3926 *Henüz ahlamuŋ yarısı geçmedin / Cihān müşk ü kāfūrını saçmadın.* “Henüz gece yarısı olmadan, güzel kokusunu dünyaya saçmadan.”

Müşk ü kāfūr u ‘anber: Güzel koku (Süy. Nev. 5289). Bkz. Müşg ü ‘anber/Müşk ü ‘anber, Müşg ü ıpar, Müşk ü kāfūr. Süy. Nev. 5289 *Dahı la‘l ü yākūt u gevher öküş / Delim müşk ü kāfūr u ‘anber öküş.* “Ayrıca pek çok mücevherler, çokça güzel koku da (bağışladı).”

Müşkilāt u mu‘dilāt: Zorluklar (GN III. L 82A/4). Müşkilāt “zorluklar, çetinlikler”; mu‘dilāt “büyük, ağır, çetin ve zor işler” anlamlarındadır. GN III. L 82A/4 *Toldı ‘ālem müşkilāt u mu‘dilāt.* “Alem zorluklarla doldu.”

Müşrik ü küffār: Müşrik ve kafirler (KGD IV/11). Müşrik “Allah’a şerik, ortak koşan” (Devellioğlu 2005: 756); küffār “hak dinini inkār edenler, kafirler” (Devellioğlu 2005: 533) anlamlarındadır. KGD IV/11 *Hem ebūbekr ü ‘ömerdür dahı ‘osmān u ‘alī / Ki ‘adūdur bulara müşrik ü küffār-ı le’īm.* “Ebubekir, Ömer, Osman ve Aliye alçak müşrik ve kafirler düşmandır.”

Nāçār u çār: İster istemez (GN II. L 237B/8). Nāçār “çaresiz, ister istemez” (Devellioğlu 2005: 794); çār “dört; çare” (Devellioğlu 2005: 152) anlamlarındadır. GN II. L 237B/8 *Geçmeseydi sürdiler nāçār u çār / Geçürür geçdükçe bu leyl ü nehār.* “Geçmese ister istemez sürerler, gece gündüz boyunca geçirirler.”

Naks u ziyād: Eksilme artma (GN III. L 116A/11). Naks “eksiklik, noksan” (Devellioğlu 2005: 802); ziyād “fazlalık, çokluk” (Devellioğlu 2005: 1189)

anlamlarındadır. GN III. L 116A/11 *Nüh felekdendür bu zişt ü hūb-ı zād / Nitekim aydan-durur naks u ziyād.* "Artık eksilme aydandır, bu varlığın güzel ve çirkinliği de dokuz feleğe bağlıdır."

Nakş u nigār: Nakış (YED 39/1). Bkz. Nakş u nigār (Çağatay). YED 39/1 *Koyup gel nakş u nigār nakşa yol virme zinhâr.* "Sakın nakşa yol verme, nakşı bırak gel."

Nakş u nişān: Belirti (GN III. L 109A/9, III. L 110B/2, IV. L 218A/2; YED 48/4, 305/4). Bkz. Nakş u nigār, Erkān nişān. Nakş "nakış, resim" (Demirci, Korkmaz 2008: 367) anlamındadır. GN III. L 109A/9 *İremez çün göremez nakş u nişān.* "Bir belirti göremedikleri için ulaşamazlar."

Nakş u sūret: Görünüş (GN I. L 129A/1, II. L 168A/7; YED 183/3, 183/3). Bkz. Nakş u nigār, Nakş u nişan, Cism ü sūret. GN I. L 129A/1 *Ādemi bu nakş u sūret bilme sen.* "Sen, insanı sadece görünüş sanma".

Nāliş ü zārī: İnleyip sızlamak (GN III. L 40B/3). Bkz. Āh u zārī. Nāliş "inleyiş, inleme, inilti" (Devellioğlu 2005: 803) anlamındadır. GN III. L 40B/3 *Nāliş ü zārī kılur bī-hīşiten.* "Kendinde olmaksızın inleyip sızlar."

Nāmla nişān: Şan şöhret (YED 264/8). Bkz. Erkān nişan. Nām "ad" (Mansuroğlu 1956: 75) anlamındadır. YED 264/8 *Bizüm ahvālümüzde anılmaz namla nişān.* "Bizim halimizde şan şöhret anılmaz."

Nām u nāmūs: Ad ve namus (GN III. L 110A/4). Bkz. 'Ār-ıla nāmūs, 'Ār u nāmūs, 'Ār u neng ü nāmūs, Nāmla nişān. GN III. L 110A/4 *Gördüm ol mülke varanlar kamusı / Yire düşmüş külli nām u nāmūsı.* "O ülkeye varanların hepsinin adı namusu bıraktıklarını gördüm."

Nām u neng: İz eser; ad san (GN III. L 29B/5; KGD XXXIV/1, XXXIV/3; Süy. Nev. 1366, 5680). Bkz. 'Ār u neng ü nāmūs, Nāmla nişan, Nām u nāmūs, Neŋ ü nām (Çağatay). GN III. L 29B/5 *'Ār u nāmūs 'ışk-ıla yoldaş degül / Nām u nengi 'ışk eri kılmaz kabūl.* "Utanma ve namus aşkla yoldaş olamaz, aşk eri adı sanı kabul etmez."

Nām u neng ü ‘ār: Ad namus (GN III. L 29A/11; Süy. Nev. 1180). Bkz. ‘Ār-ıla nāmūs, ‘Ār u nāmūs, ‘Ār u neng ü nāmūs, Nāmla nişān, Nām u nāmūs, Nām u neng. GN III. L 29A/11 *‘Işk içinde nām u neng ü ‘ār yok.* “Aşk içinde ad namus yoktur.”

Nām u nişān: Şan şöhret (GN II. L 243A/8, III. L 113B/3, IV. L 134A/4; YED 278/3). Bkz. ‘Ār u nāmūs, ‘Ār u neng ü nāmūs, Nāmla nişān, Nām u nāmūs, Nām u neng, Nām u neng ü ‘ār, Erkān nişān, Nakş u nişān, Nām u nişān (Karahanlı), (Çağatay). GN II. L 243A/8 *‘Işk içinde yok-durur nām u nişān.* “Aşk içinde şan şöhret yoktur.”

Nām-be-nām: İsim isim (GN. IV. L 143B/3). Bkz. Nāmla nişan, Nām u nāmūs, Nām u neng, Nām u neng ü ‘ār, Nām u nişān. GN. IV. L 143B/3 *Ol tokuz nesne ki vardı nām-be-nām / Dīn içinde ālet-idi ol tamām.* “İsim isim olan o dokuz şey din içinde yeri olan vasıtalardır.”

Nāmūs u ‘ār: Ar namus (GN IV. L 137B/9). Bkz. ‘Ār-ıla nāmūs, ‘Ār u nāmūs, ‘Ār u neng ü nāmūs, Nām u nāmūs, Nām u neng ü ‘ār, Nāmūs ar. GN IV. L 137B/9 *Kişinüŋ çün yüregi ve güçi var / Hem var anda gayret ü nāmūs u ‘ār.* “İnsanın cesaret ve gücü ile gayret ve ar namusu da var.”

Nāmūs u ud: Utanma (Süy. Nev. 4170). Bkz. ‘Ār-ıla nāmūs, ‘Ār u nāmūs, ‘Ār u neng ü nāmūs, Nām u nāmūs, Nāmus u ‘ār, Nāmūs ar. Ud “haya, utanma, utanç” (Dilçin 2016: 696) anlamındadır. Süy. Nev. 4170 *Çü zengī vü kaytās bigi cühūd / Ele düşdi vü gitdi nāmūs u ud.* “Zenci, Cühud, Kaytas gibileri ele geçirilince utanmaları da gitti.”

Nāz u niyāz: Yalvarma yakarma (GN II. L 206A/1, IV. L 129B/11, IV. L 130A/1, IV. L 193A/10; YED 45/3, 302/13, 303/2). Bkz. Niyāz u nāz (Kıpçak), Nāz u niyāz (Çağatay). GN II. L 206A/1 *Hak didi kim sen yirinme iy hicāz / Dost baŋa senden kıla nāz u niyāz.* “Allah: “Ey Hicaz sen üzülme, sevdiklerim senden bana yalvarıp yakaracaklar, dedi.”

Nef‘ ü zarr: Fayda zarar (GN III. L 12A/5). Nef‘ “yarar, fayda”; zarr “zarar” anlamlarındadır. GN III. L 12A/5 *Kahr u lutf u şādī vü gam nef‘ ü zarr / Bu cihānda çok görür ol hayr u şer.* “Kahır lütuf, sevinç kaygı, fayda zarar bu dünya da iyilik ve kötülükleri çok görür.”

Nefs ü dil: Nefis ve gönül (GN II. L 280A/9). Bkz. ‘Akl nefs, ‘Akl u nefs, Cān u dil, Dil ü cān. GN II. L 280A/9 *Bilmesün bu ‘akl u cān u nefs ü dil / Tā benümle itmeyeler kāl u kīl.* Bu akıl ve can, nefis ve gönlün benimle dedikodı etmemeleri için bilmesin.”

Nefs ü gönǧül: Nefis ve gönül (GN II. L 163A/2). Bkz. ‘Akl nefs, ‘Akl u nefs, Nefs ü dil, ‘Akl gönǧül, ‘Akl u gönǧül, Cān gönǧül, Cān-ıla gönǧül, Cān u gönǧül, Gönǧül cān, Gönǧül göz, Gönǧül ü cān, Göz gönǧül, Göz ü gönǧül. GN II. L 163A/2 *Tecrid olgıl varlıguŋdan külli dur / ‘Akl u cān u nefs ü gönǧül terkin ur.* “Varlığından tamamen uzaklaş; akıl ve can, nefis ve gönlü terk et.”

Nefs ü hevā: Nefis ve istek (GN I. L 44B/4, I. L 45A/8, I. L 54B/5, II. L 151B/1, II. L 266B/7, III. L 116B/10; YED 417/7). Bkz. ‘Akl nefs, ‘Akl u nefs, Nefs ü dil, Nefs ü gönǧül, Nefs havā (Karahanlı), Nefs ü havā (Harezm), Nefs ve hevā (Harezm), Nefs ü hevā (Çağatay). GN I. L 44B/4 *Ol ki didümdi vuhūş u hem tuyūr / Tende uş nefs ü hevā bunlar-durur.* “Vahşi hayvanlar ve kuşlar demiştim işte vücuttaki nefis ve istekler bunlardır.”

Nefs ü ten: Nefis ve vücut (GN I. 41B/11). Bkz. ‘Akl nefs, ‘Akl u nefs, Nefs ü dil, Nefs ü gönǧül, Nefs ü hevā, Cān ten, Cān-ıla ten, Cān u ten, Cism ü ten, Et ten.

Neng ü nām: İz eser; ad san (GN I. L 6B/4, III. L 36B/6). Bkz. ‘Ār u neng ü nāmūs, Nām u neng, Nām u neng ü ‘ār, Nām u nāmūs, Nām u nişān, Nām-be-nām. GN I. L 6B/4 *Enbiyā vü evliyā vü hās u ‘ām / Ol semā‘da yile virmiş neng ü nām.* “Peygamberler ve veliler, halk ve üst zümre o dönüşte adı sanı bir tarafa bırakmışlardır.”

Neng ü nām u nāmūs: Ad namus (GN II. L 163A/4). Bkz. ‘Ār u neng ü nāmūs, Nām u neng, Nām u neng ü ‘ār, Neng ü nām, Nām u nāmūs, Nām u nişān, Nām-be-nām, ‘Ār-ıla nāmūs, ‘Ār u nāmūs, ‘Ār u neng ü nāmūs, Nām u nāmūs, Nāmus u ‘ār, Nāmus u ud. GN II. L 163A/4 *Neng ü nām u nāmūs u erkān nişān / İsteme anda zamān u ne mekān.* “Ad san, namus, mertebe isteme; orada ne zaman ne mekân vardır.”

Nerm ü saht: Yumuşak ve sert (GN I. L 125B/6). Nerm “yumuşak” (Devellioğlu 2005: 822); saht “sert, katı” (Ciğa 2013: 682) anlamlarındadır. GN I. L 125B/6 *Bagça*

vü bāg u sarāy u taht u baht / ʻAyş u ʻişret hāl u dirlik nerm ü saht. "Bağ bahçe, saray, taht ve baht; yiyip içme ile yumuşaklık ve sertlik hali nasıldır?".

Neşāt u şevk u zevk: Neşe ve keyif (GN IV. L 164B/9). Bkz. ʻÎş ü zevk, ʻİşret ü zevk, ʻİşret ü zevk u ʻīş ü güvenç, Neşāt u zevk (Çağatay), Zevk u şevk (Karahanlı). GN IV. L 164B/9 *Cān göŋül tolar neşāt u şevk u zevk.* "Canı gönlü, neşe ve keyif ile dolar."

N'eyle- n'it-: Ne yapıp ne etmek (GN I. L 84A/7, II. L 218A/5, II. L 265B/3, II. L 267A/2, II. L 270A/3, III. L 13B/1, III. L 47A/2, III. L 64B/4, IV. L 131A/5, IV. L 146A/4; GN I. L 89B/7, II. L 186A/5; YED 417/2). N'eyle- "ne yapmak" (Dilçin 2016: 678), n'it- "ne yapmak" (Dilçin 2016: 678) anlamlarındadır. GN I. L 84A/7 *Kim cihānda n'eylediler n'itdiler / Her birisi niçe gelüp gitdiler.* "Dünyada ne yapıp ne ettiklerini, nasıl gelip gittiklerini (anlatayım)."

Niçe niçe: Nice nice, sayısız (SVTM I/19; GN IV. L 208A/11; KGD LXXI/28; Süy. Nev. 3329; YED 201/1, 220/1). Bkz. Nece nece/Neçe neçe (Uygur), Néçe néçe (Harezm). GN IV. L 208A/11 *ʻĀşık imdi sen saŋa gel sen saŋa / Niçe niçe ögüd eydem ben saŋa.* "Ey aşık! Sen kendine gel ben da sana sayısız öğüt vereyim."

Nīk ü bed: İyi kötü (GN I. L 114B/11, II. L 235B/7, III. L 65A/7, III. L 93A/2, IV. L 133A/8). Nīk "iyi, hoş, güzel" (Ciğa 2013: 663); bed "fena, yaramaz, çirkin; kötülük" (Develliođlu 2005: 75) anlamlarındadır. GN I. L 114B/11 *Nīk ü bed cümle gelür andan geçer.* "İyi kötü hepsi oradan gelir geçer."

N'it- n'eyle-: Ne yapıp ne etmek (GN I. L 94A/11, III. L 92B/7, III. L 107B/7, IV. L 129A/2, IV. L 231A/3, YED 275/1, 275/2, 275/3, 275/4, 275/5, 275/6, 275/7). Bkz. N'eyle- n'it-. GN I. L 94A/11 *Gör ki ne kıldı vü n'itdi n'eyledi / Ne yaratdı neyi neden eyledi.* "Ne yapıp ettiğini, ne yarattığını, neyi neden yaptığını gör."

Nūr u zulmet: Aydınlık ve karanlık (YED 411/6). Bkz. Nūr u zulmet (Harezm), (Çağatay). YED 411/6 *Hicāb-ı nūr u zulmet külli sende.* "Aydınlık ve karanlığın örtüsü tamamen sende."

Nūş-ā-nūş: İçe içe, tekrar tekrar içerek (Süy. Nev. 1073). Bkz. Nūşanūş (Kıpçak), (Çağatay). Süy. Nev. 1073 *Ol arada key içdiler nūş-ā-nūş / Rebāb u ney ü çengi derdi hurūş.* Orada tekrar tekrar içerken rebap, ney ve çeng çalardı."

Nutk u nefes: Nutuk ve nefes (GN II. L 198A/1). Nutk "söz, lakırtı, konuşma; söyleyiş" (Devellioğlu 2005: 846); nefes "nefes, soluk" (Mansuroğlu 1956: 75) anlamlarındadır. GN II. L 198A/1 *Kalmaz anda cünbiş ü nutk u nefes.* "Onda hareket kalmaz, nutku nefesi gider."

Oglan kız: Oğul kız, evlat (GN II. L 179A/6). Bkz. Gelin kız, Kız gelin, Oglan kız (Karahanlı), Oglan ve kız (Çağatay). GN II. L 179A/6 *Bir budak dimekde maksūd ne-durur / Ya'ni oglan kız saŋa perde-durur.* "Budaktan kastım oğlun ve kızındır, onlar sana engeldir."

Oglan uşak: Evlat (DK Drs. 34b/4, 68b/2; GN II. L 238B/5). Bkz. Oglan kız, Oglan uşak/uşag (Çağatay). GN II. L 238B/5 *Ululıkda urılupdurken yiri / Oglan uşak teşvīşidür tedbiri.* "İhtiyarlıkta yeri hazırlanmışken düşüncesi yine evlatlarıdır."

Oglan ve kız: Evlat, oğul kız (KKMU 41a/10). Bkz. Oglan kız, Oglan uşak. KKMU 41a/10 *... vilāyet ehlini fesād-ıla duta ve'l-'iyāzu billah bunlaruŋ oglanlarına ve kızlarına ve ehline fesād tama'ın ide ve hānedānlarını bednam kıla.* "… işte o zaman ülkenin insanlarını fesat ile tutarsa Allah korusun bunların oğlanlarına ve kızlarına ve hanımlarına fitne verir ve soyunu sopunu kötü adla anarlar."

Ogul kız/Ogıl kız: Oğul kız, evlat (DK Drs. 7a/8, 7a/11-12, 7b/1-2, 8a/3, 8b/1, 8b/4, 8b/7; GN I. L 65B/3, II. L 151A/5, II. L 161A/2, II. L 161A/7, II. L 258A/5, II. L 269A/11, III. L 30B/10, IV. L 198B/3, IV. L 198B/4, IV. L 236B/6; Y u Z. 836, 1118; YED 238/4, 346/3; KKMU 31a/4, 61b/3). Bkz. Gelin kız, Kız gelin, Oglan kız, Oglan ve kız, Ogul kız (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). DK Drs. 7a/8 *Kimüŋ ki oglı kızı yok kara otağa konduruŋ kara kiçe altına döşeŋ kara koyun yahnısından öŋine getürüŋ.* "Kimin ki oğlu kızı yok, kara çadıra kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin."

Ogul u kız: Oğul kız, evlat (GN II. L 161A/5, II. L 197B/2; YED 234/5). Bkz. Gelin kız, Kız gelin, Oglan kız, Oglan ve kız, Ogul kız/Ogıl kız. GN II. L 161A/5 *Bir*

zamān ata ana işler-idi / Oglını ve kızını bisler-idi. "Bir zamanlar ana baba çalışır evlatlarını beslerdi."

Oh yay: Ok yay (Süy. Nev. 2977). Bkz. Kılıç ok, Ok ya (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). Süy. Nev. 2977 *Kim ışıtdı kim ay yüzine demür / Ya oh yay perī dura kamu 'ömür.* "Onun ay yüzüne kim kılıç çekti de peri ömrü boyunca ok yay tutar."

Oh u yay: Ok yay (Süy. Nev. 2976, 3564, 4463). Bkz. Kılıç ok, Oh yay, Ok u ya/ Ok u yay (Çağatay). Süy. Nev. 2976 *Yüzi örtülü sanki bulıtda ay / Özi bir perī kim tutar oh u yay.* "Bulutta saklanmış bir ay gibi yüzü örtülü, kendisi ok yay tutmuş bir peri."

Okı- bil-: Okumak bilmek (YED 91/3, 248/5). Okı- "okumak", bil- "bilmek" eylemleridir. YED 91/3 *Okıdum bildüm dime çok tā 'at kıldum dime.* "Okudum bildim, çok ibadet ettim deme."

Okı- yaz-: Okumak yazmak (Süy. Nev. 307). Bkz. Okı- bil-, Yaz- okı- (Kıpçak). Süy. Nev. 307 *Yimek içmek ü okımak yazmak / Yigirek ki dünyā koyup azmak.* "Yemek içmek, okumak yazmak dünyadan geçip sapkınlığa düşmekten iyidir."

Ok-ıla kılıc: Ok ile kılıç (DK Drs. 4a/6). Bkz. Kılıç ok, Ook kılıç (Uygur). DK Drs. 4a/6 *Çalabilen yigide okıla kılıcdan bir çomak yig.* "Çalabilen yiğide okla kılıçtan bir gürz yeğ."

On on biş: On on beş (Süy. Nev. 847, 1077). Bkz. On on béş (Çağatay). Süy. Nev. 847 *Virür şāha on tāzī ālātı kur / On on biş kul u tonı kimhā samūr.* "Şaha oon tane işlemeli Arap aleti, on on beş köle ve ipek kumaş, kürkten elbiseler verir."

On on iki: On on iki (Süy. Nev. 1343). Bkz. On on iki (Çağatay). Süy. Nev. 1343 *On on iki günde düzer bir sarāy / Ki şāh girse içine olur gedāy.* "Padişahın bile içine girdiğinde fakir kalacağı, on on iki gün içinde bir saray yapar."

Onı bunı: Onu bunu (DK Drs. 145b/5). DK Drs. 145b/5 *Mere kāfir nice bir onı bunı sorarsın maŋa didi.* "Mere kafir, nasıl bir onu bir bunu sorarsın bana, dedi."

Oran u kıyās: Benzeme (YED 48/4). Oran "ölçü, mikyas"; kıyās "bir şeyi başka başka bir şeye benzeterek hüküm verme, bu yolda verilen hüküm;, karşılaştırma" (Devellioğlu 2005: 518) anlamlarındadır. YED 48/4 *Ne oran u kıyās ne nakş u nişan / Ne miyān u kenar nihāyetüŋ var.* "Ne benzerin ne izin ne ortan ne kenarın var.

Otur- tur-: Oturup kalkmak, arkadaşlık etmek (Süy. Nev. 766, 4572, 4950). Otur- "oturmak" (Dilçin 2016: 681); tur- "durmak, bulunmak; kalkmak, ayağa kalkmak, ayakta durmak" (Dilçin 2016: 695) anlamlarındadır. Süy. Nev. 766 *Kimüŋ ile oturasın turasın / Yad ilde nice dürlü iş göresin.* "Kiminle arkadaşlık edersin, yabancı ülkede ne işler yaparsın (bilmiyorum)."

Oturuş- turuş-: Oturuş duruş (Süy. Nev. 1009). Oturuş- "oturuş" (Dilçin 2016: 681); turuş- "ayakta dikiliş" (Dilçin 2016: 695) anlamlarındadır. Süy. Nev. 1009 *Eyü ata bindürdi 'izzetledi / Oturuşı turuşı 'izzetle idi.* "İyi ata bindirdi, yüceltti; oturuşu ve duruşunde yücelik vardı."

Ova kır: Ova kır (Süy. Nev. 4343). Ova "ova" (Ciğa 2013: 672), kır "kır" (Ciğa 2013: 637) anlamlarındadır. Süy. Nev. 4343 *Cevāb eyle virdi cālūsa kara / İşimdür yügürmek ovaya kıra.* "Zenci, Calus'a şöyle cevap verdi: Ovada kırda koşmak benim işimdir."

Oyna- bük-: Oynayıp dans etmek (GN II. L 196B/7). Bkz. Gül- oyna-. Bük- "raks etmek" (Dilçin 2016: 642) anlamındadır. GN II. L 196B/7 *Kimisi hoş yir içer oynar büker / Kimi dün gün durmadın zahmet çeker.* "Kimisi güzelce yer içer, oynar dans eder; kimisi gece gündüz sıkıntı çeker."

Oyna- gül-: Gülüp oynamak (Süy. Nev. 826, 5322). Bkz. Agla- gül-, Gül- oyna-, Oyna- bük-, Oyna- kül- (Uygur), (Karahanlı), (Harezm). Süy. Nev. 826 *İki üç gün anuŋ ile olasız / Yiyüp içüp oynayasız gülesiz.* "Onunla iki üç gün beraber yiyip içip, gülüp oynayasınız."

Oyna- ü gül-: Gülüp oynamak (Süy. Nev. 1891). Bkz. Agla- gül-, Gül- oyna-, Oyna- bük-, Oyna- gül-. Süy. Nev. 1891 *Bayagı bigi yi iç oyna vü gül.* "Eskisi gibi ye iç, gül oyna."

Oynamak gülmek: Gülüp oynamak (GN I. L 34A/2, II. L 236B/5). Bkz. Gül- oyna-, Oyna- bük-, Oyna- gül-, Oyna- ü gül-. GN I. L 34A/2 *Çün uzun yaşuŋ soŋı ölmek-durur / Bes bu niçe oynamak gülmek-durur.* "Uzun yaşın sonu ölmektir, bunun için mi gülüp oynanır?".

Ög us: Akıl fikir (GN I. L 64B/3, 65B/2). Bkz. 'Akl ög, 'Akl u ög, 'Akl us, 'Akl u us. GN I. L 65B/2 *Bāg u çift ü şirket ü satu bāzār / Ögi ussı durmadın anı düzer.* "O bağ çift, ortaklık, alışveriş bilir, aklı fikri sürekli bunu düzenler."

Ög ü 'akıl: Akıl (Süy. Nev. 1231). Bkz. 'Akl ög, 'Akl u ög, Ög us, 'Akl us, 'Akl u us, 'Akl keleci, 'Akl nefs, 'Akl us, 'Akl u bilü, 'Akl u cān, 'Akl u dāniş, 'Akl u hūş, 'Akl u nefs, 'Akl u us, Fikr ü 'akl, Göŋül ü 'akl. Süy. Nev. 1231 *Nakāş vardı katına vü didi hey / Ögüŋi vü 'akluŋı cem' eyle key.* "Nakkaş, yanına gelip: "Hey aklını başına topla, dedi."

Öl- yit-: Ölmeye yitmeye (DK Drs. 6a/13). Bkz. Diril- öl-, Düş- öl-, Öl- yit- (Uygur). DK Drs. 6a/13 *Ölmege yitmege gitmemişidüm.* "Ölmeye yitmeye gitmemiştim."

Ölü diri: Ölü diri (DK Drs. 48a/13, 49a/12, 52b/10, 132a/1, 142b/13). Bkz. Sag diri, Ölüg tirig (Uygur), (Harezm). DK Drs. 48a/13 *Bunuŋ üzerine on altı yıl giçdi beyregüŋ ölüsin dirisin bilmediler.* "Bunun üzerine on altı yıl geçti, Beyrek'in ölüsünü dirisini bilmediler."

Ölü ve diri: Ölü ve diri (GN IV. L 203B/1). Bkz. Sag diri, Ölü diri, Ölük ve tirik (Çağatay). GN IV. L 203B/1 *Cümle halkuŋ ölüsi ve dirisi / Hükmüŋe muhtāc ola her birisi.* "Bütün varlıkların ölüsü ve dirisi, hepsi senin emrine muhtaçtır."

'Ömür yaş: Ömür (Y u Z 27, 643). 'Ömür "ömür, hayat" (Demirci, Korkmaz 2008: 375); yaş "yaş, ömür" (Demirci, Korkmaz 2008: 405) anlamlarındadır. Y u Z 27 *Hoşdur yā ogul senüŋ düşüŋ / Sultanlıg-ıla giçiser 'ömrüŋ yaşuŋ.* "Ey oğul, senin düşün güzeldir, ömrün sultanlıkla geçecektir."

Öŋüne öŋüne: Peş peşe (Süy. Nev. 1151). Bkz. Āhir soŋ. Süy. Nev. 1151 *Şu deŋlü dökilür honı iki mīl / Gelür bişe öŋüne öŋüne bil.* "Bil! İki mil uzunluğunda sofra kuruldu, yemekler pişerek peş peşe geldi."

Öŋ soŋ: Ön son, önce sonra (GN I. L 10A/7, II. L 177B/8; YED 135/4, 160/7). Bkz. Āhir soŋ, Öŋ soŋ (Karahanlı), (Harezm). GN I. L 10A/7 *Öŋde sonda kamunun maksūdı ol / Gelmişüŋ geldeçinüŋ ma'būdı ol.* "Önce ve sonrabütün varlıkların amacı odur, gelmiş ve geleceklerin tapındığı odur."

Öŋ ü soŋ: Ön ve son (GN II. L 234B/3). Bkz. Āhir soŋ, Öŋ soŋ, Öŋ ü soŋ (Harezm). GN II. L 234B/3 *Kalmaya hīç öŋ ü soŋ u kīl u kāl.* "Hiç ön son, dedikodu kalmasın."

Öp- koç-/ Öp- kuç-: Öpüp kucaklamak (Süy. Nev. 1604; Y u Z. 53, 124, 420, 759, 1386). Bkz. Koç- öp-, Bkz. Öp- kuç- (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). Süy. Nev. 1604 *'Aceb kaçan ola aŋa irişem / Öpem kocam anuŋ ile görişem.* "Acaba ne zaman ona kavuşacağım, öpüp kucaklayıp onunla görüşeceğim?".

Pāre pāre: Parça parça (DK Drs. 30a/4, 114b/12, 146a/8; KKMU 31a/2, 45a/9, 61b/1). Bkz. Pāra pāra/Pāre pāre (Harezm), (Çağatay), Pāre pāre (Karahanlı), (Kıpçak). DK Drs. 30a/4 *Seni pāre pāre tograyalarıdı agaç.* "Seni parça parça doğrayaydılar ağaç."

Pāre vü kıymık: Parça (Y u Z 438). Bkz. Pāre pāre. Kıymık "kıymık, küçük parça" (Demirci, Korkmaz 2008: 358) anlamındadır. Y u Z 438 *Dahı ne kim büt var-ısa usanur / Pāre vü kıymıgı yere döşenür.* "Her ne kadar put varsa parçalanır, parçaları yere döşenir."

Pāyān u had: Sınır, uç (KGD XI/4). Bkz. Hadd ü hisāb, Hadd u karār, Hadd u pāyān, Pāyān u had (Çağatay). KGD XI/4 *Ne anuŋ 'ilmine pāyān u had var / Ne ihsanına lutfına 'aded var.* "Ne onun ilmine sınır ne iyiliğine sayı var."

Perākendelik ü teşvīş: Perişanlık karışıklık (Süy. Nev. 4175). Bkz. Gussa vü teşvīş ü kaygu, Kaygu vü teşvīş. Perākendelik "dağınıklık, perişanlık" (Dilçin 2016: 683) anlamındadır. Süy. Nev. 4175 *Gel indi süheylüŋ işit işini / Perākendeligin ü teşvīşini.* "Gel, şimdi Süheyl'in ne yaptığını işit, perişanlık ve karışıklığını dinle."

Perde vü hicāb: Perde (YED 394/5). Perde "kapı, pencere gibi yerlere asılan örtü" (Devellioğlu 2005: 858); hicāb "perde" (Devellioğlu 2005: 366)

anlamlarındadır. YED 394/5 *Gitdi perde vü hicāb dost gözüme tuş oldı.* "Perde gitti, dost gözüme göründü."

Perr ü bāl: Kol kanat (GN II. L 244A/10, III. L 71A/8, IV. L 221B/6, YED 255/5, 289/5). Bkz. Bkz. Bāl-ıla per/Bāl-ile per, Bāl ü per, Per/perr ü bāl (Çağatay). GN II. L 244A/10 *Her kimüŋ kim perr ü bāli 'ışk ola / Hāşa kim ol kimsene yirde kala.* "Kimin kolu kanadı aşk olmuşsa o kimse yolda kalmaz."

Perr ve bāl ve kanat: Kanat (KKMU 25b/9). Bkz. Perr ü bāl, Kol kanat. KKMU 25b/9 *Zīrā anuŋ peri ve bāli ve kanatları bu kāyināta sıgmakdan berīdür.* "Çünkü onun kanatları bu kainata sığmaz."

Pey-ā-pey: Azar azar (KGD LX/3; KKMU 117b/7). Bkz. Pey-ā-pey (Çağatay). KGD LX/3 *Bir yār ola kim la'l-i lebi şehd ü rutabdur / Meclisde pey-ā-pey.* "Bir yar olsun ki dudağının kırmızısı bal ve hurmadır, mecliste azar azar."

Pīç pīç: Karma karış, dolaşık (GN III. L 44B/6; Süy. Nev. 4118). Bkz. Pīç pīç (Kıpçak), (Çağatay). GN III. L 44B/6 *Bu cihān nişe gelürdi hīç hīç / Hod tolupdur mekr ü hīle pīç pīç.* "Bu cihan hiç yaratılır mıydı, hile ile karma karışık doldurulur muydu?".

Pīç-e-pīç: Karma karış, dolaşık (GN II. L 154A/9). Bkz. Pīç pīç. GN II. L 154A/9 *Ortada aŋmaz çalap emrini hīç / Bu hevesler göŋle tolmış pīç-e-pīç.* "Bu hevesler gönülle sarmaş dolaş olunca artık Allah'ın emrini hiç anmaz."

Pīç ü tāb: Büklüm büklüm (KGD XLII/1). Bkz. Pīç pīç, Pīç-e-pīç, Pīç ü tāb (Çağatay). KGD XLII/1 *Sanemā şu 'anberīn zülf yine pīç ü tāb olupdur.* "Ey sanem, şu güzel kokulu saçın yine büklüm büklüm olmuştur."

Pīr ü cevān: Genç yaşlı (GN II. L 255A/3). Bkz. Pīr ü cuvan (Karahanlı). GN II. L 255A/3 *Kamusıyla bu nefes uş rāyigān / Alur andan hās u 'ām pīr ü cevān.* "Genç yaşlı, avam havas kim varsa herkes bu nefesi parasız alıp verir."

Pīş ü pes: Ön ve arka (GN II. L 176B/10, II. L 180A/8, II. L 181B/5). Pīş "ön, ileri, ön taraf" (Devellioğlu 2005: 866); pes "arka, ard, geri" (Ciğa 2013: 677) anlamlarındadır. GN II. L 176B/10 *Sag u sol zīr ü bālā pīş ü pes / Uşbu fikri*

kendüzüŋden külli kes. “Sağ sol, alt üst, ön arka bütün bu fikirleri kendinden uzaklaştır.”

Pūl pūl: Pul pul (Süy. Nev. 5063). Pūl “akçenin üçte bir değerinde para” (Demirci, Korkmaz 2008: 377) anlamındadır. Süy. Nev. 5063 *Teni oldı balıh bigi pūl pūl.* “Teni balık gibi pul pul oldu.”

Pūt hāç: Put (YED 180/7). Pūt “put”; hāç “put” (Devellioğlu 2005: 304) anlamlarındadır. YED 180/7 *Ne pūta haça taparam ne dīn ü īmân tutaram.* “Ne puta taparım ne din iman bilirim.”

Rahmet ü gufrān: Merhamet (KGD VIII/9). Bkz. Fazl u rahmet, Haşm u rahmet, Hışm u rahmet, ‘Afv u gufrān. KGD VIII/9 *Çalabdan rahmet ü gufrān muhammed.* “Allah’tan merhamet Muhammet.”

Rahmet ü hışm: Merhamet ve öfke (YED 323/5). Bkz. Fazl u rahmet, Haşm u rahmet, Hışm u rahmet, Rahmet ü gufrān. YED 323/5 *Rahmet ü hışm havāledür kendü aslına katmaga.* “Merhamet ve öfke kendi aslına katmaya engeldir.”

Rāst togrı: Doğru (YED 352/2). Rāst “doğru” (Devellioğlu 2005: 877), togrı “gerçek, dürüst, doğru” (Demirci, Korkmaz 2008: 393) anlamlarındadır. YED 352/2 *Her gönülden göŋüle rast togru yol degül mü.* “Her gönülden gönüle doğru yol değil mi?”.

Rāy rāy: Fikir (GN II. L 229B/8). Rāy “fikir, rey” (Ciğa 2013: 678) anlamındadır. GN II. L 229B/8 *Bisler anı dörd yıl dörd ay ay / Pes ‘utārid hem virür hoş rāy rāy.* “Onu dört yıl dört ay besler sonra Utarit güzel fikir verir.”

Rāy u tedbīr/Re’y ü tedbīr: Fikir ve tedbir; usul (GN III. L 117B/6, IV. L 132A/3, IV. L 132A/4, IV. L 132A/8, IV. L 151A/3; GN I. L 70A/5, I. L 128A/2, II. L 238A/1, II. L 261A/7, IV. L 219B/1). Bkz. Rāy rāy, Rāy u tadbīr (Kıpçak), (Çağatay). GN III. L 117B/6 *Rāy u tadbīr müşterī fi‘li-durur.* “Fikir ve tedbir Müşteri’nin işidir.”

Renc ü i‘nā: Sıkıntı (KGD LX/2). Bkz. Derd ü renc. İ‘nā “zahmete uğramak” (Devellioğlu 2005: 434) anlamındadır. KGD LX/2 *Dilden giderür renc ü i’nā mā-i ‘anebdür.* “Aneb suyu gönülden sıkıntıyı giderir.”

Renc ve meşakkat: Sıkıntı (KKMU 85b/2). Renc ü meşakkat (Çağatay). KKMU 85b/2 *... renc ve meşakkat ve alış ve viriş ve dahl ve harç ve diyiş ve işidiş ki ...* "… sıkıntı, alışveriş, işlere karışıp karışmama, söyleme ve işitme gibi …"

Reng reng/Renk renk: Renk renk; çeşit çeşit (GN III. L 51A/4; GN III. L 48A/1, III. L 51A/6, IV. L 178A/5). Reng reng (Çağatay). GN III. L 51A/4 *İlla bil kim halk düşüpdür reng reng / Türk ü tācik ermeni vü rūm u zeng.* "İnsanlar renk renk (çeşit çeşit) yaratılmıştır; Türk, Fars, Ermeni, Rum, Zenci."

Reng-ā-reng: Renk renk (KGD II/10). Bkz. Reng reng/Renk renk. KGD II/10 *Nazar kıl sıbgatu'llāha ne reng-ā-rengdür zībā.* "Allah'ın yarattığına bak, güzel ve rengarenktir."

Reng ü būy: Renk ve koku (GN III. L 35A/7). Bkz. Reng reng/Renk renk, Reng-ā-reng, Reng ü bū/Reng ü būy (Çağatay). GN III. L 35A/7 *Hem bulara düşdi uş ol 'aks-i rūy / Ol sebebden toldı 'ālem reng ü būy.* "Bunlara güzelliğinin aksi vurdu o yüzden alem renk ve kokularla doldu."

Resm usūl: Usul (GN III. L 82B/2). Resm "tarz, usul, adet" (Ciğa 2013: 679); usūl "biçim, şekil, tarz" (Demirci, Korkmaz 2008: 398) anlamlarındadır. GN III. L 82B/2 *Çün irādet oldı kim ol 'akl-ı kül / Göstere bu dünyada resm ü usūl.* "Allah, bu dünyadaki usulleri göstermesini diledi."

Resm ü yeng: Adap (Süy. Nev. 3450). Bkz. Resm usūl. Yeng "durum" (Ciğa 2013: 734) anlamındadır. Süy. Nev. 3450 *Benüm hem katumda çalındı mı çeng / Bunuŋ bigi bilür midüm resm ü yeng.* "Benim huzurumda çeng çalındığında bunu gibi adabı bilir miydim?".

Resm ü usūl: Usul (GN IV. L 219A/10). Bkz. Resm usūl, Resm ü yeng. GN IV. L 219A/10 *'Ömr irişdi otuza oldı fuzūl / Ögredür mirrīh ana resm ü usūl.* "Yaş otuza erdi faydasız oldu; Mirrih ona usul öğretir."

Revnak u ragbet: Değer ve güzellik (GN III. L 63B/3). Bkz. 'İzzet ü ragbet. Revnak "parlaklık, güzellik, tazelik, süs" (Devellioğlu 2005: 890) anlamındadır. GN IV. L 63B/3 *Halk içinde revnak u ragbet senüŋ.* "İnsanlar içinde değer ve üstünlük sendedir."

Rif‘at ya‘nī yücelik: Yücelik (KKMU 34b/9). Rif‘at “yükseklik, yücelik, büyük” (Devellioğlu 2005: 893) anlamındadır. KKMU 34b/9 *Aŋa kurbet ya‘nī yakınlık ve rif‘at ya‘nī yücelik ve tabakat ve derecet hāsıl ola ve ulu yüce hazretde artmakda ola.* “Böylece ona yakınlık, yücelikler tabaka tabaka makamlar tutar ve ulu hazrete yakınlığı artar.”

Rūz u hefte: Gün ve hafta (GN IV. L 165A/9). Rūz “gün”; hefte “hafta” (Ciğa 2013: 600) anlamındadır. GN IV. L 165A/9 *Ola anda nakd u cins ü mülk ü māl / ‘İyd ola her rūz u hefte māh u sāl.* “Onda para ve eşya, mal mülk olması gün hafta ve yılların bayram olmasıdır.”

Rūz u şeb: Gece ve gündüz (GN I. L 55A/9; KGD LXVI/3, KGD s. 150 IV/2). Bkz. Rūz u hefte. Şeb “gece” (Devellioğlu 2005: 981) anlamındadır. GN I. L 55A/9 *Hem küfür hem mekr ü hīlet hem gazab / Nefse bunlar yār olupdur rūz u şeb.* “İmansızlık, hile ve gazap bunlar gece gündüz nefisle dostluk eder.”

Sa‘ādet ve devlet: Baht (KKMU 118a/2). Dirlig ü devlet, ‘İzz ü baht u devlet, ‘İzz ü devlet, ‘İzzet ü baht u devlet, Sa‘ādet baht u devlet (Çağatay)**.** KKMU 118a/2 Bu iki ‘ālemde iki ‘ālemün sa‘ādet ve devleti mukarrer ve ilāhī muhabbetler-ile ‘ömri mukarrer ola. “Her iki dünyada, dünya ve ahiretin bahtı yerine gelsin e ilahi sevgilerle ömrü geçsin.”

Sabr u ‘akl u karār: Sabır akıl ve karar (Süy. Nev. 1436). Bkz. Karār u sabr, ‘Akl keleci, ‘Akl ög, ‘Akl us, ‘Akl u bilü, ‘Akl u cān, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u hūş, ‘Akl u nefs, ‘Akl u ög, ‘Akl u us, Fikr ü ‘akl, Gönül ü ‘akl, Ög ü ‘akıl, Ārām u karār Hadd u karār, Karār u sabr, Kavl u Karār. Süy. Nev. 1436 *İletdi sabr u ‘akl u karārı vü gönlümi.* “Sabır akıl karar ve gönlümü uzaklaştırdı.”

Sabr u karār: Sabır ve karar (GN II. L 282A/5, III. L 28B/10, III. L 29A/3, III. L 29A/6; KGD XXXII/2; Süy. Nev. 1183; YED 73/2, 209/1, 245/3). Bkz. Karār u sabr, Ārām u karar, Hadd u karār, Kavl u Karār, Sabr u ‘akl u karār, Sabr karār (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). GN II. L 282A/5 *Geh dutarvan yir gibi sabr u karār / Tā yüzüm basa diyüp ol doğru yār.* “Bazen Allah dostlarının üstüme basmaları için yer gibi sabırlı ve kararlı olurum.”

Sabr u tahammül: Tahammül (KKMU 20a/7). Bkz. Karār u sabr, Sabr u ‘akl u karār, Sabr u karar, Sabr u tahammül (Çağatay). KKMU 20a/7 *Za‘f u ‘acz-ıla olur sabr u tahammül nāçār.* “Ama çaresiz tahammül zaaf ve acz ile olur.”

Saç sakal: Saç sakal (DK Drs. 134b/13-135a/1; GN III. L 103B/10, III. L 104B/9; Süy. Nev. 100, 1202, 4512). Bkz. Saç sakal (Karahanlı), (Harezm). DK Drs. 134b/13-135a/1 *Egreki zindāndan çıkardılar saçı sakalınu yülidiler bir at bir kılıç virdiler.* “Egrek’i zindandan çıkardılar, saçını sakalını kazıdılar, bir at bir kılıç verdiler.”

Saç u sakal: Saç sakal (GN I. L 105B/7; Süy. Nev. 4058; YED 35/2). Bkz. Saç sakal, Saç u sakal (Karahanlı), Saç ve sakal (Çağatay). GN I. L 105B/7 *Görseŋe kim dürlü cevher dökilür / Saç u sakal agarur bil bükilür.* “Çeşitli cevherler döküldüğüne, saçın sakalın ağarıp belinin büküldiğüne bak.”

Saf saf/Sāf sāff: Sıra sıra (GN IV. L 123A/10, IV. L 124A/9, IV. L 124B/10, IV. L 125A/9, IV. L 130B/2; GN I. L 54B/9; Süy. Nev. 134). Bkz. Saf saf (Kıpçak), (Çağatay). GN IV. L 123A/10 *Gördi kim saf saf firişţehler tamām / Durmış anda bī-hisāb dutmış makām.* “Orada sayısız meleğin yer aldığını ve sıra sıra dizildiğini gördü.”

Sāf u sāde: Saf (KGD LIV/1). Sāf “katkısız, saf, halis” (Ciğa 2013: 681); sāde “katkısız, saf, sade” (Ciğa 2013: 681) anlamlarındadır. KGD LIV/1 *Sādık u sāf u sādeyem el benüm ü etek senüŋ.* “Sadık ve safım, el benim, etek senin.”

Saff u saf: Sıra sıra, bölük bölük (GN I. L 109A/6, II. L 182B/1, III. L 42A/11, IV. L 123B/9, IV. L 125B/8). Bkz. Saf saf/Sāf sāff. GN I. L 109A/6 *Şol deniz ka‘rındaki gizlü sadef / Çıkar aŋa karşu durur saff u saf.* “O denizin dibindeki gizli sedefler yukarı çıkar ona karşı sıra sıra dizilirler.”

Sag diri: Sağlam (GN II. L 257B/1). Sag “sağ” (Ciğa 2013: 681); diri “canlı, yaşamakta olan” (Demirci, Korkmaz 2008: 321) anlamlarındadır. GN II. L 257B/1 *Geh görürsin kim ölür kendüzüŋi / Yine sag diri bulursın özüŋi.* “Bazen kendini ölmüş görse de yine de kendini sağlam bulursun.”

Sag esen: Sağ esen, sağ salim (DK Drs. 14b/13, 23b/12, 23b/13, 60b/13, 90b/4, 123a/2, 133b/1, 137a/13; Süy. Nev. 2180, 2669, 4222, 4554, 5151). Bkz. Sag diri. Esen "sağ, salim, rahat, sakin, huzur" (Dilçin 2016: 653) anlamlarındadır. DK Drs. 14b/13 *Ogluŋ sa-dur esen-dür avdadur.* "Oğlun sağ salimdir, avdadır."

Sag selāmet: Sağ salim (YED 413/3). Bkz. Sag diri, Sag esen, Sag selamet (Harezm). YED 413/3 *Yürüridüm sag selamet.* "Sağ salim yürürdüm."

Sag sol: Sağ sol; gelişigüzel (DK Drs. 69a/1, 88a/12, 120a/4, 141b/1-2; GN I. L 25B/1; Süy. Nev. 964; DK 3. Nüsha 22/4; YED 23/6, 39/6, 163/7, 283/4, 302/16, 339/5, 354/5). Bkz. Sag sol (Harezm), (Kıpçak). DK Drs. 69a/1 *Sagın solın oruzuŋ çevürdiler kırk yigidin şehīd itdiler.* "Oruz'un sağını solunu çevirdiler, kırk yiğidini şehit ettiler."

Sag-ılan sol: Sağ sol (DK Drs. 13b/10, 69b/9-10). Bkz. Sag sol. DK Drs. 13b/10 *Sagılan solına göz gezdürdi oglancugını görmedi.* "Sağına soluna göz gezdirdi, oğlancığını göremedi."

Sag u hod-ı sayru: Sağ hasta (KGD s. 146 II/7). Bkz. Sag diri, Sag esen, Sag selāmet. Hod "kendi, bizzat, dahi, de" (Demirci, Korkmaz 2008: 343); sayru "hasta" (Demirci, Korkmaz 2008: 380) anlamlarındadır. KGD s. 146 II/7 *Ne ayrudur ne gayrudur ne sag u hod-ı sayrudur.* "Ne ayrıdır ne gayrıdır ne sağ hastadır."

Sag u sol: Sağ sol (GN II. L 176B/10, II. L 180A/8, II. L 181B/5, II. L 264A/1, II. L 271A/1; Y u Z. 1406). Bkz. Sag sol, Sag-ılan sol. GN II. L 181B/5 *Sag u sol u pīş ü pes hem fevk u taht / Şol aradan ol gönüle virdi taht.* "Sağ sol, ön arka, üst alt arasında o gönüle taht kurdu."

Sag ve esen: Sağ esen, sağ salim (DK Drs. 62a/13). Bkz. Sag diri, Sag esen, Sag selamet, Sag u hod-ı sayru. DK Drs. 62a/13 *Beyrek otuz tokuz yigidinüŋ üzerine geldi anları sag u esen gördi.* "Beyrek otuz dokuz yiğidinin üzerine geldi, onları sağ salim gördü."

Saglı sollı: Sağlı sollu (DK Drs. 68b/5). Bkz. Saglı sollı (Çağatay). DK Drs. 68b/5 *Oruz kāfirüŋ sagına at depdi saglı sollı kāfiri hūb tagıtdı.* "Oruz, kafirin sağına at tepti, sağlı sollu kafiri güzelce dağıttı."

Saglıgıla sagınç: Sağlı huzur (DK Drs. 19b/1). Saglık "sağlık, beden sağlığı" (Özçelik 2016: II. 928); sagınç "düşünme gücü, ruh sağlığı" (Özçelik 2016: II. 928) anlamlarındadır. DK Drs. 19b/1 *Saglıgıla sagınçın devletüŋ hak artursun.* "Sağlık ile huzurunu, nasibini Allah artırsın."

Saglık safālık: Rahatlıkla (YED 292/2). Bkz. Sag diri, Sag esen, Sag selamet, Sag u hod-ı sayru, Sag ve esen. Safā "gönül rahatlığı, hoşluk" (Demirci, Korkmaz 2008: 378) anlamlarındadır. YED 292/2 *Şol karşugı tagları mīşeleri bāgları / Saglık safālık ile aşduk el-hamdüli'llāh.* "Şu karşıki dağları, meşeleri, bağları rahatlıkla aştık elhamdüllillah."

Sahrā vü merg-zār: Çöl çayır (YED 312/5). Sahrā "kır, ova, çöl" (Devellioğlu 2005: 913); merg-zār "çayırlık, çimenlik sulak (yer)" (Devellioğlu 2005: 620) anlamlarındadır. YED 312/5 *Yine sahrā vü merg-zār hoş akar esrük bu sular.* "Yine çöl ve çayır, hoş akar bu coşkun sular."

Sakal u saç: Saç sakal (Süy. Nev. 4887). Bkz. Saç sakal, Saç u sakal. Süy. Nev. 4887 *Gice gündüz işleridür aglamah / Ki sakal u saç yolma yumah yumah.* "İşleri gece gündüz ağlamak, saçını sakalını tutam tutam yolmaktır."

Sakınıb sakınıb: Sakınarak (DK 3. Nüsha 20/14). Sakın- "düşünmek" (Azmun 2019:99) anlamındadır. DK 3. Nüsha 20/14 *... sakınıb sakınıb söz söyleşen ulu bégler yamacında iş bitürür.* "… sakın sakına konuşan ulu beyler yamacında iş bitirirler."

Sākin ü seyyār: Duran ve hareket eden (GN I. L 1B/4). Sākin "sakin, hareketsiz, öfkesi ve heyecanı yatışmış" (Demirci, Korkmaz 2008: 379); seyyār "gezici; gezen, dolaşan" (Devellioğlu 2005: 947) anlamlarındadır. GN I. L 1B/4 *Ve mübdī-i felek- devvār ve muhteri'-i / Her sākin ü seyyārdur.* "Ve durmadan dönen mucidi ve duran ve hareket eden her varlığın yaratanıdır."

Salkım salkım: Salkım salkım (YED 270/6). YED 270/6 *Karlu taglarun başında salkım salkım olan bulut / Saçun çözüp benüm içün yaşın yaşın aglar mısın.* "Karlı dağların başında salkım salkım olan bulut saçını çözüp benim için gizli gizli ağlar mısın?".

Salkum salkum/ Salhum salhum: Soğuk soğuk (DK Drs. 7b/2-3, 12b/4; DK 3. Nüsha 23/3). Özçelik salkum için iki madde başı yapıp birinde "salkım", diğerinde Moğolca salkin sözcüğünden "soğuk" anlamını vermiştir (Özçelik 2016: II. 930). DK Drs. 7b/2-3 *Salkum salkum taŋ yelleri esdüginde …* "Serin serin tan yelleri estiğinde …".

Saŋa baŋa: Sana bana, herkese (GN I. L 50B/5; Y u Z. 195). GN I. L 50B/5 *Rahmetin viribidi ol dem aŋa / Uşbu iş 'ibret yiter saŋa baŋa.* "Allah, ona rahmetini ulaştırdı, işte bu ibret için sana bana yeterlidir."

Sapa sag: Sapasağ (DK Drs. 16b/7, 44b/5). Bkz. Sag diri, Sag esen, Sag ve esen. DK Drs. 16b/7 *Hānum oglanuŋ kırk günde yarası oŋaldı sapasag oldı.* "Hanım oğlanın kırk günde yarası iyileşti, sapsağ oldu."

Sara sara: Sara sara (DK Drs. 27a/3-4). Sar- "sarmak" (Özçelik 2016: II. 930) anlamındadır. DK Drs. 27a/3-4 *Kazana gayret geldi çobanı bir agaca sara sara muhkem bagladı atlandı yöriyü virdi.* "Kazana bir gayret geldi, çobanı bir ağaca sara sara sıkıca bağladı, ata bindi, yürüyüverdi."

Sarāy u taht u baht: Taht ve baht (GN I. L 125B/6). Bkz. Köşk ü Sarāy, Devlet ü baht, İkbāl ü Baht. GN I. L 125B/6 6 *Bagça vü bāg u sarāy u taht u baht / 'Ayş u 'işret hāl u dirlik nerm ü saht.* "Bağ bahçe, saray, taht ve baht; yiyip içme ile yumuşaklık ve sertlik hali nasıldır?".

Sarp katı: Sert (YED 66/3). Bkz. Katı katı. Sarp "çetin, güç, şiddetli, kuvvetli, sert" (Tarama Sözlüğü V 1995: 3320) anlamındadır. YED 66/3 *Taş gönüller kararmış sarp katı kışa beŋzer.* "Taş gönüller kararmış sert kışa benzer."

Sarpca sarpca: Sarpça sarpça (DK 3. Nüsha 18/1, 34/12). Bkz. Sarp katı. DK 3. Nüsha 18/1 *Sarpca sarpça giden yirde merdi gide bir gün olur yagı darar.* "Sarpça sarpça gittiği yerde mert yiğidin karşısında bir gün olur düşman çıkar sıkıntı verir."

Satu bāzār: Alışveriş (GN I. L 65B/2; IV. L 222B/6, 223A/5, 236A/3; Süy. Nev. 3870, 4009; YED 83/2, 87/5). Bkz. Dükkān bāzār, Dükkān u bāzār. Satu "satış, alışveriş" (Demirci, Korkmaz 2008: 380) anlamındadır. GN I. L 65B/2 *Bāg u*

çift ü şirket ü satu bāzār / Ögi ussı durmadın anı düzer. "O bağ çift, ortaklık, alışveriş bilir, aklı fikri sürekli bunu düzenler."

Savaş- urış-: Savaşmak (DK Drs. 18a/7, 18a/9, 18a/11-12, 18b/1, 18b/3, 31a/4). Bkz. Gavgā vü urışmak. Savaş- "savaşmak, dövüşmek" (Özçelik 2016: II. 931) anlamındadır. DK Drs. 18a/7 *Savaşmadın urışmadın alı vireyim döngil gerü.* "Savaşmadan alavereyim, geri dön.1.

Savt u nagme: Ses seda (GN IV. L 177B/1). Bkz. Bī-harf u savt, Harf u savt. Nagme "ahenk, ezgi" (Ciğa 2013: 658) anlamındadır. GN IV. L 177B/1 *Dürlü dürlü savt u nagme saz u söz.* "Çeşit çeşit ses seda, saz söz".

Sa'y u cehd: Çabalama (Süy. Nev. 4654). Sa'y "çalışma, çaba"; cehd "çabalama, çalışma" (Dilçin 2016: 642) anlamlarındadır. Süy. Nev. 4654 *Didi itmişem kendüzüm ile 'ahd / Diri oldugumca idem sa'y u cehd.* "Yaşadığım sürece çabalayacağıma kendime söz verdim, dedi."

Sayru vü sag: Sağ ve hasta (Y u Z. 834). Bkz. Sag diri, Sag u hod-ı sayru, Sag esen, Sag ve esen. Y u Z. 834 *Dördinci yıl satdılar bostān u bāg / Bugday alıp yidiler sayru vü sag.* "Dördüncü yıl sağı hastası herkes bağ bpstan ne varsa sattılar, buğday alıp yediler."

Sāz u savt: Şarkı (Süy. Nev. 1612). Bkz. Bī-harf u savt, Harf u savt, Savt u nagme. Sāz "saz, müzik aleti" (Ciğa 2013: 685) anlamındadır. Süy. Nev. 1612 *Düriş fursatuŋ olmasun ola fevt / Çü ol işide nagme vü sāz u savt.* "Gayret et ki fırsat kaçmış olmasın. Sesi ve şarkıyı işitince …".

Sāz u söz: Saz söz (GN IV. L 177B/1). Bkz. Sāz u savt. Söz "söz" anlamındadır. GN IV. L 177B/1 *Dürlü dürlü savt u nagme saz u söz.* "Çeşit çeşit ses seda, saz söz".

Semāvāt u zemīn: Yerler ve gökler (KGD s. 148 II/29). Semāvāt "gökler, gökyüzü" (Ciğa 2013: 685), zemīn "yer, yeryüzü" (Devellioğlu 2005: 1177) anlamlarındadır. KGD s. 148 II/29 *Semāvāt u zemīn ey dil vücūda geldi sensin bil / Namāzını saŋa sen kıl oku ezberle kur'ānı.* "Ey gönül, yer ve gökler vücuda geldi, sen namazını bil, Kur'an'ı oku ezberle."

Sen ben: Sen ben (YED 143/5, 165/12, 323/9, 374/10). Bkz. Sen men (Harezm). YED 143/5 *Çıkduk iki aradan sen beni yagmāya virdük.* "İki aradan çıktık, seni beni yağmaya verdik."

Sen ü ben: Sen ben (GN II. L 234B/5, III. L 43B/10; YED 143/5, 358/2, 358/8, 358/9, 360/9). Bkz. Sen ben, Sin ü min (Çağatay). GN II. L 234B/5 *Orta yirden götrile bu sen ü ben / Ol denizde garka vara cān u ten.* "Bu sen ben davası ortadan kalkacak, can ve ten o birlik denizinde yok olacak."

Senlik benlik: Senlik benlik (YED 252/5, 338/5). Bkz. Sen ben, Sen ü ben. YED 252/5 *Senlik benlik terk idüp yoklık evine girüp / 'Işkdan içüp esriyüp varlık terk ide misin.* "Senlik benlik terk edip, yokluk evine girip, aşktan içip sarhoş olup varlığı terk eder misin?".

Senlik ü benlik: Senlik benlik (GN I. L 59B/11; YED 201/27). Bkz. Sen ben, Sen ü ben, Senlik benlik:. GN I. L 59B/11 *Senligi vü benliği ko bir yaŋa / Bir kulag ur diŋle ne dirven saŋa.* "Senliği ve benliği bırak, söylediklerime kulak ver."

Ser-ā-ser: Baştan başa, büsbütün (YED 48/10). Bkz. Ser-ā-ser (Çağatay). YED 48/10 *Ser-ā-ser top tolu yir ü gök üzre / Yürür bu kudretüŋ hoş milketüŋ var.* "Yer ve gök büsbütün dopdolu hoş memleketin kudretin yürür."

Ser-be-ser: Baştan başa, büsbütün (GN II. L 134A/6, III. L 7B/2; KGD XIX/3; Süy. Nev. 593, 950, 958; YED 23/1; KKMU 4a/1, 25a/10, 58a/1, 77b/2). Bkz. Ser-ā-ser, Ser-be-ser (Çağatay). GN II. L 134A/6 *Uşbu 'azmet ileyinde hās u 'ām / Māsivallah ser-be-ser cümle tamām.* "Bu büyükülük önünde her tabakadan tüm insanlar bütün varlıkların …".

Ser-tā-ser: Baştan başa (Y u Z. 1496). Bkz. Ser-ā-ser, Ser-be-ser, Ser-tā-ser (Çağatay). Y u Z. 1496 *Getürür imān varur şehre girür / Ol şehri gezer ser-tā-ser görür.* "İman getirir ve o şehre girer, o şehri baştan başa gezer."

Ser-te-ser: Baştan başa (GN I. L 17A/9, I. L 75A/9; YED 58/1, 106/2, 133/1, 191/14, 370/10). Bkz. Ser-ā-ser, Ser-be-ser, Ser-tā-ser. GN I. L 17A/9 *Dirilüp ol servere eytdi bular / Cümle işüŋ cādulıkdur ser-te-ser.* "Toplanıp o yüce öndere bütün işin büsbütün sihirbazlıktır, dediler."

Ser ü cān u ten: Can baş beden (KGD s. 153/2). Bkz. ‘Akl cān, Akl u cān, Baş cān, Cān baş, Cān boyun, Cān ciger, Cān gönül, Cān māl, Cān ten, Cān-ıla baş, Cān-ıla gönül, Cān-ıla ten, Cān-ıla gönül-ıla, Cān u bagır, Cān u baş, Cān u ciger, Cān u cihān, Cān u dil, Cān u gönül, Cān u ten, Cism cān, Cism ü cān, Dil ü cān, Gönül cān, Gönül ü cān, İns ile cān, İns ü cān, Māl u cān, Cism ü ten, Et ten, Nefs ü ten. Ser “baş” anlamındadır. KGD s. 153/2 *Her kim yolına terk ü ser ü cān u ter*. “Her kim yoluna başını, canını ve bedenini terk etmez.”

Sergerdān u hayrān: Şaşkın (GN II. L 235B/9). Bkz. Bī-hod u ser-gerdān, Hayrān u mest, Hayrān u ser-gerdānlıg (Çağatay). GN II. L 235B/9 *Cümle sergerdān u hayrān ol haka / Bilimezler niçedür iş mutlakā.* “Hepsi o Hakk’a karşı şaşkındır, işin mutlak nereye varacağını da anlamazlar.”

Ser-mest ü hayrān: Şaşkın (YED 206/5). Bkz. Hayrān u mest, Sergerdān u hayrān. Ser-mest “sarhoş” (Devellioğlu 2005: 943) anlamındadır. YED 206/5 *Ser-mest ü hayrān kamusı ben niçe tedbīr eyleyem.* “Hepsi şaşkın ben nasıl tedbir alayım?”.

Ser-mest ü humār: Sersemlik (YED 135/8). Bkz. Ser-mest ü hayran. Humar “içkiden sonra gelen başağrısı, sersemlik” (Devellioğlu 2005: 381) anlamındadır. YED 135/8 *‘Āşık cānı hemīşe ser-mest ü humār gerek.* “Aşık canı daima sersem olsa gerek.”

Serpe serpe: Savura savura (DK Drs. 127a/11-12). Serp- “açmak” (Özçelik 2016: II. 934), serpe serpe “(birbirini) savura savura” (Özçelik 2016: II. 934) anlamındadır. DK Drs. 127a/11-12 *Serpe serpe meydānda kılıçlaşdılar.* “Serpe serpe meydanda kılıçlaştılar.”

Sev-sevü: Sevgi (YED 152/8). Sevü “aşk, sevgi” anlamındadır. YED 152/8 *Güzeller katında biter sev-sevüye düşdi gönül.* “Gönül aşka düştü güzeller katında biter.”

Sevin- kıvan- güven-: Sevinip gururlanmak (DK Drs. 13a/2-3, 36a/7). Bkz. Sevin-kuvan- (Kıpçak), Kıvan- küven- (Karahanlı). DK Drs. 13a/2-3 *Oglumuŋ at segirdişin kılıç salışın ok atışın göreyim kıvanayım güveneyim didi didiler.* “Oğlumun at koşturuşunu, kılıç çalışını, ok atışını göreyim; sevinip gururlanayım.”

Sevin- şād ol-: Sevinmek (DK Drs. 45a/5). Bkz. Sevin- kıvan- güven-, Hōş şād, Hoşnūd u şād. DK Drs. 45a/5 *Beyrege ve anasına ve kız kardaşlarına muştucı geldi sevindiler şād oldılar.* "Beyrek'e, annesine ve kız kardeşine müjdeci geldi, sevindiler."

Sevin- şādī kıl-: Sevinmek (Y u Z 354). Bkz. Sevin- kıvan- güven-, Sevin- şād ol-, Şādī vü gam, Zevk ü şādī. Y u Z 354 *Kutayfer biti okur ahvālin bilür / Cevap yazar sevinür şādī kılur.* "Kutayfer mektubu okur ve durumunu anlar, sevinip cevap yazar."

Sevini kıvanı: Sevinip gururlanarak (DK Drs. 88a/7). Bkz. Sevin- kıvan- güven-, Sevin- şād ol-, Sevin- şādī kıl-. DK Drs. 88a/7 *Kaŋlı koca sevini kıvanı öri turdı ag sakallu pīr kocalar yanına bırakdı.* "Kanlı Koca sevinip gururlanarak ayağa kalktı, ak sakallı pirler yanına bıraktı."

Sevinü sevinü: Sevinerek (Süy. Nev. 1633, 4789). Bkz. Sevin- kıvan- güven-, Sevin- şād ol-, Sevin- şādī kıl-, Sevini kıvanı. Süy. Nev. 1633 *Sevinü sevinü güle oynayu / Kılıncı biri birisinden eyü.* "Birbirinden güzel davranışlarla sevinerek, güle oynaya (dama çıktı)."

Seyr ü sefer: Gidiş geliş (YED 229/3). Seyr "yürüme, yürüyüş, gitme" (Devellioğlu 2005: 947); sefer "yolculuk; savaşa gitme" (Devellioğlu 2005: 928) anlamlarındadır. YED 229/3 *Seyr ü seferi hoş gör 'ummān bulasın bir gün.* "Geliş gidişi hoş gör, bir gün umman bulursun."

Seyr ü sülūk: Tasavvuf yolculuğu (YED 287/3). Bkz. Seyr ü sefer, Seyr ü sülük (Çağatay). YED 287/3 *'İlm-i ledün seyr ü sülük güftār iden gelsün berü.* "Ledün ilmi, tasavvuf yolcuğu diyen beri gelsin."

Seyrān u cevlān: Dolaşma (YED 168/12). Seyrān "gezme" (Mansuroğlu 1956: 76); cevelān "dolaşma, dolanma, gezinme" (Devellioğlu 2005: 137) anlamlarındadır. YED 168/12 *Ol Allahuŋ dergâhında seylān u cevlāndayıdum.* O Allah'ın dergahında dolaşıyordum."

Seyrān u teferrüc: Gezme dolaşma (GN I. L 29B/10). Bkz. Seyrān u cevlān. Teferrüç "gezinme, dolaşma" (Demirci, Korkmaz 2008: 392) anlamlarındadır. GN I. L

29B/10 *Bunça seyrān u teferrüçler kılup / Bu hevā üzre geçerler dirilüp.* "Bunca gezip dolaşıp, toplanıp gökyüzüneden uçarlar."

Sıdk u safā: Doğruluk ve kalp temizliği (GN I. L 110A/2, II. L 224A/2, IV. L 173A/11; YED 374/4). Sıdk "doğruluk" (Demirci, Korkmaz 2008: 382); safā "gönül rahatlığı, hoşluk, huzur, rahatlık" (Demirci, Korkmaz 2008: 378) anlamlarındadır. GN I. L 110A/2 *Her işāret kim kılurdı mustafā / Sıkkıka artarıdı sıdk u safā.* "Peygamber neyi işaret etse Ebubekir'de doğruluk ve kalp temizliği artardı."

Sırr u i'lān: Gizli açık (KGD XIV/2). Sırr "sır, gizli tutulan şey" (Demirci, Korkmaz 2008: 383); i'lān "açığa vurma, meydana çıkarma, belli etme" (Devellioğlu 2005: 427) anlamlarındadır. KGD XIV/2 *Gice gündüz ma'siyetlerden sakın / Kendüŋe gel sırr u i'lān tevbe kıl.* "Günahlardan gece gündüz sakın, kendine gel gizli açık tövbe et."

Sırr u rāz: Sır (GN IV. L 128A/1). Bkz. Sırr u i'lān, Esrār u rāz. GN IV. L 128A/1 *Geçdi vardı hazrete kıldı niyāz / Hakk-ıla söyleşdi bunça sırr u rāz.* "Hakk'ın huzuruna vardı, Allah ile sayısız sırları söyleşti."

Sırran ve 'aleniyyeten: Gizli ve açık (KKMU 115a/11). KKMU 115a/11 *Sūreten ve ma'nen sırran ve 'aleniyyeten ma'rifet-ile zāhiren ve bātınan takrīr ve tahrir olındı.* " Maddeten ve manen, gizl ve açık, marifeti gözeterek zahir ve batın yönleri ile anlatıp yazıldı."

Sile sile: Ağzına kadar dolu (Süy. Nev. 4243). Sile sile "ağzına kadar dolu" (Ciğa 2013: 689) anlamındadır. Süy. Nev. 4243 *Süci sohbet içün olur silsile / Az az içicek yoh ki sile sile.* "Şarabı ağzına kadar dolu değil az az içinde sohbet ardınca gelir."

Sīm ü zer: Gümüş ve altın (GN II. L 230A/5, II. L 238A/1, IV. L 166A/3; KGD LXXI/46). Sīm "gümüş" (Ciğa 2013: 689); zer "altın" (Ciğa 2013: 745) anlamlarındadır. GN II. L 230A/5 *Geldi bu kez müşterī kıldı nazar / Şahs anuŋçun cem' ider çok sīm ü zer.* "Bu kez Müşteri gelip bakar onun için insan çok altın gümüş biriktirir."

Siŋ siŋ: Sine sine (DK Drs. 25b/1). Özçelik siŋ siŋ sinle- fiilini "sine sine yürümek" (Özçelik 2016: II. 935) şeklinde açıklamıştır. Siŋle- fiilinin anlamı "sızlamak, ağlamak" anlamında verilmiştir (Kaçalin 2017: 817). DK Drs. 25b/1 *Köpek Kazanuŋ atınuŋ ayagına çap çap düşer siŋ siŋ siŋler.* "Köpek Kazan'ın atının ayağına çap çap düşer, sine sine yürür."

Siz ü biz: Siz biz (Süy. Nev. 27). Siz "siz", biz "biz" zamirleridir. Süy. Nev. 27 *Kocınur yacanur cānıdur 'azīz / Kamusına her nite kim siz ü biz.* "Sizin bizim herkesin çekindiği can azizdir."

Sokran- kakı-: Öfkelenmek (Y u Z. 885). Bkz. Kakı- buş-. Sokran- "söylenmek, homurdanmak" (Demirci, Korkmaz 2008: 384) anlamındadır. Y u Z. 885 *Çok sokrandı kakıdı sanemine.* "Sanem'ine çok öfkelendi."

Sop sop: Şaşkın şaşkın (Süy. Nev. 3538). Sop sop "şaşkın şaşkın" (Ciğa 2013: 690) anlamındadır. Süy. Nev. 3538 *Yazınuŋ içinde ne su var ne çöp / At üstinde gider idi sop sop.* "Çölün içinde ne su vardı ne çöp, atın üstünde şaşkın şaşkın gidiyordu."

Sora sora: Sora sora (Süy. Nev. 1329). Sor- "soru sormak" (Dilçin 2016: 687) fiilidir. Süy. Nev. 1329 *Sora sora varur bir araya ol / Kalur ar ki şārı hep araya ol.* "O, sora sora bir yere ulaşır, bütün şehri dolaştığından yorulur."

Somurub somurub: Eme eme (DK 3. Nüsha 32/7). Somur- "emmek" (Derleme Sözlüğü X 1993: 3665) anlamındadır. DK 3. Nüsha 32/7 *Somurub somurub al şerāb içmeğe mizāc gerek.* "Somura somura al şaraplar içmeye mizaç gerek."

Soŋ u ilk: Baş ve son (GN I. L 10A/5, III. L 114B/2). Bkz. Āhir soŋ, Öŋ soŋ, Öŋ ü soŋ. İlk "ilkin, önce" (Ciğa 2013: 616) anlamındadır. GN I. L 10A/5 *Saçdı kendü varlıgın bu mülkine / Düşdi düpdüz soŋına vü ilkine.* "Kendi varlığını bu mülke saçtı, başa ve sona düpdüz düştü."

Sovuk ıssı: Sıcak soğuk (Süy. Nev. 2101). Bkz. Issı sovuk. Süy. Nev. 2101 *Ne var ugrasa sovuga ıssıya / Ogul ata sözin gerekmez sıya.* "Sıcağa soğuğa uğrasa şaşılacak ne var? Oğul, babasının sözünü kırmamalıdır."

Sovuk sovuk: Soğuk soğuk (DK Drs. 53a/13, 53b/9, 61a/1, 83b/8, 85a/11, 85b/10, 97b/2-3). Bkz. Issı sovuk, Sovuk ıssı. DK Drs. 53a/13 *Sovuk sovuk sularını sorar olsam içit kimüŋ.* "Soğuk soğuk sularını sorsam içit kimin?".

Subh u şām: Sabah akşam (KKMU 98b/4). Bkz. Subh u şām (Çağatay). KKMU 98b/4 *Taŋrı adın zikr id iy dil subh u şām.* "Ey gönül, sabah akşam Allah adını an."

Sūd u ziyān: Kar ve zarar (GN I. L 43B/7; YED 357/2). Bkz. Sūd u ziyān (Harezm), (Çağatay). GN I. L 43B/7 *Bilesin sūd u ziyānuŋ ne-y-imiş / Hem dahı uşbu işi niçe-y-imiş.* "Bu işin nasıl, kar zararın da ne olduğunu bil."

Sūk u bāzār: Çarşı Pazar (YED 170/7). Bkz. Dükkān bāzār, Dükkān u bāzār, Satu bāzār. Sūk "çarşı, Pazar, alım satım yeri" (Devellioğlu 2005: 962) anlamındadır. YED 170/7 'Işk odına düşüp yanam sūk u bāzār nemdür benüm. "Aşk ateşine düşüp yanayım, çarşı pazar neyime benim?".

Sulh u cenk: Barış ve savaş (GN III. L 67B/7). Bkz. Ceng ü 'arbede, Ceng ü cidāl, Ceng ü savaş, Harb u ceng. Sulh "barış, barışma" (Ciğa 2013: 694) anlamındadır. GN III. L 67B/7 *Görünür anda cümle san'at nakş u renk / Kabz u bast u kahr u lutf u sulh u cenk.* "Bütün sanatlar, nakışlar ve renkler, sıkma ve gevşemeler, kahır ve lütuf, savaş ve barış hep orada görülür."

Sulh u harb: Barış ve savaş (Süy. Nev. 113). Bkz. Sulh u cenk, Harb u ceng, Harb u kıtāl. Süy. Nev. 113 *Müsellemdür emriyile sulh u harb.* "Savaş ve barışın emriyle olduğu herkesçe kabul edilir."

Sultān u hān: Sultan ve han (YED 126/3) Kul u sultān, Mīr ü sultān, Hān u sultān (Çağatay). YED 126/3 *Yā kim hükmi debile sultān u handan fārig.* "Sultan ve handan başka kim hükmedebilir?".

Sūr u nagam: Düğün şarkı (YED 170/3). Sūr "düğün" (Devellioğlu 2005: 964); nagam "ahenkler, ezgiler, güzel sesler" (Devellioğlu 2005: 796) anlamlarındadır. YED 170/3 *Söz oluban dilden çıkam sūr u nagam nemdür benüm.* "Söz olup gönülden çıkayım, düğün şarkı neyimdir benim?".

Sūret ü sīret: (İnsanın) içi dışı (GN I. L 18B/6). Bkz. Cism ü sūret, Nakş u sūret. Sīret "bir kimsenin içi, hali, tavrı, gidişi, ahlakı" (Devellioğlu 2005: 957) anlamındadır. GN I. L 18B/6 *Bir degüldi sūret ü sīreti.* "İçi dışı bir değildi."

Sūreten ve ma'nen: Maddeten ve manen (KKMU 115a/10). KKMU 115a/10 *Sūreten ve ma'nen sırran ve 'aleniyyeten ma'rifet-ile zāhiren ve bātınan takrīr ve tahrir olındı.* " Maddeten ve manen, gizl ve açık, marifeti gözeterek zahir ve batın yönleri ile anlatıp yazıldı."

Susuz aç: Aç susuz (Y u Z. 132). Bkz. Aç u arnug u susuz u yaluŋuz, Aç susuz, Aç u susuz, Aç u yalın. Y u Z. 132 *Yolda meger var-ıdı bir gey ağaç / Ya'kūb anda oturmışdı susuz aç.* "Meğer yolda bir ağaç varmış, Yakup orada aç susuz oturmuş."

Süre süre: Sürükleyerek (Süy. Nev. 3756, 4110). Sür- "sürmek; yürümek; atla yol almak; göndermek; devam ettirmek" (Ciğa 2013: 695) anlamlarında kullanılmaktadır. Süy. Nev. 3756 *Hemān lahza yügürdiler tutdılar / Sarāya süre süre iletdiler.* "Hemen yürüyüp yakaladılar, sürükleyerek saraya götürdüler."

Süri süri: Sürü sürü (YED 408/6). YED 408/6 *Hayvān durur anuŋ gibi tagda yürür süri süri.* "Onun gibi dağda sürü sürü giden hayvandır."

Süriyi süriyi: Sürüye sürüye (DK Drs. 119a/2). Bkz. Süre süre. DK Drs. 119a/2 *Basat kakıyup yirinden turı geldi buğra gibi depegözi dizi üzerine çökerdi depegözüŋ gendü kılıcıyıla boynını urdı [başın] dildi yay kirişin takdı süriyi süriyi magāra kapusına geldi.* "Basat kızıp yerinden kalkıp geldi, Buğra gibi Tepegöz'ü dzi üzerine çökertti, Tepegöz'ün kendi kılıcıyla boynunu vurdu, başını dildi, yay kirişini taktı, sürüye sürüye mağara kapısına geldi."

Şābāş u ça: Aferin çok güzel (Süy. Nev. 365). Bkz. Ahsen şābāş. Ça "pekala, pek güzel" (Ciğa 2013: 551) anlamlarındadır. Süy. Nev. 365 *Şunuŋ bigi şerh eyleyem türkice / Ki tat u mugal eyde şābāş u ça.* "Şunun gibi Türkçe açıklayayım ki Tacik ve Moğol aferin çok güzel desin."

Şād u handān: Şen (ÇN 20). Bkz. Sevin- şād ol-, Hurrem u handān. ÇN 20 *Ne magrūr sen cihānuŋ lezzetine / Niçe bir yorıya sen şād u handān.* "Dünyanın lezzetine ne gururlanıyorsun? Şen şekilde nasıl yürüyesin?".

Şād u hurrem: Neşe ve sevinç (GN I. L 44B/6). Bkz. Sevin- şād ol-, Hurrem u handān, Şād u handān. GN I. L 44B/6 *Ten içinde şād u hurremdür bular.* "Bunlar bedende neşe içindedir."

Şādī vü gam: Neşe ve üzüntü (GN II. L 196B/8, III. L 12A/5, III. L 28A/3). Bkz. Derd ü belā vü gam, Gam gussa, Gussa vü gam. Şādī "sevinç, mutluluk" (Demirci, Korkmaz 2008: 387) anlamındadır. GN II. L 196B/8 *Kahr u lutf u şādī vü gam dünyada / Hīç surat var mı kim irmez iy dede.* "Kahr ve lütuf, neşe ve gamın dünyada ulaşmadığı bir insan yoktur."

Şāh u sultān: Şah sultan (YED 67/7). Bkz. Kul u sultān, Mīr ü sultān, Şeh ü sultān (Çağatay). *Şāh u sultān sohbetinde sürilür nūrdan kadeh.* "Sultan sohbetinde nurdan kadeh sürülür."

Şām u seher: Sabah akşam (KGD XXIII/10, XXIV/6, XXV/2, L/1). Bkz. Şām u seher (Çağatay). KGD XXIII/10 *Tolanur kūyuŋı her şām u seher döne döne.* "Köyünü sabah akşam döne döne dolanır."

Şār u bāg: Şehir bağ, her taraf (Süy. Nev. 380). Bkz. Köy şār, Bāg bostān, Bāg-ıla bostān, Bāg u bagçe/Bāg u bahçe, Bāg u bahar, Bāg u budag, Bāg u çift, Bāg u bostān, Bagça vü bāg, Bahçe bāg, Bostān u bāg, Deşt ü bāg. Süy. Nev. 380 *Niçe pādişāh kim kamu taş u tag / Anuŋ 'adlıyıla idi şār u bāg.* "Nasıl padişah ki dağ taş, bağ şehir onun adaletiyle dolmuştu."

Şār ü il: Şehirler (Süy. Nev. 1386, 3752). Bkz. Köy şār, Şār u bāg, İl şār, İl ü şār. Süy. Nev. 1386 *Ki şārda vü ilde yayıla çavun / Ola kim kolayuŋa düşe avuŋ.* "Şehirde ünün yayılsın ki belki avın uygun şekilde düşer."

Şark garb: Doğu Batı (GN I. L 12B/7). Bkz. Garb u şark. GN I. L 12B/7 *Ay oldı bir işāretden dü nīm / Şarka garba seyr kıldı her dü-nīm.* "Ay, onun bir işaretiyle ikiye bölündü; her bir parçası doğuya batıya gitti."

Şark-ıla garb: Doğu ve Batı (KGD X/3). Bkz. Garb u şark, Şark garb. KGD X/3 *Virdi yed-i nübüvvetüŋ şark-ıla garba dest-i hat.* "Yedi peygamberin emir elini Doğu ve Batı'ya verdi."

Şark u garb: Doğu ve Batı (Süy. Nev. 113). Bkz. Garb u şark, Şark-ıla garb. Süy. Nev. 113 *Müşereffdür adıyıla şark u garb.* "Doğu ve Batı adıyla şereflendirilir."

Şart u farz: Şart farz (YED 264/5). Şart "şart, koşul" (Devellioğlu 2005: 979); farz "Allah'ın işlenmesi kati olarak lüzumlu, terki günah olan emirleri" (Devellioğlu 2005: 251) anlamlarındadır. YED 264/5 *Şart u farz olmaz anda cānı 'ışkda kalanda.* "Canı aşka düştüğünde orda şart farz kalmaz."

Şart u lāzım: Gerekli (GN II. L 185A/11). Şart "şart, koşul" (Demirci, Korkmaz 2008: 387); lāzım "gerek" (Ciğa 2013: 652) anlamlarındadır. GN II. L 185A/11 *Hem bu sözler şart u lāzımdur size.* "Bu sözler size gereklidir."

Şavk nūr: Işık (Y u Z 252). Şavk "ışık" (Demirci, Korkmaz 2008: 387); nūr "ışık, aydınlık" (Demirci, Korkmaz 2008: 369) anlamlarındadır. Y u Z 252 *Ol sā'at bulut gider gün açılur / Şavk nūrı 'ālem üzre saçılur.* "O saatte bulut gider, güneş açılır; ışıkları dünyaya saçılır."

Şeb ü rūz: Gece gündüz (GN I. L 75A/9). Bkz. Rūz u hefte, Rūz u şeb. GN I. L 75A/9 *Tā şeb ü rūz seyr idüp 'ālemi münevver ideler.* "Gece gündüz dolaşıp alemi aydınlatırlar."

Şehbāz şehbāz: Seçkin (DK Drs. 31b/3, 33b/9). Şehbāz "seçkin" (Özçelik 2016: II. 941) anlamındadır. DK Drs. 31b/3 *Şehbāz şehbāz atlar karıyupdur kuluŋ virmez.* "Seçkin atlar yaşlanmıştır, yavru vermez."

Şehd ü şeker: Bal şeker (KGD XXIV/1, XLIV/4; YED 13/2, 69/3, 69/10, 144/6). Bkz. Bal u şeker, Şehd ü şeker (Harezm), (Çağatay), Şehd ü şekker (Kıpçak). KGD XXIV/1 *Leblerüŋden soralı şehd ü şeker kana kana / Hızrdur san ki hayāt ābın içer kana kana.* "Dudaklarından kana kana bal şeker içtiğinden beri sanki Hızır hayat suyunu kana kana içmektedir."

Şehr il: İl (GN III. L 66B/3). Bkz. İl şār, İl ü şār. Şehr "şehir" (Demirci, Korkmaz 2008: 387) anlamındadır. GN III. L 66B/3 *Ya'ni eydür bahş idüp şehre ile.* "Yani ile lütfedip seslenir."

Şehr ve vilāyet: İl (KKMU 68a/7). Bkz. Şehr ü vilāyet (Çağatay). KKMU 68a/7 *Ve dahı çün şehre ve vilāyete kādī koyalar gerek ki 'ākil ve 'ālim ve 'ādil ve dindār ve bī-tama' ve bī-garez ve sālih kişi ola ki …* "Sonuç olarak ile yetimlerin ve mirasçıların mallarına el uzatmayan, rüşvetten uzak duran, akıllı, adil, dindar, aç gözlü olmayan, kin tutmayan salih kişi olmalı ki …"

Şekk ü gümān: Şüphe (GN II. L 167A/1; Y u Z. 1493; YED 170/1). Şekk "şüphe" (Demirci, Korkmaz 2008: 388); gümān "şüphe, tereddür" (Demirci, Korkmaz 2008: 339) anlamlarındadır. GN II. L 167A/1 *Zīra kim hīç kalmadı şekk ü gümān / Ol özendügi yire irdi bu cān.* "Artık hiç şüphe kalmadı, bu can özendiği yere ulaştı."

Şekker börek: Şeker börek (GN II. L 139B/4). Bkz. Bal u şeker, Şehd ü şeker. Börek "börek" anlamındadır. GN II. L 139B/4 *Mısrı n'idersin saŋa şekker gerek / Hona gel kim yiyesin şekker börek.* "Mısır'ı ne yapacaksın, sana şeker gerek, sofraya gel ki şeker böre yiyesin."

Şem' u çerāg: Işık (KGD VIII/2). Şem' "mum"; çerāg "mum, meşale, ışık" (Demirci, Korkmaz 2008: 315) anlamlarındadır. KGD VIII/2 *Yazuklu ümmetüŋ şem' u çerāgı / Delīl ü hüccet ü burhān muhammed.* "Günahkār ümmetinin ışığı, delili Muhammet."

Şems ü kamer: Güneş ve ay (KGD XII/6, XXIII/3, XXV/4, L/2). Bkz. Hurşīd ü kamer. Şems "güneş" (Devellioğlu 2005: 988) anlamındadır. KGD XXIII/3 *Yüzüŋ āşuftesidür şems ü kamer döne döne.* "Güneş ve ay döne döne senin yüzünün düşkünüdür."

Şems ü māh: Güneş ve Ay (GN III. L 35A/5). Bkz. Şems ü kamer, Māh u sāl. GN III. L 35A/5 *Pes yaratdı kudretinden ol ilāh / 'Arş nūrından gök yüzinde şems ü māh.* "O zaman Allah kudretiyle gökyüzünde nurundan Güneş ve Ay'ı yarattı."

Şen şādmān: Şen şakrak (DK Drs. 27b/3). Şen "neşeli" (Özçelik 2016: II. 941); şādmān "sevinçli" (Özçelik 2016: II. 940) anlamlarındadır. DK Drs. 27b/3 *Bu yaŋa sögli melik kāfirlerile şin şādmān yiyüp içüp otururıdı.* "Öte yandan Sökli Melik kafirlerle şen şakrak yiyip içip otururdu."

Şerh ü beyān: Açıklama (GN III. L 85B/3). Bkz. Bellü beyān. Şerh "anlatma, açıklama, izah etme" (Demirci, Korkmaz 2008: 388) anlamındadır. GN III. L 85B/3 *Bu sıfat bu bast u bu şerh ü beyān / Pādişāh emri-durur bilgil 'ayān.* "Bu nitelik ve genişlik, bu açılama açıkça bil ki Allah'ındır."

Şerh ü takrīr: Açıklama (GN II. L 248B/11, II. L 268B/10, III. L 78A/2, III. L 114B/9, IV. L 131A/3, IV. L 139B/7, IV. L 154B/3, IV. L 168A/2, IV. L 176B/11, IV. L 232B/6, IV. L 237B/7). Bkz. Şerh ü beyān. Takrīr "yerleştirme, yerleştirilme; sağlamlaştırma, sağlamlaştırılma; anlatma, anlatış" (Devellioğlu 2005: 1027) anlamlarındadır. GN II. L 248B/11 *'Işk degül mi dil içinde söyleyen / Gizlü 'ilmi şerh ü takrīr eyleyen.* "Dil içinde söylenen, gizli ilimleri açıklayan aşk değil midir?".

Şerr ü şūr: Kavga gürültü (GN II. L 151B/3, III. L 68B/6, III. L 76B/6). Bkz. Şarr u şor (Çağatay). GN II. L 151B/3 *Fi'l ü fitne hırs u hıkd u şerr ü şūr / Halvet olmağa kişiyi kanda kor.* "İş güç, fitne aç gözlülük, kavga gürültü kişiyi bırakmayınca bir yere çekilmek güç olur."

Şeyh ü kebir ü hem sagīr: Büyük küçük herkes (Y u Z 843). Şeyh "yaşlı" (Demirci, Korkmaz 2008: 388); kebir "büyük, ulu" (Demirci, Korkmaz 2008: 355); sagīr "küçük, ufak" (Demirci, Korkmaz 2008: 379) anlamlarındadır. Y u Z 843 *Bahıcak şeyh ü kebir ü hem sagīr / Toyururdı anları ol bī-nazīr.* "Genç yaşlı herkes onun yüzüne bakınca benzersiz doyarlardı."

Şeyh ü şāb: Genç yaşlı (GN II. L 148B/6, IV. L 231B/10, IV. L 237A/6). Bkz. Şeyh ü kebir ü hem sagīr, Şeyh ü şāb (Çağatay). GN II. L 148B/6 *Ol çerāguŋ tal'atından degdi tāb / Kim teveccüh eyler aŋa şeyh ü şāb.* "O aydınlık yüzünden ışık gelince genç yaşlı ona yöneldi."

Şirk ü inkār: Ortaklık ve inkār (GN IV. L 180B/9). Bkz. Küfr ü inkār. Şirk "müşriklik, Allah'a ortak koşma" (Ciğa 2013: 699) anlamındadır. GN IV. L 180B/9 *Şirk ü inkār ol fesadından biter.* "Fesadından şirk ve inkār ortaya çıkar."

Şīve vü nāz: Naz işve (KGD XLVI/1; Süy. Nev. 1513). Bkz. Nāz u niyāz, Nāz u şive (Çağatay). Süy. Nev. 1513 *Başından ayagına niçe kim kıyās itdüm / Belā vü şīve vü nāz idi küllī māl-ā-māl.* "Baştan yağa baktım ki bela, naz işve ile dopdoluydu."

Şu bu: Şu bu (YED 111/7). YED 111/7 *Şudur budur diyübeni dervīş tārumār gerekmez.* "Derviş, şudur budur diyerek tarumar gerekmez."

Şūh şeng: İşveli cilveli (KGD XXXIV/1). Bkz. Şūh u şeng (Çağatay). KGD XXXIV/1 *Āşuftedür cān u göŋül bir şāh u şūh u şeng-içün.* "Can ve gönül bir işveli cilveli şah için düşkündür."

Şükr ü minnet: Şükür (Y u Z. 121). Şükr "verdiği nimetler için Allah'a olan minnet duygusunu dile getirme, şükür, şükran" (Demirci, Korkmaz 2008: 389); minnet "şükür, hamd, teşekkür" (Demirci, Korkmaz 2008: 366) anlamlarındadır. Y u Z. 121 *Çünki gördüm şükr ü minnetdür aŋa / Kim irdürdi görmege seni baŋa.* "Seni görmemi nasip ettiği için ona şükrediyorum."

Şükr ü senā: Şükür ve övgü (GN I. L 10B/10, I. L 96B/5). Bkz. Du'a vü senā. Şükr ü minnet. GN I. L 96B/5 *Sen dahı şükr ü senā kılsaŋ gerek / Uşbu lutfuŋ kadrini bilseŋ gerek.* "Sen de şükür ve övgüde bulunmalı, bu iyiliğin kıymetini bilmelisin."

Şükr ü sipās: Şükür ve övgü (GN I. L 11A/5, IV. L 124A/6). Bkz. Şükr ü minnet, Şükr ü senā. Şükr ü sipās (Karahanlı). GN I. L 11A/5 *Cān dahı kılmak gerek şükr ü sipās.* "Can da şükretmeli."

Şükr ve sipās: Şükür ve övgü (KKMU 1b/1). Bkz. Şükr ve sipās. KKMU 1b/1 *Şükür ve sipās-ı bī-kıyās ol taŋrıya.* "Ölçülemez şükür ve övgü o Tanrı'yadır."

Tāc taht: Taç taht, hükümdarlık (DK Drs. 36a/2, 64b/7; GN II. L 248B/10; Süy. Nev. 429; YED 95/6). Bkz. Tāc u taht (Kıpçak), (Çağatay). DK Drs. 36a/2 *Begler tācum tahtum içün aglaram.* "Beyleri hükümdarlığım için ağlıyorum."

Tāc-ıla taht: Taç taht, hükümdarlık (YED 310/1). Bkz. Tāc taht. YED 310/1 *Sultān tāc-ıla tahtum hulle vü burāgum anda.* "Sultanım, tac tahtım, Hulle ve Burak'ım orada."

Tāc u serīr: Taç taht, hükümdarlık (Süy. Nev. 590). Bkz. Tāc taht. Serīr "taht" (Ciğa 2013: 687) anlamındadır. Süy. Nev. 590 *Didi ey huzāvend-i tāc u serīr.* "Ey, hükümdarlık sahibi, dedi."

Tāc u taht: Tac ve taht (GN III. L 45A/7, III. L 52A/7, III. L 117A/4, IV. L 229B/10; Süy. Nev. 390, 540, 689, 705, 1367, 3599, 3817, 4199, 5227, 5264, 5316, 5575; YED 185/6, 245/2, 245/5). Bkz. Tāc taht, Tāc-ıla taht, Tāc u serīr, Tāc u taht (Kıpçak), (Çağatay). GN III. L 45A/7 *'Işk degül mi tāc u tahtı terk iden / Pādişāhla 'ahd u peymān berkiden.* "Hükümdarlıktan vazgeçen, Allah ile anlaşma yapan aşk değil midir?".

Tadu dāye: Dadı daye (DK Drs. 139a/3). Tadu "dadı" (Özçelik 2016: II. 943); dāye "dadı" (Özçelik 2016: II. 827) anlamlarındadır. DK Drs. 139a/3 *Kazan eydür mere kāfirler bu 'arabayı pişigüm sandum sizi yamrı yumrı tadum dāyem sandum.* "Kazan der: Mere kafirler, bu arabayı beşiğim sandım, yamrı yumru dadım dayem sandım."

Tag deniz: Dağ deniz (YED 133/3). Bkz. Tag teŋiz (Harezm). YED 133/3 *Yidi gök yidi yiri tagları deŋizleri / Uçmagıla tamuyı cümle vücūdda bulduk.* "Yedi göğü, yedi yeri, denizleri dağları, cennet ile cehennemi bir vücutta bulduk."

Tag taş: Dağ taş (GN I. L 28A/1, II. L 213A/7, II. L 281B/1, III. L 11A/11, III. L 20B/5; SVTM II/41; Süy. Nev. 2482, 4402; YED 141/5, 222/2, 374/3). Bkz. Kerpüç taş, Tag deniz, Tag taş (Kıpçak). GN I. L 28A/1 *Bir deŋizdendür kamu sular başı / Tagıluban dutdılar tagı taşı.* "Bütün sular bir denizdendir, buradan dağılıp dağı taşı tutmuşlardır."

Tag yazı: Dağ ova (YED 391/2). Bkz. Tag deniz, Tag taş, Tag yazı (Harezm). YED 391/2 *Cümle erenler uçdı taglar yazılar geçdi.* "Bütün erenler uçtu, dağları ovaları geçti."

Tag ile taş: Dağ taş (Süy. Nev. 803). Bkz. Kerpüç taş, Tag deniz, Tag taş, Tag yazı. Süy. Nev. 803 *Görüp anı tag ile taş agladı.* "Onu görünce dağ taş ağladı."

Tag u dere: Dağ dere (GN II. L 207B/9). Bkz. Tag deniz, Tag taş, Tag yazı, Tag ile taş, Tag u dere (Harezm). GN II. L 207B/9 *Çünki toldı ol tufān tag u dere*. "O tufan dağları dereleri doldurdu."

Tag u deryā: Dağ deniz (GN III. L 92B/1). Bkz. Tag deniz, Tag taş, Tag yazı, Tag ile taş, Tag u dere, Tag u daryā (Çağatay). GN III. L 92B/1 *Tag u deryā hīç bulara gam degül.* "Dağ deniz bunlara hiç dert değil."

Tag u ova: Dağ ova (GN II. L 193B/5). Bkz. Tag deniz, Tag taş, Tag yazı, Tag ile taş, Tag u dere, Tag u deryā, Ova kır. GN II. L 193B/5 *Yanar oduŋ yalıŋından bu havā / Toptolu olmış-ıdı tag u ova.* "Ateşin alevinden hava yanar, bununla dağ ova dolmuştur."

Tag u taş: Dağ taş (GN I. L 28A/4, I. L 28A/11, I. L 48B/4, II. L 200A/7, III. L 19B/3, III. L 23B/3; Süy. Nev. 1607, 2781, 2814, 2853, 3550, 4693, 4927, 5007, 5026; YED 35/5, 262/6). Bkz. Kerpüç taş, Tag deniz, Tag taş, Tag yazı, Tag ile taş, Tag u dere, Tag u deryā, Tag u ova, Tag u taş (Harezm), (Çağatay). GN I. L 28A/11 *Tag u taş anuŋ yolın bögeyimez / Yazı vü yaban anı egleyimez.* "Dağ taş onun yolunu kapatamaz, kır ova da ona eğleyemez."

Tag u taş u yaban: Dağ taş her taraf (Süy. Nev. 4002). Bkz. Kerpüç taş, Tag deniz, Tag taş, Tag yazı, Tag ile taş, Tag u dere, Tag u deryā, Tag u ova, Tag u taş, Dag u yaban / Tag u yaban, Ev ü yaban. Süy. Nev. 4002 *Didi bir garīm şāruŋuzda ben / Öküş gezmişem tag u taş u yaban.* "Ben şehrinizde yabancıyım, her tarafı çok gezdim."

Tag u deŋiz: Dağ deniz (GN III. L 70A/1). Bkz. Tag deniz, Tag taş, Tag yazı, Tag ile taş, Tag u dere, Tag u deryā, Tag u ova, Tag u taş, Dag u yaban / Tag u yaban, Tag u taş u yaban, Tag teŋiz. GN III. L 70A/1 *Gör bu taglar u deŋizler niçedür / Diŋle imdi kim hikāyet nitedür.* "Bu dağlar denizler nasıldır gör, hikâyeye nedir kulak ver."

Tag u dere: Dağ ve dere (GN II. L 207B/9). Bkz. Tag deniz, Tag taş, Tag yazı, Tag ile taş, Tag u dere, Tag u deryā, Tag u ova, Tag u taş, Tag u taş u yaban, Tag u deŋiz, Dag u yaban / Tag u yaban, Tag dere (Harezm). GN II. L 207B/9 *Çünki toldı tūfān tag u dere / Durdı kırk arşun su düpdüz her yire.* "Tufan dağları

dereleri doldurduğu için her yerde sular kırk arşın yükseldi, her yer dümdüz oldu."

Tag u yazı: Dağ ova (GN II. L 255A/5). Bkz. Tag deniz, Tag taş, Tag yazı, Tag ile taş, Tag u dere, Tag u deryā, Tag u ova, Tag u taş, Tag u taş u yaban, Tag u deŋiz, Tag u dere, Dag u yaban / Tag u yaban, Tag yazı (Harezm). GN II. L 255A/5 *Tag u yazı ev ü yaban toptolu.* "Dağ ova, ev kır her yer dopdolu."

Tag ve taş: Dağ taş (DK Drs. 115b/4). Bkz. Kerpüç taş, Tag deniz, Tag taş, Tag yazı, Tag ile taş, Tag u dere, Tag u deryā, Tag u ova, Tag u taş, Tag u taş u yaban, Tag u deŋiz, Tag u dere, Dag u yaban / Tag u yaban, Tag u yazı. DK Drs. 115b/4 *Şöyle na'ra urdı haykırdı kim tag ve taş yangulandı.* "Öyle bir haykırdı ki dağ taş yankılandı."

Tagyīr ve tebdīl: Değiştirme (KKMU 63b/2). Tagyīr "başkalaştırma; değiştirme, bozma" (Devellioğlu 2005: 1015), tebdīl "değiştirme, değiştirilme, başka bir hale getirme" (Devellioğlu 2005: 1046) anlamlarındadır. KKMU 63b/2 *Miskal zerre vaktlaruŋ tagyīrinde ve tebdilinde sa'yı dirīg itmeye.* "Azıcık da olsa vakitlerin değiştirilip başka şekle konulmasında elinden geldiği kadar çalışmalı."

Tahiyyāt u selām: Selamlar (KGD II/18). Tahiyyāt "selamlama, hayır dualar etme" (Ciğa 2013: 701); selām "selam, esenleme" (Ciğa 2013: 685) anlamlarındadır. KGD II/18 *Aŋa vü āl ü ehline tahiyyāt u selām olsun / Hisāb u sagışı anuŋ ne 'azz olına ne ihsā.* "Bulutların damlaları ve kumların sayısınca selamlar ona ve onun ailesine olsun."

Tahsīn ü şābāş: Takdir (KGD LII/6). Bkz. Ahsen şābāş, Şābāş u ça. Tahsīn "güzel bulup takdir etme, beğenip alkışlama" (Devellioğlu 2005: 1022) anlamındadır. KGD LII/6 *Alup tahsīn ü şābāşın emīr-i kāmrān-ıdum.* "Takdirini almış mesut bir emirdim."

Taht u serā: Taht ve saray (Süy. Nev. 1354). Bkz. Sarāy u taht u baht, Tāc taht, Tāc-ıla taht, Tāc u taht, Köşk ü serā. Süy. Nev. 1354 *Temāşāyıla çün gelürler şara / Bezenür Süheyl ile taht u serā.* "Etrafı seyrederek şehre gelir, Süheyl ile taht ve saray süslenir."

Taht u tāc: Taht ve tac (GN I. L 120A/6, II. L 221B/11, III. L 120A/2; Süy. Nev. 489, 706; YED 44/7, 130/5). Bkz. Sarāy u taht u baht, Tāc taht, Tāc-ıla taht, Tāc u taht. GN I. L 120A/6 *Taht u tāc u hulle vü hūr u kusūr / Kamusı mü'min içün hāzır-durur.* "Tac taht, elbise, huriler köşkler hepsi müminler için hazırdır."

Taht ve baht: Taht ve baht (GN I. L 125B/6, KKMU 60b/5). Bkz. Sarāy u taht u baht. KKMU 60b/5 *Bunca yıllık mülki ve malı ve tahtı ve bahtı düşmānlar eline vara.* "Bunca yıllık malı mülkü, tahtı bahtı düşman eline geçer."

Tāk u revāk: Çadır (Süy. Nev. 836, 960, 5090). Tāk "kubbe, kümbet" Ciğa 2013: 702); revāk "üstü örtülü, önü açık yer" Ciğa 2013: 679) anlamlarındadır. Süy. Nev. 836 *Çü nakkāş işitdi vü kıldı yarak / Düzetdi ol arada tāk u revāk.* "Nakkaş bu sözü işitti ve hazırlık yaptı, orada çadır kurdu."

Takrīr ü beyān: Açıklama (YED 201/9). Bkz. Bellü beyan, Şerh ü beyān, Şerh ü takrīr. YED 201/9 Gāh ma'kūlāt u meşrū'āt u takrīr ü beyān / Gāhi maksūrāt olam gāh sāhib-i keyvān olam. "Gah akla uygun meseleler gah meşru şeyler ve açıklamalar, gah maksurat gah zuhal gezegeninin sahibi olayım."

Takrīr ü şerh: Açıklama (GN IV. L 204A/3). Bkz. Şerh ü beyān, Şerh ü takrīr, Takrīr ü beyān. GN IV. L 204A/3 *Bu işi takrīr ü şerh itmek gerek.* "Bu işi açıklamak gerek."

Takrīr ü tertīb: Düzen tertip (GN II. L 137B/3). Bkz. Şerh ü takrīr, Takrīr ü beyan, Takrīr ü şerh. Tertīb "sıra, dizi, düzen" (Ciğa 2013: 707) anlamlarındadır. GN II. L 137B/3 *Diŋle imdi niçedür eydem saŋa / Takrīr ü tertibini öŋden soŋa.* "Şimdi dinle bunun düzen ve tertibinin baştan sona nasıl olduğunu sana anlatayım,

Tāli' ü baht: Baht (Süy. Nev. 1772). Bkz. Devlet ü baht, İkbāl ü Baht, Sarāy u taht u baht. Tāli' ü baht (Çağatay). Süy. Nev. 1772 *İletdi yatagına vü tahtına / Sevinürdi tāli' ü bahtına.* "Bahtına sevinerek onu mekânına ve tahtına götürdü."

Tāli' ü devlet: Baht (GN III. L 119B/2). Bkz. Tāli' ü baht. GN III. L 119B/2 *Cismini bir bir firiştehler düzer / Tāli' ü devletin kendü yazar.* "Cismini melekler yapar, bahtını kendi yazar."

Tam u baca: Dam baca (Y u Z. 304). Bkz. Kapu baca. Tam "dam, çatı" (Demirci, Korkmaz 2008: 390) anlamındadır. Y u Z. 304 *Bir sarāya koydı yūsufi hoca / Er ü 'avrat toldı kamu tam u baca.* "Hoca, Yusuf'u bir saraya koydu; bütün dam baca kadın erkekle doldu."

Tama'-ıla hırs: Aç gözlülük (YED 112/4). Bkz. Buhl u tama', Hırs u tama', Kibr ü tama', Hırs ve tama', Hırs u āz, Hırs u hased, Hırs u hevā, Hırs u heves, Hırs u hisset. YED 112/4 *Düşmān benüm nefsüm durur tama'-ıla hırsum durur.* "Düşman benim nefsim ve aç gözlülüğümdür."

Tamar tamar: Damar (Süy. Nev. 34). Tamar "damar" (Dilçin 2016: 690) anlamındadır. Süy. Nev. 34 *Gönül heves gözde nūr tende cān / Deride tamar tamar içinde kan.* "Gönülde heves, gözde nur, tende can, bedende damar damar kan (yaratır)."

Tanmadın sormadın: Sorup danışmadan (GN II. L 254A/5). Bkz. Sora sora. Tan- "danışmak, istişare etmek" (Dilçin 2016: 690) anlamındadır. GN II. L 254A/5 *İçdük anı dün ü gündüz durmadın / Kimseye hīç tanmadın u sormadın.* "Kimseye sorup danışmadan gece gündüz onu içtik."

Tarık- kakı-: Öfkelenmek (Y u Z 748). Bkz. Kakı- buş-, Sokran- kakı-. Tarık- "içi daralmak, üzülmek, sıkıtıdan patlamak, öfkelenmek" (Demirci, Korkmaz 2008: 391) anlamındadır. Y u Z 748 *Şöyle tarıkdı kakdı zelīhāya / Eytdi soruŋ koman ayruk söyleye.* "Zelihe'ya öyle kızdı ki sorun ve yalan söylemesine izin vermeyin, dedi."

Tarp tarp: Patır patır, sapır sapır (Süy. Nev. 2752). Tarp tarp "patır patır, sapır sapır" (Dilçin 2016: 692) anlamındadır. Süy. Nev. 2752 *Dökilürdi başlar yire tarp tarp / Şāh-ı çīn çü gördi kim iş oldı sarp.* "Başlar yere patır patır dökülünce Çin hükümdarı işin sor olduğunu gördü."

Tart- yırt-: Çekmek yırtmak (DK Drs. 29a/6). Tart- "tartmak, çekmek" (Özçelik 2016: II. 945); yırt- "yırtmak, çizmek" (Özçelik 2016: II. 972) anlamlarındadır. DK Drs. 29a/6 *Boyı uzun beli borla hātūn boynıyıla kulagın aldı düşdi güz alması gibi al yaŋagın tartdı yırtdı kargu gibi kara saçını yoldı.* "Boyu uzun, beli ince

Borla Hatunboynuyla kulağını aldı düştü; güz elması gibi al yanağını çekip parçaladıİ kamış kara saçını yoldu."

Tārumār/Tār u mār: Darmadağın (Süy. Nev. 1179; Süy. Nev. 625; YED 95/ 6, 111/7). Bkz. Tār u mār (Çağatay). Süy. Nev. 1179 *Gönlüm aluban eyledi 'aklumı tārumār*. "Gönlümü alıp aklımı darmadağın etti."

Tasvīr ü suver: Şekiller (KGD XIII/9). Tasvīr "resmini yapma; resim, figür; portre" (Devellioğlu 2005: 1039); suver "suretler" (Devellioğlu 2005: 965) anlamlarındadır. KGD XIII/9 *Bunca tasvīr ü suver insān u hayvān u beşer / Bunca terkībātı hep inşā kılan allāhdur*. "Bunca şekilleri, insan ve hayvanı, bunca terkibatı inşa eden Allah'tır."

Taş kerpüç: Kerpiç taş (GN II. L 171B/6). Bkz. Kerpüç taş, Tag taş, Tag ile taş, Tag u taş, Tag u taş u yaban, Tag ve taş. GN II. L 171B/6 *Vardı taşa kerpüçe boyandı ol / Ya'ni kim anda bula mi'māra yol*. "Mimarına ulaşmak için kerpiç taş oldu."

Taş u tag: Dağ taş (Süy. Nev. 380, 1038). Bkz. Kerpüç taş, Tag taş, Tag ile taş, Tag u taş, Tag u taş u yaban, Tag ve taş, Tag u dere, Tag u deryā, Tag u ova, Tag u deŋiz, Dag u yaban / Tag u yaban, Tag u yazı. Süy. Nev. 380 *Niçe pādişāh kim kamu taş u tag / Anuŋ 'adlıyıla idi şār u bāg*. "Nasıl padişah ki dağ taş, bağ şehir onun adaletiyle dolmuştu."

Taşkun taşkun: Taşkın taşkın (DK Drs. 54a/5-6). Taşkun "taşkın, sel" (Özçelik 2016: II. 945) anlamındadır. DK Drs. 54a/5-6 *Taşkun taşkun suları geçüp geldügünde giçdügünde beyrek aslu bir yigide bulışmaduŋ mı*. "Taşkın taşkın suları geçip geldiğinde geçtiğinde Beyrek adlı bir yiğide rastlamadın mı?".

Taşsuz demürsüz: Taşsız demirsiz (SVTM XXIV/6). Bkz. Tag taş, Tag ile taş, Tag u taş, Tag u taş u yaban, Tag ve taş, Taş u tag. Demür "demir" (Mansuroğlu 1958: 159) anlamındadır. SVTM XXIV/6 *Kişi gendü işinden bellü olur / Göremez siz anı taşsuz demürsüz*. "İnsan kendi işinden belli olur, onu taşsız demirsiz göremezsiniz."

Tav‘an ve kerhen: İster istemez (GN II. L 232B/9). Tav‘an ve kerhen (Kıpçak). GN II. L 232B/9 *Tav‘an ve kerhen getürdi tā‘ata / Geŋlü geŋsüz geldiler çün hazrete.* “Hazrete gittikleri için ister istemez ibadet ettiler.”

Tavar u māl: Mal mülk (Süy. Nev. 2716). Bkz. Māl tavar, Māl u tavar, Milk ü tavar, Cāh u mülk ü māl u genc, Baş māl, Cān māl, Genc ü māl, Māl cān, Māl genc, Māl mülk, Māl rızk, Māl tavar, Māl-ā-māl, Māl-ıla tavar, ‘Māl u cān, Māl u genc, Māl u hazne, Māl u menāl, Māl ü milket, Māl u mülk, Māl u mülk ü cāh, Māl u ni‘met, Māl u tavar, Māl ve mansıb, Māl ve mülk, Mansıb ve māl, Milk-ile māl, Mülk māl, Mülk-ile māl, Mülk ü māl, Mülk ve māl. Süy. Nev. 2716 *Bayık bil ki bu deŋlü tavar u māl / Saŋa kanda varursaŋ ola vebāl.* “İyi bil ki bu kadar mal mülk nereye gidersen git sana vebal olacaktır.”

Tavla tavla: Tavla tavla (DK Drs. 21a/6, 21b/1, 22a/5, 26a/1, 30a/4, 31a/1, 31a/8-9, 45b/5, 53b/1, 53b/10, 56b/13-57a/1, 83b/9, 85a/12, 85b/12, 104a/13). Tavla “at ahırı” (Özçelik 2016: II. 945) anlamındadır. DK Drs. 21b/1 *Kazanuŋ tavla tavla şehbāz atlarını binmişüz.* “Kazan’ın sürü sürü atlarına binmişiz.”

Tay tuş: Eş dost (DK 3. Nüsha 33/5). Bkz. Teŋ tuş (Karahanlı), (Harezm), Teŋ/tiŋ tuş (Çağatay). Tay tuş “akran, eş dost” (Azmun 2019: 100) anlamındadır. DK 3. Nüsha 33/5 *Tayın tuşun bilmez kavat bir gün olur tepikde ölür.* “Eşini dostunu bilmeyen gavat bir gün olur bir tekmeden ölür.”

Tāze tāze: Taze taze (KKMU 108b/10). Bkz. Tāze tāze (Çağatay). KKMU 108b/10 *Gör nice halvethānesine korlar ve nefsinüŋ hevāsı gözlerini iki cihānuŋ murād tarafından dikerler ve tāze tāze zikr etinden perveriş virürler.* “Onları yalnızlık evine korlar, nefsinin isteklerini gören gözlerini her iki dünyanın murat tarafından kapatırlar, sonra taze taze zikir eti ile beslemeye başlarlar.”

Tecrīd ü tefrīd: Soyutlama (YED 201/11). Bkz. Tecrīd ü tefrīd (Çağatay). YED 201/11 *Niçe bir tecrīd ü tefrīd ü mücerred münferid.* “Nasıl bir soyutlanma ve yalnız kalma.”

Tedbīr ü rāy: Usul (GN II. L 172A/1, III. L 13B/6, IV. L 213A/11). Bkz. Rāy rāy, Rāy u tedbīr/Re’y ü tedbīr, Tedbīr ü rāy (Çağatay). GN II. L 172A/1 *Ol sarāyuŋ*

sūretidür bu sarāy / Kim bu bennā kıldıdı tedbīr ü rāy. "Bu saray, mimarın usulüne uygun sarayın yapılmış şeklidir."

Temīz arı: Temiz (Y u Z 1503). Temīz "temiz, arı" (Demirci, Korkmaz 2008: 392); arı "temiz" (Demirci, Korkmaz 2008: 299) anlamlarındadır. Y u Z 1503 *Yudılar hoş ol yūsuf peygāmberi / Sardılar kefen aŋa temīz arı.* "Yusuf Peygamber'i güzelce yıkadılar, temiz kefene onu sardılar."

Teŋ teŋ: Yük yük (GN III. L 48A/1). Bkz. Teŋ teŋ (Uygur). GN III. L 48A/1 *Topraga cevher düşüpdür renk renk / Taglar altından çıkar ol teŋ teŋ.* "Topraktaki cevherler renk renk olur, dağlar altından yük yük çıkar."

Teŋ tuş: Eş, denk (DK Drs. 52b/13). Bkz. Tay tuş, Teŋ teŋ, Teŋ tuş (Karahanlı), (Harezm), Teŋ/tiŋ tuş (Çağatay). DK Drs. 52b/13 *Gelür bundan giçer uralum anı aŋa varmasun teŋine tuşına varsun didiler.* "Gelir buradan geçer, onu vuralım, ona varmasın, eşine dengine varsın, dediler."

Teng-ā-teng: KKMU 55b/2). Teng "dar, sıkıntılı; küçük" (Devellioğlu 2005: 1079) anlamındadır. KKMU 55b/2 *Muslihlerüŋ ve muhlislerüŋ ve muhiblerüŋ ve garīblerüŋ ve za'īflerüŋ vaktı teng-ā-tenge gele.* "Barış taraftarlarının, iyi niyetlilerin, sevenlerin ve sevgi besleyenlerin, gariplerin ve güçsüzlerin zamanları sıkıntılı geçer."

Tesbīh seccāde: Tesbih seccade (YED 106/8). Tesbīh "sübhanallah kelimesini söyleyerek Allah'a tazim etme; tespih" (Devellioğlu 2005: 1089), seccade "seccade, üzerinde namaz kılınan küçük kilim, küçük halı" (Devellioğlu 2005: 927) anlamlarındadır. YED 106/8 *Tesbīh seccade içün dinlerem şeşte kopuz.* "Tesbih seccade için tanbur kopuz."

Tesbīh ü tehlīl: Tesbih ve tehlil (KKMU 30b/4)**.** Tesbīh ü tehlīl (Harezm), Tesbīh ve tehlīl (Kıpçak). KKMU 30b/4 *Kanı tesbīh ü tehlīlüŋ namāzuŋ.* "Allah'a olan övgü ve tehlilin, namazın nerede?"

Teşvīş ü gavga: Karışıklık ve kavga (GN II. L 149A/6). Bkz. Gussa vü teşvīş ü kaygu, Kaygu vü teşvīş, Perākendelik ü teşvīş, Gavgā vü urışmak. GN II. L 149A/6 *Göŋli cānı teşvīş ü gavgā tolu.* "Canı ve gönlü karışıklık içindedir.

Teşvīş ü gussa: Kaygı (GN I. L 60A/10). Bkz. Gussa vü teşvīş ü kaygu, Kaygu vü teşvīş, Perākendelik ü teşvīş, Gam gussa, Gam-ıla gussa, Gussa vü gam, Gussa vü kaygu. GN I. L 60A/10 *Yog-ıdı teşvīş ü gussa ol zamān / Rahmetinden toptolu-y-ıdı cihān.* "O zaman kaygımız yoktu, dünya Allah'ın rahmetinden dopdoluydu."

Tıka basa: Tıka basa (DK Drs. 5b/13). Tık- "tıkmak" (Özçelik 2016: II. 947); bas- "basmak" (Özçelik 2016: II. 802) anlamlarındadır. DK Drs. 5b/13 *Sabadanca yirinden örü turur elin yüzin yumadın tokuz bazlammac ilen bir külek yogurd gözler toyınca tıka basa yir.* "Sabahleyin ayağa kalkar, elini yüzünü yıkamadan dokuz bazlama ile bir kova yoğurt gözler, doyuncaya kadar tıka basa yer."

Tīg u tīr: Kılıç ok (KGD LIX/8). Tīg "kılıç" (Devellioğlu 2005: 1109); tīr "ok" (Mansuroğlu 1956: 77) anlamlarındadır. KGD LIX/8 *Gördi tutmışdur elinde hançer-ile tīg u tīr.* "Elinde hançer ile ok kılıç tuttuğunu gördü."

Til til: Tel tel (GN II. L 213A/7). Til "tel, iplik" (Dilçin 2016: 693) anlamındadır. GN II. L 213A/7 *Yidi gün oldı savug u esdi yil / Tagı taşı kıldı ol yil til til.* "Yedi gün soğuk oldu ve rüzgār esti, o rüzgār dağı taşı tel tel parçaladı."

Tīz tīz: Çabuk çabuk (YED 350/5). Bkz. Tīz tīz (Kıpçak). YED 350/5 *Üstüne tīz tīz örteler bu dünyā hāk ü sengini.* "Dünya toprağını taşını üzerine çabuk çabuk dökerler."

Togmag uyakmag: Doğmak batmak (GN I. L 102B/2). Togmag "doğmak" (Dilçin 2016: 693); uyakmag "gurup etmek, batmak" (Dilçin 2016: 698) anlamlarındadır. GN I. L 102B/2 *Ay u güneş togmag uyakmag-ıla / Gün hisābı aya varur ay-ıla.* "Ay ve Güneş doğup batmakla gün oluşur, aya göre otuz günlük olan aya ulaşır."

Togru dürüst: Doğru dürüst (GN III. L 102B/8). Togru "doğru, düz, gerçek, hakiki; doğru sözlü, dürüst" (Dilçin 2016: 693); dürüst "dürüst" anlamlarındadır. GN III. L 102B/8 *İg eger togru dürüst durmaz-ısa / Başı üzre taşı götürmez-ise.* "İğ doğru dürüst durmazsa, başı üzerinde taşı götürmezse."

Togru egri: Doğru yanlış (Süy. Nev. 4940). Bkz. Togru dürüst. Egri "kötü, fena; eğrilik, kötülük" (Dilçin 2016: 652) anlamındadır. Süy. Nev. 4940 *Digil togrusın egrisin söyleme.* "Doğruyu yanlışı söyleme."

Tolamac tolamac: Dolamaç dolamaç (DK Drs. 89b/10). Bkz. Dolamac dolamac. Tolamac tolamac "dolamaçlı, dolaşık" (Özçelik 2016: II. 948) anlamındadır. DK Drs. 89b/10 *Ogul sen varacak yirüŋ tolamaç tolamaç yolları olur.* "Oğul, senin varacak yerinin dolamaç dolamaç yolları olur."

Tolap tolap: Kova kova (DK Drs. 28a/11, 84b/3). Tola- "dolamak, sarmak, kucaklamak" (Özçelik 2016: II. 948) anlamındadır. DK Drs. 28a/11 *Tolap tolap ag südümi emzürdügüm ogul.* "Kova kova ak sütümü emzirdiğim oğul."

Tolp tolp: Bölük bölük (GN I. L 84A/3). GN I. L 84A/3 *Dört yandan tolp tolp revān.* "Dört bir yandan bölük bölük geldiler."

Tolu tolu: Dolu dolu (KGD XXIV/2; Y u Z. 137; YED 101/4). Tolu "dolu, dolmuş" (Demirci, Korkmaz 2008: 394) anlamındadır. Y u Z. 137 *Gözlerinden yaş töker tolu tolu.* "Gözlerinden dolu dolu yaş döker."

Toprag u taş: Toprak ve taş (GN III. L 47A/11). Bkz. Kerpüç taş, Tag taş, Tag ile taş, Tag u taş, Tag u taş u yaban, Tag ve taş, Taş u tag, Tofrak u taş (Çağatay). GN III. L 47A/11 *Kim anuŋla toprag u taş ahtara / Gizlü genci uşbu halka göstere.* "Onunla taşı toprağı bir tarafa atacak böylece gizli hazineyi halka gösterecektir."

Torıldayu todıldayu: Kızıp homurdanarak, bir şeyler mırıldanıp söylenerek (Süy. Nev. 2297). Torıldayu todıldayu "kızıp homurdanarak" (Ciğa 2013: 710) anlamlarındadır. Süy. Nev. 2297 *Göŋüldi torıldayu todıldayu.* "Kızıp homurdanarak yöneldi."

Tos togru: Dosdoğru (YED 49/9). Bkz. Togru dürüst, Togru egri, Tos togru (Kıpçak). YED 49/9 *Bir dem günāhın fikr ider tos togru tamuya gider.* "Bir an günahını düşünür dosdoğru cehenneme gider."

Toy dügün: Toy düğün (DK Drs. 53a/5, 62b/11, 147a/12). Bkz. Dügün dirnek. Toy "ziyafet" (Özçelik 2016: II. 949) anlamındadır. DK Drs. 53a/5 *Toyuŋ dügünüŋ kara oldı.* "Toyun düğünün kara oldu."

Tul tulad/z: Perişan (DK Drs. 56b/2). Tul "dul" (Demirci, Korkmaz 2008: 395); "tulaz "aciz, çaresiz, işsiz güçsüz" (Demirci, Korkmaz 2008: 395) anlamlarındadır. DK Drs. 56b/2 *Tul tulada girdügüm.* "Perişan halde girdiğim."

Tulaz yohsul aç: Sefil (Y u Z 886). Bkz. Tul tulad/z, Bay yohsul/Bay yoksul, Bay u yohsul/Bay u yoksul, Aç u arnug u susuz u yaluŋuz, Aç susuz, Aç u susuz, Aç u yalın, Susuz aç. Y u Z 886 *Eytdi dün gün tapar-ıdum ben seni / Tulaz yohsul aç koyduŋ āhir beni.* "Ben sana gece gündüz tapardım, sen beni sonunda sefil koydun."

Tup turu: Dup duru (Süy. Nev. 2804). Bkz. Tup turug (Harezm). Süy. Nev. 2804 *Sözi hoş yüzi hūb aslı aru / Bir içim su bigiydi tup turu.* "Sözü hoş, yüzü güzel, soyu saf, dupduru bir içim su gibiydi."

Tur- git-: Kalkıp gitmek (DK Drs. 7a/10; YED 246/4). Bkz. Otur- tur-, Al- git-, Bırak- git-, Çık- git-, Gel- git-, Geç- git-, Gide çavlana, Gelmek ü gitmek, Gide gide, Göç- git-, Kaç- git-. DK Drs. 7a/10 Yirise yisün yimezise tursun gitsün dimişidi. "Yerse yesin, yemezse kalksın gitsin."

Tur- otur-: Oturmak kalkmak (Y u Z. 428). Bkz. Tur- git-, Otur- tur-. Y u Z. 428 *Tursa otursa yūsıfu söylenür / Kanda kim varsa anı zikr eylenür.* "Otursa kalksa, her nereye gitse Yusuf'u söylenir."

Tura tura: Dura dura (DK Drs. 20a/11). Bkz. Tur- git-, Otur- tur-, Tur- otur-. DK Drs. 20a/11 *Yata yata yanumuz agrıdı tura tura bilümüz agrıdı.* "Yata yata yanımız ağrıdı, dura dura belimiz ağrıdı."

Turu turu: Dura dura (Süy. Nev. 3314, 3384). Bkz. Tur- git-, Otur- tur-, Tur- otur-, Tura tura. Süy. Nev. 3314 *Çayır otlaya tokıyasız kazuh / Turu turu hamlamış ola yazuh.* "Çayırda otlaması için kazık çakın, at dura dura hamlamıştır, yazık."

Tutuş- göyne-: Yanmak (Y u Z 785). Bkz. Köyün- yakıl-. Tutuş- "tutuşmak, yanmak" (Demirci, Korkmaz 2008: 396) anlamındadır. Y u Z 785 *Tenleri hod tutuşup göyner-idi.* "Tenleri yanardı."

Tuyūr u vühūş: Vahşi hayvanlar ve kuşlar (Süy. Nev. 3628). Tuyūr "kuşlar" (Ciğa 2013: 712); vühūş "yabani hayvan" (Ciğa 2013: 725) anlamlarındadır. Süy. Nev.

3628 *Anuŋ korhusından kamu kurd u kuş / Ki dirler ‘arabca tuyūr u vühūş.* “Onun korkusundan bütün kurt kuş ki ona Arapçada vahşi hayvanlar ve kuşlar denir.”

Tümen tümen: On binlerce (Süy. Nev. 5287). Tümen tümen (Uygur). Süy. Nev. 5287 *Bulara bagışladı şāh-ı yemen / Kızıl altun u akça tüme tümen.* “Yemen şahı bunlara on binlerce altın ve para bağışladı.”

Tünd ü teng: Sıkıntılı ve dar (GN IV. L 213B/10). Tünd “sert, şiddetli, kaba”; teng “dar” (Ciğa 2013: 707) anlamındadır. GN IV. L 213B/10 *Dünyā bir evdür karaŋu tünd ü teng / İçi tolu mekr ü hīle harb u ceng.* “Dünya karanlık, sıkıntılı ve dar; içi hile ve savaş dolu bir evdir.”

‘Ucb-ıla kibr: Büyüklenme (GN III. L 90B/8). Bkz. Kibr ü kīn. ‘Ucb “kendini beğenmişlik” (Ciğa 2013: 714) anlamındadır. GN III. L 90B/8 *‘Ucb-ıla kibr eyledi kendüzine / Anuŋ-içun ud getürdü yüzine.* “Kendine bakarak büyüklendi, onun için utanacak duruma geldi.”

‘Ucb u kibr: Büyüklenme (GN III. L 15B/8). Bkz. Kibr ü kīn, ‘Ucb-ıla kibr. GN III. L 15B/8 *Halk içinde ‘ucb u kibr eylemeye / Söylese da‘vi-y-ile söylemeye.* “İnsanlar arasında büyüklenmeden uzak durur, sözlerinde bir iddia yoktur.”

‘Ucb u nahvet: Kibir ve benlik (KKMU 50b/1). Bkz. ‘Ucb-ıla kibr, ‘Ucb u kibr. Nahvet “kibir, gurur, büyüklenme, ululanma, böbürlenme” (Devellioğlu 2005: 799) anlamındadır. KKMU 50b/1 ‘Ucb u nahvet tohmını gö*ŋlüŋde dikme lācerem / Kibr ü benlik agacından küfr-ile tugyān biter.* “Kibir ve benlik tohumunu gönlüne ekme, kibir ve benlik ağacından sonunda küfür ve isyan biter.”

‘Ucb ve kibr: Büyüklenme (KKMU 48b/4). KKMU 48b/4 *Ve mecāzi pādişāhlıga olmaya ki ‘ucb ve kibr nazarıyla kendüzine ve memleketine bahmaya.* “Görünüşteki geçici padişahlık için kendine ve memleketine büyüklenme gözüyle bakmamalıdır.”

Ucı bucagı: Ucu bucağı (Süy. Nev. 2355). Uç “kenar, kıyı, uç” (Demirci, Korkmaz 2008: 396); bucak “köşe, bucak” (Ciğa 2013: 547) anlamlarındadır. Süy. Nev.

2355 *Cihānun ne kim ucı bucagıdur / Belā yurdı vü zahmet ocagıdur.* "Dünyanın ucu bucağı brla yurdu ve zahmet ocağıdır."

Uçmak tamu: Cennet cehennem (GN I. L 51A/8, I. L 68A/4, I. L 84B/5, II. L 157B/4, IV. L 209A/5 IV. L 216A/9). Bkz. Uçmah tamug (Harezm). GN I. L 51A/8 *Dün ü gündüz yir ü gök uçmak tamu / Sendedür āhir ne kim varsa kamu.* "Gece gündüz, yer gök, cennet cehennem ne varsa hepsi sendendir"

Uçmak-ıla tamu: Cennet ve cehennem (YED 133/3). Bkz. Uçmak tamu. YED 133/3 *Yidi gök yidi yiri tagları denizleri / Uçmagıla tamuyı cümle vücūdda bulduk.* "Yedi göğü, yedi yeri, denizleri dağları, cennet ile cehennemi bir vücutta bulduk."

Uçmak u tamu: Cennet ve cehennem (GN II. L 163A/1, II. L 253A/10, III. L 112B/3, IV. L 218A/9). Bkz. Uçmak tamu, Uçmak-ıla tamu, Uçmag u tamug/Uçmak u tamuk (Çağatay). GN II. L 163A/1 *'İlm ü hikmet zikr ü tā'at kamusın / Unıd ol dem uçmagın u tamusın.* "İlim hikmet, zikir ve ibadet, cennet ve cehennem bunların hepsi o zaman unut."

'Ūd u 'anber: Güzel koku (Y u Z 751). Bkz. Müşg ü 'anber/Müşk ü 'anber, 'Ud u 'anber (Çağatay). Y u Z 751 *'Ūd u 'anberler dütüzür yolına / Altun kürsī kor getürür öŋine.* "Yoluna güzel kokular tüttürür, önüne altın kürsü koyar."

Ulu kiçi/Ulu giçi: Büyük küçük (DK Drs. 95b/3, 130b/13; GN I. L 116A/6, II. L 196B/5, II. L 218B/5, II. L 235B/7, II. L 254B/6, II. L 258B/9, III. L 12B/8, III. L 14A/10, IV. L 162A/1; SVTM II/ 100, 129; XII/5; Süy. Nev. 397, 432, 723, 839, 1098, 1268, 1271, 1385, 1391, 1963, 3627, 3647, 4779, 4896, 4999, 5043, 5105, 5554, 5570; Y u Z. 758; ÇN 61; YED 43/1, 82/4, 118/3, 237/4). Bkz. Heybet ulu, Ulug kiçig (Göktürk), (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), Ulug kiçik (Kıpçak), Ulug kiçik/Uluk kiçik (Çağatay). DK Drs. 95b/3 *Ulu kiçi kalmaya söz idine.* "Büyük küçük kalmaya laf edine."

Ulu ulu: Büyük büyük (YED 16/1). Bkz. Heybet ulu, Kiçi vü ulu, Ulug ulug (Uygur), (Karahanlı). YED 16/1 *Ulu ulu günāhlarum yüz komadı baŋa çalap.* "Büyük büyük günahlarımdan Allah bana yüz bırakmadı."

Ulu ve ‘azīz: Yüce (KKMU 66b/1). Bkz. Bkz. Heybet ulu, Ulu kiçi/Ulu giçi, Ulu ulu, Ulu ‘azīz (Kıpçak). KKMU 66b/1 *İndi bu ulu ve ‘azīz işi hor saymayalar ve kendülerin anuŋ vebalından saklayalar.* “Şimvi bu yüce işi aşağı görmemeleri ve kendilerini onun vebalinden korumları gerekir.”

Ulu vü kiçi: Büyük küçük (Süy. Nev. 4531). Bkz. Heybet ulu, Ulu kiçi/Ulu giçi, Ulu ulu, Uluk ve kiçik (Çağatay). Süy. Nev. 4531 *Anuŋ korhusından ulu vü kiçi / Aradan götürmişler idi güci.* “Büyük küçük herkes onun korkusundan haksızlığı ortadan kaldırdılar.”

Ulu yā kiçi: Büyük küçük (Süy. Nev. 1107). Bkz. Heybet ulu, Ulu kiçi/Ulu giçi, Ulu ulu, Ulu vü kiçi. Süy. Nev. 1107 *Ne şāha kim ugrar ise toylaya / Ulu yā kiçiye eyü söyleye.* “Hangi şaha giderse ziyafet verir, büyük küçük herkese iyi davranır.”

Ulu yüce: Ulu (KKMU 34b/10). Bkz. Heybet ulu, Ulu kiçi/Ulu giçi, Ulu ulu, Ulu vü kiçi, Ulu yā kiçi. KKMU 34b/10 *Aŋa kurbet ya‘nī yakınlık ve rif‘at ya‘nī yücelik ve tabakat ve derecet hāsıl ola ve ulu yüce hazretde artmakda ola.* “Böylece ona yakınlık, yücelikler tabaka tabaka makamlar tutar ve ulu hazrete yakınlığı artar.”

‘Ulvi vü süflī: Aşağıda yukarıda (GN III. L 79A/11, III. L 84B/6; YED 14/5). ‘Ulvi “yüksek, yüce” (Devellioğlu 2005: 1120); süflī “aşağıda bulunan; alçak” (Devellioğlu 2005: 967) anlamlarındadır. GN III. L 79A/11 *Nefs-i külden togdı bu kez nüh felek / ‘Ulvi vü süfli vü hem ins ü melek.* “Aşağıda ve yukarıdakiler, insanlar ve melekler, dokuz felek nefs-i külden yaratıldı.”

Uma uma: Umarak (Süy. Nev. 1895). Um- “ummak, dilemek, ümit etmek” (Ciğa 2013: 716) anlamındadır. Süy. Nev. 1895 *Girü vaktümi buldum uma uma / Yügürüp gelüp agmış idüm tama.* “Umarak zamanımın geri geldiğini görünce koşup dama çıkmıştım.”

Uman usan: Uman bekleyen (DK Drs. 71a/3) Um- “ummak, beklemek” (Özçelik 2016: II. 954); us- fiili de ummak ile birlikte kullanılmıştır. DK Drs. 71a/3 *Umanına usanına aş yidürdüm.* “Umanına bekleyenine yemek yedirdim.”

Up uzun: Upuzun (Süy. Nev. 4333). Upuzun "upuzun" (Ciğa 2013: 716) anlamındadır. Süy. Nev. 4333 *Görür incecük kıl bigi hep kara / Boyı boynı upuzun u kapkara.* "Onun kıl gibi incecik, büsbütün kara olduğunu, boyu ve boynunun upuzun, kapkara olduğunu görür."

Ura duta: Vurup tutmak (GN I. L 64B/4). Ur- "vurmak; giydirmek, takmak; ad vermek, koymak" (Demirci, Korkmaz 2008: 397); dut- "tutmak, yakalamak, ele geçirmek; alıkoymak, bırakmamak; kavramak, dokunmak; öğrenmek; inanmak" (Demirci, Korkmaz 2008: 395) gibi çeşitli anlamlara gelen fiillerdir. GN I. L 64B/4 *Endīşesi ol-durur kim hoş geçe / Dünyāda ura duta yiye içe.* "Kaygısı hoş yaşamak, dünyada vurup tutmak, yiyip içmektir."

Urışmadan dögişmeden: Vuruşmadan dövüşmeden (DK Drs. 75b/8-9). Bkz. Gavgā vü urışmak, Savaş- urış-. Dögiş- "dövüşmek" (Özçelik 2016: II. 896) anlamındadır. DK Drs. 75b/8-9 *Urışmadan dögişmeden 'ālemi toldurayım.* "Vuruşup dövüşmeden alemi doldurayım."

Urmag u dutmak: Vurmak ve tutmak (GN II. L 237A/11). Bkz. Ura duta. GN II. L 237A/11 *Urmak u dutmak olursa kamusı / Hīç dönmez key bütündür nāmusı.* "Hepsi vurmak ve tutmak olursa da çok namusludurlar asla dönmezler."

Us 'akıl: Akıl (YED 256/4). Bkz. 'Akl us, 'Akl u us, Ög us, Us ög, 'Akl bilü, 'Akl cān, 'Akl fikr, 'Akl gönül, 'Akl keleci, 'Akl nefs, 'Akl ög, Akl u bilü, 'Akl u cān, 'Akl u dāniş, 'Akl u fehm, 'Akl u gönül, 'Akl u hūş, 'Akl u idrāk, 'Akl u kifāyet, 'Akl u nefs, 'Akl u ög, 'Akl u zāt, Fehm ü 'akıl, Fikr ü 'akl, Gönül ü 'akl. YED 256/4 *Ussum 'aklum aldurdum esridüm ayılmazın.* "Aklımı kaybettim, ayılmaksızın sarhoş oldum."

Us ög: Akıl fikir (GN I. L 43A/11, I. L 66A/5, I. L 84A/8, III. L 12B/7, IV. L 150B/9, IV. L229B/3). Bkz. 'Akl us, 'Akl u us, Ög us, Us 'akıl, 'Akl ög, 'Akl u ög. GN I. L 43A/11 *Devlet oldur kim duta ögrendügin / Hak yolına bağlaya ussın ögin.* "Asıl saadet öğrendiğini uygulaması, aklını fikrini Allah yolunda kullanmasıdır."

Us u 'akl: Akıl (Süy. Nev. 52). Bkz. 'Akl us, 'Akl u us, Ög us, Us 'akıl Us ög, 'Akl bilü, 'Akl cān, 'Akl fikr, 'Akl gönül, 'Akl keleci, 'Akl nefs, 'Akl ög, Akl u bilü,

‘Akl u cān, ‘Akl u dāniş, ‘Akl u fehm, ‘Akl u gönül, ‘Akl u hūş, ‘Akl u idrāk, ‘Akl u kifāyet, ‘Akl u nefs, ‘Akl u ög, ‘Akl u zāt, Fehm ü ‘akıl, Fikr ü ‘akl, Gönül ü ‘akl. Süy. Nev. 52 *Ne sanursın ol bilmeye mi seni / Ki neylersin ussuŋ u ‘akluŋ kanı.* “Seni tanımadığını mı sanıyorsun? Aklın nerede, neylersin?”.

Uslu delü: Akıllı deli (GN I. L 114B/5, II. L 222B/7, II. L 255A/5, III. L 13B/2). Uslu “akıllı, uslu” (Demirci, Korkmaz 2008: 398); delü “aklı yerinde olmayan, çıldırmış, deli” (Demirci, Korkmaz 2008: 317) anlamlarındadır. GN I. L 114B/5 *Yol üzere bu surat bir şehr ulu / Kim gelür andan geçer uslu delü.* “Bu beden yol üzerinde kurulmuş, akıllının delinin geçtiği büyük bir şehirdir.”

Uşag u iri: Büyük küçük (Süy. Nev. 531, 862). Bkz. İri vü uşag. Süy. Nev. 531 *Kamu kavm kullukcı her birisi / Gelürlerdi uşağı vü irisi.* “Bürün halkı, hizmetçisi, büyüğü küçüğü her birisi gelirdi.”

Uşat- tokı-: Parçalamak (Y u Z 1477). Uşat- “kırmak, parçalamak, ufalamak” (Demirci, Korkmaz 2008: 398); tokı- “vurmak, kakmak” (Demirci, Korkmaz 2008: 394) anlamlarındadır. Y u Z 1477 *Kilīse yıkdı hāç uşatdı tokıdı.* “Kilise yıktı, haç parçaladı.”

Uturu uturu: Dikkatlice (Süy. Nev. 2165). Uturu uturu “dikkatlice, dik dik” (Dilçin 2016: 698) anlamındadır. Süy. Nev. 2165 *Hemān lahza şāh uturu uturu / Be-cid bahdı birkaç kıza dikerü.* “O anda Şah, birkaç kıza dik dik dikkatlice baktı.”

Uyu- yat-: Yatıp uyumak (Y u Z. 330). Bkz. Yatmak udımak (Harezm). Y u Z. 330 *‘Āşık olan nice uyuya yata.* “Aşık olan nasıl yatıp uyur?”.

Uz uz: Ustaca (Süy. Nev. 1960). Uz “tecrübeli, dikkatli; usta, hünerli, maharetli; ustaca, uygun şekilde” (Dilçin 2016: 698) anlamındadır. Süy. Nev. 1960 *Nişān eyle uz uz u az az kaz.* “(Kazacağın yeri) ustaca işaretle ve yavaş yavaş kaz.”

Uzın uzın: Uzun uzun (Süy. Nev. 3383). Uzın “uzun” (Dilçin 2016: 699) anlamındadır. Süy. Nev. 3383 *Çagırur idi yırtup uzın uzın / Gehī yakasın u gehī bogazın.* “Bazen yakasını bazen boğazını yırtıp uzun uzun bağırıyordu.”

Üç üç: Üçer üçer (GN I. L 3A/11, I. L 59B/6, III. L 94B/4; KKMU 9a/4, 48a/7). Bkz. Üç üç (Çağatay). GN I. L 3A/11 *Bunları üç üç yaratdı zü'l-celāl / Nitekim müstakbil ü māzī vü hāl.* "O büyüklük sahibi Allah bunları gelecek, geçmiş ve şimdiki zaman gibi üçer üçer yarattı."

Üçin dördin: Üç dört (DK Drs. 22b/10). DK Drs. 22b/10 *İkisini atanda üçin dördin yıkdı.* "İkisini attığında üç dört yıktı."

Ühü ühü: Acıyla (Süy. Nev. 5530). Yansıma sesten oluşmuş ikilemedir. Süy. Nev. 5530 *Gülen kas kas agladı ühü ühü.* "Kahkahayla gülen acıyla ağladı."

Ün dın: Ses seda (Süy. Nev. 4019). Ün "ses, yüksek ses" (Dilçin 2016: 699); dın "ses, seda" (Dilçin 2016: 647) anlamlarındadır. Süy. Nev. 4019 *Bakup sūrete sürer idi günin / İşitmezdi hīç kimse ünin dının.* "Resme bakarak zamanını geçirirdi, hiç kimse sesini sedasını duymazdı."

Ün ü sāz: Ses seda (GN II. L 234B/7). Bkz. Ün dın, Sāz u savt, Sāz u söz. GN II. L 234B/7 *Mahv ola harf u savt u ün ü sāz.* "Bu harf ses, ses seda yok olur."

Üŋür üŋür: Hündür hüngür (DK Drs. 48b/12, 152a/9). Üŋür "hüngür" (Özçelik 2016: II. 956) anlamındadır. DK Drs. 48b/12 *Gömlegi göricek begler üŋür üŋür aglaşdılar zarılıklara girdiler.* "Gömleği görünce hüngür hüngür ağlaştılar, feryat ettiler."

Vaf vaf: Hav hav (DK Drs. 25a/9). Yansıma sesten türemiş bir ikilemedir. DK Drs. 25a/9 *Karanku ahşam olanda vaf vaf üren.* "Kanlık akşam olduğunda vaf vaf havlayan."

Vakt u zamān: Vakit ve zaman (GN III. L 116A/3, IV. L 145A/1). Bkz. Devr ü zamān. Vakt "vakit, zaman" (Demirci, Korkmaz 2008: 400) anlamındadır. GN III. L 116A/3 *Virdi hem vakt u zamān u hem makām / Tā zamān birle vücūd oldı tamām.* "Zaman ve mekan vererek zamanla bu bedenin gelişmesini istedi."

Vālih ü hayrān: Şaşkın (YED 59/6). Hayrān u mest, Sergerdān u hayrān, Ser-mest ü hayrān. YED 59/6 *Dergāhına her dem anuŋ vālih ü hayrān kala dur.* "Her zaman onun dergahına şaşakalır."

Vallāh billāh: Vallah billah (DK Drs. 140a/2, 144b/6). Bkz. Valla billa (Karahanlı). Vallāh billāh yemin ifadesi için kullanılır (Özçelik 2016: II. 958). DK Drs. 140a/2 *Vallāh billāh togrı yolı görür iken egri yoldan gelmeyeyin didi.* "Vallahi billahi doğru yolu görürken eğri yoldan gelmeyeyim, dedi."

Var u yok: Var yok (GN I. L 105A/11; GN III. L 16B/1). Bkz. Bar u yok (Karahanlı), (Çağatay). GN I. L 105A/11 *'Aklı kāmil re'yi muhkem mālı çok / Dutmış olur kişi anda var u yok.* "Aklı olgun, düşüncesi sağlam, malı çoktur; o zaman var yok her şeyi ele geçirir."

Var- gel-: Gitmek kalmak (DK 3. Nüsha 29/10). Bkz. Bar- kel- (Uygur), (Harezm). DK 3. Nüsha 29/10 *Vara gele ıpranmadı ka'be yolı.* "Gidip gelmeyle Kabe yolu yıpranmadı."

Varlık yokluk: Varlık yokluk (YED 17/7). Var u yok ikilemesinin -lık yapım eki almış biçimidir. YED 17/7 *Havf ü recā nice gelür varlık yokluk bıragana.* "Varlığı yokluğu bırakana korku ve ümit nasıl gelir."

Varlık u yokluk: Varlık yokluk (GN III. L 16B/1). Bkz. Varlık yokluk. GN III. L 16B/1 *Dünyānuŋ şol azlıgı vü çoklıgı / Düpdüz ola varlıgı vü yoklugı.* "Dünya malının azlığı ve çokluğu, varlığı ve yokluğu birdir."

Vuruş- tokuş-: Kavga (YED 403/2). Vuruş- "kavga etmek, münakaşa etmek" (Clauson 1972: 239); tokuş- "kavga etmek, münakaşa etmek" (Clauson 1972: 474) anlamlarındadır. YED 403/2 *Var imdi ol nefsüŋle vuruş tokuş savaş yüri.* "Şimdi git nefsinle kavga et, savaş."

Vasf u hāl: Özellik (GN I. L 101A/2). Bkz. Hāl yat, Hāl u iş, Hāl u sıfat. Vasf "vasıf, nitelik, özellik" (Demirci, Korkmaz 2008: 401) anlamındadır. GN I. L 101A/2 *Ol biri gūyende kim eytdüm-idi / Vasf u hālin cümle şerh itdüm-idi.* "O söyleyeni anlatmış, özelliklerini iyice açıklamıştım."

Vasf u sıfat: Sıfat ve nitelik (GN I. L 111A/5). Bkz. Vasf u hāl, Hāl u sıfat. GN I. L 111A/5 *Eydeyüm senden saŋa vasf u sıfat.* "Sana senin özelliklerini anlatayım."

Vāy vāy: Vay vay (Süy. Nev. 1234, 1508). Bkz. Āh ile vāy. Ünlemin tekrar edilmesiyle oluşmuştur. Süy. Nev. 1234 *Cevābında eydür kanı 'akl u rāy / Ki divşüreven*

nideyim vāy vāy. “Cevabında akıl fikir kaldı mı ki toplayayım, ne edeyim? Vay vay dedi.”

Vecd ü hālet: Aşk sarhoşluğu (GN III. L 30A/10, 51B/7). Vecd “kendinden geçecek derecede dalgınlık; kendini kaybedercesine ilahi aşka dalma; aşırı heyecan” (Devellioğlu 2005: 1141); hālet “hal, keyfiyet, durum” (Ciğa 2013: 601) anlamlarındadır. GN III. L 30A/10 *Vecd ü hālet ola her dem iş aŋa.* “Aşk sarhoşluğu sürekli ona iştir.”

Vir- al-: Vermek almak (GN III. L 77A/10). Bkz. Al- git-, Al- u sat-, Al- vir-, Almak u satmak, Almak u virmek. GN III. L 77A/10 *Viren alan oldur andan sorası.* “Veren alan odur ondan sorulur.”

Virişmek alışmak: Karşılıklı alıp verme (DK Drs. 91a/5). Viriş-, virmek fiilinin işteş biçimi; alış- fiili de almak fiilinin işteş biçimidir. DK Drs. 91a/5 *Virişmege alışmaga geldük didiler.* “Alıp vermeye geldik, dediler.”

Virmek almak: Vermek almak (GN II. L 260A/11). Bkz. Al- git-, Al- u sat-, Al- vir-, Almak u satmak, Almak u virmek, Vir- al-. GN II. L 260A/11 *Virmek almak kamusı sende ola.* “Vermek almak hepsi sende olsun.”

Vird ü du‘ā: Dua (KGD XII/7, XII/10). Bkz. Du‘ā vü senā. Vird “belli zamanlarda okunması adet olan Kur’ān cüzleri” (Devellioğlu 2005: 1151) anlamındadır. KGD XII/7 *‘Āşıklaruŋ derūn-ı dilinde niyāz-ıla / Vakt-ı seherde derd-ile vird ü du‘ā hakı.* “Aşıkların gönlünün derinliğinde yalvarmayla seher vaktinde dert ile dua hakkı.”

Yaba yalıŋuz: Yapayalnız (DK Drs. 76a/1). Yalıŋuz “yalnız, tek başına; biricik” (Dilçin 2016: 701) anlamındadır. DK Drs. 76a/1 *Deve gibi kükredi arslan gibi aŋradı na‘ra urup haykırdı yaba yalıŋuz kāfire at depdi kılıç urdı.* “Deve gibi kükredi, aslan gibi ses çıkardı, nara atıp haykırdı, yapayalnız kafire at sürdü, kılıç vurdu.”

Yad biliş: Tanıdık ve yabancı (Süy. Nev. 181, 2633; GN IV. L 220B/10; YED 306/3). Bkz. Biliş ü yād, Yat biliş (Kıpçak). Süy. Nev. 181 *Yada bilişe eylemeyen kılınç*

/ Olur bilişe yad yada gülinç. "Yabancıya tanıdığa alçakgönüllülük göstermeyen tanıdığa yabancı, yabancıya gülünç olur."

Yad u biliş: Tanıdık ve yabancı (Süy. Nev. 2633; YED 70/8, 187/6). Bkz. Yad biliş. Süy. Nev. 2633 *Meger yanılup ola bir iş / Ki anı beğenmeye yad u biliş.* "Meğer yanlış yaparak bir yapmıştır, tanıdık tanımadık kimse onu beğenmez."

Yad yagı: Düşman (DK Drs. 103a/9). Bkz. Yad biliş, Yad biliş, Yat u yagı (Çağatay). DK Drs. 103a/9 *Yarar kocaların yanına cem' eyledi yad yagı yaragıyla yola girdi.* "İşe yarar yaşlılar yanına topladı, düşman silahıyla yola girdi."

Yag bal: Yağ bal (KGD s. 145 I/7). Bkz. Bal yag, Bal u yag. KGD s. 145 I/7 *Dımışvārla varadin yag bal olsun.* "Dımışvar ile Varadin yağ bal olsun."

Yakıl- yan-: Yanıp yakılmak (YED 400/5). Bkz. Köyün- yakıl-, Yan- yakıl- (Harezm). YED 400/5 *Yūnus emre bī-karār şol hūb yüze intizār / Senden ayrılmaz nazar vardı yakıldı yandı.* "Yunus Emre kararsız şu güzele bakar, senden ayrılmaz bir bakış vardı yandı yakıldı."

Yakın ırak: Uzak yakın (YED 134/3). Bkz. Irak yakın, Yakın ya yırak (Karahanlı). YED 134/3 *Turdı mi'rāc kasdına yüridi abdestine / Secde kıldı dostına dimedi yakın ırak.* "Mirac'a ulaşma amacıyla abdest aldı, uzak yakın demedi Allah'a secde etti."

Yāl ü bāl: Boy pos düzgünlüğü (Süy. Nev. 4464). Yāl ü bāl "boy pos düzgünlüğü" (Ciğa 2013: 728) anlamındadır. Süy. Nev. 4464 *Didüler meger Rüstem-i zāl durur / Zihī er ki bu ne yāl ü bāl durur.* "Rüstem-i Zal gibidir, ne güzel erdir ki bu ne boy pos düzgünlüğüdür, dediler."

Yalab yalab/Yalap yalap: Parıl parıl (DK Drs. 101b/7; YED 244/2). Yalab yalab "parıl parıl, ışıl ışıl" (Özçelik 2016: II. 962) anlamındadır. DK Drs. 101b/7 *Yalab yalab yalabıyan ince tonlım.* "Parıl parıl parlayan ince elbiselim".

Yalan yanlış: Yalan yanlış (YED 154/2). Yalan "asılsız söz, yalan" (Demirci, Korkmaz 2008: 403); yanlış "yanlış" (Mansuroğlu 1958: 176) anlamlarındadır. YED 154/2 *Uçmakda hūy satan kişi yalan yanlış gaybet degül.* "Cennette huy satan kişi yalan yanlış gıybet değil."

Yalçın yalçın: Yalçın yalçın (DK 3. Nüsha 28/13). Yalçın "düz, sarp, dik" (Azmun 2019: 102) anlamındadır. DK 3. Nüsha 28/13 *Yile yalpa tohunanda deŋiz güni yalçın yalçın görinür ırak yirden bahanda dag hündüri.* "Deniz güneşi parıldayarak dokunduğu zaman dağın yüksekliği uzaktan bakıldığında yalçın görülür."

Yaldur yaldur: Parıl parıl (DK Drs. 109b/12). Yaldur yaldur "parıl parıl" (Özçelik 2016: II. 963) anlamındadır. DK Drs. 109b/12 *Gene koyun ürkdi çoban ilerü vardı gördi kim bir baganak yatur yaldır yaldır yaldurur.* "Gene koyun ürktü, çoban ileri gitti, gördü ki bir kütle yatıyor, parıl parıl parlıyor."

Yamrı yumrı: Toparlak (DK Drs. 139a/3). Yamrı yumrı "toparlak" (Özçelik 2016: II. 963) anlamlarındadır. DK Drs. 139a/3 *Kazan eydür mere kāfirler bu 'arabayı pişigüm sandum sizi yamrı yumrı tadum dāyem sandum.* "Kazan der: Mere kafirler, bu arabayı beşiğim sandım, toparlak dadım dayem sandım."

Yan- yakıl-: Yanmak yakılmak (YED 201/20). Bkz. Köyün- yakıl-, Yakıl- yan-. YED 201/20 *Niçe bir derdler ile odlara yanam yakılam.* "Nice dertlerle ateşlerde yanıp yakılayım."

Yan yan: Yan yan (Süy. Nev. 4307). Yan "yan, nezd, huzur" (Ciğa 2013: 728) anlamındadır. Süy. Nev. 4307 *Öküş kaçdı önümce yanın yanın / Çü gösterdüm aŋa kılıç yalmanın.* "Ona kılıcımının ağzını gösterince önümden yan yan çok kaçtı."

Yana göyne: Yana yakıla (DK Drs. 70b/7, 71a/6). Bkz. Köyün- yakıl-, Tutuş- göyne-, Yakıl- yan-. Yan- "yanmak, tutuşmak; acı çekmek" (Demirci, Korkmaz 2008: 404) anlamındadır. DK Drs. 70b/7 *Dimez olurısaŋ yana göyne kargaram kazan saŋa.* "Eğer demezsen Kazan yana yakıla seni lanetlerim."

Yana yana: Yana yana (DK Drs. 70b/13; KGD XXV/1, XXV/1, XXV/2, XXV/3, XXV/4, XXV/5; YED 215/2, 226/3, 294/1, 404/2). Bkz. Yana göyne, Yana yana (Çağatay). DK Drs. 70b/13 *Dimez olsan yana yana kargaram a kazan saŋa.* "Eğer demezsen ey Kazan yana yakıla seni lanetlerim."

Yanlış yalan: Yalan yanlış (YED 87/2). Bkz. Yalan yanlış. YED 87/2 Yanlış yalan gaybet degül dostdan haber geldi gider. “Yalan yanlış gıybet değil, dosttan haber geldi gider.”

Yanu yanu: Yanarak (Süy. Nev. 3186). Bkz. Yana göyne, Yana yana. Süy. Nev. 3186 *Çü kendüzine yanu yanu kala / Hemīn bir ‘asāya tayanu kala.* “Orada yanarak kalacağından sadece bir asaya dayanıp kalacak.”

Yap yap: Yavaş yavaş (DK Drs. 40b/8). Yap yap “yavaş yavaş, usul usul” (Özçelik 2016: II. 964) anlamındadır. DK Drs. 40b/8 *Eyle olsa hānum beyregüŋ kanı kaynadı edebile yap yap gerü döndi.* “Öyle olunca hanım, Beyrek’in kanı kaynadı, edeple yavaş yavaş geri döndü.”

Yapa yapa: Lapa lapa (DK Drs. 3b/8). Yapa “yavaş; lapa, kaba” (Kaçalin 2017: 822) anlamındadır. DK Drs. 3b/8 *Yapa yapa karlar yağsa yaza kalmaz.* “Lapa lapa karlar yağsa yaza kalmaz.”

Yapmag u yıkmak: Yapmak yıkmak (GN II. L 143A/10). Yap- “yapmak, meydana getirmek, inşa etmek” (Demirci, Korkmaz 2008: 404); yık- “yıkmak, dağıtmak, bozmak” (Demirci, Korkmaz 2008: 408) anlamlarındadır. GN II. L 143A/10 *İşlemege eli ire her işi / Yapmag u yıkmak ola kemter işi.* “Yapmak yıkmak gibi küçük bir iş de olsa işi yapmaya eli erişmelidir.”

Yār u refik: Yar ve yardımcı (KGD XII/3). Bkz. Agyār u yār, Dōst u yār, İş ü yār. Refik “dost; sevgili; tınıdık, ahbap” (Devellioğlu 2005: 1156) anlamındadır. KGD XII/3 *Būbekr çün ki yār u refik-i rasūl-idi.* “Ebubekir, peygamberin yar ve yardımcısıydı.”

Yār u yoldaş: Yar ve yoldaş (DK Drs. 48a/10; GN II. L 226A/7). Bkz. Agyār u yār, Dōst u yār, İş ü yār, Yār u refik, İş ü yoldaş. DK Drs. 48a/10 *Beyregüŋ yār u yoldaşları agı çıkarup karalar giydiler.* “Beyrek’in yar ve yoldaşları beyazı çıkarıp karaları giydiler.”

Yara para: Yara bere (DK 3. Nüsha 29/8). Yara para “yara bere” (Azmun 2019: 78) anlamındadır. DK 3. Nüsha 29/8 *... sür cıdaya süsülür yara para götürür kızıl*

kana belleşür ... "… parlak mızrakla sancılı, yara bere alır, kızıl kana bulaşır …".

Yara yara: Yara yara (Süy. Nev. 2822, 4504). Yar- "yarmak, bölmek" (Mansuroğlu 1958: 176) anlamındadır. Süy. Nev. 2822 *Bularuŋ bigi key eren görmedüm / Yara yara kılıç uran görmedüm.* "Bunlar gibi yara yara kılıç kullanan iyi adamlar görmedim."

Yarag u yat: Hazırlık (KGD III/12). Yarag "hazırlık" (Ciğa 2013: 729); yat "usul, tarz, yol yordam; tertibat, hazırlık; hüner; durum" (Ciğa 2013: 731) anlamlarında kullanılmaktadır. KGD III/12 *Varacak yire kıl yarag u yatı.* "Varacağın yere hazırlık yap."

Yarıma- yarçıma-: İflah olmamak (DK Drs. 11b/3, 23a/3, 37a/11, 45a/6-7, 47a/2, 47a/5, 48b/6). Yarı- "onmak, dileği olmak, sevinmek" (Kaçalin 2017: 822); yarçı- "onmak" (Kaçalin 2017: 822) anlamlarındadır. DK Drs. 11b/3 *Yarımasun yarçımasun senüŋ ogluŋ kür kopdı ercel kopdı.* "İflah olmasın senin oğlun hayırsız çıktı, uğursuz çıktı."

Yarlıg agyārlıg: Dostluk yabancılık (GN III. L 110B/3, IV. L 152A/11). Agyār u yār ikilemesinin -lıg yapım eki almış biçimidir. GN III. L 110B/3 *Külli mahv oldı ol evde varlıgum / Hīç bilinmez yarlıgum agyārlıgum.* "O evde bütün varlığım yok oldu, dostluğum yabancılığım bilinmez oldu."

Yarmak pūl: Para (Y u Z 215, 217). Bkz. Pūl pūl. Yarmak "para, akçe, sikke" (Demirci, Korkmaz 2008: 405) anlamındadır. Y u Z 215 *Sataruz bunı neye kim ola / Altun akçe kıymetsiz yarmak pula.* "Bunu altın akçe, kıymetsiz paraya neye olursa satarız."

Yaru buçuh: Az buçuk, az miktarda (Süy. Nev. 1834). Yaru buçuh "biraz, az miktarda yarım" (Ciğa 2013: 730) anlamındadır. Süy. Nev. 1834 *Çü kurt aç ola agıl agzı açuh / Diri kurtıla kuzı yaru buçuh.* "Kurt aç olduğunda ağılın ağzı açıksa kuzu yarım canla kurtulur."

Yaş kuru: Yaş kuru (GN II. L 147A/10; YED 147/5). Bkz. Kuru kuru, Kuru ve yaş. GN II. L 147A/10 *Yirde gökde yaş kuru kalmadı hīç.* "Yerde gökte yaş kuru hiç kalmadı."

Yaşın yaşın: Gizli gizli (YED 270/6). Yaş- eylemi "gizlemek, saklamak" (Clauson 1972: 976) anlamında olduğundan yaşın yaşın "gizli gizli" anlamına gelmektedir. YED 270/6 *Karlu taglarun başında salkım salkım olan bulut / Saçun çözüp benüm içün yaşın yaşın aglar mısın*. "Karlı dağların başında salkım salkım olan bulut saçını çözüp benim için gizli gizli ağlar mısın?".

Yat- uyu-/Yat- uy-: Yatıp uyumak (DK Drs. 134a/8, 134b/3, 138b/2-3; DK 3. Nüsha 3/8, 24/1). Bkz. Uyu- yat-, Yatmak udımak (Harezm). DK Drs. 134a/8 *Yine uyhusın yiŋemeyüp yirine varup yatdı uyudı.* "Yine uykusunu yenemeyip, yerine gidip, yatıp uyudu." DK 3. Nüsha 3/8 *... kara bürgüt sıfātlı yatmaz uymaz devletli ...* "… kara kartal sıfatlı, yatmaz uyumaz, devletli …".

Yata yata: Yata yata (DK Drs. 20a/11). Bkz. Uyu- yat-, Yat- uyu-. DK Drs. 20a/11 *Yata yata yanumuz agrıdı tura tura bilümüz agrıdı.* "Yata yata yanımız ağrıdı, dura dura belimiz ağrıdı."

Yavlak katı: Sert kötü (Y u Z 1505). Bkz. Katı katı, Yavlak katıg (Uygur), Yavlak katıg (Karahanlı), (Harezm). Y u Z 1505 *Mısr ekini hīç bitmez nā hod otı / Kızlık olur mısr içi yavlak katı.* "Mısır'da çok sert bir kuraklık olur, ne ekin ne ot biter."

Yavlak ulu: Ulu (Y u Z 479, 1390, 1489). Bkz. Yavlak katı, Heybet ulu, Ulu kiçi/Ulu giçi, Ulu vü kiçi, Ulu yā kiçi. Y u Z 479 *Bir sarāy eylet baŋa yavlak ulu / Nice kim vasf eyledüm şmyle kılu.* "Bana, sana anlattığım gibi ulu bir saray yaptır."

Yavuz u yahşı: İyi kötü (GN III. L 66B/1). Bkz. Eyü yavuz, Eyü vü yavuz, Gözel yahşı. GN III. L 66B/1 *'Akla iltür yavuzın u yahşısın.* "İyisini kötüsünüakla iletir."

Yay kış: Yaz kış (YED 77/1, 222/2). Bkz. Yay kış (Harezm). YED 77/1 Her dem bayram durur baŋa yayum kışum yini bahar. "Yazım kışım yeni bahardır, her an bana bayramdır."

Yay u kış: Yaz kış (GN III. L 47B/11). Bkz. Yay kış. GN III. L 47B/11 *Irgad işlep anı ister yay u kış.* "İşçiler onu yaz kış işlemek ister."

Yaz- düz-: Yazmak düzmek (DK Drs. 5a/6). Bkz. Düz- koş-. Yaz- "yazmak" (Özçelik 2016: II. 967) fiilidir. DK Drs. 5a/6 *Ol kuranı yazdı düzdi 'ulemālar öğrenince güydi bahdı 'ālimler serveri 'osmān 'affān oglı görkli.* "O Kur'an'ı yazdı, ulemalar öğreninceye kadar bekledi baktı, Alimler başı Affan oğlu Osman güzel."

Yaz kış: Yaz kış (GN I. L 57A/1, I. L 130B/8, II. L 257A/4, II. L 266A/10, III. L 59A/6, III. L 63A/3; DK 3. Nüsha 40/8; YED 312/7). Bkz. Kış yaz, Kış u yaz. GN I. L 57A/1 *Meşgul oldı tā'ata yazın kışın.* "Yaz kış ibadetle meşgul oldu."

Yaz- u düz-: Yazmak (Süy. Nev. 5342). Bkz. Yaz- düz-. Süy. Nev. 5342 *Bu olan hikāyeden yaz u düz / Kitāb eyle kim okına yaz u güz.* "Bu hikayeleri yaz ve düz, yazde güzde okunacak bir kitap yap."

Yaz u güz: Yaz güz (Süy. Nev. 5342). Bkz. Kış yaz, Kış u yaz, Yaz u küz (Harezm). Süy. Nev. 5342 *Bu olan hikāyeden yaz u düz / Kitāb eyle kim okına yaz u güz.* "Bu hikayeleri yaz ve düz, yazde güzde okunacak bir kitap yap."

Yaz u kış: Yaz kış (GN I. L 28B/1, I. L 51B/5, I. L 65B/3, II. L 212A/8, II. L 219A/7, II. L 228A/11, II. L 264A/10, II. L 269A/11, III. L 23B/2, III. L 62B/11, III. L 64B/3, III. L 73B/3, III. L 79A/6, III. L 83B/4, III. L 90A/5, III. L 93B/9, IV. L 128B/5, IV. L 176A/9, IV. L 177A/6, IV. L 181A/6, IV. L 202A/1, IV. L 205B/8, IV. L 207B/2, IV. L 223A/9; Süy. Nev. 4534; Süy. Nev. 1299, 5416; YED 187/6, 271/6, 301/9). Bkz. Kış yaz, Kış u yaz, Yay u kış, Yaz u güz, Yaz u kış (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). GN I. L 28B/1 *Yaz u kış şöyle akar eksilmedin.* "Yaz kış eksilmeden akar." Süy. Nev. 1299 *Hakīkat bu kez bildi anuŋ işin / Anı istedügin yazın u kışın.* "Onun işinin yaz kış onu aramak olduğunu gerçekten anladı."

Yaz u yay: Bahar yaz (SVTM XXIII/6). Bkz. Kış yaz, Kış u yaz, Yay u kış, Yaz u güz, Yaz u kış. SVTM XXIII/6 *Cihān imdi yüzüŋden yaz u yaydur.* "Dünya şimdi senin yüzünden bahardır yazdır."

Yazı yaban: Ova dağ (DK Drs. 5b/8, 6b/4, 13a/7-8). Bkz. Tag u yazı, Dag u yaban / Tag u yaban, Ev ü yaban, Tag u taş u yaban. DK Drs. 5b/8 *Ozan eydür évüŋ tayagı oldur ki yazıdan yabandan éve bir udlu konuk gelse …* "Ozan der: Evin desteği odur ki ovadan dağdan eve bir hürmetli konuk gelse …".

Yazı vü yaban: Ova dağ (GN I. L 28A/11). Bkz. Tag u yazı, Dag u yaban / Tag u yaban, Ev ü yaban, Tag u taş u yaban, Yazı yaban. GN I. L 28A/11 *Tag u taş anuŋ yolın bögeyimez / Yazı vü yaban anı egleyimez.* "Dağ taş onun yolunu kapatamaz, kır ova da ona eğleyemez."

Yazıl- düzil-: Yazılmak (DK Drs. 5a/5). Yaz- düz- ikilemesinin edilgenlik eki almış biçimidir. DK Drs. 5a/5 *Yazılup düzilüp gökden indi tanrı 'ilmi kurān görkli.* "Tanrı ilmi güzel Kur'an yazılıp gökten indi."

Yekke yekke: Teker teker (DK 3. Nüsha 25/12). Yekke yekke "teker teker" (Azmun 2019: 103) anlamındadır. DK 3. Nüsha 25/12 *… heresini bir zarb-ilen yekke yekke atda salan …* "… her birini birer darbeyle teker teker attan düşüren …".

Yemīn ü yesār: Sağ sol (KGD LXXI/43). Yemīn "sağ, sağ taraf" (Devellioğlu 2005: 1160); yesār "sol, sol taraf" (Devellioğlu 2005: 1160) anlamlarındadır. KGD LXXI/43 *Bir cām içürdi cevher-i tīguŋ 'adūya kim / Her cur'asından oldı yemīn ü yesār la'l.* "Düşmana kılıcının cevherinden bir kadeh içirdi ki her yudumunda sağı solu lal oldu."

Yeŋ yaka/Yeŋ yaha: Yen yaka (DK Drs. 124b/12; DK 3. Nüsha 12/1-2) 124b/12 notuna bak. Yeŋ "yen, elbise kolunun ağız tarafı" (Özçelik 2016: II. 969); yaka/yaha "yaka" (Özçelik 2016: II. 962) anlamlarındadır. DK Drs. 124b/12 *Egni bek demür tonun maŋa virgil yeŋ yaka dikdüreyim senüŋiçün.* "Sırtı bek demir zırhını bana ver, senin için yen yakalar diktireyim."

Yermürü yermürü/Yirmürü yirmürü: Sızlana sızlana, yalvara yalvara (DK Drs. 30a/8). Yirmirü yirmürü "yalvara yalvara, acındırarak" (Dilçin 2016: 707), (Özçelik 2016: II. 970) anlamındadır. DK Drs. 30a/8 *Yermürü yermürü agladı yanuk cigercügini tagladı.* "Sızlana sızlana ağladı, yanan ciğerini dağladı."

Yıgışdur- dürişdür-: Derlemek toplamak (DK Drs. 35a/9, 63a/6, 79a/11, 87a/3, 102b/10, 154a/6). Yıgışdur- dürişdür- "derleyip toplamak" (Özçelik 2016: II. 971) anlamlarındadır. DK Drs. 35a/9 *Yıgışdursun dürişdürsün.* "Derleyip toplasın."

Yıl on iki ay: Her zaman (GN IV. L 199B/11, IV. L 216B/1; SVTM VI/10; YED 214/6, 403/5). Bkz. Ay u yıl. GN IV. L 199B/11 *Ni'metinden halk toya yıl on iki ay.* "Nimetlerinden halk her zaman doyacak."

Yıl u ay: Ay yıl (Süy. Nev. 3563). Bkz. Ay u yıl, Yıl u ay (Çağatay). Süy. Nev. 3563 *Öküş menzil aldı yıl u ay bigi.* "Ay yıl gibi çok mesafe aldı."

Yırlı yırlı: Hoş sesli, ahenkli (DK 3. Nüsha 29/13). Yırlı "hoş sesli, ahenkli sesi olan" (Azmun 2019: 103) anlamındadır. DK 3. Nüsha 29/13 *Yırlı yırlı denizlere beŋzer yig er köŋli.* "Hoş sesli denizlere benzer iyi kişinin gönlü."

Yi- iç-: Yemek içmek (DK Drs. 20a/13, 65a/2, 65a/13, 87b/5, 97b/5, 121b/4, 121b/13, 129b/7; SVTM II/ 62; GN I. L 42A/5, II. L 170A/6, II. L 196B/7, II. L 257A/10, III. L 18A/10, III. L 57A/7, IV. L 199A/11; Süy. Nev. 432, 437, 826, 1002, 1209, 1326, 1673, 1891, 1920, 2833, 3081, 4321, 4407, 4613, 4842, 5301; DK Drs. 27b/3-4, 37a/10, 47a/1, 47a/7, 80b/3, 138a/2; DK Drs. 149b/12; Süy. Nev. 513, 1252, 5099; GN I. L 64B/4; YED 35/2; DK Drs. 49b/2-3, 130a/8, 130b/11, 137b/6, 148b/12; DK 3. Nüsha 13/7; SVTM I/35; II/154; GN I. L 106A/3, II. L 153B/9; KGD LXV/4; Süy. Nev. 307)). Bkz. İç- yi-, Yi- iç- (Uygur), (Karahanlı), Yé- iç- (Harezm), (Çağatay). DK Drs. 20a/13 *Yiyelüm içelüm hoş giçelüm.* "Yiyelim içelim hoş yaşayalım.". DK Drs. 49b/2-3 *Meger ol gün kāfirlerin agır günleriydi her biri yimekde içmekde idi.* "Meğer o gün kafirlerin ağır günleriymiş, her biri yemekte içmekteydi."

Yi- yidür-: Yiyip yedirmek (KGD XIX/6, LIX/1; YED 148/8, 380/4). Bkz. Yi- iç-, Yidür- içür-. KGD XIX/6 *Yi yidürgil mālıŋı hak yolına harç eylegil.* "Malını ye yedir, Allah yolunda harca."

Yi- ü iç-: Yemek içmek (GN III. L 46B/8, IV. L 176B/7; Süy. Nev. 551, 1427, 4707, 5311, 5313; Y u Z. 841; GN I. L 99B/10). Bkz. Yi- iç-, Yi- yidür-. GN III. L 46B/8 *Kendüzinden kimse ma'din açamaz / Anda nesne yiyeme ü içemez.* "Hiç

kimse kendi kendine maden ocağı açama, oradan yiyip içemez.". Y u Z. 841 *Yimegi vü içmegi unudalar / Çün senüŋ yüzüŋi bakup göreler.* "Senin yüzünü görünce yemeyi içmeyi unuttular."

Yi- ve iç-: Yemek içmek (KKMU 74b/8). Bkz. Yi- iç-, Yi- yidür-, Yi- ve iç-. KKMU 74b/8 *Mühmel ve zāyi' kodı ve andan sol yimege ve içmege tecemmüle kāni' oldı ve çün 'ömr āhirine irdi.* "Ancak ihmal edip boşuna harcadı, sonra yemeye içmeye ve süslenip gezip tozmaya kani oldu, böylece ömür sona ulaştı."

Yidi yidi: Yedişer (GN I. L 3B/14, II. L 227B/2). Yidi "yedi" sayısıdır. GN I. L 3B/14 *Yidi yidi yaraduptur hem-çünān / Yidi endām u yidi kat āsımān.* "Yedi endam ve yedi kat gökyüzünü yarattığı gibi yedişer yedişer yaratmıştır."

Yidür- içür-: Yedirmek içirmek (DK Drs. 5b/9; Süy. Nev. 845). Bkz. Yitür- içür- (Karahanlı). Süy. Nev. 845 *Bu zevk ile üç güni geçürdiler / Kamusına yidürüp içürdiler.* "Bu üç günü zevk ile geçirdiler, hepsini yedirip içirdiler."

Yigirmi otuz: Yirmi otuz (Süy. Nev. 1339). Yigirmi "yirmi", otuz "otuz" sayılarıdır. Süy. Nev. 1339 *Hemān lahza nakkāş döner gelür / Yigirmi otuz yapucılar alur.* "Hemen o anda Nakkaş dönüp gelir, yirmi otuz işçiyi götürür."

Yil- yalp-: Parıldamak (DK 3. Nüsha 28/13). Yil-/yıl- "parıldamak, parlamak, ışık saçmak" (Shahgoli, Yaghoobi, Aghatabai, & Behzad 2019: 287); yalp- "parıldamak, parlamak, ışık saçmak" (Shahgoli, Yaghoobi, Aghatabai, & Behzad 2019: 284) anlamlarındadır. *Yile yalpa tohunanda deŋiz güni yalçın yalçın görinür ırak yirden bahanda dag hündüri.* "Deniz güneşi parıldayarak dokunduğu zaman dağın yüksekliği uzaktan bakıldığında yalçın görülür."

Yile yile: Koşarak (Süy. Nev. 4099). Yil- "koşmak, yel gibi gitmek" (Dilçin 2016: 706) anlamındadır. Süy. Nev. 4099 *Agaçdan inüp düşdi yine yola / İŋen korhuban gitdi yile yile.* "Ağaçtan inip tekrar yola düştü, çok korkup koşarak gitti."

Yime içme: Yeme içme (DK Drs. 34b/6, 78b/9, 103a/3, 109a/4, 114a/5, 129b/1, 147a/12-13, 151a/9). Bkz. İç- yi-, Yi- iç-. DK Drs. 34b/6 *Yedi gün yedi gice yime içme oldı.* "Yedi gün yedi gece yeme içme oldu."

Yimek su: Yemek su (DK Drs. 139a/5). Bkz. Kuru su. Yimek "yemek, aş" (Özçelik 2016: II. 969) anlamındadır. DK Drs. 139a/5 *Yimegini suyunı degirmen taşı delüginden virürleridi.* "Yemeğini suyunu değirmen taşının deliğinden verirlerdi."

Yir gök: Yer gök (DK 3. Nüsha 28/11, 34/4; SVTM XXIV/5; GN I. L 10A/1, I. L 10A/2, I. L 10A/2, I. L 31B/8, I. L 52B/2, I. L 86B/11, I. L 94A/4, I. L 100A/11, I. L 132A/3, II. L 156B/9, II. L 158B/2, II. L 160A/9, II. L 168B/4, II. L 174B/2, II. L 174B/11, II. L 175B/10, II. L 201A/7, II. L 201A/10, II. L 201B/5, II. L 217A/3, II. L 224B/6, II. L 231A/1, II. L 231A/5, II. L 232A/4, II. L 232A/7, II. L 240B/7, II. L 248A/8, III. L 4A/9, III. L 6A/10, III. L 20A/6, III. L 20A/8, III. L 20B/7, III. L 34A/6, III. L 34A/7, III. L 34B/8, III. L 43A/3, III. L 46A/4, III. L 54A/10, III. L 54A/10, III. L 61A/3, III. L 61B/4, III. L 61B/5, III. L 62A/10, III. L 70A/2, III. L 78A/10, III. L 79A/2, III. L 103B/6, III. L 113A/1, III. L 113A/5, III. L 113B/7, III. L 115B/11, III. L 118A/11, IV. L 122A/4, IV. L 122A/5, IV. L 128A/6, IV. L 128A/9, IV. L 129A/4 IV. L 129A/6, IV. L 129A/7, IV. L 129A/8, IV. L 129A/9, IV. L 129A/10, IV. L 129A/11, IV. L 136A/2, IV. L 141B/8, IV. L 181A/6, IV. L 191B/7, IV. L 203B/11, IV. L 209B/6, IV. L 210B/2, IV. L 215B/9, IV. L 215B/9, IV. L 217A/5, IV. L 218A/2, IV. L 220B/1, IV. L 220B/4, IV. L 231B/2, IV. L 237B/4; KGD XIII/10; Süy. Nev. 53, 2049; YED 48/1, 61/10, 134/7, 169/2, 173/1, 177/2, 194/7, 195/1, 206/4, 211/10, 223/4, 233/1, 254/3, 267/6, 302/3, 320/7, 320/8, 328/2, 355/1, 360/8, 369/2, 370/10, 371/3, 374/7, 382/5; KKMU 27b/4, 75b/4). Bkz. Gök ü yir, Yir kök (Karahanlı), (Kıpçak), Yér kök (Harezm), (Çağatay). Süy. Nev. 53 *Dilerdi ki birligini bildüre / Yiri gögi 'ilmiyle toldura.* "Birliğini bildirip yeri göğü ilmiyle doldurmak istiyordu."

Yir su: Yer su, yeryüzü, yurt (DK 3. Nüsha 30/5; GN II. L 198B/5). Bkz. Gök ü yir, Yir gök, Yir suv (Uygur), (Karahanlı), Yér suv (Harezm), Yér su (Çağatay). GN II. L 198B/5 *Çün kişi yirden sudan ayrı düşe / Andan ol ayru-y-iken sayru düşe.* "Kişi yurdundan ayrılınca hemen hasta olur."

Yir yir: Çeşitli (KKMU 40b/1, 84a/4). Bkz. Gök ü yir, Yir gök, Yir su, Yér yér (Çağatay). KKMU 40b/1 *Boynuz issi koç ve keçiler didügümüz yir yir zālimlerdür ki sehel hükümet ellerine girmeg-ile el uzadalar.* "Şimdi boynuz

sahibi koç ve keçiler diye söylediğimiz, devlet işlerine ellerine girmek ile haksızlık yapan çeşitli zalimlerdir."

Yir yurt: Yer yurt (DK Drs. 36a/3, 87a/9; DK Drs. 27a/7-8). Bkz. Gök ü yir, Yir gök, Yir su, Yir yir, Yér yurt (Harezm), Yér ve yurt (Çağatay). DK Drs. 36a/3 *Bir gün ola düşem ölem yirümde yurdumda kimse kalmaya didi.* "Bir gün ola düşüp öleyim, yerimde yurdumda kimse kalmasın, dedi."

Yir-ile gök: Yer gök (YED 144/8, 239/4, 386/7, 386/7). Bkz. Gök ü yir, Yir gök, Yir su, Yir yir, Yir yurt. YED 144/8 *'Işk odıyla kayım durur yir-ile gök çarh-ı felek.* "Yer gök, felek aş ateşiyle ayakta durur."

Yir ü gök: Yer gök (GN I. L 5A/4, I. L 6B/6, I. L 9B/7, I. L 10A/1, I. L 51A/8, I. L 51B/5, I. L 67B/4, I. L 68A/1, I. L 79A/3, I. L 94B/9, I. L 114B/2, I. L 133A/9, II. L 138B/3, II. L 147A/10, II. L 157B/4, II. L 174B/4, II. L 174B/10, II. L 176B/5, II. L 201A/4, II. L 202A/10, II. L 205B/4, II. L 224B/9, II. L 226A/5, II. L 228A/7, II. L 232A/6, II. L 232A/8, II. L 233A/3, II. L 234A/10, II. L 240B/5, II. L 248A/7, II. L 278B/1, II. L 282A/6, III. L 2B/9, III. L 7A/10, III. L 8B/11, III. L 33B/8, III. L 34A/3, III. L 34B/8, III. L 37B/9, III. L 53A/2, III. L 63A/7, III. L 69B/9, III. L 79A/5, III. L 79B/7, III. L 80B/5, III. L 100B/9, III. L 100B/11, III. L 104B/4, III. L 111B/7, III. L 113B/7, III. L 120A/7, IV. L 145B/1, IV. L 145B/5, IV. L 153B/9, IV. L 156A/9, IV. L 182A/8, IV. L 194B/4, IV. L 200B/11, IV. L 202A/2, IV. L 202B/1, IV. L 206B/8, IV. L 209A/5, IV. L 216A/9, IV. L 217A/6, IV. L 231A/4, IV. L 231B/3, IV. L 232B/2; Süy. Nev. 31, 5490; YED 32/3, 48/10, 130/9, 191/4, 209/5, 233/5, 262/7, 339/3). Bkz. Gök ü yir, Yir gök, Yir su, Yir yir, Yir yurt, Yir-ile gök, Yir ü kök (Karahanlı), Yér ü kök (Çağatay). GN I. L 5A/4 *Cūşa geldi yir ü gök durdı semā'.* "Yer gök coşarak ayağa kalktı."

Yohsul u bay: Zengin fakir (GN I. L 12B/9; I. L 71A/2, II. L 150B/7, II. L 171A/7, II. L 233B/2, II. L 235B/7, III. L 6B/3, III. L 63B/11, III. L 98B/8, III. L 116A/4, III. L 119B/6, IV. L 133B/10, IV. L 213A/11; Süy. Nev. 109, 1108, 1385, 3648, 4999). Bkz. Bay yohsul/yoksul, Bay u beg, Bay u yohsul/ Bay u yoksul, Beg ü bay. (GN I. L 12B/9 *Yine geldi biriküp oldı bir ay / Gördiler bu mu'cizi yohsul u bay.* "Yine gelip birleşip bir ay oldu, zeng,n fakir herkes bu mucizeyi gördi."

Yoksul bay: Zengin fakir (GN II. L 197A/9). Bkz. Bay yohsul/Bay yoksul, Bay u beg, Bay u yohsul/Bay u yoksul, Beg ü bay, Yohsul u bay. GN II. L 197A/9 *Pādişāh göstermesün hīç kimseye / Dosta vü düşmāna yoksula baya.* "Allah bunu dosta düşmana, zengine fakire kimseye göstermesin."

Yokuş iniş: İniş yokuş (GN III. L 107B/4). Bkz. İniş yokuş. GN III. L 107B/4 *Ogradum geçdüm üküş yokuş iniş.* "O yolda çok iniş yokuşlara uğradım."

Yol iz: Yol iz (GN III. L 76A/4). Yol "usul, adap, erkan" (Dilçin 2016: 707); iz "iz, belirti" (Ciğa 2013: 623) anlamlarındadır. GN III. L 76A/4 *Hem bu 'akl oldı gemici dünyede / Ya'ni yol iz bilen oldı iy dede.* "Ey arkadaş! Bu akıl yol iz bilen gemiciye benzer."

Yol u iz: Yol iz (GN III. L 72A/3, III. L 73B/5). Bkz. Yol iz. GN III. L 72A/3 *Yir yüzin dutmış ola düpdüz deŋiz / Bilmeye hīç kimse anda yol u iz.* "Yeryüzünü tutmuş olan bu denizde hiç kimse yol iz bilmez."

Yolcı yolakçı: Yolcu (DK Drs. 134b/11). Yolcı "yolcu", yolakçı "yoldan geçen" (Kaçalin 2017: 430) anlamlarındadır. DK Drs. 134b/11 *Şunda bir delü yigit yolcınuŋ yolakçınuŋ çobanuŋ çoluguŋ etmegin alur.* "Şurada bir deli yiğit yolcunun, çobanın yamağın ekmeğini alır."

Yoldaş u yār: Yol arkadaşı (GN II. L 280B/6, IV. L 223A/1; YED 160/8). Bkz. İş ü yoldaş, Yār u yoldaş, Agyār u yār, Dōst u yār, İş ü yār, Yār u refik. GN II. L 280B/6 *Ger baŋa ol nefs-i emmāre ki var / Dost yolında olmadı yoldaş u yār.* "Sevgilinin yolunda yol arkadaşı olmayan zorlayıcı nefsim vardı."

Yorul- u ar-: Yorulmak (Süy. Nev. 3543). Yorul- "yorulmak" (Ciğa 2013: 740); ar- "yorulmak, yorgun düşmek" (Dilçin 2016: 631) anlamlarındadır. Süy. Nev. 3543 *Ki ıssıdan iŋen buŋalmış idi / Yorulmuş u armış u kalmış idi.* "Sıcaktan çok fazla bunalmıştı, yorulmuş kalmıştı."

Yön yös: Yön yös (KKMU 93b/1). KKMU 93b/1 *Söyler ol sözler ki yöni yösi yok / İşler ol işler ki hergiz hoşı yok.* "Yönü yösü aslı astarı olmayan sözler söyler de güzel ve hoş olmayan işler de işler."

Yumah yumah: Tutam tutam (Süy. Nev. 4887). Yumah "tutam tutam, avuç avuç" (Dilçin 2016: 709) anlamındadır. Süy. Nev. 4887 *Gice gündüz işleridür aglamah / Ki sakal u saç yolma yumah yumah.* "İşleri gece gündüz ağlamak, saçını sakalını tutam tutam yolmaktır."

Yurt mesken: Yer yurt (Süy. Nev. 1822). Bkz. Yir yurt. Mesken "ev, oturulacak yer" (Ciğa 2013: 655) anlamındadır. Süy. Nev. 1822 *Varımaz oldum idi yurduma meskenüme.* "Yerime yurduma gidemez oldum."

Yüce yüce: Yüce yüce (YED 302/9, 355/4). Bkz. Aşag u yüce. YED 302/9 *Yüce yüce 'arş düzer kendözin anda bezer.* "Yüce yüce arş düzer, kendizini orada süsler."

Yüksek yüksek: Yüksek yüksek (DK Drs. 85a/10-11, 140b/12). Yüksek "yüksek" (Özçelik 2016: II. 978) anlamındadır. DK Drs. 85a/10-11 *İmdi yüksek yüksek kara taglarum saŋa yaylak olsun.* "Şimdi yüksek yüksek kara dağlarım sana yayla olsun."

Yüz göz: Yüz göz (DK Drs. 46a/13; Süy. Nev. 4371). Bkz. El yüz, Göz ü yüz, Göz kaş, Göz ü kaş, Baş u göz, Baş ve göz, Gönül göz, Göz gönül, Göz kulak, Göz ü gönül, Kaş göz, Yüz köz (Karahanlı), (Kıpçak). DK Drs. 46a/13 *Dede gördi kim delünüŋ cānına giçmiş başı kayusı olmış gevdesi püreden görinmez yüzi gözi belürmez.* "Dede gördü ki Deli'nin canına geçmiş, başının kaygısı olmuş, gövdesi pireden görünmez, yüzü gözü belirmez."

Yüz ü yanak: Yüz yanak (YED 132/1). Bkz. El yüz, Göz ü yüz. YED 132/1 *Ayuŋ on dördi misün balk kurur yüz ü yanak.* "Ayın on dördü müsün yüzün yanağın parlar?".

Zabt u usūl/Zapt u usūl: Kanun nizam; düzen (GN IV. L 238A/2; GN IV. L 123B/1, IV. L 124A/4, IV. L 133B/7). Bkz. Resm usūl, Resm ü usūl. Zabt "zapt etmek; idaresi altına almak; sıkıca tutmak" anlamlarındadır. GN IV. L 238A/2 *Kamu dilde var-ıdı zabt u usūl.* "Her dilde kanun nizam vardı."

Zāhid ve 'ābid: Dindar (KKMU 42a/7). Bkz. 'Ābid ve zāhid, 'Ābid ve zāhid (Harezm), Zāhid 'ābid (Harezm). KKMU 42a/7 *Zāhidlere ve 'ābidlere ve sālihlara ve fakīrlere ta'n ideler ve hayrları battāl itmege sa'y göstereler.* "Dindarlara, salih kimselere, fakirlere kötü gözle bakıp kınarlar."

Zāhir bātın: Açık ve gizli (KKMU 91b/8). Bkz. Zāhir bātın (Harezm). KKMU 91b/8 *Zāhiri bātını bilen vāris-i enbiyā bular.* "Bunlar açığı ve gizliyi bilen, peygamber varisleridir."

Zāhir ü bātın: Açık ve gizli (GN I. L 53A/6, III. L 10B/3, III. L 31B/3, III. L 95A/5; KGD Gavrī II; KKMU 91b/10). Bkz. Bātın u zāhir, Zāhir bātın (Harezm), Zāhır/Zāhir u bātın (Çağatay). GN I. L 53A/6 *Zāhir ü bātın ne kim varsa 'ayān / Kamusı sende-durur bellü beyān.* "Gizli ve açık her ne varsa hepsinin sende olduğu açıktır."

Zāhir ü 'ıyān: Görünen, belli (YED 211/7). Bkz. Bātın u zāhir, Zāhir ü bātın, 'Ayān ender 'ayān. YED 211/7 *Ete deri süŋük çatan ten perdelerini dutan / Kudret işüm çokdur benüm hem zāhir ü 'ıyān benem.* "Ete deri kemik koyan, ten perdesini tutan, kudret işim çoktur, görünen benim."

Zāhir ü pinhān: Gizli açık (YED 90/2). Bkz. Bātın u zāhir, Zāhir ü bātın, Zāhir ü 'ıyān. Pinhān "gizli" anlamındadır. YED 90/2 *O cān kim zāhir ü pinhān-ı 'ışkdur.* "O can ki aşkın gizlisi açığıdır."

Zāhir ve bātın: Açık ve gizli (KKMU 46b/7, 91b/6, 96a/2, 105b/6-7). Bkz. Bātın u zāhir, Zāhir ü bātın, Zāhir ü 'ıyān, Zāhir ü pinhān. KKMU 46b/7 *Bunda 'adl oldur ki zāhirin ve bātının kendüniŋ gizlü ve āşikāra allahu ta'ālā hazretiyle bir rengde duta.* "Bundaki adalet içini dışını, gizli ve açık olanları Allah Taâlâ'nın yüce zatında aynı tutmadı gerekir."

Zāhiren ve bātınan: Açık ve gizli (KKMU 115a/11). Bkz. Bātın u zāhir, Zāhir ü bātın, Zāhir ü 'ıyān, Zāhir ü pinhān, Zāhir ve bātın. KKMU 115a/11 *Sūreten ve ma'nen sırran ve 'aleniyyeten ma'rifet-ile zāhiren ve bātınan takrīr ve tahrir olındı.* " Maddeten ve manen, gizl ve açık, marifeti gözeterek zahir ve batın yönleri ile anlatıp yazıldı.

Zāhirī vü bātını: İçi dışı (GN IV. L 191A/7). Bkz. Bātın u zāhir, Zāhir ü bātın. GN IV. L 191A/7 *Zāhirī vü bātını ma'mūr olur.* "İçi dışı güzelleşir."

Za'īf ü kavī: Güçsüz (Süy. Nev. 2267). Za'īf "zayıf, güçsüz, kuvvetsiz" (Demirci, Korkmaz 2008: 412); kavī "kuvvetli, güçlü" (Ciğa 2013: 632) anlamlarındadır.

Süy. Nev. 2267 *Dimezven ki çāpükven [ü] ger yozam / Za‘īf ü kavī alnug u ‘ācizem.* “Bakımsız, gafil, güçsüz ve acizim demem.”

Za‘īf ü süst-hāl: Güçsüz (GN II. L 224B/4). Bkz. Za‘īf ü kavī. Süst “gevşek, tembel” (Ciğa 2013: 695) anlamındadır. GN II. L 224B/4 *Tenleri şöyle za‘īf ü süst-hāl / Kim bir evden çıkamazlar māh u sāl.* “Bedenleri güçsüz, ayda yılda bir evden çıkamazlardı.”

Zār zār: Zar zar (ağlama) (GN II. L 278B/3, III. L 40B/4, IV. L 125A/9, IV. L 150A/6; KGD LXXI/49; Süy. Nev. 536, 563, 773, 881, 1183, 1374, 1460, 1536, 1601, 2234, 2774, 2874, 4648, 4834, 4998, 5084, 5331, 5429; Y u Z. 674). Bkz. Āh-ıla zār, Āh u zār, Feryād u zār, Zār zār (Harezm), (Çağatay). GN II. L 278B/3 Hīç kimesne yok benğmle kanı yār / Agladum kendü hālüme zār zār. “Hiç kimsem, dostum yok diye kendi halime zar zar ağladım.”

Zār u giryān: Ağlayıp sızlayan (ÇN 83). Bkz. Āh-ıla zār, Āh u zār, Feryād u zār, Zār zār. Giryān “ağlayan” (Mansuroğlu 1956: 72) anlamındadır. ÇN 83 *Tevāzu‘ eyle bunda hās u ‘āma / Kim anda olmaya sen zār u giryān.* “Tevazu et herkese ki ağlayıp sızlayan sen olmayasın.”

Zār u zār: Zar zar (ağlama) (GN II. L 198B/10, II. L 273A/9). Bkz. Āh-ıla zār, Āh u zār, Feryād u zār, Zār zār, Zār u giryān, Zār u zār (Harezm). GN II. L 198B/10 *Aglaya külhān içinde zār u zār / Eyde kanı işüm evüm kanı yār.* “Evim eşim, yārim nerede diyerek külhanda zar zar ağlar.”

Zārı zārı: Zar zar ağlama (DK Drs. 48a/8, 126a/11). Bkz. Feryād u zār, Zār zār, Zār u zār. DK Drs. 48a/8 *Vay kazan begüŋ ınagı vay kalın oguzuŋ imrencesi beyrek diyüp zārı zārı agladı.* “Vay Kazan Bey’in güvendiği, vay kalabalık Oğuz’un imrendiği Beyrek diyerek zar zar ağladı.”

Zāri vü feryād: Bağırıp çağırma (GN III. L 34A/1, III. L 34A/7, III. L 41A/7). Bkz. Zārı zārı, Āh u feryād, Feryād āh, Feryād ü āh, Feryād u figān, Feryād u zār. GN III. L 34A/1 *Mülki bunlar dutdı cümle ad-ıla / Ma‘ruf oldı zāri vü feryād-ıla.* “Adları ile bütün ülkeyi kuşattılar, bağırıp çağırmalarıyla tanınır oldular.”

Zemīn ü āsmān: Yer ve gök (GN I. L 1B/3; III. L 34B/7; YED 339/1). Bkz. Semāvāt u zemīn. Āsımān/āsümān "gök, sema" (Devellioğlu 2005: 45) anlamındadır. GN III. L 34B/7 *'Işk içinde bu zemīn ü āsümān / Uşbu hasretde geçerler her zamān.* "Bu yer gök aşk içindeyken zamanlar da birbirini hasretle kovalar."

Zerre zerre: Zerre zerre (GN II. L 248A/8, IV. L 217A/7; YED 245/4). Bkz. Zerre zerre (Çağatay). GN II. L 248A/8 *Yirde gökte zerre zerre 'ışk kodı.* "Yere göğe zerre zerre aşk koydu."

Zevk u 'īş: Zevk ve eğlence (Süy. Nev. 1368). Bkz. 'Îş ü zevk, 'İşret ü zevk, 'İşret ü zevk u 'īş ü güvenç, Neşāt u şevk u zevk, 'Ayş u 'işret, 'Ayş u nūş, 'Ayş u tarab, Zevk ü 'ayş (Çağatay). Süy. Nev. 1368 *Zevk u 'īş ü ili güni bü temāşā kılmağı / Kamusın girü kodum uş ileri tutdum sefer.* "Zevki eğlenceyi, halkı, gezmeyi her şeyi bırakarak sefere çıktım."

Zevk ü 'işret: Zevk ve eğlence (YED 207/5). Bkz. 'Îş ü zevk, 'İşret ü zevk, 'İşret ü zevk u 'īş ü güvenç, Neşāt u şevk u zevk, 'Ayş u 'işret/'Îş ü 'işret/'Iyş u 'işret, 'Ayş u 'işret ü şādī. YED 207/5 *Kimisi zevk ü 'işretde kimi sāz u beşāretde / Kimi bela vü mihnetde dün olmış günleri gördüm.* "Kimisi zevk ve eğlencede kimi sazda sözde kimi bela ve sıkıntıda geceye dönmüş günleri gördüm."

Zevk u safā: Zevk ve safa (KGD XLIII/5). Bkz. 'Îş ü zevk, 'İşret ü zevk, 'İşret ü zevk u 'īş ü güvenç, Neşāt u şevk u zevk, Zevk ü 'īş, Sıdk u safā. KGD XLIII/5 *Zevk u safā-y-ıla lebüŋi sordı cān sanur / Āb-ı hayāt-ı hızr tudagındadur dahı.* "Can, zevk ve safayla dudağını sordu; Hızır'ın ölümsüzlük iksiri dudağındadır sanır."

Zevk u şādī: Zevk ve mutluluk (GN IV. L 165A/1). Bkz. 'Îş ü zevk, 'İşret ü zevk, 'İşret ü zevk u 'īş ü güvenç, Neşāt u şevk u zevk, Zevk ü 'īş, Zevk u safā, Şādī vü gam. GN IV. L 165A/1 *İlla şol vaktın ki ilde emn ola / Zevk u şādī el vire cümle kula.* "Ancak ülkede güvenlik olduğu zaman zevk ve mutluluk herkes için ortaya çıkar."

Zevk u şevk: Zevk ve neşe (GN IV. L 164B/9). Bkz. 'Îş ü zevk, 'İşret ü zevk, 'İşret ü zevk u 'īş ü güvenç, Neşāt u şevk u zevk, Zevk ü 'īş, Zevk u safā, Zevk u şādī, Zevk u şevk (Harezm). GN IV. L 164B/9 *Kopdı cāndan geldi nefse zevk u şevk.* "Candan kopup zevk ve neşe nefse geldi."

Zevk ve safā: Zevk ve safa (KKMU 7b/8). Bkz. ‘Îş ü zevk, ‘İşret ü zevk, ‘İşret ü zevk u ‘īş ü güvenç, Neşāt u şevk u zevk, Zevk ü ‘īş, Zevk u safā, Zevk u şādī, Zevk u şevk. KKMU 7b/8 *Şol ay yüzlü görklü şāhid bigi ki kendü kendünüŋ cemālinden bī-haber ola ve ayruklar zevk ve safa bulalar ve berhūrdār olalar.* “Bu kendinin alemi yakan güzelliğinden haberi olmayan, başkalarının zevk ve safa bulurlar, berhudar olurlar.”

Zevk ve şevk: Zevk ve neşe (KKMU 108a/7). Bkz. ‘Îş ü zevk, ‘İşret ü zevk, ‘İşret ü zevk u ‘īş ü güvenç, Neşāt u şevk u zevk, Zevk ü ‘īş, Zevk u safā, Zevk u şādī, Zevk u şevk, Zevk ve safā. KKMU 108a/7 *Her biri tāyifenüŋ kifāyeti kadarı ve himmeti endāzesince ve dirāyeti ve zevki ve şevkı tarīkınca ve hakīkat beyan iderler.* “Her bir bölüğün anlayacağı ölçüde ve kabiliyetinin ölçüsüne göre dayanma gücü, isteği, zevki ve neşesi yolunca hakikati anlatır.”

Zikr ü tā‘at: Zikir ve ibadet (GN I. L 84A/9, II. L 155B/5, II. L 163A/1, III. L 52A/7, III. L 90A/4, IV. L 190A/10). Bkz. Fısk u tā‘at. Zikr “anma, sözünü etme” (Demirci, Korkmaz 2008: 413) anlamındadır. GN I. L 84A/9 *Sunmadılar dünyāda yavuz işe / Zikr ü tā‘at bunlara oldı pişe.* “Bunlar dünyada kötü işlere sunmadılar, zikir ve ibadet işleri oldu.”

Zikr ü tesbīh: Zikir ve tesbih (GN I. L 100A/6; YED 364/5). Bkz. Zikr ü tā‘at, Zikr ü tesbīh (Harezm), (Çağatay). GN I. L 100A/6 *Zikr ü tesbīh ü temennādur işi.* “İşi zikir ve tesbih ile minnettar olmaktır.”

Zīr ü bālā: Alçak ve yüksek (GN II. L 176B/10). Bkz. Bālā vü zīr. GN II. L 176B/10 *Sag u sol zīr ü bālā pīş ü pes / Uşbu fikri kendüzüŋden külli kes.* “Sağ sol, alt üst, ön arka bütün bu fikirleri kendinden uzaklaştır.”

Zīr ü bem: Kalın ve ince tel (Süy. Nev. 1432). Bkz. Zīr ü bām/Zīr u bem (Çağatay). Süy. Nev. 1432 *Düzüp kopuzuŋ kılını zīr ü bem / Hemān dem didi işbu kaç beyti.* “Kopuzun ince ve kalın telini ayarlayıp o anda bu birkaç beyti söyledi.”

Zīr ü zeber: Altüst (olmak) (DK Drs. 116b/12; GN III. L 95B/8; Süy. Nev. 517, 1367; YED 356/10, 356/21). Bkz. Bālā vü zīr, Zīr ü bālā, Zīr u zeber (Karahanlı), (Harezm), (Çağatay). DK Drs. 116b/12 *Depegöz künbede elin sokdu eyle*

karçadı kim künbed zīr u zeber oldı. "Tepegöz künbede elini soktu öyle kaçtı ki künbet altüst oldu."

Zişt ü hūb: Güzel çirkin (GN III. L 116A/11). Bkz. Hūb u zişt. GN III. L 116A/11 *Nüh felekdendür bu zişt ü hūb-ı zād / Nitekim aydan-durur naks u ziyād.* "Artık eksilme aydandır, bu varlığın güzel ve çirkinliği de dokuz feleğe bağlıdır."

Zişt ü latīf: Güzel çirkin (GN I. L 67B/7). Bkz. Hūb u zişt, Zişt ü hūb, Hōş latīf, Latīf ü zarīf. GN I. L 67B/7 *Hem sa'īd ü hem sakī vü hem şerīf / Cümle sūret bagladı zişt ü latīf.* "Kutlu, şaki ve üstün bütün vücut güzel ve çirkin surete büründü."

Zişt ü ra'nā: Güzel çirkin (GN IV. L 132A/11). Bkz. Hūb u zişt, Zişt ü hūb. Ra'nā "güzel, hoş, latif" (Devellioğlu 2005: 877) anlamlarındadır. GN IV. L 132A/11 *Cān viribir gönüle ol ma'niyi / Zişt ü ra'nā hayr u şer her nesneyi.* "Güzel çirkin, iyi kötü her şeyin manasını can, gönle gönderir."

Zulm u cefā: Zulüm (KKMU 69a/4). Bkz. 'Adl ü zulm, Güç zulm, Cevr ü cefa, Kahr u cefã. KKMU 69a/4 Dīnün arı kıl u yu zulm u cefã resmini. "İnancını temiz tut, zulüm yolunu kapat."

Zulm ve cevr: Zulüm ve eziyet (KKMU 30a/4, 35a/7). Bkz. 'Adl ü zulm, Güç zulm, Zulm u cefa, Cevr ü cefã, Cevr ü mihnet. KKMU 30a/4 *Ve eger zulma ve cevre ve hevā mutāba'atına ve hudā muhālefetine becid meşgūl ola.* "Eğer padişah zulme ve eziyete yönelir ve nefsinin isteklerine uyar da Allah'ın emirlerine karşı gelirse Allah'ın kahr ve azabına demir gibi bağlanmış olur."

Zulm ve güç: Baskı (KKMU 31b/6). Bkz. 'Adl ü zulm, Güç zulm, Zulm u cefa, Zulm ve cevr. KKMU 31b/6 Nehy itdi fuhuş nesenelerden ve münker nesenelerden ve zulm ve güç itmekden ögütledi sizi ola ki zikr idici olasız. "Zikredici olmanız için fuhuş, yaramaz iş işlemeyi, baskı yapmayı da yasakladı."

Zulmāt u nūr: Karanlık ve aydınlık (GN III. L 53B/11). Bkz. Nūr u zulmet (Çağatay). GN III. L 53B/11 *'Ālem içre ne ki var zulmāt u nūr / Bakdum ol gözgü içinde görinür.* "Bu alemde karanlık ve aydınlık ne varsa baktığımda o aynada görürüm."

Zūr u kuvvet: Kuvvet (YED 209/2). Bkz. Zor u kuvvet (Çağatay). YED 209/2 *Kanı baŋa zūr u kuvvet kim senüŋ ʻışkuna döyem.* "Hani bana kuvvet, senin aşkına nasıl dayanayım?".

Zühd ile takvā: Züht ile takva (GN II. L 213B/6). Bkz. Zühd ile takvā (Çağatay). GN II. L 213B/6 *Zühd ile takvā-y-ıdı dün gün işi.* "Gece gündüz işi züht ve takvaydı."

Zühd ü maʻsiyet: Züht ve günah (GN II. L 61A/2). Bkz. Zühd ile takvā. Maʻsiyet "asilik, itaatsizlik, isyan, günah" (Devellioğlu 2005: 583) anlamındadır. GN II. L 61A/2 *Her ki yokdur anda ʻilm ü maʼrifet / Aŋa çi tāʻat çi zühd ü maʻsiyet.* "Kimde ilim ve marifet yoksa ibadeti, züht ve günahı bilmez."

Zühd ü riyā: Züht ve riya (KGD XVII/6). Bkz. Zühd ile takvā, Zühd ü maʻsiyet, Zühd ü riyā (Çağatay). KGD XVII/6 *Degülüz zühd ü riyā-y-ıla mürāyī gavrī.* "Gavri, züht ve riyayla gösterişte değiliz."

Zühd ü salāh: Dine bağlılık (Süy. Nev. 162). Bkz. Zühd ile takvā, Zühd ü maʻsiyet, Zühd ü riyā, Zühd ü salāh (Çağatay). Süy. Nev. 162 *Ne ʻilm ü hikmet ne zühd ü salāh / Ne merd-i gazā vü ne ehl-i silāh.* "Ne ilim ve hikmet sahibiyim ne dine bağlı, ne savaş yiğidiyim ne silah ehli."

Zühd ü tāʻat: İbadet (GN III. L 60A/2, IV. L 172B/6, IV. L 173A/11, IV. L 174A/9; YED 5/7, 17/2, 104/4, 209/6, 368/4). Bkz. Fısk u tāʻat, Zikr ü tāʻat, Zühd ile takvā, Zühd ü maʻsiyet, Zühd ü riyā, Zühd ü salāh, Zühd ü tāʻat (Çağatay). GN III. L 60A/2 *Zühd ü tāʻat kopa nefsinden müdām.* "Nefsinden sürekli ibadet gelir."

1.8. Osmanlı Türkçesinde İkilemeler

Osmanlı Türkçesi dönemi için *Pîrî Reîs'in Kitâb-ı Bahriyye Adlı Mensur Eseri* okunmuş olup böylece Türkçenin doğu ve batı kollarındaki eserler aynı yüzyıla kadar getirilmiştir. Bu eser incelemesi için İnci Pamuk'un[82] çalışmasından yararlanılmıştır.

[82] İnci Pamuk, *Pîrî Reîs'in Kitâb-ı Bahriyye Adlı Mensur Eseri (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin- Açıklamalı Dizin)*, Doktora Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anabilim Dalı, 2023.

‘Ahd ü vefā: Sözünde durma (K. Bah. 131b/17). Bkz. ‘Ahd ü vefā (Kıpçak), (Çağatay), (ETT). 131b/17 *Mezkūr pādişāh ol gemileri buldurup cümle halkı ile oda yandurmış benüm ‘ahd ü vefāma muhālefet eyledüŋüz diyü.* “Adı anılan padişah o gemileri buldurup benim sözümde durmama karşı geldiniz diyerek bütün halkıyla ateşte yandırmış.”

Āheste āheste: Yavaş yavaş (K. Bah. 139b/16, 164b/13). Āheste “yavaş, ağır, sakin” (Pamuk 2023: 690) anlamındadır. 139b/16 *Bizümle bir barça var idi havā limānlık āheste āheste şehir öŋine varduk ol-kadar şenlik idüp toplar atdılar kim vasf olmaz.* “Bizimle bir parça vardı, hava sakin, yavaş yavaş şehir önüne gittik, o kadar şenlik edip toplar attılar ki benzersiz.”

‘Ākil ü dānā: Akıllı ve bilgili (K. Bah. 131a/14). ‘Ākil “akıllı” (Pamuk 2023: 692); dānā “bilen, bilici, bilgiç” (Devellioğlu 2005: 164) anlamlarındadır. 131a/14 *Karındaşum ‘abdullāh ‘ākil ü dānā ve ‘ādil hem iş eri kimesnedür.* “Kardeşim Abdullah, akıllı ve bilgili, adil ve işinin eri biridir.”

Al- git-: Alıp gitmek (K. Bah. 141b/9, 149a/17, 152b/14). Bkz. Al- git- (ETT). 141b/9 *Her yıl kāfir gemileri kantārlar ile alurlar giderler.* “Her yıl kafir gemileri kantarlarla alıp giderler.”

Alçaklu yükseklü: Alçaklı yüksekli (K. Bah. 58a/14, 192b/1). Alçaklu “alçak yeri olan” (Pamuk 2023: 694); yükseklü “yüksekliği olan” (Pamuk 2023: 982) anlamlarındadır. 58a/14 *Ba‘dehū mezkūr limānuŋ altı mīl yılduz tarafında bir alçaklu yükseklü adacuk vardur adına adran dirler ve yakuyud da dirler.* “Ondan sonra adı anılan limanın altı mil yıldız tarafında bir alçaklı yüksekli adacık vardır, adına Adran ve Yaluyud derler.”

Altı yedi: Altı yedi (K. Bah. 97b/16, 140b/11, 157b/12). Bkz. Altı yeti/yetti (Çağatayca). 97b/16 *Ol taşuŋ etrafı altı yedi kulaçdur.* “O taşın çevresi altı yedi kulaçtır.”

Arı pāk: Arı temiz (K. Bah. 146b/15). Bkz. Arıg pāk (Harezm). 146b/15 *Mezkūrun eyü arı pāk ehl-i salavāt halkı vardur.* “Adı anılanın iyi, arı temiz salavat ehli halkı vardır.”

‘Ayş u nūş/’Iyş u nūş: Yeme ve içme, zevk ve safa (K. Bah. 145a/9, 145b/3, 166a/16). Bkz. ‘Ayş u nūş (ETT). 145a/9 *Meydānı hālī bulıcak ‘ayş u nūşa meşgūl olurlar memleket tedārikin görmezler.* “Meydanı boş bulunca yeme içme ile meşgul olurlar, memleketin tedariğini görmezler.”

Bāg bāgçe: Bağ bahçe (K. Bah. 141b/14, 148b/12). Bkz. Bāg u bagçe/Bāg u bahçe (ETT). 141b/14 *Suya giderken sag tarafında bāglar bāgçalar vardur.* “Suya giderken sağ tarafında bağlar bahçeler vardır.”

Bāg ve bāgçe: Bağ bahçe (K. Bah. 18a/5, 47a/8, 145a/15, 152b/14-15, 164b/7, 184a/7). Bkz. Bāg bāgçe, Bāg u bagçe/Bāg u bahçe (ETT). 47a/8 *Ammā kal‘adan taşra bāglar ve bāgçeler ve āb-ı revanlar öküştür.* “Ama kalenin dışında bağlar bahçeler, akan sular çoktur.”

Bāglu bāgçelü/Bāglu bāgçalu: Bağlı bahçeli (K. Bah. 103b/1, 109b/9, A110a/9, 132b/10, 167a/14, 170a/1, 171b/1, 192b/2). 103b/1 *Hem ol kal‘adan taşra düz bāglu bāgçelü hūb ābādānī ve ni‘metlü yirlerdür.* “Hem o kaleden dışarıda düz, bağlı bahçeli, güzel, imarlı ve nimetli yerlerdir.”

Beş altı: Beş altı (K. Bah. 97b/13, 103a/3, 114a/16, 116a/2, 130b, 146a/10, 146b/7, 155b/11, 178b/3, 200a/6). Bkz. Biş altı (Kıpçak), (ETT), Béş altı (Harezm), (Çağatay). 97b/13 *Eyü limāndur ve deriŋliği beş altı kulaçdur.* “İyi limandır ve derinliği beş altı kulaçtır.”

Beş on: Beş on (K. Bah. 125b/2). Bkz. Beş altı, Biş on (Kıpçak), (ETT). 125b/2 *Eyle olsa beş on pāre gemi huzūr ile yatur.* “Öyle olsa beş on parça gemi huzurla yatar.”

Bey‘ u şirā: Satış alış (K. Bah. 145b/3). Bkz. Bey‘ u şirā (Harezm), (ETT). 145b/3 *Bir niçe gün ‘ıyş u nūş bey‘ u şirā itdüklerindan soŋra ticāret maslahatların tamām göricek magrib meta‘ı-y-ıla gemilerin yükledürler ve yollarına revāne olurlar ve her yıl bu vech-ile iderler.* “Bir süre yiyip içip alış satış yaptıktan sonra ticaret işlerini tamamlayınca Mağrip mallarıyla gemilerini yüklertirler ve yola revan olurlar ve her yıl bu şekilde yaparlar.”

Bey‘ ve şirā: Satış alış (K. Bah. 108a/6, 134a/3). Bkz. Bey‘ u şirā. 108a/6 *Hāl budur ki ol tārīhden tā bu zamāna dek henüz mezbūr kāfirler ‘arab dilin söylerler ve cemī‘ bey‘ ve şirāları ‘arabcadur.* “Hal budur ki o tarihten bu zamana dek henüz adı anılan kafirler Arap diliyle konuşur ve bütün alış satışları Arapçadır.”

Beyān ve ‘ayān: Açık seçik (K. Bah. 131b/16). Beyān “açıklama, anlatma, söyleme” (Pamuk 2023: 718); ‘ayān “açık, gözle görülür, belli” (Pamuk 2023: 706) anlamlarındadır. 131b/16 *Soŋra ol gemi bunları magribe geçürüp gitdüklerinde bu zikr olan ‘arablaruŋ birkaçı bir āhar gemi-y-ile tekrār ispanya pādişāhına geçüp hikāyeti bir bir beyān ve ‘ayān eylemişler.* “Sonra o gemi bunları Mağrip’e geçirip gittiklerinde bu zikredilen Arapların birkaçı bir başka gemiyle tekrar İspanya padişahına geçip hikâyeyi bir bir açık seçik anlatmışlar.”

Bir bir: Bir bir (K. Bah. 70a/4, 131b/5, 131b/16, 155a/4, 176a/16). Bkz. Bir bir (Uygur), Bır bır (Karahanlı), Bir bir (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay). 70a/4 *Andan soŋra zikr olan kenārlardan firengistān memleketlerin ve magrib kenāların ve şam kuruların bir bir beyān idüp mezbūr cezāyire tekrār gelip bākī kalan cezireleri beyān itdükden soŋra sultāniyye ve kilidi’l-bahir boğazına gelsevüz gerek.* “Ondan sonra zikredilen kenarlardan Firengistan memleketilerin ve Mağrip kenarların ve Şam kuruların bir bir beyan edip adı anılan adaya tekrar gelip baki kalan adaları beyan ettikten sonra Sultaniye ve Kilidi’l-Bahir Boğazı’na gelmeliyiz.”

Bir iki: Bir iki (K. Bah. 26b/7, 47b/10, 47b/14, 51a/11, 119a/8, 120a/5, 124b/2, 143b/3, 149a/16, 152a/9, 152b/15, 192a/4, 200a/8). Bkz. Bir bir, Bir iki (Uygur), (Harezm), (ETT), Bir ikki (Kıpçak), (Çağatay). 26b/7 *Eger yazın varılup ol çay akmazsa mezkūr çayuŋ her niresin bir iki karış kazsalar tatlu su çıkar.* “Eğer yaza gelince o çay akmazsa adı anılan çayın her neresini bir iki karış kazsalar tatlı su çıkar.”

Bölük bölük: Bölük bölük (K. Bah. 24a/2, 25a/3-4, 30a/4-5, 39b/10, 83a/3, 125b/14, 135b/4, 149a/7, 150b/6, 152b/15, 157b/11, 188a/2, 192b/1). Bkz. Bölük bölük (Harezm), (Çağatay), (ETT). 24a/2 *Palamud büki ve mersin büki buŋa göre kıyās olına ve illā bādem bükine karşu bir mīl mıkdārı deŋizden bölük bölük*

sıglar vardur. "Palamut Bükü, Mersin Bükü buna göre olur ve illa Badem Büküne karşı bir mil ölçüsünde denizden bölük bölük sığ yerler vardır."

Cā-be-cā: Yer yer (K. Bah. 15b/3, 19b/16, 68a/5). Cā-be-cā "yer yer" (Pamuk 2023: 739) anlamındadır. 15b/3 *Ol tag yüz mīl deŋizden görinür etrāfında cā-be-cā konılmış karyelerdür.* "O dağ yüz mil denizden görünür, etrafında yer yer konulmuş köylerdir."

Cebe ve cevşen: Zırh (K. Bah. 136b/4). Cebe "zincir veya halkadan örülerek yapılan zırh" (Pamuk 2023: 740), cevşen "zincir ve puldan yapılan örme zırh" (Pamuk 2023: 741) anlamlarındadır. 136b/4 *Gice ile ol fuçuların agzın açup bunca kāfirler cebe ve cevşen ile fuçudan çıkup cenge meşgūl olup gāfil yatan 'arabları helāk idüp bir anda ol şehri alup zabt eylemişlerdür.* "Geceyle o fıçıların ağzını açıp, bunca kafirler zırhla fıçıdan çıkıp, vuruşmayla meşgul olup, yatan Arapları helak edip, bir anda o şehri alıp zapt etmişlerdir."

Cebren ve kahran: Zorla (K. Bah. 132a/2, 184a/12). Cebren "zorla" (Pamuk 2023: 740), kahran "helak ederek" (Pamuk 2023: 820) anlamlarındadır. 132a/2 *Kāfir ol 'arablardan ihtirāz eyledükleri sebebden cebren ve kahran bir nicelerin kāfir eylemişdür.* "Kafir o Araplardan çekindikleri için zorla ve yok ederek bir başkalarını kafir yapmıştır."

Ceng ü cidāl: Savaş (K. Bah. 103a/15, 131b/6). Bkz. Ceng ü cidal (ETT). 103a/15 *Ol sebebden mezkūr kal'anuŋ bir tarafına iki tolama kuleler binā eylemişlerdür lākin ceng ü cidāl eyleyecek kimesneleri yokdur deŋizdeki burcdan gayrı.* "O sebepten adı anılan kalenin bir tarafına iki dolama kuleler bina etmişlerdir ama denizdeki burçtan başka savaşacak kimseleri yoktur."

Çok çok: Çok çok (K. Bah. 153a/9). Bkz. Çok çok/Çoh çoh (ETT). 153a/9 *Tokuzdan on dört güne-dek çok çok artmaga başlar artdugına göre çok varur çok gelür.* "Dokuzdan on güne dek çok çok artmaya başlari artığına göre çok varır, çok gelir."

Delik delik: Delik delik (K. Bah. 99b/5). Delük delük (ETT). 99b/5 *Ve balıga mahsūs olan sandalları-da galbīr misālinde delik delikdür.* "Ve balığa mahsus olan sandalları da kalbur gibi delik deliktir."

Dīn ü īmān: Din ve iman (K. Bah. 1b/7). Dīn ü īmān (Çağatay), (ETT). 1b/7 *Ve dürūd-ı bī-pāyān ve gufrān-ı firāvān anuŋ ensāl-i ʻizāmına ve ashāb-ı kirāmına olsun ki dīn ü īmān meclisünüŋ çırakları ve şerīʻat meydānınuŋ pehlevānlarıdur rıdvānu'llāhi ʻaleyhim ecmaʻīn.* "Büyük nesillerine ve sahabelerine sonsuz övgü ve çokça bağışlama olsun ki din ve iman meclisinin çırakları ve şeriat meydanının pehlivanlarıdır rıdvânu'llâhi ʻaleyhim ecmaʻin."

Dört beş: Dört beş (K. Bah. 36b/6, 91b/10, 107a/6, 142b/5, 146b/10-11, 149b/2, 153a/5, 156b/16, 180b/3). Bkz. Tört béş (Çağatay). 36b/6 *Ammā cezīre-i mezbūr yüksek taglar oldugı sebebden dört beş mīl deŋizde anafor eksük olmaz.* "Ama adı anılan ada yüksek dağlar olduğu için dört beş mil denizde anafor eksik olmaz."

Dürlü dürlü: Türlü türlü (K. Bah. 100a/1, 100a/1, 184a/12). Bkz. Türlüg türlüg (Karahanlı), (Harezm), Türlü türlü/Türli türli (Kıpçak), Türlüg türlüg/Türlük türlük (Çağatay), Dürlü dürlü (ETT). 100a/1 *Taşradan varan kulaguz gemiyi şehir içine koymaz zīrā ki bogaz dürlü dürlü açılur.* "Dışarıdan gelen kılavuz gemiyi şehir içine bırakmaz çünkü boğaz türlü türlü açılır."

Emn ü amān: Emniyet ve güven (K. Bah. 3a/16). Emn "emniyet, güven, huzur" (Pamuk 2023: 768); amān "yardım isteme, imdat dileme" (Pamuk 2023: 696) anlamlarındadır. 3a/16 *Ol kalʻa sebebi ile niçe rūzigār emn ü amān üzerine olduklarından soŋra bu diyārda ehl-i islām muzaffer olup fursat ve nusret buldukça zikr olan eski istanbullık harāba müteveccih olmış.* "O kale sebebiyle nice rüzgar emniyet ve güven üzerine olmalarından sonra bu diyarda İslam ehli zafer kazanmış olup fırsat ve yardım buldukça zikrolan eski İstanbullu haraba yönelmiştir."

Emn ve selāmet: Eminlik (K. Bah. 3b/8). Bkz. Emn ü amān. Selāmet "tehlikeden uzak olma, güvenlik, kurtuluş" (Pamuk 2023: 919) anlamındadır. 3b/8 *... tüccār tāyifesinüŋ gemi ile sefer idenleri emnde ve selāmetde olmalarına bozca adada kalʻa binā olmak maʻkūl ve münāsib gördükleri ecilden emr idüp ...* "… tüccar tayfasının gemi ile sefer edenleri emin olmalarına Bozca Ada'da Kale yapmayı makul ve uygun bulduklarından emredip …"

Er ve ‘avrat: Erkek ve kadın (K. Bah. 157a/11). Er ü ‘avrat (ETT). 157a/11 *Sāyir halkınuŋ eri ve ‘avrati cümle ‘uryān yürürler.* “Seyreden halkının erkeği ve kadını hepsi çıplak yürürler.”

Ev bark: Ev bark (K. Bah. 152a/12). Bkz. Eb bark (Göktürk), Ev bark (Uygur), Ev bark (Karahanlı), Év bark (Harezm), Ev ü barh (ETT). 152a/12 *Şimdi kāfiri tekrār gelür diyü sahrā ‘arabından evi barkı ile halk gelmişdür.* “Şimdi kafiri tekrar gelir diye sahra Arap’ından evi barkı ile halk gelmiştir.”

Eyü güzel: İyi güzel (K. Bah. 20b/13, 35b/7, 149a/7, 149b/3, 156b/12, 160a/2, 163a/15, 166a/4, 169b/9, 171a/1, 181a/1, 183/1, 195a/3, 195a/4). 20b/13 *Demüri kıbleye karşu deŋizde korlar eyü güzel limāndur.* “Demiri kıbleye karşı denizde koyarlar, iyi güzel limandır.”

Fasıl fasıl: Bölüm bölükm (K. Bah. 119a/13). Fasıl “bölüm, kısım” (Pamuk 2023: 775) anlamındadır. 119a/13 *Ve illā mezkūr kenārlarda cinare cezīresinüŋ ve sam para cezīresinüŋ ve palama dosolonuŋ şerhlerin ve ‘alāmetlerin fasıl fasıl beyān idelüm kim başka şerh olınmaga kābil yirlerdür.* “Ve illa adı anılan kenarlarda Cinare Adası’nın ve Sam Para Adası’nın ve Palama Dosolo’nun açıklamaları ve ve alametlerini bölüm bölüm açıklayalım ki başka açıklamalara mümkün yerlerdir.”

Fısk u fücūr: Günah (K. Bah. 147a/3-4). Bkz. Fısk u fücūr (Karahanlı), (Çağatay), (ETT), Fısk fücūr (Harezm), Fısk ve fücur (Kıpçak). 147a/3-4 *Kırvan şehrinde ‘arabuŋ gayrı şehirleri bigi fısk u fücūr livāta ve zinā olmaz.* “Kırvan şehrinde Arap’ın başka şehirleri gibi günah oğlancılık ve zina olmaz.”

Geç- git-: Geçip gitmek (K. Bah. 143b/7). Bkz. Ert- keç- kit- (Uygur), Geç- git- (ETT). 143b/7 *Ol bogazuŋ deriŋligi ol-kadardur ki tonanma kadırgası geçer gider çıkar.* “O boğazın derinliği o kadardır ki donanma kadırgası geçer gider, çıkar.”

Gel- ve git-: Gelmek ve gitmek (K. Bah. 167a/12). Bkz. Kil- takı kit- (Kıpçak), Kél- ü két- (Çağatay), Gel- git- (ETT). 167a/12 *Ol köyde bāccılar olur gelenden ve gidenden bāc alurlar.* “O köyde baccılar olur, gelenden gidenden bac alırlar.”

Gice ve gündüz: Gece gündüz (K. Bah. 7b/5). Bkz. Géçe ve gündüz/Géce vü kündüz (Çağatay), Gice vü gündüz (ETT). 7b/5 *Kudret-i ilāhi-y-ile mesfūr cezīreyi karārgāh idinüp gice ve gündüz hazret-i ʻīsā firākından zārılık idüp aglar imiş.* "İlahi kudretle adı anılan adayı karargah yapıp gece gündüz Hz. İsa ayrılığından inleyip ağlarmış."

Gir- çık-: Girmek çıkmak (K. Bah. 127b/1, 174b/4). Bkz. Kir- çık- (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak). 127b/1 *Ol sunuŋ gün togusı tarafında olan bogazına arlı dirler gemiler girür çıkar ve agzınuŋ gün togusı tarafında bir birgus vardur beklenür.* "O suyun gün doğusu tarafında olan boğazına Arlı derler, gemiler girer çıkar ve ağzının gün doğusu tarafında bir kale vardır, beklenir."

Göç- kon-: Konmak göçmek (K. Bah. 147a/10). Bkz. Göç- kon- (ETT). 147a/10 *İkisinüŋ mābeyni isiz sahrādur ammā göçer konar evleri vardur.* "İkisinin arasında ıssız çöldür ama konar göçer evleri vardır."

Hadd ü hasr: Sınır (K. Bah. 32a/5-6, 123a/14). Hadd "sınır, uç" (Pamuk 2023: 795), hasr "sınır" (Pamuk 2023: 798) anlamlarındadır. 32a/5-6 *Şimdiki hālde mezbūr çayuŋ gün togusı tarafında taşdan oyma tābūtlaruŋ yaʻnī kāfir makberelerinüŋ hadd ü hasri yokdur.* "Şimdiki durumda çayın gün doğusu tarafında taştan oyma tabutların yani makberlerin sınırı yoktur."

Haseb ve neseb: Soy (K. Bah. 26a/5). Bkz. Haseb ve neseb (Harezm). 26a/5 *Hasebleri ve nesebleri cinivizden hāsıl olup ulu bāzirganlıg-ıla meşhūrlardur.* "Soyları Ceneviz'den hasıl olup ulu bezirganlıkla bilinirler."

İçlü taşlu: İçli dışlı (K. Bah. 176b/14). Bkz. İçlü taşlu (ETT). 176b/14 *Ol hisāruŋ öŋünde iki kat limānı vardur içlü taşlu limāndur.* "O hisarın önünde iki kat limanı vardır, içli dışlı limandır."

İki üç: İki üç (K. Bah. 10b/3, 73b/2, 76b/6, 105a/15, 118b/10, 120a/13). Bkz. İki/ikki üç (Çağatay), İki üç (ETT). 10b/3 *Eger yaz güni olup çay akmazsa mezkūr çayuŋ her ne tarafın iki üç karış kazarlarsa tatlu su çıkar.* "Eğer yaz günü olduğunda çay akmazsa adı anılan çayın her ne tarafından iki üç karış kazarlarsa tatlı su çıkar."

İl gün: Halk, el gün, eş dost (K. Bah. 152a/6, 159b/8, 180b/2). Bkz. İl kün (Karahanlı), Él kün, (Harezm), İl ü kün (Çağatay), İl gün (ETT). 152a/6 *Cirbeye karīb olan il gün cirbe kāfirüŋ oldugına bī-huzūr olurlar.* "Cirbe'ye yakın olan halk Cirbe kafirin olmasına huzursuz olurlar."

İnişlü yokuşlu: İnişli yokuşlu (K. Bah. 160b/11). 160b/11 *İnişlü yokuşlu yir oldugı içün sülüm dirler ya'nī nerdübān dimek olur.* "İnişli yokuşlu yer olduğu için Sülüm derler yani merdiven demektir."

Kenār-ber-kenār: Kenardan kenara (K. Bah. 43a/16, 104a/11, 108b/3, 174a/8). Kenār "bir şeyin, bir yerin bitiş kısmını veya yakını, kıyı, yaka" (Pamuk 2023: 836) anlamındadır. 43a/16 *Murād olıcak eşkāle nazar olına ki kenār-be-kenār kayd olınmuşdur.* "İsteyen şekillere baksın ki kenardan kenara kaydolunmuştur."

Kırk elli: Kırk elli (K. Bah. 110a/8, 115b/15, 125b/12). Bkz. Kırk éllig (Çağatay), Kırk elli (ETT). 110a/8 *Mezbūr limān kırk elli pāre gemiye mütehammildür velī yād gemi girimez.* "Adı anılan liman kırk elli parça gemiyi kaldırabilir ama yabancı gemi giremez."

Küfr ü dalālet: Küfür ve sapkınlık (K. Bah. 1b/3). Bkz. Küfr ü dalalet (Çağatay). 1b/3 *Ve lutf-ı bī-dirīgdan īmān rūzī kılup küfr ü dalāletden halās erzānī kıldı.* "Esirgenmeyen lütfundan iman nasip edip küfür ve sapkınlıktan kurtuldu."

Leyl ü nehār: Gece gündüz (K. Bah. 105b/5-6, 118a/10, 132a/2, 134a/13). Bkz. Leyl ü nehār (Kıpçak), (ETT). 105b/5-6 *Mezbūr tag leyl ü nehār kudretden yanar.* "Adı anılan dağ gece gündüz kudretten yanar."

Makām-ber-makām: Makamdan makama (K. Bah. 3a/1). Makām "durulacak yer, durak, mekân, mahal" (Pamuk 2023: 861) anlamındadır. 3a/1 *Ve tertībinüŋ de asıl ibtidāsı ma'rūf bozca adadan idüp makām-ber-makām tamām ak deŋizi beyān eyledükden soŋra tolaşup ...* "Ve tertibinin de asıl başlangıcı bilinen Bozca Ada'dan olup makâmdan makâma bütün Akdeniz'i açıkladıktan sonra dolaşıp …"

Māl u menāl: Mal mülk (K. Bah. 3a/14, 99a/16, 99b/13, 99b/14, 114a/14). Māl u menāl (Çağatay), (ETT). 3a/14 *Her tāyife mezkūr adada tācirleri incidüp māl u*

menāllerin ellerinden alurdı. "Her tayfa adı anılan adada tacirleri incitip mallarını mülklerini ellerinden alırdı."

Nām u nişān: Şan şöhret (K. Bah. 1b/15). Nām u nişan (Karahanlı), (Çağatay), (ETT). 1b/15 *... devletlü hudāvendigāruŋ himmet-i bī-hemtāsı ile 'ālemde vücūd bulup nām u nişān sāhibleri olalar.* "… devletli hükümdarın eşsiz himmeti ile alemde vücut bulup şan şöhret sahibi olsunlar."

Ogul kız: Oğul kız, evlat (K. Bah. 99b/2). Bkz. Ogul kız (Uygur), (Karahanlı), (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay), (ETT). 99b/2 *Ve keştī-bānları dahı cemī' 'avrat-ile ve oglı kız-ıla ve sāyir esbāblar-ıla yazda ve kışda gemilerinüŋ içinde olup suya mahsūs olan gemileri kurudan varup su alurlar.* "Kaptanları da bütün eşleri, evlatları ve diğer eşyalarıyla yaz kış gemilerinin içinde olup suya özgü olan gemileri karadan varıp su alırlar."

On on beş: On on beş (K. Bah. 155b/1-2). Bkz. On on béş (Çağatay), On on biş (ETT). 155b/1-2 *Bundan aŋa iletdükleri eti fizanda on on beş karaya degişürler imiş ve fizan hurmāsın dāyim rūma getürürler.* "Bunda ona ilettikleri eti Fizan'da on on beş karaya değişirlermiş ve Fizan hurmasını her zaman Rum'a getirirler."

Otuz kırk: Otuz kırk (K. Bah. 42b/4, 196a/5). Bkz. Otuz kırk (Harezm), (Çağatay). 42b/4 *Ammā mezkūr kal'nuŋ öŋinde otuz kırk pāre kadırgaya mütehammil bir hūb limānı vardur.* "Ama adı anılan kalenin önünde otuz kırk parça kadırgayı içinde alan güzel bir limanı vardır."

Ölçe ölçe: Ölçerek (K. Bah. 100a/1). Ölç- "en, boy, hacim, süre gibi nicelikleri kendi cinslerinden seçilmiş bir birimle karşılaştırıp kaç birim geldiğini belirtmek, tayin etmek" (Pamuk 2023: 898) anlamındadır. 100a/1 *Deŋizi ölçe ölçe giderler zīrā ki deryā kenārları ve deŋizi sıglardur*. "Denizi ölçerek giderler zira deniz kenarları ve denizi sığdır."

Rūz u şeb: Gece ve gündüz (K. Bah. 3b/11, 94a/13). Bkz. Rūz u şeb (ETT). 3b/11 *... bir kal'a binā itdürmişlerdür ki rūz u şeb yād gemi ol limāna girmeye zīrā ki mezkūr limāndan anatolı kenārı yedi mīldür mābeyni izmir diyārından bogaza gelecek gemilerüŋ geçididür*. "… bir kale yaptırmışlardır ki gece ve gündüz

yabancı gemi o limana girmesin zira adı anılan limandan Anadolu kenarı yedi mildir, arası İzmir'den boğaza gelecek gemilerin geçididir."

Satu bāzār: Alışveriş (K. Bah. 159b/9). Bkz. Satu bāzār (ETT). 159b/9 *Toplaruŋ āvāzın işidenler gelürler gemici-y-ile satu bāzār iderler.* "Topların avazını duyanlargelirler, gemiciyle alışveriş yaparlar."

Sürün sürün: Sürü halinde (K. Bah. 31a/3). Sürü "birlikte yaşayan, büyük gruplar halinde gezip dolaşan hayvan topluluğu" (Pamuk 2023: 928) anlamındadır. 31a/3 *Mezkūr cezīre hevāsı latīf āb-ı revānları çok enva' dürlü şikārlarından gayrı sürün sürün yüriyen āhūlarınuŋ nihāyeti yok bir cezīredür*. "Adı anılan ada havası güzel, akarsuları çok, çeşit çeşit avlarından başka sürü halinde yürüyen ceylanların sonu olmayan bir adadır."

Taglu ve taşlu: Dağlı taşlı (K. Bah. 40b/2). 40b/2 *Mezkūr kenārlar taglu ve taşlu ve yābis yirlerdür ammā hālī limānları çokdur poryaz tarafında.* "Adı anılan kenarlar dağlı taşlı ve kuru yerlerdir ama poyraz tarafında boş limanları çoktur."

Top tolu: Dopdolu (K. Bah. 152b/16). Bkz. Top tolu (Uygur), (Karahanlı), Top tolug (Harezm), (Kıpçak), Dop dolu/Top tolu (ETT). 152b/16 *Bir iki ev bir yirde üç dört ev bir yirde nar içi gibi adanuŋ içi top toludur.* "Bir iki ev bir yerde, üç dört ev bir yerde nar içi gibi adanın içi dopdoludur."

Ulu ve kiçi: Büyük küçük (K. Bah. 174b/3). Bkz. Uluk ve kiçik (Çağatay), Ulu vü kiçi (ETT). 174b/3 *Kıbrız adasınuŋ ulusı ve kiçisi ol kāfire ri'āyet idüp tekellüfsüz aralarına girür çıkar imiş.* "Kıbrıs Adası'nın büyüğü küçüğü o kafire riayet edip zorlanmadan aralarına girip çıkarmış."

Üç dört: Üç dört (K. Bah. 15b/16, 16b/9, 18b/17, 78a/10, 111a/10, 130a/2, 130b, 152b/15, 162b/15, 173a/4, 196a/5, 197b/7). Bkz. Üç tört (Çağatay). 15b/16 *Mezkūr limānda üç dört yüz pāre gemi bir kezden çıkup huzūr iderler.* "Adı anılan limanda üç dört yüz parça gemi bir kerede çıkıp rahatlarlar."

Yāb yāb: Yavaş yavaş (K. Bah. 153a/10). Yāb "aheste, yavaş" (Pamuk 2023: 969) anlamındadır. 153a/10 *On tokuzdan soŋra yāb yāb eksilmege başlar.* "On dokuzdan sonra yavaş yavaş eksilmeye başlar."

Yaz kış: Yaz kış (K. Bah. 193a/3). Bkz. Yaz kış (ETT). 193a/3 *Ol körfezde bir su vardur yaz kış akar ve bir akar su dahı adanuŋ lodos tarafında vardur.* "O körfezde bir su vardır, yaz kış akar ve bir akarsu daha adanın lodos tarafında vardır."

Yaz ve kış: Yaz ve kış (K. Bah. 19a/16, 23a/2, 23a/6, 32a/13, 83b/1, 88a/5, 99b/2, 107a/9, 116a/3, 123b/10, 130b, 175b/10, 177b/5-6, 177b/7, 180b/17, 197a/6). Bkz. Yaz kış, Yaz u kış (Harezm), (Kıpçak), (Çağatay), (ETT). 19a/16 *Bu cümle yaz ve kış akar revān olup ayakları deŋize koyılur.* "Bu hepsi yaz kış akar, akıp ayakları denize koyulur."

Yedi sekiz: Yedi sekiz (K. Bah. 142a/2, 148b/16, 158b/15, 160a/5, 180b/14). Bkz. Yédi sékiz (Çağatay). 142a/2 *Ne kadar çokluk gemi olursa anda kış kışlarlar deriŋligi yedi sekiz kulaçdur.* "Ne kadar çok gemi olursa orada kışı geçirirler, derinliği yedi sekiz kulaçtır."

Yigirmi otuz: Yirmi otuz (K. Bah. 105b/2-3). Bkz. Yigirmi otuz (ETT). 105b/2-3 *Yigirmi otuz makarayı bir kezden gemiye baglayup gemiyi yetdürürler tā misine öŋine getürürler zīrā ki misine kenārları alçak ve düz yirlerdür.* "Yirmi otuz makarayı bir kerede gemiye bağlayıp gemiyi ulaştırırlar ta Misine önüne getirirler zira Misine kenarları alçak ve düz yerlerdir."

Yigirmi yigirmi beş: Yirmi yirmi beş (K. Bah. 157b/12). Bkz. Yigirmi otuz, Yégirmi yégirmi béş (Çağatay). 157b/12 *Limāndan taşra altı yedi kulaçdur deŋizde yigirmi yigirmi beş kulaç su vardur.* "Limanın dışında altı yedi kulaçtır, denizde yirmi yirmi beş kulaç su vardır."

Yir yir: Yer yer (K. Bah. 150b/6). Bkz. Yér yér (Çağatay), Yir yir (ETT). 150b/6 *Mezkūr köpri yir yir bölük bölük deriŋlü sıglu yirlerdür.* "Adı anılan köprü yer yer bölük bölük derinli sığlı erlerdir."

Yukaru aşaga: Yukarı aşağı (K. Bah. 15b/10). 15b/10 Şimdiki h*ālde ol bogazdan mavuna mıkdārı su söker gemiler geçer ammā akındısı müdām yukaru aşaga turmaz akar.* "Şimdiki halde o boğazdan su söker gemiler geçer ama akıntısı sürekli yukarı aşağı durmaz akar."

Yüksek ulu: Ulu (K. Bah. 58a/2). Bkz. Yüksek ulug (Karahanlı), (Harezm). 58a/2 *Bir yüksek ulu tagdur.* “Bir ulu dağdır.”

2. BÖLÜM

2.1. İKİLEMELERİN SINIFLANDIRILMASI

İkilemeleri sınıflandırma bölümünde eldeki malzeme anlam bakımından, köken bakımından, yapı bakımından ve görev bakımından incelenmiştir. Malzemenin çokluğu ve tekrara düşmemek nedenleriyle her bir başlıkla ilgili birkaç örnek verilmiştir.

2.1.1. ANLAM BAKIMINDAN İKİLEMELER

İkilemelerin oluşumunda ikilemeyi meydana getiren sözcüklerin sahip oldukları anlam alanı önemli bir yere sahiptir. İkileme bazen eş anlamlı sözcüklerden, yakın anlamlı veya birbiriyle ilişkili sözcüklerden, ters anlamlı sözcüklerden oluşabildiği gibi aynı sözcüğün tekrarıyla ya da biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerin bir araya gelmesiyle de oluşabilir. Yaptığımız çalışmada tüm bunlara örnek teşkil edebilecek malzeme elde edilmiştir.

2.1.1.1. Her İki Ögesi de Anlamlı Olan İkilemeler

İkilemeyi oluşturan sözcüklerden her biri anlamlı sözcük olabilir.

2.1.1.1.1. Eş Anlamlı Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

İkilemeyi oluşturan sözcükler eş anlamlı olabilirler. Aynı dilin içerisinde eş anlamlı sözcüklerin bulunması çok görülen bir durum olmasa da bazen bir sözcüğün eskimesiyle yanına aynı anlama gelen başka bir sözcük almasıyla bazen de yabancı bir dilden alınan bir karşılıkla eş anlamlı sözcüklerden oluşan ikilemeler karşımıza çıkmaktadır.

Altun Y. 121/18 Ed tavar erdini yinçü üze *agılıkım kıznakım* tolu bolsun.

KT G 99 ... kop anta *alkıntıg arıltıg*.

Mayt. 67/30 Biz yine *alku eriglerin* ötlerin almadın …

Kar. D. Kur. Terc. 37/66a3 Ol *allāh taŋrı* bilür ol kim kökler içinde ol kim yirler içinde, ol tanrı kamugnı bilgen.

KT G 8 Ötüken yir olurup *arkış tirkiş* ısar.

KB 4536 *Eviŋ barkıŋı* ked arıg tut silig / Saŋa kelge devlet akı kiŋ elig

Altun Y. 596/1-2 İngek yagı süt birle *mırlı panıtlı* ikegü bolar ugrayu emi erür kamag igke.

GN I. L 65B/2 Bāg u çift ü şirket ü satu bazār / *Ögi ussı* durmadın anı düzer.

BK D 2 Ölteçiçe sakınıgma türük begler boodun *ögirip sebinip* toŋatmış közi yügerü körti.

KT D 26 İçre aşsız taşra tonsuz *yabız yablak* bodunta üze olurtum.

2.1.1.1.2. Yakın Anlamlı veya İlişkili Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

Yakın anlamlı sözcüklerden veya anlamca ilişkili sözcüklerden oluşan ikilemelere sıklıkla rastlanmaktadır.

Altun Y. 118/4-5 Kayu neçe *açmak suvsamak* emgekin alangurmış kogşamış tınlıglar erser.

E 43/2 *Adırıltım seçlentim* ayıt-a.

KT GB Kül tiginiŋ altunın kümüşin *agışın barımın* tört bin yılkısın ayagma tuygut...

KB 3095 Keçürdi küvençin sevinçin küni / Ajunka yadıldı *atı çavı üni.*

Çaş. Beg 90 Eŋ ulugı kalaşotari atlıg yekniŋ töbüsinteki saçın tutup kılıcın *bıçgalı sangalı* kılın.

E 18/4 *İşim kadaşım* yıta.

Jut. Sek. Yük. 233 İg agrıg ölüm ulatı ada tuda bolur agı barım *saçılur tökülür.*

Altun Y. 99/2 Bo altun küvrügniŋ yig başdınkı ünin eşidmiş ugurınta uzatı üzüksüz burkanlarka *yakın yaguk tapıgçısı* bolur.

2.1.1.1.3. Ters Anlamlı Sözcüklerden Oluşturulan İkilemeler

İkilemeler ters anlamlı sözcüklerden de oluşabilmektedir.

KT G 8 *Açsık tosık* ömez sen.

KB 2350 Süsin ked küdezse til ıçgınmasa / Süsi *az üküşin* yagı bilmese.

DLT I, 349/13 Kırk yılka tegin *bay çıgay* tüzlinür.

Süy. Nev. 315 Ki her bir ‘amel bakıcak *çep ü rāst* / Çü nefse muhālif düşe ola rāst.

HŞ 3810 Şīrīn tiyü köyer irdi *içi taşı.*

KB 4629 Kalı samduy erse taduŋ belgülüg / *İsigli soguklı* ara bir ülüg.

DK Drs. 48a/13 Bunuŋ üzerine on altı yıl géçdi beyregüŋ *ölüsin dirisin* bilmediler.

Mayt. 43/16-17 İnçip toga teglük kişi osuglug bu *togmak ölmek* ulug adadın ozgu kurtulgu buluŋ yıŋak arıtı ukmazlar.

Şec. Ter. 84a/13 *Ulug kiçik* barça ittifāk birlen deb bakuynı hān köterdiler.

Kıs. En. Aysu Ata 6r/1 Ol toprakda safī tebiz *ürüŋ kara süçüg açıg* sarıg yaşıl kızıl kök *katıg yumşak* ve arıg arıgsız tatlıg tatsız kamug bar érdi.

2.1.1.1.4. Aynı Sözcüğün Tekrarıyla Oluşturulan İkilemeler

Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan sözcük öbekleri için ikizleme, yineleme gibi kavramları kullananlar olmakla birlikte biz tezimizde bu öbekleri ikileme kavramı içinde değerlendirdik.

Kip 150 *Adruk adruk* etüz körtgürüp bu sav atlıg yir suvda yorıyur tınlıgların kutgarur.

Kıs. En. Aysu Ata 213v/16 Bolgan tileklerin biriktürdi *başka başka* tilemedi.

DLT II, 290/7 *Buç buç* öter semürgük.

BK G 14 -15 Bunca amtı begler kanım kaganka *ertiŋü ertiŋü* timag kıltı.

BK K 8 *Neŋ neŋ* sabım erser beŋgü taşka urttum.

BN 159b/9 Mén mullā babadın on bir günāhını *birer birer* hātır-nışān kılıp aytıp yéberdim.

Altun Y. 134/1 … ötgürü kanlı tilgeni teg üstün altın arkuru turkuru agtarılu toŋatarılu evrilü tevrilü toga tegzinü *ilki ilki* et'özlerte ortunkı kinki et'özlerte …

Kar. D. Kur. Terc. 30/2b3 Aydı oglanlarım kirmeŋler bir kapugdın kiriŋler *öŋin öŋin* kapuglardın.

Div. Hik. 6/IV-10/3 *Türlüg türlüg* cefā tegdi boyun sındum.

2.1.1.2. Biri Anlamlı Biri Anlamsız Kelimelerle Oluşturulan İkilemeler

İkilemeyi oluşturan sözcüklerden biri sözlüklerde madde başı olarak yer alırken diğer sözcük veya sözcüklerin yer almaması söz konusu olabilmektedir. Anlamsız görünen sözcük zamanla unutularak kullanımdan düşmüş bir sözcük veya ikilemeyi kurmak için ilk sözcüğün sesleri değiştirilerek oluşturulmuş bir sözcük olabilir.

DLT III, 234/16-17 *Çogı çamı* kıldı.

DK Drs. 126a/7 *Herze merze* söyleme mere itüm kāfir.

DK Drs. 48b/9 Vardı gönlegi *kana kuna* baturdı bayındur hānuŋ önine getürüp bırakdı.

BN 308b/12 Bular yétkünçe mullā baba özbek kişisi bile mīr hamanıŋ korganıga kélip *uruş muruş* salur hayālı kılur hiç iş kıla almas.

Çübür çebür, Kertük kemrük, Yaşut beküt gibi ikilemelerin cümle düzeyinde örneklerine yer verilmemiştir. Bu örnekler DLT'de madde başı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2. KÖKEN BAKIMINDAN İKİLEMELER

Köken bakımından ikilemeler Türkçe ve yabancı bir dilden olmalarına göre sınıflandırılmıştır. Bu yabancı diller Çince, Sanskritçe, Tibetçe, Soğdca, Arapça veya Farsçadır.

2.1.2.1. Türkçe+Türkçe Kökenli Kelimelerle Oluşturulan İkilemeler

Her ögesi Türkçe olan ikilemeler sıklıkla kullanılmıştır.

Altun Y. 673/10-11 Altun önlüg yaruk yaltrıklıg kopda kötrülmiş nom iligi atlıg nom bitigde onunç ülüş tegzinç nom *bitiyü okıyu* tükedi.

DK Drs. 53b/4 *Karalu gökli* otagı sorar olsam gölge kimüŋ.

KB 4334 Sözüg barça söz tip çıkarma tilin / *Öyü saknu* sözle kerekin bilin.

Kar. D. Kur. Terc. 30/100b2 Bütünlikin taŋrı ol kim anlar birle *sakındılar korkarlar* anlar kim olar edgülük kılıglılar ol.

AH 356 *Ulugka kiçigke* sılıg kıl sözüŋ.

2.1.2.2. Türkçe+Yabancı Kökenli Kelimelerle Oluşturulan İkilemeler

Bir ögesi Türkçe bir ögesi yabancı dilden alınan sözcüklerle ikilemelerin kurulmuştur. Bu kullanıma çoğunlukla yeni kabul edilen dinlerin kavramlarının öğrenimi için başvurulduğu görülmektedir.

Kar. D. Kur. Terc. 30/38a3 Taŋrı bilür anı kim yaşrurlar yime anı kim *açuk āşkārā* kılurlar.

Kıs. En. Aysu Ata 14r/21 Men *arıg muslih* kişi-men.

KB A15 Bu kitab kayu padişahka ya kayu iklimka tegdi erse gayet uzlukından nihayettin keçe körklüglükindin ol illeriŋ hakimleri ‘alimleri kabul kılıp tegme biri bir türlüg *at lakab* urdılar.

DK Drs. 59b/1 Hān kızınuŋ évinde *kul halāyık* dükenmiş maşraba almış suya varmış.

GN I. L 65B/2 Bāg u çift ü şirket ü *satu bazār / Ögi ussı* durmadın anı düzer.

2.1.2.3. Yabancı+Yabancı Kökenli Kelimelerle Oluşturulan İkilemeler

Her ögesi yabancı kökenli sözcüklerle kurulan ikilemeler de kullanılmıştır.

Altun Y. 81/8 … adruk adruk yinçge *toglar pralar* kuşatrılar üze asıp salınturup …

Altun Y. 440/21 Birök toyın şamnanç *upası upasanç* tört törlüg tirin kuvrag bo nom erdinig boşgunsarlar tutsarlar …

Div. Hik. 1/I-11/2 *Ahl ü ‘ayāl* hānumandın tükel kiçmey.

Div. Hik. 38/XLIX- 87/2 Meni yad eylese pīr ü cuvanlar / *Garīb u bī-kes* ü hem nā-tavanlar.

GN I. L 29B/10 Bunça *seyrān u teferrüçler* kılup / Bu hevā üzre geçerler dirilüp.

2.1.2.4. Yabancı+Türkçe Kökenli Kelimelerle Oluşturulan İkilemeler

İlk ögesi yabancı kökenli diğeri ögesi Türkçe olan ikilemeler de görülmektedir.

Kar. D. Kur. Terc. 30/23a2 Aydı bolmas men yükünse men *bir ādemīka bir yaŋlukka.*

KB 1367 *Belā küç* yirinde sen edgü kılın / Budunug sevündürgil elgin tilin.

Y u Z 27 Hoşdur yā ogul senüŋ düşüŋ / Sultanlıg-ıla géçiser *‘ömrüŋ yaşuŋ.*

Kip 200 *Tsuyumta yazukumta* boşuyu birzün.

Altun Y. 288/21 *Üjik bitig* bilge bilig erser kaltı üç agılık iki yigirmi bölük nomlarıg bilmek ukmak erür.

2.1.3. YAPI BAKIMINDAN İKİLEMELER

İkilemeler yapı bakımından basit, türemiş ve birleşik yapılı ikilemeler olarak sınıflandırılmıştır. Bazı durumlarda bir ögenin basit, diğer ögenin yapım eki aldığı

gözlenmiştir. Bu gibi örnekler türemiş yapılı sözcüklerden oluşan ikilemelerde incelenmiştir.

2.1.3.1. Basit Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

İkilemeyi oluşturan sözcükler fiil veya isim köklerinden ya da bunların çekim almış biçimlerinden oluşabilir.

BN 143a/1 *İşleri küçleri* kuş tutmakdur.

Mayt. 82/5 Kim kayu tınlıg kişi et'özinte erken yok kurug *irt birt* aşıp üstep ödsüz kolusuz tartıp isip *irt birt* kolsarlar…

Altun Y. 590/9 Bo üdlerniŋ içinte yaragınça yonınça *itip tüzüp* uz katıp aşıg içgüg suvsuşug…

KB 1061 *Ot em* kalmadı kör neçe kıldılar / Yaraşık ne erse anı birdiler.

Kıs. En. Aysu Ata 219r/12-12 Mi'rācnıŋ hikmeti bu érdi taŋlası *dōst düşmanga* haber boldı.

2.1.3.2. Türemiş Yapılı Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

İkilemeyi fiil veya isim köklerinden türemiş sözcüklerden oluşabilir. İkilemeyi oluşturan sözcüklerin tüm ögeleri türemiş olabileceği gibi ögelerinden sadece biri de türemiş yapılı olabilir. Sözcükler aynı ekle türeyebildiği gibi farklı eklerle de türetilmiş ve bir araya gelmiş olabilirler.

2.1.3.2.1. İki Ögesi de Türemiş Olan İkilemeler

İkilemeyi oluşturan sözcüklerden her ikisi de türemiş yapılı olabilir.

2.1.3.2.1.1. Her İki Ögesi de Aynı Eki Alarak Türemiş Olan İkilemeler

İkilemeler, genellikle kalıplaşmış ifadeler olduğundan ikilemeyi oluşturan sözcükler aynı ekleri alırlar. Ancak bu kurala uymayan kullanımlar da mevcuttur.

338/11-12 *Alkınmaksız isilmeksiz* tolun ay teŋri yaruklug atlıg daranı nom.

Altun Y. 196/19-20 İkinti *igsiz kegensiz açsız kızsız yagısız yavlaksız* bolgaylar.

Mayt. 24/9 Kop kamag dıntarlarda kutadmış teŋri teŋrisi burkan yarlıkar alku *kedgü tonangu* böz ara bu böz erdini yig erür.

KT D 13 Yeti yüz er bolup elsiremiş kagansıramış bodunug *küŋedmiş kuladmış* bodunug türük törüsin ıçgınmış bodunug eçüm apam törüsinçe yaratmış boşgurmış.

BK D 5 ... *yogçı sıgıtçı* öŋre kün tugsıkdakı...

2.1.3.2.1.2. Ögeleri Farklı Ekleri Alarak Türemiş Olan İkilemeler

İkilemeleri oluşturan sözcükler farklı yapım ekleriyle türetilmiş olabilir.

Altun Y. 34p/14 Tayakıg tegşürmek *akıglıg ürlüksüz* biş yapıgıg tegşürüp arıgsız ürlüklüg paoşın et'öz üzeki arıg ıduk biş yapıgıg bulmak erür.

NF 105/14-15 Ey babam bu cum'ada *ırakdın yakındın* üküş sahābalar kelgey.

GN I. L 28A/4 Zīra tag u taş aŋa ma'nī-durur / *Issı sovuk* hem anuŋ yolın urur.

KT D 10 Bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı türük bodun *ölüreyin urugsıratayın* tir ermiş.

Kar. D. Kur. Terc. 34/56a3-56b1 Bütünlükin aŋar biziŋ üskümizde yakınlık *yahşı körklüg* yer.

2.1.3.2.2. Yalnız Bir Ögesi Türemiş Olan İkilemeler

Bu tür ikilemelerde sadece birinci veya sadece ikinci ögenin ek alarak türediği görülmektedir.

2.1.3.2.2.1. İlk Ögesi Türemiş Olan İkilemeler

Ses uyumunun hakim olmadığı, anlamsal ilişkilerle meydana gelen ikilemelerde ögelerden birinin türediğini görmekteyiz. İlk ögenin türediği örnekler bulunmaktadır.

Y u Z. 132 Yolda meger var-ıdı bir gey ağaç / Ya'kūb anda oturmışdı *susuz aç.*

Lütfi Div. 261/2 Yākūt kibi la'lıŋ üçün yaş 'akīki / Fāş itti köŋül rāzını *yahşı yaman* içre.

KB 1440 Yava kılma emdi bu kalmış künüŋ / Özüŋdin arıtgıl *yazukuŋ münüŋ*.

Kar. D. Kur. Terc. 34/10a1 *Yigü aş* bérür mü miz anlarka eger tilese taŋrı yigü aş bérgey aŋar.

Kar. D. Kur. Terc. 35/55a2 Bérdimiz ya'kūb oglanlarınka bitigni *yolçı kılavuz* hem pend hıred idileriŋe.

2.1.3.2.2.2. İkinci Ögesi Türemiş Olan İkilemeler

İlk ögesi kök durumunda, ikinci ögesi yapım ekleriyle türetilmiş ikilemeler bulunmaktadır. Özellikle ikinci ögesinin -lıg yapım ekini alan ikilemelerde bu tek ögenin aldığı ek iki ögeye de eklenmiş gibi bir anlam oluşmaktadır.

Mayt. 63/38-39 Alkunuŋ alku *altun kümüşlüg* kırtışarı bolur.

Altun Y. 141/16 Takı yeme kim kayu tınlıglar ajun ajunta üküş edlig tavarlıg *bay barımlıg* evte barkta togayın dip küseser …

Altun Y. 195/23 Törtünç özleri yaşları uzun *inç meŋilig* bolgaylar.

KB 1771 Bodundın kötürdi kamug *küç basınç* / Özindin kiterdi yaragsız kılınç.

Altun Y. 529/4 Bo çambudıvıp uluş içinteki neçe ögüzler köller *yullar yulaklar* sögüt ıgaçlar otlar yaşlar arıglar semeklerig yene adruk adruk hua çeçek tüş yimişlerniŋ yıltızların …

2.1.3.3. Birleşik Yapılı Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

İkilemeyi oluşturan sözcükler birleşik yapılı sözcükler olabilir. Bu tür ikilemelerin sayısı diğerlerine göre oldukça azdır.

2.1.3.3.1. İki Ögesi de Birleşik Yapılı Sözcük Olan İkilemeler

İkilemeyi oluşturan sözcüklerin her ögesi birleşik yapılı olabilir. Bununla ilgili aşağıdaki örnekler tespit edilmiştir.

GN I. L 84A/7 Kim cihānda *n'eylediler n'itdiler* / Her birisi niçe gelüp gitdiler.

GN I. L 94A/11 Gör ki ne kıldı vü *n'itdi n'eyledi* / Ne yaratdı neyi neden eyledi.

Kar. D. Kur. Terc. 29/5a2 Ey anlar kim bittiler kaçan körse sizler bir ögürni *berk turuŋlar üstüvār turunlar* yād kılıŋlar tanrını üküş bolgay kim kurtulga sizler.

2.1.3.3.2. İlk Ögesi Birleşik Yapılı Sözcük Olan İkilemeler

İlk ögesi birleşik yapılı yapılı olan ikileme görülmektedir.

DK Drs. 36b/7 Oguz begleri bunı éşitdiler *şād olup sevindiler.*

2.1.3.3.3. İkinci Ögesi Birleşik Yapılı Sözcük Olan İkilemeler

İkilemenin sadece ikinci ögesi birleşik yapılı olabilir.

DK Drs. 112a/12 Anası feryād édüp *agladı zarılık eyledi.*

DK Drs. 113b/10 Kardaşumdan ayrıldum déyü çok *agladı zarılık kıldı.*

DK Drs. 45a/5 Beyrege ve anasına ve kız kardaşlarına muştucı geldi *sevindiler şād oldılar.*

Y u Z 354 Kutayfer bitig okur ahvālin bilür / Cevap yazar *sevinür şādī kılur.*

Altun Y. 179/19 Tınlıgların kılmış ayıg kılınçların *öküntürüp kşanti kılgalı* ötlemiş buyan edgü kılınçka yitmez.

TI B 3 Türk bodun ölti *alkıntı yok boltı.*

2.1.3.4. Farsça Eklerle Oluşan İkilemeler

Farsça eklerle oluşan ikilemelerden yaygın olarak kullanılanlar olmuştur. İkileme oluşturan eklerin başın -a, -be, -ber gelmektedir.

Sek. Div. 206 Ugan ezelde kılıptur çü himmetiŋni bülend / Seniŋ kaşıŋda *ber-ā-ber* hazef bile dirhem.

HŞ 3031 Kılıp nūş birdi biriŋe *dem-ā-dem.*

Mesut Şen 224a/6 *Gird-ā-gird* üç kürūhka yavuşkay.

NŞ 2/6 Dimekke zikriŋ irür hānkāh içinde *hey-ā-hūy.*

FK 13/1 Kaçan atsa ol gamze nāvek maŋa / Kilür ger miŋ olsa *yek-ā-yek* maŋa.

Şec. Ter. 85a/7 Emdi biz bu aytılgan tört miŋ yılda bir bir *at-be-at* kimniŋ bolganın ve kimniŋ bolmaganın bilmey turur miz.

GS 153/4 *Cev-be-cev* mindin nişān birgüsi bir bir kāhlar.

BV 447/3 *Çīn-be-çīn* zülfün tüşer il boynuga.

Gül. T. 6b/7 Bu gülistāŋa temāşā kılgan ir / *Dem-be-dem* ma'nī yimişin tāze yir.

GN. IV. L 143B/3 Ol tokuz nesne ki vardı *nām-be-nām* / Dīn içinde ālet-idi ol tamām.

Sek. Div. BM 218 Cigerni kıldı cerāhat bu müşt-i *dem-ber-dem.*

KGD XL/3 *Leb-ber-leb* olup hayāt-ı bākī / Bir gice degül mi yār kuçmak.

FK 625/3 Tiger çu güyga çevgānı zahmı *per-der-pey.*

2.1.4. GÖREV BAKIMINDAN İKİLEMELER

Tespit edilen ikilemeler cümle içinde fiil, isim, zamir, sıfat, zarf, ünlem gibi farklı görevlerde kullanılabilmektedir. Burada farklı kullanımlara örnek cümleler verilecektir.

2.1.4.1. Fiil Görevinde Kullanılan İkilemeler

Mayt. 89/47 Biz sizni küden bulmışka teŋridem çogumuz yalınımız *aşıldı öklidi.*

Altun Y. 436/9 Atı kötrülmiş ayagka tegimlig teŋrim kaltı mahabrahmı ulug azrua teŋri yirtinçüke asıglıgım ürüg uzatı yürtünçülüg şastırlarıg *ayıtı sözledi.*

Süy. Nev. 27 *Kocınur yacanur* cānıdur ‘azīz / Kamusına her nite kim siz ü biz.

DK Drs. 110a/4 Urdukça böyüdi çoban baganagı *kodı kaçdı.*

BK D 33 Men iniligü bunca başlayu kazganmasar Türk bodun *ölteçi erti yok boltaçı erti.*

2.1.4.2. İsim Görevinde Kullanılan İkilemeler

Altun Y. 441/1 Üdinçe *aşın suvsuşın* süzük köŋülin tapıg udug kılsun.

Kip 38 ... *bagda bukaguda* yatıp emgek emgenser ol.

Şec. Ter. 93a/16 *Fakīr ve miskin* kış azukı alsunlar.

GN I. L 78B/6 *Korkusı kaygusı* yok ayruk anuŋ

BK D 39 Yalabaçı edgü *sabı ötügi* kelmez tiyin yayın süledim.

2.1.4.2.1. Birleşik Fiilin İsim Ögesini Oluşturan İkilemeler

Altun Y. 440a/21 Köni nomça katıglantaçılarnıŋ buyan bilge biliglig bo iki törlüg yiveklerin bütügüke *art basut boltaçı erür.*

Süy. Nev. 1639 Üninden sarāy içi toldı yaŋu / Kim işitdise *oldu eŋü yaŋu.*

Altun Y. 552/2 Barçada bir ikintiske basıraşıp *kunuş kırma kılurlar.*

Altun Y. 93/14-15 Ol ün içinte yene agır ayıg kılınçlarıg *ökünmek kşanti çamhuy kılmaklıg* şlök nomlar eşidilür bolur tüşedi.

DK Drs. 25b/1 Köpek Kazanuŋ atınuŋ ayagına çap çap düşer *siŋ siŋ siŋler.*

2.1.4.3. Zamir Görevinde Kullanılan İkilemeler

Altun Y. 625/10-11 Anta ötrü bodısatavnıŋ yaş süŋükleri ımaru berü *anta monta* saçılıp yatmışın körüp et'özlerin birkerü yirke çalıp…

GN II. L 234B/1 Beglik u kullık kamu yeksān ola / Ne ırak yakın ne *īn ü ān* ola.

Kıs. En. Aysu Ata 229r/5 Anda kedin çıkıp ebū süfyāndın kişi kelse *aŋa aŋa* buluşuŋ tép çıktı.

GN I. L 50B/5 Rahmetin viribidi ol dem aŋa / Uşbu iş 'ibret yiter *saŋa baŋa.*

Kıs. En. Aysu Ata 63v/5 Agzında tofrak kök taŋrısı *seniŋ meniŋ* birle ne işi bar.

2.1.4.4. Sıfat Görevinde Kullanılan İkilemeler

Kip 50-51 *Arıg süzük* kirtgünç köŋülin kuanşi im pusar atın atanlar.

Kip 136 Birök adın adın öge bilge *atlıg yüzlüg* er evci körkin körü kurtulgu tınlıglar erser kuanşi im pusar ol tınlıglarka adın adın öge bilge *atlıg yüzlüg* er evçi körkin körtgürü nomlayur kutgarur.

Bkz. BN 205a/2 Zu'n-nūn argun egerçi mardāna kişi érdi velī hasīs u māl-dost ve rāy u hısābdın yırakrak ve *gölrek ü télberek* kişi édi.

DK Drs. 141a/2 *Kaba kaba* begler oglı gavgā kılsa kamçı salup tiŋdüren kazan eridüm.

Kıs. En. Aysu Ata 180r/18-19 Ol zamān havāda *sansız sakışsız* kuşlar köründi.

2.1.4.5. Zarf Görevinde Kullanılan İkilemeler

Altun Y. 218/7 Kaltı burkan kutın bulmış kşan ödki alku nomlarıg *bahşısızın nomçısızın* kentün tuyunmış kirsiz arıg akıgsız bilge bilig erür.

DK Drs. 88a/7 Kaŋlı koca *sevini kıvanı* öri turdı ag sakallu pīr kocalar yanına bırakdı.

HŞ 1178 Yana bir yanda husrav kilge tip yār / *Köyüp köyüp* için 'ışk otı örter.

Altun Y. 488/14 Ançada kanmaz erser küsüşi üç ay töni katıglansun altı ay töni tokuz ay bir yılka tegi evrinüksüzin agınçsızın katıg çın köŋülin *küseyü yalbaru* katıglansun.

Süy. Nev. 826 İki üç gün anuŋ ile olasız / *Yiyüp içüp* oynayasız gülesiz.

2.1.4.6. Ünlem Görevinde Kullanılan İkilemeler

Lütfi Div. 236/1 *İy melek-sīmā perī ‘ışkıŋ ilindin āh āh*

HŞ 822 *Felek ay vay tiyü kıldı zülfin efgān.*

BV 158/7 *Ni ‘acab veh veh ger ursa cānıŋa zünnār nār.*

SONUÇ

Çalışmamızın içeriğini teşkil eden ikilemelerle ilgili şu çıkarımları yapmak mümkündür:

1. İkilemeler kalıplaşmış ifadelerdir. İkilemeyi oluşturan sözcükler arasında onları birbirine bağlayan sıkı bağlar bulunmaktadır. Bu bağ dolayısıyladır ki ikilemeleri oluşturan sözcüklerin genel olarak yerleri değiştirilmez. *Ev bark, agı barım, itig tümeg, karlıg buzlug, gice gündüz* gibi ikilemelerde sözcüklerin yerlerinin değişmediği, değiştirilmesinin zorlama bir hareket olduğu görülmektedir.

Kalıplaşmanın tam olmadığı veya şiirde ölçüye uygunluk sağlamak amacıyla yeri değiştirilmiş ikilemelere de rastlanmıştır. Ayrıca ağız ve şivelerdeki söyleyiş farklılıklarından kaynaklanan sebeplerle de sözcüklerin yer değiştirdiği söylenebilir. *altun kümüş / kümüş altun, bez- titre- / titre- bez, inç esen / esen inç, içgü yigü / yigü içgü, keyd mekr / mekr keyd, ög us / us ög* gibi ikilemelerde sözcüklerin yer değiştirdiği görülmektedir. Bu tür ikilemelerin sayısı oldukça azdır.

2. Bu kalıplaşmayı destekleyen çeşitli hususlar bulunmaktadır. Yapılan diğer araştırmalar da göstermektedir ki ikilemeyi oluşturan sözcükler genel olarak belirli kurallara göre yan yana gelmektedir. Ancak bu kuralların da kesin değişmez oldukları söylenemez. Genel durumun dışında örnekleri görmek de mümkündür.

İkilemeyi oluşturan sözcüklerden tek heceli olan önce gelmektedir: *al altag, bag tutug, as- salıntur-, aş içgü, eŋ- taŋla-, erk kural, it- yarat-, kaç- kutrul-, kız kırkın, köp kalın, kü- küzet-, küç kuvvet, mün yazuk, op- siŋirt-, oz- kurtul-, ö- sakın-, öç- tarık-, saç sakal, sev- amra-, sü çerig, ton tonangu.* Bununla birlikte *ediz kiŋ, esen inç, ogat- şaş-, odug sak* gibi örneklerde tersi bir durum da gözlenmektedir.

Genellikle ikilemeyi oluşturan sözcüklerden az heceli olan, çok heceliden önce gelmektedir: *ilgerü kurıgaru, ilsire- kagansıra-, itin- yaratun-, ölür- urugsırat-, aç- adır-, açala teprençsiz, adın adınagu, adınçıg muŋadınçıg, agınçsız evrilinçsiz, bütgüsüz kavışgusuz, çoglug yalınlıg, çöbik bulganyuk, edlig tavarlıg, emlet- öŋedtür-. Adrılma- azma-, agılık kıznak, agırla- aya-, aglatı artuk, alpırkan- irin-, armaksız kürsüz, esirkençsiz ökünçsüz, ikileyü katnayu, işgiti kutay* gibi örneklerde ise az heceli sözcüğün sonra geldiği görülmektedir.

Ünlüyle başlayan sözcüğün ünsüzle başlayan sözcükten önce gelmesi de genel bir kural olarak görülmektedir: *açmak suvsamak, açsık tosık, agış barım, at kü, edgü*

meŋi, er- bar-, içik- yükün-, ot sub, ölü yitü, ölüg tirig, ört- tıd-, muŋad- adın-, sanç- ur-, sansız üküş, sergüt- ornat-, sımtag osal, tapıg ayag gibi örneklerde aksi bir durum da görülmektedir.

3. Özellikle din değişikliği sonucunda yeni kavramların öğretilmesi için yabancı öge ile Türkçe karşılığının kullanıldığı görülmektedir: *buyan edgü kılınç, duşkaraçar emgek, dyan sakınç, hua çeçek, koltı nayut tümen* gibi ikilemelerde bilinmeyenin önce geldiği görülmektedir. Bu tür ikilemelerde yabancı sözcüğün bilinmemesine karşın yanında açıklamasının verilmesi amacı görülmektedir.

4. İkilemeleri oluşturan sözcükler genellikle aynı eki alarak bir araya gelirler: *cılasunlık yigitlik, emgeksiz tolgaksız, emgenser buşrulsar, emitmiş kamıtmış, irinçkençüçi yarlıkançuçı, irintürtüm burçınturtum, irtsiz birtsiz, kasınçıg korkınçıg, katılışmak bulgalışmak.* Bunun dışında tek sözcüğün ek aldığı ve gelen ekin ikilemenin tamamını etkilediği görülmektedir: *ak u karalıg, bay meŋilig.* İlk ögenin bir ek alıp ikinci ögenin eksiz kullanımıyla oluşan ikilemeler tespit edilmiştir: *susuz aç, yigü aş,.* Ayrıca ikilemeleri oluşturan ögelerin farklı ekler aldıkları durumlar da vardır: *akıglıg ürlüksüz.*

5. İncelediğimiz dönemlerin hepsinde aynı biçimde yer alan ikilemeler tespit edilmiştir. Buna göre aşağıdaki ikilemelerin ses değişikliğiyle her dönemde kullanıldığı görülmüştür.

Altun kümüş (Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay), *Altun gümüş/gümiş* (Eski Türkiye Türkçesi).

Ay kün (Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay), *Ay gün* (Eski Türkiye Türkçesi).

Azın azın (Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay, Eski Türkiye Türkçesi).

Bir bir (Göktürk, Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay, Eski Türkiye Türkçesi), *Bır bır* (Uygur).

İç taş (Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Eski Türkiye Türkçesi), *İç ü taş* (Çağatay).

İş küç (Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay), *İş güç* (Eski Türkiye Türkçesi).

Kün ay (Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm, Kıpçak, Çağatay), *Gün ay* (Eski Türkiye Türkçesi).

Ulug kiçig (Göktürk, Uygur, Karahanlı, Harezm), *Ulug kiçik* (Kıpçak), Çağatay), *Ulu kiçi/giçi* (Eski Türkiye Türkçesi).

6. İkilemelerin adından bu sözcük öbeklerinin iki sözcükten oluşması gerektiği gibi bir algı oluşmaktadır. Ancak ikilemenin oluşum mantığına uygun olarak üç, dört hatta daha fazla sözcükten oluşan ikilemeler de mevcuttur. Ele aldığımız metinlerde üç, dört ve beş sözcükten oluşan ikilemeler tespit edilmiştir:

Jut. Sek. Yük. 76 … bu munça türlüg yavlak bilig alku *alkınur söner amrılur.*

Mayt. 18/33 Kök kalıkda *bra askug köligelik* ed tavarlar közünti.

Altun Y. 146/8 Ne üçün sözlegülüksüz titir tip tiser alku belgülertin *ertmiş keçmiş kitmiş* üçün anın antag titir.

Arat KB 1548 Bu ay toldı yasın keçürdi ilig / Okıp oglıŋa birdi *öt sav erig.*

Altun Y. 629/5 Toyına öŋre ertmiş ür ırak *sansız sakışsız kolusuz* asankı kalplar içinte antag yme ödlerte erklig türklüg kan boltum.

Süy. Nev. 4205 Oturur iken anda hāli yavuz / *Aç u arnug u susuz u yaluŋuz.*

Altun Y. 178/11 Üç erdinilerke *agır ayag tapıg udug* kılmış buyan edgü kılınç yilikdin süŋükdin berüki süzük kirtgünç üze isig özin tite üç erdinig umug ınag tutup üç ınag almak buyan edgü kılınçka yitmez.

AH 47 Ol ol *'akl ukuş huş hıredka* mekān.

Altun Y. 34l/4 Amtı küsüşüm ol atı kötrülmiş teŋrim bizni irinçkeyü tsuyurkayu yarlıkap bo yörügüg biziŋe aça yada *bekiz belgülüg açuk adırtlıg* yarlıkay erti.

Lütfi Div. 247/3 Sınamakdın köp agır kilgey eger tutsa kişi / *Derd ü renc ü mihnet ü kaygu* yükümni tak ile.

Altun Y. 156/14-15 Ne üçün yitmez tip tiser tapıg udug kılmakdın turmış buyan edgü kılınç erser *sanlıg sakışlıg ülgülüg kolulug* titir.

Altun Y. 558/23-559/1 Antag yaŋlıg artamış ol il uluşnuŋ neçe teŋlig bar erser kişi yalaŋuklar kuvragı *yitimsiz igiŋçsiz tölüksüz küçsüz küsünsüz* bolurlar.

7. İkilemeler dilin sık başvurulan anlatım özelliklerinden biridir. İncelediğimiz her dönemde sayılarının arttığı görülmektedir. İkilemeler oluşurken bir araya gelen sözcüklerin gerçek anlamlarından uzaklaştığı hatta yer yer mecaz anlamlar kazandıkları görülmektedir. İkilemelerin ilk yazılı metinlerimizde sıklıkla kullanılmış olması bize Türkçenin çok daha önceki dönemlerde gelişip anlatım gücünü artırdığını göstermektedir. Bu dönemde ikileme sayısının sonraki dönemlere göre az olması çok başvurulan bir yol olmadığı ya da henüz tam anlamıyla ikileme oluşumunun sağlanmadığı anlamlarına gelmez. Bu dönemde yazılı metinlerin kısıtlı olması bu niceliksel farkı ortaya koymaktadır.

Uygur dönemindeki ikileme malzemesinin nicelik bakımından ilk sırada geldiğini söyleyebiliriz. Uygur dönemine geldiğimizde ikilemelerin anlatım gücünü artırmanın dışında başka işlevler yüklendiği görülmektedir. İkilemeler aracılığıyla unutulmaya başlayan sözcükler eş veya yakın anlamlısıyla birlikte kullanılmaya başlanmış, özellikle de din değişikliği dolayısıyla öğrenilecek yeni kavramlar bilinen sözcüklerle verilerek bu yeni kavramların öğrenilmesi amaçlanmıştır. Budizm ve Maniheizm dinlerinin etkisiyle alfabe değişikliğine gidilmiştir. Ayrıca bu yeni dinlerin gereklerinin öğrenilmesi amacıyla dini içerikli eserler verilmeye başlanmıştır. Bu metinlerde sıklıkla yeni kavramlara rastlanmaktadır. Anlamı bilinmeyen bu kavramlar bilinen karşılıklarıyla birlikte kullanılarak ikilemeler oluşturulmuştur. *avant tıltag, bra askug köligelik, çahşaput törü, duşkaraçar emgek, dyan sakınç, hua çeçek, kşan öd, nızvanı emgek, nom törü, nom yarlıg* ikilemeleri örnek verilebilir. Bununla birlikte bazı ikilemelerin dini kaynaklardan aynen çevrilmesiyle karşımıza çıktığı açıktır. Bu tür ikilemelerde ikilemeyi oluşturan sözcüklerin tamamının yabancı olduğu görülmektedir: *dejit kşanti, kşanti çamhuy* gibi örnekleri görmekteyiz. Uygur döneminde gördüğümüz ikilemelerin pek çoğu yeni kabul edilen dinlerle ilgili olduğundan bu dinlerin etkisinden uzaklaşıldığında görülen ikilemelerin diğer dönemlerde kullanımdan düştüğü görülmektedir. İkilemelerin oluşumunda önemli bir yere sahip olan ses benzerliklerinin bu dönemde temel bir kural olmadığı da anlaşılmaktadır. İkilemelerin metne ahenk kazandırmak, anlatımı güçlendirmek görevlerinin dışında görevler üstlenmesi bunun nedeni olarak gösterilebilir.

Karahanlı dönemine geldiğimizde Uygur dönemine benzer bir durum karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Budizm, Maniheizm dinlerinin yerini İslamiyet almıştır. Uygur döneminde Sanskritçe, Çince, Tibetçe, Soğdca sözcükler yerini Karahanlı

döneminde Arapça ve Farsça sözcüklere bırakmıştır denilebilir. Türkler din değişikliğinin ardından kabul ettikleri dinin kutsal kitaplarında kullanılan alfabeleri kullanmış ve bu dinlerdeki terminolojiyi Türkçe karşılıklarına aktarmak yerine olduğu gibi kullanmayı tercih etmişlerdir. Yakın komşuluk ilişkilerinden kaynaklı olmalıdır ki İslami terim ve kavramların Farsça karşılıkları da dilimize hızla yerleşmiştir. Görülüyor ki din değişikliğinin yaşandığı dönemlerde ikilemeler açısından da bir yoğunluk oluşmaktadır. Uygur döneminde olduğu gibi bu kez İslami kavramların anlatımı için Arapça veya Farsça sözcüğün yanında Türkçe karşılığı kullanılarak ikilemeler bu dönemde de yaygın olarak kullanılmıştır. *ādemī yaŋluk, ʻalim bügü, ārzū tilek, ʻaziz agırlıg, bākī yaʻni tüplüg, cüft iş, hamd u ögdi, helāk yok, hīle al, ʻināyet ülüg, musaffa yaʻnī arıg, mücrim yazuklug, mü'min yaʻnī bitigli* ikilemeleri durumu örneklemektedir. Yalnız bu dönem içerisinde yer alan Divānü Lügati't-Türk'ü bu anlamda ayrı tutmak gerekmektedir. Bu eserde bahsedilen dini kavramların açıklanması, öğretilmesi amacı olmadığından Türkçe konuşucularının dil mantığıyla doğal şekilde oluşan ikilemeler tespit edilmiştir: *agruk agır, ala ala, ar- yuv-, arpa saman, balçık balık, bek bekeç, çavar çuvar, em sem, tatıg talıg, tul tugsak, tü tü, tüplüg yıldızlıg, ur- tokı-, üşel- tevşel-, yak yuk* gibi ikilemeler DLT'te yer almaktadır. DLT'deki pek çok ikileme yansıma seslerden türeyen sözcüklerin yinelenmesiyle oluşmuştur: *badar badar, çag çug, çaldır çaldır, eç eç, şap şap, şar şar, tırt tırt, tikir tikir, tok tok, toŋ tuŋ, tus tus, tükü tükü, uş uş*. Karahanlı döneminde bağlaçlı ikilemelerin yaygınlık kazandığı da görülmektedir. İkilemelerin kalıplaşmış yapıları nedeniyle bağlacın gelmesi yapıyı bozmamaktadır. *Bilig hem ukuş, bilig ya ukuş, cān u dil, çın yaʻnī rāst, dost ap yārīçi, em ya ot, kan takı iriŋ* gibi örneklerde farklı bağlaçlarla kurulmuş ikilemeler görülmektedir.

Harezm döneminde kullanılan ikilemelerin büyük oranda anlatımı pekiştirmek, kuvvetlendirmek amacıyla kullanıldığı söylenebilir. Harezm döneminde incelediğimiz metinler genel olarak dini içerikli olduğundan Arapça ve Farsça sözcüklerle kurulan ikilemelere de sıklıkla rastlanmaktadır. Bağlaçlı ikilemeler de bu dönemde yine sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Kıpçak döneminde yazılan eserler genel olarak Araplara Türkçe öğretmek gayesini taşıdığından Arapça sözcüklerin yer aldığı ikilemeler sıklıkla görülmektedir. Yalnız Uygur ve Karahanlı dönemlerinde olduğu gibi burada öğretilecek kavram yabancı değil, Türkçe olandır. *Aç ve fakīr, aç ve müflīs, aş u niʻmet, korkı takı havf, sag selāmet, ulu ʻazīz* gibi örneklerde Türkçe kavramın önce gelmesi onun kavratılmak

istenen öge olduğunu düşündürtmektedir. Çünkü önceki dönemlerde karşımıza öğretilmek istenen kavramın önce bilinen karşılığının ilk ögenin açıklayıcısı olarak sonra kullanıldığı görülmüştür. Bunun dışında daha önceki dönemlerde oluşmuş ve hala kullanılmaya devam eden ikilemeler mevcuttur. Arapça ve Farsça sözcüklerin fazlaca kullanılmaya başlandığı, her iki ögenin de yabancı olduğu ikilemelere de bu dönemde sıkça rastlanmaktadır: *'acāyib garāyib, 'akl u idrāk, 'amr u zayd, cedd ü cehd, cevr ü cefā, dīn ü dāniş, ehlā ve sehlā, hayr u salāh, hüsn ü cemāl, 'ilm ü hikmet, kerrāt ve merrāt, lutf u 'ināyet, māl u mülket, pīr ü kāmil, senā vü medh, şāh u cihāndār, taht u şāhlık, tecebbür tekebbür, tesbīh ve tehlīl, 'ud u 'anber, zayd 'amr, zühd ü takvā* ikilemeleri durumu örneklemektedir. *'Acāyib ve garāyib, 'ahd ü vefā, şehd ü şekker, şūr u gavgā, tāc u taht, zer ü sīm* gibi örneklerde olduğu gibi bağlaçlı ikilemelerin kullanımı da oldukça yaygındır.

Çağatay dönemine baktığımızda Arapça ve Farsça sözcükler ile kurulan ikilemelerin çokluğu göze çarpmaktadır. Arapça ve Farsça ile yazılan eserlerden yapılan çeviriler, bilim dilinin Arapça sanat dilinin Farsça olması ve bu dillerden alınan sözcüklerle eser yazmanın ustalık sayılması gibi nedenlerle bu sözcüklerin oldukça yaygın biçimde kullanıldığı, ikileme oluşumunda da görev üstlendikleri görülmektedir.

Eski Türkiye Türkçesi döneminde ikilemelerin yine bolca kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde *aç susuz, aç u yalın, açuk açuk, uslu delü, yi- iç-* gibi Türkçe kökenli sözcüklerin yanında özellikle şiir türündeki metinlerde yine Arapça ve Farsça sözcüklerden oluşan ikilemeler de sayıca çoktur: *āh u zār, 'ahd ü vefā, şūh şeng*. Bağlaçlı ikilemeler varlığını sürdürmüştür: '*ahd ü peymān, bugün ü yarın, cān u baş, cidāl u 'arbede, derd ü renc, 'ulvi vü süfli*. Yabancı kökenli sözcüklerden oluşan ikilemelerin çoğunlukla bağlaçlı biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Osmanlı Türkçesinden seçilen bir metin üzerinde genel yargılara ulaşmak zordur. Ancak görülen o ki yabancı sözcük kullanımının arttığı bu dönemde Arapça ve Farsça sözcüklerle oluşan ikilemeler kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

ABİK, A. Deniz, "Derleme Sözlüğü'nde İkinci Kelimesinin Başında -s Bulunduran Tekrarlar", *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü IX. Milli Türkoloji Kongresi,* 15-19 Eylül, 1997.

ABİK A. Deniz, "(İsim1+lI/+lU) (İsim2+lI/+lU) Kuruluşundaki İkilemeler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, S. 17/2, Ankara, 2010, s. 1-20.

AĞAKAY, Mehmet Ali, "İkizlemeler Üzerine", C. II, *Türk Dili*, S.16-17, Ankara, 1953, s. 189-191/268-271.

AĞAKAY, Mehmet Ali, "Türkçede Kelime Koşmaları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara, 1954, s. 97-104.

AĞCA, Ferruh, "Eski Türkçe kö:k teŋri ve kö:k kalık İkilemeleri Üzerine", *Türkbilig,* 2015, 30: 201-221.

AKERSON, Fatma, "Türkçenin Çeviride Tam Değerlendirilmeyen Bir Özelliği: İkilemeler", *Çağdaş Eleştiri 6*, 1982, s. 49-52.

AKMAN, Eyüp, "Kastamonu Ağzından Az Bilinen İkilemeler", *VII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Bilkent Üniversitesi, 25-28 Eylül, Selanik, 2012, s. 208-215.

AKSAN, Doğan, *Türkçenin Sözvarlığı*, Engin Yayınevi, Ankara, 2004.

AKSAN, Yeşim, "Türkçede Zaman Anlatımı ve Kimi İkileme Yapıları", *XV. Dilbilim Kurultayı*, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım- Yayın Merkezi, İstanbul, 2001, s. 115.

AKTAN, Bilal, "Dîvânü Lügâti't-Türk'ün Söz Varlığında Yer Alan İkilemeler", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi,* 28 (Güz), 2010, s. 1-12.

AKTAŞ, Tahsin, "Yapı ve Anlam Bakımından Almanca ve Türkçe İkilemeler", *Türk Dili* 539 (Kasım): 1996, s. 565-575.

AKYALÇIN, Necmi, *Tanıklı Türkçe İkilemeler Sözlüğü*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2007.

AKYALÇIN, N. ""Ip" Ve "M, P, R, S" Yapılı Türkçe İkilemlere İlişkin Sorunlar", *Çağdaş Türk Dili,* 2008, 20 (247), 338.

AKYALÇIN, Necmi, “Türkçe İkilemelerin Yapı ve Anlam Özelliklerine İlişkin Değerlendirmeler”, *International Journal of Language Academy Volume 2/2 Summer,* 2014, s. 183- 194.

AKYALÇIN, Necmi, "Pekiştirme Sözcükleri, Sıfat Tamlaması veya İkileme midir?" *Journal of Awareness (JoA)* 2.1, 2017, s. 27-33.

AKYALÇIN, N. “Deyim Ve İkileme İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Homeros,* 2019, s. 83-94.

AKYALÇIN, Necmi, AYDOĞAN, Damla, “Atabetü’l-Hakayık’da Yer Alan İkilemeler ve Kalıp Sözler”, *Homeros,* 3(3), 2020, s. 105-112.

ALKAYA, Ercan, “Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme” *TurkishStudies,* 2008, Volume 3/3 Spring.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Atabetü’l-Hakayık, Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki,* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2006.

ARAT, Reşit Rahmeti, *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

ARGUNŞAH, Mustafa, Codex Cumanicus’ta Geçen ‘Agır Sıy’ ve ‘Sıy Tabuh’ İkilemeleri Üzerine. *X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bilidi Kitabı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2019.

ATA, Aysu, *Karahanlı Türkçesinde İlk Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş, Metin, Notlar, Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

ATA, Aysu, *Kısasü’l-Enbiyā (Giriş, Metin, Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2019.

ATA, Aysu, *Nehcü’l-Ferādīs, Dizin-Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

ATALAY, Besim, *Abuşka Lügatı veya Çağatay Sözlüğü*, Akyıldız Matbaası, 1970.

ATALAY, Besim, *Divanu Lûgat-it-Turk Dizini* (Vol. 524). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.

ATALAY, Besim, *Divanu Lûgat-it-Türk Tercümesi I-IV* (4. Baskı), TDK Yayınları, Ankara, 1998-1999.

AYDIN, Erhan, "Orhun Yazıtlarında Hendiadyoinler", *Türk Dili*, 544, 1997, s. 417-421.

AŞÇI, Ufuk Deniz, "İngiltere'deki Türkçe Konuşan Toplumun Konuşma Dilinde Rastlanılan İkilemeler Üzerine", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2015, s. 221-246

ATMACA, Emine & KRAL, Ö. Faruk, "Kazak Türkçesindeki İkilemelerin Sınıflandırılması", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 41, 2015, s. 194-213.

AYDIN, Erhan, "Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler" *Türk Dili*, 1997, S. 544, s. 417- 421.

AYDIN, E, Karaman, A, "Eski Türk Yazıt ve El Yazmalarında İkilemeler", *Journal of Old Turkic Studies*, 2019, 3 (2), s. 259-286.

AYDIN, Erhan, *Şine Usu Yazıtı*, Karam Yayınları, Çorum, 2007.

AYDOĞAN, D, Akyalçın, N, "Yusuf u Züleyhâ Mesnevisi'nin Kalıp Söz, Deyim, Atasözü, İkileme Bağlamında Söz Varlığı Üzerine Bir İnceleme", *Homeros*, 2020, 3 (1), s. 13-20 .

AZMUN, Yusuf, *Dede Korkut'un Üçüncü Elyazması: Soylamalar ve İki Yeni Boy ile Türkmen Sahra Nüshası (Metin-Çeviri-Sözlük-Tıpkıbasım)*, Kutlu Yayınevi, İstanbul, 2019.

BAĞCI, Seda, *Lutfî Divanı'nın Türkiye Türkçesine Aktarımı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anabilim Dalı, İstanbul, 2019.

BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TTK, Ankara, 1974.

BAYRAKTAR, Fatma, Kutadgu Bilig'de Üçlemeler, Dörtlemeler ve Beşlemeler, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 3*(2), 2014, s. 29-53.

BAYRAKTAR, Sema, *Türk Dilinde İkilemelerin Yapı-Görev-Anlam Özellikleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.

BESEREK, Ahmet, *Türkçede Cümle Yapısı*, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.

BOZOK, Emrah, *Eski Uygur Türkçesinde İştikaklı İkilemeler*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2012.

BOZOK, Emrah, "Eski Uygur Türkçesinde arıg turug, arıg silig ve arıg süzük İkilemeleri Üzerine", *Türkbilig*, 2018, (36), s. 41-46.

BOZOK, Emrah, "Eski Türkçede İştikaklı İkilemelerle Kurulan Deyimler", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2019, s. 332-337.

BÖLER, Tuncay, "Çaştani Bey Hikâyesindeki İkilemeler ve Türkçede İkilemelerin Eskiliği Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* (2009), XLII, s. 33-60.

CAFEROĞLU, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1993.

CAN, Meltem, *Eski Uygur Türkçesinde İkileme*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2010.

CANPOLAT, Mustafa, *Alī Şīr Nevāyī, Lisānü't-Tayr*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.

CİĞA, Özkan, *Süheyl ü Nevbahâr (Metin-Aktarma, Art Zamanlı Anlam Değişmeleri, Dizin)*, Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversite, Eğitim Bilimler Enstitüsü, 2013.

CLAUSON, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford, 1972.

ÇAĞATAY, Saadet, *Altun Yaruk'tan İki Parça*, TTK Basımevi, Ankara, 1945.

ÇAĞATAY, Saadet, "Uygurcada Hendiadyoinler", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 1940-1941, s. 97-145. Aynı makale için bk. "Uygurcada Hendiadyoinler", *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, AÜDTCF Yayınları, Ankara, 1978, s. 29-66; *100. Doğum Yıldönümüne Armağan Prof. Dr. Saadet Çağatay'ın Yayınlanmış Tüm Makaleleri*, C 1 (Haz. Aysu Ata), Ayaz Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 234-269.

ÇAĞIRAN, Önder, "Osman Nedim Tuna'nın İkilemelerindeki Ünsüz Dizisine Bazı Ekler", *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı I* (20-26 Eylül), Ankara, 2004, s. 689-692.

ÇETİN, Engin, *Altun Yaruk Yedinci Kitap*, Karahan Kitapevi, Adana, 2012.

ÇETİN, Engin, "Kur'an Tercü mesi Rylans Nü shasındaki İkilemeler", *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* (20-25 Ekim 2008), 2013, II, s. 1161-1173.

ÇETİN, Samet, "Dede Korkut Kitabında İkileme Yapısındaki Niteleme Sıfatları", *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası,* 2015, s. 373-381, 19-23 Ekim 2015, Çeşme-İzmir.

ÇORAKLI, Şahbender, *Türkçe ve Almancadaki İkilemeler*, Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1991.

ÇORAKLI, Şahbender, "Türkçenin Yaratma Gücü İkilemeler I", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2001, s. 17: 53.

ÇORAKLI, Şahbender, "Türkçenin Yaratma Gücü İkilemeler II", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 27, 2005, s. 41-44. DURGUT, Hüseyin, "Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler", *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı I* (20-26 Eylül), 2004, s. 805-814.

ÇÜRÜK, Yasemin, "İkilemelerin Dilbilgisel Anlamları", *International Journal of Social Science,* 2016, Number: 48, Summer II, s. 397-411.

ÇÜRÜK, Yasemin, "Sözcük Türetme Yöntemi Olarak İkileme", *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 2018, 6(3), s. 499-503.

ÇÜRÜK, Yasemin, "İkilemelerin Kapsamı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 29, 2016, s. 426-430.

DEMİRCAN, Ömer, "Türkçe Yansımaların Özüne Doğru", *Dilbilim Araştırmaları,* 1996.

DEMİRCİ, Ümit Özgür, *Eski Uygurca Dört Çatik*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2014.

DEMİRCİ, Ümit Özgür, & Korkmaz, Şenol, *Yūsuf u Zelīhā*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008.

Dilbilim Terimleri Sözlüğü, TDK Yayınları, B. II. 15, Ankara, 1949.

DİLÇİN, Cem, *Mes'ūd Bin Ahmed Süheyl ü Nev-bahār (İnceleme–Metin–Sözlük),* Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2016.

DİLEK GÜNER, Figen, "Altay Türkçesinde İkilemeler", *Bilig*, Kış/2004, Ankara, S. 28, 2004, s. 83-97.

DURGUT, Hüseyin, "Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler", *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı I (20-26 Eylül),* 2004, s. 805-814.

ECKMANN, Janos, *Nehcü'l-Ferādīs, Uştmahlarnıng Açuk Yolı-Cennetlerin Açık Yolu. Birleştirilmiş Baskı),* (Yayımlayanlar: Semih Tezcan, Hamza Zülfikār), (Dizin-Sözlük: Aysu Ata), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

ELMALI, Murat, *Daśakarmapathāvadānamālā*, TDK Yayınları, Ankara, 2016.

EMRE, A. C., "Yineleme, İkizleme, Katmerleme," *Türk Dil Bilgisi,* İstanbul, 1945.

ERASLAN, Kemal, *Mevlâna Sekkâkî Divanı*, TDK, Ankara 1999.

ERBAŞI, Betül, *Türkçe'de Çekimli Füil İkilemeleri*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015).

ERCİLASUN, Ahmet Bircan, "Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi", *TDAY,* Ankara, 1997, s. 41-47.

ERDAL, Marcel, *A Garammar of Old Turkic*, Leiden Brill, 2004.

ERDEM, Mehmet Dursun, "Harezm Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine", *Bilig* 33 (Bahar), 2005, s. 189-225.

EREN, Hasan, "İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında", *DTCF Dergisi, 7(2),* 1949, s. 283-286.

ERGENE, Oğuz, "Kavram Alanı Bağlamında Dîvânu Lugâti't-Türk'teki Ses Yansımalı İkilemelerin Türkiye Türkçesindeki Biçimleri", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute TAED-63,* 2018, Eylül-September, s. 135-160, Erzurum.

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2009.

FOY, Karl, "Studien zur Osmanischen Syntax, das Hendiadyoin und die Wortfolge "ana baba", *Mitteilungen des Seminars für Orientalische Sprachen (MSOS),* 1899), II. c., 2. bölüm, s. 105-136, Berlin.

GABAIN, Annemarie von, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev: Mehmet Akalın, TDK Yayınları, Ankara, 2003.

GABAIN, Annemarie von, "Türk Dillerinin Tipik Özellikleri", *Electronic Turkish Studies*, Çev. Mevlüt Gültekin, *2*(2), 2007, s. 323.

GENÇ, Eriha, Neslihan, *Süheyl ü Nev-bahârda İkilemeler*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2003.

GÖKDEMIR, Ozan, Ali Şîr Nevāyī'nin Bedāyi'u'l-Vasat Adlı Divanındaki İkilemeler, *Sosyal bilimler Dergisi*. S. 17, 2017, s. 500-513.

GÖZAYDIN, Nevzat, "Mani ve Türkülerde İkileme", *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı I (20-26 Eylül),* Ankara, 2004, s. 1263-1266.

GÜLENSOY, Tuncer, *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

GÜLER, Selda, *Türkçe İkilemelerin Anlamsal ve Yapısal Özellikleri*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim, Türk Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2003.

GÜNGÖR, Okan Celal, "Memluk Kıpçak Türkçesinde İkilemeler", *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 65, 2018, s. 105-122.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*, TDK Yayınları, Ankara, 2000.

HAMİLTON, James Russel, *Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası-Kalyanamkara ve Papamkara*, Çev. Ece Korkut, İsmet Birkan), Simurg Yayınları, Ankara, 1998.

HATİPOĞLU, Vecihe, "Kelime grupları ve kuralları" *TDAY – Belleten*, 1963, s. 203 – 244.

HATİPOĞLU, Vecihe, *Türk Dilinde İkileme*, TDK Yayınları, Ankara, 1981.

HATİPOĞLU, Vecihe, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1969.

HENGİRMEN, Mehmet, *Dilbilgisi ve Dilbilimi Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara, 1999.

HİRİK, Erkan, “Morfolojik Tekrarlı Yapılar ve Kutadgu Bilig'deki İşlevsel Görünümü ”, *Atebetü’l Hakâyık ve İlk Dönem Türkçe İslâmî Eserler Sempozyumu Bildirisi*, 2018, Ankara.

HÜSREVOĞLU, Behiye, *Türkçede İkilemeler*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2000.

İMER, Kamile & KOCAMAN, Ahmet & ÖZSOY, A. Sumru, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2001.

KAHRAMAN, Ahmet, *Eski Türkçede İkilemeler*, TDK Yayınları, Ankara, 2022.

KAHYA, Hayrullah, “Hendıadyoıns ın Chagatai Base don Gadayi’s Divan”, *Akademik Bakış Dergisi*. S. 52, 2015, s. 1-9.

KARAAĞAÇ, Günay, *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011.

KARAAĞAÇ, Günay, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK, Ankara, 2013.

KARAAĞAÇ, Günay, *Mevlânâ Lutfî Dîvânı*, TDK Yayınları, Ankara, 2020.

KARAHAN, Leyla, “Tekrar Gruplarında Ünlü Düzeni-Anlam İlişkisi Üzerine Düşünceler”. *Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 140-148.

KARAHAN, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi -Cümle Tahlilleri-* Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

KARAHAN, Leyla, “Türkiye Türkçesi Ağızlarında (-I) Zarf-Fiil Ekli İkilemeler”, *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, 30Eylül-04 Ekim 2013, İstanbul, Bildiri Kitabı, 2014, C. II, 2013, s. 75-84.

KARAMAN, Ahmet, “Yenisey Yazıtlarında Geçen adrıl- seçlin- İkilemesi Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, 2019, 67 (Haziran), s. 7-26.

KARAMAN, Ahmet, “Eski Türk Yazıt ve El Yazmalarında Geçen Zıt Anlamlı İkilemeler Üzerine Yapısal ve Anlamsal Bir İnceleme” *Journal of Old Turkic Studies*, 2020, 4 (1), s. 50-97.

KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi, *Seyf-i Sarayî Gülistan Tercümesi (Kitāb Gülistān bi’t-Türkî)*, TDK Yayınları, Ankara, 2019.

KARAÖRS, Metin, *Alī Şîr Nevāyī, Nevādirü'ş-Şebāb*, TDK Yayınları, Ankara, 2016.

KARATAYEVA, S. K., "İkilemelerin Yapısındaki Çince ve Sanskritçe Elementler (Eski Türkçe Sözlük ve Kırgız Dili Materyallerinde)" (Aktaran: B. M. Ermatova), *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, Manas, 2004, s. 91-95.

KARGI ÖLMEZ, Zühal, "Kutadgu Bilig'de İkilemeler (1)", *Türk Dilleri Araştırmaları 7*, 1997, s. 19-40.

KARGI ÖLMEZ, Zühal, "Kutadgu Bilig'de İkilemeler (2)", *Bahşı Ögdisi 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*, Simurg Yayınları, Freiburg-İstanbul, 1998, s. 235-260.

KAYA, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk Giriş, Metin ve Dizin*, TDK Yayınları, Ankara, 1994.

KAYA, Önal, *Alī Şīr Nevāyī, Fevāyidü'l-Kiber*, TDK Yayınları, Ankara, 1996.

KAYALAR, *Fethi, Türkçe'de ve İngilizce'deki İkilemeli Yapılar ve Kuralları*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1991.

KİNCSES NAGY Eva, "İki Taşla Bir Kuş … Çağataycada Hendiadyoin", *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı I (20-26 Eylül),* Ankara, 2004, s. 125-1136.

KOCASAVAŞ, Yıldız, "Aynı Köke Dayalı, Unsurları İsim ve Fiil Olan İkilemeler", *Türk Dünyası Araştırmaları, 141*, 2002, s. 161-168.

KORKMAZ, Şenol, & KORKMAZ BULUT, Türkan, "Şeyyâd Hamza'nın Yûsuf u Zelîhâ Mesnevisindeki İkilemeler ve Yinelemeler" *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, *1*(11), 2017, s. 240-279.

KORKMAZ, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 1992.

KORMUŞİN, İgor, *Yenisey Eski Türk Mezar Yazıtları*, TDK Yayınları, Ankara, 2017.

KUT, Günay, *Alī Şīr Nevāyī, Garā'ibü's-Sıgar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

MANSUROĞLU, Mecdut, *Ahmed Fakih Çarhname*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1956.

MANSUROĞLU, Mecdut, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri* (Vol. 765), Pulhan Matbaası, 1958.

MÜLLER, Friedrich Wilhelm Karl, ANNEMARİE von Gabain, *Çaştani Beg Hikāyesi*, Çev. Saadet Himran, Bürhaneddin Erenler Basımevi, İstanbul, 1945.

MÜLLER, Friedrich Wilhelm Karl, ANNEMARİE von Gabain, *Uygurca Üç Hikāye*, Çev. Saadet Himran, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1945.

ODA, Juten, *A Study of the Buddhist Sutra Called Sekiz Yükmek Yaruq or Sekiz Törlügin Yatumış Yaltrımış in Old Turkic*, Akademie der Wissenschaften, Berlin, 2014.

ORKUN, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.

ORKUN, Hüseyin Namık, *Prens Kalyanamkara ve Papamkara Hikāyesinin Uygurcası*, Alāeddin Kıral Basımevi, İstanbul, 1940.

OTURAKÇI, Nigar, *On Beşinci Yüzyıla Kadar Tarihi Türk Lehçelerinde +sIz, +sUz*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2006.

ÖLMEZ, Mehmet, "Eski Uygurcada oduk sak İkilemesi Üzerine", *Türk Dilleri Araştırmaları 8*, 1998, s. 35-47.

ÖLMEZ, Mehmet, "Eski Uygurca İkilemeler Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten,* 2017, *65-2*: 243-311.

ÖLMEZ, Mehmet ve Sevim, Simge, "Kşanti Kılguluk Nom Bitig'e Özgü İkilemeler" *Türkiyat Mecmuası-Journ al of Turkology*, 2019, 29, 2, s. 499-524.

ÖLMEZ, Mehmet ve Aris, Gönül, "Eski Uygurca O□ lü ler Kitabı'ndaki ikilemeler ü zerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN*, 2019, *67 (Haziran),* s. 39-64.

ÖLMEZ KARGI, Zuhal, "Kutadgu Bilig'de İkilemeler (1)", *Türk Dilleri Araştırmaları 7,* 1997, s. 19-40.

ÖLMEZ KARGI, Zuhal, "Kutadgu Bilig'de İkilemeler (2)", *Bahşı Ögdisi Klaus Röhrborn Armağını,* 1998, s. 235-262.

ÖLMEZ, Zühal, *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-yi Terākime*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.

ÖZÇAM, Çimen, "'Çağa Çoluk Davar Doluk' İkilemesi Üzerine Bir Değerlendirme", *Turkish Studies 8/9 (Summer),* 2013, s. 2035-2041.

ÖZÇELİK, Sadettin, *Dede Korkut: Dresden Nüshası, Giriş-Notlar Cilt 1*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2016.

ÖZÇELİK, Sadettin (Ed.), *Dede Korkut Dresden Nüshası: Metin, Dizin. Cilt 2*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2016.

ÖZER, Hasan & DEMİRTAŞ, Yağmur, "Yunus Emre Divanında Geçen İkilemeler Üzerine" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research,* 2018, Volume: 11 Issue: 60, s. 163-171.

ÖZKAN, Bülent, "Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar", T*urkish Studies 6/1 (Winter),* 2011, s. 1572-1594.

ÖZKAN, Elif, "Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan Nüshası'nda Yer Alan İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C. 3, S. 1, 2013, s. 118-140.

ÖZKAN, Mustafa, "Deyimleşmiş İkilemeler", *V. Uluslararası Türk Dil Kurultayı II (20-26 Eylül),* Ankara, 2004, s. 2289-2318.

ÖZKAN, Mustafa & SEVİNÇLİ, Veysi, *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2009.

ÖZÖNDER BARUTÇU, F. Sema, *Abidarim Kınlıg Koşavarti Şastirtakı Çınkirtü Yörüglerning Kingürüsi'nden Üç İtigsizler, Giriş–Metin–Tercüme–Notlar–İndeks,* TDK Yayınları, Ankara, 1998.

ÖZÜNLÜ, Ünsal "Dilbilimi ve Edebiyat Konusu Olarak Yinelemeler", *Dilbiliminin Dünü Bugünü Yarını: I. Dilbilimi Sempozyumu*, 1987, Ankara.

PAMUK, İnci, *Pîrî Reîs'in Kitâb-ı Bahriyye Adlı Mensur Eseri (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin- Açıklamalı Dizin)*, Doktora Tezi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anabilim Dalı, 2023.

PAŞA, Aşık, *Garipname* I/1, I/2, II/1, II/2 (Hazırlayan: Prof. Dr. Kemal Yavuz), TDK Yayınları, Ankara, 2000.

SAĞOL, Gülden, *Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi Giriş-Metin-Dizin*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Dili Anabilim Dalı, 1993.

SAVRAN, Hülya "Orhun Yazıtlarında Eş Heceli İkilemeler ve Sıralama Kuralları Üzerine", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 9-10*, Prof. Dr. Kemal Eraslan Armağan Sayısı, Yesevî Yay., İstanbul, 1998, s. 565-570.

SERTKAYA, Osman Fikri "Maitrisimit Nom Bitig", *Tanıtmalar Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten*, 1982, 1983, s. 253-271.

SERTKAYA, Osman Fikri, "Maitrisimit Nom Bitig'in Hamı=Komul Yazması (III)", *Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten*, 1982-1983, s. 275-280.

SEV, Gülsel, "Dîvânü Lügâti't-Türk'te İkilemeler", *Türk Dili* 634, 2004, s. 497-510.

SEVİM, Simge, *Kşanti kılgulug nom bitig ve daśakarmapathāvadānamālā'da ikilemeler*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Esntitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

SHAHGOLİ, Nasser Khaze, YAGHOOBİ, Valiollah, AGHATABAİ, Shahrouz, & BEHZAD, Sara, "Dede Korkut Kitabı'nın Günbet yazması: İnceleme, metin, dizin ve tıpkıbasım", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, *16*(2), 2019, s. 147-379.

SİVRİ, Öznur, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkilemeler", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (2020).

SOYDAN, Serpil, "Ali Şir Nevâyî ve Baykara'nın Manzum Eserlerine Göre Klasik Çağatay Türkçesinde İkilemeler", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 7, S. 14, 2017, s. 319-332.

SUÇİN, Mehmet Hakkı, "Türkçe ve Arapça İkilemelerde Sözcük Dizilişi ve Ses Benzeşmesi", *Ekev Akademi Dergisi* 28 (Yaz), 2006, s. 281-294.

ŞAHİN, Hatice, "Ferah-nâmede Geçen İkilemeler Üzerine" *Osmanlı Araştırmaları* XVII, 1997, s. 125-135.

ŞAHİN, Hatice, "Türkçede "M"li Tekrarlar Üzerine", *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2019, 2 (2), s. 60-66.

ŞEN, Mesut, *Bâburname I: giriş-metin (Kâbil ve Hindistan bölümleri) açıklamalı dizin*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1993.

ŞEN, Serkan, *Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2002.

ŞEN, Serkan, *Körüm Bitig: Eski Uygurca Fal Kitabı*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2017.

ŞEN, Serkan, "Standart Türkiye Türkçesinde İkilemelerle Yaşayan Tarihî Sözcükler", *Şinasi Tekin Anısına Uygurlardan Osmanlıya*, Simurg Yayınları, 2005, s. 685-703

ŞEN, Serkan, "Tunyukuk Yazıtındaki ıda taşda İkilemesi Üzerine", *Dil Araştırmaları (Güz) 17*, 2015, s. 95-102.

ŞENYÜZ, Fatma, Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinde İkilemeler, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 12, 2017, s. 56-67.

TABCU, Haki, *Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri'nin İkilemeler Açısından Mukayesesi*, Yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman, 2014.

TALU, Fatma Nur, *Kısasü'l-Enbiyâ'da İkilemeler*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2003.

TAŞ, İbrahim, "Kutadgu Bilig'de İkilemeler" *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, *60*(2), 2012, s. 43-96.

TEKİN, Şinasi, *Kuanşi İm Pusar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, No:2, 1960.

TEKİN, Şinasi, *Maytrısimit Burkancıların Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İptidaî Bir Dram*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 263, 1960.

TEKİN, Şinasi, *Maytrısimit*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1976.

TEKİN, Şinasi, *İştikakçının Köşesi*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2001.

TEKİN, Talat, İkilemeler, *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kagan, Tunyukuk,* Simurg Yay., s. 15-17, İstanbul, 1995-1998.

TEKİN, Talat, *Orhon Türkçesi Grameri*, (Yayımlayan: M. Ölmez), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9, Ankara, 2000.

TEKİN Talat, *Irk Bitig Eski Uygurca Fal Kitabı*, Öncü Kitap, Ankara, 2004.

TEKİN, Talat, *Orhon Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tanyukuk)*, Yıldız Yayınları, İstanbul, 2003.

TEMEL, Emine, "Lutfî Divanında Tekrar Grupları", *Türkiyat Mecmuası*, C. 26/1, 2016, s. 283-299.

TİETZE, Andreas, "Reduplikasyon ve (r) ile Kurulmuş Çift Sözler", *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara, 1966, s. 423-429.

TOKAY, Yaşar, "Evliyâ Çelebi Seyahat-nâmesi'nde İkilemeler", *Turksih Studies = Türkoloji Araştırmaları: International Periodical fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic (Mustafa Argunşah Armağanı)*, VIII, 9, 2013, s. 2401-2416.

TOPARLI, Recep, *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1992.

TOPARLI, Recep & ARGUNŞAH, Mustafa, *Muînü'l-Mürîd (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin-Tıpkıbasım)*, TDK Yayınları, Ankara, 2018.

TOPARLI, Recep, VURAL, Hanifi & KARAATLI Recep, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

TOPRAK, Funda, "Harezm Türkçesinde İkilemeler", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi V/2*, İzmir, 2005, s. 277- 292.

TULUM, Mehmet Mahur, *Hoca Ahmed Yesevî Dîvân-ı Hikmet (Mısır Nüshası 1650)*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2019.

TUNA, Osman Nedim, "Türkçede Tekrarlar", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* III/1-2, İstanbul, 1948, s. 429-447.

TUNA, Osman Nedim, "Türkçede Tekrarlar 2", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* IV/1-2, İstanbul, 1949, s. 35-82. 246

TUNA, Osman Nedim, "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 1982-1983*, 1986, s. 163-228.

TUNCA, Hasan, *Eski Anadolu Türkçesinde İkilemeler*, Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2011.

TÜRKAY, Kaya, *Alī Şīr Nevāyī Bedāyiu'l-Vasat*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.

TÜRKAY, Kaya, "Kâşgarlı'nın Derlediği Yansıma Sözcükler", *Ömer Asım Aksoy Armağanından Ayrıbasım*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987, s. 212-257.

UÇAR, Erdem, "Orhun Yazıtlarındaki Er- Bar- İkilemesi Üzerine", *Journal of Old Turkic Studies*, 2019, 3 (2), s. 471-501.

UĞURLU, Mustafa, *Münyetü'l-Guzât (Metin, İndeks)*, Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1984.

USER, Hatice Şirin, *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Kömen Yayınları, Konya, 2009.

USTA, Halil İbrahim, "Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları ile İlgili Bir Sınıflandırma", *Türk Dili,* Mart, 579, Ankara, 2000, s. 209-216.

ÜNLÜ, Suat, *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*, Eğitim Yayınevi, 2012.

ÜSTÜNOVA, Kerime, "Dede Korkut Destanlarında, Üçlemeler, Dörtlemeler, Beşlemeler", *Bilge Dergisi*, TDTK AKM Yaz/13, 1997, s. 20-25.

ÜSTÜNOVA, Kerime, "Dede Korkut Destanlarında Aralıklı İkilemeler", *Türk Dili* 557, 1998, s. 464-470.

ÜSTÜNOVA, Kerime, "Eksilti ya da Sıfır Tekrar", *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1999.

ÜSTÜNOVA, *Kerime, Dil Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002, s. 226-235.

ÜŞENMEZ, Emek, "Karahanlı Eserlerindeki Söz Varlığı Hakkında", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 3, S. 1, 2008, s. 247-253.

VARDAR, Berke (ed.), *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Vol. 471. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, s. 93.

VURAL, Hanifi, "Dede Korkut Anlatılarında Söz Tekrarları", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (20-26 Eylül),* Ankara, TDK Yayınları, 2004, s. 3089-3094.

YABACI, Leyla Nimet, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kitaplarında İkilemelerin Yapı, İşlev ve Anlam Açısından Değerlendirilmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.

YASTI, Mehmet, "Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 21 (Bahar),* 2007, s. 51-87.

YAVUZ, Kemal, *Āşık Paşa Garib-nāme,* C. I/1, I/2, II/1, II/2. TDK Yayınları, 2000.

YAVUZ, Kemal, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ Büyüklerin Hazinesi Âlimlerin Mihenk Taşı*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2013.

YAVUZ, Orhan, *Kansu Gavrî'nin Türkçe Dîvânı: Metin, İnceleme, Tıpkıbasım* (Vol. 2), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2002.

YAVUZ, Serdar & TELLİ, Burak, "İç Anadolu Bölgesi Ağızlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013.

YAVUZARSLAN, Paşa, *Kamus-ı Türkî-Şemseddin Sami*, TDK Yayınları, Ankara, 2010.

YILDIRIM, Fikret, Aydın, Erhan, & ALİMOV, Risbek, *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*, BilgeSu, 2013.

YILDIZ, *Esra, Birleşik Fiil Üretim Yöntemi Olarak İkileme: Türkçe'de Zarf Fiiller*, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dilbilim Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

YILDIZ, Hüseyin, "Süleyl ü Nev-Bahar'da İkilemeler Üzerine", *Mâî Dergisi 2/5*, 2010, s. 51-53.

YILDIZ, Hüseyin, "Divân-ı Hikmet'te İkilemeler Üzerine", *IJSES 1 (1),* 2011, s. 41-46.

YILDIZ, Osman, *Şeyyâd Hamza, Yûsuf u Zelîhâ (Destân-ı Yûsuf), Giriş-İnceleme-Metin- Dizinler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008.

YILDIZ, Sümbül Begüm, "Uygurca Maitrisimit'te Asıg Tusu İkilemesi Üzerine", *Research Studies Anatolia Journal,* 2018, 1/2, s. 281-288.

YILMAZ, Yasemin, *Yüzyıl Anadolu Türkçesinde İkileme - Sayıca Eş Heceli Kelimelerde -*, Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

YÜCE, Nuri, "İkilemelerdeki İlginç Problemler", *Bahşı Ögdisi (60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı)*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 21, İstanbul-Freiburg, 1998, s. 419-427: Simurg Yayınları.

ZENGİN, Aslı, *Karahanlı Türkçesinde Kelime Grupları*,: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2013.

ZÜLFİKAR, Hamza, *Türkçede Ses Yansımalı Kelimeler*, Ankara, TDK Yayınları, 1995.